ئۇيغۇر تىلىنىڭ

ئىزاھلىق لۇغىتى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق
خىزمىتى كومىتېتى لۇغەت بۆلۈمى تۈزگەن

ئا — پ

مىللەتلەر نەشرىياتى

1990

تۈزگۈچىلەر:
ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى، زايىت ھېۋىل، ئىسمائىل قادىر، ھەمدۇللا ئابدۇراخمان، ئابلىز ئەمەت، پەرھات نۇر.
مەسئۇل مۇھەررىرلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى.
مەسئۇل كوررېكتور: رىشىت ۋاھىدى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
خۇش خەتنى يازغۇچى: ئوبۇلقاسىم مۆمىن.

مۇندەرىجە

كىرىش سۆز 1

لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۇسۇلى 1

لۇغەتنى تۈزۈشتە پايدىلىنىلغان مەنبەلەر 17

ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

ئا 1

ئە 219

ب 328

پ 600

كىرىش سۆز

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ تۈزۈلۈشى ئۇيغۇر تىل-يېزىق تارىخىدا تېخى تۇنجى قېتىملىق ئىش. مەزكۇر لۇغەتنى تۈزۈشتە، تىلشۇناسلار، ئالىي ۋە ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەر ئوقۇتقۇچىلىرى، ئوقۇغۇچىلىرى، ئاخبارات، نەشرىيات خادىملىرى، يازغۇچى، شائىرلار ھەمدە بارلىق ئۇيغۇر تىلىغا قىزىققۇچى كىتابخانلارنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ھەمدە ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇش مەقسەت قىلىندى.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»گە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كەڭ ئىستېمال قىلىنىۋاتقان 60 مىڭغا يېقىن تۈپ سۆز، ياسالما ۋە قاتقان سۆزلەر، تۇراقلىق بىرىكمىلەر كىرگۈزۈلدى.

كىشىلەرگە مەلۇمكى، تىل ئىنسانلارنىڭ ئەڭ مۇھىم ئالاقە ۋاستىسى. ئىنسانلارنىڭ بارلىق پائالىيىتى تىلدىن ئايرىلالمايدۇ. تىل جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇھىم بىر ۋاستىسى ئىكەن، ئۇ ئۆزىمۇ جەمئىيەت تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ، ھەرقايسى ساھەلەردە مەيدانغا كەلگەن يېڭى شەيئى، يېڭى ئۇقۇملارنى ئۆزىدە ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئىنسانلارنىڭ ئالاقە ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىدۇ. تىلنىڭ لۇغەت تەركىبى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئۆزگىرىشلەرنى ئۆزىدە ناھايىتى تېز ئەكس ئەتتۈرىدىغانلىقى ئۈچۈن، بىر مىللەت تىلىنىڭ ئومۇمىي لېكسىكا تەرەققىياتى شۇ مىللەتنىڭ ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت تارىخىغا جانلىق گۇۋاھ بولالايدۇ. شۇڭا، بىر مىللەت تىلىنىڭ مۇكەممەلرەك ئىشلەنگەن ئىزاھلىق لۇغىتى شۇ مىللەتنىڭ مەنىۋى مەدەنىيەت تارىخىدا زور بۇرۇلۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئۇيغۇر تىلى ئۇزاق تارىخقا ئىگە بىر تىل. پەقەت ئۇيغۇرلارنىڭ يېزىق، تىل تارىخىنى ۋاراقلاپ كۆرسەكلا V ئەسىردىكى مەڭگۈتاشلاردىن باشلىنىپ، تاكى XX ئەسىرگىچە بىرنەچچە خىل يېزىق قوللىنىلغان ۋە بۇ يېزىقلاردا نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر يېزىلغان ئۇزۇن بىر مۇساپىنى كۆرىمىز. بۇ تارىخىي دەۋرلەردە ئۇيغۇر تىلىغا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇنلىغان لۇغەتلەرمۇ مەيدانغا كەلدى.

ئۇيغۇر لۇغەتچىلىكى ھەققىدە توختالغاندا، بىز ئالدى بىلەن خاقانىيە دەۋرىدە ئۇلۇغ تىلشۇناس مەھمۇت قەشقەرى تۈزگەن «دىۋانۇلۇغاتىت تۈرك» («تۈركىي تىللار دىۋانى»، XI ئەسىر)نى پەخىر بىلەن تىلغا ئالىمىز. بۇنىڭدىن باشقا «ئىدىقۇت مەھكىمىسى سۆزلۈكى» (XIV ئەسىر، مىللەتلەر نەشرىياتى 1984-يىل نەشرى)، ئالىي ئىمانىينىڭ «بەدائىيئۇل لۇغەت» (IV ئەسىر)، «ئوبۇشقا لۇغىتى» (XVI ئەسىر)، «بەش تىللىق مانجۇچە لۇغەت» («مانجۇچە-زاڭزۇچە-موڭغۇلچە-ئۇيغۇرچە-خەنزۇچە لۇغەت» XVII ئەسىر)لەرنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇ

لۇغەتلەرنىڭ مەيدانغا كېلىشى شۇ تارىخىي دەۋرلەردىكى ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن بىزنى ناھايىتى قىممەتلىك ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىدى. جۈملىدىن، تىلشۇناسلىقنىڭ بىر تارمىقى بولغان لۇغەتشۇناسلىق خىزمىتى جەھەتتە بىزگە مول تەجرىبىلەرنى قالدۇردى.

ئۇيغۇر تىلى لۇغەتچىلىكى XX ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرىدىن بۇيان زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى، بولاردىن، «ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە ـ رۇسچە لۇغەت» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1953 ـ يىل)، «خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە قىسقىچە لۇغەت» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1963 ـ يىل)، «خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە لۇغەت» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1974 ـ يىل)، «خەنزۇچە ـ ئۇيغۇرچە تۇراقلىق ئىبارىلەر لۇغىتى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1979 ـ يىل)، «ئۇيغۇرچە ـ خەنزۇچە لۇغەت» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1982 ـ يىل) ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش تىل لۇغىتى، فىزىكا لۇغىتى، ماتېماتىكا لۇغىتى، تىببىي لۇغىتى، ئورمانچىلىق لۇغىتى، نېفىت لۇغىتى، خىمىيە لۇغىتى، تەنتەربىيە لۇغىتى، بىئولوگىيە لۇغىتى، ئېلېكتر تېخنىكىسى لۇغىتى، سودا لۇغىتى قاتارلىق كۆپلىگەن سېلىشتۇرما كەسپىي لۇغەتلەرنى كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇ جەرياندا يەنە بىر قىسىم ئىزاھلىق لۇغەتمۇ مەيدانغا كەلدى. بولاردىن «سىياسىي ئىقتىساد لۇغىتى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1983 ـ يىل)، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق فرازېئولوگىيىلىك بىرىكمىلەر سۆزلۈكى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1984 ـ يىل)، «ئۇيغۇر شېۋىلىرى سۆزلۈكى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 ـ يىل)، «ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىن قىسقىچە سۆزلۈك» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1986 ـ يىل)، «ئەدەبىيات ئاتالغۇلىرى لۇغىتى» (مىللەتلەر نەشرىياتى، 1988 ـ يىل)، «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدىكى تىلشۇناسلىق ئاتالغۇلىرىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1989 ـ يىل)لارنى ئاتاپ ئۆتۈشكە بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقىمۇ نۇرغۇنلىغان ھەر خىل قورال كىتابلار نەشر قىلىندى.

شۇنداق بولسىمۇ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ سۆز بايلىقىنى توپلىغان ھەم ئۇنى تەرتىپلەپ يەشكەن، ھەربىر سۆزنىڭ مەنە ئالاھىدىلىكلىرىنى، فونېتىكىلىق، گرامماتىكىلىق، ستىلىستىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەن بىرەر مۇكەممەل لۇغەت تېخى مەيدانغا چىقمىغانىدى. بۇ بىر چوڭ بوشلۇق ئىدى. مانا بۇ «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى ئىشلەش زۆرۈرىيىتىنى تۇغدۇردى.

مەلۇمكى، تىل بىر مىللەتنىڭ بارلىق ئەزاسى ئۈچۈن ئورتاق قورال. كىشىلەر مۇشۇ قورالغا تايىنىپ، بىر ـ بىرىنى چۈشىنىدۇ، شۇڭا تىلنى توغرا چۈشىنىش، توغرا قوللىنىش ئىنتايىن مۇھىم. بىر مىللەتنىڭ تىلى پۈتمەس ـ تۈگىمەس خەزىنە ئىكەن، بىر تىلنىڭ ھەممە بايلىقىنى بىلىدىغان بىرەر شەخسنىڭ بولۇشى مۇمكىن ئەمەس، ھەرقانداق بىر تىلدا، ئۇنىڭ ئەزالىرى ئۈچۈن ئورتاق بولغان لۇغەت فوندىدىن باشقا، كونىرىغان سۆزلەر، تارىخىي سۆزلەر، مەلۇم ئەزالار ئۈچۈنلا خاس كەسپىي سۆزلەر، دىئالېكتلىق پەرقلەر، شەخسلەرگە خاس ستىلىستىكىلىق ئىشلىتىشلەر، قېلىپلاشمىغان تەركىبلەر، ھەتتا خاتا قوللىنىشلارمۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ھال ئوقۇش ـ ئوقۇتۇش، كىنو ـ تىياتىر، رادىئو ـ تېلېۋىزىيە، ئاخباراتچىلىق، نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىدا ــ قىسقىسى شۇ تىلنى قوللانغۇچى بارلىق كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك ئالاقىلىرىدا نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارنى پەيدا قىلىدۇ. بۇ قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئەدەبىي تىلنىڭ سۆز

بايلىقىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، ئۇنىڭ مەنە ئالاھىدىلىكلىرىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان، ئىملا، گراماتىكا ۋە ستىلىستىكىلىق نورمىلىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان قورال كىتاب ئىنتايىن زۆرۈر بولىدۇ. بۇ قورال كىتاب — ئىزاھلىق لۇغەتتۇر.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتى مۇشۇ ئېھتىياجنى ۋە ھازىرقى بار ئىمكانىيەتنى ھېسابقا ئېلىپ، 1978-يىلى «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈشنى كۈنتەرتىپكە قويدى ۋە تەييارلىق خىزمەتلىرىنى باشلىدى. 1980-يىلى كومىتېت قارمىقىدا لۇغەت بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنى تۈزۈش ئىشى رەسمىي قولغا ئېلىندى.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈشتە، ئالدى بىلەن ئۇيغۇر تىلىنىڭ قايسى دەۋر ۋە قايسى باسقۇچتىكى تىل لېكسىكىسىنى ئاساس قىلىش كېرەك، دېگەن مەسىلە ھەل قىلىنىشى لازىم ئىدى، ئەلۋەتتە. لۇغەتنى تارىخىي جەريان ۋە باسقۇچلار بىلەن، ھازىرقى ئەدەبىي تىل نورمىلىرى بىلەن چەكلىمەي تۇرۇپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ بېسىپ ئۆتكەن پۈتۈن تارىخىي جەريانىدىكى سۆز بايلىقىنى توپلاپ تۈزۈش مۇمكىنىدى. لېكىن بۇ ئىنتايىن مۈشكۈل ھەم نۇرغۇن ئادەم كۈچى، ئۇزاق ۋاقىت، ھەتتا بىرنەچچە ئەۋلادنىڭ تىرىشىپ ئىشلىشىنى تەلەپ قىلاتتى. شۇڭا، ھازىرقى ئەمەلىي ئېھتىياجنى كۆزدە تۇتۇپ، مەزكۇر لۇغەتنى ئىشلەشتە، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىستېمال قىلىنىۋاتقان سۆز بايلىقىنى توپلاش ۋە ئۇنى ئىزاھلاش مەقسەت قىلىندى. بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا باشلانغان بولۇپ، 50-يىللارغىچە كلاسسىك ئۇيغۇر تىلى قېلىپلىرىنى ھازىرقى زامان جانلىق تىلغا يېقىنلاشتۇرۇش ئۇرۇنۇشلىرى باشلانغان، يېڭىچە مەكتەپ مائارىپى يولغا قويۇلغان، ئۇيغۇر تارىخىدا مىخ مەتبەئە مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، يەنىلا كلاسسىك ئۇيغۇر تىلىنىڭ تەسىرى خېلى كۈچلۈك ئىدى، ئىملا پرىنسىپلىرى تېخى مۇكەممەللەشمىگەنىدى، سۆز-ئاتالغۇلار تۇراقلاشمىغانىدى. شۇڭا بىز «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» ماتېرىياللىرىنى توپلاشتا بۇ باسقۇچتىكى يازما ئەسەرلەر تىلىنى ئانچە ئاساس قىلىپ كەتمىدۇق. بەلكى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىنكى دەۋرنى ئاساس قىلدۇق. مۇشۇ قىسقىغىنا تارىخىي باسقۇچتا، ئۇيغۇر تىلى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مىللىي تىل-يېزىققا ئائىت بىر قاتار فاڭجېن-سىياسەتلىرى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئۇيغۇر خەلقى تىل-يېزىقىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن كەڭ يول ئېچىپ بەردى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىل-يېزىقىنى قوللىنىش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ھوقۇقى مەملىكىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنى ۋە ئاپتونومىيە قانۇنىدا كۈچلۈك كاپالەتلەندۈرۈلدى.

ئۇيغۇر تىل-يېزىقى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تەۋەسىدە ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈشتىكى قورال قىلىندى. باشلانغۇچ مەكتەپلەردىن ئالىي مەكتەپلەرگىچە ھەرقايسى پەنلەرنىڭ ئۇيغۇر تىلىدىكى دەرسلىكلىرى تۈزۈلدى. ئۇيغۇر تىل-يېزىقىدىكى ئاخبارات، نەشرىيات ئورۇنلىرى كۆپلەپ تەسىس قىلىندى ھەم كۈچەيتىلدى. رادىئو-تېلېۋىزىيە ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى

ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلى ۋە ئۇنىڭ نۇتۇق شەكلىنىڭ قېلىپلىشىشىنى زور دەرىجىدە ئىلگىرى سۈردى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزا ئىگىلىك، سانائەت، پەن-تېخنىكا، مائارىپ، مەدەنىيەت قاتارلىق ئىشلىرى مۇشۇ تارىخىي باسقۇچتا ئىلگىرىكىدىن زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى. بۇ ئۆزگىرىشلەر تىلدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپماي قالمايدۇ، ئەلۋەتتە. شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا، ئۇيغۇر تىلىنىڭ لېكسىكىسىدا كۆپلىگەن ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى، يېڭى سۆز-ئاتالغۇلار كۆپلەپ مەيدانغا كەلدى، نۇرغۇنلىغان سۆزلەرنىڭ مەنىسى كېڭەيدى ۋە تېخىمۇ كونكرېتلاشتى، ئۇيغۇر تىلىنىڭ گراماتىكىلىق قۇرۇلمىسى ۋە ستىلىستىكىلىق ۋاستىلىرىدىمۇ يېڭى تەرەققىياتلار بولدى. مانا مۇشۇنداق تەرەققىياتلارنى ئۆزىدە ئىپادە قىلىش — «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ يەتمەكچى بولغان نىشانىدۇر.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈش خىزمىتى تۆۋەندىكىدەك كونكرېت باسقۇچلاردىن ئۆتتى: ئالدى بىلەن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ سۆز بايلىقىنى توپلاش ئۈچۈن، ئۇيغۇر تىلىدا نەشر قىلىنغان گېزىت-ژۇرنال، ئەدەبىي، پەننىي، ئىلمىي، ئاممىباب ئەسەرلەر، دەرسلىكلەر، پارتىيە-ھۆكۈمەت ھۆججەتلىرى ۋە بىر قىسىم تەرجىمە ئەسەرلىرى بولۇپ 400 دىن ئارتۇق كىتاب-ماتېرىيالدىن 500 مىڭدىن ئارتۇق جۈملە كارتۇچكىسى تەييارلاندى ھەم ئۇلاردىن 60 مىڭغا يېقىن سۆز تاللاندى؛ ھازىرقى زامان يېزىق تىلىدا كۆپ ئۇچرىمايدىغان، ئەكسىچە خەلقىنىڭ جانلىق تىلىدا ئىستېمال قىلىنىدىغان، ھاياتىي كۈچكە ئىگە سۆزلەرنى توپلاش مەقسىتىدە 1980-يىلى ۋە 1982-يىلى شەرقىي شىنجاڭ ۋە جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا ئىككى قېتىم تىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى؛ ئۇيغۇر تىلىدىكى ئاتالغۇلارنى بىرلىككە كەلتۈرۈش يۈزىسىدىن بىرنەچچە قېتىم ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئۇيۇشتۇرۇلدى؛ كۆپ تەرەپلىمە تەتقىقاتلاردىن كېيىن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنى تۈزۈشنىڭ كونكرېت پرىنسىپلىرى تۈزۈلدى ھەمدە شۇ پرىنسىپلار ئاساسىدا 500 گە يېقىن سۆزنىڭ ئىزاھلانغان ئۆلگىسى ئىشلىنىپ، ئۇيغۇر تىلى تەتقىقاتىدا ئەمگەك سىڭدۈرۈۋاتقان مۇتەخەسسىسلەرنىڭ مۇھاكىمىسىدىن ئۆتكۈزۈلدى.

«ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نىڭ يەنە بىر مۇھىم ۋەزىپىسى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق كومىتېتى 1985-يىلى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ قايتا تۈزىتىلگەن ۋە تولۇقلانغان ئىملا قائىدىسىنى ئېلان قىلدى. شۇنداقلا ئىملا لۇغىتىمۇ نەشر قىلىندى. 1988-يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تىل تەتقىقات ئورنى تۈزگەن ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ تەلەپپۇز قائىدىلىرى كومىتېت تەرىپىدىن ئېلان قىلىندى. «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈشتە، ئىملا ۋە نۇتۇق فورمىلىرىدا يۇقىرىقى پرىنسىپلارغا تولۇق ئەمەل قىلىندى. مەزكۇر لۇغەتتە يەنە ھەرقايسى پەنلەرگە ئائىت ئاتالغۇلارمۇ خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. بۇ ئاتالغۇلارنى ئېلىشتا، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىلىدىكى ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇش، بېكىتىش كومىتېتىنىڭ ئاتالغۇلارنى بېكىتىش پرىنسىپلىرىغا تولۇق ئەمەل قىلىندى. لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن ئاتالغۇلار يۇقىرىقى كومىتېتنىڭ ھەر ساھە مۇتەخەسسىس-

لىرى قاتناشقان بىرنەچچە قېتىملىق مەخسۇس مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئارقىلىق بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ بېكىتىلدى.

ئەدەبىي تىل جانلىق تىلنىڭ ئەڭ يۇقىرى شەكلى. ئەدەبىي تىل خەلقنىڭ جانلىق تىلى ئاساسىدا شەكىللەنگەن بولسىمۇ، ئۇ ئىپادىلەش شەكلىنىڭ بايلىقى، يۇقىرى دەرىجىدە قېلىپلاشقانلىقى بىلەن خەلق تىلىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. شۇڭا مەزكۇر لۇغەتتە سۆزلەرنىڭ تۈپ مەنىسى، كېڭەيگەن ھەم كۆچمە مەنىلىرىنى ئايرىشتا، سىستېمىلىق مۇناسىۋىتىنى بىر تەرەپ قىلىشتا شۇنداقلا بۇلارنى مىساللار بىلەن پاكىتلاشتا، رەسمىي نەشر قىلىنغان ئەسەرلەردىكى ئەدەبىي يېزىق تىلى ئۆلچەم قىلىندى. دېمەك، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى»نى تۈزۈش جەريانى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنى قېلىپلاشتۇرۇلۇشنى يەنىمۇ ئىلگىرى سۈرۈش جەريانى بولدى.

شۇنداقتىمۇ، «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى» ھەممە جەھەتتىن مۇكەممەل بولۇپ كەتتى، دەپ ئېيتالمايمىز. بۇنداق بىر چوڭ تىپتىكى لۇغەتنى تۈزۈش، ھەر جەھەتتىن ئالغاندا، ئاسان ئىش ئەمەس، ئەلۋەتتە. تىل ئۈزلۈكسىز تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ، شۇڭا تىلنىڭ قېلىپلىشىشىمۇ نىسپىي بولىدۇ، يەنى ئۇ داۋاملىق بۇزۇلۇپ تۇرۇش ھەمدە داۋاملىق قېلىپلاشتۇرۇش جەريانىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىنىڭ فونېتىكا، لېكسىكا، گراماتىكا جەھەتلىرىدە داۋاملىق ئىزدىنىش، تەتقىق قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلىلەرمۇ ئاز ئەمەس، مەلۇم نۇقتىلاردا كۆز قاراش تېخى تولۇق بىرلىككە كەلگىنى يوق. بۇ ھال مەزكۇر لۇغەتنى تۈزۈشتە ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتمەي قالمىدى. مەسىلەن، ئۇيغۇر تىلىنىڭ سۆز تۈركۈملىرىنى بۆلۈش جەھەتتە يېڭى كۆز قاراشلار گەۋدىلەندۈرۈلدى، ئۇيغۇر تىلىدىكى كېلىشلەر مەسىلىسىدە يەنىلا ئەنئەنىۋى كۆز قاراش ساقلاپ قېلىندى ۋە باشقىلار. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇيغۇر تىلى لېكسىكولوگىيىسى تەتقىقاتى ۋە لۇغەتشۇناسلىق تەتقىقاتى تېخى بىر ئاجىز ھالقا بولۇپ تۇرماقتا. گەرچە ئۇيغۇر تىلىدا كۆپلىگەن لۇغەتلەر ئىشلىنىپ، مەلۇم تەجرىبىلەر ھاسىل قىلىنغان ھەمدە باشقا تىللاردا ئىشلەنگەن ئىزاھلىق لۇغەتلەرنىڭ خېلى زور ياردىمى بولغان بولسىمۇ، باشقىلارنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆلۈك ھالدا كۆچۈرۈپ كېلىشكە بولمىغانلىقتىن مەزكۇر لۇغەتنى تۈزۈش جەريانى ــ بىر تەرەپتىن ئۆگىنىش، بىر تەرەپتىن تەتقىقات قىلىش جەريانى بولدى. بۇ جەرياندا، كۆپلىگەن ئەمەلىي مەسىلىلەر ھەل قىلىندى، شۇنداقتىمۇ يولۇققان مەسىلىلەرنىڭ دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ۋاقىتنىڭ زىچلىقى ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بارلىق مەسىلىلەرنى ئىلمىي، مۇكەممەل ھەل قىلىنىپ كەتتى، دەپ ئېيتقىلىمۇ بولمايدۇ. شۇڭا مەزكۇر لۇغەتتە ياكى ئۇنداق ياكى بۇنداق مەسىلىلەرنىڭ ساقلىنىشى تەبىئىي. شۇنداق بولسىمۇ، لۇغەتنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئەدەبىي تىلنى قېلىپلاشتۇرۇشتا تېگىشلىك رول ئويناش بىلەن بىللە تىلشۇناسلىرىمىزغا يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ تەتقىق قىلىش ئۈچۈن ماتېرىيال يەتكۈزۈپ بېرىدۇ دەپ ئىشىنىمىز.

مەزكۇر لۇغەتنىڭ 1 ـ تومىنى تۈزۈش خىزمىتىگە، لۇغەت ئاپتورلىرىدىن باشقا، يەنە بۆلۈمىمىزنىڭ ئىلمىي خادىملىرىدىن ئەسقەر ئابدۇقادىر، بۇھەيرە ئابلەتۇۋالار قاتناشتى؛ ئۇنىڭدىن باشقا بۇۋەيشخان ئابدۇللا لۇغەتنى ئورىگىناللاشتۇرۇش، ماتېرىيال تەييارلاش، رەتلەش قاتارلىق

خىزمەتلەردە ئالاھىدە كۆچ چىقاردى. ئارسلان ئابلىز، نىجات تۆرەخمەتلەر لۇغەتنى ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى بىلەن ئورىگىناللاشتۇرۇش ئىشىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك تاماملىدى. گۈلنار، ئەلانۇرلار ماتېرىيال تەييارلاش خىزمىتىگە ياردەملەشتى.

لۇغەتنىڭ ھەرقايسى پەنلەرگە دائىر ئاتالغۇلىرىنىڭ ئىزاھلىرىنى ئىشلەشتە ھەرقايسى ئالىي مەكتەپ ۋە تەتقىقات ئورۇنلىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك پروفېسسور، دوتسېنت، لېكتور، تەتقىقاتچى خادىملارنىڭ قىممەتلىك ئىلمىي تەكلىپلىرى، ئەمەلىي ياردەملىرىگە ئىگە بولدۇق. بىز مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇ يولداشلارغا ۋە بىزنىڭ ئىشىمىزغا ھەر جەھەتتىن ياردەمدە بولغان باشقا بارلىق يولداشلارغا كۆپ رەھمەت ئېيتىمىز. كىتابخانلىرىمىزنىڭ مەزكۇر لۇغەتتە ساقلانغان يېتەرسىزلىكلەر ئۈستىدە پىكىر بېرىشىنى قىزغىن قارشى ئالىمىز.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر
تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتىنىڭ لۇغەت بۆلۈمى.

1989-يىلى 5-ئاي.

لۇغەتنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىش ئۇسۇلى*

1. ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتىنى ئىشلەشتە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر تىل-يېزىق خىزمىتى كومىتېتىنىڭ لۇغەت بۆلۈمى ئازادلىقتىن كېيىن نەشر قىلىنغان ئەدەبىي، ئىجتىمائىي-سىياسىي، ئىلمىي، ئاممىباب ئەسەرلەر: دەرسلىكلەر، گېزىت-ژۇرناللار؛ ماركس، ئېنگېلس، لېنىن، ستالىن، ماۋ زېدۇڭ ئەسەرلىرىنىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى، پارتىيە-ھۆكۈمەت ھۆججەتلىرى ۋە بىر قىسىم ئەدەبىي تەرجىمە ئەسەرلەردىن تاللىغان كارتىلار ئاساسىي مەنبە قىلىندى.

2. لۇغەتكە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كەڭ قوللىنىلىۋاتقان بارلىق سۆز تۈركۈملىرىگە ئائىت تۈپ سۆزلەر يەنى ئىسىملار (**باش، كۆز، سىياسەت، ئەقىل**)، سۈپەتلەر (**قىزىل، ئېگىز، سۇنئىي، ياخشى**)، سانلار (**بىر، ئون، يۈز**)، مىقدارلار (**يۇتۇم، كاپام، سەر، نەپەر، تال**)، رەۋىشلەر (**بۈگۈن، ئىلگىرى، ناھايىتى، پائال**)، ئالماشلار (**مەن، بۇ، كىم، ئۆز، ھەممە، ھېچ، كىمدۇ**)، پېئىللار (**ماڭماق، تۇرماق**)، تەقلىد سۆزلەر (**شار-شۇر، ۋال-ۋۇل، چىم-چىم**)، تىركەلمىلەر (**ئۈچۈن، ئائىت، قاتارلىق**)، باغلىغۇچىلار (**ۋە، ھەم، ياكى، ھەتتا، يەنى، جۈملىدىن**)، يۈكلىمىلەر (**مۇ، چۇ، زە، ھە**)، ئىملىقلار (**پاھ، ۋايجان، ئاپلا**)، ياسالما سۆزلەر يەنى سىنتېتىك يول بىلەن ياسالغان سۆزلەر (**ئىشچى، ئەقىللىق**)، ئانالىتىك يول بىلەن ياسالغان سۆزلەردىن قوش سۆزلەر (**پۈتمەس-تۈگىمەس، ئاستىن-ئۈستۈن، ئاچ-يالىڭاچ، بالا-چاقا، نان-پان، ئوڭغۇل-دوڭغۇل**)، بىرىككەن سۆزلەر (**بىلەزۈك، ئاقساقال، تاشپاقا**)، «قىل-، بول-» قاتارلىق سۆزلەرنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ياسالغان پېئىللار (**ھۆكۈم قىلماق، پەيدا بولماق**)؛ تۇراقلىق بىرىكمىلەر يەنى بىر قىسىم ئۇدۇل مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر (**ئاتوم بومبىسى، قايناش نۇقتىسى**)، كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر (**قولى قىسقا، ئاغزىنى ياغلىماق، مۈشۈك ئاپتاپقا چىقمايدۇ**)، ئادەت سۆزلىرى (**ئاق يول بولسۇن، خۇدايىمغا ئامانەت، ئاتا ئاڭغالەنەت**)، قاتقان سۆزلەر (**كۈندە، بولدى، بوپتۇ، باشلاپ**) كىرگۈزۈلدى.

3. قىسقارتىلما سۆزلەر لۇغەتكە ئېلىنمىدى.

4. مەلۇم دىئالېكتقا خاس سۆزلەر تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **جۈجەم، ئايلا، ھەدە، مۇت، كات**...

5. كونىرىغان سۆزدىن مەلۇم بىرمەزگىلدە مەتبۇئاتتا كۆپ ئىشلىتىلگەنلىرى ئېلىندى.

مەسىلەن: **ئىمپېرىيالىزم، باتالىيون، دىۋىزىيە...**

6. تارىخىي سۆزلەردىن ھازىرقى ئەدەبىي تىلدا كۆپ ئۇچرايدىغانلىرىلا تاللاپ ئېلىندى. مەسىلەن: **يۈزبېشى، مىڭبېشى، تۆرە بېگى، تەيجى، خاقان.**

7. باللار لېكسىكىسىدىن تۇرمۇشتا كۆپ ئىشلىتىلىدىغانلىرى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **مەممە، چىششا، جوجو، ھام ھام...**

8. ئۇزۇندىن بۇيان مەتبۇئاتلاردا ئىملاسى ئىككى خىل بولۇپ كەلگەن سۆزلەرنىڭ ئىملاسى توغرا بولمىغان شەكلى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **ئەۋۋەل، ئاۋال، خوشنا.**

9. ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ يەككە ھەرپ شەكىللىرى ۋە ھەرپ ناملىرى كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **ئا، ئە، ب، بې، پ، پې، ت، تې...**

10. جانلىق تىلدا قوللىنىلمايدىغان، پەقەت يېزىق تىلىدىلا قوللىنىلىدىغان سۆزلەر تاللاپ ئېلىندى. مەسىلەن: **چەشمە، نەۋقىران، دىلرەبا...**

11. پەن-تېخنىكا، ھۈنەر-سەنئەتكە دائىر ئاتالغۇلارنى ئېلىشتا كۆپرەك تولۇق ئوتتۇرا مەلۇمات ئاساس قىلىندى. بەك خاس ئاتالغۇلار كىرگۈزۈلمىدى.

12. مەملىكىتىمىزدىكى مىللەتلەردىن باشقا يەنە خەلقئارادا سانى كۆپرەك بولغان مىللەتلەرنىڭ نامى ئېلىندى.

13. سانلاردىن ئاددىي ساناق سانلار ئېلىندى. مەسىلەن: **نۆل، بىر، ئىككى، يۈز، مىڭ.**

14. دەرىجە ۋە ئۆملۈك سانلار بىردىن تارتىپ يۈزگىچە بولغان ئاددىي سانلار تەرتىپى بويىچە ئېلىندى. مەسىلەن: **بىرىنچى، ئونىنچى، يۈزىنچى، بىرەيلەن، ئونەيلەن، يۈزەيلەن.**

15. تەقلىد ۋە ئىملىق سۆزلەردىن ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كۆپرەك قوللىنىلىدىغانلىرى تاللاپ ئېلىندى. ئۇلارنىڭ پېئىللىششىمۇ كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **گۈر، گۈر-گۈر، گۈرۈلدىمەك، ۋال، ۋال-ۋۇل، ۋالىلدىماق...**

16. قوپال سۆزلەر ئېلىنمىدى.

17. يەر، كىشى ئىسىملىرى، ئورگان، ئەسەر ناملىرى ئېلىنمىدى.

18. پېئىللار ئىسىمداشنىڭ «-ماق // -مەك» شەكلىدە بېرىلدى. مەسىلەن: **باشلىماق، ئوينىماق، كۈتمەك...**

19. «-ش، -ۇش» بىلەن ياسالغان ئىسىمداشلارنىڭ پەقەت ئىسىمغا ئايلانغانلىرى ۋە تۇراقلىق بىرىكمىلەردە باش سۆز بولۇپ كەلگەنلىرى باش ماددا قىلىپ ئېلىندى. مەسىلەن: **كۆرۈنۈش، بۆلۈش، ئۇرۇش، ئېلىش، كۆپەيتىش، قوشۇش.**

20. «-غان، -قان، -گەن، -كەن» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلاردىن باشقا سۆز تۈركۈمىگە ئۆزگەرگەن ياكى تۇراقلىق بىرىكمىلەردە بىرىكمە بېشى بولغانلىرى باش ماددا قىلىپ ئېلىندى. مەسىلەن: **كەتكەن (كەتكەن سارالىڭ). كېلىشكەن (كېلىشكەن يىگىت).**

21. «-ر، -ار، -ەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلاردىن تۇراقلىق بىرىكمىلەردە بىرىكمە بېشى بولغانلىرى باش ماددا قىلىپ ئېلىندى. مەسىلەن:

ئاقار «ئاقماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.
ئاقار جىسىم <فىز>
ئاقار جىسىملار مېخانىكى <فىز>
ئاقار يۇلتۇز <ئاستر>

22. ـر، ـار، ـەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارنىڭ يوقلۇق شەكىللىرىدىن سۈپەت ئورنىدا كېلىپ، دائىم قوللىنىلىدىغانلىرى تاللاپ كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **تېپىلماس (ئادەم)، پۈتمەس (دەۋا)، كۆرەلمەس (ئادەم).**

23. «ـپ، ـىپ، ـۇپ، ـۈپ» بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلاردىن مۇستەقىل مەنىگە ئىگە بولغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن:

باشلاپ ① «باشلىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى. ② رەۋ. ئەڭ ئاۋۋال، ھەممىدىن ئاۋۋال، دەسلەپ، ئەڭ دەسلەپ... ③ تىر (چىقىش كېلىشتىكى سۆزلەردىن كېيىن كەلگەندە) بېرى، بۇيان، ئېتىبارەن، تارتىپ:...

24. «ـا، ـە» بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلاردىن پەقەت قوش سۆز ئورنىدا كېلىپ، كۆپ ئىستېمال قىلىنىدىغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن: **بارا ـ بارا، ماڭا ـ ماڭا...**

25. «ـراق، ـرەك» بىلەن ياسالغان سۈپەت دەرىجىلىرى ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **ياخشىراق، ئوبدانراق، سەترەك...**

26. «ـدەك، ـتەك» قوشۇمچىلىرى قوشۇلغان سۆزلەردىن ئۇدۇل ئوخشىتىشتىن باشقا مەنىگە ئىگە بولغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن:

ساماندەك (كۆپ) **تىرناقتەك (كىچىك)**
قىلدەك (ئىنچىكە) **مۇزدەك (سوغۇق)**
ئالىقاندەك (كىچىك) **ئوتتەك (قىزغىن)**
تىكەندەك (يالغۇز)

27. «ـدىكى» قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **ئۆيدىكى، بازاردىكى، تاغدىكى، كېلىشتىكى.** ...

28. «غۇ، قۇ، گۈ، كۈ» بىلەن كەلگەن ئىسىمداشلارغا «چى» قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ ياسالغان سۈپەتلەردىن پەقەت تۇراقلىق بىرىكمىنىڭ باش سۆزى بولۇپ كەلگەنلىرى ئېلىندى. مەسىلەن: **بىرىكتۈرگۈچى** «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ بىر خىل سۈپەتداش شەكلى.

29. «ـغۇ، ـقۇ» بىلەن ياسالغان ئىسىملارغا «ـسىز» ئۇلىنىش ئارقىلىق ياسالغان سۈپەتلەردىن پەقەت سۈپەت ئورنىدا كۆپ قوللىنىلىدىغانلىرى تاللاپ ئېلىندى. مەسىلەن: **چىدىغۇسىز (ئىسسىق)، يېگۈسىز (ئاچچىق)...**

30. ئالماشلارغا «ـسىز» ئۇلىنىش ئارقىلىق ياسالغان سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **مەنسىز، مېنىڭسىز، سەنسىز، سېنىڭسىز...**

31. كونكرېت شەيئىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملارغا «ـسىز» قوشۇلۇش ئارقىلىق ياسالغان

سۈپەتلەردىن پەقەتلا شۇ شەيئىلەرگە ئىگە ئەمەسلىكنى بىلدۈرىدىغانلىرى ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **كۆمۈرسىز، تۆمۈرسىز، تامسىز.**

32. ئىسىمداشلارغا، «-ر، -ار، -ەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارغا «-لىق، -لىك، -لۇق، -لۈك» قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىپ ياسالغان سۆزلەردىن كونكرېت مەنىگە ئىگە بولغانلىرى ئېلىندى. مەسىلەن: **يۈرۈشلۈك، يېپىشلىك، كۆرگۈلۈك، تارتقۇلۇق، يېتەرلىك، دېيەرلىك.**

33. «-ر، -ار-ەر» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارنىڭ يوقلۇق شەكلىگە «-لىق، -لىك، -لۇق، -لۈك» قوشۇمچىلىرى قوشۇلغانلىرىنىڭ پەقەت كونكرېت مەنىگە ئىگە بولغانلىرىلا كىرگۈزۈلدى. مەسىلەن: **كېلىشمەسلىك، كۆرەلمەسلىك.**

34. ئىسىملارغا «-لىق، -لىك، -لۇق، -لۈك» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ، كونكرېت مەنىگە ئىگە بولمىغانلىرى ئېلىنمىدى. مەسىلەن، **فابرىكىلىق، زاۋۇتلۇق...**

35. «-غۇ+چە، -قۇ+چە، -گۈ+چە، -كۈ+چە» ۋە «-غا+چە، -قا+چە، -گە+چە، -كە+چە» قوشۇمچىلىرىدىن كېيىن «-لىق، -لىك» قوشۇلغان قۇرۇلمىلار ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغۇچىلىق، قاققۇچىلىق، كەلگۈچىلىك، بازارغىچىلىك.**

36. «-غان، -قان، -گەن، -كەن» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلاردىن كېيىن «-لىق، -لىك، -لۇق، -لۈك» قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىپ كەلگەن سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغانلىق، باشلىغانلىق، كەتكەنلىك.**

37. تۇرغۇن سۆزلەرگە «-لىق، -لىك، -لۇق، -لۈك» قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ «ئىكەن» مەنىسىنى بەرسە ئېلىنمىدى (بۇ سۆز مۇنداق ئەھۋالدا كۆپىنچە III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسىنى ئېلىپ كېلىدۇ).

38. ۋاقىت ئىسىملىرى، مىقدار ۋە بەزى قورال نامىلىرىغا «-چە» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ، مۆلچەرنى بىلدۈرسە (مۇنداق سۆزلەرنىڭ ئالدىدا كۆپىنچە ساناق سانلار كېلىدۇ) ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **(بىر) مىنۇتچە، (ئون) توننىچە، (تۆت) هارۋىچە.**

39. بەزى ئىسىملارغا «-چە» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ پەرەزنى بىلدۈرگەن سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن، **(بۇ) گەپچە، (مېنىڭ) پىكرىمچە.**

40. «-غۇ، -قۇ، -گۈ، -كۈ» بىلەن ياسالغان ئىسىمداشلارغا «-چە» قوشۇمچىسىنىڭ ئۇلىنىشى بىلەن ياسالغان رەۋىشداشلار ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغۇچە، يازغۇچە، تۇرغۇچە.**

41. خاس ئىسىملارغا «-چە» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ، ئوخشىتىش مەنىسىنى بەرسە ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **دېڭىزچە، تۆگىچە، ئېشەكچە.**

42. «-غان، -قان، -گەن، -كەن» بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلارغا «-چە»، «-سىرى» قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ ياسالغان رەۋىشداشلار ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **بارغانچە، يازغانچە، سۆزلىگەنچە، بارغانسىرى، يازغانسىرى، سۆزلىگەنسىرى.**

43. «-ش، -ۇش، -ۈش» بىلەن كەلگەن ئىسىمداشلارغا «-چە» قوشۇمچىلىرى قوشۇلۇپ، ئىمكانىيەت چېكىنى بىلدۈرىدىغان سۆزلەر ئېلىنمىدى. مەسىلەن: **يېزىشىچە، مېڭىشىچە، ئېلىشىچە.**

44. كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ، بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھ، مەلۇم تىپ، خاندانلىق، خەلق توپى مەنىلىرىنى بېرىدىغان سۆز ۋە تۇراقلىق بىرىكمىلەر ئېلىنىدى. مەسىلەن: **ئاقلار، ئۆكتىچىلەر، قىزىللار، ئۆمۈلىگۈچىلەر، مىكرو ئېلېمېنتلار، قاراخانىلار، ئاباباسىيلار، خەنزۇلار، ئۇيغۇرلار، سالالار، موڭغۇللار.**

45. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر ئىلاجى بار شەخسسىز ئېلىنىدى. شەخسسىز كەلمەيدىغانلىرى III شەخسنىڭ بىرلىكىدە ئېلىنىدى. مەسىلەن: **باش ئاغرىماق، بويۇن تولغىماق، ئاغزى بوش، بازىرى يوق.**

46. ئاخىرى پېئىل بىلەن تۈگىگەن كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر ئىسىمداشنىڭ «-ماق، -مەك» شەكلى بىلەن ئېلىنىدى. مەسىلەن: **كۆڭلى بۇزۇلماق، كۆڭۈل بەرمەك.**

47. ئىگە-خەۋەرلىك مۇناسىۋەتتە كەلگەن كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر جۈملىدە تولدۇرغۇچى ۋە تولۇقلىغۇچى مۇناسىۋەتتە كەلسىمۇ، پەقەت ئىگە-خەۋەرلىك مۇناسىۋەتتە كەلگىنى ئېلىنىدى. مەسىلەن:

كۆڭلى بۇزۇلماق (كۆڭلىنى بۇزماق ئەمەس)

باش ئاغرىماق (بېشىنى ئاغرىتماق ئەمەس)

48. سۈپەتداشلارنىڭ بولۇشسىز شەكلى بىلەن كەلگەن كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەر «-ماسلىق، -مەسلىك» شەكلىدە بېرىلدى: مەسىلەن: **قىل سىغماسلىق، تىلى بارماسلىق.**

49. مەلۇم بۆلىكىنى ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق مەنىداش بولىدىغان كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ ھەرقايسىسى مۇستەقىل ماددا قىلىپ ئېلىنىدى. مەسىلەن: **ئاغزىڭغا ماي، ئاغزىڭغا ياغ، ئاغزىڭغا قەنت.**

50. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ قىسقارغان شەكلىمۇ ئېلىنىدى. مەسىلەن: **بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق، بىر ياقىدىن باش چىقارماق؛ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچماق، ئەرۋاھى ئۇچماق.**

51. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ «قىل، ئەت» ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پېئىللار قوشۇلۇپ ئانالىتىك يول بىلەن پېئىللاشقانلىرى ئېلىنىدى. مەسىلەن: **خام خىيال قىلماق، باغرى قان بولماق، ئارا ئۇچۇق بولماق.**

52. تەرجىمە تىلىدىن خەلق ئاممىسىغا ئۆزلىشىپ كەتكەن بىر قىسىم كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرمۇ تاللاپ ئېلىنىدى. مەسىلەن: **ئارقا ئىشىك، يېشىل چىراغ ياقماق.**

53. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ تۈرلۈك گىراماتىك ۋارىيانتلىرى يەنى شەخس، دەرىجە، يوقلۇق، تۈس ۋارىيانتلىرى ئېلىنمىدى.

54. لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن سۆزلەر باش ماددا ۋە ياردەمچى ماددا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. باش ماددىغا بارلىق تۈپ سۆزلەر، سىنتېتىك يول بىلەن ياسالغان سۆزلەر، ئانالىتىك يول بىلەن ياسالغان جۈپ سۆزلەر، بىرىككەن سۆزلەر، قاتقان سۆزلەر كىرگۈزۈلدى. باش ماددا چوڭ قارا ھەرپ بىلەن بېرىلدى. ياردەمچى ماددىغا تۇراقلىق بىرىكمىلەر، ئانالىتىك يول بىلەن پېئىللاشقان

سۆزلەر ئورۇنلاشتۇرۇلىدى. ياردەمچى ماددىلار لۇغەتنىڭ ئىزاھاتى بىلەن تەڭ قۇردا سەل چوڭراق قارا ھەرپ بىلەن بېرىلدى.

55. ياردەمچى ماددىلار باش ماددىنىڭ ئاستىغا قويۇلدى. ياردەمچى ماددىلارنى باش ماددىنىڭ ئاستىغا قويۇشتا ئۇنىڭ بىرىنچى سۆزىنىڭ گراماتىك تۈرلىنىشىگە ئۆتۈشتىن، يىلتىزىنىڭ تەركىبىدىكى «ئا، ئە» تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلىششتىن بۇرۇنقى ھالىتى ئاساس قىلىندى. پەقەت «ئاغىز، باغىر سۆزلىرىنىڭ ئاجىزلاشقان شەكىللىرى «ئېغىز، بېغىر» سۆزلىرىنىڭ كەينىگە بېرىلدى. «-پ، -ىپ، -ۇپ، -ۈپ» رەۋىشداشلىرى بىلەن باشلانغان ياردەمچى ماددىلار پېئىلنىڭ ئۇنىڭغا مۇناسىپ «-ماق، -مەك» شەكىللىرىنىڭ ئاستىغا قويۇلدى.

56. باش ماددا قاتتىق ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلىدى. بىردىن ئوشۇق ياردەمچى ماددىلارمۇ ئۆزئارا ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى.

57. يېزىلىشى ۋە ئوقۇلۇشى ئوخشاش ئاھاڭداش سۆزلەر ئايرىم ماددا قىلىپ ئېلىنىپ، رىم رەقەملىرى بىلەن ئايرىپ كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

پىستە I ئى [پ] <بوت>

پىستە II ئى [پ] <زوئول>

باشلىماق I (ئۆيگە...)

باشلىماق II (ئۆتۈكنى...)

58. يېزىلىشى ئوخشاش، ئەمما ئوقۇلۇشىدا مەلۇم سوزۇق تاۋۇشنى سوزۇپ ئوقۇش ئارقىلىق پەرقلەندۈرۈلىدىغان سۆزلەر ئايرىم-ئايرىم ماددا قىلىپ ئېلىنىدى. تىرناق ئىچىگە شۇ ماددا يېزىلىپ سوزۇپ ئوقۇلىدىغان تاۋۇشتىن كېيىن سوزۇلما سوزۇق بەلگىسى (:) قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاچا

ئاچا (ئا : چا)

ئارا

ئارا (ئا : را)

59. بىر قىسىم ئىككى بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ ئىككىنچى بوغۇمىدىكى ئېگىز سوزۇق تاۋۇشلار شۇ سۆزلەرگە قوشۇمچە قوشۇلغاندا، ئۆزىنىڭ ئورغۇسىنى يوقىتىپ تەلەپپۇزدا چۈشۈپ قالىدۇ. تىرناق ئىچىگە شۇ سۆزنىڭ چۈشۈپ قالغاندىن كېيىنكى شەكلى ئۈچىنچى شەخس بىلەن كۆرسىتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

كۆڭۈل (كۆڭلى)

نەسىل (نەسلى)

بۇرۇن (بۇرنى)

جىسىم (جىسمى)

60. بىر ۋە كۆپ بوغۇملۇق سۆزلەرنىڭ ئاخىرقى بوغۇمىدىكى «ئا» ۋە «ئە» تاۋۇشلىرى قوشۇمچىلار قوشۇلغاندا ئاجىزلاشمىسا، بۇنداق سۆزلەردىن كېيىن تىرناق ئىچىگە ئۇنىڭ

ئاجىزلاشمايدىغان شەكلى ئۇچىنچى شەخستە كۆرستىپ قويۇلدى. مەسلەن:

ئىملا (ئىملاسى)

بەش (بەشى)

ماتا (ماتاسى)

ئەدەبىيات (ئەدەبىياتى):

61. ئۇيغۇر تىلىغا خاس بىرىككەن سۆزلەرنىڭ، باشقا تىللاردىن كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەندىن كېيىن بىرىككەن شۇنىڭ بىلەن بىللە ھەر ئىككى تەركىبى مۇستەقىل ئىشلىتىلىدىغان بىرىككەن سۆزلەرنىڭ بىرىكىشىدىن بۇرۇنقى مورفېمىلىرى چوڭ تىرناق ئىچىدە بۆلۈپ كۆرسىتىلدى. مەسلەن:

بۈگۈن	رەۋ	[بۇ + كۈن]
بالىياتقۇ	ئى	[بالا + ياتقۇ]
ئالىتاغىل	سۈپ	[ئالا + تاغىل]
ئاللىقانچە	ئال	[ئاللا + قانچە]
ئاللىكىم	ئال	[ئاللا + كىم]
ئاشقازان	ئى	[ئاش + قازان]
بالايىئاپەت	ئى	[بالا + يى + ئاپەت]

62. لۇغەتكە ئېلىنغان ئۇيغۇر تىلىغا خاس تۈپ سۆزلەرنىڭلا قايسى سۆز تۈركۈمىگە تەۋەلىكىنى كۆرستىدىغان قىسقارتىلما سۆزلەر بېرىلدى، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

ئال	ئالماش
باغل	باغلىغۇچى
پ	پېئىل
تەق	تەقلىد
تىر	تىركەلمە
رەۋ	رەۋىش
سان	سان
سۈپ	سۈپەت
مىق	مىقدار سۆز
ئى	ئىسىم
ئىم	ئىملىق
يۈك	يۈكلىمە

63. سۆز تۈركۈملىرىنى بىلدۈرىدىغان قىسقارتىلمىلار ھەممە مەنە تۈرلىرىگە خاس بولسا، بىرىنچى مەنە تۈرىنى كۆرستىدىغان رەقەمنىڭ ئالدىغا قويۇلدى، ھەرقايسى مەنىلىرى باشقا-باشقا سۆز تۈركۈملىرىگە خاس بولسا، مەنە تۈرىنى كۆرستىدىغان رەقەمدىن كېيىن قويۇلدى.

مەسلەن:

ئاق ① سۈپ. پاختا، قار ياكى سۈت رەڭگىدىكى؛ قارنىڭ ئەكسى ②... ③... ④... ⑤ ئى توغرا، ياخشى ئىش، ھەقىقەت: ئاقنى قارا، قارىنى ئاق قىلماق...

64. ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى بېرىلمەي پەقەت چەتتىن كىرگەن سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى بېرىلدى. ئېتىمولوگىيىلىك قىسقارتىلمىلار ئوتتۇرا تىرناق [ ] ئىچىگە ئېلىندى، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

[ئە]	ئەرەبچە	[نېم]	نېمىسچە
[پ]	پارسچە	[فران]	فرانسۇزچە
[خەن]	خەنزۇچە	[ھىند]	ھىندىچە
[ر]	رۇسچە	[ئىتال]	ئىتالىيانچە
[گرېك]	گرېكچە	[ئىنگ]	ئىنگلىزچە
[گول]	گوللاندىيە	[ئىسپان]	ئىسپانچە
[لات]	لاتىنچە		

65. ئەگەر باشقا تىلدىن كىرگەن سۆزگە ئۇيغۇر تىلى قوشۇمچىسى قوشۇلۇپ ياكى ئۇيغۇر تىلىغا خاس سۆزگە باشقا تىللاردىن كىرىپ ئۆزلەشكەن قوشۇمچە قوشۇلۇپ يېڭى سۆز ياسالغان بولسا، مۇنداق سۆزلەرنىڭ ئېتىمولوگىيىسى بېرىلمىدى. مەسىلەن: **ئىستېمالچى، ئادالەتلىك، ۋاپاسىز، بۇغدايزار، تىلشۇناس.**

66. باشقا تىللاردىن كىرگەن سۆزگە باشقا تىللاردىن كىرىپ ئۆزلەشكەن قوشۇمچە قوشۇلۇپ يېڭى سۆز ياسالغان بولسا، مۇنداق سۆزلەرنىڭ تومۇر ۋە قوشۇمچىسىنىڭ ئېتىمولوگىيىسى ئوتتۇرا تىرناق ئىچىگە قوشۇش [+] ئالامىتى بىلەن ئايرىپ كۆرسىتىلدى. مەسىلەن: **ئادالەتپەرەس** [ئە+پ]، **دىندار** [ئە+پ]، **دەرۋەقە** [پ+ئە].

67. مەلۇم بىر تىلدىن ئۇيغۇر تىلىغا كىرگەن سۆزنىڭ ئەسلىسى يەنە باشقا بىر تىلدىن كىرىپ ئۆزلەشكەن بولسا، كېلىپ چىقىش بەلگىسى (<) ئارقىلىق كۆرسىتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

بامبۇك [ر<فران]

باندىت [ر<ئىتال]

68. مەلۇم ئىلىم-پەن ياكى مەلۇم بىر ساھەگە خاس بولغان سۆزلەرگە، زۆرۈر تېپىلغاندا، قىسقارتىلما سۆز بىلەن ئۇنىڭ قايسى پەن ياكى قايسى ساھەگە تەۋە ئىكەنلىكى كۆرسىتىپ قويۇلدى. لۇغەتتە ئىشلىتىلگەن قىسقارتىلما سۆزلەر تۆۋەندىكىچە:

1. <ئارخېئول> ئارخېئولوگىيە
2. <ئانات> ئاناتومىيە
3. <ئاستر> ئاسترونومىيە
4. <ئەد> ئەدەبىيات
5. <بوت> بوتانىكا

6. <بئول> بئولوگىيە

7. <بىن> بىناكارلىق

8. <پەلس> پەلسەپە

9. <پسخول> پسخولوگىيە

10. <تارىخ> تارىخ

11. <تەن> تەنتەربىيە

12. <تىب> تىببىي ئىلىم

13. <تىل> تىل - يېزىق

14. <تىيا> تىياتىر

15. <جۇغ> جۇغراپىيە

16. <چار> چارلاش - قىدىرىش

17. <خىم> خىمىيە

18. <دىن> دىن

19. <سودا> سودا، تاشقى سودا

20. <سۇ> سۇ ئىشلىرى

21. <س ئىق> سىياسىي ئىقتىساد

22. <فىز> فىزىكا

23. <قاتن> قاتناش ئىشلىرى

24. <قا> قانۇن ئىشلىرى

25. <كىنو> كىنو ۋە فوتوگرافىيە ئىشلىرى

26. <گ سەن> گۈزەل سەنئەت

27. <گېئول> گېئولوگىيە

28. <لوگ> لوگىكا

29. <مائار> مائارىپ

30. <مات> ماتېماتىكا

31. <ماشن> ماشىنىسازلىق

32. <مەت> مەتبۇئاتچىلىق

33. <مۇز> مۇزىكا

34. <مېتېئور> مېتېئورولوگىيە

35. <ھەرب> ھەربىي ئىشلار

36. <ئورم> ئورمانچىلىق

37. <ئۇس> ئۇسسۇل

38. <ئۈلچ> ئۈلچەش ئىشلىرى

.39 <ئىر> ئىرسىيەت

.40 <ئىرق> ئىرقشۇناسلىق

.69 ئىلىم-پەن ياكى مەلۇم ساھەگە خاس قىسقارتىلما سۆزلەر ھەممە مەنە تۈرىگە خاس بولسا، بىرىنچى مەنە تۈرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمنىڭ ئالدىغا قويۇلدى، پەقەت ئايرىم مەنە تۈرىگىلا خاس بولسا، شۇ مەنە تۈرىنى كۆرسىتىدىغان رەقەمدىن كېيىن قويۇلدى. مەسىلەن:

قوشۇش ① «قوشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمداش شەكلى.
② <مات> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئوشۇق سانلارنىڭ يىغىندىسىنى تېپىش ئەملى...

.70 سۆزلەرنىڭ ئىستېمال دائىرىسىنى بىلدۈرۈش زۆرۈر تېپىلغاندا قىسقارتىلما سۆز بىلەن ئېنىقلاپ قويۇلدى. بۇ قىسقارتىلما سۆزلەر تۆۋەندىكىچە:

ئايال ئاياللارغا خاس سۆزلەر
جان ت جانلىق تىل
دىئال دىئالېكت سۆزلىرى
سەلب سەلبىي مەنىدىكى سۆزلەر
يېزت يېزىق تىلى
تىل ها تىل-ھاقارەت، قارغىش سۆزلىرى
تار س تارىخىي سۆز
كونا كونىرىغان سۆزلەر
بال س باللار سۆزى

.71 لۇغەتكە كىرگۈزۈلگەن ھەربىر سۆزنىڭ مەنىسى ئېنىق ۋە قىسقا قىلىپ ئىزاھلاندى.

.72 لۇغەتتە سۆزلەرنىڭ مەنىلىرىنى بەرگەندە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا كەڭ قوللىنىلىۋاتقان مەنىلىرى ئاساس قىلىندى.

.73 بىردىن ئوشۇق مەنىگە ئىگە بولغان سۆزلەرنىڭ ھەربىر مەنىسى رەت تەرتىپى بويىچە «①، ②...» دېگەن رەقەملەر بىلەن ئايرىلدى. مەسىلەن:

باشلام ئى ① بىر يۈرۈش ئېتىزلارغا ئەڭ باشتا سۇ كىرىدىغان ئېتىز: سۇ ئەمدى باشلامغا چىقىپ تۇراتتى، باشتىن توسۇۋالدى. ② ئېچىق: كۆمىدى ئۇنى باشلامغا، ئۇچۇق قويۇپ بېشىنى، كۆمۈپ بولۇپ چورۇق پوم، غۇچۇرلاتتى چىشىنى.

.74 سۆزلەرنىڭ كۆچمە مەنىسى ئايرىم مەنە تۈرى قىلىپ ئېلىنىپ، مەنە بۆلەكلىرىگە قويۇلغان رەقەمدىن كېيىن «كۆچمە» دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

بۇلغىماق پ ① كىر، پاسكىنا قىلماق: ئىشچىلاردىن بىرى ئوت ئۆچۈرۈش سۇيۇقلۇقى قاچىسىنىڭ ئاغزىنى تەتۈر تۇتۇپ ئاچقابىلىقتىن، سۇيۇقلۇق ئېتىلىپ چىقىپ، ئۆزىنىڭ باش-كۆزىنى بۇلغىۋەتتى. ② كۆچمە. داغ چۈشۈرمەك، قارا سۈركىمەك: بىركۈنى كەچتە ياسىن ئاكامنىڭ: «يا ھۆكۈمەتنىڭ سۆزىگە كىرمىسىدىڭ يا مېنىڭ نەسىھەتىمنى ئاڭلىمىدىڭ،

ئاخىرى ئائىلىمىزنىڭ شەنىنى بۇلغىدىڭ» دېگەن سۆزنى ئاڭلاپ قالدىم. ③ كۆچمە... ④...

بايراقدار ئى ① بايراق كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭىدىغان ئادەم. ② كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي-سىياسىي ھەرىكەت، ئىلغار پىكىر، يېڭىلىق ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا يېتەكچى ياكى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، نەمۇنە، ئۈلگە كۆرسىتىدىغان كىشى؛ باشلامچى: ناۋايى — ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كاتتا نامايەندىسى، XV ئەسىردىكى ئاسىيا ۋە دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ يىرىك ۋەكىللىرىدىن بىرى، تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىليونلىغان خەلقنىڭ پەخرى، تۈركىي تىلدا يېزىشنىڭ دەۋر بۆلگۈچ بايراقدارلىرىنىڭ بىرى ۋە چوڭ ئۇستاز شائىرى.

75. ئادەتتىكى سۆزلەردە پرىنسىپ جەھەتتىن سۆزنىڭ ئانا مەنىلىرى ئالدىدا، كېڭەيگەن مەنىلىرى ئۇنىڭدىن كېيىن بېرىلدى. ياكى ئەدەبىي تىلدا كەڭ قوللىنىلىدىغان مەنىلىرى ئالدىدا، كەم قوللىنىلىدىغان مەنىلىرى ئۇنىڭدىن كېيىن بېرىلدى.

76. ئىلمىي، پەلسەپىۋى، ئىجتىمائىي، سىياسىي ئاتالغۇلارنىڭ مەنىسى ئىلمىي، سىياسىي ئەسەرلەردە بېرىلگەن تەرىپلەر ئارقىلىق ئىزاھلاندى. مەسىلەن:

ئاسترونومىيە ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئورنى، تارىلىشى، ھەرىكىتى، شەكلى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، فىزىكىلىق ھالىتى ۋە ئۆزگىرىشى، تەرەققىي قىلىشى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

77. ئېنسىكلوپېدىيىلىك ئاتالغۇلارنى ئىزاھلاشتا، زۆرۈر تېپىلغاندا بىر سۆزنىڭ لېكسىكىلىق مەنىسى ئىزاھلانغاندىن سىرت شۇ سۆزگە مۇناسىۋەتلىك تەرەپلەر قوشۇپ چۈشەندۈرۈلدى. مەسىلەن:

ئاچچىقئوت ئى [ئاچچىق+ئوت] ئاچچىقئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر بېغىرلىغۇچى غولى بار، يوپۇرمىقى ئۈچ قۇلاقلىق مۇرەككەپ يوپۇرماق، گۈلى سېرىق، مېۋىسى غوزىغا ئوخشاش يۇمىلاق تۈرلۈك شەكىللىك؛ تېنى دورا قىلىنىدۇ، بەدەننىڭ سىرتىدىن سۈرسە قوتۇر قاتارلىق تېرە كېسەللىرىنى داۋالايدۇ.

78. ئايرىم سۆزلەرنىڭ كىشى ئىسمى، يەر نامى بولۇپ قوللىنىلىشى ئايرىم مەنە تۈرى قىلىپ ئېلىندى. مەسىلەن:

باي ① سۈپ. ئىقتىسادىي ئاساسى مۇستەھكەم، ھېچ نەرسىگە موھتاجلىقى يوق؛ نۇرغۇن مال-دۇنياسى بار: باي مەملىكەت. باي ئادەم. — پولات تاۋلاشتا يېپىسلۇۋاتقان ئاشلىق، خەجلىنىۋاتقان پۇلنى كۆرۈپ ئۆزىمىزنى تەڭداشسىز باي ھېسابلاپتىمەن، — دېدى ھاشىر. ② سۈپ ... ③ ئى ... ④ ئى ... ⑤ ئى ... ⑥ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيىنىڭ ئىسمى.

بېزەكلىك ① سۈپ. ئۈستىگە نەقىش ئىشلەنگەن، بېزىكى بار، بېزەلگەن؛ زىننەتلىك: بېزەكلىك تام. ② سۈپ. بېزەك قىلىشقا بولىدىغان، بېزەك بۇيۇمى قىلىشقا لايىق: ئامىنە، قارا، قولۇڭغا سالىدىغان بېزەكلىك ئۈچۈن ساپسېرىق ئالتۇن ئالىمەن، ئۇ چاغدا

نېمە دەيسەن؟ ③ ئى. تۇرپان ۋىلايىتىدىكى قەدىمىي يادىكارلىقلار ساقلانغان بىر جاي.

پازىل [ئە] ① سۈپ. پەزىلەتلىك، ياخشى خۇلق ۋە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە: مەن هاكىم جانابلىرىنى رەھمدىل، پازىل كىشى دەپ ئاڭلىغان بولسامۇ، تازا ئىشىنىپ كەتمىگەنىدىم،... * ئۇ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ نازۇنېمەتلىرى مول، هاۋاسى يېقىملىق، پادىشاھى ئادىل ۋە خەلقى پازىل شەھەر ئىكەن. ② ئەرلەر ئىسمى.

79. سۆزنىڭ باشقا سۆز تۈركۈمىگە ئۆتۈپ هاسىل قىلغان يېڭى مەنىسى ئايرىم مەنە تۈرى قىلىپ ئېلىندى، ئايرىم مەنە هاسىل قىلماي پەقەت باشقا سۆز تۈركۈمى ۋەزىپىسىدىلا كەلسە، ئىككى خىل سۆز تۈركۈمى ۋەزىپىسىدە كەلگەن جۈملە مىساللىرى ئېلىندى. جۈملە مىساللىرى ئارىسىغا ئىككى تىك سىزىق (//) قويۇلدى. مەسىلەن:

ئالتۇن ① ئى <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Au (Aurum). رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، سوزۇلۇشچان، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، پۇل ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدىغان قىممەت باھالىق ئەتىۋار مېتال؛ زەر: ساپ ئالتۇن. * يوقالغان پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * ئۇكا، كۆكلۈك باشقىچە خۇشقۇ؟ ئالتۇن ئۈچراپ قالدىمۇ نېمە؟ * // ئارسلان: — يوقالغان نەرسىلەرنى ئاتامنىڭ هويلىسىدىن تېپىپ ئەكەلگەندە ئۇنىڭ ئىچىدە ئاشۇ ئالتۇن شامدانمۇ بارمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ② ئى...

بىزار سۈپ [پ] بەزگەن، تويغان، زېرىككەن: بىكاردىن خۇدا بىزار (ماقال). * بۇ يەردىكى تاغلىقلارنىڭ ھەممىسى دورغىدىن بىزار. * // ئاكا-ئۇكىنىڭ ئازارى بولسىمۇ، بىزارى يوق (ماقال).

80. مىللەت ۋە قەبىلە ناملىرىنىڭ بىرلىكى ئىزاھلانماي، كۆپلۈكى ئىزاھلاندى. بىرلىكى كۆپلۈكىنىڭ ئىزاھىغا كۆرسىتىش بەلگىسى (←) بىلەن ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

ئۇيغۇر ← ئۇيغۇرلار.

قازاق ← قازاقلار.

81. مەنداش سۆزلەرنىڭ ئاز قوللىنىلىدىغىنى كۆپ قوللىنىلىدىغىنىغا، كونىرىغان سۆز هازىرقى قوللىنىشۋاتقىنىغا كۆرسىتىش بەلگىسى (←) بىلەن ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

بايام ← بايا.

دەرەخزار ← دەرەخلىك.

بىئەدەب ← ئەدەبسىز.

بىھايا ← ھاياسىز.

ئىمپېرىئالىزم ← جاھانگىرلىك.

82. بەزى خاس ئىسىملارنىڭ تەڭ قوللىنىلىپ كېلىنگەنلىرى بولسا ئىزاھتىن كېيىن ئەسكەرتىپ قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاقكېسەل ئى [ئاق + كېسەل] <تىب> تېرە كېسەللىكى. كۆپرەك تېرىدە قارا پىگمېنت شەكىللىنەلمەسلىك سەۋەبىدىن پەيدا بولىدۇ. كېسەللىك ئالامىتى: تېرىدە

پارچە-پارچە ئاق داغلار پەيدا بولىدۇ، ئاغرىمايدۇ ھەم قىچىشمايدۇ. «پىسە» «بەرەس» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

83. پېئىل دەرىجىلىرىدىن باش دەرىجە ئىزاھلانىدى. پېئىلنىڭ باشقا دەرىجىلىرى پەقەت گراماتىكىلىق فورمىدىلا قوللىنىلسا، گراماتىكىلىق ئىزاھ بويىچە پېئىلنىڭ قايسى دەرىجىسى ئىكەنلىكى كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

پاكىزلەنمەك «پاكىزلىمەك» پېئىلنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

باغلانماق I «باغلىماق» پېئىلى ①، ⑨، ⑪، ⑫نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازدۇرماق «ئازماق» پېئىلنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاتلاشماق «ئاتلىماق» پېئىلنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىلدۈرگۈزمەك «بىلمەك» پېئىلنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

84. باش دەرىجىدىكى پېئىل باشقا دەرىجىلەرگە ئىگە بولغاندا ياكى دەرىجىلەر قەۋەتلەنگەندە بەرگەن مەنىلىرى ئەسلىدىكى پېئىل مەنىلىرىگە ئوخشاش كەلمىسە، دەرىجىلەنگەندىن كېيىنكى توغرا كەلگەن مەنىلىرى رەقەم بىلەن كۆرسىتىلدى. مەسىلەن:

ئاغدۇرماق ① «ئاغماق» پېئىلى ①، ④، ⑤نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنىڭغا پەرۋاسىزغىنە كۆز يۈگۈرتتۈم-دە، كۆزۈمنى ئوسمان ئاكىنىڭ سوئاللىرىغا نېمىلەرنىدۇ دەپ غودۇڭشىغىنىچە جاۋاب بېرىۋاتقان ئابدۇللاغا ئاغدۇردۇم. ② كۆچمە... ③ ...

85. پېئىل دەرىجىلەرگە ئىگە بولغاندىن كېيىن گراماتىكىلىق مەنىدىن باشقا، لېكسىكىلىق مەنە ئاڭلاتسا ئايرىم ئىزاھلاندى. مەسىلەن:

بىلىنمەك ① «بىلمەك» پېئىلى ③ ④ ⑤ ⑥ نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكى ئەمدى بىلىندى. * مەن مۇشۇنداق ئون نەچچە سائەتلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتى بىلەن ئۆتكەن ۋاقتىمنى زايە كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن، ئويلىساملا ئالغا باسمايۋاتقاندەك بىلىملىرىم زادىلا كۆپەيمەيۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. ② «بىلمەك» پېئىلنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىشىنىڭ زېھنىي قۇۋۋىتى بىلىپ بولۇنغان ھەقىقەت ئۈستىدە توختاپ قالمايدۇ، ئۇ ئۆزلۈكسىز تۈردە تېخى بىلىنمىگەن ھەقىقەت تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ... ③ نامايان بولماق، ئاشكارا بولماق، سېزىلمەك؛ ئەكس ئەتمەك: ئالتۇن ئوتتا، ئادەم مېھنەتتە بىلىنەر (ماقال). * مامۇتكام خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىقى گەپ سۆزىدىنلا ئەمەس، چىرايىدىن ھەتتا گەپ قىلغان چاغدىكى ھەرىكەتلىرىدىنمۇ بىلىنىپ تۇراتتى.

86. بەزى پېئىللارنىڭ رەۋىشداشلارغا قوشۇلۇپ بېرىدىغان تۈس مەنىسى، بىر قىسىم تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياساش رولى ھەممە سۆز مەنىلىرىدىن كېيىن بېرىلدى. مەسىلەن:

ئالماق پ ① ...تۇرغۇن سۆزلەرگە قوشۇلۇپ ئۇلارنى پېئىللاشتۇرىدۇ: ئەۋج ئالماق. ئارىيەت ئالماق. ئۆچ ئالماق. ② قىساس ئالماق. ھېساب ئالماق. تەسىر ئالماق. ئىمتىھان ئالماق. ئاش ئالماق. كۈن ئالماق. رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، تۈس مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ چاغدا رەۋىشداش ئاخىرىدىكى «پ» تاۋۇشى «ۋ» تاۋۇشىغا ئۆزگىرىدۇ ۋە

ئۆۋەندىكى مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: 1) ھەرىكەتنىڭ ئوبيېكتى ياكى ئۇنىڭمۇ سۇبيېكت تەرەپكە يۆنىلىشى ياكى سۇبيېكت تەۋەلىكىگە ئۆتۈشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇلار بۇ يىل ئىككى ئېغىز ئۆي سېتىۋالدى. * ئەپەندىم خېرىدارلارغا سەت كۆرۈنمىسۇن دەپ ئېشىكنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىۋېلىپ، خۇرجۇنىغا سېلىۋاپتۇ. 2) سۇبيېكتنىڭ ھەرىكەتتىن مەنپەئەتدار بولۇشىنى بىلدۈرىدۇ: بىرئاز ئۇخلىۋال، بۈگۈن ئاخشام يەنە ئىشلەيمىز، — تاماق يېۋېلىپ ئاندىن ئىشلەيلى. 3) ھەرىكەتنىڭ مەلۇم پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئورۇنلىنىپ بولۇشىنى بىلدۈرىدۇ. كۈچۈڭنىڭ بارىدا ئىشلىۋال. * يامغۇر ياغقۇچە ئۆيگە يېتىۋالايلى. 4) ھەرىكەتنىڭ مۇداپىئە ئۈچۈن ياكى قارشىلىق كۆرسىتىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ ئولتۇرۇۋېلىپ ماڭغىلى ئۇنىمىدى. * ئۇلار يوغان بىر تاشنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ، نەچچە سائەت ئېتىشتى. 5) بەزى پېئىللار بىلەن بىرىكىپ، ھەرىكەتنىڭ يالغاندىن ئورۇندىلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى كۆرۈش بىلەنلا توكۇر كىشى بولۇپ ئاقساقلىۋاپتۇ. * ئاڭلىمىغان بولۇۋېلىپ جىم ئولتۇرغىنىنى قاراڭلا، ئۇنىڭ.

87. كۆچمە مەنىلىك تۇراقلىق بىرىكمىلەردىن ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى ئۇدۇل مەنىلىرى ئۈچۈق كۆرۈنۈپ تۇرغانلىرىنىڭ ئۇدۇل مەنىلىرىمۇ بېرىلدى. مەسىلەن:

باش ئاغرىماق ① بەدەننىڭ باش قىسمى ئاغرىماق. ② كۆچمە. ئاۋارىچىلىككە قالماق، تەشۋىشلەنمەك، كۆڭۈلسىزلىككە، دەخمىزىگە يولۇقماق: بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق باش ئاغرىيدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايلى.

بازىرى كاسات ① خېرىدارى يوق، ئۆتمەيدىغان، سېتىلمايدىغان: ئىمىن بېدىكنىڭ جاھانسازلىقتىكى مەككارلىقى ئۇلا ئەمەس ئىدى، ناھىيدە ئۇلاغنىڭ بازىرى كاسات بولغاندىن كېيىن، ئۇ بوتۇڭلۇق قىلىشقا باشلىدى. ② كۆچمە. ئامىنىڭ ھىمايىسىدىن ئايرىلغان، نەزىرىدىن چۈشكەن: سولچىلىقنىڭ بازىرى كاسات.

88. سۆزلەرنى ئىزاھلىغاندا مەنە دائىرىسى ياكى ئۇلارنىڭ سىنتاكسىس مۇناسىۋىتىنى چەكلەشكە توغرا كەلسە، ئىزاھتىن بۇرۇن ياكى كېيىن تىرناق ئىچىدە ئېنىقلىما بېرىلدى. مەسىلەن:

ئاچ II سۈپ. قېنىق، توق ئەمەس؛ سۇس (رەڭ ھەققىدە): ئاچ يېشىل، ئاچ سېرىق. ئاچ كۆك. ئاچ قىزىل...

باشلاپ ① «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى. ② رەۋ. ئەڭ ئاۋۋال، ھەممىدىن ئاۋۋال، دەسلەپ، ئەڭ دەسلەپ: بۇ ئىشنى باشلاپ كىم قىلدى؟ ③ تىر (چىقىش كېلىشتىكى سۆزلەردىن كېيىن كەلگەندە» بېرى، بۇيان، ئېتىبارەن، تارتىپ: شۇ كۈندىن باشلاپ قادىر، كېۋىر ئاكىنى ئۆزىگە مەسلىھەتچى قىلىۋالدى. * كامىل شۇ كېچىسى پەقەت ئۇخلىمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ كۆزى قۇم تىققاندەك ئاغرىپ كەتتى، ئەتىسىدىن باشلاپ كۆزىنى ئاچالماستىن يېتىپ قالدى.

89. ئۆزى مۇستەقىل قوللىنىلماي، پەقەت باشقا سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ كەلگەندىلا مەنە بېرىدىغان سۆزلەر باش سۆز بولغاندا، ئۇنىڭ مەنىسى بىرىكمىگە ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

دۇچ ← دۇچ كەلمەك.

ۋاز ← ۋاز كەچمەك.

ئاتلانتىك ← ئاتلانتىك ئوكيان.

90. ئۇزاقتىن بۇيان مەتبۇئاتلاردا ئىملاسى ھەر خىل قوللىنىلىپ كەلگەن سۆزلەرنىڭ باشقا شەكىللىرى ئىملا لۇغىتىدە بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن شەكلىگە تۆۋەندىكى ئۇسۇل بىلەن ھاۋالە قىلىندى. مەسىلەن:

ئاۋال (توغرىسى: ئاۋۋال) ← ئاۋۋال.

ئەۋۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← ئاۋۋال.

ئەۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← ئاۋۋال.

خوشنا (توغرىسى: قوشنا) ← قوشنا.

91. لۇغەتكە ئېلىنغان سۆز ۋە تۇراقلىق بىرىكمىلەرنىڭ ھەربىر كونكرېت مەنىلىرىنى، ئۇلارنىڭ سىنتاكسىسلىق مۇناسىۋىتىنى ئىسپاتلايدىغان پاكىتلىق مىساللار كەلتۈرۈلدى.

92. لۇغەت ھەجمىنىڭ بەك چوڭ بولۇپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن پەن-تېخنىكا ئاتالغۇلىرى ۋە بىر قىسىم خاس ئىسىملارغا مىسال بېرىلمىدى.

93. مىساللارنىڭ رەت تەرتىپى جەھەتتە ئالدى بىلەن تۇراقلىق ۋە ئەركىن سۆز بىرىكمىلىرى، ئاندىن ماقال-تەمسىللەر، ئۇنىڭدىن كېيىن جۈملە مىساللىرى ئېلىندى. مىسال ئېلىنغان ئەركىن ۋە تۇراقلىق بىرىكمىلەر ئوتتۇرىسىغا چېكىت (.) ، ماقال-تەمسىللەردىن كېيىن تىرناق ئىچىگە (ماقال) دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلدى. بىردىن ئۇشۇق جۈملە مىساللىرى ئوتتۇرىسىغا گۈل (*) بەلگىسى قويۇلدى. مەسىلەن:

ئاسماق پ ① بىرەر نەرسىنى ئاستى يەرگە تەگمەيدىغان ھالەتتە باغلىماق، ئىلماق، ساڭگىلاتماق؛ بېكىتمەك، ئورۇنلاشتۇرماق: مارجان ئاسماق. ملتىق ئاسماق. * ئۆچكىنى ئۆز ئايىغى بىلەن ئاسار (ماقال). * ئوقۇغۇچىلار پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن بولۇپ، ھەر خىل سومكىلارنى تۇتقان ۋە بويىنىغا ئاسقان ھالدا نېمىلەرنىدۇ يادلاپ ماڭاتتى. ② كۆچمە...

94. سۆزلەر مەنىداش سۆزلەر ۋە سۆز بىرىكمىلىرى بىلەن ئىزاھلانغاندا، تەڭداش ئىزاھلار ئوتتۇرىسىغا پەش قويۇلدى، ئەگەر تەڭداش ئىزاھلارنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى يەنە تەڭداش بۆلەكلەردىن تۈزۈلگەن بولسا، تەركىبىي قىسمىدىكى تەڭداش بۆلەكلەر ئوتتۇرىسىغا پەش (،) سۆزنىڭ مەنىسىگە تەڭ چوڭ تەڭداش بۆلەكلەر ئوتتۇرىسىغا چېكىتلىك پەش (؛) قويۇلدى. ئىزاھ تۈگەپ مىسال ئېلىشقا توغرا كەلگەندە ئىزاھتىن كېيىن قوش چېكىت (:) قويۇلدى. مىسالدا بېرىلگەن جۈملىلەرنىڭ تىنىش بەلگىلىرى ئەسلى ئەسەردىكى تىنىش بەلگىلىرى بويىچە ساقلاندى. مەسىلەن:

ئاسان سۈپ. [پ] ئىشلىنىشى، ئورۇندىلىشى جەھەتتىن ئانچە قىيىن، مۇرەككەپ بولمىغان ھەم ئانچە كۆپ مېھنەت، كۈچ ۋە بىلىم تەلەپ قىلمايدىغان؛ بوش، يەڭگىل: ئىشنىڭ ئاسنى يوق، قىلالىساڭ قىيىنى يوق (ماقال). * ئادەمنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ، «تاغ-

دەريالارنى ئۆزگەرتىش ئاسان، كىشىنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتمەك تەس» دەيدىغان گەپلەر توغرا ئەمەس.

95. ئېلىنغان مىساللارنىڭ ئىملاسى بىردەك ھازىرقى ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا قائىدىسى ۋە ئىملا لۇغىتى بويىچە بىر تەرەپ قىلىندى. شېئىر ۋە ئېلىنغان بەزى مىساللاردا «ئا، ئە» تاۋۇشلىرىنىڭ ئاجىزلاشماسلىقىغا، بەزى گراماتىكىلىق قوشۇمچىلارنىڭ كونا تەركىبىنىڭ ساقلىنىشىغا يول قويۇلدى.

لۇغەتنى تۈزۈشتە پايدىلىنىلغان مەنبەلەر

1. گېزىت-ژۇرنال ۋە ئەدەبىي توپلاملار

شىنجاڭ گېزىتى، شىنجاڭ ئەدەبىياتى، شىنجاڭ سەنئىتى، تارىم ژۇرنىلى، ئىتتىپاق ژۇرنىلى، ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى، قەشقەر ئەدەبىياتى، ئىلى دەرياسى، يېڭى قاشتېشى، ئاقسۇ ئەدەبىياتى، تۇرپان ئەدەبىياتى، غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر، ھېكايىلار توپلاملىرى.

2. خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى

ئۇيغۇر خەلق قوشاقلىرى، ئۇيغۇر خەلق تارىخىي قوشاقلىرى، ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى، ئۇيغۇر خەلق داستانلىرى، ئۇيغۇر خەلق بېيىتلىرى، ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى، نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى، خەلق ماقال-تەمسىللىرى، تاللانغان ئەقلىيە سۆزلەر، جامئۇل ھېكايەت، يۈسۈپ ئەخمەت (چۆچەك).

3. تەرجىمە ئەسەرلەر

AQ نىڭ تەرجىمھالى، ئىسسىق شامال، ئائىلە، ئۈچ پادىشاھلىق ھەققىدە قىسسە، ئىككىنچى قېتىم ئۇچرىشىش، يېڭى باتۇرلار، سۇ بويىدا، كۆكۆيۈن، كىم ئەيىبلىك، گورىيېۋ بوۋاي، بوران بالىلىرى، ھاتەم ھەققىدە قىسسە، سەرسانلىق-سەرگەدانلىقتا، قابۇسنامە، ئەمەلىيەت توغرىسىدا، زىددىيەت توغرىسىدا، يېڭى دېموكراتىزم ھەققىدە، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى ھەققىدە، ئاممىنىڭ كۆپچىلىكىگە ئىشىنەيلى، كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى، سوتسىيالىزمنىڭ خىيالدىن پەنگە راۋاجلىنىشى، دىئالېكتىكا ماتېرىيالىزم ۋە تارىخىي ماتېرىيالىزم، دۆلەت ۋە ئىنقىلاب، لىيۇدۋىگ فېيېرباخ ۋە نېمىس كلاسسىك پەلسەپىسى، لېنىنىزم ئاساسلىرى توغرىسىدا، قانۇننىڭ كېلىپ چىقىشى، پسىخولوگىيە، پېداگوگىكا.

4. پايدىلىنىلغان لۇغەتلەر

ھازىرقى زامان خەنزۇ تىلى لۇغىتى، خەنزۇچە ئۇكيانۇس، تۈركچە ئۇكيانۇس، ئۆزبېك تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى.

ئۇيغۇر يېزىقىنىڭ ئېلىپبە تەرتىپى

ئا	ئە	ب	پ	ت	ج	چ	خ
د	ر	ز	ژ	س	ش	غ	ف
ق	ك	گ	ڭ	ل	م	ن	ھ
ئو	ئۇ	ئۆ	ئۈ	ۋ	ئې	ئى	ي

ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

ئا

ئا I ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ بىرىنچى ھەرپى.② شۇ ھەرپنىڭ نامى.③ رەت جەھەتتە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان شەيئىنى بىلدۈرىدۇ: ئا. سىنىپ. * ئاۋۇ «1 ـ يىللىق ئا» سىنىپقا كىرىڭ.

ئا II يۈك. پېئىللارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىپ تەكىتلەشنى بىلدۈرىدۇ: چاقىقانراق بولۇڭ+ا. تېزرەك ماڭغىن+ا. ـ كېلمەن دەمسىز+ا!

ئا III تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياسايدىغان قوشۇمچە: ياش+ا=ياشا. قىيىن+ا=قىينا. ئويۇن+ا=ئوينا.

ئا IV ئال. جان ت (توغرىسى: ئاۋۇ) ⟵ **ئاۋۇ**

ئاب ئىسى [پ] يېزت. سۇ: سەككىز ھەپتە سەئىدنىڭ سەككىز قىسىم گۈل بابىنى، زوقلىنىپ كۆرگەندە ئىچتىم جەننەتتىن ئابىنى.

ئابات (توغرىسى: ئاۋات) ⟵ **ئاۋات.**

ئاباد (توغرىسى: ئاۋات)⟵ **ئاۋات.**

ئابارون (توغرىسى: ئوبورون)⟵ **ئوبورون.**

ئابايا رەۋ. بايىقىدىن سەل بۇرۇن، ئىلگىرى (ۋاقىت ھەققىدە): ئابايا ئويلانمايلا ئۇلارنىڭ گېپىگە خاپا بولۇپتىمەن. بۇ ئاشپەزلىكتىن نېمە تاپىمەن؟

ئابايام (توغرىسى: ئابايا)⟵ **ئابايا.**

ئابايامقى (توغرىسى: ئابايىقى)⟵ **ئابايىقى.**

ئابايىقى سۈپ. بايىقىدىن سەل بۇرۇن، ئىلگىرى يۈز بەرگەن، سادىر بولغان، كۆرۈلگەن: ئابايىقى گېپىڭنى يەنە دېگىنە، ئەمدى بىر ئاڭلاپ باقاي.

ئابخاز ⟵ **ئابخازلار.**

ئابخازلار ئى <ئىرىق> ئەزەربەيجان رېسپۇبلىكىسىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسى، ئابخاز خەلقى.

ئابدال ئى [ئە] قەلەندەر، دىۋانە، تىلەمچى: ئاكام مېنى كىچىكىمدە دائىم «سېنى ئابدالدىن سېتىۋالغان» دەپ تېرىكتۈرەتتى.

ئابداللىق ئى. ئابداللارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، قىلىق: ــ جانىنى نېمىگە لازىم قىلىسەن، ئابداللىقىمۇ؟ ــ دەپ ۋارقىرىدى ئۇ.

ئابدىملىك ئى [ئە] <بوت> سۆڭلۈك ئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر يىللىق ياكى كۆپ يىللىق شادا غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى چوڭ ۋە ئالقانسىمان يېرىلىدۇ، كونۇسسىمان

گۈل رىتىدە چېچەكلەيدۇ. «ئىنەكپىتى»مۇ دېيىلىدۇ.

ئابدىملىك پىلە قۇرتى <زوئول> پەرۋانە ئائىلىسىگە كىرىدۇ، تۇخۇمى ئاقۇچ كۈل رەڭ بولۇپ، لىچىنكىسى سورتىنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ھەر خىل رەڭلىك بولىدۇ، ئابدىملىكنىڭ يوپۇرمىقىنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ. لىچىنكىسى يىپەك قۇسۇپ چىقىرىدۇ.

ئابدىملىك پىلىسى ئابدىملىك پىلە قۇرتى قۇسۇپ چىقارغان بىر خىل پىلە، توقۇمىچىلىقتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئابدىملىك مېيى ئابدىملىك ئۇرۇقىدىن ئېلىنىدىغان، تىبابەتتە سۈرگە دورىسى، سانائەتتە سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ماي.

ئابروي ئى [پ] كىشىلەرنىڭ قىلغان ئىشى ۋە ياخشى خىسلەتلىرى تۈپەيلىدىن جاماەتچىلىك ئىچىدە تاپقان ھۆرمەت؛ ئىناۋەت، نوپۇز: ئابروينى ئالتۇنغا ئال، جاننى كېپەككە سات (ماقال). * بايىز خالۋاپ قول ـ ئىلكىدە يوق ئادەم بولسىمۇ، لېكىن ئەل ئىچىدە ئۆزىگە تۇشلۇق ئابروينى ساقلاپ كەلگەن ۋە ئوڭايلىقچە ھاقارەتلەنگەن ئادەم ئەمەس ئىدى.

ئابروي قىلماق ھۆرمەت، ئىناۋەت دەپ چۈشەنمەك، ھېسابلىماق، تونۇماق: سەمەت ئازغىنا ئىشلىگەن ئىشنى ئابروي قىلىۋېلىپ ھەممە يەردە ماختىنىپ يۈردى.

ئابرويى بىر پۇل بولماق ئابرويى، ئىناۋىتى، ھۆرمىتى، نوپۇزى چۈشمەك، يوقالماق؛ ئابرويسىزلانماق: ئۇ خەلقنىڭ غېمىنى يېمەي، ھەر دائىم ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتقانلىقى ئۈچۈن، ئابرويى بىر پۇل بولدى.

ئابرويى بىر تىيىن بولماق ← **ئابرويى بىر پۇل بولماق.**

ئابروينى بىر پۇل قىلماق ئابروينى، ئىناۋىتىنى، نوپۇزىنى، ھۆرمىتىنى چۈشۈرمەك؛ يوقاتماق: مەن نەق مەيداندا ئۇنىڭ قىلمىشىنى ئېچىپ تاشلاپ ئابروينى بىر پۇل قىلدىم.

ئابروينى بىر تىيىن قىلماق ← **ئابروينى بىر پۇل قىلماق.**

ئابروينى تۆكمەك ← **ئابروينى بىر پۇل قىلماق:** شۇغىنىسى ئۇ چاغدا ئابرويىمىز راستىنلا پۈتۈنلەي تۆكۈلۈپ كەتكەنىدى، بۇ نۆۋەت قانداق بولاركىن، كۆرەرمىز.

ئابروينى قىلماق نوپۇزلۇق، ئىناۋەتلىك، ھۆرمەتلىك دەپ بىلمەك، تونۇماق: بىز چەتتىن كەلگەن مېھمانلارنى ئوبدان كۈتۈۋېلىپ، تېگىشلىك ئابروينى قىلدۇق.

ئابرويپەرەس سۈپ [پ] نام، شۆھرەت، ئابروي قوغلىشىدىغان: ئابرويپەرەس پادىشاھ ئوڭ قول ۋەزىرىنى قېچقىرىپ، ئاسمانغا تۈۋرۈكى يوق تەخت سېلىشنى تاپشۇرۇپتۇ.

ئابرويپەرەسلىك «ئابرويپەرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئابرويپەرەسلىك ئۆز ئابروينى تۆكىدىغان يامان ئادەت. * ئاچكۆزلۈك ۋە ئابرويپەرەسلىك ئاخىرى شۇ ئادەمنىڭ بېشىغا چىقىدۇ.

ئابرويسىز سۈپ. ئابرويى، ئىناۋىتى، ھۆرمىتى، ئېتىبارى يوق؛ نوپۇزسىز: بۇرۇن ئۇ بىزدەك ئابرويسىزلارغا قاراپمۇ قويمايتتى.

ئابرويسىزلاندۇرماق «ئابرويسىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئازراق غۇرۇرى بار ھەرقانداق ئادەم كۆپچىلىك ئالدىدا ئۆزىنى ئابرويسىزلاندۇرىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ.

ئابرويسىزلاندۇرۇلماق «ئابرويسىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر ئادەم ئايرىم زىيانكەشلەر تەرىپىدىن مەلۇم ۋاقىت ئابرويسىزلاندۇرۇلسىمۇ، تارىخ بەرىبىر بىركۈنى ئۇنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى چۈشەندۈرىدۇ.

ئابرويسىزلانماق پ. ئابرويى كەتمەك، ھۆرمىتىنى، ئىناۋىتىنى، نوپۇزىنى يوقاتماق: ئۇ شۇنىدىن ئېتىبارەن ئابرويسىزلىنىپ مەھەللە ئىچىدە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى.

ئابروۋيسزلىق «ئابروۋيسز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ خىزمەتداشلىرى ۋە ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئىچىدىكى ئابروۋيسزلىقى مۇھەببەت ئىشىغىمۇ جىق سەلبىي تەسىر كۆرسەتتى.

ئابروۋيلۇق سۈپ. ئابروۋيى بار؛ نوپۇزلۇق: ئابروۋيلۇق ئادەم. * سىز بولسىڭىز يۇقىرى ئابروۋيلۇق ئالىم بولۇپ كېتىپسىز! * قىز باشقا بىر پادىشاھنىڭ ئابروۋيلۇق قىزى ئىكەنلىكىنى، قىزىل دىۋىنىڭ ئېلىپ قېچىپ كېلىپ، قەپەسكە سولىغانلىقىنى بايان قىلىپتۇ.

ئابزاس ئى [ر <نېم] ① مەلۇم مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىككى باش قۇر ئارىسىدىكى تېكىست: بىر ئابزاس. ئاخىرقى ئابزاس. * بۇ بىر ئابزاس سۆزنىڭ كىشىنى چوڭقۇر ئويغا سالىدىغان يېرى شۇكى، خاتالاشقان ئادەمگە جەمئىيەتنىڭ قارىشى قانداق بولۇشى كېرەك؟ ② باش قۇر: يېڭى ئابزاستىن يازدىم.

ئابزاسلىق سۈپ. ئابزاسى بار، ئابزاسلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: مەن «ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى»گە بەش ئابزاسلىق بىر قىسقا ماقالە ئەۋەتتىم.

ئابستراكت سۈپ [ر] ئابستراكتسىيىگە، ئابستراكتسىيىلەشتۈرۈشكە ئاساسلانغان؛ پىكىر قىلىش ئارقىلىق تەسەۋۋۇر قىلىنغان، كونكرېت تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈلمىگەن؛ ئېنىق بولمىغان؛ مۇجمەل: ئابستراكت ئۇقۇم، ئابستراكت تەبىر. * ئۇ خىزمەتنى نۇرغۇن مۇناسىۋەتلەر، خەۋەر، دوكلاتلار، سوراقلار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنىڭ بىرىكمىسى سۈپىتىدە مەلۇم تەرتىپ ۋە قانۇن بويىچە تەرەققىي قىلىدىغان بىر خىل ئابستراكت نەرسە دەپ قارايتتى. * ئەرلىرى، ئاشىقلىرى، ئاكا ـ ئۇكىلىرى ۋە پەرزەنتلىرى ـــ ئۇلار ئەمدى پەقەتلا نامدىكى ۋە ئابستراكت كىشىلەر ئىدى.

ئابستراكت ئەمگەك <س ئىق> ئىنسانلارنىڭ ھەر خىل كونكرېت شەكىللەردىن ئايرىلغان ئادەتتىكى ئەمگىكى، ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدا مېڭىسىنىڭ، جىسمانىي كۈچىنىڭ خورىشى.

ئابستراكت تەپەككۇر <لوگ> ئۇقۇم، ھۆكۈم، خۇلاسىلاردىن ئىبارەت تەپەككۇر شەكىللىرىگە ئىگە بولغان، بىلىشنىڭ ئەقلىي بىلىش باسقۇچىغا تەۋە بولغان تەپەككۇر. ئادەتتە بىلىش نەزەرىيىسىدە ئېيتىلىدىغان «ئوبرازلىق تەپەككۇر»غا يەنى بىلىشنىڭ ھېسسىي بىلىش باسقۇچىغا ياتىدىغان تەپەككۇرغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

ئابستراكت سەنئەت <گ سەن> ھازىرقى زامان غەرب ئەللىرىدە تارقالغان گۈزەل سەنئەت ئېقىمى. 1910 ـ يىللى باشلانغان بۇ ئېقىم ئوبيېكتىپ دۇنيادىكى كونكرېت ئوبراز ۋە تۇرمۇش مەزمۇنلىرىدىن مۇتلەق قول ئۈزۈپ ئۇنى رەسىم يۈزىدە گېئومېترىيىلىك شەكىللەرنىڭ گۇرۇپپىلىرى ياكى ئابستراكت رەڭ ۋە سىزىقلار ئارقىلىق ئىپادىلەشكە تىرىشىدۇ.

ئابستراكت ئۇقۇم <لوگ> ① كۆز بىلەن كۆرگىلى، قول بىلەن تۇتقىلى بولمايدىغان نەرسىلەرنى بىلدۈرىدىغان ئۇقۇم. مەسىلەن: سىياسەت، پرىنسىپ. ② شەيئىنىڭ ئۆزىنى ئەمەس، بەلكى بەلگىسىنى ئەكس ئەتتۈرگۈچى ئۇقۇم. مەسىلەن: ئاق، كىچىك، ئوماق، ئىلغار.

ئابستراكتلاشتۇرماق ① «ئابستراكتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى. ② نەرسە ياكى ھادىسىلەرنىڭ مۇھىم ۋە مۇئەييەن بەلگە ۋە قانۇنىيەتلىرىنى ئاجرىتىش مەقسىتىدە ئۇلارنىڭ بەزى ئەرزىمەيدىغان تەرەپلىرىنى ياكى باغلىنىشلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ تۇرۇپ پىكىر يۈرگۈزمەك.

ئابستراكتلاشتۇرۇلماق «ئابستراكتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئابستراكتلاشماق پ. ئابستراكسىيىگە ئىگە

بولماق، ئابستراكسىيە هالىغا كەلمەك؛ ئابستراكتلاشتۇرۇش يولى بىلەن نەزەرىيىۋى ئومۇملاشتۇرماق ۋە خۇلاسىغا كەلمەك: ماددىنىڭ ئابستراكتلىشىشى، تەبىئەت قانۇنىيىتىنىڭ ئابستراكتلىشىشى، قىممەتنىڭ ئابستراكتلىشىشى ۋە باشقىلار تەبىئەتنى تېخىمۇ چوڭقۇر، تېخىمۇ توغرا ۋە تولۇق ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئابستراكتلىق ئى. ئابستراكسىيىگە ئاساسلانغانلىق، مەۋھۇملۇق: دەرسنى ئاڭلىق ئىگىلىۋېلىش، تېكستنى تەھلىل قىلىپ كونكرېتلىقتىن ئابستراكتلىققا ئاندىن يەنە ئابستراكتلىقتىن كونكرېتلىققا ئۆتەلەيدىغان بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئابستراكسىيە ئى [ر <لات] ① <لوگ> نۇرغۇن شەيئىنىڭ ئايرىم، ماهىيەتسىز بەلگىلىرىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، ئورتاق، ماهىيەتلىك بەلگىلىرىنى ئايرىۋېلىپ پىكىر يۈرگۈزۈش. ② مەۋھۇم چۈشەنچە، ئابستراكسىيىلەشتۈرۈش يولى بىلەن هاسىل قىلىنغان نەزەرىيىۋى ئومۇملاشتۇرما، نەزەرىيىۋى خۇلاسە: پەقەت هەرىكەت ئابستراكسىيىسىلا ئۆزگەرمەي تۇرىۋېرىدۇ.

ئابستراكسىيىلەشتۈرمەك «ئابستراكسىيىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ خۇدانىڭ ئۆزى ــ ئۇزاق مۇددەتلىك ئابستراكسىيىلەشتۈرۈش جەريانىنىڭ مەهسۇلى.

ئابستراكسىيىلەشتۈرۈلمەك «ئابستراكسىيىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ئابستراكسىيىلەشمەك پ. نەرسە ياكى هادىسىلەر ئۆزلىرىدىكى مۇهىم ۋە مۇئەييەن قانۇنىيەتلەر ئاجرىتىلغان، بەزى ئەرزىمەيدىغان تەرەپلەر ياكى باغلىنىشلار نەزەردىن ساقىت قىلىنغان مەۋھۇم هالەت ۋە بىلىش جەريانىغا ئىگە بولماق.

ئابستراكسىيىلىك سۈپ. ئابستراكسىيىگە ئىگە، ئابستراكسىيىلەنگەن.

ئابسېسا (ئابسېساسى) ئى [ر<لات] <مات> تەكشىلىكتىكى خالىغان بىر نۇقتىدىن كوردىنات ئوقىغىچە بولغان ئارىلىق بۇ نۇقتىنىڭ ئابسېساسى دېيىلىدۇ.

ئابۇ ئاش <يېزت> ① سۇ ۋە ئاش، ئاش سۈيى. ② ئاش تەييارلاشقا كېتىدىغان گۈرۈچ، ئۇن، ماي، كۆكتات.... سۇ قاتارلىق لازىملىق نەرسىلەر (كۆپىنچە نەزىر ــ چىراغلار ئۈچۈن تەييارلىنىدۇ): شۇنىڭدىن كېيىن، پادىشاھ: ــ قىرىق كۈنگىچە هەربىر پۇقرا ــ ئائىلىگە خەزىنىدىن ئابۇئاش بېرىلىدۇ، ــ دەپ شەهەر ـ شەهەرگە نامە چىقارِدى.

ئابۇچەشمە (توغرىسى: ئابىچەشمە) ← ئابىچەشمە.

ئابۇكەۋسەر (توغرىسى: ئابىكەۋسەر) ← ئابىكەۋسەر.

ئابۇنە ئى [پ<فران] <مەت> گېزىت، ژۇرنال ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارغا ئالدىن هەق تۆلەپ يېزىلىش: هازىردىن باشلاپ بىزگە بەزىبىر ئۇيۇشمىلار ئابۇنە پۇلىنى ئەۋەتىۋاتىدۇ.

ئابۇنىچى ئى. گېزىت، ژۇرنال ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارغا ئالدىن هەق تۆلەپ يېزىلغان شەخس: تەشكىلات: بۇ ژۇرنال ئۇچىنچى سانىغا كەلگەندە ئىككى ـ ئۈچ يۈز ئابۇنىچىغا ئىگە بولىدۇ.

ئابۇ هايات (توغرىسى: ئابىهايات) ← ئابىهايات.

ئابىچەشمە ئى [پ] يېزت ① بۇلاق سۈيى. ② ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ بىرىنىڭ نامى. ئۇ 15 نەغمە ئاهاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئابىدارما ئى [براخما] <دىن> بۇددا نوملىرىنىڭ ئىككىنچى قىسمى بولۇپ، ئابىدارما ياكى شاسترا دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ قىسمى ساكيامۇنى ئېيتقان گەپ ـ سۆزلەرگە ئىزاھ بېرىدۇ.

ئابىدە ئى [ئە] ← مەڭگۈتاش.

ئابىراۋان ئى [پ] يېزت. ئاقار سۇ: پىغانىم كەتتى كۆڭلۈمدىن، يورۇق، كەڭ بىرزامان تاپتىم، يۇتۇم سۇغا ئەجەب تەشنا ئىدىم، ئابىراۋان تاپتىم.

ئابزەمزەم ئى [پ+ئە] يېزت ① مەككىدىكى زەمزەم بۇلىقىنىڭ سۈيى. ② شىپالىق سۇ، «زەمزەم»مۇ دېيىلىدۇ. ئاقتى دەريا يۇ ئېرىقلار ئابزەمزەمگە تولۇپ، خۇشلۇقىنى سىغدۇرالماي مەدھىيە - كۈيلەر ئوقۇپ.

ئابىكەۋسەر ئى [پ+ئە] يېزت ① دىنىي رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان جەننەتتىكى كەۋسەر بۇلىقىنىڭ سۈيى: يىگىت ئانىسىنىڭ قۇچىقىغا يىقىلىپتۇ. ئانا ئوغلىنىڭ بېشىنى يۆلەپ، ئاغزىغا ئابىكەۋسەر تېمىتىپ ھوشىغا كەلتۈرۈپتۇ. ② كۆچمە. شىپالىق سۇ.

ئابىناۋات ئى [پ+ئە] ① يېزت. ناۋات سۈيى، شېكەر شەربىتى: قاقتى بۇلبۇل باغ ئارا ئەركىن قانات، تىلىدىن تۆكۈپ شېكەر، ئابىناۋات. ② سېرىق ئالا پوستلۇق شېرىن تەملىك قوغۇن: بۇ ئاتا - ئانا ۋە بالا ئۈچى ئۈجمە سايىسىدا بىر - بىرىگە قاراپ ئولتۇرۇشۇپ شېرىن ئابىناۋاتتىن يەنە بىر يېيىشىپ ئۇسسۇزلۇقىغا قېنىشتى.

ئابىھايات ئى [پ+ئە] يېزت. رىۋايەتلەردىكى تىرىكلىك بېغىشلىغۇچى سۇ، ھاياتلىق سۈيى: ئۇنىدا سانسىز بۇلاقتا، ئابىھايات ئاقارمىش، ئېرىقلاردا ياقۇتلار كۆز چاقنىتىپ ياتارمىش.

ئابىيا (توغرىسى: ئابايا) ← **ئابايا.**

ئابىيام (توغرىسى: ئابايا) ← **ئابايا.**

ئاپا ئى ① بالىلىق ياكى بالىسى بار ئايال. «ئانا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ: قۇربان، ئاپامنى قانداق قىلىمىز؟ سىز ئۇنىڭ يېنىدا بولۇڭ! ② ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۆزىدىن چوڭ ئاياللارنىڭ ئىسمىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: ئايىمخان ئاپا. ③ III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى قوشۇلغاندا ئەرنىڭ ئۆز خوتۇنىنى ئاتاپ چاقىرىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئاپىسى! بالىلار كۆرۈنمەيدۇغۇ؟ ④ قورقۇش، چۆچۈشنى بىلدۈرىدىغان ئىملىق رولىدا كېلىدۇ: چىراغ ئۆچتى. ئۆينىڭ ئىچىدە بىر قىزنىڭ «ئاپا!» دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئاپارات (توغرىسى: ئاپپارات) ← **ئاپپارات.**

ئاپارغۇزماق پ [ئېلىپ+بارغۇزماق] «ئاپارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بۇ يىل ئالىي مەكتەپكە كىرگەن بالامنىڭ يوتقان - كۆرپىسىنى ياتىقىغا ئاپارغۇزۇپ قويدۇم.

ئاپارماق پ [ئېلىپ+بارماق] ① بىرەر نەرسىنى قاتناش قورالى بىلەن ياكى ئۆزى كۆتۈرۈپ تېگىشلىك ئورۇنغا يەتكۈزۈپ بەرمەك؛ تاپشۇرماق: ئاخىرى بىر كۈن ئانامنى يۆدەپ، تەۋەككۇل قىلىپ دوختۇرغا ئاپاردىم. ② باشلاپ، يول كۆرسىتىپ بىرگە بارماق: — قەيەرگە بارماقچىدىلە چوڭ ئانا، مەن ئاپىرىپ قوياي. * ئالدىمىزغا سىلىپ ھۆكۈمەتنىڭ ئەڭ چوڭىغا ئاپىرايلى! ③ تەگكۈزمەك، يېقىنلاشتۇرماق: نېرىقى قورۇدىن چىققان بوۋاي ئالىقىنىنى قۇلىقىغا ئاپىرىپ: — نېمە دەيسىز، ھە، ھېساب چاتاق دەمسىز! — دېدى.

ئاپئاشكارا سۈپ. بىرەر نەرسە بىلەن يۆگەلمىگەن، توسۇلمىغان، بەك ئوچۇق، ئېنىق: كۆل ئوتتۇرىسىدىكى شىپاڭ بىلەن ئەگرى - توقاي تاش كۆۋرۈك ئاپئاشكارا كۆرۈندى. * نۇرۇم: — ئاغىنىلار، بىلىپ قويۇڭلار، بۈگۈن ئۇلار بىزگە كىم دوست، كىم دۈشمەن ئىكەنلىكىنى ئاپئاشكارا تونۇتتى.

ئاپئاق سۈپ ① ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك ئاق: بوۋاينىڭ ئاپئاق ساقىلى، موماينىڭ ئاق داكا ياغلىقى قارغا ئوخشاش پارقىراپ كۆرۈنەتتى. * كەڭ دېرىزىلەردىن ئېلېكتر چىرىغىنىڭ ئاپئاق نۇرى ھويلىغا چۈشۈپ تۇراتتى. ② كۆچمە. كۆپىنچە، ئۇرۇق - تۇغقانلىق مۇناسىۋىتىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملارنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئەركىلىتىش، يېقىنلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئاپئاق

بالام. ئاپئاق دادا. * ئاپئاق بالام! چوڭ بولۇپ قالدىڭ، ئەمدى بۇ قىلىقلار ساڭا ياراشمايدۇ.

ئاپاق - چاپاق ئۆزئارا ئىتتىپاق، ئىناق، ئىجىل، دوستانە، مۇناسىۋىتى يېقىن: ئاق كۆڭۈل، ساددا پاقا چاشقاننىڭ گېپىدىن بېشى ئايلىنىپ «مەيلى، چاشقان دېگەن كۆپنى كۆرگەن، ماڭا قارىغاندا جىق نەرسىنى بىلىدىغان نېمىغۇ» دەپ ئويلاپتۇ - دە، ئۇنىڭ بىلەن ئاپاق - چاپاق دوست بولۇپتۇ.

ئاپاق - چاپاق بولۇپ كەتمەك ناھايىتى ئىناق، ئىجىل بولۇپ كەتمەك، ناھايىتى يېقىن ئالاقە باغلىماق: شۇنداقمۇ كىشىلەر باركى، ئۇلار ئەتىگەندە بىرى بىلەن ئاپاق - چاپاق بولۇپ، ئاخشىمى ئادا - جۇدا بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا قىلچە پەرۋامۇ قىلمايدۇ.

ئاپئاقچىلىق ئى. ئاپئاق بولۇپ كېتىش، ئاپئاق ھالەتكە كېلىش: باش ئەتىيازنىڭ سىرىق قارى لەپىلدەپ چۈشۈشكە باشلىدى، پۈتۈن شەھەر بىر كېچىدىلا خۇددى ئاق شايىدىن تون كىيگەندەك ئاپئاقچىلىققا ئايلاندى.

ئاپئايان سۈپ. ناھايىتى ئايان، بەك ئېنىق؛ روشەن: ھەممىگە ئاپئايان، ئۇنى بىز ئاچقان، غوجىنىڭ ھەققى يوق! بوز دۆڭ بىزنىڭكى!

ئاپئايدىڭ سۈپ ① ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك ئايدىڭ: ئاپئايدىڭ كېچە. * بىز ئۆيدىن چىققان چاغدا ئېلېكتر چىرىغىنىڭ ئاپئايدىڭ يورۇقى ئەتراپنى يورۇتۇپ تۇراتتى. ② كۆچمە. ناھايىتى ئېنىق، روشەن: ئۇ ئۆزىنى ئالدىماقتا ئىدى، چۈنكى، قىلچىمۇ ئۈمىد قالمىغانلىقى ۋە بولۇشمۇ مۇمكىن ئەمەسلىكى ئۇنىڭغا ئاپئايدىڭ ئىدى.

ئاپەت ئى [ئە] ① تەبىئەت ھادىسىلىرى كەلتۈرۈپ چىقارغان زىيان - زەخمەت: ئوت ئاپىتى. قورغاقچىلىق ئاپىتى. سۇ ئاپىتى. * ئوۋچىلىق قىلىمىز، دورا ئۆسۈملۈكى كولايمىز، دەپ ئورمان ئىچىگە كىرىدىغان ئادەم كۆپ، شۇڭا ئوت ئاپىتىمۇ كۆپ بولۇۋاتىدۇ. ② باشقا كەلگەن ئوڭۇشسىزلىق، ئېغىر بەختسىزلىك: زور بالا - قازا: ئاپەت كۆرمەي دېسەڭ ھوشيار بول (ماقال). * مۇنىرىدىن ئاكا...خېتىڭىزنى ئالدىم. نادانلىقىم سىلەرگە ئاپەت كەلتۈرۈپ بەردى. * بۇ بالا بىزگە بىر ئاپەت بولدى.

ئاپەتلىك سۈپ. ئاپەت بىلەن ئۆتكەن، ئاپەتى بار، ئاپەت باشلاپ كەلگەن: ھېلىقى ئاپەتلىك يىللاردا «قارا يېمىپ» دەپ قارىلىپ، جاڭگالغا پالاندى بولغان كۈنلىرىمدە، ھەمىشە كالا ھارۋىسىنى ھەيدەپ جاڭگالدىن يانتاق توشۇغانىدىم.

ئاپپارات ئى [ر<لات] ① مەلۇم بىر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ئەسۋاب، مېخانىزم: فوتو ئاپپارات، تېلېفون ئاپپاراتى. ② مۇئەييەن تىل شارائىتىدا فوتو ئاپپاراتى، كىنو قويۇش ئاپپاراتىنى كۆرسىتىدۇ: ئۇ ئاپپاراتنىڭ كۆزى ئۆزىگە توغرىلانغانلىقىنى كۆرۈپ، جىم تۇرۇشقا مەجبۇر بولدى. ③ ئىدارە، جەمئىيەت، تەشكىلات قاتارلىق خىزمەت ئورگانلىرى: ئاپپاراتلارنى ئىسلاھ قىلىش خىزمىتى ھازىر مەركەزدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ئورگانلىرىدا ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلماقتا.

ئاپپاق I (توغرىسى: ئاپئاق) ← **ئاپئاق**.

ئاپپاق II ئى. زاڭزۇ (تاڭغۇت)چە سۆز، ئەسلى: ئاباخ؛ سۆز مەنىسى: رەئىس، قازى، ئۆلىما سۆزلىرىگە توغرا كېلىدۇ؛ بۇ 1678 - 1679 - يىللاردا «قەشقەرىيە خانلىقى»غا ھۆكۈمرانلىق قىلغان ھىدايىتۇللا خوجىغا 1677 - يىلى دالاي V تەرىپىدىن بېرىلگەن بىر خىل دىنىي ئۇنۋان؛ بۇ سۆز ئۇيغۇر تىلىدا فونېتىكىلىق ئۆزگىرىش ياساپ «ئاپپاق» شەكلىدە مۇقىملاشقان ھەم تىلىمىزدىكى «ئاق» سۆزىنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسى «ئاپپاق» (1985 - يىلدىن بۇرۇنقى ئىملا بويىچە) سۆزى بىلەن ئاھاڭداش بولۇپ قالغان.

ئاپپاق خوجا <تارىخ> 1678-يىللىرى قەشقەرىيىگە ھۆكۈمرانلىق قىلغان شەخس، ئەسلى ئىسمى ھىدايىتۇللا خوجا، ئۇ ئۆز زامانىسىدىكى چوڭ ئىشان، سوپى ھەم تونۇلغان مەدداھ، ئۇ ۋە ئۇنىڭ تەرەپدارلىرى «قەشقەرىيە خانلىقى»غا ھۆكۈمرانلىق قىلغان 19 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە قەشقەرىيىدە مەدەنىيەت ۋە ئىلىم-پەن ئىنتايىن ئېغىر ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان، مەدەنىيەت، ئىلىم-پەن بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار «كاپىر»، «مۇرتەد» ھېسابلىنىپ جازاغا تارتىلغان، ئۆلتۈرۈلگەن؛ ئىلىم، مەرىپەت ئورۇنلىرى بۇزۇۋېتىلگەن؛ ئەسەرلەر كۆيدۈرۈلگەن.

ئاپپاق خوجامنىڭ ئۇمىچى ئەمەس ھەركىم خالىغانچە بىكارغا ئالىدىغان، ئىگىلىۋالىدىغان نەرسە ئەمەس: ھەي!...— دېدى باغۋەن ھە دەپ ئالما ئۈزۈۋاتقان بالىلارغا ۋارقىراپ، — ھەرقايسىڭ ئۆزەڭ بىلگەنچە ئۈزۈپ يانچۇقۇڭغا سالىدىغان ئاپپاق خوجامنىڭ ئۇمىچى ئەمەس بۇ.

ئاپپاي ئى. بىلىملىك ياكى ئوقۇتقۇچى ئاياللارنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن ئۇلارنىڭ ئىسمىغا قوشۇپ قوللىنىدىغان ھۆرمەت سۆزى: پاتەم ئاپپاي.

ئاپتاپ ئى [پ] ① قۇياش، كۈن: ئاپتاپ چىقتى. * بىر كىشى ئەپەندىمدىن: «ئەپەندىم، ئاپتاپ ياخشىمۇ، ئايمۇ؟» دەپ سوراپتۇ. * ھۇزۇر ئالاتتى تامنىڭ تۈۋىدە، ئاپتاپ نۇرىنى تاپقاندا ئىسسىپ. ② قۇياش تارقاتقان نۇر، ئىسسىقلىق: ئاچلىق، ئۇسسۇزلۇق، پىژ-پىژ ئاپتاپ، بوران ئازابىدىن جېنى ئاز قېلىپتۇ. * ۋوي، ساۋۇت قارىي، يەنە مەيدەڭنى ئاپتاپقا قاقلاپ ئولتۇرۇپسەنغۇ؟ ③ قۇياش نۇرى چۈشۈپ تۇرغان، قۇياش نۇرى ئىسسىتىپ تۇرغان جاي: مەن ئاپتاپتا ئولتۇرۇپ دەرس تەكرارلىدىم. * تۇردى ئاكا، بالىلار بىلەن ئاپتاپتا قالدۇق، قانداق قىلىمىز؟

ئاپتاپ چاقىماق ① قۇياش ھارارىتى قىزىتىپ ئەملىكنى قاچۇرۇپ، رەڭگىنى ئۆزگەرتمەك، كېسەلگە دۇچار قىلماق: بۇ يىل بىر بۆلەك يەردىكى بۇغدايىنى ئاپتاپ چېقىپ كەتكەنلىكتىن ھوسۇل كەملەپ كەتتى. ② ئاپتاپ كۆيدۈرمەك، ئاپتاپ ئۆتمەك: چىلىڭ چۈش، ئاپتاپ ھەركىمنىڭ شىللىلىرىنى چىم-چىم قىلىپ خېلى ئاچچىق چاقىدۇ، بۇ چاغ ھەركىمنى سۆگەت سايىلىرىنى ئىزدەشكە ئالدىرىتىدۇ.

ئاپتاپ چىقىماق قۇياش ئۇپۇقتىن كۆتۈرۈلۈپ ياكى بۇلۇتلار ئارىسىدىن چىقىپ نۇرىنى چاچماق: سېرىق ياغدەك ئاپتاپ چىقىپتۇ، شولىسىغا سۆيۈپ قويغۇدەك.

ئاپتاپ ئۆتمەك قۇياش ھارارىتى بەدەنگە ئۆتۈپ كېسەل قىلماق: — بېشىڭغا ئاپتاپ ئۆتۈپ كېتىپ، ئەقلىڭدىن ئادىشىپ كېتىپسەن، ماشىنچىنىڭ بالىسى سۇلتان قىزىڭغا ئۆيلىنىپتۇ دېگەن گەپنى ئاڭلىغان يېرىڭ بارمۇ؟ — دەپتۇ موماي.

ئاپتاپ يېمەك ئاپتاپقا قاقلانماق؛ بىر نەرسىگە كۈن نۇرى ئۆتمەك: ئاپتاپ يېگەن مېۋىنىڭ تەمى ياخشى بولىدۇ. * ھەر يىلى ياز پەسلىدە بىزنىڭ توپىلىق يوللاردا كەم بولغاندا بىر ئاي يالىڭاياغ يۈرۈپ ئاپتاپ يېسە سالامەتلىككە پايدىسى كۆپ بولىدۇ.

ئاپتاپپەرەس ئى [پ] <بوت> بىر يىللىق سامان غولۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقى يۈرەكسىمان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ يوپۇرماق ساپىقى ئۇزۇن بولىدۇ، باشاقسىمان گۈل رېتىدە سېرىق چېچەكلەيدۇ، دائىم قۇياشقا باقىدۇ، گازىرىدىن ياغ تارتىلىدۇ.

ئاپتاپپەرەس ئۆسۈملۈكلەر <بوت> كۈنگەيدە ئۆسىدىغان، ئاپتاپنى ياخشى كۆرىدىغان ئۆسۈملۈكلەر.

ئاپتاپپەرەسلىك ئى ① ئاپتاپپەرەس تېرىلغان يەر، ئاپتاپپەرەس بار جاي:

ئالدىنقى يىلدىكى ئاپتاپپەرەسلىكىنى بۇ يىل بۇغدايلىقتا ئۆزگەرتمەكچىمىز. ② ئاپتاپپەرەستەك خۇلق-مىجەز، ئاپتاپپەرەستەك خاراكتېر: بىر قىسىملار ئاپتاپپەرەسلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىشاتتى... پەقەت ناھايىتى ئاز بىر قىسىم كىشىلەرلا، مۆكۈپ-چۆكۈپ دېگۈدەك ھال-ئەھۋال سوراپ تۇرغان بولدى.

ئاپتاپسندۇرماق «ئاپتاپسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۇكاڭنى بىردەم ئاپتاپسىندۇرۇپ كىرگىن، — دېدى ئانا بالا تۇتۇپ تۇرغان قىزىغا قاراپ.

ئاپتاپسىنماق پ. ئاپتاپقا قاقلانماق، ئۆزىنى ئاپتاپقا سالماق، ئاپتاپقا چىقماق: ئۇ يەر-بۇ يەردىن ئاپتاپسىنىش ئۈچۈن كەلگەنلەر نەچچىگە يەتتى. * ئەر نامازدىن كەلسە خوتۇنى پەرىشان ھالدا ئاپتاپسىنىپ ئولتۇرغۇدەك.

ئاپتاپلىق ① سۈپ. ئاپتاپ تېگىدىغان، ئاپتاپ چۈشىدىغان: گۈل باھاردىن، ئاپتاپلىق يازدىن، ئالتۇن كۈزدىن قېلىشمايدۇ قىش. پاراغەتلىك ئۆتمەكتە ھايات، كۆڭۈلگە غەم قوندۇرمايدۇ قىش. ② ئى. ئاپتاپ تېگىدىغان يەر: پادىشاھ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شاھزادىنى قەپەس بىلەن ئاپتاپلىققا ئېسىپ قويۇپ قاتتىق ئازابلاپتۇ.

ئاپتوبۇس ئى [ر<گرېك<لات] يولۇچىلارنى توشۇيدىغان، كۆپ ئورۇندۇقلۇق، ئۈستى يېپىق ماشىنا: چوڭ ئاپتوبۇس گۈركىرەپ ئۈچقان قۇشتەك باراتتى. قىز-ئوغۇللار خۇشلۇقتا مەنزىرىگە قارايتتى.

ئاپتوبۇس بېكىتى ئاپتوبۇسلار توختايدىغان، ئاپتوبۇسلار يولغا چىقىدىغان جاي: ئۈرۈمچى كوچىلىرىنىڭ ھەر 500 مېتر ئارىلىقىدا بىردىن ئاپتوبۇس بېكىتى بار.

ئاپتور ئى [ر<لات] <مەت> ئەدەبىي ياكى باشقا خىل بەدىئىي، ئىلمىي ئەسەر يازغان كىشى؛ مۇئەللىپ: رومان ئاپتورى. ماقالە ئاپتورى * ئەمدى باقىنىڭ خاراكتېرىنىڭ يارىتىلىش مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇنىڭدىمۇ ئاپتورنىڭ ناھايىتى ئوبدان مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەنلىكىنى كۆرىمىز. * ئۆتكەن يىل ۋىلايەت بويىچە ھەر مىللەت ئاپتورلىرىنىڭ گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتىنى باھالاش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلىپ، 30 پارچە ئەسەر مۇكاپاتلاندى.

ئاپتور تىلى <ئەد> ئاپتورنىڭ ۋەقەلىكلەرنى بايان قىلىش، پېرسوناژلارنى سۈرەتلەش، ئۇلارنىڭ شارائىتىنى تەسۋىرلەش ۋە ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىنى ئىپادىلەش ۋاقتىدا قوللانغان تىلى.

ئاپتورلۇق ئى <مەت> «ئاپتور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاپتورلۇق ھوقۇقى ئاپتورنىڭ ئۆز ئەسىرىنى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىش، قىلماسلىق؛ ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈش، كىرگۈزمەسلىك؛ توختام بويىچە قەلەم ھەققى ئېلىش ھوقۇقى.

ئاپتول ئى [ر<گرېك+لات] ئاپتوموبىل، تراكتور ۋە باشقا ماشىنىلارنىڭ ئايلىنىدىغان قىسىملىرىنى مايلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، نېفىتتىن ئېلىنىدىغان بىر خىل ماي: شوپۇر خۇشال بولۇپ بۇ خالىس ياردەم قىلغان كىشىنىڭ قولىنى ئاپتولدا مايلاشقان قولى بىلەن مەھكەم قىسىپ: — يولداش، رەھمەت سىزگە، — دېدى كۈلۈپ تۇرۇپ. * — سىزنىڭچە ماتورنىڭ ئاپتول ياكى سۇ يوللىرىدا مەسىلە بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ — دەپ سورىدى ئەنۋەر ئادىل سۆزىدىن توختىغاندا.

ئاپتومات ئى [ر<گرېك] <ھەرب> يېقىن ئارىلىقتا جەڭ قىلىش ۋە ھۇجۇمغا ئۆتۈشتە ئىشلىتىلىدىغان، تېز ئېتىلىدىغان قورال.

ئاپتوماتچى ئى. ئاپتومات بىلەن قوراللانغان جەڭچى: ئاپتوماتچىلار ئۇلارنىڭ كەينىدىن «ھۇررا!» ۋارقىراپ ئالغا تاشلاندى.

ئاپتوماتلاشتۇرماق «ئاپتوماتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شەھەرلىك

پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسى ئۆتكەن يىلى تېلېفون ئالاقىسىنى ئاپتوماتلاشتۇردى.

ئاپتوماتلاشتۇرۇلماق «ئاپتوماتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاپتوماتلاشتۇرۇلغان ئېگىرىش سىېخى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئىش ئۈنۈمى تېز ئۆسۈپ، مەھسۇلات تەننەرخى تۆۋەنلىدى.

ئاپتوماتلاشماق پ. ئاپتوماتىك ئەسۋابلار، ماشىنىلار بىلەن قوراللانماق، ئاپتوماتىك ئۇسۇللارغا كۆچمەك: ئاپتوماتلاشقان ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەك كۈچىنى تېجەيدۇ.

ئاپتوماتلىق سۈپ. ئاپتوماتى بار، ئاپتومات بىلەن قوراللانغان: ئاپتوماتلىق جەڭچىلەر كۆۋرۈكتىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

ئاپتوماتىك سۈپ [ر<گرېك] بەلگىلەنگەن ئىشنى ئىچكى مېخانىزم ياردىمىدە ئۆزى بېجىرىدىغان، ئۆز ـ ئۆزىدىن ئىشلەيدىغان: ئاپتوماتىك تېلېفون. ئاپتوماتىك قەلەم. * ئۇ ئۆگىنىش بىلەن ئىلمىي تەتقىقاتنى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈپ، ئېلېكتر قوغۇرىقىنىڭ ئاپتوماتىك باشقۇرۇلۇش قۇرۇلمىسىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ياساپ، پەن ـ تېخنىكا ئورۇنلىرى تەرىپىدىن مۇكاپاتلاندى.

ئاپتوماتىك قېرىنداش قېرىنداش قەلەمنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭ شەكلى ئۆزلۈكىدىن سىياھ ئىچىدىغان قەلەم شەكلىگە ئوخشايدۇ، ئىختىيارىي تەگشەشكە، قەلىمنى چىقىرىپ، كىرگۈزۈشكە بولىدۇ.

ئاپتوماتىك مىلتىق <ھەرب> ئۈزمەي ئاتقىلى، بىر ـ بىرلەپ ئاتقىلىمۇ بولىدىغان مىلتىق.

ئاپتوماشىنا ئى [ر] ←── **ئاپتوموبىل:** پەي مەنزىلگە مېڭىش ئۈچۈن تەخ بولۇپ تۇرغىنىدا قىسمغا بىر ئاپتوماشىنا كېلىپ قالدى.

ئاپتوموبىل ئى [ر<گرېك+لات]<ماشىن> ئىچكى يېنىش دۋىگاتېلى ئورنىتىلغان، رېلىسسىز يوللاردا مېڭىپ ئادەم ۋە يۈك توشۇيدىغان، تۆت ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق چاقلىق ترانسپورت ۋاستىسى: بۇ چاغدا سەمەتكە ئاپتوموبىل دۈيىنىڭ ياش شوپۇرى ساقى ئەمەت ئۇچراپ قالدۇ.

ئاپتوموبىل مۇسابىقىسى <تەن> تەنتەربىيە مۇسابىقىسىنىڭ بىر تۈرى، تاشيول ياكى دالىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ؛ ئاپتوموبىلنىڭ مېڭىش سۈرئىتى، ھەيدەش تېخنىكىسى ۋە ئاپتوموبىلنىڭ خۇسۇسىيىتى جەھەتتە مۇسابىقىلىشىدۇ.

ئاپتوموبىلسازلىق ئى. سانائەتنىڭ ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش ساھەسى: ئاپتوموبىلسازلىق سانائىتى.

ئاپتونوم سۈپ [ر] ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان، ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى يۈرگۈزىدىغان، ئاپتونومىيىلىك: ئاپتونوم ئوبلاست. ئاپتونوم يېزا. * ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن سەنئەتچىلەرنىڭ ئويۇنلىرىنى كۆرۈشكە كىممۇ قىزىقمايدۇ، دەيسىز.

ئاپتونوم رايون ئۆلكە دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونومىيىلىك جاي: ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى.

ئاپتونوم ناھىيە ناھىيە دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونومىيىلىك جاي: تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى. چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى.

ئاپتونوم ئوبلاست ۋىلايەت دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونومىيىلىك جاي: بايىنغۇلىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى. سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى.

ئاپتونومىيە ئى [ر<گرېك] مىللەت، تەشكىلات، رايون قاتارلىقلارنىڭ ئۆزى قاراشلىق دۆلەت، ھۆكۈمەت ياكى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇننىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلغاندىن تاشقىرى، ئۆز ئىشىدا مەلۇم ھوقۇقنى يۈرگۈزۈشى: مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە.

ئاپتونومىيە ھوقۇقى ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ ئاپتونومىيە ئورگانلىرى ئۆزى بىلەن تەڭ دەرىجىلىك ئادەتتىكى يەرلىك ئورگانلارنىڭ ھوقۇقىنى يۈرگۈزۈش بىلەن بىر ۋاقىتتا ئاساسىي قانۇندا بەلگىلەنگەن ھوقۇق دائىرىسى بويىچە يۈرگۈزىدىغان، سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت ۋە تۇرمۇش قاتارلىق جەھەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھوقۇقلار.

ئاپتونومىيە ئورگىنى مىللىي ئاپتونومىيىلىك جايلاردىكى يەرلىك ھاكىمىيەت ئورگانلىرى؛ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى»دا بەلگىلەنگىنى بويىچە، ئاپتونوم رايونلۇق، ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋە ئاپتونوم ناھىيىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرى ھەم خەلق ھۆكۈمەتلىرى مىللىي ئاپتونومىيىلىك جايلارنىڭ ئاپتونومىيە ئورگانلىرىدۇر.

ئاپتۇۋا ئى [پ] يۈز، پۇت-قول يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە جۈمەكلىك، بوغۇزى تار، مىس ۋە تۇچتىن ياسالغان چۆگۈن: سايىت ئاكا مەھەللىدىكى كۆل بويىغا كەلگەندە ئاپتۇۋا كۆتۈرۈپ سۇغا كېتىۋاتقان خوتۇنغا ئۇچرىشىپ قالدى.

ئاپتۇۋا — چىلاپچا ئاپتۇۋا ۋە چىلاپچا قاتارلىق قولغا سۇ بېرىدىغان ئائىلە سەرەمجانلىرى: قازناقنىڭ بىر تەرىپىدە تىزىپ قويۇلغان ئاق ئالیۇمىندىن ئىشلەنگەن مانتا قازانلىرى، قوشۇق-چۆمۈچلەر؛ مىس، تۇچتىن سوقۇلغان ئاپتۇۋا-چىلاپچا، چۆگۈنلەر ئۆتكۈر ئېلېكتر نۇرىدا يالت-يۇلت قىلاتتى.

ئاپتېكا ئى [ر<گرېك] <تىب> دوختۇرنىڭ يېزىپ بەرگەن رېتسېپلىرىغا قاراپ دورا تەييارلايدىغان، شۇنىڭدەك دورا ۋە داۋالاش بۇيۇملىرىنى ساتىدىغان ئورۇن، دورىخانا.

ئاپتېكار ئى [ر] ← **دورىگەر.**

ئاپرېل ئى [ر<لات] <ئاستر> شەمسىيە كالېندارى بويىچە 4-ئاي: ئاپرېلنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، لىن جىلۇنىڭ قولىغا ئاقيار بازار مەكتىپىدىن كەلگەن بىر پارچە خەت چۈشۈپ قالدى.

ئاپشاركا ئى [ر] ئىتنىڭ بىر خىلى، ھەربىي ئىشلار ۋە جامائەت خەۋپسىزلىكىنى قوغداش قاتارلىق خىزمەتلەردە تۈرلۈك ئەنزىلەرنى پاش قىلىش، ئېنىقلاشتا پايدىلىنىدۇ: نادىر 50 مېترچە يەرگە بارمايلا، توساتتىن، ئايرۇپىلان تېگىدىن بەش-ئالتە ئاپشاركا ئىت ئىرغىپ چىقىپ، قاۋىغان پېتى ئۇنىڭغا ئېتىلدى.

ئاپقۇت ئى. كۆن ۋە خۇرۇم قاتارلىقلاردىن تىكىلگەن ئاياغلارنىڭ پاشنا ئۈستىدىكى تاش بىلەن ئەستەر ئارىسىغا ئېلىنىدىغان قاتۇرما، كۆپىنچە، تارشا ياكى قېيىش چەمدىن ئىشلىنىدۇ: ئۆتىنگە لاپقۇت، ئۆتۈككە ئاپقۇت (ماقال). * — ئۆزلىرى دادامغا بۇيرۇغان ئۆتۈككە ئاپقۇت قىلمەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چوكان.

ئاپقۇتچى ئى. ئاپقۇت ياسىغۇچى، تەييارلىغۇچى؛ ئاپقۇت ساتقۇچى كىشى: مەن ئاپقۇتچىغا يۈز كىشىلىك ئاياغقا ئاپقۇت زاكاز قىلدىم.

ئاپقۇر ئى [پ] كورىنىڭ بىر تۈرى: قىز مېنىڭ تىكىلىپ تۇرغىنىمنى سەزگەن بولسا كېرەك، ئاپقۇرنى ماڭا ئۇزاتقاندا، قايماقلىق چايدىن كۆزىنى ئۈزمىدى. * ئۆچكىگە ھەر كۈنى بىر تۇتام قۇرۇق ئوت بېرىپ، يىلىنلىرىغا مۇشتلاپ يۇرۇپ، كۈنىگە بىر ئاپقۇر سۈت سېغىپ ئالىدىكەن.

ئاپقۇر چىنە ئاپقۇردەك چوڭ چىنە.

ئاپقۇن دىئال ← **كولا.**

ئاپلا ئىم ① كۈتۈلمىگەن ۋەقە-ھادىسىدىن تەئەججۇپلىنىش ۋە پۇشايمان قىلىشنى ئىپادىلەيدۇ: ئاپلا، خوشلىشالماي قېلىپتىمەن-دە، ئەمدى ئوسمانجان ئارقىلىق خەت يېزىپ ئەپۇ سورىمىسام بولمايدۇ. ② ئېچىنىش،

قايغۇرۇش، ھېسداشلىقنى ئىپادىلەيدۇ: — ئاپلا! — دەۋەتتى زەينەپ چوڭقۇر ئېچىنغان ھالدا، — ئەتىيازدا قۇرغاقچىلىق، كۈزدە بولسا سۇ ئاپىتى. * — ئاپلا، ساڭا قىيىن بولۇپتۇغۇ، — دېدى ئۇ ۋە گويا بىرەر ياردەم بېرەلەيدىغاندەك ماشىنىنىڭ ئاستىغا كىرىپ بىر ياقتىن سۆزلىگەچ ماتورنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىگە قارىغىلى باشلىدى. ③ غەزەپ، خاپىلىقنى بىلدۈرىدۇ: — ئاپلا! — دەپتۇ ئوتتۇنچى غەزەپ بىلەن، — ھىيلە - مىكىر ئۆيدە قېلىپتۇ. بولمىسا كۆرستىپ قوياتتىم.

ئاپلا دەپ قالماق ئورۇندىلىش ۋاقتى ئۆتكەن بىرەر ئىشقا پۇشايمان قىلىپ قالماق، ئارماندا قالماق: — كۆرسەن تېخى! ئۇ غەزەپتىن تىترىدى، — سېنىڭ يادىڭدا يوق چاغلاردا مەن ئۇنى ياخشى كۆرگەنمەن، قانچىلىك كۆيۈك ئازابى تارتتىم بىلەمسەن؟ ئەمدىزە ئىش بۇ دەرىجىگە يەتكەندە ئاپلا دەپ گۆشۈڭنى يېگىنىڭ بىلەن پايدا تاپالمايسەن.

ئاپلاھەكبەر ئىم —> **ئاپلا**: — ئاپلاھەكبەر!... سۇلايمان قاتتىق خورسىنغان ھالدا قېيىن ئاتىسىغا تاپا قىلدى، — ھېچ بولمىسا، يا پۇلنى، يا قەلەمنى ئېلىپ قالغان بولسىلىمۇ، ئۇ خەقنىڭ ئىزىنى ئوڭايراق ئىزدەيدىكەنمىز!. * — ئاپلاھەكبەر... — ئەھەت قارىي قولىغا تېرە كېسىدىغان بۇرەندىنى ئېلىپ قۇشتەك ئېتىلىپ بېرىپ تۇراخاننىڭ چېچىدىن ئېلىپ يەرگە باستى، — ئاپلاھەكبەر، ھېلى بىكار، بۇغۇزلىۋېتىپ كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرىمەن!

ئاپلىسۇن (توغرىسى: ئاپېلسىن) —> **ئاپېلسىن**.

ئاپورت سۈپ [ر] —> **ئاپورت ئالما**.

ئاپورت ئالما ئالمىنىڭ بىر تۈرى، رەڭگى قىزىل ياكى تاغىل بولۇپ، ئادەتتىكى ئالمىلاردىن چوڭراق، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ: ئەتىگەنلىك قۇياش نۇرى ئەمگەك بىلەن پىشقان دېھقان قىزنىڭ گۈزەل چىرايىنى قىزارتىپ، كۈنگە قاقلىنىپ پىشقان ئاپورت ئالمىغا ئوخشىتىپ قويغانىدى.

ئاپوفىزا ئى [ر] <گېئول> چوڭ بوشلىمىلەرنىڭ چەتلىرىدىكى ئەتراپ جىنسلىرىنى كېسىپ ئۆتكەن كىچىك تىپتىكى بۆسمە.

ئاپېلسىن ئى [ر<گول] <بوت> ① رۇتا ئائىلىسىگە كىرىدىغان كىچىك دەرەخ؛ يالغۇز ياكى توپ ھالەتتە ئاق چېچەكلەيدۇ، پىشقان مېۋىسى قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك بولىدۇ. ② شۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ئاپېخان (توغرىسى: ئارپېخان) —> **ئارپېخان**.

ئاپېدىيان (توغرىسى: ئارپېبەدىيان) —> **ئارپېبەدىيان**.

ئاپىرىدە ئى [پ] —> **ئاپىرىدە بولماق**.

ئاپىرىدە بولماق تۆرەلمەك، يارالماق، مەۋجۇت بولماق، پەيدا بولماق: بۇ قارىي بۇ يەرگە ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپ، مەندە ئارام يوق. * سەن بىلەن مەن مۇشۇ ئالەم ئاپىرىدە بولغاندىن تارتىپ، بىر - بىرىمىزنى يېتەرلىك بىلىشىمىز.

ئاپىرىدە قىلماق مەۋجۇت قىلماق، ياراتماق، تۆرەلدۈرمەك، پەيدا قىلماق: — ئەي بەختلىك يىگىت، سېنى بۇ ئالەمگە ئاپىرىدە قىلغان ئاتاڭ كىم؟ ئاناڭ كىم؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئاپىرىشماق «ئاپارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ھەسەل ھەرە ساندۇقلىرىنى مىنىڭ ھارۋام بىلەن تاغقا ئاپىرىشىپ بەرسۇن.

ئاپىرىن ئى [پ] بىرەر ئىشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولغانلىقى، بېجىرىلگەنلىكى ئۈچۈن رازى، مەمنۇن، قايىل بولغانلىقنى ئىپادىلەيدىغان ئالقىش سۆزى: شۇ تويغا يىغىلغانلارنىڭ ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇمىغىنى يوق. * ئىمتىھان ھەققەتەنمۇ، گۈش بىلەن بەزنى ئايرىغانىدى. كىشىلەر مەھمۇتنىڭ نەتىجىسىگە قاراپ ئاپىرىن، بارىكاللا ئوقۇدى. * سىزنىڭ كەڭ قورساقلىقىڭىزغا ئاپىرىن! خوش، ئەمدى قانداق قىلماقچىمىز؟

ئاپىرىن ئەيلىمەك —> **ئاپىرىن ئېيتماق**:

ئۇلار ۋەلى باپكارغا ئاپىرىن ئەيلەپ، ئۇنى يۇرت بېشى قىلىپ، تەختتە ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

ئاپىرىن ئوقۇماق ← **ئاپىرىن ئېيتماق:** تالىپ ناخشىنىڭ ئاخىرىنى شوخ مەرغۇل پەدىلىرى بىلەن تاماملىدى. بەكمۇ رازى بولۇپ كەتكەن ياشلار ئۇنىڭغا ئاپىرىن ئوقۇشتى.

ئاپىرىن ئېيتماق رازى، مەمنۇن، قايىل بولغانلىقنى ئىپادىلىمەك، بىلدۈرمەك؛ ماختىماق: شۇڭا، ئۇلار دەرھال ساڭا ئاپىرىن ئېيتتى، «دۆلەت جەزمەن ياردەم قىلىدۇ. غەيرەت بىلەن كىرىشىڭ» دېيىشتى. * باغ ئارا كۆرگەندە يار چاچقان ئىسپار گۈلشەننى مەن، ئاپىرىن ئېيتماي نېچۈن بۇلبۇللىرىڭ كۈلگەندىمەن.

ئاپىلىق سۆپ (توغرىسى: ئارپىلىق) ← **ئارپىلىق.**

ئات I ئى ① توم تۇياقلىقلارغا مەنسۇپ سۈت ئەمگۈچى يىرىك ئىش ھايۋىنى: يېيىشلىك ئات ھارماس (ماقال). * قېرىغاندا ئات تېزىكى ئالتۇن كۆرۈنەر (ماقال). * ئادەممۇ، ئاتمۇ كۆرۈنمەيتتى. پەقەت ھارۋىلا تۇراتتى. ② ئاتنىڭ بېشىغا ئوخشىتىپ ياسالغان شاھمات ئۇرۇقى: ئاتنى ماڭماق. ③ مۇچەل يىل ھېسابىدا يەتتىنچى يىل نامى: ئۇ ئات يىللىق.

ئات باقار ئات باقۇچى كىشى: دادام ساراي خىزمەتكارى، ئاكام مالاي، خوتۇنۇم بولسا خىزمەتكار، مەن ئۇلارنىڭ ئات باقارى ئىدىم.

ئات بەيگىسى <تەن> ئات چاپتۇرۇش تېزلىكى بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان بىر خىل مۇسابىقە: ئەتىسى باھاۋۇدۇن بوۋاي باي ۋە ئۇنىڭ چاپارمەنلىرىنى ئات بەيگىسى قىلىشقا ماقۇل كەلتۈرۈپتۇ.

ئات توپى <تەن> ① توپ تۈرلىرى تەنھەرىكەتنىڭ بىرى؛ توپ مەيدانى تىك تۆت بۇلۇڭ بولىدۇ، تەنھەرىكەتچىلەر ئاتقا مىنىپ، بېشى ئەگرى تاياق بىلەن توپنى ھەيدەپ قارشى تەرەپنىڭ ۋاراتاسىغا ئۇرۇپ كىرگۈزسە، غەلىبە قىلغان بولىدۇ. ② مۇشۇ تەنھەرىكەت تۈرىدە ئىشلىتىلىدىغان توپ.

ئاتتىن چۈشسىمۇ، ئۈزەڭگىدىن چۈشمەسلىك ئىلگىرىكى مەۋقە ياكى مەرتىۋىسىدىن ئايرىلغاندىن كېيىنمۇ چوڭچىلىق ۋە تەكەببۇرلۇقنى تاشلىماسلىق: ئۇ ئىلگىرىكىدەك قولىنى نەگە سۇنسا شۇ يەردىن يۇلۇپ يېگۈدەك ھوقۇق ـ ئىمتىيازغا ئىگە بولمىغىنى بىلەن «ئاتتىن چۈشسىمۇ، ئۈزەڭگىدىن چۈشمەپتۇ» دېگەندەك، ھېلىھەم ناسىر ئاخۇن ئائىلىسىنى نەزىرىگە ئىلمايتتى.

ئاتتىن چۈشكەن يېرى ئەڭ مۇھىم، ئەڭ ئەتىۋارلىق، ئەڭ قۇۋۋەتلىك دەپ ھېسابلانغان قىسمى: — ئەكسىلە، ئاتتىن چۈشكەن يېرىدىن بىر شوراي، — دېدى ئۇ قولۇمدىكى ئاز قالغان تاماكىنى ئېلىپ.

ئات چىشلىق قوناق ئات چىشىغا ئوخشايدىغان سېرىق كۆممىقوناق.

ئات سالماق ئات يۈگۈرتمەك، ئات چاپتۇرماق: ھەممەيلەن ئۇنى ياندىشىپ سىرتقا قاراپ شىددەت بىلەن ئات سالدى. * ئىقبالىم ئارزۇسىدا ئات سالىمەن، جەڭ ئارا پۈتمەس مادار — كۈچكە تولۇپ.

ئات سۆلەيسىنى <زوئول> تىلىنىڭ ئۇچى قىزىلىراق بولىدىغان سۆلەيسۈن.

ئات قامچا ئېغىر يۈك ـ تاق ئالماي، ئات مىنگەن ھالدا: مەن ئات قامچا يولغا چىقىپ، بىر كۈندىلا يېتىپ كەلدىم.

ئات قويماق ← **ئات سالماق:** ئىلىقۇل بىلەن مەشرەپ ئولجا ئېلىنغان ئىككى ساقچى ئېتىغا سەكرەپ مىنىپ، قىلىچلىرىنى قولىغا ئېلىپ، ئالماسنىڭ كەينىدىن ئات قويدى.

ئات قۇلان <زوئول> ئاتقا كۆپرەك ئوخشايدىغان بىر خىل قۇلان؛ تۇيىقى چوڭ، بويى ئېگىز، بولۇپمۇ ئايغىرىنىڭ بويىنى بەك يوغان، رەڭگى ئاق ئالا، سېرىق ئالا

ياكى سۇر بولىدۇ.

ئات قېچىر <زوئول> ھاڭگا ئىشەك بىلەن بايتالنى چېتىلدۇرۇشتىن تۆرەلگەن قېچىر، تېنى چوڭ، قۇلىقى سەل كىچىك، قۇيرۇق قىللىرى شالاڭ بولىدۇ.

ئات كۈچى <فىز> ھەر سېكۇنتتا 75 كىلوگرام يۈكنى بىر مېتىر ئېگىزلىككە كۆتۈرۈش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان ئىشقا تەڭ قۇۋۋەت بىرلىكى.

ئاتمۇ ئۆلمىسۇن، ھارۋىمۇ سۇنمىسۇن ←— كاۋاپمۇ كۆيمىسۇن، زىخمۇ كۆيمىسۇن: بۇ ئىشنى توغرا بىر تەرەپ قىلايلى، ئاتمۇ ئۆلمىسۇن، ھارۋىمۇ سۇنمىسۇن.

ئاتىنىڭ قاشقىسىدەك ھەممە كىشىگە مەلۇم، ھەممە كىشى بىلىدىغان، ھەممە كىشىگە تونۇشلۇق: بۇ ئىش ئەمەتنىڭ قولىدىن كېلىدىغانلىقى، ئاتىنىڭ قاشقىسىدەك كۆرۈنۈپ تۇرسا، ئۇنىڭغا تاپشۇرماي، يەنە نېمىدەپ ئىككىلىنىپ تۇرىمىز.

ئات ئورۇق، يول يىراق كۈچ ئاز، ۋەزىپە ئېغىر (مەقسەتكە يېتىشتە قۇدرەت يېتىشمەسلىكنى بىلدۈرىدۇ): ئات ئورۇق، يول يىراق بولسىمۇ، غەيرىتىمىز ئۈستۈن. ئىرىشىدىغانلا بولساق، بۇ ۋەزىپىنى چوقۇم ئورۇندايمىز.

ئات ئويۇنى ئات ئۈستىدە ئاتنى ھەر خىل تېزلىكتە ماڭدۇرۇپ تۇرۇپ كۆرسىتىدىغان ئويۇن.

ئات ۋاباسى <زوئول> ئاتلاردا بولىدىغان يۇقۇملۇق كېسەللىك، ئات ۋاباسىنىڭ ۋىرۇسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، قان شورىغۇچى ھاشارەتلار ئارقىلىق يۇقىدۇ.

ئات ئېگەرلەكلىك بىرەر ئىشنى قىلىشقا نىسبەتەن تەييارلىق قىلىنغان، تەخمۇتەخ بولۇپ تۇرغان؛ شۇ ئىشنى قىلىشقا تولۇق ھازىرلانغان.

ئات يىلى <ئاستر> ئون ئىككى مۆچەلنىڭ يەتتىنچىسى.

ئات II ئى ① ئادەم ياكى نەرسىلەرگە قويۇلغان مەخسۇس ئىسىم: ئۇنىڭ ئۆگەي قىزىنىڭ ئېتى ھەجەرخان، ئۆز قىزىنىڭ ئېتى پاتەمخان ئىكەن. * مېنىڭ ئېتىم رەپىق ئاخۇن بولىدۇ، مەھەللىدىكىلەر «رەپىق يۇمشاق» دېيىشىدۇ، تەقسىر... ② نام، ئاتاق: ئات ئايلىدىغانغا، يول سارىدىغانغا (ماقال). * ئۇ كۈنلەر گۈل قىسىپ قۇياشتەك چاقناپ، باشلايسەن شاۋقۇنلۇق ھايات! شەۋكىتىڭ تارايدۇ ئەنئەنەڭگە باب، كېتىدۇ بېشىڭدىن «قالاق» دېگەن ئات. ③ شان ـ شۆھرەت، ياخشى نام؛ داڭق: ياخشىدىن ئات قالىدۇ، ياماندىن داد قالىدۇ (ماقال). ④ <تىل> شەيئىلەرنىڭ نامىنى بىلدۈرۈپ، «كىم؟ نېمە؟» دېگەن سوئاللارغا جاۋاب بولۇپ كېلىدىغان سۆز تۈركۈمى: ئاتاقلىق ئات. تۇردەش ئات.

ئات قويماق نام بەرمەك، ئاتىماق: ئۇنىڭ مېھرىبان ئاتا ـ ئانىسى ئۆز ھاياتىدىكى بۇ تۇنجى قىزىنى ئەتىۋارلاپ «تۇرۇپ قالسۇن، ئۆمرى ئۇزۇن بولسۇن» دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭغا «تۇرسۇنئاي» دەپ ئات قويۇشقانىدى. * بوۋاقىقا تېخىچە ئات قويۇلمىغانىدى، شۇڭا بۈگۈن نېمىدەپ ئات قويۇش ئۈستىدە تالاش ـ تارتىش قىزىپ كەتتى.

ئات كۆتۈرمەك سۆز ـ چۆچەككە قالماق، يامان نام، ئاتاققا ئىگە بولۇپ قالماق: ئات كۆتۈرسەڭ ياخشى بىلەن كۆتۈر، سۇ كۆتۈرسەڭ بالداق بىلەن كۆتۈر (ماقال). * ئۇنداق ئاتنى كۆتۈرۈپ بۇ يۇرتتا يۈرگۈچە بىر كېچىدىلا يوقالغان ياخشى.

ئېتى ئۇلۇغ، سۈپرىسى قۇرۇق نامىغا لايىق ئەمەلىيىتى يوق: بەزى ئورۇنلار ئۆزىنىڭ ئېتى ئۇلۇغ، سۈپرىسى قۇرۇق ئورگان بولۇپ قالغانلىقى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ.

ئاتا I ئى ① بالىلىق ياكى بالىسى بار ئەر كىشى: ئۆز ئاتا. ئۆگەي ئاتا. * ئاتىسى ئاتالمىغان قوڭغۇزنى، بالىسى ئېتىپتۇ توڭگۇزنى.

(ماقال). * ئاتا بولماي ئاتا قەدرىنى بىلمەس (ماقال). * سارايدىكى خىزمەتچى ئاياللارنىڭ باشلىقى بولغان قىبرى خوتۇن مەلىكە بۇدۇرگە: — ئەگەر سىزنىڭ بۇ چاقچىقىڭىز ئاتىڭىزنىڭ قۇلىقىغا يېتىپ بارغۇدەك بولسا، ئۇ چاغدا بىزنى بۇ يەردە ئامان قويمايدۇ، — دەپتۇ. ② يېشى چوڭ كىشىلەرنى ھۆرمەتلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: ئاتىلار سۆزى — ئەقىلنىڭ كۆزى (ماقال). * مەھەللىدىكىلەر دادامنى «ئاتا» دەپ چاقىرىشاتتى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى باشلاپ بەرگەن، ئۇنىڭغا ئاساس سالغان ياكى شۇ ئىش-ھەرىكەتنى باشقۇرىدىغان ھۆرمەتلىك كىشى: لوقمان — دىنىي رىۋايەتلەردە تىبابەتنىڭ بىرىنچى ئاتىسى، دەرىجىدىن تاشقىرى ماھىر ھۆكۈما دەپ قارىلىپ، ھەتتا پەيغەمبەر پەللىسىگىچە كۆتۈرۈلىدۇ. * بىر كىشى ئامبال بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇپ، ئامبالنىڭ يېنىدا ئىشلەيدىغانلاردىن: — ئامبال ئاتىمىز نېمىنى ياخشى كۆرىدىكىن؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئاتا بولماق ئاتا ئورنىدا باشقىلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، دەردىگە دەرمان بولماق، ياخشىلىق قىلماق: ھەي ئاچا، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا، — سەن ماڭا ئانا ئورنىدا ئانا، ئاتا ئورنىدا ئاتا بولغىن.

ئاتا تۇتماق ئۆز ئاتىسى ئورنىدا كۆرمەك، ئۆز ئاتىسى ئورنىدا مۇئامىلە قىلماق: ئۇ ئاتا-ئانىسى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن يىراقىراق بىر تۇغقىنىنى ئاتا تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ كەتتى.

ئاتا جەمەت ئاتا تەرەپ بىلەن قانداشلىق ياكى تويلىشىش مۇناسىۋىتى بولغان تۇغقانلار: مەن سۇلتان بىلەن ئاتا جەمەت تۇغقان.

ئاتا كەسىپ ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ شۇ جەمەتتە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان ھۈنەر-كەسىپ: ئۇ ھازىرمۇ ئاتا كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەن ① ئەخلاق-پەزىلەتلىك، قائىدە-يوسۇنلۇق، قابىلىيەتلىك، ياخشى تەربىيىلەنگەن: ئاتا كۆرگەن ئوقيا ياسار، ئانا كۆرگەن كىيىم پىچار (ماقال). ② يېقىن ئۆتكەن، بىر-بىرىنى چۈشىنىدىغان: بىز دۇيجاڭ بىلەن ئاتا كۆرگەن، ئانا كۆرگەنلەردىن.

ئاتاڭغا رەھمەت بىرەر كىشىنىڭ مەلۇم بىر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلغانلىقىغا ئىنتايىن رازىمەنلىك بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن ئېيتىلىدۇ: ئاتاڭغا رەھمەت، ئوغۇل بالا، قولۇڭ دەرد كۆرمىسۇن.

ئاتاڭغا لەنەت بىرەر كىشىنىڭ مەلۇم بىر ئىش-ھەرىكەتنى خاتا ياكى ناتوغرا قىلىپ، باشقىلارنىڭ نەپرىتىنى قوزغىغانلىقىغا قارىتا ئېيتىلىدۇ: سەندەك بىئەدەب، قىلىقسىز بالىنى چوڭ قىلغان ئاتاڭغا لەنەت!

ئاتاڭ ياخشى، ئاناڭ ياخشى دېمەك يالۋۇرۇپ يېلىنماق: ئاتاڭ ياخشى، ئاناڭ ياخشى دەپ، مىڭ تەسلىكتە ئۇنى ئۇناتتۇق.

ئاتام زامان ئۇزۇن يىللاردىن ئىلگىرى، بۇرۇنقى ۋاقىت، بۇرۇنقى دەۋر: مەسىلە تولىمۇ ئاددىي ئىدى، تورۇستا ئاتام زاماندا بولۇپ ئۆتكەن مودا بويىچە چىراغ ئىسقىلىق تۇرغان قارا تۆمۈر ئىلمەككە پۈتلىرىنى ۋە قاناتلىرىنى كېرىپ تۇرغان بىر مۇھەببەت ئىلاھىنىڭ سۈرىتى ئىپەك لېنتا بىلەن چېگىكلىك تۇراتتى.

ئاتام زاماندىن بۇيان ← **ئاتام زاماندىن تارتىپ**: سىز ئۆزىڭىزنى تېخىنىك دەيدىكەنسىز، قېنى ئېيتىپ بېقىڭا، سۇلياۋ يېپىپ كېۋەز تېرىغاننى ئاتام زاماندىن بۇيان كىم كۆرۈپتىكەن؟.

ئاتام زاماندىن بېرى ← **ئاتام زاماندىن تارتىپ**: ... مانا بۇ ئاتام زاماندىن بېرى بىزگە ئادەت بولۇپ كەلگەن بار ئىش.

ئاتام زاماندىن تارتىپ بۇرۇنقى ۋاقىتلاردىن، بۇرۇنقى دەۋرلەردىن بېرى: ئەرلەرنىڭ ئېگىز پاشىنلىق ئاياغ كىيىشى ئاتام زاماندىن تارتىپ بولۇپ باقمىغان ئىش ئىدى. ھازىر بەزى

ئوغۇل باللار بىر سويام پاشنىسى بار ئاياغلارنى كىيدىغان بولۇۋالدى، بۇنىڭغا نىمە دېگۈلۈك.

ئاتام زاماندىن قالغان بۇرۇندىن تارتىپ بار بولغان، بۇرۇندىن داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان، ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ بار: ئۆيىدە ئاتام زامانىدىن قالغان بىر كونا چۆگۈن بار ئىدى.

ئاتام ئېيتقان بايىقى بۇرۇنقىدەك، ئاۋۋالقىدەك، ئۆزگىرىش يوق: — قانداق بولاتتى، يەنە شۇ ئاتام ئېيتقان بايىقى، «ۋاي قۇللۇقتىن چىقتىڭلارەي، ئۆزەڭلار يەر تېرىيسلەرەي، ئاقىدى-كۆكىدى» دېيىشتى. «قوشتىن ئېلىپ سۆرەمىگە سېلىش» دېگەن مۇشۇنداق بولامدىكىن، تاڭ؟ جاھاندارچىلىق مۇشۇنداق، — دەپ ئوڭ ياقتىكى كەڭ ئېتىزلارنى كۆرسەتتى ئۇ.

ئاتا مىراس ئاتىسىدىن باللىرىغا قالغان، ئاتىسى باللىرىغا بۆلۈپ بەرگەن پۇل ۋە باشقا مال-مۈلۈك؛ تەئەللۇقات: بۇ ئۆي مېنىڭ ئاتا مىراسىم، ھېچكىمنىڭ ھەققى يوق.

ئاتا يوللۇق ھۆرمەت ۋە ياش-قۇرام جەھەتتە ئاتىسىغا باراۋەر، ئاتىسىغا ئوخشاش ھۆرمەتكە ئىگە: شۇ چاغدا ئالاۋىدىن ئەبۇ ئەششەمات ئەھمەد دەنەپكە: — ئەي، ئاتا يوللۇق تاغا! خۇدا سىزنى ھېچ نەرسىگە موھتاج قىلمىسۇن! — دەپ دۇئا قىلىپتۇ.

ئاتا II ئى [ئە] ⟵ **ئاتا قىلماق.**

ئاتا قىلماق نېسىپ قىلماق، بەخش ئەتمەك، ئىنئام قىلماق، بەرمەك: بەگباشلىقمىنىڭ ئاخىرىدا ماڭا ئاتا قىلغان يۇرىكىمنى زىدە قىلغۇچى ھەدىيەلەرنى كۆرۈپ ئۆتكەن ھاياتىمغا ئۆكۈنۈشكە باشلىدىم. * بىر كۈنى ئەپەندىم تۇرمۇشتىن قىسىلىپ خۇداغا يالۋۇرغىلى تۇرۇپتۇ: — ئەي خۇدا، راستىنلا كەمبەغەلگە رەھمىڭ كېلىدىغان بولسا، قېنى ماڭا يۈز تىللا ئاتا قىلغىن، بىر تىللا كەم بولسىمۇ ئالمايمەن، — دەپتۇ.

ئاتا-ئانا بالىنىڭ ئاتا ۋە ئانىسى: ئاتا-ئانىلار يىغىنى. * — ئۇكام، — دېدى ئۇ بالىنىڭ بېشىنى سىلاپ تۇرۇپ، داشلىرىڭغا يۈزلەندۇر كەلدىم.

ئاتا-ئانىلار مەجلىسى مەكتەپلەر ئانىلار بىلەن ئالاقە ئورنىتىش، تەربىيە، ئاتا-ئانىلارغا قويۇلىدىغان تەلەپ ۋە ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەكتەپتىكى ئۆگىنىش ئەھۋالى قاتارلىقلارنى تونۇشتۇرۇش ھەم ئاتا-ئانىلاردىن پىكىر ئېلىش يۈزىسىدىن ئاچىدىغان يىغىن: قادىر موللا قىزى بۇ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان بىر يىلدىن بېرى بىرەر قېتىممۇ ئاتا-ئانىلار يىغىنىغا قاتناشمىغاچقا مەكتەپ مۇدىرى بىلەن رىزۋان مۇئەللىم ئۇلارنىڭ ئاتا-بالا ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى.

ئاتا-ئانىلىق ① ئاتا-ئانىسى بار، ئاتا-ئانىسى ھايات. ② ئاتا-ئانىغا خاس بولغان؛ ئاتا-ئانا ئۆتەشكە ۋە بېجىرىشكە تېگىشلىك بولغان: ئاتا-ئانىلىق بۇرچ ئاتا-ئانىلىق مەجبۇرىيەت. * كۆزىمىزنىڭ ئوچۇقىدا يالغۇز ئوغلىمىزنى ئۆيلەپ، بىر كۈن بولسىمۇ تۇرمۇشىنىڭ قىزىقىنى كۆرلى، بىزمۇ ئاتا-ئانىلىق قەرزدىن قۇتۇللى.

ئاتا-بالا ئاتا ھەم بالا: مىڭ ئائىلىسىدىكى ئاتا-باللار بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن چىرايىدىكى غەزەپ ئالامەتلىرى يوقىلىپ: — چۈشەندۇق، بولدى، سۆزلىمەيلا قويۇڭ، — دېيىشىپتۇ.

ئاتا-بالىلىق ئاتا ۋە بالىغا خاس بولغان، ئاتا ۋە بالىغا ئالاقىدار بولغان، ئاتا-بالا ئوتتۇرىسىدىكى: بالىسى گەپنى ئاڭلىمىسا، ئاتا-بالىلىق مۇناسىۋىتىنى ئۈزىدىغانلىقىنىمۇ ئېيتقانىدى.

ئاتا-بوۋا ئىلگىرى ياشاپ ئۆتكەن كىشىلەر؛ ئەجدادلار: ئاتا-بوۋىلىرىمىز «ياخشىلىققا ياخشىلىق — ھەر كىشىنىڭ ئىشى، يامانلىققا ياخشىلىق — ئەر كىشىنىڭ ئىشى» دەپ ئۆگەتكەن.

ئاتارمەن ئى. بىرەر ھوقۇق تۇتقان مەنسەپدارنىڭ ياكى ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىنىڭ

بۇيرۇقنى شەرتسىز ئىجرا قىلىدىغان ئادەم؛ قولچوماق: چاقىرىق بىلەن ئوقۇشنى تاشلاپ كەلگەندىن بىرى پېپەن قىلىندىم، شۇي شۇجىنىڭ ئاتارمىنى دېگەن نامغا ئىگە بولدۇم. * قازىنىڭ تىلى تۇتۇلغانلىقنى كۆرگەن ئاتارمەنلەر باقىنى سۆزلەتمەسلىك ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاغزىنى مەھكەم تۇتۇۋالدى ۋە پوتىسىنى يېشىپ ئاغزىنى تىقىپ قويدى.

ئاتارمەن ـ چاپارمەن ئاتارمەن ۋە چاپارمەن: قورمالنىڭ ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرى كوچىلارغا يېيىلغان هالدا مەهەللىمۇمەهەللە، ئۆيمۇئۆي ئاختۇرۇشقا كىرىشىپ كەتتى. * ئۇلار تەييارلىقنى پۇختا قىلىپ، باشقا ئاتارمەن ـ چاپارمەنلىرىنى هەرىكەتلەندۇرۇپ، هەرقانداق ئېهتىمالغا هازىر تۇرۇش، تاغدىكىلەر بىلەن ئالاقىنى كۈچەيتىش هەققىدە مەسلىهەتلىشىپ تارقالدى.

ئاتاش ئى. بال س. يېڭىدىن تىلى چىققان باللارنىڭ ئاتىسىنى ۋە ئاتا سۈپەت ئادەملەرنى چاقىرىشتىكى تەلەپپۇز فورمىسى: ــ قاچما ئوغلۇم، بۇ ئاتاش ئەمەسمۇ؟ ــ دېدى ئاپام مېنى بوۋاي تەرەپكە ئاستا ئىتتىرىپ.

ئاتاشماق I «ئاتىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ساتارنى خۇددى ئىسكىرىپكا چالغاندەك نەپىس، تېز، جاراڭلىق چالاتتى، شۇڭا ئۇنى جامائەتچىلىك «مۇزىكىنىڭ باشىسى» دەپ ئاتىشاتتى. * چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بۇ يەرگە كېلىپ ماكانلاشقان ئۇيغۇرلارمۇ شۇ جايدا يۈسۈپ سەككاكىنىڭ قەبرىسى بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ يۇرتنى «خۇنخاي مازار» دەپ ئاتاشقان.

ئاتاشماق II «ئاتىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تارىختا ئۆتكەن نۇرغۇن قەهرىمانلار ئۆزلىرىنىڭ ئەزىز جانلىرىنى خەلقنىڭ ئازادلىقى ئۈچۈن ئاتاشمىدىمۇ؟!

ئاتاغا ئى. ۋاڭنىڭ ئوغۇللىرىنى تەربىيەلىگۈچى ئەر كىشى.

ئاتاق ئى. ① نام، ئابروي، شۆهرەت، داڭق: يامان ئاتاق بىلەن يۈرگەندىن، ياخشى ئاتاق بىلەن ئۆلگەن ئەۋزەل (ماقال). * ئايرىم بايلار هەزرەت سەيلىسىدە كەمبەغەللەرگە، تىلەمچىلەرگە سەدىقە تارقىتىپ بېرىپ ئاتاق چىقىراتتى. ② قانداشلىق ياكى تويلىشىش مۇناسىۋىتى بولماي تۇرۇپ تۇغقانلىق نامى بىلەن يۈرگەنلەرگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ: ئاتاق ئانا. ئاتاق بالا. * پاقلان: ــ شىر دېگەن بەك مېهرىبان ئىكەن، پاقلاننى ناهايىتى ياخشى كۆرىدىكەن، ــ دەپ يۈرىكى پۈتۈنلىشىپ قېلىپتۇ ـ دە، دەررۇ كەتمەي، شىرغا ئاتاق ئوغۇل بولۇپ قالاي دېگەن ئوي بىلەن تۇرۇپ قېلىپتۇ. ③ ئۇنۋان: مۇبارەك بولسۇن، تۈنۈگۈن ئاڭلىدىم، ئۆزلىرىگە «ئالاھىدە دەرىجىلىك ئاشپەز» دېگەن ئىلمىي ئاتاق بېرىلىپتۇ، تەبرىكلەيمەن! ــ دېدى مۇتەللىپ قىزغىن كەيپىياتتا خۇشاللىق بىلەن.

ئاتاق ئالماق ① نام، شۆهرەت، ئابرويغا ئىگە بولماق: بۇ يېزىدا بار بولسىمۇ سانسىز پالۋان، بىر يىگىتلا «باتۇر» دېگەن ئاتاق ئالغان. ② يامان نامغا قالماق: خاماندا ئىشلەپ يۈرۈپ، «ئوغرى» دەپ ئاتاق ئالدىم، بۇنىڭ بىلەن ئەمەتكە يىل بويى چاكار بولۇپ قالدىم.

ئاتىقى چىقماق ① نام، شۆهرەت، ئابروي قازانماق: ئەمگەك قىلساڭ ئاتىقىڭ چىقار، قىلمىساڭ چاتىقىڭ چىقار (ماقال). ② يامان نامى چىقماق، يامان ئاتقا قالماق: يېقىندىن بېرى ئۇنىڭ «ئوغرى» دېگەن ئاتىقى چىقىپ، هەممە يەرگە پۇر كەتتى.

ئاتاق ـ ئابروي ← **نام ـ ئابروي.**

ئاتاقسىز ← **نامسىز**: شەرەپ مەيدانىغا يوللاپ بوغۇنلارنى ئاداققى رەت، يۇمارسەن ئۇنۇتۇشسىز كۆز، ئاتاقسىز قەهرىمان ئۇستاز.

ئاتاقلىق سۈپ. ئاتىقى بار، نامى، داڭقى چىققان؛ مەشهۇر، نامدار: ئاتاقلىق رۇس فىزىئولوگىيە ۋە پسىخولوگىيە ئالىمى سېچىنوۋ سېلىشتۇرۇشنى «ئىنساننىڭ ئەڭ قىممەتلىك ئەقىل خەزىنىسى» دەپ هېسابلىغانىدى. * ــ مەن، باغدادلىقمەن، ــ دەپ باشلىدى ئۇ سۆزىنى، ــ ئاتام باغدادنىڭ ئاتاقلىق كىشىلىرىدىن ئىدى.

ئاتاكا ئى [ر<فران] شىددەتلىك ھۇجۇم، قايتۇرما ھۇجۇم: جاسارەت بىلەن ئالغا بېسىپ، چوققىغا قاراپ ئاتاكا قىلىۋاتقان باتۇر ئەزىمەتلەرنىڭ قەھرىمانلىق روھى ئۇرغۇپ تاشقاندى.

ئاتاكىغا ئۆتمەك شىددەتلىك ھۇجۇمغا، قايتۇرما ھۇجۇمغا ئۆتمەك: خەلپە قول ئاستىدىكىلەردىن موگغۇل ئاتلىقلىرىنىڭ ئىنتايىن ئاز ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ... شەھەردىكى قوشۇنلىرىغا قوماندانلىق قىلىپ، شەھەر دەرۋازىسىنى ئېچىپ، ئاتاكىغا ئۆتتى. * جەڭچىلەر شۇ تۇرقىدا ئاتاكىغا ئۆتۈش بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇراتتى.

ئاتالغۇ I ئى ① بىرەر ساھەدە، مەلۇم بىر نەرسىنىڭ نامىنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان ئىسىم ياكى ئىسىم خاراكتېرلىك سۆز ۋە سۆز بىرىكمىسى: ماتېماتىكا ئاتالغۇلىرى. خىمىيە ئاتالغۇلىرى. * باقى ئاكام سۆز قىلسا كۆپىنچە يېڭى ئاتالغۇلارنى ئارىلاشتۇرۇۋالىدىغان بولدى. ② <لوگ> كەسمە ئۈچ ھۆكۈملۈك قۇرۇلمىدا ھاسىل بولغان ئۇقۇمنى ئىپادىلىگۈچى سۆز.

ئاتالغۇسىز سان ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ نامى بىلەن كەلمىگەن سان: 32، 18 گە ئوخشاش سانلار.

ئاتالغۇلۇق سان ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ نامى بىلەن كەلگەن سان: ئۈچ مېتىر، تۆت مېتىر، ئىككى سانتىمېتىر قاتارلىقلار.

ئاتالغۇ II ئى. دىئال. ئات تۇتۇشتا ئىشلىتىدىغان ئارغامچا؛ سالما.

ئاتالما ← ئاتالغۇ I: بۇ ئەسەرنىڭ تىلى ھازىرقى تىلغا يېقىنراق، ئەرەب - پارس ئاتالمىلىرى ئازراق.

ئاتالماق I «ئاتىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ «ھۆسەن پارتىزان» دەپ ئاتىلىپ يۈردى. * سادىقمۇ ئۇنىڭ «قارا باتۇر» دەپ ئاتالغان جۈمە ئىكەنلىكىنى بىر قاراپلا تونۇدى....

ئاتالماق II «ئاتىماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئانىنىڭ سۈتىنى ئاقلىدى رازاق، ئاتىلىپ ۋەتەنگە ياشلىق باھارى. ئەسلەيدۇ ئەل ئۇنى ئۇزاقتىن - ئۇزاق، خەلقىم دەپ جان بەرگەن ئوغلان قاتارى.

ئاتالمىش سۈپ. مەلۇم كىشىلەر ئېيتىۋالغان، ئاتىۋالغان: ئۇ چاغلاردا بۇ ئاتالمىش «ئېقىمغا قارشى جەڭچى»نىڭ بېشى ھازىرقىدىن بەش ھەسسە يوغان، سۆزى ئۇستىرىدىنمۇ ئىتتىك ئىدى. * شۇنداق قىلىپ، بىرنەچچە كۈنلا كۈچكە ئىگە بولغان ئاتالمىش «4 - نومۇرلۇق بۇيرۇق»نىڭ غەزەپ قىلىچىغا ئۇچرىغان دەسلەپكى قۇربانلارنىڭ بىرى مەن بولدۇم.

ئاتامان I (ئاتامانى) ئى. يولتباشچى، سەردار: سوگجىياڭ باش بولۇپ تىزلاندى. ئاندىن قالغان ئاتامانلارمۇ قاتار بولۇپ تىزلاندى.

ئاتامان بولماق ئاتامانلىق ئىشىنى ئىشلىمەك، ئاتامانلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالماق: سىزنى لياڭشەن كۆلىدە ئاتامان بولۇپتىمىش دەپ ئاڭلىدىم. * دۇڭ پىڭ، جاڭ چىڭلارمۇ تاغتۇرادا ئاتامان بولدى.

ئاتامان II ئى. تاياق بىلەن ئۇرۇپ ئوينايدىغان بىر خىل ئويۇنچۇق؛ توپ: ئاتامان ئوينىماق.

ئاتامانلىق «ئاتامان I» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاتان ئى. پىچىلغان تۆگە.

ئاتايەن (توغرىسى: ئاتايىن) ← **ئاتايىن.**

ئاتايتەن (توغرىسى: ئاتايىن) ← **ئاتايىن.**

ئاتايىن رەۋ [ئە] ① مەخسۇس، ئالاھىدە بىر مەقسەتنى كۆزلەپ، ئەتەيلەپ: مەن ئاتايىن كونىشەھەرگە كىرىپ، بىلال ئەزىزنىڭ ئاكامنىڭ سالىمىنى يەتكۈزۈپ قوياتتىم. * چۈشۈپ كەتتى بىر تال سەرەڭگە، ياندۇرغاندا لامپىنى ئانا، ئېلىپ بەردى ئاتايىن ئۇنى، سېلىپ قويدى قېپىغا يانا. ② مەقسەتلىك؛ قەستەن: كېنىزەكنىڭ سېنىڭ ئىكەنلىكىنى ۋەزىر بىلگەن بولسا كېرەك. ئۇ، ئاتايىن قىستاۋاتىدۇ. * كۆرگەن - بىلگەنلەر ۋە ئوردىدىكىلەر موللازەيدىن ئالتىشەھەردىن يېنىپ كېلىپ، ئۆيىگە كېتىۋېتىپتۇ

دەپ قالسۇن ئۇچۇن ئاتايىن شۇنداق قىلغانىدى.

ئاتەش ئى [پ] ① ئوت، يالقۇن؛ نۇر: مەن تىكىلدىم، سەن ئېچىلدىڭ غۇنچىدەك، گۈل يۈزۈڭنى كېپىنەكتەك سىلىدىم. لەۋ دەپتىمەن لېۋىم تەگكەن ئاتەشنى، چايغا سالغان چاقماق قەنتتەك ئېرىدىم. * «يېڭىئاۋات»نىڭ قۇم بارخانلىرى ئاتەشتەك قىزىق ئىدى. ② كۆچمە. دىلنى ياندۇرىدىغان، ئۆرتەيدىغان هارارەتلىك هېس ـ تۇيغۇ: يارىم كەتتى يىراققا، سېلىپ ئاتەش ـ پىراققا. * بوتا ئىچرە سېلىپ بىلگەن كەبى مىس بىلەن زەرنى، مەشۇقى سىنار ئاتەش ئىچىدە چىن ئاشىق ئەرنى.

ئاتەش كۆز كۆزى نۇرلۇق، كۆزىدىن ئوت چاقناپ تۇرىدىغان: بوۋاي هەممىگە بىرقۇر نەزەر تاشلاپ خوجاپىز بەگكە كەلگەندە ئاتەش كۆزلىرى بىلەن قادالغانىدى.

ئاتەشپەرەس ئى [پ] ئوتقا تاۋاپ قىلغۇچى، ئوتقا سەجدە قىلغۇچى: ئاتەشپەرەس ئادەم. ئاتەشپەرەس خەلق.

ئاتەشپەرەسلىك ئى <پەلس> ئوت ئېتىقادچىلىقى، قەدىمكى زاماندا ئىران ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تەرەپلەردە تارقالغان بىر خىل دىن. هازىر ئىراننىڭ قىسمەن رايونلىرى ۋە هىندىستاندىكى بومبايدا ئۇنىڭ ئاز ساندىكى مۇرىتلىرى بار.

ئاتەشدان ئى [پ] ← **ئوتدان**: بوۋاي يىگىتلەرنىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ ئولتۇرماستىن، شېكەر قاچىلانغان خالتا ئۈستىگە كۆمتۈرۈپ قويۇلغان پىيالىلاردىن ئىككىنى ئاۋايلاپ قولىغا ئالدى ـ دە، ئاتەشداندىكى ئارچا كۆمۈرىنىڭ چوغىغا پاتۇرۇپ قويۇلغان جانان چەينەكتىكى چاي بىلەن پىيالىلارنى پاكىز چايقىدى ۋە يېرىم ـ يېرىمدىن چاي قويۇپ، يىگىتلەرگە ئىككى قوللاپ تۇتتى.

ئاتەششىمان سۈپ. ئاتەشتەك: كۆل قوزام، راهەتلىنىپ كۆل. ئۇ خۇشاللىق ناخشىسى، جان سۆيۈنسۇن خۇش ئاهاڭ، ئاتەششىمان مىسراسىدىن.

ئاتەشكۇ ئى. تۆمۈرچىلىك دۇكانلىرىدىكى ئوچاقنىڭ شامال كۆزىنى ئاچىدىغان ئىلمەك تۆمۈر.

ئاتەشلىك سۈپ. ئوتلۇق؛ قىزغىن: ئارزۇيۇم ئاتەشلىك بىر تونۇر بولۇپ، خەلقىمگە بىر ئۆمۈر نان تەقدىم ئەتسەم. نە نان ئۇ، تاۋلانغان ئىجادىم بىلەن، ئۆچمەس ئىز قالدۇرۇپ مۇرادقا يەتسەم!

ئاتەشىن سۈپ [پ] ئاتەشكە ئوخشاش، ئوتتەك؛ يالقۇنلۇق، قىزغىن، جۇشقۇن: لەهەتكە كىرسىمۇ جىسمىم كۆمۈلمەس ئاتەشىن قەلبىم، يۈرەر سازەندىدەك روهىم يەنە قانماي ماكانىمغا. * بۇ شادلىق يېشىدۇر، كۆلكە يېشىدۇر، مۇز تاغنى ئېرىتتى ئاتەشىن قۇياش.

ئات ـ پات ئات ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: يەنە بىر ياقتا ئاسمان بۇركۈتى لى يىڭمۇ چوڭ ـ كىچىك لەشكەرلىرىنى باشلاپ... قولىغا چۈشۈپ قالغان سۇ لەشكەرلىرىنى قۇتقۇزدى، ئۇلارنىڭ ئوزۇق ـ تۈلۈك ۋە ئات ـ پاتلىرىنى ئېلىپ، ئاندىن شۇ ئەتراپتا تارقىلىپ يۈرگەن ئاقساق ـ چولاق چېرىكلەرنى ئەل قىلدى.

ئاتچى ئى. بىرقانچە ئات بىلەن يۈك ۋە ئادەم توشۇپ كىراكەشلىك قىلغۇچى كىشى: كارۋان: ئۇ ئۆزىنى ئاتچى قىلىپ كۆرسەتتى، قارا تاغنىڭ باغرىدىكى جايلاردا، لېكىن ئاتلار كەتتى تامام قىرىلىپ، تومۇز قايناپ تۇرغان قاقاس سايلاردا.

ئاتچىلىق ① ئى «ئاتچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئاتچىلىق مېنىڭ ئاتا كەسپىم. ② سۈپ. ئاتلارنى نەسللەندۈرىدىغان، بېقىپ پەرۋىش قىلىدىغان: ئاتچىلىق فېرمىسى. * ئىلى ئاتچىلىق فېرمىسىدىكى بىر بايتال بۇ يىل 5 ـ ئايدا قوشكېزەك قۇلۇنلىدى.

ئاتخانا ئى. ئات باقىدىغان ئۆي، ئات ئېغىلى: ئابدۇۋېلىنىڭ ئاتخانىدىن قايتىپ چىققىشى مەسۇم ئاكىنىڭ قاپاقنى كۆتۈرۈپ ئۆيىدىن چىقىشىغا توغرا كەلدى. * هېلىقى جەڭچىنىڭ ئېيتىشىچە، «تۇلپار» باغلاقلىق يېرىدىن چۇلۇۋۇرىنى

ئۈزۈپ چىقىپ، يولىنىڭ ئۇ قېتىدىكى ئاتخانىدا باغلاقلىق تۇرغان بوز ئاتنىڭ قېشىغا چېپىپ بېرىپتۇ.

ئاتخۇمار سۈپ. [ئات+خۇمار] ئاتنى ياخشى كۆرىدىغان، ئاتقا ھەۋەسى بار: يۇرتتىكى ھەر-قايسى ئاتخۇمار بايلار شىرغىنى تالىشىپ 15 دادەن بۇغداي بېرىمىز دەپمۇ سېتىۋالالماي يۈرەتتى.

ئاتروپىن ئى [ر<لات] <تىب> رەڭسىز، پۇراقسىز كرىستال پاراشوك دورا، بەزلەرنىڭ ئاجرالمىلىرىنى تىزگىنلەپ، ئاشقازان، ئۈچەي، كاناي شاخچىلىرىدىكى سىلىق مۇسكۇللارنىڭ سپازمىسىنى بوشاشتۇرىدۇ، سانجىق ۋە ھەزىم قىلىش يوللىرىدىكى يارىلىنىشتىن كېلىپ چىقىدىغان ئاغرىقلارنى پەسەيتىدۇ.

ئاترىنا ئى [لات] <زوئول> يۇمشاق تەنلىك ھايۋان، قېپى ئۈچ بۇرجەك، قارا كۆك رەڭلىك كېلىدۇ، دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى لاتقا ئارىسىدا ياشايدۇ.

ئاتسېتات ئى [ر<لات] <خىم> ← **ئاتسېتات كىسلاتا**.

ئاتسېتات كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە؛ مولېكۇلا فورمۇلىسى CH_3COOH، رەڭسىز سۇيۇقلۇق، كۈچلۈك غىدىقلىغۇچى پۇراقى بار؛ سۇنىي يىپەك، كىنو لېنتىسى، ئاسپىرىن قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ؛ كۈندىلىك تۇرمۇشتا ئىستېمال قىلىنىدىغان ئاچچىقسۇ تەركىبىدە ئاتسېتات كىسلاتا بار. «سىركە كىسلاتاسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاتسېتىلېن ئى [ر<لات>] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، ئالكىنلارنىڭ بىر خىلى، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_2H_2، رەڭسىز، سېسىق پۇراقلىق يېنىشچان گاز، ئوت بىلەن سۇنىڭ رېئاكسىيەسىدىن ھاسىل بولىدۇ؛ ئورگانىك بىرىكمىلەرنى سىنتېزلاش، يورۇق چىقىرىش، مېتاللارنى كەپشەرلەش ۋە كېسىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئاتسېنافېتېن ئى [ئىنگ] <خىم> كاربون گىدرىدلارنىڭ بىر تۈرى، خىمىيىۋى فورمۇلىسى $C_{12}H_{10}$، رەڭسىز يىڭنىسىمان كرىستال بولۇپ تىزاپ ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاتسىل ئى [ر] <خىم> ئېئورگانىك ياكى ئورگانىك ئوكسىگېنلىق كىسلاتا تەركىبىدىن گىدروكسىل (OH–) گۇرۇپپىسىنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى قېلىپ قالغان ئاتوملار توپى.

ئاتقۇچى ئى ① پاختا، يۇڭ قاتارلىقلارنى پاختا دۇكىنىغا سېلىپ يۇمشىتىش، تىتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: پاختا ئاتقۇچى. ② <ھەرب> ئوقچى، مىلتىق ياكى زەمبىرەك ئاتىدىغان كىشى.

ئاتقۇچىلىق «ئاتقۇچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: توختاخۇن ئاكا يىل بويى ئاتقۇچىلىق بىلەن كۈن كەچۈرىدۇ. * بىزنىڭ قىسىمدا ئاتقۇچىلىق بىلەن داڭ چىقارغانلار ئارانلا بىز ئىككىمىز.

ئاتقۇرماق پ. بىرەر ئىش، بىرەر ۋەزىپىنى بېجىرمەك، ئادا قىلماق، ئورۇندىماق: سۇلتانىنىڭ ئاتقۇرۇشقا تېگىشلىك ۋەزىپىسىنى مەن ئاتقۇرۇپ قويدۇم.

ئاتقۇرۇلماق «ئاتقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاتقۇرۇلۇشقا تېگىشلىك ۋەزىپىلەر دەل ۋاقتىدا ئاتقۇرۇلدى.

ئاتقۇزماق «ئاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — خوش، سىنىڭ بىزگە ئېيتىدىغان ئاخىرقى سۆزۈڭ بارمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ. — بار، — دېدى تۇتقۇن قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، — مېنى تېزرەك ئاتقۇزۇۋەت...

ئاتقۇزۇشماق «ئاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاتقۇزۇلماق «ئاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاتقۇلاق ئى [ئات+قۇلاق] <بوت> قامچىئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان، كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ سېپى ئۇزۇن، غولىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ سېپى يوق، كونۇسسىمان گۈل رەتىدە سۇس يېشىل، قىزغۇچ گۈللەيدۇ، تاغلاردا ئۆسىدۇ.

ئاتقۇنە دىئال. ئات، ئىسىم، فامىلە.

ئاتكوس ئى [ر] <سۇ> ① ئېگىزلىك دەرىجىسى بارا-بارا تۆۋەنلىگەن يانتۇ يۈز: ئاتكوس تاپىنى. ئاتكوس چوققىسى. * بۇ يەردە ئىشلەۋاتقان 200دەك كىشى قارا تەرگە چۆمۈلۈپ تۈزلەش، خاڭداش، ئاتكوس چىقىرىش ئىشىنى ئىشلەۋاتاتتى. ② يانتۇ يۈزنىڭ باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىش نۇقتىسى ئوتتۇرىسىدىكى ئېگىزلىك پەرقىنىڭ گورىزونتال ئارىلىققا بولغان نىسبىتى.

ئاتكىرىتكا ئى [ر] بىر تەرىپىگە سۈرەت چۈشۈرۈلگەن، سالام خەت، تەكلىپ ۋە تەبرىكنامىلار يېزىشقا ئىشلىتىلىدىغان كارتا: تاملارغا ئاجايىپ گۈزەل تەبىئەت مەنزىرىلىرى چۈشۈرۈلگەن رەڭلىك سۈرەتلەر ئېسىپ قويۇلغان، ئاتكىرىتكىلار قاتار مىخلاپ قويۇلغانىدى.

ئاتلاتماق «ئاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېتىمنى ئېرىقتىن ئاتلىتىپ ئۆتتۈم. * مەكتەپ مۇزاكىرە قىلىپ خالىدەمنىڭ ئۈچىنچى سىنىپتا ئوقۇسا، يېتىشىپ كېتەلەيدىغانلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ سىنىپ ئاتلاتتى.

ئاتلاشماق «ئاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر توپ كىچىك باللار مەكتەپ ئالدىدىكى ئېرىقچىدىن ئاتلىشىپ ئويناۋاتاتتى.

ئاتلام مىق س. ئاتلىغاندا ھاسىل بولغان ئىككى پۇت ئارىسىدىكى ئارىلىق: بىر ئاتلام ئارىلىق . * ئۆستەڭنىڭ كەڭلىكى ئىككى ئاتلام كېلىدۇ.

ئاتلامبەرگەن ئى [ئاتلام+بەرگەن] دىئال. <زوئول> ← **تۆمۈرتىرناق.**

ئاتلانتىك سۈپ [ر<لات] <جۇغ> ← **ئاتلانتىك ئوكيان.**

ئاتلانتىك ئوكيان <جۇغ>ياۋروپا ۋە ئافرىقا قىتئەلىرىنى شىمالىي ئامېرىكا ۋە لاتىن ئامېرىكىسىدىن ئايرىپ تۇرىدىغان، دۇنيادىكى تۆت ئوكياننىڭ بىرى.

ئاتلاندۇرماق «ئاتلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن بېرىپ ئاتچىلار بىلەن ئاتلارنى ھەيدىشىپ كېلەي، ئاندىن تاڭ يورۇشى بىلەن بۈگۈن بىر كۈن خامانىنى توختاتساقمۇ، بىرنەچچە ئادەمنى ئاتلاندۇرۇپ، بالىنى ئىزدەيلى. * خىزمەت دۆلىتىنىڭ كادىرى ئېلىپ بىر قىسىم يارامىلىق كىشىلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ، تېرىقچىلىققا ئاتلاندۇردى.

ئاتلاندۇرۇلماق «ئاتلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاتلانماق پ ① ئاتقا مىنمەك: ئۇلار ئاتلىق كەلگەن، ئۇلار بىلەن بىرىنچى دۆلىتىنىڭ ئەزالىرىمۇ ئاتلىنىپ بىللە كېلىشكەنىدى. ② كۆچمە. بىرەر جايغا بېرىش ئۈچۈن تەييارلانماق، ھازىرلانماق: ھازىر ئالدىنقى سەپتە كۈرەش قىزىماقتا، مەن پات يېقىندا بۇ مۇقەددەس جەڭگە ئاتلىنىمەن. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنى قىلىشقا تەييارلانماق، ھازىرلانماق: ــ بىز ئەزالار بىلەن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، قارلىق تاغنىڭ سۈيىنى ئەكىلىشكە ئاتلىنىمىز، ــ دېدى سابىر ھاكىمغا.

ئاتلېتكا ئى [ر<گرېك] <تەن> كۈچ ۋە چاققانلىق تەلەپ قىلىدىغان ھەم ئۇلارنى كامالغا يەتكۈزىدىغان ئىسپورت مەشقلىرىنىڭ يىغىندىسى: يېنىك ئاتلېتكا. * 1986 ـ يىلى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن يېنىك ئاتلېتكا مۇسابىقىسىدا شىنجاڭ دۆيى ياخشى نەتىجىلەرگە ئېرىشتى.

ئاتلىتىلماق «ئاتلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاتلىق I ① سۈپ. ئېتى بار، ئاتقا ئىگە، ئات قوشۇلغان: ئۇنىڭ بۇنىدىن بىرنەچچە يىل بۇرۇنلا، ئات تۇگۇل بىر تال نوختىسىمۇ يوق ئىدى. مانا هازىر ئۇ دۇلدۇلدەك ئىككى ئاتلىق بولۇپ قالدى. * كېتىپ بارىمەن ئاتلىق هارۋىدا، بولۇشقا يېزا ئىشقىدا پىدا. ② سۈپ. ئات مىنگەن: ئاتلىق قىسىم. ئاتلىق تۈەن. * تۇيۇقسىز ياقاق دەرىخى ئالدىدا ئۈچ ئاتلىق كىشى كۆرۈندى. * ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا كېلىۋاتقان ئالا ئاتلىق كىشى ئات ئۈستىدە مەغرۇر ئولتۇراتتى. ③ رەۋ. ئات مىنىپ، ئات مىنگەن هالدا، ئات بىلەن، ئات ئۈستىدە: ئاتلىق ماهارەت كۆرسەتمەك. ئاتلىق هۇجۇمغا ئۆتمەك. * مەن قاتتىق سوغۇققا قارىماي ئاتلىق يولغا چىقتىم. * ئۇلار ئاتلىق بىرقانچە كۈن ماڭغاندىن كېيىن، راستىنىلا بىر چوڭ بازارنى كۆردى. ④ ئى. ئات مىنگەن كىشى: ئاتلىق پىيادىنىڭ هارغىنىنى بىلمەس (ماقال). * ئوغلاقنى سول تېقىمىغا بېسىۋېلىشقا ئۈلگۈرگەن ئابدۇۋېلى بىر توپ ئاتلىقنىڭ ئارىسىدا قالدى. ⑤ ئى. ئاتقا خاس خۇسۇسىيەت، ئاتقا خاس ئالاھىدىلىك: ئاتنىڭ ئاتلىقى باردۇر، ئاۋاتنىڭ تاتلىقى باردۇر.

ئاتلىق ئەسكەر <ھەرب> ئاتلىق ئۇرۇش قىلىدىغان ئەسكەر، «ئاتلىق قىسىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاتلىق ئەسكەر مىلتىقى ئاتلىق ئەسكەرلەر ئىشلىتىدىغان مىلتىق، ئۇنىڭ خۇسۇسىيىتى ۋە تۈزۈلۈشى پىيادە قىسىملار ئىشلىتىدىغان ئادەتتىكى مىلتىقنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، ئەمما قىسقا، ئېتىش مۇساپىسى ئادەتتىكى مىلتىقنىڭكىگە يەتمەيدۇ.

ئاتلىق تۈەن <ھەرب> ئات مىنىپ جەڭ قىلىدىغان، ئاتلىق هەرىكەت قىلىدىغان تۈەن: بىزنىڭ ئاتلىق تۈەنىمىز ئۈچ ئايلىق تىنىمسىز هەربىي يۈرۈشلەردىن كېيىن، كىچىك بىر ئاۋۇلغا كېلىپ چۈشتى.

ئاتلىق چارلىغۇچى <ھەرب>[*] چارلاش خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان ئاتلىق ئەسكەر.

ئاتلىق ماهارەت كۆرسىتىش <تەن> چەۋەندازلىق تەنھەرىكىتىنىڭ بىر تۈرى، يەككە تۈر ۋە كۆپ تۈر بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، مۇسابىقىدا بەلگىلەنگەن هەرىكەت ۋە ئۆزى تاللىۋالغان هەرىكەتلەر ئورۇندىلىدۇ.

ئاتلىق II سۈپ. ئىسىملىك، ناملىق، ئىسىم ياكى نامغا ئىگە بولغان؛ .... دەپ ئاتىلىدىغان: داۋانچىڭنىڭ يولى قاتتىق تاۋۇزى تاتلىق، داۋانچىڭدا بىر يارىم بار قەمبەرخان ئاتلىق. * بۇرۇنقى زاماندا بىر شەھەردە هەسەن ئىسىملىك بىر كەمبەغەل ماشىنچى بولۇپ، ئۇنىڭ خوتۇنى ۋە ئالاھىدىن ئاتلىق بىرلا ئوغلى بار ئىكەن.

ئاتلىماق پ ① دەسسىمەي ئىككى پۇت ئارىسىدا قالدۇرۇپ ئۈستىدىن هالقىپ ئۆتمەك، ئارتىلىپ ئۆتمەك؛ سەكرىمەك: ئۇ سول تەرەپتىكى يان ئۆينىڭ تاش سۇپىسىغا چىقىپ، بوسۇغىدىن ئاتلاي دەپ تۇرۇشىغا، سول تەرەپتىكى تۆر ئۆينىڭ دېرىزىسى يېنىدىن بىر قىزنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. * سوپىيەم سۇدىن ئەمدىلا چىقىپ كىيىنىشكە باشلىۋىدى، قەيەردىندۇر قارىياغاچقا پەيدا بولغان بىر سېغىزخان شاختىن-شاخقا ئاتلاپ ۋە مارىلاپ، خۇددى زاڭلىق قىلىپ كۈلگەندەك قىق-قىقلاشقا باشلىدى. ② قەدەم ئالماق، قەدەم تاشلىماق: ئاياغ ئاتلىمسا، باش يۈگۈرمەيدۇ (ماقال). * ئۆيدىن چىقىپ ئەمدى قەدەم ئاتلىشىغا ئارقامدىن بىرى تۈۋلاپ قالدى. ③ قالدۇرۇپ، تەگمەي ياكى مەلۇم قىسمىنى تاشلاپ ئۆتۈپ كەتمەك: ناھىيە ئاتلاپ ئوقۇماق. سىنىپ ئاتلىماق. * مەن خەتنى ئاتلاپ ئوقۇدۇم، خەتنىڭ ئاخىرىدا ئاجايىپ سۆزلەر بار ئىدى. * كائۇتسكىنىڭ «قارشى پارتىيە» مەسىلىسىگە ئاتلاپ كېتىشى ئۇنىڭ دەل

ئىنقىلاب ئوقتىئىنەزىرىنىڭ ئورنىغا ئاغمىچىلىق نۇق-
تىئىنەزىرىنى قويغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.
④ ئېشىپ ئۆتمەك: ياۋۇز تەختىنى گۇم
ئەيلەپ، داۋانلار ئاتلىغان باتۇر، بېشىغا ياغدى
يامغۇردەك، چىداپ بولماس ھاقارەتلەر.

ئاتلىنىشماق «ئاتلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك
دەرىجىسى: خەۋەرنى ئاڭلاپ ئۇلار دەرھال
ئاتلىنىشتى.

ئاتما سۈپ. ئاتىدىغان، ئېتىلىدىغان: ئاتما
توپ. ئاتما نەيزە.

ئاتماق پ ① قولدىكى نەرسىنى شىلتىپ
يىراققا ياكى مۆلچەرلەنگەن يەرگە تاش-
لىماق؛ ئىرغىتماق: توپقا قاراپ تاش ئاتما
(ماقال). * تاش ئاتقانغا ئاش ئات (ماقال).
* بىرقانچە ئۇششاق باللار مېنى تۇتۇۋېلىپ،
ئاسمانغا ئېتىپ ئويناپ، ئۆلتۈرۈپ قويۇشقا ئازلا
قالغانىدى. ② شىددەت بىلەن بىرەر يەرگە
تاشلىماق، تاشلانماق: شۇ گەپ بىلەن تەڭ،
مەشرەپ كېمىنىڭ قۇيرۇقىدىن ئۆزىنى دەرياغا
ئاتتى. * ئېسەدەپ يىغلاۋاتقان مەريەم «ئاكا»
دېگىنىچە زاكىرجاننىڭ باغرىغا ئۆزىنى ئاتتى.
* ئۇ پۇلىنى ئالدىمغا ئېتىپ، ھەممىسىنى تولۇق
بېرىشكە قىستىدى. ③ يېيمەك، ئىچمەك،
چەكمەك (يېمەك-ئىچمەك، تاماكا ھەققىدە):
ئىككىمىز ئوخشىغان پولۇنى قىزىقلىقىغا قارىماي،
خېلىلا تەلەپچان بولۇپ قالغان ئاشقازانلىرىمىزغا
«تۆگە تاپىنى» قىلىپ غەيرەت بىلەن ئېتىشقا
باشلىدۇق. * ئۇ بىر رومكا ھاراقنى بىراقلا ئاغزىغا
ئاتتى-دە، چىرايىنى پۈرۈشتۈرۈپمۇ قويماي جايىغا
بېرىپ ئولتۇردى. * قاسىم ئاخۇن بىر چېكىم
ناسنى چاققانلىق بىلەن ئاغزىغا ئاتتى-دە، غودۇڭ-
شىغىنىچە تالاغا ماڭدى. ④ كۆچمە. چىقارماق،
يايماق، ئاچماق، ئېچىلماق: چېچەك ئاتماق.
* گۈل بولۇپ چېچەك ئاتتىم دەۋرىمىز باھارىدا،
تۆگمەس بەخت تاپتىم، گۈڭچەنداڭ زامانىدا.
⑤ تىتماق، پارچىلىماق: پاختا ئاتماق. يۇڭ
ئاتماق. * ئالتە ئاي ئاتقان پاختام بىر چاپانغا
يەتمەپتۇ (ماقال). ⑥ پارتلاتماق: تاغ ئاتماق.
پوجاڭزا ئاتماق. * ھاشىم قاسىم ئۈچ يىل تاغ
ئاتقۇچىلارنىڭ دورىسىنى كۆتۈرۈپ يۈرگەنىدى.
⑦ كۈچ بىلەن ئىتتىرىپ چىقارماق، ئۆر-
لىمەك: قادىر ناخشا كېلىۋاتقان ياققا — قۇياشنىڭ
سېخىي نۇرلىرىدىن كۆمۈشتەك پارقىراپ، دولقۇنلار
ئۈستىگە دولقۇنلار ئېتىپ ئېقىۋاتقان دەريا بويىغا
قاراپ ماڭدى. * ئۆركەشلەپ ئېقىۋاتقان خۇاڭخې،
چاڭجياڭ دەريالىرى مەرۋايىت ئۈنچىلىرى
چاچرىتىپ پەلەككە دولقۇن ئاتماقتا. ⑧ ئۇرماق،
تەگكۈزمەك: پوۋت ئاتماق، پەشۋا ئاتماق.
* مۇشۇنداق كېتىۋەرسە ئەتە-ئۆگۈن سەن بىلەن
ماڭمۇ مۇشت ئاتىدىغان بولدۇ... ⑨ بىرەر قورال
ۋاسىتىسى ئارقىلىق ئوق ۋە شۇنىڭغا
ئوخشاش نەرسىلەرنى چىقارماق، ئۇزمەك:
ئاتالمىغاننىڭ ئوقى ئالتە غۇلاچ كېتەر (ماقال).
* دۈشمەننىڭ ماتورلۇق كېمىسى يەنە بىرپەس
پىلموت ئاتقاندىن كېيىن، بۇ ياقتىكى قومۇشلۇققا
كەلدى. ⑩ بىرەر قورال ۋاسىتىسى ئارقىلىق
يارىلاندۇرماق، شىكەستلەندۈرمەك؛ ئۆلتۈر-
مەك: ئاتىسى ئاتمىغان قوڭغۇزنى، بالىسى ئېتىپتۇ
توڭگۇزنى (ماقال). * دادامنى ئۇلار ئېتىۋەتكەن.
⑪ مىدىرلاتماق، ئويناتماق. ئالمىلىق باغقا
كىرىپ، ئالما ئاتقان قارا كۆز، تال چىۋىقتەك
ئېگىلىپ، قاشنى ئاتقان قارا كۆز. * شۇ ئۆمىدنىڭ
كەينىدىن كىمگە، قاچان قاش ئاتتىم، شوخلۇق
قىلىپ مارلاپ، قايسى تامدىن تاش ئاتتىم؟.
⑫ يورۇماق، سۈزۈلمەك: قادىر يېتىپ ئىككى
سائەتتىن كېيىن تاڭ ئاتتى.

ئاتموسفېرا ئى [ر<گرېك] يەر ۋە باشقا
بەزى پىلانېتلارنى ئوراپ تۇرغان گازسىمان
جىسىم.

ئاتموسفېرا ئايلانما ئېقىمى <مېتېئور> ئات-
موسفېرا ئوتتۇرىچە ھەرىكىتىنىڭ پۈتۈنلەي
ستاتىستىكا ئۇسۇل بىلەن تەسۋىرلىنىشىنىڭ
ئومۇمىي ئاتىلىشى.

ئاتموسفېرا بېسىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرانىڭ
ئېغىرلىقى بىلەن ھاسىل بولغان بېسىم.

ئاتموسفېرا فىزىكىسى <مېتېئور> مېتېئورو-لوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، ئاتموسفېرادىكى فىزىكىلىق ھادىسىلەرنى، فىزىكىلىق جەريان ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاتموسفېرا قاتلىمى <مېتېئور> ⟵ **ئاتموسفېرا.**

ئاتموسفېرا قالايمىقان ئېقىمى <مېتېئور> ئاتموسفېرادىكى ھاۋا ئېقىمىنىڭ قانۇنىيەتسىز ھەرىكىتى: ئاتموسفېرا قالايمىقان ئېقىمى ئېنېر-گىيە، ھەرىكەت، پار، چاڭ - توزانلارنى يەتكۈزۈپ بېرىشتە مولېكۇلىلارنىڭ ئىسسىقلىق ھەرىكىتىدىنمۇ كۈچلۈكرەك رول ئوينايدۇ.

ئاتموسفېرا قوچۇلۇشى <مېتېئور> ئات-موسفېرا مۇقىم ھالىتىنىڭ بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىشى ياكى قالايمىقانلىشىشى.

ئاتموسفېرانىڭ سۇندۇرۇشى <مېتېئور> ئاتموسفېرانىڭ ئاسمان جىسىملىرى رادىئاتسىيە سىزىقىغا بولغان سۇندۇرۇش تەسىرى.

ئاتموسفېرا ھەرىكەت مەركىزى <مېتېئور> كەڭ دائىرىلىك ھاۋا رايى ياكى كىلىماتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە مۇئەييەن تەسىر كۆرسىتىدىغان مەڭگۈلۈك ياكى يېرىم مەڭگۈلۈك يۇقىرى، تۆۋەن ھاۋا بېسىمى سىستېمىسى؛ دائىم بەلگىلىك رايوندا پەيدا بولىدۇ، ئۇنىڭ ئورنى، كۈچلۈكلۈكى ۋە دائىرىسى پەسىل ئالمىشىشقا قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ.

ئاتموسفېرا ئۇزۇن دولقۇنى <مېتېئور> ئوتتۇرا يۇقىرى ھاۋا بوشلۇقىدا غەربتىن شەرققە قاراپ ھەرىكەتلىنىدىغان، دولقۇن ئۇزۇنلۇقى نىسبەتەن ئۇزۇن بولغان دولقۇن.

ئاتمېتكا ئى [ر] <سۇ> دېڭىز يۈزى تەكشىلىكىدىن ياكى باشقا نورمال تەكشىلىكتىن بىر نۇقتىغا ياكى بىر جىسىمغىچە بولغان تىك ئارىلىق.

ئاتمىش سان. ئۇنىڭ ئالتە قېتىم قوشۇلۇ-شىدىن ھاسىل بولغان سان.

ئاتمىشىنچى سان. تەرتىپ ئۆرنى 60 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن 59 دىن كېيىن، 61 دىن بۇرۇن تۇرىدىغان: 60 - يىللار. 60 - ئورۇندۇق.

ئاتوم ئى [ر<گرېك] <فىز> خىمىيىلىك ئېلېمېنتنى ھاسىل قىلغۇچى ئەڭ كىچىك زەررىچە، شۇنداقلا ماددىلارنىڭ خىمىيىلىك رېئاكسىيىگە كىرىشتىكى ئەڭ تۈپكى زەررىچە بولۇپ، ئۇ مۇسبەت زەرەتلىك ئاتوم يادروسى ۋە ئاتوم يادروسىنى ئايلىنىپ ھەرىكەتلىنىدىغان ئېلېكترونلاردىن تەشكىل تاپىدۇ؛ ھەر خىل ئاتوملارنىڭ ماسسىسى، چوڭ - كىچىكلىكى ۋە باشقا خۇسۇسىيەتلىرى ئۆزئارا ئوخشاشمايدۇ.

ئاتوم بومبىسى <ھەرب> يادرو قوراللىرى-نىڭ بىر خىلى، ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىق-لارنىڭ ئاتوم يادروسى پارچىلانغاندا ھاسىل بولىدىغان ئاتوم ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىپ قىرىش، خاراب قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدى-غان قورال، پارتلىغاندا زەربە دولقۇنى نۇر رادىئاتسىيىسى ۋە رادىئوئاكتىپلىق بۇلغىنىش پەيدا قىلىدۇ.

ئاتوم رېئاكسىيە قازىنى <فىز> ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىق رادىئوئاكتىپ ئېلې-مېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسىنى پارچىلاپ ئاتوم ئېنېرگىيىسىگە ئېرىشىش قۇرۇلمىسى؛ بۇنىڭ قانۇنىيىتى ئۇران، پلۇتونىي قاتارلىق ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم يادروسىنى نېيترون بىلەن پارچىلاپ، زەنجىرسىمان رېئاكسىيە سادىر قىلىپ، زور مىقداردىكى ئېنېرگىيە چىقىرىشتىن ئىبارەت. بۇ يەنە «يادرو رېئاكسىيە قازىنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاتوم سائەتى <ئاستر> ئاتوم ئېنېرگىيىسىنىڭ دەرىجىلىك ئاتلاش جەريانىدا بەلگىلىك چاستوتىدىكى ماگنىت دولقۇنلىرىنى قوبۇل قىلىش ياكى چىقىرىشى بىلەن، ئاشۇ چاستوتىلار ئارىلىقىدىكى ۋاقىتنى ئەڭ توۋەن ئۆلچەم بىرلىكى قىلىپ ۋاقىت ھېسابلايدىغان ئاپپارات.

ئاتوم فىزىكىسى <فىز> فىزىكىنىڭ ئاتومنىڭ تۈزۈلۈشى، ئۇنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان بىر تارمىقى.

ئاتوم قوراللىرى <ھەرب> → **يادرو قوراللىرى.**

ئاتوم قىممىتى <خىم> بىرەر ئاتوم ياكى ئاتوملار گۇرۇپپىسىنىڭ باشقا ئاتوملار بىلەن بىرىكەلىشىدىكى قىممەت. «ۋالېنت»قا قاراڭ.

ئاتوملار گۇرۇپپىسى <خىم> ھەر خىل ئاتوملارنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل بولغان گۇرۇپپا، بىرىكمە ھالىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ، لېكىن رېئاكسىيە جەريانىدا بىرەر ئىئونغا ئوخشاش رول ئوينايدۇ.

ئاتوملۇق كرىستال پەنجىرىسى <گېئول> پروتونلار ئارىسىدا ئاساسەن باغلىنىدىغان كرىستال پەنجىرىسى، ئاتوملۇق كرىستال چاقماقتىغا ئىگە بولغان كرىستاللارنىڭ ئادەتتە قاتتىقلىقى بەك يۇقىرى، سۇزۇك، ئېرىش نۇقتىسى يۇقىرى بولىدۇ؛ قاتتىق ياكى سۇيۇق ھالەتتە توك ئۆتكۈزمەيدۇ.

ئاتوم ماسسىسى <خىم> ھەر خىل ئېلېمېنت ئاتومىنىڭ نىسپىي ماسسىسى، ئاتومىنىڭ ماسسىسى ئىنتايىن كىچىك، ماسسا سانى 12 بولغان كاربوننىڭ ئاتوم ماسسىسى 12 قىلىپ بېكىتىلگەن، ئۇنىڭ بىلەن باشقا ئېلېمېنتلارنىڭ ئاتوم ماسسىلىرىنى سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق بۇ خىل نىسپىي ماسسا قىممىتىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ.

ئاتوم نەزەرىيىسى <خىم> ماددا ئاتوم دەپ ئاتىلىدىغان زەررىچىلەردىن تەركىب تاپىدۇ، ئاتوم ماددىلار پارچىلىنىشىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چېكى دەپ قىياس قىلىدىغان نەزەرىيە «ئاتوم نەزەرىيىسى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاتوم نومۇرى <خىم> ئېلېمېنت ئاتومىنىڭ يادروسى سىرتىدىكى ئېلېكترون سانىنى ئاساس قىلىپ بەلگىلەنگەن، ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىدىكى ئېلېمېنت ئاتوملىرىنىڭ رەت نومۇرى.

ئاتوم ۋاقتى <ئاستر> ئاتوم ئىچكى ئېنېرگىيىسىنىڭ دەرىجىلىك ئاتلاش جەريانىدا چىقارغان ياكى قوبۇل قىلغان ماگنىت دولقۇنى، چاستوتىسى ئىنتايىن تۇراقلىق بولىدۇ، مۇشۇ چاستوتىنىڭ ۋاقتى ئۆلچەم بىرلىكى قىلىنىپ ھېسابلانغان ۋاقىت، ئاتوم ۋاقتى بولىدۇ.

ئاتوم ئېنېرگىيىسى <فىز> ئاتوم يادروسىدا پارچىلىنىش ياكى توپلىنىش ھادىسىسى يۈز بەرگەندە قويۇپ بېرىلىدىغان ئېنېرگىيە. ئاتوم ئېنېرگىيىسى سانائەت ۋە ھەربىي ئىشلاردا كەڭ پايدىلىنىلىدۇ.

ئاتوم يادروسى <فىز> ئاتومنىڭ پروتون بىلەن نېيتروندىن تەشكىل تاپقان مەركىزىي قىسمى. ئاتوم يادروسى تەركىبىدىكى پروتون ۋە نېيترونىنىڭ سانى ئوخشاشمايدۇ. ئاتوم يادروسىنىڭ بەزىلىرى تۇراقلىق، بەزىلىرى تۇراقسىز بولىدۇ. تۇراقسىز ئاتوم يادروسى ئۆز تارقىتىدۇ ھەمدە يىمىرىلىپ باشقا بىر خىل ئېلېمېنتنىڭ ئاتوم يادروسىغا ئۆزگىرىدۇ.

ئاتۇش ئى. يۇرت ئىسمى.

ئاتۇش چوپى <يېم> ئۇيغۇر تاماقلىرىنىڭ بىر تۈرى، تۇخۇم قوشۇپ يۇغۇرۇلغان

خېمىر ئالقاننىڭ يېرىمىدەك ئۇزۇنلۇقتا، ئۈچ قولدەك كەڭلىكتە كېسىلىپ سۇدا پىشۇرۇلىدۇ، زەنجىۋىل، كاۋاۋىـچىـن سېلىـپ پىشۇرۇلغان گـۆش ۋە سەۋزە ئۇششاق قىيـما قىلىـپ توغـرىلىـدۇ، قىيمـىغا شورپىـدا پىشۇرۇلغان پىـياز، سامـساق، قارىـمۇچ، تۇز ئارىـلاشـتۇرۇلۇپ چـۆپىـنىڭ ئۈستـىگە قۇيۇلـىدۇ ۋە ئۈسـتـىگە مەلۇم مىقـداردا شـورپا قۇيۇلۇپ ئاندىن ئارىلاشتۇرۇلۇپ يېيىلىدۇ.

ئات ـ ئۇلاغ ئات ۋە شۇ قاتاردىكى ئىشلەپـچىقىرىـش هايۋانلىرى: بىزمۇ ئات ـ ئۇلاغلىق بولۇپ قالدۇق. * قاراڭلار، ئىلى دەرياسىغا كەلكۈن نېمىدېـگەن كـۆپ كەلـگەن! هەر يىـلى بۇ يەردە بىرقانـچە ئادەم، ئات ـ ئۇلاغ دەرياغا چـۆكـۈپ ئۆلىدۇ.

ئاتۋاز سۈپ. ئاتـخۇمار، ئاتـقا ئامـراق: ئاتۋاز ئادەم. * بۇ ئادەم ئۇزۇندىن بۇيان ئاتۋاز ئىدى.

ئاتېبرىن ئى [ئىنگ <نېم] <تىپ> كۇيناكرىن گىدرۇخلورىدىنىڭ دورىلىق نامى، بەزگەككە داۋا بولىـدىغان، تەمـى ئاچچـىق؛ سېرىق رەڭلىك كرىستال پاراشوك.

ئاتېـئىزم ئـى [ر<فران] <پەلس> دىنىي ئېـتىـقادلارنى رەت قىلىـش كۆز قارىـشى؛ خۇداسىزلىق: ئاتېئىزم تەربىيىسى. * ئىسلامىيەت هۆكـۈمرانـلىق قىلـغان كەڭ رايونـلاردا پۈتـكۈل ئوتتۇرا ئەسىر داۋامـىدا پەن بىلەن خۇراپاتنىڭ، ئاتېئىزم بىلەن دىنىنىڭ كۈرىشى داۋام قىلغان.

ئاتېئىزملىق سۈپ. ئاتېـئىـزمـغا ئائىـت، ئاتېئىزم روهىدىكى، دىنـغا قارشى: ئاتېئىزمـلىق تەربىيە.

ئاتېئىست ئى [ر] ئاتېـئىـزم تەرەپـدارى؛ دەهرىي، دىنسىز كىشى.

ئاتېئىستلىق ئى. دىنسىزلىق، دەهرىـيلىك، دىنغا قارشىلىق: ئوتتۇرا ئەسىرلەردىكى ئىشلەپـچىقىرىش كۈچىنىڭ ئاجىزلىقى، دىنىي ئەكسىيەتچىـلىكـنىڭ شەپـقەتسىزلىـكى تۈپەيلىـدىن مۇنـداق ئاتېـئىستـلىق پىـكىرلەر يەنىـلا مەلۇم نـىقابلانغان فورمىدىلا ئىپادىلىنىشى مۇمكىن ئىدى.

ئاتىدارچىلىق ئى. ئاجىـز، يېتىم ـ يېسىر، تايانچىسىز كىشىلەرگە قىلىنىدىغان غەمخورلۇق؛ يار ـ يۆلەك، تايانـچ، كۆيۈنۈش: بىز بۇ ياققا ماڭىدىغان چاغـدا دادىـسى ئۇنى ئاشۇ تاغىسىنىڭ ئاتىدارچىلىقىغا قالدۇرغانىدى.

ئاتىدارچىلىق قىلماق يار ـ يۆلەك بولماق، غەمخورلۇق قىلـماق، كـۆيۈنمەك: دەرۋازىغا «بۇ هويلـىنىڭ ئىگـىسى مۇساپـىرلارغا دوست ۋە غېرىبلارغا ئاتىدارچـىلىق قىلىدىـغان كىشىلەردۇر» دېـگەن خەت يېزىـلـغانـكەن. * پەررۇخ «قازى ماڭا ئاتىدارچـىلىق قىلدى» دەپ خـۇشال بولۇپ دۇئالار قىلىپتۇ.

ئاتىكاچى سۈپ. ئـۆزىگە مۇناسـىۋەتـسىـز ئىشلارغا ئارىلىشـىۋالىدىغان، ئۆزىنى كۆرسـىتىشكە ئامراق؛ مەنمەنچى: «ئـۆزەڭمۇ تـازا ئاتىكاچى بىرنېمە ئىكەنسەن، ـــ دېدى پاتىمە سەمەتكە بۇرۇلۇپ، ـــ سانىماي سەككىز دېمە».

ئاتىـكاچـىلىق «ئاتـىكـاچـى» سـۆزىـنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ باشقىلارنىڭ سۆزلىرى تۈگە ـ تۈگـىمەيـلا سۆز قىـستۇرۇپ ئاتـىكاچىلىق بىلەن سۆزنى تارتىۋالىدىـغان بىر خىل تەتـۈر مىجەزلىك ئادەم بولۇپ يېتىلمەكتە ئىدى.

ئاتىكاچىلىق قىلماق ئۆزىـگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا ئارىلىشىۋالماق؛ ئۆزىنى كۆرسىتىشكە ئۇرۇنـماق، مەنـمەنـچىلىك قىلماق: مېنىڭ سۆزۈم تۈگىگىچىلا ئۇ، ئاتىكاچىلىق قىلىپ سۆزۈمنى بۆلۈۋەتتى. * ئىدرىـس باشقـىلارنىڭ ئاتىكاچىلىق قىلىشىنى، ئۆزىگە ساۋاق بېرىشىنى يامان كۆرىدۇ.

ئاتىـلا ئى. قىـچىـا ئۇنىـنى ياغ بىلەن قورۇپ، ئۈستىگە سۇ قۇيۇپ پىـشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك.

ئاتىلارچە رەۋ. ئۆز ئاتىسىدەك، ئۆز ئاتىسى ئورنىدا؛ ئاتىسىغا ئوخشاش: مەن توخـتـىنىڭ بالىـلارغا ئاتـىلارچە غەمـخورلۇق قىلىـپ، ئىـناق

بولۇپ يۇرۇشىنىڭ ياخشىلىقى توغرىسىدا قىلغان گەپ - سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ بالىلىق چاغلىرىمىزدىكى بىر ۋەقەنى ئەسلەپ كەتتىم. * بىر چاغلاردا ناۋاتخانىنىڭ يۇرەك يېرىپ ئىزھار قىلغان سۆيگۈ - مۇھەببىتى بىلەن سەيدىن قارىينىڭ ئاتلارچە ۋەدە قىلغان مېھىر - شەپقىتى كۆڭلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئاستا - ئاستا كۆپۈككە ئايلىنىپ تۈگىدى.

ئاتلىق ① سۈپ. ئاتىسى بار، ئاتىسى هايات: ئاتلىق ئوغۇل — خوجىلىق قۇل (ماقال). * ئاتىلىقلار ئاتام دېسە قۇيۇلدى يېشىم، ئانىلىقلار ئانام دېسە ئېگىلدى بېشىم. ② ئاتىغا خاس؛ ئاتا بولغۇچى كىشى قىلىشقا ياكى ئۆتەشكە تېگىشلىك بولغان؛ ئاتىغا ئائىت: ئاتلىق بۇرچ. ئاتلىق قەرز. ئاتلىق مېھىر - مۇھەببەت. * كېيىن دادامۇ ماڭا قىلىدىغان ئاتلىق ئىلتىپاتلىرىنى بىردىنلا ئۈزۈپ قويدى. ③ <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ چاڭدان ۋە گۈل يېپىدىن ئىبارەت ئىككى قىسىمدىن تۈزۈلگەن كۆپىيىش ئەزالىرىنىڭ ئاتلىق قىسمى. ئاتلىق يېتىلگەندىن كېيىن چاڭدان يېرىلىپ گۈل چاڭلىرى توزۇپ چىقىدۇ.

ئاتلىق تۈزۈمى باشلانغۇچ كوممۇنىزم جەمئىيىتىنىڭ ئانىلىق تۈزۈمىدىن كېيىنكى بىر باسقۇچى. بىرىنچى قېتىملىق چوڭ ئىش تەقسىماتىدىن كېيىن ئەرلەر - ئاياللارنىڭ ئىقتىسادىي تۇرمۇش ۋە ئىجتىمائىي باشقۇرۇش ئورنىغا ئۆتىدۇ. جۈپ نىكاھ تۈزۈمىنى باشلايدۇ. ئاتلىق تۈزۈمىنىڭ تەسىرى سىنىپىي جەمئىيەتتە ئۇزاق مۇددەت ساقلانغان.

ئاتلىقسىز كۆپىيىش <بىئول> جىنسلىق كۆپەيمىدىغان بەزىبىر هايۋان ۋە ئۆسۈملۈكلەردە تۇخۇمنىڭ ئۇرۇقلانمايلا ئەۋلاد يېتىلدۈرۈش هالىتى. مەسىلەن: هايۋانلاردىكى يوپۇرماق پىتىنىڭ گامىتالىرى ئالماشماستىنلا كۆپىيىشى، ئۆسۈملۈكلەردىن تەرخەمەكنىڭ تۇزانلانماستىن ئۇرۇقلىنىپ مېۋە بېرىشى قاتارلىقلار.

ئاتلىق سىستېمىسى <بىئول> چېتىلىشىشقا قاتنىشىدىغان ئاتلىق تەنە.

ئاتلىق گۈل <بوت> بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پەقەتلا ئاتلىقى بار بولغان، مېۋە بەرمەيدىغان تاق جىنسلىق گۈلى. مەسىلەن: كاۋىدا ئىككى خىل گۈل بولىدۇ: بىرى، مېۋىلەيدىغان ئانىلىق گۈل، يەنە بىر خىلى ئېچىلىپ بولۇپ توزۇپ كېتىدىغان ئاتلىق گۈل.

ئاتىماق I پ. ئات قويماق، نام بەرمەك، ئادەمنىڭ ياكى نەرسىنىڭ نامىنى دېمەك: كىشىلەر ئۇنى «ئەۋلىيا ئاتا» دەپ ئاتايدۇ. * بىز هەممىمىز ئۇنى «خانىم» دەپلا ئاتايمىز، چوڭ - كىچىك، پىششىق - تۇك هەممىسى ئاشۇنداق ئاتاۋېرىدۇ. * هېلىقى كىشى دادامنى، ئاپامنى ۋە هەتتا كىچىك ئاپامنى بىر - بىرلەپ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ سورىدى.

ئاتىماق II پ ① بېغىشلىماق، تەقدىم قىلماق، بەرمەك: هەي، زېرەك باتۇرۇم، سىزنىڭ ئۆز جېنىڭىزنى كىشىلەرنىڭ هاجىتىدىن چىقىشقا ئاتىغانلىقىڭىزغا قايىلمەن. * ئاۋۇ قويدىن بىرەرىنى ئاتىۋەتسىلىمۇ بولىۋېرىدۇ. بۇنداق قىلسىلا قان ئېقىتىپ كاتتا نەزىر بەرگەن بىلەن باراۋەر بولىدۇ، — دېدى باخشى هېچ قىزارماستىن. ② كۆڭلىگە پۈكمەك، نىيەت قىلماق: — قانداق، كىچىك ئاخۇن، سېتىپ بېرىشكە ئاتىغىنىڭىزنى چىقارمامسىز؟ — دېدى هۇشۇر هاموت. * ئۇ 70 ياشلار چامىسىدىكى ياشانغان بىر كىشىنىڭ يانتاق باسقان بىر هارۋىنى يېتىلەپ، كوچىدا ئۇچرىغان كىشىلەرگە: — قېنى ئېلىپ قويۇشسىلا، ئاتىغانلىرىنى بېرىشسىلە؛ مەن كېتىۋالاي، — دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ قالدى. ③ تەييارلىماق، تەييار قىلماق: يىللار مەيدەڭنى تۇتۇپ قاقاقلاپ كۈلمە، ئالدىڭدا قىزىرىشتىن ئارتۇق كۆرىمەن ئۆلۈمنى، قېرىتمەن دەپ ئارتۇق كۆڭۈل بۆلمە، ئاخىرقى جەڭگە ئاتاپ قويارمەن ئوغلۇمنى.

ئاجايىبات ئى [ئە] كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرىدىغان، غەيرىي كۆرۈنىدىغان نەرسەلەر ياكى ۋەقە-ھادىسىلەر: - شۇنداق ئاجايىباتلار ئىچىدە ئەمدىكى ئىشلەنگۈسى نەرسىلەرنىڭ ياڭزا-فورمىلىرى، مىقدارى ۋە مانجىسى ھەققىدە سۆزلىشىۋاتقانلىرىدا ئىشىكتىن ئادەم شەپىسى كەلدى.

ئاجايىپ [ئە] ① سۈپ. ناھايىتى قىزىق، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، تەسەۋۋۇرغا سىغمايدىغان، قىزىقارلىق: ئوغلىدىن بۇ ئاجايىپ ۋەقەنى ئاڭلىغان قاسماخۇن ئۇستامنىڭ شادلىقىدىن ئۇدا بىرقانچە كېچە-كۈندۈز ئۇيقۇسى كەلمىدى. * مېڭەمگە بىر پىكىر كەلدى، — دەپتۇ سۇلتان ۋەزىرگە، — كەچ بولۇش بىلەن بۇ ئاجايىپ سىرنى ئۆزەم تەكشۈرىمەن. * ئاجايىپ تارىخلىك باردۇر، پۈتتۈلگەن قۇرلىرى زەردىن، سېخىي، مەردانىسەن خەلقىڭ كۆرەشچان، پالۋان يۇرتۇم. ② سۈپ. غەيرىي، غەلىتە، باشقىچە: — مانا ئەمدى سىزنى ئويلىسامىلا ئاجايىپ بولۇپ قالىمەن، — دېدى زەينەپ كامىلنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ. ③ سۈپ. ناھايىتى ياخشى، قالتىس، پەيزى؛ ياشلىق — ئاجايىپ چاغ. * بىلەمسەن، ھەي ئاداش، شۇ تۇرقىدا بىر ئاجايىپ قىز سېنىڭ ئۈچۈن تولغىنىپ ئۇخلىيالمايۋاتىدۇ. ④ رەۋ. ناھايىتى، ئىنتايىن، تولىمۇ، خويمۇ، بەك: ئۇنىڭ ئاجايىپ ھەۋىسى كېلەتتى. * يازغۇچىلار ئۇرۇش، ئەمگەك، مۇھەببەت تېمىلىرى ئۈستىدە ئاجايىپ قىزىقارلىق، جانلىق ۋەقەلەرنى توقۇپ چىقىدۇ.

ئاجايىپخانا ئى [ئە+پ] ھەر خىل ھايۋانلار بولۇپمۇ تەتقىقات قىممىتى يۇقىرى بولغان، بەزىبىر ئاز ئۇچرايدىغان ھايۋانلارنى بېقىپ، كىشىلەرنىڭ ئېكسكۇرسىيە قىلىشى ئۈچۈن تەييارلانغان ئورۇن: ئۇنىڭ شۇ تۇرقىدا پايپاسلاپ مېڭىشلىرىنى كۆرگەن كىشى بەئەينى بەزى ئاجايىپخانىلاردىكى قۇيرۇقى يوق قارا ئېيىقنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈشى تامامەن مۇمكىن ئىدى.

ئاجايىپ-غارايىپ ناھايىتى قىزىق، ھەيران قالارلىق، ئالامەت: يېرىم ئەسىردەك ھاياتىمدا نۇرغۇن ئاجايىپ-غارايىپ ئىشلارنى كۆردۈم. * بۇ ئاجايىپ-غارايىپ ۋەقە ھەممىنى ھەيران قالدۇرۇپتۇ. * بۇنىڭدىكى ئاجايىپ-غارايىپلارنى كۆرۈپ بولار ھەيران قېلىشىپتۇ.

ئاجراتماق پ ① «ئاجراشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېيت ئاخۇن قوچقارنىڭ تېرىسىنى ئاجرىتىپ، ئالما شېخىغا ئاستى. ② پەرقلەندۈرمەك: بۇ شتابقا جايلاشقان قىسىملىرىمىزنىڭ تۇتقان پوزىتسىيىسىنى دۈشمەن پوزىتسىيىسى بىلەن پەقەت «بېگھايات» مەھەللىسىنىڭ كوچىسىلا ئاجرىتىپ تۇراتتى. * قاراپ تۇرغان كىشىگە ئۇنىڭ كۆلكىسى بىلەن يىغىسىنى ئاجرىتىۋېلىش تەس ئىدى. ③ خالاس قىلماق، قۇتۇلدۇرماق: بېشىمىزدا دۈشمەنلەر قىلىچىنى ئوينىتار، بۇ دوزاختىن نوزۇكىنى قانداق بىر جان ئاجرىتار؟! ④ بىرەر مەقسەت ئۈچۈن ئاتىماق، چىقارماق، بەلگىلىمەك: ب د ت نوپۇس پائالىيىتى فوندى 15 مىليون 6 يۈز مىڭ يۈەن ئامېرىكا دوللىرى ئاجرىتىپ، ئېلىمىزنىڭ بۇ قېتىمقى نوپۇسنى تەكشۈرۈشكە ياردەم بېرىدۇ. * كۆزلىۈك يىغىم-تېرىمنى مۇددەتتىن بۇرۇن قولدىن چىقارغاندىلا، ئاندىن قىشلىق سۇ قۇرۇلۇشقا يېتەرلىك ۋاقىت ئاجراتقىلى بولىدۇ. ⑤ ئەھدىنى، نىكاھىنى بۇزماق، مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: ئۇ قىزىنى 15 يىل ئۆي تۇتقان ئېرىدىن زورلۇق بىلەن ئاجرىتىۋالدى. ⑥ <بئول> جانلىق ئورگانىزملار تېنىدىكى بەزى ھۈجەيرە، توقۇلما ياكى ئەزالار مەلۇم ئاجرالمىلارنى ئايرىپ چىقارماق.

ئاجرىتىپ چىقارغۇچى توقۇلما <بوت> ئۆسۈملۈكلەر تېنىدىكى ئاجرىتىپ چىقىرىش رولىغا ئىگە توقۇلمىلار. مەسىلەن: يېلىم نەيچىسى، سىڭدۈرۈش ئورگىنى قاتارلىقلار.

ئاجراشتۇرماق «ئاجراشماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ئائىلە مۇناسىۋىتى بۇزۇلغىلى خېلى بولۇپ قالغانىدى، ئۇلارنى سوتتىن ئاجراشتۇرۇۋەتتى.

ئاجراشتۇرۇلماق «ئاجراشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ ئاخىرى ئۇلار نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇلدى.

ئاجراشچانلىق ئى <گېئول> مىنېراللارنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بىرى، مىنېرال كرىستاللىرى سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغاندا، مەلۇم كرىستال يۈز يۆنىلىشى بويىچە تەكشى يۈزدە يېرىلىدىغان دائىملىق خۇسۇسىيەت. ئاجراشچانلىقنىڭ مۇقىملىق دەرىجىسى مىنېراللارنىڭ خىلىغا قاراپ ھەر خىل بولىدۇ.

ئاجراشماق ① «ئاجرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چۆچۈپ كەتكەن ئەر - خوتۇن ئالدىراپ - تېنەپ بىر - بىرىنىڭ قۇچىقىدىن ئاجراشتى - دە، كۆز - ياشلىرىنى ئېرتىشىپ، خىجىل بولغان ھالدا قاسىم ئاكىغا قاراپ زورىغا كۈلۈمسىرەشتى. ② ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋەتتىن ئايرىلماق، ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: مەۋلان خوتۇنى بىلەن ئاجراشقىنىغا تېخى بىر ئايمۇ بولمىغانىدى. * — ئۇ كونا ئايالى بىلەن نېمە ئۈچۈن ئاجرىشىپ كەتكەنىكەن، — دەپ سورىدى نۇسرەت.

ئاجراق سۈپ ① تۇتاشقان جاي ئايرىلىپ كەتكەن: پۇتى ئاجراق ئورۇندۇقتا ئولتۇرغىلى بولمايدۇ. ② ئى. نەرسىلەرنىڭ ئاجرىلىپ تۇرغان دەزى، يوچۇقى: ياغاچ تۈگۈنىڭ ئاجرىقىدىن سۇ چىڭقاپ چىققىلى باشلىدى.

ئاجرالماق ① «ئاجرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى؛ ② پەرقلىنىپ تۇرماق، كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرماق، ئايرىلىپ تۇرماق: ۋاقتى كەلگەندە كونىسى، يېڭىسى بولۇپ ھەممىسى چۈۋۈلىدۇ، چۈۋۈمىساق كىمنىڭ نائەھلى، كىمنىڭ نائەھلى ئەمەسلىكى ئاجرالمايدۇ.

⑧ جۇدا بولماق؛ ئايرىلماق.

ئاجرىلىپ چىقىش <خىم> قاتتىق ماددىلارنىڭ ئېرىتمە ياكى گازلاردىن ئاجرىلىپ چىقىشى.

ئاجرىلىپ كۆپىيىش <بىئول> جىنسسىز كۆپىيىش ئۇسۇلىدىكى بىر يەككە تەننىڭ ئىككى تەڭ بۆلۈنۈپ كۆپىيىشىدەك ئىپتىدائىي كۆپىيىش شەكلى.

ئاجرالمىلار ئى <بىئول> جانلىقلار تېنىدىكى بەزى ھۈجەيرە، توقۇلما ياكى ئورگانلارنىڭ فىزىئولوگىيىلىك خىزمىتى بىلەن سىنتېزلاپ ياكى ئاجرىتىپ چىقارغان خىمىيىۋى بىرىكمىلەر.

ئاجرىتىلماق «ئاجراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ ئېلىپ كەلگىنى مۇقاۋىسىدىن ئاجرىتىلغان ئىككى پارچە كونا رومان ئىدى. * بۇ ھەقمۇ ھەربىر مەھەللىگە چۈشكەن ھارۋا سېلىقىدىن يىغىلغان پۇلدىن ئاجرىتىلاتتى.

ئاجرىماق پ ① بۆلەكلەرگە، تەركىبىي قىسىملارغا بۆلۈنمەك، پارچىلانماق: ئەندىۋۇنىڭ تۇتقۇچى ئاجراپ كېتىپتىكەن، ئاكام شۇنى تۈزەيمەن دەپ ئىككى سائەت ئاۋارە بولدى. * چاقتىن ئاجراپ يەرگە چۈشتى ئوق، ئىككىلىسىنىڭ رولى بولدى يوق. ② ئايرىلماق، يىراقلاشماق: رەقىب بىزدىن ئاجراپ چىقىپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى، ئۇلار گۇدۇڭلاشتى. * تۇيۇقسىزلا ئۇ مېنىڭدىن ئاجراپ دەرۋازىدىن ئۇچقاندەك چىقىپ كەتتى... ③ (چىقىش كېلىش بىلەن) يوقاتماق، يىتتۈرمەك، مەھرۇم بولماق: بالىسىدىن ئاجراپ قالغان ئانا ئالدىراپ ئۆيگە يېتىپ كەلگەندە، ھىسامىدىن ئاكا كەچلىك تاماقنى يەپ بولۇپ گېزىت كۆرۈپ ئولتۇراتتى، * — خوتۇن، مۇشۇ كالىدىن ئاجراپ قالساق ئوقەت قىلىشىمىز تەس بولىدۇ جۇمۇ...، — دەپتۇ بوۋاي.

ئاجىز سۈپ [ئە] ① جىسمانىي جەھەتتىن

كۆچسىز، زەئىپ، قۇۋۋەتسىز: ئاجىز ئايال. تېنى ئاجىز. * نەتىجىدە، ئېلى مەكتەپتىكى 500 ئوقۇغۇچىنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن ئورۇق ۋە ئاجىز، بويىمۇ ھەممىدىن پاكار بولۇپ چىقىپتۇ. * — رەھمەت ئۇكام، مەن ئاجىز قېرىنىڭ تولا ئىشلىرىغا ياردەم قىلدىلا، بۇ قىلغانلىرىغا مەندىن يانمىسا، خۇدايىمدىن يانار، — دېدى كېيۈر ئاخۇن. ② ئامالسىز، ئىلاجسىز، نائىلاج، يارىۆلەكسىز: ئۇ يالغۇز نىياز پالۋاننى يىقىتقانغا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن خەلقنى ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويغانغا خۇشال ئىدى. * خوش، ھەق سۆزنى قىلدىم بىگىم، ئاجىز پۇقرانىڭ تەلىپىنى يەتكۈزدۈم، ئويلاپ كۆرسىلە، قۇرۇق تاغار ئۆرە تۇرمايدۇ-دە! ③ پەس، بوش، كۈچسىز (ئاۋاز ھەققىدە): قاياقتىندۇ، ناھايىتى ئاجىز يىغا ئاۋازى ئاڭلاندى. * مەتباقنىڭ ئاۋازى شۇنچىلىك ئاجىز چىقاتتىكى ھەتتا يېنىدا تۇرغان ئادەممۇ تەستە ئاڭلايتتى. ④ خىرە، نۇرسىز: چىراغ شۇنچىلىك ئاجىز ۋە غىربىلىق بىلەن ياناتتىكى، ئۇ گويا، پەقەت ئۆزىنى يورۇتۇش ئۈچۈنلا يېنىۋاتقاندەك ئىدى. * ئاينىڭ ئاجىز نۇرى ئۆي ئىچىگە تۈڭلۈكتىن چۈشۈپ تۇراتتى. ⑤ كۆرۈش ياكى باشقا جەھەتلەردە ئىقتىدارىنى قىسمەن ياكى پۈتۈنلەي يوقاتقان، قارىغۇ، كور: جەمىلە يەلكىسىدىن چۈشۈپ كېتىۋاتقان ئىچ كۆڭلىكىنى مەيدىسىگە بېسىپ، ئاجىز كۆزلىرى بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراشقا باشلىدى. * ئېلىشانىڭ كۆزى ئاجىز...ئىدى. ⑥ سىياسىي، ئىقتىساد، پەن-تېخنىكا، ھەربىي ۋە باشقا جەھەتلەردە ئارقىدا قالغان؛ قالاق، ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچى يېتەرسىز، كەم: دۆلىتىمىز ئاجىز دۆلەت، ئۇنىڭ ئۈستىگە، بىرنەچچە بەگلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دۆلەت. * يەتتىنچى دۇي ئاجىزراق، شۇڭا يەتتىنچى دۇيگە كۆپرەك ياردەم بېرىش كېرەك. ⑦ ئارقىدا قالغان، ناچار، تۆۋەن، يېتەرسىز: — مەكتەپ بويىچە دەرستە ئاجىز ئوقۇغۇچىلارغا ھەر كۈنى مۇشۇ كەچلىك مۇزاكىرە ۋاقتىدا بىرەر سائەت قوشۇمچە ئۆگىنىش قىلىپ بېرىۋاتىمەن.

ئاجىز ئاساس <خىم> ئىشقارلىق خۇسۇسىيىتى ئاجىز بولغان، سۇدا ئېرىگەندە ئىنتايىن ئاز مىقداردا گىدروكسىل ئىئونىنى ھاسىل قىلىدىغان ئاساس. مەسىلەن: ئاممونىي گىدروكسىدى.

ئاجىز كەلمەك ① كۈچ-قۇۋۋىتى، مادارى يەتمەي قالماق: ئارقان تارتىشتا ئۇ تەرەپنىڭ كۈچى ئاجىز كېلىپ قالدى. ② چارە-ئامالسىز، ئىلاجسىز قالماق، قولىدىن كەلمەي قالماق: بۇ كىشى بارچە ھېكمەتلەر ئاجىز كەلگەن كېسەللىكىمىزنى داۋالاپ ساقايتتى. ③ جۈرئەت قىلالماسلىق، پېتىنالماسلىق: خىسراۋ: — سۆيگۈنىڭ سۈپەتلىرىنى ئىزھار قىل، پەرھات: — ئىسمىنى ئاتاشقا ئاجىز كېلەر تىل. * ۋەزىر پىكىر بېرىشتىن ئاجىز كەپتۇ، سۇلتان كىيىملىرىنى ئۆزگەرتىپ قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپتۇ-دە، يولغا چۈشۈپتۇ.

ئاجىز كىسلاتا <خىم> كىسلاتالىق خۇسۇسىيىتى ئاجىز، سۇدىكى ئېرىتمىدە ئىنتايىن ئاز مىقداردىكى ھىدروگېن ئىئونىنى ھاسىل قىلىدىغان كىسلاتا. مەسىلەن: سىركە كىسلاتاسى. كاربون كىسلاتاسى.

ئاجىزە (ئاجىزەسى) ئىسى [ئە] ئاجىز ئايال؛ ئايال: ئۇ خەتنى يېزىپ بولۇپ ئاخىرىغا «ئاجىزەلىرى مەريەم بۇۋى» دەپ يېزىپ قويدى.

ئاجىزلاتماق «ئاجىزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قۇياش ئاللىقاچان قىيسىيىپ، ئۆتكۈر نۇرلىرىنى ئاجىزلاتقانىدى.

ئاجىزلاشتۇرماق «ئاجىزلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خاتا قاراش پارتىيە قۇرۇلۇشىنى زىيانغا ئۇچرىتىدۇ، پارتىيىنىڭ رەھبەرلىك رولىنى ئاجىزلاشتۇرىدۇ. * ئەپسۇسكى، بۇنداق ئويلار ئوتتۇرا ئەسىر قالدۇقلىرى بولۇپ، ئىرادىنى ئاجىزلاشتۇراتتى.

ئاجىزلاشتۇرۇلماق «ئاجىزلاشتۇرماق» پېئى-

لىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ دۈشمەنىنىڭ كۈچى كۆرۈنەرلىك ئاجىزلاشتۇرۇلدى ـ دە، بىز دەرھال ھۇجۇمغا ئۆتتۇق.

ئاجىزلاشماق «ئاجىزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چېنىقماستىن غالىبجان، دۇچار بولدى كېسەلگە، بەدەنلىرى بوشىشىپ ئاجىزلىشىپ كەتكەچكە.

ئاجىزلاندۇرماق «ئاجىزلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاجىزلاندۇرۇلماق «ئاجىزلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاجىزلانماق «ئاجىزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاجىزلىشىش ① «ئاجىزلاشماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمداش شەكلى. ② ئى <تىل> كۈچلۈك ئېيتىلىدىغان تاۋۇشلارنىڭ كۈچسىز ئېيتىلىپ، ئۆز تۈسىنى مەلۇم دەرىجىدە ئۆزگەرتىشى. مەسىلەن: بىر بوغۇملۇق سۆزلەردىكى «ئا»نىڭ «ئې»غا ئاجىزلىشىشى.

ئاجىزلىق «ئاجىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مۇكەممەل ئادەم بولۇش ئۈچۈن ئۆزىدە كۆرۈلگەن ئاجىزلىقلارغا رەھىم ـ شەپقەت قىلماسلىق لازىم. * «ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك» دېگەندەك، شۇ مەزگىلدە ئاپاممۇ نېرۋا ئاجىزلىق كېسىلىگە دۇچار بولۇپ قېلىپ، ئۆيىمىزگە ئاپەت ياغقاندەك بىرنەرسە بولدى.

ئاجىزلىق قىلماق ئامال ـ چارە تاپالماي قالماق، ئاجىز كەلمەك: ئۇ، خەنزۇچە بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، يۈرەك سۆزلىرىنى ئېيتىشقا ئاجىزلىق قىلدى. * قىز ئۆزىنىڭ سۆزلەشكە ئاجىزلىق قىلىۋاتقانلىقىنى، كامىلنىڭ مۇھەببىتىگە قايىل ھەم تەشنا ئىكەنلىكىنى كۆڭۈل سۆزى بىلەن ئىپادە قىلىپ، يىگىتنىڭ كۆكرىكىگە بېشىنى قويدى.

ئاجىزلىماق پ ① جىسمانىي جەھەتتىن زەئىپلەشمەك، كۈچى، قۇۋۋىتى، ماغدۇرى ئازايماق، ھالسىزلانماق: بەدەندە ئاقسىل ماددىسى ئازلاپ كەتسە، ئادەم ئاجىزلاپ، ھاياتى خەۋپكە يولۇقىدۇ. * ئۇ بەكمۇ ئاجىزلاپ كەتكەنلىكتىن، كادىرلار ساناتورىيىسىگە ئەۋەتىلدى. * ئىلگىرى بۇ ناھىيە يەرنىڭ قۇۋۋىتىنى ئاشۇرۇشقا ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكتىن، يەر ئۇزلۇكسىز ئاجىزلاپ كېتىپ، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتى ئاستا بولغانىدى. ② پەسلىمەك، بوشىماق، تۆۋەنلىمەك (ئاۋاز ھەققىدە): * باغ ئىچىدىكى ناخشا ساداسى مەھەللىمىزگە يېتىپ كەلگۈچە ھاۋانىڭ قارشىلىقىغا ئۇچراپ، ئاران ئاڭلىغۇدەك دەرىجىدە ئاجىزلىغانىدى. ③ خىرەلەشمەك، نۇرسىزلانماق: ئۆي ئىچىدىكى جىنچىراغ ئاجىزلاپ ـ ئاجىزلاپ، ئاخىر ئۆچۈپ قالدى. ④ كۈچىدىن قالماق، ناچارلاشماق، ئىقتىدارى تۆۋەنلىمەك: راستىنى ئېيتسام كۆزۈم ئاجىزلاپ قالغانمۇ، زادى سىنى تونۇيالمايۋاتىمەن. * مۇكاپاتلاش ئۇسۇلى توغرا قوللىنىلسا، ئوقۇغۇچىلارغا ئىجابىي تەسىر كۆرسىتىدۇ. قالايمىقان تەقدىرلىنىدىغان بولسا، ئۇنىڭ تەربىيىۋى رولى ئاجىزلايدۇ.

ئاچ I ① سۈپ. قورسىقىدا يېگەن نەرسىسى قالمىغان، تاماق يېمىگەن، ئېچىرقىغان: ئاچ قورساق. * ئاچ ئۆيدە قېتىق ئۇيۇماس (ماقال). * تارتىنغان ئاچ قالار (ماقال). * ئەگەر ئاچ كىرسە توق چىقتى، يالىڭاچ تونلۇق ھويلاڭدىن، جاھاندا بارمۇ سەندەك كەڭ قورساق، چوڭ داستىخان يۇرتۇم. ② كۆچمە. قانائەتسىز، شۈكۈر ـ قانائەت قىلمايدىغان؛ تويماس، ئاچكۆز: ئۇ باي بولغىنى بىلەن ئىنتايىن ئاچ ئادەم ئىكەن، «ھەممە نەرسىنى بىراقلا تىرىپ ھوسۇل ئالىمەن» دەپ، كۆزى تويماي ھەممىدىن قۇرۇق قالدى. ③ كۆچمە. تولمىغان، مۇكەممەل ئەمەس؛ كەم، پۇچەك: ئاچ دان. ئاچ قاپىيە. ④ ئى. ئاچلىق ھالىتى ۋە شۇنداق ھالەتتىكى كىشى: بىر قارىنىم ئاچتىن ئۆلمەس (ماقال). * ئاچ نېمىنى يېمەس، توق نېمىنى دېمەس (ماقال).

ئاچ قالماق تاماقسىز قالماق: كىشىنىڭ ئاغزىغا قارىغان ئاچ قالار (ماقال). * ئېلىڭلار،

جانىۋارلار! يەر يۈزىدىكى ئادەملەرنىڭ پەيلىدىن سىلەرمۇ ئاچ قالدىڭلار.

ئاچ كىرمەك خۇراپىي چۈشەنچىدە تاماق يەۋاتقان كىشىگە باشقا بىر كىشىنىڭ ئاچكۆزلۈك بىلەن قارىشى نەتىجىسىدە تاماق يەۋاتقان كىشىدە قۇسۇش، قورساق ئاغرىش، ئەسنەش قاتارلىق بىر خىل ھالەت يۈز بەرمەك.

ئاچ II سۈپ ① قېنىق، توق ئەمەس؛ سۇس (رەڭ ھەققىدە): ئاچ يېشىل. ئاچ سېرىق. ئاچ كۆك. ئاچ قىزىل. * مەشتە چاراسلاپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى. قىپقىزىل چوغقا ئايلىنىپ كەتكەن كاناي بىلەن مەشنىڭ يوچۇقلىرىدىن لىپىلداپ چۈشۈپ تۇرغان يورۇق ئۆي ئىچىنى ئاچ قىزىل رەڭگە كىرگۈزگەنىدى. * ئەينەكتىكى قىز ئاچ ھاۋا رەڭ كىيىم كىيگەن، چېچىغا گۈل قىستۇرۇۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۆزىگىمۇ ناتونۇش بولۇپ كۆرۈنەتتى. ② تولۇق ئەمەس: ئاچ قاپىيە.

ئاچ سېرىق قېنىق ئەمەس، سۇس سېرىق.

ئاچ قاپىيە <ئە> شېئىرىيەتتە سوزۇق تاۋۇش ۋە ئۈزۈك تاۋۇشلارنىڭ ئاھاڭداشلىقى ئانچە تولۇق بولمىغان سۆز ۋە بوغۇملاردىن تۈزۈلگەن قاپىيە.

ئاچ قىزىل قېنىق ئەمەس، سۇس قىزىل.

ئاچ كۆك قېنىق ئەمەس، سۇس كۆك.

ئاچ يېشىل قېنىق ئەمەس، سۇس يېشىل.

ئاچا I (ئا:چا) ئى ① بىر تۇغقان قېرىنداشلار ئىچىدىكى ئۆزىدىن چوڭ ئايال تۇغقان: پاتەمخان ئاچا. ② ئۆزىدىن چوڭ ئاياللارنى ھۆرمەتلەشتە ئىشلىتىلىدۇ: ئىشىك چېكىشنىمۇ ئۇنتۇپ ھاسراپ-ھۆمۈدەپ كىرىپ كەلگەن پەرھاتنى گۆھەرنىساخان ئاچا قىزغىن كۈتۈۋالدى.

ئاچا II ① سۈپ. بىر گەۋدىدىن ئاچىرىلىپ چىققان، بۆلۈنگەن: ئاچا ياغاچ. ئاچا قۇيرۇق. ئاچا يول * قىزلار قايتىپ كېلىشىدە ھېلىقى ئىككى ئاچا يول ئۈستىگە يېتىپ كېلىپتۇ، شەمشىنۇرنىڭ ھەمراھلىرى خەتەرسىز يول بىلەن مېڭىشنى تەلەپ قىلىپتۇ. ② ئى. بىر گەۋدىدىن ئايرىلىپ چىققان قىسمى، بۆلىكى: پۇتاق؛ «ھەرۋازىدىنلا چاپىنىنى سېلىپ كىرگەن قاسىم، ھويلىدىكى ئاچىغا چاپىنىنى ئېسىپ قويۇپ ئىتتىك ئۆيگە كىردى. * بۆرە قوينىڭ قۇيرۇقىنى ئاچىسىدىن چىشلەپ ئىككى پارچە قىلىۋېتىپتۇ. * — ئاچا يولنىڭ يەنە ئاچىسى بار ئىكەن، قوينىڭ قاياققا كەتكەنلىكىنى ئۇقالماي، ئامالسىز قايتىپ كەلدۇق، — دەپ جاۋاب بېرىشىپتۇ ئۇلار. ③ ئى. بىرنەرسىنى يۆلەپ قويىدىغان تىرەك: ئۆرۈلۈپ كەتمىسۇن دەپ ئاچا يۆلەپ قويغان تامنىڭ يېنىدىن ئۆتتۇق.

ئاچا تۇياقلىقلار <زوئول> ئېمىتكۈچى ھايۋانلار ئىچىدىكى تۇيىقى ئاچا ھايۋانلار... مەسىلەن: قوي، كالا، توڭگۇز.

ئاچا قايرىما ياقىلىق كاستيۇم ياقىسى بىلەن قايرىمىسى ئاچا، كۆكرەك ئالدى ئوچۇق، بىر ياكى ئىككى تۈگمە قادالغان كالتە چاپان.

ئاچا قۇلاق گىلەم توقۇش دۇكىنىنىڭ يان تەرىپىدىكى ياغاچ.

ئاچا يول بىر جايدىن بىرنەچچە تەرەپكە ئايرىلغان يول؛ ئاچال: بىز ماڭا-ماڭا ئاچا يولغا يېتىپ كېلىپ، قايسىسىغا مېڭىشنى بىلمەي بېشىمىز قېتىپ تۇرۇپ قالدۇق.

ئاچارا ئى. دىئال. —> **چاتراق.**

ئاچارچىلىق ئى. بىرەر تەبىئىي ئاپەت ياكى ئۇرۇش قاتارلىق سەۋەبلەر نەتىجىسىدە كېلىپ چىققان ئوزۇق-تۈلۈك يېتىشمەسلىك؛ قەھەتچىلىك: بىر يىل قۇرغاقچىلىق بولۇپ ئەمدىگىنە باش چىقىرىۋاتقان بۇغدايلار قۇرۇپ كەتتى. شۇ يىلى ئېغىر ئاچارچىلىق بولۇپ، نۇرغۇن ئادەم ئۆلۈپ كەتتى.

ئاچاسەي ئى <يېم> بەسەي قاتارلىق كۆكتاتنى قايناق سۇغا بېسىپ،

ئېچىتىپ تەييارلانغان بىر خىل خام سەي.

ئاچا ـ سىڭىل بىر ئاتا ـ ئانىدىن تۇغۇلغان ھەر خىل ياشتىكى قىزلار: بىز ئۈچ ئاچا ـ سىڭىل. * بىز ئىككىمىز بىر ئاتا، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان ئاچا ـ سىڭىل بولىمىز.

ئاچاكا ئى. دىئال. ئاچا، ھەدە.

ئاچاڭزۇ ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، يۈننەن ئۆلكىسىگە جايلاشقان.

ئاچاڭزۇ تىلى <تىل> خەنزۇ ـ زاڭزۇ تىللىرى سىستېمىسىنىڭ زاڭزۇ ـ بىرما تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ.

ئاچال ئى. يولنىڭ ئاچىلانغان، ئايرىلغان جايى: يىگىت مەلىكىنى ئاتقا مىندۈرۈپ بىر كېچە يول يۈرۈپ، تاڭ ئاتقاندا ئىككى بولنىڭ ئاچىلىغا كېلىپتۇ. * ئاچال باشقۇرغۇچى ئابدۇرېشىت ئۇستا، تۆمۈريول رېلىسلىرىنىڭ ئىستانسىغا كىرىش ئېغىزىدا كېسىشىپ ئۆتكەن تۇگۇنلىرىنى ئاتلاپ ئۆتۈپ، ئاچال باشقۇرغۇچىلار نۆۋەتچىلىك قىلىدىغان كىچىككىنە ئۆيگە قايتىپ كىردى.

ئاچالچى ئى <قاتن> ئاچال باشقۇرىدىغان مەخسۇس خادىم، ئاچال باشقۇرغۇچى: دادام بۇرۇن تۆمۈريولدا ئاچالچى بولۇپ ئىشلىگەنىدى.

ئاچالگۆش ئى [ئاچال+گۆش] <يېم> سوغۇق سەيلەرنىڭ بىر تۈرى، بۇ يېمەكلىك قوينىڭ پىشۇرۇلغان سان گۆشىنى يالپاقلاپ توغراپ، تەخسىگە تىزىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىنچىكە توغرالغان سۈكپىياز، ئاچچىقسۇ ۋە داغلانغان كۈنجۈت يېغى قاتارلىقلار قۇيۇلۇپ تەييارلىنىدۇ.

ئاچبىقىن ئى [ئاچ+بىقىن] بىقىننىڭ يان قىسمىدىكى سەل ئىچىگە تارتىلغان جاي، ئىنچىكە بەلنىڭ ئىككى يان تەرىپى.

ئاچپاقا سۈپ [ئاچ+پاقا] كۆزى ئاچ، تويماس: ئەتىدىن كەچكىچە خەقنىڭ نەرسىسىنى تالىشىۋېرىدىغان ئاچپاقا بالا ئىكەنسەن.

ئاچپاقىلىق «ئاچپاقا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاچپاقىلىق قىلماق. * ـــ بولىدى ئەمدى، ـــ دېدى مەريەمخان بالىسىنىڭ قولىدىن تارتىپ، ـــ ياخشى بالا دېگەن ئۇنداق ئاچپاقىلىق قىلمايدىغان.

ئاچ ـ توق بەزىدە ئاچ، بەزىدە توق؛ ئاچ بىلەن توقنىڭ ئارىلىقىدا، تاپقاندا يەپ، تاپالمىغاندا ئاچ يۈرگەن، تويۇپ تاماق يېيەلمىگەن: ئاچ ـ توق يۈرمەك. ئاچ ـ توق قالماق. * قورقماي قىلچە ئىسسىق ـ سوغۇق، ئاچ ـ توق قېلىشتىن، ئىشنى باشلاپ تاغنى تېشىپ كۆمۈر ئېلىشتىن.

ئاچ ـ توقلۇق ئاچ ـ توق ھالەت.

ئاچتۇرماق (توغرىسى: ئاچتۇرماق) ←ـــ **ئاچۇرماق.**

ئاچچىق سۈپ ① ئېغىزنى ئېچىشتۇرىدىغان، تەمى ئۆتكۈر؛ قېرىق: ئاچچىق لازا. ئاچچىق غورا. * بىلىم ـــ ئاچچىق يىلتىزدىن ئۆسۈپ يېتىلىدىغان تاتلىق مېۋە. * تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن، تۇراخان ئىككى پىيالە ئاچچىق دەملەنگەن چاي ئېلىپ كېلىپ داستىخانغا قويدى. ② سەزگۈ ئەزالىرىغا تەسىر قىلىدىغان پۇراق؛ ھىد: ئاچچىق تاماكا. ئاچچىق ئىس. * ئۇنىڭ ئۈستىبېشىدىن سېسىق پاتقاقنىڭ ئاچچىق پۇرىقى چىقىپ دىماغنى ئېچىشتۇراتتى. ③ جاندىن ئۆتىدىغان، بەدەننى تىترىتىدىغان: ئاچچىق سوغۇق. ئاچچىق شامال. * تاغنىڭ سوغۇق، ئاچچىق شاملى ۋىژىلداپ يۈزلەرگە سانجىلىپ ئۆتەتتى. * ياز پەسلى ئۆتۈپ، كۈزنىڭ ئاچچىق سوغۇقلىرى باشلانغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئەسەت «ۋاپاگۈلى»نى كۆتۈرۈپ، شاھزادىنىڭ ھۇزۇرىغا كىرىپ كېلىپتۇ. ④ كۆچمە. كىشىگە قاتتىق تېگىدىغان، كۆڭۈلنى ئاغرىتىدىغان، خۇش قىلمايدىغان: ياشلار ئىتتىپاقى يىغىنىدا ماڭا ئاچچىق گەپلەر بىلەن ھۇجۇم قىلىدىغانلار بولدى. ⑤

كۆچمە. دەرد-ئەلەم، غەم-غۇسسىلىك، غەم-قايغۇنى ئىپادىلەيدىغان؛ ئەلەملىك: بۇ ئاچچىق خاتىرىلەرنى ئەسلەشتىن قۇتۇلۇشقا تىرىشىپ خەتكە قارىدىم، ئۇنى ئوقۇغانسېرى كۆڭلۈممۇ، چىرايىممۇ ئېچىلىشقا باشلىدى. * ئاراش كىرپىكلىرىدە ئىلىنىپ توختاپ قالغان ئاخىرقى ئىككى تامچە ئاچچىق ياشنى ئېرتتى-دە، قۇرۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، ئۆز ھېكايىسىنى داۋاملاشتۇردى. ⑥ كۆچمە. مەسخىرىلىك، نەپرەتلىك: يىگىت ئاستا-ئاستا قۇلىقىغىچە قىزاردى-دە، بىردىنلا ئاچچىق كۈلۈۋەتتى ۋە غەزەپ-نومۇستىن ئوتتەك يېنىۋاتقان كۆزى بىلەن ئالغايغا تىكىلدى. * مەن ئۇنىڭغا ئاچچىق كۈلكە بىلەن قارىدىم-دە، مۇنداق دېدىم. ⑦ ئى. غەزەپ، زەردە، قەھر: بۈگۈنكى ئاچچىقنى ئەتىگە قوي (ماقال). * تەقسىر، سىز پىلنى يەڭگەن بىلەن ئاچچىقنى يېڭەلمىسىڭىز سىزنى قانداقمۇ باتۇر دېگىلى بولسۇن، ئاچچىق ئادەمنىڭ ئۆزىدىن چوڭ ئەمەس. * ئۆلگۈدەك ئاچچىقى كەلگەن سەنۇبەر ئۇنىڭغا يالت قىلىپ قارىدى-دە، قېتىپ قالدى، ئۇنىڭ ئالدىدا رۇستەم تۇراتتى.

ئاچچىق ئاسارون <بوت> زىراۋەندىدە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تاغلاردا ئۆسىدۇ، گۈلى كىچىك، سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ؛ يىلتىزسىمان غولى جۇڭگو تىبابەتچىلىكىدە يۆتەلنى پەسەيتىش، بەلغەمنى بوشىتىش، سۈيدۈكنى راۋانلاشتۇرۇش ئۈچۈن دورا قىلىنىدۇ.

ئاچچىق ئانار <بوت> ئانارنىڭ بىر تۈرى، تەمى ئادەتتىكى ئاناردىن چۈچۈمەل بولىدۇ.

ئاچچىق پەربۇن <بوت> پەربۇننىڭ بىر خىلى.

ئاچچىق تاۋۇز <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولىدا چىرمىغۇچى يىپلىرى بولىدۇ، يوپۇرمىقى يۈرەك شەكلىدە، گۈلى ئاق، ئاتلىق ۋە ئانىلىقى ئايرىم تۈپلەردە بولىدۇ؛ مېۋىسى تۇخۇم شەكلىدە، سېرىق كېلىدۇ، ئۇرۇقى يۇمىلاق، تىبابەتچىلىكتە يۆتەل پەسەيتكۈچى ۋە بەلغەم يۇمشاتقۇچى دورا ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئاچچىق تولغاق بالا تۇغۇلۇش ئالدىدىكى ناھايىتى قاتتىق ۋە جىددىي تۇتىدىغان تولغاق: ئاچچىق تولغاق يېمەك.

ئاچچىق چەيزە <بوت> ← قىزىل چەيزە.

ئاچچىق گىلاس <بوت> گىلاسنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، تەمى چۈچۈمەل بولىدۇ.

ئاچچىق ئۆرۈك <بوت> ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى، تەمى ئادەتتىكى ئۆرۈكلەردىن سەل پەرقلىق، مېغىزى ئاچچىق بولىدۇ. مېغىزىدىن ياغ تارتىلىدۇ.

ئاچچىق ئۈچەي <ئانات> كۆشىگۈچى ھايۋانلار ئۈچەيىنىڭ قېرىنىدىن تارتىپ ياغلىق ئۈچەيگىچە بولغان ئارىلىقى. ئادەم ۋە كۆشىمەيدىغان ھايۋانلارنىڭ مۇشۇ خىل ئۈچەيى «ئىنچىكە ئۈچەي» دېيىلىدۇ.

ئاچچىق ئۈچەيدىكىنى دېمەك چىن كۆڭلىدىكىنى، ئېيتماقچى بولغان سۆزىنىڭ ئۆز ئەينىنى، راستىنى دېمەك: ئەستاغپۇرۇللا، گەپنى تولا يورغىلاتماي ئاچچىق ئۈچەيىڭلاردىكىنى دەپ بېقىڭلار، ئاداش!

ئاچچىق تۈۋىدىن كەلمەك ئىنتايىن قاتتىق ئاچچىقى كەلمەك: شۇ تاپتا ئاچچىقىم تۈۋىدىن كېلىۋاتىدۇ، جۇمۇ؟!

ئاچچىقى چىقماق ئاچچىقى بېسىلماق، ئاچچىقى تۆكمەك: دادام ئەتىيازدىن بېرى چۆچۈپ، ھەممە ئاچچىقى چىقىپ بولدى، ئابدۇرېشىت ئاكا.

ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەسلىك ← **ئاچچىقىغا چىدىماسلىق**: ئاچچىقىمىغا بەس كېلەلمەي،

ماراپ بىرىپ كالتەك بىلەن گەدەن تۇۋىگە راسا كېلىشتۇرۇپ بىرنى سالغاندىم، ھېلىقى زومىگەر تىن تارتماي ئۆلۈپ قالدى. * چىمەنخان ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي قولىدىكى پۇلنى كارىۋاتقا ئاتتى.

ئاچچىقىغا پايىلىماسلىق ⟵ **ئاچچىقىغا چىدىماسلىق**: بىركۈنى خەلپىتىنىڭ ئۇچمە چىۋىقى ماڭا قاتتىق تەگدى، مەن ئاچچىقىمغا پايىلىماي چاچراپ قوپۇپ، خەلپىتىنى كۆتۈرۈپ بىسىۋالدىم.

ئاچچىقىغا چىدىماسلىق ئاچچىقىنى، غەزىپىنى باسالماسلىق، ئۆزىگە ھاي بىرەلمەسلىك: قاتتىق غەزەپلەنگەن سىدىق ئاچچىقىغا چىدىيالماي جوزىنى بىر مۇشتلىۋىدى، جوزىنىڭ قىرغىقىدىكى ئىستاكان جاراڭىدە يەرگە چۈشۈپ چۇل-چۇل بولۇپ كەتتى.

ئاچچىقىغا ھاي بەرمەك ئاچچىقىنى باسماق، ئۆزىنى تۇتىۋالماق: ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولسام، قان بولۇشۇپ كېتىشكە توغرا كېلەتتى، ئاچچىقىمغا ھاي بىرىپ، ئۆزەمنى بىسىۋالدىم.

ئاچچىقى كەلمەك خاپا بولماق، زەردىسى قايناماق، غەزەپلەنمەك، ئاچچىقلانماق: نۇراخۇننىڭ ئورمان ئىشچىسىنىڭ بۇ قىلىقىغا ئاچچىقى كېلىپ، چاچلىرى تىك-تىك بولۇپ كەتكەندى. * بوۋاي ئۆتكەن ئىشلارنى ئەسكە ئالسىلا، ئۆز ئوغلى قاسىمغا ئاچچىقى كېلەتتى.

ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتماق خاپىلىقىنى، دەردىنى، غەزىپىنى، بىلدۈرمەسلىك، سىرتقا چىقارماسلىق: تۇردى ئاخۇن بۇ ئىشقا قاتتىق غەزەپلەنگەن بولسىمۇ ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتۇپ، پوزىتسىيە بىلدۈرمەي جىم تۇرۇۋالدى.

ئاچچىقىنى يۇتماق ⟵ **ئاچچىقىنى ئىچىگە يۇتماق**: قاسىم ئاچچىقىنى يۇتۇپ، بۇ توغرۇلۇق ھېچنېمە دېمەستىن چىقىپ كەتتى.

ئاچچىقى ئىچىگە پاتماسلىق ئاچچىقى چېكىدىن ئاشماق، غەزىپى يۇقىرى پەللىگە يەتمەك: قاسىمنىڭ ئاچچىقى ئىچىگە پاتماي يىغلاپ تاشلىدى.

ئاچچىقى يامان قېنى قىزىق، مىجەزى ئىتتىك، ئوڭاي ئاچچىقلىنىدىغان، ئۆزىنى باسالمايدىغان: ئۇلارنىڭ مەتىۋاقى ئىسىملىك ئاچچىقى يامان باشلىقى مېنى ھاقارەتلىدى. * ئاغىچا خېنىممۇ ئۇنچىۋالا ئاچچىقى يامان ئادەم ئەمەستۇ؟

ئاچچىقى يانماق ئاچچىقى بېسىلماق، ئاچچىقى پەسەيمەك، ئاچچىقى كەتمەك: ئۇنىڭ دەرھال ئاچچىقى كەلگەن بىلەن بىردەمدىن كېيىنلا يېنىپ قالىدۇ.

ئاچچىق يۇتماق ئاچچىقنى ئىچىگە سىڭدۈرۋەتمەك: ئالتۇن مەلىكە بولسا تولا يىغلاپ دەردىنى بىر كىشىگە ئېيتماستىن ئاچچىق يۇتۇپ، ئاجىزلىششقا باشلاپتۇ، ئاخىر كېسەل بولۇپتۇ.

ئاچچىق-چۇچۇك ① تېخى تاتلىق تەم كىرمىگەن، چۇچۇمەل (يەل-يېمىش ھەققىدە): ئاچچىق-چۇچۇك غورا. * غۇلجا ئالمىسىنىڭ تەمى دەسلەپ ئاچچىق-چۇچۇك بولىدۇ، ئۇزۇن تۇرغانسېرى تەمى ياخشى بولۇپ كېتىدۇ. ② لازا، ئاچچىقسۇ، دورا-دەرمان قاتارلىقلىرى ئۆتتۈرۈپ تەڭشەلگەن: تۇرسۇن شېجاڭ ئوخشىغان پولۇ ۋە ئېغىر ئىچىملىكتىن كېيىن، ئاچچىق-چۇچۇك ئۈگرە بىلەن مېھمان بولدى. ③ كۆچمە. تۇرمۇشنىڭ راھەت-پاراغەت، جاپا-مۇشەققىتى، ھاياتنىڭ لەززەت ۋە غەم-تەشۋىشلىرى، تۇرمۇشنىڭ ئىسسىق-سوغۇقى: باقى تۇرمۇشقا ئەمدىلا كۆز ئاچقان ساددا ئاق كۆڭۈل بىر يىگىت، ئۇ يېزا تۇرمۇشىنىڭ ئاچچىق-چۇچۇكىنى تېتىمىغان.

ئاچچىق-چۇچۇكىنى تېتىماق راھەت-پاراغەت، غەم-تەشۋىشنى، بەخت-سائادەت، جاپا-مۇشەققەتنى، ئىسسىق-سوغۇقنى كۆرمەك، بېشىدىن ئۆتكۈزمەك: شەھەر كۆر، سودا قىلىشنى ئۆگەن. جاھاننىڭ ئىسسىق-سوغۇقىنى، ئاچچىق-چۇچۇكىنى تېتىپ باق!

ئاچچىقچىچەك ئى [ئاچچىق + چىچەك]

<بوت> ئېيىق تاپانلىقلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ ئېگىزلىكى بەش-ئون سانتىمېتىر، غولى كۆپ، توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ ئۈچ قايتىلانغان پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى چوڭ، غول ئۇچىدا يالغۇز ئۆسىدۇ؛ غولى دورا بولىدۇ.

ئاچچىقسۇ ئى [ئاچچىق+سۇ] <يېم> تېتىتقۇ قىلىنىدىغان چۈچۈمەل سۇيۇقلۇق. گۈرۈچ ياكى قىزىل قوناق قاتارلىقلارنى ئېچىتىش ئارقىلىق ئىشلىنىدۇ.

ئاچچىقلاشماق «ئاچچىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بالا ئارىسىغا كىرىپ بىر-بىرى بىلەن ئاچچىقلىشىپ قالدى.

ئاچچىقلاندۇرماق «ئاچچىقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەركىن گۈلشەننى بىكاردىن-بىكار ئاچچىقلاندۇرۇپ ماڭدى.

ئاچچىقلانماق «ئاچچىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: خۇرشىدىخان مەنسۇردىن ئۆتە ئاچچىقلىنىپ، ئۆيىنىڭ ئىچىدە خۇددى مۈكىدەك ئۇ ياقتىن، بۇ ياققا ماڭاتتى.

ئاچچىقلىق «ئاچچىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاچچىقلىق تۇزنىڭ ئوبيېكتىپ خۇسۇسىيىتىنىڭ سۇبيېكتىپ ئىپادىسى.

ئاچچىقلىماق پ. ئاچچىقى كەلمەك، خاپا بولماق: ئاتاڭ ئاچچىقلاپ: — شۇم بەتبەختنى بوغۇنلا كۆزۈمدىن يوقات، بولمىسا ئالدىڭدا كاللىسىنى ئېلىپ، گۆشىنى چەيلەپ، سۆڭىكىنى سەيلەيمەن، — دېدى. * ئۇ مېنىڭ شەھەرگە ئالدىرىغانلىقىمنى ئاڭلاپ، بۇ يەردە بىرقانچە كۈن تۇرمىساڭ بولمايدۇ، دەپ ئاچچىقلاپ تۇرۇۋالدى.

ئاچچىقئوت ئى [ئاچچىق+ئوت] <بوت> ئاچچىقئوت ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يەر بېغىرلىغۇچى غولى بار، ئۈچ قۇلاقلىق مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى سېرىق، مېۋىسى غوزىغا ئوخشاش يۇمىلاق تۆرۈك شەكىللىك؛ تېنى دورا قىلىنىدۇ، بەدەننىڭ سىرتىدىن سۈرسە، قوتۇر قاتارلىق تېرە كېسەللىرىنى داۋالايدۇ.

ئاچ-زار ئاچ قالغان ۋە زارلانغان، جاپا-مۇشەققەت تارتقان، كۈنى ئېغىر: شەرۋانىخان بىلەن رەنا ئۇزۇن يوللارنى ئاچ-زار، ھالسىز باسقان بولسىمۇ، قىيىنچىلىقلارغا قىلچە پەرۋا قىلمىدى.

ئاچ-زارلىق ئاچ ۋە زار ھالەت: جەبىر-زۇلۇم، ئاچ-زارلىق دەستىدىن جېنىمىز تۇمشۇقىمىزغا كېلىپ قالغان چاغدا، بەختىمىزگە تاڭ ئاتتى.

ئاچ-زېرىن → **ئاچ-زار**: ھېكمەت ئانىسىدىن كىچىك قالغان ئوغلى قاسىمنى يېتىلەپ يۈرۈپ ئۆتكۈزگەن ئاچ-زېرىن كۈنلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرگەندە، ھۆكۈمەتكە سۆيۈنمەي قالمايتتى.

ئاچ-زېرىنلىق ئاچ-زېرىن ھالەت: ئۇنىڭ، ئاچ-زېرىنلىقتىن چاناقلىرىغا ئولتۇرۇشقان ئورا كۆزلىرىنى پارقىرىتىپ، ياغاچتەك قاتقان بەللىرىنى مۈكچەيتىپ، ئارانلا يېنىپ تۇرغان چىراغ تۈۋىدە توقۇپ چىققان تاغار، خۇرجۇنلىرىغا قاراپ قويىدىغان كىشى بولسا كاشكى!

ئاچقۇچ ئى ① قۇلۇپنى ئېچىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مېتال ئەسۋاب: جامى سەكرەپ چۈشۈپ ئىشتان بېغىغا ئېسىۋالغان ئاچقۇچ بىلەن ئىت كاللىسىدەك يوغان ئوروس قۇلۇپنى ئاچتى. ② <ماشىن> بىرەر مېخانىزمنى بۇراپ يۈرگۈزۈش، ھەرىكەتلەندۈرۈش، ئىشقا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مېتال ئەسۋاب: ئاپتوموبىل ئاچقۇچى تام سائىتىنىڭ ئاچقۇچى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان ئىجابىي ئامىل؛ چارە، تەدبىر: تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ ئاچقۇچى — پەن-تېخنىكىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش. * قانداق قىلغاندا ئۇنىڭدا

بىر توغرا چۈشەنچىنى ھاسىل قىلغىلى بولار؟ قانداق قىلغاندا ئۇنىڭ قەلبىنى ئاچىدىغان ئاچقۇچنى تاپقىلى بولار؟ ④ كۆچمە. <مەت> لۇغەتلەردە زۆرۈر تېپىلغان سۆزلەرنى ئىزدەشتە قوللىنىدىغان جەدۋەل، گراف: لۇغەتنىڭ ئاچقۇچى.

ئاچقۇچلۇق سۈپ ① ئاچقۇچى بار: ئۈچ ئاچقۇچلۇق قۇلۇپ. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشتا، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان، تەدبىرلىك، مۇھىم: ئاچقۇچلۇق پەيت. * ئەخلاقىي ھەرىكەت ئادىتى بىر كىشىنىڭ دائىمىي بولمىغان ئەخلاقىي ھەرىكىتىنى ئەخلاقىي پەزىلەتكە ئايلاندۇرۇشتىكى ئاچقۇچلۇق ئامىلدۇر.

ئاچقۇزماق (توغرىسى: ئاچۇرماق) ← **ئاچۇرماق.**

ئاچقۇزۇلماق (توغرىسى: ئاچۇرۇلماق) ← **ئاچۇرۇلماق.**

ئاچكۆز سۈپ [ئاچ+كۆز] تويمايدىغان، نەپسىنى يىغمايدىغان، نەپسى يامان: * ئاچكۆز تويماس، بېخىل بېيىماس (ماقال). * ئاچكۆز باي قازىغا رەھمەت-تەزىم قىلىپ كېتىپتۇ. ئۇ كەتكەندىن كېيىن قازى ھىيلە-مىكىر ئويلاشقا باشلاپتۇ. * شاھنىڭ ئاچكۆز، نەزىرى پەس، كۆرەلمەس، نىيىتى يامان، بېخىل، كىشىلەرنىڭ كۆلىنى تىكەنگە ئالماشتۇرۇشقا ھەر دائىم چارە ئىزدەيدىغان، ئىچى زەھەر بىر ۋەزىرى بار ئىكەن.

ئاچكۆزلەرچە رەۋ. ئاچكۆز ئادەملەرگە خاس قىياپەتتە: بىنانىڭ پەلەمپىيى ئۈستىدە ئىككى يىگىت بىر-بىرىنى قولتۇقلىشىپ بىناغا كىرىپ كېتىۋاتقان قىزلارغا ئاچكۆزلەرچە تەلمۈرۈپ تۇرۇشاتتى.

ئاچكۆزلۈك «ئاچكۆز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئابلىكىم گەپنى تۈگىتىپ رومكىدىكى ھاراقنى ئاچكۆزلۈك بىلەن ئىچىۋەتتى ۋە گويا كۆكس-قارنى بوشىغاندەك ئۇلۇغ بىر «ئۇھ» تارتتى. * زوردۇن: — مەن بىلىمەن، دادامنى ھەممە ئادەم يامان كۆرىدۇ، سەنمۇ يامان كۆرىسەن، داداڭمۇ يامان كۆرىدۇ، ھېچكىم ئۇنىڭ ياخشى گېپىنى قىلمايدۇ، دادام بايلىق توپلاشقا ئاچكۆزلۈك بىلەن بېرىلىپ كەتكەن ئادەم، — دېدى.

ئاچلىق «ئاچ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاچلىقتا تۇتقان قاچاڭنى توقلۇقتا ئۇنتۇما (ماقال). * ئاش قەدرىنى بىلمىسەڭ، ئاچلىق بەرسۇن جازاڭنى (ماقال). * ئاچلىق باتۇر بىلەن كامالنى ھالىدىن كەتكۈزدى.

ئاچلىق ئېلان قىلماق ئۆزىنىڭ قەتئىي نارازىلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن تاماق يېيىشتىن باش تارتماق: ئاچلىق ئېلان قىلىش كۈرىشى.

ئاچماق I پ ① يولىنى ياكى ئالدىنى توسۇپ تۇرغان توساقنى بىر تەرەپكە قايرىپ قويماق ياكى ئېلىپ تاشلىماق؛ مېڭىش، كىرىش-چىقىش ئۈچۈن ئىمكان ياراتماق: ئىشىكنى ئاچماق. پەردىنى ئاچماق. يول ئاچماق. * -نېمە گەپ بولدى؟ ئالدىرىماي ئېيتقىنا، — شەمەر سۆزلىگەچ ئىشىكنى ئاچتى، لېكىن ئىشىك ئالدىدا ئادەمنىڭ قارىسىمۇ كۆرۈنمەيتتى. * قورقما، ھەي زۆرەم، مەن سادىق، ئىشىكنى ئاچ. ② ئورالغان، يېپىلغان، چىگىلگەن، كۆمۈلگەن نەرسىلەرنى شۇ ھالەتتىن خالىي قىلماق: ساندۇقنى ئاچماق. قۇلۇپنى ئاچماق. ئورىنى ئاچماق. * پولات ئورنىدىن دەس تۇرۇپ يەشىكنىڭ قېشىغا باردى-دە، ئۇنى ئېچىپ كۆرسەتتى. * — مەن قۇلۇپنى ئاچىمەن، قۇلۇپنى ئاچالمىسام مۇنداق جانىنىڭ نېمە كېرىكى، — دېدى قېرى تۆمۈرچى. * ئون قەدەم ئالدىدا كېتىۋاتقان ئايال ئارقىسىغا قاراپ، بېشىدىكى پەرەنجىسىنى ئېچىپ بىر قارىدى-دە، يەنە گەپ قىلماي ئالدىغا قاراپ كېتىۋەردى. ③ قاتلانغان، يىغىلغان، پۈكۈلگەن، پومىلانغان نەرسىلەرنى يايماق، كەرمەك: داستىخان ئاچماق. كىگىز ئاچماق. قۇچاق ئاچماق. * ئانار ئۆزىمۇ ئانىسى ئېلىپ

چىققان داستىخاننى ئېچىپ، ئانىسىغا ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولتۇردى. * — ھەي دادا، پۇل بولسا جاڭگالدا شورپا، پۇللا بولسا كۆزىڭىزنىمۇ ئاچىمىز، — دېيىشىپتۇ ئوغۇللار. ④ قۇرۇپ، ياساپ، پۈتتۈرۈپ ئىشقا چۈشۈرمەك، پائالىيەت باشلىماق: مەكتەپ ئاچماق. دۇكان ئاچماق. * مەن سىلەردىن سوراي، ئۇنداقتا باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرنى ئېچىپ نېمە قىلىمىز؟ * بۇ يىگىت مۇساپىر ئىكەن، يېقىندا شەھىرىمىزگە كېلىپ سودىگەرلىك دۇكىنى ئېچىپتۇ. ⑤ نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنىڭ ماھىيىتى، خۇسۇسىيىتىنى، سىرىنى ئاشكارىلىماق؛ ئېنىقلىماق، يەشمەك: تەبىئەتنىڭ سىرىنى ئاچماق. ئەپت - بەشىرىسىنى ئاچماق. زىددىيەتلەرنى ئاچماق. * ئادەمنىڭ ئىندىۋىدۇئال ئىرادە ۋە خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ھەرقانداق تارىخىي ياكى رېئال ئىجتىمائىي ۋەقەلىكلەرنى پروزا ئەسىرى قىلىپمۇ، ئەينى ۋاقىتتا دراما ئەسىرى قىلىپمۇ يېزىۋەرگىلى بولىدۇ. * ئېچىپ بىرەر ئىلىم - پەن، تەبىئەتنىڭ سىرىنى، ماڭا ئېنىق كۆرسىتەر، تۈتىلىششىنىڭ يولىنى. ⑥ بىرەر نەرسىنىڭ ھەرىكىتىگە يول بەرمەك؛ باشلىماق، ئاققۇزماق: گەپ ئاچماق. سۆز ئاچماق. سۇ ئاچماق. * بىرەر چەت ئەل تىلىنى بىلمەي تۇرۇپ، بىلىم ساھەسىدە ئىزدىنىشتىن گەپ ئاچقىلى بولمايدىكەن. * ئەيسا ئوغرىلىقچە بېغىغا سۇ ئېچىۋاپتىكەن، ئۇنى دەرھال دادىيىگە چاقىرتىپ كېلىپ جەرىمانە قويۇپتۇ. ⑦ ئۆزلەشتۈرمەك، پايدىلانغۇدەك قىلماق، ئىشقا كىرىشتۈرمەك: يەر ئاچماق. كان ئاچماق. نېفىتلىكنى ئاچماق. * — سەن ئەكبەرنىڭ «قاۋانلىق»نى ئېچىش پىلانىنى نېمىشقا ئاخشام ماڭا بەرمىدىڭ؟ — دېدى لى زۇڭخۇا كاتىپقا. ⑧ كۆپچىلىكنى بىر يەرگە يىغىپ مۇزاكىرە قىلماق ياكى بىرەر ئىشنى، مەقسەتنى ئوتتۇرماق: مەجلىس ئاچماق. * يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەسئۇللىرى يىغىن ئېچىپ، تېرىلغۇغا بىرلەشتۈرۈپ، كۈزگى بۇغداي پەرۋىشنى ئوبدان ئېلىپ بېرىش تەدبىرلىرىنى ئورۇنلاشتۇردى. ⑨ خۇشال قىلماق، شادلاندۇرماق: كۆڭۈل ئاچماق. * پادىشاھ ئۇنىڭ جاۋابىدىن قانائەتلىنىپ ئاپىرىن ئېيتىپتۇ ۋە ئۇن كۈندەك تۇرۇپ ئوۋ ئوۋلاپ، سەيلە - تاماشا قىلىپ كۆڭۈل ئېچىپ باشقا يەرگە يۈرۈپ كېتىپتۇ. ⑩ كۈچەيتمەك، راۋاجلاندۇرماق، ئۆستۈرمەك: كىتاب ئوقۇش ئادەمنىڭ زېھنىنى ئېچىپ، تەپەككۇر قابىلىيىتىنى ئۆستۈرىدۇ. ⑪ ماڭدۇرماق، ھەرىكەتكە كەلتۈرمەك: رادىئونى ئاچماق. تېلېۋىزورنى ئاچماق. * شۇنداق ئۇكا، بىز ناخشا بىلەن ياشايمىز. مانا ھازىر قاراپ باقە؟ رادىئونى «تارس» قىلىپ ئاچساڭلا خالىغان ناخشاڭنى ئاڭلىيالايسەن. ⑫ ھۆسنىگە ھۆسن قوشماق، گۈزەللەشتۈرمەك، ياراشماق: — ئىران نۇسخىلىق يېڭى گىلەم ئۆينى بەك ئېچىپتۇ.

ئاچماق II پ. قورساقتا يېگەن نەرسە تۆگىمەك، تاماق يېيىشنى تەلەپ قىلماق: قورساقنىڭ ئاچقىنى — ئەقىلنىڭ قاچقىنى (ماقال). * قوپ قىزىم، چاققان بولغىن، داداڭنىڭ قورسىقى بەك ئېچىپ كەتكەن ئوخشايدۇ، ئىتتىكرەك تاماق ئېتەيلى.

ئاچماق III ئى. دىئال. ئېچىق، باشلام، ئاچما.

ئاچۇرماق I «ئاچماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۆرە مومايىنىڭ ئىشىكنى نېمىدەپ ئاچۇرۇشنى بىلدۈۋېلىشىنىڭ كويىغا چۈشۈپتۇ. * ئەنە شۇ چاغلاردا ئىشىكنى يەتتۈرۈپ قويۇپ، ھەممە يەرنى ئاختۇرۇپ تاپالماي يۈرگەن بىر كىشى بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا دەرھال رەم ئاچۇرۇشقا كەپتۇ.

ئاچۇرماق II «ئاچماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇرنا يەنە بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ تۇرۇشىغا شىر بىرلا ئېتىلىپتۇ - دە، تۇرنىنى تۇتۇۋېلىپ: — سېنىڭ بىلەن سۆزلىشىۋېرىشكە نەدە ۋاقتىم! قورسىقىمنىمۇ ئاچۇرۇۋەتتىڭ، — دەپتۇ رەھىمسىزلىك بىلەن.

ئاچۇرۇلماق «ئاچۇرماق I» پېئىلىنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاچىقتۇرماق «ئاچىقماق» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاچىقماق پ [ئېلىپ+چىقماق] ئىچكىرىدىن
ياكى پەستىن بىرنەرسىنى ئېلىپ چىقماق:
كەرىمخان ئورەكتىن تېزلا بىر تال بەسەيىنى
ئاچىقىپ قوشنىسىنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى.

ئاچىقىشماق «ئاچىقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك
دەرىجىسى.

ئاچىماق سۈپ. ئاچىسى بار، ئاچىلىق:
بىز بىر يېرىم يىل ئىلگىرى «ئون بىر بىتىم»گە
ئەمەل قىلىپ ماناس دەرياسى بويىدىن قايتقىنى-
مىزدا ئاۋۇ بىر تۈپ يوغان ئاچىماق قارىياغاچنىڭ
سايىسىدا ئارام ئالغانىدۇق. * ⁄⁄ سەيدىن قارىينىڭ
خىيالىنى قارىياغاچنىڭ ئاچىمىقىغا بېكىتىلگەن
رادىئو كانىيىنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى بۆلۈۋەتتى.

ئاچ - يالىڭاچ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم -
كېچەكى يېتىشمەيدىغان، كۈنى ئېغىر،
تۇرمۇشى قىيىن؛ ئىنتايىن نامرات: ئەمگەكچى
خەلق ئاچ - يالىڭاچ قېلىۋاتقان قىش - زىمىستان
كۈنلەرىنىڭ بىرىدە، گومىنداڭ چېرىكلىرى ئۆلمەك-
نىڭ ئۈستىگە تەپمەك دېگەندەك يەنە كېلىپ
بولدى.

ئاچ - يالىڭاچلىق ئاچ - يالىڭاچ ھالەت:
ئەمگەكچى خەلق، كونا جەمئىيەتتە فېئوداللىق
ئېكسپىلاتاتسىيە ۋە زۇلۇمغا قاتتىق ئۇچرىغان،
ئاچ - يالىڭاچلىقتا قالدۇرۇلغانىدى.

ئاچ - يېلىڭ ⟵ **ئاچ - يالىڭاچ:** ئاچ - يېلىڭ
قالماق. ئاچ - يېلىڭ يۈرمەك.

ئاخبارات ئى [ئە] ① خەۋەر، مەلۇمات:
شىنجاڭ گېزىتىنىڭ يېقىندا ئېلان قىلغان ئاخبارا-
تىدا: «ياۋروپا ئورتاق گەۋدىسى ئامېرىكا دۆلەت
مەجلىسى ماقۇللىغان سودا قانۇنى لايىھىسىدىن
نارازى بولدى» دېيىلگەن. ② <ھەرب> مەلۇم
ئەھۋال توغرىسىدىكى مەخپىي خەۋەر ۋە
دوكلات: ھەربىي ئاخبارات.

ئاخباراتچى ئى ① ئاخبارات ئىشلىرى
بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىم. ② <ھەرب>
مۇھىم ئىچكى ماتېرىيال ۋە مەخپىيەتلىكنى
ئىگىلەش ئۈچۈن قويۇلغان مەخسۇس خادىم.

ئاخباراتچىلىق ئى «ئاخباراتچى» سۆزى-
نىڭ كەسىپ نامى: ئاخباراتچىلىق بىلەن
شۇغۇللانماق.

ئاختا سۈپ [موڭ] جىنسىي بەزلىرى،
تۇخۇمى ئېلىپ تاشلانغان؛ پىچىلغان:
جۇ سۇلالىسى دەۋرىدىلا يۇزىگە خەت چېكىش،
بۇرنىنى كېسىۋېتىش، پۇتىنى ئۈزۈۋېتىش، ئاختا
قىلىۋېتىش، ئۆلتۈرۈۋېتىش ئىبارەت بەش خىل جازا
بەلگىلەنگەن.

ئاختا ئات ئاختا قىلىنغان ئات: ئاختا ئات
ياۋاش كېلىدۇ.

ئاختا بولماق جىنسىي بەزلىرى، تۇخۇمى
ئېلىپ تاشلانماق.

ئاختا قىلماق جىنسىي بەزلىرىنى، تۇخۇمىنى
ئېلىپ تاشلىماق؛ پىچىۋەتمەك: ـــ بۇ ۋاقىت
ئىچىدە بىزنىڭ ھەربىرىمىز ئۆزىمىزنىڭ سەرگۈ-
زەشتىمىزنى، ئاختا قىلىنىشىمىزنىڭ سەۋەبىنى
باشتىن ئاياغ سۆزلەشسەك، ۋاقتىمىزمۇ تېز
ئۆتىدۇ، دەممۇ ئالىمىز، ـــ دەپتۇ ئۇ.

ئاختارما ① سۈپ. ئاغدۇرۇلغان، ئاغدۇرۇپ
قويۇپ تېرىلمىغان: ئاختارما يەر. * سادىق
يولدىن قايرىلىپ، كۆزدە ئاختارما قىلىپ تاشلى-
ۋەتكەن تېرىلغۇ ئېتىزلىرىنىڭ ئىچىگە كىردى.
ئېتىزنىڭ توپىسىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئۇۋۇلاپ
كۆردى، كىچىككىنە تۇپراقنى چىمدىپ ئېلىپ تىلى
بىلەن تېتىپ باقتى. ② ئى. ئاغدۇرۇلغان،
ئاغدۇرۇلۇپ تېرىلمىغان يەر: سايدا تاش
تېپىلماپتۇ، ئاختارمىدا داڭگال (ماقال). * ئەمدى
ياندىم ئاختارمىغا سۇ تۇتۇپ، كۆمۈش سۇلۇق
ئۆستەڭ بويى ساي بىلەن.

ئاختارما سۈيى <دېھ> زىرائەت تېرىلىپ
مايسا بولغاندىن كېيىنكى تۇنجى سۈيى.

ئاختارما قىلماق <دېھ> ① يەرنى ئاغدۇرۇپ
ئاپتاپقا سالماق: بارات سامساق ئۆتكەن يىل

ئاختارما قىلىپ قويغان ئۇن مو يەرگە بۇ يىل بالدۇرلا قوناق تېرىدى. ② ئاختارما قىلىنغان يەرگە ئۇرۇق چېچىپ ئاندىن سۇ قويماق: داۋۇت ئاخشىمى سارىخانىغا مۇنداق دېدى: «ھېلىما ـ خۇن ئىشەك ھارۋىسىنى بەرمەكچى بولدى، ئۆزـ ىمىزنىڭكى بىلەن ئىككى ھارۋىدا توشۇساق، ئەتە كەچكىچە قىغنى تۆكۈپ بولىمىز، چۈشتىن كېيىن ئۇرۇقنى چېچىپ، ئاختارما قىلىۋېتەيلى.»

ئاختارمدا چالما تالاشماق ئەھمىيەتسىز، زۆرۈرىيىتى يوق نەرسىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئاۋارە بولماق: — بولدى، بىز ئاختارـ مىدا چالما تالاشمايلى، — دېدى ساۋۇر ئاكا جىددىي قىلىپ، — ئۇ قىز ئىشخانىدا ساقلاپ قالدى، سەن ئۇنىڭ سىزىپ چىققان چېرتيوژىنى كۆرۈپ چىق.

ئاختارملىق ئى. <دېھ> ئاغدۇرۇپ ئاپتاپقا سېلىنغان تېرىلغۇ يەر: داڭ ئۈچىنچى قېتىم ئۇرۇلغاندا، كىشىلەر دادۇي قورۇسىغا قاراپ سىلجىشقا باشلىدى، دۆگدىيىپ كەتكەن بۇ ئادەملەر ئويمان ـ چوڭقۇر ھارۋا يولىدا، يازدىن بېرى ھەيدەلمەي چىڭدىلىپ كەتكەن ئاختارملىقلاردا دۆگجۈپ ـ دۆگجۈپ ماڭاتتى.

ئاختاما (توغرىسى: ئاختارما) ⟵ **ئاختارما.**

ئاختۇرتماق «ئاختۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى ئۇ ئوغرىنىڭ ئۆيىگە ئادەم ئەۋەتىپ ھەممە نەرسە ـ كېرەكلىرىنى بىر ـ بىردىن ئاختۇرـ تۇپ كۆردى.

ئاختۇرماق پ. مەلۇم بىرنەرسىنى ئىزدەـ مەك، قىدىرماق: لۇغەت ئاختۇرماق. ئۆينى ئاختۇرماق. يانچۇق ئاختۇرماق. * ياپونلار پۇقرا ـ لارنىڭ چانىلىرىغا ئولتۇرۇپ مۇز ئۈستىدە يۈرۈپ يېزىلارنى ئاختۇراتتى.

ئاختۇرۇشماق «ئاختۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئابدۇللا ساقچىلارغا ياردەمـ لىشىپ ئۇ ياق، بۇ ياقنى بىللە ئاختۇرۇشۇپ بەردى.

ئاختۇرۇلماق «ئاختۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پومېشچىكنىڭ بىرەر چىشـ ىقاق پاقلىنى تاسادىپىي يوقاپ كېتىدىغان بولسا مەھەللىدە قىيا ـ چىيا كۆتۈرۈلۈپ، ھەممە ئۆيلەر ئاختۇرۇلاتتى.

ئاختىچى ئى. ① تارس. ئات باقار، ئات باققۇچى. ② ئات قاتارلىق ئەركەك ھايۋانـ لارنى پىچىدىغان ئادەم.

ئاختىخانا ئى. تارس. ئات ئېغىلى، ئات قوتىنى؛ ئاتخانا: قۇربان ئاكا ئاختىخانىدىكى ئاتلارنى ھەر كۈنى بىر قېتىم سۇغىرىشقا ئاچىقىدۇ.

ئاخشام رەۋ ① كۈن ئولتۇرۇپ، قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغان ۋاقىت؛ پەيت: مېنىڭ ئانام ئەمگەكچان، بىلمەس ئۇنىدىن باشقىنى. ئىشتىن ئۈزمەس قولىنى، ئەتىسى ۋە ئاخشىمى. ② كەچ، كەچقۇرۇن: ئاشۇ ئاخشام ھېچ چىقمايدۇ ئېسىمدىن (تۇنجى سۆيگۈ ھۇزۇرىنىڭ گۇۋاھى)، شۇ ئۇچرىشىش بولغانىدى يۈرەكىنىڭ، دوختۇر ئىلاج قىلالمىغان داۋاسى.

ئاخشامقى سۈپ ① كۈن ئولتۇرۇپ قاراڭغۇ چۈشەي دەپ قالغان ۋاقىتتىكى: خۇددى چۈشتەك ئاخشامقى ۋەقە، كەلدى ئۇنىڭ ئېسىگە بىردىن. يۈرەك قەلبى تولۇپ غەزەپكە، تۇرۇپ كەتتى ياتقان ئورنىدىن. ② كەچكى، كەچقۇـ رۇنقى.

ئاخشاملىق ① «ئاخشام» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ... شۇنداق قىلىپ، ئاخشاملىقتا ئۇنىڭ ئۆيىگە بارىدىغان بولدۇقمۇ، ② سۈپ. بىر ئاخشامغا يېتەرلىك، بىر ئاخشامغا كېرەكلىك، بىر ئاخشام داۋاملىشىدىغان: بىر ئاخشاملىق كىنو. بىر ئاخشاملىق ئويۇن.

ئاخماق (توغرىسى: ئەخمەق) ⟵ **ئەخمەق.**

ئاخۇن ئى [پ] ① <دىن> ئىسلام دىنىدىكى ئوقۇمۇشلۇق كىشى، دىنىي زىيالىي، موللا: ۋاڭنىڭ ئەتراپىدا يەتتە ـ سەككىزدەك ئاخۇن قوللىرىدا قۇرئان تۇتۇپ تۇراتتى. ② ئەرلەر

ئىسمىنىڭ كەينىگە قوشۇلۇپ ئېيتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى: مۆمىن ئاخۇن. جاپپار ئاخۇن.

ئاخۇنەك ئى <زوئول> بىر خىل قۇش، ئەركىكىنىڭ تەن ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 33 سانتىمېتىر، يازلىق پەي تۈكلىرىنىڭ رەڭگى چىپار بولۇپ، دۈمبە، قۇيرۇق تەرەپلىرى ئاق ئالا بولىدۇ؛ چىشىسىنىڭ باش ۋە بويۇن قىسىملىرى قارا، قالغان قىسىملىرى سارغۇچ رەڭلىك، قوڭۇر ئالىسى بار، قىشتا ھەر ئىككىلىسىنىڭ چوققىسى، قۇيرۇق پەيلىرىنىڭ سىرتى سەل قارا بولغاندىن باشقا قالغان قىسىملىرىنىڭ ھەممىسى ئاق بولىدۇ، ئۇزۇنغا ئۇچالمايدۇ؛ ئېگىز تاغلاردا ئۆسۈملۈكلەرنىڭ نوتىسىنى، ئۇرۇقلىرىنى ۋە ھاشاراتلارنى يەپ ياشايدۇ؛ بۇ خېيلۇڭجياڭدا، شىنجاڭنىڭ ئالتاي تاغلىرىدا تېپىلىدۇ.

ئاخۇنباش ئى [ئاخۇن+باش] دىنىي يەر مەدرىكى؛ موگۇ.

ئاخۇنلۇق ئى <دىن> «ئاخۇن» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاخۇنلۇق قىلماق. * مۇپتى، ئاخۇنلۇق سۆزىنى توختىتىپ، ئۆز ئادىتى بويىچە بېشىنى ئېگىپ، لەۋلىرىنى سۇس قىمىرلىتىپ دۇرۇت ئوقۇشقا كىرىشتى.

ئاخۇنۇم «ئاخۇن» سۆزىنىڭ بىرىنچى شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى بىلەن كەلگەن ھۆرمەت شەكلى: خوش ئاخۇنۇم، گەپ سىلىدىن بولسۇن. * ئەڭ ئاخىرقى كۆزەتكە ئاخۇنۇم چىقىپ قارىسا بىر چىرايلىق قىز تۇرغۇدەك.

ئاخۇنياغلىق ئى [ئاخۇن+ياغلىق] ئۈرۈك-نىڭ بىر تۈرى، تاشقى پوستى ئاقۇچ، بىرئاز تۈكلۈك بولىدۇ.

ئاخىر [ئە] ① ئى. نەرسە، ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە-ھادىسە ۋە ۋاقىت قاتارلىقلارنىڭ تۈگەنچىسى، ئەڭ كېيىنكىسى: ئاپتونوم رايون-لۇق ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇش يىغىنى 3- ئاينىڭ ئاخىرى ئېچىلدى. * رەجەپ قانچە قىلىپمۇ ئۇلارنى تاپالمىدى. ئاخىر «ئۇلار دەريادىن ئۆتۈپ كەتكەن بولسا كېرەك»، دەپ ئويلىدى ۋە ئۆزىمۇ دەريادىن ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى. ② يۈك. زادى: ئاخىر سەن نېمىدېمەكچى ئىدىڭ؟ ③ رەۋ. بەرىبىر، ھامان، قاچانلا بولمىسۇن، قانداقلا بولمىسۇن؛ نەتىجىدە: بىز باش-ئايىغى يوق بۇ ئىشقا، ئاخىر كۆڭۈل بۆلمەي قويدۇق. * بېلىقچىنىڭ كىچىك ئوغلى كۈنلەپ، ئايلاپ، يىللاپ يىغلاپتۇ. يىغلا-يىغلا ئاخىر قۇشقاچقا ئايلىنىپ قېلىپتۇ.

ئاخىر بىر كۈن ←← بىر كۈن ئەمەس بىركۈنى: بىز ئاخىر بىر كۈن كۆرۈشىمىز.

ئاخىر زامان دۇنيانىڭ، ھاياتنىڭ ۋە بارلىق مەۋجۇداتنىڭ يوقىلىش ئالدىدا تۇرغان، يوقىلىشقا يېقىن قالغان ۋاقتى؛ قىيامەت: ئاخىر زامان بولماق. ئاخىر زامان كەلمەك. * بۇ كۆڭۈلسىز كەيپىياتنى ھەر يان يۈگۈرۈپ قېچىپ يۈرگەن ئىتلارنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ جىددىيلەشتۈرمەكتە ئىدى. مۇنداق قارىغاندا، بۈگۈن ئىتلارغا ئاخىر زامان بولغاندەكلا تۇيۇلاتتى. ئەمما ئەھۋالنىڭ نېمە ئۈچۈن شۇنچە جىددىيلىكىنى ھېچكىم بىلمەيتتى.

ئاخىرەت ئى [ئە] <دىن> ئۇ دۇنيا، باقىي ئالەم؛ قىيامەت: ۋەزىر، ئەمەلدارلار شاھزادىنى سۇدىن سۈزۈپ چىقىپ قارىسا، ئۇ ئاللىقاچان ئاخىرەتكە كېتىپ بولغانىكەن. * شاھ قۇرۇق دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ ئاخىرەتكە سەپەر قىلىپتۇ.

ئاخىرەتلىك ① ئى. كىشى ئۆلگەندىن كېيىن شۇ كىشىنىڭ ئۆلۈمىنىڭ ئالدى-كەينىدە ئىشلىتىلىدىغان پۇل-پۇچەك ۋە نەرسە-كېرەك: ئەگەر بۇ پىكرىم، بۇ چارەم سىلەرگە ماقۇل چۈشسە، مانا مەن يېنىمدا ئاخىرەتلىكىم ئۈچۈن ساقلاپ كەلگەن مۇنۇ بىر تەڭگە پۇلۇمنى ئاتىدىم. ② سۈپ. كۆچمە. ئۆمۈرلۈك، مەڭگۈلۈك، بۇزۇلماس: ئاخىرەتلىك دوست. * سابىت بىلەن ئوسمان ئاخىرەتلىك دوستلاردىن

ئىدى. * — نېمىشقىلىقى ئېنىقتۇ؟ — دېدى ھېلىقى سوئال بەرگەن تالىپ، — سەن ھىسامىدىن دامولـ لامغا تەرەت ئېلىپ، قۇرئان تۇتۇپ، قول بېرىپ مۇرىت بولغان، مۇرىت بولۇش ئويۇن گەپ ئەمەس، ئاخىرەتلىك ئىش ـ تە.

ئاخىرقى سۈپ. نەرسە ۋە ھەرىكەت قاتارىـ نىڭ ئەڭ كەينىدىكى، كېيىنكى؛ ئاخىرقى پۇرسەت. * مۇختەر 20 تىيىنغا تۆت بىگگۇر ئېلىپ يېدى. ئاخىرقى بىگگۇرنى يېگەندە، بىگگۇرـ نىڭ سوغۇقى ئۇنىڭ مېڭىسىگە چىقىپ كەتتى.

ئاخىرقى پەللە ① بېرىپ يېتىدىغان، ئاخىرقى نۇقتا. ئاخىرقى نىشان. ② <تەن> يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا بېسىپ ئۆتكەن مۇساپىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چېكى؛ ئاياغلىشىش ئورنى، توختىغان نۇقتا.

ئاخىرقى خانا <مات> ساننىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر خانىسى.

ئاخىرقى سوت <قا> سوت مەھكىمىسى ئەنزىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئەڭ ئاخىرقى قېتىم قىلغان سوت؛ ھۆكۈم.

ئاخىرقى نەپىسىگىچە ئۆمۈرنىڭ ئاخىرلاشقان مىنۇتىغىچە، ئۆلگەنگە قەدەر: ئاخىرقى نەپىسىگىچە خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلماق.

ئاخىرقى نۇسخا <مەت> ئەڭ ئاخىرقى قېتىم سېلىشتۇرۇپ ئۆزگەرتىپ چىقىلغاندىن كېيىن بېكىتىلگەن نۇسخا.

ئاخىرقى ھۆكۈم <قا> سوت مەھكىمىسى سوتلانغۇچى ئۈستىدىن چىقارغان ئاخىرقى ھۆكۈم.

ئاخىرقى ھېسابتا نەتىجىدە، بەرىبىر، ھامان، ئومۇمەن: كىشىلەرنىڭ كاللىسىدا پەيدا بولغان بۇ ئىدىيىۋى جەريانىنى، ئاخىرقى ھېسابتا، كىشىلەرنىڭ ماددىي تۇرمۇش شارائىتى بەلگىلەيدۇ.

ئاخىرلاشتۇرماق «ئاخىرلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۇردى ئاخۇن ئاكا بەخت نۇرىدىن بەھرىمەن بولۇپ، ئۆزىنىڭ سەرگەردانلىق ھاياتىنى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشتۇردى.

ئاخىرلاشتۇرۇلماق «ئاخىرلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاخىرلاشماق پ. ئاخىرىغا يەتمەك، تامام بولماق، تۈگىمەك: سادىقنىڭ ھېكايىسى ئاخىرـ لاشتى. * سۆھبەت ئاخىرلىشىپ، ھەمرا ئوخلاپ قالغاندىن كېيىنمۇ كۈچلۈك ھاياجانلانغان مېھرىبانـ نىڭ كۆزىگە خېلىغىچە ئۇيقۇ كەلمىدى.

ئاخىرى رەۋ ① ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ تۈگەش چېكى؛ ئايىغى، ئەڭ كەينى: مەن بۇ ئىشقا ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ ئاخىرى بىر ئامال تاپتىم. * كۈزنىڭ ئاخىرى، يېرىم كېچىدە، بولۇپتۇ بىر ۋەقە، ئورمان ئىچىدە. ② ئاخىرقى ھېسابتا، نەتىجىدە بەرىبىر، ھامان: مەن تۈرلۈك باھانە ـ سەۋەبلەر بىلەن رىزۋاننىڭ ياتىقىغا كېلىدىغان بولۇپ قالدىم. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇق ئاخىرى مۇھەببەت يالقۇنىغا ئايلاندى.

ئاخىرى بېرىپ ھامان، بەرىبىر، ئاخىرقى ھېسابتا: سەمەت ئۆتكەن يىل ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بېرىپ ئۆتەلمىگەنىدى، ئاخىرى بېرىپ، ئۇ بۇ يىل يەنە ئىمتىھان بەردى.

ئادا [ئە] ① ئى. ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە ـ ھادىسىنىڭ ئاخىرى، تاماملىنىش ئىجراسى. ② سۈپ. پاكىز، تازا: ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدىكىلەر: «بۇغدىيىڭ تازا ئەمەسكەن» دەپ باشقىدىن ئادا قىلدۇردى.

ئادا بولماق ① تامام بولماق، ئاخىرىغا يەتمەك، تۈگىمەك، پۈتمەك، قۇتۇلماق: ۋەزىپە ئادا بولماق. * روشەن چاقناپ ئېقىپ چۈشتى ئاسماندىن، كۈمۈش لىنتا كەبى ئاپپاق سوزۇلۇپ. ئۇنىڭ كۆيۈپ ئادا بولغان نۇرلىرى، كەتتى مەڭگۈ يورۇقلۇقتا قوشۇلۇپ. ② كۆچمە. دەرد ـ ئەلەمدىن تۈگىشىپ كەتمەك: بۇ ئىشلارـ نىڭ تېگىدە چوقۇم بىر سىر بار. ئەمما سەپەرقۇل بىلەن مومايغا بەك ئۇۋال بولدى. بىچارىلەر ئادا بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ③ پاكىز، تازا بولماق: مەن

سوروۇپ، تاسقاپ ئادا بولغان بۇغدايدىن ئۈچ تاغار بۇغداينى تۈگمەنگە ئېلىپ بېرىپ، ئۈچ ئاخشام قونۇپ، ئاران تارتىپ كەلدىم.

ئادا قىلماق ① ئىجرا قىلماق، ئەمەلگە ئاشۇرماق، ئورۇندىماق، ئۆتىمەك، بېجىرمەك؛ تۆلىمەك: بىز ئۆزىمىزنىڭ بۇرچىمىزنى ئادا قىلدۇق. * ئوغلىدىن قاتتىق رەنجىگەن ئاتا ـ ئانا ئىككى يىلغىچە «قەرز»نى قايتا ئادا قىلىش ھەققىدە بىرنېمە دېيىشمىدى. * ئۆمۈر قەلىمىنى تۇتۇپ مەھكەم، ئىلھامىم كانلىرىنى قازماقچىمەن. ۋەتەننىڭ كۈتكىنىنى ئادا قىلىپ، زەپەرلەر قامۇسىنى يازماقچىمەن. (2) پاكىز، تازا قىلماق: ھەلىمخان سوروۇپ، تاسقاپ بىر كۈندە، ئادا قىلدى ئالتە تاغار قوناقنى. شۇنداق ئىشلەپ ئاخىر چۆرۈپ تاشلىدى، «ھۇرۇن خوتۇن» دېگەن كونا قالپاقنى.

ئاداپ ئى [پ] ئۇن، كېپەك قاتارلىقلاردىن مەخسۇس ئۆي ھايۋانلىرىغا ئېتىپ بېرىدىغان سۇيۇق ئوماچ: قاقشايتتى بىچارە جاناخان مۈكىلۈق، ئەتكىنى ئاش ئەمەس گوياكى ئاداپ. مەكتەپتىن قېپقالغان ئىككى ئۆسمۈرى، ئىشلەيتتى چوڭلاردەك يۈرەكتە زەرداپ.

ئادا ـ جۇدا ⟵ **ئادا ـ جۇدا بولماق.**

ئادا ـ جۇدا بولماق ئالاقە، مۇناسىۋەتنى ئۈزۈل ـ كېسىل ئۈزمەك، توختاتماق: گۈلنار: — مەن سەن بىلەن ھەم بۇ ئائىلە بىلەن ئادا ـ جۇدا بولدۇم، مېنى بۇندىن كېيىن ئىزدىگۈچى بولما! — دېدى.

ئادارگۈل ئى. دىئال ⟵ **ئانارگۈل.**

ئاداسقا ئى. دىئال. ئاتا ـ ئانىلاردىن تەۋەررۈك بولۇپ قېپقالغان نەرسىلەر.

ئاداش ئى ① دوست؛ ئاغىنە، بۇرادەر: ئاداش بولماق. * رامىلە شۇ كېچىسى خەتنىڭ داۋامىنى يېزىپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئەتىسى خالتىنىمۇ تىكىپ تەييارلىغان ھەم دادىسىدىن بىرنەچچە قىز ئاداشلىرى بىلەن بىللە تراكتورغا چىقىپ شەھەرگە ئوينىغىلى بارغاچ، ھاما ئاچىسىنىڭكىدە بىر كېچە قونۇپ كېلىدىغانلىقى توغرىسىدا رۇخسەتمۇ ئالغانىدى. ② يار، ئاشنا: كۆردۈڭمۇ بۇ باشىمنى، كۆزۈمدىكى ياشىمنى، ئۈچ كۈن بولدى كۆرمەيمەن، قارا قاش ئاداشىمنى.

ئاداش تۇتماق جانت ① ئۆزئارا دوستلۇق مۇناسىۋەت ئورناتماق؛ دوست، ئاغىنە بولماق: مەن ئەكرەمنى ئاداش تۇتتۇم. ② ئاشنا بولماق، يار تۇتماق.

ئاداشتۇرماق «ئاداشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يات چوققىلار توشۇپ ئالدى ئايالنى، تۈن زۇلمىتى ئاداشتۇردى كۆزىنى. ئۇ مېڭىشنى داۋام قىلدى تۈن بويى، يول ئىزدىدى ھەر يان ئۇرۇپ ئۆزىنى.

ئاداشتۇرۇلماق «ئاداشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاداشقان «ئاداشماق» سۆزىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئاداشقان نېرۋا <ئانات> 10 ـ جۈپ مېڭە نېرۋىسى. بۇ نېرۋا ئۇزۇنچاق مېڭىدىن، چىقىپ، باش، بويۇن، كۆكرەك ۋە قورساق قاتارلىق قىسىملارغا تارقالغان بولىدۇ؛ ئۇ، ئىچكى ئەزا، قان تومۇرى ۋە بەز قاتارلىقلارنىڭ رولىنى تەڭشەپ تۇرىدۇ.

ئاداشماق پ ① نىشان، يول، ھېساب، پىكىر، سۆز، خىيال، ئەقىل قاتارلىقلاردىن ئازماق: نىشاندىن ئاداشماق. يولدىن ئاداشماق. * ياخشىنى ماختىساڭ يارىشىدۇ، ياماننى ماختىساڭ ئادىشىدۇ (ماقال). * قۇرئاندازىم يول ئاداشتىم، مېنى غەيرىي يولغا سالغىن. لەيلى كەبى ھەددىدىن ئاشتىم، مەجنۇن كەبى چۆلگە سالغىن. ② سەۋەنلىك ئۆتكۈزمەك، خاتالاشماق، يولدىن چىقماق: ھەر دەرىجىلىك ئىتتىپاق تەشكىلاتلىرى بۇ پائالىيەت داۋامىدا ئارقىدا قالغان ئوقۇغۇچىلار ۋە ئاداشقان ياشلارنى يېتەكلەش، تەربىيىلەش، ئۆزگەرتىش خىزمىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەردى.

ئاداق ئى. ئاخىرى، سوڭى: كاشكى جان بىر

باغ ئوتۇنىغا ئەرزىسە ئارمان نىسمە، ۋەتىنىم گۈلخانىدا يانسام چاراسلاپ تا ئاداق.

ئاداقچى سۈپ. ئاخىرقى، ئەڭ ئاخىرقى: ئۇ ۋۇجۇدىدا ئۆز زامانىسىنىڭ قىزىللىرىدا كەم ئۇچ-رايدىغان بىر خىل قەتئىي مەردانىلىك ۋە يۈكسەك جاسارەتنى ھېس قىلدى ۋە ئاداقچى قەتئىي قارارغا كەلدى.

ئاداقچە رەۋ. ئاخىرغىچە، ئەڭ ئاخىرغا قەدەر: بىز كوممۇنىزم ئۈچۈن ئاداقچە كۈرەش قىلىمىز. * ياق! رەيھان ئاداقچە مائارىپ ئىدا-رىسىگە بارمايدۇ. ئۇ ئۆزى تاللىغان بۇ خىزمەتنى ئاداقچە ئىشلەيدۇ. بۇ خىزمەت پارتىيىنىڭ خىزمىتى، بۇ باللار خەلقنىڭ باللىرى.

ئادالاتقۇزماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: شىياۋدۇيجاڭ ئەزالارغا خامانىدا سورۇلۇپ بولغان بۇغداينى يەنىمۇ پاكىز ئادالاتقۇزۇپ ئامبارغا توشۇتۇۋاتاتتى.

ئادالاتماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىنىپ مەسئۇلى زۆرەم ئوقۇغۇچىلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ ئۇلارغا مەكتەپ قورۇسىنى ئادالاتتى.

ئادالاشماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۈگۈنكى تويدا قىزلار تاماق ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ سەي-كۆكتاتلارنى ئادالىشىپ بەردى.

ئادالانماق «ئادالماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆكۈلدە قالمىدى غەشلىك، زىيان-داشلار جازالاندى. ئېرىق-ئۆستەڭدىكى لاتقا ئېقىن سۇدا ئادالاندى.

ئادالەت ئى [ئە] ① ئادىل، خالىس ۋە توغرا ئىش تۇتۇش، ھەققانىيەتلىك؛ ھەققانىيەت، ئادىللىق: ئادالەت زوراۋانلىق ئۈستىدىن غەلىبە قىلىدۇ. * پادىشاھ ئۆز تەۋەسىدە ئادالەتنىڭ كەتكەنلىكىنى، ئۆز ئەتراپىدىكىلەر-نىڭمۇ پادىشاھلىق خەزىنىنى كولاشقا باشلىغانلى-قىنى، ئۆزىنىڭ بىچارە ھالغا چۈشۈپ قالغانلىقىنى سېزىپتۇ. ② ئايالالارنىڭ ئىسمى.

ئادالەتپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] ئادالەت تەرەپدارى، ئادالەتنى ياقلايدىغان، ھەققانىيەت ئۈچۈن كۈرەشىدىغان، ھەققانىيەتچى: ئادالەتپەرۋەر ئادەم. ئادالەتپەرۋەر خەلق. * بوغدا تېغى ئۆز باغرىدا سانسىزلىغان ئاقىل، دانىشمەنلەرنى، باتۇر-پالۋانلارنى، ئادالەتپەرۋەر، ۋەتەنپەرۋەر، خەلقپەرۋەر ئوغلان-لارنى ئۆستۈردى.

ئادالەتپەرۋەرلىك «ئادالەتپەرۋەر» سۆزى-نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: موللازەيدىن ئوبرازىنىڭ گەۋدىلىك يېرى ئۇنىڭ خەلقپەرۋەر، ئادالەتپەرۋەرلىكىدە، مەن ئۇنىڭ ئوبرازىدىن ھايات موللازەيدىننى كۆرگەندەك بولدۇم.

ئادالەتسىز سۈپ ① ئادىل بولمىغان، ھەققانىيەتسىزلىك بىلەن ئىش تۇتىدىغان؛ ئادالەتتىن تاشقىرى، ئادالەتكە خىلاپ: ئادالەتسىز ئۇرۇش. ئادالەتسىز ئىش. ئادالەتسىز جەمئىيەت. * پادىشاھ زامانىدا بۇنداق ئادالەت-سىز ئىشلار كۆپ بولغانىدى. * ئاتامنىڭ ئادالەت-سىز تەنلىرىنى مۇلايىملىق بىلەن ئاڭلاشقا ۋە بۇنىڭغا سەۋر قىلىشقا ئۆزەمگە ئۆزەم قانچە قېتىم ۋەدە بەرگەنىدىم. لېكىن ۋەدەمنى زادىلا ئورۇندىيالمىدىم.

ئادالەتسىزلىك «ئادالەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سەن بۇ ئىشتا بەك ئادالەتسىزلىك قىلدىڭ، — دېدى سەمەت ئىبراھىمغا خاپا بولۇپ. * سەن بارلىق ئادالەتسىزلىكلەرگە كۆزۈڭنى ياشلىغان ھالدا چىداشلىق بەردىڭ، ئەزەلدىن بىر ئېغىزمۇ قارشى سۆز ئېيتىپ باقمىدىڭ.

ئادالەتلىك سۈپ. ھەققانىيەتلىك بىلەن ئىش قىلىدىغان، ھەقىقەتكە ئاساسلانغان؛ ئادىل: مەن ۋەتىنىمىزنى قوغداپ، تاجاۋۇز-چىلارغا زەربە بېرىش ئۈچۈن ئادالەتلىك ئۇرۇشقا كېتىۋاتىمەن. * بولشېۋىكلار پارتىيىسىنىڭ يولباشچىسى بالكونغا چىقتى-دە، ئىشچىلارنىڭ، دېھقانلارنىڭ ھاكىمىيەتنى ئۆز قولىغا ئېلىشى كېرەكلىكى، ئۇرۇشنى دەررۇ توختىتىپ، ئۆز

مەملىكىتىمىزدە ۋە پۈتۈن دۇنيادا يېڭى ۋە ئادالەتلىك تەرتىپ ئورنىتىشى كېرەكلىكى توغرىسىدا نۇتۇق سۆزلىدى.

ئادالەتسىزلەشمەك «ئادالەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېھمانلارنىڭ كەچلىك تامىقى ئۈچۈن يېتەرلىك كۆكتات ئادالەتسىز قويۇلدى.

ئادالىماق پ. پاكىزلىمەك، تازىلىماق، ئېرىغدىماق: قاچا ئادالىماق. ئۆي ئادالىماق. سەي ئادالىماق. * مەن گۈلىنىڭ ئاپىسى تاماق ئۈچۈن ئادالاۋاتقان پەمىدۇردىن ئىككىنى قولۇمغا ئېلىپ كۆرسەتتىم. * ئاغرىغاننى دوختۇر كېلىپ داۋالىدى، چاچ ئۆسكەننى ئۆز ۋاقتىدا ئادالىدى.

ئاداۋەت ئى [ئە] ئۆزئارا چىقىشالماسلىق ياكى قارىمۇقارشىلىق، دۈشمەنلىك مۇناسىۋەت؛ گىنە، خۇسۇمەت، ئۆچمەنلىك: ئاداۋەت تۇتماق. ئاداۋەت ساقلىماق. * ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ئاداۋەت يېقىندىن كېلىپ چىققان بولماستىن، بەلكى ئۇزۇندىن بېرى مەۋجۇت. * مەن شەخسىي ئاداۋەت بىلەن زادىلا ھېسابلاشمايمەن. * قەلبى ئىنساننىڭ يۈرەكىدە نە قىلغايلار ئىزا، بولدى قوي، ئالەمچە كەڭ بول، تۇر ئاداۋەتتىن يىراق.

ئاداۋەت تۇتماق ← **ئاداۋەت ساقلىماق**:

سۇلايمان ھېچكىمگە كۆڭلىدە ئاداۋەت تۇتمايدىغان ئاق كۆڭۈل ئادەم. * ھەممە مىللەت تەڭ باراۋەر، ئىتتىپاق، ساپ قەلبىمىز. كەمسىتىشلەر يوقىلىپ، پۈتتى ئاداۋەت، غەلۋىمىز.

ئاداۋەت ساقلىماق ئۆزئارا دۈشمەنلىك، قارىمۇقارشىلىق، چىقىشالماسلىق پوزىتسىيىسىنى داۋاملاشتۇرماق؛ خۇسۇمەت، گىننى كۆڭلىدىن چىقىرىۋەتمەسلىك: ھەي، نادان سىڭلىم، سىز مېنى تېخىچە «ئەزىزگە ئاداۋەت ساقلاۋاتىدۇ» دەپ ئويلامسىز؟ ئۇنداقتا، مېنى پۈتۈنلەي خاتا چۈشىنىدىكەنسىز. * — بالىلىرىم، مانا كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، بىزنىڭ ئارىمىزدا تا مۇشۇ كۈنگىچە يا ئۇرۇش-تالاش، يا رەنجىپ ئاداۋەت ساقلاش دېگەن نەرسىلەر كۆرۈلمىدى، — دېدى بوۋاي.

ئاداۋەتخور سۈپ [ئە+پ] ئاداۋەت ساقلايدىغان، ئاداۋەت تۇتىدىغان: ئادەۋەتخور ئادەم.

ئاداۋەتخورلۇق «ئاداۋەتخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەزى ئادەملەرنىڭ ئاداۋەتخورلۇقى بەك كۈچلۈك.

ئاداۋەتلەشتۈرمەك «ئاداۋەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمەت بىزنى قەستەن ئاداۋەتلەشتۈرۈپ قويدى.

ئاداۋەتلەشمەك پ. ئۆزئارا قارشىلاشماق، بىر-بىرىگە دۈشمەنلىك پوزىتسىيىدە بولماق.

ئاداۋەتلىك سۈپ. ئاداۋەت تۇتقان، ئاداۋەت ساقلىغان، ئاداۋىتى بار: بۇ ئىنچىكە ھېسابات كادىرلار بىلەن دېھقانلارنى قايىل قىلدى، شۇنىڭ بىلەن زۇللارنىڭ لايىھەسى بىرمۇ قوللىغۇچى چىقماي يانچۇقىدا قالدى، مانا شۇ چاغدا زۇللارنىڭ ئاداۋەتلىك يۈرىكىدە توختى شۇجىغا نىسبەتەن ئۆچمەس داغ قالغانىدى.

ئادەت ئى [ئە] ① ئۆگىنىپ قالغان ھەرىكەت؛ قىلىق: ياخشى ئادەت. يامان ئادەت. ئادەت بولۇپ قالماق. * ئادەتنىڭ دورىسى يوق، مەسچىتنىڭ مورىسى يوق (ماقال). * ئۆمۈرنىڭ ئۇزۇن-قىسقا بولۇشى مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا، ھەربىر ئادەمنىڭ تۇرمۇش ئادىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ② ئاتا-بوۋىسىدىن تارتىپ كېلىۋاتقان ياكى ئاتا-بوۋىسىدىن قالغان ۋە كىشىلەرگە سىڭىپ كەتكەن تەرتىپ؛ قائىدە، يوسۇن، ئەنئەنە، ئۆدۇم: ئۇيغۇرلارنىڭ مېھماندوستلۇق ئادىتى ناھايىتى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. * بىزنىڭ يۇرتتا، ئازادلىقتىن ئىلگىرى ئوغۇللار 17 ياشتا، قىزلار 15 ياشتا توي قىلىدىغان ئادەت بار ئىدى. ③ <فىزىئول> ئاياللاردا ھەر ئايدا بىر قېتىم دەۋر قىلىدىغان بالىياتقۇدا قان ھاسىل بولۇشتىن ئىبارەت فىزىئولوگىيىلىك ھادىسە (قاناش ۋاقتى ئۈچ

كۈندىن يەتتە كۈنگىچە داۋاملىشىدۇ): ئادەت كۆرمەك.

ئادەت بولماق ← **ئادەتلەنمەك:** بۇرۇن ئاتىسىدىن نۇرغۇن مال دۇنيا قالغان بىر بايۋەچچە بولغانىكەن. يەپ - ئىچىپ، خۇشال - خۇرام ئويناپ كۈلۈش كىچىككىدىنلا ئۇنىڭغا ئادەت بولغاچقا، ئەيش - ئىشرەتتىن باشقىنى ئويلىمايدىكەن.

ئادەتتىن تاشقىرى ئادەتتىكىچە ئەمەس، ئادەتتىكىدىن ئۆزگىچە؛ پەۋقۇلئاددە؛ ناھايىتى، ئىنتايىن، بەك: مەن ئادەتتىن تاشقىرى ھاياجانلانغانلىقىمدىن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. * سىنىپ ئىچى ئادەتتىن تاشقىرى پاكىز ھەم رەتلىك ئىدى.

ئادەت قىلماق ئادەتكە ئايلاندۇرماق، ئادەتلىنىپ كەتمەك؛ ئادەتلەنمەك: مەن ھەر كۈنى ئەتىگەن سائەت ئالتىدە تۇرۇپ ئالتە يېرىمغىچە يېرىم سائەت تەنھەرىكەت ئويناشنى ئادەت قىلدىم.

ئادەت كەلمەك ← **ئادەت كۆرمەك.**

ئادەت كۆرمەك <فىزىئول> ھەيز كۆرمەك، ئاي كۆرمەك.

ئادەت كۈچى بىرەر جەمئىيەت ياكى بىرەر مىللەت خەلقلىرى ئىچىدىكى ئىجتىمائىي ئەنئەنىۋى كۈچ: مىليونلىغان كىشىلەرنىڭ ئادەت كۈچى ئەڭ قورقۇنچلۇق كۈچ.

ئادەتتە رەۋ. ئادەت بويىچە، ئادەتتىكە ئاساسەن؛ نورمال ھالەتتە، كۆپ ھاللاردا: ئۇ ئادەتتە تالا - تۈزگە ئاز چىقاتتى. * ئالىي مەكتەپكە ئىمتىھان بەرگۈچىلەر ئادەتتە 22 ياشتىن تۆۋەن بولۇشى لازىم.

ئادەتتىكى سۈپ ① ئادەتتە بولىدىغان، ئادەتلىنىپ قالغان: ئۇنىڭدا دۆلەت مەسلىسى ئىنتايىن ئابستراكت قويۇلغان، تېخى ئەڭ ئادەتتىكى ئۇقۇم ۋە بايانلاردىنلا ئىبارەت ئىدى. ② ئاددىي: بۇ چوڭ مەسىلە ئەمەس، ئادەتتىكى مەسىلە. * مەلىكە بۇ قېتىم ئادەتتىكى كىيىمى بىلەنلا ئۇسسۇلغا چىقىپتۇ.

ئادەتتىكى خروموسوما <بىئول> ھۈجەيرە يادروسىدا تۇرىدىغان ۋە جىنسىي خروموسومىدىن باشقا خروموسومىلار.

ئادەتتىكى خروموسوما ماددىسى <بىئول> ھۈجەيرە بۆلۈنۈشىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىلىدە ئۇيۇپ قورۇلىدىغان، ئاخىرقى ۋە ئارىلىق مەزگىللىرىدە بوشىشىدىغان خروموسوما ماددىسى.

ئادەتتىكى سىناق <مائار> دەرس ئارىلىقىدا ئوقۇغۇچىسىنىڭ ئۆزلەشتۈرۈش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش سىنىقى، مەزمۇن جەھەتتىن ئىمتىھانغا قارىغاندا چەكلىك بولىدۇ.

ئادەتتىكى مائارىپ <مائار> باشلانغۇچ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك مائارىپ تەربىيىسى. ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئىشتىن سىرتقى مەكتەپلەرنىڭ تەلىم - تەربىيە خىزمىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئادەتتىكى نەتىجە <مائار> تاپشۇرۇق، دەرس ۋاقتىدىكى سوراق ۋە ئادەتتىكى سىناق نەتىجىلىرىدىن چىقىرىلغان ئورتاق نەتىجە، خۇلاسە.

ئادەتتىكى يىل <ئاستر> مىلادى ھېسابىدا 2 - ئاي 28 كۈن بولغان، ھىجرىيە ھېسابىدا 12 - ئاي 29 كۈن بولغان يىللار يەنى مىلادى ھېسابىدا 365 كۈن، ھىجرىيە ھېسابىدا 354 كۈن بولغان يىل.

ئادەتتىكىچە رەۋ. ئادەتتىكىدەك، ئادەتتىكىگە ئوخشاش: يولداشلار، ئالدىمىزدا ئېغىر سىناق تۇرۇپتۇ، بۇ سىناق ئادەتتىكىچە ئۆتۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن. لېكىن بىز 20 نەچچە كۈنلۈك ئەجرىمىزنى ۋەيران قىلۋېتىش ئېھتىمالىنى نەزەردە تۇتۇشىمىز كېرەك.

ئادەتتىكىدەك رەۋ. ھەر ۋاقىتتىكىگە، ئادەتتىكىگە ئوخشاش، ئادەتتىكىچە؛ نورمال: مەن ئەخمەتتىن خۇشالمەن، نېمىشقا دېسىڭىز:

ئۈنىڭ بىر ئىشى ئاغىنىسى مەيلى ئىلغار بولسۇن، مەيلى قالاق بولسۇن، دەيدىغىنىنى يۈزىگە دەپ بولۇپلا يەنە ئادەتتىكىدەك مۇناسىۋەت قىلىپ يۈرۈۋېرىدۇ.

ئادەتلەندۈرمەك «ئادەتلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالىنى كىچىكىدىن باشلاپ تازىلىق قىلىشقا ئادەتلەندۈرۈش لازىم.

ئادەتلەندۈرۈلمەك «ئادەتلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بالا چوڭلارنى ھۆرمەت قىلىشقا ئادەتلەندۈرۈلۈشى كېرەك.

ئادەتلەنمەك پ. بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى ئادەت قىلماق، ئادەتكە ئايلاندۇرماق؛ بىرنەرسىگە ئۆگىنىپ قالماق: زەخمەكنى راۋاب يۈزلۈكىگە ئۇرۇپ چېلىپ ئادەتلىنىپ قالغان بولساق يۈزلۈكى تېشىلىدۇ. بۇنى قايتا يېڭىلاشقا توغرا كېلىدۇ. * ئۇ قالۇن چېلىش ماھىرى بولۇپ، مۇقامنى قالۇن چېلىپ تۇرۇپ ئېيتىشقا ئادەتلەنگەن.

ئادەم ئى [ئە] ① پىكىر قىلىش، سۆزلەش ۋە ئەمگەك قىلىش قابىلىيىتىگە ئىگە بولغان ھەم ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرىنى ياسىيالايدىغان، ھەم ئىشلىتەلەيدىغان، شۇ سەۋەبلىك باشقا ھەممە مەخلۇقاتتىن ئۈستۈن تۇرغۇچى جانلىق زات؛ كىشى، ئىنسان: * ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە، ھايۋاننىڭ ئالىسى تېشىدا (ماقال). * — قېنى، مۇئەللىم كۆپ ئوقۇغان ئادەم، مۇئەللىمنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ باقايلى، — دېيىشتى كۆپچىلىك. ② كىشىلىك جەمئىيەتنىڭ ئايرىم ئەزاسى، شەخس: ياخشى ئادەم. ئەخلاقلىق ئادەم. ناچار ئادەم. ③ كوللېكتىپ ئىگىلىك ياكى ئائىلە ئەزالىرىنىڭ ھەربىرى؛ جان: ئادەم بېشىغا 30 جىڭدىن نورما بەلگىلەندى. ④ بىراۋنىڭ خىزمەتكارى ياكى تەرەپدارى: زوردۇن باي ئادەملىرى بىلەن باستۇرۇپ كىرىپ «ئېرىڭنىڭ قەرزىنى تۆلە» دەپ بىچارە ئايالنىڭ ئاخىرقى بىر ئىنىكىنىمۇ ئاچىقىپ كەتتى.

ئادەم ئاناتومىيىسى ئادەم بەدىنىنىڭ شەكلى، تۈزۈلۈشى ۋە ئۇلارنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئادەم ئايىغى باسمىغان ئادەم ئىزى تەگمىگەن، ياشىمايدىغان، كىشىلەر بېرىپ باقمىغان؛ ئادەمدىن خالىي؛ ئېچىلمىغان: ئادەم ئايىغى باسمىغان چۆللەر ھازىر بوستانلىققا ئايلاندى.

ئادەم ئەتمەك ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىلماق، ھۆرمەت بىلدۈرمەك: ئادەم ئەتكەنگە تەزىم ئەت (ماقال).

ئادەم ئەمەس ئادەم دەپ ھېسابلىغىلى بولمايدىغان، ئادەملىك پەزىلىتى يوق: — يا ھەزرەت «مۆھتەرەم قارىي»، كۆرسىلە بۇ ئىشنى، — دېدى قۇربان ئاقساقال ئوت قويۇلغان مەسچىتنى كۆرسىتىپ، — جالالدىن دېگەن بۇ خۇنپەر ئادەم ئەمەس نېمىكەن ئەمەسمۇ، مۇناپىق!

ئادەم بالىسى ① ئادەمزات، ئىنسان: ئاشىق بولمەن دەيدۇ، جانغا كۆيسە بولمامدۇ. ئادەم بالىسى تولا، قەدىر بىلسە بولمامدۇ. ② چىن، ئىنسانىي پەزىلەتلەرگە ئىگە بولغان شەخس، ھەقىقىي ئىنسان پەرزەنتى بولۇشقا مۇناسىپ كىشى، ھەقىقىي ئىنسان: ئادەم بالىسى ياپىراق، كىر قونماس ئېسىل، ھەممىدىن ئۆتكۈر ئۇنىڭ مېڭىسى. باق، ئويلان، ئوبدان پىكىر قىل، دەۋرگە ئامراق يېڭىنىڭ يېڭىسى.

ئادەم بولماق ① چوڭ بولۇپ يېتىلمەك؛ چوڭ بولۇپ قاتارغا قوشۇلماق: ۋۇي! بۇ بالىنى كۆرمىگىلى نەچچە يىل بولۇپتىكەن، ئادەم بولۇپ قېلىپتۇغۇ؟! * — بەللى، يارايسەن ئوغلۇم، ئادەم بولۇپسەن، — دېدى دادىسى. ② تەربىيىلىنىپ ياخشى پەزىلەتلەرگە، چىن، ئىنسانىي خىسلەتلەرگە ئىگە بولماق: موللا بولماق ئاسان، ئادەم بولماق تەس (ماقال). * سەن زادى ئادەم بولمايدىكەنسەن، ئەسكىلىك قېنىڭغا سىڭىپ كەتكەن نەرسە ئىكەنسەن! ③ ئەي بولماق، قاتارغا قوشۇلماق (كۆپىنچە يوقلۇق مەنىدە

كېلىدۇ): تولا كېسەل تارتىپ بىر ئەت، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالدى. بۇ بالىنىڭ ئادەم بولۇشىغا كۆزۈم يەتمەيدۇ.

ئادەم سىياق شەكلى، كۆرۈنۈشى، تۇرقى ئادەمگە ئوخشايدىغان، ئادەم شەكىلدىكى: ئادەمسىمان: بولدى بىتچىت جەڭ بىلەن ئادەم سىياق ئالۋاستىلار، پارلىدى ئالتۇن قۇياش كەڭ ئەل - ۋەتەنگە نۇر چېچىپ.

ئادەم قويماق ① بىرەر ئىشنى بېجىرىش ياكى مەلۇم نەرسىنى ساقلاشقا مەخسۇس ئادەم بېكىتمەك: — توغنى ساقلاشقا قانچە ئادەم قويدۇڭلار دەپ سورىدى شۇجى مەھەممەت دۆيجاڭدىن. بۇ ئىشقا جەزمەن ئادەم قويماي بولمايدۇ. ② ئارىغا ئادەم قويماق، ئەلچىلىككە ئادەم ئەۋەتمەك: قېنى، ئادەم قويۇپ باقايلى، ماقۇل بولسا تىنچلا چېيىنى ئىلىپ كېرەرمىز.

ئادەم قېلىپىدىن چىقىپ كەتمەك ئىنسانغا ئورتاق ئەدەب - ئەخلاقنى بۇزماق، ئەخلاقسىزلىق، بەتقىلىقلىق قىلماق: ئىنسان قېلىپىدىن چىقىپ كەتكەن بۇنداق ئىشلار ئار - نومۇسنى، ئۆزىنىڭ ئىززەت - ئابرويىنى بىلمەيدىغانلاردىلا كۆرۈلىدۇ.

ئادەم قىلماق ① تەربىيىلەپ چىن ئىنسانغا، ياخشى پەزىلەتلىك ئادەمگە ئايلاندۇرماق، چىن، ئىنسانىي پەزىلەتكە ئىگە قىلماق: — ئۇنى مانا شۇ ئادىل مۇئەللىم ئادەم قىلىپ كەتتى، — دېدى ھېلىقى ئىشچى دوختۇرخانا تەرەپكە قاراپ. ② بېقىپ، تەربىيىلەپ چوڭ قىلماق، چوڭ قىلىپ ئادەم قاتارىغا قوشماق: ئۇنى يولدىن تېپىۋېلىپ ئادەم قىلغانىدىڭىز؟ ئەجەبا ئۇمۇ قولىغا قامچا ئېلىپ ئۇرغىلى يۈگۈرسە.

ئادەمگە بېقىپ ئىش قىلماق ئادەملەرنىڭ ئالاھىدىلىكى، خۇسۇسىيىتى، ئىقتىدارى ۋە مىجەز - خۇلقىغا قاراپ ئىش كۆرمەك: ئەمەت ئاخۇننىڭ ئوغلى مەڭلىكمۇ شۇجى بولغان بىلەن ئالتە كۈندىن كېيىن شاپاقىتا پوق ئۇسقۇدەك، ئادەمگە بېقىپ ئىش قىلماي ئۆزىنىڭ دادىسىدەك ئادەملەرنى سەن - پەن دەپ يۇرمەمدۇ؟ چوڭنى سىلى، كىچىكنى سىز دېسە كىم خۇش بولمايدۇ؟

ئادەمگە بېقىپ ئىش كۆرمەك → **ئادەمگە بېقىپ ئىش قىلماق**: ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلەرنى يېتىشتۈرۈشتە ئادەمگە بېقىپ ئىش كۆرۈش كېرەك.

ئادەمگە خىتاب <ئى> بۇ رىتورىك خىتاب ئۇسۇلىنىڭ بىر خىل شەكلى بولۇپ، بۇنىڭدا ئاپتور كىتابخانلار بىلەن ئەمەس، بىۋاستە ئۆز ئەسىرىدىكى پېرسوناژ بىلەن سۆزلىشىدۇ ياكى ئۇنىڭغا خىتاب قىلىدۇ ياكى بولمىسا ئەسەردىكى بىر پېرسوناژ ئۆز يېنىدا بولمىغان بىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىدۇ.

ئادەم ماڭسا ئايىغى، قۇش ئۇچسا قانىتى كۆيىدىغان ھەددى - ھېسابسىز ئىسسىق، چىداپ تۇرغۇسىز ئىسسىق: كۆچەت تىكىپ ئورمان بىنا قىلىنغاندىن كېيىن، ئادەم ماڭسا ئايىغى، قۇش ئۇچسا قانىتى كۆيىدىغان چۆللەردە بۇلبۇللار سايراشقا باشلىدى.

ئادەم ئېيىقى <زوئول> → **قوڭۇر ئېيىق.**

ئادەمئاتا ئى [ئادەم+ئاتا] دىنىي ئەقىدىلەرگە كۆرە، يەر يۈزىدە بىرىنچى بولۇپ يارىتىلغان ئەر كىشى، ھاۋا ئانىنىڭ جۈپتى.

ئادەمئاتامدىن قالغان ناھايىتى قەدىمكى زاماندىن قالغان: بۇ ئادەمئاتامدىن قالغان نەرسە. * ئادەم ئاتامدىن قالغان ئادەت.

ئادەمخور سۈپ [ئە+پ] ئادەم گۆشىنى يەيدىغان، ۋەھشىي: ئادەمخور جاللاتلار ياغنى قىزدۇرۇپ، ئوسماننىڭ بەدىنىگە چاچقاندا، ئۇ يىقىلىپ ھوشىدىن كەتتى.

ئادەمخورلۇق «ئادەمخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەھرەمگە مەجۇسىي قاراپ يىغلاپ تۇرۇپ: — قېنىمدىن كېچىپ، مېنى ئۆلتۈرمىسىلە، مەن سىلىگە، بۇ يەردىكى ئەربابلارغا نېمەت

بىلەن نەئىمنىڭ ھېكايىسىنى سۆزلەپ بېرەي، مېنىڭ ھېكايەم ھەربىرلىرىڭگە ماقۇل كەلسە، مەن ئىككىنچى ئادەمخورلۇق قىلماسلىققا قەسەم ئىچەي، توۋا قىلىپ، سىلەرنىڭ دىنىڭلارنىڭ قائىدىلىرىگە ئەمەل قىلاي، ــ دەپ يېلىنىپتۇ.

ئادەمخۇمار سۈپ. [ئادەم+خۇمار] كىشىلەر بىلەن دائىم بىللە بولۇشنى ياخشى كۆرىدىغان، ئادەمگە ئامراق، ئادەمگە ئىجىل: مەنمۇ شۇنداق ئادەمخۇمار، گەپخۇمار كىشى بولغانلىقىم ئۈچۈن ئۇلارنىڭ پارىڭىنى ئاڭلاش ماگىمۇ ئادەت بولۇپ قالغانىدى.

ئادەمدەك سۈپ. ئادەمگە لايىق، ئادەمگە خاس خۇسۇسىيەت بىلەن؛ خۇسۇسىيىتى، خاسلىقى ئادەمگە ئوخشايدىغان، ئادەملەرچە: ــ نېمە قىلغىنىڭ بۇ، ئادەمدەك ئىش قىلماسەن. قاراپ تۇرۇپ بىر ياخشى كۆكلەۋاتقان كۆچەتنى قايرىۋەتتىڭغا! ــ دېدى مامۇت ئاخۇن بالىسىغا خاپا بولۇپ.

ئادەمزات ئى [ئە+پ] ئادەم بالىسى، ئىنسان، ئىنسانىيەت؛ كىشى: ئادەمزات ئايىغى تەگمىگەن جاي. * ئۇ يەر، بۇ يەردىن ئالتە ئايلىق يول، ئادەمزات تۇگۇل، ئۇچار قۇشلارمۇ ئۇ يەرگە بارالمايدۇ.

ئادەمزاتسىز سۈپ. ئادەم ياشىمايدىغان، ئىنسان بارمىغان، ئادەمزاتتىن خالىي، ئادەمزات يوق: ئادەمزاتسىز چۆلدە غىڭىلداپ كېتىۋاتقان ماشىنامنى ئالدىمىزدىكى قىيپاش دۆڭگە ياماشقاندا بىردىنلا توختىتىشقا مەجبۇر بولدۇم، خوت ئىشلىمەيۋاتاتتى. مەن پەم بىلەن قول تورمۇزنى چىڭ تارتىپ قويۇپ، خوتنى ئالدى-كەينىگە كۆچەپ مىدىرلىتىشقا باشلىدىم.

ئادەمسىمان سۈپ. ئادەمگە ئوخشايدىغان، ئادەم تەقلىدىدىكى، ئادەم شەكلىدىكى، ئادەم سۈپەت: ئادەمسىمان مايمۇن.

ئادەمسىمان مايمۇن سىرتقى قىياپىتى ۋە ھەرىكەتلىرى باشقا مايمۇنلارغا قارىغاندا ئادەمگە ناھايىتى ئوخشىشىپ كېتىدىغان مايمۇنلار. مەسىلەن: ئورانگۇتان، شىمپەنزە، ئۈزۈن بىلەك مايمۇن قاتارلىقلار.

ئادەمگەرچىلىك ئى ① كىشىلەرگە بولغان مۇھەببەت، مېھرىبانلىق، ئىنسانغا ياخشى مۇناسىۋەتتە بولۇش؛ ئىنسانپەرۋەرلىك: ئادەمگەرچىلىك قىلماق. * ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتى ئادەمگەرچىلىكنى ياقلاش، ئاتا-بوۋىسىنىڭ پارلاق تارىخىنى، ۋەتەنپەرۋەرلىك شان-شۆھرىتىنى يۈكسەلدۈرۈپ داۋام قىلدۇرۇش ئىدى. ② كىشىلەر ئارىسىدىكى بىر-بىرىنى يوقلاش، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن بىر-بىرىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئادىتى: ئادەمگەرچىلىك قىلمايدۇ (ماقال). * ئۇلار بىرنەچچە قېتىم كەلدى، مەن ئۇلارنىڭ ئادەمگەرچىلىكىنى قايتۇرالمىدىم.

ئادەمگەرچىلىكتىن چىقماق ① ئىنسانلىق قىياپىتىنى يوقاتماق، يامان ئىش-ھەرىكەت، ناچار قىلىقلىرى تۈپەيلىدىن كىشىلەر نەزىرىدىن چەتتە قالماق. ② كىشىلەرنىڭ بىر-بىرىنى يوقلاش، ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن بىر-بىرىگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئادىتىنى يوقاتماق: مەن سودىگەرچىلىك بىلەن بولۇپ كېتىپ ئادەمگەرچىلىكتىن چىقىپلا كەتتىم. ھەتتا قولۇم-قوشنا، يار-بۇرادەرلەر بىلەن ئىزدەشكۈچىلىكمۇ ۋاقىت چىقىرالمىدىم.

ئادەمگەرچىلىك قىلماق ① ئىنسانپەرۋەرلىك بىلەن ئىش قىلماق، ھەقىقىي ئىنسانلارغا ئوخشاش مۇناسىۋەتتە بولماق، شەپقەت ۋە مېھرىبانلىق كۆرسەتمەك: ئاڭلىسام يېقىندىن بېرى سىز بىرمۇنچە ئەل-ئاغىنىلىرىڭىز ۋە تۇغقانلىرىڭىز ئۈچۈن بولۇپمۇ بىزگە ئوخشاش ھاجەتمەنلەرگە خېلىلا ئادەمگەرچىلىك قىلىپسىز. ② ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن باشقىلارغا نەپ بەرمەك.

ئادەمگىياھ ئى [ئادەم+گىياھ] <بوت> تىكەنلىك شەيتان دەرىخى ئائىلىسىدىكى

كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۇق يىلتىزى توم، گۆشلۈك ۋە ئاق سىرىق كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئالقانسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە، گۈلى كىچىك، سۇس يېشىل رەڭدە ئېچىلىدۇ؛ مېۋىسى ياپىلاق ۋە چەمبەر شەكلىدە بولىدۇ؛ يىلتىزى ۋە يوپۇرماقلىرى دورا قىلىنىدۇ، بەدەننى قۇۋۋەتلەندۈرۈش رولىغا ئىگە.

ئادەملەرچە رەۋ. ئادەملەردەك، ھەقىقىي ئىنسانغا خاس خۇسۇسىيەت بىلەن: بۇ ئىنتايىن ھەققانىي تەلەپ، فېئوداللىق يەر ئىگىلىك ھوقۇقىنى بىتچىت قىلغاندىلا، ئاندىن دېھقان ھەقىقىي ئازادلىققا ئېرىشەلەيدۇ، قەد كۆتۈرۈپ ئادەملەرچە ياشاش، يېڭى جەمئىيەت قۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالايدۇ.

ئادەملەشتۈرمەك پ<ئەد> جانلاندۇرۇش ئۇسۇلىنىڭ بىر خىل شەكلى. بۇنىڭدا جانلىق ۋە جانسىز نەرسىلەر ھەتتا ئابستراكت چۈشەنچىلەرمۇ ئادەم قىلىپ يېزىلىدۇ. بۇ ئۇسۇل تىلنىڭ جانلىقلىقى بىلەن لىرىكىلىقىنى ئاشۇرۇشتا زور رول ئوينايدۇ.

ئادەملەشتۈرۈلمەك «ئادەملەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەبىئەت كۈچلىرىنىڭ ئادەملەشتۈرۈلۈشى ئارقىلىق ئەڭ دەسلەپكى خۇدا پەيدا بولدى.

ئادەملىك سۈپ. ئادەمگە خاس، ئادەمدە بولىدىغان، ئادەم بالىسىغا لايىق بولغان، ئادەمگە مۇناسىپ؛ ئادەمىيلىك، ئىنسانىي: ئادەملىك بۇرچ. ئادەملىك خاراكتېر. * ئادەمنىڭ ئادەملىكى ئاچچىقى كەلگەندە بىلىنەر (ماقال).

ئادەمىي سۈپ [ئە] يېزت. ئادەمگە، چىن ئىنسانغا خاس: ئادەمىي خىسلەت. * بىۋاپا بۇگۈن بارۇر، تاڭلا ئۇنتۇغاي يارىنى، ئادەمىي ھەرگىز ئۇنتۇماس، باشتا سۆيگەن يارىنى.

ئادەمىيەت ئى [ئە] يېزت. ئادەمزات؛ كىشىلىك، ئىنسانىيەت.

ئاددىي سۈپ [ئە] ① ئادەتتىكى، باشقىلاردىن ئانچە كۆپ پەرق قىلمايدىغان؛ ھەر ۋاقىت بولۇپ، ئۇچراپ تۇرىدىغان، ئادەتلىنىپ قالغان، ئانچە مۇرەككەپ بولمىغان: ئاددىي گەپ. ئاددىي ئۆي. * بازارنىڭ غەربىدىكى ئاددىي بىر ئېغىز كېسەك ئۆيدە 20 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئوغۇل بالا دېرىزە يېنىدا تۇراتتى. ② ئاڭلاشقا، چۈشىنىشكە، ھەل قىلىشقا ئاسان، ئوڭاي بولغان: ئاددىي سوئال. ئاددىي ئىش. * مۇدىر مۇراسىم باشلانغاندىن كېيىن ... قىلىشنى جاكارلىدى ۋە ئاددىي سۆز قىلدى. * زالىم شاھ نېمە دېيىشنى بىلمەي قېلىپتۇ، ئۇ مەردانىنىڭ مۇنچىلىك تېز ۋە ئاددىيلا جاۋاب بېرىشىنى ئويلىمىغانىكەن. * كونا جەمئىيەتتە خوتۇن ئېلىپ، خوتۇن قويۇش ئەڭ ئاددىي ئىشلاردىن بولۇپ قالغان. ③ لايىقىدا ئەمەس، ئاز نەرسە بىلەن: ئاياللار ئۆز ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ: — مۇشۇنداق ئاددىي كېلىپ قالدۇق، ئۆزلىرىنىڭ لايىقىدا بولماي قالدى، — دېيىشتى ۋە قوللىرىنى كۆكسىگە جۈپلەپ ئۆي ئىگىسىگە سالام بېرىشتى. ④ سەل، بوش، مۇرەككەپ ئەمەس: ئاددىي قارىماق. ئاددىي چاغلىماق. ئاددىي ئاتالغۇلۇق سان. * بۇ مەسىلىگە مۇنداق ئاددىي قاراشقا بولمايدۇ. * لۈكچۈن ۋاڭلىرىنى ئاددىي چاغلاشقا بولمايدۇ. ⑤ سۈپەت جەھەتتىن يېتەرلىك بولمىغان، ئانچە ياخشى ئەمەس: ئاددىي رەختتىن كىيىم كىيىۋالغان بۇ جۇۋان ئەمدى 48 ياشلارغا كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن چېچەكچاچلىرىنىڭ ئاقارغانلىقى ۋە چىرايىنىڭ سولغۇنلۇقىدىن 55 ياشلىق ئاياللاردەك كۆرۈنەتتى.

ئاددىي ئاتالغۇلۇق سان <مات> پەقەت بىرلا ئۆلچەم بىرلىكىنىڭ نامى بولغان سان. مەسىلەن: ئۈچ تونىنا. تۆت يېرىم مېتىر. بەش مو. توققۇز جىڭ.

ئاددىي ئامفىبول <گېئول> مىنېرال نامى. ئامفىبول گۇرۇپپىسىدىكى ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغان

مىنېراللارنىڭ بىر خىلى؛ خىمىيىلىك تەركىبى $Ca_2Na(Mg,Fe)_4[(Si,Al)_4O_{11}]_2(OH)_2$، كرىستاللىرى ئىنچىكە، ئۇزۇن تۈۋرۈكسىمان، توغرا كەسمىسى ئادەتتە ئالتە تەرەپلىك بولىدۇ؛ رەڭگى قارا يېشىل ۋە قوڭۇر يېشىل بولىدۇ.

ئاددىي ئاي <ئاستر> مىلادى كالېندارىدىكى ئاددىي يىلنىڭ 2 ـ ئېيى. 28 كۈن بولىدۇ.

ئاددىي ئەمگەك <س ئىق> ھېچقانداق مەخسۇس تەربىيىلەشنى تەلەپ قىلمايدىغان ۋە ئادەتتىكى ئەمگەكچىلەرنىڭ ھەممىسى قىلالايدىغان ئەمگەك؛ يەنى مۇرەككەپ ئەمگەكنىڭ ئەكسى.

ئاددىي پىروكسېنىت <گېئول> مىنېرال نامى، پىروكسېنىت گۇرۇپپىسىدىكى كۆپ ئۇچرايدىغان مىنېرال؛ خىمىيىلىك تەركىبى $Ca(Mg,Fe,Ai,Fe)[(Si,Al)_2O_6]$. كرىستاللىرى قىسقا ۋە تۈۋرۈكسىمان، توغرا كەسمىسى دېگۈدەك تەڭ سەككىز تەرەپلىك بولىدۇ. ئۇنىڭ تېگىشكەن قوش كرىستاللىقلىرى كۆپ كۆرۈلىدۇ؛ رەڭگى قارا يېشىل ۋە قوڭۇر قارا بولىدۇ.

ئاددىي تاناسىپ <مات> تەڭلىك بەلگىسىنىڭ ھەر ئىككى تەرىپى نىسبەتتىن تۈزۈلگەن تاناسىپلىق ئىپادە. مەسىلەن: $a:b=c:d$

ئاددىي تەرتىپ <قا> ئادەتتىكى بىرىنچى سوت تەرتىپىگە قارىغاندا تېخىمۇ ئاددىيراق بولغان بىر خىل سوت قىلىش شەكلى.

ئاددىي جۈملە <تىل> تولۇق ئاياغلاشقان بىر ئوي ـ پىكىرنى ئىپادىلەيدىغان، تارماق جۈملىلەرگە ئايرىغىلى بولمايدىغان جۈملە.

ئاددىي خەت زاكاز قىلىنمايدىغان، ئادەتتىكى خەت.

ئاددىي خەلق جەمئىيەت ئاھالىسىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدىغان، ئالاھىدە ئىمتىيازلىق تەبىقىدىن پەرقلىنىدىغان، ئادەتتىكى ئاۋام خەلق؛ پۇقرا.

ئاددىي زاكاز پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان، خەت ـ چەك ئىچىدىكى ئۆز ئىگىسىگە تاپشۇرۇلۇش مەسئۇلىيىتىلىكى ئانچە مۇرەككەپ بولمىغان زاكاز.

ئاددىي كەسىر <مات> سۈرەت ۋە مەخرەجلەردىنلا ئىبارەت بولغان كەسىر. مەسىلەن: $\frac{1}{5}$، $\frac{3}{7}$ قاتارلىقلار: ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلاردىن ئوخشاش مەخرەجلىك ئاددىي كەسىرلەرنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىنىڭ قانداق سېلىشتۇرۇلىدىغانلىقىنى سوراپ، ئاندىن ھەر خىل مەخرەجلىك ئاددىي كەسىرنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىنىڭ قانداق سېلىشتۇرۇلىدىغانلىقىنى ئۆگەتتى.

ئاددىي كۆز زامانىۋى كۆرۈش ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ياردىمى بولمىغان كۆز؛ ئادەمنىڭ كۆزى: كېسەل مىكروبلىرىنى ئاددىي كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ.

ئاددىي گارمونىك ھەرىكەت <فىز> بىر خىل ئاددىي تەۋرىنىش. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى ۋاقىتقا ئەگىشىپ سىنۇس قانۇنىيىتى بويىچە ئۆزگىرىشتىن ئىبارەت. مەسىلەن: پۇرژىنىنىڭ بىر بېشىغا بىر جىسىمنى ئېسىپ قويۇپ، پۇرژىنىنى تارتىپ قويۇۋەتسەك، شۇ جىسىم ئېلاستىك كۈچىنىڭ تەسىرىدە يۇقىرى ـ تۆۋەن ھەرىكەت قىلىدۇ. جىسىمنىڭ بۇ خىل ھەرىكىتى ئاددىي گارمونىك ھەرىكەت بولىدۇ.

ئاددىي گەپ ئوڭاي قىلغىلى، ئاسان ۋۇجۇدقا چىقارغىلى، قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىغان نەرسە، ئىش، مەسىلە، مەقسەت: — ئانچە قايغۇرۇپ كەتمە، بۇ ئاددىي گەپ ئىكەن، — دېدى ئۇ دوستىغا تەسەللى بېرىپ.

ئاددىي گەپ ئەمەس ① ئوڭاي ئەمەس، مۈشكۈل، تەس، قىيىن: ئۆي، بالا ـ

چاقىدىن ئايرىلىپ، يىللاپ يېزا خىزمىتى ئىشلەش ئاددىي گەپ ئەمەس. ② مۇھىم، چوڭ ئىش: بىزدەك ئادەملەر ئۈچۈن رەھبەرلىكنىڭ ئىشەنچىسى دېگەن ئاددىي گەپ ئەمەستە.

ئاددىي ماددا <خىم> باشقا ئېلېمېنتلار بىلەن بىرىكمىگەن ۋە تەبىئەت دۇنياسىدا مۇستەقىل مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ماددا. مەسىلەن: ھىدروگېن، بىروم، سىماب قاتارلىقلار.

ئاددىي ماياتنىك <فىز> يۇقىرى ئۇچى بىر جايغا تۇراقلاشتۇرۇلۇپ، تۆۋەنكى ئۇچىغا بىر تال شارچە ئېسىلغان ماياتنىك.

ئاددىي مەسىلە ① ئانچە قىيىن ئەمەس، ئاسان ھەل قىلغىلى بولىدىغان ئىش. ② <مات> ئارىفمېتىكىدىكى بىر يول بىلەن يېشىلىدىغان مەسىلە.

ئاددىي مۇقاۋا <مەت> يۇپقا قەغەزلەردىن ئىشلەنگەن مۇقاۋا: ئاددىي مۇقاۋىلىق كىتاب.

ئاددىي نوتا <مۇز> ئەرەب رەقەملىرىدىن 1، 2، 3، 4، 5، 6، 7 ۋە قوشۇمچە بەلگىلەر ئاۋاز بەلگىسى قىلىنىدىغان نوتا.

ئاددىي نىسبەت <مات> ئالدىنقى ئەزاسى بىلەن كېيىنكى ئەزاسى بىرلا سان بولغان نىسبەت. مەسىلەن: 3:7، a:b

ئاددىي ھۆكۈم <لوگ> بىرلا ھۆكۈمدىن ئىبارەت بولغان، باشقا بىر ھۆكۈمنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان ھۆكۈم.

ئاددىي ئىندۇكسىيىلىك خۇلاسە <لوگ> ئىندۇكسىيىلىك خۇلاسىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ بىرەر بەلگىنىڭ بىر خىلدىكى ئوبيېكتنىڭ كۆزگە چېلىققان بارلىق قىسمىدا تەكرار كۆرۈلۈۋەرگەنلىكىگە ھەمدە بۇ خىل ئەھۋالغا زىت ئەھۋالنىڭ تېخى ئۇچرىمىغانلىقىغا ئاساسەن، شۇ خىلدىكى ئوبيېكت توغرىسىدا ئومۇمىي يەكۈن چىقىرىلىدىغان قىسمەن ئىندۇكسىيىلىك خۇلاسە.

ئاددىي يوپۇرماق <بوت> بىر ئالقانلىق يوپۇرماق. مەسىلەن: قارا ئۆرۈك، شاپتۇل قاتارلىقلارنىڭ يوپۇرمىقى.

ئاددىي يىل <ئاستر> ئاي كالېندارى بويىچە 12-ئاي 29 كۈندە توشىدىغان يىل.

ئاددىي-ساددا ئاددىي ۋە ساددا، ھەم ئاددىي، ھەم ساددا: تۇردى ئاكا تۇرمۇشتا ئاددىي-ساددا ئۆتىدىغان ئادەم. * 10-ئاينىڭ 1-كۈنى بولىدىغان تويىمىز ئاددىي-ساددا ئۆتكۈزۈلىدۇ. تويدا سوۋغاتمۇ قوبۇل قىلىنمايدۇ.

ئاددىي-ساددىلىق ئاددىي ۋە ساددا بولغان ھالەت، مىجەز، كەيپىيات: ئۇنىڭ ئاددىي-ساددىلىق ۋە زېرەكلىكى كىشىلەر ئارىسىدا تېزلا تەسىر قوزغىدى. شۇڭا ئۇ ھاكىم بولۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، ئۇنىڭغا ھال-ئەھۋال ئېيتىپ كېلىدىغانلار كۆپەيدى.

ئاددىيلاشتۇرماق «ئاددىيلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇرژۇئازىيە دەۋرى مۇنداق بىر خۇسۇسىيەتكە ئىگە: ئۇ سىنىپىي قارىمۇقارشىلىقنى ئاددىيلاشتۇرىدۇ.

ئاددىيلاشتۇرۇلماق «ئاددىيلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھازىر خەلق ئارىسىدىكى توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراغ ئىشلىرى ئۆتكەنكىگە قارىغاندا خېلى دەرىجىدە ئاددىيلاشتۇرۇلدى.

ئاددىيلاشماق پ. ئاددىي ھالەتكە كەلمەك، ئوڭايلاشماق: نورمىلىق ئاشلىقنى سېتىۋېلىش رەسمىيىتى بۇرۇنقىدىن كۆپ ئاددىيلاشتى.

ئاددىيلىق «ئاددىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مۇئەللىم تېيىزلىقتىن چوڭقۇرلۇققا، ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە ئۆتۈشتىن ئىبارەت دەرس ئۆتۈش ئۇسۇلى بىلەن دەرس ئۆتتى.

ئادراسمان ئى <بوت> ئوغرىتىكەن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يىلتىزى توم، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، قاتلىنىپ يېرىلىدۇ، گۈلى ئاق،

غوزىسى شارسىمان بولىدۇ؛ يەر ئۈستى قىسمى ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ؛ ئۆپكىنى ياشارتىپ، يۆتەل توختىتىش ۋە نەملىكنى چىقىرىپ زەھەرنى كېسىش رولىغا ئىگە.

ئادرېس ئى [ر <فران] ① بىرەر كىشى ياكى تەشكىلات تۇرىدىغان جاينىڭ تەپسىلىي نامى: مەن شۇ چاغدا «ئۆيۈم تۆرەم مەھەللىسىدە» دەپ يالغان ئېيتماي ئۆز ئادرېسىمنى توغرا ئېيتىپ بەرگەن بولسام، ئىخلاس بۇۋى مېنى، ھېچ بولمىسا، ئانامنى ئىزدەپ تاپقان بولار ئىكەن. ② پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ئۈستىدىكى جاي ۋە شۇ نەرسىنى تاپشۇرۇۋالغۇچىنىڭ ئادرېسى يېزىلغان يېزىق: بۇنىڭدىن كېيىن خەت يازسىڭىز ياكى تېلېگرامما ئەۋەتسىڭىز تۆۋەندىكى ئادرېسقا ئەۋەتىڭ: ئۈرۈمچى غالىبىيەت يولى 18 ـ نومۇرلۇق قورۇ.

ئادۋوكات ئى [ر<لات] <قا> دەۋالاشقۇچىلارنىڭ ھاۋالىسى ياكى سوت مەھكىمىسىنىڭ بەلگىلىشى بىلەن قانۇنىي ھالدا دەۋالاشقۇچىلارغا ھەمكارلىشىپ شىكايەت قىلىدىغان ياكى باشقا قانۇنىي ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان مەخسۇس خادىم: ئەيىبلىگۈچى باتۇرجاننىڭ جىنايەتلىرىنى يېپىدىن يېڭىنىسىگىچە قالدۇرماي ئوقۇپ ئۆتتى. ئادۋوكات يۇسۇپجان بولسا ئەيىبلىگۈچىنىڭ كەلتۈرگەن پاكىتلىرىنىڭ خېلى بىر قىسمىنىڭ پۈت تىرەپ تۇرالمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى.

ئادۋۇكاتلىق «ئادۋوكات» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ناھىيە بازىرىدىكى يۇسۇپ دېگەن كىشى ئادۋوكاتلىققا تەكلىپ قىلىندى.

ئادېنوزىن ئى [ر] خىمىيۋى بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_{10}H_{13}O_4N_5$، ئادېنىن ئىشقارى بىلەن d نۇكلېئوزىدىن شەكىللىنىدۇ، نۇكلېئىن كىسلاتاسىدىن ھاسىل بولىدۇ، سۇدا ئېرىيدۇ، ئېرىش نۇقتىسى 229°C.

ئادېنوزىن مونوفوسفات <بىئول> ئورگانىك بىرىكمە، قىزىل قان شارچىسى، مۇسكۇل، ئېچەكقۇلاردىن ھاسىل بولىدۇ؛ ئادېنىن ئىشقارى، نۇكلېئوزا ۋە فوسفات كىسلاتانىڭ بىرىكىشىدىن شەكىللىنىدۇ ۋە ئاق رەڭلىك كرىستال ھالەتتە بولىدۇ؛ ئېرىش نۇقتىسى 197°C.

ئادىئاباتىك سۈپ [ر<گرېك] <فىز> ھەرقانداق ۋاقىتتا ئىسسىقلىق مىقدارى ئۆزگەرمەيدىغان؛ ئىسسىقلىق ئۆتكۈزمەيدىغان، ئىسسىقلىق تەسىرىگە ئۇچرىمايدىغان: ئادىئاباتىك جەريان. ئادىئاباتىك دەستىلەش.

ئادىئاباتىك جەريان <فىز> تاشقى مۇھىت بىلەن ئىسسىقلىق ئالماشتۇرۇش بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا، ماددىلار سىستېمىسى ئېلىپ بارغان تۈرلۈك فىزىكىلىق ياكى خىمىيلىك جەريانلار.

ئادىز ئى ← **ئادىزلار**.

ئادىزلار ئى <ئىرق> تۈرلەرنىڭ بىر قەبىلىسى. ئادىزلار ئەسلى ۋولگا دەرياسى ياقىلىرىدا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن، تۈركلەرگە تەۋە بولغان، كېيىنكى ۋاقىتلاردا شەرققە كۆچۈپ بېرىپ سىر ـ تاردۇشقا تەۋە بولغان.

ئادىل سۈپ [ئە] ① بىرەر تەرەپكە يان باسماي، ئادالەت، ھەققانىيەت بىلەن خالىسانە ۋە ھەققانىي ئىش قىلىدىغان، ھەققانىي يول تۇتىدىغان؛ ئىللا، توغرا: ئادىل ئادەم. ئادىل ھۆكۈمەت. * دېلىغۇل بولما، بول راۋان، دادىل، تەلەپ قىل، چارە تاپ، ئىشتا بول ئادىل. تۈز يولدا مۇدۇرۇپ، يورۇقتا تەمتىرەپ، تىنچلىقتا ئەنسىرەپ يۈرمەيدۇ ئاقىل. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئادىل بولماق بىرەر تەرەپكە يان باسماي،

ئادالەت، ھەققانىيەت بىلەن خالىسانە ۋە ھەققانىي ئىش قىلماق، توغرا يول تۇتماق: پادىشاھ ئادىل بولسا، پۇقرا مايىل بولار (ماقال). * دادام ماڭا: — ئىشتا ئادىل بولساڭ، كىشى ئالدىدا تىلىڭ تۇتۇق بولمايدۇ، — دەپ دائىم نەسىھەت قىلاتتى.

ئادىلانە رەۋ [ئە+پ] ئادىللىق بىلەن، ئادالەت يۈزىسىدىن، ھەققانىيەتكە ئاساسلىنىپ، ئادالەتلىك بولغان؛ ھەققانىي: ئالىي سوت مەھكىمىسى ئەركىننىڭ جىنايى قىلمىشلىرىغا ئادىلانە ھۆكۈم چىقاردى.

ئادىلانىلىق «ئادىلانە» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئادىلانىلىق بىلەن ئىش قىلماق.

ئادىللىق «ئادىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سەپەرقۇل پادىشاھلىقنى ئالغاندىن كېيىن، ئىككى شەھەرنى بىرلەشتۈرۈپ يۇرتنى ئادىللىق بىلەن سوراپتۇ.

ئادىم ئى. تارىس. قەدەم ھەم ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى: سارايىنىڭ ئىچى بەك سۇرلۇك، تەنتەنىلىك مۇراسىم ئۆتكۈزۈلىدىغان بۇ سارايىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 60 ئادىم، ئېنى 35 ئادىم كېلەتتى.

ئادىمەتچىلىك ← **ئادەمگەرچىلىك**: ھەرقايسى ئىشلەپچىقىرىش داۋىيلىرىدىن ئېلىپ كەلگەن سوۋغاتلار بۇنداق تويدىن نەچچىسگە يېتىدۇ. ئادىمەتچىلىك ئۈچۈن داستىخانغا چۈشكەن نەرسىلەرچۇ تېخى، خېنىمنىڭ ساندۇقلىرىغا سىغماي قالدى.

ئادىمساق ئى. [ئادەم+مىساق] ئەڭ قەدىمكى ئىنسان، ئەڭ بۇرۇنقى ئادەمزات: ھىسامىدىن داموللا بۇ كىتابىنى «قىسسەسۇل ئەنبىيا» يەنى «پەيغەمبەرلەر تەزكىرىسى» دەپ ئاتايتتى ۋە ئۇنىڭدا ئادىمساق ئاپىرىدە بولغاندىن كېيىنكى ئالەمنىڭ ھېكمەتلىك سىرلىرى تەرىپ ـ تەپسىر قىلىنغان دەپ چۈشەندۈرەتتى.

ئار I ئى [ئە] ئۆزىگە نامۇناسىپ ياكى ئەپ كۆرمىگەن ئىشتىن، نەرسىدىن خىجالەت بولۇش، ئۇيىلىش تۇيغۇسى؛ ئۇيات، نومۇس: ئۆز ئاتام مالدەك سېتىپ، قىلماقچى قەستى پۇل مېنى. پۇل ئۈچۈن ئارنى سېتىپ، قىلماقچى ئەسلى قۇل مېنى. * ياۋغا مەھكۇم بولۇپ ياشاشنى، ئار ـ ۋىجدانىم كۆرمىدى راۋا. چاك ـ چاك بولدى قەھرىمدىن يۈرەك، تاپالماستىن دەردىمگە داۋا.

ئار ئالماق نومۇس، ئۇيات دەپ قارىماق؛ نومۇس، ئۇيات دەپ ھېسابلىماق: ئار ئالمىدى خوجىسىنىڭ قىلىقىنى، ئۇيىلاپ قويدى ئاڭا گەپنىڭ سىلىقىنى.

ئار بىلمەك ← **ئار ئالماق**: ئەدەب ـ ئەخلاقنى يار قىلغىن، ئەدەبسىزلىكنى ئار بىلگىن. شۇ چاغ ھۆرمەت تاپارسەن زور، گۈزەللىكنى شوئار قىلغىن.

ئار II ئى [ر <فران<لات] مىق‌س. مېتىر سىستېمىسىدىكى 100 كۋادرات مېترغا ياكى 0.15 موغا تەڭ بولغان ئۆلچەم بىرلىكى. بىر گېكتارنىڭ يۈزدىن بىر قىسمى.

ئارا ① ئى. ئىككى نەرسە ياكى ئىككى نۇقتا ئوتتۇرىسىدىكى مۇساپە، ئارىلىق: بېخىلغا قول بىلەن يانچۇقنىڭ ئارىسى 40 كۈنلۈك (ماقال). * مېنى كۆت ئەزىزىم مەن كەتتىم يىراق، قەلبىمنىڭ يېرىمى قالدى سەن بىلەن. سەن قالدىڭ ئارىمىز بولسىمۇ يىراق، سۆيگۈمىز رىشتىسى بىرگە مەن بىلەن. ② ئى. قاتار، سەپ ئوتتۇرا: — تۇرمۇشنىڭ سىزىقىنى ئالدىن بەلگىلىۋالغىلى بولمايدىكەن، — دېدى ھەببە قاپىقىنى سۈزۈپ تۇرۇپ، — مەن ئۈچ ئوغۇل ئارىسىدا بىرلا قىز ئىدىم. * قىزىلگۈل ئارىسىدا بويۇڭنى كۆرۈپ قالدىم. ئېيتىمغانغا بولمايدۇ، مەن ساڭا كۆيۈپ قالدىم. ③ ئى. ئىككى ۋەقە، ھادىسە ياكى پەيت ئوتتۇرىسىدا ئۆتكەن ياكى ئۆتىدىغان ۋاقىت؛ پۇرسەت: ئارىدىن ئالتە ئاي ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، زۇلال ئۇنى بىرەر قېتىممۇ يوقلىمىدى. * شەرىخاننىڭ ئېسىدە قېلىشىچە، يۇقىرىدىكى ئىشلار ئىلىدا ئىنقىلاب بولۇپ ئىككى يىلدىن كېيىن يۈز بەرگەنىدى. ئارىدىن يەنە شۇنچىلىك ۋاقىت ئۆتكەندە زوردۇن ئۆز يۇرتىدا پەيدا بولۇپ قالدى. ④ ئى. كىشىلەر

ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسىۋەت؛ ئالاقە: دۆلىجاڭ بىلەن تۇرسۇن ئاخۇننىڭ ئارىسى مۇندىن ئۈچ يىل ئىلگىرى بۇزۇلغانىدى. ⑤ سۈپ. ياخشىمۇ ئەمەس، يامانمۇ ئەمەس، چوڭمۇ ئەمەس، كىچىكمۇ ئەمەس، ئېگىزمۇ ئەمەس، پەسمۇ ئەمەس؛ ئوتتۇرا هال: ئارا پاشنا. ئارا بوي. * بۈگۈن بازاردىن سېتىۋالغانماللىرىمىز ئالاھىدە مالمۇ ئەمەس، ئارا نەرسىلەر. ⑥ سۈپ. قولى بوش، قولىدا ئىش يوق؛ بىكار: ـــ مەريەم هەدە، خىزمەتىنىڭ ئارا ۋاقىتلىرىدا يېڭى كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇپ بېرىڭ. مۇنداق كىتابلار مەندە بار، ـــ دەپ مەسلىھەت بەردى ئايتۇرسۇن. ⑦ تىر. 1) باش كېلىشتىكى ئايرىم ئىسىملارنىڭ كەينىگە تىركىلىپ كېلىپ «ئارىسىدا، ئارالىق» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: پاشايىم بار، ئازادەم بار جاهان ئارا سەنئىتىمنىڭ ئاۋازىنى قىلدى ياڭراق. باغ ئارا سەيلە قىلىشتىن مەڭگۇ ئەلا كەشپىيات، ئاتىغىن ئۆمرۈڭنى پەنگە مەنىلىك ئۆتسۇن هايات. 2) باش كېلىشتىكى ئايرىم ئىسىملارغا تىركىلىپ كېلىپ، «ئوتتۇرىسىدا» دېگەن مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: كىممۇ بىلمىسۇن بۇ ئۆيدە شۇ كۈن، ئەر ـ خوتۇن ئارا بولغان تاپىنى.

ئارا ئاي ـــ> زۇلقەدە.

ئارا بولماق قول بوشىماق، بىكار قالماق؛ بېسىق، ئالدىراش ئەمەس: يېقىندا قولىمىزدىكى ئىشلار ئاخىرلىشىپ بىرئاز ئارا بولۇپ قالدۇق. شۇڭا بۇ ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ ئۆزلىرىنى يوقلاپ كەلدۇق. * ئۇ بۇغدايىنى تۈگمەن ئارا بولۇپ قالسا، تارتىپ قويماقچى.

ئارا بوي ئېگىزمۇ ئەمەس، پاكارمۇ ئەمەس، ئوتتۇرا بوي: هەجەر بۇۋى ئاق سېمىز، ئۇستىخانلىق ئارا بوي، مېھماندوست ئايال بولۇپ، هال ئوقىتى ۋە تۇرمۇشى ئوبدان ئىدى. * بۇ يىگىت كۇچا كۆرپىسىدىن قارا قۇلاقچا كىيىۋالغان، قارا قاش، يۇملاق يۈز، يۈزىدە قارا سەپكۈنى بار، بۇغداي ئۆڭلۈك، ئارا بوي ئىدى.

ئارا بۇلۇڭ <مات> ئىككى تۈز سىزىق ياكى ئەگرى سىزىق ئارىسىدىكى بۇلۇڭ.

ئارا تام ئىككى هويلا ياكى ئىككى ئۆينى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان تام: باغچىنىڭ بىر يېقىدا كوچىغا تۇتاشقان تام، يەنە بىر يېقىدا قوشنا هويلىنى ئايرىپ تۇرغان تام بار، بۇ ئارا تامنى يېپىلىپ ئۆسۈپ كەتكەن بۆرىگۈل پۈتۈنلەي قاپلىۋالغانىدى.

ئارا تام قوشنا ئارىسى تام بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان قوشنا؛ يېقىن قوشنا: ئۇ بىزگە ئارا تام قوشنا بولىدۇ. * بايا مەن بۇ يەردىن چىقىپ كېتىۋاتقان بىر جانابىنى كۆردۈم، ئۇ مەن بىلەن بىر مېھمانخانىدا، يەنە كېلىپ ئارا تام قوشنا ئۆيدە تۇرىدىغان بىر بوۋاي....

ئارا تۇرماق تاقابىل تۇرماق، ساقلاپ قالماق؛ قوغدىماق، مۇھاپىزەت قىلماق: ـــ ئۇنىڭ مېڭىشلىرىغا كېچە ـ كۈندۈز ياكى ئىسسىق ـ سوغۇق ئارا تۇرالمايدۇ، ـــ دېدى ئابلىز ئۇستامنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ تۇرغان ئۇستام. * يىگىت بالىنىڭ قولىدىن مەھكەم تۇتقىنىچە توپىقا شۇڭغۇپ كىردى ـ دە، بالىنى بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرۈپ: ـ شۇنچىۋالا ئادەمنىڭ جېنىغا ئارا تۇرغان مۇشۇ بالا ئەمەسمۇ؟! ـــ دېدى ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ.

ئارا جاغدا قوناق چىلگە قوناقنىڭ بىر خىلى، بالدۇر پىشىدىغان چىلگە قوناق بىلەن كېيىن پىشىدىغان چىلگە قوناقنىڭ ئوتتۇرىسىدا پىشىدىغان قوناق: بۇغداي ئېگىزىغا ئارا جاغدا قوناقمۇ تېرىلدى.

ئارا سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز قىلغاندا تىل ئېغىز بوشلۇقىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان سوزۇق تاۋۇش.

ئارا شال مايىسى چىلگە شالدىن كېيىنرەك كۆچۈرۈلىدىغان، ئۆسۈش ۋە پىشىش مەۋسۇمى چىلگە شالدىن كېيىنرەك بولىدىغان شال.

ئارا قاپىيە <ئەد> غەزەل شەكلىدە يېزىلغان

شېئىرلارنىڭ دەسلەپكى ئىككى مىسراسى قاپىيىداش بولۇپ، قالغانلىرىنىڭ مىسرا ئاتلاپ، دەسلەپكى ئىككى مىسرا بىلەن قاپىيىداش بولۇپ كېلىشى.

ئارا قەۋەت <گېئول> يەر شارى ئىچكى تۈزۈلمىسىنىڭ يەر مەركىزىدىن يەر پوستىغىچە بولغان 2900 كىلومېتر ئارىلىقتىكى قەۋىتى.

ئارا لېچىنكا <زوئول> چېكەتكە، چېرىيپاشكا قاتارلىق تولۇق شەكىل ئۆزگەرتمەيدىغان ھاشاراتلارنىڭ تۇخۇمىدىن چىقىپ، تېخى قانات چىقارمىغان مەزگىلىدىكى لېچىنكىسى، شەكلى يېتىشكەنلىرىنىڭكىگە ئوخشايدۇ. لېكىن، تېنى كىچىك، كۆپىيىش ئورگانلىرىنىڭ يېتىلىشى تولۇق بولمايدۇ.

ئارا ئوچۇق ① ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى ھېساب-كىتاب، ئېلىم-بېرىم تۈگىگەن؛ مۇناسىۋەت ئۈزۈلگەن: — ئىككىمىزنىڭ ئارىسى ئوچۇق، ئۇنىڭ پۇلىنى مەن ئاللىقاچان تۆلىۋەتكەن، — دېدى ئۇ كىدەيگەن ھالدا. * — بولدى قىلىڭ! — دېدىم مەن قولۇمنى سىلكىپ، — ئۇنداق بولسا ھازىردىن باشلاپ ئارىمىز ئوچۇق. ② ئارىدىكى چۈشىنىشمەسلىك، ئاداۋەت تۈگىگەن: — ئوبدان قىزىم، — دەپ داۋام قىلدى تىللاخان، — بىزدە، «نەسىھەت ئاچچىق، مېۋىسى تاتلىق» دېگەن گەپ بار. مەن ئانا، سەن بالا، ئىككىمىزنىڭ ئارىسىنىڭ ئوچۇق بولغىنى ياخشى.

ئارا ئوچۇق بولماق ① ئارىدىكى ھېساب-كىتاب، ئېلىم-بېرىم تۈگىمەك؛ مۇناسىۋەت ئۈزۈلمەك: ئۇلار ئۇزاق تارتىشتى، قايتىپ كەتكۈسى كەلمىدى: — بەگ بىلەن بۈگۈن ئارىمىز ئوچۇق بولدى، بېشىمىزغا كەلگەننى كۆرىمىز — دېيىشتى. ② ئارىدىكى چۈشىنىشمەسلىك، ئاداۋەت تۈگىمەك.

ئارا ئۆتەڭ ئىككى ئۆتەڭ ئارىلىقىدىكى ۋاقىتلىق توختىلىدىغان جاي؛ چۈشكۈن.

ئارا يول ① مۇساپىنىڭ ئوتتۇرىسى، يولنىڭ يېرىمى: ئۆيگە قايتىشتا ئارا يولغا كەلگەندە، قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەتتى. ② ئوڭ ۋە سول تەرەپتىكى يولنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى يول: ئارا يول بىلەن كەلمەك.

ئارا يولدا قالماق قىلىنماقچى ياكى بېجىرىلمەكچى بولغان بىرەر ئىش يېرىملىشىپ ياكى ئاخىرلاشماي تۇرۇپلا توختاپ قالماق: بۇ ئىش بۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ ئېلىپ بېرىلغان، لېكىن ئارا يولدا قالغانىدى.

ئارىدىن سۆز ئۆتمەك ←— **ئارىدىن گەپ ئۆتمەك**.

ئارىدىن قارا مۈشۈك ئۆتمەك غەيرىي بىرى ئىككى ئوتتۇرىدا بولار-بولماس گەپ-سۆز پەيدا قىلىپ، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماق: — ئۇ ۋاقىتتا، — دېدى زەينەپ، — ئارىمىزدىن قارا مۈشۈك ئۆتۈپ قالغانىدى. شۇڭا تازا ئەپ ئۆتەلمىدۇق. ھازىر مۇناسىۋىتىمىز ناھايىتى ياخشى.

ئارىدىن قىل ئۆتمەيدۇ ←— **ئارىغا قىل سىغمايدۇ**: — ئامىنە بىلەن ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدىن قىل ئۆتمەيدىغان بولۇپ قالغانمىز، — دېدى ھۆرنىگۈل.

ئارىدىن گەپ ئۆتمەك ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىگە قاتتىق تېگىدىغان، كۆڭۈلسىز گەپلەر بولۇنماق: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئازراق گەپ ئۆتۈپ قالدى.

ئارىغا ئادەم قويماق ←— **ئارىغا كىشى قويماق**: بىز بۇ ئىش توغرۇلۇق ئالىبۇرۇن ئارىغا ئادەم قويغانىدۇق.

ئارىغا ئالماق ① ئەتراپىنى ئورىماق، قورشىماق: شۇنىڭ بىلەن كارۋانلار ئۇنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ ۋە ئۇنى ئارىغا ئېلىپ تۇرۇپتۇ. * ئۇبۇلقاسىم ئۇستا ئۇن چىقمايلا ئورنىدىن تۇرۇپ بېشىنى چايقىغىنىچە ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدى. ياشلار شەۋكەتنى ئارىغا ئېلىۋېلىپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى.

② ئۆز ئىچىگە، ئۆز سىپىگە قوشماق، قېتىغا ئالماق: بۇنداق بىر ئادەمنى يېزا مۆتىۋەرلىرى ئارىغا ئېلىش مۇمكىنمۇ؟ ئۇلارنىڭ پايدا-زىيىنى بىردەك ئەمەس ۋە ھېس-تۇيغۇلىرى، مەقسەتلىرىمۇ ئوخشاش ئەمەس تۇرسا.

ئارىغا تىكەن ئۈنمەك ئوتتۇرىدا دۈشمەن پەيدا بولماق، دۈشمەن ئارىلاشماق: ئۇنىڭ مۇئامىلىسى باشقىچە بولۇپ قالدى. ئەھۋالدىن قارىغاندا ئارىمىزغا تىكەن ئۈنگەندەك قىلىدۇ. * كۈچۈك كەلدى ھېسابىسىزكىم، رەشك ئەتكەنگە تىغ ئۇردۇڭ، ئارىغا ئۈنسە تىكەنلەر قىلىچتا تارمار ئەتتىڭ.

ئارىغا چۈشمەك ← ئارىغا كىرمەك: جېڭىسا ئەملدارىنىڭ جېنى چىقىپ تاپانچىنىڭ سېپى بىلەن ئۇرۇشقا قول كۆتۈرۈۋىدى، ياسىن خوجا ئارىغا چۈشتى. * شۇنى دېمەمسەن، قىزىم. ئەگەر داداڭ راستىنلا ئۇرغۇدەك بولسا ئۆزەم ئارىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭغا يول قويمايمەن.

ئارىغا سوغۇقچىلىق چۈشمەك ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت يىرىكلەشمەك، ئاداۋەت يۈز بەرمەك: ئۇلارنىڭ ئارىسىغا سوغۇقچىلىق چۈشۈپ تەييار بولغان توي ئىشلىرىمۇ بۇزۇلۇپ كەتتى.

ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماق ئىككى تەرەپ مۇناسىۋىتىنى يىرىكلەشتۈرمەك، ئاداۋەت پەيدا قىلماق، بۆلگۈنچىلىك قىلماق: بۇ گەپنى ئوقۇپ خەتنى يوتقانىنىڭ ئۈستىگە قويدۇم: «ئېقىمىز كېلىشەلمەيۋاتامدۇ ياكى بىراۋ ئارىمىزغا سوغۇقچىلىق سېلىۋاتامدۇ؟» مانا بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىش، جاۋاب بەرگەندىمۇ ئېنىق جاۋاب بېرىش لازىم ئىدى.

ئارىغا شامال كىرمەيدۇ ← ئارىغا قىل سىغمايدۇ: ئىككىمىزنىڭ مۇناسىۋىتىنىڭ ئارىسىغا شامال كىرمەيدۇ.

ئارىغا قاتماق ئۆز ئىچىگە ئالماق، ئۆز سىپىگە قوشماق: — ئۇنداقتا ئاراڭلارغا مېنى قېتىۋالامسىلەر؟ — قېتىۋېلىشقۇ ئاسان، — دېدى ئاكام مۇرەمنى يېنىككىنە تۇتۇپ، — سەن ئۇكام، بىلىمگە ھۆرمەت قىلىشىڭ كېرەك.

ئارىغا قىچا چاچماق ئارىغا سوغۇقچىلىق سالماق، ئاداۋەت پەيدا قىلماق: — بۆرە ئاكا، مەن سىلىدىن پاكار، بېرىپ ئۇلار ئارىسىغا قىچا چاچاي، جېدەللەشسۇن، بىر-بىرىنى چاقاي، — دەپتۇ تۈلكە ئەقىل كۆرسىتىپ.

ئارىغا قىستۇرۇلماق باشقىلارنىڭ گېپىگە، سۆھبىتىگە ياكى ئىشىغا ئارىلىشىۋالماق: سەمەت سەن ئارىغا قىستۇرۇلماي تۇر، بىز ئۆزىمىز باشلىغان ئىشنى ئۆزىمىز ئاياغلاشتۇرىمىز.

ئارىغا قىل سىغمايدۇ ئىنتايىن يېقىن، بەكمۇ يېقىن، ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ (دوست، ئاغىنىدارچىلىق ھەققىدە): دولقۇن بىلەن ئەزىز ئارىسىغا قىل سىغمايدىغان دوستلاردىن ئىدى.

ئارىغا كىرمەك كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇنازىرە، تالاش-تارتىش، ئۇرۇش-جېدەل ۋە باشقا ئىختىلاپلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن شۇ ئىشقا ئارىلاشماق: ئاخىرى مەھەللە جامائەتلىرىنىڭ ئارىغا كىرىشى بىلەن بۇ ئۇرۇش-تالاشلار تەسلىكتە ئاياغلاشتى. * غالىب بىر قولى بىلەن ئوقتەك قان كەتكەن بۇرنىنى تۇتۇپ، شىمىنىڭ يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى ئېلىپ بولغۇچە، يەنە بىر مۇشت كېلىپ قاپىقىغا تەگدى ۋە پەقەت شۇ چاغدىلا بىرنەچچەيلەن «بولدى، بولدى» دەپ ئارىغا كىردى.

ئارىغا كىشى قويماق ئىككى تەرەپ ۋە ئىككى شەخسنى كېلىشتۈرۈش ياكى ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىشلارنى بېجىرىش ئۈچۈن، ئۈچىنچى بىر كىشىنى ۋاستىچى قىلماق، ئەۋەتمەك: ئۇنىڭ ئۈستىگە ئاپامۇ ئارىغا كىشى قويۇپ: — گەپ قىلىڭلار، ئاۋۇ «سۇلتان بېگىم» غادىيىپ يۈرۈۋەرمىسۇن، بىرەرىنى تېپىپتىمۇ ياكى تاپىمىزمىكەن؟... — دەپ بېشىمنى ئاغرىتقىلى تۇردى.

ئارىمىزدا قالسۇن ئىككى ئوتتۇرىدىكى گەپ-سۆز ۋە باشقا ئىشلارنىڭ باشقىلارغا ئاڭلىنىپ، بىلىنىپ قالماسلىقى توغرىسىدا

ئىشلىتىلىدۇ: بۇ گەپ ۋاقتى كەلگىچە ئىككىمىزنىڭ ئارىسىدا قالسۇن، ھېچكىمگە تىنمايلى، ۋاقتى كەلگەندە ھېچكىم توسالمايدۇ.

ئارىنى بۇزماق كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرماق، ئارىغا سوغۇقچىلىق چۈشۈرمەك، ئاداۋەت سالماق: لۈتپۇللا بولسا، ئۇنىڭغا كۆپ خەتلەرنى يازدى. جاۋاب كەلمىگىنىگە ئۇنىڭ ئىچى تىت ـ تىت بولاتتى. بۇنىڭدا زادى نېمە سىر بار، يا قوشنا ۋاتتا قالغان زۇلپىيە ئارىنى بۇزدىمۇ؟

ئارىنى ئوچۇق قىلماق ① ئارىدىكى ئېلىم ـ بېرىم، ھېساب ـ كىتابنى تۈگەتمەك؛ مۇناسىۋەتنى ئۈزمەك: دادا، ئەكبەر ئاكام تېخى بىزنىڭكىگە سىېنىڭ بىلەن سۆزلەشكىلى كەلمەكچى. سەن يامان ئادەملەردىن قانچىلىك بۇرۇن ئارىنى ئوچۇق قىلساڭ شۇنچە ياخشى جۇمۇ! * سەن قەشقەرگە ماڭغان كۈنىنىڭ ئەتىسى بىز مەخسۇت بەگ بىلەن ئارىنى ئوچۇق قىلدۇق. ② ئارىدىكى چۈشىنىشمەسلىك ياكى ئاداۋەتنى تۈگەتمەك، يەشمەك: ــ ئارىنى ئوچۇق قىلاي دېسەڭ، ئالدى بىلەن سەن گەپ قىلىشىڭ، ئۇنىڭ بىلەن ئوبدان سىردىشىپ ئەھۋالنى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈشۈڭ كېرەك، ــ دېدى ئۇ ماڭا مەسلىھەت بېرىپ.

ئارىنى ئۈزمەك مۇناسىۋەتنى، ئالاقىنى توختاتماق: بۈگۈن شائىر مۇنازىرىدە بوش كەلمىدى. ھېكىم بىلەن گۈلبوستان، لۈتپۇللا بىلەن گۈلباھارنىڭ ئارىسىنى ئۈزۈشتىن باشقا چارە يوقلۇقىنى بىلدى.

ئارا (ئا:را) ئى. دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان، تۆمۈر ھەم ياغاچتىن ياسالغان چىشلىق سايمان: ئۈچ چىشلىق (ئىلىسكىلىك) ئارا. بەش چىشلىق ئارا. * ھاشىم شۇجى قولىدىكى ئارىنى تاشلاپ، دادۇي ئىشخانىسى ئالدىغا كەلگەندە ئۆتكەن كۈنى ئۇچراشقان ھېلىقى موماي تۇراتتى.

ئاراتۇر ئى [ر <لات] يېزت ــ> **ناتىق:** لېنىن، ماۋدۇن قاتارلىق مۇنەۋۋەر ئىنقىلابىي يازغۇچىلار يېڭى پەلسەپە، يېڭى ئەدەبىيات ۋە يېڭى ئىدېئولوگىيىنىڭ ئاراتۇر، لېكتور ۋە رولچىلىرى ئىدى.

ئارا-تۇرا ــ> **ئارا-سىرە.**

ئاراتۇرلۇق ئى .يېزت ــ> **ناتىقلىق.**

ئاراچ ئى. ئىككى نەرسە ئوتتۇرىسىدىكى بوشلۇق؛ چاك، كاۋاك، يېرىق: ئازراق سامان بىلەن كاكىل لاي ئېتىپتۇ ۋە تامنىڭ ئاراچلىرىنى سۇۋاپتۇ، ئۇنىڭدىن كېيىن سۇغا سالغانكەن، سىېۋەتتە لىپمۇلىپ سۇ توختاپتۇ. * ئۇلار ئوتتۇنىڭ ياخشىراق كۆيۈشى ئۈچۈن چوك ـ چوك ئاراچ قالدۇرۇپ، تىزىپ سىناپ باقماقچى بولۇشتى.

ئاراچلىق سۈپ. ئارىچى بار: ئاراچلىق تام. ئاراچلىق سېۋەت. ئاراچلىق ئىشىك.

ئاراز ئى [ئە] بىراۋنى ئەيىبلەپ، كۆدرەت ساقلاپ، گەپلەشمەي يۈرۈش ھالىتى: تونۇش ـ بىلىشلەرنى كۆرگەندە دىلىم يۇمشاپ، ئۇلارنى باغرىمغا باسقۇم كېلىدۇ، ھەتتا ئاراز بولۇپ قالغانلار بىلەنمۇ خۇش چىراي ئۇچراشتىم.

ئارازلاشتۇرماق پ. «ئارازلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىككى ئوتتۇرىدا گەپ توشۇپ كىشىلەرنى ئارازلاشتۇرۇش پەسكەشلىك بولىدۇ.

ئارازلاشماق پ. ئۆچەكەشمەك، زىتلاشماق: ئۇنىڭ ئانىسى مېنىڭ ئۆگەي ئانام بىلەن ئارازلىشىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا بىزنىڭ ھويلىدىن كۆچۈپ چىقىپ كەتتى. * ئۇلار قانداقلا ئىشتا بولمىسۇن، ئەرلىرى بىلەن گاھ يوشۇرۇن، گاھ ئاشكارا ئارازلىشىپ يۈرىدۇ.

ئارازلىق «ئاراز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىزنىڭ ئارىمىزغا كىملەر ئارازلىق سالغانلىقىنى كۆپچىلىك يېقىندا بىلىدۇ. شۇ چاغدا سونۇرمۇ، ئاينۇرمۇ قاتتىق پۇشايمان قىلىدۇ.

ئارا-سىرە رەۋ. گاھ ـ گاھ، بەزى ـ بەزى، ئاندا ـ ساندا، بىرە ـ بىرە: ئۇ ئارا ـ سىرە تامىقىنى چاكىلدىتىپ قوياتتى.

ئاراش (توغرىسى: ئاراچ) ــ> **ئاراچ.**

ئاراگونىت ئى[ر] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىلىك تەركىبى $CaCO_3$، ئۇ رومبىلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستاللىرى كۆپىنچە تۈۋرۈكسىمان ۋە يىڭنىسىمان بولىدۇ، ئادەتتە ئاق سېرىق ياكى ئاق رەڭلەردە ئۇچرايدۇ، ئەينەككە ئوخشاش پارقىرايدۇ. قاتتىقلىق دەرىجىسى 3.5 — 4. سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 2.9 — 3. ئوتتۇرا ئاجرىشىشچانلىققا ئىگە.

ئارا-گۈرجەك ئارا ھەم گۈرجەك، ئارا-گۈرجەك قاتارلىق سايمانلار: ئۇلار ئارا-گۈرجەكلىرىنى ئېلىپ، خامانغا كەتتى.

ئارا-گۈرجەك قولتۇقلاپ قالماق تەبىئىي ئاپەت ۋە باشقا ھەر خىل سەۋەبلەردىن ھوسۇل ۋاقتىدا دېھقان تۈزۈكرەك ھوسۇلغا ئىگە بولالماي قالماق: كونا جەمئىيەتتە يىل بويى جاپا چېكىپ يەرگە ئىشلىگەن ئورتاقچى دېھقان پومېشچىكنىڭ ئۈلۈشى ۋە تۈرلۈك ئالۋان-ياساقلارنى تۆلەپ ئۆزى كۆپىنچە ئارا-گۈرجەك قولتۇقلاپ قالاتتى.

ئارال ئى<جۇغ> دېڭىز-ئوكيانلار ياكى تەبىئىي كۆل ۋە دەريالاردىكى ئەتراپى سۇ بىلەن ئورالغان قۇرۇقلۇق: ئورمان ئىچىسى مېنى كۆرۈپ قىلىپ، ئارالدىن ئۆتكۈزۈپ قويدى. * كېيىك ئۇرغاچى توز بىلەن ئۇنىڭ جۈپتىنى ئۆزلىرى ئۆسكەن ئارالنى تاشلاپ باشقا يەرگە كۆچۈش پىكرىدىن قايتۇرۇپتۇ.

ئاراللار يايى <جۇغ> قىتئەلەر ياقىلىرىدىكى يايسىمان ئورۇنلاشقان تاقىم ئاراللار. ئاساسەن غەربىي تىنچ ئوكيان ياقىلىرىدىكى كۆپۈنكىلىكى ئوكيان تەرەپكە قاراپ ئورۇنلاشقان تاقىم ئاراللارنى كۆرسىتىدۇ.

ئارام ئى [پ] ① ھاردۇق، دەم: ئارام ئالماق. ئارام بەرمەك. * پالتا چۈشكۈچە كۆتەك ئارام ئېلىپتۇ (ماقال). * قۇددۇس ئەتە يەكشەنبە بولۇشىغا قارىماي، يېتىپ ئۇخلىشى، كۆتۈپ تۇرغان مۇھىم ئىشلار ئۈچۈن ئارام ئېلىشى زۆرۈر ئىدى. ② جان، تەن راھىتى؛ دەم ئېلىشتىن، تىنچلىقتىن، خاتىرجەملىكتىن كېلىدىغان راھەت، ھۇزۇر: لېكىن ئانا يالغۇز قىزىنىڭ ئالىقانلىرىدىن جېنىغا ئارام سىزىدۇ. * كۆكلەم باغرىم كەل، سېغىندىم سېنى، يېشىل قوينۇڭغا تارتىۋال مېنى. قۇشلىرىڭنىڭ سايرىشى ئارامى جانىنىڭ، سۇلىرىڭنىڭ شارقىرىشى ھەرىكىتى تەنىنىڭ. ③ كۆچمە. ئايىلىش، ساقلىنىش: مېۋە-چېۋە ئاشلىققا ئارام بېرىدۇ. * مامۇت ئەتىياز مەشۇرنىڭ كاۋىسىنى ئېلىۋېتىپ: — بوپتۇ ئۇكا، بۇ ھېچ بولمىغاندا، نانغا ئارام، — دېدى.

ئارام ئالماق ① دەم ئالماق، ھاردۇق چىقارماق: بىز تۆمەن بويىغا يېتىپ كېلىپ، بىر بوستانلىققا جاي راسلاپ، ئالماسىنىڭ ئاندىسىنى ئورۇنلاشتۇردۇق-دە، ئۆزىمىزمۇ بىرپەس ئولتۇرۇپ ئارام ئالدۇق. ② راھەتلەنمەك، ھۇزۇرلانماق: توختا، توختا، يەنە بىرنى ساندۇقتەمسەنىيا؟! ئەجەب خۇش ياققىلى تۇردىغۇ. بىلىم خېلىلا ئارام ئېلىپ قالدى.

ئارام بەرمەك ① دەم ئالدۇرماق، ھاردۇق چىقارتماق: ئەقلىسىز باش پۇتقا ئارام بەرمەس (ماقال). * كاساپەت ئېتىزنىڭ قىرلىرى بوش ئىكەن، تەرەپ-تەرەپتىن تېشىپ كېتىپ، زادى ئارام بەرمەيۋاتاتتى. ② خاتىرجەم قىلماق، تىنچلاندۇرماق: ياتاقتا قايتقاندىن كېيىن، بۈگۈنكى ئۇچرىشىشتىن مېڭەمدە پەيدا بولغان بىر پىكىر ماڭا زادى ئارام بەرمىدى. * ئەمدى ئۇنىڭغا بىر پىكىر ھېچ ئارام بەرمەيدۇ. ③ راھەت، ھۇزۇر بېغىشلىماق: بىز ئىشىكىمىزنىڭ ئالدىغا كەلگىنىمىزدە، بۇ ئۆيدىن كىشىگە ئارام بەرگۈچى ناخشا-ساز ئاڭلاندى. ئۆيىمىزگە كىرىش بىلەن جىمىپ قالدى. * ئەمدى كۆڭۈلگە ئارام بەرگۈدەك چىرايلىق ناخشا ئېيتىش مۇمكىنمۇ، يوق؟

ئارام تاپماق ① دەم ئالماق، ھاردۇق چىقارماق: ئۇ پۇتىنى پاتقاقتا تىقىپ تۇرۇپ: — باياتىن تالغان پۇتۇم تازا ئارام تاپتى. قېنى تۇرسۇن ئاكا، تېز چۈشۈڭ، ھاردۇق چىقىرىدى-

كەن، — دېدى. ② **خاتىرجەم بولماق، تىنچلانماق:** ئەگەر قازىنىڭ قولىدىن كەلسە موللانىيازنى ئىككى ئېزىقىغا ئېلىپ چاينىۋەتكۈدەك تسە، كۆڭلى ئارام تاپاتتى. * ئۇ: — پەرھات، جېنىم ساۋاقدىشىم قويۇۋېتىڭ، ماڭا يەرنىڭ ئۈستىدىن ئاستى ياخشى. بۈگۈن ئاخشام جېنىمنى ئارام تاپقۇزاي، — دەپ يۇلقۇناتتى. ③ **راھەتلەنمەك، ھۇزۇرلانماق:** ئادىتى شۇ، ھەر كەچلىكى يانغىنىدا، مۇزدەك سۇدىن ئارام تاپار قىزنىڭ يۈزى، لېكىن ماڭا ئارام بەرمەس شۇنىدىن بۇيان، زىناقلىرى گۈلدەك كۈلگەن «ئورمان قىزى».

ئارامبەخش سۈپ [پ] ئارام بېرىدىغان؛ **راھەت، ھۇزۇر ۋە ئاسايىشلىق بېغىشلايدىغان:** ياتاقتا ئارامبەخش تاغ ھاۋاسى ئېقىپ كىردى. * كەچنىڭ نەم، پاكىز، ئارامبەخش ھاۋاسى تەنگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى.

ئارامچىلىق «ئارام» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كىشىلەرنىڭ كۆڭلى بىرەر نەرسىدىن ئازار يېگەندە، قىزىق بىرەر چاقچاق ئاڭلىسا، كۆڭلىدىكى غەشلىك كۆتۈرۈلۈپ، ئۆزىنىڭ دەرد — ئەلەمىنى ئۇنتۇپ، كۆلكە ئىچىدە ئۆز كۆڭلىگە ئارامچىلىق تاپىدۇ. * سادىرغا «ئۇھ» دېگۈدەك ئارامچىلىق ئاخىر نېسىپ بولدى. ئۇنىڭ ھېچبىر داغدۇغا، ھەشەمەتسىز ئۆتكۈزگەن ئاخىرقى سىنىقى مۇۋەپپەقىيەت قازاندى.

ئارامخۇدا رەۋ [ئارام+خۇدا] **خاتىرجەم، تىنچ:** ئىنسان بىر كۈن بولسىمۇ كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرۈشنى، ئارامخۇدا ياشاشنى خالايدۇ. * مەن تېخى ئارامخۇدا بولغانىدا، سېنى بىر ئىزدەپ بارماقچىمۇ بولۇۋىدىم، مانا ئەمدى ئاسماندىن چۈشكەندەكلا ئۇچراپ قالدىڭ. * ئەر كىشى تۆشۈككە ئارىلاشسا سۈپۈرسىدا ئۇن قالدۇ، ئۆي مۈشۈككە ئارامخۇدا كۈن قالدۇ. * ئۇزاق — ئۇزاقلارغا سوزۇلغان دالادىكى جىمجىتلىق مېنىڭ قەلبىمنى ئالاھىدە شېئىردىي بەخت ۋە ئارامخۇدا مەنزىل ئىچىگە باشلاپ كىرەتتى.

ئارامخۇش سۈپ [ئارام+خۇش] **راھەت، ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، خۇش ۋاقىت قىلىدىغان:** جانان جامىدا ئەي ساقىي، ئارامخۇش مەينى بەرگەيسىز، يارانلار بىرلە سازەندە مەيىن ئىچمەك خۇمارىم بار.

ئارامسىز سۈپ. ئارامى يوق، ناتىنچ، بىئارام: يېقىندىن بېرى ئىشلىرىمىز ئالدىراش بولۇپ، بىرقانچە ھەپتىدىن بېرى ئارامسىز ئۆتتۇق. * قاش قارايدى، ئاي بۇلۇتلار كەينىدە، چوڭ يول بىلەن كېلەر بىزنىڭ ئەخمەتجان. قانچە كۈنلەر ئۆتتى بۇندا ئارامسىز، ياۋلار بىلەن ئۇ ئېلىشتى تىكىپ جان.

ئارامسىزلانماق پ. بىئارام بولماق، **خاتىرجەمسىزلەنمەك، بىتاقەت بولماق:** جىگلى بىر قىزىرىپ، بىر بوزىرىپ، خۇددى مىختا ئولتۇرغاندەك ئارامسىزلىنىپ، ھە دەپ ئىككى تەرەپكە تولغىناتتى. * ئۇ ئۆزىنىڭ بېشىغا كەلگەن ئىشلاردىن ۋە غەم — قايغۇدىن كۆڭلى ئارامسىزلىنىپ يىغلاپتۇ.

ئارامسىزلىق «ئارامسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ چىرايىدىن قانداقتۇر بىر خىل ئارامسىزلىق بىلىنىپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭدىن بۇنىڭ سەۋەبىنى سوراپ باقماقچى بولدۇم، لېكىن يالتىيىپ قالدىم.

ئارامگاھ ئى [پ] كىشىلەر دەم ئالىدىغان، **راھەتلىنىدىغان جاي:** ئارمانسىز ئاشىق — مەشۇقلارنىڭ ئارامگاھلىرى خارابىلىككە ئايلانماقتا...

ئارامگاھلىق ئى. ئارام ئالىدىغان ئورۇن؛ **جاي:** تاجاۋۇزچىلار دەريا ساھىلىدىكى گۈزەل چىمەنزارلىقلار بىلەن ئارامگاھلىقلارنى گۆرىستانلىققا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

ئاراملىق «ئارام» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — سىزنىڭ نەزىرىڭىزدە مەن قانچىلىك ئادەم ئىدىم، — ماھىرە بېشىنى كۆتۈرمەي يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلىدى، — كىتابىڭىزنى ئوقۇۋېرىڭ. ئۇ سىزگە بەخت، ئاراملىق بېغىشلايدۇ.

ئاران رەۋ ① **زور قىيىنچىلىق بىلەن، كۆپ مۇشەققەتتە، تەستە:** ئۇلار سەيلىك يەرنى ئەر — خوتۇن ئىككىسى ناھايىتى كۈچىنىپ ئىشلەپ،

ئىككى كۈن دېگەندە ئاران تىرىشقا تەييار قىلالىدى. * ئۇ سىمىزلىكتىن ئىغىرلىشىپ كەتكەن بەدىنىنى ئاران باشقۇرۇپ، يوغان خاپان كاللىسىنى يەرگە ساڭگىلاتقان پېتى يىغىن تۈگىگىچە ئاران چىدىدى. ② سەل ـ پەل، بىلىنەر ـ بىلىنمەس: ــ باھار...باھار، ــ دېدى ئانا ئاران ئاڭلانغۇدەك بوش ئاۋاز بىلەن پىچىرلاپ. ③ پەقەت، بارى، يالغۇز: توقىقۇز ھۇرۇن ھەپتىسىگە ئاران بىر ئېگەر ياسىسا، ئۇ ئۆزى يالغۇز توققۇز ئېگەر ياساپتۇ، شۇڭا ئىشى كۈندىن ـ كۈنگە ئېقىش تېپىپ، تۇرمۇشى تەدرىجىي ياخشىلىنىپتۇ. * ھە، ئانداق بولسا، سىز بۇ يەرگە مەندىن كونا ئىكەنسىز. مېنىڭ بۇ يەرگە كەلگىنىمگە ئاران بىر ئايدىن ئاشتى.

ئاران بالالقتا ⟵ **مىڭبىر تەسلىكتە:** ماۋۇ بىزنىڭ ئەكرەم نوچىنىڭ گەپىنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەنمەي، مېنى تازا ماختاپ پو ئاتقىنىنى دېمەمسىز، ئاران بالالقتا گەپنى باشقا ياققا بۇراپ كەتتۇق.

ئاران دېگەندە ناھايىتى تەسلىكتە، مىڭبىر جاپادا: مەن جېنىمنىڭ بارىچە ئۇنى قىستىدىم. ئىككى سائەت ئۇنىڭ ئالدىدا تىزلىنىپ، يېلىنىپ يالۋۇردۇم. ئاندىن ئۇ ئاران دېگەندە ئۆزىنىڭ ئون مىڭ سوم قەرز بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتتى. * سىزدىن يوشۇرمايمەن، ئاران دېگەندە 60 نومۇر ئېلىپ ئۇتۇۋاتىمەن.

ئارەستە سۈپ [پ] يېزت. سەرەمجانلاشتۇرۇلغان، تەرتىپلىك، بېزەلگەن: ھەممە ياق ئارەستە قىلىنغان، كىشىلەر بايرام كىيىملىرىنى كىيگەن، داغدۇغىلىق مەنزىرە كۆز ئالدىمدا گەۋدىلەندى.

ئارەستە قىلماق سەرەمجانلاشتۇرماق، رەتكە سالماق، تەرتىپكە سالماق: ئۇ لەشكەرلەرنى باشلاپ، تۈزلەڭلىك تەرەپكە ئۆتۈپ سەپ ئارەستە قىلدى. چوڭ ـ كىچىك ئاتامانلار ئاتلىنىپ نىشان تۇغ ئاستىدا قارار تاپتى.

ئارپا ئى <بوت> ① **باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك،** يوپۇرمىقى كەڭ ھەم يېپىسمان بولىدۇ، دېنىنىڭ شاكىلىدا ئۇزۇن قىلتىرىقى بولىدۇ. ئۇ بىر خىل ئاشلىق زىرائىتى بولۇپ ئۇندۇرمىسىدىن پىۋا ۋە ئارپا شېكىرى ئىشلەشكە بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

ئارپىسىنى خام ئورماق يامانلىق قىلماق، (كۆپىنچە يوقلۇق، سوراق مەنىلىرىدە قوللىنىلىدۇ): ئۇ قوشنىسىغا دېۋەيلەپ كەلگىنىچە: ــ بالامنى بىكاردىن ـ بىكار ئۇرۇپ ئارام بەرمەيسەن، ئارپاڭنى خام ئورۇدۇقمۇ؟ ــ دەپ سۆزلەپ كەتتى. * ئۇ دائىم مۇشۇنداق، ھە دېسىلا تەنقىدلەپ ئارام بەرمەيۋاتىدۇ. ئارپىسىنى خام ئورۇمغانتۇققۇ ئۇ خۇنسىنىڭ.

ئارپىبەدىيان ئى [ئارپا+بەدىيان] <بوت> ① كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۆسۈملۈك تېنىدىن كۈچلۈك پۇراق چىقىپ تۇرىدۇ؛ غولى تىك، ئۈستى شاخلىنىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۈچ ـ تۆت قېتىم قايتىلىنىپ، پەيسىمان يېرىلىدۇ؛ گۈلى مورەككەپ كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ؛ ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ② مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.

ئارپىبەدىيان چېيى ئارپىبەدىيان بىلەن دەملەنگەن چاي: قېنىق دەملەنگەن ئارپىبەدىيان چېيىنىڭ ئۆتكۈر ھىدى گۈپۈلدەپ دىماغلارغا ئۇرۇلدى.

ئارپىبەدىيانلىق ئى. ئارپىبەدىيان ئۆسىدىغان جاي، ئارپىبەدىيان تېرىلغان يەر.

ئارپىخان ئى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، شەكلى ئارپىغا ئوخشاپ كېتىدۇ، يوپۇرمىقى سەل ئۇزۇن، گۈلى كىچىك باشاقسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ باشىقى تۈۋەنگە ساڭگىلىغان ھالەتتە ئۆسىدۇ، رەڭگى يېشىل كېلىدۇ؛ چارۋىچىلىقتا يەم ـ خەشەك

قىلىندۇ.

ئارپىلىق ئى. ئارپا تېرىلغان يەر، ئارپا بار جاي: ئۇ دادىسىنى ئىزدەپ ئارپىلىققا قاراپ يۈگۈردى. * خالتىنى ياتاقتا تاشلىدىم ـ دە، خەتلەرنى ئېلىپ ئارپىلىققا ـــ يالغۇز يەرگە قاراپ يۈگۈردۈم.

ئارتتۇرماق I «ئارتماقI» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارتتۇرماق II «ئارتماقII» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارتتۇرۇلماق I «ئارتتۇرماقI» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتتۇرۇلماق II «ئارتتۇرماقII» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتقۇزماق I «ئارتماقI» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

ئارتقۇزماق II «ئارتماقII» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارتقۇزۇلماق I «ئارتقۇزماقI» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتقۇزۇلماق II «ئارتقۇزماقII» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئارتقىمال ئى ← **بوختاق.**

ئارتماق I پ ① كۆپەيمەك، ئاشماق: باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوتتۇرا سىنىپلىرىدىن بولۇپمۇ 4 ـ سىنىپتىن باشلاپ، بالىلارنىڭ ئىگىلىگەن بىلىمى يىلدىن ـ يىلغا ئارتىپ بارىدۇ. * ئوقۇپ، ئۆلگىنىپ ئۆستى يېشىمۇ، ئوقۇشتىن بىلگىنى ئارتتى ئۇنىڭكى. مەكتەپتىن خوشلىشىش پەيتى يەتكەندە، ئاشۇ خالىڭ كۆڭلىنى تارتتى ئۇنىڭكى. ② كۆچمە. كۆچەيمەك، ئۆرلىمەك، ئۆسمەك: چۆمۈپ چەكسىز شادلىق قوينىغا، ئۆز يۇرتىغا ماڭدى ئۇ قايتىپ. تاغ ـ داۋانلار قالغانچە كېيىن، خۇشاللىقى باراتتى ئارتىپ. ③ مەلۇم بىر چېگرا، مىقدار ياكى چەكتىن ئاشماق، ئۆتمەك: بۇ باھا ئەسلىي باھاسىدىن ئون پىرسەنت ئارتىپ كېتىپتۇ.

ئارتماق II پ ① يۈكنى ترانسپورت ۋاسىتىسىنىڭ ئۈستىگە، ئېگىگە جايلاشتۇرماق، يۈكلىمەك: سىنىمىغان ئاتقا يۈك ئارتما (ماقال). * كەتتى يارىم يىراققا، ئاللە ئېشەككە يۈك ئارتىپ، ئۆمرۈم شۇنداق ئۆتەرمۇ، يارنىڭ دەردىنى تارتىپ. ② كۆچمە. زىممىسىگە يۈكلىمەك، بويىنىغا قويماق، تاڭماق: ۋەزىپىنى ئارتماق. مەسئۇلىيەتنى ئارتماق. * شۆھرىتىڭ ـــ شانىڭ ئۈچۈن بوغدانى سەن ئارتساڭ ماڭا. دەس تۇرۇپ قەددىمنى پۈكمەي، مەنزىلىڭگە كۆتۈرەي. ③ دۆڭگىمەك، ئىتتىرىپ قويماق: قاراپ تۇرۇپ ئۆزى قىلغان ئىشنى باشقا ئادەمگە ئارتىپ قويسا بولامدۇ؟

ئارتۇچ ئى <بوت> ← **ئارچا:** باققاندى قويندا تەۋرىتىپ سېنى، ئارتۇچىنىڭ غولىدا ياسالغان بۆشۈك.

ئارتۇق ① رەۋ. بەلگىلىك مىقداردىن، ساندىن ئوشۇق؛ زىيادە، كۆپ: ئارتۇق ئۇخلىساڭ ئاچ قالىسەن (ماقال). * 25 سانى بەشتىن بەش ھەسسە ئارتۇق. * يۈسۈپ خاس ھاجىپ جاپالىق ئەمگەك قىلىپ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان 13 مىڭ مىسرادىن ئارتۇق ئۆلمەس داستاننى يېزىپ قالدۇرغان. * ئادالەت دوختۇرخانىدا بىر ئايدىن ئارتۇق ياتتى. ② سۈپ. ئېھتىياجدىن، نورمىدىن ئاشقان، ئوشۇق: يېنىڭدا ئارتۇق پۇلۇڭ بولسا بەش كوي بېرىپ تۇرامسەن؟ * دېھقانلار دۆلەتكە سېتىپ بېرىپ بولغاندىن كېيىنكى ئارتۇق ئاشلىق، ئارتۇق چارۋىلارنى بازارغا ئەكىرىپ ساتسا بولىدۇ. ③ سۈپ (چىقىش كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن) ئەزىز، ياخشى، ئەۋزەل، ئەلا دېگەن سىلىشتۇرۇش مەنىسىدە كېلىدۇ: قىزدىن ئارتۇق جۇۋان بار، ئاتتىن ئارتۇق غۇنان بار (ماقال). * ئۇ ئەلچىلەرنى: ـــ قىزىمىزنى ھەرقايسىلىرىدىن ئارتۇق كىمگە بېرەتتۇق. قېنى ئويلىشىپ بىرنېمە دەيلى، ـــ دەپ چىرايلىق سۆز بىلەن يولغا سالدى. ④ سۈپ.

كۆچلۈك، زور، ئۈستۈن: قىلىچنىڭ كۈچىدىن قەلەمنىڭ كۈچى ئارتۇق (ماقال). * ئۇ ماڭا: — مېنىڭ بېشىمدىكى خەتەر باشقىلارنىڭكىدىن ئارتۇق ئەمەس، — دېدى. ⑤ رەۋ. بولۇپ ئۆتكەندىن، كۆرۈلگەندىن تاشقىرى، ئۇنىڭدىن ئوشۇق: ئۇ بۇ يەردە تۇرۇپ ئارتۇق گەپ قىلىشنىڭ ھېچبىر ھاجىتى قالمىغانلىقىنى چۈشەندى-دە، ئاستا چىقىپ كەتتى * ئۇ: — بەس! ئارتۇق چىدىيالمايمەن...، — دەپ ۋارقىراپ كەتتى. ⑥ سۈپ. ئارتۇقچە، بىھۇدە، ئورۇنسىز: يامائىنىڭ بىر قىلىقى ئارتۇق (ماقال). * ئۇلار: — ئارتۇق گەپنىڭ ئورنى يوق، — دەپ سۆزلىرىنى تۈگىتىشتى. ⑦ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئارتۇق كەتمەك ① چەكتىن، نورماللىقتىن ئېشىپ كەتمەك: ياش يىگىت بوۋاينىڭ سۆزلىرىدىن بىرئاز ھودۇقۇپ: — سىز مېنى ياخشى كۆرگەنلىكىڭىز ئۈچۈن ماڭا ئۆز پىكرىڭىزنى ئېيتىۋاتقىنىڭىزنى چۈشىنىمەن، لېكىن، بىرئاز ئارتۇق كەتتى، چۈنكى بۇنىڭ ۋاقتى ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى، — دېدى. ② زايە كەتمەك: — قىزىل گۈلدەك بۇ قىز پاسكىنا بەڭگىگە ئارتۇق كېتىدىغان بولدى-دە، — دېدى ئۇ ئۆكۈنگەن ھالدا.

ئارتۇقچە ① سۈپ. بەلگىلىك مىقداردىن كۆپ، ئوشۇق: ئارتۇقچە پۇل. ئارتۇقچە خىراجەت. ئارتۇقچە ۋاقىت. * شۇڭا دۈيدە باشقىلار باسقىنىدا بىر قەدەم، ئۇ باساتتى ئارتۇقچە باشقىلاردىن ئۈچ قەدەم. ② رەۋ. كېرىكىدىن، يول قويۇلۇشى مۇمكىن بولىدىغىنىدىن ئارتۇق، ھەددىدىن زىيادە: ئۇ ئارتۇقچە ھاياجانلىنىپ كەتكەنلىكتىن بولسا كېرەك، ئاۋازى تىترەيتتى. كېيىن ئۇ، «ئارتۇقچە قوپاللىق قىلىۋەتتىممۇ، قانداق» دەپ ئويلاپ، ئۈيىلىپ قالدى. ③ سۈپ. كېرەكسىز، پايدىسىز: — بۇ گەپلىرىڭىز ئارتۇقچە، — دېدى ئەكبەر ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن، — خاتا دەپ قويۇشتىن قورقۇشنىڭ نېمە ھاجىتى، قېنى، ئېيتىدىغان گەپ بولسا ئېيتىۋېرىڭ، * دۆلەت ئاخىرى ھەقىقىي تۈردە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ ۋەكىلى بولىدىغان چاغدا، ئۇ ئۆزىنى ئارتۇقچە نەرسە قىلىپ قويىدۇ.

ئارتۇقچە تويۇنغان ھور <فىز> مۇئەييەن تېمپېراتۇرا ئاستىدا، تويۇنغان ھور ئىگە بولۇشقا تېگىشلىك زىچلىق ئېشىپ كەتسمۇ، يەنىلا سۇيۇقلۇققا ئايلانمايدىغان ياكى قاتمايدىغان ھور.

ئارتۇقچىلىق ① «ئارتۇقچە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: * ياز ۋاقتى بولسىمۇ، سەپەرگە قېلىنراق كىيىم ئېلىۋېلىش ئارتۇقچىلىق قىلمايدۇ. ② ئالاھىدە تەرەپ، ئالاھىدىلىك، نەتىجە: كىشىنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى كىشىگە دە، ئۆزىگە دېمە، كىشىنىڭ كەمچىلىكىنى ئۆزىگە دە، كىشىگە دېمە (ماقال). * مېنىڭچە، دراما «سەنئەتنىڭ گۈلتاجىسى» بولغانلىقتىن، سەنئەتنىڭ باشقا تۈرلىرىنىڭ ئاساسىي ئىدىيىنى ئىپادىلەشتىكى ئارتۇقچىلىقلىرىدىن پايدىلانسا ۋە ئۇنى مۇۋاپىق قوبۇل قىلسا بولىدۇ.

ئارتۇق-كەم ئارتۇق ۋە كەم: بىزنىڭ ئىقتىسادىي مۇئامىلىمىزدە ئازدۇر-كۆپتۇر ئارتۇق-كەملىكنىڭ بولۇشى ھېچ گەپ ئەمەس.

ئارتۇقلۇق «ئارتۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: خوتۇنۇڭ ئەقىللىق بولمىسا، ساڭا تىل ئۆزىتىپ سەندىن ئارتۇقلۇق دەۋا قىلىدۇ.

ئارتۇقلۇق قىلماق كېرىكىدىن ئارتۇق دەپ ھېسابلانماق، كېرىكىدىن ئارتۇق دەپ چۈشىنىلمەك: مۇشۇ يەردە قىسقىغىنا توختىلىپ ۋاڭ ئوردىسى ۋە ئۇنىڭغا قاراشلىق باغلارنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتسەك ئارتۇقلۇق قىلماس.

ئارتېرىيە ئى [ر] <ئانات> ئوكسىگېنغا تويۇنۇپ يۈرەكتىن چىققان ساپ قاننى پۈتۈن بەدەنگە يەتكۈزىدىغان قان تومۇرلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئارتىزىيان سۈپ [ر<فران] ← **ئارتىزىيان قۇدۇق.**

ئارتىزىيان قۇدۇق <گېئول> بۇرغىلاپ كولانغان ۋە سۈيى ئېتىلىپ چىقىدىغان چوڭقۇر

قۇدۇق.

ئارتىس ئى [ر] كىنو، تىياتىر، سىرك قاتارلىق سەنئەت ئەسەرلىرىدە رول ئالغۇچى شەخس: ئاپتونوم رايونلۇق ناخشا ـ ئۇسسۇل ئانسامبلىنىڭ ئارتىسلىرى جەنۇبىي شىنجاڭغا ئويۇن قويغىلى كەتتى.

ئارتىسكا ئى [ر] ئايال ئارتىس: ئۇ ئارتىسكا بولۇشنى چىن كۆڭلىدىن ئارزۇ قىلىپ مەلۇم بىر ھەۋەسكارلار سەنئەت ئۆمىكىگە قاتنىشىپ يۈرەتتى.

ئارتىسكىلىق «ئارتىسكا» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئارتىسلىق «ئارتىس» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: — ئارتىس بولسىڭىز بولغۇدەك، ئۆتكەندە ئۇرۇمچىدىن كەلگەنلەر ئارتىسلىققا ئادەم ئىزدىگەندە نېمە ئۈچۈن ئىمتىھان بېرىپ باقمىدىڭىز؟ — دەپ كۈلگىنىچە چاقچاق قىلدى ئەلى.

ئارتىق I ئى. ئۇلاغقا ئارتىلغان يۈكنىڭ ئىككى قاپتالغا چۈشۈپ تۇرغان قىسمى: ئوتۇننى ئارتىق ئەتمەك.

ئارتىق II ئى. دەريا ۋە كۆللەر ئۈستىگە ئادەم ۋە ئۇلاغ ئۆتەلىگۈدەك دەرىجىدە توڭلىغان مۇز: ئارتىق چۈشمەك.

ئارتىق چۈشمەك ئادەم ۋە ئۇلاغنى كۆتۈرەلىگۈدەك مۇز توڭلىماق: تارىم دەرياسىغا 12 ـ ئاينىڭ ئاخىرى ئارتىق چۈشىدۇ. شۇ ۋاقىتتا ئادەم ئۆتەلەيدۇ.

ئارتىقلىق سۈپ. ئارتىلغان، يۈكلەنگەن: شاھزادە ئىمىر بىلەن مەلىكە ئاسمانغا قاراپ، بىر ھازا خۇشاللىق يېشىنى تۆككەندىن كېيىن، دالاغا قارىغانسىكەن، ئاتلار ئەسلىگە كېلىپ، كىشنەپ تۇرغۇدەك، يۈك ـ تاقلارمۇ ئارتىقلىق پېتى تۇرغۇدەك.

ئارتىلدۇرماق «ئارتىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاۋۇل ئاغىنىقا چىداپ تۇرۇپ، سىلىم يانچۇقنى بويىندىن تۇتۇپلا، بېشى ئۈستىدىن ئارتىلدۇرۇپ ئۈچ ـ تۆت قەدەم يىراققا ئېتىۋەتتى.

ئارتىلدۇرۇلماق «ئارتىلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلىنىڭ ئالدى تەرىپىدە تاغ ئالمىسى، نەشپۈت، ئاق ئۈجمىگە ئوخشاش مېۋىلىك دەرەخلەر ئۆستۈرۈلگەن، دېرىزە ئالدىدىكى بېدىشكە بولسا ئۈزۈم تاللىرى ئارتىلدۇرۇلغانىدى.

ئارتىلماق ① «ئارتماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇ بىر سىنىڭ تامدىن ئارتىلىپ باغقا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى بىلدى. * سۇ تېخىچىلا تاقاقنىڭ ئۈستىدىن ئارتىلىپ چۈشمەكتە ئىدى. ② «ئارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى؛ بۇغداي ئارتىلغان ئېشەك ئىگىسىدەكلا ئورۇق ۋە ھالسىز بولۇپ، ئۇلاردىن 50 قەدەمچە ئارقىدا قالغانىدى. * ئائىلىنىڭ پۈتۈن ئېغىر يۈكى: تۆگمەنگە بېرىش، ئوتۇن ـ ياغاچنىڭ غېمىنى قىلىش ئىشلىرىمۇ ئاشۇ بىچارە ئايالنىڭ يەلكىسىگە ئارتىلدى.

ئارتىلىشماق «ئارتىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىراۋنىڭ شەپىسىنى ئاڭلىدى ـ دە، باغنىڭ ئارقا تېمىدىن ئارتىلىشىپ، ئالدى ـ كەينىگە قارىماي بەدەر قېچىشتى.

ئارتىم ئى ← **ئارتىق I.**

ئارچا I ئى <بوت> ئارچا ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، ئېگىز ئۆسىدۇ، كىچىك شاخلىرى تۈز، تۆۋەنگە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ؛ يوپۇرمىقى تەڭگىچە شەكلىدە بولۇپ مېۋىسى شارسىمان، ياغىچى پۇراقلىق ھەم بەك چىڭ بولىدۇ؛ قۇرۇلۇشقا ماتېرىيال قىلىنىدۇ.

ئارچا ئائىلىسى <بوت> يالىڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر تىپىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چاتقاللار ئائىلىسى.

ئارچا II ئى. دىئال. قېتىقنى قايناتقاندىن ھاسىل بولىدىغان ئويۇتما.

ئارچىزار ئى. ئارچا كۆپ ئۆسكەن يەر: قويۇق، كۆپكۆك ئارچىزارنىڭ ئىچىدە، ئۇ ئىزدە-

گەن مېۋە ئۆسمىش باراقسان.

ئارچىزارلىق «ئارچىزار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ جىرا ئىچى قويۇق ئارچىزارلىق ۋە تېۋىلغىلىق ئىدى.

ئارخائىزم ئى [ر<گرېك] كونىرىغان، ئىستېمالدىن قالغان سۆز، ئىبارە ياكى گراماتىكىلىق فورما: سۆز ئېلىش پرىنسىپىدا ئارخائىزملار ئېلىنمايدۇ دەپ بەلگىلەنگەن.

ئارخىتېكتور ئى [ر] <بىن> بىناكارلىق ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى لايىھىلىگۈچى ۋە قۇرغۇچى مۇتەخەسسىس، ئىنژېنېر: ئارخىتېكتور بولسا ئۇ، بىنا قۇرسا جايلارغا، بولسا ياخشى ئىنژېنېر، سۇ چىقارسا سايلارغا.

ئارخىلوگ (توغرىسى: ئارخېئولوگ) ← **ئارخېئولوگ**

ئارخىلوگىيە (توغرىسى: ئارخېئولوگىيە) ← **ئارخېئولوگىيە.**

ئارخېئولوگ ئى [ر<گرېك] ئارخېئولوگىيە بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس: خارابە ئىزلىرى باشلانغان جايدا، تۇراتتى بىر چېدىر — دەم ئېلىش ئۆيى. نەچچە كۈن قۇملۇقلار باغرىنى چارلاپ، قېزىشنى باشلاپتۇ ئارخېئولوگ دۆيى.

ئارخېئولوگىيە ئى [ر<گرېك] قېزىۋېلىنغان ياكى قەدىمدىن ساقلىنىپ قالغان يادىكارلىقلار ۋە ئىزلارغا ئاساسەن، دەۋرلەر تارىخىنى، يەنى خەلقلەرنىڭ تارىخي ئۆتمۈشىنى، تۇرمۇش ۋە مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئارخېئولوگىيىلىك سۈپ. ئارخېئولوگىيىگە ئائىت، ئارخېئولوگىيىگە تەئەللۇق: گېزىتكە ئارخېئولوگىيىلىك ئاتالغۇلار ھەققىدە بىرنەچچە ماقالە بېسىلدى.

ئارخىپ ئى [ر<لات] بىرەر ئىدارە، تەشكىلات ۋە شەخسلەرنىڭ ئىش-پائالىيىتى ۋە ئومۇمىي ئەھۋالىغا ئالاقىدار بولغان، تۈرگە ئايرىلىپ ۋە سىستېمىلاشتۇرۇلۇپ ساقلىنىدىغان ھۆججەت، خەت-چەك ۋە فوتو سۈرەت قاتارلىق ماتېرىياللار: رازۋېتكا ئەمەلدارى قاسىم ئاستا ئورنىدىن تۇردى-دە، ئارخىپ ئىچىدىن لۇتپۇللا بىلەن گۇلباھار ئوتتۇرىسىدا يېزىشقان خەتلەرنى سۇغۇرۇۋېلىپ سىنچىلاپ قاراشقا باشلىدى.

ئارخىپ بۆلۈمى ھەر خىل ئارخىپلار ساقلىنىدىغان ئۆي، بۆلۈم، ئىشخانا.

ئارخىپ تۇرغۇزماق ئىدارە، تەشكىلات ۋە شەخسلەرنىڭ ئىش-پائالىيىتى ۋە ئومۇمىي ئەھۋالىغا ئائىت ھۆججەت، خەت-چەك ۋە فوتو سۈرەت قاتارلىق ماتېرىياللارنى رەتلەپ، سىستېمىلاشتۇرۇپ ئەنگە ئېلىپ ساقلىماق.

ئارخىپلاشتۇرماق پ. ← **ئارخىپ تۇرغۇزماق.**

ئارخىپلاشتۇرۇلماق «ئارخىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېنىڭ قولۇمدا تېخى يېقىندا جىددىي ئۆپكە تۇبېركۇليوز كېسىلى بىلەن ئۆلۈپ كەتكەن ياشانغان بىر ئادەمنىڭ ئارخىپلاشتۇرۇلغان رېنتگېن رەسىمى بار ئىدى.

ئارداق سۈپ. دىئال. ئېچىغان، سېسىغان، بۇزۇلغان: ئارداق قوغۇن.

ئاردىماق پ. دىئال ① ئېچىماق، سېسىماق، بۇزۇلماق. ② ئېچىشماق، تارلىقى كەلمەك.

ئارزالڭ ئى. ھاراق ئىشلىگەندە ئېچىتىلغان نەرسىدىن قېلىپ قالغان قالدۇق.

ئارزۇ ئى [پ] دىلدىكى ئىستەك؛ ئۈمىد، ئىنتىلىش، ھەۋەس: بىر ئارزۇ ئون ئارزۇنى تۇغىدۇ (ماقال). * ياش-ئۆسمۈرلەردە بىلىم ئىزدەش ئارزۇسى كۈچلۈك بولىدۇ. * تۇرسۇن ئاخۇننىڭ كۆڭلىدە يېڭى-يېڭى ئارزۇلار بىخلاندى.

ئارزۇ قىلماق ئۈمىد قىلماق، ئۈمىدلەنمەك، ئىنتىلمەك: ئۇ شەھەر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ،

دادىسىدىن ئۈچ ئايلىق رۇخسەت سورىدى. * ئۇ ئازادلىقتىن بۇرۇنقى 10–12 يىل ئىچىدە بىر ئاتقا ئىگە بولۇشنى قانچە ئارزۇ قىلسىمۇ، مەقسىتىگە يېتەلمەي، باشقىلارنىڭ ئېتى بىلەن ئوغلاق تارتىشقا قاتنىشىپ يۈردى.

ئارزۇ-ئارمان دىلدىكى ئارزۇ ۋە ئارمانلار: ئالەم ئارزۇ-ئارمان قۇچىقىدا ياشنايدۇ. * نۇرغۇن ئۇيغۇر قىز-يىگىتلىرى بۇ ناخشىلار بىلەن ئۆزلىرىنىڭ مۇراد-مەقسەتلىرىنى، ئارزۇ-ئارمانلىرىنى ئىپادىلىگەن.

ئارزۇ-تەلەپ دىلدىكى ئارزۇ ۋە تەلەپلەر: ئەزەم ئاكا يېڭى جەمئىيەتتە ئۆسۈپ يېتىلگەن رەھبەرىي كادىر، لېكىن ئۇ تۇرمۇشنىڭ كۈندىن-كۈنگە يېڭىلىنىۋاتقانلىقىنى، ياشلارنىڭمۇ ئۆزىگە لايىق ئارزۇ-تەلەپلىرى بارلىقىنى نېمىشقىمۇ چۈشەنمەيدىغاندۇ.

ئارزۇ-تىلەك دىلدىكى ئارزۇ ۋە تىلەكلەر: ئۇ ئۆزىنىڭ ئارزۇ-تىلەكلىرىنى خەتكە ئېنىق قىلىپ يازدى. * ئۇ ئادەمنى بىرىنچى قېتىم كۆرگەندە، ئۆزىدە پەيدا بولغان ئارزۇ-تىلەكلەرنىڭ بىكار ئەمەسلىكىگە ئىشەندى، ئۆزىنىڭ خاتالاشمىغانلىقىغا يەنە خۇشال بولدى.

ئارزۇ-خىيال ئارزۇ ۋە شۇ ئارزۇ ھەققىدە قىلغان خىياللار، ئويلىنىشلار: بىر جۈپ ياش كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئارزۇ-خىياللىرى ئۈستىدە ئۇزاق مۇڭداشتى. * داغدۇغىلىق سۆزلەردىن كۆرە، كۈندىلىك تۇرمۇشۇم، شېرىن ئارزۇ-خىياللىرىم توغرىسىدا يازاي. بۇنداق خەت ماڭىمۇ، ساڭىمۇ ياقىدۇ.

ئارزۇلۇق سۈپ ① كۆپتىن بېرى ئارزۇلاپ كەلگەن، ئارزۇلاپ كۈتۈلگەن؛ كۆڭۈلدىكى: ئاتا-ئانا ئارزۇلۇق يالغۇز قىزىنى ئۆز جانلىرىدىنمۇ ئارتۇق كۆرەتتى. * ئۇ ئاتا-ئانىسىنىڭ بىردىنبىر ئارزۇلۇق بالىسى بولۇپ، ئۇلار ئوغلىنى ئۆزلىرىنىڭ جېنى، كۆز قارىچۇقى دەپ بىلەتتى. (2) ئارزۇلار بىلەن تولۇپ تاشقان، ئارزۇسى بار: ئارزۇلۇق دۇنيا. * باغقا كىردىم گۈل ئۈزەي دەپ، گۈل سۈيى گۈلگە تامۇر. ئارزۇلۇقنىڭ ئارزۇسى يارنى كۆرگەندە قانۇر.

ئارزۇلىماق پ ① ئارزۇ قىلماق، ئۈمىد قىلماق: بازاردا بار گەپنى ئېيتساق، قارلىق تاغنىڭ سۈيىنى كىم خالىمايدىكەن، بۇنى بىز ئەمەس، نەچچە ئەۋلاد كىشىلەر ئارزۇ قىلىشقان. ھەتتا بۆشۈكتىكى كىچىك بالىلارمۇ ئۇنى ئارزۇلايدۇ. ② ياخشى كۆرمەك، ئامراق بولماق، ھەۋىسى كەلمەك: يىگىتنىڭ بېشىدا چىمەن دوپپا، ئۇچىسىدا ھازىرقى يىگىتلەر ئارزۇلاپ كىيىدىغان خۇرۇم چاپان بار ئىدى. ③ ئاسىرىماق، پەپىلىمەك، ئەركىلەتمەك: مايسەم كىچىكىدىنلا ئۇماق، ئەقىللىق بالا بولۇپ ئۆستى. زورىخانمۇ ئۇنى ئارزۇلاپ، سۈنىڭ سۈزۈكىنى، ئاشنىڭ قويۇقىنى بېرىپ، قولىدىن چۈشۈرمەي چوڭ قىلدى. * ئاتام مېنى، ئانام مېنى نېمىشقا ئارزۇلاپتىكەن، بۇ كۈنلەرگە قالارىمنى باشتا ئويلىماپتىكەن.

ئارزۇمەن سۈپ [پ] ئارزۇ قىلغۇچى، ئىستىگۈچى؛ ئىنتىزار: مەن خېلىدىن بېرى ئۇنى بىر كۆرۈشكە ئارزۇمەن بولۇپ يۈرەتتىم.

ئارزۇ-نىيەت دىلدىكى ئارزۇ، نىيەت ۋە مەقسەتلەر: ئۇ مەندىن: — دەسلەپكى ئارزۇ-نىيەتلىرىڭىزنى تۇيۇقسىز ئۆزگەرتىۋېتىشكە نېمە مەجبۇر قىلدى؟ — دەپ سورىدى.

ئارزۇ-ھەۋەس دىلدىكى شېرىن ئارزۇ، ئىستەك ۋە ھەۋەسلەر: ھەر خىل ئادەمدە ھەر خىل ئارزۇ-ھەۋەس بولىدۇ. * ياقۇپجاننىڭمۇ ئۆز ئالدىغا ئارزۇ-ھەۋىسى، تۇرمۇشقا قارىشى بار. * ئىنساننىڭ زىننىتى، گۈلى ئەخلاقتۇر، مەنىلىك ياشاشنىڭ يولى ئەخلاقتۇر. پەس ئارزۇ-ھەۋەسنى قىلمىغىن خىيال، ھاياتنىڭ مۇستەھكەم ئۇلى ئەخلاقتۇر.

ئارزۇ-ئۈمىد دىلدىكى ئارزۇ ۋە ئۈمىد، ئىستەكلەر: سەن ئۇلارنى ھەربىر ئويلىغىنىڭدا ئۇلارنىڭ ئارزۇ-ئۈمىدلىرى، ئوتلۇق تىلەكلىرى ساڭا كۈچ ۋە دەرمان بېغىشلاپ، ئالدىڭدا پارلاق تاڭ ئېتىۋاتقاندەك يورۇقلۇق سېزىسەن.

ئارزۇ-ئىستەك دىلدىكى ئارزۇ ۋە ئىستەك-

لەر: شۇ چاغدىكى رېئاللىق — فېئودال پومېشچىكلار-نىڭ خەلققە سالغان زۇلمى، ئەمگەكچى خەلقنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرى، قايغۇ - ھەسرەتلىرى، ئارزۇ - ئىستەكلىرى ۋە ھۇرلۇك ئۈچۈن ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى ئۇنىڭ قەلبىدە كۈچلۈك نەپرەت ۋە مۇھەببەت تۇيغۇسىنى ئويغاتقانىدى.

ئارسفېنامىن ئى [ئىنگ] <خىم> بىر خىل ئورگانىك بىرىكمە دورا، مولېكۇلا فورمۇلىسى $-As=As\cdot(NH_2\cdot HCl)-C_6H_3OH$ ئۇ سۇس $OH\cdot C_6H_3-(NH_2\cdot HCl)$ سېرىق رەڭلىك پاراشوك بولۇپ، ئېرىتمىسى تەييارلانغاندىن كېيىن، ئالكاگول، سىفىلىس ۋە قايتىلانما كېزىك قاتارلىق كېسەللەرنى داۋالاشتا ئوكۇل ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

ئارسلان ئى ① مۇشۇكسىمانلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان، بەھەيۋەت، سۈت ئەمگۈچى يىرتقۇچ ھايۋان، شىر: ئارسلان بالىسى ئارسلان بولىدۇ (ماقال). ② كۆچمە. باتۇر، قەيسەر، زەبەردەست، قورقماس، دۆيۈرەك: تۇغۇلدۇم، «ئارسلان بول» دەپ ئانام سۆيگەن پېشانەمگە، سىلىپ زەڭ ھەر سۆزۇم، قەلبىم، مجەز - خۇلقۇم، ئىپادەمگە. ③ ئەرلەر ئىسمى.

ئارسېن ئى [ر <لات] <خىم> ← **مىشياك.**

ئارسىز سۈپ. ئار - نومۇسنى يوقاتقان، ئۇيالمايدىغان، نومۇس قىلمايدىغان، ئۇياتسىز: ئەر ئارسىز بولماس، يىگىت يارسىز بولماس (ماقال). * رەپىق ئاكا ئۇنىڭ ئارسىز يۈزىگە تۈكۈرۈشكە ئاللىقاچان ھازىرلانغان بولسىمۇ، تېخى ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ نېمە بىلەن تۈگەيدىغانلىكىنى بىلىش ئۈچۈن غەزىپىنى زورىغا يۇتتى.

ئارسىزلىق «ئارسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ھەرقانچە چىرايلىق بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئارسىزلىق ۋە بەتقىلىقلىرى كىشىنى تولىمۇ سەسكەندۈرەتتى. * كەڭ ئاۋامنى دەسسەپ قىلىپ پەلەمپەي، ئۆرلىشىدۇ ئارسىزلىقى تۇپەيلى. بىر ئۆزىگە ئوزۇق ۋە نان تاپىدۇ، مىليونلارنىڭ نانسىزلىقى تۇپەيلى.

ئارغامچا ئى. پاختا، يۇڭ، چىگە ۋە ھەر خىل سۈنئىي تالالارنى ئېشىش ئارقىلىق ياسىلىدىغان توم تانا، ئارقان: يۇڭ ئارغامچا. چۇپۇر ئارغامچا. * يىلاندىن قورقۇپ كەتكەن كىشى ئارغامچىدىنمۇ قورقىدۇ (ماقال).

ئارغامچا بويى ئارغامچا ئۇزۇنلۇقىدا كېلىدىغان، ئارغامچا ئۇزۇنلۇقىغا تەڭ ئېگىزلىك: كۈن ئارغامچا بويى كۆتۈرۈلۈپ مەلىكىنىڭ كۆزى راۋاقتىن يولغا تىكىلىپ تۇرغاندا، يىگىت ئىككى ئىنىسى بىلەن سارايۋەننى ئەگەشتۈرۈپ سىزغان رەسىم ۋە گۈللىرىنى كۆتۈرۈپ يېتىپ كېلىپتۇ. * قۇدۇقنىڭ تىرەنلىكى ئىككى ئارغامچا بويى كېلەر.

ئارغامچا تارتىماق ← **ئارغامچا توسماق.**

ئارغامچا تارتىشىش <تەن> بىر خىل تەنتەربىيە مۇسابىقىسى، ئادەم سانى ئوخشاش بولغان ئىككى كاماندىنىڭ ئەزالىرى، ئارغامچىنىڭ ئىككى تەرىپىنى تۇتۇپ كۈچەپ تارتىشىپ، ئارغامچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بەلگىنى چېگرا سىزىق ئىچىگە سۆرەپ كىرسە غەلبە قىلىدۇ.

ئارغامچا توسماق توي كۈنى قىزنى كۆچۈرۈپ ماڭغان يولنى ئارغامچا تارتىپ توسماق، تورسىماق.

ئارغامچا سەكرەش <تەن> بىر خىل بالىلار ئويۇنى ياكى تەنتەربىيە ھەرىكىتى. ئارغامچىنىڭ ئىككى ئۇچىدىن تۇتۇپ ۋە ئۇنى چەمبەر شەكلىدە چۆگىلىتىپ، يەرگە يېقىنلاشقاندا سەكرەپ ئۆتۈپ ئوينايدۇ.

ئارغامچا شوتا <بىن> ئۇزۇن ئىككى ئارغامچا ئوتتۇرىسىغا ئوخشاش ئۇزۇنلۇقتىكى بالداقچىلارنى تېڭىش ئارقىلىق ئىشلەنگەن شوتا.

ئارغامچىغا يامىشىپ چىقىش <تەن> ئېسىقلىق ئارغامچىغا يامىشىپ چىقىدىغان ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە پائالىيىتى. ئۇ ئادەتتە

ئىككى خىل بولىدۇ: بىرى، پۇت ـ قولىنى تەڭ ئىشلىتىپ يامىشىش، يەنە بىرى قول بىلەنلا يامىشىش.

ئارغامچىنى ئۇزۇن قويۇۋەتمەك بىرەر كىشىنىڭ ئورۇنسىز، ئەخلاقسىز، بەتقىلىقلىق يامان ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە مەلۇم ۋاقىت يول قويماق، پۇرسەت بەرمەك.

ئارغامچىنى ئۈزىدىغان قائىدە ـ يوسۇن، ۋەزىيەت بىلەن ھېسابلاشماي، دىگىنىنى شارتىنىدە قىلىپ قويىدىغان، بۆسمىچى: ئۇمۇ خۇددى دادىسىدەك ئارغامچىنى ئۈزىدىغانلارنىڭ بىرى.

ئارغامچا ـ توقۇناق ئارغامچا ۋە ئارغامچا ئۇچىغا بېكىتىلىدىغان ئىلمەك ياغاچ ھەم شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: ئۇ ھەر كۈنى ئۆز ئادىتى بويىچە تاغار، قاپ، ئارغامچا ـ توقۇناق ـ لىرىنى ئېلىپ كوچىغا چىقىدىكەن.

ئارغۇ ئى. ← **ئارغۇلار.**

ئارغۇچە سۈپ. ئارغۇلارغا خاس، ئارغۇلارغا ئوخشاش: ئارغۇچە ئادەت. ئارغۇچە كىيىم.

ئارغۇلار ئى <ئىرق> ئۇيغۇرلارنىڭ XI ئەسىردىكى قەبىلىلىرىنىڭ بىرى.

ئارغۇن سۈپ <زوئول> قوتاز بىلەن يەرلىك ياكى باشقا نەسىللىك كالىلارنى چېتىشتۇرۇش ئارقىلىق كېلىپ چىققان 1 ـ ئەۋلاد شالغۇت. ئۇنى قوتازغا قارىغاندا ئاسان كۆندۈرگىلى بولىدۇ. ئۇ كالىغا قارىغاندا كۈچلۈك، سۈت مىقدارى كۆپ ھەم ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرىدۇ، چىشىلىرىنى كالا ـ ياكى قوتازغا چېتىشتۇرسا، ئەۋلاد قالىدۇ ـ رىدۇ، ئەركەكلىرىنىڭ كۆپىيىش قابىلىيىتى بولمايدۇ.

ئارغۇنلاشتۇرماق «ئارغۇنلاشماق» پېئىلى ـ نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارغۇنلاشماق پ. ئازماق، نەسلى ئۆزگەر ـ مەك: ئۇنىڭ بېقىۋاتقانلىرىنىڭ ھەممىسى ئارغۇنلاشقان كالىلار.

ئارغىماق ئى. ئالاھىدە نەسىللىك چاپقۇر ئات: ئۇچ ئارغىماق قوشۇلغان پوچىتا ھارۋىسى كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپلا غايىب بولدى. * ئۇنىڭ تېز ـ تېز كۆتۈرۈلۈۋاتقان تۇياقلىرىنىڭ يەرگە تېگىۋات ـ قان ـ تەگمەيۋاتقانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. شوخ چۆل شامىلى ئارغىماقنىڭ يالى ۋە قۇيرۇقىنى ئۇچۇرۇپ ئوينىتاتتى.

ئارفا ئى [ر <نېم] <مۇز> ← **چىلتار.**

ئارقا ئى ① گەۋدىنىڭ قورساققا نىسبەتەن كەينى تەرىپى: ئارقىسىنى قىلماق، قولىنى ئار ـ قىسىغا تۇتماق. ② نەرسىلەرنىڭ كەينى قىسمى؛ يۈزىگە، ئالدى تەرەپكە قارىمۇقارشى بولغان قىسمى، تەتۈرى: سۈرەتنىڭ ئارقىسى. * ئۇ تامنىڭ ئارقىسىغا چاپلانغان خەتنى ئاستا سويۇ ـ ۋالدى. ③ تۆت پۇتلۇق ھايۋانلارغا نىسبەتەن باش ۋە كۆكسىنىڭ كەينى تەرىپى: ئاتنىڭ ئالدى پۇتى ئىششىق بولسا، ئارقا پۇتىغا تەسىر قىلىپ، مېڭىشى بۇزۇلىدۇ. ④ كەينىدە قالغان، بېسىپ ئۆتۈلگەن يول؛ ئادەم ياكى نەرسە كەلگەن تەرەپ، ھەرىكەت يۆنەلگەن تەرەپ ـ نىڭ ئەكسى: ئۇ يېرىم يولغا كەلگەندە، كۆڭلىدە بىر نەرسە يالت قىلىپ كەچتى ـ دە، ئىككىلىنىپ تۇرمايلا دەرھال ئارقىغا قايتتى. * ئوتتۇنچى يول ـ ۋاسىنى كۆرۈپلا، پالتىنىمۇ ئالماي ئارقىسىغا قاراپ بەدەر قاچتى. ⑤ كۆچمە. ئۆزى يوق يەر؛ ئۆزى يوق پەيت: ئارقىسىدىن كۈلمەك. ئار ـ قىسىدىن گەپ قىلماق. * ئارقامىدىن دېگەنلەر ــ تېزىكىمنى يېگەنلەر (ماقال). ⑥ III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسىدىن كېيىن ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى ئۇلىنىپ كېلىپ تىركەلمە ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ: بىزنىڭ بۇگۈنكى كۈنىمىز نۇرغۇن كۈرەشلەر ئارقىسىدا مەيدانغا كەلگەن.

ئارقا بەل ئارقا مۇرىنىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمىدىن ئىنچىكە بەلگىچە بولغان ئارىلىق.

ئارقا بوي كىيىمنىڭ ئارقا تەرەپتىكى
بويى.

ئارقا پەش كىيىمنىڭ ئارقا تەرەپتىكى پېشى.

ئارقا پۇت <زوئول> هاشارات ۋە تۆت
پۇتلۇق، ئومۇرتقىلىق هايۋانلارنىڭ كەيند-
دىكى ئىككى پۇتى: ئېشەك ئۆز ۋەدىسى بويىچە
ئارقا ئىككى پۇتىنى كېرىپ بېرىپتۇ.

ئارقا پىشاپ چوڭ تەرەت، گەندە، پوق.

ئارقا تىرەك قوللاپ-قۇۋۋەتلەيدىغان،
ياردەم بېرىدىغان، يۆلەيدىغان هىمايىچى؛
تايانچ: ئۇنىڭ ئارقا تىرىكى كۈچلۈك. * باي،
كاپىتالىستلارنىڭ ئەڭ چوڭ ئارقا تىرىكى
چارپادىشاهى ئىدى. * كۆچمەنلەرنى ئاشۇنداق باي-
قازىلارغا، ئۇلارنىڭ ئارقا تىرىكى گومىنداڭ
ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى ئىشلەتسىڭىز بولمامدۇ؟

ئارقا تىرەك بولماق قوللاپ-قۇۋۋەتلىمەك،
ياردەم بەرمەك، هىمايىچى، تايانچ بولماق:
ئۇ سالىينىڭ ئوغلى هېساب ئالغۇدەك بولسا، ئۆزد-
نىڭ بولغۇسى كۈيئوغلى ئارقا تىرەك بولىدىغاذ-
لىقىغا ئىشىنىپ، تېخىمۇ چوڭ يۈرەكلىك بىلەن
سالىينى بۆزەك قىلىشقا باشلايدۇ. * ئۇ يۇقىرى
تەبىقىگە ئارىلىشىپ، ئۆزىگە ئارقا تىرەك
بولىدىغان بىرقانچە كىشىنى قولغا چۈشۈرۈشنى
ئويلىدى.

ئارقا تىرەك قىلماق قوللاپ-قۇۋۋەتلەت-
مەك، ياردەم بەرگۈزمەك، هىمايىچى، تاياذ-
چلىق رول ئويناتماق: ئۇ تاغىسىنى ئارقا تىرەك
قىلىپ تۇرۇپ، جىق ئىشنى جۆندەپ كەتتى.

ئارقا چاك گەزمال، تېرە ۋە شۇ قاتارلىقـ
لاردىن تىكىلگەن بۇيۇملارنىڭ ئارقا تەرەپ
چېتىلغان تىكىش سىزىقى: ئارقا چاك تىكىچ.

ئارقا سەپ ① <هەرب> ئۇرۇش مەزگىلىـ
دىكى ئالدىنقى سەپتىن يىراق بولغان
ئىچكى رايون، قىسىم: ئۇنىڭ سول پۇتى يارد-
لانغان بولغاچقا، بىز ئۇنى ئارقا سەپكە ئەۋەتىپ
بەردۇق. * ئۇ داشۆدە بەزى تىببىي بىلىملەرنىمۇ
ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن، ئارمىيەمىزنىڭ ئارقا سەپ
تەمىنات تارمىقىدىكى سەهىيە ئورۇنلىرىدا رەهبەر-
لىك خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى. ② ئىدارە،
مەكتەپ، زاۋۇت، كان، كارخانا قاتارلىق
ئورۇنلاردىكى ئاساسلىق خىزمەتكە بىۋا-
سىتە ئارىلاشمايدىغان هەمدە شۇ ئاساسلىق
خىزمەتنىڭ زۆرۈر تەييارلىق، تولۇقلىما
ئىشلىرىنى ئىشلەيدىغان ياردەمچى تارماق:
بۇ مەكتەپنىڭ مەسئۇللىرى ئىدىيىۋى، سىياسىي
خىزمەت بىلەن ئارقا سەپ تەمىنات خىزمىتىنى
ئوقۇتۇش خىزمىتىنىڭ مەنىۋى ۋە جىسمانىي كاپا-
لىتىگە ئايلاندۇرغان. * سېخنىڭ ئۈستىنى سىرلاش
ۋەزىپىسىنى ئارقا سەپتىكى ئىتتىپاق ياچېيكىسى
ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

ئارقا سەهنە <تىيا> تىياتىرخانا سەهنىسىنىڭ
ئارقا قىسمى. ئويۇنىنىڭ بەدىئىي جەهەت-
تىكى خىزمەتلىرى ئارقا سەهنە دائىرىسىگە
كىرىدۇ.

ئارقا سەهنە مۇدىرى <تىيا> ئويۇنىنىڭ
ئارقا سەهنىدىكى تەييارلىق خىزمەت-
لىرىگە رىياسەتچىلىك قىلغۇچى خادىم.

ئارقا سوزۇق تاۋۇش <تىل> تەلەپپۇز
قىلىنغاندا، تىل ئېغىز بوشلۇقىنىڭ ئارقا
قىسمىدا تۆگىلۈپ تۇرۇشىدىن هاسىل
بولىدىغان سوزۇق تاۋۇش. تىلىمىزدىكى
«ئا»، «ئو»، «ئۇ»لار ئارقا سوزۇق تاۋۇش-
لاردۇر.

ئارقا كۆرۈنۈش ① پېرسوناژ هەم ۋەقە-
لىككە تەسىر كۆرسەتكەن تارىخىي ئەهۋال
ۋە ئوبيېكتىپ رېئاللىق: تارىخىي ئارقا كۆرۈ-
نۈش. سىياسىي ئارقا كۆرۈنۈش. * بۇ ئەسەردىن
ۋەقەنىڭ قاچان، نەدە يۈز بەرگەنلىكىنى، ئارقا
كۆرۈنۈشنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ.
② تىياتىر، كىنو، رەسىم ۋە فوتو سۈرەتتىكى
ئاساسىي شەيئىنى روشەنلەشتۈرۈپ بېرىدىغان
مەنزىرە.

ئارقا كۆرۈنۈشلۈك ئارقا كۆرۈنۈشى بار،

ئارقا كۆرۈنۈشكە ئىگە: مۇقام داستانلىرى ئاساسەن، مۇدھىش فېئوداللىق زۇلۇمنى، تارىخىي ياكى ئىجتىمائىي ئارقا كۆرۈنۈشلۈك ئىشق ـ مۇھەببەت پاجىئەسىنى، داستان قەھرىمانىنىڭ تىلى ۋە سەرگۈزەشتىسى ئارقىلىق پاش قىلىشقا قارىتىلغان.

ئارقا مۇھاپىزەتچى قىسىم <ھەرب> يۈرۈش قىلغان قوشۇننىڭ ئارقىسىدىن ئەۋەتىلىپ، قوغداش ۋە مۇھاپىزەت قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان قىسىم.

ئارقا مېڭە <ئانات> مېڭىنىڭ بىر قىسمى. ئۇ مېڭىنىڭ ئارقا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، كۆۋرۈكچە مېڭە، ئۇزۇنچاق مېڭە ۋە كىچىك مېڭىدىن تەركىب تاپىدۇ.

ئارقا ئىشىك ① <بىن> ئۆي، ھويلا، باغ قاتارلىقلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئېچىلغان ئىشىك: ئۇ مۇدىر بىلەن خوشلىشىپ، مەكتەپ قورۇسىنىڭ ئارقا ئىشىكى بىلەن ئالمىلىق باغقا چىقتى. * ئۇ تالادىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭنى ئاڭلاپ، ئارقا ئىشىكتىن غىپپىدە تىكىۋەتتى. ② كۆچمە. قانۇنسىز، قائىدە ـ تەرتىپكە خىلاپ، ناتوغرا يول: بەزى ئىشچى ـ خىزمەتچى خادىملار ئارىسىدا مېھمان چاقىرىش، سوۋغا تەقدىم قىلىش، ئارقا ئىشىك قىلىش، بۇزۇپ ـ چېچىش، ئىسراپچىلىق قىلىش ئەھۋاللىرى ساقلانماقتا. * ئۇنىڭ ئارقا ئىشىكى بولغاچقا، خىزمەت تەقسىماتىدا ھېچنېمىدىن غەم قىلمىدى.

ئارقا ئىشىك ئاچماق ① ئۆي، ھويلا، باغ قاتارلىقلارنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئىشىك ئاچماق. ② كۆچمە. قانۇنسىز، قائىدە ـ پرىنسىپقا خىلاپ ھالدا ئىش قىلىشنىڭ يولىنى تاپماق: بۇ دا دۆلىنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن ئازراق زىيان تارتىش مەسىلىسى ئەمەس، يامان ئىش ئۈچۈن ئارقا ئىشىك ئېچىپ بېرىش مەسىلىسى؛ ئارقا ئىشىكتىن مەنپەئەتلەنگەن ئادەملەرنىڭ خاتا ئىشنى بىلىپ تۇرۇپ قوللاش مەسىلىسى. بىز بۇ يولغا ھەرگىز ماڭماسلىقىمىز كېرەك.

ئارقا ئىشىكتىن ماڭماق قانۇنسىز، ھەم قائىدە ـ پرىنسىپقا خىلاپ ھالدا ناتوغرا يولدا ماڭماق، پرىنسىپقا خىلاپ ئىش قىلماق: ئۇنىڭ خىيانەتچىلىك ۋە ئارقا ئىشىكتىن مېڭىش قاتارلىق قىلمىشلىرى ئەينى ۋاقىتتىلا سېزىۋېلىنغانىدى. * بەزى ئورۇنلاردا ئارقا ئىشىكتىن مېڭىش گويا قانۇنىي ئىشتەك ئادەتكە ئايلانماقتا.

ئارقا ئىشىك قىلماق ← **ئارقا ئىشىكتىن ماڭماق**: — ئارقا ئىشىك قىلىش گەرچە خاتا بولسىمۇ، سەمەت ئۈچۈن ھازىر جان بېقىشنىڭ بىردىنبىر يولى بولۇپ قالدى، — دېدى ئۇ ئۆكۈنگەن ھالدا.

ئارقا يانچۇق ئىشتاننىڭ كاسا قىسمىغا ئېچىلغان يانچۇقى.

ئارقىدا غوڭشىماق بىراۋنىڭ يامان گېپىنى، غەيۋىتىنى قىلماق: — ئارقامدا كەچكىچە غوڭشىپ يۈرگۈچە، گېپىڭ بولسا ئالدىمدىلا دېسەڭ بولمامدۇ؟ — دېدى ئۇ ئاچچىقلىنىپ.

ئارقىدا قالماق ① كەينىدە قالماق، قېلىپ قالماق: ئۇ كىچىك تۆپىلىكلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، تىك، ئېگىز قىيا تاشنىڭ ئۈستىگە چىققاندا قۇياش نەيزە بويى ئۆرلىگەنىدى. * پادىشاھنىڭ بۇ كىچىك ئوغلى شەھەرلەرنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، يۇرت ـ مەھەللىلەرنى ئارىلاپ، چوڭ دەريانى بويلاپ ئۇزۇن يول يۈرۈپتۇ. ② مۇسابىقە ياكى يول يۈرۈش داۋامىدا باشقىلارغا يېتىشەلمەي، كەينىدە قالماق: ئۇ كۈچ ئۇلاپ يۈگۈرۈشتە ئارقىدا قالدى. ③ تەرەققىي قىلالماي، راۋاجلىنالماي بىر ئىزدا توختاپ قالماق؛ ئىلگىرىلەش ياكى تەرەققىياتى ئاستا بولماق: مۇئەللىم ئارقىدا قالغان ساۋاقداشلارنى پات ـ پات ئىلھاملاندۇرۇپ تۇراتتى. * ئەگەر ئارقىدا قالغان جايلار ئارقىدا قالدۇرۇلسا، ئۇ باراۋەرلىك بولمايدۇ. بەلكى خاتالىق بولىدۇ.

ئارقىسىدا گەپ قىلماق بىراۋنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلىنىپ يامان گېپىنى قىلماق، غەيۋىتىنى قىلماق: ئۇ ھەمىشە مېنىڭ ئارقامدا

گەپ قىلىدۇ.

ئارقىسىدىن كۈلمەك ئۆزى يوق ۋاقىتتا مەسخىرە كۈلكە بىلەن مازاق قىلماق: بۇنداق غەلىتە كىيىملەرنى كىيىپ يۈرسەڭ، كىشىلەر ئارقاڭدىن كۈلىدۇ.

ئارقىسىغا چۈشمەك ← **ئىزىغا چۈشمەك.**

ئارقىسىغا سالماق ئەگەشتۈرمەك، نەگە بارسا شۇ يەرگە ئېلىپ بارماق: سۇلايمان ياقۇپنى ئارقىسىغا سېلىپ يۈرگىلى ئۈچ ئايدىن ئاشتى. سۇلايمان بۇ ئۈچ ئاي جەريانىدا نۇرغۇن جايلارنى، خىلمۇخىل يېڭىلىقلارنى كۆردى. * ئۇنىڭ ئارقىسىغا سېلىپ يېتىشتۈرۈپ چىققىنى تازا ئۇچىغا چىققان بىر ھاماقەت ئىكەن.

ئارقىسىغا سېلىپ قويماق ① بىرەر نەرسىنى ئۆگىنىش ئۈچۈن شۇ ساھەنىڭ ئۇستىسىغا بەرمەك: ھۈنەر ئۆگىنىپ قالسۇن دەپ بالىنى ئۇستامنىڭ ئارقىسىغا سېلىپ قويدۇم. ② بىراۋنىڭ يۈرۈش-تۇرۇش، ئىش-ھەرىكىتىنى يوشۇرۇنچە پايلاشقا قويماق: گومىنداڭ ساقچى ئىدارىسى زىيالىيلارنىڭ ئارقىسىغا ئادەم سېلىپ قوياتتى.

ئارقىسىغا كىرمەك ① ئەگەشمەك: مەن ئۇستامنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ ئۆرۈمچىگە باردىم. ②ئۆگەنمەك: بالام قاسىم ئۇستامنىڭ ئارقىسىغا كىرگەن بىر يىلدىن بېرى خېلى ئۇستا بولۇپ قالدى. * ھەسەلخان ئاچام قىزىغا دائىم: — قىزىم، سەن ئاينىسيازنىڭ ئارقىسىغا كىرمە، ئۇ سېنى ياخشى يولغا باشلىمايدۇ، — دەپ نەسىھەت قىلاتتى. ③ پايلاپ يۈرمەك، ئىزىغا چۈشمەك، پەيدا بولماق: ئوغرى ئۇنىڭدىكى ئالتۇن-كۈمۈشنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئارقىسىغا كىرىۋېلىپتۇ.

ئارقىسىنى قىلماق ① كەينىنى قىلماق: قىز ئانىسىغا ئارقىسىنى قىلىپ، يەرگە قاراپ جىم تۇرۇۋالدى. ② كۆچمە. تەتۈرىگە يۈزلەنمەك؛ ئامەت قاچماق؛ ئوڭۇشسىزلىققا قاراپ ماڭماق: جاھان ھەمىشە نۆۋەت بىزگە كەلگەندە ئارقىسىنى قىلىۋالدۇ.

ئارقىغا تارتماق ① تەتۈر يۆنىلىشكە تارتماق: شۇنچە كۈچەسەكمۇ، ھارۋا نېمە ئۈچۈن قوزغالمايدىكىن دېسەك، بىز ئالدىغا تارتساق، ھېسام ئارقىغا تارتقىلى تۇرۇپتۇ ئەمەسمۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى سەۋەب كۆرسىتىپ كەينىگە سۈرمەك، كېچىكتۈرمەك: ئۇلارنىڭ مەقسىتى سۇ قۇرۇلۇشىنى ئارقىغا تارتىپ ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا زىيان سېلىش ئىدى.

ئارقىغا چېكىنمەك ① ھەرىكەت يۆنەلگەن تەرەپتىن ئەكسىگە قاراپ ماڭماق. كەينىگە يانماق: دۈشمەننىڭ شىددەتلىك ئوت كۈچى ئارمىيىمىزنى بىرمەھەل ئارقىغا چېكىنىشكە مەجبۇر قىلدى. ② ئىلگىرىلەشتىن توختىماق؛ ئىلگىرىلەش، تەرەققىياتنىڭ كەينىدە قالماق: ئۇ دەرستە ئارقىغا كۆپ چېكىنىپ كەتتى. * گويا نوتا ئىدىڭ تۇپتۇز، نېچۈن قىڭغىر چېكىندىڭسەن؟! ئۆسۈپ تۇرغان ئىدىڭ گۈلدەك، نېچۈن ئارقىغا چېكىندىڭسەن؟!

ئارقىغا سۈرمەك ← **ئارقىغا تارتماق.**

ئارقىغا قارىماق ① كەينى تەرەپكە نەزەر تاشلىماق. ② كۆچمە. ئۆتكەن ئىشلارنى ئويلىماق، ئەسلىمەك: كەلگۈسىنى تەسەۋۋۇر قىلىش ئۈچۈن ئارقىغىمۇ قاراش كېرەك.

ئارقىغا كەتمەك ← **ئارقىغا چېكىنمەك:** بىزنىڭ كۈندىن-كۈنگە ئارقىغا كېتىشىمىزگە ئۆزئارا ئىناقسىزلىقىمىز سەۋەب بولۇۋاتىدۇ.

ئارقا-ئارقىدىن ① بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرى: ئۇلار ئارقا-ئارقىدىن ئىرادىلىرىنى بىلدۈرۈشتى. ② قاتىرىسىغا، ئۈزلۈكسىز: ئۇلار ئارقا-ئارقىدىن ياتاققا كىرىپ كەلدى. * ئۇ بالىغا قارىتىپ ئارقا-ئارقىدىن ئوق ئۈزدى. * مەن بۆكىدە ئۆسكەن بىر تۈپ قارىغاي يېنىغا يېتىپ كەلگىنىمدە، ئاتىنىڭ ئارقا-ئارقىدىن ئەنسىز كىشنىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن قەدىمىمنى تېزلەتتىم.

ئارقا-ئارقىلاپ ← **ئارقا-ئارقىدىن:**

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان «تارىم»، «شىنجاڭ ياشلىرى»، «شىنجاڭ مەدەنىيىتى»، «قەشقەر ئەدەبىياتى» قاتارلىق ژۇرناللار ئارقا ـ ئارقىسىدىن نەشر قىلىنىشقا باشلىدى.

ئارقار ئى <زوئول> بىر خىل ياۋا قوي، مۈڭگۈزى توم ۋە چوڭ بولۇپ، بەزىلىرىنىڭ تۈۋەنگە ئېگىلگەن ۋە بەزىلىرىنىڭ قارماقلىشىپ كەتكەن بولىدۇ؛ يۇڭى يىرىك ۋە ئۇزۇن، قوڭۇرغا مايىل كۈل رەڭ كېلىدۇ؛ قۇيرۇقى قىسقا، پۇتلىرى بېجىرىم ھەم كۈچلۈك، ئېگىز تاغلارغا چىقالايدۇ. * ھەتتا ئارقار، جەرەن، كېيىكلەر تىسترەپ ئۆتكەن قىيا تاشلاردا. ئۇچرىتىسەن تونۇش ئىزلارنى، چوققىلاردا، مۇزلۇق قارلاردا.

ئارقاق ئى. رەخت، ماتا، گىلەم قاتارلىقلارنى توقۇشتا ئۇرۇش يىپلارنىڭ ئارىلىقىدىن توغرىسىغا ئۆتكۈزۈلىدىغان يىپ: لوقمان قاراقچىلار بۇلىۋالغان گىلەم خۇرجۇننى ئالدۇرۇپ چىقىپ، رەڭدار ئارقاقلاردىن بىر تالدىن سۇغۇرۇپ، ئۇرۇشتىن ھەم ئالدۇرۇپ، قاراقچىلارغا تۇتقۇزۇپتۇ، ئەسۋاب ئۇسخىسىنمۇ بېرىپتۇ. * يوتقانلىق پاختىدىن ئېگىردى ئۇرۇش، زورىخان تاشلانىدۇق چاقىنى راسلاپ، قانچە شام ئاخشاملار ئۇلانىدى تاڭغا، ئايجامال ئۇلگۈردى ئارقاقنى قاتلاپ.

ئارقاق باسماق ئارقىمۇئارقا ئارقاق يىپنى بېرىپ چىڭدىماق، ئارقاق يىپنى زىچلاپ چىڭىتماق: ئۇلار خۇش ناخشىلارنى ياڭرىتىپ، ئۇرۇشكە رەڭگىۋا چىگەتتى، ئارقاق باساتتى ۋە پەنجە ئۇرۇپ، قىرقىشنى داۋاملاشتۇراتتى.

ئارقاقلىق سۈپ. ئارقاق ئۈچۈن تەييارلانغان، ئارقاق قىلىنىدىغان، ئارقىقى بار: ئارقاقلىق يىپ. * پاتەمخان يېڭى پاختىدىن ئارقاقلىق يىپ ئېگىردى.

ئارقاقلىماق پ. باپكارلىق ۋە گىلەمچىلىكتە، ئۇرۇش ئارىلىقىدىن يىپ ئۆتكۈزمەك.

ئارقال ئى ← **ئارقال ئوتى**.

ئارقال ئوتى <بوت> پاكار ئۆسىدىغان، غولى بوغۇم ـ بوغۇم، رەڭگى سېرىق ھەم يىلىلىق پۇرايدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك. ئۇنى تاماققا سالسا، تاماقتا تەملىك پۇراق ھاسىل بولىدۇ.

ئارقان ئى ← **ئارغامچا** مەن قىرغاقنى بويلاپ، قىزغا قارىتىپ ئارقان تاشلىدىم. * ئۇ، مەھەللىنىڭ بېشىدا تۇرۇپ: ــ ھەيدە، پادا ـ كالاڭنى!...، ــ دەپ ۋارقىرىسا، ئېغىلدىكى كاللار مۆرىشىپ ئارقانلىرىنى سىلكىشەتتى.

ئارقاندىماق پ ← **ئارقانلىماق** ياسىن كۆكبېشى ئاتنىڭ ئېگىرىنى ئېلىپ، غانجۇغىدىكى ئارقان بىلەن سەل يىراقراق ئاپىرىپ ئارقاندىدى.

ئارقانلاتماق «ئارقانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارقانلىماق پ. ئارقان بىلەن باغلىماق، چىگمەك: ئۇ ئاتنى ئارقانلىدى.

ئارقۇ ئى. تارس. ئوردا قاراۋۇلى: ئارسلان بىلەن ئىككىسى ئارقۇلارنىڭ ياردىمىدە ئىككى بوز ئارغىماققا مىنىشتى. ئۇلارنى ئىككى ئاتلىق ئارقۇ قوغداپ ئارقىدىن ماڭدى.

ئارقىچە رەۋ ← **ئارقىسىچە**: يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدە 70 ـ 80 سانتىمېتر چوڭقۇرلۇقتا ئازگال بار ئىكەن، مەن ماشىنىنى ئايلاندۇرۇپ ھېلىقى ئازگالغا ئارقىچە ئېلىپ كەلدىم ـ دە، كوزۇپىنىڭ ئارقىسىنى ئېچىپ ئات بىلەن هارۋىنى كوزۇپقا ئالدۇق.

ئارقىسىچە رەۋ. ھەرىكەت يۆنىلىگەن تەرەپكە ئارقا تەرىپىنى قىلىپ، كەينىنى قىلىپ؛ كەينىچە: ئۇ پادىشاھنىڭ رۇخسىتىنى ئالغاندىن كېيىن، ئورنىدىن تۇرۇپ، ئارقىسىچە مېڭىپ چىقىپ كەتتى.

ئارقىسىدا تىر ① ئاقىۋىتىدە، نەتىجىسىدە: ئۇ ئاتىسىنىڭ تەشەببۇسى ۋە قېتىرقىنىپ تەربىيىلىشى ئارقىسىدا داڭلىق ھۈنەرۋەن بولۇپ يېتىشتى. * ئۇ ساتار چېلىپ مۇقامچىلىق قىلىش ئارقىسىدا خەلق ئىچىدە چوڭ شۆھرەت قازاندى. ② سەۋەبلىك، تۈپەيلى: ئۇلار رىقابەت

ئارقىسىدا بۆلۈنۈپ كەتتى. * ئىقتىسادنىڭ تەرەققىي قىلىپ مۇئەييەن باسقۇچقا يېتىشى بىلەن، مۇقەررەر ھالدا جەمئىيەت سىنىپلارغا بۆلۈنگەن چاغدا دۆلەت، شۇنداق بۆلۈنۈش ئارقىسىدا، زۆرۈر بولۇپ قالغانىدى.

ئارقىش ئى.تارىس. كارۋان؛ ھەربىي قوشۇن-نىڭ ئوزۇق-تۈلۈكنى توشۇيدىغان ئارقا سەپ خىزمىتى: بۇغراخان ئارسلان بىلەن چۈشكۈن ئالدىغا چىقىپ، ئارقىش قوشۇنىنىڭ باشلىقىنى قىچقاردى.

ئارقىلىق تىر ① بىرەر نەرسىنىڭ ئىچىدىن، ئارىسىدىن، ئوتتۇرىسىدىن ياكى ئۈستىدىن، بىرەر نەرسە ئارىلاپ، بىر تەرەپتىن ئىككىنچى بىر تەرەپكە: بۇ ھويلا ئارقىلىق باغقا چىققىلى بولىدۇ. * ئۇلار ياغاچ كۆۋرۈك ئارقىلىق نېرىقى قىرغاققا ئۆتۈشتى. ② بىرەر كىشى ياكى بىرەر نەرسە ۋاسىتىسى، ياردىمى بىلەن، ياردىمىدە: بىلىم — ھەقىقەتەن قۇدرەتلىك، ئىنسانىيەت بىلىم ئارقىلىق تەبىئەت ئۈستىدىن غەلىبە قىلىپ، مۆجىزىلەرنىڭ سىرىنى ئېچىپ، ئۆزلىرى ئۈچۈن بەخت يارىتىدۇ. * بىز تېلېفون ئارقىلىق بۇ ۋەقەدىن خەۋەر تاپتۇق. ③ ئىسىمنىڭ ئورۇن كېلىش قوشۇمچىسى بىلەن ئوخشاش مەنىدە، ھەرىكەتنىڭ قورالىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ شائىخەيگە پويىز ئارقىلىق باردى. * ئۇ بۇ ھەرىكەتكە ئەمەلىي ھەرىكىتى ئارقىلىق ئاكتىپ قاتناشتى. ④ سەۋەب-لىك، تۈپەيلىدىن: ئۇ بۇ قېتىمقى ماجىرا ئارقىلىق ئۆزىنىڭ قانچىلىكلىكىنى ئاشكارىلىدى.

ئارقىمۇئارقا ← **ئارقا-ئارقىدىن:** كۈنلەر ئارقىمۇئارقا ئۆلىنىپ ئۆتۈۋەردى. ئورما كۈنلىرى ئاياغلىشىپ، ئوقۇش باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى.

ئارقىمۇئارقا بۆلۈش <مات> بىر سانىنى تەرتىپ بويىچە بىرقانچە سانغا بۆلۈش.

ئارقىمۇئارقا قوشۇش <مات> ئىككىدىن ئارتۇق سانىنى تەرتىپ بويىچە ئۆزئارا قوشۇش.

ئارقىمۇئارقا كۆپەيتىش <مات> بىر سانىنى تەرتىپ بويىچە بىرقانچە سانغا كۆپەيتىش.

ئارقىمۇئارقا ئۇلاش <ئېل> بىرنەچچە ئېلېكتر ئەسۋابى ياكى دېتاللارنى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە بىرىنى ئۇلاش.

ئارقىمۇئارقا ئېلىش <مات> كېمەيگۈچىدىن تەرتىپ بويىچە بىرقانچە كېمەيتكۈچىنى ئېلىش.

ئاركتىكا ئى [ر<گرېك][<جۇغ> يەر شارىنىڭ شىمالىي قۇتۇپ رايونى.

ئارگون ئى [ر<گرېك] <خىم>گاز ئېلېمېنت؛ بەلگىسى A ياكى Ar (Argoniun)؛ رەڭسىز ۋە پۇراقسىز كېلىدۇ. ئارگون قاچىلانغان ۋاكۇئۇم لامپىدىن توك ئۆتكۈزگەندە، رەڭلىك نۇر تارقىتىدۇ. ئۇ ئاتموسفېرا تەركىبىدە ئەڭ كۆپ بولغان ئىنېرتسىيىلىك گاز ھېسابلىنىدۇ.

ئارگىنال (توغرىسى: ئورگىنال) ← **ئورگىنال.**

ئارمان ئى [پ] ① ئەمەلگە ئاشمىغان ئارزۇ-ئىستەك ياكى ۋاقتىدا قىلىنمىغان ئىشلار تۈپەيلىدىن كۆڭۈلدە قالغان ئۆكۈنچ، پۇشايمان، ھەسرەت، نادامەت: — قىزىم ھاياتلا بولسا، ئۇنىڭ بىلەن دىدارلىشىپ ئۆلۈپ كەتسەم ئارمىنىم يوق ئىدى، — دېدى ئۇ ئېزىلىپ. * قارا-قارا قاغىلار خاماندىدۇر يار سەنەم، قىز ئالمىغان يىگىتلەر ئارماندىدۇر يار سەنەم. ② ئارزۇ، ئۈمىد: — كۆزۈمنىڭ ئوچۇقىدا دادامنى ۋە قوۋم-قېرىنداشلىرىمنى بىر كۆرسەم دېگەن ئارمىنىم بار، — دېدى ئۇنىڭ خوتۇنى. * ماڭار چاقماقچە سۈرئەتتە ۋاقىت ئالدىدا ئادەملەر، ئۇچار بەس-بەستە سۇمۇرغلار، ئۇلۇغ مەقسەتتە-ئارماندا.

ئارماندا قالماق ئارزۇ، مەقسەتكە يېتەلمەي ياكى ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالماي

ئەپسۇسلانماق، ھەسرەتتە-نادامەتتە قالماق: ئۇلار ئەخمەتجان ئەپەندىنى قايتۇرۇپ كېلىمىز دەپ، چۇقۇراشقىنىچە ئارقىسىدىن قوغلاپ يېتىشەلمەي، ئارماندا قېلىپ قايتىپ كەلدى. * دوختۇرلارنىڭ چۈشەندۈرۈشىدىن كېيىن، كېسەل بولغۇچىنىڭ يولدىشى تۆكۈلۈشكە تەييار تۇرغان كۆز ياشلىرىنى تەستە توختىتىپ: — ئارماندا قالماسلىق ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى چارە، ئوپېراتسىيە قىلىشقا قوشۇلىمەن، — دېدى-دە، ئوپېراتسىيە قەغىزىگە قول قويدى.

ئارماندا كەتمەك ئارزۇ-ئۈمىد، مەقسىتىگە يېتەلمەي بۇ ئالەمدىن ئۆتمەك، ھەسرەت-نادامەتتە ئۆلۈپ كەتمەك: ئۇ دەلدەڭشىپ تۇرۇپ كامالنىڭ قولتۇقىدىن يۆلىدى: — تۇر كامال، تۇر! مۇشۇنداقلا ئۆلۈپ كەتسەڭ ئارماندا كېتىسىز، ھېچ بولمىغاندا تاش ئېتىپ بولسىمۇ بىرنەچچىسىنىڭ ئەدىبىنى بېرەيلى! — دېدى.

ئارماندىن چىقماق مەقسەت، ئارزۇ-ئۈمىدلىرىگە يەتمەك، پىغاندىن چىقماق: بۈگۈن ئابدۇشۈكۈرنىڭ تۇغۇلغان كۈنى ئىكەن، ھەممىمىز شۇ كۈنى باغچىغا چىقىپ ئارماندىن چىققۇدەك بىر ئوينايلى.

ئارمانغا يەتمەك: مەقسەت، ئارزۇ-ئۈمىدكە ئېرىشمەك: يارنى دەپ تاغلارنى كەزدىم، يەتمىدىم ۋەسلىگە مەن. بىر كۆرۈپ ئارمانغا يەتسەم، نەۋباھار پەسلىدە مەن. * ئەگەر سەن ئىشلىسەڭ ئوبدان، بولۇر سەندىن ۋەتەن رازى، باھالار خىزمىتىڭنى ھەر زامان تارىخ دېگەن قازى، ئۆلەر جىسمىڭ، ئىشىڭ ئۆلمەس، قالار ئەلدە قىشۇ يازى...شۇ خىل ئارمانغا سەن يەتسەڭ، بۆلەك ئارمان قىياس قىلما.

ئارمان قالماسلىق ھەممە مەقسەت، ئارزۇ-ئۈمىد ئەمەلگە ئاشماق، ھەسرەت، نادامىتى تۈگىمەك: — مەن ئۇلۇغ پايتەختىمىز بېيجىڭنى بىر كۆرۈپ كەتسەم ئارمانىم قالمايتتى، — دېدى قوربان ئاكا ساقىلىنى سىلاپ تۇرۇپ.

ئارمان قىلماق ① مەقسەت، ئارزۇ-ئۈمىدلىرىگە يېتەلمەي ياكى بىرەر ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالماي ئەپسۇسلانماق؛ ھەسرەت-نادامەت چەكمەك، پۇشايمان قىلماق: تېرىغان خامان قىلار، تېرىمىغان ئارمان قىلار (ماقال). * ئۇ دادىسىنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىگىنىگە ئارمان قىلاتتى. ② ئارزۇ قىلماق، تەلەپ قىلماق، تىلىمەك: ئەكبەر ئۇلار بىلەن بىر كۆرۈشسەم دەپ ئارمان قىلىپ، قانچە كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزگەنىدى. * كىشىلەر بەخت دەپ قىلىدۇ ئارمان، بىلىسىدى شۇ بەخت ئىنسان قولىدا. بەختنىڭ قويىندا ئۆزمەكتە ھامان، ھالال تەر تۆككەنلەر ئۇنىڭ يولىدا.

ئارمانسىز ① سۈپ. ئارمانى يوق، ئارمانى قالمىغان: ئارمانسىز كۈنلەر. ئارمانسىز ھايات. * ئۇنىڭسىز كەڭ سەھرا، قانسىز-دەرمانسىز، ئۇنىڭسىز دېھقاننىڭ ئىشى دائىم «ئاھ!...». ئۇ بار، سەھرامۇ، خەلقىمۇ ئارمانسىز، بۇڭا تەشنا سەھرا چاڭقاق، ئەل گۇۋاھ. ② رەۋ. ئۆكۈنمەي، پۇشايمان قىلماي؛ ھەسرەت-نادامەت چەكمەي: ئارمانسىز كەتمەك. ئارمانسىز ياشىماق. * تۇرسەن رەزىل زالىم رەڭگىڭ قېچىپ، بىز قالدۇق زۇلمۇڭدا ئازاب چېكىپ. ئارمانسىز بۇ دۇنيادىن ئۆتەر ئىدىم، بىر قوشۇق قېنىڭنى مەن كەتسەم ئىچىپ.

ئارمىيە ئى [ر<فران< لات] <ھەرب> ① دۆلەتنىڭ سىياسىي مەقسەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قوراللىق تەشكىلاتى، قوراللىق قوشۇنى: خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى. * ئۇ 18 يېشىدا ئارمىيىگە قاتناشتى. ② بىر ياكى بىرنەچچە قوشۇن تۈرلىرىنىڭ بىرنەچچە كورپۇس ياكى دىۋىزىيىدىن تەشكىل تاپقان، ئۇرۇش ئوپېراتسىيىلىرىنى ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن قوشۇلمىسى: 1-يۆنىلىش ئارمىيە. يېڭى 4-ئارمىيە.

ئارمىيە تۈرى <ھەرب> ئارمىيىنىڭ ئاساسىي تۈرى. ئارمىيە تۈرى ئادەتتە قۇرۇقلۇق ئارمىيىسى، دېڭىز ئارمىيىسى ۋە ھاۋا

ئارمىيىسى دەپ ئۈچ خىل بولىدۇ. ھەربىر ئارمىيە تۈرى بىرنەچچە قىسىم تۈردىن تەركىب تاپىدۇ.

ئار ـ نومۇس ① خىجالەت تارتىش، ئۇيـ ـلىش تۇيغۇسى؛ ئۇيات، ئار ۋە نومۇس: ئۇ ئار ـ نومۇسى يوق ئادەم. * ئۇ ئار ـ نومۇس كۆچى ۋە قىزلىق غۇرۇرى بىلەن ئۆزىنى مەھكەم تۇتۇپ، تۇرغۇنىنىڭ يېنىغا ئاستا كېلىپ توختىدى. ② كىشىلەرنى ئۇلۇغلايدىغان، كىشىلەرگە ھۆرمەت بېغىشلايدىغان خىسلەت، پەزىلەت: ئار ـ نومۇسنى ساقلاش ئۈچۈن ھەرقانداق گۈزەلـ ـلىك ۋە ھۇزۇر ـ ھالاۋەتتىن ۋازكېچىشكە توغرا كېلىدۇ. * ئەڭ مۇقەددەس ئىززىتىمدۇر ئار ـ نومۇس . ۋىجدانىمنىڭ ئىززىتىمنىڭ مەنبەسى.

ئارۇز ئى [ئە] <ئەد> ← **ئارۇز ۋەزىن.**

ئارۇز ۋەزىن <ئەد> شېئىر تۈزۈلۈـ ـشىدە، ئۇزۇن ۋە قىسقا بوغۇملارنىڭ مەلۇم تەرتىپتە ئالمىشىپ كېلىشىگە ئاساسلانغان ۋە ئۇيغۇر كلاسسىك شېئىرىيىتىدە كەڭ قوللىنىلىدىغان ۋەزىن سىستېمىسى: ئارۇز ۋەزنىدە يېزىلغان شېئىر. * ئارۇز ۋەزىن رىتىمـ ـلىق ئاھاڭدارلىقنى كۆرسىتىدىغان بولغاچقا، تەبىئىي ھالدا، سۆزنىڭ ئۇچۇق ـ يېپىق بوغۇملۇق خۇسۇسىيىتىنى كۆرسىتىدۇ.

ئارۇماتىك سۈپ [ر] <خىم> ← **ئارۇماتىك بىرىكمىلەر.**

ئارۇماتىك بىرىكمىلەر <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ چوڭ بىر تۈرى. ئۇ بېنـ ـزول ۋە ئۇنىڭ تۇغۇندىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ تۈردىكى بىرىكمىلەرنىڭ مولېكۇـ ـلىسىدا بىر ياكى بىرنەچچە بېنزول يادروسى بولىدۇ.

ئارۋاڭ ـ سارۋاڭ قالايمىقان، رەتسىز: ئۇ قولىغا سۈپىدىكى يوغان ۋە ئېغىر پالتىنى ئالدى ـ دە، كۆتەكنىڭ ئارۋاڭ ـ سارۋاڭ پۇتاقلىرىنىڭ ئارىسىغا كۈچ بىلەن ئۇردى.

ئارىچى I ئى. كىشىلەر ئوتتۇرىسىدا بولۇۋاتقان جېدەل ـ ماجىراغا ئارىلاشقۇچى، ئارىغا كىرگۈچى كىشى: ئارىچىغا ئالتە تاياق (ماقال).

ئارىچى II (ئا:رىچى) ئى. ئارا ياسايدىغان ۋە ئۇنى ساتىدىغان ئادەم: بۇ شىياۋدۇيدە بەش ئارىچى ئائىلە بار.

ئارىچىلاتماق «ئارىچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئارىچىلىق (ئا:رىچىلىق) ئى. «ئارىچى II» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ ئەمگەكتىن قولى بوشىغان ۋاقىتلىرىدا ئارىچىلىق قىلىدۇ. * قاسىم ئاكىنىڭ ئارىچىلىق ھۈنىرى بار.

ئارىچىلىماق پ ① بىر ـ بىرى بىلەن جېدەلـ ـلىشىپ تۇتۇشۇپ قالغانلار ياكى چېلىشقانـ ـلارنىڭ ئارىسىغا كىرىپ، تۇتۇۋېلىپ ئايرىۋەتمەك، ئارىلاشماق: سەكرەپ تۇرغان ساقچى ھۇسەينەمگە بىر كاچات سالدى، ئۇنىڭغىچە باشقىلار ئارىچىلاپ ئۈلگۈرمىدى. * بۇ ۋەھشىي چايانىنىڭ قولىدىن ھەر بالا كېلىدىغانلىقىنى بىلگەن خەلق قاۋۇلنى دەرھال ئارىچىلاپ، ئارىسىغا يوشۇرۇپ، كېچە قاراڭغۇسىدىن پايدىلىنىپ، قاچۇرۇۋەتتى. ② ئارىلاپ ماڭماق، ئارىسى بىلەن ماڭماق: كىم بىلىدۇ، بەلكى خاماندىكى كىشىلەردىن قورقۇپ، ئېھتىيات قىلغاندۇ؟ شۇڭا مەممەت «بۇ يولدا مېڭىش خەتەرلىك» دەپ، يىراق بولسىمۇ ئارىچىلاپ مېڭىپ كەتتى.

ئارىدا رەۋ ① ئوتتۇرىسىدا، ئىچىدە: بازار كۈنى مال بازىرىدىكى ئادەملەرنىڭ كۆپلۈكىدىن ئارىدا قېلىپ، ئالدىمدا كېتىۋاتقان ھەمراھلىرىمنى يوقىتىپ قويدۇم. ② ۋاقىتتا، ۋاقىت ئىچىدە، كۈنلەردە، پۇرسەتتە: ماشىنا ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختىدى، شۇ ئارىدا تۇرسۇنمۇ يېتىپ كەلدى. * مۇھەممەت كەلمىدى، شۇ ئارىدا تاغىمىز سۇلايمان ئاخۇن بالا ـ چاقىلىرىنى ئېلىپ كېلىپ بىر ھەپتە تۇرۇپ كەتتى.

③ شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، بۇ جەرياندا: ئوق تېگىپ يىقىلىپ، ھوشۇمغا كەلسەم، دوختۇرخاندا يېتىپتىمەن. ئاردا قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكەنلىكىنى بىلمەيمەن.

ئاردىن رەۋ ① ئوتتۇرىسىدىن، ئىچىدىن: ئۇنى ئاردىن قوغلاپ چىقىرىشتى. ② شۇنىڭدىن باشلاپ، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، شۇنىڭدىن بۇيان: مانا مۇشۇ ئىشلار بولۇپ ئاردىن قانچىلىك ۋاقىتلار ئۆتتىكىن، ئىلياس ئەپەندى بىر كېچىدىلا تۇيۇقسىز يوقىلىپ كەتتى. * ئاردىن توپتوغرا يەتتە يىل ئۆتۈپ كەتتى. بۇ جەرياندا دۆلەتنىڭ سىياسىي ھاياتى ۋە ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىدا زور ئۆزگىرىشلەر بولدى.

ئارىسال (توغرىسى: ئارىسالدى) ← **ئارىسالدى.**

ئارىسالدا (توغرىسى: ئارىسالدى) ← **ئارىسالدى.**

ئارىسالدى ① سۈپ. قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالغان؛ ئىككىلەنگەن: ئارىسالدى كىشى. * ئارىسالدى ئىشەكنى بۆرە يەپتۇ (ماقال). ② سۈپ. جىددىيلىك، ئالدىراشلىق پەسەيگەن، بوشىغان: ئارىسالدى ۋاقىت. ئارىسالدى پەيت. ئارىسالدى مەزگىل. * ئەزالار ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئارىسالدى ۋاقىتلىرىدا ئوغۇت توپلايدۇ. ③ رەۋ. قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي، ئىككىلىنىپ: ئارىسالدى بولماق. * ئۇنىڭ سوئالىغا: ــ يوق دېگىلى بولمايدۇ، ــ دەپ ئارىسالدى جاۋاب بەردى يۇنۇس. * ئىش يۈزىدە ئۇ خۇددى كەڭ دېڭىزدا كېمىنى نەگە ھەيدەپ، يەلكەننى قاياققا توغرىلاشنى بىلمەيدىغان ياشلاردەك ئارىسالدى بولۇپ، ئۆز قارارى ئۈستىدە تەۋرىنىپ قالاتتى.

ئارىسالدى بولماق قانداق قىلىشنى، نېمە قىلىشنى بىلمەي قالماق، ئىككىلىنىپ قالماق، دەككە ـ دۈككىدە بولماق: ئۇ ئاچا يول ئېغىزىدا ئارىسالدى بولۇپ ئۇزاق تۇردى. * مەن ئۆزەمنىڭ بىۋاسىتە تەسراتىم ئارقىلىق شۇنى بىلدىمكى، ھازىر بىر قىسىم يولدىن ئازغان ياشلار ئاچا يول ئاغزىدا ئارىسالدى بولۇپ تۇرماقتا.

ئارىسالدى قالماق ← ئارىسالدى بولماق.

ئارىسالدى قىلماق ئىككىلەندۈرمەك، دەككە ـ دۈككىدە قويماق، قانداق قىلىشنى بىلمەيدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويماق: ئۇ ئەتىگەندىن بېرى گۈللارنىڭ بېشىنى قايدۇرۇپ، ئارىسالدى قىلىپ قويدى.

ئارىسالدى ۋاقىت جىددىيلىك، ئالدىراشلىق پەسەيگەن، ئالدىراشچىلىق ئۆتۈپ كەتكەن ۋاقىت: ئاۋات دېھقانلىرى ئارىسالدى ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ، ئېتىز ـ ئېرىق ئاساسىي قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بارماقتا.

ئارىسالدىلىق «ئارىسالدى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئارىسالدىلىقتا قاياققا مېڭىشنى بىلەلمەي، شۇ يەردىلا تۇرۇپ قالدى. * جىددىي پەيتلەردە بەزىلەر مەقسەتنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ، پرىنسىپسىزلىق قىلىپ، تەۋرىنىپ، ئارىسالدىلىق قىلىپ، بەلگىلىمىلەرنى ئىجرا قىلمايدۇ.

ئارىشاڭ ئى. ئۆچكەن يانار تاغلار ئورنىدا ھاسىل بولغان ياكى يەر ئاستىدىكى مىنېراللارنىڭ ئىسسىقلىق چىقىرىشىدىن ھاسىل بولغان، تېمپېراتۇرىسى شۇ يەردىكى مۇھىتنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسىدىن يۇقىرى بولغان بۇلاق سۈيى ياكى ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان ئورۇن.

ئارىفمېتىكا ئى [ر<گرېك] ماتېماتىكىنىڭ سانلار ئۈستىدىكى ئاددىي ھېسابلارنى ھەمدە ئۇلار ئۈستىدە بېجىرىلگەن ئەمەللەرنى ئۆگىنىدىغان قىسمى؛ ھېساب.

ئارىفمېتىكىلىق سۈپ. ئارىفمېتىكىغا ئائىت، ئارىفمېتىكىغا ياتىدىغان؛ ئارىفمېتىكا قائىدىسىگە ئاساسلانغان: ئارىفمېتىكىلىق قاتار. ئارىفمېتىكىلىق ئەمەللەر. ئارىفمېتىكىلىق مەسىلە.

ئارىفمېتىكىلىق قاتار <مات> ← تەڭ

ئايرىملىق قاتار.

ئارىلاپ «ئارىلىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشـ دىشى: ئۇ سۆزلەۋېتىپ ئارىلاپ يېنىدا ئولتۇرغانـ لارغا قاراپ قوياتتى.

ئارىلاپ تۇتىدىغان قىزىتما <تىب> بەلگىلىك ۋاقىت ئارىلىقىدا تۇتىدىغان بىر تۈرلۈك قىزىتما.

ئارىلاپ تېرىماق <دېھ> ــــ ← قۇر ئارىلاپ تېرىماق.

ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ئارىدىن مەلۇم ۋاقىت ئۆتكۈزۈپ، بەزى ـ بەزى، بىرە ـ بىرە، ئاندا ـ ساندا: قاسىم گويا: «سۆزلىسىڭىزچۇ» دېگەندەك ئارىلاپ ـ ئارىلاپ ماڭا قاراپ قوياتتى. * قىزىق ئىش، تۇراخان چوڭلا بولۇپ باشلانغۇچ مەكتەپكە كىرگەندىمۇ، بويىندا كىرلىشىپ، يېپى قارىداپ كەتكەن ئېمىزگە بىللە ئىدى، دائىم ئەممىسىمۇ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كىشىگە كۆرسەتمەي ئېمۋالاتتى.

ئارىلاتماق «ئارىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ مېنى مەيدانىنىڭ كەڭرى سالا ئېتىزلىرىنى ئارىلاتتى.

ئارىلاش ① «ئارىلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى. ② سۈپ. ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق نەرسىلەر قوشۇلغان: ئارىلاش تالالىق توقۇلما. ئارىلاش يەم ـ خەشەك. * ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىلاش ئولتۇراقلاشقان رايونلارنىڭ رەھبەرلىك بەنزىلىرىدە چوقۇم شۇ مىللەتلەرنىڭ ۋەكىللىرى بولۇشى كېرەك. ③ سۈپ. تەركىبىدە بولغان، ئۆز ئىچىگە ئالغان: تالا تۇم قاراڭغۇ، ئاسماندا بىرەرمۇ يۇلتۇز كۆرۈنمەيتتى. يامغۇردىن شەپە بېرىپ قۇيۇن ئارىلاش شامال چىقىۋاتاتتى. * ئاتامنىڭ تەنە ئارىلاش بۇ سۆزى مېنى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى.

ئارىلاش بىخ <بوت> ھەم گۈل ھەم يوپۇرماق ھاسىل قىلىدىغان بىخ. مەسىلەن: نەشپۈت، ئالما، تاش ئالما قاتارلىقلارنىڭ بىخى.

ئارىلاش تالالىق توقۇلما <سانا> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئوخشاش بولمىغان تالالارنى ئارىلاشتۇرۇپ ئېگىرىش ئارقىلىق توقۇلغان توقۇلما.

ئارىلاش ئورمان بىرقانچە خىل دەرەخ ئارىلاش ئۆسكەن ئورمان.

ئارىلاش ئوزۇقلىنىش <زوئول> ھايۋانـ لارنىڭ ھەم ھايۋان ھەم ئۆسۈملۈك بىلەن ئوزۇقلىنىش ئادىتى يەنى ھەم گۆش ھەم ئۆسۈملۈكنى ئوزۇق قىلىش.

ئارىلاشتۇرماق «ئارىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېپەك سەللىلىك ئادەم ئەرەبچە، پارسچە سۆزلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ، تاغ خەلقىگە تونۇش بولمىغان «شەرىمولىلا» دېگەن كىتابىتىن سۆز ئاچتى. * ئالىمجان ئارىلاپ چوكىنى سىلكىپ ـ سىلكىپ چۆپنى سەي بىلەن ئارىلاشـ تۇرۇپ قوياتتى.

ئارىلاشتۇرۇش «ئارىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

ئارىلاشتۇرۇش ماشىنىسى <سانا> ماتېرىـ ياللارنى ئارىلاشتۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ماشىنا، ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىدا سېمونت لايلارنى ئارىلاشتۇرىدىغان ماشىنىلار كۆپرەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئارىلاشتۇرۇش نىسبىتى <بىن> ئىشلەپـ چىقىرىشتا، ئىككىدىن ئارتۇق ماتېرىيالنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىتىشتە، ھەربىر ماتېرىـ يالنىڭ ئىشلىنىشى، ئېغىرلىقى ياكى ھەجىم نىسبىتى ئۈچۈن تېخنىكىلىق بەلگىلەنگەن سان. بۇ نىسبەت مەلۇم دائىرە چېكىدىن چىقىپ كەتسە، مەھسۇلاتنىڭ سۈپىتىدە ئۆزگىرىش پەيدا بولىدۇ.

ئارىلاشتۇرۇلماق «ئارىلاشتۇرماق» پېئىلىـ نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گىلەمنىڭ يېپىغا ئالاھىدە يېپەك يىپ ئارىلاشتۇرۇلغاچقا، ئۇزلۇكسىز جۇلالىنىپ تۇرىدۇ. * قات ـ قېتىغا تاش ـ شېغىل

ئارــلاشــتۇرۇلۇپ ياسالــغان غايەت زور تــۇرمەل يارنىڭ ئېــغىزىــغا كەپــلەشــتى ۋە هايت ـ هۆيــت دېــگۈچــە ئىكــكىنــچى تۇرمەل كەلــتۇرۇلــدى ۋە ئالدىنقى تۇرمەلنىڭ ئۈستىگە لەسسىدە كەپلــشىپ توختىدى...

ئاربلاش ـ قولاش تەرتىپسىز، بىر ـ بىرىــنى پەرق ئېــتىپ، ئاجرىتىپ بولمايدىغان دەرىـ جىدە، هالەتتە: * ئۇنىڭ كاللىسىدىكى خىيالــلار ئاربلاش ـ قولاش بولۇپ كەتتى.

ئاربلاشما ① سۈپ. ئىككىدىن ئارتۇق ئوخـ شاش بولمىغان نەرسىلەردىن تەركىب تاپقان: ئارــلاشــما ئوغۇت. ئارــلاشــما مــاددا. * ئۇلار «مەدەنىيەت كۇلۇبى» ئالدىدىكى ئاشخانــلارنىڭ ئازادىــرەك بىرىگە كىردى، ئاشمانتا كەلگۈچە چاي ئىچكەچ مۇڭداشــتى، ئەتراپــتىــكى مانتا ساناش، مېهمان چاقىرىشــلار بىلەن قىڭراق، ساپلىقــلارنىڭ ئارــلاشما ئاۋازلىرىلا ئۇلارنىڭ ئارامــنى بۇزۇپ تۇراتتى. ②ئى. تۈرلۈك نەرسىلەرنىڭ، ماددىـ لارنىڭ بىرىكــشىدىن، قوشۇلۇشىدىن هاسىل بولغان مەهسۇلات: * كلاپان هالقىسىنى قۇيۇش ئايرىم ناهىيىلەردىن باشقا، ۋىلايەتلەردىــلا قىلىنىـ ۋاتقان ئىش، 20 ـ چۇيۇن بولمىغاچقا، بۇ تەلەپكە يېتىش ئۈچۈن، پولات، چۇيۇن ۋە باشقا ئاربلاشـ مىلارنى هەر خىل نىســبەتتە تەڭــشەپ، ئالتە خىل قىلىپ قۇيۇپ كۆرۈش قارار قىلىندى.

ئاربلاشماق پ ① بىر ـ بىرىگە قوشۇلماق، بىرلەشمەك، بىرىكمەك: هاراققا سۇ ئاربلاشتى. * هەسەن بوۋاي ئۆز ۋاقــتىدا قېچىرنى توختاتقان بولسىمۇ، ئۇن جىــڭدىن ئارتۇق ئۇرۇق يۇمــشاق توپىغا ئاربلىشىپ، يەردە چېچىلىپ ياتاتتى. * شۇ ئەمەسمىدى يىغلاپ ئاققان سۇ، قان ياشلار بىلەن ئاربلاشقان ئېقىم، شۇ سۇ قويــنىغا تاشلانــمىغانمۇ؟ تالاي گۇناهسىز ئېزىلگەن يېتىم. ② باشقىلارنىڭ سۆزىــگە ســۆز قــاتــماق، ئىــشىغا قاتناشماق: ئۇ گەرچە ئۈستىگە ئېنىق بىر ۋەزىپە ئالغان ئاساسي قاتــلام كادىرى بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇ قالــتىس خوجايىنــلىق غۇرۇرى بىلەن هەممىگە ئارــلاشــتى. *ــ ياق، بالــلىرىم، مەن بۇنىڭـغا قوشۇلمايمەن، ــ دەپ ئاربلاشتى دۈيــنىڭ ئاتمىش ياشلار چامىسىدىكى ئۇلاغ باققۇچىسى داۋۇت ئاكام. ③ ئالاقە قىلماق: ياشلىقىم تۇرمە، تارىم ئەمگىكى بىلەن ئۆتۈپ كەتتى، قىرىق نەچچە ياشلىق ئادەم بولغىنىمدىلا جەمئىيەتكە ئاربلاشــتىم. ④ باردى ـ كەلــدى قىــلــماق، مۇناســۋەت باغــلىــماق: ئۇ مەكتەپ قاراۋۇلــنىڭ ئوغــلى بولۇپ، لۇتپۇللا بىلەن دېمەتلىك ئىدى هەم قويۇق ئاربلىشاتتى.

ئاربلىق I ① ئى. نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى جاي، مۇساپە، بوشلۇق: ئۇلار چەشلەرنىڭ ئەتراپىغا ئاربلىقىــنى بىر گەزدەك قالدۇرۇپ ئادەم بويــى مەڭــگەن دۆۋىلــدى. * بەكــرى ئاكــنىڭ ئۆيىگە 100 قەدەمدەك ئارــلىق قالغاندا، باياتىن بېــرى ئۇلارغا ياندىــشىپ كېــلىۋاتــقان بۇرۇتلۇق بىردىنلا ئابدۇۋېلى بىلەن تەڭــلىشىپ ئوغلاققا قول ئۇزاتتى. ② ئى. ئىكــكى ۋەقە، هادىــسە ياكى پەيت ئوتتۇرىسىدىكى ۋاقىت، پۇرسەت: شام بىلەن خۇپتەن ئاربلىقىدا ئۆيىگە قايتىپ كەلگەن قاسىــم يەنە ئالدىنــقى كۈنــگە ئوخــشاش قاپىقىنى ئاچماستىن تاڭــنى ئاتقۇزدى. * تەۋەككۇل ئاخۇن بەش ياش ۋاقتــدىن تارتىپ 15 ياشقــچە بولغان ئاربلىقــتا دىــنىــي مەكتەپتە ئوقۇدى. ③ سۈپ. ئوتتۇرا: ئاربلىق هادىسە. ئاربلىق مېڭە.

ئاربلىق جىنس <ئىر> ئاتىلىق ـ ئانىلىقــى ئايرىم تەنەدە بولغان هاياتلىقلارنىڭ جىنسىي ئايرىلىش جەريانىدا تۇرغان هالىتى.

ئاربلىق مېڭە <تىب> مېڭە غولى ئالدىنقى ئۇچىنىڭ بىر قىســمــى، ئۇ دۆڭــچە مېــڭە، دۆڭچە مېڭە ئەتراپــىدىكى بىر قىسىم قۇرۇلـ مىلار، سېزىم يەتكۈزگۈچــى پوستــلاق ئاستى نېرۋا مەركىزى، ماددا ئالمىشىش ۋە تېمپېراـ تۇرىــنى تەڭــشەيــدىــغان پوستــلاق ئاســتى ۋېگېــتاتىۋ نېرۋا مەركەزلــرىــنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئاربلىق II ئى ← **پارا.**

ئاربلىق ئالماق ← **پارا ئالماق.**

ئارىلىق بەرمەك ← **پارا بەرمەك.**

ئارىلىق يېمەك ← **پارا يېمەك.**

ئارىلىماق پ ① ئارىسىدىن، ئوتتۇرىسىدىن، ئىچىدىن ئۆتمەك، ئايلانماق، كەزمەك؛ كۆزدىن كەچۈرمەك: باتۇر قاتار ئورۇندۇقلارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ، يولۋاس شۇجىنىڭ قېشىغا كەلدى. * ئۇلار قىزغىن سۆھبەت بىلەن سالا ئېتىزلارنى ئارىلاپ خېلى ئۇزاق ماڭدى. * كوچىدا مەن ئۇچۇن ئەڭ كۆڭۈللۈك ئىش ماگىزىن ئارىلاپ، بازار چۆگىلەش ئىدى. ② چېتىلىما رەۋىشداش شەكلىدە كېلىپ: «مەلۇم ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ، ئاندا-ساندا، بەزى-بەزىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئۇسسۇلچىلار ئۇسسۇل ئويناشتى. ئارىلاپ تانسىغا چۈشكۈچىلەرمۇ بولدى. * ئۇ قىز تېخىنكۇمدا ئوقۇۋېتىپمۇ ئارىلاپ كېلىپ تۇراتتى. ③ ئاجراتماق، توسماق، بېسىقتۇرماق: ئىدىرىس غەزەپ بىلەن يۈگۈرۈپ بېرىپ سۇلايماننىڭ ياقىسىغا ئېسىلدى. بۇ ۋاقىتتا ياقۇپ يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئۇلارنى ئارىلىدى. ④ بۆلمەك، سۆز قىستۇرماق، (گەپ، سۆز ھەققىدە): گەپ ئارىلىماق. * ــ ياق، ــ دېدى سۇلتان ئابدۇۋېلىنىڭ گېپىنى ئارىلاپ، ــ ئۇنداق قىلساق كۆپچىلىكنىڭ قاتتىق نارازىلىقىغا ئۇچرايمىز. ⑤ يوشۇرۇنۇپ كىرمەك، قوشۇلۇۋالماق: ئۆينىڭ ئىچىدە ئۆزۈم، يىغلايدۇ قارا كۆزۈم. دۈشمەن ئارىلاپ قاپتۇ، ئۆتمەيدۇ مېنىڭ سۆزۈم. ⑥ ئاندا-ساندا پەيدا بولماق: سادىقنىڭ دوكلاتى ئاياغلاشقاندىن كېيىن، چاچ-ساقاللىرىنى ئاق ئارىلىغان پېشقەدەم دۈيجاڭ ئورنىدىن قوپۇپ، سادىقنىڭ قوللىرىنى ئالقانلىرىغا ئالدى. * شۇ ئارىلىقتا سىفەن شۆيۈەننىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئوقۇغۇچى ئېلىش ئۇچۇن ۋىلايەتتىن كەلگەن ئېگىز بويى، بۇغداي ئۆڭلۈك، چاچلىرىغا ئاق ئارىلىغان خالىدىن ئەپەندىم سىلىق قەدەملەر بىلەن كىرىپ كەلدى.

ئارىئوزو ئى [ر<ئىتال] <مۇز> ئارىيانىڭ ئۆزگەرگىنى، بۇ مۇزىكا ھەجىم جەھەتتە كىچىك، تۈزۈلۈش جەھەتتە ئەركىن ھەمدە يېقىملىق ۋە لىرىكىلىق كېلىدۇ.

ئارىيان ئى ← **ئارىيانلار.**

ئارىيانلار ئى <ئىرق> ياۋروپانىڭ XIX ئەسىردىكى تارىخىي ھۆججەتلىرىگە ئاساسلانغاندا ھىندى-ياۋروپا تىل سىستېمىسىدا سۆزلىشىدىغان خەلقىنىڭ نامى. ھىندى ۋە پارس تىللىرىدىكى ھۆججەتلەرگە قارىغاندا، قەدىمكى دەۋردە ئوتتۇرا ئاسىيادا ياشىغان، ئۆزىنى، «ئارىيا» دەپ ئاتىۋالغان بىر قوۋم، ئۇلار ئاتىلىق جامائەت تۈزۈمىدە بولۇپ چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان ھەم روھقا ئېشەنگەن، مىلادىيىدىن ئىلگىرىكى 2000 - يىلىدىن 1000 - يىللارغىچە بولغان ئارىلىقتا ئۇلارنىڭ بىر تارمىقى جەنۇبقا بېرىپ ھىندى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا جايلاشقان، بىر تارمىقى غەربىي جەنۇبقا يۈرۈپ پېرسىيىگە كىرگەن، يەنە بىر تارمىقى كىچىك ئاسىياغا كىرگەن.

ئارىيە ئى [ر<ئىتال] <مۇز> ئوپېرا ياكى ئومۇمىي خورلاردا، ئوركېستىرنىڭ تەڭكەش قىلىپ بېرىشى بىلەن ئېيتىلىدىغان يالغۇز كىشىلىك ناخشا.

ئارىيەت ئى [ئە] ئۆتنە، قەرز: ئۇلارغا باشقىلارنىڭ ئۆيىنى ۋاقىتلىق ئارىيەتكە ئېلىپ ئولتۇرماستىن باشقا ئامال قالمىدى. * لۇتپۇللا پاتپات پېتكىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭ دادىسىدىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ تۇراتتى. بىلمىگەن يەرلىرىنى سورايتتى.

ئارىيەت ئالماق ئۆتنە ئالماق، قەرز ئالماق: ئۇ مەكتەپتىن ئۈچ پارچە كىتاب ئارىيەت ئالدى. * مەكتەپتىن كىتاب ئارىيەت ئېلىپ ئوقۇشقا بولسىمۇ، لېكىن ياش ئالىملارنى قىزىقتۇرىدىغان كىتابلار يوق ئىدى.

ئارىيەت بەرمەك ئۆتنە بەرمەك، قەرز

بەرمەك: مەن ئۇنىڭغا ئون يۈەن ئارىيەت بەردىم. * تامغا ھەر خىل باغاقلارنىڭ نۇسخىسى، ئارىيەت بېرىلىدىغان نەرسىلەردىن ئېلىنىدىغان ئۇپراش ھەققى يېزىلغان گرافىكلار چاپلانغان بولۇپ، دۇكان ھەققىي بىر ماگىزىنغا ئايلانغانىدى.

ئاز سۈپ. ① سان ياكى مىقدار جەھەتتىن كۆپ ئەمەس؛ كەم: پۇلى ئازنىڭ غېمى ئاز (ماقال). * دوست كۆپ، توغرىسى ئاز (ماقال). * قەشقەرنىڭ قىشى ئاز، سوغۇقى ئەتىياز (ماقال). * شىنجاڭدا ھۆل-يېغىن مىقدارى ئاز. ② يېتەرلىك ئەمەس؛ كۇپايە قىلمايدىغان، قانائەتلىنەرلىك بولمىغان: ئۇ ھېلىلا ئىنىسىنىڭ دوستىدىن ئاڭلىغانلىرى ئۇچۇنلا ئايالى مايسىخان چويۇننىڭ يۈزىگە تۈكۈرسىمۇ، ئۆيىدىن ھازىرلا قوغلاپ چىقارسىمۇ ئاز… ③ بەزى-بەزىدە، كەمدىن-كەم؛ گاھ-گاھ: ئۇ تالا-تۈزگە ئاز چىقاتتى.

ئاز دېگەندە ئەڭ تۆۋەن مۆلچەرلىگەندە، ئەڭ تۆۋەن ھېسابلىغاندا: ئۇ، بۇ كىتابنى ئاز دېگەندە ئىككى كۈندە ئوقۇپ بولىدۇ.

ئاز سانلىق سان جەھەتتىن كۆپ بولمىغان، سانى ئاز: شىنجاڭ — ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونى. * ئىمپېرىيالىستىك دۆلەتلەردىكى ھاكىمىيەت پەقەت ئاز سانلىق كاپىتالىستلارنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ.

ئاز سانلىق مىللەت ئى <پەلس> كۆپ مىللەتلىك مەملىكەتتىكى ئاھالىسى ئەڭ كۆپ بولغان مىللەتتىن باشقا مىللەتلەر. ئېلىمىزدە خەنزۇ مىللىتىدىن باشقا مىللەتلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاز سۆزلۈك كۆپ گەپ قىلىشنى خالىمايدىغان؛ كەم سۆز، جىمغۇر: ئۇ پەقەت ئېقىمىنىڭ ھەمراھى بولىدى. ئېغىر-بېسىق، ئاز سۆزلۈك مىجەزى، ئۇنىڭ ئىدىيىسىدىكى ئىللەتلەرنى يوشۇرالمايتتى.

ئاز قالماق ① سان ياكى مىقدار جەھەتتىن كېمىيىپ قالماق: ساڭدىكى ئاشلىق يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارا-بارا ئاز قالدى. * كۆل سۈيى پارغا ئايلىنىش ۋە يەرگە سىڭىپ كېتىش نەتىجىسىدە ئاز قالغانىدى. ② يېقىنلاپ قالماق (ۋاقىت، پۇرسەت، ئارىلىق قاتارلىقلار): ئەكبەر سەككىزىنچى دۈيگە يېتىپ كەلگەندە كۈن ئولتۇرۇشقا ئاز قالغانىدى. * ئۇنىڭ مەكتەپ پۈتتۈرۈشىگە ئاز قالدى. ③ تاس قالماق: يول جاپاسىغۇ بىلىنمىدى، بىراق بىھۇدە ئۆلۈشكە ئاز قالدۇق. * ئۇلار بۇ مەشھۇر ۋائىزنىڭ ئۆزىنىمۇ ئەستىن چىقىرىپ قويۇشقا ئاز قالدى.

ئاز كۈندە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان ۋاقىتتا، ئانچە ئۇزۇن بولمىغان كۈن ئىچىدە؛ پات-يېقىندا: ئۇ ئاز كۈندىن كېيىن قايتىپ كېلىشى مۇمكىن.

ئاز گەپ ئەمەس ئاز سان ئەمەس، بوش كۈچ ئەمەس؛ ناھايىتى نۇرغۇن: — ئۇ لياڭشەن كۆلىنىڭ ئاتامىنى سۇڭ جياڭ دېگەن كىشى ئىمىش، ئۇنىڭ 108 پالۋىنى بار ئىمىش، بۇ ئاز گەپ ئەمەس، — دېدى غوجا.

ئاز ھەيدەش ئۇسۇلى <دېھ> دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنىڭ ئېتىز ئىچىدە يۈرۈش قېتىم سانىنى ئازايتىش ئارقىلىق سەرپىياتنى تۆۋەنلىتىش، تۇپراق تۈزۈلمىسىنىڭ بۇزۇلۇشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان بىر خىل ئۇسۇل.

ئازاب (ئازابى) ئى [ئە] ① جىسمانىي ياكى روھىي جەھەتتىكى قىينىلىش؛ ئېغىرچىلىق: تۇغۇت ئازابىنى ئانا بىلەر (ماقال). * ئورۇنسىز غەزەپ — ئۆزەڭگە ئازاب (ماقال). * زۇلال بۇ قۇرلارنى تەكرار-تەكرار ئوقۇدى، ھەر قېتىم ئوقۇغىنىدا، قەلبىدىكى ئازاب ئوتى يېڭىلانغاندەك بولاتتى. ② جاپا-مۇشەققەت؛ مۈشكۈللۈك، قىيىنچىلىق: يول ئازابى — گۆر ئازابى (ماقال). * مەن بۇ مۇساپىنى مىڭبىر ئازابتا بېسىپ تۈگەتتىم.

ئازاب تارتماق —→ **ئازابلانماق**: — سەندىن باشقىسىغا مەن دىلىمنى بۇنچىلىك چىڭ باغلىمايتتىم ۋە بۇنچىلىك ئازاب تارتىپمۇ كەتمەيتتىم، —

دەپ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپتۇ غەنىسەم. * — ھەئە، ھەممىسى مۇشۇ تويىنىڭ خاپىلىقى! — دېدى مەۋلان ئېغىر نەپەس ئېلىپ، — راستىنى ئېيتسام، ئىككى ئاينىڭ بۇياقى بەزى ئىشلارنى سەندىن يوشۇرۇپ ئاز ئازاب تارتمىدىم.

ئازاب چەكمەك ← ئازابلانماق: ئۇلار ئازاب چەككەن مەھبۇس قېرىنداشلارنى ئالدىراپ كېلىپ يۆلىدى. * بۇ ئەھۋال بۇ بەختسىز قىزنىڭ يۈرىكىنىڭ تولىمۇ ئازاب چېكىۋاتقانلىقىدىن، ئۇنىڭ ناھايىتى زور غەيرەت بىلەن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. * زۇلۇم پەنجىرىلىرى پاچاقلىنىپ، قان شورىغۇچى باي-بەگلەر يوقىتىلغاندىن كېيىن، ئازاب چەككەن تاغلىق رايون خەلقى ئۆز يېرىنىڭ ھەقىقىي خوجايىنى بولدى.

ئازاب سالماق ← ئازابلىماق: — بىر يەتتە باشلىق يالماۋۇز موماي، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئىت سۆزگە كېلىپ، — ئۇ بىزگە ۋە خوتۇنۇڭغا ناھايىتى كۆپ ئازاب سالدى، بىزنى ئېلىپ كەتكىن.

ئازابلاشماق «ئازابلىماق» پېئىلىنىڭ ئورتاقلىق دەرىجىسى: شۇنچە قىلىپ، بىرەر تال شال پاخىلىغا ئىگە بولالمىغاندىن كېيىن، مۆمىن ئاكىنى «پوزىتسىيىسى قەبىھ، جاھىل ئۇنسۇر، بۇنىڭغا قارشى داۋاملىق كۆرەش قىلىنمىسا قىلغان» دېيىشىپ، تېخىمۇ ئېغىر جىسمانىي ئازابلار بىلەن ئازابلاشتى.

ئازابلانماق «ئازابلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇن بارمىقىمنى ئورۇندۇققا قاتتىق تېگىپ، تىرنىقىمغا يىڭنە سانجىغاندا قاتتىق ئازابلاندىم-دە، يەنە ھوشۇمدىن كېتىپ قالدىم. * بۇ پاجىئەدە ئۆزىنىڭمۇ قولى بارلىقى ئۈچۈن، ئۇ قاتتىق ئازابلىنىپ ئىچىدىن تۈگەپ يۈرەتتى. * — ئالۋاستى قورققانغا چاڭگال سالىدۇ، — دەپ سۆز باشلىدى ئۇ — نەچچە يۈز يىللاردىن بېرى بېسىلىپ، ئازابلىنىپ كەلدۇق، يەنە ئازاب چېكىۋېرەمدۇق؟

ئازابلىق سۈپ ① جىسمانىي ياكى روھىي جەھەتتە قىينالغان؛ دەردلىك، قايغۇلۇق: ناخشىسىز، ئۇسسۇلسىز ئۆتكەن كۈنۈم سىرتماقتا تۇرغاندەك ئازابلىق! * دوختۇر ئۇنىڭ ئۈمىد يىپلىرىنى ئۈزۈۋەتكەن، ئازابلىق كۆڭلىگە تېخىمۇ زور ئازابلارنى سالغانىدى. * ئەمدىلا يېنىك نەپەس ئېلىپ شېرىن ئۇيقۇغا كەتكەن ئۇسرەتنى ھەبىبىنىڭ ئازابلىق ئاۋازى ئويغىتىۋەتتى. ② جاپا-مۇشەققەتلىك؛ مۇشكۈل، قىيىن، تەس: ئىككى چاقىرىمدىن ئۇشۇقراق ئازابلىق سەپەردىن كېيىن، ئۇلار ئۆڭكۈرگە يېتىپ كەلدى. * ئۇبۇلقاسىم يوغان تۈگىنىڭ ئارغامچىسىنى بويىنىغا سېلىپ، پاتقاق تارتىشنىڭ قانچىلىك ئازابلىق ئىش ئىكەنلىكىنى ئاسىم دادىسىدىن ئاڭلىغانىدى.

ئازابلىماق پ. جىسمانىي ياكى روھىي جەھەتتىن ئەزمەك، قىينىماق؛ جاپا-مۇشەققەتكە، قىيىنچىلىققا دۇچار قىلماق؛ دەردكە سالماق: ئايال ئۇنىسمۇ بايىقىدەك ئۇرۇپ ئازابلاپتۇ. * مانا ھازىر ئۇلار يوق. قاراڭغۇ، شورلۇق زامان ئاچ-زارلىق، دەرد-ئەلەمى بىلەن ئازابلاپ، ئەجەلىدىن بۇرۇن ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەتتى.

ئازاب - ئوقۇبەت تۈرلۈك ئازاب ۋە ئوقۇبەتلەر، جەبىر-جاپا، مۇشەققەت ۋە قىيىنچىلىقلار: چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ۋەزىرنىڭ ئايالى گەپنى باشلاپتۇ، كۆرگەن چۈشىنى ۋە كېچە تارتقان ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنى بىر-بىردىن بايان قىلىپتۇ. * يېرىم كېچە بولغاندا، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇنىڭدىن نەچچە يىللار بۇرۇن چىنار تۈۋىدە تارتقان ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنى ئەسلەپ يىغلاپتۇ.

ئازاب - ئوقۇبەتلىك تۈرلۈك ئازاب ۋە ئوقۇبەتلەر بىلەن ئۆتكەن؛ قىيىنچىلىق ۋە مۇشەققەتلەرگە مۇپتىلا بولغان؛ جەبىر-جاپالىق: سادىر پالۋاننىڭ قوشاقلىرىدىن بىز XIX ئەسىردىكى ھەر مىللەت ئەمگەكچى خەلقىنىڭ ئازاب-ئوقۇبەتلىك تۇرمۇشى، ئۇلارنىڭ ئارزۇ-ئارمانلىرى ۋە كۈرەشچان ھاياتىنى روشەن كۆرۈۋالالايمىز. * داشا ئەمدى ئۆزىنى شۇ ئازاب-ئوقۇبەتلىك، قانغا مىلەنگەن ھايات بىلەن

باغلانغانلىدەك، بۇنىڭدىن باشقا ھايات يوقتەك سېزەتتى.

ئازاد سۈپ [پ] ① ئۆز ئەركىنلىكى، ھوقۇقى ئۆز قولىدا بولغان، ئەركىنلىككە ئېرىشكەن، قۇللۇقتىن ئازاد قىلىنغان، ئاسارەتتىن قۇتۇلغان؛ ھۆر، ئەركىن: ئازاد ۋەتەن. ئازاد زامان. * ــ ئانا، ئازاد زامان ۋە مانا بۇ قول ـ قاناتلىرىم بولمىغان بولسا، مەن بىر غازى نېمىمۇ قىلالايتتىم؟ ــ دېدى غازى ئانىسى گۈلسۇمخانغا. ② ئۆز ھالىغا، مەيلىگە قويۇلغان، ھېچقانداق مەجبۇرىيەت بىلەن باغلانمىغان؛ بوش: «ئون ئىككى مۇقام» چوڭ ھەجىمدىكى مۇزىكىلىق بەدىئىي مىراس بولۇپ، زور ئىستىقبالغا ئىگە. ئۇ ياۋروپا سىمفونىيىلىرىدەك ئۆزىنى مەلۇم ھېكايىلىق تارىخىي داستان ياكى قەھرىمانغا باغلاپ، چېتىپ قويىدىغان تارىخىي چەكلىمىدىن ئازاد. ③ تۇتقۇنلۇقتىن چىقىرىلغان، قاماقتىن بوشىتىلغان: تۈرمىدىن ئازاد قىلىنغان باتۇر تۈرمە ئىشىكىدىن چىقىپ، ساپ ھاۋادىن ئاچكۆزلۈك بىلەن قانغىچە نەپەس ئالدى. ⑤ ئەرلەر ئىسمى.

ئازاد ئەزا <مات> بىر كۆپ ئەزالىق تەركىبىدىكى نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان ئەزا. مەسىلەن: كۆپ ئەزالىق «$5-{}_{x}7+{}_{x}2$»تىكى 5 ـ ئازاد ئەزادۇر.

ئازاد بولماق ئەركىنلىك، ھۆرلۈككە ئېرىشمەك؛ قۇللۇق ۋە ئاسارەتتىن قۇتۇلماق: شۇنىڭدىن كېيىن خوتەنلىك كوماندىر تەمكىنلىك بىلەن چۈشەندۈردى: ــ ھازىر پۈتۈن مەملىكەتمىز قىزىل نۇرغا پۈركەندى، ئازاد بولدى. بۇ نۇر ۋە ئازادلىقتىن «شەھىدانە» خوتەنمۇ تېزرەك بەھرىمەن بولۇشى كېرەك. * بۈگۈن سەن ئازاد بولسەن. چېرىكلەر ئۇخلاپ قالغاندىن كېيىن، مەن سېنى يولغا سېلىپ قويىمەن.

ئازاد قىلماق ئەركىنلىك، ھۆرلۈككە ئېرىشتۈرمەك؛ قۇللۇق ۋە ئاسارەتتىن قۇتۇلدۇرماق: ــ بۆرىتالانى ئازاد قىلىپ، ئاتاڭنى چوقۇم خۇشال قىلىمىز، ــ دېدى باتۇر غازى. * ھاكىم جاللاتقا: جوھۇتنى ئازاد قىلىپ، ماشىنىچىنى ئېسىشنى بۇيرۇپتۇ. * بۇ تەدبىر كىشىلەرنى ئائىلىنىڭ ئېغىر يۈكىدىن ئازاد قىلىپ، ئۇلارنىڭ تېخىمۇ كۆپ ۋاقتىنى ۋە كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا سەرپ قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ.

ئازادە سۈپ [پ] ① كەڭ، كەڭتاشا: لەپىلدەپ قار يېغىۋاتقان كۆنلەرنىڭ بىرىدە، ئازادە ئۆيىنىڭ دېرىزىسىگە قويۇلغان يوغان بىر تەشتەكتىكى ئەتىرگۈل ئاجايىپ چىرايلىق ئېچىلىپ كېتىپتۇ. * بازار كۈنلىرىدىن باشقا كۈنلىرى كوچانىڭ كوچىلىرى خېلى ئازادە بولۇپ قالىدۇ. ② ئەركىن، ئېچىلىپ يېيىلىپ، بەھۇزۇر؛ خاتىرجەم: ــ يائاللا قىزىم، ــ دېدى ئۇ چىرايىغا زورلاپ كۈلكە تۇسىنى بېرىپ، ــ ھەپتىدە بىر كېلىدىغان يەكشەنبىدە بىزمۇ سەن بىلەن بىر داستىخاندا ئولتۇرۇپ، ئازادە مۇڭدىشىدىغان ۋاقىت بولىدىكەن. * ئەل ئازادە، كۆڭۈل ئازادە، شادلىق بىلەن ياشاردى بۇ جان. توي كەينىسىگە ئۇلاندى مەشرەپ، قىزىلگۈلگە ئوخشار ھەر مېھمان. * ــ ھە، قېنى ئوغلۇم، تارتىنماي، ئازادە ئولتۇرۇڭ، ــ ھەمسەپىرىمۇ گويا ئۆزىنىڭ ئۆيىدەكلا مېنى تاماقتا زورلىدى. ③ خالىي، ئايرىم: ئۇ: ــ مېنىڭ سىز بىلەن ئازادىرەك سۆزلەشكۈم كېلىدۇ، ــ دېدى. ④ خوتۇن ـ قىزلار ئىسمى.

ئازاد ـ ئەركىن ئازاد ۋە ئەركىن: جۇڭگو خەلقى ئازاد ـ ئەركىن ياشاۋاتىدۇ.

ئازادلىق ① «ئازاد» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە ئاياللارنىڭ ئازادلىقىغا دەخلى ـ تەرۇز قىلىش ئەلۋەتتە جىنايەت بولىدۇ. * ئەزگۈچىلەر ھاكىمىيىتىنىڭ ئۆزۈل ـ كېسىل يىمىرىلىش ئالدىدا تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ھاشىم بەگ «ئاسمىنى كەڭ» بۇ شەھەرگە ئازادلىق ساداسى ھەممە يەرنى قاپلىغان تەنتەنىلىك كۈنلەردە قېچىپ كېلىۋالىدۇ. ② مەملىكىتىمىزدە گومىنداڭ ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ جۇڭخۇا

خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان ۋاقىت: —ئازادلىقتىن بۇرۇن نېمە ئىش قىلغانىدىڭىز؟— دەپ سورىدى قۇربان شۇجى نامان تاغىدىن. * ئۇ غەزەپ بىلەن سۆزىنى داۋام قىلدى، —«ئاۋارىچىلىك» دېگەن بۇ سۆز تىلغا ئېلىنسا، مەن ئازادلىقتىن بۇرۇنقى ئىشلارنى ئەسلەپ كېتىمەن. ③ كونا دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇش ۋاقتى ئاخىرلاشقاندىن بۇرۇن قويۇپ بېرىش.

ئازادلىق ئارمىيە <هەرب> جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى: تۇرسۇنئاي ھەدىنىڭ خۇشاللىق ياشلىرى ئەكبەرنىڭ يۈزىنى ھۆللەشكە باشلىدى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈۋېتىپ، ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسىگە چەكسىز سۆيۈنۈش بىلەن قارىدى.

ئازادلىق ئالماق ① ئۆز ئەركىنى، ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا ئالماق؛ ئەركىنلىككە ئېرىشمەك. ② كونا دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش ۋاقتى ئاخىرلاشقاندىن بۇرۇن ئارام ئېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولماق: تاشۋاي ساۋاق ئېلىشقا باشلاپ بىر ھەپتىلەرچە ئۆتكەن بىر كۈنى، شاگىرتلار ئازادلىق ئالغاندىن كېيىن، مىرئەلى تاشۋاينى باشلاپ دادىسىنىڭ ئالدىغا كىردى.

ئازادلىق بەرمەك ① ئۆز ئەركىنى، ھوقۇقىنى ئۆز قولىغا بەرمەك؛ ئەركىنلىككە ئېرىشتۈرمەك: —ئەگەر سۆزۈڭ راست بولسا ساڭا ئازادلىق بېرىمەن، بولمىسا كاللاڭنى ئالىمەن،— دەپتۇ پادىشاھ. ② كونا دىنىي مەكتەپلەردە موللام باللارنى ئوقۇش ۋاقتى ئاخىرلاشقاندىن بۇرۇن قويۇپ بەرمەك: موللام تالىپلىرىغا ئازادلىق بېرىۋېتىپ، ئالدىرىغان پېتى ئۆز ئۆيىگە ماڭدى.

ئازادلىق ئۇرۇش <هەرب> ① ئېزىلگۈچى مىللەت ياكى سىنىپنىڭ ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئېلىپ بارغان ئۇرۇشى. ② دۆلىتىمىزدىكى ئۈچىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش.

ئازادلىشتۇرمەك «ئازادلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئازادلىشتۇرۇلماق «ئازادلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازادلاشماق پ ① كەڭتاشا بولماق، كېڭەيمەك: نەرسە-كېرەك ۋە جابدۇقلار ئىخچاملانغاندىن كېيىن، ئۆي ئىچى خېلى ئازادلىشىتى. ② غەم-ئەندىشە، دەككە-دۈككىدىن خالىي بولماق؛ خاتىرجەم بولماق: —ئوبدان ئۇكام، سەن مېنى ئۇرغىن! مېنى ئۇرساڭ كۆڭلۈم بىرئاز ئازادلىشىپ قالۇر،— دېدى جاڭ باۋ ئازابلانغان ھالدا. * توغرا، جاھان يورۇپ، كۆڭۈل ئازادلىشىتى. ھەممىلا ئادەم پەرۋاز قىلسام دەيدۇ.

ئازار ئى. [پ] بىراۋغا سېلىنغان ياكى سالغان جىسمانىي ھەم روھىي جەھەتتىكى ئازاب؛ جەبىر-جاپا: رەقىبىنىڭ ھەر ۋاقىت رەشكى كۆزى ئۈستىدە نۇقسانىنىڭ، كى شەپقەت ئۇنتۇلۇر، ئازار قالۇر قەلبىدە ئىنسانىنىڭ. * ئەي ھەسەتخور، قاچان تۈگەر سەبىيلەرگە ئازارىڭ، قانچە زامان قىزىپ ئۆتەر شۇ ئازارلىق بازارىڭ.

ئازار بەرمەك ئازابلىماق، قىينىماق ياكى رەنجىتمەك: ئۇنىڭ كاللىسىدىن ئۆتمەيدىغان نەرسىلەر ناھايىتى كۆپ ئىدى. ھەر كۈنى بىر يېڭى خاپىلىق، «نېمە ئۈچۈن؟» دېگەن سوئال بىلەن ئۆيىگە قايتاتتى ۋە ئاچچىقىنى ھاراقتىن، موخوركىدىن، بەزىدە خوتۇنىغا ئازار بېرىشتىن چىقىرىدىغان بولۇۋالدى. * چوڭ ئاپىسى ئىچكىرىكى ئۆيىدىن چىقىپ ئەزىمەتنىڭ يۈزىنى سىلاپ: —بىرلا ئوغۇل تۇرسا بۇ بالىغا نېمىشقا ئازار بەردىڭلا؟— دېدى.

ئازار چەكمەك ← **ئازار يېمەك**: ئۇ ئۆز ئانىسىنى ئەسلىيەلمەيتتى، ئۇنىڭ يادىدا-كىچىك ۋاقتىدا ئازار چەككەن چېغىدا رابىخان ئانىنىڭ ئۆزىگە قىلغان مېھرىبانلىقلىرىلا قالغانىدى. * غالىب تېخىمۇ چوڭقۇر ئويلانىدى: «ئۇنداقتا بۇ پۇلنى قانداق قىلىش كېرەك؟ ئىز قوغلاپ ماڭسام كېچە، ئەتە مەكتەپكە ئاپىرىپ تاپشۇرسام، پۇل ئىگىسىنىڭ

قولىغا بىرىپ يەتكۈچە ئۇ كىشى قانچە ئازار چېكەر!»

ئازار قىلماق ← **ئازار بەرمەك:** ۋاپادار كۆڭلىگە ئازار قىلما، ئۇنى كۆپ ھۆرمەتلىگىن، خار قىلما.

ئازار يەتمەك ئازاب، دەرد-ئەلەم ياكى خاپىلىققا ئۇچرىماق: مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي تىت-تىت بولاتتىم، بىزنى دەپ بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە ئازار يېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئازابلىناتتىم.

ئازار يېمەك روھىي ھەم جىسمانىي تەرەپتىن قاتتىق ئازابىقا، جەبىر-جاپاغا يولۇقماق؛ قىينالماق ياكى رەنجىمەك: بۇ ياش دىلى ئازار يەپ چىققان ياش ئەمەس، بەلكى قىلغان ئەسكى ئىشلىرىدىن ئۆكۈنۈپ، ساۋاقداشلىرىنىڭ سەمىمىيىتىدىن تەسىرلىنىپ چىققان ياش ئىدى. * مەن تېخى ناماقۇللۇق چېيى بىرىمەن، — دېدى ئەزىز، — مېنىڭ چېقىمچىلىقىم، كۆيدۈرگىلىكىم تۈپەيلىدىن زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان، ئازار يېگەن دوستلارنىڭ ھەممىسىدىن بىر-بىرلەپ ئەپۇ سورايمەن، كەچۈرۈم سورايمەن!.

ئازازۇل ئى [ئە] ① جىن-ئالۋاستى: قانچە جان، قانچە كېمە يەم بولمىغان دولقۇنلارغا، ئۆتكەن كېچە تۈن ئازازۇلى چىرقىرىغان چاغدا!؟ ② كۆچمە. ھىيلىگەر ھەم ئۇچىغا چىققان بىشەم، ئۇششۇق، ئۇرۇشقاق، ئۆكتەم: ۋايىيەي پاتىمە ھەدە، جاڭزىلارغا بېرىش ما ياقتا تۇرسۇن، باغقا چىقىپ سەل يوقاپ كەتسەم، كەينىمدىن بۆجەلەردەك مارىشىپ يۈرىدىغان بولدى بۇ ئازازۇللار. * ئادەتتە مەن ئائىلىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىنى كۆرۈنگەنگە ئېيتىپ يۈرۈش يامان كىشىلەرنىڭ خۇلقى، ئەدەبسىزلىك دەپ قارايتتىم. لېكىن شۇنداقتىمۇ بېشىمدىن ئۆتكەن «خوتۇن سەۋداسى»نى بولۇپمۇ ھېلىقى ئازازۇل خوتۇندىن كۆرگەن كۈلپەتلىرىمنى بەختىخانىغا ئېيتىپ بېرىشكە توغرا كەلدى.

ئازازۇللۇق «ئازازۇل» سۆزى «②»نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەزىدە ئۇ «قېلىن دورىسى» ئىچىۋېلىپ زاڭلىقلار، كۈلكىلەرگە ئۆزىمۇ قېتىلىپ كۈلىدىغان ۋە ھەتتا قولىرىنى ئاجايىپ پۇلاڭلىتىپ، ئۇسسۇلمۇ ئوينايدىغان بولۇۋالدى. لېكىن شۇنداقتىمۇ خەلىچە جىن ھېچىبىر زېرىكمەيتتى، يا ئازازۇللۇقىنى قويمايتتى.

ئازايتماق «ئازايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۈندە كۆرىدىغان يايلاق، كۈندە ماڭىدىغان پاتقاقلىق يول، سوغۇق ۋە جىمجىت ياتاق مېنىڭ قايغۇلىرىمنى كۆپەيتمەكتە، چىرايىمنى كۈندىن-كۈنگە سارغايتىپ، ئۇيقۇ ۋە تامىقىمنى ئازايتماقتا... * دەل-دەرەخ يوپۇرماقلىرى ھاۋادىكى ئىس-تۈتەك، چاڭ-توزانلارنى ئازايتىدۇ.

ئازايتىلماق «ئازايتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك قۇرۇلۇش تۈرى 62.7 پىرسەنت ئازايتىلدى.

ئازايماق پ. سان ياكى مىقدار جەھەتتىن كەمەيمەك؛ تۆۋەنلىمەك: باللار ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرگەندىن كېيىن، ئەقلىي خۇلاسە چىقىرىش، پائالىيىتى كۈرسەتمىلىك ئۇسۇلىدىن پايدىلىنىش ئازايغان شارائىتتا تېخىمۇ ئابستراكت ئاساستا ئېلىپ بېرىلىدۇ. * بۇ يىلقى كۆمۈرنىڭ كىرىمى ئازىيىپ كەتتى.

ئاز-پاز ئازغىنا، بىرئاز، سەل-پەل: بىركۈنى سېلىم ئاكا بىلەن بۇسارەم ئاز-پاز تەگىشىپ قالدى. * مەن پەقەت ئاز-پاز ساۋاتقا ئىگە بولۇشنىلا ئۈمىد قىلىمەن.

ئاز-تولا ئازمۇ ئەمەس، كۆپمۇ ئەمەس، مەلۇم مىقداردا، مەلۇم دەرىجىدە؛ ئاز-پاز: * راستىنى ئېيتقاندا ھەممە كىشىدە ئاز-تولا كەمچىلىك، خاتالىق بولىدۇ.

ئازچىلىق ئى. ئادەملەر توپىنىڭ ئاز قىسمى، بەلگىلەنگەن ياكى مۆلچەرلەنگەندىن كەم بولغان قىسمى: قارار قىلىنغانىكەن، ئازچىلىق كۆپچىلىككە بويسۇنۇش كېرەك. * XIX ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدا، ماركسىزمچىلار نارودنىكلار بىلەن كۈرەش قىلىۋاتقان يەردە، روسىيە پرولېتارىياتى شۇ چاغدا ئاھالىنىڭ مۇتلەق زور كۆپچىلىكىنى تەشكىل قىلىدىغان يەككە دېھقانلارغا

قارىغاندا ناھايىتى ئازچىلىقنى تەشكىل قىلاتتى.

ئازدۇر-كۆپتۈر —> **ئاز-تولا:** — ياق ئاكا! — رىزىۋان كېسىپ ئېيتتى، — مېنىڭ كارايىتىم چاغلىق. بىراق، سىز رەھبىرىي كادىر، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىزدىكى جىگلى بىلەن ئازدۇر-كۆپتۈر تۇغقان كېلىسىلەر. * ئۇلار جاپپار شۇجىنى ھۆرمەت قىلىدىغان، تولاراق ئازدۇر-كۆپتۈر سوۋغات ئارقىلىق گۇگىشىمىزنىڭ بۇ رەھبىرىگە بولغان ئىخلاسىنى ئىزھار قىلىشنى ئۆز بۇرچى دەپ بىلىدىغان كىشىلەردىن ئىدى.

ئازدۇرماق «ئازماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بايۋەچچە شۇ توخۇنى يېيىش ئۈچۈن، ئوتۇنچىنىڭ خوتۇنىنى ئازدۇرۇشقا باشلاپتۇ. * ئۇ گويا كى پەرىشتىلەر دۇنياسىغا كىرىپ قالغاندەك بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، كۆز ئالدىدا ئەقلىنى ئازدۇرغۇدەك ئىشلار كەينى-كەينىدىن يۈز بەردى.

ئازدۇرۇشماق «ئازدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار سېنى ئازدۇرۇشمۇ ئاخىرقى ھېسابتا يەنە ھېچنېمە قىلالمايدۇ.

ئازدۇرۇلماق «ئازدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازسىنماق پ. ئاز، يېتەرلىك ئەمەس دەپ ھېسابلىماق، ئاز كۆرمەك: بايۋەچچە يىگىتنىڭ قولىدىن پۇلىنى ئېلىپ ساناپ قايتۇرۇپ بەردى، بەلكىم ئۇ ئازسىندى بولغاي.

ئازغاشتۇرماق «ئازغاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەمما ماركو بۇ ئاۋازنىڭ جىن-ئالۋاستىلار ئۆزىنى ئازغاشتۇرۇش ئۈچۈن چاقىرغان ئاۋاز بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ، قىمىرلاشقىمۇ جۈرئەت قىلالمىدى.

ئازغاشتۇرۇلماق «ئازغاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازغاشماق پ. ئازماق، ئېزىپ قالماق: ئايشەمگۈل بىركۈنى نۇرنىساخان ئاچىغا ئەگىشىپ كوچىغا چىققىنىدا، ئازغىشىپ يوقاپ كەتتى. * كىمنىڭ نېمە سەۋەبتىن كۆلگەنلىكىنى بىلىۋېلىش، نۇرغۇن كىشىلەرگە ئاساندەك كۆرۈنىدۇ. لېكىن بەزى كەيپىياتلاردا ئۇلارمۇ ئازغىشىپ قالسا كېرەك.

ئازغاق سۈپ. تولا ئازىدىغان، تولا ئادىشىدىغان، ئېسىدە تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتى تۆۋەن: بەزى ئادەملەر قېرىغاندا ئازغاق بولۇپ قالىدىكەن.

ئازغان ئى <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، غولى ئىنچىكە، شاخلىرىدا زىچ ئۆسكەن كىچىك تىكەنلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ گۈلى ئاق ياكى سۇس قىزىل رەڭلىك، خۇش پۇراقلىق؛ مېۋىسى دورا قىلىنىدۇ.

ئازغانلىق سۈپ. <بوت> ① ئازغان ئۆسكەن ياكى ئۆسىدىغان: دەل شۇ چاغدا ھېلىقى ئىككى ئادەم ئازغانلىق ئېرىقنىڭ ئۈستىدىن سەكرەپ ئۆتۈپ، ئالدىراپ تاش ئۆستەڭ تەرەپكە كەتتى. ② ئى. ئازغان ئۆسكەن ئورۇن، جاي: ۋۇ بېگى كېمىدە چاڭجياڭ دەرياسىنى سەيلە قىلىپ بولغاندىن كېيىن مايمۇن تېغىغا چىققانىكەن، تاغدىكى نۇرغۇن مايمۇنلار ئۈركۈپ كەڭ بىر ئازغانلىققا كىرىپ كېتىپتۇ.

ئازغۇن سۈپ. يولدىن ئازغان، توغرا يولدىن چىقىپ كەتكەن، ئاينىغان: قاچقۇنغا شەپقەت يوق، ئازغۇنغا ھۆرمەت يوق (ماقال). * ئەل-ۋەتەن ئارزۇسىنى ئاقلىيالمىغان ئاشىق ئەمەس، بىر ئۆمۈر ئۆتكەي ھاياتقا پايدىسىز ئازغۇن بولۇپ.

ئازغۇنلۇق «ئازغۇن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئازگال ئى. ئويۇلۇپ ئورا بولۇپ قالغان جاي؛ ئويمان: سېپىل تۈۋى كەڭ بىر ئازگال ئىدى. كىشىلەر ئاسانلىقچە بۇ يەرگە كەلمەيتتى. * سادىق روزى شۇ ھالەتتە كېتىۋاتقاندا، ۋېلىسىپىت يەنە بىردىنلا ئوڭ تەرەپكە بۇرۇلۇپ، ئالدى چاقى ئالدىراندىن بىر ئازگالغا پاتتى-دە، ئۇ ۋېلىسىپىت ئۈستىدىن موللاق ئېتىپ قار ئىچىگە چۈكۈپ كەتتى.

ئازگاللىق ① سۈپ. ئازگال بار، ئازگال كۆپ: بۇنداق ئازگاللىق ئېتىزدا بىرنەرسە ئۈنەمدۇ؟ ②ئى. ئازگال كۆپ جاي: ھارۋا ئازگاللىققا كىرىپ قېلىپ دۈم كۆمتۈرۈلۈپ كەتتى.

ئازلاتماق «ئازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ يولداشلارنىڭ پىكرىدىن كېيىن خىزمەتكە دائىم كېچىكىپ كېلىدىغان ئادىتىنى خېلى ئازلاتتى.

ئازلىتىلماق «ئازلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئازلىق «ئاز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئازلىق قىلماق. * ئادەمنىڭ ئازلىقىدىن ۋەزىپە ۋاقتىدا ئورۇنلانمىدى.

ئازلىق قىلماق يېتىشمەي قالماق، كەم بولۇپ قالماق؛ قانائەتلەندۈرەلمەي، رازى قىلالماي قالماق: — دېھقانلارغا قىلغان مېھىر - شەپقىتىڭلارغا تۆگە سويۇپ مېھمان قىلساقمۇ ئازلىق قىلىدۇ، — دېدى قاۋۇل ئاكا. * يۈرىكىمنى قاپلاپ كەتكەن دەرد تولا، بىر - بىرلەپ سۆزلەيدىغان بولسام، ئۇن كېچە - كۈندۈز ئازلىق قىلىدۇ. * ئوغۇل بالىغا يەتمىش ئىككى خىل ھۈنەرمۇ ئازلىق قىلىدۇ.

ئازلىماق پ. ← **ئازايماق**: ئادەملەر ئازلاپ، جىمجىتلىق پەيدا بولدى. * يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان بۇ يەرگە كېلىپ مەيدىسىنى ئاپتاپقا قاقلايدىغانلار ئازلاپ قالدى.

ئازما I سۈپ. نەسلىدىن ۋە شەكلىدىن ئۆزگىرىپ كەتكەن؛ ئازغان: ئازما ئايغىر.

ئازما ئايغىر <زوئول> بىيىلەرنىڭ كۆيلەڭەنلىكىنى ئېنىقلاش مەقسىتىدە، ئوپېراتسىيە قىلىش بىلەن ياكى توسالغۇ بىلەن توسۇپ، چاپالماس قىلىپ تۇرۇپ، بىيە بىلەن بىيە پادىسىغا قوشۇۋېتىلىدىغان ئايغىر.

ئازما قوچقار <زوئول> ساغلىقنىڭ كۆيلەڭەنلىكىنى ئېنىقلاش مەقسىتىدە، ئوپېراتسىيە قىلىش بىلەن ياكى كۆيەك تارتىش يولى بىلەن چاپالماس قىلىنىپ، ساغلىق پادىلىرىغا قويۇۋېتىلىدىغان قوچقار.

ئازما II ئى دىئال. ئېرىق - ئۆستەڭلەردىكى شارقىراتما ۋە شۇ شارقىراتمىنىڭ سۇ چۈشۈپ، ئويۇلغان يېرى.

ئاز - ماز ← **ئاز - پاز**: — بۇ يەردە بىر دەم ئېلىپ قورساقنىمۇ ئاز - ماز بىرنېمە يەۋالايلى، — دېدى ھاشىم.

ئازماق پ ① يولىنى يوقىتىپ قويماق؛ تېنىمەك: ئات ئازسا، تايغا ئەگىشەر (ماقال). * يولدىن ئازسىمۇ، يۇرتىدىن ئازماپتۇ (ماقال). * ئۈچىرىدى يول ئۈستىدە، ئېزىپ قالغان بىر قوزا، «تېپىپ بەرگىن ئانامنى...» دەپ مەرەيتتى ئۇ گويا. ② يېڭىلىشماق؛ خاتا قىلماق: ھېساباتتا ئازماق، گەپتە ئازماق. * لۇتپۇللا مۇتەللىپ، مەدداھنىڭ بۇ جەڭنامىنى ئازماي، ھودۇقماي ۋە شۇنچە تەمكىن بايان قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھەيران قالدى. ③ كۆچمە. توغرا يولدىن تايماق، ناتوغرا يولغا كىرمەك، ساختا پىكىرگە ئەگەشمەك: ئەگرى كىشى ئازىدۇ، توغرا كىشى ئۇزىدۇ (ماقال). * ئاز ساندىكى ئازغان ياش - ئۆسمۈرلەرنى قانداق قۇتقۇزۇۋېلىش كۆز ئالدىمىزدىكى بىر ئىجتىمائىي مەسىلە بولۇپ، جەمئىيەتتىكى ھەرقايسى ساھەلەر ۋە خەلق ئاممىسىنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغىماقتا.

ئازنا ئى. ھىجرىيە كالېندارى بويىچە ھەپتىنىڭ بەشىنچى كۈنى؛ جۈمە (كونا ئادەتتە دەم ئالىدىغان كۈن): — تەقسىر، پېقىرلىرى ئاخشام ئۇلۇغ ئازنا ئاخشىمى ئاجايىپ بىر سىرلىق چۈش كۆرۈپتىمەن، — دەپ بوياقچى كۆز يېشى قىلىپتۇ.

ئازنا بازار ھەپتىنىڭ بەشىنچى كۈنى يەنى جۈمە كۈنى بولىدىغان بازار: كۈچادا ھەر جۈمە كۈنى بازار بولاتتى. كۈچالىقلار جۈمە بازىرىنى ئازنا بازار دەپ ئاتايتتى.

ئازنا قىلماق ← **ئازنىلىماق**.

ئازنە (توغرىسى: ئازنا) ⟵ **ئازنا.**

ئازنى (توغرىسى: ئازنا) ⟵ **ئازنا.**

ئازنىلاتماق «ئازنىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بالام، — دېدى ئانىسى ئاسمىغا، — بۈگۈن ئازنا، خوتۇنۇڭنى ئانىسىنىڭ ئۆيىگە باشلاپ ئاپىرىپ ئازنىلاتامسەن؟

ئازنىلاشماق «ئازنىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۈگۈن قاسىمكامنىڭ كېلىنلىرى ئويمۇئوخشاش كىيىنىشىپ ئالدىراپ — تېنەپ ئەتىگەندىلا چوڭ ئۆيىگە ئازنىلىشىپ كېتىشتى.

ئازنىلىق ① سۈپ. ئازنا كۈنىگە تەئەللۇق، ئازنا كۈنى قىلىنىدىغان: ئازنىلىق كىيىم. ئازنىلىق چاي. * — قىزىم، ئەتىگەندىلا ئازنىلىق كىيىمىڭىزنى كىيىۋاپسىزغۇ، دادىڭىزنىڭ ئۆيىگە هازىرلا ماڭماقچىمۇ؟ — دېدى قېيىن ئانىسى ئايگۈلگە. ② ئى. كېلىنلەرنىڭ هەر جۈمە كۈنى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىشى: ئازنىلىق قىلماق.

ئازنىلىق قىلماق ⟵ **ئازنىلىماق.**

ئازنىلىماق پ. ئەنئەنىۋى قائىدە بويىچە كېلىن ئاياللار هەر هەپتىدە بىر قېتىم جۈمە كۈنى ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆيىگە بارماق؛ ئاتا-ئانىسىنى يوقلىماق، جۈمەلىمەك: ئازنا قىلماق. * رازىيە بۈگۈن چىرايلىق كىيىنىپ، بۇدرۇققىنا ئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ، چوڭ ئۆيىگە ئازنىلىغىلى ماڭدى.

ئازنىماق پ.دىئال. كىشنىمەك (ئات هەققىدە).

ئازوت ئى [ر<گرېك] <خىم>گاز ئېلېمېنت، خىمىيىۋى بەلگىسى N، رەڭسىز، پۇراقسىز كېلىدۇ، يانمايدۇ هەم يېنىشقا ياردەم بەرمەيدۇ؛ خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى ئاكتىپ ئەمەس، هاۋانىڭ تەخمىنەن تۆتتىن ئۈچ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ؛ ئۆسۈملۈك ئوزۇقلىنىدىغان مۇهىم تەركىبلەرنىڭ بىرى.

ئازوت گۇرۇپپىسى <خىم> مېندېلېيېۋنىڭ ئېلېمېنتلار دەۋرىي جەدۋىلىدە ئازوت، فوسفور، ئارسېن، سۈرمە ۋە بىسمۇتتىن ئىبارەت بەش ئېلېمېنتنىڭ خۇسۇسىيىتىنىڭ ئوخشىشىپ كېتىشى نەزەردە تۇتۇلۇپ، بىر گۇرۇپپىغا ئايرىلغان. مانا مۇشۇ گۇرۇپپا ئازوت گۇرۇپپىسى دېيىلىدۇ.

ئازوت مەنبەسى <بىئول> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ هۈجەيرىسىدىكى پروتوپلازمىسىنى ۋە تەركىبىدە ئازوت بولغان باشقا خىمىيىۋى بىرىكمىلەرنى بىرىكتۈرۈش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان ئازوت، ئاممونىي تۇزلىرى، نىترات تۇزلىرى، ئۇرېيە، ئامىنوكىسلاتا ۋە ئاقسىل قاتارلىق ئازوتلۇق ماددىلار.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى باكتېرىيە <بىئول> تۇپراق ئارىسىدا ياشايدىغان، ئاتموسفېرادىكى ئەركىن ئازوتنى شۈمۈرۈپ، ئۆسۈملۈكلەر پايدىلىنىدىغان ئازوتلۇق بىرىكمىلەرگە ئايلاندۇرىدىغان بىر خىل باكتېرىيە.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى جانلىقلار <بىئول> موكسىمان باكتېرىيە ۋە ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى باكتېرىيىگە ئوخشاش ئاتموسفېرادىكى ئەركىن ئازوتنى شۈمۈرۈۋېلىپ ئۆسۈملۈكلەر پايدىلىنىدىغان ئازوتلۇق بىرىكمىلەرگە ئايلاندۇرالايدىغان جانلىقلار.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى ئېنزىم <بىئول> ئاتموسفېرادىكى ئەركىن ئازوتنى ئوكسىدسىزلاپ ئاممىياكقا ئايلاندۇرىدىغان ئېنزىم. ئۇ تۆمۈر ئاقسىلى ۋە تۆمۈر موليبدېن ئاقسىلىدىن ئىبارەت ئىككى خىل ئاقسىلدىن تۈزۈلگەن.

ئازوتنى تۇراقلاشتۇرۇش رولى <بىئول> چەتتىن ئوزۇقلىنىدىغان باكتېرىيىلەرنىڭ ئاتموسفېرادىكى ئازوتنى ئاسسىمىلياتسىيە

قىلىش جەريانى ۋە تۇپرىقتىكى مىكرو ئورگانىزملارنىڭ ئازوت ئېلېمېنتىدىن ئازوتلۇق خىمىيىۋى بىرىكمىلەرنى شەكىللەندۈرۈش رولى.

ئازوت (I) ئوكسىد <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، خىمىيىۋى فورمۇلىسى N_2O، رەڭسىز، خۇش پۇراق گاز، 102.4°C تا سۇيۇقلىنىدۇ، 90°C تا قاينايدۇ، سۇدا ئازراق ئېرىيدۇ، بىراق، سۇ بىلەن بىرىكمەيدۇ، ئىسپىرت بىلەن ئاسان بىرىكىدۇ.

ئازوت (II) ئوكسىد <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، خىمىيىۋى فورمۇلىسى NO، سۇيۇقلۇقتا ئايلىنىشى ناھايىتى قىيىن بولغان رەڭسىز گاز؛ سۇيۇقلاندۇرۇلغاندىكى زىچلىقى 1.3402 لىتر/گرام. 163.6°C تا سۇيۇقلىنىدۇ؛ سۇدا ئازراق، ئىسپىرتتا كۆپرەك ئېرىيدۇ، 151.8°C تا قاينايدۇ، 163.7°C تا قاتىدۇ.

ئازوت (IV) ئوكسىد <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، خىمىيىۋى فورمۇلىسى NO_2 ياكى N_2O_4 ئۇ نورمال شارائىتتىكى زىچلىقى 2.054 لىتر/گرام بولغان قىزغۇچ قوڭۇر رەڭلىك گاز. ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس پۇرىقى بار، ئاسان سۇيۇقلۇقتا ئايلىنىدۇ، نەتىجىدە قىزغۇچ سۇيۇقلۇق ھاسىل بولىدۇ؛ قايناش تېمپېراتۇرىسى 21.3°C سوۋۇتۇلغاندا ئاستا-ئاستا رەڭگىنى يوقىتىشقا باشلايدۇ ۋە 10°C دا مۇزلاپ، رەڭسىز كرىستال ھاسىل قىلىدۇ.

ئازوتلۇق ئوغۇت <دېھ> ئاممونىي سۇلفات، ئاممونىي نىترات، يېشىل ئوغۇت، گەندە، سۈيدۈككە ئوخشاش تەركىبىدە ئازوت بولغان ئوغۇتلار.

ئازىلىماق (توغرىسى: ئارزۇلىماق) ⟵ **ئارزۇلىماق.**

ئاژۇن ئى. تارس. دۇنيا، جاھان: كەتكەنلەر قالغانلارغا ئەدىگۇ نام قالدۇرۇپ كەتسە، ئاژۇندا بۇنىڭدىن ئەدىگۇ ئىش يوق. شۇنداق ئەمەسمۇ، ھۆرمەتلىك بىلگە تېكىن؟

ئاس ئى. دىئال. ئېھتىمال، بەلكىم: شۇنداق بولسا كېرەك. شۇنداق چىغى بار... دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

ئاسارە-ئەتىقە (توغرىسى: ئاسارئەتىقە) ⟵ **ئاسارئەتىقە.**

ئاسارەت I ئى [ئە] ① چەكلىمە، بويۇنتۇرۇق: ئادىل ئۆتكەنكى ئۆزىنى چىرماپ تۇرغان ئاسارەتلەردىن قۇتۇلۇپ، ۋەتىنىمىزدىكى مىليونلىغان باللارغا ئوخشاش قۇياش نۇرىدا ساغلام ئۆسۈپ يېتىلمەكتە. * گەرچە ئۇنىڭ «ئاساسى» بولسىمۇ، بىراق ئۇ بۇ يەردە يەنىلا ئەنئەنىۋى ئىدىيالىزمنىڭ ئاسارىتىدە ئىدى. ② ئازادلىقتىن، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇملۇق؛ قۇللۇق، ئەسىرلىك، تۇتقۇنلۇق: ئالماس ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار پارتىزان ئەترىتى بىلەن مىڭ يىللىق ئاسارەتنىڭ يىلتىزىغا جاسارەت بىلەن پالتا ئۇرغان باتۇر يىگىت. * ئىسكەندەر قاتتىق ئۇيقۇنىڭ ئاسارىتىدە ھېچنېمىنى سەزمەي يېتىۋېرىپتۇ.

ئاسارەتكە چۈشمەك ① ئازادلىقتىن، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم بولماق، قۇل بولماق: ئۇلار جاھانگىرلىك ۋە فېئوداليزمنىڭ ئاسارىتىگە چۈشۈپ قالدى. * خەلق ئاممىسى ئېنىق بىلىدۇكى، دۆلىتىمىزدە قانۇن خەلقنى ئاسارەتكە چۈشۈرۈپ قويىدىغان كىشەن ئەمەس، بەلكى ئۇلارنى ئۆز ئىشىغا ئۆزى خوجا بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدىغان قورال. ② **باغلىنىپ قالماق، مەپتۇن بولماق:** كونا ئىدىيە ۋە خۇراپاتلىقنىڭ ئاسارىتىگە چۈشۈپ قالغان كىشىلەر يەنىلا خېلى سانىنى ئىگىلەيدۇ.

ئاسارەتكە سالماق ئازادلىقتىن، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم قىلماق، قۇل قىلماق: ئازادلىقتىن كېيىن جۇڭگو خەلقى فېئوداللىق ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ، ھەقىقىي ئازادلىققا ئېرىشتى.

ئاسارەت II ئى [ئە] ① تەسىر؛ ئەسەر، ئىز، بەلگە. ② <تب> بىرەر كېسەللىكتىن قالغان ئېغىر ئىز، ئاقىۋەت.

ئاسارەتلىك سۈپ ① چەكلەنگەن، چۈشەپ قويۇلغان، بويۇنتۇرۇقلۇق: دىلشات قاۋاقخانىغا يەنى تارىختىن بۇيان مىللىتىمىزنى نادانلىق ۋە ئاسارەتلىك يولغا ئېلىپ مېڭىۋاتقان ئاشۇ تېگى يوق ھاڭ تەرەپكە كېتىۋاتىدۇ. ② ئەركىنلىك، مۇستەقىللىكتىن مەھرۇم قىلىنغان؛ ئەسىرلىك، قۇللۇق ۋە تۇتقۇنلۇققا دۇچار بولغان: ئەزىز دوستۇم، مۇڭغا چۆكۈپ قالسەن نېچۈن، ئۆكۈندۈڭمۇ ئاسارەتلىك ئۇن يىللىق ئۈچۈن.

ئاسارئەتىقە ئى [ئە] قەدىمكى دۇنيا ئىنشائاتلىرى، قەدىمدىن قالغان مەدەنىيەت، تەرەققىيات تارىخىدا مەلۇم قىممەتكە ئىگە يادىكارلىقلار يەنى قۇرۇلۇش، مەڭگۈتاش، قورال-ياراغ، تۇرمۇش بۇيۇملىرى ۋە سەنئەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلار.

ئاسار-تۆرە ئۇرۇق-تۇغقان، قوشنا-قولۇم، مەھەللە-جامائەت ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئۇيۇشۇپ، بىرەر كىشىنىڭ توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم، نەزىر-چىراغ، ئۆي-جاي سېلىش، دېھقانچىلىق قاتارلىق ئۆزى يېتىشىپ بولالمايدىغان ئىشلىرىغا ياردەملىشىپ بېرىدىغان ئىجتىمائىي ھەمكارلىق ھەرىكەت.

ئاسارۇن ئى[پ] <بوت> زىراۋەندە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى يۈرەك شەكىللىك، گۈلى تۇتۇق سۆسۈن، يىلتىزى ناھايىتى ئىنچىكە، تەمى ئاچچىق بولۇپ، دورا قىلىنىدۇ؛ باش ئاغرىقى، چىش ئاغرىقىنى پەسەيتىش رولى بار.

ئاساس ئى [ئە] ① نەرسىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى تۇتۇپ ياكى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان قىسمى، ئۇل. ② ئىجتىمائىي ھايات ياكى تەبىئەت ھادىسىلىرىنىڭ نېگىزىنى تەشكىل قىلغان نەرسە، تايانچ، نېگىز، بازا: سوتسىيالىزمنى پەنگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئەڭ ئاۋۋال ئۇنى رېئال ئاساسقا قويۇش كېرەك. ③ باش قائىدىلەر، ئاساسىي پرىنسىپلار: ماركسىزم-لېنىنىزم ئاساسلىرى. ④ سادىر بولغان ياكى قىلىنغان ئىش-ھەرىكەت ۋە گەپ-سۆز قاتارلىقلارغا خىزمەت قىلىدىغان دەلىل، ئىسپات، سەۋەب: ھازىر قاسىم توغرۇلۇق بىرنەرسە دېيىشكە تېخى ئاساس يوق. * «مولىلىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما» دېگەن گەپنىڭ مەلۇم ئاساسى بار ئىكەن-دە. ⑤ <مات> گېئومېترىيىلىك شەكىلنىڭ، چىرتيوژنىڭ ئاستى تەرىپىگە پاراللېل بولغان تەرىپى. ⑥ <مات> دەرىجىگە كۆتۈرۈلىدىغان ئەسلىدىكى سان. ⑦ <خىم> كىسلاتالار بىلەن ئۆزئارا بىرىكىپ، تۇز ھاسىل قىلىدىغان بىرىكمە يەنى گىدروكسىل گۇرۇپپىسى بولغان بىرىكمىلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئاساس قىلماق ① ئۇل، تايانچ بولماق؛ نېگىز بولماق: يازغۇچى ھەم دراماتۇرگ زۇنۇن قادىرنىڭ ئەسەرلىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا رېئاللىزملىق ئەدەبىياتىنىڭ شەكىللىنىشىگە ئاساس بولدى. ② دەلىل، ئىسپات، سەۋەب بولماق: «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ توقۇپ چىققان تۆھمەتلىرى جۇڭگودا سوتسىيالىزمنىڭ غەلىبىسىنى ئىنكار قىلىشقا قىلچە ئاساس بولالمايدۇ.

ئاساستىكى بۇلۇڭ <مات> تەكشىلىكتىكى شەكىللەردە ئاساسنى ئۆزىنىڭ بىر تەرىپى قىلغان بۇلۇڭ.

ئاساس سالماق بەرپا قىلماق، باشلاپ بەرمەك؛ ئۇل سالماق: شۇنداق قىلىپ جەمئىيەت كەيپىياتىنى، جەمئىيەت ئامانلىقىنى ۋە پارتىيە ئىستىلىنى ئوڭشاش ئۈچۈن ياخشى ئاساس

سىلىپ بەردى ئوقۇ، ئوقۇت پەرزەنتىڭنى بىلىم ئالسۇن، ئالىم بولۇپ ئەل ئىچىدە نامى قالسۇن، مەرىپەتتىن مەدەنىيەتكە ئاساس سالسۇن، مۇشۇ خىسلەت بارچىسىدىن ئەلا بولۇر.

ئاساس سان <مات> ھېسابلاش ئۆلچىمى قىلىنىدىغان سان.

ئاساس بولماق ئالدىنقى ئورۇنغا قويماق، مۇھىم نۇقتىسى دەپ قارىماق؛ نۇقتىلىق ھالدا بېجىرمەك: پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى بۇرژۇئازىيىگە زورلۇق كۈچ ئىشلىتىشنى ئاساس قىلىدىغان ئىنقىلابىي ھاكىمىيەت. * تاشقورغان — چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان ناھىيە. * مەكتەپلەر خىزمىتى ئوقۇتۇشنى ئاساس قىلىشى كېرەك.

ئاساسى بوش ① ئۇلى ئاجىز، ئۇلى پۇختا ئەمەس: شورلۇق يەرگە سېلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ ئاساسى بوش بولۇپ قېلىشى تۈپەيلىدىن بىر ـ ئىككى يىلغا بارمايلا ھەممىسىنىڭ تاملىرى زەيلىشىپ كېتىپ، ئۆرۈلۈش خەۋپىنى تۇغدۇرۇۋاتىدۇ. ② پاكىتى، دەلىل ـ ئىسپاتى تولۇق ئەمەس، كەلتۈرگەن دەلىلى كىشىنى قايىل قىلالمايدىغان: ئۇنى ھەقلىق دېمەسلىككە ئاساسىمىز بوشلۇق قىلىدۇ. ③ ئاساسىي بىلىملەردىن ياكى دەسلەپكى ساۋاتلاردىن تولۇق خەۋىرى يوق؛ پۇختا ئۆگەنمىگەن: ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئاران ئۈچ يىل ئوقۇغان، ئاساسىنىڭ بوشلۇقى تۈپەيلىدىن تولۇق ئوتتۇرىنىڭ دەرسىنى دېگەندەك ئۆزلەشتۈرۈپ كېتەلمىدى.

ئاساسى چىڭ ① ئۇلى مۇستەھكەم، ئۇلى پۇختا سېلىنغان: ئىمارەتنىڭ ئاساسى چىڭ بولسا، ئۇزاق يىل چىدايدۇ. ② پاكىتى، دەلىل ـ ئىسپاتى تولۇق، كەلتۈرگەن دەلىلى قايىل قىلارلىق: بىزنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان ئاساسىمىز قانچە چىڭ بولسا، مۇنازىرىدە شۇنچە ئۈستۈنلۈككە ئىگە بولالايمىز. ③ ئاساسىي بىلىملەردىن ياكى دەسلەپكى ساۋاتلاردىن تولۇق خەۋىرى بار؛ پۇختا ئۆگەنگەن: قۇدرەت سىنىپتىكى ئاساسى چىڭ، ئەلاچى ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى بولغاچقا، ھەممە ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭ داشۆگە ئۆتۈپ كېتىشىگە ئىشىنەتتى.

ئاساسى كۈچلۈك ⟵ **ئاساسى چىڭ.**

ئاساس ياراتماق ① ئۇل سالماق، نېگىز پەيدا قىلماق، باشلاپ بەرمەك، بەرپا قىلماق: دالتون يېقىنقى زامان خىمىيىسىگە ئاساس ياراتقۇچى بولۇپ، ئاتوم تەلىماتىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ② ئىمكانىيەت پەيدا قىلماق، شارائىت تۇغدۇرماق: ماددىي مەدەنىيەتنى يۈكسەلدۈرۈش مەنىۋى مەدەنىيەتكە ئاساس يارىتىدۇ. * گوركىينىڭ ئىنتايىن جاپا ـ مۇشەققەتلىك شارائىتتا قەتئىي نىيەت بىلەن كىتاب ئوقۇپ، يۇقىرى مەدەنىيەت سەۋىيىگە ئىگە بولۇشى ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىدىكى ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن مۇستەھكەم ئاساس ياراتقانىدى.

ئاساسەن رەۋ [ئە] ① ئومۇمەن قىلغاندا، ھەممىسى دېگۈدەك، ئاساسىي جەھەتتىن: غۇلجا شەھىرى، موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى تەييارلىقنى ئاساسەن پۈتتۈرۈپ بولدى. * يىغىنغا كېلىدىغانلار ئاساسەن كېلىپ بولۇپ، بىر يېرىم سائەتچە ۋاقىت ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، مۇدىرنىڭ ئۆزى تېخىچە كەلمىدى. ② بىنائەن، بويىچە: — دادا‌ڭ ئالدىنقى سەپتە ئۇرۇشتا قۇربان بولدى. سەن تۇغۇلدۇڭ، داداڭنىڭ ۋەسىيىتىگە ئاساسەن ئىسمىڭنى جاسارەت قويدۇم، — دېدى ئانا ئوغلىغا.

ئاساسچى ئى. بىرەر نەرسىنى پەيدا قىلغان، ئىختىرا قىلغان، باشلاپ بەرگەن ياكى شۇنىڭغا ئاساس سالغان كىشى: لۇشۈن — ئۇلۇغ كوممۇنىزم جەڭچىسى، جۇڭگو ھازىرقى زامان ئەدەبىياتىنىڭ ئاساسچىسى.

ئاساسسىز سۈپ ① يېتەرلىك ئاساسى بولمىغان، دەلىللەر بىلەن مۇستەھكەملەنمىگەن، ئىسپاتلانمىغان، ئىسپاتسىز: بۇ گەپنى ئاڭلىغان تۈلكە بۆرىگە ئۈچراپ: — ئۆچكىلەر قىلچە ئاساسسىزلا نامىڭىزغا تىل تەگكۈزۈشىدۇ، — دەپتۇ. * «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنى پىششىق تەتقىق قىلغان يولداش ۋەن تۇڭشۈينىڭ «ئون ئىككى مۇقام — ئون ئىككى چوڭ

نەغمە» دېگىنى ئاساسسىز ئەمەس. ② سەۋەبسىز، مەقسەتسىز: مېنى ھەم ۋاقتىنچە تاشلاپ قويغىنى ئەمەسكەن ئاساسسىز ھەمدە سەۋەبسىز. بۇ دېمەك ئۈمىدنىڭ ئۈچقۇنى ئەمما، ئۈمىدمۇ گۈللىمەس ئەجىرسىز ـ تەرسىز. ③ زۆرۈرىيىتى يوق، قۇرۇق؛ ھاجەتسىز: لېكىن جاۋ بېگىم بۇ ئەندىشىنى ئاساسسىز دەپ ھېسابلايتتى، چۈنكى AQ نى «ئۆزەم» قىچقارتتىم، دەيتتى. دېگەندەكلا بۇ دورەم ئۇنىڭ سۆزى توغرا بولۇپ چىقتى.

ئاساسلاتماق «ئاساسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاساسلاشماق «ئاساسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاساسلانماق ① «ئاساسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇۋاتقىنى نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىي رېئاللىق ئارقىلىق ئاساسلانغان نۇقتىئىنەزەر. ② مەلۇم شەيئىنى خۇلاسىلاش ياكى ھۆكۈم قىلىشنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلماق؛ تايانماق، يۆلەنمەك: تىلشۇناسلىقتا دائىر تارىخىي خاتىرىلەرگە ئاساسلانغاندا، ئالتاي تىللىرى تونگۇس تىلى، تۈركىي تىللار ۋە موڭغۇل تىل تارماقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. * تۇرسۇن ئېيتقان ئەھۋال ۋە ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىسىگە ئاساسلىنىپ نورۇز شۇنى ئېيتالايدۇكى، ئۇنىڭ ئوغلى ئەمدى قاتىل.

ئاساسلىق سۈپ ① ئالاقىدار شەيئىلەر ئىچىدە ئەڭ مۇھىم بولغان، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان، ئالدىنقى قاتاردىكى، ئەھمىيەتلىك، تۈپ، باش: ئاساسلىق زىددىيەت. ئاساسلىق ئامىل. ئاساسلىق شەخس. * تاڭ يورۇشقا ئازلا قالغانىدى. سەمەتنىڭ قان تەركىبى «O» ئىكەنلىكى ئېنىقلانىدى. دېمەك، ئۇنىڭغا قان بېرىش ئۈچۈن مۇۋاپىق قان گۇرۇپپىسىنى تەكشۈرۈش ئاساسلىق مەسىلە ئىدى. * «ئون ئىككى مۇقام»دىكى ھەربىر مۇقامنىڭ ئۆزى چوڭ ئۈچ يۈرۈش ئاھاڭلارغا بۆلۈنگەن بولۇپ، ھەربىر مۇقامنىڭ ئاساسلىق گەۋدىسى بىلەن ئاساسلىق نەغمىلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنىڭ بىرىنچى قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ② <خىم> ئاساسقا ئوخشاش، تۈپ خۇسۇسىيەتكە ئىگە؛ ئاساسىي رول ئوينايدىغان: ناترىي كاربونات كرىستالى ($Na_2CO_3 \cdot 10H_2O$)نىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسى ئاساسلىق خۇسۇسىيەتنى ئىپادىلەيدۇ.

ئاساسلىق ئاشلىق <دېھ> ھەرقايسى رايونلار ئىشلەپچىقىرىدىغان ۋە ئىستېمال قىلىدىغان ئاشلىقلار ئىچىدە ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدىغان ئاشلىق.

ئاساسلىق بولمىغان زىددىيەت <پەلس> كۆپ خىل زىددىيەتلەر ئىچىدىكى يېتەكچىلىك قىلىنىشنى تەلەپ قىلىدىغان، ئاساسىي زىددىيەتكە قارىتا قوشۇمچىلىك رول ئوينايدىغان زىددىيەت.

ئاساسلىق بولمىغان ئېقىم <پەلس> شەيئىلەرنىڭ ماھىيەتلىك بولمىغان تەرىپى. ئۇ شەيئىنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىنى بەلگىلىمەيدۇ، لېكىن ئۇنىڭغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئۇ يەنە «تارماق ئېقىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاساسلىق تۇزلار <خىم> سۇ قالدۇقى بولغان تۇزلار. مەسىلەن: ئاساسلىق مىسى كاربونات. $CuCO_3 \cdot Cu(OH)_2$.

ئاساسلىق يېمەكلىك ئاشلىقتىن ئىشلەنگەن پولۇ، لەغمەن، مانتا قاتارلىق يېمەكلىكلەر.

ئاساسلىماق پ. دەلىللەر بىلەن پاكىتلىماق، ئىسپاتلاپ بەرمەك: تۇرغۇن بۈگۈنكى يىغىندا ئۆز پىكرىنى بىرمۇبىر ئاساسلاپ، پۈتۈن يىغىن ئەھلىنى ھەيران قالدۇردى. * ئۇيغۇر تىبابەتچىلىك تارىخىنى تەكشۈرۈشكە مەسئۇل بولغان يولداشلار ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكىگە دائىر 2000 پارچىدىن ئارتۇق ھەر خىل تارىخىي ماتېرىياللارنى توپلاپ، ئۇيغۇر تىبابەتچىلىكى تارىخىنى

بەلگىلىك تارىخىي ماتېرىياللار بىلەن ئاساسلاپ چىقتى.

ئاساسىي سۈپ [ئە] ① ئەڭ مۇھىم، نېگىزلىك، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان، ئالدىنقى قاتاردىكى، ئەھمىيەتلىكى؛ تۈپ، باش: ئاساسىي زىددىيەت. ئاساسىي قانۇن. * شۇ ۋاقىتتا ئىشچى - خىزمەتچىلەر 165 نەپەر كىشى بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئاساسىي قىسمى قول ئەمگىكى بىلەن ئېلىپ بېرىلاتتى. * شىنجاڭ — ئېلىمىزنىڭ ئاساسىي چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى. ② دەسلەپكى، ئەقەللىي؛ ئومۇمىي: ئاساسىي بىلىم. ئاساسىي ماھارەت. ئاساسىي چۈشەنچە.

ئاساسىي ئامىل ئەڭ مۇھىم، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان ياكى مۇھىم سەۋەب بولىدىغان ئامىل: ھەرقانداق مەسىلىنىڭ ئاساسىي ئامىلىنى چىڭ تۇتۇش كېرەك.

ئاساسىي بىلىم <مائار> ئىلىم - پەندىكى ئاساسىي ئۇقۇم، ئاساسىي قانۇنىيەتلەر توغرىسىدىكى ئومۇمىي چۈشەنچە: كەڭ ئىتتىپاق ئەزالىرىغا پارتىيىنىڭ لۇشيەن، فاڭجېن، سىياسەتلىرى؛ ئىتتىپاقنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى توغرىسىدا داۋاملىق تەربىيە ئېلىپ بېرىش كېرەك.

ئاساسىي جازا <قا> مۇستەقىل قوللىنىشقا بولىدىغان جازا. مەسىلەن: مۇددەتلىك جازا، مۇددەتسىز جازا قاتارلىقلار: دۆلىتىمىزنىڭ جىنايى ئىشلار قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، جازا ئاساسىي جازا ۋە قوشۇمچە جازا دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

ئاساسىي جىنايەتچى <قا> بىرلىشىپ ئۆتكۈزگەن جىنايەتتە ئاساسلىق ۋە ئۇيۇشتۇرغۇچىلىق رول ئوينىغۇچى جىنايەتچى.

ئاساسىي دەرس<مائار>ئالىي مەكتەپلەردىكى ئوقۇغۇچىلارغا مۇناسىۋەتلىك پەنلەر بويىچە ئۆتۈلىدىغان ئاساسىي ئۇقۇم، ئاساسىي قائىدىلەر ۋە ماھارەت ئۆگىتىدىغان دەرسلەر. بۇ دەرسلەر ئوقۇغۇچىلارنىڭ مەخسۇس بىلىملەرنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئۆگىنىشىنىڭ ئاساسىي بولىدۇ.

ئاساسىي رەڭ <فىز> ئۆزئارا بىرىكىپ، ھەر خىل رەڭلەرنى ھاسىل قىلىدىغان رەڭ؛ بوياق ئىچىدىكى ئاساسىي رەڭ قىزىل، سېرىق، كۆكتىن ئىبارەت؛ رەڭدار نۇر ئىچىدىكى ئاساسىي رەڭ قىزىل، يېشىل، كۆكتىن ئىبارەت.

ئاساسىي زال<بىن> ① بىر پۈتۈن بىنانىڭ مەركىزىي قىسمىغا جايلاشقان چوڭ زال. ② كۇلۇبلارنىڭ تاماشىچىلار ئولتۇرىدىغان قىسمى يەنى سەھنىنىڭ تۆۋىنىدىكى سەھنىگە قاراپ تۇرغان قىسمى.

ئاساسىي زەرەت <فىز> ئېلېكترون، پوزىترون (مۇسبەت ئېلېكترون)، پروتون، زەرەتلىك مېزون قاتارلىقلار ئىگە بولغان ئەڭ كىچىك زەرەت.

ئاساسىي زەررىچە <فىز> ھازىر كىشلەرگە مەلۇم بولغان جىسىمنى تەشكىل قىلغۇچى ئەڭ ئاددىي ماددىلار، ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ مۇئەييەن ماسسىسى بولىدۇ؛ بەزىلىرى زەرەتلىك، بەزىلىرى زەرەتسىز بولىدۇ؛ ئۆزئارا ئۆزگىرىدۇ. ئاساسىي زەررىچە پەقەتلا ماددىنى تەشكىل قىلغۇچى بىر ھالقا، ئۇ پارچىلانماس نەرسە ئەمەس.

ئاساسىي زىددىيەت <پەلس> مۇرەككەپ شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ مۇئەييەن جەريانى ياكى مۇئەييەن باسقۇچىدىكى، كۆپ خىل زىددىيەتلەر ئىچىدە يېتەكچى ئورۇندا تۇرىدىغان، ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغان زىددىيەت.

ئاساسىي قاتلام ھەر خىل تەشكىلاتلارنىڭ خەلق ئاممىسى بىلەن بىۋاسىتە ئالاقىلىشالايدىغان تۆۋەن قاتلام تەشكىلاتى:

ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلارنىڭ رولىنى جارى قىلدۇرۇش لازىم.

ئاساسىي قاتلام خەلق سوت مەھكىمىسى <قا>جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ناھىيە، ئاپتونوم ناھىيە، شەھەر ۋە شەھەرگە قاراشلىق رايونلاردا تەسىس قىلىنغان خەلق سوت مەھكىمىسى.

ئاساسىي قانۇن <قا> دۆلەتنىڭ ھۆكۈمران سىنىپىنىڭ ئىرادىسىنى نامايان قىلىدىغان، سىنىپىي كۈچلەرنىڭ سېلىشتۇرما مۇناسىۋىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، ئەڭ زور قانۇنىي كۈچكە ئىگە تۈپ قانۇنى. باشقا قانۇنلار شۇنىڭغا ئاساسەن تۈزۈلىدۇ.

ئاساسىي قەھرىمان <ئە> ⟵ **باش قەھرىمان**: بۇ ئەسەردىكى ئاساسىي قەھرىماننىڭ خاراكتېرى ناھايىتى ياخشى يارىتىلغان.

ئاساسىي قوشۇن <ھەرب> ① ئۇرۇش قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان قوشۇن: ئاساسىي قوشۇنىمىز دۈشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بەرمەكتە. ② كۆچمە، بىرەر ئىشتا ئاساسلىق، تايانچ رول ئوينىغۇچى كۈچ.

ئاساسىي قۇتۇپ <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچلۈك ئۈچ قۇتۇپلۇق لامپىنىڭ بىر ئېلېكتر قۇتۇپى. ئۇ تارقاتقۇچى قۇتۇپ تارقاتقان توكنىڭ كۈچىيىشىنى كونترول قىلىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاساسىي قۇرۇلۇش <بىن> خەلق ئىگىلىكىدىكى ھەرقايسى تارماقلارنىڭ تۇراقلىق مۈلكىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن سالغان قۇرۇلۇشلىرى. مەسىلەن: زاۋۇت، تۆمۈريول، سۇ قۇرۇلۇشلىرى ۋە باشقىلار: ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ سانائىتىنى راۋاجلاندۇرۇشتا، زۆرۈر بولغان ئاساسىي قۇرۇلۇشنى ياخشى ئېلىپ بېرىش لازىم.

ئاساسىي كۆۋرۈك <بىن> چوڭ تىپتىكى كۆۋرۈكلەرنىڭ ئاساسلىق قىسمى، ئىككى قىرغاقتىكى كۆۋرۈك سوزۇلمىسىنى ھېسابلىمىغاندا، كۆۋرۈكنىڭ دەريا ئۈستىدە تۇرغان قىسمى.

ئاساسىي كۈي <مۇز> ئاھاڭلارنىڭ باشلىنىشى ۋە تاماملىنىشىدا ئىشلىتىلگەن كۈي.

ئاساسىي گەۋدە بىرەر نەرسىنىڭ ئاساسلىق، مۇھىم، نېگىزلىك قىسمى: تۇردى ئاخۇن ئاكا ساقلاپ قالغان «ئون ئىككى مۇقام» گەرچە داۋاملىق راۋاجلانغان بولسىمۇ، ئاساسىي گەۋدىسى جەھەتتە يەنىلا شۇنى ئاساس قىلغان.

ئاساسىي گىمناستىكا <تەن> ساغلاملىقنى ئاشۇرۇش، داۋالاش ۋە ئادەمنىڭ ھەر تۈرلۈك جىسمانىي ئىقتىدارىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان، شەكلى ئاددىي، ئومۇملاشتۇرۇشقا ئاسان گىمناستىكا.

ئاساسىي لۇغەت تەركىبى <تىل> لۇغەت تەركىبىدىكى ئومۇمىي خەلققە چۈشىنىشلىك، دائىم قوللىنىلىدىغان سۆزلەر. ئاساسىي لۇغەت تەركىبى لۇغەت تەركىبىنىڭ يادروسى ۋە ئەڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئاساسىي ماددا <بىئول> بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما ھۈجەيرىلىرى ھاسىل قىلغان تەكشى ۋە مىكرو توقۇلمىلارغا ئىگە بولمىغان بىر خىل ماددا.

ئاساسىي ماددا ئالمىشىش <بىئول>ئادەمنىڭ سەگەك ھەم خاتىرجەم ئەھۋالدىكى يەنى ھەرىكەت، يېمەكلىك، روھىي جىددىيلىك، سىرتقى تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆزگىرىشى قاتارلىق تەسىرلەرگە ئۇچرىمىغان چاغدىكى ئومۇمىي ئېنېرگىيە سەرپىياتى، ئاساسىي ماددا ئالمىشىشنى ئۆلچەش ئارقىلىق قالقان بەز، بۆرەك ئۈستى بېزى قاتارلىقلارنىڭ خىزمىتىنىڭ نورمال ياكى نورمال ئەمەسلىكىگە دىئاگنوز قويۇشقا بولىدۇ.

ئاساسىي ماھارەت <مائار> مەلۇم بىر خىل خىزمەتنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ئۈچۈن ئىگىلەشكە تېگىشلىك بولغان ئاساسىي بىلىم ياكى تېخنىكا.

ئاساسىي ناخشا كىنو، تىياتىرلاردا ئاساسىي ئىدىيىنى ئىپادىلەيدىغان ناخشىلار.

ئاساسىي ھالەت <فىز> مىكرو زەررىچىلەر سىستېمىسى (ئاتوم، ئاتوم يادروسى)دا بولىدىغان ھەر خىل ھالەتلەر ئىچىدە ئېنېرگىيىسى ئەڭ تۆۋەن بولغان ھالەت، مىكرو زەررىچىلەر سىستېمىسى ئاساسىي ھالەتتە تۇرغاندا، ئەڭ تۇراقلىق بولىدۇ.

ئاساسىي ھۇجۇم <ھەرب> ئاساسىي ئەسكىرىي كۈچنى توپلاپ، ئاساسىي يۆنىلىشتە قوزغايدىغان ھۇجۇم.

ئاساسىي ئوغۇت تېرىش، كۆچۈرۈشتىن ئىلگىرى ئېتىزلارغا بېرىلىدىغان ئوغۇت. قىغ، چىرىندى ئوغۇت، يېشىل ئوغۇت قاتارلىقلار ئاساسىي ئوغۇت ھېسابلىنىدۇ.

ئاساسىي ئۇل ← ئۇل.

ئاساسىي ئېقىم <پەلس> شەيئىلەر تەرەققىياتىنىڭ يۆنىلىشىنى بەلگىلەيدىغان، شەيئىنىڭ ماھىيەتلىك تەرىپى: ھازىر مەملىكەت بويىچە ئىتتىپاق ئەزالىرى قوشۇنىنىڭ ماھىيىتى ۋە ئاساسىي ئېقىمى ياخشى بولسىمۇ، يەنە بەزى مەسىلىلەر ساقلانماقتا.

ئاساسىي ئىش ھەققى <س ئىق> ئومۇمەن ئىش ھەققى شەكلىنىڭ مىقدار جەھەتتە بىرقەدەر مۇقىم بولغان ئىش ھەققى شەكلى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئاساسىي يۇلتۇز <ئاستر> بىر جۈپ يۇلتۇز ئىچىدىكى يورۇۋىراق يۇلتۇز، يەنە بىرى ئۇنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىدۇ.

ئاسان سۈپ [پ] ئىشلىنىشى، ئورۇندىلىشى جەھەتتىن ئانچە قىيىن، مۇرەككەپ بولمىغان ھەم ئانچە كۆپ مېھنەت، كۈچ ۋە بىلىم تەلەپ قىلمايدىغان؛ بوش، يەڭگىل: ئىشنىڭ ئاسىنى يوق، قىلالىساڭ قىيىنى يوق (ماقال). * ئادەمنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ، «تاغ - دەريالارنى ئۆزگەرتىش ئاسان، كىشىنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزگەرتمەك تەس» دەيدىغان گەپلەر توغرا ئەمەس.

ئاسان بولماق ئاسانلاشماق: توپا قېزىش ماشىنىسى كەلگەندىن كېيىن ئىشىمىز بەك ئاسان بولدى.

ئاسانغا توختىماق ← **ئاسانغا چۈشمەك:** بۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئاسانغا توختىمىنى يوق.

ئاسانغا چۈشمەك ئوڭاي ھەل قىلىنماق، ئوڭاي بىر تەرەپ قىلىنماق: ۋاڭنىڭ زەڭگىسى بىلەن چېلىشقا چۈشۈپ، زەڭگىنى چۆرۈپ تاشلىغان بۇ ئادەمدىن قۇتۇلۇش ئاسانغا چۈشمەيتتى، ئەلۋەتتە.

ئاسان قىلماق ئاسانلاشتۇرماق، يەڭگىللەشتۈرمەك، ئوڭايلاشتۇرماق: «تاش مىنا» پارتلىتىش ئۇسۇلى جىق مۈشكۈلنى ئاسان قىلىۋەتتى.

ئاسان گەپ ھەل قىلىش تەس بولمىغان مەسىلە، ئوڭاي ئىش: — مەكتۇپ يېزىش ئاسان گەپ، كىم ئېلىپ بارىدۇ؟ — دېدى لياڭ مىرزا بەگ. * شۇنچىلىك ئىشنى يالغۇز بىر ئادەمنىڭ قىلىپ تۈگىتىشى ئاسان گەپمۇ؟

ئاسان گەپ ئەمەس ئوڭاي ھەل قىلغىلى بولىدىغان مەسىلە ئەمەس، ئاسان ئىش ئەمەس: ئالىم بولۇش ئاسان گەپ ئەمەس، بۇ خۇددى يىڭنە بىلەن قۇدۇق كولىغاندەك بىر ئىش.

ئاسانچىلىق ← **ئاسانلىق:** ئىلىم، قانۇن، سىياسەتكە قارىغاندا، ئومۇمەن، كونكرېتىراق بولىدۇ، بۇنىڭ بىلەن ئاممىنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى ئىگىلىشىگە ۋە ئۇنىڭغا رىئايە قىلىشىغا ئاسانچىلىق تۇغۇلىدۇ.

ئاسانلاتماق «ئاسانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەربىر ئىشتا ئەل خىز-

مىتىگە ئاسالانساق، قۇرۇپ تېخنىكا ئېغىر ئىشنى ئاسانلاتساق، تەرەققىيات يولىغا ئەزىز جاننى ئاتىساق، بۇ مېنىڭ ياش غۇنچە گۈلۈم ئېچىلاتتى.

ئاسانلاشتۇرماق «ئاسانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۆلكە بۆرىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنىڭغا: ــ خۇدا ئىشلىرىڭنى ئاسانلاشتۇردى. ئەمدى ھېچقانداق قىينالماستىن توپتوغرا باغقا كىرەلەيسەن، ــ دەپتۇ.

ئاسانلاشتۇرۇلماق «ئاسانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشلار ئەمدى ئىزىغا چۈشۈپ، ئاسانلاشتۇرۇلدى.

ئاسانلاشماق پ. ئوڭايلاشماق، يەڭگىللەشمەك: ئىش ئاسانلاشتى، سۈرئەت تېزلەشتى، سۈپەت ئۆستى. * مانا ئەمدى خىزمەت جەريانىدا، شۇنىڭ پايدىسى بىلەن خىزمىتىم ئاسانلاشماقتا.

ئاسانلىق «ئاسان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ ھەزرەتلىرىنىڭ سايىسى ھەر ئىشقا ئاسانلىق بېرىدۇ، ــ دېدى قازى ئالدىرىماي جاۋاب بېرىپ. * ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئىگراپ يىقىلغان جەڭچىنىڭ نالىسى ئاڭلىناتتى... ئومۇمەن قىسىملىرىمىزغا ئاسانلىق يوق ئىدى.

ئاسانلىقچە رەۋ. ئوڭايلىق بىلەن: ئاسانلىقچە ياش چىقمايدىغان كۆزۈمدىن تارام ـ تارام ياش تۆكۈلۈشكە باشلىدى. كۆڭلۈمنى بىر مىسكىنلىك ئورىۋالدى.

ئاسانلىماق ⟵ **ئاسانلاشماق.**

ئاساۋ سۈپ. بويسۇندۇرۇلمىغان، ئادەمگە ئۆگەنمىگەن، شاش: بۇ يىلقىلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن ئاساۋ بولغاچقا، تاغقا كېلە ـ كەلمەي تەرەپ ـ تەرەپكە تارقاپ كېتىپتۇ. * جالالىتالار ئىككى ئاساۋ ئاتنى تۇتۇپ كېلىپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ ئىككى چوڭ ئوغلىنى ئاتلارنىڭ قۇيرۇقىغا باغلاپ، سۆرىتىپ قويۇۋېتىپتۇ.

ئاسايىش ئى [پ] ئۇرۇش ـ تالاش، جەڭگى ـ جېدەلدىن، غوۋغا ـ تەشۇىشتىن خالىيلىق؛ تىنچ ـ ئامانلىق، خاتىرجەملىك: ئەل ـ يۇرت پادىشاھنىڭ ئورنىغا ھەمرانى شاھ قىلدى. ھەمرا بىلەن ھۆرلىقا بىر ئۆمۈر بىرگە ياشاپ، ئەلگە ئاسايىش بەردى.

ئاسايىشتە سۈپ [پ] ئۇرۇش ـ تالاش، جەڭگى ـ جېدەلدىن، غوۋغا ـ تەشۇىشتىن خالىي؛ تىنچ، بىخەتەر، خاتىرجەم: بىر قېتىم، بىر ياش ئالىم ئۇنىڭ بەھۇزۇر، ئوڭۇشلۇق ــ ئاسايىشتە تۇرمۇشىغا ئىنتايىن زوقلىنىدىغانلىقىنى بىلدۇرگەنىدى.

ئاسايىشلىق ① «ئاسايىش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىز قوشنىدارچىلىق قىلىشقاندىن بېرى، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىدە شادخۇراملىق ۋە ئاسايىشلىق داۋام قىلىپ كەلگەنىدى. * يۇرت ئەھلى مەسلىھەتلىشىپ، تابانىنى دادىسىنىڭ ئورنىغا پادىشاھلىققا سايلاپتۇ، تابان ئەلنى ئادالەت بىلەن سوراپتۇ. خەلق ئاسايىشلىقتا ئۆتۈپتۇ. ② سۈپ. ئۇرۇش ـ تالاش، جەڭگى ـ جېدەلدىن، غوۋغا ـ تەشۇىشتىن خالىي بولغان، تىنچ، خاتىرجەم: ــ كۈن چىقىدۇ، قىسمىتاخۇن، ئاخىر ئاسايىشلىق كۈنلەر، ئارمان قىلغان كۈنلەر كېلىدۇ، ــ دېدى ئانا. * كۈنچىقىشتىن تا كۈنپېتىشقىچە، تۇرۇپتۇ مەڭگۈلۈك ئاسايىشلىق يول.

ئاسپىرانت ئى [ر<لات] <ماثار> ئالىي مەكتەپ ياكى تەتقىقات ئورۇنلىرىغا ئىمتىھان ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان، تەتقىقات خىزمىتى ئارقىلىق بىلىم ئاشۇرغۇچى.

ئاسپىرانتۇرا ئى [ر<لات] <ماثار> ئالىي مەكتەپ، تەتقىقات ئورۇنلىرىغا ئاسپىرانت ياكى پراكتىكانت تەتقىقاتچىلارنى تەربىيىلەيدىغان جاي.

ئاسپىرىن ئى [ر<نېم] <تىب> دورا نامى، ئورگانىك بىرىكمە بولۇپ، موليېكۇلا فورمۇلىسى $C_9H_8O_4$ ئاق رەڭلىك كرىستال، تەمى ئاچچىق ـ چۈچۈك، قىزىتمىنى ياندۇرۇش ھەم ئاغرىق توختىتىش رولى بار؛ باش ئاغرىقى، نېرۋا ئاغرىقى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاست(ى) ئى ① نەرسىلەرنىڭ تەگ قىسمى، تۆۋى: مەن بارغاندا ئۇ چېلەكنىڭ ئاستىغا يۇقۇپ قالغان لايىنى تازىلاۋاتاتتى. ② نەرسىلەرنىڭ تۆۋەن قىسمىغا، تېگىگە يېقىن جاي؛ يېقىن ئەتراپى: — ئىككى تەرەپتىن، — دېدى ئۇ قولى بىلەن كۆرسىتىپ تۇرۇپ، — ئالتىدىن ئون ئىككى جەڭچى تام ئاستىغا بېرىپ، تام كەينىگە بومبا تاشلىشى كېرەك! ③ نەرسىلەر ئىگىلەپ، بېسىپ ياكى قاپلاپ تۇرغان جاي؛ نەرسىلەرنىڭ تېگىدىكى جاي ياكى بوشلۇق: ئۇ ھويلىغا كىرىپ، باراڭنىڭ ئاستىدا ياتتى. * ئۇلار بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ نەشپۈتلۈك باغقا كېلىپ، يوغان بىر نەشپۈت دەرىخى ئاستىغا بېكىتىلگەن ئۇزۇن ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. ④ نەرسىلەرنىڭ ئىچكى قىسمى، ئىچى، ئارىسى: يەر ئاستى سۈيى. يەر ئاستى بايلىقلىرى. يەر ئاستى ئۆيى.

ئاستى تاش ⟵ **تەگتى تاش.**

ئاستا رەۋ ① تۆۋەن سۈرئەت بىلەن؛ ئالدىرىماي: سادىق مۇئەللىم سۆزىنى تۈگىتىپ مەن بىلەن خوشلىشىپ ئاستا ماڭغىنىچە ئۆيى تەرەپكە قاراپ كېتىپ قالدى. * مۇزىكانتلار ئوتتۇرىسىدىكى ياشقىنا بىر يىگىت غىجەك چېلىپ ناخشا باشلىدى، باشقا مۇزىكانتلار ئاستا تەگكەش قىلدى. ② يەڭگىلگىنە، بىلىنەر-بىلىنمەس: ئۇ قېيىن ئاستىدا يېتىپ، ئاستا كۈلۈپ قويدى. ③ ئېھتىيات قىلىپ؛ ئاۋايلاپ: پوستىنا تۇرغان لېتىپ رۇستەمنىڭ بولالماي قالغىنىنى سېزىپ، دەرھال يۈگۈرۈپ كەلدى ۋە تۇردى ھوشيۇن بىلەن بىللە رۇستەمنىڭ بېشىنى ئاستا كۆتۈردى. * بىر سائەتتىن كېيىن، نۇرۇللا مۇختەر مەرگەننى ئاستا ئويغاتتى. ④ تاۋۇش چىقارماستىن، سەزدۈرمەستىن، بىلدۈرمەستىن: بىر بۆرە دەرەخ ئۈستىدە ئولتۇرغان خورازنى كۆرۈپ، ئۇنى ئالداپ يەمەكچى بولۇپتۇ-دە، ئاستا دەرەخنىڭ تۈۋىگە كېلىپتۇ. * ئاسىم، ئادەملەر ئارىسىدىن ئاستا چىقىپ، ئۆيىگە قايتىپ كەتتى. ⑤ تەدرىجىي ھالدا، تەدرىجىي: ئوقۇغۇچىلار خاتىرىسىنىڭ كۈچلۈك-ئاجىزلىقىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. خاتىرە قابىلىيىتى كۈچلۈك ئوقۇغۇچىلار-نىڭ ئەستە قالدۇرۇشى تېز، ئۇنتۇلۇشى ئاستا بولىدۇ. بەزى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەستە قالدۇرۇشى ئاستا، ئۇنتۇلۇشىمۇ ئاستا بولىدۇ. ⑥ تۆۋەن ئاۋاز بىلەن: چىناخان ھەدە ئاستا ئاۋاز بىلەن: — سىز ئاستىراق سۆزلەڭ! بۇ يەردە «ئاما» بار، — دېدى. * رۇستەم ئۆيىگە كىرىپ، نۇرۇللا-نىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلىدى.

ئاستا داۋان <سۇ> ئاجىزلىنىش كۆلچىكى-نىڭ ئاياغ ئېقىم بىلەن تۇتىشىدىغان جايى، بۇ يەردە ئاجىزلىغان سۇ ئاستا ئېقىپ ئاياغ ئېقىمغا ئۆتىدۇ.

ئاستا-ئاستا ① تۆۋەن سۈرئەت بىلەن، ئالدىرىماي: ئاسماندا بىر پارچە ئاق بۇلۇت ئاستا-ئاستا ئۈزۈپ ئۆتمەكتە ئىدى. ② پەيدى-نپەي تەدرىجىي ھالدا، تەدرىجىي: سوغۇق، ئاچلىق ۋە ئۇيقۇسىزلىقنىڭ دەردى ئۇنى ئاستا-ئاستا دەرمانسىزلاندۇرۇپتۇ. * ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، توختى بوۋاي ئاستا-ئاستا تاماققا كىرىشىپ ساقىيىشقا باشلىدى.

ئاستاتىن ئى [ئىنگ] <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت، فورمۇلىسى At ‎(Astatium)‎. ئۇ، A زەررىچىلىرى بىلەن بىسمۇت ئاتومىنى بومباردىمان قىلغاندىن كېيىن ھاسىل بولىدىغان مەھسۇلات بولۇپ، رادىئوئاكتىپ-لىققا ئىگە، ئاستاتىن ئىزوتوپلىرىنىڭ يېرىم يېمىرىلىش دەۋرى ئەڭ ئۇزۇن بولغاندا پەقەت 8.3 سائەت بولىدۇ. مېدىتسىنادا قالقان بەز خىزمىتى كۈچىيىپ كېتىش كېسە-لىنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاستانە ئى [پ] ① بىرەر يەرگە كىرىشتىكى بېسىپ ئۆتىدىغان جاي، ئورۇن؛ بوسۇغا: سىرىق يۈزۈمنى ئاستانەڭگە قويماقتىن مۇرادىم شۇ، بولاي دەيمەن گۈزەل بويۇنۇڭغا سالغان

كەھرىۋايىغمەن. ② پايتەخت: گەرچە ئايرىپ تۇرسىمۇ ئارىمىزنى تاغ ـ دەريا، ئاستانىدا تۇرغاندەك ھېس قىلىمەن ئۆزەمنى. ③ ئۆي، دەرگاھ، قارارگاھ: جاھانغا كۆز ئېچىپ سەندە تۇغۇلدۇم، بۇ مېنىڭ بەختىم، تېپىلماس مەن ئۈچۈن سەندەك ھايات ئاستانىسى يەكەن. * خۇش پېئىل، كەمتەر، چېۋەر ئالىيجاناب خىسلەتكە باي، كەڭ ئىدى دوستلارغا شەپقەتلىك كۆڭۈل ئاستانىسى. ④ تۇرپاندىكى بىر جاينىڭ ئىسمى.

ئاستروبىئولوگىيە ئى [گرېك] <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ ئاسمان جىسىملىرىدا جانلىقلارنىڭ مەۋجۇت بولۇش شارائىتىنى تەتقىق قىلىپ، مەلۇم ئاسمان جىسمىدا جانلىقلارنىڭ مەۋجۇت ياكى مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى بېكىتىدۇ، شۇنداقلا شۇ خىل جانلىقلارنىڭ ھالىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاستروفىزىكا ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ فىزىكىلىق تۈرلۈك ئۇسۇللار ۋە نەزەرىيىلەر ئارقىلىق ئاسمان جىسىملىرىنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتى خىمىيىلىك تۈزۈلۈشى، قۇرۇلمىسى، پەيدا بولۇشى ۋە ئۆزگىرىشى قانۇنىيەتلىرىنى؛ ھەمدە ئاسمان جىسىملىرىنىڭ يورۇقلۇقى، ماسسىسى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، تېمپېراتۇرىسى، ماگنىت مەيدانى، زىچلىقى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، قۇياش ۋە تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ئېنېرگىيە مەنبەسى قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاستروميخانىكا ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ بىر تارمىقى، ميخانىكا قائىدىلىرىگە ئاساسلىنىپ ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ھەرىكىتى، شەكلى، ماسسىسى ۋە سۇنئىي ھەمراھلارنىڭ ھەرىكىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاسترونوم ئى [ر] <ئاستر> ئاسترونومىيە ئالىمى، مۇتەخەسسىسى.

ئاسترونومىيە ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ئورنى، تارىلىشى، ھەرىكىتى، شەكلى، قۇرۇلمىسى، خىمىيىلىك تەركىبى، فىزىكىلىق ھالىتى ۋە ئۆزگىرىشى، تەرەققىي قىلىشى قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاسترونومىيە سائىتى <ئاستر> ئاسترونومىيىنىڭ ۋاقىتنى بەلگىلەيدىغان مۇھىم ئەسۋابلىرىنىڭ بىرى، ماياتنىكى ھەر سېكۇنتتا بىر قېتىم تەۋرىنىدۇ، توغرىلىق دەرىجىسى بىر ئىشلىتىۋاتقان ھەرقانداق ئەلا سۈپەتلىك ۋاقىت سائەتلىرىدىن خېلى يۇقىرى؛ ئادەتتە ۋاكۇئۇملۇق ئەينەك قۇتا ئىچىگە سېلىنىپ، تېمپېراتۇرىسى تۇراقلىق بولغان يەر ئاستى ئۆيلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاسترونومىيە كالېندارى <ئاستر> ← **ئاسترونومىيە يىلنامىسى**.

ئاسترونومىيە يىلنامىسى بىر خىل مەخسۇس كالېندار. ئۇنىڭدا ئاسترونومىيە ۋە يەر يۈزىنى تەكشۈرۈش خىزمەتلىرىگە ئېھتىياجلىق بولغان ئاسترونومىيىلىك سانلىق مەلۇماتلار خاتىرىلەنگەن بولىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: قۇياش، ئاي، سەييارە ۋە نەچچە يۈزلىگەن تۇرغۇن يۇلتۇزلارنىڭ ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى؛ ئېكۋاتور كەڭلىكى؛ كۈن، ئايلارنىڭ تۇتۇلۇشى ۋە ئاسمان ھادىسىلىرىگە ئائىت ھەر خىل سانلىق مەلۇماتلاردىن ئىبارەت.

ئاسترونومىيىلىك سۈپ. ئاسترونومىيىگە ئائىت، ئاسترونومىيىگە تەۋە: ئالدىنقى قېتىملىق «توققۇز سەييارىنىڭ مارجانسىمان رەتلىنىشى»دەك ئاسترونومىيىلىك ھادىسە بۇنىڭدىن 179 يىل ئىلگىرى كۆرۈلگەنىدى.

ئاسترونومىيىلىك بىرلىك <ئاستر> ئاسترونومىيىدە ئارىلىقنى ئۆلچەيدىغان بىرلىك. ئۇنىڭدا يەر شارىدىن قۇياشقىچە بولغان ئوتتۇرىچە ئارىلىق ئۆلچەم بىرلىكى قىلىنىدۇ. قۇياش سىستېمىسىدىكى ئاسمان جىسىملىرىنىڭ ھەممىسىگە مۇشۇ بىرلىك قوللىنىلىدۇ.

ئاستۇرماق «ئاسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاچقا قازان ئاستۇرما، مۇزلىغانغا ئوت ياقتۇرما (ماقال).

ئاستۇرۇلماق «ئاستۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاستىدا تىر ① بىرەر ھەرىكەت ياكى ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ باشقىسى بىلەن بىرگە ياكى ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ھالدا سادىر بولۇشىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئۇلارنى سۈرۈشتۈرۈش ئۆز - ئۆزىنى ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىش بىلەن باراۋەر - دە. ② بىرەر ھەرىكەت ياكى ھالەتنى پەيدا قىلغان باشقا بىر ھەرىكەت، ھالەت ياكى كەچۈرمىشلەرنى ئىپادىلەشتە ئىشلىتىلىدۇ: ئۇ تۇرمۇشنىڭ مەجبۇرلىشى ئاستىدا ئاخىرى ئۇنىڭ شەرتىگە كۆندى.

ئاستراخان ئى [ر] روسىيە فېدېراتىپ رېسپۇبلىكىسىدىكى ئاستراخان ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ۋولگا دەرياسىنىڭ كاسپىي دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىغا جايلاشقان.

ئاستراخان خانلىقى <تارىخ> تاتارلار مىلادى 1460 - يىللىرى قىپچاق خانلىقىدىن ئايرىلىپ چىققاندىن كېيىن، كاسپىي دېڭىزنىڭ شىمالىي قىرغىقىدا قۇرغان بىر فېئودال خانلىق.

ئاستىرتىن رەۋ. يوشۇرۇن، خۇپىيانە، مەخپىي، كىشىگە بىلدۈرمەي: ئۇ خۇپىيانە ئالاقىلىشىپ، ئابدۇللا ئەخمەتجاننىڭ قاتىلى ئىكەنلىكىنى ئاستىرتىن ھەممىگە دېگۈدەك ئۇقتۇرۇپ بولدى. * ئۇ ھەممە قاسىمنىڭ روھىي كەيپىياتىغا ئاستىرتىن سەپسېلىپ، ئارقىسىدىن سايىدەك ئەگىشىپ يۈرەتتى.

ئاستىلاتماق «ئاستىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەل - دەرەخلەرنىڭ قېلىن شاخ، يوپۇرماقلىرى شاماللنى توسۇپ، بوراننىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلىتىش رولىنى ئوينايدۇ. * ئۇ ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان بىر پىكاپنى كۆرۈپ، ماشىنىسىنى ئاستىلىتىپ، قائىدە بويىچە يولنىڭ چېتىگە چىقتى.

ئاستىلاشتۇرماق «ئاستىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شوپۇر بىردىنلا ماشىنىنىڭ سۈرئىتىنى ئاستىلاشتۇردى.

ئاستىلاشتۇرۇلماق «ئاستىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاستىلاشماق ① «ئاستىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② سۈرئىتى تۆۋەنلىمەك، ئاستىلىماق: مەنمۇ ئورنۇمدا تۇرالماي، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدىم، ئېگىز كۆتۈرۈلگەنىسېرى ئاستىلىشىپ، پىچاقتەك قىرلىق تاشلارنى تۇتۇپ مېڭىشقا توغرا كېلەتتى.

ئاستىلىماق پ ① سۈرئەتنى تۆۋەنلەتمەك، كېمەيتمەك: ماشىنا تېخىمۇ ئاستىلاشقا باشلىدى. ② پەسلىمەك، ئاجىزلاشماق (ئاۋاز ھەققىدە): مىلتىق ئاۋازى بارا - بارا ئاستىلاپ كېيىن جىمىپ قالدى.

ئاستىن رەۋ ① ئاستى، تۆۋىنى: ئاستىن قەۋەت. ئاستىن قاپاق. ② تەگ چوڭقۇر: سەنمۇ نادان، قەدرىمنى بىلمىدىڭ! سۆزگە ئاستىنراق چۈشەنمىدىڭ... ئابروي ئۈچۈن ھەر نەرسىنى ئۆگەن، ئۇقمۇدۇڭمۇ «جان باقماق پەرز» دېگەن.

ئاستىن قاپاق كۆز چانىقىنىڭ ئاستى تەرىپى.

ئاستىنقى سۈپ. تۆۋەنكى، پەستىكى،

تېگىدىكى: ئۇ ئۇڭ قولىنى ئاق دىچۆلىياڭ كۆڭلىكىنىڭ ئاستىنقى ئىككىنچى تۈگمىسى ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇپ ئېيتتى.

ئاستىنقى جاغ <زوئول> ① بەزى بوغۇم پۇتلۇق هايۋانلارنىڭ ئىككىنچى جۈپ (بەزىلىرىدە ئۈچىنچى جۈپ) بولىدىغان ئوزۇقلىنىش ئورگىنى، ئۇ ئېغىزىنىڭ ئىككى يان تەرىپىنىڭ ئاستىدا بولىدۇ، ناهايىتى كىچىك بولۇپ، ئۈستىدە كۆپلىگەن قىسقا تۈكلىرى بولىدۇ. ئومۇرتقىلىق هايۋانلارنىڭ ئاستىنقى ئېڭىكى.

ئاستىن ـ ئۈستۈن بىرى ئۈستىدە ئىككىنچىسى تۆۋەندە، قەۋەتلىك، قەۋەت ـ قەۋەت: بىز داشۆدە ئاستىن ـ ئۈستۈن كارىۋاتتا يېتىپ ئوقۇدۇق.

ئاستىن ـ ئۈستۈن بولماق ① ئاستىدىكىسى ئۈستىگە، ئۈستىدىكىسى ئاستىغا، ئوڭى تەتۈر، تەتۈرى ئوڭ بولۇپ قالماق؛ ئارىلىشىپ كەتمەك، قالايمىقان بولماق، ئالماشماق: غۇلغۇلا بولغان بولسىمۇ هېچ نەرسە ئۆزگىرىپ، ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كەتمىدى. * كېيىنكى گەپلەر جاپپارنىڭ قۇلىقىغا كىرمىدى، ئۇنىڭغا جاهان ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇۋاتقاندەك بىلىنىپ، ئېسىنى يوقىتىپ قويدى. ② ۋەيران بولماق، خاراب بولماق، بۇزۇلماق، بىتچىت بولماق: شەهەر ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ كېتىپتۇ، لېكىن هېچكىم بۇنىڭ نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىكەن... * گەرچە ئۇ بارلىق مېهمانلىرىدىن ئايرىلغان، تۇرمۇشى ئاستىن ـ ئۈستۈن بولۇپ، ئىچى سىيرىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئەقىل ـ هوشى جايىدا ئىدى.

ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلماق ① ئاستىدىكىسىنى ئۈستىگە، ئۈستىدىكىسىنى ئاستىغا، ئوڭىنى تەتۈر، تەتۈرىنى ئوڭ قىلماق، ئارىلاشتۇرۇۋەتمەك، قالايمىقان قىلماق: باغۋەن بوۋاي: ــ ئەي بەختلىك ئوغلۇم! مەن سەكسەن يىل شۇ باغدا ياشاپ ئەمگەك قىلدىم. مەن ئۆمرۈمدە بۇ يەرنى نەچچە قېتىم ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ ئاغدۇرۇپ، هېچ نەرسە تاپالمىغان ۋە ئۇچراتمىغانىدىم، ــ دېدى. * بۇرژۇئا ئالىملىرىنىڭ ئىقتىساد ۋە سىياسىي ئۈستىدە ئېغىز ئاچماي، جۇغراپىيىۋى شارائىتىنى، قانۇنىنى ئايرىشنىڭ بەلگىسى دەپ كۆرسىتىشى تامامەن ئىشنىڭ باش ـ ئايىغىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ قويغانلىق بولىدۇ. ② ۋەيران قىلماق، خاراب قىلماق، بۇزماق، بىتچىت قىلماق: سەن بۇ شەهەرنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ، ۋەيران قىلىشنى ياكى ئوردا سېلىپ بېرىشنى تىلەرسەن بەلكىم. * بۆگۈنكى بولۇپ ئۆتكەن ئىشلار ئۇنىڭ تىنچقىنا هاياتىنى بۇزۇپ، هەممىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتكەنىدى.

ئاستىن ـ ئۈستۈنلۈك ئاستىن ـ ئۈستۈن بولغان هالەت.

ئاسراتماق «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاسراش «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى. ② <بىن> ئۆي ـ ئىمارەت، تاشيول، ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلەرنى رېمونت قىلىپ، ئۇلارنىڭ ياخشى هالىتىنى ساقلاپ قېلىش.

ئاسراش دالىنى <سۇ> ئاجىزلىتىش كۆلچىكىنى سۇنىڭ قاتتىق زەربىسىدىن توسۇپ، ئۇلىنىڭ كولىنىپ كېتىشىدىن ئاسرايدىغان دالان.

ئاسراشماق «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاسرالماق «ئاسرىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ئاسراندى سۈپ. بېقىۋېلىنغان، باشقا ئاتا ـ ئانا قارمىقىغا ياكى پەرزەنتلىككە ئېلىنىپ تەربىيىلەنگەن: جاڭ ۋېنفېڭ 1953 ـ يىلى بىر نامرات ئائىلىدە دۇنياغا كەلدى. ئاپىسى بىر ئاسراندى كېلىنلىكتىن كېلىپ چىققان ئائىلە ئايالى ئىدى.

ئاسراندى بالا باشقا ئاتا-ئانىنىڭ قارىمىقىدا ياكى پەرزەنتلىكىدە تەربىيىلەنگەن بالا: بېقىۋېلىنغان بالا: ئۇ ئەسلىدە بىر ئاسراندى بالا ئىدى.

ئاسراندىلىق «ئاسراندى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئاسرىماق پ ① قوغدىماق، ئايىماق، ساقلىماق: ئاسرىساڭ، كۆندە يېڭى كىيىم، ئاسرىمىساڭ، كۆندە كونا كىيىم (ماقال). ② ئۆز قارىمىقىغا ياكى پەرزەنتلىككە ئېلىپ تەربىيىلىمەك؛ باقماق: تۇرغۇن كىچىكىدىلا ئاتا-ئانىسىدىن يېتىم قالغان بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتىدا بەختاخۇن ئىچ ئاغرىتىپ ئۇنى ئاسرىۋالغانىدى. ③ كۆتمەك، كۈيۈنمەك: ئۆلۈككە يىغلا، تىرىكنى ئاسرا (ماقال). * ئۇ بالىلارنى ياخشى كۆرىدۇ، ياشلارنىمۇ بەك ئاسرايدۇ.

ئاسسوتسىئاتسىيە ئى [ر<لات] ① شەخسلەر ياكى ئىدارە جەمئىيەتلەرنىڭ مەلۇم ئىشنى بېجىرىشى ئۈچۈن قۇرۇلغان ئىتتىپاقى بىرلەشمىسى، ئۇيۇشما. ② <پسىخول> نىرۋا-مېڭە پائالىيىتى بىلەن باغلىق بولغان ئالاھىدە پسىخىك تەسەۋۋۇرلار، پىكىرلەر، ھېس-تۇيغۇلار ئارىسىدىكى باغلىنىش ۋە شۇ باغلىنىشقا ئاساسلانغان ئەقلىي خۇلاسە: ئوقۇغۇچىلار «4-ماي» ھەرىكىتىنىڭ قانچىنچى يىلى يۈز بەرگەنلىكىنى دەرھال، بىۋاستە ئەسلىيەلمىسە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ھەم جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ قۇرۇلغانلىقى قاتارلىق تارىخىي پاكىتلاردىن پايدىلىنىپ ئاسسوتسىئاتسىيە ئېلىپ بېرىش مۇمكىن.

ئاسسىدىيا ئى [ر<گرېك] <زوئول>ئىپتىدائىي خوردىلىق ھايۋان، تەن شەكلى چاي چۆگۈنگە ئوخشايدۇ؛ سىرتىنى سىللوزىلىق پوست ئوراپ تۇرىدۇ؛ ئېغىز بىلەن مەقئەت تۆشۈكى تېنىنىڭ يۇقىرىسىدا بولىدۇ؛ قوش جىنسلىق بولۇپ، دېڭىز قىرغاقلىرىدا ھايات كەچۈرىدۇ، بالىسىنىڭ شەكلى قۇمچاقىقا ئوخشاپ كېتىدۇ؛ سۇ ئۈزەلەيدۇ. ئۇنى يېيىشكە بولىدۇ.

ئاسسىستېنت ئى [ر<لات] <مائار> ئالىي مەكتەپلەردىكى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ئالغان ئوقۇتقۇچى.

ئاسسىستېنتلىق <مائار> «ئاسسىستېنت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاسسىغ ئى. دىئال. پايدا، نەپ، مەنپەئەت.

ئاسسىمىلياتسىيە ئى [ر<لات] ① <بىئول> ئۆسۈملۈك ياكى جانلىق ئورگانىزم پائالىيىتى جەريانىدا سىرتتىن قوبۇل قىلىنغان ماددىلارنىڭ ئۆزلىشىشى، سىڭىشى، ھەزىم بولۇشى، ئۆزلەشتۈرۈلۈشى، سىڭدۈرۈلۈشى. ② بىر مىللەتنىڭ ئىككىنچى بىر مىللەت ئۆرپ-ئادەتلىرىنى، مەدەنىيىتىنى ۋە تىلىنى ئۆزلەشتۈرۈشى نەتىجىسىدە ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ بىر بولۇپ كېتىشى. ③ تىلدا ئوخشىمايدىغان، ئەمما ئۆزئارا يېقىن ئىككى تاۋۇشنىڭ بىر-بىرىگە تەسىر قىلىشى نەتىجىسىدە، بىرىنچىسى ئىككىنچىسىگە ياكى ئىككىنچىسى بىرىنچىسىگە ئوخشاپ كېتىشى. مەسىلەن: ئۇيغۇر تىلىدىكى «تۇزسىز» سۆزىنىڭ «تۇسسىز»، «ئاتسا» سۆزىنىڭ «ئاسسا» تەلەپپۇز قىلىنىشىغا ئوخشاش.

ئاسسىمىلياتسىيە بولماق ئۆزلەشمەك. ئۆزلەشتۈرۈلمەك؛ سىڭمەك، ئوخشاپ كەتمەك.

ئاسسىمىلياتسىيە رولى <بىئول> جانلىقلارنىڭ يېمەكلىك تەركىبىدىن ئوزۇقلۇق ماددىلارنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنى ئۆز تېنىدىكى ماددىغا ئايلاندۇرۇۋېلىش ھەمدە ئېنېرگىيە سۈپىتىدە زاپاس ساقلاپ قېلىشتىن ئىبارەت ماددا ئالماشتۇرۇش جەريانى.

ئاسسىمىلياتسىيە سىياستى ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەت يولغا قويغان، ھۆكۈمران مىللەت-

نىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىنغۇچى مىللەتنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى يوقىتىپ، ئۆزىگە قوشۇۋېلىش سىياسىتى.

ئاسسىمىلياتسىيە قىلماق ئۆزلەشتۈرمەك؛ سىڭدۈرمەك، ئوخشىتىۋالماق.

ئاسفالت ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمىلەرنىڭ ئارىلاشمىسى، قارا رەڭلىك ياكى قوڭۇر قارا رەڭلىك ۋە يېلىمسىمان بولىدۇ؛ تەبىئىي چىقىدىغانلىرى ھەم نېفىت ياكى كۆمۈر مېيىنى دىستىللەش ئارقىلىق ئېلىنىدىغانلىرى بولىدۇ؛ تەركىبى ئوخشاپ كەتمەيدۇ، يول ياساشتا يولغا ياتقۇزۇلىدۇ؛ بىناكارلىقتا سۇدىن ھىمايە قىلىش ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

ئاسفالتلىق سۈپ. ئاسفالت ياتقۇزۇلغان، ئاسفالتلانغان: جىپ ئاسفالتلىق يولدا قۇيۇندەك تېز كېتىپ باراتتى.

ئاسفالتلىماق پ. ئاسفالت ياتقۇزماق، ئاسفالت تۆكمەك: يولنى ئاسفالتلىماق. * شەھەرنىڭ ئاسفالتلانغان تۈپتۈز سىلىق يوللىرى سەھرادىن كىرگەن كىشىلەرنىڭ زوقىنى قوزغايتتى.

ئاسقا ئى. دىئال. ئات - ئۇلاغلارنىڭ پۇتى قىسىلىپ قېلىپ، ماڭغىلى بولمايدىغان تاشلىق يەر.

ئاسقاق I ئى. تېرىلىدىغان يەرنىڭ توپىسىنى يۇمشىتىش، تاش - چالمىلىرىنى ئىلغاپ چىقىرىۋېتىش، بۇغداي ئېگىزلىرىدىكى چېچىلىپ كەتكەن باشاقلارنى يىغىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان چىشلىق سايمان، تىرنا.

ئاسقاق سالماق تېرىلغان يەرنىڭ چالمىلىرىنى يۇمشىتىش، بۇغداي ئېگىزلىرىدىكى باشاقلارنى بىر يەرگە يىغىش ئۈچۈن ئاسقاق ئىشلەتمەك.

ئاسقاق II (توغرىسى: ئاقساق) ← **ئاقساق**

ئاسقاق - چولاق (توغرىسى: ئاقساق - چولاق) ← **ئاقساق - چولاق.**

ئاسقاقلىماق (توغرىسى: ئاقساقلىماق) ← **ئاقساقلىماق.**

ئاسقۇ ئى. بىر نەرسىنى ئىلىپ، ئېسىپ قويىدىغان ئىلمەك؛ كانارا: ئاسقۇدا گۆش بولسا، بىركۈنى مېھمانغا ياراپتۇ (ماقال). * ئۇ شىرىق چاپىنىنى ئاسقۇغا ئېسىپ، روزى ئاخۇن چوڭ دادىسىنىڭ يېنىغا — پاكار چاسا جوزىغا كېلىپ ئولتۇردى.

ئاسقۇچ ← **ئاسقۇ:** ئۇ ئۆيگە كىرىپ، كىيىم ئاسقۇچقا سومكىسىنى ئاۋايلاپ ئاستى.

ئاسقماق I (توغرىسى: ئاقسىماق) ← **ئاقسىماق.**

ئاسكانىيە ← **ئاسكانىيە ئىنچىكە يۇڭلۇق قوي.**

ئاسكانىيە ئىنچىكە يۇڭلۇق قويى <زوئول> بىر خىل قوي، ئەسلى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن چىققان، ئۇنىڭدىن يۇڭ ۋە گۆش ئېلىنىدۇ؛ ئازادلىقتىن كېيىن دۆلىتىمىزگە بىرنەچچە قېتىم كىرگۈزۈلگەن؛ قوچقارلىرى 10 كىلوگرامدىن 14 كىلوگرامغىچە، ساغلىقلىرى 5.5 كىلوگرامدىن 6 كىلوگرامغىچە يۇڭ بېرىدۇ؛ ساپ يۇڭ نىسبىتى 40 پىرسەنتتىن 45 پىرسەنتكىچە بولىدۇ.

ئاسكوربىك ئى [ر<گرېك] ← **ئاسكوربىك كىسلاتا.**

ئاسكوربىك كىسلاتا <خىم> ۋىتامىن C.

ئاسلان ئى. مۈشۈكنىڭ بالىسى: — باشقىلارنى بۇنچە زورلىغاننىڭ پايدىسى نېمە، ھارۋىدىن يېشىۋېتىپ، نان - پان، گۆش - پۆش بېرىپ، ئاسلاننى ئالداپ ئېلىپ ماڭسىاق بولمامدىكەن؟ — دېدى زىۋىرشا ئۆزىنىڭ ئويلاپ تاپقان ئوخشىتىشىدىن مەمنۇن بولۇپ كۈلۈمسىرىدى.

ئاسلانلاتماق «ئاسلانلىماق» پېئلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاسلانلىماق پ. تۇغماق، بالىلىماق (مۈشۈك ھەققىدە): چوڭ مۈشۈك ئاسلانلاپتۇ.

ئاسما ① سۇپ ئېسىپ قويىدىغان، ئېسىپ قويۇش ئۈچۈن مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان: ئاسما بۆشۈك. ئاسما كۆۋرۈك. * ئىشىك ئېچىلىپ كالىتە جۇۋا كيىگەن بىر دېھقان چىقتى ـ دە، ئىشىككە ئاسما قۇلۇپ سالدى. ② ئى. كىيىم تىكىدىغان ماشىنىنىڭ بىر ئۇچى مىڭگە يەنە بىر ئۇچى چوكىغا تۇتىشىپ، ئىككىسىنىڭ ھەرىكىتىنى ماسلاشتۇرۇپ تۇرىدىغان بىر خىل سايمىنى.

ئاسما باغ كىگىزچىلىكتە يوڭ ئېتىش دۇكىنىنىڭ قول بېغى بىلەن ئاسما ياغاچقا باغلانغان كىرىچ يىپ.

ئاسما بۆشۈك ئېسىپ قويۇلىدىغان بۆشۈك.

ئاسما تەك ئۆزى ئۈنۈپ قالغان، يىل بويى كۆممەيدىغان، دەرەخكە ئېسىلىپ تۇرىدىغان ياۋا ئۈزۈم.

ئاسما تورۇس <بىن> ئىسسىقلىقنى ساقلاش، ئاۋاز تەمبىرىنى ياخشىلاش ۋە تورۇسنى تۈز، چىرايلىق چىقىرىشى ئۈچۈن تورۇس ئاستىغا ئېسىپ توختاتقان ئاستىنقى تورۇس.

ئاسما چىراغ <ئېل> ئېسىپ قويۇلىدىغان چىراغ: بۇ يەردىكى سېپىلغا ئېسىلغان ئاسما چىراغلار ئۆچۈرۈۋېتىلگەنلىكتىن دەرۋازىسىنىڭ ئۈدۈلىدىكى ۋىلايەتلىك دوختۇرخانا بىناسىغا ئورۇنلاشقان پارتىزانلار سېپىلدىن چۈشكەن دۈشمەنلەرنى كۆرەلمەي قالدى.

ئاسما خەرىتە تامغا ئېسىپ قويۇلىدىغان خەرىتە: كۆرسەتمىلىك قوراللار ۋە ئاسما خەرىتىلەرنى پەقەت ئىشلىتىش ۋاقتىدا كۆرسىتىش كېرەك.

ئاسما سائەت تامغا ئېسىپ قويۇلىدىغان سائەت.

ئاسما شىم مۈرىدىن ئايلاندۇرۇلغان ئىككى تال ئاسما لېنتا ئارقىلىق بەللىكى تۇتاشتۇرۇلغان شىم. ئۇ ئادەتتە مەخسۇس كەسىپلەردىكى ئىشچىلار ئۈچۈن تىكىلىدۇ.

ئاسما كەمەر مۈرىدىن ئايلاندۇرۇلۇپ شىمىنىڭ بەللىكى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان لاتا كەمەر.

ئاسما كران <ماشىن> سېخنىڭ ئۈستۈنكى بوشلۇق قىسمىغا جايلاشتۇرۇلغان، ھەمدە ئۇ ياق، بۇ ياققا ماڭالايدىغان كران.

ئاسما كۆۋرۈك ① ھەممىسى ياكى مەلۇم قىسمى ئېسىپ قويۇلىدىغان، چۈشۈرۈشكە بولىدىغان بىر خىل كۆۋرۈك. ② دەريا ۋە تاغ جىلغىلىرىدىن ئۆتۈش ئۈچۈن ئۇ قاتتىن بۇ قاتقا پولات سىم تارتىپ ياسالغان كۆۋرۈك: چۈشتىن كېيىن بىز يەنتەي ئارىلىغا بېرىش ئۈچۈن ئاسما كۆۋرۈك يېنىغا باردۇق.

ئاسما لامپا تام ياكى تورۇسقا ئېسىپ قويۇشقا ياكى كۆتۈرۈپ يۈرۈشكە بولىدىغان لامپا: ئۇنىڭ ئائىلىسىدە جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرۈپ تۇراتتى، قۇپقۇرۇق ئايۋان ـ سارايدا يالغۇز بىرلا ئاسمالامپا يېنىپ تۇراتتى.

ئاسما مايكا يەڭ ۋە ياقىسى يوق ئىچ كىيىم: شەھىرىمىزدىكى كەڭ خەلق ئاممىسى يېقىندا يېڭىدىن بازارغا سېلىنغان ئاسما مايكا قاتارلىق ھەر خىل كىيىم ـ كېچەك، توقۇلما بۇيۇملارنى سېتىۋالدى.

ئاسما ھالقا <تەن> ① جازا ئۈستىگە ئىككى تال ئارغامچىنى ئېسىپ، ئارغامچا ئۇچىغا بىردىن ھالقا ئورنىتىلغان گىمناستىكا ئەسۋابى ② گىمناستىكا مۇسابىقىسىنىڭ تەنھەرىكەتچىلەر ئىككى قولى بىلەن ئاسما ھالقىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ھەر خىل ھەرىكەتلەرنى ئورۇنلايدىغان بىر خىل تۈرى.

ئاسما ئوكۇل <تىب> گلۇكوزا، فىزىئولوگىيىلىك تۇز سۇلىرىنى بوتۇلكا بىلەن جازىغا ئېسىپ قويۇپ، كېسەلنىڭ تومۇرىغا ئاستا ـ ئاستا كىرگۈزۈپ، قان مىقدارىنى تولۇقلايدىغان بىر خىل ئوكۇل: سېستىرا قىز كارىۋاتنىڭ ئاياغ تەرىپىدە بالىغا چۈشۈۋاتقان ئاسما ئوكۇلنى كۆزىتىپ ئولتۇراتتى.

ئاسما ۋاگون <ماشىن> يانتۇ تاغ باغرىلىرىدا يۈكنى ئېلېكتر دۋىگاتېل بىلەن تارتىپ چىقىرىدىغان ھەم چۈشۈرىدىغان قاتناش قورالى.

ئاسما ياغاچ كىگىزچىلىكتىكى دۈكان غول ياغىچىنى ئاسما باغ ئارقىلىق كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان، يەرگە ئۆرە قادالغان، ئۇچى ئېگىلگەن ياغاچ.

ئاسما يەلكە <ماشىن> بەزى ماشىنا، مېخانىزملارنىڭ سىرتقا چىقىپ تۇرىدىغان بىلەككە ئوخشاش قىسمى.

ئاسماق I ئى ① ئالما، نەشپۈت، جىگدە ئۈزۈم... قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ مېۋىلىگەن جايى بىلەن مېۋىسىنىڭ تۇتىشىدىغان قىسمى ياكى ساپىقى. ② مېۋە ئاسىدىغان ئاسقۇ: بىر ئۇچكىدە يېتىلگەن قوش مېغىز بولدى، بىر ئاسماققا ئېسىلغان قوش ئالما بولدى.

ئاسماق ئانۇس <بوت> قېپىن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى تەتۈر تۇخۇمسىمان شەكىللىك بولۇپ، ئالدىنقى ئۇچى ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ مېۋە باشىقى ئېللىپىس شەكلىدە بولۇپ، تۆۋەنگە ساڭگىلايدۇ، ياغىچى يۇمشاقراق كېلىدۇ.

ئاسماق مېۋە <بوت> ئۆسۈملۈك مېۋىلىرىنىڭ بىر خىلى. تۆۋەنگە ساڭگىلاپ تۇرىدۇ. مەسىلەن: داڭگۈي مېۋىسى.

ئاسماق II پ ① بىرەر نەرسىنى ئاستى يەرگە تەگمەيدىغان ھالەتتە باغلىماق، ئىلماق، ساڭگىلاتماق؛ بېكىتمەك، ئورۇنلاشتۇرماق: مارجان ئاسماق. قىلىچ ئاسماق. مىلتىق ئاسماق. * ئۆچكىنى ئۆز ئايىغى بىلەن ئاسار (ماقال). * ئوقۇغۇچىلار پاكىز، رەتلىك كىيىنگەن بولۇپ، ھەر خىل سومكىلارنى تۇتقان ۋە بويىنغا ئاسقان ھالدا نېمىلەرنىدۇ يادلاپ ماڭاتتى. ② كۆچمە. بويىنغا سىرتماق سېلىپ ئۆلتۈرمەك: دارغا ئاسماق. * ماشىنىچى ھاكىمغا: «جوھۇتنى ئازاد قىلىڭ، ئۇنىڭ ئورنىغا مېنى ئېسىڭ!» دەپتۇ.

ئاسماق - ئاسماق توپ - توپ، غۇژمەك - غۇژمەك مېۋىلىگەن؛ ھەربىر ساپاق ياكى بېغىدىكى مېۋىلىرىنىڭ سانى كۆپ: ماشىنا ئۈستىدە كېتىۋېتىپ، يولغا سايە تاشلاپ تۇرغان ئاسماق - ئاسماق نان جىگدىلەرگە زوق - ھەۋەس بىلەن تىكىلمەكتىمەن. * ھويلىدا بىر تۈپ ئالما دەرىخى شۇنچە يوغىنىغان بولۇپ، ئاسماق - ئاسماق ئالمىلىرى كۆزنى قاماشتۇراتتى.

ئاسماقچى ئى. يېپىدىن يىڭنىسىگىچە كوچىلاپ، زىغىرلاپ سورايدىغان كىشى: غەر غەرەزچى كېلەر، ئوغرى ئاسماقچى (ماقال).

ئاسماقچىلىماق پ. زىغىرلاپ، كوچىلاپ، يېپىدىن يىڭنىسىگىچە، ھېچنېمىسىنى قويماي سورىماق: ھۇشۇر ئۈنچىقمىدى. سادىرنىڭ جاۋابى ئۇنى قايىل قىلدىمۇ، ياكى يەنە ئاسماقچىلاپ سوراشقا سوئالى قالمىدىمۇ، بۇنى بىلگىلى بولمايتتى.

ئاسمان ئى [پ] <ئاستر> ① يەر ئۈستىدە گۈمبەز شەكلىدە كۆرۈنۈپ تۇرغان ھاۋا رەڭ بوشلۇق؛ پەلەك، كۆك: ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق (ماقال). ② كۆچمە. يۇقىرى دەرىجىدە، يېتىپ بولمايدىغان دەرىجىدە يۇقىرى، ئېگىز: ئوسمانىنىڭ ئۇچۇرغان ئايروپىلانى تېزلا ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ، موللاق ئېتىشقا باشلىدى.

ئاسمان تاپان ← **ھاۋا تاپان**: ئۇ يىقىلىپ ئاسمان تاپان بولۇپ قالدى.

ئاسمان تاپان قىلماق ← **ھاۋا تاپان قىلماق**.

ئاسمان تاپىلاق دىئال ← **ھاۋا تاپان**.

ئاسمان جىسىملىرى <ئاستر> قۇياش، يەر شارى، ئاي ۋە باشقا تۇرغۇن يۇلتۇز، سەييارە، ھەمراھلار، شۇنداقلا قۇيرۇقلۇق يۇلتۇز، ئاقار يۇلتۇز، ئالەم جىگى، تۇمانلىق يۇلتۇزلار توپى قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئاسمان دولقۇنى <فىز> يەر شارى يۈزىدىن ئايرىلىپ تارقىلىدىغان سىمسىز رادىئو دولقۇنى.

ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلىماق خام خىيال قىلماق، ئەمەلگە ئاشمايدىغان قۇرۇق خىيالنى قىلماق، يوقلىلاڭ نەرسىلەرنى ئارزۇ قىلماق: چارپادىشاھ ۋە ئۇنىڭ بۇرژۇئا ئىشتىپاقچىلىرىدىن تىنچلىقتا ئىرىشىشنى ئۈمىد قىلىش تامامەن ئاسماندىكى غازنىڭ شورپىسىغا نان چىلىغانلىق.

ئاسماندىن چۈشكەندەك تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت: كامىل ئىككى رومكا ئىچىۋېلىپ يولنى تولەۋاتقاندا، ئۇنىڭ يېنىغا ئاسماندىن چۈشكەندەك زەينەپ پەيدا بولۇپ قالدى.

ئاسمانغا ئاسماق بەك يۇقىرى باھا قويماق، باھاسىنى ناھايىتى يۇقىرى ئېيتماق: كونا گىلەمنى ئاسمانغا ئېسىپ تۇرسا، كىم ئالىدۇ؟

ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان ھەددىدىن تاشقىرى كەپسىز، ئىنتايىن يامان، ھەرقانداق ئىشنى قىلىشتىن يانمايدىغان؛ بەڭباش: ساۋۇر ئاكامنىڭ بالىسى سەمەت ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان بالا بولۇپتۇ.

ئاسمانغا تۈۋرۈك بولالامتىڭمۇ؟ يوغىناپ، ئۆسۈپ نەگە بارىسەن؟ يەنىمۇ ئۆسۈپ يوغىناپ نەگە باراتتىڭ.

ئاسمانغا چىقارماق ھەددىدىن زىيادە ماختىماق، ماختاپ ئۇچۇرماق: ــ ئۇنى ماختاپ ئاسمانغا چىقىرىۋەتتىڭغۇ؟ ــ دېدى دوستۇم كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئاسمانغا چىقسا تاپىندىن، يەرگە كىرسە كوكۇلىسىدىن تارتماق ھەرقانداق قىلسىمۇ قۇتۇلغىلى يول قويماي تۇتۇۋالماق: ئەگەر، ئۇلار ئاسمانغا چىقسا تاپىنىدىن، يەرگە كىرسە كوكۇلىسىدىن تارتىپ چىقىمىز.

ئاسمانغا چىقىرىپ، يەرگە ئۇرماق ئاۋۋال تازا ماختاپ، كېيىن شەرمەندە قىلماق: ــ غوجام، ــ دەپتۇ زېرەك، ــ ئۇ بىچارىنى ئاسمانغا چىقىرىپ يەرگە ئۇرۇۋاتىسىز. ئۇنىڭدا نېمە قەستىڭىز بار ئىدى، بۇ ئىشىڭىز قىلچىمۇ ياخشى ئەمەس.

ئاسمان قەرى ئاسماننىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمى، ئەڭ ئېگىز بوشلۇق؛ ئايروپىلان بارغانسېرى ئېگىزلەپ ئاسمان قەرىدە ئۇچماقتا ئىدى. * قۇلدىقىمغا بەگنىڭ سەمەر ئاخۇن ئاكامنى ئۇنچە تاشلاپ تۇرۇپ سىگلىم بىلەن ئايىغىزنى ئاسماننىڭ قەرىگە، يەرنىڭ تېگىگە كىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، تۇتماسام، يۇرىكىنى سۇغۇرۇۋېلىپ، جازاسىنى بەرمىسەم، بەگ بولماي كېتەي! ــ دەپ قەسەم ئىچىپ چىرقىرىغان ئاۋازى ئاڭلانغاندەك بولدى.

ئاسمان گلوبۇسى <ئاستر> شار شەكىلدىكى ئاسترونومىيە ئۇسكۇنىسى، ئۇنىڭدا يۇلتۇزلار تۇركۇمى، ئېكۋاتور، ئېكلىپتىكا قاتارلىقلارنىڭ ئورنى ئويۇپ كۆرسىتىلگەن.

ئاسمان ھادىسىسى <ئاستر> ① ئاسترونومىيىلىك ھادىسىلەر. ② ئاسماندىكى شامال، بۇلۇت قاتارلىقلاردا ئۆزگىرىش بولۇش ھادىسىسى: كىشىلەر دائىم ئاسمان ھادىسىلىرىگە ئاساسەن، ھاۋا رايىنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئالدىن مۆلچەرلەيدۇ.

ئاسمان ئۆرۈلۈپ كەتسە، تېگىدە مانتا يەيدىغان ھېچنېمىدىن ئەندىشە ۋە غەم قىلمايدىغان؛ بىغەم، بىپەرۋا: جەمئىيەتتە ئاسمان ئۆرۈلۈپ كەتسە، تېگىدە مانتا يەيدىغان كىشىلەر ئازمۇ؟

ئاسمان ئۆگتۈرۈلۈپ كەتمەيدۇ ھېچ گەپ يوق، ھېچنېمە بولمايدۇ، ئالاھىدە ۋەقە يۈز بەرمەيدۇ: ئادەم شۇنداقمۇ قورقۇنچاق بولامدۇ؟ بۇنچىلىك ئىشنى قىلغانغا ئاسمان ئۆگتۈرۈلۈپ كەتمەيدۇ!

ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق بەك قىيىن ئەھۋالدا قالغان، ئىنتايىن بېشى قاتقان: بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان پاتىمىگە ئاسمان يىراق، يەر قاتتىق كېلىپتۇ.

ئاسمان ـ پەلەك ① ئېگىز ئاسمان: لەيلىدەپ چۆققىدا تۇغلار زەپەردىن خۇش خەۋەر بەردى، ئىلىم ـ ھېكمەت قىلىپ جەۋلان سۈزۈك ئاسمان ـ پەلەكلەردە. ② كۆچمە. ناھايىتى ئېگىز،

چەكسىز ئېگىز: ئۇ شۇ چاغدا يىراقتىن ئاسمان-پەلەك بىر چاك-توزاننىڭ يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ. * يولنىڭ ئىككى قاسىنىقىدىكى ئاسمان-پەلەك بوي تارتقان سۇۋادان تېرەكلەرنىڭ ياپراقلىرى لەرزان شامالدا شىلدىرلىماقتا.

ئاسمان-زېمىن ئاسمان ۋە زېمىن؛ ئاسمان ۋە زېمىنغا مۇناسىۋەتلىك ھەممە نەرسە: ئەر مەزلۇم جەسەتنىڭ ئۈستىگە يىقىلىپ بىھوش بولدى، بۇ كۈنى شەھەرنىڭ ئىچى غۇلغۇلىغا تولدى، ئاسمان-زېمىن لەرزىگە كەلدى.

ئاسمان-زېمىن پەرق بار ناھايىتى كۆپ پەرقى بار، پەرقى ئىنتايىن چوڭ: ئادىل بىلەن ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدىكى ئىشتا ھەقىقەتەنمۇ ئاسمان-زېمىن پەرق بار ئىدى، قېنىم قاينىدى.

ئاسمىغان «ئاسماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئاسمىغان قازاننىڭ ئېشىنى يېمەك.

ئاسمىغان قازاننىڭ ئېشىنى يېمەك يوق نەرسىدىن ئۈمىدلەنمەك، قۇرۇق خىيال بىلەن ئۆزىنى ئالدىماق: ئاسمىغان قازاننىڭ ئېشىنى يەپ ئولتۇرۇۋەرسەك، جىق نەرسىدىن قۇرۇق قالىمىز.

ئاسقىدىماق پ. دىئال. ئەتۋارلىماق، كۆزى قىيماسلىق، قىسىنماق.

ئاسىي سۈپ [ئە] ① گۇناھكار، گۇناھ قىلغۇچى: ئاسىي بەندە. ② خائىن، ساتقۇن: ئاسىيلارنى تارىخ ھامان بىركۈنى جازالايدۇ. * جاھانگىرلار مۇنداق مەملىكەتلەرگە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى ئېلىپ بارغان چاغدا، بۇ مەملىكەتلەردىكى ھەرقايسى سىنىپلار، ۋەتەن ئاسىيلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ۋاقتىنچە ئىتتىپاقلىشىپ، مىللىي ئۇرۇش ئېلىپ بېرىش يولى بىلەن جاھانگىرلىككە قارشى تۇرىدۇ.

ئاسىيا ئى [ئە] <جۇغ> ——> **ئاسىيا قىتئەسى.**

ئاسىيا قىتئەسى <جۇغ> دۇنيادىكى يەتتە قىتئەنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭ قىتئە بولۇپ، شەرقىي يېرىم شارنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان؛ شىمال، شەرق ۋە جەنۇپ تەرىپى ئايرىم-ئايرىم ھالدا شىمالىي مۇز ئوكيان، تىنچ ئوكيان ۋە ھىندى ئوكيان، غەرب قىسمى ئوتتۇرا دېڭىز ۋە قارا دېڭىزغا تۇتىشىدۇ؛ غەربتىن ئۇرال تاغلىرى، ئۇرال دەرياسى، كاسپىي دېڭىزى، ئالىپ تاغلىرى، قارا دېڭىز بوغۇزى ئارقىلىق ياۋروپا بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ غەربىي جەنۇبتىن سۇۋەيش قانىلى، قىزىل دېڭىز ئارقىلىق ئافرىقا بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ شەرقىي شىمالدىن بېرىنگ بوغۇزى ئارقىلىق شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ؛ شەرقىي جەنۇبتىن تېمو ئارىلى بىلەن ئاۋستىرالىيە ئوتتۇرىسىدىكى دېڭىز ئارقىلىق ئوكيانىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ.

ئاسىيالىق ئى. ئاسىيا قىتئەسىدە تۇغۇلۇپ، ئۆسكەن، ئاسىيادا ئولتۇراقلاشقان ياكى ئاسىيادا ياشايدىغان، ئاسىيادا تۇرۇشلۇق كىشى: مەن ئاسىيالىق.

ئاسىيلىق «ئاسىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: چەت ئەلگە باغلىنىپ ئاخبارات يوللاپ ۋەتەنگە قىلىنغان ئاسىيلىقنى كەچۈرۈشكە بولمايدۇ.

ئاسىيلىق قىلماق ئۆز سىنىپى ياكى تەشكىلىدىن يۈز ئۆرۈپ، دۈشمەن تەرەپكە ئۆتۈپ كەتمەك ياكى دۈشمەن ئۈچۈن خىزمەت قىلماق؛ دۈشمەنگە سېتىلماق، خائىنلىق قىلماق: ئۇ ئۇرۇش مەيدانىدا ئۆلۈم خەۋپىگە قارىماي توختىماي ئېتىلۋاتقان توپ، مىلتىق ئوقلىرى ئىچىدىن ياردارلارنى قۇتقۇزۇپ چىققان تۇرۇقلۇق، دۈشمەن تۇرمىسىدە قانداقمۇ ئاسىيلىق قىلسۇن؟

ئاش I ئى [پ] ① قازاندا پىشۇرۇلغان تاماق؛ غىزا، يېمەكلىك: ئىش بار يەردە ئاش بار (ماقال). * يارىم تۇرۇپ يېنىمدا، جوزا قويۇپ ئاش قويسا. ھەركىم سۆيگەن يار بىلەن، بىر تەكىيگە باش قويسا. ② پولۇ، قويۇقئاش: ئاش دەملىمەك. * بىز ئاش دەم يېگۈچە، باغقا

كىرىپ ئايلىنىپ چىقتۇق. ③ ئۇن چىقىرىلىدىغان دانلىق زىرائەت: بەشىنچى ئايدا بىشىنى كۆردۇم، ئالتىنچى ئايدا ئېشىنى (ماقال). * كومپارتىيە ھەرگىزمۇ يالغان سۆزنى قىلمايدۇ، بارلىق ئاشنى سۈپۈرۈپ، ساڭنى مىخلاپ ئالمايدۇ.

ئاش ئەتمەك تاماق قىلماق، تاماق تەييارلىماق، تاماق ھازىرلىماق: بېشى ئاغرىپ. سەلىمىخاننىڭ، ئورۇن تۇتۇپ قالغانلىكەن يېتىپ، رەھمەتنى ئالدى لەيلىگۈل، تېزلىك بىلەن ئاش ئېتىپ بېرىپ.

ئاش بەرگەن قازاننى چاقماق ياخشىلىققا يامانلىق قىلماق، ۋاپاغا جاپا قىلماق: ئاش بەرگەن قازاننى ئانداق ئاسان چاقمايلى، تۆت تەڭگە پۇلنى كۆرۈپلا، شاخلاپ كەتسەك بولماس، بولمىسا سەن بازارنى ئايلىنىپ، ئالىدىغان نەرسىلىرىڭنى دىتلىغاچ تاماشا قىلىپ كەل.

ئاش بولماق سىڭمەك، بەرىكەت قىلماق، ئەسقاتماق، قۇتىماق: باقشى رەپىق ئاكىسىنىڭ قويلىرىدىن كۆزىنى ئۈزمەي: — خۇدايىم ماللىرىنى ئاش بولغىلى نېسىپ قىلسۇن... ھال - كۈنلىرى قانداقراق كېتىپ بارىدۇ، تۇغقان؟ — دېدى. * ئۇ بۇ قىزغا: — خېنىم بالىكەنلا، بەك چىرايلىق-كەنلا، بىزدەك دېھقانغا ئاش بولالامدۇ؟ — دېدى.

ئاش تارتماق مېھمانلارنىڭ ئالدىغا ئاش قويماق، ئاش كەلتۈرمەك: — بېگىم، قازانغا گۈرۈچ سېلىپ قويدۇق، سىلىمۇ بىرئاز ئولتۇرۇپ بەرسىلە، جامائەتكە ئاش تارتىۋالايلى، — دېدى ساھىبخانا.

ئاش تۇزى ئانئورگانىك بىرىكمە، شۇنىڭدەك تەركىبىدە ناترىي خلور بولغان، رەڭسىز ياكى ئاق رەڭلىك كرىستال جىسىم. ئۇ دانىچە ياكى كاللەك ھالەتتە بولۇپ، پۇراقلىق كېلىدۇ؛ بوياق، ئەينەك، سوپۇن قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىشتىن تاشقىرى، يەنە ئاشلىق تەمنى تەڭشەش، چىرىشتىن ساقلاش قاتارلىقلاردا مۇھىم ماتېرىيال قىلىنىدۇ. بۇ دېڭىز تۇزى، تاغ تۇزى، كۆل تۇزى ۋە قۇدۇق تۇزىدىن ئىبارەت تۆت خىل بولىدۇ. «تۇز» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاش تېپىپ يېمەك ← **نان تېپىپ يېمەك**: ئۇ قەيەرگىلا بارسا بىر قاچا ئاش تېپىپ يېيەلەيدۇ.

ئاشقا توپا سالماق بىراۋنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزمەك، بۇزغۇنچىلىق قىلماق، كاشىلا تۇغدۇرماق: — خەپ! ئۇ ئاشقىمۇ توپا سالپتۇ - دە، بۇ كۆكتۆشلەر، — دېدى ھەۋزىنىسانى ئابدۇقېيۇمغا بېرىدىغانلىقىنى ئاڭلىغان قۇربان ئاخۇن، — قېنى، بىر تۇتۇشۇپ كۆرەيلى، قىزنىڭ سېنىڭ ئۆيۈڭگە كىرەمدۇ، يا مېنىڭ ئۆيۈمگىمۇ؟ كۆرىمىز تېخى.

ئاشقا چۈشمەك تەييار بولغان، ھەل بولۇش ئالدىدا تۇرغان ئىش بۇزۇلماق؛ مەنپەئەت زىيانغا ئۇچرىماق، توسالغۇ پەيدا بولماق.

ئاشقا قوم ئارىلاشماق بىر-بىرىگە مۇتلەق ماس كەلمەيدىغان نەرسىلەر ئارىلىشىپ قالماق: — ماقۇل بىللە ئوينايلى دېسە قانداق قىلاتتىڭ، — دېدى رەقىب ماڭا خاپا بولۇپ، — تازا ئاشقا قوم ئارىلاشقان بولاتتى!.

ئاش II ئى. تېرىنى ئاشلاش ئۈچۈن ئۇن، تۇز ۋە سۇنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئېچىتىپ تەييارلانغان ئۇماچ.

ئاش بەرمەك ← **ئاشلىماق.**

ئاش-پاش تاماق ھەم تاماق دائىرىسىگە كىرىدىغان ھەر خىل تائام، يېمەكلىكلەر: ھېيىزىخان مەنسىلىك قىلىپ: — ھۇنەردە گۈل كەلتۈرىدىغان ئەپچىل قوللىرى بولغاندىن كېيىن، ئاش - پاش ئېتىشنىمۇ ئۆگەنسىلە، ئۇستام، — دېدى.

ئاشپەز ئى [پ] ئاشخانىلاردا تاماق ئېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، تاماق ئېتىشنى

كەسىپ قىلىدىغان ئادەم: قاسساپ ماي چاي-
نايدۇ، ئاشپەز گۆش چاينايدۇ (ماقال). * پاھ،
نېمىدېگەن ئاۋات بازار بۇ؟ ئاشپەز، ناۋايلارنىڭ
ۋارقىرىشى، بۇنىڭغا ماروژنى چىقىرىدىغان ماشىنى-
لارنىڭ غالدۇر-غۇلدۇرلىرى قوشۇلۇپ بازارنى
بېشىغا كىيىپتۇ.

ئاشپەزگە پۇل بېرىپ، ناۋايغا قارايدىغان بىرەر ئىشنى لايىقىدا قىلالمايدىغان؛ ھاڭۋاقتى: ئۇ ئاشپەزگە پۇل بېرىپ ناۋايغا قارايدىغانلارنىڭ بىرى.

ئاشپەزچىلىك (توغرىسى: ئاشپەزلىك) → **ئاشپەزلىك**.

ئاشپەزلىك «ئاشپەز» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: بۇ جايدا لېيەنگە ئاشپەزلىك قىلغاندىن باشقا، مۇشۇنداق يېرىم كېچىدە كەلگەنلەرگىمۇ تاماق ئېتىپ بېرىشكە توغرا كېلىدۇ.

ئاشپۇزۇل ئى. ئاشخانا، تاماقخانا: ئۇ ئەسلىدە بىر تۆمۈرچى ئىدى، بىر چاغلاردا يوشۇرۇن رەۋىشتە كوممۇنىستىك پارتىيىگە كىرگەن بولۇپ، ئاشپۇزۇل ئېچىپ ئالاقىچى بولغان، ئىنقىلابىي يولداشلارنىڭ مەخپىي ھەرىكىتىگە سايىۋەنىمۇ بولغانىدى.

ئاش-ئائام → **ئاش-تاماق**: مەن ئۇ يىگىتنىڭ ئىسمىنى، يۇرتىنى، سورىۋالمىغىنىم ئۈچۈن كۆپ پۇشايمان قىلدىم، ئاتا-ئانامغا ئېيتالمىدىم، كېيىن ئاش-ئائامدىن قالدىم.

ئاشتاختا ئى [ئاش+تاختا] خېمىر يۇغۇرۇش، يېيىش ۋە تۈرلۈك ئۇن تاماقلىرىنى ئېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس تاختا: ئۇ ئۆيدە كۆڭلەكلەرنىڭ ياقىلىرى يىرتىلغان، يۈزلەر مۇشۇك تاتىلىغاندەك قىيما-يارما بولغان، ئاشتاختا، نوغۇچلارغىچە سۇنغان، ئۆي ئىچى پۈتۈنلەي ئاستىن-ئۈستۈن بولغان مەنزىرىلەر پات-پاتلا كۆرۈنۈپ تۇردى.

ئاش-تاماق تۈرلۈك تاماق-غىزالار، تائاملار: بىر ئائىلىگە نىسبەتەن ھەر ئايدا بولىدىغان خىراجەت ئاساسەن ئاش-تاماق ئۈچۈن بولىدۇ.

ئاش-تۇز ئاش-تاماق، غىزا: شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى مېنىڭ ئاش-تۇزۇمنى يەپ تۇرۇپ، ماڭا ئۇنچىلىك ئەسكىلىك قىلماس.

ئاشخانا ئى [پ] ① تاماق تەييارلاش، تاماق ئېتىش ئۈچۈن مەخسۇس ھازىرلانغان ئۆي-ئىمارەت: گۈلدەستە باتۇرنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ، ئاشخانىغا چىقىپ كەتتى. ② ئىدارە، ئورگانلاردىكى خادىملار، مەكتەپلەردە بولسا ئوقۇتقۇچى-ئوقۇغۇچىلار تاماق يەيدىغان ئورۇن: ئاشخانا خىزمىتى قارىماققا ئاددىي بولغان بىلەن كۆپچىلىكنى رازى قىلىپ كېتىش تەس ئوخشىمامدۇ؟

ئاشسۇ ئى [ئاش+سۇ] توي مۇراسىمىدا مېھمانلارغا زىياپەت بېرىش ئۈچۈن ئوغۇل تەرەپتىن قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان نەرسىلەر: پەقەت توينىڭ ئاشسۇيىگىلا ئادەتتىكى ئىككى توينىڭ چىقىمى سەرپ قىلىندى. كۈيئوغۇلنىڭ مەردلىكىگە شەرىخان كۆڭلىدە تولىمۇ قايىل بولدى.

ئاشسۇيىنى بەرمەك ئوغۇل تەرەپتىن توي مۇراسىمىدا مېھمانلارغا زىياپەت بېرىش ئۈچۈن قىز تەرەپكە بېرىلىدىغان نەرسىلەرنى بەرمەك.

ئاش-غىزا → **ئاش-تاماق**: توي كۈنى ئاش-غىزا ۋاقتىدا ئۈلگۈرمەي، مېھمانلارنى بىرئاز ساقلىتىپ قويدۇق.

ئاشقازان ئى [ئاش+قازان] <بىئول> ئادەم ۋە بەزى ھايۋانلارنىڭ ھەزىم قىلىش ئورگىنى: ئاشقازان كېسىلى. * ئۇ سىلەرگە يول باشلايدۇ. ئاڭلىشىمچە، بالىنىڭ ئاشقازىنىدا ئۇزۇقلۇق ناھايىتى مول ئىكەن.

ئاشقازان ئاستى بېزى <بىئول> → **ئۈيقۇلۇق**.

ئاشقازان بوشلۇقى <تىب> تىبابەتچىلىكتە ئاشقازاننىڭ ئىچكى بوشلۇقىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاشقازان بېزى <بىئول> ئاشقازان سۈيۈقلۇقى

ئىشلەپچىقىرىلىدىغان بەز، ئاشقازان شىللىق پەردىسىگە قويۇق تارقالغان بولىدۇ؛ سانى تەخمىنەن 5 مىليارد دانە بولۇپ، بىر كېچە-كۈندۈزدە ئىككى لىتىر ئاشقازان سۇيۇقلۇقى ئىشلەپچىقىرىدۇ.

ئاشقازان تۆۋەنلەش <تىب> ئاشقازاننىڭ قورساق بوشلۇقى ئىچىدە تۆۋەنگە ساڭگىلاپ كېتىش كېسەللىكى، ئۇ تەن ئاجىزلىقى، ئاشقازاننى تۇراقلاندۇرغۇچى تارىمۇشلارنىڭ بوشاپ كېتىپ كۈچسىزلىنىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدۇ، ئالامەتلىرى: قورساق كۆپۈش، ئاغرىش، جىسىم ياتقاندا يۇقىرىقى ئالامەتلەر يوقىلىپ، ماڭغاندا كۈچىيىشتىن ئىبارەت.

ئاشقازان چىقىش ئاغزى <ئانات> ئاشقازاننىڭ ئون ئىككى بارماق ئۈچەيگە تۇتاشقان يېرى.

ئاشقازان چىقىش ئاغزى تارايماق <تىب> ئون ئىككى بارماق ئۈچەينىڭ ياللۇغلىنىشى، سىپازمىلىنىشى ۋە سۇلۇق ئىششىقى سەۋەبىدىن ئاشقازان چىقىش ئاغزى كىچىكلىمەك.

ئاشقازان راكى <تىب> ئاشقازان شىللىق پەردىسىدە كۆرۈلىدىغان يامان سۈپەتلىك ئۆسمە.

ئاشقازان سۇيۇقلۇقى <بىئول> ئاشقازان بېزىدىن ئاجراپ چىقىدىغان كىسلاتالىق، رەڭسىز، سۈزۈك سۇيۇقلۇق، تەركىبىدە ئاساسەن پېپسىن، تۇز كىسلاتاسى ۋە شىلىمشىق سۇيۇقلۇقلار بولۇپ، يېمەكلىكلەرنى ھەزىم قىلىش ۋە باكتېرىيىنى ئۆلتۈرۈش رولىنى ئوينايدۇ.

ئاشقازان كېڭىيىشى <تىب> ئاشقازاننىڭ ھەرىكىتى توسالغۇغا ئۇچراش سەۋەبىدىن ئاشقازاننىڭ كېڭىيىپ، ئوزۇق قوبۇل قىلالمايدىغان بولۇپ قېلىشى.

ئاشقازان كىرىش ئاغزى <ئانات> ئاشقازاننىڭ قىزىلئۆڭگەچكە تۇتاشقان يېرىدىكى ئاغزى.

ئاشقازان كىسلاتاسى <بىئول> ئاشقازان سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى تۇز كىسلاتاسى. ئۇ ئاقسىلنىڭ ھەزىم بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ ھەمدە باكتېرىيىلەرنى ئۆلتۈرىدۇ.

ئاشقازان ئۈچەي ياللۇغى <تىب> ئاشقازان ۋە ئۈچەي شىللىق پەردىلىرىنىڭ ياللۇغلىنىشى.

ئاشقازان يارىسى <تىب> ئاشقازان شىللىق پەردىسىنىڭ زېدىلىنىش كېسىلى.

ئاشقازان ياللۇغى <تىب> ئاشقازان شىللىق پەردىسىنىڭ ئۆتكۈر ياكى سوزۇلما خاراكتېرلىك ياللۇغلىنىشى.

ئاشقان-تاشقان لازىم قىلىنىپ، ئېشىپ قالغان؛ قالدۇق: مەن شۇ يىلى قىشنىڭ قارا سوغۇق كۈنلىرىدە ھېيتگاھ ئەتراپىدىكى بىر ئايال خوجايىننىڭ ئاشپۇزۇلىدا كۈن بويى سۇ توشۇپ، ئوتۇن يېرىپ، ئوچاقىقا ئوت قالاپ، ئاشقان-تاشقان نەرسىلەرنى يەپ كۈن ئۆتكۈزدۈم.

ئاشقودا ئى. دىئال. چوڭ چىنە، ئاپقۇر چىنە.

ئاشكارا سۈپ [پ] ① ھەممىگە مەلۇم، ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرغان، يوشۇرۇنمىغان، ئوچۇق: ئاغرىقنى يوشۇرساڭ، ئۆلۈم ئاشكارا (ماقال). * ئۇلار ماڭا تولىمۇ قاتتىق، تولىمۇ ئاشكارا نازارەت قىلىۋاتقاچقا، بەزى ئوقۇغۇچىلار ۋە ياش ئوقۇتقۇچىلارمۇ بۇنىڭغا ھەيران قېلىۋاتىدۇ ۋە بۇنىڭدىن نارازى بولۇۋاتىدۇ. ② رەۋ. يوشۇرماستىن، ئەيىنەن، ئوپئوچۇق: سەمەت بىرنەچچە ئاي يوشۇرۇنۇپ يۈردى، گومىنداڭنىڭ تىنتىشى تۈگىگەندىن كېيىن، ئاندىن كوچىلاردا ئاشكارا يۈرەلەيدىغان بولدى. * ئۇنىڭ خاتالاشقانلىقى ئاشكارا كۆرۈنۈپ تۇرمامدۇ؟

ئاشكارا ئالامەت <بىئول> قارىمۇقارشى ئالامەتلىك ئىككى ئەجدادنى چېتىشتۇرغاندىن

كېيىن، ئەجدادتىكى ئالامەتلەرنىڭ ئۇلارنىڭ تۇنجى ئەۋلادىدا ئىپادىلىنىشى. مەسىلەن: ئاق گۈللۈك يېپىسى پۇرچاق بىلەن قىزىل گۈللۈك يېپىسى پۇرچاقنى چېتىشتۇرغاندا، تۇنجى ئەۋلادنىڭ قىزىل گۈللۈك بولۇشى، ئاشكارا ئالامەت بولىدۇ.

ئاشكارا بولماق ئايدىڭ بولماق، ئېنىق بولماق، ئايان بولماق، مەلۇم بولماق، ئوچۇق بولماق، پاش بولماق: ــ سىلەر خۇددى قوي ئارىسىغا كىرىپ قالغان ئۆچكىدەك ئاسان ئاشكارا بولۇپ قالىسىلەر. بىز ئاياللارنىڭ بارغىنىمىز ياخشى، چۈنكى دۈشمەنلەر دىققەت قىلمايدۇ، ــ دېدى ئۇ.

ئاشكارا تەڭ ئورۇنلۇق گېن <بىئول> بىر جۈپ تەڭ ئورۇنلۇق گېننىڭ ئىچىدىكى بىرى. ئۇنىڭ ئىپادىلىنىش تىپى ساپ زىگوتا ياكى ئارىلاش زىگوتا ھالەتتە بولسىمۇ پەرقلەنمەيدۇ.

ئاشكارا قىلماق ←ـــ **ئاشكارىلىماق**: بۇ ھال يەنە بىردەم داۋاملاشقان بولسا، ئۇ ئۆزىنى ئاشكارا قىلغان بولاتتى. * بىر يامان ئادەم مەلۇم سەۋەب بىلەن بىر ياخشى ئادەم تۇسىگە كىرىۋال-سىمۇ، ئۇ ئاخىر ئەسلى تەبىئىتىدىكى خۇلقىنى ئاشكارا قىلىدۇ.

ئاشكارىلاتماق «ئاشكارىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاشكارىلانماق «ئاشكارىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ تۇرمۇش ئادىتى رېئاللىقنىڭ جىددىي سىنىقىغا دۇچ كېلىپ، خاراك-تېرىدىكى يوشۇرۇنغان ئاجىزلىقلار تېخىمۇ چوڭقۇر ئاشكارىلىنىدۇ. * ئادەم ئۆلۈشى بىلەنلا، نۇرغۇن ئىشلارنىڭ ئەسلى قىياپىتى ئاشكارىلىنىدۇ، نۇرغۇن ئىشلار مەلۇم بولىدۇ، بىزمۇ ئۆلگۈچىگە ئۆلگەندىن كېيىن باھا بېرەلەيمىز.

ئاشكارىلىق ① «ئاشكارا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② <بىئول>: ئارىلاش زىگوتادىكى بىر خىل ئىرسىيەتنىڭ ئىپادىلىنىشى، ئۇنىڭ ئىپادىلىنىش تىپىدە ساپ زىگوتا پەرقلەنمەيدۇ.

ئاشكارىلىماق پ. مەلۇم مەخپىيەتلىكنى ياكى سىرنى پاش قىلماق، ئېچىپ تاشلىماق: ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق تېۋىپ ئاۋۋال ئۇنىڭ تومۇرىنى تۇتتى، كېيىن يارىسىنى كۆرۈپلا سىرنى ئاشكارىلىۋەتتى.

ئاشكۆكى ئى [ئاش+كۆكى] كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدىغان، پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، يوپۇرماق ۋە غوللىرى ئالاھىدە خۇش پۇراق، ئاق چېچەكلەيدۇ، گۈلى كىچىك، رەڭگى ئاق، مېۋىسى دۈگىلەك؛ «يۇمغاقسۈت» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاشلاتماق «ئاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قىشنىڭ غېمىنى قىلىپ بەش دانە تېرە ئاشلىتىپ قويدۇم.

ئاشلاشماق «ئاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەن ئۇستامنىڭ ئون دانە تېرىسىنى ئاشلىشىپ بەردىم.

ئاشلامچى ئى. تېرە ئاشلاش بىلەن شۇغۇل-لانغۇچى، تېرە ئاشلاشنى كەسىپ قىلغۇچى: ئاشلامچى ئادەم.

ئاشلامچىلىق ئى «ئاشلامچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئاشلانغان «ئاشلانماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئۇستام، بۈگۈن ئاشلانغان تېرىلەر مۆلچىرىڭىزچە قانچە چىقار؟

ئاشلانغان تېرە ئاشلىنىپ بولغان، ئاشتىن چىققان، ئاش يېگەن تېرە: بىز ھەر كۈنى كەچتە ئىشتىن چۈشۈشتىن بۇرۇن ئاشلانغان تېرى-لەرنى بىر تەرەپكە يىغىۋېتىپ ئاندىن قايتىمىز.

ئاشلانماق «ئاشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قازى ئېسىل ئاشلانغان تۈلكە تېرىسىنى قولىغا ئېلىپ ئۆرۈپ-چۆرۈپ كۆرگەن-دىن كېيىن: ــ بىراق ماڭا جۇۋا چىقمايدىغاندەك

قىلدۇ ـ ھە؟ ـــ دېدى.

ئاشلەكپۈك ئى [ئاش+لەكپۈك] ئۈستىگە لەكپۈك سېلىنغان چوّپ تاماق: ئاشلەكپۈك قىلماق. ئاشلەكپۈك يېمەك.

ئاشلىق ① ئى ئۇن چىقىرىلىدىغان، ئاشتاماق قىلىنىدىغان دان: دانلىق ئاشلىق. ئاشلىق زىرائەت. ئاشلىق تېرىلىدىغان يەر. * ئىشلەپچىقىرىش دۆلىمىز يازلىق يىغىمدىلا 200 مىڭ جىڭ ئاشلىقنى ئامبارغا كىرگۈزدى. ② سۈپ. ئاش بولىدىغان، ئاشقا يېتىدىغان (ئالدىغا سانىاق ئېلىپ كەلگەندە): ئۆيدە ئاران بىر ئاشلىق ئۇن قالغانىكەن، شۇڭا ئازراق ئۇن تارتىپ كېلەي دەپ ماڭدىم.

ئاشلىق ئامبىرى ئاشلىق ساقلاش ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان جاي، بىنا، ئىمارەت: شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ئالماس بىلەن جۇمە مەخسۇت بەگنىڭ تۆمۈر دەرۋازىسى يېنىدىكى ئاشلىق ئامبىرىغا كېلىشتى.

ئاشلىق بازىرى شەھەر ۋە يېزىلاردىكى مەخسۇس ئاشلىق سېتىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن جاي؛ ئورۇن: بىز مەخسۇت ئاكا بىلەن ئاشلىق بازىرىدا ئۇچراشتۇق.

ئاشلىق بېلىتى ئاشلىق ياكى ئاشلىق بىلەن تەييارلانغان يېمەكلىكلەرنى سېتىۋېلىشقا ئىشلىتىدىغان مەخسۇس بېلەت: ئاشلىق دۇكىنىدىن 3 ـ ئايلىق نورما ھېسابىغا 100 جىڭ ئاشلىق بېلىتى ئالدىم.

ئاشلىق پونكىتى <سودا> يېزىلاردا ئاشلىق يۆتكەيدىغان، ئاشلىق ساقلايدىغان، ئاشلىق باشقۇرىدىغان ئورۇن، ئىدارە.

ئاشلىق دۇكىنى <سودا> شەھەر ۋە يېزىلاردا تاۋار ئاشلىق بىلەن ئاممىنى تەمىنلەيدىغان ئورۇن.

ئاشلىق زىرائەتلىرى <دېھ> ئوزۇقلۇق، يېمەكلىك ئۈچۈن تېرىدىلىغان بۇغداي، قوناق، شال قاتارلىق زىرائەتلەر ۋە شۇ زىرائەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشى.

ئاشلىق ـ تۈلۈك ئاشلىق ۋە باشقا يېمەكلىكلەر: بىز ئۇزۇن يول بېسىپ دەريا بويىغا يېتىپ كەلگەندە دەريادا ئاشلىق ـ تۈلۈك كېمىلىرى تورۇشۇپ كەتكەندى.

ئاشلىماق پ. تېرىنى مەخسۇس تېرە ئاشلاش ئۈچۈن تەييارلانغان ئاشقا سېلىپ پىشۇرماق: شۇنچە چوڭ گەمىنىڭ ئىچىدە بىر پارچە كىگىز ياكى يوتقان ـ كۆرپە دېگەن نەرسە كۆرۈنمەيتتى، ھەممىلا تەرەپتە جەرەن، تۈلكە، توشقانلارنىڭ چالا ئاشلانغان تېرىلىرى تۇراتتى.

ئاشماق پ ① مىقدار ياكى ھەجىم جەھەتتىن كۆپەيمەك: ئۆسمەك، ئارتماق: قاراڭ بۇ ئامەتنى، بىر ئاددىي چارۋىچىنىڭ ئىككى يىلدىلا ئامانەت پۇلى 5 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، شەخسىي چارۋىسى 100 تۇياقتىن ئېشىپ كەتتى. ② مەلۇم بىر پەيت، ۋاقىت چېكىدىن ئۆتۈپ كەتمەك: ۋاقىت يېرىم كېچىدىن ئېشىپ كەتتى. ③ مال سېتىشتا ئۇنىڭ باھاسىنى ئۆستۈرمەك، نەرخكە نەرخ قوشماق، ئارتتۇرماق: ئۇ كالىسىنى سېتىۋالغان ئەسلى باھاسىدىن 70 يۈەن ئاشۇرۇپ ساتتى. ④ كۆپەيمەك، زورايماق: ھەۋىسى ئاشتى. غېمى ئاشتى. غەيرىتى ئاشتى. ⑤ تاكامۇللاشماق، مۇستەھكەملەنمەك، ياخشىلانماق؛ يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك: ھاشاراتلار ئۈستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىشىمۇ ئۇنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلىنىڭ بىر مەزمۇنى بولۇپ، بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ تۇرمۇشىغا ھەم جىسمانىي ئەمگەك قوشۇلاتتى ھەم ئۇنىڭ لاۋازىمات خىزمىتىگە بولغان ئىشتىياقى ئاشاتتى. ⑥ بىرەر جەھەتتىن ياكى بىرەر ساھەدە باشقىلاردىن ئۆتۈپ كەتمەك، باشقىلارنى ئارقىدا قالدۇرماق: يېزىمىزنىڭ چارۋا مەھسۇلاتى قوشنا يېزىلارغا سېلىشتۇرغاندا كۆپ ئېشىپ كەتتى. ⑦ مەلۇم بىر توساق، چېگرا ياكى نىشانلانغان جايدىن ھالقىماق: داۋاندىن ئاشماق. * يالغۇز قىر ئاشقۇچە، كۆپ داۋان ئاشار.

(ماقال). * چۆشمەيدۇ سومكىسى پەقەت دولىدىن، كېزىدۇ يېزىلار، يۈرۈپ پىيادە. قورقمايدۇ چارچاشتىن، داۋان ئېشىشتىن، تېنىدە كۈچ-قۇۋۋەت پۈتمەس، زىيادە.

ئاشمانتا ئى [ئاش+مانتا] دەملەشتىن بۇرۇن ئۈستىگە مانتا تىزىپ، مانتا بىلەن بىرگە دەملەپ پىشۇرۇلىدىغان پولۇ؛ ئۈستىگە پېتىر مانتا بېسىلغان پولۇ.

ئاشنا ئى [پ] ① دوست، يار-بۇرادەر؛ تونۇش-بىلىش: شۇ كۈندىن باشلاپ مېنى كۆڭۈلسىزلىك چىرمىۋالدى، مەن كۈنلەرنى كىتابنى يار، تەتقىقاتنى ئاشنا تۇتۇپ ئۆتكۈزمىگەن بولسام، بىر مىنۇتمۇ ياشىيالمىغان بولاتتىم. * ئاشنا بولساڭ ۋەتەنگە دوستلىرىم، بولما قونغان تاغدىكى شۇ تامچىدەك. جۇت شاماللار سوقسا، ياپراق تەۋرىسە، سىردىشى بول، سۆيۈ ۋەتەننى ماگىمدەك. ② ئادىشى، ئويىنىشى: مانا ئەمدى ئەقلىڭىزنى تاپتىڭىز، قەدىمكىلەر: «ئاشناڭغا ئىشەنىپ، ئەرسىز قالما» دېگەنىدى.

ئاشنا بولماق دوست بولماق، ئىشتىياق باغلىماق: ۋەتىنىم، باغىڭدا سايراپ بۇلبۇلى شەيدا بولاي، ھەردىمى سايراشقا گۈلزارلار ئارا ئاشنا بولاي. ② ئاداش، ئويناش تۇتماق، ئاشنا تۇتماق: مەن يارىمغا ئالما ئاتسام، ماڭا تاش ئاتتى. بىۋاپاكەن ئاشنا بولسام، تاشلىدى كەتتى.

ئاشنا تۇتماق ① دوست تۇتماق، ئاغىنە بولماق، ئىشتىياق باغلىماق. ② ئاداش ئويىنىماق، ئويناش تۇتماق.

ئاشنالىق «ئاشنا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىچەي مەن قەترە قويماي تەشنالىقتىن، ۋاپايۇ مېھىر، دوستقا ئاشنالىقتىن.

ئاش-نان ئاش ھەم نان ۋە شۇ خىلدىكى يېمەكلىكلەر: ئىگە بولدۇق ئۆي-جايىغا، قورساق تويدى ئاش-نانغا. يۈزمىڭ رەھمەت بالىلىرىم، يېڭى ئازاد زامانغا.

ئاش-ئوزۇق ئاشلىق-تۈلۈك، ئاش ھەم شۇ خىلدىكى يېمەكلىكلەر: يوق ئىدى ھېچكىمدە زاپاس ئاش-ئوزۇق، ئاچلىقنىڭ خەۋپىنى قانداق قىلغۇلۇق؟

ئاشۇ ئال [ئاۋۇ+شۇ] سۆزلىگۈچى ئىشارەت قىلغان يىراقتىكى شەيئىنى ئىپادىلەيدۇ ياكى ئايرىپ كۆرسىتىدۇ: ئاشۇ كۆرۈنۈپ تۇرغان بىزنىڭ يېزا. * شۇنداق قىلىپ كەنجى ئوغۇل ئاشۇ خاسىيەتلىك ناننىڭ كۈچى بىلەن بوۋاي دېگەندەك ئۈچ ئاي يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە كېلىپتۇ.

ئاشۇت ئى. دىئال. ئاش-پاش، ئاش-ئوزۇق.

ئاشۇرماق «ئاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىرىنچى پەسىلدە گىلەم توقۇش ۋەزىپىسىنى 44 پىرسەنت ئاشۇرۇپ ئورۇندىدى. بۇ ئارمىيىنىڭ ئابرويىنى ئاشۇردى. * ئارىدىن بىرنەچچە ئاي ئۆتۈپ، ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە يۈز بەرگەن مۇنداق بىر ۋەقە مېنىڭ ئادىلغا بولغان ھۆرمىتىمنى تېخىمۇ ئاشۇردى.

ئاشۇرۇلماق «ئاشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت تاۋار ئالماشتۇرۇش ئارقىلىق ئىشقا ئاشۇرۇلىدى. * جۇڭگو خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، 1949 - يىلى جاھانگىرلىككە، فېئودالىزمغا ۋە بيۇروكرات كاپىتالىزمغا قارشى خەلق ئىنقىلابىنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈپ، خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىلىقىدىكى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى قۇردى، بۇنىڭ بىلەن دېموكراتىك ئىنقىلابتىن سوتسىيالىستىك ئىنقىلابقا بۇرۇلۇش ئوڭۇشلۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلدى.

ئاشۇرىغى سۆپ.دىئال. ئاچكۆز، تويماس.

ئاشۇنچە ئال [ئاۋۇ+شۇنچە] شۇ مىقداردىكى.

ئاشۇنچىلىك ئال. ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ياكى كۆرسىتىلگەن مىقدارىدىكى؛ شۇ دەرىجىدىكى: يولداشلار، ئاشۇنچىلىك ئىشلارنىمۇ پەش قىلىپ ئولتۇرامسىلەر؟

ئاشۇنداق ئال [ئاۋۇ+شۇنداق] ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ياكى كۆرسىتىلگەن نەرسىگە

ئوخشايدىغان ياكى شۇنىڭغا ئوخشاش: گومىنداڭچىلار ئاشۇنداق ھەيۋىلىرىگە قارىماي بۇ يەردىمۇ خۇددى ئۇۋۇسى چۇۋۇلغان چۈمۈلىدەك پىتراپ قېچىشقا باشلىدى.

ئاشۋاقتى ئى [ئاش+ۋاقتى] كۈن بىرئاز كۆتۈرۈلگەن، ئۇيغۇرلارنىڭ ئادىتى بويىچە ئەتىگەنلىك تاماق يەيدىغان مەزگىل، ۋاقت: ئۇ خېلى ئوخشىغان بەسەيلەرنىڭ سال-پىيىپ كەتكەن قۇلاقلىرىنى چىۋىق بىلەن ئوراپ باغلاپ بولغۇچە ئاشۋاقتى بولغانىدى.

ئاشپتە سۈپ [پ] يېزت. مەپتۇن بولۇپ قال-غان، ئەس-ھوشىدىن ئاداشقان؛ ئاشىق، شەيدا؛ پەرىشان: ساڭا ئاشپتە بولدۇم بىر كۆرۈپ ھەم ئەقلىدىن ئازدىم، مۇھەببەتتىن خەۋەرسىزلەر «ساراڭ!» دەپ ئېيتمىدى بىكار.

ئاشىق ئى [ئە] ① بىراۋنى ئىنتايىن ياخشى كۆرۈپ ئۇنىڭغا خۇشتار بولۇپ قالغان، مۇھەببەت قويغان كىشى: ئاشىققا باغدات يىراق ئەمەس (ماقال). * ئاي ئۆتۈپ جانان سىنىڭ شېرىن لېۋىڭگە سۆيمىسەم، دېمە ئاشىق، ئۆتسە يىل ھىجران ئوتۇڭدا ئۆلمىسەم. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنى ياخشى كۆرۈپ قالغان، ئۇنىڭغا بېرىلگەن كىشى: گۈلگە ئاشىق بولغىنىم ئۈچۈن، گۈل تېرىدىم كۆڭلۈم بېغىغا. ۋۇجۇدۇمنى ئەيلىدىم تۇپراق، تومۇرۇمنى چېتىپ شېخىغا. ③ دۇنيادىن بىخەۋەر، پۈتۈن ئەسلى-ۋەسلىنى، بارلىقىنى خۇداغا بېغىشلىغان، ئۆي-ماكانسىز، كۆپىنچە ئىبادەتخانىلاردا يېتىپ-قوپىدىغان، چاچ-ساقاللىرى ئۆس-تۈرۈلگەن كىشى، دەرۋىش: «يەتتە ئاشىق» بەلكى بىلمەس ئېركى بىر ئوت مەندە بار، مۇنچە سەن ھۆسنىڭگە مەغرۇر... مۇنچە كىبىرىڭ سەندە بار.

ئاشىق بولماق بىراۋنى، بىرنەرسە ياكى كەسپنى ئىنتايىن ياخشى كۆرۈپ، ئۇنىڭغا خۇشتار بولۇپ قالماق، مۇھەببەت قويماق: قۇلاق كۆزدىن ئاۋۋال ئاشىق بولار (ماقال). * خەلپە شۇ كۈندىن باشلاپ، شەمشىنۇرغا ئاشىق بولۇپتۇ. * قاشىڭ بىلەن كۆزۈڭگە، ئاشىق بولدۇم ئۆزۈڭگە. بىرنەچچە زامان بولدى، ئېيتالمىدىم ئۆزۈڭگە.

ئاشقانە رەۋ [ئە+پ] ئاشىقلارغا ئوخشاش، ئاشىقلاردەك، ئاشىقلارچە: كېنىزەك بۇ ئاشقانە ناخشىسىنى ئېيتىپ بولۇشى بىلەنلا ئەلى ئىبنى بەككار «ئاھ» ئۇرۇپ يىغلاپتۇ.

ئاشىقلىق «ئاشىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاشىقلىق ئاسان، جۇدالىق تەس (ماقال). * دىلمۇراد تىرىشچان يىگىت بولۇپ كۇرسانتلارنىڭ ئالدى ئىدى. ئۇنىڭ زېرەكلىكى، ئۆگىنىش، ئىزدىنىشكە ئاشىقلىقى مېنى ئۇنىڭغا خېلىلا يېقىنلاشتۇرغانىدى.

ئاشىق-مەشۇق بىر-بىرىنى سۆيگەن، بىر-بىرىنى ياخشى كۆرگەن (يىگىت بىلەن قىز، ئەر بىلەن ئايال): شاھزادە ۋە پەرىزات بىر-بىرىگە مۇھەببەت ئىزھار قىلىشىپتۇ، بىر-بىرى بىلەن ھەقىقىي ئاشىق-مەشۇق بولۇشۇپتۇ.

ئاشيان ئى [پ] يېزت. قۇش ئۇۋۇسى، ئىن.

ئاشيانە ئى [پ] بىنانىڭ يۇقىرى قەۋىتى، يۇقىرى قەۋەتتىكى خانا: دىلىڭ قايغۇغا چۆككەندە، غۇرۇرۇڭ كەپتىرى بولغىن، خۇشال-لىق ئاشيانىدۇر، جىمىنىڭ كەمتىرى بولغىن.

ئاغ ئى. ئىشتاننىڭ ئىككى پاچىقى چېتىلغان جاي.

ئېغى بىلەن بېغى يوق ھېچبىر ئاساسسىز، تۇتامسىز، باش-ئايىغى يوق: بۇ تازىمۇ ئېغى بىلەن بېغى يوق سۆزلەرنى دەۋېرىدىغان نەرسە ئىكەن.

ئاغا ئى ① ئاكا: بىز ئاغا-ئىنى ئۈچىمىز ئۈچ خىل خاراكتېرگە ئىگە ئىدۇق، شۇڭا ئاقىۋەتمۇ ئۈچ خىل بولدى. ② ئۆزىدىن چوڭ، تۇغقاندەك يېقىن، قەدىردان كىشى: كېتەيلۇق ئاغا-ئىنىلار، ئامانلىققا بەل باغلاپ. ③ تارس. ئەلنىڭ، يۇرتنىڭ كاتتىلىرى، چوڭلىرى،

ھاكىملىرى: ئاغا بەگلەر جاۋاب بەردىم، بۈگۈن ئاخىر زامان دەڭلار، ئارمان بىلەن بەندە بولدۇم، بەگلەر سورىسا ئامان دەڭلار. ④ <تارىخ> تۆرلى ئەمەل، .مەنسەپ، ئۇنۋان نامى: ئىشىك ئاغىسى. ھەرەم ئاغىسى. * ھۆددەيچى قىز ماھىن بانۇغا تازىم قىلىپ: — ئىشىك ئاغا كىرىشكە رۇخسەت سورايدۇ، — دېدى.

ئاغاداش ئى. دىئال. يېقىن كۆرگەن تەڭتۇش كىشىنى چاقىرغاندا ئاتاپ ئېيتىلىدىغان سۆز.

ئاغالىماق پ. دىئال. ئىزھارلىماق، بېغىشلىماق.

ئاغامچا (توغرىسى: ئارغامچا) ← **ئارغامچا**.

ئاغا-ئىنى ← **ئاكا-ئۇكا** جەڭگە ئۆزىنى چاغلىغان، مەيدانغا بەلىنى باغلىغان، بىزلەرنى تىنماي يوقلىغان، ئاغا-ئىنى تۇغقان كېلۇر.

ئاغداما (توغرىسى: ئاغدۇرما) ← **ئاغدۇرما**.

ئاغدۇرتماق «ئاغماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تەتىلدىن پايدىلىنىپ، دوستلىرىغا كۆزگى بۇغداي تېرىيدىغان يېرىنى ئاغدۇرتۇۋالدى.

ئاغدۇرما سۈپ. ئاغدۇرۇلغان، ئۆرۈلگەن؛ تەتۈر: ئاغدۇرما ھارۋا. * ئۇ ئاغدۇرما ئۆتۈكىنىڭ قونچىدىن ناسۋال چاقچىسىنى ئېلىپ ئالىقىنىغا دۆملىدى، ناسۋال چۆشمىگەندىن كېيىن، سۈپىنىڭ زەڭگۈندىسىگە ئاقلىدىتىپ ئۇردى.

ئاغدۇرما ھارۋا ئۈستىدىكى توپا، قىغ قاتارلىق نەرسىلەرنى ئارقا تەرەپتىن بىر يولى تۆكۈشكە لايىق قىلىپ ياسالغان ھارۋا: شۇ چاغ ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئالا ئۆكۈز قوشۇلغان ئاغدۇرما ھارۋا ھەيدىگەن بىر يىگىت پەس ئاۋازدا ناخشا ئېيتىپ ئۆتتى.

ئاغدۇرماق ① «ئاغماق» پېئىلى ①④⑤نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۇنىڭغا پەرۋاسىزغىنا كۆز يۈگۈرتتۈم-دە، كۆزۈمنى ئوسمان ئاكىنىڭ سوئاللىرىغا نېمىلەرنىدۇ دەپ غودۇڭشىغىنچە جاۋاب بېرىۋاتقان ئابدۇللاغا ئاغدۇردۇم. ② كۆچمە. ھاكىمىيەت ئۈستىدىن ياكى يۇقىرى مەنسەپتىن ئېلىپ تاشلىماق، چۈشۈرمەك، يىقىتماق: 1830-يىل 7-ئاينىڭ 27-كۈنىدىن 29-كۈنىگىچە پارىژدا ئىنقىلاب پارتلاپ، بوربون سۇلالىسىنى ئاغدۇرۇپ تاشلىدى. ③ئۈستىگە يۈكلەنگەن، تېڭىلغان گۇناھ، جىنايەتنى يوققا چىقارماق: ئەنزە ئاغدۇرماق. * «چەتكە باغلانغان ئۇنسۇر» دېگەن جىنايەت بىلەن ئون يىل تۈرمىدە ياتقانىدىم، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن، بۇ ناھەق ئەنزە ئاغدۇرۇپ تاشلاندى.

ئاغدۇرمىچى ئى ① بىرەر ھاكىمىيەتنى غۇلىتىش ياكى بىر مەنسەپدارنى مەنسىپىدىن چۈشۈرۈش ئۈچۈن ھەر خىل ئۇسۇل بىلەن ھەرىكەت ئېلىپ بارغۇچى. ② پۈرسەتپەرەس.

ئاغدۇرمىچىلىق ئى. ئاغدۇرمىچىلارنىڭ پائالىيىتى: جاھانگىرلار تاجاۋۇزچىلىق ۋە ئۇرۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ، دۇنيا تىنچلىقىغا قاتتىق تەھدىت سالدى ھەمدە دۆلەتمىزگە قارىتا بۇزغۇنچىلىق ۋە ئاغدۇرمىچىلىق ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ باردى.

ئاغدۇرۇشماق «ئاغدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاغدۇرۇلغان «ئاغدۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: ئىككى يىل بۇرۇن ئاغدۇرۇلغان ئېڭىزلار كۆچلىنىپ، تېرىلغان بۇغدايلار ناھايىتى ئوخشىدى.

ئاغدۇرۇلغان پۆرمە <گېئول> ئوق تەكشىلىكىدىكى يانتۇ بۆلۈكى كىچىك بولغان، بىر قانىتىدىكى تاغ جىنسى قاتلاملىرىنىڭ ئاستى-ئۈستى ئورنى ئاغدۇرۇلغان بىر خىل پۆرمە.

ئاغدۇرۇلماق «ئاغدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئەكسىلئىنقىلابىي دىكتاتورا جۇڭگو خەلقى تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلدى.

ئاغرىپ-تارتىپ ← **ئاغرىپ-تارتىپ**

قالماق.

ئاغرىپ-تارتىپ قالماق ساقسىز، كېسەل بولۇپ قالماق: ئادەم ئاغرىپ-تارتىپ قالغان چاغلىرىدا ھالىدىن خەۋەر ئالمىغان بالىنى نېمىدەپ باقىدۇ كىشى.

ئاغرىتماق «ئاغرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: رازى بولمىغان ئاش قورساق ئاغرىتار (ماقال). مەيدە ئاغرىتقان ئاش ئەمەس، كۆڭۈل ئاغرىتقان دوست ئەمەس (ماقال).

ئاغرىتىشماق «ئاغرىتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ھەي باللار تولا غەلۋە قىلىپ بېشىمنى ئاغرىتىشمىساڭچۇ؟ — دېدى موماي تېرىكىپ.

ئاغرىش «ئاغرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى.

ئاغرىش سېزىمى تېرە سېزىمىنىڭ بىر خىلى، بەدەنگە زەخىم كەلتۈرگەن غىدىقنىڭ قاتتىقلىق دەرىجىسىنى پەرق ئېتىدىغان سېزىم.

ئاغرىق ① ئى <تىب> كېسەللىنىش، چارچاش ياكى جاراھەتلىنىش نەتىجىسىدە سېزىلگەن جىسمانىي ئازاب: كېسەل مەھبۇس كۆزىنى سەل ئېچىپ، ئۇسسانغا بىر قاراپ، ئاغرىقنىڭ دەردىدىن يەنە كۆزىنى يۇمۇۋالدى. ② سۈپ. بىمار، كېسەل، ساقسىز: تۇرمىغان مېھماننىڭ كەتكىنى ياخشى، ساقايمىغان ئاغرىقنىڭ ئۆلگىنى ياخشى (ماقال). ③ ئى. كۆچمە. روھىي ئازاب، دەرد-ئەلەم، ئازاب-ئوقۇبەت: يار مەھەللىسى يىراق ئەمەس يولى بارمىكىن، يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم دورا بارمىكىن.

ئاغرىقچان سۈپ. ئۇزۇن ۋاقىت كېسەل تارتقان؛ كېسەلمەن: ئۇنىڭ ئائىلىسىدە يالغۇز بىرلا بالا بولۇپ، ئاپىسى ئاغرىقچان، دادىسى قېرى ئىدى، شۇڭىمۇ ئۇنى بەك ئەتىۋارلايتتى. * شۇ يىل قىش ئاسىم يەنە ئاغرىقچان، ياۋاش، قانائەتلىك ئانىسى ۋە ئىككى كىچىك ئىنىسىدىن ئايرىلىپ قالدى.

ئاغرىق-سىلاق كېسەل، بىمار: يېزىدا كىشىلەر نامازدىن كېيىنلا ئالدى بىلەن تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇل، ئاغرىق-سىلاق ۋە ياشانغانلارنى يوقلاپ، كۆڭۈل سورايتتى. * ئۇ: «ئەگەر كونا مۇشۇنداق ئىسسىق بولۇۋەرسە، ئاغرىق-سىلاق كۆپىيىدۇ، ئۆلۈم-يېتىممۇ كۆپ بولىدۇ» دەپ ئويلاتتى.

ئاغرىماق پ ① كېسەل بولماق، بىرەر كېسەللىككە يولۇقماق: ئادىل ئويلىمىغان يەردە ئۇشتۇمتۇت ئاغرىپ قالدى-دە، شۇ ئاغرىغانچە ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالدى. ② كېسەل بولۇش، جاراھەتلىنىش، ياكى چارچاش قاتارلىق سەۋەبلەر بىلەن بەدەننىڭ بىرەر جايى ئازابلانماق: قەيەر ئاغرىسا، جان شۇ يەدەر (ماقال). * سەھەرنىڭ سوغۇقى پۇتلىرىنى كويۇشتۇرۇپ، قىيىندىلەر تىلىۋەتكەن يەرلەرنى ئېچىشتۇراتتى ۋە چىمىلدىتىپ ئاغرىتاتتى.

ئاغرىنماق پ ① رەنجىمەك، نارازى بولماق، خاپا بولماق: «ئۇنىڭغا كىممۇ خەۋەر قىلغاندۇ؟ ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟» مېھرىبان ئەزىزنىڭ پۇتىنى كېسىشكە ئوڭايلىقچە كۆنمەيدۇ ۋە بۇ ئىشتا سۇلتاندىن ئاغرىنىدۇ. ② چىدىماسلىق قىلماق: نۆۋىتى كەلگەندە ئۆزىنىڭ قورسىقىغا بىرەر چىلىك گۆش ئېلىپ يېيىشكىمۇ ئاغرىنىدىغان بۇ ئادەم تاپقان-تەرگىنىنى يىغىپ-توپلاش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ئاغزاكى سۈپ. نۇتۇق جەريانىدا ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىغان، يازما ئەمەس: ئاغزاكى ئىمتىھان. ئاغزاكى جاۋاب. * ... تەكشۈرۈشنى ئاياغلاشتۇرغاندىن كېيىن، تىزىملىغۇچى ئايال ۋاقىت، ئىش تەرتىپى، تېخنىكا ئۆلچىمى، ئاغزاكى جاۋاب كاتەكچىلىرىنىڭ ئاخىرىغا قاتار تۆت نۆل قويىدى.

ئاغلاقچى ئى. دىئال. ① ھەيدىگۈچى، سۆيلىگۈچى، نازارەتچى. ② چېقىمچى، گەپ توشۇغۇچى.

ئاغما ئى <مات> تۈز سىزىق ياكى بىر تەكشىلىك بىلەن ئۆزئارا كېسىشكەن ئەمما

ئۇنىڭغا تىك بولمىغان تۈز سىزىق.

ئاغما پرىزما <مات> يان قىرى ئاساسقا تىك بولمىغان پرىزما.

ئاغماق پ ① بىرەر تەرەپكە يېتىپ قىيپا ھالەتكە كەلمەك، قىيسايماق: ھارۋىدىكى يۈك سول تەرەپكە ئېغىپ ھارۋا ئۆرۈلۈشكە باشلىغاندا، ھارۋىكەش ھارۋىنى دەرھال توختاتتى. ② توغرا يولدىن ياكى بەلگىلىك يۆنىلىشتىن چەتنىمەك، چەتكە چىقماق: ئايروپىلان ھاۋا يولى يۆنىلىشىدىن ئاغدى. ③ كۆچمە. غەلىتە، بىر قىسما بولماق: نېمە ئۈچۈندۇ يۈرىكىم بىردىنلا ئېغىپ، ساراسىمگە چۈشۈپ قالدىم. ④ بىرەر تەرەپكە يۆنەلمەك، قارىماق: ئاغدى كۆزى، كۆردى ئۇندىن تال ـ تال دورىنى، كۆردى ئۇماق جىلۋە ئەيلەپ تۇرغان يارىنى، چەكتى شۇندا ئىشتىياقىنىڭ تاتلىق ھېسلىرى، بىر يېقىملىق سەزگۈ بىلەن قەلبى تارىنى. ⑤ كۆچمە. بىر تەرەپكە ئۆتمەك، يۆتكەلمەك، مايىل بولماق، يان باسماق: ھازىرقى زاماندا كىم ئەمەلدار بولسا كىشلەر شۇنىڭ تەرەپدارى بولۇپ ئۇنىڭغا ئاغىدۇ.

ئاغمىچى ئى ① گېپىدە تۇرمايدىغان، ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان، مەيدانسىز، ئىرادىسىز ئادەم، ئىككى يۈزلىمىچى: ــ ئەمدى تېخىمۇ تۇتۇرۇقسىزلاشتىڭ، بىردەمدىلا ئىنقىلابچى، بىردەمدىلا ئاغمىچى! ــ دەپ ئاچچىقلاندى سۇلتان راخمانغا. ② باش يولدىن، تۈپ نىشاندىن چەتنىگەن، يۈز ئۆرۈگەن ئادەم: ئوڭ ئاغمىچى. ئوڭ ئاغمىچىلار گۇرۇھى.

ئاغمىچىلار ئى. ئاغمىچىلىق گۇرۇھى ۋە شۇ گۇرۇھ قاتناشچىلىرى: بۇ ژۇرنال ئاغمىچىلارنىڭ ئوتتۇرا گۇرۇھ مەيدانىدا تۇرغان، ئۆزىنىڭ پرولېتارىيات ئىنقىلابى ئىشلىرىغا ئاسىيلىق قىلغانلىقى ۋە ئەكسىلئىنقىلابىي بۇرژۇئازىيىگە ساداقەتلىك كۆرسەتكەنلىكىنى سولچىل ئىبارىلەر بىلەن يوشۇرغانىدى.

ئاغمىچىلارچە رەۋ. ئاغمىچىلارغا ئوخشاش، ئاغمىچىلاردەك: ماركس بىلەن ئېنگېلس بۇ ئىككى تەرەپنىڭ ئاغمىچىلارچە پروگراما ئاساسىدا قوشۇلۇشىغا قەتئىي قارشى تۇرغان.

ئاغمىچىلىق «ئاغمىچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال ئاغمىچىلىقى. * بىز ئىنقىلاب قوشۇنىدىكى جاھىللارغا قارشى تۇرىمىز، چۈنكى ئۇلارنىڭ ئىدىيىلىرى ئۆزگەرگەن ئوبيېكتىپ ئەھۋالغا ئەگىشىپ ئىلگىرىلىيەلمەي، تارىختا ئوڭچىل ئاغمىچىلىق بولۇپ ئىپادىلەندى.

ئاغمىخان ئى. <زوئول> بىر خىل سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، بەدىنى كىچىك، ئۇزۇنراق، پۇتلىرى قىسقا بولىدۇ؛ قۇيرۇقى بەدەن ئۇزۇنلۇقىنىڭ يېرىمىغا توغرا كېلىدۇ، رەڭگى ئاق ياكى سېرىق بولىدۇ.

ئاغۇ ئى. يېزت. ← **ئوغا** پىغان بىلەن ھەسرەت چۈشتى باشىمغا، بىر يېتىمىمەن ئاغۇ چۈشتى ئاشىمغا. * خېلى بولدى كۆرمىدىم تۈزۈك غىزا، ئىچ ـ ئىچىم ئاغۇ بىلەن توشتى تازا.

ئاغى ئى. ئۇسۇل، چارە، تەدبىر، ئامال، باھانە؛ سەۋەب: ئۇ سوغۇق ۋە ئاچلىققا ئاغى بولارمىكىن دەپ ئويلىدى بولغاي، تاماكا چەكمەكچى بولدى.

ئاغى قىلماق ئۇسۇل ـ چارە تاپماق، ئامال قىلماق، تەدبىر قىلماق؛ باھانە ـ سەۋەب كۆرسەتمەك: شۇ قېتىمقى ھاشارغا بارماسلىقنىڭ خېلى ئاغىسىنى قىلىپ باقساممۇ مۇمكىن بولمىدى.

ئاغىچا ئى ① كونا جەمئىيەتتە باي، بەگ ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ئۆيىدە ئىشلەيدىغان ئايال خىزمەتچى: ۋاڭ ۋە شاھزادە ئۈچۈن ئىككىدىن ئات قوشۇلغان پوچتا، خېنىم ۋە ئاغىچىلار ئۈچۈن چىلان رەڭ دۇخاۋىدا تاشلانغان پەنجىرىلىك مەپە تەييار قىلىندى. ② بىراۋغا نىكاھلانغان، بىراۋ بىلەن توي قىلغان ئايال؛ خوتۇن: (باست) ــ باشقا ئاغىچىلىرى شەرۋانەمنىڭ ئالدىدا بىر ئېغىز سۆزمۇ قىلالمايدۇ

دەيمەن، — دېدى شاگىۋغا.

ئاغىچا خېنىم كونا جەمئىيەتتە باي، بەگ ۋە ئەمەلدارلارنىڭ ئاياللىرىنىڭ ھۆرمەت نامى: — گورىيو جاناب راستىنلا گراف ئاغىچا خېنىمنىڭ ئاتىسىمىكەن؟ — دەپ پىچىرلاپ سورىدى ۋوكى خېنىم.

ئاغىچام ئى. ← **ئاغىچا.**

ئاغىچە ئى <بوت> ① كاۋا ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇچتىن يەتتىگىچە يېرىلىدۇ، گۈلى تاق جىنسلىق، رەڭگى سېرىق كېلىدۇ، مېۋىسى ئۇزۇن، تورلىشىپ كېتىدۇ تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئائىلىلەردە قازان يۇيۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئاغىچىلىق ① «ئاغىچا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: شەرۋانەمگە ئاغىچىلىق قالتىس يارىشىپتۇ. ② سۈپ. ئاغىچىسى بار، ئاغىچىغا ئىگە: ئاغىچىلىق ئادەم بويتاق يىگىتلەردەك باشقىلارغا كۆز سېلىپ يۈرسە ياراشمايدۇ.

ئاغدىماق پ. قېيىدىماق، يامانلىماق؛ باتنىماق: ئۇ خېلى بولدى بىز تەرەپكە ئاغداپ كەلمەيۋاتىدۇ.

ئاغىز (ئاغزى) ئى ① ئىككى لەۋ ئوتتۇرىسىدىكى ئوزۇقلىنىدىغان، سۆزلەش ياكى ئاۋاز چىقىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان بوشلۇق: ئۇنىڭ خەلقنى ئازاد قىلىش يولىدا كۆرەشكەن قەھرىمانلىقى ھازىرغىچە ئەل ئاغزىدا سۆزلىنىپ كەلمەكتە. * دىۋە ئاغزىنى ئېچىپ، قىزغا ھۇجۇم قىلدى. ② ئىككى لەۋ ۋە ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە تېگىپ تۇرغان جايى، ئەتراپى: ئاغزىغا سۆيۈپ قويماق. ③ كۆچمە. سۆزلىگۈچى كىشى؛ ئادەم: كۆپ ئېغىز بىر بولسا، بىر ئېغىز يېڭىلىدۇ (ماقال). ④ ئېتىش قورallirىنىڭ ئوق ئېتىلىپ چىقىدىغان تۆشۈكى: مىلتىق ئاغزى، زەمبىرەك ئاغزى. ⑤ ئىچى بوش، كاۋاك بولغان نەرسىلەرنىڭ كىرىش-چىقىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان جايى، تۆشۈكى: قۇدۇقنىڭ ئاغزى. تاغارنىڭ ئاغزى. * قىشلىق كۆكتات ئورىسىنىڭ ئاغزى مەھكەم ئېتىلمىگەنلىكى ئۈچۈن ئورىدىكى كۆكتاتلار مۇزلاپ قالدى. ⑥ مەلۇم جاينىڭ باشلىنىش، كىرىش-چىقىش جايى: كوچا ئاغزى. * بىز ئىككىمىز بازار كونى شەھەر كوچىسىنىڭ ئاغزىغا يېتىپ كېلىشىمىزگىلا توخۇ-تۇخۇم سېتىۋالىدىغانلار ئالدىمىزغا يۈگۈرۈپ كېلىشتى.

ئاغزى ئاغزىغا تەگمەي ئاغزى بېسىقماي، تۇختىماي، ئارقىمۇئارقا، ئۈزۈلدۈرمەي: مەڭزى قىزىل بىر كىشى تۆلۈمدەك سەمرىپ كەتكەن توپاقىنىڭ قوۋۇرغىسىنى سىلاپ كۆرۈپ، ئاغزى ئاغزىغا تەگمەي ماختاپ كەتتى.

ئاغزى باتۇر ھېچكىمگە رىئايە قىلماي ۋە ھېچنېمىدىن ئەيمەنمەي سۆزلەۋېرىدىغان، گېپى چوڭ، ئاغزىدا بار، ئەمەلىيىتى يوق.

ئاغزى بار سۆزلىيەلەيدۇ، سۆز قىلىشنى بىلىدۇ، قىلىدىغان گېپى بار: ئۇكا، بايىقاپ سۆزلە، خەقنىڭمۇ ئاغزى بار ئەمەسمۇ؟

ئاغزى بارماسلىق ئېيتىشقا، سۆزلەشكە تىلى بارماسلىق، جۈرئەت قىلالماسلىق، پېتىنالماسلىق: مەن ئۇنىڭغا شۇنچە ئاچچىقىم كەلگەن بولسىمۇ، جاۋابلىششقا ئاغزىم بارمىدى، چۈنكى ئۇ ماڭا ئاتا ئەمەسمۇ؟

ئاغزى بازار سۆزلەپ تۇرىدىغان، ئاغزى تىنمايدىغان، خۇش چاقچاق: شوپۇر ئۇستام ماڭا — چاتاق يوق ئاكا، خۇدا خالىسا، ئەتە ئەتىگەندە ماڭىمىز، ئېغىرلىرىنى ماشىنا كۆتۈرىدۇ، شۇنچە يۈكنى كۆتۈرگەن ماشىنا چۈجىچىلىك سىلىنى كۆتۈرەلمەمتى، يەنە مېنى چۆچىگە ئۇخشاتتى دەپ رەنجىمىسىلە، مېنىڭ ئاغزىم بازاراق، خاپا يۈرۈشنى خالىمايمەن، — دېدى.

ئاغزى بوش قورسىقىدا گەپ ياتمايدىغان، سىر ساقلىيالمايدىغان: ياق، مەنسۇرنىڭ چۈشىنىشىچە، ئۇ ئاغزى بوش يىگىتلەردىن ئەمەس،

ھازىرغىچە بىرنەچچە قېتىم دۈشمەننىڭ قولىغا چۈشكەن بولسىمۇ، ماللارنىڭ قايسى ئىسكىلاتتىن چىققىنىنى ئېيتىپ قويمىدى.

ئاغزى ـ بۇرنىغىچە تويماق قاتتىق پۇشايمان قىلماق، بىزار بولماق، ئۇنداق ئىشنى ئىككىنچى قىلماسلىق قارارىغا كەلمەك: ئابدۇل بېقىپ چوڭ قىلغىنىمىزنىڭ ئۈستىگە، ھەممە ئەسكىلىكلەرنى قىلىپ، بىزنى زار قاقشىتىپ ئاغزى ـ بۇرنىمىزغىچە تويغۇزدى.

ئاغزى بۇرنىنى قان قىلماق ئەجەللىك زەربە بەرمەك، قاتتىق ئەدىبىنى، جازاسىنى بەرمەك: خەلق تەرىپىدىن ئەدىبىنى يەپ ئاغزى ـ بۇرنى قان قىلىنغان زومىگەرلەرنىڭ كۆنى بارغانسېرى قىيىنلاشماقتا.

ئاغزى بۇزۇق ← ئاغزى بىزەپ: نومۇسسىز، ئاغزى بۇزۇق ئادەم بىلەن سەن ـ پەن دېيىشىپ كۆڭۈلنى رەنجىتىشنىڭ ھاجىتى نېمە؟

ئاغزى بىزەپ سەت، يامان گەپ قىلىدىغان: ئاغزى بىزەپ ئادەم. * ئاغزى بىزەپ ئادەمنىڭ ئاغزىدىن ياخشى گەپنىڭ چىقىشى تەس.

ئاغزى بېسىقماق ← ئاغزى بېسىلماق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھە دەپ قىزىق پاراڭلارنى قىلىۋاتقان خەلچەمنىڭ بىردىنلا ئاغزى بېسىقىپ قالدى.

ئاغزى بېسىلماق گەپ ـ سۆزىنى توختاتماق، سۆزى تۈگىمەك، جىم بولۇپ قالماق: ئەمدى تولا خاپا بولماستىن نەچچە ئون كۈن ئالاغا چىقماي ئۆيدە ياتسىلا، خەقنىڭ ئاغزى بېسىلسۇن، ئاڭغۇچە بىرگەپ بولار!

ئاغزى بىسەرەمجان ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلەۋېرىدىغان، ياخشى ـ يامان سۆزنى ئىلغىمايدىغان: ئاغزى بىسەرەمجان ئادەم.

ئاغزى پالۋان ← ئاغزى باتۇر جەمئىيەتتە ئاغزى پالۋان، لېكىن ئەمەلىيىتى يوق ئادەملەرمۇ ئاز ئەمەس.

ئاغزى پىششىق ← ئاغزى چىڭ: شاۋۇدۇن ئاغزى پىششىق كىشى بولۇپ، باشقىلارنىڭ قانداقلىكى سۆزلىرىنى ئاڭلىسا، ئىككىنچى بىر ئىنسانغا تىنمايتتى.

ئاغزى تەگمەك ئاش ـ تاماق، يېمەك ـ ئىچمەككە ئېغىز تەگكۈزمەك، يەپ كۆرمەك، تېتىپ باقماق: — بۇ قوغۇنغا تېخىنكىمۇ ئاغزى تەگسۇن، — دېدى خەلچەم ئۆيالغىنىدىن يۈزىنى تۇتۇپ ۋە قاقاقلاپ كۈلگىنىچە ئىشىككە قاراپ ئېتىلدى.

ئاغزى تۇۋاقلانماق گەپ ـ سۆزدە داۋلى تېپىپ بېرەلمەي مات بولماق، ئالدى تۇسۇلۇپ قالماق: ئەمدى ئۇنىڭ ئاغزى تۇۋاقلاندىغۇ، دەپ ئويلىۋىدىم، نەدىكى، دەيدىغانلىرى يەنە بار ئىكەن.

ئاغزى چاققان ← ئاغزى ئىتتىك: ئۇ: — پېقىرنىڭ قول ئاستىدا ئاغزى چاققان، بىرنى سورىسا ئۇنىغا جاۋاب بېرىدىغان بىر پايلاقچى بار، ئۇنى بىللە ئالغاچ بارسىلا، ئۆزلىرىگە يار ـ ھەمدەم بولۇر، — دېدى.

ئاغزى چىڭ گەپنى ئىچىدە چىڭ ساقلايدىغان، ئاڭلىغان ۋە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنى ئاسانلىقچە باشقىلارغا ئېيتمايدىغان، كىشىگە سىر بەرمەيدىغان؛ ئاغزى مەھكەم: ...بۇ ھاشىمنىڭ ئىشى بولسا كېرەك، ئاغزىمىزلا چىڭ بولسا، ناسىر يەنىلا ئىشنى ئوڭلايدۇ.

ئاغزىدا بار ھەممە ئىشنى ئاغزىدىلا قىلىدىغان، ئەمەلىيىتى يوق.

ئاغزىدا شەھەر ئالماق قولىدىن ئىش كەلمىسىمۇ، پو ئاتماق: مەمەت ئىش قىلىڭ دېسە يوق، گەپ قىلىڭ دېسە ئاغزىدا شەھەر ئالىدىغان ئادەم.

ئاغزىدا قالماق ① تاماق ۋە باشقا يېمەكلىكلەرنىڭ تەمى ئۇزاققىچە سەزگۈسىدە ساقلانماق: — «قارا كوسەي»نىڭ گېپىنى تولا قىلىسەن، شىكەر كۆلدە يېگەن ھېلىقى قوغۇننىڭ تەمى ئاغزىمدا قاپتۇكەندە، — چاقچاق قىلدى سېيىت دوستىغا. ② دېمەكچى بولغان سۆزنى دېيەلمەي قالماق؛ سۆزلەۋېتىپ سۆزنىڭ ئاخىرىنى دېيەلمەي توختاپ قالماق: «ئۇلتۇر، ھەممىمىزنى ئۆلتۈر!...» ئانىنىڭ سۆزى

ئاغزىدا قالدى، بەگ ئېتىلىپ بېرىپ ئاننىڭ بېقىنىغا زەردە بىلەن تەپتى.

ئاغزىدا گېپى بار سۆزلىيەلەيدۇ، داۋلىغا ئىگە: بىزغۇ مۇنداق دەۋاتىمىز، ئەمما ئۇلارنىڭمۇ ئاغزىدا گېپى باردە.

ئاغزىدىكى ئاشنى تارتىۋالماق ← **ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالماق:** — مۇنداق بوشاڭلىق قىلساڭ، باشقىلار سېنىڭ ئاغزىڭدىكى ئاشنىمۇ تارتىۋالىدۇ، — دېدى ئانا ئوغلىغا رەنجىپ.

ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالماق باشقىلارغا تېگىشلىك مەنپەئەتنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق، باشقىلارنىڭ قولىدىكى، ئىلكىدىكى نەرسىنى ھەر باپ بىلەن ئۆز قولىغا كىرگۈزۈۋالماق: مىنىڭ بۇ ئىدارىگە يۆتكىلىپ كېلىشىمگە ئۇ نېمانچە قارشى تۇرىدىغاندۇ، مەن ئۇنىڭ ئاغزىدىكى ناننى تارتىۋالىدىغاندەك، دەپ ئويلايتتى ھاشىم زىياۋۇدۇن توغرىسىدا.

ئاغزىدىن ئانا سۈتى كەتمىگەن ← **ئانا سۈتى ئاغزىدىن كەتمىگەن** بىز بىرقانچىمىز ھېلىقى توپىلاڭچىنى قىستاپ كەلدۇق، يېقىنلاپ بېرىپ قارىسام، ۋاھ، تېخى ئاغزىدىن ئانا سۈتى كەتمىگەن بىر شۇمتەك ئىكەن.

ئاغزىدىن بۇلاق قىلماق قاتتىق تۇۋا قىلدۇرماق، ئۇنداق ئىشنى قىلىشقا ئىككىنچى جۈرئەت قىلالمايدىغان قىلىۋەتمەك: ھاشىم قارىينى كۆپچىلىك ئارىغا ئېلىۋېلىپ ئاغزىدىن بۇلاق قىلىۋەتتى، ئۇ ھازىر «موللام مۇشۇك».

ئاغزىدىن چۇشۇرمەسلىك ① دائىم ئەسلەپ ياخشى گېپىنى قىلىپ تۇرۇش: ئىلياس ئەپەندىنىڭ ئۆتكۈر سۆزلىرى، تەمكىن ھەرىكەتلىرى، ئوقۇغۇچىلارغا بولغان غەمخورلۇق — كۆيۈمچانلىقلىرى كىملەرگە تەسىر قىلمىغان. كىملەر ئۇنى ئويلىمىسۇن، ھەممىسى ئۇنى ئاغزىدىن چۇشۇرمەيتتى. ② بىرەر ئىش ياكى گەپنى تەكرار ئېيتىش: كېرەم مۇئەللىمنىڭ سۆزىنى ئۇنتۇپ قالماي دېدىمۇ، ئىش قىلىپ، ئۆيىگە بارغۇچە ئاغزىدىن چۇشۇرمەي يادلاپ ماڭدى.

ئاغزىدىن چىقىپ كەتمەك تۇيۇقسىز، ئىبىسدە يوق دەپ تاشلىماق، تېگىشلىك بولمىغان گەپلەرنى سۆزلەپ سالماق: ئۇ گەپنىڭ ئاغزىمدىن چىقىپ كەتكەنلىكىنى ئۆزەممۇ تۇيماي قالدىم.

ئاغزىدىن سائەت چىقماق ئەمەلىيەت بۇرۇن ئېيتىلغان سۆز بىلەن ئۇدۇل چىقىپ قالماق، دېگىنى راستقا ئايلانماق، دېگىنى كەلمەك: ئۇنىڭ ئاغزىدىن سائەت چىقىپ كەتكەنمۇ نېمە، بۇ ئىش ئۇنىڭ بۇرۇن ئېيتقانلىرى بىلەن ئوپمۇئوخشاش بولۇپ چىقتى.

ئاغزىدىن سۆز ئالماق ← شۇ ئىش توغرىسىدىكى پىكرىنى ئاڭلىماق: نېمىلا بولسا ئۇنىڭ ئۆز ئاغزىدىن سۆز ئېلىۋالدۇق، ئەمدى شۇ بويىچە ئىشلەۋېرىمىز، مەسىلە چىقسا ئۆزى جاۋابكار بولىدۇ.

ئاغزىدىن سۆزى چۈشۈپ قالىدىغان ← **ئاغزىدىن گېپى چۈشۈپ قالىدىغان:** ۋاي، ئۇنىڭ ئاغزىدىن سۆزى چۈشۈپ قالاي دەۋاتسا، ئۇ قانداق قىلىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلالىسۇن!

ئاغزىدىن سۈت پۇراپ تۇرىدىغان تېخى ياش، كىچىك، بالاغەتكە يەتمىگەن: مەن ئىسمىغا قاراپ چوڭلا ئادەمگە ئوخشايدۇ دېسەم، تېخى ئاغزىدىن سۈت پۇراپ تۇرىدۇغۇ بۇنىڭ.

ئاغزىدىن شۆلگەيلىرى ئاقماق ① تەمەخورلۇق قىلماق، نەپسى تاقىلدىماق. ② ھەددىدىن ئارتۇق ماختىماق، ئادەتتىن تاشقىرى خوشامەت قىلماق.

ئاغزىدىن شېكەر تامماق ← **ئاغزىدىن ھەسەل تامماق.**

ئاغزىدىن كەتمەك سۆزلەپ قويۇپ بالاغا قالماق، پېشكەللىككە ئۇچرىماق، زىيان تارتماق.

ئاغزىدىن كىرىپ، بۇرنىدىن چىقماق كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدە لوللىق، ھىيلىگەرلىك قىلماق، ئۇستىلىق ئىشلەتمەك:

ئۆچىنچى كېلىن بۆلەكچە خۇي - مىجەزلىك... ئوغلىمىزنىڭ ھېلىتىنلا ئاغزىدىن كىرىپ بۇرنىدىن چىقىپ، ئۆزىگە ئامراق قىلىۋېلىشقا ئۇرۇنىۋاتىدۇ.

ئاغزىدىن گېپى چۈشۈپ قالماق گېپىنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان، بوشاڭ، لايغەزەل، لامزەللە.

ئاغزىدىن ھەسەل تامماق باشقىلارنىڭ كۆڭلىگە ياقىدىغان يېقىملىق، شېرىن سۆز قىلماق.

ئاغزىدىن ئوت يانماق ئەيمەنمەستىن، تەپ تارتماستىن ئۆتكۈر ئىبارىلەر بىلەن ھەق گەپنى قىلماق.

ئاغزى شاللاق قورسىقىدا گەپ ياتمايدىغان، ئورۇنسىز، تېتىقسىز گەپلەرنى تولا قىلىدىغان؛ گېپى تولا.

ئاغزىغا ئاق ئىت كىرىپ، كۆك ئىت چىقماق يامان سۆزلەر بىلەن ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىماق.

ئاغزىغا ئالماق ① يېمەك، ئىچمەك: مەن بىر كۈن ئاغزىمغا ھېچ نەرسە ئالمىدىم. ② بىرەر سۆزنى سۆزلىمەك، ئېيتماق: — سەن ئىككىنچى بۇنداق گەپنى ئاغزىڭغا ئالما، — دېدى خوتۇنىغا ئېرى سەكرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ. ③ بىراۋنىڭ ئىسمىنى (نامىنى) ئېيتىپ ئەسلىمەك: يىغىندا ئىدارە باشلىقى بىر ئادەمنى تازا ماختىدى، لېكىن باشقا ھېچكىمنى ئاغزىغا ئالمىدى.

ئاغزىغا بالا تەگكەن ① تېتىقسىز گەپلەرنى تولا قىلىدىغان، ۋالاقتەككۈر، ئاغزى يامان، ئاغزى بېزەپ: ھەي، ئاغزىغا بالا تەگكەن، تولا ئادەم بىلەن جاۋابلاشما. ② ئاغزى بېسىلماي يىغلاپ تۇرىدىغان: نېمانچە تولا يىغلايدىغاندۇ؟ تازا ئاغزىغا بالا تەگكەن بالا ئىكەن - دە بۇ.

ئاغزىغا تاڭگازا چىشلىۋالغاندەك سۆزلىمەي، ئىپادە بىلدۈرمەي، جىم تۇرۇۋېلىش ھەققىدە ئىشلىتىلىدىغان ئوخشىتىش فورمىسى: ھەي، مۇشۇنداق پۇرسەتتە كەلگەندە سۆزلىمەمسەن، ئاغزىڭغا تاڭگازا چىشلىۋالغاندەك گۆشىيىپ ئولتۇرۇسەنغۇ؟

ئاغزىغا چىۋىن چىچماق بەزى كىشىلەرنىڭ ئىنتايىن ھۇرۇن، ئىش ياقماس، ئادەتتىن تاشقىرى لەقۋا ۋە بوشاڭلىقىنى تەرىپلەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە.

ئاغزىغا سالماق يېمەك: مايسىخان ئاچا زورغا كۈلۈمسىرەپ چۆچۈرىدىن بىرنى ئاغزىغا سالدى.

ئاغزىغا سۇ تېمىتماق سەكراتقا چۈشۈپ قالغان، جان تالىشىۋاتقان، ئۆلۈم ئالدىدا تۇرغان ئادەمنىڭ ئەھۋالىنى بىلىشكە ئۇرۇنماق: توختى ئۆيگە كىرىپلا كاڭدا ھوشسىز ياتقان ئانىسىنىڭ ئاغزىغا سۇ تېمىتتى - دە، بىردىنلا چىرايى ئۆڭۈپ، قوللىرى بوشىشىپ كەتتى.

ئاغزىغا سېرىق سۇ كەلمەك ئاش - تاماق ۋە باشقا يېمەكلىكلەرنى كۆرۈپ يېيىشكە تەقەززا بولماق، يېگۈسى كەلمەك: ئۇنىڭ قورسىقى ئاچقانمۇ، ئەتىمالىم، ئاشخانا ئالدىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغاندا، تۇرلۇك تائام ھىدى بۇرنىغا ئۇرۇلۇپ، ئاغزىغا سېرىق سۇ كېلىپ كەتتى. * ئۇ كىر قولىدا تۇتۇپ تۇرغان بىر پارچە ناننى ئاغزىغا سالدى. ئۇنىڭ يېنىدا تۇرغان بالىنىڭ ئاغزىغا سېرىق سۇ كېلىپ كەتتى.

ئاغزىغا قاراپ قالماق ① قىلىنىۋاتقان گەپ - سۆزلەرگە ھەيران قالماق، تاڭ قالماق: ئۇرۇمچىگە بېرىپ كەلگەن ھارۋىكەشلەر ئۇ شەھەردىكى ئاجايىپ - غارايىپ ئىشلار توغرىسىدا ھېكايە قىلسا، سودىگەرلەر ئۇ يەردە ئوقەتنىڭ قالتىسلىقىنى سۆزلىشەتتى، ئاڭلىغانلار ھەيران بولۇشۇپ، ئۇلارنىڭ ئاغزىغا قاراپلا قالاتتى. ② بىراۋنىڭ يولىيورۇقى، مەسلىھىتىگە قاراشلىق بولۇپ قالماق، بىرنېمە دېيىشىنى كۈتمەك: — ئاكا، — دېدى سەمەت قادىرغا يېلىنىپ، — تېزرەك بىرنېمە دېمەمسەن، بىز سېنىڭ ئاغزىڭغا قاراپ قالدۇق، سەن نېمە دېسەڭ بىز شۇنى قىلىمىز.

ئاغزىغا قارىماق ① بىراۋنىڭ بىرەر نەرسە دېيىشىنى، گەپ قىلىشىنى كۈتمەك: — مەن جىقلا ۋالاقلىۋەتتىم، ئەمدى سىلەرنىڭ ئاغزىڭلارغا قارايمەن، خوش، قېنى ھاشىردىن باشلايلى، ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن نېمە خىزمەت بىلەن شۇغۇللانماقچىسەن؟ — دېدى تۇرغۇن. * يېڭى ھاكىم بۇ خەتلەرنى ئوقۇۋاتقاندا، تۆۋەنچى ھاكىمنىڭ ئاغزىغا قاراپ تۇراتتى. ② بىراۋنىڭ گېپىگە قاراپ ئىش قىلماق، بويسۇنماق، باش ئەگمەك: ياقۇبىنىڭ دادىسى ئاچچىقلىنىپ: — بالا دېگەن ئاتا-ئانىنىڭ ئاغزىغا قارايدۇ، سەن كەتكەندىن كېيىن، مېنىڭ قانچىلىق سەكپارە بولۇپ كەتكىنىمنى بىلەمسەن، — دېدى.

ئاغزىغا قۇرۇق ئەمچەك سالماق يالغان ۋەدىلەر بىلەن ئالدىماق، گوللىماق: — قاچانغىچە ئاغزىمىزغا قۇرۇق ئەمچەك سالىسىز، ئالتە ئايدىن بېرى كۆزىڭىزگە قاراپ كەلدىم، بۈگۈن ئەتە دەپ مۇشۇ كۈنگىچە سۆرەپ كەلدىڭىز، ئەمدى ئۇشۇق تاقەت قىلالمايمەن، راست گېپىڭىزنى ئېيتىڭ! — دېدى رىشت شۇجىنىڭ كۆزىگە مىختەك قادىلىپ تۇرۇپ.

ئاغزىغا قۇرۇق قوشۇق سالماق ← **ئاغزىغا قۇرۇق ئەمچەك سالماق:** — قاچان بارىمىز ئۇكا، بۇ گەپ بىرنەچچە قېتىم بولدى، مەنمۇ ئازراق بىلىۋالاي، ئاغزىمغا نېمىشقا قۇرۇق قوشۇق سالىدىغانسىز، — دېدى ئابدۇرەھىم شاڭخەي سۆھبەتدىشىغا.

ئاغزىغا كەلگەننى بوغۇزىغا يۇتماسلىق ئاغزىغا نېمە كەلسە شۇنى ياندۇرماي سۆزلەۋېرىش، ھېچقانداق سۆزنى ئايىماسلىق.

ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلىماق ← **ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلىمەك:** جياڭ جيېشى گورۇھىنىڭ ئىشپىيونلار باشلىقلىرىدىن بىرى بولغان چېن لىفۇ بىرنەچچە ئەكسىيەتچى لۈكچەكنى ياللاپ «تۇرمۇش مەسلىكى» دېگەن نەرسىنى يازدۇرۇپ، ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلاپ گومىنداڭنىڭ فاشىزمىنى تەرغىپ قىلغان.

ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلىمەك توغرا-خاتانى، ياخشى-يامانىنى ئايرىماستىن، خىيالىغا كەچكەننى سۆزلىمەك: بەزى تۇتۇرۇقسىز ئادەملەر ھە دېسىلا ئاغزىغا كەلگەننى جۆيلۈپ كىشىلەرنىمۇ بىزار قىلىدۇ، ئۆزىنىمۇ رەسۋا قىلىدۇ.

ئاغزىغا كەلگەننى دېمەك ← **ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك:** — بولدى خېنىم، — دېدى كۈتيۇر خېنىم، — ئاغزىڭىزغا كەلگەننى دەۋەرمەڭ.

ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك ئويلىماي، توغرا-خاتاسى بىلەن ھېسابلاشماي، خىيالىغا نېمە كەلسە شۇنى دېمەك: يامۇلنىڭ بىر يايىسى ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىگەنچە يولنىڭ ئوتتۇرىسى بىلەن يامۇل تەرەپكە يۈگۈرۈپ كېتىپ باراتتى.

ئاغزىغا كۆچمەك گەپكە زورلىماق، گەپ بىلەن ئىش قىلماق،

ئاغزىغا كېلىپ قالماق ئۇشتۇمتۇت، تاسادىپىي، بىردىنلا ئېسىگە كەلمەك: ئۇ گەپ شۇ پەردە مېنىڭمۇ ئاغزىمغا كېلىۋىدى، ئەمما بەزى ئىشلارنى ئويلاپ، دېمىدىم. * ئاغزىمغا كېلىپ قالدى دەپ تاشلىدىم، ئۇنىڭغا رەنجىمەس.

ئاغزىغا گەپ سېلىپ بەرمەك نېمە دېيىشنى كېرەكلىكىنى دەپ بەرمەك: ئۆگىتىپ قويماق: — بالام، ئاغزىڭغا سېلىپ بەرگەن گەپنىمۇ قاملاشتۇرۇپ دېيەلمىدىڭمۇ؟ ئەمدى قالغان ئىشنى ئۆزەڭدىن كۆر، — دېدى ئەمەت ئاكا ئوغلى دىلشاتقا.

ئاغزىغا گەپ كەلمەي قالماق سۆزلەيدىغان گەپ تاپالماي قالماق: تاسادىپىي ئوتتۇرىغا چىقىپ قالغانلىقىمدىن بىردەمگىچە ئاغزىمغا گەپ كەلمەي قالدى.

ئاغزىغا ئىنەك تەپمەك ئاغزى تۇۋاقلىنىپ قالماق، گەپ قىلالماي قالماق.

ئاغزى قۇلىقىغا يەتمەك قاتتىق خۇشاللانماق، ئادەتتىن تاشقىرى خۇرسەن بولماق: — ساڭ سالمىساق بولمىدى، ئەمدى مۇنچە قوناققا...، — دېدى ئايخان، بەختى ئاخۇن، ئاغزى

يېتىپ قۇلاقتا.

ئاغزى قېتىقتا كۆيمەك دۇچ كەلگەن ئوڭۇشسىزلىقلاردىن ساۋاق ئالماق، تەجرىبە ـ ساۋاقنى ئەستە تۇتماق: بارات ئاخۇننىڭ مەردلىكى باشقا ئەزالارغا بېسىم بولۇپ، ئاز ـ تولا نەرسىلىرىنى تاپشۇرۇشقان بولسىمۇ، لېكىن بەزىلەرنىڭ ئاغزى نەچچە قېتىم قېتىقتا كۆيگەنلىكتىن، چارۋىلىرىنى ئالدىراپ ـ تېنەپ سېتىۋېتىشتى ياكى ئىشەنچلىك جايلارغا يوشۇرۇشتى.

ئاغزى قىچىشماق گەپ قىلغۇسى كېلىپ كەتمەك: ئۇلار روزىمەتنى گەپكە سېلىپ بىردەم ـ يېرىمدەم كۆڭۈل ئېچىشنى ئۆزىگە ئەرمەك قىلىۋالغاچقىمۇ ئۇنى كۆرگەن هامان ئاغزى قىچىشىپ قالاتتى.

ئاغزى كالۋا ① ئاغزى گال، گېپىنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان، گەپ قىلىشنى بىلمەيدىغان: ئۇنىڭ ئاغزى كالۋا، ئىككى ئېغىز گەپنى ئوڭشاپ قىلالمايدۇ. ② قالايمىقان گەپ قىلىدىغان. ياخشى ـ يامان گەپنى ئايرىماي دەۋېرىدىغان، ئۇنىڭ گېپىگە دىققەت قىلماڭ، ئۇ شۇنداق ئاغزى كالۋا ئادەم.

ئاغزى كالۋالاشماق هودۇقۇپ ئاغزى گەپكە كەلمەي قالماق، تىلى كالۋالىشىپ سۆزلىيەلمەي قالماق.

ئاغزى كەلمەك ئاغزى سۆزگە ئادەتلەنمەك، سۆزلىيەلەيدىغان بولماق، تىلى كېلىدىغان بولماق: جاڭ شۇجىنىڭ ئۇيغۇرچە گەپكە خېلى ئاغزى كېلىپ قالدى.

ئاغزى كۆيمەك بالاغا قالماق، باش ئاغرىقى تېپىۋالماق: — هوي ساراڭ. خېنىم دە، ئاغزىڭ كۆيىدۇ، — دېدى يەنە بىر كېنىزەك.

ئاغزى كۈچلۈك ⟵ **ئاغزى باتۇر:** ئاغزى كۈچلۈك ئادەم.

ئاغزى گەپكە كەلمەي قالماق بىرەر ئىشتىن قاتتىق هاياجانلىنىپ هودۇققانلىقتىن تىلى كالۋالىشىپ سۆزلىيەلمەي قالماق: سىزنى تەربىيىلىگەن پارتىيىگە رەھمەت دېدىم، شۇ گەپ بىلەن تەڭلا كۆزۈم ئىختىيارسىز ياشقا تولۇپ، ئاغزىم گەپكە كەلمەي قالدى.

ئاغزىڭدىن چىقارما باشقىلارغا ئېيتما: بۇ گەپلەرنى ئاغزىڭدىن چىقارغۇچى بولما، بالاغا قالىسەن!

ئاغزىڭغا باق ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە.

ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە ⟵ **ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە:** — ئاغزىڭغا بېقىپ سۆزلە، جېنىڭدىن تويۇپ تۇرامسەن؟ — دېدى جۇمە خوتۇنىغا.

ئاغزىڭغا تاش ـ تۇپراق شۇملۇق، بالا ـ قازا، پېشكەللىك، بەختسىزلىك كەلتۈرىدىغان سۆزلەرنى قىلغۇچىلارغا رەددىيە قىلىپ ئېيتىلىدىغان ئىبارە: — راست ئاغزىڭغا تاش ـ تۇپراق، ئامانىسا ئاغىچا خېنىم، بولىدىمۇ ئاداش، — دېدى يەنە بىر قىز.

ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە ئويلاپ، نېمە دەۋاتقانلىقىڭنى چۈشىنىپ سۆزلە، ناباب، تېتىقسىز گەپلەرنى قىلما: ئايالLAR مەسىلىسىدە ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە. * شاڭيۇ — بولدى، ئاغزىڭغا قاراپ سۆزلە، ئۇنى ئويلىشىپ كۆرىمىز، — دېدى

ئاغزىڭغا قەنت ⟵ **ئاغزىڭغا ياغ:** بۇ خۇش خەۋىرىڭ ئۈچۈن ئاغزىڭغا قەنت.

ئاغزىڭغا هاي ⟵ **ئاغزىڭغا ياغ.**

ئاغزىڭغا ناۋات ⟵ **ئاغزىڭغا ياغ.**

ئاغزىڭغا ياغ بىرەر خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلگەن كىشىگە مىننەتدارلىق بىلدۈرۈپ ئېيتىلىدىغان ئىبارە: مۇئەللىم، ئاغزىڭىزغا ياغ، قىزىمىزنىڭ ئالىي مەكتەپكە كىرگەنلىكى ھەققىدە خۇش خەۋەر كېلىدىغان كۈنلەرمۇ بولىدىكەن ـ ھە!

ئاغزىڭ قېنى دېسە، بۇرنىنى كۆرسىتىدىغان ⟵ **دۈمبىسى قىچىشسا گەدىنىنى تاتىلايدىغان.**

ئاغزىڭنى باس ⟵ **ئاغزىڭنى يۇم:** — ئاغزىڭنى باس، نازى! — دەپ ۋارقىرىدى گورىيو بوۋاي.

ئاغزىڭنى چايقاپ گەپ قىل لايىقىدا، مۇۋاپىق گەپ قىل؛ بىمەنە، يالغان، تېتىقسىز

گەپ قىلما: «ئاغزىڭنى چايقاپ گەپ قىل-ھە!» نۇرامنەممۇ جىددىي تۈس ئېلىپ مارجان بۇۋىنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە مىختەك قادىلىپ قارىدى.

ئاغزىڭنى يۇم ① گېپىڭنى توختات!، سۆزلىمە! ② يىغاڭنى توختات: — ئاغزىڭنى يۇم! كېچىچە يىغلاپ چىققىنىڭ يەتمىدىمۇ؟! — دېدى مەريەمخان بالىسىغا.

ئاغزى مەھكەم ← **ئاغزى چىڭ**: باۋۇدۇنمۇ بۇ مەسىلىدە ئۇنىڭدىن قېلىشمايدۇ، ئىككىسىنىڭمۇ ئاغزى مەھكەم.

ئاغزىمىغا چىش چىققاندىن بۇيان ← **ئاغزىمغا چىش چىققاندىن بېرى.**

ئاغزىمىغا چىش چىققاندىن بېرى چوڭ بولۇپ، ئاق-قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان بولغاندىن بېرى: ئاغزىمغا چىشىم چىققاندىن بېرى بۇ يەرگە كېلىپ باقماپتىمەن.

ئاغزىمنى ئاچما مېنى سۆزلەشكە مەجبۇر قىلما، مېنى سۆزلەتمە: — ھەي، تولا ئاغزىمنى ئاچما، بىكاردىن-بىكارغا دىلىڭ ئازار يەپ قالىدۇ، — دېدى ھېلىقى ئادەم، يېنىدا ئۇنى مەسخىرە قىلىپ تۇرغان بىرىگە.

ئاغزىنى ئاچماق سۆزلىمەك، گەپ قىلماق: قارىسىلا، شۇ بالىمىز يىگىت بولۇپ، ئاغزىنى ئېچىپ تەلەپ قويغىنى مۇشۇ، بالىنىڭ تەلىپى يەردە قالمىسۇن، — دېدى سائادەتخان ئېرىگە، — گەپ قىلىسىلىچۇ، بالىنىڭ تەلەپ قىلغانلىرىنى قاچان ئەۋەتىمىز.

ئاغزىنى ئەتمەك سۆزلەش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم قىلماق؛ سۆزلىيەلمەيدىغان قىلىپ قويماق.

ئاغزىنى بوغۇپ قويغان كالىدەك مەلۇم بىر ئىش ياكى بىرەر مەسىلىگە نىسبەتەن پوزىتسىيە بىلدۈرمەي، گەپ-سۆز قىلماي شۈك تۇرۇۋالغانلىقىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە.

ئاغزىنى بۇزماق ئەدەب-ئەخلاققا يات يامان گەپلەرنى قىلماق، تىللىماق: — نېمە ئاغزىڭنى بۇزىسەن، جانىنى ئالىدىغان ئىش بولىسمۇ، ئادەمدەك سۆزلىمەمسەن؟ — دەپ ئاچچىقلاندى ئۇ.

ئاغزىنى تاتلىق قىلماق ئىشقا ئاشمايدىغان خام خىياللار بىلەن ئۆز كۆڭلىنى خۇش قىلماق، ئۆز-ئۆزىنى گوللىماق: پاتمە: بۇ ئاھانەت ئۈچۈن شاھ زۆھرەنى دارغا ئاسماي قالمايدۇ، ئەمدىغۇ شاھزادە مېنىڭ بولار، دەپ ئاغزىنى تاتلىق قىلىپ يۈرگىنىدە، شاھ شەھەردىكى ئۆلىما، ھۆكىما، دانىشمەن، قۇرئانىدازلارنى مەسلىھەتكە چاقىرتىپتۇ.

ئاغزىنى تاتىلىماق سىرنى بىلىش ۋە رايىنى سىناپ كۆرۈش مەقسىتىدە بىراۋنى گەپكە سالماق؛ گەپ ئالماق: سەپىرىمىز ئاخىرلاشقىچە كۆڭۈللەرنى مۇشۇنداق بىر-بىرىمىزگە سىڭايان قاراپ ئۆتكۈزۈش مۇمكىنمۇ، ئاخىر مەن ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتىلىدىم.

ئاغزىنى تۇۋاقلىماق بىراۋنى سۆزدە، داۋىلدا يېڭىپ ئېغىز ئاچالمايدىغان قىلىپ قويماق، گەپتە ئۇلتۇزغۇزۇپ قويماق: دوختۇرنىڭ بۇ سۆزلىرى مېھرىبان ئاتا-ئانىنىڭ ئاغزىنى تۇۋاقلاپ قويدى، لېكىن ئانىسى دەررۇ ئۆزىنى ئوڭشىۋېلىپ، بۇنىڭغا رەددىيە بەردى.
* ئەزالارنىڭ ئۇنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. شۇجى يۈنۈس تۇردىغا «يارايسەن، ئاغزىنى تۇۋاقلىدىڭ» دېگەندەك بېشىنى مەنىلىك لىڭشىتىپ، مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى.

ئاغزىنى تىيماق ← **ئاغزىنى يىغماق.**

ئاغزىنى غېرىچلىماق بىلەرمەنلىك قىلىپ گەپكە ئارىلاشماق، ئۆزىدىن چوڭلار بىلەن گەپ تالاشماق: — باغنى كۆتۈرە ئالمايلى دەپ شۇنچە تۇساق، شۇجى ئۇنى دېدى، باتۇر دۈيجاڭ بۇنى دېدى، دەپ ئاغزىمنى غېرىچلاپ، تۇگمەس ئاۋارىگەرچىلىكنى سېتىۋالدىڭ، — دېدى دادىسى.

ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق ئۆز ئاغزىنى ئۆزى باشقۇرالمايدىغان، ئاغزىغا كەلگەنچە سۆزلەيدىغان، ئاغزىنى يىغالمايدىغان.

ئاغزىنىڭ بېغى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق:** — خاپا بولماڭ، — دېدى ھېلىم يېنىدىكى دوستى گۈلنارغا، — بۇ شۇنداق ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق ئادەم، خەقنىڭ كۆڭلىگە كېلەرمۇ دېمەي خىيالىغا كەلگەننى سۆزلەۋېرىدۇ.

ئاغزىنىڭ پاشىسى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ پەچىسى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ پەنجىرى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ نوختىسى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ ئۇچىدا سۆزلەپ قويماق چىن كۆڭۈل، ھەقىقىي نىيەتتىن ئەمەس، تەسادىپىيلا، مۇنداقلا دەپ قويماق: مەن ئۇلار بىلەن يۈرگەندە كۆرۈنۈشتە شۇلار تەرەپ بولۇۋېلىپ ئانچە - مۇنچە ئاغزىمنىڭ ئۇچىدا خەلق، مىللەت ھەققىدە سۆزلەپ قوياتتىم.

ئاغزىنىڭ ئىزمىسى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنىڭ يۈگىنى يوق ← **ئاغزىنىڭ بوغقۇچى يوق.**

ئاغزىنى مايلىماق ← **ئاغزىنى ياغلىماق:** قاسىم بەگ ئالدىقاچان شەنگەنىڭ ئاغزىنى مايلاشقا ئۈلگۈرگەنىدى.

ئاغزىنى ئۇپراتماق گەپ ئاڭلىمايدىغان، گەپ يېمەيدىغانلارغا سۆزلەپ بىكار ئاۋارە بولماق: ئاپا، ئاغزىڭنى ئۇپراتمىغىنا، قانچە دېسەڭمۇ ئاڭلارمىدى؟ ئۇ قانداقلا بولمىسۇن ساڭا ئۆگەي - دە؟

ئاغزىنى ئۇچلىماق نارازىلىق، مەنسىتمەسلىك، كەمسىتىش نىيىتىنى ئىپادىلىمەك: گۈلشەن ھەدىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ، ئاغزىنى ئۇچلىغانچە ئارقىغا بۇرۇلۇپ كېتىپ قالدى.

ئاغزىنى ئۆمەللىمەك ① سۆزلەشكە تەمشەلمەك: مۇدىر نېمىنىدۇ ئېيتماقچى بولۇپ ئاغزىنى ئۆمەللەپ توختاپ قالدى. ② يىغلاشقا تەمشەلمەك: ئۇ تاماق يەۋاتقان بالىسىنى سىلكىشلىۋىدى، بالا ئاغزىنى ئۆمەللەپ توختاپ قالدى.

ئاغزىنى ئېچىپ قالماق ← **ئاغزى ئېچىلىپ قالماق:** ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىككى يىگىت جۈۋىلارنى تەتۈر ئۆرۈپ كىيىپ، تۆگە سۈرىتىدە بولۇۋاپتۇ، مەن بۇلارغا قىزىقىپ ئاغزىمنى ئېچىپ قاراپ قاپتىمەن.

ئاغزىنى ئىشقا سالماق ئېغىزغا تايىنىپ ئىش قىلماق، سۆزلىمەك، پىكىر بايان قىلماق: — سىز بۇ ئىشنى قول تېقىپ ئىشلىمەيسىز. پەقەت لازىم تېپىلغاندا ئاغزىڭىزنى ئىشقا سېلىپ ھايداقچىلىق قىلىپ قويسىڭىزلا ئىش يۈرۈشۈپ كېتىۋېرىدۇ. ماقۇل دەڭ، بىز سىزنىڭ ئابرويىڭىزدىن پايدىلانماقچى، — دەپ يالۋۇردى نىياز غوپۇر.

ئاغزىنى ياغلىماق بىرەر مەقسەت ۋە مۇددىئانى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن باشقىلارنى ماددىي نەرسىلەر بىلەن ئالدىماق: ھېيلىگەر باي شۇ ئاخشىمى قازىنىڭ ئۆيىگە ئوغرىلىقچە نۇرغۇن سوۋغا - سالاملارنى ئېلىپ كېلىپ، قازىنىڭ ئاغزىنى ياغلاپتۇ.

ئاغزىنى يامان قىلماق تىللىماق، ھاقارەتلىمەك: (شەرۋان) نېمە قىلدى بۇ ساڭا شۇنچە؟ (سېيت) ئاغزىنى يامان قىلىۋاتىدۇ.

ئاغزىنى يۇمالماي قالماق ئارتۇقچە خۇشاللانماق، ھەددىدىن ئارتۇق سۆيۈنمەك: — قاسىم ئاكا، ئالتۇن مونچاق ئۈچرىدىمۇ نېمە ئاغزىڭىزنى يۇمالماي قاپسىزغۇ؟ — دېدى مەنسۇر.

ئاغزىنى يۇمماق سۆزلىمەي جىم تۇرۇۋالماق، سۆزلەشتىن توختىماق: دادىسىنىڭ كىرگەنلىكىنى كۆرۈپ ئۇنىڭ ئاغزى يۇمۇلدى.

ئاغزىنى يىغماق قالايمىقان ياكى ئارتۇقچە سۆزلەشتىن توختىماق: — سەن ئورۇنسىز گەپلەرنى تولا قىلىدىغان بولۇپسەن، ئەمدى ئاغزىڭنى يىغساڭ بولاتتى، — دېدى مامۇت ئاخۇن ئوغلىغا.

ئاغزى ھاڭ قالماق ← **ئاغزى ئېچىلىپ قالماق.**

ئاغزى ئوچۇق روزا تۇتمىغان كىشى، كوزا: روزا تۇتقانلار سەل بۇرۇنراق ئىشتىن چۈشسىمۇ بولىدۇ، ئەمما ئاغزى ئوچۇقلار ئانچە ئالدىرىمىسا بولار.

ئاغزى ئېتىلمەك گەپ-سۆز، داۋاسى ۋە باشقا ئىشلاردا كەتكۈزۈپ قويۇپ ئالدى توسۇلماق، سۆز ئاچالمايدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالماق: — بولىدىلا، — دېدى ئۇ بىر ئامال تاپقاندەك يېنىككىنە تىنىپ، — بىرنەچچە كۈنگە بولسىمۇ يەرنى تېرىۋالاي ئۇلارنىڭ ئاغزى ئېتىلىدۇ.

ئاغزى ئېچىلماق سۆزلەشكە باشلىماق، گەپكە چۈشمەك: بۇ چاغدا پادىشاھنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، يەنە ئۆز ئوغلىنى ماختاشقا باشلاپتۇ. * بۇ قېرىنىڭ ئاغزى ئېچىلدىمۇ بولدى، ئەگەر ئۇنىڭ گېپىنى توختىتىپ قويمىسا، خۇددى ھەرىكەتلەنگەن ماشىنىدەك توختىماستىن سۆزلەۋېرىدۇ.

ئاغزى ئېچىلىپ قالماق بىرەر ئىش ياكى گەپ-سۆزلەرگە ھەيران بولماق، ھاڭ-تاڭ قالماق: ئايسىخان ئانا كېرىمنىڭ گېپىنى چۈشەنەلمەي، ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى.

ئاغزى ئېچىلىپ كەتمەك سۆزلەپ كەتمەك — بۇ راست گەپ، بۇرادەرلەر يۈزدە يۈز ھەق گەپ! — ئالغاينىڭ بىردىنلا ئاغزى ئېچىلىپ كەتتى.

ئاغزى ئىتتىك ئويلىماي سۆزلەيدىغان، ئاغزىغا كەلگەننى يۈز-خاتىر قىلماي دەيدىغان: — ئاغزىڭ ئىتتىك-دە بالام، — دېدى دادىسى غۇلامغا، — ھېلىقى گەپنى ئۇ يەردە دېمەسلىك كېرەك ئىدى.

ئاغزى ئىتتىكلىك قىلماق ئويلىماستىنلا ئالدىراپ-تېنەپ سۆزلىمەك، دېيىشكە تېگىشلىك بولمىغان سۆزلەرنىمۇ دەپ تاشلىماق: ئۇ بۈگۈنكى يىغىندا دېيىشكە تېگىشلىك بولمىغان بىر مەسىلىنى ئاغزى ئىتتىكلىك قىلىپ دەپ سالدى.

ئاغزى يالاق بولماق ئادەتتىن تاشقىرى خۇشال بولماق، ئىنتايىن خۇرسەن بولماق: بىر كۈندىپاي باشلىقى ئازغىنا پۇل ھېسابىغا راۋابنى ساڭا ئۆز قولى بىلەن يەتكۈزۈپ بېرىشكە ۋە ساڭا خەت يېزىش ئۈچۈن قەغەز-قەلەم ئاچىقىپ بېرىشكە ئاغزى يالاق ھالدا ماقۇل بولدى.

ئاغزى يامان ← **ئاغزى بېزەپ:** ئاغزى يامان بالا، ئاغزى يامان خوتۇن.

ئاغزى يۇمشاق سىلىق، چىرايلىق گەپ قىلىدىغان، يامان، بېزەپ گەپ قىلمايدىغان: ئۆزەمنىڭمۇ ئاغزىم يۇمشاق بولغاچقا، ئۇلارغا بەرگەن تەسىرىممۇ يامان ئەمەس ئىدى. * — سەن كالا ھارۋىسى ھەيدىسەڭ بولغۇدەك، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا زەردە بىلەن، — سېنىڭ ئاغزىڭ يۇمشاقمىكىن دېسەم، قۇلىقىڭمۇ بەك يۇمشاقكەن، توختا دېگەن يەردە توختايدىغان كىرا ماشىنىسىمۇ بۇ؟

ئاغزى يېنىك ← **ئاغزى ئىتتىك.** ئەركىن ناھايىتى ئاغزى يېنىك بالا، ئۇڭايلا ساۋاقداشلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ قالىدۇ.

ئاغزى يېنىكلىك قىلماق ← **ئاغزى ئىتتىكلىك قىلماق:** مامۇت ئويلا-ئويلا ئاغزى يېنىكلىك قىلىپ ئېيتىپ سالغان سۆزلىرى ۋە يىغىندىن تېپىداپ كەتكەنلىكىگە پۇشايمان قىلىپ قالدى.

ئاغىل-تاغىل ھەر خىل، ھەر ياڭزا؛ ئالا-تاغىل: ئۇلار قىيقاس-چۇقان بىلەن كولۇشتى-دە، ئاندىن بىرى ھۇشقىتىپ جىر باشلىدى، قالغانلىرى ئاغىل-تاغىل ئاۋاز بىلەن جىرلىشىپ، بىزدىن يىراقلاشتى.

ئاغىنە ئى [ئاغا+ئىنى] بىر-بىرى بىلەن ئىناق، ئۆتىدىغان دوست، ئاداش، بۇرادەر: مەن ھەربىي خىزمەتنى تۈگىتىپ، يېزامغا كەلگەن كۈنىلا ئاتامدىن باللىقىمدىن بىللە ئويناپ چوڭ بولغان، مەكتەپتە بىر سىنىپتا ئوقۇغان ئاغىنەم بەختىنى سورىدىم.

ئاغىنە-بۇرادەر ئاغىنە ۋە بۇرادەر، ئاغىنە-دوست، يار-بۇرادەر؛ دوست-ياران:

ئاغىنە ـ بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ياخشى ـ يامان بولۇشى ئاغىنىلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان ھەقىقىي كۆيۈمچانلىقىدا.

ئاغىنە ـ بۇرادەرچىلىك ئاغىنە ـ بۇرادەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى: ئاغىنە ـ بۇرادەرچىلىك مۇناسىۋەت.

ئاغىنە ـ ئۆڭگە ئاغىنە ـ بۇرادەر، دوست: زادىلا بىزنىڭ بۆلۈمگە كىرمەيدىغان شۇجىلار، مۇدىرلار، قايسى ناھىيىنىڭدۇ سەيگۇيۈەنلىرى ۋە ئاغىنە ـ ئۆڭگىلىرى يېغىپلا كېتىدۇ.

ئاغىنىچىلىك ئى. ——> **ئاغىنىدارچىلىق** مانا تۈنۈگۈن كەچتە رەقىبكە ئوچۇق ئېيتتىم: ـــ ئاغىنىچىلىك قىلىمەن دېسەڭ كۆپ كەلمىگىن، كۆرگۈم كەلسە مەن باراي.

ئاغىنىدارچىلىق ئى. ئاكا ـ ئۇكىلاردەك دوستانە مۇناسىۋەت، ئىناقلىق، دوستلۇق: بىز ئاغىنىدارچىلىقنى قانۇن ئورنىغا دەسسەتمىگەن بولساق، ئوغلىڭىز بۇ دەرىجىدە بۇزۇلۇپ كەتمىگەن بولاتتى.

ئاغىنىلىق ئى. ——> **ئاغىنىدارچىلىق.**

ئافرىقا ئى [ئە] <جۇغ>——> **ئافرىقا قىتئەسى.**

ئافرىقا قىتئەسى <جۇغ> يەر شارىدىكى يەتتە قىتئەنىڭ بىرى، ئاسىيا قىتئەسى بىلەن ياۋروپا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان؛ شىمالىي تەرىپى ئوتتۇرا دېڭىز، جەبىلتارىق بوغۇزى ئارقىلىق ياۋروپاغا، شەرقىي شىمالىي قىزىل دېڭىز، سۇۋەيش قانىلى ئارقىلىق ئاسىياغا تۇتىشىدۇ؛ غەربىي تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيان، شەرقىي تەرىپى ھىندى ئوكيانغا تۇتىشىدۇ؛ پۈتۈن قىتئەنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 30 مىليون كۋادرات كىلومېتىردىن ئارتۇق، دۇنيادا ئاسىيادىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ قۇرۇقلۇق ھېسابلىنىدۇ.

ئافرىقىلىق ئى. ئافرىقا قىتئەسىدە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن ھەم شۇ يەردە ياشايدىغان كىشى.

ئافغان ئى ——> **ئافغانلار.**

ئافغانچە سۈپ ① ئافغان تىلىدا، ئافغان يېزىقىدا: بۇلارنىڭ ئىچىدە ئافغانچە سۆزلىشىدىغانلارمۇ بار ئىدى. ② ئافغانلارغا خاس، ئافغان خەلقىگە ئائىت: ئۇلار كۆپ ھاللاردا ئافغانچە كىيىنىپ يۈرەتتى.

ئافغانلار ئى <ئىرىق> ئافغانىستاننىڭ تۈپ ئاھالىسى: ئافغان خەلقى.

ئافىپي ئى [ئىنگ] غەلىتە، ئۆزگىچە كىيىنگەن، يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرى باشقىچە ئادەم؛ لۈكچەك.

ئافىپىلارچە رەۋ. ئافىپىلارغا خاس، ئاف...غا ئوخشاش، ئافىپىلاردەك: كىيىنگەن ئالا ـ چ...ر ئافىپىلارچە، كۆزى، بېشى ۋە يوق ئىدى قاشلىرى، يېڭى يېنىپ چىققان كەبى مۇنچىدىن، يېپىلغاندى ھۆل ۋە سېرىق چاچلىرى.

ئاق ① سۈپ. پاختا، قار ياكى سۈت رەڭدىكى؛ قارىنىڭ ئەكسى: ئاق خەسە. ئاق ئۇن. ئاق قەغەز. * ئۇلارنى تامغا يۆلىنىپ گېزىت كۆرۈپ ئولتۇرغان. ئاق خالاتلىق، چىرايلىق بىر قىز ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ قىزغىن قارشى ئالدى. ② سۈپ. سىرتى، كۆرۈنۈشى ئاق رەڭگە مايىل: ئاق يۈزلۈك، ئاق بىلەك. ئاق ئالما. * ناھىيە ئىدارە ئورگانلىرىنىڭ ئىشتىن چۈشۈپ چىققان بىر تۈركۈم كادىرلىرى ئىچىدىن ئوتتۇرا بوي، ئاق يۈزلۈك كەلگەن بىر كىشى قولىنى ئارقىغا قىلىپ بازارنىڭ كەچلىك مەنزىرىسىنى تاماشا قىلغىنىچە ئالدىرماي ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. ③ سۈپ. خەت يېزىلمىغان، زىرائەت تېرىلمىغان؛ بىكار، بوش: ئاق بەت. ئاق يەر. * ئاندىن كېيىن، يەنە بىرنەچچە بەت ئاق تاشلانغاندىن كېيىن مۇنداق بىر شېئىر ئۇچرىدى. * ئۇنىڭ يېرى تېرىلماي ئاق قالسا ئەپلەشمەس، بىز ئىشلەپ قويساق دەيمەن. ④ سۈپ. پاك، گۇناھسىز: ئوغرى ئۆلگۈچە ئاقمەن دەپ تۇرار. * ـــ شۇنداق! قورسىقىڭنىڭ ئاغرىقى بولمىسا، تاۋۇز يېيىشتىن قورقما دېگەن گەپمۇ بار. مەن ئۆزەمگە ئاق

ئىكەنمەن يېزىۋېرىمەن. پارتىيىنىڭ چوقۇم توغرا بىر تەرەپ قىلىشىغا ئىشىنىمەن! ⑤ ئى. توغرا، ياخشى ئىش، ھەقىقەت: ئاقنى قارا، قارىنى ئاق قىلماق. ⑥ ئى. ئاقارغان تۈك، موي؛ چاچ ۋە ساقالنىڭ ئاقارغان قىسمى: چاچنىڭ ئېقى. * ساقىلىڭنىڭ ئېقى بار، بالىلىقىڭ تېخى بار. * چېچىدا ئاق تولا، يىللار توزانى، ھېلىتىن باشلىنىپ قالغان خازانى. ⑦ ئى. كۆزنىڭ قارىچۇقىنى ئوراپ تۇرغان تىنىق رەڭ قىسمى: كۆزنىڭ ئېقى. ⑧ ئى. بەزى كېسەللىك نەتىجىسىدە كۆز قارىچۇقىدا پەيدا بولغان ئېقىش داغ پەردە: كۆزگە ئاق چۈشمەك. * شېجاڭ پەس ئاۋاز بىلەن: ـــ روزىمەت دېگىنى بايىقى بىر كۆزىدە ئېقى بار يىگىت شۇ، سۇلايمان دېگىنى مۇشۇ 8 ـ دۈينىڭ ئامبارچىسى! ـــ دېدى. ⑨ ئى. تۇخۇمنىڭ ئاقسىل ماددىسى: تۇخۇمنىڭ ئېقى. ⑩ سۇپ. سۇس، ئاققا مايىل: ئاق يېشىل، ئاق سېرىق. ⑪ ئى. ئۆلۈم ـ دەپنە ئىشلىرىدا مۇسىبەت ئىگىلىرى ماتەم تۇتۇپ باغلايدىغان ئاق رەخت: مەرھۇمنىڭ يالغۇز قىزى يېشىغا ئاق رومال چېگىپ، بېلىگە ئاق باغلاپ جىنازىنىڭ ئالدىدا ماڭدى.

ئاق ئاش ① ئۆلۈم ـ يېتىم ئىشلىرىدا ماتەم تۇتۇپ مۇسىبەتتە بولغانلار ۋە ئاق باغلىغانلارغا بېرىلىدىغان ئاش، تاماق. ② پولۇنىڭ بىر تۈرى. گۈرۈچنى قايناۋاتقان سۇغا سېلىپ بىر قاينىتىپ سۈزۈۋېلىنىدۇ، ئاندىن سۈزۈۋېلىنغان گۆشنىڭ شورپىسىغا سەۋزە سېلىپ پىشۇرۇپ گۈرۈچ دەملىنىدۇ، كېيىن دەم يېگەن ئاشنىڭ ئۈستىگە باشقا قازاندا داغلانغان ياغنى چېچىپ، ئارىلاشتۇرۇپ لىگەنگە ئۇسۇلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئۈستىگە گۆش بېسىلىدۇ. ③ ئاق ئاشلىق (بۇغداي، گۈرۈچ): ھازىر بەزى يېزىلاردىكى دېھقانلار ئۆزلىرى ئاق ئاش يەپ، قارا ئاشنى ئۇلاغقا بېرىدىغان بولدى.

ئاق ئاشلىق ① ئاشلىق زىرائەتلىرى ئىچىدىكى كراخماللىق تەركىبى يۇقىرى بولغان بۇغداي ۋە شال زىرائەتلىرى. ② شۇ خىل ئاشلىقلارنىڭ دان ۋە ئۇنى: ھازىر ھەممە كىشى ئاق ئاشلىق يېيەلەيدىغان بولدى.

ئاق ئاغمىخان <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تەن شەكلى سېرىق ئاغمىخانغا ئوخشايدۇ؛ تېنى ئىنچىكە، ئۇزۇن، تۆت ئايىغى قىسقا ـ كىچىك، قۇيرۇقى قىسقا بولىدۇ؛ تۈكلىرىنىڭ رەڭگى پەسىللەر بويىچە ئۆزگىرىدۇ، يازدا دۈمبە تۈكلىرى قوڭۇر، قورساق تۈكلىرى ئاق، قىشتا قۇيرۇقىنىڭ ئۇچى قارا بولغاندىن باشقا تېنىنىڭ قالغان قىسىملىرىدىكى تۈكلىرىنىڭ ھەممىسى ئاق رەڭگە ئۆزگىرىدۇ؛ كۆپىنچە كېچىدە ھەرىكەت قىلىپ پاقا، چاشقان قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ دۆلىتىمىزدە 3 ـ دەرىجىلىك قوغداش ئوبيېكتى قىلىپ ئايرىلىدۇ.

ئاق ئاكاتسىيە <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، شاخلىرىدا تىكىنى بار، پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى ئاق ۋە پۇراقلىق بولىدۇ؛ قاسىراقلىق مېۋە تۇتىدۇ.

ئاق ئالا يىلان <زوئول> بىر خىل زەھەرلىك يىلان، تېنى قارا، نەچچە ئونلىغان ئاق ھالقىسىمان ئالىسى بار؛ زەھىرى ئىنتايىن كۈچلۈك، ئۇششاق ھايۋانلارنى ئوزۇق قىلىدۇ؛ ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي ئۆلكىلىرىدە ياشايدۇ.

ئاق ئالتۇن <گېئول> ـــ> **پلاتىنا.**

ئاق ئانار تاش <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى $K(AIS_{12}O_6)$، تەڭ ئوقلۇق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ؛ كرىستالى تۆت بۇلۇڭلۇق ئۇچلانغان سەككىز يۈزلۈك شەكلىدە، رەڭسىز ياكى سەل ئاچ سېرىق

بولىدۇ؛ پارقىرىمايدۇ، كالىي تاۋلاشنىڭ خام ئەشياسى.

ئاق ئايدىڭ بۇلۇتسىز، سۈتتەك ئايدىڭ.

ئاق ئەمەن <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، پەيسىمان يېرىلىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ دۈمبە تەرىپىدە زىچ ئۆسكەن سۈس كۈل رەڭ تۈكچىلىرى بار، گۈل تاجى كاناي شەكىللىك، سۈس سېرىق. ئۇنى ئەمەننىڭ ئورنىدا ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

ئاق باش بېشىنى ئاق چاچلار قاپلىغان؛ ياشانغان، پېشقەدەم: ئاق باش بوۋاي، ئاق باش موماي.

ئاق باش جاغالماي <زوئول> سار ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، چوقىسى بىلەن بويۇننىڭ كېيىنكى قىسمى سېرىق ئېقىش رەڭلىك؛ دۈمبە، بەل، قۇيرۇق پەيلىرى قوڭۇر سېرىق رەڭلىك؛ قورساق ۋە قۇيرۇق قىسىملىرىنىڭ رەڭگى ئاچ سېرىق ۋە ئاق قوڭۇر بولۇپ، ئارىسىدا ئاق رەڭلىك يولچىلار بولىدۇ؛ ئادەتتە دەريا، كۆل بويلىرىدىكى ئورمانلىقتا، سازلىق ۋە كۆل بويىدىكى قومۇشلۇقلاردا ياشاپ ئۇششاق قۇشلار ۋە چاشقانلارنى تۇتۇپ يەيدۇ؛ شىنجاڭنىڭ غەربىي ۋە جەنۇبىي رايونلىرىدا كۆپ ئۇچرايدۇ.

ئاق باش سېرىق قۇشقاچ <زوئول>قۇشقاچلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، تېنى ئاق قۇشقاچتىن سەل چوڭ، بېشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۇمىلاق ئېقىش ئالىسى بار، قالغان قىسمى قوڭۇر، دۈمبە قىسىملىرىنىڭ رەڭگى ئېقىش ياكى ئېقىش قوڭۇر بولۇپمۇ كۆز پەسلىدە قوڭۇر سېرىققا ئۆزگىرىدۇ؛ ئۆسۈملۈك بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ، ياز كۈنلىرىدە قوڭغۇز، چېۋىن قاتارلىق ھاشاراتلار بىلەنمۇ ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي رايونلىرىدا ئۇچرايدۇ.

ئاق باغلىماق ۋاپات بولغۇچىغا تەزىيە بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن بېلىگە ئاق رەخت باغلىماق: مۆمىن، بارات، داۋۇت قاتارلىق بىرقانچە كىشى ئاق باغلاپ ئۆرە تۇرماقتا، تاشۋاي بېشىنى چاڭگاللاپ، بىر چەتتە مۈكلىنىپ ئولتۇرىدۇ.

ئاق بايراق چىقارماق ← **ئاق بايراق كۆتۈرمەك.**

ئاق بايراق كۆتۈرمەك تەسلىم بولماق.

ئاق بەت <مەت> خەت بېسىلمىغان، قۇرۇق بەت.

ئاق بەل قىزىلباش قۇشقاچ <زوئول> قۇشقاچنىڭ بىر خىلى، تېنى ئاق قۇشقاچتىن سەل كىچىك، تېنىنىڭ دۈمبە تەرەپتىكى تۈكلىرى ئاچ قوڭۇر رەڭلىك، تېنىنىڭ ئاستى تەرەپلىرى ئېقىش كۈل رەڭ، ئورمانلاردا ياشايدۇ؛ ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىي رايونلىرىغا تارقالغان.

ئاق بەل ھەيران <زوئول> قارلىغاچ ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، تېنىنىڭ يۇقىرىقى قىسىملىرى قارا قوڭۇر رەڭلىك، گال ۋە بەل قىسىملىرىنىڭ پەيلىرى ئېقىش، تۈكلىرىنىڭ ئارىسىدا قارا يولچىلار بار، تېنىنىڭ تۆۋەن تەرەپلىرىنىڭ رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر، پەي تۈكلىرىنىڭ ئۇچلىرى ئېقىش؛ ئادەتتە ھاۋا بوشلۇقىدا ئېگىز ئۇچۇپ پاشا، كۇمۇتا قاتارلىق ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ كۆپىنچە قىيا تاشلارنىڭ ئاراچلىرىغا ئۇۋا سالىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شەرقىي رايونلىرىغا كۆپ تارقالغان.

ئاق بور ئاق رەڭدىكى بور: ئەكبەر قارا دوسكىغا ئاق بور بىلەن خەت يازدى.

ئاق بوز ئاقىقا مايىل، ئېقىش بوز: تاغدىكى يالغۇز كېپىكتەك، سەنمۇ يىتىم، مەنمۇ يىتىم. مەن سېنى يوقلاي دېسەم، يوقتۇر مېنىڭ ئاق بوز ئېتىم.

ئاق بېلىق <زوئول> بىر خىل بېلىق، تېنى ئۇزۇنچاق، تەن سىرتىدا يىپپىشقاق سۇيۇقلۇقى بار؛ دۈمبە تەرىپى قارا كۆل رەڭ، قورساق تەرىپى ئاق، تۇمشۇق تەرىپى كاناي شەكلىدە، قۇيرۇق تەرىپى ياپىلاق كېلىدۇ؛ قاسىرقى ئۇششاق بولۇپ، تېرىسىنىڭ ئاستىدا بولىدۇ؛ بېشى ئۇچلۇق، چىچقۇلۇق چۇچۇسى ۋە قۇيرۇق چۇچۇلىرى بىر تۇتاش بولىدۇ، قېرىن چۇچۇسى بولمايدۇ؛ تاتلىق سۇدا ياشايدۇ، يېتىلگەندىن كېيىن، دېڭىز ـ ئوكيانلارغا بېرىپ تۇخۇم سالىدۇ؛ ئۇششاق جانلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

ئاق پادىشاھ <تارىخ> روسىيە ھەم بۇلغارىيىنىڭ بۇرۇنقى پادىشاھىنىڭ نامى، «چارپادىشاھ»مۇ دېيىلىدۇ: ئاق پادىشاھ لەشكەرلىرى، ئالتۇن كولاپ تاش كەستى. دېھقانلارنى كۆچ ـ كۆچ دەپ، قىلىچ بىلەن باش كەستى.

ئاق پارپا <بوت> چايانئوت ئائىلىسىدىكى تىغونىيۇم ۋە ئېيىق تاپان ئائىلىسىدىكى سېرىق گۈللۈك بوۋانە قاتارلىقلارنىڭ ئوگۈنەك يىلتىزى. ئۇ زەھەرلىك، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ؛ بەلغەم بوشىتىش، سوغۇق يەلنى ھەيدەش، تارتىشىپ قېلىشنى ساقايتىش رولىغا ئىگە.

ئاق پۆپۈنەك <بوت> بىر خىل زەمبۇرۇغ، رەڭگى ئاق بولىدۇ؛ زەمبۇرۇغ يىپچىسى ئۆسۈپ مەلۇم دەرىجىگە بارغاندا ئۈزۈلۈپ، تۈۋرۈكسىمان سپورا ھاسىل قىلىدۇ؛ 82°C تا ئەڭ ياخشى ئۆسىدۇ، سۈت ۋە سۈتتىن ئىشلەنگەن ھەر خىل مەھسۇلاتلاردا ئۇچرايدۇ، چىلىغان سەي ۋە جاڭيۇلاردىمۇ بولىدۇ؛

نوكلىيوتىد ۋە ئېچىتقۇ تابلىتكىلىرنى ئىشلەشتە پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

ئاق تاۋ تۆمۈرنىڭ قىزىپ مەلۇم گرادۇسقا يەتكەندە قاتتىق چىچەكلەپ، ئېرىش ھالىتىگە كەلگەن تاۋ.

ئاق تاشلىق كىتاب بەزى دۆلەتلەردىكى ھۆكۈمەت ياكى پارلامېنتنىڭ ئاشكارا ئېلان قىلغان سىياسىي، دىپلوماتىيە، مالىيە ۋە باشقا جەھەتلەردىكى ھۆججەتلىرى. بۇ ھۆججەتلەرنىڭ مۇقاۋىسى ئاق بولغاچقا «ئاق تاشلىق كىتاب» دەپ ئاتالغان. ھەرقايسى دۆلەتلەرنىڭ ئادىتى، ھۆججەت مەزمۇنى ئوخشاش بولمايدۇ. بەزىلىرىدە سېرىق، قىزىل تاشلىق بولىدۇ.

ئاقتا قالماق ⟵ ھېچنېمىگە ئېرىشەلمەي قۇرۇق قالماق: ئىشنى بىز قىلساقمۇ ئۇنىڭ نەتىجىسىگە باشقىلار ئىگە بولدى، بىز ئاقتا قالدۇق.

ئاق تالۇن بىرەر نەرسىنى ئېلىش ھوقۇقىنى كاپالەتلەندۈرگۈچى تەرەپنىڭ (كوللېكتىپنىڭ) تامغىسى قويۇلمىغان كونترول ۋاراقچە: «نازارەت» تامغىسى بولمىغان ئاق تالوننى ھېسابقا كىرگۈزۈشكە بولمايدۇ.

ئاق تەسكەن <بوت> چاتقال تىپىدىكى بىر خىل تاغ ئۆسۈملۈكى، توپ ئۆسىدۇ، بېشى گادا ـ گادا، يوپۇرمىقى سوزۇنچاق، رەڭگى يېشىل بولىدۇ.

ئاق تەمرەتكە <تىب> تېرىنىڭ، بولۇپمۇ باش تېرىسىنىڭ زەمبۇرۇغ بىلەن يۇقۇملىنىشى سەۋەبىدىن پەيدا بولىدىغان تاز تەمرەتكىسى.

ئاق تەنلىك <ئىرق> ① ئاق تەنلىكلەر ئىرقىغا مەنسۇپ بولغان: شۇ قىممەتلىك نەرسلەر جۇڭگولۇقلارنىڭ قان ـ يېشىنىڭ، تارتقان ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرىنىڭ ۋە ئۆلۈمىنىڭ گۇۋاھچىسى، ئاق تەنلىك قېرىنداشلىرىمىزنىڭ، شۇ قاتاردا بوۋامىنىڭمۇ جىنايەتلىرىنىڭ دەلىلى. ② ئېكسپلاتا-

تۇرلۇق جەمئىيەتتە ئىمتىيازلىق تەبىقىلەرگە مەنسۇپ كىشى.

ئاق تەنلىكلەر <ئىرق> دۇنيادىكى ئۈچ چوڭ ئىرقنىڭ بىرى، تېرىسى ئاق، چېچى يۇمشاق ھەم دولقۇنسىمان، قاڭشارلىق كېلىدۇ، ياۋروپا، ئامېرىكا قىتئەلىرى ۋە ئاسىيانىڭ غەربى ۋە جەنۇبىدا ياشايدۇ.

ئاق توزان كېسىلى باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى زىرائەتلەردە كۆرۈلىدىغان، زىيىنى ئېغىر كېسەللىكلەرنىڭ بىرى. بۇ كېسەل تەگكەن زىرائەت يوپۇرماقلىرىنىڭ يۈزىدە بىر قەۋەت ئاق توزان پەيدا بولىدۇ.

ئاق تۇرنا <زوئول> تۇرنىنىڭ بىر خىلى، پەي-تۈكلىرى ئاق، قانىتى چوڭ، قانىتىنىڭ ئۇچى قارا بولىدۇ، ئېگىز ئۇچىدۇ؛ بېشىنىڭ چوققىسى قىزىل، بويىنى ۋە پۇتى ئۇزۇن كېلىدۇ؛ دائىم سۇدا يۈرۈپ بېلىق، راك قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ.

ئاق تۇماق ئاق تېرىدىن تىكىلىپ تاشلانمىغان، چۆرىسىگە گۈل چېكىلگەن تۇماق.

ئاق تۆمۈر <خىم> سىنىك يالىتىلغان تۆمۈرنىڭ ئادەتتىكى ئاتىلىشى.

ئاق تۆمۈر تاش <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى $Fe S_2$؛ يانتۇ يانلىق كرىستال سىستېمىسىغا كىرىدۇ، كرىستالى تاختىسىمان، نەيزىسىمان ياكى تاجىسىمان بولىدۇ؛ مىس رەڭلىك، يېگى ئۈزۈلگەن يۈزى ئاچ يېشىل مېتال پارقىراقلىقىغا ئىگە؛ گۈڭگۈرت كىسلاتاسى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاق تۈلكە <زوئول> تۈلكىنىڭ بىر خىلى، ئادەتتىكى تۈلكىدىن كىچىكرەك، تۈكى ياز پەسلىدە كۈل رەڭ، قىش پەسلىدە ئاق بولىدۇ، شىمالىي قۇتۇپتا ياشايدۇ؛ تېرىسى قىممەت باھالىق، «شىمالىي قۇتۇپ تۈلكىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق تۈنىكە <خىم> سىنىك يالىتىلغان تۈنىكە.

ئاق تېرەك <بوت> تېرەك-سۆگەت ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، ياش ۋاقتىدا پوستى سىلىق، كۆكۈش ئاق رەڭلىك بولىدۇ؛ قېرىغاندا پوستى يېرىلىپ قوپاللىشىدۇ، يوپۇرمىقى توخۇمسىمان ياكى ئۈچ بۇرجەك بولىدۇ، گىرۋىكىدە دولقۇنسىمان چىشلىرى بار، ياغىچى ئاق بولىدۇ.

ئاق تېررورلۇق ئەكسىيەتچى ھاكىمىيەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى ئەكسىلئىنقىلابىي كۈچلەرنىڭ پەيدا قىلغان تېررورلۇقى يەنى كەڭ كۆلەملىك ئېلىپ بارغان قىرغىنچىلىق ۋە قولغا ئېلىشلار.

ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق ھېچ يەردە يوق: «مال بار چاغدا مىڭى دوست، مال يىتكەندە قېنى دوست» دېگەندەك جامالىنىڭ «ئاغىنىلىرى» جامالنىڭ تاپقان-تەرگىنىنى ئەپلەپ-سەپلەپ يەپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق بولۇپ كەتتى.

ئاق چاچ ① **ئاقارغان چاچ**: نەجمىدىنىنىڭ چېچىدىن چۈشكەن ئىككى تال ئاق چاچ. ئالدىدىكى ئەينەك ئۈستىدە كۈمۈشتەك پارقىراپ تۇراتتى. ② **چېچى ئاقارغان، چېچىغا ئاق كىرگەن، ياشانغان، مويسىپىت، قېرى**: مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن ئىسمى ئاتالغان شۇ قىز بىلەن ئۆتكەن ئاشۇ يىللار، ھازىر ئالدىمدا ئولتۇرغان ئاق چاچ بىر كىشىنىڭ ياشلىق دەۋرى، خۇشاللىق، قېيداش، ئەلەملەرگە تولغان دەسلەپكى مۇھەببەت خاتىرىسى ئۆتتۈشكە باشلىدى...

ئاق چاشقان <زوئول> ئاغمىخان ئائىلىسىدىكى ئەڭ كىچىك سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، قۇيرۇقى قىسقا، يازدا دۈمبىسى قوڭۇر، قورسىقى ئاق، قىشتا پۈتۈن بەدىنى ئاق بولىدۇ؛ كىچىك قۇشلار، ئۇششاق جانلىقلار ھەم ھاشاراتلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، تېرىسى

قىممەتلىك؛ ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدا ياشايدۇ.

ئاق چالماق —> **ئاق سانجىماق.**

ئاق چاي سۇتلۇك، سۇتلىگەن چاي، : تۇخۇم سېتىپ ئەللىك كويغا بىر چىشى ئوغلاق سېتىۋالدىم. ئەتىيازدا ئوغلاق تۇغىدى، يازغىچە ئاق چاي ئىچتىم.

ئاق چەك <س ئىق> يېزىلغان سوممىسى ئامانەت قويۇلغان سوممىسىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى تۈپەيلى ئىناۋەتسىز بولغان چەك.

ئاق چوغلۇق <بوت> ئېيىق تاپانلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئېگىزلىكى 50 — 100 سانتىمېتىر كېلىدۇ؛ يىلتىزى توم، دۈگىلەك تۈۋرۈكسىمان، رەڭگى قارامتۇل قوڭۇر، كەسمە يۈزى ئاقۇش هال رەڭ، يىلتىز پوستى قېلىنراق بولىدۇ؛ غولى تىك، يالغۇز ياكى توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ ئادەتتە شاخلىمايدۇ، پارقىراق، تۈكسىز كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى ئاق، قىزىل ياكى هال رەڭلىك بولىدۇ؛ ئۇرۇقى قارامتۇل قوڭۇر، پارقىراق بولىدۇ؛ «سەللىگۈل»، «ئاق شويىگۈل» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق چويۇن <خىم> ئۈزۈلگەن يۈزى ئاق رەڭلىك چويۇن، تەركىبىدىكى كاربون بىلەن كرېمنىي مىقدارى كۆل رەڭ چويۇنغا قارىغاندا ئاز، كۆپ قىسىم كاربون بىلەن تۆمۈر بىرىكىپ، ئاق رەڭلىك تۆمۈر كاربىد هاسىل قىلىدۇ؛ قاتتىقلىقى يۇقىرى، ئاسان ئۇپرىمايدۇ.

ئاق چۈشمەك ① چاچقا ئاق كىرمەك: چاچلىرىڭىزغا ئاق چۈشتى، قاپاقلىرىڭىزنىڭ چۆرىسىنى ئۇششاق سىزىقلار قاپلىدى. ② **كۆزگە ئاق پەيدا بولماق**؛ ئانىسىنىڭ كۆزىگە ئاق چۈشۈپ قاپتۇ.

ئاق چۈمۈلە <زوئول> هاشارات، شەكلى چۈمۈلىگە ئوخشايدۇ، توپلىشىپ ياشايدۇ، ياغاچنى ئۇزۇۋقلۇق قىلىدۇ؛ ئورمانلىق، ئۆي-ئىمارەت، كۆۋرۈك، تۆمۈريول قاتارلىقلارغا بۇزغۇنچىلىقى زور.

ئاق چىت <بوت> يېيىلىپ ئۆسىدىغان، غولى ئاق، بىرئاز تىكەنلىك، مېۋىسى قىزىل، لېكىن پىشقاندا قارىدايدىغان چاتقال تىپىدىكى بىر خىل تاغ ئۆسۈملۈكى.

ئاق چېرىتتال <گېئول> مىنېرال نامى، «چېرىتتال»نىڭ بىر خىلى، خىمىيىلىك تەركىبى $KAI_2[AIS_{13}O_{18}](OH)_2$. ياپراقچىسى رەڭسىز، سۈزۈك، بەزىدە سۇس سارغۇچ بولىدۇ. «چېرىتتال»غا قاراڭ.

ئاق خالات دوختۇرلار خىزمەت ئۈستىدە كىيىدىغان ئاق رەختتىن تىكىلگەن يالاڭ، ئۇزۇن تاشقى كىيىم: گېزىت كۆرۈپ ئولتۇرغان، ئاق خالات كىيگەن چىرايلىق بىر قىز ئىشىك ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇلارنى قىزغىن قارشى ئالدى.

ئاق خام ئاق ماتا، ئاق شىشە: ئۇنىڭ ئىشكىگە «بۇزۇق ئۇنسۇرنىڭ ئۆيى» دەپ يېزىپ قويۇلغان، بۇ خەت ئۇنىڭ ئاق خامدىن قىلىنغان يەڭ بەلگىسىدىمۇ بار ئىدى.

ئاق خەسە بىر خىل تۈز يوللۇق سېپتا توقۇلغان ئاق پاختا رەخت.

ئاق خۇن <تىب> ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسى ئىچىدىكى بالىياتقۇ بىلەن جىنسىي يولىدىن ئاجرىلىپ چىقىدىغان سۇت رەڭلىك ياكى سارغۇچ رەڭلىك يېپىشقاق سۇيۇقلۇق.

ئاق دوپپا ئاق رەختتىن تىكىلگەن، جىيەك قىسمىغا زەي تۇتقان، ئۈستىگە شالاڭ گۈل باسقان، ئاق شاپاق دوپپا.

ئاق دىل —> **ئاق كۆڭۈل:** سورىماڭ دېدىمىۇ، ئېيتماي بولامدۇ، كۆڭلۈمدە بارىنى ئاق دىل كىشىگە. قىسمىتىم قىسقىچە قىلغاندا بايان، سىغمىدى ئۇنىڭمۇ دەردى ئىچىگە.

ئاق زەمچە <خىم> سۇمۇقنىڭ ئادەتتىكى ئاتىلىشى.

ئاق سار قۇرغۇيلار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بولغان يىرتقۇچ قۇش.

ئاق ساراي ئامېرىكا زۇڭتۇڭىنىڭ سارىيى. ۋاشىڭتوندىكى ئاق رەڭلىك بىر بىنا، ئادەتتە ئامېرىكا ھۆكۈمىتىنىڭ نامى سۈپىتىدە قوللىنىلىدۇ.

ئاق سانجىماق چاچ ۋە ساقال تۈكلىرى ئارىسىدا بىرە ـ بىرە ئاقىرىپ چىققان تۈكلەر كۆرۈنمەك: ئۇنىڭ ئانچە ـ مۇنچە ئاق سانجىغان قويۇق بۇرۇتلىرى، دائىم يېقىملىق كۈلۈمسىرەپ تۇرىدىغان قوي كۆزلىرى چىرايىغا مېھرىبانلىق ۋە سالاپەتلىك تۈس بېغىشلىغانىدى.

ئاق سايۋا رەڭگى سۈزۈك، ئىچىدە ئۈچ ـ تۆت دانە ئۇرۇق بولىدىغان ئۈزۈنچاق (سوقا) ئۈزۈم.

ئاق سەندەل ① سەندەل ئائىلىسىگە كىرىدىغان دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى قوش ئۆسىدۇ، ئېللىپىس شەكلىدە بولىدۇ؛ كونۇسسىمان گۈل رېتىدە، گۈل تاجىسى بولمايدۇ، مېۋىسى شارسىمان بولىدۇ؛ ياغىچى قاتتىق ۋە خۇش پۇراق؛ ياغىچىدىن جاھاز ياساشقا ۋە كۆيدۈرۈپ نەرسىلەرنى ئىسلاشقا، دورا ياكى پۇراق ماتېرىياللىرى ئاجرىتىپ چىقىرىشقا بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ ياغىچى.

ئاق سۇ ئاساسەن تاغدىكى قار ـ مۇزلارنىڭ ئېرىشىدىن ھاسىل بولغان دەريا سۈيى.

ئاق سۇغارماق تۆمۈرنى قاتتىق قىزىتىپ سۇغارماق.

ئاق سۈت نومۇسلۇق، پاك ئانىنىڭ ھالال سۈتى، ئانىلىق مېھرى.

ئاق سۈزۈك مونچاق <تارس> تۇغ بېگى كىيىدىغان باش كىيىم.

ئاق سۈندۈك <زوئول> بىر خىل قۇش، بېشىنىڭ ئالدىنقى قىسىملىرى ئاق، ئارقا قىسىملىرى ئاقۇچ كېلىدۇ؛ ئاساسەن ھاشارات ھەم ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ پايدىلىق قۇش، شىنجاڭنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبلىرىغا كەڭ تارقالغان.

ئاق سېرىق ئاقۇچ سېرىق، ئاقىقا مايىل سېرىق: ئاق سېرىق ئادەم.

ئاق سېمونت <بىن> ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ زىننەتلىنىدىغان ئورۇنلىرىغا ئىشلىتىلىدىغان رەڭگى ئاق بىر خىل سېمونت.

ئاق سىركە باشقا نەرسىلەر ئارىلاشتۇرۇلمىغان ساپ سىركە.

ئاق شەبنەم <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ 15 ـ مەۋسۇمى بولۇپ، مىلادى بويىچە 7 ـ، 8 ـ، ياكى 9 ـ سېنتەبىردىن باشلىنىدۇ.

ئاق شەمشاد <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى، دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ؛ غولى ئېگىز، قوۋزىقى كۈل رەڭ، ئۇششاق شاخلىرى قىزىل قوڭۇر، پارقىراپ تۇرىدۇ؛ يوپۇرمىقى يىپسىمان، مېۋىسى ئېللىپىس شەكلىدە، تۇتۇق سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ؛ ياغىچىدىن جاھازلارنى ياساشقا بولىدۇ.

ئاق شورپا ئازراق پىيازدىن باشقا كۆكتات سېلىنمىغان شورپا.

ئاق شېكەر ئاق رەڭدىكى قۇم شېكەر.

ئاق غاز <زوئول> ئۆي قۇشى، غازنىڭ بىر تۈرى، پەي ـ تۈكلىرى ئاق، پېشانىسىدا قىزغۇچ سېرىق ئۆسمە گۆش بار، ئەركىكىنىڭ پېشانىسىدىكى گۆشى چوڭراق بولىدۇ، بويىنى ئۇزۇن، ئاغزى ياپىلاق ھەم كەڭ؛ پۇتىدا بارماق پەردىسى بولۇپ، سۇدا ئۈزەلەيدۇ، ئۆيدە بېقىلىدۇ؛ زىرائەت، كۆكتات، بېلىق ـ راك قاتارلىقلارنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ.

ئاق فوسفور <خىم> فوسفورنىڭ بىر خىل

ئاللوتروپىك شەكىل ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان سۇس سېرىق رەڭلىك كرىستال، سامساق پۇرىقىغا ئىگە، زەھىرى ئىنتايىن كۈچلۈك، يېنىش نۇقتىسى بەك تۆۋەن بولۇپ، ئۆزلۈكىدىن يانىدۇ؛ ھاۋادا ھور تارقىتىدۇ، ئاددىي سەرەڭگە ياساشتا قوللىنىلىدۇ؛ ھەربىي ئىشلاردا تۇتەك بومبىسى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ؛ «سېرىق فوسفور» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق قار <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ 21 ـ مەسۇمى بولۇپ، مىلادى بويىچە 6 ـ، 7 ـ، ياكى 8 ـ دېكابىردىن باشلىنىدۇ.

ئاق قار ـ كۆك مۇز ئۇزۇلمەي ياغقان قار ۋە كەڭ دائىرىدە توڭلىغان مۇز: جەڭچىلەر ئاق قار ـ كۆك مۇز قاپلىغان كەڭ دالادا ھە دەپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە.

ئاق قاشتاش <گېئول> قاشتېشىنىڭ بىر تۈرى، رەڭگى ئاق ھەم سۈزۈك بولىدۇ. بۇ خىلدىكى قاشتېشى ئەلا سورتلۇق ھېسابلىنىدۇ.

ئاق قاش غاز <زوئول> ئۆردەكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش؛ تەن ئۇزۇنلۇقى 70 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، تۇمشۇق تېگى بىلەن ماڭلىيىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا توغرىسىغا كەتكەن ئاق ئالىسى بار، باش، بويۇن بىلەن دۇمبە قىسىملىرىنىڭ تۈكلىرى قارا قوڭۇر، جىيەكلىرى ئېقىش كۈل رەڭ. شىمالىي شىنجاڭنىڭ سازلىق يەرلىرىدە ياشاپ، ئۆسۈملۈك بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ. بەزىدە ھاشارات ۋە سازاڭلارنىمۇ يەيدۇ.

ئاق قاشقا ئات ياكى باشقا ھايۋانلارنىڭ پېشانىسىدىكى ئاق جاي، بەزىدە قاشقىمۇ دېيىلىدۇ: چاڭ تارقىلىپ ئۇنىڭ ئىچىدىن پېشانىسىدا تەڭگىدەك ئاق قاشقىسى بار قارا ئات چىقىپ كەلدى.

ئاق قاشقىر <بوت> ئۈزۈمنىڭ بىر خىلى، كۆك قاشقىرنىڭ ئاق رەڭلىكى.

ئاققا كۆچۈرمەك يېزىلغان خەت ـ چەك، ماقالىلارنىڭ تۈزىتىلگەن ئورىگىناللىقىنى قايتا كۆچۈرۈپ يازماق.

ئاق قان دانىچىسى <بىئول> قان دانىچىلىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇ قىزىل قان دانىچىسىغا قارىغاندا چوڭراق، رەڭسىز، يادرولۇق بولىدۇ؛ يىلىك، لىمپا ۋە تال قاتارلىقلارنىڭ تەركىبىدە بولىدۇ، كېسەل پەيدا قىلىدىغان باكتېرىيىلەرنى يوقىتىش ۋە ئۇلارنىڭ ئاجرىتىپ چىقارغان زەھەرلىرىنى نېيتراللاش قاتارلىق رولالارنى ئوينايدۇ.

ئاق قان كېسەللىكى <تىب> بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا ئاق قان دانىچىلىرى ئادەتتىن تاشقىرى كۆپىيىش، قىزىل قان دانىچىلىرى ئازىيىش، تىلى ئىششىش، باش قېيىش، كۆز قاراڭغۇلىشىش قاتارلىق ئالامەتلەر كۆرۈلىدۇ.

ئاق قان ھۈجەيرىسى <تىب> قان سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى قىزىل قان دانىچىسىدىن سەل چوڭراق كېلىدىغان ۋە ھۈجەيرە يادروسىغا ئىگە ھەمدە شار شەكىللىكى بىر خىل قان ھۈجەيرىسى.

ئاق قوچۇر ← **ئاق قارىغاي.**

ئاق قوغۇشۇن تاش <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى $PbCO_3$؛ قوغۇشۇن رودىلىرىنىڭ بىرى، يانتۇ يانلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كرىستالى ساختا ئالتە يانلىق قوش پىرامىدا شەكىلدە، تاختىسىمان ياكى توقماقسىمان بولىدۇ. قورامىساقلىرى دانلىق ياكى زىچ كاللەك بولىدۇ؛ كۈل رەڭگە مايىل سۇس ئاق رەڭلىك، ئالماس پارقىراقلىقىغا ئىگە؛ قاتتىقلىقى 3 — 3.5، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 6.4 — 6.6، ئۇزۇلۇش

يۈزى سەدەپسىمان بولىدۇ.

ئاق قوناق <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى كۆممىقوناقنىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، بىراق سەل تارراق بولىدۇ؛ كونۇسسىمان گۈل رېتىدە، گۈلى غولىنىڭ ئۇچىدا، دېنى ئاق، سورتى كۆپ؛ دېنىنى يېمەكلىك قىلغاندىن باشقا، يەنە ئۇنىڭدىن ھاراق ئېچىتىشقا ۋە كراخمال ئىشلەشكە بولىدۇ؛ شېخىدىن بورا توقۇشقا، قەغەز ياساشقا بولىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

ئاق قوۋاق دىئال <بوت> ئاقتىكەن.

ئاق قوۋزاقلىق قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىگە كىرىدىغان، دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، قېرىغاندا قوۋزىقى سۈت رەڭگە كىرىدۇ، يوپۇرمىقى يىڭنىسىمان كېلىدۇ؛ ئۇرۇقىنى يېگىلى بولىدۇ.

ئاق قۇ <زوئول> قۇش، تۇرقى غازغا ئوخشاپ كېتىدۇ، بىراق ئۇنىڭدىن چوڭ بولىدۇ، پۈتۈن بەدىنى ئاق رەڭلىك، ئېغىزىنىڭ ئۈستى سېرىق ھەم قارا ئىككى قىسمىغا بۆلۈنىدۇ، پۇتى بىلەن قۇيرۇقى قىسقا، پۇتى قارا، بارماق پەردىسى بار، دېڭىز ساھىلى ياكى كۆل بويىدا ياشايدۇ، ئۇچۇشقا ماھىر؛ ئۆسۈملۈك، ھاشارات قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئاق قۇشقاچ <زوئول> قۇشقاچنىڭ بىر تۈرى، باش ۋە دۈمبىلىرى سۇر رەڭلىك، ئازراق چېپارلىرى بار؛ كۆز ۋە گال ئەتراپلىرى قارامتۇل، قورساق قىسمىلىرى ئاق؛ ئۆسۈملۈك ئۇرۇقلىرى، مېۋە ۋە ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ بالا چىقىرىش ۋە بېقىش مەزگىللىرىدە ئاساسەن ھاشارات بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي رايونلىرىدىكى تۈزلەڭلىكلەرگە كەڭ تارقالغان.

ئاق قۇ يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 20 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى °44. لىرا يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شەرقىدە، سامانيولىنىڭ ئوتتىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. γ، ε، δ، β، α دىن ئىبارەت بەش يۇلتۇز «+» شەكلىنى ھاسىل قىلىپ، خۇددى بويىنىنى سوزۇپ، قاناتلىرىنى كېرىپ، سامانيولى ئۈستىدە ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئاق قۇغا ئوخشايدۇ.

ئاق قىيىن <بوت> قىيىن ئائىلىسىگە كىرىدىغان، يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ؛ قوۋزىقى ئاق، سويۇپ ئېلىنغاندىن كېيىنكى قوۋزىقى قەغەزگە ئوخشايدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىن چىقىدۇ؛ ياغىچى چىڭ بولۇپ، بۇيۇملارنى ياساشقا بولىدۇ.

ئاق قىچا <بوت> ① كرېستگۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، دۈمبىسىدە شالاڭ، يىرىك تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، چوڭقۇر يېرىلىدۇ؛ گۈلى ئومۇم گۈل رېتىدە بولۇپ سېرىق؛ مېۋىسى ئۇزۇن، مۈڭگۈزلۈك بولىدۇ؛ ئۇرۇقى شارسىمان، ئاچچىق، ئۇرۇقىدىن ماي تارتىپ ئېلىنىدۇ، دورىغىمۇ ئىشلىتىلىدۇ؛ ئىشتەيىنى ئېچىش، يەل تارقىتىش، ئىششىقلارنى ياندۇرۇش، ئاغرىق توختىتىش روللىرىغا ئىگە. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى.

ئاق كاۋاش <گېئول> كاۋاشنىڭ ئاق رەڭدىكى بىر خىلى.

ئاق كەندىر <بوت> ① چاققاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ غولى تىك، ئېگىزلىكى ئىككى مېتىردىن ئاشىدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان ياكى يۈرەك

شەكىلدە نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، گۈلى يېشىل تاق جىنسلىق، ئاتىلىق - ئانىلىق بىر تۈپتە بولىدۇ، مېۋىسى توپلىشىپ كىچىك شار شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ، قېنىق قوڭۇر رەڭلىك بولىدۇ، سىرتقى يۈزىدە قىسقا قاتتىق تۈكچىلىرى بار، غولىنىڭ تالالىرى ئاق ھەم پارقىراق بولىدۇ؛ تارتىلىش كۈچى ۋە ئىسسىققا چىداملىقى كۈچلۈك، توقۇمىچىلىق سانائىتىدە مۇھىم خام ئەشيا قىلىنىدۇ.
② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پوستى.

ئاق كۆكچە قوغۇننىڭ بىر خىلى، ئېچى، ئۇرۇقى ئاق، گۆشى چۇرۇك، تاتلىق بولىدۇ.

ئاق كۆكىرەك زەمبۇرۇغى <بوت> بىر خىل زەمبۇرۇغ، زەمبۇرۇغ يىپچىسى كۆپ شاخلانغان، يالغان يىلتىزى يوق، يېمەكلىكلەردە، گەندە، قىغ دۆۋىلىرىدە، تۇپراق ۋە نەم كىيىم - كېچەكلەردە ياشايدۇ. سىلىلوزا ۋە ئاقسىللارنى پارچىلاش رولىغا ئىگە؛ بەزى تۈرلىرى كراخمالنى قەنتلەرگە پارچىلىيالايدۇ؛ ئېچىتىش سانائىتىدە ئۇنىڭدىن پايدىلىنىپ ئىسپىرت قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ، ھاراق - شارابلارنىڭ تەركىبىدە دائىم ئاق كۆكىرەك زەمبۇرۇغى مەۋجۇت بولىدۇ.

ئاق كۆڭۈل كۆڭلى تۈز، نىيىتى توغرا، باشقىلارغا يامانلىق ئىزدىمەيدىغان: ئاق كۆڭۈل ئادەم. * ئۇ ئەڭ ئېغىر كۈنلەردە ئۆزىگە سايىۋەن بولۇپ، ئاتا - ئانا لەززىتى بەرگەن ئاشۇ ئاق كۆڭۈل، ئەمگەكچان كىشىلەرنى زادىلا ئېسىدىن چىقارمايتتى.

ئاق كۆمۈك يىغىشتۇرۇلغان تەك شۇڭلىرىنىڭ چېچىلىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئۈستىگە دەسلەپكى قەدەمدە توپا باستۇرۇش.

ئاق كۋارتس <گېئول> مىنېرال نامى، خىمىيىلىك تەركىبى S_1O_2. ناھايىتى قاتتىق، ئۇ رەڭسىز، سۈزۈك بولۇپ، «بىللۇر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ؛ تەركىبىدە ئارىلاشمىلار بولغاندا، سۆسۈن، قوڭۇر، سارغۇچ، تۇم قارا قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ؛ ئادەتتە سۈت رەڭلىك، يېرىم سۈزۈك ياكى تۇتۇق كرىستال ھالىتىدە ئۇچرايدۇ.

ئاق كېۋەز <بوت> كېۋەزنىڭ بىر تۈرى، يەرلىك سورت، غوزىسى كىچىك، پاختىسى غوزىسىدىن چىقىپ كەتمەيدۇ، بالدۇر پىشىدۇ.

ئاق كىرەلەك ساقال، چاچتىكى تۈكلەر ئاقىرىشقا باشلىماق: سۇلتاننىڭ چاچ - ساقاللىرىغىمۇ ئاق كىردى. * ئۇ دەررۇ ئاق كىرگەن چاچلىرىدىن تۆت - بەش تالنى يۇلۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا قاراپ خېلى ئۇزاقىچە دەردلىك تىنىپ، خىيال سۈرۈپ تۇرۇپ قالدى.

ئاق گرانىت <گېئول> گرانىت جىنسىنىڭ ئۆزگەرگەن بىر خىلى، خىمىيىلىك تەركىبى گرانىت جىنسىغا ئوخشاش، ئالاھىدىلىكى - قېنىق رەڭلىك مىنېراللار ئارىلاشمايدۇ، ئاساسىي مىنېراللىرى كۋارتس، ئىشقارلىق دالاشپاتى، كىسلاتالىق دالاشپاتى ھەم ئاز مىقداردىكى ئاق چىرىنتالدىن ئىبارەت، گرانىتلىق قۇرۇلمىغا ئىگە؛ ئاساسەن قەلەي كان ياتمىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك.

ئاق گۋاردىيە <تارىخ> چارروسىيىنىڭ ئەكسىلئىنقىلابىي قالدۇق ھەربىي كۈچلىرى ۋە باشقا ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇرلاردىن تەشكىللەنگەن ئەكسىلئىنقىلابىي قوراللىق كۈچ.

ئاق لەيلى <بوت> لەيلىگۈلنىڭ بىر تۈرى.

ئاق ماددا <فىزىئول> مېڭە ۋە يۇلۇننىڭ ئاق رەڭلىك تەركىبىي قىسمى. ئۇ ئاساسەن نېرۋا ھۈجەيرىلىرى چىقىرىدىغان نېرۋا تالا-

لىرىدىن تۈزۈلىدۇ.

ئاق موم <خىم> ئاق موم قۇرتى ئاجرىتىپ چىقارغان موم، ئېرىش نۇقتىسى نىسبەتەن يۇقىرى، رەڭگى ئاق. ئېلىمىزنىڭ ئالاھىدە مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىرى، شام ھەم كومۇلاچ دورىنىڭ سىرتقى قېپى ياسىلىدۇ، شۇنداقلا لازا قەغىزىگە سۈرتۈلىدۇ، قاچىلارنىڭ ئاغزىنى ھىم ئېتىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

ئاق موم دەرىخى <بوت> ئەرمىدۇن ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان غوللۇق دەرەخ، پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى ئاق ئېچىلىدۇ. ئۇ ئاق موم قۇرتىنىڭ ئوزۇقلۇقى قىلىنىدۇ، ياغىچى قاتتىق، جاھازلارنى ياساشقا بولىدۇ.

ئاق موم قۇرتى <بىئول> ھاشارات، توپلىشىپ ئاق موم دەرىخى ياكى بۇرجۇن دەرىخىگە قونۇۋالىدۇ؛ ئەركىكى ئاق موم ئاجرىتىپ چىقىرىدۇ.

ئاق مىس <خىم> مىس بىلەن نىكېلنىڭ قېتىشمىسى، رەڭگى كۈمۈشتەك ئاق، ئۇنىڭدىن كۈندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك قاچا-قۇچىلار ياسىلىدۇ.

ئاقنى ئاقچە، كۆكنى كۆكچە راستنى راستچە، يالغاننى يالغانچە، ھەق بىلەن ناھەقنى، ياخشى بىلەن ياماننى ئايرىلاشتۇرماي: ئاقنى ئاقچە، كۆكنى كۆكچە بىر تەرەپ قىلماق.

ئاقنى قارا قىلماق يالغان پاكىت بىلەن توغرا ئىشنى خاتاغا چىقارماق، راستنى يالغان، ھەقنى ناھەق قىلماق: بۇ قۇرۇلۇشقا قارشى چىققان، قوشۇلمىغان يولداشلارنى دۈشمەن ھېسابلاپ، ئاقنى قارا قىلىپ كۆرسىتىپ پارتكومنى ئالدىدىك.

ئاق نىيەت ← **ئاق كۆڭۈل.**

ئاق ھۆججەت بىر كىشىنىڭ باشقا ئورۇن ۋە شەخسلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىدە شۇ شەخس تەرىپىدىن يېزىلغان ۋە شۇ شەخسنىڭ ئىمزاسى قويۇلغان تىلخەت.

ئاق ئوغۇت جان ت. يېزا ئىگىلىكى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان خىمىيۋى ئوغۇتنىڭ يەنە بىر ئاتىلىشى: — گېپىمنى بۆلمەي تۇر، مەن ئاشخانىدا بىر شوپۇر بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. تۆت تونىنا ئاق ئوغۇت بار ئىكەن، خالىتىسنى قىرىق كويىدىن سۆزلەشتىم. ھەي، نېماندىداق تازدەك گەدىنىڭنى قاشلايسەن، ھاڭۋاقتىلىق قىلماي گېپىمگە قۇلاق سال، تۆت تونىنا ئوغۇت 80 خالتا دېگەن گەپ.

ئاق ئوينىغۇچ چىلگە قوغۇنىنىڭ بىر خىلى.

ئاق ئۇن بۇغدايدىن تارتىلغان ئۇن.

ئاق ئۆپكە ئۆزىنى تۇتالمايدىغان، ئويلىماي سۆزلەيدىغان، ئالدىراپ-تېنەپ، قارىسىغىلا ئىش قىلىدىغان: شەھەرلىكلەرمۇ سەھرالىقلارنىڭ بىرچاغلاردىكىدەك ئۇنچە نامرات، ئۇنچە ئاق ئۆپكە ئەمەسلىكىنى بىلىپ قېلىشسۇن!؟

ئاق ئۆرۈك رەڭگى ئاق سېرىق، پىشقاندا تېخىمۇ سۈزۈلىدىغان، تەمى بەك تاتلىق بىر خىل ئۆرۈك: ناخشىڭىزنى ئاڭلاۋېتىپ خىيالىمدا پەنجىم، تۇرپانىيۈزى، جېلىلىيۈزىنىڭ ئاق ئۆرۈكلۈك باغلىرى، ئۇنى ساز بۇلبۇل، كاككۇكلىرى، مېھماندوست ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئارىسىغا كىرىپ قالغاندەك بولىمەن.

ئاق ئۆي كۆچمەن چارۋىچىلارنىڭ دالا-يايلاقلاردا تۇرىدىغان ئۆيى، ئادەتتە ئاق ئۆيلەر چېدىر شەكلىدە قۇرۇلۇپ، ئۈستىگە ئاق كىگىز ياكى قارا كىگىز يېپىلىدۇ، بەزىدە «قارا ئۆي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ: مۇختار مەرگەن نۇرۇللانى يېشىل جىلغىدا ئولتۇرۇشلۇق بىر قىرغىزنىڭ ئاق ئۆيىگە باشلاپ ماڭدى. * گۈلپەرى ئاپئاق ئىككى چېلەكنى ئېلىپ ئاق ئۆيدىن ئالدىراپ چىقتى ۋە بۇلاق بېشىغا كەلدى.

ئاق ۋولفرام <گېئول> رودا، سىرتقى شەكلى دانىچە ھالەتتىكى تاش پارچىسى

شەكلىدە، رەڭگى سارغۇچراق، ئاق مايلىق ھەم پارقىراق، قىزىتقاندىن كېيىن ياكى ئۇلترا بىنەپشە نۇر ئۆتكۈزگەندىن كېيىن، سەل بىنەپشە رەڭگە كىرىدۇ. ۋولفرام تاۋلاشنىڭ ئاساسلىق خام ئەشياسى.

ئاق ئېيىق <زوئول> ئېيىق ئائىلىسىگە كىرىدىغان سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تۈكى سارغۇچ ئاق، بۇرنى بىلەن پەنجىسى قارا بولىدۇ؛ شىمالىي سوغۇق بەلباغدا ياشايدۇ، سۇ ئۈزۈشكە ماھىر، «شىمالىي قۇتۇپ ئېيىقى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق يالپۇز <بوت> يالپۇزنىڭ بىر تۈرى، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تۆت قىرلىق بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى قوش ئۆسىدۇ، گۈلى سۈس سۆسۈن رەڭ، غولى بىلەن يوپۇرمىقىدا يېقىملىق پۇراق بار، دورىغا ئىشلىتىلىدۇ، ئۇنىڭدىن ئايرىۋېلىنغان پۇراقلىق بىرىكمە كەمپۈت، ئىچىملىك قاتارلىقلارغا ئارىلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاق يامغۇر يامغۇرنى شەكىللەندۈرگۈچى سۇ تامچىلىرى ناھايىتى ئۇششاق بولغان، تۆۋەنگە چۈشكەندە ھاۋا ئېقىمىغا ئەگىشىپ لەيلەپ، يامغۇر ئاقمىسىنى ھاسىل قىلالمايدىغان يامغۇر. ئادەتتە «سىم-سىم يامغۇر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاق يانتاق <بوت> يانتاقنىڭ بىر تۈرى، يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال؛ شېخى تىكەنلىك، يوپۇرمىقى سوزۇق يۇمىلاق؛ چۆلدە ئۆسىدۇ.

ئاق يەردە تۈگمەن تالاشماق يوق نەرسە، يوق ئىشنى تالاشماق، بىكارغا ئاۋارە بولماق:
ــ ھەي ئۈكىلىرىم، ئاق يەردە تۈگمە تالاشقۇچە، خامىنىڭلارنى سورۇۋەرسەڭلار بولمامدۇ؟ ــ دېدى توختىكام.

ئاق يەردە قالماق مەنپەئەتدار بولماي قالماق، ھەممىدىن مەھرۇم بولماق:
ئەگەر شۇجىلارنىڭ شەخسىي يېرى، باغچى بولسا بېرىشسۇن، بولمىسا...دەپ پىكىر بېرىۋاتىدۇ. دېمىسىمۇ ئۆز ئەزالىرىمىز ئاق يەردە قېلىۋاتقاندا...

ئاق يەلكە بۈركۈت <زوئول> سار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بىر خىل قۇش، پۈتۈن تېنى قارامتۇل رەڭلىك، يەلكىسىدە ئازراق ئېقىش پەيلىرى بار. ئاق يەلكە بۈركۈت ئاساسەن شىنجاڭنىڭ شىمالى ۋە غەربىدىكى ئورمان ۋە يايلاقلاردا ياشايدۇ، ئاساسەن چاشقان، توشقان قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئاق يېشىل ئاقىقا مايىل يېشىل، سۇس يېشىل.

ئاق يېغىن پۈتۈن ئاسماننى بۇلۇت قاپلىغان، ئۇزاققىچە توختىماي ياققان سىم-سىم يامغۇر:
چۈشتە يېغىشقا باشلىغان يامغۇر كەچكە يېقىن ئاق يېغىنغا ئايلاندى.

ئاق يىلان قۇرۇقلۇقتا ياشىغۇچى ئاق رەڭلىك، زەھەرسىز يىلان.

ئېقى قەغەز، قارىسى سىياھ ھېچ نەرسىگە ھېساب ئەمەس، قىلچە ئەھمىيىتى يوق:
ئىش ئاقمىدى، توختام ئېقى قەغەز، قارىسى سىياھ ھالىتىدە قالدى.

ئېقى كېلىشمەسلىك مىجەز-خۇلقى كېلىشمەسلىك، بىر-بىرى بىلەن چىقىشالماسلىق، بىر-بىرىنى ياقتۇرماسلىق: ئۇ ئىككىسىنىڭ ئېقى كېلىشمەيدۇ.

ئاقار «ئاقماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى:
ئاقار دەريا. ئاقار سۇ. * سىغماس كىرسىز قەلبىمگە، قاينام مېھرىم خەلقىمگە، دەرياسىدا مېھرىمنىڭ ئاقارىم بار چىرايلىق.

ئاقار جىسىم <فىز> سۇيۇقلۇقنىڭ ۋە گازنىڭ تۇراقلىق ھالىتى بولمايدۇ، ئاسان ئاقىدۇ، شۇڭا ئۇلار بىر تۇتاش «ئاقار جىسىملار» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاقار جىسىملار مېخانىكىسى <فىز> ئاقار جىسىملارنىڭ ھەرىكەت قىلغان ۋە تەڭپۇڭ بولغان چاغدىكى ھالىتى ۋە قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ ئاساسەن ئاقار جىسىملارنىڭ تېزلىكى، بېسىمى، زىچلىقى قاتارلىقلارنىڭ ئۆزگىرىش قانۇنىيەتلىرىنى، شۇنداقلا ئاقار جىسىملارنىڭ چاپلىشىشچانلىقى، ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈشچانلىقى ۋە باشقا تېرمودىنامىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاقار يۇلتۇز <ئاستر> يۇلتۇز ئارا بوشلۇقتا ئورغۇنلىغان ئۇشىشاق جىسىملار ۋە چاڭ-توزانلار بولىدۇ، ئۇلار يەر شارى ھاۋا بوشلۇقى قەۋىتىگە ئۇچۇپ كىرگەندىن كېيىن، ھاۋا بىلەن سۈركىلىپ، ئىسسىقلىق ۋە يورۇقلۇق چىقىرىدۇ. مۇشۇ خىل قىسقا ۋاقىتلىق يورۇق چىقىرىدىغان جىسىملار «ئاقار يۇلتۇزلار» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاقارتقۇچ سۈپ. ئاقارتىدىغان، ئاقارتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئاقارتقۇچ پاراشوك <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $CaOCL_2$، ئاق رەڭلىك پاراشوك، خلور پۇرىقىغا ئىگە، سۇ بىلەن ئۇچراشقاندا پارچىلىنىپ، خلور ئاجرىلىپ چىقىدۇ، كۈچلۈك دېزىنفېكسىيىلىگۈچى ۋە ئاقارتقۇچى ھېسابلىنىدۇ.

ئاقارتقۇچ سېغىز توپا <گېئول> مورىلونتاش گۇرۇپپىسىدىكى مىنېراللاردىن تەشكىل تاپقان سېغىز، ئاساسەن ئەيىنەكلىك يانار تاغ جىنسلىرى بۆلۈنگەندىن كېيىنكى مەھسۇلات، ئۆزى بوش ھالەتتە بولۇپ، سىلىق، ئاچ كۆل رەڭ، ئاچ جىگەر رەڭ، ئاچ يېشىل كۆل رەڭدىن قارا رەڭگىچە بولىدۇ، نەم ۋاقىتتا مايلىق پارقىراقلىققا ئىگە رەڭلىك ماددىلارنى، ئورگانىك ماددىلارنى ۋە مەلۇم مىنېراللىق ماددىلارنى سۈمۈرۈش رولى بار.

ئاقارتقۇزماق «ئاقارماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھېيت مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆيلىرىمىزنى ئاقارتقۇزۇۋالدۇق.

ئاقارتقۇزۇلماق «ئاقارتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن خىزمەت بىناسى ئومۇميۈزلۈك ئاقارتقۇزۇلدى.

ئاقارتماق ① «ئاقارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆينى ئاقارتماق. * قار چېچەكلىرى بىردەمدىلا ئابدۇللانىڭ ئۇلاقچىسىنىڭ ئۈستىنى، پاختىلىق چاپىنىنىڭ مۈرە-ياقىلىرىنى ئاقارتتى، قاش-كىرپىكلىرىنى نەملىدى. * بەزىلىرى كۆيۈپ-پىشىپ ئۆتىدۇ، ئۆزىنىڭلا كۆمىچىگە چوغ تارتىپ، بەزىلىرى خەلق ئۈچۈن ياشايدۇ، شولا چېچىپ قارا تۈننى ئاقارتىپ. ② يەر ئۈستىدىكى ئوت، زىرائەتلەرنى چېپىپ، يىغىپ، بىكارلىماق، بوشاتماق، پاكىزلىماق:
— بولدى، بولدى، توختاپ قال! ھېچ پايداڭ يوق بىز ئۈچۈن. جىمى يەرنى ئاقارتىپ، قىلدىڭ بېزەپ-بەك يوچۇن. ③ <خىم> رەڭلىك تالالار، توقۇلمىلارنى ئاق رەڭگە ئۆزگەرتمەك. بۇنىڭدا كۆپىنچە ھىدروپىروكسىدى، ئاقارتقۇچى پاراشوك ياكى گۈڭگۈرت (IV) ئوكسىدى ئاقارتقۇچى قىلىنىدۇ.

ئاقارتىش ① «ئاقارتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى: بىز ئۆيلەرنى ئاقارتىش ئىشىنى ھېلىراقتا تۈگەتتۇق. ② كۆچمە. بىلىم-مەرىپەت بېرىش؛ ئېڭىنى، سەۋىيىسىنى ئاشۇرۇش: ئۈچ ۋىلايەتتىكى ھەربىر مەدەنىي ئاقارتىش جەمئىيەتلىرىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن شۇ تەشكىلاتلارنىڭ بىرلىكى ئاساسىدا 1948-يىلى 1-ئاۋغۇست شىنجاڭدا تىنچلىق ۋە خەلقچىللىقنى ھىمايە قىلىش ئىتتىپاقى مەۋجۇت بولدى. * ئۇ دەسلەپىدە خەلقنى ئاقارتىش كەسپىگە ئېرىشكەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ قىزغىن ئىشقا كىرىشكەنىدى.

ئاقارتشماق «ئاقارتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئۆيلىرىنى بەس ـ بەس بىلەن ئاقارتىشتى.

ئاقارتىلماق «ئاقارتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سېرىق يوپۇرماقلار ھەممىلا يەرنى قاپلىغان، قامغاق تومۇلۇپ قالغان كۆۋرۈك يېنىدا مەن ئاتتىن سېرىلىپ چۈشتۇم ـ دە، ئالدىمىدىكى ئاقارتىلغان رايون مەكتىپىگە قارىدىم.

ئاقارماق پ ① ئاق تۈسكە كىرمەك، ئاق تۈس ئالماق: ئۇزاققا سوزۇلغان سوراق قىلىش، قىيناش ۋە ئېغىر جىسمانىي ئەمگەككە سېلىشلاردىن ئۇنىڭ چالا ئاقارغان چاچلىرى پۈتۈنلەي ئاقاردى... ② قانسىزلىنىپ ياكى قېنى قېچىپ قىزىللىقىنى يوقاتماق: ئۇ قاتتىق ئاچچىقلانغانلىقتىن بىردىنلا چىرايلىرى ئاقىرىپ يۈزى تاتاردى. ③ ئۆڭمەك، رەڭگىنى ئۆزگەرتمەك: تۇرسۇننىڭ ئۇچىسىغا كىيگەن كۆك چاپان ئاپتاپتا ئاقىرىپ كەتكەنىدى. ④ يورۇماق، يورۇق چۈشمەك، سۈزۈلمەك: ئەتىسى تاڭ ئاقارماقتا ئىدى. شەرقىي تاغ ئۈستىدىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان قۇياش پۈتۈن يايلاقنى ئويغىتىۋاتاتتى. * بىز تۈنۈگۈن چۈشتىن كېيىن سائەت تۆتتە ئۈرۈمچىدىن كورلىغا قاراپ ماشىنا بىلەن يولغا چىقىپ، كېچىچە توختىماي مېڭىپ تاڭ سۈزۈلۈپ، يەر ـ جاھان ئاقىرىشقا باشلىغاندا، ئۆيىمىزگە يېتىپ كەلدۇق. ⑤ كۆچمە. پاكىزلىمەك، تازىلىماق، كىرىنى چىقارماق: تازىلاشتىن زېرىكمىسە، ئاقارمايدىغان نېمە بار؟ كىيىم ـ كېچەك پاكىز يۇيۇلۇپ كىرى تولۇق چىقىرىلسىلا ئاقىرىدۇ.

ئاقاق (توغرىسى: ئارقاق) ← **ئارقاق.**

ئاقئانام ئى [ئاق + ئانام] <تب> بوۋاق بالىلاردا بولىدىغان بىر خىل تېرە كېسەللىكى. ئۇ ئادەتتە يېرىم ياشتىن ئۆتكەن بالىلارنىڭ بەدىنىگە ئۇششاق ئاق قاپارتما بولۇپ چىقىدۇ، تېز ساقىيىدۇ.

ئاقاۋا ئى <سۇ> سۇ ھالقىپ ئۆتىدىغان توسما.

ئاقەي ـ كۆكەي ← **ئاقەي ـ كۆكەي دېمەك.**

ئاقەي ـ كۆكەي دېمەك ھېلى ئۇنى، ھېلى بۇنى دېمەك، ئۇ دەپ، بۇ دەپ، باھانە ـ سەۋەب كۆرسەتمەك: ئۇلار جېنىنىڭ بارىچە ئۆزىنى ئاقلايدۇ، پاكىتلارغا جىددىي مۇئامىلە قىلىشتىن جېنىنىڭ بارىچە ئۆزىنى قاچۇرىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئالدىراپ ـ تېنەپ، «ۋاقتىنى خاتىرىلەش ئۇسۇلى ئەركىنلىكنى بوغۇپ قويىدۇ ـ يەي، قايناق ھېسسىياتنى باسىدۇ يەي، ئۇنىڭدا ئادەمنى ماشىنىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇش خەۋپى بارەي، ئاقەي ـ كۆكەي»، دەپ قارشىلىق كۆرسىتىدۇ.

ئاقباش ئى [ئاق+باش] ① ← **ئاق باش.** ② ئاتلاردا بولىدىغان بىر خىل كېسەل: ئاقباش كېسىلى.

ئاقباش ئوت <بوت> ئېيىق تاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، گۈلى جىگەررەڭ، مېۋىسىدە ئاق تۈكچىلىرى بولۇپ، خۇددى بوۋايلارنىڭ ئاقارغان چېچىغا ئوخشايدۇ.

ئاقپىشما (توغرىسى: ئاقپىشماق) ← **ئاقپىشماق.**

ئاقپىشماق سۈپ. تېنى ئاق، ئاق يۈزلۈك، ئاق چىراي: بىزنى 40 ـ 42 ياشلارغا كىرگەن، قامەتلىك، كەڭ پېشانىلىك، ئاقپىشماق كەلگەن خۇش چىراي بىر كىشى كۈتۈۋالدى.

ئاقپىشمىلاق (توغرىسى: ئاقپىشماق) ← **ئاقپىشماق.**

ئاقتۇرما ئى. دىئال ← **تۇرۇپ.**

ئاقتۇرماق «ئاقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەھرۇزنى سۇ باشقا بىر تەرەپكە ئاقتۇرۇپ كەتكەنىكەن. * ـــ دەۋالىرىنى ئاقتۇرىدىغان دېسىلە قازىغا بىرەر نەرسە بەرمىسىلە، ئۇنى رازى قىلىپ، كۆڭلىنى ئالمىسىلا بولمايدۇ، ـــ دەپتۇ قوشنىسى.

ئاقتۇرۇشماق «ئاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: شۇنداق قىلىپ ئۇنى تىرىك پېتى ساندۇققا ياتقۇزۇپ، دەرياغا ئاقتۇرۇشۇپتۇ.

ئاقتۇرۇلماق «ئاقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاقتىكەن ئى [ئاق+تىكەن] <بوت> چاتقال تىپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك، رەڭگى ئاق، تىكىنى ئۇزۇن، تال-تال ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق بولۇپ، قارىقاتنىڭكىدەك يۇملاق قارا مېۋىسى بولىدۇ.

ئاقچا ← **پۇل** بۇلارنىڭ يول ئوزۇقلىرى تۈگەپ، ئاقچىلىرى ئاز قالغانىكەن، ئەمما ئىسكەندەر بۇ توغرىدا ھۇرلىقاغا ھېچنېمە دېمەپتۇ ۋە ئۆزىدىن-ئۆزىگە خىجالەت بولۇپ، خىيال بىلەن ئېڭىكىنى تۇتقىنىچە ئولتۇرۇپ قېلىپتۇ. * لاشمانلىققا ماڭغاندا، يەركەنتلەرگە قار ياغقان، قېيۇم بەگ ھاجى بولۇپ، بىزنى ئاقچىغا ساتقان.

ئاقچەشكە ئى [ئاق+چەشكە] دىئال. <بوت> توم زەنجىۋىلنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.

ئاقچىچەك ئى [ئاق+چېچەك] <بوت> زەرەڭ دەرىخىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادا ئۇچرايدىغان گۈلى ئاق بىر خىل تۈرى.

ئاقچى ئى. قوغۇننىڭ بىر تۈرى.

ئاقچى-كۆكچى ئۇنداق ئىشنىمۇ قىلغۇچى، مۇنداق ئىشنىمۇ قىلغۇچى، ياخشى-يامان ھەممىنى قىلغۇچى، ئۇنداقچى-مۇنداقچى: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دا ئاقچى-كۆكچى دەپ ئەيىب قويىلغان ئادەملەر ئاز قالغانىدى.

ئاقسانقۇزماق «ئاقسىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاقساتماق «ئاقسىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: * ھېلىقى نىياز دېگەن ھارامزادە بازارغا ياغ ئارتىپ بارغان ئەمەسمۇ، شەھەردىن چىققۇچە ئۇيىنى ئۇرۇپ قوغلاۋېرىپ ئاقسىتىپ قويۇپتۇ. * ياغاچچىلارنىڭ ئۇھ دېگۈچىلىك ۋاقتى يوق، ئۇلارنىڭ ئىشنى ئاقسىتىشقا بولمايدۇ.

ئاقساشماق «ئاقسىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاقساق سۈپ. ئاقساپ ماڭىدىغان، بىر پۇتى قىسقا ياكى توكۇر: غەزىپى قايناپ كەتكەن دوغا ئاقساق پۇتى بىلەن ناسىرنى بىر تەپكەندى، ئۇنىڭ مۈرىسىگە تەگدى. * ئاقساق ئادەم سۇ توشۇشنى ئۆگەنگەندەك، بۇلارمۇ ئاستا-ئاستا ئۆگىنەمدۇ. ئەتە تەكشۈرۈش مەجلىسى ئاچايلى، سىز كۆپرەك يول كۆرسىتىڭ!

ئاقساقال ئى [ئاق+ساقال] ① ياشانغان، مويسىپىت مۆتىۋەر كىشى: بۇ تۇرغۇن ئاقساقال زاۋۇتىمىزنىڭ پېشقەدەم ئىشچىسى، ئۇزاق يىللاردىن بېرى تىرىشىپ ئىشلەپ، كۆپ ئەمگەك سىڭدۈرگەنلىكى ئۈچۈن داۋاملىق ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ كەلدى. ② ئى. بىر ياكى بىرنەچچە مەھەللە، يېزا-قىشلاققا باشلىق بولغان مەھەللىۋى ئەمەلدار: بۇ يەرگە يىغىلىشقان مەھەللىنىڭ ئاقساقاللىرى يېڭى دەرۋازىغا قاراپ، نودەرنىڭ غەيرەتىگە ئاپىرىن ئوقۇشتى: «بارىكاللا! مانا بۇ دەرۋازا كېلىشىپتۇ.» ③ كۆچمە. سۈپ. ئاتىكاچى، ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا ئارىلىشىۋالىدىغان: بەك ئاقساقال بالىكەن بۇ، دادىسىدەك ئادەملەرنىڭ ئاغزىدىن گەپنى تارتىۋېلىپ تۇرغىنىنى قارا.

ئاقساقاللىق «ئاقساقال» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئارىمىزدا مىسىردىن براۋ كېلىپ، باغدات سودىگەرلىرىنىڭ ئاقساقاللىقىغا، كېيىن رەئىسلىككە كۆتۈرۈلگەنىدى. * — ھەي بەگباش، ئاقساقاللىقىڭنى قارا، ساڭا ئۇنداق گەپنى سوراشنى كىم قويۇپتۇ.

ئاقساقاللىق قىلماق ئاتىكاچىلىق قىلماق، ئۆزىگە مۇناسىۋەتسىز ئىشلارغا، باشقىلارنىڭ گەپ-سۆزلىرىگە ئارىلىشىۋالماق.

ئاقساق-چولاق ئاقساق ۋە چولاق. پۇت-قولى مېيىپ: ئۇلار ئىچىدە بەزى ئاقساق-چولاق ۋە قارىغۇلار بار.

ئاقساقلىق «ئاقساق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئاقساقلىق تېز ھەرىكەت قىلىشىمغا توسالغۇ بولاتتى، ئېغىر يۈكلەرنىمۇ كۆتۈرەلمەيتتىم.

ئاقساقلماق پ. ئاقساپ ماڭماق، ئاقساپ

يۇرمەك: ئۇنىڭ سۇنغان پۇتى ساقايغان بولسىمۇ ئاقساقلاپ ماڭىدىغان بولۇپ قالدى.

ئاقسۆگەك ئى [ئاق+سۆگەك] ئېكسپىلاتاتورلۇق جەمئىيەتتىكى ئىمتىيازلىق تەبىقىغە مەنسۇپ كىشى؛ ئېسىلزادە: گەرچە ئۇنىڭغا قىزىقىشى ناھايىتى كۈچلۈك بولسىمۇ، كۆڭلىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ھەقىقىي يېزا ئاقسۆگەكلىرىنىڭ قەدىمكى قەسىرلىرىدىكى بەختلىك ھاياتىنى ئۇنتۇمايتتى. * ئۇلارنىڭ بۇرۇن ئاساسەن فېئودال ئاقسۆگەكلەرگە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى مەملىكەتلىك خاراكتېر ئېلىشقا باشلىدى.

ئاقسۆگەكلىك «ئاقسۆگەك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ۋلادىسلاۋ ئېسىل ئاقسۆگەكلىك تەسىرىنى قالدۇرۇش ئارزۇسى ۋە ھاياجانلىنىشى بىلەن قىزىرىپ كەتكەنىدى.

ئاقسىتىلماق «ئاقساتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بولىدىغان ئىشنىڭ ۋاقتىدا بولغىنى ياخشى، ئۇنداق بولمىسا كېيىنكى ئىشلار ئاقسىتىلىدۇ.

ئاقسىرىماق پ ① ئاق نان، ئاق ئاش تاماقنى يېيىشنى سېغىنماق: ئۆيگە ئەل ـ ئاغىنىلەر ياكى مېھمان ـ يۆچۈن كېلىپ قالسا، ئاق نان بولمىسا سەت تۇرىدىكەن، باللارمۇ ئاقسىراپ كېتىدىكەن. ② سۈت قېتىقنى سېغىنىپ قالماق: بۇ يىل كالىمىز قىسىر قېلىپ خېلى ئاقسىرىدۇق.

ئاقسىل I ئى <بىئول> كۆپ خىل ئامىنو كىسلاتادىن تەركىب تاپقان، يۇقىرى مولېكۇلىلىق تەبىئىي ئورگانىك بىرىكمە. ئۇ تەركىبىدىكى ئامىنو كىسلاتانىڭ سانى، خاراكتېرى، بىرىكىش شەكلىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ نۇرغۇن خىلغا بۆلۈنىدۇ، ئاقسىل جانلىقلار تېنىدىكى ھاياتلىق ماددىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم قىسمى بولۇپ، ھاياتلىقنىڭ ئاساسىدۇر.

ئاقسىل سىيىش سۈيدۈك تەركىبىدە كۆپ مىقداردا ئاقسىل پەيدا بولۇش ھادىسىسى. كۆپرەك بۆرەك كېسەللىكلىرى سەۋەبىدىن بولىدۇ.

ئاقسىل II ئى <زوئول> ئاچا تۇياقلىقلار ئەترىتىدىكى ھايۋانلاردا بولىدىغان ئۆتكۈر يۇقۇملۇق كېسەل، ئاساسلىق كېسەللىك ئالامىتى: تېمپېراتۇرىسى ئۆرلەيدۇ، ئېغىز بوشلۇقى شىللىق پەردىسى ۋە تۇيىقىدا سۇلۇق قاپارتما پەيدا بولىدۇ ھەمدە زېدە بولىدۇ، ئاغزىدىن ئاق كۆپۈك چىقىدۇ، ماڭغاندا ئاقسايدۇ؛ يۇقۇملىنىشى ناھايىتى تېز بولۇپ، بەزىدە ئادەملەرگىمۇ يۇقىدۇ.

ئاقسىماق پ ① بىر پۇتىنىڭ مېيىپلىكى ياكى ئاغرىغانلىقى سەۋەبلىك ئاقساپ، دىڭگۇسلاپ ماڭماق: ئۇنىڭ سۇنغان پۇتى ساقىيىپ كەتمىگەن ۋە بىرئاز ئاقساپ ماڭىدىغان بولسىمۇ، قەتئىي تەلەپ قىلىپ، تەشمىدە ئىشلىدى. ② ئارقىدا قالماق، كېيىنگە سۈرۈلمەك، دەخلى يەتمەك: ئەر ئەمگەك كۈچلىرىدىن بىر قىسمى يېزىدىن شەھەرگە كىرىۋالغانلىقتىن، ئۆستەڭ قۇرۇلۇشى خېلى ئاقسىدى.

ئاقشۇل ← **ئېقىش:** «ئاپاش، ئاپاش». دەپ ئۇنىڭغا يېقىن كېلىپ ئۇنىڭ تىزىنى تۇتقانىدى. ئاقشۇل يوپكىغا قىزىمنىڭ قولىدىكى كىر سەللا چىقىپ قاپتۇ.

ئاقشىمار ← **نامازشامگۈل.**

ئاققاپىتال سۈپ [ئاق+قاپىتال] گەپ كار قىلمايدىغان، گەپ ئۆتمەيدىغان، قاشاڭ، تەييارتاپ: ئۇ بىر ئاققاپىتال ئادەم.

ئاق - قارا ھەق ـ ناھەق، توغرا ـ خاتا، ياخشى ـ يامان.

ئاق - قارىنى ئاجراتماق ← **ئاق - قارىنى پەرق ئەتمەك.**

ئاق - قارىنى ئايرىلاشتۇرۇۋەتمەك ھەق بىلەن ناھەقنى، توغرا بىلەن خاتانى، ياخشى بىلەن يامانىنى ئايرىغىلى بولمايدىغان قىلىۋەتمەك: ئاق ـ قارىنى ئايرىلاشتۇرۇۋېتىشتە تېخىمۇ ھەددىدىن ئاشقىنى دانىشمەن بالا يازغان «ئۇن

سەككىز مىلك ئالەم توغرىسىدىكى رىۋايەت».

ئاق - قارنى بىلىپ قالماق ھەر نەرسىنىڭ ياخشى-يامىنىنى، توغرا-خاتاسىنى سېزەلەيدىغان، پايدا-زىيانىنى بىلەلەيدىغان بولماق: ئۇ ئاق - قارنى بىلىپ قالغان بالا، ئەمدى ئۇ بار يەردە گەپنى سەل پەملەپرەك قىلمىسا بولمايدۇ.

ئاق - قارنى پەرق ئەتمەك ياخشى بىلەن يامانىنى، پايدا بىلەن زىيانىنى، دوست بىلەن دۈشمەننى پەرق ئەتمەك، چۈشەنمەك: مەنمۇ شۇ ئادەم ئاق - قارىنى پەرق قىلالارمىكىن دەپ ئويلىۋىدىم، ئۇ ئادەممۇ تۇرسۇننىڭ تىككەن چاپىنىغا دەزمال بېسىپ بېرىدىغاندەك قىلىدۇغۇ!

ئاق - قارنى تونۇماق ⟵ **ئاق - قارنى پەرق ئەتمەك.**

ئاق - قارنى ئىلغىماسلىق ھەق-ناھەقنى، توغرا-خاتانى، ياخشى-يامانىنى ئايرىلاشتۇرۇۋېتىش، ئايرىماسلىق، پەرقلەندۈرمەسلىك.

ئاققۇلاق ئى [ئاق+قۇلاق] <بوت> بىر خىل زەمبۇرۇغ، قۇرۇپ ئۆلگەن ياكى يىقىلىپ قۇرۇپ ئۆلگەن پۇرۇپكا دەرەخنى قاتارلىق دەرەخلەردە ياشايدۇ؛ ئاق رەڭلىك ھەمدە يۇمشاق سۇزۇك بولۇپ، تەركىبىدە يېلىم ماددىسى كۆپ بولىدۇ؛ ئادەم ئىستېمال قىلسا، بەدەن قۇۋۋەتلىنىدۇ.

ئاققۇيرۇق ئى [ئاق+قۇيرۇق] <زوئول> ⟵ **قاڭشارلىق بۆكەن.**

ئاق - كۆك ⟵ **ئاق - كۆك دېمەك.**

ئاق - كۆك دېمەك ئۈنى-بۈنى دېمەك، ھەر خىل گەپ قىلماق: ئاق - كۆك دەپ ۋاقتنى ئۆتكۈزمەك.

ئاقكېسەل ئى [ئاق+كېسەل] <تىب> تېرە كېسەللىكى، كۆپىرەك تېرىدە قارا پىگمېنت شەكىللىنەلمەسلىك سەۋەبىدىن پەيدا بولىدۇ، كېسەللىك ئالامىتى-تېرىدە پارچە-پارچە ئاق داغلار پەيدا بولىدۇ، ئاغرىمايدۇ

ھەم قىچىشمايدۇ. «پېسە»، «بەرەس» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاقلاتقۇزماق «ئاقلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاقلاتقۇزۇلماق «ئاقلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاقلاتماق «ئاقلىماق» پېئىلى «①②③④»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆيلەرنى پاكىز ئاقلىتىپ تازىلىدى، تاللىقلارغا سۇ قويدى، ماگىزىندىن چىرايلىق تاۋار يوتقان تېشى سېتىۋېلىپ ئوغلى ئۈچۈن يۇمشاق يوتقان تەييارلىدى.

ئاقلاشماق «ئاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ماڭ، — دېدى ئۇ قۇددۇسنىڭ پېشىنى چىڭ تۇتۇپ، — شەرىئەتنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئاقلىشايلى.

ئاقلانماق «ئاقلىماق» پېئىلى «①②③»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئۆينىڭ دېرىزىسىدىن بىرنەچچە مېتر نېرىراقتا باشقا بىراۋنىڭ ئاقلانغان خىش تېمى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. * بىرقانچە مەزگىلدىن كېيىن، ھەققەت ئۆز ئورنىنى تاپتى: ئەنۋەر ۋە ئۇنىڭ دادىسى ئاقلاندى. ھەقىقىي جىنايەتچىلەر سوتقا تارتىلىپ، تېگىشلىك ئەدىبىنى يېدى.

ئاقلىتىلماق «ئاقلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈرۈچ ئاقلىتىلدى.

ئاقلىغۇچ ئى ① يۇلغۇن ياكى باشقا ياغاچتىن ياسالغان قىسقۇچ. بۇ سايمان بورا توقۇش ئۈچۈن يېرىپ تەييارلانغان قومۇشنى سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ② قوناق ئاقلاشتا ئىشلىتىلىدىغان ئۇچاسۇق كىچىك ياغاچ.

ئاقلىغۇچى ئى ① مەلۇم نەرسىنى ئاقلاش، ئاقارتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: ئۆي ئاقلىغۇچى. شال ئاقلىغۇچى. ② <قا> سوتتا بىر كىشى ياكى تەرەپنى ھىمايە قىلغۇچى، شۇلار ئۈچۈن سۆزلىگۈچى، ئادۋوكات: جاۋابكارنىڭ يېقىن تۇغقانلىرى، ۋەسىلىرى ئۇنى

ئاقلىسا بولىدۇ. خەلق سوت مەھكىمىلىرى زۆرۈر تاپسا، جاۋابكارغا ئاقلىغۇچى بەلگىلەپ بەرسە بولىدۇ.

ئاقلىق ئى ① «ئاق» سۆزى «①②③④»نىڭ ئىسىم شەكلى: كۆڭلەكنىڭ ئاقلىقى. يۈزنىڭ ئاقلىقى. * ئاچار قەتئىي ھەقىقەت سىرىنى. ئاقلىقىڭنى كۆرەر جاھان شادلىنىپ. ② سۈپ. كۆچمە. سۈتلۈك، سۈتى كۆپ: ئاقلىق ئىنەك. * ئاقلىق ئىنەك ئۆلگۈچە ئاقلىق ئاتالماس (ماقال).

ئاقلىماق پ ① ھاك ۋە بورغا ئوخشاش ئاق تۈسكە كىرگۈزگۈچى نەرسىلەر بىلەن بوياش، ئاقارتماق: ئۆي ئاقلىماق. * ھېيت يېقىنلىشىۋاتىدۇ، شۇڭا ئۆيلەرنى ئاقلاش ئۈچۈن ھاكخانىدىن 30 كىلوگرام ھاك سېتىۋالدىم. ② دان، دەرەخ (ياغاچ)، كۆكتاتلارنىڭ پوستىنى، قوۋزىقىنى سويماق، ئايرىماق، شىلىپ ئالماق: قوناق ئاقلىماق. شال (گۈرۈچ) ئاقلىماق. * تۈگمەن جاپاسىدىن قۇتۇلغاندىن كېيىن خەلق تېخىمۇ قىزىپ كېتىپ، گۈرۈچ ئاقلايدىغان، ياغ تارتىدىغان ماشىنىلارنىمۇ ئالدى. * ئانا كىرنى يۇيۇپ بولۇپ، خېمىر يۇغۇردى، ساۋۇر كۆكتاتلارنى ئاقلاپ، ئوت قالىدى. ③ كۆچمە. بىرەر كىشىنىڭ ياكى ئۆزىنىڭ گۇناھسىزلىقىنى، ئەيىبكار ئەمەسلىكىنى ئىسپاتلىماق: ئۇ ھاياجان بىلەن ئۆز بېشىدىن ئۆتكەنلەرنى سۆزلەۋاتقىنىدا، مەن سىزنى ھېلىقى چاغدا ئۇرۇپ چالا ئۆلۈك قىلىپ قويغان يەردىن دوستلىرىمنىڭ ياردىمى بىلەن كۆتۈرۈپ ئېلىپ چىققانلىقىم، ھەتتا كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا سىزنى ئاقلاپ مۇنازىرىلەشكەنلىكىم ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلارنى ئويلاپ ئولتۇردۇم... * ــ ئۇنىمسا قانداق قىلاي؟ ــ رۇقىيە ئەمدى ھوردىن چۈشۈپ ئۆزىنى ئاقلاشقا كىرىشتى. ④ بىرەر ھەرىكەت ياكى ھالەتنىڭ توغرىلىقىنى تەستىقلىماق، ھەق، توغرا دەپ تونۇماق: ــ ياق، ئۇستازلار، سىلەر ھەممە جايدا، ھەرقانداق ۋاقىتتا ھۆرمەتلىك ئادەملەر، ــ دېدى شائىر ئۆزىنىڭ تەكلىپىنى ئاقلاپ، ــ سىلەر جەمئىيەتنىڭ چىرىغى. * ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ يەنە ئىشقا چىقمىغانلىقىنى ئاقلاش ئۈچۈن يۇقىرىقى گەپلەرنى دېيىشمەكتە ئىدى. ⑤ كۆتكەن ئۈمىد، ئارزۇ، تەلەپكە يەتكۈزمەك، قاندۇرماق، شۇنىڭغا لايىق ئىش قىلماق: ئەجدادلارنىڭ ئارزۇسىنى يۈرىكىڭدە ساقلىدىڭ، ئىشەنچىنى ـ ئۈمىدىنى ھەر نەپەستە ئاقلىدىڭ. ⑥ ئۆتەشكە تېگىشلىك بۇرچىنى، ۋەزىپىسىنى ئادا قىلماق، ئورۇنلىماق: شان ـ شەرەپنى ساقلايمىز، كەلدۇق يەنە غەيرەتكە، بۇرچىمىزنى ئاقلايمىز، تۆھپە قوشۇپ دۆلەتكە. ⑦ ۋەدىسىگە ئەمەل قىلماق، ۋەدىسىگە ئاساسەن ئىش كۆرمەك: ۋەدىنى قىلىشماق ئاسانكەن شۇنداق، ۋەدىدە چىڭ تۇرماق تەس ئىكەن ئاندىن. قەسەملا ئەمەستۇر سىناقنىڭ تېشى، ۋەدىنى ئاقلىماق ئەزىزدۇر جاندىن. ⑧ سىڭدۈرگەن ئەمگەك، بەرگەن تۇزنىڭ بەدىلىگە تۇشلۇق ئىش قىلماق: ۋەتىنىم ئىشقىڭ ياشار جېنىمدا، ئاقار مېھرىڭ يۈرەك قېنىمدا. بولسام قۇربان ئەجرىڭنى ئاقلاپ، قىلچە ئارمان قالماس دىلىمدا. * سەنمۇ تۇزۇمنى ئاقلاپ، ھالاللىق بىلەن ئىشلىدىڭ.

ئاقما سۈپ. ئاقىدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە: ئاقما جىنس.

ئاقما يارا <تىب> ئادەم ياكى ھايۋانلار تېنىدە يىرىڭلىق ئىششىق پەيدا بولغاندا ھاسىل بولىدىغان تۆرۈبا. تۆرۈبىنىڭ ئېغىزى تېرە يۈزىدە بولىدۇ ياكى ئۇ باشقا ئىچكى ئەزالار بىلەن تۇتىشىدۇ، كېسەل ئوچىقى ئىچىدىكى ئاجرالمىلار ئەنە شۇ تۆرۈبىدىن ئېقىپ چىقىدۇ.

ئاقماق پ ① پەس تەرەپكە قاراپ سىرغىلماق، ھەرىكەتلەنمەك، يۆتكەلمەك: ــ ئەپەندىم، سال بىلەن ماڭمىسىلا، سۇ يولى خەتەرلىك بولىدۇ، ــ دېدى ئۇلار، ــ تۆۋەندە قاپچىغاي دېگەن يەر بار، بەك تار، ئۇنىڭ ئۈستىگە سۇ تېز ۋە ئەگرى ـ بۈگرى ئاقىدۇ. ② توپلىشىپ بىرەر تەرەپكە قاراپ يۆتكىلىش قىلماق، ماڭماق: بۈگۈن ئادەتتە نامازغا بارمايدىغانلارمۇ جۈمە

مەسچىتى تەرەپكە ئاقتى. ③ كۆچمە. ئىناۋەتلىك دەپ قارالماق، ئۆتمەك، يۈرۈشمەك: ئۇنىڭ سۆزى ئاما ئىچىدە خېلى ئاقىدۇ. * دېمەك بۇ ئىشقا خېلىلا قارشىلىق قىلىپ باققان بولسىمۇ، ئاقمىدى. ④ سىزماق، ئېرىپ كەتمەك: قايغۇ - دەردتە سارغايغان، يېتىم ھالىمنى ئېيتايمۇ، قۇمۇل يولىغا قاراپ، ئاقتى كۆزنىڭ قارىسى. * بىچارە دەرد ئېيتىدىغان بولسا يۈرەك باغرى يېشى بىلەن قوشۇلۇپ ئېقىپ كېتىدۇ، زادى... ئۇھ!

ئاقمۇچ ئى [ئاق+مۇچ] <بوت> قارىمۇچ مېۋىسىنىڭ شۆپىكى ئېلىپ تاشلانغاندىن كېيىن قالغان قىسمى.

ئاقنان ئى [ئاق+نان] ① بۇغداي ئۇنىدىن ياققان نان: ئاقنان يەپ چوڭ بولغان بالا. ② يۈزىنى ئادەتتىكى ناندىن چوڭراق ئېچىپ ياققان نان: ئايشەمخان ئاقناننى ئوخشىتىپ يېقىپتۇ.

ئاقنانچى ئى. ئەمگەك قىلماي تەييار نانىنى يېيىشكە ئامراق، تېرىكتاپ ئادەم: بىزگە ئاقنانچىلار ئەمەس، ئەمگەك قىلىدىغانلار كېرەك. * راست جاپاكەش ئەھلىمۇ ئۇ ياكى بىر ئاقنانچىمۇ؟ يولدا يولداش بولمىغايكىم چىن ۋاپادار بولمىسا.

ئاقنانچىلىق ئى ئەمگەك سىڭدۈرمەي، تەييارغا ئىگە بولۇۋېلىش ھەرىكىتى ۋە ھالىتى: ئاقنانچىلىق ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ يارىماس ئادەت.

ئاقناۋات ئى [ئاق+ناۋات] قوغۇننىڭ بىر تۈرىنىڭ نامى.

ئاقۇچ سۈپ. ئاققا مايىل، سۇس ئاق: دەريا بولسا ئاقۇچ تۇمان ئىچىدە. تۈن قاراڭغۇلۇقىغا زىت ھالدا، كۈمۈشتەك يالتىراپ ئۇزاقلارغا سوزۇلغىنىچە ئېقىپ تۇرماقتا ئىدى.

ئاقۇش (توغرىسى: ئاقۇچ) ← **ئاقۇچ**

ئاقئۇششاق ئى [ئاق+ئۇششاق] دېنى تولمىغان، ئاقلىغاندا ئۇۋۇلىپ ئۇششاقلىنىپ كەتكەن ئۇۋاق گۈرۈچ.

ئاقۋالداق ئى [ئاق+بالداق] يۇقىرى ھارارەتلىك ھاۋاسىزلاندۇرۇلغان قازاندا ئېتىلدۇرۇلغان قوناق، گۈرۈچ دانلىرى: مەن تاغدىن قايتىپ كەلسەم، تېخى ھېچكىم ئۆيگە كەتمەپتۇ، شۇ كۈنى تۈن نىسپىغىچە ئاقۋالداقنى پاراسلاپ تالاش - تارتىش قىلدۇق، — ئوھۇ... دېھقانلار جەمئىيىتى كۈچ - مادار، تۆگۈلگەن مۇشت، — دېيىشتۇق.

ئاقىرقەرھا ئى [پ<ھىند] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپيىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى ئىنچىكە، گۈلى ئاق ياكى قىزىل بولىدۇ؛ قۇرۇتۇلغان گۈلىدىن قىلىنغان پاراشوك بىلەن پاشا، چىۋىن قاتارلىق زىيانداش ھاشاراتلارنى يوقاتقىلى بولىدۇ.

ئاقىل سۈپ [ئە] ئەقىللىق، ئۆتكۈر پىكىر قىلىدىغان؛ دانا: ئاقىل ئۆزىنى ئايايدۇ (ماقال). * ئاتام مېنى ياتلىق قىلماقچى بولسا، ماڭا لايىق بولغۇچى يىگىتمۇ ئۆزەمدەك ئاقىل ۋە دانا بولۇشى لازىم.

ئاقىلانە رەۋ [ئە+پ] ئەقىل ئىشلەتكەن ھالدا، ئەقىللىق كىشىلەرگە ئوخشاش، ئەقىل بىلەن: بۇرۇنقى زاماندا، بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن، ئۇ ھەر كۈنى ئىشقا چۈشكەندە، ئالدى بىلەن دانىشمەنلەرنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئاقىلانە مەسلىھەتلىرىنى ئاڭلايدىكەن، بۇ ئۇنىڭ ئادىتىگە ئايلانغانىكەن.

ئاقىلانىلىك «ئاقىلانە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سەن بۇ ئېغىر ئاقىۋەتنى كۆرۈشۈڭ، ئېتىراپ قىلىشىڭ، بۇ زىياننىڭ ئورنىنى تولدۇرۇۋېلىش، تۈزىتىۋېلىشنىڭ يولىنى ئىزدىشىڭ كېرەك. مېنىڭچە، مانا بۇ ئاقىلانىلىك. * ھە، مەن قول يازمىنىڭ ئاقىلانىلىك بىلەن يېزىلغان جايلىرىنىڭ بارلىقىنى ئىنكار قىلمايمەن.

ئاقىدى - كۆكىدى ئانداق - مۇنداق.

ئاقىدى - كۆكىدى دېمەك ئانداق - مۇنداق دېمەك: ھەر خىل گەپ قىلماق. خىلمۇخىل

سەۋەب كۆرسەتمەك.

ئاقىلەي ـ كۆكىلەي ← **ئاقىدى ـ كۆكىدى.**

ئاقىلەي ـ كۆكىلەي دېمەك ← **ئاقىدى ـ كۆكىدى دېمەك:** ئاغىنە، ئاقىلەي ـ كۆكىلەي دەپ گەپ يورغىلاتماي، زادى شۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتىڭنى ئوچۇق دېمەمسەن؟

ئاقىلەي مۇنچاق ۋاگىلىق دەۋرىدىكى تەرجىمانلار كىيىدىغان باش كىيىمنىڭ بەلگىسى.

ئاقىللىق «ئاقىل» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئورۇنسىز كۈلۈش ساراڭلىقتۇر، ئورۇنلۇق كۈلۈش ئاقىللىق ۋە ئەدەبدۇر.

ئاقىن ئى [پ] خەلق شائىرى، خەلق داستانچىسى، داستانلارنى ئېغىزچە ناخشا قىلىپ ئېيتقۇچى: بۇ قىز ئۆتكەن يىل ئوبلاست بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن خەلق سەنئەتكارلىرى، ئاقىنلىرى يىغىنىغا سىفەن مەكتەپتىن ۋەكىل بولۇپ قاتنىشىپ، ئۆز تالانتى بىلەن كىشىلەرنى قايىل قىلدى ۋە بىرىنچى بولۇپ باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى.

ئاقىنلىق «ئاقىن» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئاقىۋەت [ئە] ① ئى. ئاخىرقى يەكۈن، نەتىجە: ھېيلىگەر بىر چاشقان سىرتقا قاراپ ئېتىلىۋىدى، «ئۇر!» دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ كالتەك كېلىپ بېشىغا تەگدى. يەنە بىرىنىڭ ئاقىۋىتىمۇ شۇنداق بولدى. ② رەۋ. ھەممە ئىش بولۇپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئاخىرى، نەتىجىدە: ئەبلغازىنىڭ سۆزلىرى كۆز يېشىغا ئارىلىشىپ چىقاتتى، ئۆمۈر بويى مۇشۇ ئىسلام ھاجىلارنىڭ مېلىنى بېقىپ ئاقىۋەت كۆچىدىن قالغاندا تىرىك پېتى ھاجەتخانىغا تاشلانغان بوۋىسى، باينىڭ جىيەنى مەرگەنلىكىنى كۆرسىتىش ئۈچۈنلا قوي سېغىۋاتقان يېرىدە تۇرغۇزۇپ ئېتىۋەتكەن مومىسى كۆپچىلىكنىڭ كۆز ئالدىغا كەلدى.

ئاقياغلىق ئى [ئاق+ياغلىق] <بوت> ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى، چوڭ ـ كىچىكلىكى جانانە ئۆرۈكتەك بولىدۇ، ئەمما ئاق ئۆرۈككە ئوخشاش ئاق سېرىق پىشىدۇ: ماۋۇ شەربەتتى ئېقىپ پارقىراپ تۇرغىنى ئاقياغلىق، بۇ ھۆل ـ ھۆل قىزىرىپ پىشقىنى — يۇمىلاق جانانە، ھەممىسى مەي باغلاپ كەتكەن شاخ مانتىلىرى.

ئاقيول ئى [ئاق+يول] خېيىم ـ خەتەرسىز، ئوڭۇشلۇق يول، سەپەر: — ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئوغلۇم، — دېدى ئۇ ئادەم سەل قورۇنۇپراق، — سەپىرىڭىزگە ئاقيول بولسۇن.

ئاقيول بولسۇن يولىڭىز خېيىم ـ خەتەرسىز، ئوڭۇشلۇق بولسۇن، يولدا ئامان بولۇشىڭىزنى تىلەيمىز: — خەير خوش ئاقيول بولسۇن! — دېيىشتى باشقىلارمۇ تەرەپ ـ تەرەپتىن.

ئاقيول تىلىمەك خېيىم ـ خەتەرسىز، ئوڭۇشلۇق يول يۈرۈشنى تەلەپ قىلماق، ئاقيوللۇق بولۇشنى ئۈمىد قىلماق: ئاتلىقلار يولغا چۈشكەندە، سەيدىخان ئاچام، غەيرەت ۋە «بوينىناق»لار يولىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدا تۇرۇشقىنىچە ئۇلارغا ئاقيول تىلەپ قېلىشتى.

ئاكا ئى ① چوڭ ئوغۇل (ئۇكىلىرىغا نىسبەتەن): ئاكاڭ كىمنى ئالسا، يەڭگەڭ شۇ (ماقال). * ئۇ ئاكىسى بىلەن تەڭ ئوقۇشقا كىردى. ② ئۆزىدىن چوڭ ئەر كىشىگە مۇراجىئەتتە ياكى ئۇنىڭغا ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئىشلىتىلىدۇ: مۆمىن ئاكا ئۆزىنىڭ ياشلىق دەۋرىدىكى كەچۈرمىشلىرىنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى.

ئاكاڭ قارىغاي سۆزلىگەندە، ئۆزىنى چوڭ كۆرسىتىش ئۈچۈن «مەن قالتىس»، «مەن نوچى» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ: ئاكاڭ قارىغاي بىرىنچى. * ئاكاڭ قارىغاي ھېچنېمىدىن قورقمايدۇ، — دېدى ئۇ تەكەببۇرلۇق بىلەن. * ئەپىچىلەم: «ئۇجمە سايىسى ئاكاڭ قارىغاينىڭ، ياغىچى باي غوجامنىڭ»، دەپ پەرۋا قىلماي جاۋاب بېرىپتۇ.

ئاكابىر ئى [ئە] يېزت. يۇقىرى مەرتىۋىلىك كىشى، كاتتا ئادەم: — ئەي ئوغلۇم قەمەرشاھ!... ئوردا ئاكابىرلىرى ئالدىدا پادىشاھتىن تىلخەت ئالغاندىن كېيىن، ئاندىن ھۈنىرىڭنى

كۆرسەتكەيسەن، ـــ دەپ سالماس بوۋا دۇئا بىلەن قەمەر شاھنى يولغا سالدى.

ئاكاتسىيە ئى [ر <گرېك] <بوت> پۈرچاق ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان غوللۇق دەرەخ. شېخى تىكەنلىك، پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، گۈلى ئاق، پۇراقلىق، مېۋىسى ياپىلاق تاسما شەكىللىك بولىدۇ.

ئاكادېمىزم ئى [ر] ① قۇرۇق نەزەرىيىگە بېرىلىپ كېتىش، ھاياتتىن، تەرەققىياتتىن ئۈزۈلۈپ قېلىش، قۇرۇق نەزەرىيىۋازلىق (ئىلمىي تەتقىقات ۋە ئوقۇتۇش يۇرتلىرىدا). ② XVII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ياۋروپادىكى ھۆكۈمەت دائىرىلىرى باشقۇرغان گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتلىرىدا شەكىللەنگەن مۇتەئەسسىپ ئېقىم.

ئاكادېمىك ئى [ر] پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ رەسمىي ئەزاسى ياكى شۇ ئەزانىڭ ئۇنۋانى: ئۇ كېيىنكى يىللاردا ئەنگلىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى 15 يۇقىرى دەرىجىلىك ئىلىم يۇرتلىرىدا دوكتور، ئاكادېمىك دېگەندەك ئۇنۋانلارنى ئالدى.

ئاكادېمىكچىلار ← **ئاكادېمىزم تەرەپدارلىرى.**

ئاكادېمىيە ئى [ر <گرېك] دائىرىسى نىسبەتەن چوڭ بولغان، ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورگان: شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى. شىنجاڭ يېزا ئىگىلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى.

ئاكا-ئۇكا بىر ئاتا-ئانىدىن تۇغۇلغان ئاكا ۋە ئۇكا ئوغۇل باللار: ئاكا-ئۇكىنىڭ ئازارى بولىسمۇ، بىزارى يوق (ماقال). * قاسىم بىلەن سەمەت بىر ئاتا، بىر ئانىدىن تۇغۇلغان ئاكا-ئۇكىلار.

ئاكا-ئۇكىلىق ئاكا-ئۇكىلارغا خاس: ئاكا-ئۇكىلىق مۇناسىۋەت.

ئاكت ئى [ر<لات] بىرەر ئىشنى تەستىقلاش ئۈچۈن يېزىلغان ھۆججەت: ئاكت يازماق. ئاكتقا قول قويماق.

ئاكتۇئال سۈپ [ر] ھازىرقى ۋاقىت ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم، ئەلا، زۆرۈر: ئاكتۇئال مەسىلە. ئاكتۇئال پىروگراما. ئاكتۇئال تېما. * يازغۇچىلىرىمىز نۇرغۇن ئاكتۇئال تېمىلاردا ئەسەرلەرنى يېزىپ، زامانىمىزدىكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان زور ئۆزگىرىشلەرنى ئەكس ئەتتۈردى.

ئاكتۇئاللىق «ئاكتۇئال» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھەرقانداق بىر خىل تەربىيە ئەگەر تەربىيىلەنگۈچىلەرنىڭ ئۆزىنى ئۆزى تەربىيىلەش ئاكتۇئاللىقى بىلەن بىرلەشمىسە، كۆزلىگەن نەتىجىگە ئېرىشكىلى بولمايدۇ.

ئاكتىپ [ر] ① سۈپ ھەرىكەتچان، ئىلغار، ئىجابىي: ئاكتىپ ئامىل. * ئۇلار ئاكتىپ تەدبىرلەرنى قوللىنىش ئارقىلىق ۋەزىپىنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇندىدى. ② رەۋ. پائال، قىزغىن، ئىجابىي يوسۇندا: ئۇلار كۆچەت تىكىشكە ئاكتىپ قاتناشتى. * بەزى جايلار قىسىملارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرى ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش مەسىلىسىنى ئاكتىپ ھەل قىلدى. ③ ئى. بىرەر تەشكىلات ياكى كوللېكتىپنىڭ ئىلغار، تەشەببۇسكار ئەزاسى: ئاكتىپلار يىغىنى، ئىشلەپچىقىرىش ئاكتىپى. * يىل ئاخىرىدا ئىجتىمائىي پائالىيەت ئاكتىپلىرى مۇكاپاتلاندى.

ئاكتىپ ئىممۇنىتېت <تىب> تەبىئىي يۇقۇملىنىش ياكى سۈنئىي ئەملەش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئادەمنىڭ ئىممۇنىتېتلىق ئىقتىدارىنىڭ قورغىلىشى. ئۇ تەبىئىي ئاكتىپ ئىممۇنىتېت ۋە سۈنئىي ئاكتىپ ئىممۇنىتېت دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

ئاكتىپلاشتۇرۇلغان «ئاكتىپلاشتۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

ئاكتىپلاشتۇرۇلغان كۆمۈر سۈمۈرۈش ئىقتىدارى ناھايىتى كۈچلۈك كۆمۈر، قاتتىق ياغاچ، مېۋە پوستى، ئۇستىخان قاتارلىقلارنى

ھەم ئېتىلگەن قاچىغا سېلىپ كۆيدۈرۈپ كۆمۈر قىلىپ، ئاندىن ئۇنىڭ كاۋاكچىلىرىنى كۆپەيتىش بىلەن ياسىلىدۇ؛ زەھەرلىنىشتىن قوغدىنىش نىقابىدا گازنى فىلتىرلەش، سانائەتتە سۇيۇقلۇقنى رەڭسىزلەندۈرۈپ ساپلاشتۇرۇش، تىبابەتچىلىكتە ئاشقازان ۋە ئۈچەيدىكى توكسىن، باكتېرىيە ياكى يەلنى سۈمۈرۈۋېلىش قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاكتىپلىشىش ① «ئاكتىپلاشماق» پېئىلىنىڭ ئىسىمدىشى. ② <خىم>مولېكۇلا ياكى ئاتومنىڭ ئېنېرگىيە مىقدارىنى ئاشۇرۇش. ئادەتتىكى ياغاچ كۆمۈرنى ھەم ئېتىلگەن قاچىغا سېلىپ قىزىتقاندا، ئۇ سۈمۈرۈش ئىقتىدارى كۈچلۈك بولغان ئاكتىپلاشتۇرۇلغان كۆمۈرگە ئايلىنىدۇ.

ئاكتىپلاشتۇرماق «ئاكتىپلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاكتىپلاشتۇرۇلماق «ئاكتىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاكتىپلاشماق پ. ئۆز پائالىيىتىنى ئاشۇرماق، كۈچەيتمەك، پائاللاشماق: ئۇ ھازىر باشقىلارغا نىسبەتەن ئاكتىپلىشىپ قالدى.

ئاكتىپلىق ① «ئاكتىپ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ تەدبىر ئەزالارنىڭ ئاكتىپلىقىنى قوزغايدۇ. * ھەربىر گراژدان ئومۇمنىڭ مال-مۈلكىنى ئاكتىپلىق بىلەن ئاسرىشى كېرەك. ② غەيرەت، جاسارەت، پائالىيەت: ياشلار «تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش» قۇرۇلۇشىدا زور ئاكتىپلىق كۆرسەتمەكتە.

ئاكتىپلىق قىلماق سەلب. ئۆزىنى يالغاندىن ئاكتىپ قىلىپ كۆرسەتمەك؛ ئۆزىنى ئاكتىپ قىلىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن يالغاندىن ھەرىكەت قىلماق: ئۇ ئاكتىپلىق قىلىپ: يېشىم ئېشىپ كەتتى. پېنسىيەگە چىقىمەن... ئۆمەر ياش، قاۋۇل كادىر، مېنىڭ ئورنۇمدا ئىشلىسە مۇۋاپىق، — دەپ پىكىر بېرىپ، ئاخىرى تەس كۈنگە قالدى.

ئاكتىنىي ئى [<گرېك] <خىم> ئۇرانىنىڭ يىمىرىلىشىدىن ھاسىل بولىدىغان رادىئاكتىپلىق ئېلېمېنت، خىمىيىلىك بەلگىسى Ac. ئۇ يەنە يىمىرىلىپ بىر قاتار رادىئاكتىپ ئېلېمېنتلارنى ھاسىل قىلىدۇ، يىمىرىلىش دەۋرى 22 يىل.

ئاكسىئوما ئى [ر <گرېك] <مات> ① ئىنسانلارنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تەكرار ئەمەلىيىتىنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكەن، قايتا ئىسپاتلاش ھاجەتسىز بولغان ھۆكۈم. مەسىلەن: $A = B$، $B = C$ بولسا، ئۇ ھالدا $A = C$ بولىدۇ. ② <لوگ> جەمئىيەتتە كۆپ سانلىق كىشىلەر ئېتىراپ قىلغان توغرا قائىدە.

ئاككورد ئى [ر<ئىتال] <مۇز> مۇزىكىدا ھەرخىل ئېگىزلىكتىكى بىر-بىرىگە ئاھاڭداش بىرقانچە تاۋۇشنىڭ بىريولى چېلىنىشى.

ئاككوردشۇناسلىق ئى <مۇز> مۇزىكا ئىلمىنىڭ بىر تارمىقى، ئۇ ھەرخىل باسقۇچلۇق ئىنتېرۋالدىكى ئاككوردلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاككوردلاشتۇرماق «ئاككوردلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل ئانسامبىلى ئاككوردلاشتۇرغان خەلق مۇزىكىسى «تاشۋاي» دۆلەتلىك سەنئەت مۇسابىقىسىدا ئەلا نەتىجىگە ئېرىشتى.

ئاككوردلاشتۇرۇلماق «ئاككوردلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاككوردلاشتۇرۇلغان مۇزىكا.

ئاككوردلاشماق پ. يۇقىرى-تۆۋەنلىكى ۋە ئاۋاز ئىسمى ھەرخىل بولغان بىرقانچە ئاۋازلار ئۆزئارا بىرلەشمەك؛ ئاككوردلار مۇزىكىدىكى باشقا ئامىللار بىلەن ماسلاشماق.

ئاككوردلۇق سۈپ. ئاككوردلاشقان، ئېگىز-پەسلىكى ئوخشاش بولمىغان بىرقانچە ئاۋاز ئۆزئارا بىرلەشكەن: ئۇ روياللىنى ھەر

خىل ئاككوردلۇق ئاھاڭلارغا چالالايدۇ. * بىرىنچى سىم بىلەن ئوتتۇرا سىملارنى قوشۇپ چالساق بۇنىڭدا بىر خىل يۇقىرى ئاككوردلۇق ئاھاڭ مۇزىكىغا قوشۇمچە ئاۋاز بېرىدۇ.

ئاككوردىيون ئى [ر<فران] <مۇز> يېرىم ئاۋازلىق گارمون، تىترىگۈچى مېتال پلاستىنكا، قاتلىنىدىغان تېرە شامال ساندۇقى ۋە بىر قاتار تىللاردىن تەركىب تاپىدۇ؛ چالغان چاغدا سول قول بىلەن شامال تارتىلىدۇ، ئوڭ قول بارماقلىرى بىلەن تىللار بېسىلىدۇ.

ئاككۇمۇلياتور ئى [ر<لات] <فىز> ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنى خىمىيىلىك ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇپ ساقلاپ قويىدىغان قۇرۇلما، توك ئىشلەتمەكچى بولغاندا، يەنە خىمىيىلىك ئۆزگىرىش ئارقىلىق ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى چىقىرىلىدۇ. ئاككۇمۇلياتورنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ. ئۇ تۇراقلىق توك بىلەن تەمىنلەشتىكى مۇھىم قۇرۇلما ھېسابلىنىدۇ.

ئاكوپ ئى [ر] <ھەرب> ئۇرۇشتا ئوقتىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن قېزىلغان خەندەك ۋە ئالدىغا توپا قاتارلىقلارنى دۆۋىلەپ توسۇلغان چوڭقۇرلۇق، ئورەك: ئۇلار تاڭ ئاتقۇچە ئاكوپ قازدى. تاش دۆۋىلىدى. * قورغاننىڭ نېرىقى تەرىپىدە بۇرجەكى سوزۇلۇپ چىققان ئاكوپلاردا ئالتىنچى ليەن ياتاتتى.

ئاكوپداش ئى. بىر ئاكوپتا بىللە جەڭ قىلغان، بىر ئاكوپتا بىللە تۇرغان جەڭچى: سۆيۈنىدۇ ئەسلىسە سېنى، چاۋشيەندىكى تۇغقان — قېرىنداش. پەخىرلىنىپ سۆزلە ھېكايە، بىللە بولغان جەڭچى ئاكوپداش.

ئاكوستىكا ئى [ر<گرېك] <فىز> فىزىكىنىڭ بىر تارمىقى، ئاۋاز دولقۇنىنىڭ ھاسىل بولۇشى، تارقىلىشى، رولى ۋە ئۇنى قوبۇل قىلىش قاتارلىق بىر قاتار مەسىلەرنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاكوستىكىلىق سۈپ. ئاكۇستىكىغا ئائىت، ئاكۇستىكىغا ئاساسلانغان: ئاكۇستىكىلىق ئاپپاراتلار.

ئاكۇشېر ئى [ر<فران] <تىب> رەسمىي ئاكۇشېرلىق مەكتىپىدە ئوقۇغان ياكى شۇ دەرىجىدىكى قابىلىيەتكە ئىگە بولغان، مۇستەقىل ھالدا تۇغۇت قوبۇل قىلالايدىغان ۋە كۆتەلەيدىغان ئوتتۇرا دەرىجىلىك تىببىي خادىم.

ئاكۇشېركا ئى [ر] <تىب> ئايال ئاكۇشېر.

ئاكۇشېركىلىق «ئاكۇشېركا» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ دوختۇرخانىدا ئاكۇشېركىلىق قىلىدۇ.

ئاكۇشېرلىق «ئاكۇشېر» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: بۇ دوختۇرخانىدا ئاكۇشېرلىق قىلىدىغانلار پەقەتلا شۇ ئىككىسى.

ئاكۇلا ئى [ر] بىر خىل بېلىق، تۈرى كۆپ؛ دېڭىز، ئوكيانلاردا ياشايدۇ؛ تېنى ئۇرچۇق شەكلىدە بولۇپ سەل ياپىلاق كېلىدۇ، قاسىرىقى قالقانسىمان بولىدۇ؛ كۆكرىكى ۋە ئۈزگۈچى قانىتى دۆڭ كېلىدۇ، بەزى تۈرلىرىنىڭ بېشىدا سۇ پۈركۈش تۆشۈكى بولىدۇ، ھەرىكىتى چاققان بولۇپ يىرتقۇچ كېلىدۇ، باشقا خىلدىكى بېلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ ئىقتىسادىي قىممىتى يۇقىرى.

ئاكىلە ئى [ئە] <تىب> ئۆتكۈر باللار كېسەللىكى، كۆپىنچە قىزىل ۋە سكارلاتىنا قاتارلىق يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر تۈپەيلىدىن پەيدا بولىدۇ. ئالامەتلىرى: ئېغىز بوشلۇقى شىللىق پەردىسىنىڭ بىر قىسىم توقۇلمىلىرى جاراھەتلىنىپ، قارىداپ، نىكروزلىنىدۇ ھەمدە سىرتقا قاراپ زېدىلىنىدۇ. ئېغىرلاشقاندا كېسەل ھوشىدىن كېتىدۇ.

ئاكىلىق سۈپ. ئاكىدا بولۇشقا تېگىشلىك،

ئاكىغا لايىق: ئۇ بىر قاچا تاماق ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئاكىلىق ھوقۇقىنى ئىنىسىغا سېتىپ بېرىپتۇ. * ئۇ ئاكىسىغا: ــ مەرھۇم دادىمىزنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن، ئۆزەڭنىڭ ئاكىلىق بۇرچۇڭنى ئادا قىلىش ئۈچۈن ماڭا ياردەم قىلغىن...، ــ دەپتۇ.

ئاگاھ سۈپ [پ] خەۋىرى بار، دىققىتى قوزغالغان؛ ھوشيار.

ئاگاھ بولماق ① بولۇپ ئۆتكەن ياكى بولىدىغان ئىش، ھەرىكەت، ۋەقە ۋە ھادىسىدىن خەۋەردار بولماق، ۋاقىپلانماق: ئاگاھ بولغىنكى، خەلق مېنىڭ ئەھۋالىمىدىن خەۋەرسىز دەپ ئويلىما. ② ھوشيار بولماق، سەگەكلەشمەك، سەگەك تۇرماق: ــ خېرىدارلار، سومكا ۋە يانچۇقۇڭلارغا ئاگاھ بولۇڭلار! ــ پىرىكازچىكنىڭ ئۈنلۈك ئېيتقان بۇ گېپى ئابدۇللانى چۆچۈتىۋەتتى. * كۆزى چۈشتى كېيىنەكنىڭ بىناگاھ، چۈمۈلە ھالىدىن ئۇ بولدى ئاگاھ. * يامغۇرلار تولا ياغسا مۇز داۋانلار پەسلەيدۇ، يار ئۆزەڭگە ئاگاھ بول دۈشمەن بىزنى قەستلەيدۇ.

ئاگاھلاندۇرماق ① «ئاگاھلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇ كەچتە كەلگەن سەمەت بوسۇغىدا توختاپ، ئىشلەپچىقىرىشنىڭ ئالدىراشلىقىنى، ئەتىدىن باشلاپ ئانا ـ بالا ئىككىسىنىڭ ئىشقا چىقىشى كېرەكلىكىنى ئاگاھلاندۇرۇپ قويۇپ كەتتى. * ــ بىر نەرسىنى كۆرمىسەم ۋە ئاڭلىمسام سىزنى ئاگاھلاندۇرماس ئىدىم، ــ دېدى ئابىت ئىشەنچ بىلەن. ② سەگەكلەشتۈرمەك، ئەسلەتمەك، دىققەت قىلىشقا، پەخەس بولۇشقا ئۈندىمەك: ــ ھەي ئەخمەق، كېيىن پۇشايمان قىلىپ قالىسەن...! ــ دەپ ئاگاھلاندۇردى باغۋەن ئۇنىڭغا كۆيۈنۈپ. * ــ يولداش تۇراپ، ئەگەر سىز يەنىلا شۇنداق كېتىۋېرىدىغان بولسىڭىز، ئاخىرقى قېتىم ئاگاھلاندۇرۇپ قوياي! كۆڭلىشى شۇجىلىقىڭىزدىنمۇ ئۈمىد قالمايدۇ...، ــ دېدى ئۇ.

ئاگاھلاندۇرۇش ① «ئاگاھلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئىسىمدىشى. ② خاتالىق سادىر قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان بىر خىل جازا تۈرى: ئامانلىق ساقلاش باشقۇرۇش نىزامىغا خىلاپ ھەرىكەتلەرگە قارىتا ئاگاھلاندۇرۇش، جەرىمانە قويۇش ۋە تۇتۇپ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئۈچ خىل مەمۇرىي جازا بېرىلىدۇ.

ئاگاھلاندۇرۇشماق «ئاگاھلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاگاھلاندۇرۇلماق «ئاگاھلاندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ جاۋاب خەت مارتىننىڭ جەھلىنى چىقاردى، چۈنكى تەكلىپنامىدا: «ناھايىتى مۇھىم» دەپ ئاگاھلاندۇرۇلغانىدى.

ئاگاھلانماق خەۋەر تاپماق، خەۋەردار بولماق، ۋاقىپلانماق: خۇشال بولدۇم ئىشىڭ، دىتىڭدىن، ئاگاھلاندىم يازغان خېتىڭدىن.

ئاگرونوم ئى [ر] يېزا ئىگىلىك ئىلمىنىڭ مۇتەخەسسىسى: سىزنىڭ ئاتىڭىز تاۋۇز تېرىپ داڭ چىقارغان، ھەتتا كۆك يانتاقتا تاۋۇز پىلىكىنى ئۇلاپ يانتاقنىڭ شەربىتىنى تاۋۇزغا سىڭدۈردى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سىز ئاگرونوم بولۇشنى، ئاتىڭىزنىڭ ئىشىنى داۋاملاشتۇرۇشنى ئارزۇ قىلىدىڭىز.

ئاگرونومىيە ئى [ر<گرېك] دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ مەزمۇن جەھەتتىن زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈش، سورت يېتىشتۈرۈش، تۇپراق، ھاۋا رايى، ئوغۇت ۋە دېھقانچىلىقتا زىيانلىق بولغان زىيانداش ھاشارات قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئاگگلىيوتىناتىپ سۈپ [ر] يېپىشقاق، تۇرلىنىشچان: ئاگگلىيوتىناتىپ تىللار.

ئاگگلىيوتىناتىپ تىللار <تىل> سۆزلەرنىڭ گراماتىكىلىق مەنىسى ئاساسەن سۆز تومۇرىغا قوشۇمچە قوشۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان تىللار. ئۇيغۇر تىلى، تۈرك تىلى شۇ تىللار قاتارىغا كىرىدۇ. ئۇ يەنە «يېپىشقاق تىللار» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاگېنت ئى [ر<لات] ① بىرەر تەشكىلات،

مۇئەسسەسە قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ مەلۇم ۋەزىپىسىنى ئۆتەش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ۋەكىلى. ② باشقىلار تەرىپىدىن قويۇلغان، شۇلارنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان شەخس: بۇرژۇئازىيە ئاگېنتلىرى. ③ بىرەر دۆلەت رازۋېدكىسىنىڭ مەخپىي خادىمى، جاسۇس، ئايغاقچى: گومىنداڭ ئاگېنتلىرى.

ئاگېنتلىق ئى. مۇخبىرلار ياردىمىدە سىياسىي ۋە ئىجتىمائىي هاياتقا، تۇرمۇشقا دائىر مەلۇماتلار ۋە خەۋەرلەرنى توپلاش ھەم تارقىتىش ئورگىنى: شىنخۇا ئاگېنتلىقى. مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى.

ئاڭ I ئى ① كىشىلەرنىڭ پىكىر قىلىش قابىلىيىتى، ئەقىل-ئىدراك: ئادەمنىڭ ئېڭى ئۇنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ تەدرىجى تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ. ② ئادەملەرنىڭ ئىجتىمائىي هاياتنى چۈشىنىشى، سېزىشى ۋە ئۇنىڭ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى: سىياسىي ئاڭ. سىنىپىي ئاڭ. * ھەر خىل شەكىلدىكى تەشۋىقىي تەربىيە ۋە ئەمەلىي ھەرىكەتلەر ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ئىدىيىۋى ئېڭىنى ئۆستۈرۈش لازىم. ③ ۋەقەلىكنىڭ كىشى مېڭىسىدە، ئۇنىڭ بارلىق روھىي پائالىيەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ۋە مەلۇم مەقسەتكە يۆنەلگەن ھالدا ئەكس ئېتىشى: ئاڭ مېڭىنىڭ فۇنكسىيىسىدۇر. * ماددا بىرلەمچى، ئاڭ ئىككىلەمچى. ④ بەلگىلىك بىر ئىجتىمائىي سىنىپ ۋەكىلى بولغان كىشىلەرنىڭ پسىخولوگىيىلىك، سىياسىي ۋە پەلسەپىۋى نۇقتىئىنەزەرلىرى؛ دىنىي، بەدىئىي قاراشلىرىنىڭ يىغىندىسى، سىستېمىسى: سوتسىيالىستىك ئاڭ. كوممۇنىستىك ئاڭ.

ئاڭ فورمىسى <لوگ> بەلگىلىك ئىقتىسادىي بازىس ئاساسىدا شەكىللەنگەن، دۇنيا ۋە جەمئىيەت توغرىسىدىكى سىستېمىلىق كۆز قاراش ياكى ئوي-پىكىرلەرنىڭ يىغىندىسى. ئۇ سىياسىي، قانۇن، سەنئەت، دىن، پەلسەپە ۋە ئەخلاق قاتارلىق مەسىلىلەر ھەققىدىكى ئىدىيىۋى نۇقتىئىنەزەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئۇستقۇرۇلمىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى بولۇپ روشەن سىنىپىيلىققا ئىگە.

ئاڭ II ئى. ئوۋلىنىدىغان بارلىق جاندارلار: ماڭاتتى يول بويى ناخشىلار توۋلاپ، ماڭاتتى ئۇچرىغان ئاڭلارنى ئوۋلاپ.

ئاڭ-پىكىر كىشىلەرنىڭ مەلۇم شەيئىگە، ۋەقە، ھادىسىلەرگە بولغان تونۇشى، تەپەككۇرى، چۈشەنچىسى: بۇ پائالىيەتلەر ئارقىلىق ياشلارنىڭ ئاڭ-پىكرى تېخىمۇ ئېچىلدى.

ئاڭچى ئى. **ئوۋچى**: ئاڭچى ئاڭ گۆشىنى يېمەي تۇرۇپ ئۆز گۆشىنى يەر (ماقال).

ئاڭ-سەۋىيە ئاڭ ۋە سەۋىيە: ئاڭ-سەۋىيە ھازىرقىدەك بولغان بولسا، مەرىپەتنىڭ قۇشى باشقا قونغان بولسا.

ئاڭ-سېزىم ئاڭ ۋە سېزىم: ئىلغار ئىدىيىۋى ئاڭ-سېزىم ھەممە يەردە بىخ ئۇرۇپ، دېموكراتىك ھەرىكەتلەر ئەۋج ئالماقتا.

ئاڭسىز سۈپ ① ئېڭى يوق، ئاڭغا ئىگە ئەمەس، ئەقىل-ئىدراكسىز: ئاڭسىز ھايۋان. ئاڭسىز جانلىقلار. ② بىلىمسىز، چۈشەنمىگەن، بىلىم-سەۋىيىسى تۆۋەن، قالاق؛ مەدەنىيەتسىز: ئىدىيىۋى سىياسىي تەربىيىنى يالغۇز ئاڭسىز كىشىلەرگىلا ئەمەس، بەلكى ئاڭلىق زىيالىيلارغىمۇ ئىشلەش كېرەك. ③ مەقسەتسىز؛ قارىسىغا، تەخمىنەن: ئۆسمۈرلەر ئۆز بەدىنىنىڭ جىددىي ئۆسۈپ كېتىشى ۋە كۈچىنىڭ ئارتىشى بىلەن، ئۆزىنىڭ ئەمدى كىچىك بالا ئەمەسلىكىنى ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا ھېس قىلىدۇ. * ئۇلار ئاڭسىز ھالدا بۇ ھەرىكەتكە قاتناشتى.

ئاڭسىزلىق ① «ئاڭسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەدەنىيەت جەھەتتىكى نادانلىق، بىلىمسىزلىك سىياسىي جەھەتتىكى ئاڭسىزلىققا بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدۇ. ② <پسىخول> ئۆزى

بىلمەي، مەقسەتسىز ئېلىپ بارغان ھەرىكەت.

ئاڭقارماق پ. چۈشەنمەك، بىلمەك، سەزمەك، ھېس قىلماق: ئانا قىزىدىن: — بىرەر نەرسىنى ئاڭقىرالىدىڭمۇ؟ — دەپ سورىدى. * بىردىنلا بىر ئايالچە ئاۋاز يەنى بۇۋى ھەجەرنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى ئاڭقارغىنىدا، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى بىر خىل گۇمان، كۆڭۈلچىلىكنىڭ ئاچچىق سەزگۈلىرى قاپلىۋالدى.

ئاڭقاۋ سۈپ. ئەس-ھوشىنى دەرھال يىغىپ ئالالمايدىغان، گەپكە دەرھال چۈشىنىپ كېتەلمەيدىغان؛ بىخۇد، دۆت: ئاڭقاۋ ئادەم.

ئاڭقاۋلاشتۇرماق "ئاڭقاۋلاشماق" پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاڭقاۋلاشماق پ. دۆتلەشمەك، بىخۇدلاشماق؛ كالۋالاشماق.

ئاڭقاۋلىق «ئاڭقاۋ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئاڭقاۋلىق قىلىپ، ھېسابا تاتا خاتالاشتى.

ئاڭقىرىشماق «ئاڭقارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوقۇتقۇچى ھە دەپ ئېزىپ ئىچۈرگىنى بىلەن، ئۇنىڭ مەقسەت-مۇددىئاسىنى ئوقۇغۇچىلار زادىلا ئاڭقىرىشالمىدى.

ئاڭقىرىلماق «ئاڭقارماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاڭلاتماق ① «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ گېپىنى بىزگە ئاڭلاتماسلىق ئۈچۈن ئاۋازىنى قانچە پەسلىتىپ سۆزلىگىنى بىلەن، بىز يەنىلا ئاڭلاپ قالدۇق. * شوخ ئاخشا-مۇقامنى بىر ئۆمۈر جاراڭلاتسام، ئارزۇيۇم-مۇرادىمنى كەڭ جاھانغا ئاڭلاتسام. ② سىمسىز ياكى سىملىق رادىئو ياردىمى ئارقىلىق رادىئو نومۇرلىرىنى سىرتقا تارقاتماق: شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى يەنە بەش مىنۇتتىن كېيىن سەنئەت نومۇرلىرىنى ئاڭلىتىدۇ.

ئاڭلاش «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى: ئاڭلاش سېزىمى. ئاڭلاش نېرۋىسى. * ئۇلار دوكلات ئاڭلاش ئۈچۈن ئالدىراپ مېڭىپ كەتتى.

ئاڭلاش سۆڭەكلىرى <فىزىئول> بولقا سۆڭەك، سەندەل سۆڭەك ۋە ئۈزەڭگە سۆڭەكلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇلار ناغرا پەردىسىدىكى تىترەش دولقۇنىنى ئىچكى قۇلاققا ئۆتكۈزۈپ بېرىش رولىنى ئوينايدۇ.

ئاڭلاش سېزىمى تاۋۇش دولقۇنىنىڭ قۇلاق پەردىسىنى تىترىتىشتىن ھاسىل بولىدىغان سېزىم.

ئاڭلاش نېرۋىسى <فىزىئول> 8-جۈپ مېڭە نېرۋىسى، كۆۋرۈك مېڭە بىلەن ئۇزۇنچاق مېڭە ئارىلىقىدىن چىقىپ، ئوتتۇرا قۇلاققا تارقىلىدۇ. ئاڭلاش سېزىمى ۋە بەدەن تەڭپۇڭلۇقى سەزگۈلىرىنى باشقۇرىدۇ.

ئاڭلاشماق «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يەنە بىر جايدا بىر توپ ئادەم بىر چىمدىقنىڭ ئەتراپىغا توپلىنىۋېلىپ، چىمدىقنىڭ ئىچىدىكى ئالاھىدە ئاۋاز دورامىلىقىنى ئاڭلاشماقتا ئىدى.

ئاڭلانماق «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يىراقتىن كىمنىڭدۇ ئەنسىز ئاۋازى ئاڭلاندى. * نەۋرىخان ئاچا ھويلا ئىشىكىنى ئېچىشىغا، قويلارنىڭ تەڭلا مەرىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

ئاڭلىتىش ① «ئاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى. ② رادىئو ئىستانسىسى ياكى رادىئو ئۇزېللىرىنىڭ ئاڭلىتىدىغان بىر قېتىملىق نومۇرلىرى: شىنجاڭ خەلق رادىئو ئىستانسىسى ئەتىگەن سائەت بەش يېرىمدا بىرىنچى قېتىملىق ئاڭلىتىشنى باشلايدۇ.

ئاڭلىتىلماق «ئاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مەكتەپ مەمۇرىيىتىنىڭ يېتىم-يېسىرلارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئىئانە توپلاش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى ئاڭلىتىلىشى بىلەنلا ئوقۇغۇچىلار سەپەرۋەرلىككە كېلىپ، بەس-بەس بىلەن ئىئانە تەقدىم قىلدى.

ئاڭلىشىلماق ① «ئاڭلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② بىلىنمەك، ئۇقۇلماق، ئىپادىلەنمەك: مەقسەتنى قىسقا سۆزلەر بىلەن بايان قىلىشتا شۇنداق ئۇستىلىق كېرەككى، قىسقا يوللار ئارقىلىق كەڭرى پىكىرلەر ئېنىق ئىپادىلەنسۇن، ئوچۇق ئاڭلىشىلىپ تۇرسۇن.

ئاڭلىشىلماسلىق ← **ئۇقۇشۇلماسلىق:** گېزىت ۋە باشقا تەشۋىقات ئۇسۇللىرىنىڭ يولغا قويۇلۇشى بىلەنلا، شۇ ۋاقىتلاردىكى كىشىلەر ئارىسىدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان قالايمىقانچىلىق، ئاڭلىشىلماسلىق ۋە خاتا چۈشەنچىلەر پەيدىنپەي يوقىلىشقا باشلىدى.

ئاڭلىق سۈپ ① ئاڭغا ئىگە، ئەقىل-ئىدراكلىق: ئادەم ئاڭلىق مەخلۇق. ② ئىجتىمائىي هاياتنى، ئۆزىنىڭ مەۋقەسى ۋە تارىخىي بۇرچىنى توغرا چۈشىنىدىغان، چۈشەنگەن: — قىزىم سىز ئاڭلىق ۋە ياخشى ئىشچى، — دېدىمەن مۇمكىنقەدەر سىلىق سۆزلەشكە تىرىشىپ. — بىر ئىشچى ئۈچۈن شەخسىي ئالاقىلارغا قارىغاندا دۆلەت مەنپەئىتىنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى ئوبدان چۈشىنىسىز. * ئۇ ئايالىغا مەنىلىك قىلىپ: — سەن بالاڭ ئۈچۈن مېھرىبان ئانىسەن، شۇنداقلا قانۇنىڭ ئاڭلىق قوغدىغۇچىسىسەن!... دېدى. ③ ئىلمىي چۈشەنچىگە ئىگە، بىلىملىك، مەدەنىيەتلىك: خەيرۇللانىڭ ئانىسى ئاڭلىق ئايال بولغاچقا، ئوغلىنىڭ تاپقان لايىقىغا دەرهال رازى بولدى. * ئۇ تازا يۈرىكىدە ئوتى بار يىگىت، لېكىن شوخ ۋە هەددىدىن تاشقىرى ئىتتىك بالا، ئاڭلىق ۋە ناهايىتى تىرىشچان. ④ ئاڭ، ئەقىل-ئىدراك بىلەن باغلانغان، ئەقىل-ئىدراك تەقەززاسى بىلەن قىلىنىدىغان: ئاڭلىق هايات. ئاڭلىق هەرىكەت. ⑤ ئۆزلۈكىدىن، ئۆز ئىختىيارى بىلەن، مەقسەتلىك هالدا، كۆرۈپ، بىلىپ تۇرۇپ: هەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرىدىكى رەهبىرىي يولداشلار ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، خىلمۇخىل ناتوغرا ئىستىللارنى ئاڭلىق تۈسۈپ، هەر مىللەت كادىرلىرى ۋە ئاممىغا ئۈلگە بولۇشى لازىم. * ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان هەر مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى دۆلەت مەنپەئىتىنى هەممىدىن ئەلا بىلىپ، تەشكىلىنىڭ تەقسىماتىغا ئاڭلىق بويسۇنۇشى لازىم.

ئاڭلىقلىق «ئاڭلىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: خەلقنىڭ قانۇنغا رىئايە قىلىشى ئاساسىي جەهەتتىن ئاڭلىقلىق ئاساسىدا بولىدۇ. * مەدەنىيەت يۈرتى هەر تۈرلۈك تەشۋىقىي تەربىيە خىزمەتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، ئاممىنىڭ ماددىي — مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىشتىكى ئاڭلىقلىقىنى ئۆستۈردى.

ئاڭلىماس «ئاڭلىماق» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتداش شەكلى: ئۇنىڭ قۇلىقى ئاڭلىماس بولۇپ قالغىلى بىرەر يىلچە بولدى.

ئاڭلىماسقا سالماق ئاڭلىسىمۇ ئاڭلىمىغان قىياپەتكە كىرىۋالماق، بىلىپ تۇرۇپ، بىلمەس بولۇۋالماق: دۇرنەم بۇ گەپلەرنى ئاڭلىماسقا سېلىپ ئۆتكۈزۈۋەتتى. * ئۇ كېتىۋېتىپ كۆرەشنىڭ — قەيسەر! بىز سېنى ساقلاپ تۇرغانىدۇق، مۇنداق ماڭ، بىز بىرگە ماڭايلى! — دەپ ۋارقىرىغانلىقىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ ئاڭلىماسقا سالدى.

ئاڭلىماق پ ① تاۋۇشنى ئاڭلاش ئورگىنى ئارقىلىق قوبۇل قىلماق: مۇزىكا ئاڭلىماق. دەرس ئاڭلىماق. * قىزىم ساڭا ئېيتاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا (ماقال). * ئەركىن ئاپىسىنىڭ گېپىنى كۈلۈمسىرىگەن هالدا دىققەت بىلەن ئاڭلىدى. ② بىلمەك، خەۋەر تاپماق، خەۋەردار بولماق، ۋاقىپلانماق: باهارخان ئۆلگەندىن كېيىن باقىنىڭ سىل كېسىلى ئېغىرلىشىپ، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. * قايسى كۈنى ئۇ دوستى قادىردىن پولاتنىڭ ئېغىر كېسەل بولۇپ قالغانلىقى، يېقىندا دوختۇرخانىدىن ئەكەلگەنلىكىنى ئاڭلىدى. ③ كۆڭۈل بولمەك، ئېتىبار بىلەن قارىماق، دىققەت-ئېتىبارىنى قاراتماق: ئاممىنىڭ پىكىرىنى ئاڭلىماق. * ئەخمەتجان قاسىمى بۇ ۋەكىللەر بىلەن كۆرۈشۈپ، خەلقنىڭ ياخشى تەلەپ-ئارزۇلىرىنى ئاڭلىدى. بەزى مەسىلىلەرگە جاۋاب بەردى. ④ قوبۇل كۆرمەك، ماقۇل بولماق:

بويسۇنماق، ئۇنىماق، كۆنمەك: گەپ ئاگلىماق. تەربىيە ئاگلىماق. * سىدىق تەسىرلىنىپ: — تاغا، مەن ئىلگىرى سىزنىڭ نەسىھەتلىرىڭىزنى ياخشى ئاگلىمىغانلىقىمغا پۇشايمان قىلىۋاتىمەن، — دېدى. * مۆمىن ئاخۇن: — زەردە بىلەن گەپ قىلارمىش تېخى، ئۇ سېنىڭ گېپىڭنى بەك ئاگلاپ كېتەر!؟ — دېدى. ⑤ ئاغزاكى تەنبىھ، دەككە، دەشنەم ۋە شۇ قاتارلىقلارنى ئىشىتمەك: سېنى دەپ ئاپامدىن بىرمۇنچە گەپ ئاگلىدىم. * ئۇ مۇئەللىمدىن ئاگلايدىغىنىنى راسا ئاگلىۋالدى.

ئاگلىنار - ئاگلانماس ئاران - ئاران ئاگلىنىدىغان، بىرئاز ئاگلىنىدىغان دەرىجىدە، بوش ئاۋاز بىلەن: كېلىن تولا ئاگلىغان بۇ سۆزلەردىن زېرىكىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئاگلىنار - ئاگلانماس قىلىپ كوتۇلدىدى. * ماشىنا ئاگلىنار - ئاگلانماس گۈرۈلدەپ، توپ شەكلىدىكى چىراغلار يورۇتۇپ تۇرغان سېمونت يول بىلەن هويلا باغچىسىنى ئارىلاپ، تۆمۈر رېشاتكىغا قاراپ يۈرۈپ كەتتى.

ئال (توغرىسى: هال) ⟵ هال.

ئالا سۈپ ① ئاق - قارا، ئاساسەن ئاق بىلەن باشقا رەڭنىڭ ئارىلىشىپ كېلىشىدىن هاسىل بولغان (هايۋانلار هەققىدە): ئالا ئات. ئالا كالا * ئادەمنىڭ ئالىسى ئىچىدە، هايۋاننىڭ ئالىسى تېشىدا (ماقال). * ئىككى ئادەمنىڭ بىردىن مۈشۈكى بار ئىكەن. بىرىنىڭ ئالا، بىرىنىڭ سۈر مۈشۈك ئىكەن. ② هەر خىل رەڭلىك ياكى يوللۇق؛ چىپار: ئالا بەقەسەم. ئالا كۆڭلەك. ئالا بالداق. ③ كۆچمە. باراۋەر، تەكشى ئۈنۈپ چىقمىغان، شالاڭ؛ بىر يەردە بار، بىر يەردە يوق: ئالا بۇغداي. * ئەگەردە قايسى يەر بولسا بىكار، شۇ يەرگە رەت - رەت ئۈجمە سال. قالمىسۇن هېچ يەر ئالا، بولسۇن بىر گۈل جامال.

ئالا بولماق رەڭ تۈزۈمەك، سۈزۈلمەك، سارغىيىشقا، ئاقىرىشقا، قىزىرىشقا باشلىماق: ئۆرۈك ئۆرۈكنى كۆرسە ئالا بولار (ماقال). * جىگدىلەر ئالا بولۇپ، كەلسە كەلگۈن كۆپىيىپ ئۈلگىيسەن قىرغاق ئېشىپ، قاشتېشى، بىلەي تېشى، سەدەپ تېشى، كېلىدۇ ئېقىنىڭغا تەڭ ئەگىشىپ.

ئالا بولۇپ قالماق بىر يېرى پىشىپ، بىر يېرى خام قالماق (پولۇ تامىقى هەققىدە): نەزىرنىڭ پولۇسى ئالا بولۇپ قېلىپتۇ.

ئالا غورا سۈزۈلگەن، تېخى پىشمىغان، ئۈرۈقچىسى قارىداپ مېغىزى قېتىشقان غورا: ئالا غورىنى كۆپ يېسە، چىش قامايدۇ.

ئالا غورۇلاي <زوئول> غورۇلاي ئائىلىسىگە كىرىدىغان گۆشخور قۇش، غورۇلاينىڭ ئالىسى؛ چاشقان، پاتمىچۇق قاتارلىقلارنى تۇتۇپ يەيدۇ، بەزىدە قۇشقاچنىمۇ تۇتۇپ يەيدۇ؛ هەرقانداق شارائىتتا پۇتىغا قان تەگكۈزمەيدۇ.

ئالا قاغا ① قارا ۋە كۈل رەڭ پەيلىك بىر تۈرلۈك قاغا. ② كۆچمە. خەۋەر تارقاتقۇچى، گەپ توشۇغۇچى: — بۇ گەپنى نەدىن ئاگلىدىڭ؟ — دەپ سورىسام، — بىر ئالا قاغىدىن، — دەپ جاۋاب بەردى ئۇ قولىقىمغا پىچىرلاپ.

ئالا قانات ئۆردەك ئۆردەكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل قۇش، پەي تۈكلىرى قارامتۇل بولۇپ پارقىراپ تۇرىدۇ. تېنىنىڭ قالغان قىسىملىرى ئېقىش، چىشىنىڭ باش قىسمى قارامتۇل قوڭۇر، دۈمبە قىسمى قوڭۇر كۈل رەڭ، قورسىقى ئاق، ئادەتتە دەريا بويلىرى، كۆلچەك بويلىرىدا ياشايدۇ. شىنجاڭنىڭ لوپنۇر ئەتراپىغا تارقالغان.

ئالا قۇيرۇق بۇركۇت سار ئائىلىسىگە مەنسۇپ بىر خىل قۇش، تېنىنىڭ دۈمبە تەرىپى قېنىق قارامتۇل، قورساق تەرەپنىڭ رەڭگى قوڭۇر قارا رەڭلىك، قۇيرۇقىدا ئاق ئالىسى بار؛ شىمالىي شىنجاڭنىڭ تاغلىق ئورمانلىرىدا، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ خوشۇت، قەشقەر قاتارلىق جايلىرىدا ئۇچرايدۇ؛ ئاسا-

سەن چاشقان، توشقان، سۇغۇر قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ.

ئالا قويماي ھەممىنى، ھەممە يېرىگە، بىرنىمۇ قالدۇرماي: ئۆيىنىڭ تاملىرىغا ئالا قويماي رەسىم چاپلاۋېتىپتۇ.

ئالا كۆرمەك تەڭ قارىماسلىق، كىشىلەرگە نىسبەتەن بىر خىل، ئوخشاش مۇئامىلىدە بولماسلىق: — مۇئەللىم، — دېدى ئېگىز، قارا قۇمچاق بىر ئوغۇل بالا قادىر مۇئەللىمنىڭ ئالدىغا كېلىپ، — ئاشپەز ئۇستام بىز يېڭى كەلگەنلەرنى سەل ئالا كۆرۈۋاتىدۇ. يېڭى ئوقۇغۇچىلاردا بىرئاز نارازىلىق پەيدا بولۇپ قالدى. شۇڭا ئاشپەزگە تەربىيە بېرىپ قويسىڭىز.

ئالا كۆڭۈل كىشىلەرگە ئوخشاش مۇئامىلە قىلمايدىغان، كۆڭلىدە تەڭ قارىمايدىغان، سۆزى باشقا، نىيىتى باشقا: كۆڭۈلنىڭ ئالىسى — خۇدانىڭ بالاسى (ماقال). * ئالا كۆڭۈل بىرنەچچىسى باش قوشۇپ، تاڭ ئاتقۇچە ئۆيمۇ ئۆيگە گەپ توشۇپ؛ سەركىۋايىنىڭ پىكرىدە چىڭ تۇرۇپتۇ، شۇملۇق بىلەن مەخپىي پىلان قۇرۇپتۇ.

ئالا كۆڭۈللۈك كىشىلەرگە ئوخشاش مۇئامىلىدە بولماسلىق، تەڭ قارىماسلىق، سۆزى باشقا، نىيىتى باشقا بولۇش: ئەگەر مەن ئالا كۆڭۈللۈك قىلسام، ماڭا غايىب ئوق تەگسۇن!

ئالا كۆچۈكى كەتمەك ← **ئالا كۆچۈكى يانماق.**

ئالا كۆچۈكى كەلمەك بىردىنلا ئاچچىقى تۇتۇپ قالماق، تۇرۇپلا خۇيلىنىپ قالماق.

ئالا كۆچۈكى يانماق خۇيى يېشىلمەك، ئاچچىقى پەسكويىغا چۈشمەك، ئاچچىقى قايتماق: ھەي، ماڭا نېمە باش قېتىمچىلىق؟! «پالتا چۈشكۈچە، كۆتەك ئارام ئاپتۇ» دېگەندەك، بۇ غوجاملارنىڭ ئالا كۆچۈكلىرى يانغۇچە بىردەم ئارام ئېلىۋالسام بولمىدىمۇ.

ئالا نىيەت نىيىتى ساپ، سەممىي بولمىغان، كىشىلەرگە يامانلىق ئىستەيدىغان: — خوش، — دەپ سۆزىنى داۋام قىلدى ئەكبەر، تاماكا ئىسىنى پۈۋلەپ تۇرۇپ، — شەرۋان بىلەن سالىجاندىن ئىبارەت ئىككى ئالا نىيەت كىشى بۇ قېتىمقى تاسادىپىي ۋەقەنىڭ قۇربانى بولغان.

ئالا يىپ ئەشمەك گەپ توشۇماق، سۇخەنچىلىك قىلماق: شۇنچە ياشقا كىرگەن ئادەم تەشكىل ئالدىدا ئالا يىپ ئېشىپ يۈرسە بولامدۇ؟ ئىنسان ئۈچۈن ئېيتقاندا، سەممىي نىيەت ھەممىدىن ئەلا.

ئالا-بۇلا ① ئاق ۋە باشقا ھەر خىل رەڭ ئارىلاشقان؛ بىر يېرى ئاق، بىر يېرى باشقا رەڭدە: ئۇ بىر قولى بىلەن چېكىسىنى تىرەپ، ئىككىنچى قولىنى بالا يۆگەلگەن ئالا-بۇلا كۆرپىگە قويۇپ ئولتۇراتتى. * ئاي ئالا-بۇلا بۇلۇتلار ئىچىنى ئارىلاپ يەرنى بىر يورۇتۇپ، بىر غۇۋالاشتۇرۇپ باراتتى. ② كۆچمە. تۇتۇرۇقسىز، تۇتاسى يوق، تاقىقا-تۇققا: ئۇ ئالا-بۇلا سۆزلەپ قالدى. ③ خۇسۇسىيەتلىرى جەھەتتىن بىر خىل بولمىغان؛ ھەر خىللىققا ئىگە: ئاۋېنارىئۇسنىڭ باشقا نەزەرىيىۋى قائىدىلىرى ماتېرىيالىزمدىن ئوغرىلىۋېلىنغان، شۇڭا ئومۇمىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، تەجرىبە تەنقىدچىلىكى بىر «ئالا-بۇلا ئارىلاشما».

ئالا-بۇلماچ ← **ئالا-بۇلا**: ئۇلارنىڭ ئېغىز بۇرۇنلىرىغا ماسكا، يۈزلىرىگە ئالا-بۇلماچ قىلىپ جىياۋبۇ چاپلىۋالغانلىقىدىن بىلىدىمكى، ئۇلار ئۆزلىرىنى تونۇتماسلىق ئۈچۈن تىرىشىۋاتقانىكەن. شۇڭا مەنمۇ تونۇماسقا تىرىشتىم.

ئالا-پېسە بەدەندىكى ئاق داغلار؛ پېسە.

ئالارمەن ① سۆپ «ئالماق» پېئىلىنىڭ كەلگۈسى زامان I شەخس بىرلىك ساندا تۈرلەنگەن شەكلى. ② ئى. مال ياكى نەرسە-كېرەك سېتىۋالغۇچى، خېرىدار بولغۇچى كىشى: بېرەرمەننىڭ بېشىنى ئالارمەن ئوڭشاپتۇ (ماقال). * ھەي ئىسىت، تونۇگۇن كەلگەن بولسىڭىز ئۈچ يەشىكنىڭ ھەممىسىنى

تولدۇرۇۋالـغان بولاتـتىڭىز، تۈنۈگـۈن سـىزدەك ئالارمەندىن بىرسى كەپـتىكەن، 200نى بېرسـۆەت- تىم دەڭا، ئەرزانلىقىنى دېمەيـسىز، دانـىسىنى بىر مو توقـقۇز پـۇڭ بەش لـىدىن... ③ ئى. كۆچمە. باشـقىلارغا قىلـچە نەرسە ئۆتـكۈزمەيـدىغان باشـقىلارنىڭ پۇلـى، مال-مۈلـكىنى ئالـسام دەپ تۇرىدىغان كىشى.

ئالاقە ئى [ئە] ① كىشىلەر، تەشـكىلاتـلار، دۆلەتـلەر ياكى نەرسـلەر، ۋەقەلەر، هادى- سىلەر ئوتـتۇرىسىدىكى ئۆزئارا مۇناسـۆەت، مۇئامـىلە، باردى-كەلـدى، ئىچكى-تاشـقى باغلىنىش: دوستلۇق ئالاقىسى. سودا ئالاقىلىرى. ئالاقە باغلىماق. ئالاقە قىلماق. ئالاقىمىز ياخشى. * قورغانـىنى قولـغا چۈشۈرسەك، مۇزداۋان بىلەن بولـىدىغان ئالاقە بىـۋاسـىتە يۇرۇشۇپ كېتـىدۇ. * ئېهـتىـمال كۆرۈشـمەسـمىز، بىز تاڭ سەهەردە كېتىمىز، مېنىڭ بىلەن يېقىن ئالاقىدا بولۇشىڭىزنى ئىلتىماس قىلىمەن. * بۇ گەپلەرنىڭ ماڭا ئالاقىسى يوق، ــ دېدىم مەن ئېتىراز بىلدۈرۈپ. ② ئىك- كى نۇقـتا ياكـى ئىكـكى ئارىـلىقـتا تۇرۇپ خەۋەرلـىشـىش، باغـلىنـىش ۋاسـىتـىسى: تېلېـفون ئالاقـىسى. ئالاقە يولـلىرى. * بۇنداق دۆلەت مۇلكىگە ئايلانـدۇرۇش زۆرۈرىيىتى ئالـدى بىلەن كەڭ كـۆلەمـدىكى ئالاقە ئاپـپاراتـلىرى يەنى پوچـتا، تېلېگراما ۋە تۆمۈريول جەهەتـتە كۆرۈلىدۇ. ③ يىگىت، قىز ياكى ئەر-خوتۇن ئوتـتۇرىـسـىدىكى قەلبـداشـلىق تۇيـغۇ، كەيـپـىيات؛ ئىشـق-مۇهەبـبەت؛ جىنـسىي مۇناسىۋەت: ــبۇ ئۈزۈكلەرنىڭ ئىگىلىرى خۇددى سىلەرگە ئوخشاش مەن بىلەن ئالاقىدە بولغان، ــ دەپتۇ هېلىقى ئايال. ④ بىرەر ئىـدارە، تەش- كىلاتـنىڭ تونۇشتۇرۇش، ئىسپاتـلىق خېتى: ئوسـمان كېرىم بىلەن تاشـپولات غېـنى قەشـقەر ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت-مائارىـپ ئىدارىـسىنىڭ ئىختىيارىغا ئەۋەتىلدى. ئالاقىسى پوچـتا ئارقىلىق يوللاندى. * هېساب ئىنچىكە بولغانـدۇ، ئۇنـداق بولسا ئەمدى سېمونتقا ماڭايـلى، سەن دادۇيىنىڭ ئالاقىسىنى ئېلىپ گۇڭشېغا بارغىن.

ئالاقە باغـلىماق مۇناسـۆەت ئورناتـماق: پارتىيىمىزنىڭ كادىرلىرى ئامما بىلەن مۇسـتەهكەم ۋە يېقىن ئالاقە باغلىشى لازىم.

ئالاقە قىلماق ← ئالاقىلاشماق: نورمال ۋاسـىتە ئارقىلـىق بىز بىلەن تـىجارەت قىلـىش، بىز بىلەن ئىقتىسادىي جەهەتـتە هەمـكارلىشىشـقا كەلگەن چەت ئەللىك سودا-سانائەتـچىلەر، چەت ئەللەردىكى مۇهاجىر سودىـگەرلەر ۋە شاڭـگاڭ- ئاۋمېندىكى سودا-سانائەتـچىلەرنى بىز داۋامـلىق قارشى ئېلـىشـىمىز، ئۇلارغا ئەدەبـلىك مۇئامـىلە قىلىشىمىز، ئۇلار بىلەن مەسـىلـىلەر ۋە كەسـپىي جەهەتلەردە تەشەببۇسكارلىق بىلەن كېڭىشىشىمىز، نورمال ئالاقە قىلىشىمىز لازىم.

ئالاق-جالاق ئېـگىـز-پـەس، غـەلـىتە تېـنەپ-تەمـتـرەپ؛ باش-ئايـىغى يوق؛ قورقۇنچلۇق: شۇ چاغـدا، مەخـسۇت بەگ ئوق چىقىرىشنى توختاتتى، ئۇ هە دەپ ئۆزىنى دالدىغا ئالـىدىغان يەر ئىـزدەپ، ئالاق-جالاق بولۇپ تىترەپ ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى. * قازى ئالاق- جالاق بولۇپ قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى.

ئالاق-جالاق بولماق تېنەپ-تەمتىرىمەك، قاملاشمىغان، باش-ئايىـغى يوق هەرىـكەت قىلماق؛ قورقماق: ئۇ خۇشالـلىقىنى باسالـماي كـۆزلـىرى ئالاق-جالاق بولۇپ نېـمە قىلىشـنى بىلمەي قالدى.

ئالاق-جالاق قىلماق تېنەپ-تەمتـرەت- مەك، قامـلاشـمـىغان، باش-ئايـىغـى يوق هەرىـكەت قىلـىدىـغان هالەتـكە كەلـتۈرۈپ قويـماق؛ قورقۇتـماق: ۋاي بالام، بۇ شۇم خەۋەرنى ئېـلـىپ كېـلـىپ بىزنى ئالاق-جالاق قىلىۋەتتىڭغۇ؟

ئالاقزادە رەۋ. نېمە قىلىشنى ئېنىق بىلمەي تېنەپ-تەمـترەپ، ئالاق-جالاق هالەتـتە، قورققان هالدا: دۈشمەنلەر ئالاقزادە بولۇشۇپ، ئوقنى قاياققا قارىتىپ ئېتىشنى بىلمەي قالغانىدى.

ئالاقزادە بولماق ئالاقزادە هالەتكە چۈشۈپ

قالماق: دۈشمەنلەر ئالاقزادە بولۇپ، گۇلەندەم، تاجىنىساخان ۋە سالاخۇننى كوچا ئوتتۇرىسىدىلا ئېتىپ تاشلىدى ـ دە، سىپىل ئىچىگە قاراپ قېچىشتى.

ئالاقزادە قىلماق ئالاقزادە هالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق: ئۇلار ئامال قىلىپ ئوردىدىن قۇتۇلۇشنىڭ چارىسىنى قىلىدىغان بولدى. كېيىن مەن تەيجى، قازى بىلەن كۆرۈشۈپ ئۇلارنى ئالاقزادە قىلىۋەتتىم.

ئالاقزادىلەشمەك پ. ئالاقزادە بولماق، ئالاقزادە هالەتكە كېلىپ قالماق: دۈشمەن ئەسكەرلىرى ئالاقزادىلىشىپ قايسى تەرەپكە قېچىشنى بىلەلمەي تەمتىرەپ قالدى.

ئالاقزادىلىك «ئالاقزادە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ياۋۇز ئىچى ئالاقزادىلىككە تولدى. پوتەيلەرگە جاللاتلار قارا قاغىدەك قوندى.

ئالاقچى ئى ① ئالاقىلەشكۈچى خادىم، ئالاقە ئىشلىرى خىزمەتچىسى: ئۇلار ئىلىغا، ئۈرۈمچىگە ۋە باشقا ئورۇنلارغا ئەۋەتىلىدىغان ئالاقچىلىرىنى ئەۋەتىپ بولۇشتى. ② <هەرب> ئالاقە خىزمىتى جەڭچىسى.

ئالاقچىلىك «ئالاقچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ ئۇزۇن يىللاردىن بېرى ئالاقچىلىك ئىشى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

ئالاقىدار سۈپ [ئە+پ] مۇناسىۋەتتى، ئالاقىسى بار: دەرۋەقە، پارتىيە بىلەن هۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدا ئىش تەقسىماتى بولۇشى لازىمقىلىنى تەكىتلىگەن چاغدا، هۆكۈمەت خىزمىتى ۋە ئىقتىسادىي خىزمەتكە ئالاقىدار چوڭ ـ چوڭ مەسىلىلەرگە دائىر سىياسەتلەرنى يەنىلا پارتىيە بەلگىلىشى لازىم.

ئالاقىسىز سۈپ. ئالاقىسى، مۇناسىۋىتى، تەسىرى يوق، مۇناسىۋەتسىز: كىشىلەرنىڭ تەبىئەت دۇنياسى بىلەن بولغان كۈرىشى ۋە تەبىئەت دۇنياسىدىن پايدىلىنىپ ماددىي ۋاسىتىلەرنى ئىشلەپچىقىرىشى يەككە ـ يەككە، ئالاقىسىز هالدا، ئايرىم ـ ئايرىم هالدا ئېلىپ بېرىلمايدۇ، بەلكى كوللېكتىپ بولۇپ، ئۇيۇشقان هالدا بىرلىكتە ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئالاقىلەشمەك مۇناسىۋەت، ئالاقە ئورناتماق؛ باردى ـ كەلدى، ئالدى ـ بەردى قىلماق: ئۇ مەركىزىي تىزگىنلەش بۆلۈمىدىكى نەچچە ئون چوڭ ئاپپارات بىلەنلا ئەمەس، يەنە نەچچە ئون جايدىكى كۆزىتىش پونكىتى بىلەنمۇ، ئەتراپتىكى ئاسماندا ئايلىنىپ تۇرغان ئون نەچچە كۆزىتىش ئايروپىلانى بىلەنمۇ ئالاقىلىشىپ تۇراتتى.

ئالاقىلىك سۈپ. ئالاقىسى بار، ئالاقە ئورناتقان، ئالاقىدار: بۇ ئىشلار بىر ـ بىرى بىلەن ئالاقىلىك.

ئالاقىۋاز سۈپ. ئالاقىغىلا تايىنىدىغان، ئالاقە ئارقىلىقلا ئىش بېجىرىشنى ئادەت قىلىۋالغان: ئالاقىۋاز ئادەم.

ئالاقىۋازلىق ئى. ئالاقە بىلەن ئىش قىلىشقىلا تايىنىدىغان ئادەت: تۆۋەنگە چۈشۈپ تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلمايدىغان، ئالاقىۋازلىقىلا يۆلىنىدىغان يامان ئىش ئىستىلىنى تۈزىتىش لازىم.

ئالاڭ سۈپ. ئارىسىغا زىرائەت ياكى باشقا ئۆسۈملۈكلەر ئۈنمىگەن، بوش، ئالا، ئاق: ئالاڭ يەر. * بىزنىڭ دادۇيدە يىگىرمە بەش مولۇق بىر باغ بولۇپ، باغۋەن مۇساتاغا ئون نەچچە يىلدىن بېرى بۇ باغدا ئىشلەپ، باغنىڭ ئالاڭ يەرلىرىگە كۆچەت قويۇپ، مېۋىسى ناچارلىرىغا ئەلا سورتلۇق مېۋىلەرنى ئۇلاپ، بۇ باغنى ئاجايىپ گۈزەللەشتۈرۈۋەتكەنىدى.

ئالاڭغۇ سۈپ. بىر تەكشى ئەمەس، تەكشى بولمىغان؛ ئېگىز ـ پەس ياكى ئۇزۇن ـ قىسقا: ئۇ ئىشلار بوۋاينىڭ يەكتىكىنىڭ ئىچىدە ئالاڭغۇ ئۇرۇۋاتقان ئاجىز يۈرىكىدە ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان...

ئالاڭلىماق پ. هەيران بولماق؛ ئاڭقىرالماي قالماق؛ ئالاقزادە بولماق: ئايروپىلان بۇلۇتنىڭ ئۈستىدە ئۇچۇشقا باشلىغاندىن كېيىن، مەتتوختەم ئايروپىلاننىڭ ئىچىدىكى نەرسىلەرگە

ئالاڭلاپ قاراشقا باشلىدى.

ئالامەت [ئە] ① ئى. شەرتلىك رەۋىشتە قوبۇل قىلىنغان ياكى قويۇلغان بەلگە، ئىشارە: ئېلىش ئالامىتى. كۆپەيتىش ئالامىتى. ئى. ② بىرەر ۋەقە، ھادىسە، ۋەزىيەت، ھالەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلاردىن دېرەك بېرىدىغان بەلگە، نىشانە؛ ئىپادە: سەھنىدە بايراقدارلارغا گۈل تەقدىم قىلىش ئىشى كېتىۋاتاتتى، بۇ يىغىننىڭ تۈگىگەنلىكىنىڭ ئالامىتى ئىدى. ③ ئى. بىرەر غايە ياكى چۈشەنچىنى ئىپادىلەيدىغان، ئەسلىتىدىغان شەرتلىك بەلگە، ئىشارە: زۇنۇن قادىر ھېكايىلىرىدا پېرسوناژ خاراكتېرىنىڭ بىز ئېيتقان بۇ مۇھىم ئالامەتلىرىنىڭ ھەممىسى تېپىلىدۇ. ④ سۈپ. ئالاھىدە خىسلەتلەرگە ئىگە بولغان، ئاجايىپ: ـ بۈگۈن ناھايىتى ئازادە كىيىنگەن بىر شاھزادە، ئالامەت كېلىشكەن بىر زور ئارغىماق ئاتنى مىنىپ كېلىپ، چاپقانچە 20 ـ پەلەمپەيگىچە چىقتى. ⑤ سۈپ. كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان، ئەجەبلەندۈرىدىغان، غەلىتە، قىزىق: ئۇنىڭ چىرايلىق بىلەكلىرى ۋە يەلكىلىرىگە ئۇپا سېپىلگەن، چاچلىرى ئالامەت قىلىپ تارىلىپ، بېشىغا تاج قىلىپ تۈگۈلگەنىدى.

ئالامەتلىك سۈپ. ئالامىتى بار، ئالامەتكە ئىگە، بەلگىسى، ئىشارىسى بار: كۆپ ئالامەتلىك تەڭلىمىلەر. * تاغلارنى يېرىپ چىققان، ئەجدىھا سۈپەت بولغان، ئەگرى ـ توقاي يىلاندەك ئالامەتلىك ئاق ئۆستەڭ،

ئالاھازەل رەۋ [ئە] «ئالاھازەلقىياس» سۆزىنىڭ قىسقارغان شەكلى، تەخمىنەن، قىياس قىلىنىشىچە، مۆلچەرلىنىشىچە: بۇ ساقىلى ئۆسۈپ چاڭگا بولۇپ كەتكەن، رەڭگىدە قان دىدارى يوق، ئالاھازەل 80 ياشلاردىكى بىر نىمجان بوۋاي ئىدى. * ئارىدىن ئالاھازەل ئىككى ئاي ئۆتكەندە، سايلانغانلار رەسمىي ئېلان قىلىندى.

ئالاھازەلقىياس رەۋ [ئە] مۆلچەرلىنىشىچە قىياس قىلىنىشىچە، تەخمىنەن: ئالاھازەلقىياس بۇ يەردە جىق ماجىرا بولىدۇ.

ئالاھىدە سۈپ [ئە] ① باشقىلاردىن پەرقلىق، ئايرىم: ـــ ئەرزانلا تاپشۇرۇۋالغان بۇ ئاتلار ئالاھىدە بېقىلىدىغان ئاتلار بولۇپ، خالىغان جايدا ئوتلىشى شەرت ئىدى. ② ئۆزگىچە خاس، مەخسۇس: ئۇكام غالىبجان، مەن سىزنى ئالاھىدە يوقلاپ كەلدىم.

ئالاھىدىلەشتۈرمەك «ئالاھىدىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىر قىسىم پارازىت ياشىغۇچى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى تۇپراقتىن ئوزۇقلۇق سۈمۈرمەستىن تۈزۈلۈشىنى ئالاھىدىلەشتۈرۈپ، پارازىت ئىگىسىگە بۆسۈپ كىرىپ پارازىت ئىگىسىدىن ئوزۇقلۇق ۋە سۇ سۈمۈرىدۇ. بۇ خىل يىلتىز پارازىت يىلتىز دەپ ئاتىلىدۇ.

ئالاھىدىلەشمەك پ. ئايرىمچە بەلگە ۋە خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولماق، ئۆزگىچە خاس خۇسۇسىيەت بىلەن ئاجرىلىپ تۇرماق، ئالاھىدە پەرقلەنمەك: خۇسۇسىيەت تولىمۇ كۆپ بولۇپ كەتسە، تولىمۇ ئالاھىدىلىشىپ قالىدۇ؛ تولىمۇ ئالاھىدىلىشىپ كەتكەندە، كىشىلەردىن ئايرىلىپ قالىدۇ.

ئالاھىدىلىك ئى. پەرقلىق خۇسۇسىيەت، بەلگىلىك ئارتۇقچىلىق، مەخسۇس ئايرىملىق: بىز ھەممە خىزمەتتە ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئەھۋالىنى، مەنپەئىتىنى ۋە ئارزۇسىنى نەزەرگە ئالمايدىغان، شىنجاڭنىڭ مىللىي رايونلۇق ئالاھىدىلىكىنى كۆزدە تۇتمايدىغان بولساق، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ياخشىلىيالمايمىز، خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلىيەلمەيمىز.

ئالايتقۇزماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالايتماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالدىم دولاننىڭ قىزىنى، ئايدا يۇمايدۇ يۈزىنى. قوپ يۈزۈڭنى يۇ دېسەم، ئۈيدەك ئالايتتى كۆزىنى. * ـــ نېمە كارىڭ! ـــ دېدى ئۇ كۆزلىرىنى ئالايتىپ. خەقنىڭ رىزقىغا كۆز

ئالايتقاندىن گۇناھ ئىش يوق.

ئالايتۇرماق (توغرىسى: ئالايتماق) ← **ئالايتماق.**

ئالايتىشماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرىگە كۆز ئالايتىشتى. * ھەقىقىي ئەقىللىق كىشىنىڭ ئاغزىدىن چىققان بۇنداق مەدھىيە، چاكىنا كىشىلەرنىڭ تۆمەن ملىك قىتىملىغان كۆز ئالايتىشلىرىنى بىكار قىلىۋەتتى. * ھەممىسى كەينىگە بۇرۇلۇپ قاراشتى ۋە كۆزلىرىنى ئەلەم بىلەن ئالايتىشتى.

ئالايلۇق قىستۇرما سۆز رولىدا مىسال قىلىپ باقايلى. مەسىلەن: پەرەز قىلايلى، دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ.

ئالايلى ← **ئالايلۇق.**

ئالايماق پ. كۆزنى يوغان ئېچىپ، چەكچەيىپ قارىماق، قاپىقىنى تۈرۈپ غەزەپ بىلەن چەكچەيمەك: مەن سېنى كۆرۈشكە ئالدىرىدىم، بېشىڭدا دوختۇرلار تۇرغانىكەن، ئۇلار ماڭا قەھرى بىلەن ئالىيىپ قاراشتى ۋە ئەھۋالىڭنى ئېيتىپ بەردى. * ھۆسەن ئاكا بۇ سۆزۈن تەلەتلەرگە غەزەپ بىلەن ئالايدى.

ئالايتەن رەۋ. ئالاھىدە، مەخسۇس، ئايرىم تەييارلىق بىلەن؛ شۇنىڭ ئۈچۈنلا: قەبرىگە يېتىپ بارغاندىن كېيىن، مەنمۇ قىز بىلەن تەڭ سومكامدىن ئالايىتەن تەييارلانغان بىر دەستە گۈلنى چىقىرىپ قەبرىگە قويدۇم. * باغقا ئالايتەن بىر باغۋەن قارايدۇ، كۈزلۈك مېۋىلەرنى ئۆيىنىڭ ئاستىدىكى مەخسۇس ياسالغان ئامباردا ساقلايدۇ.

ئالە «ئالماق» پېئىلىنىڭ III شەخس بىرلىك سانىدىكى بۇيرۇق ئۇمىد رايى شەكلى.

ئالە شەرىڭنى ① ھەممىسى ساڭا ھېساب، ھەممىسى ساڭا قالسۇن. ② قارا بۇنى، بەللى.

ئالەم ئى [ئە] ① پۈتۈن مەۋجۇدات، بارلىق، كائىنات، دۇنيا، پۈتۈن جاھان: كوڭكا! توۋا! ئالەم پەيدا بولغاندىن بۇيان بىزنىڭ بۇ يەرگە كوڭكىنىڭ بىرىنچى قېتىم كېلىشىغۇ بۇ! * قىسقىسى ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ ماددىسى، ئادەمنىڭ سۈرىتى، ھاياتى، زاتى، ئەقلى — بۇلارنىڭ ھەربىرى ئۆز ئورنىدا بىر ئالەمدۇر. * مېنى سەن ئۈشبۇ ئالەمدە ئۆزگىچە بىر يېڭى مەجنۇن بىل، گۈزەل لەيلىمگە مەجنۇندىن تۆمەنىمىڭ ھەسسە مەپتۇن بىل. ② **بۇ دۇنيا؛** ئالەمدىن ئۆتمەك. ئالەمدىن كەتمەك. * بۇ ئاتاقلىق پېشقەدەم ئالىم ئالەمدىن ئۆتۈش ۋاقتىدا لۇنىڭ ھۆكۈمەتكە ۋەكالىتەن ئۇنىڭ ئۆز ھاياتىدىكى نامى-ئەھۋالىغا مۇۋاپىق باھا بەردى. ③ **ۋەزىيەت، ھالەت:** ئەجەبمۇ زامان بولدى، ئالەم چۆرگىلەي دەيدۇ، يۈرەكتىكى زەرداپ سۇ قانغا ئۆرگىلەي دەيدۇ (قوشاق). * — ھەي! شۇنچە ئۇزۇن بوپتۇ، بۈگۈن كەچتىكىدەك ھۇزۇرلىنىپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولمىغىنىمغا! — بۈگۈن ئالەم راستلا ئۆزگەردىمۇ؟ — دېدى ئۇ. ④ كۆچمە. ۋاقىت، زامان: — ئەخمەت بۇ يەردىن كەتكىلى نە ئالەم بولدى؟ ⑤ كۆچمە. كەڭ؛ **نۇرغۇن:** ئالەمچە كۆڭۈل. * سەن كەتكەندىن بۇيان ئالەم ئىشنى قىلىپ بولدۇم.

ئالەم ئايروپىلانى ئالەم بوشلۇقىدا، يەر شارى بىلەن پىلانېتلار ئارىسىدا قاتنايدىغان ئايروپىلان: يېقىن كەلگۈسىدە ئالەم ئايروپىلانى ئىنسانىيەتنىڭ ئاساسلىق قاتناش ۋاستىسى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن.

ئالەم بوشلۇقى ئاتموسفېرا قاتلىمىدىن باشقا ھەممە بوشلۇق.

ئالەمدىن تۈگەشمەك ← دۇنيادىن تۈگەشمەك: سىيىت ھېكىم بەگ بولسا شۇ چاغدىكى كۇچا، ئاقسۇ خەلق قوزغىلىڭىنىڭ خائىنى بولۇپ، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ قېنى بەدىلىگە ئەيش-ئىشرەت قىلىپ، ھاراق-شاراب ئىچىپ، ئاخىرى رەسۋايى ئېزىم بولۇپ ئالەمدىن تۈگەشكەنىدى.

ئالەمدىن خوشلاشماق ھاياتلىقتىن كۆز يۇمماق، ئۆلمەك: لېكىن ۋاقىت ئۆزگەرتىدۇ ئىنسانىنى، ئىزلار قالار ئۇندا ئۆتكەن ھەر دەمدىن. گۆدەك ئۆسەر، ياشقا يېتەر قېرىلىق ۋە قېرىلار خوشلىشىدۇ ئالەمدىن.

ئالەمدىن كەتمەك ← **دۇنيادىن ئۆتمەك.**

ئالەمدىن يانماق ← **دۇنيادىن ئۆتمەك:** ئورۇقراق بىر دوختۇر گۇلنارغا: — دەرھال تېلېگرام سوقۇپ گۈلباھارنىڭ قىزىغا ئۇقتۇرۇپ قويساڭلار. مانا ماۋۇ ئۇنىڭ ئادرېسى، ئۇنىڭ ئانىسى تېخى بۈگۈن تاڭ سەھەردە ئالەمدىنياندى، — دېدى.

ئالەمدىن ئۆتمەك ← **دۇنيادىن ئۆتمەك:** ئۇ ئايالنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرى بىزنىڭ يېزىغا باغلىنىدۇ. ئۇ بىزنىڭ قىڭغىر ئىشكلىك غېرىب كەپىمىزدە شاكىرنى تۇغۇپلا ئالەمدىن ئۆتكەن. * تىلىۋالدىنىڭ دادىسى سىيىت ئاخۇن ئاكا بەش يىل بۇرۇن تۇيۇقسىزلا يۈرەك كېسىلى بىلەن ئاغرىپ قانچە داۋالانسىمۇ بولماستىن ئالەمدىن ئۆتكەنىدى.

ئالەم قاراش ← **دۇنيا قاراش.**

ئالەم كەزمەك ھەممە يەرگە بارماق، ھەممە يەرنى كۆرمەك، ھەممىدىن خەۋەردار بولماق.

ئالەم كېمىسى كۆپ ئۇگىلىك راكېتىلىق قاتناش قورالى. يەر شارىدىن قويۇپ بېرىلگەندە ئالەم بوشلۇقىدا قاتناپ يۈرەلەيدىغان ئۇچۇش ماشىنىسى.

ئالەمگە پۇر كەتمەك نامى-ئەھۋالى، قىلغان-ئەتكەنلىرى خەلق ئىچىگە تېزلا يېيىلماق، تارقالماق، ھەممە ئادەم بىلىپ كەتمەك: ئۇزاق ئۆتمەي سەمەندەرنىڭ كارامىتى ۋە ھېكمەتلىك كىتابىنىڭ داڭقى پۈتۈن ئالەمگە پۇر كېتىپتۇ.

ئالەمگە سىغماي قالماق ← **ئالەمگە سىغماي كەتمەك.**

ئالەمگە سىغماي كەتمەك ① ھەددىدىن ئارتۇق، ئادەتتىن تاشقىرى خۇشال بولماق: ئوغلۇمنىڭ ئوقۇپ ئالىم بولغانلىقىنى ئاڭلاپ خۇش بولۇپ ئالەمگە سىغماي قالدىم. ② كۆرەڭلەپ كەتمەك: ھېلىقى زومىگەر ئاتاڭ بار ۋاقتىدا ئالەمگە سىغماي كېتىۋىدىڭ، ئەمدى قۇيرۇقۇڭ قىسىلىپ قاپتۇغۇ!

ئالەمگە كۆز ئاچماق ① دۇنياغا كەلمەك، تۇغۇلماق. ② چوڭ بولۇپ، ئازراق ئىشقا يارايدىغان بولماق: ئاتا-ئانام بۇ ئالەم بىلەن ئاللىقاچان خوشلاشقانىكەن، ئالەمگە كۆز ئېچىپ دەسلەپ كۆرگىنىم بايا سىلەر كۆرگەن كادالڭ قارىياغاچ ۋە ماڭا تاپشۇرۇلغان بىر پادا مال بولدى.

ئالەمنى باشقا كىيمەك ھېچنېمىدىن تەپ تارتماي، بىلگىنىنى، خالىغىنىنى قىلماق: خان بىر ھازادىن كېيىن، ھوشىغا كەلگەندەك مەلۇمچىغا قاردى: — ئۈچ بېگكە پەرمان بېرىلسۇن، ئالەمنى بېشىغا كىيگەن بۇ بەتبەختلەرنى قىرىپ تاشلىسۇن!

ئالەمنى بىرئالماق ھەممە يەرگە ئاڭلانماق: ئۇنىڭ ۋايجان دەپ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئالەمنى بىرئالدى.

ئالەمنىڭ ئۇ چېتى ناھايىتى چەت، ناھايىتى يىراق: سارىخان ئانا لەيلىگۈلنىڭ تولىمۇ يىراق بىر شەھەرگە، ئالەمنىڭ ئۇ چېتىگە — بېيجىڭغا ئوقۇشقا بارىدىغانلىقىنى بۇنىڭدىن ئىككى سائەتچە ئىلگىرى ئۆز ھويلىسىدا، ئۆزدىگە تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن موزايلىق ئىنەكنى ئوجمە غولىغا باغلاپ قويۇپ، ئۇنىڭ سۈتىنى سېغىشقا تەمشىلىۋاتقاندا ئاڭلىدى.

ئالەمنى مالەم قىلماق قالايمىقان ھەرىكەت ۋە ۋارقىرىغان ئاۋاز بىلەن ئەنسىزلىك پەيدا قىلماق: ئىززا-ئاھانەت جېنىغا بەك پاتقان ساموۇق بىركۈنى خەلچە جىن ياقىسىغا ئېسىلغاندا: — كېتە سارالڭ جىن، — دەپ ئىنتىرىۋېدى، خەلچە جىن ئۆزىنى يەرگە يۈزىچە ئاتتى-دە، بۇرنىنى مۇشتلاپ قانىتىپ، يۈز-كۆزىگە سۈركەپ، ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋايجانلاپ ئالەمنى مالەم قىلىۋەتتى. * سودىگەر قارا تايىنى ئۆلتۈرۈشكە نىيەت قىلىپتۇ. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئوغلى دادىسىنىڭ ئالدىغا ئۆزىنى تاشلاپ، تاينى ئۆلتۈرمەسلىكنى سوراپ زار يىغلاپتۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان ئانا بولسا ئالەمنى مالەم قىلىپتۇ.

ئالەمبەخش سۈپ [ئالەم+بەخش] ئالەم

بەخش ئەتكەن، ئالەمچە زور: ئۇلۇغۋار بۇ نامىنىڭ تەرىپى ئۈچۈن، ئالەمبەخش سۆيگۈدىن يازىمەن خالاس.

ئالەمچە سۈپ. ئالەمگە تەڭ كېلىدىغان، ناھايىتى كەڭ، ناھايىتى كۆپ: دادىسىنىڭ بولسا مىجەزى بۇزۇلغان، خاپىلىقى بەكمۇ كۆپ، ھەممە نېمىدىن خاپا، ئۇنىڭ ئىچىدىكىنى زادى بىلەلمىدىم. كىچىككىنە ئادىلىدىنمۇ ئالەمچە خاپا، زادى كارى يوق. * ۋەتەندۇر بىز مىليون پەرزەنتكە ئانا، ۋەتەندۇر مۇقەددەس مەڭگۇ باشپاناھ، ئوغلىمەن، دېمەككى مۇھەببىتىمنى ئالەمچە بار دېسەم ئاز كېلەر يانا.

ئالەمشۇمۇل سۈپ [ئە+پ] خەلقئارا ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان، ئەھمىيىتى ئىنتايىن چوڭ؛ جاھانشۇمۇل: تارىخىمىزدا، سۆيگۈ ـ مۇھەببەت بابىدا ۋاپادارلىق، ساداقەتنىڭ نامايەندىسى سۈپىتىدە، ئالەمشۇمۇل داستانلارنىڭ ئالتۇن بەتلىرىگە پۈتۈلگەن قىز ـ يىگىتلەر ئاز ئەمەس.

ئالەمشۇناس ئى [ئە+پ] ئاسترونومىيىلىك كۆزىتىش ماتېرىياللىرى ۋە فىزىكىلىق قانۇنىيەتلەر ئاساسىدا ئالەم بوشلۇقىدىكى ماددىلارنىڭ تارقىلىشى، ھەرىكىتى، ئۆزگىرىشى ۋە ئالەم بوشلۇقىنىڭ گېئومېترىيىلىك ئالاھىدىلىكى قاتارلىق بىر قاتار مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلغۇچى كىشى.

ئالەمشۇناسلىق «ئالەمشۇناس» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئالبوم ئى [ر<فران] خاتىرە ئۈچۈن چۈشەكەن فوتو سۈرەتلەر، ئاتكىرىتكىلار ياكى ھەر خىل ماركىلار توپلام قىلىپ چاپلانغان قېلىن مۇقاۋىلىق دەپتەر؛ بىرەر تېمىغا ئائىت رەسىملەر، سىزمىلارنىڭ ئىزاھلىرى بېرىلگەن توپلام: خىيال بىلەن ئۇزاق ئولتۇرۇم ـ دە، ئورنۇمدىن تەستە تۇرۇپ، ئالبوم دەپتىرىمنى ئالدىم. ئالبومدا پۈتۈن ساۋاقداشلارنىڭ رەسىملىرى ۋە يېزىپ قالدۇرغان خاتىرە سۆزلىرى بار ئىدى. خەتنى ھاشىر بىلەن رازىيەنىڭ سۈرىتى بار يەرگە قىستۇرۇپ قويدۇم.

ئالپىنىزم ئى [ر] <تەن> تاغ چوققىلىرىغا، مۇز تاغلارغا چىقىش سپورتى.

ئالپىنىست ئى [ر] <تەن> تاغ چوققىلىرىغا ۋە مۇز تاغلارغا چىقىش سپورتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان تەنھەرىكەتچى.

ئالتاي ئى ① شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بىر ناھىيىنىڭ ئىسمى. ② ئوتتۇرا ئاسىيادىكى يەنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئارىلىقىدىكى تاغ تىزمىلىرى.

ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى <تىل> تىللارنى قېرىنداشلىق مۇناسىۋىتى جەھەتتىن كلاسسىفىكاتسىيە قىلىش ئۇسۇلى بويىچە ئايرىلغان بىر خىل تىللار سىستېمىسى. بۇ تىللار ئاساسەن جۇڭگو، موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى، سوۋېت ئىتتىپاقى، تۈركىيە، ئافغانىستان، ئىران ھەمدە شەرقىي ياۋروپادىكى بەزى مەملىكەتلەر دائىرىسىدە قوللىنىلىدۇ. بۇ تىل سىستېمىسى تۈركىي تىل تۈركۈمى، تونگۇس ـ مانجۇ تىل تۈركۈمى، موڭغۇل تىل تۈركۈمىدىن ئىبارەت ئۈچ تىل تۈركۈمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ سىستېمىدىكى تىللار مورفولوگىيە

جەھەتتىن ئاگگىلىيۇتىناتىپ تىل بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئالتە بەشتىن كېيىن، يەتتىدىن بۇرۇن كەلگەن سان ۋە بۇ ساننى ئىپادىلىگەن رەقەم؛ بەشكە بىر قوشۇلغاندا ھاسىل بولغان مىقدار: ئالتە ئوغۇل. ئالتە قوي. ئالتە نان.

ئالتە بۇلۇڭ <مات> ئالتە بۇلۇڭدىن تەركىب تاپقان تەكشىلىكتە ياتقان گېئومېتىرىيىلىك شەكىل.

ئالتە پاتمان نورماللىقتىن كۆپ ئېشىپ كەتكەن، ھېسابلاپ بولغىلى بولمايدىغان، ناھايىتى كۆپ، ناھايىتى زور؛ ئارتۇقچە: ئالتە پاتمان گەپ. * خەۋەر بەرسەم بوۋگۈن مۇندىن، لەشكەر كېلۇر بىلگىن ئاندىن، ئالتە پاتمان گۇرزە تۇتۇپ، ھايال يوقتۇر كېلىشلىرى.

ئالتە توك - توك بىرنەچچىلا؛ ئازغىنا: ھە، قانداق، ئۇ خەسىس ئېرىڭنىڭ ئالتە توك - توك نەرسىسنى «قىزىمنىڭ تويلۇقى» دەپ تەخسىگە سېلىپ جاراستانغا ئېلىپ چىققىلى بولاتتىمۇ؟ * خەلق كۈچى قۇدرەتلىك، يېڭىلمەستۇر جاھاندا، «ئالتە توك - توك» خائىننىڭ ئىغۋاسىغا ئىشەنمە.

ئالتە قول <فىزئول> ئالتە بارماقلىق قول: ئالتە قول بالا.

ئالتە قىرلىق <مات> ئۆزئارا كېسىشكەن، ئالتە تەكشى يۈز ئوراپ تۇرغان گېئومېتىرىيىلىك شەكىل.

ئالتە كۆرەك تۇغۇلغىنىغا يەتتە يىل توشقان تۆگە.

ئالتە كۈنلۈك ئالەم تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان، ئۇزۇن بولمىغان ھايات: مەن سېنى پاناھ تارتىپ ئايۋانىڭدا ياتايمۇ، ئالتە كۈنلۈك ئالەمدە سېنىڭ دەردىڭنى تارتايمۇ.

ئالتە ياشتىن ئاتمىش ياشقىچە ← يەتتە ياشتىن يەتمىش ياشقىچە.

ئالتە ياقلىق <مات> ئۆزئارا كېسىشكەن، ئالتە تەرەپتىن تەركىب تاپقان تەكشىلىكتىكى گېئومېتىرىيىلىك شەكىل.

ئالتىئاتار سۆپ [ئالتە+ئاتار] ئالتە تال ئوق يەيدىغان، ئالتە ئوقلۇق؛ ئالتىئاتار تاپانچا.

ئالتەيلەن سان. ئالتە كىشى، ئالتە نەپەر كىشى: ئىشلەپچىقىرىش دۈيىمىزدىن سۇ قۇرۇلۇشىغا بارغان ئالتەيلەن بىر گۇرۇپپا بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ.

ئالتۇن ① ئى <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Au (Aurum)، رەڭگى قىزغۇچ سېرىق، سوزۇلۇشچان، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، پۇل ۋە زىننەت بۇيۇملىرى ياسىلىدىغان قىممەت باھالىق، ئەتىۋار مېتال؛ زەر: ساپ ئالتۇن. * يوقالغان پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * ئۇكا، كۆڭلۈڭ باشقىچە خۇشقۇ؟ ئالتۇن ئۇچراپ قالدىمۇ نېمە؟. * ئارسلان: — يوقالغان نەرسىلەرنى ئاتامنىڭ ھويلىسىدىن تېپىپ ئېلىپ كەلگەندە ئۇنىڭ ئىچىدە ئاشۇ ئالتۇن شامدانمۇ بارمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ. ② ئى. شۇ مېتالدىن ياسالغان پۇل: — سەنمۇ شۇ ئۆيگە بىللە بار، كۆرۈپ قوي! ئەتە ئەتىگەن قېچىرنى ئېلىپ كەل! — دەپ ئۇنىڭغا تۆت تىللا ئالتۇن بەردىم. ③ سۆپ كۆچمە. قىممەتلىك، بىباھا، گۈللەنگەن، تەڭدىشى يوق: ئالتۇن دەۋر. * سېغىنىش ھېسسىياتى ئوقچۇپ بۇلاقتەك، يازاتتۇق تارىختا ئۆچمەس ئالتۇن قۇر... * ئۇلۇغ ۋەتەنگە، دۇنياغا مەشھۇر، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشرەپ سەنئىتى، قەدىرلەش مېنىڭ شانلىق ۋەزىپەم، چۈنكى بوۋامنىڭ ئالتۇن مېھنىتى. ④ سۆپ. كۆچمە. ئالتۇنغا ئوخشاش رەڭلىك، سارغۇچ قىزىل رەڭلىك: ئەتىياز قۇياشى ئالتۇن نۇرلىرى بىلەن قارلىق دالالارنى نۇرلاندۇرۇپ، قىزىرىپ چىققاندا، مەھەللىدىن ھارۋا سۆرىگەن ئادەم، مول ھوسۇل ئۈچۈن كۈرەشكۈچى دېھقان — مەنسۇر ئېتىزغا قاراپ كېتىپ باراتتى.

ئالتۇن بېلىق ① رىۋايەتلەردە ئېيتىلغان

قىزغۇچ سېرىق ئالتۇن رەڭگىدىكى، خىسلەتـ لىك بېلىق؛ ئۇ بېلىقتا ئىگە بولغان كىشىلەر تۈگىمەس بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشەر ئىمىش: ئۆتكۈزدۈم تالاي ـ تالاي كېچىلەرنى، خىياللار ئوكيانىدا ھەيدەپ قېيىق. ئاختۇردۇم تالاي ـ تالاي كىتابلارنى، ئوكياندىن تۇتماق بولدۇم ئالتۇن بېلىق. ② مەخسۇس كۆلچەك ۋە قاچىلاردا بېقىلىدىغان، بەدىنىنىڭ كۆپ قىسمى قىزغۇچ يەنە قارا، كۆك، ئاق ـ قىزىل رەڭلەرمۇ ئارىلاشقان، سۈنئىي تەربىيىلەش ئارقىلىق يېتىشتۈرۈلگەن بىر خىل بېلىق تۈرى.

ئالتۇن پەسىل بىر يىلنىڭ ھەممە نەرسە پىشقان مولچىلىق مەزگىلى، كۈز پەسلى: دەرۋازىسى كەڭ ئېچىلغان شىنجاڭ كۈزىنىڭ مېۋىسى پىشقان ئالتۇن پەسلىدە ئىقتىساد ـ تېخنىكا ھەمكارـ لىقى پىلانى ۋە سودا ئۈستىدە ئورتاق مەسىلىھەتـ لىشىش ئۈچۈن شياڭگاڭ، ئاۋمېنلىق قېرىنداشلار، ھەرقايسى ئەللەردىن كەلگەن سودىگەرلەر ۋە مېھمانلارنى كۈتۈۋالدى.

ئالتۇن تەر نەتىجىلىك، ئۈنۈمى بار مېھنەتكە تۆكۈلگەن تەر: چىن بەخت كېلىدۇ ئەجىر ئەمگەكتىن، ئۇ سەندەك ھۇرۇنغا بولمايدۇ نېسىپ. ئالتۇن تەر ئاقتۇزغان قەيسەر ئەۋلادنى ئانا يەر سۆيىدۇ باغرىغا بېسىپ.

ئالتۇن چاغ ھاياتنىڭ ئەڭ قىممەتلىك ۋاقىتلىرى؛ ياشلىق ۋاقىت: ئۇنىڭ ياشلىق كۈچى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان گۈزەل دەۋرى، قايتا يېنىپ كەلمەس ئالتۇن چاغلىرى شۇنداق تۇيۇقـ سىز، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچىلىك ئارىلىقتا چاپسانلا تۈگەپ كەتكەنمىدۇ؟

ئالتۇن دەۋر گۈللەنگەن، راۋاج تاپقان دەۋر؛ نۇرغۇن يېڭىلىقلار مەيدانغا كەلگەن دەۋر: تارىختا سەنئىتىمىزنىڭ بىر ئالتۇن دەۋرى بارلىققا كېلىپ، بۇ ئەزىز دىيار بۇ تەرەپتە ئىران، ئىراق، ئۇ تەرەپتە يىراق شەرقىچە شانۇشۆھرەتكە ئىگە بولغانىكەن.

ئالتۇن دىيار نازۇنېمەتلەرگە باي، ئاۋات، ياشنىغان مۇقەددەس جاي: ئەي مېنى تۇغقان ئەزىز ئانا يۇتۇرم، زەپەرگە قۇچاق ئاچقان ئالتۇن دىيار.

ئالتۇن قوزۇق ① يەر شارىنىڭ شىمالىي قۇتۇپىغا ئەڭ يېقىن يورۇق يۇلتۇز، كىچىك يەتتە يۇلتۇزنىڭ بىرى، قۇتۇپ يۇلتۇزى. ② ھېچكىم يۆتكەپ كېتەلمەيدىغان ئەبەدىي بايلىق: يەر ــ ئالتۇن قوزۇق.

ئالتۇن مېدال ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتـ كەنلەر ياكى مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلارغا بېرىلىدىغان، قىممىتى يۇقىرى، ئالتۇندىن ياسالغان ياكى ئالتۇن ھەل بېرىلگەن مېدال.

ئالتۇن ھەل ① ئالتۇن كۇكۇنىدىن تەييارلانغان ھەل: خان بۇ ۋەقەنى ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىپ ساقلاشقا بۇيرۇپتۇ. ② ئالتۇن رەڭگىدە تەييارلانغان ھەل.

ئالتۇنسىمان سۈپ. ئالتۇنغا، تىللاغا ئوخشاش، ئالتۇن رەڭلىك، يالتىراپ تۇرىدىغان، ساپسېرىق ئالتۇندەك: يۇرت ھۆسنىگە ھۆسن قوشۇپ قۇياش نۇرى، ئوينىشىدۇ جەرەن كۆزلۈك بۇلاقلاردا. ئالتۇنسىمان تاۋلىنىدۇ يوپۇرماقلار، زەر ھالقىندەك شىلدىرلىشىپ شاخ ـ شاخلاردا.

ئالتۇن ـ كۈمۈش ئالتۇن ۋە كۈمۈش قاتارلىق قىممەت باھالىق نەرسە ۋە بۇيۇملار: ياسىن قازى ۋاڭنىڭ ئالدىدا ماقۇل، دەپ قويۇپ كەيىندىن ئۆزى بىلگەنىنى قىلدى. ئالتۇن ـ كۈمۈشنىڭ يېرىمىنى ئۆزى ئېلىپ، قالغىنىنى چەندارىنغا ئەۋەتىپ بەردى. * ئۇلار زەرگەرنىڭ ئۆيىدىن يوقالغان گىلەملەر ۋە باشقا مال ـ مۈلۈكلەردىن نەچچە ھەسسە ئارتۇقراق ۋە ياخشىراق گىلەم ۋە ئالتۇن ـ كۈمۈش جابدۇقـ لارنى ئېلىپ كىرىپتۇ.

ئالتۇنگۈل ئى [ئالتۇن+گۈل] <بوت>

ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقىنىڭ ئۇزۇن ساپىقى بار، يوپۇرمىقى بەش بۇرجەك شەكلىدە بولىدۇ، ياز پەسلىدە چېچەكلەيدۇ، گۈلى چوڭ بولىدۇ، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ، گۈلى دورىغا ئىشلىتىلىدۇ.

ئالتۇنلۇق ئى ① ئالتۇنى بار، ئالتۇنغا ئىگە، ئالتۇن چىقىدىغان يەر: ئالتۇنلۇق ئۆيدىن كۆڭۈلنىڭ تىنچلىقى ياخشى (ماقال). ② ئۇلۇغلار مازارلىقى.

ئالتىنچى سان ① تەرتىپى 6 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، بەشىنچىدىن كېيىن يەتتىنچىدىن ئىلگىرى بولغان؛ 6-نومۇرلۇق: ئالتىنچى ئاي. ئالتىنچى رەت. * ئالتىنچى ئايدا ئالتە چاپان كىيىپتۇ، ئون ئىككىنچى ئايدا كالتە چاپان كىيىپتۇ (ماقال). ② چوڭ-كىچىك نەرسىلەر، كىيىملەرنىڭ بەشىنچىدىن چوڭ ۋە يەتتىنچىدىن كىچىك نومۇرى: ئالتىنچى كالاچ.

ئالتىنچى ئاي ← ئىيۇن.

ئالتىنچى ئاينىڭ پاقىسىدەك ئىز-دېرىكى يوق، ئۇزاقتىچە نەگە بارغان، نەدە تۇرغىنىنى سەزدۈرمەي: ئەسكەرلەرنى ئىز قوغلاشقا ئەۋەتسەم ئالتىنچى ئاينىڭ پاقىسىدەك يوقاپ كەتتى، ئەپلەشمىسە، ناھىيە بازىرىغا، شەنگەننىڭ قېشىغا بېرىپ مىر كېرەمنى كېلىشتۈرۈپ بىر چاقسام بولارمىكىن.

ئالجىشماق «ئالجىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار راستتىنلا ئالجىشتى، بولمىسا، مۇشۇ گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈشەمدۇ.

ئالجىماق پ. خىيالىغا كەلگەننى دەيدىغان بولۇپ قالماق؛ ئەس-ھوشىنى يوقاتماق: — بالام، قېرىغاندا ئالجىغان داداڭنى ئەپۇ قىل!. ئەمدى سېنى بىلدىم، چۈشەندىم ئوغلۇم، — دېدى ئۇ دۇدۇقلىغىنىچە سۆزلەپ. * — ئالجىپ قالدىڭمۇ، ساۋۇت؟ — دېدىم مەن غەزەپلىنىپ. — نېمە دەۋاتىسەن، ھەي، ئەبلەخ؟!

ئالچاڭ سۈپ ① پۇتىنى كېرىپ چامدايدىغان، ئىغاڭلاپ ماڭىدىغان: ئالچاڭ پۇت. ② كۆرەڭلەيدىغان، گىدىيىدىغان.

ئالچاڭشىماق پ. ← **ئالچاڭلىماق**: ساۋۇتجان تاماكىنى بىرنەچچە شورىۋالغاندىن كېيىن، ئالچاڭشىغان ھالدا سادەتنىڭ ئالدىغا كەلدى.

ئالچاڭلاتماق «ئالچاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالچاڭلاشماق «ئالچاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئالچاڭلىماق پ ① پۇتنى كېرىپ، ئىغاڭلاپ ماڭماق: ئۇ بۇ قېتىم كېسەلدىن قوپقاندىن بېرى ئالچاڭلاپ ماڭىدىغان بولۇپ قالدى. * ئېيىقباي ئالچاڭلاپ، گويا خوش ياقمىغان قىياپەتتە جاڭگاللىققا يول ساپتۇ. ② **كۆرەڭلىمەك، گىدەيمەك**: سەمەت ئازراق قېتىۋېلىپلا ئاڭچاڭلىغىلى تۇردى.

ئالچۇ ئى. ئوشۇقنىڭ تىك تۇرغاندىكى ئويمان يۈز تەرىپى: مىنۇپ مەزىن چوش كۆردى. چۈشىدە ئۇ كەڭ مەيدانغا تۈزۈلگەن تاۋكادا يەككە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ قىمار ئويناۋاتقۇدەكمىش، ئۇنىڭ چۆرىسىنى قىمارۋازلار ئوراپ تۇرۇپتۇ. ئۇلار تۆت ئوشۇقنى قولىغا ئېلىپ «دەتتىكام» دەپ ئاتسىلا «ئالچۇ» قوپقۇدەك، ئۇ ئۆزى ئاتسا «چۇ» چۈشكۈدەك.

ئالچۇ چۈشمەك قىمار ئويۇنىدا ئوشۇقنىڭ يۈز تەرىپى يۇقىرىغا قاراپ تىك تۇرماق، ئۇتماق: مەنسۇرنىڭ ئۆيىگە كىرگۈچىلەر: — قانداق بولۇپ كېتىپ بارىدۇ-ھە!، ئۇلارنىڭ ساقىسى ئالچۇ چۈشۈۋەرمەس، بۇنىڭلىق بىلەن كىمنى قورقۇتالايدۇ، — دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىشتى.

ئالچۇ قوپماق ← ئالچۇ چۈشمەك.

ئالد(ى) ئى ① نەرسىلەرنىڭ كۆزەتكۈچىگە قاراپ تۇرغان قىسمى؛ يۈزى: تاغنىڭ ئالدى شېخىل ئارىلاش شېبەن تاش بولغانلىقى ئۈچۈن ئالدىنقى بىر ھەپتىدە ئالدى تەرەپنىڭ ئىش ئۇنۇمى

ناھايىتى تېز بولدى. * بىركۈنى ئەپەندىم ئىشىكنىڭ ئالدىدا ئولتۇرسا، قازى ئۆتۈپ قاپتۇ. — يول بولسۇن، تەقسىر؟ — دەپ سوراپتۇ ئەپەندىم. ② **ھۇزۇرى، ئۇدۇلى، قېشى:** ئاينۇر دېگىنىنى قىلدىغان قەيسەر ئىتتىپاق ئەزاسى ئىدى، ئۇ راستىنلا ناھىيىگە مېڭىشقا تەييارلىنىۋاتقاندا، ئارۇپ ئۇۋۇسىغا سۇ كىرگەن چاشقاندەك تۇرالماي قالدى ـ دە، دوختۇرخانا باشلىقىنى ئۇنىڭ ئالدىغا ئەۋەتتى. * مەخسۇت ئالىمنىڭ ئالدىغا كەلدى. ③ كۆچمە. **ياخشىسى، ئەلاسى، ئالغا باسقىنى:** كۆيئوغۇل تەييار. بىزنىڭ زاۋۇتتىكى باتۇر تازا باب كېلىدۇ. ئۇ زاۋۇتىمىزدىكى يىگىتلەرنىڭ ئالدى. ئۆزى توك بازغىنىدا ئىشلەيدۇ، تەقى ـ تۇرقىمۇ جايىدا، كېلىشكەن يىگىت. ④ **بېشى، دەسلەپكىسى، ئاۋۋالقى:** باققالنىڭ ئالدى ياخشى، قاساپنىڭ كەينى ياخشى (ماقال). مانا، مېھمانلارنىڭ ئالدى كېلىشكە باشلىدى. * مەن پەنجىرىدىن قارىدىم: ئالدى ئون بەش ياش، كەينى يەتتە ياش چامىسىدىكى ئوتتۇز ـ قىرىق بالا ئۇزۇن بەندىڭلەردە ئولتۇرۇۋېلىپ، پاراڭ سېلىشماقتا ئىدى. ⑤ **ئىلگىرى، ئاۋۋال، بۇرۇن:** ئەلۋەتتە ماركسقا مۇشۇ نەزەرىيىنى تەتبىق قىلىش ئارقىلىق كاپىتالىزمنىڭ يىقىپ كېلىش ئالدىدا تۇرغان يىمىرىلىش مەسىلىسىنىمۇ، كەلگۈسى كوممۇنىزمنىڭ كەلگۈسى تەرەققىيات مەسىلىسىنىمۇ تەكشۈرۈشكە توغرا كېلەتتى. ⑥ **جىنسىي ئەزانىڭ سىلىقلاشتۇرۇلۇپ ئاتالغان يەنە بىر نامى:** يىگىت سىزلام بولۇپ ئالدىدىن يىرىك ئېقىش بىلەن سىيەلمەي قىينالغان. * نېمە كۈلسەن؟ ئالدىم ئوچۇق قاپتۇمۇ؟

ئالدى بولماق ئىلغار، نەمۇنىچى بولماق، ئالغا ئۆتۈپ كەتمەك: مېھرىگۈل زېھنىي سىناشتا ھەممىنىڭ ئالدى بولۇپ سىرىنچىلىكنى ئالدى.

ئالدى بىلەن دەسلەپتە، ھەممىدىن بۇرۇن، بىرىنچى نۆۋەتتە: بۇ يەردە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ئالدى بىلەن سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش كېرەك.

رەھبىرىي كادىرلار سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنى ئويلىشى لازىم. * تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ئۇرۇشتا بىز ئالدى بىلەن تاجاۋۇزچىلىققا قارشى چىققان دۆلەتمىز. * بىز پارتىيىمىزنىڭ سىياسىتى قانۇنىنىڭ جېنى دەيمىز، بۇ ئالدى بىلەن دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىنىڭ پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىگە ئاساسەن تۈزۈلگەنلىكىدە ئىپادىلىنىدۇ.

ئالدى پېشاپ كىچىك تەرەت؛ سۈيدۈك: ئالدى پېشاپى راۋان.

ئالدىغا چىقارماق ① بىرىنى كۆپىنىڭ، كۆپچىلىكنىڭ ئارىسىدىن ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ قويماق. ② كۆچمە. بىرەر ئىش ۋە مەسىلىنىڭ جاۋابكارى دەپ قاراپ مەسئۇلىيەتنى ئارتماق: ئۇلار قىلارنىڭ ھەممىسىنى ئۆزلىرى قىلىپ ئاخىرىدا سۇلتانىنى ئالدىغا چىقىرىپ قويىدى.

ئالدىغا سالماق ① ئالدىغا ئۆتكۈزۈپ ماڭدۇرماق: چوڭلارنى ئالدىمىزغا سېلىپ بېرىپ ئەپۇ سورايلى. * مۆمىن ئاكىنىڭ ئات ـ ئۇلاغلىرى كۈچلۈك بولغاچقا ھارۋىسىنى ئالدىغا سېلىپ، باشلاپ ماڭدى. ② بىرەر مەسىلە، بىرەر ئىشنى باشقىلارنىڭ مەسلىھىتىگە سۇنماق: 5 ـ باشلانغۇچ مەكتەپتىكىلەر مۇسابىقە ۋاقتىغا قوشۇلامدۇ، يوق، بىرىڭلار بۇ ئىشنى ئۇلارنىڭ ئالدىغا سېلىپ كېلىڭلار. ③ ئارقىسىدىن ھەيدەپ نازارەت قىلىپ ماڭماق: قارىسام بىر ئاتلىق ئادەم ئۇنى يۈگۈرۈتۈپ ئالدىغا سېلىپ كېلىۋېتىپتۇ. * ئۈچ چېرىك ئىككى دېھقاننى ئالدىغا سېلىپ ھەيدەپ كەلمەكتە.

ئالدىغا قارىماق ئۆتكەن ئىشلارنى تىلغا ئالماي، كېيىنكى ئىشلارغا يۈزلەنمەك: بىز ئىتتىپاقلىقنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۆتمۈشتە بولغان ئىشلارنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، ئالدىمىزغا قارىشىمىز لازىم.

ئالدىغا ئۆتتۈۋالماق شۇ ئىشتا ئۆزىنى ھەممىدىن ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇۋالماق: ئۇ يىغىن باشلىنىش بىلەنلا سۆز ئېلىپ، باشقى-

لارنىڭ دېمەكچى بولغانلىرىنىمۇ سۆزلەپ، ھەممىنىڭ ئالدىغا ئۆتتۈۋالدى.

ئالدى قول ھايۋانلارنىڭ ئالدى پۇتى ۋە ئالدى پۇتىنىڭ گۆشى: قاسساپ قوينى سويۇپ بولۇپ ئالدى قولىنى كەستى ـ دە جىڭلىدى، ئاندىن: ـــ مانا ئۇكا، دەل ئۈچ كىلوگرام كەلدى، ـــ دېدى

ئالدىنى ئالماق خەۋپ ـ خەتەرنىڭ يۈز بېرىشىدىن ئىلگىرى چارىسىنى قىلماق، يامان ئاقىۋەتنىڭ يۈز بېرىشىنى توسماق: گۇگۇشىمىز كەلكۈن ئاپىتىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، مۇداپىئە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى. * ـــ ئەمدى بۇ ئىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش يولىنىمۇ ئۆزلىرى كۆرسەتسىلە.

ئالدى ئوچۇق ① ئالدى تەرىپى ئوچۇق، توسۇپ تۇرغان نەرسە يوق: خالىغان تەرىپىگە كېتىۋەر ئالدىڭ ئوچۇق. ② كۆچمە. ھەرقانداق ئىشى ئوڭىدىن كېلىدىغان، يولى بار: بۇ بالىنىڭ ئالدى ئوچۇق ئىكەن، تىجارىتى ئوڭايلا يۈرۈشۈپ كەتتى.

ئالدى ئېتىك ① ئالدى تەرىپى توسۇپ قالغان، ئوچۇق ئەمەس. ② كۆچمە. ئىشى ئوڭىدىن كەلمەيدىغان، قىلغان ئىشلىرىدا كۆپىنچە پېشكەللىككە ئۇچراپ تۇرىدىغان: بىزنىڭ بالىنىڭ ئالدى ئېتىكمىكىن تاڭ، قانداقلا ئىش قىلمىسۇن ئىشى تازا يۈرۈشۈپ كەتمەيدۇ، ـــ دېدى بايىز قاسساپ ھەسرەت ئارىلاش.

ئالداپ «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

ئالداپ ـ سالداپ ⟵ **ئالداپ ـ سىلاپ:** خەلىچە جىن بولسا ۋايجانلاپ، ۋارقىراپ بىشەملىك بىلەن كوچىنى بېشىغا كيىدى. ھاڭ ـ تاڭ قالغان ھېلىقى كىشىلەر ئەھۋالنى ئۇققاندىن كېيىن، خەلىچە جىننى ئالداپ ـ سالداپ كەتكۈزدى.

ئالداپ ـ سىلاپ يالغان گەپ ۋە يالغان ۋەدە قىلىپ؛ ھەر خىل ئالدامچىلىق ۋاستىـ لىرىنى ئىشقا سېلىپ: «مۇزاكىرە قىلايلى» دېگەن، شۇ سۆز ئاڭا دائىملىق ئادەت، ئالداپ ـ سىلاپ قايتۇرۇپ تۇرار، كەلگەنلەرگە سۆزلەپ «سىياسەت».

ئالداتماق «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالداشماق «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار ئىككىلىسى ئۆزلىرىنىڭ ھەقىقىي قەلبىنى ئاشكارا قىلماي، بىر ـ بىرىنى ئالداشماقتا ئىدى.

ئالدام ئى. ئالداش پائالىيىتى: شۇڭا سېنى بۇيرۇساق خىزمىتىمىزدە، چاقىرساق ئالدىمىزدا بولۇپ، نېمە دېسەك شۇنى ئاڭلايدىغان ئىگە ـ چاقىسىز، ياۋاش، ياخشى بىر يىگىتكە ياتلىق قىلىشنى خالايمەن؛ سەن مېنىڭ بۇ گەپلىرىمنى قۇلىقىڭدا چىڭ تۇتۇپ باشقىلارنىڭ ئالدىمىغا چۈشۈپ كەتمىگىن. // ئۇنىڭ يوغان سەللىسىنى گۇۋاھ قىلىپ ئون ئىككى يىلدىن بېرى داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئالدام تەسۋىسىنىڭ نۆۋەتتىكى ئىشەنگۈچىسى بىزنىڭ سۇپىيەم بولدى.

ئالدام خالتا ھەقىقەتنى يوشۇرۇپ يالغان ئېيتىلغان سۆز ـ ھەرىكەت، تۇزاق: ئۇنىڭ دەۋاتقانلىرى ھەقىقىي ئىش ئەمەس، ئەكسىچە كىشىلەرنى تۇيۇق يولغا باشلايدىغان ئالدام خالتا. * ئۇ بوينىغا ئالدام خالتىسىنى ئېسىۋالغان، بايىقى سۆزلىرى ئاشۇ خالتىسىدا ئۇزاق ۋاقىتتىن بېرى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان سۆز ـ لەر. ئۇ مۇشۇنداق سۆزلەر بىلەن نۇرغۇنلىغان ئاق كۆڭۈل، سەممىي ئادەملەرنى ئىشەندۈرەلەيـ مەن دەپ ئويلايدۇ. ياق، ساختىلىقنى ئەڭ بالدۇر سەممىي ئادەملەر سېزىدۇ.

ئالدام خالتىغا چۈشمەك يالغان سۆز ـ ھەرىكەتلەرگە ئىشىنىپ كەتمەك، تۇزاققا چۈشمەك: نىياز ئەپەندى قىزىنى ئىزدەپ كەلمىدى. قىز ئۆزىنىڭ ئالدام خالتىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى ئەنە شۇ چاغدىلا چۈشىنىپ يەتتى. * ۋاھاپ بىردىنلا سەگەكلىشىپ قالغاندەك بولدى. ئۇ ئۆزىنىڭ قانداق قىلىپ ئالدام خالتىغا چۈشۈپ، ئوسمان توغرىسىدا ناسىر شۇجىغا ماتېرىيال بەرگەنلىكىنى تەپسىلىي ئېيتىپ

بەرگەندى.

ئالدامچى ئى. ئالداش بىلەن شۇغۇللانـ
غۇچى، باشقىلارنى ئالدىغۇچى ئادەم:
ئالدامچىلار ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىپ، يىگىتنىڭ
ئۆيىدىن قىزنى ئوغرىلاپ كېتىپتۇ. * بۇ ئەھۋالنى
كۆرگەن خان ئايىم بىلەن تېۋىپ نەگىدۇ قېچىپتۇ.
شۇ ئان پادىشاھ: — ئالدامچى خوتۇن بىلەن
ھىيلىگەر تېۋىپ تۇتۇلسۇن! — دەپ بۇيرۇق قىلىپتۇ.
كۆپچىلىك دەرھال خان ئايىم بىلەن تېۋىپنى
تۇتۇپ كەپتۇ.

ئالدامچىلىق ئى. ئالداش بىلەن شۇغۇلـ
لىنىش پائالىيىتى: — مەن ئەمدى قايسى
يۈز، ۋىجدانىم بىلەن كۆپچىلىك ئالدىدا باش
كۆتۈرۈپ يۈرەلەيمەن؟ خەپ، توختاپ تۇرۇش!
ئەتىلا ئالدامچىلىقلىرىڭنى ئاما ئالدىدا يېپىۋەتـ
مىسەم، — دەپ قاتتىق ۋارقىرىۋەتتىم. * توغرا
ئېيتتىڭ، مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلىنىڭ قىلىۋاتـ
قىنى ئالدامچىلىق بولغاندىكىن، يەرلىك ئەمەلدارـ
لار «بىتىم»نى ئىجرا قىلىدۇ دەمسەن!؟

ئالدانماق «ئالدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل
دەرىجىسى: گۈلئايشەم ئۇنىڭ يالغان سۆزلەۋاتـ
قىنىنى ئاڭلاپ تىترىدى: — ئىسىت، — دەپ
ئويلىدى ئۇ، — ئۇنىڭ چىرايلىق سۆزلىرىگە
ئالدىنىپتىمەن. * سۇلتان بايدا ۋەدە، ۋاپا،
ئىنساپنىڭ قىلچىمۇ يوقلۇقىنى يەنە بىر قېتىم ئېنىقمۇ
ئوچۇق كۆردۇق. ئەمدى، ئۇلارنىڭ سۆزىگە
ئالدانماڭلار، ئۈستەڭنى بۇزۇپ تىندۇرۇۋېتىڭلاركى،
ھەرگىز سۇ باشلىماڭلار! * ئەي ئوغۇل، كىشىلەرنى
ئالدىغۇچى بولما، ئالدانغۇچىمۇ بولما، كىشىنى
ئالدىماق ۋە كىشىگە ئالدانماقنىڭ ھەر ئىككىلىسى
يامان ئىش.

ئالدۇرماق «ئالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي
دەرىجىسى: ياد ئالدۇرماق. باش ئالدۇرماق.
* ھەرقانداق ۋاستە بىلەن خەت - ئالاقە
قىلىشقا، كىتاب - ژۇرناللارنى ئالدۇرۇشقا رۇخسەت
قىلمايتتى. * ئۇ ئۆزىنىڭ ئاقىرىپ كەتكەن
يىرىك ساقىلى ۋە قىسقا قىلىپ ئالدۇرغان چاچلىرى
بىلەن كىرپىگە ئوخشايتتى. * بۈگۈن ئاپتونوم
رايوننىڭ سەنئەتچىلىرى كەپتىكەن، ئويۇنغا
كەتتى، بىردەم مېڭەڭنى ئارام ئالدۇرۇپ كەل،
دېدىمغۇ...

ئالدۇرۇپ قويماق كۆچەپ كەتمەك؛
كېرەكتىن چىقارماق، كېرەكسىز قىلىپ قويماق:
ئۆزەڭنى تۇتۇشنى بىلمىسەڭ، ھاياتنىڭ
بۇ ئۇزۇن يوللىرىدا ئۇپراپ تۈگەيسەن، ھېلى
كۆرۈشكىنىمىزدە تىلىم بارمىدى. ئېيتمىسام بولماس،
ئۆزەڭنى خېلىلا ئالدۇرۇپ قويۇپسەن. * ئۆزلىرىمۇ
بىلىلا، تولا چاغلاردا مەن: — بۇنداق بېرىلسەڭ
مېڭەڭنى ئالدۇرۇپ قويىسەن قىزىم، — دېسەم،
ئۇ: — ئانا، سەن مەندىن ئەنسىرىمە، ۋاقىت
ئالتۇن، ياشلىق ئالتۇن، ئىلىم ئالتۇن، مەن مۇشۇ
ئالتۇنلارنى قەدىرلەۋاتىمەن، — دەيدۇ.

ئالدۇرۇلماق «ئالدۇرماق» پېئىلىنىڭ
مەجھۇل دەرىجىسى: بېرىۋېسىلىدىن ئالدۇرۇلـ
غان پويىزى، تېخى بەتتەر قىلغانىدى ئەھۋالنى،
ئۇنى بوغۇپ تۇرار ئىدى ئارغامچا، بوغقان كەبى
سامان تىققان تاغارنى.

ئالدى - ئارقىسى ① ئالدى ۋە ئارقا
تەرىپى، ئەتراپى: ئالدى - ئارقىسىغا قارىماق.
ئالدى - ئارقىسى گۈللۈك ئۆي. ② بىرەر
نەرسىنىڭ ئوڭ ۋە تەتۈر تەرىپى، ئاستى -
ئۈستى: ئالدى - ئارقىسى قىزىرىپ پىشقان
نان. ئالدى - ئارقىسى سىلىق توقۇلغان گىلەم.
③ كۆچمە. ياخشى - يامان تەرىپى، بولىدىغان -
بولمايدىغان تەرىپى: ئەي ئوغۇل، سۆزنىڭ
ئالدى - ئارقىسىغا قاراپ، مەنىسىنى بىلىپ سۆزلە.
بىر كىشى سۆزنىڭ مەنىسىنى بىلىپ سۆزلىمىسە،
تۈتى قۇشقا ئوخشاپ قالىدۇ.

**ئالدى - ئارقىغا قاراپ قالماق ← ئالدى -
كەينىگە قاراپ قالماق.**

**ئالدى - ئارقىغا قارىماق ← ئالدى -
كەينىگە قارىماق.**

**ئالدى - ئارقىنى ئويلىماق ← ئالدى -
كەينىنى ئويلىماق.**

ئالدى - بەردى ← ئالغۇ - بەرگۈ: ئەمدى
كېتىش نۆۋىتى ماڭا كەپتۇ، دۈيدىكى ئالدى -

بەردىمنى ھېسابلىشىۋېتەيلى. * مەن ئەخمەت ئاكام بىلەن ھېچقانداق ئالدى - بەردى قىلىشمىسام قانداقسىگە مەندە شۇنچىلىك پۇلى بولىدىكەن؟

ئالدى - بەردى قىلماق ← **ئالغۇ - بەرگۈ قىلماق**: ئۇ ھېچكىم بىلەن ئالدى - بەردى قىلمايدۇ.

ئالدىچە رەۋ. ئالدى تەرەپتىن، ئالدى تەرەپ ئارقىلىق، ئالدى تەرەپ بىلەن: ئالدىچە ئۈزمەك. ئالدىچە ماڭماق. ئالدىچە يۈددەمەك. * ئاتنى مىندىم ئالدىمچە، ئېلىپ ئۇردى بېنىمچە. يېڭى يارچە يار تۇتسام، ئويناتمىدى مەيلىمچە.

ئالدىدا تىر ① ھۇزۇرىدا، قېشىدا: ئىشنى ياخشى قىلساق، ئامما ئالدىدا يۈزىمىز يورۇق بولىدۇ. * مەن دادامنىڭ ئالدىدا بىر قىش تۇردۇم. ② **بۇرۇن، ئىلگىرى، پەيتىدە**: زەيتۇنەم باشلىغان ئاتلىق دۈي جەددىي ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغاندا، تىببىي ياردەم سومكىسىنى بويىنىغا ئېسىپ، ئالدىراپ سۇن مېي يېتىپ كەلدى. ③ **نىسبەتەن، قارىغاندا**: دەرس قانچە قىيىن بولسىمۇ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ تىرىشچانلىقى ئالدىدا ھېچ نەرسە بىلىنمىدى.

ئالدىدا ئانداق، كەينىدە مۇنداق ← **ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل**.

ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل ئالدىدا تۇرغاندا خوش دەپ، كەينىدىن غەيۋەت قىلىدىغان، باردا ياخشى دەپ يوقىدا يامان گېپىنى قىلىدىغان: ئۇنىڭ ئاجىزلىقى كىشلەرنىڭ ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل بولۇشىدا.

ئالدىدا بىر ياڭزا، كەينىدە بىر ياڭزا ← **ئالدىدا بىر خىل، كەينىدە بىر خىل**.

ئالدىدا ماڭماق باشلامچى بولماق، ئۈلگە بولماق، يول باشلاپ ماڭماق: كادىرلار بىر قەدەم ئالدىدا مېڭىشى كېرەك.

ئالدىدا يىپ ئېشەلمەيدۇ ئۇنىڭغا ھەرگىز تاقابىل تۇرالمايدۇ، قەتئىي تەڭلىشەلمەيدۇ،

ئۇنىڭدىن جىق تۆۋەن تۇرىدۇ.

ئالدىدىكى سۈپ. ئالدىدا تۇرغان، ئالدىدا مېڭىۋاتقان: ئالدىدىكى كىتاب. ئالدىدىكى بالا. * ئۇ سوئالغا ئالدىمدىكى ئوقۇغۇچى جاۋاب بېرەلمىدى. * ھەممىنىڭ ئالدىدىكىسى 14 - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى.

ئالدىدىكى ئاشنى تارتىۋالماق باشقىلارنىڭ تەييار نەرسىسنى ئېلىۋالماق، ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق: يالغان - ياۋىداق سۆز بىلەن ئالداپ ئالدىدىكى ئاشنى تارتىۋېلىشمۇ بارمۇ؟

ئالدىدىن رەۋ. بىرەر ئىش، ۋەقە - ھادىسە باشلىنىشتىن ئىلگىرى؛ **بۇرۇن**: ئالدىدىن ئېيتماق. ئالدىدىن پۇل بەرمەك.

ئالدىدىن توغرا ئۆتمەك بىھۆرمەتلىك قىلماق: ئالدىلىرىدىن توغرا ئوتۇپ قويغان بولسام كەچۈرگەيلا. * ئۇستازلارنىڭ ئالدىدىن توغرا ئۆتمەسلىك ھەربىر ساپ دىل ئوقۇغۇچىنىڭ ۋىجدانىي بۇرچى.

ئالدىدىن ئۆتكۈزمەك سەمىگە سېلىپ، ماقۇللۇقىنى، رازىلىقىنى ئالماق، ماقۇللۇقتىن ئۆتكۈزمەك: سەن بۈگۈنلا ئاتام بىلەن سۆزلەش، ئەتىلا ئەلچى ماڭدۇرايلى، مەن خوتۇنلىرىمنى چاقىرىپ، ئالدىدىن ئۆتكۈزۈپ قوياي.

ئالدىدىن ئۆتمەك بىرەر ئىش ھەققىدە مۇناسىۋەتلىك بىراۋنىڭ پىكرىنى ئالماق، مەسلىھەتلەشمەك، رازىلىقىنى ئالماق: بىز بۇ ئىشنى سېكرېتارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندىن كېيىن قىلىشىمىز كېرەك، بولمىسا مەسىلە چىقسا جاۋابكار بولالمايمىز. * راست دەيسەن، ھېلىقى ئىدارىنىڭ كاتىپى قاسىم ئاخۇننى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتمىگەن ھەرقانداق ئىش ئاقمايدۇ.

ئالدىراپ «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى.

ئالدىراپ قالماق كۈتۈلمىگەن ۋەقە سەۋەبىدىن جىددىيلەشمەك: فىزىكا ئىمتىھانىدا

تارماق سوئاللارمۇ كۆپ بېرىلگەچكە بېرىلگەن ۋاقىت ئازلىق قىلىپ، ئالدىراپ قالدىم. * قېنى؟! — دەپ يەڭ تۇرۇپ چۇشتۇق ئېتىزغا، ئېخ قىزلار!... (ئالدىراپ قالدۇق بىز لېكىن)، تاڭ قېلىپ قارايمەن شۇ چېۋەرقىزغا، شۇنچە تېز، يا ئۇنىڭ قولى ئۇنىمكىن.

ئالدىراپ-تىنەپ ① ھەم ئالدىراپ ھەم تىنەپ؛ **ئۆزىنى توختىتالماي، تولۇق تەييارلىقسىز:** ۋاقىت توشقانلىقنى بىلدۈرۈپ سىگنال بېرىلىشىگە مەرگەن ئالدىراپ-تىنەپ ئوقنى ئاتقانىكەن، قارىغا تەگكۈزەلمەپتۇ. * ئۇ بويىنى ئالدىراپ-تىنەپ جۇۋىسىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ پىركازچىكقا پۇل ئۇزاتتى، سودا پۈتتى. ② **ئويلانماي، پىكىر يۈرگۈزمەي:** بەزى يازغۇچىلار ئۆز ئەسىرى ئۈستىدە جاپالىق ئەمگەك سىڭدۈرۈپ پىششىق ئىشلىمەيدۇ، ئالدىراپ-تىنەپ يېزىلغان ئەسەرلىرى بىلەن تەھرىرلەرنىڭ بېشىنى قاتۇرىدۇ ۋە ئۇنى زورمۇزور ئېلان قىلدۇرماقچى بولىدۇ. * بىز تاسادىپىي ئىدراك قىلغان شەيئىلەر، ئوقۇغان ماقالىلار، مەلۇم ئەھۋال ئاستىدا كۆڭلىمىزدىن كەچۈرگەن كەيپىياتلار، ئالدىراپ-تىنەپ قىلىنغان ھەرىكەتلەرنى ئەينى ۋاقىتدا ئەستە قالدۇرۇشنى مەقسەت قىلمىغان بولساقمۇ، بىرمۇنچە قىسمى ئېسىمىزدە قالىدۇ.

ئالدىراپ-سالدىراپ ← ئالدىراپ-تىنەپ: ئەزالار كەچتە ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن، ئالدىراپ-سالدىراپ ئۆز ئۆيلىرىگە يۈگۈرۈشتى. * باتۇر ئالدىراپ-سالدىراپ ئۇلارنىڭ ئاستىغا يېكەنداز سالدى. ئالدىغا ئۈزۈم، چاي-مەزە قويدى.

ئالدىراتقۇزماق «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالدىراتماق «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئورمىغا چۈشكەن ئادەم كۆپ بولغاچقا، ئۇلارغا تاماق تەييارلاش ئىشى بىزنى تولىمۇ ئالدىراتتى.

ئالدىراش ① «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى. ② **رەۋ. جىددىي ھالدا، بىردەم تۇرماستىن، توختىماي:** ئۇرۇش مەيدانىنىڭ ئالدىنقى سېپىدىن تارتىپ يا ئارقا سەپكىچە ئارىلىشىپ يۈرگەن شەپقەت ھەمشىرىلەر ئالدىراش يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى. * باھار كەلدى، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ تەييارلىقى قىزىپ كەتتى. يەر تۈزلەش ماشىنىلىرى، تراكتورلار كېچىلەپ ئىشلەيتتى. دۆيلەر ئەتىيازلىق تېرىلغۇ قىلىنىدىغان يەرلەرگە ئالدىراش قۇم، ئوغۇت يۆتكەيتتى. ③ **سۈپ. مۇھىم، ۋاقتى قىسقا، تېزلىكنى تەلەپ قىلىدىغان:** يېزىنىڭ ئەڭ ئالدىراش ۋە جىددىي پەيتى — ئورما باشلاندى. ئوقۇغۇچىلارنى تەتىل قويۇۋەتتىم. * قولۇمدا ئالدىراش زاكاز بار، بوش ۋاقتىم يوق...

ئالدىراش-تىنەش ← ئالدىراپ-تىنەپ: بۇنداق سوئالنى كۈتمىگەن قاسىم ئالدىراش-تىنەش «ھەئە، تونۇيمەن» دەپ جاۋاب بەردى.

ئالدىراشچىلىق ← ئالدىراشلىق: ئۈچ يىگىت ئالبوملىرىنى تەڭلا ئېچىشتى، ئەلى ئالبومنى ئالدىراشچىلىقتا قايتا-قايتا ۋاراقلاپ، ھەيران بولۇپ سورىدى. * — مانا مۇشۇنداق ئالدىراشچىلىق، — ئۇ خۇددى چوڭ ئادەم بىلەن سۆزلىشىۋاتقاندەك ئۈستەلدىكى قەغەزلەرنى ئىشارەتلەپ، قوللىرىنى يېيىپ قويدى.

ئالدىراشلىق «ئالدىراش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شۇنداق قىزغىن، ئالدىراشلىق بىلەن قىلىنىۋاتقان ئەمگەك پارتىزانلارنى بىردەمدىلا قىزىتىپ تەرلىتىشكە باشلىدى. * ئۇ، چېچىلىپ ياتقان تۆمۈر پۇللارنى ئالدىراشلىق بىلەن يىغىشتۇردى-دە، يانچۇققا سالدى.

ئالدىراشماق «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئانىلىرى ئۇنى بار نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى بىلەن مېھمان قىلىشقا ئالدىرىشاتتى، ھەتتا جىگدە يىلىممۇ سوۋغا قىلىشاتتى. * بۇ ئالاھىدە خۇش خەۋەرنى ئۈمىد بىلەن قارىشىپ قالغان يىگىت-يەر دادۈيى ئەزالىرىغا تېزرەك يەتكۈزۈشكە ئالدىرىشاتتى.

ئالدىراقسان سۈپ. ئالدىراپ تۇرىدىغان،

ئالدىراڭغۇ: ئاغمىچىلار قورقۇنچاق بولغاچقا، بۇرژۇئازىيە بىلەن بولغان ئالاقىسىنى قەتئىي ئۈزۈشنى خالىمىغاچقا، بۇ بۇرۇلۇشتىن قورقتى، بۇ بۇرۇلۇشنى ئېتىراپ قىلىشنى خالىمىدى؛ ھۆكۈمەتسىزلەر بولسا ئالدىراقسان بولغانلىقى ياكى كەڭ كۆلەملىك ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەرنىڭ شارائىتىنى زادىلا چۈشەنمىگەنلىكى ئۈچۈن بۇ بۇرۇلۇشنى كۆرۈشنى خالىمىدى.

ئالدىراقسانلىق «ئالدىراقسان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەك ئالدىراقسانلىق قىلمىغىن، ئوغلۇم؛ خەقلەر سېنى مەيلى يامان كۆرسۇن، ياكى ياخشى كۆرسۇن، ئۆز ھەرىكىتىڭگە دىققەت قىلغىن.

ئالدىراڭغۇ سۈپ. دائىم ئالدىرايدىغان؛ ئالدىراقسان، ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدىغان: ئۇ پادىشاھنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، ئىسمى بەھزات ئىكەن، كۆپ ئىلىملەرنى ئوقۇغان، ئەقىل-پاراسەتلىك يىگىت بولسىمۇ، ئالدىراڭغۇ، قانائەتسىز ئىكەن.

ئالدىراڭغۇلۇق «ئالدىراڭغۇ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھېزىمنىڭ ئالدىراڭغۇلۇقىنى بىلگەن ھاشىم ئاكا كۆڭلىدە بىر ئىشنى پۈكۈپتۇ.

ئالدىرىما ① «ئالدىرىماق» پېئىلىنىڭ II شەخس بىرلىك سانىنىڭ بولۇشسىز بۇيرۇق رايى. ② قاراپ تۇر، كېيىن كۆر، شۇ ۋاقىتتا بىل: ئالدىرىما، قۇلىقىڭنى قولۇڭغا تۇتقۇزۇپ قويمىسام، دادامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي!

ئالدىرىماق پ ① بىرەر جايغا يېتىپ بېرىش ۋە بىرەر ئىشنى بېجىرىش ھەرىكىتىنى تېزلەشتۈرمەك؛ تېز يۈرمەك: ئاتىكەم ناھايىتى سەھەر تۇردى. ناشتا ۋاقتىدا گالستۇك ئۇنىڭ بوينىنى راستتىنلا سىقىۋالغاندەك تۇيۇلۇپ، نانىنى خېلى يۇمشاق چاينىسىمۇ كانىيىدىن ھېچلا ئۆتمەيتتى. ئۇ، چىلىغان نانىنىڭ يېرىمىنى يەپلا مەكتەپكە ئالدىرىدى. * بەربىر سەل كېتىسلەرغۇ، ئەسكىرىڭلارنىڭ يېرىمى قېچىپ كەتتى، قالغانلىرى ئۆيگە كېتىشكە ئالدىرايدۇ. * — ياق، رۇقىيەم ياق! ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئويلىمىدىم، — مەۋلان ئالدىراپ چۈشەندۈردى، — ھەر ئىككىمىزنىڭ كۆڭلىنى دەپ، تويىنى ئىتتىكرەك قىلىۋېتىشكە ئالدىرىدىم. ② توساتتىن يۈز بەرگەن ئىش-ھەرىكەت سەۋەبىدىن ھولۇقماق، ھاياجانلانماق، ئەنسىرىمەك: — مېنىڭچە، — دېدى ئەنۋەر ئالدىراپ، — ئالدى تەرەپتىن ھەم ھۇجۇم قىلىش كېرەك ئىدى... * يېڭى چاپان كىيگەن جېلىل بوۋاي بۇنى ئاڭلاپ گويا بىر ئىش يادىغا چۈشكەندەك ئالدىراپ بانكىغا كىردى. بەھەرىخان ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا قاراپ قالدى.

ئالدى-ساتتى سودا مۇئامىلىسى؛ سودا: ئۇلار يۈرۈش-تۇرۇشتا سىپايە، سۆزدە مۇلايىم، ئالدى-ساتتىدا ئادىل، ھەرىكەتتە تۈز بولۇپ كىشىلەرگە يىلىلىق مۇئامىلە قىلىدىكەن ۋە يول قويىدىكەن، قوشنىلار ئىناق ئۆتىدىكەن، بىر كوچىدا ئولتۇرىدىغانلارمۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك يېقىن ئىكەن.

ئالدى-كەتتى بىرىدىن ئالغان نەرسىنى بەرمەيدىغان، ئالغىنىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالىدىغان مۇئامىلە، ئالاقە.

ئالدى-كەتتى قىلماق قولغا ئالغىنىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق: نىياز قۇربان ئۆز گېپىگە چوڭقۇر ئىشەنگەن ھالدا ئېيتتى، — قاسىمغا بۇ نەرسىلەرنى «ئالدى-كەتتى» قىلىپ دۇئا قىلدۇرمايمىز-دە!

ئالدى-كەينى ① ئالدى ۋە ئارقا تەرىپى، ئەتراپى: ئۆينىڭ ئالدى-كەينى پاكىز تازىلاندى. ② بىرەر ئىش-ھەرىكەتتىن ئىلگىرى ھەم كېيىن: مۇشۇ ئىشلارنىڭ ئالدى-كەينىدە مەيدان رەھبەرلىك ئورنىغا يېقىن ئورۇنلاشقان ئىككى دېھقانچىلىق لىيەندۈيى يۆتكىلىپ كېتىپ، تۆت كورپۇس — 80 .ئېغىز ئۆي بوشىدى.

ئالدى-كەينىگە قاراپ قالماق بىرەر ئىشنى قىلىشتا ئىككىلەنمەك، ئارىسالدى بولماق: سىلەر دادىل، يۈرەكلىك بولۇڭلار، ئالدى-

كەينىگىلەرگە قاراپ قالماي، مۇستەقىل پىكىر يۈرگۈزۈڭلار.

ئالدى - كەينىگە قارىماق بىرەر ئىشنى قىلىشتا ئەتراپلىق ئويلىماق: بۇ ئىشتا ئالدى - كەينىڭلارغا قاراپ ئىش كۆرمىسەڭلار ئاخىر ياقاڭلارنى چىشلەپ قالىسىلەر جۇمۇ!

ئالدى - كەينىنى ئويلىماق ھەر تەرىپىنى مۇلاھىزە قىلماق، ئاقىۋىتىنى ئويلىماق، ئەتراپلىق پىكىر يۈرگۈزمەك: ئالدى - كەينىنى ئويلاپ ئىش قىلمىغان بىلەن بولمايدۇ.

ئالدىماق پ ① ئەخمەق قىلماق، گوللىماق: ئۇلار جەنۇبتىكى كەمبەغەل دېھقانلارنىڭ پەرزەنتلىرىنى «ئالتۇن كولاپ باي بولۇپ قايتىسىلەر» دەپ ئالداپ، ئۇرۇشقا سالدى. ② يولدىن ئازدۇرماق: خەلقنى يامان يولغا باشلاپ، ئاممىنى ئالداپ، خاتا يولغا ماڭغىنىڭنى سەزمەي يۈرەمسەن؟

ئالدىن رەۋ. ئاۋۋال، ئىلگىرى، بۇرۇن: ناھىيىلىك پارتكومنىڭ قارارىنى چوقۇم ئىجرا قىلىش كېرەك. ئەتە گۇڭشې پارتكوم ھەيئەتلەر يىغىنى ئېچىپ، ئالدىن مۇزاكىرىلىشىۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ.

ئالدىن كۆرەر بىرەر ئىش يۈز بېرىشنى ئالدىن بىلەلەيدىغان، كېلىدىغان ئىشلارنى ئالدىن سېزەلەيدىغان: ئالدىن كۆرەر ئادەم.

ئالدىن كۆرەرلىك ئالدىن كۆرۈش قابىلىيىتى، ئالدىن كۆرۈش ئىقتىدارى: بەزى كىشىلەرنىڭ ئالدىن كۆرەرلىكى يېتەرسىز بولغاچقا، ئىش يۈز بېرىپ بولغاندىن كېيىن «ئاپلا» دەپ قالىدۇ.

ئالدىنئالا رەۋ. ئىشتىن بۇرۇن، دەسلەپتىلا، ئالدىنى ئېلىپ: ئەخەت مۇئەللىم ئوچۇق چىراي بىلەن كۈلۈمسىرەپ سۆزىنى تۈگەتتى - دە، ئالدىنئالا تەييارلاپ قويغان سوئالنى دوسكىغا يېزىشقا كىرىشتى.

ئالدىنقى سۈپ ① باشقىلارغا نىسبەتەن ئالدىدا، ئىلگىرى تۇرغان، ئالدى تەرەپتىكى، ئالدى تەرەپكە جايلاشقان: ئالدىنقى پوست. ئالدىنقى رەت. * ئالدىنقى ھارۋىدىكى پاختا بولۇتتەك كۆپۈپ، كۈمۈشتەك رەڭلىنىپ تۇراتتى ۋە ناھايىتى تازا ئىدى. ② ئىلگىرى، بۇرۇن ئۆتكەن: ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى: بىز يېقىنقى دەۋردە، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىرادىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ۋەتىنىمىزنىڭ بىپايان زېمىنىدا ئالدىنقىلار قىلىپ باقمىغان ئۇلۇغۋار ئىشلارنى قىلالايلى! * جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىنقىلابىي ھەرىكىتى ئەنە شۇ ئىنقىلابىي ھەرىكەتلىرىنىڭ ئالدىنقىلىرىدىن بىرى ئىدى. ③ كۆچمە. ياخشى، ئەلا، ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغان، پېشقەدەم: نۆۋەتتە ئۆتكۈزۈلگەن تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىدا تۇرسۇنجان ئۇزۇنغا يۈگۈرۈش تۈرى بويىچە ئالدىنقىسى بولۇپ بىرىنچىلىكنى ئالدى.

ئالدىنقى سەپ ① بىرەر ئەمگەك ۋە خىزمەت ساھەسىدىكى ئەمەلىي مەشغۇلات مەيدانى، جاپالىق خىزمەت ئورنى: مەن ئالدىنقى سەپتە ئىشلەيمەن... بۇ ئاجايىپ يېڭى گەپ - ھە؟ مەن ئەزەلدىن ئالدىنقى سەپ دېسە ئۇرۇش مەيدانىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم، بۇ ئايال بولسا، يەسلى، باللار باغچىسى، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى ئالدىنقى سەپ دەۋاتىدۇ - ھە؟ ② ئۇرۇش مەيدانى: ئىنقىلابىمىز ھەممىمىزنى — ياشلارنى، قېرىلارنى، ئوغۇللارنى، قىزلارنى ... ھەربىي سەپكە چاقىرماقتا، ئالدىنقى سەپ بولسۇن، ئارقا سەپ بولسۇن ھەممىسى شەرەپلىك!

ئالدىنقى شەرت بىرەر ئىش، ۋەزىپە بېجىرىش، ئورۇنلاشتىكى شەرتلەرنىڭ ئەڭ مۇھىمى؛ ھەل قىلغۇچ ئامىل: سوتسىيالىستىك مىللەتلەر مۇناسىۋىتىنى ئۈزلۈكسىز ياخشىلاش ۋە راۋاجلاندۇرۇش، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش — ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بارلىق خىزمەتلىرىنى ياخشى ئىشلەشنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

ئالدىنقى قىسىم ① ئالدىنقى سەپتە، چېگرا مۇداپىئەسىدە تۇرغان قوشۇن:

چېگرا مۇداپىئەسىدە تۇرغان ئالدىنقى قىسىم جەڭچىلىرى قەھرىتان سوغۇق، قار - شىۋىرغانلاردا زور قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ مۇداپىئە خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىمەكتە. ② كۆپ قىسىملىق كىتاب-لارنىڭ دەسلەپكى قىسمى ياكى ئالدىنقى بۆلەكلىرى، بابلىرى: تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 1 - يىللىقلىرىغا ئۆتۈلىدىغان دەرسلىك كىتابلاردىن ماتېماتىكا ئالدىنقى قىسىم (1 - كىتاب) نەشىردىن چىقىپ ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىلدى.

ئالغا ① رەۋ. ئالدىغا، ئالدى تەرەپكە: ئالغا ماڭماق. ئالغا ئىلگىرىلىمەك. ئالغا چامدىماق. * جەڭگىۋار يىگىتلەر، قىزلار قولىدا، چۆللەردە يېڭىدىن ھايات باشلاندى. قۇرۇغان دەريالار يېڭى يولىدا، ئۆركەشلەپ سۇ ئاقتى، ئالغا تاشلاندى. ② ئىم. كۆچمە. **ئالغا قاراپ سىلجىشقا، ئالدىغا قاراپ يۈرۈش قىلىشقا چاقىرىش، ئۈندەش:** ئۇلۇغ غەلىبىلەر ئۈچۈن ئالغا! * —بىزمۇ قاراپ تۇرمايلى. دۈشمەننى يوقىتىش ئۈچۈن ئالغا! — دېدى ياردار ۋارقىراپ.

ئالغا باسماق ① ئالدى تەرەپكە قاراپ يۈرمەك، ئىلگىرىلەپ ماڭماق: سەن مۇشۇ يول بىلەن بىر كىلومېتىر يول يۈرۈپ ئوڭغا بۇرۇلۇپ ئالغا ئۈت قەدەم باسساڭ مانا شۇ ئۆينىڭ ئىشىكىنى كۆرىسەن. ② كۆچمە. راۋاجلانماق، ئىلگى-رىلىمەك: ئىدىيىدە ئالغا باسقانلارنى ۋاقتىدا تەقدىرلەپ، ئارقىدا قالغانلارغا ئىلھام بېرىش لازىم.

ئالغا سۈرمەك ① راۋاجلاندۇرماق، ئىل-گىرىلەتمەك: يالغۇز سانائەتنىلا راۋاجلاندۇرۇپ قالماستىن دېھقانچىلىق ھەم چارۋىچىلىقنىمۇ بىردەك راۋاجلاندۇرغاندىلا، ئاندىن جەمئىيەتنى ئالغا سۈرگىلى بولىدۇ. ② قوزغىماق، قۇۋۋەتلىمەك: ئۇ دائىم ئۆز پىكرىنى ئالغا سۈرىدۇ.

ئالغا كەتمەك ← ئالغا باسماق.

ئالغاي (توغرىسى: ئالغاي) ← **ئالىغاي.**

ئالغۇ - بەرگۈ ئېلىش - بېرىش؛ ئىقتىسادىي مۇئامىلە، ئىقتىسادىي ئالاقە: نەچچە كۈندىن بۇيان كالىلىسىدىكى «ئۆلۈپ كېتىش» خىيالىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بىردەم ئالغۇ - بەرگۈلىرىنى ھېسابلاپ، بىردەم غەمكىن كۆزلىرىدىن ياش تۆكۈپ رازىلىق سوراۋاتقان بۇ بىتاپ، دوختۇرنىڭ ئۆزى ئۈستىدىكى ھۆكۈمنى ئاڭلاپلا ھوشىدىن كەتكەنىدى.

ئالغۇر سۈپ ① ئوۋنى ياخشى ئالىدىغان: چىن تۆمۈر باتۇر ھەر قېتىم ئوۋغا چىققاندا مىسران قىلىچىنى بېلىدىن، ئالغۇر بۈركۈتنى قولىدىن، ئارغىماق ئېتى ئاستىدىن، كاپكاپ كۈچۈكنى يېنىدىن ئايرىلمايدىكەن. ② **ھەقىقىنى كەتكۈزمەيدىغان؛ ھەر باب بىلەن ئالىدىغان:** ئۇ ناھايىتى ئالغۇر ئادەم بولغاچقا ئالىلىقاچان ئۆلگەن پۇللىرىنىمۇ تىرىلدۈرۈپ ئالالىدى.

ئالفا ئى [ر<گرېك] گرېك ئالفاۋىتىنىڭ بىرىنچى ھەرپىنىڭ نامى.

ئالفاۋىت ئى [ر<گرېك] ← **ئېلىپبە.**

ئالقات ئى. چاتقال تىپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك.

ئالقىش ئى ① رەھمەت سۆزى، رەھمەت تويغۇسى: ئازادلىققا ئېرىشكەن خەلقنىڭ ئۇ كۈنلەردىكى يۈرەك ئالقىشى، خۇشاللىق ھېسسىيات-لىرىنى قەلەم تىلى بىلەن قانداقمۇ ئىزھار قىلىش مۇمكىن. ② **ئالقىشلاپ چېلىنغان چاۋاك:** ئۇ ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىشى ئىچىدە بايراقنى تاپشۇرۇۋالدى. * دۆلەتباي سۆزىنى تۈگەتكەندە، زال ئىچىنى قىزغىن ئالقىش سادالىرى لەرزىگە كەلتۈرۈۋەتكەنىدى.

ئالقىشقا ئېرىشمەك قوللاشقا، ھىمايە قىلىشقا، **قارشى ئېلىشقا ئېرىشمەك:** پارتىيىمىزنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى گۈللەندۈرۈش توغرىسىدىكى فاكچېن - سىياسەتلىرى ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ ئومۇميۈزلۈك ئالقىشىغا ئېرىشتى. * ئۇلار بارلىق كۈچى بىلەن ھەر مىللەت خەلقىغە ياخشى ئىش قىلىپ بېرىپ ئامىنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

ئالقىشقا ئىگە بولماق ← ئالقىشقا ئېرىشمەك: پارتىيىنىڭ زىيالىيلار سىياسىتىنى نەمۇنىلىك بىلەن ئىجرا قىلغان ئورۇنلار ئاممىنىڭ قىزغىن ئالقىش-لىشىغا ئىگە بولدى.

ئالقىشلاتماق «ئالقىشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئالقىشلاشماق «ئالقىشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئالقىشلانماق «ئالقىشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار ئەزالارنىڭ تۇرمۇشنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇپ ئالقىشلاندى.

ئالقىشلىماق پ ① مەمنۇنىيەت بىلەن ھۆرمەت بىلدۈرمەك، ئالقىش سۆزلىرى بىلەن تەبرىكلىمەك؛ تەبرىكلەپ، قارشى ئېلىپ چاۋاك چالماق: * شائىر ئۆزىنىڭ جەڭگىۋار شېئىرىنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۆز ئورنىدا ئولتۇردى. كۆپچىلىك قىزغىن چاۋاك چېلىپ ئالقىشلىدى.

ئالكوگول ئى [ر<ئە] <خىم> ① مولېكۇلىلىرى تەركىبىگە كىسلورود ۋە ۋودورود ئاتوملىرى گۇرۇپپىسى كىرىدىغان بىرىكمىلەر؛ ئىسپىرتلار. ② ھاراق، ۋىنو قاتارلىق ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەر.

ئالكوگولىزم ئى [ر] ئىسپىرتلىق ئىچىملىكلەرگە، ھاراقخورلۇققا بېرىلىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدىغان، ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە ئېلىپ بارىدىغان كېسەللىك.

ئالگېبرا ئى [ر <ئە. ئەسلى: ئەل جەبىر] ماتېماتىكىنىڭ مىقدارلار ئۈستىدە (ئۇلارنىڭ سان قىممەتلىرىدىن قەتئىينەزەر) بېجىرىلىدىغان ئامەللەرنىڭ ئومۇمىي قائىدىلىرى ھەققىدىكى بۆلۈمى.

ئالگېبرالىق سۈپ. ئالگېبراغا ئائىت: ئالگېبرالىق ئىپادە. ئالگېبرالىق تەڭلىمىلەر.

ئاللا I ئى [ئە] <دىن> پۈتۈن مەۋجۇداتنى جۈملىدىن ئادەم، ھايۋانات ۋە باشقا مەۋجۇداتلارنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرگەن ۋە بۇلارنىڭ تەقدىرىنى ئۆز قولىدا تۇتۇپ تۇرغۇچى دەپ تەسەۋۋۇر قىلىنىدىغان ئىلاھىي كۈچ؛ خۇدا، تەڭرى، پەرۋەردىگار: — ئاللا، ئۆزەڭ بار، — دەپ ئاستا ئورنىدىن تۇردى بوۋاي.

ئاللا II ① ئىم. ھەيرانلىق، پۇشايمان ۋە ئېنىقسىزلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئاللا! يامان بولدى. * ئاللا، ئاللا ۋاي باللا، ئىچكىرىسىدە بىر گەپ بار، ئوينىۋېلىڭلار ياش باللا، ئىچكىرىسىدە بىرگەپ بار. ② سوراق ئالماشلىرىغا قوشۇلۇپ بەلگىسىز ئالماش رولىدا كېلىدۇ: ئاللاكىم، ئاللانېمە، ئاللاقاچان، ئاللاقانداق، ئاللاقانچە.

ئاللاتائالا ئى [ئە] ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىلىك ئاللا: مەن ھەممىدىن ئاۋۋال شۇنى ئېيتىپ قويايكى، ۋاڭ غوجامنىڭ مال-چارۋىلىرىنى «يوقاپ كەتتى، بۆرە يەپ كەتتى، ئۆلۈپ كەتتى ياكى تۇغمىدى» دەپ ھەر خىل باھانە-سەۋەبلەرنى كۆرسەتسەڭلار بولمايدۇ. ئۇلۇغ ۋاكىمىز ئاللاتائالانىڭ يېقىن ئادىمىدۇر.

ئاللا-توۋا پىغان، نالە-زار، ئازاب-ئوقۇبەتنى بىلدۈرىدىغان جۈپ ئىملىق: تۈگمەنچى خوتۇنى بىلەن تۇلۇمنى ئاستا باشقا ئۆيگە ئۈتتۈرلاپ ئەپچىقىپ، ئوتتۇرىغا قويۇپ، «ئۇر توقمىقىم، ئۇر!» دېگەندە، تۇلۇمدىن توقماق چاچراپ چىقىپ، تۈگمەنچى ۋە ئۇنىڭ خوتۇنلىرىنى شۇنداق ئۇرغىلى تۇرۇپتۇكى، ئاللا-توۋىنىڭ دەستىدىن جاھاندا تۇرۇپ بولغىلى بولماپتۇ.

ئاللا-توۋا دېگۈزمەك راسا ئەدىبىنى بەرمەك، توۋا قىلدۇرماق، قىلغان-ئەتكەنلىرىگە قاتتىق پۇشايمان قىلدۇرماق: شۇنداق قىلىپ خەلپەتنى ئاللا-توۋا دېگۈزۈۋەتتۇق.

ئاللا-توۋىسىنى بەرمەك ← ئاللا-توۋا دېگۈزمەك.

ئاللا-توۋىسىنى كۆرسەتمەك ← ئاللا-توۋا دېگۈزمەك.

ئاللا-كاللا دەپ ۋارقىراپ-جارقىراپ، يىغلاپ-قاقشاپ: پاتەمخان ئانا قىزىنىڭ سۇغا چۈشۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئاللا-كاللا دەپ باش-كۆزىنى مورلاپ كۆزلىرى ئالاق-جالاق

بولۇپ ئەنسىزلىك ئىچىدە نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى.

ئاللاھۇئەكبەر ئى [ئە] بىرەر نەرسىنى ئۇلتۇرۇشتىن بۇرۇن، دۇئادىن كېيىن ئېيتىلىدىغان ئادەت سۆزى: ئۆزى يالىماۋۇزنى پۇتى بىلەن تېپىپ ئۇيغىتىپتۇ ۋە «ئاللاھۇئەكبەر!» دەپ بىرلا چاناپ كاللىسىنى يەرگە چۈشۈرۈپتۇ. * ـــ ئامىن ئاللاھۇئەكبەر، خۇدا رەھمەت قىلسۇن، بالىلىرىم؛ مەن يەنە ئۇچۇپ كېتىمەن، ـــ دەپلا ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ كۆزدىن غايىب بوپتۇ خىزىر.

ئاللېگورىيە ئى [ر<گرېك] مەۋھۇم چۈشەنچىلەرنى كونكرېت ئوبراز ۋاستىسى بىلەن ئىپادىلەش؛ كىنايە.

ئاللېگورىيىلىك سۈپ. ئاللېگورىيىگە ئائىت، ئاللېگورىيىدىن، كىنايىدىن ئىبارەت بولغان، كىنايىلىق.

ئاللىبۇرۇن رەۋ [ئاللا+بۇرۇن] خېلى ۋاقىت ئىلگىرى، خېلى بۇرۇن: لەنگەرنىڭ يەرلىرىنى ئون نەچچە مېتىر قازسىلا سۇ چىقىدۇ، لېكىن قىزىل سېغىزلىق قۇدۇقتىن چىققان سۇنىڭ زىرائەتلەر ئۈچۈن زىيانلىق ئىكەنلىكى لەنگەرلىك ئۈچۈن ئاللىبۇرۇنلا سىناق بولغان.

ئاللىبىر ئال [ئاللا+بىر] كىم ۋە نېمىلىكى نامەلۇم بولغان بىر، قانداقتۇر بىر: ئۇ ئالدىدىكى ئۇستاكاندىن بىر ـ ئىككى يۇتۇم قايناق سۇ ئوتلىدى، لېكىن زادىلا ئاغزىغا تېتىمىدى، ئۇ شۇ ۋاقىتتا، هاراق خۇمار قىلغانلىقىنى بىلدى، جىددىيلەشكەن ئەسەبىيلىرى بىردىنلا بوشىشىپ، قۇلىقىغا ئاللىبىر سورۇنلاردىكى رومكىلارنىڭ جاراڭشىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، كۆزىگە ھەشەمەتلىك داستىخانلاردىكى خىلمۇخىل نازۇنېمەتلەر كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ئاللىقاچان ئال [ئاللا+قاچان] خېلى ۋاقىت بۇرۇن، خېلى ۋاقىت ئىلگىرى: * تۇرسۇن بۈگۈندىن ئىككى يىل بۇرۇن تۈرمىدىن چىقىپ يۇرتىغا كەلگەندە، بەدىنى ياپراقتەك تىترەپ تۇرغان ئانا ئوغلىنىڭ پىراقىدا ئاللىقاچان ئۆلۈپ كەتكەنىدى.

ئاللىقانچە ئال [ئاللا+قانچە] قانچىلىكلىكى نامەلۇم، بىرقانچە: بۇ گەپنى مەن سەمەتكە ئاللىقانچە قېتىم تەكىتلىدىم، لېكىن ئۇ قۇلىقىغا ئالمىدى.

ئاللىقانداق ئال [ئاللا+قانداق] قانداقلىقى ئېنىقسىز، قانداقتۇر، نامەلۇم، ناتونۇش: ئۇ باتۇرنىڭ چىرايىدا ئېچىنىش ئەمەس، بەلكى ئاللىقانداق بىر خىل خاتىرجەملىكنى كۆرۈپ، غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلىدى.

ئاللىقانداقتۇر ئال ← **ئاللىقانداق**: ئۇ ئادەملەرنىڭ سەپەرگە تەييارلانغان كېمىگە ئاللىقانداقتۇر بىرنەرسىنى ئېلىپ چىقىپ جايلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپتۇ.

ئاللىقاياق ئال [ئاللا+قاياق] قايسى تەرەپ ئىكەنلىكى ۋە قەيەر ئىكەنلىكى نامەلۇم جاي: مەن يولغا چىققۇچە سۆزلەش ئۈچۈن كۆڭلۈمگە پۈككەن سۆزلەر ۋە شۇنچە رىيازەت چېكىشىمگە سەۋەبچى بولغان بۇ قىزغا بولغان غەزىپىم ئاللىقاياقلارغىدۇ ئۇچۇپ كېتىپ، يېلى چىقىپ كەتكەن كامېردەك بوشىشىپ كەتتىم.

ئاللىقايسى ئال [ئاللا+قايسى] قايسىلىقى ئېنىقلانمىغان، نامەلۇم ياكى ئەستىن كۆتۈرۈلگەن: ئاللىقايسى بىر كۈنلەردە، ئاللىقايسى بىر ئىشتا.

ئاللىقەيەر ئال [ئاللا+قەيەر] قايسى يەر ئىكەنلىكى ئېنىقسىز، نامەلۇم جاي: ئۇلارنىڭ باراۋەر باسقان ئاياغلىرىدىكى ئۆتۈكلىرىنىڭ ئۈنلۈك غىچىلداشلىرى، تەڭكەشلەنگەن جەڭگىۋار ساداسى ھەر يان ئۆتۈۋاتقان ماشىنىلارنىڭ سىگنال ۋە گۈركىرەشلىرىنى، ھۆپىگەرلەرنىڭ ھەر ياڭزا ئاۋازلىرىنى، زاۋۇتلارنىڭ گۈدۈكلىرىنى، مەزىنلەرنىڭ ئەزانلىرىنىمۇ ئاللىقەيەرلەردە قالدۇرۇپ، گۈزەل ئىلىخونىڭ ساپ ھاۋاسىدا پەلەكلەرگە پەرۋاز قىلماقتا.

ئاللىكىم ئال [ئاللا+كىم] قانداقتۇر نامەلۇم شەخس؛ كىمدۇ، بىراۋ: ئاللىكىملەر يەنە نېمىلەردە ئۆلدى، يەنە قايسىمىز قانداق

قاپقىنىدا ئۆلـىمىز، بۇنى كىم بىلىدۇ، ئۆلـگەنلەر ئۇچۇن يىغلىـدۇق، قاقشىـدۇق، لېكىـن ئىنتىـقام ئالىدىغان ئەر چىقمىدى.

ئاللىنىمە ئال [ئالـلا+نىـمە] قانداقتۇر ئېنىق-سىـز، نامەلۇم بىرنەرسە، نېمىـدۇ: ئۇ ھەر ھەپتىـدە سېـۋەت-سېـۋەت مېـۋە-چېۋىـلەرنى ۋېلىسـىپىتنىڭ ئارقىسىغا ئېلىپ ئۆيىگە ئەكىلەتـتى، بەزىدە مەن تونۇمايدىـغان كىشىـلەر ئاللىنىمىـلەر بېسىلغان ئېشەك ھارۋىـسىنى ھەيـدەپ ماشىنىـنىڭ قورۇسىغا كىرىپ كېتىشەتتى.

ئالما ئى <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشـلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقـى ئېلىلىپىس شەكلىـدە، گـۈلى قىزغۇچ ئاق، قىزىل كېلىـدۇ؛ مېۋىـسى يۇمىـلاق، تەمـى تاتـلىق ياكـى چۈچـۈمەل بولىدۇ؛ مېۋىـسى ئادەتـتىـكى يەل-يېمـىش ھېـسابلىنىـدۇ. ② شۇ خىـل ئۆسۈملۈكـنىڭ مېۋىسى.

ئالما قورۇمىسى <يېم> قورۇپ پىشۇرۇلىدى-غان سەيـلەرنىڭ بىر تۈرى. بۇ سەيىنى تەيى-يارلاشـتا ئالمىنى چوڭ-چوڭ قەلەمچە قىلىپ توغـراپ ئۇنى پۈرچاق ئۇنى، ئاق ئۇن ۋە تۇخۇمغا ئارىلاشتۇرۇپ، ياغقا سېلىپ بوشراق قورۇيـدۇ، ياغ قۇيۇلـغان شېـكەر قىـيامـىغا سېـلىپ، ئۈچ-تۆت قېـتىم ئارىـلاشـتۇرۇپ ئۈستىگە قورۇغان كۈنجۈت سېپىلىدۇ.

ئالما قېقى ئاقـلاپ، تىلىمچە قىلـىپ كۈن نۇرىدا قۇرۇتۇلغان ئالما مېۋىسى.

ئالماش ئى. ئۇيـغۇر تىـلىـدىـكى سـۆز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، ئۇ ئىـسـىم، سۈپەت، سانـلارنىڭ ئورنىـدا قوللىنىـلىدۇ: كىشـلىك ئالماش. سوراق ئالماش.

ئالماشتۇرماق «ئالـماشـماق» پېـئىـلىـنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوختۇرخانىدىكى بەزىلەرمۇ ئاق خالات بىلەن تىگىشىغۇچـىنى ملتىـق بىلەن نەيزىـگە ئالماشـتۇرۇپ، «كونا دۇنـيانى بۇزۇپ، يېـڭى دۇنـيا قۇرىدىـغان مۇقەددەس كۈرەش»كە كەتكەن بولسـىمۇ، لېكىـن مەتىروزى بىرنەچـچە دوخـتۇر ۋە سېسـترانى دوخـتۇرخانىـدا ئېلىـپ قېلىشقا مۇۋەپپەق بولدى،

ئالماشتۇرۇلماق «ئالماشتۇرماق» پېئـىلـى-نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايـلىق، مەۋسۇم-لۇق ۋە يىلـلىق ئىمتـىھان سوئالـلىرى مەكـتەپ بويىچە بىر تۈتاش چىقىرىلىپ، ئىمتـىھان ئېلىـش ۋاقتىدا ھەرقايىسى سىنىپـلارنىڭ ئوقۇتقۇچىلـىرى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇلۇپ، ئىمتىھانغا رىياسەتچىلىـك قىلدۇرۇلدى.

ئالماشماق پ ① بىرى-بىرىنىڭ ئورنىنى ئالماق، ئىگىلىمەك، يېڭىلانـماق: بۇ ئۆيلەر-نىڭ ھەمـمـىسى پات ئارىـدا ئۆرۈلـىدۇ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭى ئۆيلەر ياسىلىـدۇ، ئۇ چاغـدا ھېچ-كىممۇ كونا ئۆيلەرنى ئەسلىمەيـدۇ، ۋەھالەنـكى، بۇ ئۆيلەرنىڭ ھەممىسـدە ھايات داۋام قىلـماقتا، ھەۋەس قايـنىماقـتا، ئەۋلاد ئەۋلاد بىلەن ئال-ماشماقتا. ② ئالمىشـىپ قالـماق، يۆگـىشـىپ قالماق: ئوتلاقتىكى باغلاقـلىق كالـىنىڭ ئارغام-چىسى ئالمىشىپ قاپتۇ. * ئەركىننىڭ ئۈچەيى ئال-مىشىپ قېلىپ، ئوپېراتسىيە قىلىندى. ③ بىر ئورۇن-دىن يەنە بىر ئورۇنغا يۆتكەلمەك: ئاتىسىـنىڭ خىزمەت ئورنى ئۇنىڭ شارائىتى ياخـشى ئورۇنـغا ئالمىشىشقا تامامەن ئىمكانىيەت بەرسىـمۇ، ئۇ ھەرگىز بۇ بەيگىگە چۈشمەيدۇ.

ئالماق پ ① نەرسىنى ئۇچۇملاپ، سىقىم-داپ ياكى بىرەر ئەسۋاب بىلەن تۇتۇپ قولغا كىرگۈزمەك: چېلەكتىن سۇ ئالماق، يانچۇقتىن پۇل ئالماق. * يېڭىلا كىرىپ كەلگەن ئەكبەر ھېچكىم بولمىغانـدىن كېيىـن تېلېفونـنى قولـغا ئالـدى. ② قوبۇل قىلماق: ئوقۇغۇچـى ئالـماق. ئىشقا ئالماق. ياتاققا ئالماق. * قىز مېنى كۆردى-دە، ئانىسىغا پىچىرلاپ قويۇپ ئۆيىگە كىرىپ كەتـتى، مەن ئانىسىنىڭ گەپ قىلىشىغا قاراپ ئۇنىڭ پىكرىنى ئالدى دەپ بىلـدىم. * دوخـتۇرلار نېمە ئۈچـۈن مېنى ياتاققا ئالمىـدى، ـــ دېـدى ئانا ئىگىرىـغان ئاۋاز بىلەن... ③ بوشاتـماق، بىكار قىلـماق، چۈشۈرمەك: ۋەزىپىسـدىن ئالـماق. * خىزمەت

دۆيى ئەھۋالىنى بىرقۇر ئىگىلەپ يەرلىك
ھاكىمىيەتنى قولغا كىرگۈزۈۋالغان بىر يەل
تاپان رەۋەندىنى كەنت باشلىقلىقىدىن ئېلىپ
تۇرنىغا باشقا ئادەم قويىدى. ④ قىرقىماق،
كەسمەك، سۈغۇرۇپ چىقارماق: چاچ
ئالماق. تىرناق ئالماق. ساقال ئالماق. *— يوقسۇ
ئۆمرۈمدە پادىشاھنىڭ چېچىنى ئۆز دۈكىنىمدا
ئالغىنىم مۇشۇ ئىدى، — دېدى ساتىراش.
⑤ قولغا كىرگۈزمەك، ئىگە بولماق، قازان-
ماق، ھاسىل قىلماق، ئېرىشمەك:
دارامەت ئالماق. خامان ئالماق. ھوسۇل ئالماق.
پايدا ئالماق. ئولجا ئالماق. بەھرى ئالماق.
نەپ ئالماق. ساۋاق ئالماق. ئىلھام ئالماق.
* ئۇ دەسلەپ: — جايىنى سېنىڭ داداڭ سالغان
بولسىمۇ، ئانامنىڭ ئائىلىدە ئەجرى كۆپ، بىر
ئېغىزنى مەن ئالىمەن، — دەپ «چىرايلىقچە»
ئېيتىپ كۆزدى. * — ۋاي تەقسىر، مەن ساڭا
خىزمەت قىلىشقا تەييارمەن، نېمە تىلىكىڭ بار؟
نېمە تىلەيسەن؟ نېمە تىلىسەڭ شۇنى ئالىسەن، —
دەپتۇ. ⑥ يېمەك، ئىچمەك، ئىستېمال
قىلماق: بىر كۈنلۈك ھەمراھىقا قىرىق كۈن
سالام، دەپتىكەن، ھەرقايسىلىرىدىن ئارتۇق
ئەمەس، قېنى ئالسىلا! * بىزە چۆپچۈلرەك بولۇپ
قالدى، ئىشتىن كېيىن قالغىنىغا يەنە ئېغىز تېگەر-
سەن ئۇكا، ھازىرچە...قېنى ئال! ⑦ مەلۇم رەڭ،
ھالەتنى ئۆزىگە سىڭدۈرمەك؛ پەيدا قىلماق:
رەڭ ئالماق. تۇس ئالماق. خاراكتېر ئالماق.
كۆزىگە ياش ئالماق. * پۈتۈن تەبىئەت خۇددى
قىزغۇچ ئالتۇن سۈيىدىن ھەل بەرگەندەك،
ئاجايىپ گۈزەل رەڭ ئالدى. ⑧ ئۆيلەنمەك:
قۇربان كەتكەندىن كېيىن، زېمىندار ماموت ۋە
شۇنىڭغا ئوخشاشلار مايسىخاننى ئېلىشىنىڭ قەستىگە
چۈشۈپتۇ. * بۇ شەيتان قىزنىڭ سۆزىدە مەنە
بار، بۇنداق پادىچى قىزنى ئەر ئالمايدىغان
ئىش نەدە بولسۇن، يېزىمىزدىكى ھەممە يىگىت-
لەرنىڭ كۆزى ئۇنىڭدا. ⑨ نەرسە-كېرەك سېتىۋ-
ۋالماق: بۇ ئاياغنى نەچچە پۇلغا ئالدىڭىز؟
* بوۋا، ھېلى مەن سىزدىن ئۇن تىيىنلىق ئالما
ئېلىپ ئىسمىدە يوق، پۇلنى بەرمەي كېتىپ قاپ-
تىمەن. ⑩ ئۈستىگە قويماق: يەردە چېچىلىپ
ياتقان كىتابلارنى يىغىپ جوزىغا ئالدىم. * ھېلىقى
ئادەم يېنىدىكى يوغان چامادانىنى هارۋىغا ئالدى.
⑪ بوشاتماق، چۈشۈرمەك، خالىي قىلماق:
مۇرىسىدىن خۇرجۇننى ئالماق. ھارۋىدىن سان-
دۇقنى ئالماق. ماشىنىدىن يەشىكنى ئالماق.
⑫ ئورۇنلاشتۇرماق، مەلۇم جاي ۋە ئورۇندا
قويماق: دالدىغا ئالماق. * ھېلىقى ياش چوكان
سېغىز چايناشتىن توختاپ قالدى-دە، يانچۇقىدىن
قول ياغلىقىنى ئالغان بولۇپ، ئاستىلا كىشىلەرنىڭ
دالدىسىغا ئۆزىنى ئالدى. * بىرەر سائەت
قادىلىپ ئىشلىگەن بولسامۇ، ئىشقا بەرداشلىق
بېرەلمەي، چولاق تام سايىسىغا ئۆزەمنى
ئالدىم. ⑬ ئىگىلىمەك، ئىشغال قىلماق:
ئورۇن ئالماق. نام ئالماق. شەھەر ئالماق.
* بىر پۈتى غۇچ-غۇچ بولۇپ كەتكەن
ناسىركام ئۆز ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا پاخال
ئۈستىدىن جاي ئالدى. * كەچقۇرۇنلۇقى، ئۇ
ئەھۋالنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، كۆپچىلىك بىلەن
مەسلىھەتلىشىپ داياڭ يېزىسىدىكى پوتەينى
ئالماقچى بولدى. * ئۇزۇلمىدى تارىخ سېنىڭ
ئېقىنىڭدەك، غەم ئورنىنى كۈلكە-شادلىق ئالدى
مانا. ⑭ قاپلىماق، ئورىماق: ئوت ئالماق.
* يامغۇر ئالەمنى بىرئالدى. * يېڭى دەملەنگەن
پولۇنىڭ ھىدى ئۆينى بىرئالدى. * ئۇنىڭ
ئالتاغىل ۋارقىرىغاق ئاۋازى جاھاننى بىرئالدى.
⑮ پەيدا قىلماق، ھاسىل قىلماق: ئەت ئالماق.
ياغ ئالماق. ياش ئالماق. * — ئەمدى... شۇنداق
بولسىمۇ ئوپېراتسىيە قىلمىسۇن، — كېسەل ئايال
كالپۇكلىرىنى چىشلەپ، كۆزلىرىگە ياش ئالدى.
* ئىشىك ئالدىدىن ئېرىق ئالدىم ئاتلاپ ئۆتكۈدەك،
سۆزۈك-سۆزۈك سۇلار كەلدى قېنىپ ئىچكۈدەك.
⑯ كەلتۈرمەك: ئەسكە ئالماق. يادىغا ئالماق.
زېھنىگە ئالماق. * — مەن...مەن...ئۇنىڭ ئايىغى-
نىڭ يىرتىلىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، سىز ماڭا
ئېلىپ بەرگەن ھېلىقى ئاياغنى ئېسىمگە ئالدىم.
⑰ يوقاتماق، كەتكۈزمەك: زەھەرنى زەھەر
ئالدۇ (ماقال). ⑱ تەلەپ قىلماق، ئىزدىمەك:

ۋاقىپلانماق: پىكىر ئالماق. جاۋاب ئالماق.
دېرەك ئالماق. رۇخسەت ئالماق. ئىجازەت ئال-
ماق. * قىدىر شاھ ھەر تەرەپكە كىشى ئەۋەتىپ،
بىر يىلغىچە ئىزدىگەن بولسىمۇ، مەلىكە گۈلچېھرە-
نىڭ دېرىكىنى ئالالماپتۇ. ⑲ خاتىرىلىمەك،
رەسمىنى قالدۇرماق: ئەنگە ئالماق. دەپتەرگە
ئالماق. ھېسابقا ئالماق. سۈرەتكە ئالماق.
* ئالىمجان بىر باقتى ـ دە، كەپشەرلەنگەن زاپچاس-
لارنى سۈرەتكە ئالدى. * «ئون ئىككى مۇقام»نى
خەلقئارا نوتىغا ئېلىش مۇقام ھەققىدىكى كەسپىي
ۋە ئىلمىي تەتقىقاتنى ئىلگىرى سۈردى.
⑳ باسماق، ماڭماق: قەدەم ئالماق. يول ئال-
ماق. * مەن بۇنىڭغا پەسەنت قىلماي، ئۆيدىن
چىقىپ، ئۇدۇل دۆي ئىشخانىسىغا قاراپ يول
ئالدىم. * ئاخىر، مەن يانداپ قاچماقچى بول-
دۇم ـ دە، يانغا بىر قەدەم ئېلىشىم بىلەن كىمدۇ
بىراۋنىڭ بېشىغا دەسسىۋالغاندەك بولۇپ مولالاق
ئېتىپ چۈشتۇم. ㉑ مەھكەم تۇتماق، چىشلى-
مەك، كەسمەك: بىلىدىن ئالماق. ياقىسىدىن
ئالماق. قۇلىقىدىن ئالماق. * بۇ سۆزلەردىن
قاتتىق غەزەپلەنگەن پەخرىدىن ناسىركامىنىڭ
ياقىسىدىن ئالدى. * ئاق بويناق شۇنداق قىلىپ
ئۇ ئىتنىڭ پاچىقىدىن ئالدى. * دوختۇرلار ئۇنىڭ
ئاشقازىنىنىڭ يېرىمىنى ئېلىپ تاشلىدى. * ئەمدىلا
كەلگەندە بوۋاي تەرەپكە، رازاقمۇ كىچىكمەي
كەلدى يان ياقتىن، ھۇجۇم قىلىپ ئارقىدىن
تېزدىن بۆرىگە، ئالماقچى بولغاندا ئىككى
قۇلاقتىن. * ㉒ قوشماق: ئارىغا ئالماق.
قاتارغا ئالماق. ㉓ ئىگە دەپ قارىماق:
ئىناۋەتكە ئالماق. ئېتىبارغا ئالماق. ھېسابقا ئالماق.
㉔ تۇرغۇن سۆزلەرگە قوشۇلۇپ، ئۇلارنى
پېئىللاشتۇرىدۇ: ئەۋج ئالماق. ئارىيەت ئالماق.
ئۆچ ئالماق. قىساس ئالماق. ھېساب ئالماق.
تەسىر ئالماق. ئىمتىھان ئالماق. باش ئالماق.
كۆن ئالماق. ㉕ رەۋىشداش بىلەن بىرىكىپ
كېلىپ تۈس مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ چاغدا
رەۋىشداش ئاخىرىدىكى «پ» تاۋۇشى«ۋ»
تاۋۇشىغا ئۆزگىرىدۇ ۋە تۆۋەندىكى مەنىلەرنى
بىلدۈرىدۇ: 1) ھەرىكەتنىڭ ئوبيېكتى ياكى
ئۇنۇمىنىڭ سۇبيېكت تەرەپكە يۆنىلىشى ياكى
سۇبيېكت تەۋەلىكىگە ئۆتۈشىنى بىلدۈرىدۇ:
ئۇلار بۇ يىل ئىككى ئېغىز ئۆي سېلىۋالدى.
* ئەپەندىم خېرىدارلارغا سەت كۆرۈنمىسۇن دەپ
ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىۋېلىپ، خۇرجۇنغا
سېلىۋاپتۇ. 2) سۇبيېكتنىڭ ھەرىكەتتىن مەنپە-
ئەتدار بولۇشىنى بىلدۈرىدۇ: بىرئاز ئۇخلى-
ۋال، بۈگۈن ئاخشام يەنە ئىشلەيمىز. * تاماق
يەۋېلىپ ئاندىن ئىشلەيلى. 3) ھەرىكەتنىڭ
مەلۇم پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئورۇنلىنىشىنى
بىلدۈرىدۇ: كۈچۈكنىڭ بېرىدا ئىشلىۋال. * يامغۇر
ياغقۇچە ئۆيگە يېتىۋالايلى. 4) ھەرىكەتنىڭ
مۇداپىئە ئۈچۈن ياكى قارشىلىق كۆرسىتىش
ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلىشىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ
ئولتۇرۇۋېلىپ ماڭغىلى ئۇنىمىدى. * ئۇلار يوغان
بىر تاشنىڭ كەينىگە ئۆتۈۋېلىپ، نەچچە سائەت
ئېتىشتى. 5) بەزى پېئىللار بىلەن بىرىكىپ
ھەرىكەتنىڭ يالغاندىن ئورۇنلىنىشىنى
بىلدۈرىدۇ: ئۇ دۈشمەن ئەسكەرلىرىنى كۆرۈش
بىلەنلا توكۇر كىشى بولۇپ ئاقساقلىۋاپتۇ. * ئاڭلى-
مىغان بولۇۋېلىپ جىم ئولتۇرغىنىنى قاراڭلار
ئۇنىڭ.

ئالماق ـ ساتماق ئېلىش، سېتىش ئىشى
بىلەن شۇغۇللانماق، تىجارەت قىلماق:
بېسىمدارلىق قىلىپ پايدا ئېلىشقا يېقىن كەلمە،
ئالماق ـ ساتماقتا ھېچقانداق ئادەمگە يالغان سۆز
قىلما. * چەت شەھەرلەرگە سېتىشقا باپ كېلىدى-
غان ماللاردىن راسلاپ بېرىپتۇ، بۇلار شەھەرمۇ
شەھەر يۈرۈپ ئالماق ـ ساتماق قىلىپتۇ.

ئالمان سۈپ ① ئېلىشتا ئىتتىك، تېز،
چاققان؛ تېز ئالىدىغان: ئالغۇچە ئالمان،
بەرگۈچە بەزگەك (ماقال). ② كۆچمە. ئوۋدا
سالغاننى ئالىدىغان؛ ئالغۇر: ئالمان قۇش.
* بۇ قارچىغا ناھايىتى ئالمان چىققتى، كۆزگە
كۆرۈنگەننى قويماي ئالىدۇ.

ئالمان ـ تالمان ئوپۇل ـ توپۇل، ئالدى-

راش ـ تېنەش، ئالدىراپ ـ سالدىراپ: ئۇلار ئالدىراپ كىرىپ كەلگەن سادىقنى كۆرۈپ، ئالمان ـ تالمان ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى ۋە ھە دېگەندىلا «ئاخبارات» ئۈستىدە پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. * مەن چالا ـ بۇلا يۇيۇندۇم ۋە ئالمان ـ تالمان كىيىندىم ـ دە، ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ يۈگۈردۈم

ئالمۇتۇگۈل ئى [ئالمۇتۇ+گۈل] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى قوش ئۆسىدۇ، سوزۇق ئىللىپىس ۋە يۈرەكسىمان تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ؛ ياز، كۈز پەسىللىرىدە چېچەكلەيدۇ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ، باش باھاردا تېرىلىدۇ.

ئالمزار ← **ئالملىق**: تېخىك شۇنچە، بېغىڭغا كىم تاپالايدۇ مۇناسىپ سۆز. تەبىئەت ساڭىلا شۇنداق سېخىيمۇ ئالمزار نىلقا.

ئالمزارلىق ← **ئالملىق**.

ئالمغان «ئالماق» سۆزىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى.

ئالمغان ـ بەرمىگەن ئېلىش ـ بېرىشى تۈگىگەن، ئارىسى ئۈچۈق بولغان: پۇل مۇئامىلىدە بىز ئالمغان ـ بەرمىگەن.

ئالمغان ـ بەرمىگەن بولماق ئېلىش ـ بېرىشنى تۈگەتمەك، ئارىسى ئۈچۈق بولماق: بىز ئۇلار بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتە ئالمغان ـ بەرمىگەن بولۇپ تۈگەشتۇق.

ئالملىق I ① سۈپ. ئالما دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن، ئالما دەرىخى بار: ئالملىق باغ. * مېنىڭ ئىككى مو كەلگۈدەك ئالملىق بېغىم بار. ② ئى. ئالما دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن يەر، مەيدان، باغ: ئادەتتىن تاشقىرى ھاياجانلانغان ۋە قاينام ـ تاشقىنلىقتا چۆمگەن بۇ ئالملىق قۇرتقا قارشى جىددىي جەڭ مەيدانىغا ئايلانغانىدى.

ئالملىق II ئى. توقۇش دۇكىنىدا جەينەكنىڭ دەپتىنگە ھەرىكەتچان ئورۇنلاشتۇرۇل-

غان جايى.

ئالمىماق پ ① يىپ ئۇچلىرىنى ئالماشتۇرۇپ تاڭماق، چاتماق: ئازادەمنىڭ ماھىر قوللىرى ئاپتوماتتەك ھەرىكەت قىلاتتى. كۆزنى يۇمۇپ ئېچىپ بولغۇچە يىپنى ئالماپ چىگىپ بولاتتى. ② بىرنەرسىنى ئىككىنچى نەرسىنىڭ ئۈستىگە ئالماشتۇرۇپ تۇرۇپ ئورۇنلاشتۇرماق: پۇتىنى ئالماپ ئولتۇرماق. شاخنى ئالماپ قويماق. ئارغامچىنى ئالماپ قويماق.

ئالوي ئى [ر<گرېك] <بوت> ← **سەبرە**.

ئالۇچا ئى [پ] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان مېۋىلىك دەرەخ، گۈلى قىزغۇچ، قىزىل كېلىدۇ، مېۋىسى يۇملاق بولۇپ پىشقاندا قىزىرىدۇ؛ يېپىشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ئالۇدە ئى [پ] ئىچ ئېلىشىش، كۆڭۈل ئېغىش.

ئالۇدە بولماق ئىچ ئېلىشماق؛ قۇرۇق ھۆ تۇتماق، كۆڭۈل ئاغماق: قاچىدىكى تاماقنى كۆرۈپلا ئىچىم ئالۇدە بولۇپ، قۇرۇق ھۆ تۇتقىلى دەك بولدى.

ئالۋاستى ئى ① رىۋايەتلەردىكى ھەر خىل قىياپەتلەرگە كىرەلەيدىغان ئەپسانىۋى مەخلۇق؛ جىن: خۇددى پەرىزات تۇسىگە كىرگەن ئالۋاستىدەك كىشىلەرنى ئۆزىگە رام قىلىۋاتقىنىنى قارا، دەپ ئويلىدى ئاسىم. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆرۈمسىز بەتبەشىرە (ئالدامچى ئادەمگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ): ...ئۆزىنىڭ پارتىيىگە، خەلققە قارشى يامان نىيىتىنى يوشۇرۇپ، كىشى ئالدايدىغان شېرىن سۆزلەر بىلەن ئۆزىگە تارتىدۇ ـ دە، مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان قورچاققا ئايلاندۇرىدۇ. ھېلىمۇ ياخشى سىز ماھىنۇردەك بىر ئالۋاستىدىن قۇتۇلدىڭىز.

ئالۋاڭ (توغرىسى: ئالۋان) ← **ئالۋان**.

ئالۋان ئى. زورلۇق بىلەن تاپشۇرۇشقا بەلگىلەنگەن، ماددىي نەرسە ياكى ھەقسىز

ئىشلەپ بېرىدىغان مەجبۇرىي ئەمگەك: يول ياقىسى ئېگىز ئوردا، قاراپ ئۆتەلمەيدۇ كىشى. ئالۋان - سېلىق دەستىدىن، ئۆيدە ياتالمايدۇ كىشى. * ئۇلار ھەر كۈنى يېزىلارغا ئالۋان سالاتتى؛ بىر كۈنى سەككىز يۈز جىڭ ياغ دەپ كەلسە، ئەتىسى يۈز جىڭ ئاچچىقسۇ دەپ كېلەتتى.

ئالۋان سالماق زورلۇق ۋە مەجبۇرلۇق بىلەن ئالۋان-سېلىق يۈكلىمەك، ئارتماق: ئۈچ يىلدىن بېرى يۈز بېرىپ كېلىۋاتقان قۇرغاقچىلىق ئاپىتىنىڭ ئۈستىگە، خەلققە سالىنغان ئالۋان كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىپ خەلق تۇرمۇشى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى.

ئالۋانچى ئى. ئۈستىگە ئالۋان مەجبۇرىيىتى چۈشكەن كىشى: تەشەككۇر ئېيتىسەن مىڭ بار، ئوغۇل بالا يۈزىن كۆرسەڭ. بىلىپ قوي! ئالۋانچى تۇغۇلغان قىز ۋە ئوغلانىڭ.

ئالۋان - سېلىق مەلۇم تۆلەشكە تېگىشلىك بولغان ۋە مەجبۇرىي ھەقسىز تاپشۇرۇلىدىغان ماددىي نەرسە ۋە ئۇنىڭغا بەدەل قىلىنىدىغان ئەمگەك كۈنى: سۇ بەگلەر ئۈچۈن ئاقتى، پۇقرالارغا سۇ بولمىدى، لېكىن بىزنىڭ ئالۋان - سېلىقلىرىمىز ئۆزگەرمىگەنىنىڭ ئۈستىگە بارغانچە كۆپىيىپ كەتتى.

ئالۋان - ياساق ← **ئالۋان - سېلىق.** ھە، مانا بىزنى شۇنداق ئاچكۆز خوجايىنلار، ئالۋان - ياساقلار، خورلۇق - ھاقارەتلەر قۇرۇق قاقشال قىلىپ قويدى.

ئالۋۇن ئى. دىئال. ئېزىنقۇ.

ئالبوتا ئى [ئالا+بوتا] تاشلاندۇق يەرلەردە، بەزى ئېتىزلاردا ئۆسىدىغان يوپۇرمىقىنىڭ ئۈستى يالتىراق، ئاستى كۆل رەڭ ياۋا ئوت.

ئالبۆرەك سۈپ [ئالا+بۆرەك] ① تولۇق بىر خىل رەڭگە كىرمىگەن، ئالا-بۇلا: پەمىدۇر توق قىزارمىدى، ئەمدى ئالبۆرەك بولدى. ② تولمىغان، يېتىلىشىپ بولمىغان: بۈگۈن سويغان قوي ئالبۆرەك چىقتى.

ئالىپ سۈپ. چوڭ، ئېگىز، كۆركەم: ئاي چىقىدۇ ئاخشامسىرى، ئالىپ تاغلار ۋاللىدايدۇ. مەھەللىلەردە، تاش ئۆيلەردە، جىن چىراغلار پىلىلدايدۇ.

ئالپاساق سۈپ [ئالا+پاساق] ئالا قوۋزاق، ئالچىپار، قارا-قۇرا: قوناق ئالپاساق بولدى. * يول ساسلىقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتكەندى. ئالپاساق شور ئۆرلىگەن پاتقاق يولىمۇ ئوڭغۇل - دوڭغۇل ئىدى.

ئالپىتە سۈپ. چىرايلىق، كۆركەم؛ يېتىلگەن: مەن ئىتتىك بۇرۇلدۇم، يېنىمدا ئېگىز بوي، ئاق پىشماق، ئالپىتە كېيىنگەن بىر يىگىت تۇراتتى.

ئالتاغىل سۈپ [ئالا+تاغىل] ① ئاق داغلىرى بولغان، ھەر خىل رەڭ ئالغان: ئالتاغىل توپاق. * بوۋاي سۆزىنى تۈگىتىپ ئالتاغىل ئايغىرىنىڭ ساغرىسىغا قامچا ئۇردى. ② بىر خىل بولمىغان تەرتىپسىز، قالايمىقان: ئېگىز-پەس، بوم-زىل، يۇقىرى-تۆۋەن: ئالتاغىل ئاۋاز. * ئۇنىڭ ئالتاغىل ئاۋازى قۇلىقىمغا غەلىتە ئاڭلىنىدۇ. * بۇ قىزنى ئوڭىڭىزدا ئەمەس چۈشىڭىزدە كۆرگەن ئوخشايسىز، چۈنكى بۇنداق ئالتاغىل چۈش، ياكى كۆزگە كۆرۈنگەندەك قىلغان خىلمۇخىل خىياللار ھەر خىل تاماقنى ئېگىز - پەس يەۋەرگەنلىك ئۈچۈنمۇ يۈز بېرىدۇ.

ئالتاغىل توۋلىماق ← **ئالتاغىل ۋارقىرىماق.**

ئالتاغىل ۋارقىرىماق ئېگىز-پەس، تەرتىپسىز، رىتىمسىز توۋلىماق: — ھەي ئۆلۈپ قالدىڭمۇ؟ — دېدى ئۇ زەردە بىلەن، ئاخشىمى بولسا ئىچىپ-چېكىپ، ئالتاغىل ۋارقىراپ ياتمايسەن، ئەتىسى كۈن پېشىن بولغۇچىلىق قوپمايسەن.

ئالتوپىلاڭ ئى [ئالا+توپىلاڭ] قالايمىقانچىلىق، غەلۋە-غوۋغا، تىنچسىز ھەرىكەت ۋە ھالەت: يەۋاتقان ئاشلىرىنى چالا تاشلىشىپ، ئالتوپىلاڭ بولۇپ تالاغا يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىشتى. بۇلارنىڭ بۇنداق ئالدىرىشىپ چىقىپ كېتىشىنىڭ سەۋەبىنى ئۇقالماي، مەنمۇ ئەگىشىپ

تالاغا چىقتىم. * — ۋاي بالام، — جاۋاب بەردى شاكىر قوۋۇقچى، — بۇنىڭ بىلەن كارىڭ بولمىسۇن، مەن ساڭا ئېيتسام، بۇلار ئالتوپىلاڭ قىلىپمۇ شۇ كۈنگە قالغانلار، خۇدايىمنىڭ بەرگىنىگە شۈكۈر قىلغان تۈزۈك ئەمەسمىدى.

ئالتوپىلاڭ كۆتۈرمەك قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق، قالايمىقان ھەرىكەت، غەلۋە-غوۋغا پەيدا قىلماق: ئۇنىڭ شۇنچىۋالا جىق ئەسكى ئىشلارنى قىلغانلىقىنى كىم بىلىپتۇ؟ مېنىڭچە، بۇنداق كىشىلەر ئەمەلى قانچە يۇقىرى بولسا، شۇنچە چوڭ ئالتوپىلاڭ كۆتۈرىدۇ.

ئالتوپىلاڭچى ئى. ئالتوپىلاڭنى كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى، ئالتوپىلاڭغا قاتناشقۇچى: ئالتوپىلاڭچىلار دەككىسىنى يەپ ئۆز تۆشۈكلىرىگە كىرىشتى.

ئالتوپىلاڭچىلىق ئى. ئالتوپىلاڭچىلار كەلتۈرۈپ چىقارغان ھەرىكەت ۋە ھالەت: ئەنە شۇنداق تارتىشماقنىڭ ئۈستىگە ھاسىراپ-ھۆمۈدەپ يېتىپ كەلگەن پاتىگۈل ھەدە بۇ ئالتوپىلاڭچىلىقتىن پېشانىسىنى تۈتتى.

ئالىجوقا سۈپ. ئالدىراڭغۇ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالمايدىغان: ئالىجوقا ئادەم، * ھەي، ھېلىقى سەمەت دېگەن ئالىجوقا ئەجەب ئالدىراپ كېتىپ قالدى-دە، — سۇلتان ناھىيىلىك دوختۇرخانىدىن تەكلىپ قىلىنغان دوختۇرنى ئەلەم بىلەن ئەسكە ئالدى، — ئەگەر ئۇ تۈنۈگۈن ئېيتقان بولسا، ئۇمۇمەن، مېھرىبانىمۇ مېنىڭ خالىسلىقىمدىن گۇمانلىنالمىغان ۋە كېسىش تەكلىپىنى رەت قىلىشقا ئامال قىلالمىغان بولاتتى.

ئالىجوقلىق ئى. ئالدىراڭغۇلۇق، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماسلىق، رەتسىزلىك: ئالىجوقلىق بىلەن قىلغان ئىش بەرىبىر ياخشى نەتىجە بەرمەيدۇ. * مەن بۇنى ئالىجوقلىق دېمىگەندىمۇ، بېخىللىق ۋە غەلىتە قىلىق دەپ ھۆكۈم قىلغان بولاتتىم — قىسقىسى، بۇ، بىر ئۇلۇغ ئەربابنىڭ ئاجىزلىقى خالاس.

ئالىچا ئى. رەڭلىك يىپلاردىن يوللۇق توقۇلغان رەخت.

ئالىچەكمەن [ئالا+چەكمەن] ① ئى. يوللۇق توقۇلغان چەكمەن: ئۇ «باي بولۇشنىڭ يولى»نى خاتا تاللىغانلىقىنى شۇنچە كېچىكىپ تونۇغانلىقىدىن كۆڭلىدە قاتتىق ئۆكۈنەتتى، شۇڭا، ئارتۇقچە سۆزلىيەلمىدى ۋە ئالدىدىكى ئاشنىمۇ تاشلاپ، ئورنىدىن تۇرغان پېتى قوزۇقتىكى ئالىچەكمەن بەلباغنى ئېلىپ بېلىگە ئورىغىنىچە ئىشىكتىن چىقىپ كەتتى. ② كۆچمە. سۈپ. ئالدىراشلىق، ھەيرانلىق ياكى خاپىلىقتىن چىرايى ئۆزگەرگەن، كۆزلىرى يوغان-كىچىك ئېچىلغان: ئۇنىڭ كۆزلىرى ئالىچەكمەن بولۇپ بۇرنىنىڭ تۆشۈكى كېڭەيگەندى.

ئالىچۇقان ئى [ئالا+چۇقان] ۋاراڭ-چۇرۇڭ بىلەن تولغان تىنىمسىز ھالەت: ئىش شۇنىڭ بىلەن بېسىقمىدى، سول ياڭىقى ئىششىپ چىققان چەت ئەللىك ئالىچۇقان كۆتۈرۈپ مېھمانخانىنى بىر ئالدى. * توخۇ بازىرىدىكى ۋاراڭ-چۇرۇڭلارغا قوشۇلۇپ، كەپتەرۋازلارنىڭ ئالىچۇقانلىرى بازارنى قاپلىغانىكەن، ئۇ مېنىڭ دىققىتىمنى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى.

ئالىچۇقان سالماق ← **ئالىچۇقان كۆتۈرمەك**: ئوغۇتچىلار بىلەن سۇچىلار ئالىچۇقان سېلىشىپ كېتىپ قېلىشتى.

ئالىچۇقان كۆتۈرمەك ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلماق، ۋارقىراپ-جارقىرىماق، غوۋغا چىقارماق: ئاخىر ئالماس ئاتخانا ئۈستىدىكى بېدىگە ئوت قويۇپ، تۆمۈر دەرۋازا ئالدىدا ئالىچۇقان كۆتۈرۈپ بەگنى تەمتىرىتىپ، سۆڭگۈچ بىلەن كىرىپ سىلەرنى قۇتۇلدۇرۇشنى ئويلاپ تاپتى. * ئۇ موماينىڭ ئۇچىسىنى چىڭ قۇچاقلاپ، پۇتلىرىنى مومىغا قاتتىق تاقاپ تۇرۇپ، مومىنى شۇنداق قاتتىق لىڭشىتتىكى، موما ئېغاڭلاپ، تۆۋى تەرىپى غىرسىلاپ كەتتى. تۆۋەندە قاراپ تۇرغان كىشىلەر ئىچىدە ئالىچۇقان كۆتۈرۈلدى.

ئالىچۇق ئى. ئىككى يان تەرىپى يانتۇ، ئۈستى (چوققىسى) بىر نۇقتىدا تۇتاشتۇرۇلۇپ، ئۈچ بۇرجەك ياسالغان، سىرتى

كىگىز ياكى قومۇش ئوت-چۆپلەر بىلەن بۆكەلگەن كەپە: — ئالىچۇقنىڭ ئىچىدە ئولتۇ-رۇۋالماي قوغۇندىن ياخشىراق خەۋەر ئالغىن جۇمۇ، — دېدى ئۇ ئايالىغا تاپىلاپ.

ئالىچىپار سۈپ. [ئالا-چىپار] ئاق داغلىرى بار؛ چىپار: ئالىچىپار ئات. ئالىچىپار كۆكلەك. * بىراۋ ئىشكنى يېنىك چەكتى، باست بېشىنى كۆتۈردى، ئاپتاپتىن كوسا يۈزلىرى ئالىچىپار بولۇپ كەتكەن تاشماق ئۆزى بىلەن باش تومۇز-نىڭ ئىسسىقنى باشلاپ ياتاققا كىرىپ كەلدى. * يېشىل مەخمەلدەك قىرلار ئالىچىپار رەڭگە كىردى.

ئالىزارىن ئى [ر<فران<ئە] ئوردان ئۆسۈملۈكى يىلتىزىدىن ئېلىنىدىغان ياكى سۈنئىي يول بىلەن تەييارلىنىدىغان بوياق ماددا.

ئالىسېرىق سۈپ [ئالا+سېرىق] سارغىيىشقا باشلىغان، تەكشى سارغىيىپ كەتمىگەن، ئالا-بۇلا سارغايغان: ئالىسېرىق غورا، ئالىسې-رىق پەمىدۇر. * ئالتىنچى ئاينىڭ باشلىرىدا ئۆرۈك ئالىسېرىق بولىدۇ.

ئالىغاي سۈپ. قىڭغىر كۆز، كۆز قۇرۇل-مىسى قىڭغىر؛ ئەلەس، ئەلەس قارايدىغان: ئالىغاي كۆز. ئالىغاي ئادەم.

ئالىقاپ سۈپ [ئالا+قاپ] يالغان-ياۋىداق سۆزلەيدىغان، راست-يالغان بىلەن كىشلەرنى قايمۇقتۇرىدىغان: ئالىقاپ ئادەم.

ئالىقاپلىق ئى. يالغان-ياۋىداق سۆزلەپ، راست-يالغان بىلەن كىشلەرنى قايمۇقتۇ-رىدىغان قىلىق: ئۆزەڭنى تۈتۈشنى، ئادەملەر بىلەن توغرا مۇئامىلە قىلىشنى ئۆگەن. سېنىڭ ھازىر قىلىۋاتقىنىڭ ئالىقاپلىق.

ئالىقاپلىق قىلماق ئالىقاپلىق بىلەن شۇغۇل-لانماق، ئالىقاپلىققا ئادەتلەنمەك: ئەكبەر ئالىقاپلىق قىلىپ نۇرغۇن كىشلەرنى قايمۇقتۇردى.

ئالىقاراق ئى [ئالا+قاراق] توم تۇياق ماللاردا بولىدىغان سانجىق كېسلىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. مال ئالىقاراق بولغاندا كۆزىنىڭ قارىقى تارتىشىدۇ.

ئالىقان ئى. قول پەنجىسىنىڭ ئىچ يۈزى: مەھبۇبە ئالىقىنى بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىنى تۇتتى. تېمپېراتۇرىسى ئۆرلىمەكتە، پۇتلىرى ئۆلۈكنىڭ پۇتىدەك مۇزلىماقتا ئىدى. * نۇرگۈل ئاخىر ئۆزىنى تۇتالمىدى، ئالىقانلىرىدا يۈزىنى توسۇپ، ھۆكرەپ يىغلىغىنىچە سېختىن يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى.

ئالىقاندا كۆتۈرمەك ناھايىتى ئەتىۋارلىماق، ئىنتايىن ئىززەت-ھۆرمىتىنى قىلماق: ئالىمنى بىر ئوغۇل دەپ ئانىسى ئالىقاندا كۆتۈر-گەندەك قىلىپ ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلغان.

ئالىقىنىدا ئويناتماق دېگەن گېپىدىن، سىزغان سىزىقىدىن چىقارماي باشقۇرماق، دېگىنىنى قىلدۇرماق.

ئالىقانغا چۈشمەك قولغا چۈشمەك، ئىلكىگە ئۆتمەك: — جېنىم، غەمخورلۇقىڭىزغا رەھمەت، — دېدى سادىق قوللىرى بىلەن رەيھاننىڭ چاچلىرىنى ئاستا تاراپ تۇرۇپ، — ھازىر ئارام ئېلىشقا، ئۇخلاشقا ۋاقىت يوق. تېرىلغۇ ئېتىزلىرى زەي-شورنىڭ ئالىقىنىغا چۈشۈپ كاردىن چىقاي دەپ قاپتۇ.

ئالىقىنىدا ئۆسمەك ئۆز يېنىدا، كۆز ئالدىدا تەربىيىلەنمەك: — ئەجەب مۇلايىم، يېقىملىق يىگىتكەن، — ياخشى بولغاچقا ئۆزەم شوپۇرلۇققا قوبۇل قىلغان، ئالىقىنىمدا ئۆستى، پىشتى، مېنىڭ قولۇمغا چۈشكەن ئۆكۈزمۇ يورغىلايدىغان بولىدۇ.

ئالىقىنىغا ئالماق قولغا ئالماق، قولغا چۈشۈرۈۋالماق، قولغا كىرگۈزۈۋالماق: دىلەيسەم بالام مۇئاۋىن دادۈيجاڭ بولۇپلا پۈتۈن دادۈينىڭ ئىشىنى ئالىقىنىغا ئالدى. پەخەس بولۇڭ، شېجاڭلىقىڭىزنىمۇ ئېلىۋالمىسۇن يەنە!

ئالىقىنى قىچىشماق ① بىرەر ئىش-ئەمگەك قىلغۇسى كەلمەك: يارايسەن، ئېنىم، كەتمەننى كۆرۈپ ئالىقىنىڭنىڭ قىچىشىۋاتقىنىنى بىلىپ تۇرۇ-ۋاتىمەن، بارغىن ئۇلارمۇ سېنى سېغىنغان، مەنمۇ ھارۋىنى چىقىرىۋېتىپ، كەينىڭدىن يېتىپ

بارىمەن. ② خۇراپىي چۈشەنچىدە: قولغا پۇل ياكى بىرەر نەرسە كىرىدىغىنىنى سەزمەك، بولىدىغان پايدا ۋە مەنپەئەتنى سەزمەك.

ئالقىنى قىزىماق ← **ئالقىنى قىچىشىماق:** مۇزاكىرە قىلايلى، جۇمە نېمە ئۆرە تۇرىسەن، شانىياز ئۇكا، ئالقىنىڭ تازىمۇ قىزىپ كېتىپتۇ ـ دە، ئولتۇر...، ـــ دەپ بىر ـ بىرلەپ ئولتۇرغۇزدى.

ئالقىنى كەڭ ← **قولى ئوچۇق:** ئايالىلىرى ئەدەبلىك (بىھاياغا غەزەپلىك)، ئالقىنى كەڭ، مېھماندوست، ئىكەن باتۇر نەسەبلىك.

ئالقىنىنى يالايدىغان كىشىلەرگە نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل، پىخسىق: ئۇ باي راسا پىششىق، ئالقىنىنى يالايدىغان ئادەم، شۇنداق بولسىمۇ ئالماي ئىلاجى قانچە!

ئالقىنى ئوچۇق ← **قولى ئوچۇق:** قىر ۋە ئۆستەڭ بويىدا شاخلاپ زاراڭزا ئوخشىغان، يەر دېگەن ئادىل سېخىي، كەڭ ئالقىنى ئوچۇق ئىكەن.

ئالقانات سۈپ [ئالا + قانات] كۆچمە. گەپ ـ سۆزى، ھەرىكىتى تۇراقسىز، ھەممە ئىشتا بار، تىنىم تاپمايدىغان: پۇل ئۇتۇۋالغۇچى مەندىن چوڭ ھەم كۈچلۈك، ئۇچىغا چىققان ئالقانات ئىدى، مېنىڭ سۆزۈم ئۇنىڭ ئوغىسىنى قايناتتى. * ھېلىقى ئۇرۇش ـ جېدەل قايناغان كۈنلەردە شەھەردە ئۆزى تونۇمايدىغان بىر ئوقۇغۇچى بالىنى تاياقتىن ساقلاپ قالىمەن، دەپ ئەلەم كۆرىشكە چىققان ئالقاناتلاردىن كالتەك يېگەنىكەن، ئۇ شۇنىڭدىن قالغان ئىز.

ئالقاناتلىق «ئالقانات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئالقانچە سۈپ. كىچىككىنە، ئازراق: دېھقانلار مو بېشى مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئالقانچە يەرنىمۇ ئاق قالدۇرماي تېرىيدۇ. * ئۇ زامانلاردا بايلار بىپايان زېمىنغا ئىگە بولۇۋالغان، كەمبەغەللەرنىڭ بولسا ئالقانچىمۇ يېرى بولمىغان، بۇ ھال يەرنىڭ پومېشچىكلارنىڭ قولىغا مەركەزلەشكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئالقانچىلىك سۈپ ← **ئالقانچە:** ئاسماندا ئالقانچىلىكمۇ بۇلۇت يوق. ھاۋا كىشىگە قىزىتىلغان تونۇرنى ئەسلىتەتتى. شامال بولسىچۇ، كاشكى! * بۇ ئالەمنى كەڭ دەيدۇ، بىلەلمىدۇق زادىلا. ئالقانچىلىك يەر تۇرماق، يېتەلمىدۇق سايىغا.

ئالقانىسمان سۈپ. ئالقانغا ئوخشايدىغان، ئالقان شەكىللىك: ئالقانىسمان ئېرىق.

ئالقوڭغۇز ئى [ئالا+قوڭغۇز] قوڭغۇزنىڭ بىر خىلى.

ئالقول سۈپ [ئالا+قول] بىر قوللۇق ئەمەس، ئالغۇ ـ بەرگۈدە باراۋەر مۇئامىلە تۇتمايدىغان: ئالقول ئادەم. * ئالقول ئادەملەر ئاخىرقى ھېسابتا كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن قالىدۇ.

ئالقوللۇق ئى. باشقىلارغا بىر خىل مۇئامىلىدە بولماسلىق، ئالا مۇئامىلىدە بولۇش: مال ساتقۇچىلار ئالقوللۇق قىلماي ھەممە ئادەمگە ئوخشاش مۇئامىلىدە بولۇشى لازىم.

ئالگەدەن سۈپ [ئالا+گەدەن] تەربىيە كۆرمىگەن، ھەددىدىن ئوشۇق قوپال ۋە قاتتىق مۇئامىلە قىلىدىغان: ھوي، قاپاقباش ئالگەدەن، سىلىگە ئوخشاش بوھتان چاپلاپ خەقنىڭ قېنىنى شوراۋاتقىنىم يوق، تىلىڭلىرىنى ئوڭشاپ گەپ قىلسىلا.

ئالگەدەنلىك ئى. ھەددىدىن ئاشقان قوپال ۋە قاتتىق مۇئامىلىلىك ھەرىكەت ۋە ھالەت.

ئالگرات (ئالگراتى) ئى ① ئەينۇلا تېپىدىكى بىر خىل ئۆسۈملۈك، مېۋىسىنىڭ تەمى چۈچۈمەل، ئاچچىق: بىزنىڭ باغدا بەش تۈپ ئالگرات بار. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئالىلىق ① «ئالا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② كۆچمە. كۆڭلىدە ساقلانغان نارازىلىق، نىيىتىدىكى ئىككى خىللىق، كۆڭلىدىكى دۈشمەنلىك: ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ ئالىلىقىدىن قىلغان ئىشى راۋاج تاپمايدۇ.

ئالىم ئى [ئە] ① پەننىڭ بىرەر ساھەسى بويىچە مەخسۇس يۇقىرى بىلىمگە ئىگە بولغان

كىشى: ماتېماتىكا ئالىمى. فىزىكا ئالىمى. ② ئەرلەرگە قويۇلىدىغان ئىسىم.

ئالىماچ سۈپ. ئالا-بۇلا، ھەر خىل رەڭ-تۈس ئالغان: ئالىماچ بۇغا. ئالىماچ ئاسلان. * چىغىر-چىغىر قارلىغاچ، قاناتلىرى ئالىماچ، ئىشىكىڭگە مەن كەلدىم، ئايىسى خېنىم قوۋۇقۇڭنى ئاچ.

ئالىمادىس يۈك. [ئالەم+ھادىس] مۇبادا، ئېھتىمال؛ ئۇشتۇمتۇت، كۈتمىگەندە، كۈتۈلمىگەندە: ماتور باشقۇرغاندا ئالىمادىس خەتەر چىقىپ قېلىشتىن ھوشيار بولۇش لازىم. * مۇشۇنداق بولىۋەرسە، ئۇنىڭ جىگەر پارىسى بولغان يالغۇز ئوغلىنىمۇ ئالىمادىس بىرەر بەختسىزلىككە دۇچار بولمايدۇ، دېگىلى بولامدۇ؟ ھەي، ئەجەب بىر مالىماتاڭ كۈنلەرگە قالدىغۇ كىشى....

ئالىمان ئى. ئۆز-ئۆزىدىن سىتىخىيىلىك رەۋىشتە توپلانغان ئادەملەر؛ خالايىق: كېرىلەتتى ھۆرگۈل بۇقا شۇ پەيتتە، تۆگە يۈكى پەشمىتىگە سىغماستىن. تەنە يېنىپ تۇرغان قىيغاچ كۆزلىرى، ئالىماننى ئارىلايتتى تىنماستىن.

ئالىملىق ئى ① ئالىملارغا خاس ئىش-ھەرىكەت: ئىسپارگۈلدە ئەدەبىيات ئالىملىقىنىڭ بىخلىرى كۆرۈلۈشكە باشلىغانىدىن كېيىن ئىلىك بەك خۇش بولدى. ② كۆچمە. بىلەرمەنلىك، ئۆزىنى ھەممىنى بىلىدىغان قىلىپ كۆرسىتىش: سەن مېنىڭ ئالدىمدا تولا ئالىملىق قىلما!

ئالىئۆپكە سۈپ [ئالا+ئۆپكە] تۇراقسىز: ئىشنى ئالدىراپ-تېنەپ چالا قىلىدىغان: ئالىئۆپكە ئادەم.

ئالىئۆپكىلىك ئى. تۇراقسىز ھەرىكەت؛ ئىشنى ئالدىراپ-تېنەپ چالا قىلىش ھالىتى: ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىدىن ئالىئۆپكىلىكىنى بىلگىلى بولىدۇ.

ئالەۋار ئى. سارغا ئوخشاش ئوزۇقلىنىدىغان، چوڭلۇقى سارىدەك، قۇيرۇقىدا ئېقى بار بىر خىل قۇش.

ئالىي سۈپ [ئە] ① ئورنى، مەرتىۋىسى، رەھبەرلىك رولى ۋە شۇ قاتارلىق جەھەتلەردىن ئەڭ يۇقىرى؛ باش: ئالىي سوت. ئالىي باش قوماندان. * جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئورگىنى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىدۇر. ② سۈپەت جەھەتتىن ئەڭ يۇقىرى، ئەڭ ياخشى؛ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك، يۈكسەك: ئالىي سۈپەت. ئالىي مەقسەت. ئالىي نىشان. ③ مائارىپ سىستېمىسىدا تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپتىن يۇقىرى: ئالىي مەكتەپ. * تۇرسۇنئاي ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيدۇ. ④ يۇقىرى، مۇرەككەپ: ئالىي ماتېماتىكا. * بىزگە ئالىي ماتېماتىكا دەرسىنى رىشات مۇئەللىم ئۆتىدۇ.

ئالىي كوپېراتىپ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىدا ھەمكارلىق گۇرۇپپىدىن ھالقىغان كوللېكتىپ ئىگىلىك تەشكىلاتى: دېھقانلار يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئالىي كوپېراتىپ بولۇپ ئۇيۇشتى.

ئالىي ئېھتىرام يۇقىرى ھۆرمەت، ئالىي ھۆرمەت: ئالىي ئېھتىرام بىلدۈرمەك. ئالىي ئېھتىرام بىلەن سالام يوللىماق.

ئالىيجاناب سۈپ [ئالىي+جاناب] ① بەك ئەدەبلىك، ئادەمگەرچىلىكى ئىنتايىن ياخشى؛ ئۇلۇغ، ئېسىل: ئالىيجاناب ئادەم. * راستىمنى ئېيتسام، بۇ پېشقەدەم مۇئەللىمنىڭ بۇنداق ئالىيجاناب قەلبىنى تەسەۋۋۇر قىلمىغان ئىكەنمەن. ② ئىنتايىن ياخشى، مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ياخشى: ئالىيجاناب ئىش. * يولداش خۇرشىدە گۇڭشېمىزنىڭ ئەزاسى، كەمبەغەل دېھقان ئەمەتئاخۇننىڭ ھاياتىنى ساقلاپ قېلىش، ئۇنىڭ ئانىسى رابىخاننىڭ ئەما كۆزىنى ئېچىشتا كېچە-كۈندۈز دېمەي، جاپاغا چىداپ ئىشلىدى، كېسەللەرنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئالدى، خۇرشىدنىڭ ئۈزۈل-كېسىل خەلق ئۈچۈن ئىشلەيدىغان بۇنداق ئالىيجاناب روھىنى ئۆگىنىمىز....

ئالىيجانابلىق ئى. ئالىيجاناب ھەرىكەت، پائالىيەت: ئۇنىڭ ئالىيجانابلىقىنى بىر دېمەك. * بىر چاغلاردا ئويۇنچۇقتەك كۆرۈنگەن بۇ ئادەم ھازىر ئۆز قەلبىنىڭ ئالىيجانابلىقى بىلەن كۆز ئالدىمدا توساتتىن بويلىسا بوي يەتمەيدىغان گىگانت بىر ئادەمگە ئايلاندى.

ئالىيلىرى ئى. ئالىي تەبىقىغە مەنسۇپ ياكى مەنسەپكە ئىگە كىشىلەر ۋە ئۇلارنىڭ نامىنى ئۇلۇغلاپ ئېيتىلىدىغان مۇراجىئەت پورمىسى: ئۇ، پات ئارىدا ئۆزەم بېرىپ ۋەزىر ئالىيلىرى بىلەن كۆرۈشمەن دېدى.

ئالىيلىق «ئالىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ ئورنىنىڭ يۇقىرى، مەنسىپىنىڭ ئالىيلىقى بىلەن بىزنىڭ ئىشىمىز يوق.

ئالىيۇمىن ئى [ر<لات] <خىم> مېتاللوئېد ئېلېمېنت، بەلگىسى Al (Aluminu) كۈمۈشسىمان ئاق، يەڭگىل، ئېلاستىكلىقى كۈچلۈك، ئاسان توك ئۆتىدۇ. ئۇنىڭدىن توك سىمى، ئاشخانا سايمانلىرىنى ئىشلەشكە بولىدۇ. ئالىيۇمىن قېتىشمىسى ئايروپىلان، راكېتا، ئاپتوموبىل، پاراخوت قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدۇ.

ئالىيېشىل سۈپ [ئالا+يېشىل] ئاسانىن يېشىل تۈس بىلەن ئاجرىلىپ تۇرىدىغان ئالا-بۇلا: ئالىيېشىل كۆڭلەك. ئالىيېشىل رەڭ. * ئۇ كوزۇپتىن سەكرەپ چۈشتى-دە، تاملاردىكى ئالىيېشىل شوئار ۋە چوڭ خەتلىك گېزىتلەرگە يەنە بىر قېتىم كۆز يۈگۈرۈتۈپ چىقتى.

ئالىيېشىللىق ئى. ئالىيېشىل ھالەت: باھار پەسلى يېتىپ كېلىش بىلەن رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلىپ باغچا ئىچى ئالىيېشىللىققا تولدى.

ئالىيىشماق «ئالايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئادەملەر توپى مېنىڭ بۇ قىلغىنىمغا نارازى بولۇپ ئالىيىشتى. بەزىلەر غودۇڭشىشتى.

ئام ئى. ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسى.

ئامال ئى [ئە] چارە-تەدبىر، ئىلاج، ئۇسۇل-چارە: ئاستا سۆزلىگەن كىشىنىڭ ئامالى كۆپ (ماقال). * سەۋەب قىلساڭ زاۋال يوق، قىلالمىساڭ ئامال يوق (ماقال). * ئۇنىڭ يانچۇقىدا بىر تىيىنمۇ بولمىغانلىقتىن، ئاغزىغا كەلگەن سېرىق سۇنى يۇتماقتىن باشقا ئامالى يوق ئىدى.

ئامال تاپماق بىرەر مەسىلە ۋە بىرەر ئىشنى ھەل قىلىشنىڭ ئۇسۇل-چارىسىنى ئويلاپ چىقماق، چارە تاپماق، ئىلاج قىلماق: ئۇ ئۇنىمۇ، بۇنىمۇ ئويلاپ ئاسان قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى تاپالماي، ئاخىر قېچىپ كېتىش قارارىغا كەپتۇ. * ئابدۇقادىر ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ ئاخىر بۇ ئىشقا ئامال تاپتى.

ئامال قانچە نېمە چارە بار، قانداق ئىلاج قىلغىلى بولسۇن، ئىلاج يوق: ئامال قانچە، ھەربىي بولغاندىن كېيىن، قوماندىرغا بويسۇنۇش كېرەك-تە، — دېدى يىگىت مۇلايىمغىنا. * مەنمۇ خىجىل، رەنجىمەڭ ئانچە. كۈندە ساتقان بېلەت ئاز ئەمەس، يېتىشمىسە، ئامالىم قانچە.

ئامال قىلماق چارە-تەدبىر قوللانماق، بىر تەرەپ قىلماق، ھەل قىلماق: كۆزلىرى ئالاق-جالاق بولۇپ چەكچىيىپ كەتكەن بەگ ھەم ئۇنىڭ چاپارمەنلىرى بىر ئامال قىلىپ، ئاتلىرىغا مىنىشتى-دە، يۇرت ئىچىگە قاراپ تىكىۋەتتى. * ئۇنىڭ قىلمىغان ئامالى، كۆرسەتمىگەن تېۋىپى قالماپتۇ، قىز ساقايماپتۇ.

ئامال-چارە ئامال ۋە چارە: بارلىق ئامال-چارىلارنى قىلىپ، كوللېكتىپ مەبلەغنى كۆپەيتىپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇش لازىم. * ناھىيىلىك پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى ھۆججەت، دوكلاتلاردىن ئۆز ناھىيىسىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلىرىغا پايدىلىق ئامال-چارىلارنى ئىزدەيتتى.

ئامالسىز سۈپ. ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ياكى ئالدىنى ئېلىشنىڭ ئىلاجىسى بولمىغان، چارىسى يوق، ئىلاجسىز: ئامالسىز ئىش. ئامالسىز مەسىلە. * ئۇ ھەر ئىككى ئىشنى تەڭ ئېلىپ بېرىشقا ئامالسىز ئىدى.

ئامالسىز قالماق چارە-تەدبىر تاپالماي،

ئىلاج قىلالماي قالماق: ئەزىز ئاخىرقى سۆز-لىرىنى قىلىپ تۈگىتىشكە ئامالسىز قالدى. چۈنكى چەكسىز پۇشايمان يىغىسى تەرەپ-تەرەپتىن ئۇلىشىپ كېلىپ ئۇنى قىستاقتا ئىدى. * بۇ سوئال مېنى گاڭگىرىتىپ قويدى، ھەممىيلەن ماڭا تىكىلگەندە، مەن ۋەج كۆرسىتىشكە ئامالسىز قالدىم.

ئامالسىزلىق «ئامالسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ ھەسرەتلىك كۈلكە ئىدى، شۇنداقلا ئامالسىزلىق ئاستىدىكى كۈلكە ئىدى. * خېمىر باتۇر ئامالسىزلىقتىن ئۆزىنىڭ بىر يانپىشىنىڭ گۆشىنى كېسىۋېلىپ بېرىپتۇ.

ئامالىلىماق پ. ئامال قىلماق، چارە-تەدبىر تاپماق، ئىلاج قىلماق: ئۇ كۆڭلىدىكى ئېغىر ئەلەمنى بىر ئامالىلاپ يۇتۇپ، ئوسمانغا بولغان بۇرۇنقى قارىشىنى ئۆزگەرتىشكە مەجبۇر بولدى. * ئۇ رەقىبىنى بىر ئامالىلاپ ئۆز ئايىغى بىلەن بالاغا تىقاي دەپ ئويلاپتۇ.

ئامان سۈپ [ئە] ① ساق-سالامەت خېيىم-خەتەرسىز: باش ئامان بولسا، دوپپا تېپىلار (ماقال). * ئەل ئامان — شەھىرىڭ ئامان (ماقال). ئۇ دەھشەتلىك بۇ ھەرىكەتتىن ئامان قۇتۇلۇشقا كۆزى يەتمەي، قاماپ قويغان ئۆيدىن چىقتى-دە، يەنە قاچتى. ② تىنچ، ئاسايىشلىق، غەم-ئەندىشىسىز: ئانا يۇرتۇڭ ئامان بولسا، رەڭگۇرويۇڭ سامان بولماس (ماقال). ③ ئەرلەر ئىسمى.

ئامان بولماق ① ساق-سالامەت، ئامان-ئېسەن بولماق: — تېز قېچىڭ، تېز قېچىڭ، — دېدى قىز يىغلاپ تۇرۇپ، — ئامان بولۇڭ ئەپەندىم. * ئازادلىق زامان بولدى، خەلقىمىز ئامان بولدى. ② تىنچلىقتا، ئاسايىشلىقتا ئېرىشمەك، غەم-ئەندىشىدىن خالىي بولماق: شەھىرىم ھۆر دىيارىمسەن، پەخرىم-ئىپتىخارىمسەن، گۈللەن، بول ئامان مەڭگۈ، سۆيگەن گۈل باھارىمسەن.

ئامان تاپماق ← **ئارام تاپماق**: ئۇ بىزگە رەھمەت ئېيتىپ — ئاۋۋال خۇدا، ئاندىن قالسا ھەربىرلىرىنىڭ ھىممەتلىرىدە بالا-قازادىن قۇتۇلۇپ، ئامان تېپىپ قالدۇق، — دېدى. * ئەي كىشى بولسا ھوشۇڭ ئىشقىغا سەن يولۇما، ئىشىق ئوتىدىن تاپمىدى بۇ جېنىم بىردەم ئامان.

ئامان خۇدا ← **ئارام خۇدا**: — نېمە جاپا! — دېدى ئۇ تۇرغۇنغا، — يەنە نېمانچىلا قىلىپ كېتىسىز؟ دۆلەت بېرىۋاتقان مۇئاشىمىز بولغاندىن كېيىن، ساق بېشىمىزغا ئاغرىق تاپماي، ئامان خۇدا كۈنىمىزنى ئالساق بولمىدىمۇ؟ * ئۇلار ئامان خۇدا ئۆتكەن ئون ئۈچ يىل ئۈستىدە ماختىنىپ سۆزلىشەتتى.

ئامان قالماق ① ساق قالماق، خەتەردىن قۇتۇلماق: ئادىل شاھ قاراقچىلاردىن ئامان قالغانلىقىغا شۈكۈر قىلىپ، تاغ ئۈستىگە چىقىپ كەتتى. ② ھايات قالماق: — سىلەر قانداق ئامان قالدىڭلار، ئۆيدە نېمە ۋەقە بولدى، — دېدى باي خوتۇنىغا قاراپ. * مۇشۇ ئۈچ شەرتنى تولۇق ئورۇنلىسىڭىز ئاندىن دادام مېنى سىزگە بېرىدۇ ۋە سىزمۇ ئامان قالىسىز، — دەپتۇ قىز يىگىتكە.

ئامانەت سۈپ [ئە] ساقلاپ بېرىش، ۋاقىتىنچە پايدىلىنىش ئۈچۈن تاپشۇرۇلغان، ياكى بىرەر كىشىگە ئەۋەتىپ بېرىش ئۈچۈن تاپشۇرۇلغان: ئامانەت خەت. ئامانەت پۇل. * ئامانەتنى تۇتماڭ، يوقالسا تۆلەرسىز، تام تۈۋىدە ئولتۇرماڭ، يىقىلسا ئۆلەرسىز (ماقال). * كەپتەر زۇۋانغا كېلىپ كارۋانلارغا قاراپ: — ئەي كارۋانلار! مېنىڭ سىلەرگە بىر ئامانەت سۆزۈم بار...، — دەپتۇ.

ئامانەت قويماق ساقلاپ بېرىشكە ياكى ۋاقىتلىق پايدىلىنىش ئۈچۈن تاپشۇرماق: بانكىغا پۇل ئامانەت قويماق. * ئۇ سۇ ئۈزۈش مەيدانىغا بېرىپ، كىيىم-كېچەكلىرىنى ئامانەت قويۇپ، بىر ئىستاكان پىۋا ئىچتى-دە، سايدىن ئۆتۈپ، دولقۇنلاپ تۇرغان دەرياغا سەكرىدى.

ئامانەت قىلماق ① ساقلاپ بېرىشكە تاپشۇرماق: ئۇنىڭ ئاتىسى مېنىڭدىن مانا شۇ مال-مۈلۈك، نەق پۇل ۋە باشقىلارنى ئامانەت قىلىپ ئەۋەتتى. * ئۇ قىزىنى ئوقۇتۇۋاتقان داموللىسىغا ئامانەت قىلىپتۇ. ② يوللىماق:

ئۇ ئاتىسى تۇردى خەلىپىگە سۆز ئامانەت قىلغان. تۇردى خەلىپە بولسا هازىر ئاۋاتتا ئىكەن.

ئامانەت كاسسىسى <س ئىق> پۇل ئامانەت قويۇلىدىغان، ئامانەت قويۇلغان پۇلنى باشقۇرىدىغان ئىش ئورنى: ئامانەت كاسسىسىنىڭ خادىمى ئېيتار، چەكلەرگە يېزىلغان رەقەمگە قاراپ: هاجىنى چۇشسە گەر پۇلغا دېهقانىنىڭ، دۇيجاڭنىڭ ئالدىدا تۇرمايدۇ جوراپ...

ئامانەت كىنىشكىسى <س ئىق> بانكا ۋە ئىناۋەتلىك قەرز كوپېراتىپلىرى قاتارلىق ئورۇنلاردىن پۇل ئامانەت قويغۇچىلارغا ئىسپات تەرىقىسىدە ئىشلىتىش ئۈچۈن تارقىتىپ بېرىلىدىغان كىچىك دەپتەر.

ئامانەتتەك رەۋ. جىمجىت، مىدىر-سىدىر قىلماي، گەپ-سۆزسىز: قادىر ياغاچچى بەكمۇ قورۇنۇپ، ئاستا بېسىپ يۇقىرى چىقتى-دە، قادىر تېخنىكنىڭ يېنىدا ئامانەتتەك ئولتۇردى.

ئامانەتچى ئى. ئامانەت كاسسىسىغا پۇل قويغان كىشى.

ئامانەت-قەرز ئامانەت ۋە قەرز. بانكىغا پۇل قويۇش ۋە بانكىدىن پۇل قەرز ئېلىش ئىشلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى، ئومۇمىي ئاتىلىشى، ئادەتتە بانكىنىڭ قەرز ئىشلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

ئامانەت-قەرز كوپېراتىپى يېزىلاردا دېهقانلارنىڭ شەخسىي ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش يۈزىسىدىن يولغا قويۇلغان، پۇل ئامانىتى ۋە قەرز ئىشلىرىنى بېجىرىدىغان كوپېراتىپ: هاشىم: — ئامانەت-قەرز كوپېراتىپىغا ئەزا بولسىڭىز كالا سېتىپ ئېلىشقا پۇل قەرز بېرەتتى، شۇنىمۇ قىلماپسىز، — دېدى.

ئامانلاشماق پ. بىر-بىرى بىلەن سالاملاشماق، بىر-بىرىدىن هال-ئەهۋال سوراشماق: ھەممەيلەن ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ ئۇلارنى قارشى ئالدى ۋە بىرمۇبىر ئامانلىشىپ چىقتى. * گۆھەرخان كوچىدا ئۇچرىغانلار بىلەن قىسقىچە ئامانلىشىپ ئۆتۈپ گۇلسۇمەلەرنىڭ ئۆيىگە تەرەپكە بۇرۇلدى.

ئامانلىق ئى ① ساق-سالامەتلىك، ئېسەنلىك: كىشىگە قىلساڭ يامانلىق، ئۆزەڭگە يېتىپ-پايسەن ئامانلىق (ماقال). * بۇ يەرگە توپلانغان كىشىلەر ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا ماڭىدىغان بالىلىرىنى ئۇزىتىش ئۈچۈن كېلىشكەنىدى. ئۇلار سەپەرگە ئاتلىنىش ئالدىدا تۇرغان بالىلىرىغا ئامانلىق تىلەيتتى. ② تىنچلىق، ئاسايىشلىق، بەختەرلىك: ئامانلىق بولسا يەنە كۆرۈشەرمىز.

ئامانلىق تىلىمەك ساق-سالامەتلىك، تىنچ-ئاسايىشلىق ۋە خاتىرجەملىكنى ئۈمىد قىلماق: دوستۇڭ ئامانلىق تىلەر، دۈشمىنىڭ يامانلىق تىلەر (ماقال). * كەچ كىرگەن چاغدا لۇتپۇللانىڭ سۆھبەتداشلىرى ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ، شائىرنىڭ يېڭى سەپىرىگە ئامانلىق تىلەپ قايتىشتى.

ئامان-ئېسەن ئامان ۋە ئېسەن: شاھى ماران ئوغلىنىڭ ئامان-ئېسەن كەلگەنلىكىگە تازىمۇ خۇشال بولۇپتۇ ۋە بايۋەچچىنىڭ ئوردىغا كىرىشىگە ئىجازەت بېرىپتۇ. * سۆيۈملۈك ئايشەم مۇئەللىم، ياخشىمۇسىز؟ مەن ئۈرۈمچىگە ئامان-ئېسەن يېتىپ كېلىپ داشۆگە ئورۇنلاشتىم.

ئامان-ئېسەنلىك ئامان-ئېسەن بولغان هالەت: * ئاتلىقلار قۇيۇندەك چاپسان كۆزلىگەن يېرىگە يېتىپ بېرىپ، مېهمان بىلەن كۆرۈشۈپ ئامان-ئېسەنلىك سوراشقاندىن كېيىن ئانچە هايال بولمايلا، ھەممىسى بىرلىكتە بۇ تەرەپكە مېڭىشتى.

ئامەت ئى [پ] ئىشنىڭ ئوڭدىن كېلىشى ئىلگىرى بېسىشى: بەخت، تەلەي: ئامەت كەلسە قوش كېلەر، كەلمىسە مۇشت كېلەر (ماقال). * ئامەت كەلسە ئىشىك، تۆڭلۈكتىن كىرەر (ماقال). * ئەمەت ئۇستا كۈتۈلمىگەن بىر ئامەت ئاسماندىن كېلىپ قولىغا چۈشكەندەك چەكسىز خۇشال بولۇپ كەتتى.

ئامەتسىز سۈپ. ئامەتى، تەلىيى يوق، بەختسىز: ئامەتسىز ئادەم. ئامەتسىز يىگىت.

ئامەتلىك سۈپ ① ئامەتى، تەلىيى بار،

بەختلىك: ئامەتلىك ئادەم. ئامەتلىك ئائىلە. * بىلىملىك كىشىلىرى كۆپ مىللەت ھەقىقەتەن ئامەتلىك كېلىدۇ. ② ئامەت ئاتا قىلىدىغان، ئامەت ئېلىپ كېلىدىغان: ئۇنىڭ بۇ ئامەتلىك كۈنلىرى ئۇزاققا بارمىدى. * ھەممەيلەن ئۇنىڭغا تەڭ ئېگىلىپ: — مۇبازەك بولسۇن ئامەتلىك قەدەملىرىگە، ئىززەتلىك دۆيجاڭ! — دېيىشتى.

ئامبار ئى [ئە] جىق نەرسىنى ساقلىغىلى بولىدىغان قۇرۇلۇش: ئاشلىق ئامبىرى. سۇ ئامبىرى. * ئۇ ئىشخانا سىرتىدىكى كېرەكسىز تۆمۈر - تەسەكلەرنى كونا ماتېرىياللار ئامبىرىغا توشۇۋەتتى.

ئامبارچى ئى. ئامبار باشقۇرغۇچى خادىم: ماشىنا ئوغۇت چۈشۈرۈلىدىغان ئىشلەپچىقىرىش دۈيىگە يېتىپ كەلگەندە ھويلىسىدا ئامبارچى بىلەن ئاشلىق ئالغىلى كەلگەن ئىككى - ئۈچ كىشى پاراڭلىشىپ تۇراتتى.

ئامبارچىلىق ئى. ئامبار باشقۇرۇش ئىشى، ئامبار ئىشلىرى كەسپى: ئەكبەر سورالىمانغا: — ئامبارچىلىقىمنى ئالساڭمۇ ئال، چەينەكىنى ئەكەل! — دېدى.

ئامبارلاشتۇرماق پ. ئامبارغا سېلىنىدىغان نەرسىلەرنى ئامبارغا ئەكىرىپ، تۈرلەر بويىچە ئورۇنلاشتۇرماق، قاچىلىماق: ئۇلار سېخ - سېخلارغا خام ماتېرىيال توشۇۋاتاتتى ياكى يېڭى مەھسۇلاتلارنى ئامبارلاشتۇرماقتا ئىدى. * 2 مىڭ 4 يۈز مو يەردىكى بۇغدايىنى ئون كۈندە ئورۇپ - تېپىپ ئامبارلاشتۇرۇپ بولۇش ئۇلار ئۈچۈن قارىغۇنى ياردا قىستىغاندەك ئىش ئىدى.

ئامبال ئى. تارس ① چىڭ سۇلالىسىنىڭ شىنجاڭ ۋە ئىچكى موڭغۇللاردا تۇرغۇزغان ئىش بېجىرگۈچى ۋەزىرلىرى. ② ناھىيىنىڭ باشلىقى، ھاكىم: ئۇلار گۇناھسىز كىشىلەرنى باغلاپ، بۇگۈر ئامبىلى ئالدىغا ئېلىپ بېرىپ زىندانغا تاشلايتتى. * ئۇ ئۆزىدىن بۇرۇنقى ئامباللارغا ئوخشاش كەينىگە مۇھاپىزەتچى سېلىپ ھەشەم كۆرستىپ يۈرمەيتتى. ③ كۆچمە. ئەمەلدار، مەنسەپدار: ئامبالنىڭ ئېتىنى سۇغار، پۇلىنى ئال (ماقال). * جەم بولۇشتى ئامباللار، يەڭگۈشلىشىپ تامباللار، داچەي ھارۋىنى قوش دەپ، يارلىق قىلدى دەرھاللا.

ئامبال - دارىن ئامبال ۋە دارىن؛ ئەمەلدار، مەنسەپدارلار: ھېسابسىز ياشلار شۇ ئورۇشتا ئۆلۈپ كەتتى. «قان پۇلى» دەپ بەرگەن ئازغىنا پۇلنىمۇ، ئامبال - دارىنلار، باي - بېگىملەر قان ئورنىدا ئۆزلىرى شورىۋېلىشتى.

ئامبال - غوجام ئامبال ۋە غوجام: ئامبال باشچىلىقىدىكى بارلىق مەنسەپدار: لەڭگەردىن ئۆتكەندە غۇلام گەپنى ئۆزگەرتىپ، — مانا بۇ ئامبال - غوجاملار سەگىدەپ ئۆتىدىغان جاي، — دېدى.

ئامباللىق ① سۈپ. ئامبالغا خاس، ئامبالغا تەئەللۇق بولغان: كې ئەن شىنخەي ئىنقىلابى مەزگىلىدە بىر ئوركۈپ كېتىپ، شىچۈڭ ناھىيىسىدىكى ئامباللىق تامغىسىنى تاشلاپ، ئۆزىگە گىرىم قىلىپ، مەركەزگە قېچىپ كېلىۋالغانىدى. ② ئى. ئامبالغا خاس مىجەز، ئامباللارغا خاس ئىش، ھەرىكەت؛ ھۆكۈمرانلىق: ئۇ ئېرىنىڭ قىلغىنىنى ئاز دەپ ھە دېگەندە ئامباللىق قىلغىلى تۇردى.

ئامبۇر ئى [پ] مېتاللارنى قىسىش، سۇغۇرۇش، سۇندۇرۇش، ئېگىش ۋە ئاجرىتىش قاتارلىق ئىشلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قىسقۇچ ئەسۋاب: ئاغرىغان چىشنىڭ دورىسى ئامبۇر (ماقال). * ئۇ يەنە ئۇرماقچى بولغاندا، ئۇنىڭ قامچا تۇتقان قولىنى بايىسز خالۋاپ ئامبۇردەك قىسىپ تۇتۇۋالدى.

ئامبۇر كۇاۇچ سىلىندىر شەكىلدىكى دېتاللارنى ئېگىش ياكى قىسىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

ئامبۇلاتورىيە ئى [ر<لات] <تب> قاتناپ داۋالىنىدىغان ياكى ئۆيدە يېتىپ داۋالىنىدىغان بىمارلارنى مېدىتسىنا ياردىمى بىلەن داۋالايدىغان شىپاخانا: شەھەر ئامبۇلا-

تۇربىيسى، زاۋۇت ئامبۇلاتۇرىيسى، ئامبۇلاتۇرىيە ۋىراچى.

ئومپۇل ئى [ر<لات] <تىب> ئىچىگە ئوكۇل دورىسى سېلىنىپ ئاغزى ھىم ئېتىلگەن نەيچە-سىمان كىچىك شىشە، ئىشلىتىلىدىغان چاغدا ئۇچى تەرەپ چېقىۋېتىلىدۇ.

ئامپېر ئى [ر<فران] <فىز> توك كۈچىنىڭ بىرلىكى، ئۆتكۈزگۈچتىن ھەر سېكۇنتتا ئۆتكەن زەرەت مىقدارى بىر كولون بولغاندا، توك كۈچى بىر ئامپېر بولىدۇ. بۇ نام فرانسىيە فىزىكا ئالىمى ئامپېر (ANDRE AMPERE) نى خاتىرىلەش ئۈچۈن بېرىلگەن.

ئامپېر سائەت <فىز> ئاككۇمۇلياتورنىڭ توك سىغىم مىقدارىنىڭ بىرلىكى، ئۇ توك كۈچى بىلەن توك ئۆتكۈزۈلگەن ۋاقىتنىڭ كۆپەيتمىسى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

ئامپېرلىق سۈپ. ئامپېر كۈچىگە ئىگە بولغان، ئامپېرى بار: ئون ئامپېرلىق توك سائىتى.

ئامپېرمېتر ئى [ر] <فىز> ئېلېكتر زەنجىرىدىكى توك كۈچىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئامپېرمېترلىق سۈپ. ئامپېرمېترغا ئىگە، ئامپېرمېترى بولغان.

ئامپىلىتۇدا ئى [ر<لات] <فىز> توغرا دولقۇندىكى دولقۇن چوققىسىدىن ياكى دولقۇن ئازگىلىدىن ئابسىسسا ئوقىغىچە بولغان ئارىلىق.

ئامراق سۈپ ① مېھىر-مۇھەببىتى بار، مېھرىدىن كېچەلمەيدىغان، مېھرىنى ئۈزەلمەيدىغان، ئىشتىياق باغلىغان، ياخشى كۆرگەن، يېقىن، ئېجىل: مۈشۈكنىڭ پۇلى يوق بەزگە ئامراق (ماقال). * كىچىك بالا بېشىنى سىلىغان ۋە ئۆزى بىلەن سەمىمىي خۇش خۇي مۇئامىلە قىلىشقان كىشىلەرگە ئامراق بولىدۇ. * ئۇنىڭ 12 ياشلىق ئامراق نەۋرىسى سالامەت بوۋايغا ئۆزىنى ئېتىپ بۇقۇلداپ يىغلىۋەتتى.

② ھەۋەس قىلغان، قىزىقىدىغان؛ خۇشتار: ياشلار ئويۇنغا ئامراق، قېرىلار ئۇيقۇغا ئامراق (ماقال). ③ سۆيۈملۈك، ئوماق: ئاققۇ ئەمەس بۇندا يەنە قولۋاق كېلىدۇ، قولۋاق بىلەن پانا بىر جۈپ ئامراق كېلىدۇ. * ئامرىقىم سېنى بار دەپ، مەن مەلەكدە ئوينايمەن، مەلەكدە كۆرەلمىسەم، تاڭ ئاتقۇچە ئويلايمەن. ④ ھەۋەسكار، ئىشقىۋاز: ئۆزىتىپ قالار مېنى ئىش ئۇستىدە، قەلەمقاش سەنەملەرنىڭ ئوماقلىرى. يول بويى مەن كېلىمەن مۇقام ئاڭلاپ، چوڭ-كىچىك بۇندا ناخشا ئامراقلىرى.

ئامراقلاشماق پ. مېھىر-مۇھەببىتى كۆچەيمەك، ئىشتىياق باغلىماق، ياخشى كۆرمەك، يېقىنلاشماق: يېقىندىن بېرى ئۇ ئۇستىسى بىلەن تېخىمۇ ئامراقلىشىپ كەتتى. * ئۇرۇشمايلى كېتەيلى، ماكانغا تېز يېتەيلى. يا ئۆلارغا ئەل بولۇپ، ئامراقلىشىپ ئۆتەيلى.

ئامراقلىق «ئامراق» سۆزى ① «②»نىڭ ئىسىم شەكلى: مەن ئۆلارنى تىزىمغا ئولتۇرغۇزۇپ، مەيلىچە ئەركىلىتىپ ئوينايتتىم. ئۆلارمۇ ماڭا ئەركىلەپ ئامراقلىق قىلاتتى. * ئۇ كىچىك ۋاقتىدا ئەقىللىق ۋە زېرەك بولۇپ، مومىسى ئۇنىڭغا تولىمۇ ئامراقلىق قىلاتتى.

ئامراقلىقى كەلمەك ئامراقلىق ھېسسىياتى قوزغالماق، مەسلىكى كەلمەك، زوقى كەلمەك، * ئۇ ئۆز ئورنىدا تاش چېقىۋاتاتتى «پولات ئادەم» دەيتتىم ئىچىمدە ئۇنىڭغا ئامراقلىقىم كېلىپ.

ئامفىبول ئى [ر] <گېئول> مىنېرال نامى، تەركىبىدە ماگنىي، تۆمۈر، كالتسىينىڭ سىلىكاتى بار؛ تۇتۇق يېشىل، قارا قاتارلىق رەڭلەردىكى كرىستاللاشقان جىسىم؛ ئەينەك پارقىراقلىقىغا ئىگە، ئادەتتە تۆۋرۈكسىمان بولىدۇ؛ تۈرى ناھايىتى كۆپ، يۇمشاق قاشتېشى ۋە تاشپاختا قاتارلىقلار ئامفىبولغا كىرىدۇ.

ئامفىبول جىنس <گېئول> ئولتىرا نېگىزلىك

جىنسنىڭ بىر خىلى، ئاساسەن ئامفىبولدىن تەركىب تاپىدۇ؛ تەركىبىدە يەنە ئاز مىقداردا زەيتۇن تاش، جولا تاش ۋە قارا چىرىمتال بولىدۇ.

ئامفىبولىت ئى [ر] <گېئول> رايونلۇق ئايىنىش جەريانىدىكى ئوتتۇرا ئايىنىش بەلبېغىنىڭ مەھسۇلاتى، نېگىزلىك، ئوتتۇرا نېگىزلىك ماگمىلىق جىنسلار ياكى تۆمۈر، ماگنىيلارغا باي بولغان هاكلىق دولومىت جىنسلاردىن ئايىنىپ هاسىل بولىدۇ؛ ئاساسلىق مىنېراللىرى ئامفىبول ۋە پلاگىئوكلازدىن ئىبارەت، قېنىق يېشىل ياكى سۇس يېشىل رەڭلىك بولىدۇ؛ تارىشلىنىشى كۆچلۈك بولمايدۇ.

ئامما ئى [ئە] ① بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھنىڭ زور كۆپچىلىكى؛ ئومۇم، كۆپچىلىك، خەلق: دېھقانلار ئاممىسى. ئىشچىلار ئاممىسى. زىيالىيلار ئاممىسى. * ئامما ھەقىقىي قەھرىمان. * ئۇ ئۆزىنى ئورىۋالغان ئاممىغا قاراپ: — رەھمەت! رەھمەت سىلەرگە! ئاقىۋەتلىك بولغان قان - تەرلىرىمىز بىكارغا كەتمەيتۇ، — دېدى. ② كومپارتىيىگە، ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولمىغان ياكى رەھبەرلىك خىزمىتىنى ئۆتىمىگەن كىشىلەر: يۇقىرىغا ئىككى ۋەكىل سايلاپ بەردۇق، بىرى پارتىيە ئەزالىرىدىن، بىرى ئاممىدىن بولدى.

ئاممونىي ئى [ر<لات] <خىم> ئامىياك تۇغۇندىلىرىدىن ئېلىنىدىغان مۇسبەت زەرەتلىك رادىكال. ئۇ يەنە ئاممونىي ئىئونى ياكى ئاممونىي رادىكالى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاممونىي خلور <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى NH_4Cl، ئاق رەڭلىك كىرىستال؛ تەمى ئاچچىق ھەم تۇزلۇق. ئۇنىڭدىن دورا، ئوغۇت ۋە قۇرۇق باتارېيە قاتارلىقلار ياسىلىدۇ؛ تەبىئىي چىقىدىغان ئاممونىي خلور «نوشۇدۇر» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاممونىي سۇلفات <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $(NH_4)_2SO_4$، رەڭسىز، سۈزۈك كىرىستال؛ تەركىبىدە ئارىلاشمىلار بولغاندا كۆل رەڭ ياكى ساغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ؛ تەمى قىرتاق، ئۇ ئاساسەن ئوغۇت قىلىنىدۇ.

ئاممونىي فوسفات <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $(NH_4)_2HPO_4$ $NH_4H_2PO_4$، رەڭسىز كىرىستال ياكى كۆل رەڭ پاراشوك؛ بەزىدە دانىچە ھالىتىدە بولىدۇ، سۇدا تەستە ئېرىيدۇ، تەركىبىدە ئازوت بىلەن فوسفور بار، بىر خىل بىرىكمە ئوغۇت.

ئاممونىي گىدروكسىد ← **ئاممىياكلىق سۇ.**

ئاممونىي نىترات <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى NH_4NO_3. رەڭسىز ياكى ئاق رەڭلىك كىرىستال، سۇدا ئېرىيدۇ، بىر خىل ئازوتلۇق ئوغۇت، يەنە پارتلىغۇچى دورا ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

ئاممىباب سۈپ [ئامما+باب] ئومۇمغا، ئاممىغا تېگىشلىك بولغان؛ ئامما ئۈچۈن يارىتىلغان، ئاممىغا قارىتىلغان؛ ئامما چۈشىنەلەيدىغان: ئاممىباب ئەدەبىيات. ئاممىباب تىل. * دوكلاتنىڭ ئاساسىي تېمىسى ئېنىق بولۇشى، مەزمۇنى قىسقا، ئىخچام بولۇشى، تىلى جانلىق، ئاممىباب بولۇشى لازىم. * بەزى ئوقۇغۇچىلار ئەسلىدىلا ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ياكى پەنگە دائىر ئاممىباب كىتابلارنى ئوقۇشنى خالىمايدۇ.

ئاممىبابلاشتۇرماق «ئاممىبابلاشماق» نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەلۋەتتە، ئۇزۇن نەقىللەرنى كەلتۈرگەندە ماقالە ئۇزىراپ كېتىدۇ، ئاممىبابلاشتۇرۇشقا قىلچە ياردەم بەرمەيدۇ. * ئۇ چوڭ يىغىندا قىلغان دوكلاتىنى ئاممىبابلاشتۇرۇپ سۆزلىگەنلىكى ئۈچۈن يىغىن قاتناشچىلىرى ئۇنىڭ سۆزىنى دىققەت بىلەن

ئاڭلىدى.

ئاممبابلاشتۇرۇلماق «ئاممبابلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاممبابلاشماق پ. ئاممىغا لايىقلاشماق، ئاممىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان، ئاما چۈشىنەلەيدىغان دەرىجىگە كەلمەك: ماقالە ھەتتا دېھقانلار ئوقۇسا چۈشىنەلەيدىغان دەرىجىدە ئاممبابلاشقان تىل بويىچە يېزىلىشى كېرەك.

ئاممبابلىق «ئاممبابات» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەسەرلەرنى تەھرىرلىگەندە، ئەسەر تىلىنىڭ ئاممبابلىقىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش كېرەك.

ئاممۋى سۈپ [ئە] ئاممىغا، كۆپچىلىككە ئائىت؛ ئاما، كۆپچىلىك تەرىپىدىن ياكى ئاما ئارىسىدا بېجىرىلىدىغان: ئاممۋى ئىش. ئاممۋى خىزمەت. ئاممۋى ھەرىكەت. * ياشلاردىن تەشكىللەنگەن نازارەتچى قاراۋۇللار ئاپتوبۇس بېكەتلىرى قاتارلىق ئاممۋى سورۇنلارغا بېرىپ تەرتىپ ساقلىدى.

ئاممۋى تەشكىلات دۆلەت ھاكىمىيىتى خاراكتېرىدە بولمىغان ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئاياللار بىرلەشمىسى، كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى قاتارلىق تەشكىلاتلارنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئاممۋى خىزمەت ئاما، كۆپچىلىككە ئائىت خىزمەت؛ ئاما، كۆپچىلىك تەرىپىدىن ياكى ئاما ئارىسىدا بېجىرىلىدىغان خىزمەت: تىل-يېزىق خىزمىتى ـــ بىر ئاممۋى خىزمەت. * خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق قىسىملىرىنىڭ ھەرقايسى چوڭ ئورۇنلىرى ئاممۋى خىزمەت مەسئۇلىيەت رايونى قۇردى.

ئاممۋى قۇرۇلۇش <بىن> ئىجتىمائىي ھەرىكەت ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن سېلىنىغان ئىشخانا، كىتابخانا، مەكتەپ، دوختۇرخانا، تىياتىرخانا، تەنتەربىيە سارىيى، كۆرگەزمىخانا، مېھمانخانا، ماگىزىن، ۋوگزال قاتارلىق بىنالار.

ئاممۋى لۇشيەن <پەلس> پرولېتارىيات پارتىيىسىنىڭ خەلق ئاممىسى بىلەن توغرا مۇناسىۋەت ئورنىتىشى ۋە ئۇلارغا توغرا رەھبەرلىك قىلىشى ئۈچۈن تۈزگەن لۇشيەنى.

ئاممۋى مەدەنىيەت كۆپچىلىككە، خەلق ئاممىسىغا ئائىت ۋە مەنسۇپ بولغان مەدەنىيەت: ئاممۋى مەدەنىيەت ـــ خەلق ئاممىسىغا مەنسۇپ بولغان، جاھانگىرلىككە ۋە فېئودالىزمغا قارشى مەدەنىيەت، يېڭى دېموكراتىك مەدەنىيەت ـــ جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ يېڭى مەدەنىيىتى.

ئاممۋى نۇقتىئىنەزەر <پەلس> تارىخىي ماتېرىيالىزمنىڭ ئاساسىي نۇقتىئىنەزەرلىرىدىن بىرى. ئۇنىڭ مەزمۇنى: خەلق ئاممىسى، ئالدى بىلەن ئەمگەكچى خەلق ـــ تەبىئەت دۇنياسىنى ۋە جەمئىيەتنى بىلىش ئۆزگەرتىشتىكى ئاساسىي گەۋدە، ئىجتىمائىي، ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىقلارنىڭ ياراتقۇچىسى ۋە ھەقىقىي قەھرىمانى دېگەندىن ئىبارەت.

ئاممۋى ھەرىكەت زور كۆپچىلىك، كەڭ خەلق ئاممىسى قاتناشقان سىياسىي ياكى ئىجتىمائىي ھەرىكەت.

ئاممۋىلاشتۇرماق «ئاممۋىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاممۋىلاشتۇرۇلماق «ئاممۋىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاممۋىلاشماق پ. ئاممۋى تۈس ئالماق: يېزا ياشلىرى ئىچىدە مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش ھەرىكىتى كەڭ قانات يېيىپ ئاممۋىلاشتى.

ئاممۋىلىق «ئاممۋى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ ھەرىكەت كۈچلۈك سىياسىيلىققا ۋە ئاممۋىلىققا ئىگە.

ئاممياك ئى [ر<گرېك] <خىم> ئازوت بىلەن ھىدروگېننىڭ بىرىكمىسى، مولېكۇلا فورمۇلىسى NH_3، رەڭسىز، سېسىق پۇراقلىق گاز، سۇدا

ئاسان ئېرىيدۇ، ئۇنىڭدىن تونۇلىتىش دورىسى، شۇنداقلا نىترات كىسلاتا ۋە ئازوتلۇق ئوغۇت ياساشقا بولىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە قوزغاتقۇچى دورا قىلىنىدۇ.

ئاممىياكلىق سۈپ. تەركىبىدە ئاممىياك بولغان، ئاممىياكنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ئاممىياكلىق سۇ. ئاممىياكلىق بىرىكمە.

ئاممىياكلىق سۇ <خىم> ئاممىياكنىڭ سۇدىكى ئېرىتمىسى. بىر خىل تېز ئۈنۈملۈك ئازوتلۇق ئوغۇت، ئادەتتە ئاممىياك تەركىبى 15 — 20 پىرسەنت بولىدۇ. ئاساسىي ئوغۇت ۋە قوشۇمچە ئوغۇت قىلىشقا بولىدۇ. تۆۋەن قويۇقلۇقتىكى ئاممىياكلىق سۇنى بەدەن سىرتىغا ئىشلىتىدىغان دورا قىلىشقا بولىدۇ. «ئامونىي گىدروكسىد» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئامورتىزاتسىيە ئى [ر<لات] <س.ئىق> خورىغان مۇقىم مۈلۈكلەرنىڭ تولىدۇرۇلغان قىممىتى.

ئامورف سۈپ [ر<گرېك] ① تۈزۈلۈشى كرىستال شەكلىدە بولمىغان، كرىستاللانمىغان: ئامورف ماددىلار. ② شەكىلسىز، فورمىسىز، ئۇيۇشمىغان: ئامورف ھالەت. ئامورف تىللار.

ئامورف تىللار <تىل> مورفولوگىيىلىك سىستېمىسى راۋاجلانمىغان ياكى تامامەن مورفولوگىيىسى يوق تىللار.

ئامورف كاربون <خىم> كاربوننىڭ ئاللوتروپىدىن بىرى، كاللەك ياكى پاراشوك ھالەتتە، قارا رەڭلىك بولىدۇ، پارقىرىمايدۇ. مەسىلەن: ياغاچ كۆمۈرى، كوكس قاتارلىقلار.

ئامۇت ئى <بوت> ① نەشپۈتنىڭ بىر سورتى، پىشقاندا مېۋە شۆپۈكى سېرىق يېشىل رەڭگە كىرىدۇ. مېۋىسىنىڭ تەمى سەل قىرتاق بولىدۇ. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئامۇت قۇرتى <زوئول> ھاشارات، يېتىلگەن قۇرتنىڭ رەڭگى قارا، قانىتى قارا ياكى توق كۆل رەڭ، يېرىم سۈزۈك بولىدۇ؛ لىچىنكىسى ئورچۇق شەكلىدە، بېشى كىچىك، قارا رەڭلىك، گەۋدە قىسمى سۈت رەڭلىك بولىدۇ؛ ھەربىر بوغۇمىنىڭ ئىككى يان تەرىپىدە قىسقا تۈكلۈك ئۆسمىسى بار؛ لىچىنكىسى مېۋە دەرەخلىرىنىڭ يۇمران بىخى، پورەك ھەم يوپۇرماقلىرىنى يەپ، نەشپۈت، ئالما دەرەخلىرى قاتارلىقلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

ئامۇتلۇق ① سۈپ. ئامۇت دەرىخى ئۆسكەن، ئامۇت دەرىخى كۆپ: ئامۇتلۇق باغ. ئامۇتلۇق ھويلا. ② ئى. ئامۇت دەرەخلىرى ئۆستۈرۈلگەن جاي (يەر): ئۇلار ئامۇتلۇققا بېرىپ بىرمەھەل سەيلە قىلىشتى.

ئامۇخاس كۆپچىلىك ۋە شەخس، ھەممە كىشى، خالايىق: نېچۈن قەشقەر ۋە يەكەنىدە ئامۇخاس، ئۇنىڭغا بۇ قەدەر باغلاپتۇ ئىخلاس؟

ئامېرىتسىي ئى [ر<لات] <خىم> رادىئوئاكتىپ مېتال ئېلېمېنت، خىمىيىلىك بەلگىسى Am، كۈمۈش رەڭلىك، پارقىراق — يۇمشاق ھەم سوزۇلۇشچان كېلىدۇ؛ ئەڭ تۇراقلىق ئىزوتوپىنىڭ يېرىم يېمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 8 مىڭ يىل.

ئامېرىكا ئى <جۇغ> ① ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ قىسقارتىلما نامى، شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان؛ شىمال تەرىپى كانادا بىلەن، جەنۇب تەرىپى مېكسىكا بىلەن چېگرىلىنىدۇ؛ شەرق تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيانغا ھەمدە مېكسىكا قولتۇقىغا، غەرب تەرىپى تىنچ ئوكيانغا تۇتىشىدۇ؛ ئۆز زېمىنىدىكى 48 شتات، بىر بىۋاستە قاراشلىق رايون (پايتەخت جايلاشقان كولۇمبىيە رايونى) ۋە ئالياسكا، ھاۋاي شتاتلىرىدىن تەشكىل تاپىدۇ؛ ئومۇمىي يەر مەيدانى 9 مىليون 353 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، نوپۇسى 216

مىليون 817 مىڭ (1977 ـ يىل)؛ پايتەختى ۋاشىڭتون. ② ئامېرىكا قىتئەسى.

ئامېرىكا ئاگاۋىسى <بوت> تاشسىماقسىمان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى گۆشلۈك ھەم قېلىن؛ يوپۇرماق شەكلى تەتۈر تۆمۈرگە ئوخشايدۇ، يوپۇرمىقى يېشىل ئارىلاش كۆل رەڭ، يوپۇرمىقىنىڭ گىرۋەكلىرىدە ئىلمەك تىكىنى بار، گۈلى يېشىل ئارىلاش سېرىق؛ كۆپ يىل ئۆستۈرۈلگەندىن كېيىن ئاندىن گۈللەيدۇ، مېۋىلىگەندىن كېيىنلا قۇرۇپ ئۆلىدۇ؛ ئەسلى مېكسىكىدىن تارالغان، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

ئامېرىكان سۈپ [ر] ئامېرىكىچە: ئامېرىكان ئۆتۈك. ئامېرىكان مەسە.

ئامېرىكىلىق سۈپ. ئامېرىكىدا چوڭ بولغان، يۇرتى ياكى دۆلىتى ئامېرىكا بولغان: مەكتىپىمىزدە ئامېرىكىلىق، ئەنگلىيىلىك ئوقۇغۇچىلار خېلى كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. * مەن ئەتىگەندە مەكتەپكە كېتىۋاتقىنىمدا ئۇ يول ياقىسىدا ئىككى نەپەر ئامېرىكىلىق بىلەن سۆزلىشىپ تۇراتتى.

ئامىل ئى [ئە] ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە ـ ھادىسە ۋە باشقىلارنىڭ بىر باشقا چىقىشى، سادىر بولۇشى ئۈچۈن سەۋەب بولىدىغان نەرسە؛ سەۋەب: ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەڭ جانلىق ئەڭ ئىنقىلابىي ئامىل بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىي قىلىشىدىكى ھەل قىلغۇچ ئامىل. * ئادەمنىڭ پسىخىكىلىق ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئۆسۈپ يېتىلىشىدە ئۈچ ئاساسىي ئامىل ئۆزئارا رول ئوينايدۇ. بۇ ئۈچ ئامىل ئىرسىيەت، مۇھىت ۋە تەلىم ـ تەربىيىدىن ئىبارەت.

ئامىن تەق [ئە] پاتىھەدە «ئىلاھى شۇنداق بولسۇن، ئېيتقىنىڭىز كەلسۇن» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدىغان سۆز: ئابدۇللا داموللا ئىختىيارسىز دۇئاغا قول كۆتۈرۈپ: — شۇنداق بولغاي! ئامىن، ئاللا مەدەت قىلسۇن، جەبرائىل ئەلەيسسالام قانات بولسۇن، ئامىن...، — دېدى.

ئامېيوبا ئى [ر<گرېك] <بىئول> تاق ھۈجەيرىلىك ئەڭ كىچىك بىر خىل ھايۋان، ھەرىكەت قىلغاندا تەن ھالىتىنى ئۆزگەرتەلەيدۇ. ئادەتتە سۇدا ياشايدۇ. پۇتى بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ ۋە ئوزۇقلۇق تېپىپ يەيدۇ.

ئامېيوبا كېسەللىكى <تىب> ← **ئامېيوبالىق تولغاق.**

ئامېيوبالىق سۈپ. ئامېيوباسى بار، تەركىبىدە ئامېيوبا بولغان.

ئامېيوبالىق تولغاق <تىب> ئامېيوبا ئۈچەي يوللىرىدا پارازىت ياشاشتىن كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل تولغاق. ئۇنىڭ ئىپادىسى: قورساق ئاغرىش، ئىچى سۈرۈش ۋە چوڭ تەرەت قان ھەم شىلىملىق سۇيۇقلۇقلار بىلەن ئارىلاش كېلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئان I ئى [ئە] قىسقا بىر زامان، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتكەن ۋاقىت، پەيت: شۇ ئان. * بۇلبۇل گويا كۆرمىش ئاتام چۈشىدە، تاپماق شەرتتۇر ئۇنى ئۈچ ئاي ئىچىدە. كۆڭلۈم كېزەر كۈندۈزىيۇ كېچىدە، شۇڭا ھەر ئان ئاھۇ ـ ئەپغان ئېتەرمەن.

ئان II رەۋ. جان ت ← **ئاندىن.**

ئانا ئى ① پەرزەنتلىك ياكى بالا ـ چاقىلىق ئايال كىشى (ئۆز بالىلىرىغا نىسبەتەن): ئۆز ئانا. ئۆگەي ئانا. * ئانا ئايىغىدا جەننەت بار (ماقال). * شۇ ئارىدا ئۇنىڭ ئانىسى كىرىپ كېلىپتۇ. ② يېشى چوڭ، قېرى ئاياللارنى ھۆرمەت بىلەن چاقىرىش، مۇراجىئەت قىلىش فورمىسى: ئانا، قەيەردىن كەلدىڭىز؟ ③ يېشى چوڭ، قېرى ئاياللارنى ھۆرمەت بىلەن چاقىرىشتا ياكى مۇراجىئەت قىلىشتا، ئۇلارنىڭ نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: رەۋخان ئانا ئۇزۇندىن بېرى نەۋرىلىرى ئۈچۈن ساقلاپ قويغان گۈلە ـ قاقلىرى سېلىنغان سېۋەتنى بىلىكىگە ئۆتكۈ-

زۇپ، ئاستا قەدەملەر بىلەن شەھەرگە قاراپ
يۈرۈپ كەتتى. ④ بالا تۇغقان جانىۋار:
ئانا كەپتەر. ئانا توشقان. ⑤ كۆچمە. بىرەر ئىش،
ھادىسە ياكى نەرسىنىڭ پەيدا بولۇشىغا
سەۋەب بولىدىغان، ئۇنى كەلتۈرۈپ چىقى-
رىدىغان ياكى ئۇنىڭ كېلىپ چىقىشىغا
سەۋەب بولىدىغان ئامىل؛ سەۋەب: — بىلىم
ئەمەلىيەتتىن كېلىدۇ، بىلىمنىڭ ئانىسى ئىش،
ئاكا! سىزدىن ئىش ئۆگەنگىلى كەلدۇق! — دېدى
مۇئەللىم. * زۇكام كېسەلنىڭ ئانىسى. ⑥ شۇ
نەرسىنىڭ غوللۇق، ئاساسىي قىسمى:
ئانا ئېرىق. ئانا ئۆستەڭ. ئانا تىل. ⑦ ئانا
ئورنىدا باشقىلارنىڭ دەردىگە دەرمان
بولىدىغان، ياردەملىشىدىغان، ياخشىلىق
قىلىدىغان ئايال كىشى: ئانا بولماق. تۇغۇت
ئانىسى.

ئانا بولماق ① بالىلىق بولماق، بالىلىق
ئاياللار قاتارىغا ئۆتمەك: تۆت - بەش
يىل ئالدىدىكى گۆدەك قىز ماھىنۇر ئىككى بالىغا
ئانا بولغاندىن كېيىن تۇرمۇشنىڭ ئەلمى - تەلمىنى
خېلى بىلىپ قالدى. ② ئانا ئورنىدا باشقى-
لارنىڭ بېشىنى سىلاپ، دەردىگە دەرمان
بولماق، ياخشىلىق قىلماق: پەرزەنتلەرگە مېھرى
پۈتمەس ئانا بولدۇڭ، كۈلسەڭ ئۇلار كۈلدۇ،
غېمىدە غەمگە تولدۇڭ.

ئانا تىل ① كىشىلەر گۆدەكلىكتە ئانىسىدىن
ياكى شۇ كىشى مەنسۇپ بولغان مىللەت
تەربىيىسىدىن ئۆگىنىۋالغان تىل يەنى
سۆزلىگۈچى شەخس مەنسۇپ بولغان خەلق
تىلى، ئۆز مىللىتىگە خاس خەلق تىلى:
باشقا مىللەت تىلىنى ياخشى ئۆگىنىش ئۈچۈن
ئالدى بىلەن ئۆز ئانا تىلىنى ياخشى بىلىش
كېرەك. ② باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ تىل
دەرسلىكى: ئوقۇتقۇچى ئۇنىڭ ئالدىغا
كەلگەندە: — مانا مۇئەللىم، — دەپ، ھېسابقا
ئىككى دەپتەر، ئانا تىلغا ئىككى، رەسىمگە
بىر، دەپ كۆرسىتىشكە باشلىدى.

ئانا جەمەت ئانا تەرەپ بىلەن قانداشلىق
ياكى تويلىشىش مۇناسىۋىتى بولغان
تۇغقانلار: ھاشىم مېھرىنىساغا ئانا جەمەت يېقىن
تۇغقانلاردىن ئىدى.

ئانا سۈتى ئاغزىدىن كەتمىگەن ئەقىل -
پاراستى تېخى يېتىلمىگەن، بېشىدىن ئىش
ئۆتمىگەن، گۆدەك: — ئانا سۈتى ئاغزىدىن
كەتمىگەن بۇ بالىدا نېمە گۇناھ، — دېدى ئۇ
كۆپچىلىككە قاراپ غەزەپ بىلەن.

ئانا سۈتىدىن ھالال ھېچقانداق ناپاكلىق،
ساختىلىق ئارىلاشمىغان، ھالال تەر بەدىلىگە
كەلگەن؛ پۈتۈنلەي ئۆزىنىڭ بولۇشقا تېگىش-
لىك: ماڭا بۇ پاقلان ئانا سۈتۈمدىن ھالال،
چۈنكى بۇنى يېرىم ئاي كېسەك قۇيۇپ بەرگەن
ھەققىمگە ئالغان، ئەمما سىلەر بۇنى ئوغرىلىۋاپسەن
دەۋاتىسىلەر.

ئانانىڭ ئۆرگۈلسۇن بىرەر كىشىنىڭ مەلۇم
بىر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلغانلىقىغا
ئىنتايىن رازى بولۇش يۈزىسىدىن ئېيتىلىدۇ:
— ئاناڭ ئۆرگۈلسۇن، ئەجەب ياخشى ئىش
قىلىپسەن، — دېدى ئۇ ئوغلىنىڭ قىلغان ئىشىدىن
رازى بولۇپ.

ئانا مەكتەپ ئىلگىرى ئوقۇش پۈتتۈرگەن
ياكى ئوقۇغان مەكتەپ: بۈگۈن ئۇنىڭ ئانا
مەكتىپى بويىچە ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى
ئوتتۇرا مەكتەپكە ئۇزىتىش ۋە ئىلغارلارنى
مۇكاپاتلاش يىغىنى بولۇۋاتاتتى.

ئانا ۋەتەن كىشى تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، ئۇنىڭ
ئۈچۈن مۇقەددەس سانالغان مەملىكەت:
ئانا ۋەتەن رادىئوسىدىن ئاڭلىنىۋاتقان ناخشا
تۆگىگىچە بۇ نەچچە قۇر خەتنىڭ سىياھى يېيىلىپ
كەتتى.

ئانا يۇرت تۇغۇلۇپ ئۆسكەن، كىندىك
قېنى تۆكۈلگەن، چوڭ بولغان، مۇقەددەس
سانىلىدىغان يۇرت، ئورۇن، جاي: ئانا يۇرت
مېھرىنىڭ كۈچلۈك مۇھەببىتى — جەڭچى روھىنىڭ

سۈنماس ۋە تالماس قانىتى. * يەنە كۆپ يول ماڭغاندىن كېيىن، شانىياز ئۆزىنىڭ ئانا يۇرتىغا يېتىپ كېلىپتۇ.

ئانىدىن تۇغما بارلىق كىيىم - كېچەكلىرى سالدۇرۇۋېتىلگەن، كىيىم - كېچەكسىز، قىپيالىڭاچ: ئۇنىڭ جەستى ئانىدىن تۇغما ھالەتتە تۇراتتى.

ئانىسى گەپكە تۇغقان تولا گەپ قىلىدىغان، كۆپ سۆزلەيدىغان، ۋالاقتەككۈر: — بۇ تازىمۇ ئانىسى گەپكە تۇغقان بىرنېمە ئوخشايدۇ، — دېدى ئۇ سۆزلىگۈچىدىن زېرىككەنىدەك ئۆزىگە غوتۇلداپ.

ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك قاتتىق ئەدىبىنى بەرمەك: — بۇ خۇنپەرنىڭ ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسىتىش كېرەك، — دېدى ئەمەت ئالىقىنىنى ئالىقىنىغا ئۇرۇپ.

ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلىگەن تەلەيسىز، ئىشى ئوڭغا تارتمىغان، شور پېشانە: — ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى قاتتىق چىشلىگەنلەر بۇ ئىشنى قىلىدۇ، سىلەر ئەتە - ئۆگۈن بىلىپ قالىسىلەر، — دېدى ئۇ.

ئانا - بالا ئانا ۋە بالا: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئانا - بالا ئىككىيلەن بىر - بىرىگە ئېسىلىپ يىغلىشىپ كېتىپتۇ.

ئانا - بالا بولماق ئانا ۋە بالا بولۇشۇپ بىللە ئۆتمەك: — پەقەت ئۇ دۇنياغا بارغاندا مېنى تاشلاپ كەتمىسەڭ، مۇشۇ دۇنيادىكىدەك، ئانا - بالا بولۇپ ئۆتسەكلا بولدى...، — دېدى ئۇ ئۆكسۈپ يىغلاپ تۇرۇپ.

ئانا - بالىلىق ئانا ۋە بالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرگە ئائىت، ئانا ۋە بالىغا تېگىشلىك: ئۇلارنىڭ ئانا - بالىلىق مېھىر - مۇھەببىتىگە ھەممە كىشىنىڭ زوقى كېلىدۇ.

ئاناتوكسىن ئى [ر<گرېك] <تىب> كېسەللىك باكتېرىيىسىنىڭ تاشقى زەھىرى ئۇزاق مۇددەت ساقلانغان ياكى خىمىيىلىك دورىلار ئارقىلىق زەھەرلىك خۇسۇسىيىتىنى يوقاتقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئانتىگېنلىك رولى يەنىلا ساقلىنىپ قالىدۇ. بۇ خىل خۇسۇسىيەت ئۆزگەرتەلەيدىغان تاشقى زەھەر ئادەتتە «ئاناتوكسىن» دەپ ئاتىلىدۇ. تاشقى زەھەر ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ تېنىگە ئوكۇل قىلىنغاندىن كېيىن سۇنئىي ھالەتتىكى ئاكتىپ ئىممۇنىتېت كۈچىنى پەيدا قىلىدۇ.

ئاناتومىيە ئى [ر<گرېك] تىرىك ئورگانىزملارنىڭ ئىچكى ۋە تاشقى تۈزۈلۈشى توغرىسىدىكى پەن: ئادەم ئاناتومىيىسى.

ئاناتومىيىلىك سۈپ. ئاناتومىيىگە ئائىت، ئاناتومىيىگە خاس، ئاناتومىيىگە مۇناسىۋەتلىك.

ئانار ئى [پ] ① <بوت> ئانار ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ھەم يۇمىلاق؛ گۈلى قىزىل، ئاق ياكى سېرىق رەڭدە؛ مېۋىسى شارسىمان بولىدۇ؛ ئىچىدە نۇرغۇن ئۇرۇقلىرى بار، ئۇرۇقىنىڭ سىرتقى پوستى شىرنىلىك بولۇپ، يېيىشكە بولىدۇ؛ يىلتىز پوستى ۋە شېخىنىڭ قاسراقلىرىدىن تاسما مەددە ۋە سازاڭسىمان مەددىلەرنى چۈشۈرگۈچى دورىلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى. ③ ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئانار شەربىتى <يېم> ئانار دانىسىدىن چىقىرىلغان شەربەت.

ئانار يۈزلۈك يۈزى ئانارغا ئوخشايدىغان، مەڭزى قىزىل: بىردەمدىن كېيىن ئانار يۈزلۈك، شەھلا كۆزلۈك بىر قىز بىز تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى.

ئانارخىزم ئى [رگرېك] ← **ھۆكۈمەتسىزلىك.**

ئانارخىست ئى [ر] ئانارخىزم (ھۆكۈمەتسىزلىك) تەرەپدارى.

ئانارخىيە ئى [ر<گرېك] ① ھەرقانداق دۆلەت ھاكىمىيىتىنى، ھەممە ئۇچۇن مەجبۇر

بولغان قانۇن ـ قائىدىلەرنى، ئەدەب ـ ئەخلاق پرىنسىپلىرىنى ئىنكار قىلىش، ھۆكۈمەتسىزلىك. ② كۆچمە. باشباشتاقلىق، قانۇنسىزلىق، تەرتىپسىزلىك.

ئانارخىيىللىك سۈپ. ھۆكۈمەتسىزلىككە ئائىت، ھۆكۈمەتسىزلىك توغرىسىدىكى.

ئانارداك سۈپ. ئانارغا ئوخشاش، ئانار كەبى، قىپقىزىل: قىز ئەكبەرنىڭ ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقىنىنى شۇ چاغدىلا بىلدى ـ دە، قىپقىزىل يىپەك ياغلىقىنىڭ تەپتىدىنمۇ ياكى «بارىكاللا»لارنىڭ تەسىرىدىنمۇ ۋە ياكى... ئۇ ئانارداك قىزارغانىدى.

ئانارزار ئى [پ] ← **ئانارلىق.**

ئانارزارلىق (توغرىسى: ئانارلىق) ← **ئانارلىق.**

ئانارگۈل ئى [ئانار+گۈل] <بوت> ① ئانار دەرىخىگە ئوخشايدىغان، مېۋە بەرمەيدىغان بىر خىل مەنزىرە ئۆسۈملۈكى. ئۇ ئادەتتە تەشتەكلەردە ئۆستۈرۈلىدۇ. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئانارلىق سۈپ ① ئانار دەرىخى بار، ئانار دەرىخى ئۆسكەن: ئەنە، ئۇ كەلدى مۇز تاغدىن ــ گۈزەل قار لەيلىزارىدىن، ئەنە، ئۇ ئالملىق غۇلجا، قېتىق ـ قايماق بازارىدىن، ئەنە ئۇ قاشتېشى يۇرتى، ئانارلىق باغ ئۈزارىدىن، ئەنە، ئۇ ئۈزۈمزار تۇرپان، كۈمۈش رەڭ پاختىزارىدىن. ② ئى. مەخسۇس ئانار تىكىلگەن يەر، ئانار دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن باغ: بىز مەھەللە ئارىلاپ مېڭىپ، مەھەللىنىڭ ئايىغىغا جايلاشقان ئانارلىققا كېلىپ توختىدۇق.

ئانالىتىك سۈپ [ر] ئانالىز ئۇسۇلىغا ئاساسلانغان؛ تەھلىلىي: ئانالىتىك مېتود. ئانالىتىك تىل. ئانالىتىك مورفولوگىيە.

ئانالىتىك تىل <تىل> جۈملىدە سۆز بىلەن سۆز ئوتتۇرىسىدىكى گراماتىكىلىق مۇناسىۋەت سۆزنىڭ مورفولوگىيىلىك تۈزۈلۈشى بىلەن ئەمەس، بەلكى سۆز تەرتىپى ۋە ياردەمچى سۆزلەر ئارقىلىق ئىپادىلىنىدىغان تىل.

ئانالىز ئى [ر<گرېك] ① تەكشۈرۈش ئوبيېكتىنى تۈرلەرگە ئاجرىتىپ تەتقىق قىلىش ئۇسۇلى، تەھلىل؛ ھەر تەرەپلىمە تەھلىل قىلىش، چوڭقۇر تەكشۈرۈش: ئوبيېكتنى ئۆزگەرتىشتە سۆز ئارقىلىق كۆرسىتىش بىلەن ئانالىز قىلىشنى بىرلەشتۈرۈش كېرەك. * مانا بۇ يەردە بىرنەچچە تال بەتنىكە مىخمۇ تۇرۇپتۇ، نەق مەيداندا تەكشۈرۈپ كۆرۈش ۋە ئانالىز قىلىش نەتىجىسىدىن مەلۇم بولدىكى، بۇ مىخلار يولدا ياندىشىپ كېتىۋاتقان بىر يىگىت بىلەن بىر قىزنىڭ ئايىغىدىن دېسەك بېرىدۇ. ② ماددىنىڭ تەركىبىنى ئېنىقلاش: خىمىيىۋى ئانالىز. ماتېماتىكىلىق ئانالىز. * ئۇنىڭ ئاۋازى، خۇددى تاۋۇش دولقۇنى مىكرو ئانالىز ئۈستىدىكى تەجرىبە نەتىجىسىگە نۇقسان يەتكۈزۈپ قويۇشىدىن ئەندىشە قىلغانداك، ناھايىتى تۆۋەن ئىدى.

ئانالىز قىلماق ① تەكشۈرۈش ئوبيېكتىنى تۈرلەرگە ئاجرىتىپ تەتقىق قىلماق؛ ھەر تەرەپلىمە، چوڭقۇر تەكشۈرمەك؛ مۇلاھىزە قىلماق: ئۇ بۇنداق مەسىلىلەرنى ناھايىتى چوڭقۇر ئانالىز قىلىدۇ. ② ماددىنىڭ تەركىبىنى ئېنىقلىماق: ئۇ مېدىتسىنا داشۆسىدە قاننى ئانالىز قىلىش تېخنىكىسى توغرىسىدا قوشۇمچە لېكسىيە سۆزلەيدىغان بولدى.

ئانا ـ مانا ئانا ۋە ئانا قاتارلىقلار.

ئانا ـ ھانىسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك ← **ئانىسىنى كۆزىگە كۆرسەتمەك.**

ئانت ئى ← **قەسەم.**

ئانت ئىچمەك ← **قەسەم ئىچمەك**: ــ ئۇ بۇ يولدا ماڭماسلىققا بۇرۇنلا ئانت ئىچكەنىدى، بۇ قېتىم يەنە كونا مۇقامىغا دەسسەپتۇ ـ دە، ــ دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن جوزىنى مۇشتلاپ.

ئانتانتا ئى [ر<فران] ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر، بىرلەشمە دۆلەتلەر.

ئانتاركتىكا ئى [ر<گرېك] <جۇغ> يەر

شارىنىڭ جەنۇبىي قۇتۇپى، يەنى يەر شارىدىكى يەتتە قىتئەنىڭ بىرى.

ئانتاركتىكا قىتئەسى <جۇغ> ← **ئانتاركتىكا.**

ئانتاگونىزم ئى [ر<گرېك] <پەلس> كېلىشتۈرۈپ بولمايدىغان قارىمۇقارشىلىق، زىددىيەت.

ئانتاگونىيە ئى [ر<گرېك] <پەلس> كەسكىن توقۇنۇش بولۇپ ئىپادىلەنگەن كۈرەش شەكلى، ئۇ زىددىيەتلەر كۈرىشىنىڭ ھەممە شەكلى ئەمەس، ئۇنىڭ بىر خىلى.

ئانتاگونىيىسىز سۈپ <پەلس> ئانتاگونىيە ئاملىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان، پارتلاش شەكلىدە بولمىغان يول بىلەن ھەل قىلغىلى بولىدىغان.

ئانتاگونىيىسىز زىددىيەت <پەلس> «ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت»كە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا تۈپ مەنپەئەت بىرلىكى ئاساسىدىكى زىددىيەت ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا ئانتاگونىيىسىز بولىدۇ، تەبىئەت دۇنياسىدا، ئانتاگونىيە ئامىللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان، شۇنداقلا پارتلاش شەكلىدە بولمىغان يول بىلەن ھەل قىلىنىدىغان زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسى ئانتاگونىيىسىز زىددىيەت بولىدۇ.

ئانتاگونىيىلىك سۈپ <پەلس> ئانتاگونىيە شەكلى بىلەن ھەل قىلىنىدىغان. كېلىشتۈرۈپ بولمايدىغان، بىر-بىرىگە تامامەن زىت بولغان.

ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت <پەلس> «ئانتاگونىيىسىز زىددىيەت»كە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا دۈشمەنلەشكەن سىنىپلار ياكى گۇرۇھلار ئوتتۇرىسىدىكى تۈپ مەنپەئەت توقۇنۇشى ئاساسىدا پەيدا بولغان زىددىيەتلەرنى كۆرسىتىدۇ؛ تەبىئەت دۇنياسىدا ئومۇمەن ئانتاگونىيىلىك ئامىللارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەمدە ئاخىر بېرىپ تاشقى توقۇنۇش شەكلى ۋە ئانتاگونىيە شەكلى بىلەن ھەل قىلىنىدىغان زىددىيەتلەر ئانتاگونىيىلىك زىددىيەت بولىدۇ.

ئانتىخور سۈپ ← **قەسەمخور:** ئۇ تولىمۇ ئانتىخور ئادەم.

ئانتولوگىيە ئى [ر<گرېك] ← **ئەسەرلەر توپلىمى.**

ئانتىدېموكراتىك سۈپ [ر] دېموكراتىيىگە قارشى، خەلق مەنپەئەتىگە زىت، دۈشمەن بولغان.

ئانتىسىكلون ئى [ر] ← **تەتۈر ھاۋا قاينىمى.**

ئانتىگېن ئى [ر<گرېك] ① <بىئول> ئورگانىك ماددا. ئۇ ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ قان سۇيۇقلۇقى ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن قان زەردىبىدە ئانتىتېلنى ھاسىل قىلىدۇ، شۇنىڭدەك ئانتىتېل بىلەن خىمىيۋى رېئاكسىيىگە كىرىشىدۇ. ② <تىب> ئورگانىزمدا ئىممۇنىتېتلىق رېئاكسىيە قوزغىيالايدىغان ماددىلارنىڭ ھەممىسى «ئانتىگېن» دېيىلىدۇ. بەلگىلىك ئانتىگېن ئورگانىزمدا، پەقەت ئۆزىگە مۇناسىپ ئانتىتېللا پەيدا قىلالايدۇ.

ئانچىرغا سۈپ. دىئال. ئورۇق، ئاۋاق، يېگىنى چىرايىغا چىقمايدىغان.

ئانچە ئال ← **ئۇنچە.**

ئانچە-مۇنچە ئاز مىقداردا، ئاز-تولا، بەزى-بەزى، ئاندا-ساندا: ھەجەر ئاپپاي يېشى قىرىقتىن ئاشقان، يۈزىدە ئانچە-مۇنچە چېچەك ئىزى بار، خۇش پىچىم، ساددا، ياۋاش ئايال ئىدى. * مەن دادامنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئانچە-مۇنچە قارا خەت تونۇپ قالغانىدىم.

ئانچىكى سۈپ. ئاددىيلا، شۇنداقلا؛ مۇھىم، مۇرەككەپ ئەمەس: ئانچىكى بىر ئىش. * ئانچىكى دەپ قويغان بىرگەپ.

ئانچىكىم (توغرىسى: ئانچىكى) ← **ئانچىكى.**

ئانچىلا ئال ← **ئۇنچىلا.**

ئانچىلىك رەۋ ← **ئۇنچىلىك:** ئانچىلىك ئاچچىق پىيازدىمۇ بار (ماقال). * ئانچىلىك ئىش قانچىلىك ئىش (ماقال).

ئانچىنان رەۋ [پ] شۇنچە، خېلى بەك، شۇ قەدەر: قەلەندەر پادىشاھنى ئەتىسى ئانچىنان ئىزدەپ تاپالمىدى.

ئانچىۋالا ئال ← **ئۇنچىۋالا.**

ئاندا رەۋ. ① ئۇ يەردە، بۇ يەردە، شۇ يەردە: خانىمانىم ئاندا قالدى، گۈل چېھرىم بەندە بولدى، قاراقچىلار قولىدا قالدى، كىشى ئۆز يارىغا ئوخشارمۇ. ② ئۇ يەرگە، بۇ يەرگە، شۇ يەرگە: يۈرۈك ئاندا بارايلى، دەريا بويى بويلايلى. بېلىقلارغا ئەرز ئېيتىپ، بىز خۇداغا يىغلايلى.

ئاندا - ساندا رەۋ ① بەزى-بەزىدە، بىرە-بىرە، گاھ-گاھ: تالا قاراڭغۇ ۋە قورقۇنچلۇق بولۇپ، ئاسماندا بىرەر تال يۇلتۇزمۇ كۆرۈنمەيتتى. ئاندا — ساندا چاقماق چېقىپ ئۆتەتتى. * شەھەر سېپىلىنىڭ تۆت دەرۋازىسى ئۈستىدىكى قاراۋۇل پوتەيلىرىگە كىرىۋالغان دۈشمەن ئەسكەرلىرى ئاندا - ساندا ئوق چىقىرىپ قوياتتى. ② ئۇ يەر، بۇ يەردە، ئۇندا-مۇندا: ئۇنىڭ چېكى چاچلىرىغا ئاندا - ساندا ئاق سانجىلغان، كۆزلىرىنىڭ جىيەكلىرىگە ئىنچىكە سىزىقلار تارتىلغانىدى.

ئانداق ئال ← **ئۇنداق.**

ئانداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ ← ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ.

ئانداقچى ئال ← **ئۇنداقچى.**

ئانداقچى - مۇنداقچى ← **ئۇنداقچى - مۇنداقچى:** خاسىيەت زاۋۇتىقا تېلېگراممىا ئەۋەتكەندە ماڭا بەرمىگەنلىكى، تېلېفون بەرسە چاقىرىپ قويمىغانلىقى، ئىزدەپ كەلسە كۆرۈشتۈرمەيلا قالماستىن، مېنى ئانداقچى - مۇنداقچى دەپ تەتۈر تونۇشتۇرغانلىقلىرىنى سەن بىرىپلا چۈشەندۈرۈپ بولالامسەن؟

ئاندا - مۇندا ← **ئاندا - ساندا** ياتاقتىكىلەر شېرىن ئۇيقۇدا، ئاندا - مۇندا خورەك ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. * ئۇلار ئاندا - مۇندا ساقلىنىپ قالغان تەبىئىي ئورمان، يېپىنچا ئۆسۈملۈكلەرنى ئاسراشنى كۈچەيتتى.

ئاندىن ئال ① شەرت-بېقىندى جۈملىلەردە باغلىغۇچىلىق ۋەزىپىسىدە كېلىپ، شۇ چاغدا، شۇ ۋاقىتتىلا دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ئەگەر ئۇ، شۇ چېكىنگىنىچە كوزۇپقا بېرىپ تاقالسا، ئاندىن مەن ئۇنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇۋېلىپ كوزۇپنىڭ يان ياغىچىغا كېلىشتۇرۇپ ئۇستۇرۇشنى ئويلىغانىدىم. * خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ ھۆكۈمى پەقەت ھەقىقىي ئىجرا قىلىنغاندىلا، ئاندىن ئۇ خەلقنى قوغداش، دۈشمەنگە زەربە بېرىش، جىنايەتچىلەرنى جازالاپ ئۆزگەرتىش رولىنى ئوينىيالايدۇ. ② **ئۇنىڭدىن كېيىن،** شۇ ۋاقىتتىن كېيىن؛ ئۇلاپلا: ئاۋۋال ئىشلە، ئاندىن ئوينا (ماقال). * ئارسلانوۋ بالىنىست باشلىقى غۇلامجاننىڭ پىكرىنى ئېلىپ، ئاندىن ئوپېراتسىيە قىلماقچى بولدى. ③ **ئۇندىن، ئۇندىنمۇ، ئۇنىڭدىن، ئۇنىڭدىنمۇ:** ئەل ئامان، دەردىڭ يامان، كۆيدۈرۈشۈڭ ئاندىن يامان.

ئاندىن باشقا ← ئۇندىن باشقا.

ئاندىن كېيىن ← ئۇندىن كېيىن.

ئانسامبىل ئى [ر<فران] بىر پۈتۈن بەدىئىي كوللېكتىپ بولۇپ ئويۇن كۆرسىتىدىغان ئارتىسلار كوللېكتىپى: ناخشا - ئۇسسۇل ئانسامبىلى.

ئانكىت ئى [ر<فران] تېگىشلىك مەلۇمات ئېلىش ۋە توپلاش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن سوراق خاراكتېرلىك جەدۋەل، ۋاراق: ئانكىت تولدۇرماق. پارتىيە ئەزالىرىنى قايتا تىزىملاش ئانكىتى. * ئۇ ئارىمىزدا ھاشىردىن قالسا، ياشىمۇ چوڭ، ئۇنىڭ يىگىرمە تۆت ياشقا كىردىم دەپ ئانكىت تولدۇرغىنى، ئايالى ۋە بىر بالىسى بار ئىكەنلىكى يادىمدا، ئۇ ئايالىنى قويۇۋېتىپ بىز بىلەن ماڭدى.

ئانېموмېتر ئى [ر<گرېك] ھاۋا، شامال ھەرىكىتىنىڭ تېزلىكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

ئانىجان ئى. ئانىغا ياكى ياشانغان ئاياللارغا يېقىنچىلىق قىلىپ ياكى ئۇنىڭغا ئەركىلەپ دېيىلىدىغان مۇراجىئەت سۆزى: ئانىجان، ئارزۇيۇڭدىكى زامان بولدى. * قەدىمـ ـدىن ۋەتەننى دەيمىز بىز، سۆيۈنۈپ، ئەزىزلەپ ئانىجان. شۇ ئۇلۇغ نام بىلەن سېنى ئاتىدىم، قەلبىمدە ھاياجان. يۈرىكىم تېپىدۇ سەن ئۈچۈن، تومۇردا ئۇرغۇيدۇ قىزىل قان.

ئانىسى ئى ① «ئانا» سۆزىنىڭ III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى بىلەن تۈرلىنىشى. ② ئەرلەرنىڭ ئۆز ئاياللىرىغا ئىسمىنى ئاتىماسـ ـتىن مۇراجىئەت قىلىش فورمىسى: ـــ ھەي ئانىسى، قاراڭلا كىم كەلدى، ـــ دېدى ئۇ مېھماننى ئۆيگە تەكلىپ قىلىۋېتىپ.

ئانىكا ئى. ئانىسى ياكى ئانىسى قاتارلىق ئاياللارغا يېقىنچىلىق قىلىپ ئۇلارنى ھۆرمەتلەپ ئېيتىدىغان مۇراجىئەت شەكلى: ـــ ئاھ، ـــ دەپتۇ پەرىزات، ـــ يامان قىلدىلا ئانىكا، مېنىڭ مايمۇن سۈرەتلىك نىقابىمنىڭ ئىس ـ تۈتەكلىرى ئاتا ـ ئانامنىڭ دىمىغىغا يېتىپ بارغان ھامان، ئۇلار مېنى ئىزدەپ كېلىدۇ.

ئانىكام قاق دېگۈزۈۋەتمەك دىئال. ۋايجېنىنى چىقىرىۋەتمەك، جۇگۇ ـ جۇگۇ دېگۈزۈۋەتمەك.

ئانىلارچە رەۋ. ئانىلارغا ئوخشاش؛ ئانىلارغا خاس، ئانىلاردا بولىدىغان: ئانىلارچە غەمخورلۇق. ئانىلارچە كۆيۈنمەك. * ۋاڭ جاۋشىن ياۋۇزلارنىڭ مۇشتىنى بولغۇچە يېگەنلىكتىن. بۇ ئانىلارچە مېھرىبانلىقنى كۆرۈپ، كۆز ياشلىرىنى زادىلا توختىتالمىدى.

ئانىلىق سۈپ ① ئانىسى بار، ئانىسى ھايات: ئاتىلىقلار ئاتام دېسە قويۇلدى ياشىم. ئانىلىقلار ئانام دېسە، ئېگىلدى باشىم. ② ئانىغا خاس، ئانىغا ئالاقىدار: ئانىلىق مۇھەببەت. ئانىلىق مېھىر. * ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن گۈچىككىنە يۇمران بوۋاقنى چەكسىز ئانىلىق مېھرى بىلەن باغرىغا بېسىپ كۈلۈمسىرەپ تۇرغان ئايالنىڭ قىياپىتى نېرى كەتمەيتتى. ③ <بوت> ئاتا تەرەپ بىلەن قانداشلىق ۋە ئۇرۇقداشلىق مۇناسىۋىتى بار بولغان: ئانىلىق تۈپ. ئانىلىق تەن. ئانىلىق گۈل.

ئاناناي ئىم. دىئال. ۋىيەي.

ئانىي سۈپ [ئە] بوزەك؛ ياۋاش: ئانىيىنى تاپسام، شىللىسىگە مىنىپ چاپسام (ماقال).

ئانىي ئەتمەك ← **ئانىي تاپماق** ـــ ئۇكام ئادەمنى مۇنداقمۇزە ئانىي ئەتكەن بارمۇ؟ ـــ دەپ كۆز يېشى قىلىشقا باشلىدى توختى سەيپۇڭ.

ئانىي تاپماق بوزەك قىلماق، خارلىماق: ئەگەر كىم ئاق نىيەت كىشىلەرنى ئانىي تېپىپ، ئۇلارنىڭ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى سوقۇۋېلىپ بېيىۋالـ ـغان مۇشتۇمزورلارنى ئاڭلاپ قالسا، ئۇلار مەيلى قەيەردە بولسۇن، شۇ يەرگە ئادەم ئەۋەتىپ، يىغىشتۇرۇپ كېلەتتى. * ئاتا ـ ئانىلىرى ئۆلگەنـ ـدىن كېيىن، ئۇلار مىراس بۆلۈشۈپتۇ، بۆلۈشۈپمۇ بىر قورۇدا ياشاپتۇ، چوڭلىرى كىچىكىنى ئانىي تېپىپ، ئالداپ ـ سالداپ ئۇنىڭ مىراسلىرىنى يەپ تۈگىتىپتۇ.

ئاھ ئىم ① مېھىر ـ مۇھەببەت، كۆچلۈك ھېسسىيات، سېغىنىش، ئىنتىزارلىق، خۇشالـ ـلىق قاتارلىق ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئىپادىلەيدۇ: ـــ ئاھ، خۇدا، قىزلىرىمنىڭ بەختىنى ئوڭ قىلغىن! ـــ دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلاپ. * ئاھ، جېنىم بالام، سېنى كۆرىدىغان كۈنلەرمۇ بولىدىكەن ـ ھە. * ئېگىلدىم مەن ساڭا ئاھ ئانا قۇياش، دىلىمدا باركى بىر تەلەپ ـ ئىلتىجا، گۈلخۇمار بۇلبۇلدەك تۆكمەن ناۋا، ئەرزىمنى ئىشتىكىل ۋە كەلتۈر بەجا. ② ئېچىنىش، دەردـ ـئەلەم، ھەسرەت ـ نادامەت، نالە ـ تۇيغۇسىنى ئىپادىلەيدۇ: «ئاھ» دېسە ئۆپكىسى كۆرۈنۈپتۇ (ماقال). * ئاھ، شۇ كۈنى ئۆزەمنىڭ نېمە بولغانلىقىمنى ھېچ بىلمىدىم. * ـــ ئاھ!... ـــ دەپ زارلاپتۇ يىگىت، ـــ شۇ باغ بىلەن ئىمارەت مېنىڭ

ئىدى... ③ نالە، زار، دەرد، پىغان: يىگىت ئايرىلىش ئازابىدىن بىر ئاھ ئۇرغانىكەن، ئۇنىڭ ئاھى يەتتە قات ئاسمانىنى، يەتتە قات زېمىننى تىترىتىپتۇ. * ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ ئۇرارمەن، ئاھلىرىم تۇتقاي سېنى؛ كۆز يېشىم دەريا بولۇپ، بىلىقلىرىم يۇتقاي سېنى.

ئاھ تارتماق ← **ئاھ ئۇرماق:** زېرەك بۇ ئىشنى كۆرۈپ خوجا ۋاپانىڭ قېشىغا كىرىپ بىر ئاھ تارتىپتۇ.

ئاھ چەكمەك ← **ئاھ ئۇرماق:** توڭ قاغا تۈلكىنىڭ ئاھ چېكىپ يىغلىغىنىنى كۆرۈپ: ــ ئەي تۈلكە، نېمىشقا بۇنچە خاپا بولىسەن؟ نېمىگە رەنجىپ چىشلىرىڭنى غۇچۇرلىتىسەن؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ئاھ ئۇرماق نالە قىلماق، زارلانماق، پىغان چەكمەك: ــ غۇلام كۈندۈزى خىزمەت قىلدى، كېچىسى ئۇخلىماي بىر بۇلۇڭدا يىغلاپ ئاھ ئۇرار ئىدى. * نەچچە ۋاقتتىن ئاھ ئۇرۇپ مەن يارنى دەپ، باغدا يارىم بار ئىكەننى بىلمىدىم. ھەسرەت بىلەن سەنەم جانىم قايدا دەپ، سەنەم جانىم باغدا ئىكەننى بىلمىدىم.

ئاھا ئى [پ] گىلەمچىلىك كەسپىدە ئۆرۈشكە سۈركەش ئۈچۈن تەييارلانغان سۆيۈق ئۇماچ، شىلىم.

ئاھا پېشپى ئاھانىڭ ئاھا ياغلىقىدىن ئۆتمەي قالغان كېرەكسىز قىسمى.

ئاھا تېشى ئەتلەس دۇكىنىدىكى ئۆرۈش يىپلارغا ئاھا بېرىلگەندە ئىش تېشىغا قوشۇپ ئېسىلغان كىچىك تاش، ئېغىرلىقى بەش ــ ئالتە جىڭ كېلىدۇ.

ئاھاڭ ئى [پ] ← **ھاڭ.**

ئاھاڭ ئى [پ] ① بىر ــ بىرىگە ئۇلانغان، ئۇيغۇنلاشقان ئاۋۇشلار ئېقىمى: قىزلار بولسا ئاللىقاچانلا ئۇيقۇغا كەتكەن. پاتمىنىڭ قۇلىقىغا بىر خىل ئاھاڭدا گۈركىرەش ئاڭلىناتتى. ② <مۇز> تۈرلۈك ئاۋۇشلارنىڭ مەلۇم تەرتىپتە ئۇيغۇنلىشىپ، مۇزىكا پۈتۈنلۈكىنى تەشكىل قىلغان بىرىكمىسىدىن ئىبارەت مۇزىكا ئەسىرى، كۈي: بىرىنچى مۇقام يىگىرمە ئىككى ئاھاڭ ئېيتىلغانىدىن كېيىن تۈگىدى. * يوغان ــ يوغان ئۆيلەرنىڭ ئۈچۈق دېرىزىلىرىدىن خۇش چاقچاق ئاۋازلار، تالىششلار، مۇزىكا ئاھاڭلىرى ئاڭلىناتتى. ③ نۇتۇقتا مەنىگە قاراپ ئاۋازنىڭ كۆتۈرۈلۈشى ۋە پەسىيىشى، كۈچلۈك ياكى ئاجىز ئېيتىلىشى؛ ئىنتوناتسىيە: مەن بوۋايغا: ــ سىز دەرھال بېرىپ ئادىل شۇجىنى چاقىرىپ كېلىڭ! ــ دېدىم بۇيرۇق ئاھاڭدا. ④ سۆزلىگۈچىنىڭ ھېس ــ تۇيغۇسىنى ئىپادىلەيدىغان تەلەپپۇز ئۇسلۇبى: يىغلامسىرىغان ئاھاڭدا سۆزلىمەك. * سەلەي تەمتىرەپ كەتمىدى، چۈنكى لىۈشيانىڭ ئاۋازىدا قورققۇدەك ئاھاڭ يوق ئىدى.

ئاھاڭ تەرجىمىسى <تىل> بىر تىلنىڭ سۆز ــ ئىبارىلىرىنى يەنە بىر تىل تاۋۇش سىستېمىسىنىڭ ئىمكانىيىتى يار بەرگەن دائىرىدە، ئوخشاش قىلىپ ئېيتىش، تەلەپپۇز قىلىش، ئىپادىلەش ئۇسۇلى.

ئاھاڭ شەكلى <مۇز> مۇزىكا ئاھاڭلىرىنىڭ تۈزۈلمە شەكلى. بۇ، ئوقۇش ئاھاڭ شەكلى، ئاساسىي كۆي شەكلى ۋە يۈرۈش ئاھاڭلىرى شەكلى دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلىدۇ.

ئاھاڭغا سالماق تېكىست (شېئىر)نى ئاھاڭغا ماسلاشتۇرۇپ ناخشا ھالىتىگە كەلتۈرمەك: ئۇ ئۆزىنىڭ قوشاقلىرىنى ئاھاڭغا سېلىپ، ناخشا قىلىپ ئېيتاتتى. * «ئۈچقۇنلار ئىتتىپاقى»نىڭ ئەزالىرى دىلبەرنىڭ شېئىرىنى ئاھاڭغا سېلىپ «مەھبۇسلار ناخشىسى» قىلىپ ئوقۇيدىغان بولدى.

ئاھاڭدار سۈپ [پ] ① قۇلاققا خۇش ياقىدىغان، ھۇزۇر بېغىشلايدىغان، يېقىملىق. ناخشىچى سايرامنىڭ سۆيگۈنى ھۆرنىڭ ئاۋازى بۇلبۇلدەك ئاھاڭدار ئىكەن. ۋە بەلكى بۇلبۇلمۇ يەتمەسكەن ئاڭا، شۇڭلاشقا ئەل ئۇنى بۇلبۇل ئاتار ئىكەن. ② مەلۇم ئاھاڭغا ئىگە بولغان؛

ئاھاڭلىق، جاراڭلىق: بۇ شېئىر نېمىدېگەن ئاھاڭدار ـ ھە!

ئاھاڭدارلىق «ئاھاڭدار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: * «ئون ئىككى مۇقام» تېكىستلىرى... شېئىريي ۋەزىن جەھەتتىن كۈچلۈك ئاھاڭدارلىققا ئىگە.

ئاھاڭداش سۈپ [پ] ① ئېيتىلىشى ئوخشاش، تەلەپپۇزدىكى ئاھاڭى بىر خىل: ئاھاڭداش سۆز. ② مەلۇم ئاھاڭغا، مەلۇم كۈيگە ماس كېلىدىغان: ئاھاڭداش ناخشا. ئاھاڭداش شېئىر. * شاۋقۇنلىرىڭغا ئاھاڭداش ئۇيغۇر، ئېيتىدۇ ساڭا دىلىدىن تەشەككۇر.

ئاھاڭداش سۆز <تىل> فونېتىك شەكلى ئوخشاش، لېكىن مەنىلىرى ئوخشىمايدىغان سۆز.

ئاھاڭداشلىق «ئاھاڭداش» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئاھاڭرەبا ئى [پ] ماگنىت.

ئاھاڭلىق سۈپ ① مەلۇم بىر ئاھاڭ ياكى مۇزىكىغا ئىگە، مەلۇم بىر ئاھاڭ، مۇزىكا بىلەن ئىپادىلىنىدىغان، چېلىنىدىغان ياكى ئېيتىلىدىغان: شەھەر ئاھالىلىرى ئادەتتە سىپايە كىيىنىپ، پاكىز يۈرەتتى. مۇئامىلىدە سىلىق، قائىدىلىك، ئۆزئارا سۆزلىشىشلىرى ئاھاڭلىق ۋە جاراڭلىق ئىدى. ② ئاھاڭدار: كېلىشكەن بۇرۇتىنى بۇراپ يىگىت، چالدى ـ دە، خۇش ئاھاڭلىق دۇتارنى. يېقىملىق لەرزان ناخشا كەتتى ياڭراپ، تىترىتىپ يۈرەكلەرنىڭ زىل تارنى.

ئاھالە ئى [ئە] مەلۇم بىر ئورۇندا، مەملىكەتلەردە ئولتۇراقلىشىپ ياشىغۇچى ئادەملەر توپى؛ خەلق: مەملىكىتىمىز دۇنيا بويىچە ئاھالىسى ئەڭ كۆپ مەملىكەت. بىر مىليارد ئاھالىسى بار مۇشۇنداق چوڭ مەملىكەتتە ئومۇميۈزلۈك نوپۇس تەكشۈرۈشنىڭ كۆلىمى مەملىكىتىمىز تارىخىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مىسلىي كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە كەڭ بولىدۇ.

ئاھانەت ئى [ئە] ① كىشىنىڭ شەخسىيىتىگە تېگىدىغان ياكى نامىغا زىيانلىق بولغان ئاساسسىز گەپ ـ سۆز؛ ھاقارەت، تۆھمەت، بوھتان: ئۆمرۈمدە ئاڭلاپ باقمىغان بۇ ئاھانەتكە چىداپ تۇرالماي ئىتتىك تالاغا چىقتىم. * نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك، تاپا ـ تەنىلەر، ئاھانەتلەردىن كېيىن ئۇ ئىشتىن قۇتۇلۇپ چىققان ئاپام ئەلىمىگە چىدىماي مېنى قارغايتتى. ② خورلۇق، ناھەقچىلىك، ئۇۋالىلىق: نومۇس ۋە ئاھانەتكە چىدىمىغان بەختىگۈلنىڭ دادىسى بىركۈنى كەچقۇرۇن غەزەپ بىلەن قۇددۇسنىڭكىگە بېرىپ، بەختىگۈلنىڭ ئۆيىگە كىردى. * ئەمگەكلىرىم، دىل ـ يۈرەكلىرىم، ئاھ، خۇش پۇراق گۈل ـ چېچەكلىرىم، ئاياغ ئاستى بولدۇڭ قانچە يىل، ئاھانەتكە تولدۇڭ قانچە يىل. ③ نومۇس، ئىزا، ئۇيات: چىقىرار ئادەمنى كاردىن يارىماس ئەخلەت قىلىپ، قەلبى ساپ ئىنسان ئۈچۈن قاتتىق ئاھانەتتۇر تاما.

ئاھانەت قىلماق ھاقارەتلىمەك، تىللىماق، خارلىماق: قوشنام دوناي كالپۇك بىلەن بالا ئارىسىغا كىرىپ چاپلىشىپ قالدۇق... ئۇ «قەلەندەر» دېدى، مەن «كاۋىچى» دېدىم. ئۇ «سەن كاۋىغا دۈم چۈشۈپ، يۇرتۇڭدىن تېنەپ يۈرسەن،» دەپ ئاھانەت قىلدى. * باي مەڭدەپ ھويلىغا چىقسا ئىتى بىرنەرسىنى غاجاپ ياتقان، باي قاراپمۇ قويماپتۇ، ئۆيگە كىرسە خوتۇنلىرى ئاھانەت قىلىپ ئارام بەرمەپتۇ.

ئاھانەتلىك سۈپ ① ھاقارەتلەنگەن، تىل ـ ئاھانەت ئىشىتكەن، قارىلانغان، خورلانغان: زۇلال ئاچچىق كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ دېدى: — مېنىمۇ، ئۆزىڭىزنىمۇ ئاھانەتلىك قىلىشىڭىزغا ئەمدى ھەرگىزمۇ چىداپ تۇرالمايمەن! چۈشەندىڭىزمۇ؟ * قامچىلارنى تەڭلەيدۇ، كەتمەنچىنى ئىلغايدۇ، بەزىسىنى تىللايدۇ، ئاھانەتلىك ئاق ئۆستەڭ. ② كىشىنى سەسكەندۈرىدىغان، نومۇس قىلدۇرىدىغان، ئۇيالدۇرىدىغان: نامەت ئاكا بىرئاز پەسكويغا چۈشۈپ، گېپىنى داۋاملاشتۇردى: — يېشىڭ

ئوتتۇزغا يەتمەي تۇرۇپ ئۈچ قېتىم ئۆيلەندىڭ، شۇڭا «خوتۇن بېدىكى» دېگەن ئاھانەتلىك نامغا ئېرىشتىڭ. * خوتۇنپەرەسلىك ۋە نەشە بىلەن بۇلغىنىپ يۈرگەن دادا بۇ كۆڭۈلسىز، ئاھانەتلىك ھادىسىگە، گويا ھېچنېمە بولمىغاندەك پەرۋاسىز قاراپ جىمجىت ئولتۇراتتى.

ئاھ-ئەپغان ← **ئاھ-زار:** باشتىن سۆزلەي يەتكىل دادۇھالىمغا، شۇڭا ھەر ئان ئاھ-ئەپغان ئېتەرمەن. قېرىنداشلىرىم چۈشتى مېنىڭ يادىمغا، شۇڭا ھەر ئان ئاھ-ئەپغان ئېتەرمەن.

ئاھ-پەرياد ← **ئاھ-زار:** قىز ھوشىغا كېلىپ قارىسا، تۇغقىنى بىر تۈكلۈك مايمۇن بالىسى! ئۇ ئاھ-پەرياد ئۇرۇپتۇ، يېشى قار-يامغۇردەك تۆكۈلۈپتۇ.

ئاھ-پىغان ← **ئاھ-زار:** 17 يىللىق خۇشال-خۇرام كۈلكەم بىلەن ئاھ-پىغانلىق ئۇلۇغ-كىچىك تىنىشلىرىمغا گۇۋاھ بولغان بۇ كىچىككىنە ناھىيە تەۋەسىدە مېنىڭ قەدىمىم تەگمىگەن يېزا-مەھەللىلەر يوق دېيەرلىك.

ئاھ-زار ئېچىنىشلىق، ھەسرەتلىك يىغا، ئاھ بىلەن ئېيتىلغان نالە: بۇ قېتىم شەرىخاننىڭ كۆزىدىن ئاققان يېشىنى كۆرگەن، ئۇنىڭ تاشنى ئەزگۈدەك ئاھ-زارىنى ئاڭلىغان كىشىلەر ئىچىدە كۆز يېشى قىلمىغان ئادەم قالمىدى.

ئاھ-نادامەت ئېچىنىش ۋە پۇشايمان؛ ئاھ بىلەن ئېيتىلغان ئەپسۇس: نە سەۋەبتىن چەكتىڭ ئاھ-نادامەت، كىمدىن چۈشتى ساڭا ۋەھىمە قىيامەت، سەن يىغلىساڭ دۈشمەن قىلار مالامەت، كۆپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

ئاھھاي ئىم. كۈتۈلمىگەن ۋەقە ياكى ھادىسىدىن ئەجەبلىنىش، ھەيران قېلىش، ياكى خۇشاللىنىش ۋە ياقتۇرۇش تۇيغۇسىنى ئىپادىلەيدۇ: ئالماس: — ئاھھاي... ھەممىسى ھەق، مۇھىم گەپلەر، توغرا سۆز، — دېدى.

ئاھۇ ئى [پ] **كېيىك:** بال، شېكەردىن بەلكى شېرىندۇر كۈمۈش رەڭ سۇلىرىڭ، تاغلىرىڭدا يايرىشىپ ئەركىن ئۆسەر ئاھۇلىرىڭ.

ئاھۇپەرياد يېزىت ← **ئاھ-پەرياد:** گۈلخانىدىن چوغ چېچىلدى ياۋلار ھەر يان قېچىلدى. ئاھۇپەرياد ئىچىدە تۆمۈر دەرۋازا ئېچىلدى. * يىغا، ھەسرەت يولى بىلەن، مەقسىتىمىز ھەل بولماس، كېچە-كۈندۈز ئىشىمە ئاھۇپەرياد بولغاندا.

ئاھۇپىغان يېزىت ← **ئاھ-پىغان:** 17 يىللىق خۇشال-خۇرام كۈلكەم بىلەن ئاھۇپىغانلىق-ئۇلۇغ كىچىك تىنىشلىرىمغا گۇۋاھ بولغان بۇ كىچىككىنە ناھىيە تەۋەسىدە مېنىڭ قەدىمىم تەگمىگەن يېزا-مەھەللىلەر يوق دېيەرلىك. * قايسى چاغ بىلمىدىم، بولغانمىش شۇنداق ئاجايىپ بىر ۋەقە، ئەنە شۇ يۇرتتا. بۇ ئىشتىن ئادەملەر چېكىپ ئاھۇپىغان، كۆيگەنمىش دىللىرى ئورتىنىپ ئوتتا...

ئاھۇزار يېزىت ← **ئاھ-زار:** مەن بۈگۈن بازاردا ئەنجۈر ساتىمەن، تاپىمەن ھېرىسمەن خېرىدارىمنى. ئويلايمەن بىر چاغدا ئەنجۈر ساتالماي، كوچىدا چەككەن مۇڭ، ئاھۇزارىمنى. * خازان بولدى لالە-زارىم، جانىدىن ئۆتتى ئاھۇزارىم، قولدىن كەتتى ئىختىيارىم، قالمىدى تەندە مادارىم.

ئاھۇنادامەت يېزىت ← **ئاھ-نادامەت:** نە سەۋەبتىن چەكتىڭ ئاھۇنادامەت، كىمدىن چۈشتى ساڭا ۋەھىمە قىيامەت، سەن يىغلىساڭ دۈشمەن قىلار مالامەت، كۆپ يىغلىما، ئاكاڭ ئامان كېلىدۇ.

ئاھ-ۋاھ ئېچىنىشلىق نالە-زار، قايغۇ-ھەسرەتنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ خېلى ئۇزاقىچە «ئاھ-ۋاھ» دەپ ھەسرەت چېكىپ يۈرەتتى.

ئاۋاپ سۇپ. دىئال. ئالدامچى.

ئاۋات سۇپ [پ] ① گۈللەپ ياشنىغان، **راۋاج تاپقان:** ئاتام بىلەن تاغلىرىم شەھەرلەردە بولۇپ ئۆتكەن ئاجايىپ ھادىسىلەر، نەرسە-كېرەكلەر ۋە ئاۋات شەھەرلەر ھەققىدە سۆزلىشىپ ئولتۇرۇشتى. * — ئۇنىڭ ئىسمى قەمەرۇززامان ئىكەن. ئۇ، ئادالەتلىك، قولى ئوچۇق، مەرد، خەير-ئېھسانلىق، سېخىي پادىشاھ بولۇپ، مەملىكىتى تىنچ ۋە ئاۋات، شەھىرىمۇ گۈزەل! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ بىرى. ② ئادەم كۆپ يىغىلىدىـ

غان؛ ئادەم زىچ ياشايدىغان؛ قايىنام - تاشقىنلىقتا چۆمگەن، قايناق، قىزىق: داستىخان مېھمان بىلەن ئاۋات (ماقال). * گۈڭشى ئالدىدىكى تۆت كوچىنىڭ دوقمۇشى ئەزەلدىن ئاۋات جاي. ③ بەزى ئىسىم ياكى ئايرىم سۆپەتلەرگە قوشۇلۇپ كېلىپ، شەھەر، قىشلاق ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ خاس ئىسىملىرىنى ياسايدۇ: قوشئاۋات. يېڭىئاۋات.... ④ يەر، جاي نامى.

ئاۋاتچىلىق ئى ← **ئاۋاتلىق**: مەن ھۆرمەت يۈزىسىدىن مۇنداق دېدىم: ئايال كىشى ئۆيىنىڭ زىننىتى، چىرىغى. بىر ئائىلىنىڭ ئاۋاتچىلىقى ئايال كىشى بىلەن بولۇر.

ئاۋاتلاشتۇرماق «ئاۋاتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېتىشلارغا قارىغاندا، خوتەن دەرياسىنىڭ ئايىغىدىكى «ئېگەرچى» دېگەن كەنت كەنجى ئوغلىنىڭ ئۇرۇق - ئەۋلادى ئاۋاتلاشتۇرغان جاي بولۇپ، ئېگەرچىلىك ھۈنىرى بۈيۈرتىنىڭ نامى بولۇپ ئۆزلىشىپ قالغانمىش. * ... بىرمۇنچە باللار ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئاۋاتلاشتۇرغانىدى.

ئاۋاتلاشتۇرۇلماق «ئاۋاتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەھەرلەر ئاۋاتلاشتۇرۇلدى.

ئاۋاتلاشماق پ. بارا - بارا ئاۋات بولماق: خەلقى بېيىپ يۈكسىلىپ كۈندە تۆش - پەش چايىنىغان، ئاۋاتلىشىپ يېزىلار بەخت ئىچىدە يايرىغان... چېچەكلىگەن باھارى، ياشناپ ئارمان كېرىيە. * ھېلىلا جىمجىتلىقتا چۆكۈپ قالغان بۇ ئۆي بىردەمدىلا پاراڭچىلارنىڭ ۋاڭ - چۇڭلىرى بىلەن ئاۋاتلىشىپ قالدى.

ئاۋاتلىق «ئاۋات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: * بىزگە كېرەك يېرىمىزنىڭ ئاۋاتلىقى، بىزگە كېرەك خەلقىمىزنىڭ ئازادلىقى.

ئاۋارە سۈپ [پ] ① بىرەر جايدا تىنىم تاپالمىغان؛ سەرسان - سەرگەردان: باقساڭ مېنىڭدەك دىۋانىلارغا، ئىسيان چۆلدە ئاۋارىلارغا. ② بىرەر ئىش - ھەرىكەت بىلەن بەند، مەشغۇل، شۇ ئىشقا ئارتۇقچە ئۇرۇنىغان: ھازىر ھەر ئادەم ئۆز ئىشى بىلەن ئاۋارە. * جىلە بولسام بېلەت ئالالماي، ھەر قېتىم ئۇ «ئەتە كەل» دەيدۇ. تولا قاتناپ، نۆۋەتتە تۇرۇپ، ئاۋارىمەن بېلەت تەگمەيدۇ. ③ ئاماللىسىز، بىچارە؛ قىينالغان: ۋە يا داچەن دەردىدىن ئاۋارىمۇسەن؟ ياكى ئوغرى، بۇلاڭچى، قاراقچىمۇ سەن. ④ ئاجىز، ئورۇق، جۇدەڭگۈ: ئاۋارە قوي. ئاۋارە ئات.

ئاۋارە بولماق ① ئۆزىنى كايىتماق، قىينالماق: مەسىلەمنى ھەل قىلالماي، بىر يىل ئاۋارە بولدۇم. ② بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەت بىلەن بەند، مەشغۇل بولماق؛ ئۆزىنى كايىتماق، قىينالماق: رەھىمجان كۈن بويى ئېتىز ئىشلىرى بىلەن ئاۋارە بولاتتى.

ئاۋارە قىلماق بىراۋنى بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەت بىلەن قىيناپ قويماق؛ كايىتماق: شياۋمېي «دورا قاينىتىۋېتىمەن دەپ سىزنى بىرمۇنچە ئاۋارە قىلدىم» دېدى. * ئەركىنىنىڭ ئويلىماي قىلىپ قويغان بۇ قاملاشمىغان ئىشى، ئۇنىڭ ئۆزىنىلا ئەمەس، پۈتۈن ئائىلىسىنى، ساۋاقداشلىرىنى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرىنىمۇ ئاۋارە قىلغانىدى.

ئاۋارىچىلىك «ئاۋارە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — قوي - ئۆچكىلەرنى ھەيدەپ يۈرمەك بىر ئاۋارىچىلىك - تە! — دەپ سۆزۈمنى بۆلدى ئاۋۇت ئاخۇن. * لاۋجاڭ بۇ سۆزىدىن بىرئاز خىجىل بولغانىدەك: — بىز كېلىپ سىلەرگە كۆپ ئاۋارىچىلىك سېلىپ قويدۇق، — دېدى ئاستاغىنا.

ئاۋارىز ئى. دىئال. ئارزۇ، ئارمان، تەلەب، پۇخا.

ئاۋارىكەش ئى. ئاۋارە بولغان، ئاۋارىچىلىك تارتقان ئادەم: ھارۋىكەش — ئاۋارىكەش (ماقال). * — مەن ئاۋارىكەش، — دەپتۇ، دېھقان چېچىلىپ، — ئاغرىمىغان بېشىمغا ئالتە تاياق.... پادىشاھقا سوۋغات ئېلىپ كەلگەن...

ئاۋارىگەر ئى ← **ئاۋارىكەش**: ياغسا يامغۇر ئۆگزىگە كۆل قويۇپ، تۆشۈك ئېتىپ، قىشتا تار ياغسا بولار ئىدۇق ھەم تولا ئاۋارىگەر.

ئاۋارىگەرچىلىك «ئاۋارىگەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: خوتۇنى: — توۋا، بۇ ئادەمنى! بۇ نېمە قۇرۇق ئاۋارىگەرچىلىك! — دەپ كايىپتۇ. * ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىش ماڭا كۆڭۈلسىز ۋە ئارتۇق ئاۋارىگەرچىلىك ئىدى.

ئاۋاز ئى [پ] ① ماددىلارنىڭ تەۋرىنىشى، نەرسىلەرنىڭ ئۇرۇلۇشىدىن پەيدا بولغان تاۋۇش: سائەتنىڭ ئاۋازى. يامغۇر ئاۋازى. دۇمباق ئاۋازى. * قەيەردىندۇ نەي بىلەن راۋابنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ② ئۆپكىدىن چىققان ھاۋانىڭ ئۇرۇلۇشى بىلەن تاۋۇش پەردىلىرىنىڭ تەۋرىنىشىدىن چىققان تاۋۇش؛ سادا: — ئەي ئوغلۇم، — دېدى ئۇ يېقىملىق ئاۋاز بىلەن، — نېمە سىرىڭ بار، ماڭا ئېيت. ③ پىكىر-تەلەپ، نالە: ئاممىنىڭ ئاۋازى. * يۈرىكىمگە ئورناشتى يېتىملارنىڭ ئاۋازى! * جاھان ئەھلىنى تاڭ قالدۇرىدىغان مۇزىكىلىرىڭلار، ئۇستىلىقىڭلار بىلەن دەۋر ئاۋازىنى ياڭرىتىڭلار، يېڭى ھاياتنىڭ ئىشقىۋازلىرى! ④ دۆلەت ۋە ئاممىۋى تەشكىلاتلار ئۆتكۈزىدىغان سايلامدىكى سايلىغۇچىنىڭ ئۆز پىكرىنى بايان قىلىش ھوقۇقى ياكى ئۇسۇلى: يوشۇرۇن ئاۋاز. بىر ئاۋازدىن ماقۇللىماق. * كومىتېتنىڭ رەھبىرىي ئورگىنىنى سايلاش ۋاقتىدا لېنىنچىلار كۆپ ئاۋازغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن «بولشېۋىكلار» (كۆپ سانلىقلار) دەپ، ئاغمىچىلار ئاز ئاۋازغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن «مېنشېۋىكلار» (ئاز سانلىقلار) دەپ ئاتىلىشقا باشلىغان.

ئاۋاز ئايرىلىقى ← ئىنتېرۋال.

ئاۋاز ئالماق مېخانىكىلىق ئۇسۇل، ئېلېكتر تېخنىكىسى ياكى ئېلېكتروماگنىت ئۇسۇلى ئارقىلىق ئاۋازنى كۆچۈرمەك، خاتىرىلىمەك.

ئاۋاز باسقۇچى ← گامما.

ئاۋاز بەرمەك ① <كىنو> كىنو ياكى تەرجىمە فىلىم ئىشلەشتە، ئاۋاز ئارتىسلىرى ئۆز ئاۋازىنى شۇ فىلىمدىكى پېرسوناژلارنىڭ دىئالوگى ياكى ناخشىلىرىغا ماسلاشتۇرۇپ لىنتىغا ئالدۇرماق. ② بىرەر مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشىغا، ئوتتۇرىغا قويۇلغان تەكلىپكە ياكى سايلامدا بىرەر شەخسنى سايلاش-سايلىماسلىققا ئۆز ئىختىيارىنى بىلدۈرمەك: بۇ تالاش-تارتىش ئاخىر ئاۋاز بېرىش يولى بىلەن يەنى ئۈچ ئاۋازغا قارشى بەش ئاۋاز بىلەن بىر تەرەپ قىلىندى. * ھەمرا كۆپچىلىكنىڭ ئاۋاز بېرىشى بىلەن دادۇيگە باشلىق بولۇپ سايلانغان.

ئاۋاز بەلگىلىرى <مۇز> مۇزىكا نوتىسىدىكى ئاۋازلارنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقى، يۇقىرى-تۆۋەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان بەلگە.

ئاۋاز توسقۇنلۇقى <فىز> يۇقىرى تېزلىكتە ئۇچۇۋاتقان جىسىم (مەسىلەن: ئايروپىلان، راكېتا قاتارلىقلار)نىڭ تېزلىكى ئېشىپ ئاۋاز تېزلىكىگە يېقىنلاشقان چاغدا، شۇ جىسىم ئالدى تەرەپتىكى ھاۋانىڭ تارقىلىپ كېتىشىگە ئۈلگۈرەلمەسلىكىدىن سىقىلىدۇ. زىچلىق، تېمپېراتۇرا توساتتىن ئۆرلەپ، بۇ جىسىمنىڭ ئۇچۇشىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ. بۇ خىل ھادىسە «ئاۋاز توسقۇنلۇقى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ئاۋاز تۈسى <مۇز> دولقۇن تىپىنىڭ ياكى مۇزىكىلارنىڭ ئوخشاش بولماسلىق تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان ئاۋازلاردىكى خاسلىق.

ئاۋاز تېزلىكى <فىز> تاۋۇش دولقۇنىنىڭ تارقىلىش سۈرئىتى، ئوخشىمىغان ۋاسىتىلەردە ئاۋاز دولقۇنىنىڭ سۈرئىتى ئوخشىمايدۇ. 15°C ھاۋادا ئاۋاز تېزلىكى ھەر سېكۇنتتا 34° مېتر بولىدۇ.

ئاۋاز تىپى <مۇز> ← رىتىم تىپى.

ئاۋاز چاستوتىسى <فىز> ئادەم قۇلىقى ئاڭلىيالايدىغان دەرىجىدىكى تەۋرىنىش چاستوتىسى. بۇ ئادەتتە 20—20000 گېرتس بولىدۇ.

ئاۋاز دائىرىسى <مۇز> بىرەر ساز ياكى ئادەمنىڭ ئاۋازىدىكى ئەڭ تۆۋەن ئاۋاز

بىلەن ئەڭ يۇقىرى ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىق.

ئاۋاز دەرىجىسى <مۇز> مۇزىكىدا ئوقۇش ئىسمى (DO, RE, MI, FA, SO, LA, SI) ياكى ئاۋاز ئىسمى (C, D, E, F, G, A, B)غا ئىگە ھەرقانداق بىر ئىسىملىك ئاۋاز كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ھەربىر ئاۋاز دەرىجىسىدە بىرقانچە خىل ئاۋاز ئېگىزلىكى بولۇپ، بۇلار ئۆزگەرمە ئاۋاز بەلگىلىرى بىلەن پەرقلەندۈرۈلىدۇ.

ئاۋاز رېتى <مۇز> مۇزىكىلىق ئاۋازلار سىستېمىسىدا، ئاۋازلارنىڭ ئېگىز-پەسلىك تەرتىپى بويىچە قاتار تىزىلىپ چىقىشى.

ئاۋاز قوشماق مەلۇم چاقىرىق ياكى تەشەببۇسقا قوشۇلىدىغانلىقىنى، قوللايدىغانلىقىنى، رازى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرمەك: ھېكمەت ھۆكۈمەتنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، خىزمەتتىن چېكىنىپ يېزىغا چىقىۋالغىنى بولمىسا، يارامىلىق كادىر. * ئۇستام ۋەزىپە تاپشۇرۇۋالغان كۈنىلا ئەزەلدىن قىزىل بايراقدار بولۇپ كېلىۋاتقان «27 ـ 50007» نومۇرلۇق ماشىنىغا مۇسابىقە ئېلان قىلدى. «27 ـ 50007» نومۇرلۇق ماشىنىنىڭ شوپۇرىمۇ خۇشاللىق بىلەن دەرھال ئاۋاز قوشتى.

ئاۋازغا قويماق بىرەر مەسىلىنى ھەل قىلىشتا ياكى سايلامدا كۆپچىلىكنىڭ قول كۆتۈرۈش، ياكى بېلەت ئارقىلىق ئۆز رايىنى بىلدۈرۈشىگە سۇنماق: چۈشتىن كېيىن يىغىن بولدى. ئاياز شۇجى يۇقىرىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىمىزمۇ ياكى ئەسمتۇللانىڭ پىكرىچە بەيگە ئاتلىرىنى قالدۇرۇپ قويىمىزمۇ، دېگەن مەسىلىنى ئاۋازغا قويدى. * يىغىننىڭ ئاخىرىدا تالاش-تارتىش قىلىنىۋاتقان مەسىلە ئاۋازغا قويۇلدى.

ئاۋاز كىرىشتۈرۈش <كىنو> ئاۋازلىق كىنو ئىشلەشنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە، كىنو فىلىمىدىكى ھەر خىل ئاۋازلارنى ئۆز رېتى بويىچە بىرلەشتۈرۈش.

ئاۋاز كىرىشتۈرگۈچى <كىنو> كىنو فىلىمىدىكى ھەر خىل ئاۋازلارنى ئۆز رېتى بويىچە بىرلەشتۈرۈش ئىشىنى بېجىرگۈچى شەخس.

ئاۋاز نامى <مۇز> ئېگىزلىكى ئوخشاش بولمىغان ئاۋازلارغا ۋەكىللىك قىلىدىغان نام، ھەربىر ئاۋاز ئۆزىگە ماس ھەرپلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. مەسىلەن: C, D, E, F, G, A, B لار.

ئاۋاز ئېگىزلىكى <مۇز> ئاۋازلارنىڭ مۇھىم ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ بىرى، بۇنىڭدا ئاۋاز بەرگۈچ جىسىملارنىڭ ھەربىر سېكۇنت ئىچىدە تەۋرەنگەن قېتىم سانى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئاۋاز چىقارغۇچى ماددىنىڭ بىرلىك ۋاقىت ئىچىدىكى تەۋرىنىش سانى قانچە كۆپ بولسا، ئۇنىڭدىن چىققان ئاۋازمۇ شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

ئاۋازى بېسىلماق ① ئۈنى ئۆچمەك، ئاۋاز چىقىرىشتىن توختىماق؛ سۆزلەشتىن توختىماق: ئىككىنچى ماتورلۇق كېمە جەنۇبتىكى قومۇشلۇققا بېرىپ ئۇسۇپ قېلىپ، ئاۋازى بېسىلدى. ② كۆچمە. پىكىر-تەلەپلىرى، ئەرز-شىكايەتلىرى تۈگىمەك؛ ئارزۇ-تەلىپىگە قانماق: ئالتە قەۋەتلىك بىنادىن بىر يۈرۈش ئۆي ئېلىۋىدى، ئۇنىڭمۇ ئاۋازى بېسىلىپ قالدى.

ئاۋاز يەتمەك ① ئاۋاز چىقارغاندا، ئاۋازى بەلگىلىك بىر ئېگىزلىك ۋە ئارىلىققا يەتمەك: ساز بەك ئېگىز تەڭشىلىپ كەتكەنىكەن، ئاۋازىم يەتمىدى. ② كۆچمە. پىكىر-تەلەپ، ئەرز-شىكايەتلىرى ياكى ئىنكاسلىرى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلارغا ئۇقتۇرۇلماق، ئاڭلانماق: —رايون، ناھىيىگە دېدىڭلارمۇ؟ —دەپ سورىدى يولۇچى، —بىز كەمبەغەللەرنىڭ ئاۋازى نەگە يەتسۇن، —دېدى يەنە بىر دېھقان.

ئاۋازسىز سۈپ. ئاۋازى يوق؛ گەپ قىلمايدىغان، تاۋۇشسىز: ئاۋازسىز كىنو. ئاۋازسىز تىياتىر. * ئۇنىڭ چىرايى ئاۋازسىز تۈكۈلۈۋاتقان

سۈگەت يوپۇرماقلىرىدەك سارغايغان، بەدىنى بولسا قۇرۇپ قالغان تېرەكتەك، بىر تېرە، بىر ئۇستىخانلا بولۇپ ئورۇقلاپ كەتكەنىدى.

ئاۋازشۇناس ئى. مەخسۇس ئاۋاز ھەققىدىكى پەننى تەتقىق قىلىدىغان، شۇنىڭ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم.

ئاۋازشۇناسلىق ئى. ئاۋازنى تەتقىق قىلىدىغان پەن، ئىلىم.

ئاۋازلىق سۈپ ① ئاۋازى بار، ئاۋاز چىقىرىدىغان: — ھەي، ئۇكا، ماڭا قارىغىنا، بۇ يول بىلەن قەيەرگە بارغىلى بولىدۇ، — دەپ سورىدى يوغان ئاۋازلىق بىر كىشى. ② ئاۋازى كۈچلۈك، ئاۋازى چىڭ: دىلەيساخان ئاۋازلىق قىلىپ: — ھەي ئەخمەق، ھەي، بۇلغانغان ئەخمەق! تىللانى تېزەككە ئايرىباش قىلىۋاتقىنىڭنى قارا! — دېدى.

ئاۋاق سۈپ. ياداڭغۇ، ئورۇق، سەمرىمىگەن: — ھەي ئاۋاق، نېمىشقا قورسىقىم ئېچىپ، ئۈچەيلىرىم تارتىشىپ قالغۇچە كەلمەيسەن؟! — دەپ ۋارقىراپتۇ يولۋاس توشقانغا. * تاشماق ئاۋاق بەستىنى سەل قىمىرلىتىپ قويۇپ گېلىنى قىردى.

ئاۋاقتا ئى. سولاق، تۈرمە، زىندان: قۇل - يېتىمنىڭ ياتقان يېرى، بىتلىق ئاۋاقتا، قۇل - يېتىمغا ئاش بېرەر ئىكەن سۇنۇق تاۋاقتا.

ئاۋاقلاشتۇرماق «ئاۋاقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئاۋاقلاشتۇرۇلماق «ئاۋاقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاۋاقلاشماق پ. ئورۇقلىماق، يادىماق؛ جۇدىمەك: ئۇ بەكلا ئاۋاقلىشىپ كېتىپتۇ.

ئاۋام [ئە] ① سۈپ. ئاممىۋى، ئومۇمىي: ئاۋام خەلق. ② ئى. ئاددىي خەلق، ئامما، پۇقرا: ئاۋام جۈملىسىدىن بولغان كىشى، قىلىدىغان ئىشلىرىغا ۋاقىت بەلگىلىمەي، قاچان بولسا شۇ ۋاقىتتا ئىشلەيدۇ. * بەگدە بارى ئاۋامدىمۇ بار.

ئاۋام پالاتا ① بەزى كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىكى ئىككى خىل پالاتا تۈزۈمىگە ئىگە پارلامېنتنىڭ تۆۋەن پالاتاسىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى. ② بىر پالاتالىق تۈزۈم يولغا قويۇلغان دۆلەتلەردىكى پارلامېنتنىڭ نامى.

ئاۋام خەلق كەڭ خەلق، ئومۇمىي خەلق، ئاددىي خەلق: ئەتىسى ئاۋام خەلق ئۇبدان «ساۋاق» ئېلىپ، مەدرىسىنى ئۇنتۇماسلىق كېرەكلىكىنى چوڭقۇر «چۈشىنەتتى». * مۇقامنىڭ كۈيلىرى ئاۋام خەلققە بەك تونۇشلۇق.

ئاۋانتيۇرىزم ئى [ر] ئاسانلا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشنى، پايدا ئېلىشنى كۆزلەپ تەۋەككۈلچىلىك بىلەن قىلىنغان ئىش، ھەرىكەت.

ئاۋانس ئى [ر<فران] قەرز: تويغا ئۈچ كۈن قالغاندا، ئەكرەم ھەدىسىگە تۆت يۈز سوم پۇل ئەكىلىپ بەردى. ئۇ پۇلنى ئاۋانس ئالدىم، دەپ ئېيتتى.

ئاۋانگارت ئى (ر<فران) ① ھەربىي كۈچلەرنىڭ ياكى ھەربىي پاراخوتنىڭ دۈشمەنگە قارشى يۈرۈشتە ئالدىنقى سەپكە بارىدىغان ئىلغار قىسمى. ② كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى سىنىپنىڭ ئالدىنقى سەپتە تۇرغۇچى ئىلغار يېتەكچى قىسمى: ئىشچىلار سىنىپى دۆلەتكە بولغان رەھبەرلىكىنى ئۆزىنىڭ ئاۋانگارت ئەترىتى — جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرىدۇ. * ئوقۇتقۇچى ئوقۇتۇشنىڭ بىرىنچى سېپىدە كۈرەش قىلىۋاتقان ئاۋانگارت جەڭچى.

ئاۋانگارتلىق ئى. ئىلغارلىق، يېتەكچىلىك: بۇ قېتىمقى كۈرەشتە ئۇلار ئاۋانگارتلىق رول ئوينىدى.

ئاۋايلاشماق «ئاۋايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاۋايلىماق پ. ئېھتىيات قىلماق، دىققەت قىلماق، ئايىماق، ئاسرىماق: ئاۋايلىماي ئۇرۇۋېدىم، ئاغرىماي ئۆلۈپ قالدى (ماقال). * كېرىم كۆك كونۋېرتنى ئاۋايلاپ يىرتقۇچە يۈرىكى دۈپۈلدەپ كەتتى.

ئاۋغۇست ئى [ر<لات] ① قەدىمكى رىم پادىشاھلىرىدىن (پاپالىرىدىن) بىرىنىڭ نامى. ئۇ، مىلادى كالېندارىنى تۈزۈشكە باشلامچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن 8 ـ ئاينى شۇنىڭ نامىدا ئاتىغان. ② مىلادىنىڭ 8 ـ ئېيى.

ئاۋلاق I ئى. دىئال. ئوۋ قىلىنىدىغان، ئوۋ ھايۋانلىرى ياشايدىغان جاي.

ئاۋلاق II <تب> پېسە كېسەللىكى.

ئاۋۇ ئال. سۆزلىگۈچى ئىشارەت قىلغان ئۆزىدىن يىراقراقتىكى شەيئىنى ئىپادىلەيدۇ ياكى ئايرىپ كۆرسىتىدۇ: ـــ ھوي، ـــ دەپ ۋارقىرىۋەتتى دۈيجاڭ، ـــ ئاۋۇ كېلىۋاتقان چاقماقجان ئەمەسمۇ؟. * ـــ ئاكام نەگە بارىدىغانلىقىنمۇ دېمەي، پوپكىسىنى ماڭا بېرىپلا ئاۋۇ تەرەپكە يۈگۈرۈپ كەتتى، ـــ دېدى خالىدەم بېشى بىلەن ئاكىسى كەتكەن تەرەپنى ئىشارەت قىلىپ.

ئاۋۇتماق «ئاۋۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: * ئېتىم بىر پەسكە، بىر ئېگىزگە ماڭغاچقا يولنى ئاۋۇتالمىدىم.

ئاۋۇتۇشماق «ئاۋۇتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاۋۇتۇلماق «ئاۋۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاۋۇرماق پ. ئېتىلماق، ئېتىلىپ كەلمەك: يولۋاس ئۇنىڭغا ئاۋۇرۇپ كەلدى.

ئاۋۇشقا ئى. دىئال. قىرى بوۋاي، چال.

ئاۋۇغاي سۈپ. دىئال. ئاۋاق، ئورۇق.

ئاۋۇل ئى. كۆچمەنچى چارۋىچىلار ئورۇنلاشقان جاي؛ قىشلاق: بىزنىڭ ئاۋۇلغا كېلىۋاتقىنىڭلارنى يىراقتىن كۆرۈپ چېپىپ كەلدىم، قىنى ئۆيگە بارايلى...، ـــ دېدى ئۇ. * ئاشۇ كېچىدىكى جەڭ ھەقىقەتەنمۇ غەلىبىلىك بولدى. ئاۋۇلغا چۈشكەن دۈشمەن پۈتۈنلەي يوقىتىلدى.

ئاۋۇلماق پ. دىئال. غەيۋەت قىلماق، يامانلاپ بەرمەك.

ئاۋۇماق پ. كۆپەيمەك، نۇرغۇنلىماق، ئاشماق، ئۇلغايماق: ئۇ ئورۇقنى قولدا سىيلىۋىدى، ھەم سۈپەتكە دەخلى يەتتى، ھەم خېلى تېز مىدىرلىغان بولسىمۇ ئىش ئاۋۇمىدى. * لېكىن بۇ تىرىشچانلىقلار كارغا كەلمىدى. قىلىنغان نەسىھەتلەر ئاۋۇغانسېرى ئۇ تېخىمۇ كۆچلىنىپ كەتتى.

ئاۋۇن سۈپ. كۆپ، جىق، نۇرغۇن: ئورۇق يېڭى، ساپ ۋە خاسىيەتلىك بولغاندىلا ئاۋۇن ھوسۇل ئېلىش مۇمكىن.

ئاۋۇنچاق ئى. كۆڭۈلنى تىنجىتىدىغان، بەزلەيدىغان، خاتىرجەم قىلىدىغان، دەرد ـ ئەلەم، قايغۇ ـ ھەسرەتتىن خالاس قىلىدىغان نەرسە: چىقاردىم بىر يەكۈن ئاخىر ئۆمۈر مەنزىلىدىن شۇنداق، ئۆمۈردۇر بىر كۈرەش، ھەرگىز ئەمەس ئۇ بىزگە ئاۋۇنچاق.

ئاۋۇندۇرماق پ «ئاۋۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قۇلاق سالدىم. بۇ ئاۋاز گايىدا ئاڭلانماي قالاتتى. ماڭا شۇنداق تۇيۇلۇۋاتسا كېرەك، يا بەلكىم، راستتىنلا بىرەر ماشىنا كېلىۋاتقاندۇ؟ مەن ئۆز ـ ئۆزەمنى ئاۋۇندۇرۇشقا تىرىشاتتىم. * گۈلچەمەن بېشىنى كۆتۈرمەي يىغلاپ ياتاتتى. ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇۋاتقان قىزلار، پۈتۈن تەسەللى سۆزلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئۇنى ئاۋۇندۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى.

ئاۋۇندۇرۇشماق «ئاۋۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاۋۇندۇرۇلماق «ئاۋۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئاۋۇنماق پ. ئۆزىنى تىنجىتماق، بەزلەمەك، خاتىرجەم بولماق، دەرد ـ ئەلەم، قايغۇ ـ ھەسرەتتىن خالاس بولماق: ئانا قىزىنىڭ تەسەللىسىنىڭ كۈچى بىلەن ئاستا ـ ئاستا ئاۋۇنۇپ، كۆز ياشلىرىنى سۈرتتى.

ئاۋۋال رەۋ [ئە] ① باشلىنىش پەيتى، ۋاقتى؛ دەسلەپكى پەيت: ئاۋۋال ـ ئاخىر. ئاۋۋال ئاخشام. ② ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا؛ ئىلگىرى، بۇرۇن: ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ئاۋۋال

قانداق بولسا، ھازىرمۇ شۇنداق ئىكەن، ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولماپتۇ. ③ ھەممىدىن ئالدىن، ئالدىن، دەسلەپ: ئاۋۋال تائام، بەداز كالام (ماقال). * كىرىشتىن ئاۋۋال چىقىشنى ئويلا (ماقال). * مۇزدىن ئۆتسەڭ ئاۋۋال ئۆت، دەز چىققۇچە ئۆتەرسەن. سۇدىن ئۆتسەڭ كېيىن ئۆت، چۆككىننى كۆرەرسەن (ماقال).

ئاۋۋال ئاخشام ئاخشامنىڭ ئەڭ دەسلەپكى پەيتى، ئەمدىلا قاراڭغۇ چۈشكەن ۋاقىت: بەزىلەر ئاۋۋال ئاخشامدا ئۇخلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇيقۇسى ئۇزاققا داۋاملىشالمايدۇ. تۈنىنىڭ كېيىنكى سائەتلىرىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزىدۇ.

ئاۋۋالقى سۈپ. ۋاقىت مۇناسىۋىتى بىلەن باشقىسىدىن ئالدىن، ئىلگىرى بولغان، ئىلگىرىكى، ئالدىنقى، بۇرۇنقى: ... زۆھرە شۇ ئان قەبرە ئىچىگە ئۆزىنى ئاتتى. قەبرە يەنە «گۈپ» قىلىپ ئاۋۋالقى ئەسلىگە كەلدى. * جۇڭگو بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ 100 يىلى ئاۋۋالقى 80 يىل ۋە كېيىنكى 20 يىل دەپ ئىككى چوڭ بۆلەككە ئايرىلىدۇ.

ئاۋىئاتسىيە ئى [ر<لات] ① ھاۋادا ئۇچۇش توغرىسىدىكى نەزەرىيە ياكى ئۇچۇش ئىشلىرى: ئاۋىئاتسىيە تېخنىكىسى. ② ئۇچۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى.

ئاۋىئاتسىيە مېتېئورولوگىيىسى <مېتېئور> ئەمەلىي مېتېئورولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، يەنى ئاۋىئاتسىيىگە مۇناسىۋەتلىك ھاۋا رايى مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئاۋىئاتسىيە ھاۋا رايى مەلۇماتى <مېتېئور> ئايروپىلاننىڭ ئۇچۇش، كۆتۈرۈلۈشى ۋە چۈشۈشىنىڭ بىخەتەرلىكىنى كاپالەتلەندۈرۈش ئۈچۈن بېرىلىدىغان ھاۋا رايى مەلۇماتى.

ئاۋىئاماتكا ئى [ر] دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ ئايروپىلانلىرى دېڭىزدا ھەرىكەت بازىسى قىلىدىغان چوڭ تىپتىكى ھەربىي پاراخوت. ئۇ دېڭىز قىرغىقىدىن يىراق بولغان جايلاردا جانلىق ئۇرۇش قىلالايدۇ، ۋەزىپىسى ۋە ئېلىپ يۈرگەن ئايروپىلاننىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ھۇجۇم قىلغۇچى ۋە سۇ ئاستىغا چۆككۈچى ئاۋىئاماتكا دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

ئاۋسي ئى. دىئال. ئابروي، ئىززەت-ھۆرمەت.

ئائىت تىر [ئە] تېگىشلىك، تەئەللۇق، دائىر، مۇناسىۋەتلىك: مارشاللار ئۆزلىرىنىڭ ۋەزىپىلىرىگە ئائىت نەرسىلەر ئۈستىدە سۆزلىشىپ كەتتى. * راستىنى ئېيتقاندا، شۇ تاپتا مېنى ئىككىمىزنىڭ چوڭقۇرراق تونۇشۇشىمىزغا ئائىت پاراڭلار بەكرەك قىزىقتۇرىدۇ.

ئائىلە ئى [ئە] ① ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى نىكاھ ۋە قانداشلىق مۇناسىۋىتىنى ئاساس قىلغان بىر تەشكىلىي شەكىل، يەنى ئەر-خوتۇن ۋە ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرى ھەم ئەڭ يېقىن تۇغقانلىرىدىن ئىبارەت بىرگە ياشىغۇچى كىشىلەر توپى: شۇ يول بىلەن بۇ ئائىلىنىڭ ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈشكە كىرىشىپتۇ. ② بىر مەقسەت، بىر مەسلەك بىلەن بىرلەشكەن كۆپ كىشىلەر: جۇڭگودىن ئىبارەت بۇ چوڭ ئائىلىدە ئەللىك نەچچە مىللەت ياشايدۇ. ③ <بىئول> جانلىقلار سىستېمىسىدىكى تۈزۈلۈش جەھەتتىن بىر-بىرىگە ئوخشاش، كېلىپ چىقىش جەھەتتىن ئۆزئارا يېقىن بولغان ھەممىدە بىرنەچچە ئۇرۇقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان گۇرۇپپا.

ئائىلە باشلىقى ① بىر ئائىلىگە باشچىلىق قىلغۇچى كىشى.

ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمى <پەلس> قۇللۇق ياكى فېئوداللىق جەمئىيەتلەردىكى ئائىلىدە ئائىلە باشلىقى ھۆكۈمرانلىق ھوقۇقىغا ئىگە بولغان ئائىلە تۈزۈمى، ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمىدىكى ئائىلىدە ئائىلە باشلىقى ئىقتىسادىي چوڭ ھوقۇقنى ئىگىلىگەن بولۇپ، ھۆكۈمرانلىق قىلغۇچى ئورۇندا

تۇرىدۇ. پۈتۈن ئائىلىدىكىلەر ئۇنىڭغا شەرتسىز بويسۇنىدۇ.

ئائىلە تاپشۇرۇقى <مائار> ئوقۇغۇچىلارغا دەرس سىرتىدا مۇستەقىل ئىشلەشكە بېرىلگەن تاپشۇرۇق.

ئائىلە تاۋابىئات ← ئائىلە تەۋە: ئۇ ھاكىمنىڭ خاندانىغا كىرىپ، ئۇنىڭ پۈتۈن ئائىلە تاۋابىئاتىنى قىرىپ تاشلىدى، قىزىنى ئولجىغا ئالدى.

ئائىلە تەربىيىسى <مائار> ئاتا-ئانا ياكى چوڭلارنىڭ ياش-ئۆسمۈرلەرگە بولغان ئائىلىۋى تەلىم-تەربىيىسى: ئوخشاشمىغان جەمئىيەتتە ئوخشاشمىغان ئائىلە تەربىيىسى بولىدۇ. * ئائىلە تەربىيىسى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتلىرىنىڭ شەكىللىنىشىدە مۇھىم رول ئوينايدۇ.

ئائىلە تەۋە ئەر-خوتۇن ۋە ئۇلارنىڭ بالا-چاقىلىرى تۇغقانلىرىدىن شۇ ئائىلىدە ياشىغۇچى كىشىلەر: داۋۇتكام ئائىلە تەۋەلىرىنى كۆچۈرۈپ يولغا چىقتى. * ئۇ ئاساسەن، ئىشلەپچىقارغۇچىلارنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تەۋەلىرىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇراتتى.

ئائىلە قۇرماق ← تۇرمۇش قۇرماق: ئۇلار ئائىلە قۇرغاندىن كېيىنمۇ بۇ كىنوخانىنى، بۇ پەلەمپەينى ئۇنتۇپ قالمىدى. ھەر قېتىم بۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇلارنىڭ مۇھەببەت كەچۈرمىشلىرى ئەسلىرىگە كېلەتتى، بىر-بىرىگە بولغان مېھرى تېخىمۇ ئاشاتتى.

ئائىلىلىك سۈپ. ئائىلىسى، بالا-چاقىسى ۋە رۇزىغارى بار، ئۆيلەنگەن ياكى ئەرگە تەگكەن: زومىگەر يۇنۇس 35 ئائىلىلىك دېھقاننىڭ 12 تەڭگىلىك سۈيىگە توپ بېشى بولۇۋالغان. * ئۇنىڭدا گۇڭشې رەھبەرلىرى ئۈچۈن سېلىنماقچى بولغان بەش ئائىلىلىك قورۇلۇشنىڭ لايىھىسى سىزىلغانىدى.

ئائىلىلىك بولماق ئۆيلەنمەك خوتۇن ئالماق، ياتلىق بولماق، ئەرگە تەگمەك، توي قىلماق: ئائىلىلىك بولۇپ قالغان ئادەم ئەتە-ئاخشىمىدا

ھەر يەردە سوكۇلداپ يۈرسە بولمايدۇ.

ئائىلىلىكلەر بىناسى <بىن> ئائىلىلىكلەرنىڭ تۇرۇشى ئۈچۈن لايىھىلىنىپ ياسالغان بىنا.

ئائىلىۋى سۈپ [ئە] ئائىلىگە مەنسۇپ، ئائىلىگە تېگىشلىك؛ ئائىلىدە بولىدىغان: ئۇ كۈنى ئىشخانىدا خىزمەت ۋە ئائىلىۋى تۇرمۇش توغرۇلۇق سۆزلەر بولدى. * ئۆتكەن يىلى ئائىلىۋى قوشۇمچە كەسىپتىن مىڭ يۈەندىن كۆپرەك كىرىم قىلغانلار 300 نەچچە ئائىلىدىن ئاشىدۇ.

ئاي ئى <ئاستر> ① يەر شارىنى ئايلىنىدىغان سەييارە، يۈزى ئوڭغۇل-دوڭغۇل بولۇپ تەكشى ئەمەس، ئۆزى نۇر چىقارماي، قۇياش نۇرىنى قايتۇرىدۇ. دىئامېترى يەر شارى دىئامېترىنىڭ تۆتتىن بىرىگە، تارتىش كۈچى يەر شارى تارتىش كۈچىنىڭ ئالتىدىن بىرىگە توغرا كېلىدۇ: بىركۈنى كىشىلەر ئەپەندىمدىن: — ئەپەندىم، يېڭى ئاي چىققاندا، كونا ئاي نەگە كېتىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ② شەمسىيە يىلىنىڭ ئون ئىككىدىن بىرى يەنى ئاي شارىنىڭ قۇياش ئەتراپىدا بىر قېتىم ئايلىنىپ چىقىش داۋامىدىكى 28، 29، 30 ياكى 31 كۈن ۋاقىت دەۋرى: ئاينىڭ ئون بەشى ئايدىڭ، ئون بەشى قاراڭغۇ (ماقال). * ئايدا يېگەن توق بولار، كۈندە يېگەن ئاچ بولار (ماقال). * ياغاچچى ئۆيىدە ئىككى ئاي ۋاقتىنى ھېچكىمگە كۆرۈنمەي ئۆتكۈزۈپتۇ. ③ ئايغا ئوخشاش نۇرلۇق؛ چىرايلىق: تۇرمۇشۇمنى باي قىلارسەن كەتمىنىم، ئېغىزىمنى ماي قىلارسەن كەتمىنىم. ياخشى تۇتۇپ ئاسىرداۋالسام كەتمىنىم، يۈزلىرىمنى ئاي قىلارسەن كەتمىنىم ④ ئاياللار ئىسمىنىڭ تەركىبىي قىسمى بولىدۇ: ئايخان، ئاينۇر، ئايگۈل، گۈزەلئاي، تۇرسۇنئاي.

ئاي جىجە دىئال. ئاي موما.

ئاي ئاخىرى <ئاستر> ① ھىجرىيە قەمەرىيىدە ئاينىڭ تاڭ سەھەردە كۆرۈنگەن

ئورغاقتەك ئاياغلاشقان كۆرۈنۈشى، ياكى يوشۇرۇنۇش ئالدىدىكى پەيتى. ② مىلادىيىدە ھەر ئاينىڭ ئاياغلاشقان 28 دىن كېيىنكى كۈنلىرى.

ئاي تۇتۇلۇش <ئاستر> يەر شارى ئۆز ئوربىتىسىدا ئايلىنىپ ئاي بىلەن قۇياش ئارىسىغا كەلگەندە، قۇياش نۇرى توسۇلۇپ قېلىپ، ئاي يۈزىگە چۈشمەي قالىدۇ. نەتىجىدە ئاي يۈزىدە قارا كۆلەڭگە پەيدا بولىدۇ. بۇ ھادىسە ئاي تۇتۇلۇش دېيىلىدۇ.

ئاي تۇغماق يېڭىدىن ئاي چىقماق، ئاي كۆرۈنمەك: ئاۋۋال ئاخشام ئاي تۇغدى، سەھەرلىكتە چولپان قىز. سېنى دەپ يۈرۈيمىز بىز، ئاچ قوينۇڭنى چوكان قىز.

ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس ئىنتايىن چىرايلىق، ئىنتايىن گۈزەل، ناھايىتى قامالاشقان: پادىشاھ ئات چاپتۇرۇپ قارىغۇدەك بولسا، قۇشنىڭ ئايىغى ئاستىدا ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس بىر قىز ھوشسىز ياتقۇدەك. * ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ ئالدىدا ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس شۇنداق بىر ساھىبجامال پەيدا بولدىكى، ھاماچام ھەيران قېلىپ، كۆزلىرىنى چوڭ ئاچتى.

ئايدىن ئاي، كۈندىن كۈن ئۆتۈپ خېلى ئۇزاق ۋاقىت ئۆتۈپ: ئايدىن ئاي، كۈندىن كۈن ئۆتۈپ، ئۇ ئاخىر بۇ خىل تۇرمۇشقىمۇ كۆنۈپ قالدى.

ئاي قاراڭغۇسى ئاي چىقمىغان كېچىلەردىكى ھېچقانداق نەرسىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدىغان دەرىجىدە بولىدىغان قاراڭغۇ: راسا ئاي قاراڭغۇسى بولغان بىر كېچىدە تۈن تەڭدىن ئۆتكەندى، دەرۋازا قاتتىق قېقىلدى. چوڭ قورۇغا قويۇپ بېرىلگەن «بويناق» بوسۇغىنى تىرەجەپ تۇرۇپ غەزەپ بىلەن ئاچچىق قاۋاپ كەتتى.

ئاي كالېندارى <ئاستر> ← **دېھقانلار كالېندارى.**

ئاي كۆرمەك ← **ئادەت كۆرمەك.**

ئاي كۆرۈنمەك ① ئاي چىقماق، ئاي كۆتۈرۈلمەك. ② ئايغا ئوخشاش چىرايلىق، گۈزەل كۆرۈنمەك: ئوغۇل بالا بالاغەتكە يەتكەندە ئانچىكى قىزلارمۇ كۆزىگە ئاي كۆرۈنىدۇ.

ئاي گەردىشى <ئاستر> ئاي نۇرى بۇلۇت قاتلىمىغا چۈشكەندە كۆرۈنىدىغان ئاي چۆرىسىدىكى رەڭلىك نۇر ھالقىسى.

ئاينىڭ يۈزىدىمۇ داغ بار ھېچقانداق نەرسىنىڭ مۇكەممەل بولمايدىغانلىقىنى، جۈملىدىن خاتالىق كەمچىلىكسىز ئادەمنىڭ يوقلۇقىنى كۆرسىتىشتە ئىشلىتىلىدىغان ئىبارە.

ئاي يۈزلۈك چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇرىدىغان؛ ئايغا ئوخشاش چىرايلىق، گۈزەل: شاھزادە مالاي خوتۇنىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ شۇنداق قارىسا، باشتىكى ئۆزىنىڭ ئاي يۈزلۈك، ئالتۇن كوكۇللۇق پەرى خوتۇنى ئولتۇرغانىكەن.

ئايا ئىم [پ] يېزت ← **ھەي:** ئايا دوستلار، بىر سۆزۈم بار قۇلاق سېلىڭ، ۋەتەن مېھرى جاندىن ئەزىز بىلدىڭىزمۇ؟

ئاياز ئى [پ] **قەھرىتان قىش پەسلى، قىش:** ئاقتى ئەگىز، كەلدى كۆكلەم، كەتتى ئاياز، تۇرنىلارمۇ توي تارتىشىپ قىلدى پەرۋاز. * دەل ـ دەرەخنىڭ پىرىمۇدۇر قارىغاي؟ ئاياز كەلسە ياز ئەڭلىنى سالماسكەن، لازىملىق ئۇ ئىمارەتكە ئىشلەتسە، چىدامىلىقى ئۇنىڭ گويا ئالماسكەن.

ئاياشماق «ئايىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار مېنى خېلى ئاياشتى، بولمىسا شۇ كۈنلا كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرەتتىم.

ئاياغ ئى ① ئادەم، ھايۋان ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ گەۋدىسىنىڭ تايىنىپ تۇرۇشى، يۈرۈشى ياكى ئۆملىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى؛ پۇت: ئاياغ يۈگۈرۈكى ئاشقا، ئېغىز يۈگۈرۈكى باشقا (ماقال). * دوست باشقا قارايدۇ، دۈشمەن ئاياغقا (ماقال).

* ياخشىنىڭ ئايىغىدا قۇرت ئۆلمەس (ماقال). ② كۆن، خۇرۇم قاتارلىق رەختلەردىن پۇتقا كىيىش ئۈچۈن تىكىلگەن ئۆتۈك، توپلەي، كەشكە ئوخشاش ئاياغ كىيىمى: — پۇتۇڭ مۇزلىمىدىمۇ؟ قېنى، بۇ يەرگە قول قويۇۋات، — دەيتتى بوغالتىر دېھقان بالىسىنىڭ پۇتىغا ئاياغ كىيگۈزۈۋېتىپ. * ئىشىم ھەل بولغۇچە ئايىغىمنىڭ چەمى تېشىلىپ كەتكۈدەك بولدى. ③يەنە بىر تەرىپى، يەنە بىر بېشى: كارىۋاتنىڭ ئايىغى. مەھەللىنىڭ ئايىغى. * شۇ كۈنى كەچقۇرۇن نامان ئاياغ مەھەللىدىكى يالغۇز مەسچىتنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، مەسچىت سۇپىسىدا تەلپىكىنى چۆكۈرۈپ كىيىپ، تەسۋى تارتىپ ئولتۇرغان سۇلايمان تۆلىكىنى كۆرۈپ قالدى. ④ئاخىر، داۋام: ئۇ شۇنداق زېرەك ئىدىكى، گەپنىڭ بېشى چىقىپ بولغۇچە، ئايىغىنى بىلىپ بولاتتى. * قۇربان ئەنە شۇنداق ئايىغى ئۈزۈلمەس خىياللار بىلەن شىپاخانىغا كەلدى.

ئاياغ ئاستى بولماق باشقىلار تەرىپىدىن خارلانماق؛ دەپسەندە قىلىنماق؛ ھۆرمەت ۋە ئىززىتى يوقالماق: شاھانە كەش ئاستىدا ئاياغ ئاستى بولغان بىرمۇنچە ئۇقۇمۇشلۇق جانابلارمۇ تەجرىبىلىك بولۇپ قالدۇق، دەپ ئاللىقاچان بار كۈچى بىلەن چۇقان كۆتۈردى.

ئاياغ ئاستى قىلماق باشقىلارنى زورلۇق كۈچ ئىشلىتىپ خارلىماق، زىيانكەشلىك قىلماق، دەپسەندە قىلماق: بەگ ئۆز ھاياتىدا ناھايىتى كۆپ قىز-چوكانلارنى ئاياغ ئاستى قىلدى. * دۆلەت قانۇنىدا كىشىلەرنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقىنى ئاياغ ئاستى قىلىدىغان بۇنداق ئىشلارغا يول قويۇلمايدۇ.

ئاياغ باسماق ① دەسسىمەك، دەسسەپ ئۆرە تۇرماق: ئاياغ بېسىپ تۇرغۇدەك يەر يوق. ② قەدەم تەشرىپ قىلماق؛ ماڭماق، بارماق؛ باردى-كەلدى قىلماق: ئىنسان ئاياغ باسمىغان يەر. * شىر مۇھەممەت بۇ ئۆيگە قۇربان ئاقساقالنىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈنلا ئانچە-مۇنچە كىرىپ قالمىسا، ئادەتتە ئاياغ باسمايتتى. * ئۆمەر باي: — سىلىدەك ھۆكۈمەت ئادەملىرىنىڭ بوسۇغىمىزغا ئاياغ بېسىشىنىڭ ئۆزى بىز ئۈچۈن ئەڭ زور بەخت! ئەڭ زور شەرەپ! — دېدى.

ئاياغ جازىسى كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ ئىككى يان تەرەپتىكى جازىسى.

ئاياغ چاقى كىيىم تىكىش ماشىنىسىنىڭ ئايىغىغا بېكىتىلگەن تاسمىلىق چاق.

ئاياغ سالماق خامان تېپىۋاتقان ئۇلاغ ياكى تراكتورنىڭ ئايىغىغا زىرائەت ئۆندۈرمىلىرىنى يېيىپ قويماق: — بۇ نېمە؟ — ئېلى چېچىلىپ ياتقان كىچىككىنە بىر سىقىم ئۆنچىنى قولىغا ئېلىپ سىلكىدى. — سېنى بىز ئېتىزغا ئاياغ سېلىشقا ئەكەلدۇقمۇ-ھە؟

ئاياغ سۇ <سۇ> ① سۇ ئامبىرى، كۆل، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، تۈگمەن قاتارلىق سۇ ئىنشائاتلىرىدىن ئېقىپ تۆۋەن تەرەپكە (ئاياغقا) ئۆتكەن سۇ. ② شال قاتارلىق زىرائەتلەرنى سۇغىرىپ، ئېتىزنىڭ ئايىغىدىن چىقىرىۋېتىلگەن سۇ. ③ تۇپراقنىڭ شورىنى ئۆزى بىلەن ئېقىتىپ زەيكەش ئارقىلىق چىقىپ كېتىدىغان سۇ. ④ زىرائەتنىڭ ئاخىرقى قېتىملىق سۈيى.

ئاياغ كىيىم ئۆتۈك، توپلەي، كەش قاتارلىق ئاياغقا كىيىدىغان كىيىملەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئايىغى-ئايىغىغا تەگمەي ⟵ **پۇتى-پۇتىغا تەگمەي.**

ئايىغى چىقماق ① يول مېڭىشنى ئۆگىنىۋالماق، ماڭالايدىغان بولماق: كۈن، ئايلارنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ مۇھەممەتجانمۇ چوڭ بولۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئايىغى چىقىپ، مەھەللىسىدىكى ئۇيغۇر بالىلىرى بىلەن بىللە قوم بارخانلىرىغا يامىشىپ چىقىپ، سىيرىلىپ ئويناشقا كىرىشتى. ② نەتىجىسى چىقماق، خۇلاسىلانماق؛

ئاخىرلاشماق، تۈگىمەك: تاشۋاي: — بۇ ئىشنىڭ ئايىغى چىقىشقا زادى كۆزۈم يەتمەيدۇ، شۇڭا يېپىقلىق تاۋاقنىڭ يېپىقلىق تۇرغىنى تۈزۈك...، — دېدى. * ئاخىر موللازەيدىن ئايىغى چىقمايدىغان بۇ خىياللارنى ھەمراھلىرى بىلەن سۆزلىشىشكە كىرىشتى.

ئايىغى چىقىپ قالماق ① ھەرىكىتى، يول مېڭىشى كۆپەيمەك: مەمەتنىڭ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئايىغى چىقىپ، ئۆيدە ئولتۇرالمايدىغان بولۇپ قالدى. ② يامان يولغا ماڭماق، ئەخلاقىي جەھەتتىن بۇزۇلۇشقا باشلىماق (ئاياللار ھەققىدە): ئايخاننىڭ يېقىندىن بېرى سەل ئايىغى چىقىپ قالغاندەك قىلامدۇ نېمە؟

ئايىغىدا ئۆلمەك ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمىتىدە بولماق، بىر ئۆمۈر سادىق خىزمەت قىلماق: ئانام بولسا كۆرسەممەن، دادام بولسا كۆرسەممەن. ئانام بىلەن دادامنىڭ ئاياغىدا ئۆلسەممەن.

ئايىغىدىن شامال ئۆتۈپ تۇرماق ئۆلمەي ھايات تۇرماق؛ ئىشقىلىپ تىرىك يۈرمەك: — ياخشى بالام، ياخشى، ئىشقىلىپ ئايىغىمدىن شامال ئۆتۈپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى ئانا ئارانلا. * ئۇ كۈچلۈك، يوغان ئالقىنى بىلەن دولامغا شاپىلاقلاپ قويۇپ: — مانا، ئايىغىمىزدىن شامال ئۆتۈپلا تۇرسا، ھامان بىركۈنى كۆرۈشىدىكەنمىز — ھە، — دېدى.

ئايىغىغا باش قويماق پاناھ، نىجاتلىق تىلىمەك، يالۋۇرماق، يېلىنماق: گورسىيېۋ بوۋاي: — قىزىمىنىڭ ئايىغىغا باش قويۇپ سۆيۈمەن، دېگەن ئەمەسمىدى ئۇ؟ ھىم، ئەگەر قىزىمنى «تاك» قىلىپ چېكىدىغان بولسا، جېنىنى ئالىمەن ئۇنىڭ. — دېدى غەزەپ بىلەن.

ئايىغىغا باش ئۇرماق ← ئايىغىغا باش قويماق: — بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسىلە ئۇلۇغ شاھىم، — دېدى ئۇ شاھنىڭ ئايىغىغا باش ئۇرۇپ.

ئايىغىغا سەجدە قىلماق ← ئايىغىغا باش قويماق: — سەن قاچانغىچە ئۇنىڭ ئايىغىغا سەجدە قىلىسەن؟ — دېدى ئۇ غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولۇپ

ئايىغىغا يېقىلماق ← ئايىغىغا باش قويماق: ئۇلار ھەرقانچە بىز باللىرىڭىز بولمىز، دېيىشىپ بوۋاينىڭ ئايىغىغا يېقىلغان بولسىمۇ، بوۋاي ئىشەنمەپتۇ. * شۇ ئەسنادا گراف ئاغىچا خېنىم ئۆيگە قايتىپ كىرىپ، ئاتىسىنىڭ ئايىغىغا يىقىلدى: — مېنى كەچۈرۈڭ!

ئايىغى قويۇلۇپ قالماق ئايىغى ئىتتىكلەپ، يولى كۆپىيىپ قالماق: ئايخان: — يېقىندىن بېرى تاشماقنىڭ ئايىغى قويۇلۇپ قالدى، ھە دېسىلا دادام بىلەن كۇسۇرلىشىدۇ، — دېدى.

ئايىغى قۇرغاق بارغان يېرىدە پېشكەللىك كەلتۈرىدىغان؛ پالاكەت، بەختسىزلىك پەيدا قىلىدىغان؛ ئايىغى ياراشمايدىغان، ئالدى جۇت: پادىشاھنىڭ ئايىغى قۇرغاق بىر قىزى بار، ئۇنى ھەر قېتىمدا قىرىق كېچە-كۈندۈز توي ئۆتكۈزۈپ ياتلىق قىلىدۇ. قىرىقىنچى كۈنى ئاخشامدا قىزنىڭ قېشىدا ساپمۇساق قالغان يىگىت قىرىق بىرىنچى كۈنى سەھەردە يەرلىكىدە ياتىدۇ.

ئايىغىنى يىغىشتۇرماق مەلۇم بىر ئىشنى خۇلاسىلىماق، توختاتماق، تاماملىماق: بولدى كەچ كىرىپ كەتتى، ئىشنىڭ ئايىغىنى يىغىشتۇرايلى.

ئايىغى ئۈزۈلمەك توختىماق، تۈگىمەك: — شۇنىسى، — دېدى ئۇ، — مەھكىمىلەردىكى ھۆكۈمەت ئىشلىرىنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيۋېتىپتۇ. * مېھمانلارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلدى. * سەئىدىنىڭ ئۆيىگە ھەر ساھە كىشىلىرى ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ-كېتىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ شەخسىي نامىغا كېلىدىغان مەكتۇپلارنىڭ سانىمۇ جىق ئىدى.

ئايىغى ئېغىر ئىش خۇش ياقمايدىغان، ئىش قىلسىمۇ بەك ئالدىرىماي قىلىدىغان؛ ھورۇن: ئايىغى ئېغىر ئادەم.

ئايىغى ئىتتىك ← ئايىغى يېنىك: ئۇ ئايىغى ئىتتىك، يېزىق-ھېسابات ئىشلىرىغا ئۇستا بولغانلىقتىن، تۆرە ئۇنى ئۆز ئائىلىسىنىڭ غوجىدارى قىلىپ قويغانىدى.

ئايىغى ياراشماق ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەك: بەزى مۇنەججىم كىشىلەرمۇ: يېڭىدىن كېلىدىغان ئامبال ئىنساپلىق ئادەم بولۇشى ئېھتىمال، خۇدا خالىسا، ئۇنىڭ ئايىغى يارىشىپ، يۇرتىمىز ئاۋات، پۇقرالار ئامان - ئېسەن بولۇپ كەتسە ئەجەب ئەمەس دېيىشىپ مۇڭدىشاتتى.

ئايىغى يېنىك ئىشنى تېز قىلىدىغان، ئىشتىن قاچمايدىغان، تېتىك: سۇلايمان ئايىغى يېنىك بىرقانچە يىگىتنى هارۋا ۋە دوختۇر تېپىپ كېلىشكە ئەۋەتتى.

ئاياغلاپ رەۋ. ئاياغ بىلەن: — قاراڭ، غازلار ئىككى ئاياغلاپ قېچىۋاتىدۇغۇ، سىز نېمىنىشقا يالغان گەپ قىلىسىز؟ — دەپتۇ پادىشاھ ئەپەندىمگە.

ئاياغلاشتۇرماق «ئاياغلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوكتور چايدىن بىر يۇتۇم ئوتلاپ، خېلى ئاۋارە بولۇپ تەييارلىغان قورسىقىدىكى گېپىنى ئاياغلاشتۇردى. * جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ئابلىكىم ئۆزىنىڭ خادىملىرى بىلەن زۆرۈر بولغان تەكشۈرۈشنى ئاياغلاشتۇردى.

ئاياغلاشتۇرۇلماق «ئاياغلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دۆلىتىمىزدە خەلق سوت مەھكىمىلىرى گەرچە تۆت دەرىجىلىك بولسىمۇ، لېكىن بىر ئەنزە پەقەت ئىككىنچى دەرىجىلىك سوت بىلەنلا ئاياغلاشتۇرۇلىدۇ.

ئاياغلاشماق پ. ئاخىرلاشماق، تاماملانماق، توختىماق، تۈگىمەك: — ئاخىرى ناخشىچى، سازەندىلەر قىزىرىپ، تەرلەپ - پىشىپ هارغاندا، بەزمە ئاياغلاشتى. * ناخشا ئاياغلاشقاندا قۇربان قىلىچ يەنە ھېكايىسىنىڭ داۋامىنى سۆزلەشكە باشلىدى.

ئاياغلىق سۈپ. ئايىغى بار، ئايىغى بولغان: ئۇزۇن ئاياغلىق نېمىس ئەسكىرى ۋاگوندىن ۋاگونغا يۈگۈرەيتتى.

ئاياق ئى [پ] ① ياغاچتىن ئويۇپ ياسالغان، يايپاڭ تەخسىگە ئوخشاپ كېتىدىغان چوڭ قاچا: كۆپ ئۆتمەي بىز يىغىلغان زالغا 40 ياشلاردىكى بىر دېھقان پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قولىدا دەز كەتكەن بىر قاپاق، يېرىقلىرى چەمبەرلەنگەن قوپال ئاياق ۋە باشقا ئەسكى - تۈسكىلەر بار ئىدى. ② تارىختا جام، پىيالە، قەدەھ قاتارلىقلارمۇ بۇ نام بىلەن ئاتالغان: مەختۇمسۇلا ئۆز قولى بىلەن ئاياقلارغا سۈت هارىقىنى تولدۇرۇپ كېنىزەك، نەۋكەرلەرگە بىر - بىرلەپ سۇنۇپ، بىردەمدە ھەممىسىنى مەست قىلىۋېتىپتۇ. * يول دېسەم يول بېرەمدىلا يارىم باغقا، سۇ دېسەم سۇ بېرەمدىلا چىنە، ئاياقتا.

ئايال (ئايالى) ئى [ئە] ① خوتۇن - قىزلارنىڭ ئومۇمىي نامى، خوتۇن كىشى: ئاياللار بايرىمى، ئاياللار بۆلۈمى، ئاياللار كېسىلى. * — قىزىم، سەن بىلەن ياتقان ئايال كىشى كىم بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ مەلىكىدىن. ② ئېرى بار خوتۇن، رەپىقە: (ئۆز ئېرىگە نىسبەتەن) — ھەي مەخلۇق، قانداق يۈزۈڭ بىلەن مېنىڭ ئېرىم ئۈستىدە گەپ قىلىۋاتىسەن، — دەپتۇ كەمەك ھەييارنىڭ ئايالى.

ئايالچە سۈپ ① ئايال كىشىگە خاس، ئايال كىشىگە ئاتالغان، ئاياللارغا مۇناسىپ: ئايالچە كۆڭلەك. ئايالچە سائەت. ② ئايال كىشىگە ئوخشاش، ئايال كىشى شەكلىدە: ئايالچە سۆزلىمەك، ئايالچە ياسانماق.

ئاياللار بۆلۈمى <تىب> ئاياللار داۋالىنىدىغان، ئاياللار كېسەل كۆرسىتىدىغان بۆلۈم.

ئاياللار تاۋۇش قىسمى <مۇز> ناخشىدا ئاياللارنىڭ ئورۇنلايدىغان قىسمى. ئادەتتە ئۇ ئايالچە يۇقىرى ئاۋاز، ئايالچە ئوتتۇرا ئاۋاز ۋە ئايالچە تۆۋەن ئاۋاز دەپ ئۈچ خىلغا بۆلۈنىدۇ.

ئاياللار تۆۋەن ئاۋازى <مۇز> تاۋۇش بۆلۈنمىلىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ ئاۋاز رادىئوسى F دىن F2 گىچە جەمئىي 15 گرادۇس بولىدۇ.

ئاياللار ئوتتۇرا ئاۋازى <مۇز> ناخشىدىكى ئايالچە يۇقىرى ئاۋاز بىلەن ئايالچە تۆۋەن ئاۋاز ئوتتۇرىسىدىكى ئاۋاز. ئۇنىڭ ئاۋاز

دائىرىسى A دىن A 2 گىچە (كىچىك ھەرپلىك 1A دىن كىچىك ھەرپلىك 2 ـ گۇرۇپپىدىكى A/گىچە) ياكى ئۇنىڭدىنمۇ كەڭرەك بولىدۇ. بۇنىڭغا نوتىدا يۇقىرى ئاۋاز ئاچقۇچى ئىشلىتىلىدۇ، ئومۇمىي خورلاردا «ئايالچە تۆۋەن ئاۋاز» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئاياللار يۇقىرى ئاۋازى <مۇز> ئايالچە يۇقىرى ئاۋاز قىسمى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاۋاز پەردىسى C 1 دىن C 3 گىچە (كىچىك ھەرپلىك 1 ـ گۇرۇپپىدىن كىچىك ھەرپلىك 3 ـ گۇرۇپپىغىچە) بولىدۇ.

ئاياللىق سۈپ ① ئايالى بار، خوتۇن ئالغان. ② سۈپ. ئايال كىشىگە خاس، ئايال كىشىدە بولىدىغان: ئۇ ئۆزىنىڭ ئاياللىق تەبىئىتى بويىچە، مېھمانىنىڭ چىرايى تۇتۇق بولسىمۇ، لېكىن يۈرىكىدىكى مەلۇم بىر خىل كۈچلۈك ھەم مۇرەككەپ دەردىنى قەيسەرلىك بىلەن بېسىۋاتقانلىقىنى چېچەنلىك بىلەن بايقىدى. * ئۇنى شۇ تاپتا ئاياللىق ۋىجدانى ئەيىبلىمەكتە ئىدى.

ئايالماق «ئايىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايالغان جان كۆيگۈچى پىراق ئوتىغا ئوخشايدۇ.

ئايان سۈپ [ئە] ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇرغان، روشەن، مەلۇم، ئېنىق: يېڭىسيەرنىڭ تارىخى تۆمۈر بوۋامغا بەش قولدەك ئايان ئىدى. * ئوقۇتقۇچى قوبۇل قىلىشتا كادىرلار ئىشىغا مەسئۇل بولغان ئابلىكىمنىڭ قولىدا ھوقۇقنىڭ چوڭ بېشى بارلىقى ھەممە كىشىگە ئايان، ئەلۋەتتە.

ئايان بولماق ① كۆرۈنمەك، پەيدا بولماق، نامايان بولماق: ئاپتوموبىل ئاخىرقى داۋاندىن ئۆتۈپ ئوڭغا بۇرۇلۇش بىلەن كۆز ئالدىمىزدا «كۈمۈش بۇلاق»نىڭ مەنزىرىسى ئايان بولدى. * قىز ئەنە شۇ كۈنلەردە ئۇشتۇمتۇت چۈش كۆرۈپتۇ، چۈشىدە ئاپئاق ساقاللىق بىر كىشى ئايان بولۇپ، قىزغا: — ئالدىراپ كەتمە، سېنىڭ نىگارىڭ يىراق شەھەردە، ئۇ پات يېقىندا يېنىڭدا بولىدۇ، — دەپتۇ. ② ئاشكارا بولماق، ئېنىقلانماق، بىلىنمەك: خەلىپە ھارۇن رەشىتنىڭ نەرسىلىرىنى ئوغرىلىغان كىشىنىڭ سىرى ئېچىلىپ، ئىش ئايان بولدى. * ئايال دوختۇر: — ئەتە كېچىچە مېنى كۈتۈڭلار، مەن بارغاندىن كېيىن ھەممە ئەھۋال ئايان بولىدۇ، — دەپ ئاددىيلا جاۋاب بەردى.

ئايان قىلماق ① پەيدا قىلماق، نامايان قىلماق، كۆرسەتمەك: ئاشۇ ئاي چېھرى ئايان قىلدى ناراتنىڭ ھۆسنىنى، بىپايان يايلاقتا خۇش سەيلىدە بولدۇم مەن گويا. * قوللاردىكى يېڭىنىمىز، ياسار چىمەن باغلارنى، ئايان قىلىپ چېچەكتىن، بۇ بەختىيار چاغلارنى. ② ئاشكارا قىلماق، ئېنىقلىماق، بىلدۈرمەك: سىرلىرىمىزنى تۆكۈپ ئىچ ـ باغرىمىزنى بىر ـ بىرىمىزگە ئايان قىلغان چېغىمىزدا سىزنىڭ قەلبىڭىزنىڭ ئاجايىپ گۈزەللىكى ئىپادىلەنگەنىدى. * زېرەك مېھرىنىڭ ئەھۋالىنى، باشتىن كەچۈرگەنلىرىنى ئايان قىلىپتۇ.

ئايانچ سۈپ. كىشىنىڭ رەھىمىنى كەلتۈرىدىغان، ئېچىندۇرىدىغان، ئېچىنىشلىق: قېرى ماختانغاندەك ئۇنىڭغا قارىدى. خىيالى باشقا نەرسىلەرگە بېرىلىپ كەتكەن ياش ئەسكەرنىڭ قىياپىتى ئۇنىڭغا ئايانچ كۆرۈندى. * تۇتى بىلەتتى قوي بىچارىنىڭ ئايانچ ھالىنى يىرتقۇچ دەستىدىن. ھەربىر مىنۇتى ئۆتكەن ئۇنىڭ، خەتەر ئىچىدە بۆرە قەستىدىن.

ئايانچلىق سۈپ. ئېچىنىشلىق بىلەن، ئېچىنىشلىق ھالدا: رۇقىيەمنىڭ ئاۋازى تىترەپ، كۆزلىرى ئايانچلىق چاقنايتتى. * بالا دېھقان ئايانچلىق ئىڭرىدى. باغرى يۇمشاق ئانا ئېسىنى يىغىپ ئوغلىنىڭ بېشىنى سىلىدى.

ئايانماق ① «ئايىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دادام — ھەركىم بىرەر ئىشقا چىن كۆڭلىدىن ئىشتىياق باغلىسا، شۇ ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن ھېچ ئايانماي تەر ئاققۇزۇپ ئەجىر قىلسا، ھەم ئۇزۇن يىل بوشاشماي قەتئىي داۋاملاشتۇرسا، ئۆز تىلىكىگە چوقۇم يېتەلەيدۇ، — دەيدۇ. * تۇغلۇقنىڭ ھۆسەن شاھنىڭ سوئاللىرىغا جاۋابەن ئەينەكتە كۆرگەنلىرىنى ئايانماي سۆز-

لىشى ئەنە شۇ قارارغا كەلگەنلىكىدىن بولغانىكەن.

ئايەت ئى [ئە] <دىن> قۇرئاندا توختاپ ئوقۇلىدىغان بىر ۋە بىرقانچە جۈملىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۆلەك: باقى قويچى گۈلسۈمخاننىڭ باش تەرىپىدە تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ يىغا ئارىلاش ئايەت ئوقۇماقتا. * ئىشان ئۆرە تۇرۇپ نۇرغۇن ئايەتلەرنى ئوقۇپ، ئۇزۇن دۇئا قىلدى.

ئايەتچىلاپ رەۋ. ئايەت ئوقۇغانغا ئوخشىتىپ، ئايەت ئوقۇغانغا ئوخشاش: خەتنى نۇرۋان ئوقۇدى بەك تەستىمۇ، هۆل بولۇپ كەتتى ۋاراقنىڭ ئۈستىمۇ. قالغىنىدا داغ قېتىپ ئۇ گاڭگىراپ، قىلدى شۇ سۆزنى بوۋاي ئايەتچىلاپ.

ئايەم ئى [ئە] ① بارات ئېيىنىڭ ئون بەشىدىكى تۈنەيدىغان كۈن، تۈنەك كېچىسى. ② هېيت كۈنى، هېيت: ئايەملىرى مۇبارەك بولسۇن! * ئۇ مۇشۇ ئايەم كۈنلەردە ئۆز يېزىسىنى، يېزىدا ئۆتكۈزگەن هېيتلىرىنى سېغىنىپ خىيالغا چۆكتى.

ئايەملىك سۈپ. ئايەم ئۈچۈن تەييارلانغان؛ ئايەم ئۈچۈن ئاتالغان: ئۇكاممۇ ئايەملىك كىيىملىرىنى كىيىپ تەييار بولدى.

ئايەملىمەك پ. ئايەم كۈنى ئايەمنى مۇبارەكلەپ كەلمەك ياكى بارماق: بۈگۈن هارپا، ئەتە هېيت، مەن جىقلا ساڭزا سالدىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىزىم ئايەملەپ بىر دەستە ساڭزا ئېلىپ كېلىپتۇ.

ئايپاڭ سۈپ. تاقىر، هېچ نەرسە ئۈنمىگەن، پارقىراپ تۇرىدىغان.

ئايپاڭ باش ← **ئايدىڭ باش**: —ياشلا تۇرۇپ ئايپاڭ باش بولۇپ كېتىپسەنغۇ، — دېدى ئۇ ماڭا چاقچاق قىلىپ.

ئايپالتا ئى [ئاي+پالتا] تىغى ئاي شەكلىدە قايرىلىپ ياسالغان پالتا: ئۇ قوش ئايپالتىسىنى كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىغا چىقتى. * ئەزىز ئايپالتىسىنى بېلىگە قىستۇرۇپ چاققانلىق بىلەن دەرەخكە ياماشتى.

ئايدالا (ئايدالاسى) ئى [ئا+دالا] چەكسىز كەتكەن يەر، كەڭ دالا: دەل شۇ چاغدا، كېۋەزلىكنىڭ ئايىغىدىكى چەكسىز ئايدالادىن — ئاسمىنىدا قۇش قانىتى، تۇپرىقىدا ئەر تاپىنى كۆيمىدىغان چاڭقاق بوزلۇق ئىچىدىن ناتونۇش بىر يىگىت چىقىپ كەلدى.

ئايدا-يىلدا ئۇزاق ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈپ بىرەر قېتىم؛ ئاندا-ساندا، بىرە-بىرە، ناگان-ناگاندا: ئەمدىلىكتە، ئەر-خوتۇن ئىككىلەننىڭ پۈتۈن تىرىكچىلىكى قىزى چەت ئەلدىن ئايدا-يىلدا ئەۋەتىدىغان خالتىغىلا قاراشلىق بولۇپ قالدى. * ئالمىخاننىڭ ئېرىقى ئايدا-يىلدا بۇزۇلۇر. ئالمىخاندىن سوراڭلار، ئۆزى قاچان تۈزۈلۈر.

ئايدەك سۈپ. ئايغا ئوخشاش نۇرلۇق، چىرايلىق، گۈزەل: قەلەمدەك قاشلىرىڭ، ئايدەك جامالىڭ، مېنى ئوتقا سېلىپ نەدۇر خىيالىڭ. * شاخ-شاخى بولغان بىلەن، مېۋىسىز بولسا بىكار. ئايدەك يۈزى بولغان بىلەن ئەقلى بولمىسا بىكار.

ئايدىڭ سۈپ ① ئاي چىقىپ ھەممە ياق ئاي نۇرى بىلەن يورۇغان، يورۇق: ئايدىڭ كېچە. * ئاينىڭ ئون بەشى ئايدىڭ، ئون بەشى قاراڭغۇ (ماقال). ② كۆچمە. ئېنىق كۆرۈنۈپ، بىلىنىپ تۇرغان؛ روشەن، چۈشىنىشلىك: ھەممە نەرسە ئايدىڭ بولدى، بۇنداق بىشەم خوتۇنغا نېمە دېگىلى بولىدۇ؟

ئايدىڭ باش بېشىدا چېچى قالمىغان، ئۆزلۈكىدىن چۈشۈپ كەتكەن، تاقىر باش، ئايپاڭ باش.

ئايدىڭدا قېتىق ئىچىشمىگەن بىر مەقسەتتە بىرەر ئىشنى بىللە قىلمىغان، مۇناسىۋىتى يوق؛ بىر داستىخاندا ئولتۇرۇشۇپ باقمىغان، تونۇشمايدىغان، بىلىشمەيدىغان: بىز ئۇنىڭ بىلەن ئايدىڭدا قېتىق ئىچىشمىگەن.

ئايدىڭلاشتۇرماق «ئايدىڭلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كۆڭلىدىن بۇ ئىشنى جەزمەن ئېنىقلاپ ئايدىڭلاشتۇرۇش

كېرەك، دېگەننى ئۆتكۈزدى. * رەتلىك، قەيسەر ئىرادىلىك كىشى بىر كۈن تۈگىگەندىن كېيىن، يەنە شۇ كۈندىكى ئەھۋاللارنى تەھلىل قىلىپ، ئۆزىنىڭ ۋاقتىنى قانداق قىلىپ ئەقىلغە مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەكلىكىنى ئايدىڭلاشتۇرىدۇ.

ئايدىڭلاشتۇرۇلماق «ئايدىڭلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ شېئىرلارنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن سۆزلىرىدە گەرچە مەلۇم ئوخشىماسلىقلار كۆرۈلگەن بولسىمۇ، شېئىرلارنىڭ قەدىمكى تۈركىي تىلدا يېزىلغانلىقى ئايدىڭلاشتۇرۇلغان.

ئايدىڭلاشماق پ. ئېنىق، روشەن، چۈشىنەرلىك بولماق، ئاشكارىلانماق، ئېنىقلانماق، بېشىلمەك: ئۇلارنىڭ ناھىيىدىكى بىر ئەنزە بىلەن بولغان مۇرەككەپ مۇناسىۋىتىمۇ ئايدىڭلاشتى. * جۇي خۇيىنىڭ بۇ سۆزى بىلەن مەسىلە پۈتۈنلەي ئايدىڭلىشىپ، ئىزاھلاپ ئولتۇرۇشقىمۇ ھاجەت قالمىدى.

ئايدىڭلىق ئى ① ئايدىڭ بولغان ھالەت. ② ئاي چىقىپ ئاي نۇرى بىلەن يورۇتۇلغان ئورۇن، جاي: ئايدىڭلىقتا ئىككى ئادەم ئۈن-تىنسىز ئولتۇرۇشاتتى.

ئايروپىلان ئى [ر<گرېك+فران] ماتور، قانات ۋە تەندىن تەركىب تاپقان، ھاۋادا قاتنايدىغان قاتناش ۋاسىتىسى. ئۇنىڭ خىللىرى ئىنتايىن كۆپ بولىدۇ. ئۇ ھەربىي ئىشلار، يېزا ئىگىلىكى، كان مەھسۇلاتلىرى، ئالاقە ۋە تەكشۈرۈش-قىدىرىش ئىشلىرىدا كەڭ قوللىنىلىدۇ: ئايروپىلان ئۈرۈمچىدىن قەشقەرگە كۈندە بىر قېتىم قاتنايدۇ. * مەن ئايروپىلان ئىچىدە يۇمشاق ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ چوڭقۇر خىيالغا كەتتىم.

ئايروپىلان خېتى مەخسۇس ئايروپىلان ئارقىلىق توشۇلىدىغان خەت-چەكلەر.

ئايروپىلانسازلىق ئى. ئايروپىلان ياساش سانائىتى.

ئايرودروم ئى [ر] ئايروپىلاننىڭ تۇرۇشى، ئۇچۇشى ۋە قونۇشى ئۈچۈن كېرەكلىك بولغان شارائىتقا ئىگە كەڭ مەيدان: بىز ئايرودروم چېتىدىكى ئۆستەڭ قىرىنىڭ بىر يېرىگە كېلىپ ئولتۇردۇق.

ئايرودىنامىكا ئى [ر] ھاۋا ۋە گازلارنىڭ ھەرىكىتىنى ھەم ئۇلارنىڭ قاتتىق جىسىملار ھەرىكىتىگە كۆرسىتىدىغان تەسىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئايرودىنامىكىلىق سۈپ. ئايرودىنامىكا پېنىگە ئائىت، ئايرودىنامىكا پېنىگە مۇناسىۋەتلىك، ئايرودىنامىكا خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

ئايروستات (ئايرۇستاتى) ئى [ر<گرېك] ھاۋادا يەڭگىل ئۇچۇش ۋاسىتىسى.

ئايرىباش ئى [ئايرى+باش] تېگىشىش، ئالماشتۇرۇش: خوش، ئەگەر ئايرىباش قىلىنسا، سەنمۇ شۇلار بىلەن بىللە كېتەمسەن؟ — دەپ سورىدى ئۇ بوغۇق ئاۋاز بىلەن.

ئايرىباش قىلماق ← **ئايرىباشلىماق:** موگىلىنتسكى خېتىدە تىسبولاغا: «ئائىلەم ئەزالىرىنى بولشېۋىكلارغا ئايرىباش قىلىشقا رازىمەن، مانا مۇشۇ تەرتىپتە ئايرىباش قىلىمىز: ئايرىباش قىلىنىدىغان كىشىلەر خۇلمەنكا بىلەن سورسنوۋكا ئوتتۇرىسىدىكى دالاغا كەلتۈرۈلىدۇ، ئارىلىق بىر كىلومېتىر بولىدۇ» دەپ قىسقىلا جاۋاب قايتۇرغانىدى.

ئايرىباشلىماق پ. ئالماشتۇرماق، تېگىشمەك: مالنى مالغا ئايرىباشلىماق. * ئايرىباشلاپ ئالدى باتۇر ئۇلاردىن، ئىككى يىلپىز. تېرىسىگە ئىككى ئات. قۇشتەك ئۇچۇپ كەتتى قاراپ كورلىغا، چىقارغاندەك بولۇپ گويا جۈپ قانات.

ئايرىتماق «ئايرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باي چاكىرىغا بۇغداي بىلەن تېرىقنى ئايرىتىپتۇ.

ئايرىشماق «ئايرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئايرىغۇچى سۈپ. نەرسىلەرنى بىر-بىرىدىن ئايرىپ، پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان ياكى

ئاجرىتىدىغان: ئايرىغۇچى قەۋەت. ئايرىغۇچى ئامىل.

ئايرىلغۇسىز سۈپ. ئايرىۋەتكىلى بولمايدىغان، ئايرىلالمايدىغان: دوستتا دوست قىلدىڭ مېنى، دۈشمەنگە دوست قىلدىڭ مېنى، سۆرە ياسىننى ئوقۇپ، ئايرىلغۇسىز قىلدىڭ مېنى.

ئايرىلماس سۈپ. ئايرىۋەتكىلى بولمايدىغان، ئايرىلمايدىغان: پارتىيە، ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئايرىلماس قىسمى. * — ئىككى تەڭگە پۇلۇم بولسا، ئۆز يۇرتۇمدىن ئايرىلماس ئىدىم.

ئايرىلماق پ ① «ئايرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: توپتىن ئايرىلغاننى بۆرە يەر (ماقال). * — بىردەم ئوينىياپ كەتمەمسەن؟ — دېدى باتۇردىن ئايرىلغۇسى كەلمىگەن كامال. ② «ئايرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئىشاننى دەپ ئېشەكتىن ئايرىلدىم (ماقال).

ئايرىلىش ① «ئايرىلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: — ئۇ ئايرىلىش ئالدىدا ھۆڭرەپ يىغلاپ كەتتى. * ھەر ئىككىسى بىر - بىرىدىن ئايرىلىشقا ئالدىراشتى. ② ئى. يولنىڭ تارماقلارغا بۆلۈنگەن جايى: ئۇلار ئايرىلىشقا كەلگەندە بىر - بىرى بىلەن خوشلاشتى.

ئايرىلىشماق «ئايرىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ...ئۇلار خوشلاشتى. رەيھان سىنىپقا، سادىق دادۇي ئىشخانىسى تەرەپكە قاراپ ئايرىلىشتى.

ئايرىم سۈپ ① ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، ئالاھىدە، يەككە: كۆك يۆتەل بولغان بالىنى ساق بالىغا قوشماي ئايرىم بېقىش كېرەك. ② بەزى، بەزىبىر: ...ئۇلار بەزىدە دۆلەت ياكى كوللېكتىپنىڭ بايرىقىنى كۆتۈرۈۋالماقتا، بەزىلىرى ھەتتا پارتىيىنىڭ ئايرىم رەھبىرىي كادىرلىرىنىڭ قوللىشىغا ئېرىشمەكتە.

ئايرىم قىممەت <س ئق> ئايرىم تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچى مەلۇم بىر خىل تاۋارنى ئىشلەپچىقىرىشتا سەرپ قىلغان بۇيۇملاشقان ئەمگەك ۋە جانلىق ئەمگەكنىڭ يىغىندىسى ھاسىل قىلغان قىممەت.

ئايرىم - ئايرىم باشقا - باشقا، پۆلەك - پۆلەك، يەككە - يەككە: — ياق، ئايرىم - ئايرىم كەتسەك خەۋپ ئازراق بولار دەپ ئويلايمەن، — دېدى ئۇ ئۆتكۈر كۆزلىرىنى سەمەتكە تىكىپ. * ھازىرقى ئاساسىي قانۇنىنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسىدا ئىلىم - پەن ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش بىلەن مائارىپ ئىشلىرىنى زور كۈچ بىلەن راۋاجلاندۇرۇش ئايرىم - ئايرىم ماددا قىلىپ بەلگىلىنىپ، ئىلىم - پەن ۋە مائارىپ خىزمىتىنىڭ مۇھىملىقى گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

ئايرىما ئى. پەرق: ياش ئايرىمىسى، جىنسىي ئايرىما. * بىر چاغ ئىدىم ئەسىرى شۇ ئاجايىپ تۈيغۇنىڭ، ئايرىمىسى قانچىلىك ئىنسان بىلەن توخۇنىڭ.

ئايرىمچە رەۋ. باشقىلاردىن پەرقلىق ھالدا، باشقىچە، ئۆزگىچە، ئالاھىدە.

ئايرىملىق ئى. باشقىلاردىن پەرق قىلىدىغان، بۆلۈنۈپ چىققان ئەھۋال، ھالەت: ئومۇمىي قائىدىگە سىغمايدىغان ئايرىم ھالەت بولىدۇ. پۈتۈنلۈككە نىسبەتەن ئايرىملىق.

ئايرىمچى ئى. بىرلىك، ئۆملۈك، ئىتتىپاقلىقنى بۇزغۇچى شەخس.

ئايرىمچىلىق ئى. بىرلىك، ئۆملۈك، ئىتتىپاقلىقنى بۇزىدىغان قىلمىش: ئۇلار ئايرىمچىلىق قىلىشقا باشلىدى.

ئايغاق سۈپ. ئىككى ئوتتۇردا گەپ - سۆز توشۇيدىغان، پايلاقچىلىق قىلىدىغان، خەۋەرچىلىك قىلىدىغان: ئېغىز — ئايغاق، تىل — تايغاق (ماقال). * نوزۇك يارىم ئامانمۇ؟ ئايغاق دوستۇم ئېيتساڭچۇ؟

ئايغاقچى ئى. ئىككى ئوتتۇردا گەپ توشۇغۇچى، خەۋەرچى؛ پايلاقچى، جاسۇس: — ئايغاقچىلار دەررۇ پادىشاھقا خەۋەر قىلىپتۇ، پادىشاھ ھەم ئوردا ئەھلى يەنە بىر

قېتىم «سۇبھانالла» دەپ ياقىلىرىنى چىشلەپ، كۆزلىرىنى پارقىرىتىنىشىپ قاراپ قېلىپتۇ. * بەكمۇ تەسلىكتە كەلدىم. كەينىمگە ئايغاقچى چۈشۈۋېلىپ مىڭبىر جاپادا قۇتۇلدۇم.

ئايغاقچىلىق ئى. گەپ توشۇش، خەۋەر يەتكۈزۈش، پايلاش، جاسۇسلۇق پائالىيىتى، ئىشى.

ئايغاقلىماق پ. مەخپىي تەكشۈرمەك، دېرىكىنى ئالماق، سۈرۈشتۈرمەك: ئۇلار بۇ ئۆينى ئاللىقاچان ئايغاقلاپ بىلىۋالغانىدى.

ئايقىن سۈپ. ← **ئايقىن-سايقىن.**

ئايقىن-سايقىن قالايمىقان، چۇۋالچاق، ئوڭتەي-توڭتەي، رەتسىز: ئۇ يەردە ئاخشامقى قاچا-قومۇچلار ئايقىن-سايقىن تۇراتتى. * ئادەمزاتسىز كەڭرى ئېتىزلار گەرچە ئايقىن-سايقىن بولسىمۇ ئەسئەتنىڭ كۆزىگە خۇددى بىر چېۋەر قول ھەممىلا نېمىنى جاي-جايىغا تىزىپ چىققاندەك كۆرۈنىدۇ.

ئاي-كۈن ① ئاي ۋە كۈن. ② ۋاقىت: خېنىمغا ئايرىم كەشپىياتلارنىڭ ئاي-كۈنلىرى كېرەك ئەمەسمىكەن؟ ③ (2-تەركىبىگە III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسى قوشۇلغاندا) تۇغۇتنىڭ ۋاقتى-سائىتىنى بىلدۈرىدۇ: زۆھرەنىڭ ئاي-كۈنى يېقىنلاشقانسېرى، پاتىمىنىڭ ئايىغى قويۇقلىشىپ، كۈندە دېگۈدەك سىڭلىسىنى يوقلايدىغان بولۇپتۇ.

ئايگۈل ئى [ئاي+گۈل] ① گىلەمنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان گۈل. ② قىز، ئاياللارنىڭ ئىسمى.

ئايلا ئى ① ئۆزىدىن چوڭ ئايال بىر تۇغقىنى، ئاچا؛ ھەدە. ② ئۆزىدىن چوڭ ئاياللارنى ھۆرمەتلەپ ئاتاشتا ئىشلىتىلىدۇ: دىلىڭ جىيچۈن: — ئايلا! بولدى قىلىڭ، — دېگىنىچە سۈڭ سۇبونىڭ قۇچىقىغا ئېتىلدى. ③ تارىس. ۋاڭ جەمەتىدىن بولمىغان ئوردا خىزمەتچىلىرىنىڭ خوتۇنلىرىنىڭ ھۆرمەت نامى.

ئايلاپ رەۋ. بىرنەچچە ئاي مابەينىدە، ئايلار داۋامىدا: بەزى دېھقانلار بولسا، خاڭلارغا چىقىپ، زۇخاڭدىن يەر ئاستىغا چۈشۈپ كېتىدۇ-دە، ئايلاپمۇ يۇقىرىغا چىقالمايدۇ. * مەن بۇ نەرسىلەرگە تۆلەنگەن پۇلنى ئىچىمدە ھېسابلاپ كۆرۈپ، ئۇنى ھاشىخاننىڭ ماگىزىندىن پەلەمپەيلىرىدە ئايلاپ ئولتۇرۇپ تاپىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم-دە، قەلبىمنى تولىمۇ ئېغىر تۇيغۇ چىرمىۋالدى.

ئايلاپ-ئايلاپ «ئايلاپ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىش يولى بىلەن كۈچەيگەن شەكلى: ئۇ ھازىر ئايلاپ-ئايلاپ ئۆيگە كەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. * ئېگىز بويلۇق، ياڭاق سۆڭەكلىرى چوقچىيىپ تۇرىدىغان، ساقال-بۇرۇتى جۇسەيدەك شالاڭ ھەم قىرقىلمىغان بىر كىشى قولتۇقىغا بىر يۆگەم قەغەزنى قىستۇرۇپ مۇرادلارنىڭكىگە پات-پات كېلىپ تۇراتتى، بەزىدە ئايلاپ-ئايلاپ يوقاپ كېتەتتى.

ئايلاپ-يىللاپ ئاي ۋە يىللار بويى، ئۇزاق بىرمەزگىل: ئۇ، ھەممىنى ماڭا ئۆتكۈزۈپ بېرىپ، ئۆزى سىرتلاردا تىجارەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ، ئايلاپ-يىللاپ كەلمەي يۈردى.

ئايلاندۇرغۇزماق «ئايلانماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئايلاندۇرماق پ ① «ئايلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇلار بىركۈنى دادامغىمۇ قالپاق كىيگۈزۈپ، يۈزىنى قارا بوياپ كوچا ئايلاندۇرۇپ، سازايى قىلدى. * تىرىشچانلىق مۇشكۈلنى ئاسانغا، خەۋپنى بەختكە، يىراقنى يېقىنغا ئايلاندۇرالايدۇ. ② ئالدىماق، قايمۇقتۇرماق: ھىسامىدىن: — سېنى تازىمۇ ئايلاندۇرۇپتۇ-دە، بولدى، ۋاقتىدا بېرىپ چاپاننى ئېلىۋالىلى، يۈرۈڭلار، — دېدى. ③ <بىئول> بىر خىل سورتتىكى باكتېرىيە باشقا بىر خىل سورتتىكى باكتېرىيەدىن ئاجرىتىۋېلىنغان DNA (ئالمىشىش فاكتورى)نى سۈمۈرۈۋېلىپ، ئىرسىيەت خاراكتېرلىك ئۆزگىرىشنى پەيدا قىلماق.

مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم مېھرىباننى تامامەن ئاينىتىپ بولۇپتۇ. * زەيكەشلەردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان قارا لاي پۇرىقى بىلەن ئاتىنىڭ بەدىنىدىن كۆتۈرۈلگەن قاڭسىق تەر ھىدى ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى ئاينىتىپ، ئىچىنى سىقاتتى. ② ئۆزگە قاراتماق، رام قىلىۋالماق: قادىراخۇن: — ماموتاخۇن قىزى ئارقىلىق ئوغلۇمنى ئۆزگە ئاينىتىۋالماقچى، مەن ئۇنىڭ بۇ نىيىتىگە يول قويمايمەن، — دېدى.

ئاينىتماق II پ «ئاينىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىلتىزىنىڭ ئاستىدىن تەخمىنەن ئوتتۇز سانتىمېتىر ئارىلىقتا ئورا كولاپ كەپتەر مايىقىنى يانتاق بىلەن بۇيىغا ئارىلاشتۇرۇپ كۆمۈش، گاستىنىڭ قوغۇن ئاينىتىش، قوغۇنغا ئاجايىپ لەززەتلىك تەم كىرگۈزۈشتىكى سىنالغان تەجرىبىسى ئىدى. * ئىلغارلىقنى ئاينىتىپ، تراكتورنى ياڭرىتىپ، خۇش سادالار ئاڭلىتىپ، گۈللىتەيلى ۋەتەننى.

ئاينىتىلماق I «ئاينىتماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلار ئاللىقاچان ئاينىتىلغانىدى.

ئاينىتىلماق II «ئاينىتماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مېڭىبىر جاپادا ئاينىتىلغان كۆچەتلەر ئۇلارنىڭ رەھىمسىز قوللىرى ئارقىلىق كېسىپ تاشلاندى.

ئاينىشماق «ئاينىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئاينىماق I پ ① تۇسى، رەڭگى ئۆزگىرىپ، بۇرۇنقى ھالىتىنى، بۇرۇنقى رەڭگىنى يوقاتماق، ئۆڭمەك. ② مىجەز-خۇلقى، ئەدەپ-ئەخلاقى يامانلاشماق، يامان تەرەپكە ئۆزگەرمەك، بۇزۇلماق: يىراقتىكى دۈشمەندىن، ئاينىپ كەتكەن دوست يامان(قامال). ③ پىكرىدىن، نىيىتىدىن، سۆزىدىن قايتماق، پىكرىنى، نىيىتىنى ئۆزگەرتمەك: مادوتەيىنىڭ خېتىنى مەندىن ئالدىڭىز، ئەمدى نېچۈن بىلمىدىم ئاينىپ قالدىڭىز؟ ④ ئەقلىدىن ئازماق، ئېلىشىپ قالماق، سارالڭ بولماق: — ھەي، كىچىك ئەپەندى، قارىغىنا، چوڭ ئەپەندىڭنى! ئاينىپ قالدىمۇ، نېمە؟ ⑤ ئېلىشماق: كۆڭلى ئاينىماق.

ئاينىماق II پ ① تۇتماق، ئاۋۇماق، كۆپەيمەك: ئۇ چىشلىرىغا ئالتۇن قاپلاتتى، چېچىمۇ ئۆسۈپ، ئاينىپ تاپىنىغا يېتىدىغان بولدى. * خوپ ئايىنىدى كۆچەتلەرمۇ چېچەكلەپ، مېۋە ئالدۇق كۆزدە راسا ئىتەكلەپ. ② كۆچەيمەك، ئېغىرلاشماق: ئەنۋەرنىڭ كېسىلى تېخىمۇ ئاينىپ قالدى. * بارغانسېرى ئاينىۋاتقان بوران ئاپتوبۇسقا كۈچ بىلەن كېلىپ ئۇرۇلاتتى.

ئايھاي ئىم خۇشاللىنىش، ھاياجانلىنىش ياكى ھەيران قېلىش سەۋەبىدىن قىلىنىدىغان نىدا، خىتاب، شاۋقۇن-سۈرەن: ئايھاي سالماق، ئايھاي كۆتۈرمەك. * بوۋاي بۆرىنىڭ ۋاپاسىزلىقىدىن غەزىپى ئۆرلەپ ئۇنى كەتمەن بىلەن سالغىلى تۇرۇپتىكەن، ئايھاي، بۆرە دۇنياغا كەلگىنىگە مىڭبىر پۇشايمان يەپتۇ.

ئايھاي سالماق ← **ئايھايلىماق**: بىر خۇش خەۋەر بار، مەن ساڭا ئېيتاي، مېنىڭدىن قورقۇپ سالمىغىن ئايھاي.

ئايھايلاتماق «ئايھايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئايھايلاشماق «ئايھايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئايھايلىماق ① يىراقتىكى ئادەمنى يۇقىرى ئاۋاز بىلەن چاقىرماق. ② خىتاب قىلماق، شاۋقۇن-سۈرەن كۆتۈرمەك، ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلماق، ۋارقىرىماق: ئۇ ئايھايلاپ جاھاننى بېشىغا كىيدى. * غۇرۇرلۇق ئىلكىدە كۆلكەڭ، كۆلۈپ ئايھايلىدىڭ كاككۇك.

ئايۋان ئى [ئە] ھويلىنىڭ ئۈستى يېپىلغان قىسمى، پېشايۋان: پادىشاھ «بۇ ئادەمنى ئايۋاننىڭ تېمىغا شوتا بىلەن چىقىرىڭلار» دەپ بۇيرۇپتۇ.

ئايۋان ساراي پېشايۋانلىق ساراي:

مانا شۇ گەپتىن غوجى بۇ كەڭ ئايۋان سارايدا
ناۋاتخانىنىڭ يالغۇز ئىكەنلىكىنى بىلدى، ئۇ
شۇنداق پۇرسەتنى خېلىدىن بېرى كۈتۈپ يۈرەتتى.

ئايۋانلىق سۈپ. ئايۋىنى بار، ئايۋانغا ئىگە:
ئۇلار ئايۋانلىق ھويلىغا كىرىشتى.

ئايىماق پ ① رەھىم-شەپقەت قىلماق،
يۈز-خاتىرىسىنى قىلماق، ئەزىز دەپ بىلمەك:
يامانىنى ئايىساڭ ياخشىلىق يوق (ماقال). ② ئېھ-
تىيات قىلماق، ئاسرىماق، ئاۋايلىماق،
تېجىمەك: دۈشمىنىڭنى قاتتىق ئۇر، كالتىكىڭنى
ئايىما (ماقال). * ئات ئايىغان ئات مىنەر، كىيىم
ئايىغان تون كىيەر (ماقال). ③ يوشۇرماق،
قىزغانماق: خۇدا ئۇنىڭدىن ھېچنېمىنى ئايىماي،
سېمىزلىك ۋە ساغلاملىقنى ئەڭ ئالىي مۇكاپات
سۈپىتىدە بەخشەندە قىپتۇ.

ئايىمقىز ئى [ئايىم+قىز] قىزلارغا ھۆرمەت
يۈزىسىدىن مۇراجىئەت قىلىش سۆزى:
بىرمەھەل خىزمەتكارلار قاتارىغا چۈشۈپ قالغان
نارەسىدە قىز يەنە باشقىدىن ئايىمقىز دەرىجىسىگە
كۆتۈرۈلدى.

ئە

ئە I ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئىككىنچى هەرپى. ② شۇ هەرپىنىڭ نامى. ③ رەت جەھەتتە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان شەيئىنى بىلدۈرىدۇ.

ئە II يۇك. پېئىللارنىڭ ئاخىرىغا ئۇلىنىپ تەكىتلەشنى بىلدۈرىدۇ: كۆر+ە=كۆرە، ياز+ە=يازە، ماڭ+ە=ماڭە.

ئە III تۇرغۇن سۆزلەردىن پېئىل ياساي-دىغان قوشۇمچە: تون+ە=تونە، توز+ە=توزە، كوچ+ە=كوچە.

ئەبەد [ئە] يېزت ① ئى. ئاخىرى، پايانى يوق كېلەچەك زامان؛ مەڭگۈلۈك، ھەمىشە، دائىما: ئانا ۋەتەن ساڭا سادىق قىزىڭ قەلبىم، سېنى كۈيلەپ تا ئەبەدكە ناخشام ياڭرار. ② رەۋ. مەڭگۈ، ئەبەدىي؛ ئۆمۈرۋايەت؛ بۈگۈن يازدىم ساڭا دوستۇم مۇسەببەت نەقلىزارىمنى، ئۇنتۇماي مەڭگۈ «بىخ» دوستۇڭ ئەبەد ساقلار ئىجادىڭنى.

ئەبەدىلئەبەد رەۋ [ئە] يېزت. ئەبەدىي، مەڭگۈ، ئۆمۈرۋايەت، ھەمىشە: مەن ئەمدى ئائىلىمىزنىڭ بەخت گۈلىنىڭ ئەبەدىلئەبەد تۈزۈپ كېتىشىگە چىداپ تۇرالمايمەن. * گەرچە هازىر بەختىيار تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان بولسامۇ، مۇنۇ بىر پاجىئە ئەبەدىلئەبەد ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئاتا-ئانام ئۆلۈپ كېتىپ 11 يېشىمدا ئىسمائىل بەگنىڭ قۇللۇق زەنجىرىگە باغلاندىم.

ئەبەدىي سۈپ [ئە] ۋاقتىنىڭ چېكى بولمىغان، دائىمىي؛ مەڭگۈ: ئۇ، كىشىلەر قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئېلىپ، ئۇيغۇر ئەدە-بىيات-سەنئەت تارىخىدا ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە ئەبەدىي نۇر چاچىدۇ.

ئەبەدىيەت ئى [ئە] يېزت. ئەبەدىيلىك، مەڭگۈلۈك.

ئەبەدىيلەشتۈرەمەك «ئەبەدىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مۇتلەق تەكشۈرۈش ساددا چىنلىق نەزەرىيىسىنى ئەبەدىي-لەشتۈرىدۇ؛ نىسپىي تەكشۈرۈش يىگانە ئىدېئالىزمنى مەڭگۈ ئۆزگەرمەس دەپ جاكارلايدۇ.

ئەبەدىيلەشتۈرۈلمەك «ئەبەدىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەبەدىيلەشمەك پ. يېزت. ئەبەدىي يوقالماي-دىغان، بۇزۇلمايدىغان، ئۇنتۇلمايدىغان، ئەۋلادلارغا مەڭگۈ قالىدىغان بولماق.

ئەبەدىيلىك ئى. دائىملىق، مەڭگۈلۈك: بۇ ھەممىسى بىرەر ھاياتقا ئەبەدىيلىك كۈچ ۋە چىن مەنە ئاتار شۇڭا ئۇنىڭ قىممىتى، زوق ئويغاتقۇچ تەسىرى يەنە.

ئەبجەت ئى [ئە] يېزت. ئەرەب ھەرپلىرىدىن تۈزۈلگەن ۋە ھەرقايسى ھەرپىنىڭ سان قىممىتىنى ھەمدە قەدىمكى ئەرەب ئالفاۋىتىنىڭ تەرتىپىنى ئەستە ساقلاش ئۈچۈن ئويلاپ چىقىرىلغان سەككىز سۆزنىڭ بىرىنچىسى. بۇ سەككىز سۆز «ئەبجەت، ھەۋۋەز، ھۇتتىي، كەلەمەن، سەئۇفەس، قەرەشەت، سەخخەز، زەزەغ» بولۇپ، بۇ سۆزلەر تەركىبىدىكى ھەرپلەر سان قىممىتى بويىچە تىزىلغان: ا [ئەلىف] = 1؛ ب = 2؛ ج = 3؛ د = 4؛ ه = 5؛ و = 6؛ ز = 7؛ ح = 8؛ ط = 9؛ ي = 10؛ ك = 20؛ ل = 30؛ م = 40؛ ن = 50؛ س = 60؛ ع = 70؛ ف = 80؛ ص = 90؛ ق = 100؛ ر = 200؛ ش = 300؛ ت = 400؛ ث = 500؛ خ = 600؛ ذ = 700؛ ض = 800؛ ظ = 900؛ غ = 1000.

ئەبجەت ھېسابى ئەبجەتتىكى ھەرپلەرنىڭ سان قىممىتى بويىچە بىرەر سۆز ياكى ئىبارىدىن مەلۇم بىر سان، ساناق ياكى يىلنامىنى چىقىرىش.

ئەبجەش سۈپ. ئارىلاشما بولغان، ئارىلاشتۇرۇلغان، ئارىلاشما: ئەبجەش ماي. ئەبجەش نان. * ئۇ بېشىدا ھەر خىل خىيال ئەبجەش بولۇپ، ئويلىغانچە كۆڭلى شۇنچە غەش بولۇپ. بويىنى باغلانغان كېپىكتەك مۆلدۈرەپ، بەزىدە يىغلاپ سالاتتى ھۆركىرەپ.

ئەبجەش بولماق ئارىلىشىپ كەتمەك، ئارىلىشىپ قالماق: يېقىندىن بېرى ئىشلارنىڭ رەت تەرتىپى بۇزۇلۇپ ئەبجەش بولۇپ كەتتى.

ئەبجەش قىلماق ئارىلاشتۇرماق: ئۇ ماڭا ھەسەل بىلەن ئەبجەش قىلىپ چاي بەردى، نەشپۈت ئاقلاپ تۇتتى.

ئەبجەق سۈپ. ئىشتىن، كاردىن چىققان، كېرەكسىز، بۇزۇلغان: ئىدارىنىڭ ئەللىك قەدەمدە بىر قېتىم زەنجىر تاشلاپ تۇرىدىغان ئەبجەق ۋېلسىپىتى بىلەن يول يۈرۈش ماڭا پىيادە ماڭغاندىنمۇ ئېغىر ئىدى.

ئەبجىقى چىقماق كېرەكسىز بولماق، ئىشتىن چىقماق، كارغا كەلمەس بولۇپ قالماق؛ بۇزۇلماق: كۆۋرۈك ئاستىدا پاسكىنا ۋە ئەبجىقى چىققان كونا بىر قېيىق تۇراتتى. * بۇ يەردە ھەتتا ئەڭ يېڭى پەلسەپە، دەللىلەنگەن پەلسەپە ياكى شۈبھىسىز پاكىت دېگەنلەرنىڭ ئازراق سايىسىمۇ يوق. بۇ يەردە پەقەت كونىراپ ئەبجىقى چىقىپ كەتكەن ئىدىيىلىستىك كاززاپلىقلا بار.

ئەبزەل (توغرىسى: ئەۋزەل) ←— **ئەۋزەل**.

ئەبگا (توغرىسى: ئەبگار) ←— **ئەبگار**.

ئەبگار سۈپ [پ] ① ھال-ئەھۋالى ناچار، يامان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان؛ خاراب: تۈكلىرى ئەتۈر ئۆرۈلۈپ، تېرىسىدىن كېپەك ئۆرلەپ، دۈمبىسىدىكى تاياق زەربىسىدىن پەيدا بولغان جاراھەتلەر قاقاچ تۇتۇپ، ئۇنى تولىمۇ كۆرۈمسىز، ئەبگار كۆرسىتىپ تۇراتتى. ② ئورۇق، زەئىپ، جۈدەڭگۈ؛ ئاجىز: ئەتىياز كۈنى تاغدىن ھەيدەپ كېلىنگەن قويلارنىڭ ھەممىسى ئەبگار ئىكەن.

ئەبگارلاشتۇرماق «ئەبگارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يىلقى تەبىئىي ئاپەت دېھقانچىلىققا زور زىيان كەلتۈرۈپ، دېھقانلارنى ئەبگارلاشتۇرۇۋەتتى.

ئەبگارلاشتۇرۇلماق «ئەبگارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەبگارلاشماق پ. ① ھال-ئەھۋالى ناچارلاشماق، تۇرمۇشى يامان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق؛ كەمبەغەللەشمەك، نامراتلاشماق: ئۇ، يىلدىن يىلغا ئەبگارلىشىپ كەتتى. ② جۈدەپ ئورۇقلاپ زەئىپلىشىپ كەتمەك، ئاجىزلىماق: بۇ يىل ئەتىياز ماللارنىڭ ئوزۇق-تۈلۈكى تۈگەپ، چوڭ-كىچىك ماللارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئەبگارلىشىپ كەتتى.

ئەبگارلىق «ئەبگار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئەبلەخ سۈپ [ئە] قىلمىشى، ھەرىكىتى چېكىدىن ئاشقان، ئۆتۈپ كەتكەن قەبىھ؛ يارىماس، رەزىل: مۇشۇ ھالەتتە مېڭىۋېرىشمۇ خەتەرلىك ئىدى. ئۆزەم ئۇچۇن قېچىشقا ئەپلىك بىر يەرنى تاللاپ، بۇ ئەبلەخنى يىغىشتۇرۇپ قاچمىسام بولمايتتى.

ئەبلەخلىق «ئەبلەخ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كۆپكۆندۈزدە، قىزلارنىڭ ئالدىنى توسۇش ئۆتۈپ كەتكەن ئەبلەخلىق.

ئەبۇنە (توغرىسى: ئابۇنە) ــــ< **ئابۇنە.**

ئەبىدىل-ئەبەت (توغرىسى: ئەبەدىلئەبەد) ــــ< **ئەبەدىلئەبەد.**

ئەپ سۈپ ① لايىق، مۇۋاپىق، ماس، قولاي، باپ: بۇ جاي ياز كۈنلىرى دەم ئېلىشقا ناھايىتىمۇ ئەپ. * ئۇنىڭ بالىدەك سۆزىدىن، بولۇپ قالدى كۆڭلۈم توق. ئەركىن تىنىق ئېلىشقا، ئۇ ئېيتقاندىن ئەپ جاي يوق. * بۇ خوتۇنىنىڭ نىيىتى بايۋەچچىگە تازا ئەپ كېلىپتۇ. ② ئىناق، ئىجىل، يېقىن: ئۇ ئايالى بىلەن ئەپ. * شېرىپ بىلەن تالىپ ئىككىسى كۆيۈمچان دوست، تەڭ دىمەت. بىر ھويلىدا ياشايدۇ، قېرىنداشتەك ئىناق، ئەپ.

ئەپ بولماق ئېنىقلاشماق، ئىتتىپاق بولماق، يارىشىپ قالماق: ئاكا-ئۇكا ئىككىسى ئەپ بولۇپ قالدى.

ئەپ تاپماق پەيتىنى كەلتۈرمەك، پۇرسەت ياراتماق، مۇۋاپىق شەرت-شارائىتقا ئېرىشمەك: ئۇنىڭ شوپۇردىن دوستلىرى بار ئىدى. ئەپ تاپسىلا رول تالىشىپ يۈرۈپ ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگىنىۋالدى. * خىيالى ئىدى ئەپلىك پەيت تېپىش، خاقان ئېشىغا ئوغىلار سېپىش. بىراق، بۇنىڭغا تاپالمايتتى ئەپ، ساقچىلار ھوشيار يۈرگەچ تۈزۈپ سەپ.

ئەپ كەلمەك ماس، مۇۋاپىق، دەل، باپ كەلمەك؛ جايىغا چۈشمەك: بۇ ئىشكاپ ئۆينىڭ بۇلۇڭىغا تازا ئەپ كەلدى.

ئېپىنى قىلماق بىرەر ئىشنىڭ چارىسىنى، ئامالىنى، يولىنى تېپىشقا كىرىشمەك، شۇ يولدا ئىزدەنمەك: پات يېقىندا بولىدىغان تويىمىزنىڭ تەييارگەرلىكى ئۈچۈن بىرەر يېرىم ئېغىز ئۆي تېپىشنىڭ ئېپىنى قىلىۋاتىمەن.

ئەپەندى ئى [گرېك] ① جاناب. ② ئوقۇمۇشلۇق كىشىلەرنىڭ ئىسمىغا قوشۇلۇپ ھۆرمەت مەنىسىنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: بۇ نەشرىنىڭ تەرجىمىسىنى ماركسنىڭ «كاپىتال» دېگەن كىتابىنىڭ كۆپ قىسمىنى تەرجىمە قىلغان سامۇئېل مور ئەپەندى ئىشلىدى. ③ ئوقۇتقۇچى، مۇئەللىم: مەن داشۆنى پۈتتۈرۈپ ئۈرۈمچى شەھەرلىك تەجرىبە ئوتتۇرا مەكتىپىدە بەش يىل ئەپەندى بولدۇم. * ئاسىم ئەپەندى پادىچى يىگىتكە چۈشەندۈردى، بەگ تاج-تەختىنىڭ سورۇلغانلىقىنى، ئازادلىق كۈنلىرىنىڭ يېقىنلىشىپ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بەردى. ④ خوجا نەسرىدىننىڭ سۈپىتى ياكى لەقىمى: ئەپەندى لەتىپىلىرى (خوجا نەسر-دىن لەتىپىلىرى).

ئەپەندى لەتىپىلىرى نەسىردىن ئەپەندى ھەققىدىكى لەتىپىلەر.

ئەپەندىچىلىك ئى. «ئەپەندى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئەپەندىچىلىك دېگەن ئاسان گەپ ئەمەس. باللارنى ھەر تەرەپلىمە يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇن باش قاتۇرۇشقا توغرا كېلىدۇ.

ئەپەندىلىك ئى. ئەپەندىچىلىك: دادام ئوتتۇز يىل ئەپەندىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، نۇرغۇن ياش-ئۆسمۈرلەرگە بىلىم ئۆگىتىپ، مائارىپقا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشتى.

ئەپەندىم ئى. كىشى ئىسمىغا قوشۇلۇپ (ئىگىلىك قوشۇمچىسىنىڭ I شەخس بىرلىكى بىلەن كېلىپ) ھۆرمەتنى بىلدۈرىدۇ ياكى كىشى ئىسمىنىڭ تەركىبىي قىسمىنى

تەشكىل قىلىدۇ: ئەخمەتجان ئەپەندىم: «دۈشمە- نىمىزنىڭ دۈشمىنى بىزنىڭ دوستىمىز» دېگەنىدى.

ئەپپەي دىئال. «ۋىيەي، ۋايجان» مەنىسى- دىكى قورقۇش، ئەجەبلىنىش ۋە ھاياجاننى بىلدۈرىدىغان ئىملىق.

ئەپت ئى ① يۈز، چىراي، بەشىرە، بەت: «مەن» دېگەن ئاۋازدىن كېيىن قىيا ئېچىلغان ئىشىك- تىن پەيزۇللانىڭ ھەجىيىپ تۇرغان ئەپتى كۆرۈندى. * توختى شۇجى ئۇنىڭ ئەلەمدىن پۈرۈشۈپ كەتكەن ئەپتىگە سىنچىلاپ قارىدى. ② تاشقى كۆرۈنۈش قىياپەت، تەقى-تۇرق، ھالەت: ئۇنىڭ بېجىرىم ۋە قاۋۇل كەلگەن ئەپتىدىن كۈچ يېغىپ تۇراتتى.

ئەپت-بەشىرە ① كىشىنىڭ ئەپتى، بەشىرىسى، يۈزى، چىرايى، تەلەتى: ئۇنىڭ ئەپتى-بەشىرىسىدىن قايغۇ-ھەسرەت ۋە ئاچچىق ئەلەم تارتىۋاتقانلىقىنىڭ ئىپادىسى بىلىنىپ تۇراتتى. ② كۆچمە. كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى، مەنىۋى قىياپىتى: بۇ سۆزلەر ھامۇتنىڭ ئەپتى- بەشىرىسىنى ئاما ئالدىدا چىتقا يايدى.

ئەپت-بەشىرىسىنى ئاچماق كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى ۋە مەنىۋى قىياپىتىنى ئاشكارىلىماق، پاش قىلماق: پارتىيىمىز «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ ئەپتى-بەشىرىسىنى ئېچىپ، ئۇلارنىڭ زادى قانداق نېمىلەر ئىكەنلىكىنى خەلقىمىزگە تونۇتتى.

ئەپچىل سۈپ ① ھەرقانداق ئىشنى تېز ۋە چاققان قىلالايدىغان، چاققان، چېۋەر، چەب- دەس: سادىقنىڭ ئەپچىل بىر ئىنىسى قازاناقنىڭ تۈگۈلۈكىدىن چۈشۈپ تۇلۇمنى يېشىۋېتىپتۇ. ② ئەپلىك، قولاي، مۇۋاپىق، باپ: ئەخمەتجان ئۇنىڭ قولىدىكى ۋېلىسىپىتىنى ئېلىپ ئۆستەڭ بويىغا ئەكىلىپ، ئەپچىل بىر جايغا قويۇپ قويدى. * ئۇستاز، شاگىرت بىر گەۋدە بولۇپ ئىشلار بېرىلىپ، پۈتۈپ چىققار زاپچاسلار، شۇنچە ئەپچىل قىرىلىپ. ③ كېلىشكەن، تۈزۈك، جايىدا: ئۇ بۇگۈن ئۆزىگە ئانچە-مۇنچە پەرداز قىلىپ، چاچلىرىنى يۇيۇپ-تاراپ، خېلىلا ئەپچىل ئايال بولۇپ قالغانىدى.

ئەپچىللەشمەك پ. ئەپچىل بولۇپ قالماق، ئەپچىل ھالەتكە كەلمەك: سەنمۇ خېلىلا ئەپ- چىللىشىپ قېلىپسەن، مېنىڭ كۆڭلۈمدىكىنى بىلگەندەك، نازۇك ئۆتكەلدىن چاندۇرماي ئۆتۈپ كەتتىڭ.

ئەپچىللىك «ئەپچىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ رادىئونىڭ ئەپچىللىكىنى قاراڭ. * قىز ئەپچىللىك بىلەن ۋېلىسىپىتكە مىنىپ، پېدالنى بار كۈچى بىلەن تەپكىنىچە ئۆز ئۆيى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

ئەپخان (توغرىسى: ئەپغان) ←—— **ئەپغان**.

ئەپسانە ئى [پ] ① ئېغىزدىن ئېغىزغا، ئەۋ- لادتىن ئەۋلادقا كۆچۈپ كېلىۋاتقان سىرلىق- لاشتۇرۇلغان ھېكايە؛ رىۋايەت، داستان: يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى يەر ئوغلى ئۆز ئانىسىنىڭ مېھرى — بەھرىدىن بىرپەس ئايرىلغانلىقى ئۈچۈن گىراكىلىسنىڭ قولىدا ھالاك بولغان. ② كۆچمە. ئاساسسىز گەپ، يالغان-ياۋىداق سۆز: ئويدۇرما: مۇراتبېك تاغىسىنىڭ ئېيتىپ بەرگەنلىرى گەرچە بىر ئەپسانە بولسىمۇ، لېكىن مەن ئۇنىڭدىن قەدىمكى ئاتىلىرىمىزنىڭ «تەبىئەت تىلسىملىرى» ئالدىدىكى سەرگۈزەشتىلىرىنى ئېسىمگە ئالدىم. ③ كۆچمە. ئەقىلغە سىغمايدىغان، مۇبالىغىلەش- تۈرۈلگەن، مىسلى كۆرۈلمىگەن نەرسە، ئىش: ھازىرقى زامان پېننىڭ تەرەققىياتى ئەپسانىلارنى رېئاللىققا ئايلاندۇردى. * تەجرىبە دېگەن سۆز ئارقىلىق ماتېرىيالىزم بىلەن ئىدېئالىزم ئوتتۇرىسىدىكى قارىمۇقارشىلىقنى يوقاتقىلى بولىدۇ، دەيدىغان بىمەنە مۇقامنىڭ پۈتۈنلەي ئەپسانە ئىكەنلىكىنى بايقايمىز.

ئەپسانىچى ئى. ئەپسانىۋى ھېكايە ۋە ئىبارىلەر ئېيتىدىغان، ئۇنى توقۇپ، ئويدۇرۇپ چىقىرىدىغان ئادەم، مەدداھ: ھەرقانداق بىر ئەپسانىچى ئادەممۇ، قاراپ تۇرۇپلا ئەقىلغە سىغمايدىغان، مەۋجۇت بولمىغان مۇنداق بىر

ھېكايىنى توقۇپ چىقالمايدۇ.

ئەپسانىشۇناس ئى [پ] ئەپسانە تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس، ئالىم.

ئەپسانىشۇناسلىق ئى. ئەپسانە ھەققىدىكى ئىلىم.

ئەپسانىلاشتۇرماق «ئەپسانىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىللىي ئارمىيە جەڭچىلىرى بۇ يەردىن ھېچ نەرسىگە نەزەر كۆزىنى سالماي ئۆتۈپ كەتسىكەندىن كېيىن رەۋەندە مىللىي ئارمىيىنىڭ ياخشىلىقىنى بىرنى ئون قىلىپ سۆزلىگەن، ھەتتا ئەپسانىلاشتۇرۇۋەتكەن.

ئەپسانىلاشتۇرۇلماق «ئەپسانىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياش بالىلارنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى ئەپسانىشتۇرۇلغان نەرسىلەرنى تولا ئوقۇشىمۇ ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس.

ئەپسانىلاشماق پ. ئەپسانىغا ئايلانماق.

ئەپسانىۋى سۈپ [پ] ① ئەپسانە ژانىرىغا مەنسۇپ بولغان، فانتازىيىلىك: ئەپسانىۋى ھېكايە. ② پەقەت ئەپسانىلاردىلا مەۋجۇت بولغان، ئەلەمدە يوق، خىيالىي: «ئىراق مۇقامىنىڭ باشلىنىش مۇزىكىسى»نىڭ تېكىستىدا مۇھەممەت سىدىق زەلىلىنىڭ ئەپسانىۋى جەننەتنى رەت قىلىدىغان، ئالەمگە تەبىئەت كۆز قارىشى بىلەن نەزەر تاشلايدىغان شېئىرىي جۈملىلەرنى ئۇچرىتىمىز. ③ كۆچمە. ئەقىلغە سىغمايدىغان، مىسلى كۆرۈلمىگەن، ئويدۇرما، توقۇلما: ئەپسانىۋى گەپ.

ئەپسانىۋىلىق «ئەپسانىۋى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

ئەپسۇس ئىم [پ] ئۆكۈنۈش، ئېچىنىش، پۇشايماننى بىلدۈرىدىغان سۆز؛ ئىسىت: ئۆتتى، ئەپسۇس، كۆپ كېچە يۇلتۇز ساناپ، ئايغا قاراپ. ھېلىمۇ بەك كەچ ئەمەس، ماڭسام ھامان ئالغا قاراپ.

ئەپسۇس قىلماق پۇشايمان قىلماق، ئېچىنماق، ئۆكۈنمەك: ئۇ تولىمۇ ئەپسۇس قىلاتتى. بۇ بەختلىك كۈنلەر ئەگەر ئۇنىڭ يىگىتلىك ۋاقتىدا، بەھرىخان ھەددەمنىڭ چاچ ئۆرۈملىرى مەجنۇندەك تالدەك ئېگىلىپ تۇرغان ۋاقتىدا بولغان بولسا نەقەدەر ياخشى بولاتتى.

ئەپسۇسكى ئىم «ئەپسۇس» سۆزىنىڭ كۈچەيتىش فورمىسى: ئەجەب ياخشى نەغمە قىلدى بۇلار. ئەپسۇسكى، ناخشىلىرىنى ئاڭلىيالمىدۇق. بۇلار كىملەركىن، بۇ قانداق ئادەمنىڭ ئۆيىكىن؟

ئەپسۇسلاندۇرماق «ئەپسۇسلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ئىشلار مېنى تولىمۇ ئەپسۇسلاندۇردى.

ئەپسۇسلانماق پ. پۇشايمان قىلماق، پۇشايمان يېمەك، ئۆكۈنمەك، ئېچىنماق: مەن بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن قاتتىق ئەپسۇسلاندىم. * ئۇ نىجاتتىن ئارتۇقچە ئاغرىنىپ يۇرگەنلىكىگىمۇ قاتتىق خىجىل بولدى، پۇشايمان قىلدى. شۇ ئاخشىمى نىجات بىلەن كۆرۈشۈشكە بارالمىغانلىقىغا قاتتىق ئەپسۇسلاندى.

ئەپسۇسلۇق ئى. ئەپسۇسلىنىدىغان، ئەپسۇسلۇق ھېس قىلىدىغان ھالەت: ئۇ، دۇنيادا شۇنچە گۈزەل مەدەنىيەت ياراتقان ئاشۇ كىشىلەرنىڭ مۇشۇنداق بىر دوپپا تىكىپ كىيىشنى بىلمىگەنلىكىدىن تولىمۇ ئەپسۇسلۇق ھېس قىلىدىكەن. * ئەزىز چوڭ بىر ئىشتىن زىيان تارتقاندەك چوڭقۇر ئەپسۇسلۇق ئىچىدە بوغۇلۇپ ۋارقىرايتتى.

ئەپسۇسلىنارلىق سۈپ. كىشىگە ئەپسۇسلۇق ھېس قىلدۇرىدىغان، كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان: شۇنىسى ئەپسۇسلىنارلىقكى، بىزنىڭ بەزى ئاپتورلىرىمىزمۇ ئۆزىگە ۋە تەھرىرلەرگە توغرا مۇئامىلە قىلمايدۇ. * مەكتەپقۇ ناھايىتى ياخشى ئىكەندۇق. ئەپسۇسلىنارلىقى، مەن پەقەت بىر يىللا ئوقۇغان.

ئەپسۇن ئى [پ] جادۇ، سېھىر قىلىش

مەقستىدە ئوقۇلىدىغان ھەر خىل دۇئا: ئۇ بۇ يەردىن بىرئاز توپا ئېلىپ كىشى چۈشەنمەيدىغان ئەپسۇنلارنى ئوقۇدى. * لېكىن ئەپسۇندىن پۈتكەچ ئەجدىھا، ئوق، نەيزە زەربى قىلمىدى پەرۋا. بۇ سىرنى بىلدى دانىشمەن بىر زات، قىلماقچى بولدى ئەپسۇننى بەربات.

ئەپسۇن ئوقۇماق سېھىرلەش، جادۇ قىلىش مەقستىدە ئەپسۇن دۇئالىرى ۋە كالاملىرىنى ئوقۇماق: كەمەك ھەيبار مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ، ھېرىپتۇ، بىر قوغۇنلۇقنىڭ يېنىغا كېلىپ، قارىياغاچ سايىسىدا ئۇخلاپتۇ. ئۇخلاش ئالدىدا ئۆزىگە ئەپسۇن ئوقۇپ، بېشىنى قوغۇنغا، بەدىنىنى پىلەككە ئايلاندۇرۇپ قويۇپتۇ.

ئەپسۇنچى ئى. ئەپسۇن ئوقۇيدىغان كىشى؛ جادۇگەر، سېھىرگەر، سېھىرچى: ئىشتىكەچ شۇ تونۇش ئەپسۇنچى نەينى، ئاجايىپ بىر جاسارەت بىرلە لەيلى. چۈشۈپ دېرىزىدىن شۇنچە دادىل، يۈنەلدى باغ تەرەپكە ھەمدە ئەپچىل.

ئەپسىز سۈپ. ئەپ بولمىغان، بىئەپ، قولايسىز: ساقى گېپىنىڭ داۋامىنى قىلىشنى ئەپسىز كۆرگەندەك بىردىنلا توختاپ قالدى. * ئاتىكە خېنىم ئىنتايىن ئەپسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. قىزىنىڭ ئەقلىغە نىسبەتەن كۆڭلىدە بارىكاللا ئېيتقۇسى كەلسىمۇ، لېكىن ئېغىزىدىن چىقىرالمىدى.

ئەپسىزلەنمەك پ. ئەپسىز دەپ بىلمەك، ئەپسىز كۆرمەك؛ ئەپسىز ھالەتكە چۈشۈپ قالماق: مۇئەللىمە سادىقنى يىراقتىن كۆرۈپ، بىر مىنۇتچە ئۆز ئورنىدا قېتىپلا تۇرۇپ قالدى ـ دە، بۇ ھالەتتىن ئۆزىمۇ ئەپسىزلىنىپ ئۇدۇل سادىق تەرەپكە قاراپ يول ئالدى.

ئەپسىزلىك «ئەپسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: روشەن بۇ يەردە ئارتۇقچە تۇرۇشنىڭ ئەپسىزلىكىنى بىلىپ دەرھال كەتتى.

ئەپشان ئى [پ] يېزت. سۆز بىرىكمىسىدە «چاچقۇچى»، «تۆككۈچى» مەنىلىرىدە كېلىدۇ: نۇر ئەپشان. شېكەر ئەپشان. * بۇلبۇل بولۇپ شېكەر ئەپشان ئەيلەيىن، گۈل ئىشقىدا بۇلبۇل قۇشتەك سايرايىن. كەل غېرىبجان بۇ باغ ئىچىدە يايرايىن، چىمەن گۈلۈم بار ئىكەنىن بىلمىدىم.

ئەپغان ئى [پ] يېزت. پىغان، نالە ـ پەرياد، نالە ـ زار: شەمسى جانان ئەي نىگارا قايدىسەن، ۋىسالىڭغا. ئەمدى قاچان يېتەرمەن، قاي تامانغا باشىم ئېلىپ يۈرەر مەن، مەن نەيلىيىن ياردىن ئەپغان بولمىسا.

ئەپقاچماق پ [ئېلىپ+قاچماق] ئېلىپ كەتمەك، ئېلىپ يۈرمەك، ئېلىپ ماڭماق، ئېلىپ قاچماق: جەدە ئات مىنگەن ئېگىز بوي ئوغلاقچى توپ ئىچىدىن ئۆزۈلۈپ چىقىپ، ئوغلاقنى ئەپقاچتى.

ئەپقاچتى خەۋەر چىنلىقتىن يىراقلاشقان، ئېنىق بولمىغان، ئىشەنچىسىز ئۇچۇر؛ قۇلاقتىن قۇلاققا تارقىلىپ يۈرگەن ھەر خىل خەۋەر.

ئەپقاچتى گەپ چىنلىقتىن يىراقلاشقان، قۇلاقتىن قۇلاققا تارقىلىپ يۈرگەن ھەر خىل گەپ ـ سۆز: «پالانى پوكۇنى باشلىقا بىر پارچە گىلەم كۆتۈرۈپ بېرىپتىكەن، مۆي ھەل بولۇپتۇ» دېگەندەك ئەپقاچتى گەپلەر قۇلىقىمغا كىرىپ قالدى.

ئەپكار ئى [ئە] يېزت. پىكىر؛ پىكىرلەر.
ئەپكار ئامما جامائەت پىكرى.

ئەپكەچ (تۇغرىسى: ئەپكەش) ← **ئەپكەش.**

ئەپكەش ئى [پ] چېلەك، سېۋەت ۋە باشقا يۈك ـ تاقلارنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، بالداق ياغاچنىڭ ئىككى ئۇچىغا ئىلمەك تۆمۈر ياكى ياغاچ ئىلمەك بېكىتىلگەن سايمان: ئاردىن بىرەر سائەت ئۆتتى بولغاي، جاپپار ئىككى چېلەككە ئاتىنىڭ قېنىدەك دەملەنگەن چاينى ئۇسۇپ، ئەپكەشنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئاستى ـ دە، يۈرۈپ كەتتى. * ماڭدى ئازاد يولىغا، مۈرىسىدە ئەپكىشى. شۇنچە چاققان ـ شۇنچە تېز، پۇتلىرىنى يۆتكىشى.

ئەپكەشچى ئى. ئەپكەش بىلەن سۇ ۋە باشقا نەرسىلەرنى توشۇيدىغان ئادەم: ئىتىزغا ئوغۇت يۆتكەۋاتقان ئەپكەشچىلەر بەس-بەس بىلەن ئىشلىمەكتە.

ئەپكەشچىلىك «ئەپكەشچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

ئەپكەشلىك سۈپ ① ئەپكەش كۆتۈرگەن، ئەپكىشى بار، ئەپكەشكە ئىگە: شۇنداق قىلىپ، مەنمۇ بىردەمدىلا بىر ئەپكەشلىك بولۇپ قالدىم. ② ئەپكەش قىلىدىغان، ئەپكەش بولىدىغان؛ ئەپكەشكە لازىملىق، ئەپكەشكە ئاتالغان: بىزنىڭ ئۆيدە بىر ئەپكەشلىك قومۇش ياغىچى بار.

ئەپلاتون ئى [ئە<گرېك] قەدىمكى گرېك ئالىمى پلاتوننىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلىشى.

ئەپلاتوننىڭ زەنجىرىنى ئۈزىدىغان ھېچ-نېمىدىن يانمايدىغان، جاھىل ۋە كاجلىقتا ئۇچىغا چىققان: ئۇمۇ ئەپلاتوننىڭ زەنجىرىنى ئۈزىدىغانلارنىڭ بىرى.

ئەپلەپ-سەپلەپ بىرەر ئامال تېپىپ، بىرەر چارە-تەدبىرلەر، ھەر خىل يوللار ئارقىلىق: ئادەملەرنىڭ بىر-بىرىنى كولايدىغىنىدىن تويدۇم. تالىشىدىغان نېمە بار. قىش چىققۇچە ئەپلەپ-سەپلەپ ئوقەت قىلىپ، بەش-تۆت تەڭگىلىك بولۇۋالساق بۇنىڭ نېمىسى يامانكەن؟ * ئۇلار ئۆزىنى پەردازلاپ كۆرسىتىش ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، جىددىي ۋە قىيىن مەسىلىلەر ئۈستىدىمۇ توختىلىشقا قارشى تۇرمايتتى، لېكىن ئۇلار بىر خىل «رېزىنكە خۇسۇسىيەتلىك» قارارلار ئارقىلىق ئىشنى ئەپلەپ-سەپلەپ تۈگىتىشنى مەقسەت قىلاتتى.

ئەپلەتمەك «ئەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەپلەشتۈرمەك «ئەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ قاسقاندا پىشۇرۇلغان قوي گۆشى، كاۋاپ، سامسا، شاكىلات، تاتلىق-تۈرۈم، مېۋە-چېۋە، نان-توقاچ، پېچىنە-پىرەنىكلەرنى ھەر خىل تەخسە-قەنتدانلارغا ئەپلەشتۈرۈپ تىزدى. * سابىر سەن چۆچۈرىنى خام سانىما، توختا، مەن بۇ ئىشنى شۇنداق ئەپلەشتۈرەيكى، سېنىڭ گۇڭشې پارتكومى ۋە ئەزالار ئالدىدىكى يۈز-ئابرويۇڭ تاپىنىڭغا تەگلەشسۇن، ئۆزەڭنىڭ نەگە دومىلاپ چۈشكىنىڭنى بىلمەي قالغىن.

ئەپلەشتۈرۈپ قويماق ياراشتۇرۇپ، كېلىشتۈرۈپ، ياخشىلاشتۇرۇپ قويماق: تۈردى ئۈنىڭدىن غەم قىلما. چوڭ ئوغلۇڭ روزىنى باشلاپ كېلىپ سېنىڭ بىلەن ئەپلەشتۈرۈپ قويىمەن.

ئەپلەشتۈرۈلمەك «ئەپلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەپلەشمەك پ ① مۇۋاپىقلاشماق، ماسلاشماق، باپ كەلمەك، جايىغا چۈشمەك: ئىش ئەپلىشىپ نەپ تەگكەنچە نەپسى يوغىناپ، ئىزباسارى ھېلىمنى پەننىي مەكتەپتىن توختىتىۋېلىپ زەيندىن قارىيدا ئوقۇتۇش توغرىسىدا ھەسەلخان بىلەن كۇسۇرلاشتى. ② ياراشماق، ئىتتىپاقلاشماق، ياخشىلاشماق، چىقىشىپ قالماق: بىز ئىككىمىز بەزىدە ئۇرۇشۇپ. بەزىدە ئەپلىشىپ يۈردۇق. * ئۇلار تويدىن كېيىن بىر-بىرى بىلەن بىرئوبدان ئەپلىشىپ قالدى.

ئەپلىشىپ قالماق ① ئىش دېگەن جايدىن چىقماق، كۆڭۈلدە ئويلىغاندەك بولۇپ چىقماق، ئويلىغاندەك بېجىرىلمەك: بۇ يۇرتقا ئاز-تولا ئوقەت قىلىپ، جاھاندارچىلىق قىلساق دەپ كەلگەنىدۇق، قېنى بىر ئىرادە بىلەن ئىشىمىز ئەپلىشىپ قالسا ئەجەب ئەمەس. ② ئىناق ئۆتمەك، ئەپ بولۇپ كەتمەك، ئۆزئارا چىقىشىپ قالماق، مىجەزى كېلىشىپ قالماق: تىل بىلەن تۈگكەن تۈگۈچنى قول بىلەن بولماس يېشىپ، ئەپلىشىپ قالغان كۆڭۈلنى گاڭ بىلەن بولماس كېسىپ. ③ ئۆگىنىپ قالماق؛ كۆنۈپ قالماق، ئۆزلىشىپ كەتمەك: ئىشكىتىن كىرىشىمگە دادام ماڭا قاراپ، — قانداق

ئوغلۇم، ئىشىڭ بىلەن خېلى ئەپلىشىپ قالغاندەك تۇرامسەن؟ — دەپ سورىدى.

ئەپلەنمەك ① «ئەپلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② تەمشەلمەك، تەرەددۇت قىلماق: لۇجۇنيى يېزىپ بولۇشىغا ۋۇ يىلىڭ قۇمىلىقىنى يىغىشتۇرۇپ، تازىم قىلدى-دە، مېڭىشقا ئەپلەندى. * شۇي شۇ تازىم-تەكرىم قىلىپ مېڭىشقا ئەپلەندى.

ئەپلىسۇن ئى (توغرىسى: ئاپېلسىن) ← ئاپېلسىن.

ئەپلىك سۈپ ① مۇۋاپىق، قولاي، ئوڭۇشلۇق: نادەم ئۆمىلەپ بىر قەبرە يېنىغا ماڭدى. بۇ پوتەيگە يېقىن ۋە ھۇجۇم قىلىشقا ئەپلىك جاي ئىدى. ۋارىسجانمۇ نادەمنىڭ كەينىدىن شۇ يەرگە بېرىپ ئەپلىك بىر جايغا ئورۇنلاشتى. * دۇتار ئىككى تارلىق ساز بولۇپ ئۆگىنىشكە ئەپلىك، خەلق ئارىسىدا ئومۇملاشقان. ② چاققان؛ ئەپچىل: قىزچاقنىڭ ئەۋرىشىم بارماقلىرى ئاجايىپ ئەپلىك ئىكەن. * گالستۇك چەگىدىم بويىنۇمغا ئەپلىك. سەپنىڭ ئالدىدا تىزىلىپ رەتلىك. ③ كۆپ ئىشلارنى قىلالايدىغان، چېۋەر، ماھىر: قادىرنىڭ قولى ئەپلىك بولۇپ، ئىشچىلارنىڭ چاچ-ساقاللىرىنى ياساپ قوياتتى. ④ كۆچمە. ئىناق، ئىتتىپاق؛ يېقىن، ئېجىل: كەندىر تۇۋىدە كەكلىك، مەن يارىم بىلەن ئەپلىك. ئوڭ يېنىدا چېچى بار، تولغاپ سۆيگىلى ئەپلىك.

ئەپلىمەك پ ① مۇۋاپىق، جايىدا بېجىرمەك، پەم بىلەن قىلماق: ئىمىن پالىگان ياخشى ئەر، ھەممە ئىشنى ئەپلىگەن. ئۇركۆپ قاچقان دۈشمەننىڭ توغراقتا بېشىنى كەپلىگەن. ② قاملاشتۇرماق، جايلىماق، بابلىماق: سايىم ئاكا ئۆز رەقىبىنى دالىدا يەردە ئەپلەپ تۇرۇپ بىر سالدى-دە، ئۇنى جايىدىن قوپالماس قىلىپ قويدى. * كەنجى ئوغۇل بىلەن مالچى ھېلىقى باينى ئەپلەپ، ئۇنى تاغارغا كەپلەپ، ئاغزىنى چىگىپ، ئېشەككە بۇرۇنقىدەك ئارتىپ

قويۇپ، مالنى ھەيدەپ يولغا راۋان بولۇپتۇ. * بۈگۈن ئاخشام روزى دېگەن قاقباشنى تازا ئەپلىدۇق، بىراق ئۇنىڭغا ئۇۋالمۇ قىلدۇق.

ئەپۇ ئى [ئە] كەچۈرۈم، ئۆزرە: ئەپۇ سورىماق. ئەپۇ قىلماق. * ئابدۇقادىر ئۆتكەنكى ئىشلارنى ئېسىدىن چىقىرىۋەتتىمىكىن؟ قانداقلا بولمىسۇن، مەن ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ ئەپۇ سورايمەن.

ئەپۇ ئەتمەك ← **ئەپۇ قىلماق.**

ئەپۇ سورىماق ئۆتكۈزگەن كەمچىلىك، سەۋەنلىكنى كەچۈرۈشنى ئۆتۈنمەك، ئۆزرە ئېيتماق: ئەخمەت مېنىڭ گېپىم تۈگىمەيلا، مېھمانىنىڭ ئالدىدىلا كىيىملىرىنى قېقىشقا باشلىدى. مەن ئۇنى ئاران توختىتىۋالدىم ۋە ئاغىنەمدىن خىجالەت بولۇپ ئەپۇ سورىدىم.

ئەپۇ قىلماق باشقىلارنىڭ ئۆزرىسىنى قوبۇل قىلماق، گۇناھىدىن ئۆتمەك، كەچۈرمەك: سىزنى ئاۋارە قىلىپ قويدۇم، ئەپۇ قىلىڭ. * ئۇلارمۇ ئادەم بولدۇ، ئۇلارمۇ ئاتا-ئانا بولغاندا ئاتا-ئانىنىڭ قەدرىگە يېتەر دەپ، ئانا بىنانىڭ ئىشىكىدىن چىقىپ بولغۇچە ئوغلى بىلەن كېلىنىنى ئەپۇ قىلىۋەتتى.

ئەپپىيەڭگە ئى. ئاكا-ئۇكىنىڭ خوتۇنلىرى (بىر-بىرىگە نىسبەتەن): ئۇلار بىر ئۆمۈر ياخشى ئەپپىيەڭگە بولۇپ ئۆتكەن.

ئەپيۇن ئى [ئە] ئەپيۇنگۈلىنىڭ تولۇق پىشمىغان ياكى پىشىش ئالدىدا تۇرغان غوزىسىنىڭ شىرنىسىدىن تەييارلىنىدىغان، قاتتىق مەست قىلىدىغان بىر خىل زەھەرلىك چېكىملىك.

ئەپيۇن ئۇرۇشى <تارىخ> 1840-يىلدىن 1842-يىلغىچە ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى دۆلىتىمىزنىڭ ئەنگلىيە سودىگەرلىرىنىڭ ئەپيۇن ئېلىپ كىرىپ سېتىشىنى مەنئى قىلغانلىقىنى باھانە قىلىپ، مەملىكىتىمىزگە قارىتا قوزغىغان تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشى.

ئەپيۇنكەش ئى [ئە+پ] داۋاملىق ئەپيۇن

چېكىدىغان، ئەپيۈن چەكمىسە تۇرالمايدىغان، ئەپيۈن خۇمار ئادەم: خەلقنىڭ كۆز يېشى، نالىسى ئەپيۈنكەشلەرنىڭ ئىسلاشقان دىلىنى ئېرىتەلمەيدۇ. * ئەپيۈنكەش جاللاتلار، ماجاڭ ئويناپ ياتىدۇ. قاراڭغۇ زەي زىنداندا، نوزۇڭ يالغۇز ياتىدۇ.

ئەپيۈنكەشلىك ئى. دائىم ئەپيۈن چېكىش ئادىتى.

ئەپيۈنگۈل ئى [ئەپيۈن+گۈل] <بوت> ئەپيۈنگۈل ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تېنى ئاق پارا-شوكلۇق، يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق يۇمىلاق شەكىلدە، گۈلى قىزىل، ھال ياكى ئاق رەڭلىك بولىدۇ؛ مېۋىسى شار شەكىلدە بولۇپ، تېخى پىشمىغان ۋاقتىدا پوستى تىلىپ قويۇلسا ئەپيۈن ئىشلەشكە بولىدىغان بىر خىل شىرنە ئېقىپ چىقىدۇ؛ مېۋە شاكىلىنى دورا قىلىشقا بولىدۇ. ئاغرىق پەسەيتىش، تىنچلاندۇرۇش، ئىچى سۈرۈشنى توختىتىش رولىغا ئىگە.

ئەت ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ گۆشى: ئەت قونماق، ئەت تۇتماق. * گۆشىدىن بىر مىڭ 6 يۈز 89 تۇياق مالنى 563 ئائىلىگە ئەسلى ئېغىرلىقىغا 19 مىڭ 579 كىلوگرام ئەت قوشۇش، ئەسلى ئېغىرلىقىدىن ئاشقان قىسمىنىڭ پۇلىنى كوللېكتىپ بىلەن شەخسىي تەڭ ئېلىش شەرتى بويىچە بورداشقا كۆتۈرە بەردى. * ھاشىم ئاكا ئەركىنگە نەسىھەت قىلىپ: — بىلەمسەن، ساڭا مۇشۇ لايىقنى تاپقۇچە، چېچىمغا ئاق كىرىپ كەتكىلى تاس قالدى. ئاناڭ بىلەن داداڭنىڭ كۆزىگىمۇ ئۇيقۇ كىرمەي، بىر ئىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كەتتى، — دېدى. ② بەزى مېۋىلەرنىڭ گۆش قىسمى: ئەتلىك قوغۇن. ③ كۆچمە. يەرنىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتىدىكى مۇنبەت، ھوسۇللۇق قىسمى: زەيتۇنەم ئۇرۇق سېلىنىۋاتقان ئېتىزنىڭ نەملىكىنى تەكشۈرۈپ، بىر سىقىم توپىنى ئالقىنىغا ئېلىپ ئۇۋۇلاپ كۆردى، ھۆل ئەت توپا ئالقىنىغا خېمىردەك چاپلىشىپ قالدى.

ئەت ئالماق ئەت قونماق، سەمىرىمەك: بالا ئۈچ ئايلىق بولغاندا ئوبدانلا ئەت ئېلىپ قالدى.

ئەت توپا ئۆسۈملۈك، گۈل-گىياھ، زىرائەت ئۆستۈرۈشكە مۇۋاپىق، مۇنبەت، ئەتلىك توپا، تۇپراق: زەيتۇنەم تەشتەكتىكى گۈلنى كۆتۈرۈپ كېلىپ ئەت توپىغا تىكتى.

ئەت توپىلىق توپىسى ئەتلىك، مۇنبەت: تراكتور تاغ باغرىدىكى شېغىللىق يولنى ئارقىدا قالدۇرۇپ مارجان بۇلاقنىڭ مۇنبەت ئېتىزلىرى بىلەن تۇتىشىپ كەتكەن يۇمشاق ئەت توپىلىق چوڭ يولغا چۈشتى.

ئەت تۇتماق ← **ئەت قونماق.**

ئەت رەڭ ئاز مىقداردىكى قىزىل ۋە سېرىقتا تېخىمۇ ئاز مىقداردىكى كۆك قوشۇلۇپ سۇس تەڭشىلىپ ھاسىل بولىدىغان، رەڭگى ئەتكە ئوخشايدىغان مۇرەككەپ رەڭ: ئايشەم: — ئاپا مەن كەتتىم، كېچىكسەم ئەندىشە قىلما، جۇمۇ؟ — دېدى-دە، چىرايلىق ئەت رەڭ سومكىسىنى ئېلىپلا چىقىپ كەتتى.

ئەت قونماق ئەت پەيدا بولماق، ئەت قوشۇلماق، ئەتلەنمەك، سەمىرىمەك: سىز ھەربىيلىككە كېتىپ يامان قىلمىغان ئىكەنسىز، جۇدەك چىرايىڭىزغا بىر ئىلىك ئەت قونۇپتۇ. * بوۋاينىڭ يۈزىگە بىر ئىلىك ئەت قونغان بولۇپ، ئون-يىگىرمە ياش ياشىرىپ قالغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئېتىدىن چۈشمەك جۇدىمەك، ئورۇقلىماق: ھاشىم بالىسىنىڭ خاپىچىلىقىدا بىر ئىلىك ئېتىدىن چۈشۈپ كەتتى.

ئەتە ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان پەيتتە ئۆتۈۋاتقان كۈندىن كېيىنكى كۈن يەنى بۈگۈندىن كېيىنكى بىر كۈن: بۈگۈن ماڭا كەلدى، ئەتە ساڭا كېلەر (ماقال). * بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە

قويما (ماقال). * ھەمراھ سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەن كۈننىڭ ئەتىسى ساۋۇتجاننى مەتنىيازنىڭ ھويلىسىغا باشلاپ باردى. ② ئى. يېقىن ۋاقىت؛ يېقىن كەلگۈسى، كېلەچەك: ئادا بولدى گۈل ئالدىدا شەرتىمىز، كېلەر ئەمدى قەنتتىن تاتلىق ئەتىمىز. * شۇ گۈزەل ئەتىگە يېتىمىز چوقۇم، پارتىيەم مەدەتكار، ئىشەنچ كامىل.

ئەتە كىم بار، كىم يوق كېيىن كىم ئۆلۈپ، كىم قالىدىغانلىقىنى، نېمە ئىشلار بولىدىغانلىقىنى ئالدىن مۆلچەرلەش تەس ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئابدۇقادىر ئاكا ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ: — ئوغلۇم سەنمۇ چوڭ بولۇپ قالدىڭ، بىزنىڭ يېشىمىزمۇ بىر يەرگە بېرىپ قالدى، كۆزىمىز پىلدىرلاپ تۇرغاندا سىنىڭ تويۇڭنى قىلىۋاتمىساق، ئەتە كىم بار، كىم يوق، جان خۇدانىڭ ئىلكىدە، — دېدى.

ئەتىدىن كەچكىچە ① تاڭ ئاتقاندىن تارتىپ تا كۈن پاتقۇچە، كۈن بويى، پۈتۈن بىر كۈن: بازغاندا ئەتىدىن كەچكىچە تىنىم تاپماي ئىشلەۋاتقان نۇرگۈلنىڭ ئىشتىن چۈشكەندە قولىنى قىمىرلىتىشقىمۇ ھالى قالمايتتى. بىراق ئۇنىڭ روھى چۈشۈپ كەتمىدى. ② ھەمىشە، دائىم: ئۇ ئەتىدىن كەچكىچە ئۆيۈنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان بولدى. ئۆيۈنى ئۆيىنىغانسېرى شۇنچە بېرىلىپ كەتتى.

ئەتە-ئاخشام ئۆتۈۋاتقان كۈنلەرنىڭ ئەتىگىنى ۋە ئاخشىمى: تاغامنىڭ قىزى ھەر كۈنى ئەتە-ئاخشامدا ئۇنىڭ يېنىغا كىرەتتى. * ئانارخاننىڭ ئۆزى ئوبدان، ئانىسى يامان. ئەتە-ئاخشام باراي دېسەم، ۋەدىسى يالغان.

ئەتە-ئۆگۈن ئەتە ياكى ئۆگۈن؛ ئەتە-ئۆگۈنگە يېقىن كۈنلەردە، پات ئارىدا، يېقىن ئارىدا: ھازىر كۈنىمۇ خېلى ئىسسىپ قالدى، ئەتە-ئۆگۈن تېرىقچىلىق باشلىنىدۇ. * رىيازەتتە باشلار ئاقاردى، ئەتە-ئۆگۈن بولار نەۋرىمىز، بىلىشسۇنكى، ساقلاپ ئەقدە، ئۆتۈپ كەتتى ئالتۇن دەۋرىمىز.

ئەتەي رەۋ ① مەلۇم بىر مەقسەت يوشۇرۇنغان ھالدا، بىلمەسكە سېلىپ؛ بىلىپ تۇرۇپ، يالغاندىن، قەستەن: مەن قىزنىڭ روھىي ئىنتىلىشلىرىنى بىلىش ئۈچۈن ئەتەي ئۇنى كۆپرەك سۆزلەتتىم. * زىۋەرەم يولدىشىنىڭ كېلىشىنى بىلسىمۇ، قىزى پاتەمنى ئۇخلىتىش ئۈچۈن ئەتەي يالغان سۆزلىدى. ② ئالايىتەن، مەخسۇس، ئاتاپ: مەن ئەتەي سىزنى يوقلىغىلى كەلدىم. * ئۇنىڭ ھارام نىيىتى يوق. مۇشۇ لىنىتىنى بۈگۈن ئەتىگەن ئەتەي بىر كىشىدىن ئەۋەتىپتۇ.

ئەتەيلەپ ← **ئەتەي**: — ھەمشىرە، ئۇ سىزنى دەپ ئۆزىنى ئەتەيلەپ ئاغرىققا سالىدۇ، ئۆزى بولسا ئاتتەك ساق.

ئەتەيىن ← **ئەتەي**.

ئەتتار ئى [ئە] يېزت. سودا دۇكانلىرىدا ئەتىر، ئۇپا-ئەڭلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ھەر خىل پەردەز، زىننەت بۇيۇملىرىنى ساتىدىغان كىشى؛ ئەتىرچى: مەن بۈگۈن قاسساپتىن، سودىگەردىن، ئەتتاردىن، باققالدىن، مېۋە دۇكانلىرىدىن سېتىۋالغان نەرسىلىرىمنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەلدىم.

ئەتتەك ئىم. ئەپسۇسلىنىش ياكى پۇشايمان تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدۇ: ئەتتەك مەن بارغان بولسام بولۇپتىكەن. * ئەتتەك، بۇ سىر ئېچىلىپ كەتتى، بۇنى سىزنىڭ بىلىشىڭىزنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى.

ئەتتەڭەي ← **ئەتتەك**.

ئەتتىكەن ئى [ئەت+تىكەن] ئادەمنىڭ تىرنىقى ئەتراپىدىن كۆتۈرۈلۈپ قالىدىغان تىكەندەك ئىنچىكە تېرە.

ئەتراپ (ئەتراپى) ئى [ئە] ① كۆزەتكۈچىگە نىسبەتەن تۆت تەرەپ، پەرق ئەتكەن ھەممە ياق: كۈندۈزى گەپ قىلساڭ، ئەتراپىڭغا باق، كېچىسى گەپ قىلساڭ، قۇلاقنى قۇلاققا ياق (ماقال). * پەرھات ھەيران بولغان

ھالدا ئەتراپقا تىكىلدى. * ھاۋا ئېچىلغاندىن كېيىنكى سوغۇقتا جۇۋىدىن چىقالماي، ئەتراپقا مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرغان باستى ئاتلىقلارنى يىراقتىنلا تونۇدى. ② كۆزەتكۈچىگە نىسبەتەن يېقىن جاي: يېرىم سائەتتىن كېيىن يېقىن ئەتراپتا زەمبىرەكلەر گۈلدۈرلەشكە باشلىدى. ③ مەلۇم نەرسىنىڭ چۆرىسى: ھازىر كەلگەن مېھمانلار ئۈستەل ئەتراپىغا توپلىشىپ ئولتۇردى.

ئەتراپ نېرۋا سىستېمىسى <تىب> مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى سىرتىدىكى نېرۋا تۇقۇلمىلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ ھەر خىل نېرۋىلار، نېرۋا چىگىشى ۋە نېرۋا تۈگۈنلىرىنى ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئادەم بەدىنىدىكى ئەتراپ نېرۋا سىستېمىسىنىڭ ئاساسلىق تەركىبلىرى: 12 جۈپ مېڭە نېرۋىسى، 31 جۈپ ئومۇرتقا نېرۋىسى ۋە ۋېگېتاتىۋ نېرۋا سىستېمىسىدىن ئىبارەت.

ئەتراپلىق رەۋ. ھەممە تەرەپنى تەڭ كۆزىتىپ، ھەممە تەرەپلىرنى تەڭ ھېسابقا ئېلىپ، ئومۇمىي جەھەتلەرنى كۆزدە تۇتقان ھالدا: ئوقۇتۇشنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ئوقۇغۇچىلارغا ئەتراپلىق، سىستېمىلىق پەننىي بىلىملەرنى بېرىش، ئۇلارنىڭ قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشتىن ئىبارەت. * ئۇ ئۆزىنىڭ زېھنىگە ئاساسەن نەچچە ئون تەكلىمىنى ۋە يۈزدىن ئارتۇق ئالاھىدە سانلىق ئاساسلارنى يادقا سۆزلەپ، فورمۇلىنى ئەتراپلىق، سىستېمىلىق يېشىپ بەردى.

ئەتراپلىقلىق «ئەتراپلىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ماددىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت ئىككى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى تەڭ تۇتۇش ئەتراپلىقلىققا ياتىدىغان قاراش.

ئەتراپىدا ① رەۋ. بىرەر نەرسىنىڭ تۆت تەرىپىدە، چۆرىسىدە: باللار جوزىنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ، تاماق يەۋاتىدۇ. * بىز قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە دالاغا ئوتۇن ئالغىلى باردۇق، ئۇ يەرنىڭ سوغۇقلۇقىغا چىدىماي، ئاخىر بىر دالىدا يەردە ئوت قالاپ، ئوتنىڭ ئەتراپىدا بىردەم ئىسسىندۇق. ② تىر. كۆز مۆلچەرىدە، تەخمىنەن، چامىسىدا، ئۆپچۆرىسىدە: گەرچە ئۇنىڭ يېشى 40 تىن ئاشقان بولسىمۇ، بىر قارىماققا 30 ياش ئەتراپىدا كۆرۈنەتتى. * ئۇ يازغان ماتېرىيالدا قاۋانلىق دېگەن جايدىن ئەتىيازلىققا 3 مىڭ مو ئەتراپىدا يەر ئېچىشقا بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان.

ئەترە (توغرىسى: ئەتىر) ⟵ **ئەتىر**.

ئەترەت ئى [ر] ① ھەربىي گۇرۇپپا: ئىدۋارد باغ ئەتراپىدا باشلانغان ئېتىشىشنى ئاڭلاپ، ئۆزى تەشكىل قىلغان خەلق ساقچىسىدىن بىر ئەترەتنى ئەۋەتتى. * ئەترەت كوماندىرى ئەترەتنى ئارقىسىغا چېكىندۈرۈشكە بۇيرۇق بەردى. * بىز بەشىمىز رەتلىك تىزىلىپ، ھەربىي قائىدە بويىچە يېڭى ئەترەت باشلىقىمىزنى قارشى ئالدۇق. ② بىرەر ئىش، پائالىيەت، خىزمەت ئۈچۈن ئۇيۇشتۇرۇلغان كىشىلەر توپى، گۇرۇپپا: ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا، سىنىپ بويىچە بىرىنچى تۈركۈمدە قىزىل گالستۇك تاقاپ ئوتتۇرا ئەترەت باشلىقى بولغان. * ئەگەر ناخشىچىغا مۇزىكا ئەترىتى تەڭكەش قىلىدىغان بولسا، بۇ چاغدا ئىككى تەرەپنىڭ ماسلىشىش ئۇنۇمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش بىرقەدەر قىيىنغا توختايدۇ. ③ <بىئول> بىئولوگىيىدىكى بىر سىنىپقا ياتىدىغان ۋە بەلگىلىرىنىڭ ئوخشاشلىقىغا ئاساسەن ئايرىلغان جانلىقلار توپى. مەسىلەن: قۇشلار سىنىپى، توخۇشەكىللىكلەر ئەترىتى، قارىغاي سىنىپى، كۈمۈش ئۆرۈك ئەترىتى دېگەنلەرگە ئوخشاش.

ئەتىسىز سۈپ ① ئېتى، گۆشى يوق، ئەت قونمىغان، گۆشسىز، ياداڭغۇ، جۇدەڭگۇ، ئورۇق: ئۇنىڭ ئۆزىنى قۇتقۇزۇۋالغان نىجاتچىسىغا بولغان مىننەتدارلىق ياشلىرى ئەتىسىز مەڭزىنى بويلاپ ئېقىپ چۈشۈشكە باشلىدى. ② كۆچمە. ئوت-چۆپ ۋە باشقا ئۆسۈملۈك-

لەر ياخشى ئۆسمەيدىغان، كەم ھوسۇل، ئۈنۈمسىز: ئەتىسىز يەر، ئەتىسىز تۇپراق.

ئەتكاپ (توغرىسى: ئېتىكاپ) ← **ئېتىكاپ.**

ئەتكەس سۈپ [ر] دۆلەت ئېلىپ سېتىشنى مەنئى قىلغان، دۆلەت سودا سىياسىتىگە، باج تۈزۈمىگە خىلاپ، قانۇنسىز، چەكلەنگەن: ئەتكەس مال.

ئەتكەس قىلماق مەنئى قىلماق، بىكار قىلماق، ئىناۋەتسىز قىلماق.

ئەتكەسچى ئى <سودا> دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ - سېتىش چەكلەنگەنماللارنى ئېلىپ ساتقۇچى كىشى: ئەگەر ئالتۇننى دۆلەتكە سېتىپ بەرمەي، ئازغىنا پايدىنى دەپ ئەتكەسچىلەرنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويىدىغان بولساق، ئاش بەرگەن قازاننىڭ تۈۋىنى چاققان بولىمىز.

ئەتكەسچىلەر گۇرۇھى <سودا> دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ - سېتىش چەكلەنگەن ماللارنى قانۇنسىز توشۇغان، يىنىدا ئېلىپ ماڭغان (كىرگەن) ۋە ئۇنى تەكشۈرۈشكە قارشى تۇرغان گۇرۇھ.

ئەتكەسچىلىك ئى. دۆلەت تەرىپىدىن ئېلىپ - سېتىش، چەكلەنگەن ماللارنى ئېلىپ - سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: ئاساسىي قانۇن ئەتكەسچىلىك بىلەن مۇرەسسە قىلمايدۇ. * ھازىر بەزى كىشىلەر خىزمىتىدىكى قولايلىقتىن پايدىلىنىپ چەت ئەللىكلەردىن پارا ئېلىۋاتىدۇ، چەت ئەللىكلەردىن ئۆزىنى زىيارەتكە تەكلىپ قىلىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ، ھەتتا ئۇلار بىلەن ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، ئەتكەسچىلىك قىلىۋاتىدۇ.

ئەتكەنچاي ئى [ئەتكەن+چاي] قېنىق دەملەنگەن قارا چايغا سۈت ۋە تۇز ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلگەن چاي: ئۇ ئۇزاق يىللار داۋامىدا ئەتكەنچايغا ئادەتلىنىپ قالغانىدى. * ئۇ بۈگۈنمۇ ئەتىگەنلىك چايىنى ئىچىپ بولۇپ، قاچا - قومۇچلارنى يىغىشتۇرماي، ئەتكەن چايىنىڭ شامىسىنى چايناپ، جوزىغا تايىنىپ خىيال بىلەن ئۇزاق ئولتۇردى.

ئەتكۈزمەك I «ئەتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۈنۈگۈن بالامغا ئېيتىپ باغنىڭ شورىسىنى ئەتكۈزۈۋەتتىم.

ئەتكۈزمەك II «ئەتمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆزەمچە ئۆي تامىقىنى سېغىنىپ قېلىپتىمەن ئاكا، بىرەر ئۆيگە كىرىپ تاماق ئەتكۈزۈپ يەي دەپ، ماڭا - ماڭا ئاخىر مۇشۇ يەرگە كېلىپ قالدىم. * ئەخمەتجان: — تومۇقاپ قالغانىدىم، شۇڭا ئاچچىق - چۈچۈك سۇيۇقئاش ئەتكۈزدۈم. قېنى مېھمانلار ئاشقا باقايلى، — دېدى.

ئەتكۈزۈشمەك I «ئەتكۈزمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەتكۈزۈشمەك II «ئەتكۈزمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەس - بەس بىلەن يېڭى ئوي جاھازلىرى ئەتكۈزۈشتى.

ئەتكۈزۈلمەك I «ئەتكۈزمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەتكۈزۈلمەك II «ئەتكۈزمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېڭى كەلگەن مېھمانلار ئۈچۈن ئايرىم تاماق ئەتكۈزۈلدى.

ئەتلەس ئى [ئە] بىر يۈزى يالتىراق ھەم گۈلى ئوچۇق كۆرۈنىدىغان، يەنە بىر يۈزىنىڭ گۈلى سۇس يەرلىك يىپەك رەخت: ئەتلەس سۇغا چۆكمەس (ماقال). * ئۇلاردا بار نەرسىلەر ھازىر ھۆكۈمەتتىمۇ بار. ئۇلاردا ئەتلەسنىڭ بىر كىيىملىكى 80 كوي بولسا، ھۆكۈمەتتە 70 كوي.

ئەتلەسچى ئى. ئەتلەس توقۇش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: زەيتۇنەمخان بۇ ئىككى تاقا ئەتلەسنى خوتەننىڭ قىزىق دەرۋازىسىدىكى بىر ئەتلەسچىدىن ئېلىپتۇ.

ئەتلەسچىلىك ئى «ئەتلەسچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: خوتەن خەلقى ئەتلەسچىلىك، گىلەمچىلىك، قاشتاش ئويمىچىلىقى قاتارلىق

ھۈنەر - سەنئەتنى بىلەن تونۇلغان.

ئەتلەنمەك پ ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ بەدىنىگە گۆش قوشۇلماق، ئەت قونماق؛ سەمرىمەك: مەن ئۈچ ئايدىن بۇيان كېسەل تارتقان بوۋامنىڭ كېسەلدىن ساقىيىپ، چىرايىنىڭ ئەتلىنىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ئىختىيارسىز كۆزۈمدىن ياش كەتتى. ② كۆچمە. ھال - ئەھۋالى، تۇرمۇشى، كۆڭلى ياخشىلانماق، ھاللانماق، بېيىماق: خۇدا بۇيرۇسا، كېلەر يىلى ئەتىيازدىن باشلاپ، تۆك تاشلاپ، ئەتلىنىدۇ ۋالىمىز، دېسىلە...ھۆددە يەر دېگەن بىلەن گەپ ئىكەن، تاپشۇرۇلىدىغان نورمىنى تاپشۇرساق، قالغىنى بىزنىڭ بولىۋېرىدىكەن ئەمەسمۇ! * بۇ يىل غەيرەت قىلىپ ئىشلىسەك ئەتلىنىۋالىمىز، كېلەر يىلى ئېشىنىۋالساق، يەنە بىر يىلى بېيىپ قالمايمىزمۇ؟

ئەتلىك سۈپ ① ئەت قونغان، ئېتى بار، سېمىز: توي چېيىدا يىگىتلەر ئامانگۈلگە قارىتا چاقچاق ئارىلاش پاراقىدە كۈلۈشۈپ چۇقان كۆتۈردى، ئامانگۈلنىڭ ئەتلىك يۈزى سەل قىزارغان بولسىمۇ، لېكىن دەرھاللا ئۆزىنى تۇتۇپ ئۇمۇ بوش كەلمىدى. ② كۆچمە. مۇنبەت، ھوسۇللۇق (تۇپراققا نىسبەتەن): ئەتلىك يەر. ئەتلىك توپا. ③ كۆچمە. گۆشى بار، گۆش قىسمى قېلىن (قوغۇن - تاۋۇز، كاۋا ۋە ئۆرۈك، شاپتۇل قاتارلىق مېۋىلەرگە نىسبەتەن): ئەتلىك قوغۇن. ئەتلىك شاپتۇل.

ئەتلىك يىلتىز ← **گۆشلۈك يىلتىز.**

ئەتلىمە سۈپ. بەدىنىگە تۆك چىقمىغان، ئەت كۆرۈنۈشىدىكى، قىزىل ئەت: ئەتلىمە باچكا. ئەتلىمە گۆش.

ئەتلىمە گۆش ئۇچار قانات ۋە چوشقىغا ئوخشاش ھايۋانلارنىڭ يېڭى تۇغۇلغان تۆكسىز ھالىتى ياكى تۆك تاشلاپ قىزىل ئەت بولۇپ قالغان ھالىتىگە ئېيتىلىدۇ: ئەتلىمە گۆش باچكا. ئەتلىمە گۆش توخۇ.

ئەتمەك I پ ① ئوچۇق تۇرغان نەرسىلەرنىڭ ئىشىكنى ياكى ئاغزىنى ياپماق، تاقىماق: ئۇ ئاستاغىنا ئۆيگە كىرىپ، ئىشىكنى ئىچىدىن ئەتتى. * ئاخشام كىنودىن قايتىپ كېلىپ مەكتەپ دەرۋازىسىدىن كىرگەنىدە تۇرسۇن ئارقىدىن كىرىپ دەرۋازىنىڭ تاقىقىنى ئېتىپ قويدى. ② كىيىم - كېچەك ھەم ھەر خىل ئېغىزلىق نەرسە - كېرەكلەرنىڭ ئېغىز قىسمىنى ئۆزئارا تۇتاشتۇرماق؛ تۈگمىلىمەك، ئىزمىلىمەك: مەن قىلىدىغان گېپىمنى تاپالمىغانسېرى نېمە قىلارىمىنى بىلمەي تۇجۇركامنىڭ تۈگمىلىرىنى قايتا ئېتىشكە باشلىدىم. * بوۋام مېنى يولغا سالماقچى بولۇپ، خۇرجۇنۇمنىڭ ئىزمىسىنى ئالدىرىماي ئەتتى. ③ بىرەر نەرسىنىڭ يۈز قىسمىنى، تاشقى كۆرۈنۈشىنى، قىياپىتىنى توسماق، ياپماق؛ ئورىماق؛ تاڭماق؛ دالدا قىلماق: يۈزىنى ئەتمەك. كۆزىنى ئەتمەك. * ئۇلارنىڭ سەل نېرىسىدا قىزىل ھېلىلە ياغلىقى بىلەن يۈزىنى ئېتىپ ئۆپكىدەپ يىغلاۋاتقان بىر قىز تۇراتتى. ④ ئېقىۋاتقان سۇ ۋە سۇغا ئوخشاش سۇيۇقلۇقلارنى ھەر خىل توسما، توسۇق، تۇغانلار بىلەن توسماق، توزىماق، باشقۇرماق: سۇنى ئەتمەك. توغان ئەتمەك. باشلامنى ئەتمەك. * گەر تەۋرەنسە تاغنى يۆتكەپ باشقا جايغا تاغ قىلغۇدەك، سۇيى ئۇلۇغ دەريالارنى ئېتىپ - توسۇپ توختاتقۇدەك.

ئەتمەك II پ ① ھەر خىل خام يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلىمەك، ياسىماق، قىلماق: بۇ قىز دادىسىنىڭ ئاش - تامىقىنى ئېتىپ بېرىپ، ئۆي ئىشلىرىنى باشقۇرىدىكەن. * ئۇ ئاش ئەتتى، ئۆگىنىمۇ ئۆزى كەستى، ئەمما ئۆيدە بولۇۋاتقان ئىشلار خىيالىغا زادى كىرمىدى. ② بىرەر ئىش - ھەرىكەتنى بېجىرمەك، قىلماق: ئاۋۋال تام ئەت، ئاندىن باغ ئەت (ماقال). * شاپتۇلدا باغ ئەتمە، ئۆچكىدە مال ئەتمە (ماقال). ③ كۆچمە. دەپ بىلمەك، دەپ ھېسابلىماق، قاتارىدا كۆرمەك؛ تۇتماق: موماي: — قىزىم، ئادەم ئوخشاش بولمايدۇ، ھەر

ھالىدا ئادەم ئەتىكەنگە تازىم ئەت. بۇ يىگىت سىنىڭ مۇھەببىتىڭگە ئېرىشىشنى تەلەپ قىلدى، — دەپتۇ. * دەريا بويىدا تاللار، تاللىۋالغىن تالىڭنى. بىۋاپانى يار ئەتمە، سورىمايدۇ ھالىڭنى. ④ «قىلماق» مەنىلىرىدىكى ياردەمچى پېئىل رولىدا كېلىدۇ ۋە تۇ ن سۆزلەر بىلەن يانداشىپ كېلىپ، ئۇنى پېئىللاشتۇرىدۇ: مەن ئاتا كەسپىمنى داۋام ئەتتىم. * بىئولوگىيە سىستېمىسى ياكى بىئولوگىيىدىكى سىستېما ئۇنىڭغا ساپ سىتىلىستىكا جەھەتتە شادلىق بەخش ئەتتى.

ئەتۆركە ئى [ر] ھەر خىل ماشىنا ئۈسكۈنىلىرىنى قۇراشتۇرۇپ ياساشتا، قالپاقلىق بۇرما مىخلارنى بۇراپ چىڭىتىش، بوشىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان قول سايمىنى.

ئەتىر ئى [ئە] خۇش بۇي ماددىلارنىڭ ئىسپىرتتىكى ئېرىتمىسىدىن ئىبارەت سۇيۇقلۇق، پەرداز بۇيۇمى: * قىزلار تەييارلىقى ئۈچۈن تويلۇق كىيىم-كېچەكلىرىنى كىيىشتى ۋە ئۈستىبېشىغا ئەتىر سېپىشتى.

ئەتىرسوپۇن ئى [ئەتىر+سوپۇن] خام ئەشيالىرىغا ئەتىر ماتېرىياللىرىنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلىگەن خۇش پۇراقلىق سوپۇن: تۇرسۇنگۈل بىر توقاچ ئەتىرسوپۇن ئالدى.

ئەتىرگۈل ئى [ئەتىر+گۈل] <بوت> ① ئازغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، غولى تىك، تىكەنلىرى ناھايىتى زىچ؛ كىچىك پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماقلىق، يوپۇرمىقى ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، گۈلى كۆپىنچە قىزىل، ئاق، سېرىق ئېچىلىدۇ ھەم پۇراقلىق؛ نىسبەتەن كەڭرەك ئۆستۈرۈلىدۇ؛ گۈلىنى چاي دەملەپ ئىچىشكە بولىدۇ، خۇش پۇراقلىق ماتېرىيال قىلىشقىمۇ بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

ئەتىرلىك سۈپ. ئەتىر پۇرىقى بار، ئەتىر خۇشبۇيىدىكى ئىگە، ئەتىر قوشۇلغان: چىن ئاشقىسەن تۇتقىل ئوتلۇق قولۇمدىن، باغۋەن بولۇپ ئۆزگىمىل تازا گۈلۈمدىن. نەپەس ئالغىن خۇش ئەتىرلىك بويۇمدىن، ئىشەنگىن سەن قەمەرشاھ دەردىڭ تۈگەيدۇ.

ئەتىكى سۈپ. ئەتە بولىدىغان، ئەتىسى يۈز بېرىدىغان: ئەتىكى ئىش. * ئەتىكى قۇيرۇقتىن، بۈگۈنكى ئۆپكە ئەلا (ماقال).

ئەتىگەن رەۋ ① تاڭ يورۇغاندىن ئارتىپ كۈن چىققۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ۋاقىت؛ سەھەر: ئۇ يانغا باق، بۇ يانغا باق، ئەتىگەن تۇرۇپ قوشناڭغا باق (ماقال). * ئۇ ھەر كۈنى ئەتىگەن كۈن چىقماستا پوپكىسىنى ئېسىپ مەكتەپكە يۈگۈرەيدۇ. ② بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا نىسبەتەن بالدۇر؛ ۋاقتى يېتىپ كەلمىگەن: بۇ گەپنى قىلىشقا تېخى ئەتىگەن. * مەن ئەمدى ئۇن سەككىز ياشقا كىردىم ،توي قىلىشقا تېخى ئەتىگەن * بۇ ھويلىدا كۆپچىلىك كىشىلەر تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىمىغانلىقى ئۈچۈن، چىداشلىق بىرەلمەي ئەتىگەنلا يېتىپ ئۇخلاپ قالدى.

ئەتىگەنكى سۈپ. شۇ كۈنى ئەتىگەندىكى: ئەتىگەندىكى ئىش. ئەتىگەنكى تاماق. ئەتىگەنكى ۋەقە.

ئەتىگەنلەپ رەۋ. ئەتىگەندىلا، سەھەردىلا: ئۇلار ئەتىگەنلەپ يۈرۈپ كەتتى.

ئەتىگەنلىك سۈپ. ئەتىگەن ئۈچۈن تەييارلانغان، ئەتىگەن ئۈچۈن ئاتالغان؛ ئەتىگەنگە تەۋە، ئەتىگەنگە تەئەللۇق، ئەتىگەنگە مەنسۇپ: ئەتىگەنلىك چاي. ئەتىگەنلىك مەشق. * يەكشەنبە كۈنى لېتىپ ئەتىگەنلىك چېيىنى ئىچىپ بولۇشىغا تۇرسۇن يېتىپ كەلدى.

ئەتىگەنلىككە رەۋ. ئەتىگەندە، سەھەردە: ئۇ: — ئەنسىرىمە ئاسىم، بىزمۇ ئىسسىق ئۆيىقۇنى بۇزمايمىز، ئىسسىق چېيىڭنى تەييارلا، بىر ئوتلامدىن سۇمۇرىمىز-دە، ئۇخلايمىز، قالغان گەپلەر بولسا ئەتىگەنلىككە سۆزلىشەرمىز، — دېدى.

ئەتىلەتىن رەۋ. بۈگۈندىن كېيىن، كېيىنكى ۋاقىتلاردا، ئەتىگىچە: بىز ئىككىمىز ئەتىلەتىن سېنى يوقلىغىلى كېلىپ قالارمىز. * ئۇلار ئەتىلەتىن بېرىپ قېلىشى مۇمكىن.

ئەتىلىك سۈپ. ئەتە بولىدىغان، ئەتە قىلىنىدىغان، ئەتە يۈز بېرىدىغان، ئەتىگە ئاتاپ قويۇلغان: ئەتىلىك ئىش. ئەتىلىك تاماق. * بۈگۈنكى ئىشنى بۈگۈن، ئەتىلىك ئىشنى ئەتە قىلىش كېرەك.

ئەتىلىككە رەۋ. ئەتىكى كۈندە، ئەتە: ئەتىلىككە بايرام قىلىمىز. * بۇلار تېخى ئەتىلىككە زىياپەت ئۆتكۈزۈپ مېنى ئۇزاتماقچى. * مەن ئەتىلىككە كۆچۈپ كېلىپ سىزگە ھەمراھ بولىمەن.

ئەتىمال (توغرىسى: ئېھتىمال) ←—— **ئېھتىمال.**

ئەتىمالىم (توغرىسى: ئېھتىمال) ←—— **ئېھتىمال.**

ئەتىۋار [ئە] ① ئى. ئادەمنىڭ ئارىسىدا قازانغان، نام، ئابروي، ئىشەنچ، نوپۇز، ئىناۋەت، ھۆرمەت: ئۆلۈم ئەۋزەل يېڭىلمىماقتىن، تايان ئەجرىڭگە جەۋلانى، ياشايدۇ ئەتىۋار ھەركىم، ئىجاد ـ مېھنەت گۈلى بولسا. * ئاق ساراي بولغان بىلەن، زەدىۋالى يوق ئىكەن. ئالدىراپ بەرگەن كۆڭۈلنىڭ ئەتىۋارى يوق ئىكەن. ② سۈپ. يۇقىرى باھالىق، قىممەت، ئاز ئۇچرايدىغان، ئېسىل ئەزىز، قىممەتلىك: بۇ تاش دۇنيادىكى 72 خىل ئەتىۋار دورىلارنىڭ زەررىلىرىدىن ياسالغان. * بۇ نەرسە ناھايىتى ئەتىۋار. ③ سۈپ. ئەزىز، ئەركە: كىچىكىدە ئەتىۋار بولۇپ ئۆسكەن ساۋۇتجاننىڭ مەسۇم قەلبىگە بۇ دەشنەملەر نەشتەر بولۇپ سانجىلىپ، يىگىنى گېلىدا قالاتتى.

ئەتىۋارسىز سۈپ ① ئەتىۋارى، ئابرويى، نوپۇزى يوق: ئەتىۋارسىز ئادەم. ② قىممىتى يوق، نەزەرگە ئېلىنمايدىغان: ئەتىۋارسىز نەرسە.

ئەتىۋارسىزلىق ئى «ئەتىۋارسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئەتىۋارلاتماق «ئەتىۋارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇري دەرىجىسى.

ئەتىۋارلاشتۇرماق «ئەتىۋارلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇري دەرىجىسى: ئۇلار ئۆزلىرىنى ئەتىۋارلاشتۇرۇپ، چاقىرغان يەرلەرگىمۇ بارمايدىغان بولۇپ قالدى.

ئەتىۋارلاشتۇرۇلماق «ئەتىۋارلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەتىۋارلاشماق ① «ئەتىۋارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تۇرمۇشتا ساختىلىقنى پەزىلەت دەيدىغانلار بولىدۇ. ئۇلارنى تېخى بەزى يەرلەردە ئەتىۋارلىشىدۇ. ② ئەتىۋار ھالەتكە كەلمەك: مول نەرسە ئازايسا، ئەتىۋارلىشىدۇ.

ئەتىۋارلانماق «ئەتىۋارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەتىۋارلىق سۈپ ① ئابرويى، نوپۇزى بار، نوپۇزلۇق؛ ھۆرمەتكە ئىگە؛ مۆتىۋەر: ئەكبەر بۇ ئائىلىنىڭ ئەتىۋارلىق بالىسى ئىدى. * بىر چاغلاردا بىلىملىك ئادەملەر ئەتىۋارلىق ئىدى. ② قىممىتى بار، قىممەتلىك، كەم ئۇچرايدىغان، ئەزىز: ئەتىۋارلىق ياۋايى ھايۋانلارنى قالايمىقان تۇتۇشنى، قالايمىقان ئوۋلاشنى قاتتىق مەنئى قىلىپ، ئېكولوگىيىلىك تەكشۈگۈلۈكنى ساقلاش لازىم. ③ ئاسراشقا تېگىشلىك، ئاسرىلىدىغان، قەدىرلىك: ھەيدەرنىڭ دادىسىدىن قالغان، تۈكىدىن تولا يامىقى بار بۇ شالۋۇر ئۇنىڭ ئەڭ ئەتىۋارلىق كىيىمى ئىدى. * چامادانىدىكى سوكنا پەلتو بىلەن يەنە بىر قامىلىق قۇلاقچى تاغامنىڭ بىردىنبىر ئەتىۋارلىق كىيىمى ئىدى.

ئەتىۋارلىماق پ ① چوڭ كۆرمەك، ئابرويىنى قىلماق، ھۆرمەتلىمەك، ئەتىۋار كۆرمەك: ياش پادىشاھ ھېلىقى ئىككى ئۇستىنى خۇددى ئاتىسىدىن مىراس بولۇپ قالغان خىزمەتچىلەردەك ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىدىكەن. * تۇردى ئاخۇن ئاكا خەلق ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپە ياراتقان بولغاچ، كىشىلەر ئۇنى ھۆرمەتلەيتتى ۋە ئەتىۋارلايتتى. ② ئاسرىماق، قەدىرلىمەك، قىممەتلىك دەپ بىلمەك: ئۇلار ئاتىسى بەرگەن بۇ بايلىقنى ناھايىتى ئەتىۋارلاپ، ئوغرىغا بېرىپ قويماسلىق ئۈچۈن، ئوزۇق ـ تۈلۈك ئىزدەشكىمۇ بارماي، قودۇق بېشىدا بېقىپ ئولتۇرۇشۇپتۇ. * ئۇ قەيەردە

تىبىي ئىلىمگە دائىر قەدىمكى كىتاب بار دەپ ئاڭلىسا، دەرھال شۇ يەرگە بېرىپ، بۇ كىتابلارنى ئەتىۋارلاپ سېتىۋالىدى. ③ ئەزىز كۆرمەك، ئەزىزلىمەك، ئارزۇلىماق: ئۇلارنىڭ سەمەت ئاتلىق ئارزۇلۇق بىر ئوغلى بار ئىكەن. ئەر — خوتۇن ئىككىيلەن بۇ ئارزۇلۇق بالىسىنى جېنىدىنمۇ بەك ئەتىۋارلايدىكەن.

ئەتىياز ئى [ئەتە+ياز] تۆت پەسىلنىڭ بىرىنچىسى، قىشتىن كېيىنكى يازنىڭ ئالدىدىكى پەسىل، يەنى كۆكلەم مەزگىلى. مىلادى بويىچە تەخمىنەن 3 - فېۋرالدىن 5 - مايغىچە بولغان ۋاقىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەمسىيە يىل ھېسابىدا يېڭى يىلنىڭ بىرىنچى كۈنى، يەنى مارت ئېيىنىڭ 21 - كۈنىدىن باشلىنىدۇ: ئەتىياز پەسلى.

ئەتىيازلىق سۈپ. ئەتىيازدا بولىدىغان، ئەتىيازدا قىلىنىدىغان: ئەتىيازلىق تېرىلغۇ. * مەكتەپ كوچىغا بىر تەشۋىقات ماشىنىسى چىقىرىپ، ئاممىغا ئەتىيازلىق تازىلىق بىلىملىرىنى تەشۋىق قىلدى. * ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا ئالدىراش تەييارلىنىۋاتقان كۈنلەردە كۈزگى بۇغداي مايسىلىرىنىڭ ئۈششۈپ كەتكەنلىكى بىزنى گاڭگىرىتىپ قويدى.

ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئەتىياز ۋاقتىدا تېرىلىدىغان ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ تېرىلغۇ ئىشى.

ئەتىيازلىق كۈن تەڭلىكى <ئاستر> يىگىرمە تۆت مەۋسۇمنىڭ تۆتىنچى مەۋسۇمى، مىلادى بويىچە يىگىرمىنچى ۋە يىگىرمە بىرىنچى مارتتىن باشلىنىدۇ. بۇ ۋاقىتتا جەنۇبىي ۋە شىمالىي يېرىم شاردا كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئۇزۇن- لۇقى تەڭ بولىدۇ.

ئەتىيان ئى [ئەت+يان] بەدەننىڭ ھەممىسى، پۈتۈن بەدەن؛ تەن: ئۇنىڭ كەندىر يىپى بىلەن بىرنەچچە يېرىدىن ماتىۋالغان كۆڭلىكىدىن ئاپتاپتا كۆيگەن قاپقارا ئەتىيانلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئەجەب رەۋ [ئە] ① ھەيران قالارلىق، قىزىق، غەلىتە: كىشى ئەجەب خەۋەرلەرنى ئاڭلايدىكەن - دە!... * ئەپەندىم ئۆيلىنىپتىكەن، خوتۇنى ئۈچ ئايدىلا تۇغۇپ قويۇپتۇ. ئەپەندىم ھەيران بولۇپ: — خوتۇن، باشقىلارنىڭ خوتۇنى توققۇز ئايدا تۇغسا، ئەجەب سەن ئۈچ ئايدىلا تۇغدۇڭغۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ② جۈملىدە ئېنىقلىغۇچى رولىدا كېلىپ، «ئىنتايىن، ناھايىتى، تازا، بەك، نېمىدېگەن»گە ئوخشاش كۈچەيتىش، ئاشۇرۇش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: يارنىڭ ئېتى رەيھانمۇ، چېچى سۇمبۇل بوستانمۇ؟ سۆزلىرى ئەجەب تاتلىق، ھەسەل - ناۋات قوشقانمۇ؟

ئەجەب ئەمەس ئېھتىمال، ئېھتىمالغا يېقىن، مۇمكىن، مۇمكىنچىلىكى بار: — ئۇنداق بولسا، پادىشاھى ئالەم، بىزنىڭ سىلىگە بېرىدىغان مەسلىھەتىمىز شۇكى، سىلى يەنە بىر خوتۇن ئېلىشلىرى كېرەك. يەنە شۇنىڭدىن كېيىن ئارزۇ- ئارمانلىرى ھەل بولۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ ئۆچىنچىسى. * ئەجەب ئەمەس زالىم شاھ، كېلىپ قالسا ئىنساپقا. يەڭگىن جەزمەن تىلسىمنى، بەرداش بېرىپ ئازابقا...

ئەجەب بولماق ① بىرەر كىشىنىڭ قىلغان قىلمىشىغا يارىشا تارتقان جازاسى ھەققىدە ئېيتىلغان «ياخشى بولدى، كۆڭۈلدىكىدەك بولدى، خوپ بولدى» دېگەندەك مەنىلەردىكى ئىبارە: — ھە... ئەجەب بولدى، قىنىڭىزغا پېتىپ ئولتۇرمىغاندىن كېيىن، — دېدى ئانىسى بالىسىنى جىملەپ. ② ئۆيلىغانىنىڭ، تەتۈرىچە بولماق: ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن. كىشىنىڭ يۇرتىغا بېرىپ، غېرىب بولغانغا يىغلايمەن.

ئەجەب بىر بىرقىسما، غەلىتە، يوچۇن، باشقىچە: ئەجەب بىر زامان بولدى، ئالەم چۆرگىلەي دەيدۇ. يۇرەكتىكى زەرداب سۇ، قانغا ئۆرۈلەي دەيدۇ. * ھىم... ھىم... ھىم... دەپ ئەجەب بىر كۈلۈپ كەتتىڭغۇ؟ بىرەر يېرىم ئېچىلىپ قېلىپتۇمۇيا؟.

ئەجەب قىلماق ① ياخشى قىلماق، كۆڭۈل-

دىكىدەك قىلماق: ئۇ كېتىپ، ئەجەب قىلدى. ② ئويلىغاننىڭ، ئارزۇ قىلغاننىڭ تەتۈرىنى قىلماق: — سەن تۈنۈگۈن ئەجەب قىلدىڭا! بىز سېنى ئۇنداق قىلار، دەپ ئويلىمىغان، — دېدى ئۇ دوستىغا سالاملىشىپ بولغاندىن كېيىن.

ئەجەب ئىش غەلىتە هادىسە، غەلىتە ۋەقە، بىرقىسما ئىش، بۆلەكچە ئىش: — بىر يىل بولغان ئۇ بۇ ئۆيگە دەسسىمىگىلى، بۈگۈن ئۇشتۇمتۇت كېلىپ قېلىشى ئەجەب ئىشقۇ؟ — دەپ ئويلايتتى زاهىر.

ئەجەبا ئىم [ئە] تەئەججۇپ، قىزىق، هەيران قالارلىق، غەلىتە: — ۋاھ ئەجەبا، — دەيتتى يىگىت، — بۇ قانداق هادىسىدۇ؟ ئوڭۇممۇ بۇ چۈشۈممۇ، ئادەممۇ ئۇ شەيتانمۇ؟... * — مېنى تېخىچىلا چۈشەنمەيدىكەنسىز - دە! — دېدى تۇرغۇن رەنجىپ، — ئەجەبا، مەن پۇل ئۈچۈن شۇنداق قىلىۋاتىمەنمۇ؟! ياق! خەلقىمىزنىڭ پايدا - مەنپەئىتى ئۈچۈن!...

ئەجەبسىنمەك پ. ئەجەبلەنمەك، ئەجەبلىنىش هېس قىلماق: چاۋار مەتقۇل تېخى بايىلا يېڭىيەر يېزىسىدىن قايتىپ كەلگەنىدى. سابىرنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ، بىرئاز ئەجەبسىنىپ قاسمغا قارىدى.

ئەجەبكى تىر. هەيران قالارلىقى شۇكى، غەلىتىلىكى شۇكى.

ئەجەبكىم ← **ئەجەبكى**: تېپتىنچ كۆك ئاسمانمىش، يۇلتۇزلار پارقىراپ تۇرغانمىش. ئەجەبكىم، يەتمىشچە ئاي چىقىپ هەربىرى زەر شولا چاچقانمىش.

ئەجەبلەندۈرمەك «ئەجەبلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: هۈنەرگە زور ئىشتىياق بىلەن كىرىشكەن زەيتۈننىڭ ئۇشتۇمتۇت سوۋۇپ قېلىشى ئادىلنى ئەجەبلەندۈردى.

ئەجەبلەندۈرۈلمەك «ئەجەبلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ئەجەبلەنمەك پ. هەيران بولماق، هەيران قالماق، تاڭ قالماق، تەئەججۇپلەنمەك: بىر كۆلپەتتىن قۇتۇلۇپ، ئىككىنچىسىگە يولۇققىنىمغا ئەجەبلەندىم. * — تووۋا خۇدايىم! — ئۇ ئۇغلىنىڭ جۆيلۈپ تۇرۇپ «مۇئەللىم» دەپ چاقىرىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ ئەجەبلىنىپ ياقىسىنى تۇتتى، — ئۇنىڭ ئەس - يادى مۇئەللىمدە ئىكەن.

ئەجەبلىنەرلىك سۈپ. هەيران قالارلىق، تاڭ قالارلىق، تەئەججۇپلەنگۈدەك: مۇنداق خېرىدارنى هەرقانداق هۈنەرۋەن ئۆمرىدە بىرەر قېتىم بولسىمۇ ئۇچرىتالىشى تەس ئىدى. بولۇپمۇ ئىمام مۇهەممەتتەك ياش كاسىپقا بۇ هال تېخىمۇ ئەجەبلىنەرلىك تۇيۇلاتتى.

ئەجەبلىنىشمەك «ئەجەبلەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مالىيە ئىشخانىسى، تېخىنىكا - تەكشۈرۈش بۆلۈمى ۋە كەسپىي ئىشخانىلارنىڭ بەزى خادىملىرى پەيزۇللانىڭ گۈزەل، كېلىشكەن بىر قىزنى ئەگەشتۈرۈپ ئىشخانىسى تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەجەبلىنىشتى.

ئەجەل ئى [ئە] كىشىنىڭ ياشاش ۋاقتى تۈگىگەن، هاياتى ئاخىرلاشقان، ئۆمرى تاماملانغان پەيت، ئۆلۈم، قازا: ئەجەل يەتمەي جان چىقماس، بېخىل بايدىن نان چىقماس (ماقال). * — ئەمدى مۇنداق قىلايلى، مۇختار بۇ يىل توپتوغرا 30 ياشقا كىرىدۇ. مېنىڭ تېنىم ساق بولسىمۇ، لېكىن ئەجەل دېگەننىڭ بىرنەرسە دېگىلى بولمايدۇ، ئۇ كۆيۈۋاتقان چىراغدەك ئۆچتىمۇ تۈگىدى. مەن ئەمدى ئاتلىق قەرزىمنى ئادا قىلاي دەيمەن، سىلەرچە قانداق؟ — دېدى ئالماس ئاكا ئايالى رابىخانغا.

ئەجەل پۇرىماق ئۆلۈمدىن بېشارەت بولماق، قازا شەپىسى كەلمەك: شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، يامانلاشتى بارغانچە كېسەل. تىنىشىمۇ ئاستا هەم تۆۋەن، پۇراپ تۇرار شۇ تاپتا ئەجەل.

ئەجەل سۈرەپ كەلمەك بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا بېرىپ ئۇشتۇمتۇت ۋاپات بولماق: تاشماق قولىدىكى تاياقنى شىلتىپ ئالتاغىل ۋارقىراشقا باشلىدى: — سەن!... سەن كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان جاهىل ئۇنسۇر... ياخشى، سېنى بۇ يەرگە ئەجىلىڭ سۈرەپ ئەكىلىپتۇ!

ئەجەل كەلمەك قازا يەتمەك، ئۆمۈر تۈگىمەك، كۈنى توشماق: ئەجەل كەلسە ئەقىل قاچار (ماقال). * قازى داد-پەرياد كۆتۈرۈپ يىغلاۋاتقان بالىنى بەزلەپ: — سەۋر قىل، ئاتاڭ كېسەل ئازابى تارتىپ تولىمۇ قىينىلىپ كەتكەنىدى، بۈگۈن خۇدادىن ئەجەل كېلىپتۇ، ئۇنىڭغا ھېچ ئامال قىلغىلى بولمايدۇ، — دەپتۇ.

ئەجەلنىڭ ئاغزىدىن قايتماق ئۆلۈم گىردابىدىن يانماق، ئۆلۈمدىن قۇتۇلۇپ قالماق: قۇتقۇزدى بىزگە جان بېرىپ، كومپارتىيە ۋە داھىمىز، قايتتۇق ئەجەلنىڭ ئاغزىدىن، پۈتتى يۈرەكتە ئاھىمىز.

ئەجەل يەتمەك ← **ئەجەل كەلمەك.**

ئەجىلى پۈتمەك ← **ئەجىلى توشماق.**

ئەجىلى توشماق ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلماق، ئاخىرەتكە يۈزلەنمەك، كۈنى تۈگىمەك، ئۆمرى ئاخىرلاشماق: — مەن دەيمەن، توختى چولاقنى شاققىدە ئۇچۇقتۇرۇۋەتسەك قانداق؟ — دېدى ئۇ يېنىدا ئۆرە تۇرغان باستقا غادىيىپ، — بۇنداق ئادەملەرنىڭ خۇنى نېمىگە ئەرزىيتتى، ھازىر ئۇنىڭ ئەجىلىمۇ توشۇپ قالدى.

ئەجىلى تولماق ← **ئەجىلى توشماق.**

ئەجىلى مۇئەللەق ئۇشتۇمتۇت كەلگەن قازا، ۋاقىتسىز يەتكەن ئەجەل، تاساددىپىي ئۆلۈم: مەن بۈگۈن كىملىكىمنى كۆرسىتىمەن، ئىغۋاگەرنى تاپىمەن، ئاسمىنى سۇغا بېسىپ ئەجىلى مۇئەللەق قىلىمىسام، ئەر ئوغلى، مەخسۇت بەگ بولماي كېتەي!...

ئەجىلى مۇتلەق مۇقەررەر ئۆلۈم، قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئۆلۈم.

ئەجەللىك سۈپ. ① ئەجەل يەتكۈزىدىغان، ئەجەلگە ئېلىپ بارىدىغان: بىر ئادەمنى ئەجەللىك بالا-قازادىن قۇتۇلدۇرۇپ قويۇش كىچىك ئىش ئەمەس. ② كۆچمە. ھەل قىلغۇچ، قاقشاتقۇچ: ئۆز كارخانىلىرىدىكى ئىقتىسادىي ئۇنۇمنىڭ ناچار بولۇشىدەك بىرقانچە ئەجەللىك مەسىلىنى تۇتۇپ، ئاممىنى ئىنچىكە ھېسابلاشقا قوزغاپ، بىر-بىرلەپ تەھلىل قىلىپ، مۇناسىپ تەدبىرلەرنى تۈزۈش لازىم.

ئەجەللىك زەربە قاقشاتقۇچ دەككە، ھەل قىلغۇچ زەربە: سوۋېت كومپارتىيىسىنىڭ 1917-يىل ئاپرېلدىن ئۆكتەبىرگىچە بولغان دەۋرىدىكى ستراتېگىيىسى زاپاس ئارمىيىدىن ئەنە شۇنداق پايدىلانغانلىقىنىڭ ئەمەلىي مىسالى دەپ ئېيتىشقا بولىدۇ. شۈبھىسىزكى بۇ دەۋردە ئۇرۇشتا دۈشمەنگە ئەجەللىك زەربە بەرگىلى بولاتتى. * چۈنكى سەن ئىلمىڭ غەربىدە مەغرۇر، گىگانت قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قاراۋۇل. بېرىسەن ھەر مەھەل ئەجەللىك زەربە، ياۋ ئەگەر ۋەتەنگە سوزسا قارا قول.

ئەجەللىك يېرى ئەڭ ئاجىز جايى، ھەل قىلغۇچ ئورنى، ھالقىلىق نۇقتىسى: بۇ ئىشنى ئۇزۇل-كېسىل ئېنىقلىماي تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئەجەللىك يېرىدىن تۇتۇش مۇمكىن ئەمەس. * بۇ ئەترەت جەڭ داۋامىدىكى ھالقىلىق پەيتلەردە دۈشمەننىڭ ئەجەللىك يېرىگە سانجىلىدىغان خەنجەر ئىدى.

ئەجەللىمەك پ. ئەجەل يەتمەك، قازا تاپماق؛ ئۆلمەك: — بۇرۇنقى ئىتىم ئەجەللەپ قالغانىدى.

ئەجەم ئى [ئە] ① يېزت. ئەرەبلەردىن باشقا خەلقلەر، خۇسۇسەن پارسلار، ئىرانلار؛ كۆرمىگەن ئەرمەن-ئەجەمدە سىز كەبى باتۇرنى بىز، رۇمى، يۇنان، كوھقاپ شەھسۇۋارلار ئىچىدە. ② <مۇز> «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنىڭ 7-مۇقامى: ئاپتونوم رايونلۇق مۇقام گۇرۇپپىسى ئەجەمنى نوتىغا ئېلىپ بولدى.

ئەجەم مۇقامى <مۇز> «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىسىنىڭ 7-مۇقامى، بۇ مۇقام 17 نەغمە، 143 مىسراغا بۆلۈنگەن، ئۇنىڭ ئىچىدە ئالتە چوڭ نەغمە، 65 مىسرا، تۆت داستانغا؛ سەككىز نەغمە، 56 مىسرا، ئۈچ مەشرەپكە؛ ئۈچ نەغمە، 22 مىسراغا ئورۇنلاشقان.

ئەجەمپىتى ئى [ئەجەم+پىتى] <بوت> **ياپونىيە پىجىقى.**

ئەجداد (ئەجدادى) ئى [ئە] بۇرۇن ئۆتكەن نەسىل-نەسەب، ئاتا-بوۋىلار: ئۇلار يىگىدىن

يېڭى ئۇتۇقلارغا، شان-شەرەپلەرگە ئېرىشكەنسېرى ۋە ئەجدادلار ياراتقان كۈرەش مېۋىلىرىنى تېتىغانسېرى، ئاشۇ ئەجدادلارنى تېخىمۇ سۆيۈملۈك ھېس قىلىدۇ.

ئەجدەر (توغرىسى: ئەجدىھا) ← **ئەجدىھا.**

ئەجدەرھا (توغرىسى: ئەجدىھا) ← **ئەجدىھا.**

ئەجدىھا (ئەجدىھاسى) ئى [پ] ① ئەپسانىۋى چوڭ يىلان: پەرھات غارنىڭ ئاغزىغا يېقىن كېلىشىگە، ھەيۋەتلىك ئاۋاز بىلەن كۈچلۈك گۈلدۈرماما گۈلدۈرلەپ، چاقماق چېقىپ، غار ئىچىدىن بىر ئەجدىھا ھەيۋە بىلەن پەرھاتقا ھۇجۇم قىلىدۇ. ② كۆچمە. قانخور، ياۋۇز، زالىم: سەن بولساڭ بىر ئادەم، بەگ بولسا ئەجدىھا، ئۇنىڭ ئېزىق گۆشى بولاي دەمسەن؟

ئەجدىھا دەرىخى ئى [ئەجدىھا+دەرىخى] <بوت> گۈلسامساق ئائىلىسىدىكى يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، ئېگىزلىكى 20 مېترغا يېتىدۇ، يوپۇرمىقى خەنجەرسىمان ۋە ئاقۇچ رەڭدە بولۇپ، كۆپرەك شېخىنىڭ ئۇچىغا مەركەزلىشىدۇ؛ گۈلى ئاق، مېۋىسى شىرنىلىك ھەم قىزغۇچ سېرىق بولىدۇ؛ تروپىك بەلباغدا ئۆسىدۇ؛ يېلىمى قىزىل بولۇپ، جۇڭيى دورىسى—پالما يېلىمىنى پىششىقلاپ ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

ئەجدىھا گۈل ئى [ئەجدىھا+گۈل] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ياكى ئىككى يىللىق، تىك ئۆسىدىغان سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقىنىڭ ئۇزۇنراقلىرى ئېللىپىس ياكى تۆمۈنە شەكلىدە بولىدۇ؛ گۈلى ياز ۋە كۈزدە ئېچىلىدۇ، گۈل تاجى بىنەپشە، قىزىل، سېرىق، ئاق رەڭلەردە كېلىدۇ. ئۇنى تېرىش، قەلەمچە قىلىپ تىكىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق كۆپەيتكىلى بولىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ياۋروپانىڭ جەنۇبى بولۇپ، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىمۇ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قاتارىدا ئۆستۈرۈلۈۋاتىدۇ.

ئەجدىھا ئوتى <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرمىقى يېپىسىمان، گۈلى كىچىك، ئومۇم گۈل رېتى، ئۇنىڭ غولى ۋە يوپۇرماقلىرىدىن يامغۇرلۇق، ئارغامچا، ساۋخەي ۋە قەغەز قاتارلىقلارنى ياسىغىلى بولىدۇ.

ئەجدىھا يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئەگمە قۇتۇپ يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 17 سائەت. ئېكۋاتور كەڭلىكى 65°. چوڭ ئېيىق ۋە كىچىك ئېيىق يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ ئارىسىدا، گېركۇلېس يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شىمالىغا، سېفىي يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ غەربىگە توغرا كېلىدۇ؛ ئىگىلىگەن دائىرىسى ناھايىتى كەڭ ۋە ئەگرى-بۈگرى بولۇپ، خۇددى ئۇزۇن ئەجدىھاغا ئوخشايدۇ.

ئەجدىھا يىلى <ئاستر> 12 مۈچەلنىڭ بەشىنچىسى.

ئەجدىھار (توغرىسى: ئەجدىھا) ← **ئەجدىھا.**

ئەجرە (توغرىسى: ئەجىر) ← **ئەجىر.**

ئەجنەبىي [ئە] ① سۈپ. چەت ئەللىك، چەت ئەللىككە ئوخشاش: يۇرتداشلار سۆز ئاچتى سېنىڭ توغراڭدا، كەپتۇ بىر ئەجنەبىي بالا. ئوخشىماي قاپتۇ ئۇ بىزگە ئوغلىغا، سەكسەندى بىزنىمىز، بۇ سەھرا-دالا. ② ئى. چەت ئەل گراژدانى، چەت ئەمەلىكەت ئادىمى، چەت ئەل پۇقراسى: چېكىلىۋاتقان بۇ تاماكىنى يېقىندا ئاقسۇنى زىيارەت قىلغان غەربلىك ئەجنەبىيلەر تەقدىم قىلغانىدى.

ئەجۇج ـ مەجۇج جان ت. ـــ> **يەجۇج ـ مەجۇج**: ـــ سلەر تاغ خەلقى هېچنېمە بلمەيسلەر، ـــ دېدى ئۇ داستخانىدىكى ناننىڭ ئۇۋاقلرىنى تېرىپ يەپ، دۇئا قىلغاندىن كېيىن، ـــ پەرىشتە بىلەن ئەجۇج ـ مەجۇجنى ئايرىشنى بىلىش كېرەك.

ئەجبا (توغرىسى: ئەجەبا) ـــ> **ئەجەبا**.

ئەجىر (ئەجرى) ئى [پ] ① ئىشلەنگەن ئىش، ئەمگەك، خىزمەت: ئەگەر هارام مال يەيدىغان بولسام، قىلغان ئەجرىم بىكار بولىدۇ. * خەق نېمە دېسە دېمەمدۇ. مەن ئۈچۈن باغاق سېتىش بولامدۇ، تاغاق سېتىش بولامدۇ، ئىشقىلىپ ئىشلەيدىغان بىر ئىش بولسىلا، ئۆز ئەجرىم بىلەن پۇل تاپساملا بولاتتى. * دېهقان شۇ گەپنى ئېيتىپ تۇرۇپ، چار چۆرۈكنى ئىككى كاسا قىلىپ تىلدى. بىر كاسىنى ئابدۇللاغا تۇتتى: ـــ ئۆز ئەجرىمىزنىڭ مېۋىسى، ئېلىڭلار... دېهقانلار جەمئىيىتى كېسىپ بەرگەن يەرنىڭ قوغۇنى، تۇنجى قېتىم ئۆز يېرىمىزنىڭ هوسۇلىدىن بەهرىمەن بولدۇق...، ـــ دېدى خۇشال بولۇپ. ② غەمخورلۇق، كۆيۈنۈش، كۆڭۈل بۆلۈش، تەلىم ـ تەربىيە: ئاڭلىسام ئۇ تېخى سىزنى پارتىيىگە تونۇشتۇرغۇچىنىڭ بىرى ئىكەن، بۆلۈم باشلىقلىقىغا ئۆسۈشىڭىزدىمۇ ئۇنىڭ ئەجرى هەممىدىن كۆپ ئىمىش، سىزگە ئەپسىز بولارمىكىن دەۋاتىمەن...* تىكەندىن گۈل ئۈنگەندەك، ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان ئويۇن قېپىدىن خېلىلا ئۈمىدلىك ئوقۇغۇچى يېتىلىپ كېلىۋاتىدۇ، بۇنىڭ هەممىسى سىلىنىڭ ئەجىرلىرى.

ئەجىر تاپماق بېقىش تاپماق، كۈتۈشكە ئېرىشمەك، پەرۋىش قىلماق: مەن «بۇ ئۆكۈزنى ئالمايمەن، مال بولمايدۇ» دېسەم، «ئاتلارنىڭ ئاشقان بوغۇزىنى بەر، ئەجىر تاپسا ئالامەت مال بولىدۇ»، دېمىگەنمىدىڭ.

ئەجرى سىڭمەك خىزمىتى يەتمەك، تۆهپىسى قوشۇلماق، مېهنىتى سىڭمەك: ئالىم هەممىدىن ئوبدان بىلىدۇكى، ئۇنىڭ ئون نەچچە يىلدىن بۇيان باسقان هەربىر قەدىمىگە، قولىغا كەلتۈرگەن هەربىر مۇۋەپپەقىيىتىگە تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئەجرى سىڭگەن! * ئۇستازىم دەپ نامىڭىزنى ئالسام تىلىمغا، دولقۇنلىنىپ ئاقار مېهرىم دەريالىرى. سىڭىپ ئەجرى، ئەقلىڭىزنىڭ نۇرى ماڭا، چېچەك ئاتقان ئوتلۇق ئارمان رەنالىرى.

ئەجىر قىلماق ئەمگەك قىلماق، خىزمەت ئىشلىمەك، تەر تۆكمەك: ـــ هە، مۇنداق دېگىن، ـــ دېدى سادىق، ـــ بۇنىڭ تىلغا ئالغۇدەك نېمىسى بار؟ يول تېخى ئۇزۇن، بىزگە ئېهتىياجلىق بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئىشلار ئاز ئەمەس، هەر ئىككىمىز كۆپرەك ئەجىر قىلىپ تۆهپە يارىتىشىمىز لازىم...

ئەجىرسىز سۈپ. ئەمگەك سىڭدۈرۈلمىگەن، ئەجرىسى يوق؛ مېهنەتسىز، ئەمگەكسىز: هالال تەردىن تىزىپ ئۈنچە ۋەتەننى قىلماسلىق گۈلشەن، كېلەرمۇ ئۆز ـ ئۆزىدىن ئۇ، ئەجىرسىز بىر ئىشارەتكە.

ئەجىرلىك سۈپ. مېهنىتى سىڭگەن، ئەمگەك قىلىنغان، تەر تۆكۈلگەن: ياشلىقتا ياڭاقنى چاقىدۇ چىشلىك، تاشقا مۆهۈر باسقاندەك ئەجىرلىك ئىشلىك، مېهنەت ۋە كۈرەشتە ئۆتكۈزسەڭ ئۆمۈر، مەڭگۈلۈك باهاردەك بولىدۇ قىشلىك.

ئەجىن ئى. يېزت. ئادەمنىڭ يۈز ـ كۆز ۋە بەدەنلىرىدە هاسىل بولىدىغان قورۇق ۋە سىزىقلار: شۇندىمۇ پەسەيمەي ئىشەنچ يالقۇنىڭ، ئىشلەپسەن، كۈن ۋە تۈن ئۇنتۇپ ئۆزۈڭنى، ئورۇۋالاپ كېتىپسەن جاپالىق ئىشتا، قاپلاپتۇ كۆپ يېڭى ئەجىن يۈزۈڭنى.

ئەچۈشتۈرمەك «ئەچۈشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەچۈشۈلمەك «ئەچۈشمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ئەچۈشمەك پ [ئېلىپ+چۈشمەك] ئېگىزدىن پەسكە چۈشۈرمەك، يۇقىرىدىن تۆۋەنگە يۆتكىمەك: شاكىر ئۆگزىسىدىكى قۇرۇتۇلغان كىشمىش ئۈزۈمدىن بىر سېۋەت ئەچۈشۈپ، جۇرئەتكە يوللۇق تۇتتى.

ئەخبار ئى [ئە] يېزت. خەۋەر، خەۋەرلەر، ئۇچۇر، مەلۇمات: ئىنسانىيەتتىن يېتىلگەچ چۈنكى

ئەخبار، ئۇلار بولغان ئىدى گەپتىن خەۋەردار. * بۇ كەڭ دۇنيانىڭ قانداق پۇچقىقىغا باش تىقسىپ ياتساڭ، بىلىم تارتىپ چىققار مەيدانغا ھېچ بىركىمگە ئەخبار يوق.

ئەختەر ئى [پ] يېزت ① زۇھەل يۇلتۇزىنىڭ نامى؛ يۇلتۇز: قانائەت كۆكسىنى تىلىغان شىجائەت قەلىمى بىرلە، بىلىمنىڭ كانىنى ئىزدە ۋەتەن بەختىگە ئەختەر تاپ. * سەن ئۆزەڭنى يەرگە تەڭ تۇت، ئەيلە كەمتەرلىكنى خۇي، مەۋقەيىڭ بولغاندىمۇ ئۇستۇن-پەلەكنىڭ ئەختەرى. ② ئاياللار ئىسمى.

ئەخلاق (ئەخلاقى) ئى [ئە] كىشىلەرنىڭ ھەربىر جەمئىيەتكە خاس بولغان پائالىيەت مىزانى؛ ئەدەب، خۇلق، پەزىلەت: مەدەنىيەتلىك، ئەدەبلىك بولۇشقا ئەھمىيەت بېرىش ۋە ئىجتىمائىي ئەخلاقنى قوغداشتا ھەممە كىشىنىڭ ھوقۇقى ۋە مەسئۇلىيىتى بار. * ئەخلاق بىلەن قانۇننىڭ پەرقىمۇ بار. ئۇنىڭ ئىپادىسى شۇ يەردىكى، بىرىنچىدىن، قانۇن جەمئىيەت سىنىپلارغا بۆلۈنگەندىن كېيىن ئاندىن پەيدا بولغان، ئەخلاق دېگەن پائالىيەت مىزانى بولسا ئىپتىدائىي جامائە جەمئىيىتى دەۋرىدىمۇ مەۋجۇت ئىدى.

ئەخلاق پەلسەپىسى <پەلس> مۇئەييەن جەمئىيەتتە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ۋە شەخسلەر بىلەن جەمئىيەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى تەرتىپكە سالىدىغان بىر خىل ئىجتىمائىي ئىدېئولوگىيە، ھەرىكەت قائىدىلىرىنىڭ نەزەرىيىلەر يىغىندىسى.

ئەخلاق-پەزىلەت ئەخلاق ۋە پەزىلەت: پۇل، مال-مۈلۈك بولغاندىن سىرت بىلىم، ئاڭ، ئەخلاق-پەزىلەت بولۇشى، يەنە كەلگۈسى ھايات توغرىسىدا گۈزەل ئارزۇ بولۇشى، شۇ ئارزۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدىغان غەيرەت بولۇشى لازىم.

ئەخلاقسىز سۈپ. ياخشى تەربىيە كۆرمىگەن، ئەدەب-قائىدىلەرگە بويسۇنمايدىغان، ئەخلاقى بۇزۇق، ئەخلاق-پەزىلەتتىن ئايرىلغان، ئىنتىزامسىز، ئەدەبسىز: بۇ ئاتىسىنى دورىماپتۇ، بۇخارادا ئوقۇپ كەلدىم دېگىنى بىلەن ئۇ ئەخلاقسىز بىر ئېشەك. * كۆردۈڭمۇ ئالىمجان، مانا مۇشۇنداق «يامانغا يولۇقساڭ يارىسى» دەيدۇ. ئاتا-ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىماي، مەكتەپتىن قېچىپ، يامان يوللارغا كىرىپ كەتكەن ئەخلاقسىز بالىلارنىڭ كەينىگە كىرسەڭ، سېنىمۇ ئازدۇرۇپ كاردىن چىقىرىدۇ.

ئەخلاقسىزلىق «ئەخلاقسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ئىش تۇزۇمىگە، زاۋۇتنىڭ مەشغۇلات پرىنسىپلىرىغا رىئايە قىلمىغانلىقىنىڭ ئۈستىگە، ئەخلاقسىزلىق كوچىسىدا، ئەيش-ئىشرەت سورۇنلىرىدا خېيىمنىڭ چۈشۈپ قېلىشىغا باقماي چېپىپ يۈرىدىغىنى.

ئەخلاقشۇناس ئى [ئە+پ] كىشىلەردىكى ئەخلاق-پەزىلەت، تەرتىپ-ئىنتىزام ۋە ئەدەب-قائىدىلەرنى تەتقىق قىلغۇچى كىشى: ئىككىمىزنىڭ بىر-بىرىمىزگە بۇنداق يار بولۇشىمىز گۇناھمۇ ئەمەس، بۇنىڭ ئەڭ تەلەپچان ئەخلاقشۇناسلار قاپىقىنى تۈرۈپ قارايدىغان يېرىمۇ يوق.

ئەخلاقشۇناسلىق ئى. ئەخلاق-پەزىلەت، تەرتىپ-ئىنتىزام، ئەدەب-قائىدىلەر ھەققىدىكى پەن: ئەخلاق — ئەخلاقشۇناسلىق بىلەن ئىجتىمائىيەتنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى؛ ئەخلاقىي پەزىلەت بولسا، پسىخولوگىيە بىلەن پېداگوگىكىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى. * ئەخلاقشۇناسلىق كىشىگە ئۆزىنى تونۇشنى ئۆگىتىدۇ، لوگىكا ۋە ستىلىستىكا كىشىنى ناتىق قىلىدۇ.

ئەخلاقلىق سۈپ. ياخشى تەربىيە كۆرگەن، ئەخلاقى ياخشى، ئەدەبلىك: مۇئامىلىسى ياخشى، ئەخلاقلىق كىشىدىن ھەرقانداق كىشىگە پايدا كەلسە كېلىدۇكى، زىيان كەلمەيدۇ.

ئەخلاقىي سۈپ [ئە] ئەدەب-ئەخلاققا ئائىت، ئەدەب-ئەخلاققا دائىر، ئەخلاق-پەزىلەتكە خاس: ئوقۇغۇچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئەخلاقىي تىرىشچانلىقلىرى ئارقىلىق ئېسىل ئەخلاقىي پەزىلەتنى يېتىلدۇرۇشى زور مۇۋەپپەقىيەت ھېسابلىنىدۇ.

ئەخلاقىي بىلىم ئەخلاققا ئائىت ساۋات،

ئەدەب-ئەخلاقىقا دائىر بىر يۈرۈش سىستې-
مىلاشقان بىلىم: ئەخلاقىي بىلىم دېگىنىمىز
كونكرېت ھەرىكەت ئۆلچىمى بىلەن ئۆلارنى ئىجرا
قىلىشنىڭ ئەھمىيىتىدىن ئىبارەت.

ئەخلاقىي پەزىلەت ئەدەب-ئەخلاقتا خاس
ئېسىل خىسلەت، تەرتىپ-قائىدىگە ئائىت
يۈكسەك ئادەت: ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئەخلاقىي
پەزىلەتلىرىنىڭ شەكىللىنىش جەريانىمۇ تەربىيىنى
ئاساس قىلغان تەربىيە بىلەن ئۆز-ئۆزىنى تەربى-
يىلەش قارىمۇقارشىلىقى بىرلىكىنىڭ راۋاجلىنىش
جەريانى.

ئەخلاقىي تەربىيە ئەخلاق-پەزىلەتنى
مەزمۇن قىلغان تەربىيە.

ئەخلەت ئى [ئە] ئۆي ئىچى، ھويلا-ئارام،
كوچا قاتارلىقلارنى سۈپۈرۈپ تازىلاش جەر-
يانىدا توپلانغان تاشلاندۇق، مەينەت
نەرسىلەر؛ سۈپۈرۈندى: بۇ قېتىمقى «مەدەنىيەت-
لىك، ئەدەبلىك بولۇش ئېيى» پائالىيىتى پاسكىنا،
قالايمىقان، ناچارلىقنى تۈگىتىش، مەنىۋى ئەخلەتنى
سۈپۈرۈپ تاشلاشتا چوڭ تۈرتكە بولىدۇ.

ئەخلەت سۈزگۈچ <سۇ> سۇدا ئېقىپ كەلگەن
ئەخلەتلەرنى ئۆتكۈزمەي سۈزۈپ قېلىش
ئۈچۈن ياسالغان سايمان؛ شالا ياكى تور.

ئەخلەت ئوغۇت <دېھ> ئاساسلىق ئوغۇت-
لاردىن باشقا ئوغۇت ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان
ئەخلەتتىن ئىشلەنگەن ئوغۇت.

ئەخلەت-چاۋار ئەخلەت ۋە چاۋار قاتارلىق
نەرسىلەر: شەھەرنى ئوراپ سوقۇلغان سېپىل
ئۈچۈن توپا ئېلىنغان خەندەكلەر ناھايىتى كەڭ ۋە
چوڭقۇر بولۇپ، بۇ يەر توختام سۇ ۋە شەھەر
ئىچىدىن ئېلىپ چىقىپ تۆككەن ئەخلەت-چاۋارلار
بىلەن چىرىپ سېسىپ پاسكىنىلىشىپ تۇرىدۇ.

ئەخلەتخانا ئى. [ئە+پ] ئەخلەت تۆكۈش
ئۈچۈن مەخسۇس ئاجرىتىلغان، تەييارلانغان
جاي، ئورۇن: بىز تۇرغان ئۆي ئەخلەتخانىغا
ئايلىنىپ قېلىپتۇ. * ئەخلەتخانا ئولتۇراق ئۆيدىن
يىراق بولۇشى لازىم.

ئەخلەتلىك ئى ئەخلەت بار، ئەخلەتكە
تولغان جاي.

ئەخمەق سۈپ [ئە] ئەقلىي جەھەتتىن
چەكلەنگەن، ئەقىل ئىشلەتمەيدىغان، نادان،
ھاماقەت، ئەقىلسىز: ئەخمەقنىڭ چوڭ-كىچىكى
يوق (ماقال). * — ۋاي ئەخمەق، شۇ گەپكە
ئالدىنىپ شۇنچە يەردىن ئەگىشىپ كەلگىنىنى
قارا، — دېدى ئۇ ئاستا پىچىرلاپ، — ئەخمەق
دوستتىن ئەقىللىق دۈشمەن ياخشى.

ئەخمەق ئەتمەك ← **ئەخمەق قىلماق.**

ئەخمەق بولماق ئالدانماق، گوللانماق،
ھاماقەت بولماق؛ ئەقىلسىزلىق قىلماق:
ئادەم بولمساڭ ئەقىللىك بىلەن، ئەخمەق بولسەن
ساقىللىق بىلەن (ماقال). * — خورجۇن توشمايدۇ
دېسەم نېمە بولسا بولسۇن دېدىلە، شۇ خورجۇن-
نىڭ تۇشمىغان يېرىگە چالما سالدىم، — دەپتۇ،
دېھقان. پادىشاھ ئۆزىنىڭ ئەخمەق بولغانلىقىنى
بايقاپ دېھقاننى جازالىماپتۇ.

ئەخمەق قىلماق ئالدىماق، گوللىماق،
بۇرنىدىن يېتىلىمەك: كۆپ سۆز ئادەمنى
ئەخمەق قىلار (ماقال). * ئەخمەق دېگەن مۇشۇ
ئۇكام، ۋاي قىزىڭلارنى قېتىپ بېرىڭلار، دېدىڭلار،
خوپ دېدۇق، بوغۇنكى كۈنگە كېلىپ، يەنە بۇ
ئىشنى كەينىگە سۆرەۋاتىسىلەر، بۇ ئەخمەق قىلغان
بولماي نېمە!

ئەخمەقلەرچە رەۋ. ئەخمەقلەرگە ئوخشاش،
ئەخمەقلەردەك: — داداڭ بىزنى ھەرگىزمۇ ساڭا
ئوخشاش مۇنداق ئەخمەقلەرچە يېمەيدۇ، — دېدى
بورسۇق بۆرىگە.

ئەخمەقلەشتۈرمەك «ئەخمەقلەشمەك» پېئى-
لىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەخمەقلەشمەك پ. ئەخمەققە ئايلانماق،
ئەخمەق بولماق: مۇشۇ ھەققەتنى
ئۇنىڭ ئويۇن بىلەن ئەخمەقلىشىپ كەتكەن
كاللىسىغا، ھاراق بىلەن قارىيىشقا باشلىغان
كۆڭلىگە ئورناشتۇرۇشقا تىرىشتىم.

ئەخمەقلىك «ئەخمەق» سۆزىنىڭ
ئىسىم شەكلى: ياخشى ئوقۇۋاتقان بالىنى

مەكتەپتىن چىقىرىۋالىمەن، دېيىش، ئۇچىغا چىققان ئەخمەقلىك.

ئەخمەقلىك قىلماق ئەخمەقىقە ئايلانماق، ئەخمەققە ئوخشاش ھەرىكەتتە بولماق: — مۇدىرنىڭ ئىستىقبالى تېخى ئالدىدا، — دېدى شانىياز چولپانىخان ئانىنى قىزىقتۇرۇپ، — ئىش بىز دېگەندەك بولسا ھەممىڭلارنىڭمۇ تويى بولىدۇ، ئەخمەقلىك قىلىپ، باشقا خىياللاردا بولۇپ يۈرمىسىلە.

ئەخمەقانە رەۋ [ئە+پ] ئەخمەقلەرگە خاس، ئەخمەقلەرچە: ھازىرقى جەمئىيەتتە غايە بىلەن ئەخمەقانە خىيالنىڭ پەرقىنى ئايرىغىلى بولمايدۇ. يەنە بىرقانچە ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن، «قولۇمدىن كەلمەيدۇ» بىلەن «قولۇم بارمايدۇ»نىڭ پەرقىنى ئايرىغىلى بولمايدۇ.

ئەخمەقانىلىك ئى. ئەخمەقلىك: — بۇ چېكىدىن ئاشقان ئەخمەقانىلىك، — دېدى ئېلى كۆزلىرىنى قىسىپ، — قانداقمۇ قورساقتىكى ھامىلىنىڭ ئوغۇل ياكى قىز بولۇشىنى بەلگىلەپ بەرگىلى بولسۇن؟

ئەدەب ئى [ئە] كىشىلەرنىڭ ئۆزئارا مۇئامىلىدە ئۆزىنى تۇتۇشىنى بىلىشى؛ ئەخلاق، تەربىيە ۋە ئۇنىڭ ئۆلچەملىرى: ئۇ شۇ كۈنى كەچتە زاۋۇت ئامبىرىنىڭ ئالدىغا بېرىپ، ياش ئامبارچىغا ئەدەب بىلەن سالام قىلدى. * شۇ ھالەتتە تۇرغىنىمىنى كۆرۈپ قىز، ئەدەب بىلەن قىلدى تازىم ھەمدە تېز.

ئەدەب ساقلىماق كىشىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتىكى قائىدە-يوسۇن، ئىجتىمائىي تەرتىپكە رىئايە قىلماق، ئەمەل قىلماق، بويسۇنماق: ھاكىم ئىككىلا قولىنى تىزىغا قويۇپ ئالدىغا بىرئاز ئېڭىشىپ، پۈتۈن دىققەت-ئېتىبارى بىلەن ئاڭلىماقتا ئىدى. «ئۆز دادىسىنىڭ ئالدىدىمۇ مۇنچىلىك ئەدەب ساقلاپ ئولتۇرمىغان بولاتتى-ھە؟» دەپ ئويلىدى سېتى.

ئەدىبىنى بەرمەك زەربە بەرمەك، دەككىسىنى، جازاسىنى بەرمەك: تۈلكە ئەمدىلا تامغا سەكرىگەنىكەن، ئىت، توخۇ، غاز، ئۆردەكلەر يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ قۇيرۇقىدىن تارتىپ چۇشۇرۇۋاپتۇ ۋە ھەممىسى بىر بولۇپ ھەييار تۈلكىنىڭ ئەدىبىنى بېرىپتۇ.

ئەدىبىنى يېمەك باشقىلاردىن دەشنەم ئاڭلىماق، زەربە يېمەك: ئىززىتىنى بىلمىگەن ئەدىبىنى يەر (ماقال). * ھامۇت ئىدارىسىنىڭ ئامبارچىسى بولۇپ، خىيانەتتىن قول ئۈزمىگەنلىكى ئۈچۈن دادام ئۇنى پاش قىلغان، تەنقىد قىلغان، شۇ سەۋەبتىن ئۇ تەشكىل ئالدىدا ئەدىبىنى يېگەن.

ئەدەب-ئەخلاق ئەدەب ۋە ئەخلاق: ئەركىنجان ئەمدى ھەربىي قىسىمنىڭ بىر چوڭ مەكتەپ ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدا سىياسىينى، ھەربىي ئىشلارنى، ئەدەب-ئەخلاقنى ئۆگىنىپ، چېنىقىپ، تېز ئالغا باسقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

ئەدەب-ئەخلاقلىق ئەدەب ۋە ئەخلاقى بار، ئەدەب ساقلايدىغان ۋە ئەخلاققا رىئايە قىلىدىغان: «مەدەنىيەتلىك» دېگەن ئەسلى ئەدەب-ئەخلاقلىق، سىپىلىق-سىپايە، قائىدە-يوسۇنلۇق، شېرىن سۆزلۈك بولۇش دېگەندەك مەزمۇنلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالاتتى.

ئەدەبسىز سۈپ. ئەدەب-ئەخلاققا، تەرتىپ-ئىنتىزامغا رىئايە قىلمايدىغان؛ تەرتىپسىز، ئەخلاقسىز، بىئەدەب: بەدەبنى ئەدەبسىزدىن ئۆگەن (ماقال). * بۇ گەپنى ئاڭلىغان پادىشاھ دەرغەزەپ بولۇپ: — ھەي ئەدەبسىز، سەن قايسى يۈزۈڭ بىلەن مېنىڭ دەرگاھىمغا مۇشۇنداق بىمەنە تەلەپنى كۆتۈرۈپ كەلدىڭ؟! جاللات! — دەپ چاقىرىپتۇ.

ئەدەبسىزلەشمەك پ. ئەدەب-ئەخلاق، تەرتىپ-ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلماق، ئۇنىڭدىن چەتنىمەك؛ ئەخلاقسىزلىق قىلماق: — بۇ باللار ئەجەبمۇ ئەدەبسىزلىشىپ كەتتى، — دېدى رازىق ئىشىكنى يېپىۋېتىپ.

ئەدەبسىزلىك «ئەدەبسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم ئابستراكت شەكلى: — قوي مۇنداق گېپىڭنى، 6-ئايدا جۇۋا كىيىپ ۋاڭ غوجامنىڭ مەركىزىگە كېلىش ئەدەبسىزلىك بولىدۇ، — دېدى غوجاكا. * — بۇ خىزمەت قىلىدىغان ئورۇن. ئىشخانىدا مەست

بولۇپ ئولتۇرۇشىنىڭ ئۆزى ئەدەبسىزلىك، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقىلارنىڭ خىزمەت قىلىشىغىمۇ تەسىر يېتىدۇ، — دېدى باشلىق.

ئەدەب - قائىدە ئەدەب ۋە قائىدە: «خوتۇنى بار تۇرۇپ خوتۇنۇم يوق دېسە، ئەمىردىن جۇدا بولىدۇ...»غان ئىسلامىيەتنىڭ ئەدەب - قائىدىسىنى ئىمام مۇھەممەت ئوبدان بىلەتتى.

ئەدەبلەتمەك «ئەدەبلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەدەبلەنمەك «ئەدەبلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

ئەدەبلىك سۈپ. ئەدەب - ئەخلاق قائىدىلىرىگە رىئايە قىلىدىغان، ئەدەبنى بىلىدىغان، تەربىيە كۆرگەن؛ ئەخلاقلىق: ئەدەبلىك بولۇش پائالىيىتى ئىجتىمائىي كەيپىياتنىڭ ۋە كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ياخشى يۆنىلىشكە قاراپ ئۆزگىرىشىنى ئىلگىرى سۈردى. * ئانا مەكتەپ بىزلەرنى ئۈستۈرمەكتە ئەدەبلىك. ئەخلاق، ئوقۇش، ئەمگەكنى بىلىمىز، ئەڭ شەرەپلىك.

ئەدەبلىمەك پ. باشقىلارغا جىسمانىي، روھىي جەھەتتىن زەربە، دەككە بەرمەك، جازالىماق: بەزىلەر يۇرت ئاقساقاللىرى، يۈزبېشىلەر، مىراب - دوغىلارنى باغلاپ كېلىپ، راسا ئەدەبلەپ جازاسىنى بېرىشنى تەلەپ قىلسا، يەنە بەزىلەر كونىلىرىنى قىيما - چىيما قىلىۋېتىپ، يېڭى ئاقساقال، يۈزبېشى، مىرابلارنى قويۇشنى تەلەپ قىلىپ ۋارقىرايتتى.

ئەدەب - ھۆرمەت ئەدەب ۋە ھۆرمەت: يۈسۈپ بەگ ۋە ئەھمەد بەگ قىرىق يىگىتنى باشلاپ ئۆرگەنچ يۇرتىغا يېتىپ كەلدى. ئېر ئەلخان تامامىي بەگلىرى بىلەن ئالدىغا چىقىپ ئىززەت - ھۆرمەت بىلەن شەھەرگە ئېلىپ كىرىپ تەختكە تەكلىپ قىلدى. يۈسۈپ بەگ. ئەھمەد بەگلەر ئەدەب - ھۆرمەت ساقلاپ پەستە ئولتۇردى.

ئەدەب - ئىكرام ئەدەب ۋە ھۆرمەت: شاھزادە پەرىزاتنى كۆرۈپ، ئەدەب - ئىكرام بىلەن سالام بېرىپ، قول باغلاپ تۇرۇپتۇ.

ئەدەبىي سۈپ [ئە] بەدىئىي ئەدەبىياتقا، يېزىقچىلىق ئىشلىرىغا، يازغۇچى، ئەدىبلەرگە دائىر، ئائىت؛ ئەدەبىيات تەلەپلىرىگە جاۋاب بېرىدىغان: ئەدەبىي ئەسەر. ئەدەبىي تەخەللۇس. ئەدەبىي تىل. ئەدەبىي ھايات. * بۇ ئادەمنىڭ يەنە بىر تەرىپىنى مەن رومانىدا يازمىغان. ئۇ ئۆزى ناھايىتى كېلىشكەن، ئەدەبىي ماھارىتى ئۈستۈن بىر ئادەم ئىدى. * ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىملا قائىدىلىرى كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئەدەبىي ئاخبارات <ئەد> نەسرىي ئەسەرلەرنىڭ بىر خىلى، خەۋەر، ئاخبارات، زىيارەت خاتىرىسى، ئوچېركلارنىڭ ئومۇمىي نامى. رېئال تۇرمۇشتىكى تىپىك ئەھمىيەتكە ئىگە ھەقىقىي ئادەم، ھەقىقىي ئىشلار تېما قىلىنىدىغان مۇۋاپىق بەدىئىيلەشتۈرۈش ئالاھىدىلىكىگە ئىگە خەۋەر.

ئەدەبىي ئەسەر بەدىئىي ئەدەبىياتتا يازغۇچىنىڭ تىل ۋاسىتىسى ئارقىلىق كىتابخانلارغا تەبىئەت ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى ۋەقەلىكنى رېئال ۋە ئوبرازلىق ئىپادىلەپ تونۇشتۇرغان ئەسەر، ھېكايە، رومان، شېئىر، دراما، قاتارلىق ئەسەرلەر: تارىخىي خاتىرىلەردىكى، ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى، رېئال تۇرمۇشتىكى شۇنداق ساناپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان تىراگېدىيە — پاجىئەلەر بۈگۈنكى كۈندە سۈ گۈەنلەننىڭ تەقدىرىدە نەچچە قېتىم تەكرارلانغانلىقىنى بىلگىلى بولمايدۇ.

ئەدەبىي ئەنئەنە <ئەد> ھەرقايسى مىللەتنىڭ ئەدەبىيات - سەنئىتى ۋە ئۇنىڭ ئۇزاق يىللىق تارىخىي تەرەققىيات جەريانىدا قەدەممۇ قەدەم شەكىللەنگەن، ئۆزىگە خاس مىللىي تۈسكە ئىگە بەدىئىي نۇقتىئىنەزىرى، بەدىئىي ئۇسلۇبى، سەنئەت شەكلى قاتارلىقلارنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى.

ئەدەبىي تەرمىلەر <ئەد> بىرەر پارچە ماقالە

ياكى كىتابتىن تاللىۋېلىنغان ئۈزۈندىلەر.

ئەدەبىي تەلەپپۇز <تىل> ئەدەبىي تىلنىڭ تاۋۇش سىستېمىسى يەنى ئىستېمال ئۈستۈنلۈكىگە ئىگە بولغان دىئالېكتىنىڭ تاۋۇش سىستېمىسى: ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئەدەبىي تەلەپپۇزى، ئۈرۈمچى تەلەپپۇزى، دەپ مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى.

ئەدەبىي تەنقىد <ئەد> بەلگىلىك سىنىپنىڭ سىياسىي نۇقتىئىنەزىرى ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت كۆز قارىشىغا ئاساسەن ھەر خىل ئەدەبىي ئەسەرلەرنى تەھلىل-تەتقىق قىلىش، باھالاش ۋە خۇلاسىلاش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان بىر خىل ئىلمىي پائالىيەت: «ئېچىلىش-سايراش» فاڭجېنى ئەدەبىي تەنقىدنى ھەرگىزمۇ چەتكە قاقمايدۇ، ئەكسىچە، ئۇ ئەدەبىي تەنقىدنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەدەبىي تىل <ئەد> بەلگىلىك بىر مىللەت خەلقىنىڭ ئېغىز تىلىنى ئاساس قىلىپ ئۇزاق تارىخىي دەۋر جەريانىدا شەكىللەنگەن، پىششىقلانغان، قېلىپلاشتۇرۇلغان، ئەدەبىي ئەسەرلەر، گېزىت-ژۇرناللار، كىتاب ماتېرىياللار، خەت-ئالاقە ۋە رادىئولاردا ئىشلىتىدىغان ئورتاق تىلى.

ئەدەبىي سەنئەت <ئەد> ئەدەبىيات ۋە سەنئەتنىڭ ئۆزئارا قوشۇلۇشى ياكى بىرىكىشى: ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى ئەدەبىيات-سەنئەت پائالىيىتىگە قىزىقىدۇ، بەزىلىرى تەنتەربىيىگە قىزىقىدۇ. تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارنى بۇ خىل ھەرىكەتلەرگە قاتناشتۇرۇپ ئۇنى ئۆگىنىش بىلەن باغلاشتۇرىدۇ.

ئەدەبىي لەقەم <ئەد> ← **تەخەللۇس.**

ئەدەبىي مىراس <ئەد> تارىختىكى يازغۇچىلار ۋە خەلق ئاممىسى ئىجاد قىلغان مۇنەۋۋەر ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرى: «بۇلاق» مەجمۇئەسى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەدەبىي مىراسلىرىنى خەلقىمىزگە تونۇشتۇرىدىغان بىردىنبىر ژۇرنال.

ئەدەبىي ئوبزور <ئەد> يازغۇچىلىق كەسپىدە ئۆزئارا باغلانغان مۇناسىۋەتلىك مەسىلىلەرگە دائىر مەلۇماتلار تىل ۋاستىسى بىلەن ئەدەبىي تەھلىل ئارقىلىق ناھايىتى قىسقا، ئىخچام، ئۆتكۈر قىلىپ خۇلاسىلانغان يازما ئاخبارات: يېقىندا مىللەتلەر نەشرىياتى نەشر قىلغان «ياخشىراق يازايلى، قىسقىراق يازايلى» دېگەن ئەدەبىي ئوبزورلار توپلىمى ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتى.

ئەدەبىي ئۇسلۇب <ئەد> ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەرنىڭ بىر قاتار ئىجادىيەتلىرىدە ئىپادىلىگەن يېزىش ئۇسۇلى، ماھارىتى.

ئەدەبىي ئېقىم <ئەد> بەلگىلىك تارىخىي دەۋردىكى ئەدەبىيات-سەنئەتكە بولغان قارىشى ۋە بەدىئىي ئۇسلۇبى ئوخشاش ياكى بىر-بىرىگە يېقىنراق بولغاق يازغۇچىلارنىڭ ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدىكى قوشۇلمىسى.

ئەدەبىي ئىجادىيەت <ئەد> يازغۇچى، شائىرلارنىڭ قەلەمكەشلىك ئىشىدا ياراتقان تۆھپىسى، قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىسى: كۆچۈرمىكەشلىك ياكى ئوغرىلىق ئەدەبىي ئىجادىيەتتىكى ئەڭ پەسكەش خاھىش.

ئەدەبىي ئىستىل <ئەد> ← **ئەدەبىي ئۇسلۇب.**

ئەدەبىيات ئى [ئە] ① تىل ۋاستىسى ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى كۆرەشلەرنى ئوبرازلىق ئىپادىلەيدىغان سەنئەت. ئۇ، سەھنە ئەسىرى، شېئىر، ھېكايە، نەسرىي ئەسەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ: شاھ ھەسەن بەدرىددىنگە ئەدەبىيات ساھەسىدىن يەنە بىرنەچچە سوئال بېرىپتۇ. ② بىرەر خەلق ۋە بىر دەۋرنىڭ بەدىئىي، ئىلمىي، پەيلاسوپىيىلىك ۋە باشقا ئەسەرلىرىنىڭ يىغىندىسى. ③ مۇئەييەن بىر پەن ياكى ساھەگە، مەسىلىگە ئائىت ئەسەرلەر، كىتابلار.

ئەدەبىيات تارىخى ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات جەريانى تەتقىق قىلىنىدىغان پەن. ئەدەبىيات تارىخىدا ئەدەبىياتنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش تارىخى ۋە قانۇنىيىتى شەرھىلىنىدۇ. ئەدەبىياتنىڭ ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلەردىكى سىنىپىي كۈرەش جەريانىدا ئوينىغان رولى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى ئەدەبىيات-سەنئەت پىكىر ئېقىملىرى ۋە ئىجادىيەت تەجرىبىلىرى تەتقىق قىلىنىدۇ.

ئەدەبىيات مۇنبىرى ئەدەبىيات ساھەسى، ئەدەبىيات سەھنىسى.

ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ئەدەبىيات ھەققىدىكى ماركسىزم-لېنىنىزم پرىنسىپلىرىغا ئاساسلانغان نۇقتىئىنەزەر، قائىدە-قانۇنلارنىڭ ئومۇمىي يىغىندىسى: بىر يازغۇچى ئالدى بىلەن ئەدەبىيات نەزەرىيىسىدىن ياخشى خەۋەردار بولۇشى ھەتتا ئۇنىڭ ئەڭ ئۈستىلىرىدىن بولۇشى لازىم.

ئەدەبىيات ئىنقىلابى «4-ماي» ھەرىكىتىدىن ئىلگىرى-ئاخىر قانات يايدۇرۇلغان كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىدىغان ھەرىكەت. ئەدەبىيات ئىنقىلابى ۋىنيەن ئەدەبىياتىغا قارشى تۇرۇپ، ئاممىباب ئەدەبىي تىلنى يېتەكچى قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان ۋە يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ فېئوداللىق مەزمۇندىكى كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، جاھانگىرلىككە، فېئوداللىققا قارشى تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىدىغان يېڭى ئەدەبىيات ھەرىكىتىدۇر.

ئەدەبىياتچى ئى. ئەدەبىيات كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، ئەدەبىياتشۇناس: تويىنى قىزىتىدىغان سازچى بولغىنىدەك زامانىنى قىزىتىدىغان ئەدەبىياتچى، سەنئەتچىدۇر.

ئەدەبىياتچىلىق ئى. ئەدەبىيات بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: بۇ دىياردا بىز سانى ئاز مىللەتلەرگە مەتبۇئاتچىلىق، نەشرىياتچىلىق ۋە ئەدەبىياتچىلىق ساھەسىدە ھازىرقىدەك بىرلىشىۋاتقان ئەھمىيەتنى تارىخىمىزنىڭ كۆزى كۆرگەن ئەمەس.

ئەدەبىيات-سەنئەت ئەدەبىيات ۋە سەنئەت: ھازىر كۆپلىگەن ناھىيەلەردىكى يېزا-قىشلاقلاردا ئىشتىن سىرتقى ئەدەبىيات-سەنئەت گۇرۇپپىلىرى بار.

ئەدەبىيات-سەنئەت پىكىر ئېقىمى بەلگىلىك تارىخىي دەۋردىكى ئىقتىسادىي ئىسلاھات ۋە سىياسىي كۈرەشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، ئەدەبىيات-سەنئەت ساھەسىدە شەكىللەنگەن مەلۇم ئىدىيىۋى خاھىش.

ئەدەبىيات-سەنئەت نەزەرىيىسى ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ تۈپ ماھىيىتى، ئالاھىدىلىكى، تەرەققىيات قانۇنىيىتى ۋە ئىجتىمائىي رولىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان نەزەرىيە، نەزەرىيىۋى بىلىم.

ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ گۈللىنىشى <تارىخ> ياۋروپادا (ئىتالىيىدە) XIV ئەسىردىن XVI ئەسىرگىچە داۋاملاشقان مەدەنىيەت ۋە ئىدىيىۋى گۈللىنىش ئېقىمى. ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ گۈللىنىش دەۋرىنىڭ مۇھىم ئىدىيىۋى ئالاھىدىلىكى ئىنسانپەرۋەرلىك بولۇپ، ئادەمنى ئاساس قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان، ئىلاھنى ئاساس قىلىدىغان دىنىي ئەقىدىلەرگە قارشى چىققان.

ئەدەبىيات-سەنئەت ئىلمى ئەدەبىيات ھەمدە سەنئەتنىڭ راۋاجلىنىش قانۇنىيىتىنى تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىدىغان ئىلىم. ئۇ ئەدەبىيات-سەنئەت نەزەرىيىسى، ئەدەبىيات تارىخى ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت تەنقىدىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەدەبىياتشۇناس ئى [ئە+پ] ئەدەبىيات كەسپى بىلەن شۇغۇللانغۇچى مۇتەخەسسىس،

ئەدەبىياتچى.

ئەدەبىياتشۇناسلىق ئى <ئەد> ئەدەبىيات تارىخى، ئەدەبىيات نەزەرىيىسى ۋە ئەدەبىي تەنقىد قاتارلىق ئەدەبىياتنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيىتىگە دائىر مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئەدەبىيلىك ئى ① ئەدەبىي سەنئەت ئەسەرلىرى ئارقىلىق تۇرمۇشنى ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈش شۇنىڭدەك ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى توغرا، ئېنىق جانلىق ئىپادىلەش دەرىجىسى. ② يازغۇچى، ئەدىبلەرنىڭ يېزىقچىلىق ئىشلىرىدىكى كەسپىي ماھارىتى.

ئەدەتمەك «ئەدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپپاراتلارنىڭ كېلەڭسىز بولۇپ كېتىشى، ئۆز نۆۋىتىدە مۇقەررەر ھالدا بيۇرو-كراتلىقنى ئەدىتىپ قويىدۇ.

ئەدەس ئى [ئە] <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پاكار ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى جۈپ سانلىق پەيسىمان مۈرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى تۆت جۈپتىن يەتتە جۈپكىچە بولىدۇ؛ گۈلى ياز مەۋسۇمىدا ئېچىلىدۇ. ئۇ تاق ياكى جۈپ سانلىق ئومۇمىي گۈل رېتىدە ئۆسىدۇ، گۈل تاجى كېپىنەك شەكلىدە كېلىدۇ؛ مېۋىسى قاسراقلىق ۋە ياپىلاق كېلىدۇ، ئۇرۇقى بىر-ئىككى تال بولۇپ، ئۇنىڭ شەكلى كۆپۈنكە ئەينەككە ئوخشايدۇ؛ ئەسلى ماكانى ياۋروپانىڭ جەنۇبى بولۇپ، مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي شىمال رايونلىرىدىمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ؛ ئۇرۇقىدا لەڭپۇڭ ئۇنى ياكى يەم-خەشەك ئىشلەشكە بولىدۇ.

ئەدەشمەك «ئەدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەدرەك ئى [ئە] يەرلىك ئۇسۇل بىلەن شېكەر قىيامىغا دورا-دەرمان ئارىلاشتۇرۇپ ياسىلىدىغان بىر خىل تاتلىق يېمەكلىك: مەيدانىنىڭ تۆت تەرىپىدىن يازلىق مېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇز، ئەدرەك، مەنپەسى، گۆش گىردە، كاۋاپ، مارۇژنا، دوغاپ... سېتىۋاتقان ئوقەتچىلەرنىڭ يولدىن ئۆتكۈچىلەرنى ئۆز مېلىغا ئېغىز تېگىپ بېقىشقا چىللاپ، ھەۋەس بىلەن توۋلاشقان ياڭزىمۇياڭزا ئاۋازلىرى ئۇزۇلمەي ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئەدگو سۈپ. تارس. ساۋابلىق، خەيرلىك، ياخشى: كەتكەن قالغانلارغا ئەدگۈ نام قالدۇرۇپ كەتسە، ئاۋۇندا بۇنىڭدىن ئەدگۈ ئىش يوق، شۇنداق ئەمەسمۇ ھۆرمەتلىك بىلگە تېگىن؟

ئەدلى-ئادالەت توغرا، ئادىل، ھەققانىي: — ئەزىز ئىنىم، قىلغان ياخشىلىقلىرىڭىزنى ئۆلگۈچە ئۇنتۇمايمەن. ئەگەر خالىسىڭىز، ئاتىڭىز بىلەن بىللە مەيخانىنى يىغىشتۇرۇپ، كوچاغا كېلىڭ، بىرلىكتە ئەدلى-ئادالەت يولىنى تۇتايلى. قانداق دەيسىز؟ — دېدى ھۆسەيىن بەگ.

ئەدلىيە ئى [ئە] <قا> خەلق سوت ئىشلىرىدا قانۇننى ئىجرا قىلىش جەھەتتىكى تۇرغۇزۇلغان ئەنزە دېلولىرى، ھۆكۈم ماتېرىياللىرىنى بىۋاسىتە تەكشۈرۈپ كۆزدىن كەچۈرىدىغان تەپتىش ئورگان: ئوچۇق سوت ئاخىرلاشقاندا خەلق ساقچىلىرى ۋە ئەدلىيە خادىملىرى جاۋابكارنىڭ قولىغا كويزا سېلىپ تۈرمىگە ئېلىپ ماڭدى.

ئەدلىيە ھەمكارلىقى <قا> خەلقئارالىق خۇسۇسىي قانۇندا ئىككى دۆلەت سوت مەھكىمىلىرى ھەق تەلەپ ئەنزىلىرى ياكى جىنايى ئىشلار ئەنزىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا ئۆزئارا ۋەكالەتەن بېجىرىپ بېرىش مەقسەت قىلىنغان ھەمكارلىق.

ئەدنا (ئەدناسى) سۈپ [ئە] جان ت. ئەڭ تۆۋەن، ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك، ئەقەللىيسى، ئاددىيسى: بىرەر يېڭى ئىش قىلماقچى ئىكەنمىز، چوقۇم ئۇنىڭغا مەلۇم ئىقتىساد كېتىدۇ. ئەدناسى، قوشقاچ تۇتۇش ئۈچۈنمۇ بىر سىقىم تېرىق بولمىسا

بولمايدۇ. * بىر چەتتىن ئۆلتۈرغان ئايالـلار
جۇرىنى باياتىـن بىـرى نىياز قۇربانـىنىڭ «ئەد-
ناسى، قىشچە دادۇي ئىچىدە قىلىدىغان ئىشمۇ
ئاز ئەمەس» دېگەن سۆزىنى ھېساب-چوت قىلىپ
ئولتۇراتتى.

ئەدىب ئى [ئە] ئەدەبىي ئەسەرلەرنى
يېزىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى؛ ياز-
غۇچى، شائىر، قەلەمكەش: بۇ مەسىلىلەردىن ۋە
قاراشلاردىن مەقسەت شۇكى، ئەدىبلەر مەيلى
شېئىر، مەيلى ھېكايە يازسۇن تۇرمۇشتىكى مۇشۇن-
داق ئالاھىدە «يېڭى» نەرسىلەرگە ئەھمىيەت
بېرىشى لازىم. * ساۋۇتوۋ ئىككىمىز ئۇزاققىچە
كوچا ئايلاندۇق. ئۇ داڭلىق ئالىملار، ئەدىبلەر
توغرىسىدا قىزىقارلىق ھېكايىلارنى سۆزلەپ بەردى.

ئەدىبلىك ئى «ئەدىب» سۆزىنىڭ كەسپىي
نامى.

ئەدىرەك (توغرىسى: ئەدرەك) ⟵
ئەدرەك.

ئەدىمەك پ ① ئاۋۇماق، ئۇلغايماق:
دىلەيساخان دەرۋازىغا مېڭىپ، — مەرەزگە خىزمەت
قىلغىنىڭغا شۇنچە كالىچارامسىنا، بىلىپ قوي، پاقا
سېسىق سۇدا كۈركىرايدۇ. چىۋىن ئەۋرەزدە
ئەدەيدۇ! — دەپ غودۇڭشىدى. ② ئەۋج ئالماق،
كۆچەيمەك: ئاتلارنىڭ كىشنەش، پۇرقۇشلىرى
جىمىقتى. بىراق قاراڭغۇلۇق قانچە يېپىلغانسېرى
دۈشمەن ئوقلىرىنىڭ ئۇچۇپ كېلىشى شۇنچە
ئەدىمەكتە ئىدى. ③ ھەددىدىن ئاشماق،
ئۆزىنى بىلەلماي قالماق: ئۇ يۈگۈرۈپ كېلىپ
قولۇمغا ئېسىلغاندا، گۈلنى قاچۇرۇپ شۇك
تۇردۇم. قول ياندۇرمىدىم. ئۇ تېخىمۇ ئەدەب
ياقامغا ئېسىلدى.

ئەدەب قالماق ① ئاۋۇپ قالماق، ئۇلغىيىپ،
كۆپىيىپ قالماق: بىرنەچچە كۈندىن بۇيان
بېسىلىپ قالغان باھار شامىلى يەنە ئەدەب قالدى.
② ھەددىدىن ئاشماق، ئۆزىنى بىلەلمەي
قالماق.

ئەدەب كەتمەك ① تازا ئۇلغايماق، ئەۋج
ئالماق، كۆپىيىپ كەتمەك: بەزى ئەھۋاللار
كىشىنى چۆچۈتىدۇ، بۇنداق ئەھۋاللارنىڭ ئەدەب
كېتىشىگە يول قويۇلسا، پارتىيىدە جەڭگىۋارلىقتىن
نېمە قالسۇن! ② ھەددىدىن ئاشماق، ئۆزىنى
بىلەلمەي قالماق: ئاشۇنداق ئوتقۇيرۇقلارنىڭ
جازاسىنى بېرىپ، يۈرىكىنى مۇجۇپ قويمىسا، باشقا
مۇتتەھەملەرمۇ ئەدەب كېتىدۇ.

ئەدىيال ئى [ر] يوتقان-كۆرپە ئورنىدا
ئىشلىتىلىدىغان ھەم ئورۇن-كۆرپە ئۈستىگە
يېپىلىدىغان، يۇڭ ۋە پاختا يىپتىن توقۇلغان
يالاڭ قەۋەت يېپىنچا، ياپقۇچ: ئۇنىڭ ئاددىي
ياسالغان مېھمانلىق ئۆيىنىڭ قىبلە تېمىغا قويۇلغان
كۆك ساندۇقنىڭ ئۈستىگە بىرقانچە ئاددىي
شاتىۋار يوتقان-كۆرپىلەر تىزىلىپ، ئۈستىگە بىر
پارچە يېشىل يوللۇق ئەدىيال يېپىپ قويۇلغانىدى.

ئەر ئى ① ئەركەك جىنسقا مەنسۇپ كىشى؛
ئەركەك: ئەر كىشى. ئەر خەق. * بىر سۆز
بىلەن ئەر ئۆلمەس. (ماقال). * ئاخشامقىدەك
ياخشى ئەرنى مەن چۈشۈمدىمۇ كۆرگىنىم يوق.
② خوتۇن كىشى بىلەن نىكاھ ئەھدىدە
بولغان ئەر كىشى (ئۆز خوتۇنىغا نىسبەتەن):
بالاڭ ئۆلسە ئەرگە باق، ئېرىڭ ئۆلسە يەرگە باق
(ماقال). * ئەر قەيەردە بولسا، خوتۇن شۇ يەردە
(ماقال). * ئۆيۈم ھېيتىكىدەك بولسا، ئېرىم توي
كۈنىدىكىدەك بولسا (ماقال). * ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ
ئەرلىرى بىلەن كېتىشتى. ③ مەرد يىگىت،
ئالىيجاناب، جەسۇر كىشى: بېلىق سۇدىن
ئايرىلالماس، باتۇر ئەر ئەلدىن (ماقال). * ئەل
بار يەردە ئەر بار (ماقال). * تاغدىن چۈشكەن
لاي سۇنى، سۈزۈپ ئىچەر ئەر قېنى؟ مېنى
قەشقەر شەھىرىگە، ئېلىپ كېتەر ئەر قېنى. * شۇ
بوستانلار ئىچىدە بار ئىدى كۆپ قەبرىلەر.
كۆمۈلگەنتى بۇ يەرگە قانچە باتۇر-مەرد
ئەرلەر.

ئەر خەق ئەركەك جىنسقا مەنسۇپ بولغان
كىشىلەر؛ ئەر كىشىلەر: ئەر خەق دېگەنىنىڭ
گېپى گەپ بولمىسا بىكار. * بۈگۈنكى تويدا ئەر
خەقلەرگە مەخسۇس سورۇن تەييارلاندى. * مەن

قۇربان هېيتتا ئەر خەقلەر بىلەن بىللە هېيتلىدىم.

ئەرگە بەرمەك قىز ۋە ئاياللارنى تۇرمۇشقا چىقارماق؛ ياتلىق قىلماق، تالالىق قىلماق: — مېنىڭ هەر دائىم تەلىيىم كاچ كېلىۋاتىدۇ. هېچ بولمىسا تېخنىكۇملارغا كىرىپ بولسىمۇ ئوقۇپ، هۆكۈمەت ئورۇنلىرىنىڭ بىرەر بۆلۈكلىرىدا ئىشپىشلىق بولۇپ قالغان بولسام بۇنچە خارلىنىپ يۈرمەس ئىدىم. يەتتىنچى سىنىپنى پۈتتۈرۈپلا دادام ئۆيگە قايتۇرۇپ ئەكىلىۋالدى. ئەمدىلىكتە مۇشۇ يەردە ئەرگە بېرىمەن دەۋاتىدۇ، — دېيدى بۇۋىهەجەر ياغاچچى يىگىت پىداغا.

ئەرگە تەگمەك ئەرلىك بولماق، ياتلىق بولماق، تالالىق بولماق، تۇرمۇشقا چىقماق: گۈلەمخاننىڭ قوش پۆپۈكى يەرگە تېگەمدۇ، ئون بەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئەرگە تېگەمدۇ؟. * ئۇ قىز: — بولۇپتۇ خاپا بولما، ئاپا. مەن ئەرگە تېگمەن دەپ ئالدىرىغىنىم يوق، ساڭا يارىغۇدەك كادىر چىققۇچە ئولتۇراي...، — دېدى.

ئەرگە چىقماق—> **ئەرگە تەگمەك**: يېتىملىك ئۈستىگە تۇللۇقنىڭ دەردى قوشۇلغانىدى، يىغلاپ-قاقشاپ بىر يىل قارىسىنى تۇتۇپ يەنە بىر ئەرگە چىقتىم. چۈنكى ئىگىلىكمنى باشقۇرۇشتا يالغۇزلۇق قىلاتتىم.

ئەر يەتمەك —> **بالاغەتكە يەتمەك.**

ئەر-ئايال ① ئەر ۋە ئايال: يىراقتا ياپپېشىل مايسىلار ئارىسىدا ئالىيېشىل كىيملەرنى كىيىشىپ، قىزغىن ئەمگەك قىلىۋاتقان ئەر-ئايال ئەزالار ماڭا خۇددى رەڭمۇرەڭ ئېتىز گۈلدەك كۆرۈنۈپ كەتتى. * بۇ ئىشتا ئەر-ئايال دېمەي ئوخشاش ئىشقا ئوخشاش هەق بېرىلدى. * ئەر-ئايال هوقۇقتا باراۋەر. ② ئەر ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى: بۇرۇن بىر ئەر-ئايال بولۇپتىكەن، ئۇلارنىڭ بىر ئوغلى بولۇپ، خۇدادىن بىر قىز سوراپ يىغلايدىكەن.

ئەر-ئاياللىق ئەر-ئاياللار ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان، ئەر-ئاياللار ئوتتۇرىسىدا يۈز بېرىدىغان: ئەر-ئاياللىق مۇناسىۋەت. ئەر-ئاياللىق مېهىر-شەپقەت.

ئەرەب ئى [ئە]—> **ئەرەبلەر**: ئەرەب خەلقى. ئەرەب تىلى. ئەرەب رەقەملىرى. ئەرەب ئېلىپبەسى. * ئوقار ئىدىم قىسسىنى ئەرەبىنىڭ، كىتابى بار «مىڭ بىر كېچە» دەيدىغان. ياشلىقىمدا كۆپ قېتىملاپ مەن ئۇنىڭ، ئىنگلىزچە تەرجىمىسىنى ئوقۇغان.

ئەرەب تىلى <تىل> ئەرەبلەر قوللىنىپ كېلىۋاتقان تىل. ئۇ سام-هام تىللىرى سىستېمىسىنىڭ سام تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدۇ، غەربىي جەنۇبىي ئاسىيا هەم شىمالىي ئافرىقا رايونلىرىدىكى ئەرەب ئەللىرى دائىرىسىدە يۈز مىليوندىن ئارتۇق كىشى قوللىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئۇزاق تارىختا ئىگە مول يادىكارلىقلىرى ئەنە شۇ تىل-يېزىقتا يېزىلغان. بۇ تىل خەلقئارادا كەڭ قوللىنىلىدىغان تىللارنىڭ بىرى، هەمدە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا قوللىنىلىدىغان بەشىنچى خىزمەت تىلى.

ئەرەب رەقەملىرى <مات> ئوتتۇرا ئەسىردە ئەرەبلەر ئارقىلىق قوبۇل قىلىنغان ۋە هازىر خەلقئارادا ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدىغان، ناهايىتى كەڭ تارقالغان سان بەلگىلىرى، رەقەملەر يەنى 0، 1، 2، 3، 4، 5، 6، 7، 8، 9.

ئەرەب كېۋەزى <بوت> كېۋەزنىڭ بىر تۈرى، تۆگمە گۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك بولۇپ، گۈلى سۇس سېرىق، غوزىسىنىڭ شەكلى ياڭاققا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ئاق تالا ۋە چىگىت بولىدۇ، تالالىرى پاختا دېيىلىدۇ، پاختىسى توقۇمىچىلىق سانائىتىنىڭ مۇهىم خام ئەشياسى؛ چىگىتىدىن ماي تارتىشقا بولىدۇ.

ئەرەب ئېتى <زوئول> ئاتلارنىڭ دۇنياغا مەشهۇر قەدىمكى نەسىللىرىدىن بىرى، ئەسلى ماكانى ئەرەب يېرىم ئارىلى بولۇپ، ئۇزاق

تارىخقا ئىگە؛ جۇغى ئوتتۇرا تىپقا كىرىدۇ،
تەن قۇرۇلۇشى تەكشى ۋە چىرايلىق؛ بېشى
كىچىك، بويىنى ئۇزۇن ۋە كۆركەم، پايلى
ئېگىز ھەم قويۇق، بېلى قىسقا ۋە كۈچلۈك،
ساغرىسى ئۇزۇن كېلىدۇ؛ تۆتلا پۇتىنىڭ
مۇسكۇل پەيلىرى ناھايىتى تەرەققىي قىلغان؛
ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 148 — 152 سانتىمېتىر،
ئوتتۇرىچە ئېغىرلىقى 450 — 500 كىلوگرام؛
شاش ۋە قەيسەر كېلىدۇ، يەڭگىل ھەم تېز
چاپىدۇ، چىداملىق. ئۇ، دۇنيادىكى نۇرغۇن-
لىغان ئەلا سورتلۇق نەسىللەرنى يېتىشتۈ-
رۈشتە زور روللارنى ئوينىغان.

ئەرەب يېزىقى <تىل> ئەرەب تىلىنى خاتى-
رىلىگۈچى يېزىق، ئوڭدىن سولغا يېزىلىدۇ،
ئۆزۈك تاۋۇش ھەرپلىرى ئاساسىي ئورۇندا
تۇرىدۇ. ئەرەب ئېلىپبەسى تەركىبىدىكى ا ب
ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع
غ ف ق ك ل م ه ن و ي دىن ئىبارەت 28
ھەرپ ئۆزۈك تاۋۇشلارنى ۋە سوزۇلما سوزۇق
تاۋۇشلارنى ئىپادىلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ.
قىسقا سوزۇق تاۋۇشلار ھەرپلەرنىڭ ئاستى-
ئۈستىگە قويۇلغان بەلگىلەر بىلەن
ئىپادىلىنىدۇ.

ئەرەب يېلەمى دەرىخى <بوت> پۇرچاق
ئائىلىسىدىكى يىل بويى كۆكىرىپ تۇرىدىغان
دەرەخ، تىكىنى بار، يوپۇرمىقى ئىككى قاتلى-
نىدىغان پەيسمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ گۈلى
ئاق، پۇراقلىق ۋە باشاقسىمان گۈل رېتىدە؛
ئافرىقىنىڭ شىمالىي قىسمىغا كەڭ تارقالغان،
يېلىمى «ئەرەب يېلىمى» دەپ ئاتىلىدۇ
ھەمدە دورىگەرلىك ۋە سانائەتنىڭ خام
ئەشياسى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە «ئەموغەيلان»
دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەرەبچە ① سۈپ. ئەرەبلەرگە، ئەرەب
ئېلىپبەسى، تىلى، ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيى-
تىگە ئائىت، تەئەللۇق: ئەرەبچە كىتاب.
ئەرەبچە ناخشا. * ئۇ ئەرەبچە سىفىرلارنى يوغان
ئىككى بەتكە يېزىپ، نۇرغۇن قېتىم ھېسابلىغان
بولسىمۇ، ھېسابىنى يەنىلا چىقىرالمىدى. ② ئى.
ئەرەب تىلى ۋە يېزىقى: سىز ئەرەبچىنى
بىلەمسىز؟ * ئەپەندىم مەدرىستە ئەرەبچە ئوقۇپ
يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە خەلپەت ئىمتىھان
ئېلىپتۇ. — ئەپەندىم، موزاينى ئەرەبچە نېمە
دەيدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئەرەبشۇناس ئى [ئە+پ] ئەرەب تىلى،
يېزىقى، مەدەنىيىتى، ۋە تارىخى بويىچە
مۇتەخەسسىس كىشى؛ ئالىم.

ئەرەبشۇناسلىق ئى. ئەرەب تىلى، يېزىقى،
مەدەنىيىتى ۋە تارىخىنى ئۆگىنىدىغان،
تەتقىق قىلىدىغان پەن.

ئەرەبىي سۈپ [ئە] ئەرەب تىلىدا ئېيتىلغان
ياكى ئەرەب يېزى- قىدا يېزىلغان؛ ئەرەبچە:
مەخسۇم پارسىي ۋە ئەرەبىي كىتابلارغا تولۇق مەنە
ئېيتالايتتى.

ئەرەپات ئى [ئە] ① مەككىگە يېقىن،
ھاجىلار زۇلھەججىنىڭ توققۇزىنچى كۈنى
ھەج ئەركانلىرىنى تاماملاش ئۈچۈن تۇرى-
دىغان بىر تاغ. ② ھاجىلار ئەرەپات تېغىدا
تۇرغان ۋاقىت: ئەرەپات كۈنى. ئەرەپات ئېيى.
③ ئەرەپات تېغىدا ھەج ئەركانلىرىنى ئادا
قىلىش پائالىيىتى: ئەرەپات قىلماق. ئەرەپاتتا
بولماق.

ئەرەپات ئاي ← زۇلھەججە.

ئەرەختەن-پەرەختەن ئوڭتەي-توڭتەي،
تىرىپىرەن، بىتچىت: خەلق ئارمىيىسى بۇ يىل
تۆتىنچى ئاينىڭ يىگىرمە ئىككىنچى كۈنى بىرلا
ھۇجۇم بىلەن بۇ شەھەرنى قولغا چۈشۈرۈپ، چوڭ
يىلاننىڭ ئۇۋىسىنى ئەرەختەن-پەرەختەن
قىلىۋەتتى.

ئەرەڭ-سەرەڭ دىئال. ھەر خىل-ھەر
ياڭزا؛ ئوڭ-تەتۈر، ئېگىز-پەس.

ئەرەن ئى. ئەر، ئەر كىشى: يۈسۈپ خاس

ھاجىسىپ «ھەر ئىنسانغا قۇتادغۇبىلىك» دېسە، ئەخمەت يۈكنەكى «ئەرەن كۆركى ئەقىل، سۆڭەككە يىلىك» دېگەنىدى.

ئەرەنچە سۈپ. ئەرلەرگە خاس، ئەرلەرگە مەنسۇپ، ئەرلەرگە ئوخشاش، ئەرلەردەك؛ ئەرلەر پاسونىدا: ئەرەنچە ئاياغ. ئەرەنچە كۆڭلەك. * ھەلىمىخان جىمجىت ئولتۇرغىنىدا، خەق ئۇنى ئەرەنچە ياسانغان ئىنتايىن گۈزەل قىز بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قېلىشى مۇمكىن. * قىز غەزەپتە ھەممە ئىشنى غەملىدى، ھەم ئەرەنچە ياسىنىپ تىك-تىڭلىدى.

ئەرەنلىك ئى. ئەرلەرگە خاس، ئەرلەردە بولىدىغان جىنسىي قۇۋۋەت: ئۇنىڭ ئەرەنلىكى ئاجىز. ئەرەنلىكى ئىشتىن چىققان.

ئەرباب (ئەربابى) ئى [ئە] ① پەن، مەدەنىيەت، سەنئەت ساھەلىرىدە ياكى دۆلەتنىڭ سىياسىي ئىشلىرىدا ئۆز پائالىيىتى بىلەن تونۇلغان، شۇ ساھەلەردە ئۆزىنى كۆرسەتكەن شەخس: خىزمىتىمىزگە پۈتۈن مەملىكەت خەلقى كۆڭۈل بۆلۈپلا قالماستىن، بەلكى دۇنيادىكى ئەربابلارمۇ دىققەت قىلماقتا. ② باشلىق، ئەمەلدار: ئويناشماڭ ئەرباب بىلەن، ئەپلەپ سالار ھەر باب بىلەن (ماقال).

ئەربابلىق ئى. ئەربابلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، ئەربابلاردا بولىدىغان ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيەت.

ئەرپە (توغرىسى: ھارپا) ← **ھارپا.**

ئەرتىس (توغرىسى: ئارتىس) ← **ئارتىس.**

ئەرتىسلىك (توغرىسى: ئارتىسلىق) ← **ئارتىسلىق.**

ئەرتەك ئى. دىئال. رىۋايەت، ھېكايە، ياخشى گەپ، تەرىپ.

ئەرجىم ئى. دىئال. بىر تەرەپ، ھەل: ئەرجىم قىلماق.

ئەرجىم قىلماق دىئال. بىر تەرەپ قىلماق، ھەل قىلماق، بېجىرمەك.

ئەرچە سۈپ ← **ئەرەنچە:** مەلىكە دادىسىغا تەسەللى ئېيتىپ، قىرىق كېنىزەك تەييارلاپ ئەرچە كىيىندۈرۈپ بىرىشنى ئېيتىپتۇ. * مەن سېنىڭ كۈچۈڭنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن، كەينىڭدىن ئەرچە ياسىنىپ چىقىمەن.

ئەرچىلىك سۈپ. ئەر بىلەن تەڭ، ئەرگە ئوخشاش، ئەردەك: موماي: «مەن كېتەي بالام، ياخشى چۈش كۆر، ھەي، يالغۇزدىن يالغۇز بىر ئۆيدە بىر ئاجىز بالا، ھېچ بولمىسا بىر ئاق خوراز بېقىپ قوي، يېرىم ئەرچىلىك قانات بولىدۇ، قارا باسمايدۇ...» دېدى-دە، ئۆيىگە يول ئالدى.

ئەر-خوتۇن ئەر بىلەن خوتۇن، ئەر ۋە ئۇنىڭ خوتۇنى: چىرايلىق ياسالغان ئۆي ئىچى يېڭى تويى بولغان ياش ئەر-خوتۇنلاردىن ھال سوراپ كەلگەن ياشلار بىلەن تولغانىدى. * ئايشەم: — بىزنىڭ ئەر-خوتۇن بولۇپ ئۆتۈشىمىزگە ھېچقانداق توسالغۇ يوق، — دېدى.

ئەر-خوتۇنچىلىق ← **ئەر-خوتۇنلۇق:** ئۇ گەپكە ئارىلىشىپ: — شۇنداق، ئەمما دادىڭىز بىلەن ئانىڭىز ئەر-خوتۇنچىلىق قىلىپ، پەرزەنت كۆرۈپ، ئىناق ئۆتكەنغۇ! — دېدى.

ئەر-خوتۇنلۇق ئەر بىلەن خوتۇن ئارىسىدا بولىدىغان، ئەر بىلەن خوتۇنغا خاس: ئۇنىڭ بىلەن بىر تۇغقان ئاچا-ئۇكا بولۇپ كېتىشىمىز مۇمكىنىدى. ئەمما دادام بىزنى ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتى تەرەپكە تارتماقچى بولدى.

ئەرخۇ ئى [خەن] <مۇز> خەنزۇلار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان ئىككى تارلىق چالغۇ ئەسۋابى. ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى يىلان تېرىسى بىلەن قاپلانغان باش، ساپ، قۇلاق، تار، ئوتتۇرا خەرەك، باش خەرەك ۋە كامالچىلاردىن تەركىب تاپقان.

ئەردەم ئى. يېزت. ئەدەب-ئەخلاق، تەرتىپ-قائىدە، ئېسىل پەزىلەت: ئەي بېگىم، ئۇ ئۆلگۈسى كەلگەنلىكىدىن ئۆزلىرىنى خاپا قىلدى، بىراق ئۇنى ئۆلتۈرۈۋەتسىلە، ئۇ ئەردەم ساقلاپ شېھىت بولدى دېگەن نامغا ئىگە بولىدۇ-دە، ئۆزلىرى نامەرد دېگەن يامان نامغا قالىدىلا

تەقسىر.

ئەرز ئى [ئە] ئاغزاكى ۋە يازما بايان قىلىنغان شىكايەت، دەرد تۆكۈش، ئىلتىماس: ئابدۇرەھىم قارىي ئاق رەختكە يېزىلغان ئەرز خەتنى ئوقۇشقا باشلىدى. * سەمەتجان يىغىنغا چىقمىدى. ئۇنىڭ كېيىن مېنىڭ ئۈستۈمدىن پارتكومغا ئەرز يازغانلىقىنى ئاڭلىدىم.

ئەرز بەرمەك ← **ئەرز قىلماق.**

ئەرز قىلغۇچى <قا> جىنايى ئىشلار ھەققىدە سوت مەھكىمىسىگە بىۋاسىتە ئەرز قىلغۇچى ئادەم؛ شەخس.

ئەرز قىلماق <قا> سوت مەھكىمىلىرىگە ئەرز سۇنماق، ئەرز بەرمەك: ھەسەن ناھەقچىلىكتە ئۇچرىغانلىقى ئۈچۈن قانۇن ئورۇنلىرىغا ئەرز قىلدى. * — ئىدارىمىزگە ئەرز قىلىپ كەلگەن كىشىلەر، ئىشى ھەل بولماي، بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئاشۇ يەردە يېتىۋاتىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى دىجورنى.

ئەرزان سۈپ [پ] ① باھاسى، نەرخى تۆۋەن، قىممەت ئەمەس: ئەرزان مال. ئەرزان ساتماق. ئەرزان بەرمەك. * ئەرزان گۆشنىڭ شورپىسى يوق (ماقال). * ئەرزان بىلەن قىممەتنىڭ بازاردا چىققان نەرخى بار (ماقال). * بىز دەسلەپكى كۈنلەرنى ياتاق باھاسى ئەرزان مېھمانخانىدا يېتىپ ئۆتكۈزدۇق. ② كۆچمە. ئەتىۋارى يوق، ئەتىۋارسىز قارىلىدىغان، تايىنى يوق، تۇتۇرۇقسىز: يۇرتقا كەلگەن بۆز ئەرزان، ئېغىزغا كەلگەن سۆز ئەرزان (ماقال). * بۈگۈن كەلسەم «ئەتە كەل» دەيدۇ، بەكمۇ ئەرزان ئۇنىڭ ۋەدىسى، «ئەتە»لەردىن زېرىكتىم ئەجەب، قاچان تۈگەر ئۇنىڭ ئەتىسى.

ئەرزان توختىماق تۆۋەن باھادا سېتىۋالماق، ئەرزان چۈشمەك: سەئۇدى ئەرەبىستاندا چىقىرىلغان نېفىت كۇۋەيتتە چىقىرىلىدىغان نېفىتكە نىسبەتەن ئەرزان توختايدۇ.

ئەرزان چۈشمەك تۆۋەن باھادا سېتىۋالماق، ئەرزان توختىماق: بۇ يەردە ھەسەل كۆپ، شېكەرنىڭ ئورنىغا شۇنى بەرسەڭلار ئەرزان چۈشىدۇ. * بۇ گەپ ياقتى چولاققا، بولدى خۇشال، كىرىشتى تۇل ئايال تاپماققا دەرھال. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ مۇشكۈل بولدى ئاسان، ۋە بەلكى توي ئىشىمۇ چۈشتى ئەرزان.

ئەرزانچى ئى. مالنى ئەرزان باھادا ساتقۇچى: ئەرزانچىنىڭ مېلى تالاشتا قالىدۇ، قىممەتچىنىڭ مېلى تالادا قالىدۇ (ماقال).

ئەرزانچىلىق ئى. نەرخ-ھاۋا تۆۋەن، ھەممە نەرسە ئەرزان ھالەت. قىممەتچىلىكنىڭ ئەكسى: سىلىنىڭ بۇ يۇرتلىرى خېلى ئەرزانچىلىق ئىكەن، نېمە دېسە، شۇ تېپىلىدىكەن.

ئەرزانلاتماق «ئەرزانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھۆكۈمەت چارە-تەدبىر قوللىنىپ نۇرغۇن ماللارنىڭ باھاسىنى ئەرزانلاتتى.

ئەرزانلاشتۇرماق «ئەرزانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مال باھاسىنى ئەرزانلاشتۇرماق.

ئەرزانلاشتۇرۇلماق باھاسى، تەننەرخى تۆۋەنلىمەك، باھاسى چۈشمەك، ئەرزان بولماق: كەڭ ئىستېمال قىلىنىدىغان ماللار ئەرزانلاشتۇرۇلدى.

ئەرزانلاشماق پ. باھاسى، تەننەرخى تۆۋەنلىمەك، باھاسى چۈشمەك، ئەرزان بولماق: بازاردىكى ماللار خېلى ئەرزانلاشتى. * بىر يىلى ئاشلىق باھاسى ناھايىتى ئەرزانلىشىپ كېتىپ، ھېچكىم ئاشلىقنى پۇلغا ئالمىدى. * قوغۇن سەككىزىنچى ئايدا ئەرزانلىشىدۇ.

ئەرزانلىتىلماق «ئەرزانلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەرزانلىماق پ ← **ئەرزانلاشماق:** مېۋە-چېۋىلەر كۈندىن-كۈنگە ئەرزانلىدى. * بۇ يىل كۆكتات ئوخشىغاچقا باھاسى بىردىنلا ئەرزانلاپ كەتتى.

ئەرز-داد (ئەرز — دادى) ئەرز ۋە داد: ئەبۇ سابىر پادىشاھ بولۇپ خەلقنىڭ ئەرز-دادلىرىنى ئادىل سوراپتۇ.

ئەرز ـ شكايەت ئەرز ۋە شكايەت: بۇ ئككى ئاكا ـ ئۇكا شاهزادە ئاتسنىڭ ئورنىدا تەختكە چىقىپ ئولتۇرۇپ دۆلەت ئشىنى ۋە خەلقنىڭ ئەرز ـ شكايەتلرىنى توغرا بىر تەرەپ قلپتۇ.

ئەرز ـ هال ئەرز ۋە هال: ئۇ دائىم خەلقنىڭ غەمىنى يەيدىكەن، ئاجىز كەمبەغەللەرنىڭ ئەرز ـ هالىغا يېتىدىكەن. شۇڭا ئۇنىڭ ئابرويى كۈندىن ـ كۈنگە كۆتۈرۈلۈپتۇ.

ئەرزىمەس سۈپ. ئەرزىگۈچىلىكى يوق، ئېتىبارغا ئالغۇچىلىكى يوق، بىرەر قىممەتكە ئىگە بولمىغان، ئەرزىمەيدىغان: ۋاقىت ئەڭ ئەرزىمەس نەرسە، شۇنداقلا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە، چۈنكى ۋاقىت بولسىلا هەممىگە ئېرىشەلەيمىز. * مەردان ئادەتتىكى ئەرزىمەس ۋەقەلەرنىمۇ كىشى قىزىققۇدەك قىلىپ سۆزلەشكە ئۇستا ئىدى.

ئەرزىمەك پ ① لايىق، مۇۋاپىق كەلمەك، ماس كەلمەك: بۇ توپلامنىڭ ئاخىرقى قىسمىدىكى ئىككى پارچە ماقالە هەققەتەن قىممەتلىك، قەدىرلىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. * تۇپراقنى ياخشىلاش، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئېلىپ بارغان ئىلمىي تەجرىبىلەرنى قەدىرلەشكە ئەرزىيدۇ. ② زايە كەتمەسلىك: بۇنداق ياخشى ئادەمنى دەپ ئەس ـ هوشۇڭدىن ئايرىلساڭمۇ ئەرزىيدۇ. * ۋەتەن ئانا! ئانا ئۈچۈن ئوغلانلار، قانلار ئاققۇزۇپ قۇربان بەرسە ئەرزىيدۇ.

ئەرزىيەت ئى [ئە] زۇلۇم ۋە ناهەقچىلىككە ئۇچرىغۇچى تەرەپتىن هەر دەرىجىلىك هاكىمىيەت ئورنىغا يەتكۈزۈلىدىغان ئىنكاس، ئەرز، ئىلتىماس: بارلىق ناتوغرا كەيپىياتلارغا قارشى تۇرۇشىمىز لازىم. خەلق ئاممىسىنىڭ ئەرزىيەت خىزمىتىگە ئەهمىيەت بېرىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ بەرگەن تەكلىپلىرىگە ئىخلاس بىلەن قۇلاق سېلىشىمىز لازىم.

ئەرسات ئى [ئە] ① ئىنتايىن، جىددىيلىك، بەك ئالدىراشلىق: ئىشخانىغا كىردىمۇ بولدى، خۇددى بىر ئەرسات: بىر ياقتىن تېلېفون جاراڭلاۋاتقان، بىر ياقتىن ئەرز ئېيتقۇچىلار ئىشىك مارلاۋاتقان... ماۋۇ هۆججەت، ئالاقە، خەت ـ چەكلەرنى كۆرمىسە تېخى، بۇلارنى بىر تەرەپ قىلمىسا يەنە بولمايدۇ. ② قىيامەت: ئامبال دەرغەزەپ بولۇپ قىزىتىلغان يېڭىنى ئۇنىڭ تىرناقلىرىغا تىقتى. مىس لېگەننى قىزىتىپ كۆكرىكىگە ياقتى. يامۇل ئىچى بىر ئەرسات، شەهەرنىڭ قازى ـ كالانلىرى ئامبالدىن هەيبۇللا مۇپتاجىنىڭ بىر قوشۇق قېنىنى تىلىدى.

ئەرسەك سۈپ. ئەرگە ئامراق، ئەرسىرىگەن: ئەرسەك ئايال.

ئەرسىرەشمەك «ئەرسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەرسىرىمەك پ. ئەر سېغىنماق، ئەر تەلەپ قىلماق.

ئەرش ئى [ئە] ① دىنىي چۈشەنچىلەرگە كۆرە پەلەكنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىسمى، ئەڭ يۇقىرى ئاسمان: ئەرشكە چىقماق. * مەن ئەگەر ئەرشتىن چۈشكەن پەرىزات بولۇپ قالدىم دېگەنىدىمۇ سەندىن مېهرىمنى ئۈزەلمەيمەن، بىز ئۆمۈرۋايەت بىللە ئۆتىمىز. ② ئەڭ يۇقىرى جاي، ئەڭ يۇقىرى ئورۇن.

ئەرشىئەلا ئى [ئە] ① (دىنىي چۈشەنچىلەردە) ئاسماننىڭ ئەڭ يۇقىرى قىسمىدىكى ساراي، تەخت: بارات مەزىن: ــ بالا دېگەن ئەرشىئەلاغا چىقىپ كەتسىمۇ بالا ـ دە، هەممە ئىشتا ئاتا ـ ئانىنىڭ گېپىنى ئاڭلىماق بار، ــ دېدى. ② كۆچمە. هەرقانداق ئادەمگە مۇيەسسەر بولىۋەرمەيدىغان ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋە، سەلتەنەت: سېزەرمەن ئەرشىئەلادا ئورۇن ۋە ئېتىبارىمنى، بولۇرمەن خۇددى تاپقاندەك چىمەنزار ئىچىدە يارىمنى.

ئەرشىئەلاغا كۆتۈرمەك كۆككە كۆتۈرۈپ ماختىماق، كۆككە كۆتۈرمەك: سىز بىزنى تازىمۇ ئەرشىئەلاغا كۆتۈرۈۋەتتىڭىز.

ئەرك ئى ① كىشىنىڭ ياكى كىشىلەرنىڭ ئۆز خاهىشى بىلەن ئىش ـ هەرىكەت قىلىش هوقۇقى؛ ئىختىيارىي، مەيل، ئەركىنلىك: يامانىنى قويۇپ بەرسە ئەركىگە، كۈندە چىچىدۇ

بۆكـىگە (ماقال). * ئەر ـ ئايالـلار نىكاھـىدا ئۆز ئەركىگە ئىگە. * قەپەستىكى قۇشـتەك باشقـىلارغا يالـلىـنىپ راھەت كۆرگەنـدىن كۆرە، ئۆز ئەركىم بىلەن مۇشۇنداق سىرىقـتال ئۆتكىنىـمۇ ياخـشى. ② مۇسـتەقىللىك؛ ئەركىنـلىك، ھـۆرلۈك، ئازادلىق، ھۆرىيەت: ئەرك ئۈچۈن كۈرەشمەك. * يارىڭنى گۈل ئارىسىدىن ئىزدە، ئەركىڭـنى ئەل ئارىـسـىدىن ئىـزدە (ماقال). * دۈشـمەن بىلەن ئەرك ئـۈچـۈن جەڭ قىلـىۋاتـقانـلار ۋەتەنـىنىڭ ئوغۇللىرى بولسا، بىز ۋەتەنىنىڭ قىزلىرى.

ئەركان ئى [ئە] يېزىت ① ئۇلۇغ مەرتىـۋە ئىگىسى، كاتتا ئەمەلدار، مەنسەپدار، ئەرباب: شەھەر تەرەپـتىن مەۋلان شاھ بىلەن بەھـرام، مەردان ۋە بىر توپ ئوردا ئەركانـلىرى ئاتـلارغا مىنىپ ھەيۋەت بىلەن چىقىپ كەلدى. ② دىنىي، قائىـدە ـ مىزان، تەرتىـپىنىڭ ئەڭ مۇھـىـم قىسمى، ئەڭ ئاساسلىق تەرىپى: ئەگەر بىر كىشى ئۆزىنى پەرىشتە، خىزىر قىلىپ كۆرسـتىپ، ئالدامچىـلىق قىلـسا، بۇ ھۆكۈمەت سىياسـتىگىمۇ دىنىمىزنىڭ ئەركانلىرىغىمۇ توغرا ئەمەس.

ئەركە سۈپ. ئەتىـۋارلاپ ئۆز ئىختىـيارىغا قويۇۋېتىلگەن، ئارزۇلاپ ئۆگىتىپ قويـغان، ئارزۇلۇق: بايـنىڭ بالـىسـىمۇ ئەركە، كالىسـىمۇ ئەركە (ماقال). * كۆلـكىـنىڭ ئۈسـتىگە ۋاڭـنىڭ ئەركە ئوغـلى ئاقـپاشا كىرىپ كەلـدى. * توختى مېنىڭ دوستۇم ئىدى. دادىسى ئۇنى نېمە قىلىمەن دېسە قويۇپ بېرىپ ئەركە بالا قىلىپ قويغان.

ئەركە ـ تايـتاڭ ← ئەركە ـ نايناق: ھېلىقى ئەركە ـ تايـتاڭ ئىـكـكى بايـۋەچچە ھېلـتىنىلا پىشـمىغان كۆك ئالمـىلارنى ئوغرىـلاشقا باشلاپتۇ. * كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرى چاچلىـرى پاخپايغان، يۈز ـ كۆزلىرىنى قاسماق باسقان ھالدا كوچىلاردا پىرقىراپ يۈرىدۇ؛ دۆلەتمەن بايلارنىڭ بالـىلىرى بولـسا نوچـى، سەتەڭ ۋە ئەركە ـ تايـتاڭ بولۇپ ئۆيلىرىدە پىرقىراپ يۈرىدۇ.

ئـەركە ـ تايتاڭلىق ← ئـەركە ـ نايـناقلىق: ئاق پاشانىڭ ئەركە ـ تايـتاڭلىقى موللازەيـدىننى زېرىـكـتۈرگەن بولـسـىمۇ، چىـشـىنى چىشـلەپ ئولتۇردى.

ئەركەچ ئى. پىچىلغان ئەركەك ئۆچـكە؛ سەركە: ئەركەچ ئېـتى ئەم بولۇر، ئۆچكە ئېـتى يەل بولۇر (ماقال).

ئەركەك ① ئى. ئەر جىنسىغا مەنسۇپ بولغان كىشى، ئەر كىشى؛ ئەر: ئۇ قىز يەنە باشـقا بىر ئەركەك بىلەن كۈلۈشۈپ، پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاچقا، ئۇ باشتىن ئاخىر شۇ قىـزدىـن كۆز ئۈزەلمـىدى. * سارىخان ئانا مەھەللە ئىچىدىن چىقىپ كېتىۋېتىپ، يۇرت ئىچىدە ھېچبىر ئەركەكـنىڭ قالمىغانـلىقىنى سەزدى. ② سۈپ. ئەركەك جىنستىكى: (ھاي ـ ۋانلار، قۇشـلار ۋە ئۆسۈمـلۈكـلەرگە نىسبە ـ تەن): ئەركەك قوي. ئەركەك مۈشـۈك. ئەركەك چېچەك. * ـــ مەن ئەركەك ئەجدىھا بىلەن چىـشى ئەجدىھانىڭ تاماق ۋاقتـىدا قىلىشقان سۆزلىـرىنى ئاڭلىغانـىدىم، ـــ دەپـتۇ موماي ئويـلـىنىۋېـلىپ. ③ سۈپ. كۆچمە. تۇرمۇشتا ئىشلـىتىلىدىغان ھەر خىل سايمانـلارنىڭ مۇرۋىتى (تۆشۈكـكە كىرىپ تۇرىـدىغان قىسـمى): ئەركەك تۇرۇم. ئەركەك جەندىر. ④ سۈپ. ۋەدىسـىگە ئەمەل قىلىـدىغان، قورقـماس، مەرد، راسـتچىل: ئەركەك بولسىڭىز ۋاپادارىڭىزنىڭ قەبرىسى ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ ئۈچۈن ياقىـڭىزنى يىرتىپ يىغلاڭ. يۈرىكىڭىزدىكى قايغۇ ـ ھەسرەتلىرىڭىز چىن بولـسا ياش تامچىلىرىغا ئايلـىنىپ مەرھۇمـنىڭ قەبرىسى ئۈستىگە تامـسۇن!...

ئەركەك ـ چىشى ① ئەركەك ۋە چىشى: قوزىـنىڭ ئەركەك ـ چىشىـسـىنى پەرق ئەتـمەك. ② كۆچمە. **ياخـشى ـ يامان، ئېـپى ـ جېـپى:** يولـىنىڭ ئەركەك ـ چىشىـسـىنى بىلمەك. ئىشـىنىڭ ئەركەك ـ چىشىسىنى بىلمەك.

ئەركەك ـ چىشىنى بىلمەك ياخشى ـ ياماننى ئايرىماق، ئېپى ـ جېپـىنى ئىنچىـكە بىلمەك، ئۇقماق.

ئـەركەك چـىۋىن قونـمىغان ← ئەركـەك چىۋىن كۆرمىگەن.

ئەركەك چىۋىن كۆرمىگەن ① ئەخـلاقىي

جەھەتتىن ساپ-پاك؛ يامان يولدا ماڭمىغان. ② تېخى ياتلىق قىلىنمىغان.

ئەركەك كەندىر <بوت> كەندىرنىڭ ئاتىلىق تۈپى. ئۇ پەقەت ئاتىلىق گۈللەرنىلا ئېچىلدۇرۇپ، دان تۇتمايدۇ.

ئەركەك مال ئەرلىك جىنسىدىكى مال: توپاق چاغلىق بىرەر ئەركەك مال بېقىپ قويساق، ئۇزۇنغا قالماي، بىر ئۆكۈزلۈك بولۇپ قالارمىز دەپ ئويلاپ، ئۇنىڭمۇ جايىنى قىلىپ قويدۇق.

ئەركەكچە رەۋ. ئەرلەرگە ئوخشاش، ئەرلەرچە، ئەرلەردەك؛ ئەرلەر پاسونىدا: ئەركەكچە ياسانماق. * كۈنلەردىن بىركۈنى ھۇرلىقا ئايالچە كىيىملىرىنى كىيىپ ئۆزىنىڭ سۈرىتىنى ئالدۇرۇپتۇ-دە، يەنە ئەركەكچە كىيىنىۋاپتۇ.

ئەركەكچىلىك ئى ← **ئەركەكلىك.**

ئەركەكزەدەك سۈپ [ئەركەك+زەدەك] ① باش ئالمىغان سەۋزە. ② ئەركەكلەرگە ئوخشاش خۇسۇسىيەتلىرى بار، ئەر مىجەز (ئايال ھەققىدە): ئەپەندىم پادىشاھنىڭ نىيىتىنى بايقاپ: — ئېلىپ كەتكەن بېلىقىم ئەركەكزەدەك ئىدى، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

ئەركەكلەرچە رەۋ. ئەركەكلەرگە ئوخشاش، ئەركەكلەردەك: ئەركەكلەرچە ئىش قىلماق.

ئەركەكلىك ① «ئەركەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ بۇ ئىشتا قىلغان ئوغۇلبالىچىلىقى ئەركەكلىكىنىڭ ئالامىتى. ② ئەركەكلەرگە خاس ئىش-ھەرىكەت ۋە خۇسۇسىيەتلەر.

ئەركە-ناياناق ئۆز ئىختىيارى، خاھىشى بويىچە ئىش قىلىشقا ئادەتلەنگەن، ئەركە ئۆگىتىپ قويۇلغان؛ ئەتىۋارلىق: ئۇ ئەركە-ناياناق خوتۇنلاردەك كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى. * ئەركە-ناياناقلارغا مەن ئەسلا بېرەلمەيمەن كۆڭۈل، ھۇر زامان بەرناسىغا ئەھدى قارارىم بار مېنىڭ.

ئەركە-ناياناقلىق ئەركە-ناياناقلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت، قىلىق: بىز ئۇ بايۋەچچىلەردەك ئەركە-ناياناقلىق قىلىپ ئۆگەنمىگەن.

ئەركىسىز سۈپ. ئۆز ئەركى ئۆزىدە بولمىغان، ئازادلىقتىن مەھرۇم؛ ئەركى يوق، ھوقۇقسىز: ئۇ چاغلاردا يېتىم، كەمبەغەل يىگىتلەر كۆپىنچە ھاللىق ئائىلىلەرگە ئىچ كۈيئوغۇل نامى بىلەن قۇلغا ئوخشاش ئەركىسىز بولۇپ كىرەتتى. * مەلىكەخان ئاچام ئۆتمۈشتە ناھىيە بازىرىنى كۆرۈشمۇ نېسىپ بولمىغان بىر ئەركىسىز ئايال ئىدى.

ئەركىسىزلىك «ئەركىسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مۇقام تېكىستلىرىدىكى مۇھەببەت ناخشىلىرى ۋە ئىشقى شېئىرىيەت كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ فېئوداللىق ئەدەب-قائىدىلەرگە، فېئودال-لىق نىكاھ تۈزۈمىگە، فېئوداللىق ئائىلە باشلىقلىق تۈزۈمى ۋە فېئودالىق ئەركىسىزلىككە قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرىنىڭ بەدىئىي لىرىك ئىپادىسى.

ئەركىلەتمەك «ئەركىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۈگۈن نۇسرەت ئورنىدىن سەھەرەك تۇردى ۋە بوۋاقنى يېڭى يۆگەككە چىرايلىق قىلىپ ئورىدى ھەمدە ئەركىلىتىپ چېكىسىگە سۆيدى. * دادىسى ئۇنى كايىش ئورنىغا ھۇرمەتلەپ، دىلىغا مۇھەببەت پەيدا قىلىدىغان سۆزلەرنى قىلىپ، كۆڭلىنى ئېلىپ ئەركىلىتىپتۇ.

ئەركىلەشمەك «ئەركىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەركىلەنمەك ① «ئەركىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② ئەركىلىك قىلماق، ئۆزىنى ئەركە ھالەتتە تۇتماق.

ئەركىلىك «ئەركە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئانا بالىنى ئەركىلەتكەنسېرى ئۇنىڭ ئەركىلىكى تېخىمۇ ئاشتى. * ئايىمگۈل ئۆز چېچىغا قىستۇرۇۋالغان پاختا گۈلىنى ئەركىلىك بىلەن زەيتۇنەمنىڭ چېچىغا قىستۇردى.

ئەركىلىمەك پ. ياخشى كۆرۈش، يېقىنچىلىق، سۆيۈنۈشنى ئىپادىلەيدىغان قىلىقلارنى قىلماق، ئەركىلىك قىلماق: داداڭ ئۇرۇشتا قۇربان بولغانىمۇ، يۇرتىمىز

ئامان قالغانىدى. سەن ئەركىلەپ ئويناپ چوڭ بولدۇڭ. * مەن ئانامنىڭ ئېچىلىپ - يېيىلىپ مېھرىبانلىق قىلىۋاتقانلىقىغا قاراپ ئۆزەمنى ئانا قۇچىقىغا تاشلىغىم كەلدى، بىراق كىچىك ۋاقتىمدا ئەركىلەپ ئۇنداق قىلغىنىم بىلەن، ھازىر چوپچوڭ يىگىت بولۇپ قالغىنىم ئېسىمگە چۈشتى.

ئەركىن ① سۈپ. ھەرقانداق چەكلىمىگە ئۇچرىمايدىغان، چەكلىمىدىن خالىي، ئازادە، بىمالال، خاتىرجەم، ئارامخۇدا: ئەركىن ھايات. ئەركىن تۇرمۇش. ئەركىن رىقابەت. * ئۇنىڭ ئورنىنى ئەركىن رىقابەت ۋە ئەركىن رىقابەتكە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىجتىمائىي تۈزۈم ۋە سىياسىي تۈزۈم، بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىقتىسادىي ھۆكۈمرانلىقى ۋە سىياسىي ھۆكۈمرانلىقى ئىگىلىدى. ② رەۋ. ئەركى، ھوقۇقى ئۆز قولىدا بولغان، ئازاد: ئۆزىنى ئەركىن تۇتماق. * ئەمدى پارتىيىنىڭ ۋاقتىدا ساغلام ئوخشاش بەختلىك قىزلار ئۆزى خالىغان يىگىت بىلەن ئەركىن تۇرمۇش قۇرالايدۇ. ③ سۈپ. سىياسىي، ئىقتىسادىي، ھوقۇقىي مۇستەقىللىككە ئىگە بولغان، ئازاد، ھۆر؛ خاتىرجەم، ئارامخۇدا، بەھۇزۇر: ئېنگېلس: «باشقا مىللەتنى ئېزىۋاتقان ھەرقانداق مىللەت ئەركىن مىللەت بولالمايدۇ» دېگەنىدى. مانا بۇ — يىمىرىلمەس ھەقىقەت. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەركىن ئاتموسفېرا <ئاستر> سۈركىلىش قاتلىمىنىڭ سىرتىدىكى ئاتموسفېرا. يەر يۈزىدىكى سۈركىلىشنىڭ ئەركىن ئاتموسفېرا دائىرىسى ئىچىدىكى ھاۋا ھەرىكىتىگە بولغان تەسىرى ئادەتتە ئېتىبارغا ئېلىنمايدۇ. شۇڭا ئۇ، ئىدېئال ئاقار جىسىم سۈپىتىدە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاستىنقى چېگرىسى ئادەتتە يەر يۈزىدىن 500 — 1500 مېتىر ئېگىزلىكتە بولىدۇ.

ئەركىن بازار ① شەخسىي تىجارەتچىلەر تىجارەت قىلىدىغان بازار، سودا - سېتىق مەيدانى: ساۋۇر يەكشەنبە كۈنى ئەركىن بازاردىن بىر جۈپ كالاچ سېتىۋالدى. ② باھاسى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلەنمىگەن، نەرخىنى ساتقۇچى بىلەن ئالغۇچى ئۆزئارا كېلىشىپ توختىتىدىغان تىجارەت: ئابدۇرەھىم ئاكا: — ئىنساپ قىلىڭلار كادىرلىرىمىز، ھارۋىنى ئەركىن بازاردىن 350 يۈەنگە سېتىۋالغانىدۇق. ھېچ بولمىغاندا، تاختاي باھاسى بويىچە پۇل بېرىڭلار، — دېدى.

ئەركىن باھا خېرىدار بىلەن تىجارەت قىلغۇچى، ساتقۇچى بىلەن ئالغۇچى ئۆزئارا كېلىشىپ توختاتقان كېلىشىم باھا: ئەركىن باھادا سېتىۋالماق. ئەركىن باھا پەرقى.

ئەركىن بۇرژۇئازىيە <س ئىق> ئادەتتە بيۇروكرات كاپىتالىزم شەكىللىنىشتىن بۇرۇنقى ئەركىن رىقابەت بىلەن ئەركىن تەرەققىي قىلىش مەزگىلىدە تۇرۇۋاتقان بۇرژۇئازىيە: غەرب دېھقانلىرى بولسا بۇرژۇئا ئىنقىلابى دەۋرىدە ئەركىن بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىكىدە كۈرەش ئېلىپ بارغان، مۇشۇ بۇرژۇئازىيە قولىدىن يەرگە ئېرىشكەن ھەمدە شۇنىڭ بىلەن بۇرژۇئازىيىنىڭ زاپاس ئارمىيىسى بولۇپ قالغانىدى.

ئەركىن چېلىشىش <تەن> چېلىشىش تەنھەرىكىتىنىڭ بىر تۈرى، مۇسابىقە تەنھەرىكەتچىلەرنىڭ بەدەن ئېغىرلىقىغا ئاساسەن سەككىز دەرىجىگە ئايرىپ ئېلىپ بېرىلىدۇ. چېلىشقاندا قولى بىلەن قارشى تەرەپنىڭ بەلدىن يۇقىرى قىسمىنى قۇچاقلاپ تۇتۇشقا بولىدۇ، ئەمما پۇتى بىلەن ھۇجۇم قىلىشقا بولمايدۇ، قارشى تەرەپنىڭ ئىككى تاغىقىنى (دۈمبىسىنى) بىرۋاقىت ئىچىدە يەرگە تەگكۈزگىنى مۇتلەق غەلىبە قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بولمىسا پۈتۈن مەيدان بويىچە ئېرىشكەن نومۇرى كۆپرەك بولغانلىرى غەلىبە قىلغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەركىن رىقابەت <س ئىق> كاپىتالىستىك

تۈزۈم شارائىتىدىكى كاپىتالىنىڭ ھەرقايسى كارخانىلار ياكى ھەرقايسى تارماقلار ئارىسىدا ئەركىن يۈتكىلىپ تۇرۇش خۇسۇسىيىتىدىكى رىقابەت.

ئەركىن سودا <س ئىق> سودىغا قارىتىلغان ھەر خىل بەلگىلىمىلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان، ئەركىن رىقابەت ئاساسىدىكى سودا.

ئەركىن سۇ <سۇ> تۇپا دانىچىلىرىنىڭ سۇمۇرۇش تەسىرىگە ئۇچرىمايدىغان سۇ. تۇپراقتىكى بىرىككەن سۇ (تۇپا دانىچىلىرى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن سۇ)دىن باشقا كاپىلليارلىق سۇ، گراۋىتاتسىيون سۇ، پار قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئەركىن سۇ دېيىلىدۇ. ئەركىن سۇ تۇپراقتا ئۆز ئېغىرلىق كۈچىنىڭ تەسىرى ۋە كاپىللىيارلىق كۈچىنىڭ تەسىرى بىلەن ھەرىكەت قىلىدۇ.

ئەركىن شېئىر <ئەد> شەكىل چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدىغان، مىسرالىرىنىڭ قاپىيىداش بولۇشى شەرت قىلىنمايدىغان شېئىر، چاچما شېئىر؛ ئەركىن شېئىر يازماق.

ئەركىن قاپىيە <ئەد> قاپىيىداشلىقى ھەر خىل بولۇپ كېلىدىغان قاپىيە، يەنى تۆت مىسرالىق كۇپلېتلاردىكى ئىككىنچى ۋە تۆتىنچى مىسرالارنىڭ قاپىيىداش بولۇپ كېلىشى. مەسىلەن:
ۋەتەن دەپ تۇغۇلدۇم، ۋەتەن دەپ ياشاپ،
رازىمەن ۋەتەن دەپ تۆكسەم قىزىل قان.
ۋەتىنىم بىر غېرىچ يېرىڭنى قوغداش يولىدا
جان بەرسەم قالمايدۇ ئارمان.

ئەركىن گىمناستىكا <تەن> گىمناستىكا مۇسابىقىسىنىڭ بىر تۈرى. موللاق ئېتىش، تەتۈر تىكلىنىش، بەدەن ئايلاندۇرۇش، تەڭپۇڭلۇق ساقلاش، ئۇسسۇل ئوينىاش، سەكرەش قاتارلىق ھەرىكەتلەردىن تەركىب تاپقان. ئادەتتە گىلەم ئۈستىدە مۇزىكىنىڭ تەڭكىشى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ. (ئەرلەرنىڭ ئەركىن گىمناستىكا مۇسابىقىسىدا مۇزىكا چېلىنمايدۇ).

ئەركىن ئۆزگەرگۈچى سان <مات> فۇنكسىيە $y = f(X)$ تىكى ئۆزگەرگۈچى سان y نىڭ سانلىق قىممىتى، ئۆزگەرگۈچى سان X نىڭ سانلىق قىممىتىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. X نىڭ قىممىتى y نىڭ قىممىتىنى بەلگىلەيدۇ. ئۆزگەرگۈچى سان X ئەركىن ئۆزگەرگۈچى سان دېيىلىدۇ.

ئەركىن ئۈزۈش <تەن> سۇ ئۈزۈشنىڭ بىر تۈرى، تەنھەرىكەتچىلەر ئۆزى خالىغان قىياپەت بىلەن بەلگىلەنگەن مۇساپىنى ئۈزۈپ ئۆتىدۇ.

ئەركىن ئېلېكترون <فىز> ئاتوم يادروسىنىڭ ئۆزىگە تارتىش دائىرىسىدىن ئايرىلىپ، ئاتوملار ئارىسىدا ھەرىكەتلىنىدىغان ئېلېكترونلار ناھايىتى ئاسانلا ئەركىن ئېلېكترونغا ئايلىنىپ كېتىدۇ، نەتىجىدە مېتاللنى ئۆتكۈزگۈچ قىلىپ قويىدۇ. ئىزولياتوردا ئەركىن ئېلېكترون ناھايىتى ئاز بولىدۇ.

ئەركىن ـ ئازادە ئەركىن ۋە ئازادە؛ پارتىزانلار مانا ئەمدى ئەركىن ـ ئازادە ئولتۇرۇشۇپ تاماكا چېكىشكە باشلىدى. * بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئىككى يول تۇرۇپتۇ. بىرى، دۈشمەنلەرگە قۇل بولۇپ، قۇللۇقتا سارغىيىپ ياشاش؛ يەنە بىرى، دۈشمەنلەرگە قارشى جەڭ قىلىپ، ۋەتەننىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى ساقلاپ، ئەركىن ـ ئازادە ياشاش.

ئەركىنلەشتۈرمەك «ئەركىنلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «ئېچىلىش ـ سايراش» فاڭجېنى بۇرژۇئازىيىچە ئەركىنلەشتۈرۈش بىلەن ھەرگىز چىقىشالمايدۇ.

ئەركىنلەشتۈرۈلمەك «ئەركىنلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەركىنلەشمەك پ. ئەركىن ھالەتكە كەلمەك، ئەركىن بولماق: بىز بۇرژۇئازىيىچە

ئەركىنلىشىش، چېكىدىن ئاشقان شەخسىيەتچىلىكنى تەنقىد قىلىشىمىز ۋە ئۇنىڭغا قارشى تۇرۇشىمىز لازىم.

ئەركىنلىك «ئەركىن» سۆزى «① ② ③»نىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆقىرالارنىڭ پىكىر قىلىش ئەركىنلىكى، جىسمانىي ئەركىنلىكى ۋە تۇرالغۇ جاي ئەركىنلىكى بولىدۇ.

ئەرگۈل ئى ① بولت، گايكا ۋە چىشى مۇرىۋەت قاتارلىقلارنىڭ يۈزىگە قىرىپ چىقىرىلىدىغان بۇرمىلىق سىزىقچىلار، رىزبە: ئۇ بۇ قۇرۇلۇشنى ئۆزلىرىمۇ قۇراشتۇرالايدىغانلىقى، لېكىن تۆمۈر تاياقچىلارنى ئېگىش، ئەرگۈل چىقىرىش، سۇۋاركا قىلىش ئىشلىرىدا ئەسۋاب يوقلۇقىنى ئېيتتى. ② باغلاپ قويۇلىدىغان ھايۋانلارنىڭ بوغۇلۇپ ياكى چىرمىشىپ قالماسلىقى ئۈچۈن نوختىنىڭ ئېگەكلىكىگە ياكى بويۇن باغقا بېكىتىلىدىغان ھالقىسمان تۆمۈر بۇرما: بۈگۈن مەن ئاۋۇت تۆمۈرچىگە بىر دانە ئەرگۈل سوقتۇردۇم. ئارغامچىغا ئەرگۈل بېكىتمىسەك قوي چىرمىشىپ قالىدۇ.

ئەرلىك ① سۈپ. پەقەت ئەر كىشىلەردىلا بولىدىغان، ئەرلەرگە خاس: ئەرلىك جىنس. ئەرلىك جىنسى قوزغالماق. ② ئى. ئەرلەرنىڭ جىنسىي ئەزاسى، ئەرلىك جىنسى، ئەرەنلىك: بۇ ئىككىسى ھۆسن ـ جامالدا، قەددى ـ قامەتتە ۋە باشقا گۈزەللىك دەپ سانالغان ھەممە جەھەتتە بىر ـ بىرىدىن قېلىشمايدىكەن. پەقەت ئەرلىك ۋە قىزلىقتىلا بىر ـ بىرىدىن پەرق قىلىدىكەن. ③ سۈپ. ئېرى بار، ئەرگە تەگكەن، تۇرمۇشقا چىققان: ئەرلىك خوتۇن. ④ ئى. ئەرلەرگە خاس بولغان مەردلىك، باتۇرلۇق، مەردانىلىك، قەھرىمانلىق، جاسارەت، غەيرەت: يامۇلنىڭ تېگى زەيلىك، بۇ دەردلەرگە نېم دەيلىك، ئەرلىككە بەلنى باغلاپ، ياخشىلىقنى ئىزدەيلىك.

ئەرلىك گورمون <بىئول> ھايۋانلارنىڭ ئاتىلىق ئەزالىرىنىڭ يېتىلىش ۋە قوشۇمچە جىنسىي بەلگىلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلە-
گىرى سۈرىدىغان ھەمدە ئۇلارنىڭ نورمال پائالىيىتىنى تەڭشەش رولىنى ئوينايدىغان بىر خىل گورمون.

ئەرمەك I تارس «ئىدى، ئىكەن، ئىمىش» ياردەمچى پېئىللىرىنىڭ قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىكى شەكلى بولغان «ئەردى، ئەركەن، ئەرمىش»لەرنىڭ يىلتىزى: كۈمۈش لاچىنىدا ئۇچقان بارچە سەنئەتكار، ئۇلۇغ كومپارتىيىدىن ئەردى مىننەتدار.

ئەرمەك II ئى. ۋاقىتنى كۆڭۈللۈك ياكى زېرىكمەي ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان نەرسە، مەشغۇلات: بالىلار ئەرمىكى. * ئۇرۇش ـ سوقۇش، دارغا ئېسىپ ئۆلتۈرۈش دېگەنلەر ئۇنىڭ ئۈچۈن ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان ئەرمەك ئىكەن. * قىزلار سەلىمخاننى ئەرمەك قىلىپ، كۈلۈشۈپ ئولتۇرغاندا خەلىچىخان كىرىپ كەلدى. * ئۇزاق يىللار داۋامىدا يازغان خەتلىرىمدە نەچچە مىڭ قېتىم پەيدا بولغان بۇ ئىسىم ماڭا مەنىۋى ئەرمەك بولدى.

ئەرمەك بولماق مەلىكە بولماق، مەشغۇل بولماق: ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كالىسىنى نەسلەلەندۈرۈش ئۈچۈن ناھىيىگە نەچچە قېتىم پىيادە بېرىپ ـ كېلىپ تارتقان جاپاسى بىلەن، موزاي تۇغۇلغاندىن كېيىنكى ئۇنىڭغا ئەرمەك بولۇپ ئۆتكەن كۆڭۈللۈك كۈنلىرى ئۆتتۈشكە باشلىدى.

ئەرمەك قىلماق مەلىكە قىلماق، مەشغۇل قىلماق: بالىلار ئۇنىڭدىن چۆچەك ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇ ئاشۇ چۆچەكنى باشلاپ، بالىلارنى ئەرمەك قىلاتتى.

ئەرمەن ئى ← **ئەرمەنلەر**: ئەرمەن تىلى. ئەرمەن خەلقى. ئەرمەن مىللىتى.

ئەرمەنلەر ئى <ئىرىق> ئەرمەنىستان سوۋېت سوتسىيالىستىك رېسپۇبلىكىسىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلىدىغان خەلق؛ مىللەت. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى گرۇزىيە ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى بىلەن ئەزەربەيجان ئىتتىپاق-

داش جۇمھۇرىيىتىدە ياشايدۇ. جەمئىي نوپۇسى 3 مىليون 850 مىڭ (1975-يىلىدىكى سانلىق مەلۇمات). تىلى ھىندى-ياۋروپا تىل سىستېمىسىنىڭ ئەرمەن تىللىرى گۇرۇپپىسىغا مەنسۇپ، ئۇلار سلاۋيان يېزىقىنى قوللىنىدۇ، مۇتلەق كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بىر قىسمى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

ئەرمۇ ئى. يۇگى ئۈچ سانتىمېتىردىن بەش سانتىمېتىرغىچە بولغان قوزا تېرىسى.

ئەرۋاھ (ئەرۋاھى) ئى [ئە] <دىن> ① روھ: ئاتا-ئانىنىڭ ئەرۋاھىغا دۇئا قىلماق. * ئۆز زامانىمىزدىكى ئادەملەرنى ئۆتكەن بىرنەچچە زاماندىكى ئادەملەرنىڭ ئەرۋاھىغا سېلىشتۇرىدىغان بولساق، بىزنىڭ سانىمىز ئۇلارغا ھەرگىزمۇ يېتىشەلمەيدۇ. ② ئۆلگەن كىشىنىڭ ھايات ئادەم خىيالىدا ياكى چۈشىدە كۆرۈنگەن كۆلەڭگىسى: يارىم بەرگەن ئۈزۈكنى، ئۇنى قولۇمدا ساقلايمەن، يارىم سەن ئۆلۈپ كەتسەڭ، ئەرۋاھىڭنى يوقلايمەن. * سېنىڭ مۇشۇنداق ئاقۋەتكە قېلىشىڭ، خۇددى ئەرۋاھقا ئوخشايدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ئېيتقاندا قالتىس ئىبرەت ئەمەسمۇ؟! ③ كۆچمە. ئادەمنىڭ جانسىز، گۆشسىز ئىسكىلىتى: بۇ ئادەم ئورۇقلاپ شۇنچىلىك ھالسىزلانغانكەن، غۇۋا پارقىراپ تۇرغان ئىككى كۆزىنى ھېسابقا ئالمىغاندا بەئەينى ئەرۋاھقا ئوخشايتتى.

ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلىمەك ← **ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچماق:** پېخسىق باي بۇ ھالنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلەپتۇ ۋە ئاغزىنى بۇزۇپ تىل سالغىنىچە قولىدىكى تۆمۈر ئارا بىلەن قېچىر ئۇستىدىكى مەرھۇمنى بىرنەچچىنى ئۇرۇپتۇ.

ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچماق ① جان-پېنى چىقىپ كېتەي دەپ قالماق، قاتتىق قورقماق: بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئانامنىڭ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچتى. ② قاتتىق غەزەپلەنمەك، ئىنتايىن ئاچچىقى كەلمەك: مۇھەممەت ئۇستام ئوغلى ئەسقەرجاننىڭ سودىدا زىيان تارتقانلىقىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۇچتى.

ئەرۋاھى ئۇچماق ① قورقماق، ئەندىشە قىلماق: بىركۈنى ئەخمەت كىيىم-كېچەكلىرى لاي ھالدا ئۆيگە كىرىپ كەلدى، مەن ئەخمەتنىڭ كونا كېسىلى يەنە قوزغالغان ئوخشايدۇ، دەپ ئەنسىرەپ ئەرۋاھىم ئۇچتى. ② ئاچچىقى كەلمەك، غەزەپلەنمەك: بالىسىنىڭ مەكتەپكە بارماي قايتىپ كەلگەنلىكىنى كۆرگەن قاسىم ئاخۇننىڭ بىردىنلا ئەرۋاھى ئۇچتى.

ئەرۋاھى ئۆركىمەك ← **ئەرۋاھى ئۇچماق:** گۈلبىرا ۋاھاپىنى كۆرۈپ ئەرۋاھى ئۆركۈدى بولغاي، غەزەپ ئۇچقۇنلىرى چاچراپ تۇرغان كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا بىر تىكتى-دە، دەرھال ئۇنىڭدىن يۈزىنى ئۆرۈدى.

ئەرۋاھى يۈز گەز ئۆرلىمەك ← **ئەرۋاھى قىرىق گەز ئۆرلىمەك:** بۇ گەپنى ئاڭلاپ ھەسەننىڭ ئەرۋاھى يۈز گەز ئۆرلىدى.

ئەرىن ئى. دىئال. كالپۇك، لەۋ.

ئەزا (ئەزاسى) ئى [ئە] ① <ئانات> ئادەم ياكى ھايۋان ئورگانىزمىنىڭ مۇئەييەن ياكى مەلۇم بىر ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدىغان قىسمى: باش ئەزا. سەزگۈ ئەزالىرى. ئادەمنىڭ ئىچكى ئەزالىرى. * دوختۇر ئىچكى ئەزايىمنى تەكشۈرۈپ ئۆپكە كېسىلىدىن گۇمان قىلدى، چۈنكى مەن شۇ كۈنى قان ياندۇرغانىدىم. ② كىشىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى؛ جىسمى، تېنى: كۆزلىرىم ئۇ قىزنىڭ ئۆتكۈر كۆزلىرى بىلەن ئۇچراشقىنىدا نېمە ئۈچۈندۇ پۈتۈن ئەزايىم تىكەنلىشىپ، تىترەك ئولىشىپ كەتتى. ③ بىرەر ئىجتىمائىي گۇرۇھ، كوللېكتىپ ياكى جەمئىيەتتە مەنسۇپ بولغان ھەربىر كىشى، شەخس: پارتىيە ئەزاسى. سىياسىي كېڭەش ئەزاسى. * ئاشۇ يىللاردا قىياپەتنى ئۆزگەرتىمىز، دەپ قىلمىغان ئىشلىرىمىز قالمىغان، ئەزاغىمۇ، كادىرغىمۇ ئارام يوق ئىدى. * ئەمدى خۇماخان بىلەن توي قىلىۋالسىلا بولىدى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ دۆي بويىچە، ياق دادۆي بويىچە، بەلكى پۈتۈن دۇنيا بويىچە ئەڭ

بەختلىك ئەزا بولۇپ قېلىشىدا گۇمان يوق! ④ <مات> تەڭلىمىدە تەڭلىمىنى تەشكىل قىلغۇچى ياكى تەڭلىمىگە قاتناشقۇچى ھەربىر بۆلەك: ئەزا يۆتكىمەك. ئەزالارنى ئىخچاملىماق.

ئەزا بولماق بىرەر تەشكىلات، ئۇيۇشما، گۇرۇھ، ئىتتىپاق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارغا رەسمىي قوبۇل قىلىنماق، كىرمەك ياكى سايلانماق: ئۇ كۆپ ئۆتمەي كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىغا ئەزا بولدى. * مەن سىلەرنىڭ تەشكىلاتىڭلارغا ئەزا بولاي دېۋىدىم.

ئەزا يۆتكەش <مات> تەڭلىمىنى يەشكەندە، تەڭلىمىدىكى مەلۇم بىر ئەزانى تەڭلىك بەلگىسى (ياكى تەڭسىزلىك بەلگىسى) نىڭ بىر تەرىپىدىن ئىككىنچى بىر تەرىپىگە يۆتكەش، ئەزالار يۆتكەلگەندىن كېيىن پىلۇس بەلگىسى مىنۇس بەلگىسىگە، مىنۇس بەلگىسى پىلۇس بەلگىسىگە ئۆزگىرىدۇ. مەسىلەن: $ax+b=0$ دىكى b نى يۆتكىگەندىن كېيىن $ax=-b$ غا ئۆزگىرىدۇ.

ئەزالىق ① «ئەزا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەزالىقى. پارتىيە ئەزالىقى. * مەن پارتىيە ئەزالىق بەدىلىنى تاپشۇردۇم. * بەدەندىكى نېرۋا تالالىرى سەزگۈ ئەزالىق ۋەزىپىسىنى ئۆتەپ، تاشقى مۇھىتنىڭ بەدەنگە بولغان تەسىرىنى چوڭ مېڭىگە ئىنكاس قىلىپ تۇرىدۇ. ② سۈپ <مات> ئەزاسى بار، ئەزادىن تەشكىل تاپقان، ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالغان: ئۈچ ئەزالىق ئەمەل. بىر نامەلۇملۇق ئىككى ئەزالىق تەڭلىمە. * كۆپ ئەزالىق تەڭلىمىلەرنى يەشمەك.

ئەزالىق بەدىلى مەلۇم بىر تەشكىلات، ئۇيۇشما، جەمئىيەت ياكى ئىجتىمائىي گۇرۇھقا ئەزا بولغانلارنىڭ ئەزالىق نىزامنامىسىغا ئاساسەن قەرەللىك تاپشۇرىدىغان پۇلى: سىنىپىمىزدىكى ئىتتىپاق ئەزالىرى ئەزالىق بەدىلىنى تاپشۇرۇپ بولدى.

ئەزالىق كىنىشكىسى بىرەر ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى جەمئىيەتكە ئەزا بولغۇچىنىڭ قولىغا ئىسپات ئۈچۈن بېرىلىدىغان كىچىك دەپتەرچە، گۇۋاھنامە.

ئەزان ئى [ئە] <دىن> مەزىنىنىڭ مەسچىتتە جامائەت بولۇشۇپ ناماز ئوقۇش ئۈچۈن قىلىغان چاقىرىقى: ئەزان ئېيتماق. * تاڭ سەھەردە خورازغا جور بولغاندەك بامدات نامىزىغا ئەزان ئېيتىۋاتقان مەزىنىنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىشقا باشلىدى.

ئەزان ۋاقتى ① نامازغا ئەزان ئېيتىلىدىغان ۋاقىت. ② تاڭ يورۇغان پەيت، سۇبھى ۋاقتى: مەن بۈگۈن ئەتىگەندە ئەزان ۋاقتى بىلەن ئويغىنىپ كەتتىم. * ئەسقەر ئەزان ۋاقتىدا ئورنىدىن تۇرۇپ ئىمتىھانغا تەييارلىق قىلدى.

ئەزان ئېيتماق ① مەزىن مەسچىتتە جامائەت بولۇشۇپ ناماز ئوقۇش ئۈچۈن چاقىرىق قىلماق، چاقىرماق: مەزىن نامازغا ئەزان ئېيتتى. ② يېڭى تۇغۇلغان بوۋاق بالىلارغا ئىسىم قويغاندا بالىنىڭ قۇلىقىغا تەكبىر ئوقۇماق، تىلاۋەت ئوقۇماق: بۇ ئىسىمنى ئۇنىڭغا دادىسى ئەزان ئېيتىپ قويغان. * چاپپار دېسەم نېمە بولۇپتۇ؟ ئىسمىنى ئۇنىڭغا دادىسى ئەزان ئېيتىپ قويغانىدۇ؟

ئەزەل ئى [ئە] باشلىنىشى نامەلۇم بولغان ۋاقىت، قەدىمكى زامان؛ قەدىم: شۇ كەمگىچە كۆرمىدىم كۈندۈز - تۈننىڭ پەرقىنى. ئەزەل قارا قىلغانمۇ خوتەنلىكنىڭ بەختىنى؟

ئەزەلدە رەۋ. ئاۋۋالىدا، ئەسلىدە، پەيدا بولۇشىدا، قەدىم زامانلاردا: ئەزەلدە بۇ يەر بىر جاڭگال ئىدى. * ئۈچىنچى دۆي ئەزەلدە، ئاجىز، نامرات دۆي ئىدى. مەسئۇل قىلىپ رەھبەرلىك، «پەرۋاندەك كۆي» دېدى.

ئەزەلدىن رەۋ ① قەدىمكى زامانلاردىن بېرى، بۇرۇندىن، قەدىمدىن، ئەسلىدىن، پەيدا بولۇشىدىن: ئۇ ئەزەلدىن تەنتەربىيىنى

ياخشى كۆرىدۇ. * سەھەردە سايرىغان بۇلبۇل، ئەمدى سايرىماس بولدى. ئەزەلدىن قارىغان يارلار ئەمدى قارىماس بولدى. * شىنجاڭ ئەزەلدىن بىر ياخشى ماكان، يەر بايلىقى مول، تۇرمۇش پاراۋان. ② ھېچقاچان، ئەسلا: مەن ئەزەلدىن باشقىلارغا زىيان سالغان ئادەم ئەمەس. * بۇنداق ئەھۋال تارىختا ئەزەلدىن كۆرۈلگەن ئەمەس.

ئەزەلىي سۈپ [ئە] ئەزەلدىن تارتىپ مەۋ-جۇت بولۇپ كەلگەن، ئەزەلدىنلا بار؛ تۇغما، قەدىمىي.

ئەزەلىيەت ئى [ئە] <پەلس> ئىدېئالىزملىق بىلىش نەزەرىيىسى. ئۇ ماتېرىيالىزملىق بىلىش نەزەرىيىسى بىلەن تۈپتىن قارىمۇ قارشى. ئۇ بىلىش ئوبيېكتىپ شەيئىدىن، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتىن، ھېس-تۇيغۇدىن بۇرۇن بولىدىغان نەرسە، ئۇ تۇغما (ئەزەلىي) بولىدۇ. ئۇزىنىڭ كاللىسىدا ئەزەلدىن بار بولىدۇ، دەپ ھېسابلايدۇ.

ئەزەلىيچىلىك ئى <پەلس> ئەزەلدىن تار-تىپ بار، مەۋجۇت دەپ ھېسابلىنىدىغان كۆز قاراش، ئىدىيە، چۈشەنچە.

ئەزەلىيلىك «ئەزەلىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەزەلىيلىك ئىدېئالىزمى. ئەزەلىيلىك پەلسەپىسى.

ئەزەم ئى [ئە] يېزت. ئەڭ ئۇلۇغ، ئەڭ بۈيۈك، ئەڭ زور؛ كاتتا: شاھى ئەزەم بىر كېچىسى ئاجايىپ قورقۇنچلۇق چۈش كۆرۈپتۇ. * ۋەزىرى ئەزەم ئالىيلىرى نۇرغۇن لەشكەر بىلەن شكارغا مېڭىپتۇ.

ئەزەن (توغرىسى: ئەزان) ــــ> **ئەزان.**

ئەزىبرايى ئىم [پ] راستىنلا، جەزمەن، قەسەم شۇكى، خۇدا ھەققى: ئەزىبرايى مەن بۇ سۆزنى قىلمىدىم. * ئەزىبرايى نان ئۇرسۇن، بىر كۆزۈمدە ئەيىب بولغىنى بىلەن قۇلاقلىرىم ساققۇ! قايسى كۈنى ماخونىڭ ئالدىدا بىر توپ ئادەم شۇنداق دېيىشتى.

ئەزىبرايى خۇدا خۇدا ھەققى، خۇدا يولىدا، ئۆلۈپ كېتەي: ئەگەر كېپىمگە ئۇنى-مىسا، ئەزىبرايى خۇدا، بۇلارنىڭ ئەدىبىنى راسا كېلىشتۈرۈپ بېرىپ قويماي بولمايدۇ. * ئەزىبرايى خۇدا، مەن ھېچنېمىنى ئۇقمايمەن.

ئەزدۈرمەك «ئەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەزرائىل ئى [ئە] <دىن> ئىسلام دىنىنىڭ دىنىي ئەقىدىلىرىگە ئاساسلانغاندا، ئادەملەر-نىڭ جېنىنى ئالىدىغان ئەجەل پەرىشتىسى: بىز بەگنى ئەزرائىلدەك ئۈچ كۆرىدىغان بولۇپ قالدۇق. * ئەپەندىم: ـــ يا ئەزرائىل، كىمنىڭ ئاغرىق، كىمنىڭ ساقلىقىنى ئۆزەڭ بىلىسەن، جان ئېلىشتىمۇ شۇنىڭغا قاراپ ئىش كۆرىسەن، ـــ دەپتۇ.

ئەززەم (توغرىسى: ئەزەم) ــــ> **ئەزەم.**

ئەزگۈ سۈپ. خەيرلىك، ساۋابلىق، ياخشى: چىقماي نە ئۈچۈن قوچقىلى باغرىمنى ئېچىپ، ئۆمرۈمگە مېنىڭ ئەزگۈ شەرەپ-شان كېلىدۇ.

ئەزگۈچى ① «ئەزمەك» سۆزىنىڭ سۈپەتد-دىشى: يۈرەكلەرنى ئەزگۈچى جىممجىتلىق بىرنەچچە مىنۇت داۋام قىلدى. ② ئى. ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتى، ھوقۇقى ياكى كۈچىگە تايىنىپ زوراۋانلىق يۈرگۈزىدىغان، باشقى-لارنى ئېزىدىغان ئادەم، سىنىپ ياكى تەبىقە: ئۇ ئەزگۈچىلەرگە قارشى كۆرەشكەن ئادەملەرنى چىن كۆڭلىدىن سۆيىدۇ.

ئەزگۈچى سىنىپ <پەلس> ئۆزىنىڭ ھاكىمىيىتى، ھوقۇقى ياكى كۈچىگە تايىنىپ تۇرۇپ، باشقا سىنىپلار ئۈستىدىن زوراۋاند-لىق يۈرگۈزىدىغان ۋە ئۇلارنى ئېكسپىلا-تاتسىيە قىلىدىغان، ئېزىدىغان سىنىپ، تەبىقە.

ئەزمە ① سۈپ. گەپنى تەكرارلاۋېرىدىغان، گەپنى سوزۇپ ئىنجىقلاپ قىلىدىغان: تولا ئادەملەر ئەزمە گەپلىرىنى قىلۋېرىپ دىققى-تىڭنى ئاشۇرۇپ قويىدۇ. * سىز تولا ئەزمە گەپ-لەرنى قىلىپ يۈرمەڭ، ۋاقتنى قولدىن كەتكۈزۈپ

قويىسىز. ② سۇپ. بوشاڭ، ئېزىلىپ يۇرۇيدىغان، ئېزىلەڭگۈ: مۇشۇ زامانىنىڭ باللىرى تازىمۇ ئەزمە كېلىدىكەن جۇمۇ، بىز ئۆز ۋاقىتلىرىدا ئاتا-ئانىمىز ئىشقا بۇيرۇسا، ھەرقانداق ئىشنى تۈكۈرگەن تۈكۈرۈك قۇرۇغىچە پۈتتۈرۈپ بولاتتۇق. ③ ئى. ئەزمە ئادەم: مىلىجىڭنى ئەزمە يېگىدۇ، ئەزمىنى خۇدادىن بەزمە يېگىدۇ (ماقال).

ئەزمىسىنى ئەزمەك ① گەپنى سوزۇپ ئىنىجىقلاپ قىلماق؛ مۇناسىۋەتسىز گەپلەرنىمۇ قىلىپ ۋاقىتنى ئالماق: ئۇ بىرھازا ئەزمىسىنى ئەزدى، ئاڭلىماي كېتىۋېرەي دېسەم، «ھال پەيدا بولۇپ قېلىپتۇ»، دەپ ئويلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدىم، ئۇنىڭ گېپىنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيتتى. ② ھۇزۇرۇنلۇق، ئېزىلەڭگۈلۈك قىلماق: — ئۇكام، سىز تولا ئەزمىڭىزنى ئەزمەي، بۇيرۇغان ئىشنى غاچ-غاچ قىلىڭ، — دېدى ھامۇت ئاكا ئابلىزغا، رەنجىگەن ھالدا. * غۇلام دەسسەپ سالغان شاپتۇلدەك ئەزمىسىنى ئېزىپ ماشىنىنىڭ كابىنكىسىدىن چۈشتى.

ئەزمەك پ ① بېسىپ مىجىقلىماق، يەنجىمەك؛ سىقىپ سۈيىنى چىقارماق: غۇلام ئالدىراش يۈگۈرۈپ كىردى-دە، پىشىپ تۆۋەنگە چۈشكەن بىر شاپتۇلنى دەسسەپ ئېزىۋەتتى. * — تەگمە ھوي، سېنىڭ بادىرىدەك قوللىرىڭ قومۇشنى ئېزىۋېتىدۇ ئۆزى، قومۇش ئىككىنچى سورتقا چۈشۈپ قالسا، بېغى بەش پۇڭ تۆۋەنلەيدۇ ئۆزى، ئىككى باغدا ئون پۇڭ زىيان ئۆزى.... ② ئۇرۇپ، سوقۇپ ئۇۋاقلىماق، يۇمشاتماق، ماكچايتماق: دادام ئۇستا تېۋىپ بولۇپ ئۆزى دورا تەييارلايتتى، بۈگۈن ئۇ يۇمشىتىلىدىغان خام دورىلارنى چوڭ چۆيۈن ھاۋانچىسىدا ئېزىۋاتاتتى. * چىشى قالمىغانلىقىدىن قوناقنى ئەزمەي يۇتۇشقا مەجبۇر بولغان ئېشەكنى ياش ئېشەك دەپ دەۋا قىلىدىغان مۇتتەھەمنى ئالەم بىنا بولغاندىن بۇيان كىم ئۇچرىتىپتۇ، تەقسىر. * قاراقچىلار قاتتىق ئۇرۇپ ئۇنىڭ يۈز-كۆزىنى ئېزىۋېتىپتۇ. ③ نەمدەپ ياكى سۇغا ئارىلاشتۇرۇپ تەمىنى چىقارماق، سۇيۇقلۇققا ئايلاندۇرماق: گۈلسۈم مېھمانلارغا تۇتقان چاي ئىستاكانلىرىغا ئۇلارنىڭ توسۇشىغا قارىماستىن تۆت چاقماق قەنت سالدى-دە، چاي قوشۇقى بىلەن ئاستا ماللاپ ئېزىشكە باشلىدى. ④ كۆچمە. جەبىر، زۇلۇم سالماق؛ ئېكسپىلاتاتسىيە قىلماق: ھۇسەيىنىنىڭ دادىسى چوڭ پومېشچىك، قوشۇمچە كاپىتالىست بولۇپ، خەلقنى ئېغىر ھالدا ئەزگەنىدى. * سىز ئاكتىپلىق بىلەن ئەرز-يەت ئېيتىپ، ئۇنىڭ سىزنى قانداق ئەزگەنلىكىنى، كۈچىڭىزدىن قانداق پايدىلانغانلىقىنى كۆپچىلىك ئالدىدا پاش قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن دادىل كۈرەش قىلسىڭىز، بىر تىيىن ھەققىڭىزنى قالدۇرماي ئېلىپ بېرىمىز. ⑤ كېسەل ياكى قىيىنچىلىق جىسمانىي جەھەتتىن بوشاشتۇرماق: رەھمەت، چوڭئام، ئۆزەمغۇ تۈزۈك، ئاما، زۇكام سەل ئەزدى، شۇ سەۋەبتىن نامازنى ئۆيدىلا ئوقۇۋالدىم. * خۇشاللىقنى ئۇنتۇدى پەرھات، يۈزلىرىدىن كۆچتى قىزىللىق. كۆزلىرىدە ئويىندى ھەسرەت، ئەزدى ئۇنى مىسكىن يېتىملىك. ⑥ روھىي جەھەتتىن ئازابلىماق، چۈشكۈنلۈككە ئۇچراتماق، قىينىماق؛ بىئارام قىلماق: مەن بالىسىنىڭ قايغۇسىغا تەڭ شېرىك بولالمىسامۇ ئۇنىڭ ھازىرقى ھالى يۈرەك باغرىمنى ئەزدى. * بالام ئادەمنىڭ كۆڭلىنى ئېزىپ نېمانداق ئولتۇرىسەن؟ ⑦ يۈرەكنى دولقۇنلاتتۇرماق، ھاياجانلاندۇرماق: قىزنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى يۈرىكىمنى ئەزدى. * بۇ مۇزىكىدىن ھېچ قەيەرگە قېچىپ قۇتۇلالمايسەن، ئۇنىڭ ئۆزىمۇ قانداقتۇر غەمكىن، يۈرەكنى ئېزىدىغان لەززەتلىك مۇزىكا. ⑧ بىرەر گەپنى ئەزمىلىك بىلەن سوزماق، گەپنى چايناپ ئۇزارتماق: ئۇ بىرھازا ئەزمىسىنى ئەزدى، ئاڭلىماي كېتىۋېرەي دېسەم، «ھال پەيدا بولۇپ قېلىپتۇ»، دەپ ئويلاپ قېلىشىدىن ئەنسىرىدىم.

ئېزىپ ئىچىۋالماق ياخشى بىلىۋالماق، بەش قولدەك بىلمەك، سۇدەك بىلمەك: تۇيغۇن مۇئەللىم ئۆتكەن ھەر سائەتلىك دەرسنى

ئېزىپ ئىچىۋالاتتى.

ئەزمىدە ئى. ھەزىم، سىڭىرىش: مەن بۇ تاماقنى ئەزمىدە قىلالمايمەن.

ئەزمىدە بولماق ① ھەزىم بولماق، سىڭمەك. ② تازا مەي باغلاپ ئېزىلمەك: باغدىكى مېۋىلەر پىشىپ ئەزمىدە بولۇپ كېتىپتۇ.

ئەزمىلەشمەك پ ① گەپنى تەكرارلاۋەرمەك، گەپنى سوزۇپ ئىنجىقلاپ قىلماق: بىزنىڭ بۇ دۈيجاڭىمىز ئەزمىلىشىپ يېغىن ئاچسا بىر كۈننى ئۆلتۈرغان بولىدى. ② بوشاپ كەتمەك، ئاستا، ئېزىلەڭگۈلۈك بىلەن قىلماق: — سايىم، ئەزمىلىشىپ كېتىپسەن، ئاخشام توي باغىقىنى نېمە ئۈچۈن ئىگىسىگە يەتكۈزۈپ بەرمەيسەن؟ — دېدى ئۇ سايىمغا تونۇشلۇق بولغان شەرتلىك سۆزىنى ئىشلىتىپ.

ئەزمىلىك «ئەزمە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئاۋۋال ئالدىرىماي تۇرۇپ ئۇستەلنى سۈرتتى. ئاندىن باشقىلارغا سۆزلىگەچ ئەزمىلىك بىلەن چاپىنىنى يېشىپ، ئىلغۇچقا ئاستى. * — ھە بولدى، شۇنىڭغا مىنىپ ھايالسىز بېرىڭ! — دېدىم مەن بوۋاينىڭ ئەزمىلىكىگە تېرىكىپ.

ئەزمىلىك قىلماق ← **ئەزمىلەشمەك**: — ئەجەب بىر گەپ قىلىدىغان ئادەمكەن بۇ، — ھەۋزىنىسا تەتۈر قارىۋالدى. سۇلايمان بولسا، ھە دەپ ئەزمىلىك قىلماقتا ئىدى. * سەن مۇشۇنداق ئەزمىلىك قىلىدىغان بولساڭ، پويىزدىن قالىسەن.

ئەزۋەيلەتمەك «ئەزۋەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ دورا شىپا بولۇش يىراق تۇرسۇن، ئەكسىچە، ئۇنىڭ كېسىلىنى ئەزۋەيلىتىپ قويىدى.

ئەزۋەيلەشمەك «ئەزۋەيلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەزۋەيلىمەك پ ① سۆزدە، ھەرىكەتتە جىددىيلىشىپ بارغانسېرى ئۆرلەپ كەتمەك، كۈچەيمەك، ئەۋجىگە چىقماق، ئەدەپ كەتمەك: تۇرسۇن ئايىمنىڭ جۇدۇنى تۇتقاندا، ئۆزى سۆزلەپ، ئۆزى ئۆرلەپ، ئۆزى پەسكويىغا چۈشمىسە، بېرىلگەن تەسەللى كۆيۈۋاتقان ئوت

ئۈستىگە قۇيۇلغان ياغ بولاتتى - دە، تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ كېتەتتى. * ئۇلار سۇلايمان بوۋاينىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىگە كېلىپ گىتارنى تېخىمۇ ئەزۋەيلەپ قاتتىق چالىدى ۋە ئۈچەيلەن سەت ۋارقىرىشىپ غەلىتە ناخشىلارنى ئېيتتى. ② تېز پۇرسەتتە ئېگىز بولۇپ ئۆسمەك: بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى ھۆل - يېغىن بىلەن يول بويىدىكى دەرەخلەر بەس تاشلاپ ئەزۋەيلەپ ئۆسكەندى.

ئەزىز [ئە] ① سۈپ. ئىززەت - ھۆرمەتكە ئىگە، قەدىرلىك، سۆيۈملۈك: ئەزىز مېھمان. ئەزىز دوست. ئەزىز ئوغلۇم. * مەن بۇ ئەزىز مېھمانلارنى گەپ - سۆزسىز ساقلىتىپ قويغىنىمغا خىجالەتمەن. * ئەي ئەزىز ئوغلۇم — جىگەرىم، سەن قايان كەتتىڭ بۈگۈن، دەردتە قويۇپ داداڭنى باغرىنى قان ئەتتىڭ بۈگۈن. ② سۈپ. ئۇلۇغ، سۆيۈملۈك، بىباھا: ئەي ئەزىز ئانا دىيارىم ياشنىدىڭ بوستان بولۇپ، كۈيلىنەر ئىشقىڭ تۈمەن دىلدا غەزەل - داستان بولۇپ. ③ سۈپ. ئەتىۋارلىق، قىممەتلىك، مۇقەددەس، تەڭداشسىز: ئۇنىڭ ئۈچۈن بىلىمدەك ئەزىز نەرسە يوق ئىكەن. ئىلىم - پەننى سۆيسە كىم ئاڭا ئۇ بەك زوق ئىكەن. * قەشقەر دەپ نامى چىقسا بىلمەيسەن قالماس كىشى، «ئەڭ ئەزىز، مەشھۇر» دەپ ناماردۇر قەشقەر. ④ ئى. ئەر ۋە ئاياللارنىڭ ئىسمى: ئەزىز ئاخۇن. ئەزىزخان. ئەزىزەم.

ئەزىز بولماق ھۆرمەتكە، ئېتىبارغا ئىگە بولماق: سېنىڭ تىزگىنسىز دەۋرىڭ تۈگەيدۇ پات ئارىدا، قىممەتلىك، ئەزىز بولۇپ قالىسەن جەزمەن خەلق قولىدا....

ئەزىز قىلماق ھۆرمەتلىنىدىغان، ئىززەتلىنىدىغان، ئېتىبار قىلىدىغان ھالەتكە ئېرىشتۈرمەك، ئىگە قىلماق: سېنى گۆش، پولو بېرىپ بېقىپ، ئوقۇتۇپ يۇرت ئىچىدە، ئائىلىمىزدە ئەزىز قىلدىم. ئەمدى بۇرچىڭنى ئاقلىشىڭ كېرەك.

ئەزىزانە رەۋ [ئە+پ] يېزت. ھۆرمەت،

ئېتىبار ۋە ياخشى كۆرۈشكە ئېرىشكەن: قىيامەت ئىچىدە قالغاندەك گويا، بىلىندى يىگىتكە ئەزىزانە يۇرت. * ئەزىزانە قەشقەرنىڭ شېرىن-شەربەت سۈيى بار، ھايات بىلەن قوشكېزەك ياڭراق ناخشا كۈيى بار.

ئەزىزلەشمەك ① «ئەزىزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر ئائىلىدىكى ئەر ۋە ئايال تەرەپ بىر-بىرىنى ئەزىزلەشسىلا، بىر-بىرىگە ھۆرمەت قىلىشسىلا، ئائىلىدە ياخشى كەيپىيات بارلىققا كېلىدۇ. ② ھۆرمەتكە، ئېتىبارغا، ئالاھىدە ياخشى كۆرۈشكە ئېرىشمەك: ئاشۇ كۈنلەردە بازارنىڭ ھېچ قەيېرىدە سارجا بولمىغاچقا ئۇنى ئىزدەۋاتقانلار ئارىسىدا ئەزىزلىشىپ كەتتى.

ئەزىزلەنمەك «ئەزىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دىلشات بۇ ئىككى قېرىنىڭ كۆز نۇرى، ئىككى دۇنيالىقى بولغاچقا، ئۆيدە پاقلاندەك ئەزىزلىنىشكە مۇيەسسەر ئىدى.

ئەزىزلىمەك پ ① ئالاھىدە ياخشى كۆرمەك، ئەتىۋارلىماق، ھۆرمەتلىمەك، ئىززەت-ئىكرام قىلماق: خەلق ئۈچۈن ئىشلىگەن، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلغان كىشىنى ھەممە ئەزىزلەيدۇ. ② ئۇلۇغ، ئەتىۋارلىق، سۆيۈملۈك دەپ بىلمەك، قارىماق: ئەۋلادلار يەنە بىر سەرسان بولماسقا، يېڭىچە روھ بىلەن يادلايدۇ ئۇنى، نادانلىق دەردىنى تارتقان ھەر كىشى ئەزىزلەپ دىلىدا ساقلايدۇ ئۇنى

ئەزىم سۈپ [ئە] ئۇلۇغ، بۈيۈك، چوڭ، زور؛ كاتتا: ئادەمنىڭ كۆڭلى ئەزىم دەريا بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەممە نەرسە سىغىدۇ. * كونئىلۇن تىزمىلىرىدىكي يېشىل قارىغايلار ۋە زەرەپشان قىرغاقلىرى قارىيىپ كۆرۈنەتتى، ئەزىم دەريا تىنىمسىز چايقىلىپ، خۇشال ئۆركەشلىگەندەك تۇيۇلاتتى.

ئەزىمەت [ئە] ① سۈپ. كاتتا، بۈيۈك، زور: ئىلىخو... ئىلىخو.... ئەزىمەت شەھەر، تاغلاردىن قوش قانات ئاچقان ئىشىكسەن. باغرىڭدىن باتۇر-لۇق ئوغۇزىنى ئېمىپ، پالۋانلار ئويغانغان ئالتۇن بۆشۈكسەن. * — بەللى ئۇكا، ئەزىمەت ئىش قىلىپسىلەر، — دېدى بىر شياۋدۈيجاڭ خۇشاللىق بىلەن سابىرنىڭ دوكلاتىنى ئاڭلاپ تۇرۇپ. ② سۈپ. ھەر ئىشنى قىلىشقا جۈرئەتلىك، قۇدرەتلىك، مەرد: مەن سېنى ئۈمىدسىزلەنمەيدىغان ئەزىمەت سۈپىتىدە كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم، ئويلىغىنىم بولدى. بۇ ئۈمىد بىزنى ئۆز مەقسىتىمىزگە يەتكۈزىدۇ. * كۆردۈڭلارمۇ بۇ ئەزىمەتنى، ئۇ يالغۇز ئەمەلدارلىق قىلىشنىلا ئەمەس يەنە تراكتور ھەيدەشنىمۇ بىلىدىكەن، يېزا كادىرى دېگەن شۇنداق بولسۇن-دە! ③ سۈپ. باتۇر، پالۋان، قەيسەر: — دوستۇم كامال، گەپ قىلساڭچۇ، سەن باتۇر-ئەزىمەت ئىدىڭغۇ! * بىز قېرىنداش ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردىن كەلگەن چېلىشچى ئەزىمەتلەرنى قىزغىن قارشى ئالىمىز. * قۇرۇلۇش دۈيىنىڭ ئەزىمەتلىرى ئولتۇرغان ئازاد ماركىلىق ئاپتوموبىل بىرلەشمە جەڭ رايونى دائىرىسىگە كىرگەندە، باشقىلار ئالىلىقاچان ئىشقا چۈشۈپ كەتكەنىدى. ④ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەزىمەتلىك «ئەزىمەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى؛ — يىگىتلەر سىلەرنىڭ بۇ قېتىمقى تەبئەت بىلەن بولغان كۈرەشتىكى ئەزىمەتلىكىڭلار خەلقىمىزنىڭ تارىخىدا تېگىشلىك ئورۇن ئالىدۇ، — دېدى ئەترەت باشلىقى.

ئەزىيەت ئى [ئە] ① رەنج، ئازار، زىيان-زەخمەت: — بىز سىزنىڭ ئەھۋالىڭىزنى تولۇق ئىگىلىدۇق، — دېدى كادىر، — سىز ئېغىر كۈنلەرنى باشتىن كەچۈرگەن، ئەزىيەت تارتقان ئادەمسىز. ② قىيىنچىلىق، جاپا-مۇشەققەت، ئازاب: چۈشۈمدە بىر يۇرتتا بىر توپ خەلق قوللىرى باغلىنىپ، يۈرەك باغرى داغلىنىپ ئەزىيەت ئىچىدە قېلىپتۇ.

ئەزىيەت تارتماق ← **ئەزىيەت چەكمەك**: كۆپ ئەزىيەت تارتىپلا، ئۆزلىرى ئەسلى كىمنىڭ پەرزەنتى بولىسىلەر؟ — سورىدى داۋۇت موللام.

ئەزىيەت چەكمەك ئازار يېمەك، جاپا-

مۇشەققەت، قىيىنچىلىقنى باشتىن كەچۈرمەك: ئۆمۈر بويى كىشىلەردىن يۇمشاق مۇئامىلە كۆرمىگەن، ئېرى داۋۇت توكۇر ھايات ۋاقتىدىمۇ دائىم تاياق يەپ، تىل ئىشىتىپ ئەزىيەت چەككەن، ئوغرىلىق قىلىپ ئەل-يۇرتىنىڭ قارغىشىغا ئۇچراپ كەلگەن بۇ ئايال بۇگۈن موللازەيدىنىڭ يېقىملىق مۇئامىلىسى ۋە يۇمشاق سۆزلىرىدىن تەسىرلەنگەندى.

ئەزىيەتلىك سۈپ. جەبىر-زۇلمى، ئازاب-ئوقۇبىتى، جاپا-مۇشەققىتى، جەبىر-جاپاسى بولغان؛ جاپا-مۇشەققەتلىك: ئۇ، ئابدۇللانىڭ ئەزىيەتلىك ئېغىر قىسمەتلىرى توغرىسىدا ئاڭلىغان ۋە ئۇنى ئۆزى بىلەن تەقدىرداش ھېسابلاپ كەلگەندى.

ئەس ئى ① ئادەمنىڭ بىلىش، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى؛ ئاڭ، زېھىن، ھوش، ئەقىل: ئېسىنى يوقاتماق. ئېسىنى يىغماق. ئېسىنى تاپماق. ئېسىنى بىلمەك. * ئېسىڭ بارىدا ئېتەك ياپ (ماقال). * ئەر قېرىسا كۆچىدىن قالار، خوتۇن قېرىسا ئېسىدىن قالار (قامال). * ئەلاخان دېسە بۇ يۇرتىنىڭ ئىچىدە، بارمىدۇ كەمبەغەل تىللىمايدىغان؟! ھەتتاكى ئەس كىرگەن بىر سەبىي گۆدەك، بولىدۇ شۇ زامان يىغلىمايدىغان. ② يادىدا ساقلاش، يادقا ئېلىش قابىلىيىتى؛ ياد، خاتىرە: ئەستە تۇتماق. ئەستە قالدۇرماق. ئەسكە ئالماق. ئەسكە سالماق. ئېسىگە كەلمەك. * نىياز تۇنۇگۈن قىزىنىڭ «دادا نېمىشقا ماشىنا بىلەن چىقمىدىڭ» دېگەن گېپىنى ئېسىگە ئالدى. * ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئەتىگەن ئىدارىدە ئېيتقان سۆزلىرى بىردىنلا ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى.

ئەس ئالدۇرماق دەم ئالدۇرماق، ھاردۇقىنى چىقارماق: ئېتىم بەك ھېرىپ كەتتى، سەل ئەس ئالدۇرۇپ بولغاندىن كېيىن ماڭايلى. * توشقان دەرياسىدىن ئۆتۈپ خېلى ئۇزاق ئەس ئالدۇرۇلغان ئاتلار ئۇچقاندەك ئىلگىرىلەپ، ئاقيار بازىرىغا يېقىنلىشىپ قالدى.

ئەس تاپماق ئەقىل تاپماق، ئاق-قارىنى بىلىپ قالماق: ئۇلار ئىشنى تۈگىتىپ قايتىدىغان چاغدا، بەزى كىچىك بالىلارنى ئاكا-ھەدىلىرى چۈشۈرۈپ ئېلىپ قالدى، ئەمما سەل ئەس تېپىپ قالغان بالىلار باشقا مەھەللىلەرگە تراكتور بىلەن بىللىلا كەتتى.

ئەستە تۇتماق يادىدا، خاتىرىسىدە ساقلىماق، يادىدا قالدۇرماق: بىز لېنىننىڭ سۆزىنى ئەستە تۇتۇشىمىز كېرەك.

ئەستە ساقلىماق ← **ئەستە تۇتماق:** مەن دادامنىڭ سۆزىنى ھەر ۋاقىت ئەستە ساقلايمەن.

ئەستە قالدۇرماق ← **ئەستە تۇتماق:** ئۇ شۇنداق تۈرۈپمۇ، دەرستە ياخشى ئوقۇغۇچىلارنىڭ قاتارىدا ماڭاتتى، مەن ئۇنىڭ ئەستە قالدۇرۇش قابىلىيىتىگە ھەيران ئىدىم. ئۇ ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى قانداق ۋاقىتتا سورىسىڭىز، بىرمۇبىر سۆزلەپ بېرەلەيتتى.

ئەستە قالماق يادىدا، خاتىرىسىدە ساقلانماق: بۇ ھېكايىنى بۇنىڭدىن ئوتتۇز يىل ئىلگىرى بېيىشىمدىن ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ئېسىمدە قالغىنىغا ئاساسەن يېزىپ چىقتىم.

ئەستىن چىقارماق ئۇنتۇپ كەتمەك، ئۇنتۇماق: مەن ئۆزەمنىڭ نېمىگە ئالدىراۋاتقانلىقىمنى بىر سېكۇنتمۇ ئەستىن چىقارماسلىقىم لازىم. * ئامبارنى ياساشنى ياساپتىمىزۇ، مۇستەھكەملەشنى ئەستىن چىقىرىپتۇق، ئوبدان مۇھاپىزەت قىلماپتۇق.

ئەستىن كۆتۈرۈلمەك ئەستىن چىقماق، ئۇنتۇلۇپ كەتمەك، ئۇنتۇلماق: چەت ئەل تىلى دېگەننى دائىم ئۆگىنىپ تۇرمىسا، ئەستىن كۆتۈرۈلۈپ كېتىدۇ. * شۇغۇللانغان كەسىپنى تاشلىۋەتسە ئەستىن كۆتۈرۈلىدۇ.

ئەسكە ئالماق ئېسىگە، يادىغا، خىيالىغا كەلتۈرمەك، ئېسىگە چۈشۈرمەك، ئويلىماق: ئۇلار پەقەت ھاجىتى چۈشكەن چاغدىلا ئۇنى ئەسكە ئالاتتى. * زەيتۇنەم سۈرەتكە قاراپ ئولتۇرۇپ، يېقىملىق بىر تۇيغۇ بىلەن ئۆتكەنلەرنى ئەسكە ئالدى.

ئەسكە سالماق يادىغا، خىيالىغا كەلتۈر-

مەك، ئەسلەتمەك، ئويلاتماق: موماينىڭ قەددى ئوبدانلا پۈكۈلگەن بولۇپ، تارتىلغان يانىڭ كىرىچىنى ئەسكە سالاتتى.

ئېسى ئاغماق ئەقلىدىن ئاداشماق، ئەقىل-هوشىنى يوقاتماق، خاتا قاراشتا بولماق: مەن بۇ شۇم خەۋەرنى ئاڭلاپ ئېسىم ئاغدى، ئۆزەمنى يوقاتتىم.

ئېسىگە چۈشمەك ← **ئېسىگە كەلمەك:** مەن ئۇنىڭ سۈرىتىنى كۆرۈپ، كىچىك چاغدىكى چىرايى ئېسىمگە چۈشتى.

ئېسىگە كەلمەك ① ئەس-هوشى بار هالەتكە كەلمەك، ئەس-هوشى ئەسلىدىكى هالىغا كەلمەك: ئۇ سۇدىن قۇتقۇزۇلۇپ، ئون مىنۇتتىن كېيىن ئاران ئېسىگە كەلدى. * سىڭلىم قاتتىق ئاغرىپ قېلىپ، ئىككىنچى دوختۇرخانىدا يېتىپ قالغاندا ئەنۋەر دوختۇرنىڭ كۆڭۈل قويۇپ داۋالىشى بىلەن تەستە ئېسىگە كەلدى. ② يادىغا چۈشمەك، يادىغا ئالماق، خىيالىغا كەلمەك: ئۇنىڭ قانچىلىك ۋاقىت ئىشلىگەنلىكى پەقەت، دادىسىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغاندىن كېيىنلا ئېسىگە كەلدى.

ئېسىم قۇرۇسۇن ئۇنتۇپ قېلىپتىمەن، ئېسىمدىن چىقىپتۇ: — ئاپئاق قىزىم، خاپا بولما، — دەپ ئەركىلەتتى ئۇ كارىۋاتنىڭ چېتىدە بۇلۇتلۇق ئاسماندەك تۇتۇلۇپ ئولتۇرغان قىزىنىڭ چاچلىرىنى سىلاپ، — ئېسىم قۇرۇسۇن، سېنىڭ ئامراق نەرسىلىرىڭنى ئېلىپ كېلىۋېدىم، ئۇنىڭ ھەممىسى ئاشۇ خۇرجۇندا.

ئېسىنى بىلمەك ① ئەسلىيەلەيدىغان ۋە ئەستە ساقلىيالايدىغان هالەتكە كەلمەك؛ ئاز-تولا ئاق-قارىنى پەرق قىلالايدىغان ياشقا يەتمەك: مەن ئېسىمنى بىلسەم، ئائىلىمىزدە بىر ئات-هارۋا، يىگىرمە تۇياق قوي، بەش كالىمىز بار ئىكەن. ② ئەقلى-هوشىنى يىغماق، ئەقلى-هوشىنى تاپماق، ئۆزىنى ئۆزى بىلمەك: — ئېسىڭنى بىل، بولمىسا، خامىرىڭنى يانجىيمەن، — دېدى مەخسۇت ئاكا ئەسەتكە ئاچچىقلىنىپ. * — ئېسىڭنى بىلىپ يۈرگىن ئۇكام، بولمىسا، ئاغزىڭغا كەلگىنىنى دەۋېرىپ بىرىدىن تاياق يەۋالمىغىن يەنە، — دەپ نەسىھەت قىلدى مەريەم ئۇكىسى ئەركىنجانغا.

ئېسىنى يوقاتماق ئەقلى-هوشىدىن ئايرىلماق، ئېسى ئاغماق، ئېسەنگىرىمەك: يىگىت مەلىكە ساھىبجامالنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرۈپ دەيدىغان گېپى تۈگۈل، ئېسىنىمۇ يوقىتىپ قويدى.

ئېسىنى يىغماق ئەقىل-پاراسىتىنى، زېھنىنى بىر يەرگە جەم قىلماق، ئەس-هوشىنى يىغىشتۇرۇۋالماق: مەن ئۇيقۇدىن تۇرۇپ ئېسىمنى يىغىپ ئويلاپ بولغۇچە ئۇلار ئۆيگە كىرىپ كەلدى. * كېيىن بىرئاز ئېسىنى يىغىپ: — يولداش تۇراپ، سىز ئەقلىدىن ئازمىغانسىز؟! بۇ قانداق گېپىت بىلەمسىز؟! — دېدى.

ئەسەب ئى [ئە] نېرۋا ۋە نېرۋا تومۇرلىرى سىستېمىسى: مۇنداق ئەسلەش ئادەمنىڭ ئەسەب-لىرىنى شۇنداق كاردىن چىقىرىدۇكەنكى، ئەقلغە سىغمايدىغان نەرسىلەرنى ئويلايدىغان بولۇپ قالىدۇكەن كىشى. * ئايۇپ ئاكىنىڭ هېلىقى زەھەرلىك سۆزلىرى ئۇنىڭ ئەسەبلىرىنى قاقشىتاتتى.

ئەسەبىي سۈپ [ئە] ① مىجەزى ئۆزگىرىش-چان، بولار-بولماس قىزىرىشىپ قالىدىغان، ئاچچىقى، غەزىپى، زەردىسى تېز كېلىدىغان: ئەسەبىي كىشى. ئەسەبىي بالا. * ئۇ خاسىيەتخانى-دىن ساقىنىڭ قىلمىش-ئەتمىشلىرىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شۇنچىلىك قاتتىق غەزەپكە كەلدىكى، ئەزەلدىن تەمكىن ۋە خۇش چىراي بۇ هاكىم تاقەت قىلالماي ئەسەبىي ئادەمدەك ۋارقىراپ تاشلىدى. ② يامان خاراكتېرلىك، غەلىتە مىجەزلىك: سوتلار قانلىق ۋە هەيران قالارلىق ۋەقەلەرنى مەززە قىلىپ ئاڭلىغۇچى ئەسەبىي خوتۇنلارغا تولۇپ كېتەتتى. ③ قاتتىق، ئاچچىق: باتۇرجان جان-جەهلى بىلەن سۆز-لەيتتى، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى قانداقتۇر بىر خىل ئەسەبىي قەهرۇغەزەپ چىرمىۋالغانىدى.

ئەسەبىيلەرچە رەۋ. ئەسەبىيلەردەك، ئەسەبىي كىشىلەرگە خاس يوسۇندا:

ئۇ تېزلا كەينىگە يېنىپ، سىرتتىن بىر پالتىنى كۆتۈرۈپ كىردى ـ دە، چېلىشىۋاتقان ھېلىقى ئىككى گەۋدىنى ئەسەبىيلەرچە چاناپ تاشلىدى. * ئۇلار خۇشال بولغاندا ئەسەبىيلەرچە ۋارقىراپ كېتىدۇ.

ئەسەبىيلەشتۈرمەك «ئەسەبىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ قۇلىقىغا ئاڭلانغان بۇ شۇم خەۋەر ئۇنى تېخىمۇ ئەسەبىيلەشتۈردى.

ئەسەبىيلەشتۈرۈلمەك «ئەسەبىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەسەبىيلەشمەك پ. ئەسەبىي ھالەتكە كەلمەك؛ خۇيىنى بۇزماق، چېچىلماق: دەل شۇ مىنۇتتا ئېلشات بىردىن ئەسەبىيلەشتى. ئۇ ئاچچىقىدا ھېلىقى ئەسكىرنىڭ كاچىتىغا بىرنەچچىنى سالدى. تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ يەنە بېلىدىن تاپانچىسىنى سۇغۇرۇۋالدى.

ئەسەبىيلەنمەك پ. ئەسەبىيلىكى، نېرۋىسى قوزغالماق؛ ئەسەبىي بولماق، ئاچچىقىدىن، غەزىپىدىن ئۆزىنى تۇتالماي قالماق، دەرغەزەپ بولماق: گۈلنىسانىڭ ئاۋازى ئۆزگەردى ۋە ئۇنىڭ رەڭگىرويىدا جىددىيلىك ئالامەتلىرى كۆرۈلۈشكە باشلىدى، ئۇ خېلىلا ئەسەبىيلەنگەندى.

ئەسەبىيلىك «ئەسەبىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كېرەم ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ھېلىقى ئادەمگە لاپپىدە قارىۋالدى ـ دە، ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىۋەتتى. * ئۇلارنىڭ قايناق ھېسسىياتى ئەسەبىيلىك ئەمەس، بەلكى ئۆزىنى ئۇنتۇغان قىزغىنلىق، ئىجاتچانلىق روھىدا كەم بولسا بولمايدىغان قىزغىنلىق.

ئەسەد ئى [ئە] <ئاستر> ① ئەسەد بۇرچى. ② شەمسىيە يىل ھېسابىدىكى 5 ـ ئاينىڭ ئەرەبچە نامى (مىلادى 22 ـ ئىيۇلدىن 12 ـ ئاۋغۇستقىچە بولغان ۋاقىتقا توغرا كېلىدۇ). ③ ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەسەد بۇرچى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرچىنىڭ بەشىنچىسى، بەلگىسى «♌»، ئاسترونومىيىلىك ئۇزۇنلۇقى °120 — °150. ئەسلى ئورنى ئەسەد يۇلتۇزلار تۈركۈمى بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سەرەتان يۇلتۇز تۈركۈمىگە كۆچكەن. قۇياش ھەر يىلى 23 ـ ئىيۇلنىڭ ئالدى ـ كەينىدە بۇ بۇرچتا بولىدۇ. ئۇ ۋاقىتتىكى مەۋسۇم «تومۇز» دېيىلىدۇ.

ئەسەد يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 10 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى °16. سەرەتان يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شەرقىغە، سۇنبۇلە ۋە ۋىرونىكا چېچى يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ غەربىگە توغرا كېلىدۇ.

ئەسەر I ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىدىن قالغان ياكى ئۇنىڭدىن دېرەك بېرىدىغان بەلگە، ئىز؛ ئالامەت: تېۋىپ ئۇنىڭ تومۇرىنى ھەرقانچە تۇتۇپ باققان بولسىمۇ، ھېچقانداق كېسەللىكنىڭ ئەسىرىنى سېزەلمەپتۇ. * ئۇنىڭ چىرايىدىكى بايىقى ھارغىنلىقتىن ئەمدى ئەسەرمۇ قالمىغانىدى. ② تەسىر: سېنىڭ سۆزۈڭ ماڭا ئەسەر قىلدى. ③ كىشىلەردە بولىدىغان نېرۋا ئاجىزلىق ھالەت: ئەسىرى بار ئادەم. ئەسىرى تۇتماق.

ئەسەر قىلماق ئۆزىگە تارتماق، جەلپ قىلماق؛ تەسىر قىلماق: سېنىڭ سۆزۈڭ ماڭا ئەسەر قىلدى.

ئەسىرى كېسىلمەك تەسىرى يانماق، ھوشىغا كەلمەك، ياخشىلانماق.

ئەسەر II ئى [ئە] <ئەد> ① ئىجادىي مېھنەت مەھسۇلى: ئىلمىي ئەسەر يازماق. ئەسەر ياراتماق. * ئۇنىڭ دورىگەرلىك ئىلمىغا ئائىت ئۈچ پارچە ئەسىرى نەشر قىلىندى. * سىزنىڭ سەھنە ئەسىرىڭىز مېنى ناھايىتى ھايا جانلاندۇردى. * قۇدرەتنىڭ سىزىپ چىققان بىر پارچە ماي بوياق سىزما ئەسىرى موسكۋا گۈزەل ـ

سەنئەت كۆرگەزمىخانىسىدا كۆرگەزمە قىلىندى.

ئەسەر قەھرىمانى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەر-
لەردىكى ئالاھىدە ئېنىق خاراكتېرلىك
بەلگىلەرگە، مىجەز-خۇلققا ئىگە ھەمدە
ئەسەردە ئەكس ئەتتۈرۈلگەن باشقا شەخس
ۋە تۇرمۇش ھادىسىلىرىگە مۇقىم مۇناسىۋەتتە
بولىغۇچى شەخس. كۆپىنچە، ئەسەردىكى
كۆپ تەرەپلىمە، تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن
شەخسلەرمۇ ئەسەر قەھرىمانى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئەستا ← **ئەستاغپۇرۇللا:**
ئەستا ئۇ نېمىشقا كەلمەيدىغاندۇ. * ئەستا،
ئەمدى قانداق قىلىش كېرەك؟ ھەممىمىزنىڭ
بېشى قاتتى.

ئەستاغپۇرۇللا ئىم [ئە] ① ئەجەبلىنىش،
ھەيران قېلىش، تەئەججۇبلىنىش مەنىلىرىنى
بىلدۈرىدۇ؛ ياپىر، يارەببىمغا ئوخشاش
سۆزلەرگە توغرا كېلىدۇ: نۇرمۇھەممەت
ياقىسىنى تۇتۇپ تۇرۇپ: ــ ئەستاغپۇرۇللا،
دەل ئۆزى شۇ، ــ دېدى. * ئەستاغپۇرۇللا،
ئەستاغپۇرۇللا، نېمە بولۇپ كەتتى بۇ ئىش،
بۇ جاھان. ② غەزەبلىنىش، ئاچچىقلىنىشنى
بىلدۈرىدۇ: ئالغاندا بىسمىللا، بەرگەندە
ئەستاغپۇرۇللا (ماقال). * ــ ئۇ ئەستاغپۇرۇللا، بۇ
بەڭباش نەگە كەتكەندۇ؟ ــ دەپ بالىسىنى تىللىدى.
③ ئەپسۇسلىنىش، پۇشايماننى بىلدۈرىدۇ:
ئۇ ئۆيىگە بېرىپ چېيىنى ئىچە-ئىچمەيلا، ــ
ئەستاغپۇرۇللا! ھېلىقى ئىشنى ئۇنتۇپتىمەن
ئەمەسمۇ، ــ دەپ ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

ئەستايىدىل رەۋ [پ] ① چىن كۆڭلىدىن،
كۆڭۈل قويۇپ، قېتىرقىنىپ: ئۇ ئەستايىدىل
كىتاب ئوقۇدى. * ئوسمان دوختۇر بالىنىڭ
كېسىلىنى ئەستايىدىل تەكشۈردى. * ئەختەم
بۇ سۆزلەرنى خۇددى چوڭ ئادەم بىلەن سۆز-
لەشكەندەك ئەستايىدىل سۆزلىدى. * رۇقىيە
ئۆي ئىچىنى ئەستايىدىل تازىلىدى. ② ھەممە
تەرەپنى ھېسابقا ئېلىپ، ئەتراپلىق:
پارتىيىنىڭ سىياسىتىنى ئەستايىدىل ئىزچىللاش-
تۇرۇش لازىم. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ لوگىكىلىق،
مۇستەقىل پىكىر قىلىش ۋە ئەستايىدىل ئويلىنىش
ئادىتىنى يېتىلدۈرۈشكە ھەممە ئوقۇتقۇچى
ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

ئەستايىدىللىق «ئەستايىدىل» سۆزىنىڭ
ئىسىم شەكلى: دوختۇر ئۇنىڭ كېسىلىنى
ئەستايىدىللىق بىلەن تەكشۈرۈپ چىقتى. * خەلق
خىزمىتىگە نىسبەتەن ئادەمدە بىر خىل ئەستايىدىل-
لىق بولۇش كېرەك.

ئەستەر ئى [پ] كىيىم-كېچەك ياكى
كۆرپىگە ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ ئىچكى
قەۋىتى، ئىچكى تەرىپىگە تىكىلگەن ماتېرى-
يال، رەخت: چاپاننىڭ ئەستىرى. كۆرپىنىڭ
ئەستىرى. يوتقاننىڭ ئەستىرى. * ئوسمان بىر
پارچە خەتنى قادىرغا بەردى، قادىر خەتنى
چىرايلىق قاتلاپ، دوپپىسىنىڭ ئەستىرى ئىچىگە
تىقىۋالدى.

ئەستەرلەتمەك «ئەستەرلىمەك» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پەلتويۇمنى
ئەستەرلەتتىم. * ئايالىم يوتقان-كۆرپىنى ئەستەر-
لىتىپ كەلدى.

ئەستەرلەشمەك «ئەستەرلىمەك» پېئىلىنىڭ
ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەستەرلەنمەك «ئەستەرلىمەك» پېئىلىنىڭ
مەجھۇل دەرىجىسى: ياۋروپانىڭ جەنۇبىدا
ئوتتۇرا دېڭىزغا يانداشىپ تۇرىدىغان بىر يېرىم
ئارال دۆلىتى بار. بۇ دۆلەتنىڭ يەر شەكلى
خۇددى تەتۈر ئۆرۈلگەن قوي تېرىسىدا ئەستەر-
لەنگەن ئۆتۈككە ئوخشايدۇ. بۇ ــ ئىتالىيەدۇر..

ئەستەرلىك سۈپ ① ئەستەر قىلىشقا
يارايدىغان، ئەستەر قىلىشقا بولىدىغان:
ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى يېڭى تىكتۈرمەكچى بولغان
چاپىنىمغا ئەستەرلىك رەخت سېتىۋالغىلى بازارغا
باردىم. ② ئەستىرى بار، ئەستەرلەنگەن:
ئابدۇكېرەم تۆت يانچۇقلۇق، ئەستەرلىك
چاپىنىنىڭ ئىزمىلىرىنى يېشىۋەتتى. // ماۋۇت
تىكتۈرمەكچى بولغان پەلتوسىنىڭ ئەستەرلىكىنىمۇ
ئۇ دۇكاندىن سېتىۋالدى.

ئەستەرلىك گەپ تېگى بار گەپ، ئىككى بىسلىق گەپ: سىز بۇ قوش ئەستەرلىك گەپنى چۈشەندىڭىزمۇ؟

ئەستەرلىمەك پ ① ئەستەرگە ئالماق، ئەستەر ئورناتماق: چاپاننى ئەستەرلىمەك. يوتقاننى ئەستەرلىمەك. * ماشىنىچى ئۇستام پەلتونىڭ تېشىنى تىكىپ بولۇپلا، ئۇنى ئەستەرلىدى. ② كۆچمە. ئاز-تولا بىرنەرسە يېمەك، تويغۇزماق: جامال ئاكا ناتونۇش كىشىگە: — ئاۋۋال قورساقنى ئازراق ئەستەرلەيلى، ئاندىن يىراقتىكى ئاشۇ ئەزىز كىشىلەرنىڭ ئىسسىقلىكىنى بىر-بىرلەپ ئېيتىپ بېرىمەن، — دېدى.

ئەستىلىك ئى ① بىرەر كىشىگە ياكى ئۆز يېقىنلىرىغا خاتىرە ئۈچۈن ھەدىيە قىلىنغان نەرسە، بۇيۇم، يادىكارلىق: بۇ ساڭا ئەستىلىك بولسۇن. * ئۇ ماڭا بىر تال قەلەمنى ئەستىلىك قىلدى. ② كۆچمە. ئۆز بېشىدىن ئۆتكەن، كەچۈرگەن ياكى ئۆز ھاياتىدا يۈز بەرگەن ئىش، ھادىسە، ۋەقە ھەققىدىكى ئەسلىمە: دەريانىڭ كۈچلۈك شاۋقۇن ئاۋازى ئادىلغا ئاپرېل ئەستىلىكلىرىنى سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى. * ئۇنىڭ مەيۈس چىرايى، غەمكىن كۆزلىرى قانداقتۇر بىر ئاچچىق خاتىرە، كۆڭۈلسىز ئەستىلىكلەرنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى.

ئەسرا ئى [ئە] سىر، سىرداش، ھەمراھ: ئۇ ئۆگەتتى كىم بولۇشنى، كىم ئۈچۈن ئىشلەشنى ھەم، شۇ بىلەن بولدۇم خەلقنىڭ ئەڭ يېقىن ئەسراسىمەن.

ئەسرا بولماق سىرداشماق، ھەمسۆھبەت بولماق؛ تونۇشماق؛ ھەمراھ بولماق: مەن ئۇ كىشى بىلەن كىنۆپ ئەسرا بولغانىدىم. * ئۇ، ئەنۋەر بىلەن تاماقخانىدا ئەسرا بولدى.

ئەسرار ئى [ئە] يىزت. سىر، سىرلار: نەرە تارتسام، غارقىراپ چىقسا تىيانشاندىن سادا، گۈلدۈرلىگەن كۆكتەك بولۇپ، يەتسۇن دىل ئەسرارىمغا خەت. * بىرىنىڭ ئىزىغا مىڭدۇر تەييار، ھەممىگە مەلۇم دىلدىكى ئەسرار.

ئەسسالام ئى [ئە] ← **سالام**: — ئەسسالام، — دەپ ئېگىشىپ سالام بېرىپتۇ قىز بوۋىسىغا. * — ئەسسالام، تىنچ تۇردىڭىزمۇ ئاپئاق قىزىم! — مەسۇمنىڭ ئاۋازى خۇشاللىقىدىن تىترەپ كەتتى.

ئەسسالامۇئەلەيكۇم ئى [ئە] ① كىشىلەرنىڭ بىر-بىرى بىلەن ئۇچراشقاندا تىنچلىق-ئامانلىق، ھال-ئەھۋال سوراش يۈزىسىدىن ئىشلىتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى بولۇپ، لۇغەت مەنىسى — تىنچ-ئامان بولۇڭ: «ئەسسالامۇئەلەيكۇم!» دېسە، «بەش تەڭگەمنى بەر»، — دەپتۇ. (ماقال). * سەمەندەر ئىززەت-ئىكرام بىلەن قولىنى كۆكسىگە ئېلىپ: — ئەسسالامۇئەلەيكۇم بوۋا، — دەپ ھۆرمەت بەجا كەلتۈرۈپتۇ. ② كۆچمە. قانداق، مەن دېگەندەك بولدىمۇ؟...غا ئوخشاش قارشى تەرەپنى ئويالدۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۆز: ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئۇنىماي كېتىۋىدىڭىز، قايتىپ كېلىپسىزغۇ؟

ئەسقاتماق پ. كېرەككە كەلمەك، ئىشقا يارىماق، پايدا بەرمەك: مەن ئۇ يەردە خېلى ئەسقاتتىم. * سەن قۇلا تايچاقنا ياخشى قارا، ئۇ ساڭا كېيىن ئەسقاتىدۇ.

ئەسقېتىشماق «ئەسقاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — بەللى، ياشاپ كەت ئاداش، ھەممە ئىشلارنى تۈگىتىپسىلەرغۇ، — دەپ خۇشال سۆزلىدى ئۇ، — دوست دېگەن مۇشۇنداق ۋاقىتتا بىر-بىرىگە ئەسقېتىشمىسا، ئۇنى دوست دېگىلى بولمايدۇ-دە.

ئەسكەر ئى [ئە] ① ھەربىي خىزمەت ئۆتەۋاتقان كىشى، ھەربىي قوشۇن ئىچىدىكى ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك جەڭچى: پىيادە ئەسكەر. ئاتلىق ئەسكەر. ئەسكەر ئالماق. * ھەربىي ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا بىر ئەسكەر پوستتا تۇراتتى. ② دۆلەتنىڭ قوراللىق كۈچلىرى ياكى ئۇلارنىڭ بىر قىسمى؛ قوشۇن، ئارمىيە: مۇنتىزىم ئەسكەر. خەلق ئەسكىرى. * ئەسكەر باشلىقى ئەسكەرلىرىنىڭ

ئۇرۇشتا يېڭىلىپ قالغانلىقىغا چىدىماي، شەمشىرىنى سۇغۇرۇپتۇ-دە، ئوتتۇرا قولدەك تاللانغان ئەسكەرلىرىگە پەرمان بېرىپتۇ.

ئەسكەر ئالماق ئەسكىرىي خىزمەتكە قوبۇل قىلماق: ئۈچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش ئۈچۈن، يەنە يېڭى ئەسكەر ئالدى.

ئەسكەر بولماق ئەسكىرىي خىزمەتكە قوبۇل قىلىنماق، ئەسكەرلىككە كىرمەك؛ ئەسكىرىي خىزمەت ئۆتىمەك: مەن ياش ۋاقتىمدا ئۈچ يىل ئەسكەر بولدۇم.

ئەسكەرتكۈزمەك «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەسكەرتمە ئى. ئەسكەرتىپ قويۇشقا تېگىشلىك، سۆز-ئىبارىلەرگە بېرىلگەن چۈشەندۈرۈش، قوشۇمچە، تەكىت: كىتابنىڭ ئاخىرىغا نۇرغۇن ئەسكەرتمىلەر بېرىلدى.

ئەسكەرتمەك پ ① ئېسىگە سالماق، يادىغا چۈشۈرمەك: قۇددۇس تالادا يامغۇر يېغىۋاتقاندلىقىنى يەنە ئەسكەرتتى. * ئەخمەت راستىنى ئېيتىش ھەمدە دىلشاتنىڭ ئۆز خىزمىتىگە توسالغۇ بولۇۋاتقانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويۇش قارارىغا كەلدى. ② ئەسكەرتىش بەرمەك، چۈشەنچە بەرمەك: قاسىم ئۆزىنىڭ سۆچىلىقىنى ئوقۇغان ئادەم ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە ئەسكەرتتى. * مۇئەللىم تىل دەرسىدە قائىدىنى ياخشى بىلىش، كىتابلارنى كۆپرەك ئوقۇش، يازغاندا قائىدىلەرگە سېلىپ ئالدىرىماي يېزىشنى ئەسكەرتىپ تۇراتتى. ③ ئاگاھلاندۇرماق، تەكىتلىمەك: باشقا پارتىزانلار ئۇنىڭ چىشىغا تولا تەگمەسلىكىنى پات-پات ئەسكەرتىپ قوياتتى. * كومىسسىيە باشلىقى ئۇلارنىڭ يەنە بەش مىنۇت ئىچىدە ئىمتىھان قەغىزىنى تاپشۇرۇپ بولۇش لازىملىقىنى ...تتى.

[1] «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ ...شى. ② ئى. بىرەر نەرسە ...رىلگەن چۈشەندۈرۈش،

قوشۇمچە ئىزاھ؛ ئەسكەرتمە: مەنسۇر تۇرسۇن توغرىسىدا ئەكبەرگە بەزى ئەسكەرتىشلەرنى بەردى.

ئەسكەرتىشمەك «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئېلىيار خوجا دائىم بىر كۆزىنى قىسىپ يۈرگىنى ئۈچۈن كىشىلەر ئۇنى قارىغۇ خوجا دېيىشەتتى. بىرنەچچە كىشى ئەتراپتىكى كىشىلەرگە قاراپ ئۇنى قارىغۇ خوجا دېمەي، ئۇنى ئېلىيار خوجا دەپ ئاتاشنى ئەسكەرتىشتى.

ئەسكەرتىلمەك «ئەسكەرتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئوقۇتۇرۇشتا دىلدارنىڭ ئىسمى يېزىلغان ۋە ئۇنىڭ پەلسەپە فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىكەنلىكى ئەسكەرتىلگەنىدى.

ئەسكەرچە رەۋ. ئەسكەرلەرگە خاس، ئەسكەرلەرگە ئوخشاش: ئەسكەرچە كىيىم. * جاپپاروۋ گېزىت قەغىزىنى ئۈچ بۇرجەك يىرتىپ، ئەسكەرچە قىلىپ تاماكا ئورىغاچ ئۇنى كۈتتى.

ئەسكەرچىلىك ئى. ئەسكەرلىك ھاياتى، تۇرمۇشى: — ئەسكەرچىلىك دېگەن ھەقىقەتەن تەس، تەقسىر، ئەسكەرنىڭ بوينى قىل ئارغامچىدا باغلاقلىق بولىدىكەن، — دېدى يېنىدىكى ئەسكەرلەرگە ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ.

ئەسكەرخانا ئى [ئە+پ] <ھەر> ئەسكەرلەر تۇرىدىغان جاي، كېزەرمە: دادام ئەسكەرخانىدا ھەربىي خىزمەت ئىشلەيتتى، ئۆيىمىز بولسا، ئەسكەرخانىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدە ئىدى.

ئەسكەرلىك «ئەسكەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەسكەرلىككە ئالماق. ئەسكەرلىككە قوبۇل قىلماق. ئەسكەرلىككە چاقىرماق. * ياسىن قازى يېڭىدىن ئەسكەر ئېلىش بۇيرۇقىنى جاكارلىدى. شۇنىڭ بىلەن قۇمۇل شەھىرىدە يەنە ئۆي-ئۆيدىن ئەسكەرلىككە ئادەم تۇتۇش باشلىنىپ كەتتى.

ئەسكەرمەك پ. كۆز ئالدىغا، يادىغا كەلتۈرمەك، ئاڭقارماق، ئەسكە ئالماق، ئەسلىمەك.

ئەسكى سۈپ ① ئىشلىتىلىپ، كۆپ

تۇتۇلۇپ كونىرىغان، كونا، سۇپەتسىدىن چۈشكەن: ئەسكى چاپان. ئەسكى كىگىز. * ئەسكى چاپان يامغۇردا ياخشى، يامان تۇغقان ئۆلگەندە ياخشى (ماقال). * مەشىنىڭ كەينىدىكى بۇلۇڭدا، بىر پارچە ئەسكى كىگىزنى ئاستىغا سېلىپ، چاچلىرى پاخپىيىپ كەتكەن بىر خوتۇن ئولتۇراتتى. ② ئىستېمالدىن قالغان، تاشلىۋېتىلگەن، تاشلاندۇق: — بۇنداق ئەسكى، سۇنۇق نەرسىلەرنى ئېلىپ نېمە قىلىسەن؟ — دەپ سورىدى ھۆسەن چوقۇر. * بۇ پاكارغىنا، تاملىرىغا ئەسكى قىزىل قەغەزلەر چاپلانغان ئۆي ئىدى. ③ كۆچمە. يامان، بۇزۇق، ئوسال، ناچار: ئەسكى ئادەم. ئەسكى قىلىق. * ئۇ شۇمتەكنىڭ قىلىقى ئەسكى بولغان بىلەن كۆڭلى ياخشى ئىكەن. * مەن ئەمدى ئۇنداق ئەسكى ئىشنى ھەرگىز قىلمايمەن.

ئەسكى چاپانىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالماق ئۆزىنى كەمبەغەل، ھال-ئوقىتى ناچار قىلىپ كۆرسەتمەك؛ ئۆزىنىڭ ئەسلى ماھىيىتىنى يوشۇرماق.

ئەسكىپۇرۇش ئى. ئەسكى-تۇسكى نەرسىلەرنى يىغىپ، ئېلىپ ساتقۇچى كىشى: سېنىڭ بۇ ئەسكى لاتا، ئەسكى ئاياغ ۋە تۆمۈر-تەرسەكلىرىڭنى پەقەت بازاردىكى ئەسكىپۇرۇشلارلا سېتىۋېلىشى مۇمكىن.

ئەسكىپۇرۇشلۇق ئى. ئەسكى-تۇسكى نەرسىلەرنى يىغىش ۋە ئېلىپ سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى: ئۇ بوۋاي قېرىغىنىغا قارىماي، دائىم ئەسكىپۇرۇشلۇق قىلاتتى.

ئەسكى-تۇسكى ئەسكى، كونا، ئىشلىتىشتىن قالغان، تاشلاندۇق: شۆھرەت ئۇ قەلەمنى تالادىكى ئەسكى-تۇسكى نەرسىلەر ئارىسىدىن تېپىۋالدى. * ئۆيىنىڭ ئويۇقىدا ئورۇن-كۆرپە بىلەن بىر قۇچاق ئەسكى-تۇسكى نەرسىلەر تىزىپ قويۇلغانىدى.

ئەسكىرەتمەك «ئەسكىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا شۇ كۈنى ئالغان ئويۇنچۇقنى شۇ كۈنىلا ئەسكىرىتىۋاتتى. * كىچىك بالا دېگەن تۇنۇگۈن ئېلىپ بەرگەن كىيىمنى بۈگۈنلا ئەسكىرىتىدۇ.

ئەسكىرىمەك پ ① ئىشلىتىلىپ، كۆپ تۇتۇلۇپ ئەسكى بولماق، يارامسىز ھالغا كەلمەك، كونىرىماق: ئەسكىرىگەن چاپان. ئەسكىرىگەن ماشىنا. * ئۇنىڭ كىيىم-كېچىكى بەك ئەسكىرەپ كەتتى. ② يامان، ئەسكى، ئوسال قىلىقىنى يۇقتۇرۇۋالماق، ئوساللاشماق، يامانلاشماق: ئۇ بالا يېقىندىن بېرى ئەسكىرىۋالدى.

ئەسكىرىي سۈپ. ئەسكەرگە، قوشۇنغا ئائىت بولغان؛ ھەربىي: ئەسكىرىي كۈچ. ئەسكىرىي خىزمەت. * دۈشمەن ئەسكىرىي كۈچىنى توپلىدى. بىزمۇ ئەسكىرىي كۈچىمىزنى كۈچەيتىشىمىز كېرەك.

ئەسكىرىي خىزمەت ئەسكەرلەرگە، ھەربىي ئىشلارغا ئائىت بولغان خىزمەت، ھەربىي خىزمەت: ئەنە شۇ يىللىرى مەن ئۈچ يىل ئەسكىرىي خىزمەتتە بولدۇم.

ئەسكىرىي كۈچ ئارمىيىنىڭ ئەمەلىي جەڭگە قاتنىشىدىغان جانلىق كۈچى ۋە ئۇلار قوراللانغان ئۇرۇش ئەسلىھەلىرى: ئەسكىرىي كۈچنى توپلىماق. * قىزىل ئارمىيە ئەسكىرىي كۈچىنى توپلاپ، دۈشمەنگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى.

ئەسكىلەشتۈرمەك «ئەسكىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ چاغدىكى ۋەزىيەت ياش ئوقۇغۇچىلارنى بەكمۇ ئەسكىلەشتۈرۈۋەتكەنىدى.

ئەسكىلەشمەك پ ① كونا، ۋەيرانە ھالەتكە كەلمەك، كونىرىماق: شۇنچە ياشتا تۇرۇپ بۇ ئەسكىلەشكەن چاپاننى قاچانغىچە كىيىسەن. * ھازىرقى بۇ مەكتەپ بىناسى ناھايىتى ئەسكىلىشىپ ئۆرۈلەي دەپ قالدى. ② كەپسىز، ئەدەپسىز، بىھايا بولماق، ئوساللاشماق: كىچىك بالىنى ئوقۇتماي كوچىغا قويۇۋەتسە ئۆزىمايلا ئەسكىلىشىپ كېتىدۇ.

ئەسكىلىك ئى. ئەدەبسىزلىك، قىلىقسىزلىق، يامانلىق، ئوساللىق: دۇنيادا ۋەدىسىدە تۇرمىغاندىن ئارتۇق ئەسكىلىك بارمۇ؟ * ئارسلان بۇنداق ئادەملەرنىڭ قولىدىن ھەرقانداق ئەسكىلىك كېلىدۇ، دېگەن ئويغا كەلدى.

ئەسكىلىك قىلماق يامانلىق، ئەدەبسىزلىك، ئوساللىق قىلماق، يامان ئىش قىلماق، يامان قىلىق قىلماق: ئۇلار بۈگۈن چوڭ كوچىدا خالىغانچە ئەسكىلىك قىلدى. * مەن شۇنچە ئەسكىلىك قىلساممۇ ئۇ چاچلىرىمنى سىلايتتى.

ئەسل ئى [ئە] ① دەسلەپكى ھالەت، ھەقىقىي ھالەت، نېگىز: سىزنىڭ كېسىلىڭىزگە زۇپا شەربىتى مەنپەئەت قىلىدۇ، بۇنى تەييارلاشقا زۇپانىڭ ئەسلىسى بولسا ناھايىتى ياخشى. * ئەي جۇڭغار چۆللىرى! نەدىدۇ چېكىڭ، قۇچىقىڭ بىر دۇنيا — كەڭسەن شۇ قەدەر. ھەقىقىي سۈپىتىڭ — ئەسلىڭنى ئىزدەپ، خىيالىم ئۇچىدۇ كېزىپ دەر - بەدەر. ② كېلىپ چىقىش، نەسەب: چىرايىڭغا قارىسام، خېلى ئىمانى بار مۇسۇلمانىڭ بالىسىدەك قىلىسەن، سېنىڭ ئەسل - زاتىڭ ئادەتتىكى ئادەملەردىن ئەمەس. * ئىبىق ئويلاپ - ئويلاپ ئۆزىدىكى بۇنداق ئۆزگىرىشتىن ناھايىتى خۇشال بولۇپتۇ ۋە كاللىسىغا بىر ھىيلە كېلىپتۇ: «ئەمدى مېنىڭ ئەسلىمنى ھېچكىم بىلەلمەيدۇ، جاڭگالغا قايتىپ بارسام ھەممە ھايۋانلار چوقۇم مەندىن قورقىدۇ». ③ ئاۋۋالقى نۇسخا: تەرجىمان بولغان كىشى ھەم ئەسلىگە سادىق بولۇشى ۋە ئىجادىي تەرجىمە قىلىشى لازىم، لېكىن ئۆزىڭىز مەنىسىنى ئانچە چۈشەنمىگەندە، ئۇنى خاتا ئىكەن دەپ ئويلاپلا «تۈزىتىلاپ» يۈرمەڭ، ئۇنىڭدىن كۆرە ئەسلىنى ساقلاپ قالغىنىڭىز تۈزۈك.

ئەسلىگە كەلمەك ① ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتماق، ئەمەلىيلەشمەك: خىزمىتى ئەسلىگە كەلمەك. ھوقۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرمەك. * ياسىنىڭ بۇنىڭدىن ئون يىل بۇرۇن بەزىبىر بۇزۇق كىشىلەرنىڭ زىيانكەشلىكى بىلەن قەست قىلىنغان دادىسى ھۇشۇر ئاكىنىڭ نامى ئەمدىلىكتە تولۇق ئەسلىگە كەلدى. ② ئەس - ھوشىغا كەلمەك، كۈچ - قۇۋۋەت، سالامەتلىك ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار بۇرۇنقى ھالىتىگە كەلمەك، بۇرۇنقى ھالىتىگە قايتماق؛ ياخشىلانماق، تۈزەلمەك، ساقايماق: سەمەتنىڭ چىرايى ئاستا - ئاستا ئەسلىگە كەلدى. * تاشۋاينىڭ سالامەتلىكى ناھايىتى تەستە ئەسلىگە كەلدى. * ھازىر مېنىڭ سالامەتلىكىم پۈتۈنلەي ئەسلىگە كەلدى.

ئەسلىنى ئۇنتۇماسلىق كېلىپ چىقىش، كەچۈرمىشىنى يادىغا كەلتۈرۈپ تۇرماق: بوۋاي بالىسىغا: — بىرئاز مال - دۇنيانى كۆرۈپلا ئۆگچە - چوڭچە خەجلىگەن بىلەن بولمايدۇ، ئادەم بالىسى دېگەن باياشات تۇرمۇش كەچۈرگەندىمۇ ئەسلىنى ئۇنتۇماسلىقى كېرەك، — دەپ نەسىھەت قىلدى.

ئەسلا رەۋ [ئە] ① پەقەت، ھېچقاچان؛ زادى: بۇ گەپنى مەن ئەسلا دېمىدىم. * مۇنداق ئىشنىڭ بولۇشى ئەسلا خىيالىمغا كەلگەن ئەمەس. ② ئەسلىدە، بۇرۇنىسىدا: بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار، تېشى بار، تۈپى يوق، ئەسلا كۆيمىگەن يارنىڭ، دەردى بار ۋاپاسى يوق.

ئەسلەتمە ئى. مەلۇم مەسىلىنىڭ پاكىت ۋە جەريانىنى ئىزاھلاپ بېرىدىغان دىپلوماتىيە ھۆججىتى. ئۇنى ئىككى تەرەپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈۋاتقان مەزگىلدە نەق مەيداندا تاپشۇرۇپ بەرسىمۇ ياكى كېيىن مۇستەقىل ھۆججەت قىلىپ مۇناسىۋەتلىك دۆلەتكە تاپشۇرۇپ بەرسىمۇ بولىدۇ.

ئەسلەتمەك «ئەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ تال چىۋىقتەك ئېگىلىپ تۇرغان قامىتى، قىزغۇچ تاڭ نۇرىدەك جىلۋە قىلىپ تۇرغان ھۆسنى خۇددى چۆچەكلەردىكى پەرىلەرنى ئەسلىتەتتى. * ئۇنىڭ قىياپىتى شۇنچىلىك يىرگىنچلىك ئىدىكى، گويا يىرتقۇچ ھايۋاننى ئەسلىتەتتى.

ئەسلەشمەك «ئەسلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆم-لۈك دەرىجىسى: سادەتخان مېھمانىنى ئۆيگە باشلاپ باردى. ئۇلار ئۆتكەنكى ئىشلارنى ھاياجان بىلەن ئەسلەشتى. * ئۇلار قارا تاغ كەنتى كوللېكتىپلاشقان يىگىرمە بەش يىلغا يېقىن جەرياننى ئەسلىشىپ مەھەللە ئىچىگە كىردى.

ئەسلەنمەك «ئەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەج-ھۇل دەرىجىسى: كۆزىگە ياش ئېلىپ ئەسلەندى رەناگۈل، ئىدى بەش جان كىشىنىڭ ھەممىسى بىر قۇل.

ئەسل-نەسىل ئۇرۇق-ئەۋلاد، ئۇرۇق-جەمەت؛ ئاتا-بوۋا، كېلىپ چىقىش: شامەخسۇت ۋاڭ قول ئاستىدىكىلەرگە يارلىق چۈشۈرۈپ، تۆمۈر خەلپىنىڭ ئەسل-نەسلىنى پۈتۈنلەي قۇرۇتۇۋەتمەكچى بولدى، مەن نەسلىمنى ھەرگىز ئۇنتۇمايمەن.

ئەسل-ۋەسل ئۇرۇق-تۇغقان ۋە مال-مۈلۈك، بالا-چاقا ۋە ئۆي-سەرەمجان: ئۇ پۈتۈن مال-مۈلكى بىلەن ئېلىپ بارغان كوممۇنىزم سىنىقى مەغلۇپ بولغانلىقى ئارقىسىدا ئەسل-ۋەسلىدىن ئايرىلىپ قالغانىدى.

ئەسلى ــــ< **ئەسلىدە**: مەن ئەسلى بىر شەھەر قىزى ئىدىم. * ئەسلى بۇ ھارامزادە دەريا ئۈستىدە بۇلاڭچىلىق قىلىپ تاپقان نەرسىلىرىنى مانا مۇشۇ يەرگە ئېلىپ كېلىپ خەجلەيدىكەن.

ئەسلىدە رەۋ. تېگى-تەكتىدىن ئالغاندا، ھەقىقەتتە، ئەمەلىيەتتە؛ ئەسلى: بوۋاي ئەسلىدە ناھايىتى دانىشمەن، ھەممە ئىلىملاردىن خەۋەردار ئىكەن. * ئەسلىدە بۇ موماي بىر جادۇگەر بولۇپ، ئۇنىڭ ئوغلى بۇ پەرىزاتقا ئاشىق ئىكەن.

ئەسلىك سۈپ ① يادىدا ساقلىيالايدىغان، ئېسىدە، خاتىرىسىدە قالدۇرالايدىغان: ئابدۇللا مېنىڭ ئالدىمغا خېلى ئەسلىك چاغدا ئانىسىنى ئەگىشىپ كەلگەن. ② ئەقىللىق، ئەقىل-ھوشلۇق، ئەس-ھوشى بار؛ زېرەك: بۇ بالىنى ئەسلىك دەپ ئۆيدە قالدۇرۇپ كەتكەن.

ئەسلىمە ئى. ئەسكە ئېلىنغان، ئېسىگە كەلگەن كەچۈرمىش، خاتىرە: تاجىخان چوڭ ئانىنىڭ ئۆتمۈش ھەققىدىكى بۇ ئەسلىمىسىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ھەممىنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ياش تامچىلىرى تۆكۈلۈشكە باشلىدى. * شۇ چاغلاردىكى ياشلىق ئەسلىمىلىرى ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىپ، ئۇنىڭ كۆڭلى بىرئاز كۆتۈرۈلدى.

ئەسلىمە كەيپىيات <تىيا> سەھنە ئەسەر-لىرىدە پېرسوناژلارنىڭ ئۆز ئەمەلىيىتىدىن ئۆتكەن ئەسلىمىلىرىنى تۇيغۇ ۋە ھېسسىيات جەھەتتىن ئىپادىلەشكە قارىتىلىدۇ.

ئەسلىمەك پ ① ئەسكە ئالماق، ئېسىگە كەلتۈرمەك؛ خاتىرىسىگە كەلتۈرمەك: ئۇ ھەر كۈنى ئورنىدىن تۇرغاندا كېچىچە قانداق چۈش كۆرگەنلىكىنى ئەسلەيتتى. * ئۇ ھەمىشەم دوختۇرخانىدا ياتقان تۇراخۇننى ئەسلەيتتى. ② <فىزئول> بولۇپ ئۆتكەن شەيئىلەرگە بولغان ئىنكاسىنى قايتا ئەكس ئەتتۈرمەك.

ئەسلىھە (ئەسلىھەسى) ئى [ئە] ① ئۇرۇش، جەڭ ئۈچۈن كېرەكلىك قورال-ياراغ ۋە ئوق-دورا ماتېرىياللار: دۆلەت مۇداپىئە قۇرۇلۇش ئەسلىھەلىرى بېسىلغان ھەربىي ئاپتوموبىل كالون-نىسى ئاپئاق قار قاپلىغان ھەيۋەتلىك كونئىنلۇن تاغ تىزمىلىرى ئارىسىدىن ئۆتمەكتە. ② ئۈسكۈنە، جاھاز: ئوقۇتۇش ئەسلىھەلىرى، قۇرۇلۇش ئەسلى-ھەلىرى.* تەجرىبە ئەسلىھەلىرى ھازىرلاندى. * ئىلگىرى بۇ ناھىيىدە سودا ئەسلىھەلىرى ناچار ئىدى.* بۇ مېھمانخانىنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى مىللىي ئۇسلۇبتا، ئىچكى ئەسلىھەلىرى زامانىۋى ئۇسۇلدا لايىھىلىنىپ قۇرۇلماقچى بولدى.

ئەسلىي سۈپ [ئە] «ئەسل» سۆزىنىڭ سۈپەت شەكلى: ئەسلىي پىلان بويىچە سىزنى بەش يىل زەربىدارلىق بىلەن تەربىيىلەپ باقماق-چىكەن. يەنە بىر يىل بار. * ــ مەن سىزنىڭ ئەسلىي ئىسمىڭىزنى ئاتىسام مۇمكىنمۇ؟...

ئەسلىي ئەرز <قا> دەۋا جەريانىدا جاۋابكار دەۋاگەرگە قارىتا قارشى ئەرز ئوتتۇرىغا

قويغاندا، دەۋاگەرنىڭ ئەرزى ئەسلىي ئەرز بولىدۇ.

ئەسلىي سوت <قا> نارازىلىق ئەرز بېرىش تەرتىپى ياكى ئالاھىدە تەرتىپ بويىچە تۆۋەن دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسى قاراپ چىقىپ ئاخىرلاشتۇرغان ئەنزە يۇقىرى دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسىگە يۆتكەپ بېرىلسە، مەزكۇر تۆۋەن دەرىجىلىك سوت مەھكىمىسىنىڭ قاراپ چىققىنى ئەسلىي سوت بولىدۇ.

ئەسلىي سۈپەت <تىل> شەيئىلەرنىڭ خۇسۇسىيىتىنى، رەڭگىنى بىۋاستە ئىپادىلەيدىغان سۈپەتلەر. ئەسلىي سۈپەتلەر ئىپادىلەيدىغان خۇسۇسىيەتلەر، كۆپىنچە كونكرېت، يەنى كىشىلەرنىڭ سەزگۈ ئەزالىرى ئارقىلىق بىلىشكە بولىدىغان خۇسۇسىيەتلەردىن ئىبارەت. مەسىلەن: ئاق، قارا، كۆك، قىزىل، ئالا، يېشىل، چوڭ، كىچىك، ئېگىز، پەس.

ئەسمەك I پ. يېگەن تاماق ھەزىم بولماي قورساقنى كۆپتۈرمەك: ھازىر يېگەن شاپتۇل قورسىقىمنى ئېسىپ، بىئارام قىلىۋەتتى.

ئەسمەك II پ. يېزت. ئۇرماق، ئۆتمەك، يەلپۈمەك (شامال ھەققىدە): ئەي گۈزەل قىز، يېنىمدىن ئۆتتۈڭ، ئىپار چېچىپ ئەسكەندەك شامال. زىباغىنا قامىتىڭ سېنىڭ گويا يېڭى گۈللىگەن نەھال.

ئەسنا ئى [ئە] بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە سادىر بولۇپ تۇرغان پەيت، پۇرسەت، چاغ: شۇ ئەسنادا، ئىچكىرىدىن سوغا ئارتقان ئېشەكنى ھەيدەپ بالىنىڭ دوستى چىقتى. * مەن مەكتەپتىن ئەمدىلا كېلىپ تۇراتتىم، سائادەت بولسا دېرىزە ئالدىدا ماشىنىدا بىرنەرسە تىكىۋاتاتتى، شۇ ئەسنادا، جەننەتخان كىرىپ كەلدى ۋە سائادەتكە قاراپ ھەيران بولغاندەك كۈلۈمسىرىدى.

ئەسنەتمەك «ئەسنىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاراۋۇلنى تاڭ ئۇيقۇسى ئەسنىتىپ، كۆزۈڭ ئارا يۇرەر ئىدى ئۇ يەككە. ھامىد ئىرغىپ چىقىپ ئاغا پۇت قويدى، خەنجەر يېتىپ باردى قارا يۇرەككە.

ئەسنەشمەك «ئەسنىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار قوپال يۆگەلگەن موخۇركىلارنى قولىدىن قولغا ئۆتكۈزۈپ چېكىشىپ، قۇرۇق ئەسنىشىپ، ئەتىدىن كەچكىچە تام يۆلەپ ئولتۇراتتى.

ئەسنەك ئى <فىزىئول> ئۇيقۇسىرىغاندا ئېغىزنى چوڭ ئېچىپ چوڭقۇر نەپەس ئېلىش ۋە چىقىرىش نەتىجىسىدە، قان سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى كاربون (IV) ئوكسىدى كۆپىيىپ ۋە مېڭىدىكى نەپەسلەندۈرۈش مەركىزىنى غىدىقلاش ئارقىلىق پەيدا قىلىدىغان بىر خىل فىزىئولوگىيىلىك ھادىسە: ئۇلار ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر ئۈستىدە پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشتى. قىلىشىدىغان گەپلىرىمۇ تۈگەپ، ھەر ئىككىيلەننى ئەسنەك تۇتۇشقا باشلىغاندا، ئىلۇپەر تۇيۇقسىز بىر ئىشنى سورىدى. * ئۇنى بىردىنلا ئەسنەك تۇتتى ۋە بېشىنى ئۈستەلگە قويۇپ بىرھازا ئولتۇرغاندىن كېيىن، كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى.

ئەسنەك باسماق ← **ئەسنەك تۇتماق:** ئۇلار تۇرۇپ ـ تۇرۇپ توقۇش يىڭنىلىرى بىلەن چىشلىرىنى كولاپ، ئەسنەك باسقان ئېغىزلىرىنى ئالقانلىرى بىلەن يېپىپ ئۆزئارا بىرنېمىلەرنى دېيىشىپ ئولتۇراتتى.

ئەسنەك تۇتماق ① ئەسنەشكە باشلىماق: پەقەت كۆزلىرى يۇمۇلۇپ، قايتا ـ قايتا ئەسنەك تۇتقاندىن كېيىنلا ۋاقىتنىڭ بىر يەرگە بېرىپ قالغانلىقىنى ئېسىگە ئالدى. ② ئۇيقۇ كەلمەك، ئۇيقۇ باسماق: ئۇنى بىردىنلا ئەسنەك تۇتتى ۋە بېشىنى ئۈستەلگە قويۇپ بىرھازا ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۇخلاپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ تۇيماي قالدى.

ئەسنىمەك پ. چوڭقۇر نەپەس ئېلىش بىلەن ئىختىيارسىز كېرىلىپ ئاغزىنى يوغان ئاچماق: ئۇ سۇپىدا پۇتىنى مىنگەشتۈرۈپ، ئالقىنى بىلەن ئېڭىكىنى تىرەپ ئەسنىدى. * ئەزىمەت ئاغزىنى

يوغان ئېچىپ ئەسنىدى.

ئەس - ھوش ① ئەس ۋە ھوش، ئەقىل ۋە زېھىن، ئەقىل ۋە سەزگۈ: ئۇنىڭ ئەس - ھوشى جايىدا. * بۇ ئىككىسى قورقۇپ كېتىپ ئەس - ھوشلىرىنى يوقاتتى. ② پىكىر - خىيال: سىز قايتىپ كەتتىڭىز، شۇنىڭدىن بېرى مېنىڭ پۈتۈن ئەس - ھوشۇم سىزدىلا.

ئەس - ھوشى جايىدا ئەسلەش ۋە سېزىش قابىلىيىتىنى يوقاتمىغان، ئەقلى ۋە سەزگۈر - لۈكى بار، ئەس - ھوشلۇق: * ئەس - ھوشلىرى جايىدىمۇ قانداق؟ ئۆزلىرىدە ئەسلا بىر تۇراقلىق پىكىر يوق ئىكەن. * ساراڭلىق دەشتىگە سالمىغاي ئاياغ، ئەس - ھوشى جايىدا بولغان ھەر كىشى. قەلبىدە بولىدۇ مۇھەببەت دېگەن، تۇيغۇنىڭ ئاھ، شېرىن مېۋە - يېمىشى.

ئەس - ھوشى جايىغا كەلمەك ئەسلەش - سېزىش قابىلىيىتى ئەسلىگە كەلمەك: مېنىڭ بەدىنىم يەنە «جۇغ» قىلىپ قايتىدىن قورقۇنچتا قالدىم. نېمىلا بولمىسۇن بۇ چاغدا ئەس - ھوشۇم خېلىلا جايىغا كېلىپ قالغانىدى.

ئەس - ھوشىدىن كەتمەك بىھوش بولماق: ئېلىشىشتا ماھىرەم، ئەس - ھوشىدىن كەتكەندە؛ ئېلىپ قېچىپ ياۋ ئۇنى، تاغ باغرىغا يەتكەندە.

ئەس - ھوشىنى بىلىپ يۈرمەك ئەس - ھوشى بىلەن، ئەقىل ۋە زېھنى بىلەن ئىش قىلماق: ئەس - ھوشۇڭنى بىلىپ يۈر، بولمىسا زىيان تارتىپ قالىسەن.

ئەس - ھوشىنى تاپماق ① ئەقىل ۋە زېھىن بىلەن ئىش قىلالىغۇدەك بولماق: ئوسمان بىرئاز ئەس - ھوشىنى تېپىپ قالغان كۈنلەردە «ئۆلمەكنىڭ ئۈستىگە تەپمەك» دېگەندەك، بۇ يۇرتقا قارا كېزىك تارقىلىپ ئارقا - ئارقىدىنلا ئىككى سىڭلىسى، ئانىسى دۇنيادىن ئۆتتى. ② ئۆزىنى تۇتۇۋالماق، يامان ئىشلاردىن قول ئۈزمەك: ئۇ بۇرۇنقى ئوسمان ئەمەس، ھازىر خېلىلا ئەس - ھوشىنى تېپىپ قالدى.

ئەس - ھوشىنى يوقاتماق ① ئەسلەش ۋە سېزىش ئىقتىدارىدىن ئايرىلماق، بىھوش بولماق: كۆتۈلمىگەن بۇ ئىككىنچى زەربىدىن ئۇ ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ كەينىدىكى - ئورۇندۇققا ئىختىيارسىز ئولتۇرۇپ قالغىنىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى. * ئۇكام ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ قويۇپ تىلىمۇ قولاشماي قالغانىكەن، گەپ قىلالماپتۇ. ② ئىختىيارسىز ئۆزىنى ئۇنتۇماق، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماسلىق، خىيالىغا كەلگەننى قىلماق: ئۇ شۇ تاپتا شۇنچىلىك خۇشال ئىدىكى پۈتۈن ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ، ئۆي ئىچىدە پىرقىرايتتى. * كۆتۈلمىگەن بۇ ھادىسىدىن ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ، ئۆزىنى ئانىنىڭ باغرىغا ئېتىپ كۆكسىگە باش قويدى.

ئەس - ھوشىنى يىغماق ⟵ **ئەس - ھوشىنى تاپماق**: ئۇ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي شۇ تەقلىدتە بىردەم شۈك تۇردى، ئاندىن ئەس - ھوشىنى يىغدى - دە، بارغىنىچە ئىشىكنى بار كۈچى بىلەن تەپتى.

ئەس - ھوشى يوق ⟵ **ئەس - ھوشسىز**: گۈزەل ئاتۇش دىيارىدا، پەرىسەن تەڭدىشىڭ يوقتۇر. قاچانكى سېنى بىر كۆردۈم، بىلەمسەن ئەس - ھوشۇم يوقتۇر.

ئەس - ھوشسىز ئەس - ھوشى يوق، ئەس - ھوشىنى يوقاتقان، پەرىشان: ئۇ بالا ئۈچ كۈندىن بېرى ئەس - ھوشسىز ھالەتتە ياتاتتى.

ئەس - ھوشلۇق ئەس - ھوشى بار، ئەس - ھوشى جايىدا، سەزگۈر: ئەس - ھوشلۇق بالا. ئەس - ھوشلۇق ئادەم.

ئەسۋاب (ئەسۋابى) ئى [ئە] ①بىرەر ھۈنەر، كەسىپ ۋە مەلۇم بىر ئىشنى قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان قورال، سايمان، جابدۇق: تۆمۈرچىلىك ئەسۋابلىرى. توقۇش ئەسۋابلىرى. * ئۇ روھى چۈشكۈن ھالدا، ئەسۋابلىرىنى يىغىشتۇرۇۋېتىپ ستانوكىنى تازىلاۋاتقاندا نېرىدىن سىدىق ئۇستىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى. ② بىرەر نەرسىدىن بىرەر مەقسەت ئۈچۈن مەخسۇس ياسالغان بۇيۇم: ئۆلچەش ئەسۋابى. ئالتۇن ئەسۋابلار. * ئۇستەل ئۈستىدە تىكلىمە ئەينەك، ساقال قىرىش ئەسۋابى ۋە ئاپتاق قول ياغلىق تۇراتتى.

③ مۇزىكا ئورۇنلاش ۋە سەنئەت ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم، قورال، چالغۇ؛ ساز: چالغۇ ئەسۋابلىرى. مۇزىكا ئەسۋابلىرى. * دادام ئۆرۈمچى شەھەرلىك چالغۇ ئەسۋابلىرى زاۋۇتىدا ئىشلەيدۇ.

ئەسۋاب-جابدۇق ئەسۋاب ۋە جايدۇق؛ ئەسۋاب ۋە جايدۇق دائىرىسىدىكى نەرسىلەر: ئۇلار ئۈچ ئاكا-ئۇكا ئەسۋاب-جابدۇقلىرىنى ئېلىپ، ئۈچ ئاي يول يۈرۈپتۇ، بىركۈنى شام ۋاقتىدا قىزنىڭ شەھىرىگە يېتىپ كېلىپتۇ.

ئەسۋابسىز سۈپ. ئەسۋاب ئىشلىتىلمەيدىغان، ئەسۋاب بىلەن ئېلىپ بېرىلمايدىغان؛ ئەس- ۋابى يوق: ئەسۋابسىز گىمناستىكا. ئەسۋابسىز كەلمەك.

ئەسۋابسىز گىمناستىكا <تەن> بەدەننىڭ ھەرقايسى قىسىملىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، مۇئەييەن تەرتىپ بويىچە كۆتۈ- رۈش، سىلكىش، پۇلاڭلىتىش، كېڭەيتىش، ياندۇرۇش، بۇرۇلۇش، ئېگىش ۋە تۈزلەش، ئايلاندۇرۇش قاتارلىق بىر يۈرۈش ئەسۋاب- سىز ھەرىكەتلەر ئارقىلىق ئېلىپ بېرىلىدىغان گىمناستىكا.

ئەسۋابلىق سۈپ. ئەسۋاب بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان؛ ئەسۋابى بار: ئەسۋابلىق گىمناستىكا.

ئەسۋابلىق گىمناستىكا <تەن> تەنتەربىيە ئەسۋابلىرى بىلەن ئورۇنلىنىدىغان گىمناستىكا.

ئەسۋە ئى [ئە] ← **ئىملغا:** كىرپىكىمنى شۇ يار ئۈچۈن يىڭنە قىلىمەن، شۇ ئەسۋىنى توختاڭلار ئۆزەم ئىلىمەن.

ئەسىر I ئى [ئە] ①<تارىخ> يۈز يىلنى بىر ئەسىر قىلىپ ھېسابلايدىغان، يىللارنى ھېسابلاش بىرلىكى: ئەبۇ ناسىر فارابى X ئەسىردە «ئۇد» مۇزىكىسىنى تىلغا ئالغان. * مىلادى I ئەسىر ئەتراپىدا، ھون دۆلىتى ئىككىگە بۆلۈنگەن دەۋرگە كەلگەندە، تۈركىي تىللار بىلەن تۇنگۇس-مانجۇ تىللىرى ۋە موڭغۇل تىللىرى بىر-بىرىدىن ئاجرالغان. ② دەۋر، زامان: ئوتتۇرا ئەسىر. * بىلىمدىن ھەممە ئىش مەيدانغا چىققان ئەسىردۇر بۇ، بىلىش لازىم بىلىمسىزلەرگە بۇ ئەسىردە خېرىدار يوق.

ئەسىر II ئى [ئە] ① ئۇرۇش ۋاقتىدا دۈش- مەن قولىغا چۈشۈپ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىنغان كىشى: ئەسىرگە ئالماق. ئەسىرگە چۈشمەك. * ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ، ئىككى قولىنى ئەسىرگە ئوخشاش كۆتۈرۈپ تىترەپ تۇراتتى. * ئۇرۇشتا ئەسىرگە چۈشكەنلەرنى قايسى قوشۇن، قايسى مىللەت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر قورال تاشلاپ، قول كۆتۈرگەنىكەن، خارلاشقا، ئىنسانىي ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىشقا، ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ. ② كۆچمە. بىرەر كىشى ياكى نەرسىنىڭ تەسىر كۈچىدىن ئۇنىڭغا بېرىلىپ كەتكەن، شەيدا بولغان كىشى؛ مەپتۇن، بەندە، قۇل: سازەندە ئۆزىنى توختىتىۋېلىپ، ئالدىرىماستىن خەلق ناخشىلىرىدىن باشلىۋەتتى. مېھمانلار بىردىنلا جىم بولۇشۇپ دۇتارغا ئەسىر بولۇشتى.

ئەسىرگە ئالماق ئۇرۇش ۋاقتىدا دۈشمەن تەرەپنىڭ كىشىلىرىنى تۇتۇۋالماق، قورالسىز- لاندۇرۇپ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلماق، نەزەربەند قىلماق: ماموت زورنىڭ قوشۇنى چېرىكلەرنىڭ كەينىدىن شىددەت بىلەن قوغلىدى. ئاخىرى ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمىنى ئەسىرگە ئالدى.

ئەسىر بولماق ① دۈشمەن قولىغا چۈشۈپ، ئەركىنلىكتىن مەھرۇم بولماق، نەزەربەند قىلىنماق: نېمىس ئەسكەرلىرىنىڭ بىر قىسمى جېنىدىن ئايرىلدى، بىر قىسمى زەخىملەندى، يەنە بىر قىسمى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسىگە ئەسىر بولدى. ② بىرەر كىشى ياكى نەرسىگە بېرىلىپ كەتمەك، مەپتۇن بولماق: ئۇنىڭدا پۇل كۆپ بولغاچقا قىزغا ھەر خىل نەرسىلەرنى سوۋغات قىلاتتى، بىللە تاماق يەپ، ئۇزاقتىن ئۇزاق پاراڭلىشاتتى. شەھەر تۇرمۇشىنى ئارزۇ قىلىدىغان بۇ قىز ئاخىرى نىياز ئەپەندىگە ئەسىر بولۇپ قالدى. * ئۇ، ناخشىنىڭ يۈرەك

تارىنى تىترەتكەن سېھرلىك كۈچىگە ئەسىر بولۇپ، ئەختەمنىڭ كەينىدىن ئاستا يېقىنلاپ كەلدى.

ئەسىرگە چۈشمەك ئۇرۇشتا تەسلىم بولۇپ، دۈشمەن تەرەپنىڭ قولىغا چۈشمەك: ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا نېمىسلارنىڭ نۇرغۇن ئەسكىرى سوۋېت قىزىل ئارمىيىسى تەرىپىدىن ئەسىرگە چۈشتى.

ئەسىر قىلماق ① ئەسىر ھالىتىدە تۇتقۇن قىلماق: بىزنىڭ دېگىز ئارمىيىمىز دۈشمەننىڭ ئون ھەربىي كېمىسىنى پۈتۈنلەي ئەسىر قىلدى. ② ئۆزىگە قارىتىۋالماق، مەپتۇن قىلماق: شۇنىڭ بىلەن بالىلىق چېغىدىلا روھىي دۇنياسىغا چوڭقۇر سىڭىپ، چوڭ بولغانسېرى ئۇلغىيىپ كېلىۋاتقان بۇ مۇقەددەس ئېتىقاد ئۇنى شەيدايى ئەسىر قىلدى. * ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى تامامەن ئەسىر قىلىۋالغان تۇيغۇ باشقا ئىدى.

ئەسىر III ئى [ئە] ① كۈن پېتىشتىن بىر سائەت ئىلگىرىكى ۋاقىت: ئەسىر ۋاقتى. ② ئەسىر ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان ناماز: ئەسىر ئوقۇماق.

ئەسىرلىك I سۈپ. بىر ئەسىر ۋاقتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، يۈز يىللىق: كېلىمەن، ئويلايمەن: ماڭماقتىمىز بىز، ئەجدادلار ماڭمىغان يېپيېڭى يولدا. ۋە ئۇلار قىلمىغان ئىشلارنى قىلدۇق، ئەسىرلىك يوللارنى بېسىپ ئاي - يىلدا. * ئۇزاق ئەسىرلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىغا دائىر تارىخىي يېزىقلارنى چوقۇم تەتقىق قىلىش كېرەك. ئۇ يېزىقلاردا ئەجدادلىرىمىز ۋە ئۇلارنىڭ زامانداشلىرى (دوستلىرى ياكى رەقىبلىرى) يېزىپ قالدۇرغان مۇھىم بايانلار بار.

ئەسىرلىك II «ئەسىر II» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: تۆكۈلسە ئەل قېنى، ئىسيانغا ئەرلەر جان پىدا بولغاي، ئەسىرلىك بۇ قىساس بۇرچى قىلىچ بىرلە ئادا بولغاي.

ئەسىرلەپ رەۋ. ئەسىر بويى، ئەسىرمۇ ئەسىر: بۈيۈك تارىم، بۇ يۇرتۇمدا ئېقىنلار ئىچرە سەرۋەرسەن، تولۇق دولقۇن ئۇرۇپ ئاقتىڭ ئەسىرلەپ شۇنچە قەيسەرسەن.

ئەس - ياد ①ئەس ۋە ياد، ئەس - ھوش: مەن يەرنى ئاران - ئاران دەسسەپ، ئەس - يادىمنى يوقاتقان ھالدا، ئويمان - دۆڭ، لاي - لاتقىلارنى كېچىپ، چەكسىز خىيال دېڭىزىغا غەرق بولۇپ كېتىۋاتىمەن. * گۇرۇھ - گۇرۇھ ئادەملەرنىڭ ھاياتى، يىراقلاشتى مەندىن تامام بولدى يات. كۈن چىققاندا سىڭىپ كەتكەن تۇماندەك، ئەس - يادىمدىن كۆتۈرۈلدى ئۇ ھايات. ② پۈتۈن ئوي، بارلىق خىيال: ئالماس ناھايىتى ئالدىراش ئىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئەس - يادى مەخسۇت بەگ ۋە ھېلىقى قاچقۇن ئىككى ئەكسىلئىنقىلابچىدا ئىدى. * چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ پۈتۈن ئەس - يادى سىگنىلىسى مەختۇمسۇلادا ئىكەن.

ئەش ئى. بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن چۈشىدىغان ھەمراھى.

ئەشئار ئى [ئە] <ئە> يېزت. شېئىر؛ شېئىرلار: خەت - چەكلەر ئىچىدە ئابدۇرەھىم قارىي يېزىپ ئەۋەتكەن بىرپارچە ئەشئار بار ئىدى. * ھەر كېچە - كۈندۈز يارنى كۈتىمەن، يارغا مۇناسىپ ئەشئار پۈتىمەن. * قاپىيە ئەشئار ئەمەس، ئەشئار ئۈچۈن بىر خىل بېزەك، ئەلنى تارتماققا ئېتەر پىكرىڭنى رەڭدار قاپىيە.

ئەشەددىي سۈپ [ئە] ئۇچىغا چىققان، ئۆتۈپ كەتكەن، ئەڭ يامان، ئەڭ قەبىھ، ئەڭ ياۋۇز (پەقەت سەلبىي مەنىدە قوللىنىلىدۇ): ئۇ مېنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنىم. * جاھانگىرلار پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى. * بىلىمسىزلىك يېڭىلىقنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى.

ئەشەددىيلەشتۈرمەك «ئەشەددىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەشەددىيلەشتۈرۈلمەك «ئەشەددىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەشەددىيلەشمەك پ. ئەشەددىي ھالەتكە كەلمەك، ئەشەددىي بولماق: ئۇلارنىڭ سىنىپىي ئېلىپ بېرىپ سوزاق قىلغانلىقىنى ھېچكىمگە تىنما، ئۇلارنىڭ ئەشەددىيلىشىپ نىقابىنى يىرتۇۋېتىپ سەكرەپ چىقىشىغا ئاز قالدى.

ئەشەددىيلىك ① «ئەشەددىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دۇنيادىكى ھەرقايسى ئەل خەلقلىرى بىلەن جاھانگىرلار ئوتتۇرىسىدا ساقلىنىۋاتقان ئەشەددىيلىكنى تا بۈگۈنكى كۈنگىچە ھېچكىم بىسلدۇرالىغان ئەمەس. ② قەبىھلىك، ياۋۇزلۇق: ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى تازىمۇ ئەشەددىيلىك ھېسابلىنىدۇ.

ئەشتۇرمەك «ئەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساگزا ئەشتۇرمەك. يىپ ئەشتۇرمەك. * مەن بىر كالىلەك پاختىنى يىپ ئەشتۇرۇپ كەلدىم. * قۇربان ھېيتتا ئايالىمنىڭ قولىغا چاقا چىقىپ قالغانلىقتىن، ساگزىنى قوشنىلارنىڭ قىزلىرىغا ئەشتۇردۇق.

ئەشتۇرۇلمەك «ئەشتۇرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يىپ ئەشتۇرۇلدى. ئارغامچا ئەشتۇرۇلدى.

ئەشرەپ ئى [ئە] يېزت. كۆپ شەرەپكە مۇيەسسەر بولغان كىشى، ئەڭ شەرەپلىك ئادەم؛ ئۇلۇغ، مۆتىۋەر: پادىشاھ دەرھال ھۆكۈم چۈشۈردى. ياساۋۇللار شەھەرنىڭ ئىچى-تېشىدىكى ھۆكۈما، ئۆلىما، ئەمىر، ئاكابىر، ئەشرەپلەرنى جەملەپ ئۇلارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن پۈتۈن كەنت، ئايماق، سەھرا، قىشلاقلاردىن ھاشار توپلاپ مەلىكە سەنەمگە بىر چارباغ بىنا قىلدى.

ئەششاپتۇل ئى [ئەش+شاپتۇل] ئۇرۇقچىسى بىلەن گۆش قىسمى چىڭ يېپىشقان، پوستى سويۇلمايدىغان، دانىسى چوڭراق بولىدىغان بىر خىل شاپتۇل.

ئەشمە سۈپ. ئېشىپ ياسالغان، ئېشىپ تورلانغان، پىششىق: ئەشمە چاچ. ئەشمە يىپ. ئەشمە قويماق. * ئۇ بىر تال ئەشمە قامچا سېتىۋالدى.

ئەشمە چاچ ئېشىپ ياسالغان سۇنئىي چاچ: چاچ ئاسقان ئايال. ئەشمە چاچ قادىغان

پ. ئايلاندۇرۇپ، بۇراپ، پىششىق قىلماق، پىشسىلدۇرماق، ئېگىرمەك: يىپ ئەشمەك. تانا ئەشمەك. ئارغامچا ئەشمەك. * ساتارىم تارىغا جان رىشتەسىدىن تار ئېشىپ سالدىم، ئۇنىڭكى نالىسىدىن بىۋاپانىڭ كۆڭلىنى ئەزدىم.

ئەشمەقۇم ئى [ئەشمە+قۇم] <گېئول> قۇمنىڭ بىر خىلى، دانچىلار دىئامېتىرى 0.1 ـ 0.01 mm، يەنى ئادەتتىكى قۇم بىلەن سېغىز ئارىلىقىدا بولىدۇ، مىنېرال تەركىبى ئادەتتىكى قۇم بىلەن ئوخشاش. ئۇ ھازىرقى زاماندىكى چۆكۈندىلەر تەركىبىدە كۆپرەك ئۇچرايدۇ.

ئەشمەقۇم تاش <گېئول> دانچىلار دىئامېتىرى 0.1 ـ 0.01 mm بولغان ئەشمە قۇملارنىڭ ئۆزئارا يېپىشىپ چىڭىشى نەتىجىسىدە شەكىللىنىدىغان ئۇۋاق چۆكۈندى جىنس. مىنېرال تەركىبى قۇم تاش بىلەن ئوخشاش، بىراق تەركىبىدە تۇراقلىق مىنېراللار سەل كۆپرەك بولىدۇ.

ئەشۇ (توغرىسى: ئاشۇ) ← **ئاشۇ.**

ئەشۇنداق (توغرىسى: ئاشۇنداق) ← **ئاشۇنداق.**

ئەشيا (ئەشياسى) ئى [ئە] ھەرقانداق بۇيۇم، نەرسە؛ خام ماتېرىيال: خام ئەشيا. * مەكتەپنىڭ خوجىلىق باشقارمىسى پۈتۈن مەكتەپنىڭ خىراجەت كىيىم-كېچىكىنى باشقۇرۇشقا ۋە ماددىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەشكە مەسئۇل بولىدۇ.

ئەشيان (توغرىسى: ئاشيان) ← **ئاشيان.**

ئەغيار [ئە] يېزت ① سۈپ. غەيرىيلەر، ئۆزگىلەر: نۆۋىتى سەن ھەم تىلىگىدىن يارىغا بىر خەت ئىبەر، كىم سىرىڭنى يار بىلسۇن بىلمىسۇن ئەغيار خەت. ② ئى. رەقىب، دۈشمەن: ئۆزەمنى چاغلىماي كۆڭلۈمنى بەردىم مەن ساڭا ئەي يار، شىكايەت ئەيلىمەكتە ھەر تەرەپتىن دوست بىلەن ئەغيار.

ئەقەللىي [ئە] ① سۈپ. ئەڭ ئاددىي، ھەممىگە چۈشىنەرلىك: ئەقەللىي چۈشەنچە،

ئەقەللىي بىلىم. ئەقەللىي ساۋات. * بوسۇغاڭدىن ئاتلاپ كىرگەن كىشى ئەگەر ساڭا دۈشمەن بولغان ھالەتتىمۇ، ئورنۇڭدىن تۇرۇپ ھۆرمەت بىلدۈرۈشۈڭ ئەقەللىي قائىدە-يوسۇن ئەمەسمۇ؟! ② باغل. ھەتتا، ھېچ بولمىغاندا: راستىنى ئېيت. شۇ بويۇڭ بىلەن مۇشۇ كىچىككىنە كۆپكە قانداق سىغدىڭ؟ بۇنىڭغا سېنىڭ بىر پۇتۇڭ ئەمەس، ئەقەللىي بىر قولۇڭمۇ سىغمايدۇ.

ئەقەللىيىتى رەۋ. ئەڭ ئاددىيىسى، ھېچ بولمىغاندا: شۇنداق بولسىمۇ كىچىك ئاخۇنىڭ سۆزىدە ياكى ھەرىكىتىدە، ئەقەللىيىسى چىراي ھالىتىدە بولسىمۇ، زەررىچە نارازىلىق، قارشىلىق ئىپادىسىنى تاپقىلى بولمايتتى.

ئەقدە ئى [ئە] توي ياكى نىكاھ قىلىشقا پۈتۈشۈش: ئەقدە قىلماق.

ئەقدە قىلماق توي ۋە نىكاھ قىلىش ئۈچۈن پۈتۈشۈشمەك: يەنىلا سىزدىن سوراي، تويلىنىشقا ئەقدە قىلىپ تۇرۇقلۇق، يەنە نېمىشقا ئاستىرتىن بىر قىز بىلەن مۇھەببەت باغلاپ يۈرىسىز؟

ئەقرەب ئى [ئە] <ئاستر> 12 بۇرچىنىڭ بىرىنىڭ نامى بولۇپ، «چايان» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەقرەب بۇرچى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 بۇرچىنىڭ سەككىزىنچىسى، بەلگىسى «m»، ئاسترونومىيىلىك ئۇزۇنلۇقى °210 — °240 قىچە، ئەسلىي ئورنى ئەقرەب يۇلتۇز تۈركۈمىدە بولۇپ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مىزان يۇلتۇز تۈركۈمىگە يۆتكەلگەن؛ ھەر يىلى 23 - ئۆكتەبىرنىڭ ئالدى-كەينىدە قۇياش بۇ بۇرچتا بولىدۇ. ئۇ ۋاقىتتا قىراۋ چۈشىدۇ.

ئەقرەب يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> ئېكلىپتىكىدىكى 12 يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ ئەڭ روشەن بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 16 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى °36، ياز پەسلىدە جەنۇبىي ئاسمان بوشلۇقىدا پەيدا بولىدۇ. بۇ چاغدىكى شەكلى خۇددى چايانغا ئوخشايدۇ، قۇيرۇقى شەرقىي جەنۇبقا سوزۇلغان بولۇپ پىلانىچى يۇلتۇز تۈركۈمى، قەۋس يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە مىزان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ ئارىسىغا ئورۇنلاشقان بولىدۇ.

ئەقرىبا ئى [ئە] يېزت. يېقىن يار-بۇرادەر، قېرىنداش: باغ-ئېتىزلاردا ئېچىلغان گۈل-گىياھلارنى كۆرۈڭ، مېھنىتىدىن باغ ياراتقان ئەقرىبالارنى كۆرۈڭ.

ئەقلىي سۈپ [ئە] ئەقىل ئىشلىتىشنى تەلەپ قىلىدىغان، پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئائىت: ئەقلىي قابىلىيەت. ئەقلىي ئەمگەك. * بىزنىڭ تەلىم-تەربىيە فاڭجېنىمىز تەربىيىلەنگۈچىلەرنى ئەقلىي، ئەخلاقىي، جىسمانىي جەھەتلەردىن تەڭ يېتىشكەن سوتسىيالىستىك ئاڭغا ئىگە مەدەنىيەتلىك ئەمگەكچىلەردىن قىلىپ يېتىشتۈرۈشتىن ئىبارەت بولۇشى لازىم.

ئەقلىي ئەمگەك <پەلس> ئەقىل ئىشلىتىش، پىكىر-ئىدراك قىلىش بىلەن ئورۇنلىنىدىغان ئەمگەك: جىسمانىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارمۇ، ئەقلىي ئەمگەك بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارمۇ سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتىكى ئەمگەكچىلەر.

ئەقلىي بىلىش <لوگ> ئوبيېكتىپ شەيئىنىڭ ئومۇمىيىتى، ماھىيىتى ھەم ئىچكى باغلىنىشى توغرىسىدىكى بىلىش بولۇپ، ئۇ ئۇقۇم، ھۆكۈم ھەم خۇلاسە قاتارلىق تەپەككۇر شەكىللىرى ئارقىلىق يۈرگۈزۈلىدۇ.

ئەقلىي بىلىش باسقۇچى <لوگ> كىشىلەرنىڭ بىرەر شەيئىنى بىلىش جەريانىدىكى ئۇقۇم، ھۆكۈم ۋە ئەقلىي يەكۈن باسقۇچى.

ئەقلىي تەربىيە مەدەنىيەت، ئىلىم-پەن جەھەتتىكى تەلىم-تەربىيە.

ئەقلىي خۇلاسە <لوگ> لوگىكا ئىلمىدىكى تەپەككۇرنىڭ ئاساسىي شەكىللىرىدىن بىرى بولۇپ، مەلۇم بولغان بىر ياكى بىرقانچە ھۆكۈم ئاساسىدىن يېڭى بىر ھۆكۈم (يەكۈن)

چىقىرىشتىن ئىبارەت پىكىر قىلىش جەريا-نىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ بىۋاسىتە، ئەقلىي خۇلاسە، ۋاسىتىلىك ئەقلىي خۇلاسە دېگەن تۈرلىرى بار.

ئەقلىي قابىلىيەت ئوبيېكتىپ شەيئىلەرنى بىلىش، تونۇش ۋە بىلىم تەجرىبىسىگە تايىنىپ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش قابىلىيىتى. ئەستە ساقلاش، كۆزىتىش، پىكىر يۈرگۈ-زۈش، ھۆكۈم قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەقلىي ھېسسىيات <پسخول> ھېسسىيات بىلەن ئىدىيىنىڭ بىرىكمىسى يەنى ئوڭايلىقچە ئۆزگەرمەيدىغان بىر خىل روھىي ھالەت.

ئەقلىيە سۈپ [ئە] ئەمەلىيەت داۋامىدا ئەقىل ئىشلىتىش ۋە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق خۇلاسىلانغان: ئەقلىيە سۆز.

ئەقلىيە سۆز ئەمەلىيەت جەريانىدىكى تەجرىبە-ساۋاقلارغا ئاساسەن خەلق ئاممىسى تەرىپىدىن يەكۈنلەنگەن ھېكمەتلىك سۆز-ئىبارە: بۇ ۋەزىندىكى غەزەللەر ۋە خەلق بېيىتلىرى، ئەقلىيە سۆزلىرىنىڭ بەدىئىي ئىخچاملىنىشى ۋە قوشۇلۇشى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەنلىكى شۈبھىسىز.

ئەقلىيلىك «ئەقلىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھېسسىيلىق بىلەن ئەقلىيلىك سۈپەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. لېكىن بىر-بىرىدىن ئايرىلىپ كەتكەن ئەمەس.

ئەقىدە ئى [ئە] ① چىن كۆڭۈلدىن مۇئەييەن-لەشتۈرۈلگەن پىكىر، ئىشەنچ: رەيھان سادىق-نىڭ ئۆز ئەقىدىسى يولىدا جان پىدا قىلىشتىن يۈكسەك غايىلىك مىن ئىدى. * بىر سىگە نىسبەتەن ئىشقا نىسبەتەن ئۇنى قانداقمۇ ئۇرەش قىلىدىغان ② بىرەر نەرسە توغرىسىدا شەكىللەنگەن ھۆرمەتلەش ۋە ياخشى كۆرۈش ئادىتى، ئېتىقاد: ئايرىلغانغا ئۆلمەيمەن. ئەقىدەمگە يىغلايمەن. * ئۇنىڭ سەھەر تۇرۇپ چېنىقىش ئادىتى بىر كۈنمۇ ئۆزگىرىپ باقمىدى. سەۋەب، بۇ بىر خىل ئەقىدە، ئادەت-تە! ③ ئىشەنچ ۋە ئېتىقادقا ئاساسەن شەك يوق دەپ قارالغان قائىدە ۋە ھۆكۈملەر: ئارتۇر ئورنىدىن تۇرۇپ، خۇددى دىنىي ئەقىدىنى يادلاۋاتقاندەك، سالماقلىق بىلەن جاۋاب بەردى.

ئەقىدە باغلىماق بىرەر كىشى ياكى مەلۇم شەيئىگە ئېنىق ئىشەنچ، ھۆرمەت، ئېتىقاد تۇرغۇزماق: — ئىست، سىز ئەقىدە باغلىغان كىشى ئۆلۈپ كەتتى، — دېدىم مەن ئۇنىڭ چىن ھېسسىياتىنى كۆزەتمەكچى بولۇپ، — قانچە ئازابلانغانسىز-ھە! * بۇ گەپنى نېمىشقا بۇرۇن-راق دېمەيسىز؟ مەن شۇنچىلىك ئەقىدە باغلاپتىمەن، تېخى!

ئەقىدە قىلماق ← **ئەقىدە باغلىماق**: — سەن، تۇمارنى ئىزدەپ كەلدىڭمۇ؟ ئادەمزاتنىڭ بۇ يەرگە قەدىمى يەتكەن ئەمەس، سەن ئۇستازغا ئەقىدە قىلىپ، ئۇستازنىڭ خىزمىتىنى ئورۇنداش ئۈچۈن بۇ خەتەرلىك جايغا كېلىپسەن. * مەندە ئۇنىڭ ماڭا قىلغان ئەقىدىسىگە لايىق بۇ يەردىن تېزرەك قۇتۇلۇپ ئۇنى بەختلىك قىلىش خىيالىلا بار ئىدى.

ئەقىدىسىنى ئۈزمەك ئىشەنچ، ئۈمىدىنىڭ ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىغا ئىشەنمەك، ئەقىد-سىدىن ۋازكەچمەك: ئىشىكتىكى گۈل تېرىپ، بىر گۈلۈكىنى ئۈزمىدىم. بىۋاپا ئەمەسقۇ دەپ، ئەقىدەمنى ئۈزمىدىم.

ئەقىدىسىنى يەردە قويماسلىق باشقىلارنىڭ ئىشەنچى، ئۈمىدى، ئېتىقادىغا مۇناسىپ ئىش قىلماق: ئەزىمەت يېتىپ ئاشقۇدەك دەرد-ئەلەم چەككەن، جىگىرى بار، بىر سۈرلۈك يىگىت، ئۆز قېرىنداشلىرىنىڭ ئەقىدىسىنى يەردە قويمايدۇ.

ئەقىدىنى ئاقلىماق بىلدۈرۈلگەن ئىشەنچ ئەقىدىسىگە مۇناسىپ ئىش قىلماق.

ئەقىدىچىلىك ئى. ئەقىدىلەرگە ئېسى-

لىشۋالىدىغان ھەرىكەت ۋە خاراكتېر، ئەقىدىپەرەسلىك.

ئەقىدىلىك سۈپ. ئىشەنچ، ئەقىدىسى بار: كازىم ئۆز كەسپىنىڭ چىن ئەقىدىلىك پىداكارى، ئەدەبىيات – سەنئەتنىڭ سەممىي ھۆرمەتلىگۈچىسى، ئەدرىگە يەتكۈچىسى ئىدى.

ئەقىل (ئەقلى) ئى [ئە] ① ئىنسانىنىڭ بىلىش، پىكىر قىلىش قابىلىيىتى: ئەقىل ئىگىسى. * تۆگىدەك بويۇڭ بولغۇچە، تۈگمىدەك ئەقلىڭ بولسۇن (ماقال). ② پىكىر يۈرگۈزۈش، چۈشىنىش؛ پەم، ئىدراك: ئاپىمىزنىڭ خۇشال-لىقى بىزگىمۇ چەكسىز خۇشاللىق بېغىشلىدى، دېمەك بىز ئەقىل ئىشلەتسەكلا، ئۆز ئانىلىرىمىزنى خۇشال قىلالايدىكەنمىز. * ئەگەر سەن يوقسۇل ئىكەنسەن، ئەقىل — ئىلىمىڭ، ھۈنەر - كەسپىڭ بولسا، بايسەن. چۈنكى، ئەقىل — بىلىم، ئۇ مال - مۈلۈك، بايلىقتىن ياخشى. ③ ئەس - ھوش، مېڭە: ئەقلىڭ جايىدىمۇ؟ * قاش لەۋھەگە ئەنبەر بىلەن بەش مىسرا شېئىر يازدى، بىلۇر كۆكسىدە بەش بارماق كۆرۈپ قايتا ئەقىل ئازدى. ④ مەسلى-ھەت، پايدىلىق چارە - تەدبىر: مۇھەممەت دۆيجاڭغا ئاستاغىنا بىر ئەقىل كۆرسەتتى. دۆيجاڭ ئالدىراپلا، يىغىن تۈگىدى، دەپ ئىشنى بولدى قىلدى. * سېنىڭچە قايسىنى ساتساق بولار، ئەقىل كۆرسەتكىنە.

ئەقلى بار پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان، ئەقلىنى ئىشقا سالالايدىغان: مەن سېنى ئەقلى بار، ياخشى ئوقۇيدۇ دېسەم، نومۇس قىلماي شۇ نومۇرنى كۆتۈرۈپ كەلدىڭمۇ؟ * قىلىچىڭنى سالدىڭمۇ؟ ئەقلىڭ ئاز - پاز بار ئىكەن، باتۇر ئىكەنسەن، سەندە مىڭ پالۋاننىڭ كۈچى بار ئىكەن.

ئەقلى بۇلغانماق ① ياخشى ياماننى پەرق ئېتەلمەس بولۇپ قالماق، كۆڭلى ناپاكلاشماق: مەن بۇ خوتۇننىڭ كۆز ياشلىرىغا بېرىلىپ، خۇشا-مەتتىن قىلغان بۇ سوۋغىنى ئېلىپ قويغانلىقىمدىن ئەقلىم بۇلغىنىپتۇ. ② ئۆز نومۇسىغا تېگىدىغان بەتقىلىق ئىشلارنى كۆرسىمۇ كۆرمەس، بىلسىمۇ بىلمەس بولۇپ يۈرمەك، كۆڭلىگە ئالمايدىغان بولۇپ قالماق.

ئەقلى جايىدا ئەقلىدىن ئازمىغان، ئەس-ھوشىنى يوقاتمىغان: — مەن ئۈنىڭ كەچۈر-دۈم، — دەپ كۆزىنى ئاچتى بوۋاي، ئۇنىڭ ھالى خاراب، بۇنىڭغا ئەقلى جايىدا بولغان ئادەممۇ چىدىيالمايدۇ. * قانداق، ئۆزىڭىز سالامەتمۇسىز؟ مېنىڭ قارىشىمچە ئەقلىڭىز جايىدا كۆرۈنىدۇ.

ئەقلى چولتا ← **ئەقلى قىسقا**: ئۇنىڭ ھۆسن - جامالىدا گەپ يوق، بىراق ئەقلى چولتىراق.

ئەقلى دۈمبىسىگە ئۆتۈپ قالماق ← **ئەقلى گەجگىسىگە ئۆتۈپ قالماق.**

ئەقلىدىن ئاداشماق ← **ئەقلىدىن ئازماق:** مۇشۇنداق كۆڭۈلسىزلىكلەر داۋاملىشىۋېرىدىغان بولسا، چوقۇم ئەقلىمدىن ئادىشىدىغان ئوخشايمەن.

ئەقلىدىن ئازماق: ئېسىنى يوقاتماق: ساراڭ بولماق، ئالجىماق: — ھەي، ئەقلىدىن ئازغان ساراڭ تاز، نېمىشقا بوغۇزۇڭغا كەلگەننى يۇتىۋاي-سەن؟ كىمگىنى بۇلغىماقچىسەن؟ * مەن قىزىمدىن ئۈمىدىمنى ئۈزگەنىدىم، ئەقلىمدىن ئازغىلى تاسلا قالغانىدىم. بەختكە يارىشا سىلەرنىڭ ياردىمىڭلار بىلەن قىزىم قۇتۇلدۇرۇپ قېلىندى.

ئەقلى قىسقا پەم - پاراسىتى يېتەرلىك ئەمەس، ئەتراپلىق ئويلىمايدىغان.

ئەقلى كالتە ← **ئەقلى قىسقا:** ئېلىپتۇ ياغ، گۈڭگۈرت ۋە ئۆتكۈر پالتىنى، يوق قىلىشقا دىۋە — ئەقلى كالتىنى.

ئەقلى كەم ← **كەم ئەقىل:** بۇ سۆزنى ئاڭلاپ ھەسەن سوغۇق كۈلۈپ، مەسخىرە ئاھاڭىدا مۇنداق دېدى: تۇتۇرۇقسىز گەپلىرىڭنى ماڭا ئەمەس، ئەقلى كەم باللارغا ئېيتساڭ ئىدى.

ئەقلى كوتا ← **ئەقلى قىسقا.**

ئەقلى گەجگىسىگە ئۆتۈپ قالماق زىيانلىق ئىكەنلىكى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرغان نەرسىنىمۇ پەرق ئېتەلمەيدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، دۆتلەشمەك، كالۋالاشماق: — چەتكە بۇرال، ئەقلى گەجگىسىگە ئۆتۈپ قالغان ئەخمەق!

ئەقلىغە كەلمەك بىرەر مەسىلە ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزەلەيدىغان، ئەقىل ئىشلىتەلەيدىغان ھالەتكە كەلمەك؛ تەجرىبە ـ ساۋاقتا ئىگە بولماق، چوڭ بولماق، ئادەم بولماق: ئۇنى دېمىسىمۇ ئەقلىغە كەلگەندىن باشلاپ ئېتىز ئىشى بىلەن مەشغۇل بولغان بۇ ئادەم بىكار ئولتۇرۇشقا بەك ئۆچ ئىدى. * ئۇ ئەقلىغە كېلىش ئۈچۈن بىرئاز ساۋاقتا موھتاجدەك كۆرۈنىدۇ. * ـــ شۇنداق، ئەمدى ئەقلىڭغە كېلىپسەن، ياخشى ئويلاپسەن، ئۆيلىنىش توغرۇلۇق بالدۇرراق ئويلاش كېرەك ئىدى، ـــ دېدى ئەمەت دۇيجاڭ.

ئەقلىنى تاپماق ئەس ـ ھوشىنى يىغماق، ساۋاق ئالماق، ئىشنى توغرا قىلىدىغان بولماق: ـــ ئەقلىمنى تاپتىم ئانا! ئەمدى ھەممىنى چۈشەندىم! بۈگۈندىن ئېتىبارەن پايدىلىق قوش قاناتلارغا زادى تەگمەيمەن! * بۇندىن كېيىن ئەقلىڭنى تاپساڭلا بولدى. قوي ئەمدى يىغلىما!

ئەقلىنى يوقاتماق بىلىش، پىكىر يۈرگۈزۈش قابىلىيىتىدىن مەھرۇم بولماق، ساراڭ بولماق: سالىھ بوۋا شۇندىن بېرى قىزىنىڭ ئىچ ـ ئاغرىقىدا بەش يىل يىغلاپ ئەقلىنى يوقىتىپ قويىدى. * موھام نەۋرىلەرنىڭ قىزىق پاراڭلىرىدىن كۈلۈپ ئەقلىنى يوقىتىپ قويغىلى تاس قالدى.

ئەقلى يەتمەسلىك ئىشەنگۈسى كەلمەسلىك، تەسەۋۋۇر قىلالماسلىق: بۇلارمۇ قورقۇپ كېتىپتۇ، بۇنىڭ نېمە ۋەقە ئىكەنلىكىگە ھېچ ئەقلى يەتمەپتۇ. * ـــ شۇنىڭغا ئەقلىڭ يەتمەمدۇ؟ ـــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم، ـــ ئەگەر ئىككى كۆزىنى قىسىۋالسا قانداق كۆرەلەيدۇ.

ئەقلى يەلكىسىگە مىنمەك ← **ئەقلى گەجگىسىگە ئۆتۈپ قالماق**: خۇددى بەزگەك كېسىلىگە قالدى ئەمىر سۇر بېسىپ، ئەقلى مىندى يەلكىسىگە ھوشىدىن كەتتى ئېزىپ.

ئەقلى يوق پىكىر يۈرگۈزۈش قابىلىيىتى يوق، ئەقلىنى ئىشقا سالالمايدىغان، مېڭىسى ئىشلىمەيدىغان: بۇرادەر، ئۇنى چوڭ بالام دەپ شۇنچە ئارزۇلىغىنىمغا تۇشلۇق ئەقلى يوق بولۇپ چىقتى.

ئەقىل تاپماق يېڭى تەسىرات، يېڭى ساۋاق ۋە چارە ـ تەدبىرگە ئىگە بولماق، يېڭى بىر بىلىمگە ئېرىشمەك: كېزەم خوتۇنىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئەقىل تاپقاندەك بولدى. * ئەگەر ئەقىل تېپىپ ئوغلۇمنى ساقايتالىساڭ، قىزىتمىنى بېرىپ، سېنى ئۆزەمگە كۈيئوغۇل قىلىۋالىمەن. * كىتاب ـ دەپتەر، قەلەمنى، چۈشۈرمەيمەن قولۇمدىن. كۆڭۈل قويۇپ ئۆگىنىپ ئەقىل تاپتىم ئۇنىڭدىن.

ئەقىل تارازىسىدا تارتماق ئەقىل بىلەن باھالىماق، چوڭقۇر ئويلاپ بىر قارارغا كەلمەك: دادامغا كەلگەن بۇ بەختسىزلىك ماڭا ناھايىتى زور ئەلەم قىلغان بولسىمۇ، كېچىلەپ ئويلىنىپ ئەقىل تارازىسىدا تارتىپ كۆرۈپ، تەقدىرگە تەن بەرمەكچى بولدۇم.

ئەقىل تارازىسىدا ئۆلچىمەك ← **ئەقىل تارازىسىدا تارتماق**.

ئەقىل تارازىسىغا سالماق ← **ئەقىل تارازىسىدا تارتماق**.

ئەقىل چىشى بالا 18 ياشتىن ئاشقاندا چىقىدىغان ئېزىق چىش.

ئەقىل سورىماق يوليورۇق، مەسلىھەت ۋە تەدبىر كۆرسىتىشىنى تەلەپ قىلماق: ئۇ بۇ مەكتەپكە كەلگەندىن كېيىن، تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار بىلەن سىردىشىپ، ئۇلاردىن ئەقىل سوراپ، تەجرىبە ئۆگەندى. * ئەقىل سوراپ مۇئەللىمدىن ماڭغانىدى ئالدىراپ كامال. قىلدى ئۇنى تولىمۇ تىت ـ تىت يولدىكى بۇ كۆتمىگەن ئەھۋال.

ئەقلىغە سىغماسلىق ئادەمنىڭ ئىشەنگۈسى كەلمەسلىك، ئويلاپ يەتكىلى بولماسلىق: لېكىن قىز بالىنىڭ بىر توپ غوۋغاچى ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا چېپىپ يۈرۈشى ئاتا ئۈچۈن ھاقارەت، جامائەت ئىچىدە ئەقلىغە سىغمايدىغان بىر ئىش ئىدى.

ئەقلىغە مۇۋاپىق ئەمەلىيەتكە ۋە كۆڭۈلدە ئويلىغانغا ماس ۋە ئۇيغۇن: باشقىلارغا قارىغاندا سېنىڭ بۇنىڭدىن كۆپرەك پايدىلىنىشىڭ

ئەقلىغە مۇۋاپىقمۇ؟! * بۇ ئەقلىغە مۇۋاپىق تەلەپ، تۈل ئولتۇرۇش ئايال كىشىگە راۋا ئەمەس.

ئەقىل كەلمەك كاللىسىدا ياخشى چارە، تەدبىر پەيدا بولماق: كۆپچىلىك! مېنىڭ كاللامغا بىر ئەقىل كەلدى، قېنى ئېيتىپ باقايمۇ؟

ئەقىل كۆرسەتمەك پايدىلىق چارە-تەدبىر ۋە مەسلىھەتلەرنى ئوتتۇرىغا قويماق، مەسلىھەت بەرمەك، يول كۆرسەتمەك: تاغىلار، قېنى ئەقىل كۆرسىتىڭلار، ئىشنى نەدىن باشلىساق بولار؟ * جىددىي ۋەزىيەت ئالدىدا ئۆيىقۇسى قېچىپ ھەرىكەتكە كەلگەن ئادەملەر بىر-ئىككىزدىن ھەر خىل ئەقىللەرنى كۆرسىتىشتى. * قېنى ئۆزلىرى مېنىڭ ئورۇمچىگە بېرىشىمغا بىر ئەقىل كۆرسەتسىلە.

ئەقىل كىرمەك پىكىر يۈرگۈزۈش، ئويلاش، ياخشى-يامانىنى بىلىش ئىقتىدارى پەيدا بولماق: ئەمىر خالىد ياسىمىنگە: — خوپ، مەيلى، بۇ بالىغا ئەقىل كىرىپ، «مېنىڭ ئاتام كىم؟» دەپ سورىسا، سەن ئۇنىڭغا: «سېنىڭ ئاتاڭ باغداد شەھىرىنىڭ ھاكىمى ئەمىر خالىد» دەپ ئېيتقىن! — دەپتۇ.

ئەقىل ئۆگەتمەك بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى بېجىرىش ئۇسۇلىنى چۈشەندۈرمەك، يول-يورۇق كۆرسەتمەك: — دادام، بۇ ئىش ھەل بولۇپ بولغۇچە ئاناڭلارغا ئۇقتۇرماڭلار، ھەل بولۇپ رەسمىي يولغا چىقىش ئالدىدا ئاناڭلارغا ئۇقتۇرۇپ ئېلىپ كېلىڭلار، — دەپ ئەقىل ئۆگەتكەن بولدى.

ئەقىل ئىشلەتمەك ئەقلىنى ئىشقا سالماق، پىكىر يۈرگۈزمەك، باش قاتۇرماق ئويلانماق: ھەي، ئالاۋدىن، ئەقلىڭنى ئىشلىتىپ باق! ئويلا! مىسىردىن باغدادقىچە نەچچە كۈنلۈك يول؟

ئەقىل ئىگىسى ئەقلى بار، ئەقىل ئىشلىتەلەيدىغان كىشى: قارا، سەنمۇ بىر ئەقىل ئىگىسى، ئالدى بىلەن ئۆزەڭ ئوبدانراق ئويلىشىپ كۆر!

ئەقىل يۈرگۈزمەك ← **ئەقىل ئىشلەتمەك**: ئۇ بىرئاز ئەقىل يۈرگۈزگەندىن كېيىن جامالە-دىنغا ئېيتتى.

ئەقىل-پاراسەت ئەقىل ۋە پاراسەت: — گاچا قىزنىڭ تىلىنى ئانىسى بىلىدۇ دېگەن شۇكەن-دە، مازارلارغا ياغ پۇرىتىپ ئالالمىغان مەھسۇلاتنى ئەقىل-پاراسەت بىلەن ئالغىلى بولىدىكەنغۇ، — دېدى بوۋاي ئۆز-ئۆزىگە. * ھاكىمنىڭ باياتىنقى گېپى كۆڭلۈمگە ياغدەك يېقىپ ئىچىمدە ئۇنىڭ ئەقىل-پاراسىتىگە قايىل بولدۇم.

ئەقىل-پاراسەتلىك ئەقىل-پاراسەتكە ئىگە بولغان، ئەقىل-پاراسىتى بار: بۇ پادىشاھ ئۆزىنى دۇنيادا مېنىڭدەك ئەقىل-پاراسەتلىك ۋە سۆزمەن ئادەم يوق، دەپ ئويلايكەن. * ئۇ تۇغۇلۇشىدىن ئەقىل-پاراسەتلىك ئىدى. ئۇ 15 يېشىدا لاۋازىماتچىلىق ئىدارىسىگە كىرگەندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ئەمەلىي بىلىمىنى ئاشۇرۇپ، پەيدىنپەي مۇكەممەللىشىشكە تولۇق مۇمكىنچىلىك تاپتى.

ئەقىلدار ئى [ئە+پ] ئەقىللىق، دانىشمەن ئادەم: نادانلار ئۆزىچە بولۇپ «ئەقىلدار»، «كونىلىق» ئۈستىدىن كۆتۈردى «ئىسيان». پېشقەدەم كادىرلار «جاھىل ھوقۇقدار»، مۇئەللىم - ئۇستازلار بولدى «جىن-شەيتان». * بار، كاتتا شەھەرلەرگە قاناتلىنىپ، ئەقىلدار ئادەملەرگە قۇۋۋەت بەرگىن. گاڭ بىلەك ئىشچىلارغا دەرمان بولۇپ، پەن-بىلىم تەشناسىغا مەدەت بەرگىن.

ئەقىلسىز سۈپ، ئەقلى يوق، بىئەقىل، ئەخمەق: ئەقىلسىز دوستتىن، ئەقىللىق دۈشمەن ياخشى (ماقال). * ھەي بەتبەخت، مانا مۇشۇنداق ئەقىلسىز چوڭ بولدۇڭ، ئاغزىڭغا كەلگەننى بوغۇزۇڭغا يۇتماي جۆيلۈيسەن، توغرا جاۋاب بېرەلمەي ھەر مۇقامدا يورغىلايسەن. * ئۇ ۋاقىتتا مەن ئەقىلسىز بولدۇم. ئەمدى مەن ئەقىل تاپقاندا ئانام بولمىدى. ئانامنىڭ قەدرىگە يەتمىگەنلىكىمگە ئاھ-ئىست دەيمەن. //بۇ ئەقىلسىز دائىم ئۆزىگە ئىش تېپىپ يۈرىدۇ.

ئەقىلسىزلىق ئى ① «ئەقىلسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھەممىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، سېنى ئەقىلسىزلىق قىلىپ كېلىپ يۈرمىسۇن دەپ بۇ ياققا كېلىشىم، ماڭ،

تۇزۇك كىسىن! * ئۇلار ئەقىلسىزلىقىدىن بېشى چۈشكەن هالدا ئوردىغا كېتىشىپتۇ. ② ئويلانماستىن قىلىنغان ئەخمىقانە ئىش: ۋاي، ياق، بۇ تازىمۇ ئەقىلسىزلىق!

ئەقىللەشمەك پ. پىكىر ئېلىشماق، مەسلىھەتلەشمەك، باش قوشماق، كېڭەشمەك: مېنىڭ پىلانىم پەقەت ئەقىللىشىش بىلەنلا ئەمەس، ھەرىكەت بىلەنمۇ ياردەم قىلىشىڭىزنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئەقىللىق سۈپ ① ئەقلى بار، كاللىسى ئىشلەيدىغان، ئۆتكۈر، هوشيار، زېرەك: ئەقىللىق—يۇرتنىڭ ئاغىسى، ھۈنەرۋەن—يۇرتنىڭ چاكىرى (ماقال). * ئەقىللىق ئۆزىنى ئەيىبلەر؛ نادان دوستىنى (ماقال). * — توختى ئاخۇن ئاكا، نەۋرەڭىزنىڭ خېلى جىگىرى بار ئىكەن. ئەقىللىق بالا بولۇپتۇ بۇ! — دەپ كۈلۈپ قويدى. * — مەن ئۇنى ئەقىللىق ئادەم دېسەم، ئۇ بىر ساراڭ ئىكەن، — دېدى خوتۇنۇم. ② ئەقىل بىلەن ۋۇجۇدقا كەلگەن، بىلىملىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدىغان: مانا بۇ ئەقىللىق گەپ، تازا توغرا ئېيتتىڭ. * ۋاھ، بۇ ناھايىتى ئەقىللىق ئىش بولدىغۇ!

ئەقىللىقلىق «ئەقىللىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سىز بەلكىم ئەقىللىقلىقتا تىلىڭ-تىڭچىلار ئۆلچىمى بويىچە هۆكۈم قىلىۋاتىسىڭىز كېرەك. * ئۇ بۇ قېتىمقى جېدەلدە ئۆزىنى دالدىغا ئېلىپ بىر ئەقىللىقلىق قىلدى.

ئەقىل-هوش ئەقىل ۋە هوش، پەم-پاراسەت: نېمە دېسەم بولار، قېرىغاندا ئادەمنىڭ ئەقىل-هوشى جايىدا بولمايدىكەن، تونۇدۇم دەي دېسەم، دەرهال ئېسىمگە ئالالمايۋاتىمەن، تونۇمۇدۇم دەي دېسەم بۇرۇن بىر جايدا كۆرگەندەكلا قىلىمەن. * مەن ئەخمەق قىلىدىغان سىزنىڭ كىچىك بالىڭىزمىدىم؟ سىزنىڭ ئالدىڭىزدا ئەقىل-هوشۇم بىلەن ئولتۇرۇپتىمەن. قىلىدىغانىنى قىلىپ بولۇپ ئۆزىچە تېخى: — پارتىيىنىڭ خىلاپلىق قىلمىدىم، — دەپ ئېيتىڭچۇ؟

ئەقىل-هوشى جايىدا ← **ئەقلى جايىدا:**

مېنىڭ بىر ئوغلۇم بار، ئەقلى-هوشى جايىدا ياخشى بالا بولدى. * — بۇ نېرۋىسى ئاجىز كىشىلەرگە ئاز-پاز تەسىر كۆرسىتىشى مۇمكىن، لېكىن ئەقىل-هوشى جايىدا كىشىلەرنى بۇنداق قارا نىيەت هەرگىزمۇ ئالدىيالمايدۇ، — دېدى هېكىمگە دەككە بېرىپ.

ئەقىل-هوشىنى تاپماق ← **ئەقلىنى تاپماق:** ئۇ چاغدا مەن ئۆيدە ئەقلى-هوشىنى تاپقان ئادەم هېسابلىناتتىم.

ئەقىل-هوشىنى يوقاتماق ← **ئەقلىنى يوقاتماق:** بۇ خەتنى ئوقۇپ غەزەپكە چىدىماي ئەقىل-هوشىڭىزنى يوقىتىپ قويسىڭىز، بۇ مېنىڭ ئۈچۈن ئەڭ خۇشاللىنارلىق ئىش بولار ئىدى. * ئۇنى بىر كۆرۈشۈم بىلەنلا ئەقىل-هوشۇمنى يوقىتىپ مۇھەببەت مەجنۇنى بولۇپ قالغانىدىم.

ئەكابىر ئى [ئە] يېزت. ئەڭ ئۇلۇغلار، ئەڭ كاتتىلار.

ئەكابىر-ئەشرەپ يېزت. ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ مۆتىۋەر زاتلار: كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھقا سەپەر ھەۋىسى چۈشۈپ، ۋەزىر-ئۇمرا، ئەكابىر-ئەشرەپلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، مىڭلىغان خىزمەتكار، ئون مىڭلىغان ياساۋۇللىرىنىڭ هەمراھلىقىدا داغدۇغا بىلەن يولغا چىقىپتۇ.

ئەكابىر-تەكابىر چوڭ-كىچىك ئەمەلدارلار، يۇقىرى-تۆۋەن مۆتىۋەرلەر: باياندايى سېپىلنىڭ جەنۇبىي تۇمشۇقىدىكى ئۆستەڭ گىرۋىكىگە جاڭجۇن باشلىق ئەمەلدارلار ۋە يۇرتنىڭ باشقا ئەكابىر-تەكابىرلىرى ئۈچۈن هەشەمەتلىك مۇنبەر ياسىلىپ، مۇنبەر رەڭمۇرەڭ لاتىلاردىن پورەك چىقىرىپ ياسالغان گۈللەر، چوڭ پانۇسلار بىلەن بېزەلگەنىدى.

ئەكە (توغرىسى:ئەركە) ← **ئەركە.**

ئەكەتكۈزمەك «ئەكەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىز دەرهال بۇلارنىڭ ئەسكى-تۈسكىلىرىنى ئەكەتكۈزۈۋېتىڭ، ئاندىن پاكىز تازىلاپ مېھمان كىرگۈدەك قىلىپ قويۇڭ.

ئەكەتمەك پ [ئېلىپ+كەتمەك] ئېلىپ كەتمەك، ئالغاچ كەتمەك: نەچچە يىلدىن بېرى

بالامنىڭ بالىسى دەپ كۆيۈپ ـ پىشىپ باقسام، چوڭ بولغاندا ئەكەتكىنىنى قارا!

ئەكەك (توغرىسى: ئەركەك) ← **ئەركەك**.

ئەكەلدۈرمەك «ئەكەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يىگىت ئانىسىنى ۋە ئۇنىڭ تېگىۋالغان ئېرىنىمۇ قوشۇپ ئۇردىغا ئەكەلدۈرۈپتۇ. * ئەخمەت بەگ دەرھال گېزەكچىنى چاقىرتىپ كىيىم ساندۇقىنى ئەكەلدۈردى ۋە ساندۇقنىڭ ئاغزىنى ئاچتۇرۇپ ئىچىدىن بىر بوغچىنى ئالدى.

ئەكەلدۈرۈشمەك «ئەكەلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — مالىلىرىڭنى قانداق ئەكەلدۈرۈشتۈڭ، ئۇنىڭ بىلەن كارىڭ نېمە؟ — دېدى خوجايىن ئاچچىق بىلەن.

ئەكەلدۈرۈلمەك «ئەكەلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ چەتتىكى تۇغقانلىرى ئارقىلىق ئەكەلدۈرۈلگەن ئالتۇن بىلەزۈكنى كېلىنىگە سېلىپ قويدى.

ئەكەلمەك پ [ئېلىپ+كەلمەك] باشلاپ، كۆتۈرۈپ، ئېلىپ كەلمەك: شۇ ئۇچرىشىشتىن كېيىن ئايالىم ئۇنى بالىلىرى بىلەن قوشۇپ ئىككى قېتىم ئۆيگە چاقىرىپمۇ ئەكەلدى. * 1972 ـ يىلى، ساۋۇت كېسەل بولۇپ قالغىنىدا، ئابدۇرەھىم ئۇنى باداۋان كۆمۈر كېنىدىن ئۆز ئۆيىگە ئەكىلىپ، بىر يىلدىن ئارتۇق باقىدۇ.

ئەكتۈرمەك «ئەكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەكتۈرۈلمەك «ئەكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەكچە رەۋ. ئايرىم، ئۆگچە: شۇ ئاخشىمى چاۋارغا زايىت بەگنىڭ ئۆيى ئەكچە قالىدۇ.

ئەكچىتمەك «ئەكچىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەكچىتىلمەك «ئەكچىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەكچىمەك پ. ئارتۇق نەملىكى كۆتۈرۈلۈپ نەمخۇش ھالەتكە كەلمەك، سۈيى قاچماق، چالا قۇرۇماق: باھار ئاپتىپىنىڭ تەپتىدىن توڭلار ئېرىپ، يەرلەر خېلى ئەكچىپ قالدى.

ئەكىس [ئە] ① ئى. بىرەر نەرسىنىڭ سىلىق، يالتىراق يۈزىدە كۆرۈنگەن* باشقا بىر نەرسىنىڭ تەسۋىرى، شەكلى: قىز ئاستا ـ ئاستا مېڭىپ دەريانىڭ ئىچىگە كىرىپتۇ ـ دە، ئېڭىشىپ تۇرۇپ ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ئۆزىنىڭ چىرايىنىڭ سۇدىكى ئەكسىنى كۆرۈپتۇ. * ھەجەر گالستۇكىنى تاقاپ بولۇپ تامدىكى چوڭ ئەينەكنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ، ئەينەكتە ئۆز ئەكسىنى كۆردى. ② سۈپ. زىت، تەتۈر، قارىمۇقارشى: زىددىيەتلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەييەن شارائىتقا ئاساسەن، ئۆزلىرىنىڭ ئەكس تەرىپىگە ئايلىنىپ تۇرىدۇ.

ئەكس ئەتمەك ① ئىچكى ھېس ـ تۇيغۇ، كەيپىيات قاتارلىقلار كىشىنىڭ يۈزىدە، تاشقى قىياپىتىدە كۆرۈنمەك: بۇ كىشىنىڭ كۆزلىرىدىن تەشۋىش، ئۈمىد ۋە يېلىنىش ئەكس ئېتەتتى. * قىزنىڭ ياشقا تولغان قويۇق كىرپىكلىك، چوڭ كۆزلىرىدە ئۇيات، خورلۇق، ئۆكۈنۈش ئەكس ئېتەتتى. ② بىرەر چۈشەنچە ۋە تەسىرات مەلۇم كۆرۈنۈش ۋە تەسۋىردە ئىپادىلەنمەك، نامايان بولماق: گۆھەر كۆل، بۈگۈن سۆيۈك خۇددى كۆمۈش، شۇ سۇدا ئەكس ئېتەر بەختىڭ سېنىڭ. * ئېكراندا ئالتە جۈپ يىگىت ـ قىزلارنىڭمۇ مۇگدىشۋاتقانلىقى ئەكس ئېتىدۇ. ③ ئۆز ئىپادىسىنى تاپماق: ئەكس ئېتەر شۇ ئالتۇن جۈملىدىن، ئارمىيىگە خەلقنىڭ سۆيگۈسى. ④ پىكىر، خىيالدا بىرەر تەسىرات گەۋدىلەنمەك: «ئۆزگىرىش كېرەك، ئۆزگەرسەم ئاندىن ئاپامغا يۈز كېلەلەيمەن» بۇ يۇسۇپنىڭ ئۆيىگە قايتقاندىن كېيىن كاللىسىدا ئەكس ئەتكەن ئويى ئىدى.

ئەكس تەسىر <فىز> تەسىر كۈچىگە ئۇچراۋاتقان جىسىمنىڭ كۈچ ئىشلەتكۈچى جىسىمغا بولغان قارشى تەسىرى. ئەكس تەسىر كۈچ بىلەن تەسىر كۈچىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى

تەڭ، يۆنىلىشى قارىمۇقارشى ھەمدە بىر تۈز سىزىق ئۈستىدە بولىدۇ.

ئەكس سادا <فىز> ① ئاۋاز دولقۇنى توسالغۇغا يولۇقۇپ قايتقاندىن كېيىن قايتا ئاڭلانغان ئاۋاز: ئىككى تەرەپتىن توختاۋسىز ئېتىلىۋاتقان ئوق ئاۋازلىرى پۈتۈن جىلغىلارنى زىلزىلىگە كەلتۈرۈۋەتتى، ئۇقنىڭ ئەكس سادالىرى يىراقلاردا جاراڭلايتتى. * ئايال چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ مەزمۇت ماڭغان قەدەم ئاۋازى ئۇردۇن ھاكىمنىڭ قۇلىقىدا خېلى ۋاقىتقىچە ئەكس سادا بولۇپ تۇردى... ② كۆچمە. جاۋاب ساداسى، جاۋاب ھەرىكىتى، جاۋاب ئىشارىتى: بىر پارچە مەكتۇپ بىر قەلبكە ۋەكىللىك قىلىپ، ئۇنىڭ كېيىنىڭ ئەكس ساداسى بولىدۇ، شۇڭا تۈيغۇن كىشىلەر مەكتۇپنى مۇھەببەتنىڭ قىممەتلىك سوۋغىتى دەپ بىلىدۇ. ③ <مۇز> بىر ئاۋاز بەرگۈچى جىسىمنىڭ تىترىشى يەنە بىر ئۇنىڭدىن چوڭراق جىسىمغا تەسىر كۆرسىتىپ پەيدا بولغان كۈچەيمە ئاۋاز.

ئەكس سادا بوشلۇقى <مۇز> تارلىق چالغۇلارنىڭ گەۋدىسىدىكى تارنىڭ تىترىكىنى كۈچەيتىپ چىقىرىپ بېرىدىغان بوشلۇق.

ئەكس سان <مات> ئەگەر a نۆلگە تەڭ بولمىسا، $\frac{1}{a}$ نى a سانىنىڭ ئەكس سانى دەيمىز.

ئەكسىچە رەۋ ① كۈتۈلگەن ۋە ئارزۇ قىلىنغانغا پۈتۈنلەي قارشى ھالدا، تەتۈرىچە: مەن چوڭ يىغىننى كېچىكتۈرۈپ ئاچىدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم، لېكىن ئۇ پەرىزىمنىڭ ئەكسىچە، بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا ئېچىلدى. * ئۇنىڭ ئورنىغا كەلگەن يېڭى باشلىق بۇرۇنقى باشلىقنىڭ ئەكسىچە ئادەم بولۇپ چىقتى. ② خاتا ھالدا: — جېدەلنى ئايرىغانىكەنسەن توغرا ئايرىغىن، توپ مېنىڭ تۇرسا ئەكسىچە مېنى ئۇردۇڭ، مۇشۇ جېدەل ئايرىغانلىق بولامدۇ؟ — دېدىم مەن. * بىز ئۇلارنىڭ تېپىشلىرىگە ئۇنىڭدىن ئاشۇرۇۋېراق تېپىش بىلەن جاۋاب قايتۇرماي، ئەكسىچە بۇ بىچارىلەرگە رەھىم قىلىشىمىز لازىم ئىكەن. ③ قارىمۇقارشى باغلىنىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: بۇ ئۈچ دۆي پايدا ئېلىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئۇن مىڭ يۈەندىن كۆپرەك زىيان تارتقانىدى. * ئارسلان نانغا قاراپمۇ قويمىدى، ئەكسىچە ئارقىغا سۇرۇلۇپ پارتىسىنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىشقا ھەرىكەت قىلدى.

ئەكسلھەرىكەت ئى [ئە] ئىنقىلابقا قارشى ئېلىپ بېرىلغان بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەت: جياڭ چېك گورۇھىنىڭ قىلمىشلىرى پۈتۈنلەي ئەكسلھەرىكەتتۇر.

ئەكسلھەرىكەتچى ئى. ئەكسلھەرىكەت تەرەپدارى، ئەكسلھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى.

ئەكسلھەرىكەتچىلىك ئى. ئەكسلھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى.

ئەكسلئىنقىلاب ئى [ئە] ئىنقىلابىي ھاكىمىيەتكە قارشى، ئىنقىلابىي دىكتاتۇرىنى ئاغدۇرۇۋېتىشكە ئۇرۇنىدىغان ئەكسىيەتچىل ھەرىكەت.

ئەكسلئىنقىلابچى ئى. ئەكسلئىنقىلاب تەرەپدارى ياكى قاتناشچىسى: مەدەنىيەت ئىنقىلابى باشلىنىپ ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي ئۇنى ئەكسلئىنقىلابچى دەپ قولغا ئالغان. * جەمئىيەت ئامانلىقىنى ياخشىلاپ تىنچ بولۇش-ئىتتىپاق بولۇشتەك سىياسىي ۋەزىيەتنى مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن، ئەكسلئىنقىلابچىلار ۋە ھەر خىل جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىنىڭ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرىگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىشىمىز لازىم.

ئەكسلئىنقىلابچىلىق ئى. ئەكسلئىنقىلاب بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى.

ئەكسلئىنقىلابىي سۈپ. ئىنقىلابقا قارشى تۇرىدىغان، ئىنقىلابقا دۈشمەنلىك قىلىدىغان: ھازىر ئاپتونوم رايونىمىزدا پۈتۈن مەملىكەتتىكىگە ئوخشاش، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىلىدىغان ئوبيېكتلار ئەھۋالىدا ناھايىتى زور ئۆزگىرىش بولدى.

قاماقتىكى جىنايەتچىلەر ئارىسىدا ئەكسىلئىنقىلابىي جىنايەتچىلەر ئازايدى.

ئەكسىلچە ← **ئەكسىچە:** سوتسىيالىستىك مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىنىڭ بارلىققا كېلىشى مىللەتلەرنى بىر ـ بىرىدىن ئايرىپ تاشلىمايدۇ، ئەكسىلچە ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا دوستلۇق، ھەمكارلىق ئىدىيىلىرىنى ئۆستۈرىدۇ.

ئەكسىيەتچى ئى. ① ئىلگىرىلەشكە، ئىنقىلاب ئىشلىرىغا قارشى، ئاغدۇرۇلغان تۈزۈم تەرتىپ-لىرىنى ساقلاپ قېلىش، تىكلەش تەرەپدارى ياكى ئۇنىڭ قاتناشقۇچىسى: 1947 ـ يىلى 4 ـ ئايدا ئەخمەتجان قاسىمى خوتەنگە كېلىپ، بۇ يەردىكى ئەمگەكچى خەلق ۋە زىيالىيلارنىڭ گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى كۈرىشىگە ئىلھام ۋە مەدەت بەرگەنىدى. ② سۈپ. ئىنقىلاب تەرىپىدىن ئاغدۇرۇلغان سىنىپلارنىڭ مەنپە-ئىتى ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان، ئاغدۇرۇلغان سىنىپلارنىڭ ئىدىيىسىگە مەنسۇپ بولغان: خەلقىمىز بىلەن بۇ ئەكسىيەتچى سىنىپلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتۇر.

ئەكسىيەتچىل سۈپ. ئەكسىيەتچىگە خاس، ئەكسىيەتچىگە مايىل: جاھانگىرلىك دەۋرىدە، بۇرژۇئا قانۇنشۇناسلىقى تېخىمۇ ئەكسىيەتچىل بولۇپ كەتتى. * كونا جەمئىيەتنىڭ ۋە ئەكسىيەت-چىل ئەدەب ـ قائىدىنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراش جەھەتتە ئۇ بىزگە ئوخشاپ كېتىدۇ، بىراق باشقا جەھەتلەردە زادىلا ئوخشىمايدۇ.

ئەكسىيەتچىلەشمەك پ. ئەكسىيەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانماق، ئەكسىيەتچى بولماق: ئىنقىلابنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە بەزى ئادەملەر ئىنقىلابىي سەپكە كىرگەن بولسىمۇ، لېكىن گومىن-داڭنىڭ «تازىلاش» ھەرىكەتلىرىدىن قورقۇپ ئىنقىلابقا خائىنلىق قىلدى ھەم ئەكسىيەتچىلىشىپ كەتتى.

ئەكسىيەتچىللەشمەك ← **ئەكسىيەتچى-لەشمەك:** جاھانگىرلىك دەۋرىدە، بۇرژۇئازىينىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە مونوپولىيە قىلىشىغا ۋە سىياسىي جەھەتتە كۈنسېرى ئەكسىيەتچىللىككە قاراپ مېڭىشىغا ئەگىشىپ، بۇرژۇئازىيىنىڭ قانۇنلىرىمۇ تازا ئەكسىيەتچىللىشىپ كەتتى.

ئەكسىيەتچىلىك ئى. ئەكسىيەتچىلەرگە خاس ھەرىكەت ۋە پائالىيەت: 1927 ـ يىلدىن كېيىنكى ئەكسىيەتچىلىك ئەنە شۇنداق نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى چۈشەنمەسلىكنىڭ نەتىجىسى ئىدى.

ئەكسىيەتچىلىك ← **ئەكسىيەتچىلىك:** لېكىن بىلىش نەزەرىيىسىنىڭ ۋەزىپىسى بۇ خىل تەسەۋۋۇرنىڭ چىن ئەمەسلىكىنى، خىيالىيلىقىنى ۋە ئەكسىيەتچىللىكىنى كۆرسىتىشتىن ئىبارەت.

ئەكمەك پ. ئۇرۇقنى يەرگە چاچماق؛ تېرىماق.

ئەكتىشمەك «ئەكەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دۈيجاڭ يۈگۈرۈپ ئېتىزغا كېلىپ بولغۇچە بۇ باللار ئېتىزدا باققان ماللىرىنى ئالىقاچان ئەكتىشكەنىدى.

ئەكتىلمەك «ئەكەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دادام قالدۇرۇپ كەتكەن بۇ ھاسا ئۆيىمىزدىكى قوزۇقتا ئېلىپ قويۇلغانىدى. بىر ئايدىن بېرى ئۇ كۆرۈنمىدى، ئۇنىڭ كىم تەرىپىدىن قاچان ئەكتىلگەنلىكى بىزگە نامەلۇم.

ئەكىرمەك پ [ئېلىپ+كىرمەك] باشلاپ، كۆتۈرۈپ، ئېلىپ كىرمەك: بىر چاغدا خوتۇن چىقىپ قازاندا قالغان گۆشلەرنى تاۋاققا ئېلىپ، بايۋەچچىنىڭ ئالدىغا ئەكىرىپتۇ. * ئۇ ئۆز ھوقۇ-قىدىن پايدىلىنىپ، بىر قىسىملارنى چەتكە قاقتى، يەنە بىر قىسىملارنى ئۆز قوشۇنىغا ئەكىردى.

ئەكىرىشمەك «ئەكىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: خىزمەتداشلىرى ئۇنىڭ ئۆي كۆچۈشىگە ھەمكارلىشىپ نەرسە ـ كېرەكلىرىنى ئۆيىگىچە ئەكىرىشتى، ھەم ئورۇنلاشتۇرۇپمۇ بەردى.

ئەكىرگۈزمەك «ئەكىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇ يىل چەتتىن نۇرغۇن ماللار ئەكىرگۈزدى.

ئەكىرگۈزۈلمەك «ئەكىرگۈزمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەكىرىلمەك «ئەكىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پارۇق ئوغرىلىق جىنايىتى بىلەن ئەيىبلىنىپ كۇرسقا ئەكىرىلدى.

ئەكىلەتمە (توغرىسى: ئەركىلەتمە) ← **ئەركىلەتمە.**

ئەكىلەتمەك (توغرىسى: ئەركىلەتمەك) ← **ئەركىلەتمەك.**

ئەكىلىك (توغرىسى: ئەركىلىك) ← **ئەركىلىك.**

ئەكىلىمەك (توغرىسى: ئەركىلىمەك) ← **ئەركىلىمەك.**

ئەكىلىنمەك «ئەكەلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۈگۈن كىتابخانىدىن نۇرغۇن لۇغەتلەر ئەكىلىندى.

ئەگەر باغل [پ] شەرت بېقىندى جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ «سا، سە» ۋە باشقا شەرت قوشۇمچىلىرى بىلدۈرگەن مەنىنى كۈچەيتىپ كېلىدۇ: ئەگەرسەن كەلمىگەن بولساڭ، بۇ چاتاق ئۆزۈلمەيتتى. * ئەگەر سىلەر ۋاقتىدا يېتىپ كەلمىگەن بولساڭلار، زىيان تېخىمۇ كۆپ بولاتتى.

ئەگەرچە ← **ئەگەر**: ئەگەرچە ئولتۇرۇپ بىر باغ ئىچىدە، تاماشا ئەيلىسەڭ ھەم كۆز ئۇچىدا. ئانار، شاپتۇل شېخى ئۆزرە تۈۋەنگە — نەزەر سالساڭ سۈيى ئۆركەش تۈمەنگە، ئەجەب ھېسلار بىلەن كۆڭلۈڭ بىتاقەت، دىگىزدەك چايقىلار تىنماي ئالامەت.

ئەگەرچەندە ← **ئەگەر**: ئەگەرچەندە ئابدۇللا مۇدىر بۇ ئوقەتنى ھەل قىلىپ بەرمىسەڭ بولسا، ئۆگەننىڭ سۈيىنى ئالقىنىمىزدا ئۇچۇملاپ تارتامدۇق؟ * ئەگەرچەندە بۇنىڭغا يەنە نارازى بولىدىكەنسەن، بارىدىغان يېرىڭنى ئۆزەڭ ئويلاپ كۆر!

ئەگەردە ← **ئەگەر**: — ئەگەردە بەدىنىڭدە مەن كەم بولسام بەدىنىڭنىڭ ئۆسۈشى ئاستىلاپ كېتىدۇ، كۆزۈڭ ئاجىزلاپ نامازشام قارىغۇسى بولۇپ قالىسەن، — دەپتۇ ۋىتامىن «A».

ئەگەشتۈرمەك «ئەگەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سادىق ئەمدى ئۆز ھەمراھلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، سۇ چىقىرىش ئېغىزى تەرەپتىكى دامبا ئۈستىگە يۈگۈردى. * ئەمدى مەن بېرىپ سۇلتاننى مۇشۇ يەرگە ئەگەشتۈرۈپ كېلىمەن، — دەپتۇ ئالاھىدىن.

ئەگەشتۈرۈلمەك «ئەگەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شۇ چاغدا ھويلىغا ئەگەشتۈرۈلۈپ كىرىلگەن ئەسئەت قىزاردى ۋە ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە ھودۇقتى.

ئەگەشكۈچى سۈپ. ئەگىشىپ ماڭغۇچى: بۇ قېتىمقى ھەرىكەتتە باش جىنايەتچىلەر قاتتىق جازالاندى، ئەگەشكۈچى جىنايەتچىلەر سۈرۈشتۈرۈلمىدى.

ئەگەشكۈچى جىنايەتچى <قا> بىرلىشىپ ئۆتكۈزگەن جىنايەتتە، ئاساسىي جىنايەتچىگە ياردەملىشىپ جىنايەت ئۆتكۈزگەن ھەمدە قوشۇمچە رول ئوينىغان جىنايەتچى، ئەگەشكۈچى جىنايەتچى ئاساسىي جىنايەتچىلەردىن پەرقلىنىدۇ.

ئەگەشمە سۈپ. ئەگەشكۈچى، ئەگىشىپ كېلىدىغان: ئەگەشمە بۆلەك.

ئەگەشمە بۆلەكلەر <تىل> جۈملىنىڭ باش بۆلەكلىرىنى ياكى ئۆزئارا بىر-بىرىنى ئېنىقلاپ، تولۇقلاپ، ئىزاھلاپ كېلىدىغان جۈملە بۆلەكلىرى: ئۇلار تولدۇرغۇچى، ئېنىقلىغۇچى، ھالەتتىن ئىبارەت.

ئەگەشمە چاق <ماشىن> ئاساسىي چاققا ئەگىشىپ ئايلىنىدىغان چاق.

ئەگەشمە كېسەللىك <تىب> بىرەر كېسەل سەۋەبىدىن پەيدا بولىدىغان ئىككىنچى بىر خىل كېسەللىك. مەسلەن: قىزىل ئۆپكە ياللۇغىنى كەلتۈرۈپ چىقارسا، ئۆپكە ياللۇغى ئەگەشمە كېسەللىك بولىدۇ.

ئەگەشمەك پ ① ئارقىسىدىن ماڭماق، كەينىدىن بارماق: باشقىلارغا رەھمەت ئېيتىپ،

ئەك ئاخىردا تەكلىپ قىلغان شۇ چوكانغا ئەگەشتىم ـ دە، يۈرۈپ كەتتىم. ② بىرەر كىشىنى دوراپ، تەقلىد قىلىپ، ئىش ـ ھەرىكەت قىلماق؛ بىرەر كىشىنىڭ گېپىگە كىرمەك: ئەنە بىر چاغلاردا ئابدۇللاغا ئەگەشكەن مۆمىن مۆرىمەسىمۇ ئەمدى كەينىگە بۇرۇلۇپ، نەيزە ئۆزۈپ پاش قىلىش ماتېرىيالى يېزىۋېتىپتۇ. * مەن ئون يىل ساڭا ئەگەشتىم. ③ ئاخىرىغا «ئىپ، ئۇپ، ئۈپ» رەۋىشداش قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىپ، «بىلەن، بىللە، ئارقىلىق» مەنىسىدىكى تىركەلمە رولىدا كېلىدۇ: ئەلۋەتتە، سىياسەتنىڭ تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ، قانۇنىنىڭمۇ تەرەققىي قىلىپ ئۆزگىرىپ تۇرۇشى كېرەكلىكى ئومۇمىي ئەھۋالدىن ئېيتىلغان. * دۇنيانىڭ ئاۋاتچىلىقىغا ئەگىشىپ، قەشقەرمۇ ئاۋاتلىشىپ كېتىۋېتىپتۇ.

ئەگدۈرمەك «ئەگمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاكتىپلارنىڭ قاۋانلىقىنى باش ئەگدۈرمەكچى بولغانلىقى، ئاتا ـ بوۋىسى قىلىپ باقمىغان ئىشنى قىلماقچى بولغانلىقى، نەچچە يۈز يىللىق قەدىمىي قومۇشلۇققا ھۇجۇم قىلىش ئۈستىدە ئېلىپ بارغان مۇلاھىزىلىرى ئۇنى ھاياجانلاندۇرغانىدى.

ئەگدۈرۈلمەك «ئەگدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: مانا قولۇمدىكى بۇ ھاسا بۇلتۇر ئالما نوتىسىدىن ئەگدۈرۈلگەنىدى.

ئەگرى سۈپ ① تۈز سىزىق بويىلاپ يۆنەلمىگەن، قىڭغىر، ئېگىلگەن: بوۋاي ئەنە شۇ ئەگرى دەرۋازىدىن چىقىپ، رەستىلەرنى ئايلىنىپ، دوپپا بازىرىغا باردى. * قېشىنى خۇددى ئەگرى يا دەيسەن، كىرپىكلىرىنى ياۋغا ئاتقان ئوق. * دارغا ئاس! ــ جەمشىت غەزەپتە تولۇلدى بىر غالچىغا، قۇردى دار ئارغامچا باغلاپ ئەگرى شاخلىق ئارچىغا. ② كۆچمە. دۇرۇس بولمىغان، ناتوغرى؛ ساپ بولمىغان، ناپاك: ئەگرى يول. ئەگرى سۆز. ئەگرى قول. ئەگرى غەرەز.

ئەگرى ئاتىدىغان توپ <ھەرب> **مىنامىيوت ۋە ياغ زەمبىرىكى قاتارلىق دەسلەپكى** سۈرئەتى ئاستا، ئوق يولى ئەگرى بولىدىغان زەمبىرەكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى.

ئەگرى دەستە <ماشىن> دوك ئوقىنىڭ ئەگرى قىسمى، ئۇنىڭ رولى: پۈزى ۋە شاتون ئارقىلىق پورشېننىڭ قايتىلانما ھەرىكىتىنى دوك ئوقىنىڭ ئايلانما ھەرىكىتىگە، ياكى دوك ئوقىنىڭ ئايلانما ھەرىكىتىنى پورشېننىڭ قايتىلانما ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىشتىن ئىبارەت.

ئەگرى دەسسىمەك يامان يولغا ماڭماق، خاتا دەسسىمەك: تۇرنىسا، ئەگرى دەسسىمەي، تۈز يولغا ماڭ، بولمىسا سەنمۇ داداڭ بارغان جايغا بارىسەن.

ئەگرى سىزىق <مات> ھەرىكەتچان نۇقتا ھەرىكەت قىلغاندا، يۆنىلىشىنىڭ ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىشىدىن ھاسىل بولغان سىزىق.

ئەگرى قول ⟵ قولى ئەگرى: ــ ئۇنىڭمۇ ئەمدى بۇرۇنقى ئەگرى قولى تۈزلىنىپ قالدى، ــ دېدى ئوسمان دۈيجاڭ.

ئەگرى قىسقۇچ: تۆمۈرچىلەر ئىشلىتىدىغان، ئاغزى ئىچىگە ئېگىلگەن قىسقۇچ.

ئەگرى يول خاتا، ناتوغرا يول: نۇرنىسا سابىرنىڭ يېقىندىن بېرى ئەگرى يولغا دەسسەۋاتقانلىقىنى ئاز ـ تولا بايقىغان بولسىمۇ بىلدۈرمىگەنىدى.

ئەگرى ـ بۈگرى ⟵ ئەگرى ـ توقاي: ئەگرى ـ بۈگرى ئېرىق ۋە بىرنەچچە قاتار چىت گۈللۈكىنى مەكتەپتىن ئايرىپ تۇراتتى. * ئاپتوموبىل ئەگرى ـ بۈگرى تاغ يولىدا توختىماي ئىلگىرىلەيتتى. * بالا خەتنى قولىغا ئالدى، ئۇ بۇنداق ئەگرى ـ بۈگرى خەتلەرنى تونۇمىسىمۇ خەتكە سىنچىلاپ قارىدى.

ئەگرى ـ توقاي قىڭغىر ـ قىيسىق، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل، تۈز ئەمەس، يىلان باغرى: بىر كىچىك ئېقىن ئېگىز ـ پەس، ئەگرى ـ توقايلاردىن ئۆتۈپ، ئۆركەشلەپ ئالغا ئېقىۋاتقان چوڭ دەرياغا قوشۇلۇپ، يېڭى ھاياتقا ئىگە بولدى.

ئەگرى ـ توقايلىق ① «ئەگرى ـ توقاي» ھالەت: يولنىڭ ئەگرى ـ توقايلىقى. خەتنىڭ ئەگرى ـ توقايلىقى. ② كۆچمە. جاپا ـ مۇشەققەت، توسالغۇ: كېيىن جۇڭگودا ۋە باشقا سوتسىيالىستىك ئەللەردە يەنە سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتلەردە ئارقا ـ ئارقىدىن بەزى ئەگرى ـ توقايلىقلار پەيدا بولدى. * كىشىلەر ھاياتىدا ھەر خىل ئەگرى ـ توقايلىقلارغا يولۇقىدۇ. بەزىلەر ئەگرى ـ توقايلىقلار ئىچىدە ئالغا باسىدۇ. بەزىلەر بولسا، قوشۇندىن چۈشۈپ قالىدۇ.

ئەگرى ـ دوناي ـــ‹ **ئەگرى ـ توقاي:** بىز كېتىۋاتقان ئاسفالت يول ئەسلىدە ئىككى ياقىسىدا جىگدە كۆتەكلىرى چوقچىيىپ تۇرغان ئەگرى ـ دوناي ھارۋا يولى ئىدى.

ئەگرىسۇناي ئى [ئەگرى+سۇناي] <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە يۇمىلاق كېلىدۇ، يۈزىدە پۈرمىلىرى بولىدۇ؛ گۈلى سۇس سۆسۈن، يىلتىزى سېرىق، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ئۇ قاننى تولۇقلاش، يۈرەكنى كۈچەيتىش رولىغا ئىگە.

ئەگرىلىك «ئەگرى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سىلى ئايال تۇرۇقلۇق توغرا بىلەن ئەگرىلىكنى بىلگەن يەردە، مەن ئەلۋەتتە بىلىمەن ـ دە. * ياگىرىدى شۇ سادا جاراڭلىق خىتاب، ساداقەت، ۋاپادىن دىلىم سۆيۈندى. ئەگرىلىك قەلبىمدىن كۆچتى قەددىمگە، بىر پارچە قارا تاش تاغدەك كۆرۈندى.

ئەگزىك ئى. بېلىق تۇتىدىغان تورنىڭ ئىككى يان تەرىپى.

ئەگلەك (توغرىسى: ئەلگەك) ـــ‹ **ئەلگەك.**

ئەگمە ① سۈپ. ئېگىلگەن، قايرىلغان؛ ئېگىپ ياسالغان؛ ياي شەكىللىك: كامېرلارنىڭ تېمى پىششىق خىش بولۇپ، سېمونت بىلەن سۇۋالغان، ئۈستى پىششىق خىش بىلەن ئەگمە قىلىپ ياسالغان. ② ئى. ئېگىلگەن جاي، يولنىڭ ئايلانمىسى: ئۇلار ھەربىر خەتەرلىك ئەگمىلەردىن خۇددى جەرەندەك چەبدەسلىك بىلەن ئەگىشىپ ئۆتەتتى.

ئەگمە دېرىزە <بىن> ئۈستى قىسمى تۈرلۈك ئەگمە شەكىللەردە ئىشلەنگەن دېرىزە.

ئەگمە كۆۋرۈك <بىن> ئوتتۇرىسى ئېگىز، تۆشۈكى ياي شەكلىدە بولىدىغان، ياي شەكلىدە ئېگىپ ياسالغان بىر خىل كۆۋرۈك: بىركۈنى ئۇ شۇ تەرىپىدە كېتىۋېتىپ ئەگمە كۆۋرۈكتە تاشقا پۇتلىشىپ يېقىلىپ چۈشتى. ئۇ ۋېلسىپىتىنىڭ ئۈستىدە چار پاقىدەك دۈم يېتىپ جىنىنىڭ بارىچە تىپىچەكلەيتتى.

ئەگمە ئىشىك <بىن> ئۈستى ياي شەكلىدە، ياكى ياي ۋە باشقا تۈرلۈك سىممېترىك ئەگرى سىزىقلارنى كېسىشتۈرۈش يولى بىلەن ئەگمە چىقىرىپ ياسالغان ئىشىك.

ئەگمەچ سۈپ ـــ‹ **ئەگمە:** ئۇنىڭ ھۆسنىگە ماس كەلمەيدىغىنى ئوڭ قېشىنىڭ ئەگمەچ، سول قېشىنىڭ تۈزلۈكى، ئەكسىچە، ئوڭ كۆزىنىڭ جايىدا، سول كۆزىنىڭ سەل ئالغايلىقى ئىدى. * ئۇ كۆك خىشتىن ئەگمەچ قىلىپ قوپۇرۇلغان، قاراڭغۇ، ئۇزۇن يولدىن ئۆتۈپ، شەھەرنىڭ ئىچكىرىكى دەرۋازىسىدىن كىرىشى ھامان، شەھەردە بىر خىل ئەنسىزلىكنىڭ ھۆكۈم سۈرۈۋاتقانلىقىنى كۆردى.

ئەگمەك پ ① ئېگىلگەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئازدىن كېيىن شتاب باشلىقى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ قولىنى ئەگمەكچى بولدى، بىراق ئەخمەت قاقىقان قوزۇقتەك قىمىر قىلماي تۇراتتى. * ئىشىك ئالدى چىناردۇر، ئەگسەم شاخى سۇنادۇر. يار ئۈستىگە يار تۇتسا، ئوغۇل ـ قىزغا گۇناھدۇر. ② قەددىنى پۈكمەك، مۈكچەيتتۈرمەك: ئالدىرىماي تۇر، ئاشۇ مەغرۇر قامىتىڭنى يادەك ئەگمىسەم، ئومۇمەن، ئوغۇل بالا بولماي كېتەي! * نۇر بوۋاي ئۆتمۈشتە دەرد ـ ئەلەم چەككەن، زۇلۇمنىڭ تاغلىرى قەددىنى ئەگكەن.

ئەگۈن ئى. ئۈستى ئەگمىلىك رېشاتكا شەكلىدە ياسالغان ياغاچ دەرۋازا.

ئەگىتمە سۈپ. ئەگرى قىلىنغان، ئەگرى

ھالەتكە كەلتۈرۈلگەن: ئەگىتمە يوللار بىلەن سۈلكەن قىلىشنى بىلمەيدىغان مۇراد توپتوغرا ئېيتتى.

ئەگىتمە سۆز ← **ئەگىتمە گەپ**: سۇۋادان ئېرىكىدەك تۈز كەتكەن بۇ ئادەم ئەگىتمە سۆز، ياپتا گەپلەر قىلىشنى بىلمەيتتى.

ئەگىتمە گەپ <تىل> مەقسەتنى باشقىچىراق ئۇسۇل بىلەن ياكى باشقىچىراق يول بىلەن ئىپادىلەش كۆزدە تۇتۇلىدۇ: — ئەجەب ئەگىتمە گەپلەرگە ئۇستا بولۇپ كېتىپسىز! — دېدى نۇرۇم.

ئەگىتمەك «ئەگىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاشۇ تاشلاردىن سالنى ئەگىتىپ بىخەتەر ئۆتۈپ كېتىش ئاسان ئىش ئەمەس. * تەھلىلچى ئىكەنسىز لەيلى، نەلەرگە ئەگىتىپ كەتتىڭىز گەپنى؟

ئەگىتىلمەك «ئەگىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يۇقىرىدا گەپ بىرمۇنچە ئەگىتىلىپ ئۇنىڭ نامى — ئەمالى تونۇشتۇرۇلدى.

ئەگىر (توغرىسى: ئەگرى) ← **ئەگرى**.

ئەگىز ئى. ئەتىياز ۋاقتىدىكى ئېرىگەن قار — مۇز: باھارنىڭ يىللىق ئاپتىپى يەر — يۈزىنى يىلىتىپ، يان بېغىرلاردىن ئەگىز ئېقىپ، جان — جانىۋارلار ئۇچەكتىن چىقىشقا باشلىدى. * بۇ يىل ئەتىياز كېلىش بىلەن بىزنىڭ ئۆيگە بەرىكەت كېلىشكە باشلىدى. كالىمىز ئەگىز كۆرمەي تۇرۇپلا تۇغدى. قويلارنىڭ ئۇچى ئىككىدىن قوزىلىدى.

ئەگىز سۈيى ① ئەتىيازدىكى قار — مۇزلارنىڭ ئېرىشىدىن ھاسىل بولغان سۇ: ئەگىز سۇلىرى بىلەن ئۇلغىيىپ كەتكەن دەريا ئىچىدە تېخى تاختا — تاختا مۇزلار غاراسلاپ ئاقاتتى. ② <ئاستر> 24 مەۋسۇمنىڭ 2 — مەۋسۇمى بولۇپ، مىلادى بويىچە 18 —، 19 — ياكى 20 — فېۋرالدىن باشلىنىدۇ.

ئەگىزئوت ئى [ئەگىز+ئوت] <بوت> چىنگۈل ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، كىچىك، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى ئاچىز

بولۇپ يەردە يېتىۋالىدۇ؛ يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە ئۇدۇل ئۆسىدۇ؛ گۈلى كىچىك، ئاق ۋە كۆنلۈكسىمان گۈل رەتىگە كىرىدۇ. ئۇ دالىدا ئۆسىدىغان ئوت — چۆپ* بولۇپ، دورا ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئەگىشمەك «ئەگىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەگىلدۈرمەك «ئەگىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شوپۇر ماشىنىسىنى شورلۇق دۆڭلەر ئارىسىدا ئەگىلدۈرۈپ يۈرۈپ خېلى ماڭدى.

ئەگىلمە ئى. ئەگىلگەن، قايرىلغان جاي: ئەنۋەر كەنتىنىڭ ئايىغىدىكى، ئىككى يېقى بۈك تاللار، دەرەخلەر بىلەن قاپلانغان چوڭ ئۆستەڭ ئەگىلمىسىدىكى سالى سوپىياگىنىڭ خۇش ھاۋالىق قورۇسىغا يېتىپ كەلگەندە، قۇلىقى كېسىلگەن، تۇم قارا «تۆت كۆزلۈك» تايغان ھەيۋە بىلەن قاۋىغىنىچە ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالدى.

ئەگىلمەك «ئەگىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەگىم ① سۈپ. ئەگىلگەن، قايرىلغان: ئەگىم — ئەگىم يوللاردىن ئىز كېلىدۇ يار سەنەم، قىزىل تونىنى پۈركىنىپ قىز كېلىدۇ يار سەنەم! ② ئى. ئەگىلگەن، قايرىلغان جاي: ياغاچ كۆۋرۈكنىڭ يۇقىرىسىدىكى ئەگىم يېنىدا بۇلدۇقلاپ ئېتىلىپ تۇرغان يەنە بىر چوڭ بۇلاق بار ئىدى.

ئەگىمەچ (توغرىسى: ئەگمەچ) ← **ئەگمەچ**.

ئەگىمەش (توغرىسى: ئەگمەچ) ← **ئەگمەچ**.

ئەگىمەك پ ① ئۇدۇل ماڭماستىن يان تەرەپ بىلەن ئايلىنىپ ماڭماق: ھەي مۇشۇ تاپتا ئاتقا بىر قانات پۈتسە، چوڭ يولدىن ئەگىپ يۈرمەي ئۇدۇل ئېتىزنىڭ ئۈستى بىلەن ئۇچۇپ بېرىپ باشلىقلارنىڭ ئالدىغىلا چۈشسە. * ماشىنا شورلۇق دۆڭلەر ئارىسىدا ئەگىپ يۈرۈپ خېلى ماڭدى — دە، ئاخىرى يول تاپالمىدى. شۇجى شوپۇرغا قاراپ: — قالغىنىنى پىيادە ماڭىمىز، يۈر ئەر — كىن! — دېدى. ② بىرەر ئورۇن، بىرەر نەرسە، بىرەر كىشىنىڭ ئەتراپىنى ئايلىنىپ يۈرمەك،

يىراق كېتەلمەسلىك: ئۆزلىرىنىڭ بىرنەچچە ئايدىن بېرىقى گۈلشاتنى ئەگىپ قىلغان تىرىشچانلىقلىرىنىڭ نەتىجىسى بۈگۈن مەلۇم بولىدىغانلىقى ئېنىق. * بۇ هاراقكەش بويتاقلار مېنىڭ ئۆيۈمنى ئاز ئەگىدى دەمدىلا؟ * ئېگىز ـ ئېگىز تاغ باشىدا قۇرغۇي ئەگىيدۇ. قۇرغۇي ئەمەس تاغ باشىدا يارىم ئەگىيدۇ. ③ پەيدا بولماق، كۆرۈنمەك: ـــ قويۇڭا ئاشۇ گەپنى، ئادىل ـ ئادىل دەپلا يۈرۈيدىكەنسىز، سىزنى جەننەتكە ئەكىرەمتى، ـــ زەيتۇنەمنىڭ كۆڭلى چېچىلىپ كۆزىدە ياش تامچىلىرى ئەگىدى.

ئەگىن (توغرىسى: ئەگىم) ـــ> **ئەگىم.**

ئەڭ رەۋ. سۈپەتلەرنىڭ ئاشۇرما دەرىجىسىنى ياسايدىغان دەرىجە رەۋىشى: ئەڭ ياخشى، ئەڭ تاتلىق. * بىر سائەت ئوتتۇز مىنۇت. بۇ ـــ چۈشلۈك تاماق ئۈچۈن بېرىلگەن ئەڭ ئۇزاق ۋاقىت. * دەرسمۇ ئۆتۈپ بېرەرسىز، هازىر ئەڭ مۇهىمى مۇئەللىمىمىز يوق.

ئەڭ تۆۋەن هاۋا تېمپېراتۇرىسى <مېتېئور> هاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ مۇئەييەن ۋاقىت ياكى مۇئەييەن بوشلۇقتىكى ئەڭ تۆۋەن قىممىتى.

ئەڭ چوڭ ئومۇمىي بۆلگۈچى <مات> بىرقانچە سانغا ئورتاق بولغان بۆلگۈچلەرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ بىرى. يەنى بۇ بىرنەچچە سان پۈتۈن بۆلۈنىدىغان ئەڭ چوڭ سان. مەسىلەن: 18 بىلەن 24 نىڭ ئومۇمىي بۆلگۈچلىرى 2، 3، 6 بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە 6 ئەڭ چوڭ. شۇڭا ئۇ 18 بىلەن 24 نىڭ ئەڭ چوڭ ئومۇمىي بۆلگۈچىسى بولىدۇ.

ئەڭ كۆپ شامال يۆنىلىشى <مېتېئور> مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدە پەيدا بولغان، قېتىم سانى ئەڭ كۆپ بولغان شامال يۆنىلىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ، ئادەتتە، كۈنلۈك ئەڭ كۆپ شامال يۆنىلىشى، ئايلىق، يىللىق ئەڭ كۆپ شامال يۆنىلىشى دېگەندەك بىرنەچچە خىل بولىدۇ.

ئەڭ كىچىك ئومۇمىي بۆلۈنگۈچى <مات> بىرقانچە سانغا ئورتاق بولغان بۆلۈنگۈچىلەر ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك بىرى. يەنى مۇشۇ بىر قانچە سانغا پۈتۈن بۆلۈنىدىغان ئەڭ كىچىك سان. مەسىلەن: 6، 12، 18 لەرنىڭ هەممىسى 2 بىلەن 3 كە پۈتۈن بۆلۈنىدۇ. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 6 ئەڭ كىچىك، شۇڭا 6 بولسا 2 بىلەن 3 نىڭ ئەڭ كىچىك ئومۇمىي بۆلۈنگۈچىسى بولىدۇ.

ئەڭ يۇقىرى شامال سۈرئىتى <مېتېئور> مۇئەييەن ۋاقىت ياكى مۇئەييەن بوشلۇقتىكى شامال سۈرئىتىنىڭ ئەڭ چوڭ قىممىتى. مەملىكىتىمىزدە يەر يۈزى هاۋا رايىنى كۆزىتىشتە شامالنىڭ بەلگىلىك ۋاقىتتىكى (كۈنلۈك، ئايلىق، يىللىق) ئوتتۇرىچە (ئادەتتە ئون مىنۇت ئۆلچەم قىلىنىدۇ). سۈرئىتىنىڭ ئەڭ چوڭ قىممىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەڭ يۇقىرى هاۋا تېمپېراتۇرىسى <مېتېئور> هاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ مۇئەييەن ۋاقىت ياكى مۇئەييەن بوشلۇقتىكى ئەڭ چوڭ قىممىتى. مەسىلەن: كۈنلۈك ئەڭ يۇقىرى هاۋا تېمپېراتۇرىسى ۋە يىللىق ئەڭ يۇقىرى هاۋا تېمپېراتۇرىسى قاتارلىقلار.

ئەگلىكئوت ئى [ئەگلىك+ئوت] <بوت> ئەگلىكئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تۆۋەندىكى يوپۇرماقلىرى توپلىشىپ ئۆسىدۇ ۋە ساپاقسىز كېلىدۇ، شەكلى يىپسىمان تۇمۇنە شەكلىدە بولىدۇ، غولىدىكى يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى چەكلىك كونۇسسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ كانايسىمان، رەڭگى سۆسۈن ياكى سۇس سۆسۈن مېۋىسى قاتتىق، شەكلى تۇخۇمسىمان ۋە سۇس قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ؛ يىلتىزى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ،

يىلتىزىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇپ قاننى سوۋۇتۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، زەھەر قايتۇرۇش، ئۈچەينى تازىلاش ۋە چوڭ تەرەتنى راۋان قىلىش رولى بار.

ئەگگۈشتەر ئى [پ] ① ئالتۇن قاتارلىق قىممەت باھالىق مېتال، ياقۇت قاتارلىق قىممەت باھالىق تاشلاردىن ياسالغان ئۈزۈك. ② كۆچمە. خاسىيەتلىك، جىق ئىشقا يارايدىغان، نۇرغۇن نەرسىنى قىلىشتا قۇدرەتلىك نەرسە: بوۋاي كۆزلىرىنى يىراقلارغا تىكىپ: ــ يېزا ئىگىلىك پەن ــ تېخنىكىسى بىزنىڭ ئەگگۈشتىرىمىز، ــ دېدى.

ئەگمز ① ئى. سوغۇق مىجەز، سوغۇققلۇق: بۇ بالىنىڭ ئەگمزى ئېشىپ قالغان ئوخشايدۇ، كۆزىنىڭ ئېقى كۆكىرىپ، بۇرۇنلىرى قىزىرىپ كېتىپتۇ. * ھالۇۋا قىلىپ بېرەي، ئەگمزلىرى ئېشىپ كېتىپتۇ! ② سۈپ. كۆچمە. تېرىككەك؛ يىغلاڭغۇ: بۇ بالا بەك ئەگمز بالا بولۇپتۇ.

ئەگمزلىك سۈپ ① سوغۇق مىجەزلىك: بۇ بالا سەل ئەگمزلىك بالا بولۇپ قالدى. ② كۆچمە. ئى. تېرىككەكلىك؛ يىغلاڭغۇلۇق.

ئەگمزلىك قىلماق تېرىككەكلىك، يىغلاڭغۇلۇق؛ خۇلق، مىجەزى نورمال بولماسلىق: نېمانچە ئەگمزلىك قىلىسەن، بىرئاز سەۋر ـ تاقەت قىلىپ تۇرساڭ بولمامدۇ!

ئەگلىك ئى. ئاياللارنىڭ مەڭزىگە، كالپۇكىغا سۈرتىدىغان قىزىل سۈرمە؛ قىزنىڭ ھەشەم بىلەن ئۆششاق بۇدۇر قىلىۋالغان چاچلىرىغا، ئەگلىك سۈركىۋالغان مەڭزىلىرىگە ئوت تۇتىشىپ كېتىۋاتقاندەك بولدى.

ئەگىل (توغرىسى: ئېگىن) ←— **ئېگىن.**

ئەگىن (توغرىسى: ئېگىن) ←— **ئېگىن.**

ئەگىنىياق (توغرىسى: ئېگىن ـ ئاياغ) ←— **ئېگىن ـ ئاياغ.**

ئەل I ئى ① بىرەر جاينىڭ ئادەملىرى، ئاھالىسى، خەلقى: ئەلنىڭ قۇلىقى ئەللىك (ماقال). * ئەل بىلەن ئۆلۈم، بەجايىكى توي (ماقال). * ئەلگە كىرسەڭ ئېلىڭچە، سۇغا كىرسەڭ بېلىڭچە (ماقال). * ئاتاڭنىڭ بالىسى بولغۇچە، ئەلنىڭ بالىسى بول (ماقال). ② يۇرت، دىيار، مەملىكەت: چەت ئەل. * ئەينى زامانلاردا ئىلى ۋادىسى باشقا ئەللەرگە «گۈزەل بوستانلىق»، «ئېسىل گۈلىستان» دېگەن ناملار بىلەن مەشھۇر ئىدى. ③ بىرەر قەبىلىگە مەنسۇپ ئادەملەر؛ قەبىلە.

ئەل ئايىغى بېسىقماق كەچ كىرىپ ۋاقىت بىر يەرگە بارغاندا كىشىلەرنىڭ گەپ ـ سۆز، مېڭىش ـ تۇرۇش ھەرىكەتلىرى توختاپ، ئەتراپنى جىمجىتلىق باسماق: بىركۈنى كېچىسى ئەل ئايىغى بېسىققاندا، يېنىمغا يوغان بىر پىچاقنى ئالدىم ۋە بىر ئاتنى تاپتىم ـ دە، مۇشۇ يەرگە كېلىپ ئورۇنلاشتىم.

ئەل ئايىغى بېسىلماق ←— **ئەل ئايىغى بېسىقماق:** ئۇلار قاراڭغۇ چۈشۈپ ئەل ئايىغى بېسىلغاندا يولغا چىقىپ، تاڭ سۈزۈلگەندە، سۈپتايغا كەلدى.

ئەل ئايىغى جىمىماق ←— **ئەل ئايىغى بېسىقماق:** ئۇ ھەربىر بايرام ۋە قۇتلۇق كۈنلەردە تۈن يېرىم بولۇپ، ئەل ئايىغى جىمىقان پەيتلەردە ئۆزىنىڭ كابىنېتىدىكى سافادا يالغۇز ئولتۇرۇپ، بىر قولى بىلەن پېشانىسىنى ياكى ئېڭىكىنى تۇتۇپ، قانچىلىغان كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈۋەتتى.

ئەل قاتارى ئەلگە ئوخشاش، ئەل بىلەن بىللە، ئەل قانداق بولسا شۇنداق: ئەل قاتارى ئۆتمەك. ئەل قاتارى تۇرمۇش كەچۈرمەك. * ئۆتكەن يىلقى سايلامدا ئاللىقاچان ئامىنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتكەن ھېلىقى دۈيجاڭ «موللاق ئاتقان»دىن كېيىنلا قاۋۇلكام ئەل قاتارى مۇئامىلىگە ئىگە بولغانىدى.

ئەل ئۆمردە پۈتۈن ھاياتىدا، پۈتۈن ئۆمرىدە: كوپېراتسىيىنىڭ ھوسۇل تويىدا، ئەل ئۆمرىدە تاغار تولدۇرۇپ ئاش ئالمىغان ئازنىخاندەك تۇل خوتۇنلارغىمۇ تاغار ـ تاغار ھوسۇل ھەم پۇل تەگدى.

ئەل II ئى ——> **ئەل بولماق.**

ئەل بولماق ① ئۆز كىشىلىرى قاتارىغا ئۆتمەك، ئۆزلەشمەك؛ ۋاپا قىلماق: ئەرگە ئەل بولمايدىغان خوتۇن. * ساۋۇت بوۋاي ئوغلىغا: — ئوغلۇم ئەركىن، ئاڭلىسام، بىر ئەمەلدارنىڭ قىزى بىلەن پەش تارتىشىپ يۈرگۈدەكسەن، ئۇلار دېگەن ئۆزىنى يۇرتتا بىر دەپ چاغلايدىغان كاتتا خەق، ئۇ خەقنىڭ قىزى بىر ئاددىي پۇقرانىڭ ئوغلىغا يەنى بىزگە ئەل بولمايدۇ، بىزمۇ ئۆز خىلىمىزدىكىلەر بىلەن قۇدىلىشايلى، — دەپ مەسلىھەت بېرىپتۇ. ② تەسلىم بولماق، باش ئەگمەك، بويسۇنماق (دۈشمەن ھەققىدە): ئۇلار ھەققەتنى چۈشىنىپ بىزگە ئەل بولدى. * خەلق ئەسكەرلىرى دۈشمەننىڭ ئىككى ئاتلىق ئەسكىرىگە مىلتىقنى تەڭلەپ تۇرۇپ: — تېز ئاتتىن چۈشۈپ ئەل بولۇش! بولمىسا ئاتىمەن! — دەپ توۋلىدى.

ئەل قىلماق ① ئۆزىگە قارىتىۋالماق، ئۆز كىشىلىرى قاتارىغا كىرگۈزمەك: سادىق ئۆزىنىڭ بارلىق ئەقىل-پاراستى بىلەن خوتۇنى زۇلپىيىنى ئەل قىلىۋالدى. ② تەسلىم قىلدۇرماق، باش ئەگدۈرمەك، بويسۇندۇرماق، تىز پۈكتۈرمەك: ئۇلارنى ئەل قىلماقچى بولۇپ ئىككىيلەن خۇپىيانە مەسلىھەتلەشكەنىدى.

ئەلا (ئەلاسى) [ئە] ① سۈپ. سۈپىتى، پەزىلىتى جەھەتتىن ئەڭ ياخشى، ئەڭ يۇقىرى؛ ئېسىل: ئەلا سۈپەت. ئەلا سورت. * يۈز ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا (ماقال). * بالام، شۇدۇر ساڭا جاۋابىم، تىكەندىن گۈل، ھەسەل چىقار ھەرىدىن. بۇ ھەققەت تەبىئەتنىڭ ئۆز يولى، خەلققە تەر ...كمەك ئەلا ھەممىدىن. ② مەكتەپلەردە ئوقۇ-

... نەتىجىسىنى كۆرسىتىـ

... ئەلا نەتىجە. ئەلا

...ك. * كېلىمەن

بولۇپ، بۇ يېڭى

...الىغا قول تۇتۇپ!

...ى.

پەنلەرنىڭ ھەممە-

شامال يو

سىدە ئەلا نەتىجىگە ئېرىشكەن، ئەلا ئوقۇغان: يولۋاس بىلەن جاپپار بىر مەكتەپتە، بىر سىنىپتا، بىر پارتىدا بىللە ئوقۇدى. يولۋاس ئەلاچى ئوقۇغۇچى بولۇپ، جاپپار ئۆگىنىشتە ھەمىشە ئۇنىڭ سەممىي ياردىمىدىن بەھرىمەن بولۇپ تۇراتتى.

ئەلاچىلىق «ئەلاچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: دىلدار قىز دادىسىغا چاڭىلداپ تۇرۇپ: — مەن چوقۇم تىرىشىپ ئۆگىنىپ، باشلانغۇچ مەكتەپتىكىگە ئوخشاش، ئەلاچىلىقنى قولدىن بەرمەيمەن! — دېدى.

ئەل-ئاغىنە دوست-بۇرادەر، يار-بۇرادەر، دوست-يارەن: بوۋام بىلەن سۆھبەتتىمىز ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئىشقا كەتكەن دادام بىلەن ئاپامنىڭ كېلىشىنىمۇ كۈتمەي، مەھەللىدىكى ئەل-ئاغىنىلەر بىلەن ئۇچرىششقا ئالدىرىدىم.

ئەل-ئاغىنىچىلىق ——> **ئەل-ئاغىنىدارچىلىق.**

ئەل-ئاغىنىدارچىلىق ئەل-ئاغىنىلىك، دوست-بۇرادەرلىك، يار-بۇرادەرلىك مۇناسىۋەت: مەن ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئەل-ئاغىنىدارچىلىق قىلىپ كېلىۋاتىمەن. * ئىككىمىزنىڭ ئەل-ئاغىنىدارچىلىقىدا گەپ يوق.

ئەل-ئاغىنىلىك ——> **ئەل-ئاغىنىدارچىلىق.**

ئەلەس سۈپ. كۆزى بىر يانغا قىيپاش قارايدىغان، ئالىغاي: قادىر ئاخۇن ئۇستام ئەلەسرەك كەلگەن بىر ناكار ئادەم بولۇپ، ئۇنىڭ ئاشپۇزۇلى ئىككى ئاكىسىنىڭكىگە قارىغاندىمۇ ئاۋاتراق ئىدى. * بۇ ئادەمنىڭ ئەلەس كۆزلىرىدىن يا ئىچكەنلىكى، يا چەككەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

ئەلەسلەشمەك پ. كۆزى سەل يۇمۇلۇپ، خىرە كۆرىدىغان ھالەتكە كەلمەك: ئالدى ئوچۇق، كۆزلىرى مەستلىكتە ئەلەسلەشكەن ياشقىنا ئىككى يېزا يىگىتى ئەتراپتىكى كىشىلەرگە گۆشىيىپ قارىشىپ تۇراتتى.

ئەلەڭ ئىم. ئادەم ياكى باشقا بىرەر نەرسىنىڭ ئىككى تەرەپكە كۈچسىز چايقىلىش، ئېغىناش ھەرىكىتىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەلەڭ-سەلەڭ ئۇ يان-بۇ يانغا كۈچسىز

چايقالغان، ماغدۇرسىز-ھالسىز، ئەرۋەك-سەرۋەك: ئۇ بىرنەچچە يىل بالا دەردىدىن ئەلەك-سەلەك يۈرۈپ، ئاخىرى 1960-يىلى مايسەم تۇغۇلغاندىن تارتىپ ئىچ ئاغرىقىنى ئۇنتۇشقا باشلىغانىدى. * ساقى، كەيپىنىڭ كۆچىدە ئەلەك-سەلەك بولۇپ قالغان بولسىمۇ، يەنىلا بوتۇلكا بىلەن رومكىنى قولىغا ئېلىۋېلىپ، ساقىلىقنى داۋاملاشتۇرۇشقا كىرىشمەكچى بولدى.

ئەلەڭسىز سۈپ. تەرتىپسىز، رەتسىز، قالايمىقان: ئۇلارنىڭ ئوقلىرى نېرىقى قورۇغا ئۇچۇشقا باشلىدى ھەم ئۈستەك ياقىلىرىدا ئەلەڭسىز يۈرگەن ئەسكەرلەرنىڭ ئۈستىگە مۆلدۈردەك ياغدى.

ئەلەڭشىمەك پ → **ئەلەڭلىمەك**: زالغا توپلانغانلار جاي-جايلىرىدا ئولتۇرۇشۇپ، مەكتەپ مۇدىرىنىڭ يېڭى ئوقۇش يىلىنىڭ باشلىنىشى ھەققىدىكى دوكلاتىنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇشتۇمتۇت ئاڭلانغان چىرقىراق كۆلكە بىلەن تەڭ زالنىڭ ئىشىكى «غاچ» قىلىپ ئېچىلىپ، ئىككى گەۋدە ئەلەڭشىپ كىرىپ كەلدى.

ئەلەڭگە-بەلەڭگە ئۇ-بۇ، ئۇنداق-مۇنداق... قاتارلىقلار: —ماۋۇ بالا كىچىكنى قارا، بىزنى باشقۇرمىغان بىلەن ئاتىلارنىڭ قارنى، ھارۋىنىڭ جابدۇقى، ئەلەڭگە-بەلەڭگىلىرىنى شۇ باشقۇرىدۇ ئەمەسمۇ، —ھېزىم تېرىق قىزىشىپ سۆزلەپلا كەتتى.

ئەلەڭگۈ ئى ① ئېزىنقۇ، ئالۋۇن. ② يالقۇن، بېشارەت، بەلگە: مەن ھەيران بولۇپ ئۇنىڭغا تىكىلدىم، ئۇنىڭ ئاۋۇ كۆنكى شادلىق ئۇچقۇنلىرى نۇرلىنىپ تۇرغان قارا كۆزلىرىدە ئەلەم ۋە ئۈمىدسىزلىك ئەلەڭگۈسى كۆرۈنەتتى.

ئەلەڭگۈلۈك «ئەلەڭگۈ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: قاسىم غەزەپلىنىپ شۇنداق دېگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئاللىقاچان ئەلەڭگۈلۈك پەيدا بولغانىدى.

ئەلەڭلەشمەك پ. كۆزى قاراڭغۇلىشاي دەپ قالماق، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلماق: ئىشىك ئالدىدا زەڭگەر رەڭلىك يېپيېڭى بىر «بولكىۋاي» پىكاپ كۆز چاقنىتىپ تۇراتتى. بۇنى كۆرگەن ئېلياسنىڭ مەستلىكتە ئەلەڭلەشكەن كۆزلىرى ئويناپ كەتتى.

ئەلەڭلىمەك پ. كۆزى قاراڭغۇلاشماق، ئېلىشماق: ئۇنىڭ بېشى قېيىپ، كۆزلىرى تورلىشىپ، ئاي يورۇتۇپ تۇرغانلىقىغا قارىماي كۆز ئالدى قاراڭغۇ كۆرۈنەتتى، ئۇ كەيپىدىن چىقىپ ئەلەڭلەپ ئىككى تەرىپكە نەزەر سالدى. * خەمىت ھە دەپ دېرىزە سىرتىغا ئەلەڭلەپ قاراپ، تاقەتسىزلىنىشنى باسماقچى بولاتتى.

ئەلەم I (ئە: لەم) ئى [ئە] <دىن> شەرىئەت يولى بىلەن چىقىرىلغان پەتىۋانى تەستىقلايدىغان ياكى رەت قىلىدىغان دىنىي زات؛ باش مۇپتى، دىنىي ئۆلىما: ئەلەم ئاخۇنۇم. * ئۆمەر شاكىيۇ غۇنچەمگە: —مانا بۇ ئۆزەڭنىڭ قولى، خاتىپ ئاخۇنۇم، ھاشىمبايلارنىڭ گۇۋاھلىق تامغىلىرى، مانا بۇ ئەلەم ئاخۇنىنىڭ تەستىقلىغان مۆھۈرى، سەن ئاللىقاچان بىزنىڭ ئىختىيارىمىزغا ئۆتۈپ كەتتىكەن، —دېدى.

ئەلەم ئاخۇنۇم <دىن> ئەلەم ئەمەلىنى بېجىرىۋاتقان دىنىي ئۆلىما: باتۇر ئۇشتۇمتۇت بىر ئىشنى ئېسىگە ئېلىپ: —بوۋا، سىنىمۇ، موللا نىياز دادامنىمۇ ئاشۇ خوتۇن كەلگەن كۈنى ئەلەم ئاخۇنۇمغا چېقىشتۇردى، —دەپ سۆزلەپ كەتتى.

ئەلەم II ئى [ئە] ① جىسمانىي ئازاب، ئاغرىق: نىياز ئۇزاق يىلغىچە كېسەل ئازابىنى تارتىپ ئۆمرى ئەلەم بىلەن ئۆتتى. ② روھىي ئازاب، دەرد-ھەسرەت: —ئۇلار دادامنى چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر دەپ قىيناپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتى! —دېدى قايغۇلۇق ئاۋازدا، —ئەلەمگە چىدىماي بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەپ قويسام، مېنىمۇ ئىنقىلابقا قارشى ئۇنسۇر دەپ سولاپ ئەمگەككە سالدى. ③ قەست، ئۆچ، قىساس: ... سىز بىكاردىن-بىكار شۇنچە ئاچچىقلاپ كېتىپسىز، ئۇنىڭدىن ئالالمىغان ئەلەملىرىڭىزنى مەندىن ئالماقچىمۇ؟

ئەلەم بولماق دەرد، ئازاب بولماق: بەختىيارنىڭ بۇنداق ئۇشتۇمتۇت قولغا ئېلىنىپ

كېتىشى سائادەت ئۈچۈن بەكمۇ ئەلەم بولدى.

ئەلەم تارتماق ئازار يېمەك، ئازابتا قالماق، دەردكە دۇچار بولماق: سېنىڭ دوپپاڭنى مەن كىيسەم، ساڭا ئوخشىمىدىمەن يارىم. ھەرقانچە ئەلەم تارتسام، سېنى تاشلىمىدىمەن يارىم.

ئەلەم چەكمەك ـــ> **ئەلەم تارتماق**: روزىخان ئانا نەۋرىسى ئەركىن ئۈچۈن كۆپ ئەلەم چەكتى.

ئەلەم قىلماق ① ئازار بەرمەك، روھىي ئازاب سالماق، ئازابتا قويماق: بۇ ئىش ماڭا شۇنچە ئەلەم قىلدىكى، كۆزلىرىمدىن ئىختىيارسىز ياش چىقىپ كەتتى. * ئۇنىڭغا ھەممىدىن كۆپرەك ئەلەم قىلغان نەرسە ئۇنىڭ بۇنداق زورلۇقلارغا، قوپاللىقلارغا جاۋاب بېرىشكە قۇدرىتىنىڭ يەتمەسلىكى، ئاجىزلىقى بولدى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ پەقەت كۆز يېشى قىلاتتى. ② تىللىماق، ھاقارەتلىمەك. * ئۇنىڭ باشقىلارنىڭ ئالدىدا بىراۋغا بۇنچىلىك ئەلەم قىلىشى توغرا ئەمەس.

ئەلەم يۇتماق ـــ> **ئەلەم تارتماق**: مېنىڭ ناھىيە بازىرىغا بولسىمۇ ئورۇنلىشالماي، قاتمۇقات تاغلار ئارىسىغا كىرىپ كېتىۋاتقانلىقىم ماڭا ئەلەم يۇتقۇزدى.

ئەلەم III ئى [ئە] ① بايراق، تۇغ: جەڭ مەيدانىدا ئىككى تەرەپنىڭ لەشكەرلىرى بىر ـ بىرىگە يېقىنلىشىپ كەلدى، ئەلەملەر كۆرۈنۈپ، دۇمباق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ② مازارلارنى تاۋاپ قىلغۇچىلار تەرىپىدىن شۇ مازارلارغا ئېسىلغان لاتا.

ئەلەم كۈرىشى قورallıق كۈرەش، جىسمانىي ۋە زورلۇق كۈچكە تايىنىپ ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلاب، قەلەم كۈرىشىنىڭ ئەكسى: بۇنىڭدىن بىر ھەپتە بۇرۇن رېمونت زاۋۇتىدا ئەلەم كۈرىشى بولۇپ، ئۈچ ئادەم ئۆلۈپ، سەككىز ئادەم يارىلانغان. * قايىندى شىددەتلىك ئەلەم كۈرىشى، شۇم ئەجەل ئوقلىرى ئۈچتى ۋىژىلداپ. بىباھا قامۇسلار كۆل بولدى كۆيۈپ، پارتلاتقۇچ دورىدا بىنالار غۇلاپ.

ئەلەمداش ئى. دەرد ـ ئەلەمنى بىللە تارتقۇچى: مۇنار ئۈلىنى تىترەتكەن پىغانلىق ئاھ ـ ناداسىدىن ناۋاسىدىن بىرىپ ئىلھام ئەلەمداش يارىغا تاشۋاي.

ئەلەمدار ئى [ئە+پ] <ھەرب> بايراق، تۇغ كۆتۈرگۈچى؛ بايراقدار: جەڭ مەيدانىدا ئەلەمدارلار ئەلەملىرىنى كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭدى.

ئەلەمزادە سۈپ [ئە+پ] يېزت. يۈرىكى دەرد ـ ئەلەمگە توشقان، ئەلەم چەككەن، دەرد ـ ئەلەم تارتقان: ئىرپان سۈيى ئەلەمزادىلەر قەلبىگە يەتسۇن، ئوقۇش ئۈچۈن كەتكەن ئىنىم مۇرادىغا يەتسۇن.

ئەلەمسىز سۈپ. دەرد ـ ئەلەم تارتمىغان، دەرد ـ ئەلەمى يوق، ئەلەمدىن خالىي: سەھەر ـ سۈبھى چىمەن باغلار ئارا سايرايدۇ خۇش كاككۇك، ئەلەمسىز كۈلكە يار ئەمدى مېنىڭدەك كۆڭلى سۇلغۇنغا.

ئەلەمكارانە رەۋ [ئە+پ] يېزت. ئەلەملىك ئىپادە بىلەن، ئەلەملىك قىياپەتتە: خۇسۇسەن شۇ كۈنى ھەربىي شتابتا، بايان قىلغان پىكرىنى قايتا ـ قايتا، يەنە ئېيتتى روبىرتقا مەيۇسانە، ئۇزۇن ـ قىسقا تىنىپ ئەلەمكارانە.

ئەلەملىك سۈپ. دەرد ـ ئەلەم تارتقان، دەرد ـ ئەلەمگە گىرىپتار بولغان، دەرد ـ ئەلەمى بار: ـــ مەن پارتىيە قىزىل بايرىقى ئاستىدا ئۆسۈۋاتىمەن! بۇ تۆھمەت! پارتىيە ئادىل، تەكشۈرۈڭلار! ـــ دېدى قىز ئەلەملىك كۆز ياشلىرىنى ئېرتىپ تۇرۇپ.

ئەلەنجە ئى. دىئال. ئامال، ئىلاج، چارە، تەدبىر. ② ئىزا، ئاھانەت.

ئەلبەتتە (توغرىسى: ئەلۋەتتە) ـــ> **ئەلۋەتتە**.

ئەلپاز (ئەلپازى) ئى. ھالەت، قىياپەت، تۇرق، ئەپت: ئەلپازى ياخشى. ئەلپازى يامان. ئەلپازى قورقۇنچلۇق. * بوغالتىر خۇش ياقمىغان ئەلپاز بىلەن قول ئىشارىتى قىلىپلا، يانىدىكى بۆلۈمنى كۆرسىتىپ قويدى.

ئەلپازىنى بۇزماق چىرايى ئۆزگەرمەك،

چېراي - شەكلى سەتلەشمەك، قىياپىتى بۇزۇلماق: شاكىر ئەلپازىنى بۇزۇپ، كىشىلەرنى ئەپسانە سۆزلەر بىلەن تىللاشقا باشلىدى.

ئەلتېرە ئى. تۇغۇلۇپ بىر ئايغىچە ئارىلىقتا سويۇلغان قوزىنىڭ تېرىسى: پىرىكازچىمىك 50 ياشلار ئۆپچۆرىسىدە بولۇپ، بېشىغا كۇچا كۆرپىسىدە تىكىلگەن چىرايلىق قۇلاقچا، ئۈستىگە ئەلتېرە ياقا تۇتۇلغان سوكنا چاپان كىيىۋالغانىدى.

ئەلتېرىچى ئى. ئەلتېرىنى ئېلىپ - سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: ئۇ يەر ئەلتېرىچىلەر بازىرى بولۇپ ئادەملەرنىڭ بىرى ساتسا، بىرى ئېلىپ تۇراتتى.

ئەل - جامائەت ئەل ۋە جامائەت، يۇرت خەلقى: ئۇزاق يىل كېسەل ئازابىنى تارتقان ئۆمەر ئاكىنى مەھەللىدىكى ئەل - جامائەت يىغىلىپ يوقلىدى. * ئۇ يوقتىلىسا، يولنىڭ ئورنىنى ھۆسەيىنەمنىڭ ئۆيى ئالدىدىكى دەرەخلىككە ئۇلىۋەتكىلى بولاتتى ۋە يولمۇ خېلى كەڭرىيەتتى. بۇنداق بولغىنىدا ئەل - جامائەتنىڭ ھەممىسى ئەلۋەتتە ئاپىرىن ئوقۇيتتى.

ئەلچى ئى ① بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپكە مەلۇم ھاجەت، تاپشۇرۇق بىلەن ئەۋەتكەن كىشى، ئىككى ئوتتۇرىدا ۋاستىلىك رول ئوينايدىغان ئادەم: ئەلچى قويماق. ئەلچى ئەۋەتمەك. * ئۆزەڭنىڭ كىملىكىنى بىلەي دېسەڭ، كىشىنىڭ قىزىغا ئەلچى ئەۋەتىپ كۆر (ماقال). * ئەلچى ئىككى تەرەپنى بۇزار (ماقال). * ئەلچىگە ئۆلۈم يوق (ماقال). ② دىپلوماتىك ۋەكىللەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى مەرتىۋىسى، ئۇنۋان ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان ئادەم: دىپلومات: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق ئەلچىسى. * ئەلچى دەخلىسىزلىك ھوقۇقىغا ئىگە. ③ كۆچمە. دېرەك (خەۋەر) بەرگۈچى نەرسە، بەلگە: ناخشا كۈيلەپ نەۋباھارنىڭ شوخ ئەلچىسى - قارلىغاچلار ئۇچۇپ كەلدى يىراقلاردىن. باھار سۈيى شاۋقۇن سېلىپ ئاقار تىنماي، ئېتىزلارغا ئېرىق - ئۆستەڭ، بۇلاقلاردىن. ④ ئۇرۇش قىلىۋاتقان مەملىكەتلەرنىڭ ئۆزئارا مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىشى ئۈچۈن ئەۋەتكەن ۋەكىلى.

ئەلچى بولماق ئەلچىلىك ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالماق، ئۆتىمەك، ئەلچىلىككە تەيىنلەنمەك: ئۇ فېدېراتىپ گېرمانىيىدە باش ئەلچى بولۇپ تۇرغان. * ئۈزۈمنىڭ ئالدى چېكىلىشكە باشلىغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇنىڭ ئۆيىگە تونۇمايدىغان ئىككى ئايال كىرىپ، ئۆزلىرىنىڭ دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتىدا ئىشلەيدىغان داۋۇت ئىسىملىك بىر يىگىت نامىدىن باھار قىزىغا ئەلچى بولۇپ كەلگەنلىكىنى مەلۇم قىلىشتى.

ئەلچى قويماق ئەلچى ئەۋەتمەك: بەشكېرەمدىن ئەنجۈر ئالدىم يەكەندىن راۋاب، ئاتىڭىزغا ئەلچى قويسام بەرمەيدۇ جاۋاب.

ئەلچىخانا ئى. بىر مۇستەقىل دۆلەتنىڭ يەنە بىر مۇستەقىل دۆلەتتە تۇرۇشلۇق دىپلوماتىك ۋەكالەت ئورنى: جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ چاۋشيەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتىدە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى.

ئەلچىلىك «ئەلچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: رەنا: — ئوبدان ئاپا، ئەتىلىككە ئابلىز تاغام ئەلچىلىككە كەلمەكچى، سىز ماقۇل بولۇڭ جۇمۇ! — دەپ ئاپىسىنى قۇچاقلىدى.

ئەلقىساس ئى [ئە] ⟵ قىساس.

ئەلقىساسۇ مىنەلھەق قىساس ئېلىش ھەق ۋە قىلىشقا تېگىشلىك ئىش، قىساس ئېلىش ھەق بولىدى، قىساس بەرىبىر ئېلىنماي قالمايدۇ، دېگەن مەنىلەردە يۇكلىمە سۆز رولىدا كېلىدۇ: خوجاپىز بەگ كىشىلەرگە دەھشەت سېلىپ، — ئەگەر ئەتە يەنە كاجلىق قىلىدىغان بولساڭلار، ئۇ چاغدا ھەممىڭنى باغلاپ ئېقىندىكى سۆگەتلەرگە ئېسىپ تاشلايمەن. قامچامدىن قان تامىمىغانىنى مەن بىر كۆرەي! ئەلقىساسۇ مىنەلھەق، شەرىئەتتە قاتىلنى تېپىش ئۈچۈن ھەرقانداق چارىلارنى قوللىنىشقا يول بار، — دېدى.

ئەلقىسسە [ئە] ① ئى. ھېلىقى قىسسە. ② باغل. شۇنداق قىلىپ، خۇلاسە قىلىپ ئېيتقاندا،

قىسقىسى: ئەلقىسسە، شۇنىڭدىن كېيىن، شاھ خىسراۋ شەھەرگە قايتىپ، ئىككى ئاغىچىسىنى قويۇپ بەردى، ئۆزى خانىكەبىگە بارماقنى ئىختىيار قىلدى، ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي جابدۇنۇپ يولغا چىقتى.

ئەلكۈن ئى [ئەل+كۈن] جامائەت، خالايىق، يۇرت ئەھلى: ئەگەر بۇ ئىشنى ياخشى ئورۇندىمساق ئەلكۈننىڭ ئالدىدا خىجالەتچىلىكتە قالىمىز. * قاراخانىلار خاندانلىقىنىڭ ئەلنى قوغداش يارلىقى: ئىلىكخانلارغا، خانلىقلار، ئۇلۇس ۋە ئۇلۇس ئۇيۇملىرىغا، بارلىق چېرىك ۋە چېرىكباشلىرىغا، جىمى خىزمەتچى ۋە ئەمەلدارلارغا، جىمى بودۇن ۋە ئەلكۈنگە!

ئەلكېزەر سۈپ [ئەل+كېزەر] يۇرتمۇ يۇرت، شەھەرمۇ شەھەر ئارىلاپ يۈرىدىغان: ئەلكېزەر ئادەم.

ئەلكېزەرلىك «ئەلكېزەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ يېرىم ئۆمرى ئەلكېزەرلىك بىلەن ئۆتتى.

ئەلگەك ئى. يۇملاق قاسقانلىق، ئاستىغا تور بېكىتىلگەن ئۇن تاسقايدىغان سايمان: ئەلگەككە چىقىپ ئەرگە تېگىپتۇ (ماقال). * مەريەمخان ئانا قوشنىسىدىن ئەلگەك سوراپ ئەكىرىپ يېڭىلا تۈگمەندىن تارتىپ كەلگەن بىر خالتا بۇغداي ئۇنىنى تاسقاشقا باشلىدى.

ئەلگەكتىن ئۆتكۈزمەك ياخشى-يامانىنى ئايرىماق، ئىنچىكىلىمەك، قىلنى قىرىق يارماق: ئانداق ئاسان ئىش يوق، ھەربىر ئوقۇغۇچىنى نەچچە ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈپ ئاندىن تەستىقلايدىكەن.

ئەلگەكچى ئى. ئەلگەك ياسايدىغان ۋە ساتىدىغان كىشى: ئەلگەكچى بوۋاي. ئەلگەكچىگە شاگىرت كىرمەك.

ئەلگەكچىلىك ئى. ئەلگەك ياساش ئىشى؛ ئەلگەك ياساش كەسپى: ئەلگەكچىلىك قىلماق. * مەن ئىسمىنى بىلگۈدەك بولسام، رىشت بوۋام قېرىغىنىغا قارىماي، ئەلگەكچىلىك قىلىدىكەن.

ئەللامە ئى [ئە] يېزت ① ئىلىم-پەننىڭ بىر ياكى بىرنەچچە ساھەسىنى مۇكەممەل ئىگىلىگەن بىلىملىك ئادەم؛ ② مەلۇم ئىش، مەلۇم ساھەنىڭ ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدىغىنى: ئۇ، قورقۇتۇش بىلەن ئۆزىنى «گاڭگۇڭ» ھېسابلايدىغان، دولىسىنى سىڭايان چىقىرىپ يۈرىدىغان قاپاق نوچىلارنىڭ تازا بىر ئەللامىسى ئىكەن. * بۇ پالۋانغا بۇ شەھەردىكى چېلىشچىلارنىڭ ئەللامىسمۇ تەڭ كېلەلمەيدۇ.

ئەللەي ئى ① بوۋاق بالىنى ئۇخلىتىشتا ئېيتىلىدىغان سۆز: ئەللەي ئەتمەك. ئەللەي ئېيتىپ ئۇخلاتماق. ② بوۋاق بالىنى ئۇخلىتىشتا ئېيتىلىدىغا ئاھاڭلىق قوشاق: ئەللەي بالام، ئەللەي، سەن ئۇخلىغىن مەن پەپىلەي. ئېيتاي ئاڭلىساڭ چۆچەك، ھەرگىز يېنىڭدىن كەتمەي.

ئەللەي ئەتمەك ⟵ **ئەللەيلىمەك**: دەرمان كېتىپ ھاردۇق يەتتى، بارغان بويى ئۇخلاپ كەتتى. شىلدىرلىغان كۆك قومۇشلار، دەردمەنلەرنى ئەللەي ئەتتى.

ئەللەيلەتمەك «ئەللەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بوۋاقلار ئانىلىرىنىڭ كۆكسىگە چىڭ چاپلىشىپ چىرقىراشماقتا، ئانىلار ئەللەيلىتىپ بەزلىمەكتە.... مۇختەرمۇ ئويغىنىپ كەتكەنىدى، تالاغا چىقىپ ئاسمانغا كۆز تىكتى ۋە يانغا بۇرۇلۇپ شوتىغا پۇت قويدى.

ئەللەيلەنمەك «ئەللەيلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۆلىنىپ ناخشا-كۈيۈڭ بۆشۈكىگە، تەۋرەنىدىم خىياللاردا ئەللەيلىنىپ.

ئەللەيلىمەك پ. بوۋاق بالىنى ئۇخلىتىش ئۈچۈن بالىنى بۆشۈككە بۆلەپ ياكى يۆگەككە ئوراپ، «ئەللەي، ئەللەي» دەپ ياكى ئەللەي قوشىقى ئېيتىپ مىدىرلاتماق. تەۋرەتمەك: تۇرسۇنگۈل بوۋاق بالىسىنى بۆشۈككە بۆلەپ ئەللەيلەپ ئۇخلاتتى. * قارايمەن ئۇ گويا كەپىسىز بالىدەك، ئانىسى باغرىدا ماڭغىنى-ماڭغان. ئانىمۇ زېرىكمەي ئۇنى ئەللەيلەپ، تازا چىڭ قۇچاقلاپ باغرىغا تاڭغان.

ئەللىك I سۈپ. بىرەر ئەلگە مەنسۇپ،

بىرەر مەملىكەتكە تەۋە: چەت ئەللىك مۇخبىر. * كەيلات ئەپەندى بائىمە خانغا سەممىي هالدا: — يەرمەنكىمىز 30 - مارتتا رەسمىي باشلىنىدۇ، هەرقايسى ئەللىك سودىگەرلەر كېلىپ بولدى، سىلەر بۇ يەرگە كېلىپ تەييارلىق ئىشلىرىنى ئوبدان قىلىۋالساڭلار، — دېدى.

ئەللىك II سان. ئوننىڭ بەش قېتىم قوشۇلۇشىدىن هاسىل بولغان سان: ئەللىك ياش. ئەللىك ئادەم. * ئەلنىڭ قۇلىقى ئەللىك (ماقال).

ئەللىكبېشى ئى. تارس [ئەللىك+بېشى] فېئوداللىق كونا جەمئىيەتتە يېزىلاردىكى ئەللىك ئائىلىنى باشقۇرغۇچى مەهەللە ئەمەلدارى: بىز 40 - 50 ماڭدام ماڭغاندىلا، دەرۋازا ئېچىلىپ، ئالدىدا ئېتىنى يېتىلەپ ۋارىسجان چىقىپ كەلدى، ئۇنىڭ كەينىدىن ئەختەمباي، مەنسۇر يۈزبېگى، قەمىردىن ئەللىكبېشى، هۆرنىساخان ۋە باشقىلار چىقىشتى.

ئەللىكىنچى سان. تەرتىپ ئورنى 50 رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، 1 دىن باشلاپ سانىغاندا تەرتىپ ئورنى جەھەتتىن 49 نىڭ كەينىدىلا تۇرىدىغان: ئەللىكىنچى بەت. ئەللىكىنچى قاتار. ئەللىكىنچى ئورۇندۇق.

ئەلمەش - چەلمەش مۇناسىۋەتتى ئىنتايىن يېقىن، ئاپاق - چاپاق، ئىچقويۇن - تاشقويۇن، هەمسنەپەس: ئۇ ئۇستىگە جۇۋىسىنى تاشلاپ، بارماقتەك يۈگىۋالغان تاماكىسىنى پۇرقىرىتىپ تارتىپ تۇرۇپ، راھەتلىنىپ ناخشا - مۇزىكىلارنى ئاڭلايدىغان بولدى، مانا بۇ جانجان مەنىپەئەت نەمەت بىلەن سايىمىنى بىر ياقىدىن باش چىقىرىدىغان ئەلمەش - چەلمەشلەرگە ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى.

ئەل - مەھەللە ← **ئەھلىمەھەللە.**

ئەلمى - تەلمى ئىشنىڭ يولى، ئېپى - جىپى؛ شەرت - شارائىتى: بىز تېخىچە بۇ ئىشنىڭ ئەلمى - تەلمىنى بىلىپ بولالمىدۇق. * بىر ئىككى يىل بولدى، بۇ ئىش شەھەر ئەتراپىدىكى گۇڭشېلاردا نۆۋەت بىلەن ئىشلىنىۋاتىدۇ، قالتىس گەپ! مەن بۇ ئىشنىڭ ئەلمى - تەلمىنى بۇرۇنلا ئۇققان، كېيىن، ئۇ يەرگە بېرىپ كۆرۈپمۇ كەلدىم.

ئەلمىساق ئى [ئە] تارس. ئىنتايىن قەدىم زامان، ئەڭ بۇرۇنقى ۋاقىت: بۇ بىزنىڭ مىللىتىمىز ئىچىدە ئەلمىساقتىن تارتىپ بار ئادەت. * تاغ ئىدى ئەلمىساقتىن كۆرەڭلىگەن، ئۆزىنى بىر مۇقەددەس ئىقلىم ساناپ. ئىشىنىپ قاتتىقلىقى، بەستىگە ئۇ، گوياكى تېگىپ بولماس «تىلسىم» ساناپ.

ئەلمىساقتىن بېرى ← **ئەلمىساقتىن تارتىپ.**

ئەلمىساقتىن تارتىپ ئاتام زاماندىن بۇيان، ئىنتايىن قەدىم زاماندىن بۇيان: بۇ ئەلمىساقتىن تارتىپ بار گەپ. * سابىرغا ئۆز قەلبىنىڭ گۇۋاهلىقى بىلەن شۇ نەرسە ئېنىق ئىدىكى، بۇ جەسۇر قىز ئۆزىنىڭ كىچىككىنە ۋۇجۇدىنى ئاللىقاچان بۇ تاغلىق يېزىدا ئىسمى - جىسمىغا لايىق گۈزەل، مەدەنىيەتلىك يېزا قۇرۇش كۈرىشىگە ئاتاپ قويغان؛ ئەلمىساقتىن تارتىپ بىر قېلىپتا چوڭراق ئۆزگىرىشسىز توختاپ قالغان بۇ سۆيۈملۈك ئەل - ماكانىنى گۈللەندۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈككەنىدى.

ئەلمىساقتىن قالغان ← **ئادەمئاتامدىن قالغان.**

ئەلنەغمە ئى [ئەل+نەغمە] يەرلىك ئالاھىدىلىككە ھەم ئومۇملۇققا ئىگە بولغان، بىر يۈرۈشلۈك نەغمە ياكى نەغمىلەر يىغىندىسى: ناخشىغا ئۇنلاپ ئادەم قوشۇلدى، ئۇسسۇلغا ئۇنلاپ ئوغۇل - قىزلار چۈشتى، ئەلنەغمىگە ئىشقۋاز خەلق ئېغىر ئەمگەك هاردۇقىنى ئەنە شۇنداق تېزلا ئۇنتۇدى.

ئەلنەغمىچى ئى. ئەلنەغمە بىلەن مەشغۇل بولىدىغان، نەغمە قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم؛ نەغمىكەش: ناماز بامداتتىن كېيىن ئىشكتىن بىرىنچى بولۇپ ئەلنەغمىچىلەر كىرىپ كەلدى. توي - تۆكۈننىڭ جانلاندۇرغۇچىسى بولغان بۇ كىشىلەرنىڭ كىرىشى بىلەنلا، بۇ ئۆيدىن خۇشال توي نەغمىسى ياڭراشقا باشلىدى.

ئەلنەغمىچىلىك «ئەلنەغمىچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: قەشقەر، كۇچا، غۇلجا كوچىلىرىدا، ساماۋار ـ چايخانىلاردا ئەلنەغمىچىلىك قىلىدىغان كەمبەغەل سازەندىلەر دائىم مۇقام چېلىش بىلەن كۈن كەچۈرگەن.

ئەلنەغمىلىك «ئەلنەغمە» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ خوتەن تۆتىنچى رايونىدىكى سايىم ئاخۇن ئورۇنلىغان خوتەن سەنىمى بىلەن «چەببىيات مۇقامى» سەنىمىنىڭ نوتىسىنى سىېلىشتۇرۇپ، سەنەم نەغمە شەكىللىرىنىڭ ئەلنەغمىلىك ئاساسى بىردەك ئىكەنلىكىنى، بىر مەنبەدىن تۈسلەشتۈرۈلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن.

ئەلھاسىل [ئە] يىېزت. ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، يىغىپ ئېيتقاندا، قىسقىسى، ئومۇمەن دېگەن مەنىدە قىستۇرما سۆز رولىدا كېلىدۇ: ئەلھاسىل، داھىلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي رەھبەرلىكى، ئاتىدارچىلىقى سايىسىدا ئۆلكىمىزنىڭ ئىقتىسادىنىڭ كۆتۈرۈلۈشى بىلەن خەلق تۇرمۇشى كۈندىن ـ كۈنگە ياخشىلىنىپ كېتىپ بارىدۇ. * مۇشۇنداق خىلمۇخىل ئىشلار ئەلھاسىل، بولاتتى سەيرىنىڭ دەۋرىدە ھاسىل.

ئەلھال رەۋ [ئە] يىېزت. ھازىر، مۇشۇ پەيتتە، ئەينى ۋاقىتتا: ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇغۇچىلارغا ئەلھال بار بولغان بىلىمنى نەزەردە تۇتقان ھالدا جانلىق، قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ چۈشەندۈرۈپ، ئۇلارغا ھەربىر سائەتلىك دەرستە نەتىجە قازانغانلىقنى ھېس قىلدۇرسا، شۇنىڭ بىلەن ئاڭلىق ئۆگىنىش ئادىتى يېتىلىدۇ.

ئەلھايا ئى [ئە] ھايا قىلىش.

ئەلھەزەر ئىم [ئە] يىېزت. توۋا، خۇدا ساقلىسۇن، ھەزەر قىلىڭلار، ساقلىنىڭلار: ھېچقاچان خەلق ھالىغا بىر زەررىمۇ قىلماي نەزەر، قالدى مائارىپ يامغۇرىنىڭ تامچىسىدىن بىخەۋەر، كۆرمىگەن ئوڭ ـ سولىدا دۇنيا بولسىمۇ زىرۇزەۋەر، دەر ئىدى خەلقىم زۇلۇمىدىن «ئەلھەزەر، مىڭ ئەلھەزەر»، پېرىخۇندەك ئەللە ئويناپ كەلسە جىندار ئالدىدا.

ئەلھەق يۈك [ئە] راست، شۇنداق، ھەقىقەتەن: قۇربان قىلىچ بەزى چوڭ مۇقاۋىلىق كىتابلارنى قولىغا ئېلىپ يۈزىگە سۈرتۈپ قوياتتى ۋە ئۆزىنىڭ ئوقۇيالماي ئۆتۈپ كەتكەن ئۆمرىگە ھەسرەت بىلدۈرۈپ: ـــ «ئالىم بولساڭ، ئالەم سېنىڭكى» دېگەن سۆز ئەلھەق راست ئىكەن ـ دە! ـــ دەيتتى.

ئەلھەمدۇلىللا ئىم [ئە] <دىن> ئاللاغا شۈكۈر، خۇداغا شۈكۈر دېگەن مەنىلەردە خاتىرجەملىنىش تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدۇ: ئەلھەمدۇلىللا، مىڭ مەرتە شۈكۈر، لېكىن ئۆزلىرى مەھسۇلاتنى ھۆددىگە بېرىشنى يولغا قويۇپ كەتكەندىن كېيىن بىز تەرەپلەرگە ھۆددەس ئالدىلىرىنى قىلمىدىلا، ئولتۇرسام ـ قوپسام ئەس ـ يادىم سىلىدە، تاق قوپۇپ كېلەي دېسەم ئىشلار ئۈندەرەش.

ئەلھۆكمىلىللا ئىم [ئە] <دىن> تەقدىرنىڭ ھۆكمى شۇ، باشقا كەلگەننى كۆرمەي ئىلاجى يوق، دېگەن مەنىلەردە تەن بېرىش تۇيغۇسىنى بىلدۈرىدۇ: باي خەق دېگەن ھەممە ئىشنى پۇل بىلەن ئوڭشايدۇ. بىزدە نېمە ئامال بار؟ كەلگەن بالا ـ قازاغا ئەلھۆكمىلىللا دېمەستىن باشقا چارىمىز يوق.

ئەلۋان سۈپ [ئە] يىېزت. تۈرلۈك، ھەر خىل: سەنەم ئېيتۇر، ئى مېھرىبان، ئۆمرۈمگە سالدىڭ دەردۇ ئەلۋان، نەچچە يىللار تارتتىم ھىجران، يۈرىكىمنىڭ مادارى يوق.

ئەلۋەتتە [ئە] ① پەيكىرنىڭ ياكى ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ قەتئىيلىكىنى، مۇقەررەرلىكىنى، شۈبھىسىز، سۆزسىز بېجىرىلىشىنى بىلدۈرىدۇ: مېنى بارماي قالارمىكىن دەپ ئەندىشە قىلماڭ، مەن ئەلۋەتتە بارىمەن. * بۇ خۇسۇسىيەتلەرنىڭ ۋۇجۇدقا كېلىشىدە تۈرلۈك سەۋەبلەر بار، ئەلۋەتتە. ② شۈبھىسىز، تۇرغان گەپ، تەبىئىي دېگەن مەنىدە: ئەلۋەتتە، كىشىلەرگە سۇيىقەست قىلىش بىلەن ئۆتكۈزگەن شۇ ئۆمرۈڭنى بىلىم ئۆگىنىش، ئىنسانىيەت يولىدا پايدىلىق مۆجىزىلەرنى يارىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلساڭ، نېمىدېگەن

ياخشى بولاتتى ـ ھە!.

ئەلۋەك سۈپ. مول، كۆپ، ئاۋات: يىراقتىن قارىسىپ كۆرۈنۈپ تۇرغان باغراش كۆلى ساھىلىدىكى ياپپېشىل قومۇشلۇق ۋە بوستانلىقلار، قارا شەھەر دەرياسىنىڭ قىرغاقلىرىنى چۈمكەپ تۇرغان تالزارلىقلار، ئۈيى ئەلۋەك، ئوت ـ چۆپى مول، پايانسىز شىكىشىن، قارامۇدۇق دالاسىغا ئاجايىپ ھۆسن بېغىشلاپ تۇراتتى.

ئەلۋەكچىلىك ئى. مولچىلىق، ئاۋاتچىلىق: قاراڭ، بازاردىكى ئەلۋەكچىلىكنى، ھەممە نەرسە بار، مەھەللىدىكىلەر، ـــ بىزنىڭ توي كۆرگۈمىز كەلدى، مۇشۇنداق كۈنلەردە توي قىلماي قاچان قىلاتتىڭ، ـــ دەپ تۇرۇۋېلىشتى.

ئەلۋىدا ئىم [ئە] يىزت. مەڭگۈلۈك خوشلىشىش، ئاخىرقى خوشلىشىشقا ئىيتىلىدۇ: دېدى خەلقىم شۇڭا چوڭقۇر يۈرەكتىن: «ئەلۋىدا ئوغلۇم، ياشايدۇ بىز بىلەن روھىڭ، ئەمەس بىزدىن جۇدا ئوغلۇم!»

ئەلۋىدالاشماق پ. مەڭگۈلۈك خوشلاشماق: «ئۆچ ئېلىڭلار!...» شۇ ۋەسىيەتنى قىلىپ ئەلگە جاكا، شۇ كۈنى كەچتە جاھاندىن ئەلۋىدا ـ لاشتى ئاتا.

ئەلپىماي ئى [ئەلپ+ماي] ئۆسۈملۈك مېيىنىڭ بىر خىلى. ئۇ ھەر خىل سايمانلارغا سۈركەلگەندىن كېيىن قۇرۇپ بىر قەۋەت نېپىز پەردە ھاسىل قىلىدۇ. مەسىلەن: زىغىر يېغى قاتارلىقلار، سانائەتتە سىرنىڭ خام ئەشياسى قىلىنىدۇ.

ئەليانقۇ ئى [ئەل+ياتقۇ] ئەل ئايىغى بېسىقان، ئەل ياتىدىغان ۋاقىت: مېنىڭ تەرتىپلىك تۇرمۇشۇم ئۆزگەردى، كېچىسى، ئەلياتقۇدىن كېيىن مەكتەپ قورۇسىنى ئايلىنىش، قىزلار ياتىقىغا قاراش، كۈندۈزلىرى بىكاردىنلا نۇرغۇن ۋاقتنى قۇرۇق خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈش مېنىڭ مەشغۇلاتىمغا كىلىپ قوشۇلدى.

ئەل ـ يۇرت ئەل ۋە يۇرت، يۇرت خەلقى: باقىدۇ پەخرىي بىلەن ئەل ـ يۇرت ساڭا، ئاقىلساڭ ئوغلۇم ئاناڭنىڭ سۈتىنى. مەڭگۈگە بولماس سېنىڭ رەڭگىڭ سامان، ساقلىساڭ دىلدا ۋەتەنىنىڭ ئىشقىنى.

ئەم ئى <تىب> چېچەك ۋە بەزى باشقا كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تېرە ئارقىلىق بېرىلىدىغان سۇيۇقلۇق.

ئەما (ئەماسى) سۈپ [ئە] كۆزى كۆرمەس؛ قارغۇ: ئۇلار داستىخان ئۈستىدە خۇشال پاراڭ ـ لىشىپ ئولتۇردى. خۇرشىدە مومايىنىڭ نېمە ئۈچۈن ئەما بولۇپ قالغانلىقىنى ئىنچىكىلەپ سورىدى ۋە مومايىنىڭ كۆزىنى بىرقۇر تەكشۈرۈپ كۆردى.

ئەمالىق «ئەما» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەمەت ئاكا كۆزىنىڭ ئەمالىقىدىن يورۇق دۇنيانىڭ ھۇزۇرىدىن بەھرىمەن بولالماي ئالەمدىن ئۆتتى.

ئەمەت ئى [ئە] ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

ئەمەتنىڭ دوپپىسىنى سەمەتكە كىيدۈرمەك باشقىلارنى ئالدىماق، گوللىمەك: قاسىم دېگەن ساختىپەز ئەمەتنىڭ دوپپىسىنى سەمەتكە كىيدۈرۈپ، نۇرغۇن ئادەملەرنى ئەخمەق قىلىۋەتتى.

ئەمەس «ئەرمەك» ياردەمچى پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى بولۇپ، ئىنكار، رەت قىلىشنى بىلدۈرىدىغان سۆز: رەخت پۇل ئەمەس، ھۈنەر پۇل (ماقال). * قارا قاشىم بار مېنىڭ، كۆيدۈرمە قاش لازىم ئەمەس. بىر ئاداشىم بار مېنىڭ ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

ئەمەك ئى. مەلىكە، مەشغۇلات: مەن ئۇ رەقىبىنىڭ چىرايلىق گەپلىرىگە ئىشىنىپ سەت بولسىمۇ، بىلمىسىز بولسىمۇ مەنسىپى، پۇلى بار ـ كەنىغۇ، بوپتىلا تۇرمۇش قۇرسام قۇراي دەپ ئويلاپ نېمىلا دېسە ماقۇل دەۋېرىپتىمەن... ئۇنىڭ مېنى ئەمەك ئۈچۈنلا ئويناتقىنىنى، ئەس ـ يادى دوستۇمدا ئىكەنلىكىنى نەدىن بىلەي. * بۇ ئايالنىڭ سۆزى بىلەن تەڭ ھەممەيلەن ھېلىقى ئالىگەدەن يىگىتكە قاراشتى. ئىسسىق ۋە زېرىكىشتىن تونىجۇقان ئادەملەرگە ئەمەك تېپىلغانىدى.

ئەمەك بولماق مەلىكە بولماق، مەشغۇل بولماق: ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىن كالىسىنى نەسلا ـ

لەندۇرۇش ئۈچۈن ناھىيىگە نەچچە قېتىم پىيادە بېرىپ ـ كېلىپ تارتقان جاپاسى بىلەن، موزاي تۇغۇلغاندىن كېيىنكى ئۇنىڭغا ئەمەك بولۇپ ئۆتكەن كۆڭۈللۈك كۈنلىرى ئۆتۈشكە باشلىدى.

ئەمەك قىلماق مەلىكە قىلماق، مەشغۇل قىلماق: باللار ئۇنىڭدىن چۆچەك ئېيتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغاندا، ئۇ ئاشۇ چۆچەكنى باشلاپ، باللارنى ئەمەك قىلاتتى.

ئەمەل I ئى [ئە] <مات> ماتېماتىكىلىق ھېسابىنىڭ ھەربىر تۈرى: تۆت ئەمەل. قوشۇش ئەملى. بۆلۈش ئەملى.

ئەمەل II ئى [ئە] مەنسەپ، ھوقۇق، ۋەزىپە: ئەمەل تۇتماق. ئەملى ئۆسمەك. * ئۇ چاغدا ھۇشۇر ئاكا بۇ كادىرنىڭ ئىسمى، شۇنداقلا، خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكى ئەملىنىمۇ بىلمەيتتى. * 1978 ـ يىلى ئەتىيازدا سادىق كادىرلار ئىدارىسىگە يۆتكەلدى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي، داۋۇتنىڭ ئەملىمۇ ئېلىپ تاشلىنىپ زاپخوزلۇققا چۈشۈرۈپ قويۇلدى.

ئەمەل تۇتماق ئەمەلدار بولماق: ئېلى شۇجى ئۇزاق يىل ئەمەل تۇتقان ئادەم.

ئەمەلگە قويماق بىرەر مەنسەپ ياكى ۋەزىپىگە تەيىنلىمەك، بەلگىلىمەك: ئىدارە پارتكومى قايتا ـ قايتا مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق سادىقنىڭ ئۇزاق يىللىق ھەم تەجرىبىلىك كادىرلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ، ئۇنى بۇ قېتىم ئەمەلگە قويدى. سادىقنىڭ خىزمەتداشلىرىمۇ ئۇنىڭ ئەمەلگە قويۇلۇشىغا بىردەك قوشۇلدى.

ئەمەل III ئى [ئە] كۈندىلىك ئىش، پائالىيەت، ئەمەلىيەت: ئەمەلدە كۆرسەتمەك. ئەمەلگە ئاشۇرماق. * ئېغىزدا بار، ئەمەلدە يوق (ماقال). * ئەملى يوق سوپىدىن، تۇخۇمى يوق توخۇ ياخشى (ماقال). * سىز ئېيتقىنىڭىزدەك ئۇنىڭغا زورلۇق كۈچ بىلەن قارشى تۇرمىغاندا مەقسەتكە يېتىش مۇمكىن بولمايدىغانلىقى ئەمەلدە ئىسپاتلاندى. * ساۋۇت بوۋاينىڭ ئەتىدىن كەچكىچە قىلىدىغان ئەملى پادا بېقىش ئىدى.

ئەمەلدە كۆرسەتمەك ئەمەلىي ھەرىكىتىدە ئىسپاتلىماق، ئەمەلىيەتتە بېجىرمەك: ئۇ ئېيتقانلىرىنى ئەمەلدە كۆرسەتتى. * 1980 ـ يىلنىڭ ئاخىرلىرىدا قادىر ئۆزىنىڭ ۋەدىسىنى ئەمەلدە كۆرسەتتى.

ئەمەلدىن قالماق بىكار قىلىنماق، كۈچتىن، ئادەتتىن قالماق: بۇرۇن چىقىرىلغان پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ بىرەر بالىسىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ھۆججىتى ئەمەلدىن قالدى. * ھازىرقى ئادەت بويىچە بۇنداق كېچىلىك زىياپەت ئەمەلدىن قالدى.

ئەمەل قىلماق رىئايە قىلماق، ئىجرا قىلماق، ئاساسلانماق: بىز ئىشلەپچىقىرىشتا پايدا يەتكۈزۈش ۋە ئىختىيارىيلىق، ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپىغا ھەقىقىي ئەمەل قىلىپ، كۆپ خىل ئىگىلىك بىرلەشمىلىرىنىڭ بارلىققا كېلىشىنى ئىلگىرى سۈرۈشىمىز لازىم. * مەنمۇ دادامنىڭ نەسىھىتىگە ئەمەل قىلىپ، تىرىشىپ ئۆگەندىم. نەتىجىسىنى كۆرۈۋاتىمەن. ھازىرغىچە ئىمتىھان نەتىجەم توقساندىن يۇقىرى بولماقتا. * سەلىم راست سۆزلۈك ئادەم. ئۇ لەۋزىگە چوقۇم ئەمەل قىلىدۇ.

ئەمەلگە ئاشماق ۋۇجۇتقا كەلمەك، ۋۇجۇتقا چىقماق، بەرپا بولماق، بېجىرىلمەك: بىزنىڭ يىغىندا قويغان تەلەپلىرىمىز ئەمەلگە ئاشتى. * سەلىمىنىڭ مەكتەپتە ئوقۇش ئارزۇسى ئاخىرى ئەمەلگە ئاشتى.

ئەمەلگە قويماق يولغا قويماق، ئىشقا كىرىشتۈرمەك، يولغا سالماق: نۆۋەتتىكى تۈزۈلمە ئىسلاھاتىدا بىرمۇنچە يېڭى قائىدە ـ تۈزۈم ئەمەلگە قويۇلدى.

ئەمەلپەرەس سۈپ [ئە+پ] ئەمەلنى ياخشى كۆرىدىغان، ئەمەلگە ئامراق، ئەمەلنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان، مەنسەپپەرەس: ئەمەلپەرەس ئادەم.

ئەمەلپەرەسلىك «ئەمەلپەرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ياقۇپنىڭ سۆز ـ ھەرىكەتلىرىدىن ئەمەلپەرەسلىك چىقىپ تۇرىدۇ.

ئەمەلچە (توغرىسى: ھەمەلچە) ⟵ **ھەمەلچە**.

ئەمەلدار (ئەمەلدارى) ئى [ئە+پ] مەنسەپ ئىگىسى، مەنسەپدار: ئۆز ئىشىدا كۆپ قېتىم خىزمەت كۆرسىتىپ تەقدىرلەنگەن بۇ رازۋېتچىكلار ئەسلىدە ئۆلكىلىك ساقچى ئەمەلدارلار كۇرسىنى ئەلا نەتىجە بىلەن تۈگىتىپ، ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ رازۋېتكا بۆلۈمىگە ئەۋەتىلگەنلەر ئىدى.

ئەمەلدارلارچە رەۋ. ئەمەلدارغا ئوخشاش، ئەمەلدارلاردەك: قېيىۇمنى بىر كۈن ۋاقىتلىق گۇرۇپپا باشلىقى قىلىپ قويۇۋىدى، ئەمەلدارلارچە قولىنى سىلكىپ بۇيرۇق قىلىدىغان بولۇۋالدى.

ئەمەلدارلىق «ئەمەلدار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — «پايدىسى يوق مازاردىن شەيخ كۆچۈپتۇ» دېگەندەك، مۇنداق بولسا كىم تۇرىدۇ، — دەپ زەردىسى بىلەن غودۇڭشىدى قاسىم، لېكىن ئۇ — چىقىڭ، بۇ ياق بىلەن مېڭىڭ، — دېدى سوغاقىنا، ئەمەلدارلىق تەلەپپۇزىدا.

ئەمەلىي سۈپ [ئە] ① كىشىلەرنىڭ كۈندىلىك پائالىيىتىگە، تۇرمۇشىغا ئائىت بولغان، ھايات بىلەن باغلىنىشى بار: سوتسىيالىزم قۇرۇش جۇڭگو خەلقىنىڭ ئەمەلىي ۋەزىپىسى. * دېھقانچىلىق ئىشلىرى دېھقانلارنىڭ كۈندىلىك ئەمەلىي ئىشىدۇر. ② ئەمەلىيەتكە تەتبىق قىلىنغان، تەجرىبە-سىناقلاردىن ئۆتكەن، تەجرىبە ئارقىلىق ئىسپاتلانغان، ھەقىقىي: ئەمەلىي تېخنىكا. ئەمەلىي بىلىم. ئەمەلىي تەجرىبە. * بىزگە قۇرۇق قالىپاق كېرەك ئەمەس، سىزدەك ئەمەلىي تەجرىبىسى بارلار كېرەك.

ئەمەلىي جەڭ <ھەرب> ئەمەلىيەتتە قىلىنغان جەڭ.

ئەمەلىي دارامەت ئەمەلىيەتتە قولغا تېگىدىغان پۇل؛ كىرىم: دېھقانلارنىڭ ئەمەلىي ئالىدىغان دارامىتى يىلدىن-يىلغا ئاشماقتا. * بۇ يىل گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئەمەلىي دارامىتى 88.73 پىرسەنت ئاشتى.

ئەمەلىي سان ئەمەلدە نەق بار، ئېنىق سان؛ سانلىق مەلۇمات: ئاياغ خۇرۇم زاۋۇتى ئىشچىلىرىنىڭ يىللىق مۇكاپاتى زاۋۇت يىللىق ئومۇمىي كىرىمىنىڭ قالدۇق ئەمەلىي سانىغا ئاساسەن بەلگىلەندى.

ئەمەلىي ئۇنۇم <س ئق> ئەمەلىيەتتە ھاسىل بولغان ئۇنۇم.

ئەمەلىي ئىش ھەققى <س ئق> ئەمگەكچىلەرنىڭ ئىش ھەققىگە ئالغان پۇل بىلەن ئەمەلىيەتتە سېتىۋالالايدىغان تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنىڭ سانى ۋە مۇلازىمەتلىكتىن بەھرىمەن بولۇشىنىڭ ئاز-كۆپلۈكىدە ئىپادىلىنىدىغان ئىش ھەققى.

ئەمەلىيەت ئى [ئە] ئىنسانلارنىڭ تەبىئەتنى ۋە جەمئىيەتنى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىشتىكى پۈتۈن ھەرىكىتى؛ ئىجتىمائىي پائالىيەت، ئەمەلىي پائالىيەت، تەجرىبە: ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدىمەك. * بىلىش ئەمەلىيەتتىن كېلىدۇ. * كىشىلەرنىڭ فىزىئولوگىيىلىك ئېھتىياجلىرىدىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئىجتىمائىي ئېھتىياجلىرى بولىدۇ. بۇ خىل ئېھتىياج ئەمەلىيەت جەريانىدا ۋە تەربىيە تەسىرى ئاستىدا پەيدا بولىدۇ.

ئەمەلىيەتچان سۈپ. ئەمەلىيەتكە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىدىغان، ئەمەلىيەتچىلىكى كۈچلۈك: ئەمەلىيەتچان ئادەم.

ئەمەلىيەتچانلىق «ئەمەلىيەتچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەدلە يولدىشىغا: — سىز بارغاندىن كېيىن ئامېرىكا خەلقى، ئامېرىكىلىق ساۋاقداشلار ۋە خىزمەتداشلار بىلەن چىقىشىپ ئۆتۈڭ. ئۇلار بىلەن دوست ئۆتۈڭ. ئامېرىكا خەلقىنىڭ ئەمەلىيەتچانلىقىنىمۇ كەمتەرلىك بىلەن قېتىرقىنىپ ئۆگىنىڭ، — دېدى.

ئەمەلىيەتچى ئى. ئەمەلىيەتنى ئۈستۈن كۆرىدىغان، ئەمەلىي تەجرىبىدىن ئۆتكۈزۈشكە بېرىلگەن ئادەم: غالىب مۇئەللىم ئوقۇغۇچىسى مۇھەممەتكە: — بىر ئالىم ئۈچۈن ئەڭ ياخشى پەزىلەت، بىرىنچى، ۋەتەننى ۋە

خەلقنى قىزغىن سۆيۈش. ئەنە شۇ مۇھەببەتنى ئۆزىنىڭ كۈچ مەنبەسى قىلىش. ئىككىنچى، قىلچىمۇ ساختىلىق ۋە قۇرۇلۇق قىلماسلىق، ئەمەلىيەتچى بولۇش، سىز مانا بۇ جەھەتلەردە ئۆزىڭىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇڭ! — دەپ تەربىيە بەردى.

ئەمەلىيەتسىز سۈپ. ئەمەلىيىتى يوق: ئەمەلىيەتسىز نەزەرىيە بولمايدۇ. نەزەرىيە دېيىلسىمۇ، ئۇ — قۇرۇق سەپسەتە.

ئەمەلىيلەشتۈرمەك «ئەمەلىيلەشمەك» پېئىلى-نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نىياز تۇردى دادۇي پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە پارتىيە-نىڭ ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئەمەلىيلەشتۈردى.

ئەمەلىيلەشتۈرۈلمەك "ئەمەلىيلەشتۈرمەك" پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەمبەل ئى [خەن] خىيمىرنى زۇۋۇلا قىلىش، ئېچىش ھەم گۆش، سەي توغراش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان شال تاختا.

ئەمچەك ئى ① ئاياللارنىڭ سۈت بەزلىرى جايلاشقان ئەزاسى: بالا يىغلىمىغۇچە ئانا ئەمچەك سالماس (ماقال). * ئەمچەك بېزى. ② سۈت ئەمگۈزگۈچى ھايۋانلارنىڭ سۈت بېرىدىغان ئەزاسى، يېلىن.

ئەمچەكتىن ئايرىماق ئانا سۈتىدىن ئايرىماق، ئەمگۈزۈشتىن توختاتماق؛ بوۋاقنى ئانا سۈتىدىن ئايرىپ باشقا ئوزۇقلۇقلار بىلەن باقماق.

ئەمچەكتىن چىقارماق ← **ئەمچەكتىن ئايرىماق.**

ئەمچەك سالماق ئەمگۈزمەك، ئېمىتمەك (بوۋاق باللارنى): بالا يىغلىمىغۇچە ئانا ئەمچەك سالماس (ماقال).

ئەمچىكى ئىششىماق تەمە بىلەن قىينالماق، ... ئەگ ئۆزىنىڭ ھەج سەپىرىدىن ...تقا بىر چاي بېرىش ھەققىدە ...نىڭ ئايالى ئاتىكە خېنىم مۇتىلا ...ن ئادەم كەلمىسە بولماس،

قازى- كالان، موللا- ئىشان دېگەنلىرىگىدىن كەلمىسە، ئەمچىكى ئىششىيدۇ. يەنە ئۆزەڭ بىلىدى-غان قەدىناسلار، ئەھلىمەھەللىدىكىلەر بولۇپ، ئەللىك- ئاتمىشتەك ئادەم بولار، — دەپ ئۆزىنىڭ ھېس قىلغانلىرىنى بىلدۈردى.

ئەمچەكداش ئى. ئېمىلداش.

ئەمچەكسىمان سۈپ. ئەمچەككە ئوخشايدىغان، ئەمچەك شەكىللىك: ئوپېراتسىيە بۆلۈمىدە دوختۇر سۇلايمان سەلىمنىڭ قۇلاق ئارقىسىغا چىققان ئەمچەكسىمان ئۆسمىگە پىچاق سېلىشقا باشلىدى.

ئەمچەكلىك سۈپ ① ئەمچىكى بولغان، ئەمچىكى بار: سۈت ئېمىتكۈچى ئەمچەكلىك ھايۋانلار. ② ئەمچىكى چوڭ، ئەمچىكى يوغان: ئەمچەكلىك ئايال.

ئەمچى ئى. ئەملىگۈچى تېۋىپ؛ تومۇرچى: كۆپ ئاغرىغان ئەمچى بولۇر، كۆپ يۈرگەن يولچى بولۇر (ماقال).

ئەمچىلىك «ئەمچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئايۇپ ئاتا مىراس كەسپى ئەمچىلىكنى قايتا قولىغا ئالغاندىن كېيىن ھال- كۈنى تېزلا ياخشىلىنىپ كەتتى.

ئەمدۈرمەك «ئەممەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چۈنكى سەن پەپىلەپ، ئاق سۈت ئەمدۈرۈپ، تۈنلىرى يېنىمدىن ئايرىلماي باققان. يىغلىسام قايسى چاغ مەن قىلىپ خەقىش، قولۇڭغا سەن ئېلىپ باغرىڭغا ياققان.

ئەمدۈرۈلمەك «ئەمدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەمدى رەۋ ① سۆز بولۇۋاتقان پەيتتە، ھازىر: مانا ئەمدى ھەممە ئىش جايىدا بولدى. ② سۆز سۆزلىنىۋاتقان پەيتتىن كېيىن، ھازىر: بۇرۇن تاغ ئايلىنىپ كەلسە، ئەمدى باغ ئايلىنىپ كېلەر (ماقال). ③ مەنىنى تەكىت-لەش، كۈچەيتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان سۆز: خوش ئانا، كېتەي ئەمدى، داشۆگە يېتەي ئەمدى. بىلىم- ھېكمەت يولىغا جاننى بەخش

ئېتەي ئەمدى.

ئەمدىلەتىن رەۋ. ئەمدىرەك، ئەمدىلا: ئابدۇبەسەرلەر ئەمدىلەتىن يولغا چىققان بولۇشى مۇمكىن. * بىزنىڭ ئېلىمىزدىمۇ «قۇتادغۇبىلىك»نى تەرجىمە قىلىش ۋە تەتقىق قىلىش ئىشى ئەمدىلەتىن باشلاندى.

ئەمدىلىكتە رەۋ. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، بۈگۈنكى كۈندە: ئەمدىلىكتە ھېلىقى ئورۇق كالىلارمۇ بۇلۇتتەك سەمرىپ، تۈكلىرى پارقىراپ كەتتى. * قەدىمكى شىۋاق ئۆسىدىغان بوز يەرلەر ئەمدىلىكتە قومۇشلۇققا ئايلاندى.

ئەمر ئى [ئە] ① بۇيرۇق، پەرمان، يارلىق: تۆۋەنگە شاھنىڭ ئەمرى يوللىنىپ، ئاتلىنىپتۇ يۇرت بىردەك قوزغىلىپ. ② ئىختىيار، ئىختىيارلىق؛ ئىلىك؛ نىكاھ: سول قول ۋەزىر مۇشۇ شەھەرلىك بولۇپ، قولىنى قاياققا سوزسا شۇ ياققا يېتىدىغان ھالەتتە بولسىمۇ، بۆلەك شەھەردىن بىر نامرات ئادەمنىڭ يالغۇز قىزىنى ئەمرىگە ئالدى.

ئەمر قىلماق بۇيرۇق، پەرمان بەرمەك؛ يارلىق چۈشۈرمەك: جەڭگە سال، يولۋاسقا سال، قايتسام ئۆلۈم، خىزمەت ئەمەس، ئەڭ قىيىنغا ئەمرى قىل، بىرئاز قىيىن مېھنەت ئەمەس؟ * پادىشاھ جاۋاھىرپۇرۇشلارغا، سودىگەرلەرنىڭ مەرۋايىتلىرىنى تېپىپ بېرىشنى ئەمر قىلىپتۇ.

ئەمرىدە ساقلىماق ئۆز نىكاھىدا تۇتماق، ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنى داۋاملاشتۇرماق: قازى ئۇزۇنغىچە ئىككى خوتۇننى ئەمرىدە ساقلىدى.

ئەمرىگە ئالماق نىكاھىغا، خوتۇنلۇققا ئالماق: ئالغىن مەيلى ئەمرىڭگە، شۇنداق ئىكەن پېشانەم. تۇمارىدىكى قىزىلگۈل بولسۇن ساڭا نىشانەم.

ئەمر-پەرمان بۇيرۇق، بۇيرۇقلار؛ پەرمانلار؛ مىزان: دۆلەت ئاساسىي قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە، دۆلەت تۈزۈمىگە مۇناسىۋەتلىك تۈرلۈك مۇھىم قانۇن، ئەمر-پەرمانلارنى تۈزۈپ چىقتى.

ئەمرىمەرۇپ ئى <دىن> دىنىي تەشۋىقات، پەند-نەسىھەت: موللازەيدىن ئۇلاپلا يەنە پاراڭ باشلىدى: — بىرەر ئاي ئالدىدا يەنە بىر سوپى كېلىپ پەيغەمبەرىمىزنىڭ سۈننەتلىرى توغرىسىدا سۆزلەپ، ھەربىر مۇسۇلمان سۈننەتلەرنى ئادا قىلىشى لازىم، — دەپ ئەمرىمەرۇپ قىلدى.

ئەمرىمەرۇپچى ئى. دىنىي پەند-نەسىھەت، قائىدە-يوسۇنلارنى تەشۋىق-تەرغىپ قىلغۇچى كىشى.

ئەمرىمەھەل ئى [ئە] ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى دەرگۇمان، ناتايىن ياكى ناھايىتى قىيىن بولغان مۈشكۈل ئىش.

ئەمگەك ئى. ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتتە قىلىنىغان ئىش، پائالىيەت؛ سىڭدۈرۈلگەن ئەجىر؛ مېھنەت: ساقلىنى ساتقان قېرىدىن، ئەمگىكىنى ساتقان بالا ياخشى (ماقال). * ئادەم تۇرمۇشتىن كېلىدىغان زوقنى، ئۆز ئەمگىكىدىن كېلىدىغان زوقنى سېزىشى، بىلىشى، ئۇنى چۈشىنەلىشى كېرەك.

ئەمگەك پسىخولوگىيىسى <پسىخول> پسىخولوگىيىنىڭ تارمىقى. ئادەمنىڭ ئەقلىي ۋە جىسمانىي ئەمگەك جەريانىدىكى پسىخولوگىيىلىك ھەرىكىتىنىڭ قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

ئەمگەك سۇغۇرتىسى <س ئىق> ئەمگەك جەريانىدا ئەمگەكچىلەرنىڭ بىخەتەرلىكى ۋە سالامەتلىكىنى مۇھاپىزەت قىلىش ئۈچۈن يولغا قويۇلغان ھەر خىل تەدبىرلەر.

ئەمگەك سۆيەر ئەمگەك قىلىشقا ئامراق، ئەمگەك سۆيىدىغان، ئەمگەكچان: شۇجى كىچىك ئاخۇننىڭ بۇ دۇيگە كەلگەن دەسلەپكى ئون يىلدىكى ئىشچانلىقى، ئەمگەك سۆيەر، ھالال ۋە ئاق كۆڭۈللۈكىنى ئەسلەپ ئۆتتى.

ئەمگەك سىجىللىقى <س ئىق> ئەمگەكنىڭ

جىددىيلىك دەرىجىسى، يەنى بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدىكى ئەمگەك كۈچىنىڭ سەرپ قىلىنىش دەرىجىسى: ئۈچ بەن، تۆت سىمېنلىق ئىش تۈزۈمى يولغا قويۇلسا، ماشىنا ـ ئۈسكۈنىلەرنىڭ ئىقتىدارىدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى يەنىمۇ راۋاجلاندۇرغىلى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئەمگەك سىجىللىقىنى يەڭگىللەتكىلى بولىدۇ.

ئەمگەك سىڭدۈرمەك ئەجىر قىلماق، كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلماق، تەر تۆكمەك: مەرىيەمنىڭ دادىسى بارات مۇئەللىمگە: ــ قىزىمىزغا سىز ئېرىنمەي، زېرىكمەي تەربىيە بەرمىگەن، ئەمگەك سىڭدۈرمىگەن بولسىڭىز، ئۇنىڭ بۈگۈنكىدەك ئالىي پەزىلەتكە ئىگە مۇنداق بىر ئەۋلاد بولۇپ چىقالىشى زادىلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى، ــ دېدى.

ئەمگەك قاراش ئەمگەككە بولغان تونۇش، چۈشەنچە؛ كۆز قاراش: ئۇنىڭ ئەمگەك قارىشى ياخشى. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر خىل ئەمگەكلەرگە ئاكتىپلىق ھالدا ئۆز قىزغىنلىقى بىلەن قاتنىشىدۇ.

ئەمگەك قانۇنى <قانۇن> ئەمگەك توختامى، ئەمگەك ھەققى، ئەمگەك سۇغۇرتىسى ۋە ئەمگەك ئىنتىزامى قاتارلىقلارغا مۇناسىۋەتلىك قانۇن ـ مىزان.

ئەمگەك قىلماق جىسمانىي ئىش، پائالىيەت، مېھنەت بىلەن شۇغۇللانماق، ئىشلىمەك؛ ئەجىر قىلماق، تەر تۆكمەك، مېھنەت سىڭدۈرمەك: ھارۋىدىن ئوغۇت چۈشۈرۈۋاتقان بىرى يېنىدىكى ھەمراھىدىن سورىدى: ــ مانا ئەمدى ئېرىنمەي ئەمگەك قىلسا، يېلىنماي قورساق تويدىغان چاغلار بولدى. بۇ يەرگە نېمە تېراي دەيسەن، قاسىم ئاكا؟

ئەمگەك كۈچى <س ئىق> ئادەملەرنىڭ ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارى يەنى ئەقلىي ۋە جىسمانىي كۈچىنىڭ يىغىندىسى.

ئەمگەك كۈچى ئاۋىرى <س ئىق> سېتىۋې-لىش ـ سېتىش ئوبيېكتى قىلىنغان ئەمگەك كۈچى.

ئەمگەك كۈچى تەقسىماتى <س ئىق> ئەمگەك كۈچىنىڭ خەلق ئىگىلىكىنىڭ ھەرقايسى تارماقلىرىدا، ھەرقايسى جايلار، كارخانىلار ۋە خىزمەت ئورۇنلىرى ئارىسىدا تەقسىم قىلىنىشى.

ئەمگەك كۈچى قىممىتى <س ئىق> ئىشلەپ-چىقىرىش ۋە تەكرار ئىشلەپچىقىرىشتىكى ئەمگەك كۈچىگە زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنىڭ قىممىتى. ئۇ: ① ئەمگەكچى ئۆزىنىڭ ئەقلىي، جىسمانىي كۈچىنى ئەس-لىگە كەلتۈرۈشتە زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنىڭ قىممىتىنى، ② يېڭى ئەمگەك كۈچلىرىنى ئۈزلۈكسىز تولۇقلاپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئىشچىلار ئائىلە ۋە پەرزەنتلىرىنى بېقىش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تۇرمۇش ۋاسىتىلىرىنىڭ قىممىتىنى، ③ مەلىكىلىك ئەمگەكنى تەمىنلەش ئۈچۈن زۆرۈر بولغان تەربىيىلەش خىراجەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئەمگەك كۈنى <س ئىق> ئەمگەك ۋاقتىنى ھېسابلاشنىڭ بىرلىكى. مەملىكىتىمىزدە سەككىز سائەت بىر ئەمگەك كۈنى بولىدۇ.

ئەمگەك ئوبيېكتى <س ئىق> ئەمگەك بىلەن ئېلىنىدىغان ۋە پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان نەرسىلەر. ئۇ تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئەسلىي نەرسە (يەر ئاستىدىكى رودىغا ئوخشاش) بولۇشى مۇمكىن، پاختا، پولات ماتېرىيال-لىرىغا ئوخشاش پىششىقلانغان خام ماتېرىيال بولۇشىمۇ مۇمكىن.

ئەمگەك ئۈنۈمدارلىقى <س ئىق> ئەمگەك-نىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئۈنۈمى يەنى ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ ئىشلەپچىقىرىش جەريانىدىكى ئۈنۈمى.

ئەمگەك ۋاستىلىرى <س ئىق> كىشىلەر ئەمگەك ئوبيېكتىغا تەسىر كۆرسىتىش ۋە ئۇنى ئۆزگەرتىشتە پايدىلىنىدىغان بارلىق ماددىي ۋاستىلەرنىڭ مەجمۇئەسى. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش قورالى، يەر، ئۆي-ئىمارەت، يول، قانال، ئامبار قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىشلەپچىقىرىش قورالى ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدۇ.

ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش پرىنسىپى <س ئىق> سوتسىيالىزم جەمئىيىتىنىڭ شەخسىي تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى تەقسىم قىلىش پرىنسىپى، ئۇ ئەمگەكچىلەرنىڭ قابىلىيىتىگە يارىشا ئەمگەك قىلىشنى، جەمئىيەت تۇرمۇش ۋاستىلىرىنى ئەمگەكچىلەرنىڭ ئەمگەك سانى ۋە سۈپىتى بويىچە تەقسىم قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئەمگىكىگە قاراپ تەقسىم قىلىش قانۇنىيىتى <س ئىق> سوتسىيالىستىك تۈزۈم شارائىتىدا ئىستېمال بۇيۇملىرىنى، ئەمگىكىنى ئۆلچەم قىلىپ تۇرۇپ تەقسىم قىلىشنىڭ ئوبيېكتىپ مۇقەررەرلىكى قانۇنىيەت.

ئەمگەكنىڭ ئىككى ياقىلىمىلىقى <س ئىق> تاۋار ئىشلەپچىقىرىشتىكى كونكرېت ئەمگەك بىلەن ئابستراكت ئەمگەك كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئەمگەكچان سۈپ. ئىشچان، ئەمگەك سۆيەر: ئۇلار پارتىيە سىياسىتىگە، ئەمگەكچان ئىككى قولىغا ۋە يۈكسەك ئەقىل-پاراسىتىگە تايىنىپ، باي، پاراۋان، گۈزەل يېڭى تۇرمۇش يارىتىلايدۇ!.... * مېنىڭ ئانام ئەمگەكچان، ئانىلارنىڭ ياخشىسى. ئىشى چۈشمەس قولىدىن، ئېغىزىدىن ناخشىسى.

ئەمگەكچانلىق «ئەمگەكچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۈگۈن دەل ئۇنىڭ تۇغۇلغان كۈنى بولۇپ، ئۇ ئۆزىنىڭ باشقىلارغا زىيان سېلىش بەدىلىگە پايدا ئېلىپ، نادانلىق، گومۇشلۇق بىلەن ياشلىق باھارىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈشتىن، بۈگۈنكى كۈندىكى ئەمگەكچانلىقى بارلىققا كەلگەنگە قەدەر جەريانىنى ئەسلەپ، ئەمگەكنىڭ شەرەپلىكلىكىنى، ئەمگەك قىلماسلىقنىڭ نومۇسلۇقلىكىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدى.

ئەمگەكچى ئى. ئەمگەك قىلغۇچى، مېھنەتكەش، ئىشچى: سوتسىيالىزم جەمئىيىتىدە، سوتسىيالىستىك قانۇن ۋە كوممۇنىستىك ئەخلاق ئىشچىلار سىنىپى ۋە ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەنپەئەتى ۋە تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

ئەمگەكسىز سۈپ. ئەمگەك قىلماي، ئەمگەك سىڭدۈرمەي، ئىشلىمەي: سۇسىز ھايات بولماس، ئەمگەكسىز راھەت بولماس (ماقال). * ئۈمىد — شېرىن، خىيال — شېرىن، ئەمگەكسىز چېچەك ئاچماس. مەردلىككە ۋىسال ئاشنا، نامەردلەر مۇراد تاپماس.

ئەملەتمەك «ئەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چېچەك ئەملەتمەك.

ئەملەش «ئەملىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

ئەملەش يىڭنىسى ① <تىب> بەزى كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ۋاكسىنىنى ئادەم ياكى ھايۋانات تېنىگە ئوكۇل قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان يىڭنە. ② <بوت> مىكرو ئورگانىزملارنى يۇقتۇرۇش ئۈچۈن پايدىلىنىلىدىغان بىر خىل سايمان، ئاستىنقى ئۇچى يىڭنە شەكلىدە بولىدۇ. ئۇ ئادەتتە تېز ئىسسىپ، تېز سوۋۇيدىغان ۋە ئاسان ئوكسىدلانمايدىغان پلاتىنا ياكى نىكېل خروم سىمدىن ياسىلىدۇ.

ئەملەنمەك «ئەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەملىتىلمەك «ئەملەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەملىمەك پ. داۋالىماق: ئەمچى ئۇنىڭ يۈزىدىكى داغلارغا كۆيدۈرگە دورىنى تەگكۈزۈپ، ئاندىن شىپالىق ئېسىل دورىلار بىلەن ئەملىدى.

ئەمما باغل. ئىككى جۈملە ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنى ئىپادىلەپ، قارىمۇقارشى باغلىغۇچى بولۇپ كېلىدۇ. مەنە جەھەتتىن «لېكىن»، «بىراق» سۆزلىرى بىلەن ئوخشاش: مەن كۆزلىرىدىن كىشىنى ئوڭايسىزلاندۇرغۇچى بىر خىل نۇر چاقناپ تۇرىدىغان بۇ ئادەمنىڭ يۈزىگە قارىدىمىيۇ، ئەمما ئىشقا بەلگىلەشكە تىلىم بارماي، ياغاچ چىلەكنى ئالدىم ـ دە، سىرتقا قاراپ ماڭدىم.

ئەممەك پ ① ئەمچەكتىن ياكى ئېمىزگىدىن سۈت سۈمۈرۈپ ئىچمەك: —جېنىم ئانا! سەندىن بۈگۈن ئايرىلىدىغان بولدۇم، سېنى ئاخىرقى قېتىم بىر ئېمىۋالسام، —دەپتۇ بالا. * ئەپەندىم سۈت سوراپ كىرگەن قوشنىسىنى كالا قوتىنىغا باشلاپ چىقىپ: —بۈگۈن موزاي ئېمىپ قويۇپتۇ. ئۆيدە بىر قوشۇقمۇ سۈت يوق، —دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.② كۆچمە. ئۆزىگە سىڭدۈرمەك، بەھرە ئالماق، بەھرىمەن بولماق: گۈل چېچەكمەن ئىشقىمدىن، تالا ـ تالا يول قىلىپ، تاغدەك كۆچكە تولدۇممەن، زامانەمدىن نۇر ئېمىپ.

ئەمۇغەيلان ئى [ئە] ←— **ئەرەب يىلمى دەرىخى.**

ئەمىر ئى [ئە] <تارىخ> بۇخارا ۋە بەزى مۇسۇلمان مەملىكەتلىرىدە مەنسەپ نامى: خانلىق، پادىشاھلىق ئۇنۋانى ھەمدە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس: ئۇ چوڭ بىر ئەمىرنىڭ قىزى ئىكەن. * جىنايەتكار سۇنى ئىچىپتۇ ۋە ئەدەب ـ قائىدە بويىچە: — ئەي مۆمىنلەرنىڭ ئەمىرى ئاللا سىزنىڭ ياخشىلىقىڭىزنى كۆپ قىلسۇن. ئەمدى مەن سىزگە مېھمان بولدۇم، مېنى تەشنالىق ھالىتىدە بىر قاچا سۇ بىلەن مېھمان قىلدىڭىز، مېھماننى ئۆلتۈرۈش سىزدەك ئىسلام خەلىپىسىگە لايىق بولسا، مېنى ئۆلتۈرۈڭ، ئەگەر مېھماننى ئۆلتۈرۈش توغرا بولمىسا، مېنى ئەپۇ قىلىڭ، — دەپتۇ.

ئەمىرزادە ئى [ئە+پ] خان ياكى پادىشاھنىڭ ئوغلى: مەلىكە — ھەي يىگىت! راستىڭنى ئېيتقىن، پادىشاھزادىمۇسەن، يا ئەمىرزادىمۇسەن، يا بەگزادىمۇسەن ياكى بايزادىمۇسەن؟ — دەپتۇ.

ئەمىرلىك سۈپ. ئەمىردە بولىدىغان، ئەمىرگە لايىق، ئەمىرگە تەئەللۇق: ئەمىرلىك ھوقۇق. * ئۇچىسىدىكى ئەمىرلىك كىيىمنى يېشىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا قۇللارنىڭ كىيىمىنى كىيگەنىكەن.

ئەمىر - ئۆمىرا خاننىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى؛ ۋەزىرلەر ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش خاننىڭ يېقىنلىرى: شاھ مەھمۇتخان ئەمىر ـ ئۆمىرالىرىغا قاراپ: — ئەل ـ يۇرت بىزدىن رازىمۇ، يوق؟ — دەپ سورىدى.

ئەمىسە باغل. جاۋاب جۈملىنىڭ بېشىدا كېلىپ، «ئۇنداقتا، ئۇنداق بولسا، ئۇنداق بولغاندا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئەمىسە، ئادەمنىڭ بىلىشى زادى قانداق قىلىپ ئەمەلىيەتتىن كېلىپ چىقىدۇ ۋە يەنە قانداق قىلىپ ئەمەلىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ؟ * — ماقۇل موما، ئەمىسە كەتتۇق، سەن ماڭا راستىنلا بىر دانە پۇتبول توپى ئېلىپ بېرەمسەن؟! — دېيدى مومايىنىڭ نەۋرىسى ئىشىكتىن چىقىپ كېتىۋېتىپ.

ئەمىلىي (توغرىسى: ئەمەلىي) ←— **ئەمەلىي.**

ئەمىلىيەت (توغرىسى: ئەمەلىيەت) ←— **ئەمەلىيەت.**

ئەمىلىيەتسىز (توغرىسى: ئەمەلىيەتسىز) ←— **ئەمەلىيەتسىز.**

ئەمىلىيەتچى (توغرىسى: ئەمەلىيەتچى) ←— **ئەمەلىيەتچى.**

ئەمىلىيەتچىلىك (توغرىسى: ئەمەلىيەتچىلىك) ←— **ئەمەلىيەتچىلىك.**

ئەمىلىيلەشمەك (توغرىسى: ئەمەلىيلەشمەك) ←— **ئەمەلىيلەشمەك.**

ئەمىلىيلەشتۈرمەك (توغرىسى: ئەمەلىيلەشتۈرمەك) ←— **ئەمەلىيلەشتۈرمەك.**

ئەمىلىيلەشتۈرمەك (توغرىسى: ئەمەلىيلەشتۈرمەك) ←— **ئەمەلىيلەشتۈرمەك.**

ئەمىلىيلىك (توغرىسى: ئەمەلىيلىك) ←—

ئەمەلىيلىك.

ئەمىن سۈپ [ئە] ①ئامان-ئېسەن؛ خاتىرجەم: مۇھاپىزەتچى: — مەن ئاتلىق، پىيادە بولۇپ ئۈچ يۈز لەشكەر بىلەن جانابلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ باراي، جانابلىرىنىڭ ئەمىن بېرىپ كېلىشلىرىگە كاپالەت بېرىمەن، — دېدى. ② ئىشەنگەن: بىز پادىشاھىمىزنىڭ پۇقرالارغا بۇنداق غەمخورلۇق قىلىدىغانلىقىغا ئەزەلدىنلا ئەمىن ئىدۇق.

ئەمىن تاپماق خاتىرجەم بولماق، خاتىرجەملىككە ئېرىشمەك؛ ئامان-ئېسەن بولماق، ئارام تاپماق: ئۇنىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپتى-دە، ئۆيگە كىرىپ ئىشكىنى زەنجىرلىدى. * قاسىم تېلېفوندا سۆزلىشىۋاتقان كىشى تۇرۇپكىنى قويۇپ، گوياكى ئېغىر يۈكتىن خالاس بولۇپ، كۆڭلى ئەمىن تاپقان كىشىدەك يانچۇقىدىن قول ياغلىقىنى چىقىرىپ پېشانىسىنى سۈرتتى.

ئەمىنلىك «ئەمىن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ساۋاقداشلار قەيسەرنىڭ ئانىسىنىڭ ئەمىنلىكىنى ئاڭلاپ ئەركىن نەپەس ئېلىشتى.

ئەن I ئى. قوي، كالا قاتارلىق ھايۋانلارنى تونۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قۇلاق ياكى يوتىسىغا سېلىنغان بەلگە، نىشان: — قويىڭىزنىڭ ئېنى بارمىدى؟ — دەپ سورىدى قاسىم ئاخۇن ھېلىقى قوي ئىزدەپ يۈرگەن ئادەمدىن.

ئەن سالماق قوي ۋە كالا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ قۇلاق ياكى يوتىسىغا بەلگە قىلىپ قويماق: باينىڭ غالچىسى ھېچكىمگە كۆرۈنمەي بېرىپ، قاسىمنىڭ كالىسىنىڭ قۇلىقىغا ئەن سېلىپ قويۇپ قايتىپ كېلىپتۇ.

ئەن II ① ئى. رەخت ۋە باشقا نەرسىلەرنىڭ كەڭلىكى؛ توغرىسى: ئېنى كەڭ رەخت. رەختنىڭ ئېنى. * بۇ، مەن سىزگە تونۇشتۇرماقچى بولغان قاپاق تېرەكلىك ھويلىنىڭ دەل ئۆزى، بۇنىڭ كالا ھارۋىسى بىمالال پاتقۇدەك ئەگىم دەرۋازىسى شەرققە قارىغان، ئېنى قىرىق ماڭدام كېلىدىغان بۇ ھويلىنىڭ زادى قاچان سېلىنغانلىقىنى ھېچكىمۇ بىلمەيدۇ. ② سۈپ. كىيىم ۋە باشقا نەرسە ئۈچۈن تېخى ئۆلچەپ كېسىلمىگەن؛ پارچىلانمىغان: ئەن رەخت. ئەن مەخمەل. * سۇ بولسا، سۈزۈك بولسا؛ ئەتلەس بولسا، ئەن بولسا. كېلىن بولسا، قەنت بولسا، مېنىڭكىدەك بەلەن بولسا.

ئەن تارتقۇ توقۇلۇۋاتقان گىلەمنىڭ كەڭلىكىنى مۇقىملىقتا ساقلاش ئۈچۈن، ئىككى تەرەپتىن تارتىپ تۇرىدىغان تانا.

ئەن تارتماق I توغرىسىغا يوغىناماق، توغرىسىغا يوغىناپ كەتمەك، سەمرىمەك: تۇرسۇن ئاشخانىدا ئىشلىگىلى بىر يىل بولمايلا ئەن تارتىپ كېتىپتۇ.

ئەن رەخت كىيىم ۋە باشقا نەرسە ئۈچۈن ئۆلچەپ كېسىلمىگەن، پارچىلانمىغان رەخت: مەسۇدىخان مۇكاپات بېرىلگەن بىر قوزىلىق قوي، بىر پارچە گۈللۈك كىگىز، ئىككى كىيىملىك ئەن رەخت، بىر كىيىم تىكىش ماشىنىسىنى ھاياجانلانغان ھالدا تاپشۇرۇۋالدى.

ئېنى تاختا ئېنى كەڭ ئەمەس، ئېنى تار: ئېنى تاختا رەخت. ئېنى تاختا بۆز.

ئەن ياغاچ تىلىنمىغان، پارچىلانمىغان ياغاچ.

ئەن III سۈپ. سۇ ئىتتىك، راۋان ئاقىدىغان، چوڭقۇر: سۈيى ئەن. ئەن ئېرىق. * ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، شارقىراتمىنى سۇ بەك ئەن ئاقىدىغان جاينىڭ ئەڭ تۆۋەن تەرىپىدىن سەل كۆتۈرۈپ سالغاندا، بۇ ئارىلىقنىڭ تولىمۇ ئۇزۇن بولۇشى تۈپەيلىدىن، دەسلەپتە يۇقىرى تەرەپكە ھېچقانچە تەسىر كۆرستەلمىگەندەك قىلغان بىلەن سۇ چىڭقاللىغانسىرى لاي تىنىپ، كېيىنچە يۇقىرى-تۆۋىنى تەكشىلىنىدىكەن.

ئەن تارتماق II كەڭرىپ، يوغىناپ، چوڭقۇرلاپ كەتمەك: باشلامنىڭ ئېغىزى تۇتۇلمىغانلىقتىن، ئېغىز ئەن تارتىپ كېتىپ، نۇرغۇن ئېتىزلارنىڭ قىرلىرىنى سۇ ئېلىپ كەتتى.

ئەن يەر ئېرىقتىن چوڭقۇرراق، سۇ تېز،

راۋان ئاقىدىغان يەر: ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ـــ
شارقىراتمىنى سۇ بەك ئەن ئاقىدىغان يەرنىڭ ئەڭ
تۆۋەن تەرىپىدىن سەل كۆتۈرۈپ سېلىش لازىم
ئىكەن، ـــ دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ....

ئەن IV ئى [خەن] ــــ< **ئەنگە ئالماق.**

ئەنگە ئالماق تىزىملىماق، خاتىرىگە ئورنات-
ماق: ئۇرۇمچى قىسىملىرى پارتكومى بۇ ئىككى
چېگرا مۇداپىئە پونكىتىنى كوللېكتىپ هالدا
2 ـ دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتتى، دەپ ئەنگە
ئالدى. * ئېچىقلارغا، دامبا ئېغىزلىرىغا بېسىلغان
كىگىز، چىتلارنىڭ ھەققى ھەممە ئەزالارغا
تۇتاش چېچىلىپ، قەرز ھېسابىدا ئەنگە ئېلىنىدۇ.

ئەنە ① ئال. نېرىراقتا ياكى كۆز ئالدىدا
تۇرغان نەرسىنى ياكى بولمىسا يۈز بېرى-
ۋاتقان ۋەقە، ھادىسىلەرنى كۆرسىتىشتە
قوللىنىلىدۇ: ـــ سەمەت قېنى؟ ـــ ئەنە، كېلىۋاتىدۇ.
* يولۇۋاس چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، شالنى
چېچىپ ئەتراپقا بىرقۇر قاراپ چىقاندىن
كېيىن: ـــ ھەي ئاۋاق، قېنى ئۇ ئىپلاس؟! ـــ دەپ
ۋارقىراپتۇ. توشقان قۇدۇقنى ئىشارەت
قىلىپ: ـــ ئەنە پادىشاھى ئالەم، ئەنە، سىلىنىڭ
كېلىۋاتقانلىقلىرىنى كۆرۈپ قۇدۇقنىڭ ئىچىگە
كىرىۋالدى، ـــ دەپتۇ. ② يۈكلىمە. كۆرسىتىش،
تەكىتلەش ۋە مۇئەييەنلەشتۈرۈش قاتارلىق
مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: بىپايان كەتكەن كەڭ
دالا، شۇ دالا بىلەن گۈزەل بىر مەنزىلگە يەتمەك-
چىمەن. ئەمما، يول ئۇزۇن ھەم خەتەرلىك، ئەنە
شۇنداق چاغدىمۇ مېنىڭ دادام يەنىلا ھېلىقى
ھاسىسى بىلەن ئالدىمدا ماڭا يول ئېچىپ، مېنى
جىددىي ھەم سالماق قەدەملەر بىلەن ئالغا يېتەك-
لەپ كېتىۋاتىدۇ.

ئەنەتكەك ئى. ھىندىستاننىڭ تىلىمىزدا
قوللىنىلغان قەدىمكى نامى.

ئەنە-مانا ھەر خىل باھانە-سەۋەب، ۋەج،
قۇرۇق ۋەدە، گەپ-سۆز: ـــ سەن ئەمدى
«ئەنە ـ ماناڭ»نى قوي. بۇ ھۆكۈمەتنىڭ پۇلى.
بۇنىڭ بىلەن تولا ئوينىشاي تېزرەك تۆلىۋەت، ـــ
دېدى باشلىق قاتتىق خاپا بولۇپ.

ئەنە-مانا دېمەك ھەر خىل باھانە-سەۋەب،
ۋەج كۆرسەتمەك، قۇرۇق ۋەدە بەرمەك:
ئارىدىن ئون نەچچە كۈن ئۆتكەندە ماقالەمنى
يەنە بىر قېتىم سۈرۈشتە قىلدىم. ئۇ ئەنە ـ مانا
دەپ يۈرۈپ ماقالىنى بىر بېرىم ئاي ئۆتكەندە
قولۇمغا قايتۇرۇپ بەردى.

ئەنئەنە ئى [ئە] كىشىلىك تۇرمۇشتىكى
ئۆرپ، ئادەت، ئەخلاق، ئىدىيە، ئىستىل،
سەنئەت، تۈزۈم قاتارلىق تەرەپلەردە
ئەۋلادتىن ئەۋلادقا، ئاتىدىن بالىغا قېلىپ
كېلىۋاتقان، ئۆزىگە خاس ئالاھى-
دىلىككە ئىگە بىر خىل ئىجتىمائىي ئامىل:
جۇڭگو خەلقى جاپاغا چىداپ ئىشلەش، ئاددىي ـ
ساددا تۇرمۇش كەچۈرۈشتىن ئىبارەت ئېسىل
ئىنقىلابىي ئەنئەنىگە ئىگە. * مېھماندوست ئۇيغۇر
بوۋاي ئۆز ئەنئەنىسى بويىچە ئاتنى ئېغىلغا باغ-
لاپ، يېپەك سەللىلىك يولۇچىنى ئۆيگە باشلىدى.
* شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى مېۋىلىك دەرەخ-
لەرنى راۋاجلاندۇرۇشتا ئېسىل ئەنئەنىگە ئىگە.

ئەنئەنىچى ئى. ئەنئەنە ۋە قائىدە-
يوسۇنلارنى قوغدىغۇچى ۋە ياقىلىغۇچى؛
داۋاملاشتۇرغۇچى كىشى.

ئەنئەنىچىلىك ئى. ئەنئەنىگە ۋارىسلىق
قىلىش، ئەنئەنە بىلەن شۇغۇللىنىش
پائالىيىتى.

ئەنئەنىلىك سۈپ. ئەنئەنىگە ئىگە:
ناۋايى ئانا تىلىمىزنىڭ ئەنئەنىلىك بايرىقىنى
كۆتۈرۈپ، ئەدەبىيات مەيدانىغا چىقتى ۋە سەلبىي
جەريانغا خاتىمە بەردى. * سەلىم بارات بىلەن
پۇچۇناي توي قىلغاندا، ئەنئەنىلىك ئادەتلەر
بىلەن ھېسابلىشىپ ئولتۇرمىدى، بىر ـ بىرىنىڭ
تەييارلىقىدىن «ئاخبارات» ئالماشتۇرغاندىن كېيىن،
كېڭىشىپ زۆرۈر نەرسىلەرگىلا پۇل خەجلەپ
سېتىۋالدى.

ئەنئەنىۋى سۈپ [ئە] ئۇزاق زامانلاردىن
بېرى ئەنئەنە بويىچە داۋاملىشىپ
كەلگەن، ئەنئەنە بولۇپ قالغان، ئەنئەنىگە

ئايلانغان، ئەنئەنىلىك: ئەنىئەنىۋى بايىرام.
ئەنئەنىۋى ئادەت. * بىچارە دادام ئۆيگە ئىشلە-
ۋاتقىنىدا بىرقانىچە قېتىم كېسىلى قوزغىلىپ،
ھوشىدىن كەتكەن چاغلىرىنى كۆرگەنىدىم. ئۆي
پۈتكەندىن كېيىن، ئەتىگەن-ئاخشاملىرى ياغاچچى-
لىق ھۈنىرىنى ئىشلىتىپ، ھەربىر ئۇيۇق، مېھرابىغىچە
ئەنئەنىۋى گۈللۈك نەقىشلەر ياساپ چىققانىدى.

ئەنئەنىۋى ئادەت ئۇزاق زامانلاردىن بېرى
ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان
ئۆرپ-ئادەت: ساۋۇت ئۆلگەندىن كېيىن،
ئابدۇرەھىم ئۇنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنىئەنىۋى
ئادىتى بويىچە ئۇزاتتى.

ئەنئەنىۋى مائارىپ بۇ ياۋروپا، ئامېرىكا
ئەللىرىدىكى خېربارت (HERBART)
قاتارلىقلارنىڭ مائارىپ نەزەرىيىسى ئاساسىدا
شەكىللەنگەن دەرسخانا ئوقۇتۇش تۈزۈمى،
ئوقۇتۇش نەزەرىيىسى ۋە ئۇسۇللىرىنى
كۆرسىتىدۇ. بۇنىڭ ئالاھىدىلىكى:
دەرسلىكلەرنى لوگىكىلىق تەرتىپ بويىچە
تۈزۈش، پەنلەر بويىچە ئوقۇتۇش،
سىستېمىلىق ھالدا ھەر خىل ئاساسىي مەدەنى-
يەت بىلىملىرىنى ئوقۇتۇش، مەجبۇرىي
ئىنتىزام ۋە ئوقۇتقۇچىلار نوپۇزىغا ئەھمىيەت
بېرىشتىن ئىبارەت.

ئەنئەنىۋى تىياتىر مەلۇم بىر مىللەتنىڭ
ئالدىنقى كىشىلىرى تۈزۈپ ئوينىغان ئۇسۇل
ۋە شەكىل بويىچە ئەۋلادتىن ئەۋلادقا
داۋاملىشىۋاتقان تىياتىر.

ئەنبەر ئى [ئە] كىت ئۈچەيدىن ئاجرىتى-
ۋېلىنىدىغان مومسىمان ئۈتكۈر خۇش
پۇراقلىق ماددا، رەڭگى كۈل رەڭ ياكى
قارا بولىدۇ. بۇنىڭدىن پايدىلىنىپ
ھەر خىل خۇش پۇراقلىق ماتېرىياللار
تەييارلىنىدۇ: دىلرەبانىڭ قولى ھىجران
ياقىسىنى قىلدى چاك، لالە-ئەنبەر ھىدىغا تولدى
ھاۋا، تۇپراقۇخاك.

ئەنبەر دەرىخى <بوت> ئەنبەر دەرىخى
ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان
دەرەخ، يوپۇرمىقى توخۇم شەكلىدە ۋە
تولۇق گىرۋەكلىك بولىدۇ؛ گۈلىنى ئاق،
خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ مېۋىسىدە بىر تال
ئۇرۇق بولىدۇ، ئەسلىي ماكانى سۇ ماترا
قاتارلىق ئورۇنلار، دەرەخ غولىدىن بورنېئول
ئالغىلى بولىدۇ.

ئەنبەرلىك سۈپ. ئەنبەر پۇرايدىغان، ئەنبەر
پۇراپ تۇرىدىغان: يول بويى كەلدىم ساماغا
يۆلىنىپ، مۇشكى-ئەنبەرلىك ھاۋاغا چۆمۈلۈپ.

ئەنبىيا ئى [ئە] <دىن> پەيغەمبەرلەر: ئۇ،
پۈتۈن ئەۋلىيا، ئەنبىيالارنى شېپى كەلتۈرۈپ
قەسەم ئىچىپ قوزغالماسقا ۋەدە بەردى.

ئەنت ئى. ئىنتىقام، قىساس، ئۆچ: مەن
بۇ دوستلىرىمغا يەنە بۇنىڭلىق بىلەن لۇتپۇللا ئاكام
بىلەن ئوسمان ئۈچۈن ئالىدىغان ئەنتىمىز چىقمايدۇ
دېدىم. * ئۆلسەم ئورنۇمدا قالار ئىزىم بار،
ئەنتىمنى ئالار ئوغۇل-قىزىم بار.

ئەنتىنى ئالماق ئىنتىقامىنى، قىساسىنى،
ئۆچىنى ئالماق: نۇرۇم:ــ ئۇلارغا يالۋۇرۇش
ئۆلۈمدىن يامان، غۇنچەم، بىزمۇ ئەنتىمىزنى
ئالىدىغان بىر پەيت كېلىدۇ، ــ دېدى.

ئەنجام ئى [پ] يېزت. ئائىلە سەرەمجانلىرى؛
ھەرقايىسى ساھەنىڭ ئۆزىگە خاس سايمان-
لىرى، ئەسۋابلىرى؛ نەرسە-كېرەكلەر:
سەيدىخان ئاچىمۇ ئۇنىڭ سەپەر ئەنجاملىرىنى
خۇرجۇنغا قاچىلاپ، پېشايۋاندا ھازىر بولدى.
بۇ چاغدا، باشقىلار ئاللىقاچان ئاتلىرىنى يېتىلى-
شىپ، تاشقىرىغا چىقىپ بولغانىدى.

ئەنجان ئى. ئۆزبېكىستاندىكى بىر ۋىلايەتى-
نىڭ ئىسمى.

ئەنجان پاختىكى قىشتا كېتىپ يازدا پەيدا
بولىدىغان، جۈغى ئادەتتىكى پاختەكتىن
كىچىك، يېقىملىق سايرايدىغان بىر خىل
پاختەك.

ئەنجان تېمى كۆملاچ قىلىنغان لاي بىلەن قوپۇرۇلىدىغان تام: باغ ئىـكەنۇ باغ ئىـكەن، ئەنجان تېمى باغ ئىكەن. ئەنجان تېمى تۈۋـىدە، روزىلەمخان بار ئىكەن.

ئەنجان دوپپىسى دوپپىنىڭ بىر خـىـلى: ئەنجان دوپپام بار دەيسەن، كىيمەيدىغان نېمەڭگە. ئاخشام بولسا چىللايسەن، چىقمايـدىغان نېمەڭگە. ۋاي جېنىم زەيتۇنىخان.

ئەنجۈر ئى [پ] ① <بوت> ئۈجمە ئائىلىسىـ دىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى نۆۋەتـلـىـشـىـپ ئۆسـىدۇ، چـوڭ، قېلىنـراق ۋە يۇملاقـراق كېلىدۇ، تۈۋى يۇرەكـسىمان بولۇپ، ئادەتتە بەشـكە يېرىلـىدۇ؛ گۈللىرى تەتۈر تۇخۇمسىمان ياكى شار شەكىللىك گۈل تېگىگە يوشۇرۇنۇپ، يوشۇرۇن باشـلىق گۈل رېتىنى شەكىللەنـدۈرىدۇ؛ مېۋىسى گۆشـلۈك بولۇپ، خام چېغىدا يېشىل، پىشقانـدا سارـ غۇچ قوڭـۇر ياكى سۆسۈن قوڭـۇر رەڭـگە كىرىـدۇ. ئۇ جەنۇبىـي شىنجـاڭدا بولۇپـمۇ قىزىلـسۇ رايونىدا كۆپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ مېۋىـسى، شېخى، يوپۇرمىقى ۋە يىلتىـزىمۇ دورا قىلىنىـدۇ؛ تەمى تاتلىق بولۇپ، تەبىـئىتى مۆتىدىل، زەھەرسىز؛ بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىـپ، تالنى ياخشىلايدۇ، ئۈچەيـنى سىيـلىقلاشتۇرىدۇ. رېماتىزمـنى يوقـىتىـدۇ، قان توختىتىدۇ، سۈت ماڭدۇرىدۇ. ② شۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى.

ئەنجۈر قېقى ئـەنـجۈر مـېـۋىـسـىنىڭ قۇرۇتۇلغىنى.

ئەنجۈر مۇراببـاسى ئەنجۈر مېۋىـسىدىن تەييارلانغان مۇراببا.

ئەنجۈرلۈك ① سۈپ. ئەنـجۈر ئۆسـكەن، ئەنجۈر بار: ئەنجۈرلۈك باغ. ئەنجۈرلۈك هويلا. * بېدىشنىڭ ئوڭ تەرىپى ئانارلىق، سول تەرىپى ئەنـجۈرلـۈك باغ ئىـدى، باغ ئالـدىـدا ئۇزۇن كەتكەن گۈلـزارلىقنىڭ ئايغىدا قەد كۆتـۈرۈپ، پۈتـكۈل سەمەرقەنتـكە كۆرۈنـۈپ تۇرغان ئوردا جايلاشقانىدى. ② ئى. ئەنجۈر تـىـكىپ ئۆسـ تۈرۈلـگەن يەر، ئەنـجۈر تىكىلـگەن جاي: قەيسەر ئەتىگەندە ئىككى ئوغۇل ساۋاقدىشى بىلەن بىرگە ئالىي مەكتەپ ئىمتىهانىغا تەييارلىق قىلغىلى ئەنجۈرلۈككە كەتتى.

ئەنجى (توغرىـسى: ئۆنچە) ـــ> ئۆنـچە.

ئەنجىبار ئى [پ] <بوت> قامچا ئوت ئائىـلىـسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يىلتىـزسىمان توم، تىك، يەككە ئۆسىدۇ؛ تۈۋىدىن ئۆسكەن يوپۇرمىقى چوڭ، سېپى ئۇزۇن، شەكـلى ئۇزۇن تۇمۇـ نىگە ئوخشايدۇ؛ غولىدا ئۆسـكەن يوپۇرمىقى كىچىك، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ ۋە ساپاقـسىز؛ گـۈلـى كـىچىـك ئاق ياكـى هـال رەڭـدە بولۇپ، باشاقـسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ كىچىك، قاتتىق مېۋىسى ئۈچ قىرلىق، قارا، پارقـراق كېلىدۇ؛ يىلتىزسىمان غولى دورا بولـىدۇ؛ تـىيانـشـان، ئالـتاي، كوئىنلۇن قاتارلـىق تاغ رايونـلىرـىدىن چـىـقـىدۇ؛ ئىـسسىـق قايـتۇرۇش، زەهەرنى تارقىتىش، ئىششىق ياندۇرۇش رولىغا ئىگە.

ئەنداز (توغرىسى: ئەندىزە) ـــ> ئەندىزە.

ئەندەتمەك «ئەنـدىمەك» پېئىلىـنىڭ مەجـبۇرىي دەرىجـىسى: ئەزالار ئاسـتا ئېقىۋاتـقان ئۆستەڭگە كەتمەن كۆتۈرۈپ چۈشۈپ لاي تارتىپ ئەندىتىشكە باشلىدى.

ئەندەرىمەك (توغرىسى: ئۆندەرىمەك) ـــ> ئۆندەرىمەك.

ئەندۇ سۈپ. غەلىتە، باشقىچە.

ئەندۇۋا ئى [پ] <بىن> سۇۋاقچىلىقتا تامنى سۇۋاش، سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان دەستىلىك، تېگى سىـلىق مېتال ئەسۋاب.

ئەندىز (توغرىسى: ئەندىزە) ـــ> ئەندىزە.

ئەندىزە ئى [پ] ① كىـيىم ـ كېـچەك ياكى بىرەر باشـقا نەرسە پىچىـش، تەيـيارلاش

ئۈچۈن قېلىن قەغەز، كاردون ۋە باشقا ماتېرىياللاردىن ياسالغان شەكىل: ئەۋرىشكە، ئۆرنەك، ئۈلگە: كىيىم ئەندىزىسى. گۈل ئەندىزىسى. * دادام، تۈرلۈك تېرىلەرنى دەسلەپ ئەندىزە بويىچە پارچە-پارچە قىلىپ كېسىپ تاشلايدۇ. ئاندىن ئۇلارنى بىر-بىرىگە چېتىپ ئاجايىپ ئىسكەتلىك تۇماقلارنى تىكىدۇ. ② كۆچمە. ئۆرنەك؛ نەمۇنە: سوتسىيالىستىك تۈزۈم شارائىتىدا پىلانلىق ئىگىلىككە قانداق قاراش ۋە ئۇنى قانداق يولغا قويۇش سوتسىيالىستىك ئىگىلىكنىڭ ئەندىزىسى ۋە قۇرۇلۇش يولىغا مۇناسىۋەتلىك زور مەسىلە.

ئەندىزە ئالماق ① بىرەر نەرسىنىڭ شەكلىنى كۆچۈرمەك. ② ئۆرنەك ئالماق.

ئەندىزە قىلماق ئۈلگە، ئۆرنەك، نەمۇنە قىلماق: شۇ بوستاننى قىلىپ ئەندىزە، يېزىمىزنى گۈللەيمىز بىزمۇ. شۇ چاغ بىزنىڭ يېزىمىزغىمۇ، ھەۋەس بىلەن قارايسىز سىزمۇ.

ئەندىزىچى ئى. ئەندىزە تەييارلاش، ئەندىزە ئېلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى.

ئەندىزىچىلىك ئى. ئەندىزە ئېلىش ۋە ئەندىزە تەييارلاش ئىشى ۋە شۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى.

ئەندىزىلەشمەك پ ① ئەندىزىگە ئېلىنغان، ئەندىزە قىلىنغان ھالەتكە كەلمەك. ② ئۆرنىكى، نەمۇنىسى بار بولماق.

ئەندىزىلەشتۈرمەك «ئەندىزىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇر دەرىجىسى.

ئەندىزىلەشتۈرۈلمەك «ئەندىزىلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەندىزىلىك سۈپ. ئەندىزىسى، ئۈلگىسى بار.

ئەندى (توغرىسى: ئەمدى) ⟵ **ئەمدى.**

ئەندىش (توغرىسى: ئەندىشە) ⟵ **ئەندىشە.**

ئەندىشە ئى [پ] بىرەر مەسىلە ياكى ئىشنىڭ ئاقىۋىتى، نەتىجىسى ھەققىدە قىلىنغان غەم، تەشۋىش: ئەندىشە قىلماق. ئەندىشىگە چۈشمەك. * ئەندىشىنىڭ ئېتى قورققاق (ماقال). * روزى ئاخۇننىڭ كۆڭلىگە بىر ئەندىشە كىرىۋالدى. قوللىرى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەشكە باشلىدى.

ئەندىشە قىلماق غەم قىلماق، تەشۋىشلەنمەك: يەمەن پادىشاھىغا «ئەبرەھە قېچىپتۇ» دېگەن خەۋەر يېتىپتۇ. شاھ دەرغەزەپ بولۇپ ھەر تەرەپكە ئادەم ئەۋەتكەن بولسىمۇ خەۋەر تاپالماپتۇ. پادىشاھ ئەبرەھەنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىدىن خېلى ئەندىشە قىلىپتۇ.

ئەندىشىگە چۈشمەك ⟵ **ئەندىشىگە قالماق:** پادىشاھ ئۆز ئۆلۈمىنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ. * شەمسۇننارنىڭ كېنىزەك قىزى ئۇن تارتىپ يىغلاپ كىرىپتۇ. قىزنى بۇ ئەھۋالدا كۆرگەن زەرگەرنىڭمۇ رەڭگى تاتىرىپ ئەندىشىگە چۈشۈپتۇ.

ئەندىشىگە سالماق غەمدە قويماق، تەشۋىشلەندۈرمەك: بەزىلەر: — تۇغما مايماقنى ئوپېراتسىيە قىلىپمۇ ساقايتقىلى بولمايدۇ، بەرىبىر توكۇر بولغىنى بولغان، — دەپ سارىخان ئاچىنىڭ كۆڭلىنى ئەندىشىگە سېلىپ بىئارام قىلدى.

ئەندىشىگە قالماق غەمگە قالماق، تەشۋىشلەنمەك: يېزىلاردا يەرلەرنى شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشى بىلەن ئەندىشىگە قالغان پۇتكۈل دېھقانلارنىڭمۇ كۆڭلى تىندى.

ئەندىشىسىز سۈپ. غەم-ئەندىشىسى يوق، خاتىرجەم، غەمسىز: بوغۇلۇپ قالغان تىلىڭنى قىل راۋان ئەندىشىسىز، چەكمە غەم، تۈزلە بېلىڭنى كۆتۈرۈپ باشنى ئېگىز.

ئەندىشىلىك سۈپ. غېمى، تەشۋىشى بار: مەن تۇنجى مۇھەببەتنىڭ كۈچلۈك لەززىتى بىلەن مەست بولۇپ يۈرسەممۇ، لېكىن يەنە بەزىدە، خۇددى ئۇيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك، كەلگۈسى ھەققىدە بەزى ئەندىشىلىك خىياللارنىمۇ قىلاتتىم.

ئەندىكتۈرمەك «ئەندىكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاسماندىن چۈشكەن-

دەكلا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان بۇ چىرايلىق قىزنىڭ خۇش تەبەسسۇمى قادىرنىڭ يۈرىكىنى ئىختىيارسىز ئەندىكتۈرۈۋەتتى.

ئەندىكتۈرۈلمەك «ئەندىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەندىكمەك پ. تاسادىپىيلىقتىن سىلكىنىپ كەتمەك، شۈركەنمەك، چۆچۈمەك: رەقىبىنىڭ سۆزىدىن بىراۋ بېشىمغا بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكتىم. * ئاينۇر كۈتۈلمىگەن بۇ تونۇش ئاۋازدىن قاتتىق ئەندىكىپ كەتتى. ئۇنىڭ يۈرىكى جىغغىدە قىلدى.

ئەندىكىشمەك «ئەندىكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەندىلىكتە (توغرىسى: ئەمدىلىكتە) ——› ئەمدىلىكتە.

ئەندىلەتىن (توغرىسى: ئەمدىلەتىن) ——› ئەمدىلەتىن.

ئەندىمەك پ. كەگرىپ، يوغىناپ، چوڭ-قۇرلىشىپ تېز، راۋان ئاقىدىغان ھالەتكە كەلمەك؛ ئەن تارتماق (سۇ ھەققىدە): توغاندىن ئاشقان سۇ بارغانسېرى ئەندەپ توسۇۋالغىلى بولمايدىغان بولۇپ قالدى.

ئەنزار ئى [ئە] <مەت> دەسلەپكى پىكىر، دەسلەپكى مۇلاھىزە، دەسلەپكى قاراش.

ئەنزە ئى [خەن] <قا> جەمئىيەتتىكى تەپتىش ئورۇنلىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشى ۋە دەۋا ئىشلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان قانۇنغا خىلاپ ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە: جايلار ئەمەلىي ئەھۋالغا ئاساسەن، سوراق قىلىنىپ بولغان ھەمدە توغرا ھۆكۈم چىقىرىلغان، مۇھىم ئەنزىلەردىن بىرقانچىسىنى ئارقا-ئارقىدىن ئېلان قىلىش ئارقىلىق كەڭ كادىرلار ۋە ئاممىغا تەربىيە بېرىشتى.

ئەنزە ئاغدۇرماق تۈرغۈزۈلغان ئەنزىسى، جىنايىتىنى يوققا چىقارماق، ئىنكار قىلماق، بىكار قىلماق: ھېلىقى ياش 1974-يىلى كۆزدە باسقۇنچىلىق جىنايىتى بىلەن قاماق جازا-سىغا ھۆكۈم قىلىنغانىدى. جازا مۇددىتى تولغاندىن كېيىن، ئەنزە ئاغدۇرۇش غەرىزىدە ئەرز قىلىپ يۈردى.

ئەنزە تۈغدۇرماق قانۇنغا خىلاپ ئىش-ھەرىكەت، مەسىلە، ۋەقە، ھادىسىلەرنى سادىر قىلماق، پەيدا قىلماق: قەيسەر تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى مۇۋەپپەقىيەتسىز تۈگەتكەندىن كېيىن، ئۆيدە توقلۇقتىن شوخلۇق قىلىپ يۈرۈپ، كېچىسى يول توسۇپ ئەنزە تۇغدۇرغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغانىدى.

ئەنسىرەتمەك «ئەنسىرىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئىشىكنىڭ تۇيۇقسىز قېقىلىشى زايىت بوۋاينى بىرئاز ئەنسىرىتىپ قويدى. * بۈگۈن كەچتە ئانا ئېتىزدىن قايتىپ كېلىۋېتىپ، ھاشىم ئاخۇن بىلەن ئۇچرىشىپ قالدى. ھاشىم ئاخۇندىن ئاڭلىغان بەزى گەپلەر ئانىنى ئەنسىرىتىپ قويدى.

ئەنسىرەشمەك «ئەنسىرىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىزنىڭ ئائىلىسىدىكىلەر قىزنىڭ «زۇنۇن لەقۋاغا ياتلىق بولماقچى ئوخشايدۇ» دېگەنگە ئوخشاش سۆز-چۆچەكلەرگە قېلىشىدىن بەكمۇ ئەنسىرىشەتتى.

ئەنسىرىمەك پ. غەم قىلماق، قايغۇرماق، ئەندىشە قىلماق: ئۇلار گۈلچېھرىنىڭ بۇ مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىپ كېتەلمەسلىكىدىن ئەنسىرەيتتى. * ئانا ئۆمەرجاننىڭ ئىشچانلىقىغا بىر تەرەپتىن خۇشال بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ سالامەتلىكىدىن ئەنسىرەيتتى.

ئەنسىز I سۈپ. ئەن سېلىنمىغان، ئېنى يوق: ئەنسىز قوي. ئەنسىز كالا.

ئەنسىز II سۈپ. ئېنى تار، ئېنى تاختا: ئەنسىز رەخت.

ئەنسىز III سۈپ. تىنىچ، خاتىرجەم ئەمەس، ئەندىشىلىك، تەشۋىشلىك، قورقۇنچلۇق: ئەنسىز كېچە. * مەنسۇر خالتا كوچىغا بۇرۇلۇپ بىرنەچچە قەدەم ماڭماستىن، يېقىنلا بىر يەردە ئەنسىز ۋارقىرىغان ئايال كىشىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ، سەل تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن

ئىختىيارسىز هالدا ئاۋاز چىقىقان تەرەپكە بۇرۇلدى. * مۇهەممەت قايسى هويلىدىن يۇگۈرۈپ چىقىقان ئىت پاچىقىمىدىن ئالارىكىن، دېگەن ئەندىشە بىلەن ئەتراپقا ئەنسىز قاراپ كېتىپ باراتتى.

ئەنسىزچىلىك ئى ←— **ئەنسىزلىك:** بىر گۆرگە سۇ كىرسە، مىڭ گۆردە ئەنسىزچىلىك (ماقال).

ئەنسىزلەشمەك پ. خاتىرجەمسىزلەشمەك؛ ئەندىشىلىك، تەشۋىشلىك بولۇپ قالماق: قاپلان ئەنسىزلىشىپ، بىر يۇقىرىغا، بىر ئەتراپىدىكى ئالاق ـ جالاق قارايتتى.

ئەنسىزلەندۈرمەك «ئەنسىزلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۈلسۇمخان ئانا ئەنسىز قوڭغۇراق ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا، كەچلىك غىزانىڭ تەرەددۇتىنى قىلىپ، ئوچاق بېشىدا يۈرەتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن توختىماي ئۇرۇلۇۋاتقان قوڭغۇراق ئانىنى ئەنسىزلەندۈرۈۋەتتى.

ئەنسىزلەنمەك پ. تەشۋىشلىك، خاتىرجەمسىز، ئەنسىز هالەتكە كەلمەك، ئەنسىزلىك هېس قىلماق: «ئاپلا، يامغۇر ياغىدىغان بولدى!» رىشىت ئۈستا ئاسمانغا قاراپ ئەنسىزلەندى. * ئەنسىزلىنىپ يۈرىكى، بېشى بەكمۇ قاتاتتى. ماڭلىيىنى تۇتۇپ ئۇ، خىياللارغا پاتاتتى.

ئەنسىزلىك «ئەنسىز III» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: گۆر ئەنسىزلىكىدىن ئۆي ئەنسىزلىكى يامان (ماقال). * بىركۈنى كېچە تەڭ بولغاندا غەلىتە بىر ئاۋاز مېنى ئويغىتىۋەتتى. مەن ئەنسىزلىك ئىچىدە چۆچۈپ ئورنۇمدىن تۇردۇم.

ئەنقا ئى [ئە] يېزت. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە ناهايىتى چوڭ، هەيۋەتلىك ئەپسانىۋى قۇش: ئەنقا دەيدىغان بىر قۇش بولۇپ، ئۇنىڭ گەۋدىسى تەگرى تېغىدەك زور، قاناتلىرى بۇلۇتتەك كەڭ ئىكەن. قۇيۇن كۆتۈرۈلۈپ، كۆكنى قارا بۇلۇتلار قاپلىغاندا، ئۇ توسقۇنلارنى بۆسۈپ 90 مىڭ يول كۆتۈرۈلۈپتۇ ۋە دۇمبىسى بىلەن كۆكنى تىرەپتۇ.

ئەنقانىڭ تۇخۇمى ناهايىتى ئاز ئۇچرايدىغان، كەمدىن كەم تېپىلىدىغان بەك قىممەت باهالىق نەرسە: «ئەنقانىڭ تۇخۇمىدەك ئەجەب يوقاپ كەتتى. ۋاي ئىسست»، دېدى قادىر بوۋاي زارلانغان هالدا.

ئەنكاپ ئى <بىن> تام قوپۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن خىش ئارىلىقلىرىدا قالغان كاۋاكچىلارغا لاي تولدۇرۇشتا ئىشلىتىلىدىغان ئەسۋاب.

ئەنكاپلىماق پ <بىن> تام قوپۇرۇلۇپ بولغاندىن كېيىن خىش ئارىلىقلىرىدا قالغان كاۋاكچىلارغا لاي تولدۇرماق.

ئەنگىز (توغرىسى: ئەڭگىز) ←— **ئەڭگىز.**

ئەنگۈشتەر (توغرىسى: ئەڭگۈشتەر) ←— **ئەڭگۈشتەر.**

ئەنگىلىشىم ئى [ئىنگ] يېپەكتىن توقۇلىدىغان تېگى قېلىن، يۈزىگە هەر خىل گۈل نۇسخىلىرى چۈشۈرۈلگەن، گۈلى پارقىراق بىر خىل رەخت، رەڭگى هەر خىل بولىدۇ.

ئەنلەتمەك «ئەنلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەنلەشمەك «ئەنلىمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

ئەنلەنمەك «ئەنلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ئەنلىتىلمەك «ئەنلەتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

ئەنلىك سۈپ. ئېنى نىسبەتەن كەڭ، ئېنى تاختا ئەمەس: ئەنلىك رەخت. ئەنلىك بۆز.

ئەنلىمەك I پ. مېتىرلىماق، ئېنى ئۇخشاش هالغا كەلتۈرمەك؛ ئۆلچىمەك: رەختنى ئەنلىمەك. ماتانى ئەنلىمەك.

ئەنلىمەك II پ. **ئەندىمەك.**

ئەنهار ئى [ئە] <سۇ> يېزت. ئېرىق ـ ئۆستەڭ، دەريا: مەن سىزنى جەننەتۇلمەۋانىڭ تەهتە ئەنهار بويىدا ئاشىقلار شاهلىرى بىلەن كۆتۈپ

تۈرىمەن.

ئەھدە ئى [ئە] پۈتۈشكەن، بىرلىككە كەلگەن قەتئىي سۆز، ۋەدە، لەۋز؛ قارار: مۇتەللىپ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا مۇئەللىم بولۇشقا ئەھدە قىلغانىكەن. * شاھ باشلىق بارلىق پەرىلەر كېلىپ ھاتەمنى زىيارەت قىلدى ۋە: ـــ مۇندىن كېيىن ئىنسانلارغا ئەدەبسىزلىك قىلمايمىز، ـــ دەپ تۆۋا قىلىپ ئەھدە بەردى.

ئەھدە باغلىماق ←ـــ **ئەھدە قىلماق:** ئەنجان بىلەن مەرغۇلاندىن، قىرىق مىڭ ئۆيلۈك قوقان كېلۇر. بىر ـ بىرىگە ئەھدە باغلاپ، جاننى جانغا قاتقان كېلۇر.

ئەھدە قىلماق ۋەدە، لەۋز، قارار قىلماق: شاھ ئوغلىنىڭ بىر ئالىي پەزىلەتلىك قىزنى ئۇچراتقانلىقىدىن تولىمۇ مەمنۇن بولدى ۋە ئوغلىنى قىزنىڭ ئارزۇسى بويىچە ھۈنەرۋەن كاسىپ قىلىپ چىقىشقا ئەھدە قىلدى.

ئەھدىسىدىن چىقماق ھۆددىسىدىن چىقماق، گېپىدە، ۋەدىسىدە تۇرماق: جاپپار ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن خېلى ئۇزۇن يىللارغىچە ئوقۇتقۇچىلىقنىڭ ئەھدىسىدىن چىقالماي، مەكتەپنىڭ زاپخوزى بولدى.

ئەھدۇپەيمان ئى [ئە+پ] يېزت. قەتئىي ۋەدە: يوق ساڭا بۇندا ئورۇن، سەن ئەھدۇپەيمان بۇلغىدىڭ، چىن مۇھەببەت يولىدا بىر سۆز ۋە بىر جان بولمىدىڭ. مال ـ جېنىمدىن كەچتىم مەن، ئەھدۇپەيمان بۇزمىدىم، سەنىمۇ جېنىڭدىن كېچىپ، ئەھدىڭگە قۇربان بولمىدىڭ.

ئەھدىلەشمەك پ. شەرتلەشمەك، ۋەدىلەشمەك، سۆز بېرىشمەك: بۇرۇن بىز ئۇچەيلەن ئەھدىلەشكەن ۋاقتىدا، بىللە ياشاپ، بىللە ئۆلىمىز دەپ ئانت ئىچىشكەنىدۇق.

ئەھدىنامە ئى [ئە+پ] يېزىلغان ھۆججەت، شەرتنامە، كېلىشىم: چاغانتوقاي ناھىيىسى كادىرلار ۋە ئاممىغا تايىنىپ، يېزا قائىدىلىرى ئەھدىنامىسى تۈزۈپ، جەمئىيەت كەيپىياتىنىڭ ياخشىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

ئەھكام ئى [ئە] يېزت. ھۆكۈم، ئەمر ـ پەرمان، يولىيورۇق: ئۇ: ـــ پادىشاھ پادىشاھقا لايىق بولسۇن، ۋەزىر ۋەزىرگە، ئاتا ئاتىغا، بالا بالىغا لايىق بولسۇن، دېگەن ئەھكام ۋە ئەركان جۇڭگونىڭ ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىنىڭ مېغىزىنىڭ مېغىزى، ـــ دەپ قارايدۇ.

ئەھل ئى [ئە] ① بىرەر ساھە، كەسىپ ياكى دائىرە كىشىلىرى: كەسىپ ئەھلى. بىلىم ئەھلى. * مەن بۇ ساھەنىڭ ئەھلى بولمىغاچقا، بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچالمايمەن. ② مەلۇم بىر جايدا ياشايدىغان، توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر، ئاھالە: يۇرت ئەھلى. شەھەر ئەھلى. * بۇ توي پادىشاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن پۈتۈن يۇرت ئەھلى يىغىلىپ، كاتتا ئۆتكۈزۈلدى. ③ بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتكە قاتناشقۇچى، داخىل بولغۇچى كىشىلەر، جامائەت: ئىككى ـ ئۈچتىن بولۇپ، بۇرجەك ـ بۇرجەكتە مۇنازىرە قىلىشىۋاتقان مەجلىس ئەھلى ئەمدى ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، ئۈستەل ئەتراپىغا يىغىلدى.

ئەھلى جامائەت بىر جامائەتنى تەشكىل قىلغان كىشىلەر.

ئەھلى سالا توغرا يول تۇتقۇچى، توغرا ئىش قىلغۇچى كىشىلەر: ـــ بىز ھەممىمىز خېلى ئەھلى سالا ئادەملەر، ـــ دېدى كوسا ئەتراپتىكىلەرگە تەكشى قاراپ يېپىلىنغان قىياپەتتە.

ئەھلى مۇسۇلمان مۇسۇلمان ئەھلى، مۇسۇلمانلار: قازىم: ـــ گۇۋاھلىقتىن ئۆتۈش ئۈچۈن ئەھلى مۇسۇلمان بولۇش لازىم، قۇرئان ئايەتلىرىنى ياد بىلمەك شەرتتۇر، ـــ دەپتۇ.

ئەھلى ئىلىم ئىلىم ئەھلى، ئىلىم ئىگىسى، ئىلىملىك: يۈسۈپ ئەھلى ئىلىم كىشىنىڭ پەرزەنتى بولىدۇ.

ئەھلىسەلىپ ئى [ئە] <تارىخ> ئوتتۇرا ئەسىردە مۇقەددەس زېمىننى ئىستېلا قىلىش ئۈچۈن غەربتىكى خرىستىئانلارنىڭ قىلغان ھەربىي يۈرۈشكە قاتناشقۇچىلار، ئۇلار

كېيىملىرى ۋە قورالللىرىغا سەلىپ (كرېست) بەلگىسىنى قادىۋالغان، ئەھلىسەلىپ دېيىلگەن.

ئەھلىمەھەللە ئى [ئە] بىر مەھەللىدە ياشاۋاتقان كىشىلەر، بىر مەھەللىنىڭ ئادەملىرى، ئەل - جامائەت: توختى شۇجى، كۆپچىلىككە: — قېنى، جامائەت، ئەھلىمەھەللە مۇشۇ يەردە ئىكەنمىز، مەسلىھەتلىشىپ باقايلى، قەبرىلەرنى كۆچۈرىمىزمۇ ياكى مەڭگۈ مۇشۇ يەردە قالدۇرۇپ دەرياغا يەم قىلىپ بېرىمىزمۇ؟ — دەپ سۆزلەپتۇ.

ئەھمىيەت ئى [ئە] ① بىرەر نەرسە ياكى ئىشنىڭ كىشىلىك ھاياتىدا، جەمئىيەتتە، ۋەقەلىكتە تۇتقان ئورنى؛ قىممىتى؛ مۇھىملىقى؛ رولى: ئەھمىيىتى بار. ئەھمىيىتى زور. * خەلق ئاممىسىنىڭ ئاڭلىق تۈردە قانۇنغا رىئايە قىلىشىدىن باشقا، قانۇنغا رىئايە قىلىشنىڭ يەنە تېخىمۇ ئاكتىپ، مۇھىم ئەھمىيىتى بار، ئۇ بولسىمۇ قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەتلەرگە قارشى قەتئىي كۈرەش قىلىش. ② ئېتىبار؛ دىققەت - ئېتىبار: ئەھمىيەت بەرمەك. * سادىق دەرس مېتودىغا ئەھمىيەت بېرىدىغان ئوقۇتقۇچى بولۇپ چىقتى.

ئەھمىيەت بەرمەك دىققەت قىلماق، ئېتىبار بەرمەك، كۆڭۈل قويماق: ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كۆپ خىل ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇپ، كوللېكتىپ ۋە شەخسلەرنىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، بۇ يىل ئەتىياز ئۇجمە كۆچىتى تىكىشكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بەرمەكتە.

ئەھمىيەتسىز سۈپ. ئەھمىيىتى، ئېتىبارى، زۆرۈرىيىتى يوق، مۇھىم ئەمەس: بۇلارنىڭ ھەممىسى ئالماس ئۈچۈن ئەھمىيەتسىز بىرنېمە ئىدى.

ئەھمىيەتلىك سۈپ. ئەھمىيەتكە ئىگە، ئەھمىيىتى بار: — بۈگۈنكى سۆھبەت بىر ئەھمىيەتلىك دەرس بولدى، — دېدى مۇئاۋىن مۇدىر قۇربان خوشلىشىپ.

ئەھەي ئىم. ئەپسۇسلىنىش، ئەجەبلىنىش مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: — ئەھەي.... تۆگە مىنىپ تۇرۇپ، تۆگىسىنى ئىزدەپتۇ، دېگەننىڭ ئۆزى شۇ - دە! تونۇشۇڭلار، بۇ مېنىڭ ئوغلۇم ئادىل. ئېنگلىز تىلىنى ئىشتىن سىرتقى ۋاقىتتا ئۆگىنىۋالغان، — دېدى ئەمەت ئۇستا مېھمانلارغا خۇشاللىق بىلەن قاراپ.

ئەھۋال ئى [ئە] ① مەۋجۇت بولغان ياكى يۈز بەرگەن ھالەت، پەيدا بولغان كەيپىيات، ۋەزىيەت: لوپنۇر ناھىيىلىك پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى بۇ ئەھۋالنى كۆزدە تۇتۇپ، توققۇز نەپەر رەھبىرىي كادىرنى گۇڭشې - دۈيلەرگە ئەۋەتتى. * ئىنقىلاب دەۋرىدە ئەھۋالنىڭ ئۆزگىرىشى ناھايىتى تېز بولىدۇ. ئەگەر ئىنقىلابچىلار بىلىشنى شۇنىڭغا يارىشا تېز ئۆزگەرتمەيدىغان بولسا، ئىنقىلابنى غەلىبىگە ئېلىپ بارالمايدۇ. ② تۇرمۇش شارائىتى، ھال - ئەھۋالى، كۈنى: ئۆي ئەھۋالى. قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق. * ئۆيۈڭدىكى ئەھۋالنى قوشناڭدىن سورا (ماقال). * مەن ئۇنىڭدىن ئائىلە ئەھۋالىنى سورىۋىدىم، ئۇ دەمدەردەك بۇقۇلداپ سۆزلىيەلمەي قالدى. ئەمما ھېلىقى ھاجى دېگەن بالا ئۇنىڭ ئائىلە ئەھۋالىنى ياخشى بىلىدىكەن. ئۇ، ھەممىنى ئېيتىپ بەردى.

ئەھۋال سورىماق ھال - كۈنىنىڭ قانداقلىقىنى ئۇقۇشماق، ئامان - ئېسەنلىكىدىن خەۋەر ئالماق: چوڭلارغا سالام بېرىش، ياشانغانلاردىن ئەھۋال سوراش ياشلار ئادەتلىنىشكە تېگىشلىك ئېسىل خىسلەت.

ئەھۋال ئېيتماق ئۆزىنىڭ ھال - ئەھۋالىنى ياكى شۇ نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ھەققىدىكى ئەھۋالنى بىركىمگە سۆزلىمەك، ئۇقتۇرماق: پادىشاھنىڭ ئىككى خىزمەتكارى دانىشمەن بالىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئەھۋالنى ئېيتىپتۇ.

ئەھۋالات ئى [ئە] ھال - ئەھۋال، ۋەزىيەت، شارائىت: تەرجىمان ھىندىستانغا خېلى كۆپ قېتىم كەلگەن بولغاچقا، بۇ يەرنىڭ ئەھۋالاتى بىلەن پىششىق تونۇش ئىدى.

ئەھۋاللاشماق پ ① بىر - بىرىدىن ھال - ئەھۋال، تىنچلىق - ئامانلىق سوراشماق:

ئەختەم گۈلچەمـخان چوڭ ئانامـغا قاراپ كېلىۋېتىپ، گۈللۈك يېنىدا ئىككى قولىنى كۆكسىنىڭ ئۈستىگە جۈپلەپ تەزىم قىلدى. قەددىنى رۇسلاپ ئەھۋاللاشتى. ② هالـلاشماق، پاراڭلاشـماق، سۆزلەشمەك؛ پىكىرلەشـمەك: تاشـۋاي بارات بىلەن بىلـله سەھنىگە كىرىپ كېلىدۇ. كىشىلەر تۇشـمۇتۇشـتىن تاشـۋاينىڭ ئالـدىغا كېلىپ ئۇنى ئورىـۋالىدۇ. تاشـۋاي كىشىلەرگە سالام بېرىدۇ ۋە ئۇلار بىلەن قىزغىن ئەھۋاللىشىدۇ.

ئەھيا ئى [ئە] يېزت ـــ> **ئەھيا قىلماق.**

ئەھيا قىلماق بەرپا قىلماق، بارلىققا كەلتۈرمەك، ۋۇجۇدقا چىقارماق، شەكىللەندۈرمەك: ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ ھېكايە قىلىپ بېرىشىچە، ناھايىتى ئۇزۇن زامانلار ئىلگىرى يېزا ـ قىشلاق، شەھەرلەرنى قۇم بېسىپ كېتىپ، كىشىلەر ئېغىر خەۋپ ئىچىدە قالغاندا بىر دانىشمەن كىشى چىقىپ: ـــ ھاياتىمىزنى ساقلاپ قېلىشنىڭ بىردىنبىر چارىسى قۇملۇقلارغا ئورمان ئەھيا قىلىش كېرەك، ئورمانلارلا بۇ دەھشەتلىك قۇم ـ بورانلارنى توسۇپ بىزنى قوغداپ قالالايدۇ، ـــ دەپتۇ

ئەھيان رەۋ [ئە] يېزت. ھەر زامان، بىرزامان، بەزىدە: سەبرى گۆھەر، سىر ئالتۇن، سىرى ئەھيان ئۆزگىدۇر. سىرى ئايان ئەھلىگە، ئۆمرى گەريان ئۆزگىدۇر.

ئەۋارە (توغرىسى: ئاۋارە) ـــ> **ئاۋارە.**

ئەۋارى (توغرىسى: ئاۋارە) ـــ> **ئاۋارە.**

ئەۋاز (توغرىسى: ئاۋاز) ـــ> **ئاۋاز.**

ئەۋەتكۈزمەك «ئەۋەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ رىماتىزىم پۇتلىرى قانچىلىك ئاغرىۋاتىدىكىن؟ مەيدان رەھبەرلىكىگە ئەھۋال ئېيتىشنى، ئالدىغا ئادەم ئەۋەتكۈزۈشنى ئويلىدىم.

ئەۋەتمەك پ ① بىرەر ئىش ۋەزىپىنى بېجىرىش ئۈچۈن بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا كىشى بۇيرۇماق، ماڭدۇرماق، ئادەم ئەۋەتمەك: ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، ئاببasىنىڭ گۈگۈشىدىكى ھوقۇقى تارتىۋېلىندى. بىر چەتكە چىقىرىپ قويۇلغانلىقى، بەلكى ئۇنىڭ يىراق بىر دادۈيدە ئاممىنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئەمگەك قىلىشقا ئەۋەتىلگەنلىكى توغرىسىدىكى خەۋەر يېتىپ كەلدى. ② بىرەر نەرسىنى بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا بىرەر ۋاستە ئارقىلىق يوللىماق، يەتكۈزمەك، ئەۋەتمەك: دادام سىلەرنى ئۆز قولى بىلەن تېرىغان بۇغدايدىن يەپ باقسۇن دەپ، بىر تاغار ئەۋەتتى.

ئەۋەتىشمەك «ئەۋەتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يۇقىرىدىن ياردەم ئۈچۈن كىملەرنى ئەۋەتىشكەنلىكى تېخى مەلۇم ئەمەس. كەلگەندە ئاندىن ئۇقارمىز.

ئەۋەتىلمەك «ئەۋەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاكام گېزىتخانىنىڭ تېخنىكا ئىشلىرىنى قىلغاندىن سىرت، ماقالىلارنىمۇ تەھرىرلەيتتى. كادىرلار كۇرسىغا ئۇيغۇر تىلىدىن دەرس بېرەتتى. ئاكتىپ خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ئۈچۈن، كېيىن باشقا ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىللە بېيجىڭ داشۆگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلگەنىدى.

ئەۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ـــ> **ئاۋۋال.**

ئەۋەن (توغرىسى: ئېۋەن) ـــ> **ئېۋەن.**

ئەۋپارىقۇن ئى [ئە] <بوت> سېرىق چاي ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يۇقىرى قىسمىدىن شاخلىنىدۇ، يوپۇرمىقى سوقىچاق تۆمۈنە ياكى تۇخۇمسىمان تۆمۈنە شەكىللىك بولۇپ، ئۇدۇل ئۆسىدۇ، سېپى بولمايدۇ؛ گۈلى سېرىق، چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ مېۋىسى غوزا شەكلىدە، ئۇرۇقى كۆپ، قارامتۇل پور رەڭدە بولىدۇ؛ پۈتۈن تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىسسىقنى تارقىتىش، زەھەرنى قايتۇرۇش، ئىششىقنى ياندۇرۇش، قاننى ماڭغۇزۇش رولى بار. ئۇ يەنە «سېرىق چاي ۋە دالا چاي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەۋج ئى [ئە] ① بىرەر ۋەقە، ھادىسە ئەڭ

قىزىغان پەيتى، كۈچەيگەن، زورايغان ۋاقتى، يۇقىرى نۇقتىسى، يۇكسەك دەرىجىسى، ئۇلغايغان پەللىسى: دېڭىزغا قۇيۇلغان سانسىز دەريادەك، ئاقماقتا يېزىغا ئۇلۇغ بىر ئېقىن. مىسلىسىز دولقۇنى ئەۋجىدىن ئۇنىڭ ھەتتاكى لەرزىگە كەلمەكتە زېمىن. ② ناخشا، مۇزىكا، غەزەللەرنىڭ ئەڭ يۇقىرى باسقۇچقا كۆتۈرۈلگەن نۇقتىسى: ئېيتمەن ياڭرىتىپ ئوتلۇق ناخشامنى، ھۆر ئۇيغۇر ئوغلى دەپ ئاڭلىسۇن جاھان. ناخشامنىڭ ئەۋجىسى دوستنى كۈلدۈرۈپ، دۈشمەننىڭ قەلبىنى داغلىسۇن ھامان.

ئەۋج ئالماق كۈچەيمەك، ئۇلغايماق، زورايماق، يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلمەك، قىزىماق: تۈيۈقسىز قاتتىق بىر بوران چىقىپ دېڭىز دولقۇنلىرى ئەۋج ئېلىپتۇ. * پارتىلىتىپ كۆكۈم-تالقىنى چىقىرىلغان قورام تاشتىن كېيىن، تەشمە-نىڭ تۆرىدە ئوششاق شېغىل قاتلاملىرى كۆرۈندى. جوتۇ، گۇرجەك، لوم تۆمۈرلەرنىڭ شىددەتلىك ھەرىكىتى ئەۋج ئالدى.

ئەۋجىگە چىقماق يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈل-مەك، چېكىگە يەتمەك، كۈچەيمەك، ئۇل-غايماق، زورايماق: سوغۇق - زىمىستان ئەۋجىگە چىققانسېرى، غەزىپىم يالقۇنى شۇنچە ئۆرلىدى. * ئۇلار «ئۇلۇغ ئىنقىلاب» تازا ئەۋجىگە چىققان چاغلاردا، ھېچ ئىشقا ئارىلاشماي، ئۆزىنىڭ بىر-ئىككى مىلىنى كۆپچىلىكنىڭ مىلى بىلەن قوشۇپ بېقىپ ئونىغا يېقىن مال قىلغانىدى. * موللامنىڭ قانچىكى كۈچەپ ۋارقىرىشىدىن قەتئىينەزەر ھەرە - پالتا ئاۋازلىرى ئەۋجىگە چىقتى.

ئەۋجىگە كۆتۈرمەك يۇقىرى پەللىگە يەتكۈزمەك، ئۇلغايتماق، كۈچەيتمەك، زورايتماق: مەخسۇتنىڭ ئارقىسىدا تۇرغان روشەن كۆلكىنى ئەۋجىگە كۆتۈردى. * كۆتۈردى ئەۋجىگە شادلىق مۇقامىنى ئىلى - تارىم، يۈرەككە زوق-ھۇزۇر، ئىلھام شۇ دولقۇن قوينىدا ئاقسام.

ئەۋجىگە يەتمەك ← **ئەۋجىگە چىقماق.**

ئەۋجىلىك سۈپ. ئەۋجىگە چىققان، پەللىگە يەتكەن، كۆتۈرەڭگۈ روھلۇق؛ دولقۇنلۇق، جۇشقۇنلۇق: تېپىپجان ئېلىيېۋ قاتارلىق شائىرلارنىڭ بۇ ھەقتىكى شېئىرلىرىدىن رومال ئۇسسۇلىنىڭ باربىتتا ئورۇنلىنىدىغان، داپ ۋە شاپالداق بىلەن رىتىملىنىدىغان، يانىدا خور ئوقۇلۇپ تۇرىدىغان ناخشىلىق ۋە ئەۋجىلىك-لىرىك ئۇسسۇل ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز.

ئەۋرە ئى. نەۋرىنىڭ بالىسى: ئېلېكترون-لۇق رويال چالغان ھېلىقى ئالتە ياشلىق كىچىك قىزچاق تارىختا ئۆتكەن مەشھۇر ئۇيغۇر ئالىمى ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ئەۋرىسى بولىدۇ.

ئەۋرەت ئى [ئە] <دىن> ① شەرىئەت بەلگىلە-مىسى بويىچە تەننىڭ كىشىگە كۆرسىتىشكە بولمايدىغان يېرى يەنى ئەرلەرنىڭ كىندىك-تىن تىزغىچە، ئاياللارنىڭ بىلەكنىڭ بېغى-شىدىن بويۇنغىچە، بويۇنىدىن ئۇششۇققىچە بولغان قىسمى. ② جىنسى ئەزا: بۇ دەرەخ-زارلىقنىڭ يېنىدا بىر يېزا بولۇپ، ھاۋاسى ئىس-سىق بولغانلىقتىن نۇرغۇن كىشىلەر ئۈستىبېشىغا ھېچنېمە كىيمەيدىكەن، پەقەت بىر پارچە رەخت بىلەنلا ئەۋرىتىنى يېپىۋالىدىكەن.

ئەۋرەت لاتىسى ئاياللارنىڭ جىنسىي ئەزاسىغا تۇتىدىغان لاتا.

ئەۋرە-چەۋرە ئەۋرە ۋە چەۋرە، ئادەمنىڭ ئۈچىنچى، تۆتىنچى پۇشتى؛ ئەۋلادى: جالالىدىن بوۋاينىڭ ھېلىمۇ تېنى ساق، بالىلىرىنىڭ چوڭى 80 دىن، كىچىكلىرى 60 ياشتىن ھالقىغان، 90 دىن ئارتۇق ئەۋرە-چەۋرىسى بار.

ئەۋرە-چەۋرىلىك ئەۋرە ھەم چەۋرىلىرى بار، كۆپ ئۇرۇق-ئەۋلادلىق: —ۋاي-ۋۇي! ئۇنداقتا، كۆچىتىڭىز ئەۋرە-چەۋرىلىك بولۇپ كېتىدىكەن-دە، لۇتپۇللا ئاكا! — دەرۋەقە شۇنداق، ئۈستىنى كېسىپ كەتسە، يىلتىزىدىن يەنە كۆكلەپ تۇرىۋېرىدۇ-دە، ساۋاقداش!

ئەۋرەز ئى [پ] ئۆينىڭ ئىچىگە يۈيۈنۈش ئۈچۈن ياسالغان ئۈستى يېپىق ئورا: ھىسامىدىن داموللىنىڭ ئەۋرىزى ئۈستىگە كۆك رەڭلىك سىدام پىششىق خىش ياتقۇزۇلغانىدى.

* تامغا چاپلاپ يەرگە كۆمدۈم، قالمىدى ئەۋرەزمۇ ھەم، قىينىدىم شۇنداق سېنى، ئالىي جانابىم ئەلۋىدا.

ئەۋرەز پاقسى ئاچكۆز، تويماس: ئاق يوغان سەللىنىڭ ئاستىدا ئاشۇ زەھەرلىك ئارماننىڭ چاقى پىرقىراپ، ئەڭ ئىپلاس ئەۋرەزنىڭ پاقسى كەبى پۇل، مەنسەپ تەمەسى تىنماي چىرقىراپ.

ئەۋرىشكە ئى. ئۆلگە قىلىنىدىغان بۇيۇم؛ ئۆرنەك، نۇسخا: بىز كەچكىچە ئىككى ئورۇننى مۇۋەپپەقىيەتلىك پارتلىتىپ، تەجرىبە ئۈچۈن رودا ئەۋرىشكىلىرىنى ئېلىپ چېدىرغا قايتتۇق. * بۇ يەرگە كەلگەن نۇرغۇن چەت ئەللىك دوستلار، ئەۋرىشكىگە قويۇلغان گىلەمنى كۆرۈپ: — بۇ نېمىدېگەن گۈزەل ھۈنەر- سەنئەت، ھە؟! — دەپ ماختاشتى.

ئەۋرىشكە تەكچىسى سودا ماگىزىنلىرىدا ھەر خىل تاۋار نۇسخىلىرىنى خېرىدارلارغا كۆرسىتىش ئۈچۈن مال تىزىلىدىغان جاھاز قەۋىتى.

ئەۋرىشىم [پ] ① ئى. يىپەك، مەشۇت. ② سۈپ. كۆچمە. ئېگىلىشچان، نازۇك، زىلۋا: ئەرنىڭ كۆڭلى ئەۋرىشىم (ماقال). * شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ قامىتىنىڭ قانچىلىك تولۇق، قانچىلىك كۆركەم ۋە تال چىۋىقتەك ئەۋرىشىم ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. * ئۇ سائادەتنىڭ ئەۋرىشىم، زىلۋا بويىغا، غەزەپكە بوغۇلغانلىقتىن تولۇق كۆكسىنىڭ دەم- دەم كۆتۈرۈلۈشىگە ئاچكۆزلۈك بىلەن قاراپ تۇردى.

ئەۋرىشىملىك سۈپ. يۇمشاقلىق، ئېلاستىكلىق، ئېگىلىشچانلىق: ئۈسمۈرلۈك مەزگىلى دەل چوڭ مېڭە، ئالىي نېرۋا پائالىيىتى فۇنكسىيىسى تېز تەرەققىي قىلىش، يېتىلىش مەزگىلى بولۇپ، بۇ مەزگىلدە ئۈسمۈرلەرنىڭ ھەرىكەت پائالىيەتلىرىدىكى ئەۋرىشىملىك چوڭ بولىدۇ.

ئەۋزەل I سۈپ [ئە] ياخشى، ئەلا، ئوبدان، ئارتۇق: مىڭ ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەۋزەل (ماقال). * — توغرا، توغرا، — دەپتۇ قوشنىسى ئويلىنىپ تۇرماستىنلا، — چۈپۈرنىڭ كۆيۈپ كەتكىنىدىن سىزنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىڭىز ئەۋزەل ئوخشىمامدۇ؟

ئەۋزەل بولماق ياخشى، ئەلا، ئارتۇق بولماق: ئابدۇللانىياز ئۇنىڭ دولىسىنى قاقتى ۋە: — توغرا ئېيتتىڭ، ھازىر ماڭا ساق يۈرۈشتىن مەست يۈرۈش ئەۋزەل بولۇپ قالدى، — دېدى. * بولۇپ ئەۋزەل تۈزۈم يار يۇرت ۋە ئەلگە، چىگىپ كەشىپ بەلبېغىنى يەنە بەلگە. ئۇ ماڭدى تۆت پەرىزات قورغىنىغا، زەپەر ياغدى يۈرۈشىنىڭ كارۋىنىغا.

ئەۋزەل II ئى [ئە] ① لاي ھەم گەجدىن كىچىك ھەم نازۇك قىلىپ ئىشلەنگەن ياكى ئىشىك- دەرىزىلەرنىڭ كېشىكىنىڭ يۈزى تەرىپىگە چىقىرىلغان پىلتە- ناۋا. ② پىلتە- ناۋا قاقىدىغان ئەسۋاب.

ئەۋزەللەشتۈرمەك «ئەۋزەللەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

ئەۋزەللەشتۈرۈلمەك «ئەۋزەللەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

ئەۋزەللەشمەك پ. ياخشى، ئەلا بولماق، ئارتۇقلۇققا ئىگە بولماق.

ئەۋزەللىك ئى «ئەۋزەل I» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دۆلىتىمىزنىڭ شەھەر- بازارلىرىدىكى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىدە يېڭى بىر ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن، سوتسىيالىستىك تۈزۈمنىڭ ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

ئەۋزەيلىمەك (توغرىسى: ئەزۋەيلىمەك) ⟵ **ئەزۋەيلىمەك.**

ئەۋقاپ ئى [ئە] <دىن> جامائەت ئىختىيارىغا ئۆتكەن، مەسچىت، مەدرىسلەرگە ۋەخپە قىلىنغان مال- مۈلۈك، يەر- زېمىن ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەر: بىر ئاي دېگەن ئوتتۇز كۈن، بىر يىل دېگەن ئۈچ يۈز ئاتمىش بەش كۈن، كۈنگە بولمىدى دېگەندە ئۈچ- تۆت سەر تەڭگە تاپسا، جەملەپ كۆرۈڭلار قانچە بولۇپ كەتتى؟ بۇنىڭدىن باشقا توي- تۆكۈن، نەزىر-

چىراغ، ئەۋقاپ كىرىمى قانچە بولىدۇ؟

ئەۋلات (توغرىسى: ئەۋلاد) ← **ئەۋلاد.**

ئەۋلاد (ئەۋلادى) ئى [ئە] ① بىر ئاتا-
بوۋىدىن تارقالغان ئۇرۇق-جەمەت، نەسىل:
باست بوۋاينىڭ يۈزدىن ئارتۇق نەۋرە-چەۋرىسى
ئۆلۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇنىڭ تۆت ئەۋلادى
ئىككى يۈز يەتمىشتىن ئاشىدۇ. ② بىر دەۋردە
ياشىغان كىشىلەرنىڭ نەسلى: بۈگۈن
چۈشەنمىسە ئەتە چۈشىنىدۇ. بۈگۈنكىلەر چۈشەن-
مىسە، كەلگۈسىدىكى ئەۋلادلار چوقۇم چۈشى-
نىدۇ!... * ئۇ يەنە قىلدى داۋام ئۆز يولىنى،
چىڭ تۇتۇپ ئەۋلادلىرىنىڭ قولىنى. ③ بىر
دەۋردە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن كىشىلەر:
ياش ئەۋلاد. بىرىنچى ئەۋلاد.

ئەۋلادتىن ئەۋلادقا نەسىلدىن نەسىلگە،
ئاتا-بوۋىدىن بالا-چاقىغا، بالىدىن بالىغا:
تۇردى ئاخۇن ئاكا ھازىرمۇ ۋە كەلگۈسىدىمۇ
ئۇيغۇر مۇقامچىلىقىنىڭ پىرئۇستازى. بىز ئۇنىڭدىن
ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئۆگىنىمىز.

ئەۋلادتىن ئەۋلادقىچە ← **ئەۋلادتىن ئەۋلادقا.**

ئەۋلادسىز سۈپ. ئۇرۇق-تۇغقىنى،
جەددى-جەمەتى بولمىغان؛ نەسلى يوق:
مۇھەببەتسىز جەھەننەم دۇنيا، چۆلگە ئوخشاش
ئەۋلادسىز ھايات. سىنىڭ مېھرىڭ ئۆچمەس ئوت
گويا، بولماس سەنسىز بازىرىم ئاۋات.

ئەۋلادلىق سۈپ. ئەۋلادى، ئۇرۇق-تۇغ-
قىنى، جەددى-جەمەتى، قېرىنداشلىرى بار؛
نەسىللىك، بالىلىق، جەمەتلىك: توختى
ئاخۇن بەك ئەۋلادلىق ئادەم. ئۇنىڭ پۈتۈن
ئەۋلادىنى بىر يەرگە يىغسا يۈزدىن ئاشىدۇ.

ئەۋلىيا (ئەۋلىياسى) ئى [ئە]<دىن> ① ئېتى-
قادلىق، دىندار كىشىلەر نەزىرىدە گويا ئاجايىپ
كارامەتلەرگە ئىگە، كارامەت كۆرسىتەلەيدىغان،
مۆجىزىلەرنى يارىتالايدىغان مۇقەددەس،
ئەزىز ئادەم: مېنىڭچە بۇ پۇلنى خۇدا يولىدا ئەۋلىيا
ئاتىمىزغا دۇئا قىلدۇرۇۋېتەيلى، قانداق دەيسىلەر؟
* ئۇ، دەرەختىن چۈشۈپ، سەپەرگە قاراپ: —
مەن بۈگۈنگىچە ئەۋلىيالارنىڭ بۇنداق كارامەت-
لىرىنى كۆرگەن ئەمەس ئىدىم، — دەپتۇ.
② كۆچمە. گەپ، ۋەقە، ھادىسە قاتار-
لىقلارنىڭ مەنبەسىگە چۈشىنىپ يەتكەن؛
دانىشمەن، ئۇلۇغ ئادەم: مەھمۇت قەشقەرى
تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغ ئەۋلىيا، ئۇلۇغ شەخس.
③ كۆچمە. مۇبالىغە، مەسخىرە قىلىشتا كىنايە
ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: — بەللى، پاسار ئاخۇن
تازا ئەۋلىيا ئىكەنسىلە! چۈشۈڭلىگە نېمە كىرسە
شۇنى دەمسىلە؟ — دېدى ھېكىم.

ئەۋلىيا-ئەنبىيا ئەۋلىيا ۋە پەيغەمبەرلەر:
ئوغرى تەمتىرەپ دۇدۇقلىغىنىچە: — ئىشانىم، مەن
نېمە قىلسام بولىدۇ؟ — دەپ سورىدى. — نېمە
قىلاتتىڭ، ئەۋلىيا-ئەنبىيالارنىڭ روھىغا ئاتاپ
ماڭا ئەللىك تەڭگە سەدىقە بېرىسەن.

ئەۋلىيالىق «ئەۋلىيا» سۆزىنىڭ ئابس-
تراكت ئىسىم شەكلى: ئۇلار ياپياش بۇ چوكان
نېمجان يىگىتكە بەند بولۇپ قالماس دەپ ئەۋلىيا-
لىق قىلىشاتتى.

ئەۋۋەل (توغرىسى: ئاۋۋال) ← **ئاۋۋال.**

ئەۋىدىمەك (توغرىسى: ئەدىمەك) ←
ئەدىمەك.

ئەي I ئى ① تىرىلىش، قاتارغا قوشۇلۇش،
ئاينىش، كۆكلەش، تۇتۇش (ئۆسۈملۈك ۋە
باشقا جانلىقلارغا نىسبەتەن): مەسئۇلىيەت
تۇزۇمى ئەمەلىيلەشتۈرۈلمىگەنلىكى، پەرۋىش قىلىش
ياخشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ھەر يىلى كۆچەت
قويۇلسىمۇ، ئەي بولماي كەلگەنىدى. * تۇرسۇن
شېجاڭ بۇغداينى كۆرۈپ: — ئەي بولغان تەقدىر-
دىمۇ ئۇرۇقى ئاران چىقىدۇ، شال ئۇرۇقى يۆت-
كەشكە ھارۋا، 15—20 تونىنىدەك خىمىيە ئوغۇتقا
پۇل تەييارلاڭلار، — دېدى. ② كۆچ-قۇۋۋەت،
ئوزۇقلۇق، ئوغۇت: ئەي بەرمەك. ئەي قىلماق.

ئەي بەرمەك كۆچلىمەك، ئوغۇتلىماق،
پەرۋىش قىلماق: باشلايلۇق ئىشنى، ئۈچ خىل
خۇرۇچ بىلەن، ياسىغان ئوغۇتۇمنى ئەكىلەيلۇق.
يەتمىسە توخۇ، كەپتەر مايىقىدا، تاپ ئېچىپ

ھېچ كېچىكمەي ئەي بېرەيلۇق.

ئەي بولماق ① ساق قالماق، چوڭايماق، قاتارغا قوشۇلماق، تۇتماق، كۆكلىمەك: ھېچقانداق سۇتسىز، چايناپ يېگۈزگەن نانىنىڭ كۈچى بىلەن بۇ بالىنىڭ پاقلان، بۇدرۇقىنە ئەي بولۇۋاتقىنىغا كىشلەر ھەيران قالاتتى... * كولىېك-تىپ بىنا قىلغان ئورمان بەلباغلىرى ئۆز ۋاقتىدا سۇغىرىلىپ، ئۆز ۋاقتىدا ئوتالغانلىقتىن، ياخشى ئۆسۈپ كۆپى ئەي بولدى. * قوينىڭ كۆپىيىپ، ئەي بولۇش نىسبىتى ئالدىنقى يىلىغا قارىغاندا 6.3 پىرسەنت ئۆستى. ② <تب> ئوڭلانماق، ساقايماق، تۈزىلىپ قالماق، شىپا تاپماق: — قان توختىدى. سۆڭەك ساق ئىكەن، ئەي بولۇپ قالار، — دېدىم مەن مۇمكىنقەدەر ئۆزەمنى بېسۋېلىپ.

ئەي قىلماق ساقايتماق، تۇتقۇزماق، قاتارغا قوشماق، ئۆستۈرمەك، ئاينىتماق: ئۇلارنىڭ كېسىپ ئۆرۈۋاتقىنى ئەمدىلەتىن قاتارغا قوشۇلغان چىنار، ياڭاق، سۈۋادان تېرەكلەر بولۇپ، ئادىل بۇلارنى بىر تالدىن تىكىپ، بوۋاقنى پەرۋىش قىلغاندەك مىڭ مۇشەققەتتە ئەي قىلغانىدى. * ھېمىدىخان بالا-چاقىسىز، تىرىشچان، ئاق كۆڭۈل ئايال ئىدى. ئۇ يىغىپ-تەرگىنىنى سېتىپ، بوۋاقنى كالا سۈتى بىلەن ئەي قىلدى.

ئەي II ئىم. يېزت. زوقلىنىش، ھاياجانلىنىش، ھېسداشلىق، غەزەپلىنىش، پۇشايمان قىلىش قاتارلىق مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ، تىلدىكى «ھەي» بىلەن تەڭ: سالام، ئەي مويسىپىتلەر، پېشقەدەم ئۇستاز! باھار بوستانىدا سايرايلى خۇش ئاۋاز! * ئەي دەرىخ، ئۆز ئايىغى بىلەن بىراۋنىڭ ئارقىسىغا كىرىپ، ئاتا-ئانا، تۇغۇلغان ئەل-يۇرتتىن كېچىپ كەلگەنىنىڭ جازاسى شۇمۇ؟ * تىلىڭنى تارت، ھۇ ئۆز قەدرىنى بىلمىگەن ئەي نادان! بولمىسا، كۆرگۈلۈكۈڭنى كۆرىسەن!

ئەيان (ئە: يان) ئى [ئە] يېزت. يۇقىرى مەنسەپلىك، مەرتىۋىلىك كىشىلەر؛ ئەمەلدارلار، خوجايىنلار: ماڭا ئېگىلىپ توققۇز تەزىم قىلىدىغان، ئەجرى ئۈچۈن ئىنئام-مۇكاپاتقا غەرق بولغان ئوردا ئەيانلىرىم مەندىن يۈز ئۆرۈدى.

ئەيتاۋۇر يۈك. ئىشقىلىپ، ھەر ھالدا، قانداقتۇر: ئۇنى قىماردا ئۇتتۇرغانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى ئۇتقانلىقى ئۈچۈنمۇ ياكى قىمارۋازلارنى بوزەك قىلغانلىقى ئۈچۈنمۇ ئەيتاۋۇر كىشلەرنىڭ ئۇرغانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. * ھارۋا يولدا ئەتىگەندىن بېرى ھېچ كىشى ماڭمىغانمۇ ياكى شامال قارلارنى ئۇچۇرۇپ ئىزلارنى كۆمۈپ كەتكەنمۇ ئەيتاۋۇر يولدا بىر ئۆتۈك كيگەن كىشىنىڭ ۋېلىسىپىت يېتىلەپ ماڭغان ئىزىدىن بۆلەك ئىز يوق ئىدى.

ئەيش ئى [ئە] ① ھۇزۇر-ھالاۋەت-پاراغەت، لەززەت: كەلدى نورۇز، كەلدى بۇگۈن، ئەيش بىنا ئەتكىلى، بارچە ئادەم كۆڭ-لىنى، شادۇخۇرام ئەتكىلى. ② كەيپ-ساپا، مەيخورلۇق، ئىشرەت: ئەي پەلەك، چەرقى بۇزۇق، قىلغان ئىشىڭ ئېيتسام ئەگەر، بىۋاپا ئالەمدە ئىشرەت ئەيشنى نادان سۈرەر.

ئەيش-ئىشرەت شەھۋانىيلىق، كۆڭۈل ئېچىش، كەيپ-ساپا، مەيخورلۇق: باينىڭ ئىچكىرىكى قورۇسىدىكى ھەشەمەتلىك ئۆيلەردىن ئەيش-ئىشرەت قىلىۋاتقانلارنىڭ سەت كۈلكىلىرى ئۇزاقتىچە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

ئەيش-ئىشرەتلىك ئەيش-ئىشرەتى بار، ئىشرەتكە تولغان: ۋاڭنىڭ ئەيش-ئىشرەتلىك تۇرمۇشى ئەنە شۇنداق يىللاپ-يىللاپ داۋام قىلاتتى.

ئەيلەتمەك I «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تېرىچىلىك كارخانىسى ئىش ئۈنۈمىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئاشتىن چىققان تېرىلەرنى مەسئۇلىيەت تۈزۈمى بويىچە شەخسلەرگە ھۆددىگە بېرىپ سۈپەتلىك ئەيلىتىپ بولدى.

ئەيلەتمەك II «ئەيلىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆيگۈدىن سالدى ئەل ئاسفالت يولغا، قەلبىدەك غۇبارسىز پايانىدازىنى. گۈل دەستە تۇتۇشتى بىزگە ھەۋەستە، ئەيلىتىپ

جەۋلان ئۇز باھار، يازىنى.

ئەيلەش «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى: ئەيلەش تۇزى. ئەيلەش تېخنىكىسى.

ئەيلەش تۇزى <خىم> تەركىبىدە ئاش تۇزى، كالىي نىترات ۋە باشقا ئارىلاشمىلار بولغان ناترىي سۇلفات. ئۇ دېڭىز سۈيى ياكى تۇز كۆلىنىڭ سۈيىنى قايناتقاندىن كېيىن چۆكتۈرۈلگەن كرىستال بولۇپ، رەڭسىز، سۈزۈك، تېرە ئاشلاشتا ئىشلىتىل-گەندىن سىرت يەنە دورىگەرلىكتە سۈرگە دورىسى ياكى سۈيدۈك ھەيدەش دورىسى ياساشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

ئەيلەشمەك I «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى-نىڭ تۈرتكىسى بىلەن ئاشتىن چىققان تېرىلەرنى سۈپەتكە كېپىللىك قىلىش شەرتى بىلەن ھۆددىگە ئېلىپ بەس-بەس بىلەن ئەيلەشتى.

ئەيلەشمەك II «ئەيلىمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كونا جەمئىيەتتە ئەجنەبىي مۇتەھەمبەرلەر ئوغرىدەك قەست ئەيلىشىپ، جۇڭگو-نىڭ پۇت-قولىغا گاڭ چېتىقنى چاتقانىدى.

ئەيلەنمەك I «ئەيلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەيلەنگەن ئۆچكە تېرىسى سېلىنغان كاڭنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرغان باي بېشىنى سىلاپ-ئەسنەپ تورۇسقا قارىدى.

ئەيلەنمەك II «ئەيلىمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: نېچۈن ھاياتىنى بىزگە دەردىسەر قىلدىڭ؟ نېچۈن بۇلبۇلنى گۈلگە بىنەزەر قىلدىڭ؟ نېچۈن گۈل-غۇنچىغا قۇزغۇن راۋا ئەيلىنەر؟ نېچۈن يۈرەكلەر مۇنچە يارا ئەيلىنەر؟!...

ئەيلىبان رەۋ. يېزت. ئەيلەپ، ئەيلەش بىلەن: تەپەككۇر ئەيلىبان ئەجدادلىرىم پۈتكەن شۇ تارىخنى، دېدىم: «زۇلمەتكە مىڭ لەنەت!» تولۇپ قۇدرەتكە-دەرمانغا.

ئەيلىتىلمەك «ئەيلەتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاشلىتىلغان تېرىلەر ئەيلىتىلدى.

ئەيلىمەك I پ. تېرە، خېمىر قاتارلىقلارنى پىشۇرماق؛ پىششىقلىماق: توختى بوۋاي ئارغامچىنى يېشىپ، كۆمۈش پارچىسىنى ئالدى-دە، ئۈستەلگە بىر ئەدىيالنى يېيىپ، ئۆچكە تېرىسىنى يۆگەپ، ئۈستىدىن ئەيلىگىلى باشلىدى.

ئەيلىمەك II پ. يازما ئەدەبىياتتا «قىلماق»، «ئەتمەك» رولىدا كېلىدۇ: بىر بۇرادەر ئۆمرىدە كۆپرەك خۇشامەت ئەيلىدى، بۇ «ھۈنەر»نى ئۆزىگە باب ھەمدە ئامەت ئەيلىدى. ئىشلىدى، پەرۋانە بولدى شۇ «ھۈنەر»نىڭ ئىشقىدا، بۇ «ھۈنەر»دىن بىرمەھەل قالتىس تاپاۋەت ئەيلىدى.

ئەيمەندۈرمەك «ئەيمەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن شۇ گەپنى قىلىۋاتقاندا، ماھىرەنىڭ چىرايىدىن كۈلكە ئۆچكەن بولۇپ، ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئادەمنى ئەيمەندۈرگۈدەك ئوت چاقنايتتى.

ئەيمەنمەك پ ① بىرەر ئادەم ۋە نەرسىدىن ھايا قىلماق، تارتىنماق، قورۇنماق: خىجىلمەن، گەپنىڭ بولار يېرىنى ئېيتسام، ساڭا ئوچۇق پىكىر بېرىشتىن ئەيمىنىمەن. ② ھېيىقماق، تەپ تارتماق، قورقماق، سۈر باسماق: يىگىت چاي ئىچىۋېتىپ ئىشىك تەرەپكە شۇنداق قارىغانىكەن، تالادىن بىر چوڭ يىلاننىڭ كىرىۋات-قانلىقىنى كۆرۈپ ئەيمىنىپ قېلىپتۇ. * سەمەتنىڭ شۇنداق تەرسالىقى تۇتتىكى، بەش ئادەم ئەيمىنىپ ئۇنىڭ ئالدىغا بارالمىدى.

ئەيمىنىشمەك «ئەيمەنمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بوۋاي بىلەن موماي ئۇلارنىڭ گۈزەللىكىدىن ئەيمىنىشىپ، نېمە قىلىشىنى بىلمەي، گۈللۈك ئارىسىغا يوشۇرۇنۇشۇپتۇ.

ئەينەك ئى [پ] ① قاتتىق ۋە چۈرۈك بولغان بىر خىل سۈزۈك جىسىم، ئۇ ئادەتتە كۋارتسلىق قۇم، ھاك تاش، ساپ ئىشقار قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ، يۇقىرى تېمپېرا-تۇرا ئاستىدا ئېرىتىلگەندىن كېيىن ياسىلىدۇ: بىرنەچچە يوچۇن ئادەم ساقچى بۆلۈمىگە كىرىپ كەتتى، ئۇ يەردىن دېرىزە ئەينەكلىرىنىڭ جاراڭ-

لاپ سۇنغىنى ئاڭلاندى. ② قارشىسىدىكى نەرسىلەرنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، ئادەتتە كىشىلەر ئۆز ئەكسىنى كۆرىدىغان، ئارقىسى سىلانغان مەخسۇس شىشە: مەلىكە ئۇنى كۆرۈپ ئورنىدىن قوپۇپتۇ، يانچۇقىدىن ئەينەكنى ئېلىپ، ئاۋۋال ئەينەكنىڭ ئالدىنى، كېيىن ئارقىسىنى كۆرسىتىپتۇ؛ بېشىدىكى تاغاقنىڭ چىشلىرىنى سۇندۇرۇپ كۆلچەككە تاشلاپتۇ-دە، شپاڭدىن چۈشۈپ گۈللۈك ئارىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ. ③ يىراقتىكى نەرسىلەرنى يېقىنلاشتۇرۇپ كۆرسىتىدىغان، كىچىك نەرسىلەرنى چوڭايتىپ كۆرسىتىدىغان، كۆزنىڭ كۆرۈش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ بېرىدىغان مەخسۇس شىشە ئەسۋاب: بۈگۈنكى ئالىملار ئاسماننى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئاسترونومىيە ئەينىكى ئىجاد قىلدى... ④ كۆچمە. بىرەر ھالەتنى، ھادىسىنى كۆز ئالدىدا ئەكس ئەتتۈرۈپ ياكى يورۇتۇپ تۇرغان نەرسە؛ ئۈلگە نەمۇنە: ئابلىمىت خەتتىن كۆزىنى ئېلىپ، سافاغا ئۆزىنى تاشلىدى-دە، كۆزەينىكىنى تۇتقان پېتى خىيال سۈردى: — تۇرغۇن ھەقىقەتەن قەيسەر جەڭچى. ئۇنىڭ پەزىلىتى مەن ئۈچۈن ئەينەك. ⑤ كۆزگە تاقايدىغان ئەينەك (كۆزەينەك): ئۇ ئەينەكسىز خەت كۆرەلمەيدىغان بولۇپ قالدى.

ئەينەك بولماق نەمۇنە بولماق، ئۈلگە بولماق: ئۈچىنچى دۇنيا ئەللىرى ئىچىدىكى بىرمۇنچە دۆلەتلەرنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە تەجرىبىسى بار، كۆپىنچىسىنىڭ مىللىي ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇش جەھەتتە باشقا دۆلەتلەرگە ئەينەك بولغۇدەك تەجرىبىلىرىمۇ بار.

ئەينەك پارقىراقلىقى <گېئول> غەيرىي مېتال پارقىراقلىقىنىڭ بىر خىلى، بەزى مىنېراللار يۈزىنىڭ نۇر قايتۇرۇشى ياكى پارقىراقلىقى خۇددى ئەينەكنىڭكىگە ئوخشايدۇ. شۇڭا ئۇ «ئەينەك پارقىراقلىقى» دەپ ئاتالغان. ئۇ سۈزۈك مىنېراللاردا ئەڭ كۆپ ئۇچرايدىغان بىر خىل خۇسۇسىيەت. مەسىلەن: دالاشپاتى قاتارلىقلارنىڭ پارقىراقلىقىغا ئوخشاش.

ئەينەك پولات <خىم> ئەينەك تالاسى ئۇنىڭ توقۇلمىلىرى ۋە بىرىكمە دېۋىرقايلارنى يېپىشتۇرۇش ئارقىلىق ياسالغان بىر خىل ماتېرىيال. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى: توك ئۆتكۈزمەيدۇ، مېخانىك كۈچىنىشى يۇقىرى، چىرىتىشكە چىداملىق، ئېگىلمەس ھەم يېنىك، ماشىنا سايمانلىرى، ئاپتوموبىل ۋە پاراخوتلارنىڭ سىرتقى قېپى قاتارلىقلارنى ياساشتا مېتاللارنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

ئەينەك تالا <خىم> ئادەتتىكى ئەينەك ماتېرىيالىدىن پايدىلىنىپ ياسالغان ئىنتايىن ئىنچىكە تالا. ئۇ ئىزولياتسىيىلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە، ئىسسىقلىققا چىداملىق، ئاسان چىرىمەيدىغان، مېخانىكىلىق كۈچىنىشى يۇقىرى، سانائەتتە ئېلېكترىك ئەسۋابلارنىڭ ئىزولياتورى ۋە ئەينەك پولاتنىڭ خام ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

ئەينەك تەنچە <تىب> كۆز ئالمىسىدا، كۆز گۆھىرى بىلەن كۆرۈش پەردىسى ئارىلىقىنى تولدۇرۇپ تۇرىدىغان رەڭسىز، سۈزۈك يېلىمسىمان ماددا. ئۇ كۆز ئالمىسىنىڭ ئىچكى تاملىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ.

ئەينەك خىش <بىن> ① قېلىن ئەينەك تاختا. ② ئەينەكتىن ياسالغان خىشسىمان قۇرۇلۇش ماتېرىيالى، كۆپىنچە ئىچى كاۋاك قىلىپ ياسىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاۋاز توسۇش ۋە نۇر ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتى ياخشى بولىدۇ.

ئەينەك قەغەز <خىم> نەرسە-كېرەكلەرنى ئوراشقا ياكى زىننەت بۇيۇملىرى قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل پارقىراق قەغەز. ئۇ نېپىز تىنىق بولىدۇ، قەغەز بوتقىسىنى

خىمىيىلىك بىر تەرەپ قىلىش ياكى ياللىراقتىن پايدىلىنىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ.

ئەينەك قىلماق نەمۇنە قىلماق، ئۈلگە قىلماق: ئايرىش ئۇسۇللىرىنىڭ بەزىلىرىنى سوتسىيالىستىك قانۇنشۇناسلىقتا ئەينەك قىلىشقىمۇ بولىدۇ.

ئەينەك ماددىسى <گېئول> ماگمىلىق جىنىسلار قۇرۇلمىسىنىڭ بىرى، يەر ئۈستىگە ئېتىلىپ چىققان ياكى يەر يۈزىگە يېقىن ئەتراپقا بۆسۈپ كىرگەن ماگما تېز مۇزلاپ توڭلىغاندىن كېيىن كرىستاللىنىشقا ئۈلگۈرەلمەي شەكىللەنگەن تەبىئىي ئەينەك.

ئەينەك ئوغۇت <خىم> تەركىبىدە بور، ئارسېن، مانگان، مولىبدېن ۋە كوبالت قاتارلىق ئېلېمېنتلار بولغان بىرىكمىلەر بىلەن ئەينەك پاراشوكىنى بىرگە ئېرىتىپ ياسالغان دانچە ھالەتتىكى ئوغۇت. تۇپراقتا سۇ ئۇنى ئاسانلىقچە ئېقىتىپ كېتەلمەيدۇ، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى ئۇنى بىۋاستە سۈمۈرۈۋالالايدۇ، ھەم ئۆسۈملۈككە ئۇزاققىچە كۈچ بېرىدۇ.

ئەينەك يىپ <خىم> ئادەتتىكى ئەينەك، ياللىراق ياكى باشقا سۈنئىي سىنتېز قىلىنغان ماددىلاردىن پايدىلىنىپ ياسالغان ئىنچىكە تالا. ئۇنىڭدىن ئەينەك رەخت، زىننەت بۇيۇملىرى قاتارلىقلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ.

ئەينەكچى ئى. ئەينەك سېلىش، سېتىش ۋە ئۇنى خىلمۇخىل شەكىلگە كەلتۈرۈش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: ئىمارەت ئاللىقاچان پۈتكەن، ھازىر بولسا شەھەردىن تەكلىپ قىلىنغان ئەينەكچىلەر ئىمارەتنىڭ دېرىزىلىرىگە ئەينەك سېلىۋاتىدۇ.

ئەينەكچىلىك ئى ① ئۆي-ئىمارەت دېرىزىلىرىگە، ئىشكاپ، جاھازلارغا ئەينەك سېلىش ۋە قۇراشتۇرۇش ئىشى، شۇ ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: دادام ئەينەكچىلىك قىلاتتى. پۈتۈن ئائىلىمىز دادامنىڭ شۇ ئەينەكچىلىكتىن تاپقان پۇلى بىلەن تۇرمۇش كەچۈرەتتۇق. ② ئەينەكنى ئېرىتىپ ھەر خىل بۇيۇملارنى ياساش كەسپى.

ئەينەكسىزلىنىش ئى <گېئول> ماگمىلىق جىنىسلاردىكى تۇراقسىز ھالەتتە تۇرغان ئەينەك ماددىسى، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى ۋە بېسىم، تېمپېراتۇرا قاتارلىق فىزىكىلىق شارائىتنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ كرىستاللغا ئايلىنىش ھادىسىسى.

ئەينەكسىمان سۈپ. ئەينەك شەكىللىك، ئەينەككە ئوخشايدىغان، ئەينەكتەك: ھە، مانا چاڭئەنجى — ئەينەكسىمان يول، ھاياتنىڭ شاۋقۇنى قاينايدۇ ئۇندا. رەڭ ئېلىپتۇ باشقىچە جۇڭشەن گۈللىرى، قارىغايلار باراقسان گۈللەپتۇ بۇندا...

ئەينەكلىك سۈپ ① ئەينىكى بار، ئەينەك سېلىنغان، ئەينەك ئورنىتىلغان: ئەينەكلىك ئىشىك. ئەينەكلىك دېرىزە. * ئۇ دەرھال بىر ماگىزىننىڭ ئىچىگە كىرىپ يوشۇرۇنۇپ، ئىشىكنىڭ ئەينەكلىك قانىتىدىن سىرتقا مارىلاپ قارىدى. ② ئەينەك تاقىغان، ئەينەككە ئىگە: — زادى نېمە گەپ؟ — ئەينەكلىك دوختۇر كۆزىدىن ئەينىكىنى ئېلىپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ئەينەن رەۋ [ئە] ① ھېچقانداق ئۆزگىرىشسىز، ئۆز پېتىچە، ئەينى بىلەن: ھايال ئۆتمەي ھېلىقى ئەقىللىق ئادەم دوستى بىلەن بىللە بېرىپ، بۇ ئىشنى قازىغا ئەينەن مەلۇم قىلدى. ② دەل، نەق: تۈگۈلۈكتىن كۆرۈنگەن يۇلتۇزلارنى بىر پارچە كۆل رەڭ بۇلۇت كېلىپ توسۇۋالدى. بۇلۇت بىردىنلا شەكىل ئۆزگەرتىپ ئادەم سۈرىتىگە ئوخشاپ قالدى. بۇ ئادەم ئورۇق، يىرگىنچلىك روزەك بەزنىڭ ئەينەن ئۆزى.

ئەينەن سۈرەت <گ سەن> جۇڭگوچە فورترېت رەسىمنىڭ ئەنئەنىۋى ئاتالغۇسى بولۇپ، ئۇ «تىرىك سىزىش»، «ئەينى سىزىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، يەنى ئادەم ۋە

نەرسىلەرنىڭ سۈرىتىنى بەئەينى ئىنىكتەك ئوخشىتىپ سىزىش دېمەكتۇر.

ئەينەنسىز سۈپ. ئەينەن ئەمەس، ئەينى بولمىغان.

ئەينەسىزلىك «ئەينەنسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

ئەينەنسىزلىك دەرىجىسى <فىز> ئەينەنلىك دەرىجىسىنىڭ ئەكسى. ئۇنىڭ كونكرېت ئىپادىسى: چىققان سىگنالدا، كىرگەن سىگنالدا بولمايدىغان بەزى گارمونىڭ دولقۇن ئامىللىرىنىڭ بولغانلىقىدىن ئىبارەت. ئۇ يەنە، «سىزىقسىز ئەينەنسىزلىك كوئېففىتسېنتى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەينەنلىك سۈپ. ھېچقانداق ئۆزگىرىشسىز بولغان، خۇددى ئۆز پېتىچە ساقلانغان، ئوپمۇ ئوخشاشلىقتا ئىگە: بۇ ئىككى پارچە ھېكايە ئىلگىرى مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنمىغان بولسىمۇ، قول يازما ھالەتتە قولدىن قولغا ئۆتۈپ بىر قىسىم كىتابخانلارغا تونۇش بولۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ھېكايىلەرنىڭ سۆز - ئىبارىلىرىگە قىسمەن تۈزىتىش كىرگۈزۈپ قويغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇنىڭ مەزمۇن ۋە بەدىئىي قۇرۇلمىسى جەھەتتىكى ئەينەنلىكىنى تولۇق ساقلاپ قالدىم.

ئەينەنلىك دەرىجىسى <ئېل> ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەرنىڭ چىقىش سىگنالى بىلەن كىرىش سىگنالىنى قايتا ئىپادىلەشتىكى ئوخشاشلىق دەرىجىسى بولۇپ، رادىئو، تېلېۋىزورلارنىڭ ئەينەنلىك دەرىجىسى قانچە ياخشى بولسا ئۇلار چىقارغان ئاۋاز ياكى سۈرەتنىڭ شۇنچە ياخشى بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

ئەينۇلا ئى [پ] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، سورتلىرى كۆپ بولۇپ، سوغۇققا چىدامىلىق؛ يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىللىك؛ باھاردا چېچەكلەيدۇ، گۈلتاجى ياپراقچىسى بەش تال ئاق، قىزىل، ھال رەڭ قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ مېۋىسى شار شەكىلدە، رەڭگى يېشىل، پىشقاندا سېرىققا ئۆزگىرىدۇ. يېگىلى بولىدۇ. تەمى چۈچۈمەل. ② شۇ ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

ئەينۇلا مۇراببىاسى ئەينۇلا مېۋىسىنى قايىنتىپ ياسالغان مۇراببا.

ئەينى سۈپ ① خۇددى ئۆزى، دەل ئۆزى، نەق ئۆزى، ئوپمۇئوخشاش، ئەسلى: مەن تۆۋەنگە چۈشۈپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغاندىن كېيىن ئەينى ئەھۋالنى يېزىپ، يۇقىرىغا دوكلات ئەۋەتتىم. * رەڭگى ئۆڭگەن، ئۆزى جىددىي تولىمۇ، جىلە بولۇپ ماغار ئالدى - كەينىگە، ئۆيلاپ قالدىم: قاچان قايتار بۇ باشلىق، شۇ ھالەتتىن ئۆز ئەسلىگە، ئەينىگە. ② رەۋ. شۇ، ئۆتكەن: مەرھۇم رەھىم ناۋاي دەپنە قىلىنغان كۈنى قەشقەردىكى يوقسۇل نامراتلار، تاشۋاينىڭ ئەينى يىللاردا گۈلاختا بىللە ياشىغان يېتىم - يېسىر سەپداشلىرى ھەيۋەتلىك سەپ تۈزۈپ، جىنازىنى كۆتۈرۈپ مېڭىشتى. * ۋېنېتسىيە ۋە گېنويە، بۈگۈنكى كۈندە ئىتالىيىنىڭ شەرقىي شىمالى ۋە غەربىي شىمالىدىكى دېڭىز بويلىرىغا جايلاشقان ئىككى چوڭ شەھەر، ئەمما ئەينى يىللاردا، ئۇلار ئىككى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت ئىدى.

ئەينى چاغدا ——> **ئەينى زاماندا**: دۇرۇس، ئەينى چاغدىكى پارتكوم سۇ ئامبىرى قۇرۇشنى قارار قىلىشتا بۇ ئىشنى ئەستايىدىل تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلمىدى، ئىلمىي روھ كەم بولدى. * چىڭگىزخاننىڭ نەۋرىلىرى مانا مۇشۇ كەڭ زېمىندا موڭغۇل ئىمپېرىيىسىنىڭ ھەرقايسى خانلىقلىرىنى قۇرغان، ئەينى چاغلاردىكى قىرىم باتۇخان ھۆكۈمرانلىقىدىكى قىپچاق دۆلىتىگە قاراشلىق ئىدى.

ئەينى زاماندا شۇ دەۋر، شۇ مەزگىل، شۇ پەيت، شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدە: يازغۇچى، شائىرلار ئەينى زاماندا مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرغۇچىلار ۋە ئىنسانىيەتنىڭ «روھىي ئىنژېنېر»لىرى. شۇڭا، بۇ پائالىيەتتە بىزنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك

ۋەزىپىمىز ۋە ئوينايدىغان رولىمىز چوڭ.

ئەينى مۇددىئا ئاساسىي مەقسەت، ھەقىقىي نىيەت، كۆڭۈلدىكى ئوي: بۇ جايغا ياخشى باغۋەنلەرنى ئەۋەتىپ بۇ يەرنى گۈزەللەشتۈرۈش، ئاۋاتلاشتۇرۇش ئەينى مۇددىئا.

ئەينى ۋاقىتتا ← **ئەينى زاماندا.**

ئەينىيەت ئى [ئە] ① يېزىت. ئەينەن، ئوخشاشلىق، بىر خىللىق، بىردەكلىك. ② <مات> تەركىبىدىكى بارلىق ھەرپ بەلگىلىرىنىڭ ھەممە قىممەتلىرىدە مۇتلەق ئۆزگەرمەيدىغان تەڭلىك، ئوخشاشلىق.

ئەينىيەت قانۇنىيىتى <لوگ> فورمال لوگىكىدىكى تۆت قانۇنىيەتلەرنىڭ بىرى، ئۇ پىكىر قىلىشتا ۋە ھۆكۈملەرنى ئەينى بىر مەنىدە قوللىنىشنى، ئوخشاش بولمىغان ئۇقۇم ۋە ھۆكۈملەرنى ئارىلاشتۇرۇپ، ئالماشتۇرۇپ قويماسلىقنى تەلەپ قىلىدۇ. يەنى «ئا»نى«ئا» دېگۈلۈك دېگەندىن ئىبارەت.

ئەيۋەنناس (توغرىسى: ئەيىۋھەنناس) ← **ئەيىۋھەنناس.**

ئەيۋاش (توغرىسى: ئەيۋەش) ← **ئەيۋەش.**

ئەيۋەش ئى ← **ئەيۋەشكە كەلمەك.**

ئەيۋەشكە كەلمەك ① پەيلىدىن يانماق، يولغا كىرمەك، پەسكويىغا چۈشمەك، ماقۇل بولماق، ئۇنىماق، كۆنمەك: ئايخان: ماقۇل، ماقۇل، ئەمىسە مەن دەرھال ماڭاي، (تېز ماڭىدۇ، بىرنەرسە ئېسىگە كېلىپ يەنە قايتىپ كېلىدۇ) بىلمەمسىز، سادىرمۇ ئەيۋەشكە كەلدى. قېنى، ماڭا قانچىلىك نەپ بېرىسىز؟ * ــ ھوي، ياخشىلىقنى بىلمىگەن مۇناپىق! قېنى كۆرەيلى! كىم كىمنى ئەيۋەشكە كەلتۈرەركىن! ــ دېدى ۋە ئادەملىرىگە ۋارقىرىدى، ــ بۆرە تەبىئەتلىك بەتبەخت. * توشقاننىڭ كۆڭلىدىكىنى سەزمىگەن تۈلكە: ــ بۇ ئەخمەق ئاسانلا ئەيۋەشكە كەلدى. ئۇ ئۆيىنى راسلىۋالغۇچە مەن بۆرىنى چاقىرىپ كىرەي. قېنى ماڭا تۇتۇق بەرمىگەن توشقاننىڭ بۆرە چاڭگىلىدىكى ھالىنى بىر كۆرەي، ــ دەپ ئويلاپتۇ. ② ئەسلىي ھالىتىگە كەلمەك، ساقايماق: بۇ يىل مارجان بۇلاقتا ئىقتىسادىي زىرائەتلەر كۆپ تېرىلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەزالار بۇرۇن تاشلىۋېتىلگەن ئۇنۇمسىز يەرلەرنى قايتىدىن ئەيۋەشكە كەلتۈردى.

ئەيىب ى [ئە] ① قائىدە-يوسۇنغا، تەرتىپ-تۈزۈمگە، ئەدەب-ئەخلاققا خىلاپ ئىش؛ كەمچىلىك، سەۋەنلىك: بىلمەسلىك ئەيىب ئەمەس، تىرىشماسلىق ئەيىب (ماقال). * ئۆزىنىڭ ئەيىبى ئۆزىگە كۆرۈنمەس، كۆزىنىڭ ئەيىبى كۆزىگە كۆرۈنمەس (ماقال). ② كىشى ئۇيىلىدىغان، نومۇس قىلىدىغان، خىجالەت تارتىدىغان خاتا ھەرىكەت؛ ناچار قىلىق، بولمىغۇر ئادەت، خىجالەتلىك ئىش، ئۇيات: سىز دەرسىز، يىگىتكە ياش تۆكمەك ئەيىب، بىلمەن نومۇسى كۆز ياش يىگىتنىڭ، ئېسىمدە ئاتامنىڭ ئېيتقان ئۆلۈمگە رازى بول ۋە ئەمما تۆكمە كۆز يېشىڭ! ③ نۇقسان، قۇسۇر، ئىللەت، جىسمانىي كەمتۈك: غېمى يوق ئىنسان بولماس، ئەيىبى يوق ھايۋان بولماس (ماقال). پۈتىدا بىر ئاز ئەيىبى بارلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كېرەمنىڭ تەقى-تۇرقى كېلىشكەن يىگىت ئىدى.

ئەيىب قويماق ئەيىبلىك دەپ قارىماق، ئەيىب ئارتماق، ئېۋەن تاپماق، نۇقسان تاپماق: بەختىيار ئاچچىقلانغان ھالدا مۇدىرغا: ــ سىز ھەممىشە تىرناق ئۈۋۈدىن كىر ئىزدەپ ئۆگىنىپ قېلىپسىز... دائىم مېنىڭ ئىشىمغا ئەيىب قويىسىزغۇ؟ ــ دېدى.

ئەيىبكە بۇيرۇماق ← **ئەيىبلىمەك:** ساقىيا، ئىچەيلى بىر قەدەھ، ئەيىبكە بۇيرۇما سەن مېنى. كېلەر گۈل-گۈلىگە سۆزلۈرۈم، بولغاندا شارابنىڭ گۈلگۈنى!

ئەيىبنى بويىنغا ئالماق كەمچىلىك، خاتالىقىنى تونۇماق، ئىقرار بولماق، باش ئەگمەك: قەيسەر كەسكىن سۈرەتتە ئەيىبىنى بويىنغا ئېلىپ، ــ سىز توغرا ئېيتتىڭىز مەن سىزنىلا ئەمەس ئۆزەمنىمۇ ئازابلىدىم، ــ دېدى.

ئەيىبدار [ئە+پ] ① ئى. نۇقسانى، ئەيىبى

بار، ئەيىبلەنگۈچى، گۇناھكار شەخس: ساقچى ئەيىبدارنى سوت مەيدانىغا ئېلىپ باردى. ② سۈپ. جىسمانىي جەھەتتىن بىرەر كەمچىلىك، نۇقسانى، ئىللىتى بولغان، ئەيىبناق، ئەيىبلىك: ئەيىبدار بالا.

ئەيىبسىز سۈپ ① ئەيىبى يوق، گۇناھسىز: ئەيىبسىز دوستنى ئىزدىگەن دوستسىز قالار (ماقال). * ئۇ ئەيىبسىزلا پادىشاھ تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلدى. ② جىسمانىي جەھەتتىن ساغلام، نۇقسانسىز: يالقۇن ھەر جەھەتتىن كىشلەرنى ئۆزىگە جەلىپ قىلارلىق دەرىجىدە ئەيىبسىز يىگىت بولدى.

ئەيىبكار ئى [ئە+پ] خاتالىق ئۆتكۈزۈپ جىنايەت سادىر قىلغان، قانۇن ئالدىدا ئەيىبلەنگەن كىشى؛ گۇناھكار، جاۋابكار: سوتچى قەتئىي ھالدا: — قانۇننىڭ بەلگىلىمىسىنى شەخسنىڭ تەلىپى بويىچە ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ، قانۇننىڭ ئەيىبكار ئۈستىدىن دەۋا قىلىش ھوقۇقى بار، — دېدى. * ئەسقەر شوخلۇق قىلىپ بىكاردىن - بىكار ئەيىبكار بولۇپ قالدى.

ئەيىبلەش «ئەيىبلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسىمدىشى.

ئەيىبلەشنى كەچۈرۈم قىلىش <قا> تەپتىش ئورگانلىرى جىنايەت ئۆتكۈزگەن ئەمما قانۇن بويىچە جازالاشقا تېگىشلىك بولمىغان ياكى جازانى كەچۈرۈم قىلىشقا بولىدىغان جاۋابكار ھەققىدە چىقارغان قارار.

ئەيىبلەشمەك «ئەيىبلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مېنى بەزى كىشلەر، — سەندە ئۆز كەسپىڭگە بولغان مۇھەببەت كەم، — دەپ ئەيىبلىشىدۇ.

ك» پېئىلىنىڭ
يىغىن قاتناشچىلىرى
سى بار»، «دۇنيا
، زىيالىي، — دەپ

ك» پېئىلىنىڭ

سور
يوپۇرمى
چىچەكلەيدۇ،

ئەيىبلەنگەن ئەنزە <قا> تەپتىش ئورگانلىرى دۆلەتنىڭ نامىدىن جىنايەتچىنىڭ جىنايى جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتۈرۈپ سوت مەھكىمىسىگە ئەيىبلىگەن ئەنزە.

ئەيىبلەنگۈچى ئى. سوت مەھكىمىلىرى تەرىپىدىن جىنايى جاۋابكارلىققا تارتىلغان شەخس.

ئەيىبلىك سۈپ. ئەدەب - ئەخلاققا خىلاپ، كىشى ئۇيىلىدىغان ئىشنى قىلغان؛ جاۋابكار: زەيتۇنىخان بۇ ئىشتا ئۆزىنىڭ ئەيىبلىك ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئۇن چىقارماستىن جىملا ئولتۇردى. * — ئەپۇ قىل خوتۇن، — دېدى ئەخەت ئايالىغا يالۋۇرۇپ، — مەن ئەيىبلىك، ئىككىنچى مۇنداق قىلماسلىققا ۋەدە بېرىمەن.

ئەيىبلىگۈچى ئى. دۆلەتكە ۋەكالىتەن سوت مەھكىمىسىدە جىنايى ئىش يۈزىسىدىن ئەيىبلەش پىكرىنى قۇۋۋەتلەيدىغان شەخس.

ئەيىبلىمەك پ ① ئەيىبلىك دەپ تونۇماق، گۇناھكار دەپ ھېسابلىماق: ئۇلارنى كىم خاتىرىلەيدۇ؟ ھېچكىم! ھەتتا ئۇلارنى مۇشۇ قىسمەتكە مۇپتىلا قىلغانلارمۇ خاتىرىلىمەيدۇ، بەلكى تىللايدۇ، ئەيىبلەيدۇ. ② تەنقىد قىلماق: شۇمۇ بىر يىلدىن بېرى مەتىيا قەيسەرنىڭ ئەيىبلەشلىرىدىن خېلى قۇتۇلۇپ قالغانىدى، مانا بۈگۈن يەنە ئاڭلىماقتا.

ئەيىبناق سۈپ. جىسمانىي جەھەتتىن ئاجىز، بىرەر ئەزايىدا كەمچىلىكى، نۇقسانى، ئىللىتى بار، مېيىپ، مەجرۇھ: مەن، ئۇنىڭ مېنى يەرگە قاتتىق ئۇرۇپ ئەيىبناق قىلىپ قويۇشىدىن ئەنسىرەشكە باشلىدىم، لېكىن ئۇ، ئۇنداق قىلمىدى.

ئەيىبنامە ئى [ئەيىب+نامە] بىرەر خاتا ئىش - ھەرىكەت ياكى جىنايى قىلمىشنى پاش قىلىش ھەققىدىكى شىكايەت خېتى، ھۆججەت قاتارلىقلار: ئەيىبدارلار ئۈستەلنىڭ ئۇدۇلىغا تىزىلغاندا، ھېلىقى كىشى كۆزەينىكىنى تاقىدى - دە، ئورۇق قولى بىلەن ئالدىدىكى

قەغەزنى ئېچىپ، پۈكۈلگەن جايلىرىنى ئالىقىنى بىلەن تەكشىلەپ، سىردىق ياسىما چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، ئەيىبنامىنى ئوقۇشقا باشلىدى.

ئەييام ئى [ئە] يېزت. ① كۈن، كۈنلەر، ۋاقىت، ۋاقىتلار: ئارچىلار شىلدىرلىدى، قۇشقاچلار كۆككە ئۆرلىدى، قوشۇلۇش ئەييامىنى تورغايلار خەندان كۈيلىدى. ② بايرام، بايرام كۈنلىرى: ئەي ۋەتەن پەرزەنتلىرى، بايرىمىڭىز مۇبارەك، خۇشال-شاد ئۆتۈۋاتقان ئەييامىڭىز مۇبارەك.

ئەييۇھەننناس ئىم [ئە] يېزت ① كۆپچىلىككە، توپلانغان، جەم بولغان خالايىققا قارىتا قىلىنىدىغان خىتاب، نىدا؛ ئەي خالايىق، ئەي ئادەملەر: موللازەيدىن يەنە جاكارلاپ مۇنداق دېدى: — ئەييۇھەنناس — ئىشتىڭلار ئامۇخاس، گۇناھ رىيا بولسىمۇ، جازا دېگەن راست. ② كۆچمە. ھاياجان، قايغۇ، غەزەپ ۋە ئازابلىنىش تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەيدىغان داد-پەرياد، شاۋقۇن-سۈرەن، كۈچلۈك ئاۋاز: بىر چاغدا يېنىمدىلا بىرنېمە «كىش... كىش...» قىلىپ كۇشۇلدىغاندەك قىلدى. كەينىمگە بۇرۇلۇپ قارىدىم، ئەييۇھەنناس، تامنىڭ تۆشۈكلىرىدىن يوغان-يوغان يىلانلار باشلىرىنى چىقىرىپ، كۇشۇلدىشىپ تۇرامدۇ، بەدەنلىرىم شۈركۈنۈپ كەتتى.

ئەيىل (توغرىسى: ئېيىل) ← **ئېيىل.**

ب

ب ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ ئىككىنچى ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتە ئىككىنـچىنى كۆرسىتىدۇ: بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەر ئارا ئۆتكۈزۈلگەن تىكتاك توپ مۇسابىقىسىدا مەكتىپىمىزنىڭ «ب» گۇرۇپپىسى چېمپىيونلۇققا ئېرىشتى.

باب (بابى) ئى [ئە] ① كىتاب، ئەسەر، ماقالە قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر ئايرىم بۆلىكى؛ قىسمى: كىتابنىڭ بىرىنچى بابى. * بۇ بابتا بىز ئالدى بىلەن ئالماسنىڭ ئاتا-ئانىسى ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتىمىز. ② كۆچمە. دەۋر، سەھىپە: «4 ـ ماي» ھەرىكىتى جۇڭگو ئىنقىلابى تارىخىدا يېڭى باب ئاچتى. ③ ئامال، چارە: ئوينىشىماڭ ئەرباب بىلەن، جايلايدۇ ھەر باب بىلەن (ماقال).

بابىت ئى [ر<ئىنگ] <خىم> قەلەي، قوغۇشۇن ياكى ئاز مىقداردىكى باشقا مېتاللاردىن پايدىلىنىپ ياسالغان، سۈركىلىشكە ئىنتايىن چىدامىلىق ھەمدە كۆزەينەكنىڭ مۇھىم ماتېرىيالى قىلىنىدىغان بىر خىل قېتىشما.

بابلىق سۈپ. بابلارغا بۆلۈنگەن، بابلىرى بار: بەش بابلىق كىتاب. * XIII ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەدىب ئەھمەد يۈكنەكى «ئەتەبەتۇلھەقايىق» ناملىق 14 بابلىق ئومۇمىي ئەسەھەت خاراكتېرىدىكى كلاسسىك ئەسىرىنى ئىجاد قىلدى.

بابمۇباب بىر باب-بىر بابتىن، باب تاشلىماي: بابمۇباب ئوقۇماق. * بابمۇباب سېلىشتۇرماق.

بابۇنە ئى [پ] <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە تەۋە كۆپ يىللىق سامان غولۇق ئۆسۈملۈك، شاخلىرى كۆپ، ئىنچىكە؛ يوپۇرمىقى پەيسىمان چوڭقۇر يېرىلغان؛ باشسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ، ئوتتۇرىسىدىكى گۈللىرى سېرىق، چۆرىسىدىكى گۈللىرى ئاق، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ شىنجاڭدىن چىقىدۇ؛ گۈلى تېبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، ئىچىنى يۇمشىتىش، يەلنى تارقىتىش، مېڭە ۋە پەيىنى قۇۋۋەتلەندۈرۈش، سۈيدۈك، ھەيزلەرنى ماڭغۇزۇش، سۈت كۆپەيتىش قاتارلىق روللىرى بار.

بابىدا رەۋ. ساھەسىدە، جەھەتتە: دېمىم ئاخىرى رەئىس ماختىغان، قالتىس تالانتلىق شائىرلىقىمنى، شېئىر بابىدا كەم ئۇچرايدىغان، تالانت ئىگىسى، ماھىرلىقىمنى.

بابىل ئى [ر<گرېك] <تارىخ> «ئىككى دەريا

ۋادىسى»نىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان قەدىمكى ئەڭ چوڭ شەھەر يەنى قەدىمكى بابىل پادىشاھلىقى بىلەن يېڭى بابىل پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى (ھازىرقى ئىراقتىكى باغداتنىڭ جەنۇبىدا).

بابىل پادىشاھلىقى <تارىخ> قەدىمي شەرقتە ئۆتكەن، بابىل شەھىرىنى پايتەخت قىلغان قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دۆلەت. ئۇ قەدىمكى بابىل پادىشاھلىقى (مىلادىدىن بۇرۇنقى XIX ئەسىردىن XVI ئەسىرگىچە) ۋە يېڭى بابىل پادىشاھلىقى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 626 — 538 ـ يىللىرى) دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

باپ سۈپ [پ] ① بىرەر ئادەم، مەقسەت، ئىش ياكى نەرسىگە ماس كېلىدىغان؛ مۇۋاپىق؛ لايىق: ئاشپەز ئۇستىلار قازانغا باپ ساپلانغان يوغان كەپكۈرلەر بىلەن شۇيلىنىڭ ئوبدان بولۇشى ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ خىزمەت قىلماقتا. * شۇڭغۇپ كىردىم سۆز دېڭىزى قايناملىرىغا، كوممۇنىستىك خىسلىتىگە تاپماقتا باپ سۆز.

باپ كەلمەك مۇۋاپىق، ماس، لايىق كەلمەك: فېيېرباخ بۇنداق تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ ۋە: — بۇنداق تەلەپ مۇتلەق بولىدۇ، ھەرقانداق زامانغا ھەم ھەرقانداق ئەھۋالغا باپ كېلىدۇ، — دەپ ھېسابلايدۇ. * بىز تەجرىبىلەرنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، سودا ـ سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە باپ كېلىدىغان تۈزۈم، چارىلارنى تېپىشىمىز كېرەك.

باپباراۋەر سۈپ [پ] ھەجىمى، كۆلىمى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئۇزۇن ـ قىسقىلىقى، ئېگىز ـ پەسلىكى، قىممىتى قاتارلىق جەھەتلەردە تەڭمۇتەڭ: دۆلىتىمىزنىڭ 1954 ـ يىلدىكى ئاساسىي قانۇنىنىڭ 85 ـ ماددىسىدا: «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بارلىق پۇقرالىرى قانۇندا باپباراۋەر» دەپ بەلگىلەنگەن.

باپباراۋەرلىك «باپباراۋەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئامېرىكىنىڭ «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى»دا: «ھەممە ئادەم باپباراۋەرلىك ئاساسىدا تۇغۇلغان، ئۇلارنىڭ ھەممىسى دەخلىسىز بولغان تۇغما كىشىلىك ھوقۇقى، ھاياتلىق، ئەركىنلىك ۋە بەختكە ئىنتىلىش ھوقۇقىغا ئىگە»، — دەپ جاكارلانغان.

باپكار (بابكارى) ئى [پ] قول دەستىگاھىدا پاختا يىپتىن بۆز (ماتا) توقۇغۇچى كاسىپ، ھۈنەرۋەن: ياشاپ ئۆتكەن ئاشۇ شەھەردە، قولى گۈل بىر باپكار ئۇستا. توقۇغان ئۇ كۈندە ئون گەز رەخت، كېچىكتۈرمەي يېڭى ئىش تۇتسا.

باپكارچىلىق (توغرىسى: باپكارلىق) ← **باپكارلىق.**

باپكارلىق «باپكار» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: خوتۇن ئېرىگە شۇنداق دەپتۇ: بۇرۇنقى زامانىدا يېزىلارنىڭ بىرىدە بىر باپكار ئۆتكەنىكەن. ئۇ ئەتىگەنىدىن كەچكىچە باپكارلىق دۇكىنىدا ئىشلەيدىكەن.

باپلاتماق «باپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باپلاشماق «باپلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — بۇ مۇناپىق ئىپلاسنى باتۇرلار تازا باپلىشىپتۇ ـ دە! — دېدى ساقىلى قاردەك ئاقارغان بىر مويسىپىت كىشى زۇنۇنىنىڭ ھازىرقى ھالىتىگە قاراپ.

باپلانماق «باپلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۈرەش تۇغدى داھىنى — ۋەتەن ئوغلى دانانى، ئاتتى قايتىدىن تاڭ ـ مۇ، شۇملار خويمۇ باپلاندى.

باپلىماق پ ① سۆز، ئىش ـ ھەرىكەت ۋە كۈرەش بىلەن ئەدىبىنى، جازاسىنى بەرمەك؛ جايلىماق: — يەپ تويماس باجگىرلارنى راسا باپلاپتۇ ـ دە! — دېدى خېرىدارلاردىن بىرى * ئۈچ يىل ياتتۇق شۇ يولدا، ئارچا بىلەن ئوت قالاپ، باپلايلى دەپ راسلىنىپ، دۈشمەن يولىغا قاراپ. ② بىرەر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك مۇۋاپىق بېجىرمەك، بەجا كەلتۈرمەك؛ ياخشى، قايىل بولارلىق دەرىجىدە ئىجرا

قىلماق، ئورۇندىماق: بۇ شەكىللەرنى ئۆزىگە خاس ئورۇنلىرىغا باپلاپ ئىشلەتمىسەك، ئاسانلا خاتالىقلار كېلىپ چىقىدۇ. * ئالدى ـ دە خەنجەرنى سۇغۇرۇپ قىنىدىن، ئۇردى باپلاپ زالىم سولان گەجگىسىدىن. ③ بىرەر ئىش ياكى گەپتە باشقىلارنى ئالدىماق، گوللىماق: تازا باپلىدۇقمۇ؟ ئۇنىڭ سوئاللىرىغا تەمتىرىمەي قالتىس جاۋاب بەردىڭ، ئۇمۇ راست دەپلا ئىشەندى. *ــ ئۇ بۇ قېتىم مېنى قالتىس باپلاپ كەتتى، ــ دېدى سودىگەر يېنىدا كېتىۋاتقان خوتۇنىغا ھەسرەتلىك بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ.

بات ئى. دىئال ← **بات قىلماق.**

بات قىلماق كۆز ـ كۆز قىلماق، داملىماق.

باتارېيە ئى [ر<فران] <ئېل> خىمىيىلىك ئېنېرگىيە ياكى يورۇقلۇق ئېنېرگىيىسى قاتار ـ لىقلارنى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدىغان قۇرۇلما.

باتارېيىلىك سۈپ. باتارېيىسى بولغان، باتارېيىگە ئىگە: تۇرغۇن باتارېيىلىك ساقال ئېلىش ماشىنىسى سېتىۋالدى.

باتالىيون ئى [ر<فران] <كونا> ← **يىلىڭ:** بىز مۇزاكىرىلىشىپ، ئۇ يەرگە سىزنىڭ باتالىيونىڭىز ـ دىن بىر روتا ئەسكەر ئەۋەتىشنى مۇۋاپىق تاپتۇق.

باتچى سۈپ. دىئال. ماختانچاق، پوچى؛ مىننەتخور؛ داملامچى. كۆز ـ كۆز قىلغۇچى.

باتخور سۈپ. دىئال. **باتچى**

باتراق ئى [ر] <كونا> ← **يالالانما دېھقان.**

باتراقلاشماق پ. يالالانما دېھقانغا ئايلانماق.

باتراقلىق ئى. يالالانما دېھقان بولۇشتىن ئىبارەت ھالەت.

باتسىستراتسىن ئى [ر] <بىئول> ئانتىبىئو ـ تىكلارنىڭ بىرى، سۇس سېرىق رەڭدىكى پاراشوك ھالىتىدە بولىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ خىل شارسىمان باكتېرىيىلەرگە قارىتا قارشىلىق رولى بار، شۇڭا ئۇزۇمسىمان شارچە باكتې ـ رىيىسى ياكى زەنجىرسىمان باكتېرىيىلەردىن بولغان يۇقۇملىنىشلارنى داۋالاشتا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

باتسىللونوستېللار ئى [ر] <تىب> ئۆزىگە كېسەللىك باكتېرىيىسىنى يۇقتۇرۇۋالغان، لېكىن كېسەل بولمىغان؛ كېسەل بولسىمۇ ساقايغاندىن كېيىن، كېسەللىك باكتېرىيىسى تېخى يوقالمىغان ھەمدە ئۆزىدىكى كېسەللىك باكتېرىيىسىنى باشقا كىشىگە يۇقتۇرىدىغان كىشىلەر.

باتناتماق «باتنىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىردەمدىلا سەن ئۇنى باتنىتىپ قويدۇڭغۇ؟

باتناشماق «باتنىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار خېلىدىن بېرى بىر ـ بىرى بىلەن باتنىشىپ يۈرىدۇ.

باتنىخور سۈپ. دىئال. قېيىدىغاق، يامانلىغاق.

باتنىماق پ. سۆز، بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت تۈپەيلى باشقىلاردىن يامانلىماق، قېيىدىماق، رەنجىمەك: سادىردىن رۇقىيىمۇ: ــ سەن دادامنىڭ ئۈستىدىن گەپ قىلغان ئوخشايسەن، ــ دەپ باتناپ يۈرىدۇ. *ــ يۇرتنى خوتۇن خەق سورىسا، ئاخىر زاماننىڭ بولغىنى شۇ، ــ دەپ باتناپ يىغىندىن چىقىپ كەتكەن ئەر خەقلەرمۇ چىقىپ قالدى. * زىۋىرشا ئۆز كۆڭلىدە تۆۋەندىكى نارازىلىقلارنىڭ سەۋەبچىسى ئەبلىغازى دەپ بىلىپ، مۇشۇ بىرنەچچە ئايدىن بېرى ئەبلىغازىغا باتناپ يۈرەتتى.

باتۇر ① سۈپ. خەۋپ ـ خەتەر، قىيىنچىلىق ـ لاردىن قورقمايدىغان؛ يۈرەكلىك، جەسۇر: باتۇر چۈشىدە دۈشمەن كۆرەر (ماقال). * بەرگەن باتۇر ئەمەس، سورىغان باتۇر (ماقال). *ــ بەكرى ئاخۇن ئاكامنىڭ ھويلىسىغا ئوغلاقنى كىم تاشلىسا، شۇ باتۇر، ــ دەپ قوشۇمچە قىلدى قىزلاردىن بىرى. * بۇ باتۇرلار پەقەت ئويغاق ۋاقتىدىلا

باتۇر ئىكەن، ئۇخلاپ قالغاندا، بۇرنىدىن چىۋىن كىرىپ، ئاغزىدىن چىقىپ كەتكىنىنى تۇيمايدىكەن. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

باتۇرانە رەۋ. ــــ> **باتۇرلارچە**: گومىنداڭ باندىتلىرى بىلەن باتۇرانە جەڭ قىلغان بۇ قوشۇن-نىڭ داڭقى خېلىدىن بېرى ئالماسلارغا مەلۇم.

باتۇرلارچە رەۋ. باتۇر، جەسۇر خۇسۇسىيەت بىلەن: ئامېرىكا داشۆلىرىدىكى ياشلار نامايىشنى باستۇرغان ھەربىي ساقچىلار بىلەن باتۇرلارچە ئېلىشتى.

باتۇرلۇق **«باتۇر»** سۆزى ①نىڭ ئىسىم شەكلى: باتۇرلۇق قىلماق، باتۇرلۇق كۆرسەتمەك. * باتۇرلۇق كۈرەشلەردە بارلىققا كېلىدۇ، جاسارەت ھەر كۈنى قىينىچىلىق بىلەن قەتئىي ئېلىشىش جەريانىدا يېتىلىدۇ. * ئەگەر باتۇرلۇق بىلەن پەمنى بىرلەشتۈرمىگەن بولسا، ھېچنېمە چىقمايتتى.

باتىل سۈپ [ئە] يېزت ① ئىناۋەتسىز؛ يالغان: ــ مۇبادا بۇنىڭغا پېقىر ۋە مېنىڭ ئەۋلادىم نارازى بولۇپ دەۋا قىلسا، يۇرت، شەرئىي ئالدىدا دەۋاسى باتىل بولغاي، ــ دېگەن گەپلەر يېزىلىپتۇ. ② قۇۋ، ھىيلىگەر: سايىت ئاشۇنداق بىر تۇرلۇك ھىجايغىنىدا ئۇنىڭ ئىگىسىنى ئالىدىغان قۇشنىڭكىدەك باتىل كۆزلىرى ئەجەب بىر ياڭزا چىمىرلايتتى.

باتىن ئى [ئە] يېزت. ئىچ؛ كۆڭۈل، ئىچكى دۇنيا: باتىنى زەققۇم بىلەن تولغان يىلاندىنمۇ بەتتەر، شەپشەكى جادۇ كەبى شۇملۇقتا شەيتاندىن ئۆتەر.

باتىن كۆز كۆزسىز كۆڭۈل سەزگۈسى ئارقىلىق زاھىر نەرسىلەرنى بىلىش ئىقتىدارى: كۆرۈندى ئاخىر چولپان شەرق ئاسمىنىدا چاقناپ، كۈلۈپ بۇ يۇرت ئاڭا باتىن كۆزىدە تەلپۈنۈپ باقتى.

باج ئى [ئە] دۆلەت ھەر خىل تاۋارلار ئۈچۈن نىسبەت بويىچە يىغىۋالىدىغان پۇل: باج تۆلىمەك. باج ئالماق. * قەمەرۇززامان شاھلىق تەختىگە چىقىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، پۇقرالار ئۈستىدىكى ھەممە ئورۇنسىز باج ۋە ئېغىر سېلىقلارنى ئېلىپ تاشلاپتۇ.

باج تۈرى دۆلەت باج كىرىمىنىڭ تۈرى، مەسىلەن: دېھقانچىلىق بېجى، سودا ـ سانائەت بېجى قاتارلىقلار.

باج تۈزۈمى دۆلەت ئالىدىغان ھەر خىل باجلارغا دائىر قانۇن، قائىدە ۋە باج ئېلىش جەريانىدىكى ھەر خىل تۈزۈملەر: شەھىرىمىزدىكى تىجارەتچىلەر پارتىيىنىڭ باج تۈزۈمى توغرىسىدىكى يوليورۇقلىرىنى ئەستايىدىل ئۆگىنىپ، ئىگىمنى ئۆستۈرۈشتى.

باج خېتى تېگىشلىك باجنى تاپشۇرۇۋال-غاندىن كېيىن باج تاپشۇرغۇچىغا بېرىلىدىغان ئىسپات خېتى، ھۆججەت: باج خېتى ئالماق.

باج كەچۈرۈم قىلىش بەلگىلىك سەۋەبلەر بىلەن باج پۇلى تاپشۇرۇۋېلىشنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش.

باج كىرىمى دۆلەت باج ئېلىش بىلەن ئېرىشكەن كىرىم.

باج نىسبىتى باج نىزامىدا بەلگىلەنگەن مەلۇم باج ئېلىش ئوبيېكتىدىن ئېلىنغان باج سوممىسىنىڭ نىسبىتى.

باج ئوغرىلاش <مال> تاپشۇرۇشقا تېگىش-لىك باج پۇلىنى تاپشۇرماي ياكى كەم تاپشۇ-رۇپ، باج قانۇنىغا غەرەزلىك ھالدا خىلاپلىق قىلىش: ھازىر بىرمۇنچە كارخانىلاردا تەننەرخنى قالايمىقان بېكىتىدىغان، باج ئوغرىلايدىغان، يۇقىرىغا تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك پايدىنى تاپشۇر-مايدىغان ئەھۋاللار خېلى ئېغىر دەرىجىگە يەتتى.

باجا ئى. ئاچا ـ سىڭىللارنىڭ ئەرلىرى (بىر ـ بىرىگە نىسبەتەن): باجا باجىنى كۆرسە، كۆتى قىچىشىپتۇ (ماقال).

باجا بولماق باشقا بىرىنىڭ خوتۇنىنىڭ سىڭلىسى ياكى ھەدىسىگە ئۆيلەنمەك: ئۇچ ئاي بولدى، مەن كېرەمگە باجا بولۇپ قالدىم.

باجخانا ئى [ئە+پ] باج ئالىدىغان جاي،

ئىدارە: زەينەپ، سەن مېنى بىلىپ قوي! مەن دېگەن ئاۋات ناھىيىسىدىكى زوردۇن بەگنىڭ بالىسى. باجخانىدا چوڭ مەنسەپنىڭ ئىگىسى.

باج ـ خىراج باج ۋە ھەر تۈرلۈك سېلىق، تۆلەملەر: ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلىسەڭ، مېلىڭ ھالالغا تايىن تاپىدۇ، باج ـ خىراج تۆلەپ يولۇڭغا كېتىۋېرىسەن.

باج ـ سېلىق خىلمۇخىل باج، سېلىق ۋە تۆلەملەر: دېھقانلار ئۆز تۇرمۇشىنى قامدايدىغان، ئۆز ئەمگىكىنى ئاساس قىلىدىغان ئىقتىسادقا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن فېئوداللارغا ھەر خىل باج ـ سېلىقلارنى تۆلەشكە مەجبۇر بولىدۇ.

باجگىر ئى [ئە+پ] باج ئالغۇچى كىشى، باجخانىنىڭ باج يىغقۇچى خادىمى: باجگىرنىڭ يولۇچىلار ئۈستىدىن نازارەت قىلىش ئۈچۈن باققان باغلاقتىكى ئىتىمۇ تەگبىلا قاۋاشقا باشلىدى.

باجگىرلىك «باجگىر» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: نۇقتىدا تۇرغان كادىرنىڭ ئېتى كېرىماجى، دادىسى كونا بېدىك، ئۆزى باجگىرلىك بىلەن شۇغۇللىناتتى.

باجلاتقۇزماق «باجلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەكرەم سېتىۋالغان كالىسىنى باجلاتقۇزۇپ كەلگەندە، ئايالى بىلىقىز كەچلىك تاماقنا تۇتۇش قىلىۋاتقانىدى.

باجلاتقۇزۇلماق «باجلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باجلاتماق «باجلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساتقان ئىككى قويىنى باجلىتىپ قويدۇم.

باجلانماق «باجلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باجلىماق پ. تېگىشلىك باج پۇلىنى ئېلىپ، رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەپ بەرمەك: باجگىر بازارغا كەلگەن ھەممە چارۋىلارنى باجلاپ بولۇپ ئۆيىگە قايتتى.

باجىگىر ئى [خەن<ر] كۈن، خۇرۇم قاتارلىق رەختلەردىن تىكىلگەن كالتە قونچ ـ لۇق، بوغقۇچلۇق ئاياغ كىيىمى؛ قونچلۇق توپلەي: ئابلىكىمنىڭ ئالدىدا باجىگىر كىيىۋال ـ غان تەمبەل بىر يىگىت مەزمۇت قەدەملەر بىلەن كېتىپ باراتتى.

باجلىق سۈپ. باجىسى بار.

باجىماق پ.دىئال. باشقۇرماق، بېجىرمەك.

باجياۋ ئى [خەن] <بوت> ① بانان ئائىلىسى ـ دىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈمـ ـ لۈك، يوپۇرمىقى ناھايىتى چوڭ؛ گۈلى ئاق كېلىدۇ؛ مېۋىسى بانانغا ئوخشايدۇ ھەم يېگىلى بولىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ئىسسىق بەلباغ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

باچكا I ئى. كەپتەرنىڭ ئۇچۇرما بولمىغان بالىسى: ئۇ باچكىسىنى بېقىش ئۈچۈن يەم يىغىپ پەرۋانە بولۇپ يۈرگەن ئانا كەپتەرگە ئوخشايتتى.

باچكا شورپىسى كەپتەر باچكىسىنىڭ گۆشىدىن سېلىنغان شورپا.

باچكا II ئى. جۇۋازنىڭ يۈك يانجىلىپ، ماي چىقىدىغان ئىچى كاۋاك قاچىسى.

باچكىلاتماق «باچكىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باچكىلىماق پ. كەپتەر تۇخۇمىدىن چۈجە چىقارماق: ئاسمىنىڭ ئاق كەپتىرى باچكىلىغىلى ئەمدىلا بىر كۈن بولغاندا، ئانا كەپتەر مۆلدۈرگە دۈچ كېلىپ ئۆلۈپ كەتتى. بۇ ئىش ئاسمىغا تولىمۇ ئېغىر كەلدى.

باخ تەق ——> **باخ ئەتمەك.**

باخ ئەتمەك باغرىغا باسماق، قۇچاقلىماق: بالىنى باخ ئەتمەك.

باخ ـ باخ «باخ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: باخ ـ باخ ئەتمەك. * — بالام، مېنى باخ ـ باخ ئېتىپ قويۇڭ، — دېدى ئەركىن ئوغلى تۇرسۇن ـ جاننى قۇچىقىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ تۇرۇپ.

باخ ـ باخ ئەتمەك ——> **باخ ئەتمەك:** كەلدى چۆللەرگە ھاياتتىن سەپ تۈزۈپ، سۇ بىلەن

بېلىقنى باغ - باغ ئەتكۈزۈپ.

باخشى I ئى <دىن> ① دۇئا ئوقۇپ، دەم سېلىپ كېسەل داۋالىغۇچى كىشى. ② تۇغ باغلاپ، پېرى ئويىنىغۇچى؛ پېرىخون: — شامال دەرىپ قالغان بىرنەچچە ئاغرىق - سىلاقنى تېپىپ، تۇغ باغلاپ پېرى قىلدىم. يىراق - يېقىندىكىلەرمۇ قىزىقىپ قالدى ۋە نامۇ ئەمالىم يىراق - يېقىنغا پۇر بولدى، — دېدى باخشى ياغلىقىدا قالغان ناننىڭ ئۇۋاقلىرىنى تېرىپ كاپ ئېتىپ.

باخشى II ئى. بۈركۈت، قارچىغا، لاچىن قاتارلىقلار بىلەن ئوۋ ئوۋلايدىغان كىشى؛ قۇشچى: قۇش باخشىسى.

باخشىلىق I «باخشى I» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ باخشىلىق قىلىپ، بىرمۇنچە ئادەمنى ئالداپ كەتتى.

باخشىلىق قىلماق <دىن> باخشىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللانماق: سادىر باخشىلىق قىلىپ يۈرۈپ نۇرغۇن مال - دۇنياغا ئىگە بولۇۋالدى.

باخشىلىق II «باخشى II» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: مەمەتنىڭ ئورمانلىقتا باخشىلىق قىلىپ يۈرگىنىگە ئىككى يىل بولغانىدى.

باد ئى [پ] يېزت. شامال.

باداشقان ئى. ئىككى پۇتنى بىر - بىرىگە ئالماشتۇرۇپ، ئىككى تېقىمغا چاپلاپ ئولتۇ- رۇش هالىتى؛ چازا: بۇرادەر ئۆي تارچىلىق، باداشقاننى يىغىپ ئولتۇرايلى!

باداشقان قۇرماق ئىككى پۇتنى بىر - بىرىگە ئالماشتۇرۇپ، ئىككى تېقىمغا چاپلاپ ئولتۇرماق؛ چازا قۇرۇپ ئولتۇرماق: باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرماق. * يولداشلار، ئۆيىمىز كەڭ - كۇشادە، باداشقاننى قۇرۇپ ئازادە ئولتۇرساقمۇ بولىۋېرىدۇ. * خاننىڭ ئىشارىتى بىلەن ئۇلار كۆپچىلىككە يۈزلىنىپ شىرە ئالدىدىكى كۆرپىلەر ئۈستىدە باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇشتى.

بادارغا ئى. دىئال. بادرا، چەنزە.

باداڭ ① ئى. چىۋىق، چىغ، قومۇش قاتارلىق نەرسىلەردىن توقۇلۇپ، يۇمىلاق هالەتكە كەلتۈرۈلگەن ياكى دەرەخ تېنىدىن كولۇپ شەكلىدە ئويۇپ ياسالغان ئاشلىق ساقلايدىغان چوڭ قاچا: ئىشنى كارداڭدىن سوراڭ، ئۇننى باداڭدىن (ماقال). * ئۈستىگە پاختا بادىڭى قويۇلغان «يار - يار» هارۋىنى هەيدەپ، تۇراخۇن يېتىپ كەلدى. ② سۆپ. كۆچمە. چوڭ، يوغان: گادايلارنى «نادان»، «ئەخمەق» دېگەن باداڭ قورساقلارغا، جاۋابىڭنى يازاتتىڭ سەن تىزىپ ئوتلۇق قوشاقلارغا.

باداڭ تاغار ئىچىگە جىق ئاشلىق سىغىدىغان يوغان تاغار: ئۆينىڭ بۇلۇڭىدىكى باداڭ تاغار- لاردا لىق بۇغداي قاچىلاقلىق تۇراتتى.

باداڭ قورساق يوغان قورساق: هېلىقى باداڭ قورساق پاكار ئادەم هاسىراپ - هۆمۈدەپ ئاپتوبۇستىن ئارانلا چۈشتى.

باداڭدەك سۆپ. يوغان، چوڭ: بۆرە يەپتۇ - يەپتۇ قورساقلىرى باداڭدەك بولۇپ كېتىپتۇ، لېكىن بۆرىدىن چىقماپتۇ.

بادام ئى [پ] <بوت> ① ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى تېمىنىسمان؛ گۈلى سۇس قىزىل ياكى ئاق رەڭلىك بولىدۇ؛ مېۋىسى تۇخۇم شەكلىدە، مېۋە گۆشى نېپىز، شىرىنىسى ئاز بولىدۇ؛ ئۆزگەرگەن تۈرلىرى كۆپ؛ ئۇرۇقى ئاچچىق بولىدىغانلىرى ئاچچىق بادام، تاتلىق بولىدىغانلىرى تاتلىق بادام دېيىلىدۇ. ② شۇ دەرەخنىڭ مېۋىسى.

بادامبەز ئى [بادام+بەز] <ئانات> يۇقىرىقى نەپەس يولىنىڭ ئىچكى قىسمىغا جايلاشقان، لىمفا تۈگۈنىگە ئوخشايدىغان توقۇلما، ئادەتتە تاڭلايدىكى بادامبەزنى كۆرسىتىدۇ. تاڭلاينىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىدە بىردىن ئىككىسى بولىدۇ، شەكلى بادامغا ئوخشاش بولغانلىقى ئۈچۈن «بادامبەز» دەپ ئاتالغان: بالا ئوڭدىسىغا يېتىپ ئۇخلاۋاتقاندا توختىماي

خورەك تارتسا، ئاغزىنى ئېچىپ نەپەس ئالسا، چىرايى تاتىرىپ، قاڭشىرى كېڭىيىپ ئولتۇرۇشۇپ قالغاندەك قىياپەت پەيدا بولسا، بۇ، بالىنىڭ بادامبېزىنىڭ يوغىناپ نەپەس ئېلىشقا تەسىر يەتكۈزگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ھېسابلىنىدۇ.

بادامچاي ئى [بادام+چاي] بادامنىڭ مېغىزىدىن قىلىنغان چاي.

بادامدوپپا ئى [بادام+دوپپا] گۈلى بادام نۇسخىلىق دوپپا: لۈتپۇللانىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغان ھامان راۋابچى بادامدوپپىسىنىڭ قېتىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ، شائىرغا سۇندى. * ئىشقا ماڭغان چېغىمدا كۈن چىقىپتۇ ئاسماندا. بادامدوپپا تىكتىم مەن، گۈزەل يارىم ئىشچانغا.

بادامقاپاق ئى [بادام+قاپاق] بادامغا ئوخشايدىغان قاپاق (ئادەمنىڭ قاپىقىغا نىسبەتەن): لېۋى ئاچچىق غۇنچىنى، قاتار تىزغان ئۈنچىنى، جادۇ كىرپىك ياراشقان، بادامقاپاق مېغىزغا.

بادامكۆز ئى [بادام+كۆز] كۆزنىڭ كىرپىك ئورۇنلاشقان جايى، بادامغا ئوخشايدىغان كۆز: ئۆينىڭ تۆرىدە بادامكۆز بىر كىشى باداشقان قۇرۇپ ھاكاۋۇرلارچە ئولتۇراتتى.

بادامگۈل ئى [بادام+گۈل] بادامغا ئوخشىتىپ تىكىلگەن گۈل: بادامگۈلى ــ بەختى كۈلگەن پامىر، تىيانشان؛ گېزەك گۈلى ــ دولقۇنلىغان تارىم، زەرەپشان.

بادامچە ئى. چىمەن دوپپىسىنىڭ تۆپىلىكىگە ئىككى شاخ ئايرىپ، بادام شەكلىدە تىكىلگەن گۈل.

بادامزار ئى [پ] ــــ> **بادامىلىق**: كۈچانىڭ ھاۋا رەڭ گىلەملىرىدە، قوش شىرلار سەكرەيدۇ يېيىپ يايلىنى. خوتەننىڭ تاش بوياق زىلچىلىرىدا، كۆرسەن بادامزار گۈزەل ۋادىنى.

بادامزارلىق ئى ــــ> **بادامىلىق**: ــ مەھمۇت بادامزارلىققا كەتتى، ــ دېدى ئادىل ئايشەمگە.

بادامىلىق ئى. بادام دەرىخى كۆپ ئۆسىدىغان جاي: بادامىلىق باغ. * قارا كۆرۈنگەن بادامىلىق بىزنىڭ مەھەللە.

بادە ئى [پ] يېزت. مەي، ئىچىملىك: تا قىيامەت چىقمىغاي كەيپى مۇھەببەت بادەسى، يارىنىڭ شەۋقى جامالى شەمئىغە پەرۋانە گۈل.

بادرا ئى. دىئامېتىرى تەخمىنەن ئالتە سانتىمېتىردىن 12 سانتىمېتىرغىچە بولغان، ئۆي ــ ئىمارەتكە ئىشلىتىلىدىغان، ئۇزۇن ۋە تۈز ياغاچ: ئۆينىڭ ئاق تېرەك، سېرىق سۆگەت ۋە قاغا جىگدە بادرىلىرىدىن تەركىب تاپقان جەگىلىرى يادەك ئېگىلىپ تۇراتتى.

بادراڭ ئى. دىئال ــــ> **بادراڭ كۆز**.

بادراڭ كۆز دىئال. بېلىق كۆز.

بادرەنجى ئى [پ] ــــ> **بادرەنجى بۇيا**.

بادرەنجى بۇيا <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، تېنى تۈكلۈك، چاسا غوللۇق بولىدۇ؛ يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ؛ گۈلى سۇس سۆسۈن كېلىدۇ ۋە غولىنىڭ ئۇچىغا يېقىنراق بولغان يوپۇرماقلارنىڭ قولتۇقىدا ئۆسۈپ، كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ پۈتۈن تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن يەنە پۇراقلىق ماي ئېلىشقىمۇ بولىدۇ.

بادىسابا ئى [پ+ئە] يېزت. تاڭ شامىلى، سەھەر شامىلى: ئەي بادىسابا پىيام يەتكۈز، مېنىڭ يارىمغا سالام يەتكۈز.

بار I سۈپ ① مەۋجۇت؛ يوقنىڭ ئەكسى: بار ئىمكانىيەتتىن پايدىلانماق. * جان بار يەردە قازا بار (ماقال). * ئۇ مەلىدىن بۇ مەلىگە يولى بارمىكىن، يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم دورا بارمىكىن. ② كۆپ ئىقتىسادقا، بايلىققا ئىگە بولغان؛ باي، دۆلەتمەن: بار بارنى قىلار، يوق نېمىنى قىلار (ماقال). * قول ئىلىكىدە بار ئائىلىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ئادەمنىڭ مۇنداق تۇرمۇشقا كۆنۈشى ئاسانغا چۈشمەيتتى. ③ ھەممە، جەمئىي، بارلىق: ئېگىز تاغقا چىققاندا، قولىڭىزنى

مەن تارتقان، بار ئويۇننى سىز ئويناپ، دەردىڭىزنى مەن تارتقان. * ئىرادەم — مەڭگۈگە بار كۈچۈم بىلەن، ئىلىم - پەن بىغىدا ئۆتتۈش نۇر چېچىپ. ④ ئورۇن كېلىشتە كەلگەن سۆزدىن كېيىن خەۋەر ۋەزىپىسىدە كېلىپ: 1) مۆلچەرنى، چامنى بىلدۈرىدۇ: ئۇنىڭ يېشى يىگىرمىلەردە بار. 2) «قولىدىن كېلىدۇ»، «قىلالايدۇ»، «بىلىدۇ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: پەرىدىگۈل دېگەن بالامنى خوتەننىڭ گۈلى دېسىلە، دۇتار، ئۇسسۇل، ناخشا.... ھەممىسىدە بار.

بار بولماق مەۋجۇت بولماق؛ نەق، ھازىر بولماق: «كېجۈي» جۇڭگودا ئەزەلدىن بار بولغان فېئوداللىق ئىمتىھان تۈزۈمىنى كۆرسىتىدۇ. * سىنىپتا بار بولغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ ھەممىسى ئوتتۇز بەش، لېكىن ئىككىسى يوق.

بار ئىكەن، يوق ئىكەن ← **بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن:** بار ئىكەن، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەن، توق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن.

بارمۇ سىز (سەن، سىلەر) ئۇزۇن ۋاقىت دېرەكسىز، كۆرۈنمىگەن دوستلار ياكى يېقىنلارغا «كۆرۈنمىدىڭىز، يوقاپ كەتتىڭىز» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدىغان ئادەت سۆزى: مۇھەممەت، بارمۇ سىز! ئون بەش كۈندىن بېرى يوقاپ كەتتىڭىز!

بارنى تەڭ كۆرمەك شۇ چاغدىكى بار نەرسىدىن تەڭ بەھرىمەن بولماق: — بارنى تەڭ كۆرەرمىز، ئاپا، — دېدى باقى قويچى.

بار II مىق س [ر<لات] <فىز> ئاتموسفېرانىڭ بېسىم بىرلىكى، بىر بار ھەربىر كۋادرات سانتىمېتىر يۈزگە چۈشكەن بىر مىليون دىنا تەسىر كۈچىنىڭ بېسىمىغا تەڭ بولىدۇ. دېڭىز يۈزىدىكى ئاتموسفېرا بېسىمى تەخمىنەن بىر بارغا تەڭ.

بارا I ئى. ئىك چۈشكەن يارنىڭ تاش ياكى شېغىل قاتلىمى.

بارا ئالتۇنى بارادىن ئېلىنىدىغان قارامتۇل ئالتۇن.

بارا II ئى. دىئال. بارقا پاقلان ياكى ئوغلاق تېرىسى.

بارا-بارا ۋاقىت ئۆتكەنسېرى، بارغانسېرى، قەدەممۇقەدەم، پەيدىنپەي، تەدرىجىي، بىر - بىرلەپ: ئەكبەر خۇشال - خۇرام ئۆگەندى، بارا - بارا تېنىمەي راۋاب چېلىپ ناخشىنى ئوقۇيدىغان بولدى. * بارا - بارا ئۇلار مېنىڭ باھايىمدىن نارازى بولۇشىدۇ.

بارابان (بارابانى) ئى [ر<پ] ئىككى يۈزىگە تېرە تارتىلغان، يۇملاق قاسقانلىق، چوكا بىلەن چالىدىغان مۇزىكا ئەسۋابى.

بارابانچى ئى. باراباب چالغۇچى: پەرھات باشلانغۇچ مەكتەپتە دۈي بارابانچىسى ئىدى.

بارابانچىلىق ئى. باراباب چېلىش ئىشى: ئامىنە بارابانچىلىقنى باشلانغۇچ مەكتەپتىكى چېغىدىلا خېلى پىششىق ئۆگەندى.

بارات ئى [ئە] ① قەمەرىيە يىل ھېسابىدا سەككىزىنچى ئاينىڭ نامى؛ شەبان: بارات ئاي. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

بارات ئاي ← **شەبان:** ھىجرىيىنىڭ 960 - يىلى، بارات ئاينىڭ 15 - كۈنى شەھىرى يەكەندە يېزىلدى.

بارات كېچىسى قەمەرىيە سەككىزىنچى ئاينىڭ 15 - كۈنىگە ئۆتىدىغان كېچىسى.

باراخسان (توغرىسى: باراقسان) ← **باراقسان.**

بارار «بارماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: بۇغدايىنىڭ بارار يېرى تۈگمەن (ماقال). * بارار جايى بولمىغان باجىسىنىڭ ئۆيىگە بارار (ماقال).

بارار يېرى سامانلىق قولىدىن كېلىدىغىنى، قىلالايدىغىنى چاغلىق.

باراقسان سۈپ. قويۇق، بۈك، باغجانلاشقان: ئالماس ئەلەم بىلەن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، سۈيى تېشىپ تۇرغان بىر ئېرىقتىن ئاتلاپ ئۆتتى -

دە، ئۆيىنىڭ كەينىدە بىر تۈپ باراقسان ياڭاق دەرىخى بار، قوش قاناتلىق كىچىك دەرۋازىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى.

باراقسان بولماق ⟵ **باراقسانلاشماق:** بۇلاقنىڭ يېنىدا ئۈچ تۈپ قارىياغاچ باراقسان بولۇپ كۆكىرىپ تۇراتتى.

باراقسانلاشتۇرماق «باراقسانلاشماق» پېئى-لىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باراقسانلاشتۇرۇلماق «باراقسانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باراقسانلاشماق پ. بۈك-باراقسان ھالەتكە كەلمەك: گۈلدىكى بۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆزگىرىشنى كۆرگەن كىشىلەر ھەيران بولۇپ: —... يوپۇرماق-لىرى بىرئوبدان باراقسانلىشىپ كېتىپتۇيۇ، گۈلى سەتلىشىپ توزۇشقا باشلاپتۇ، — دېيىشىپتۇ.

باراقسانلىق «باراقسان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئېلى يولى بوستانلىق، باراقسانلىق گۈلباغلىق. يۇرىكىمدە ساقلاقلىق، يارىم بەرگەن قول ياغلىق.

باراقسانلىق دەرىجىسى <ئورم> ئورماندىكى دەرەخلەرنىڭ قويۇقلۇق ۋە يەر يۈزىنى قاپلاش دەرىجىسى.

باراقسانلىماق پ. قويۇقلاشماق، باغجانلى-ماق، ئاينىماق: ئىككى بۇلۇڭدا سوغىغا كۆچۈ-رۈلگەن سۆگەتگۈلمۇ باراقسانلاپ كېتىپتۇ... * ئەگەر ئۇ بولمىغاندا، ئورمانلىرىمىز بۈگۈنكىدەك مۇنداق باراقسانلاپ، ساغلام ئۆسەلمىگەن بولاتتى.

باراڭ ئى ① كاۋا، قاپاق پېلەكلىرىنىڭ ۋە تەك شۇڭىنىڭ ئارتىلىشى ئۈچۈن ياغاچتىن ياسالغان جاھاز، چەللە: ئاكام سالغان باراڭغا تۆت دانە تۇۋرۇك، يارىمغا مەن ئەكەلدىم بازار-دىن ئۆرۈك. ② كاۋا، قاپاق پېلەكلىرى، تەك شۇڭلىرى ئارتىلىپ سايىلانغان جاي: غۇنچەم، ناھايىتى قىزىق گەپ دەڭا! يۈرۈڭ، باراڭدا ئولتۇرۇپ سۆزلەپ بېرىمەن.

باراڭلىق ① ئى. باراڭ بولغان ھالەت: ھويلىغا قاپاق تېرىپ، قاپاق باراڭلىق قىلدىلا، يار ئۈستىگە يار تۇتۇپ، ئەجەب ساراڭلىق قىلدىلا. ② سۈپ. باراڭ بار، باراڭ جايلاشقان: نېمەت دېرىزە ئالدىغا كېلىپ دەرەخلىك ئارىسىدىن سايىمنىڭ باراڭلىق ھويلىسىغا تىكىلدى.

باران ئى. دىئال. شەپە، قارا؛ ھەيۋە.

بارانا ئى. دىئال. تىرنا.

باراۋەت ئى. بىرقانچە كىشىنىڭ بىر جايغا توپلىشىپ قىلغان سەيلە-تاماشاسى: باراۋەت قىلماق. * مەن دادامنىڭ ئالدىغا بېرىپ تۈنەك باراۋىتىگە قوشۇلۇش ئۈچۈن پۇل بېرىشىنى سورىدىم. * موللا قارىمنى سايباغ تەرەپلەردىكى باراۋەتلەرگە چىللاپ مېھمان قىلدى، ئىززەت-ھۆرمەت كۆرسەتتى.

باراۋەت قىلماق بىرقانچە كىشى بىر جايغا توپلىشىپ سەيلە-تاماشا قىلماق.

باراۋەت ئوينىماق ⟵ **باراۋەت قىلماق.**

باراۋەتخانا ئى. باراۋەت قىلىدىغان باغ، سەيلىگاھ: شاھزادىنىڭ باراۋەتخانىسى رەڭمۇرەڭ گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن، گازۋاي چىراغلار يېقىلغانىدى.

باراۋەر [پ] ① سۈپ. ئۆلچىمى، سانى، ھەجمى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ-كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردە بىر خىل، تەڭ؛ پەرقى يوق، بىردەك: بۇ ئۆز ئىشىمىز، ھازىر سۇ دېگەن قان بىلەن باراۋەر، تۇسۇۋالغىنىمىز ئوبدان بولدى. * سەييات: — بويى بىلەن باراۋەر ئالتۇن بەرسە ساتماس ئىدىم، — دېدى. * بىر تەرەپتىن ياسال-ماقتا بىنالار، ئىچى-تېشى ئوپمۇئوخشاش باراۋەر. مۇبارەكلەپ كېلەر تۇغقان بۇرادەر، زەپ چىرايلىق زامانىۋى ئىمارەت. ② رەۋ. بىرمەز-گىلدە، بىرپەيتتە، بىرۋاقىتتا: باراۋەر يۈگۈرمەك. باراۋەر تۇرماق. باراۋەر ئىشلىمەك. * ئۆكۈز بىلەن باراۋەر بولىمەن دەپ، پاقا يېرىلىپ كېتىپتۇ (ماقال). * يېڭى ھۆكۈمەت پۈتۈن مىللەت-لەرنىڭ مىللىي مەدەنىيەتلىرىنى ۋە ئىقتىسادىي تۇرمۇشلىرىنى باراۋەر كۆتۈرۈش ئۈچۈن جاي-

جايلاردا سانائەت، زاۋۇت، ئورمانچىلىق ياردەم بازىلىرى تەشكىل قىلدى. ③ مىق س. ساناق سانلارغا قوشۇلۇپ ھەسسە، كەررە، قېتىم مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ: ئۈچ باراۋەر كەم. بەش باراۋەر ئارتۇق. * مېلىمىزنى ئون باراۋەر پايدىسىغا ساتتۇق. * ۋەزىر: — مېھرىنى ئۆزى بىلەن ئالتە باراۋەر كۈمۈش بېرىپ سېتىۋالغانىدىم، ئۇنىڭ بىلەن كۆڭلۈمنى ئاچمىسام، نېمە پايدىسى بار؟ — دەپ ئويلاپ مېھرىنىڭ قېشىغا كىرىپتۇ.

باراۋەر بولماق ← باراۋەرلەشمەك: بىز بىر ئەر ـ بىر خوتۇنلۇق بولۇشنى ۋە ئەر ـ ئاياللارنىڭ ھوقۇقتا باراۋەر بولۇشنى تەشەببۇس قىلىمىز.

باراۋەر تۇرماق ① ئورنىدىن بىرلا ۋاقىتتا تەڭ قوزغالماق، قوپماق. ② ئۆلچىمى، سانى، ھەجمى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردە تەڭ ئورۇندا تۇرماق: باشقارما بىلەن ئىشخانا ھوقۇق ۋە ئىمتىياز جەھەتلەردىن باراۋەر تۇرىدۇ.

باراۋەر قىلماق ئۆلچىمى، سانى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردىن تەڭ ئورۇنغا چىقارماق؛ تەڭلەشتۈرمەك: ھېكىم قاچىنىڭ ئاغزى بىلەن باراۋەر قىلىپ دورا سېلىپتۇ.

باراۋەرسىز سۈپ. باراۋەر بولمىغان؛ تەڭ، ئوخشاش ئەمەس.

باراۋەرسىزلىك ئى. تەڭسىزلىك، ئوخشاش ئەمەسلىك: سىياسىي جەھەتتىكى باراۋەرسىزلىك ئەۋج ئېلىپ، ئىجتىمائىي تۈزۈم بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغاچقا، يېڭى تەبىئىي ھالەت پەيدا بولغان.

باراۋەرلەشتۈرمەك «باراۋەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باراۋەرلەشتۈرۈلمەك «باراۋەرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياخشى بىلەن يامان باراۋەرلەشتۈرۈلسە، ناھەقچىلىك كېلىپ چىقىدۇ.

باراۋەرلەشمەك پ. ئۆلچىمى، سانى، ھەجمى، مىقدارى، قىممىتى، چوڭ ـ كىچىكلىكى، ئەھمىيىتى، مەنىسى قاتارلىق جەھەتلەردىن تەڭ بولماق، بىردەك بولماق: دېڭىزدا دولقۇن باشلاندى، سۇ كۆتۈرۈلۈپ تاغقا باراۋەرلەشتى.

باراۋەرلىك ئى. تەڭلىك، تەڭ ھوقۇقلۇق: مىللەتلەر باراۋەرلىكى. * سىرتقا ئىشىكنى ئېچىۋېتىش، باراۋەرلىك ـ ئۆزئارا مەنپەئەت يەتكۈزۈش پرىنسىپى بويىچە چەت ئەللەر بىلەن ئىقتىساد ۋە تېخنىكا ئالماشتۇرۇشنى كېڭەيتىش — مەملىكىتىمىزنىڭ تەۋرەنمەس ستراتېگىيىلىك فاڭجېنى.

باربىت ئى [ئە] <مۇز> يۇزلۇكنىڭ يۇقىرى تەرىپىدە بىر تۆشۈكى، بويۇن پەدىسى بىلەن قوشۇلۇپ 30 پەدىسى بار، تۆت تارلىق، بارماق بىلەن چېكىپ چېلىنىدىغان چالغۇ ئەسۋابى: شىنجاڭنىڭ بۇرغا، يالغۇزەك (نەي)، بورىيا، بالىمان، دۇمباق، غوڭقا، باربىت، راۋاب، غېجەك قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى ئېچكى ئۆلكىلەردىكى زۇ، زىڭ، سەي، چىڭ قاتارلىق چالغۇلار بىلەن بىرلىشىپ مۇزىكا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

بارتو ئى. دىئال. ئىگىلىك ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى كىشى؛ غوجىدار.

بارچە ئال. بىر خىل تىپتىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى؛ بارلىق، پۈتكۈل: — نېمىشقا كۈلمەيمەن پادىشاھىم، بارچە ئادەم يىلدا بىر قېتىم ھوسۇل ئالسا، مەن يىلدا ئىككى قېتىم ھوسۇل ئالغىنىمغا كۈلمەن، — دەپتۇ. * بارچە دۆلەت مەندە دەپ، دۆلەتكە مازۇر بولمىغىن.

بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلماق ① ھەر خىل ژانىر، ھەر خىل ئۇسلۇبتىكى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ئەسەرلىرى ئەركىن راۋاجلانماق: دۆلەت، بارچە گۈللەر تەكشى ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەستە سايراش فاڭجېنىنى يولغا قويۇپ، سەنئەتنىڭ راۋاجلىنىشىنى ۋە ئىلىم ـ پەننىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ،...

② ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدە گۈللەن- گەن مەنزىرە بارلىققا كەلمەك.

بارخان ئى. شامال، بوران قاتارلىق تەبى- ئەت ھادىسىلىرى تۈپەيلى پەيدا بولغان قۇم دۆۋىلىرى؛ دۆڭلۈك: دىۋە - پەرىلەر جەم بولۇشۇپ، ھەمراجاننىڭ ئالدىغا كۆز يەتمەس قۇم بارخانلىرىنى پەيدا قىلدى. * ئەزىم دەريا.... يەكەن ۋادىسىنى، مۇنبەت دولان ۋە سانسىز قۇم بارخانلىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ، تارىم دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. * ئۇ، سول تەرىپى ئاپئاق تون كىيگەن كۆز يەتكۈسىز قۇم - شور بارخانلىرى ئارىسىدىكى ئەگرى - بۈگرى هارۋا يولىنى بويلاپ، داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلىمەكتە...

بارخانلاشماق پ ← **بارخانلىماق**

بارخانلىماق پ. شامال، بوران قاتارلىق تەبىئەت ھادىسىلىرى تۈپەيلى قۇمدىن دۆۋە ۋە دۆڭلۈك پەيدا بولماق.

بارداق ئى. دىئال. سۇ قاچىسى، ئاياق.

باردۇرماق (توغرىسى: بارغۇزماق) ← **بارغۇزماق.**

باردى - كەلدى ئۆزئارا بېرىش - كېلىش، ئالاقە، مۇناسىۋەت: بىزنىڭ ئۇلار بىلەن باردى - كەلدىمىز يوق. * ئۇنىڭ باردى - كەلدىسى ساپلا ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى، قىسقىسى پۇل بايغا، سۇ سايغا.

باردى - كەلدى قىلماق ئۆزئارا بېرىش - كېلىش قىلماق، ئالاقە باغلىماق، مۇناسىۋەت ئورناتماق: بىز خېلىدىن بېرى ئۇرۇق - تۇغقانلار بىلەن باردى - كەلدى قىلالمىدۇق. * ئۇنىڭ بۇنداق ھەۋىسى تاشقى دۇنيا بىلەن باردى - كەلدى قىلىشقا موھتاج.

بارژا ئى [ر<فران] بىرەر نەرسىگە سۆرىتىپ ماڭىدىغان ياكى ئۆزى يۈرىدىغان يۈك كېمىسى.

بارس ئى ← **يولۋاس.**

بارغانچە رەۋ ← **بارغانسېرى:** گۈلدۈرماما ئاۋازىمۇ بارغانچە يېقىنلىشىپ، ئارقا - ئارقىدىن توختىماي گۈلدۈرلەيتتى. * مەن ئادەتتىكى پارچە - پۇرات تەجرىبىنىڭ ھەقىقىي ئىلىم - پەننىڭ ئورنىنى ھېچقاچان باسالمايدىغانلىقىنى بارغانچە چوڭقۇر ھېس قىلىۋاتىمەن.

بارغانسېرى رەۋ. ۋاقىت ئۆتكەنچە، بار- غانچە، كۈنساناپ: ئات تۇياقلىرىنىڭ ئاۋازى بارغانسېرى يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى. * ئاپتور چوڭقۇر ئىشىنىدۇكى، ۋاقىتقا ئاقىلانىلىك ۋە ئىنسان- پەرۋەرلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىش مەسىلىسى بارغانسېرى جىددىي ئېھتىياج بولماقتا. * قالدى ئوخشاش بىر دېڭىزغا ئۆي دېگەن، بەكرى ھەيدەكسىز قېيىقتەك لەيلىگەن. ھوشىدىن ئايرىلدى ئۇ بارغانسېرى، قىز تەرەپكە قانچە ئىنتىلگەنسېرى.

بارغۇزماق «بارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆيدىكىلىرىڭ بارغۇزمىدىمۇيا؟ * شۇنچە يالۋۇرۇپمۇ، قاتتىق ئېيتىپمۇ ئوغلىنى ئۆزىنىڭ كۆكتات ساتىدىغان دۇكىنىغا بارغۇزالمىدى.

بارغىندى ئى. دىئال. بارغۇچى كىشى.

بارقا ئى. قىرقىش ۋاقتىغا يەتكەن قوزىنىڭ تېرىسى.

بارگاھ ئى [پ] ھەربىي قوشۇن، پادىشاھ، خان، ۋاڭ، بەگ قاتارلىق ئەمەلدارلارنىڭ تۇرار جايى؛ دەرگاھى: ئەلقىسسە، يۈسۈپ ئەھمەدلەر بوۋاي قەمبەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، ئالدىغا چىقىپ كۆرۈشۈپ، بارگاھلىرىغا قايتىپ كېلىپ، بىر - بىرى بىلەن ھال - ئەھۋال سوراشتى. * مەخسۇت بەگ بۇ چاغدا، چېدىر بارگاھتا قوللىرىنى شىلتىپ، ھە دەپ ئىمام خاتىپقا كايىۋا- تاتتى. * سەۋەبكى، ئاندا مەنزىل يولىنى توسۇپ، چېرىكلەر تۇرار ئىدى بارگاھ قۇرۇپ.

بارلاس ئى. <تارىخ> تۆمۈر ۋە تۆمۈرىيلەر دەۋرىدە چوڭ رول ئوينىغان ئۆزبېك قەبىلە- لىرىدىن بىرىنىڭ نامى ۋە شۇ قەبىلىگە مەنسۇپ كىشى.

بارلىق I ① «بار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كىتاب بارلىقى بار، لېكىن بۇ يەردە يوق. * تېخى قانمىدىم، قورسىقىڭدا بۇنچە جىق پىلانلارنىڭ

بارلىقىنى بىلمەيتىمەن ئاداش. * مۇنداق ئادەمنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپمۇ باقماپتىمەن. ② سۈپ. مەۋجۇت، ھاسىل: گەرچە شارائىتنىڭ مۇناسىۋىتى ناھايىتى چوڭ بولسىمۇ، لېكىن شارائىتنى كىشىلەر بارلىققا كەلتۈرگەن. * بۇنداق بىرلىشىش پەقەت ئىختىيارىي يوسۇندا مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئىشىنىشى ۋە دوستلۇقى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ. ③ ئى <پەلس> ئوبيېكتىپ دۇنيا، پۈتۈن ئالەم، مەۋجۇدات: ماتېرىيالىزم ئومۇمەن بارلىق ئاڭغا ئەمەس، ئاڭ بارلىققا باغلىق دەپ قاراشنى تەلەپ قىلىدۇ. ④ ئى. ئادەمنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى، ئۆزىگە قاراشلىق ھەممە نەرسىسى: بارلىقىم ھەم سېنىڭ ئۈچۈن يارىتىلغان، تىلەك - مەقسەت بەختىڭ ئۈچۈن قارىتىلغان. ⑤ سۈپ. باي، پۇلدار: بارلىق بولساڭ بېشىڭنى سىلايدۇ، يوقلۇق بولساڭ بېشىڭ سىغمايدۇ (ماقال).

بارلىققا كەلمەك ھاسىل بولماق، مەۋجۇت بولماق، پەيدا بولماق، ۋۇجۇدقا چىقماق، بىنا بولماق، تۇغۇلماق: بۇنداق بىرلىشىش پەقەت ئىختىيارىي يوسۇندا مىللەتلەرنىڭ ئۆزئارا ئىشىنىشى ۋە دوستلۇقى ئاساسىدا بارلىققا كېلىدۇ. * ئەركىنلىك بارلىققا كەلگەن چاغدا، دۆلەت بولمايدۇ.

بارلىق II سۈپ. ھەممە، جىمى، پۈتكۈل، ئومۇمىي: دەرس ئۆتۈش — بارلىق ئوقۇتۇش پائالىيەتلىرىنىڭ مەركىزىي ھالقىسى. * باغدىكى بارلىق مېۋىلەرنىڭ تۈۋىنى يۇمشىتىپ قويۇڭلار. * شاساقى بارلىق ھۈنىرىنى ئىشلىتىپ، ئېسىل تاشتىن كۆز ئويۇپ، بەكمۇ قاملاشتۇرۇپ، بىر دانە ئېگەر ياساپتۇ.

بارماق I ئى. پۇت، قول پەنجىلىرىنىڭ ھەربىرى: بىرىنچى بارماق بىلەن بىرىنچى سىمنىڭ «لا — 6» پەدىسىنى تۇتۇپ، ئىككىنچى بارماق بىلەن ئىككىنچى سىمنىڭ «6» دىن بىر ئاھاڭ تۆۋەن پەدىسىنى تۇتساق «فا — 4» ئاھاڭ بولىدۇ.

بارماق بىلەن سانىغۇدەك ئاز، چەكلىك: ھازىر بىزنىڭ ئەمەلىيەتتە، چەتتىن قوبۇل قىلغان ئاتالغۇلىرىمىزدا «ژ» ھەرپى بىلەن يېزىلىدىغان ئاتالغۇلار بارماق بىلەن سانىغۇدەكلا.

بارماق بىلەن سانىماق ئاز، چەكلىك ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرمەك: مەملىكىتىمىزدىكى ئاز - تولا ھەقىقىي تالانتلىق ساتىرىكلارنىڭ ھەممىسىنى بارماق بىلەن ساناپ بېرەلەيمەن.

بارماق پەردىسى <زوئول> بەزى قوش ماكانلىق ھايۋانلار، سۆرەلگۈچىلەر، قۇشلار ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ پۇت بارماقلىرى ئارىسىدىكى نېپىز پەردە. ئۇ سۇغا چۆشكەندە، سۇ ئۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: يېشىل پاقا، تاشپاقا، ئۆردەك قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە بولىدۇ.

بارماق تىلى گاس، گاچىلارنىڭ قول ئىما ئىشارەتلىرى، بارماق بىلەن ھەرپ كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆزئارا ئالاقىلىشىش، پىكىر ئالماشتۇرۇش ئۇسۇلى.

بارماق چۆگىلىمىچى بارماق ئۇچىدىكى بۇرما شەكىللىك تېرە سىزىقلىرى.

بارماق سۆڭىكى قول بارمىقىنىڭ پارچە سۆڭەكلىرىدىن تەشكىل تاپقان بىر پۈتۈن گەۋدە. باش بارماقتا ئىككى، باشقا بارماقلاردا ئۈچ پارچىدىن سۆڭەك بولىدۇ.

بارماق ۋەزنى <ئەد> شېئىر مىسرالىرىدىكى تەڭ مىقدارلىق بوغۇملار مەلۇم تەرتىپتە گۇرۇپپىلىنىپ، بىر خىل رىتىم ھاسىل قىلىدىغان شېئىردىي ۋەزنى. بۇ نام مىسرالاردىكى بوغۇملار سانىنىڭ بارماق بىلەن سانىلىشىدىن كېلىپ چىققان.

بارمىقىنى چىشلىمەك ھەسرەتتە، پۇشايماندا قالماق: 1973 - يىلى بىزمۇ چارباغ دادۇيىنى دوراپ، بۇنداق بەقەسەم ئېتىزلاردىن ئاز - تولا قىلىپ باققان، لېكىن يىلنىڭ ئاخىرىدا چاچقان ئۇرۇقىمىزنى تاپالماي بارمىقىمىزنى چىشلەپ قالغاندۇق.

بارماق II پ ① سۆزلىگۈچى ياكى كۆزەتـ-كۈچى تۇرغان جايدىن، نەزىردىن نېرى كەتمەك، يىراقلاشماق، يول ئالماق: بارمايمەن دېگەن تۆگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتۇ (ماقال). * ئۇ جەڭلەردە ئەڭ خەۋپلىك يەرلەرگە ناھايىتى قىزغىن ۋە قەھرىمانلارچە يۈگۈرۈپ باراتتى. ② داۋاملاشماق، داۋام قىلماق: خېنىم، ئەگەر ھەممىنى مېنىڭ رېتىمپىم بويىچە بەجا كەلتۈرسىڭىز، ئانىڭىز مۇشۇ ھالىتىدە يەنە ئىككى ئاي ئۆمۈر كۆرىدۇ، ئۇنىڭدىن ئۇزاققا بارمايدۇ. * بۇ يەردە گەپ دۆلەت ھاكىمىيىتى پائالىيىتىنىڭ مەزمۇنى ئۈستىدىلا بارىدۇ. ③ بىرەر جايدا بىرەر كىشىنىڭ ھۇزۇرىدا بولماق، قەدەم تەشرىپ قىلماق: ياخشى بولساڭ تويۇڭغا بارارمەن، يامان بولساڭ ئۆلۈمۈڭگە (ماقال). * ئارسلانوۋ قۇددۇس پەيزىنىڭ يېنىغا باردى. * ئىككىنچى قېتىم مەن يەنە ئۇنىڭ ئالدىغا بارىمەن. ④ رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۈس مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: 1) ئىش-ھەرىكەتنىڭ داۋاملىشىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: مەن ھۇشۇر ئاكامغا ياندىشىپ كېتىپ باراتتىم. 2) ئىش-ھەرىكەتنىڭ پەللىمۇپەللە ئۆرلـ-گەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: دۆلەت بىكار قىلىنىدۇ ئەمەس، ئۇ ئۆز-ئۆزىدىن ھالاك بولۇپ بارىدۇ. 3) ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى، تۈگىگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئۇ، بۇ كەمگىچە كورلىغا يېتىپ باردى. ⑤ يۈنىلىش كېلىشتە كەلگەن سانلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ، شۇ نەرسىنىڭ شۇ سان بىلدۈرگەن چەككە يەتـ-كەنلىكىنى ئۇقتۇرىدۇ: ئۇنىڭ بانكىغا ئامانەت قويغان پۇلى 12 مىڭ يۈەنگە بارىدۇ.

بارسا كەلمەس بارغان ئادەم قايتىپ كېلەلـ-مەيدىغان، ناھايىتى خەتەرلىك: ئۇلا مېڭىپ-مېڭىپ بىر يەرگە كەلسە، ئۈچ ئاچا يول ئۇچراپتۇ. ئۇنىڭ بىرى، بارسا كېلەر يول، يەنە بىرى، بارسا يا كېلەر، يا كەلمەس يول، ئۈچىنچىسى بارسا كەلمەس يول ئىكەن.

بارسا كەلمەسكە كەتمەك ئۆلمەك، قازا قىلماق: ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ زورلۇق-زومبۇلۇقلىرى ئەمدى بارسا كەلمەسكە كەتتى.

بارماقتەك سۈپ. ← **بارماقچىلىك:** سېنىڭ بارماقتەك نەرسەڭ نېمىگە يېتىدۇ.

بارماقچىلىك سۈپ. كىچىك، كىچىككىنە، ئۇششاق: پەرھات ئاچچىقلىنىپ، قوپاللىق بىلەن ئاسلاننىڭ بويىندىن تۇتتى-دە، بارماقچىلىك نادنى ئۇنىڭ ئاغزىغا تىقتى.

بارماقلىق سۈپ. بارمىقى بار، بارماقلارغا بۆلۈنگەن: بەش بارماقلىق قول. * قارا چىبەر-قۇتتىن نېپىز پاختا سېلىپ، بەش بارماقلىق قىلىپ تىكىلگەن بۇ پەلەي باشقا پەلەيلەردىن كۆركەم-لىكى بىلەن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى.

باروگراف ئى [ر<گرېك] <مېتېئور> ئاتموس-فېرا بېسىمىنى شەرتلىك بەلگىلەر بىلەن يېزىپ بېرىدىغان ئاپتوماتىك بارومېتر.

بارومېتر ئى [ر<گرېك] <مېتېئور> ئاتموسفېرا بېسىمىنى، ھاۋا رايىنى ئۆلچەيدىغان ئەس-ۋاب. ھاۋا رايىنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ، بارومېتردىكى سىماب يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ ياكى تۆۋەنلەيدۇ.

بارومېترلىق سۈپ. بارومېترى بار، بارو-مېتر ئورنىتىلغان: مەكتەپ تەجرىبە يۈزىسىدىن بارومېترلىق بىر كىچىك كۆزىتىش پونكىتى قۇردى.

بارون ئى [ر<فران] <تارىخ> غەربىي ياۋروپا دۆۋلەتلىرىنىڭ روسىيىدە يولغا قويغان گراف-دىن بىر دەرىجە تۆۋەن ئۇنۋانى ۋە شۇنداق ئۇنۋان ئالغان شەخس.

بارى ئال. ھەممىسى، بارلىقى، جەمىسى، ئومۇمىي: ئورنىغا كۆمۈلگەن بۇغدايىنىڭ بارى ئوتتۇز تاغار. * نېرىنى كۆپ سۆزلىمەيلى، 50-يىللىرى، بارى 60 مىڭ ئىدى، ئات، قوي، كالا، توپاق، قولۇن.

بارنى تەڭ تارتماق يولۇقۇش ئېھتىمالى

بولغان ھەممە جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى بىلىپ كۆرمەك: بىزمۇ شۇ يەرگە كۆچۈپ كەلسەك، بارىنى تەڭ تارتىپ دەرقەمتە ئۆتسەك.

بارىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيۋى تەركىبى بارىي سۇلفات ($Ba\ SO_4$)، ساپلىرى رەڭسىز ھەم سۈزۈك، ساپ بولمىغانلىرى كۆل رەڭ، ئاق، قىزىل رەڭلەردە ئۇچرايدۇ؛ سىلىشتۇرما ئېغىرلىقى چوڭراق. ئۇنى ئاق رەڭ ماتېرىيالى، ئېمال ـ لىق سىر، ساپال سىرى ۋە خىمىيۋى تەجرىبە دورىلىرىنى ياساشنىڭ خام ئەشياسى قىلىشقا؛ قەغەز ۋە كاۋچۇك ئىشلەشتە قاچى ـ لاش ماتېرىيالى قىلىشقا؛ نېفىت ئېلىشتا، سىغىزلىق ئېرىتمىگە ئارىلاشتۇرۇپ، قۇدۇق فونتانلاش ھادىسىسىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

بارىچە رەۋ. بارىنى، ھەممىسىنى ئىشقا سېلىپ، ھەممىسىنى ئىشلىتىپ؛ يېتىشچە: بالىلار، چۆكۈپ كەتكەن چېلەكنى ئىزدىشەتتى. ئەكرەم بولسا سۆگەتنىڭ شېخىغا ئېسىلىۋېلىپ جېنىنىڭ بارىچە ۋارقىرايتتى. * ساتتار كۈچىنىڭ بارىچە ياڭاققا چالما ئاتتى، لېكىن بىر تالمۇ ياڭاق چۈشمىدى. * موللازەيدىن بۇ چەكسىز چۆللەرگە قاراپ ئىختىيارسىز ھالدا ئۇھ تارتىپ ۋە ئاۋازىنىڭ بارىچە ناخشا ئېيتقۇسى كەلدى.

بارىدا رەۋ. بار شارائىتتا، بار ۋاقىتتا: چىشىڭنىڭ بارىدا گۆش يە، يىگىتىڭنىڭ بارىدا قول سال (ماقال).

بارىسىدا تىر. توغرىسىدا، ھەققىدە، خۇسۇ ـ سىدا: چىقسام تۇربىدۇ رەت ـ رەت مەكتەپ دەرۋازىسىدا، تەرتىپ بىلەن سۆز بارماقتا ئىككەن دەرس بارىسىدا.

بارىكادا ئى [ر<فران] كوچا جەڭلىرىدە دۈشمەن ئوقىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان توساق؛ توسما: خوش، جېمماچۇ؟ ئۇ بارىكادىلار ئالدىدا جەڭ قىلىدۇ.

بارىكاللا ئىم [ئە] بىرەر سۆز، بىرەر ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قىلىنغانلىقىغا، بېجىرىلگەنلىكىگە ئېيتىلغان رەھمەت؛ تەشەك ـ كۈر: مەيدانغا يىغىلغان كۆپچىلىك: بارىكاللا! نۇسرەت شاھنىڭ ئەقىللىقلىقىغە ئاپىرىن! نېمە ـ دېگەن دانالىق بۇ؟ ــ دېيىشىپ، نۇسرەتنىڭ تەدبىرىگە ھەيران قېلىشىپتۇ.

بارىكاللا ئوقۇماق بىرەر سۆز، ئىش ـ ھەرىكەتنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك قىلىنغانلىقىغا، بېجىرىلگەنلىكىگە رەھمەت ئېيتماق؛ تەشەككۈر بىلدۈرمەك: ــ ھەببەللى، ئاغزىڭغا قەنت، ــ دېدى بىرى، كۆپچىلىك خۇشاللىقتىن كۈلۈپ كەتتى. ناسىر ئاكام تەسىرلىنىپ بۇ جاۋابتىن، بىزلەرگە بارىكاللا ئوقۇپ كەتتى.

بارىكاللا ئېيتماق ⟵ **بارىكاللا ئوقۇماق:** داۋۇتكام ئوغلى ئادىلنىڭ ئەقلىغە بارىكاللا ئېيتتى.

بارىگا (توغرىسى: بارگاھ) ⟵ **بارگاھ.**

بارىئون ئى [ر<گرېك] <خىم> ماسسىسى پروتوندىن چوڭ بولغان (پروتوننىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئاساسىي زەررىچىلەر. بۇ زەررىچىلەر ئىچىدە، پروتوندىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسى بىر دانە نۇكلېئون ۋە بىرنەچچە دانە مېزونلارغا ياكى ناھايىتى يېنىك بولغان زەررىچىلەرگە بۆلۈنەلەيدۇ.

بارىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، خىمىيىلىك بەلگىسى Ba (Baryum). ئۇ بىر خىل ئىشقارىي يەر مېتالى بولۇپ، كۈمۈش رەڭدە كېلىدۇ؛ ئاسان ئوكسىدلىنىدۇ؛ كۆيگەن ۋاقىتتا سېرىققا مايىل يېشىل رەڭدە نۇر چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ تۇزلىرى رەڭ ئىشلەپچى ـ قىرىشتا، ئالىي سورتلۇق ئاق رەڭنىڭ خام ئەشياسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بارىي بوتقىسى <تىب> قىزىلئۆڭگەچ، ئاشقازان، ئۈچەي يوللىرىدىكى بەزى كېسەل ـ لەرگە دىئاگنوز قويۇشتا بارىينىڭ كېسەلگە

ئېچىۋېلىنىدىغان دوغاپ ھالەتتىكى تۈزى، يەنى دوغاپ ھالەتتىكى بارىي سۇلفات.

بارىيلىق سۈپ. تەركىبىدە بارىي بولغان.

بار-يوق ھەممە، جىمى، بارلىق: ئۇ كونا ئۈزۈن پەلتوسى ئۈستىدىن بىر كونا تاسما بىلەن بېلىنى باغلىۋالغان، بار-يوق دەسمايىسى بىر ئالماس، بىر كىچىك يەشىك ۋە بىرنەچچە پارچە ئەينەكتىن ئىبارەت بولغان بىر كەمبەغەل ئەينەكچى ئىدى.

بار-يوق دېمەي سەۋەب كۆرسەتمەي، باھانە كۆرسەتمەي، يوپۇتماي: بېگىم، يول ئۈستىدىكى مۇساپىر ئىكەنمەن، ئېشىكىم ھېرىپتۇ، بار-يوق دېمەي بىر سېۋەت سامان بېرەرلا، ئېشەكىنى مادارلاندۇرۇپ ھەمراھلىرىمغا يېتىشىۋالاي.

بار-يوقىنىڭ ئارىسىدا بار دېگىلىمۇ، يوق دېگىلىمۇ بولمايدىغان، ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق، كىچىككىنە: ئۇ يىللاردىكى تەقسىمات دېگەن نېمىمۇ بار-يوقىنىڭ ئارىسىدىكى بىرنېمە بولىدىغان، قېنى دەپتەرنى كۆرۈپ باقايلى.

بار-يوقىنىڭ ئورنىدا بار بىلەن يوقىنىڭ ئارىلىقىدا، بار دېيىشمۇ، يوق دېيىشمۇ بولىدىغان: ئابلىكىم ئىشخانىدا بار-يوقىنىڭ ئورنىدىكى ئادەمگە ئايلىنىپ قالغىلى تۇردى.

بار-يوقى ① قول-ئىلكىدە، ئىختىيارىدا بولغان ھەممە نەرسە: بىر توپ ئوغرىلارغا ئۇچراپ قالدىم، ئۇ يەردە مېنىڭ بار-يوقۇمنى تارتىۋېلىپ، ئۆزەمنى بىر ئورىغا سولاپ قويىدى. * قەدىردىن بار-يوقى بىر يوتقان، بىر كۆرپىسىنى قاتلىدى. ② ھەممىسى، جىمىسى، بارلىقى: بۇ قېتىم بار-يوقى ئۈچ تېگىشلىك كىتاب كەلگەنىكەن. * ئۇ تېخىمۇ ھەيران بولۇپ: — مېنىڭ بار-يوقى ئىككىلا قويۇم بار ئىدىغۇ، بۈگۈن نېمىشقا ئۈچ كۆرۈنىدۇ؟ — دەپ ئويلاپ، كۆزىنى ئۇۋۇلىۋېتىپ، يەنە قارىغانىدى، خاتاسى يوق ئۈچ ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆردى.

بارىيېر ئى [ر<فران] <تەن> يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىنىڭ توسۇق ئاتلاپ يۈگۈرۈش تۈرىدە ئىشلىتىلىدىغان، مەخسۇس ياغاچتىن ياسالغان جازا شەكىللىك توسۇق.

بارىيېر مۇسابىقىسى <تەن> يۈگۈرۈش بىلەن بارىيېر ئاتلاش بىرلەشتۈرۈلگەن بىر خىل يۈگۈرۈش مۇسابىقىسى.

باز I باغل [پ] يېزت. يەنە، شۇنىڭدەك: ياشلىقىم، بەختىم، غۇرۇرۇم، ئەرك، ھوقۇقۇم — بارىنى. ئالدى تەقدىر قايتا-قايتا قالغىنى ۋىجدان ماڭا. شۇم پەلەك كەم بولسا باز ئال، ئاشۇ ۋىجدانىنى بىراق، ئالمىقىڭ تەستۇر گويا كۈننى ئۆچۈرمەكتىن ساڭا.

باز II ئى [پ] ⟵ باز-باز.

بازا ئى [ر<فران] ① ئاساس، نېگىز، تايانچ: ئىقتىسادىي بازا. ھەربىي بازا. ② دەرۋازا ئورنىتىش ئۈچۈن دەرۋازىنىڭ ئىككى تەرىپىگە خىش ياكى كېسەكتىن قوپۇرۇلغان تۈۋرۈك.

بازار ئى [پ] ① ئاھالە سودا-سېتىق قىلىدىغان مەخسۇس جاي: مال بازىرى. ئاشلىق بازىرى. * ئىسكەندەر كەشتە ياغلىقنى قاتلاپ قوينىغا سېلىپتۇ-دە، بازارغا كېتىپتۇ. ② ئاھالە سودا-سېتىق قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن مەخسۇس كۈن: ھېيت، بايرام، بازار كۈنىدە ئاقار مىڭلاپ بادامدوپپا، بادامدوپپا، چىمەن دوپپا ماكانىسەن گۈزەل ھېيتكا. ③ دۆلەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىغا قارىتا تاۋار ئالماشتۇرۇش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئورۇن: جاھان بازىرى، ئىچكى بازار. تاشقى بازار. * گۇاڭجۇ، شياڭگاڭ خەلقئارا سودا بازىرى. ④ كۆچمە. بىرەر جايدىكى ۋاراڭ-چۇرۇڭ، سۈرەن-چۇقان، تەرتىپسىزلىك ھالەت: بالىلىق ئۆي — بازار، بالىسىز ئۆي — مازار (ماقال). * ئىشتىن يانغان دېھقانلار بىردەمدىلا ئۇنىڭ ھويلىسىنى كەلكۈن سۈيىدەك بېسىپ، بازارغا ئايلاندۇرۇۋەتتى. ⑤ ناھىيىلەرنىڭ مەركىزى.

بازار ئارقىلىق تەڭشەش <سودا> بازار مېخانىزمى ئىجتىمائىي ئەمگەكنىڭ ھەرقايسى

تارماقلاردىكى تەقسىماتىنى ئاپتوماتىك ھالدا تەڭشەپ، ئىجتىمائىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلدۇرىدىغان بىر خىل ئىقتىسادىي تەڭشەش شەكلى. ئۇ تاۋار ئىگىلىكى ئاساسىي قانۇنىنىڭ فۇنكسىيىسىنىڭ كونكرېت ئىپادىسى.

بازار ئالماق بازارغا بېرىپ سودا-سېتىق قىلماق: — مۇشۇ ئالدىمىزدىكى بازارنى ئېلىۋېلىپ ئاندىن ماڭىدىغان بولدۇم، — دېدى ئادىل دوستى سەمەتكە.

بازار ئەھلى ① بازار ئاھالىسى، بازاردا ئولتۇراقلاشقان خەلق. ② سودا-سېتىقنى بىلىدىغان، بازار ئەھۋالىدىن خەۋەردار ئادەم.

بازار باشقۇرۇش <سودا> ① ئىجتىمائىي تاۋار ئوبوروت پائالىيىتىنى دۆلەتنىڭ سىياسىتى ۋە قانۇنلىرى بويىچە مەمۇرىي جەھەتتىن ئىدارە قىلىش. ② جان ت. بازار ئىشلىرىنى ئىدارە قىلىدىغان تەشكىلنىڭ نامى.

بازار باھاسى <س ئىق> تاۋارنىڭ بازاردا سېتىلىش-سېتىۋېلىنىش باھاسى، بازاردىكى باھا: رەھىم ئاكا كۆچەتلىرىنى بازار باھاسىدىنمۇ ئەرزان بەردى.

بازار بولماق ① ئىشلەپچىقىرىلغان تۈرلۈك مەھسۇلاتلار بازاردا ئېلىپ سېتىلماق: ئۇنىڭ بېقىندىكى سايدا ئات، كالا، قوي بازىرى بولاتتى. * بۇ ئىككى مەملىكەت ياۋروپانى خام ئەشيا بىلەن تەمىنلەپ تۇراتتى، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا يەنە ياۋروپانىڭ سانائەت بۇيۇملىرى سېتىلىدىغان بازار بولۇپ تۇراتتى. ② كۆچمە. قالايمىقان بولماق، ۋاراڭ-چۇرۇڭ بولماق، تەرتىپسىزلەنمەك.

بازار بېگى تارىخ. بازاردىكى تىجارەت ۋە باھانى باشقۇرغۇچى ئەمەلدار.

بازار تاپماق ← **بازىرى چىقماق**: ئۇنىڭ پاكىز ئاشخانىسىدا تەملىك چۆچۈرە ياخشى بازار تاپتى. * ئەگەر ئەركىنلەشتۈرۈش خاھىشىغا قارشى تۇرۇلمايدىكەن، ئۇ «سول»چىللىق خاتالىقىغا بازار تېپىپ بېرىدۇ. * ئۇنىڭ دۇكىنى يوشۇرۇن ھالدا ئارقا كوچىدا ئېچىلغان بولسىمۇ، خېلىلا بازار تاپقانىدى.

بازار تاشلاش مەلۇم تەلەپكە يېتىش ياكى قارشىلىق كۆرسىتىش يۈزىسىدىن بىرلىشىپ تىجارەتنى توختىتىش: ئۇ 6-ئاينىڭ باشلىرىدا شاڭخەي بىلەن نەنجىڭدا بولغان زور كۆلەملىك بازار تاشلاش ھەرىكىتىنىڭ خەۋىرىنى زور ئىشتىياق بىلەن ئوقۇدى.

بازار تالاشماق <سودا> سودا-سېتىق، تىجارەتتە رىقابەتلەشمەك، بەسلەشمەك. ياۋروپادىكى چوڭ دۆلەتلەر ئارىسىدا ھىندىستان ۋە ئامېرىكا قىتئەسى بىلەن بولغان سودا جەھەتتىكى زوراۋانلىقنى ۋە مۇستەملىكە بازارلىرىنى تالىشىش يۈزىسىدىن XVII ئەسىر ۋە XVIII ئەسىردە بولغان بىر قاتار ئۇرۇشلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بازار چاققانىنىڭ ئىش ئالدىدا تۇتۇش قىلغانىنىڭ، بۇرۇن قىلىۋالغانىنىڭ: — سىزنى تالىشىش مەسىلىسىدە ئەلۋەتتە بازار چاققانىنىڭ بولىدۇ-دە، — دېدى مۇڭ دۇگچاۋ زو يىڭنىڭ كۆزىنىڭ ئىچىگە قاراپ مۇغەمبەرلەرچە ھىجىيىپ قويۇپ.

بازاردا بار گەپ ھەممە ئادەم بىلىدىغان، يېڭىلىقى يوق گەپ: — بۇنىڭ ئانچە ھەيران قالغۇچىلىكى يوق، بازاردا بار گەپقۇ؟ — دېدى باتۇر ئايشەمگە.

بازار سودىسى <س ئىق> ① سوتسىيالىستىك دۆلەتنىڭ باشقۇرۇشىدىكى دېھقانلار ۋە دېھقانلار بىلەن شەھەر ئاھالىسى ئوتتۇرىسىدىكى بار-يوقىنى ئۆزئارا تەڭشەش ئاساس قىلىنغان تاۋار ئالماشتۇرۇش شەكلى. ② بازاردا بولىدىغان ئېلىپ-سېتىش پائالىيىتى.

بازارغا سالماق ① مالنى سېتىش ئۈچۈن بازارغا ئېلىپ بارماق، خېرىدارغا كۆرسەت-

مەك: هارۋىنىڭ كەينىدە بىر توپ ھەر خىل ئادەملەر — كوچىدىكى سەرگەردان باللار، قەلەندەرلەر، يول بويى مولىلاق ئېتىپ كېلىۋاتقان مولاقچى قىزىقچىلار ۋە ۋارقىراپ ماللىرىنى بازارغا سالىدىغان چاربازارچىلار — ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. باشقىلارنىڭ دىققىتىنى جەلىپ قىلىش ئۈچۈن بىرەر نەرسىنى كۆز-كۆز قىلماق، ئايلاندۇرۇپ كۆرسىتىپ داملاپ يۈرمەك: ئويلاپ باققىن بىر-بىرلەپ قىلغان-ئەتكەن ئىشىڭنى، ھە دېسىلا «تۆھپەڭ»نى سېلىۋەرمەي بازارغا.

بازار قىلماق ① بازارلىماق ② كۆچمە. ۋاراڭ-چۇرۇڭ، قالايمىقان قىلماق: بۇ باللار ئۆينى بازار قىلىۋەتتىغۇ!

بازار قىممىتى —> **بازار باھاسى.**

بازار كۆتۈرمەيدۇ ① مالنىڭ باھاسى مۇۋاپىق بولمىغانلىقتىن بازاردا خېرىدار چىقمايدۇ؛ ھېچكىم ئالمايدۇ. ② كۆچمە. باشقىلارغا ياقمايدۇ، ئاقمايدۇ، ئۆتمەيدۇ: — دېيىشنىغۇ دەيمىز، بىراق بازار كۆتۈرمەيدۇ، — دېدى ئابلەت سەمەتكە دەرد تۆكۈپ.

بازار كۈنى سودا-سېتىق قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ئورۇندا بازار قىلىنىدىغان مەخسۇس كۈن: بازار كۈنى بارسام يەسلى تاقىلىپتۇ...، — دېدى ئابدۇل رەجەپكە.

بازار نەرخى ① بازار باھاسى. ② سېتىۋالغۇچىنىڭ دېگىنىگە سېتىلىدىغان باھا.

بازار نېنى سېتىش ئۈچۈن مەخسۇس تەييارلانغان نان: تۇرسۇن ئوغلىغا ئون دانە بازار نېنى ئېلىپ كېلىشنى تاپىلىدى.

بازار ئۆچۈرى <سودا> بازاردا سېتىلىشى جىددىي بولۇۋاتقان تاۋارلار ۋە ئۇنىڭ باھالىرى ھەققىدىكى خەۋەر: بازار ئۆچۈرى ئىگىلىنىپ، مال يۆتكەپ سەييارە سېتىش ۋە مال يۆتكەپ كېلىش كەسپى جانلاندۇرۇلدى.

بازار ئىگىلىكى <سودا> بازار ئېھتىياجىغا ئاساسەن ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ۋە بازار سودىسى ئارقىلىق ئالماشتۇرۇلىدىغان تاۋار ئىگىلىكى.

بازىرى بار ① خېرىدارى كۆپ، تېز سېتىلىدىغان: ئۇمۇ قوللىرىدىكى بار ماللىرىنى سېتىپ، ئۇ ياقتا بازىرى بار ماللارنى ئالدى. كۆچمە. ② ئەتىۋارلىق، خېرىدارلىق.

بازىرى چاققان —> **بازىرى ئىتتىك.**

بازىرى چىقماق خېرىدارى كۆپەيمەك، تېز سېتىلماق: — قارىسام سوداڭ باش-باش بولۇۋاتىدۇ، مېلىڭنىڭ بازىرى چىقىپتۇ، — دېدى مەخمۇت داۋۇتقا.

بازىرى كاسات ① خېرىدارى يوق، ئۆتمەيدىغان، سېتىلمايدىغان: ئىمىن بېدىكىنىڭ جاھانسازلىقتىكى مەككارلىقى ئۇلا ئەمەس ئىدى، ناھىيىدىكى ئۇلاغ بازىرى كاسات بولغاندىن كېيىن، ئۇ بوتۇلۇق قىلىشقا باشلىدى. ② كۆچمە. ئاممىنىڭ ھىمايىسىدىن ئايرىلغان، نەزىرىدىن چۈشكەن: سولچىللىقنىڭ بازىرى كاسات.

بازىرى ئۆلگەن ئىستېمال ۋە ئېھتىياجدىن قالغان؛ ئۆتمەيدىغان: مەنمۇ تازا ئەخمەق-تە، ئاللىقاچان بازىرى ئۆلگەن بۇ ھۈنەرگە شۇنچە يېپىشىۋالغىنىمنى قارىمامدىغان.

بازىرى ئىتتىك ① جىددىي ئېھتىياجلىق، تېز ئۆتىدىغان، ئىتتىك سېتىلىدىغان: — ئۆرۈكلەردە گەپ يوق، مېنىڭچە، ئاق ئۆرۈكتىن ئالسىڭىز بازىرى ئىتتىك، — دېدى ئۇ قولى بىلەن باغنى كۆرسىتىپ. ② كۆچمە. چاقىرىپ مېھمان قىلىدىغانلار، ئىزدەيدىغانلار كۆپ. ئەخمەت باشقارما باشلىقى بولۇۋىدى، بازىرى ئىتتىك بولۇپ كەتتى. بىزگە بىرەر سائەت چۈلىسى تەگمەيدۇ.

بازىرى يوق —> **بازىرى كاسات.**

بازارچى ئى. سودا-سېتىق، ئېلىم-بېرىم ئېھتىياجى بىلەن بازارغا كەلگەن شەخس؛ كىشى: بىزگە مانا بۇ بازارچى سىڭلىمىز كېلىپ قوشۇلدى.

بازارچىلىماق پ. بازارمۇ بازار يۈرۈپ

سودا ـ سېتىق ياكى تاماشا قىلماق: ئەخمەت بۈگۈن قۇمباشقا بازارچىلاپ كەتتى.

بازارلىق ① سۈپ. سېتىش ئۈچۈن تەييار ـ لانغان: بازارلىق ئاش ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق بولماپتۇ... ② ئى. سودا ـ سېتىق: ئانچە ـ مۇنچە بازارلىق قىلمساق تۇرمۇش دېگەندە يەنە بولمايدۇ. ③ ئى. بازاردىن ئۆيدىكى بالا ـ چاقىلارغا ئېلىپ كەلگەن سوۋغا: ئۇ يېنىشىدا بالىلىرىغا بازارلىق ئېلىۋالدى. ④ ئى. بازاردا ئولتۇراقلاشقان كىشىلەر: سەھرالىق دەيدۇ بىزنى ئۆزىنى بىلمەي بازارلىق.

بازارلىق ھۆكۈمەت ناھىيە ۋە يېزا بازار ـ لىرىدىكى ناھىيىدىن تۆۋەن دەرىجىلىك ھاكىمىيەت ئورگىنى: 3 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن 4 ـ كۈنىگىچە بازارلىق ھۆكۈمەت تەۋەسىدىكى 99 ئورۇندا ئۈچ قېتىم چوڭ تازىلىق پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى.

بازارلىق قىلماق سودا ـ سېتىق قىلماق: ــ بۈگۈن مەھەللىدىكى ياش بالىلارنىڭ كۆپى شەھەرگە بازارلىق قىلىپ كىرىپ كەتتى، ــ دېدى بوۋام كۆچەت قومۇرۇۋېتىپ، ــ بولمىسا ئۇلار ماڭا ياردەملىشەتتى.

بازارلىماق پ. بازارغا بېرىپ سودا ـ سېتىق قىلماق، ئېلىپ ساتماق: ئەمەت ئايشەمگۈل بىلەن بازارلاپ كەلگەنلىكىنى دادىسىغا سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، تۇيۇقسىز ئىشىك يېنىككىنە چېكىلدى.

بازالت ئى [ر<لات] <گېئول> ماگما جىنس ـ لارنىڭ بىر خىلى، يەر شارىنىڭ سىرتقى يۈزى ـ گە كۆپ تارقالغان. مىنېرال تەركىبى پىروك ـ سېن پىلاگىئوكلار، زەيتۇن تاش قاتارلىقلار بولۇپ، كۆپىنچە قارا ياكى يېشىل رەڭلەردە ئۇچرايدۇ. ئۇ، دانىچىلىرى زىچ بولغان كۆپۈك كاۋاكچىلىق تۈزۈلمىگە ئىگە ھەم قاتتىق بولغاچقا، قۇرۇلۇش ماتېرىيالى ئورنىدا كۆپ ئىشلىتىلىدۇ.

بازالتلىق سۈپ. خىمىيىلىك تەركىبىدە بازالت بولغان.

بازالتلىق قاتلام <گېئول> خىمىيىلىك تەركىبى بازالت جىنس بىلەن ئوخشاش بولغان يەر پوستىنىڭ ئاستىنقى قاتلىمى.

باز ـ باز ← **باز ـ بازغا چۈشمەك.**

باز ـ بازغا چۈشمەك ھۈرپەيمەك، دېۈدمەك (توخۇلارنىڭ سوقۇشۇش ئالدىدىكى ھەرد ـ كەتلىرىگە ئىشلىتىلىدۇ): ئاق تېرە جۇۋىغا ئورد ـ لىۋالغان بۇ ئىككى ئادەم باز ـ بازغا چۈشكەن خورازلارنىڭ تاماشىسىنى كۆرۈۋاتقاندەك، «ھە، قېنى، بەرىكە تاپ خەق» دېگەندەك، خىر ـ خىر كۈلۈپ، بىر ـ بىرىنى جەينەكلىشىپ، ھىجىيىپ تۇرۇشاتتى.

باز ـ بازغا سالماق سوقۇشۇشقا كۈشكۈرت ـ مەك: پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئالىم رىشىت بىلەن ئەلىنى باز ـ بازغا سېلىشقا باشلىدى.

باز ـ بازلىماق ← **بازلىماق.**

بازغان ئى. تۆمۈرچىلىكتە تۆمۈر قاتارلىق مېتاللارنى سوقۇپ، يېسىلايدىغان، بولقىدىن چوڭ ئەسۋاب: بىر يىلى ئۆتكەندە بازغان تۇتۇشنى ئۆگەندىم، يېشىم ئون توققۇزغا يەتكۈچە بازغان سوقتۇم.

بازغانچى ئى. تۆمۈرچىلىك دۇكىنىدا بازغان ئورىدىغان كىشى، بازغان ئىشچىسى: ــ بولدى، بولدى، ــ دېدى ھېلىقى ئادەم...، ــ مۇشۇنداق بىر تەرەپ قىلىش بولامدۇ؟ ــ دېدى بازغانچى.

بازغانچىلىق «بازغانچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: شۆھرەت زاۋۇتقا نۇرغۇن زىيان سالدى، كېيىن «بۇرژۇئا تەتقىقات يولىنىڭ زىيانلىرى» دېگەن چوڭ خەتلىك گېزىتنى يېزىپ، ئالىمجاننى سېختىن چىقىرىپ بازغانچىلىققا سېلىپ قويدى.

بازغانچىلىق قىلماق بازغان ئۇرۇش بىلەن شۇغۇللانماق: بۇ يەردە تۇراخۇن، سادىقلار ئىككى گۇرۇپپا بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ بازغانچىلىق قىلىۋاتاتتى.

بازغانلانتقۇزماق «بازغانلىماق» پېئىلىنىڭ

قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازغانلاتماق «بازغانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازغانلىماق پ. بازغان ئۇرماق: ئەخەت قىزىتىلغان تۆمۈرنى بازغانلىدى.

بازغىتماق «بازغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازغىشماق «بازغىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىككىسى بىر-بىرىگە يات ئادەملەردەك ماي تارتىشىپ قارىشىپ، خورازلاردەك بازغىشىپ، دېڭىز تەرەپتىكى دېرىزىدىن كىرىۋاتقان شامالدا مۇزلىغاندەك غوللىرىنى چىقىرىپ، هودۇقۇپ گاڭگىراشتى.

بازغىماق پ. قىزىرىشماق، ئۆگىمەك، دۈنىماق، هۈرپەيمەك: كۈنىمۇ بۇلارنىڭ بازغاپ تۇرۇشىنى تاماشا قىلغاندەك تاغ ئارقىسىدىن ئارتىلىپ چىقىپ قاراپتۇ.

بازلاتماق «بازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بازلاشماق «بازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار تاماقتا تۇتۇش قىلدى، لېكىن تاماق ئارىلىقىدا يەنە بىر-بىرىگە بازلىشىپ، گەپ-سۆزنى توختاتمىدى.

بازلىماق پ. هۈرپەيمەك، سوقۇشۇشقا تەييارلانماق: مەشۇر ئاخۇن بىلەن هېيىزىخان ئىككىسى يېزىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىنى بويلاپ رايونغا قاراپ ماڭدى، مەشۇر ئاخۇن قولىنى قوينىغا تىقىپ بازلىغان خورازدەك ماي تارتىپ ئالدىدا باراتتى.

بازېدوپ ئى [ر<نېم] بازېدوپ كارل (1799 — 1854) نېمىس، ۋراچ. 1840-يىلى «قالقان بەز خىزمىتىنىڭ كۆچىيىپ كېتىشى» (بازېدوپ كېسىلى)نى يېزىپ چىققان.

بازېدوپ كېسىلى <تىب> ← **كۆز پولتىيىدىغان قالقان بەز ئىششىقى.**

بازىس ئى [ر<گرېك] <س ئىق> جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ بەلگىلىك باسقۇچىدىكى سىياسىي-ئىقتىسادىي تۈزۈم. يەنى جەمئىيەتنىڭ ئىقتىسادىي، هوقۇق تۈزۈلۈشى ئاساسىنى تەشكىل قىلغۇچى ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ يىغىندىسى: ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشتە تايىنىلىدىغان ئىقتىسادىي بازىسلار ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇ قانۇنلارمۇ ئۆزىگە خاس بولغان مەلۇم خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە.

بازىمەن ئى [خەن] لەغمەن خېمىرىنى سوزۇشنىڭ بىر خىلى، پۈتۈن خېمىر ئىككى بۆلەككە بۆلۈنۈپ، هەربىر بۆلەك ئايرىم-ئايرىم بىر قېتىم ئوك، بىر قېتىم تەتۈر ئېشىلىدۇ؛ توم-ئىنچىكىلىكى بىردەك تەكشى هالغا كەلگەندە، ئىككى بېشىدىن تۇتۇپ غۇلاچلاپ سوزۇلىدۇ؛ ئاخىرىدا ئىككى بېشىدىكى توم خېمىر كېسىۋېتىلىپ قايناۋاتقان سۇغا سېلىپ پىشۇرۇلىدۇ.

باس سۈپ [ر<ئىنگ] <مۇز> پەس، تۆۋەن، بوم (ئاۋازا هەققىدە): باس ئاۋاز.

باس ئاۋاز <مۇز> پەس، تۆۋەن ئاۋاز.

باس-باس ئارقا-ئارقىدىن؛ تۆپە-تۆپەلەپ؛ تالىشىپ: — بۈگۈن يېڭى چىققان ئىكەن، كىشىلەر باس-باس بىلەن ئېلىۋېتىپتىكەن، مەنمۇ ساڭا بىر كىيىملىك ئالغاچ كەلدىم، — دېدى ئىمام مۇهەممەت ئايالىغا.

باس-باسچىلىق باس-باس بولۇش هالىتى: بىنەپتە كۈنلۈكمۇ باس-باسچىلىق بىلەن ئۆتىدىغان ئاشخانا، سامسىخانا، گۆش گىردەخانىلارنىڭ بىرەرىمۇ ئوچۇق ئەمەس.

باستون ئى [ر<ئىنگ] ئەلا سۈپەتلىك بىر خىل يۇڭ رەخت، سارجىنىڭ بىر خىلى.

باستۇرغۇزماق «باسماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ ماتېرىيالنى يەنە ئەللىك نۇسخا كۆپەيتىپ باستۇرغۇزدۇق.

باستۇرما ئى. نەرسە-كېرەكلەرنى باسۇرۇپ قويۇشقا ئىشلىتىلىدىغان ئېغىرتقۇ؛ باستۇرۇق:

— باياتىن ماخۇ ئۆگزىسىدىكى بېدىلەرگە باستۇرما كۆتەكلەرنى چىقاردۇق، — دېدى مەنسۇر قۇلاقچىسىنى چۆكۈرۈپ تۇرۇپ، — ئەجەب چىقىتىغۇ بۇ بوران!

باستۇرماق ① «باسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۇ توغرا، بۇ كىتابلارنىمۇ باستۇرىمىز، هە، راست، سۇلتان تېزرەك قايتىسا بولار ئىدى، — دېدى قىدىرخان. * تامام خاتىرجەم بولۇش ئۈچۈن بەلكى گۆرۈم ئۈستىگە تاشمۇ باستۇرۇپ قويار. ② تىنچىتماق، جازالىماق: لىن بياۋ ۋە «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ماركسىزمنىڭ پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى توغرىسىدىكى تەلىماتىنى بۇرمىلىدى. كادىرلار ۋە ئاممىنى دەھشەتلىك باستۇردى. * قورالى يوق ئىسيانچىنى باستۇرۇش سىزنىڭمۇ قولىڭىزدىن كېلىدۇ.

باستۇرۇپ سۇغارماق <دېھ> چۈنەكلىمەي تېرىلغان زىرائەت ئېتىزلىرىنى تەكشى سۇ توختىتىپ سۇغارماق.

باستۇرۇپ قويماق ⟵ **بېسىپ قويماق.**

باستۇرۇپ كەلمەك زورلۇق كۈچ بىلەن بېسىپ كەلمەك: سول تەرەپتىن شىپ جىن بىلەن كۇڭ لياڭ، ئوڭ تەرەپتىن كۇڭ مىڭ بىلەن شيې باۋ هەربىرى بەش يۈزدىن چاپارمەننى باشلاپ باستۇرۇپ كەلدى.

باستۇرۇپ كىرمەك زورلۇق كۈچ بىلەن بېسىپ كىرمەك: ئۇ ئۇچۇق چىراي كۆرسەتمەي، بۇ ئىككىيلەننىڭ يېرىم كېچىدە ئۆيىگە باستۇرۇپ كىرىپ، يولدىشى ئەخمەتجاننى باغلاپ ئېلىپ ماڭغان قورقۇنچلۇق مەنزىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. * كوچىدا شوئار توۋلاپ، ئاسمانغا مۇشت ئېتىپ يۈرگەنلەرنىڭ بىر توپى ئىشخانىغا باستۇرۇپ كىرىشتى.

باستۇرۇق ئى ① ئېگەر-توقۇم، ئۇچۇلۇقنىڭ ئۈستىدىن تارتىلغان تاسما ياكى تۇقۇلغان بەلباغ. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىدىن باستۇرۇپ قويىدىغان ئېغىرتىقۇ؛ باستۇرما: ئۇغرى باستۇرۇقتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن هە دەپ يۇلقۇناتتى.

باستۇرۇلماق «باستۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېيىنچە قوزغىلاڭ ئېچىنىشلىق تۈردە باستۇرۇلۇپ، خېۋىرىنىڭ دادىسى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندىن بۇيان بۇ خەنجەر ئەنە شۇ قەلەي ساندۇقتا يوشۇرۇن ساقلىناتتى.

باسقان «باسماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

باسقان ئىزىدىن قايتماسلىق ئىرادىسىدىن، ۋەدىسىدىن يانماسلىق: — بولدى ئىشىڭنى داۋاملاشتۇرۇۋەر، ئوغۇل بالا دېگەن باسقان ئىزىدىن قايتمايدۇ، — دېدى مەخمۇت ئۇستا ئابلەتكە.

باسقان ئىزىدىن يانماسلىق ⟵ **باسقان ئىزىدىن قايتماسلىق.**

باسقۇچ I ئى ① پەلەمپەينىڭ هەربىر پەللىسى: — مېھمانخانىدىمۇ مۇشۇنداق ئاجايىپ ئىشلار بولىدىكىنا! — دەپ ئويلاپ، پەلەمپەيدىن بىرنەچچە باسقۇچ چۈشۈپ قۇلاق سېلىپ، تەڭگىنىڭ جىرىڭلىغان ئاۋازىنى ئاڭلاپ قالدى. ② كۆچمە. تەرەققىياتنىڭ هەربىر پەللىسى، دەۋر: ئىنقىلابىمىز ئىككى باسقۇچتىن ئۆتتى، ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن ئۇچىنچى باسقۇچقا كىردى. ③ <گېئول> بىرەر دۆلەت ياكى بىرەر چوڭراق رايون دائىرىسى ئىچىدىكى ئەسىردىن كىچىك بولغان گېئولوگىيىلىك ۋاقىت بىرلىكى. ④ كۆچمە. دەرىجە: شىيايەن هەدەمنىڭ پۈتىدىكى جاراهەتنىڭ خەتەرلىك باسقۇچقا يېتىپ قالغانلىقىنى، تېز تۈتۈش قىلمىغاندا تىزىنىڭ توكۇر بولۇپ قېلىش خەۋپىنىڭ بارلىقىنى هېس قىلدى.

باسقۇچ II ئى. تۆكۈلگەن سىياهنى سۈمۈرۈش، قۇرۇتۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۈمۈرگۈچ قەغەز ئورنىتىلغان ئەسۋاب.

باسقۇچ III ئى. دىئال. شوتا.

باسقۇچلۇق سۈپ ① پەلەمپىيى، باسقۇچى بار: ئەنۋەر باينىڭ «قېنى، قېنى ئۆيگە» دېيىشى ۋە قولى بىلەن ئۆي تەرەپنى كۆرسىتىش بىلەن تۆت باسقۇچلۇق پەلەمپەينى بېسىپ پېشايۋانغا چىقتى. ② كۆچمە. ئۆزئارا باغلانغان باسقۇچ-

لارغا، بۆلەكلەرگە، دەۋرلەرگە بۆلۈنگەن:
ئىنقىلابنىڭ تەرەققىياتى باسقۇچلۇق بولىدۇ،
دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرى ئوخشاش بولمىغان
باسقۇچلاردىكى ئوخشاش بولمىغان ۋەزىپىلەرگە
ئاساسەن تۈزۈلگەن. * خەلق دېموكراتىيىسى
دىكتاتۇرىلىقىدىكى دۆلەت مەملىكەتنى سانائەت-
لەشتۈرۈش مەسىلىسىنى باسقۇچلۇق رەۋىشتە ھەل
قىلىشى لازىم. ③ كۆچمە. قەدەممۇقەدەم،
دەرىجىمۇدەرىجە، باسقۇچمۇباسقۇچ:
بۇ ئىشقا ئىنتايىن ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە
قىلىپ، ھەر جەھەتتىن ئوبدان تەييارلىق كۆرۈپ،
ئۇنى پىلانلىق ۋە باسقۇچلۇق ھالدا ئېلىپ بېرىش
كېرەك. * تەرتىپ بويىچە پەيدىنپەي ئىلگىرىلەش
پرىنسىپى دېگىنىمىز — ئوقۇتۇشنى... ئوقۇغۇچىلار-
نىڭ بىلىش قانۇنىيىتى بويىچە تېيىزدىن چوڭقۇرغا،
ئاساندىن قىيىنغا، تۆۋەندىن يۇقىرىغا ئۆتۈپ،
پىلانلىق، باسقۇچلۇق ھالدا ئېلىپ بېرىپ، ئوقۇ-
غۇچىلارنى سىستېمىلىق ئاساسىي بىلىملەرگە ۋە
ئاساسىي ئىقتىدارغا ئىگە قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

باسقۇچلۇقلۇق «باسقۇچلۇق» سۆزىنىڭ
ئىسىم شەكلى: شۇنىڭدەك تۆپ زىددىيەت
تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن ياكى ئۇنىڭ تەسىرىدە
بولغان نۇرغۇن چوڭ-كىچىك زىددىيەتلەرنىڭ
بەزىلىرى كەسكىنلىشىدۇ، يەنە بەزىلىرى يېڭى
تۇغۇلغان بولىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن جەريان ئۆزىنىڭ
باسقۇچلۇقلۇقىنى كۆرسىتىدۇ.

باسقۇچمۇباسقۇچ قەدەممۇقەدەم، پەللىمۇ-
پەللە، دەرىجىمۇدەرىجە، بىر-بىرلەپ،
پەيدىنپەي.

باسقۇنچى ئى ① زورلۇق كۈچ بىلەن باس-
تۇرۇپ كىرىپ باشقىلارنى بۇلاپ-تالايدىغان
باسمىچى، بۇلاڭچى، باندىت: ئەگەر جامائەت
لايىق كۆرسە، باسقۇنچىلارنىڭ كەينىدىن بىز
ياشلار قوغلاپ بارايلى، بۇنىڭغا بىرىنچى بولۇپ
مانا مەن تەييار. ② زورلۇق كۈچ بىلەن باشقا
يۇرتنى، ئەلنى بېسىۋالىدىغان تاجاۋۇزچى:
مەغرۇرلىنىپ ئالدانمىغىن ھېچ، ئۇتۇقلار سەن
تەرەپ قاراپ ئاقىدۇ. «مەزلۇم ئەل قىساسى!»
دەپ كۆتۈرگىن قىلىچ، باسقۇنچى ئەبلەخلەر
گۆرىن تاپىدۇ. ③ زورلۇق بىلەن ئاياللارنى
ئاياغ ئاستى قىلىپ نومۇسىغا تەگكۈچى:
كىچىك قىزلارنىڭ نومۇسىغا تەگكەن باسقۇنچى
قانۇن ئالدىدا جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ.

باسقۇنچىلىق ئى ① زورلۇق كۈچ بىلەن
باستۇرۇپ كىرىپ باشقىلارنى بۇلاپ-تالاي-
دىغان باسمىچىلىق؛ بۇلاڭچىلىق، باندىتلىق:
بۇلار ھەر خىل زومىگەرلىكلەردىن، ھەتتا باسقۇن-
چىلىقتىنمۇ قول تارتمايتتى. ② زورلۇق كۈچ
بىلەن باشقا يۇرتنى، ئەلنى بېسىۋالىدىغان
تاجاۋۇزچىلىق، مۇستەملىكىچىلىك: غەربىي
خۇبېيدىكى زور غالىبىيەت «ياپون باسقۇنچىلىرى
چوقۇم مەغلۇپ بولىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ
باسقۇنچىلىققا قارشى ئۇرۇشى تەھقىق غەلىبە
قىلىدۇ» دېگەن نەزەرىيىنىڭ توغرىلىقىنى يەنى بىر
قېتىم ئىسپاتلىدى. ③ زورلۇق بىلەن ئاياللار-
نىڭ ئىپپەت-نومۇسىغا تېگىش، ئاياغ ئاستى
قىلىش: ئەزەلدىن خوتۇن-قىزلارغا چېقىلىشنى
ئادەت قىلىۋالغان قاشقىرباي ئىسىملىك بۇ ئادەم
بۇندىن يەتتە ئاي بۇرۇن بىر نارەسىدە قىزغا
باسقۇنچىلىق قىلغانلىقى ئۈچۈن قولغا ئېلىنغانىدى.

باسما ① سۈپ. مەتبەئەدە بېسىلغان، نەشر
قىلىنغان: باسما ماتېرىيال. ② سۈپ. بىرنەر-
سىنىڭ ئۈستىگە ئىزى، شەكلى چۈشۈرۈلگەن:
باسما كىگىز. باسما گۈل. ③ ئى <مەت> مەتـ-
بەئە: چارشەنبە كۈنىنىڭ ئەتىگەنلىكى ھەپتىلىك
گېزىتنىڭ ماقالىلىرىنى باسمىغا بېرىش ۋاقتى
بولۇپ، ئۇلار سەيشەنبە كۈنى كەچتە شۇ يەردە
ماقالىلارنى تەييارلاپ بولۇشى لازىم ئىدى.
④ ئى. ژاۋۇتتا پاختا يىپتىن نېپىز، گۈللۈك
قىلىپ توقۇلغان بىر خىل رەخت: ئاق
باسما، يېشىل باسما، كۆكلەك كىيسەم ياراشماس،
ئايرىۋەتتى يارىمدىن، مېنى يارىم كۆرەلمەس.

باسما تاۋاق <مەت> بېسىلىدىغان، نەشر
قىلىنىدىغان ئەسەر ياكى تېكىستلارنىڭ
قەغەز ئۆلچەم بىرلىكى. بىر باسما تاۋاق

16 فورماتلىق كىتابنىڭ 16 بېتىگە تەڭ.

باسما رەسىم <گ سەن> مەتبەئەدە بېسىلغان ياكى تاختاي يۈزىگە ئويۇپ بېسىش يولى بىلەن كۆپەيتىلگەن رەسىم.

باسما زاۋۇت مەتبەئەدە ئىشلىتىدىغان بىر يۈرۈش ماشىنا-ئۈسكۈنىلەر يىغىلغان ۋە بۇ خىل ئۈسكۈنىلەر ئارقىلىق مەشغۇلات ئېلىپ بېرىلىدىغان ئورۇن.

باسما شەكىل <تىل> ھەرپلەرنىڭ باسمىدا ئىشلىتىلىدىغان شەكلى («يازما شەكىل»گە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ).

باسما كۆرۈك تۆمۈرچىلىك، مىسكەرچىلىك، زەرگەرلىكتە ئوت ئۈلغايتىش ئۈچۈن قول بىلەن بېسىپ ئىشلىتىلىدىغان تۇلۇمسىمان تېرە شامالچە.

باسما ماتېرىيال <مەت> مەتبەئە يۈزىدە ئېلان قىلىنغان ئەسەر، رەسىم، ناخشا قاتارلىق قەرەللىك ۋە قەرەلسىز ماتېرىيال.

باسما ھەرپ باسما ئەسەرلەرنى تىزىش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان ھەرپ.

باسما ھەرپ مېتالى <مەت> ھەرپ قۇيۇش ئۈچۈن قوغۇشۇن، سۈرمە، قەلەي ئارىلاشمىسىدىن ھاسىل قىلىنغان مېتال (بۇنىڭ ئىچىدە قوغۇشۇن تەخمىنەن 75 پىرسەنتىنى، سۈرمە 20 پىرسەنتىنى، قەلەي 5 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ).

باسما ئۈلگۈچ <ئېل> توك يولىنى ئېچىش-يېپىش ياكى توك لىنىيىسىنى ئۆزگەرتىشتە ئىشلىتىلىدىغان قۇرۇلما، تۈرلىرى كۆپ، ئادەتتە تېلېگراممىا بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان كۇنۇپكا كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

باسماق I ئى. ئۇششاق ئۇچار قاناتلارنى تۇتۇشتا ئىشلىتىلىدىغان قاپقان: ئۇنداقلار ئاقۋەتتە دان تېرىپ يەيمەن دەپ باسماققا چۈشۈپ قېلىپ، ئۇۋچىنىڭ ئولجىسىغا ئايلىنىپ قالغان تۇمۇچۇقنىڭ كۈنىگە قالىدۇ.

باسماق II ئى. تاسما بىلەن ئۈستىدىن باستۇرۇپ ئېتىدىغان پەس پاشنىلىق بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىم: ئۇ يازدا گۈللىرى دائىم پۇتىغا باسماق كىيىپ يۈرەتتى.

باسماق III پ ① يول يۈرمەك، دەسسىمەك، ماڭماق: ئەل باسمىغان يەردە كۆپ يۈرمە (ماقال). * گۈلمۇ دەپ باستىم تىكەننى، تارتىدۇرمەن دەردىنى، بىلسەم ئىدىم باسماس ئىدىم، تارتماس ئىدىم دەردىنى. ② بىرەر نەرسىنىڭ ئۈستىگە، ئىچىگە باشقا نەرسىنى قاچىلىماق، جايلاشتۇرماق: مەن ئېلىپ كەلگەن ماشىنا، تراكتورلار لىقمۇلىق ئوغۇت باسقان ھالدا تاشيولدا سەپ تارتىپ گۈگۈشىغا قايتماقتا ئىدى. ③ يۇقىرىدىن تۆۋەنگە قارىتىپ كۈچ بىلەن نىقتىماق: ئالماس يۈگۈرۈپ بارماقچى بولۇۋىدى، ئاسىم ئۇنىڭ مۈرىسىدىن باستى. ④ قاپلىماق، ئورىماق: ئايرىلغاننى قارا باسار، بۆلۈنگەننى بوران (ماقال). * قار يالاپ تورۇق ئېتىم يۈگەن بىلەن، مۇز باسقان داۋانلاردىن ئۆرلىمەكتە. ⑤ نەشىر قىلماق: مەن بولسام يازىمەن، ماۋۇ ئاغىنەم تۈردى بولسا كىتاب-ماقالە باسىدۇ. * ئەمىسە بۇنى بېسىپ چىقىرىش كېرەك، دەمسىز؟ ⑥ ئۈستۈن كەلمەك، ئارتىپ كەتمەك، ئېشىپ چۈشمەك: نەيگە تەڭكەش قىلىنغان بىر غېجەكنىڭ ئاۋازى ناھايىتى تۆۋەن بولۇپ، ئۇنى نەينىڭ ئاۋازى بېسىپ كەتكەنىدى. ⑦ ياقماق، تەگكۈزمەك: — يېقىن كەل ئوغلۇم، — ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن ئوغلىنى باغرىغا باستى. ⑧ بىر نەرسىنى ئىككىنچى بىر نەرسىنىڭ ئۈستىگە بېسىپ ئىز چىقارماق، تىكمەك: كېيىملىرى ئاددىي، لېكىن، كەشتە باسقان، يەلكىلەرگە يوغان بامبۇك سۆۋەت ئاسقان. * مەلىكىنى ئېلىپ كەلگەن تۈججارنى ئۆز ئورنىدا يەمەنگە پادىشاھ قىلىپ، مۆھۈرنى بېسىپ، كەلگەن ئەلچىگە قوشۇپ ئەۋەتتى. ⑨ پەسەيتمەك، تىنجىتماق، ھاي بەرمەك، يالتايماق:

ئالماسىنىڭ كۆزلىرى ئوتتەك يېنىپ، چىشلىرى غۇچۇرلاپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنى زورغا بېسىپ، تەمكىنلىك بىلەن رابىي ۋەت - ۋەتنىڭ ئالدىغا كەلدى. * ئۇ ئەرلەرگە خاس ئېغىرلىق بىلەن ئۆزىنى تۇتسىمۇ، لېكىن ئۇزاققىچە ئۆزىنى باسالمايتتى. ⑩ ئۇرماق: ئالدى بىلەن ياش «ئايال»نى دەررىگە باستى. * بۇرۇن گۇناھ قىلغانلارنى زىندانغا تاشلاش، باغلاپ ئېسىش، ئۆلۈمگە بۇيرۇش، كالتەككە بېسىش — ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىر خىل چارە ئىدى. ⑪ ئۈستى - ئۈستىگە قويماق، تەخلىمەك: ئىككىمىز قىردىكى ئوت - چۆپلەرنى يۇلۇپ سۇ ئېلىپ كەتكەن يارغا باستۇق. ⑫ كۆچمە. زورلۇق بىلەن مەنئى قىلماق، توسماق، تىنجىماق: ئامىنىڭ پىكرىنى باسماق. * گومىنداڭ خەلقنىڭ نارازىلىقىنى بېسىش ئۈچۈن ھەربىي تېررورلۇق باشلىدى.

بېسىپ چۈشمەك ① ئۈستىگە چۈشمەك: تۇتۇشۇۋاتقان ئىككىسى تەڭلا يىقىلىپ، ئېگىزرەكى پاكارراقىنى بېسىپ چۈشتى. ② ئېشىپ كەتمەك، ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلىمەك: كىيىپسەن ئاققىنا لىباس، قىزىل بەلگە سېنىڭ قەلبىڭ، بېسىپ چۈشكەي قىزىل قامەت گۈلىستان نارىنى دوختۇر.

بېسىپ قويماق ① نەرسە - كېرەكلەرنى بەلگىلىك بىر ئورۇنغا دۆۋىلەپ قويماق، ئۈستىگە ئېلىپ قويماق. — شۇنچە مۇھىم ماتېرىياللارنى «ئەسكى قەغەز ئىكەن» دەپ ئىسكىلاتنىڭ بىر بۇلۇڭىغا بېسىپ قويۇپتۇ. ② كۆچمە. قەستەن ئىجرا قىلماسلىق، ئاشكارىلىماسلىق: ئامىدىن كەلگەن خەت - چەكلەرنى ۋاقتىدا بىر تەرەپ قىلماي بېسىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئەرزىيەت ئىشخانىسىنىڭ باشلىقىغا مەمۇرىي چارە كۆرۈلدى.

بېسىپ كەلمەك ← **باستۇرۇپ كەلمەك.**

بېسىپ كىرمەك ← **باستۇرۇپ كىرمەك:** ئابلىمىت ئۆيگە بېسىپ كىردى.

بېسىپ ئولتۇرماق ① ئورنىدىن يۆتكەلمەس-لىك، جايىدىن قوزغالماسلىق. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنى قادىلىپ تۇرۇپ قىلماق، بېرىلىپ بېجىرمەك، قاتتىق ئىشلىمەك: ئۇ قولىدىكى شۇنچە نۇرغۇن ماتېرىيالنى بېسىپ ئولتۇرۇپ بىر ھەپتىدە يېزىپ تۈگەتتى.

بېسىپ ئۆتمەك مەلۇم جايغىچە يول يۈرمەك، ئۈستىدىن ياكى يانىدىن ئۆتۈپ كەتمەك، ئارقىدا قالدۇرماق: قۇمۇلغا بېرىش ئۈچۈن تۇرپاننى بېسىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. * ئۇ ئالدىدىكى نۇرغۇن ماشىنىلارنى بېسىپ ئۆتۈپ كەتتى.

بېسىپ ئىشلىمەك بىرەر ئىشنى ئۈزلۈكسىز، ئۈزۈلدۈرمەي، بېرىلىپ بېجىرمەك: قولۇمدىكى ئىشنى يەنە بىر ھەپتە بېسىپ ئىشلىسەم تۈگەيدۇ.

بېسىپ يېمەك زورلاپ يېمەك: قىزغانچۇقنىڭ ئېشىنى بېسىپ يە (ماقال).

باسمادىماق پ ← **باسماقدىماق:** ساتىدىغان گەپ نەدە، خورجۇن - خالتىلىرىنى يەرگە قويۇپ بولغۇچە، تۆتى تۆت تەرەپتىن كېلىپلا باسمادىۋالدى. * بۆرە ئېتىلىپ كېلىپ، بورسۇقنى باسماداپتۇ.

باسماقدىماق پ. پۇت - قولنى تۇتۇۋېلىپ، بۇلجۇتماي، خوددى باسماقتا باسقاندەك بېسىۋالماق: ئېيىنى كەلتۈرۈپ، بىر باسماقداش ئۈچۈن دەيلىغۇ بەگ ئاكا!

باسماقلىق I سۈپ. بېسىش ئارقىلىق ئىشلەيدىغان؛ باسماقلارغا ئىگە: باسماقلىق چالغۇلار گۇرۇپپىسى.

باسماقلىق II سۈپ. ① باسمىنىقى بار. باسماق كىيگەن. ② باسماق بولىدىغان، باسماق تىكىشكە يېتىدىغان: بىر باسماقلىق خۇرۇم. ئىككى باسماقلىق كۆن.

باسمالىماق (توغرىسى: باسماقدىماق) ← **باسماقدىماق.**

باسمىچى ئى. باسمىچىلىق ھەرىكىتىنىڭ قاتناشچىسى، بۇلاڭچى، باندىت: نىم شېھىت

ئالدىدىكى سەپ ئالدىدا تۇرماقنى كۆتۈر، ھەر قەدەمدە باسمىچىغا مەن دېسەم: قولۇڭ كۆتۈر!... * بۇنىڭ بىلەن تۇرماستىن باسمىچى ئوسمانغا ياردەم قىلىپ، ئۈچ ۋىلايەتكە قوراللىق ھۇجۇم قىلدى.

باسمىچىلىق ئى. خەلق ھاكىمىيىتىگە قارشى ئېلىپ بېرىلغان باندىتلىق، قاراقچىلىق: ئوسمان باندىتىنىڭ شىنجاڭدا ئېلىپ بارغان باسمىچىلىق ھەرىكەتلىرىگە 1951 - يىلى ئۈزۈل - كېسىل خاتىمە بېرىلدى.

باسمىخانا ئى. كىتاب، ژۇرنال، گېزىت، ئەسەر نەشر قىلىدىغان كارخانا؛ مەتبەئە.

باسمىل ئى <ئىرق> ⟵ باسمىللار.

باسمىللار ئى <ئىرق> XI ئەسىردىكى ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ بىرى.

باسنوشكا ئى [ر] پۈتىنى سالىقىن تۇتۇش ئۈچۈن تىكىلگەن ئاياللارنىڭ بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىمى.

باسۇت (توغرىسى: بوسۇت) ⟵ **بوسۇت.**

باسۇرماق ① «باسماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى: مۇختەر غەيرىتىگە كېلىپ، ئەڭ ئاخىرقى قېتىم «كىمنىڭ!» دەپ ئۈنلۈك بىر ۋارقىرىدى - دە، ئاندىن كۆڭلى تىنىپ، بوغىنى يەنە چۆپنىڭ ئاستىغا باسۇرۇپ قويدى. ② چۆجە چىقارتىش مەقسىتىدە بىرقانچە تۇخۇمنى كۇرۇك توخۇنىڭ ئاستىغا سېلىپ بەرمەك: كۇنلەر ئۆتۈپتۇ، ئايلار ئۆتۈپتۇ، پەملىك ئايال توخۇلارنى بېقىپ، تۇخۇمنى يىغىپ، باسۇرۇپ، چۆجە چىقىرىپتۇ.

باش ① ئى. ئادەم بەدىنىنىڭ بويۇنىدىن يۇقىرى، ھايۋان بەدىنىنىڭ بويۇنىدىن ئالدىنقى يەنى كۆز، قۇلاق، ئېغىز، بۇرۇن قاتارلىق ئەزالار ئورۇنلاشقان قىسمى؛ كاللا: سوقا باش. گىلدىڭ باش. * ئوقۇغۇچىلار ئىتتىك بېشىنى بۇراپ، ھېسداشلىق بىلەن ئۇنىڭغا قارىدى. ② ئى. تىك، ئۆرە نەرسىلەرنىڭ يۇقىرى تەرىپى؛ چوققىسى: تاغ بېشى. دەرەخ بېشى. تونۇر بېشى. * تاغ بېشىدا قارىغاي، باغدا بۇلبۇل سايرىغاي، يۈرىكى بىر دوستلارنى، دۈشمەن قانداق ئايرىغاي. ③ ئى. باشلىق، رەھبەر: يۈسۈپ بەگ ماقۇل بولۇپ، پالۋان يىگىتلەردىن ئۈچ يۈز ئاتمىشنى ئايرىپ، ھۇشۇر بەگ سەردارىنى ئۇلارغا باش قىلىپ، ئىرولغا ماڭدۇردى. * ئەل توپى كەلكۈن سۇدەك تەۋرىدى بىردىن، چېرىك بېشى ئاگا يايى پەيلىدى بىردىن. ④ سۈپ. بىرەر كەسىپ ياكى ساھەدە باشقىلارغا رەھبەرلىك قىلىدىغان، ئورنى باشقىلاردىن يۇقىرى: باش كاتىپ. باش ئىنژېنېر. * — ئاگىلىشىمچە سەن گوڭشېغا باش شۇجى بولۇپسەن، تەبرىكلەيمەن، — دېدى ئادىل قەيسەرنىڭ قولىنى سىقىپ. ⑤ سۈپ. ئەڭ مۇھىم، ئاساسىي: باش بۆلەك (گىراماتىكىدا). باش ۋەزىپە. * خوش، مۇشۇ بارلىق تەشكىلاتلار خىزمەتتە ئەمەل قىلىشى لازىم بولغان لۇشيەننى يەنى باش يۆنىلىشنى كىم بەلگىلەيدۇ؟ ⑥ ئى. كۆچمە. مېڭە، ئەقىل، ھوش، زېھىن، كۆڭۈل: ئۇنىڭ بېشى جايىدا ئەمەس، بولمىسا ئاشۇنداق گەپ قىلامدۇ؟ * بېشىڭ نەگە كەتتى؟ ⑦ ئى. كۆچمە. كىشى، ئادەم، جان. ئۆز: — ئەگەر بېشىڭ ئون بولسىمۇ بۇ ئىشنى قىلىپ ھۆددىسىدىن چىقالمايسەن، — دېدى ئايشەم مەخمۇتقا. * — بېشىڭنى ئېلىپ بۇ يەردىن چىقىپ كەت، — دەپتۇ ئايال ھامال. ⑧ رەۋ. ئاۋۋال، بۇرۇن، دەسلەپ، ئىلگىرى: يارنىڭ ئۆيى باغراشتا، بەلگىسى قارا تاشتا. ئانچە مەيلىڭ بولمىسا، نېمىشقا ئوينىغان باشتا. * «ھەرقانداق ئىشنىڭ بېشى قىيىن بولىدۇ.» دېگەن بۇ سۆز ھەرقانداق پەنگە توغرا كېلىدۇ. ⑨ سۈپ. بىرىنچى: باش كۆۋرۈك. باش بارماق. * شاھزادە بىلەن مەلىكە باش كۆۋرۈك بىلەن ماڭماي ئۈدۈل لىڭ - لىڭ كۆۋرۈك بىلەن مېڭىپتۇ. ⑩ مىق. ساناق سانلار بىلەن كېلىپ مىقدارنى بىلدۈرىدۇ: بىر باش پىياز. ئىككى باش چامغۇر. ئون باش قوناق. * ئازراق گۆش، بىر باش پىياز، ئىككى باش چامغۇر

توغراپ، تاتلىقىنا سۈيۈقئاش ئېتىپتىكەن، بىر چىنىدىن ئىچتۇق. ⑪ ئى. ئەسىر، يىل، پەسىل، ئاي، كۈن، گەپ-سۆز قاتارلىقلار ياكى ئۇزۇنلۇق ئۆلچىمى بىلەن ئۆلچىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ باشلانغان جايى، قىسمى؛ يۇقىرى تەرىپى: يىلنىڭ بېشى. گەپنىڭ بېشى. ساينىڭ بېشى. دەريانىڭ بېشى. * XIX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا گېرمانىيىدە فېئوداللار سىنىپىنىڭ مەنپەئىتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان «تارىخىي قانۇن» ئېقىمى مەيدانغا چىقتى. * يەكەن دەرياسىنىڭ باش تەرىپى زەرەپشان دەپ ئاتىلىدۇ. * سۇغا چۈشۈش ئۈچۈن ئۆستەڭگە چىققان بالىلاردىن بىرى: — بۇ يەردە ئادەم بار ئىكەن، سەل باشقا چىقايلى، — دېدى. * — ئۇلار مانا مۇشۇ ساينىڭ بېشىدا، — دېدى جۇنس گومىنداڭ قوشۇنىنىڭ باتالىيون كوماندىرىغا. ⑫ ئى. بەزى زىرائەت ۋە كۆكتاتلارنىڭ كالەك بولىدىغان مېۋىسى، ھوسۇلى، باشاق: باش تەرمەك. باش پىياز. * توختى ئاخۇنىنىڭ قونىقى شۇنچىلىك چوڭ باش ئېلىپتۇكى، ھەربىر باشنى 500 گرامدىن ئوشۇق كېلىدۇ، دېسە لاپ بولمايدۇ. * ئارىلاپ توختايدۇ، ئېگىشىدۇ ئۇ، تېرىيدۇ ئېگىزدا قېپقالغان باشنى. ⑬ ئى. كۆچمە. چاچ: باش ئاقارماق. باش چۈشۈرتمەك. * ئەكرەم ساتىراشخانىدا بېشىنى ئالدۇرۇۋاتىدۇ. * ئېغىر دەرد-ئەلەم ئۇنىڭ بېشىغا ۋاقىتسىز ئاق كىرگۈزۈۋېتىپتۇ. ⑭ ئى. بەزى ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ شۇ ئىسىم ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن نەرسىنى ياكى شۇ نەرسە ئورۇنلاشقان جاينى بىلدۈرىدۇ: ئېتىز بېشى. ئېرىق بېشى. * ئۇلار ئېرىق بېشىدا پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرىدۇ. * ئاكام ئېتىز بېشىدا قالدى.

باش ئاتماق باش بىلەن ئۇرماق: ھاۋا رەڭدە بويالغان ئايىمخاننىڭ كۆڭلىكى. زالىملارغا باش ئاتتى، قاپتەك ئىكەن يۈرىكى.

باش ئاغرىقى ① بەدەننىڭ باش قىسمىنىڭ ئاغرىقى: دادامنىڭ تۇتقاق باش ئاغرىقى بار. ② كۆچمە. ئاۋارىچىلىك، دەخمەزە، كۆڭۈلسىزلىك، تەشۋىش: بوربوت پادىشاھلىقى تىرىلگەندىن كېيىن، دىرېكتو بولۇپمۇ ھېلىقى بوۋاي ئۈچۈن بىر باش ئاغرىقى بولۇپ قالدى. * — خوش، ئەگەر سىلەر بۇنى ئۆزەڭلار ئۈچۈن يۈك، ئاۋارىچىلىك، باش ئاغرىقى، دەپ قارىساڭلار مەن ئېلىپ كېتەي...، — دېدى ئايشەم ماھنۇرغا.

باش ئاغرىقى تاپماق ئاۋارىچىلىك تېپىپ بەرمەك، كۆڭۈلسىزلىك كەلتۈرۈپ چىقارماق: ئۇ ھارۋىسىنى ئاۋايلاپ ھەيدىمەي بىخەستەلىك قىلىپ، بىر بالىنى دەسسىتىپ قويۇپ، دادىسىغا بىكاردىن-بىكار باش ئاغرىقى تاپتى.

باش ئاغرىماق ① بەدەننىڭ باش قىسمى ئاغرىماق. ② كۆچمە. ئاۋارىچىلىككە قالماق، تەشۋىشلەنمەك، كۆڭۈلسىزلىككە، دەخمەزىگە يولۇقماق: بۇنىڭدىن كېيىن مۇنداق باش ئاغرىيدىغان ئىشنى ھەرگىز قىلمايلى.

باش ئاكۇشېر <تىب> ئاكۇشېرلىق كەسپىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك خادىم: باش دوختۇر: — سىڭلىم ئايىمقىز، بىزنىڭ قايتىش ۋاقتىمىز بولۇپ قالدى. بىز سىزگە قاراشقا باش ئاكۇشېر رەيھاننى قالدۇردۇق، — دېدى.

باش ئالماق ① باشنى كەسمەك، ئۆلتۈرمەك: ئەگەر پەرمانىنى ئورۇنلىمىساڭ، پادىشاھ بېشىڭنى ئالىدۇ. ② باش چىقارماق، باشاقلىماق: ئاقار ئىدى سۇلار قۇدۇق تەشمىسىدىن، مايسا بىغەم شۇڭا قۇرغاق ۋەھىمىسىدىن. ھەر تۈپ قوناق ئالغانتى باش بەش-ئالتىدىن، قورقماس ئىدى بېغىشلىرى ئاي پالتىدىن.

باش ئاۋاز <مۇز> كۆي شەكلىدىكى مۇتلەق تۇراقلاشقان ئاۋاز دەرىجىسى، باشقا ئاۋاز دەرىجىلىرى مۇشۇ ئاۋاز دەرىجىسىگە ماسلىشىپ بارىدۇ.

باش ئايلانماق ① ھوشىنى، خۇدىنى، سېزىش قابىلىيىتىنى يوقاتماق: بېشىم ئايلىنىپ كېتىپ يىقىلدىم. ② كۆچمە. پىكرى چېچىلىپ كەتمەك؛ بىرەر توغرا پىكىرگە كېلەلمەي

قالماق. ــ بېشىم ئايلىنىپ، نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. ③ ھۆ بولماق ئايروپىلاندا بېشىم ئايلىنىپ، قۇسۇۋەتكىلى تاس قالدىم.

باش ئەتىياز ⟵ **باش باھار:** 1944 ـ يىلى باش ئەتىياز كۈنلىرىنىڭ بىر يەكشەنبىسى سەھەردە لۇتپۇللانىڭ ھۇجرا ئىشىكى چېكىلدى ـ دە، مۇنەرىدىن بىلەن مۇزىكانت زەۋقى كىرىپ كەلدى.

باش ئەگمەك بويسۇنماق، قايىل بولماق، ئىتائەت قىلماق، تەسلىم بولماق: تۇتقۇن قىلىنغان ئېلىشا بىلەن قىزنىڭ باش ئېگىشىدىن ئۈمىد كۈتۈلمىدى، يۇرت قازىسى «ئىسلام شەرىپىنىڭ قائىدىلىرى»نى بۇزغانلىقى ئۈچۈن، يىگىت بىلەن قىزنىڭ بوينىغا تاش ئېسىپ دەرياغا تاشلاشنى ھۆكۈم قىلدى. * كۈرەش قىلماي باش ئېگەمدۇق زورلۇققا، تېگىشەمدۇق ئەركىنلىكنى قۇللۇققا.

باش ئەلچى <ت ئش> بىر دۆلەت باشقا بىر دۆلەتتە تۇرۇشقا ئەۋەتكەن ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك دىپلوماتىك ۋەكىل.

باش بارماق ئادەم پۇت ـ قول پەنجىلىرىدىنىڭ بىرىنچىسى، چوڭ بارمىقى: قولنىڭ باش بارمىقى. * بىرىنچى قېتىم يالىڭاياغ يۈرگىنىم ئۈچۈن، ئوڭ پۇتۇمنىڭ باش بارمىقى تاشقا تېگىپ، پەشۋا يەپ زەخملىنىپ قالدى.

باش باھار يىگىرمە تۆت مەۋسۇمنىڭ بىرىنچى مەۋسۇمى. مىلادى بويىچە 3 ـ، 4 ـ ياكى 5 ـ فېۋرالدىن باشلىنىدۇ: باش باھارنىڭ سەلكىن شاماللىرى زەرەپشان يېزىلىرىنى ئارىلاپ كېزىپ يۈرمەكتە. * بەختىنىڭ باش باھارى بۇ، تېخى تاغ كەينىدە يازى.

باش بەرمەك ① كۆنمەك، ياۋاشلىماق (ھايۋانلارغا نىسبەتەن): ئۇ بۇرۇن ئىنتايىن ئاغزى قاتتىق. باش بەرمەيدىغان ئات ئىدى. ھازىر خېلى ياۋاشلاپ باش بېرىدىغان بولدى. ② كۆچمە. يېڭىلمەك، مەغلۇپ بولماق، تەسلىم بولماق: ــ مەنسۇرنىڭ دادىسى ئەكبەرنىڭ دادىسى بىلەن جان دوست ئىكەن، ئەكبەر ھازىر كىچەيۇ كۈندۈز مەنسۇرلەر بىلەن» دېمەك، مېنى ئاغدۇرۇشقا كىرىشىپتۇ. ياق، مەن ئوڭايلىقچە باش بېرىپ قويمايمەن، ــ دەپ ئويلايتتى ئاسىم.

باش بوغالتىر <مال> ئىدارە، زاۋۇت ـ كارخانىلاردىكى يۇقىرى دەرىجىلىك بوغالتىر خادىم: باش بوغالتىر قاسىم دەپتەرىنى ئېچىپ ھېسابلاشقا باشلىدى.

باش بولماق باشچىلىق قىلماق، رەھبەرلىك قىلماق: ــ چېپىنى ياندۇرۇۋەتسۇن، قىزنى مەن ئالىمەن، بۇ ئىشقا ئۆزىڭىز باش بولسىز، ــ دېدى سەمەت بەگ ئۆمەر بايغا. * ئۈچ كۆرە بۇغداي ئۇن تارتتى، بىر چۆشلۈككە ئاش بولدى. تۆمۈر خەلپە دېگەن باتۇر، دېھقانلارغا باش بولدى.

باش بۇرنى ھەممىدىن بۇرۇنقىسى، ئەڭ ئاۋۋالقىسى، تۇنجىسى: پادىشاھ بىرئاز ئويلىنىپ تۇرۇپ: ــ مۇشۇ چىلگىنىڭ باش بۇرنىنى پادىشاھ يېسۇن دەپ ئەكەلدىڭمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ. * ھە، مانا قوغۇننىڭ پىشتى باش بۇرنى، سارغىيىپ تەمىمۇ بولدى قەنت بۇگۈن.

باش بۇلغىماق دىئال ⟵ **باش تولغىماق.**

باش بېقىشماق ① بىر ـ بىرىنىڭ بېشىدىكى پىت ـ سىركىلەرنى ئۆلتۈرۈشمەك: ئايشەمخان بىلەن پاتەمخان باشلىرىنى بېقىشىپ بولۇپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. ② كۆچمە. باشقىلار ئۈستىدىن غەيۋەت ـ شىكايەت قىلىشماق: ھەنىپەلەر يەنە باش بېقىشقىلى تۇردى، كىمنىڭ ئۈستىدىن گەپ تاپتىكىن؟ ③ كۆچمە. بىرەر ئىش ئۈستىدە ئالدىنئالا كېلىشىۋالماق، پىكىرلىشىۋالماق: ــ ئۇلارنىڭ گېپى ئەلۋەتتە بىر يەردىن چىقىدۇ ـ دە، چۈنكى ئۇلار ئاخشاملا خېلى ئۇزۇن باش بېقىشىۋالغان، ــ دېدى دىلبەر يۇنۇسقا.

باش پەدە <مۇز> ① دۇتار، تەمبۇر قاتارلىق پەدە باغلىنىدىغان چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ ئەڭ باشتىكى پەدىسى: قولنى سىيرىپ بوۋاي ئاستا باش پەدىدە توختاتتى، ئىشچاننىڭ دىلنى ئۇ يېڭى ناخشىدا ئويناتتى. ② بىر يۈرۈش

ئېيتىلىدىغان ناخشىلارنىڭ ئەڭ باشتا ئېيتى-
لىدىغان مۇقەددىمىسى.

باش پىتى <زوئول> ئادەم چېچىنىڭ ئارد-
ىسىدا ياشايدىغان بىر خىل پىت.

باش پىياز <بوت> ئاساسلىق مېۋىسى يەر
ئاستىدا كاللەك بولىدىغان پىياز: — بالام
سۇكپىياز ئەكەلمەي، باش پىياز ئەكەل جۇمۇ، —
دەپ ئەۋەتتى زورىخان بازارغا بالىسىنى.

باش تاتىلغۇدەك ۋاقىت يوق ھېچقانچە،
ئازراقمۇ ۋاقىت يوق: — بىز بەك ئالدىراش
بولۇپ كەتتۇق، باش تاتىلغۇدەك ۋاقىت يوق، —
دېدى ئابلىز مەريەمگە.

باش تارتماق رەت قىلماق، خالىماسلىق،
مەسئۇلىيەتتىن ئۆزىنى قاچۇرماق، چەتكە
ئالماق: — رەھمەت سىزگە، — دېدى ئابلەت بۇ
نەرسىلەرنى ئېلىشتىن باش تارتىپ، — مەن يەنە
ئىككى كۈن ماگسىملا ئۆيۈمگە يېتىۋالىمەن. * خەلق
ئەسكەرلىرىمۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاشتىن باش تارتتى،
ئاگلىسام ئۇلار: — كادىرلار سۆزىدە تۇرمايدىكەن،
خەلققە يامان بولغۇسىمىز قالغۇدەك، — دېيىشەر-
مىش. * نەئىمە يۈزىدىن نىقابىنى ئېلىشتىن باش
تارتىپتۇ.

باشتا كۆتۈرمەك يۈكسەك دەرىجىدە
ھۆرمەت بىلدۈرمەك، ئەزىزلىمەك:
باشتا كۈچا خەلقى بۇ ئادەمنى مەۋلۇتنىڭ ئوغلى
دەپ بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگۈدەك قىلدى.

باش تاۋاق تۆردە ئولتۇرغان مېھمانلارنىڭ
ئالدىغا ئەڭ دەسلەپ، بىرىنچى قېتىم
كەلتۈرۈلىدىغان تاۋاق: — باش تاۋاققا گۆشنى
جىقراق بېسىڭلار، — دېدى ھاشىم يىگىتلەرگە
قاراپ.

باش تەپتىش <قا> تەپتىش ئورگانلىرىدىكى
رەھبىري خادىم. مەملىكىتىمىزدە باش تەپ-
تىش خەلق تەپتىش مەھكىمىلىرىنىڭ خىزمەت-
لىرىگە رەھبەرلىك قىلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە شۇ
دەرىجىدىكى خەلق سوت مەھكىمىسى ئاچقان
سوت ھەيئىتىنىڭ يىغىنلىرىغا سىرتتىن

قاتنىشىش ھوقۇقى بولىدۇ، ئەيىبلىنىدىغان
ئەنزىلەرگە قارىتا باش تەپتىش ياكى ئۇ
تەيىنلىگەن تەپتىش قىلغۇچى خادىم دۆلەت
ئەيىبلىگۈچىسىنىڭ سالاھىيىتى بىلەن سوتقا
قاتنىشىپ، ئەيىبلەشكە ياردەملىشىدۇ ۋە
سوت ئىشلىرىنىڭ قانۇنغا ئۇيغۇن بولغان،
بولمىغانلىقىغا نازارەتچىلىك قىلىدۇ.

باش تەندىن جۇدا بولماق بېشى
(كاللىسى) كېسىلمەك، ئۆلمەك: — مېنىڭ
قولۇمدا 550 كىشىنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا بولغان،
بىكار سەنمۇ شۇنداق بولمىغىن، — دېدى ئەجدىھا
شاھزادىغا.

باش توخۇ ① تاڭ ئالدىدا بىرىنچى
قېتىم چىللىغان توخۇ: مەن بالىخانىدىكى
سارايغا ئۇخلىغىلى چىققاندا باش توخۇ چىللىغا-
نىدى. ② تاڭ ئالدىدا بىرىنچى قېتىم
توخۇ چىللىغان ۋاقىت: بۈگۈن ئالىم ئۆيدە
يالغۇز قالغانلىقى ئۈچۈن باش توخۇغىچە كىتاب
ئوقۇدى.

باش تولغىماق نارازى بولماق، رەت
قىلماق، بويسۇنماسلىق: خان: — باش
تولغىساڭ جايىڭ زىندان، — دېدى ناۋايغا.

باش تومۇز يىگىرمە تۆت مەۋسۇمنىڭ
ئون بىرىنچىسى مىلادى بويىچە 6-، 7-
ياكى 8-ئىيۇلدىن باشلىنىدۇ.

باش تېخنىك زاۋۇت، كان، قۇرۇلۇش
ئورۇنلىرىدىكى يۇقىرى دەرىجىلىك تېخنىك
خادىم: زاۋۇت پارتىيە كومىتېتى بۇغداي سورۇش
ماشىنىسى ياساش مەسىلىسىنى زاۋۇت كوللېكتىپى-
نىڭ چوڭ يىغىنىغا قويغاندا، زاۋۇتنىڭ باش
تېخنىكى ئورنىدىن تۇرۇپ: — مېنىڭچە بۇ مۇمكىن
ئەمەس...، — دېدى.

باش تېرىسى <تىب> باشنىڭ سىرتىنى
ئوراپ تۇرغان بىر قەۋەت تېرە.

باش تېما <ئەد> ئىجتىمائىي تۇرمۇش ۋە
پېرسوناژلار ئوبرازىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق

ئىپادىلىنىدىغان مەركىزىي ئىدىيە.

باش تىققۇدەك ئادەم كىرگۈدەك، سىغقۇدەك: باش تىققۇدەك ئۆيى يوق، داڭ چىققۇدەك مېلى يوق (ماقال).

باش تىقماق ① كىرمەك (ئادەمگە نىسبەتەن): ـــ شۇنچە يەردىن كېلىپ، بىزنىڭ ئۆيگە باش تىقماي كېتەمسەن؟ ـــ دېدى ئاينۇر شازادەمگە. ② ئورۇنلاشماق، جايلاشماق: ئەسكىگە ئەل ئىچىدە باش تىققىلى چىقماس ماكان، ياخشىلار ھەر جايغا بارسا ئىززەتكە مېھمان بولغۇسى.

باشتىن ئاخىر **باشتىن ئاياغ**: شۇنداق قىلىپ ھەرقانداق ئىشنى باشتىن ئاخىر پۇختا قىلمىسا، موللىۋاي تىككەن توقۇمنىڭ ئالدى ـ كەينىنىڭ پەرقى يوق دېگەندەك ئىش بولىدۇ. * تەرتىپكە سېلىش داۋامىدا باشتىن ئاخىر ئاممىغا تايىنىش لازىم.

باشتىن ئاياغ بېشىدىن تارتىپ تا ئايىغىغىچە، ھەممە يېرى: ئۇ مېنى كەلدى دەپ ئويلاپ بۇرۇلۇپ قارىسا، باشتىن ئاياغ ئاپئاق، غەلىتە كىيىنگەن بىر ئادەم تۇرغۇدەك.

باشتىن تۈتۈن چىقماق ھەيرانلىقتا تاڭ قېتىپ قالماق، قاتتىق تەئەججۈپلەنمەك، چۆچۈمەك: ئايالى: ـــ ساندۇقتىكى پۇل يوق، ـــ دېۋىدى ئېرىنىڭ بېشىدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى.

باشتىن كەچۈرمەك ئۆز بېشىدىن ئۆتكۈزمەك، كۆرۈپ ئۆتمەك، دۇچار بولماق، يولۇقماق: شۇ تاپتا جامال ئاكىنىڭ بۇ تەسراتىنى مەنمۇ ئۆز بېشىمدىن كەچۈرۈۋاتقاندەك بولۇۋاتاتتىم. * دۆلىتىمىز ئۇزاق مۇددەتلىك سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشنى باشتىن كەچۈردى. * ـــ شۇنداق دەھشەتلىك ۋەقەلەرنى باشتىن كەچۈرۈپمۇ بەربىر ئىشىڭىزنى تاشلىمىغان بولسىڭىز، سىز مەن كۆرگەن كىشىلەرنىڭ ئەڭ مەردانىسى سىز، ـــ دېدى نۇرنىسا مەردانىغا زوقلىنىپ قاراپ. * ـــ قانداق ۋەقەلەرنى باشتىن كەچۈردۈڭ؟، ـــ دەپ سوراپتۇ پادىشاھ ۋەزىردىن.

باشتىن ئۆتكۈزمەك ① باشتىن كەچۈرمەك. ② ئويلىماق: يەن چىك: ـــ لياڭشەن كۆلگە بېرىپ، سۇڭ دانشىنى بۇ ۋەقەدىن خەۋەردار قىلىپ، قۇتقۇزۇشقا ئادەم ئەكەلمىسەم، قاراپ تۇرۇپ غوجامنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ قالماي ـ مەنمۇ، ـــ دېگەن خىيالنى باشتىن ئۆتكۈزدى.

باشتىن ئۆرۈمەك كونا ئادەت بويىچە بىرەر خۇشاللىق ياكى خاپىلىق تۈپەيلى ئۆز مۈلكىدىكى بىرەر نەرسىنى ياكى مەلۇم پۇلنى باشقىلارغا بېرىۋەتمەك، سەدىقە قىلماق: ـــ ئاخشام يامان بىر چۈش كۆرۈپ قېلىپتىكەنمەن، ئەتىگەندە چاپىنىمنى بىر كەمبەغەلگە بېشىمدىن ئۆرۈپ بېرىۋەتتىم، ـــ دېدى ھېيىزىخان ئايتۇراخانغا.

باشتىن ياغاچ ئۇشتۇماق شۇ ئىشنىڭ بولغانلىقىغا نىسبەتەن ئۆزىنىڭ خۇشاللىقىنى بىلدۈرمەك: لۇتپۇللا بىلەن يىگىت قورۇغا كىرىشى بىلەن تەڭلا يىگىتنىڭ ئانىسى شائىرنى كۆرۈپ: ـــ كەل شائىر بالام، بېشىڭدىن ياغاچ ئۇشتۇپ قويايمۇ؟ قېرى ئاناڭنى يوقلاپ كەلگىنىڭگە رەھمەت بالام، ـــ دېدى.

باش جايىغا چۈشمەك ئەقلى، زېھنى نورمال ئىشلەشكە باشلىماق، خىيالى ھەر تەرەپكە چېچىلىشتىن يىغىلماق، خاتىرجەم بولۇپ قالماق: ـــ ھازىر سەن ئانچە خاتىرجەم ئەمەس، سەل بېشىڭ جايىغا چۈشسۇن، بۇ ئىش توغرۇلۇق ئاندىن كېيىن سۆزلىشەيلى، ـــ دېدى بەختىيار زۇلپىقارغا.

باش جىنايەتچى <قا> جىنايەتچىلەر گۇرۇھىنى ئۇيۇشتۇرغان ۋە ئۇلارغا يېتەكچىلىك قىلىپ، پائالىيەت ئېلىپ بارغان جىنايەتچى: ئادەم ئۇيۇشتۇرۇپ قاتىللىق قىلغان باش جىنا ـ يەتچىگە ئۆلۈم جازاسى ھۆكۈم قىلىنىپ، شۇ ھامان ئىجرا قىلىندى.

باش چاپارمەن تارس. چاپارمەنلەرنىڭ باشلىقى: باش چاپارمەن شاتۇر دورغا دەرھال كېلىپ، ئۇنىڭ چاپىنىنىڭ تۈپىسىنى قاقتى.

باش چايقىماق ① رەت قىلماق، نارازى

بولماق: ــ مەنمۇ؟ ــ پادىچى يىگىت بېشىنى چايقىدى، ــ مېنىڭ ئىشىم بار...، ــ دېدى بەگزادىگە قاراپ. * ئادىل بېشىنى چايقاپ تىت ــ تىت بولۇپ: ــ ئەجەبمۇ كەلمەسكە قالدى، ــ دەپ پىچىرلىغانچە پار قازىنى تەرەپكە قارىدى. ② گۇمانلانماق، دەرگۇمان بولماق: ــ بۇنىڭغا قانداق ئامال قىلارمىز، ئۇبۇل ھاجىمنىڭ ئۆيى بەك چىڭ، ئەركەك چىۋىنمۇ كىرەلمەيدۇ، ــ دېدى زۇمرەتخان بېشىنى چايقاپ. ③ ئەپسۇسلانماق، ھەسرەت چەكمەك، پۇشايمان قىلماق: بۇ سۆزنى ئاڭلىغان شاھ بېشىنى چايقاپ يىغلاپ تاشلىدى.

باش چۆكۈرمەك بىرەر ئىشقا پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كىرىشمەك، قېتىرقىنىپ ئىزدەنمەك، چوڭقۇرلاپ كىرمەك: باش چۆكۈرۈپ ئوقۇۋاتىمەن، يېزىۋاتىمەن، ئاۋۋال مېڭەمدىن قىزنى ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىمەن. * خېلى ئۇزاقتىن بۇيان، يېپ يېڭىدىن ھەمشىرە تەجرىبىخانىدا باش چۆكۈرۈپ ئىشلەپ، كېيىنكى باسقۇچلۇق خىزمەتنىڭ تەييارلىقىنى پۇختىلاپ قويغانىدى.

باش چۈجە شۇ يىلى ئەڭ دەسلەپ، بىرىنچى قېتىم چىقىرىلغان چۈجىلەر: باش چۈجە شۇ يىلى كۈزدە تۇخۇم تۇغىدۇ.

باش چۈشۈرمەك ئۇستىرا بىلەن باشتىكى چاچنى ئېلىۋەتمەك: كېيىن ئانىسى قىزىنى ئېرىنىڭ يېشىنى چۈشۈرۈپ يۈرىدىغان ساتىراشقا بەردى.

باش چىقارماق زىرائەت دان تۈتۈپ، باشاقلىماق: كۆممىقوناق باش چىقىرىشقا باشلاپتۇ. * بۇغدايلار باش چىقىرىپ تاختا بولۇپتۇ.

باش خوردىلىقلار <زوئول> خوردىلىقلار ئىچىدىكى تېنى بېلىققا ئوخشايدىغان، لېكىن باش قىسمى ئېنىق بۆلۈنمىگەن بىر خىل كەنجى تىپ. مەسىلەن: لانسىت بېلىقىغا ئوخشاش.

باش دەپتەر <مال> بارلىق مالىيە، ئىقتىساد ئىشلىرى، ھېسابلاش تۈرلىرى بويىچە تۈتۈلىدىغان ھېساب دەپتەرلىرى ئىچىدىكى ئاساسىي دەپتەر.

باش دوختۇر <تىب> دوختۇرخانىلاردا دوختۇرلۇق كەسپى بويىچە باشقا دوختۇرلارغا (كەسپداشلىرىغا) يېتەكچىلىك قىلغۇچى دوختۇر؛ يېتەكچى ۋراچ: ئادىل بىردىن ئورنىدىن تۇرۇپ كىيىمىنى كىيدى ــ دە، باش دوختۇر ئابلىمىتنىڭ ئىشخانىسىغا قاراپ ماڭدى.

باش رول <كىنو> كىنو، تىياتىرلاردىكى ئاساسىي رول.

باش رول ئالماق <كىنو> كىنو، تىياتىرلاردا ئاساسىي رولنى ئورۇنلىماق؛ ئويناپ چىقماق: ئۇلارنىڭ ئارىسىدا كومېدىيىنى يازغان ۋە ئۇنىڭدا باش رولنى ئالغان لۇتپۇللامۇ بار ئىدى.

باش رولچى <كىنو> كىنو، تىياتىرلاردىكى ئاساسىي رولنى ئورۇنلىغۇچى، ئويناپ چىققۇچى: ئامىنە بۇ درامىنىڭ باش رولچىسى.

باش ساقايماق قىيىنچىلىقى، مۇشكۈلى ھەل بولماق؛ غەم ــ ئەندىشىسى تۈگىمەك: ــ بۇرۇنلا مۇشۇنداق قىلغان بولساق، باش ساقايتتىكەن ئەمەسمۇ؟ ئوغلۇڭغا شۇ قىزنى ئېلىپ بېرىپلا بېشىڭنى ساقايتمامسەن؟ ــ دېدى بارات توختاخۇنغا.

باش ساقچى شۆبە ساقچى ئىدارىلىرى ياكى پەيچۇسولار قاراشلىق ساقچى ئىدارىسى.

باش سەردار تارىس. مەلۇم گۇرۇھنىڭ ياكى لەشكەرلەرنىڭ ئەڭ چوڭ باشلىقى، ھەربىي باش قوماندان: بارگاھ قوشۇنغا سۇڭ جاڭ باش سەردار، ۋۇ يۇڭ مۇشاۋىر بولدى.

باش سەركەردە تارىس. لەشكىرىي قوشۇن ۋە سەركەردىلەر باشلىقى.

باش سوتچى <قا> بىرەر ئەنزىنى سوراق قىلىشقا مەسئۇل قىلىپ بەلگىلەنگەن سوت خادىمى: باش سوتچى ھامۇتنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلگەندەك، ئىشىككە قاراپ كېلىشكە باشلىدى.

باش سوراقچى <قا> ⟵ **باش سوتچى**.

لۇتىپۇللا تىك تۇرۇپ باش سوراقچىغا تىكىلىپ قاراپ تۇراتتى، ئۇنىڭ چاچلىرى ئۆسۈپ ئىككى قولىقىنى بېسىپ چۈشكەن.

باش سۆگەك بوشلۇقى <ئانات> باش سۆڭىكىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بوشلۇق.

باش سۆڭىكى <ئانات> باشنىڭ پېشانە سۆڭىكى، چوققا سۆڭىكى، چېكە سۆڭىكى، كەجگە سۆڭىكى ۋە كېپىنەك سۆگەك قاتارلىق سۆگەكلەردىن تەركىب تاپقان بىر پۈتۈن گەۋدىسى.

باش سۈيى I يازلىق زىرائەتنىڭ تېرىلىپ، ئۈنۈپ مايسا بولغاندىن كېيىنكى بىرىنچى سۈيى، كۈزلۈك زىرائەتنىڭ ئەتىيازدا كۆكلەپ مايسا بولغان ۋاقتىدىكى دەسلەپكى سۈيى: كۈزگى بۇغداي پەرۋىشىدە 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىسىدا باش سۈيى بېرىش كۈزگى بۇغداينىڭ بالدۇر كۆكىرىشىنى ئىلگىرى سۈردى.

باش سۈيى II <فىزىئول> باش سۈيى پەردىسى ئىچىنى تولدۇرۇپ تۇرىدىغان، تۆرەلمىنى تاشقى تەسىردىن ساقلاپ تۇرىدىغان سۇيۇقلۇق: يېشىندۇرۇپ ئايىم قىزنى تېز، تازىلىدى باش سۈيىنى ئۇ، مېھرى بىلەن سىلىدى ئۇزمەي، قورسىقىنى — بار بويىنى ئۇ.

باش سۈيى پەردىسى <فىزىئول> ئادەم ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ تۆرەلمىسىنى ئوراپ تۇرىدىغان، ئىچىدە سۇيۇقلۇق بار خالتىسىمان پەردە.

باش سۈيى پەردىلىكلەر <زوئول> باش سۈيى پەردىسىگە ئىگە ئومۇرتقىلىق ھايۋانلار. سۆرەلگۈچىلەر، قۇشلار، سۈت ئەمگۈچىلەر مۇشۇنىڭغا كىرىدۇ.

باش سىلكىمەك ① ھوشىنى تاپماق، ھوشيار بولماق، سەگەكلەشمەك: ئەسىرلەر قاراڭغۇ تۈندە ئۇخلىدىڭ — ياتتىڭ ھامان، كۆرمىدىڭ ئاپتاپ يۈزىنى. بولدى چىرايىڭ سامان. گەر يەنە ئويغانمىساڭ «ئاھ!» تەقدىرىڭ ئاندىن يامان، ئاچ كۆزۈڭنى باشنى سىلكىپ. كۈتكىنىڭ قايسى زامان، يان بېغىڭدا شاد تۇرغان مەردۇ مەردانىڭغا باق. ② قوشۇلماق، تەستىقلىماق: ھاجى چايان: — راست، ھەرىكەتتە بەرىكەت دەيدۇ، قېنى بىر ھەرىكەت قىلىپ كۆرەيلى، — دېۋىدى، ئابۇل ھۇقۇش بىلەن مەمەدۇل تەستىقلاپ باش سىلكىدى.

باش شتاب ① ھەربىي قىسىملارنى باشقۇرغۇچى يۇقىرى ئورگان: — بىرنەچچە كۈن بۇرۇن ھەربىي ئاكادېمىيىدە ئوقۇش توغرۇلۇق باش شتابقا يازغان ئىلتىماسىم ھەققىدە بىرەر خەۋەر بارمىدۇيا؟ — دەپ ئويلىدى مەردان. ② كۆچمە. رەھبەرلىك ئورگان: ئالدىمىزدىكى تاختىغا قىزىل قوغدىغۇچىلار باش شتابى، — دەپ يېزىقلىق تۇراتتى.

باش خوجىدار باي، مۆلۈكدارلارنىڭ ئىگىلىكىنى باشقۇرغۇچى خىزمەتچىلەرنىڭ ئەڭ چوڭى، باشلىقى: ئۇنىڭ قول ئاستىدا چوتچى، دەپتەرچى، خەزىنىچى بولۇپ 40 – 50 چە ئادەم ئىشلەيتتى، بۇ ئۆيدىكىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇنى «باش خوجىدار» دەپ ئاتىشاتتى.

باش غول سىم <ئېل> ئېلېكتر ئىستانسىسى ياكى ترانسفورماتور ئىستانسىسىنىڭ توك يەتكۈزۈپ بېرىدىغان باش ئۆتكۈزگۈچ سىمى.

باش فوكۇس نۇقتىسى <فىز> لىنزىدا سۇنغان، قارىمۇقارشى يۆنىلىشكە قاراپ سوزۇلغان نۇرنىڭ باش ئوقتىكى بىر نۇقتىدا كېسىشكەن جايى.

باشقا ئاق سانجىماق باش چېچىنىڭ ئۇ يەر، بۇ يەرلىرى ئاقارماق؛ ئاقىرىشقا باشلىماق، باشقا ئاق كىرمەك: بېشىغا ئاق سانجىغان ئادەم.

باشقا ئاق قونماق ← **باشقا ئاق سانجىماق**: بوۋاي كۈلەر ئەتراپقا مەغرۇرانە كۆز سېلىپ، غەلبىسىدىن سۆيۈنۈپ تەنگە سىغماس شادلىقى. تاغدىكى قار مىسالى ئاق قونۇپتۇ بېشىغا، لېكىن يۈرەك - قەلبىدىن قايتماس ئەبەد ياشلىقى.

باشقا ئاق كىرمەك ← **باشقا ئاق سانجىماق.**

باشقا بالا بولماق قاتتىق باش ئاغرىقى، ئېغىر تەشۋىش، ۋەھىمە، كۆڭۈلسىزلىككە قالماق: جېنىم بالام، كالىمىز بېشىمىزغا بىر بالا بولىدىغان بولدى. ئىشتىن قايتىپ بىر چىنە قايناق سۇ ئىچەي دەپ تۇرسام، بىر ساقچى كىرىپ ئالدىغا سېلىپ ساقچىغا ئاپاردى. * ــ بۇ بىر چوڭ كىشى ئىكەن، ۋاقتانىۋاق كېلىپ بېشىمغا بىر بالا بولمىسۇن، كاللىمۇ يېمەي، چىشىمۇ چاقماي، ــ دېدىم.

باشقا بالا تېپىۋالماق ئورۇنسىز، ئاۋارىچىلىك، ئارتۇقچە تەشۋىش، كۆلپەتكە ئۇچراپ قالماق: ــ سىز گۇمان قىلىۋاتامسىز كوللېكتىپلىشىش يولىدىن گۇمان قىلىپ كاپىتالىزمچى بولۇپ قالما، بېشىڭغا بالا تېپىۋالىسەن دېمەكچىمۇ؟ ــ دەپ سورىدى نۇراخۇن سادىقتىن.

باشقا بالا كەلمەك زېمىستىگە، ئۆز ئۈستىگە ۋەھىمە، تەشۋىش، كۆڭۈلسىزلىك چۈشمەك، پەيدا بولماق: ــ ئۆمرۈڭنى جاڭگالدىن يانتاق توشۇپ ئۆتكۈزگىنىڭدىن مەلىكە بىلەن ئۆتكۈزگىنىڭ مىڭ مەرتىۋە ئەلا، ــ دەپتۇ تازنىڭ ئانىسى، ــ بولدى، بېشىمغا ھەر بالا كەلسە مەن كۆرەي، سەن ماڭا تارتىشىپ تۇرماي شۇ گۈزەل مەلىكە بىلەن كەت.

باشقا بەخت قۇشى قونماق بەختى، تەلىيى، ئامىتى كەلمەك، ئىش يۈرۈشۈپ كەتمەك: لېكىن ئۇزۇنغا بارماي، ئۇنىڭ بېشىغا قونغان بۇ بەخت قۇشى قايتىپ بېرىپ توختى چاۋارنىڭ بېشىغا قونغاندا، ئۇ نەچچە كېچىلەرنى ھەسرەت ــ نادامەت بىلەن كىرپىك قاقماي ئۆتكۈزۈۋەتكەندى.

باشقا پىت چۈشمەك غەم ــ ئەندىشىگە گىرىپتار بولماق؛ ۋەسۋەسىگە قالماق: ــ مۇشۇ يېقىندىن بۇيان، ــ دېدى دېھقان شائىرغا رەھمەت بىلدۈرگەچ، ــ گومىنداڭچىلارنىڭ بېشىغا پىت چۈشۈپ قالدى بولغاي، ئاشلىق ئالۇشىنى كۆچەيتىپ، مىڭلاپ بەگ، دورغا ــ يايىلارنى ئاشلىق سەيسىسى ئۈچۈن ئۈجمە، يېڭىشېردق، ئايكۆل، سايئېرىق... قاتارلىق رايونلارغا ئەۋەتتى.

باشقا پىت سېلىۋالماق بىكار ئاۋارىچىلىك، باش ئاغرىقى تېپىۋالماق: مۇشۇ ئىشنى قىلمەن دەپ، بىكاردىن ــ بىكار بېشىمغا پىت سېلىۋالدىم.

باشقا دۆلەت قۇشى قونماق ← **باشقا بەخت قۇشى قونماق:** ئەمەت ھەسرەتلىنىپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە بېشىغا دۆلەت قۇشى يەنە قايتىدىن قوندى ــ دە، ئۇ تېرىسىگە سىغمايلا كەتتى.

باش قاتماق گاڭگىراپ قالماق، چارىسىنى تاپالماي قىينالماق: بۇ يوللار ئۇزۇن يوللار، تاپانلارغا تاش پاتتى. دوۋاڭ خاننىڭ زۇلمىدىن قۇتۇلالماي باش قاتتى. * ئۆلۈمنامەڭنى كۆرگەندە كۆكسۈمگە پىچاق پاتتى، قانداق قىلىمىز گاڭگۇك، ئەجەبمۇ بېشىم قاتتى.

باش قاتۇرماق چوڭقۇر پىكىر يۈرگۈزمەك، ئەستايىدىل ئويلىماق، بېرىلىپ چارە ــ تەدبىر ئىزدىمەك: ــ ئەي ۋەكىل، ــ دەپتۇ يەنە ئېلى نۇرىدىن، ــ ئەگەر سەندە بۇگۈن چۈشلۈك تاماققا چۈشلۈك نەرسە بولسا، كەچقۇرۇنلۇق تاماقنىڭ غېمىنى يەپ بېشىڭنى قاتۇرۇپ ئاۋارە بولما!. * ئوقۇغۇچىلارنى كىتاب ئوقۇغاندا باش قاتۇرىدىغان، باش قاتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيدىغان قىلىش، ئوقۇش بىلەن باش قاتۇرۇشنى بىرلەشتۈرۈش لازىم.

باشقا چىقماق ئەمەلگە ئاشماق، ۋۇجۇدقا كەلمەك: مەنمۇ ئۇزۇن يىللىق تېخنىك، راستىنى ئېيتقاندا، بۇ ئىشلار باشقا چىقمايدۇ. * بوۋايلار باشلىغان ئىشنى چىقارغىن ئەمدى بىر باشقا.

باشقا دەسسىمەك زۇلۇم سالماق، بوزەك قىلماق، خارلىماق: ئامانىسا خېنىم، تېخى مېنىڭ بېشىمغا دەسسىمەكچىمۇسەن.

باشقا سوغۇق سۇ قۇيماق باشقىلارنىڭ روھىغا، ئاكتىپلىقىغا، قىزغىنلىقىغا زەربە بەرمەك: بۇ سۆزلەر سەلىمىنىڭ بېشىغا بىر چېلەك سوغۇق سۇ قۇيغاندەكلا تەسىر قىلدى. ئۇ ئۈمىدسىز-

لەنگەن هالدا بېشنى سىلىپ ئەلەم بىلەن قورۇدىن چىقىپ كەتتى.

باشقا كەلگەننى كۆرمەك ئېھتىمالى بولغان بىرەر كېلىشمەسلىك ياكى ئوڭۇشسىزلىققا تەييار تۇرماق: — بولدى، تازىلىمايلا قويۇڭ، بېشىمغا كەلگەننى كۆرۈرمەن! — دېدى ئەزىز چىشىنى چىشلەپ تۇرۇپ.

باشقا كەلمەك بىرەر ئىشقا دۇچار بولماق، يولۇقماق: كېيىنكى ئىشلار ئابدۇللانىڭ بېشىغا كەلمىگەن بولسا، ئۇ بۇ قەدەر چۆشكۈنلىشىپ كەتمىگەن بولاتتى.

باشقا كۈن چۈشمەك ئوڭۇشسىزلىققا، پېشكەللىككە ئۇچرىماق؛ قىيىن ئەھۋالدا قالماق: ئەر بېشىغا كۈن چۈشسە، ئۆتۈك بىلەن سۇ كېچەر (ماقال). * ناۋادا ياخشى كۈننىڭ يامىنى بولۇپ بېشىڭلارغا كۈن چۈشۈپ قالسا ئەسقېتىپ قالار. * سەن هاياتىنى سۆيمىسەڭ، هايات سېنى سۆيمەيدۇ. بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە، هېچكىم كۆڭۈل بۆلمەيدۇ.

باشقا كۈن كەلمەك ← **باشقا كۈن چۈشمەك:** باتۇر بەش ياشلارغا كىرگەندە، باقىنىڭ بېشىغا ئېغىر كۈنلەر كېلىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ دادىسى توقسان ياشقا كىرىپ ۋاپات بولدى.

باشقا كىيمەك ۋارقىراپ-جارقىراپ غوۋغا كۆتۈرمەك، ئالەمنى بىر ئالماق: دورغا-مىرابلا بولسا دېھقانلارنى تىللاپ، ۋارقىراپ-جارقىراپ مەھەللىلەرنى بېشىغا كىيىشتى. * — قانداق بولدى، — دېدى ئىسھاق قارا كۆزلىرىنى ئۇنىڭغا تىكىپ. — ئاپاڭ غوۋغا كۆتۈرۈپ ئۆينى بېشىغا كىيدىمۇ؟

باشقا ئېلىپ چىقماق بىرەر ئىشنى ئاخىرىغىچە قىلىپ تۈگەتمەك، ئەمەلگە ئاشۇرماق: دېمەك، قەتئىي نىيەتكە كەلمىسە، هېچقانداق ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدۇ.

باشقا ئېلىپ يۈرمەك ← **بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرمەك:** — جېنىم ئايشەم سېنى ساق بولۇپ، قانچە بېشىمغا ئېلىپ يۈرسەممۇ ئەرزىيتتى، بىراق سالامەتلىكىم تازا يار بەرمەيۋاتىدۇ، — دېدى ئايگۈل ھېسداشلىق بىلەن.

باش قايغان، پۇت تايغان يەردە يۈرمەك مەقسەتسىز، نىشانسىز لاغايلاپ يۈرمەك: قىز تاڭ ئاتقاندا بېشى قايغان، پۇتى تايغان ياققا مېڭىپتۇ.

باش قايغان تەرەپكە كەتمەك ← **باش قايغان يەرگە كەتمەك:** — غۇلام بېشى قايغان تەرەپكە كېتىدىغان بالا ئەمەس، — دېدى پەخىردىن ئىشەنچ بىلەن.

باش قايغان يەرگە كەتمەك مەقسەتسىز، نىشانسىز ئۆز بېشىمچە خالىغان يەرگە كەتمەك: — ئازراق رەنجىپ قالغانلىق ئۈچۈن بېشى قايغان يەرگە كېتىشكە بولمايدۇ ئۇكام، — دېدى ئەمەت ئىنىسىغا نەسىھەت قىلىپ.

باش قايماق ① باش ئايلانماق، كۆز قاراڭغۇلاشماق: بېشىم قېيىپ هوشۇمدىن كەتتىم. ② كۆچمە. گاڭگىراپ قالماق تېڭىرقىماق، ئالجىپ قالماق: ئايتۇراخان: — شىرمەمەت ئاكا، بېشىڭ قايدىمۇ، نەدىكى گەپلەرگە ئىشىنىپ قالدىڭمۇ؟ دادامدىن كۆڭلۈڭ قالسا، مەندىنمۇ كۆڭلۈڭ قالدىمۇ؟ — دېدى.

باش قەھرىمان <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى يازغۇچى تەرىپىدىن نۇقتىلىق هالدا سۈرەتلەنگەن ئاساسىي قەھرىمان: غۇنچەم — «غۇنچەم» دراممىسىنىڭ باش قەھرىمانى.

باش قوشماق ① بىرنەچچە ئادەم بىر يەرگە توپلاشماق، يىغىلماق: — يولداشلار، ئەمدى مۇنداق بولسۇن، — دېدى سورۇنىنى باشقۇرۇۋاتقان يىگىت ئۈچ-تۆتتىن باش قوشۇپ پاراڭغا چۈشۈپ كەتكەنلەرنى ئۆزىگە قارىتىپ. ② بىرنەچچە ئادەم بىر يەرگە يىغىلىپ، بىرەر ئىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشمەك، كېڭەشمەك: — ئىلىم-پەن بويىچە تۆھپە ياراتقانلارنىڭ باش قوشۇش يىغىنىدا ئۇچرىشىپ قالساق، — دېدى هاشىر هاياجان بىلەن، — ئەلا چوقۇم سەھنىدە، بىز پەگاھتا بولمىز-دە!...

باش قوماندان <ھەرب> پۈتۈن دۆلەتنىڭ

قوراللىق كۈچلەرگە قوماندانلىق قىلىدىغان ئەڭ ئالىي رەھبەر: يولداش جۇ دې خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى ئىدى.

باش قوماندانلىق شتابى <ھەرب> پۈتۈن دۆلەتتىكى قوراللىق كۈچلەرگە رەھبەرلىك قىلىدىغان ئەڭ ئالىي ھەربىي ئىشلار ئورگنى: بىز ئەسىرلەرگە ئىنسانىي مۇئامىلە قىلىمىز، بۇ مىللىي ئارمىيە باش قوماندانلىق شتابىنىڭ بۇيرۇقى، بۇيرۇق بىز ئۈچۈن قانۇن.

باش قويماق چوقۇنماق، قۇللارچە بويسۇنماق: ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ باش قويۇشتىن يەنە نېمە پايدا چىقار؟

باش قۇر <مەت> ئابزاس باشلانغان قۇر: ئالدىمغا تاشلىدى نىغمەت گېزىتىنى، باش قۇرنى ئوقۇپلا قالدىم تاڭ قېتىپ.

باش قېتىمچىلىق چارە-تەدبىر تاپالماسلىق، ئېنىق بىر پىكىرگە كېلەلمەسلىك، گاڭگىراپ قېلىش: كادىرلار يەنىنى شۇ تاپتىلا ئاياغلاشتى. راستىنى ئېيتسام ھەممىمىز باش قېتىمچىلىق بىلەن تارقاشتۇق.

باش قىش بىر يىل ئىچىدىكى 24 مەۋسۇمنىڭ 19-سى، مىلادى بويىچە 7-، 8-نويابىردىن باشلىنىدۇ: باش قىش مەۋسۇمى ئىدى. ئالىم ئائىلىسىنى يوقلاش ئۈچۈن يولغا چىقىشقا تەرەددۇت قىلىۋاتاتتى.

باش قىلماق رەھبەر، باشلىق قىلىپ تەيىنلىمەك، بەلگىلىمەك: سۇڭ جياڭ شىيې چېڭ بىلەن شىيې باۋنى 500 لەشكەرگە باش قىلىپ، ۋېنشاڭ ناھىيىسىنى ئېلىشقا ئەۋەتتى.

باش كاتىپ ① پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىدىكى كۈندىلىك كونكرېت خىزمەتلەرگە رەھبەرلىك قىلىدىغان مەسئۇل خادىم: دۇجۇن يوق بولسا باش كاتىپ قوبۇل قىلسۇن! ② بىرەر ئىدارە، ئورگاننىڭ رەھبەرلىرىگە ياردەملىشىپ، خىزمەتلەرنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى توغرىسىدا پىلان، مەلۇمات، رويىخەت تۈزۈش، خاتىرە يېزىش قاتارلىق ئىشلارغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان، ھەمدە ھۆججەت، خەت-ئالاقىلارنى بىر تەرەپ قىلىدىغان مەسئۇل خادىم: ساقچىنىڭ تىياتىر ئۆمىكىگە پىلانلىق ھالدا «11-نومۇرلۇق» ئۆيدىكى گۇمانلىق زىياپەتنىڭ ساھىبخىنىنى باش كاتىپ، شۇ زىياپەتنىڭ مەككار ساقىيسى يانتاقۇۋنىڭ ئاغىنىسى لوخۇرنى ئۆمەك باشلىقى قىلىپ بەلگىلىدى.

باش كەتمەك بېشىدىن ئايرىلماق، ئۆلمەك: — ئەي ئوغلۇم! نېمىشقا سەن مېنى ئايىماي پۇلۇمنۇ، بېشىمنۇ كېتىدىغان ئىشنى قىلسەن؟ — دەپتۇ ئاتىسى. * ئۆمۈرلۈك مۇھەببەتنى خارلاتمايمەن، باش كەتسىمۇ، سۆيگۈنۈمنى زارلاتمايمەن.

باش كۆتۈرەلمەسلىك ① قاتتىق خىجالەت، ئىزا، نومۇس تۈپەيلىدىن باشقىلارغا قارىيالماسلىق: ئۆز قېرىندىشىدىن بۇنداق گەپ-سۆزلەرنى ئاڭلاش غوجى ئۈچۈن ئاسانمۇ؟ ئۇ يىغىندا باش كۆتۈرەلمىدى. ② بىكار بولالماسلىق، قولى بوشىماسلىق: بىزنىڭ گۈلنىسا قىزىمۇ ئايىغى تۈگىمەيدىغان ئوقۇشتىن باش كۆتۈرەلمىدى. ئىككىسى بىردەم-يېرىمدەم بىللە بولۇپ باقمىغان.

باش كۆتۈرگۈسىز قاتتىق خىجالەت، ئىزا، نومۇس تۈپەيلىدىن باشقىلارغا قارىيالمىغۇدەك: ئۇ بىچارە ئاتا-ئانىسىنى ئەل-يۇرت ئىچىدە باش كۆتۈرگۈسىز قىلىۋەتتى.

باش كۆتۈرمەك ① ئۈنۈپ چىقماق، باش تارتماق: تۆكۈلگەن تەر، قانۇياشلاردىن، ئۈمىد گۈلى كۆتۈرمەكتە باش. ② ئۆرلىمەك، كۆتۈرۈلمەك (ئاي ۋە قۇياش ھەققىدە): تاڭ ئاقىرىپ، ئۇپۇقتىن باش كۆتۈرۈپ چىققان قۇياش پۈتۈن جاھاننى يورۇتتى. ③ پەيدا بولماق، قايتا جانلانماق، تىرىلمەك: ئۇ قەلبىدە زورىدۇنغا قارىتا خەيرخاھلىق تۇيغۇسى باش كۆتۈرۈۋاتقانلىقىنى سېزىپ قالدى. * ئۆتمۈشنى ئۇنتۇش ھازىرقىغا خىيانەت قىلغان بىلەن باراۋەر. ئۇ ئۇنتۇلسا، شەخسىي غەرەز باش

كۆتۈرىدۇ، ئىشتا غەيرەت بولمايدۇ. ④ قوزغالماق، قارشى چىقماق: تەشۋىق ۋاراقلىرىغا گومىنداڭغا قارشى باش كۆتۈرۈشنىڭ، ئازادلىق سېپىگە ئۇيۇشۇشنىڭ لازىملىقى يېزىلغانىدى. ⑤ قەد كۆتۈرمەك: بىزنىڭمۇ باش كۆتۈرۈپ چىقىدىغان كۈنىمىز كېلىدۇ، يۈرەك يېرىلغۇدەك خۇشال بولىدىغان كۈنىمىز كېلىدۇ، ئۇزاق قالمىدى. * جۇڭگونىڭ باش كۆتۈرۈشى ئۈچۈن كىتاب ئوقۇيلى. ⑥ داڭ چىقارماق، مەشھۇر بولماق: ئۇ ئۇرۇمچىدە ھازىر خېلى باش كۆتۈرۈپ قالدى.

باش كۆتۈرمەي بىرلىپ؛ ئۈزۈلدۈرمەي: شىرمەمەت باش كۆتۈرمەي ئەتىدىن كەچكىچە ئىشلەيتتى. * ئۇنىڭ كۆزلىرى مەخسۇتنىڭ باش كۆتۈرمەي جىددىي يېزىۋاتقان قىياپىتىگە چۈشۈش بىلەن يەنە كەيپى بۇزۇلدى.

باش كۆتۈرۈپ يۈرمەك باشقىلارنىڭ ئالدىدا تىل قىسقىلىقى بولمىغانلىقتىن يەرگە قارىماي ئەركىن، مەغرۇر يۈرمەك: ئانا، بېشىڭىزنى كۆتۈرۈپ يۈرۈڭ، مېنى دەپ يىغلىماڭ.

باش كۈز بىر يىل ئىچىدىكى 24 مەۋسۇمنىڭ 13-سى بولۇپ، مىلادى بويىچە 7-، 8-ياكى 9-ئاۋغۇستتىن باشلىنىدۇ: باش كۈز كېلىشى بىلەنلا بىزنىڭ يۇرتتا توي-تۆكۈن قايناشقا باشلىدى.

باش كېپىكى <تىب> باشنىڭ تېرىسىدىن چۈشىدىغان بىر خىل كېپەكسىمان قۇماق.

باش كېسەر ← **كاللا كېسەر**: — ۋاڭ غوجامنىڭ پەرمانىنى ئىجرا قىلىۋاتىمىز. ھېلىقى باش كېسەر ئىككى ئوغرى كېچە تۈرمىدىن قېچىپتۇ، — دېدى سالى ئۇچېيگى ماموت تۆمۈرچىگە.

باش كېلىش <تىل>ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەرنىڭ ھېچقانداق كېلىش قوشۇمچىلىرى ئۇلانمىغان نۆل شەكلى.

باش كىيىم ئىسسىق، سوغۇق، شامال، يامغۇر ۋە قۇياش نۇرى قاتارلىقلارنىڭ تەسىرىدىن باشنى ئاسراش ئۈچۈن يىپ، يىپەك، يۇڭ، تېرە ۋە ھەر خىل رەختلەردىن ئىشلەنگەن كىيىم. مەسىلەن: دوپپا، شلەپە، شەپكە، تۇماق، قۇلاقچا قاتارلىقلار: ئۇرۇمچى شەھەرلىك باش كىيىم زاۋۇتى ئىش تۈزۈمىنى ياخشىلاپ، ئىشلەپچىقىرىشنى ئىلگىرى سۈردى.

باش لۇشيەن <پەلس> مەلۇم بىر تارىخىي باسقۇچنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەردىكى خىزمەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىدىغان تۈپ فاڭجېن، سىياسەتلىرى.

باش لىڭشىتماق ماقۇل بولماق، قوشۇلماق، رازى بولماق: — ياخشى، ياخشى، ناھايىتى ياخشى، — دېدى ئۇ ئىختىيارسىز بېشىنى لىڭشىتىپ، — مەن بۇ پىكرىڭىزنى مۇزاكىرىگە قويىمەن. كۆپچىلىك جەزمەن ياقتۇرىدۇ. * ئويلاپ كۆرسەم، دىلبەرنىڭ دېگىنى توغرا، مەن بېشىمنى لىڭشىتتىم.

باش ماقالە <مەت> گېزىت-ژۇرناللاردا رېداكسىيە تەرىپىدىن نۆۋەتتىكى مۇھىم ئىش، مەسىلىلەر ھەققىدە ئېلان قىلىنغان يولیورۇق، كۆرسەتمە ياكى بېغىشلىما خاراكتېرىدىكى ماقالە: ئاپتونوم رايونلۇق يېزا خىزمىتى يىغىنىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن شىنجاڭ گېزىتىنىڭ 15-دېكابىردىكى سانىغا «يېزا ئىگىلىكتىن ئىبارەت ئومۇمىيلىقا بولغان تونۇشىمىزنى چوڭقۇرلاشتۇرايلى» دېگەن تېمىدا باش ماقالە ئېلان قىلدى.

باش مېڭە <ئانات> مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ نېرۋا تالالىرىدىن تەركىب تاپقان ئەڭ مۇھىم قىسمى. باش مېڭە ئوڭ ۋە سول ئىككى بۆلەككە بۆلۈنىدۇ، ئادەمنىڭ باش مېڭىسى بەك تەرەققىي قىلغان.

باش ناخشىچى <مۇز> كوللېكتىپ ئورۇنلايدىغان ناخشا ياكى ئومۇمىي خورلارنىڭ باشلانما قىسمى ۋە ياكى ئوتتۇرا قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرغان يالغۇز كىشىلىك ناخشىنى

ئورۇنلىغۇچى.

باشنى تاتىلماق ئامال-چارە تاپالماي قىيىن ئەھۋالدا قالماق، باش قاتۇرماق، ئويلانماق: نۇرغۇن كىشىلەر خەت يازغاندا بۇنى ئايرىيالمايدۇ، قايسىنى «لىق»، «لىك» يازىمىز دەپ باشنى تاتىلاپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ.

باشنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ ھەرقانچە كۈچىگەن بىلەنمۇ، ھەرقانچە چارە-ئامال قىلغان بىلەن: بېشىنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ سۆزىنى ئۆتكۈزەلمەيدۇ.

باشنى تامغا ئۇرغان بىلەن ← **باشنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ:** — بىزگە بۇنداق پۇرسەت بۇنىڭدىن كېيىن يىغلاپ بېشىمىزنى تامغا ئۇرغان بىلەنمۇ كەلمەيدۇ، — دېدى ئابلەتنىڭ بىنىدا ئولتۇرغان دىلشات ئىسىملىك بالا.

باشنى تۇتۇپ قالماق بىرەر ئىشقا دۇچ كېلىپ، چىقىش يولى تاپالماي گاڭگىراپ قالماق، ئىلاجسىز قالماق.

باشنى تىكىپ قويماق يولۇقۇش ئېھتىمالى بولغان ھەرقانداق خېيىم-خەتەرگە، ھەتتا ئۆلۈمگىمۇ تەييار تۇرماق: بولدى قورقۇپ نەگە بارىمەن، يەنە كەلسە شۇنچىلىك كېلەر، مېنى دېسە ئېيتىۋەتمەمدۇ، بېشىمنى تىكىپ قويدۇم.

باشنى قاپاق قىلماق پىكىر قىلالمايدىغان بولۇپ قالماق، زېھنىنى يوقاتماق: ئۇ چاقىرغان مېھمىنى بىلەن ئەتىدىن كەچكىچە ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىپ، ناخشا ئېيتىپ بېشىمنى قاپاق قىلىۋەتتى.

باشنى قاشلىماق ← **باشنى تاتىلماق:** بالىلار تېخى كارغا يارىمايدۇ. ئۇ خوتۇنمۇ ھەرقانچە قىلغان بىلەن ئايال كىشى ئەمەسمۇ؟ بولدىلا، باشنى قاشلاپ تۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى، ئەمدى يەنە نەگە باراتتىم؟

باشنى ئوچاق ئەتمەك ← **باشنى ئوچاق قىلىۋەتمەك:** — نېمە داۋاتسىز جىگىلى!... خەق بىر پۇكىنىڭ جېدىلىنى قىلىپ، ئادەمنىڭ بېشىنى ئوچاق ئېتىۋېتىپ بارسا، بىكارغا مال بېرىدىغان ئۇنداق بوزەك ئادەم نەدە دەيسىز!؟

باشنى ئوچاق قىلىۋەتمەك مېڭىنى ئېلىشتۇرماق، قايدۇرماق، گاڭگىرىتىۋەتمەك: باي ئۆيگە كىرىپ ئويلاپتۇ، لېكىن خوتۇنلىرى تاپا-تەنە بىلەن بېشىنى ئوچاق قىلىپ ئويلىغىلى قويماپتۇ. * بىرىدىن ئارقاق چىقسا، بىرىدىن ئۆرۈش چىقىپ، بېشىمنى ئوچاق قىلىۋەتتى.

باشنى ئىچىگە تىقىپ يۈرمەك ئۈنچىقماي، گەپ قىلماي يۈرمەك، ئۆزىنى ھېچ نەرسىدىن خەۋەرسىز قىلىپ كۆرسەتمەك، سىرىنى ئاشكارىلىماي مەخپىي تۇتماق: بىز ئىنقىلابىي ئارمىيە كەلگۈچە ھەر ھالدا، بېشىمىزنى ئىچىمىزگە تىقىپ يۈرۈشىمىز، ئۇلارغا سىر بېرىپ قويماسلىقىمىز لازىم.

باشنى ئىچىگە تىقىۋالماق ← **باشنى ئىچىگە تىقىپ يۈرمەك:** «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دا مەيدىسىنى كېرىپ شۇنچە ھۆركىرەپ يۈرگەن نوچى، بۈگۈن ئەجەب ھېچنېمە كۆرمىگەندەك بېشىنى ئىچىگە تىقىۋاپتۇ.

باشنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قاتماق ھېچقانداق چارە-ئامال قىلالماي قالماق، ئويلاپ ھېچقانداق يولىنى تاپالماي قالماق: ھەي، باشنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ تازا قاتتى-دە، قانداق قىلساق بولاركىن؟ * باندىتنىڭ زەھەر تىللىق قامچىسىدا باش-كۆزى يېرىلغان مۇھەممەتجاننىڭ ئەندىلا ئىڭراشتىن توختاپ كۆزى ئۆيقۇغا كەتكەنلىكىنى كۆرگەن قاۋۇل ئاستا سىرتقا چىقىپ، ئۆيى پۈتۈنلەي كۆيۈپ تۈگىگەن بىر ئائىلىنى قانداق ۋە نەگە ئورۇنلاشتۇرۇشنى بىلمەي بېشىنىڭ ئىچىمۇ، تېشىمۇ قېتىپ قالغان پەيجاڭغا ئۆزىنىڭ بىر ئېغىز ئۆيىنى بوشىتىپ بېرىش تەكلىپىنى قويدى.

باش ئۇچى يوق ← **باش-ئايىغى يوق:** مەن ھەر كۈنى ناخشا ئېيتىمەن، ناخشا مېنى باش ئۇچى يوق خىياللاردىن، تىنچىقتا غىڭىلداپ ئارام بەرمىگەن چىۋىنگە ئوخشاش جانغا تېگىدىغان غەملەردىن خالاس قىلىدۇ.

باش ئۇرماق بېشىنى ئېگىپ، بېلىنى

پۈكۈپ تەزىم قىلماق؛ چوقۇنماق، تاۋاپ قىلماق: ئۇلار چوقۇنۇپ بولغاندىن كېيىن رويىجۇ خەيچېننى يېتىلەپ قىزىل ئەدىيال ئۆستىگە ئەكىلىپ باش ئۇرغۇزدى. * چىن ئەمىر قىرغاقتا چىقىش بىلەنلا سۆك جىياڭ باشلىق ھەممىسى ئالدىغا بېرىپ، باش ئۇرۇپ تەزىم قىلدى. * ئاڭلىسام كىرىمنىڭ ئاشقانمىش ھەسسە، باش ئۇرۇپ كەتكىلى كەلدىم باي بىلىپ.

باش ئۆستەڭگە «بەجانىدىل»، «پۈتۈن كۈچ، پۈتۈن ئىمكانىيىتىم بىلەن» دېگەن مەنىدە لەردىكى جاۋاب سۆزى: ــ ئاغىچا، سەنەم ئەتىدىن باشلاپ مەدرىسكە چىقمىسۇن! ــ دېدى شاھى ئاباس ئاغىچا ئانىغا، ــ باش ئۆستەڭگە، ــ دېدى ئاغىچا ئانا قوللۇق بىلدۈرۈپ.

باش ۋالىي <تارىخ> قەدىمكى دەۋردىكى ئەمەل نامى، جەنگو دەۋرىدە ۋىلايەت باشلىقلىرىنىڭ ھۆرمەت نامى ئىدى؛ مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە، خان تەرىپىدىن يەرلىكتىكى ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئىشلارنى كۆزدىن كەچۈرۈش ۋە نازارەتچىلىك قىلىش ئۈچۈن ۋاقىتلىق تەيىنلەنگەن ئەمەلدارلار شۇنداق ئاتىلىدىغان بولدى؛ چىڭ سۇلالىسى دەۋرىگە كەلگەندە ئۆلكىنىڭ ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان دائىملىق ئەمەلدارلارنى بىلدۈرىدىغان بولدى.

باش ۋەزىپە <ئارخا> **باش ــ> لۇشيەن.**

باش ۋەزىر پادىشاھلىق تۈزۈمى ئىجرا قىلىنىۋاتقان دۆلەتلەردىكى مىنىستىرلار كابىنېتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى ئەمەل نامى. پادىشاھلىق تۈزۈمىدە بولمىغان بىر قىسىم دۆلەتلەرنىڭ باشلىقلىرىمۇ بەزى چاغلاردا بۇ نام بىلەن ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەمەل دەرىجىسى يۇقىرىقى دۆلەتلەردە مىنىستىرلەر كابىنېتىنىڭ رەئىسلىكىگە تەڭ.

باش ئېلىپ كەتمەك ھەممە نەرسىدىن ۋازكېچىپ، باشقا يۇرتقا، باشقا يەرگە كېتىپ قالماق: مەن كېتەرمەن باش ئېلىپ، ئىككى قولۇمغا تاش ئېلىپ، ئامرىقىم يىغلاپ قالار، قارا كۆزىگە ياش ئېلىپ، * بېشىمنى ئېلىپ كېتىپ گۈلمەيرەم، قۇتۇلاي دېدىم دەردىتىن گۈلمەيرەم.

باش ئىچكى بېسىمى <فىزىئول> مېڭە ـ يۇلۇن سۇيۇقلۇقىنىڭ باش ئىچى بوشلۇقىدىكى بېسىمى.

باش ئىرغىتماق ــ> باش چايقىماق: ئىدارە باشلىقى بېشىنى سەل ئىرغىتىپ قويۇۋىدى، قاسىم مۇدىر دېمەكچى بولغان سۆزىنى دەرھال توختىتىۋالدى.

باش ياچېيكا بىرەر پارتىيە ـ گۇرۇھ قارىمىقىدىكى بىردىن ئارتۇق ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرىنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى: ئۇ بۇ مەسىلە ئۈچۈن ھەتتا باش ياچېيكا شۇجىسىنىڭ قېشىغىچىلىك باردى.

باش ياز بىر يىل ئىچىدىكى 24 مەۋسۇمنىڭ 7 ـ سى، مىلادى بويىچە 5 ـ، 6 ـ ياكى 7 ـ مايدىن باشلىنىدۇ: باش ياز كېلىشى بىلەن ئادىل توي تەييارلىقى بىلەن ئالدىراش بولۇپ قالدى.

باش ياستۇققا يەتكەندە كېسەل بولۇپ ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغاندا: مۇنداقلا ئۆتۈپ كەتمەسمىز، قايتىپ كېلىپ ئاتا ـ ئانىڭدىن ئەھۋال سورايمىز، باشلىرى ياستۇققا يەتكۈچە خىزمىتىنى قىلىمىز.

باش ياغلىق ئاياللارنىڭ باشقا ئارتىدىغان ياغلىقى: ئايگۈل ئېھتىياتسىزلىقتىن باش ياغلىقىنى چۈشۈرۈپ قويدى.

باش يامغۇر شۇ يىلغا نىسبەتەن تۇنجى قېتىم ياغقان يامغۇر: شۇندىن تارتىپ بۇ يۇرتتىكى كىشىلەر باش يامغۇر ياغقاندا، گۈلەمبەرنىڭ كۆز يېشىنى ئەسلەپ، يامغۇر سۈيىگە ئېغىز تېگىدىغان بولۇپتۇ.

باش يورغا ئاتنىڭ تەكشى، سىلىق ۋە ئەڭ تېز يورىدىغان يورغىسى.

باشى يىغىنى <تارىخ> 1938 ـ يىلى 8 ـ ئايدا

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۇروسى تەرىپىدىن سىچۇەن ئۆلكىسىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى «باشى» دېگەن جايدا ئېچىلىپ، جياڭ گوتاۋ - نىڭ مەركەزنى پارچىلاش جىنايىي قىلمىش - لىرىنى پىپەن قىلىپ، قىزىل ئارمىيىنىڭ داۋاملىق شىمالغا قاراپ يۈرۈش قىلىشىنى قارار قىلغان يىغىن.

بېشى ئاسمانغا تاقاشماق چەكسىز خۇشال - لىنىشقا چۆممەك، ئىنتايىن هاياجانلانماق: كۈنلەرنىڭ بىرىدە سېنىڭ قولۇڭدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلاردىن بىرەرى داڭلىق ئادەم بولۇپ قالسا، قېرىغىنىڭدا ئۇ سېنى يوقلاپ كېلىپ، ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ سالام بەرسە، سېنىڭ بېشىڭ ئاسمانغا تاقاشمامدۇ؟

بېشى ئاسمانغا يەتمەك ← بېشى ئاسمانغا تاقاشماق: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بېشىم ئاسمانغا يەتكۈدەك بولدى.

بېشى ئاقارماق ① چېچى ئاقارماق، ② كۆچمە. بېشى چوڭايماق، قېرىماق: بېهۇدە سارغىيىپ قالدىم، شېخىمدىن ئۈز مېنى ئاللا، ئاقارتتى غەم بېشىمنى، هەم ئېقىپ پۈتتى يۈرەك گويا.

بېشى ئامان بولماق ياشىماق، هايات كەچۈرمەك، سالامەت بولماق: تاشۋاينىڭ بېشى ئامان بولسا، تېخى نى - نى ناخشىلارنى ئىشلەيدۇ.

بېشى باش، ئايىغى تاش بولسۇن قۇتلۇق بولسۇن، هەر يەردە بولسا ئامان بولسۇن: مەريەمخان ئانا سالامغا كىرگەن ئوغلى بىلەن كېلىنىگە قاراپ «بېشىڭلار باش، ئايىغىڭلار تاش بولسۇن» دەپ دۇئا قىلدى.

بېشى باش پاقالچىقى تاش بولسۇن ← بېشى باش، ئايىغى تاش بولسۇن: بېشىڭ باش، پاقالچىقىڭ تاش بولسۇن، — دەپ دۇئا قىلدى ئانا ئوغلىدىن ئايرىلىش ئالدىدا تۆكۈلۈپ تۇرغان ياشلىرىنى داكا ياغلىقنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈپ تۇرۇپ.

بېشى باغلاقلىق توي قىلىدىغان ئوبيېكتىغا ماقۇللۇق جاۋابى بەرگەن، لايىقى بار: بۇ گەپنى ئاڭلاپ خېلى ئۇزاققىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ قالدىم. — راست، ئەگەر ئۇنىڭ بېشى باغلىنىپ قالغان بولسىچۇ. ئۇنداقتا، ئۇ قولۇمدىن چىقىپ كېتىپ قالارمۇ، — دېگەن خىيال يۈرىكىمنى قۇرتتەك غاجىلاشقا باشلىدى.

بېشى باغلانماق لايىق تۇتماق، توي قىلىدىغان نىشان بىلەن پۈتۈشمەك: ئەكسىچە دادام خۇرسەن بولدى. بېشىڭ باغلىنىپتۇ، دەپ بېشىمنى سىلاپ قويدى، بەختلىك ئۆتۈڭلار، دەپ دۇئا قىلدى.

بېشى بوش بىراۋغا باغلانمىغان، لايىقى يوق، توي قىلىشقا پۈتۈشمىگەن: خەلپە ھەسەن ئىبنى سۈھەيلىنى كۆرۈپ: — سېنىڭ خەدىچە ئىسىملىك قىزىڭ بارمۇ؟ — دەپ سورىدى. ئۇ: — ئەي خەلپە، بار، — دەپ جاۋاب بەردى. خەلپە: — ياتلىق قىلىنغانمۇ؟! — دەپ سورىدى. — يوقسۇ، خەلپە، قىزىمنىڭ بېشى بوش ۋە ئازادە، — دېدى.

بېشى بۇلۇتقا تاقاشماق ← بېشى ئاسمانغا تاقاشماق: بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان دىلشاتنىڭ بېشى بۇلۇتقا تاقاشتى.

بېشى بىر يەردە بولماق توي قىلماق، ئەر - خوتۇن بولماق، ئۆي - ئوچاقلىق بولماق: — دادام ماڭا: قانداقلا بولمىسۇن، ئەمدى بېشىڭلار بىر يەردە بولسۇن، دېدى. مەن هازىر دادامغا تەۋە يەر - زېمىن، بىرنەچچە ساراي، دۇكانلارنىڭ ئارىلىقىدا مېڭىپ يۈرىمەن، — دېدى ئايشەم.

بېشى بىلەن ① پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن، بارلىق ئەقىل - پاراستىنى تولۇق ئىشلىتىپ، ئەستايىدىللىق بىلەن: رازاق ئۆز كەسپىگە بېشى بىلەن كىرىپ كەتتى. ② جېنى، هاياتى بىلەن: — مەن بۇ ئىشقا بېشىم بىلەن جاۋاب قىلالايمەن، — دېدى تۇرسۇن ئىشەنچ بىلەن.

بېشى بىلەن كىرىپ كەتمەك بىرەر ئىشقا،

كەسپىكە پۈتۈن ۋۇجۇدى ۋە بارلىق ئەقىل-پاراسىتىنى تولۇق ئىشقا سېلىپ، ئەستايىدىل كىرىشىپ كەتمەك؛ پۈتۈن ھېسسىياتى بىلەن بېرىلمەك.

بېشى پەلەككە يەتمەك ← **بېشى ئاسمانغا تاقاشماق:** ئاتا-ئانىسىدىن كەلگەن خەتنى كۆرۈپ چىمەنگۈلنىڭ بېشى پەلەككە يەتتى.

بېشى پىشماق تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىسىپ، تەجرىبە-ساۋاقلارغا ئىگە بولماق؛ چېنىقماق، تاۋلانماق: — كۆپنى كۆرۈپ بېشى پىشقان، — دېدى بۇجاڭ ئايىمخانغا.

بېشى تەۋرەپ قالماق ← **بېشى تۆردىمەك:** — ھە، ۋارىسجان، — دېدى نادىم ئۇنىڭغا ئەجەبلىنىپ قاراپ، — نېمە بېشى تەۋرەپ قالغان ئادەمدەك قىلىپ يۈرىسەن.

بېشى تۆردىمەك بېشى ئايلانماق، ئېزىپ قالماق: بۇ كەڭرى كوچىغا كىرىپ ئابدۇلنىڭ بېشى تۆرەپ قالدى.

بېشى تۆۋەنلىمەك ← **بېشى چۈشمەك:** مەزكۇر رۇبائىدىكى تۆتىنچى مىسرا — تەكەببۇرلۇقنىڭ ئاقىۋىتى توغرىسىدا ئاجايىپ جايىدا چىقىرىلغان يەكۈن. تارىخنىڭ بىزگە كۆرسىتىپ كېلىۋاتقىنى شۇكى، كىمىكى غادايدى، ئۇنىڭ بېشى تۆۋەنلىدى.

بېشى جايىدا ئەقىل-ھوشى بار: مېنىڭ بېشىم خېلى جايىدا، ئەمما باشقىلارنىڭ بېشىنىڭ قانداقلىقىنى خۇدا ئۆزى بىلىدۇ.

بېشى جايىدا ئەمەس مەلۇم دەرىجىدە ئەقىل-ھوشىدىن ئايرىلغان، شۇ مەزگىلدە ئويلاش ئىقتىدارىنى بىرئاز يوقاتقان: — ھازىر ئەمەتنىڭ بېشى جايىدا ئەمەس، بۇ ئىشلارنى كېيىنچە سۆزلەشسەك، — دېدى ئابلەت ئاۋۇتقا قاراپ.

بېشى جايىغا چۈشمەك پىكىر-خىيالى، ئەقىل-ھوشى ئورنىغا كەلمەك: — ئۇھ، ئەمدى بېشىم جايىغا چۈشتى، — دېدى خاسىيەت ئوغلى ئابدۇللانى كۆرۈپ.

بېشىچە كىرىپ كەتمەك ← **بېشى بىلەن كىرىپ كەتمەك:** ئالىم كەلدى-دە، باشقا ھەرقانداق ئارزۇ-ھەۋەسلەرنى قويۇپ، ئۆزىنىڭ كەسپىي ئىشىغا، پۈتۈن زوق، مېھرى بىلەن بېشىچە كىرىپ كەتتى.

بېشى چوڭ باشباشتاق، ئۆز بېشىمچى، ئۆز بىلگىنىنى ھېساب دەيدىغان: ھېلىقى بېشى چوڭ قىز بەك ئىچىمنى قايناتتى. — ئاشلىقنى ساتايلى! — دەپ، مېنى خېلى ئويناتتى.

بېشى چوڭلۇق قىلماق ھېچنېمىدىن ئەيمەنمەي چوڭ يۈرەكلىك قىلماق: ھەي، قايسى مۇتتەھەمسەن، بۇ يەرگە بېشى چوڭلۇق قىلىپ كىرگەن؟

بېشى چۈشمەك ① ئوسال ئەھۋالدا قالماق، تەن بەرمەك: ئەمەلىي پاكىتلار ئالدىدا ئەمەتنىڭ بېشى چۈشتى. ② روھسىزلانماق، چۈشكۈنلەشمەك: ئاكتىپلارنىڭ بېشى چۈشتى، دۈينى ساقلاپ قېلىش راستىنلا ناھايىتى قىيىن ئىدى. بۇنىڭ ئۈچۈن تەربىيىدىن باشقا يەنە پۇل لازىم ئىدى.

بېشىدا بولماق بېشىدا تۇرۇپ خەۋەر ئالماق، كۈتمەك: — مەن بېرىپ دادامغا قارايمەن. ئۇنىڭ بېشىدا بولمەن، — دېدى ئايشەم كۆز ياشلىرىنى ئېرتىپ تۇرۇپ ئەنۋەرگە.

بېشىدا پەرۋانە بولماق قېشىدا خەۋەر ئېلىپ تۇرماق، ئايرىلماي ئۈستىدە تۇرماق: چوڭ دادىسى جان ئۈزۈش ئالدىدا تۇرسۇن بېشىدا پەرۋانە بولغانىدى.

بېشىدا تۇرماق ① بېشىدا تۇرۇپ كۈتمەك، قارىماق: ياقۇپنىڭ كېسىلى ئېغىرلاشقاندا، ئەنۋەر بېشىدا تۇردى. ② باشچىلىق قىلىپ، باش بولۇپ تۇرماق: دېھقان بولساڭ قېشىدا تۇر، سىپاھ بولساڭ بېشىدا تۇر (ماقال).

بېشىدا زاغۇنى بار ← **بېشىنىڭ سۈيى بار:** — قانداق بېشىدا زاغۇنى بار ئاداش بۇ! — دېدى دىلشات ئەنۋەرگە ئېچىنغان ھالدا قاراپ قويۇپ.

بېشىدا قامچا ئوينىتماق قاتتىق ھۆكۈمرانلىق قىلماق، زۇلۇم سالماق، ئەزمەك، بوزەك ئەتمەك: كونا جەمئىيەتتە فېئودال باي، زومىگەر بەگلەر دېھقانلارنىڭ بېشىدا قامچا ئوينىتاتتى.

بېشىدا ئوت كۆيمەك ① بۇ، بىرنەرسىنىڭ ناھايىتى ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى يەنى ئۇ نەرسىنى باشقا بىر يەرگە ئىشلىتىش ياكى باشقا بىرىگە بېرىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلدۈرىدۇ: — بالام، — دېدى ئانىسى گۈلسۈمگە يالۋۇرۇپ، — ھازىرچە سەن شۇ پوپايكىنى ئالمەن دەپ بىزنى قىينىما، سەن دېگەن ئازراق پۇل راست ئۆيدە بار، ئەمما ئۇ پۇلنىڭ بېشىدا ئوت كۆيۈۋاتىدۇ ② قىيىن ئەھۋالدا قالماق: — ھەربىر ئادەمنىڭ بېشىدا ئوت كۆيۈۋاتقان ئاشۇ چاغلاردا بىزنىڭ ئىشمىزنىڭ بىرەر-يېرىمىنى سېزىپ قالىدىغان بولسا، مەنمۇ چەتتە قالمايتتىم، — دېدى ئابلاكام ماڭا قاراپ.

بېشىدا ئولتۇرماق ئايرىلماي يېنىدا، قېشىدا تۇرماق، قېشىدا تۇرۇپ خەۋەر ئالماق: قۇتۇلقۇلۇپ خېلى ۋاقىتقىچە ئەنىمىنىڭ بېشىدا ئولتۇرۇپ، كېيىن قەسىرگە قايتىپتۇ.

بېشىدا ياڭاق چاقماق بوزەك قىلماق، خورلىماق، ئاياغ ئاستى قىلماق: — مەنمۇ سىلىنى مۇشۇ ئىش ئۈچۈن مەسلىھەتكە چاقىرغان. قاراپ تۇرساق، لەي سى جۇڭ-ۋاڭ بولۇپ، بېشىمىزدا ياڭاق چاقىدۇ، نەسەب ئۈزۈلىدۇ، سىلى ئېغىر كۆرمەي، كاھنى ھەمراھ قىلىپ، ئاتۇشقا بېرىپ كەلسىلە قانداق؟ — دېدى ئاينىگار.

بېشىدىن تارتىپ تاپىنىغىچە پۈتۈن ئەزايى-بەدىنى، ھەممە يېرى: — ھە، لىۋ بىندى خەلقىمىز ئالدىدا بېشىدىن تارتىپ تاپىنىغىچە جىنايەتكە بوغۇلغان بىر قانخور! ئۇ بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزنى، ئىلى ۋەقەسى، دەپ ئاتىۋالغان، — دېدى سەمەت ئاكام غەزەپ بىلەن پاش قىلىپ.

بېشىدىن تۈتۈن چىقارماق ئوق بىلەن ئېتىپ ئۆلتۈرمەك: ئوسمان زومىگەر پومېشچىك بولغانلىقىدىن يەر ئىسلاھاتىدا ھۆكۈمەت بېشىدىن تۈتۈن چىقارغان.

بېشىدىن تۈتۈن چىقىپ كەتمەك قاتتىق قورقماق، ئالاقزادە بولماق، ئەندىشە قىلماق: دوختۇرنىڭ تازىلانمىغان خورمىنى جىق يەپ زەھەرلەنگەن دېگەن خۇلاسىسىنى ئاڭلىغاندا، قادىر ئاكا بىلەن مەريەمخاننىڭ بېشىدىن تۈتۈن چىقىپ كەتتى.

بېشىدىن قورقماق بېشىنىڭ كېتىشىدىن، ئۆلۈشتىن، خەتەرلىك ئاقىۋەتلەرگە دۇچار بولۇشتىن قورقماق: — قويسىلا. بۇ ئىشنى خېنىم، كىشىنى تىنچ كۆن ئالغىلى قويسىلا. ئەگەر بېگىم سېزىپ قالغۇدەك بولسا، باشلىرىدىن قورقمامالا؟ قورقمىسىلا مەيلى، مەن قورقىمەن، — دېدى گۈلسۈمخان.

بېشىدىن ئۆتكەن پۈتۈن ھاياتىدا دۇچ كەلگەن؛ يولۇققان، كەچۈرگەن: بۇ كېچە نىجات سىلەن پادىشاھ ياخشى غىزالارنى يەپ، بېشىدىن ئۆتكەن سەرگۈزەشتىلەرنى بىر-بىرىگە بايان قىلىشتى.

بېشىدىن ئىسسىق-سوغۇق ئۆتمەك تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق-چۈچۈكىنى تېتىپ تەجرىبە-ساۋاقتا ئىگە بولماق؛ نۇرغۇن سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزمەك: — ھەي، قۇرۇق ماختاش قانچىلارنى خاراب قىلدى-ھە! مانا، بېشىدىن ئىسسىق-سوغۇق ئۆتمىگەن ياش نوتىلارمۇ ماختاشنىڭ بىھۇدە قۇربانى بولۇپ ئۆلۈمگە قاراپ كېتىۋاتىدۇ! — دېدى قېرى توغراق ئېغىر تىنىپ.

بېشى سىلىنماق روھى چۈشۈپ كەتمەك، روھسىز ئازابقا قالماق: — بۇ ئويۇن بولماي قالدى، قارىسىلا، خان غوجام يامانلاپ چىقىپ كەتتى. يەنە بىرنەچچە بەگ يىگىتلەرنىڭ بېشى سىلىنىپ كەتتى، — دېدى سىپاھلاردىن بىرى نەزەرنىڭ قۇلىقىغا ئاستا پىچىرلاپ.

بېشىغا تاغ كېيىلمەك ← بېشىغا تاغ يىقىلماق: ئۇنىڭ دادىسى: — ماڭ بالام، ئىنقىلابقا قاتناش، بۇ ئىنقىلابتىن بىزمۇ ئۆز ئۆلۈشمىزنى ئىلىشمىز

كېرەك، بۇنداق توپىلاڭدا كىشىنىڭ بېشىغا ئويلىمىغان يەردىن تاغ كېلىپ قالىدۇ، ئامەت كېلىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، ھېچ بولمىغاندا، توپىلاڭنىڭ ئىچىدە تۇرغىنىڭ ياخشى، — دېدى.

بېشىغا تاغ يىقىلماق ئېغىر دەرد-ئەلەم، قايغۇ باسماق: دېدى لەيلى: بۇ قانداق زامان بولدى، بېشىمغا تاغ يىقىلدى، يامان بولدى.

بېشىغا تاڭماق ← **چېكىسىگە تاڭماق:** — مەن يەر تېرىمايمەن، كالا-قوشلىرىڭنى بېشىڭغا تاڭ! — دېدى كېچىك ئاخۇن پەرۋاسىزلىق بىلەن ئالىقانلىرىغا تۈكۈرۈپ قوشچى يىگىتكە قاراپ.

بېشىغا توپا چاچماق ← **بېشىغا سۇ قۇيماق:** — قاراپ تۇرۇڭ! ھە، قەلەم ھەققىڭىز كەلگەندە، ئالدى بىلەن 100 يۈەننىڭ بېشىغا توپا چاچمايدىغان بولساق، — دېدى داۋۇت ئەنۋەرگە چاقچاق قىلىپ.

بېشىغا چاڭگا تىزماق ئاجايىپ ئۈستىلىق قىلماق، چېۋەرلىك بىلەن ئالدىماق: مۇنداق دەڭ تېخى، تۈت كۈنلۈك يەردىن قېچىپ كېلىپ، بۇرنىمىزنىڭ تېگىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ بېشىمىزغا چاڭگا تىزىسىمۇ ئۇقماپتۇق.

بېشىغا چۈشمەك بىرەر ئىشقا يولۇقماق، گىرىپتار بولماق: تاماشا بولۇش بېشىغا چۈشكەن كىشى ھېسابىغا ئېلىنمىسا، مۇنداق نەرسىلەر ئادەمنى بەكمۇ قىزىقتۇرىدۇ. * قارا ساچىم يەلپۈنۈپ قاشىمغا چۈشتى، تۈمەن سەۋدا، مىڭ بالا بېشىمغا چۈشتى.

بېشىغا چىقماق ھالاكەتكە ئېلىپ بارماق؛ نابۇت قىلماق، ئۆلتۈرمەك: ئالدىرىماي تۇر، مۇشۇ قىزغانچۇقلۇقۇڭ، ئاچكۆزلۈكۈڭ بىركۈنى بولمىسا بىركۈنى سېنىڭمۇ بېشىڭغا چىقىدۇ. * ئاڭغۇچە نېرىقى باغنىڭ دوقمۇشىدىكى بايا بىرقانچە يىگىتنىڭ بېشىغا چىققان لەنىتى پوتەيمۇ گۈمبۈرلەپ پارتلىدى. * ئاھ، ئىست!... شۇنچە ئىشەنگەن گۈزەل جامالىمنىڭ ئاخىردا بېشىمغا چىقىدىغانلىقىنى نەدىن بىلەي.

بېشىغا سۇ قۇيماق پۇل ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئورۇنسىز يەرگە ئىشلەتمەك؛ ئىسراپ قىلماق، بۇزۇپ چاچماق: — مەسۇم ئاكا، يېڭى تاۋرا ئالاي دېۋىدىم، قارىسام خېلى كۆپ پۇلنىڭ بېشىغا سۇ قۇيىدىغان گەپ ئىكەن. مۇنۇ كونا تاۋرا ئىسكىلاتتا بار ئىدى، ئاخشامنىڭياقى ياماپ چىڭىتەي قىلىپ قويدۇم، مۇشتلاپ-تارتىپ ئىشلەتسەڭمۇ يەنە بىر يىل كۈچ بېرىدۇ، — دېدى ئابلەت مەسۇم ئاكامغا.

بېشىغا سىركە قۇيۇۋالماق ← **بېشىغا پېت سېلىۋالماق:** — بۇ قېتىم ئۆيلەندىم دېگۈچە راستىنى ئېيتسام، بېشىمغا سىركە قۇيۇۋالدىم دېگىنىم تۈزۈك، — دېدى ئىسمەت دوستىغا ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ.

بېشىغا غەم چۈشمەك قىيىن ئەھۋالدا قالماق؛ قىيىنچىلىققا، ئوڭۇشسىزلىققا دۇچ كەلمەك: مېنىڭ بېشىمغا يەنە غەم چۈشتى، پەرھات يەنە ئەلاچى بولسا، مۇئەللىم ئەلۋەتتە ئۇكاڭچىلىك بولالمىدىڭ، دەپ ئىززاغا قويۇشى تۇرغان گەپ ئىدى.

بېشىغا غەم كەلمەك ← **بېشىغا غەم چۈشمەك:** ئەتىمىزنى ئويلىسام، ئەللەي بالام، ئەللەي، بۇ بېشىمغا غەم كەلدى، ئەللەي بالام، ئەللەي.

بېشىغا كېلمەك ھەممە جاۋابكارلىق، بارلىق ئېغىرچىلىق يۈكلىنىپ قالماق: — ھەي، بالام، سەن كەتكەندىن كېيىن كوپىراتىپنىڭ ھەممە ئىشى ئۇنىڭ بېشىغا كېلىگەن تۇرسا، ئۇ نەگىمۇ كېتەلىسۇن، — دېدى ئانا ئوغلى سەلىمگە.

بېشىغا مىنمەك قىينىماق، بوزەك قىلماق، ئاندى تاپماق: — سەن بىزنىڭ بېشىمىزغا مىنمەكچىمۇسەن، بۇ ئۇخلىماي كۆرگەن چۈشۈڭ! — دېدى ئەلى غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ ئەكبەرگە.

بېشىغا ئوت ياقماق قىينىماق، ئاۋارىچىلىك پەيدا قىلماق: — ئورۇن بىكار قىلسامۇ مەيلىدى زادى، بىر ھەپتىدىن بۇيان بېشىمغا ئوت يېقىۋاتىدۇ. ئەسلىدىكى كەسپىم غەلۋىسى يوق بىر ئىش ئىدى، — دېدى سەلەي داستىكى سۇنى چاچرىتىپ قول يۇيۇۋېتىپ تاھىرغا.

بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرمەك چەكسىز ھۆرمەت بىلدۈرمەك، ئىززەت-ئابرويىنى قىلماق: مېنىڭ رەھىمدىل دوستۇم رازىيىنىڭ ئۆزى ئۈچۈن بۇنچىلىك ئازاب تارتقىنىنى بىلگەن بولسا، جەزمەن ئۇ رازىيىنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگەن بولاتتى.

بېشىغا ئىسسىتما چۈشمەك بېشىغا غەم چۈشمەك: ئىمتىھان سوئالىنى كۆرۈپلا ئايگۈلنىڭ بېشىغا ئىسسىتما چۈشتى.

بېشى قاتتىق بوي بەرمەيدىغان، باشقۇرۇش تەس، قېيىن: — بۇ ئاتىنىڭ بېشى نېمىدېگەن قاتتىق-ھە! — دېدى داۋۇت ئاكام ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاپ. * بۇ بىر بېشى قاتتىق بالا بولۇپتۇ.

بېشى كۆككە يەتمەك ← **بېشى ئاسمانغا تاقاشماق**: — پارتىيە ۋە ماۋجۇشى مېنى يەر ئاستىدىن چىقالماي تۇرغان ئاشۇ سۇلارنى چىقىرىپ سېلەرنىڭ دېھقانچىلىق قىلىۋېلىشىڭلارغا ياردەم بېرىشكە ئەۋەتتى، — دېۋىدى، بېشىم كۆككە يېتىپ كەتتى.

بېشى گاڭگىرىماق بېشى قېتىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي قالماق: بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ بېشىم گاڭگىراپ خېلى ۋاقىتقىچە ئىشخانىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ قېلىپتىمەن.

بېشىڭىز نەدە ئاقارغان چوڭ تۇرۇپ پەمسىز، يولسىز ئىش قىلىدىغانلارنىڭ ئىشىنىڭ يولسىزلىقىنى بىلەلمىگەنلىكىگە قارىتىلىدۇ: شۇنچە چۈشەندۈرۈپ تۇرسا يەنىلا ئۇنىمايسىز، غەرەز ئۇقمايدىغان ئادەم ئىكەنسىز، بېشىڭىز نەدە ئاقارغان سىزنىڭ.

بېشىنى ئالماق بېشىنى كەسمەك، بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلماق: چۈشۈپتۇ تەختىدىن شاھ بولۇپ دەرغەزەپ، شارت قىلىپ قولىغا قىلىچنى ئېلىپتۇ؛ — تۈز كورلار نېمىشقا قىلىشمايسەن گەپ؟ — تۇۋلاپ بىر ھاكىمنىڭ بېشىنى ئېلىپتۇ.

بېشىنى ئايلاندۇرماق ① مېڭىسىنى قوچۇماق، زېھنىنى قاچۇرماق: ئۇ ئىككىيلەن ئەتىدىن كەچكىچە ناخشىنى تولا ئېيتىپ بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋەتتى. ② قايمۇقتۇرماق؛ ئالدىماق، ئازدۇرماق: ئۇلار بىزگە ئوخشاش كەمبەغەللەرنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ، «كارامەت» كۆرسەتكەنىكەن. * شېرىن سۆزلەر ئۇنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرغان بولسا كېرەك، ئېھتىمال، ئىشىكنىڭ ئالدىدىن خېلى يەرگىچە ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ③ ئۆزىگە قارىتىۋالماق، مەپتۇن قىلماق: ئۇ ھېلىقى قىزنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇۋالغانغا ئوخشايدۇ.

بېشىنى باغلىماق قىز ياكى يىگىتكە لايىق تېپىپ ئۇناشتۇرۇپ قويماق: ئەمدىلىكتە قادىر ئاخۇن ئۈچۈن، شەھەردىكى توختى شاڭخەي بىلەن بولىدىغان قۇدىلىشىش ئىشىنى تېزدىن بىر تەرەپ قىلىپ، ئوغلىنىڭ بېشىنى باغلىۋېتىشلا بىردىنبىر يول بولۇپ قالغانىدى. * ھازىر ياتسام، قوپسام غېمىم مۇشۇ ئىككى قىزىمنىڭ كېيىنكى تۇرمۇشى، بولۇپمۇ گۈلەندەمدىن بېشىم قېتىۋاتىدۇ، دىلبەرنىڭمۇ بېشىنى باغلاپ قويدۇق.

بېشىنى بىر قىلىپ قويماق قىز بىلەن يىگىتنىڭ تويىنى قىلىپ، ئۆي-ئوچاقلىق قىلىپ قويماق: بالىلارنىڭ بېشىنى بىر قىلىپ قويۇپ، چوڭ بىر غەمدىن قۇتۇلدۇم.

بېشىنى بىر ياقلىق قىلماق ← **بېشىنى ئوڭلىماق**: قېرىنداشلارنىڭ بىر كۆڭلۈك جەم بولۇشى بۇ قورۇنىڭ قىياپىتىنى جانلاندۇرۇۋەتكەنىدى، — دىلشاتنىڭ بېشىنى بىر ياقلىق قىلىشنى ئويلاۋاتىمىز، — دېدى خەيرلىشىش ۋاقتىدا راخمان بىلەن تۇرسۇنگۈل چوڭلارغا.

بېشىنى پەت باسماق ئىگە-چاقىسىز قېلىپ، غېرىبلاشماق؛ قاراقسىز قالماق: يالغۇز ئانىسى ئۆلگەندىن كېيىن، بىچارىنىڭ بېشىنى پەت بېسىپ قالدى.

بېشىنى تاشقا ئۇرسىمۇ ← **باشنى تاشقا ئۇرغان بىلەنمۇ**: غالىب ھەرقانچە بېشىنى تاشقا ئۇرسىمۇ ئۆتكەن ئىشلارنىڭ ئەمدى ئورنىغا كەلمەيدىغانلىقىنى بارغانسېرى چۈشىنىشكە باشلىدى.

بېشىنى تولۇۋەن سالماق خىجىل بولماق،

ئۇياتماق: ئۇ قىزىرىپ بېشىنى تۆۋەن سالدى ۋە ئۈنچىقماي بىرپەس تۇرغاندىن كېيىن دۇدۇقلاپ: — خاپا بولماڭ، ئىشىم چىقىپ قالغانىدى، — دېدى-دە، ئېغىر قەدەم ئېلىپ، يىراقلاپ كەتتى. * ئۇ قىزىرىپ خېلى ئۇزاققىچە بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئولتۇردى، ئاندىن: — سىز مېنى چاقىرىغانمىدىڭىز؟ — دېدى ئاڭلىنار ئاڭلانماس قىلىپ. * ئۇ قىز يىراقتىنلا كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بىمەززە كۈلۈشۈپ تۇرغان بىر توپ ياشلارنى كۆرۈپ بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە ئىككى تەرەپكە قارىماستىن ئۆتۈپ كەتتى.

بېشىنى تىك تۇتماق مەغرۇر يۈرمەك؛ مەردانە، باتۇر قىياپەتتە تۇرماق: بېشىنى تىك تۇتۇپ ئۆتمەك ئۈچۈن ئۆمرۈمدە ئالەمدىن، بوۋام سادىر كەبى ئەقلىي-پاراسەت، خىسلىتىم باردۇر.

بېشىنى چېتىپ قويماق ⟵ بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: دىۋىلەر ئۆزئارا مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن يىگىتكە رازىلىق بىلدۈرۈپتۇ-دە، ئۆزلىرىنىڭ رەسمىيىتى بويىچە نەچچە كېچە-كۈندۈز توي قىلىپ، پەرىزات بىلەن يىگىتنىڭ بېشىنى چېتىپ قويۇپتۇ.

بېشىنى سالماق ⟵ بېشىنى تۆۋەن سالماق: ئارسلان خەتنى ئوقۇپ بولا-بولمايلا ئەلى بېشىنى سالغىنىچە كېتىپ قالدى. ئارقىدىن تەلئەتمۇ كەتتى.

بېشىنى سىلىماق غەمخورلۇق، ياخشىلىق قىلماق؛ ئۆز پاناھىغا ئېلىپ تەربىيىلىمەك، باقماق: سېنى كېلىپتۇ دەپ ئاڭلاپ خۇشال بولدۇق، بېشىمىزنى سىلا، دېھقانغا خەير قىلغان قولۇڭنى خۇدايىم سەككىز جەننەتكە سالغاي. * ئۇ ئادەم مەھەللىمىزنىڭ شۇڭقارى ئىدى. رەھمىتى بىزنىڭ يۆلەنچۈكمىز، بېشىمىزنى سىلايدىغان ئاتىمىز ئىدى. * ئاغىچا ئانا ئۆزەڭ سىلا بېشىمنى، يارنىڭ گۈلى كەلدى ئۆزى كەلمىدى.

بېشىنى قايدۇرماق ⟵ بېشىنى ئايلاندۇرماق: — سىز گۈلنىڭ بېشىنى قايدۇرۇۋاتىسىز! ھېلىتىن ئۇنىڭغا نېمە؟ كالىلىسنى ئۇماچ قىلىپ.

بېشىنى قايمۇقتۇرماق ⟵ بېشىنى ئايلاندۇرماق: — بېگىمنىڭ بېشىنى قايمۇقتۇرغىلى كېلىشتىڭىز؟! — دەپ زەھەرخەندىلىك بىلەن گۆلەيدى.

بېشىنى قوشۇپ قويماق ⟵ بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: ئائىلىدىكىلەر مەسلىھەتلىشىپ، ئەنۋەر بىلەن ئايگۈلنىڭ بېشىنى قوشۇپ قويدۇق.

بېشىنى قېتىپ قويماق ⟵ بېشىنى بىر قىلىپ قويماق: شەھەر قازىسى مېنىڭ ئورنۇمدا ئاتا بولسۇن، زاھىر شاھ خەزىنىسىدىن پۇل چىقارسۇن، چوڭ توي ئۆتكۈزۈپ ئىككىسىنىڭ بېشىنى قېتىپ قويۇڭلار.

بېشىنىڭ سۆيى بار گەپ-سۆز، ھەرىكىتى بەزىدە نورمال ئەمەس؛ ساراڭ قېتىش: — تازا بېشىنىڭ سۆيى بار بىرنەرسىمۇ، قانداق، — دەپ ئويلىدى لېتىپ ئىچىدە ئابلىكىمگە ئالىيىپ.

بېشىنى ئوڭلىماق ① ئۆيلەپ قويماق، ياتلىق قىلماق: مەھەللىگە بىر قېتىم راسا ياخشى قىلىپ چاي بېرەيلى، ئىشىنىڭ يولىمۇ شۇ، ئاندىن لايىقىنى تېپىپ، ئەكبەرنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويايلى. ② مۇشكۈلىنى، قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىپ قويماق: بېرەرمەنىنىڭ بېشىنى ئالارمەن ئوڭلاپتۇ (ماقال). * تەشكىل، ئۇنىڭ ئائىلە قىيىنچىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ، بىر قىزنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇپ بېشىنى ئوڭلاپ قويدى.

بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كەتمەك ⟵ باش ئېلىپ كەتمەك: دادامنىڭ ئالدىدا قۇرئان تۇتۇپ قەسەم ئىچكەن بولساممۇ، لېكىن سېنى ئۆلتۈرۈشكە قولۇم بارمىدى. بۇ يۇرتتىن بېشىڭنى ئېلىپ چىقىپ كەت. ئالەمنىڭ ئېتىكى كەڭ.

بېشىنى ئىككى قىلىپ قويماق ئوغۇل بولسا ئۆيلەپ، قىز بولسا ياتلىق قىلىپ قويماق: — داۋۇت ئاكام سەپەرگە چىقىش ئالدىدا غالىبنىڭ بېشىنى ئىككى قىلىپ قويماقچى بولغانىدى، لېكىن ئۈلگۈرەلمەي قالدى، — دېدى مەمەت ئاكام ساۋۇت ئاكامغا.

بېشىنى يەيدىغان ئاياللارنىڭ «ئېغىر

ئاقىۋەتكە، ھالاكەتكە يولۇقۇشقا تېگىشلىك-سەن»، «ئۆلۈشكە لايىقسەن» دېگەن مەنىدىكى قارغىش سۆزى.

بېشىنى يېمەك ئېغىر ئاقىۋەتكە، ھالاكەتكە يولۇقماق؛ ئۆلمەك: ياخشى بولساڭ ئېشىڭنى يەيسەن، يامان بولساڭ بېشىڭنى يەيسەن (ماقال). * ئاخىرىدا ئۇلارنىڭ ھەر ئىككىلىسى بىزنى ئانچە ئۇزۇنغا بارماي بېشىنى يەيدۇ، دېيىشكەن. * بىرلىكنى بىلمىگەنلەر، ئۆز بېشىنى يېگەنلەر، تەييار گۆشكە ھەيياركەن، پۇرسەت كۈتۈپ يۈرگەنلەر.

بېشى ئوچۇق ← بېشى بوش.

بېشى ئون ئەمەس بىرەر يامان ئىش قىلىشقا تەۋەككۈل قىلغۇچى چوقۇم جاۋابكارلىققا تارتىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدىغان تەنبىھ، ئاگاھلاندۇرۇش سۆزى: — ئەمەتنىڭ بىكاردىن سېنى ئۇرىدىغانغا بېشى ئون ئەمەس، — دېدى پاتەمخان ئوغلى ئادىلنى بەزلەپ.

بېشى ئېغىرلاشماق چارچىماق، ھاردۇق يەتمەك: كېچىچە ئىشلەپتىمىز، ئەمدى بولدى قىلساق بولار، بېشىم ئېغىرلىشىپ كەتتى.

بېشى ئىششىپ قالماق ئەخمەقلىك، نادانلىق، دۆتلۈك، ساراڭلىق قىلماق: — نېمە دەۋاتىسەن ھوي؟ بېشىڭ ئىششىپ قالغان بولسا يېقىن كەل! — دېدى مىجىت قولىغا تاياقنى ئېلىپ ھەلىمخانغا تەڭلەپ.

بېشى يوغىناپ كەتمەك بېشى چوڭلۇق قىلماق، خالىغىنىنى قىلماق؛ ئۆزىنى ھەممىنى قىلىشقا ھەقلىق دەپ چۈشىنىۋالماق: — مۇسا دۈيجاڭ، سادىقنىڭ بېشى شۇنچىۋالا يوغىناپ كېتەمدۇ؟ مېنىڭغۇ قىلچە كۆزىگە ئىلمايدۇ، ھەتتا ئۆزلىرىنىمۇ ئايىغىغا سالغان پېتەكچە كۆرمەي پۈتۈن قۇرۇلۇشقا يالغۇز ئۆزى خوجايىن بولۇۋاپتۇ، — دېدى جالال مۇساغا سادىق ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ.

باش-ئاخىرى ← باش-ئايىغى.

باش-ئاخىرى يوق ← باش-ئايىغى يوق: ئۆمەر باش-ئاخىرى يوق گەپلەرنى قىلىپ بېشىمنى ئاغرىتىۋەتتى.

باشاق I ئى. بۇغداي، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ دان تۇتقان قىسمى، بېشى: ئۇ: — سىز خاتىرجەم ئۇخلاۋېرىڭ، بىز بىر تال باشاقنىمۇ قويماي يىغىۋالىمىز، — دېدى. * قىرى ۋە ياشلار ۋاقتنى ئۇشلا، باشاق چېچىلسا، خامانغا تاشلا.

باشاق تاللاش ئۇرۇق تاللاشتىكى بىر خىل ئۇسۇل، يېزىلاردا ئەلا سورتلۇق ئۇرۇقلارنىڭ شەرتلىرىگە ماس كېلىدىغان باشاقلار تاللىۋېلىنىپ، ئۇرۇقلۇق ئۈچۈن ساقلاپ قويۇلىدۇ، بۇ ئارقىلىق زىرائەت سورتلىرىنىڭ سۈپىتىنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ.

باشاق مۆڭگۈزى <بوت> باشاق مۆڭگۈزى زەمبۇرۇغىنىڭ باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۇرۇقدانىدا پارازىت ياشىشى بىلەن ھاسىل بولغان زەمبۇرۇغ تۈگۈنچىسى، سىرتى تۇتۇق سۆسۈن رەڭلىك؛ ئىچى كۆل رەڭ ئاق؛ شەكلى سەل-پەل مۆڭگۈزگە ئوخشايدۇ؛ تەركىبىدە توكسىن بولىدۇ. ئۇنىڭ قان توختىتىش ۋە بالىياتقۇنى قورۇش رولى بار.

باشاق مۆڭگۈزى زەمبۇرۇغى <بوت> خالتىلىق زەمبۇرۇغلار سىنىپى، باشاق مۆڭگۈزى زەمبۇرۇغى ئائىلىسىگە كىرىدىغان زەمبۇرۇغ. ئۇ قارا بۇغداي قاتارلىق باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقدان قىسمىدا پارازىت ياشاپ كېسەل پەيدا قىلىدۇ، ئەتىياز ۋە ياز پەسىللىرىدە ئۇنىڭ خالتىلىق سپورىلىرى شامال ياكى ھاشارەتلەرنىڭ ياردىمى بىلەن چېچەكلەۋاتقان باشقا تۈپلەرنىڭ ئانىلىق تۇمشۇقىغا يۇقىدۇ، بىخلانغاندىن كېيىن ئانىلىق بويىنى ئارقىلىق ئۇرۇقدانغا كىرىپ، زەمبۇرۇغ تۈگۈنچىسىنى

ھاسىل قىلىدۇ؛ زەمبۇرۇغ تۇگۇنچىسى قاتتىق، مۇڭگۈزگە ئوخشايدۇ؛ ئىچى ئاق، سىرتى تۇتۇق كۆكۈش رەڭدە بولۇپ، باشاق مۇڭگۈزى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنى سۈنئىي ئۇسۇلدا يېتىلدۈرۈشكىمۇ بولىدۇ.

باشاق ئوقى <بوت> قوناق قاتارلىق زىرائەتلەر باشقىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئوق.

باشاق II ئى. ئوقيا ئوقىنىڭ بېشى، ئۇچ قىسمى.

باشاقسىمان سۈپ. باشاققا ئوخشايدىغان، باشاق شەكىللىك.

باشاقسىمان گۈل رېتى <بوت> گۈل رېتىنىڭ بىر خىلى، ئاساسىي ئوقى ناھايىتى ئۇزۇن بولىدۇ؛ گۈل سېپى بولمايدۇ؛ گۈللىرى ئاساسەن ئوق ئۈستىدىن بىۋاستە ئۆسۈپ چىقىدۇ؛ پاقا يوپۇرمىقىنىڭ گۈل رېتى مۇشۇ خىلغا كىرىدۇ.

باشاقلانماق «باشاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: 6-ئاي كىرىشى بىلەن بۇغدايلار باشاقلىنىشقا باشلايدۇ.

باشاقلىق سۈپ. باشقى بار، باشاقلانغان، باشاققا ئىگە: زوقلىنىسەن ئالتۇن باشاقلىق زەپمۇ تولۇق بۇغداي دېنىغا، قۇش قانىتى تەگمەي ئۆتەلمەس، دۆۋىلەنگەن خامان بېشىغا.

باشاقلىقلار ئائىلىسى <بوت> تاق پەللىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى، مۇتلەق كۆپ سانلىقى سامان غوللۇق بولۇپ، غولى كۆپىنچە كاۋاك ۋە بوغۇملۇق كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى تار ھەم ئۇزۇن بولىدۇ؛ گۈلى كۆپ ھاللاردا قوش جىنسلىق، گۈل يېپىنچىسى بولمايدۇ؛ مېۋىسى قىلتىرىقلىق؛ بۇغداي، شال، ئارپا، قوناق، كۆممىقوناق، بامبۇك قاتارلىقلار بۇ ئائىلىگە كىرىدۇ.

باشاقلىماق پ (بۇغداي، قوناق قاتارلىق زىرائەتلەر ھەققىدە): باش چىقارماق: بۇغداي باشاقلاشقا باشلىدى.

باش-ئاياغ باش ھەم ئاياغ؛ باشتىن ئاخىر: ئۇ كىشىمۇ غالىبنى باغرىغا بېسىپ، بېشىنى سىلىغان ھالدا، ئۇنىڭ باش-ئايىغىغا قاراپتى.

باش-ئايىغى باش ھەم ئايىغى، ھەممە يېرى: بۇ كىتابنىڭ باش-ئايىغىنى تېپىپ ئاندىن رەتلەيلى. * بۇ ياغاچنىڭ باش-ئايىغى ئوخشاش ئىكەن.

باش-ئايىغى چىقماق بىرەر نەتىجىگە ئېرىشمەك، بىرەر خۇلاسىغا كەلمەك: غۇلام ئاكا گېزىت قەغىزىنى يىرتىپ موخۇركا يۆگەشكە باشلىدى. ئەمما كۆزى كادىردا، «سورىغىنىڭ باش-ئايىغى چىقمايلا نېمە ئۈچۈن بۇ ئىشكاپلارنى ئاختۇرىدىكىنا»، دەپ ئويلاپ قالدى.

باش-ئايىغىغا قارىماق بېشىدىن تارتىپ ئايىغىغىچە نەزەر تاشلىماق، ھەممە يېرىگە سىنچىلاپ سەپسالماق: — سەن ئۆزەڭ نېمىگە كەلدىڭ؟ — دېدى ئېلىقۇل پادىچى يىگىتنىڭ باش-ئايىغىغا قاراپ قويۇپ. * باش-ئايىغىغا بەك قاراپ كەتتىڭىزغۇ، تونۇمايۋاتامسىز؟

باش-ئايىغىنىڭ تايىنى يوق ← **باش-ئايىغى يوق**: باش-ئايىغىنىڭ تايىنى يوق ئىشلارنى قىلىش ۋاقتىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋېتىش دېمەكتۇر.

باش-ئايىغى يوق ① بېشىدىن بىر قىسمى، ئايىغىدىن بىر قىسمى يوق: بۇ كىتابنىڭ باش-ئايىغى يوق ئىكەن. ② كۆچمە. رەتسىز، چۇۋالچاق، قالايمىقان: باش-ئايىغى يوق گەپ قىلماق. * ئىمىن ئۇنىڭ باش-ئايىغى يوق گېپىگە بىردىنلا چۈشىنەلمەي سورىدى.

باشباشتاق سۈپ [باش+باش+تاق] ھېچكىمگە ۋە ھېچقانداق قانۇن-قائىدىگە، تەرتىپ-ئىنتىزامغا بويسۇنمايدىغان، ئۆز بېشىمچە؛ بەگباش: ئۇ بەكمۇ باشباشتاق بالا ئىكەن.

باشباشتاقلىق «باشباشتاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شەھەرلىك پارتكومىنىڭ قارارى بويىچە، يېڭىئاۋات گۇڭشېسى باشباشتاقلىق بىلەن

يولغا قويغان «ئوزۇقلۇق ئېتىزى» مەسئۇلىيەت تۈزۈمى بۈگۈندىن ئېتىبارەن بىكار قىلىنىدۇ. * نېمىدېگەن باشباشتاقلىق، شۇ چاغقىچە دەرسكە كىرمىسە...

باشباغ ئى [باش+باغ] چارۋاماللارنىڭ بېشىغا باغلىغان ئارغامچا: — ھەزرىتى شاھزادە ئالىيلىرى، كەمىنىلىرىنى ياد ئېتىپ كەلگەنلىرىگە رەھمەت، — دەپتۇ — دە، پايپاسلاپ بېرىپ ئۇزەڭگىگە سۆيۈپتۇ، بىر قولىدا ئاتنىڭ باشبېغىنى تۇتۇپ ئېگىشىپتۇ.

باشپاناھ (باشپاناھى) ئى [باش+پاناھ] ① قوغدىغۇچى، ھىمايە قىلغۇچى، قانات ئاستىغا ئالغۇچى: قۇتقۇزۇلدى خەۋپ ئىچىدىن تېزلا سالىخ ھەم ئاتا. بولدى ئەل غەمخور ئۇلارغا ھەم تايانچى، باشپاناھ. ② جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ياكى ۋاقتىنچە جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي: ئۇ ئامالسىزلىقتىن بالا — چاقىلىرىنى ئېلىپ باشقا يۇرتقا كۆچۈپ بېرىپ، باشپاناھ بولغۇدەك ئورۇن تاپتى.

باشپاناھ بولماق ① قوغدىماق، ھىمايە قىلماق، قانات ئاستىغا ئالماق: — مېنى ئۆيلىمىدى دەمسەن؟ — دېگەن زايىتىنىڭ سەل خىرىلدىغان ئاۋازى ئاڭلاندى، — بىزگە دەرھال باشپاناھ بولىدىغان تۇغقىنىم بولمىسا؟ ② جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ۋە ۋاقىتلىق جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي، ياشاش شارائىتى يارىتىپ بەرمەك: ئەنۋەر شۇنىڭدىن كېيىن قان شورىغۇچ بايلارنىڭ باشپاناھى بولغان زالىم ھۆكۈمەتنى ئاغدۇرمىغۇچە زۇلۇمدىن قۇتۇلغىلى بولمايدىغانلىقىنى سۆزلەشكە باشلىدى.

باشپاناھسىز سۈپ ① قوغدىغۇچىسى، ھىمايە قىلغۇچىسى، قانات ئاستىغا ئالغۇچىسى يوق: مۇنداق تۇيغۇ موماينىڭ ئۇ ئالەمگە كېتىشىدىن قورققانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى تاتلىق ئالماسىنىڭ باشپاناھسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇش تۇپەيلى پەيدا بولاتتى. ② جان ساقلاش، يوشۇرۇنۇش ياكى ۋاقتىنچە جان ساقلاپ تۇرۇشقا مۇۋاپىق جاي ھەم شارائىت يوق: — ئۆيىمىز ئۆرۈلدى، باشپاناھسىز قالدىغان بولدۇق، — دېدى موماي ھەسرەت چېكىپ.

باشپاناھلىق سۈپ ① باشپاناھ بولىدىغان كىشىسى بار: بۇ يېتىم بالا كېيىن لەنگەرلىك بىر ئۇيغۇر ئائىلىسىنىڭ باش پاناھلىقىدا چوڭ بولغىنى ئۈچۈن، ئۇيغۇر تىلىنى ئۆز تىلىدىنمۇ پىششىق بىلەتتى. ② پاناھلىنىدىغان جاي، ماكانى بار: — باشپاناھلىق يېرىمىز بار، بىز ھېچنېمىدىن قىسىلماي ياشايمىز، — دېدى قادىر ئاكا كۆپچىلىككە قەتئىيلىك بىلەن.

باشتا رەۋ ① باش تەرىپىدە، يۇقىرىدا: يارىمنىڭ ئۆيى باشتا، بەلگىسى قارا تاشتا، ئانچە مەيلىڭ بولمىسا، نېمىشقا ئۆينىڭ باشتا. ② دەسلەپكى ۋاقىتتا، دەسلەپتە، ئاۋۋال، ئىلگىرى: بەزى جايلاردا ھۆددىگەرلىك توختامىنى باشتا ئۇيلىشىپ تۈزمەيدىغان، تۈزۈپ بولغاندىن كېيىن ئەمەل قىلمايدىغان، دېھقانلارنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلدى.

باشچى ئى. باشلامچىلىق قىلغۇچى، باشلىق، رەھبەر: بۇ ئەزىمەت قازاق يىگىتى خۇددى تاغ بۈركۈتىگە ئوخشاش ھېچنېمىدىن قورقمايدىغان، قەيسەر، تەدبىرلىك باشچى ئىدى.

باشچىلىق ئى. يولباشچىلىق، رەھبەرلىك: جەڭچىلەر شۇ زامان كوماندىرنىڭ باشچىلىقىدا دۈشمەنگە قاراپ ئېتىلدى. * چوڭ بوۋىڭىز 1789 — يىلدىن ئىلگىرى «قىساس» ناملىق پارا-خوتقا باشچىلىق قىلغانمۇ؟

باشچىلىق قىلماق يېتەكچىلىك، رەھبەرلىك قىلماق: سارىخان ئوردىدا ئوردا كېنىزەكلىرىگە باشچىلىق قىلاتتى ۋە مەخسۇس سۇلتان مامۇت ئۈچۈن خوتۇن تاللايتتى.

باشسىز سۈپ ① بېشى، كاللىسى يوق: باغلار خازان، يوپۇرماق تاشلايدۇ، ئۈرگاچ چاپقۇندا بىر مۇدھىش جۇدۇن. ئەنە، قانلىق ئىز، باشسىز گەۋدىلەر، ئەنە سەپداشلار ئىچىدە لۇتۇن. ② كۆچمە. باشلىقسىز، باشقۇرغۇچىسىز،

يېتەكچىسىز، باشلامچىسىز: — بۇ شەھەرىمىز باشسىز قالدى. ئىلتىپات قىلىپ، بۇ شەھەرنى قولىڭىزغا ئېلىپ بىز پېقىرلارنىڭ دەردىگە يەتسىلە، — ۋەزىر شۇ خەتنى يېزىپ قولىغا تۇتقۇزۇپ ئەلچىنى يولغا سالدى.

باشسىمان سۈپ. باشقا ئوخشايدىغان، باش شەكلىدىكى.

باشقا ① سۈپ. يات، غەيرىي؛ بىراۋ: بۆلەك، ئۆزگە: ئۆيى باشقىنىڭ مۈگى باشقا (ماقال). * سىز جاپپار ئىكەنسىز-دە؟ سىز نېمىشقا باشقا يۇرتنىڭ ئىسمىنى ئېيتتىڭىز ئەمسە؟ * لېكىن تۇرمۇش بۇ باشقا دۇنيا ئىكەن. * تىل ھەققىدە بابالار تولا، تىل بىلەن دىل ئەسلىدە بىر گەپ. ئەل ئىچىدە ئالمىغۇلۇق ئات، «تىلى باشقا، دىلى باشقا» دەپ. ② رەۋ. قايتا، يەنە: بۈگۈن ياخشى قارىيالمىدىم، باشقا كەل. ③ تاشقىرى، سىرت: شۇ ئېيتقانلىرىمدىن باشقا ھېچ نەرسىنى بىلمەيمەن، — دېدىم. * دېمەك، خاسىيەت بۇ ئەھۋالنى كۆرگەنىكەن، خامىنى تاشلاپ، كالىنى توسۇشقا مېڭىشتىن باشقا چارىسى يوق.

باشقا بىر كوچىغا كىرمەك ئۆزى ماڭغان يولنى ئۆزگەرتمەك. باشقىچە ئىش تۇتماق: — ئادىل ھازىر باشقا بىر كوچىغا كىرىپ كەتتى، — دېدى ئاۋۇت پېشقەدەم ئۇستا سادىق ئاكىغا.

باشقا گەپ باشقىچە، ئۆزگىچە، ئوخشىمايدىغان، بۆلەك-بۆلەك: ياق، بۇ باشقا گەپ. * — باشقا گەپنى قويۇپ ئۆز گېپىمىزگە كېلەيلى! — دېدى مۇدىر جاپپارغا قاراپ.

باشقىلارنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالماق جاما-ئەتچىلىكنىڭ ئاغزىدا سۆز-چۆچەك بولۇپ قالماق: ئەخەت ئۇ ئىشنى شۇنچە مەخپىي تۇتسىمۇ، لېكىن قانداقتۇر تېزلا باشقىلارنىڭ ئاغزىغا چىقىپ قالدى.

باشقىلارنىڭ جۇۋىسىدا تەرلىمەك باشقى-لارنىڭ ئەمگىكى ھېسابىغا مەنپەئەت كۆرمەك؛ باشقىلارنىڭ ئابرويى ھېسابىغا ھۆرمەت قازانماق: كوپېراتىپلار قوشۇلۇپ كەتسە سەمرىپ قالىمەن، دەپ خام خىيال قىلما! باشقىلارنىڭ جۇۋىسىدا تەرلەش بۇ ئانچە ئابروي ئەمەس، بىلىپ قوي!

باشقىلارنىڭ چاپىنىدا تەرلىمەك ← **باش-قىلارنىڭ جۇۋىسىدا تەرلىمەك**: باشقىلارنىڭ چاپىنىدا تەرلەشنىڭ ئۆزى تولىمۇ نومۇسسىزلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

باشقىلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئوينىماق باشقىلارنىڭ كۆرسەتمىسى، بۇيرۇقى بىلەن ئىش قىلماق؛ باشقىلارنىڭ دېگىنىنى قىلماق: قاچانغىچە باشقىلارنىڭ دېپىغا ئۇسسۇل ئوينايسىز؟

باشقىلارنىڭ قولىغا تەلمۈرمەك ياشاش، تۇرمۇش كەچۈرۈشتە ئۆز ھالال ئەمگىكىگە تايانماي، باشقىلاردىن تىلەش، تەمە قىلىش ئارقىلىق جان بېقىش يولىغا كىرمەك: تاشۋاي باشقىلارنىڭ قولىغا تەلمۈرۈشتىن كۆرە، ئۆز كۈچىنى سىناپ، ھېچ بولمىسا بىر-ئىككى زاغرا بولسىمۇ تېپىپ كۈن ئۆتكۈزۈشنى قارار قىلغانىدى.

باشقىلارنىڭ كەتمىنىنى چاپماق باشقىلار-نىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىشلىمەك، باشقىلار تەرەپتە تۇرماق: ئۇ ئۆز تەۋەتۇشلىرىدىن قاچانلا بولسا باشقىلارنىڭ، بولۇپمۇ باشلىقلارنىڭ كەتمىنىنى چېپىشتەك قىلىقلىرى بىلەن ئايرىلىپ تۇراتتى.

باشقا-باشقا بىر-بىرىدىن پەرقلىق، ھەر خىل، بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان، ئايرىم-ئايرىم: قەشقەر، كورلا، قۇمۇل سەنەملىرى گەرچە ئاھاڭ ۋە ناخشىلىرى باشقا-باشقا بولسىمۇ، ئۇلار بىردەك سەنەم نەغمە شەكلىنىڭ رىتىمىدە. * پەرھات بىلەن دۇرنەم باشقا-باشقا سىنىپتا بولسىمۇ، ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ پائالىيەت-لىرىدە بىللە بولاتتى.

باشقارما ئى. دۆلەت ئورگانلىرىدىكى ئىش بېجىرىش ئورنى، بۆلۈم: مالىيە باشقارمىسى.

ئىلمىي باشقارما. * مۇتەللىپ مەكتەپ ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى.

باشقۇرتماق «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باشقۇرغۇچى ئى <بىئول> باشقۇرغۇچى گېن شۇنىڭدەك يېقىن جايلاشقان قۇرغۇچى گېنلاردىن تەركىب تاپقان فۇنكسىيىلىك بىرلىك.

باشقۇرغۇچى تور <بىئول> بىرقانچە باشقۇرغۇچى ۋە مۇناسىۋەتلىك تەگشىگۈچى گېنلاردىن قۇرۇلغان فۇنكسىيىلىك بىرلىك.

باشقۇرغۇچى گېن <بىئول> باشقۇرغۇچىنىڭ ھەرىكىتىنى تىزگىنلەيدىغان گېن، ئۇرنى باشقۇرغۇچىنىڭ بىر ئۇچىدا بولىدۇ.

باشقۇرماق پ ① زاۋۇت، كارخانا، تەشكىلات قاتارلىقلارنى ئىدارە قىلماق؛ يولغا سالماق: ئېلىمىزدە خەلق قۇرۇلتىيى تۈزۈمىدىن ئىبارەت بۇ تۈپ سىياسىي تۈزۈم دەل پۈتۈن خەلقنىڭ دۆلەتنى باشقۇرۇشتىن ئىبارەت ئالىي ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. * جەمئىيەتكە چىقىپ سىنىپىي كۈرەشكە قاتناشتىم. قارا، مانا ھازىر پۈتۈن مەكتەپنى باشقۇرۇۋاتىمەن. ② تېگىشلىك چارە-ئۇسۇللاردىن پايدىلىنىپ ئىشقا سالماق، ھەرىكەتكە كەلتۈرمەك، يۈرگۈزمەك، ھەيدىمەك: ئامبارنىڭ سۈيىنى قانداق باشقۇرۇش مېنىڭ ئىشىم. * بەستىڭ يېنىك ئاق بۇلۇتتەك ئاق قۇمۇسەن، پەرىمۇسەن؟ تۆمۈر ئاتنى باشقۇرغۇدەك، كۈچنى ئالغان نەدىنمۇ سەن؟!. ③ چارە كۆرمەك، مۇسادىرە قىلماق: ئۇنىڭ ئەتكەسچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ تاپقان قانۇنسىز پايدىسىنى بازار باشقۇرۇش خادىملىرى بەلگىلىمە بويىچە بىر تۇتاش باشقۇرۇپ ئالدى.

باشقۇرۇش «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

باشقۇرۇش تەۋەلىكى <قا> ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ ئەنزىلەرنى قوبۇل قىلىشتىكى خىزمەت تەقسىماتىنى كۆرسىتىدۇ.

باشقۇرۇش ھوقۇقى <قا> ئەدلىيە ئورگانلىرىدا ئەنزىلەرنى قوبۇل قىلىش ۋە ئۇنى بىر تەرەپ قىلىش دائىرىسى.

باشقۇرۇش ئۈستىلى <سانا> كۆرسەتكۈچ ئەسۋابلار، توك يوللىرىنىڭ ئۇلغۇچ ۋە باشقا بۆلەكلىرى ئورنىتىلغان ماشىنا ياكى ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئايلىنىشىنى كونترول قىلىدىغان ئىش ئۈستىلى.

باشقۇرۇشماق «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رەھبەرلىك ئۆزئارا ئىتتىپاقلىشىپ، زاۋۇتنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تۈزۈمىنى ياخشى باشقۇرۇشتى.

باشقۇرۇلماق «باشقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ـــ ھەقىقەتەن «روشەنباغ» ياخشى باشقۇرۇلۇپتۇ، ـــ دېدى ئابدۇۋېلى.

باشقۇرۇلىدىغان بومبا <ھەرب> ئوق بېشى، قۇۋۋەت ئۈسكۈنىلىرى ئورنىتىلغان ھەمدە باشقۇرغىلى بولىدىغان، يۇقىرى سۈرئەتتە ئۇچىدىغان قورال. ئۇنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇنى يەر يۈزىدىن، پاراخوتتىن ياكى ئايروپىلاندىن ئېتىپ، يەر يۈزىدىكى ۋە ھاۋادىكى نىشاننى ۋەيران قىلغىلى بولىدۇ.

باشقىچە رەۋ ① باشقىلاردىن بىرەر جەھەتتىن ياكى پۈتۈنلەي پەرقلىنىدىغان؛ ئۆزگىچە، بۆلەكچە: چىش باشقىچە ئاغرىيدۇ، كۆز باشقىچە (ماقال). * بۈگۈن ئەھۋال تامامەن باشقىچە بولۇپ كەتتى! * دائىمىي ئارمىيە ۋە ساقچى ـــ دۆلەت ھاكىمىيىتىنىڭ ئاساسىي زورلۇق قورالى، لېكىن، بۇنىڭدىن باشقىچە بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ② ئالاھىدە، پەۋقۇلئاددە: شۇنىڭ بىلەن نەچچە يىلدىن بېرى پەرۋىش قىلىنماي كەلگەن مېۋىلەر بۇ يىل باشقىچە ئوخشاپ كەتتى. * ئۇلار بۇ يىل كۆتۈرە كۆرسەتكۈچنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلاش ئۈچۈن باشقىچە غەيرەتكە كەلدى.

باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا باشقا سۆز بىلەن ئېيتقاندا، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، يەنى: ياخشى ئەخلاق-پەزىلەت ئادەمنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، ياخشى ئەخلاق-پەزىلىتى يوق ئادەمنى ھەقىقىي ئادەم دېگىلى بولمايدۇ. * چۈنكى ئۇنىڭغا دائىر نۇرغۇن ماتېرىيال بار؛ باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، سانلىق ئاساسلار ناھايىتى كۆپ.

باشقىچە ئىش تۇتماق دېيىلىۋاتقاندىن، قىلىنىۋاتقاندىن پەرقلىنىدىغان، ئۆزگىچە ئۇسۇل بىلەن ئىش قىلماق: ئۇ بىرمەزگىل شۇنداق ئىشلەپ بېقىپ، نەتىجە چىقىرالمىغانلىقتىن، كېيىن باشقىچە ئىش تۇتتى.

باشقىچە يول تۇتماق ← **باشقىچە ئىش تۇتماق**: بۈگۈنمۇ تاشۋاينىڭ ئۈزۈنىراق باش قاتۇرۇشى مۇشۇ جەھەتتىن بولۇپ، پات كۈنلەر ئىچىدە ئامال قىلىپ گۈلچەمەن بىلەن ئالاقىلىشىپ، كېيىنكى ھاياتى ھەققىدە باشقىچىراق بىر يول تۇتۇشنى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزۈۋاتاتتى.

باشقىرت ئى <ئىرق> ← **باشقىرتلار**.

باشقىرتچە ئى ① باشقىرت تىل-ئەدەبىياتى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت: باشقىرتچە كىيىم. باشقىرتچە ناخشا. ② باشقىرت تىلى: باشقىرتچە سۆزلەشمەك. * باشقىرتچىنى ياخشى بىلىدۇ.

باشقىرتلار ئى <ئىرق> ئاساسەن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ باشقىرتىستان ئاپتونوم رېسپۇبلىكىسىدا ياشىغۇچى تۈركىي خەلقلەردىن بىرى، باشقىرتىستاننىڭ ئاساسلىق ئاھالىسى.

باش-كۆز بەدەننىڭ بويۇندىن يۇقىرى قىسمى، باش ۋە كۆز ئورۇنلاشقان جاي: باش-كۆزى يېرىلىپ كەتكەن ئەپەندىنى كۆرگەن خوتۇنى: — بۇ كېچىدە نەگە باردىڭىز، — دەپ سوراپتۇ.

باش-كۆزدىن سەدىقە ① تىلەمچىلەرگە، باش-كۆزدىن ئايلاندۇرۇپ بېرىلگەن سەدىقە، ياردەم: ئۇ، يانچۇقىدا قالغان ئاخىرقى بىر كويىنمۇ «باش-كۆزلىرىنىڭ سەدىقىسى بولا غوجام» دەپ قولىنى سۇنۇپ تۇرغان بىر تىلەمچىگە بېرىۋەتتى. ② باش-كۆزگە كېلىش ئېھتىمالى بولغان بالا-قازانى قايتۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ بېرىلگەن، سەدىقە، نەزىر-چىراغ: ئۇ ئالدىنقى ئايدا دادىسىنىڭ قازا تاپقانلىقىغا ئاتاپ، باش-كۆزدىن سەدىقە قىلىپ چوڭ نەزىر-چىراغ ئۆتكۈزدى.

باش-كۆزى قانغا بويالماق باش-كۆزدىن قان ئاقماق: ئېغىر جاراھەتلەنمەك: باش-كۆزى قانغا بويالغان بىر ئادەم ئالىچاكشىپ ئۆيگە كىرىپ كەلدى.

باشلاپ ① «باشلىماقI» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى. ② رەۋ. ئەڭ ئاۋۋال، ھەممىدىن ئاۋۋال، دەسلەپ، ئەڭ دەسلەپ: بۇ ئىشنى باشلاپ كىم قىلدى؟ ③ تىر (چىقىش كېلىشىكى سۆزلەردىن كېيىن كەلگەندە) بېرى، بۇيان، ئېتىبارەن، تارتىپ: شۇ كۈندىن باشلاپ قادىر، كېۋىر ئاكىنى ئۆزىگە مەسلىھەتچى قىلىۋالدى. * كامىل شۇ كېچىسى پەقەت ئۇخلىمىدى، چۈنكى ئۇنىڭ كۆزى قۇم تىققاندەك ئاغرىپ كەتتى، ئەتىسىدىن باشلاپ كۆزىنى ئاچالماستىن يېتىپ قالدى.

باشلاتقۇزماق I «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ بۇ ئۆيىنى بىلمىگەنلىكتىن مۇشۇ مەھەللىلىك بىر ئادەمنى باشلاتقۇزۇپ كېلىپتۇ.

باشلاتقۇزماق II «باشلىماق II» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاسىم سىدىق موزدۇزغا يېڭىدىن بىر ئۆتۈك باشلاتقۇزۇپتۇ.

باشلاتماق I «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىراب ئۇستىدە تۇرۇپ يېڭى چاپقان ئېرىققا سۇ باشلاتتى.

باشلاتماق II «باشلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئالدىنقى يىلى ئالغان خۇرۇم ئۆتۈكۈمنى بۇ يىل يېڭىدىن باشلاتتىم.

باشلاشماق «باشلىماق I» پېئىلىنىڭ

ئۈملۈك دەرىجىسى: خان ۋە ئۇنىڭ لەشكەرلىرى چوڭ پايتەختتىن ناھايىتى ئۇزاقلاشقاندىن كېيىن ئاندىن رەسمىي ئۇۋنى باشلاشتى. * ئاستا ـ ئاستا تەرتىپكە كېلىشتى، ۋوگزالنى ئىگىلىۋېلىپ، ئۇ يەردە تۇرۇپ ئېتىشىشقا باشلاشتى.

باشلام ئى ① بىر يۈرۈش ئېتىزلارغا ئەڭ باشتا سۇ كىرىدىغان ئېتىز: سۇ ئەمدى باشلامغا چىقىپ تۇراتتى، باشتىن توسۇۋالدى. ② ئېچىق: كۆمدى ئۇنى باشلامغا، ئۇچۇق قويۇپ بېشىنى، كۆمۈپ بولۇپ چورۇق پوم، غۇچۇرلاتتى چىشىنى.

باشلامباش ئى [باشلام+باش] ① ئۇچار قاناتلارنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئۇچۇرما بالىسى. ② كۆچمە. مەلۇم بىر ئىش ـ ھەرىكەت، ئويۇن ـ تاماشىنى باشلاپ بەرگۈچى: ئۇ شوردىن ئاتلاپ باغقا كىرگەن بىر توپ باللارنىڭ ئالدىنى توسۇپ: ـــ سىلەرنىڭ باشلامبېشىڭلار كىم، ـــ دەپ سورىدى.

باشلامچى ① ئى. بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارنى يېتەكلىگۈچى ئادەم: بىز كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى بۇ كونا ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى بۇزۇشتا باشلامچى بولۇشىمىز كېرەك. * بىز ھازىر يېڭى ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنى ئۆگىنىۋاتىمىز، ئۇنى باشقىلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تاشلىماي، باشلامچى بولۇپ ئۆزىمىز ئىجرا قىلساق ياخشى ئەمەسمۇ؟ ② سۈپ. بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارنى يېتەكلەيدىغان، باشلايدىغان: ئۆتكەنكى ئون يىل ئىچىدە بىئولوگىيە تەبىئىي پەنلەر ئىچىدىكى باشلامچى پەن بولدى. * قۇمۇل مۇقاملىرى، سېرىق ئۇيغۇر ئەلنەغمىلىرى غېجەكنى باشلامچى تارلىق چالغۇ (ساتار) قىلىپ كەلگەن.

باشلامچى بولماق بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ، باشقىلارنى يېتەكلىمەك؛ باشلىماق: تەشكىلىي رەھبەرلىك جەھەتتە، رەھبىرىي ئورگانلار ۋە رەھبىرىي كادىرلار باشلامچى بولۇپ، ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك بەنزىلىرىنى يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە تەرتىپكە سېلىپ چىقىشتى. * شېجاڭ باشلامچى بولۇپ، قوي، توخۇ سويۇپ زىياپەت ئۇيۇشتۇرۇپ، مەشرەپ ئويناشنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، ئويۇن تاماشىغا بېرىلگەندە، مەنسۇر ئۇنى پارتكوم يىغىنىدا تەنقىد قىلدى.

باشلامچىلىق ئى. بىرەر ئىشتا ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ، باشقىلارنى يېتەكلەش، باشلاش پائالىيىتى: كادىرلار، بولۇپمۇ رەھبىرىي كادىرلار ئۆزى ئۈلگە بولۇپ، باشلامچىلىق بىلەن قانۇنغا رىئايە قىلغاندىلا، ئاندىن ئاممىنى قانۇنغا رىئايە قىلىشقا يېتەكلىگىلى بولىدۇ، خىزمەتنىمۇ ياخشىلىغىلى بولىدۇ.

باشلامچىلىق قىلماق بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارنى يېتەكلىمەك؛ باشلىماق: بائىمخان ئۆز تەجرىبىسىنى سۆزلىدى، ياشلارغا باشلامچىلىق قىلىپ كارخانىنىڭ ئىشلىرىنى ئىلگىرى سۈردى. * ئالتۇن يۇلتۇزلۇق بايراقنى لەپىلدىتىپ مەيدانغا كىرىپ كەلگەن ئالتە ماشىنىنىڭ ئالدىنقىسىدا پولات غەلىبە مارشىغا باشلامچىلىق قىلىپ كەلمەكتە.

باشلانغۇچ سۈپ ① دەسلەپكى، ئەڭ ئاۋۋالقى، باشلىنىشتىكى، ئاددىي: ئىملانى بىرلىككە كەلتۈرۈشنىڭ باشلانغۇچ ئاساسلىرى يارىتىلدى، ئاتالغۇلارنى توغرا قوللىنىشنىڭ مەلۇم پىرىنسىپلىرى بەلگىلەندى. ② بىرىنچى باسقۇچتىكى ئىپتىدائىي: باشلانغۇچ مەكتەپ. باشلانغۇچ كوممۇنا. * ئەسلىدە ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز مۇشۇ مەھەللىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەندۇق.

باشلانغۇچ جامائە <پەلس> ئىنسانلار جەمئىيىتى تارىخىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى باسقۇچىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىل. ئۇ ئىپتىدائىي توپلارنىڭ (گۇرۇپپىلارنىڭ) بارلىققا كېلىشىدىن باشلاپ، ئانىلىق ئۇرۇق جامائەسى، ئاتىلىق ئۇرۇق جامائەسىنى باشتىن كەچۈرۈپ، ئىپتىدائىي جامائە پارچىلانغانغا

قەدەر داۋام قىلغان. ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى تۆۋەن ھالەتتە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى ئومۇمىي مۈلۈكچىلىكتە بولغان، كىشىلەر بىرلىكتە ئىشلەپ، بىرلىكتە ئىستېمال قىلغان، ئېكسپىلاتاتسىيە بولمىغان، كېيىن ئۇنىڭ ئورنىنى قۇلدارلىق جەمئىيەت ئىگىلىگەن.

باشلانغۇچ جەمئىيەت <تارىخ> ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئەڭ ئاۋۋالقى جەمئىيەت. باشلانغۇچ جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ سەۋىيىسى ئىنتايىن تۆۋەن بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرى ئومۇمنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولغان؛ كىشىلەر ئورتاق ئەمگەك قىلىپ ئورتاق ئىستېمال قىلغان؛ ئېكسپىلاتاتسىيمۇ، سىنىپمۇ بولمىغان. ئۇ ئۆز ئىچىدىن ئائىلىق، ئائىلىق ئورۇقداشلىق باسقۇچلىرىنى بېسىپ ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئورنىنى قۇللۇق جەمئىيەت ئىگىلىگەن.

باشلانغۇچ كوممۇنا <تارىخ>ــ→ **باشلانغۇچ جەمئىيەت.**

باشلانغۇچ مائارىپ ئۆسمۈرلەرگە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئومۇمىيۈزلۈك ئاساسىي تەلىم-تەربىيە ۋە چوڭلارغا بېرىلىدىغان باشلانغۇچ مەكتەپ سەۋىيىسىدىكى تەلىم-تەربىيە: ھازىر بەزى ناھىيىلەردە باشلانغۇچ مائارىپ ئومۇملىشىپ بولدى.

باشلانغۇچ مەكتەپ ئۆسمۈرلەر ۋە باللارنى ئىپتىدائىي مائارىپ تەربىيىسى بويىچە تەربىيىلەيدىغان ئورۇن: ئەسلىدە ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز مۇشۇ مەھەللىدىكى باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەنىدۇق.

باشلانما ئى. بىرەر ئىشنى قىلىشتا بېسىلغان بىرىنچى قەدەم؛ ئىشنىڭ باشلىنىشى، دەسلىپى: بۇگۈنكى مېھماندارچىلىق بىر باشلانما ئىدى، ئارىدىن ئىككى كۈن ئۆتۈپ، مۇشۇ خىلدىكى مېھماندارچىلىق ئارقا-ئارقىدىن

بەش يەردە بولدى. * بۇ ئەلۋەتتە،‹ ئۇنىڭ چاقچىقى ۋە باشلىماقچى بولغان سۆھبىتىمىزنىڭ باشلانمىسى ئىكەنلىكى ماڭا چۈشىنىشلىك.

باشلانماق I ① «باشلىماق I» پېئىلى ①②نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇنىڭ زالغا كىرىشى بىلەن تەڭ كىنو باشلاندى. * قىز كۆچۈرۈپ كەلگۈچىلەر ۋە قىز تەرەپتىن كەلگەن مېھمانلار ئىدارىنىڭ كىچىك زالىغا باشلاندى. ② «باشلىماق I» پېئىلى ①نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تارىم دەرياسى تيانشان تېغىنىڭ ئېتىكىدىن باشلىنىدۇ. * 1952-يىلى كۈز، تەكلىماكان چۆلىدە سوغۇق بالدۇرلا باشلانغانىدى.

باشلانماق II «باشلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئۆتۈك ياخشى باشلىنىپتۇ.

باشلىق I ① ئى. ئائىلە، ئىدارە، تەشكىلات، مۇئەسسەسە قاتارلىقلارغا باشچىلىق قىلغۇچى مەسئۇل كىشى؛ رەھبەر: ئائىلە باشلىقى، ئىدارە باشلىقى. * ياغاچچىلار گۇرۇپپىسى قادىر ياغاچچىنى ئۆزى بولمىسىمۇ گۇرۇپپا باشلىقى قىلىپ سايلىدى. * ھەربىي باشلىق ھەسرەت بىلەن بېشىنى چايقىدى. * ئاشخانىدا ئەمدى ھېلىقى شوجى بىلەن بىزنىڭ باشلىق ۋە مەنلا قالدۇق. ② سۈپ. باشچىلىقىدىكى، يېتەكچىلىكىدىكى، ۋەكىللىكىدىكى: ئائىلىسى ۋە ھەسەن ئاكام باشلىق ئالتە كىشى بۇ جەڭگە قاتنىشىۋاتىدۇ. * بۇ يەرگە ساۋۇت شوجى باشلىق سېخ مەسئۇللىرىمۇ كەلگەنىدى. * يولداش ئەخمەتجان باشلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار دېموكراتىك ئىنقىلابىنىڭ ۋەزىپىلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈرەش قىلدى. ③ سۈپ. بېشى (كاللىسى) بار، باشقا ئىگە: ئاق باشلىق بوۋاي. * كۆۋەجەپ، مارجانلار تىزىپ قىرغاققا، ئاق باشلىق تاغلاردىن ئېقىپ كېلىسەن. تومۇردا قان كەبى تاراپ ھەر ياققا، تەبىئەت ھۆسنىگە بېقىپ كېلىسەن.

باشلىق II ئى ① خالات، يامغۇرلۇق قاتارلىق كىيىملەرنىڭ باشقا كىيىدىغان

قىسمى: پۇتۇمدىكى پىيما، ئۇستۇمدىكى پاختىلىق چاپان، باشلىقى بار ئاق خالات ئۇنىڭ بىلەن ئېلىشىشقا كاشىلا قىلاتتى. ② ئاياغ كىيىمىنىڭ يۈزىنى قاپلاپ تۇرىدىغان قىسمى: ئۆتۈككە باشلىق سالدۇرماق. * ئۆتۈكىنىڭ چەمى بىر ئاز قورۇلۇپتۇ، باشلىق ۋە قونچىلىرىدىن شور ئۆرلەپ كېتىپتۇ.

باشلىقسىمان سۈپ. باشلىققا ئوخشايدىغان، باشلىق قىياپىتىدىكى: — دادا، ھېلىقى بىز گېپىنى قىلغان ئەلا مانا مۇشۇ يىگىت، — دېدى تۇرسۇن مۇئەللىم مېنى ياشانغان باشلىق-سىمان بىر كىشىگە تونۇشتۇرۇپ.

باشلىقلىق I ① «باشلىق I» سۆزى ②نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: دەرۋەقە، ئۇنىڭغا مەنسەپ ياراشقاندەك باشلىقلىققا كۆتۈ-رۈلۈپ ئۇزاق ئۆتمەيلا سەمرىپ كەتتى. * ئۇ رەستىخانىنىڭ ئەزەلدىن ئەنگلىيىلىكلەر ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ كەلگەن باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى 20-يىللاردىن كېيىن جۇڭگولۇقلار ئۈستىگە ئالغان.

باشلىقلىق II ئى. ئاياغ كىيىمنىڭ يۈزىنى قاپلاشقا ئىشلىتىدىغان رەخت.

باشلىق-ماشلىق باشلىق ۋە باشلىق بىلەن بىر قاتاردىكى كىشىلەر: — بىرىنچىسىنى ئىچكەندىن كېيىن ئاخىرىغىچە ئىچمىسەك بولمايدۇ، باشلىق-ماشلىقتىن قورقمايمىز دەۋاتساق، ھاراقتىن قورقامدىكەن ئەخمەق! — دېدى ھاشىمۇ ئۇنىڭ گېپىگە لوقما سېلىپ.

باشلىماق I پ ① بىرەر ئىشقا كىرىشمەك: سۆز باشلىماق. * ئەگەر رازى بولسىڭىز بۈگۈنلا ئوپېراتسىيىنى باشلايمىز. ② يول كۆرسىتىپ، باش بولۇپ، يېتەكلەپ بارماق، ئەگەشتۈر-مەك: ئاشپەز ئوتۇنچىنى ئاشخانىغا باشلاپ كىردى. * قىز شۇ گەپنى ئېيتقاچ، ئالماسنى دۇكان ئۆيىگە باشلاپ ماڭدى. ③ تەكلىپ قىلماق: ۋاي خۇدايىم، ئۆيگە باشلىماي قاراپ تۇرغىنىمنى قاراڭلار، قېنى ئۆيگە، ئۆيگە كىرىڭلار، ئۆيگە. * — قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، بولغۇلۇق بولۇپتۇ، نېمە كەلسە، ئۆزى كۆرۈر، — دېدى ھۆرنىساخان ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ. ④ بىرەر ئىشتا ئەڭ ئاۋۋال ھەرىكەتكە كېلىپ باشقىلارغا باش بولۇپ يېتەكلىمەك: بۇ ئىشنى ئەڭ دەسلەپ كىم باشلىغان، بىلەمسىز؟ ⑤ كۆچمە. باشقۇرماق، تەربىيە بەرمەك: بالىنى باشلىماق. * ئاتا باشلىمىغانىنىڭ پوردىقى چوڭ، ئانا باشلىمىغاننىڭ ئەمچىكى چوڭ (ماقال). * ئوغۇل بالا دېگەننى ئاتا باشلاش كېرەك.

باشلىماق II پ. باشلىق سالماق، يېڭى باشلىق سېلىپ تىكمەك (ئۆتۈك، مەسە قاتارلىقلارنى): تۇردى ئاخۇن ئۇستام ئۆتۈكنى بەك ياخشى باشلايدۇ.

باشلىنىش ① «باشلانماق II» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: بۇ پارتىيىمىز-نىڭ ماركسىزملىق توغرا لۇشيەنىنىڭ ۋە مىللىي سىياستى، ئەدەبىيات-سەنئەت سىياستىنىڭ زور ئۇتۇقى، لېكىن بۇ تېخى بىر باشلىنىش. ② ئى <ئەد> كىرىش، مۇقەددىمە، ئېكسپوزىتسىيە.

باشلىنىش مۇزىكىسى <مۇز> ① ئوپېرا، بالېت، كىنو قاتارلىقلار باشلىنىشتىن ئىلگىرى چېلىنىدىغان ئاھاڭلار. ② بىرلا بابلىق دۇخوۋوي مۇزىكا ئەسەرلىرى (كۆپىنچە تېمىلىق مۇزىكا بولۇپ كېلىدۇ). ③ ئاساسىي كۈي شەكلىدە بولسىمۇ، بولمىسىمۇ بولىدىغان باشلىنىش قىسمى.

باشماق ئى. ئاياللار كىيىدىغان يەڭگىل، پۇت شامالداپ تۇرىدىغان بىر خىل يازلىق ئاياغ كىيىمى: پۇتىغا يېنىك باشماق كىيىپ، چاچلىرىنى بېشىغا تۈرمەللەپ نېپىز ياغلىق بىلەن مەھكەم چىگىۋالغان بىر قىز كېلىۋاتاتتى.

باشمالتاق ئى. باش بارماق: قىز قولىغا ئىتتىك پىچاق ئېلىپ، ھەر ئىككى قولۇم ۋە ئىككى پۇتۇمنىڭ باشمالتاقلىرىنى كېسىپ تاشلىدى. ھوشۇمدىن كەتتىم.

باشمۇباش تەڭ قىممەتتە، ئۇستەكسىز؛

باشمۇباش تېگىشمەك.

باشمۇباش تېگىشمەك تەڭ قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئۈستەكىسىز تېگىشمەك، ئالماشتۇرماق: داۋۇت قاسىم بىلەن ئىشكىنى باشمۇباش تېگىشتى.

باشىنىڭ ئى ⟵ **تور دوپپا**: بۇ ۋاقىتتا بېشىغا باشىنىڭ كىيىۋالغان بىر بوۋاي ئۆيىدىن چىقىپ كەلدى.

باشۋاغ (توغرىسى: باشباغ) ⟵ **باشباغ**.

باشى سۈپ [خەن] جان ت. بىرەر ھۈنەر-كەسىپ ياكى ئىشتا ئۇستا، ماھىر، چېۋەر: ئۇنىڭغا دادىسىدىن قالغان نۇسخا مۇشۇ گىلەمچىلىك بولىدى بولغاي، مەرەجىمخانىمۇ تۆت بالىمىزغا ئۆگىتىپ، بالىلارمۇ بۇ ھۈنەرگە باشى بولۇپ كەتتى.

باغ I ئى [پ] مېۋىلىك دەرەخ، تەك ۋە گۈل-گىياھ ئۆستۈرۈلگەن يەر، مېۋىزارلىق: ئالمىلىق باغ. * بېغى بارنىڭ تېغى بار (ماقال). * ئاينىڭ بالىسى دەيمۇ، كۈننىڭ بالىسى دەيمۇ؟ چىرايلىقتىن چىرايلىق سەن، يېڭى باغ ئالمىسى دەيمۇ؟

باغ سەيلىسى كىشىلەرنىڭ باغلارغا بېرىپ تاماشا قىلىپ كۆڭۈل ئېچىشى: ئۇنىڭ ئاۋازى شۇنچە جاراڭلىق ۋە ئەركىن ئىدىكى، شۇ مىنۇتتا ئۇ ئۆزىنى سوراقخانىدا ئەمەس، گويا كۆڭۈللۈك باغ سەيلىسى ئۈستىدە سېزىۋاتقاندەك ئىدى.

باغ قىلماق بەلگىلىك بىر يەرگە كۆچەت تىكىپ، گۈل-گىياھ تېرىپ مېۋىلىك بەرپا قىلماق: قادىر ئاخۇن ئىككى مو يەرنى باغ قىلدى.

باغ II ئى ① باغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە: يەنە يارىم سېنى دەپ، بولدۇم ئالەمگە يېغى. ئايرىلىپ كېتەي دېسەم، سەن يۈرىكىمنىڭ بېغى. ② توپلاپ بېلىدىن باغلىق بىلەن باغلانغان بۇغداي، پىچان، بېدە، ئوتۇن قاتارلىقلارنىڭ باغلانغان ھەربىر دانىسى: بىر باغ بۇغداي. * بىر باغ ئوتۇن قىلىپ، بېشىمغا ئېلىپ بازارغا باردىم. * —ھارۋىلار ئۆز-ئۆزىدىن قىغ توشۇپ، باغ تارتقانمۇ دېمەمسەن، —دەپ قوشۇمچە قىلدى يەنە بىرى. ③ ھېۋە-چېۋە، قوغۇن-تاۋۇزلارنىڭ ساپىقى: بېغىدا پىشىپ قالغان يەل-يېمىش. ④ سېۋەت، چۆگۈن، چېلەك قاتارلىقلارنىڭ تۇتقۇچى: سېۋەت، بېغى. چۆگۈن بېغى. چېلەك بېغى.

باغ باغلىماق ئورۇلغان بۇغداي، پىچان، بېدە قاتارلىقلارنى باغلىق بىلەن تېڭىپ، باغ ھالىتىگە كەلتۈرمەك: باغقا كىردىم گۈل ئۈزەي دەپ، گۈل ياتار شېخى بىلەن. گۈل ئېچىلغاندا كىرىڭ، باغلاپ بېرەي بېغى بىلەن.

بېغىدا پىشىپ قالغان كىچىك تۇرۇپلا چوڭ كىشىلەردەك ئىش قىلىدىغان، ھەممىنى بىلىۋالغان: بۇ بالا بېغىدا پىشىپ قېلىپتىكەن-ھە! * ئۇ قارىغاندا كىچىككىنە تۇرىدۇ، قىلىقلىرى باشقىچە، بېغىدا پىشىپ قالغان بالا ئىكەن.

باغاش ئى. قۇچاقلاش، باغرىغا بېسىش: يۈرەكنى ئىككى قوللاپ مەن ئۇزاتسام سەن تۇتۇپ مازۇر، پۈتۈن ئەل ئالدىدا مەھكەم باغاش ئەتسەڭ مېنى رەنا.

باغاش ئەتمەك قۇچاقلىماق، باغرىغا باسماق: شۇ تاپتا، جىمجىت ئىسسىق كاڭ ئۈستىدە، يۇمشاق تۆشەكتە ئايتۇرا بىلەن باغاش ئېتىشىپ ياتساق قانداق ھۇزۇر ئىدى.

باغاشلاشماق «باغاشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يۈرىكىم ئېيتتى: «جەنۇب ئۇزۇك بولسا، كۆز بولۇپ يەكەن ئاڭا خوپ ياراشتى». سېنىڭدە تۇرغان قۇتلۇق كۈنلىرىمدە ئىلھاملار نەزمە بىلەن باغاشلاشتى.

باغاشلىماق پ. باغرىغا باسماق؛ قۇچاقلىماق: مەن بار ئۈچۈن بار-يوقۇمنى ئاتاپ قويغانمەن. ھېچ بولمىسا يارىم بار تاغنىڭ توپا-تاشلىرىنى باغاشلاپ كۆز يۇمالىسامۇ، ئۆزەمنى بەختلىك ھېس قىلمەن.

باغاق ئى. چاقىرىلىدىغان مېھمانلارغا ئەۋەتىلىدىغان تەكلىپنامە: 31-دېكابىر چۈشتىن

كېيىن لۇتپۇللا تەھرىر بولۇمىدە ئىشلەۋاتقاندا، كومپوزىتور مويىدىن غوجا ئىشلەپ كەلگەن بىر باغاقنى تاپشۇرۇۋالدى. بۇ باغاقتا شائىر 31- دېكابىر ئۆتكۈزۈلىدىغان تەبرىكلەش يىغىنىغا تەكلىپ قىلىنغانىدى.

باغاقچە ئى. خەت يېزىلغان كىچىككىنە قەغەز: دەل چۈشتە ئالدىمغا كىچىك باغاقچە، چۈشتە ۋە غۇۋۇدە شۇركەندى تېنىم.

باغبانە ئى [پ] يېزت. باغۋەن: باغ بىرلە ماڭا ئى زاھىد غېرىب بەزمە، باغ ساڭا بولسۇن، ماڭا باغبانە كېرەك.

باغ - بوستان ياشنىغان، بارافسانلاشقان باغلار، بوستانلار: ياشا ساپ تۇيغۇدا ھەر دەم قىلىپ ھەممەتىنى، ئەر بولساڭ، ياسا چۆللەردە باغ - بوستان سۆيۈپ مېھنەتنى.

باغ - بوستانلاشماق باغ-بوستان بولغان ھالەتكە كەلمەك: پۈتۈن يېزا - كەنتلەرنى باغ - بوستانلاشتۇرۇش ئۈچۈن كۆچەت قويۇش، جىرىم تىكىش ئىشىنى ھەممە ئادەمنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇش كېرەك.

باغ - بوستانلىق ياشنىغان، باراقسانلاشقان باغلار، بوستانلار بار جاي: مانا بۇ دەشت- باياۋاننىڭ ھازىرقىدەك باغ-بوستانلىققا ئايلىنىشىدا ھەممىمىزنىڭكىدىن ئۇنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتى كۆپ.

باغجانلىماق پ. ئايىنماق، باراقسانلىماق: ئۆسۈپ باغجانلىدى قايتا قەدىمىي ئۈجمىزار باغلار، جاھان بازىرىغا يۇرتىنىڭ يىپەك ھەم قەغىزى... كەلدى. * ئۇمىدىنى قويىدۇكى سەن يەردە، بىرمەھەل، ئاقتىكەن باغجانلاپ كەتكەنلىكىدىن.

باغچا (توغرىسى: باغچە) ⟵ **باغچە.**

باغچە ئى ① كىچىك باغ: ئۇ باغچىنىڭ، بۇ باغچىنىڭ كۆچەتكىنىسى، مېنىڭ يارىم ئالەم خەلقىنىڭ چېچەككىنىسى. ② ھەر خىل گۈل-گىياھ، دەل-دەرەخ ئۆستۈرۈلۈپ، كىشىلەرنىڭ ئىستىراھەت قىلىشى ئۈچۈن تەييارلانغان جاي؛ ئاممىۋى باغ: خېلى يىللاردىن كېيىن، مەن مەدەنىيەت ئىنقىلابى بولۇۋاتقان قالايمىقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ باغچىنىڭ ئالدىدىن ئۆتۈۋېتىپ باشقىچە بىر مەنزىرىنى كۆرگەنىدىم. ③ مەكتەپ يېشىغا توشمىغان بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىش ئورنى: بالىلار باغچىسى. * مەن بالامنى بالىلار باغچىسىغا بەردىم. ④ ھەر خىل ھايۋانلار (بولۇپمۇ تەتقىقات قىممىتى يۇقىرى بولغان، بەزىبىر ئاز ئۇچرايدىغان ھايۋانلار)نى بېقىپ، كىشىلەرنىڭ ئېكسكۇرسىيە قىلىشى ئۈچۈن تەييارلانغان ئورۇن؛ ئاجايىپخانا: ئەگەر ساڭا بەرگەن تەربىيىنى باغچىدىكى مايمۇنلارغا بەرسە، شۇ مايمۇن جېنىدا ئادەمچە ياشاشقا ئۆگەنگەن بولاتتى.

باغچى ئى <دېھ> ئورما ۋاقىتلىرىدا باغ باغلايدىغان ئادەم: ئورمىچىلار سول بېشىغا چىقىپ بولغۇچە، باغچى قىزلارمۇ باغلىرىنى باغلاپ ئۇلاردىن قالماي قىر ئۈستىدە تەييار بولاتتى.

باغدار ئى [پ] باغ ئىگىسى، باغۋەن: — خاتالاشمىسام، سىزنىڭ چاقماقلىق رەختتىن كۆڭلىكىڭىز بار ئىدىغۇ دەيمەن؟ — مۇمكىن. — ھا... ھا... ھا... سىزنى ئەزالار «باغدار تېخنىك» دەپمۇ چاقىرغانىغۇ!

باغدىن - تاغدىن رەتسىز، ئىزچىل ئەمەس: ئۇ دەيدىغان سۆزلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ، باغدىن- تاغدىن سۆزلەپ قويۇپ، باغنى ئارىلىماقچى بولۇپ شىپاڭدىن چۈشتى.

باغلاتقۇزماق «باغلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: تاشماق غوجىنى ئامبارنىڭ ئالدىدىكى ھاڭگا تېرەككە باغلاتقۇزۇۋېتىپ، كالتەك كۆتۈرگەنلەرگە يەنە بۇيرۇق قىلدى. * ئۇ، قولىدىكى دۇتارنى قويۇپ قويدى-دە، يەنە سۆزىنى داۋام قىلدى: — تۇرمۇش ۋە روھىي غۇربەتچىلىك ئاخىر يۈرەك پىغانىمنى ئاشۇرۇۋەتتى ۋە مېنى سازغا ئىشتىياق باغلاتقۇزدى.

باغلاتماق «باغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنى مەھكەم باغلىتىپ قويغانىكەنمەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ شۇنداق تۇرۇۋېرىدۇ.

* بىر ئايدىن كېيىن ئۇلار قانۇنلۇق ئەر-خوتۇن بولۇپ، نىيازنىڭ ئائىلىسىگە پەيدا بولدى، ئەھۋال ئېنىق تۇرسىمۇ ساتتار نىيازنى خەلق ئەسكەرلىرىگە باغلاتتى، ئۇرغۇزدى.

باغلاشتۇرماق «باغلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قول باغلاشتۇرماق. جۈملىلەرنى باغلاشتۇرماق.

باغلاشتۇرۇلماق «باغلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

باغلاشماق ① «باغلىماق» پېئىلى «①②»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: گۇناھىم شۇمىكىن، بىلمىدىم زادى، تۇيۇقسىز تۇندە كېلىپ باغلاشتى مېنى. ② ماسلاشماق، باپ كەلمەك، مۇۋاپىقلاشماق: ئۇلار گەرچە باشلانغۇچ مەكتەپ 4-سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرى بولسىمۇ، يازغان ماقالىلىرىنىڭ جۈملىلىرى خېلى باغلىشىپتۇ. ③ بىرەر نەرسە ھەققىدە ۋەدىلەشمەك، شەرتلەشمەك: مەن باغلىشىمەنكى، ئۇ مېنىڭ مۈلكۈمنى ھازىرلا ئەمەس، يەنە كېيىنمۇ ئۆز قولىدا تۇتىمەن دەيدۇ. * مانا مەن كاللامنى تىكىپ باغلىشىمەنكى، سەن كۆڭلۈڭگە ياققان بىرەر ئايالغا يولۇقساڭ، ئۇنىڭ كىم بولۇشى، قانچىلىك باي، سەتەڭ ۋە ياش بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، شۇ ھامان ھەرىنىڭ ئۇۋىسىغا چۈشۈپ قالغاندەك بولىسەن.

باغلاق ① ئى. نەرسىلەرنى باغلايدىغان باغلىق: باغلاقتىكى ئىت ئۇۋغا يارىماس (ماقال). * تۈلكە شۇ ئان يېشىپ ئۇنى باغلاقتىن، مىنىۋالدى ئوبدان پەيتىنى كەلتۈرۈپ. * ئۇ ئەسئەتكە ھويلىسىدىكى تېخى ئۈزۈلمىگەن ئۈزۈم، قىزىل سېرىق «مارشال» ئالمىلىرى، بېغىدىكى قورۇق تامنى ياقىلاپ ئۆسكەن تېرەكلىرىنى، باغلاقتىكى نەسىللىك سىيىرلىرىنى كۆرسىتىپ ماختاندى. ② سۈپ. باغلانغان، باغلاغلىق؛ تېڭىلغان، تېڭىقلىق: بولۇڭدا، كونا بىر ساندۇق ئۈستىگە تىزىلغان رەتمۇرەت ئورۇن-كۆرپىسى. ساندۇقنىڭ يېنىدا تۇرار بايا ئۇ، توپلىغان كىرقاتنىڭ باغلاق بوپىسى. * بىر بالاغا ئۇچرىدىم، ئىككى بالاغا ئۇچرىدىم، بويىنى باغلاق بوز لاچىندەك، ئىنتىزارغا ئۇچرىدىم.

باغلاقسىز سۈپ. باغلانمىغان، تېڭىلمىغان: ئۇششاق باللار ئويناپ ئىشكنى ئېچىۋېتىپتىكەن، باغلاقسىز ئات ئېغىلدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

باغلاقلىق سۈپ. باغلانغان، باغلاپ قويۇلغان، تېڭىلغان، تېڭىپ قويۇلغان: ئۆينىڭ ئوڭ تەرىپى قوتان، قوتاننىڭ ئالدىدا يوغان توغراقتا بىر قىزىل تورۇق ئات باغلاقلىق تۇرۇپتۇ. * قاچقۇننىڭ قولى باغلاقلىق بولغاچقا، ئانچە يىراققا كېتەلمىگەن بولۇشى مۇمكىن. * ئەپەندىمنىڭ باغلاقلىق موزىيى ئارقاننى ئۈزۈپ قېچىپ كېتىپتۇ. ئەپەندىم موزايىنى قوغلاپ تۇتالماي تازىمۇ چارچاپ، ئۆپكىسى ئاغزىغا تىقىلىپتۇ؛ ئاچچىقىدا باغلاقلىق سىيىرنى ئۇرۇشقا باشلاپتۇ.

باغلام ئى ① توپلاپ، دەستىلەپ باغلانغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىر بېغى: مېھمانخانىغا كىرسىڭىز ئەڭ دەسلەپ تەكچىلەرگە تىزىۋەتكەن يوغان باشلىق قوناق، باغلام-باغلام بۇغداي باشاقلىرى، ئاقۋالداقتەك ئېچىلىپ كەتكەن كېۋەز شاخلىرىغا كۆزىڭىز چۈشىدۇ. * —نېمە باردۇر بۇنىڭ ئىچىدە؟ — دېدى قىزچاق، ئاچتى سومكىنى. باغلام-باغلام پېچەتلەنگەن پۇل، بولدى ئۇنىڭ شۇندا كۆرگىنى. ② سانىاق سانلار بىلەن كېلىپ، باغلىنىدىغان نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ: بىر باغلام پىياز، بىر باغلام شاخ. * نۇرنىسانىڭ بىر قولتۇقىدا بىر باغلام شۋاق، يەنە بىر قولتۇقىدا بىر خالتا ئۇن بار ئىدى.

باغلام-باغلام ① «باغلام» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② ئايرىم-ئايرىم باغلانغان، بىر باغلام-بىر باغلامدىن قىلىنغان: تام بويلاپ قويۇلغان يېڭى جاھازىلاردا تۇرغان باغلام-باغلام باغاقلاردىن باشقا گۈللۈك چىنە-قاچا، چوڭ-كىچىك تاۋاقلار دەستىلەگىلىك تۇراتتى.

باغلانما سۈپ. باغلانغان، باغلىنىدىغان: باغلانما تەسەۋۋۇرلۇق سەزگۈ. باغلانما ھەرىكەت.

باغلانما تەسەۋۋۇرلۇق سەزگۈ <پسىخول>

← ئاسسوتسىئاتسىيىلىك سەزگۈ.

باغلانما ھەرىكەت <تىيا> ئارتىسنىڭ سەھنە ھەرىكىتىنىڭ ئىزچىللىقى.

باغلانماق ① «باغلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قارشىلىق قىلما! ئۇنىڭ كۆڭلى ساڭا باغلانغان. ② «باغلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىرنەچچە ئادەم قوللىرى باغلانغان ھالدا تۇراتتى. ③ بىر-بىرىگە زىت ئىككى تەرەپ مۇئەييەن شارائىتتا ئۆزئارا چېتىلىشىپ ئوخشاشلىقتا، ئورتاقلىقتا ئىگە بولماق: مانا شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇلار بىر-بىرىگە يىپسىز باغلىنىپ قېلىشتى. * ئەھۋالدىن قارىغاندا ئۇنىڭ ھازىرقى روھىي ھالىتى دەل ئەنە شۇ نەرسە بىلەن باغلانغان.

باغلىغۇچى ئى<تىل> جۈملىدە جۈملە بۆلەكلىرىنى ۋە مۇرەككەپ جۈملە تەركىبىدىكى ئاددىي جۈملىلەرنى بىر-بىرىگە باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ياردەمچى سۆز ۋە سۆز تۈركۈمى: تۇرلىگۈچى قوشۇمچىلار سۆزلەرنى بېقىندىلىق مۇناسىۋەتتە ئۆزئارا باغلاپ كەلسە، باغلىغۇچىلار سۆزلەرنى تەڭداشلىق مۇناسىۋەتتە ئۆزئارا باغلاپ كېلىدۇ.

باغلىق I سۈپ ① بېغى بار، باغقا ئىگە: ئۇنىڭغا خىزىرنىڭ بىر باغلىق ھويلىسى، ئۈچ ئېغىزلىق ئۆيى، 15 مو ياخشى يېرى، بىر دانە ئات-ھارۋىسى تەقسىم قىلىپ بېرىلىدى. ② باغ ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، باغ قىلىنىدىغان: ئۇنىڭ بېغى بولمىغانلىقتىن بۇ قېتىم بىر مو باغلىق يەر بېرىلدى.

باغلىق II ① ئى. شاخ-شۇمبا، بېدە، بۇغداي، پاخال قاتارلىق نەرسىلەرنى باغلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ئۆزىدىن ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسىلىدىغان باغ: ئۇلار بىر تەرەپتىن باغلىق ئېشىپ، بىر تەرەپتىن ئۆزلىرى باغلاپ باراتتى. ② سۈپ. باغلاقلىق: يۈسۈپ ئاكا خەۋەر ئالغىن ھالىمدىن، قولۇم باغلىق زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن. قۇتۇلمىدىم باغرى قاتتىق زالىمدىن، قولۇم باغلىق، زۇلۇم بىرلە ئۆلۈرمەن. ③ سۈپ. مۇناسىۋەتلىك، چېتىشلىق، ئالاقىدار: بۇ ئىش ھەرقايسىلىرىغا باغلىق. * پويىزنىڭ تېز مېڭىشى ئۇنىڭ بوقسىغا باغلىق. * كېيىنكى ئەۋلاد پۇقرالىرىنىڭ ئەخلاقىي، ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن ئۆسۈپ يېتىلىشى ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقىغا باغلىق.

باغلىماق پ ① باغ، تۈگۈن سېلىپ ئۇلىماق؛ بىرىكتۈرۈپ تۈگمەك؛ چەگمەك: بەتىڭنىڭ بوغقۇچىنى باغلىماق. * بۇ سوغۇقتا نېمە قىلىپ يۈرىسىز؟ قارىڭا، بەتىنىڭىزنىڭ يىپىنىمۇ باغلىماپسىز. ② توپلاپ، دەستىلەپ بېلىدىن چىگمەك؛ باغلىق سېلىپ تاڭماق: بېدە باغلىماق. * شۇ پەيتتە مەتنىيازمۇ تۆت باغ قىچىنى ئارغامچىدا باغلاپ، يېقىن ئارىدىكى خامانغا كۆتۈرۈپ كېتىپ باراتتى. ③ ئارغامچا، بوغقۇچ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن بىرەر نەرسىنى قىمىرلىيالمايدىغان قىلىپ تاڭماق؛ چىرمىماق، چۈشىمەك: تىلسىز ئادەمنى باغلىغىچە ئىزا تارتساڭچۇ! مانا مەندەك ئادەمنى باغلاڭلار. * ئاتامنىڭ يۇرتىغا بېرىشىم بىلەنلا شەھەر دەرۋازىسىدا بىرقانچە كىشىلەر مېنى ئورىۋېلىپ قوللىرىمنى ئارقامغا قىلىپ باغلىدى. ④ ئارغامچا، بوغقۇچ قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن بىرەر نەرسىگە چېتىپ قاچالمايدىغان قىلىپ قويماق: بويىنىدىن باغلىغان ئىت ئوۋغا يارىماس (ماقال). * ئات ئورنىغا ئېشەك باغلىما (ماقال). * ئاتنىڭ يېنىغىلا باغلاپ قويۇلغان قارا ئىت بىزنى كۆرۈپلا قاۋاشقا باشلىدى. ⑤ ئورناتماق، تۇرغۇزماق، تىكلىمەك: مۇھەببەت باغلىماق. * ئامانۇللا بولسا مۇشۇ مەھەللىدىكى بىر داڭلىق تۆمۈرچىدىن ھۈنەر ئۆگەنگەچ، ئانارگۈل بىلەن مۇھەببەت باغلىغانىدى. * مېھنىتىمدىن گۈل ئېچىلدى كان، ئېتىز، لىيەندۈي ئارا، باغلىدى شاگىرتىنىرىم چوڭقۇر ئىشەنچ-ھۆرمەت ماڭا. ⑥ مۇناسىۋەتلەشتۈرمەك، يېقىنلاشتۇرماق، چېتىشتۇرماق: بۇ مەسىلىگە پەقەت ئىلمىي جاۋاب بېرىش كېرەك؛ بولمىسا سەن «خەلق ۋە

دۆلەت» دېگەن بۇ ئىككى سۆزنى بىر-بىرىگە
نەچچە مىڭ قېتىم باغلىساڭمۇ، ئۇنىڭ بۇ مەسى-
لىنىڭ ھەل قىلىنىشىغا قىلچە ياردىمى بولمايدۇ.
* قارىماققا كىچىك ئىشلار، ئەمما بىر-بىرىدىن
سۈرۈشتۈرسە، ئۇلارنى بىر-بىرىگە ئەكىلىپ
باغلىسا 3-دادۈيدە ئەكبەرگە قارشى بىر يوشۇرۇن
ئەرىكەتنىڭ بارلىقى ئېنىق. ⑦ **قونماق، قاپلى-
ماق:** شىرنە باغلىماق. * ئۇنىڭ ياشلىقىنىڭ
تەمىنى نۇرغۇن تېتىغان لەۋلىرى ئەمدى تەشنا-
لىقتىن قۇرۇپ گەز باغلىغان. ⑧ **ياسىماق:**
ــ مېھمان، ئۇسسۇلۇق ئىچۋالسىلا، ــ دېدى
رەۋىخان رابىيىخاننى گۈللۈك ئاتكىرىتكىلار چاپلان-
غان تامغا يۆلەپ قويۇلغان ئۈچ كىشىلىك ئۇزۇن
سافاغا ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ، ــ ھېرىپ
چىققانلا، پۇتلىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ئولتۇرسىلا ياكى
سۇپا باغلىغان ئۆيگە چىقايلىمۇ؟ ⑨ **ئەسىر قىلى-
ماق، مەپتۇن قىلماق، ئۆزىگە قارىتىۋالماق:**
ــ چىرايلىق يۈزۈڭ بىلەن مېنى ئۆزەڭگە باغلى-
دىڭ. ئەمدى بىرئاز ئويناپ بەرگىن! ــ دەپتۇ
بىر قىز. * ماۋجۇشىنىڭ مېھىر-شەپقىتىدىن
ئۇرتاق بەھرىمەن بولۇش بىزنى بىر-بىرىمىزگە
چىڭ باغلىغانىدى. ⑩ **ئەتمەك، ياپماق، توس-
ماق، تاڭماق:** جاللات كېلىپ ئۇنىڭ كۆزلىرىنى
باغلاپتۇ. * تۇن پەردىسى يەر يۈزىنى قاپلىغا-
نىدى، قاراڭغۇلۇق جىمى كۆزنى باغلىغانىدى.
⑪ <دىئ> **توسماق، تۇتماق، باشلىماق:**
سۇ باغلىماق. * ئۇ قالدۇرۇق يېرىگە تېرىغان
بۇغدىينى سۇغىرىۋېلىش ئۈچۈن كېچىدە بېرىپ
چوڭ ئېرىقتىكى سۇنى ئېتىزىغا باغلىۋالدى.

باغلىنىش ① «باغلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە
بىر خىل ئىسمىدىشى ② ئى. كۆچمە. ۋەقە،
ھادىسە ۋە شۇ ھادىسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى
ئۆزئارا مۇناسىۋەت؛ ئالاقە: ئەگەر بۇ خۇنپەر-
لەر بىلەن ھېچبىر باغلىنىشىم بولمىسا، ئۇلار مېنى
نېمە قىلالايتتى. ③ ئى <پەلس> شەيئىنىڭ
ئىچكى زىددىيەت تەرەپلىرى ئوتتۇرىسىدىكى
ياكى شەيئىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا
بېقىنىش، تەقەززا قىلىش ۋە بىر-بىرىگە
ئايلىنىش مۇناسىۋىتى: كۆز كۆزىتىش، ئەزاسى
بولۇپ، دۇنيانى بىلىشنىڭ دېرىزىسى ھېسابلىنىدۇ.
قول بولسا ئىشلەش ئەزاسى بولۇپ، دۇنيانى
ئۆزگەرتىشنىڭ قورالىدۇر. بۇ ئىككىسى ①گەرچە
ئوخشاش بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇلار ئارىسىدا
باغلىنىش بار.

باغلىنىشلىق ① سۈپ. باغلىنىشى بار،
ئالاقىسى بار، چېتىشلىقى بار؛ مۇناسىۋەتلىك،
ئالاقىدار: بىر-بىرىگە زىت نەرسىلەرنىڭ
ھەممىسى ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولۇپ، ئۇلار
مۇئەييەن شارائىتتا بىر پۈتۈنلۈكتە بىللە تۇرۇش
بىلەنلا قالماستىن، بەلكى مۇئەييەن شارائىتتا
بىر-بىرىگە ئايلىنىدۇ. بۇ ــ زىددىيەتنىڭ ئوخشاش-
لىقىنىڭ تولۇق مەنىسى. ② ئى <بئول> ئىككى
ياكى ئۇنىڭدىن كۆپ تەك باراۋەر ئورۇنىدا
بولمىغان گېننىڭ ئىرسىيەتتىكى بىرىكىپ
كەتكەن چاستوتىسى.

باغلىنىشلىق دولقۇن <فىز> ئۈستى-ئۈستىگە
قاتلانغاندىن كېيىن روشەن ئىنتېرفېرېنسىيە
ھادىسىسى پەيدا قىلالايدىغان دولقۇنلار.

باغلىنىشلىق سەزگۈ <پسىخول> بىر خىل
سەزگۈ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە بىر خىل
تۇيغۇنىڭ پەيدا بولۇشىدەك پسىخىكىلىق
ھادىسە.

باغمۇباغ باغ ۋە باغ، باغدىن باغقا:
باغمۇ باغ يۈرۈپ سەيلە قىلماق.

باغۇ بوستان باغ ۋە بوستان.

باغ-ۋاران باغ ۋە باغ ئەتراپىدىكى دەل-
دەرەخ، گۈل-گىياھ ئۆستۈرۈلگەن جاي:
ئەزالارنىڭ شەخسىي يەر، باغ-ۋاران، كۆللىرى-
گىمۇ ئەسلا سۇ يوق. * ھازىر ياغاچ-تاش سېتى-
ۋېلىپ، تۇغقانلارنىڭ ياردىمى بىلەن قورۇ-جاي،
باغ-ۋاران سېلىۋالدۇق.

باغ-ۋارانلاشماق پ. باغ-ۋارانلىققا
ئايلانماق: ــ تەكلىماكان قىرغىقى باغ-ۋارانلاش-
قاندا مېنى ئېسىڭلاردىن چىقىرىپ قويماڭلار، ــ
دېدى بوۋاي مىڭ تەسلىكتە.

باغ-ۋارانلىق باغ-ۋاراننى بار، باغ-ۋارانغا ئىگە: شۇ ئىككىسى شۇ يۇرگىنىچە باغ-ۋارانلىق بىر يەرگە يېتىپ كېلىپتۇ. * چىرايلىق باغ-ۋارانلىق هويلىلار ئالدىدىن ئۆتكەننى تۇيماي قېلىپتىمەن.

باغۋەن ئى [پ] باغنى پەرۋىش قىلغۇچى كىشى: سېنىڭدەك بىر ياخشى گۈل، باغدا ياتامدۇ، سورايمۇ مەن باغۋەنلەردىن پۇلغا ساتامدۇ؟

باغۋەنچىلىك ئى ← **باغۋەنلىك:** — مۇدىر ئۆزىنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ باشلىقى مەتسىيىت ئاخۇنغا سوئال نەزىرى بىلەن تىكىلىپ قويغاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن سورىدى، — مېۋىلەرنىڭ ئەھۋالى قانداق؟

باغۋەنلىك «باغۋەن» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: تۆت ئۆچكىسى بار ئادەمگە باغۋەنلىكنىڭ نېمە كېرىكى، تۆت ئوغلى بار ئادەمگە ياخشى ئاتنىڭ نېمە كېرىكى (ماقال). * — ئەي زامانىمىزنىڭ شاھى! — دەپتۇ كېمىنىڭ دورغىسى، — ئۇنى ئاتەشپەرەسلەر يۇرتىدا قالدۇرۇپ كەلدۇق. ئۇ، ئۇ يەردە بىر باغدا باغۋەنلىك قىلاتتى.

باغىبان ئى [پ] يېزت ← **باغۋەن:** زۇلۇمنىڭ چاھىدىن تارتىپ چىقارغان غەمگۇزارىمسەن، يۈرەك تەشنالىقىنى قاندۇرۇشتا گۈل ئۈزارىمسەن، بېغىمنى گۈللىتىپ ئازادە قىلغان باغىبانىمسەن.

باغىر (باغرى) ئى ① جىگەر، بېغىر: ئۇ ئىككىسى سەككىز كۈندىن بۇيان بىر-بىرىگە قاش ئېتىشىپ يۈرىدۇ، مۇمكىن بولسا باغرىنى يېرىپ كۆرسەتكۈسى بار ئۇلارنىڭ. ② **كۆكرەك، كۆكس، تۆش:** باغرىغا باسماق. * سۇپۇرگە ئاكا، بولۇپمۇ ئېلىقۇل مۆمىن، ياۋاش ئىنىسىنىڭ تەۋرۈكى بولۇپ قالغان كىچىككىنە كەنجىتايغا بەك ئامراق ئىدى. ئۇنى كېچىسى باغرىغا بېسىپ، كۈندۈزى قوينىغا سېلىپ يۈرۈپ، ئاخىر بەش ياشقا كىرگۈزدى. ③ كۆچمە. **كۆڭۈل، دىل، نىيەت، يۈرەك، قەلب:** يۇقىرى يارنىڭ ئۆيى، ئاندىن تۆۋەن دوستىنىڭ ئۆيى، ئوتى باغرىمدا كۆيىدۇ، ئۈستىخىنىمدا چوغى. * بېگىم ئۆز باغرىنى بىزگە ئاتىدى. ④ كۆچمە. **تۇغقان، قېرىنداش:** ئېلىقۇل ئۆز باغرىم ئەمەسمۇ، مۇشۇ ئۆيدە تۇردۇم، قېرىنداشلار خەۋەر ئېلىشتى، كەتمە دېيىشتى. * ئۆز باغرىڭىزغۇ؟! بىر قېتىملىققا كەچۈرۈۋېتىڭ...! ⑤ **ئېتەك، قاپتال، يان:** بۇ يىلمۇ مۇزتاغ باغرىغا باهار كەلدى.

باغرى تاش باغرى قاتتىق؛ شەپقەتسىز، رەھىمسىز، مېھىر-مۇھەببەتتى كەم: بۇ باغرى تاشلار سېنىڭ كۆز ياشلىرىڭغا قارىمىدى. ھەي گۈلەمخان، باغرىلىرى تاشمۇ؟ نېمە مۇشەققەتلەر بىلەن چوڭ قىلىمىدۇق بۇ بالىلارنى. * ئۆستەڭ بويى سۆزۈك تاش، ماڭغانلارنىڭ كۆزى ياش. بۇ پەرماننى چىقارغان، نىكولاي زالىم باغرى تاش.

باغرى تاشلىق شەپقەتسىزلىك، رەھىمسىزلىك؛ مېھىر-مۇھەببەتتى كەملىك: بۇ دەھشەتلىك سۆزنى نېمىدېگەن ئاسان، نېمىدېگەن باغرى تاشلىق بىلەن ئېيتتى ئۇ! مېنىڭ دەۋاتقىنىم ئويۇننىڭ شۇ قىسمىدا باغرى تاشلىق چىرمىشىپ يېتىپتۇ.

باغرى تاشلىق قىلماق رەھىمسىزلىك قىلماق، شەپقەتسىزلىك قىلماق: — سىزمۇ ئۆمرىڭىزدە بىرەر باغرى تاشلىق قىلغانمىدىڭىز؟ — ھە... بىر قېتىم، كۆپ ۋاقىتلار بۇرۇن، يامان باغرى تاشلىق قىلغانىدىم.

باغرى چىدىماق كۆڭلى چىدىماق: دېيىشكە ئەلۋىدا سىزنى چىدامىدۇ باغرىمىز بىزنىڭ، يىقىملىق كۈيىڭىز بىرلە ياشايدۇ روھىڭىز سىزنىڭ.

باغرى خۇن ← باغرى قان: ئېلىيوۋغا يىگىتنىڭ باغرى خۇن، جىگىرى كاۋاپتەك بىلىندى.

باغرى خۇن بولماق ← باغرى قان بولماق: ئوغلىنىڭ قىلغان ئىشىدىن سارىخان ئانىنىڭ باغرى خۇن بولۇشقا باشلىدى.

باغرى سۇنۇق مۇسىبەت ۋە ئېغىر ئوڭۇشسىزلىق سەۋەبىدىن كۆڭلى يارىلانغان، **خۇشال ئەمەس:** بۇ كىشى يۇرتىمىزغا مۇساپىر-دۇر، مۇساپىر دېگەننىڭ باغرى سۇنۇق، ئۆزى

غېرىبدۇر.

باغرىغا باسماق قويىنغان ئالماق، قۇچاقلىماق: ئانا-ئانىسى: — ۋاي جېنىم بالام، بارمۇسەن؟ نەلەردە يۈرىسەن؟ ئاكاڭلار سېنى ئۆلۈپ كېتىپتۇ دەپ كەلگەنىدى، دەردىڭدە يىغلاپ يۈرۈپ كۆز نۇرىمىزدىن ئايرىلدۇق بالام، — دەپ يىغلاپ بالىسىنى باغرىغا بېسىپتۇ. * ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئاغزىدىن «ئالىمجان سىنىپىمىزدىكى ئۆلگىلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرى» دېگەن ماختاشلارنى ئاڭلىغاندا، باشقا ئاتا-ئانىلارنىڭ ئالدىدا پەخىرلىنىپ بېشىدىن سىلىغانىدى؛ «داشۆدە ئوقۇپ ئىنژېنېر بولىمەن» دەپ ئېيتقاندا، «مەقسىتىڭگە يەت ئوغلۇم»، دەپ باغرىغا باسقانىدى.

باغرى قاتتىق ← **باغرى تاش**: — قاراڭلار ئاۋۇ تازىمۇ باغرى قاتتىق بوۋاي ئىكەن. شۇ ساقىلى بىلەن ئۆزى ئېشەككە مىنىۋېلىپ، كىچىككىنە بالىنى پىيادە ماڭدۇرۇپتۇ، — دەپ غودۇڭشىپتۇ يولنىڭ بويىدا ئولتۇرغان بىرنەچچە كىشى.

باغرى قاتتىقلىق ← **باغرى تاشلىق**: — نېمانداق باغرى قاتتىقلىق قىلىدىغانسىز كىچىككىنە بالىغا، — دېدى ئايشەمخان يولدىشىغا.

باغرى قارا قان ← **باغرى قان**: ئەرزىمنى ئىشىتكىل ئەمىرزادىلار، باغرى قارا قان بولغان مەن ئەمەسمۇ، ئۆز تېغىمىدىن كەتكەن شېھىتزادىلار، ئىزدىگىنىڭ شاھى جاھان مەن ئەمەسمۇ.

باغرى قان غەم-قايغۇسى چەكسىز ئېغىر، دەردى تولا، ئېغىر بەختسىزلىككە ئۇچرىغان، بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشكەن: ئېلىيوۋغا يىگىتنىڭ باغرى قان، جىگىرى كاۋاپتەك بىلىندى.

باغرى قان بولماق ئېغىر بەختسىزلىككە ئۇچرىماق، بېشىغا ئېغىر كۈن چۈشمەك، ئېغىر دەرد تارتماق: باغرى قان بولغان كىشى.

باغرى قانماق ← **كۆڭلى قانماق**: ئەمدى مەن باغرىم قانغۇچە ژۇرنال كۆرەلەيدىغان بولۇپتىمەن.

باغرى كاۋاپ بىرەر نەرسىنىڭ دەردىدە، ئىشقىدا، ئارزۇسىدا كۆيگەن، ئۆرتەنگەن: قولۇڭ ئۈزات، قوينۇڭغا تارت باغرى كاۋاپنى، تەشنا يۈرەك سەندىن كۈتەر شېرىن جاۋابنى...

باغرى كاۋاپ بولماق بىرەر نەرسىنىڭ دەردىدە، ئىشقىدا، ئارزۇسىدا كۆيمەك، ئۆرتەنمەك: كۈنلەر كۈتۈپتۇ، يىگىت مېلىكىنى كېچە-كۈندۈز ئويلاپتۇ، باغرى كاۋاپ بولۇپتۇ. ئاغزىدىن چىققىنى نەپەس ئەمەس، بەلكى كۆيۈۋاتقان يۈرىكىدىن چىققان ئىس بولۇپتۇ. * ئەجەبمۇ كەلمىدىڭ يارىم، مېنىڭ ھالىم خاراب بولدى، سېنىڭ ئىشقىڭدا، دەردىڭدە كۆيۈپ باغرىم كاۋاپ بولدى.

باغرى كەڭ ① قۇچىقى، ئېتىكى كەڭ: مېھرىڭ شۇنچە ئىسسىق ھەم باغرىڭ شۇنچە كەڭ، ئەي ماڭا جان بەرگەن ئانىجان ۋەتەن. ② كۆڭلى-كۆكسى كەڭ، سېخىي، مەرد؛ ھەممىگە مەرھەمىتى كەڭ ۋە قولى ئوچۇق: قىل ئەزىز ئۆمرۈڭگە مەردلىكنى بايراق، ئادەملەر ئەزەلدىن مەردلەرگە ئامراق، تارىختا ئۇنتۇلماس مەردلەر قىسسىسى، مەردلەرنىڭ باغرى كەڭ پايانسىز يايلاق.

باغرىنى ئەزمەك ① كۆڭلىگە، قەلبىگە قاتتىق تەسىر قىلماق؛ ئېرىتمەك: قوينى ھەيدەپ ئىككىسى، ساھىللارنى كېزىپتۇ. يىگىت نەيدە تۆككەن مۇڭ، قىز باغرىنى ئېرىتىپتۇ. ② كۆڭلىنى قاتتىق ئازابلىماق، يۈرىكىنى ئەزمەك: ئەگەر ماڭا چىن دوست بولىدىغان بولساڭ، مۇنداق گەپلەر بىلەن باغرىمنى ئەزمە.

باغرىنى تىلماق قاتتىق ئازاب ۋە دەردكە سالماق: ھەتتا تۇغۇلغان كىچىك بوۋاقمۇ، يىغلاپ سالاتتى ئېچىپ كۆزىنى، ئانىلارنىڭمۇ باغرىنى تىلىپ، سارغايتقانىدى گۈدەك يۈزىنى.

باغرىنى چاك ئەتمەك ← **باغرىنى تىلماق**: غۇنچە لەۋ ئاچتى كۈلۈپ مېھرى بىلەن باققاچ ھاۋا، قىلدى باغرىنى چاك ئېتىپ گۈل بەرگىدە بۇلبۇل ناۋا.

باغرى ئىسسىق مېھرىبان، غەمخور، خۇش چىراي: «بۇلاقبېشى» ئەي گۈزەل ماكان، باغرى ئىسسىق، ئۇلۇغ ئانىجان. ساغلام ئۆسۈپ يېتىلگەن سەندە، نىزارىدەك ئۇستاز — غەزەلخان.

باغرى يارا ئوڭۇشسىزلىق ۋە زەربىدىن كۆڭلى رەنجىگەن، كۆڭلى ئاغرىغان، كۆڭلىدە دەردى بار: مېھرىلىك سۆيىدى ـ دە، تۆكتى ئۈنچە ياش، باش قويۇپ شۇ يار باغرىمغا مېنىڭ.

باغرى يۇمشاق ← كۆڭلى يۇمشاق: ئۇ دادىسىنىڭ ئىرادىسىنى قانداق بويسۇندۇرالىسۇن! پەقەت شۇ مېھرىبان باغرى يۇمشاق ئانىغا ئۆز ھالىنى ئېيتىش كېرەك ـ تە!

باغرى يۇمشاقلىق ← كۆڭلى يۇمشاقلىق: تولىمۇ باغرى يۇمشاقلىق قىلىپ كەتسىمۇ جان توشمىغۇدەك بۇ جاھاندا»، دەپ ئويلىدى ھاشىمجان باياتىن بولغان ۋەقەنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ.

باغىرتاق ئى. تارس. ئاياللارنىڭ كۆكسىنى ئاسراش، كۆتۈرۈش ۋە يوشۇرۇش ئۈچۈن كۆكسىگە تاقايدىغان بۇيۇم.

باغىرلاتماق «باغىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تاڭ ئاتقاندا تۇرسۇن ئاكام بۇغدايلىقتا چىقىپ قارىسا، كېچىچە يامغۇر ئارىلاش چىققان قاتتىق بوران دان تۇتۇۋاتقان بولۇق بۇغدايلارنى يەر باغىرلىتىپ ياتقۇزۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، مول ھوسۇلدىن ئۈمىدسىزلەندى.

باغىرلاشماق «باغىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار تاغ باغىرلىشىپ تۆۋەنگە چۈشۈپ ئېلىشانىڭ يېنىغا يېتىپ كەلگەندە، ئېلىشا راۋابىنى قورام تاشقا يۆلەپ قويۇپ تەمكىن ئولتۇرۇپ «زېرەك دېھقان» توغرىسىدا ھېكايە سۆزلەشكە باشلىغانىدى.

باغىرلىغۇچى سۈپەتد. گەۋدىسى ياكى باغرىنى يەرگە يېپىشتۇرۇپ ماڭىدىغان؛ غولى يەرگە يېپىشىپ ئۆسىدىغان: يەر باغىرلىغۇچى ھايۋانلار. باغىرلىغۇچى ئۆسۈملۈكلەر.

باغىرلىغۇچى ئۆسۈملۈكلەر <بوت> يۆگىمەچ غولى ياكى ياماشقۇچى غولى بولغان ئۆسۈملۈكلەر.

باغىرلىماق پ ① باغرىنى، گەۋدىسىنى يەرگە يېقىپ ياتماق: يەر باغىرلاپ ئىلگىرىلىمەك. * قولى قاتتىق يارىلانغان پىلىموتچىك ياقۇپنى بىر جەڭچى يەر باغىرلاپ ئېلىپ قايتتى. * ئۇلارنىڭ بەزىلىرى قارىغا ئېتىش مەشىقى، دۈشمەنگە ئېتىلىش ئۇرۇش مەشىقى، يەر باغىرلاپ يۈرۈش مەشىقى، گرانات ئېتىش مەشىقى ئۆتكۈزمەكتە. ② گەۋدىسىنى يېقىن قىلىپ ياكى ياندىشىپ يۈرمەك: ياقىلاپ، قاپتاللاپ، بويلاپ ماڭماق: قارلىغاچ يەر باغىرلاپ ئۇچۇۋاتىدۇ. * شانىياز تام باغىرلاپ، قوناقلىقلارنىڭ ئىچى بىلەن يۈگۈرۈپ كەتتى. * تۆمۈر بوۋا قوتاندىن ئايرىلىپ، تاغ باغىرلاپ يولغا چۈشتى.

باقار ① «باقماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل سۈپەتدىشى. ② ئىسىم بىلەن قوشۇلۇپ كېلىپ «باققۇچى، قارىغۇچى» دېگەن مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: ئات باقار. ئىشەك باقار. * ئۇنىڭ 20 يىلغا يېقىن ئۆمرى مەخسۇت بەگنىڭ ئاتخانىسىدا ئات باقار، ئات يېتىلىگۈچى بولۇپ رىيازەت چېكىش بىلەن ئۆتتى.

باقالى ئى [پ] ئۇن، قوي يېغى، سۈت، شېكەر، ھەسەل، ياڭاق، ئۈزۈم، تۇخۇم، سودا، قەھۋە قاتارلىقلارنى سېلىپ خېمىرنى سۇيۇق قىلىپ يۇغۇرۇپ، دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

باقان ← باقاندەك.

باقاندەك سۈپ. راۋۇرۇس، كېرەككە كېلىدىغان؛ قابىل: توختى ئاخۇن ئاكامنىڭ باقاندەك تۆت ئوغلى بار. ئۇلار ھەر جەھەتتىن يېتىشىپ كەتتى.

باقاۋۇل ئى.تارس. پادىشاھ، خان سارايلىرىدا پادىشاھ ۋە خانلارغا تاماق تەييارلاشقا مەسئۇل مەنسەپدار: پادىشاھ ھېلىقى مەخلۇقنى جاڭگالغا مېھماندارلىققا تەكلىپ قىلىشقا باقاۋۇللارنى بۇيرۇپتۇ.

باقتۇرغۇزماق «باقماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ــ مۇشۇ يەرگە چوڭ بىر باغ بىنا قىلدۇرۇپ دۇنيادىكى بارلىق قۇشلارنى

شۇ باغقا يىغدۇرۇپ باقتۇرغۇزسىلا بولمامدۇ؟ — دېدى مەلىكە شاھزادىغا.

باقتۇرماق «باقماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇجىلىقنى يەنە ئۆزەڭ ئۆتەۋاتىسەن، مەن نېمە ئۈچۈن قويۇمنى باشقىلارغا باقتۇرىدىكەنمەن؟

باققال ئى [ئە] قوغۇن-تاۋۇز، مېۋە-چېۋە بىلەن تىجارەت قىلغۇچى: ئۇ بىر ئىش بىلەن كوچىغا چىقىپ، ھېلىقى ساقچىنىڭ قاسىم باققال بىلەن كاۋاپخانىدا ھاراق ئىچىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆردى.

باققالچىلىق (توغرىسى: باققاللىق) ⟵ **باققاللىق**.

باققاللىق ئى. قوغۇن-تاۋۇز، مېۋە-چېۋە بىلەن تىجارەت قىلىش كەسپى: بۇ چاغلاردا ئۇ 28 – 29 ياشلارغا بېرىپ قالغان بولۇپ، بىر تەرەپتىن يەر تېرىدى، يەنە بىر تەرەپتىن باققاللىق قىلدى. دەرۋەقە ھال-كۈنى بىرئاز ياخشىلاندى.

باقما سۈپ. مەخسۇس بېقىش، ئۆستۈرۈش يولى بىلەن يېتىشتۈرۈلگەن، بېقىلغان.

باقماق پ. ① نەزەر تاشلىماق، نەزەر سالماق، قارىماق: كۆككە باقما، كۆپكە باق (ماقال). * ئەركىن چەكسىز ئىپتىخار ئىچىدە بۇ سوتسىيالىستىك يېڭى يېزىنىڭ مەنزىرىسىگە ھەۋەس بىلەن باقتى. * قىزىل گۈللەر ئىچىدە غۇنچىسىنى ساقلىدۇق، شۇنچە خەقلەر كېلىشۈدى ھېچ كىشىگە باقمىدۇق. ② **قاراشلىق بولماق؛ ئاغزىغا قارىماق:** بايغا باققان قۇل بولار، كەمبەغەلگە باققان گۇل بولار (ماقال). * باي بايغا باقار، سۇ سايغا ئاقار (ماقال). ③ **كۆزەتمەك، قاراپ تۇرماق، ساقلىماق، مۇھاپىزەت قىلماق:** ئۇنى ئىككى پايلاقچى بېقىپ تۇرۇپتۇ. * ئۇ ھەر كۈنى كېچىدە خامان باقاتتى. بۈگۈن قانداقتۇر ساقسىز بولۇپ قېلىپ خامان بېقىش ۋەزىپىسىنى قاسىمغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. * — قوغۇن بېقىۋاتقان كىم؟ — دەپ توۋلىدى ئۇ يىراقتىن. ④ **تەربىيىلىمەك، پەرۋىش قىلماق، ھالىدىن خەۋەر ئالماق:** بالا باقماق. كېسەل باقماق. * بىز ئۇنى 13 يىل يېمەي يېدۈرۈپ، كىيمەي كىيدۈرۈپ باقتۇق. * يۇرتقا بارغاندىن كېيىن ئاچام بىلەن ئىككىمىز ئانامنىڭ كېسىلىنى باقىۋاتىچ، سىزنىڭ توغرىڭىزدا سۆزلەپ بەردىم. ⑤ **ئۆي ھايۋانلىرى ۋە ئۆي قۇشلىرىنى پەرۋىش قىلماق، ئاسرىماق، ئوتلاتماق:** پادا باقماق، توخۇ باقماق. * ياش چاغلىرىدا يېتىم قالغان سادىق ئاتا-ئانىسىنىڭ قەرزى ئۈچۈن خىزىرنىڭ قويىنى بېقىشقا باشلاپتۇ. * ئالتاي باقتىم قويىڭنى، بىر كۆرمىدىم بويۇڭنى. كۆرسەتمىسەڭ كۆرسەتمە بۆرە يېسۇن قويۇڭنى. ⑥ **ئاختۇرماق، ئىزدىمەك:** يانچۇقىنى باقماق. * ئاپا، ئاشخانىنى بېقىپ پىچاقنى تاپالمىدىم، نەدە قويغانتىڭ. ⑦ **تېپىپ ئۆلتۈرمەك:** پىت باقماق، باش باقماق. * — ئۇنىڭ بېشىنى بېقىپ قويساڭ بولمامدۇ، پىت بولۇپ قالغانغا ئوخشايدۇ، — دېدى قاسىم ئايالىغا. ⑧ كۆچمە. **يېمەك، ئىچمەك:** ئاشقا باقماق. * قېنى يولداشلار، نانغا بېقىڭلار، چايدىن ئېلىڭلار. ... * — خوش قېنى، — غۇلام قوشۇقنى چۆپكە پاتۇرۇۋېتىپ، بېشى بىلەن شورپۇرغا ئىشارەت قىلدى، — بېقىڭە، ئۇستام. ⑨ **مۇۋاپىقلاشقان، ماسلاشقان ھالدا ئىش تۇتماق:** زامان ساڭا باقمىسا، سەن زامانغا باق (ماقال). * ئەتىگەن تۇرۇپ قوشناڭغا باق (ماقال). * ئاپتاپنىڭ چىقىشىغا باق، سۇنىڭ ئېقىشىغا (ماقال). * ئۇ جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتىغا بېقىپ تەرەققىي قىلىدۇ. * — دادا، مەن ساڭا يەنە بىر ئېيتاي، — دېدى سابىر جاراڭلىق ئاۋازدا، — ئەمدى بۇ يېڭى دەۋر، ھەممە ئىش يېڭىچە بولىدىغان زامان! سەنمۇ ئەمدى زامانغا باق! ⑩ **رەۋىشداشلار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۈس مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ.** 1) **ئىش-ھەرىكەتنى بېجىرىشكە ئۇرۇنۇشنى بىلدۈرىدۇ:** مەن ھېچقاچان يالغان سۆزلەپ باقمىغان. * بىز ئەمدى يەنە ئېنگېلسنىڭ بايانلىرىنى كۆرۈپ باقايلى. 2) **ئىش-ھەرىكەتنى سىناپ كۆرۈش، بېجىرىش، قىلىپ بېقىش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ:** يەپ باقماق. تېتىپ باقماق.

* شۇنداق بولسىمۇ سوراپ بېقىش كېرەكمىكىن.

باقمىچى ئى. چارۋا، ئۆي قۇشلىرىنى بېقىش ۋە سۈ مەھسۇلاتلىرىنى يېتىشتۈرۈش، كۆپەيتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

باقمىچىلىق ئى. چارۋا ۋە سۈ مەھسۇلات-لىرىنى بېقىش ھەم كۆپەيتىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىن ئېشىپ قالغان بىر قىسىم ئەمگەك كۈچلىرى مۇلازىمەت خىزمىتى، سودا، باقمىچىلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللاندى.

باقىلا ئى<بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق سامان غولىلۇق ئۆسۈملۈك، غولى چاسا شەكىلدە، ئىچى كاۋاك؛ گۈلى ئاق، يۈزىدە سۆسۈن رەڭلىك دېغى بار؛ قاسىراقلىق مېۋە تۇتىدۇ؛ ئۇرۇ-قىنى يېگىلى بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈم-لۈكنىڭ مېۋىسى ياكى ئۇرۇقى.

باقىمەندە سۈپ [ئە+پ] مەڭگۈلۈك، ئەبە-دىيلىك، دائىمىلىق: بۇ دۇنيا ھېچكىمگە باقىمەندە ئەمەس.

باقىمەندىلىك «باقىمەندە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كونا كادىرلار بىلەن يېڭى كادىرلارنىڭ ئورۇن ئالمىشىشى تەبىئىي قانۇنىيەتكە ئۇيغۇن، ئەلمىيلىقتا ئىگە، باقىمەندىلىك تۇزۇم ئىلمىي قانۇنىيەتكە خىلاپ.

باقىي [ئە] ① سۈپ. دائىمىي، ئەبەدىي، مەڭگۈ، مەڭگۈلۈك، ئۆلمەس: باقىي ئالەم. * مەن ساڭا باقىي ئەمەس، كىمنىڭ قولىدا بولسام، شۇنىڭغا ئىشلەيمەن. * ئەگەر ياسىن خوجا خەت يازمىغان بولسا، ئۇكا، ئېھتىمال ئىككىمىزنىڭ دىدار كۆرۈشۈشى ئۇ دۇنياغا باقىي بولۇپ قالاتتىمكىن! ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

باقىي ئالەم ←— **باقىي دۇنيا**: — ئامبارنى ئاچامسەن، يوق؟! ئاچمىساڭ ئامبىرىڭ ئۆزەڭگە يەرلىك بولىدۇ، يەردىكى مانا شۇ تۆكۈرۈكۈم سىڭگىچە جاۋاب بەرمىسەڭ، ئۆزەڭنى باقىي ئالەمدە كۆر!

باقىي دۇنيا ئۇ ئالەم، قىيامەت، ئاخىرەت: ئەگەر بۇ ئالما بولمىغان بولسا، قىز باقىي دۇنياغا كېتەتتى. * سۇلايمان توپپىشىنىڭ باقىي دۇنياغا راۋان بولۇشى تەقدىرىي ئاللانىڭ ئىلىم ھېكمىتى.

باك ئى [ر<فران] سۇ ۋە ماي قاتارلىق سۇيۇقلۇق قاچىلىنىدىغان مېتال ياكى يالتىراق تۇڭ: باكتىكى سۇپسۇزۇك ماي تەۋرىنىپ چايقىلاتتى.

باكالاۋر ئى [ر] بەزى دۆلەتلەردە ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزگەن ئوقۇغۇچىلارغا بېرىلى-دىغان ئەڭ تۆۋەن دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان.

باكتېرىئوفاگ ئى [ر] <بىئول> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ بىر خىلى، شەكلى قۇمچاققا ئوخشايدۇ، باكتېرىيىلەرنى ئېرىتەلەيدۇ. ئۇ قۇيرۇق قىسمى بىلەن باكتېرىيە تېنىگە بۆسۈپ كىرىپ، كۆپ مىقداردا كۆپىيىش ئارقىلىق باكتېرىيىنى ئېرىتىۋېتىدۇ. مەلۇم بىر خىلدىكى باكتېرىئوفاگ پەقەت ئۆزىگە ماس كېلىدىغان باكتېرىيىگىلا قارىتا رول ئوينىيالايدۇ.

باكتېرىئوفاگ دېغى <بىئول> تەركىبىدە باكتېرىيە بولغان قاتتىق ئۆستۈرگۈچ ئوزۇقتا باكتېرىئوفاگ باكتېرىيە ھۈجەيرىلىرىنى پارچىلىغاندىن پەيدا قىلغان سۈزۈك داغ؛ شەكلى كۆپ خىل بولىدۇ، بەزىلىرى گەردىش شەكىلدە كېلىدۇ، بەزىلىرى كۆپ قەۋەتلىك مەركەز داش چەمبەرگە ئوخشايدۇ، يەنە بەزىلىرى سەل يۇمىلاق كېلىدۇ. ئۇلارنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىمۇ ئوخشاشمايدۇ.

باكتېرىئولوگ ئى [ر] <بىئول> ←— **باكتېرىيىشۇناس.**

باكتېرىئولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بىئول> ←— **باكتېرىيىشۇناسلىق.**

باكتېرىيە ئى [ر<گرېك] <بىئول> مىكرو

ئورگانىزملارنىڭ چوڭ بىر تۈرى، تېنى ئىنتايىن كىچىك بولۇپ، پەقەت مىكروسكوپلار ئارقىلىقلا كۆرۈشكە بولىدۇ. ئۇنىڭ شارسىمان، تاياقسىمان، بۇرمىسىمان، يايسىمان ۋە يىپسىمان قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللىرى بولىدۇ. ئادەتتە بۆلۈنۈش ئارقىلىقمۇ كۆپىيىدۇ. ئۇ تەبىئەتكە كەڭ تارقالغان بولۇپ ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدۇ، بەزىلىرى ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق بولسا، بەزىلىرى ئىنسانلار ۋە چارۋىلارنى كېسەل قىلىدۇ.

باكتېرىيە ئانتىگېنى <بىئول> باكتېرىيە تېنىدىنىڭ ئانتىگېنى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇ گرام مەنپىي تاياقچە باكتېرىيىسىنىڭ ئانتىگېنى بولۇپ، خىمىيىۋى تەركىبى مايلىق شېكەردىن ئىبارەت.

باكتېرىيە بومبىسى <ھەرب> تۈرلۈك كېسەللىك باكتېرىيىسىدىن كېلىپ چىققان زەھەرلىك ماددىلار ئارقىلىق ئادەم ۋە ھايۋانلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان بىر خىل بومبا.

باكتېرىيە توپلىمى <بىئول> يەككە باكتېرىيە ياكى ئۇنىڭ سپورىسى قاتتىق ئۈستۈرگۈچ ئوزۇقتا كۆپىيىپ، كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان دەرىجىدە شەكىللەنگەن باكتېرىيە كالونىيىسى.

باكتېرىيە توشۇغۇچى <تىب> ئۆز تېنىگە كېسەللىك باكتېرىيىسىنى يۇقتۇرۇۋالغان بولسىمۇ كېسەللىك ئالامىتى كۆرۈلمىگەن ياكى كېسەل بولۇپ ساقايغاندىن كېيىن كېسەللىك باكتېرىيىسى يوقالمىغان ۋە بۇ خىل كېسەللىك باكتېرىيىسىنى باشقىلارغا يۇقتۇرىدىغان ئادەم.

باكتېرىيە خلوروفىلى <بىئول> ئاز ساندىكى ئۆزلۈكىدىن ئوزۇقلىنىدىغان باكتېرىيىلەردىن تېپىلىدىغان، خلوروفىلغا ئوخشاپ كېتىدىغان خىمىيىۋى ماددا.

باكتېرىيە قوراللىرى <ھەرب> تۈرلۈك باكتېرىيە ۋە كېسەللىك باكتېرىيىسى پەيدا قىلىدىغان زەھەرلىك ماددىلار ئارقىلىق ئادەم ۋە ھايۋانلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان قوراللار.

باكتېرىيە ئوغۇتى <بىئول> سۈنئىي ئۇسۇلدا ئۆستۈرۈلگەن ئازوتنى تۇراقلاشتۇرغۇچى باكتېرىيە، يىلتىز باكتېرىيىسى ۋە فوسفور باكتېرىيىلىرى ئارقىلىق ياسالغان باكتېرىيىلىك ياسالما، ئۇ تۇپراق تەركىبىگە كىرگەندىن كېيىن ھاۋادىكى ئازوتنى تۇراقلاشتۇرۇپ، زىرائەتلەر شۈمۈرەلەيدىغان ماددىلارنى ھاسىل قىلىدۇ ياكى تۇپراقتىكى فوسفور ۋە كالىيلىق ماددىلارنىمۇ زىرائەتلەر شۈمۈرەلەيدىغان ماددىغا ئايلاندۇرىدۇ.

باكتېرىيە ئۇرۇشى <ھەرب> باكتېرىيە قوراللىرىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق قىلىنىدىغان ئۇرۇش.

باكتېرىيە ئېرىتكۈچ <بىئول> باكتېرىيىلەرنى ئېرىتەلەيدىغان ماددىلار. بۇ خىل ماددىلار باكتېرىيە ھۈجەيرە پەردىسىنى تۈزگۈچى كۆپ قەنتلىك ماددىلارنى پارچىلاپ، باكتېرىيىلەرنىڭ ۋەيران بولۇشى ۋە ئۆلۈشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. كۆز يېشى، ماڭقا، شۆلگەي، ئاق قان دانىچىسى ۋە تۇخۇم ئېقى قاتارلىقلارنىڭ تەركىبىدە باكتېرىيە ئېرىتكۈچ بولىدۇ.

باكتېرىيىگە قارشى فاكتور <بىئول> باكتېرىيىلەرنىڭ ئۆسۈشى ۋە بۆلۈنۈشىنى توسىدىغان بىرىكمە ياكى تەبىئىي ھالەتتىكى ماددىلار.

باكتېرىيىگە قارشى قان زەردابى <بىئول> كېسەللىك باكتېرىيىسىنى ھايۋانلار تېنىگە ئوكۇل قىلغاندىن كېيىن ئېرىشكەن قان زەر-

دابى. بۇ خىل قان زەردابىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق ئادەملەردىكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى ۋە ئۇنى داۋالىغىلى بولىدۇ.

باكتېرىيەلەرنى چەكلەش رولى <بىئول> مىكرو ئورگانىزملارنىڭ فىزىكىلىق، خىمىيىلىك ۋە بىئولوگىيىلىك ئامىللىرى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئۆسۈش ۋە كۆپىيىشىنى چەكلەش رولى. بۇ ئامىللار يوقالغاندىن كېيىن مىكرو ئورگانىزملار ئۆزىنىڭ نورمال ھاياتىي پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ.

باكتېرىيىشۇناس ئى [ر<گرېك+پ] <بىئول> باكتېرىئولوگىيە ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، باكتېرىئولوگىيە مۇتەخەسسىسى، باكتېرىئولوگ.

باكتېرىيىشۇناسلىق ئى <بىئول> باكتېرىيەلەرنىڭ ھالىتى، تۈزۈلۈشى، تۈرى ۋە ھاياتىي پائالىيەت قانۇنىيىتىنى؛ باكتېرىيەلەرنىڭ سانائەتتىكى ئىپچىتىش ھەم ئىنسان ۋە جانلىقلاردا بولىدىغان كېسەللىكلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم؛ باكتېرىئولوگىيە.

باكتېرىيىلىك سۈپ. باكتېرىيىسى بار، باكتېرىيىگە ئىگە: باكتېرىيىلىك تولغاق.

باكتېرىيىلىك تولغاق <بىئول> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل قوزغاتقۇچى تولغاق تاياقچە باكتېرىيىسى. ئالامەتلىرى: قىزىش، قورساق ئاغرىش، قۇرۇق ئىنجىقلاش، ئىچى سۈرۈش، تەرەت ئىچىدە يىرىڭلىق قان ۋە شىلىمشىق سۇيۇقلۇق ئارىلاش كېلىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

باكتېرىيىلىك يەم-خەشەك <بىئول> چارۋىلار ئۈچۈن پايدىلىق مىكرو ئورگانىزملارنى ئىشلىتىپ ئىپچىتىش ئارقىلىق تەييارلانغان بىر خىل ئوزۇقلۇق.

باكتېرىن ئى [ر] <بىئول> ← **ۋاكسىنا**.

باكېلىت ئى [ر] <خىم> فېنول بىلەن فورمالدېگىتنى سىنتېز قىلىش ئارقىلىق ياسالغان بىر خىل يالتىراق، قاتتىق ۋە يۈزى سىلىق كېلىدۇ، ئاساسەن توك ئىزولياتور ماتېريالى قىلىنىدۇ. ئۇ يەنە «فېنول-فورمالدېگىت يالتىراق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

باگاژ (باگاژى) ئى [ر<فران] <كونا> يولۇچىلار يۈكى.

باگۇ ئى [خەن] <تىل> ماقالە يېزىش، نۇتۇق سۆزلەش قاتارلىقلاردا قوللىنىدىغان بىر خىل مەنىسىز، قېتىپ قالغان، ئۆلۈك، ناچار ئىستىل؛ پارتىيە باگۇسى.

باگۇچىلىق ئى <تىل> باگۇ ئىستىلى بىلەن شۇغۇللىنىش: باگۇچىلىققا قارشى تۇرۇش.

باڭ I ئى [خەن] ① ئېلان قىلىنغان تىزىملىك. ② يازما چوڭ خەتلىك ئېلان.

باڭ چىقارماق ئېلان قىلىنىدىغان تىزىملىكنى ئۇقتۇرماق.

باڭ كۆتۈرمەك قارتا ئويۇنىدا ئويۇن تۇتقۇچىنى بەلگىلەش ئۈچۈن قارىمۇقارشى تەرەپ قولىغا ئالغان قارتىنى سىلىشتۇرماق.

باڭ II ئى [خەن] جان ت. قاداق .

باڭ III ئى [پ] يېرىم مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى قۇرۇق ياغاچتىن ئىچى كاۋاك قىلىپ ئويۇلغان، چوڭ ئىككى چوكا بىلەن ئۇرۇلىدىغان يەرلىك ياغاچ ناغرا.

باڭ چالماق باڭنى چوكا ياغاچ بىلەن مەلۇم رىتىمدە ئۇرۇپ ئاھاڭ چىقارماق.

باڭلىق سۈپ. جانت ← **قاداقلىق:** بىر باڭلىق چايدان.

بال I ئى. يېزت. ھەسەل: چىمەنلەرنىڭ لېۋىدىن تۆكۈلدى ئەنبەر، ئالما، ئانار باغرىدىن ئاقتى بال، شېكەر.

بال قارىغاي <بوت> قارىغاي ئائىلىسىدىكى

يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى يىڭنە شەكىللىك ۋە يىپسىمان بولىدۇ؛ ئاتىلىق گۈلى سېرىق، ئانىلىق گۈلى يېشىل قوڭۇر رەڭدە؛ مېۋىسى يۇمىلاق تۇخۇم شەكلىدە كېلىدۇ، سىرتقى يۈزىدە تەڭگىچە- لىرى بولىدۇ؛ ياغىچى پۇختا، چىڭ بولۇپ شپال قىلىشقا بولىدۇ؛ دەرەخ مېيىدىن ئىسكىپىدار ئىشلەشكە بولىدۇ.

بال قوشۇقى ھەسەلنى ئىستېمال قىلىشتا ئىشلىتىدىغان بىر خىل كىچىك قوشۇق: بال قوشۇقىدا دورا ئىچمەك.

بال ھەرىسى ھەسەل ھەرىسى: ياش نېفىتچى قەلبىگە ئوت ياقتى قىزنىڭ ۋەدىسى، قىپقىزىل گۈل مەڭزىگە قوندى شۇ دەم بال ھەرىسى.

بال II مىق‍س [ر<فىران] <مېتېئور> يەر تەۋرەش ۋە شامال قاتارلىق تەبىئىي ھادىسى- لەرنىڭ كۈچىنى بىلدۈرىدىغان ئۆلچەم بىرلىكى: بەش بال شامال. ئالتە بال يەر تەۋرەش. * بىركۈنى توققۇز بال بوران چىقىپ قاتناش توختاپ قالدى.

بالا I ① ئى. يېڭى تۇغۇلغان، تېخى ئانا باغرىدىن ئايرىلمىغان؛ بوۋاق: بالىنى ئېمىتمەك. بالىغا ئەمچەك سالماق. ② ئى. ئاتا-ئانىسىغا نىسبەتەن قىز ياكى ئوغۇل پەرزەنت: مەن كۆيەرمەن بالامغا، بالام كۆيەر بالىسىغا (ماقال). ③ ئى. بويىغا يەتمىگەن ئادەم؛ ياش: قىز بالا. ئوغۇل بالا. * ئادەمنىڭ مېۋىسى ــ بالا (ماقال.) * ــ ئەي مەلىكەم، بۇ چۈش ئەمەس، ئوڭۇم. چۈنكى ئۇ بالا تاش بىلەن ئۇرۇپ پېشانەمنى يارغانىدى، ــ دەپتۇ. ④ سۈپ. كۆچمە. يېشى چوڭ بولسىمۇ گۆدەك- لەرچە ئىش، قىلىقلارنى قىلىدىغان؛ نادان: بالا، قىلغان ئىشىڭ چالا (ماقال). ⑤ سۈپ. كىچىك، ياش: بالا ئىشچى، بالا پادىشاھ. * بادامخان: ــ قويىسىلا خېنىم، ئۆزىمىز بالا تۇرساق تېخى، ــ دېدى. ⑥ ئى. يېڭى تۇغۇلغان كىچىك ھايۋان ياكى تۇخۇمدىن چىققان قۇش: قاغا بالام ئاپىئاق دەيدۇ، كىرپە بالام يۇمشاق دەيدۇ (ماقال). ⑦ سۈپ. بىر تۈردىكى چوڭ- كىچىك نەرسىلەرنىڭ كىچىكى: پالا مەش. بالا توقاچ. بالا يەڭ. بالا تام.

بالا باققۇچى باشقىلارغا ياللىنىپ ئۇلارنىڭ بالىلىرىنى باقىدىغان ۋە ئۆي ئىشلىرىنى قىلىدىغان ئايال.

بالا بولماق ① چوڭ بولۇپ، ئۆسۈپ يېتىل- مەك: بالا، بالا بولغۇچە، ئانىسى موما بولار (ماقال). * ئۇنىڭ بالىسى خېلى ياخشى بالا بولۇپتۇ. ② مەلۇم سەۋەب بىلەن باشقىلارنىڭ پەرزەنتلىكىدە، تەربىيىسىدە ئۆسۈپ يېتىل- مەك، شۇ كىشىلەرگە ئۆز ئاتا-ئانىسى قاتارىدا مۇئامىلە قىلماق: ــ ئاتا سىزمۇ يالغۇز ئىكەنسىز، سىزگە بالا بولۇپ، قېشىڭىزدا تۇرۇپ خىزمىتىڭىزنى قىلساق، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ باللار.

بالا تاپماق (ئەرگە نىسبەتەن) پەرزەنت كۆرمەك، بالىلىق بولماق: ئۇ توي قىلىپ ئۈچ يىلغىچە ئارقا-ئارقىدىن تاپقان بالىلىرىنىڭ ھەممىسىلا قىز ئىدى.

بالا تاشلاش <زوئول> بوغازلىق جەريانى ئوتتۇرا يولدا ئۈزۈلۈپ قېلىپ، تۆرەلمىنىڭ ۋاقتىسىز تۇغۇلۇشى ياكى چۈشۈپ كېتىشى. ئۇ سەۋەبلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ ئادەتتىكىچە بالا تاشلاش، يۇقۇملۇق بالا تاشلاش، پارازىتلىق بالا تاشلاش قاتارلىق- لارغا بۆلۈنىدۇ.

بالا تام <بىن> ئۆي-ئىمارەت سىرتقى تاملىرىنىڭ ئۆگزىدىن ئېشىپ چىقىپ تۇرغان پاكار قىسمى. ئۇ بىنانىڭ كۆركەم كۆرۈ- نۈشى، ئۆگزىدىكى نەرسىلەرنىڭ سىرتقا كۆرۈنمەسلىكى قاتارلىق جەھەتلەردە رول ئوينايدۇ.

بالا سىزىپ كەتمەك ئۆزىنىڭ ئېغىر ئاياغلىقى

ھەققىدىكى گۇمانى توغرا چىقماسلىق.

بالا قوزغالماق بالا ئانا قورسىقىدىكى ئورنىدىن قوزغىلىپ كەتمەك: بالا قوزغىلىپ كەتسە تۇغۇت قىيىن بولىدۇ.

بالا قىلماق ① بىقىپ چوڭ قىلماق؛ ئۆستۈرمەك، يېتىشتۈرمەك: ياشىنىپ قالغان ئاتا قېرىپ قالغانلىقىغا ئۆكۈنۈپ: — بۇنى بالا قىلغۇچە كۆزۈم يۇمۇلىدىغان ئوخشايدۇ، — دېدى. ② ئۆز تەربىيىسىگە، پەرزەنتلىكىگە قوبۇل قىلماق؛ بېقىۋالماق: ھەسەن بەدرىدىن ماقۇل كۆردى، ئاشپەز ئۇنىڭغا يېڭى كىيىملەرنى كىيگۈزۈپ، بالا قىلىۋالدى.

بالا قۇلۇن ئاسرىۋالغان، بېقىۋالغان بالا: — مەنسۇر ئۇنى بالا قۇلۇنلۇقىقا ئەكىرىۋېلىشىنى نىيەت قىلىپ يۈرگىلى نەكەم، بۇنى پۈتۈن خەلقى ئالەم بىلىدۇ، — دېيىلگەنىدى ئەرزنامىدا.

بالا كەش *12* ياشتىن *13* ياشقىچە بولغان بالىلار كىيىدىغان قىشلىق قونچلۇق ئاياغ.

بالا كۆرمەك ① بالىلىق، پەرزەنتلىك بولماق: ئايال كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ: — بىزنىڭ بالىمىز يوق ئىدى، بالا كۆرۈشنى مەنمۇ شۇنداق ئارزۇ قىلاتتىم، — دەپ سۆزلەپ بېرىۋاتاتتى، بىر نەۋرە سىڭلىسىغا. ② كىچىك بالا قاتارىدا ھېسابلىماق، تېخى ئەقلىغە توشمىغان دەپ قارىماق: — ئاكا! بىزنى بالا كۆرۈۋاتامسىز، بىزمۇ 25 لەرگە كىرىپ قالدۇق، ئۇنچىلىك ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايمىز جۇمۇ! — دېدى زاھىر باشلىقنىڭ گېپىنى بۆلۈپ.

بالا كىچىك نادان، پەمسىز، كەم ئەقىل: ئۇ ماڭا: — بىز نېمىدېگەن بىلەنمۇ بالا كىچىكدە! — دېدى.

بالا مالاي كىشىلەر ئىشىكىدە يالىنىپ ئىشلەيدىغان، تېخى بالاغەتكە (يىگىتلىك قۇرامىغا) يەتمىگەن بالا خىزمەتچى: بايۋەچچە سۆزلەۋېتىپ: — بالا مالايغا ئېيتىڭلار، ئۇنى تېزرەك باشلاپ كەلسۇن! — دېدى.

بالا مەش كاناي بىلەن ئەسلىي مەشنىڭ ئارىلىقىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، سوقىچاق مەش.

بالا ھەمراھى <تىب> ئانا تېنىدىكى بالىياتقۇ دىۋارى بىلەن تۆرەلمە ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان يۇمىلاق توقۇلما. ئۇ كىندىك بىلەن تۆرەلمىنى تۇتاشتۇرۇش ئارقىلىق، تۆرەلمىنى ئانا تېنى بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۈرۈپ تۇرىدۇ.

بالا ئىشچى يالىنىپ ئىشلەيدىغان، تېخى قۇرامىغا يەتمىگەن ئىشچى: بىركۈنى ئىۋان سېرگېيېۋىچ ئۆزىنىڭ روسىيىدە تۇغۇلغانلىقىنى، كىچىك ۋاقتىدا ئائىلىسىنىڭ بەكمۇ نامراتلىقتا كۈن كەچۈرگەنلىكى، ئۆزى زاۋۇتتا بالا ئىشچى بولۇپ ئىشلىگەنلىكى ھەققىدە سۆزلەپ بەردى.

بالا يەڭ يەڭنىڭ قىيپاش كېسىلگەن كىچىك پارچىسى.

بالا يۈزى كۆرمەك ← بالا كۆرمەك: ئەمدىلا بالا يۈزى كۆرگەن ئوسمان ئىسمىلىك بىر ياش مۇئەللىم نۇرنىسانى ئۆي خىزمەتچىلىكىگە ئېلىپ كەتتى.

بالىلار ئەدەبىياتى <ئەد>ئۆسمۈر بالىلارنىڭ يېشى، زېھنى ۋە ھەۋىسى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەرگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇپ ئىجاد قىلىنغان ئەدەبىي ئەسەر.

بالىلار باغچىسى <مائار> مەكتەپ يېشىغا توشمىغان بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىش ئورنى. ئۇ ئەھۋالغا قاراپ كۈنلۈك ياكى ھەپتىلىك بولىدۇ. ئۇنىڭدا ئومۇمەن كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرى ئاساس قىلىنغان ھالدا ئەخلاقىي، ئەقلىي، مەدەنىي ۋە تەنتەربىيە تەلىم-تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلىدۇ. تەربىيىنىڭ سىستېملىق ئېلىپ بېرىلىشىغا قولايلىق بولۇش ئۈچۈن بالىلار چوڭ، ئوتتۇرا ۋە كىچىك سىنىپلارغا ئايرىلىدۇ. چوڭ سىنىپلاردا مۇۋاپىق تىل، ھېساب، رەسىم ۋە قول ھۈنەر دەرسلىرى ئۆتۈلىدۇ.

باللار بايرىمى <مائار> پۈتۈن دۇنيادىكى ئۆسمۈر باللارنىڭ بايرىمى. 1949 ـ يىلى موسكۋادا ئېچىلغان خەلقئارا دېموكراتىك ئاياللار بىرلەشمىسىنىڭ يىغىنىدا 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىنى خەلقئارا باللار بايرىمى كۈنى قىلىپ بېكىتكەن.

باللار بۆلۈمى <تىب> دوختۇرخانىلاردىكى باللارنىڭ كېسىلىنى تەكشۈرىدىغان داۋالايدىغان مەخسۇس بۆلۈم: ئاسىيە ئىككىنچى دوختۇرخانا باللار بۆلۈمدە ئىشلەيدۇ.

باللار پالىچى<تىب> جىددىي خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل. بۇ خىل كېسەلنى يۇلۇنغا ۋىرۇس بۇزۇپ كىرىپ پەيدا قىلىدۇ. ئۇ كۆپ ھاللاردا بىر ياشتىن ئالتە ياشقىچە بولغان باللاردا كۆرۈلىدۇ، ئاساسلىق ئالامەتلىرى: قىزىش، پۇت ـ قول قاتتىق ئاغرىش ۋە تارتىشىپ قېلىش قاتارلىقلار بولۇپ، ئېغىرلاشقاندا پالەچ قىلىپ قويىدۇ.

باللار پسىخولوگىيىسى باللار پسىخىكا تەرەققىياتىنىڭ ئومۇمىي قانۇنىيىتى ۋە ياش ئالاھىدىلىكلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

باللار تىياتىرى مەخسۇس ئۆسمۈر باللارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن تەييارلانغان؛ ئۆسمۈرلەرنى قىزىقتۇرىدىغان؛ ئۆگىنىشكە، تۇرمۇشقا ئىنتىلدۈرىدىغان سەھنە ئەسىرى.

باللار چۆچىكى باللار ئەدەبىياتىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، مول تەسەۋۋۇر ۋە مۇبالىغىلەشتۈرۈش ئارقىلىق، باللارنىڭ ھەۋەس قىلىشىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇلغان چۆچەك.

باللار سارىيى ← ئۆسمۈرلەر سارىيى: شەھىرىمىزدە يېڭىدىن سېلىنغان باللار سارىيى ناھايىتى كۆركەم بولۇپتۇ.

باللار فىلمى ئۆسمۈر باللارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن مەخسۇس ئۆسمۈر باللار ئۈچۈن ئىشلەنگەن، باللار ئاسان چۈشىنەلەيدىغان ۋە مەلۇم تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە، قىزىقارلىق فىلىم.

باللار قوشىقى <ئەد> باللار تىلى بىلەن ئوقۇلىدىغان ۋە باللار ئارىسىدا كەڭ تارقالغان، شەكلى بىرئاز ئاددىي ناخشا ـ قوشاقلار: كىچىك باللارغا خاس، چۈچۈك تىل بىلەن يېقىملىق ئېيتىلغان بۇ ئاڭسۇقنا باللار قوشىقى مېنىڭ دىققىتىمنى ئۆزىگە تارتتى.

باللار كۇتۇپخانىسى ئۆسمۈر باللارغا ئائىت كىتاب، گېزىت ـ ژۇرنال ۋە باشقا ماتېرىياللارنى يىغىپ، رەتلەپ ۋە ساقلاپ، ئۆسمۈر باللارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان كۇتۇپخانا.

باللار كۇلۇبى مەخسۇس ئۆسمۈر باللار ئۈچۈن سېلىنغان ۋە باللار تۈرلۈك مەدەنىي مەشغۇلاتلارنى ئېلىپ بارىدىغان كۇلۇب.

باللار كۆرگەزمىسى مەخسۇس ئۆسمۈر باللار ئۈچۈن ئېچىلغان ۋە تەربىيە قىممىتىگە ئىگە مەزمۇنلارنى تۈرلۈك ئەمەلىي شەكىللەر ئارقىلىق جانلىق ۋە چۈشىنىشلىك قىلىپ كۆرسىتىدىغان ياكى باللار ئۆزلىرى ياراتقان گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى قويۇلغان كۆرگەزمە.

باللار كېسەللىكلىرى ئىلمى <تىب>مېدىتسىنا ئىلمىدىكى بىر خىل كىلىنكىلىق پەن. ئۇ باللارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى، ئوزۇقلىنىشى، ساغلاملىقى، باللار كېسىلىنىڭ سەۋەبلىرى، كېسەلنىڭ باشلىنىش پرىنسىپلىرى، كېسەل جەريانى، كېسەل ئەھۋالى، دىئاگنوزى، ئالدىنى ئېلىش، داۋالاش قاتارلىق مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدۇ. ئاساسلىق ۋەزىپىسى باللارنىڭ تەن ساغلاملىقىنى كۈچەيتىپ، سالامەتلىكىنى قوغداشتىن ئىبارەت.

باللار كىنوخانىسى مەخسۇس ئۆسمۈر

باللارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن سىپلىنىغان، باللار چۈشىنەلەيدىغان، باللار ھەۋەس قىلىدىغان كىنو ۋە تىياتىرلار قويۇلىدىغان كىنوخانا.

باللار كىيىملىرى ئۆسمۈر باللارنىڭ بەدەن تۈزۈلۈشى ۋە ياش ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن تىكىلگەن كىيىملەر.

باللار لاگېرى ئۆسمۈر باللار يازلىق تەتىل ۋاقىتلىرىدا سىرتقا چىقىپ ساياھەت قىلىدىغان، دەم ئالىدىغان جاي.

باللار مائارىپى ئوقۇش يېشىغا توشمىغان ئۆسمۈر باللارغا قارىتىلغان مائارىپ.

باللار ناخشىسى ئۆسمۈر باللارنىڭ تۇرمۇشى، ئىدىيىۋى ھېسسىياتى، ئوبيېكتىپ شەيئىلەرگە بولغان قارىشى ۋە كەلگۈسى گۈزەل تۇرمۇشقا بولغان تەلپۈنۈشى ئەكس ئېتىلىدىغان ناخشا.

باللار ئويۇنى ① ئۆسمۈر باللار ئوينايدىغان ۋە تۇرمۇشقا تەقلىد قىلىنغان تۈرلۈك شەكىلدىكى قىزىقارلىق ئويۇنلار. ② باللار تىياتىرى: يېقىندىن بۇيان قويۇلۇۋاتقان باللار ئويۇنى خېلى ياخشى تەييارلىنىپتۇ.

باللار ئويۇنچۇقى ئۆسمۈر باللارنىڭ خاراكتېرى، ئالاھىدىلىكىگە ماس ھالدا مەخسۇس باللارنىڭ ئويناپ كۆڭۈل ئېچىشى ئۈچۈن ياسالغان ھەر خىل ئويۇنچۇقلار.

باللار ئۆمىكى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە مەملىكەت ئازاد بولۇشتىن بۇرۇن ھەرقايسى ئىنقىلابىي بازىلاردا قۇرۇلغان ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتى.

باللار ئۆيى 10 ـ 14 ياشتىكى يېتىم باللارنى يىغىپ تەربىيىلەشنى مەقسەت قىلغان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئورۇن. باللار بۇ يەردە تولۇقسىز مەلۇماتقا ئىگە بولغاندىن كېيىن، تولۇق ئوتتۇرا ۋە ئالىي مەكتەپلەرگە ھۆكۈمەت تەمىناتىدا ئوقۇشقا ئەۋەتىلىدۇ ۋە مۇۋاپىق خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلىدۇ.

باللار ئىسكىرىپكىسى باللارنىڭ ئالاھىدىلىكىگە خاس، كىچىك قىلىپ ياسالغان ئىسكىرىپكا.

بالا II (بالاسى) [ئە] ① ئى. باشقا كەلگەن ئاپەت؛ پالاكەت؛ خەۋپ ـ خەتەر: ئۆزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا (ماقال). * ساقلانساڭ بالا يوق، ساقلانمىساڭ داۋا يوق (ماقال). * ئادەمگە سېمىزلىكمۇ بىر بالا ئىكەن. ② ئى. ئاپەت، خەۋپنىڭ سەۋەبى؛ ئىللىتى: بىر بالاسى بولمىسا، قۇيرۇق ياتامدۇ تاشتا (ماقال). * — ھەممە بالا مۇشۇ ئەزىزىخاندا، — دېدى دىلەيساخان. ③ سۈپ. قولىدىن ھەممە ئىش كېلىدىغان؛ ئۇستا، چېۋەر، ماھىر: قاسىم دوستىنىڭ دولىسىغا قېقىپ تۇرۇپ: — سۆزگە بالا نېمە ئىكەنسەن، — دەپ ماختاپ قويدى. ④ ئى. ناھايىتى زور ھېچ نەرسە كار قىلمايدىغان نەرسە.

بالا بولماق ① پالاكەت، كۆلپەت كەلمەك؛ ئاپەت يۈز بەرمەك: نېمە بالا بولدى، ئۆزەمگە بىر دەرد تېپىۋالدىم. * بۇ يىل يۇرتىمىزدا چېكەتكە بالاسى بولدى.

بالا تاپماق ئاپەت تۇغدۇرماق، پالاكەت ئېلىپ كەلمەك، خاپىلىق پەيدا قىلماق: ئۆزەم تاپقان بالاغا، نەگە باراي داۋاغا (ماقال). * ئۇ: — مۇشۇ قېرى كەلسىلا بىر بالا تاپماي قويمايدىغۇ زادى، — دېدى كۆلكە ئارىلاش. * — مەن بالا تاپتىم دەپتىمەن! بېشىمغا بالا تاپقانىكەنمەن، — دېدى سايىت ئاخۇن خىرىلداپ.

بالا تەگمەك بالا كەلمەك: ھەلىمىخان: — ۋاي خۇدايىم، بۇ ئادەمگە نېمە بالا تەگكەندۇ، چىرايى تاتىرىپ تامدەكلا بولۇپ قاپتىغۇ ئەمدى؟ — دېدى.

بالا تېرىماق خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىك، جېدەل ـ ماجىرالارنى كەلتۈرۈپ چىقارماق: توختاخۇن: — ھېلىقى ناسىرنىڭ ئوغلى نادىر دېگەنمۇ ئەپەندى ئەمەسمىدى، ئەنە شۇمۇ ھەممە

بالانى تېرىپ، ھۆكۈمەتكە قارشى چىقىپ، ئاخىرى ئۆز بېشىنى يېدىغۇ، — دېدى. * — بېشىنى تېنىدىن جۇدا قىلىش كېرەك، بولمىسا، كۆپ ئۆتمەي بالا تېرىيدۇ، — دەپتۇ ھەيدەر.

بالادا قالماق ئاپەت، پالاكەت، خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىككە دۇچار بولماق: مەنمەنلىكتىن كىشى قالار بالادا، كەم بولغانلار ئاخىر بولار زىيادە، ياخشىلىق قىل، ئېتىڭ قالسۇن دۇنيادا، چوڭلار سۆزى شولدۇر، ئازاد ئەيلىگىل.

بالاغا تىقماق بالايىئاپەتكە، كۆڭۈلسىزلىككە، پېشكەللىككە دۇچار قىلماق: سۇڭ جياڭ: — ئەتە پانۇس سەيلىسىنى كۆرۈپ بولۇپ، كېچىلەپ قايتىقىنىمىز تۈزۈك، بولمىسا، بالاغا تىقىلىپ قالىمىز! — دېدى. * — دەسلىپىدە سۇڭ دانىش ئۆزلىرىنى بالاغا تىققان، ئەمدى لياڭشەن كۆلىگە بارماقتىن باشقا يول يوق، — دېدى يەنچىڭ.

بالاغا دۇچار قىلماق ← بالاغا تىقماق:

بالاغا سالماق ← بالاغا تىقماق: بۇ يىل ئون ئىككى يىل بولۇپ قالدى ئۇكام، بۇ ئەپەندى بولماق، مېنى بىر بالاغا سالدى ئۇكام.

بالاغا قالماق ئاپەت، پالاكەت، خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىككە گىرىپتار بولماق: ئىشنى قىلغان كانايچى، بالاغا قالغان سۇنايچى (ماقال). * ھارماڭ دېسە ھاپاش بولۇپتۇ، تېخىمۇ دېسە بالاغا قېلىپتۇ (ماقال). * پادىشاھ: — نېمە بالاغا قالدىم، بۇ ئەخمەق گادايدىن، — دەپ ئۇنى قوغلاپ چىقىرىپتۇ. * ياملىنى تېشىپ قويۇپ، ئىككى چىقتىم تالاغا. مېنى باققان بەش يايى، ئەمدى قالدى بالاغا.

بالاغا قويماق ← بالاغا تىقماق: ئۆزى چىقتى تالاغا، مېنى قويدى بالاغا (ماقال). * دادام: — ئۇلار بۇ يەرنى بىلىۋالسا، مېنىڭمۇ كارايىتىم چاغلىق، لېكىن مېنى ھىمايە قىلىۋاتقان بۇ كىشىلەرنى بالاغا قويمىز، — دېدى.

بالا كەلمەك ئاپەت، يامانلىق، پالاكەت، خاپىلىق، كۆڭۈلسىزلىك، پېشكەللىك كېلىپ چىقماق، پەيدا بولماق: يېغى ياندىن قوپۇر، بالا كەلسە قېرىنداشتىن (ماقال). * بېشىڭغا ھەر بالا كەلسە، ئۆزەڭنىڭ خۇي-پەيلىدىن كۆر (ماقال). * دىۋە: — سەن كەڭ قورساق بول! يامانلارنىڭ قىلمىشلىرى ئاخىر ئۆزىگە بالا كەلتۈرىدۇ، دېگەن ماقال بار، — دەپتۇ.

بالانى ھاپ ئېتىدىغان ← بالانى يەيدىغان.

بالانى يەيدىغان ھېچ نەرسىدىن يانمايدىغان دەرىجىدە ئاچكۆز، قارنى يامان، تويماس: بالانى يەيدىغان بىر نانغىمۇ تويمىدىڭمۇ؟

بالا ئۈستىگە قازا كەلمەك بالايىئاپەت، ئۆلۈم-يېتىم ۋە پېشكەللىكلەر ئارقا-ئارقىدىن، ئۈستى-ئۈستىلەپ كەلمەك: ھاشىم باينىڭ يول ئۈستىدە ماشىنا ھادىسىگە ئۇچرىشى ۋە ئېلىپ ماڭغان چامادانىنىڭ يوقىشى بالا ئۈستىگە قازا كەلگەندەك بىر ئىش بولۇپتۇ.

بالا ياغماق ئاپەت، كۈلپەت قاتمۇقات كېلىپ تۇرماق: بۈگۈن ئاسماندىن يامغۇر ئەمەس، بالا ياغدى.

بالا يەتمەك ← بالا كەلمەك: — سىلەرگە نېمە بالا يەتتى؟ — دەپ ئۇلاردىن سوراپتۇ ۋەزىر.

بالا III (بالاسى) ئى. <بەت> ئۆينىڭ ئۈستىنى يېپىشتا سىنجى ياغاچ ئۈستىگە توغرىسىغا قويۇلىدىغان ۋە ئۈستىگە ۋاسا ئورنىتىلىدىغان ياغاچ؛ جەگە.

بالا بېشى <بىن> ① تامنىڭ جەگە (لىم) قويۇلغاندىن كېيىن جەگە (لىم) ئارىلىقلىرىنى تولدۇرۇش ئۈچۈن ئېتىلگەن قىسمى. ② بالا ياغاچنىڭ سىنجىغا قويۇلغان بېشى.

بالا-چاقا ① بىر ئائىلىدىكى چوڭ-كىچىك، قىز-ئوغۇل بالىلار، بالا-ۋاقا: يۈسۈپ توختى: — ئاتا-ئانا بىلەن بالا-چاقا ئوتتۇرىسىدا مەڭگۈلۈك ۋاپادارلىق؛ ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدا تەۋرەنمەس ساداقەتلىك؛ دوست-ئاغىنىلەر ئوتتۇرىسىدا چوڭقۇر ئىخلاسمەنلىك بولۇشى كېرەك، — دەيتتى. ② ئائىلە ئەزالىرى؛

خوتۇن ۋە باللار: ئايمىخان ئاچا: ـــ ساۋۇت، مە، بالا ـ چاقاڭدىن خەت كېلىپتۇ، ـــ دەپ يانچۇ- قىدىن بىر پارچە خەتنى ئېلىپ ئۇنىڭغا سۇندى.

بالا ـ چاقىلىق بالا ـ چاقىسى، ئائىلىسى بار: لەشكەرلەر زىنداندىن چىققان قىزلارغا ئۆيلىنىپ، بالا ـ چاقىلىق بولۇشۇپتۇ. * ئۇ، توغرا سىياسەت يۈرگۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۆيلىنىپ بالا ـ چاقىلىق بولۇپ قالدى.

بالاخور سۈپ [ئە+پ] ① باشقىلارنىڭ ھەققىنى يەۋالىدىغان، ھاراملىتاماق: ئۇ غەزىپىنى زورىغا بېسىپ، كۆزلىرىگە غىل ـ پال ياش ئالغان ھالدا: ـــ ھۇ، تويماس بالاخور! سەن ئەسلىدە ئادەمنىڭ قان ـ يېشىنى ھاراققا تېگىشىپ ئىچىدىكەنسەن ـ دە! ـــ دەۋەتتى. * جاھالەت دۇنيىسى ئاچتى ۋەھىمىلىك ئاغزىنى ئاخىر، كىرىپ كەتتى، ئۇنىڭ تويماس بالاخور قارنىغا تاشۋاي. ② بالايىئاپەت، خەۋپ ـ خەتەر پەيدا قىلىدىغان؛ پېشكەللىك كۆڭۈلسىزلىكلەر- نىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولىدىغان؛ جېدەلخور: نادىر: ـــ بۇ بالاخور ئايروپىلانلارنى يوقاتماي تۇرۇپ، قايسى يۈزۈم بىلەن قىسمىغا قايتىمەن؟! ـــ دېدى.

بالاخورلۇق «بالاخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بالادەك سۈپ. ناھايىتى زور، ھېچ نەرسە كار قىلمايدىغان: بالادەك نەرسە. بالادەك نەپسىدىن كەچمەك.

بالادەك نەپسىدىن كەچمەك ناھايىتى زور مەنپەئەت ياكى ئۆزىگە ئىنتايىن زور ئېھتىياجلىق بولغان نەرسىدىن ۋازكەچمەك.

بالاغەت ئى [ئە] قىز ـ ئوغۇللارنىڭ جىسمانىي جەھەتتىن يېتىلىشى.

بالاغەتكە يەتكەن مەزگىل قىز- ئوغۇللارنىڭ كۆپىيىش ئەزالىرىنىڭ يېتىلىپ پىشقان مەزگىلى. ئادەتتە ئوغۇللارنىڭ بۇنداق مەزگىلى 15 ـ 16 ياش ئەتراپىدا، قىزلارنىڭ 13 ـ 14 ياش ئەتراپىدا بولىدۇ.

بالاغەتكە يەتمەك جىسمانىي جەھەتتىن پىشىپ يېتىلمەك؛ بويىغا، ۋايىغا يەتمەك: بۇ قىز بالاغەتكە يەتكۈچە ئەقلى كامالەتكە يېتىپتۇ، گۈزەللىكتە ئانىسىدىنمۇ ئېشىپ كېتىپتۇ. * شاھزادىلار چوڭىيىپ بالاغەتكە يېتىپ قېلىپتۇ، لېكىن پادىشاھنىڭ قول ئاستىدىكى يۇرت ئىچىدىن بۇ ئىككى ئوغۇلغا لايىق تېپىلمايدۇ.

بالا ـ قازا (بالا ـ قازاسى) ئۆلۈم ۋە مۇسىبەت ئېلىپ كېلىدىغان تۈرلۈك بالا ۋە قازالار: بالا ـ قازا دەرەخ بېشىدا ئەمەس، ئادەم قېشىدا (ماقال). * ـــ بالام، چاينى ئۆزلىرى ئېلىپ چىقىپ مېھمانلار بىلەن كۆرۈشسىلە، بۈگۈن بىزنى بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرغان ياخشى ئادەملىرىمىز شۇ، ـــ دېدى ئايال.

بالالايكا ئى [ر] <مۇز> رۇسلارنىڭ ئۈچ تارلىق چېكىپ چالىدىغان چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ بىرى، ئۈچ بۇلۇڭ شەكلىدە بولۇپ، دەستى- سىگە پەدە باغلانغان؛ تۇرۇپ چېلىشقىمۇ، چېكىپ چېلىشقىمۇ ياكى بارماقلارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ مەرغۇللىتىشقىمۇ بولىدۇ.

بالالىق I سۈپ. بالاسى بار، بالا سادىر بولغان: كۆرگىلى ھۆسنۈڭنى زارۇ مۇپتىلا بولدۇم ساڭا، نە بالالىق كۈن ئىدىكى ئاشىنا بولدۇم ساڭا.

بالالىق II سۈپ ① بالاسى بار: بەش بالالىق ئۆي. ② بالا بولالايدىغان، بالاغا لايىق: بالالىق ياغاچ.

بالانس ئى [ر<فران] ① بىرەر كارخانا ياكى تەشكىلاتنىڭ بەلگىلىك بىر مۇددەت ئىچىدىكى قىلغان كىرىمى بىلەن چىقىمىنىڭ بىر ـ بىرىگە سېلىشتۇرۇلۇپ ۋە نىسبەتلەش- تۈرۈلۈپ چىقىرىلغان يەكۈنى: ئاكتىپ بالانس. پاسسىپ بالانس. بىر ئايلىق بالانس. ② تەڭپۇڭ ھالەت.

بالانس بولماق ← **بالانسلاشماق:** ئۇنىڭ ھېسابىسىز كۆپ تاماق يېيىشى، كۆپ يەل قويۇپ بېرىشى بىلەن بالانس بولۇپ تۇراتتى،

ئۇنى لەنگەر كوچىسىدىكى باللار «ئالىم ئوسۇر-غاق» دەپ ئاتىشاتتى، لېكىن لۇتپۇللا ئۇنىڭغا «زەمبىرەكچى ئالىم» دەپ چىرايلىق نام قويۇپ قويدى.

بالانس قىلماق ① بىرەر كارخانا ياكى تەشكىلاتنىڭ بەلگىلىك مۇددەت ئىچىدە قىلغان كىرىم-چىقىمىنى بىر-بىرىگە سېلىشتۇرۇپ ۋە نىسبەتلەشتۈرۈپ يەكۈن چىقارماق، بالانسلاشتۇرماق. ② كىرىم-چىقىمنى تەڭپۇڭ ھالەتكە كەلتۈرمەك.

بالانسلاشتۇرماق «بالانسلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالانسلاشتۇرۇلماق «بالانسلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىر يىللىق كىرىم-چىقىم بالانسلاشتۇرۇلدى.

بالانسلاشماق پ. كىرىم-چىقىم تەڭلەشمەك، تەڭپۇڭلاشماق.

بالانسلانماق پ ← **بالانسلاشماق.**

بالا-ۋاقا ← **بالا-چاقا:** ئۆيگە كەلسەك بالا-ۋاقىمىز ئاچلىقتىن زار-زار يىغلىشىپ ئولتۇرغانىكەن. * رەھمەتلىكىم، داموللام، قانداق چىداي ئوتتۇڭغا. قالدى تۇتقان دۇتارىڭ، ئەزىز بالا-ۋاقاڭغا.

بالا-ۋاقىلىق ← **بالا-چاقىلىق:** ئالىم خەتنىڭ ئاخىرىدا يەنە: — دوستۇم، بالا-ۋاقىلىرىڭنى ئېلىپ بىز تەرەپلەرگە بارغىن، بىزمۇ بالا-ۋاقىلىق بولۇپ قالدۇق، باللار بىلىشىپ ئۆتكىنى ياخشى، — دەپ يېزىپتۇ.

بالايىئاپەت ئى [بالا+يى+ئاپەت] تۈرلۈك ئېغىر بالا، ئاپەتلەر: بالايىئاپەت بولمىسا، بەخت-سائادەت بولمايدۇ؛ بەخت-سائادەت بولمىسا، بالايىئاپەتمۇ بولمايدۇ. * ئون يىللىق بالايىئاپەت ئۇلارنىڭ يىلىكىنى ئۈزۈۋەتتى، چوڭ قازاننىڭ ئىشى قورساق تويغۇزۇشقا يېتىشمىدى.

بالايىئاپەتلىك سۈپ. تۈرلۈك ئېغىر بالا ۋە ئاپەتلەرنى پەيدا قىلىدىغان ياكى بالايىئاپەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: بالايىئاپەتلىك ھېلىقى يىللارغا كەلگەندە دادام 54 ياشلاردا ئىدى. * زەرەپشان دەرياسىغا ھەر بەش-ئون يىلدا بىر قېتىم ئوتتۇرا ھال، ھەر 20-30 يىلدا بىر قېتىم چوڭ، ھەر 50-100 يىلدا بىر قېتىم مىسلى كۆرۈلمىگەن بالايىئاپەتلىك كەلكۈن-قىيانىنىڭ يامراپ كېلىشى ئادەت ئىدى.

بالايىئەزىم ئى [بالا+يى+ئەزىم] ناھايىتى زور، ئىنتايىن چوڭ بالا: چۈشۈمدە بىراۋ ماڭا: — بۇ بالايىئەزىمدىن كىشىلەرنى قۇتقۇز، — دېدى.

بالايىبەتتەر ئى [بالا+يى+بەتتەر] ناھايىتى يامان ۋە زىيىنى ئىنتايىن زور بولىدىغان بالايىئاپەت: ھالۋىنى ھېكىم يېسە، تاياقنى يېتىم دېگەندەك، كونا جەمئىيەتتە بالايىبەتتەر خەلقنىڭ بېشىغا چۈشەتتى.

بالبال ئى <ئارخئول> قەدىمكى تۈرك ھۆكۈمرانلىرى قەبرىستانلىرى ياكى قورغان ئەتراپلىرىغا خاتىرە سۈپىتىدە ئورنىتىپ قويىدىغان، ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئوبرازى چۈشۈرۈلگەن خاتىرە تاش. بۇلارنىڭ بەزىلىرىدە ئويما ياكى قاپارتما يېزىق ۋە بەلگىلەر بولىدۇ.

بالبۇئا ئى. پانامانىڭ پۇل بىرلىكى.

بالچى ئى. بال يىغقۇچى ياكى بال ساتقۇچى كىشى.

بالچىلىق «بالچى» سۆزىنىڭ كەسپ نامى: ھازىر ناھىيىمىزدە بالچىلىق ئىشلىرى خېلى راۋاجلىنىپ قالدى.

بالداق ئى ① سۇ ياكى يۇك قاتارلىقلارنى دولىدا كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياپىلاق ياغاچ؛ ئەپكەش: بىر بالداق سۇ. ② شوتا، كارۋات، ئورۇندۇق ۋە شۇ تىپتىكى نەرسىلەرنىڭ ئارىلىقلىرىغا بېكىتىلگەن ياغاچ؛ چېتىق: مىڭبىر تەسلىكتە بىر يۇدە ئوتۇننى يۇدۇپ ئاشخانا ئۆگزىسىگە چىقىشقا باشلىدىم، شوتىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن سەل ئېشىپ شوتىنىڭ بىر بالدىقىغا پۇتۇمنى يۆتكەي دېيىشىمگە

كۆچ ـ مادارىم كېتىپ، ئۆشنەمدىكى ئوتتۇن ئارقامغا بېسىپ كەتتى ـ دە، موللاقلاپ يەرگە چۈشۈپ كەتتىم. * ئوسمان بىلەن يۇنۇس پالتا بىلەن نۆۋەتلىشىپ، يەنە ھە دەپ «7 ـ نومۇرلۇق» كامېرنىڭ قاتمۇقات بېكىتىلگەن تۆمۈر بالداقلىرىنى، ئادەم كالىلىسىدىن چوڭ قۇلۇپلىرىنى چېقىشقا كىرىشىپ كەتتى. ③ كۆچمە. باسقۇچ، پەللە، دەرىجە: جەڭچىلەرنىڭ ھەربىي سۈپىتى ئىلگىرىكىدىن بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. * مېھمانخانىدا يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى، غالىب ھەممىدىن بەكرەك كۈلگەنىدى، تېلىقىپ ھەتتا ئېغىناپ كەتتى. ئۇ چىڭقىلىشتىن زورۇقۇپ «تارت» قىلىپ يەل چىقىرىۋەتكەنىدى، كۈلكە يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ④ نەرسىلەر يۈزىگە توغرىسىغا چۈشۈرۈلگەن يول ياكى رەڭلىك بەلگە: بالا بالداق مايكا. * پەردە ئېچىلغاندا سەھنىگە قارا چاپان كىيگەن، ئىككى يېڭىگە ئىككى بالداق، تۆت چاسا تۆت يۇلتۇز بەلگە تاقىغان جۇرئەت كىرىدۇ.

بالداقلاتقۇزماق «بالداقلاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

بالداقلاتماق «بالداقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالداقلاشماق «بالداقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بالداقلانماق «بالداقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بالداقلىنىلماق «بالداقلانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بالداقلىق سۈپ. بالداقلىق بار، بالداق سېلىنغان: بالداقلىق رەخت. * ئۇلار كوچىنىڭ ئاخىرىدىكى بىر قورۇنىڭ ئالدىدا توختىدى ـ دە، ئاستا شەپە چىقارماي ئىككى بالداقلىق قورۇدىن ئېشىپ چۈشتى، ئۇ يەر، بۇ يەرلىرى ئۆرۈلۈپ كەتكەن پاكار تاملىق بۇ كىچىك قورۇ جىمجىت ئىدى. * ئۇ يەردىن يۇقىرىغا چىقىش ئۈچۈن يەتتە بالداقلىق شوتا بار ئىدى.

بالداقلىماق پ. بالداق ئورناتماق، چېتىق بېكىتمەك، چېتىقلىماق.

بالداقمۇبالداق ① بىر بالداق بىر بالداقتىن. ② كۆچمە. پەللىمۇپەللە، دەرىجىمۇ دەرىجە، پەيدىنپەي: ئۇ ئۆزى ئولتۇرغان چۆكمە ئورۇندۇقتىن قوزغىلىپ، ماڭا گەۋدىسىنى تاشلاپ دېرىزىدىن تۆۋەنگە قاراشقا باشلىدى. مەن شۇ چاغدىلا ئايروپىلاننىڭ بالداقمۇبالداق تۆۋەنلەپ يەرگە يېقىنلاپ قالغىنىنى سەزدىم. * داپنى چېلىشتا ئاددىي بىرلەشتۈرۈشتىن باشلاپ، تەدرىجىي ھالدا بالداقمۇبالداق مۇرەككەپلىككە قاراپ ئىلگىرىلەيمىز.

بالدۇر رەۋ. ئەسلى بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن بۇرۇن؛ ئىلگىرى، دەسلەپ: بالدۇر بارغان گۆش يەر، كېيىن بارغان مۇشت يەر (ماقال). * بۇ كېسەللىك قانچە بالدۇر سېزىلسە، قانچە بالدۇر داۋالىنىلسا، ئۈنۈمى شۇنچە ياخشى بولىدۇ. * كوپېراتىپ ئىچىدىن تۇردى مەمەت ئېيتىدۇ: — بالدۇر ئېشىم يەتمىگەن، ئەمدى ئېشىم يېتىدۇ.

بالدۇر قېرىش <تىب> جانلىق ئورگانىزملارنىڭ مۇددەتتىن بۇرۇن ئاجىزلىششى.

بالدۇر يېتىلىش ① <فىزىئول> ئىششىقسىمان بەزنىڭ بالدۇر چېكىنىشى جىنسىي بەزنىڭ بالدۇر يېتىلىشىگە تۈرتكە بولۇپ، ئۇزۇن سۆڭەك بىلەن سۆڭەك ئېپىفىزىنىڭ ئۆسۈشىنى ۋە ئۇلارنىڭ بالدۇر ئۇچرىششىنى تېزلىتىدىغان بىر خىل ھادىسە. بالدۇر يېتىلگەن بالىلار تەڭ قۇراملىق بالىلاردىن ئېگىز بولىدۇ. بالاغەتكە يېتىدىغان مەزگىلگە كەلگەندە، جۈغى ۋە بويى تەڭ قۇراملىق بالىلاردىن كىچىك ۋە پاكار بولۇپ قالىدۇ. ② <دېھ> زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈش مەزگىلى قىسقا ۋە پىششى تېز بولىدىغان ھادىسە.

بالدۇرقى سۈپ. دەسلەپكى، ئاۋۋالقى، بۇرۇنقى، ئىلگىرىكى: موماي ئېرچىنىڭ تەكلىپىنى قۇۋۋەتلەپ: — بالدۇرقى زامان بولسا، بۇ بالىنىڭ ئېتى كۆچ ئۈستىدە تۇغۇلغانلىقتىن

كۆچىباي، ياكى يول ئۈستىدە تۇغۇلغانلىقتىن جولدىباي، يا بولمىسا بوراندا تۇغۇلغانلىقتىن بورانباي قويۇلاتتى، ـــ دېدى.

بالدۇرلۇق «بالدۇر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بالدۇرلۇق قىلماق.

بالدۇرلۇق قىلماق شۇ ئىشنى قىلىشقا مۇۋاپىق كېلىدىغان ۋاقىتتىن بۇرۇن بولۇپ قالماق، ئەتىگەنلىك قىلماق: «قانۇنىيەت»نى تېپىش ئالىملارغا ۋە مۇتەخەسسىسلەرگە خاس ئىش، لېكىن، سۈي گۇەنلەن، دىڭ جىيچۈندەك ياشلارغا ئۇنداق قىلىش تېخى بىرئاز بالدۇرلۇق قىلىدۇ ۋە مۇشكۈل چۈشىدۇ.

بالدىرغان ئى <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تىك، ئوتتۇرىسى كاۋاك كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئىككى-ئۈچ قايتىلانغان پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكلىدە، ھەرە چىشلىرى بار؛ گۈل رېتى مۇرەككەپ كۈنلۈكسىمان بولۇپ، ئۇچىدا ئۆسىدۇ؛ گۈلى كىچىك، رەڭگى ئاق؛ قوش ئاسماق مېۋىسى كەڭ، تۇخۇم شەكىللىك بولىدۇ؛ دورا قىلىنىدۇ؛ ئاچچىق، تەبىئىتى ئىسسىققا مايىل، زەھەرسىز بولۇپ سوغۇق يەلنى، ھۆللۈكنى قايتۇرىدۇ؛ ئاغرىق باسىدۇ. ئۇ ئاساسەن تيانشاننىڭ تاغلىق رايونلىرىدا ئىلى رايونىدا كۆپ ئۇچرايدۇ.

بالدىرغانلىق ئى. بالدىرغان ئۆسكەن ياكى بالدىرغان تېرىلغان يەر: ـــ بۇ ئوتلارنى بالدىرغانلىقنىڭ ئەتراپىدىن ئورۇپ كەلدىم، ـــ دېدى قاسىم ئەمەتكە قولىدىكى بىر تۇتام ياۋا ئوتنى كۆرسىتىپ.

بالغۇن ئى <بوت> يۇلغۇن ئائىلىسىگە كىرىدىغان چاتقال، يوپۇرمىقى تەڭگىگە ئوخشايدۇ؛ گۈللىرى غولىنىڭ ئۇچىغا توپلىشىپ ئۆسۈپ، ئومۇمىي گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ ئۇرۇقىدا تۈكلىرى بولىدۇ. كۆپىنچە دەريا ساھىلىدە ئۆسىدۇ.

بالقىماق پ ① كۆتۈرۈلمەك، ئېتىلىپ چىقماق، بەرق ئۇرۇپ كۆرۈنمەك: بەختى ئاكام مۇشۇ ئاي-كۈنلەردىن بېرى، ئەزالار ئېتىزدىن تارقىغان چاغدا ۋە ھەتتا كەچلىكى كۆكتە جىمىرلاپ، دەسلەپكى يۇلتۇزلار بالقىغان چاغدىمۇ ئىشلەۋاتىدۇ. * شەپەقتەك بالقىساڭ كۆكتە، بۇلۇتتەك شۇنچىلىك پەسمەن، قولۇمنى تۇتمىساڭ رەببىم، بۇ دەريادىن ئۆتمەسمەن. ② يارقىن نۇر چاچماق، يالتىرىماق؛ پارلىماق: بالقىپ تۇرغان ئالتۇن شارنىڭ قىزغۇچ نۇرلىرى دەريا ئۈستىدىن چاقناپ جىمىرلاشقا باشلىدى. * تاڭ شەپىقى ـــ ...بالقىپ كۆتۈرۈلۈپ چىقىۋاتقان نۇرلۇق قۇياشنىڭ سەلتەنەتلىك خەۋەرچىسى.

بالكون ئى [ر<ئىتال] <بىن> بىنانىڭ ھەربىر قەۋەتلىرىدىكى، دېرىزىسى كوچا، ھويلا ياكى ھاۋالىق تەرەپكە قارىغان، ئۆيلەرگە بىرىكتۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان پېشايۋان ياكى بىنانىڭ ئۆگزىسىدىكى ھاۋالىنىدىغان جاي: چوڭ ئىشىكنىڭ ئۈستىدىكى بالكوندا پاكار بويلۇق، ھاياجانلانغان بىر كىشى پەيدا بولۇپ، قوللىرىنى سىلكىپ بىرنېمىلەرنى دېيىشكە باشلىغاندى، ئۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمىدى.

بالكونلۇق سۈپ. بالكونى بار، بالكون ئورۇنلاشتۇرۇلغان: مەن بالكونلۇق ئۆيگە قاراپ غەزەپ بىلەن يۆگۈردۈم.

باللادا ئى [ر<فران] <ئەد> شېئىر بىلەن يېزىلغان لىرىك قىسسە، ئېپىك داستان، سۇژىتلىق شېئىر.

باللىستىكا ئى [ر<گرېك] <فىز> ئوق يولىنىڭ ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن، كىشلەر ئوق-دورىلارنى لايىھىلەش، ئىشلىتىش ۋە باشقۇرۇشتا بۇنىڭغا ئاساسلىنىدۇ. ئۇ ئادەتتە ئىچكى باللىستىكا ۋە تاشقى باللىستىكا دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ؛

ئىچكى باللىستىكا ئوقنىڭ مىلتىق ۋە زەمبىرەك ئىچىدىكى ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى، تاشقى باللىستىكا ئوقنىڭ ھاۋا بوشلۇقىدىكى ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدۇ.

باللىماق پ. ھەسەل ھەرىلىرى ھەر خىل گۈل چېچەكلىرىنى يەپ ھەسەل قۇسماق: — بىزدە پۇل بار، ئابروي بار. خۇددى بال ئىچىگە باللىغان ھەرە لىچىنكىلىرىدەك ياشايمىز.

بالىنىست ئى [ر] <تىب> ← **كېسەلخانا:** ئەتراپى گۈلىستان، كۆجۈم دەرەخزار، مىسالى قار رەڭلىك ئاپئاق بالنىست. ئالدىرار دوختۇرلار، سېسترا قىزلار، ئاڭلانماس ئاياغدىن ئەمما ئۈن-تىۋىش.

بالون ئى [ر<فران] <ماشىن> ماشىنا، تراكتور، ۋېلىسىپىت قاتارلىق قاتناش قوراللىرىدىكى چاقنىڭ سىرتقى قەۋىتىدىكى ھالقا شەكىللىك رېزىنكە بۇيۇم: دولقۇن ئەنۋەرنىڭ ماشىنىسىنىڭ ئارقا چاقىدىن كېسىۋالغان بىر قولدەك قان يۇقى بالون پارچىسىنى كۆپچىلىككە كۆرسەتتى.

بالېت ئى [ر<فران] <ئۇس> ئىتالىيىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن بىر خىل ئۇسسۇللۇق دراما. ئۇنىڭدا ۋەقەلىك تەڭكەش قىلىنغان مۇزىكا ئاساسىدىكى بەدەن ۋە يۈز ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ئايال ئۇسسۇلچىلار كۆپىنچە بۇ ئۇسسۇلنى پۇتىنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ يۈرۈپ ئوينايدۇ.

بالېت ئۇسسۇلى ← **بالېت.**

بالېتچى ئى <ئۇس> بالېت ئۇسسۇلىنى ئوينايدىغان ئارتىس ياكى ئارتىسكا.

بالىجان سۈپ. كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ، يېقىن كۆرۈپ، ھۆرمەتلەپ چاقىرىشتا ئىشلىتىلىدىغان سۆز: مەن باساي مۇندا تۇخۇم ئاۋۋالقىدەك، بالىجان كۆرگۈم كېلۇر سەندىنمۇ بەك.

بالىچان سۈپ. بالىسى بار، باللىق.

بالىچانلىق سۈپ. بالا-چاقىلىرى كۆپ؛ باللىق: بۇ قېتىم سودىگەر بىر ھەپتە مېھمان بولۇپتۇ. ئۆي ئىگىسى بالىچانلىق، قول-ئىلكىدە يوق ئادەم بولسىمۇ يەنە بىلىندۇرمەي قوشنىلىرىدىن ئۈن-پۈن قەرز ئېلىپ يۈرۈپ كۈتۈپتۇ. * ئىمىن ئاخۇن ئاكام بالىچانلىق ئادەم، ھازىر تۇرمۇشتا قىينىلىۋاتىدۇ. ئەگەر ئاز-تولا ئوقەت قىلىپ، ئۆزىنى ئوڭشىۋالمىسا، بۇ يىل قىشتىن چىقىشى تەسكە چۈشىدۇ.

بالىچۇق ئى ① نەرسىلەرنىڭ كىچىكى: بالىچۇق كاۋا. ② بۇغداي باشقىنىڭ بۆلىكى: بۇغداي ئوبدان باش ئالدى، بالىچۇقلىرى قوشۇلدى. سۇ ۋاقتىدا قويۇلغاچ، بۇغداي تولۇق دان تۇتتى.

بالىچىلاپ رەۋ. بالا ئورنىدا، بالا ھېسابىدا: بالىچىلاپ كىرمەك.

بالىچىلاپ كىرمەك كۈيئوغۇل بولغۇچى يىگىت قېيىن ئاتىسىنىڭ ئۆيىگە بالا ئورنىدا كىرىپ بىرگە تۇرماق: تۇرسۇنئاي ئېرىنىڭ مۇرىسىنى نوقۇپ: — ماڭا قاراڭلار، ھېچ بولمىغاندا، بىر بۆلۈم باشلىقى بولسىمۇ ئەمەلى بار، ئالىي مەكتەپنى پۈتتۈرگەن، مائاشى يۇقىرى، نىكاھلانمىغان، سانجىقى يوق بىر ياش بولسا، بالىچىلاپلا ئۆيگە ئەكىرسەك دەپ ئويلىغىنىمنىڭ يامىنى بارمىكەن؟ — دېدى.

بالىچىلىق ئى. بالا بولۇش ئىشى؛ بالىلاردا بولىدىغان قىلىق: — ئوغۇل بالىچىلىقتا نېمە ئىشلار بولمايدۇ، دەيسەن؟

بالىخانا ئى [پ] يەرلىك ئۇسۇلدا سېلىنغان ئىمارەتلەرنىڭ ئىككىنچى قەۋىتى ۋە شۇ ئىككىنچى قەۋەتتىكى ئۆي، ئۆگزىگە سېلىنغان كىچىك ئۆي: چۆرە خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن بالىخانىغا چىقىپ كېتىپتۇ.

بالىخانىلىق سۈپ. بالىخانىسى بار، قەۋەتلىك بار: ئۇنىڭ ئامۇت، نەشپۈت، ئانار، تەكلىك چوڭ بېغى، بالىخانىلىق ئۆيى، ئۆيىنى ساقلايدىغان بۆرە ئىتلىرىمۇ بار ئىكەن.

بالىسىرىماق پ. پەرزەنت كۆرۈش ئارزۇسى

كۈچەيمەك.

بالىسىز سۈپ. بالىسى يوق، بالا كۆرمىگەن، پەرزەنتسىز: بالىسىزنىڭ مېلى هارام، ئىماندىسىزنىڭ جېنى هارام (ماقال). * بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار (ماقال).

بالىسىزلىق «بالىسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بالىسىزلىق — ئادەم ئۈچۈن چوڭ دەرد.

بالىغ سۈپ [ئە] يېزت. بالاغەتكە، ۋايىغا يەتكەن: بالىغ بولماق.

بالىغ بولماق جىسمانىي جەھەتتىن يېتىلمەك، بالاغەتكە يەتمەك: ئۇ شاھزادە بالىغ بولغاندىن كېيىن، ئەلچىلەر نى-نى كاتتا باي، ۋەزىر، پادىشاھلارنىڭ قىزلىرىدىن لايىق كۆرسەتسە ئۆزەم تېپىپ ئالىمەن، كۆڭلۈم چۈشكەننى ئالىمەن دەپ ئۇنىماپتىكەن.

بالىكا ئى. ئەرك س. ئاتا-ئانىلار ياكى چوڭلارنىڭ ئۆز بالىلىرى ياكى كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىپ، يېقىنچىلىق قىلىپ چاقىرىش شەكلى: شۇ سۆز بىلەن ئانىسى، ئىشىككە ئوقتەك ئېتىلىپ، سۆزگە قان-ياش قېتىلىپ، بويىغا گىرە سېلىپ «هارماڭ بالىكام» دەپتۇ.

بالىلاتقۇزماق «بالىلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالىلاتماق «بالىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بالىلارچە رەۋ. بالىلارغا ئوخشاش، گۆدەكلەردەك: بالىلارچە ئوي. بالىلارچە سوئال. * ئەخمەتجان قاسىمىدىكى مۇنداق بالىلارچە هۇزۇرلىنىپ كۈلۈش ئۇنىڭ كىرسىز ساغلام تەبىئىتىدىكى كۆڭۈل ئازادىلىكى بولسا كېرەك، دېگەننى ئويلىغانىدىم. * تۇرسۇن هەم هەيران، هەم خۇشال بولۇپ، خۇددى كىچىك بالىلارچە كۈلۈمسىرەيتتى.

بالىلاشماق ① «بالىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ②بالىلارغا ئوخشاش قىلىق قىلماق؛ بالىلارچە ئىش قىلماق؛ بالىلارچە هەرىكەت قىلماق.

بالىلىق سۈپ ① بالىسى، پەرزەنتى بار، بالا-چاقىلىق: بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار (ماقال). * بالىلىقنىڭ بالىسىنى باقىقۇچە، ئىشىنى قىل (ماقال). * يولۇچىلارنىڭ هەر خىل گەپ-سۆزلىرى، ۋاراڭ-چۇرۇڭلىرى، ياشلارنىڭ قېرىلار ۋە بالىلىق ئاياللارغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىۋاتقان، قېرىلار ۋە بالىلىق ئاياللارنىڭ بۇنىڭدىن دىلى سۆيۈنۈپ، رەھمەت ئېيتىشلىرى ئاپتوبۇس ئىچىنى جانلاندۇرۇۋەتكەنىدى. ② بالىلارغا خاس: بالىلىق بۇرچ. بالىلىق خىيال. * دېمىسىمۇ ئۇنىڭ قېرىنداشلىق مېھىر-مۇھەببىتى بىلەن تولغان ساپ بالىلىق قەلبى ئاكىسىنى سېغىناتتى. * ئۇ بالىلىق هېسسىيات ئىلكىدە باغنى ئارىلاپ، باغۋەن مۇسا تاغىسىنىڭ قېشىغا باردى. ③ ۋايىغا، بالاغەتكە يەتمىگەن، ئۆسمۈرلۈك، گۆدەك: بالىلىق دەۋر. بالىلىق چاغ. * ياشلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى گۈزەللىك هېسسىياتى بالىلىق مەزگىلىدىكىدىن چوڭقۇر بولىدۇ. * مەن هازىر بىزنىڭ باغچىنى، بۇرۇن بىللە ئوينىغان هەمراھلارنى، بالىلىق ۋاقتىمدىكى چاغلارنى ئەسلەۋاتىمەن. * بالىلىقىم ئۆتتى سېنىڭ قوينىڭدا، ئارمىنىم يوق ئۆتكىنىچۈن ياشلىقىم. كۆرۈپ سەندىن ئەمگىكىمنىڭ كۈچىنى، قايناپ تاشتى يۈرىكىمدە شادلىقىم.

بالىلىق بولماق پەرزەنت كۆرمەك، بالىغا ئىگە بولماق، بالا تاپماق: شۇ چاغ ئايشەمنىڭ يۈزىدە شادلىق نۇرى — بىرىنچى قېتىم بالىلىق بولغان ئانىلاردا بولىدىغان شاتلىق نۇرى چاقنىغانىدى.

بالىلىق دەۋر كىشىلەرنىڭ ۋايىغا، بالاغەتكە يەتمىگەن دەۋرى؛ گۆدەكلىك يەنى 13—14 ياشقا كىرگۈچە بولغان مەزگىلى: مەن ئۈچۈن ئۇ بالىلىق دەۋر خۇددى بىر ئۇنتۇلماس شېرىن چۈشتەك بولۇپ قالدى.

بالىلىق قىلماق ① كىچىك بالىلارغا ئوخشاش ئىش-هەرىكەتلەردە بولماق، كىچىك بالىلار قىلىدىغان قىلىقلارنى قىلماق: — هەي، سەن دېگەن يەتتە ئىقلىمنىڭ ئەڭ ئابرويلۇق پادىشاھى-

نىڭ ئوغلى تۇرۇپ، باياۋاندىن تېپىۋالغان قىزنى ئالماقچىمۇ؟ ياق، ئوغلۇم، سەن بالىلىق قىلما!، — دەپتۇ پادىشاھ. * ھىساممىدىن ئابلەتنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ: — سەن يەنىلا بالىلىق قىلىۋاتىسەن، ئويۇن كۆرسەڭ، سەھنىنىڭ سىرتىدىكى بىرنېمىلەرنى كۆرىدىكەنسەن، — دېدى. ② ئويلانماي، ئاددىي ئىش كۆرمەك: بىز بالىلىق قىلدۇق.

بالىلىماق پ ① بالا تۇغماق؛ بالا چىقار-ماق: بوۋاي: — ئۇ دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر چىنار دەرىخى بار؛ چىنارنىڭ ئۇچىدا ھەر يىلى سۇمۇرغ قۇش بالىلايدۇ، شۇ قۇشنىڭ بالىلىرىنى ھەر يىلى بىر ئەجدىھا كېلىپ يەپ كېتىدۇ، — دېدى. ② بىر يەرگە ئۇۋا سېلىپ ئۆي قىلىپ تۇرماق، ئورۇن تۇتۇپ ماكانلاشماق (قۇشلار ھەققىدە): قۇشقاچ تام تۆشۈكىدە بالىلايدۇ. ئەمما ياۋا كەپتەر سۇيى يوق كارىزدا بالىلايدۇ. ③ كۆچمە. كۆپەيمەك، ئاۋۇماق: يىللاردىن بېرى بالىلاپ كەتكەن بىرنەچچە توقماق قەرزنى تۆلەش ئىمىنىنى تۈگمەن تېشىدەك باستى.

بالىمان ئى <مۇز> ئۇيغۇرلارنىڭ بىر خىل يەلىلىك مۇزىكا ئەسۋابى، ئۇ قۇرغاق يەردە ئۆسكەن قومۇشتىن ياسىلىدۇ، سەككىز تۆشۈك-لۈك، ئاۋازى يۇمشاق چىقىدۇ، ئاساسەن كلاسسىك مۇزىكىلارنى ئورۇنلاشتا ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭ قۇرۇلمىسى نەيگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

بالىمانچى ئى. بالىمان چالىدىغان كىشى: بۇ قېتىمقى كۆرەكتە بالىمانچىلارمۇ خېلى كۆپ سانىنى ئىگىلەيتتى.

بالىياتقۇ ئى [بالا+ياتقۇ] <ئانات> ئاياللار ياكى سۈت ئەمگۈچى چىشى ھايۋانلارنىڭ تۆرەلمە يېتىلىدۇرۇش ئەزاسى، شەكلى خالتىغا ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۇ دۈۋساق بىلەن تۈز ئۈچەينىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئېغىزى جىنسىي يول بىلەن، ئاستىنىڭ ئىككى تەرىپى تۇخۇم توشۇش نەيچىسى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭ ئىچكى قاتلىمى شىللىق پەردە، ئوتتۇرا قاتلىمى سىلىق مۇسكۇل، سىرتقى قاتلىمى قوشقۇچى توقۇل-مىدىن ئىبارەت. تۇخۇمدان ئۇرۇقلانغاندىن كېيىن بالىياتقۇ ئىچىدە يېتىلىپ، تۆرەلمە بولۇپ شەكىللىنىدۇ.

بالىياتقۇدىن تۇغۇت ئادەم ياكى بەزى ھايۋانلارنىڭ بالىسى ئانا تېنىدە يېتىلىپ بەلگىلىك باسقۇچقا يەتكەندە ئانا تېنىدىن ئايرىلىدىغان بىر خىل ھادىسە.

بامەسلىھەت رەۋ [پ+ئە] مەسلىھەت بىلەن، مەس-لىھەتلىشىپ، كېڭىشىپ، باش قوشۇپ، بىرلىككە كېلىپ: بامەسلىھەت ئىش قىلماق. — ئۈچەيلەن بامەسلىھەت بۇ يەردە بىر كۈننى ئۆتكۈزۈپ، ئەتىسى يولغا چىقىپتۇ.

بامبۇك ئى [ر<فران]<بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق ئۆسۈملۈك، دائىم كۆكىرىپ تۇرىدۇ؛ غولى سىلىندىر شەكلىدە، ئوتتۇرىسى كاۋاك ۋە بوغۇملۇق كېلىدۇ؛ يوپۇرمىقىدا پاراللېل كەتكەن تومۇرلىرى بولىدۇ؛ تۈرى ناھايىتى كۆپ. مەسىلەن: قارا بامبۇك، قېرىق بامبۇك قاتارلىقلار. غولىنى قۇرۇلۇشلارغا، جابدۇق ياساشقا ئىشلىتىشكە، نوتىسىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ.

بامبۇك كەكلىكى <زوئول> بىر خىل قۇش، تېنى ئورمان كەكلىكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، تېنىنىڭ ئۈستى قوڭۇر زەيتۇن رەڭدە، كۆكرىكى قوڭۇر، كۆكرىكىنىڭ ئىككى يېنىدا نۇرغۇن قارامتۇل سەپكۈنلىرى بار. كۆپىنچە بامبۇكزارلىقتا ياشايدۇ.

بامبۇكزار ئى ← **بامبۇكلۇق.**

بامبۇكسىمان سۈپ. بامبۇك شەكىللىك، بامبۇكقا ئوخشاش،

بامبۇكسىمان قۇرت <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە بولۇپ، بامبۇكقا ياكى دەرەخ شاخلىرىغا ئوخشايدۇ؛

رەڭگى يېشىل ياكى قوڭۇر؛ بېشى كىچىك، قانىتى يوق؛ يوپۇرماقلار بىلەن ئوزۇقلىنىپ دەرەخ شاخلىرىدا ياشايدۇ.

بامبۇكلۇق ئى. بامبۇك كۆپ ياكى زىچ ئۆسكەن جاي: باشلىق ئۇنىڭدىن بامبۇكلۇق قانچە مو يەرنى ئىگىلەيدىغانلىقىنى سورىدى.

بامدات ئى [پ] <دىن> ① تاڭ سەھەردە، كۈن چىقىشتىن بۇرۇن ئوقۇلىدىغان بىرىنچى ناماز: بامدات ئوقۇماق. بامداتقا تەرەت ئالماق. ② تاڭ سەھەر پەيتى، بامدات نامىزى ئوقۇلىدىغان پەيت، قاق سەھەر: شايىت: — مەشەتكە كەتكۈچە تايىنلىق تاڭ ئاتار، بۈگۈن بىرەر سارايدا قونۇپ قېلىپ، ئەتە بامدات بىلەن يولغا چىقىپ كەتسەكمىكىن، — دېدى داۋۇتقا.

بامدات نامىزى <دىن> تاڭ سەھەردىن كېيىن، كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى ئوقۇلىدىغان ناماز: — ئەل مېھرىدىن ئايلىناي! — دېدى بامدات نامىزىدىن قايتقان ھېزىم ئاخۇن ئۇزاتقىلى يىغىلغان ياشلارغا قاراپ.

بامدات ۋاقتى بامدات نامىزى ئوقۇلىدىغان ۋاقىت، پەيت؛ سەھەر: — كېچىلەپ يول يۈرۈپ، بامدات ۋاقتى بىلەن كەلمىگىلى ئىككى ئاي بولغان ئۆيۈمنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىردىم. * ئەتىگەن بامدات ۋاقتى بىلەن نەچچە مىڭ ئاتلىق ۋە پىيادىلەر قوشۇنى قاتارلىشىپ، شەھەرگە كىرىپ كەلدى.

بانان (باناني) ئى [ر] <بوت> بانان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە چوڭ، ئۇزۇن سېپى بار؛ گۈلى سۇس سېرىق رەڭدە؛ مېۋىسى ئۇزۇن، سەل ئەگرى كېلىدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ، تەمى تاتلىق؛ تروپىك بەلباغ ۋە سوبتروپىك بەلباغدىن چىقىدۇ. بانانىڭ ئېگىز غوللۇق بانان ۋە پاكار غوللۇق بانان دېگەن تۈرى بار.

بانان ئالما تەمى بانانغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئالما.

بانتىك ئى [ر] كۆڭلەك ياقىسى ياكى ئاياللارنىڭ چېچىغا تاقايدىغان كېپىنەك شەكلىدىكى لېنتا ۋە شۇ خىلدا چىگىلگەن بوغقۇچ قاتارلىقلار.

بانتىكلاتماق «بانتىكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بانتىكلىماق پ. ئاياللار چېچىنى ئېگىز تۈرۈپ، بىر-بىرىنى ئالماشتۇرۇپ بېشىنىڭ كەينى تەرىپىگە تۈگۈۋالماق.

بانداژ ئى [ر<فران] ئارتىسلار ياكى بەزى سەمرىپ كەتكەن ئاياللار بەدەن مۇسكۇللىرىنى نورمال ھالەتتە تۇتۇپ تۇرۇش ئۈچۈن، ئادەتتىكىدىن چىڭراق تارتىپ باغلىۋالىدىغان بەلباغ؛ تارتقۇ.

باندىت ئى [ر<ئىتال] ① قوراللانغان ئوغرى، باسقۇنچى، كاللا كېسەر: خۇددى تاپىنىنىڭ ئاستىدىن چىققاندەك تۇيۇقسىز پەيدا بولغان باندىتلارنى يوقىتىش ئۈچۈن ئاتلانغان ئۈچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ ئاتلىق پولكى شىخو بىلەن شىخەنزە ئارىلىقىدىكى تاغلارغا يۆتكىلىپ يۈرۈپ ئۇرۇش قىلىۋاتاتتى. ② قوراللانغان، مەلۇم سىياسىي كۆز قاراشقا ئىگە ۋە تەشكىللىك ھەرىكەت قىلىدىغان يەرلىك ئەكسىيەتچىل سىياسىي تەشكىلات: گومىنداڭ باندىتلىرى.

باندىتلىق «باندىت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئاسىم قوشۇمىسىنى بىر تۈردى-دە، يىگىتلەرگە قاراپ: — باندىتلىق! مۇناپىق بەگ ئەمدى باندىتلىق قىلىشقا باشلاپتۇ-دە، يۈرۈڭلار، چاپسان ھەرىكەت قىلايلى، قېرىنداشلارنى قۇتقۇزايلى، — دېدى.

بانكا I ئى [ر<فران] پۇل ئامانەت قويۇش، پۇل قەرز بېرىش، پۇل پېرېۋوت قىلىش قاتارلىق كەسپلەر ئارقىلىق ئامانەت، قەرزنىڭ ۋاستىلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئامانەت،

قەرز ئاپپاراتى: ياندا قويساڭ 30 تەڭگە توققۇز بولۇر، بانكىدا قويساڭ توققۇز تەڭگە 30 بولۇر.

بانكا كاپىتالى <س ئىق> بانكا كەسپىنى يولغا قويۇشتا سېلىنىدىغان كاپىتال. ئۇ نەق پۇل ۋە باھالىق چەكتىن تەركىب تاپىدۇ، ئەسلىي مەنبەسى بانكىرنىڭ شەخسىي پۇلى ۋە ئامانەت قويۇلغان پۇللار بولۇپ، ئامانەت قويۇلغان پۇللار كېيىنچە بانكىنىڭ دائىم ئىشلىتىدىغان ۋە قەرز بېرىدىغان كاپىتالىغا ئايلىنىدۇ.

بانكا II ئى [ر] شىشە ياكى مېتالدىن ياسال-غان سىلىندىر شەكىللىك ئىدىش.

بانكىر ئى [ر] كاپىتالىستىك مەملىكەتلەر-دىكى زور كاپىتالغا ئىگە بولغان بانكا ئىگىسى: ئۇلار باشقىلارنىڭ يېرىدىكى بايلىقلارنى، چارۋا بىلەن تولغان گۈزەل يايلاقلارنى، تۈگىمەس ئىقتىسادىي مەنبەلەرنى، تولماس خالتا بانكىرلارغا يەم قىلماقچى.

باھا (باھاسى) ئى [پ] ① نەرسىنىڭ، مالنىڭ پۇل بىلەن ئىپادىلەنگەن قىممىتى؛ نەرخى: يۇقىرى باھا. تۆۋەن باھا. بازار باھاسى. توپ باھا. پارچە باھا. * ئالدىغا پىشۇرۇلغان تۇخۇم، سېۋەتلەپ ئۆرۈك ۋە ئۈجمىلەرنى قويۇۋالغان دېھقانلار كەچ قاراڭغۇسىنىڭ يېتىپ كېلىشىدىن ئەنسىرەپ، ئۆز مېلىنى باھا تالاشمايلا سېتىشاتتى. ② كۆچمە. ئادەم، نەرسە ياكى قىلىنغان ئىش-ھەرىكەتنىڭ ياخشى-يامانلىقى، سۈپىتى، دەرىجىسى، ئەھمىيىتى ۋە قەدىر-قىممىتى قاتارلىقلار ھەققىدە بېرىلگەن پىكىر ياكى چىقىرىلغان يەكۈن: باھا بەرمەك. ياخشى باھاغا ئېرىشمەك. * مۇزىكىلار مۇۋەپپەقىيەتلىك ئورۇندالغاچقا تاماشىبىنلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتى. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ بىرقانچە قېتىم يازغان ماقالىلىرى ياخشى باھاغا ئېرىشتى.

باھا بەرمەك ئادەم، نەرسە ياكى قىلىنغان ئىش-ھەرىكەتنىڭ ياخشى-يامانلىقى، سۈپىتى، دەرىجىسى، ئەھمىيىتى، قەدىر-قىممىتى قاتارلىقلار ھەققىدە پىكىر قىلماق، يەكۈن چىقارماق: ئۈچ يىگىت ئىختىيارسىز بىر-بىرىگە قاراشتى-دە، خۇش ياقمىغان ھالدا يېڭى ئۆينىڭ جاھازلىنىشى توغرىسىدا باھا بېرىشكىلى تۇردى. * بىر ئادەمگە ئۇنىڭ بىرەر مەسىلە ھەققىدىكى كۆز قارىشىغا قاراپلا باھا بېرىشكە بولمايدۇ. كۆز قارىشى توغرا بولمىغان ياخشى ئادەملەرمۇ بولىدۇ.

باھا پەرقى <س ئىق> ئوخشاش بىر خىل تاۋارنىڭ سېتىۋېلىش-سېتىپ بېرىش ھالقى-لىرى، رايونلىرى. سېتىۋېلىش-سېتىپ بېرىش پەسىللىرى ياكى سۈپىتى، ئۆلچەم-دارتى ئوخشاش بولماسلىق تۈپەيلىدىن ئۇنىڭ باھاسىدا شەكىللەنگەن پەرق.

باھا تۈزۈلمىسى <س ئىق> ئىشلەپچىقىرىش تەننەرخى، مۇئامىلە خىراجىتى، باج ۋە پايدىدىن ئىبارەت تاۋار باھاسىنى شەكىللەن-دۈرىدىغان ئامىللار، ئۇلارنىڭ باھادا تۇتقان ئورنى ۋە تەشكىللىنىش ئەھۋالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

باھا چىقارماق <س ئىق> سودا ئورگانلىرى تەرىپىدىن سېتىلىدىغان تاۋارنىڭ نەرخىنى توختىتىپ ئۇقتۇرماق.

باھا سۆزى <مائار> ئوقۇتقۇچى ياكى مەكتەپ تەشكىلىنىڭ ھەربىر ئوقۇغۇچىنىڭ مەكتەپتىكى ئىپادىسىگە قارىتا بەرگەن ۋە يېزىپ قالدۇر-غان پىكرى.

باھاسىغا چىقماق تاۋارنى ساتقۇچى كۆزلىگەن باھاغا ياكى ئۆز نەرخىگە يېتىپ سورىماق: ئۇ: ــ تۇغچىلىقلار مېلى باھاسىغا چىقمىغۇچە ئېغىز ئاچمادۇيا، ــ دېدى.

باھا سىياسىتى <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىكى ھەرقايسى سىنىپلار، تارماق-لار، رايونلار ۋە ھەرقايسى كارخانىلار ئوتتۇ-رىسىدىكى ئىقتىسادىي مەنپەئەتنى باھادىن پايدىلىنىپ تەڭشەيدىغان ئىقتىسادىي سىياسەت.

باھاسى يوق ① نەرخى، قىممىتى بەلگىلەنـ-مىگەن، باھاسى بېكىتىلمىگەن. ② تەڭداشسىز قىممەتكە ئىگە، تېپىلمايدىغان؛ ئىنتايىن قىممەتلىك، بىباھا: تۆمۈر بوۋام — باھاسى يوق كىشى ئىدى.

باھاغا سۇندۇرماق <س ئىق> تاۋارنىڭ قىممىتىنى پۇل بىلەن ھېسابلاپ كۆرمەك.

باھا قويماق <س ئىق> ① سېتىلىدىغان مالنىڭ نەرخىنى بەلگىلىمەك، بېكىتمەك: مەلىكە بۇدۇر دورغىغا: — سىلەر قانچە باھا قويساڭلار شۇ باھادا ئالىمەن. زادى بۇنىڭ ئېنىق باھاسى قانچە؟ — دەپ قايتا سوراپتۇ. * ئەلى تۆردىن ئەنسۇلچەلىسىنى قۇللار بازىرىغا ئېلىپ بېرىپ، دەللالغا تاپشۇرۇپ: — ھەي ھاجى سەن بۇنىڭغا باھا قوي، — دەپتۇ. ② مالنىڭ باھاسىنى ئەسلى باھاسىدىن ئۆستۈرۈپ ئېيتماق: — بۇرادەر باھا قويماي، ساتىدىغان يېرىڭىزنىلا ئېيتىڭا، — دېدى سەمەت ئۆتۈكنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈۋېتىپ.

باھا نىسبىتى <س ئىق> بىر خىل تاۋار باھاسى بىلەن باشقا بىر خىل تاۋار باھاسىنىڭ سېلىشتۇرما نىسبىتى.

باھادىر (توغرىسى: باتۇر) ← **باتۇر**.

باھادىرلىق (توغرىسى: باتۇرلۇق) ← **باتۇرلۇق**.

باھار (باھارى) ئى [پ] ① تۆت پەسىلنىڭ بىرىنچىسى، قىشتىن كېيىن يازدىن بۇرۇن كېلىدىغان پەسىل؛ كۆكلەم: 1963 - يىلىنىڭ باھار ئايلىرىغا كەلگەندە مېنىڭ ھاياتىمدا ئاجايىپ ئۆزگىرىش بولدى. ② كۆچمە. تۈرلۈك نەرسىلەرنىڭ يەنى ھايات، ئۆمۈر، ياشلىق، ئىلىم-پەن ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ گۈللەپ-ياشنىغان، راۋاجلانغان چاغلىرى ۋە شۇنداق چاغلارنىڭ سىمۋولى: ياشلىق باھارى. ئىلىم-پەن باھارى. * «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىلىرىنىڭمۇ يېڭى باھارى بولدى. ④ ئەر، ئاياللارنىڭ ئىسمى.

باھار بايرىمى ← **چاغان**: بۇ يىلقى باھار بايرىمىدا دادامنى كۆرۈپ كەلدىم.

باھالاتماق «باھالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — مەن بۇنى كۆپچىلىككە باھالىتىپ باقاي، قېنى ئۇلار نېمە دەيدۇ، — دېدى ئۇ كىتۇۋېتىپ.

باھالاتقۇزماق «باھالىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ كالىسىنى سېتىشتىن بۇرۇن ئالدى بىلەن دەللاللارغا باھالاتقۇزۇۋالدى.

باھالاش ئى. «باھالىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: كەچقۇرۇن باھالاش ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئەكبەر سۇنۇرنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇپ مەھەللىگە قايتتى.

باھالاشماق «باھالىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

باھالانماق «باھالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەخمەت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ كۆپ قېتىم ئىنچىكە سىياسىي - ئىدىيىۋى خىزمەت ئىشلىشى ئارقىلىق ئۆتكەن يىلى مەيدان بويىچە ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالاندى. * ئۆتكەن يىلى بۇ مەكتەپ ئاقچى ناھىيىسى ۋە قىزىلسۇ ئوبلاستى بويىچە ئىلغار مەكتەپ بولۇپ باھالاندى.

باھالىق سۈپ. باھاسى بار، باھاسى بېكىتىلگەن: ئاينۇر بويىنىغا ناھايىتى قىممەت باھالىق يۈك شارپىنى ئورىۋېلىپ، ئانىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرمەستىن ئولتۇراتتى.

باھالىق بۇيۇم <س ئىق> ① كەم تېپىلىدىغان، ئەتىۋارلىق بۇيۇم. ② باھاسى بېكىتىلگەن بۇيۇم.

باھالىق چەك <س ئىق> پۇل، كاپىتال، تاۋار ياكى باشقا مال-مۈلۈك قاتارلىق قىممىتى بار نەرسىلەرگە بولغان ئىسپات قەغىزى ياكى چەك. مەسىلەن: پاي چېكى، زايوم چېكى، ھەر خىل فاكتور، تاۋار يۆتكەش تالونى، ئىسكلات تىجارەتچىسى ساقلايدىغان

تاۋار تالونى قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

باھالىماق پ ① سېتىلىدىغان مالنىڭ باھاسىنى، نەرخىنى بەلگىلىمەك؛ بېكىتمەك: كۆپچىلىك ئېنەكنى 400 يۈەن باھالىسىمۇ، كېرەم يەنىلا ساتماي تۇرۇۋالدى. ② كۆچمە. ئادەم، نەرسە ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ ياخشى-يامانلىقى، سۈپىتى، دەرىجىسى، ئەھمىيىتى قاتارلىقلار ھەققىدە پىكىر بەرمەك، يەكۈن چىقارماق؛ باھا بەرمەك: خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ كادىرى لەيلىگۈل جوزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ، دېھقانلارنىڭ باھالىشى، دېھقانلار جەمئىيىتىنىڭ تەكشۈرۈپ تەستىقلىشى بىلەن بېكىتىلگەن تەقسىم قىلىش تىزىملىكىنى بىر-بىرلەپ ئوقۇشقا باشلىدى. * كازىم ئەدەبىياتنى جەمئىيەتنىڭ ئەڭ ئۆتكۈر تەربىيىچىسى، كۈرەشچىسى سۈپىتىدە ناھايىتى يۇقىرى باھالايتتى.

باھانە ئى [پ] ① بىرەر ئىشتىن باش تارتىش مەقسىتىدە كۆرسىتىلگەن ئورۇنسىز سەۋەب، ئۆزرە: سېيىت ئاكا ئۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە قېتىم سىرداشماقچى بولۇپ ئۆيىگە تەكلىپ قىلغانىدى، بىراق ئادىل ھەر خىل باھانىلارنى كۆرسىتىپ، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى ئېلىپ قاچتى. ② باشلانغۇچ سەۋەب: توي باھانىسىدا تون پۈتتى (ماقال). * بۇغداينىڭ باھانىسىدا قارىمۇق سۇ ئىچىپتۇ (ماقال). * تىلىۋالدى باللارنىڭ بەشىنچىسى — ئەڭ كەنجىسى ئىدى. ئۇنىڭ ئالدىدا تۇغۇلغان تۆت بالا يېشىغا توشا-توشمايلا بىرلا ئاغرىغان باھانە بىلەنلا كۆز يۇمۇپ توختىمىغانىدى.

باھانە بولماق بىرەر ئىشتىن باش تارتىشقا سەۋەب، دەستەك بولماق: سايىم چوڭنىڭ سوئالى ئۇنىڭغا باھانە بولدى. * يارى بارى كەلمىدى، شۇڭقارى بارى كەلمىدى. يارىمنىڭ ئاياغى سۇندى، باھانە بولدى كەلمىدى.

باھانە قىلماق بىرەر ئىشتىن باش تارتىشقا سەۋەب كۆرسەتمەك: مەن ئات بېقىشنى باھانە قىلىپ، تولا ۋاقىتلاردا كېچىلەرنى ئېتىزدا ئۆتكۈزۈۋېتىمەن.

باھانە-سەۋەب تۈرلۈك باھانە ۋە سەۋەبلەر: كاتىپنىڭ ھەر خىل باھانە-سەۋەب بىلەن توي خېتى بەرمەسلىكى تۇرغۇن بىلەن قۇندۇزنى ئازابلاپ، ھەسرەت ۋە ئەلەم تۇيغۇسى يۈرىكىنى ئامبۇردەك قىسماقتا ئىدى.

باھانىدىماق پ ——> **باھانە قىلماق**: ئۇنىڭ نەزىرىدە جارۇپ ئىنژېنېرمۇ چوقۇم ئىشنىڭ كۆپلۈكىگە باھانىداپ، بۇ ۋەزىپىدىن باش تارتىشى كېرەك ئىدى.

باۋئەن ئى <ئىرق> ——> **باۋئەنلەر**.

باۋئەن تىلى <تىل> ئالتاي تىللىرى سىستېمىسى موڭغۇل تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدىغان، باۋئەن مىللىتى قوللىنىدىغان تىل.

باۋئەن مىللىتى <ئىرق> ——> **باۋئەنلەر**.

باۋئەنچە رەۋ. باۋئەن مىللىتىگە ئوخشاش؛ باۋئەن مىللىتىگە خاس ياكى باۋئەن مىللىتى ئىشلىتىدىغان: باۋئەنچە سۆزلىمەك. باۋئەنچە كىينمەك. باۋئەنچە كىيىم.

باۋئەنلەر ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى. ئۇلار ئاساسەن گەنسۇ ئۆلكىسى لىڭشا ناھىيىسىنىڭ داخېجياۋ دېگەن يېرىدە ئولتۇراقلاشقان.

بائىس ئى [ئە] يېزت. سەۋەب، ۋەج: نۆكەرلەر ساتىراشنى چەمبەرچاس قىلىپ باغلاپ، دار تەرەپكە ئېلىپ مېڭىشتى. ئوردىدا پەم-پاراسەتلىك ئاقىل، دانالىقى بىلەن شۆھرەت چىقارغان ھاكىم بار ئىدى. ئۇ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ تازىم قىلدى-دە: — شاھىنشاھ. ساتىراشنى ئۆلۈمگە ھۆكۈم قىلىشنىڭ بائىسى نېمىدۇر؟ — دەپ سورىدى.

باي ① سۈپ. ئىقتىسادىي ئاساسى مۇستەھكەم، ھېچ نەرسىگە موھتاجلىقى يوق؛ نۇرغۇن مال-دۇنياسى بار: باي مەملىكەت، باي ئادەم. * — پولات تاۋلاشتا يېپىلىۋاتقان ئاشلىق، خەجلىنىۋاتقان پۇلنى كۆرۈپ ئۆزىمىزنى تەڭداشسىز باي ھېسابلاپتىمەن، — دېدى ھاشىر. ② سۈپ.

تەركىبىدە، ئىختىيارىدا، باغرىدا، ئىچىدە كېرەكلىك ۋە پايدىلىق نەرسىلەر كۆپ؛ مول، يېتەرلىك: يېرى باينىڭ ئېلى باي (ماقال).
* موماي تۇرلۇك رىۋايەت، ئەپسانىلەرگە ۋە لەتىپە، چۆچەكلەرگە باي ئىدى. * «ئون ئىككى مۇقام» ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسىنىڭ، شۇنىڭدەك مۇزىكا ـ نەغمە شەكىللىرىنىڭ باي خەزىنىسى. ③ ئى. مال ـ دۇنيا يىغقۇچى؛ دۆلەتمەن كىشى: باي بارنى بەرمەس، كەمبەغەل قاراپ تۇرماس (ماقال). * باي بۇغدايلىرىنى يىغۋالماقچى بولۇپ، ئون ئورمىچى ياللىۋاپتۇ. ④ ئى. بايلارغا مۇراجىئەت قىلىشتا ياكى ئۇلار توغرىسىدا سۆز بولغاندا، ئۇلارنىڭ نامى ئورنىدا ياكى نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: دېدىم تۇرۇپ: — باي ئاكا، ئوغرى دەمسىز مېنى سىز؟ قۇتاندىكى ئىزلارنى، قاراپ كۆرۈڭ قانداق ئىز. ⑤ ئى. ھۆرمەت يۈزىسىدىن كىشى نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ ھەم كىشى ئىسمىنىڭ تەركىبىي قىسمىغا كىرىدۇ: ئەمەتباي. تاشباي. ⑥ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى بىر ناھىيىنىڭ ئىسمى.

باي دېھقان يېزىلاردىكى ياللانما ئەمگەكچىلەرنى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش (قوشۇمچە جازانىخورلۇق قىلىش ياكى بىر قىسىم يەرلىرىنى ئىجارىگە بېرىش)نى ئاساسلىق تۇرمۇش مەنبەسى قىلىدىغان كىشىلەر. ئادەتتە ئۇلار يەر ۋە بىرقەدەر ياخشى ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى ھەم ھەرىكەتچان كاپىتالغا ئىگە بولغان بولىدۇ. ئۆزىمۇ ئەمگەككە قاتنىشىدۇ، بىراق ئاساسىي كىرىمى ئېكسپىلاتاتسىيىدىن كېلىدۇ. ئۇلار يېزىلاردىكى بۇرژۇئازىلاردۇر: مۇشۇ بىرنەچچە يىلدىن بۇيان تەربىيىلەش، ئۆزگەرتىش ئارقىلىق، پومېشچىك، باي دېھقانلاردىمۇ بۆلۈنۈش بولدى، ھازىر سوتسىيالىزمغا تازا قارشى تۇرمايدىغانلىرىمۇ بار.

بابا رەۋ.جان ت. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن سەل بۇرۇن؛ ھېلىراق: مەن قاياقتا مېڭىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم. كەينىمگە قايتاي دېسەم، چىغىر يول بىلەن بايا قاتراپ چۈشكەن تۆپىلىككە ئەمدى چىقىشقا كۆزۈم يەتمىدى. * ھېكمەت بايا شېجاڭدىن روزىمەتنىڭ ناھىيىلىك ساقچىغا ئەۋەتىلىدىغانلىقىنى بىلدى.

بايات ئى [پ] <مۇز> ← **بايات مۇقامى.**

بايات مۇقامى <مۇز> ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى ئون ئىككى مۇقامنىڭ بىرى. ئۇ 19 نەغمە، 119 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمە — ئون نەغمە، 93 مىسرادىن؛ ئۈچ داستان — ئالتە نەغمە، 16 مىسرادىن؛ ئۈچ مەشرەپ — ئۈچ نەغمە، 44 مىسرادىن تەركىب تاپقان.

باياتىن رەۋ. جان ت ← **بايا:** — سىز تېخىچە شۇ گەپتىمۇ؟ — دېدى گۈلنىسا، — مەن باياتىن كونا خامانىنى سورىماسلىقىڭىز كېرەك دېدىمغۇ؟. * ئادىل ئۆز ئورنىغا قايتىپ كەلگەندە، باياتىن ئوڭدا ـ سوڭدا بولۇپ يىقىلغان لۈكچەكلەر ئاللىقاچان كۆزدىن غايىب بولغانىدى.

باياتىنقى سۈپ ← **بايىقى:** — سەن باياتىنقى ئىشتىن خەۋەر تاپتىڭمۇ، — دېدى ئۇ ماڭا قاراپ.

باياشات سۈپ [بايا+شاد] باي ۋە شاد، پاراۋان، راھەت ـ پاراغەتلىك، خاتىرجەم: ئۇ تەتقىقات يۇرتىدا ئىشلەشنى ياراتماي، ئېرى بىلەن سەھرالارغا، دېڭىز ساھىلىغا كېتىپ باياشات، راھەت تۇرمۇش كۆچۈرۈۋېتىپتۇ. * دېھقان خوتۇن بالا ـ چاقىلىرى بىلەن ئالتۇننى خەجلەپ باياشات ياشاپتۇ.

باياشاتچىلىق ← **باياشاتلىق:** مەنسۇر كۆڭلىدە: — مەن قىلالمىغان ئىشلار ئەمدى ئورۇندىلىندىغان بولدى، قولۇمدىن كەلگىنىچە ياردەم بېرەي، مۇنۇ كۆز ئالدىمىزدىكى قىيىنچىلىقلارنى تېزرەك تۈگىتىپ، ئەزالارغا يېڭى جەمئىيەتنىڭ كونا جەمئىيەتتىن نۇرغۇن ياخشى ئىكەنلىكىنى، باياشاتچىلىق، بەخت ـ سائادەت، مۇشۇ جەمئىيەتتە ئىكەنلىكىنى تېزرەك ئىسپاتلاپ كۆرسىتەيلى، — دەپ ئويلىدى.

باياشاتلاشتۇرماق «باياشاتلاشماق» پېئىـ

لىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

باياشاتلاشماق پ. باياشات هالغا كەلمەك، باياشات بولماق: قاسىم كەلگۈسىدىكى باياشات-لاشقان تۇرمۇشقا لايىق كېلىدىغان هەم ياش هەم چىرايلىق ئۆي كىشىسى بولۇشى لازىملىقىنى زوررۇر تاپتى.

باياشاتلىق «باياشات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ شەهەرلەر ئۆزىنىڭ ئاۋاتلىقى، باياشاتلىقى بىلەن مەشهۇر ئىكەن. * كۈنلەر يېزىغا باياشاتلىق، باغلارغا رەڭ، ئېتىزلارغا سۇۋغا، ئادەملەرگە خۇشاللىق تەقدىم قىلىشىپ، يۈگۈرۈشۈپ تېز ئۆتتۈشتى.

بايام رەۋ. جان ت ← **بايا**: بايام ئېتىزلىقتا ئۇچرىغان هېلىقى بوۋاي كۆلۈپ، قەمەرنى ئۆز ئۆيىگە تاماقتا باشلاپ، بارمىسىڭىز بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى.

بايان I ئى [ئە] ① ۋەقە، هادىسە، پىكىر ۋە مۇلاهىزىلەرنىڭ ئاغزاكى ياكى يازما ئىپا-دىسى؛ ئىزهار، چۈشەندۈرۈش: ئاغزاكى بايان. پىكىر بايان قىلماق. * ئېزىپ خىيال دېڭىزىغا شۇنچىلىك غەرق بولۇپ كەتتىكى، قانچىلىغان ئوي-پىكىرلەر ئۇنىڭ كاللىسىغا كىرىپ چىققان بايان قىلىش تەس. * يۇقىرىدا يېزىلغان سۆزلەر پەقەت ئۇنىڭ قىسقىچىلا بايانى. * قەمەرۇز-زامان ئەلچىنىڭ بايانلىرىنى ئاڭلاش بىلەن قاتتىق «ئاه» ئۇرۇپ هوشىدىن كېتىپتۇ. ② <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرنىڭ سادىر بولۇۋاتقان ۋەقەلەر ھەمدە ۋەقەنىڭ تەرەققىياتى ھەققىدە ھېكايە قىلىنىۋاتقان قىسمى: بايان خاراكتېرلىك ماقالە.

بايان ئەتمەك ← **بايان قىلماق**: كۈنلەر كەينىدىن ھەپتە، ئايلار ئۆتتۈشتى؛ قېرىنداشلار كەچمىشىنى بايان ئېتىشتى. قىز يۈرىكى سۇ ئىچتى مېھرىبان قولىدا، ئاي جامالى نۇر قۇچتى ئاستا ۋە ئاستا.

بايان ئەيلىمەك ← **بايان قىلماق**: نېچۈك ئاسمان ئاچمايسەن چىرايىڭنى، بايان ئەيلە، ئاڭلايچۇ مۇددىئايىڭنى.

بايان جۈملە <تىل> ئىش-ھەرىكەت ياكى شەيئىنى خەۋەر تەرىقىسىدە بايان قىلىدىغان جۈملە. ئۇ سوئال جۈملە، بۇيرۇق جۈملە ۋە ئۈندەش جۈملىدىن پەرقلىنىدۇ ھەمدە شۇلارغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. يېزىق تىلىدا بايان جۈملىنىڭ ئاخىرىغا چېكىت قويۇلىدۇ. ئۇ يەنە «خەۋەر جۈملە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بايان قىلماق ۋەقە، ھادىسە، پىكىر ۋە مۇلاھىزە قاتارلىقلارنى ئاغزاكى ياكى يازما ئىپادە قىلماق؛ شەرھلىمەك، ئىزھار قىلماق، چۈشەندۈرمەك: ئەقىلسىز يىگىت دادىسىنىڭ تاپشۇرۇقىنى بايان قىلىپتۇ. * يىغىن ئاخىرلىشاي دېگەندە، قاسىم پىكىر بايان قىلدى.

بايان II ئى [ر] <مۇز> رۇسلارنىڭ ئوڭ قول مىلودىيىلىك تاۋۇش قىسىملىرىنى ئاھاڭغا كەلتۈرۈپ، سول تەرەپتىكى كلاۋىشئاتورد-سىنى تەڭكەش قىلىپ تۇرۇپ چالىدىغان چوڭ تىپتىكى يېرىم ئاۋازلىق گارمونى: بايان چالماق.

بايانات (باياناتى) ئى [ئە] ① بايان قىلىنىۋاتقان بىرەر ئىش، ۋەقە ۋە ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ تەپسىلاتى، بايانى؛ بايانىنامە: ئۇ ساۋاتسىز بولغىنى ئۈچۈن سۆزى مۇقەددىمە-ئاخىر بولسىمۇ، ئەمما كوپىراتىپ ئەھۋالىدىن، بولۇپمۇ ئارتۇق-چىلىق ۋە كەمچىلىكلەر ئۈستىدىن خېلى ئوبدان بايانات بېرىپ ئۆتتى. ② دىپلوماتىك مۇناسى-ۋەتلەر، مۇزاكىرىلەر، خەلقئارا ئەھۋال ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە مەنپەئەتدار تەرەپلەر ھەم ئومۇمىي ئاخبارات ئۈچۈن ئاغزاكى ياكى يازما شەكىلدە ئېلان قىلىدىغان ئۇقتۇرۇش ۋە ياكى شۇ ھەقتىكى ھۆججەت: بايانات ئېلان قىلماق. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ باياناتى.

بايانچى ئى. بايان چالىدىغان ئادەم: — ئاپا، ئاكام ئاخشام تويدا بايان چالغان ھېلىقى بايانچى يىگىت بىلەن بىللە كەتتى، كەچرەك كېلىمەن دەيدۇ، — دېدى ئىسمائىل

ئاپىسىغا.

بايانىنامە ئى [ئە+پ] بىرەر مەسىلە ئۈستىدە يېزىلغان يازما بايانات.

باياۋان باياۋانى ئى [پ] مەھەللە-يۇرتتىن يىراق بولغان ۋە ئادەم ياشىمايدىغان سۇسىز چۆل؛ سەھرا، دەشت: پادىشاھ ئازادە بەخت بىلەن خوتۇنى ئىككىسى ئارانلا جېنىنى ئېلىپ باياۋان تەرەپكە قېچىپتۇ.

بايتاسۇن ئى. دىئال. تاغنىڭ ئېگىز يەرلىرىدە ئۆسىدىغان ئارچىسىمان ئۆسۈملۈك.

بايتال ئى <زوئول>ئاتنىڭ چىشىسى: بوۋاي بىر دانە قوناقنى جادۇگەرنىڭ يۈزىگە ئېتىپ — ئات بول، — دېگەنىكەن، جادۇگەر دەرھال بىر بايتال ئاتقا ئايلىنىپتۇ.

بايچېچەك ئى [باي + چېچەك] <بوت> دەسلەپكى باھاردا ئېچىلىدىغان پىيازگۈل، «شىرىش» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بايراق ئى ① دۆلەت، تەشكىلات، ھەربىي قىسىم ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ سىمۋوللۇق بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن ياكى بىرەر ئىشارىنى بىلدۈرۈش مەقسىتىدە گۈلسىز، رەڭلىك رەختتىن ياكى قەغەزدىن تۆت چاسا ۋە ياكى ئۈچ بۇرجەك شەكلىدە ياسالغان بۇيۇم؛ ئەلەم: قىزىل بايراق. دۆلەت بايرىقى. ئاق بايراق. * بۇدۇر چاچلىرى چاڭغا مىلەنگەن بىر قىز كىچىك بايراقنى پۇلاڭلىتىپ يىراقتىكى قىزلارغا ئىشتىن چۈشۈشكە بەلگە بېرىۋاتاتتى. ② كۆچمە. سىياسىي ياكى ئىجتىمائىي تەشكىلات، گۇرۇپپا ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ بىرلىكى ھەم مەقسەتلىرىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلغان يېتەكچى غايە: ماركسىزم-لېنىنىزم بايرىقى. كوممۇنىزم بايرىقى. * ئۇ چاغدا كونا ئەخلاقنى قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەخلاقنى تەشەببۇس قىلىش، كونا ئەدەبىياتقا قارشى تۇرۇپ، يېڭى ئەدەبىياتنى تەشەببۇس قىلىش مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئىككى چوڭ بايرىقى قىلىندى. ③ كۆچمە. كۆز قاراش، ئىدىيە، نۇقتىئىنەزەر: مەنىۋى جەھەتتە بۇرنىدىن ئايرىلىپ قالغان بۇرادەرلەر دورا يېپىشكە يەنىلا «ئاتا-بوۋىمىزدىن تەۋەررۈك بولۇپ قالغان كونا كېسەل» دېگەن بايراق بىلەن قارشى تۇرمىسىلا جۇڭگونىڭ ئالجىش كېسىلى ئاخىر بىر كۈنى سەللىمازا ساقىيىپ كېتىدۇ. * بۇرژۇئازىيە ئەركىنلەشتۈرۈشكە بايرىقىمىز روشەن ھالدا قارشى تۇرىمىز.

بايراق چىقارماق دۆلەت بايرىقى، ھەربىي بايراق قاتارلىق بايراقلارنى ئاستا-ئاستا تارتىپ بايراق خادىسى ئۇچىغا چىقارماق.

بايرىقى روشەن مەيدانى، كۆز قارىشى ئېنىق: بۇ مەسىلىدە ھەربىر پارتىيە ئەزاسىنىڭ بايرىقى روشەن بولۇشى كېرەك.

بايراقچە ئى ① كىچىك بايراق: ئۇلار باشقىلارغا قوشۇلۇپ، ئۈنلۈك شوئار توۋلايتتى، قولىدىكى بايراقچىلارنى پۇلاڭلىتاتتى. ھېلى ئۇنىڭغا، ھېلى بۇنىڭغا نىمىلەرنىدۇ دەيتتى. ② خەرىتە ياكى دىئاگراممىلارغا، بايراققا ئوخشىتىپ سىزىلغان ياكى قادالغان كىچىك بەلگە: تامغا ئېسىلغان ئۆلكە خەرىتىسىگە قىزىل ۋە قارا بايراقچىلار قاداپ قويۇلغانىدى.

بايراقچى ئى ① سەپنىڭ ئالدىدا بايراق كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان كىشى: ئىشىك يېنىدا توق بېغىر رەڭ كاستۇم كىيگەن كىچىك فوگۇەن، ئاتلىق ئەسكەرلەر بايراقچىسى پەيدا بولدى. ② يەر ئۆلچەش، قاتناش ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا بايراقچە بىلەن ئىشارەت قىلىپ يېتەكچىلىك قىلغۇچى.

بايراقدار ئى ① بايراق كۆتۈرۈپ سەپنىڭ ئالدىدا ماڭىدىغان ئادەم. ② كۆچمە. بىرەر ئىجتىمائىي-سىياسىي ھەرىكەت، ئىلغار پىكىر، يېڭىلىق ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا يېتەكچى ياكى ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، نەمۇنە، ئۈلگە كۆرسىتىدىغان كىشى؛ باشلامچى: ناۋايى — ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ كاتتا نامايەندىسى، XV

ئەسىردىكى ئاسىيا ۋە دۇنيا ئەدەبىياتىنىڭ يىرىك ۋەكىللىرىدىن بىرى، تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان مىليونلىغان خەلقنىڭ پەخرى، تۈركىي تىلدا يېزىشنىڭ دەۋر بۆلگۈچ بايراقدارلىرىنىڭ بىرى ۋە چوڭ ئۇستاز شائىرى. * لۇشۈن يېڭى مەدەنىيەت قوشۇنىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ ۋە ئەڭ باتۇر بايراقدارى.

بايراقلىق سۈپ ① بايرىقى بار، بايراقلىق ئىگە: شۇ چاغدا توساتتىن دۇمباق گۈپۈلدەپ، يىراقتىن بايراقلىق بىر توپ كۆرۈندى. خامانغا يول ئېلىپ كەلگەن ئاشۇ توپ، ھەر كىشى كۆڭلىدە سىر بولۇپ تۈيۈلدى. ② بايراق تەييارلاشقا لايىق، باپ؛ بايراققا يېتىدىغان: بايراقلىق رەخت ئالماق.

بايرام ئى ① مۇھىم تارىخىي ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنى تەنتەنىلىك خاتىرىلەش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ياكى ئادەت بولۇپ قالغان خاتىرە كۈن: دۆلەت بايرىمى، «1 - ماي» خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمى. نورۇز بايرىمى. * ھەر دەرىجىلىك پارتكوملار ۋە سىياسىي ئورگانلار بايرام مەزگىلىدىكى ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش - خەلقنى سۆيۈش پائالىيىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى كۈچەيتىش كېرەك. ② مۇھىم، خۇشاللىنارلىق ھادىسە يۈز بەرگەن، زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلگەن ۋە شۇ سەۋەبتىن شادلىق بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان كۈن: ئائىلىۋى بايرام. * ئاتىنىڭ ئۆلۈمى ئىتقا بايرام (ماقال). * يۇرتۇمدا بۈگۈن قىزغىن يىغىلىش، بولماقتا بايرام، قىزىماقتا توي، ھەممىنىڭ كۆڭلى گۈل ئېچىلغاندەك، ئازاد گۈلباغدا دىللىرى خۇش خۇي.

بايراملىق سۈپ. بايرامدا ئىشلىتىدىغان ياكى كېرەك قىلىدىغان: بۇ قېتىم مال سېتىۋالغۇچىلارنىڭ ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرگە يۆتكىگەن بايراملىقماللىرىنىڭ تۈرلىرى ۋە سانى كۆپ. * شۇ كۈنى ئەركىن بايراملىق كىيىملىرىنى كىيىپ، مەكتەپكە مېڭىش ئالدىدا تۇراتتى. دادام ئادىتى بويىچە چىرايلىق تىزىلغان گۈل دەستىنى ئەكىلىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى.

بايزادە ئى. باينىڭ ئوغلى، باينىڭ بالىسى: مەلىكە ئۇنىڭدىن: — ھەي يىگىت! راستىڭنى ئېيتقىن، پادىشاھزادىمۇسەن، يا ئەمىرزادىمۇ سەن، يا بەگزادىمۇسەن ياكى بايزادىمۇسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

بايقاشماق «بايقىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قورشاۋالدى جىياڭ ۋە قېرى چالنى، بايقىشىپ بۇندا بولغان ئەھۋالنى.

بايقالماق «بايقىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كۆپچىلىك پاراقتىدە كۈلۈشتى. گۈزەلئايمۇ پىسسىڭىدە كۈلدى. شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ بىر تال ئالتۇن چىشى بار ئىكەنلىكى بايقالدى.

بايقۇت ئى [ر<ئىنگ] رەت قىلىش، قوبۇل قىلماسلىق يولى بىلەن بىرەر كىشىگە، نەرسە، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا قارشى ئېلىپ بېرىلىدىغان ئاممىۋى، سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي كۈرەش: ئۇ بولسىمۇ ئاشۇنداق ئوغرىلارنىڭ ئەتراپىدا ئومۇمىيۈزلۈك ئەخلاقىي بايقۇتنى، يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارغا ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدىغان كەيپىياتنى پەيدا قىلىش.

بايقۇت قىلماق رەت قىلماق، قوبۇل قىلماسلىق يولى بىلەن بىرەر كىمگە، نەرسىگە، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا قارشى ئاممىۋى، سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي كۈرەش ئېلىپ بارماق؛ چەكلىمەك؛ توسماق؛ مەنئى قىلماق: جايلاردىكى سىياسىي ئىش تاشلاشلار، سىياسىي نامايىشلار، سىياسىي ئومۇمىي ئىش تاشلاشلار، دۇمانى بايقۇت قىلىش، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش ۋە ئىنقىلابىي جەڭگىۋار شوئارلار مۇشۇ دەۋردىكى ئۆزئارا ئالمىشىپ تۇرغان كۈرەش شەكىللىرى ئىدى.

بايقۇت ئېلان قىلماق رەت قىلىش، قوبۇل قىلماسلىق يولى بىلەن بىرەر كىشى نەرسە، تەشكىلات ۋە شۇ قاتارلىقلارغا ئاممىۋى، سىياسىي ياكى ئىقتىسادىي كۈرەش قىلىدىغانلىقىنى جاكارلىماق.

بايقۇش ئى ① ھۇقۇش: قالدى كۆپ ئات-

ئۆلاغنىڭ ئۆلۈكلىرى بايقۇشقا، يىلپىزلارغا ئوزۇق بولۇپ. قار-مۇزلار كۆمۈپ ئېغىزىنى ئېتىلدى ئۇ چاغ يەنە ئالتۇن قۇلۇپ. ② كۆچمە. بەختسىز؛ شۇم پېشانە: ۋاي، بايقۇش! نۇرغۇن جاپالارنى تارتتىڭ.

بايقىماق پ ① كۆرمەك، كۆزەتمەك: تاۋقىش كىچىككىنە كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ: — سىز ماۋۇ تاشنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، مەن بايقاپ كېلەي، — دېدى. ② ھېس قىلماق؛ ئاڭقارماق؛ سەزمەك؛ بىلمەك: دۈشمەن تۇيۇقسىز جىمىپ قالدى. جەڭچىلەر دۈشمەنلەرنىڭ قاراۋۇلخانىغا قاراپ چېكىنگەنلىكىنى بايقاپ قېلىشتى. * ئەتىسى كىشىلەر پىدائىنىڭ ئۈشتۈمتۇت مەھەللىدىن يوقالغانلىقىنى بايقاشتى. ③ ئېھتىيات قىلماق، پەخەس بولماق، دىققەت قىلماق؛ ئويلىماق: بايقاپ سۆزلىمەك. بايقاپ ماڭماق. * بۇ سۆزنى كېيىن بايقىماي ئۈنلۈك دەۋەتتى.

بايلىق ① «باي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② ئى. تەبىئەت دۇنياسىدىكى مەيلى كىشىلەر ئىختىيارىغا ئۆتكەن ياكى ئۆتمىگەن بولسۇن نەق قىممىتى بار ماددىي نەرسىلەر؛ پۇل-پۇچەك، مال-مۈلۈك قاتارلىقلار: يەر ئاستى بايلىقى، كان بايلىقلىرى. * — بۇ يەرگە راستىنلا ئۇغرى كىرگەن بولسا بايلىقىمىزدىنمۇ ئايرىلىپ قالمايلى، دەپ قورقىمەن، — دەپتۇ ئالىماس. * باغۋەن بوۋايدىن بۇ سۆزنى ئاڭلىغان قەمەرۇز-زامان: — بۇ بايلىقنى مەن تاپقان بولسامۇ ئۇ سېنىڭ يېرىڭدىن چىقتى، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى ئىككىمىز تەقسىم قىلىپ ئېلىشىمىز كېرەك، — دەپتۇ. * دۆلىتىمىزنىڭ ئىقتىسادىي قانۇنلىرى مۇھىتنى ۋە تەبىئىي بايلىق مەنبەسىنى قوغداشقا پايدىلىق. ③ ئى. تەركىبىدىكى ياكى ئىختىيارىدىكى بار نەرسىلەرنىڭ ئومۇمىسى: تىل بايلىقى. سۆز بايلىقى. * ئەقىلدىن ئارتۇق بايلىق يوق (ماقال). * ساقلىقىم — بايلىقىم (ماقال). ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى ئەسىرلەر داۋامىدا خەلق تەرىپىدىن يارىتىلىپ، تولۇقلىنىپ، خەلقنىڭ پۈتمەس ھاياتىي كۈچىگە ئىگە مەنىۋى بايلىقىغا ئايلانغان.

بايناق ئى <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى بىلىنمەسمان، تىك بولۇپ يۇقىرى قىسمىدىن شاخلىنىدۇ؛ قوۋزىقى كۆل رەڭ سارغۇچ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان تۆمۈنە شەكىلدە، گىرۋەكلىرىدە چىشقا ئوخشاش تىكەنلىرى بار؛ گۈل رېتى ئۇچىدا ئۆسىدۇ، گۈلى كىچىك، رەڭگى قىزغۇچ سۆسۈن؛ مېۋىسى بىرئاز ياپىلاق كېلىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ تالىنى كۈچەيتىش، نەملىكنى قايتۇرۇش قاتارلىق رولى بار، شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدا ئۆسىدۇ.

بايۋەچچە ئى [باي+بەچچە] ① باينىڭ بالىسى، بايزادە: ئۇنىڭ بايۋەچچە ئوغلى 20 ياشقا كىرگەن بولسىمۇ، باينىڭ ئوغلى بولغىنىغا يارىشا بىر ماتا كۆڭلەكنى يېڭىغىنا كىيگەن، بەش تەڭگە پۇلنى ئۆز قولى بىلەن تۇتۇپ خەجلىگەن ئەمەس ئىكەن. ② بايلارنىڭ بالىلىرىغا مۇراجىئەت قىلىشتا، ئۇلارنىڭ نامى ئورنىدا ياكى نامىغا قوشۇپ ئىشلىتىلىدۇ: ئوت ياقار خىجالەت بولۇپ: — ياق، ياق، رەھمەت بۇ جۇل-جۇل كىيىملىرىم بىلەن سىزدەك بىر بايۋەچچە بىلەن ئولتۇرۇپ، بىر لېگەندە تاماق يېيىشىم كېلىشمىگەن بىر ئىش، — دەپ ئارقىغا بۇرۇلۇپتۇ. ③ ئۆزىنى باي بالىسىدەك چاغلايدىغان ئابرۇيپەرەس، سۆلەتۋاز كىشى: قاسىم: — ئالدى بىلەن ئۈستىباشلىرىمنى راۋۇرۇس يېڭىلاپ، كېلىشكەن بايۋەچچە بولۇشۇم كېرەك، ئاندىن قورۇ-جاي ئېلىشقا ھەرىكەت قىلساممۇ ئۈلگۈرىدۇ، — دېدى-دە، توپتوغرا ماگىزىنغا يۈگۈردى.

بايۋەچچىلىك ① «بايۋەچچە» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھېيتەم ھەقىقىدە

سۆز ئىچىلغاندا، دادام ھەمىشە: ــــ بايۋەچــچىلىكى
قۇرۇسۇن! ھۇ ئىتنىڭ بالىســىنىڭ، ــــ دەپ تىللاپ
قوياتتى. ② ئى. بايۋەچچىلەرگە خاس خۇسۇ-
سىيەت، ھەرىكەت ۋە قىلىق: پەيــتۇن ئارتوئا
كوچىسىغا كېلىپ توختىــدى. بوۋاي ئالــدى بىلەن
پەيــتۇنــدىن چــۈشــۈپ، خۇددى مەمنۇن بولغان
چاغدا كۆزىگە ھېچنېمە كۆرۈنمەيدىغان بويتاقلارغا
ئوخشاش بايۋەچچىلىك قىلىپ، پەيتۇنكەشكە ئون
فرانك بېرىۋەتتى.

بايۋەچچىلىك قىلماق بايۋەچچىلەرگە خاس
ھەرىكەت، قىلىق قىلماق: سەن تولا بايــۋەچ-
چىلىك قىلما، ئەتەــ ئۆگۈن ئۇ پۇلۇڭمۇ تۈگەيدۇ.

بايىقى سۈپ. بايا، ھېلى سادىر بولغان؛ بايا
يــۈز بەرگەن، كــۆرۈلــگەن، ئىشــتىلــگەن؛
ھېلىقى: ئاتام ئېيتقان بايــقى (ماقال). * مەن
بايىقى ئادەمنىڭ سۆزىنى راست ئىكەن دەپ ھېس
قىلدىم.

بەئەينى رەۋ [پ+ئە] پەرق ئەتكىــلى، ئاج-
راتقىلى بولمايدىغان دەرىــجىدە ئوخــشاش؛
خۇددى، ئەينەن، ئــۆزى: تارىخــچى يىــگىت
رەسىمنى قولىغا ئېلىپ، سىنچىلاپ كۆرۈپ چىققان-
دىن كېيىن، مەمــنۇنــلۇق ئىزھار قىلــىپ: ــــ دەل
ئۆزى بولۇپتۇ، كەم ـ كۇتىسىز، بەئەينى ئۆزىلا، ــــ
دېــدى. * باتۇرنىڭ چــىراي ـ شەكــلى بەئەيــنى
دادىسىغا ئوخشايتتى.

بەپ ـ بەپ تەق س. گاس، گاچــلارنىڭ
سۆز تەلەپپــۇزى.

بەپبەپلەتمەك «پەپبەپلــمەك» پېئىــلــىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجــىسى.

بەپبەپلەشمەك «بەپبەپــلــمەك» پېئىــلــىنىڭ
ئــۆمــلــۈك دەرىــجىــسى: ــــ ئۇنىڭ ماڭا سايە
قىلغىنى 50 ياشتىن ئاشــقان گاچا ئوغــلى بولۇپ،
بۇ بىغەرەزگە شۇ يۇرتتا ھېچ خوتۇن تەگــمىگەند-
كەن، ئەمــدى بېــشىمــغا كــۈن كەلــگەنــدە مەن
تەگــكىدەكمەن. ۋاي قانداق قىلاي! ئۇنىڭ بىلەن
نەدە بەپــبەپــلىشىپ يۈرىــمەن، ــــ دەپ ئويــلىدى
گۈلبوستان.

بەپبەپلىمەك پ. بەپ ـ بەپ قىلىپ مەقسىتىنى
ئۇقتــۇرالــماي قالــماق؛ گاس ـ گاچــلاردەك
دۇدۇقلىماق.

بەت ئى ① ئادەم بېشىنىڭ ئالدى تەرىپــى؛
يــۈزى: مېنى سەندىن ئايرىدى نىگار، ۋادەرىخا!
شورلۇق قىسمىتىم. ئۆتتى ئۆمرۈم ۋىسالىڭــغا زار،
جۇدالىقتىن زەپىران بېتىم. ② كىتاب، گېزىت ـ
ژۇرنال ۋاراقــلىرىنىڭ ھەربىر يۈزى، سەھى-
پىــسى: نىم شېــھىت گېزىتــىنىڭ ئاخىــرقى بېتىنى
كۆزدىــن كەچۈرۈۋاتــقانــدا پەردە ئېــچىلدۇ. ③
بىرەر نەرســىنىڭ ئــۈســتى، ئوڭ تەرىــپــى،
سىــرتى، يۈزى: بىر تەرەپــتە زەرىبــدارلار
ئــۆســتەڭ يارىــدۇ، زاكۇ ئــۇچــۇن چاسا ـ چاسا
تاشلار قازىــدۇ. گۈمــبۈرلــشىپ تەگــكەن پولات
بازغان زەرىبدىن، تاش بېتىــدە ۋال ـ ۋۇل قىلىپ
ئوتــلار يانــدۇ. * تۇرۇپ قېــلىپــتۇ ئىككــىسى،
بىرپــەس سۇغا قارىشىپ. جىلۋە قېلىپتۇ شولــىسى،
سۇ بېتىگە يارىشىپ.

بەت ئاچماق يــېــڭــى بىر ساھەگە ياكــى
ئايرىم بىر دەۋرگە قەدەم قويماق، يۈرۈش
قىلــماق، باشلــىماق، ئاتــلانــماق: ھەربىر
يىلدا يېڭىچە شانلىق بەتلەر ئاچىمىز، غەلىبىمىزنىڭ
شەنىگە قوشاقلارنى قاتىمىز.

بەت بېشى <مەت> گېزىت ـ ژۇرنالــلارنىڭ
نامى ۋە سانى بېسىلغان ئۈستۈنكى قىسمى.

بەت سېلىش <مەت> كىتاب، گــېــزىــت ـ
ژۇرنال قاتارلىــقلارنىڭ تىــزىــلــىپ بولغان
بېــتــنى تۈزۈلگەن بەت تەرتــپى بويىــچە
ماشىنىــغا ئورۇنلاشتۇرۇش.

بەت نۇسخىسى <مەت> ھەرپ تىزىلــىپ،
كوررېكتورلۇقــتىن ئۆتكەنــدىن كېيــىن دەس-
لەپــكى قەدەمــدە بېــسىپ چىــقىرىلــغان بەت
شەكلى ياكى ئەۋرىشكە.

بەتئەخلاق سۈپ [پ+ئە] يېزت. ئەخلاقــى
بۇزۇق، ئەخــلاقى ناچار؛ ئەخلاقسىز، قىلىق-
سىز: بەتئەخلاق ئادەم. * ــــ بۇ خىل بەتــئەخ-
لاق، يامان خۇيــلاردىن ئۆزەمــنى پاك ساقــلاپ،

كۈناھلىرىمغا توۋا قىلىمەن. ئاللادىن، يۇرت خەلقىدىن ئەپۇ سورايمەن، — دېدى ئىشان داموللا. * بەدىرىدىن مەخسۇمنىڭ بەتئەخلاقىدىن قاتتىق رەنجىگەن قازىنىڭ قۇلىقىغا ھەرقانچە شېرىن سۆزلەرمۇ تەسىر كۆرسىتەلمەيتتى.

بەتەھقىق رەۋ [پ+ئە] يېزت. ھەقىقەتەن، ئەمەلىيەتتە، جەزمەن، چوقۇم: ئەگەركى ئىلمۇئىرپان ئىشقىنىڭ چىن ئاشىقى بولساڭ، مۇھەببەت رىشتىسىگە جان تومۇر ئەيلە شىجائەتنى. كىمكى ھۆكمىگە كۆندۈرسە گەر قۇدرەت ۋە دەر- مانىنى، ئاشۇ ئۈزگەي بەتەھقىق روھىي مەھكۇملۇق ئاسارەتنى.

بەتبەخت سۈپ [پ] تىل ھا. بەختسىز، تەلىيى كاج؛ بۇزۇق، پەس، ئەبلەخ: بوۋاي دەرغەزەپ بولۇپ: — ئەي لەنتى بەتبەخت! شاھزادىغا قىلمىغان زىيانكەشلىكىڭ قالمىدى، — دېدى. * ئۇ بەتبەختلەرنى ئىنساپقا كېلەر دەپ ھەرگىز ئويلىما، ھازىر ھەممىدىن مۇھىمى ئۇلار بىلەن كۈرەش قىلىش.

بەتبەختلىك «بەتبەخت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ئۆزىنىڭ بەتبەختلىكىدىن مۇشۇ كۈنلەرگە قالدى. بولمىسا، ئۇنىڭغا ھېچكىم زىيان سالغىنى يوق.

بەتبەشرە [پ+ئە] ① سۈپ. ئەلپازى، ئەپتى، چىرايى بۇزۇق؛ كۆرۈمسىز؛ سەت: ئۇ پاكار ۋە بەتبەشرە بىر دوك كىشى ئىكەن. // ئۆيىنىڭ ئىچىدىن پېشانىسىدا پەقەتلا بىر كۆزى بولغان ئالامەت قورقۇنچلۇق بىر بەتبەشرە چىقىپ، يىگىتكە: — ياخشى يىگىت! ئۆز ئايىغىڭ بىلەن كېلىپسەن، مەرھەمەت قىلىپ ئىچكىرى كىرگىن. — دەپتۇ. ② ئى. يامان قىياپەت، ماھىيەت: — ئۇنداقلارنىڭ بەتبەشىرىسىنى مەن بىر قاراپلا بىلىۋالىمەن، — دېدى بوۋاي ئورنىدىن تۇرۇپ.

بەتبەشرىلىك «بەتبەشرە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەتبۇي سۈپ [پ] پۇرىقى، ھىدى يېقىمسىز؛ سېسىق پۇرايدىغان: ئۇزۇن يىللار ياشىدى پاقا، بەتبۇي، سېسىق قۇدۇق ئىچىدە، — بۇ قۇدۇقۇم چەكسىز ئالەم، — دەپ، كۈركىرايتتى ھەر كۈن كېچىدە. * ئېرىقتىن تاشلاپ يېراق لاي-لاتقا بەتبۇي لۆجىنى، كۆلسە كاككۇك دىلئارامىدىن مادام يايراپ جېنى، ئىشقىنىڭ جان رىشتىسىگە جەۋھەر قىلىپ ئەل ئەجرىنى، ئەيلىسە پەرۋازى- پەيزى زوقىدىن كۆلگەن خوتەن.

بەتبۇيلۇق «بەتبۇي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆستەڭ بويىدىكى تاپىنىڭ بەتبۇيلۇقىدىن ئۇنىڭ يېنىغا ھېچكىم يولۇمىدى.

بەتتە ئى ← **بەتتە پولۇ.**

بەتتە پولۇ <يېم> **ئۇستىگە قورۇلغان سەي سېلىپ يېپىلىدىغان پولۇ:** داستىخان تارتىلىپ، بەتتە پولۇ قاتارىدا مەيمۇ كەلتۈرۈلۈپتۇ. * — تىنچ كۆكۆلگە تۇزسىز ئۇماچمۇ تېتىيدۇ، بۇ جېدەل- غوۋغالاردا كىشىگە بەتتە پولۇمۇ تېتىماس، — دەيتتى ئانا.

بەتتەر سۈپ [پ] **يامان، ئەسكى، ناچار،** (سەلبىي مەنىدە قوللىنىلىدۇ): مەسىلىھەتنى ئاڭلاشنى خالىمىغان كىشى گاستىنىمۇ بەتتەر گاس بولۇۋالىدۇ. * پادىشاھ ئۈچىنچى بىرىنى بۇ يۇرتقا ئاقساقاللىققا تەيىنلەپتۇ. «ئۇنىڭغا يونۇ- غان» دېگەندەك، بۇ ئاقساقال ھەر ئىككىلىسىدىنمۇ بەتتەر چىقىپتۇ.

بەتتەرلەشمەك پ. ئەسلىدىكىدىن تېخىمۇ **يامانلاشماق، ناچارلاشماق، ئەسكىلەشمەك:** بۇ بالىنىڭ ئېغىزى بەتتەرلىشىپ كېتىپتۇ. * ۋاقىت ئۆزارغانسېرى ئەمەتنىڭ كېسىلى تېخىمۇ بەتتەرلەشتى.

بەتتەم سۈپ [پ] ① **تەمى يوق، تەمسىز؛ لاۋزا:** بەتتەم قوغۇنىنىڭ ئۇرۇقى تولا دەپ، بىز كەمبەغەللەرنىڭ بالىمىز تولا بولىدۇ. ② **ھۇزۇر- سىز:** خۇش ياقمايدىغان بۇنداقلارنى قاتناش- تۇرماي ئۆتكۈزگەن مەشرەپ تۇز سالمىغان كۆجىدەك بەتتەم بولىدۇ.

بەتخاھ سۈپ [پ] يېزت. يامانلىقنىلا ئويلاي- دىغان، يامان نىيەتلىك: شۇ ھالدا ئىككى قەلب مۇڭ-زار تۆكۈشتى، زامانە پەيلىنى

قارغاپ سۆكۈشتى. سۆكۈشتى كۆزى كور گۇمراھ زامانىنى، نە گۇمراھ شۇم پېئىل بەتخاھ زامانىنى.

بەتخەج سۈپ [پ] ئورۇنسىز پۇل خەجلەيدىغان، ئىسراپخور: كىچىك بالىغا كۆندە پۇل بېرىپ ئۆگىتىپ قويسا، چوڭ بولغاندا بەتخەج ئادەم بولۇپ قالىدۇ. * ئۇنداقتا، ھاشىماخۇن بەتخەج ئوخشىمامدۇ؟ ياق! ئۇ، تۇرمۇشتا بەك تېجەشلىك ئىدى.

بەتخەجلىك «بەتخەج» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سادىرنىڭ يانچۇقتا بارنىڭ ھەممىسىنى بەتخەجلىك بىلەن خەجلەپ، ئۆزىچە كۆرەڭلەپ باققان ۋاقىتلىرىمۇ بولغان.

بەتخەجلىك قىلماق ئورۇنسىز پۇل خەجلىمەك، پۇلنى بۇزۇپ-چېچىپ ئىسراپ قىلماق: مالىيە چىقىمى جەھەتتە... چەكلىك پۇلنى جانغا ئەسقاتىدىغان ئورۇنغا ئىشلىتىشىمىز، بەتخەجلىك قىلىش، قارىسىغا مۆلچەرلەپ ھېسابات قىلىش ۋە بۇزۇپ-چېچىپ ئىسراپ قىلىشتەك خاھىشلارنى تۈگىتىشىمىز لازىم.

بەتخۇي سۈپ [پ] خۇيى، قىلىقى يامان؛ مىجەزى ئەسكى: بەتخۇي بالا. * بەتخۇينىڭ بېتى قارا (ماقال).

بەتخۇيلۇق «بەتخۇي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: چورۇق ھېكىم مۇنداق بەتخۇيلۇقلاردىن خالىي بولۇپ، ئۇنىڭ ھەربىر ۋاقتى ئەل بەختىنى كۆزلەشتەك ياخشى ئەمەللەر بىلەن بەند ئىدى.

بەترەڭ سۈپ [پ] رەڭگى سەت، كۆرۈمسىز، خۇنۇك.

بەتقىلىق سۈپ ← **قىلىقسىز:** بەتقىلىق ئوغۇل، بەتقىلىق پاراڭ. * ئالماس مەدرىستىن قايتىپ چىقىۋېتىپ: — نەدىكى بەتقىلىق لاۋزا پاراڭلار بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈشنىمۇ ئوقۇش دېگىلى بولامدۇ؟ — دېدى.

بەتقىلىقلىق ① «بەتقىلىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: شىياۋ فاڭ ئاپىسىنى ئويغىتىپ، قۇچىقىغا ئۆزىنى ئېتىپ ئاچچىق يىغلاپ: — ئاپا! يەتتە-سەككىز يىل بەتقىلىقلىق قىلىپ يۈردۈم، مەن دائىم ئۆمۈر بويى تۈگەشتىم، ھېچكىممۇ مېنى كۆزگە ئىلمايدۇ، دەپ ئويلاپ يۈرەتتىم. مەن چوقۇم ئۆزگىرىمەن، — دەيدۇ. ② غەيرىي ئەر-ئاياللىق مۇناسىۋەت: ئىككى لۈكچەك ئايشەملەرنىڭ كەينىگە كىرىۋالغان ھەم قىزغا بەتقىلىقلىق قىلىشقا ئۇرۇنغاندا جازاسىنى تاپتى.

بەتكەردە سۈپ [پ] ① كارغا كەلمەيدىغان، ئىشتىن چىققان، كېرەكسىز: دېھقان خىجالەت ئىچىدە: — تەقدىرنى تەگبىر بۇزدى، دېگەندەك، مېنىڭ پىلانىمنى بالام بەتكەردە قىلىۋەتتى. ۋەدىگە ۋاپا قىلالمىدىم، — دېدى. ② يامان ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان، قەبىھ، ئىپلاس.

بەتكەردىلىك «بەتكەردە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەتگۇپا سۈپ [پ] دىئال. ۋاپا قىلمايدىغان، بىۋاپا، ۋاپاسىز.

بەتگۇمان سۈپ [پ] ھەركىمدىن، ھەربىر ئىشتىن گۇمان قىلىدىغان، ھەركىمگە، ھەر نەرسىگە شۈبھە بىلەن قارايدىغان؛ گۇمانخور: گەر مېنى «ئوغرى» دېسە پۈتكۈل جاھان، پاكلىقىمدىن قىلچە قىلمايمەن گۇمان. بەتگۇمانلار تۇتسا مېنى «ئوغرى» دەپ، بۇندىن ئارتۇق دەردمۇ بولمايدۇ ماڭا.

بەتگۇمانلىق «بەتگۇمان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەتگۇمانلىق قىلماق.

بەتكىردار سۈپ [پ] بىزت. يامان ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان؛ قەبىھ، ئىپلاس: خاقان غەزەپ بىلەن: — يوقال كۆزۈمدىن بەتكىردار خائىن، — دەيدۇ. خەزىنىچى باش قويۇپ: — ئۆزۈن ياشاڭ قۇدرەتلىك شاھىم، — دەيدۇ. غۇلاملار خەزىنىچىنىڭ تاجىسىنى ئالىدۇ. * ئىشقى ئەھلىنىڭ قاتىلى خىسراۋ بەتكىردار.

بەتلەشمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەنسۇر شاگىيونىڭ يول باشلىشى بىلەن چېرىكلەر مىلتىقلىرىنى بەتلىشىپ، قەدەملىرىنى ئېھتىيات بىلەن بېسىپ، ئەنۋەرنىڭ

ياتىقى ئالدىغا كەلدى ـ دە، بىر ـ بىرىگە قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى.

بەتلەتكۈزمەك «بەتلەمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساقچى باشلىقى ئون ساقچىنى مەھبۇسلاردىن ئون مېتىر يىراقلىقتا تۇرغۇزۇپ مىلتىقلىرىنى بەتلەتكۈزدى.

بەتلەتمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەتلەگلىك سۈپ ① بەتلەپ قويىغان، ئوق بېسىلىپ ئېتىشقا تەييارلانغان؛ بەتلەنگەن، ئوقلانغان: پارتىزان باشلىقى ئوق بەتلەگلىك مىلتىقنى دىلبەرنىڭ قولىغا بەردى. * مېھمانخاندىكىلەر كەينىگە داجىسىپ، كىرىپ كېلىۋاتقان ئۈچ ئادەمگە يول ئاچتى. ئۇلارنىڭ يانچۇقىغا سېلىنغان قوللىرىدا بەتلەگلىك تاپانچا بار ئىدى. ② قارىغا ئېلىنغان، قارىتىلغان، توغرىلانغان: سەن قاچقۇن باندىت شىنجاڭغا ستۇول تەڭلەپ كىرگەن تۇرۇقلۇق، ئۇيالماي يەنە بۇ گەپلەرنى سۆزلەۋاتامسەن؟ ساڭا بەتلەگلىك تۇرغان يۈز مىڭلىغان قىساس ستۇوللىرىنى ئەڭ ئالدىن سېزىدىغانسەن؟

بەتلەنمەك «بەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جۇمە تۇرۇپىكىنى تۇتقان ھالدا كەينىگە بۇرۇلۇپ، سادىقنىڭ قولىدىكى تاپانچىنىڭ ئۆزىگە بەتلىنىپ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ، چىرايى تاتىرىپ كەتتى.

بەتلىك سۈپ. بېتى بار: 100 بەتلىك ئورىگىنال. 500 بەتلىك كىتاب. * بارى ـ يوقى سەككىز بەتلىك بۇ ماتېرىيالدا ئوسمان يۈك قىرقىشنى ماشىنىلاشتۇرۇش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، رەھبەرلىكنىڭ بۇ ئىشقا مۇۋاپىق ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلغانىدى.

بەتلىگۈچ ئى. ئورۇش قورالىرىنىڭ كەينى قىسمىدىكى ئوقنى ئېتىلىدىغان ئورۇنغا ئىتتىرىپ، تەپكە بېسىلغان ھامان ئېتىلىدىغان قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ بېرىدىغان ھەرىكەتچان بۆلەك: كوللېن بەتلەگلىك تاپانچىلارنىڭ پارقىرىغان بەتلىگۈچلىرىگە كۆز يۈگۈرۈتۈپ، خەۋپ ئاستىدا قالغانلىقىنى چۈشەندى ـ دە، ئىنسان بالىسىنىڭ ئەڭ يۈكسەك روھىي كۈچىنى كۆرسىتىپ، دەرھال ئۆزگەردى.

بەتلىمەك پ ① قورالغا ئوق سېلىپ ئېتىلىدىغان ھالەتكە كەلتۈرمەك؛ ئوقلىماق: دۈك تېخەن، جاپپارۇۋ، ئالماسلار تاپانچىلىرىنى بەتلىدى. ② قارىغا ئالماق، تەڭلىمەك، ئۇدۇللىماق، چەنلىمەك: سادىق بوۋاي ھېكايىسىنى تۈگىتىپ ماڭا قارىدى ۋە مېنىڭ خاتىرە دەپتىرىمنى يىغىشتۇرماي، قەلىمىمنى بەتلەپ تۇرغانلىقىمنى كۆرۈپ: ــ يولداش مۇخبىر، ساڭا يەنە نېمىلەر كېرەك ئىدى؟ ــ دەپ سورىدى.

بەتمۇقام سۈپ [پ+ئە] قائىدە ـ يوسۇن بىلمەيدىغان، تەرتىپسىز، ئەدەبسىز، قوپال: ئايالىم ئۈچ بالا تۇغۇپلا كېيىن تۇغماي قويىدى. ئۆزى بىر ئاز بىغەرەزرەك خوتۇن، بالىلارنى بەك بەتمۇقام چوڭ قىلىپ قويىدى.

بەتنام (بەتنامى) ئى [پ] يامان نام، يامان ئات، تۆھمەت: بەتنام چاپلىماق. * تۇرسۇننىڭ دادىسى تۆگمەس يوقلاڭ بەتناملار بىلەن روھىي ۋە جىسمانىي ئازابىتىن ئۆلۈپ كەتتى، ئۇ ئانىسى ۋە ئۈچ ئۇكىسى بىلەن قالدى. * ئەگەر سېنىڭ ئەسكىرىڭ مەغلۇپ بولۇپ يېڭىلسە، پۈتۈن جاھاندا «سۇلتان مەھمۇت بىر ئايال بىلەن ئۇرۇشۇپ كۈچى يەتمەي مەغلۇپ بولۇپتۇ»، دەپ نامىڭ چىقىدۇ، بەتنام ساڭا قالىدۇ، ــ دېدى بوۋاي شاھقا قاراپ.

بەتنام چاپلىماق تۆھمەت قىلماق، قارا چاپلىماق، نامىنى بۇلغىماق، قارىلىماق: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دەپ ئاتالغان شۇم ھەرىكەت باشلىنىش بىلەنلا مېنى تارتىپ چىقىرىپ، «يەرلىك مىللەتچى»، «كونا جەمئىيەتنىڭ داشقىلى»، «ئەكسىيەتچىل ئىسلىم نوپۇزلۇقى» دېگەن بەتناملارنى چاپلاپ، كۈرەش قىلىشتى، سازايى قىلىندىم، «ئۆگىنىش كۇرسى» ئاتالغان تۈرمىدە ياتتىم.

بەتنام قىلماق ← **بەتنام چاپلىماق**: ئەسلىدە «ھاسى ئوغرى بىلەن موسى ئوغرى بىر

ئىسكەن»، ماشا بىرنەچچىسى بىر بولۇپ بەتنام قىلىپ، مېنى ئاستى، ئۇردى، گاڭزىغا باستى، ــ دېدى قۇربان قىلىچ.

بەتنىيەت سۈپ [پ+ئە] يامانلىقنى ئويلايدىغان، نىيىتى بۇزۇق، نىيىتى يامان: بەتنىيەتنىڭ يولى تار (ماقال). * دېھقاننىڭ كىچىك ئوغلىنىڭ خۇي-پەيلى ئەسكى، ئۆزى مەككار، ئالدامچى، بەتنىيەت ئىكەن. ئۇ كىشىلەرنى ئالداش، مەككارلىق، قىلمىش يولىغا كىرىپ كېتىپتۇ. * توختى بوۋاي ئۆيگە كىرىپ: ــ ياخشى نىيەتلىك كىشىلەرنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلسۇن، خۇدايىم بەتنىيەت مۇناپىقلارنىڭ جازاسىنى بەرسۇن! ــ دېدى.

بەتنىيەتلىك «بەتنىيەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ــ ئەگەر بەتنىيەتلىكتىن قايتىپ توۋا قىلساڭلار، يول توسىدىغان قاراقچىلىق ھەرىكىتىڭلاردىن ۋازكېچىپ ھالال كەسىپ قىلىدىغان بولساڭلار، ئۇ چاغدا خاسىيەتلىك دۇئالىرىمنى ھەرگىز ئايىمايمەن، ــ دېدى موللا زەيدىن. * ئۇلارنىڭ ھاياسىزلىق، بەتنىيەتلىك چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى قىزغا ئوقتەك قادالغانىدى.

بەتھەيۋەت سۈپ [پ+ئە] ھەيۋىتى يامان، كۆرۈنۈشى سەت، كىشىنىڭ قورقۇنچىسى كېلىدىغان؛ ۋەھىملىك، قورقۇنچلۇق: مەيمۇنە جىن قىز يەنە بىرنى تەپكەنىكەن، ئۇ يەردىن شۇنداق بەتھەيۋەت بىر دىۋە چىقىپتۇكى، ئۇنى كۆرگەن ھەرقانداق ئادەمنىڭ يۈرىكى ئاغزىغا تىقىلىپ قالىدىكەن.

بەتىس [ر<فران] پاختا يىپتا توقۇلغان نېپىز ئاق رەخت.

بەتىنكە ئى [ر] كالا، ئات، قوي ۋە چوشقا قاتارلىق ھايۋانلارنىڭ كۆن-خۇرۇملىرىدىن تىكىلگەن قىسقا قونچلۇق بىر خىل ئاياغ كىيىمى: قادىر ئۇستا ئۇستىگە نىل رەڭ سارجىدىن كاستۇم-بۇرۇلكا، بېشىغا قىزىل مانچېستىر دوپپا، پۇتىغا پارقىراپ تۇرغان بەتىنكە كىيگەن بولۇپ، ساقال-بۇرۇتلىرىنى پاكىز ئالدۇرغانىدى.

بەجا رەۋ [پ] يېزت ــ> **بەجا كەلتۈرمەك.**

بەجا كەلتۈرمەك بىرەر ئىشنى، تاپشۇرۇقنى جايىدا ئورۇنلىماق، ئىجرا قىلماق، ئەمەلگە ئاشۇرماق، ئادا قىلماق: مەشۇر بۇ ۋەزىپىلەرنىڭ ھېچقايسىسىنى كېچىكتۈرمەي ۋاقتىدا بەجا كەلتۈردى. * ئەيسا پاششاپ: «قايسىلىرىنىڭ بۇيرۇقىنى بەجا كەلتۈرەي» دېگەندەك قىلىپ مەقسۇت بەگكە قارىدى.

بەجا ئەيلىمەك ــ> **بەجا كەلتۈرمەك.**

بەجانىدىل رەۋ [پ] جان-دىل بىلەن، خۇشاللىق بىلەن، جان دەپ: ــ مەن بۇ ۋەزىپىنى بەجانىدىل قوبۇل قىلىمەن، ــ دېدى قۇربان قىلىچ قىزغىنلىق بىلەن. * بەكرى ئامبارغا كۆزەتچى قىلىپ بەلگىلەنگەندىن كېيىنمۇ ۋەزىپىنى بەجانىدىل ئورۇنداپ كەلدى.

بەجانىدىللىق «بەجانىدىل» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىز ئۆز خىزمىتىمىزنى بەجانىدىللىق بىلەن ئىشلەپ، ئېلىمىزنىڭ تۆتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىغا ياراملىق ئادەملەردىن بولۇپ چىقىشىمىز لازىم.

بەجايىكى رەۋ [پ] يېزت. گويا، ئوخشاش، خۇددى: ئەل بىلەن ئۆلۈم ــ بەجايىكى توي (ماقال). * مەزىن قوينى تەستە سۇنۇپ، پۇتلىرىنى تىزىغىچە سىلاپ كۆرۈپ، بەجايىكى مۇزنى تۇتۇۋالغاندەك سەسكىنىپ كەتتى.

بەچچە ئى [پ] ① گۆدەك ئوغۇل بالا؛ خىزمەتكار بالا: يېقىنراق باردىم، كۆردۈمكى، پادىشاھلاردەك بىر كىشى ئولتۇرۇپتۇ، ئۇنىڭ يېنىدا شاھزادە سۈپەت ئىككى بەچچە، بىر مەلىكە ئولتۇرۇپتۇ. ② ئەرلىك جىنسىي خۇسۇسىيىتىنى يوقاتقان، ئاياللاردەك مىجەز-خۇلققا ئىگە بولۇپ قالغان ئوغۇل بالا، ئەر كىشى: خەلقلەر دېيىشتىكى: ھەي سىيىت نوچى ــ سىيىت گاڭگۇڭ، ئالىدىدىكى ئاتلىق ما بايۋەچچىدۇر، خۇنسىلىقتا ئۆتۈپ كەتكەن بىر بەچچىدۇر، ئاتارمەن-چاپارنىلىرى قىرىق نەچچىدۇر.

بەچچىخەر ئى [پ] تىل ھا. ئەسلى «ئېشەكنىڭ بالىسى» دېگەن مەنىدە بولۇپ، نەپرەت،

غەزەپ بىلەن قاتتىق كايىشنى ئىپادىلەيدۇ: ئاچ بەچچىغەردىن قاچ بەچچىغەر (ماقال) * ئەپەندىم قوزۇقنى دەررۇ بۇلاقنىڭ كۆزىگە تىقىپ: — ھەي بەچچىغەر، يامانلىقىڭدىن كۆزۈڭگە قوزۇق تىقىپ قويۇشقانىكەن، — دەپ يولىغا راۋان بولۇپتۇ.

بەچچىۋاز ئى [پ] گۆدەك ئوغۇللارغا بەتنەقىلىق قىلىدىغان ۋە شۇنىڭغا ئادەتلەنگەن كىشى: بەچچىۋاز ئادەم.

بەچچىۋازلىق ئى. بەچچىلەرگە بەتنەقىلىق قىلىش ئادىتى.

بەچچىۋازلىق قىلماق بەچچىلەرگە بەتنەقىلىق قىلماق.

بەچىدان ئى [پ] دىئال. چىشى ھايۋانلارنىڭ جىنسىي ئەزاسىنىڭ بالا ئۈسۈپ چوڭىيىدىغان ئىچكى قىسمى: قويىنىڭ بەچىدىنى.

بەخت ئى [پ] ① كىشىنىڭ ئۆز تۇرمۇشىدىن رازى بولغانلىق، ئارمانسىزلىق، خۇرسەنلىك ھالىتى: دوست ئۈچۈن، دوستىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئازاب چېكىشمۇ بىر باخت. لېكىن بۇ گەپنى ئەمەلدە ئىشقا ئاشۇرماق، ئېيتماقتا قارىغاندا، نەچچە مىڭ ھەسسە قىيىن. * قىز بەختكە تولغان كۆزلىرىنى ئەكبەردىن يوشۇرۇپ ئولتۇرمىدى، لېكىن نېمە دېيىشىنى بىلمەيتتى. ② ئامەت، تەلەي، ئىقبال: ۋاقتىڭ كەتتى — بەختىڭ كەتتى (ماقال). * ۋەزىر نۇرىدىننىڭ قولىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ: — ئوغلۇم، بۇ كېچە ئۆتسۇن، ئەتە ساڭا بەخت تىلەپ، ياخشى تىلەكلەر بىلەن شاھ ئالدىغا بارىمەن! — دەپتۇ.

بەخت قۇشى بېشىغا قونماق ⟵ **باشقا بەخت قۇشى قونماق.**

بەختكە قارشى يۈز بەرگەن، سادىر بولغان ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسىلەرنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولمىغانلىقىنى، ئويلىمىغان يەردىن چىققانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: بىركۈنى ئايخان سۇ ئەكەلگىلى كوچىغا چىققاندا، بەختكە قارشى كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر مەككار ۋەزىر بىلەن دوقۇرۇشۇپ قېلىپتۇ. ۋەزىر بۇ چىرايلىق خوتۇننى كۆرۈپ قېلىپ، ئارقىسىدىن قاراپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ئۆيىنى بىلىۋاپتۇ. * مەھمۇتنىڭ دادىسى بۇ يىل 3-ئايدا بەختكە قارشى ۋاپات بولدى.

بەختكە يارىشا يۈز بەرگەن، سادىر بولغان ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك بولغانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ: * بەختكە يارىشا ئۇنىڭ ئىشىدىن ھېچكىممۇ قۇسۇر تاپالمىدى. * بەختكە يارىشا بولدى بۇرۇلۇش، ئىشلىگەن يۈز تاپتى يېڭى دەۋردە. تاشلىدى ھاراقنى بولۇشنى ئەسىر، كۆڭلىنى ئېرىتكەچ دەۋر، تەربىيە.

بەخت ئىشىكى ئېچىلماق تۇرمۇشى بەخت، ئامەتكە قاراپ يۈزلەنمەك: ئويناڭلار قاقاقلاپ مارت چېچەكلىرى، ئېچىلدى بەختنىڭ كەڭ ئىشىكلىرى.

بەختى قارا ھاياتتىن، تۇرمۇشتىن ياخشىلىق كۆرەلمىگەن؛ تۇرمۇشتا راۋاج تاپمىغان؛ ئامەت، تەلىيى قاچقان؛ تەلەيسىز: ئاغچى ئېيتۇر: «قىسمەت نېچۈك يېزىلدى، نە سەۋەبتىن قىلغان ۋەدە بۇزۇلدى، قانداق قىلىپ قولۇڭ ياردىن ئۈزۈلدى، بەختى قارا سەرگەندانىنى نە ئەيلەدىڭ.» * رازى بول ئاق سۈتۈڭ، ئەجرىڭگە ئانا. كەچۈرگىن قىزىڭنى، بەختى قارىنى. خوشلاشتىم ھاياتتىن ساقايتىش ئۈچۈن، چارە يوق قەلبىمگە چۈشكەن يارىنى.

بەختى كەلمەك ئامىتى، تەلىيى كەلمەك؛ بەختى ئېچىلماق: ئىككى يېقى جەننەت ھۆسنىدەك، كەلدى قوشلاپ بەختى دېھقاننىڭ. پەستە قالدى پامىر-كوئېنلۇن، چەشلىرىدىن ئالتۇن خامانىنىڭ.

بەختىگە ئولتۇرماق باشقىلارنىڭ بەختىنى ئىگىلىۋالماق، باشقىلارغا كەلگەن ئامەتنىڭ قولىدىن كېتىشىگە سەۋەبچى بولماق: — ئاداش، مېنى كەچۈر، مەن سېنىڭ بەختىڭگە ئولتۇردۇممۇ، قانداق؟ — دېدى ھەببە كۆزلىرىگە

ياش ئېلىپ ھەنپىگە.

بەختى ئوچۇق ئامەتى، تەلىيى بار: — بالىڭىزنىڭ بەختى ئوچۇق ئىكەن، كېيىنكى ھاياتى ئۈستىدە ئانچە قايغۇرۇپ كەتمىسىڭىزمۇ بولىدىكەن، — دېدى پالچى ساتىراشقا.

بەختى ئوڭ كەلمەك ← **بەختى كەلمەك.**

بەختى ئېچىلماق ئامەت، تەلەي يۈزلەنمەك، بەختكە ئىگە بولماق: مەريەمخاننىڭ بەختى ئېچىلدى، كېيىنكى تەگكەن يولدىشى بەك كۆيۈمچان ئەر بولۇپ چىقتى.

بەختى يانماق بەخت-تەلىيى قاچماق؛ كۆڭۈلسىزلىككە، بەختسىزلىككە ئۇچرىماق: بەختىيار: — ئى پادىشاھى ئالەم! ئۆمرىڭىز ئۇزۇن بولسۇن، بىر سۆزۈم بار ئېيتاي، خۇدا گۇۋاھ-تۇركى، مەن بۇ ئىشتا بىگۇناھمەن. لېكىن مېنىڭ ئىشىم بەختى يانغان سودىگەرگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭمۇ بەختى يانغان ۋاقتىدا، ئۇنىڭغا جاپا ۋە بالا-قازا يۈزلەنگەنىكەن، — دەپتۇ.

بەخت-پېشانە پېشانىسىغا پۈتۈلگەن ئامەت، تەلەي، رىزىق: شاھزادە ئامان مەلىكە گۈل-چېھرىگە ئۆيلەنگەندىن كېيىن، ئۆز بەخت-پېشانى-سىدىن مەمنۇن بولۇپتۇ. * ئەزىزخان ومايىنى گەپكە سېلىپ: — ئەمدى بۇندىن كېيىنكىلەرنىڭ بەخت-پېشانىسى ئۆزگەرمەس؟ — دېدى.

بەخت-تەلەي بەخت ۋە تەلەي: دانىش-مەنىم، بۇ سىرنى ئۆزلىرى ئېچىپ بېرىدىغان بولدىلا، بەخت-تەلىيىمىز بار ئىكەن.

بەخت-سائادەت بەخت ۋە سائادەت: ئاياغ ئاستى بولغان ئەمگىكىم، تاپتى بۈگۈن ھۆر-مەت ۋە ئىززەت. ناخشا بولۇپ تاشتى شادلىقىم، قۇچتى مېنى بەخت-سائادەت.

بەختسىز سۈپ ① بەختى يوق، بەخت تاپمىغان، بەخت-سائادەتتىن يىراق، ئامەتى قاچقان، تۇرمۇشتا راۋاج تاپمىغان، بەختى قارا، تەلەيسىز: بەختسىز ئادەم. * جۇڭگو ئىنقىلابى ئازاب-ئوقۇبەت ئىچىدىكى بەختسىز ئاياللارنى نەچچە مىڭ يىل ھۆكۈم سۈرگەن فېئوداللىقنىڭ قۇللۇق ئاسارىتىدىن ئازاد قىلدى. * دىۋە بېلىقچىنى كۆرۈپ: — ئەي بەختسىز، مەن سېنى ھازىر ئازابلاپ ئۆلتۈر-مەن! — دەپتۇ. ② كۆڭۈلسىز ھادىسىگە، بەختسىزلىككە يولۇققان؛ بىچارە: ئەخمەت تۇغۇلۇپ يېشىغا يەتمەيلا ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ بەختسىز بالا بولۇپ قالدى.

بەختسىزلىك ① «بەختسىز» سۆزىنىڭ ئابس-تراكت ئىسىم شەكلى: نېمىشقىمۇ رازىيىنىڭ ھېس-سىياتلىرىنى سىزگە بىلدۈرۈپ قويدۇم! بىلەمسىز، رازىيىنىڭ بەختسىزلىكىگە مەن سەۋەبچى بولدۇم. * ۋوتربىن: — ھەي، گۇناھسىز ئاياللار، بەختسىزلىككە، خارلىنىشقا ئۇچراۋاتىسىلەر، — دېدى. ②بالا-قازا، پېشكەللىك، كۆڭۈلسىزلىك، كېلىشمەسلىك: شۇ چاغدا ئۇرغاچى غاز: — بەختسىزلىككە يولۇقۇش-تىن قورقىمەن. بىراق تېكىلىپ كەلگەن بالا-قازا-دىن قاچقاننىڭمۇ پايدىسى يوق، — دەپ تۇرۇپتۇ. * لېكىن ھەبىبۇللاخان بىلەن كېلىشتۇق، ئۇ، ئالدىمىزدىكى قىشنى ئۆتكۈزۈپلا دادىسىنى يوقلاپ كەلمەكچى بولدى. ئويلىمىغان يەردە 1-ئاينىڭ قەھرىتان سوغۇق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، چوڭ بىر بەختسىزلىك يۈز بەردى.

بەختلىك سۈپ. بەختى بار، بەختىيار؛ بەختكە ئېرىشكەن: كېلىن كۆپ ئۆتمەيلا: — ئىتتىپاقلىق بولسا، ھەممە ئىشىمىز راۋاج تاپىدۇ، ئۆيىمىزگە بەرىكەت ياغىدۇ، جېدەل-ماجىرادىن خالىي بولۇپ بەختلىك ياشايمىز، — دەپتۇ. * بىرنەچچە كۈندىن بۇيانقى خىياللىرىم مېنى، سىز بىلەن تونۇشقانلىقىم بەختلىك ئىش بولدى، سىز بىلەن بىللە ئۆتۈش بەختلىك ئىش، قەلەمنى قولغا ئېلىپ سىزگە خەت يېزىشىممۇ بەختلىك ئىش، دېگەن ھېسسىياتقا كەلتۈردى. ② ئامەتى بار، تەلىيى بار، ئامەتلىك، تەلەيلىك: ئانا! سەن بەختسىزمۇ؟ ياق، سەن بەختسىز ئەمەس، سەن مېنى ئۆستۈرۈپ قاتارغا قوشتۇڭ، سەن ئۆز خەلقىنىڭ بەختى ئۈچۈن چېلىش سېپىدە قۇربان بولغان، بەختلىك ئوغلۇڭنىڭ بەختلىك ئانىسى سەن!

بەختىيار سۈپ [پ] بەختكە تولغان، ئامەت،

تەلىيى كەلگەن، پاراۋان، تەلەيلىك: ياتاق ئىچىدىن ئەنۋەر ئاكىنىڭ: — بىز نېمە ئۈچۈن ئىنقىلاب قىلدۇق، — دېگەن تەمكىن ئاۋازى چىقتى. — يوقسۇللارنى ئازاد قىلىپ، بەختىيار ھايات قۇرۇش ئۈچۈن. * ئۇلارنىڭ بەختىيار خۇشال ھاياتى ۋە بەختىيار دەۋر ئۈچۈن زوق-شوق بىلەن ئېيتقان مەدھىيە قوشاقلىرى، «ئەجەم» بىلەن تەڭلا كىشىنىڭ كۆز ئالدىدا بىر-بىرلەپ ئايان بولۇپ، مۇزىكىنىڭ ھەربىر تىڭشىغۇچىسىنى گويا ئۆزگىچىلا بىر لىرىكا دۇنياسىغا باشلايدۇ. * ئۇ ئۆزىنى بەختىيار دەپ سانىماي قانداق قىلسۇن؟ بىراق بۇ بىرىنچى قېتىم ئەمەس. بەختىنىڭ بوۋايىنىڭ ئائىلىسىگە قەدەم قويغىنىغا يەتتە يىل بولدى.

بەختىيارلىق «بەختىيار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇلار چەكسىز ھاياجان، بەختىيارلىق ئىچىدە قۇچاقلاشتى. يۈرەكلەرنىڭ دۈپۈلدىشى، تومۇرلارنىڭ سوقۇشلىرى شۇنداق ئېنىق ئاڭلىناتتى.

بەخش ئى [پ] يېزت —> **بەخش ئەتمەك**.

بەخش ئەتمەك يېزت. ئاتا قىلماق، ئاتىماق، بېغىشلىماق، بەرمەك: دوختۇرخانا ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا گويا ئۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، ھەببە يېتىپ بېرىشى بىلەن ھاياتلىق ۋە خاتىرجەملىك بەخش ئېتىدىغاندەك بىلىنەتتى. * تەبىئەت ئادەملەرگە بەخش ئەتكەن كېلىشمەسلىكلەر ناھايىتى كۆپ. ئادەملەرنىڭ سولىشىپ، چۈشكۈنلىشىپ، ئارقىغا چېكىنىپ كېتىدىغانلىرىمۇ ئاز ئەمەس، لېكىن ھايات شۇ ۋەجىدىن ھەرگىز ئارقىغا قايتمايدۇ.

بەخشەندە سۈپ [پ] مىراس قالغان، ئاتا قىلىنغان، بەخش ئېتىلگەن: قاسىم يىغلىغاندەك قىلىپ: — دادا، ھاكىملىقمۇ، بۇ ئۆيلەرمۇ ماڭا ئۆمۈرۋايەت بەخشەندە ئەمەس، ئەلۋەتتە توي-تۆكۈن، نەزىر-چىراغ، ئۆلۈم-يېتىم بولىدۇ، ئۆزەڭنىڭ رۇزىغارى بولغانغا يەتمەيدۇ-دە، — دېدى. * غېرىبدۇرمەن، غېرىبدۇرمەن، غېرىبلىق ماڭا بەخشەندە. يېتەرمۇ ۋەسلىگە كاككۇك، خازان بولغان بۇ گۈلشەندە.

بەخشەندە قىلماق مىراس قىلىپ قالدۇرماق؛ ئاتا قىلماق، بەخش ئەتمەك؛ بېغىشلىماق، ئاتىماق: ھەي، خۇدايىمەي! بىزنى بەختلىك قىلغان ئادەم بىلەن جاپادىمۇ بىللە، راھەتتىمۇ بىللە بولۇش ناھايىتى تەبىئىي ئىش ئەمەسمۇ؟ ئۆزەڭنىڭ ھەممە نېمەڭنى بىراۋغا بەخشەندە قىلغان تۇرۇپ، يەنە ئۇ نەرسىلىرىڭنىڭ ئىچىدىكى كىچىككىنە بىر قىسمىنى ئاياپ قالامتىڭ-مۇ؟. * ئۇلۇغلۇقنىڭ ھەممىسى ھەيۋەتلىكلەرگە بەخشەندە قىلىنىپ، يۈكسەك مەرتىۋىگە قېقىۋېتىلگەن ئەمەس.

بەخىرامان رەۋ [پ] غەم-ئەندىشىسىز، خاتىرجەم، بىمالال، خۇدۈكسىرىمەي، بىخۇدۈك: بۇ چاغدا قولى باغلانغان شانىياز بەخىرامان ئولتۇرغان ئەسكەرنىڭ بېشىغا كەينىچە بىر كاللا قويۇپ، ئوڭدىسىغا چۈشۈردى ۋە ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى تاشلىدى. * باسىت ئەشرەپ بوۋايغا مەنسىتمىگەندەك قاراپ قويۇپ سورىدى: — سىز قايسى باغنىڭ ناخشىسىنى ئېيتماقچىدىڭىز؟ — مەن لەنگەرنىڭ ناخشىسىنى ئېيتىمەن-دە! — دېدى بوۋاي بەخىرامان ھالدا.

بەخىرامانلىق «بەخىرامان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — كۆرۈك سىزنىڭ چاقچىقىڭىزنى، — دېدى مۇنىردىن، بەخىرامانلىق شاھلىقتىن ئارتۇق-تە! ھازىر ئىش باشقىچە.

بەداز رەۋ [ئە+پ] يېزت. ئاندىن كېيىن، ئۇنىڭدىن كېيىن: ئاۋۋال تائام، بەداز كالام (ماقال).

بەدەر رەۋ [پ] —> **بەدەر قاچماق**.

بەدەر تىكىۋەتمەك —> **بەدەر قاچماق**: قورقۇپ كەتكەن باي ھېكمەتلىك كىتابىنىمۇ ئۇنتۇپ ئالدى-كەينىگە قارىماي بەدەر تىكىۋېتىپتۇ.

بەدەر قاچماق تېز، دەرھال غايىب بولماق؛ شۇ ھامان قېچىپ، ئىز-دېرەكسىز يوقالماق: مۇشتلىشىش ئۇزاققا بارمىدى، بۇلاڭچى يىگىتلەرنىڭ بىرى ئىككى قېتىم، يەنە بىرى بىر قېتىم يەر قۇچاقلىغاندىن كېيىن بەدەر قېچىشتى. * نېرىدىكى چاتقاللىق ئىچىدىن يەتتە-سەككىز

جەرەن دۈپۈرلىشىپ چىقىپ يەنە چۆلنى بويلاپ بەدەر قاچتى.

بەدەشقان (توغرىسى: باداشقان) ← **باداشقان.**

بەدەل ئى [ئە] ① بىرەر نەرسىنىڭ ئورنىغا بېرىلگەن ھەق، بىرەر نەرسىنىڭ ئورنىنى باسىدىغان باشقا بىرنەرسە: بوۋاي ھال-مۇڭىنى سۆزلەپ كېلىپ: — مېنىڭ مۇنداق ياشاۋاتـ-قىنىمغا ئۇزۇن يىللار بولدى، ھەر كۈنى ئۇزۇن يول بېسىپ، بازارغا ئوتۇن ئېلىپ كىرىپ ساتىمەن، ئۇنىڭ بەدىلىگە بىرلا نان كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۆتكەن كۈنۈمگە شۈكۈر قىلىپ كېتىپ بارىمەن، — دېدى. * ھەقىقەتنى تېپىش يولىدا كۆرسىتىلگەن تىرىشچانلىقنىڭ بەدىلى، خېيىم-خەتەرسىز ئىگىلىۋالغانغا قارىغاندا ھامان كۆپ يۇقىرى بولىدۇ. ② بىرەر ئىجتىمائىي، سىياسىي ۋە ئىلمىي تەشكىلات ياكى پارتىيە-گۇرۇھ ئەزالىرى تۆلەپ تۇرىدىغان ئەزالىق پۇلى: پارتىيە ئەزالىق بەدىلى. ئىتتىپاق ئەزالىق بەدىلى.

بەدەل تۆلىمەك ① مەلۇم مەقسەت، نىشانغا يېتىش ئۈچۈن چىقىم تارتماق؛ ھەق تۆلـ-مەك، قۇربان بەرمەك: ھوقۇق نۇرۇللانىڭ جېنى، ئۇنىڭ نەزىرىدە ھوقۇقتىن ئايرىلىش جاندىن ئايرىلىش بىلەن ئوخشاش، شۇڭا ئۇ بۇ يولدا ھەرقانداق بەدەل تۆلەشكە تەييار ئىدى. ② ئەزالىق پۇلىنى تۆلىمەك: پارتىيە ئەزالىق بەدىلى تۆلىمەك. ئىتتىپاق ئەزالىق بەدىلى تۆلىمەك.

بەدەلسىز سۈپ. بەدىلى يوق، ھەقسىز، تۆلەمسىز، بىكارغا.

بەدەللىك سۈپ. بەدىلى بار، بەدەل تۆلىنىـ-دىغان: بەدەللىك ئەمگەك. بەدەللىك ئۇرۇش. * تاغ دەپ ئېيتماق بەدەلسىز ھامان، تاش يونـ-ماق بەدەللىك بىراق. قۇياش دېمەك مىڭ قېتىم ئاسان، مىڭ ئېيتقانغا يانماس بىر چىراغ.

بەدەن ئى [ئە] ① ئادەملەرنىڭ فىزىئولو-گىيىلىك تۈزۈلۈشىدىن ھاسىل بولغان بىر پۈتۈن گەۋدىسى: ئەگەر ئادەمنىڭ ئەقلى يوقالسا، بەدەن ئۆز ھالىتىدە تۇرالمايدۇ، يىقىـ-لىدۇ. * تەنتەربىيە دەرسىنى ئوقۇتۇشتا ئاساسەن ئوقۇغۇچىلارغا بەدەن ھەرىكىتى ئارقىلىق تەنتەر-بىيە بىلىملىرى ۋە ئىقتىدار ئىگىلىتىپ، بەدەننىڭ ساغلاملىقىنى ئاشۇرۇش مەقسىتىگە يېتىلىدۇ. ② ۋۇجۇد، تەننىڭ سىرتقى قىسمى، سىرتى: بەدىنى قارا ئادەم. * ئۇنىڭ بەدىنىدە قامچا ئىزلىرى بار ئىدى.

بەدەن تەربىيە ← **تەنتەربىيە.**

بەدەن پىتى <زوئول> پىتنىڭ بىر خىلى، شەكلى باش پىتىغا ئوخشايدۇ، تېنى سەل چوڭ، تېز كۆپىيىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ كىيىمى ۋە يوتقان-كۆرپىلەردە پارازىت ياشاپ، قايتۇرما كېزىك، قارا كېزىك قاتارلىق كېسەللەرنى تارقىتىدۇ.

بەدەن تەڭپۇڭلۇقى <بىئول> بىرقەدەر يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلار تېنىنىڭ تاشقى مۇھىتنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىماستىن ئىچكى تۇراقلىقنى ساقلاپ تۇرۇش ھادىسىسى.

بەدەن تەمرەتكىسى <تىب> بىر خىل تېرە كېسەللىكى. ئۇنى ئاساسەن زەمبۇرۇغ كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؛ كۆپرەك يۈز، بويۇن، گەۋدە ۋە پۇت-قول قاتارلىق ئەزالاردا پەيدا بولىدۇ. ئۇ ئاچ قىزىل ھالقىسمان داغ ھالىتىدە بولۇپ، ئۈستىدە ئاق قاسىرىقى بولىدۇ؛ تەمرەتكە چىققان ئورۇن بوش قىچىشىدۇ.

بەدەن تېمپېراتۇرىسى <تىب> بەدەننىڭ ئىسسىقلىق دەرىجىسى. ئادەم بەدىنىنىڭ نورمال تېمپېرا تۇرىسى ئادەتتە 37°C ئەتراپىدا بولىدۇ، كېسەل سەۋەبىدىن تېمپېراتۇرا ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ، قاتتىق ھەرىكەتمۇ بەزىدە تېمپېراتۇرىنىڭ ئۆرلە-شىگە سەۋەبچى بولىدۇ.

بەدەن تىپى <ئانات> ئادەم بەدىنىنىڭ

ئوخشاش بولمىغان تىپى.

بەدەن سۇيۇقلۇقى <بىئول> بەدەننىڭ ئىچكى توقۇلمىلىرى ئارىسىدىكى سۇيۇقلۇق.

بەدەن سۇيۇقلۇقى ئىممۇنىتېتى <بىئول> بەدەن سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى (قان پلازمىسى، لىمپا ۋە توقۇلما سۇيۇقلۇقىدىكى) ئانتىتېلالار قاتناشقان خاس ئىممۇنىتېت.

بەدەن سېزىمى بىرەر جىسىم تېرە ۋە تۆكچىلەرگە تەگكەندە ھاسىل بولىدىغان سېزىم.

بەدەنلىك سۈپ. بەدىنى بار، بەدەنگە ئىگە: ئۇنىڭ يېنىدا يۇزى يۇملاق، تولۇق بەدەنلىك، قاشلىرى ئىنچىكە بىر قىز قىسقا يەڭلىك گۈللۈك شىپۇن كۆڭلەك ئىچىدىكى چىرايلىق گەۋدىسىنى ماشىنىنىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلاپ، جىمجىت خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى. * بەزەن قاتار-قاتار بولۇپ ماشىنا سېپى، توختار بوندا، چۇقان بىلەن تاشىدۇ كۆلكە. گاڭ بەدەنلىك ئوغۇللار ھەم ئالمىدەك قىزلار، دەيدۇ: بوۋا ماكانىڭنى ئورايمىز گۈلگە.

بەدەۋى سۈپ [ئە] ① كۆچمەنچى ۋە يېرىم كۆچمەنچى ئەرەب قەبىلىلىرىگە تەۋە كىشى. ② كۆچمە. مەدەنىيەتسىز، ياۋايى: بىز ئۇيغۇرلار تولا شەپقەتلىك، ئادەملەرنىڭ قەدرىنى بىلىمىز. ياش جېنىڭغا ئىچىڭ ئاغرىسۇن، سۆزلە ئىتتىك، ئەي بەدەۋى قىز.

بەدەۋىلەر ھەرىكىتى <تارىخ> ئەدەبىيات-سەنئەت سېپىدە، كىلىنگېر، گېدسىلىرى ۋە ياش ھېرد قاتارلىقلار باشچىلىقىدا، شەخسىيىنىڭ ئىندىۋىدۇئال ئازادلىقىنى قولغا كەلتۈرۈش، چىرىك فېئوداللىق تۈزۈمنى ۋە پادىشاھنىڭ مۇستەبىت دىكتاتۇرىسىنى گۇمران قىلىش، تۇرمۇش ۋە سەنئەتتىكى خىلمۇخىل توسالغۇلارنى بۆسۈپ ئۆتۈش ئۈچۈن، XVIII ئەسىرنىڭ 70-يىللىرى گېرمانىيىدە ئېلىپ بېرىلغان بۇرژۇئازىيىنىڭ ئىجتىمائىي ھەرىكىتى.

بەدەۋىلىك «بەدەۋى» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەدرەك سۈپ [پ] تىل ھا. نەسلى پەس، پەسكەش، رەزىل، ئىپلاس: زەۋقى دەرھال ئۇستامغا كۆز قىسىپ قويۇپ: — يوقال بەزگەك، ئىت يالىقىنى يالاپ كۈن ئالىدىغان بەدرەك!...، — دېدى. * لۇ جۇنيى: — ھۇ بەدرەك، پوق چاينىما، — دەپ چالۋاقىدى.

بەدۆلەت سۈپ [پ+ئە] ① كاتتا دۆلەتكە، بايلىققا ئىگە بولغان: دۆلەتمەن، باي: بەدۆلەت ئادەم. * بەدۆلەت ھەم ئەمەلدار ھەمدە تاقۋا، ئۇنىڭ قىلغان سۆزى ھەر جايدا پەتىۋا. ② تارىس. 1865 — 1877 - يىللىرىدىكى قەشقەرىيە خانلىقىنىڭ خانى ياقۇپ بەگنىڭ يەنە بىر نامى. ياقۇپ بەگ قەشقەرىيىگە ھۆكۈمران بولۇۋالغاندىن كېيىن ئۆزىگە «كاتتا دۆلەتمەن خان» دېگەن مەنىدىكى «بەدۆلەت خان» نامىنى بەرگەن. بۇ نام ئاستا-ئاستا قىسقىراپ خەلق تىلىدا «بەدۆلەت» بولۇپ مۇقىملىشىپ قالغان.

بەدىئىي سۈپ [ئە] <ئەد>ۋەقەلىكنى نەپىس سەنئەت ۋاسىتىلىرى، ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادىلەيدىغان، گۈزەل، نازۇك: ئەسەردە تۇپ ئىدىيە ۋە مۇددىئانى، غايە ۋە ئىرادىنى كونكرېت بەدىئىي ئوبرازغا سىڭدۈرۈش ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ ئاساسلىق قانۇنىيىتىدۇر. * «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىلىق بەدىئىي ئەسەر سۈپىتىدە ئۇزاق تارىخىي تەرەققىياتنىڭ مەھسۇلى، ئالدى بىلەن خەلق ناخشىلىرى ۋە ئەلنەغمىلىرى تەرەققىياتى ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزئارا قوشۇلۇشى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەن بەدىئىي نەتىجە.

بەدىئىي ئامىل <ئەد> ئەدەبىيات-سەنئەتتىكى ئوبراز ئارقىلىق تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش؛ ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئىپادىلەش ھەم ئۇلارنىڭ توغرىلىق، روشەنلىك، جانلىقلىق دەرىجىسىنى ئاشۇرۇش؛

شەكىل، قۇرۇلما ۋە ئىپادىلەش ماھارەتلىرىنىڭ گۈزەللىك دەرىجىسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن قوللىنىلىدىغان نەپىس سەنئەت ۋاستىلىرى: تاڭ دەۋرى شىنجاڭ ناخشا-ئۇسسۇل سەنئىتىدە مۇزىكانت ۋە ئۇسسۇلچىلارنىڭ كىيىنىشى، زىبۇزىننىتى مۇھىم بىر بەدىئىي ئامىل.

بەدىئىي تەپەككۇر <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ تۇرمۇشنى كۆزىتىپ ماتېرىيال يىغىشتىن تارتىپ تاكى بەدىئىي ئوبراز ياراتقانغا قەدەر بولغان بىر پۈتۈن ئىجادىيەت جەريانىدىكى ئاساسلىق تەپەككۇر پائالىيىتى ياكى تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى.

بەدىئىي تەسەۋۋۇر <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ بەدىئىي ئوبراز ئارقىلىق ئىجتىمائىي تۇرمۇشنى مۇئەييەن تۇرمۇش يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ قىلغان تەسەۋۋۇرى: كۇچادىكى مىڭ ئۆي تىزمىلىرى، قىزىل ۋە قۇمتۇر مىڭ ئۆيلىرى قەدىمكى بەدىئىي تەسەۋۋۇر ۋە بەدىئىي ماھارەتنىڭ يادنامىسى سۈپىتىدە III ئەسىرنىڭ ئالدى-كەينىدىن باشلاپ تا ھازىرغىچە ئۆزىنىڭ كۈچىنى يوقاتقىنى يوق.

بەدىئىي تىل <تىل> بىر مىللەتنىڭ مەخسۇس ئەدەبىي ئەسەرلىرىدىلا قوللىنىلىدىغان ۋە ستىلىستىكىلىق ۋاستىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئەدەبىي تىل.

بەدىئىي قۇرۇلما → **كومپوزىتسىيە.**

بەدىئىي گىمناستىكا <تەن> گىمناستىكىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ ئۇسسۇل، سەكرەش، تەڭپۇڭلۇق، دولقۇنسىمان ھەرىكەت ۋە مەلۇم تۈردىكى چەبدەسلىك ھەرىكەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئادەتتە مۇزىكىنىڭ رىتىمىغا ئەگىشىپ ئوينىلىدۇ؛ بەدىئىيلىكى يۇقىرى بولىدۇ. ئۇ بەدەننىڭ ئەۋرىشىملىك، چاققانلىق، ماسلىشىشچانلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ۋە كىشىلەرنىڭ مۇزىكا سېزىمى ۋە ماھارەت كۆرسىتىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرۈشتە ياخشى رول ئوينايدۇ.

بەدىئىي ماھارەت <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ ھەر خىل بەدىئىي ۋاستىلەرنى قوللىنىپ، تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش ۋە ئىدىيىۋى ھېسسىياتنى ئىپادىلەش جەھەتتىكى قابىلىيىتى، ئىقتىدارى.

بەدىئىي ئومۇملاشتۇرۇش <ئەد> ئوخشاش خىلدىكى شەخسلەرنىڭ ماھىيىتىنى ئىپادىلەپ بېرەلەيدىغان ئالاھىدىلىكلىرىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، بىرەر كونكرېتنى پېرسوناژنىڭ ئۈستىگە يىغىش، توپلاش.

بەدىئىي ئۆلچەم <ئەد> ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ بەدىئىيلىكىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكىنى بىلىش ئۆلچىمى.

بەدىئىي ئىجادىيەت <ئەد> يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ توغرا ئىجادىيەت پرىنسىپى ۋە ئۇسۇلى بويىچە ئەدەبىيات-سەنئەتتىكى بەدىئىي ۋاستىلەرنىڭ ياردىمىدە بەدىئىي ئوبراز يارىتىش ئارقىلىق، رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرۈش پائالىيىتى.

بەدىئىي ھۆججەتلىك فىلىم <كىنو> ئارتىسلار رول ئالمايدىغان؛ ھەقىقىي ئادەم، چىن ۋەقەلىكنى ئەينەن كۆرسىتىدىغان ۋە ھېكايە فىلىمىنىڭ دەسلەپكى تەييارلىق باسقۇچى بولغان سەنئەت خاراكتېرىدىكى ھۆججەتلىك فىلىم.

بەدىئىيلەشتۈرمەك «بەدىئىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەدىئىيلەشتۈرۈلمەك «بەدىئىيلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەدىئىيلەشمەك پ. ۋەقەلىك نەپىس سەنئەت ۋاستىلىرى، ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادىلەنمەك، گۈزەللەشمەك، نازۇكلاشماق.

بەدىئىيلىك «بەدىئىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭدا بىر كۇپلېت خەلق قوشىقىنى ئىدىيىۋىلىك

ھەم بەدئىيلىك جەھەتتىن تەھلىل قىلىش تەلەپ قىلىنغانىدى.

بەرەس ئى [ئە] <تىب> ← **ئاق كېسەل.**

بەرەھنە سۈپ. يېزت ① كىيىمى تېنىنى ياپالمايدىغان. ② قىپيالىڭاچ، ئاندىن تۇغما: شۇ جايدا 14 يىل تۇردى. ئېگىن ــ ئاياغلىرى چىرىپ بەرەھنە قالدى. * بۇ جەزىرىگە كەلگىلى 14 يىل بولۇپتۇ، ئادەم پەرزەنتىنى كۆرمىدىم، ئەمدى ئادەم بار يەرگە بارسام، نە قىلايكى ئۆزەم بەرەھنە، بەدىنىمنى تۈك بېسىپتۇ...

بەربات سۈپ [پ] يېزت. خاراب، ۋەيران، سورۇلغان، بۇزۇلغان، تۈگەشكەن: پىراق مېنى ھازىر ئەيلىدى بەربات، بىر خۇداغا يىغلاپ ئېيتارمەن پەرياد. * نېمە قىلسۇن، كىمگە ئەيلىسۇن داد، جىمى كۈتكەن ئۈمىدى بولدى بەربات.

بەربات بولماق ① خاراب بولماق، ۋەيران بولماق، بىھۇدە سەرپ بولماق، سورۇلماق: بۇ مېنىڭ غەملىك كۆڭلۈم، بولارمىكىن بىر كۈن شاد، غەم تاغلىرىدىن ئۆچۈپ، بولارمەنمۇ مەن ئازاد. يا ھەمىشە قىينىلىپ، زۇلۇم ئوتىدا كۆيۈپ، كۈننىڭ سىرىقىنى كۆرمەي، بولارمەنمۇ مەن بەربات. ② يوقىتا چىقماق: «مېنى ھېچكىم كۆرمىدى، دەرھال قېچىپ، بۇ پالاكەتتىن تىنچ ــ ئامان قۇتۇلدۇم» دېگەن خىيالىمىنىڭ بەربات بولغانلىقىنى سەزدىم. ③ مەغلۇپ بولماق، تارمار بولماق: ــ مانا مۇشۇنداق جىددىي بىر پەيتتە قولغا چۈشۈپ قالسىڭىز ناھايىتى ياخشى ياردەم قىلغان بولىسىز ــ دە! ئاخىر سىزنىڭ قامالىشىڭىز پۈتۈن ئىشنىڭ بەربات بولۇشى دېگەن سۆزغۇ! * ئاما قوزغىلىپ كېتىپ، ئەتراپتا قوغداش تەدبىرلىرى كۈچەيتىلگەنلىكتىن، توختى قارىينىڭ يېزىدىن چىقىپ كېتىش پىلانى بىرنەچچە قېتىم بەربات بولغان.

بەربات قىلماق ① خاراب قىلماق، ۋەيران قىلماق، بىھۇدە سەرپ قىلماق؛ سورۇماق: چېكى بار قارا تۈننىڭ، ھامان غالىب قۇياش ــ ئاپتاپ، جاھالەت ساقچىسى ياۋنى قىلار تالڭ خەنجىرى بەربات. ② يوقىتا چىقارماق؛ بىكار قىلماق: يارىم مېنى كەتتى دەپ مالال بولمىغىل، چىن سۆزۈڭنى ماڭا ھەر دەم يوللىغىل. ۋەدىمىزنى سەنمۇ بەربات قىلمىغىل، پات كېلۇرمەن پەرىزاتىم ياخشى قال. ③ يوقاتماق، مەغلۇپ قىلماق: ئالدى ياۋدىن ئۆچۈمنى ئادەمزات، تۆشۈك ئېچىپ دۈشمەننى قىلدى بەربات.

بەرباتلىق «بەربات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئوقۇپ بىلىپ يېتىشسەك، بىرلىك بىلەن بىلىشسەك. زالىم جاھانگىرلارنى بەرباتلىققا يەتكۈزەر.

بەرپا سۈپ [پ] بارلىققا كەلگەن، ۋۇجۇدقا كەلگەن.

بەرپا بولماق پەيدا بولماق، بارلىققا كەلمەك، ۋۇجۇدقا كەلمەك: يۈرىكىمدە تۈمەن بۇلاق بولدى بەرپا، بۇلاقلاردىن ئوقچۇغان كۆي ساڭا ئىنئام. * ئۇنىڭ مىسالى دۇنيادا بىرلا، ھۆر باغ ئادەملەر بەرنا، سەنمۇ بىر ئادەم، دەيدۇ، كۈرەش قىل، بولۇر كۈرەشتە ئۈمىدلەر بەرپا.

بەرپا قىلماق بارلىققا كەلتۈرمەك، ۋۇجۇدقا چىقارماق، پەيدا قىلماق: بىز ئەخمەتجان قاسىمى بەرپا قىلماقچى بولغان گۈللەنگەن، بەخت ــ سائادەتلىك يېڭى ئۆلكە قۇرۇش ئۈچۈن ئالغا چامدىماقتىمىز. * يېقىنقى ئۈچ يىلدىن بۇيان ئوبلاست بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا 52 مىڭ 800 نەچچە مو ئوتلاق بەرپا قىلىندى.

بەرجەس سۈپ [پ] ① زور، كۈچ ــ قۇۋۋەتكە تولغان: غازى ئوتتۇز بەش يىللىق ئۆمرىدە تاۋلىنىپ پىشىپ يېتىلگەن بەرجەس قولى بىلەن شىرەنى تىرەپ تۇرۇپ قاشلىرى ئاستىدىكى ئوتلۇق كۆزىنى كۆپچىلىككە تىكتى. * جوتۇ ــ كەتمەنلەر بەرجەس مۇرىلەردە پارقىرايتتى. ② ساغلام؛ روھلۇق؛ تېتىك: قۇددۇسنىڭ كۆزىنىڭ قۇيرۇقىغا قورۇق چۈشكەن بولسىمۇ، ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كۆز قارىچۇقلىرى روھىنىڭ ناھايىتى تېتىك ئىكەنلىكىنى ۋە ئاپەتلىك يىللاردىمۇ ئۆزىنى تاشلىۋەتمەي، روھسىزلانماي، بەرجەس تۇرغانلىقىدىن بېشارەت بېرەتتى.

* تۇغۇلـغـىنىمـدىن تارتىپ هازىرغىـچە بەرجەس تۇرۇپ كېلىۋاتىمەن. ③ سالـماق، تەمـكىـن، مەزمۇت: يېشى 50 تىن ئېشىپ قالغىنىغا قارىماي، ياشلار ئارىسىدا بەرجەس قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتـقان بۇ ئادەمـنىڭ ئارقىسـىدىن بىرهازاغـىـچـە هېرىسمەنلىك بىلەن قاراپ قالدىم.

بەرچەتكە ئى. پەش ۋە يەڭنىڭ چۆرىسىگە قارا دۇخـاۋا تۇتۇلـدىغان قىشـلىق قىسـقا چاپان ياكى قىسـقا جۇۋا.

بەرداش ئى [پ] چىـدام، سەۋر-تاقەت: ئانـجان كۆتۈر باشگـنى، تـۆكـمە ئەمـدى كۆز ياشىڭنى، قالدۇرغاچ كۆرەي بەرداشىڭنى، يۈسۈپ ئەهمەد ئوغلانىڭ كەلـدى. * تۈيۈلـغان بولـسىمۇ ئۈچ ئاي گوياكـى قىـز ئۈچـۈن ئۈچ يىل، ئامان قالدى كېسەللىككە بېرىپ بەرداش قىساسكار دىل.

بەرداشسىز سۈپ. سەۋر-تاقەتسىز، چىدام-سىـز: ــ يولداشلار ئالدىمىزدىكى ئۈچ كۈنـلۈك جاپا-مۇشەققەتـلىك جەڭ كىمـنىڭ بەرداشـلىق، كىمنىڭ بەرداشسىز ئىكەنلىكىنى سىنايدۇ، ــ دېگەن سۆزلەر كانايدىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بەرداشلىق سۈپ. سەۋر-تاقەتلىك، چىدام-لىق: هەر هالـدا بۇ ئۆتـكەن ئىـش، ئـۆتـكەن ئىشقا سالاۋات، بۇنىڭغا نىسبەتەن ئۆزىڭىزنى بەر-داشلىق بىلەن تەمكىن تۇتـقانـلىقىڭىزنى كۆرۈپ، ناهايىتى خۇرسەن بولـدۇم. * ياشاردىـم مىسـلى قارىغايدەك بوران-چاپقۇنغا بەرداشـلىق، يىـگىت بولدۇم جەسۇر پالۋان، بۇنىڭـدىن زور شەرەپ-شان يوق.

بەرداشلىق بەرمەك ① چىداشلىق بەرمەك، سەۋر-تاقەت قىلـماق، چىـدىماق: ئادىلـنىڭ مالـچىلارغا خاس پىشـشىق گەۋدىـسى هەرقانـداق قىينـچىلىقـقا بەرداشـلىق بېرەلەيتتى. * مەن هەر كۈنى پەقەت چارچاپ هالسىرىغاندىلا ئۇخلايمەن. مېنىڭ ياشلىق هەۋىسىم، ياشـلىق كۈچ-قۇۋۋىـتىم بولغاچـقىلا بۇ ئىشـقا بەرداشـلىق بېرەلـىدىـم. ② بوي ئەگـمەسـلـىك، بېرىـلـمەسـلـىك: بىر ئوقۇغۇچـى روهىي تۇرمۇشـقا باي، مۇسـتەه-كەم توغـرا سىياسـىي يۆنـلىشـكە ئىـگە بولۇپ، ئۇنىڭ ئەخلاقىي پەزىلەتلىرى جىسـمانىي جەهەت-لىرىـدىن بالـدۇر يېـتىلـسە، ئانـدىن ئۇ غەلـتە كىـيىم «مودىـلار»نىڭ، سېـرىق مۇزىـكـلارنىڭ ئېزىقتۇرۇشىغا بەرداشلىق بېرەلەيدۇ.

بەردەم سۈپ [پ] كۈچ-قۇۋۋەتكە تولغان، چىـدامـلىق، مەزمۇت: ئەخـمەتـجان قاسـىمى بېشىغا هەر بالا كەلسىمۇ روهىي جەهەتتىن بېلىنى قويۇۋەتـمەيـدىـغان بەردەم بىر ئۈيـغـۇر ئوغـلى ئىدى. * ئانا كۆز ئالدىدا يېڭى چوڭ ئۆزگىرىش، جۇشقۇن يېڭى هايات مەنزىرىسى قۇچاق ئېچىۋات-قاندەك بىلىـنىپ، ئۆزىـنى ئىشەنچـلىك، بەردەم سانايتتى.

بەردەم بولماق مەزمۇت، چىـدامـلىق، ساغـلام، بەرداشلىق بولماق، كۈچـلەنمەك، غەيرەتلەنـمەك: دېدى پالۋان پولات قىزغا: ــ ئەقىللىق سىـز، بولۇڭ بەردەم، ئەمەسـمىز يۇرتتا بىز يالـغۇز، جىـمى ئەل يار-يـۆلەك هەمـدەم!. * شۇ قارارغا كەلدى دەرهال بارچىسى هەمـدەم بولۇپ، يۈرىكى ئاغـزىدا ئەمـما سۆزىـدە بەردەم بولۇپ.

بەردەملىك «بەردەم» سـۆزىـنىڭ ئىـسىم شەكلى: مەخسۇت بەگ نوكچا ئالـتۇننى ئايىماي-دىغانلىقى هەققىدە، جاڭ تۈەنـجاڭ ئۆز ئەسـكەر-لىرىنىڭ بەردەملىكى توغرىسىدا ماختاندى.

بەردەنكە ئى [ر] يالـغـۇز ئاتار مىلتىـق: سادىرنى ئاتار بولسا، بەردەنـكە بىلەن ئاتسۇن. مەن جاڭـجـۇنـگە خەت يازدىـم، كاللامـنى كېسىۋەتسۇن.

بەررە ئى [پ] يېزت. قوزا، پاقـلان: بەررە كاۋاپ.

بەررە كاۋاپ پاقلان گـۆشىدە قىلىـنـغان كاۋاپ: ئۇلار قىـزغىـن پاراڭ بىلەن چـىمەن ئۈستىگە سېلىنغان داستىخان ئەتراپىغا يىغىلاشتى. زىـرە، لازا بىلەن پىشـۇاتـقان بەررە كاۋاپـنىڭ پۇرىقى بۇرۇنلارغا گۇپۇلدەپ ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. * هەر كۈنى شام ئولىشار چېـدىر قۇرۇپ، قۇشنى تاۋلار هەمـمـىسى سەهەر تۇرۇپ. قونالـغـۇدا تەيـياردۇر بەررە كاۋاپ، شورپـىـمۇ بار ۋە يەنە

تەمبۇر ـ راۋاب.

بەررە گۆش پاقلان گۆشى؛ يۇمران گۆش.

بەر غەموت ئى [لات] <بوت> ① سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇنچاق، گۈلى ئاق، مېۋىسى توق سېرىق رەڭدە، ئاستىنقى ئۇچىدا يېرىقى بار، شەكلى يېرىم سىقىشىپ تۇرغان قولغا ئوخشايدۇ، خۇش بۇي پۇرايدۇ، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

بەرق ئى [ئە] چاقماق، چېقىن، يېشىن: بەرق ئۇرماق، بەرق ئۇرغان. * ئېھ تەيۋەن، سەن گويا بىر كىچىك كېمە، ۋەتەنىنىڭ بىر پارچە ئالتۇن زېمىنى. جۇڭخۇا ــ ئۇ شاخلىرى بەرق ئۇرغان چىنار، ئاھ، شاخسىز قانداقمۇ بولسۇن جان ـ تېنى؟

بەرق ئۇرماق ① چاقنىماق، پارقىرىماق، يالتىرىماق: تاۋلىنىپ رەڭدار گىلەمدەك بەرق ئۇرار ئوتلاق ـ ئېتىز، قايىنىغان يايلاق ھاياتى مىسلى ئۆركەشلىك دېڭىز. * ئەلنى سەن كۆيلەپ، سېنى ئەل كۈيلىسە ئۆلمەس ئىشىڭ، بەرق ئۇرار ھەسەن ـ ھۈسەن گويا بولۇپ ئاسماندا يا. ② نامايان بولماق، سېزىلىپ تۇرماق، كۆرۈنمەك: چىرايىدىن ھېسابسىز شادلىق تەبەسسۇمى بەرق ئۇرۇپ تۇرغان ياش ئاتا قابىلبېك چىقىپ كەلدى. * ئاق يۈزۈڭنى ئاي دېسەم، ئاي نە قىلۇر يول ئۈستىدە، ئاي ۋىسالىڭ بەرق ئۇرۇپتۇ لالە رەڭ گۈل ئۈستىدە. ③ ئۇلغايماق: قىزىدى ئۇسسۇل، ساما، دىللاردا شادلىق بەرق ئۇرۇپ، بولدى مەنبەسى ئۈزۈلمەس دەريا، فونتان قەشقىرىم. * قەدىرلەپ تۇرمۇشنى، كەلدۇق بىرلىكتە، ئەجرىمىز بەرق ئۇرۇپ چېچەكلەپ تۇردى.

بەرقارار سۈپ [پ+ئە] ① قارار تاپقان، قەتئىي، ئۈزۈل ـ كېسىل: قەدىرگە يەتمەك ئۈچۈن قىينال ئۇنىڭ دەردىدە، بەرقارار تۇر بىر ئۆمۈر بەخش ئەيلىگەن ئەھدىدە سەن! ② مۇسـ تەھكەم، تۇرغۇن، مۇقىم: تارازا بولمىغۇنچە ھەق ۋە ناھەق ئاشكارا بولماس، تارازا يۇلتۇزسىز كۆكتە تەڭپۇڭ بەرقارار بولماس.

بەرقارار بولماق قارار تاپماق، مۇقىملاشماق، ئارام تاپماق.

بەرقارارلىق «بەرقارار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بەرقۇت (توغرىسى: چىبەرقۇت) ←— چىبەرقۇت.

بەرگ ئى [پ] يېزت ① يوپۇرماق: ئاينۇر دەيدىغان گېپىنى توختىتىپ، ئولتۇرغان پېتى سېكىلەك گۈلنىڭ بەرگلىرىنى پارچىلاپ يۇلۇشقا باشلىدى. ② ساپاق: دەل ـ دەرەخلەر، گۈل ـ گىياھلار ئۆسۈش جەريانىدا تەرەققىي قىلىپ، مەلۇم دەۋرىگە كەلگەندە، ئۆسۈشتىن توختاپ ئۇيقۇ دەۋرىگە يۈزلىنىدۇ، مۇشۇ چاغدا يوپۇرماقلار سارغىيىپ تەبىئىي ھالدا بەرگىدىن ئاجراپ يەرگە چۈشىدۇ. * يارنىڭ بېغىدا ئالما پىشىپتۇ، بەرگى ئۈزۈلۈپ يەرگە چۈشۈپتۇ.

بەرگلىمەك پ. ساپاق ۋە يوپۇرماق چىقارماق: ئاچتى پەن بېغىدا تۇنجى غۇنچىلار، بەرگلەپ پورەك بولۇپ ئۈز شۇنچىلا.

بەرگۈزمەك «بەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەرمەك پ ① ئۆزىدە ياكى يېنىدا بولغان بىرنەرسىنى باشقىلار قولىغا تۇتقۇزماق؛ ئىختىيارىغا تاپشۇرماق: بېرىپ يامان بولغۇچە، بەرمەي يامان بول (ماقال). * ئالماققا بار، بەرمەككە يوق (ماقال). *ــ كارامەت ئېسىل پەلەيغۇ، بۇ، ــ دېدى دۈيجاڭ پەلەيگە زوقلىنىپ قاراپ، ــ قايسى قولى گۈل تىككەندۇ، ئەمدى بۇنى قايسىڭلارغا بېرىش كېرەك؟. ② تەمىنلىمەك، تارقاتماق: دارامەت بەرمەك. مائاش بەرمەك. قۇتقۇزۇش بەرمەك. ئوغۇت بەرمەك. *ــ مانا مەن كەلدىم، ئەمدى مېنى ھېچكىم كەتكۈزەلـ مەيدۇ. قېنى يۈر، ئاتلارغا يەم بېرەيلى، ــ دېدى بوۋاي جۇۋىسىنى سېلىۋېتىپ. *ــ ئۇنىنى چوڭ ئەترەتتىن بېرىۋاتسا، تۇگمەننى نېمە قىلىمىز؟ــ

سورىدى دادۇي باشلىقى ھەيران بولۇپ. ③
ھاسىل قىلماق، نەتىجىگە ئېرىشتۈرمەك:
ئۈنۈم بەرمەك. پايدا بەرمەك. مېۋە بەرمەك.
* ئابدۇرەھىم ئاكىنىڭ مېھنەت تەرى ئاخىرى مول
مېۋە بەردى. * شۇنداق قىلىپ، ئون يىلدىن
بېرى سۈت، قېتىق، سېرىق ماي، ھەتتا پۇلمۇ
بەرگەن ئاشۇ بىر كالىمىز قولدىن كەتتى.
④ بىرەر مۇئەسسەسەگە ياكى ئورۇنغا،
كىرگۈزمەك، ئورۇنلاشتۇرماق: يەسلىگە
بەرمەك. مەكتەپكە بەرمەك. * ئۈچ كۈندىن كېيىن
پۈتۈم يەرگە دەسسىگۈدەك بولغاندى، دادام
مېنى يەنە مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى. ⑤ قەرز
ياكى ئۆتنىنى تۆلىمەك؛ قايتۇرماق:
تۇغۇلۇپ ئۆلمىگىنىڭنى كۆرەي، قەرزدار
بولۇپ بەرمىگىنىڭنى كۆرەي (ماقال). ⑥ بىرەر
تۇس، كۆرۈنۈش، كەيپىيات ھاسىل
قىلماق؛ بەخش ئەتمەك، بېغىشلىماق: ئارام
بەرمەك. تەسىر بەرمەك. * مۇزىكا مېڭىنى ئارام
ئالدۇرۇشقا ياردەم بېرىدۇ. * ئەل ئۈچۈن
بەرگەچكە جان، قۇچتى ھاياتىڭ مەڭگۈ شان،
يۈرسەن بىللە ھامان، ئىلھام بېرىپ يېنىمدا
سەن. ⑦ نەشىر قىلدىغان نەرسىگە
كىرگۈزمەك؛ باسماق، ئېلان قىلماق:
بۇ ماقالىنى ژۇرنىلىمىزنىڭ 3 ـ سانىدا بېرىمىز.
⑧ ئوقۇتماق، ئۆگەتمەك؛ تەربىيىلىمەك:
سىز بىزگە خۇش خەت بىلەن ھېسابتىن دەرس
بېرەتتىڭىز. ⑨ ياتلىق قىلماق، تالالىق
قىلماق، ئەرگە چىقارماق: ئاتاڭنى ئۆلتۈرگەنگە
ئاناڭنى بەر (ماقال). * — ئەمدى مەن ئۆلگۈچە
يىغلايمەن سېنىڭ سۆزۈڭ توغرا، ئوغلۇم، ئەگەر
سەن قارشى بولمىساڭ مەن ساڭا ئۇلارنىڭ ئەڭ
كىچىك سىڭلىسىنى — كىچىك قىزىمنى بېرەي، —
دېدى ۋەزىر باتۇرغا. ⑩ سۇنماق، ئۇزاتماق،
ئىلتىپات قىلماق: ئەكبەرنىڭ سۆزلىرى قۇلىقىغا
مۇشت ئۇرغاندەك ئىشتىلگەن ئابدۇۋاھىت تەرىنى
تۆرگەن ھالدا، خۇش ياقماسلىق بىلەن قولىنى
ئۇنىڭغا بەردى. * ئاقساقاللاردىن بىرى: — ھوي
مەشرەپ! ماۋۇ يولۇچى ئوبدان كېلىپ قالدى،
قولىغا سۇ بېرىپ ئۆيگە باشلا، — دېدى.
⑪ يوللىماق، ئەۋەتمەك: تېلېفون بەرمەك.
سىگنال بەرمەك. خەت بەرمەك. ئەرز بەرمەك.
⑫ بايان قىلماق، ئېيتماق، دېمەك، ئۇقتۇرماق:
رازىلىق بەرمەك. رۇخسەت بەرمەك. ئىجازەت
بەرمەك. * — پىكرىمىز بولسا بىر دەرىجە يۇقىرى
ئورگانغا بەرسەك بولىدۇ! بۇ پارتىيە ئىنتىزامى! —
دېدى ئىدارە پارتكوم شۇجىسى. * شۇنداق قىلىپ،
زۇبەيدە قىزىنى ماڭا نىكاھ قىلىشقا رازىلىق بەردى.
⑬ ئىگە قىلماق، ئېرىشتۈرمەك:
ۋەزىپە بەرمەك. ئۇنۋان بەرمەك. * ئەلۋەتتە
ئۇ ئىسمىنى ئاتىغان بىرقانچە ئىشچى ـ خىزمەت ـ
چىلەرنىڭ باللىرىغا خىزمەت بېرىش كېرەك ئىدى.
* ئىرادىنىڭ مۆھرى دىلغا بېسىلغاچ، غالىب چىقتى
شېئىر ئىشقى جاپادىن. چىگىش ئويلار چىگەلمەستىن
ئۈمىدىنى، تەپەككۇرغا ئورۇن بەردى مىسرادىن.
⑭ ساتماق: — قانچە پۇلغا بېرىسىز؟ — ئال ـ
سىڭىز بەش كويغا ئېلىڭ، بىر پۇڭ كەم بولسا
بەرمەيمەن. ⑮ كۆرسەتمەك، ئاڭلاتماق:
بۈگۈن رادىئودا كونسېرت ۋە ناخشا بەردى.
⑯ ئايرىم ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ، پېئىل
ياسايدۇ: ئەھمىيەت بەرمەك. تونۇشلۇق بەرمەك.
سالام بەرمەك. بەرھەم بەرمەك. ⑰ رەۋىشداش ـ
لار بىلەن بىرىكىپ كېلىپ تۆۋەندىكى
مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. 1) ھەرىكەتنىڭ
باشقا شەيئى ئۈچۈن ياكى باشقا بىركىمگە
قارىتىپ ئورۇندىلىشىنى بىلدۈرىدۇ: يىگىت
قايتىپ بارغاندىن كېيىن بولغان ۋەقەنى، پادىشاھ ـ
نىڭ ھاجىتىنى خوتۇنىغا دەپ بېرىپتۇ. * — ياق.
ئەمدى ئۇسسۇل ئويناپ بەرسۇن! — قارشى چىقتى
ئۇنىڭدىن سەل چوڭراق بىرى. 2) ھەرىكەت ۋە
مەلۇم بىر ئىشنىڭ بولۇشى ئۈچۈن پايدىلىق
بولۇشىنى بىلدۈرىدۇ: — قايسى گەپنى دەيسىز؟
«مۇشۇ يەردە تۇرۇپ بەرگىنىڭىز بىزنى ئەرشـ
ئەلاغا كۆتۈرگىنىڭىز»، — دېگەن سۆزىڭىزچۇ؟
* تېگىنى سۈرۈشتۈرسىڭىز دېھقانچىلىقنى بىز ئاياللار
باشلاپ بەرگەن. بۇنى تارىختا ئوقۇغان بىز.

بەرنا سۈپ [پ] يېزىت. ياش، نەۋقىران؛

گـۈزەل، قەددى ـ قامــتى كېلــشــكەن:
بۇگۈن ئالدىمغا ھەممە بەرنا يىگىتلەر يىغىلىدىغانغا
ئوخشايــدۇغۇ؟ * تومۇرـــدا ئىلى دەريا، سۆزىدە
بىباھا مەنە، تىيانــشان ئەھـلىنىڭ بەرنا، باھادىر
رەھــبىــرى كەلــدى. * جادۇگەر كەمــپىــر پەلەك
كۆرسەتــتى ئاخىر شۇم ئويۇن، ئۇ گـۈزەل بەرنا
ئايالنى كۆمدى تۇپراققا قۇيۇن.

بەرھەق سۈپ [پ+ئە] ھەقــىقــەت؛ ھەق،
چىــن، راست، توغرا، ھەقىقىي: ـــ بەرھەق،
بەرھەق، ـــ كېــۋــر ئاخۇن ئىــمامــىنىڭ سۆزــىنى
تەســتىقــلــدى ۋە كۆڭــلــگە بىر ئىــش يەتــتى،
ـــ ئەگەر قىزىم سەلــمە بويــغا يېــتىپ قالــمىغان
بولــسا، قۇشــناچىمــدا ئوقۇتاركەنــمىز. * ۋەزىــر
شاھ ئالدىغا كىرىپ: ـــ ئى پادىشاھى ئالەم! قىزى
بارنىڭ ئالدىغا ئەلچى كىرىش ياخشىلىقــنىڭ بېشا-
رىتى، شەرىئەتتە ھېچقاچان ئەلــچىگە ئۆلۈم جايىز
ئەمەستۇر، ناھەق تۆكۈلگەن قان ئۈچۈن ئاخىرەتتە
جاۋاب بەرمەك بەرھەقتۇر، ـــ دېدى.

بەرھەم ئى [پ] ⟵ **بەرھەم بەرمەك.**

بەرھەم بەرمەك زىيان سالــماق، توسالــغۇ
بولــماق، دەخــلى يەتكۈزمەك: ئۆي ئىــچىگە
توپلانغان توختاخۇنــنىڭ دىلــكەشــلىرى بىــھوش
ياتقان توختاخۇنــغا بەرھەم بەرمەســلىك ئۈچۈن
پىچىرلىشىپ، بۇ غەلىتە ئىش توغرىسىدا ھەر خىل
پەرەز ـ مۆلــچەرنى قىلــشىۋاتاتــتى. * سابىر ئۆز
دادۇيى يېــگــىيەردە سۇنىڭ قىس ئىكەنــلــكىنى،
قۇرغاقچىلىق ئاپىتى ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيــتىشكە
ھەمىشە بەرھەم بېرىپ كېلىۋاتــقانــلىقىنى بىلىسمۇ،
لېكىن، قوشنا دادۇيــلەرنىڭ بۇ جەھەتــتىكى ئەھ-
ۋالىنىڭ بۇ قەدەر جىددىي ئىكەنــلىكىنى ئويــلاپ
كۆرمىگەنىدى.

بەرھەم يەتمەك زىيان يەتمەك، دەخــلى
يەتــمەك، زىــيانغا، توسالغۇغا ئۇچرىــماق.

بەرھەم يېمەك زىيان تارتماق؛ زىيانغا، توسال-
غۇغا، توسقۇنلۇققا ئۇچرىماق؛ زەربە يېمەك:
ئۇ ئۆزىــنىڭ بۇ روھىي ئازابىنى «بالــلىرىــمنىڭ
دىــلى بەرھەم يېمــسۇن» دەپ، يەنــلا يوشۇرۇن
ساقلايتتى، شۇڭا چولپان كۆپ چاغــلاردا دادىسى-
دىن خاتىرجەم بولۇپ، خېلى ئۈمىدۋار ياشايتتى.

بەرۋەن ئى. دىئال. پىچاق، قىــڭــراق
قاتارلــىق ئەســۋابــلارنىڭ تىغ بىلەن دەس-
تىسىنى تۇتاشــتۇرۇپ تۇرغان قىسمى.

بەرى مىق س. جان ت. داكا قاتارلــىق
رەختلەرنىڭ كەڭــلــكــىنى بىرلىك قىلــغان،
كۋادرات قىلىنغان بىر پارچىسى ياكى قاتلىمى:
خان غوجام: ـــ ھەي ئىسمائىل، بىلىمدە ئون يەتتە
بەرى دۇردۇنۇم بار، بىر بەرىسىنى يىرتىپ يوتامنى
تېڭىپ قوي، ـــ دېدى.

بەرىبىر رەۋ [بارى+بىر] ① ھەمــمــىسى بىر،
ئوخــشاش، بىر خىــل، بىردەك، پەرقــىسىــز:
ھېكمەت قانداق جايدا بولسا ھېكــمەتــتۇر. گۆھەر
نەدە بولــسا ئۇ بەرىــبىر گــۆھەردۇر. * كۆكۈيۈن
ئۇنىڭ سۆزىنى چورت بۆلۈپ: ـــ توغــرا ئەمەس!
ئۇ مەن ئۈچۈن بەرىبىر، گەرچە مەڭگۈ يۈز كۆرۈ-
شەلمىسەكــمۇ! ـــ دېدى. ② ھەرقانــچە قىلــغان
بىلەن، نېــمە بولۇشــىدىن قەتــئىــيــنەزەر،
ئاخــىرقــى ھېــسابــتا، چــوقۇم، ھــامان:
ئادەمنى ئاغرىق تۇتىدىغان بولسا بەرىــبىر تۇتۇۋې-
رىدۇ. * سەن ھېچكىمگە قارشى تۇرمايــمەن دېگە-
نىڭ بىلەن باشقىلار بەرىبىر ساڭا چېقىلىۋېرىدىكەن،
شامالنىڭ چىقىشى سېنىڭ چىلــلىشىڭ بىلەن بولمى-
غاندەكلا بىر ئىش ئىكەن! * قىز بالا دېــگەن ئۆز
ئۆيىگە مېــھمان ئىــكەن، تەقــدىــر شامــلى ئۇنى
بەرىبىر ئۇچۇرۇپ كېتىدىكەن.

بەرىكات ئى [ئە] ① غەمخورلۇق، ئىلتىپات:
ـــ پارتىيىنىڭ توغرا سىياستىنىڭ بەرىــكاتى بىلەن
يەنە كۈنۈم ئۆتۈۋاتىدۇ، ـــ دېدى ياسىن شاڭــجەي
مەمنۇنىيەت بىلەن. * مانا بۇلار پارتىيــىنىڭ يېڭى
يېزا سىياســتىنىڭ بەرىــكاتــىدىن كــۈچ ـ قۇدرەت
تېپىــپ، ھالال مېھــنــتى بىلەن باي بولۇۋاتــقان
كــۆڭــلى شاد كــشــلەر. ② كــۈچ ـ قۇدرەت،
مەدەت: ـــ ئاتا ـ ئانىمىز: «ئەخلىتىڭــلار ئالتۇن،
كۈلۈڭــلار كۈمۈش بولــسۇن»، دەپ دۇئا قىلىپتى-
كەن. مانا شۇ دۇئانىڭ بەرىــكاتى بىلەن خــۇداغا
شۈكۈر، ئايــغىمىزدىــن ئەمــدى شامال ئۆتۈشــكە
باشلىدى، ـــ دېــدى دىلــشات خۇشالــلىق ئىلــكىدە
تۇرغۇنغا جاۋاب بېرىپ.

بەرىكە ئى [ئە] ← **بەرىكەت:** ئەپەندىم دەرھال كۆزىنى يۇمۇپتۇ - دە، قولىنى سوزۇپ: — بولۇپتۇ، بارىغا بەرىكە، توققۇز تەڭگە بولسىمۇ بەرگىن - دە، خورازنى ئېلىپ كېتىۋەر، — دەپتۇ. * ئۇزۇن يىللار ئاش تېرىدىم ھارماي، ئىشلەپ دوك بولۇپ كەتتىم تىنماي، ئالغان ھوسۇلۇمدا بەرىكە يوق، سەن ئىپلاسلار ئوغرىلاپ قويماي!...

بەرىكە تاپ سودا - سېتىقتا «پۇلۇڭ ئاۋۇسۇن»، «بېيىسى»، «قۇرۇق قول بولما»، «شۇ نەرسە قۇتىسۇن»، «پۇلۇڭ ئەسقاتسۇن» دېگەندەك مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ.

بەرىكەت ئى [ئە] ① جىق نەرسىنىڭ ئورنىنى باسىدىغان، ئۈزلۈكسىز كۆپىيىدىغان ئۈنۈم: تۇردى: — بۇ سىزغىنىڭ خانىغىمۇ يارايدۇ، قولۇڭغا بەرىكەت بەرسۇن، — دېدى. * پەقەت بىر يىل كالا ئۇچۇن ئىشلە دېدىم، سەپەر ئۆزى ماقۇل بولدى قارشى كەلمەي، خۇدا ساڭا بەرىكەت بەرسۇن ياخشى ئىشلە، دەپ كەڭچىلىك قىلدىم ئاڭا ئازار بەرمەي. ② موللۇق، كەڭ - كۇشادىلىق، باياشاتلىق: يۇرتۇمنىڭ يېرى بەرىكەت، مۇنبەت، سېخىي، تۈگىمەس خەزىنە ئۇ ئالتۇن قوزۇق. قانچىلاپ جۇت، دوقاللار كەزسۇن ئۇنى، يەنىلا ئىنسانلارغا بېرەر ئوزۇق. * ئۆتتى چاغ ھەر كۈنلۈكى بەرىكەت بىلەن، ئەر - ئاياللىنىڭ ھەممىسى ئەمگەك بىلەن، نەچچە مىڭلاپ تاش توشۇپ ھەيۋەت بىلەن، ھەممە كادىر ئىشلىشەر غەيرەت بىلەن. ③ پايدا، مەھسۇلات، ھوسۇل، مېۋە، نەپ، نەتىجە: ئەمگەك بىلەن ھەرىكەت — ئالتۇن بىلەن بەرىكەت (ماقال). * ھەرىكىتى كېتەر، بەرىكىتى قالار (ماقال). * ھەرىكەتتە بەرىكەت، بىكارچىلىقتىن نېرى كەت (ماقال).

بەرىكەت بەرسۇن ← **بەرىكەت قىلسۇن.**

بەرىكەت قاچماق ← **بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك.**

بەرىكەت قىلسۇن ① سېتىلغان مال ياكى تاپشۇرغان پۇل «پايدا بەرسۇن، مەنپەئەت قىلسۇن» دېگەن مەنىدە سودىدا كۆپ ئىشلىتىلىدىغان ئادەت سۆزى: ئۇلار ئۇ يان تارتىشىپ، بۇ يان تارتىشىپ، بۇ خېرىدارىدىنمۇ بەش كوينى ئالدى - دە: — نېسىپ بولسۇن، بەرىكەت قىلسۇن — دېيىشىپ ئايرىلىشتى. ② داستىخاندىن كېيىن دېيىلىدىغان «يېيىلگەن نېمەتلەرنىڭ ئورنىغا ھەسسىلەپ بېرىلسۇن» دېگەن مەنىدىكى مىننەتدارلىق سۆزى.

بەرىكەت قىلماق ئۈنۈمى زور بولماق، جىق نەرسىگە ئىشلىتىشكە يەتمەك: بولۇڭ ئامان، ئۇزۇن بولسۇن ئۆمرىڭىز، تاپقىنىڭىز بەرىكەت قىلسۇن بۇرادەر.

بەرىكەت كەتمەك ← **بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك:** شۇنىڭ بىلەن خىسلەتلەر ئۇچۇپ، كېرەملەردىن يىراقلاپ كۆچۈپ، ئەل ئىچىدىن بەرىكەت كېتىپتۇ، ئەل ۋە يۇرتقا كۈلپەت يېتىپتۇ. * كىچىككىنە قازناقتا موك يېتىپ، موك قوپۇپ يۈرگەن رۇزىمەت: — ئەمدى دېھقانچىلىقتىن بەرىكەت كەتتى، — دېدى - دە، كىيىنچە چويلا توقۇپ ساتىدىغان، بەزىدە جاڭگالغا بېرىپ چىغ ئورۇپ كېلىپ سۇپۇرگە، كىگىزچىلەرگە چىغ ياساپ كۈن ئالىدىغان بولۇپ قالدى.

بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك بېرىدىغان ئۈنۈمى، ھوسۇلى كېمەيمەك، ئازايماق، يوقالماق: قاسىم ئاخۇننىڭ پۇل تېپىش ئۇچۇن ئۆز كەسپىگە ھىيلە ئىشلەتكىنىدىن كېيىن، بارا - بارا ئىشىدا بەرىكەت كۆتۈرۈلۈپ، ماللىرى سېتىلمايدىغان بولۇپ قالدى.

بەرىكەت كۆچمەك ← **بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك:** — ئۇششاق - چۈششەك بولامدۇ، يولداش ئاسىم، بىزنىڭ بايلىقىمىز يېزا، كۆچمىزمۇ يېزا، يېزىدىن بەرىكەت كۆچسە، قۇرۇغىنىمىز شۇ!

بەرىكەت ئۇچماق ← **بەرىكەت كۆتۈرۈلمەك:** * شاڭيۇ قولىنى پاتەمخانىغا شىلتىپ: - ساڭا ئوخشاش ناپاك خوتۇنلارنىڭ قەدىمى تەگكەن يەردىن بەرىكەت ئۇچىدۇ. يوقال مېنىڭ ئۆيۈمدىن، — دېدى. * بەرىكىتى ئۇچقان خامان كېڭىيىپ، ئىلكىدە داندىن ئېگىز تاغ كۆردى.

داستىخانلار ئېچىلدى كەڭرى، قازان-قومۇچ يەنە ياغ كۆردى.

بەرىكەت ياغماق بېرىدىغان پايدىسى، ئۈنۈمى، هوسۇلى ئاشماق، كۆپەيمەك: ئانام ماڭا: ــ ئوغلۇم... ئۆيۈڭدە قارلىغاچ ئۇۋا سالسا، ئۆيۈڭگە بەرىكەت ياغىدۇ، ــ دېگەنىدى. * شۇ يىلى ئوخشىدى ئاشلىق شۇنچىلىك، بەرىكەت ياغدۇرۇپ كەلدى سېخىي كۈز. تەنتەنە قاپلىغان كۈنلەر چىمەنىنى، ئايجامال دۇنياغا كەلدى، ئاچتى كۆز.

بەرىكەتسىز سۈپ. بەرىكىتى يوق، بەرىكىتى تۈگىگەن، بەرىكەت قىلمايدىغان: بەرىكەتسىز نەرسە.

بەرىكەتسىزلىك «بەرىكەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ چاغلاردا بىر كۈنلۈك نورمىمىز بىر جىڭ قوناق ئىدى، گۆش-ياغ كۆرمىگەنىنىڭ سىرتىدا ئاشۇ بىر جىڭ قوناقمۇ يېرىك تارتىلغاچقا، ئۇ يېرىك ئۇنىنىڭ بەرىكەتسىزلىكىدە يەنىلا ئاچ قالاتتۇق.

بەرىكەتلىك سۈپ ① بەرىكىتى بار، بەرىكەت قىلىدىغان؛ ئېشىپ-تېشىپ تۇرىدىغان: كاناپ چىققان جاڭگاللار ئاشۇ، دۇردۇن چىققان بوستانلار ئاشۇ، زەر نېمىتى تۈگىمەيدىغان. بەرىكەتلىك داستىخانلار ئاشۇ. ② ئاز بولسىمۇ، كۆپكە توغرا كېلىدىغان؛ كۆپكە تېتىيدىغان؛ ئاينىشلىق: ئۇنىڭ ئۈچ-ئۈن كۈن ئايدەك، ئاي يىلدەك بەرىكەتلىك بولۇپ تۇيۇلۇپتۇ. ③ پايدىلىق، مەھسۇلاتلىق، نەتىجىلىك، ئۈنۈملۈك، ھوسۇللۇق: بۇنى كۆرگەن قاراۋۇللار باشلىقى ئەھمەد قاقىم: ــ خۇدا نامى بىلەن ئىش باشلايمەن! قەدىمىمىز بەرىكەتلىك بولدى. مانا بۇ يەردىن يوشۇرۇن خەزىنە چىقتى، ــ دەپتۇ. * زەرەپشان بويلىرى بەرىكەتلىك كۈز ئايلىرى كېلىشى بىلەن تېخىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ.

بەريان سۈپ [پ] بېزت. كاۋاپ، كاۋاپ بولغان، ئۆرتەنگەن، كۆيگەن: كۆكرىكىدىن ئوت چىقتى، ماڭا تەگدى دۇت چىقتى، ئىشىق ئوتۇڭدا ئۆرتىنىپ، يۈرەك بولدى بەريان قىز. * نەرگىسى كۆزلىرىڭ ياشقا تولۇپتۇ، شىكەستە دىلىڭ بەريان بولۇپتۇ.

بەز ① ئى <ئانات> جانلىق ئورگانىزملارنىڭ تېنى ئىچىدىكى بەز هۆجەيرىلىرىدىن تۈزۈلگەن ۋە بەلگىلىك دەرىجىدە خىمىيىۋى ماددىلارنى ئاجرىتىپ چىقىرالايدىغان تۈزۈلما: تەر بېزى. شۆلگەي بېزى. * مۈشۈكنىڭ پۈلى يوق، بەزگە ئامراق (ماقال). ② ئى. ئورگانىزمنىڭ ياللۇغلىنىشىدىن تومپىيىپ چىققان جاي: ــ ئوغلۇم، تولا ئاقسىماي ماڭ، تېقىمىڭغا بەز چۈشۈپ قالمىسۇن يەنە. ③ سۈپ. كۆچمە. گەپ، سۆز تەسىر قىلمايدىغان، يۈزى قېلىن: تۇرسۇنكامىنىڭ بالىسى بىر بەز ئادەم بولۇپتۇ، گەپ قىلسا ئادەمنىڭ كۆزىگە قاراپلا تۇرىدىكەن. ④ سۈپ. سۇ سىڭمەيدىغان، قاتمايدىغان ھەم يۇمشىمايدىغان: بەز تۇپراق. بەز لاي.

بەز تۇپراق <دېھ> سېغىز تەركىبى كۆپ، سۇ سىڭمەيدىغان ھەم يۇمشىمايدىغان تۇپراق.

بەز قۇلاق گەپ تەسىر قىلمايدىغان، گەپ ئاڭلىمايدىغان؛ بىزەڭ، قاشاڭ (باللار ھەققىدە): ئالىم كوچىغىلا چىقىدىكەن، ئاز ئۆتمەي ئانىسىغا ئەرز كىرەتتى، بىرى: بەختىخان، بالىڭىزغا گەپ قىلىڭ، ئۇ بەز قۇلىقىڭىز بالامنى ئۇرۇپتۇ، ــ دېسە، يەنە بىرى ئالىمنىڭ ئەدەبسىزلىكىدىن قاقشاپ نەشتەردەك سانجىلاتتى.

بەز مارىغان مۈشۈكتەك ئاچكۆزلۈك، تەمەخورلۇق ھەققىدە ئىشلىتىلىدۇ: غۇلام: ــ باياتىن شۇنچە قىلساق ماشىنا بىلەن كەلگىلى ئۇنىماي، ئاخىر كەينىمىزدىن پىيادە سوكۇلداپ كېلىپسىز. مانا ئەمدى ئالدىڭىزغا ئاش كەلگەندە، بەز مارىغان مۈشۈكتەك تۈگۈلۈپ ئولتۇرغىنىڭىز نېمىسى؟ ــ دېدى ئادىلغا.

بەز هۆجەيرىسى <بىئول> ئورگانىزملارنىڭ ھەربىر توقۇلمىسىنىڭ سىرتقى يۈزىدىكى بەلگىلىك تۈردە سۈيۈقلۇق ئىشلەپچىقىرد-

دىغان ۋە ئاجرىتىدىغان ھۆجەيرە. مەسىلەن: تەر بېزى، شۆلگەي بېزى قاتارلىقلارنى تۈزگۈچى ھۆجەيرىلەر.

بەز ۋىرۇسى <بىئول> قىزىتما خاراكتېرلىك شىللىق پەردە ياللۇغىنى ۋە باشقا نەپەس يولى كېسەللىكلىرىنى پەيدا قىلىدىغان بىر تۈرلۈك ھايۋان ۋىرۇسى.

بەز يېگەن مۈشۈكتەك پوزىتسىيە بىلدۈرمەي تۇرۇۋالىدىغان كىشىلەرگە قارىتا ئىشلىتىلىدۇ: — نېمە بەز يېگەن مۈشۈكتەك قاراپ تۇرىسىز، ياكى تاڭگازا چىشلىۋالدىڭىزمۇ يە، گەپ قىلسىڭىزچۇ، — دېدى ئامىنە يولدىشى ئابلىمىتكە يىغلامسىراپ تۇرۇپ.

بەزدۈرمەك «بەزمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆيدۈرگەنمۇ تىل، بەزدۈرگەنمۇ تىل (ماقال). * ھازىر مەتنىيازنى يالغۇزلۇق، روھىي چۈشكۈنلۈك، كىشىنى زېرىكتۈرىدىغان تىنجىق ئەھۋال بەزدۈرۈپ، كوللېكتىپ مېھنەت قوينىدىكى زوق-شوق قىزىقتۇرغانىدى.

بەزدۈرۈشمەك «بەزدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بەزدۈرۈلمەك «بەزدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەزگەك ئى <تىب> ① جىددىي خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل، بەزگەك پلازمودىيىسى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ؛ پاشا ئارقىلىق يۇقىدۇ؛ مەزگىل بويىچە تۇتىدۇ. بەزگەك پلازمودىيەسىنىڭ ئۇخشىماسلىقىغا قاراپ، بەزىلىرى بىر ياكى ئىككى كۈن ئارىلاپ تۇتىدۇ؛ بەزىلىرىنىڭ تۇتۇشى مەزگىلسىز بولىدۇ. ئالامەتلىرى: بەدەننى تىترەك باسىدۇ؛ قىزىتىپ قاتتىق تەرلىتىدۇ؛ باشنى ئاغرىتىدۇ؛ ئېغىزنى قۇرۇتىدۇ؛ ماغدۇرسىزلاندۇرىدۇ؛ ھەر كۈنى كۈن پېتىش بىلەنلا ئۇنىڭ بەزگىكى تۇتاتتى. تىترەپ چىشلىرى كاراسلاپ كېتەتتى، پۈتۈن ئەزايى بەدىنى قۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك بولاتتى. * خىزمەتكار خۇددى بەزگەك بولغان كىشىدەك جالاقلاپ تىترەپتۇ، كىيىملىرى سۇغا چىلىشىپ چۆپ بولۇپ كەتكەنلىكتىن چىشلىرى كاسىلداپتۇ. ② شۇ كېسەلگە گىرىپتار بولغان كىشى: ۋاڭنىڭ سەپرايى ئۆرلىدى چىرايى تاتىرىپ، كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى. ئاچچىقىدىن بەزگەكتەك تىترەپ كەتتى. * نىغمەت بەزگەكتەك تىترەپ، ئوغلىنى چوڭ كوچىغىچە قوغلاپ چىقتى.

بەزگەك پاشىسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى ئىككى-ئۈچ مىللىمېتر كېلىدۇ؛ رەڭگى قارا، بېشى كىچىك، سەزگۈچى مۈڭگۈزچىسى توم ۋە قىسقا، مۇرەككەپ كۆزى ئېنىق، قانىتى كەڭ ھەم سۈزۈك؛ ئادەم ۋە چارۋا ماللارنىڭ قېنىنى شورايدۇ. لېچىنكىسىنىڭ بېشى چاسا شەكىللىك، قۇيرۇقى كەڭرەك، سۇ بويىدا ياشايدۇ.

بەزگەك پلازمودىيىسى <زوئول> بىر ھۆجەيرىلىك ھايۋان، پروتوپلازما بىلەن ھۆجەيرە يادروسىلا بولىدۇ. ئۇ ئادەمنىڭ قىزىل قان دانىچىسىدا پارازىت ياشاپ، بەزگەك كېسىلىنى پەيدا قىلىدۇ. ئادەتتە ئۇ كۈن ئارىلاپ تۇتىدىغان بەزگەك پلازمودىيىسى، ئۈچ كۈندە بىر تۇتىدىغان بەزگەك پلازمودىيىسى ۋە يامان سۈپەتلىك بەزگەك پلازمودىيىسى دەپ ئۈچ خىل بولىدۇ.

بەزلەتمەك «بەزلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەزلەشمەك «بەزلىمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بەزلەنمەك «بەزلىمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەزلىك سۈپ. تەركىبىدە بېزى بار، بەز بولغان.

بەزلىمەك I پ. كۆڭلىنى ياسىماق، را ئېيتماق، كۆڭۈل ئېيتماق، تەسەللى بەرمەك: مۇزەپپەر قىزنى يېقىملىق سۆزلىرى بىلەن بەزلەپ:

— ياخشى قىز، ئازراق سەۋر قىلىڭ، ئازلا قالدى. نىمە، ئاغرىۋاتامدۇ؟ ھېچقىسى يوق، بىرئازدىن كېيىن ياخشى بولۇپ كېتىدۇ، — دەيتتى. * قويچى: — بالام، سەن ئوغۇل بالىغۇ، بوۋاڭ «يىگىت ئىشتا چېنىقىدۇ، يوپۇرماق بەرگىدە» دەيدىغان ئەمەسمۇ؟ بىرنەچچە يىل چىدىغىن. سەن چىدىمىساڭ، ئاناڭ بىلەن مېنى ئېغىرچىلىققا سېلىپ قويىسەن، — دەيتتى ئوغلىنى بەزلەپ.

بەزلىمەك II پ. ماي ئارىسىدىكى بەزنى ئايرىپ چىقىرىۋەتمەك، ماي قاتلىمىدىكى بەزنى ئالماق.

بەزمە ئى [پ] دوستلار، يار-بۇرادەرلەر ياكى قۇرداشلارنىڭ نۆۋەت بىلەن بىر يەرگە جەم بولۇپ، يەپ-ئىچىپ، ناخشا، ساز بىلەن قىلىغان ئويۇن تاماشىسى: ئەمدى ئۇ غوپۇر ئاخۇنىڭ ئۆيىدە بولۇپ ئۆتكەن ھېلىقى بەزمە توغرىسىدا ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى يوشۇرماي تولۇق ئېيتىپ بەردى. * ئىلى نۇرىدىن شۇ يوسۇندا ئۆزىنىڭ دوستلىرىغا ھەر كۈندە بىرنەچچە قېتىم داستىخان سېلىپ، ئىنئام بېرىپ بەزمە، ئولتۇرۇش بىلەن راسا بىر يىلىنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

بەزمە تۈزمەك ← **بەزمە قۇرماق:** پەن-ئىرپان خەزىنىسى گۈزەل يەكەن، مېھرىڭدىن يۈرىكىمگە ئوت تۇتاشتى. يۇلتۇزدەك پارلاق ئالىم، ئەدىبلىرىڭ، دەرس بەردى بەزمە تۈزۈپ ھال سوراشتى.

بەزمە قۇرماق ئويۇن-كۈلكە، كۆڭۈللۈك سۆھبەت، زىياپەت ئۇيۇشتۇرماق، ئۆتكۈزمەك: مەشۇر: — بۈگۈن ئۈچ ۋاخ تاماقىمغا پېتىر مانتا يېدىم، كەچتە ئاشخانىدا مېھمان بولدۇم، بەزمە قۇرۇپ كۆڭۈل ئاچتىم، — دەپ ئۆيلايتتى ئىچىدە. * قوللارنى كۆتۈردۇق ئۇسسۇلغا يەنە، باشقىدىن بېرىلدۇق ناخشا-قوشاققا. قۇرۇلدى بەزمىلەر، ئۇرۇلدى چاۋاك، تەمبۇرلەر سايرىدى «ئەجەم»، «ئۇشاققا».

بەزمە قىلماق ئويۇن-كۈلكە، كۆڭۈللۈك سۆھبەت، زىياپەت قىلماق: چوڭ-كىچىك ئاتارمەنلەر بىر-بىرىگە تۈزۈت قىلىشىپ، مەي-شاراب ئىچىپ بەزمە قىلىشتى.

بەزمە-باراۋەت بەزمە ھەم باراۋەت؛ ئويۇن-تاماشا: بەزمە-باراۋەت نۇردۇن ھاكىمنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ئىدى. * نەزەر شاھزادىمۇ سىڭلىسىنىڭ توي-مەرىكىسىنى ھەشەمەتلىك ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، كۈندە ئۆتكۈزۈۋاتقان بەزمە-باراۋەتلىرىنى بۇرۇنقىدىن نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇۋەتتى.

بەزمە-مەشرەپ بەزمە ۋە مەشرەپ؛ بەزمە ئولتۇرۇشى: نە كېرەك باغ سەيلىسى دۇتار، راۋابى بولمىسا، بەزمە-مەشرەپ نە كېرەك قوينىڭ كاۋاپى بولمىسا.

بەزمەك پ. بىزار بولماق، ۋازكەچمەك، يالتايماق، زېرىكمەك: ئاتىسى تۇرۇپ ئوغلى سۆزلىگەندىن بەز (ماقال). * مەتنىياز بۇ قىلىقى ئۈچۈن ھەمرادىن تەنبىھ ئاڭلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ باشقىدىن غەيرەتلىنىپ، ئەتىسى تاڭ بىلەن ئېتىزغا چىقىپ، قالغان قىچىسىنى پاك-پاكىز ئورۇپ تۈگىتىش ئىرادىسىگە كېلىدۇ، لېكىن ئۇ ئىشقا كىرىشىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا ھورۇنلۇقى قوزغىلىپ بىردەمدىلا ئىشتىن بېزىدۇ.

بەزەن [ئە] ← **بەزى:** مەن سەمەندىن كونىشەھەرگە پىيادە كېلىۋاتاتتىم، بەزىدە يول بويىدىكى دەرەخلەر سايىسىدا ماڭاتتىم ۋە بەزەن جايلاردا ئوشۇقچە ئىختىيارسىز توپا كېچىشكە توغرا كېلەتتى. * بەزەن كۆكتىن ئۇچار ئىكەنسەن، يەرگە ئاققان يۇلتۇزدەك گويا. بەزەن چەكسىز ئۇپۇق قوينىدا، ئېچىلسەن ئاق گۈلدەك گويا.

بەزەن-بەزەن بەزى-بەزى، ئارىلاپ-ئارىلاپ، گاھ-گاھ: ئۇ كەينىگە قارىمايتتى. كۆك قەرىدە بەزەن-بەزەن يالتىرىغان چاقماق نۇرلىرى ئۇنى ئارقا تەرەپتىن غىل-پال يورۇتۇپ قالاتتى. * نېمىشقىدۇ، كۆزلىرىدە ئۇنىڭ ياش چاقنار، بەزەن-بەزەن تىترەپ تېنى، ئېغىر ئۇھ تارتار.

بەزى [ئە] ① ئال. بىر تۈردىكى ياكى ھەر خىل نەرسىلەر، ئادەملەر، ۋەقە-ھادىسىلەر-

دىن ئايرىملىرىنى ئايرىپ كۆرسىتىش ئۈچۈن
قوللىنىلىپ، «بىر قىسىم»، «ئايرىم» دېگەن
مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: مۇھەببەت ئۇلۇغ
نەرسە دېسە مانا شۇنىڭغا ئىشەنسە بولىدۇ.
بەزى ئادەملەر يىرگىنىپ گەپلەشكۈسى كەلمىگەن
بىلەن دۇنيادا باقىغا ئۇنىڭدىن چىرايلىق كۆرۈنى-
دىغان ئىككىنچى بىر ئادەم بولمايدۇ. * مەن ئۇ
خەتنىڭ بەزى جايلىرىنى ئىككى قېتىمدىن ئوقۇپ
بەردىم. ② باغل. جۈملىنىڭ بىر خىل بۆلەك-
لىرىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ:
بەزى ئۇنداق، بەزى مۇنداق. ③ ئىسىم رولىدا
كېلىپ ئايرىم ئادەم، نەرسە ۋە باشقىلارنى
بىلدۈرىدۇ: مەجلىسكە يىغىلغانلاردىن بەزىلىرى
ئۆزئارا پاراڭلاشسا، بەزىلىرى مۈگدەپ ئولتۇراتت-
تى. * ئۇ ئىشكاپتىكى كىتابلارنىڭ بەزىسى قاتتىق
مۇقاۋىلىق، بەزىسى قەغەز مۇقاۋىلىق، ھەتتا
بەزىسى يىرتىۋېلىنغان كىتابلار ئىدى.

بەزىبىر ئال [بەزى+بىر] مەلۇم بىر، ئايرىم بىر:
ئابدۇكېرىم ئاۋۋال نىلقا قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ
يېقىنقى ھەرىكەتلىرىنى — گومىنداڭنىڭ بەزىبىر
ئورگانلىرىغا تېگىپ، ئۇلارنى ئالاقزادىلىككە سېلى-
ۋاتقانلىقىنى بايان قىلدى. * ئابلىكىم سۆزلەۋات-
قاندا، ئالماسنىڭ كۆز ئالدىدىن بەزىبىر خاتىرىلەر
تىزىلىپ ئۆتتى.

بەزىدە ① رەۋ. ئايرىم ۋاقىتتا، گاھىدا:
ئۇ بەزىدە مېنىڭ «چاغىتاي تىلى»دا يېزىلغان
شېئىرلاردىكى ئەرەبچە-پارسچە سۆزلەر ئۈچۈن
تۈزۈپ چىققان قىسقىچە ئىزاھلىق لۇغىتىمنى
سوراپ ئېلىپ چىقىپ كېتەتتى... * قادىر مۇشۇ
كۆلنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ دەم ئالاتتى،
ئۆگىنەتتى، بەزىدە كۆللەرگە قاراپ ئۇزاق-
ئۇزاق تۇرۇپ كېتەتتى. ② باغل. جۈملىنىڭ
بىر خىل بۆلەكلىرىنى باغلاش ئۈچۈن
خىزمەت قىلىدۇ: بەزىدە كېلىدۇ، بەزىدە
كەلمەيدۇ. * بەزىدە بار، بەزىدە يوق.

بەس I ئى [ئە] ① بىرەر مەسىلە ھەققىدىكى
تالاش-تارتىش؛ رىقابەت، مۇنازىرە:
بەس تالاشماق. بەس قىلماق. * راۋاقنىڭ ئېگىز-
لىكى گويا كۆن بىلەن بەستە، قەسىرلىرى قاتمۇ
قات تۇرار ئايغا تەڭ رەتتە. ② بىر-بىرىگە
نىسبەتەن ھەركىم پىكرىدە تۇرۇش، ئۆز
پىكرىنى باراۋەر، ئوخشاش ئورۇنغا قويۇش:
بەس كەلمەك.

بەس تالاشماق رىقابەتلەشمەك، مۇسابى-
قىلەشمەك، مۇنازىرىلەشمەك: خاتىپ ئېيتقان
ئارزۇنى شەھەر مۇئەككىلى چۈشەنمەي تۇرۇپلا
مەلۇم سورۇندىكىلەر بىلەن بەس تالاشقان.

بەس سالماق بىرەر ئىش، ئەمگەك، ۋەزىپە
قاتارلىقلارنى بېجىرىشنى بىر-بىرىگە ئىتى-
تىرىشمەك، بىر-بىرىگە قاراپ ئىشلىمەك:
ئەبلغازى ھېيتەكلەرگە بۇرۇلدى-دە: — تۇرۇش-
مامسەن! مۇنۇ كۆتەكلەرنى چىقىرىپ بولۇپ
گوداڭلارنى تۈزلىۋېتەيلى، بەربىر بۇ كۆپچىلىك
قىلىدىغان ئىش: بەس سالىدىغان يېرىڭگە بېرىپ
بەس سېلىشۋال! — دېدى.

بەس قىلماق I ← **بەس سالماق.**

بەس كەلمەك ① تەڭ، باراۋەر كەلمەك؛
تەڭلەشمەك، باراۋەرلەشمەك: بوۋاي... ھايا-
جانلىنىپ سۆزلەشكە باشلاپتۇ: بۇ چۆل، باياۋان-
دىكى لەنتى قۇم ئەجدىھاسىغا، رەھىمسىز قارا
بورانلارغا پەقەت سىلەرلا بەس كېلەلەيسىلەر.
* خاۋ سىۋېن دەرغەزەپ بولۇپ لىن چوڭغا
ئېتىلدى، ئىككى ئاتلىق بىر-بىرى بىلەن كۆپ
ئېلىشتى، شۇ ئارىلىقتا خۇا رۇڭ يېتىپ كېلىپ
ھەمدەم بولدى، خاۋ سىۋېن بۇلارغا بەس كېلەلمەي
ئېتىنى بۇراپ قاچتى. ② بەرداشلىق بەرمەك،
چىدىماق: ئاغرىققا بەس كەلمەك. * شوپۇر
ئاغزىنى سۇرتۇپ، ئىسسىققا بەس كېلەلمەي،
ئۆزىنى تاشلاپ پۇشۇلداپ ئولتۇرغان ئوغلىغا
خاۋاتىرلەنگەن ھالدا قاراپ قويۇپ گازنى كۆچەپ
باستى.

بەس II [پ] «بولدى، يېتەر، يېتەرلىك؛
قوي، توختات مەنىسىدىكى ئۈندەش رولىدا
كېلىدۇ»: — بەس! بولدى، بۇ يەر قالايمىقان تاكال-
لىشىدىغان ئورۇن ئەمەس! — دېدى سودىيە قۇلان
ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ. * ئەي رەشىدى ئېچمىگىن

بىخۇد شارابىن ئەمدى بەس، جامدا شاراب بارمىكىن
ياكى زەھەر بىلمەيتىمەن. * ئاتساڭ ـ چاپساڭ گېپىم
شۇ، ئىللا ـ بىللا بولدى، بەس.

بەس قىلماق II بولدى قىلماق، توختاتماق:
ـــ بەس قىلىڭ، ـــ دەپتۇ قىز ئۆز ئاتىسىغا، ـــ
كىچە دوكىنىڭ ئۈستىدىن ئادەملەرنى كۆلدۈرگە-
نىڭىزمۇ يېتەر.

بەسەي ئى [خەن] <بوت> كرېست گۈللۈكلەر
ئائىلىسىگە تەۋە ئىككى يىللىق سامان
غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى چوڭ؛ گۈلى
ئاچ سېرىق؛ سورتى كۆپ بولىدۇ. ئادەتتە
كۆكتات ھېسابلىنىدۇ.

بەسەيلىك ① سۈپ. بەسىيى بار، بەسەي
تېرىلىدىغان: بەسەيلىك يەر. ② ئى. بەسەي
تېرىلىدىغان جاي، بەسەي ئۆسكەن جاي:
بەسەيلىكتىن بىر تۈپ بەسەي يۇلۇپ چىق.

بەس ـ بەس بىر ـ بىردىن قېلىشماي ھەرد-
كەت قىلىش تۈسىنى ئالغان بىر خىل كەيد-
پىيات: سەيلە مەيدانى ئەمەلدە جانلىق ناخشا ـ
ئۇسسۇل كۆرىكى تۈسىنى ئالاتتى. خەلق تەرد-
پىدىن ياقتۇرۇلغانلىرى كەڭ تارقىلاتتى ۋە بۇ
ھال كېلەر يىلقى سەيلە كۆرىكى ئۈچۈن بەس ـ
بەس پەيدا قىلاتتى. * ناخشا بىلەن باشلىدى
تېرىم، چېۋەر قىزلار چۈشتى بەس ـ بەسكە،
خۇددى بىر توي، قانمايدۇ دىلىڭ، مىڭ كۆز
بىلەن باقساڭ ھەۋەستە.

بەس ـ بەس بىلەن ⟵ **بەس ـ بەستە:**
چوڭ لامپىلار بىلەن ئاپئاق يورۇتۇلغان كىنوخانا
ئالدىدىكى مەيداندا گازىرچىلار، كاۋاپچىلار،
باققاللار، ناۋايلار بەس ـ بەس بىلەن تۈۋلىشىپ
خېرىدار چاقىرىشماقتا ئىدى.

بەس ـ بەستە بىر ـ بىردىن قېلىشماي، بەس-
لەشكەن ھالدا: بۇ خىزمەت يەنىلا زۆرۈر،
كەلگۈسىدە كىشىلەر بۇ خىزمەتنى بەس ـ بەستە
تالىشىپ ئىشلەيدۇ * يېغىن داۋام قىلماقتا، ئۇلاغ
باققۇچىلار بەس ـ بەستە سۆزلىمەكتە.

بەس ـ بەسچى داۋاملىق بەس ـ بەس بىلەن
ھەرىكەت قىلىدىغان، باشقىلاردىن ئۈستۈن
كېلىشكە قىزىقىدىغان، رىقابەتچى.

بەست ئى. [پ] قەددى ـ قامەت، تەقى ـ
تۇرق، گەۋدە: بۇ ئاددىي كىيىملەر ئۇنىڭ
ئايدەك جامالى ۋە تەبىئىي گۈزەل بەستىگە
يارىشىپ كەتكەنىدى... * ماموت زورنى تۇتقىلى
كەلگەن ئون چېرىك پالۋاننىڭ بەستىنى كۆرۈپ،
ئىشىك تۈۋىدە ھودۇقۇپ تۇرۇپ قالدى. * ئۇنىڭ
بەستىدىن ياشلىقىنىڭ ئاجايىپ كۈچى تېمىپ
تۇراتتى.

بەستلىك سۈپ. قەددى ـ قامىتى بار، قەددى ـ
قامەتلىك، گەۋدىلىك، قابىل، ئۈستىخانلىق:
يېشىغا نىسبەتەن بەستلىك، يوغان كۆزلىرىدىن
نۇر چاقناپ تۇرىدىغان غەيرەت بۇ ئادەمنىڭ
تاققا ـ تۇققا گەپلىرىدىن گۇمانلىنىپ، دادىسىنىڭ
كۆزىگە مەنىلىك قاراپ قويدى، * بەزىلەرنىڭ
سۆزىگە قارىغاندا، باقى ئاكام ياش ۋاقتىدا
ئوغلى ياقۇپتىنمۇ نەچچە ھەسسە بەستلىك ئىكەن.

بەسلەشتۈرمەك «بەسلەشمەك» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەسلەشتۈرۈلمەك «بەسلەشتۈرمەك» پېئى-
لىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەسلەشمەك پ. بىر ـ بىردىن ئۈستۈنلۈك
تالاشماق، مۇسابىقىلەشمەك، بەس ـ بەسكە
چۈشمەك: شۇنداق قىلىپ مەمەتجان بىلەن ئاماد-
گۈل ئورمىدا بەسلىشىپ قالدى. مەمەتجاننىڭ ئەترا-
پىدىكى يىگىتلەر ئۇنى دەيدەيگە سېلىپ قۇشلىسا،
ئامانگۈلنىڭمۇ چۆرىسىدىكى قىز ـ چوكانلار
ئۇنى خۇددى چېقىر تاشقا بىلىگەندەك بىلەيتتى.
* بەزىلەر، بىرقۇر ياخشى كىيىم كىيىشنى ھەقىقىي
لەززەت دەپ ھېسابلايدۇ، بۇنداق ئادەملەر بىلەن
بەسلىشىشنىڭ نە ھاجىتى؟

بەس ـ مۇنازىرە [پ+ئە] ھەركىم ئۆز
پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويىدىغان قىزغىن مۇنا-
زىرە، تالاش ـ تارتىش، دەتالاش: لوپنۇر
توغرىسىدىكى بەس ـ مۇنازىرە باشلانغىنىغا يۈز
يىلدىن ئاشتى. * سۇخەنچىنىڭ پىكرى يىغىندا
چوڭ بەس ـ مۇنازىرىگە سەۋەب بولدى.

بەسىر سۈپ [ئە] لۇغەت مەنىسى: «كۆرد-

دىغان، كۆرگۈچى» دېگەن بولاتتى، ئەمما هازىر ئۇيغۇر تىلىدا: «كۆزى كۆرمەيدىغان، كور، قارىغۇ، كۆرمەس» دېگەن مەنىدە قوللىنىلىدۇ: ئىچىمدىكى دەردىمنى، قاچىلايمۇ تۇلۇمغا. بەسىر بولدى كۆزلىرىم، قاراۋېرىپ يولۇڭغا. * ئىجازەت بەر بېرىشقا، شاهقا شىپا تېپىشقا، بەسىر بولغان كۆزىگە نۇرى گۆهەر سېلىشقا.

بەش سان. تۆتتىن كېيىن ئالتىدىن بۇرۇن كەلگەن سان ۋە بۇ ساننى ئىپادىلىگەن «5» رەقەمى؛ 4 بىلەن 1 قوشۇلغاندا هاسىل بولغان مىقدار: 5 كىشى، 5 كىلوگرام نەشپۈت. * ئۇنىڭ قايتىپ كەلگىنىگە 5 كۈن بولدى.

بەش ئاچا مەرۋايىت <زبوي> بويۇنغا ئاسىدىغان بەش تىزىق، بەش قۇر مەرۋايىت مارجان.

بەش تاش قىزلارنىڭ كىچىك هەم يۇمىلاق بەش دانە تاش بىلەن ناخشا ئېيتىپ ئوينايدىغان بىر خىل ئويۇنى: بەش تاش ئوينىماق.

بەش تۈر بويىچە تەنھەرىكەت <تەن> يېنىك ئاتلىتىكا مۇسابىقىسىدىكى ئومۇمىي ماهارەت كۆرسىتىش تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى. ئەرلەرنىڭ بەش تۈرى: يىراققا سەكرەش، نەيزە ئېتىش، 200 مېترغا يۈگۈرۈش، دېسكا ئېتىش، 1 مىڭ 5 يۈز مېترغا يۈگۈرۈش تەرتىپى بويىچە بولىدۇ؛ ئاياللارنىڭ بەش تۈرى: پەس بارىيېردىن ئاتلاپ 100 مېترغا يۈگۈرۈش، چويۇن توپ ئېتىش، ئېگىزگە سەكرەش، يىراققا سەكرەش، 800 مېترغا يۈگۈرۈش تەرتىپى بويىچە بولىدۇ.

بەش خانلىق <تارىخ> تاڭ سۇلالىسىدىن كېيىن، مىلادى 907 — 960 - يىللىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتە ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ هاكىمىيەت قۇرغان لياڭ، تاڭ، جىن، خەن، جۇ خانلىقلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بەش قول تەڭ ئەمەس هەممە نەرسە بىر خىل، بىردەك ئەمەس: — هە دېسىلا هەممىنى سېلىشتۇرۇپ يۈرمە، شىياۋدۈي دېگەندە چارۋىسى بارلىرى بولىدۇ، نوپۇسى كۆپلىرى بولىدۇ، ئازلىرى بولىدۇ، بەش قول تەڭ ئەمەس، شۇنىڭغا قاراپ ئوغۇت پىلانىنى مۇۋاپىق تۈزگىنىمىز ياخشى، — دېدى قارىكام.

بەش قولدەك ① داۋاملىق كۆرۈپ تۇرغاندەك، ناهايىتى ئېنىق: ئىشقىلىپ، ئۇ هەممىسىنى بەش قولدەك ئېيتىپ بېرەلەيدۇ. * چاقمىنىڭ يالىڭاياغ دوختۇرى مۇزەپپەر بۇ يەردىكى چارۋىچىلار ئۈچۈن ئۆز كىشىسى بولۇپ، هەممىگە بەش قولدەك تونۇش ئىدى. ② قاتار، رەتمۇرەت، زىچ، كەينى - كەينىدىن: ئۇلارنىڭ كۆكۈل قويۇپ پەرۋىش قىلىشى ئارقىسىدا، جىگدە ۋە ئۈجمە بەش قولدەك ئۈنۈپ چىقتى، قەلەمچىلەر تەكشى كۆكەردى. * بۇ يەر ئەسلىي تېرىلغۇ بولۇپ ئەتراپىدا بەش قولدەك قويۇق ئۆسكەن دەل - دەرەخلەر بار ئىدى.

بەش قولنى ئاغزىغا سالماق ← بەش قولنى بىراقلا ئاغزىغا تىقماق.

بەش قولنى بىراقلا ئاغزىغا تىقماق بىرقانچە خىل ئىشنى بىر قېتىمدىلا قىلىشقا ئۇرۇنماق ياكى بىر ئىشنى بىر ۋاقىتنىڭ ئىچىدە، بىردەمدە قىلىشقا هەرىكەت قىلماق: بەش قولنى بىراقلا ئاغزىغا تىققىلى بولمايدۇ.

بەش كۈن <مېتېئور> ئۇدا بەش كۈن. كىلىماتولوگىيىدە هەپتە قوللىنىلماي، بەش كۈن قوللىنىلىدۇ. چۈنكى بەش كۈن، دەل بىر يىلدىكى 365 كۈننىڭ بىر فاكتورىدۇر.

بەش كۈنلۈك ئالەم ← **ئالتە كۈنلۈك ئالەم.**

بەش كۈنلۈك دۇنيا ← **ئالتە كۈنلۈك ئالەم.**

بەش مالتاق (توغرىسى: باش بارماق) ← **باش بارماق.**

بەش يىللىق پىلان بەش يىلغا مۆلچەرلەن-

گەن، بەش يىلدا ئورۇنلىنىدىغان پىلان: ھازىر پۈتۈن مەملىكەت، پۈتۈن مىللەت ۋە پۈتۈن پارتىيىنىڭ ۋەزىپىسى بىرقانچە بەش يىللىق پىلان مەزگىلى ئىچىدە قۇدرەتلىك سوتسىيالىستىك مەملىكەت قۇرۇپ چىقىشتىن ئىبارەت.

بەشئاتار ئى [بەش+ئاتار] بەش تال ئوق قاچىلىنىدىغان ۋە بىر ـ بىرلەپ ئېتىلىدىغان مىلتىق: ئۇ ماڭا قارىغا قانداق ئېلىشنى چۈشەندۈرگەندىن كېيىن، بەشئاتارنى ماڭا سۇنۇپ، تاغدىن شارقىراپ چۈشۈۋاتقان سۇ بويىدىكى تېرەككە قونۇپ تۇرغان بىر سېغىزخاننى كۆرسەتتى.

بەشئاتار مىلتىق ـــ> **بەشئاتار.**

بەشەرتى باغل [پ+ئە] يېزت. شەرت بېقىندى جۈملىلىك قوشما جۈملىدە باش جۈملە بىلەن ئەگەشمە جۈملىنى باغلاش رولىدا كېلىپ، «ئەگەر، ئەگەردە، مۇبادا» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: بەشەرتى بۇرۇن قوشنىمىز بىلەن بىللە بولغانىكەنمىز، ئەمدى ئۇلارنىڭ ھەسرىتىگىمۇ ئورتاقلىشىشىمىز زۆرۈر ئىدى. چۈنكى ھەرقانداق سۇنۇق كۆڭۈل تەسەللىگە موھتاج ـ دە! ئەپسۇسكى، بىزنىڭ سەمىمىي ئەقىدىلىرىمىز بىكار بولۇپ چىقتى.

بەشەيلەن سان. بەش كىشى: بەشەيلەن ئالدىراپ كەلدۇق، قالغانلار ئەمدى كېلىۋاتىدۇ.

بەشلەك ئى [بەش+لەك] قارتا ئويۇنلىرىنىڭ بىر خىلى.

بەشلەك قەغەز بەشلەك ئويۇنىنى ئويناش ئۈچۈن تەييارلانغان بىر خىل قارتا، ئۆزى ئۇزۇنچاق، ئوڭ يۈزىدە سانىنى بىلدۈرىدىغان ھەر خىل بەلگىلىرى بولىدۇ.

بەشلىك سۈپ ① بەش كىشى ياكى بەش نەرسىدىن تەركىب تاپقان. ② ئۈستىگە «5» بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن؛ «5» ئۆلچەم قىلىنغان: بەشلىك قاغا. ③ <ئەد> بەش مىسرادىن تەركىب تاپقان شېئىر تۈرى؛ مۇخەممەس.

بەشلىك تۈزۈم ئوقۇغۇچىنىڭ نەتىجىسىنى باھالاشتىكى بىر خىل نومۇر خاتىرىلەش ئۇسۇلى، ئەڭ يۇقىرى نەتىجە «5» ھېسابلىنىدۇ. «3» نومۇر لاياقەتلىك، «2» نومۇر لاياقەتسىز ھېسابلىنىدۇ.

بەشلىمەك پ. سانىلىدىغان نەرسىلەرنى بەشتىن، بەشتىن قىلىپ قويماق: ئايىمخان ناۋايخانىدىن بەشلەپ قويغان ناندىن ئىككى دەستە نان ئېلىپ داستىخانغا يۆگىدى ـ دە، ئارقىسىغىمۇ قارىماي مېڭىپ كەتتى.

بەشمەرەك ئى دىئال ـــ> **بەش بارماق.**

بەشىرە ئى [ئە] ① يۈز، چىراي، قىياپەت: كۆلگەندە ئۇلارنىڭ بەشىرىسى ئاشۇنداق بولۇپ كېتىدۇ. * بۇ مەھبۇسنىڭ بەشىرىسىدە غەيرىي بىر تۇس بار ئىدى. ② كىشىنىڭ روھىي ھالىتى، تەبىئىتى ۋە ئىچكى قىياپىتىنى ئىپادىلەيدىغان سىرتقى كۆرۈنۈش: كۆزلىرى نېمىدېگەن كۆك، چېقىر كۆز، ـــ دەپ يېقىمسىز ئۆيلىدى مەتقۇربانباي، ـــ چېقىر كۆزلۈك شەيتاننىڭ بەشىرىسى دەيدىغان. ③ يامان خاراكتېر، يامان نىيەت: ئۇنىڭ بۇ قىلىقىدىن ھەقىقىي بەشىرىسىنى بىلىۋالغىلى بولىدۇ.

بەشىنچى سان. تەرتىپ «5» رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، تۆتىنچىدىن كېيىن ئالتىنچىدىن ئىلگىرى بولغان، بەشىنچى نومۇرلۇق: بەشىنچى ئورۇن. بەشىنچى كۆرۈنۈش. بەشىنچى بىنا. * كەچكى تاماق ۋاقتىدا ئۆگەي ئانام بىلەن چوڭ ئاكام ئىككىسى تۆتىنچى كىچىك ئاپام، بەشىنچى كىچىك ئاپام ۋە چېن كىچىك ئاغىچىلارنىڭ تاكتىكىلىرى ھەققىدە سۆزلىشىپ كەتتى.

بەشىنچى ئاپرېل ھەرىكىتى <تارىخ> بېيجىڭ خەلقى 1976 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى تيەنئەنمېن مەيدانىدا جۇ ئېنلەينى خاتىرىلەپ گۈل چەمبىرەك، شېئىر، قەسەمنامىلەرنى تەقدىم قىلىپ، تەزىيە بىلدۈرگەن؛ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ قىلمىشىنى ئەيىبلىگەن ئاممىۋى ھەرىكەت. لېكىن بۇ ھەرىكەت «تۆت

كشلك گۇرۇھ»نىڭ قانلىق باستۇرۇشىغا ئۇچرايدۇ ھەمدە ئەكسىلئىنقىلابىي ھەرىكەت دەپ بۇرمىلىنىدۇ. 1978 ـ يىلى 1 ـ ئايدا پارتىيىنىڭ 11 ـ نۆۋەتلىك 3 ـ ئومۇمىي يىغىنىدا تولۇق ئىنقىلابىي ھەرىكەت دەپ ئېتىراپ قىلىنىدۇ.

بەشنچى ئاي ← **ماي.**

بەشنچىلىك «بەشنچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بەشيۇلتۇز ئى [بەش+يۇلتۇز] <ھەرب> بەش بۇرجەكلىك يۇلتۇز شەكلىدە ياسالغان كاكار، بەلگە: ئەركىنىڭ كۆزى دوختۇرنىڭ شەپكىسىدىكى چىراغ نۇرىدا يالتىراۋاتقان چوغدەك بەشيۇلتۇزغا چۈشتى.

بەشيۇلتۇزلۇق سۈپ. بەشيۇلتۇز بەلگىسى بار، بەشيۇلتۇز بەلگىسى ئورنىتىلغان: قاۋۇل مىننەتدارلىق كۆزى بىلەن ئۆز ئەتراپىدىكى بەشيۇلتۇزلۇق شەپكە كىيگەن قېرىنداشلىرىغا تەكشى قاراپ چىقتى.

بەقابىل سۈپ [پ+ئە] ھەرقانداق ئىشقا قابىلىيىتى بار؛ قۇدرەتلىك، قابىلىيەتلىك، لاياقەتلىك: توختاخۇن خىيالغا چۆككەن ھالدا ئۆز ـ ئۆزىگە خىتاب قىلىپ سۆزلىدى: — يوق گەپ. سەن پېشانەڭگە دەرد ـ ئەلەم، ھەسرەت ـ نادامەت تامغىسى بېسىلغان بەقابىل بىر ئەر ئەمەسمىدىڭ؟

بەقاۋۇل (توغرىسى: بەقابىل) ← **بەقابىل.**

بەقەسەم ئى. يىپەك ۋە ئارىلاشما يىپتا يول ـ يول توقۇلغان بىر خىل يەرلىك رەخت.

بەقەسەم پولۇ خۇرۇچى ۋە ئېتىش ئۇسۇلى ئادەتتىكى پولۇلارغا ئاساسەن ئوخشاش، ئەمما توغرالغان گۆش، قۇرۇق ئۈزۈم قاق قاتارلىقلارنى سېلىپ گۈرۈچ بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ ئېتىلىدىغان رەڭگى ئالا ـ بۇلا بىر خىل پولۇ.

بەقەسەم تاش <گېئول> ئالتۇن كانلىرىدا ئالتۇننىڭ يېنىغا جايلاشقان ئالا يوللۇق تاش.

بەقەسەم تون بەقەسەمدىن تىكىلگەن تون.

بەقەسەم يوللۇق قاشتېشى قاشتېشىنىڭ بەقەسەمگە ئوخشاش يولى بار بىر تۈرى.

بەقەم ئى [پ<ئە] <بوت> ① قىزىل رەڭ ماتېرىياللىرىنى ئايرىۋېلىشقا بولىدىغان بىر خىل ياغاچ. ② يۇلغۇننىڭ قۇم ئاستىدىن كولىۋېلىنىدىغان قىزىل يىلتىزى، قىزىل كۆتىكى: سۆزلەندى كەچمىش، «يات»لار ئۆز بولدى، پاراڭلار قىزىپ، تالاي سۆز بولدى. گۈلخان يېقىلدى توغراق، بەقەمدە، ئولتۇردى ئۇلار بىللە — دەرقەمتە.

بەقۇۋۋەت سۈپ [پ+ئە] زور جىسمانىي كۈچكە ئىگە بولغان، جىسمانىي جەھەتتە ساغلام ھەم كۈچلۈك: بەقۇۋۋەت ئادەم. * سەن نېمىشقا دەمسەن ئۇكا؟ دۇنيادا يۈز بەرمەيدۇ سەۋەبى يوق ئاقىۋەت. سەن كۆردۈڭغۇ مېنى؟ شۇنداق چەبدەسمەن، زېھنىم تازا ۋە ياش جىسمىم بەقۇۋۋەت.

بەك I رەۋ. ناھايىتى، ئالاھىدە، ئىنتايىن، قالتىس، تازا، راسا: بەك قاتتىق. بەك ياخشى. بەك چاپماق. بەك خارلانماق. * — ھە، شۇنداقمۇ، بەك سېخىي دېسىلە، — دەپ ئالدىراپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى باخشى. * ئايشەمخان ئاچا مايسىخاننى بەك ياخشى چۈشىنەتتى. بۇلار ئوتتۇرىسىدا ئەزەلدىن سىر ساقلانمىغان قەدىردان كېلىنلەر ئىدى.

بەك II سۈپ. چىڭ، پىششىق، مەزمۇت، مۇستەھكەم: جېنى بەك. * يەپ تۇر، بەك تۇر (ماقال).

بەكە ئى ← **قەلەمتىراش:** — سالام خەت يازىمىز؟ ھە مۇنداق دەڭا، — دېدىم مەن بىر تال ئالمىنى قولۇمغا ئېلىپ بەكە بىلەن سويغاچ، — بۇنىڭ ھەممىسى مېنىڭ قەلىمىمنىڭ يۈزى ئۈچۈن ئىكەن ـ دە؟!

بەگ ئى. تارس ① فېئودالىزم دەۋرىدە شەھەر ۋە يېزا-قىشلاقلاردىكى رايون دەرىجىلىك مەمۇرىي ئەمەل ۋە شۇنداق ئەمەل ئالغان كىشى: بۇرۇنقى زاماندا بىر ئادىل پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئون ئۈچ بەگ بار ئىكەن. * يىگىرمىسىگە يېقىن كىشى بەگنىڭ تىل-ھاقارىتى ئاستىدا قورقۇپ، باشلىرىنى ساڭگىلىتىشىپ تۇراتتى. ② ئۆز خوجايىنىغا مۇراجىئەت قىلغاندا ياكى ئۇلار ھەققىدە گەپ قىلغاندا ئىشلىتىلىدىغان ھۆرمەت سۆزى. ③ كىشى ئىسىملىرىنىڭ كەينىگە كېلىپ، ھۆرمەت نامىنى بىلدۈرىدۇ: توختى بەگ. قاسىم بەگ.

بەگ-بېگات بەگ ۋە بەگ قاتارلىق ئەمەلدارلار: پۈتۈن قەشقەرغە تەۋە بەگ-بېگاتلار، ئۇلار تارقاتتى بۇ پەرماننى پاتلا.

بەگچەك ① ئى ← «بەگزادە I» ② سۈپ. تەكەببۇر؛ ھارامزادە.

بەگزادە I ئى. بەگ، باي، ئەمەلدارلارنىڭ بالىلىرى؛ بەگ نەسلى: يىگىت... بوۋاي بېقىپ ئۆگەتكەن يولۋاس، بۆرىلەرنى ئارقىسىغا ئەگەشتۈرۈپ، ئىككى بەگزادە كەتكەن تەرەپكە مېڭىپتۇ.

بەگزادە II ئى. قوغۇننىڭ بىر تۈرى، ئۆزى كىچىك، ئۇزۇنچاقراق، شاپىقى نېپىز، سىرتى تۈكلۈك، بىرئاز تىلىم-تىلىم، ئىچى قىزىل ۋە كۆكۈش بولىدۇ؛ تەمى بەك تاتلىق.

بەگلىك ① ئى. بەگلەرنىڭ ئورنى، ۋەزىپىسى؛ بەگلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشى، ئەمىلى: خوجاپىز بەگ ھايات ۋاقتىدا ئەگەر ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىپ، ئۇنداق قىلماڭ، خەلققە زۇلۇم سالماڭ. ئالدى-كەينىڭىزگە قاراپ ئىش قىلىڭ، بەگلىك كېتىدۇ، يۇرت قالىدۇ، دەيدىغان بولساق قۇلىقىغا تاش بىلەن ئۇرغاندەك ئاڭلىناتتى. ② سۈپ. بەگ قارىمىقىدىكى، بەگلەرگە ئاتالغان: بىزنىڭ يۇرتنى ئوتتۇز ئىككى بەگلىك دېيىشىدۇ. * ئۇنىڭ ئىككى تەرىپىدە بەگلىك قازنىسى بىلەن سۈپى ئىشان تەسۋى سىيرىغان ھالدا بېشى بىلەن نېمىنىدۇ ماقۇللاپ ئولتۇرۇپتۇ. * دوغا ھەيدەپ ماڭدى بوۋاڭنى، بەگلىك ھويلا، قانلىق دەرەخكە. ئۇ كېيگەن ئاق ماتا يول بويى، ئوخشاپ قالدى قىزغۇچ شەپەققە.

بەگلىك تۈزۈم <تارىخ> ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىدىكى تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئوتتۇرا ئەسىرلەردە يولغا قويغان ئەمەل تۈزۈمى.

بەڭ ئى [پ] ← **نەشە:** بەڭنىڭ كۈچى بىلەن كاللىسى چۆگىلەپ، ئۆزى لەيلەپ قالغان مەست باخشىنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان بۇ بىلجىرلاشلار رەپىق ئاكىنىڭ ئاق كۆڭلىگە ئاستا-ئاستا قارا رەڭلىك داغ بولۇپ يېپىلماقتا ئىدى.

بەڭباش سۈپ [بەڭ+باش] ئۆزى بىلگەننى، كۆڭلى خالىغاننى قىلىدىغان؛ باشباشتاق: شۇ گۈزەلگە ئوخشىتىپ كەزدىم مۇھەببەت دەشتىنى... نە قىلاي ياشلىق دېگەن بەڭباش ئىكەن، بەڭباش ئىكەن. * ئايال: — توختاپ تۇرغىن ھەي بەڭباش، سەن نېمىنى بىلەتتىڭ؟ داداڭ كەتمەن چاپقاندا، سەن «تاش تەمەك» ئوينايتتىڭ، — دېدى.

بەڭباشلىق «بەڭباش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرى مەيلى راست ياكى يالغان بولسۇن، بارا-بارا مېنىڭ بالىلارغا خاس تەلپۈنۈشۈمنى قوزغاپ، بەڭباشلىق تۇيغۇمنى ئاشۇرۇپ بارماقتا ئىدى.

بەڭباشلىق قىلماق ئۆزى بىلگەننى، كۆڭلى خالىغاننى قىلماق؛ باشباشتاقلىق قىلماق: زورىخان: — ھە، ئانداق بولغاندىن كېيىن، كېلىشمىگەن ئىشلارغا ئارىلاشماي، بەڭباشلىق قىلماي «سىلىنىڭ راست، خوپ» دەپ قويساڭ سەندىن ھېچ نەرسە كەتمەيدۇ.

بەڭگى ئى [پ] ① نەشە چېكىدىغان ئادەم: ئۇ خۇددى مەجنۇن شوراپ، توختىماي كۆلىدىغان قوتۇر چىراي بەڭگى قىياپىتىگە كىرگەنىدى. * ئۆلپىتىنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان بەڭگىلەر باشلىرىنى تەستە كۆتۈرۈپ، پۈرۈلۈپ كەتكەن كۆزلىرىنى

دوستىغا تىكىپتۇ-دە: — ئۇنچىلىك پەيزى
قىلمساڭ، بەك چېكىپ نېمە قىلسەن؟ — دېيىشىپتۇ.
② كۆچمە. تاماكا، ناس قاتارلىق نەرسىلەرنى
كۆپ چېكىشكە ئادەتلەنگەن كىشى.

بەڭگى خىيال بەڭگىلەرگە ئوخشاش قىلىن-
غان خام، ئورۇنسىز خىيال: مۇزەپپەر
بەگ: — مانا، سۇنى تاپتۇق مەيلى بېيى، مەيلى
گادىيى بولسۇن، مەندىن سۇنى ئۆلچەم بىلەن سې-
تىۋالىدۇ. شۇنداق، بىر يىلدا مۇنچە، بەش يىلدا
مۇنچە، بولىدۇ، — دەپ بەڭگىنىڭ خىيالىنى قىلغىلى
تۇردى.

بەڭگىدىۋانە ئى [پ] <بوت> چەيزە ئائىلى-
سىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك،
غولى تىك، ئۈستۈنكى قىسمىنىڭ شاخلىرى
ئاچىماق بولىدۇ؛ ئاددىي يوپۇرمىقى نۆۋەت-
لىشىپ ئۆسىدۇ؛ سېپى ئۇزۇن، شەكلى
تۇخۇمسىمان، گىرۋىكى رەتسىز، دولقۇنسىمان
چىشلىق بولىدۇ؛ گۈلى يوپۇرمىقىنىڭ
قولتۇقىدىن ياكى شاخچىنىڭ بۆلۈنگەن جايى-
دىن ئۆسۈپ چىقىدۇ؛ رەڭگى ئاق كېلىدۇ؛
غوزا مېۋىسى يۇمىلاق كېلىدۇ، پىشقاندا
يېرىلىدۇ؛ ئۇرۇقى قارا بولىدۇ؛ مېۋىسى ۋە
يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ؛ تەمى ئاچچىق
بولۇپ، زەھەرلىك، مەست قىلىپ ئاغرىق
توختىتىدۇ؛ رېماتىزمىنى داۋالايدۇ؛ يۆتەل
ۋە دەم سىقىلىشنى پەسەيتىدۇ.

بەڭگىلىك «بەڭگى» سۆزىنىڭ ئىسىم
شەكلى.

بەڭۋاش (توغرىسى: بەڭباش) ⟵ بەڭباش.

بەل I ئى ① <ئانات> ئارقا ئومۇرتقىنىڭ
تۆۋەنكى قىسمى؛ گەۋدىنىڭ كۆكرەك قاپقىسى
بىلەن داس سۆڭەك ئۈستىدىكى ئارىلىقى:
ئادەمنىڭ بېلى. * — بىزمۇ جەمئىيەتتە ياشاۋات-
قاندىن كېيىن «ئەلگە كىرسەڭ ئېلىڭچە،
سوغا كىرسەڭ بېلىڭچە» دېگەندەك، جەمئىيەتكە
قاراپ بىر ئىش قىلمىدۇق، — دېدى جىڭلى

شۇجىغا. * تۇرسۇنئاي قىزنىڭ ئىنچىكە ئۆرۈلگەن
چاچلىرى، ئۇنىڭ ئىنچىكە بېلىگە چۇشۇپ تۇرىدۇ.
② بىرەر نەرسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمى، تەڭ
ئوتتۇرىدىن بۆلۈنگەن جايى: ياغاچنىڭ بېلىدىن
كەسمەك، تاياقنىڭ بېلىدىن ئوشتۇماق. ③ كۆچمە.
جىسمانىي ياكى ماددىي كۈچ: بېلى بوش. * تازىمۇ
بېلى بوش نېمە ئىكەنسەن، باشقىلار ئۆلە-تىرىلىشكە
باقماي ئىشلەۋاتسا، سەن ياش تۇرۇپ بېلىڭنى
سىلاپ تۇرۇشقا ئىزا تارتماسەن؟ — دېدى ئەترەت
باشلىقى ھېلىقى يىگىتكە. ④ ئېگەرسىمان تۆپىلىكنىڭ
پەسەيگەن جايى: ماشىنا كىچىك بىر بەلدىن
ئېشىپ چۈشۈۋاتقاندا قۇربان شۇجى نازىم-
قۇلدىن: — سىز بىزنى بۈگۈن نەگە باشلايسىز؟ —
دەپ سورىدى.

بەل باغلىماق بىرەر ئىشقا ئەستايىدىل
كىرىشمەك، نىيەت قىلماق، ئىرادە
تۇرغۇزماق: تۇردى ئاخۇن ئاكا بۇ تەكلىپنى
تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن قوبۇل قىلىپ،
ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىغا قارىماي، ئېلىمىزنىڭ
مۇزىكا تارىخىدا مەڭگۈ خاتىرىلەشكە ئەرزىيدىغان
بۇ ئۇلۇغۋار ئىشقا بەل باغلاپ رەسمىي كىرىشتى.

بەل پۈرمە كۆڭلەك بەل قىسمى پۈرمە
قىلىنغان كۆڭلەك: سەمەتجان «تۆت كونا»
ئۈستىدىن ئىسيان كۆتۈرۈش باشلانغان كۈنلا ئايالى
ۋە باللىرىنىڭ دوپپىلىرىنى ھەم ئايالىنىڭ تېخى
يېقىندىلا تىكتۈرۈۋتۇپ بىرەر قېتىممۇ بويىغا ساپمىغان
ئىككى دانە بەل پۈرمە تاۋار كۆڭلىكىنى خەلقنىڭ
كۆز ئالدىدا يىرتىپ ئوتقا ئاتتى.

بەل تۇتۇشماق كۈچ سىناشماق، چېلىشماق:
نىياز پالۋان ھازىرغىچە ئالتە كىشى بىلەن بەل
تۇتۇشۇپ، يەتتىنچىسىدە زەڭگى بىلەن بەل
تۇتۇشماقتا.

بەل قويۇۋەتمەك بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى
ۋۇجۇدقا چىقىرىشقا نىسبەتەن ئىشەنچ-
ئىرادىسىنى بوشاشتۇرماق، يوقاتماق: مەندە
نېمە ئامال، شۇنچە تىرىشسامۇ ئەلاچى
بولالمايدىكەنمەن. شۇنىڭدىن كېيىن بەل
قويۇۋېتىپ بوششقا باشلىدىم. مانا 5-سىنىپمۇ

مىڭ تەستە پۈتتى.

بەلنى چىڭىتماق ئىرادىنى چىڭىتماق، ئىرادىنى مۇستەھكەملىمەك، ئىرادىگە تولماق، غەيرەتلەنمەك، غەيرەتكە كەلمەك: بەلنى چىڭىتىش دېگەنلىك قاراملىق بىلەن ئىش قىلىش، تېرە تاراقشىتىش، قالايمىقان تەنقىد قىلىش، قالايمىقان كۆرەش قىلىش دېگەن سۆز ئەمەس.

بەلنى سىلاپ تۇرماق كۆز ئالدىدا قىلىنىۋاتقان ئىشقا قول سالماي بىكار قاراپ تۇرماق: بەلنى سىلاپ تۇرغانغا ئىش پۈتمەيدۇ ئۇكام، — دېدى تۇرغۇن ئىنىسىغا قاراپ، — ئالدى بىلەن ئۆزىمىز قول سېلىپ ئىشلىشىمىز كېرەك.

بەلنىڭ تۆۋىنى جىنسىي ئەزانىڭ سىلىقلاشتۇرۇلۇپ، ئەگىتىپ ئېيتىلىشى: ئۇ دائىم بەلنىڭ تۆۋىنىدىن گەپ قىلىدىغان ئاغزى بۇزەپ ئادەم.

بەل ئېلىشماق ← بەل تۇتۇشماق.

بېلى بوش بىرەر ئىشنى قىلىشقا ئىرادىسى ئاجىز؛ ئىرادىسىز، غەيرەتسىز: بېلى بوش ئادەم. بېلى بوشنىڭ ئىشى بوش (ماقال). بىزنىڭ ئائىلە جەمەتىمىزدە ئەزەلدىن بېلى بوش ئادەملەر كېلىپ چىققان ئەمەس.

بېلى بوشاپ كەتمەك بىرەر ئىشنى قىلىشتىكى غەيرىتى، ئىرادىسى ئاجىزلاپ كەتمەك: — ھوي، ئاغىنە، — دېدى تاھىر ئاغىنىسى ئوسمانغا، — تېخى يېقىندىلا خېلى چىڭ گەپ قىلىپ تۇراتتىڭ، ئىشنى باشلا-باشلىمايلا بېلىڭ بوشاپ كېتىپتىغۇ؟ — دېدى ھەيران بولۇپ.

بېلى پۈكۈلمەك ← بېلى ئېگىلمەك.

بېلى چىڭ بىرەر ئىشقا كىرىشىشكە ياكى باشلاشقا تەييارلىقى، غەيرىتى بار: ئىرادىسى مۇستەھكەم، بېلى چىڭ ئادەم. بېلى چىڭ ئەر. * مۇسا تاغام: — ماڭا ياردەملەشكىن، ئۆتكەن يىلدىن باشلاپ بۇ باغدا مېۋىنىڭ ئەشەددىي دۈشمىنى پەيدا بولۇپ قالدى، بىز ئاشۇ دۈشمەن بىلەن كۆرەش قىلىمىز. قانداق ئوغلۇم، بېلىڭ چىڭمۇ؟ — دېدى سىناق نەزىرى بىلەن ئابدۇرەھىمغا قاراپ.

بېلىگە تەپمەك بىراۋ بىرەر ئىشقا ئىنتىلىۋاتقان، جىددىي كىرىشىۋاتقان پەيتتە توسقۇنلۇق قىلماق؛ قارشىلىق قىلماق؛ زەربە بەرمەك: ھاشىم ئاكام زەردە بىلەن ئۇنىڭ سۆزىنىڭ بېلىگە تەپتى. * ئالتىنچى ئاي مەزگىلى. گۈلسۈمخان ئاچا توساتتىن قاتتىق ئاغرىپ قالدى. بۇ كېلىشمەسلىك گۈلنىسانىڭ تەتىلدىن پايدىلىنىپ شەھەرگە بېرىپ ئاتا-ئانىسىنى يوقلاش ئارزۇسىنىڭ بېلىگە تەپتى.

بېلىنى تۈزىۋالماق ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئۆزىنى ئوڭشىۋالماق، تۇرمۇشىنى، ھال-ئوقىتىنى ياخشىلىماق: سەئىدىخان لەشكەر ۋە ئەمەلدارلارنى خەزىنىدىن بېقىپ، پۇقرالار ئۈستىدىن بەش يىللىق باج-سېلىقنى كۆتۈرۈۋەتكەن، ئەل بۇنىڭ بىلەن بېلىنى خېلى تۈزىۋالغانىدى.

بېلىنى رۇسلىۋالماق ← بېلىنى تۈزىۋالماق.

بېلىنى سۇندۇرماق ← بېلىنى ئۇشتۇماق.

بېلىنىڭ تۆۋىنىگە سۇيۇقئاش بارمىغان بېلى بوش، ئىرادىسى ئاجىز، كۈچسىز: قادىر شاكىيو دوغىسىغا قاتتىق كايىپ شۇنداق دېدى: — نەدىن تېپىپ كەلدىڭ بۇ بېلىنىڭ تۆۋىنىگە سۇيۇقئاش بارمىغان نېمىلەرنى، بۇ نېمىلەر بىلەن بۇ ئىشنى بىر ئايدا ئەمەس، بىر يىلدىمۇ قىلىپ بولالمايسەن.

بېلىنى ئۇشتۇماق ماددىي ياكى جىسمانىي جەھەتتىن زور زىيان يەتكۈزمەك.

بېلى ئېگىلمەك ئېغىرچىلىق، جاپا-مۇشەققەت، دەرد-ئەلەمنى كۆتۈرەلمەي قىيىن ئەھۋالدا قالماق.

بەل II ئى. ئەنجان تېمى سېلىشتا تامغا لاي ئېتىپ بېرىشكە ئىشلىتىدىغان ئۇزۇن ياغاچ ساپلىق تۆمۈر سايمان، يۈزى ئادەمنىڭ ئىككى ئالقىنىدەك چوڭلۇقتا بولىدۇ.

بەل كەتمەن زىرائەت ۋە كۆكتاتلارنىڭ تېگىنى يۇمشىتىش، ئوتىنى ئوتاش قاتارلىق ئىشلاردا ئىشلىتىدىغان يۈزى كىچىك، سېپى

ئۈزۈن كەتمەن.

بەل گۈرجەك ئائىلىلەردە مەش، ئوچاق-لارغا كۆمۈر سېلىش، كۈل ئېلىش قاتار-لىقلارغا ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب. شەكلى گۈرجەككە ئوخشاش، ساپاقلىق، تۇتقۇچلۇق بولىدۇ.

بەل ئومۇرتقىسى <ئانات> بەلدىكى ئومۇرتقا سۆڭەكى. جەمئىي بەش تال بولۇپ، كۆك-رەك ئومۇرتقىسىدىن چوڭراق كېلىدۇ.

بەل ياغاچ <بىن> ئىككىدىن ئارتۇق تاپە-نىش نۇقتىلىرىنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان، شۇ نۇقتىلار ئارىلىقىدىكى ئېغىرلىقنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان چوڭ ياغاچ. «لىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەل يۆگەك بۆشۈككە سېلىنىغان بالىنىڭ بېلىنى يۆگەش ئۈچۈن ئۇۋدا ئۈستىگە سېلىنىدىغان يۆگەك.

بەلەن سۈپ [پ] ① ئوبدان، ياخشى، ئېسىل: سەن سۆزسىز بەلەن ئادەم، مەن بۇنى سېنىڭ ئوچۇق پېشانەڭدىن، كۆز نۇرۇڭدىن، ساغلاملىقىڭدىن كۆردۈم. ② كۈچلۈك، يۇقىرى؛ قاتتىق: ئىلىم-پەنگە ۋەتىنىم يۈردۈك بۈگۈن، روھىم بەلەن! ئارزۇيۇم شۇ ئىدى، بىر كۈلسە دەپ بىزنىڭ ۋەتەن... * گۈلباھار ئىلھامىدىن زوقىقا تولۇپ ئېيتتىم غەزەل، تەنتەنە-شاۋقۇنغا تەڭكەش بەلەن ئاۋاز بىلەن.

بەلەن بولماق بەلەن ھالەتكە كەلمەك: تۆمۈر بوۋا ھاياجانلاندى، كۆزلىرى نۇرلاندى ۋە خۇشاللىق بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ: ـــ بەك بەلەن بولدى ئوغلۇم مەن سىزگە يەنە بىر قېتىم يول باشلاي، ـــ دېدى.

بەلەن قىلماق بەلەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇلارنىڭ ئەدىبىنى بېرىپ ئەجەب بەلەن قىلدۇق. * بۇ ئىشنى كۆڭۈلسىزدىكىدەك بەلەن قىلدۇق.

بەلەنلىك «بەلەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى:

بولۇت ئۈستىدە كۈيلەيتتى بىغەم، ئاشۇ شوم قۇيۇن چېگرىغا قاراپ، ـــ كۆكتە شۇنداق بەلەن-لىكتىمەن، جىنىمۇ كۆرمەيدۇ، ـــ دەپ ھەر يان ماراپ.

بەلباغ ئى [بەل+باغ] ① بەلگە باغلايدىغان پوتا: ئالماس بەلبېغى بىلەن دادىسىنىڭ ئېغىزىنى سۈرتتى. ② ئات ئۇلاغلارنىڭ ئېگەر ۋە مۈللىرىنىڭ ئۈستىدىن باستۇرۇپ باغلايدىغان ياكى ھارۋىنىڭ شوتىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان تاسما: ئەمەت ھارۋىنىڭ ئۈزۈلۈپ كەتكەن بەلبېغىنى تىكىۋاتقاندا، ھەمراھلىرى ھارۋىلىرىنى قوشۇپ تەييار بولغانىدى. ③ ھەر نەرسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن ئۆتكەن دەپ پەرەز قىلىنغان سىزىق، ھالقا: ئىسسىق بەلباغ، ئورمان بەلبېغى.

بەلتوسما ئى [بەل+توسما] <سۇ> سۇنىڭ قاشنى چېقىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن قاشنىڭ خەتەرلىك يېرىدىن ئېقىننىڭ ئىچىگە كىرگۈ-زۈپ ياسالغان «T» شەكىللىك توسما. سۇ ئۇنىڭغا ئۇرۇلۇپ قايتىدۇ. بۇ «چېقىلغۇ توسما» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلچە I ئى. ئاياغ كىيىمىنىڭ پاشنا ۋە چەم چۆرىسىنى تۈزلەپ سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلە-تىلىدىغان تۇتقۇچلۇق تۆمۈر ئەسۋاب: ئۇ موزدۇزلۇق قىلسا، ئۆتۈكنىڭ قېلىپىنى چاپىدۇ، بەلچە، بۈرەندە، بىگىز، يىڭنىلىرىنىمۇ ئۆزى ياسىۋالىدۇ.

بەلچە II ئى. كۆكتات ۋە زىرائەت مايسى-لىرى ئارىسىدىكى ئوت-چۆپلەرنى ئوتاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب.

بەلچە III ئى. دىئال. ① مەش ۋە ئوچاقتىن كۈل ئالىدىغان بەل گۈرجەك. ② ھارۋىنىڭ ئىككى شوتىسىغا ئورنىتىلغان، شۇتىغا قېتىل-غان ھايۋاننىڭ بېلىگە تارتىلىدىغان تاسما، بەلباغ.

بەلچەر ئى. ئىككى ئېقىننىڭ قوشۇلغان

يېرى، جايى.

بەلدەتمەك «بەلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەلدەشمەك «بەلدىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بەلدەك ئى. دىئال ← **ئەپكەش.**

بەلدەم ئى ① بىرەر نەرسىنىڭ بۆلۈنىدىغان جايى؛ بوغۇم. ② بىرەر نەرسىنىڭ بۆلۈنىدىغان جايىدىن كېسىلگەن بۆلەك.

بەلدەنمەك «بەلدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بەلدىرەڭگە (توغرىسى: بەردەنكە) ← **بەردەنكە.**

بەلدىمەك پ ① بىرەر نەرسىنىڭ مەلۇم جايلىرىغا بەلگە سېلىپ، بەلدەم-بەلدەم قىلىپ قويماق. ② بىرەر نەرسىنى بەلدەم-بەلدەم قىلىپ كەسمەك.

بەلغەم ئى [ئە] <تب> شىللىق ئۆپكە پۇۋەكچىسى. ئۇ كانايچە ۋە كاناي ئاجرىتىپ چىقارغان سۇيۇقلۇق بولۇپ، نورمال ئەھۋال ئاستىدا ئاجرىلىپ چىقىشى ئازراق بولىدۇ؛ ئۆپكە ياكى نەپەس يولى ياللۇغلانغاندا كۆپىيىدۇ. بۇنداق ۋاقىتتا ئۇنىڭ تەركىبىدە كېسەل باكتېرىيىلىرى بولىدۇ: قان تولغان كۆزىگە كۆلەڭگە سالغان، قاپىقى ئىچىلماس ئىكەن تۇرۇلۇپ، ئۆلۈمنىڭ قايغۇسى بىلەن پەرىشان، ئولتۇرار ئىكەنۇ بەلغەم تۇكۇرۇپ.

بەلكى باغل [پ] ① بۇرۇلۇش مەنىسىدە كەلگەن جۈملە بىلەن جۈملىنى ۋە جۈملە بۆلەكلىرىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: روسىيە بۇرژۇئا ئىنقىلابىنىڭ نەتىجىسى بۇرژۇئازىيىدىن ئىبارەت بۇ سىياسىي كۈچنى كۈچەيتمىدى، بەلكى ئۇنى ئاجىزلاشتۇردى؛ ئۇنىڭ سىياسىي زاپاس ئارمىيىسىنى كۈچەيتمىدى، بەلكى ئۇنى ئاساسىي ئارمىيىدىن مەھرۇم قىلدى يەنى دېھقانلاردىن مەھرۇم قىلدى. ② «ئېھتىمال» دېگەن مەنىدە ئۇكىلىمە رولىدا كېلىدۇ: بەلكى ئۇ مېنىڭ كەلگىنىمنى ئاڭلىمىغان بولسا كېرەك.

بەلكىم باغل [پ] ← **بەلكى:** ئۇنىڭ كەلتۈرگەن مىسالى ئۆز پىكرىنى ئىسپاتلىمىدى. بەلكىم رەت قىلدى. * بەلكىم پايدىلىق مەسلىھەت چىقىپ قالار، ئەمما، تونۇش بولمىغان بۇ كىشىلەرنى نەدىن تاپىمەن؟... دەپ ئويلايتتى ئالماس. * بەلكىم ئۇ يېپەك كىيىملىرنى كىيىپ كەلگەن بولسا ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان بولاتتى.

بەلگە ئى ① تونۇشلۇق بولۇش ۋە پەرقلىنىپ تۇرۇش ئۈچۈن شەكىللەندۈرۈلگەن نىشان، ئالامەت؛ تامغا: جەينەكتىن ئۈزۈۋېتىلگەن ئوڭ قولى ئۇنىڭ ئەنە شۇ جەڭ يىللىرىدىكى باتۇرلۇقىنىڭ شەرەپلىك بەلگىسى ئىدى. ② بىرەر مەنە، مەزمۇن ياكى مىقدارنى ئىپادىلىگۈچى گرافىك، ئالامەت، ئىشارە: سوراق بەلگىسى، تەڭلىك بەلگىسى. ③ نەرسە، ۋەقە ھادىسىلەرنىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتى، سۈپىتى: ئىجتىمائىي ماددىي تۇرمۇش شارائىتلىرى دېگەن زادى نېمە؟ ئۇلارنىڭ بەلگىلىرى زادى قانداق بولىدۇ؟ ④ <لوگ> ئوبيېكتنىڭ بىر-بىرىگە ئوخشايدىغان ياكى بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدىغان خۇسۇسىيەتلىرى لوگىكىدا «بەلگە» دەپ ئاتىلىدۇ. ⑤ ئىچكى ھېسسىيات، كەچۈرمىشلەرنىڭ، پسىخولوگىيىلىك ھالەتلەرنىڭ تاشقى ئالامىتى، ئەسىرى، كەچۈرمىشى: ئايشەمنىڭ چىرايىدىن دەرد-ئەلەم بەلگىلىرى كۆرۈنۈپ تۇردۇ. ⑥ دېرەك بېرىدىغان ئالامەت، نىشان: مەمەتنىڭ چىرايىدىكى سېرىقلىق — كېسەللىكنىڭ بەلگىسى. ⑦ <ئارخىئول> يەر ئۆلچەشتە ئىشلىتىدىلىغان ئاق ۋە قىزىل قىلىپ سىرلانغان ئالا كالتەك ياكى مەخسۇس ئۆلچەملىك سىزىقلار سىزىلىنغان ئۇزۇن تاختاي. "رايكا" دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگە بەرمەك بىرەر مەقسەت ۋە ھەرىكەت

يۈنىلىشنى بەلگە، ئالامەت ئارقىلىق ئۇقتۇر-
ماق، بىلدۈرمەك، سەزدۈرمەك، خەۋەر
قىلماق: سەلەي جاناننىڭ بىلىكىگە ئارغامچا
باغلاپ ئۆگزىدىكىلەرگە بەلگە بەردى. * ئانا
بالىغا: — مەلىكە ھەر ھەپتىنىڭ جۈپ كۈنلىرى
ئوبىناپ - كۆلگىلى چار بېغىغا كىرىدۇ. كېچىسى
باغنى ئارىلايدۇ، شۇ چاغدا سەنمۇ بىرىپ ماراپ
تۇرغىن، مەلىكىنىڭ ساڭا راستىنلا مەيلى بولسا،
سېنى كۆرگەندىن كېيىن بەلگە بېرىدۇ، ئېسىڭدە
ساقلاپ ماڭا كېلىپ دېگىن، — دېدى.

بەلگە تاپانچىسى <ھەرب> بەلگە ئوقىنى
ئاتىدىغان تاپانچا. ئۇ ئادەتتە «سىگنال تاپان-
چىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگە زەمبىرىكى <ھەرب> بەلگە ئوقىنى
ئېتىپ، سىگنال يەتكۈزۈشتە ئىشلىتىلىدىغان
بىر خىل زەمبىرەك.

بەلگە سالماق تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشكە
ئاسان بولسۇن ئۈچۈن تامغا، نىشان شەكىل-
لەندۈرمەك؛ بەلگە قىلماق: شى چۈەن بىرىپ،
بىر كۈن ئىچىدىلا ئەھۋالنى تەپسىلىي ئۇقۇپ،
ئورەك - خەندەكلەرگە بەلگە سېلىپ قايتىپ كەلدى
ۋە ئەھۋالنى مۇشاۋىرغا مەلۇم قىلدى.

بەلگە قىلماق ① تونۇش ۋە پەرقلەندۈرۈشكە
ئاسان بولسۇن ئۈچۈن تامغا، نىشان شەكىل-
لەندۈرمەك؛ بەلگە سالماق. ② بىرەر ئىش
ھەرىكەت، پىكىر بىرلىكى ئۈچۈن نىشان
تۇرغۇزماق: بىرىنچى دەۋر 1919 - يىلىدىكى
«4 - ماي» ھەرىكىتىدىن تارتىپ 1921 - يىلى
جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغانغا قەدەر
بولغان دەۋر. بۇ دەۋر «4 - ماي» ھەرىكىتىنى
ئاساسىي بەلگە قىلىدۇ.

بەلگە گەز <بىن> يەر يۈزىنى، ئېگىز-
لىك ياكى سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقىنى ئۆلچەشتە
ئىشلىتىلىدىغان ۋە ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بەلگىسى
سېلىنغان گەز.

بەلگە ئوق ئېتىلغاندىن كېيىن رەڭلىك
نۇر ياكى تۈتەك ھاسىل قىلىدىغان بىر
خىل ئوق، خەۋەرلىشىش، ئالاقە قىلىشتا
ئىشلىتىلىدۇ. ئۇ «سىگنال ئوقى» دەپمۇ
ئاتىلىدۇ.

بەلگە ئۇقۇمى <لوگ> شەيئىلەرنىڭ بەلگىسى
توغرىسىدىكى ئۇقۇم، «شەيئى ئۇقۇمى»
دېگەنگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

بەلگۈ (توغرىسى: بەلگە) ← **بەلگە.**

بەلگىچىلىك ئى <پەلس> بىر خىل سۇبيېك-
تىپ ئىدىيالىزملىق نەزەرىيە. ئۇ ئادەمنىڭ
تۇيغۇسى ۋە ئىدىيىسى تاشقى دۇنيادىكى
شەيئىلەرنىڭ ئىنكاسى ئەمەس، بەلكى
پەقەت تاشقى دۇنيادىكى شەيئىلەر بىلەن
ھېچقانداق ئوخشاشلىقى بولمىغان دەپ
ھېسابلايدۇ. ئۇ «تەسۋىرسىي بېزىق نەزەرد-
يىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بەلگىسىز سۈپ ① بەلگىسى يوق، بەلگە
قويۇلمىغان، بەلگە سېلىنمىغان. ② نامەلۇم،
ناتايىن، ئېنىق ئەمەس: ۋۇما ئۇزۇن بولدى
كۆرۈنمەيدۇ؛ ئۇنىڭ نەگە يوقىلىپ كەتكەنلىكى
بەلگىسىز.

بەلگىسىز ئالماش <تىل> ئېنىقسىزلىقنى
بىلدۈرىدىغان ئالماش. مەسىلەن:
ئاللىقاچان، ئاللىكىم، ئاللىقانداق، قايسىبىر،
پالانى، بىرمۇنچە....

بەلگىلەتمەك «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ
مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەلگىلەش «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر
خىل ئىسىمدىشى: — قاچقۇننى تۇتۇپ كېلىش
ئۈچۈن دەرھال ئادەم بەلگىلەش كېرەك، — دېدى
ساقچى باشلىقى ئوفىتسېرلەرگە قاراپ.

بەلگىلەش ئالماش <تىل> تەكىتلەش،
ئېنىقلاش مەنىسىدە كەلگەن ئالماش.
مەسىلەن: ھەركىم، ھەرقاچان، ھەربىرىمىز...

بەلگىلەشمەك «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆمە-
لۈك دەرىجىسى: — مىنىڭچە، ناھىيىگە نېمە

دېيىش كېرەكلىكىنى كۆپچىلىك ئۆزلىرى بەلگىلەش-كىنى ياخشىراق، ـــ دېدىم مەن. جاپپار شۇجى ئۈندىمىدى، دېرىزە سىرتىغا قاراپ ئولتۇرغىنىچە خىيالغا چۆكتى.

بەلگىلەنگەن «بەلگىلەنمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى: بىر توشۇغۇچى راكېتا بىلەن ئۈچ سۈنئىي ھەمراھىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك قويۇپ بېرىلگەنلىكى ئېلىمىزنىڭ پەن-تېخنىكا ساھەسىدە، بولۇپمۇ تىنچ ئوكياندىكى بەلگىلەنگەن دېڭىز رايونىغا توشۇغۇچى راكېتا قويۇپ بېرىلگەن-دىن كېيىن قازىنىلغان يەنە بىر يېڭى مۇۋەپ-پەقىيەت بولدى.

بەلگىلەنگەن مۇھەت <تىيا> سەھنىدە پېرسوناژلارغا يارىتىپ بېرىلگەن مۇھىت ۋە شارائىت كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بەلگىلەنگەن ھەرىكەت <تەن> گىمناستىكا، چامباشچىلىق، سۇغا سەكرەش، فىگۇرا چىقىرىپ مۇز تېيىلىش قاتارلىق مۇسابىقىلارغا قاتناشقان تەنھەرىكەتچىلەر ئورۇندايدىغان بىر يۈرۈش ياكى ئايرىم ھەرىكەتلەر. بەلگىلەنگەن ھەرىكەتلەرنى مۇسابىقە ئۆتكۈزگۈچى ئورۇن تۈزۈپ بېكىتىدۇ ياكى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

بەلگىلەنمەك «بەلگىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەج-ھۇل دەرىجىسى: ئورمان باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئورمان ئاسرىغۇچىلارنى سىرتقا ئەمگەككە ئەۋەتمەسلىك، ئۇلارغا ئوزۇقلۇق يېرىلا بېرىپ، مەسئۇلىيەت ئېتىزى بەرمەسلىك بەلگىلەندى.

بەلگىلىك سۈپ ① بەلگىسى، نىشانى بار؛ بەلگە قويۇلغان، بەلگە-نىشان سېلىنغان: بەنجاڭ ئالدىراپ كىتىپ قالدى، بىر چاغدا ئۇ كىرىپ بەلگىلىك سومكا كۆتۈرگەن بىر ئەسكەرنى باشلاپ كەلدى. ئۇ ئەسكەر قولۇمنى يېشىپ قايتىدىن تاڭدى ۋە دورا بەردى. ② مەلۇم، مۇئەييەن، ئېنىق، بەلگىلىك مۇددەتتە، بەلگىلىك ۋاقىتتا: مەن كۆپرەك ئالتۇن-كۈمۈش ئالغاچ بېرىپ، شەھەرگە يوشۇرۇنۇپ، شىنىڭ

ئۆيىگە جايلىشاي، ھەزرەتلىرى دېيىشىپ قويغان بەلگىلىك سائەت ئىچىدە شەھەرگە تېگىش قىلسىلا.

بەلگىلىمە ئى. بىرەر ئىش ياكى مەلۇم مەسىلە ھەققىدە بىرەر ئورگان، تەشكىلات ۋە مەلۇم بىر يىغىن بامەسلىھەت قوبۇل قىلغان توختام، تۈزۈم، قارارلار ۋە ئۇنىڭ تېكىستى: ئاسىم مۆرىسىنى چىقىرىپ قويدى ۋە: ـــ قەغەزدىكى بەلگىلىمە بۇ يەردە ئاقمامدۇ؟ ـــ دېدى نارازى قىياپەتتە.

بەلگىلىمەك پ ① بىرەر شەرتلىك بەلگە، ئىشارەت بىلەن ئىپادىلىمەك: خىمىيىدە ھىدروگېن «H» بىلەن بەلگىلىنىدۇ. ② بىرەر خۇسۇسىيەت، ماھىيەتكە ئاساسەن مەلۇم يەكۈننى ئىپادىلىمەك: يازنىڭ كېلىشىنى باھار بەلگىلەيدۇ. * ئادەمنىڭ روھىي پەزىلىتىنى بەلگىلەيدىغان نەرسە ئۇنىڭ ھەرىكىتىنىڭ ئۆزى ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ مۇددىئاسى دېگەن بىر سۆز بار. ③ بىر قارارغا كەلمەك، قارار قىلماق: ـــ بولدى، بولدى، ئادىلە، سەن گۈزەللىكىنى باشلاپ كېلىۋەر. كەچكى تاماق مەشەدە يېيىلىدۇ، شۇ كۈنكى ئولتۇرۇشنىڭ مەزمۇنىنى بىز بەلگىلەيمىز، نېمىشقا دېسەڭ، بۇ ساھىبخانىنىڭ ئىشى! ـــ دېدى رەقىب. ④ بىرەر مەقسەت ئۈچۈن تاللىماق، كۆرسىتىپ بەرمەك: ئابلىمىت ئەختەمگە داۋاملىق تەكرار قىلىش ئۈچۈن دەرسلىك كىتابتىن بىرنەچچە جايلارنى بەلگىلەپ بېرىپ ئۆزى شەھەرگە كىرىپ كەتتى. ⑤ ئىشقا قويماق، تەيىنلىمەك: ئەركىن قەشقەر دارىلمۇئەللىمىنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن تەقسىمات بويىچە يېڭىشەھەر ناھىيىسىدىكى ياندۇرما بازار باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئوقۇتقۇچىلىققا بەلگىلەنگەن، شۇ جەرياندا مەمتىلى بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدى…

بەلگىلەپ سېتىۋېلىش دۆلەت پىلانى، خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا مۇناسىۋەتلىك يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنى پىلان بەلگىلەپ بىر تۇتاش سېتىۋېلىشتا قوللىنىدىغان سىياسەت.

بەللۇت ئى [ئە] <بوت> دۇب دەرىخىنىڭ مېۋىسى، ئۇزۇن ۋە يۇملاق كېلىدۇ، تەركىبىدە كراخمال ۋە ئاز مىقداردا تاننىس بار؛ پوستىدىن يارىپىلىم ئېلىشقا بولىدۇ؛ ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ، ئۇرۇقىنىڭ ئۇچەيىنى قورۇپ ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش رولى بار.

بەللى ئى [پ] ① ماختاش، ماقۇللاش، مەدھىيە، ئالقىشنى بىلدۈرىدۇ: دىلشاتنىڭ دادىسى كۈلۈپ تۇرۇپ: — بەللى، شۇنداق قىل ئوغلۇم! بۈگۈندىن باشلاپ بۇلار سېنىڭ ئەسكەرلىرىڭ بولسۇن، سەن ئۇلارنىڭ كوماندىرى بول، قانداق؟ — دېدى. ② قوشۇلماسلىق، ياقتۇرماسلىقنى بىلدۈرىدۇ: — ھوي شۇجى، سىزمۇ؟ كىم سىزنى بۇ يامغۇرلۇق كېچىدە بۇ يەرگە كېلىشكە ئۈندىدى. بەللى، بولماپتۇ ئىنىم، قايتىڭ، قايتىڭ، ئاۋۋال ساقىيىڭ، تەنىنىڭ سالامەتلىكى ھەممىدىن ئەۋزەل، — دېدى ۋېلەم ئاكا شۇجىغا.

بەللىك ئى ① شىمنىڭ ئۈستى، بەلباغ بېكىتىلىدىغان قىسمى: شىمنىڭ بەللىكى. ② ئات - ئۇلاغلارغا توقۇلىدىغان ئېگەر، چوم، مۈلە قاتارلىقلارنىڭ ئىككى قېشىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ياپىلاق تۆمۈر.

بەللىمەك (توغرىسى: بەتلىمەك) ← بەتلىمەك.

بەلۋاغ (توغرىسى: بەلباغ) ← بەلباغ.

بەلىزگۈل ئى <بوت> مۈرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۆزى پاكار، يوپۇرمىقىنىڭ كۆپ قىسمى تۈۋىدىن ئۆسىدۇ، شەكلى قوشۇق ياكى تۇخۇمغا ئوخشايدۇ؛ گۈلى باشسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، غولىنىڭ ئۇچىدا تاق ئۆسىدۇ؛ تىلسىمان گۈللىرى ئاق، ئاچ قىزىل، ياكى قىزىل رەڭلەردە؛ كانايسىمان گۈللىرى سېرىق رەڭدە بولىدۇ؛ ئۇرۇقىنى تېرىپ كۆپەيتىشكە بولىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ياۋروپا بولۇپ، ھازىر مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قاتارىدا ئومۇميۈزلۈك ئۆستۈرۈلمەكتە.

بەلىش ئى. خېمىرغا تۇخۇم، ئەبجەش ياغ، سودا، ئاق شېكەر، سۈت قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل يېمەكلىك.

بەلىش پوشكال <يېم> خېمىرنى بەلىش خېمىرىغا ئوخشاش يۇغۇرۇپ سالىدىغان پوشكال.

بەمەل ئى. ← **بەمەلچەك.**

بەمەلچەك ئى ① قول بارماقلىرىنىڭ ھەربىر ئۇگىسى، بېغىشى. ② قۇشلار، ئۇچار قاناتلارنىڭ چوڭ بارمىقى.

بەمەلدىرەك پ. قامچا سېپىنىڭ تۇتىدىغان يېرى، جايى: ئات ئۈستىدىكى ئادەم ئۆزىنى بىردە ئاتنىڭ ئۇ يېنىغا، بىردە بۇ يېنىغا تاشلايتتى. قامچىسىنىڭ بەمەلدىرىكىنى چىشلىۋېلىپ، ئاتنىڭ يالىسىدىن چىڭ تۇتۇپ، يوغان ئۆتۈكلىرى بىلەن قارا غونانىنى كۆچەپ دېۋىتەتتى.

بەن (بەنى) ئى [خەن] <ھەرب> پەيدىن كىچىك بولغان ھەربىي بۆلۈنمە؛ تەشكىل: بىر بەن ئەسكەر. بىر بەن ئادەم. * قادىر بىر بەن ئەسكەرنى باشلاپ يولغا چىقتى.

بەنجاڭ ئى <ھەرب> پەيدىن كىچىك بولغان ھەربىي بۆلۈنمىنىڭ باشلىقى، يېتەكچىسى: تۇرسۇن ھەربىي سەپكە كىرىپ، ئۇزاق ئۆتمەيلا مەلۇم قىسىم ئىككىنچى پەي ئۈچىنچى بەنىنىڭ بەنجىڭى بولدى.

بەنجاڭلىق «بەنجاڭ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: تۇرسۇن بەنجاڭلىق خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەپ مۇكاپاتلاندى.

بەند I [پ] ① ئى. بېكىتىلگەن، مىخلانغان جاي: چىن ئاشىقلار چاقار قەپەس بەندىنى، ئىشەنگىن ئەي قەمەرشاھ دەردىڭ تۈگەيدۇ. ② ئى. باغلاق، سولاق، تۈگۈن، تۇزاق،

قاپقان: پادىشاھ ئوردا مىرزىسىدىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ دەرھال بالىنىڭ يۈز-كۆزىگە سۆيۈپتۇ، شۇ زامان: — بەند ۋە كىشەنلەرنى ئېلىۋېتىڭلار، — دەپ بۇيرۇپتۇ. * چۈنكى ئۇنىڭ ئەزايى، تەقى-تۇرقى بەجايى، ئوخشىغانىكەن تۇلكىگە، چۈشكەچكە بەند ئىلىكىگە. * يا بىر يامان دەردكە قالدى، ياكى ئۇنى بەندكە سالدى، يا زىندانغا سولاپ ئالدى، نە بولدى يارىم كەلمىدى. ③ ئى. **ئەسىرلىك، تۇتقۇنلۇق ھالىتى:** سەن ۋاپادار قېرىنداش بىلسەڭ ئىدىڭ، مەن نېمە... مەن پۈت-قولۇم ئازادە بولغىنى بىلەن قەلبىم بەند قىلىنغان، كىشەنلەنگەن ئادەممەن... مېنىڭ سۆز قىلىشىم چەكلەنگەن، سۆز قىلماسلىققا قۇرئان تۇتۇپ قەسەم قىلغانمەن. * «مەھبۇس» قىلىپ «قۇل» دەپ بىلىپ قولغا ئالاتتى، كۆن كۆرۈنمەس زىندان ئارا بەند قىلاتتى. ④ سۈپ. **بىرەر ئىش بىلەن مەشغۇل، بوش ئەمەس:** ئابلىمىت يورۇقتا بولغىنى ئۈچۈن تالادىكى ئادەمنى دېرىزىدىن كۆرەلمەيتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ جىددىي ئىش بىلەن بەند ئىدى. * ئېگىز بوي، قارا ساقال، ئۇزۇن قاشلىرى كۆزلىرىنى يېپىپ تۇرغان بۇ ئادەم سودىغا قىزىقمىغانلىقىنى باشقىلارغا سەزدۈرگۈسى كەلمىگەندەك، ئۆز خىيالى بىلەن بەند ئىدى. ⑤ ئى . **بىرەر نەرسىگە بېرىلگەنلىك، مەپتۇنلۇق ياكى ئۇنىڭ تەسىرىگە ئېلىنغانلىق:** ئامىنە ئىسكىرىپكىنى شۇنداق ياخشى چالىدىكەن، كىشىنى ئاجايىپ مەپتۇن قىلىدىكەن، ئەمما تەسىرلىك ئىسكىرىپكا كۈيلىرى يەنىلا مېنى بەند قىلالمىدى. * مەن قايىتاي دەپ تۇرۇۋېدىم، ئانامنىڭ قەبرىسىگە ئانچە يىراق بولمىغان بىر قەبرە تەرەپتىن كېلىۋاتقان مۇڭلۇق يىغا ئاۋازى قۇلىقىمنى بەند قىلدى. ⑥ سۈپ. **باغلىنىپ قالغان، مۇپتىلا بولغان:** ئەي جاپا دەستىدە سەرگەردان يىگىت، نەدىسەن، تۈھمەتكە بەند، قۇربان يىگىت؟

بەند بولماق ① سولانماق، بېكىتىلمەك: قاراڭغۇ خاڭلاردىن قوزغالدى ئىشچى، شىددەتلىك بوراندەك كۆتۈرۈپ دولقۇن، شەھەردە ھۇنەرۋەن يېزىدا دېھقان، قوزغالدى زىندانغا بەند بولغان تۇتقۇن. ② بىرەر ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق؛ تۇتۇش قىلماق، كىرىشمەك: سايىم ئىشتىن چۈشكەندىن كېيىن بىرھازا گۈللۈكنى پەرۋىش قىلىش بىلەن بەند بولاتتى. ③ بىرەر ئىش ۋە نەرسىگە بېرىلىپ كەتمەك؛ مەپتۇن بولماق: پەرىشانلىق ئىچىدە ھەر خىل خىياللار بىلەن بەند بولۇپ، سۈكۈت ئىچىدە ئولتۇرغان ئالماس ئاكا بىلەن مەلىكە ھەدە تۇيۇقسىز جىرىڭلىغان تېلېفون ئاۋازىنى ئاڭلاپ چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ④ توسۇلماق: بىر مەھەل قاغا قاقاقلاپ، بولدى بۇلبۇل ئاغزى بەند، كىم «ھەققەت» دېسە، قىلدى ئىت تالاپ جۇلجۇل يەنە.

بەند قىلماق ① باغلىماق، بېكىتمەك: چۈنكى ئاتام بۇ ئۇسۇل بىلەن مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئۇنىڭغا بەند قىلىپ قويدى. * — تۇرمىغىنىڭ راست بولسا گەر، — دەپتۇ بوۋاي، — ئاڭغۇچە سېنى تېرەككە بەند قىلاي. ② سولىماق، تۇتۇپ تۇرماق: ئايلار ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ قىزنى قورۇغا كىرگەن خوتۇنلاردىنمۇ قاچۇرىدىغان بولۇپتۇ، ئاخىرى بېرىپ، ئۇنى قورۇنىڭ ئەڭ ئىچكىرىسىدىكى بىر ئۆيگە بەند قىلىپتۇ. * دەيدۇ لايچى: «يولۇقما، بەگباش ئاتلىق مەرەزگە...» قۇشىدىم مەن بىر ئۆمۈر بەند قىلىنغان قەپەسكە؟ ③ توسۇۋالماق، توختىتىۋالماق: بىراق ئۇنداق ھەسرەتنى بەند قىلىپ قويۇش، يوشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس. * قەلبىم ئوت، كۆزۈم ئوت، مۇزلىماس تېنىم، بەند قىلىپ تۇرسىمۇ دەھشەت زىمىستان. ④ ئۆزىگە تارتىماق، قاراتماق، مەپتۇن قىلماق: ۋەھىملىك شاۋ-شۇۋ ئەتراپىنى قاپلىدى، سېھىرلىك دەريا ئانا قەلبىنى يەنە ئۆزىگە بەند قىلىۋالدى. * يازلار ئۆتتى باغدا بۇلبۇل خەندان ئۇرۇپ، ئېتىز-قىرلار گۈل-چېچەككە شۇنچە تولۇپ، ئىش قايىنىمى بەند قىلدى قىز-يىگىتنى، شاد ناخشىدىن ھەممە جايدا بەزمە قۇرۇپ.

بەند II ئى [پ] ① <ئەد> ① قاپىيە، رىتىم

ۋە مەزمۇن جەھەتتىن ئۆزئارا باغلانغان
شېئىردىي پارچە: بىر بەند شېئىر. ② <مۇز>
مۇزىكا ئەسىرى ياكى ئۇلارنىڭ مەلۇم بىر
قىسمى.

بەندە ئى [پ] ① <دىن>دىنىي ئېتىقاد بويىچە
خۇداغا ئىشەنگەن ۋە ئۆز ئىختىيارى ھەم
تەقدىرى خۇدانىڭ ئىلكىدە بولغان ئادەم،
خۇدانىڭ قۇلى: — ئاغىنىلەر، خۇدايىم بەندەمنى
كەچ قويسام قويارمەن، ئاچ قويماسمەن دەپتىكەن،
قانداقلا بولمىسۇن قونالغۇغا كېلىۋالدۇق. ئەمدى
تاماق يەپ ئارام ئالايلى، — دېدى ئەترەت
باشلىقى سايىم. ② (جانلىقلارغا نىسبەتەن)
ئادەم، كىشى: — ئۇنىمۇ بىلمەمەن، — دەپتۇ
ئەپەندىم، — بەختلىك بەندە ئىكەنسەن، قازىنىڭ
ئالدىدا يالغان گۇۋاھلىق بېرىشتىن ئۆلۈپ قۇتۇل-
دۇڭ دەيمەن، خالاس. * ئۆستەڭ بويىدا نەمدە،
راۋاب چالمەن غەمدە، ئىزدىمەڭلار، سورىماڭلار،
مەن دەردى تولا بەندە. ③ كۆچمە. پۈتۈن
ۋۇجۇدى بىلەن نەرسىگە، كىشىگە بېرىلگەن،
ئۇنىڭ قۇلى، شەيداسى بولغان كىشى
ھەققىدە: كىتاب بەندىسى. * ئەرزىم ئىشىت
يۇسۇپ ئاغا، غەم-قايغۇدا دىلىم مېنىڭ. بەندە
بولۇپ قىزىل باشقا، قالدى داغدا مېنىڭ دىلىم.

بەندەر ئى [پ] ① سودا بازارلىرىدىكى
كوچىلارنىڭ كېسىشكەن دوقمۇشى: توپ مال
سودىگىرى مەتقۇۋانباي تۆت كوچىنىڭ بەندىرى-
دىكى پېششىق خىشلىق، كۆتۈرۈپ سېلىنغان،
ئالدىغا ئاق رەختتىن سايىۋەن تۇتقان ئەينەكلىك
چوڭ دۇكاندا — پوكەي ئۈستىگە چەينەك، پىيالە
قويغان ھالدا يۆلەنچۈكى بار ئورۇندۇقتا كېرىلىپ
ئولتۇرۇپ قىزىق سودا قىلىۋاتاتتى. ② يول ئۈستى-
دىكى ئاچال ۋە قونالغۇ ئورۇنلاشقان جاي:
ئۇلار پاراڭلىشىپ، ئاچا يولىنىڭ بەندىرىگە
كەلگەندە توختاخۇن: — ئوغلۇم، سەن كېتىۋەر-
گىن، مەن كۆككۇم كەنتىگە باراي. يېزا باشلىقى
ئۈچ كۈن بولدى، شۇ يەردە، بۈگۈن كەچتە
كەنت يىغىنى ئېچىپ كەنت باشلىقى سايلىماقچى،
بىز شۇ يەردە ئۇچرىشىدىغان بولغان، — دېدى.

بەندەرگاھ ئى [پ] ① كوچا-رەستىلەردىكى
سودا-تىجارەت ئورۇنلىرى. ② يول ئۈستى-
دىكى ئۆتەڭ-قونالغۇلار جايلاشقان ئاچال:
پادىشاھقا: — ئى پادىشاھى ئالەم، بىزلەر بەش
يۈز سودىگەردۇرمىز، بەندەرگاھقا چۈشتۇق،
بەش يۈز سودىگەرنىڭ چوڭىدۇرمەن، ئەتىلىككە
ماللىرىمىزنى كۆرۈپ بېجىنى ئالدۇرسىڭىز، — دەپ
ياناماققا ئىختىيار قىلدى سودىگەر.

بەندىچىلىك ئى ① بەندىلەر قىلىشقا
تېگىشلىك مەجبۇرىيەت، ئىش-ھەرىكەت:
رۇستەم باغقا چۈشەيمۇ، چۈشمەيمۇ دەپ
ئارىسالدى بولۇپ تۇرغاندا، بىردىنلا ئايۋاننىڭ
ئىشىكى ئېچىلىپ سەيدىن قارىنىڭ ئاۋازى
ئاڭلاندى: — كىشىنىڭ ھەققىدىن، يامان ئىشتىن
پەرز قىلىپ، خۇداغا ھالاللىق بىلەن ئاتمىش يىل
بەندىچىلىك قىلدىم. ② ئىقتىدارسىزلىق،
موھتاجلىق: — پېقىر بەندىچىلىكتە ئۆزلىرىنىڭ
ھۇزۇرىغا ئۇقۇشماي كىرىپ قېلىپتىمەن، رەھىم
قىلسىلا، — دېدى ئوتۇنچى بوۋاي پادىشاھقا
ئېگىلىپ تازىم بىلەن.

بەندىچىلىك قىلماق ① قۇللۇق قىلماق. ②
قازا تاپماق: ۋاپات بولماق: موماي كۆزىگە
غىلىلدە ياش ئېلىپ: — خۇداغا شۈكۈر، مۇشۇن-
چىلىك تۇردۇم، رەھمەتلىك، خۇداغا بەندىچىلىك
قىلدى، — دېدى سۆزىنى داۋام قىلىپ. ③ ئىقتىدار-
سىزلىق، ئاجىزلىق ۋە موھتاجلىقنى ئىپادىلەپ
قويماق.

بەندىلىك ئى [خەن] ئورۇندۇق: ئايۋاننىڭ
تام تەرىپىگە ياغاچتىن ياسالغان كەڭ بەندىلىك
قويۇلغانىدى.

بەنزە ئى [خەن] مەلۇم بىر ۋەزىپىنى ئورۇن-
داش ئۈچۈن قۇرۇلغان تەشكىل: رەھبەرلىك
بەنزە. * كارخانىلارنىڭ رەھبەرلىك بەنزىسىنى
سەپلەش ۋە رەھبەرلىك تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىشنى
نۇقتىلىق ياخشى تۇتۇش لازىم.

بەنشىرە ئى. گۆشنى ئۇششاق چاناپ، كۆك

ئاردلاشتۇرۇپ قىيما قىلىپ، جىلتە قىلىنغان خېمىردىن تۈگۈپ ياسىلىدىغان بىر خىل تاماق.

بەھر I ئى [ئە] ① دېڭىز، ئوكيان: سىرلىق سوئال ئىلكىدە مالچى باقىدۇ، يۈرىكىدە بىر دەريا مېھرى ئاقىدۇ. تەئەججۈپتە ياساپ ئۆركەش كۆڭۈل بەھرى، تەپەككۇرنىڭ ئاسمىنىدا كېزەر ئەقلى. * كۆزۈم بىر نۇقتىغا قاراپ قېتىپ قالدۇ، ۋۇجۇدۇم خىيال بەھرىگە پېتىپ قالدۇ. ② كەڭلىك؛ ئوچۇقلۇق، يورۇقلۇق: نۇرى جاھان بەھرىدە، مەلۇم مەنزىل قەھرىدە، قەبرىستاننىڭ كەينىدە، غېرىبانە مەلىدە.

بەھر مۇھىت ئۇلۇغ ئوكيان: «بار ئىكەنۇ يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ توق ئىكەن» زامانىنىڭ بېشىدا، بەھر مۇھىت قېشىدا.

بەھر II ئى [ئە] <ئەد> ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئارۇز ۋەزنىنىڭ ھەربىر تۈرى.

بەھەيۋەت سۈپ [پ+ئە] ① ناھايىتى كاتتا، زور، چوڭ: مەن ئاڭا ئېگىشىتىم تۇتتۇم قولىدىن، يېنىمغا ياندىتىم، چوقىغا يەتتىم. بەھەيۋەت مۇنار بار ئىدى بۇندا، ئۇھ دېدىم، يۆلىنىپ بىر نەپەس ئالدىم. * شۇنچە زور تاغنىڭ بەھەيۋەت قامىتى، قىپقىزىل يالقۇن سۈپەتلىك تاشلىرى. كۆچمەن بۇلۇتلار كۆكسىگە، كۆك تىرەپ تۇرماقتا مەغرۇر باشلىرى. * مەن ئاڭا ئېگىشىتىم تۇتتۇم قولىدىن، يېنىمغا ياندىتىم، چوققىغا يەتتىم، بەھەيۋەت دۇمباقلار، تاغلاردەك ئېغىر قاپ، نە قىلسا كۆزىدىن كەتمەس ئىدى ھېچ. ② ھەيۋەتلىك، ھەيۋىتى قالتىس، ۋەھىمىلىك: ئۇ ئالتىنچى كۈننىڭ ئاخىرىغىچە ئادەتتىكى بەھەيۋەت قەيسەرلىكى بىلەن چىداپ كەلدى. كېيىن غۇرۇرى ئاستا ـ ئاستا سۇنۇشقا يۈزلەندى.

بەھرە ئى [پ] ① پايدا، مەنپەئەت، نەپ: تۇراپ شۇجى ئۆز قەلبىنى ئەنە شۇ ئايدەك يورۇق ھېسابلىسمۇ، لېكىن خەلققە تېخى ئاشۇ ئايدەك بەھرە بېرەلمىگەنلىكى ئۇچۇنلا مەيۈسلىنەتتى. ② لەززەت، مەززە، ھۇزۇر: بىرمەھەل زەپمۇ سۆيۈندۇردى مېنى، ۋەسلىڭ خوي‍مۇ شېرىن بەھرە بىلەن. * ئايلىنىپمەن رەستىلەرنى ھارغىنىمنى بىلمىدىم، ئەل يۈرۈپتۇ، يۇرت ئۈزۈپتۇ مەمۇرچىلىق بەھرىدە.

بەھرە ئالماق ← **بەھرلەنمەك**: سوتسىيالىزمدىن بەھرە ئالغان خەلق ئەلۋەتتە كاپىتالىزم يولىغا مېڭىشنى خالىمايدۇ. * ئۇلار خەلقنىڭ ناخشا ـ قوشاق بېيىتلىرىنى، ھېكايە ـ چۆچەكلىرىنى قىزىقىپ ئاڭلايدىغان، ئۇنىڭدىن بەھرە ئالىدىغان بولۇپ قالدى.

بەھرە بەرمەك پايدا، مەنپەئەت، نەپ يەتكۈزمەك: بېرەر چوقۇم ۋىجدانلىق كىشى، ئەل ــ ۋەتەنگە تەردىن بەھرىنى. كۆڭۈللەرنى قىلار شاد ـ خۇرام، ئادا قىلىپ بۇرچى، ئەھدىنى.

بەھرە ئېچىلماق كۆڭلى ئېچىلماق، خۇشاللانماق: ناخشا پەيزىدىن بەھرى ئېچىلغان سابىر بىلەن يېزا باشلىقى مېنىڭ ئالدىمدا بىرئاز تۇرغاندىن كېيىن، ناخشا ـ ناۋا قايىنىغان ئاياغدىكى چوڭ چېدىرنىڭ ئالدىغا كەلدى.

بەھرىسىز سۈپ ① پايدا، مەنپەئەت ئېلىش ئىمكانىيىتىدىن مەھرۇم بولغان: ھايات بېغىدا سەير ئەتكەنىدە مەن بىر گۈلنى ئەسلەيمەن، قىزىلگۈل خۇش پۇراق چاچقاندا بىر بۇلبۇلنى ئەسلەيمەن. چېپىش مەيدانىدا ئىلگىرىلىگەن دۇلدۇلنى ئەسلەيمەن، باھاردىن بەھرىسىز كەتكەن چېۋەر ئوغۇلنى ئەسلەيمەن. ② پايدىسىز، مەنپەئەتى يوق: ئوغۇل ـ قىزلار باغۋەن بولسۇن ئەل ئۈچۈن، بۇ دەرەخنى قالدۇرمىسۇن بەھرىسىز. * بىلەتتىم بۇرۇن نامىڭنى مايتاغ، ئەزەلدىن قاقاس، مۇڭلۇق جاي ئىدىڭ. نەپ بېرەلمەي ۋەتەن خەلقىمگە، بەھرىسىز ياتقان چۆللۈك ساي ئىدىڭ.

بەھرلەندۇرمەك «بەھرلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆكتە ئىمىر ـ چىمىر يۇلتۇزلار، پەستە ئېلېكتىر چىراغلىرى ئۆزگىچە خاس نۇرىدىن يولۇچىلارنى بەھرلەندۇرۇپ تۇراتتى.

بەھرلەنمەك پ ① پايدا، مەنپەئەت،

نەپكە ئىگە بولماق؛ پايدا، نەپ، مەنپەئەت كۆرمەك؛ پايدىلانماق؛ بەھرىمەن بولماق: تەر ـ ئۈنچىدىن بەھرىلىنىپ مېۋىسىگە شېرىن تەم، گۈللىرىگە پۇراق ئالغان بەشكېرەمنىڭ بېغى ئۇ. دېھقان قەلبى تولۇپ پەۋەس خۇشاللىقا، راسا ئىشلەپ خۇشال ـ خۇرام قەنت چىشلەشنىڭ چېغى بۇ. ② لەززەت ئالماق؛ مەززە، ھۇزۇر قىلماق: ئۇ كۈنلەردىن بىركۈنى بېغىنى ئارىلاپ، ئۇنىڭ گۈزەل مەنزىرىلىرىدىن بەھرىلىنىپ سەيلە قىلىپتۇ ۋە ھارغاندىن كېيىن ، باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئەتراپى رەڭمۇرەڭ گۈللەر بىلەن قاپلانغان باراڭدا دەم ئېلىپ يېتىپتۇ.

بەھرىلىك سۈپ. بەھرە ئالغان، بەھرىلەنگەن: نىسىپ ئەتكەچ ۋىسالىڭنى، بويۇڭدىن بەھرىلىك بولدۇم، گۈلىستاندىكى بۇلبۇلدەك قاندىلەر ئەمدى ئارمانىم.

بەھرىمەن سۈپ. [پ] بەھرە ئالغان، بەھرە ئالغۇچى: قەدىمدىن پەقەت قۇشلارلا بۇ يەردىن نەپ ئېلىپ كەلگەن ئەمەسمىدى! مانا بۈگۈن بولسا بۇ يەردىن خەلق گۈگۈشىسىنىڭ ئەزالىرى بەھرىمەن. * — يەرلىك مەھسۇلاتلارغا تولۇق ئېغىز تەگكۈزۈگلار، — دېدى دادۇي شۇجىسى ئاشخانا تەرەپنى شەرەت قىلىپ: — ۋەكىللەر سىلەرنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىكتىن بەھرىمەن ئىكەنلىكىڭلارنى كۆرۈپ قايىل بولسۇن.

بەھرىمەن بولماق → **بەھرىلەنمەك**: تارىختا جايلار، ئوبلاستلار ۋە باشقىلار قوشما شىتات تۈزۈمىدىكى جۇمھۇرىيەتتىن ئەمەس، بەلكى مەركەزلەشتۈرۈش تۈزۈمىدىكى جۇمھۇرىيەتتە ئەركىنلىكتىن ئەڭ كۆپ بەھرىمەن بولالىدى.

بەھرىمەن قىلماق پايدا يەتكۈزمەك، نەپ بەرمەك، مەنپەئەتدار قىلماق: ھۆكۈمەت بىزنىمۇ شۇلار قاتارىدا ساناپ، ئاشۇ پۇلدىن بەھرىمەن قىلىپ كېلىۋاتىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن قانچە رەھمەت ئېيتساق ئەرزىيدۇ.

بەھرىمەنلىك «بەھرىمەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دەپ ئۆزۈمنى ئەل سۆيەر ئەل سۆيگەننى بىلىمسەم، چىن سۆيۈشتىن بەھرىمەنلىك

نەدە ئىمكاندۇر ماڭا؟

بەھرىۋەر سۈپ [پ] يېز ت. → **بەھرىمەن**: جامالىدىن ئاي بەھرىۋەر ئىدى، قېشىغا قەلەم ھەم سەپەر ئىدى.

بەھمەن ئى [پ] <بوت> بەھمەن. ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يۇقىرى قىسمىدىن شاخلايدۇ، بىر تەرەپكە قىيپاش ھالەتتە ئۆسىدۇ؛ تۆۋەن قىسمىدىكى يوپۇرماقلىرى تۇخۇم شەكلىدە ياكى سوقىچاق بولۇپ، توپلىشىپ ئۆسىدۇ، غولىدىكى يوپۇرماقلىرى تەڭگىگە ئوخشايدۇ؛ گۈلى چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، كۆكۈش سۆسۈن رەڭلىك بولىدۇ؛ پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ قان توختىتىش، تۇرۇپ قالغان قاننى تارقىتىش رولى بار.

بەھۇزۇر رەۋ [پ + ئە] ① ھۇزۇرلىنىپ، راھەتلىنىپ، بىمالال: باتۇر دادىسى بىلەن بىللە، ئۇ كىچىچە دادىسى بىلەن بەھۇزۇر مۇڭدىشىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن ئۇ بەكمۇ خۇشال ئىدى. ② تو سقۇنسىز، پەرۋا قىلماي، خاتىرجەم: بەھۇزۇر ئوينىماق. * ئابدۇللانىڭ كۆلكىسى شۈنچىلىك بەھۇزۇر ئىدىكى، مېنىڭ نەزىرىمدە پەقەت ئۆزىگە ئىشەنگەن ئادەملەرلا ئاشۇنداق كۈلەلەيتتى.

بەۋا رەۋ [پ] مۇۋاپىق، لايىق، تەڭ: — دەھشەت، — دېدى ئوسمان تاران ئېغىر تەشۋىش ئىچىدە، — بىز بۇ تەرەپكە چاپقاندا، ئەھۋال چاتاقلاشقان، بۇ چاغقا ئۇ يەردە قىيامەت قايىم بولغاندۇ، لەپمۇلەپ تولغان سۇغا نېمە بەۋا كېلىدۇ.

بەۋا كەلمەك مۇۋاپىق كەلمەك، لايىق كەلمەك، تەڭ كەلمەك: — شۇنداق، تاغلار داۋالغۇسا، دەريالار غەزەپكە كەلسە، مەن ـ مەن دېگەنلەرمۇ بەۋا كېلەلمەيدۇ، — دېدى ئارسلان ئۆزىگە ـ ئۆزى. ئۇ ئۆستەڭ سۈيى بىلەن مۇنداق

ئوبدان مۇڭداشقانلىقىدىن خېلى رازى بولغانغا ئوخشايتتى. ئۇ يەنىلا سۇنىڭ «ناخشىلىرى»نى ئاڭلاپ، كۆپۈكلۈك سەكرەشلىرىگە قاراپ ئولتۇردى...

بەيئەت ئى [ئە] ← **بەيئەت قىلماق.**

بەيئەت قىلماق بىراۋغا ئۆز ئەركىنى تاپشۇرماق، قول بېرىپ مۇرىت بولماق؛ توختامغا ماقۇل بولۇپ قول ئېلىشماق؛ بىرەر پادىشاھ ياكى ھۆكۈمەتنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭ تەۋەلىكىگە ئۆتمەك، ۋەدە بەرمەك: — مۇشۇ ئون كۈن ئىچىدە باج-خىراجنى تەييارلاپ، ئالدىڭلارغا چىقىپ بەيئەت قىلايلى، — دەپ ئەلچىنى ياندۇردى سودىگەر. * ئۆزۈلدى ئىختىيار تىزگىنى دەھشەت، يۈرەك قىلماس ئەقلغە ئەمدى بەيئەت.

بەيتۇلمال ئى [ئە] يېزت ① دۆلەت خەزىنىسى، خەزىنە: — ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلىسەڭ، مىلىڭ ھالالغا تايىن تاپىدۇ، باج-خىراج تۆلەپ يولۇڭغا كېتىۋېرىسەن، ئەگەر توغرا ئوقۇپ بېرەلمىسەڭ، ئەلىڭ دەررە ئۇرۇپ، مىلىڭنى ھارامغا تايىن قىلىپ بەيتۇلمالغا ئالىمىز، — دېدى قاراقچىلار سودىگەرگە. ② دۆلەت ئىختىيارىغا ئۆتكەن مال-مۈلۈك ۋە شۇ خىل مال-مۈلۈكنى ساقلايدىغان مەخسۇس بىنا.

بەيزۇ ئى <ئىرق> ← **بەيزۇلار.**

بەيزۇ تىلى <تىل> بەيزۇ مىللىتى ئىشلىتىدىغان تىل. ئۇ خەن-زاڭ تىللىرى سىستېمىسى، زاڭ-مىيەن تىللىرى تۈركۈمى، يى تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ.

بەيزۇلار ئى <ئىرق> دۆلىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى، ئۇلار ئاساسەن يۈننەن ئەتراپىغا جايلاشقان.

بەيزى ئى <تارىخ> گۇڭگىنىڭ خان تەرىپىدىن گۇڭغا ئىزباسار قىلىپ بېكىتىلگەن ئەمەل ۋە شۇ بەيزىلىك ئەمەلگە تەيىنلەنگەن كىشى. ئۇ ۋاڭ بولغان مەزگىللەردىمۇ ئوردا ئىشىغا قاتنىشىدۇ.

بەيگە ئى ① ئات چاپتۇرۇش مۇسابىقىسى: سادىق روزى شۇ تاپتا گۇڭشېدىكى نۇرغۇن كادىر ۋە ئەزالارنىڭ بەيگە چۈشۈشكە تەييارلانغان ئاتلاردەك تېپچەكلەپ تۇرغانلىقىنى ئويلاپ خۇشاللىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى. ② كۆچمە. مۇسابىقە، بەسلىشىش: كېلىڭلار بەيگە دوستلار، سىنايلى جەڭدە غەيرەتنى، جاسارەتنى كۆرەك ئەيلەپ تەشەككۇر مۇنبىرى كەلدى.

بەيگە ئالماق دىئال. بىرىنچى بولماق، ئۈزۈپ چىقماق.

بەيگە چۈشمەك پ ① چېپىشىش مۇسابىقىسىغا چۈشمەك: ئون نەچچە ئاتلىق بەيگە چۈشتى كىمنىڭ ئۈزۈپ چىقىشى ھازىرلا مەلۇم بولىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش-ھەرىكەتتە مۇسابىقىلەشمەك، بەسلەشمەك: ئون يىللىق ئىچكى قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە بەزى كىشىلەر تەلۋىلىكتە، نادانلىقتا بەيگە چۈشكەنىدى. * داغ كەلتۈرمەي ئوقۇيمەن، گالستۇكىنىڭ شەنىگە. قېنى دوستلار يۈز ئۈچۈن، بىز چۈشەيلى بەيگە.

بەيگىلىك سۈپ. ئات بەيگىسى ئۆتكۈزۈشكە مۇۋاپىق كېلىدىغان، لايىق (مەيدان، جاي ھەققىدە): بىر بەيگىلىك يەرگە ئۆستەڭمۇ ئېلىنغانۇ، لېكىن ئۇنى ياۋا چوشقىلار بىرلا كېچىدە تىلغاپ تىندۇرۇۋەتكەن. كەتكەن گۇڭ، چىققان چىقىم دېھقانلارنىڭ ئۈستىگە سېلىق بولۇپ چۈشۈۋەرگەن...

بەينەلمىلەل ئى [ئە] تار س. خەلقئارا، ئىنتېرناتسىئونال: شائىر ئاق مەسچىتنىڭ ئالدىدىن ئۆتكەندە، شۇ يىرغان سەل پەسەيگەندەك بولدى. ئۇ قەدىمىنى تېزلىتىپ، «بەينەلمىلەل كىتابخانىسى» ئالدىغا بېرىۋالدى-دە، كىتابخانىغا كىرىپ، چوغدەك قىزىرىپ كەتكەن چۆيۈن مەشكە بىرئاز قاقلىنىپ ئىسسىندى.

بەيىنسىرىق ئى <بوت> يوپۇرماق ۋە غوللىرى سېرىق ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك، توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ سېرىق چېچەكلەيدۇ؛ مال

بەك يەيدۇ.

بەيئى ئى [ئە] سېتىش.

بەيئى قىلماق ساتماق، سودا قىلماق؛ كېلىشمەك: بازار ئەھلى ھەممىسى بولدى جەمئىي، ئۇنىڭ باھاسىنى قىلماقچى بەيئى.

براخما ئى [سانس] <دىن> ھىندىلارنىڭ دىنىي چۈشەنچىسىدە بارلىقنى ياراتقۇچى، تەڭرى، خۇدا.

براخمان ئى [سانس] <دىن> ① براخما دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى. ② ھىندىستاندىكى براخما دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى ئەڭ يۇقىرى بىر تەبىقە.

براخمانىزم ئى [سانس+ر] براخمان دىنى.

براشۇرا ئى [ر] <مەت> كىچىك كىتاب، كىتابچە؛ رىسالە.

براك سۈپ [ر] ئىشلەپچىقىرىشتا ئۆلچەمگە توشمىغان، يارامسىز؛ سۈپەتسىز: براك مال. * ئۇلار ئايلىنىپ قىلىنىۋاتقان ئىشلارنى، ئىشلىنىۋاتقان ماتېرىياللارنى كۆزدىن كەچۈردى. بۇ يەردە ئىشلىتىۋاتقان نەرسىلەرنىڭ تولىسى براك ماتېرىياللار ئىدى.

براكچى ئى. ئۆلچەمگە توشمايدىغان، يارامسىز مەھسۇلات ئىشلەپچىقارغۇچى ئىشچى.

براكلاشماق پ. يارامسىزلاشماق، كېرەكسىزلەشمەك، سۈپەتسىزلەشمەك.

براكلىق «براك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىروتسېللىيوز ئى [ئىنگ] <زوئول> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل، كېسەل قوزغاتقۇچىسى بىروتسېللىيوز تاياقچە باكتېرىيىسى. ئۇ ئۆچكە، كالا، قوي، چوشقا قاتارلىق ئۆي ھايۋانلىرىنىڭ بالا تاشلاش كېسىلى بولۇپ، نەسىللىنىش ئەزالىرىنىڭ ياللۇغلىنىشى، بالا تاشلاش، تۇغماسلىق ۋە باشقا ئەزالارنىڭ ياللۇغلىنىشى قاتارلىق ئالامەتلەر بىلەن ئىپادىلىنىدۇ؛ ئېغىز، جىنسىي يول ۋە تېرىدىكى زەخمىلەر ئارقىلىق يۇقىدۇ. ئۇ يەنە كېسەل ھايۋانلارغا دائىم يېقىن تۇرىدىغان مالچىلارغىمۇ يۇقىدۇ. بۇ نام ئەنگلىيىلىك دوختۇر داۋىد بىرۇتسىي (David Bruce)نىڭ نامىغا بېرىلگەن.

بروم ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت، بەلگىسى Br (Bromium)، توق قوڭۇر رەڭدىكى تۈتۈنلۈك سۇيۇقلۇق؛ تەسىر قىلغۇچى ئۆتكۈر پۇراققا ئىگە؛ خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى بىرقەدەر ئاكتىپ بولۇپ، كۆپ ئېلېمېنتلار بىلەن بىۋاستە بىرىكەلەيدۇ؛ تېرىنى قاتتىق چىرىتىش رولىنى ئوينايدۇ؛ سانائەتتە بوياق ئىشلەپچىقىرىشتا قوللىنىلىدۇ؛ خىمىيىۋى بىرىكمىسى تىنچلاندۇرۇش دورىسى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

بىرونىپ ئى [ر] <ھەرب> ھەربىي پاراخوت ياكى بىرونېۋىكلارغا ئوق ئۆتمەسلىك ئۈچۈن سىرتىدىن قاپلىنىدىغان پولات ياكى باشقا قاتتىق مېتال.

بىرونىپ تېشەر ئوق <ھەرب> تانكا، بىرونېۋىكلارنىمۇ تېشىپ ئۆتۈپ كېتىدىغان زەمبىرەك ئوقى.

بىرونېۋىك ئى [ر] ئۇرۇشلاردا ئىشلىتىلىدىغان ۋە سىرتى ئوق ئۆتمەيدىغان پولات تاختا بىلەن قاپلانغان ھەربىي ئاپتوموبىل ياكى پويىز: ئەنە گومىنداڭدىن ئولجا چۈشكەن بىر بىرونېۋىك ۋە ئىككى تانكىمۇ زەنجىر تاپانلىرىنى شاراقلىتىپ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى توشۇماقتا.

بىرونېۋىك ئاپتوموبىل <ھەرب> پولات قاپقاق ۋە قورال ئورۇنلاشتۇرۇلغان بالونلۇق ئۇرۇش ئاپتوموبىلى.

بىرونېۋىك قىسىم <ھەرب> تانكا، بىرونېۋىك، ئۆزى يۈرەر زەمبىرەك ۋە توشۇش ئاپتوموبىلى قاتارلىقلارنى ئاساسىي قورال-جابدۇق قىلغان قىسىم.

بروئون ئى. ئەنگلىيە بوتانىكا ئالىمى روبېرت بروئون (Robert Brovn).

بروئون ھەرىكىتى <فىز> مىكرو زەررىچىلەر ئاقما جىسىمدا لەيلەپ تۇرغاندا، ئەتراپتىكى مولېكۇلىلارنىڭ ئۇرۇلۇشى بىلەن ئۈزلۈكسىز ھالدا تەرتىپسىز ھەرىكەت قىلىدۇ. زەررىچە قانچە كىچىك بولسا ھەرىكىتى شۇنچە تېز بولىدۇ. ئەنگلىيە بوتانىكا ئالىمى بروئون مىكروسكوپ ئارقىلىق بۇ خىل ھادىسىنى سەزگەچكە «بروئون ھەرىكىتى» دەپ ئاتالغان.

برىگادا ئى [ر] كونا ① لۈي. ② ئەمگەك- نىڭ مۇئەييەن بىر تۈرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن قۇرۇلغان كوللېكتىپ: پاختىكارلىق برىگادىسى.

برىگادىر ئى [ر] كونا. ئىشلەپچىقىرىش برىگادىسىنىڭ باشلىقى.

برىليانت ئى [ر<فران] <گېئول> كېسىلىپ، تاراشلىنىپ، ھەر خىل شەكىلگە كەلتۈرۈل- گەن؛ ئۈستىگە ھەل بېرىلگەن ئالماس.

بلوك ئى [ر<ئىنگ] كونا ⟵ **گۇرۇھ.**

بلىنداژ ئى [ر<پ] <ھەرب> ئۇرۇش مەيدان- لىرىدا يەرنى قېزىپ تەييارلىغان ھەربىي ئىستىھكام ياكى گازارما. بۇ خىل ئىستىھ- كامنى تەييارلاشتا بېتون، لاي، ياغاچ قاتارلىق ماتېرىياللار ئىشلىتىلىدۇ: زەپەر ئاكا ئۆز بېشىدىن كەچۈرگەن ئاشۇ بوران- چاپقۇنلۇق يىللارنى — ئارغىماق مىنىپ، دۈشمەن بلىنداژلىرى ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتكەن قىران ياشلىق چاغلىرىنى سېغىنىش بىلەن ئەسكە ئالدى.

بوپا ئى ① رەخت، قەغەز قاتارلىق نەرسىلەرگە ئوراپ، تېگىلىغان، چىگىلگەن تۈگۈنچە، يۈك: ئايىمخاننىڭ ئېسىگە خېلى يىللاردىن بېرى ئوراپ، ساقلاپ يۈرگەن بوپىسى كەلدى-دە، بوپىسىنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى. * رەخت ساتقۇچى سول تەرەپتىكى شېرىكىنىڭ خېرىدارلار بىلەن سودا قىلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، سېرىق قەغەزگە ئورالغان يوغان بىر بوپىنى ئالدىدىكى كىشىگە ئۇزاتتى. ② كۆچمە. كۆڭۈلدىكى ئەندىشە، ھاجەتسىز غەم- غۇسسە؛ مەسىلەن: ئىدىيىۋى يۈك.

بوپا تاشلىماق پ. كۆڭۈلدىكى ئەندىشى- لەرنى، ئىدىيىۋى مەسىلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ يەڭگىللەشمەك: بەزى يولداشلارنىڭ ھازىرغا قەدەر بوپا تاشلىغىنى يوق.

بوپبوش سۈپ. پۈتۈنلەي بوش، ئىچىدە ھېچ نەرسە يوق، پۈتۈنلەي قۇرۇق: بوۋاي ئۆزىنى زەئىپ، قېرى ۋە بىرىنچى سوغۇق ئۇرۇپ كەتكەن خازانغا ئوخشاش ھېس قىلدى. ئەمدى ئويغاندى، ئەتراپى بوپبوش ۋە قاپقاراڭغۇ ئىدى.

بوپىلاتقۇزماق «بوپىلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئوغلۇم، ئەمدى بىز بۇ يەردە يەنە تۇرالمايمىز، سەن بېرىپ تىجارەت دۇكىنىدىكى گەزلىمە رەختلەرنى دەرھال بوپىلاتقۇزغىن، ئات-قېچىرلارغا ئارتىشقا ئەپلىك بولسۇن! — دەپتۇ سودىگەر ئوغلىغا.

بوپىلاتماق «بوپىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خوجايىن خىزمەتچىسىگە كىيىم-كېچەك ۋە باشقا يۈكلىرىنى چوڭ-چوڭ قىلىپ بوپىلاتتى-دە، يولغا چىقىشقا تەييارلىنىشنى ئېيتتى.

بوپىلاشماق «بوپىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەمدى ئىش ئورنىدىن چوڭ چېدىرغا كېلىۋاتقان ئەزالار يىراقتىن كېلىۋاتقان تراكتورنى كۆردى، كىمدۇ بىرى ئۆيگە قايتىدى- كەنمىز دەپ بولغۇچە ھەممىسى دۈركىرەپ يوتقان-كۆرپىلىرىنى بوپىلىشىپ، كۆتۈرۈشۈپ چىقىشتى.

بوپىلانماق «بوپىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — يولداش! ئاشۇ قىزىل قەغەزگە بوپىلانغان يۈك يىپلارنى ئېلىڭ! مەن كۆرۈپ باقاي، — دېدى خېرىدار پىركازچىكقا.

بوپىلىق سۈپ ① بوپا قىلىنغان، بوپىلانغان: كارۋانلارنىڭ قوڭغۇراق ئاۋازلىرىنىڭ يېقىنلىشىشىغا

دەرىجىسى: قوينى قۇچاقلاپ كۆتۈرۈشكەن ئىككى قاساپ ئوتتۇز بەش كىلوگرام كەلگۈدەك دەپ بوداشتى.

بوداق ئى. بىرەر نەرسىنىڭ مىقدارى، ھالىتى توغرىسىدا قىلىنغان مۆلچەر، پەرەز: بوداق بوداقتا كەلمەك.

بوداق بوداقتا كەلمەك مۆلچەرلەنگەن ئىش ۋە نەرسە شۇ مۆلچەر بويىچە چىقماق: بۇ ئىشنى بەك ئاددىي چاغلىماڭ، چۈشچىڭىزدا بىرەر ئىشنى ئوڭۇشلۇق ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئانچىلا ئوڭاي ئەمەس. جاھاندا بۇنداق بوداق بوداقتا كەلمەيدىغان ئىش كۆپ.

بودالماق «بودىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆيىمىزنىڭ ئارقىسىدىكى كىچىك مېۋىلىك باغ بوغالتىرنىڭ قەدەملەپ كۆرۈشىچە بەش پۇڭ بودالغانىدى، ئەمما بۇ قېتىم گۈڭ سالغاندا تۆت پۇڭ ئالتە لى چىقتى.

بودەك I ئى. ئالتۇن، كۈمۈش، تۇچ، مىسلارنى شار شەكلىگە كەلتۈرىدىغان قېلىپ.

بودەك II سۈپ. تولغان، تولۇق ئەت ئالغان: بودەك ئۈجمە. * — نېمە ئۈچۈن تىللىدى، نېمىدەپ؟ — ئاق ئۈجمىنىڭ بودىكى دەپ!

بودەكشىمەك پ. تولۇق ئەت ئالماق، تولماق: سۇ ۋاقتىدا كىرگەچكە بۇغداي دانلىرى بودەكشىشكە باشلىدى.

بودىماق I پ. بىرەر نەرسىنىڭ مىقدارى، ھالىتىنى ئۆزىچە پەرەز قىلماق، مۆلچەرلىمەك، قىياس قىلماق: ئالدىنقى كۈنى غەيرەت سايلىقتا چۈشۈپ، كۆچەتزارنى كۆزدىن كەچۈردى، ئۆزىچە ھەربىر تۈپ كۆچەتنىڭ نەرخىنى قورسىقىدا بوداپ چىقتى. * بوۋاي يىگىتلىرىنىڭ نەرخىنى قايتا بوداپ كۆرۈپ پىسىڭىدە كۈلدى.

بودىماق II (توغرىسى: بوردىماق) ← **بوردىماق.**

بور I ئى [ر دلات] <خىم> مېتاللوئىد ئېلېمېنت، بەلگىسى B (Borum)، كرىستال ئەمەسلىرى يۇمشاق ۋە پاراشوكسىمان بولۇپ، يېشىل قوڭۇر رەڭدە، كرىستال ھالەتتىكىلىرى ناھايىتى قاتتىق بولۇپ، پارقىراق كېلىدۇ. بور نېيترون سۈمۈرىدۇ، شۇڭا يادرو رېئاكسىيىسىدە كونترول قىلغۇچى كالتەك قىلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە قېتىشما، راكېتا يېقىلغۇسى ۋە فارفور ئېمالى تەييارلاشتا ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

بور II ئى① <گېئول>① كالتسىي كاربوناتنىڭ يەنى ھاكتاشنىڭ ئاق ۋە يۇمشاق بىر تۈرى. ② ھاكتاشنىڭ ئاق ۋە يۇمشاق تۈرىدىن ياسىلىدىغان ھەمدە دوسكىغا خەت يېزىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل بۇيۇم.

بور دەۋرى <گېئول> ئوتتۇرا ھايات ئېراسىنىڭ ئۈچىنچى دەۋرى، تەخمىنەن 60 مىليون يىللىغا سوزۇلغان. بۇ دەۋردە تاغ ھاسىل بولۇش ھەرىكىتى ناھايىتى تېز بولغان؛ بور جىنسلىرى ئىنتايىن قېلىن بولغان يەر قاتلاملىرىنى شەكىللەندۈرگەن؛ ھايۋاناتتىن دىنازاۋرلار بەك تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئاخىرقى مەزگىلگە كەلگەندە تەدرىجىي يوقالغان، بېلىق ۋە قۇش تىپىدىكى ھايۋانلارمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار كۆرۈلۈشكە باشلىغان؛ ئۆسۈملۈكلەردىن گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەر ناھايىتى تەرەققىي قىلغان، ئىسسىق بەلباغ ئۆسۈملۈكلىرى ۋە كەڭ يوپۇرماقلىق دەرەخلەرمۇ كۆرۈلۈشكە باشلىغان.

بور سىستېمىسى <گېئول> ئوتتۇرا ھايات گۇرۇپپىسىنىڭ ئۈچىنچى سىستېمىسى. ئۇ بور دەۋرىدە شەكىللەنگەن يەر قاتلاملىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بورا ئى. ئاقلاپ يېرىلغان قومۇش ياكى چىغدىن توقۇلغان بىسات: قىرلىرى تىتىلىپ كەتكەن بورا ئۈستىدە چوڭقۇر خىيالغا چۆمگەن

بىر ئادەم ئۆلتۈراتتى.

بورا توقۇماق ئاقلاپ تەييارلانغان قومۇش، چىغ تاللىرىنى بىر-بىرىنىڭ ئارىلىقىدىن ئۆتكۈزۈپ، كىرىشتۈرۈپ، توقۇلما ھالەتكە كەلتۈرمەك: — ئۇلارنىڭ تەننەرخى بەك ئەرزان دەيدىغۇ؟ — سولايمان ئالدىغا ئېتىنى دېۋىتتى، — ئۇلار بىر بېغىنى ئون بەش پۇڭدىن ئالىدىكەنغۇ، ئۇنچىلا ئەرزان ساتقۇچە بورا توقۇيلى بولمىسا!

بورا قىياق <بوت> قىياق ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، سۇدا ئۆسىدۇ؛ غولى ئۈچ قىرلىق، يوپۇرمىقى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن، گۈلى يېشىل قوڭۇر رەڭدە؛ بورا توقۇشتا ئىشلىتىلىدۇ.

بورا ياندۇرماق توقۇلغان بورا مەلۇم ئۆلچەمگە يەتكەندىن كېيىن قومۇش تاللىرىنىڭ ئۇچلىرىنى ئېگىپ چاسلىماق.

بورات ئى [ر<لات] → **بورات كىسلاتا.**

بورات كىسلاتا <خىم> ئىئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $H_3\,BO_3$، ئاق رەڭلىك كرىستال؛ بېلىق قاسىرىقى شەكلىدە بولىدۇ؛ سۇدىكى ئېرىتمىسى ئاجىز كىسلاتالىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە؛ ئەينەك ۋە فارفور قاتارلىقلارغا ئىشلىتىلىدۇ؛ دورىگەرلىكتە دېزىنفېكسىيىلىگۈچى ۋە چىرىشتىن ساقلىغۇچى دورا ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بوران ئى ① توپا-چاڭ ئارىلاش چىققان شىددەتلىك شامال: گۈلەمبەر نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغاندا، تۇيۇقسىز بوران چىقىپ، قۇيۇنلار ئۇچۇشقا باشلاپتۇ. * «شامالباغ» گۈڭشېسىغا كەلگىنىمگىمۇ بىر يىل بولاي دەپ قالدى. ماي ئېيىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا تۇيۇقسىز بوران ئاپتى يۈز بەرگەچكە، گۈڭشې پارتكومى قۇتقۇزۇش خىزمىتى ئىشلەش ئۈچۈن كادىرلارنى بىرقانچە نۇقتىلارغا ئەۋەتتى. ② كۆچمە. داغدۇغا ۋە شىددەت بىلەن ئېلىپ بېرىلغان ھەرىكەت: — ھە، ھەيران قېلىۋاتامسىز؟ قانداق شامال بولاتتى، شامال ئەمەس، ئىنقىلاب بورىنى-دە! — دېدى رەيھان كامىلغا.

بوران چېچىكى دىئال → **مامكاپ.**

بوران چىقماق ① توپا-چاڭ ئارىلاش شىددەتلىك شامال پەيدا بولماق، كۆتۈرۈلمەك: دورغا دېگەن بوراندا يول ماڭمايدۇ، — دېدى بوۋاي، — ئۇلار بوران چىقسا بىرىنىڭ ئۈينىگە كىرىپ ياتىدۇ. ② بىرەر ئىجتىمائىي ھەرىكەت ئېلىپ بارغاندا تەھدىت سالىدىغان، ۋەھىمىلىك شىددەتلىك ھالەت پەيدا بولماق: ئاتالمىش «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نىڭ سىنىپىي قوشۇننى تازىلاش بورىنى چىقىپ تىنچ-ئىتتىپاق ۋەزىيەتكە ۋە خەلق ئىگىلىكىگە ئېغىر بۇزغۇنچىلىق سالدى.

بوران-چاپقۇن ① يامغۇر ئارىلاش چىققان قاتتىق بوران: ئات-ئۇلاغلىرى چارچىغان، بوران-چاپقۇن، ھۆل-يېغىندا قالغان يولۇچىلارنى يۇمشاق ئورۇن، ئاش-ئوزۇق، ئۇسسۇلۇق بىلەن تەمىنلەشتىنمۇ ئۇلۇغراق ئىشمۇ بارمىكىن؟ ② كۆچمە. ئىلگىرىلەش داۋامىدىكى ئېغىر توسقۇنلۇق، قاتتىق قىيىنچىلىق، ئوڭۇشسىزلىق: پەرھات دوستىغا سەممىي تەسەللى بېرىپ: — تۇرمۇش بىز مەكتەپتە ئويلىغاندەك ئەمەس ئىكەن، بۇنىڭدىنمۇ قاتتىق بوران-چاپقۇنغا دۇچ كېلىشىمىز مۇمكىن، ئۆزىمىزنى يوقىتىپ قويساق بولمايدۇ، — دېدى.

بوران-چاپقۇنلۇق بوران-چاپقۇنى بار، بوران-چاپقۇنغا تولغان: — جۇڭغار داللىرى بوران-چاپقۇنلۇق، بىرئاز قارىداپ قالغاندەك كۆرۈنىسىز، — دېدى ئەخمەتجان قاسىم. * ئەمدى ئىنقىلابنىڭ بوران-چاپقۇنلۇق دەۋرى ئۆتۈپ كەتتى. يېڭى ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرى بەرپا قىلىندى.

بوراندەك رەۋ. تېز، چاپسان، ئىتتىك: قاسىم قارىي ئايالىنىڭ كۆز ياشلىرىنى تۆكۈپ يالۋۇرۇشلىرى، نەسىھەت قىلىشلىرىغا قارىماي،

دەرغەزەپ بىلەن ئۆيدىن بوراندەك چىقتى ـ دە، ئۇدۇل ئابدۇقېيۇم كىسەرنىڭ ئۆيىگە ماڭدى.

بورانقۇش ئى [بوران+قۇش] <زوئول> تېنى قارلىغاچقا ئوخشايدىغان، ئېغىزى ئىلمەك، قاناتلىرى قارا، پۇتىدا ئۇزۇش پەردىسى بار، تىرنىقى قارا، دائىم دېڭىز ئۈستىدە ئۇچۇپ يۈرۈپ بېلىق ۋە راك قاتارلىقلارنى يەيدىغان بىر خىل قۇش: ئالغا! ئالغا! ئالغا! بۈيۈك ئىقبالغا... يالقۇنلۇق سادادىن تەۋرىنەر تاغ، تاش، يۈكسەككە ئىنتىلەر بورانقۇشىدەك، مۇرىگە مۇرە تىرەپ بارلىق ۋەتەنداش.

بورانلىق سۈپ ① بورىنى بار، بورانغا تولغان: مۇزەپپەر سۆزىنى تۈگىتىپلا چىقىپ كەتتى. ئۇ بىرپەستىلا يامغۇر ۋە بورانلىق تۈن قوينىدا غايىب بولدى. ② كۆچمە. كەسكىن، شىددەتلىك، كۈرەشكە تولغان: بورانلىق يىللارنىڭ شائىر لاچىنى، كۆكسىدىن چېچىپ قان، كېلەچەككە پارلاق ئۈمىدلەرنى يېزىپ كەتتى.

بورداتماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باي ئۆزى بورداتقان ئىككى قوينىڭ بىرىنى قازىغا، يەنە بىرىنى يۈسۈپ بەگكە خۇپىيانە هالدا ئاپىرىپ بېرىپ، تەلپىنى ئېيتقان بولسىمۇ هېچبىر ئۈنۈمى بولمىدى.

بورداشماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ ئۈملۈك دەرىجىسى: بۇ يىل چارۋىچىلىق كەسپىي ئائىلىلىرى دۆلەتكە سېتىپ بېرىدىغان تاۋار چارۋىلارنى ئەستايىدىل مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن بورداشتى.

بورداق سۈپ. گۆش ئۈچۈن بېقىپ سەمرىتىلگەن؛ سېمىز: سۈپىنىڭ بىر چېتىگە كانار ئورنىتىلغان بولۇپ، بورداق قوينىڭ گۆشى ئېسىقلىق تۇرۇپتۇ. * هە ئۇنتۇپ قېلىپتىمەن، ساتىدىغان ئىككى بورداق قويى بار كادىر سىلىمۇ يا؟ نەچچىدىن كېلىشكەن، قويىنى ئەكىلىپ، ئاندىن پۇلغا قول سۇنسىلا يىگىت، جۇگۇسلا!

بورداق گۆش بوردالغان چارۋىنىڭ گۆشى؛ سېمىز گۆش: — بۇگۈن تەمىنلەشنىڭ بورداق گۆشىگە ئۇچراپ قالدىڭمۇ، نېمە؟ ئەركىن بازارنىڭمۇيا؟ — دەپ سوراپ قالدى غەنىدىن دوستى ئەنۋەر.

بوردالماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: بۇ يىل پىرمىدا ئىككى قوتان قوي ۋە بىر قوتان ئۆكۈز سېمىز بوردالدى.

بوردانماق «بوردىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

بوردىماق پ. مەخسۇس بېقىپ سەمرىتمەك: ئەپەندىمنىڭ قوي بورداۋاتقانلىقىدىن خەۋەر تاپقان مەهەللە بايلىرىنىڭ باللىرى، ئەپەندىمنى ئالداپ قويىنى يەۋېلىشنى مەسلىهەتلىشىپتۇ.

بوردۇ ئى [فران] ⟵ **بوردۇ سۇيۇقلۇقى.**

بوردۇ سۇيۇقلۇقى <دېھ> مىس سۇلفات، هاك ۋە سۇ بىلەن ياسالغان دېھقانچىلىق دورىسى، زىرائەتلەرگە پۈركەلگەندە بىر قەۋەت نېپىز پەردە شەكلىدە قېتىۋېلىپ كېسەل مىكروبلىرىنىڭ ئۆسۈملۈك تېنىگە كىرىشىنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. بۇ دورا فرانسىيىنىڭ بوردۇ (Bordeaux) دېگەن يېرىدە بۇرۇن ئىشلىتىلگەنلىكى ئۈچۈن شۇ جاينىڭ نامى بىلەن ئاتالغان.

بورسۇق ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى هايۋان، تۈكلىرى ئومۇمەن كۈل رەڭ، قورساق بىلەن تۆت پۇتى قارا بولىدۇ، بېشىدا ئۈچ تال ئاق ئالىسى بار؛ بارماق ئۇچىدا ئۇزۇن ۋە ئۆتكۈر تىرناقلىرى بولىدۇ، توپا كولاشقا ماهىر، تاغ باغرىلىرىدا كامار كولاپ ياشايدۇ، كېچىسى هەرىكەت قىلىدۇ؛ مېيىنىڭ كۆيۈكنى داۋالاشتىكى ئۈنۈمى ياخشى؛ «قاشقىئوغلاق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بورغۇل ① سۈپ. پاختەك تۈكى رەڭلىك (ئات هەققىدە): بورغۇل ئاتقا مىنىپ ناتونۇش بىر ئادەم كېلىۋاتاتتى ② ئى. پاختەك تۈكى رەڭلىك ئات: ناسىر ئات ئېغىلىدىن ئېگەر-

لەگلىك بورغۇلنى يېتىلەپ چىقتى ـ دە، ھويلىدىن مىنىپ چىقىپ كەتتى.

بورۇن ئى [خەن] جان ت. باشقا بىرىگە ۋەكالىتەن مەسئۇلىيەتنى ۋاقىتلىق ئۆز ئۈستىگە ئالغۇچى؛ كېپىل: ئۇلار «قىز ئوغرىلاش» ئويۇنى قىلماقچى، ئەپلەشمىسە، قىزنى ئالماس ئۈچۈن بورۇنغا ئالماقچى بولۇشتى.

بورۇن بولماق باشقىلار ئۈچۈن مەسئۇلىيەتنى، جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئالماق؛ كېپىل بولماق: ئەخمەت 5000 يۈەنگە بىر ئايلىق بورۇن بولۇپ ئوسماننى قۇتۇلدۇرۇپ قويدى.

بورۇن قىلماق باشقا بىراۋنى ئۆزى ئۈچۈن مەسئۇلىيەتنى، جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئالغۇچى كىشى قىلىپ بېكىتمەك، كېپىل قىلماق: مەن بۇ ئىشتا تاغام ئەخمەتنى ئۆزەمگە بورۇن قىلىمەن، چۈنكى تاغام مېنى تولۇق چۈشىنىدۇ.

بورۇنلۇق «بورۇن» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: نادان ئادەملەر ئۆزىگە ئىشەنچلىك بولمىغان ئادەملەرگە بورۇنلۇق قىلىدۇ.

بورىچى ئى. بورا توقۇش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: شۇنداق قىلىپ، باينىڭ كۆزى ئاشۇ بورىچىنىڭ قىزىغا چۈشۈپ قالدى ـ دە، ئۇنى قانداق قىلىپ قولغا كەلتۈرۈش ھىيلىلىرىنى ئويلاپ تاپتى.

بورىچىلىق ئى. بورا توقۇش ۋە سېتىش كەسپى: بىرقانچە يىل ئۇ يەر، بۇ يەردە قاڭقىپ يۈرگەن رىشىت ھاجىم ئاخىر ئۆز يۇرتىغا كېلىپ ئەر ـ خوتۇن بورىچىلىق قىلىشقا كىرىشتى.

بورىچىلىق قىلماق بورىچىلىق بىلەن شۇغۇللانماق: — ھە، ئەمدى بورىچىلىق قىلماقچى بولۇپسەن ـ دە، تېخى، — دېدى تۇردى مۇھەممەتكە.

بورىيا ئى [ئە<پ] يېزت. —> بورا: ماڭغان دەريا، ياتقان بورىيا (ماقال). * تەكەببۇر ئەيلىدى شەيتان، ئۇنىڭدىن روھى سىياھ بولدى. قومۇشنى كۆرمىدىڭلارمۇ، باش چىقاردى بورىيا بولدى.

بوز I سۈپ. كۆككە مايىل ئاق رەڭ: بوز ئات. بوز قوي. بوز ئېشەك. بوز كېپىك. * كۆرگەزمىگە قويۇشقا يارىغۇدەك بوز ئېشەكتىن بىرى ئۇزۇن قۇلاقلىرىنى دىڭ تۇتۇپ، بىزگە قاراپ تۇراتتى. * ئېتىم بوز ئات، ئېتىم بوز ئات يالىڭنى ئۇزات. بۈگۈن ئاخشام يار قېشىغا يەتكۈزگىن بوز ئات.

بوز ئالا ئاساسەن بوز تۈسى بىلەن ئاجرىلىپ تۇرىدىغان ئالا: بوز ئالا تايىنى مىنىپ، ساي تۆۋەن قاچقان. دۈشمەن ئاتلىق قوغلاپ كەلسە بېشىنى چاپقان.

بوز تورغاي <زوئول> بىر خىل قۇش، پەيلىرى قىزغۇچ، قوڭۇر سەپكۈنلىرى بار، تۇمشۇقى كىچىك ھەم ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ قانىتى چوڭ بولۇپ ئېگىز ئۇچىدۇ؛ يېقىملىق سايرايدۇ: ھاۋادىكى بوز تورغاي، سايرىمىساڭ نە بولغاي، بۇ چۆللەردە جېنىمنى قىينىمىساڭ نە بولغاي.

بوز توشقان <زوئول> تۈكلىرى كۆل رەڭگە مايىل توشقان: ئەتىگەندە شەبنەمدە، يورغىلايدۇ بوز توشقان، يېڭى تۇتقان يارىمنىڭ، ئاغزىغا شېكەر قوشقان.

بوز تۆلەك <زوئول> تۇغۇلغىلى ئىككى يىل بولغان، ئەمدى بىرىنچى قېتىم تۆلەش ئالدىدا تۇرغان قارچىغا. بۇنداق قارچىغىنىڭ قۇيرۇقى ئۇن بىر تالدىن ئاشمايدۇ، رەڭگى بوز كېلىدۇ.

بوز تۆلكە <زوئول> تۆلكىنىڭ بىر خىلى، تۈكى ئاچ سېرىق بولۇپ، كۆل رەڭگە مايىلراق كېلىدۇ، تۈۋىتلىرى سەل نېپىز بولىدۇ.

بوز غورۇلاي <زوئول> چوڭلۇقى قارا قۇشقاچچىلىك، قۇيرۇقىدا قارامتۇل بەلدەم بار، تۇمشۇقى ئىلمەك، بېشى يوغان بىر خىل غورۇلاي.

بوز لاچىن <زوئول> تۈلەككە كىرمىگەن لاچىن: تام بېشىدا ئولتۇرغان، بويىنى ئالا بوز لاچىن. مەھەللىگىزگە مەن كەلدىم، ئۆيىڭىزگە يول ئاچىڭ.

بوز يۇلغۇن قوڭۇرىقى ئورۇق، چېچىكى بوز، تېگىدىنلا شاخلايدىغان يۇلغۇن.

بوز II سۈپ ① ئېچىلمىغان، تېرىلمىغان، ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن: بوز يەر، بوز توپا. * بۇغداي تەرسەك كۆزگە تەر، ئارپا تەرسەك بوزغا (ماقال). //ئۇلار ناشتىدىن كېيىن گەمە ئارقىسىدا ئاچقان بىر پارچە بوزغا كەلدى. ② ئۆيلەنمىگەن، تۇرمۇش تەجرىبىسى كەم، چېنىقمىغان: بوز يىگىت.

بوز توپا قۇۋۋىتى ئاجىز، زىرائەت تېرىلىپ مۇنبەتكە ئايلانمىغان، بوز قۇم ئارىلاش تۇپراق.

بوز يەر <دېھ> تېرىقچىلىق قىلىنىپ باقمىغان، ئۆزلەشتۈرۈلمىگەن يەر: ــ راستىنى ئېيتسام، كەتمەندىن تېخى زېرىككىنىم يوق، لېكىن، قارىسام، دېھقان ئۈچۈن بارغانسېرى ياخشى كۈنلەر بولۇۋاتىدۇ. ھۆكۈمەت بوز يەرلەرنى قانچىلىك ئېچىۋالساڭلار ئۆزەڭلارغا ھېساب، ــ دېدى.

بوز يەر ئاچماق ——> **بوز يەر ئۆزلەشتۈرمەك:**
خەلق ئىگىلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىش ئۈچۈن ئازادلىق ئارمىيىنىڭ قول تەۋرىتىپ بوز يەر ئېچىپ دېھقانچىلىق قىلىشى خەلق دۆلىتىنى ئوبدان قۇرۇش ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ مەدەت.

بوز يەر ئۆزلەشتۈرمەك بوز يەرگە سۇ باشلاپ، ئېتىز ياساپ تېرىمغا ئايلاندۇرماق: بۇ بىر يىل ئىچىدە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش سېپىدىكى يولداشلار جاپا ــ مۇشەققەتكە چىداپ ئىگىلىك يارىتىش روھىنى چوقۇم جارى قىلدۇرۇش لازىم.

بوز يىگىت ئۆيلەنمىگەن، تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق ــ چۈچۈكىنى تېتىمىغان، تۇرمۇش تەجرىبىسى كەم، چېنىقمىغان يىگىت: ــ قېنى ئالدى بىلەن ئۆزەڭنىڭ گېپىڭنى قىل، تېخىچىلا تىزىڭنى قۇچاقلاپ يۈرەمسەن، ئۆيلەنمىگەن بوز يىگىت، چىڭگىلىك باشتىن بىرەرنى تاپمىدىڭمۇ تېخى...، ــ دېدى ئاۋۇت ئاكا تۇرسۇنغا چاقچاق قىلىپ.

بوزا ئى. تېرىق، ئارپا قاتارلىق ئاشلىقلاردىن ياسىلىدىغان؛ كەيپ قىلىش رولىغا ئىگە بىر خىل ئىچىملىك: سۆيۈملۈك يېڭى پىشقان گۆش، شورپا ۋە بىر چىنىدىن بوزا ئېلىپ كىرىپ، مېھمانلارنىڭ ئالدىغا قويدى.

بوزا سالماق يېرىك تارتىلغان تېرىق، ئارپا قاتارلىقلارنى دەسلەپ قاينىتىپ، كېيىن ئېچىتىش ئارقىلىق ئىچىملىك تەييارلىماق: ــ بىزگە چاي قاينىتىپ بېرىدىغان خوتۇنمۇ يوق، بىزگە خوتۇنمۇ شۇ، بالا ــ ۋاقىمۇ شۇ، ئۆي ــ جاھانىمۇ شۇ دېگىنە، مانا مۇشۇ سالغان بوزامدىن باشقا نېمەم بار ئەمدى؟ ــ دېدى رازىق دوستى نامانغا.

بوزارتماق «بوزارماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئارقىمۇئارقا ياغقان يامغۇر، ئارىلاپ قىزىتىپ تۇرىدىغان ئاپتاپ خادا ياغاچقا ئېسىلغان بايراقنى بوزارتىۋەتكەنىدى.

بوزارماق پ. رەڭگى ئۆزگىرىپ بوز ھالەتكە كەلمەك: مەستۇرە بوزىرىپ كەتكەن كۆك بوغچىسىنى ئۆيدىن ئېزدەپ ئاران تاپتى. * ھاۋا سەل يىلىپ قالغان بولسىمۇ، دەرەخلەر تېخى قىشلىق ئۇيقۇدىن ئويغانمىغانىدى، تام تۈۋلىرىدە توپا ــ چاڭ قونغان قالدۇق قارلار بوزىرىپ كۆرۈنەتتى.

بوزاڭ سۈپ. بوزارغان، بوز ھالەتتىكى: ئۆگەي ئانا ئەمدى بوز قوينى ئۆلتۈرۈپ بالىغا يېگۈزگىلى تۇرۇپتۇ. بوز قوينىڭ گۆشىمۇ تۈگەي دېگەندە بالا: ــ ھە ئانا، ئالەم بوزاڭ تۇرىدىغۇ؟ ــ دەپتۇ.

بوزاڭ توپا بوزارغان، بوز تۈسكە كىرگەن توپا.

بوزاڭلاشماق پ. بوزارغان ھالەتتىكى رەڭ ياكى تۈسكە كەلمەك: ھاۋا بوزاڭلاشتى.

بوزەك سۈپ. باشقىلارغا تاقابىل تۇرالمايدىغان، قارشىلىق قىلىش ئىقتىدارى كەم؛

ئانىي: ئارزۇگۇلنىڭ نەزىرىدە زورىخان «كىچىك بالا» ئىشقا بۇيرۇسىمۇ ماڭمىدىغان «ئەخمەق»، بوزەك خوتۇنلاردىن ئىدى.//بوزەككىنى بوزەك ئەتمىسەڭ، قىيامەتتە سورىقى بار (ماقال).

بوزەك ئەتمەك ← **بوزەك قىلماق:** — سېنى كىم بوزەك ئەتتى؟ — دېدى دادىسى خاپا بولۇپ، — «ئادەمنىڭ كىچىكى بولغۇچە، ئىتنىڭ كۈچۈكى بول» دېگەن راست گەپكەن - دە.

بوزەك بولماق باشقىلارنىڭ ھاقارەت ۋە پەس كۆرۈشلىرىگە ئۇچرىماق: — مۇئەللىمنىڭ ئېيتقىنىمۇ توغرا، ئابدۇۋېلىكا، — دېدى ئۇ پارىڭنى داۋاملاشتۇرۇش مەقسىتىدە، — سىزغۇ مۇسا دۇكانچىغا بوزەك بولماپسىز، لېكىن ئۇنىڭ خاتا ھەرىكىتى ئاشكارىلانمىغاچقا، شۇ كەمگىچە قانچىلىغان ئادەملەر ئۇنىڭغا بوزەك بولغاندۇ.

بوزەك تاپماق ← **بوزەك قىلماق:** — ئەگەر مېنى ھېلىمباي دېگەن خۇنسا بوزەك تاپمىغان بولسا، مەن بۇنچىلىك ئەسكى يولغا كىرىپ قالمايتتىم، — دېدى ئەكبەر كۆزىگە ياش ئېلىپ.

بوزەك قىلماق باشقىلارنى خورلىماق، كەمستمەك، ئانىي قىلماق: — قانداق؟ — دېدى ئالتۇن چىش سوغۇق كۈلۈپ قويۇپ، — گېپىڭنى قىل! شاگىرتىمنى نېمىشقا بوزەك قىلىسەن؟. * سىلەر قانچە بوزەك بولساڭلار، ئۇلار سىلەرنى شۇنچە بوزەك قىلىدۇ. ئەمدى بۇنىڭغا قول قوشتۇرۇپ يۈرۈۋېرىش مۇمكىنمۇ؟

بوزەكلىك «بوزەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بەك ياۋاشلىق ئادەتتە بوزەكلىكىمۇ بولۇپ قالىدىكەن.

بوزەكلىمەك پ. بوزەك قىلماق، بوزەك تاپماق: ئۆتمۈشتىكى پاراقىنى، كەمبەغەللەر بېرەتتى. كەمبەغەللىنى بوزەكلەپ، دورغا، يايى ئۇراتتى.

بوزتىكەن ئى [بوز+تىكەن] <بوت> مۈرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنىدە ئاق سۈت بار؛ غولى تىك، تۈكسىز، سىلىق كېلىدۇ، تۈۋەندىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرىنىڭ قىسقا سېپى بولىدۇ، غولىدىن ئۆسكەن يوپۇرماقلىرى پەيسىمان تېپىز ياكى چوڭقۇر يېرىلىدۇ، تۈۋى قۇلاقسىمان بولۇپ، غولنى ئورايدۇ، گىرۋىكىدە تىكەنلىك چىشلىرى بولىدۇ؛ پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىسسىقنى تارقىتىش، زەھەر قايتۇرۇش، قاننى جانلاندۇرۇش، تۇرۇپ قالغان قاننى ماڭغۇزۇش ۋە يىرىڭنى چىقىرىپ غەلۋىرەكنى ساقايتىش رولى بار.

بوزلاتماق «بوزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىركۈنى ئەپەندىم پادىشاھنىڭ تۆگىلەرنى ئالدۇرۇپ كېلىپ بوزلاتقانغا قاراپ، بويى تىكەنلەشكەندەك بولىدى - دە، تۆگە بوزلاپ ھازا قىلغان يەردە، ئېشەكىم ھاڭراپ ھازا قىلسا بولمامدىكەن، دېگەن يەرگە كېلىپ، ئاتايىن ئېشەك مىنىپ جىنازا نامىزىغا قاتناشتى.

بوزلاشماق «بوزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يىراقتىن تۆگىلەرنىڭ بوزلاشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

بوزلۇق ئى. بوز يەر، بوز توپا كۆپ يەر: تىببىي قۇتقۇزۇش ماشىنىسى يېنىككىنە قوزغىلىپ، بوزلۇقتىكى يېڭى يولدىن غۇيۇلداپ يۈرۈپ كەتتى. * يولنىڭ ئىككى تەرىپى ئېچىلمىغان مۇنبەت بوز يەر بولۇپ، بوزلۇقنىڭ ئايغى يىراق تەكلىماكانغا تۇتىشىپ كېتەتتى.

بوزلىماق پ ① ھىڭگان (چىشى تۆگە) نىڭ تايلىقىنى، تايلاقنىڭ ئانىسىنى سېغىنغان ۋاقتىدا چىقارغان ئاۋازى ھەققىدە ئېيتىلىدۇ: — نېمە ئاۋاز بۇ، — دېدى ئوسمان ئۇيقۇدىن بېشىنى كۆتۈرۈپ، — ئۇخلاۋەر، تۆگىنىڭ تايلىقى سىرتتا قالغانغا ئوخشايدۇ، شۇڭا ئانىسى تايلىقىنى ئىزدەپ بوزلاۋاتىدۇ، — دېدى يېنىدا ياتقان دوستى سەمەت. ② كۆچمە. ئاۋاز چىقىرىپ يىغلىماق، نالە قىلماق: كېيىن ئۇ بالا جىنازىغا ئۆزىنى ئېتىپ شۇنداق بوزلىدىكى، ئۇنىڭ مىسكىن زارىدىن يەر يېرىلىپ، تاغۇتاشلار ئېرىپ كەتكۈدەك بولدى.

بوزون ئى [ھىند] <فىز> ئۆز ئوقى ئەتراپىدا ئايلىنىشتىكى ھەرىكەت مىقدارى مومېنتى $\frac{1}{2}\frac{h}{2\pi}$ نىڭ جۈپ ھەسسىسىگە باراۋەر بولغان مىكرو زەررىچە. مەسىلەن: فوتون، π مېزونى، a زەررىچىسى ۋە جۈپ سانلىق نۇكلېئونىدىن تۈزۈلگەن ئاتوم يادروسى قاتارلىقلار.

بوزىچى ئى. بوزا ئىچىملىكىنى تەييارلاش ۋە ئۇنى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: بوزىچى ھالۋىچى بولسا كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ، دېگەنىدەك، بىزگە قالغان ئىش شۇنداق بولماي نېمە بولىدۇ دەيسىز.

بوزىچىلىق ئى. بوزا ئىچىملىكىنى تەييار-لاش ۋە سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: كوچىنىڭ دوقمۇشىدا بوزىچىلىق قىلىدىغان سۆيۈم-قان دېگەن بىر قىز بار ئىدى.

بوزىخانا ئى. بوزا سېتىلىدىغان ۋە بوزا ئىچىلىدىغان جاي: ئۇزاق ئۆتمەي بوزىخانىغا بىر كىشى دەلدەڭلەپ كىرىپ كەلدى.

بوزىرىشماق «بوزارماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بوسە ئى [پ] يېزت. مېھىر-مۇھەببەت ۋە ھۆرمەتنى ئىزھار قىلىش يۈزىسىدىن لەۋنى بىرەر كىشىگە ياكى نەرسىگە تەگكۈزۈش؛ سۆيۈش: خۇددى يارى پەرىزاتنى كۆرگەنىدەك ئۇنى بوسە قىلىپ كۆچ-مادار تاپقانىدەك بولۇپتۇ.

بوسە قىلماق مۇھەببەت ۋە ھۆرمەت ئىزھار قىلىپ لەۋ تەگكۈزمەك؛ سۆيمەك: مەڭزىمدىن بوسە قىلدى ئامانىسا، قەلبىمدە «ئىشرەت ئەنگىز» ئۇرغۇپ تاشتى، تالانتلىق مۇقامشۇناس بۇ گۈزەلگە، ئەقدە مۇھەببىتىم يەنە ئاشتى.

بوستان ئى [پ] دەل-دەرەخ ۋە يېشىل-لىققا تولغان باغ، جاي: ئىشىك ئالدى دەرەخ بوستان، قىزىل گۈل غۇنچىسى يارىم. قىزىل گۈللەر ئېچىلغاندا، قايان باردىڭ تولۇن ئايىم. * ئېچىلى مېھرىڭ سۆيىنى سەن تامان ئۇچقاندا مەن، ئۆز ئانام قويىنىنى تاپتىم بۇ گۈزەل بوستاندا مەن.

بوستان چاچ ئۇزۇن ھەم قويۇق ئۆسكەن چاچ: زەيتۇنەمنىڭ بېشىدا گۈللۈك چىمەن دوپپا، ئۇستىدە كۆكرەك پۈرمە ئەتلەس كۆڭلەك بولۇپ، تال-تال ئۆرۈلگەن ئۇششاق بوستان چاچلىرى مۇرىسىنى يېپىپ تۇراتتى.

بوستانلاشتۇرماق پ. باغ-بوستانغا ئايلاندۇرماق: ھەر يىلى كۆچەت تىكىپ ئورمان بەرپا قىلىش ئارقىلىق بۇ چۆللەرنى بوستانلاش-تۇرۇش ھازىرقى مۇھىم ۋەزىپىلەرنىڭ بىرى.

بوستانلىق ئى. باغۇبوستانلار بىلەن قاپلان-غان ئاۋات يەر: ھازىر مەكتەپنىڭ مېۋىلىك دەرىخى ئون مىڭ تۈپكە، بېغى ئون تۆت موغا يېتىپ مەكتەپ ئىچى بوستانلىققا ئايلاندى.

بوسو ئى [خەن] پىشۇرۇلغان چۆپ بىلەن قورۇلغان سەيىنى بىر قىلىپ قايتا قورۇپ تەييارلانغان لەغمەن.

بوسۇت ئى. تويدا ئادەمگەرچىلىك يۈزى-سىدىن قويىدىغان سوۋغا-سالام: بىرپەسلىك ئويۇن تاماشىدىن كېيىن توي بوسۇتىنى يوغان پەتنۇستا كۆتۈرگەن ئەختەر سەپنىڭ ئالدىغا ئۆتتى.

بوسۇغا ئى. ① ئىشىك، دەرۋازا كېشەك-لىرىنىڭ ئاستىغا قويۇلغان توغرا ياغاچ ياكى خىش، تاش، سېمونت قاتارلىقلاردىن قىلىنغان توسما: ئەكبەر دادۇي ئىشخانىسىغا كىرىۋېتىپ بوسۇغىدا توختاپ قالدى. * ئەزىز بوسۇغىغا قەدەم قويۇشى بىلەنلا قۇددۇس، قەلبىنۇرلار تەڭ سالام بەردى. ② كۆچمە. ئۆي، قورۇ، دەرگاھ: بۇ ئىككى ئەۋلاد ئەلمىساقتىن تارتىپ ياتقا قىز بەرمەيدىغان، ياتنى بوسۇغىسىغا يولاتمايدىغان كىشىلەر ئىدى. ③ كۆچمە. شەھەر، يېزا-قىشلاققا كىرىشتىكى جاي: — ئاپلا... دۈشمەن بىزنىڭ بوسۇغىمىزدىلا يۈرۈپتۇ-دە، مەن بۇ خەۋەرنى ھازىرلا باتۇرغا يەتكۈزەي، سەن يەنە تەكشۈرۈپ كۆر، — دېدى كامال ۋە ئالدىراپ باتۇر تەرەپكە كەتتى. ④ كۆچمە. بىرەر نەرسە، ئىش-ھەرىكەت، ۋەقە ياكى ھادىسىنىڭ باشلىنە-

شىغا يېقىن قالغان پەيت؛ باشلىنىشى، كىرىش قىسمى: — ھەي بالا، — دېدى ئازادلىق ئارمىيە جەڭچىسى، — سىز ئەمدى ھايات بوسۇغىسىغا كەلدىڭىز. * راست ئىكەن-دە، بۇ ئايالنىڭ بالىسى ئۆلۈم بوسۇغىسىغا كېلىپ قېلىپتۇ. * بىز ئالىي ماتېماتىكىنىڭ بوسۇغىسىنى كۆرمىدۇق، قىسقىسى، بىز كەشپىيات ئەمەس، دورامچىلىقنىمۇ قاملاشتۇرالمايمىز. * يەر ئايلىنار، ۋاقىت ئۇچار، بۈگۈننىڭ بوسۇغىسىدا ئەتە ساقلاپ تۇرار. ⑤ ئۆستەڭ، ئېرىقلاردىكى زاكو، ئازما، سەكرەتمىلەرنىڭ تاختاي بىلەن سۇنى توسقاندا تاختايغا ھىمەلىشىپ تۇرىدىغان ياغاچتىن ياكى سېمونتتىن تەييارلانغان تاپان: ئازمىنىڭ بوسۇغىسى.

بوسۇغىسىدىن ئاتلىماق ئۆيىگە كىرمەك: ئۇلارنى رەنجىتىپ قويارمەنمىكىن دەپ ئۇلارنىڭكىگە بېرىشقا جۈرئەت قىلمىدىم، شۇنداق قىلىپ مەن قىزلىرىمنىڭ بوسۇغىسىدىن ئاتلاپ كىرەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم.

بوسۇغىسىغا پۇتىنى ئالماق ئۆيىگە كەلمەك: ئۇ ئەتىدىن بېرى بوسۇغىمىزغا پۇتىنى ئېلىپ باقمىدى.

بوسۇغىسىغا دەسسىمەك بىرەرسىنىڭ ئۆيىگە كەلمەك، ئۆيىگە كىرمەك: — مەن ئۆزلىرىنى بۈگۈن چاقىرغان يەرگە بارغۇزمايمەن، ئەگەر مېنىڭ گېپىمگە كىرمەي كېتىدىغان بولسىلا ئىككىنچى بوسۇغامغا دەسسىگۈچى بولمىسىلا، — دېدى ئۆي ئىگىسى.

بوسۇغىسىغا كېلىپ قالماق يېقىنلىشىپ قالماق: ئازادلىق ئارمىيە بوسۇغىمىزغا كېلىپ قالغان تۇرسا، بىز يەنە نېمىدىن قورقاتتۇق.

بوسۇغىسىنى تويا باسماق ئۆيىگە باشقا كىشىلەر كىرمەسلىك: «جىن-شەيتان» قىلىپ ئايرىپ قويۇلغان ئاشۇ ئون يىللىق ئاپەت يىللىرىدا ھەممە كىشىلەر ئۇنىڭدىن قېچىپ بوسۇغىسىنى تويا باسقانىدى.

بوسۇغىسى ئېگىز باشقىلار ئۆيىگە ئەيمىنىپ كىرەلمەيدىغان، ھالى چوڭ، ئۆزىنى باشقىلاردىن يۇقىرى تۇتىدىغان: — ئۇلارنىڭ بوسۇغىسى ئېگىز، بىز كىرەلمەيمىز، دېگىنە، — دېدى ئىسمائىل غەمكىن ئولتۇرغان دوستى ئىبراھىمغا.

بوسۇغىسى ئېگىزلىمەك ھاكاۋۇرلاشماق، ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان بولۇپ[*] قالماق: شەمەر چاقچاقتا يۆلىدى: — بوسۇغاڭ ئېگىزلەپ قېلىپتۇ، ئاتلىيالماسلىقتىن قورقتۇم. — تۇراپ شۇجىمۇ بوش كەلمىدى: — ئاتلاشتىن قورققان ئادەم يول يۈرمىسىمۇ بولىدۇ.

بوسۇغا-داۋان ① داۋاندەك بوسۇغا: بوسۇغا-داۋىنى ئېگىز. ② بۆسۈپ ئۆتىدىغان ئۆتكەل: بوسۇغا-داۋىنىدىن ئۆتمەك.

بوسۇغا-داۋىنى ئېگىز ئۆزىنى باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇتىدىغان؛ يېقىنلاشقىلى ھەم ئالاقە قىلغىلى بولمايدىغان: ئوغلۇم، رەنا ئۆزى ياخشى قىز بولسىمۇ ئۆيىدىكىلەرنىڭ بوسۇغا-داۋىنى ئېگىز، بىز بويتۇرالمايمىز، ئەڭ ياخشىسى ئۇنىڭدىن مېھرىڭنى ئۈز.

بوسۇق I ئى. دىئال. بوسۇغا.

بوسۇق II ئى. دىئال. بوغۇرساق.

بوسۇنچۇق سۈپ. دىئال. بوزەك، ئانىي.

بوش سۈپ ① ئىچىدە ھېچ نەرسە يوق؛ قۇرۇق: — بۇ ئىشىكلار ناھايىتى ياخشى بولۇپتۇ، — دېدى رەمزىيە مۇئەللىم كۈلۈپ، — مەندىمۇ سىلەر راسا قىزىقىدىغان كىتابلاردىن خېلى بار، ھەممىنى سىلەرگە بېرەي. ھازىر مانا ماۋۇ بوش ئىشكاپنى ئېلىپ، تۇرۇڭلار. * ئاشپەز قولىغا بىر بوش قاچىنى ئېلىش، جوزا ئۈستىگە ۋە يەرگە چۇشۇپ كەتكەن چۆپلەرنى بىر-بىرلەپ تېرىشكە باشلىدى. ② ئادەم ياكى نەرسىدىن خالىي، ئىگىلەنمىگەن؛ بىكار: — مۇئەللىم، بىزنىڭ ئىككى ئېغىز ئۆيىمىز پۈتۈنلەي بوش تۇرۇۋاتىدۇ. شۇ ئۆيگە كۆچۈپ كېلەمدىلا؟ — دېدى مېھراي مۇئەللىمگە سەممىي ئىلتىماس قىلىپ. * ساۋۇت بۇلۇڭدىكى بىر بوش ئورۇندۇققا چىقىپ زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋىدى، كۈتكۈچى كېلىپ ئۇنىڭ پۇتىنى چۈشۈرۈپ ئولتۇرۇشنى ئېيتتى. * ھېيتەم ئاكىسى بىلەن باغنىڭ بوش يېرىنى ئاغدۇرۇپ بولدى، ئۇ

يەرگە كۆكتات تېرىماقچى. ③ ھېچ نەرسە كۆتۈرمىگەن، بىكار: ھەرقاچان ئاياللار ئۇ بۇلاققا سۇغا كەلسە بىر ئايال چېلەك كۆتۈرمەستىن بىللە كېلىدۇ. چېلەك كۆتۈرمەي بوش كەلگەن ئايال يولدىكى قۇرتلارنى كىشىلەر دەسسىۋەتمىسۇن دەپ يولدىن يىراق قىلىدۇ. ④ ئىش، خىزمەت بىلەن مەشغۇل بولمىغان؛ ئىشتىن خالىي، بىكار: — بالىمىز دەرسلىرىنى ئوبدان ئوقۇۋاتىدۇ، تاپشۇرۇقلىرىنى ۋاقتىدا ئىشلەۋاتىدۇ، بوش ۋاقىتلىرىدا مۇشۇنداق نەرسىلەرنى ياساپ ئوينىسا، زېھنى ئېچىلىدۇ ئەمەسمۇ؟ — دېدى سېلىم ئاكا ئايالىغا. ⑤ ئاسان ئۈزۈلۈپ، يىرتىلىپ، سۇنۇپ كېتىدىغان، پۇختا ئەمەس: بوش يىپ. بوش رەخت. بوش كېسەك. بوش ياغاچ. * ماشىنىچى تۈگمىنى بوش يىپ بىلەن قاداپ قويغاچقا، ئۇزاققا قالماي چاپاننىڭ تۈگمىسى چۈشۈپ قالدى. * — بەللى، بەللى! تۆمۈرچى ئۇستام بازغانلىرىدىن ئايلىناي، قاردىمادىلا، سىلىنىڭ بازغانلىرى تەگكەن كەتمەن مۇشۇنداق بوش بولامدۇ؟ — دېدى سادىق ئاكا. ⑥ كۈچسىز، زەئىپ، ئاستا، سۇس: بوش ئاۋاز. بوش شامال. * — نادىر... نادىر! ماڭا قارا، كۆزۈڭنى ئاچە، — دەپ بوش ۋارقىرىدى كوماندىر. * تاك... تاك... تاك! ياتاقنىڭ ئىشىكى بوش چېكىلدى. * شامال دېرىزىدىكى ئىككى تەشتەك قۇشرۇيگۈلنىڭ بەرگ - يوپۇرماقلىرىنى بوش ئىرغاڭلاتماقتا ئىدى. ⑦ كۆچمە. قاتتىق قول، تەلەپچان ئەمەس، بوشاڭ: بوش رەھبەر. * — بۇ جايغا كېلىپ تەختىنى چېقىۋەتكۈچە بولغاندىن كېيىن، ئۇ بوش ئادەم ئەمەس، باشقىلار زىيان - زەخمەت سېلىپ قويمىسۇن دەپ يالغاندىن ئاغرىق بولۇپ يېتىۋالغان ئوخشايدۇ، — دېدى سول قول ۋەزىر شاھقا ئېگىلىپ تازىم قىلىپ. * — جىم تۇرسا بوش دەۋاتامسەن؟! — ھىم! — دېدى مۇسا دىمىغىنى قېقىپ، — سەندەك چىڭلارنى تاپالماي يۈرەتتىم، قېنى بىركۈنى كۆرۈپ باقايچۇ؟. * تۇرسۇنمۇ بوش يىگىت ئەمەس، قىزلارغا قانداق كۆرۈنۈشنى بىلىدۇ. ⑧ يېتەرلىك ئەمەس، كەم: زاھىر خەنزۇ-

چىدە بوشراق ئىدى. شۇڭا ئاساسىي پەن ھېسابلانغان خەنزۇ تىلىدىن نەتىجىسى تۆۋەنرەك بولغانلىقتىن، بۇ مەۋسۇمدە ئوقۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشەلمىدى. ⑨ قىزغىن ئەمەس، سۇس: ئەمما قادىرنىڭ سوپىتايغا بولغان مۇھەببىتىنى بوش دېيىشكە بولمايتتى. * دادىسى ھەتتا قىز رەنجىپ قالسا كەلمەي قالارمىكىن، دېگەن ئەندىشە تۈپەيلى، كۆڭلىدىكى سۆزلىرىنىڭ بىرىنىمۇ تېشىغا چىقىرالمىدى. بىر - ئىككى قېتىم بوشقىنا كايىپ قويدى.

بوش ئەمەس تەدبىرسىز، چارىسىز ئەمەس، يامان: سىلىمۇ بوش ئەمەسكەنلا، ئېسىمدە قېلىشىچە شاكىرنى ئۆزلىرى تۇرمىگە ئاپىرىپ قاماتقان.

بوش پەللە <فىز> يېرىم ئۆتكۈزگۈچ جىسىمنىڭ توك ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتىنى تەسۋىرلەپ بېرىدىغان بىر خىل ئۇقۇم. يېرىم ئۆتكۈزگۈچ جىسىمنىڭ لېنتىسى ئېلېكترونلار تەرىپىدىن ئىگىلىنىپ بولىدىغان ئەھۋال ئاستىدا بارلىققا كەلگەن ئاز مىقداردىكى بوش ئېنېرگىيە دەرىجىسى «بوش پەللە» دېيىلىدۇ.

بوش توپا ① قاتمىغان، يۇمشاق بوزاڭ توپا: دادامنىڭ پۇتى بەختكە قارشى بوش توپىغا پېتىپ سىيرىلىپ كېتىپتۇ - دە، جىگدە دەرىخىنىڭ غولى ئاستىدا بېسىلىپ سۆڭەكلىرى پەقىش - پەقىش بولۇپ كېتىپتۇ. ② قۇرۇلۇش، تاغ جىنسلىرى ئىلمىدە يەر پوستىنىڭ يۈزىدىكى بوش توپا قاتلىمى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بوش توپلام <مات> بىرمۇ ئېلېمېنتى بولمىغان توپلام.

بوش تۇتماق ئۆز ئەركىگە، ئۆز ئىختىيارىغا قويماق: ئۇلارنى سى لويىغا تاپشۇرۇپ بەرگەن، ئۇ سەل بوش تۇتقان ئوخشايدۇ.

بوش تۇرماسلىق ئوڭۇشسىز، پايدىسىز ئەھۋالدا قالماسلىق، بەرداشلىق بېرىپ، چىڭ تۇرماق: — ياق بىزمۇ ئۇ يەردە بوش تۇرمىدۇق، دەرھال قايتمەن، ئەتىلا، — دېدى ئالماس.

بوش قاردماق ← **سەل قاردماق:** ئوقۇتقۇچى بولغان كىشى ئۆز ئوقۇغۇچىلىرى ئارىسىدىكى بەزدەلەرنىڭ تاپشۇرۇقىنى تولۇق ئورۇندىماسلىق ئەھۋالىغا بوش قارىسىلا، بۇنداق ئوقۇغۇچىلارنى كۆپەيتىپ قويىدۇ.

بوشقا كەتمەك بىكار، زايە، مەنىپەئەتسىز بولماق: ھەسەن ئۆزىنىڭ بۇ يېزىلار توغرىسىدىكى شېرىن خىياللىرىنىڭ بوشقا كېتىۋاتقىنىغا چىدىيالمىدى. * چىمەنگۈلنىڭ، چىقىپ كەتكەن پۇتىنى ئورنىغا چۈشۈرۈش ئۈچۈن ئۇرۇنغان بارلىق ھەرىكەتلىرى بوشقا كەتتى.

بوش قويماسلىق ① دىققەت ئېتىبارنىڭ سىرتىدا قويماسلىق، ئۆز مەيلىگە قويماسلىق، ئۆز ھالىغا قويۇۋەتمەسلىك: — دادام بىزنى مەكتەپتىن قايتقاندىن كېيىن بىرەر سائەتمۇ بوش قويمايدۇ، ھېلى ئۇنى قىل دەۋاتقان، ھېلى بۇنى قىل دەۋاتقان، — دېدى ھەسەن نارازى قىياپەتتە. ② جازالىماق، ئەدىبىنى بەرمەك: — ئەگەر بىز بىرەر گەپ ـ سۆز تارقىتىپ قويساق، كۈنلەردە بىر كۈن شەھەرگە كىرىپ قالسا، ئۇ چاغدا بىزنى بوش قويمايدۇ، — دېدى بوۋاي. * — كاپىشما! — چالۋاقاشقا باشلىدى گۈلسۈمخان جۇدۇنى ئۆتۈپ، — ئۇلارنى يەنە ئاغزىڭغا ئالغۇچە بولما! ئەگەر سىرىمىز پاش بولۇپ قالسا، ھۆكۈمەت ھەر ئىككىمىزنى بوش قويمايدۇ.

بوش قويماق قۇرۇق، بىكار قويماق: شۇ كۈنى كەچتە بىردىنلا ئومۇمىيۈزلۈك ھەرىكەتلىنىپ، بىرىمۇ قالماي يېتىپ كېلىشتى ۋە بىر ئورۇننىمۇ بوش قويمىدى. * شۇنى ئويلاپ چولاق ئۆز كۆڭلىدە خۇش، ناماز خۇپتەنگە ماڭدى، ئۆيىنى قويۇپ بوش.

بوش كەلمەك ① كەم كەلمەك: بۇغداي پاتمىغان ئاغزىمغا، قوي كاللىسى بوش كەلدى. * ئاي دېدى ۋە كۈن دېدى... بۇ نامغا ماقۇل دەي دېسەم، بوش كېلور «ئانام» دېگەندىن باشقا ئۇنۋان قەشقىرىم. ② چوڭ كەلمەك: — يېڭى ئالغان تۇپلىيىم پۇتىمغا بوش كېلىپ قالدى، ئالىدىغان ئادەم بولسا، سېتىۋەتسەم بولاتتى، — دېدى ئايشەمگۈل دوستىغا قاراپ. ③ ئۆتتۈرۈپ قويماق؛ يېڭىلمەك؛ كۈچسىز، ئاجىز كەلمەك: — ماڭا قارا ھاشىم، كاللاڭ ماشىنىدەك ئىشلەيدۇ جۇمۇ. دەرھال شامالچىنى ئويلاپ تاپقىنىڭنى قارا، بوش كەلمە، بىز سېنى قوللايمىز، — دېدى سايىم ھاشىمنىڭ غولىغا ئۇرۇپ.

بوش گەپ ئەمەس ئاز، كىچىك، ئادەتتىكى، ئاسان ئىش ئەمەس: ھېلىتىنلا بۇزۇلدى پەيلى ئەلنىڭ، ماڭا ھەم سىر ئەمەستۇر مەيلى ئەلنىڭ. تۇنۇگۈن بولغان ئىش بوش گەپ ئەمەستۇر، شۇنى ئويلاش ئۆزى ئاقىلغا بەستۇر.

بوش گەپمۇ؟ ئاسان ئىشمۇ: ھەممە ئادەم جۇرىن دېگەن سۆزنى شۇ كىشىنىڭ ھەم ئىسمى ھەم فامىلىسى دەپمۇ ھېسابلايتتى. شۇنداق كىشىنىڭ ئائىلىسىدە خىزمەت قىلىش دېگەن گەپ بوش گەپمۇ؟

بوشاتماق «بوشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۆي بوشاتماق، قولىنى بوشاتماق. * ئۇلار ھەر كۈنى كەچنى بىزنىڭكىدە ئۆتكۈزىدۇ. رەقىپ گۈش ـ ياغ، ئۇن ـ مايلىرىنى ئايىماستىن توشۇپ تۇرىدۇ، ھەر كۈنى بىر بوتۇلكىنى بوشىتىمىز. * ئۇنىڭ ئۈستىگە سۇلتان بىلەن رۇقىيىنىڭ داۋالاش ئەھۋالى ھەققىدە شىكايەت قىلغىنى بىلەن مەتروزى ئۇلارنى خىزمەتتىن بوشىتىۋېتەلەرمىدى؟ يەنىلا شۇلارنىڭ قولىغا قالىدىغان گەپ. * سونۇر بولسا ئوڭدا يېتىپ ئېغىر زاپچاسىنى كۈچ بىلەن مىدىرلىتىپ بوشاتماقچى ئىدى. پاتىمە سونۇردىن زوقلاندى.

بوشاشتۇرماق «بوشاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەھۋال مۇشۇنداق تۇرسا قانداقمۇ جىددىيلىكىنى بوشاشتۇرغىلى بولسۇن. * مەركەزنىڭ يوليورۇقلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشنى ھەرگىز بوشاشتۇرماي كۆپ خىل ئىگىلىكنى تىرىشىپ راۋاجلاندۇرۇش لازىم.

بوشاشماق ① «بوشىماق» پېئىلى «②③»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② قاتتىقلىقىنى ۋە چىڭلىقىنى يوقاتماق: بۇ تېلېفون سىملىرى ئىسسىقتىن سوزۇلۇپ بوشىشىپ قالغاچقا، بىرى يەنە بىردىگە

تېگىپ قېلىشتىن چىققان چاتاق ئىدى. * تۇيۇقسىز باسقان سۇ ئاپتىدىن تاملار بوشىشىپ ئۆرۈلۈشكە باشلىدى. * يامغۇرنىڭ نەملىكىدىن دۇتارنىڭ تارلىرى بوشىشىپتۇ. ③ مادارىدىن كەتمەك، كۈچسىزلەنمەك، زەئىپلەشمەك: ساقسىز بولۇپ قالدىڭمۇ چىمەن؟ نەچچە كۈندىن بېرى بوشىشىپلا كەتتىڭغۇ؟ * نېمىشقىدۇ ئەركىننىڭ يۈزى قىزىرىپ، لەۋلىرى تىترەشكە، بەدىنى بوشىشىپ، پېشانىسىدىن تەر چىقىشقا باشلىدى، بۇ ھالەت قار تازىلىغاندىن نەچچە ھەسسە ئېغىر تۇيۇلۇشقا باشلىدى. * ئەمدى يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىز-قورۇقلار كۆپىيىپ، ئاق سېرىق يۈزى پۈتىدىكى مەسىنىڭ قونچىغىلا ئوخشاپ قالدى، تەندىن گۆش قاچتى، تېرىلەر تۈگۈلۈپ ئېرىگەن گۆشتەك بوشىشىپ كەتتى.

بوشاڭ سۈپ. ئىشنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان؛ لايغەزەل، ئىرادىسىز: ــ شۇنچىلىك گەپنى ئوڭلاپ قىلالماي خەققە كۈلكە بولغىنىڭ نېمىسى، ئەجەبىمۇ بوشاڭ بالا بولدۇڭغۇ؟ ــ دەپ كايىپ كەتتى ئاسىم قارى. * ھېكايىنى ئوقۇپ چىققان كىتابخان باشتىكى بوشاڭ، ئىرادىسىز مەتنىيازنى ئۆزىنىڭ كىشىلىك بۇرچىنى تونۇپ يەتكەن ئاڭلىق ئەمگەكچى سۈپىتىدە كۆرۈپ، چەكسىز سۆيۈنۈش ھېس قىلدى. * يەنىلا بۇ كىچىك ئىش، لېكىن ئۇ مېنى ئۆزەمگە قويغان تەلەپلىرىم ئالدىدا بوشاڭ كۆرسىتىدىغان ئىش.

بوشاڭلىق «بوشاڭ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بوشاڭلىق قىلسا ئاتتىن سىيرىلىپ چۈشىدىغانلىقىنى سەزگەن دورغا ئۆزەڭگىنى چىڭ تېپىپ قارشىلىق كۆرسەتتى. * ــ بۇ ئىشنى ھۆكۈمەتكە ۋاقتىدا مەلۇم قىلىش كېرەك، كېچىكتۈرۈشكە ھەرگىز بولمايدۇ، زادى بوشاڭلىق قىلما، ــ دېدى ئەخمەتباي مەنسۇر شاڭيۈغا.

بوشاندۇرماق «بوشانماق» پېئىلى ②نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شۇنداق بولسىمۇ ئايسىخان «دوستقا تاپا، دۈشمەنگە كۈلكە» قىلماسلىق ئۈچۈن، زىلەينىڭ ئاي-كۈنى توشقاندا بىر چىرايلىق «تىلەپ» كەلدى، سالامەت بوشاندۇردى.

بوشانماق ① «بوشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: گۈلى ئىشىكتىن كىرە-كىرمەيلا ئاپىسىنىڭ قولىدىن بوشاندى-دە، ئۇدۇل چامادانلارنىڭ قېشىغا يۈگۈرۈپ باردى ۋە قوللىرى بىلەن خۇددى ئاسلاننى ئەركىلەتكەندەك چامادانلارنى سىلاشقا باشلىدى. ② كۆچمە. كۆز يورۇماق، تۇغماق: ئىخلاس بۆۋى شۇندىن كېيىن دەرۋازىدىن چىقماستىن كىتاب ئوقۇدى. ھېلىقى ئادەمنىڭ خىزمىتىنى قىلىپ ئىككىنچى يىلى باھاردا تاڭ سەھەردە ئۇ بوشاندى. * نىزام بولسا جاپپارنىڭ يېقىن ئاغىنىسى، ئۇنىڭ ئايالى بوشانغىلى ئالتە ئايدىن ئاشتى. نىزامنىڭ ئايالى بىر يوقلاپ كىرىمەن-كىرىمەن دەپ زادىلا ۋاقىت چىقىرالماي يۈرەتتى.

بوشلۇق ①«بوش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى ــ پۇت-قولۇمنىڭ بوشلۇقى (ماقال). * قېنى باللار، ھازىر مېھمانمۇ يوق، ئۆيىمىزنىڭ بوشلۇقىدا تاملارنى ئاقارتىۋالايلى. * يازدىغان خەتنى قولۇمنىڭ بوشلۇقىدا ئەكەلسەڭ ناھايىتى ياخشى بولاتتى. ② ئى. ئەتراپى مەلۇم نەرسە بىلەن ئورالغان دائىرىلىك، خالىي جاي: دىماغ بوشلۇقى. ئېغىز بوشلۇقى. * تاش ئاستىدىكى پەلەمپەي سېنى يەر ئاستى بوشلۇقىغا ئېلىپ بارىدۇ. ③ ئى. زېمىندىن خالىي باشقا يۇلتۇزلار ئارىلىقىدىكى مۇساپىلار: ئالەم بوشلۇقى. ئاسمان بوشلۇقى. * ھېسسىيات مەيلى نېمىدىلا بولسۇن ئۆزىنىڭ ئىزىنى قالدۇرىدۇ، بەلكى ئۇ بوشلۇقتىن ئۇچۇپ ئۆتىدۇ. * نۇرنىسا كۆز ياشلىرىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ بوشلۇققا قاراپ يەنە سۆز باشلىدى. ④ ئى. بوش ياتقان يەر، جاي: باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى بىر كەڭ بوشلۇققا بىردەمدىلا نۇرغۇن باللار توپلاندى. * نەسىردىن ئاكا چۆچۈپ قارىۋىدى بايتال يول چېتىدىكى بوشلۇقتا ئېغىناپ تېپىرلاۋېتىپتۇ. ⑤ ئى. ماددىلار مەۋجۇتلۇقىنىڭ بىر خىل ئوبيېكتىپ شەكلى. كەڭلىك، ئۇزۇنلۇق، ئېگىزلىك ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ. ⑥ تولۇقسىزلىق، كەملىك: بۇ لۇغەت ئۇيغۇر لۇغەتچىلىكىدىكى بىر بوشلۇقنى تولدۇرىدۇ.

بوشلۇق پەنجىرىسى <فىز>كرىستالنى تەش-

كىل قىلغۇچى زەررىچىلەر (مولېكۇلا، ئىئون ياكى ئاتوم) نىڭ مۇئەييەن قانۇنىيەت بويىچە بوشلۇقتا تىزىلىپ تۈزگەن سىپى. خىمىيىلىك تەركىبى ئوخشاش، بوشلۇق پەنجىرىسى ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل ماددىنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيىتىمۇ ئوخشىمايدۇ. بۇ يەنە «كرىستال پەنجىرىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بوشلۇق توپى <گېئول> كرىستاللار ئىچكى قۇرۇلمىسىدىكى سىممېترىيە ئامىللىرىنىڭ توپلىمى. ھەرقانداق كرىستاللار قۇرۇلمىسىدا ئومۇمەن 230 خىل بىر-بىرىگە ئوخشاش بولمىغان بوشلۇق توپى بولىدۇ.

بوشلۇقتىكى شەكىل <مات> بارلىق نۇقتىلىرى بىر تەكشىلىكتە ياتمىغان گېئومېترىيىلىك شەكىل.

بوشلۇق دولقۇنى <فىز> يەر شارى يۈزىدىن ئايرىلغان ھالدا تارقىلىدىغان رادىئو دولقۇنى.

بوشتىلماق «بوشاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: شەرىپە يېرىم سائەت ئىچىدە بەش خىل سەي قورۇپ ئەكىردى. مېھمانلار ماختاپ-ماختاپ يېيىشتى. بوتۇلكىلار ئارقا-ئارقىدىن بوشتىلدى. * — قېنى، ماڭايلى، بۇلارنىڭ قولى بوشتىلىپ، پەقەت قول بېغىشىدىنلا بوشىراق باغلانسۇن! — دەپ بۇيرۇدى-دە، فۇگۇەن ئۆزى ئالدىدا يولغا چۈشتى.

بوشقى ئى. تارس. ۋاڭغا ئادەم چاقىرىدىغان، ۋاڭ بۇيرۇغان ئىشلارغا ماڭىدىغان كىشى.

بوشىماق پ ① ئىگىلىگەن ۋە ئىشغال قىلىنغان نەرسىدىن خالىي بولماق: ئۆي بوشىدى. يول بوشىدى. * ئۇ بوشىغان چىنىنى ئۈستەلگە جاقىلدە قويدى-دە، تام تەرەپكە بۇرۇلۇپ، بېشىنى ياستۇققا تاشلىدى. * خەتمۇ پۈتتى چاپلىدى، تام كېزىتىنىڭ بېشىغا. كۆكسى-قارنى سەل بوشاپ، ياندى ئۆلار ئىشىغا. ② ئىشتىن، مەلۇم ھەرىكەتتىن چۈشمەك؛ بىكار بولماق: گېپى گەپكە ئوخشىماس، ئاغزى گەپتىن بوشىماس (ماقال). * يەنە ئىككى كۈندىن كېيىن ئۇنىڭ قولى خېلى بوشايدۇ. * — ئالدىرىما ئۇكام، قول سەل بوشىسۇن، ئاندىن سېنىڭ توي ئىشىڭنى بىر تەرەپ قىلايلى، — دېدى سايىت ئاخۇن. ئىنىسى ھەسەنگە. ③ قۇتۇلماق، بىكار بولماق: ئىشتىن بوشىماق. خىزمەتتىن بوشىماق. تۈرمىدىن بوشىماق. ئەمەلدىن بوشىماق. * — تۇرسۇن بەنجاڭ، سىزنىڭ ئاشپەزلەر بەندىگە چىقىپ ئىشلىشىڭىزنى قارار قىلدۇق. كونا ئاشپەز بەنجىڭى ھەربىي سەپتىن بوشاپ قايتماقچى، — دېدى كوماندىر.

بوغا ئى. ھارۋىغا قېتىلىدىغان ئات، ئېشەكنىڭ بويىنىغا سېلىنىدىغان رەختتىن تەييارلانغان ھارۋا جابدۇقى؛ جەمبو: توم تۇياقلىق، قابىل سۇر ئېشەك بۇگۈنكى ھارۋىكەشتىن ئەجەبلەنگەندەك قۇلاقلىرىنى شىڭگايتىپ بوغا كىيگۈزۈلگەن بېشىنى ھە دەپ سىلكىيتتى.

بوغاز سۈپ <زوئول> قورسىقىدا بالىسى بار: سەييات تورنى تارتىپ بېلىقنى ئالدى. بوغاز بېلىقنىڭ قارنىنى ياردى. * قىزنىڭ ئاتىسى مېھمانغا سويۇشقا ئەركەك قوي ئىزدەپ، ھېچ يەردىن تاپالماپتۇ. ئاخىر كېلىپ ئۆزىنىڭ بوغاز قويىدىن بىرىنى سويۇپتۇ.

بوغاز بولماق ئۇرۇقلىنىش ئارقىلىق چىشى ھايۋانلارنىڭ قورسىقىدا تۆرەلمە ھاسىل بولماق.

بوغاز قىلماق ئۇرۇقلاندۇرۇش ئارقىلىق چىشى ھايۋانلارنىڭ قورسىقىدا تۆرەلمە ھاسىل قىلماق.

بوغالتىر ئى [ر <نېم] ئىدارە-جەمئىيەت، كارخانا قاتارلىقلارنىڭ ھېساب-كىتاب ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغۇچى خادىم، ھېسابچى: — مۇدىر، — دېدى ئۇ، ياغاچلارنى كېمىگىدۇ سېتىش توغرىسىدا بوغالتىر بىلەن مەسلىھەتلىشىۋاتقان پەخرىدىنگە، — نېمە قىلغان ئىشىڭىز بۇ؟

بوغالتىرلىق ئى. بوغالتىرلار ئىشىنىڭ كەسىپ نامى: شۇنىڭدىن ئۇزاق ئۆتمەي مۇدىر

ماڭا بەكمۇ مېھرىبان بولۇپ كەتتى، مېنى يەنە بىر ھەيران قالدۇرغىنى شۇكى، مەن تۇيۇقسىزلا بوغالتىرلىق بۆلۈمىگە مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى بولۇپ ئۆستۈم.

بوغالتىرىيە ئى [ر] ھېساب-كىتاب نەزەرىيىسى ۋە پراكتىكىسى: بىز بۈگۈن بوغالتىرىيىدىن دەرس ئاڭلىدۇق.

بوغجۇما ئى. كىيىم-كېچەك، ۋە كىيىملىك رەختلەرنى ئوراپ تۈگۈپ قويۇلغان بوپا: — دوست بار، دۈشمەن بار. يالغۇز قىزنىڭ بوغجۇمىسى ياخشىراق بولسۇن. چۈنكى، بوغجىمىنى ھەممىنىڭ ئالدىدا ئېچىپ كۆپچىلىككە كۆرسىتىدىغان ئىش ئەمەسمۇ؟ — دېيىشتى ئاياللار.

بوغجۇملاتماق «بوغجۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇۋۇم تويلۇقلارنى بوغجۇملىتىپ قىز ئۆيىگە ئېلىپ ماڭدى.

بوغجۇملانماق «بوغجۇملىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يىگىتلەر ماللارنىڭ بوغجۇملانغانلىرىنى ئاستىغا، تېڭىلغانلارنى ئۈستىگە بېسىپ تەپتەخ قىلىپ قويۇشتى.

بوغجۇملىق سۈپ. بوغجۇما قىلىشقا لايىق، مۇۋاپىق؛ بوغجۇما بولغۇدەك: سىڭلىم، بىرەر ئىككى بوغجۇملىق رەخت بارمىدۇ؟

بوغجۇملىماق پ. نەرسىلەرنى ياغلىقلارغا تۈگۈپ بوغجۇما قىلماق.

بوغچا ئى. رەخت ياكى تېرىدىن تىكىلگەن، ئوقۇغۇچىلار دەپتەر-قەلەملىرىنى سالىدىغان، دولىغا ئاسىدىغان ياكى قولىدا كۆتۈرىدىغان خالتا: — بوغچىنى تۈنۈگۈن تىكىپ بەرسەم بۈگۈن يەنە يىرتىپسەنغۇ؟! — دېدى مەريەمخان ئاچا ئوغلىغا كايىپ.

بوغدۇرماق «بوغماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شياۋخۇانىڭ ئاتا-ئانىسى ئۇنى ئوقۇشتىن چەكلەپ، مەجبۇرىي ھالدا ئۇنىڭ پۇتىنى بوغدۇرغانىدى.

بوغدۇرۇلماق «بوغدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دوختۇرلار ماشىنىدىن بوۋاينى كېسەلخانىغا ئېلىپ كىردى-دە، جاراھىتىنى تاڭدى ۋە بوغدۇرۇلغان يىلىكىنى يېشىۋەتتى.

بوغرۇل سۈپ. قارىغا مايىل قىزىل.

بوغرۇل ئات بوغرۇل رەڭلىك ئات.

بوغقۇچ ئى. قاپ-خالتىلارنىڭ ئېغىزىنى، بەتنىكە، توپلەيلەرنى، قۇش-ھايۋانلارنىڭ پۇت-قانىتىنى بوغۇشقا ئىشلىتىلىدىغان يىپ: — ساڭا بۇ ئىش ياراشمايدۇ، — دەپتۇ قىز ئاللىقانداق بىر قىياپەتتە، — چۈنكى مېنىڭ كىيىملىرىمنىڭ بوغقۇچلىرىغا ناھايىتى چوڭ بىر كىشىنىڭ تامغىسى بېسىلغان.

بوغقۇچلاتماق «بوغقۇچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى:

بوغقۇچلانماق «بوغقۇچلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بىراق ئىككىلا قانىتى مەھكەم بوغقۇچلانغان بۇ تىيانشان بۈركۈتى ھازىر تۆمۈر قەپەس ئىچىدە تۇراتتى.

بوغقۇچلىماق پ. بوغقۇچ بىلەن بوغۇپ، چىگىپ بەند قىلماق: بىر ئوۋچى قاپقان قۇرۇپ تۇتۇۋالغان بىر سېرىق جەرەننىڭ پۇت-قولىنى مەھكەم بوغقۇچلاپ، ئاتنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېتىۋاتقانىكەن.

بوغما I سۈپ. بوغۇپ قويۇلغان ياكى پۈرۈپ قويۇلىدىغان، پۈرمىلىك: بوغما ياقىلىق كۆڭلەك.

بوغما II ئى <تىب> بىر خىل يۇقۇملۇق كېسەل، كېسەل قوزغاتقۇچىسى بوغما تاياقچە باكتېرىيىسى؛ ئادەتتە ياز ۋە كۈزدە كۆپرەك تارقىلىدۇ. كىچىك بالىلار بۇ خىل كېسەل بىلەن يۇقۇملىنىدۇ. بۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولغۇچىنىڭ پۈتۈن بەدىنى زەھەرلەنگەن بولىدۇ؛ يۇتقۇنچاقتا سۇس كۈل رەڭ بىر قەۋەت پەردە پەيدا بولۇپ، ئاسانلىقچە ئاجرالمايدۇ؛ بەزى ئاغرىقلارنىڭ ئاۋازى پۈتۈپ قالىدۇ. بۇ خىل كېسەل بەزىدە يۈرەك مۇسكۇللىرىنىڭ ياللۇغلىنىشى ۋە پالەچ كېسەل-

لىكىنمۇ كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بوغما پولات چىۋىقى <بىن> پولات بېتوننىڭ ئىچىگە توغرىسىغا سەپلەنگەن پولات چىۋىق.

بوغما قاپاق ئېغىز تەرىپى سەل تار، قورساق تەرىپى خېلى كەڭ، ئوتتۇرىسى خۇددى بوغۇلغاندەك تار بولغان قاپاق: ئىرىق بويىدىكى چىغىر يول بىلەن بىرنەچچە خوتۇن كېتىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ قولىدا چېلەك، بەزىلىرىنىڭ مۈرىسىدە خۇرجۇن ياكى يوغان - يوغان بوغما قاپاقلار بار ئىدى.

بوغما ياقا يۇقىرى تەرىپى خالتىغا ئوخشاش ئېتىلىدىغان ئۆرە ياقا.

بوغما يەڭ ئۇچى پۈرۈلۈپ رېزىنكە ياكى بىنت بىلەن بوغۇلغان يەڭ: ئۇ، بوغما يەڭلىك چاپان كىيىۋالغان بىر يىگىت بىلەن كېتىۋاتاتتى.

بوغماق I پ ① قاتتىق يىغىپ سىقماق؛ سىقىپ باغلىماق: بىردىنلا قار ئىچىدىكى كىچىك كۆتەككە پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتۈم. ئۇ يەنە كۆكرىكىمگە مىنىۋېلىپ، گېلىمنى ئىككى قولى بىلەن بوغۇشقا باشلىدى. * ئەپەندىم پادىشاھنىڭ تازا ئوبدان قارچىغىسىدىن ئۇچىنى ئېلىپتۇ ۋە قاپىقا سېلىپ ئاغزىنى مەھكەم بوغۇپتۇ. ② مەلۇم ئارىلىقنى بىرەر توساق بىلەن تۇتاشتۇرۇپ توسماق: دەريانى بوغماق. يول ئېغىزىنى بوغماق. ③ كۆچمە. توسقۇنلۇق قىلماق، ئۆسۈش، راۋاجلىنىش يولىنى توسماق: ئاينۇر ھېلىقى ماجىرادا قادىرنىڭ خاپا بولۇپ چىقىپ كەتكىنىدىن كېيىن، بۇ ئەھۋالغا زادىلا چىداپ تۇرالمىدى، ئۇ ئۆزىنىڭ شەخسىيىتىگە تەگكەنلىكى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى ئارۇپنىڭ ئاكىتىپ، ئىلغار تەشەببۇسلارنى بوغۇپ، ياش كۆچلەرگە ھە دەپ زەربە بېرىۋاتقانلىقىغا چىدىيالمىدى. ④ گېلىدىن چىشلەپ ئۆلتۈرمەك: — توپتىن ئايرىلغاننى بۆرە يەر، بۇ ھەمراھلىرىدىن قاچقان قوي بولسا كېرەك. بېچارىنى بىرنېمە بوغۇپ قويۇپتۇ - دە، — دېدى ئايۇپ ئاكام. ⑤ خۇلاسىلىماق: ئۇنىڭ ئاڭلىق ئىنتىزامى يەنىلا كۆچكە ئىگە، بىراق ھېسابىنى بوغقاندا كۆپ ھاللاردا ئۇلارنىڭ ئۆز خىراجىتىنىڭ ھۆددىسىدىن مۇتلەق چىقالمايدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

بوغماق II سۈپ ① باغلاپ، تېڭىپ قويۇلغان: ھى - ھى... بۇ يەردە پۇل بار ئەمەسمۇ؟ ئاز پۇل ئەمەس - تە، تاراقلاپ تۇرىدىغان، ساپمۇساق تۆت بوغماق دەڭلا! ② بوغۇم - بوغۇم قىلىنغان: قوللىرىدا ئۈچ ئاياغلىق دۈربۈن ۋە ياكى بەزىسىدە ئالا بوغماق ئۆلچەم خادىسى. قول يايرىقى ئېگىز - پەسكە يەلپۈنەر بەزەن، خادىلار تەڭ يېقىن - يىراق يۆتكىلەر بەزەن.

بوغماق ئۇچەي <تىب> چوڭ ئۇچەينىڭ ئوتتۇرا ۋە ئاساسىي قىسمى. قارىغۇ ئۇچەي بىلەن تۇتاشقان ۋە يۇقىرىغا قاراپ ئۆرلىگەن قىسمى «ئۆرلىمە بوغماق ئۇچەي»، ئۇنىڭدىن كېيىنكى قورساق بوشلۇقى ئىچىدە توغرىسىغا سوزۇلغان قىسمى «توغرا بوغماق ئۇچەي»، تۆۋەنگە قاراپ سوزۇلغان قىسمى «تۆۋەنلىمە بوغماق ئۇچەي»، يانپاش سۆڭەكنىڭ سول تەرىپىدىكى ئەڭ ئاخىرقى «s» شەكلىدە سوزۇلغان قىسمى « «s» سىمان بوغماق ئۇچەي» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇچەي گەۋدىسى بوغۇم - بوغۇم بولغاچقا «بوغماق ئۇچەي» دەپ ئاتالغان.

بوغماق ئۇچەي ياللۇغى <تىب> بوغماق ئۇچەي شىللىق پەردە ياللۇغى. ئىپادىسى: ئىچ سۈرىدۇ، قورساق ئاغرىيدۇ، ھەمىشە قۇرۇق ئىنجىق تۇتىدۇ؛ چوڭ تەرەت كۆپىنچە شىللىق سۇيۇقلۇق، قان ۋە يىرىڭ ئارىلاش كېلىدۇ.

بوغماق يىلان <زوئول> زەھەرى يوق بىر خىل چوڭ يىلان، ئۇزۇنلۇقى ئالتە مېترغا يېتىدۇ؛ بېشى ۋە ئېغىزى چوڭ، تىلىنىڭ ئۇچى ئاچىماق، دۈمبە تەرىپى قوڭۇر قارا، قارامتۇل سەپكۈنلىرى بار، قورساق قىسمى

ئاق. كۆپىنچە تروپىك بەلباغلاردىكى سۇغا يېقىن ئورمانلاردا ياشايدۇ؛ كىچىك سۇت ئەمگۈچى ھايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ: — ئۇنىڭ نەزىرىدە دادىسىنىڭ بىلمەيدىغىنى يوق ئىدى. دادىسى ئۇنى مېھرى بىلەن تىزىغا ئېلىپ، دۇنيادىكى غەلىتە نەرسىلەر توغرىسىدا — ئامازۇنكا دەرياسى ۋادىسىدىكى ئېپتىدائىي ئورمانلىقتىكى يوغان بوغماق يىلانلار، نىل دەرياسى بويىدىكى سېرىق تەنلىك ئادەملەر، تىمساھلار توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەتتى.

بوغنۇقماق پ ① ئەركىن نەپەس ئالالماي، تۇنجۇقۇپ قالماق: يادىمدا قاپلاردا بوغنۇققان جانلار، يادىمدا ياغ چېچىپ ئۆرتىگەنلىرىڭ! ② كۆچمە. بېسىم ۋە قىسىلىش سەۋەبىدىن ئەركىن ئىش قىلالماسلىق: بىز بۇنداق ئەھۋاللارنى ھەممە يەردە ئۇچرىتىمىز. قىزلىرىنىڭ مېھمانخانىلىرىدا ئۇ كىشى كىيىمگە چۈشكەن ماي دېغى بولۇپ كۆرۈنمەيدۇ دەمسىلەر؟ ئۇ ئۇلارنىڭكىدە قىسىنىپ-قورۇنۇپ، بوغنۇقۇپ كەتكەن.

بوغۇرساق ئى. بوشراق بولدۇرغان، ماي شېكەر ئارىلاشتۇرۇلغان خېمىردىن بارماقتەك توملۇقتا، ئىككى سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئۈزۈپ ياغدا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك: ئۆيگە كەلگەندە باي ئاتام بىلەن ئاغىچا ئاپام قەنت بىلەن چاي، بوغۇرساق بىلەن چاي بېرىدۇ.

بوغۇز I ئى. ئات-ئۇلاغلارنىڭ ئاشلىقتىن تەييارلانغان ئوزۇقلۇقى: قالماق ئىتى بوغۇز يېمەس، بوغۇز يېسە تووۇرا تېشەر (ماقال) * مەسۇم ئاكا يەنە ئاللىنېمىلەرنى جىبىلەپ، ئاتخانىدىن چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئابدۇۋېلى گويا ئاتنىڭ بوغۇز يېيىشىگە مەستلىكى كەلگەندەك، ئۇنىڭ يالىنى تاراشقا باشلىدى.

بوغۇز II ئى ① ئېغىز بوشلۇقىنىڭ قىزىلئۆڭگەچ ۋە كېكىردەك باشلانغان يېرى؛ يۇتقۇنچاق، گال: سېنىڭ ئىشق-دەردىڭدە، بوغۇزىمدىن غىزا ئۆتمەس. بىر يىل بولدى كۆيگىلى، ئوت تەپتى ساڭا ئۆتمەس. * ئوق ئەجەل يوللاپ مەخلۇق ياۋۇزغا، سانجىلدى ئۇدۇل بېرىپ بوغۇزغا. * مۈشۈك بېلىقنىڭ باش تەرىپىنى ئۈزۈپ يەپ، تېنىنى ئىتقا بېرىپتۇ. مۈشۈك ئەڭگۈشتەرنى بېلىقنىڭ بوغۇزىدىن تېپىۋېلىپ ئىتقا تۇيدۇرماي ئاغزىغا سېلىپتۇ. ② كۆچمە. ئەجەللىك جاي، ئۆلۈم گىردابىدىكى جاي: جان بوغۇزىغا كەلمەك. ③ تۇرلۇك چۆگۈن، ئىدىش، قاپاق، ئاپتۇۋا قاتارلىقلارنىڭ ئاغزىدىن قورسىقىغىچە بولغان تار جاي: باتۇر ئاچچىقىغا بەس كېلەلمەي، قولىدىكى ئاپتۇۋىنىڭ بوغۇزىدىن تۇتۇپ يەرگە بىرنى قويۇۋىدى، يېپيېڭى ئاپتۇۋا خۇددى ئېتىنى يەپ تاشلىۋەتكەن قوغۇن كاسىسىدەك ماكچىيىپلا قالدى. ④ ئىككى سۇ كۆلى ياكى دېڭىزنى تۇتاشتۇرغۇچى تار سۇ يولى: تەيۋەن بوغۇزى.

بوغۇز ئاغرىقى <تب> يۇتقۇنچاق — كېكىردەكنىڭ ياللۇغلىنىشى، قىزىرىپ ئىششى، قاتتىق ئاغرىشى قاتارلىق كېسەل ئالامەتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بوغۇز پارتلىغۇچ تاۋۇشى <تل> ئۆپكىدىن چىقىۋاتقان ھاۋا ئېقىمى بوغۇزدا توسقۇنلۇققا ئۇچرىغاندىن كېيىن پارتلاپ چىقىشتىن ھاسىل بولىدىغان تاۋۇش. مەسىلەن: ئەرەب تىلىدىكى ھەمزە، «ع» تاۋۇشلىرى.

بوغۇز سىيرىلاڭغۇ تاۋۇشى <تل> ئۆپكىدىن چىقىۋاتقان ھاۋا ئېقىمى بوغۇزدا توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، سىيرىلىپ چىقىش ئارقىلىق ھاسىل بولىدىغان تاۋۇش. مەسىلەن: «ھ».

بوغۇزخانا ئى. ئۇلاغلارنىڭ يېمەكلىكىنى ساقلايدىغان ئورۇن؛ ئامبار: خۇپتەن ۋاقتى، مەتقۇلى بوغۇزخانىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ، موللا زەيدىننى ئۆز ئۆيىگە باشلاپ كىردى. بۇ چاغدا ئاتخانىنىڭ دەرۋازىسىغا قۇلۇپ سېلىپ قويۇلغان، سىرتتا ئەل ئايىغى بېسىلىپ جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەنىدى.

بوغۇزلاتماق «بوغۇزلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: مىكياندىن بىرىنى تۇتۇپ كىرىپ بوغۇزلاپ بېرىڭ دېسەم نەجىمىدىن ئۇنىمىدى. قوشنىلاردىن بىرىگە بوغۇزلىتاي دەپ ماڭسام توخۇنى تارتىۋېلىپ قويۇۋەتتى.

بوغۇزلاشماق «بوغۇزلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قارىغۇدەك بولسا يولدا ئۆچ ئۆلۈك ياتقۇدەك، ئېرىقتا ئېگىراۋاتقان ئايالنىڭ ئەھۋالىدىن قارىغاندا بۇلار نەپسانىيەتچىلىكتىن بىر - بىرىنى بوغۇزلاشقان مەستلەر ئىكەن.

بوغۇزلاندۇرماق پ. ئات-ئۇلاغلارغا بوغۇز يېگۈزمەك: بىز خاڭگوڭدا بىر ئاخشام خاتىرجەم دەم ئېلىپ، ئاتلىرىمىزنى بوغۇزلاندۇرۇپ، ئۇچىنچى كۈنى تاڭ يورۇش بىلەن تەڭ ئاقسۇ شەھەر ئىچىگە قاراپ ماڭدۇق.

بوغۇزلانماق «بوغۇزلىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: شاھزادە رومالىنى ئېچىپ قارىغانىكەن، بوغۇزلىنىپ ئۆلتۈرۈلگەن ناھايىتى چىرايلىق بىر ئايال چىقىپتۇ. * ئاسىنم «قاۋانلىق» قا ئىچكىرىلەپ كىرىپ، بوغۇزلانغان كېيىكنىڭ يېنىدا كۈلۈشۈۋاتقان ئادەملەرنى كۆردى.

بوغۇزلۇق I ① ئى. ھايۋانلار يەم-خەشەك قىلىشقا مۇۋاپىق ئاشلىق، ئوزۇقلۇق. ② سۈپ. يەم-خەشەك تالالىماي، ئىشتىھا بىلەن يەيدىغان (ھايۋان ھەققىدە): بوغۇزلۇق ئات.

بوغۇزلۇق II ئى. چارۋا ماللارنىڭ پىچاق سۈرىدىغان، بوغۇزلىنىدىغان جايى.

بوغۇزلىماق پ. بوغىزىغا پىچاق سۈرمەك؛ ئۆلتۈرمەك: بىر بەگ بۆرىنىڭ ئاغزىدىن بىر قوينى قۇتۇلدۇرۇپ ئۆيىگە ئەكىلىپتۇ-دە، ئۇنى بوغۇزلىماقچى بولۇپ يەرگە يىقىتىپتۇ. * سۇلايماننىڭ ئۆيىدە ھېلىقى «قايناق» دېگەن سېمىز كىشى مېھمان بولۇۋاتىدۇ. سۇلايمان قوي سويىمەن دەپ كېچىدە موزىيىنى بوغۇزلىۋېتىپتۇ.

بوغۇشماق ① «بوغماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئۆزلىرى يىغقان ئوغۇتنى تاغارلىرىغا ئېلىشىپ، ئېغىزلىرىنى بوغۇشۇپ يەنە يولغا چىقىشتى. ② ياقا سىقىشىپ ئۇرۇشماق: غەنى ئىشكاپنى ئېچىۋاتقاندا ئورنىدىن سەكرەپ تۇرغان ئالىمجان ئۇنىڭغا ئېسىلدى. ئىككىسى ياقا سىقىشىپ بوغۇشۇپ كەتتى. * سايىم كېلىشتۈرۈپ، بىرنى تېپىۋىدى، نىيمەت داجىسىپ بېرىپ تامغا يۆلىنىپ قالدى. ئۇ ئۆزىنى ئوڭشاپ، سايىمغا تاشلاندى، ئىككىسى بوغۇشۇپ كەتتى.

بوغۇق سۈپ. بوغۇلغان، بوغۇلۇپ، خىرىلداپ قالغان: — بۇلبۇل بولساڭ سايراپ باققىنا، — دەپتۇ باغۋەن. ئەپەندىم ھەم بوغۇق ھەم قوپال ئاۋاز بىلەن سايراشقا باشلاپتۇ. * ۋاقىت سائەت ئون ئىككىگە يېقىن بېرىپ قالدى. ھېچقاياقتىن كىشىلەرنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايدۇ. پەقەت يىراقلاردىن قاۋىغان ئىتلارنىڭ بوغۇق، سۇس ئاۋازلىرى ۋە يېقىن ئەتراپتىكىلەرنىڭ ئاچچىق ھەم بوم ئاۋازلىرىلا كېچىنىڭ كۆڭۈلگە بولغان ئېغىر بېسىمىنى تەۋرەتكەندەك بولاتتى.

بوغۇقلۇق سۈپ. بوغۇلغان، بوغۇپ قويۇلغان: كەپتەرنىڭ قانىتى بوغۇقلۇق ئىكەن. * ئاغزىم بوغۇقلۇق ۋارقىرالمىسام! دەريادەك تېشىپ شارقىرالمىسام.

بوغۇلماق ① «بوغماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: — ئاغزى بوغۇلغان كالىدەك پۇشۇلداپ يۈرىسەنغۇ؟ — دېدى ئابلەت تۇرغۇنغا. * ۋارقىرىدى ئۇنىڭ ئۈنى چىقمىدى، تېپىرلىدى سىرتماقتا بوغۇلۇپ. كۆزلىرىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى، ھەممە نەرسە كەتتى بىردىن يوقىلىپ. ② خىرىلداپ نەپەس ئالماق، ئاۋاز چىقىرىش تەسلەشمەك؛ بوغۇق ئاۋاز بىلەن سۆزلىمەك: ئۇنىڭسىزمۇ ھاۋانىڭ شالاڭلىقىدىن نەپسىم بوغۇلۇپ ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلىپ قالاي دېگەنىدى. * چوڭ ھويلىنىڭ دەرۋازىسى ئالدىدا ياغاچ ئورۇندۇقتا ئاتمىش ياشلاردىكى بىر كىشى ئاپتاپ سۇنۇپ ئولتۇراتتى، ئۇ پات-پات بوغۇلۇپ يۆتىلەتتى ۋە خىرقىراپ نەپەس ئالاتتى. ③ غەزىپىنى ئىچىگە يۇتماق: ئۇ تازا بوغۇلۇپ تۇرغاندا، بىردىنلا قومۇشلۇق ئىچىدىن بىر بېلىقچى كىچىككىنە قېيىقنى ھەيدەپ چىقىپ كەلدى. ④ چىرمالماق، مۇپتىلا بولماق؛ پاتماق: ئارىدىن ئانچە ئۆتمەي

ئىككىنچى ئوغلۇم ئاغرىپ، دوختۇرخانىدا يېتىپ قالدى. ئاڭلىسام، قەرزگە بوغۇلۇپ كېتىپتۇ، قالغان بىساتىمنى ساتتىم. * قەرزگە ئۆمىدىم بار ئىدى سەندىن ئەدەبلىك بولسا دەپ ئوغلۇم. بوغۇلدۇڭ كۆپ جىنايەتكە، يارا بولدى يۈرەك ـ كۆڭلۈم.

بوغۇم ئى. ① نەرسىلەرنىڭ ھەربىر بۆلەكلىرى-نىڭ ئۆزئارا تۇتاشقان جايى: بوغۇم پۇتلۇقلار. قومۇشنىڭ بوغۇمى. ② <فىزىئول> بەدەن سۆڭەكلىرىنىڭ ئۆزئارا بىرىككەن جايى: ئۇستىخانلىرىم بوغۇملىرىغىچە ئاغرىپ كەتتى. ③ <تىل>بىر ياكى بىرقانچە تاۋۇش ئېلېمېنتىدىن ھاسىل بولغان ئەڭ كىچىك فونېتىكىلىق بىرلىك: ئوچۇق بوغۇم. يېپىق بوغۇم.

بوغۇم ئاياغلىقلار <زوئول> ئومۇرتقىسىز ھايۋانلارنىڭ بىر تىپى، تېنى نۇرغۇنلىغان بوغۇملاردىن تەركىب تاپىدۇ، ئادەتتە باش، كۆكرەك ۋە قورساق دەپ ئۈچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ؛ سىرتىدا قاسىرقى بولۇپ، ئىچكى ئەزالىرىنى مۇھاپىزەت قىلىپ تۇرىدۇ؛ ئاياغ-لىرى جۈپ ۋە بوغۇملۇق كېلىدۇ؛ تۈرى ناھا-يىتى كۆپ، مەسىلەن: قىرىقئاياغ، ئۆمۈچۈك، ھەرە، كېپىنەك، راك، قىسقۇچپاقا قاتارلىقلار.

بوغۇم ئايرىش بەلگىسى <تىل> يېزىقىمىز-دىكى ئۈزۈك تاۋۇش بىلەن ئاياغلاشقان بوغۇمنى سوزۇق تاۋۇش بىلەن باشلانغان بوغۇمدىن ئايرىپ ئوقۇشتا قوللىنىلىدىغان شەرتلىك بەلگە.

بوغۇم تەنلىكلەر <زوئول> ھايۋانلارنىڭ بىر تىپى، تېنى ئۇزۇن ۋە يۇمشاق بولۇپ، نۇرغۇنلىغان بوغۇملاردىن تەركىب تاپىدۇ؛ سىرتىدا ئەينەككە ئوخشايدىغان نېپىز پەر-دىسى بولىدۇ؛ باش، كۆكرەك ۋە قورساق قىسىملىرى ئايرىلمايدۇ؛ ئۈچىيى ئۇزۇن ۋە تۈز كېلىدۇ. مەسىلەن: سازاڭ، سۈلۈك قاتارلىقلار.

بوغۇم كۆچۈرۈش <تىل> قۇر ئاخىرىغا سىغماي قالغان سۆزلەرنىڭ بىر قىسمىنى يېڭى قۇردىن يېزىشقا توغرا كەلگەندە بوغۇمنى بىرلىك قىلىپ بۆلۈپ يېزىش.

بوغۇم ياللۇغى <تىب> بوغۇم ياللۇغلانغان بىر خىل كېسەللىك، ئالامەتلىرى: بوغۇم قىزىرىپ ۋە ئىششىپ قاتتىق ئاغرىيدۇ؛ بەزى ۋاقىتلاردا قىزىتىدۇ، ئېغىرراقلىرىدا بوغۇم-نىڭ شەكلى ئۆزگىرىدۇ ياكى ئورنىدىن قوزغىلىپ كېتىدۇ.

بوغۇم-بوغۇم ① «بوغۇم» سۆزى «②»نىڭ تەكرارلىنىشى. ② بىر بوغۇم-بىر بوغۇم، بۆلەك ـ بۆلەك: باي ئۇنىڭ بوغۇم ـ بوغۇم بولۇپ تۇرغان كىگىز پايپاقلىق ئايىغىغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويدى.

بوغۇملۇق سۈپ. بوغۇملىرى بار، بوغۇملارغا ئىگە: ئۇلارنىڭ ھەممىسى «نازاكەتلىك»، «سىلىق»؛ ئۇلاردا بومبا ۋە تاپانچا تۈگۈل توق-قۇز بوغۇملۇق سىم قامچىمۇ، ئۈچ قىرلىق ئىككى بىسلىق خەنجەرمۇ يوق.

بوغۇملۇق يېزىق <تىل> بىر خىل ئېلىپبەلىك يېزىق. ئۇنىڭ ھەرپى بىر پۈتۈن بوغۇمنى ئىپادىلەيدۇ. مەسىلەن: سانسكرىت يېزىقىغا ئوخشاش.

بوغۇن I ئى. ئەۋلاد، نەسىل: ھازىر پېشقەدەم بوغۇنلار ئۆلۈپ بولدى. كېيىنكى بوغۇنلارنىڭ ئۆز تۇرمۇشىنى قامدىغۇدەكمۇ ھالى قالمىدى؛ ياش بوغۇنلاردىن بەزىلىرى جۇڭگو ئىنقىلابى ئۈچۈن ئۆزلىرىنىڭ ئىسسىق قانلىرىنى ئاققۇزدى.

بوغۇن II ئى ← ھەرە.

بوغۇناق ئى. بوراندىن ۋە ئادەم، ھايۋان-لارنىڭ جىددىي ھەرىكىتىدىن ھاۋاغا كۆتۈ-رۈلگەن توپا ـ چاڭ: ئۇلار شۇ سۆز ئۈستىدە تۇرغان چاغدا، يىراقتىن يەنە چاڭ ـ توزان كۆتۈ-رۈلۈپتۇ. كۆكنىڭ يۈزىنى بىر قەۋەت بۇلۇتتەك بوغۇناق قاپلاپتۇ.

بوغۇنداش ئى. ئۇرۇق ـ ئەۋلاد؛ نەسىل-

داش: بىزنىڭ بوغۇنداشلىرىمىزدىن مەيلى ئوغۇل، مەيلى قىز بولسۇن ئۇنى ياخشى كۆرمەيدىغىنى يوق.

بوغۇنماق پ. نەپەس ئالالماسلىق.

بوقناق ئى.دىئال. كىچىك داۋان ياكى توغرا قىر.

بوقتوغ ئى.دىئال. قولىنىڭ جەينەكتىن يۇقىرى مۇرىگىچە بولغان ئارىلىقى، بىلەك.

بوقۇسا ئى. ياغاچتىن ياسالغان، تۆمۈر چىش بېكىتىلگەن ۋە يەر ھەيدەشتە ئىشلىتىلىدىغان ئاددىي سايمان: ئىختىيار ئەيلىسەڭ بىلمەكنى تۇگۇل، سورىغىن، چېكەمگە چۈشكەن ئەجىندىن، ۋە ياكى سامانىدەك سارغايغان يۈزۈم، چۈشەنگىن بوقۇسا قالدۇرغان ئىزدىن.

بوكس ئى [ر<ئىنگ] <تەن> مەخسۇس قولقاپ كىيىپ، مەلۇم قائىدىلەرگە ئاساسەن مۇشتلىشىش ھەرىكىتى.

بوكسچى ئى <تەن> بوكس ھەرىكىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئىسپورتچى.

بوكسىت ئى [ر<فران] <خىم> **ئاليۇمىن ئوكسىدى.**

بوڭ تەق. بوغۇق قاتتىق ئاۋاز ۋە ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان سادا.

بوڭ-بوڭ «بوڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بوڭ-بوڭ قىلغان ئاۋاز چىقتى.

بوڭبوڭقوڭغۇز ئى [بوڭبوڭ+قوڭغۇر] بوڭ-بوڭ، ئاۋاز چىقىرىپ ئۇچىدىغان بىر خىل قوڭغۇز: ئاسماندا ئۇچۇپ يۈرگەن، بوڭبوڭقوڭغۇز ئەمەسمۇ؟ يىگىتلەرنى تۇتۇپ بەرگەن، ئازاد توڭگۇز ئەمەسمۇ؟

بوڭشىماق پ «بوڭ-بوڭ» قىلغان ئاۋاز چىقماق؛ بوڭۇلدىماق: ئۇ يەردە بوڭشىغان ئاۋاز ئارقا-ئارقىدىن چىقىشقا باشلىدى.

بوڭۇلداتماق «بوڭۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بوڭۇلداشماق «بوڭۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بوڭۇلدىماق پ «بوڭ-بوڭ» قىلغان ئاۋاز چىقماق: يىراقتىن بوڭۇلدىغان ناغرا ئاۋازى ئاڭلاندى.

بولا I ئى [خەن] كېپىل.

بولا بولماق كېپىل بولماق، ۋەكالەتەن ئۆز ئۈستىگە ئالماق: تۇرسۇننى ئاتىسى بولا بولۇپ ساقچىدىن ئېلىپ كېلىپتۇ.

بولا II ئى [خەن] بەشلەڭ ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا ئويۇن قائىدىسىگە خىلاپ ھەرىكەت: بولا بولماق. بولا قىلماق.

بولا بولماق بەشلەڭ ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا ئويۇن قائىدىسىگە خىلاپ ئىش قىلماق ۋە شۇ سەۋەبتىن جازاغا ئۇچرىماق.

بولا قىلماق بەشلەڭ ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا ئويۇن قائىدىسىگە خىلاپ ئىش قىلغانلىقتىن جازالىماق.

بولىغا كەتمەك بەشلەڭ ۋە قارتا ئويۇنلىرىدا قائىدىنى بۇزغانلىقتىن جازاغا ئۇچرىماق: تۇرسۇن بۇ قول قارتىدا يەنە ئۇتتۇرۇپ ئىككى رومكا ھاراق بولىغا كەتتى.

بولاتماق «بولماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئالىم پوچتىدىن ئەۋەتىدىغان كىتابلارنى بولىتىپ تەييار قىلىپ قويدى.

بولار ① «بولماق» سۆزىنىڭ يەنە بىر سۈپەتدىشى: بولغۇنچە بولار * بولسا بولار، بولمىسا ئىز پۇلى (ماقال). ② كۆچمە. «يېتەر، بەس، كۇپايە» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدىغان خەۋەر ۋەزىپىسىدە كېلىدۇ: — ئەمدى، بولار، سۆزلىمەيلا قويۇڭ، كۆڭلۈمىزنى ئېزىۋەتتىڭىز، — دېدى ئامىنە يولدىشى ئابلىمىتكە.

بولار ئىش بولدى ئالدىنى ئالدىغان، تەدبىر كۆرىدىغان پەيت ئۆتتى؛ كەتتى. — بولار ئىش بولدى، ئەمدى پۇشايمان قىلغاننىڭ پايدىسى يوق، — دېدى ئاپام ماڭا قاراپ.

بولار يېرى شۇ ① ياخشىلىنىش، ئادەم

بولۇش ، تۈزۈلۈش جەھەتلىرىدىكى ئەھۋالى شۇ، شۇنچىلىك: — بىز شۇنچە تەربىيە بەردۇق، ئادىل ھاراقىقا شۇنداق ئۆگىنىپ قالغان، ئۇنىڭ بولار يېرى شۇ، — دېدى غەيرەت نارازى بولۇپ. ② كۆچمە. راست؛ توغرا؛ ئەمەلگە ئاشىدىغان، مۇۋاپىق كېلىدىغان جايى شۇ: — بەرىبىر بىر كېچىككە كىرىسەن، يا ئوڭغا، يا تەتۈرىگە ئاقسەن، گەپنىڭ بولار يېرى شۇ، ۋاقتىدا يول تاللا، كېيىنكى پۇشايمان ئۆزەڭگە دۈشمەن، — دېدى ئىمىر سونۇرغا.

بولار-بولماس بولمىغۇر، ئەرزىمەس، تايىنى يوق: ئەگەر سېنى بىر ئادەم چاقىرسا، بولار-بولماس ئادەمنىڭ ئۆيىگە بارما. سېنىڭ ئۇلۇغلۇقۇڭغا ۋە ھۆرمىتىڭگە زىيان يېتىدۇ.

بولار-بولماي بەلگىلىك بىرمەزگىل تولۇق ئۆتمەي: مەن خىزمەتكە چىقىپ بىر يىل بولار-بولماي دادام تۈگەپ كەتتى-دە، پۈتۈن ئۆي بېشىمغا كىيىلدى.

بولارلىق سۈپ. بولىدىغان، بولۇشقا ئەرزىيدىغان: سىنىپىمىزدا گۈلنىسا، رەيھانگۈل قاتارلىق يەتتە نەپەر ئوقۇغۇچى ئۆزلىرىنىڭ ئۈلگە بولارلىق ياخشى ئىشلىرى ئۈچۈن قىزىلگۈل تاقىدى ۋە خاتىرە بۇيۇملار بىلەن مۇكاپاتلاندى.

بولاشماق «بولماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بولاق I سۈپ. ئۈستى رەخت ياكى قەغەز قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن ئوراپ تېڭىلغان، بولانغان: — سىزگە سوۋغا قىلىپ بىر بولاق ئالتۇن-كۈمۈش ئالغاچ كەلدىم، — دېدى سودىگەر شاھزادىغا. * بارات دېرىزىگە يامىشىپ چىقىپ، تورۇستىكى لىمنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ قويغان بىر بولاق نەرسىنى ئالدى.

بولاق II سۈپ. خېمىر تۇرۇچ سېلىپ بولدۇرۇلغان: بولاق مانتا. * ئەمەتنىڭ يۇتۇشلىرىنى، كۆزىدىن ياش چىقىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ ئىچى ئاغرىغان مېھرىبان ئەمدى بىر بولاق مانتىنىمۇ ئۇنىڭغا بەردى.

بولاق مانتا خېمىرى بولدۇرۇلغان مانتا.

بولاق ياپما خېمىرى بولدۇرۇلغان ياپما.

بولاقلىق سۈپ ① بولاق قىلىپ قويۇلغان، بولانغان: كىتابلارنىڭ ھەممىسى بولاقلىق. ② بولاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، بولاق قىلىشقا لايىق: ئىككى بولاقلىق قەغەز.

بولاڭخۇي رەۋ [خەن] ① سۈپىتىگە ھۆددە قىلغان ھالدا: بولاڭخۇي ساتماق. بولاڭخۇي ئالماق. ② ھۆددە قىلمەن، چاتاق يوق: بۇ تاۋۇزنىڭ قىزىل چىقىشىدا گەپ يوق، بولاڭخۇي.

بولاڭخۇي قىلماق سېتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ سۈپىتىنى ھۆددە قىلماق.

بولالماي رەۋ «بولماق I» ئىمكان پېئىلىنىڭ بولۇشسىز رەۋىشدىشى: — تۇرسۇن بۈگۈن كەچ ئىشخانىدا بولالمايدۇ.

بولالماي قالماق چىداشلىق، بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان دەرىجىگە يەتمەك: ماھىرە چۈشتىن ئاۋۋال خېلى تېتىك يۈرگەندەك قىلغان بولسىمۇ، بىراق چۈشتىن كېيىن بولالماي قالدى. بىردەم-بىردەم تۇرۇۋالغۇسى ۋە يېتىۋالغۇسى كېلەتتى. * بۆرە غەيرىتىگە كېلىپ، ئۇلارنىڭ كەينىدىن خېلى يەرلەرگىچە مېڭىپ بېقىپتۇ. ئاخىرى بولالماي قېلىپتۇ-دە، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا يېتىۋاپتۇ.

بولانماق «بولماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بولانغان قەنت. بولانغان تاماكا.

بولتا ئى [ر] بىر ئۇچىدا كالىلىكى، يەنە بىر ئۇچىدا رەزبىسى بولغان چېگىتىش دېتالى: — مانا، — دېدى سىدىق ئۇستام ئىشكتىن كىرىپلا ئىككى بولتىنى كۆرسىتىپ، — بۇ ئاشۇ ماشىنىغا سالغان بولتىدىن ئېشىپ قالغىنى، قارىسام سەل چاتاقتەك تۇرىدۇ.

بولتىلىماق پ. بولتا بىلەن چېگىتماق: مەردان ئوت باكقا تۇتاشقىچە كوزۇپىنىڭ تەكتىگە بولتىلانغان باكنىڭ قامۇتلىرىنى يېشىپ، سىم ئارقان بىلەن چېتىپ، باكنى كۆيۈۋاتقان ماشىنا گەۋدىسىدىن ئاجرىتىۋالدى.

بولجا I ① سۇپ. يىلتىزدىن كۆكلەپ چىققان: ئۇ ئاشۇ بولجا تېرەككە تىكىلگىنىچە تۇرۇپ قالدى. ② ئى. يىلتىزدىن كۆكلەپ چىققان تېرەك: نىياز ئاخۇن بېغىدىكى ئىككى بولجانى كېسىپ، ئۆز يېزىسىغا يېڭى سېلىنىۋاتقان مەكتەپكە ياردەم قىلدى.

بولجا II ئى. دىئال. مۆلچەر، قىياس.

بولجالىق ئى. بولجا تېرەك ئۆسكەن جاي: — مەن سۇلايماننىڭ ئىشكى ئالدىدىكى بولجالىقتا سۇلايماننىڭ ئۆيىگە يوشۇرۇنغان يوچۇن ئادەمنى پايلاپ تۇرغانىدىم، — دېدى توختى ئاتىنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرۇپ سابىرغا.

بولدۇرماق I «بولماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بولۇمسىزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن ـ قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم. (ماقال).

بولدۇرماق II «بولماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باھارنىڭ ئاپتىپىدا يايراب بارلىق، بولدۇرغان خېمىر كەبى ئەكچىيدۇ يەر. گۈرۈلدەر باھار يەردە ياكى كۆكتە، ھەر دىلغا پۈتمەس ئىشق سېلىپ ئۆتەر.

بولدۇرۇلماق «بولدۇرماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بولدۇرۇلغان خېمىر.

بولدى ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ ئېنىق ئۆتكەن زامان III شەخس بىرلىك فورمىسى: — سائەت ئون ئىككى بولدى. تېخى كەلمەيدۇغۇ، — دېدى قېيۇم تىت ـ تىت بولۇپ. ② كۆچمە. كۇپايە، يېتەرلىك: — ماڭا بىرەر نان بەرسەڭ بولدى. مېڭىۋېرىمەن، — دېدى يولۇچى شاھزادىغا. * بىرەر ئويۇنغا كىرىشىپ قالدىڭمۇ بولدى، ھەممىنى ئۇنتۇپ ئويناۋېرىسەن. ③ كۆچمە. بەس، توختا: — بولدى، داڭلاۋەرمە، مەي باغلاپ پىشقان ئۈزۈكلەر ئىكەن، — دېدى ئەخمەتجان بىر تال ئۈزۈكنى تامىقىدا ئېزىپ. * — بولدى، — ئاسىمكام ئەخمەتنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى، — نېمە بولسا بولسۇن، ئەسقەرگە ماشىنىنى بېرىڭلار.

بولدى قىلماق تۈگەتمەك، ئاياغلاشتۇرماق، توختاتماق: رۇقىيە: بولدى قىلسىلا بوۋا، كۆڭۈللىرىنى بۇزمىسىلا، — دېدى. * — بولدى قىلىڭ، ئۆيۈمدىن چىقىپ كەتمىسىڭىز، كىشىلەرنى چاقىرىمەن! — دەپ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ھەمرا.

بولسا ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ شەرت[*] رايى: ئوغرى بولساڭ ئىنساپ بىلەن بول، قازىنىنى ئالساڭ تۈۋىقىنى قوي (ماقال). * ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا قېشىدا بولسا، پەرەڭ ياغلىق ئاشۇ يارىنىڭ بېشىدا بولسا. ② باغل. جۈملىدە ئىگە بىلەن خەۋەرنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئايرىغۇچى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: مەن بولسام ئوقۇتقۇچى، ئەخمەت بولسا دېھقان. ③ ئىلگىرىلەش باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: جوزا توغرالغان نان، پىششىق گۆش، سېرىق ماي، قېزا، سامسىلار بىلەن تولغان، تاشقىرىقى ئۆيدىن بولسا قايناۋاتقان سۇر گۆشنىڭ پۇرىقى كېلەتتى... ④ «غان، قان، گەن، كەن» قوشۇمچىلىرى بىلەن ياسالغان سۈپەتداشلار بىلەن بىللە كېلىپ، قوشما جۈملە تەركىبىدىكى شەرت جۈملە بىلەن پەرەز جۈملىنى باغلاش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: تۆت كىشىلىك گۇرۇھ بۇرۇنراق يوقالغان بولسا، خەلق بېشىغا مۇنچىلىك دەرد ـ ئەلەم كەلمىگەن بولاتتى. * سەن كەلمىگەن بولساڭ، مەن باراتتىم.

بولسا كېرەك بولۇشى مۇمكىن، ئېھتىمال: يېنىمدا ئولتۇرغان كىشى بەكمۇ ھاياجانلانغان بولسا كېرەك: — شۇنداق ئەلۋەتتە، شۇنداق! تۆت كىشىلىك گۇرۇھ زىمىستان ئېلىپ كەلدى، — دەپ ئاۋازىنى چىقىرىپ ئىختىيارسىز سۆزلىۋەتتى.

بولسۇن ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ III شەخس بۇيرۇق ـ تەلەپ رايى: — ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويۇڭ، — دېدى بۆلۈم باشلىقى، — بىز كەلگۈچە قولىدىكى ئىشنى جەزمەن ئورۇنداپ بولسۇن. ② قارىمۇقارشى شەرت باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: — ئالدىنقى سەپ بولسۇن، ئارقا سەپ بولسۇن، — دېدى ھەربىي كىشى، — ھەممىسى ئازادلىق، ئەركىنلىك ئۈچۈن ئەمەسمۇ؟

بولشېۋىزم ئى [ر] <پەلس> ئىشچىلار ھەرد-

كىتىنىڭ ئىنقىلابى ئارقىلىق كاپىتالىستىك جەمئىيەتنى ئاغدۇرۇپ، كوممۇنىستىك جەمئىيەت قۇرۇشتا روسسىيە ۋە خەلقئارا ئىشچىلار ھەرىكىتى تەجرىبىسىنى ئۆگىنىش ئاساسىدا لېنىن تەرىپىدىن ئوتتۇرىغا قويۇلغان نەزەرىيە ۋە تاكتىكا.

بولشېۋىزملىق سۈپ [ر] <پەلس> بولشېۋىزم نەزەرىيىسى ۋە تاكتىكىسىغا ئىگە.

بولشېۋىك ئى [ر] <پەلس> لېنىن قۇرغان سوۋېت ئىتتىپاقى كوممۇنىستىك پارتىيىسى ئىشلەتكەن ئاتالغۇ بولۇپ، «كۆپ سانلىقلار» دېگەن مەننى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى 1905ـ يىلى روسسىيە سوتسىيال دېموكراتىك ئىشچىلار پارتىيىسى چاقىرغان 2ـقېتىملىق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا پارتىيە پروگراممىسى ۋە تەشكىلىي جەھەتتىكى پرىنسىپال مەسىلىلەرنى مۇزاكىرە قىلىش جەريانىدا ۋەكىللەر ئىككى گۇرۇھقا بۆلۈندى. پارتىيىنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنىنى سايلىغاندا لېنىننىڭ تەشەببۇسىنى ھىمايە قىلغۇچىلار كۆپ سانىنى ئىگىلەپ «بولشېۋىك» (كۆپ سانلىق) نامى بىلەن ئاتالغان. شۇنداق قىلىپ بۇ ئىسىم بولشېۋىك پارتىيەسىنىڭ ئەزاسى ـــ كوممۇنىست دېگەن مەننى بىلدۈرىدىغان بولدى.

بولشېۋىكلارچە رەۋ بولشېۋىكلارغا خاس يوسۇندا، بولشېۋىكلارغا ئوخشاش، بولشېۋىكلار كەبى.

بولشېۋىكلىق ئى «بولشېۋىك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

بولغاي ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ III شەخس بۇيرۇق-تەلەپ رايىنىڭ يەنە بىر شەكلى: ـــ ئۆزلىرى دېگەندەك بولغاي قازى ئاخۇنۇم، ـــ دېدى قادىر ئىمام قول باغلاپ تۇرۇپ. ② كۆچمە. بولۇشى مۇمكىن، ئېھتىمال: بوۋاي مېنىڭ سۆزلىرىمدىكى جىددىيلىكنى سەزدى بولغاي، ئۇندىمەي ئارقىغا قايرىلغىنىچە تېز يۈرۈپ كەتتى. * ئولتۇرۇش ئاياغلاشتى بولغاي، بىرىنىڭ تاشقىرىغا ماڭغان ئاياغ تاۋۇشى ئاڭلاندى.

بولغۇسى ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ سۈپەتـدىشى. ② سۈپ. كۆچمە. كەلگۈسىدە بولۇشى مۇمكىن ياكى ئېھتىمالغا يېقىن بولغان: تۈن ئايدىڭ ئىدى، مەن شۇ چوكاندنىڭ ئۆيىدە ئىدىم. بىر كېنىزەك كىرىپ ماڭا: ـــ سەن ئۆگزىگە چىقىپ، بولغۇسى ئىشنى تاماشا قىل! ـــ دېدى. * خەتتە دۇئايى سالامدىن كېيىن مۇنداق دېيىلگەنىدى: «بىرنەنچى، مەن چەت ئەلگە چىقماقچىمەن، بولغۇسى ھاكىم ئۆزلىرىگە مۇبارەك بولسۇن».

بولغۇلۇق ① سۈپ. بولۇشى لازىم، بولۇشى كېرەك: ـــ سۆزلە، ـــ دەپتۇ باي، ـــ كىم سېنى ھاكىم بول دەپ قىستىدى؟ تاغارغا كىم سولىدى؟ قانداق قىلىپ ھاكىم بولغۇلۇق؟ * «ھوشيار بولغۇلۇق!» دەيتتى ئۇ ئۆز-ئۆزىگە پىچىرلاپ. ② ئى. بولىدىغان ئىش، بولۇشقا تېگىشلىك ئىش: ـــ قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، بولغۇلۇق بولۇپتۇ. نېمە كەلسە، ئۆزى كۆرەر، ـــ دېدى ھۆزنىساخان ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ.

بولغۇلۇق بولدى ⟵ بولار ئىش بولدى: ـــ بولغۇلۇق بولدى، قاقشىغانىنىڭ پايدىسى يوق، ـــ دەپ ئۆزىگە هاي بەردى ھۆشۇر ئىچىدە.

بولقا ئى. مىخ قاتارلىق نەرسىلەرنى قېقىش، تۆمۈر ماتېرىياللىرىنىڭ ئۈستىنى تەكشىلەش ۋە ئېگىشكە ئوخشاش ئىشلاردا قوللىنىلىدىغان ياغاچ دەستىلىك پولات ياكى ياغاچ سايمان: تۆمۈر بولقا. ياغاچ بولقا. * ياقۇپنىڭ خىيالى بىر يەردە بولمىغانلىقتىن، قولىدىكى بولقا بىلەن مىخنى قاقىمەن دەپ بىر ئۇرىۋىدى، بولقا مىخقا تەگمەي قولىغا تەگدى-دە «ۋاي!...» دېگىنىچە بولقىنى تاشلاپ قولىنى چاڭگاللاپ قالدى.

بولقا سۆڭەك <فىزىئول> ئاڭلاش سۆڭەكلىرىنىڭ بىرى، شەكلى بولقىغا ئوخشاش بولۇپ، قۇلاقنىڭ ناغرا پەردىسىگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئاۋازنىڭ تىترەش دولقۇنىنى

سەندەل سۆڭىكى ۋە ئۇزەڭگۇ سۆڭەكلىرىگە يەتكۈزۈپ بېرىدۇ.

بولقىلاتماق «بولقىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بولقىلاشماق «بولقىلماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بولقىلانماق «بولقىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بولقىلماق پ. بولقا بىلەن ئۇرماق، قاقماق.

بولكا ئى. [ر] ئاق ئۇننىڭ بولدۇرۇلغان خېمىرىدىن دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان. ئۈزى ئۇزۇنچاق، ئىچى ھەرە كۆنىكىدەك كاۋاكچە بولىدۇ؛ تەمى تاتلىق.

بولكىچى ئى. بولكا پىشۇرۇش ياكى سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

بولكىچىلىق ئى. بولكا سېتىش ياكى پىشۇرۇش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ كەسپ نامى: رەھىم 1983 - يىلىدىن باشلاپ بولكىچىلىققا كىرىشىپتىكەن.

بولماق I پ ① يۈز بەرمەك، سادىر بولماق: ھايۋانلارمۇ بوش كەلمەپتۇ. قىرىق كېچە - كۈندۈز جەڭ بولۇپتۇ. * ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپكەندەك ئىش بولدى، — دېدى قادىر نارازى بولۇپ. * شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن قوماندانلىق شتابىنىڭ چېدىرىنىڭ ئالدىدىكى سەينادا چوڭ يىغىن بولدى. ② كەلمەك؛ باشلانماق: چۈش بولدى. زاۋال بولدى. * كۈن ئېگىلدى كەچ بولدى، شاخ ئېگىلدى پەس بولدى. بۇ زۇلۇمنىڭ دەستىدىن ياشاش بىزگە تەس بولدى. ③ بىرەر يەردە مەلۇم ۋاقىت تۇرماق، ھازىر بولماق: شەنبە كۈنى گۈلباھار كەچكىچە ھەجەر ئاچىنىڭ ئۆيىدە بولدى. ئائىلىسى يىراقتا قالغان بۇ قىزنىڭ ئىشتىن سىرتقى كۆپ چاغلىرى مۇشۇ ئۆيدە ئۆتەتتى. * — بۈگۈن چۈشتىن بۇرۇن مەكتەپ مەمۇرىيەت بىناسىنىڭ ئۈچىنچى قەۋىتىدىكى مەجلىسخانىدا يىغىندا بولىمەن، — دېدى مۇدىر زەپەرجان. ④ ئورۇنلاشماق: سونۇر ھەيران بولۇپ ئەكبەرگە قارىدى: — ئىشخانا ئۇ چاغدا نەدە بولىدۇ؟ * توي كۈنى قىرلار بىر يەردە، ياشلار بىر يەردە بولىدۇ. ⑤ ئۆسمەك، ئاينىماق، ئوخشىماق: بۇ يىل بۇغداينىڭ بولۇشىدا گەپ يوق ئىدى. * غورا بولماي مېغىزى بولماس. * بۇ يىل ھۆل - يېغىن نورمال يېغىپ، يىل ياخشى كەلگەنلىكىدىن مېۋە - چېۋىمۇ قالتىس بولدى. ⑥ ئۆتمەك: — بوۋاي بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، — دېدى خوجايىن نارازى بولۇپ، — بۇ قۇدۇقنى كولىغىلى يىگىرمە بەش يىل بولدىغۇ؟ * ماڭا مۇشۇ يەردە ياشىغىلى ئۇزاق يىللار بولدى، — دېدى كېيىك. ⑦ مەۋجۇت، بار، ھالەتتە كەلمەك: ئۇلارنىڭمۇ دائىم ماڭىدىغان يولى بولىدۇ. * ئەلۋەتتە ئەمگەك بىلەن ئۆزىگە ھايات يولى تېپىشنى مەقسەت قىلغۇچىنىڭ بۇنچىلىك گەپ قىلىش ھوقۇقى بولىدۇغۇ! * — پارتىيە ماۋجۇشى بىزگە ئىگە سىڭلىرىم، — دېدى روزاخۇن بوۋاي ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىپ، — دۆيىمىز قىيىنچىلىققا يولۇققىنى راست، تەخىر قىلايلى. بىز ھالىڭلارغا يېتىمىز. ئاشلىقمۇ بولىدۇ. پۇلمۇ بولىدۇ. ئۆيلۈكلەرگە كىتىڭلار. ⑧ ۋەزىپىگە تەيىنلەنمەك، بىرەر دەرىجە ۋە ئورۇنغا ئىگە بولماق: مەن ھازىر مەكتەپ مۇدىرى بولدۇم، لېكىن مەكتەپ خىزمىتىنى بىر كۈنمۇ ئىشلىگىنىم يوق. * بايۋەچچە بىر كىتابتىن: — كىمكى گۆھەر تۇغىدىغان توخۇنىڭ بېشىنى يېسە پادىشاھ، قانىتىنى يېسە ۋەزىر بولىدۇ، — دېگەن گەپنى كۆرگەنىكەن. ⑨ مەلۇم قىممەتكە يارىماق: زىۋىرشانىڭ ھېسابىدا ئۇلارنىڭ 30 مىڭ باغ قومۇشى 7 مىڭ 5 يۈز يۈەن بولاتتى. ⑩ توغرا، مۇۋاپىق كەلمەك: — ھەي ھارامزادە تۈلكە، — دەپتۇ ئۈشتىگەر تۈلكىگە خىتاب قىلىپ، — مەندىن بىر دېۋىگە پۇل ئالغىلى ھەپتە بولدى. ئۈچ كۈندە كېلىمەن دەپ كېلىشنىڭ بۈگۈنمۇ؟ بۇمۇ مەيلى، يەنە كېلىپ مېنىڭ ئاغىنەمنى ئالداپ كەلگىنىڭ ئۈچۈن مەن سېنى قانداق قىيناپ ئۆلتۈرسەم بولىدۇ.

قېنى، ئۆز تىلىڭ بىلەن ئېيتىپ باقە؟! * سابىر كۆپچىلىك بىلەن دەم ئېلىپ ئولتۇرۇپ: — ياخشى، قېنى ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىپ كۆرەيلى، بۇ سۇ مەسىلىسىنى قانداق قىلساق بولار؟ — دېدى. * ئاخىر ساۋۇت بۇ ئىش ئۈستىدە ھېچكىمگە ئېغىز ئاچمىغىنىم تۈزۈك، يېنىكلىك بىلەن قوشنامنى يامان ئادەمگە چىقىرىۋەتسەم بولماس، دېگەن ئويغا كەلدى. ⑪ مەلۇم ھالەتتە ئۆتمەك، مەلۇم ھالەتكە كەلمەك: — سىز بىلەن تەگتۈش، ھەر ئىككىمىز تۇرمۇشلۇق بولمىدۇق. ئۇ ئىش بەرىبىر بىزنىڭ بېشىمىزدا بار. ئېيتىڭا، كۆڭلىڭىز تارتقان بىرىگە خەت يازغانمىدىڭىز؟ — دەپ سورىدى ئايگۈل گۈلناردىن. * قولىدىن كەتكەن بولسا ئەگەر ھاكىمىيەت تەختىمىز، قۇل بولمامتۇق يېڭىباشتىن، كۇل بولمامتى بەختىمىز!؟ * ئۆتتى ھەر باشتىن كەچۈرمىش بەردى تارىخ بىر ساۋاق، ئىتتىپاق بول! ئىتتىپاق بول! ئىتتىپاق بول! — ئىتتىپاق! ⑫ بەزى ئىسىملارغا باغلىنىپ كېلىپ پېئىللاشتۇرۇش رولىدا كېلىدۇ: ئىلاج قانچە؟ كىچىكىدىن شۇنداق تەربىيە ئېلىپ ئادەتلەنگەن سۈپىتاي ئاتا - ئانىسىنىڭ گېپىگە كىرمىسە گۇناھكار بولىدۇ. ⑬ سۈپەتلەر ۋە رەۋىشلەر بىلەن بىرىكىپ ئۆتۈمسىز پېئىللاشتۇرۇش رولىدا كېلىدۇ: چوڭ بولماق، ھەيران بولماق، خۇشال بولماق. — ئاكاڭ نېمە كېسەل بولۇپ قالغاندۇ بالام، چاتاق بولدى، ئىمتىھان ۋاقتىدا تازا چاتاق بولدى! — دەپ قوياتتى قادىر ئاكا. * ئىشلەيسەن باھار تاغدا، گۈزگىشى قويىنىدا باغدا. ئەجرىڭدىن ئەجەب تاتلىق، مول بولدى ئانار، ئالما. ⑭ «-سا، بولۇپتىكەن» فورمىسىدا كېلىپ ياخشى ئىدى، مەنىسىدە كېلىدۇ: ئەكبەر خۇددى بۇ گەپنى بۇرۇن ئاڭلىغاندەك خاتىرجەملىك بىلەن پاتمىگە قاراپ كۈلۈمسىرىدى: — بايىقى ئىككى سوئالنى باشقىچە قويسىڭىز بولۇپتىكەن. ⑮ بولۇشسىز فورمىدا كېلىپ ئىقتىداردىن، پائالىيەتتىن قالغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: ئون ياشقا كىرگەندە دادىسىمۇ قاتتىق ئاغرىپ يېتىپ قېلىپتۇ. — بالام، — دەپتۇ بىر كۈنى ئوغلىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇپ، — مەن بولالمايدىغان ئوخشايمەن. ⑯ تەييارلانماق، ھازىرلانماق: ئالماس بىلەن ئېلىقۇل: — لەيلىگۈل، ئانار قەيەردە؟ بول ئىتتىكرەك ئېيت، — دەپ سورىدى ئۈنىگدىن. ⑰ -ار، -دىغان، -ماق، -ماقچى قوشۇمچىلىرى بىلەن ئاياغلاشقان پېئىللار بىلەن قوشۇلۇپ ئۈمىد، تىلەك مەيلىنى بىلدۈرىدۇ: شۇنىڭدىن باشلاپ سۈپىتاي مىجىت بىلەن بىللە كۈنىگە ئىككى - ئۈچ قېتىم كۆرۈشىدىغان بولدى. * لياڭ مىرزا بەگكە كەلسەك، ئۇ قۇتۇلۇش يولىنى تاپماق بولۇپ، قول ئاستىدىكىلەرنى مىرزىبەگ مەھكىمىسىگە يىغىپ، ئۇلارغا مەسلىھەت سالدى. شېرىنىنى كۆرەر بولساڭ، پەرھاتنىڭ كۆزى بولغىن، شېرىنىنى سۆيەر بولساڭ، پەرھاتنىڭ ئۆزى بولغىن. ⑱ «-ىپ، -ۇپ» بىلەن ئاياغلاشقان رەۋىشداشلار بىلەن قوشۇلۇپ ئىش - ھەرىكەتنىڭ تاماملىنىپ بولغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: — نۇرۇم، چېيىڭنى ئىچىپ بولۇپ، ئالىملارغا سۇ بارىدىغان ئېرىقنى قېزىۋەتكىنە، — دېدى زورىخان نۇرغا. * — بۇگۈن تۈتىنچى كۈنى، — دېدى زۇۋەرشا ئۇششاق قوللىرىنى كۆرسىتىپ، — مىدىرلاۋەرسەك بىر گەپ بولىدىكەن، قاراڭ، قاۋانلىقنىڭ خېلى يېرىنى يەپ بولدۇق. ⑲ ئىسىملىك خەۋەرگە ياندىشىپ كېلىپ «...دۇر» مەنىسىدە خەۋەر جۈملە باغلىغۇچىسى رولىدا كېلىدۇ: — بۇ مېنىڭ ئېرىم، سۈپىتاي بولىدۇ، — دەپ تونۇشتۇردى ھېلىقى ئايال. ⑳ چىقىش كېلىشتە تۈرلىنىپ كەلگەن ئىسىم بىلەن كېلىپ «دۇنياغا كەلمەك»، «تۇغۇلماق» مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: ھارامدىن بولغان. * — بۇ كىشى خوتەندىن بولىدۇ، — دەپ تونۇشتۇردى مېنى ئۇ باشلىقا. ㉑ يۆنىلىش كېلىشتە تۈرلىنىپ كەلگەن ئىسىملار بىلەن سۈپەتداش فورمىسىدا باغلىنىپ كېلىپ «نىسبەتەن»، «قارىتا» مەنىسىدىكى تىركەلمە رولىدا

كېلىدۇ: بەزىدە يۈز بەرگەن كىچىككىنە ۋەقەلەرمۇ
سىنىڭ يىللار داۋامىدا يېتىشتۈرگەن پسىخولوگە-
يەڭىنى، تۇرمۇش ھادىسىلىرىگە بولغان كۆز
قارىشىڭنى ۋە ھايات ئۈچۈن باسقان قەدەملىرىڭنىمۇ
ئۆزگەرتىۋېتىشكە قادىر. ㉒ شەخس قوشۇمچىسى
بىلەن تۈرلەنگەن بىرىكمىنىڭ خەۋىرى
بولۇپ كېلىپ «...دەپ ھېسابلانماق»
مەنىسىدە كېلىدۇ: يامانىڭ ياخشىسى بولغۇچە،
ياخشىنىڭ يامىنى بول (ماقال). * ئۇنىڭ قايسى
قولى سول قولى بولىدۇ. ㉓ «...بىلەن
بولماق» فورمىسىدا كېلىپ «...بىللە بىر
تەرەپتە تۇرماق»؛ «شۇغۇللانماق»؛ بىرىلـ
مەك» مەنىلىرىدە كېلىدۇ: چۈشىن چوڭلار بىلەن
بىرنەچچە ئېغىز پاراڭلاشقاندىن كېيىن، ھەممەيلەنـ
نىڭ ماجاڭ بىلەن بولۇپ كەتكىنىنى كۆرۈپ،
تاشقىرىغا چىقىپ كەتتى. مەنمۇ سىنىڭ بىلەن،
سەن بولمىدىڭ مېنىڭ بىلەن. بولمىساڭ
بولما يارىم، يېڭىدىكى سېنىڭ بىلەن.
㉔ «...دەك، تەك» بىلەن كەلگەن سۆپەتـ
داشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ، ئاشۇنداق ھالەتكە
كەلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: باي «ھىم» دەپ
ئۆز گۆشنى ئۆزى يېگۈدەك بولۇپتۇ. * خەتتىكى
ھەربىر سۆز ئۇنىڭ قۇلىقىدا جاراڭلىغاندەك بولدى.
㉕ «غىلى، قىلى...» بىلەن كەلگەن
پېئىللارغا «...قا، غا، كە، گە» بىلەن
كەلگەن ئىسمداشلارغا قوشۇلۇپ كېلىپ،
ئىش-ھەرىكەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىنـ
لىكىنى بىلدۈرىدۇ: بىر قولدا چاۋاك چالغىلى
بولماس (ماقال). * سابىر «تاش مىنا»چە پارتلىتىش
چارىسىنى تېپىپ چىقتى، بۇ ئۇسۇل بىلەن قورام
تاشلارنى بىر تەرەپ قىلىۋەتكىلى بولىدۇ. * مانا
بۇنىسى بولماپتۇ-دە! بۇنى ئەمدى كىمدىن
كۆرگىلى بولىدۇ. * بۇنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا قاراپ
نەمۇنچى دەپ ئاتاشقا بولىدۇ * كەينى تەرەپتىن
ئۇ كىشىنىڭ كىملىكىنى بىلگىلى بولمايتتى * بۇنى
ئۇنتۇپ قېلىشقا بولمايدۇ. ㉖ شەخسلەنگەن
سۆپەتداش بىلەن بىللە كېلىپ سۆپەتداش
بىلدۈرگەن ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئەمەلگە
ئېشىشقا تىلەكداش ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ:
ـــ بولۇپتۇ، دېگىنىڭىز بولسۇن، ـــ دەپتۇ كەمبەغەل.

بولماق II پ. خېمىرتۇرۇچ ياكى سودا
سېلىپ چەيلەنگەن خېمىر بەلگىلىك مىقداردا
ئېچىپ پېتىر ھالەتتىن كۆپتۈرۈلگەن ھالەتكە
كەلمەك: ئەتىگەن يۇغۇرۇپ قويغان خېمىرىم
بۇ كەمگە بولدى. ھازىر كىرىپ غاچچىدە تونۇرغا
ئوت سالسام، بىردەمدە يېقىپ بولىمەن. ئاندىن
بىللە بارايلى. بىر سائەت ساقلاپ تۇرساڭلار، ـــ
دېدى سارىخان ۋە شاپاشلاپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

بولمىسا ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ III شەخس
بولۇشسىز شەرت رايى: بولسا بولار، بولمىسا
ئىز پۈلى بولار (ماقال). * بۇ ئىش بۈگۈن بولمىسا
ئەتە بولار. ② قارىمۇقارشى باغلىغۇچى
«ياكى»، «ئەگەر ئاشۇنداق قىلىنمىسا»
مەنىلىرىدە كېلىدۇ: ـــ نېمە بولدۇڭ يىتىمچى؟
ـــ دەپ سوراپتىكەن، ۋاھىت: ـــ ئاكامنى ئۆلتۈـ
رۈۋەتتىڭ، تۆلەپ بەر، بولمىسا، يۇر پادىشاھ
ئالدىغا بارىمىز، ـــ دەپ ئېسىلىۋاپتۇ. * ـــ مەززىـ
سىنى قورساقتا چۈشكەندە بىلىسەن، بولمىسا،
ئەكەلگىنە قوۋۇرغاڭنىڭ قالغىنىنى مەن يەۋېتەي، ـــ
دەپتۇ تۈلكە. ③ ئۇنداق بولمىغان تەقدىردە،
ئۇ ھالدا: ـــ ئۆز ۋاقتىدا بۇ توي ئىشىنى
ياخشى ئويلىمىدىڭلار، بولمىسا بۇنداق ئىش
چىقمىغان بولاتتى، ـــ دېدى ۋاھاپ كېۋىرگە.
* شۇنداق، بولمىسا نېمە چارە بار؟ ـــ دېدى ئەختەم
سۇلايمانغا.

بولمىغان «بولماق» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز
سۆپەتدىشى.

بولمىغان گەپ ئاساسسىز، قۇرۇق، قاملاشـ
مىغان گەپ: شېئىرنى چىرايلىقلاشتۇرىمەن دەپ،
ئۇنىڭ مەزمۇنىنى بىر ياققا قايرىپ قويۇش
بولمىغان گەپ.

بولمىغۇر سۈپ ① ئاساسسىي بولمىغان،
بولۇشقا تېگىشلىك ئەمەس، قۇرۇق: ۋاقىت
ئۆتكەنسېرى بەزى بولمىغۇر خىياللار كۆڭلۈمگە

ئەندىشە سېلىشقا باشلىدى. * قورقۇپ، ھەر تۈرلۈك بولمىغۇر پىكىرلەرگە بېرىلگەن ھالدا ئۆيگە يېتىپ باردىم. ② ئەدەبسىز، بىھايا، يارىماس، رەزىل، پەس: باللار ئاتا - ئانا، ئاچا - سىڭىل- لىرىنىڭ ئالدىدا بولمىغۇر سۆزلەرنى قىلماسلىق كېرەك. * ئۇلار بۇ بەيگىدە مۇمكىنقەدەر تېز ئىلگىرىلەپ ھەممىدىن ئۆزۈپ كېتىشكە ئۇرۇنۇپ، خىلمۇخىل بولمىغۇر قىلىقلارنى چىقارماقتا. * بەلكىم سەن بىركۈنى بۇنىڭدىنمۇ بولمىغۇر ئىشلارنى قىلارسەن، چىرايلىق ئايالغا خۇشامەت قىلىپ، ئۇنىڭ پۇلىنى قوبۇل قىلارسەن. بۇنداق قىلىشنى سەن ئويلاپمۇ قويدۇڭ. // — بىردە ئەمەس بىردە، شۇنداق سۆزلىرىڭ بىلەن بىرەر بولمىغۇرنىڭ قولىغا چۈشسەن - دە، ئۆزەڭنى - ئۆزەڭ ئۆلۈمگە تۇتۇپ بېرىسەن، — دېدى سەمەت ئاستاغىنا.

بولمىغۇر گەپ ① ئاساسسىز، خىيالىي گەپ: سىڭلىسىنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ئاڭلىغان ئاكىسى: — قوي، بۇنداق بولمىغۇر گەپنى نەدىن ئاڭلىدىڭ؟ — دەپتۇ. سىڭلىسى بولسا: — چۈشۈمدە كۆردۈم، جېنىم ئاكا، مېنى سىڭلىم دېسىڭىز، ياق دېمەيسىز، — دەپ يىغلاپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. * — بىز دېگەن جۇڭگولۇق، كىندىك قېنىمىز تۆكۈلگەن ۋەتەننى تاشلاپ قاياققا كېتەتتۇق. ئۇنداق بولمىغۇر گەپلەرنى قويۇڭ، مۇشۇ يەردە ياشاپ، تەر تۆكۈپ ئىشلىسەكلا بەخت ئەمەسمۇ؟! — دېدى كامىل. ② قامالاشمىغان، ئەدەبسىز، بىھايا گەپ: شۇ ئارقىلىق نىيازنىڭ ئۆگەي ئانىسى نىيازغا گۆلى توغرىسىدا بەزى بولمىغۇر گەپلەرنى قىلغانلىقىنى، شۇنىڭدىن كېيىن نىيازنىڭ گۆلگە بولغان كۆز قارىشى ئۆزگىرىپ، پىچاق ئېلىپ ئۇنى ئۆلتۈرىمەن دەپ، تەھدىت سېلىپ يۈرگەنلىكىنى بىلدى.

بولمىغۇرلۇق «بولمىغۇر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ئوغلۇم بۇنچە ياشتا تۇرۇپ بۇنداق بولمىغۇرلۇق قىلما! — دېدى دادىسى ئوغلىغا.

بولۇپ ① «بولماق I» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: سۇنۇر ھەيران بولۇپ ئەكبەرگە قارىدى. * — بوۋاي بۇ نېمە قىلغىنىڭىز، — دېدى خوجايىن نارازى بولۇپ، — قۇدۇق سۈيى توختاپ كەتكىلى ئۈچ كۈن بولدى. ② بەزى ئىسىملار بىلەن بىرىكىپ «ۋەزىپىسىدە، سۈپىتىدە» مەنىسىدە كېلىدۇ: مەن شۇ چاغدا خەلق گۇڭشېسىدا تراكتورچى بولۇپ ئىشلىدىم، ئۇكام بولسا شاگىرت بولۇپ ئىشلىگەنىدى.

بولۇپمۇ باغل. ئومۇمىي ئۇقۇم تەركىبىدىكى ئايرىم بىر تارماقنى ئالاھىدە تەكىتلەپ «ھەممىدىن بەك»، «خۇسۇسەن» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: تەرتىپكە سېلىش ئارقىلىق، مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈمىنى بولۇپمۇ دېموكراتىك ئاساسىدا نازارەت قىلىش تۈزۈمىنى مۇكەممەل- لەشتۈرۈش كېرەك.

بولۇشتۇرماق «بولۇشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بولۇشسىز سۈپ ① مەۋجۇت بولمىغان، بولمايدىغان؛ يۈز بەرمىگەن، يۈز بەرمەيدىغان. ② <تىل> يوقلۇق، ئىنكار: بولۇش- سىز ئالماش. بولۇشسىز پېئىل.

بولۇشسىز ئالماش <تىل> يوقلۇق مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ئالماشلار، مەسىلەن: ھېچكىم، ھېچقانداق، ھېچقاچان.

بولۇشسىز پېئىل <تىل> يوقلۇقنى، ئىنكارنى بىلدۈرگۈچى پېئىل.

بولۇشسىز شەكىل <تىل> يوقلۇق مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان شەكىل.

بولۇشسىز قوشۇمچە <تىل> سۆزلەرگە ئۇلىنىپ ئەسلى سۆزنىڭ ئىنكار مەنىسىنى ئىپادىلىگۈچى قوشۇمچە، مەسىلەن: ما، مە... قاتارلىقلار.

بولۇشقاق سۈپ. بىرگە بولۇشقۇچى، يان باسقۇچى: ئاتىسى بولۇشقاقنىڭ ئوغلى ئۇرۇشقاق، ئانىسى بولۇشقاقنىڭ قىزى يىغلاڭغۇ (ماقال).

بولۇشلۇق سۈپ. مەۋجۇت بولغان ۋە بولىدىغان، بولارلىق: بولۇشلۇق پېئىل.

بولۇشلۇق پېئىل <تىل> ئىش - ھەرىكەتنىڭ

ئېنىقلىقنى بىلدۈرىدىغان پېئىل.

بولۇشلۇق شەكىل <تىل> ئېنىقلىقنى بىلدۈرىدىغان شەكىل.

بولۇشماق ① «بولماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يەنە بىرى: — قايسى باينىڭ ئەركە قىزىدۇ؟ — دەپ ھەيران بولۇشۇپ قېلىپتۇ. * يىگىت ھودۇقماستىن يولدىن تېپىۋالغان ئېشەكنىڭ قۇيرۇقىنى پىرقىرىتىپ ئاتقانىكەن. بۇنى كۆرگەن دۆلەر ھەيران بولۇشۇپتۇ. * لېكىن يەركەن، قەشقەرگە ماڭىدىغان ھارۋىلار بولسا، يەنە بىر كۈن تۇرۇپ ماڭماقچى بولۇشتى. ② يان باسماق، ياردەملەشمەك، قانات ئاستىغا ئالماق: ماۋۇ دەللە بۇنىڭغا بولۇشۇپ (غۇنچەمنى كۆرستىپ) بىزنى تېخى زالىملار دەۋاتىدۇ. * خوراز سۆزگە كېلىپ، ئۆگزىگە ئۇچۇپ چىقىپتۇ. ئۇ تۆت ئەتراپىغا قاراپ: — قى...قى...قىد...ق! ئارىلىشىپ كەتتى تېرىق. ھەممىمىز ئۇلىشايلى، يېتىم قىزغا بولۇشايلى! — دەپتۇ. ③ مىجەز-خاراكتېرى كېلىشمەك، ئەپ ئۆتمەك (ئەر-ئايالىق مۇناسىۋىتى ھەققىدە): نادىركام ئوغلىغا يىراق بىر يېزىدىن تۇغقىنىنىڭ قىزىنى ئەكىلىپ بىر كېچىدىلا تويىنى قىلىپ قويۇۋىدى، بىراق ئۆزلىرى تېپىشمىغانلىقىدىنمۇ، ئەيتاۋۇر بولۇشالمىدى.

بولۇشۇپ قالماق مىجەز-خاراكتېرى كېلىشىپ قالماق، ئەپ ئۆتمەك (ئەر-خوتۇنچىلىق مۇناسىۋىتى ھەققىدە): ئەسقەر بىلەن مېھراي يېڭى توي قىلىنغانىدى. ئۇلار ئوبدانلا بولۇشۇپ قالدى.

بۆلۈشچە رەۋ ① ئىمكانقەدەر، قولىدىن كېلىشىچە، قىلالىغىنىچە، ئانچە كۆچەپ كەتمەي: بولۇشچە قىلماق. ② پۈتۈن ئىمكانىيىتى بىلەن؛ جېنىنىڭ بارىچە: — ئېتىڭنى بولۇشچە چاپتۇرۇپ قوغلا، بولمىسا يېتىشەلمەيسەن، — دېدى يولۇچى ئاتلىق بالىغا.

بولۇشىغا رەۋ ← **بولۇشچە**: ئىككى چېرىككە يەنە ئىككى ئاپتومات ئاسقان ئاتلىق ئەسكەر قوشۇلدى. ئۇلار ناھايىتى ئالدىراشچىلىقتا كېمىدىن چۈشتى-دە، ئاتلىرىنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ كەينىدىن قوغلاپ كەتتى.

بولۇشىغا قويۇۋەتمەك ① ئىقتىدارى يەتكۈچە، يۇقىرى پەللىگە، چېكىگە يەتكۈچە قويۇۋەتمەك: مەن شەھەر يولىغا قاراپ ئېشەكنى بولۇشىغا قويۇۋەتتىم. ② كارى بولماسلىق: — كىچىككىنە ياۋاش بىر بالىنى بولۇشىغا قويۇۋېتىپ ئاخىرى ئوغرى بولۇپ چىقتى، — دېدى سادىق ئايالىغا.

بولۇغا ئى [ئە] يېزت. سۆز ئۇستىلىرى، ناتىقلىرى: ئۇيغۇر بولۇغالىرىدىن بولغان نەفىسى، سەككاكى، لۇتپىغا ئوخشاش زور ئالىملىرىمىز بۇ سەلبىي جەريانغا قارشى چىقىپ، ئۆز ئىجادىيىتىنى ئانا تىلى بىلەن باشلاپ، بۇ ئېقىمنى تۈز يولغا سېلىش ئۈچۈن كۈرەش ئېلىپ باردى.

بولۇق سۈپ ① قويۇق، زىچ: دەريانىڭ شەرق تەرىپىدىكى بولۇق قىرچىنتاللار، خۇددى دەريا قېشىغا قويغان ئۇسسىدەك كۆپكۆك بولۇپ كۆرۈنەتتى. ② ھوسۇللۇق، ئوخشىغان: بولۇق بۇغداي.

بولۇمسىز سۈپ. ھېچ ئىشنى قىلالمايدىغان، يارىماس: بولۇمسىزنى بولدۇرالمىدىم، خۇرجۇن-قاچىسىنى تولدۇرالمىدىم (ماقال). * «بۇ — بولۇمسىز ھۇرۇن ئادەم» دەيمەن ئىچىمدە، يەنە بىر ياقتىن ئۇنىڭغا ئېچىنىمەن.

بولۇنماق «بولماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سارۇچىندا بولۇنغان ۋەقەدىن خەۋەر تېپىپ يولغا چىققان توققۇز تارا ناھىيىلىك ساۋچىنىڭ سارۇچىن پونكىتىدىن ئىككى چېرىك ئاتلىرىنى قارا تەرگە چۆمدۈرۈپ، ياماتۇ كېمە بويىغا يېتىپ كەلدى.

بولىماق ئى. ئۈستىنى رەخت ياكى قەغەز بىلەن ئوراپ، يىپ بىلەن تاڭماق.

بولىۋار ئى. ۋېنسۇئېلا پۇل بىرلىكى.

بوم I تەق. بورۇقتۇم ئاۋاز: تۇيۇقسىز كوچا تەرەپتىن پوجاڭزا تاۋۇشىغا ئوخشىمايدىغان «بوم!» قىلغان ئاجايىپ بىر ئاۋاز ئاڭلاندى.

بوم II سۈپ. زىل ئەمەس: ھاشىر بوم ۋە

يىقىملىق ئاۋازى بىلەن شوخ ۋالىس پەدىسىگە كەلتۈرۈپ ناخشا باشلىۋەتتى.

بوم ئاۋاز ئىنچىكە ياكى زىل بولمىغان توم، ئاۋاز: — تېزرەك ئاھاڭغا سال، مېنىڭ يېڭى ناخشا ئېيتقۇم بار، — دېدى ئارزىگۈل ئوغۇل بالىدەك بوم ئاۋاز بىلەن.

بوم تار <مۇز> بوم ئاۋاز چىقىرىدىغان تار: — شۇنداق ئانا، دادۇيدىن كېلىۋاتىمەن، — ئابابەكرى زەخمەكنى بوم تارغا بىرنەچچىنى چېكىپ توختىدى-دە، — ھازىر ياشلارنىڭ يىغىنىغا كېتىۋاتىمەن، — دېدى.

بومبا ئى [ر<فران] <ھەرب> بىر خىل پارتلايدىغان قورال. ئادەتتە ئۇنىڭ تاشقى قېپى پولاتتىن ياسىلىدۇ، ئىچىگە پارتلاتقۇچى دورا قاچىلىنىدۇ، پىلتىگە تېگىپ كەتسىلا پارتلايدۇ: ئاتوم بومبىسى. قول بومبا. * قوللاردا ئاپتومات، بەللەردە بومبا، باشلاردا مۇقەددەس بايراق سايىسى. مەيدانغا ماگنىتتەك تارتاتتى جاننى، ئانا يۇرت مېھرىنىڭ ئۇتلۇق غايىسى.

بومبا ساقال قويۇق، بومبايغان ساقال، ۋە شۇنداق ساقاللىق كىشى: — دادۇي بىلەن گۇڭشېنىڭ پەرقى قانداقكەن؟ — بومبا ساقاللىق بىر ئادەم سورىدى. — نېمىدەپ چۈشەنمەسلىكىڭ چۈشىنىۋەرگىن، ئېلىپ بار، يولىنىڭ ئۇ چېتىگە ئۆتۈپ، جېنىنى خۇداسىغا سوۋغا قىل، — دەپ بومبا ساقال قولىنى سىلكىدى.

بومبىغا تۇتماق بومباردىمان قىلىش ئارقىلىق زەربە بەرمەك.

بومباردىمان ئى [فران] <ھەرب> بومبا تاشلاش، بومبا ياغدۇرۇش، بومبا تاشلاپ قىرىش: كىشىلەر گويا ساداقتىن ئېتىلىپ چىققان ئوقتەك ھەيۋەت بىلەن ئالغا ئېتىلماقتا ئىدى. ئاسماندا غوڭۇلداپ يۈرگەن قوش قاناتلىق ئىككى ئايروپىلان تۈرۈپ-تۈرۈپ پەسكە شۇڭغۇپ كىشىلەرنى ئوققا تۇتاتتى. بومباردىمان قىلاتتى.

بومباردىمان قىلماق <ھەرب> ئايروپىلاندىن ياكى زەمبىرەكتىن يەر ئۈستىدىكى، سۇ ئۈستىدىكى تۈرلۈك نىشانغا بومبا تاشلىماق، ياغدۇرماق: چۈشتىن كېيىن ئايروپىلانلىرىمىز فۇجيەن دېگەن يەردىكى تۆمۈريولنى بومباردىمان قىلغان.

بومباردىمانچى سۈپ. بومباردىمان قىلىدىغان، بومبا تاشلايدىغان.

بومباردىمانچى ئايروپىلان <ھەرب> ھاۋادىن يەر ئۈستى ياكى سۇ ئۈستىدىكى نىشانلارنى بومباردىمان قىلىدىغان ئايروپىلان. بۇنداق ئايروپىلانغا بومبا قاچىلايدىغان مەخسۇس ئۈسكۈنە ۋە مۇداپىئە خاراكتېرلىك ئېتىش قورالى ئورنىتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئىقتىدارى يوق، ئۇچۇش مۇساپىسى ئۇزۇن، سۈرئىتى تېز بولىدۇ.

بومباردىمانچىلىق ئى. بومباردىمان قىلىنغان ھالەت

بومبايتماق (توغرىسى: دومبايتماق) ←— **دومبايتماق.**

بومبايماق (توغرىسى: دومبايماق) ←— **دومبايماق.**

بوم-بوم «بوم» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

بوھتان (بوھتانى) ئى [ئە] بىرەر كىشىنى ئەيىبلەش ياكى قارىلاش مەقسىتىدە ئويلاپ چىقىرىلغان، ئاساسسىز بولمىغان پىكىر؛ تۆھمەت، يالا: ئەي بالام، ساق بول ئۆزەڭگە، ساقلىسۇن تەڭرىم ئامان. قالمىغىن تۆھمەتكە ھەرگىز، ھەممىدىن بوھتان يامان.

بوھتان چاپلىماق باشقىلارغا ئاساسسىز پىكىر بېرىپ قارىلىماق، ئەيىبلىمەك، تۆھمەت قىلماق: «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دا بەزى ئالىقاپلار بىرمۇنچە ياخشى ئادەملەرگە بوھتان چاپلاپ، ئۇلارنى ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە دۇچار قىلدى.

بوھتانچى ئى. بوھتان قىلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم: ئالماس «بۇلاڭچى» دېگەن سۆزنى ئاڭلاش بىلەن تومۇرىدا ئۇرغۇپ تۇرغان قان «ۋاششىدە» بىر قىزىدى-دە، رابى

ۋت ـ ۋتنىڭ بىلىكىدىن سىلىكىپ تارتتى: — ئەمدى جۆيلۈمە! يەنە ئىككىز ـ پەس گەپ قىلىدىغان بولساڭ، چىشىڭنى ئىزىۋىتىمەن، بوهتانچى! — دېدى غەزەب بىلەن.

بوهران (بوهرانى) ئى [پ] ⟵ **كرىزىس:** ئىقتىسادىي بوهران. سىياسىي بوهران.

بوۋا ئى. ئانىسىنىڭ ۋە دادىسىنىڭ دادىسى: بوۋامىلار ۋەسلىنى ئىزدەپ خىيالىم ئەيلىگەن پەرۋاز، مەھەل سازەندە تەييار دەپ سىنەمنى بىغۇبار قىلدىڭ.

بوۋاسىر ئى [ئە] <تىب> بىر خىل كېسەللىك. بۇ خىل كېسەل مەقئەت بىلەن تۈز ئۈچەيىنىڭ ئاخىرقى ئۈچلىرىدىكى كۆك تومۇر قان ئۇيۇپ قېلىش نەتىجىسىدە كېڭىيىپ، كىچىك تۈگۈنچىلەرنى پەيدا قىلىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدۇ. ئۇ ئادەتتە ئىچكى بوۋاسىر ۋە تاشقى بوۋاسىر دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. ئالامىتى: قىچىشىدۇ، قاتتىق قىزىرىدۇ، ئاغرىيدۇ، چوڭ تەرەت قان ئارىلاش كېلىدۇ.

بوۋاق ① ئى. يېڭى تۇغۇلغان، ئىمىدىغان بالا: — ئەپەندىم، يېڭى تۇغۇلغان بوۋاققا «هاجى» دېگەن ئىسىم قويغىنىڭىز نېمىسى؟ — دەپ هەيران بولۇپتۇ قوشنىسى. ② سۈپ. يېڭى تۇغۇلغان، ئېمىش دەۋرىدىكى: بوۋاق بالا. بوۋاق چاغ.

بوۋاق غوجا <تارس> ۋاقىنىڭ ئىنىسىنىڭ ئەركىلىتىپ چاقىرىلىشى.

بوۋاقلار قاتما كېسەللىكى <تىب> يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلاردا بولىدىغان بىر خىل قاتما كېسەللىك، كۆپ هاللاردا دېزىنفېكسىيە قىلىنمىغان ئەسۋابلار بىلەن كىندىك كېسىش تۈپەيلىدىن، بوۋاق قاتما تاياقچە باكتېرىيىسى بىلەن يۇقۇملىنىپ بۇ خىل كېسەلگە گىرىپتار بولىدۇ. بۇ خىل كېسەللىك ئادەتتە بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن تۆت كۈندىن ئالتە كۈنگىچە داۋاملىشىدۇ.

بوۋاقلىق ① «بوۋاق» سۆزى ① نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بوۋاقلىق قىلماق. ② سۈپ. بوۋاق بالىسى بار، بوۋاق هالىتتىكى: توي قىلىپ بىر يىلدىلا بوۋاقلىق بولۇپ قېلىپسىلەر. ③ ئى. يېڭى تۇغۇلغان، ئىمىدىغان دەۋر: بوۋاقلىقىمدا تاغاملارنىڭ يېنىدا تۇرغانىكەنمەن. ④ ئى. بوۋاقلارغا خاس هەرىكەت، قىلىق: بوۋاقلىقىڭنى تاشلا!

بوۋاي ئى. ① ياشانغان، قېرى كىشى: شۇنداق قىلىپ، بوۋاي بىلەن موماينىڭ مىڭ جاپادا يىغقان ئوتتۇز تىللاسىمۇ تۈگەپتۇ. ② ياشانغان ئاتىسىنى ياكى يولدىشىنى هۆرمەتلەپ ئاتاش فورمىسى: — ياسىن ئاتاڭ نېمىشقا بۈگۈنكى تويغا كەلمىدى؟ — دەپ سورىدى ئايشەم. — بوۋاينىڭ بىرئاز مىجەزى يوق، — دېدى ئەركىن جاۋاب بېرىپ.

بوۋىقۇش ئى. [بوۋا+قۇش] <زوئول> قەدىمكى ئومۇرتقىلىق هايۋان، بېشى قۇشنىڭكىگە ئوخشايدۇ، ئادەتتە قۇشلارنىڭ بوۋىسى دەپ قارىلىدۇ.

بوي ① ئى. كىشى قامىتى: بىرىنچى بولۇپ ساما توغرىسىدا گەپ ئاچقان يىگىرمە ياشلار چامىسىدىكى ئوتتۇرا بوي، دوغىلاق يىگىت ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ يېقىملىق بىر كۈلۈپ قويۇپ پەلەمپەيدىن چۈشتى. * بۇ ئىككى ئۆزۈم چاچنىڭ ئۇزۇنلۇقى دوختۇرنىڭ بويى بىلەن تەڭ ئىدى. ② ئى. تىك نەرسىلەرنىڭ ئېگىزلىكى: تېرەك بويى. تام بويى. * مەدرىسىنىڭ سول تەرىپىدە مەخسۇت بەگنىڭ، ئوڭ تەرىپىدە ئاكىسى هېسامىدىن غوجىنىڭ پۈتۈنلەي ئاق گەج، كۆك سىر بىلەن نەقىش ـ ناۋا چىقىرىپ ياسالغان بىنالىرى گويا بوي تالاشقاندەك سىرلىق قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ③ ئى. ئۇزۇنلۇق ۋە كەڭلىككە ئىگە نەرسىلەرنىڭ ئۇزۇن تەرىپى: ئۇ گىلەمنىڭ بويى قانچىلىككەن؟ ④ ئى. قىرغاق، ساهىل، چەت: — تۈنۈگۈن سېنى كېلىشىڭ

بىلەنلا تۇتۇش ئۈچۈن دەريا بويىغا ئادەم قويىدى، — دېدى قىسمەت چورۇق ئالماسقا. * ئۇ پۇلنى ئېلىپ ئۈستەك بويىدىن ھېيتگاھقا قاراپ ماڭدى. ⑤ رەۋ. III شەخس ئىگىلىك قوشۇمچىسىنىڭ بىرلىكدە كېلىپ «داۋامىدا، مابەينىدە»: قوغۇن پىششىقى — دېھقانلار يىل بويى تۆككەن تەرنىڭ ئەجرىدىن ئەڭ كۆپ بەھرىمەن بولىدىغان، ئەڭ مەمۇرچىلىق، ئەڭ خۇشاللىق كۈنلەر. * قوزغىلىپتۇ ئۇلاردا، يەنگە شۇنداق مۇھەببەت. ئۇزمەي داۋام قىلىپتۇ، تەتىل بويى بۇ ئادەت. ⑥ رەۋ. قىلغان پېتى، ئەتكەن ھالدا: بېھەنى قولۇمغا تۇتقان بويى ئۆيگە كەلدىم ⑦ ئى. مەلۇم ئۇزۇنلۇقتا يېپىندىغان نەرسە: بىر بوي تال. بىر بوي تاسما.

بوي ئەگمەك ⟵ **باش ئەگمەك:** دۈشمەنگە بوي ئېگىپ، خائىنلىق بىلەن ياشىغاندىن، مەردانىلىك بىلەن ئۆلگەن ياخشى.

بوي بەرمەك ① سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى سۇغا چۈشكەن ئادەمنىڭ بويىدىن (ئېگىكىدىن) تۆۋەنرەك كەلمەك. ② سۆزگە، گەپكە كىرمەك؛ بويسۇنماق: لېكىن، جاسارەتلىك گۈلەمخان شاكيونىڭ پوپوزا قىلىشى ۋە ئالداپ بېقىشىغا بوي بەرمەي، قاتتىق قارشىلىق كۆرسىتىدىكەن. * مەن بەگنىڭ قولىنى ئارقىسىغا قايرىپ چىڭ تۇتۇۋالدىم، بۇنىڭغا بوي بەرمىگەنلىكىمنى كۆرۈپ نەدىندۇ ئىككى چېرىك يۈگۈرۈپ كەلدى.

بوي بېشىدا قالماق ⟵ **بويىدا قالماق.**

بوي تارتماق بويى ئېگىزلىمەك، ئۆسمەك: دەريا ۋادىسى يەنە باشقىدىن گۈزەل تۈسكە كىردى، قوناق مايسىلىرى تېخىمۇ بوي تارتىپ، يېشىل دېڭىزدەك مەيىن تەۋرىنەتتى. * ئۆيدە ئابدۇقادىر بىلەن رىزۋان بار ئىكەن، بوي تارتىپ چوڭ بولۇپ قالغان زۇمۇرەت قىز ھويلىدا گۈللەرنىڭ ئارىسىدا كېپىنەك قوغلاپ يۈرەتتى.

بوي تالاشماق بىر-بىرىدىن ئېگىزلىك تالاشماق، بىر-بىرىدىن قېلىشماي ئۆسمەك: ئېتىزلىرى تۇتاشقان، نۇرلۇق كۆزلەر قاراشقان، دەل-دەرەخى ياراشقان، كۆك بىلەن بوي تالاشقان. * مىسلىسىز كۆركەم-گۈزەللىك يار ئۇنىڭغا تا ئەبەد، كۆك بىلەن بوي تالىشار تاغدىن ئېلىپ زور كۈچ-قۇۋۋەت.

بوي دولقۇن <فىز> دولقۇننىڭ بىر خىلى، ئالاھىدىلىكى: تەۋرىنىشنىڭ يۆنىلىشى دولقۇننىڭ تارقىلىش يۆنىلىشى بىلەن بىردەك بولىدۇ. مەسىلەن: ئاۋاز دولقۇنى.

بوي ئوق تىككۈچىلىك ماشىنىسىنىڭ قورسىقىغا بېكىتىلگەن ۋە ماشىنىنى ھەرىكەتلەندۈرگۈچى ئاساسىي ئوق.

بويى تىكەنلەشمەك تېنى غۇزۇلدىماق، شۈركۈنمەك: ھاۋاخانىنىڭ بىردىنلا بويى تىكەنلىشىپ، ئۆزى تىترەشكە باشلىدى.

بويىدا قالماق ھامىلدار بولماق، قورسىقىدا قالماق: ئەمما ئايالنىڭ بويىدا قالغان بولۇپ، ئۇ بىر قىز تۇغىدىكەن. قىزغا نۇرانەم دەپ ئىسىم قويىدىكەن. كېيىن شۇ ئىسىملىك قىزى ھەققىدە سۆزدىگەرلەر ئارقىلىق ئۇنىڭ دادىسىغا خەۋەر بېرىدىكەن.

بويىدىن ئاجرىماق بويىدا قالغان بالا ۋاقىتى كەلمەي چۈشۈپ كەتمەك، يەنى ھامىلدار بولغان ئايالنىڭ قورسىقىدىكى تۆرەلمە 28 ھەپتە ئىچىدە چۈشۈپ كەتمەك.

بويى شۈركۈنمەك بىرەر نەرسىنىڭ كۆڭۈلگە ياقماسلىقى، بەدەنگە تەگكەن بىرەر نەرسىنىڭ يامان تەسىرىدىن بەدىنى جۇغۇلدىماق، تىترەك ئولاشماق: ئۆز ۋاقتىدىكى ئېغىرچىلىقلار، شۇ ئارقىلىق قانلار ئىچىدە بويىلىشلار، «زامانە زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ» بولۇشى توغرىسىدىكى قېرىلارنىڭ ئوتلۇق سۆزلىرى چىرايلىق جۈملىلەر ئارقىلىق تىزىلىپ چىقىشى بىلەن تىڭشىغۇچىلارنىڭ يۈرەكلىرى ئۆز-ئۆزىدىن جىغىلداپ، بويى شۈركۈنەتتى. — بۇنىڭدىنمۇ قۇتۇلارمىزمۇ؟ — دەپ ياشلار قېرىلارغا سوئال بېرىشەتتى.

بويى كىر ① ئاياللارنىڭ ئادەت كۆرۈۋاتـ

قان ۋاقىتىغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ. ② جىنسىي ئالاقىدىن كېيىن ياكى ئېھتىلام بولغاندىن كېيىن بويىنى سۇغا سالمىغان ۋاقىتقا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

بويى كىر بولماق ① ئادەت كۆرمەك، ئاي كۆرمەك، ھەيز كەلمەك: ئاياللارنىڭ بويى كىر بولۇش نورمال بولماسلىقمۇ بىر خىل كېسەل. شۇنداق ۋاقىتتا ئۇلار مۇۋاپىق دەم ئېلىشى كېرەك. ② جىنسىي مۇناسىۋەتتىن كېيىن بويىنى سۇغا سالماسلىق.

بويىغا يەتمەك بويى ئۆسۈپ بالىغ بولماق: شاھ بەھرام مەجۇسىنىڭ بويىغا يەتكەن بىر قىزى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى بوستانىكەن.

بوياتماق «بويىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ياغلىقىمنى كۆك بوياتتىم، بەلبېغىمنى ھاۋا رەڭ، يېڭى باغدا ئالما پىشتى كۈندە كېلىپ ئالما يەڭ.

بوياشماق «بويىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يەسلىدىكى بالىلار رەسىم بوياقلىرىنى ئىشلىتىمىز دەپ ساپ قوللىرىنى بويىشىۋاپتۇ.

بوياق ئى. بوياش، رەڭ بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ماددا: بوياق بىلەن بويىغىچە تېشىگىنى، بىلىم بىلەن زىننەتلىگىن ئىچىگىنى. * ئۇنىڭ لەۋلىرى كۆكىرىپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئىككى مەڭزى خۇددى قىزىل بوياق سۈركەپ قويغاندەك كۆرۈنەتتى.

بوياق ساپال <ئارخېئول> يېڭى تاش قورال دەۋرىنىڭ تىپىك ئەسۋابلىرىنىڭ بىرى. بۇنداق ساپاللار ئاۋۋال بوياق بېرىلىپ ئاندىن خۇمداندا پىشۇرۇلىدۇ، بېرىلگەن بوياق ئۆچمەيدۇ.

بوياقچى ئى. رەخت، يىپ قاتارلىقلارنى بويىغۇچى ئۇستا: بار ئىكەن، يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھنىڭ بىر ياغاچچىسى بىلەن بىر بوياقچىسى بار ئىكەن. * ئەسلىدە ھېلىقى ئۆي بىر بوياقچىنىڭ ئاشخانىسى بولۇپ، ئۆزى يىقىلغان تۈگىلارنىڭ بوياق چىلانغان تۈگىلار ئىكەنلىكى خىيالىغىمۇ كەلمەپتۇ.

بوياقچىلىق ① ئى. بوياق بوياش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپىنىڭ نامى: مانا شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، شىخەنزە توقۇمىچىلىق - بوياقچىلىق زاۋۇتىنىڭ خەلق قورالىق بۆلۈمى خەلق ئەسكىرى بەننىنى تەشكىللەپ، قارىغا ئېتىش مەشقى ئېلىپ بارماقچى بولدى. ② ئى. كۆچمە. ئالدامچىلىق، ساختىپەزلىك: — قىلمىشلىرىڭنى پەردازلىماقچى بولۇپسەن - دە، — دېدى باشلىق بوغۇلۇپ، — ئىنقىلابىي ئاممىنىڭ كۆزى روشەن، بوياقچىلىق قىلىپ ئۆتۈپ كېتەلمەيسەن.

بوياقخانا ئى. بوياقچىلىق قىلىدىغان جاي، ئورۇن: — ئاتاڭ بوياقخانىدا ئىشلەمدۇ؟ — دەپ سورىدى مۇئەللىم بالىدىن.

بوياقلىق سۈپ. بوياق بېرىلگەن، بويالغان، رەڭلىك: بىراق، كۆتمەك ئۇنى رەڭدار بوياقلىق، بوياقچا ئىستىبدات، رايىمۇ چاغلىق.

بويالماق «بويىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قانچە - قانچە قېرىنداشلىرىمىز بەگ - دورغىلارنىڭ قامچىسى ئاستىدا ھاياتىدىن ئايرىلدى، ئىش ئورنىدىن قاچقانلار تۈرمە ۋە زەي قاراڭغۇ گەمە - زىندانلارغا سولاندى. تاغ - تاشلار قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئىسسىق ياش، قىزىل قېنى بىلەن بويالدى.

بوي - بەست قەددى - قامەت، گەۋدە: گۈلسۈم بوي - بەستى كېلىشكەن، قولىدىن ھەممە ئىشى كېلىدىغان، كۆڭلى ياخشى بىر قىز ئىدى.

بويتاق سۈپ [بوي+تاق] توي قىلمىغان ياكى توي قىلىپ ئاجراشقان (ئەرلەر ھەققىدە): — لۇتپۇللا ئۆزىنىڭ بۇ بويتاق، قەدىناس، كونا ئاراتام قوشنىسىنى خۇش پېئىللىق بىلەن كۈتۈۋالدى - دە، يىگىتنىڭ قولىدىكى شاھماتىنى كۆرۈپ بۈگۈن ئاخشام يېڭى بىناغا بېرىشتىن ۋازكېچىش قارارىغا كەلدى.

بويتاق ئۆتمەك توي قىلماي يالغۇز تۇرمۇش كەچۈرمەك: خىزمەتىدىشىم سۆيگۈنى ئۈچۈن

ئۆلۈپ تىرىلەتتى. لېكىن توي قىلىشقا ئالدىرىمايتتى. مەن بىركۈنى ئۇنىڭغا: — بويتاق ئۆتۈۋېرەمسەن؟ ئالدىغان قىزنىڭ قېرىپ كېتىدۇ، — دەپ چاقچاق قىلدىم.

بويتاقچىلىق ئى. بويتاقلارغا خاس ھەرىكەت-ھالەت: بايىقى گۆش نان سېلىشتىن باشلاپ، بويتاقچىلىقنىڭ دەردىدىن زارلانسۇنمۇ؟ ياكى توغرىدىن توغرا «تويىنى قاچان قىلىمىز» دېيسۇنمىكىن.

بويتاقلىق «بويتاق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەتىگەن، بىلمەيمەن كۆڭلۈم نېچۈن غەش، نە ئۈچۈن تومۇرۇم سالار ئېگىز-پەس؟ كېيىندىم بويتاقلىق ئادىتىم بىرلە، ناشتىسىز سىنىپقا ماڭدىم شۇ نەپەس.

بوي-تۇرق ئادەمنىڭ ئېگىزلىك ۋە تاشقى قىياپىتى: قىزنىڭ سوغۇق مۇئامىلىسى ماڭا بىرئاز ئېغىر كەلدى. ئۇنىڭ بوي-تۇرقىغا قاراپ: — ھېلىقى ئاغىنىلەرنىڭ ھەسەت قىلغىنى بىكار ئەمەسكەندە، — دەپ ئويلىدىم.

بويچىلىق دىئال. بويتاقلىق.

بويسۇندۇرغۇزماق «بويسۇنماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى:

بويسۇندۇرماق «بويسۇنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇرژۇئازىيە يېزىنى شەھەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا بويسۇندۇردى. * شەخسىي ھېسسىيات بىلەن ئومۇمىي ئىش توقۇنۇشۇپ قالغاندا، مېنىڭچە، ھېسسىياتنى ئومۇمىي ئىشقا بويسۇندۇرۇش لازىمغۇ دەيمەن، ئايرىم ھاكىم، شۇجىلار نېمىشقا ئۇنداق قىلالمىدى!؟

بويسۇندۇرۇلماق «بويسۇندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بويسۇنماق پ [بوي+سۇنماق] ① ئىتائەت قىلماق: موللازەيدىن ۋاڭنىڭ دىتىغا يېقىپ داستىخاننى ئېلىپ كەتمەكچى بولغاندا، ئۇلار ھېچ ئامال قىلالماي بۇيرۇققا بويسۇندى. * بىز سىزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىڭىزغا بويسۇنىمىز، — دېدى مۇختار مەرگەن. ② تەن بەرمەك، ماسلاشماق، كۆنمەك: ئەمما غەيرەت مۇشۇ يەرنىڭ ئادىتىگە بويسۇنمىسا بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ ئىلاجىسىز ئۇنى دوراپ سۇ ئېلىپ ئىچتى ۋە چىقىپ كەتتى. ③ كىرمەك، رىئايە قىلماق: ئالاۋۇدىن ئۇنىڭ گېپىگە بويسۇنۇپ ئورنىدىن تۇرۇپتۇ. * مەن ھېچقانداق ئەنئەنىۋى ئەخلاقىمۇ ئىشەنمەيمەن، ئۇنىڭ قائىدىسىگىمۇ بويسۇنمايمەن.

بويسۇنۇشماق «بويسۇنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بويسىرە رەۋ بويلارنىڭ ئېگىز-پەسلىكىگە قاراپ، بويلارنىڭ ئېگىز-پەسلىكى بويىچە: يادىمدا قىزىل پاگون، ئالتۇن بالداق، يۇلتۇزلار، كۆزلىرىمدە نۇر چاقناتقان كۆكرەكتىكى قوش مېدال. بويسىرە بولۇپ سەپكە تۇرغان جاسارەتلىك جەڭچىدەك باھادىرلىق، «ساداقەت» ھەم «پىدائىي» ۋە «ئىستىقلال».

بويسىرە بولماق بويىغا قاراپ سەپتە تۇرماق.

بويسىرە قىلماق بويىغا قاراپ سەپتە تۇرغۇزماق: جىرتاق كۆز تەرتىپ مۇدىرى ھەر كۈنى ئەتىگەندە تەكرارلىنىدىغان قائىدە بويىچە بۈگۈنمۇ كىچىككەن ئوقۇغۇچىلارنى سەپنىڭ ئالدىغا چىقىرىپ بويسىرە قىلدى.

بويلاتماق «بويلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تام بويلىتىپ ئىككى قاتار قىلىپ تىزىلغان ئۈستەللەرگە كەمپۈت، گازىر-پۇرچاق، ئالما-نەشپۈت تىزىلغانىدى. * جەننەت ئارا يول تۇتۇپ، قوينى شۇ يان بويلىتىپ، جىرەن ئاتنى ئوينىتىپ، قوي ھەيدىگەن چوپان ئۇ!...

بويلاتقۇزماق «بويلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بويلاشماق ① «بويلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سەھەر ئىدى قۇياش يېڭى يۈز ئاچقان، بارار ئىدۇق ئېتىز-ئېرىق بويلىشىپ. ئوتلۇق يۈرەك ئوينار ئىدى شادلىقتىن، گۈڭشېچىلار ئىش قىزىتقان توپلىشىپ. ② يېتىشمەك، چىقىشماق: قەرزدارلىقنىڭ يامانلىقىدىن ئىمىن ئاخۇن ئاكا ئاياغلىرىنى ئىلاجىسىز باھا تالاشماي ئېلىشىغا ساتتى، لېكىن بۇ پۇل سەرپ

ئەتكەن دەسمايىغا ئاران بويلاشتى.

بويلام سۈپ. بويىغا، ئۇزۇنىغا كەتكەن.

بويلۇق سۈپ. بويى بار، بويىغا ئىگە، قامەتلىك: مېنىڭ يېنىمدا بىر پېشقەدەم ھەربىي ئولتۇراتتى. ئۇ، ئېگىز بويلۇق، كەڭ يەلكىلىك، ئاتمىش ياشلار چامىسىدىكى ئادەم بولۇپ، ئۇچىسىغا ھەربىيچە پاختىلىق پەلتۇ يېپىنچاقلىۋالغانىدى. * كۆڭلى خۇشتار، لەيلى بويلۇق مەڭزى گۈلدەك ئوت يۈرەك، ياكى شېرىن ياكى زۆھرە ۋەسلىنى ئاقسۇدا كۆر.

بويلىما سۈپ. بويىغا، ئۇزۇنىغا كەتكەن، بويلام: بويلىما يېرىق.

بويلىما يېرىق <بىن> ياغاچ ماتېريالىنىڭ تەكشى قۇرۇماسلىق سەۋەبىدىن يۈز بېرىدىغان يېرىق. ئۇ تۇغرا كەسمە يۈزدىكى يېرىق بىلەن ياغاچ سىرتىدىكى يېرىقنىڭ بىرلىشىشىدىن ھاسىل بولىدۇ.

بويلىماق پ ① ئۆز بويى بىلەن ياكى مەلۇم ئۇزۇنلۇقتىكى نەرسىنىڭ بويى بىلەن ئۆلچىمەك: ئۇ: — مەن دېمىدىمۇ، كەتمەن بويلىمىدى، سۇنىڭ ئىرەنلىكى زادى ئىككى گەزدىن كەم ئەمەس، — دېدى. ② دەريا، يول قاتارلىقلارنىڭ ياقىسى، بويى بىلەن ماڭماق: سابىر تەرەپ-تەرەپتىن خۇشال ئېيتىلىۋاتقان ناخشىلارغا ھېرىسمەنلىك بىلەن قۇلاق سېلىپ، چوڭ يولدىن بۇرۇلۇپ، يان تەرەپتىكى ئانا ئېرىقنى بويلاپ كېتىۋاتقاندا، ئالدى تەرەپتىن شاپ بۇرۇتلىرىنى تولغاپ، دادۇي ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى نىياز قۇربان چىقىپ كەلدى. ③ بويىنى سوزماق: قەپەزنىڭ ئىگىسى ئوتتۇنچىغا: — ھە، نېمىشقا قەپەسنى بويلاپ قالدىڭ؟ ئوغرىمۇسەن؟ كەت نېرى! — دەپ ۋارقىراپتۇ.

بويناق ئى [بويىنى+ئاق] بويىندا ئاق بولغان ياكى بويىندا باشقا بەلگىلىرى بولغان ئىت؛ كۈچۈك: بوسۇغامنى بېسىپ ياتقان، كېچە-كۈندۈز قاۋاپ ياتقان، جاپايىمنى تولا تارتقان، بويناقلىرىم ئامان بارمۇ؟

بويۇن (بويىنى) ئى ① ئادەم ۋە ھايۋان گەۋدىسىنىڭ باش بىلەن تەننى بىرىكتۈرگۈچى قىسمى: ھەربىي ۋە مەمۇرلار كېلىپ، بۇلارنىڭ ھەم مېنىڭ بويۇنۇمغا تاقاق، قوللىرىمغا كويزا سېلىشتى. ② قاپاق، چۆگۈن قاتارلىقلارنىڭ بېشى بىلەن قورسىقى ئارىلىقىدىكى ئىنچىكە قىسمى: ئاپتۇۋىنىڭ بويىنى. قاپاقنىڭ بويىنى. ③ ئۈستى، زىممىسى: شۇ چاغدا قۇربان نىياز غوجا توختىنى ئالدىغا چاقىرتىپ، ئۇنى ئۆزىگە ئۆمۈرلۈك «بالا» بولۇشقا رازى قىلىپ، ساۋابلىق ئۈچۈن توختىنىڭ بويىندىكى قەرزنى «ئېلىپ تاشلىۋەتتى».

بويۇن ئەگمەك ① تازىم قىلماق: ئاستا كېلىپ سالام قىلدىم بويۇنۇمنى ئېگىپ، ئەجەبمىغۇ سەزمىدىلە كۆڭلۈمنى چېگىپ. ② كۆچمە. ئەيىبىنى بويىنىغا ئالماق، ئەيىبىگە ئىقرار بولۇپ بېشىنى سالماق: — ئۆزەم قىلغان ئىشكەن. بويۇن ئەگمەي نېمە ئىلاجىم، — دېدى ئۇ. ③ كۆچمە. بويسۇنماق: ئاستىن-ئۈستۈن قىلدى جاھاننى، ئەمما ئاڭا ئەگمىدۇق بويۇن.

بويۇن بەرمەسلىك ← بوي بەرمەسلىك: بۇ چاغ لەشكەرلەر ئون گەز ئېگىزلەپ، ئاسمان قەسرى-مەنزىلىنى كۆزلەپ، ئۆرلىگەندى زېمىندىن-پەستىن، تېپىرلايتتى قىز بويۇن بەرمەستىن.

بويۇن تولغىماق باش تارتماق، نارازىلىق قىلماق: بويۇن تولغىما، مەن بىلەن سودىلاشماقچىمۇسەن، ئاچىق قوتاندىن ئۆكۈزنى. * رەھمەتئۇ ئانىسىنىڭ گەپلىرىگە بۇرۇنقىدەك بويۇن تولغىماستىن قۇلاق سالىدىغان بولدى.

بويۇندىن ساقىت ← گەدەندىن ساقىت.

بويۇن سۇنماق ← بويسۇنماق: گەر ھەۋەس قىلساڭ، كۆرۈشنى ئورنىدۇر سايىباغ رايون. مۇمكىن ئەمەس كۆز بىلەن كۆرگەندە سۇنماسقا بويۇن.

بويۇنغا يەل تۇرۇپ قېلىش <تىب> ئۇخلىغاندا بويۇنغا سوغۇق تېگىش ياكى ياستۇقنىڭ توغرا قويۇلماسلىقى تۈپەيلىدىن بولىدىغان

بويۇن ئاغرىقى.

بويۇن ئومۇرتقىسى <فىزىئول> بويۇندىكى ئومۇرتقا سۆڭىكى. ئۇ ئادەتتە يەتتە تال بولىدۇ، كىچىكرەكلىرى بىرىنچى بويۇن ئومۇرتقىسى ۋە ئىككىنچى بويۇن ئومۇرتقىسى دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇلارنىڭ تۈزۈلۈشى باشقا بويۇن ئومۇرتقىلىرىدىن پەرقلىنىدۇ.

بوينۇم قىلدا باغلاقلىق ھەرقانداق جازالىنىشقا تەييار: يوق گەپ، ماڭا ئىشىنىڭلار، يالغان ئېيتسام، بوينۇم قىلدا باغلاقلىق.

بويىندا شاپتۇل قاقماق نارازى بولۇپ، ھاكاۋۇرلۇق قىلىپ بويۇن تولغىماق: يەنە بوينۇڭدا شاپتۇل قېقىۋەرسەڭ ھەممىدىن قۇرۇق قالىسەن.

بويىندىن باغلىغاندەك مەجبۇرىي، سۆرىدىگەندەك: ئۇ خۇددى بويىندىن باغلىغاندەكلا كېتىپ قالدى.

بويىندىن ساقىت بولماق ← گەدەندىن ساقىت بولماق: بۇ ئىشلار ئۇنىڭ بويىندىن پۈتۈنلەي ساقىت بولدى.

بويىندىن ساقىت قىلماق ← گەدەندىن ساقىت قىلماق.

بويىنى سۇنغۇر «بوينۇڭ سۇنۇپ كەتسۇن» دېگەن مەنىدىكى تىل-ھاقارەت، قارغىش سۆزى.

بويىنغا ئارتماق مەلۇم بىر ئىشنىڭ جاۋابكارلىقىنى زىممىسىگە يۈكلىمەك: يوقاپ كەتكەن ھارۋىنى ئۇنىڭ بويىنغا ئارتىشتى.

بويىنغا ئالماق مەلۇم بىر ئىشنىڭ جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئالماق، خاتالىق، كەمچىلىكىنى ئېتىراپ قىلماق: — ھېچقىسى يوق ئانىسى، — دېدى داۋۇت ئاكام، — ئۇ يىگىت بولىدىغان بولسا، ئەيىبىنى بويىنغا ئېلىپ، بۈگۈن بولمىسا ئەتە ئىشقا چىقىدۇ. * سېتىنىياز ئالىيجاناب مەردانە كىشى بولغاچقا، ئايالى قىلغان گۇناھىنى بويىنغا ئېلىپ تۇۋا قىلغان چاغدىمۇ ئۇنىڭدىن ئاچرىشىپ كەتمىدى.

بويىنغا چۈشمەك زىممىسىگە، ئۈستىگە ئارتىلماق، يۈكلەنمەك: ئەلشىر بويىنغا چۈشكەن بۇ ئېغىر ئىشتىن قۇتۇلۇش يولىنى تاپالماي پىكىرلىرىنى توغرىدىن توغرا ئېيتتى. * ئۇ بويىنغا چۈشكەن ھەرقانداق ئېغىر ۋەزىپىنى ئورۇنداشقا تەييار ئىدى.

بويىنغا سىرتماق چۈشمەك قۇتۇلغىلى بولمايدىغان بېسىم ۋە ئاسارەتكە مۇپتىلا بولماق: مەنىسىز ياشاشتىن مەنىلىك ياشاشقا ئۆتكەن، ئۇلۇغ كۆرەشكە ئۆزىنى ئاتىغان، خەلقىنىڭ بويىنغا چۈشكەن سىرتماقنى ئۈزۈش ئۈچۈن قولىغا قورال ئېلىپ، ھازىرغىچە ياخشى جەڭلەرنى قىلغان، بۈگۈن مەردلەرچە قۇربان بولغان سەپدىشىمىز كېۋىرنىڭ قەھرىمانلىقى بىزنىڭ ئازادلىق ئۇرۇش تارىخىمىزغا يېزىلدى.

بويىنغا قويماق گەدىنىگە، زىممىسىگە، ئۈستىگە يۈكلىمەك: ھېكىم نۇر! بۇرۇنقىسىنى دېمەي تۇرۇپ گۇندىخانىدىكى گېپىنى بويىنغا قويۇڭ، — دېدى زومىڭ.

بويىنغا قىلىچ كەلگەندىمۇ ئۆلۈم ئالدىدىمۇ: ئۇ، بويىنغا قىلىچ كەلگەندىمۇ مەغرۇر ۋە مەردانە قىياپىتىنى بۇزماي دۈشمەننى قىلچە مەنسىتمىدى.

بويىنغا گىرە سالماق بويىندىن قۇچاقلىماق: ئۇ، ئانىسىنىڭ بويىنغا گىرە سېلىپ ھۆڭرەپ يىغلىۋەتتى. * بۇ چاغدا سەرسان دادىسىنىڭ بويىنغا گىرە سېلىۋالغان بولۇپ، ئابلىزنىڭ ئۆسۈپ كەتكەن ساقال-بۇرۇتلىرىغا يۈزىنى يېقىپ ئولتۇراتتى.

بويىنغا مىنمەك بوزەك قىلماق: — ئۇلار ھازىر بويىنىمىزغا مىنىۋالدى، قاچانغىچە كۆتۈرىمىز؟! — دېيىشىپ ۋارقىرىشاتتى توپلانغان ئىشچىلار.

بويىنى قاتتىق بويۇن ئەگمەيدىغان، تىز پۈكمەيدىغان؛ جاھىل: سېنى ئالدىمغا كېلىدۇ، ياردەم، مەسلىھەت سورايدۇ دەپ كۈتتۈم، لېكىن بوينۇڭ قاتتىق ئاۋاق جۇمۇسەن، ئاخىر يەنە مەن سېنىڭ ئايىغىڭغا يىقىلدىم.

بوینى قىسىق بوینى قىسىلغان، بىچارە، یارـیۆلەكسىز، غېرىب: ئۇ بالىنىڭ بوینى قىسىق، بېشىنى سىلىمىساق ئەلۋەتتە بولمایدۇـدە.

بوینى قىسىلماق غېرىبسىنماق، یارـیۆلەكسىز قالماق: — دوستـدۈشمەنىنىڭ ئالدىدا ئاشۇ باللارنىڭ بوینى قىسىلمىسا دەیمەن، ئانىسى رەھمەتلىكنىڭ شۇ باللارنى چوڭ قىلىمەن دەپ كۆرمىگەن كۈنى قالمىغان، — دېدى داۋۇت ئاكام كۆزىگە یاش ئېلىپ.

بوینى ئۈرە ⟵ **بوینى قاتتىق.**

بوینى ئۈزۈلگۈر «بوینى سۇنۇپ، ئۈزۈلۈپ ئازابلىنىشقا لایىق» دېگەن قارغاش مەنىسىدىكى سۆز: — ئۇ بوینى ئۈزۈلگۈر سىلىنىڭ یۈرەكلىرىنى یۇلۇۋاتىسمۇ، كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇراملا ئەمسە؟ — دېدى گۈلەمخان.

بوینى یۇمشاق ① باشباغ باغلاپ یېتىلەشكە، باشقۇرۇشقا بولىدىغان؛ كۆنگەن؛ یاۋاش: بوینى یۇمشاق كالا. ② كۆچمە. بىراۋنىڭ باشقۇرۇشىغا قارشىلىق قىلمایدىغان: ئۇنىڭ بوینى بەكلا یۇمشاق ئىكەن، ئەگەر ئۇنىڭ ئورنىدا مەن بولىدىغان بولسام، ھەي...

بویۇنتاۋلۇق ئى. ئىتائەت قىلماسلىق، بویسۇنماسلىق؛ قارشىلىق قىلىش: لى كۈي بىرنەچچە قېتىم پەشۋا یېگەنلىكتىن، ئۇنىڭ ئالدىدا بویۇنتاۋلۇق قىلالمایدىغان بولۇپ قالغانىدى. * ئۇنىڭ تۇرقىـسىیاقى باشقىچىلا، ئۆزىمۇ خىیالچان بولۇپ قېلىپتۇ. تۈكىنى تارتقان ئۆچكىنىڭ مەرىگىنىدەك سارالڭ كۈلكىسىمۇ یوق، گەپ قىلسا نەزەر قىلمایدىغان، نېزىقایدىغان بویۇنتاۋلۇقى ھەم یوق.

بویۇنتاۋلۇق قىلماق ئىتائەت قىلماسلىق، بویسۇنماسلىق، قارشىلىق قىلىش ئىپادىسى یاكى ھەرىكىتىدە بولماق: چوڭـكىچىك بۇرادەرلەر تەیىنلەنگەن ۋەزىپىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا تولۇق ئەمەل قىلىشسىلا، بویۇنتاۋلۇق قىلىشمىسىلا، ئۇلارنىڭ مەردلىكىگە زىیان یەتكۈزۈشكە بولمایدۇ.

بویۇنتۇرۇق ئى ① قوش، جۇۋاز، تۇلۇق، ھارۋا قاتارلىقلارغا قېتىلىدىغان ئۆكۈزلەرنىڭ بوینىغا سېلىنىدىغان ئەگرى یاغاچ: ھېپىزە بولسا یېگىدىن بویۇنتۇرۇق سېلىنغان تاغىل توپاقنىڭ ئىككى یېرىدىن ئۇلانغان تانىسىنى قىسقا تۇتۇپ یېتىلەپ بەرمەكتە ئىدى. ② جەبىرـجاپا، ئاسارەت، چەكلىمە: ئېزىلگۈچى مىللەتلەر جاھانگىرلىكنىڭ بویۇنتۇرۇقىدىن ئازاد بولدۇ. * «سول» ئىدىیىنىڭ بویۇنتۇرۇقىدىن قۇتۇلغاندىن كېیىن ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش جەھەتتىكى یېتەكچى ئىدىیە توغرىلاندى.

بویۇنچاق ئى. قىزـئایاللار بوینىغا ئاسىدىغان، یىپ ئۆتكۈزۈلگەن مارجان: ئاق بەدەن قىزلار بویۇنچاق ئاسسا مەرۋایىت تىزىپ، چىشلىرىدىن بەلگە دەپ یازسام پىداكارىمغا خەت.

بویۇنچە ئى. تۆگە كارۋىنىنىڭ ئەڭ ئالدىدىكى تۆگىسىنىڭ بوینىغا ئېسىلىدىغان پۆپۈك.

بویۇنچۇق ئى. قوش یاكى ھارۋىغا قېتىلىدىغان ھایۋانلارنىڭ بوینىغا سېلىنىدىغان سایمان، جىمبو: ئالدى بىلەن بۇ جانىۋارغا بویۇنچۇق سالایلى.

بویۇنداشماق «بویۇندىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — ھەي، قوڭغۇز ماشىنا كېلىۋاتىدىغۇ...، — دېدى بىرى قولىنى سایىۋەن قىلىپ. ھەممەیلەن بویۇندىشىپ یولغا تىكىلدى. * توپنىڭ ئارقىسىدا تۇرغانلار نېمە ۋەقە بولغانلىقىنى بىلمەك بولۇپ، پۇتلىرىنىڭ ئۇچى بىلەن دەسسەپ بویۇنداشماقتا ئىدى.

بویۇندىماق پ. بوینىنى سوزماق: گۈلسۇمخان ئۇلارنى كۆرمەكچى بولغاندەك، شوخ كۈلكە ئاۋازى چىقىۋاتقان یاندىكى ھۇجرىغا بویۇنداپ قاراپ قویدى. * راھىلە تراكتورغا چىقىپ شەھەرگە ماڭدى، ئۇ كېتىۋېتىپ ھە دەپ ئالدىغا بویۇنداپ قارىدى.

بویۇنكەش سۈپ ⟵ **گەدەنكەش.**

بویۇنكەشلىك ئى ⟵ **گەدەنكەشلىك:** ھازىر ئۇ خېنىم بىلەن بىرگە ئۆتۈۋاتىدۇ. مېنى بویۇنكەشلىك قىلدى دەپ ئۆیدىن ھەیدەپ

چىقاردى.

بويۇنلۇق سۈپ ① بويىنى بار، مەلۇم شەكىلدىكى بويۇنغا ئىگە: پاتەم ئۇزۇن بويۇنلۇق سۇ قاچىسىدىن تەشتەككە سۇ قۇيىدى. * ئۇ ئىشكاپتىن غاز بويۇنلۇق قورساقلىق بىر بوتۇلكا ۋە ئىككى رومكا ئالدى. ② بويۇنغا سىلىشقا تەييارلانغان: ئۇ: — بۇ قېتىم قىز تۇغسىڭىز بىر بويۇنلۇق مەرۋايىت، ئوغۇل تۇغسىڭىز ئالتۇن بىلەزۈك ئالىمەن، — دەپ قالدى. * بۇ قېتىم دانىلىرى يوغان ئۇن تۆت تىزىقلىق مەرۋايىتتىن بويۇنلۇق كېرەك.

بويىتىلماق «بوياتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاسىم شاپتۇل چېچىكى رەڭگىدە بويىتىلغان بەلبېغىنى باغلاپ، ئېتىنى مىنىپ شەھەرگە يول ئالدى.

بويىتىشماق «بوياتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بويىچە رەۋ ① ...گە ئاساسەن، مۇۋاپىق، بىنائەن: مامۇت ۋەدە بويىچە كۆك ئېتىنى چۆگۈنگە تېگىشىپ، تېخىمۇ كۆپ نەرسىلەرنى ئېلىش ئۈچۈن ئالدىراپ ئۆيىگە مېڭىپتۇ. * مۇدىر ئادىتى بويىچە ئالدى بىلەن كۆپچىلىككە سالام بەردى، ئەھۋال سورىدى. ② مەلۇم ئورۇن، دائىرىنى بىلدۈرىدىغان ئىسىملار بىلەن بىردەكتە كېلىپ، «ھەرىكەت، ۋەقە ياكى ھادىسىنىڭ شۇ جايغا تەئەللۇق» ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: ئەمدى بىزمۇ ئائىلىمىز بويىچە بىرنى يازساق قانداق؟ * جەڭ مەيدانىنىڭ ئالدىنقى سېپىگە ئورۇنلاشقان ئەنۋەرنىڭ قىسمى سەپ بويىچە قاتتىق ئۇرۇشماقتا ئىدى.

بويىماق پ. رەڭ بەرمەك، رەڭگە سالماق: ئۇ گەۋدىسىنى كۆتۈرگەندە، بۇرنىدىن چىققان قان ساقاللىرىنى قىپقىزىل بوياۋەتكەنىدى.

بۇ ئال ① سۆزلىگۈچىگە يېقىن، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدىكى، ئۇنىڭ يېنىدىكى ياكى قولىدىكى نەرسىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: — بالام، بۇنى دەرھال ئاپىرىپ، ئاكاڭغا بېرىپ كەل، — دېدى ئانىسى قولىدىكى قەغەزگە يۆگەكلىك نەرسىنى بالىسىغا بېرىپ. ② سۆز بولۇۋاتقان پەيتنى ياكى ئۇنىڭغا يېقىن ۋاقىتنى بىلدۈرۈپ كېلىدۇ: ئۇ، بۇ كۈنلەردە ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىدە تۇرۇۋاتاتتى. * بۇ يىل قىش بالدۇرلا چۈشۈپ كەتتى. ③ ئېيتىپ ئۆتۈلگەن، كۆزدە تۇتۇلغان ياكى ئاڭلىغۇچى يېقىن دەپ ھېس قىلغان ئادەم، نەرسە، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنى كۆرسىتىش ياكى ئۇلارغا ئىشارە قىلىشتا قوللىنىلىدۇ: تۇرسۇن بىر ماقالە يازدى. بۇ ماقالە يېقىندا ئېلان قىلىنىدۇ. * ھېلىقى لۇغەتتىن يەنە بىرنى ئالدىم، بۇنى ئۇكامغا بېرىمەن.

بۇ ئالەم كىشىلەر ئۆلۈشتىن ئىلگىرىكى ياشىغان مەۋجۇتلۇق؛ بۇ دۇنيا: شاھزادىنىڭ ئانىسى: — ئوغلۇم غايىب بولۇپ كەتكەندىن بېرى ھەممە ياقنى ئىزدەپ، ھېچ يەردىن ئىزدىرىكىنى ئالالماي، ئۆلۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ، دەپ يىغلاپ ھازا ئېچىپ ئولتۇرغانىدىم. مانا بۈگۈن ئوغلۇمنىڭ بۇ ئالەمدە ھايات ئىكەنلىكىدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىپسىلەر، — دەپ خۇرسەن بولۇپ، بۇلارنى ياخشى مېھمان قىلىپ كۈتۈۋاپتۇ.

بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە سۆز بولۇۋاتقان ئاي، ۋاقىت ئىچىدە: قاسىم جىڭسانىڭ بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە كەينىگە ئادەم سالماي بۇ يەرگە چىقىشى بىكار ئەمەس. * بۇ ئىشنىڭ ھەل بولۇشىدىن بۇ ئاي، بۇ كۈنلەردە ئۈمىد يوق.

بۇ تاپتا سۆز بولۇۋاتقان پەيتتە.

بۇ چاغ بىرەر ئىش، ۋەقە، ھادىسە يۈز بەرگەن ياكى سۆز بولۇۋاتقان پەيت؛ ۋاقىت: بىز تاغدىن قايتقان بۇ چاغ قىش مەزگىلى ئىدى. * ئايىنىساخان ئانا: — ئوغلۇم تۇرسۇن مەكتەپتىن قايتىپ كېلىپ، بۇ چاغقىچە سۇ ئەكېلىپ ئۆينى ئىسسىتىپ ئولتۇرغاندۇ، — دەپ ئويلىدى.

بۇ دور ← بۇ دورەم: غۇيۇر بۇ دور ئۇتۇپ چىقتى - دە، خۇشال - خۇرام ئۆيىگە كەتتى.

بۇ دورەم بۇ نۆۋەت، بۇ قېتىم: شۇنداقتىمۇ ئۇ، بۇ دورەم «ئۆگەنگەن كۆڭۈل

ئۇجمه پىشقىچه» دېگەندەك كۆنۈپ قالغان گېپىنى بىرقۇر تەكرارلىغاندىن كېيىن، ئەينەكتىن يىراقلىشىپ كەتتىنى قولىغا ئالدى. * باقى قويچى: — سىنىڭ كېسەلىڭنى ئويلاپ، ئاغزىمدىن چىقىرالمىغانىدىم، هازىر خېلى ياخشى بولۇپ قالدىڭ، بۇ دورەم مەن بېرىپ كېلەي، يەنە بىر نۆۋەت سەن بېرىپ كېلەرسەن، — دېدى.

بۇ دورقى بۇ نۆۋەتتىكى، بۇ قېتىمقى: بۇ دورقى يىغىندا قاتناشچىلىرىنىڭ هەممىسى دېگۈدەك پىكىر بايان قىلدى.

بۇ دۇنيا هازىرقى مەۋجۇت دۇنيا، كىشىلەر ياشاۋاتقان دۇنيا؛ بۇ ئالەم: بۇ دۇنيادا بىزدەك خۇشال، هاياجانلانغان هېچكىم يوق. * بىردىنلا ئۇنىڭ قۇلىقى تۈۋىدە ئەركىننىڭ «نىجاتنىڭ بۇ دۇنيادا دادىسى بولغان ئەمەس، ئىشەنمىسىڭىز كىنوخانا يېنىدىكى چايخانىغا بېرىپ بېقىڭ» دېگەن سۆزلىرى يەنە ئاڭلانغاندەك بولدى.

بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيا ← **ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا.**

بۇ دۇنيالىق هازىرقى مەۋجۇت بولغان كىشىلىك دۇنياسىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ۋە ئۇنىڭدا قىلىشقا، ئورۇنداشقا تېگىشلىك بولغان: سەيدىن قارىي: — هە، بۇ دۇنيالىق ئىشنى ئاخىرەتكە قالدۇرماي دېدىم، ئالاهازەل غوجاخۇنمۇ ئالدىرىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ، — دېدى. * مەزىن: — بۇلارنىڭ هەممىسىچۇ، بۇ دۇنيالىق ئىشلار، بىزگە ئۇ دۇنيالىقنى بەرگەن، ئۇقتۇڭمۇ؟ ئۇ دۇنيالىقنى — ئاخىرەتلىكنى ئويلىمىغان نائەهلىلەرنى مۇسۇلمان دېگىلى بولامدۇ؟ ئۇنداقلارغا قىز بېرىش تۇرماق، بىر داستىخاندا ئولتۇرۇشمۇ هارام، — دېدى.

بۇ قەدەر بۇنچىلىك دەرىجىدە، بۇنچىۋالا: مەن بۇ مەسىلىنىڭ بۇ قەدەر چىگىشلىشىپ كېتىشىنى زادىلا تەسەۋۋۇر قىلمىغانىكەنمەن.

بۇ كەم سۆز بولۇۋاتقان پەيت، مەزگىل: جاپپار ئامالسىز يەنە قورال-ياراغ زاۋۇتىغا باردى. ئەمما، بۇ كەمدە بۇ زاۋۇت گومىنداڭ هاكىمىيىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن بولۇپ، توختاپ قېلىش هالىتىگە چۈشكەنىدى.

بۇ گەپچە دېيىلگەن ياكى ئاڭلىغان گەپكە ئاساسلانغاندا، قارىغاندا: ئەپچىلەم: — بۇ گەپچە مەن پۇلىنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپتىمەن-دە؟ — دېدى.

بۇ نۆۋەت ئىش-هەرىكەتنىڭ سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىت ئىچىدە ئورۇندىلىۋاتقان ياكى باشلانغان قېتىمى؛ بۇ قېتىم: — بۇ نۆۋەت مەن باراي، كېيىنكى نۆۋەت سەن بار، — دېيىشىپ كېلىشتى ئاكا-ئۇكا ئىككىيلەن.

بۇنىڭدىن باشقا ئادەم، نەرسە، ۋەقە، هادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلاردىن ئېيتىپ ئۆتۈلگەن، كۆزدە تۇتۇلغان ياكى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىرىدىن باشقىلىرىنى تەكىتلەشتە ئىشلىتىدۇ: بۇ قېتىمقى يىغىندا بۇنىڭدىن باشقا يەنە نۇرغۇن يېڭى مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

بۇنىڭدىن تاشقىرى ← **بۇنىڭدىن باشقا.**

بۇنىڭدىن سىرت ← **بۇنىڭدىن باشقا.**

بۇنىڭدىن كېيىن سۆز بولۇۋاتقان ۋاقىتتىن كېيىن: كۇرسانتلار بۇ قېتىملىق كۇرس ئاخىرلاشقاندا، ئىرادىنامە يېزىپ، بۇنىڭدىن كېيىن خىزمەت ئورنىدا چىڭ تۇرۇپ، نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلەشتۈرۈپ، زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، يېڭى غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

بۇنىڭ سىرتىدا يۇقىرىقىسىنى هېسابلىمىغاندا: يىغىنغا كەلگەنلەر جەمئىي ئوتتۇز كىشى بولۇپ، بۇنىڭ سىرتىدا يەنە ئۈچ نەپەر كاتىپمۇ بىللە كەلگەنىدى.

بۇنىڭلىق بىلەن ئېيتىپ ئۆتۈلگەنچىلىك ئىش ياكى هەرىكەت بىلەن: ساۋۇت ئاكام ماڭا: — ئارقا ئىشىكتىن ماڭ، پارە بەر دەيسەن، يالغۇز بۇنىڭلىق بىلەنلا ئىش تاڭ ئاتمايدۇ، — دېدى ئېتىراز بىلدۈرۈپ.

بۇ هال يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتۈلگەن هالەت؛ بۇ ئىش: شەهەر ئىچىدىكى بىر قىسىم ئادەملەر هە دەپ يېزىلارغا قېچىشماقتا ئىدى. بۇ هال خەلق ئىچىدە هەر خىل گەپ-سۆزلەرنىڭ ئاۋۇپ

كېتىشكە سەۋەب بولغانىدى. * پادىشاھنىڭ كەنجى ئوغلىنى بىلىدىغانلار يىگىتنىڭ بۇ ھالدا سەپەردىن يېنىشىغا ھەيران قېلىپتۇ.

بۇ ھەقتە ئېيتىپ ئۆتۈلگەن ئىش ياكى مەسىلە توغرىسىدا: مەن بۇ ھەقتە ئۇنىڭ بىلەن كۆپ قېتىم سۆزلەشتىم.

بۇت ئى [پ] <دىن> بۇددا دىنى ۋە بەزى دىن مۇرىتلىرىنىڭ خۇدا دەپ بىلىپ سەجدە قىلىش ئۈچۈن تاش، ياغاچ، لاي، گەج ياكى مېتال قاتارلىقلاردىن ئادەم شەكلىدە ياسىۋالىدىغان ھەيكىلى: يېرىم كېچە، ياتاقخانىدىكى كارىۋاتتا ياتاتتىم. بىردىنلا ئىككى بىرنېمە كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ بىرى «مۇنكىر»، يەنە بىرى «نەكىر». لېكىن بۇلاردىن ھەيرانمۇ بولمىدىم. چۈنكى بۇلار چىگىخۇاكمياۋنىڭ بۇتىغا ئوخشايتتى.

بۇتادىيېن ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4H_6، رەڭسىز گاز، ئاسان ئۇيۇشىدۇ ۋە سۇيۇقلىنىدۇ؛ نېفىت ياكى ئىسپىرتلارنى دىستىللەش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ؛ بۇتىل بېنزوللۇق كاۋچۇك، پېر-بۇنان قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

بۇتان ئى [ر<گرېك] <خىم> ئالكانلارنىڭ بىر خىلى، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4H_{10}، رەڭسىز يېنىشچان گاز، نېفىت ۋە تەبىئىي گازلاردا بولىدۇ.

بۇتپەرەس سۈپ. بۇتقا چوقۇنىدىغان، بۇتقا ئېتىقاد قىلىدىغان: بۇتپەرەس ئادەم.

بۇتپەرەسلىك «بۇتپەرەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بۇتتەك سۈپ. مىدىر-سىدىر قىلماي، زۇۋان سۈرمەي ياكى جىمجىت، ھەرىكەتسىز: بۇتتەك تۇرماق. * ئادىلە بىر سائەت ياتتى، مېنى ئاستا قۇچاقلىدى، يۈزىنى ياقتى. مەن بۇتتەك ياتقاندىن كېيىن، ئۇ تامغا بۇرۇلدى-دە، بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ ئۇيقۇغا كەتتى.

بۇتتەك تۇرماق مىدىر-سىدىر قىلماي، زۇۋان سۈرمەي، جىمجىت، ھەرىكەتسىز تۇرماق: سوراقچى ئۇنىڭغا دېۋەيلەپ كېلىپ: — ئېيتە، نېمە بۇتتەك تۇرىسەن؟ — دەپ يەنە قىستاپ سورىغىلى تۇردى.

بۇتتەك قېتىپ قالماق بىرەر كۆڭۈلسىزلىك ياكى كۈتۈلمىگەن بىرەر ھادىسە تۇپەيلى گاڭگىراپ تۇرغان يېرىدە قىمىر قىلماي تۇرۇپ قالماق: رازۋېتچىك دوكلاتنى تاغدىن-باغدىن سۆزلەپ تۈگەتتى، لېكىن ئۇ، خوجايىن يەنە نېمە دەركىن، دەپ ھودۇققىنىدىن خۇددى بۇتتەك قېتىپ قالغانىدى.

بۇتخانا ئى [پ] <دىن> بۇت ئورۇنلاشتۇرۇلغان جاي يەنى بۇددا دىنىنىڭ ئىبادەتخانىسى.

بۇتناشماق (توغرىسى: باتناشماق) ← باتناشماق.

بۇتنىماق (توغرىسى: باتنىماق) ← باتنىماق.

بۇتىل ئى [ر<گرېك] <خىم> ← بۇتىل كىسلاتا.

بۇتىل بېنزوللۇق كاۋچۇك <خىم> بىرىكمە كاۋچۇكنىڭ بىر خىلى، بۇتادىيېن ۋە فېنىل ئېتىلېندىن پايدىلىنىپ ياسىلىدۇ؛ سۈركىلىشكە چىدامىلىق، سۈپىتىنى ئاسان ئۆزگەرتمەيدۇ؛ تەبىئىي كاۋچۇكنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

بۇتىل كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $CH_3(CH_2)_2COOH$، رەڭسىز مايسىمان سۇيۇقلۇق، ئۆتكۈر سېسىق پۇراققا ئىگە، تۆۋەن دەرىجىلىك ماي كىسلاتالىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ خۇرۇم، كاۋچۇك، پۇراقلىق ماتېرىيال قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

بۇجۇغۇر سۈپ. تۈرۈلگەن، قورۇلغان؛ بۇدۇر-بۇدۇر: بۇجۇغۇر چاچ.

بۇجۇغۇر بۇلۇت <مېتېئور> يۇقىرى بۇلۇت تۈركۈمگە مەنسۇپ بولغان بىر خىل ئاساسىي بۇلۇت تىپى، رەڭگى ئاق ۋە كۆلەڭگىسىز بولىدۇ، يۇمشاق مەشۇت تالالىرىغا ئوخشاش پارقىرايدۇ. ئۇ يۇقىرى هاۋا بوشلۇقىغا بۆلەك-بۆلەك هالدا تارقىلىدىغان بولۇپ، شەكلى خۇددى قۇشنىڭ پېيىگە، ياكى ئىلغۇچقا ۋە ياكى ئاتنىڭ قۇيرۇقىغا ئوخشاپ قالىدۇ؛ تەركىبىدە مۇز كرىستاللىرى بولۇپ، 5 مىڭ مېتىردىن ئارتۇق بولغان يۇقىرى هاۋا بوشلۇقىدىكى سۇ پارىنىڭ قېتىشىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدۇ.

بۇخسۇماق پ. جىنسىي تەلپىي ئاشماق: قاناتلىنىپ بۇخسۇپ قالغان سېمىز ئات، ئۇچۇپ تۇرغان شاماللارغا قېتىلدى.

بۇدجېت ئى [ر<فران] ئارخا —> **خامچوت.**

بۇددا ئى [سانس] ① <دىن> بۇددا (BUDDNA) قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدا «بۇرهان» (BURHAN) دېيىلىدۇ. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى «ئەس-هوش» بولۇپ، «بۇددا» (ئەس-هوش) سەددىغارتىنىڭ (ساكيامۇنىنىڭ) سېزىمگە كىرىپ، ئەس-هوشنى تېپىپ ئەۋلىيا بولغاندىن كېيىنكى هۆرمەت نامى. ② بۇددا دىنى.

بۇددا ئەدەبىياتى بۇددا دىنى ئاساسىدا شەكىللەنگەن ئەدەبىيات. ئۇ بۇددا ئەقىدىلىرىگە باغلانغان، بۇددا رىۋايەتلىرىگە ئاساسەن ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلەنگەن نەسرىي ئەسەرلەر — هېكايە، قىسسە، دراملارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بۇددا تەلىماتى <دىن> بۇددا سۆزلىگەن دىنىي تەلىماتلار بولۇپ، بۇددا دىنىنىڭ تۈرلۈك ئەقىدىلىرى ۋە شۇ ئەقىدىلەر ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن بۇددا دىنى «هەقىقەت»لىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇددا دىنى دۇنيادىكى ئاساسىي دىنلارنىڭ بىرى. مىلادىدىن ئىلگىرى V، VI ئەسىرلەردە قەدىمكى هىندىستاننىڭ كاپىلاۋاستۇ دۆلىتى (هازىرقى نېپالنىڭ جېگرىسى ئىچىگە توغرا كېلىدۇ)نىڭ شاهزادىسى ساكيامۇنى تەرىپىدىن يارىتىلغان. بۇ دىن ئاسىيادىكى نۇرغۇن دۆلەتلەرگە تارقالغان، جۈملىدىن غەربىي خەن سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرى دۆلىتىمىزگە تارقالغان.

بۇددا نوملىرى <دىن> بۇددا دىنىنىڭ بارلىق كلاسسىك كىتابلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

بۇددىچىلىق ئى. بۇددا نوملىرىدىكى ئىدېئالىستىك پەلسەپە.

بۇددىزم ئى [سانس+ر] بۇددا دىنى.

بۇددىست ئى [سانس+ر] بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى شەخس؛ بۇتقا چوقۇنىدىغان ئادەم.

بۇددىستلىق ئى. بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىش، بۇتقا چوقۇنۇش پائالىيىتى.

بۇدرۇق سۈپ. بەدەن گۆشلىرى يۇمران، بوغماق-بوغماق، سېمىز، ساغلام: بۇدرۇق بالا. * لۇتپۇللا مەكتەپ يېشىغىمۇ كېلىپ قالدى. ئۇ شوخ، ئوماق، بۇدرۇق، كىشىنىڭ ئامراقلىقى كەلگۈدەك يېقىملىق چوك بولدى. * قىزنىڭ تۈرۈلگەن يەڭلىرىدىن چىقىپ تۇرغان ئاپئاق، بۇدرۇق بىلىكىدە كىچىككىنە سائەت يالتىراپ، يەنە بىر قولىدا پۇل سومكىسى ساڭگىلاپ تۇراتتى.

بۇدۇشقاق ① ئى. <بوت> مۇرەككەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۈچ بۆلۈكلۈك؛ مېۋىسىنىڭ سىرتىدا تىكەنلىرى بار، ئۇرۇقى جۇڭيى تېبابەتچىلىكىدە دورا قىلىنىدۇ؛ ئىششىق قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش، هۆللۈكنى هەيدەش، يەل تارقىتىش رولى بار. ئۇنىڭدىن ماي ئېلىشقىمۇ بولىدۇ. ② سۈپ. كۆچمە.

(ئادەملەرگە نىسبەتەن) ئاجرالمايدىغان، چاپلاشقاق: لۇتپۇللا، نەزىرەنىڭ قېچىپ كەتكىنىنى مۇنىردىنىدىن تېخى ئالدىنقى كۈنلا ئاڭلاپ، كۆڭلىدە «بىر بۇدۇشقاق رودىپايدىن ئازاد بولۇپتىمەن»، دەپ ئىنتايىن خۇشال بولدى. * شاۋۋاڭ دەيتتى ئىسمىنى، ئىدى شۇنچە ئۇرۇشقاق. ئۈچ كۆرەتتى باللار، دەيتتى ئۇنى بۇدۇشقاق.

بۇدۇشقاقلىق ①. سۈپ. بۇدۇشقاق بار، بۇدۇشقاق ئۆسكەن: بۇدۇشقاقلىق يەر. بۇدۇشقاقلىق ئېتىز. ② ئى. بۇدۇشقاق كۆپ ئۆسكەن جاي: بەڭباش قويلار سوپتايىنىڭ شۇنچە توسۇشلىرىغا قارىماي، ئۇدۇل بۇدۇشقاقلىققا قاراپ چېپىپ كېتىشتى. ③ ئى. ھە دېگەندە كىشىنىڭ كۆزىگە كىرىۋالىدىغان، يېپىشىۋالىدىغان بىر خىل قىلىق، يېپىشقاقلىق: تويغا جىددىي جابدۇنۇۋاتقان ياش ئايال، ئۆزىگە ئەگىشىپ يىغلاۋاتقان ئوغلىغا قاراپ: — بۇدۇشقاقلىقىڭ قاچانمۇ تۈگەر - ھە؟ — دەپ سوراپ قويدى.

بۇدۇڭتەي رەۋ [خەن] ① تەۋرەنمەي، مەزمۇت: ئۇ بۇدۇڭتەي تۇراتتى. ② كۆچمە. ھېچنېمىنى غەم قىلماي، خاتىرجەم، غەمسىز: ئۇ: — ئاكاڭ قارىغاي ئابلەق بۇدۇڭتەي ھارۋىنى ئىچىپ ئويناۋاتىدۇ، ھېلى سەلەي دېگەن قەلەندەر 70 يۈەنىنى ئەكىلىپ بېرىدۇ. ئۇ ئېھتىمال، تاپان ھەققى تاما قىلىپ قالار. كېيىنكى مۇناسىۋەت يۈزىسىدىن، بىرەر رومكا قۇيۇپ بېرىمەن. ھەددىدىن ئاشسا، كۆرگۈلۈكىنى كۆرىدۇ. مەن كىم؟ — دەپ خىيال سۈردى.

بۇدۇڭتەي تۇرماق تەۋرەنمەي، مەزمۇت تۇرماق: كېرەم ئۆتكۈزگەن خاتالىقى بولمىغاچقا، سوراقچىنىڭ ئالدىدا بۇدۇڭتەي تۇردى.

بۇدۇڭشىماق پ. دىئال. باغلاق، سولاق قاتارلىقلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تىپىرلاپ ھەرىكەت قىلماق.

بۇراتماق «بۇرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بەر ئى [پ] ① ئاكا-ئۇكا، ئاغا-

ئىنىلەردەك يېقىن دوست؛ ئاغىنە، يولداش: بىر كۈنى «ئىتتىپاق» ژۇرنىلىغا بىر بۇرادەر مەسەل يېزىپ كېلىپتۇ. * خۇسۇسىي مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ باغ سەيلىسى ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان كۈنلەرنىڭ بىرىدە، مەنمۇ بىرنەچچە بۇرادىرىم بىلەن بىللە مەركىزىي باغچىغا باردىم. ② «دوستۇم، ئاغىنە» دېگەن مۇراجىئەت مەنىسىدە كېلىدۇ: بۇرادەر! نەچچە كۈندىن بېرى قەيەرلەردە بولدۇڭ.

بۇرادەرچىلىك «بۇرادەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەخسۇت ئاكا بىلەن شائىر لۇتپۇللانىڭ بۇرادەرچىلىكى كېيىنكى چاغلاردا بەك يېقىن بولۇپ كەتتى.

بۇرادەرلىك ئى ⟵ **بۇرادەرچىلىك**: دۇنيادا دوستلۇق، بۇرادەرلىك، قېرىنداشلىق دېگەندەك گۈزەل چۈشەنچىلەرمۇ بار.

بۇراش «بۇرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى.

بۇراش كۈچى <فىز> جىسىمدا بۇرۇلۇش دېفورماتسىيىسى سادىر قىلىدىغان كۈچ.

بۇراق سۈپ. رەتكە ئۆتمىگەن، يارامسىز: بۇراق تېرە. بۇراق مال. بۇراق پاقلان.

بۇرالدۇرماق «بۇرالماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرالماق «بۇرىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ، ئايخان يىراقلاپ كەتكەندىن كېيىنلا كەينىگە بۇرالدى، لېكىن مەكتەپنىڭ دەرۋازىسىدىن چىققۇچە قانچە قېتىم ئارقىغا قارىغانلىقىنى ئۆزىمۇ سەزمەي قالدى.

بۇرام ① ئى. بىر قېتىم بۇراشتىن كېلىپ چىققان نەتىجە؛ ھالەت؛ ئورام. ② مىق. ئورام، يۆگەم: سۇنۇر ئىككى-ئۈچلا شوراپ بىر بۇرام تاماكىنى تۈگەتتى.

بۇرج ئى [ئە] <ئاستر> قۇياشنىڭ يىللىق ھەرىكەت يولىنى بويلاپ جايلاشقان ئون ئىككى يۇلتۇزلار تۈركۈمىنىڭ جەمئىي ۋە ئۇلارنىڭ ھەربىرى.

بۇرجەك ئى ① نەرسىلەرنىڭ تەرەپلىرىنىڭ كېسىشكەن جايى؛ ئۇچ: كارىۋاتقا لىق ئورۇن-كۆرپىلەر تىزىلغان بولسا كېرەك، ئۇستىگە قىممەت باھالىق يۇڭ ئەدىيال يېپىلىپ، ئىككى تەرىپىگە بۇرجەكلىرى چوقچايتىپ چىقىرىلغان ئىككى ياستۇق تىزىلغانىدى. ② ئۆي، بىنا ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ تەرەپلىرى تۇتاشقان جايى؛ بۇلۇڭ: ئۇلار ئۆزلىرىگە ئارتۇقنى قالدۇرۇپ ئۇنىڭ تەڭگىنى ئۆينىڭ بۇرجەكلىرىگە كۆمۈپتۇ. ③ كوچىلارنىڭ، يوللارنىڭ بۇرۇلغان، قايرىلغان جايى؛ دوقمۇش: كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىر دېھقان كوچىنىڭ بۇرجىكىدىن ئىلدام ئايلىنىپ كېتىۋاتسا، ھۇرۇن ئۇنىڭغا: ــ ھوي دېھقان ئاكا، نېمانچە پايپاسلاپ يۈرىسىز...، ــ دەپتۇ. ④ چەت، يىراق جاي؛ بۇلۇڭ-پۇچقاق: يىغىنغا دۇنيانىڭ ھەربىر بۇرجەكلىرىدىن تەبرىك خەتلىرى ئەۋەتىلگەنىدى.

بۇرجۇن ئى <بوت> ئەرمۇدۇن ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان چاتقال، يوپۇرمىقى تۇخۇم شەكىلدە، گۈلى ئاق بولىدۇ؛ مېۋىسى ئۇزۇن ۋە ئىللىپىس شەكىلدە كېلىدۇ. موم قۇرتى بۇرجۇن دەرىخىنىڭ شاخ، يوپۇرماقلىرىدا يوپۇرماق شىرنىسىنى شۈمۈرۈپ پارازىت ياشايدۇ؛ مەملىكىتىمىزنىڭ غەربىي جەنۇبىي رايونلىرىدا مۇشۇ خىل دەرەخنى ئۆستۈرۈش ئارقىلىق موم قۇرتلىرى بېقىلىدۇ.

بۇرچ ئى. مەجبۇرىي ئۆتەشكە، ئادا قىلىشقا تېگىشلىك ۋەزىپە: ۋەتەننى قوغداش ھەرقانداق ئادەمنىڭ مۇقەددەس بۇرچى.

بۇردا I سۈپ [پ] كىچىك پارچە، بۆلەك (ئاساسەن نان قاتارلىق يېمەكلىكلەر ھەققىدە): بۇردا بولماق. بۇردا قىلماق. * ھۆل بولۇپ كەتكەن داستىخاندا رەھمەتنىڭ ئۆرۈۋەتكەن چىنىسى ۋە سۇتلۇك چايغا چىلانغان، كۆپۈپ قالغان نان بۇردىلىرى چېچىلىپ تۇراتتى. * شىرەگە ئۇن ئالتە بالا ئۇچۇن ئاران تۆت دانە تۇخۇم بولكىسى قويۇلغانىدى، ماڭا پەقەت بىر بۇردىسىلا تەگدى.

بۇردا بولماق ① پارچىلانماق، ئۇششاقلانماق. ② كۆچمە. قاتتىق تىت-تىت بولماق.

بۇردا قىلماق ① پارچىلىماق، ئۇششاقلىماق: قىلىچ ھازىرلىغان قۇل: ــ خوجام مەن بۇنى قىلىچ بىلەن ئىككىگە بۆلمەن، بىر بۇردىدىن قىلىپ دەجلە دەرياسىغا تاشلايمەن. بېلىقلار يېسۇن، ــ دېدى. ② كۆچمە. قاتتىق تىت-تىت قىلماق.

بۇردا II ئى. ئالدام، ساختا.

بۇردا بولماق ئالدانماق، گوللىنىپ قالماق.

بۇردا قىلماق ئالدىماق، گوللىماق.

بۇردا-بۇردا پارچە-پارچە، بۆلەك-بۆلەك، ئۇششاق-ئۇششاق: ئات ئۇنى ھەم چىشلەپ، ھەم تېپىپ، ھەش-پەش دېگۈچە بۇردا-بۇردا گۆشكە ئايلاندۇرۇۋېتىپتۇ.

بۇردىلىماق پ. بۇردا-بۇردا ھالەتكە كەلتۈرمەك، بۇردا-بۇردا قىلماق، پارچىلىماق، ئۇششاقلىماق: ئۇ ئالدى بىلەن ناننىڭ بىر پارچىسىنى بۇردىلاپ «بىسمىللا»نى مەن ئاڭلىغۇدەك ئېيتىپ ئاغزىغا سالدى.

بۇرژۇئا ئى [ر<فران] ← **بۇرژۇئازىيە:** بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى. بۇرژۇئا ئىدىيۋى خاھىش.

بۇرژۇئا دېموكراتىيىسى <پەلس> بۇرژۇئازىيە بەھرىمەن بولىدىغان دېموكراتىيە، شۇنداقلا بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىنىڭ بىر خىل ۋاستىسى.

بۇرژۇئا ئىنقىلابى <پەلس> بۇرژۇئازىيە رەھبەرلىك قىلىدىغان دېموكراتىك ئىنقىلاب. بۇ بۇرژۇئازىيە كاپىتالىزمنىڭ تەرەققىي قىلىش يولىدىكى توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، فېئوداللىق تۈزۈمگە قارشى تۇرۇپ، بۇرژۇئا دىكتاتۇرىسىنى قۇرۇش ئۇچۇن ئېلىپ بارىدىغان ئىنقىلابدۇر.

بۇرژۇئاز ئى [ر<فران] بۇرژۇئازىيە سىنىپىغا مەنسۇپ كىشى، بۇرژۇئازىيە سىنىپىنىڭ ۋەكىلى.

بۇرژۇئازلاشماق پ. بۇرژۇئازغا ئايلانماق، بۇرژۇئا روھى بىلەن سۇغۇرۇلماق: يېڭى بۇرژۇئازلاشقان دۆلەت دىنىي جەمئىيىتى بولسا كېيىنكى يەكشەنبىنى قوللاندى، بۇ يەكشەنبە ھازىرغىچە ئەنگلىيىنى بېزەپ تۇرماقتا.

بۇرژۇئازىيە ئى [ر<فران] <پەلس> ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە ئىگە بولغان ھەمدە ياللانما ئەمگەكنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىپ، قوشۇمچە قىممەت شورىۋالىدىغان سىنىپ. ئۇ كاپىتالىستىك جەمئىيەتتىكى ھۆكۈمران سىنىپ، شۇنداقلا ئىنسانلار تارىخىدىكى ئەڭ ئاخىرقى ئېكسپلاتاتسىيىچى سىنىپ.

بۇرژۇئازىيە دىكتاتۇرىسى <پەلس> بۇرژۇئازىيىنىڭ پرولېتارىيات ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلق ئۈستىدە زورلۇق كۈچ بىلەن يۈرگۈزىدىغان دىكتاتۇرىسى. ئۇ كاپىتالىستىك دۆلەتنىڭ سىنىپىي ماھىيىتىدۇر. ھەرقانداق كاپىتالىستىك دۆلەتتە دىكتاتۇرا مەيلى شۇ دۆلەتنىڭ قانداق شەكىلدە بولۇشىدىن (پادىشاھلىق تۈزۈمدە ياكى جۇمھۇرىيەت تۈزۈمدە بولۇشىدىن) قەتئىينەزەر، ماھىيەتتە، ھامان بۇرژۇئازىيە دىكتاتۇرىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى: كاپىتالىستىك ئېكسپلاتاتسىيە تۈزۈمىنى قوغداش، پرولېتارىياتنى ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلقنى ئېزىشتىن ئىبارەت.

بۇرژۇئازىيە كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى <پەلس> بۇرژۇئازىيە دۇنيا قارىشىنىڭ تەركىبىي قىسمى. ئۇ شەخسىيەتچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ؛ پايدىغىلا ئىنتىلىش، نەپسانىيەتچىلىك قىلىش، باشقىلارغا زىيان سېلىش ھېسابىغا ئۆزى نەپ ئېلىش، پايدا ۋە پاراغەت قوغلىشىشنى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئالىي مەقسىتى قىلىش بىلەن ئىپادىلىنىدۇ.

بۇرژۇئازىيىچە سۈپ. بۇرژۇئازىيىگە ئائىت، بۇرژۇئازىيىگە خاس: بىز مەسئۇلىيىتىمىزنى ئېنىق تونۇپ، بۇرژۇئازىيىچە ئەركىنلەشتۈرۈش خاھىشىنى ئەدەبىي تەنقىد ئارقىلىق قەتئىي تۈگىتىپ، شىنجاڭنىڭ كۆپ مىللەتلىك ئەدەبىيات-سەنئىتىنى يەنىمۇ گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تىرىشايلى!

بۇرغا I ئى <ماشىن> كانچىلىق نېفىت، خىمىيە سانائىتى گېئولوگىيىلىك قىدىرىش ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلاردا قېزىش، كولاش، تېشىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۈسكۈنە؛ پەرمە: يولداش قادىر نامان بۇ ئىشنى بىلىپ دەرھال بۇ گۇرۇپپىغا يېتىپ كېلىپ، ئىشنىڭ ئەڭ ئېغىرى بولغان بۇرغا بىلەن تۆشۈك تېشىشنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئىشچىلار بىلەن بىللە ئۇدا بىرقانچە كۈن جاپالىق ئىشلەيدۇ.

بۇرغا ماشىنىسى <ماشىن> كانچىلىق، نېفىت، خىمىيە سانائىتى، گېئولوگىيىلىك قىدىرىش ۋە شۇ خىل ئىشلاردا قېزىش، كولاش، تېشىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ۋە بۇرغىنى ھەرىكەتلەندۈرىدىغان ماشىنا.

بۇرغا II ئى. كالا، تاغ تېكىسى قاتارلىقلارنىڭ مۈڭگۈزىدىن ياسىلىدىغان، پۈۋلەپ چېلىنىدىغان، بىر خىل قەدىمىي چالغۇ ئەسۋابى: شىنجاڭنىڭ بۇرغا، يالغۇزەك (نەي)، بورىيا، بالىمان، دۇمباق، غوڭقا، باربىت، راۋاب غىجەك قاتارلىق چالغۇ ئەسۋابلىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى زۇ، زىڭ، سەي، چىڭ قاتارلىق چالغۇلار بىلەن بىرلىشىپ مۇزىكا تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈردى.

بۇرغىلاتماق «بۇرغىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرغىلاشماق «بۇرغىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇرغىلانماق «بۇرغىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇرغىلىماق پ. بۇرغا بىلەن كولىماق، قازماق؛ پەرمىلىمەك: جازا ئىشچىسى ئەخمەت — بۇرغىلاش سەھنىسىنىڭ تەييارلىق ئىشلىرىمۇ پۈتتى، — دەپ خەۋەر قىلدى.

بۇرما ① ئى. ياغاچ ياكى قاتتىق نەرسىلەرگە تۆشۈك ئېچىشقا ئىشلىتىلىدىغان تۆمۈر ئەسۋاب؛ ئۆشكە: بۇرما بىلەن تۆشۈك تەشمەك. ② ئى. دېتاللارنىڭ تاشقى ياكى ئىچكى يۈزىگە ئايلاندۇرۇپ چىقىرىلغان ئورام شەكىللىك چىش، رېزبا: بۇرما چىقارماق. ③ سۈپ. ئايلانما ھالەتتە يۇقىرى كۆتۈرۈلىدىغان ياكى ئىلگىرىلەيدىغان: بۇرما شەكىلدىكى ھەرىكەت. * ئۇ ھەرىكەتنىڭ بۇرما شەكىلدە بارىدىغانلىقىنى ھەم مۇقەررەر ھالدا سەييارىلەر ھەرىكىتىگە ئوخشاش مەركەزگە سوقۇلۇپ تۈگىشىدىغانلىقىنى بايقىيالمايتتى.

بۇرما لامپۇچكا بۇرمىلىق، بۇراپ بېكىتىلىدىغان لامپۇچكا.

بۇرما مىخ بۇرما چىقىرىلغان، بۇراپ كىرگۈزۈلىدىغان مىخ.

بۇرمىسىمان سۈپ. بۇرما شەكىللىك، بۇرما شەكلىنى ئالغان.

بۇرمىسىمان تەنچە <بىئول>باكتېرىيە بىلەن ئىپتىدائىي ھايۋانلار ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل مىكرو ئورگانىزم، شەكلى ئەگرى-بۈگرى بولۇپ، خېلىلا كۆپ بۇرمىسى بار؛ ھۈجەيرە پەردىسى يوق، بىخ سپورا ھاسىل قىلمايدۇ، سوزۇلۇپ قىسقىراش ئىقتىدارىغا ئىگە؛ سىفىلىس، قايتۇرما كېزىك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بۇرمىلاتماق «بۇرمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇرمىلاشماق «بۇرمىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇرمىلانماق «بۇرمىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: روشەنكى، بۇ ھېكايىدا تارىخىي پاكىتنىڭ تۈپ ماھىيىتى، رېئاللىقنىڭ قانۇنىيىتى پۈتۈنلەي بۇرمىلانغان.

بۇرمىلىماق پ ① بۇرما مىخ بىلەن چىڭىتماق: تاختاينىڭ ئاجراپ كەتكەن جايىنى بۇرما مىخ بىلەن بۇرمىلاپ قويۇڭلار. ② ئەسلى ھالىتىنى، قىياپىتىنى، مەنىسىنى ئۆزگەرتمەك، پاكىتنى ئاستىن-ئۈستۈن قىلماق: ئۇلار سوتسىيالىستىك مائارىپ فاكچىنىنى خالىغانچە ئۆزگەرتىپ بۇرمىلىدى، «مەكتەپنى يوقىتىش نەزەرىيىسى» ۋە «ئوقۇش پايدىسىزلىق نەزەرىيىسى»نى تەرغىپ قىلدى.

بۇرناكۈن رەۋ [بۇرۇن+ئاۋۇ+كۈن] ئۆتۈپ بولغان كۈننىڭ ئالدىدىكى كۈن؛ ئۈلۈشكۈن: بىز بۇرناكۈن ئېكسكۇرسىيىدىن قايتىپ كەلدۇق.

بۇرناكۈنكى سۈپ. ئۈلۈشكۈنكى.

بۇرۇت ئى ① ئادەملەرنىڭ بۇرنىنىڭ ئاستى ۋە يۇقىرىقى لېۋىنىڭ ئۈستىگە چىقىدىغان موي، تۈك: بۇرۇت چىقمىغان بالا. بۇرۇتى خەت تارتقان بالا. * يىگىت بۇرۇتىنى سىلاپ، كۆزىنى قىسىپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى. ② بەزى ھايۋانلارنىڭ ئۈستۈنكى تۇمشۇقىغا چىققان سېزىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان تۈك: مۈشۈكنىڭ بۇرۇتى. بېلىقنىڭ بۇرۇتى.

بۇرۇتى خەت تارتماق بۇرۇت ئورنىدىكى سېرىق تۈكلەر قارىداپ ئاشكارا مەلۇم بولماق: ئۇ چاغدا ئۇ بۇرۇتلىرىمۇ خەت تارتمىغان، چىرايىدىن سەبىيلىكى چىقىپ تۇرىدىغان، ئۈستىبېشى ئاۋارە قىياپەتتىكى بالا ئىدى.

بۇرۇتىغا چاڭگا تىزماق ھىيلە ئىشلەتمەك، ھىيلە بىلەن ئالدىماق: ئۇ چاغدا دادام مېنى: — سەن شۇم تېخى داداڭنىڭ بۇرۇتىغا چاڭگا تىزغۇدەك بولدۇڭمۇ؟ — دەپ قوغلاپ، ھويلىنىڭ سىرتىغىچە سۆرەپ چىقىرىۋەتتى.

بۇرۇتىغا چالما تىزماق ← **بۇرۇتىغا چاڭگا تىزماق.**

بۇرۇتىنى تولغاپ يۈرمەك كۆڭلى توق،

بىغەم، خاتىرجەم يۈرمەك: ئۇ ھەممە ئىشتىن خاتىرجەم، توققۇزى تەل، كۆڭلى توق، شۇڭا بۇرۇتىنى تولغاپ ئويناپ يۈرىدۇ.

بۇرۇتلۇق سۈپ. بۇرۇتى بار، بۇرۇت قويغان: —ئۆزلىرى ئەيسا پاششاپتۇ دەيمەن؟— دېدى پادىچى يىگىت بۇرۇتلۇق، بۇقا بويۇن ئادەمنىڭ ئالدىغا كېلىپ.

بۇرۇقتۇرما سۈپ ① كىشىنىڭ نەپىسىنى بوغىدىغان، دېمىنى سىقىدىغان؛ تىنجىق: ئۇنىڭ ئۆيىدىكى بۇرۇقتۇرما سېسىقلىقتىن قىلچە كۆڭلى ئاينىمايتتى. * بۇرۇقتۇرما ئۆي ئىچىدە ھەر ئىككىيلەن قاسقانغا دۈملەنگەن ھور نانىدەك چىلىق-چىلىق تەرگە چۆمگەنىدى. ② كۆچمە. كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان، ئىچىنى پۇشۇرىدىغان، زېرىكتۈرىدىغان: مەن پەقەت بۇ ئۆيگىلا ئەمەس، بەلكى دۇنياغىمۇ ئۇقۇشماي كېلىپ قالغان ئادەمدەك غەمكىن ۋە بۇرۇقتۇرما كۈن ئۆتكۈزۈشكە باشلىدىم.

بۇرۇقتۇرما بولماق ① نەپىسى بوغۇلماق، دېمى سىقىلماق، تۇنجۇقماق: سېۋەت باش خوتۇن بولسا كەينى-كەينىدىن كېرىلىپ تۇرۇپ: —بۇنداق كۈن كۆرگۈچە بۇرۇقتۇرما بولۇپ ئۆلۈۋالغان مىڭ ئەلا،— دەپ نالە قىلدى. * بۇرۇقتۇرما بولۇپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ سىرتقا چىقىپ ساپ ھاۋادىن نەپەس ئالغۇسى كېلەتتى. ② كۆڭلى غەش بولماق، ئىچى پۇشماق، تىت-تىت بولماق، زېرىكمەك: بىرنەچچە كېچىنى بۇرۇقتۇرما بولۇپ، ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزۈش، كۈندۈزى مىدىرلاپ تۇرغان ئادەم ئۇچۇن قىيىن ئىدى. * بىراق ئۇ قانداق كەچۈرۈم سوراشنى بىلمەي، بىرقانچە كۈنگىچە بۇرۇقتۇرما بولۇپ يۈردى.

بۇرۇقتۇرما قىلماق ① نەپىسىنى بوغماق، دېمىنى سىقماق، بۇرۇقتۇرماق؛ تۇنجۇقتۇرماق: تومۇزنىڭ ئاشۇ دىمىق كۈنلىرىدىكى بۇ ئۆينىڭ ھاۋاسى مېنى بۇرۇقتۇرما قىلىپ ھالىمدىن كەتكۈزۈۋەتكەنىدى. ② كۆڭۈلنى غەش قىلماق، ئىچىنى پۇشۇرماق، تىت-تىت قىلماق، زېرىكتۈرمەك: ئۆي ئىچىدە كىشىنى بۇرۇقتۇرما قىلىدىغان ئېغىر جىمجىتلىق يەنە ھۆكۈم سۈرمەكتە.

بۇرۇقتۇرمىچىلىق ئى ← **بۇرۇقتۇرمىلىق**: ھاۋا دىمىققاندا ياي-رار كۆمۈتا، بەرمەس ئادەمگە كەڭ-كۇشادىچىلىك. ھەر ئىشقا تۇزگىلى بولىدۇ. بىراق، ھەممىدىن يامىنى بۇرۇقتۇرمىچىلىق.

بۇرۇقتۇرمىلىق «بۇرۇقتۇرما» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆي ئىچىنى كىشىنىڭ نەپىسى سىقىلغۇدەك بۇرۇقتۇرمىلىق قاپلىدى. * بۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى ئۆردەكلىكنى جىمجىتلىق قاپلاپ، دېھقانلار بۇرۇقتۇرمىلىققا چۆمدى.

بۇرۇقتۇرۇشماق «بۇرۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇرۇقتۇرۇلماق «بۇرۇقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇرۇقتۇم سۈپ ← **بۇرۇقتۇرما.**

بۇرۇقتۇم بولماق ← **بۇرۇقتۇرما بولماق.**

بۇرۇقتۇم قىلماق ← **بۇرۇقتۇرما قىلماق.**

بۇرۇقتۇملۇق ئى ← **بۇرۇقتۇرمىلىق.**

بۇرۇقماق پ. نەپىسى بوغۇلۇپ، دېمى سىقىلماق، تۇنجۇقماق: ئۇ ئۆي ئىچىنى قاپلاپ كەتكەن ئىس ئىچىدە بۇرۇقۇپ كەتكەنلىكتىن، يورۇق كۆرۈنگەنلىكى جايغا ئۆزىنى ئاتاتتى.

بۇرۇلكا ئى[ر] ئىشتان، شىم: —مۇنۇ خوتۇن قاراپ تۇرۇپ بۇرۇلكامنى لاي قىلىۋەتتى، كۆزىڭىزگە قارىسىڭىز بولمامدۇ ئاچا!— دېدى تاھىر ئايالنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ.

بۇرۇلماق پ. گەۋدىنى، يۆنىلىشىنى يەنە بىر تەرەپكە ئايلاندۇرۇپ يۈزلەنمەك: ھارۋا مەھەللىدىن چىقىپ، ئېتىز تەرەپكە بۇرۇلدى.

بۇرۇلۇش ① «بۇرۇلماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمىدىشى: بۇ ئارقىلىق ئاپتور مەتنىيازدىكى ماھىيەتلىك بۇرۇلۇش يەنى ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا يۈز بەرگەن چوڭقۇر ئۆزگىرىشنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ھالدا ئېچىپ بېرىپ، خاراكتېر ئۆزگىرىشى ئارقىلىق ئوبراز يۈكسەكلىكىگە ئېرىشىدۇ. ② يولنىڭ بۇرۇلۇپ ئايلىنىپ

ماڭمىدىغان قىسمى؛ ئەگىم: پويىز بۇرۇلۇشلاردىن ئۆتۈشكە باشلىدى. * بارگاھلار بارغانسېرى كىچىكلەپ، پەسىيىپ باراتتى، ئاخىرقى بۇرۇلۇشتىن كېيىن بارگاھ كۆزدىن غايىپ بولدى.

بۇرۇلۇش ياسىماق ئۆزگىرىش ھاسىل قىلماق، ئۆزگىرىش پەيدا قىلماق.

بۇرۇن I ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ پۇراش، نەپەسلىنىش ئورگىنى، باشنىڭ ئالدى قىسمىغا (كۆز بىلەن ئېغىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا) جايلاشقان. ئۇنىڭ ئىككى تۆشۈكى بولىدۇ: بۇرنى چوڭ. بۇرنى قانىماق. * باللاردىن بىرى: — جىگدىڭىز چېچىلدى، جىگدە! — دەپ ۋارقىرىغاندىن كېيىنلا «قىزىل بۇرۇن» ئۇسسۇلدىن توختىدى. ② قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىق مېۋىلەرنىڭ ساپىقى ئورۇنلاشقان يېرىنىڭ قارشى تەرىپى؛ قوغۇننىڭ بۇرنى.

بۇرنۇڭنى تارتىپ كەل سەن بۇ ئىشنى تېخى قىلالمايسەن، دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

بۇرنىدىن بۇلاق ئاچماق —>**بۇرنىدىن بۇلاق قىلماق**: بۇ ئىشىك تۆۋىگە بارغاندا ئارقىغا بۇرۇلۇپ ھېزىمغا قارىدى-دە: — خەپ، توختاپتۇر، ئۆلۈپ كەتمىسەم، كۈنلەردىن بىركۈنى مۇشۇ تۆھمەتلىرىڭ ئۈچۈن بۇرنۇڭدىن بۇلاق ئاچمەن! — دېدى.

بۇرنىدىن بۇلاق بولماق قاتتىق ئەدىبىنى يېمەك، جازاسىنى تارتماق: كۈنىگە يېگەن بىر-ئىككى تاۋاق غىزاسى بالىنىڭ بۇرنىدىن بۇلاق بولۇشقا باشلىدى.

بۇرنىدىن بۇلاق قىلماق قاتتىق ئەدىبىنى، تېگىشلىك جازاسىنى بەرمەك: مىركېرەم: — تىلىڭنى چاينىساڭ ئاناڭدىن ئەمگەن سۈتۈڭنى بۇرنۇڭدىن بۇلاق قىلىمەن، — دېدى. * ئۇرۇشنى كىم قوزغىغان بولسا، جاۋابكار شۇ بولىدۇ. ئۇرۇش قوزغىغانلارنىڭ شۇ قىلمىشلىرىنى ئاخىر بىركۈن خەلق بۇرنىدىن بۇلاق قىلىدۇ.

بۇرنىدىن تامغۇزۇۋالماق تويۋا قىلغۇزۇۋەتمەك، بۇرنىدىن بۇلاق قىلماق: ئابدۇل: — ياق تاغا، خوجايىنىنىڭ تايىقىنى ئىزدەۋاتىمەن، ئۇنى تاپمىسام خوجايىن بەرگەن نېنىنى بۇرنۇمدىن تامغۇزۇۋالىدىغان ئوخشايدۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بۇرنىدىن چۇلۇك ئۆتكۈزمەك بويرۇقىدىن، گېپىدىن چىقمايدىغان، نېمە دېسە شۇنى قىلىدىغان قىلىۋەتمەك: ئاتىسى قېيىدىغاندەك قىلىپ: — كىشىلەر سېنىڭ بۇرنۇڭدىن چۇلۇك ئۆتكۈزۈۋاپتۇ، مەيلى قانداق قىلساڭ شۇنداق قىل! مەن بەرىبىر سېنى گەپكە كىرگۈزەلمەيمەنغۇ! — دېدى.

بۇرنىدىن چىقارماق قاتتىق ئەدەبلىمەك، ئاللا-تۇۋىسىنى كۆرسەتمەك.

بۇرنىدىن چىققۇچە راسا تويغۇچە (يېمەكلىك ھەققىدە): تۆلكە بۆرىگە: — بۇ ياغدىكى ئۈجمە ناھايىتى شېرىن، قانچە كۆپ يېسەڭ، شۇنچە سىڭىۋېرىدۇ. بۇرنىمىزدىن چىققۇچە يېيىش كېرەك، بولمىسا قورساق تويغان ھېسابلانمايدۇ، — دەپ جېكىلەپتۇ.

بۇرنىدىن ئۇزۇقلاندۇرۇش <تبب> ئاغرىق كىشى ئېغىز ئارقىلىق ئوزۇقلىنالماي قالغاندا، ئالاھىدە ياسالغان نەيچىلەر ئاغرىقنىڭ بۇرۇن بوشلۇقى ئارقىلىق ئاشقازانىغا كىرگۈزۈلۈپ سۇيۇقلاندۇرۇلغان ئوزۇقلۇق شۇ ئارقىلىق ئاشقازانىغا قويۇلىدۇ. بۇ خىل ئۇسۇل «بۇرنىدىن ئوزۇقلاندۇرۇش» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇرنىدىن ئىلىنماق ① ئۆز قىلمىشلىرى ئارقىلىق تۇتۇلماق، ئاشكارىلانماق: مۇسا تاغا: — «قۇۋ تۆلكە بۇرنىدىن ئىلىنىپتۇ» دېگەن مانا شۇ! ياغاچ قازاندا بىر قېتىم ئاش پىشىدۇ. ھىيلە-مىكىرنىڭ پاش بولمايدىغىنى يوق، — دېدى. ② بىراۋنىڭ ئىلكىگە ئۆتۈپ قالماق، چېتىلىپ قالماق.

بۇرنىدىن يېتىلمەك خالىغانچە باشقۇرماق، قارشىلىق قىلالمايدىغان ھالغا كەلتۈرمەك، دېگىنىنى قىلىدىغان قىلماق: ئەتىگەندىن بېرى

دۈشمەننىڭ بۇرنىدىن يېتىلەپ يۈرۈپ پۈتۈن سايىنى ئايلىنىپ چىققان ئەنجانباي ئۇ يەر، بۇ يەردە دۈشمەن بىلەن جىددىي ئېلىشىۋاتقان ئۆز ئاتلىقلىرىنى كۆرۈپ قالدى.

بۇرنىغا سۇ كىرمەك قاتتىق ئاچچىق ساۋاققا ئىگە بولماق: قاسىم بۇرنىغا بىر قېتىم سۇ كىرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا بېرىلگەن تەنقىد — تەربىيە تەسىر قىلغان، ساۋاققا ئىگە بولغان بولۇشى مۇمكىن. * ئەپەندىم بىر ھەپتە ئېغىلغا باغلانغاندىن كېيىن پادىشاھ: — ئەمدى بۇرنىغا سۇ كىرگەندۇ، بۇ قېتىم شېئىرىمنى ماختىسا ئەجەب ئەمەس، — دەپ ئويلاپ، ئەپەندىمنى چاقىرتىپتۇ ۋە يېڭىدىن يازغان بىر شېئىرنى ئۇنىڭلۈك ئوقۇپ بېرىپتۇ.

بۇرنىغا قان پۇرىماق قان تۆككىسى كېلىپ قالماق: ئۆمۈر سائىتى يېگىرمە ئۈچكە سوققاندا مانا مەن ھازىر قاراڭغۇ زىنداندا يېتىپتىمەن، بۇرنۇمغا قان پۇرايدۇ.

بۇرنىغا مۇشت يېمەك زەربىگە ئۇچرىماق، پەشۋا يېمەك: ھاپىز بوۋاي: — ئىدرىس بۇرنىغا مۇشت يەپ ئادەم بولدى...، — دېدى.

بۇرنىغا يېمەك ⟵ بۇرنىغا مۇشت يېمەك: بەڭباش بالىلار بىر - ئىككى قېتىم بۇرنىغا يېگەندە ئاندىن ئادەم بولىدۇ.

بۇرنى قۇلىقىغىچە توياماق ① ئاشقازىنى سىڭىرەلمىگۈدەك دەرىجىدە يەپ تويماق، ھەددىدىن زىيادە تويۇپ كەتمەك (تاماق ھەققىدە): چۆلدە يۈرۈپ ئۈچ كۈن ئاچ قالغانلىقىم ئۈچۈن، تاماقنى بولۇشىغا يەپ بۇرنى - قۇلىقىمغىچە تويۇپ كەتتىم ② كۆچمە. قاتتىق پۇشايمان قىلماق، ئۆكۈنمەك: ئىدرىس: — ئەگەشكىنىمگە بۇرنى - قولىقىمغىچە تويدۇم، بوۋا، — دېدى. ③ كۆچمە. بىزار بولماق، سەسكەنمەك: — قىزىق ئىش، قاسىم ناۋاي ئۆز ۋاقتىدا يېزىدىن بۇرنى - قۇلىقىغىچە تويغان ئەمەسمىدى؟ ئەمدى يەنە يېزىغا نېمىشقا كەتكەندۇ؟ — دەپ ئويلىدىم.

بۇرنى كۆپمەك ھالى يوغىنىماق، ھاكاۋۇرلاشماق، تەكەببۇرلاشماق: باھار كەتكەندىن كېيىن مېنىڭ قاپىقىم ئانچە ئېچىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۆيدىكىلەر بىلەن ئەرزىمەس ئىشلارغىمۇ ئۇرۇشۇپ قالىمەن، دادام: — ھە، بۇ ساراڭنىڭ بۇرنى كۆپتى، — دەپ قوياتتى.

بۇرنىنى قارتالماي قالماق ئىنتايىن ئالدىراش بولۇپ يېتىشەلمەي قالماق.

بۇرنىنى قارتقۇچىلىك ھالى يوق سالامەتلىك ئەھۋالى بوش، مىجەزى بەك تۆۋەن.

بۇرنىنى تاشلىماق مىشقىرماق: بۇرنۇڭنى تاشلاپ كەل.

بۇرنىنى تىقماق ① ئۆزىگە ئالاقىسى بولمىغان ئىشلارغا ئارىلاشماق: قارىماتاق ئېگىز ئادەم كەلگەنچە مۇراتنىڭ مەيدىسىگە بىرنى سالدى - دە، قوپاللىق بىلەن: — ھەي مورا تازىلىغۇچى، سەن ئوچىقىڭدىن كۈلۈڭنى تارتماي نېمە بۇ يەرگە بۇرنۇڭنى تىقىپ يۈرىسەن؟، — دەپ ۋارقىرىدى. ② كىرمەك: قاسىم دېگەن بالا بەش كۈندىن بېرى ئۆيىمىزگە بۇرنىنى تىقىپ قويمىدى.

بۇرنىنىڭ ئاستىنى كۆرمەك ⟵ بۇرنىنىڭ ئۇچىنى كۆرمەك.

بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالماق كېلىشتۈرۈپ ئەدىبىنى بەرمەك؛ جايلىماق: سىيىت ئاكا يىغلامسىراپ: — توختاپتۇر، سەن خۇنسىلارنىڭ بۇرنىنىڭ بېزىنى ئالمىسام، — دېدى.

بۇرنىنىڭ تۆپىسىگە ئېلىپ قويماق مەلۇم ئىش - ھەرىكەتنى دېگىنىنىڭ ئەكسىچە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: قورسىقىم توق دەۋاتىسەن، ھېلى تاماق قىلسام بۇرنۇڭنىڭ ئۈستىگە ئېلىپ قويارسەن.

بۇرنىنىڭ ئۇچىنى كۆرمەك يىراق كەلگۈسىنى ئەمەس، پەقەت ھازىرنىلا كۆرمەك: ئەقىللىق يىراقنى ئويلاپ يول يۈرەر، كەم ئەقىل بۇرنىنىڭ ئۇچىنى كۆرەر. نەزەرنى يىراققا تاشلىغان كىشى، ھاياتتا يېڭىلمەس، شاد دەۋران سۈرەر.

بۇرنى يوق ① پۇراش، سېزىش قابىلىيىتى تۆۋەن؛ سېزەلمەس. ھەي بۇرنى يوق، يوتقان

كۆيـۈۋاتـسا شۇنـمۇ سەزمـىدىڭمۇ؟ ② كۆچمە.
ياخشى ـ يامانـنى، ھەق ـ ناھەقـنى پەرقـلەنـ
دۈرەلمەيدىغان؛ ئىشنىڭ ئاقىۋىـتىنى ئويلاپ
يېتەلمەيدىـغان: ئەخمەتكامنىڭ ھېلىقى شۇمتىكى
تازا بۇرنى يوق لالـما بولۇپتۇ، كـم مە دېـسە
شۇنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋاتىدۇ.

بۇرۇن II رەۋ ① ئىلـگىرى، ئىلـگىـرىكى
چاغلاردا: بۇرۇن بىر يېزىـدا ئوبۇل دېـگەن بىر
كىشى بار ئىكەن. * ئاسىم ياسىن خوجىنى بۇرۇن
كۆرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن ئاڭلىغانىدى. ② ۋەقە،
ھادىـسە ياكى شۇ ھەقـتە سـۆز بولۇۋاتـقان
پەيتتىن ئالدىن، بالدۇر: تويغا بارساڭ بۇرۇن
بار، بۇرۇن بارساڭ ئورۇن بار (ماقال). * بۇنىڭـ
دىن بىرنەچچە كۈن بۇرۇنلا «كالىلىسى ئېلىـنىدىـ
كەن» دېيىلگەن ئادەمـلەر بۈگۈن كىشلەر ئالدىدا
تۇراتتى. * مەن ئۇ كېلىشتىن بۇرۇن كېرەكـلىك
نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ھازىرلىغانىدىم.

بۇرۇندىن رەۋ. ئەزەلـدىن، قەدىـمـدىن:
بۇ ئادەمنىڭ مىجەزى بۇرۇندىن تارتىپ شۇنداق.
* مەن بۇ ئىشـقا بۇرۇنـدىن تارتىپـلا قوشۇلـماي
كەلدىم.

بۇرۇنقى سۈپ ① ئاۋۋالـقى، ئىلـگىرىكى؛
كونا، قەدىمكى. ئۆتمۈشتىكى: بۇرۇنقى ئادەمـ
لەر. بۇرۇنقى مەكتەپلەر. بۇرۇنقى زامان. بۇرۇنـ
قى ئاسارئەتىقىلەر. * بېلىقچى كۆلـگە بېرىپ تور
سېلىپتۇ. تورنى كۆتۈرۈپ قارىسا، بۇرۇنـقىدەكـلا
تۆت بېـلىق تۇرغۇدەك. ② بىرەر پەيـتـتىن؛
ۋەقە، ھادىسىدىن ئالدىن بولغان؛ ئىلگىرىكى:
ئۇ بۇنىڭـدىن بىر يىـل بۇرۇنـقى ئىش ئىـدى.
* توپـلانغان ئوغۇت بۇرۇنـقىدىن بىر ھەسسىدىن
كۆپرەك ئېشىپ، 2 مىليون جىڭغا يەتتى.

بۇرۇنقىلار ئى. قەدىمكى ئادەمـلەر، ئاتاـ
بوۋىلار، ئۆتكەن ئەجدادلار.

بۇرۇنلۇق ← **چۇلۇك.**

بۇرۇنىسىدا رەۋ. قەدىمـكى زامانـدا، ئىلـ
گىرىكى دەۋردە: ئۇنىڭ مىنگەن ئېتى بۇرۇنىـ
سىدا دۇەن جىڭجۇدىن تارتىۋالـغان، كۈنگە مىڭ
يول باسـىدىغان، گۆھەردەك يالـتىرايـدىغان شىر
ئات ئىدى.

بۇرۇۋاي ئى [ر] ← **بۇرغا: —لېتىپ ئاكا:**
مەن بۇرغىلاش دۇيىدە ئىشلەۋاتقىنىمغا ئالاھازەل
يىـگىرمە تـۆت يىـل بولۇپ قالـدى، بىر كـۈن
بۇرۇۋايـدىن ئايـرىـلىپ باقـمـىدىـم دېـسەمـمۇ
بولىدۇ، — دېدى ئەختەم.

بۇرىماق پ ① باشقا تەرەپـكە قاراتـماق،
قايرىماق، ئەگمەك: ئادىل بېشىنى يېرىم بۇراپ
قادىـرغا بىر قاراپ قويـدى ـ دە، قولـدىـكى
كۇلۇچنى سىيرىلدۇرۇپ تاشـلىۋېـتىپ يەنـىلا جىم
ئولتۇرۇۋەردى. ② ئايلانـدۇرماق، تولغىماق:
سائەتنى بۇرىماق. گايكىنى بۇرىـماق. * ساقـچى
ياندىكى يەنە بىر تېلېفوننىڭ نومۇرىنى بۇرايـدۇ.
* جامال ئاكا ئورنىدىن تۇرۇپ رادىئونىڭ يېـنىغا
كەلدى ـ دە، قۇلىقىنى بۇراپ ئاچتى. ③ ھەرىـ
كەت يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتمەك: ھارۋا تۆپەدەك
مەھەللىسىدىن ئۆزاپ چىققاندا، نادەم ئاتـلارنىڭ
بېشىنى ئۆزى بىلىدىغان ئېتىز يولـلىرىغا بۇرىدى.
* ئۇ ماشىنىنى ئوڭغا بۇراپ، ئۇچقاندەك ھەيدىدى.
④ كۆچمە. يـۆنەلـدۈرمـەك ، قاراتـماق:
مەركىزىي كومىتېتنىڭ چاقىرىقى بويىـچە خىزمەتـ
نىڭ مۇھـىم نۇقـتىسىنى سوتـسىيالىستىك زامانىـ
ۋىلىشىش قۇرۇلۇشىغا بۇرىدۇق. * شېجاڭ كەتكەنـ
دىن كېـيـىن دادۇي پارتىيـە ياچېيـكـىسى مۇشۇ
كۈرەش يىغىنىنى ئېچىپ، كۈرەشـنىڭ يۆنـلىشىنى
بۇراشنى قارار قىلدى. ⑤ كۆچمە. كۆچـۈرمەك،
يۆتكىمەك (گەپ ـ سۆز مەزمۇنى ھەقـقىدە):
ئايالىم مېنىڭ راستـتىن ئاچـچىقـلانـغانـلىقىمـنى
كۆرۈپ، گەپنى باشقا ياقـقا بۇرىـدى. * سۆز شۇ
يەرگە كەلگەندە، مەتـروزى نېمىشـقىدۇ سـۆزنىڭ
ئاخىرىنى يۆتكىۋېتىپ، گەپنى باشقا ياققا بۇرىۋەتتى.

بۇزا ئى. ئىشكىنىڭ ئۈستۈنـكى ياغاچـىنىڭ
ئېگىز ـ پەسلىكىنى تۇراقلاشـتۇرىدىغان تىرەك
ياغاچ.

بۇزدۇرماق «بۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي
دەرىجىسى: بۇ قۇرۇلۇشنى بۇزدۇرغان ئېغىر
گۇناھقا ئىگە بولىدۇ.

بۇزدۇرۇشماق «بۇزدۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇزدۇرۇلماق «بۇزدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

بۇزغۇنچى ئى. بۇزۇش، ۋەيران قىلىش خاراكتېرىنى ئالغان زىيانلىق ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: بۇزغۇنچى ئۇنسۇر. * ئەسئەتنىڭ ئاپىسى تېرىكىپ: — سەن زادى بىزگە زىيان سېلىشتىن باشقىنى بىلمەيدىغان بۇزغۇنچى بولدۇڭ! — دېدى.

بۇزغۇنچىلىق ئى. بۇزۇش، ۋەيران قىلىش خاراكتېرىنى ئالغان زىيانلىق ھەرىكەتلەر: 1958 - يىلىدىكى پولات - تۆمۈر تاۋلاشتا بەزى جايلاردا ئورمانلار مەلۇم بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، شۇ مەزگىلدە ئاممىنىڭ غەيرىتى ناھايىتى زور بولغانلىقتىن، جىرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلىشمۇ راۋاجلاندۇرۇلغانىدى. * دۆلىتىمىزدە قانۇنلارنىڭ مۇھىم ۋەزىپىسى، دۈشمەننىڭ بۇزغۇنچىلىقلىرىدىن ساقلىنىشتىن، جەمئىيەت تەرتىپىنى ساقلاشتىن ئىبارەت.

بۇزغۇنچىلىق سالماق ← بۇزغۇنچىلىق قىلماق.

بۇزغۇنچىلىق قىلماق بۇزۇش، ۋەيران قىلىش خاراكتېرىنى ئالغان زىيانلىق ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق؛ بۇزماق، ۋەيران قىلماق: ۋېيتنامنىڭ كامبودژىغا قىلغان تاجاۋۇزى كامبودژىنىڭ مۇستەقىللىكى، ئىگىلىك ھوقۇقى، زېمىن پۈتۈنلۈكى ۋە تىنچلىقى، بىتەرەپلىكىگە بۇزغۇنچىلىق قىلدى. ئاسىيا ۋە دۇنيا تىنچلىقىغا ئېغىر ھالدا تەھدىت سالدى. * بۇزغۇنچىلىق قىلدى دۈشمەن ئىچكىرىلەپ، پارتلاتتى تۆمۈر يولنى، كۆۋرۈكنى. مەخپىي قورال ئامبىرىمىز يوق بولدى، تاشيوللاردا ياتقۇزدى كۆپ ئۆلۈكنى.

بۇزماق پ. بىر پۈرۈش ياكى بىر پۈتۈن نەرسىنى پارچىلىماق، چۇۋۇماق، سۆكمەك، ئاغدۇرماق، ۋەيران قىلماق، كېرەكتىن چىقارماق: ئۆينى بۇزماق. ماشىنىنى بۇزماق. باغنى بۇزماق. * جەپەر بىلەن مەسرۇر ساندۇقنى بۇزۇپ ئېچىپتۇ. * قادىر ئېتىشىۋېرىپ، رادىئونى بۇزۇپ قويدى. ② يوق قىلىۋەتمەك، يوقاتماق: ئۇ شىمىنىڭ قىرىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن تىزىنى ئۈستىگە سەل تارتىپ ئاۋايلاپ ئولتۇردى. ③ يارامسىز، لايىقسىز، سۈپەتسىز قىلىپ قويماق؛ ئەپلەشتۈرەلمەي قالماق: ئۇ تۇزنى تەڭشىيەلمەي، ئاشنى بۇزۇپ قويۇپتۇ. ④ ھەقىقەتتىن، ئەسلىدىكىدىن باشقىچە قىلىپ ئىپادىلىمەك (گەپ - سۆز ھەققىدە): ئۇ يېتىپ كېلىپ نادەمنىڭ مەيدىسىگە نوقۇپ: — ما ياققا ماڭ، بىزنىڭ سەينى ئالدۇ مەن پۇل بېرىدۇ، — دېدى ئۇيغۇر تىلىنى بۇزۇپ سۆزلەپ. ⑤ مەۋجۇت ۋەزىيەتنى، كەيپىياتنى، ھالەتنى ئۆزگەرتمەك؛ دەخلى قىلماق: تىنچلىقنى بۇزماق. جىملىقنى بۇزماق. تەلەتنى بۇزماق. ئاۋازنى بۇزماق. * ساۋۇتكام ئوغلىنىڭ ھازىرقى بۇ خۇشاللىق كەيپىياتىنى بۇزۇشنى خالىمىدى - دە، ئانىسى توغرىسىدىكى كۆڭۈلسىز خەۋەرنى ھازىرچە ئېيتماسلىقنى قارار قىلدى. ⑥ ماس كەلمەي قالماق، نۇقسان يەتكۈزمەك: يېڭى سېلىنغان بىنالار ئارىسىدىكى بۇ قەدىمىي ئۆيلەر قورۇنىڭ يېڭىچە ھۆسنىنى بۇزۇپ تۇراتتى. ⑦ بەربات قىلماق، بىكار قىلماق، يوققا چىقارماق: پىلاننى بۇزماق. * بۈگۈن بازار راسا قىزىۋاتقاندا، چېرىك تۇتقىلى چىققانلار كېلىپ، ھەممە ئىشنى بۇزۇپ تاشلىدى. * ئىشنى يەنىلا نۇر مۇھەممەت بۇزدى. ⑧ رىئايە، ئەمەل قىلماي، خىلاپ ھەرىكەتلەر بىلەن شۇغۇللانماق: قانۇننى بۇزماق، ۋەدىنى بۇزماق. * جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزغانلار ئەلۋەتتە قانۇن بويىچە جازالىنىشى كېرەك. ⑨ سوغۇقچىلىق چۈشۈرۈپ يامان ئاقىۋەت پەيدا قىلماق؛ يامانلاشتۇرماق، چاتاقلاشتۇرماق، ئايرىۋەتمەك: ئارىنى بۇزماق. ئائىلىنى بۇزماق. * يامان ھارۋا يول بۇزار، يامان ئادەم يۇرت بۇزار

(ماقال). * ئۇ هازىرغىچە ئىككى قېتىم ئۆيلەنگەن بولسىمۇ، ئانىسى كېلىنىنىڭ بىرىنى «قولى ئەگرى»، بىرىنى «مەينەت»، دەپ ئۆيىنى بۇزۇۋەتكەنىدى. ⑩ ئەسلىدىكى چەكنى بۆسۈپ ئۆتمەك؛ هالقىماق: رېكورتنى بۇزماق. ⑪ روهىي جەهەتتىن چىرىتمەك؛ توغرا يولدىن ئازدۇرماق؛ ئاينىتماق: چاقنى بۇزغان خانىسى، قىزنى بۇزغان ئانىسى (ماقال). * — سىز بالىنى بۇزۇۋاتىسىز، — دەيتتى مېهراي جاپپارغا قايناپ. ⑫ ئىپپەت-نومۇسنى دەپسەندە قىلماق، ئىپپەت-نومۇسغا تەگمەك، ئاياغ ئاستى قىلماق (قىزلار هەققىدە): نامەتنىڭ پۇل بىلەن ياش قىزلارنى بۇزغانلىقى هەققىدىكى ماتېرىيالغا ئاساسەن يېقىندا ساقچى ئىدارىسى ئۇنى قولغا ئالدى. ⑬ بىهۇدە سەرپ قىلماق، ئىسراپ قىلماق، زايە قىلماق: پۇلنى بۇزماق.

بۇزۇشماق «بۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ قېتىمقى يىغىننىڭ قارارىنى ئاخىرقى هېسابتا ئۇلار ئۆزلىرى بۇزۇشتى.

بۇزۇق سۈپ. ① بىرەر قىسمى زەخىملەنگەن، بۇزۇلۇپ ئىشلىمەيدىغان هالغا كەلگەن، ئىشتىن چىققان: مەن كۈنكىشى تراكتور پونكىتىدىكى «بوستان» دادۇيىنىڭ بۇزۇق بىر تراكتورىغا كۆزۈم چۈشۈپ قالدى. ② ئەخلاقىي پەزىلىتى ناچار، تۇرمۇش ئىستىلى بۇزۇلغان؛ ئەخلاقسىز: جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى يېقىندا جەمئىيەتتە ئېقىپ يۈرگەن بەزى بۇزۇق ئاياللارنى يىغىۋېلىپ، ئۆزگەرتىش ئورۇنلىرىغا تاپشۇرۇپ بەردى. ③ نىيىتى يامان؛ نىيىتىنى، پەيلىنى بۇزغان؛ يامان نىيەتكە كەلگەن. بىز بۇزۇق ئادەملەرنى قەتئىي جازالايمىز.

بۇزۇق ئۇنسۇر جەمئىيەت تەرتىپىگە، قانۇنغا خىلاپ ئىشلارنى قىلغان كىشى: جەمئىيەتتىكى بۇزۇق ئۇنسۇرلار بىلەن بولغان كۈرەشنى قەتئىي، غەلىبىلىك ئېلىپ بېرىپ، خەلقنىڭ ئامانلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش كېرەك.

بۇزۇقچىلىق ئى. بۇزۇق كىشىلەرگە خاس ئىش-هەرىكەت؛ ئەخلاقسىزلىق: نۇرۇم: — ئۇياتسىزلىق، ناهەقلىق، تۆهمەت، خىيانەت، بۇزۇقچىلىقنىڭ ئۈستىلىرى، يەنە بۇ سۆزلەرنى باشقىلارغا سوۋاپ قويغان هېيلىگەرلىككىلارغا لەنەت! — دېدى.

بۇزۇقچىلىق قىلماق بۇزۇق كىشىلەرگە خاس ئىش-هەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماق؛ پاهىشىۋازلىق قىلماق.

بۇزۇقلۇق «بۇزۇق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: باشلىق ماشىنىنىڭ بۇزۇقلۇقىدىن خەۋەر تاپمايلا شوپۇرغا كايىپ كەتتى. * ئۇنىڭ نىيىتىنىڭ بۇزۇقلۇقى خېلىدىن بېرى مەلۇم ئىدى. * بۇرۇن مەلۇم بىر يۇرتتا بۇزۇقلۇقتا ئۇچىغا چىققان بىر باي ئۆتكەنىكەن. * ئۇنىڭ چىرايىدىن بۇزۇقلۇقىنىڭ نېرى يېقىغا ئۆتۈپ كەتكەنلىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

بۇزۇلماق ① «بۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: ئاناڭ ئۆگەي بولسا، تويۇڭ بۇزۇلار (ماقال). * ئەر كۈنلىسە ئۆي تۈزۈلىدۇ. خوتۇن كۈنلىسە ئۆي بۇزۇلىدۇ (ماقال). ② «بۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: چۈشتىن كېيىن تۇشتۇمتۇت هاۋا بۇزۇلدى. ③ نىكاهلىق بولىدىشىدىن يۈز ئۆرۈپ، باشقا بىرىگە قارىماق، بىرىلمەك: پاتەمخان بالىسىغا ئېچىنىش بىلەن قارىغاندىن كېيىن: — بۇنىڭ دادىسى... كېيىن هازىرقى خوتۇنىغا بۇزۇلۇپ، مېنى ئاجرىشىشقا قىستىدى، يەتتە ياشلىق بالام سىدىقنى يېتىلەپ ئۇنىڭ ئۆيىدىن قايتىپ چىقىشقا مەجبۇر بولدۇم، — دېدى.

بۇزۇن ئى <بوت> ئۇچقات ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال، يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدىغان تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى بەش تال بولۇپ، سوقىچاق كېلىدۇ؛ گۈلى كونۇس شەكىلدىكى چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە بولۇپ، رەڭگى سارغۇچ ياكى

ئاقۇچ يېشىل رەڭدە؛ مېۋىسى شىرنىلىك، رەڭگى توق قىزىل ۋە شارسىمان كېلىدۇ؛ يىلتىز پوستى ۋە يۇمران شېخى دورا قىلىنىدۇ، پەيىنى بوشىتىش، قاننى جانلاندۇرۇش، رېماتىزمنى داۋالاش رولى بار.

بۇزلىماق پ. ئىشىككە بۇزا بېكىتمەك، ئورناتماق.

بۇژ تەق. كۆپىنچە سۇيۇقلۇقنىڭ كۆپۈكلىشىشى ياكى قاينىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز.

بۇژ - بۇژ «بۇژ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: چىنىلارغا قۇيۇلغان قىرغىز بوزىسى خېلىغىچە بۇژ - بۇژ قىلىپ تۇراتتى.

بۇژژىدە رەۋ «بۇژ» قىلغان ھالدا: ئەمەت ئۆڭۈپ رەڭگىنى يوقاتقان دۇخاۋا دوپپىسىنىڭ ئاستىدىن قولىنى تىقىپ بېشىنى تاتىلىدى، دولىسىدا سالىۋارغان قۇرۇق خۇرجۇن، چېكىسىدە، توپا قونغان يۈزىدە، قۇلاق تۈۋىدە بۇژژىدە ئۆرلەپ چىققان تەر تامچىلىرى يالتىرايتتى.

بۇژغۇن ئى. سۇنىڭ دولقۇنلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاق كۆپۈك: دەريادىكى ئۇلۇغ سۇ تاشتىن تاشقا سەكرەپ، ئاق بۇژغۇن چىقىرىپ، قىرغاقلارغا قاراپ يېيىلماقتا، سالقىن كۆز شامىلى سارغايغان دەرەخ يوپۇرماقلىرىنى بەرگىدىن ئايرىماقتا.

بۇژغۇنلانماق «بۇژغۇنلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: دولقۇن كۆتۈرۈلگەندە، پۈتۈن دەريا قاتمۇقات ئۆركەش دۆڭلىرى ھاسىل قىلىپ شىددەت بىلەن ۋاشىلداپ قايناتتى، دولقۇن تارىغاندا بولسا چايقىلىپ تۇرغان قىزغۇچ لاي سۇ خۇددى ئىككى بىسلىق خەنجەردەك ئىككى قىرغاققا تاراسلاپ ئۆرۈلۈپ، دەستىلەنگەن ئاق چېچەكتەك بۇژغۇنلىنىپ ۋەھىمىلىك شارقىرايتتى.

بۇژغۇنلىماق پ. بۇژغۇن ھاسىل قىلماق: ماي ئايلىرىدا قىزىل دەريا ۋادىسى تولىمۇ گۈزەللىشىپ كېتىدۇ؛ يېشىل چىملىق قىرغاقلاردا ماماكاپ، ئاق لەيلىلەر ھۆپپىدە ئېچىلىپ، باراقسان سۆگەت تاللىرى بۇژغۇنلاپ ئېقىۋاتقان سۇ يۈزىنى سۆيۈپ ئەركىلەيدۇ.

بۇژۇلداتماق «بۇژۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇژۇلداشماق «بۇژۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇژۇلدىماق پ. «بۇژ - بۇژ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «بۇژ - بۇژ» قىلماق: ھاپىز موللا قاتتىق قېقىلىپ كۆزىدىن ياش چىققۇچە يۆتەلدى، ئاغزىدا كۆپۈك بۇژۇلداپ دېمى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى.

بۇس ئى ① نەرسە - كېرەكلەردىن، ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ تىنىقىدىن چىققان سېسىق ئاچچىق پۇراق؛ ھىد: ئاغرىقنى بۇس ئۆلتۈرەر، يىگىتنى نومۇس (ماقال). * سەيدىن قارىي ئۇلۇغ - كىچىك تىندى، ئۇنىڭ بۇرۇن كۆمۈرچەكلىرى كېرىلىپ، ئىچىدىن ئاچچىق بۇس چىققاندەك بىلىندى. ② پۇشۇرۇلغان نەرسىلەردىن چىققان ھور: تونۇرنىڭ بىر تەرىپىدىن بۇس چىقىپ تۇراتتى.

بۇس نان تەكشى، نېپىز يېيىلگەن خېمىرنىڭ يۈزىگە قايماق ياكى ئەبجەش ياغ بىلەن ھەر خىل خۇرۇچ ئارىلاشتۇرۇلغان قىيمىنى سۇركەپ، ئاندىن بىر چەتتىن ئۈزۈنچاق تۈرۈپ قاسقاندا پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل نان.

بۇسنى چىقارماسلىق ① ھىدىنى، ئاچچىق پۇرىقىنى تارقاتماسلىق؛ ② كۆچمە. ئاشكارا قىلماسلىق، باشقىلارغا تۇيدۇرماسلىق، شەپىسىنى بىلدۈرمەسلىك: ئۇلار بىرنەچچە قوينىڭ بۇسنى چىقارماي يەۋەتتى.

بۇسلۇق سۈپ. بۇسى بار، بۇس چىقىۋاتقان، بۇسقا تولغان: بۇسلۇق ئۆي.

بۇغ ئى. سۇيۇق جىسىملارنىڭ قىزىتىلغاندىن كېيىنكى گاز ھالىتى.

بۇغا ئى <زوئول> ① سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار ئىچىدىكى كۆشىگۈچىلەر ئائىلىسىگە

كىرىدىغان هايۋان، تۈرلىرى كۆپ، تۆت ئايىغى ئىنچىكە ئۇزۇن، قۇيرۇقى قىسقا كېلىدۇ؛ ئەركەكلىرىنىڭ بېشىدا مۈڭگۈزى بولىدۇ، بەزى تۈردىكى چىشىلىرىنىڭمۇ مۈڭگۈزى بولىدۇ؛ تۈكلىرىنىڭ ھەممىسى بىغىر رەڭ، بەزىلىرىنىڭ ئالىسى ياكى يوللىرى بولىدۇ؛ ئاڭلاش ۋە پۇراش سەزگۈلىرى ئۆتكۈر كېلىدۇ. ② شۇ هايۋاننىڭ ئەركەكىنىڭ نامى.

بۇغا تىنجىقى <مىتىبىئور> يازنىڭ پەقەت شامىلى يوق، ئادەمنى كۆيدۈرگۈدەك تومۇز كۈنلىرىدىكى تىنجىق: كۈن ئۆرلىگەندىن كېيىن بوۋايلار سۆزلەپ يۈرىدىغان بۇغا تىنجىقى يەنە باشلاندى.

بۇغا-مارال بۇغا ۋە مارال: ئورماندىن چىقار ئۈركۈپ بۇغا-مارال، نەدىدۇر ھۆركىرەيدۇ ئېيىق پالۋان.

بۇغداي ئى <بوت> ① باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تىك ئۆسىدۇ، غولىنىڭ ئوتتۇرىسى كاۋاك، يوپۇرمىقى كەڭ تاسمىسىمان كېلىدۇ؛ دېنى ئېللىپىس شەكىلدە بولۇپ قورساق تەرىپىدە ئېرىقچىسى بولىدۇ. ئۇ دېنىدىن ئۇن تارتىشقا بولىدىغان ئاساسلىق ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ بىرى. تېرىش ۋاقتىنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قاراپ يازغى بۇغداي، كۈزگى بۇغداي دەپ ئايرىلىدۇ. ② مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ ئۇرۇقى.

بۇغداي پەرۋانىسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، يېتىلگىنى ئاچ سېرىق رەڭدە، قانىتى تار ھەم ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ كەينى قىرىدا بىر قاتار ئۇزۇن تۈكلىرى بولىدۇ؛ لېچىنكىسى سۈت رەڭگىدە كېلىدۇ. ئۇ شال، بۇغداي، قوناق قاتارلىقلارنىڭ دېنى ئىچىدە پارازىت ياشاپ، ئۇلارغا زىيان يەتكۈزىدۇ.

بۇغداي پولۇ گۈرۈچ ئورنىغا بۇغداينى كۆپتۈرۈپ ئەتكەن پولۇ.

بۇغداي پىتى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى ناھايىتى كىچىك، يېشىل ياكى[*] قىزغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ. ئۇ بۇغداي تىپىدىكى دانلىق زىرائەتلەرنىڭ زىيانداشى بولۇپ، پىشمىغان بۇغداينىڭ غول، يوپۇرماق ۋە باشاقلىرى تەركىبىدىكى سۇيۇقلۇقنى سۈمۈرۈپ ھايات كەچۈرىدۇ.

بۇغداي تېرىمى بۇغداي تېرىلىدىغان ۋاقىت، مەزگىل.

بۇغداي سۆز يېقىملىق، چىرايلىق گەپ-سۆز: بۇغداي نېنىڭ بولمىسا، بۇغداي سۆزۈڭ يوقمىدى؟ (ماقال). * مەن ئۇنىڭ بۇغداي سۆزىگە تەشەككۈر ئېيتىپ يولنى بوشاتتىم.

بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكى <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان، تېنى كىچىك كېلىدۇ. ئۇنىڭ يۇملاق تەنلىك بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكى ۋە ئۇزۇن پۇتلۇق بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكى دېگەن ئىككى تۈرى بولىدۇ. يۇملاق تەنلىك بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكىنىڭ تېنى يۇملاق، قارا قوڭۇر ياكى قىزىل قوڭۇر بولىدۇ، دۈمبىسىدە قىزىل ئالىسى بولىدۇ، پۇتلىرى قىزىل كېلىدۇ؛ ئۇزۇن پۇتلۇق بۇغداي قىزىل ئۆمۈچۈكىنىڭ تېنى ئۇرچۇق شەكىلدە، رەڭگى ئاچ، ئالدىدىكى ئىككى جۈپ پۇتى بەك ئۇزۇن بولۇپ ئۆمىلەشكە ماھىر كېلىدۇ. بۇغداي ئۆمۈچۈكلىرى بۇغداي، ئارپىلارنىڭ ئاساسىي زىيانداشى ھېسابلىنىدۇ، بەزى جايلاردا «قىزىل ئۆمۈچۈك» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇغداي ئۆڭلۈك چىرايى، بەدىنى بۇغداي ئۆڭ كەلگەن: يان تەرەپتىكى دىۋاندا بولسا، بەستلىك كەلگەن، بۇغداي ئۆڭلۈك، قويۇق قاشلىرى بىر-بىرىگە تۇتىشىپ كەتكەن، كۆزلىرىدىن مېھرىبانلىق چىقىپ تۇرىدىغان، سالاپەتلىك سۇلتان مىرغەزەپ ئولتۇراتتى.

بۇغداي يىپچە قۇرتى <زوئول> يىپسىمان هايۋان، تېنى ناهايىتى كىچىك بولۇپ بۇغداي توقۇلمىلىرىدا پارازىت ياشايدۇ. ئۇ قۇرت ئۆسمىسىنى هاسىل قىلىپ بۇغداي يىپچە قۇرت كېسىلى پەيدا قىلىدۇ، زىيانغا ئۇچرىغان مايسىنىڭ غولى تومىلىشىپ ئېگىلىپ كېتىدۇ، يوپۇرماقلىرى سولىشىدۇ، بۇ هال ئېغىر بولسا باشاق چىقارمايدۇ.

بۇغدايزار ئى ← **بۇغدايلىق**: كېچىنىڭ سالقىنى يىپەكتەك يۇمشاق، يۇزۇڭنى سىپايدۇ. ئاھ قانداق ھۇزۇر! چوققىلار كەينىدىن كۆتۈرۈلۈپ ئاي، بۇغدايزار ئۈستىنى يايتى كۈمۈش نۇر.

بۇغدايزارلىق ئى. ← **بۇغدايلىق**: ئۇ، ئون كۈندىن بۇيان ھەر سەھەر سۈبھى كۆتۈرۈلۈش بىلەنلا «مۇدەن» ماركىلىق سۈرەت تارتىش ئاپپاراتىنى كۆتۈرۈپ، پەشاي دەپ قالغان بۇغدايزارلىققا كېلىدۇ.

بۇغدايلىق ① ئى. بۇغداي تېرىلغان ياكى ئۆسكەن ئېتىز: ھېلىقى بىر توپ ئادەملەر بۇغدايلىقنى ئارىلاپ چىقىپ چوڭ يولدىكى ماشىنا يېنىدا توختىدى. * ئۇ ئېشىكنى بىر يەرگە باغلاپ قويۇپ، ئۇ ياق، بۇ ياققا قاراپ يۈرۈپ، بىر بۇغدايلىقنىڭ چېتىدىكى چۆپلەرنى كۆرۈپتۇ ۋە ئاستا ئورۇشقا باشلاپتۇ. ② سۈپ. بۇغدىيى بار، بۇغدايغا ئىگە: تراكتورلار يول سالدى، سالا ئېتىز باغرىغا. بۇغدايلىق بولۇپ قالدۇق، تويمىغانلار زاغرىغا.

بۇغدىيەك ئى <ئانات> ئەرلەر بويىنىنىڭ ئالدىنقى قىسمىدا بولىدىغان قالقانسىمان كۆمۈرچەك.

بۇغدىيەكلىك سۈپ. بۇغدىيىكى بار، بۇغدىيىكى بولغان: ئۇزۇن بويۇن بۇغدىيەكلىك قارامتۇل بىرى كېلىپ لام-مىم دېمەي ئۇنىڭ يېنىدا كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇردى.

بۇغرا ئى. ئەركەك تۆگە.

بۇغرىغا كىرمەك ئەركەك تۆگە قايمال سېغىنماق، كۆيلىمەك.

بۇغىتاپان ئى [بۇغا+تاپان] <بوت> بۇغىتاپاندىلقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى يۇمىلاق كېلىدۇ؛ گۈلى ئاق بولۇپ، غولىنىڭ ئۈستۈنكى قىسمىدا توپلىشىپ ئۆسۈپ، ئومۇمىي گۈل رېتىنى ھاسىل قىلىدۇ؛ غوزىسى شارسىمان بولىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكنىڭ پۈتۈن تېنى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ. ئۇ پەي، سۆڭەكلەرنى كۈچلەندۈرۈش، رېماتىزمنى داۋالاش، قان توختىتىش رولىغا ئىگە.

بۇفېت ئى [ر<فران] پېچىنە-پىرەنىك، قەنت-گېزەك تاماكا ۋە ھەر خىل ئىچىملىك قاتارلىقلارنى ساتىدىغان كىچىك ماگىزىن، دۇكان: سەلىمە يۈگۈرۈپ چىقىپ ئىشىكى ئالدىدىكى بۇفېتتىن ئىككى بوتۇلكا گاز سۈيى ئەكىرىپ دوستلىرىنىڭ ئالدىغا قويدى.

بۇفېتچى ئى. بۇفېتتا ئىشلەيدىغان، ياكى بۇفېت ئاچقان سودا خادىمى، سودىگەر.

بۇق تەق. كەپتەر دەم تۇتقاندا چىقىدىغان ئاۋاز: چىرايلىق دەمدەر پېشايۋانغا قونۇۋېلىپ «بۇق-بۇق» قىلىپ سايراپ تۇراتتى.

بۇقا I ئى. كالىنىڭ پىچىلمىغان ئەركىكى.

بۇقا II ئى. دەريا، ئېقىن سۇلىرىنى قايتۇرۇش ياكى مەلۇم ئېگىزلىككە سۇ چىقىرىش ئۈچۈن تۈرمەل سالغاندا كېرەك بولىدىغان ئۈچ ئاچا قىلىپ باغلانغان ياغاچ.

بۇقا سالماق دەريا، ئېقىن سۇلىرىنى قايدۇرۇش ياكى مەلۇم ئېگىزلىككە سۇ چىقىرىش ئۈچۈن بۇقا ئورناتماق.

بۇقۇلداتماق «بۇقۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇقۇلداشماق «بۇقۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇقۇلدىماق پ «بۇق-بۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «بۇق-بۇق» قىلماق: ئۇ ئانىسىنىڭ

ۋاپات بولغانلىقىنى ئاڭلاپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

بۇقسۇرىماق پ. ئىنەك كۈيلىمەك.

بۇل I ئى ① تۆگمەن ئوقىغا بېكىتىلگەن چۆرىسىگە قانات قىلىنغان يۇملاق كۆتەك. ② هارۋىنىڭ ئوقىنى ئايلاندۇرۇپ تۇرىدىغان، ئىچىگە ياپىلاق تۆمۈر ئورنىتىلغان ئىچى كاۋاك يۇملاق كۆتەك. ③ چىغىرىقىنىڭ ئايلىنىش پرىنسىپىغا ئاساسەن ياسالغان بىر خىل ئېغىرلىق كۆتۈرۈش ئۈسكۈنىسى. ئادەتتە قۇدۇقتىن سۇ تارتىش، كېمە، پارا-خوتلاردا لەڭگەرنى تارتىش، مال بېسىش ۋە چۈشۈرۈش قاتارلىق ئىشلاردا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇل II سۈپ. ئۆزىگە ئۆتكەن نەمنىڭ تەسىرى ئارقىلىق ئىچىدىن بىخسىغان، ئېچىغان، ئەسلىي هالىتى بۇزۇلغان: بۇل بۇغداي. بۇل بولغان ئاشلىق.

بۇل بولماق نەم ئېلىپ بىخسىماق، ئېچىماق، سېسىماق: بۇ يىل خامان ۋاقتىدا هۆل-يېغىن كۆپ بولغانلىقتىن بەزى جايلاردا بۇغدايلار بۇل بولۇپ كەتتى.

بۇل قىلماق نەم ئالدۇرۇپ بىخسىپ، ئېچىتىپ، سېسىتىپ قويماق: هەسەن چوروق ئايالىغا: — ئاغزىمنى غىڭ قىلىپ تۇرۇۋەرمىسىمۇ بىلىپ ئىمە بارسىلى، تېخى بىر ئاي بۇرۇنلا بىكارغا كەلگەن بورىنى ئاياپ، كەھرىۋادەك قۇرۇيدىغان تۈت چارەك گۈلىنى بۇل قىلغىنىڭ يادىڭدا بارمۇ، يوق؟ — دېدى.

بۇلاپكا ئى. مېتالدىن ئىشلىنىپ ئالتۇن ياكى كۈمۈش رەڭگىدە هەل بېرىلىدىغان، بەزىلىرىگە كۆز قويۇلىدىغان ۋە زىننەت ئۈچۈن مەيدىگە تاقىلىدىغان بۇيۇم: ئۇگرە سودىگىرىنىڭ شايى گالستۇكىغا تاقىۋالغان، ئوتتۇرىسىغا كىچىك زەنجىر ئۆتكۈزۈلگەن ئىككى دانە بىرلىيانت بۇلاپكىسى كۆڭلىكىنىڭ رەختىنى تېخىمۇ ئېسىل ۋە پاكىز كۆرسىتەتتى.

بۇلاتماق I «بۇلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇلاتماق II «بۇلىماقII» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇلاشماق I «بۇلىماقI» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇلاشماق II «بۇلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۇلاق ئى ① يەر ئاستىدىن چىققان سۇ مەنبەسى ۋە ئۇنىڭ ئېغىزى: سۇ ئانىسى — بۇلاق، سۆز ئانىسى — قۇلاق (ماقال). * ئۇلار تاغ باغرىدىكى بىر كىچىك بۇلاق بويىدا ئاتلىرىنى ئوتقا قويۇپ، بىردەم ئارام ئالدى. ② كۆچمە. باي، پۈتمەس-تۈگىمەس مەنبە: ئىجات بۇلىقى. ئىلهام بۇلىقى. * كىتابىنى سۆي، ئۇ ئىلىم بۇلىقى. * مەن باشتىن ئاخىر ئېسىمدە ساقلاپ كەلمەكتىمەنكى، ياشلىق گۈزەل نەرسە، ئۇ ئەزەلدىن مېنىڭ ئىلهام بۇلىقىم بولۇپ كەلمەكتە.

بۇلاق سۈيى بۇلاقتىن چىققا سۇ: مازار ئىچىدىن بىلەكتەك بۇلاق سۈيى ئېقىپ چىقماقتا ئىدى.

بۇلاق كۆزى بۇلاقنىڭ سۇ بۇلدۇقلاپ چىقىدىغان ئېغىزى، كۆزى.

بۇلاڭ ئى ← **بۇلاڭزۇ.**

بۇلاڭ تىلى <تىل> جەنۇبىي ئاسىيا تىللىرى سىستېمىسىغا كىرىدىغان ۋە مەملىكىتىمىزنىڭ يۈننەن ئۆلكىسى شىشۇاڭبەننا دەيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى قاتارلىق جايلاردا ياشىغۇچى بۇلاڭزۇلار ئىشلىتىدىغان تىل.

بۇلاڭ-تالاڭ زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋېلىش هەرىكەتلىرى؛ تالان-تاراج، بۇلاڭچىلىق: پۈتكۈل دېڭىز سەپىرى داۋامىدىكى ئەڭ چوڭ خەتەر دېڭىز قاراقچىلىرىنىڭ بۇلاڭ-تالىڭىغا ئۇچراشتىن ئاشمايدۇ.

بۇلاڭ-تالاڭ بولماق بۇلاڭ-تالاڭغا ئۇچرىماق؛ يولۇقماق.

بۇلاڭ-تالاڭ قىلماق زورلۇق كۈچ بىلەن

باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ-ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق؛ تالان-تاراج قىلماق، بۇلاپ-تالىماق: رىۋايەت «تۆيۇقسىز تۇتقۇن قىلىش ۋە پات-پات قوراللىق بۇلاڭ-تالاڭ قىلىش بولۇۋاتقانلىقى» توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگەنىدى. * بىز يولغا چىقىپ يولۋاسلار توقايلىقىغا كەلگەندە قاراقچى ئەرەبلەر تۇنىدە بىزگە ھۇجۇم قىلىپ، بۇلاڭ-تالاڭ قىلىشتى.

بۇلاڭچى ئى. زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋالىدىغان، تالان-تاراج قىلىدىغان كىشى: ئۇ كېچە-كۈندۈز ئاكىسىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىپ، بۇلاڭچىلارنىڭ قارا ئۇۋىسىدىن قۇتۇلۇشنىڭ ئامالىنى ئويلاپتۇ.

بۇلاڭچىلىق ئى. زورلۇق كۈچ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋالىدىغان، تالان-تاراج قىلىدىغان بىر خىل قىلمىش: باي، سىزنىڭ جاكارلىغىنىڭىز ئادىل تەقسىمات ئەمەس، بەلكى ئوپ-ئوچۇق ئالدامچىلىق، بۇلاڭچىلىق!

بۇلاڭچىلىق قىلماق زورلۇق كۈچكە تايىنىپ، باشقىلارنىڭ نەرسىلىرىنى بۇلاپ ئېلىۋالماق، تالان-تاراج قىلماق: ئوسمان ئاكا ئوغرىنىڭ غولىدىن ئىتتىرىپ:— ئېيتقىنا؟ بۇ يەردىن قېچىپ يەنە كىملەرنى قاقشاتتىڭ؟ نەلەردە بۇلاڭچىلىق قىلدىڭ؟ بۇرنى يوق ئېشەك، ئېيتە! — دېدى.

بۇلاڭزۇ ئى <ئىرق> ← **بۇلاڭزۇلار.**

بۇلاڭزۇچە ① سۈپ. بۇلاڭزۇلارغا خاس، بۇلاڭزۇلارغا ئائىت: بۇلاڭزۇچە كىيىنمەك. ② ئى. بۇلاڭ تىلى: ئۇ بۇلاڭزۇچىنى ياخشى سۆزلەيدۇ.

بۇلاڭزۇلار ئى <ئىرق> مەملىكىتىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى. يۈننەندە ياشايدۇ.

بۇلانماق I پ «بۇلىماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۇلانماق II ① «بۇلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئىككى تەرەپنىڭ ئىككى نەپەر ماھىر چېلىشچىسى بارلىق ھۈنەرلىرىنى ئىشقا سېلىپمۇ بىر-بىرىنى يېڭەلمىدى، ئەكسىچە مەيداندىن ھالقىپ چىقىپ زەيكەش تەرەپتىكى ئازگالغا چۈشۈپ كەتتى-دە، لاي ۋە پاتقاققا بۇلىنىپ كەتتى. ② «بۇلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تالاغا چىقاي دەپ تۇرۇشۇمغا، ئىنىم توپىغا بۇلانغان بىر پارچە گۆشنى كۆتۈرۈپ ئۆيگە كىردى.

بۇلبۇل ئى [پ] <زوئول> بىر خىل قۇش، تېنىنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى قۇشقاچچىلىك كېلىدۇ، چىرايلىق سايرايدۇ؛ دائىم ئۇچرايدىغانلىرى قىزىلسگال بۇلبۇل ۋە كۆكتولغاق قاتارلىقلار: بۇلبۇلغا باغ ياخشى كەكلىككە تاغ (ماقال). * باغىڭدىكى گۈللەرگە، بۇلبۇل قونسا سايرايدۇ، ساڭا كۆيگەن يۈرەكتە، چەينەك قويسا قاينايدۇ.

بۇلبۇلەك ئى. خەرەك.

بۇلبۇلگويا ئى. خەلق چۆچەكلىرىدىكى ناھايىتى چىرايلىق بولغان، ئادەمدەك گەپ قىلىدىغان ۋە چىرايلىق سايرايدىغان بىر خىل قۇش.

بۇلتۇر رەۋ. ئۆتكەن يىل، ئالدىنقى يىل: بۇلتۇر 9-ئاينىڭ 3-كۈنى ئالىمجان ئوقۇيدىغان پەرزەنتلەر مەكتىپىدە دەرس باشلانغانىدى.

بۇلتۇرقى سۈپ. ئۆتكەن يىلدىكى، ئۆتكەن يىل بولغان، ئالدىنقى يىلدىكى: بۇلتۇرقى پاقلان بۇ يىل ئىككى ياش قوي بولدى.

بۇلجۇتماي رەۋ. مىدىرلاتماي، قىمىرلاتماي؛ تۇتقان پېتى: ئۇنىڭ قارچىغىسى ئالغان توشقاننى ئىگىسى يېتىپ كەلگۈچە بۇلجۇتماي تۇتۇپ تۇراتتى.

بۇلجۇڭ ئى ← **بۇلجۇڭ گۆش.**

بۇلجۇڭ گۆش ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ پۇت-قوللىرىدىكى تومۇلۇپ، كۆپۈپ چىققان لوق گۆش: شۇ تاپتا بۇ ئادەمنىڭ سېمىز

بۇلـجۇك گۈشلىرىنى بىر چىمدىۋالسىمۇ تۇيمايتتى.

بۇلدۇق تەق. تۇرۇبا ياكى بۇلاق قاتارلىق-لاردىن ئېتىلىپ چىققان، قازانـدا قايناۋاتقان سۇنىڭ ئاۋازى: باكـتىكى سۇ بۇلـدۇق قىلـىپ ئېقىپ چۈشتى.

بۇلدۇق-بۇلدۇق «بۇلـدۇق» سـۆزىـنىڭ تەكرارلىنـىشى: بۇلاقـتىن بۇلـدۇق-بۇلـدۇق قىلىپ سۇ چىقىپ تۇراتتى.

بۇلدۇقلاتماق «بۇلدۇقـلىماق» پېئىلـىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئېلىيوۋ قاپاقنى ئاۋايلاپ سۇنى كېرىم چاپقان ئورەككە بۇلدۇقلىتىپ قۇيدى.

بۇلدۇقلاشماق «بۇلدۇقلىماق» پېئىلـىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىز كىرگەنـدە چوڭ زالـغا ئېسىلغان داش قازانـلار بىر خىل بۇلـدۇقـلىشىپ قايناۋاتاتتى.

بۇلدۇقلىماق پ ① «بۇلـدۇق-بۇلـدۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «بۇلدۇق-بۇلدۇق» قىلماق: تۇرۇبىدىن ئېقىپ چىقىۋاتـقان يىلـلىق سۇنىڭ بۇلدۇقلىشى ئاڭلىناتتى. ② كۆچمە. جۇش ئۇرماق، ئۇرغۇماق، دولقۇنلانماق: مەن كېلى-مەن ساڭا بېقىـپ تويـماسـتىن، كۆلۈپ تۇرغان بەختىم بىلەن تويلىشىپ، ئىلھاملىرىم بۇلدۇقلايدۇ، قاينايدۇ، باغرىڭدىكى دولقۇن بىلەن قوغلىشىپ.

بۇلغاتماق «بۇلغىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۇلغار I ئى. ماي تەركىـبى بولغان بىر خىل يۇمشاق خۇرۇم: بۇلـغار ئۆتۈك. * بېلى-دىكى بەلبېغى، ئېسىل قىزىل يىپەكـتۇر، پۇتلىرىغا كىيگىنى، مەزمۇت بۇلغار ئۆتۈكتۇر.

بۇلغار II ئى <ئىرق> ⟵ **بۇلغارلار.**

بۇلغارلار ئى <ئىرق> بۇلغارىيىنىڭ ئاساسلىق ئاھالىسىنى تەشـكىل قىلـىدىغان، جەنۇبىـي سلاۋيانلارغا مەنسۇپ خەلق.

بۇلغاشماق «بۇلغىماق» پېئىلـىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇششـاق بالـىلار سۇ ئېقىـۋاتـقان ئېرىقتا ئەسـكى-تۈسـكى نەرسـىلەرنى تاشـلاپ، سۈزۈك سۇنى بۇلغاشتى.

بۇلغانماق «بۇلغىماق» پېئىـلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باتۇر: — ئەلـۋەتـتە سىزنىڭ يۈرە-كىڭىز ئۇنىمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن بىر ئېقىمدا بۇلغىنىپ بولدىڭىز، — دېدى.

بۇلغۇن ئى <زوئول> سۆسەر ئائىلىسـىگە كىرىدىغان بىر خىل سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، تېنى ئىنچىكە ھەم ئۇزۇن، تۆت پۇتى ئوخ-شاشلا قىسقا، قۇلىقى ئۈچ بۇرجەك، ئاڭلاش سەزگۈسى ئۆتكۈر. ئۇنىڭ تۈرى خىلـمۇخىل بولۇپ، تېرىسى بەك ئەتىۋار.

بۇلغىماق پ ① كىـر، پاسـكىـنا قىلـماق: ئىشچـىلاردىن بىرى ئوت ئۆچـۈرۈش سۇيۇقـلۇق گازنىڭ ئاغـزىـنى تەتۈر تۇتۇپ ئاچـقانـلىقـتىن سۇيۇقلۇق ئېتىلىپ چىقىپ، ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ باش-كۆزىنى بۇلـغىۋەتتى. ② كۆچمە. داغ چۈشۈر-مەك، قارا سـۈركـىمەك: بىركـۈنى كەچـتە ياسىن ئاكامنىڭ: «يا ھۆكۈمەتـنىڭ سۆزىگە كىر-مىـدىڭ، يا مېنىڭ نەسىھـتىمـنى ئاڭـلىمـىدىڭ، ئاخىرى ئائىلىمىزنىڭ شەنىنى بۇلـغىدىڭ» دېگەن سۆزىنى ئاڭلاپ قالدىم. ③ كۆچمە. تەركىبىـگە پاسـكىـنا، ناپاك نەرسـىنى ئارىلاشـتۇرماق: ھاۋانى بۇلغىماق. سۇنى بولـغىماق. ④ باش ۋە قولنى ھەرىكەتـلەنـدۈرۈپ، ئاپـلانـدۇرۇپ بېـشارەت بەرمەك؛ جاۋاب بەرمەك: — ياق، ياق، — پروفېـسـور قول بۇلـغىدى، جوزىـدىـكى ئىستاكاننى قولىغا ئېـلىپ بىر يۇتۇم چاي ئىچۋې-لىپ، ئـۆزىـنى توخـتاتـقادىـن كېـيىـن بىرئاز ئويلاندى، — ئۇ ئەللىكتىن ئاشتى...

بۇلغىنىش ① «بۇلغانـماق» پېئىلـىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى <بىئول> ھاۋا، تۇپراق، سۇ مەنـبىئى قاتارلىقـلارغا مۇھىـت تازىلىقىنى بۇزىدىغان ياكى جانلىقلارغا زىيان يەتكۈزىدىغان ماددىلار ئارىلىشىپ قالـىدىغان بىر خىل ھادىسە.

بۇلماق ئى. بوۋاق بالىلار ئۈچـۈن سۈت، قوي يېغى، ئۇن، شېكەر قاتارلىقلارنى ئارد-

لاشتۇرۇپ تەييارلايدىغان بىر خىل ئوزۇق-
لۇق: موماي، بوۋاقنىڭ ئىچى قاتتىق سۇرۇپ
كەتسە، قوي يېغى بىلەن بۇلىماق ئېتىپ بېرىش
ئارقىلىق ساقايتاتتى.

بۇلماقتەك سۈپ. سېمىز ھەم بۇدرۇق:
بۇلماقتەك بالا. * بۇلار بارمىغان شەھەر، چىقى-
مىغان سەھرا، كىرمىگەن قورۇ، ئاختۇرمىغان
ئۆي قالماپتۇ. بۇلماقتەك ئاتلار تايغاندەك
تارتىلىپتۇ.

بۇلۇت ئى <مېتېئور> سۇ تامچىلىرى ۋە مۇز
كرىستاللىرىنىڭ توپلىنىشىدىن شەكىللەنگەن
ۋە ھاۋا بوشلۇقىدا لەيلەپ يۈرىدىغان بىر
خىل جىسىم: بۇ تاغنىڭ ئېگىزلىكى بۇلۇتقا
تاقىشىدىكەن، ئۇ تاغقا بىرەر كىشىنىڭ چىققان-
لىقىنى ئاڭلىغان ياكى كۆرگەن ئادەممۇ يوق
ئىكەن.

بۇلۇت قاتلىمى <مېتېئور> بۇلۇتنىڭ قەۋەت-
لەرگە بۆلۈنگەن ھەربىر قاتلىمى.

بۇلۇتسىز سۈپ. بۇلۇت بىلەن قاپلانمىغان؛
ئوچۇق: ئاسمان پۈتۈنلەي بۇلۇتسىز ئىدى.
كۆپكۆك ئوكياندا يېگانە ۋە چەكسىز كەتكەن
تولۇن ئاي سەپەر قىلاتتى.

بۇلۇتسىمان سۈپ. بۇلۇتقا ئوخشايدىغان،
بۇلۇت سىياقىدىكى، بۇلۇت شەكىللىك.

بۇلۇتلانماق پ. بۇلۇت بىلەن قاپلانماق:
ئەخمەتباي ئاسماننىڭ بۇلۇتلانغانلىقىنى كۆرۈپلا
خامانغا يۈگۈردى ۋە ئۈنچىلەرنى بىر جايغا
يىغىشقا باشلىدى.

بۇلۇتلۇق سۈپ. بۇلۇت بىلەن قاپلانغان،
بۇلۇتلانغان: قەدىردىنىڭ كۆلۈپ تۇرغان
چىرايى بىردىنلا قايغۇلۇق تۇس بىلەن ئالماشتى،
ئۈنسىز ھالدا يوپۇرماقلار ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ
تۇرغان بۇلۇتلۇق ئاسمانغا تىكىلگىنىچە ئېغىر ئۇھ
تارتتى.

بۇلۇق تەق. ئېتىلىپ چىققان سۇنىڭ ئاۋازى:
سۇزۇك بۇلاقتىن بۇلۇقلاپ چىقىۋاتقان سۇنىڭ
ئاۋازى خۇددى يىراقتىن ئاڭلىنىۋاتقان ناخشىدەك
يېقىملىق ئاڭلىناتتى.

بۇلۇق-بۇلۇق «بۇلۇق» سۆزىنىڭ تەكرار-
لىنىشى.

بۇلۇقلىماق پ. «بۇلۇق» قىلغان ئاۋاز
چىقارماق: بالا شۇ يەرنى قېزىپتىكەن، دېگەندەك
بۇلۇقلاپ سۇ چىقىپتۇ.

بۇلۇڭ ئى <مات> بىر نۇقتىدىن چىققان ئىككى
نۇردىن ھاسىل بولغان شەكىل.

بۇلۇڭ ئۆلچىگۈچ <ماشىن> تەكشۈرۈش ۋە
سىزىق سىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان
سايمان.

بۇلۇڭ-پۇچقاق ① بۇلۇڭ ۋە پۇچقاق:
ئۆيىمىز ماڭا گويا مۇزخانىدەك كۆرۈنەتتى. ئانچە
ئۆتمەي تام-تورۇسلاردا چاشقانلار چىرىلداپ،
بۇلۇڭ-پۇچقاقلارغا ئۆمۈچۈكلەر تور سېلىشقا
باشلىدى. ② كۆچمە. كىشىلەرنىڭ نەزىرى
چۈشمەيدىغان، يىراق، چەت جاي، ئورۇن:
پاسكىنىچىلىق، قالايمىقانچىلىق، ناچار بولۇشتەك
ھادىسىلەر يوقۇلۇپ تۈگىتىلسە، ئەتە يەنە پەيدا
بولىدۇ. بۇ جايدا تۈگىسە، يەنە باشقا بۇلۇڭ-
پۇچقاقلاردا باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. * يېقىن
كەلگۈسىدە ئاپتونوم رايوننىڭ پۈتۈن شەھەر، يېزا
ۋە باشقا بۇلۇڭ-پۇچقاقلىرىغىچە بېرىپ، فولكلور
يىغىپ، شۇنىڭ بىلەن مەشغۇل بولىدىغان بىر
ھەيئەت قۇرۇشىمىز مۇمكىن.

بۇلۇڭچى ئى. تامنىڭ بۇلۇڭ سۇۋاقلىرىنى
تۈزلەيدىغان ئەسۋاب.

بۇلۇڭلۇق سۈپ. بۇلۇڭى بار، بۇلۇڭ
چىقىرىلغان: بۇلۇڭلۇق ئېتىز.

بۇلۇڭلۇق پولات <سانا> توغرا كەسمە
يۈزى «L» شەكلىدە بولغان پولات ماتېرى-
يالى. كۆۋرۈك، ئىمارەت قۇرۇلۇشى ۋە
سانائەتتە كەڭ تۈردە ئىشلىتىلىدۇ.

بۇلىماق I پ. زورلۇق كۈچ ئارقىلىق
باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى ئېلىۋالماق، تالان-
تاراج قىلماق: «ماموت چايان» خەلقتىن
بۇلىۋالغان مال-چارۋىلارنى ئالدىغا سېلىپ ماڭار
چېغىدا ئۇدۇل كەلگەن بىرقانچە ئۆيگە ئوت

قويۇۋېتىپ، تاغ ئىچىگە قاراپ تىكىۋەتتى.

بۇلىماق II پ. يۇقۇشىدىغان نەرسىگە پاتۇرماق، تۆگۈرمەك، مىلىمەك: ئۇ قولىدىكى ناننى لازىغا بۇلاپ يەپ تۈگەتتى.

بۇمازىي ئى [ر] بىر تەرىپى تىۋىتلىق رەخت.

بۇنچە ① رەۋ. بۇ قەدەر: — بۇنچە ئالدىراپ نەگە باراتتىكىنە، — دېدى ئايالى ئېرى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن. ② سۈپ. مۇنچىۋالا: بۇنچە نەرسىنى كۆتۈرەلمەيسەن، ئەكە، بىرىنى مەن كۆتۈرۈۋالاي.

بۇنچىلا «بۇنچە» سۆزىنىڭ كۈچەيتمە شەكلى: ياش ماخوچى ئۇنىڭ كەينىدىن قاراپ تۇرۇپ: — بارغىن، بىر مۇھىم ئىشىڭ بولمىسا سەن بۇنچىلا ئالدىرىمايتتىڭ! — دېدى. * بۈگۈنكى يىغىنغا بۇنچىلا ئادەمنىڭ يىغىلىشى تەسەۋۋۇر قىلىنمىغانىدى.

بۇنچىلىك ① رەۋ. بۇ قەدەر، بۇ دەرىجىدە: رۇستەم غوجىنىڭ غۇژغۇن مىجەزلىكىنى بىلەتتى، لېكىن بۇنچىلىك قوپاللىقىنى تېخى كۆرۈپ باقمىغانىدى. * كامىل زەينەپنىڭ مېھماندوستلۇقى ۋە ھەرىكىتىنىڭ بۇنچىلىك چاققانلىقىغا كۆڭلىدە ئاپىرىن ئوقۇسىمۇ، لېكىن ھە دېگەندىلا تەمتىرەپ قالدى. ② سۈپ. ئۆزى ئېنىقلاپ كەلگەن ئىسىم ئىپادىلىگەن شەيئىنى مىقدار، ھەجىم، دەرىجە، خۇسۇسىيەت ۋە ھالەت قاتارلىق جەھەتلەردىن تۆۋەنلىتىپ ئىپادىلەشتە قوللىنىلىدۇ: پوچتالىيون: — كېرەك يوق، بۇنچىلىك يول دېگەن نېمىتى؟ — دېدى. * پايلاقچى: — مېنى بۇنچىلىك ئىشنى قاملاشتۇرالمايدۇ، دەپ ئويلىغانمىدىڭ؟ — دەپ مەغرۇرانە ھىجايدى.

بۇنچىۋالا «بۇنچىلا» سۆزىنىڭ يەنە بىر خىل كۈچەيتمە شەكلى: — سەۋرى قىلىڭ قىزىم، ئۆلۈم دېگەن ھەممىمىزنىڭ بېشىدا بار، مۇسىبەت كۈنى بۇنچىۋالا يىغلاپ كېتىش ياخشى ئەمەس، — دەپ تەسەللى بېرەتتى موماي. * — ئون يىل ئىچىدە بېشىڭغا كەلگەن بۇنچىۋالا دەردكە چىداپ، ئەمدى كۈننىڭ سېرىقىنى كۆرىدىغان ۋاقتىمىزدا بىزنى تاشلاپ كېتەمسەن جېنىم دادا، — دەپ يىغلايتتى بالىلىرى.

بۇنداق ① ئال. بۇ خىل، بۇنىڭغا ئوخشاش: چوڭ گىلەم سودىگىرى بولغان كەيلات شىنجاڭغا كەلگەندە ھەيران بولۇپ: — شىنجاڭدا بۇنداق ئېسىل گىلەم توقۇلىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىكەنمەن، — دېگەنىدى. * يەنچىك: — ئاكا، ئاغزىڭىزغا كەلگەنچە جۆيلىمەڭ، نەدە بۇنداق ئىش بولسۇن! — دېدى. ② رەۋ. بۇ تەرىقىدە، بۇنىڭدەك: ئەخمەتنىڭ بۇنداق دېگىنى توغرا بولماپتۇ. سىز رەنجىمەڭ.

بۇنىيات سۈپ [پ] يېزت —→ **بۇنىيات قىلماق.**

بۇنىيات قىلماق پەيدا قىلماق، ۋۇجۇدقا چىقارماق: يەنە ھىجران، جۇدالىق داغى پەرياد، پەلەك قىلدى يەنە زۇلمىنى بۇنىيات.

بۇۋانە ئى <بوت> ئېيىقتاپان ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى تىك؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، ئالقانسىمان يېرىلغان بولىدۇ؛ كونۇسسىمان گۈل رېتىدە، گۈلى چوڭ، سۆسۈن رەڭلىك؛ يىلتىزسىمان غولى قاغىنىڭ بېشىغا ئوخشاش كاللەك كېلىدۇ. ئۇ زەھەرلىك بولۇپ ئاغرىق پەسەيتىش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇي ئى [پ] پۇراق، ھىد: زېمىنغا تۆكۈلگەن ئېسىل ياپراقنىڭ قېتىدىن كېلىدۇ ئاجايىپ بىر بۇي.

بۇيا ئى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، 30 — 80 سانتىمېتىر ئۆسىدۇ؛ پۈتۈن ئۆسۈملۈك تېنىدە قىسقا ۋە يۇمشاق ئاق تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ غولى شاخلىنىپ تىك ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدىغان تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق بولۇپ، سوقچاق كېلىدۇ؛ قاسىراقلىق مېۋىسى تەسۋىسىمان بولىدۇ؛ ئۇرۇقى سارغۇچ،

تۇخۇمغا ئوخشايدۇ، تەمى ئىنتايىن قېرىق؛ يىلتىزى تىك ئۆسىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە پۈتۈن چۆپى ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ؛ تەبىئىتى سوغۇق، زەھەرلىك بولۇپ ھۆل ئىسسىقنى تارقىتىدۇ، ئاغرىقنى باسىدۇ، ھاشاراتلارنى ئۆلتۈرىدۇ.

بۇياق ئى [بۇ+ياق] ① سۆزلىگۈچى ئىشارە قىلغان ياكى كۆرسەتكەن تەرەپ: — ئەنۋەر، ئۆرە تۇرۇپ قالدىڭىز، بۇ ياققا كېلىپ ئولتۇرۇڭ، — دېدى ئۇ ئۇيۇنلۇك ئاۋازدا. * مەرەمنىسا: — گۈلەمخان ئاچا، بۇ ياققا چىقىسىلا، — دەپ توۋلىدى. ② «بۇ كىشى، بۇ ئادەم» دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ: — يولداش خەمىت، — دېدى ئادىل بىللە كەلگەن ئادەمنى كۆرسىتىپ، — بۇ ياق سىزنى ئىزدەپ كېلىپتۇ. ③ تەۋەلىك III شەخس قوشۇمچىسى بىلەن كېلىپ، «مابەينىدە، بۇ تەرەپتە» دېگەن مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ: ئۇلار ئىككى - ئۈچ كۈنىنىڭ بۇيىقى سوقىدا يېتىپ، سوقىنىڭ قاتتىق - قۇرۇقلىرىغا خېلى كۆنۈپ قالغانىدى.

بۇ ياقتا تۇرسۇن جۈملىدە نۇقتا قىلىنغان بۆلەكنىڭ ئاخىرىدا كېلىپ، «تۇگۈل» دېگەنگە ئوخشاش مەنىنى ئىپادىلەيدۇ: ئۇ ئىشلىرىمىزغا ياردەملىشىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، كۆرۈشكەن يەرلەردە سالام - سائەتمۇ قىلمايدۇ. * موماي ئالدىراپ: — بالام! قىزىمدىن خاپا بولماڭ، ئۇنىڭ كۆزى قارىغۇ، ئۆمۈر بويى كۈننىڭ نۇرىنى كۆرەلمىگەن، سۆزلەش بۇ ياقتا تۇرسۇن، كۈلۈشنىمۇ بىلمەيدۇ، — دەپتۇ.

بۇيان تىر [بۇ+يان] چىقىش كېلىش بىلەن تۈرلەنگەن سۆزلەردىن كېيىن كېلىپ، «بېرى، باشلاپ، مابەينىدە» دېگەندەك مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ئابلا شەھەرگە كەلگەن ئۈچ يىلدىن بۇيان «زەنجىر تاپان»، «كران» دېگەن لەقەملەر بىلەن ئاتىلىدىغان بولدى.

بۇيانقى سۈپ. بېرىسىدىكى، مابەينىدىكى، بۇ تەرىپىدىكى: بىرنەچچە ئون يىلدىن بۇيانقى سانائەت ۋە سودا تارىخى ھازىرقى زامان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ھازىرقى زامان ئىشلەپچىقىرىش مۇناسىۋەتلىرىگە قارشى تۇرغان تارىختىنلا ئىبارەت.

بۇيرۇت ئى <ئىرق> ← **بۇيرۇتلار.**

بۇيرۇتلار ئى <ئىرق> چىك سۇلالىسى دەۋرىدىكى قىرغىزلار.

بۇيرۇتما ① ئى. بىرەر نەرسە ئىشلەپ بېرىش ياكى ياساپ بېرىش ھەققىدە بېرىلگەن تاپشۇرۇق، زاكاز: كارخانىمىزدا ھۆددىگە ئېلىنغان بۇيرۇتمىلار، نۇرغۇن قۇرۇلۇشلار ياغاچ يېتىشمەسلىك تۈپەيلى كەينىگە سۈرۈلۈپ كېتىۋاتىدۇ. ② سۈپ. ياساش، ئىشلەپ بېرىش ئۈچۈن تاپشۇرۇلغان، زاكاز قىلىنغان: بۇيرۇتما كىيىم. بۇيرۇتما ئىشكاپ.

بۇيرۇتماق «بۇيرۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كارىۋاتتىكى ئاتايىتەن بۇيرۇتۇپ توقۇلغاندەك كۆرۈنىدىغان گىلەمدە چاچما گۈللەر جۇلالىنىپ تۇراتتى. * ئۇلار ئاشخانىنىڭ ئىشكىدىن كىرىپلا تۇخۇم، قارا بولكا، ھاراق بۇيرۇتتى.

بۇيرۇتمىچى ئى. بۇيرۇتما قىلغان ياكى بۇيرۇتما بەرگەن كىشى.

بۇيرۇتۇلماق «بۇيرۇتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ناھىيىلىك خەلق ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىغا كەلگەن ۋەكىللەرنىڭ ھەيتىلىك تامىقى ئالدىن بۇيرۇتۇلدى.

بۇيرۇشماق «بۇيرۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر - بىرىنى ئىشقا بۇيرۇشۇپ، قىلماقچى بولغان ئىشلارنى پىلاندا كۆرسىتىلگەن ۋاقتىتىن كېچىكتۈرۈپ قويىدى.

بۇيرۇق ئى. ئىدارە، مۇئەسسەسە، ھەربىي قىسىم ۋە شۇ قاتارلىق تارماقلاردىكى باشلىقلارنىڭ مەلۇم ۋەزىپىلەرنى بېجىرىش، مەلۇم قائىدە - تەرتىپلەرنى ئىجرا قىلىش ھەققىدە ئۆز رەھبەرلىكى ئاستىدىكىلەرگە چۈشۈرگەن

يازما ياكى ئاغزاكى پەرمان: شۇ ئاخشىمى ئۇلارغا ئىدارىنىڭ تەرەتخانىسى يېنىدىكى بۇزۇلغان سۇخانىغا كۆچۈش بۇيرۇقى چۈشۈرۈلدى. * — دۈشمەننى قىزىلئۆڭگەچ كارىدورىدا توساپ يوقىتىڭلار! — دېگەن جىددىي بۇيرۇق كەلدى. ② كەسكىن تاپشۇرۇق: سارايۋەننىڭ پۇت-قولى يەرگە تەگمەي يېرىپ، ھېلىقى باللارغا مەلىكىنىڭ بۇيرۇقىنى يەتكۈزۈپتۇ.

بۇيرۇق بەرمەك ۋەزىپىنى دەرھال ئورۇنداشنى تاپشۇرماق ياكى بىرەر ئىشنى دەرھال قىلىشقا بۇيرۇماق: شۇ كۈنى قىسىم شتابىدىن رازۋېت لېيەنىدىكى سوپىتايىغا باندىتلار ئەھۋالىدىن خەۋەر ئېلىپ كېلىش بۇيرۇقى بېرىلدى. * پادىشاھ بۇيرۇق بېرىپ مەھرەمنى كەلتۈرۈپتۇ.

بۇيرۇق پېئىل <تىل> سۆزلىگۈچىنىڭ مەلۇم ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئورۇندىلىشى ياكى ئورۇندالماسلىقى ھەققىدىكى بۇيرۇقىنى، خاھىشىنى، تەلىپىنى، ئىلتىماسىنى ئىپادىلەيدىغان پېئىللار.

بۇيرۇق تاپانچىسى <تەن> يۈگۈرۈش، سۇ ئۈزۈش قاتارلىق مۇسابىقىلاردا، تەنھەرىكەتچىلەرگە ئاۋاز سىگنالى ئارقىلىق مۇسابىقىنى باشلاش بۇيرۇقىنى بېرىشتە ئىشلىتىلىدىغان تاپانچا.

بۇيرۇق جۈملە <تىل> باشقىلاردىن بىرەر ئىشنى قىلىش ياكى قىلماسلىقىنى تەلەپ قىلىش ياكى ئىلتىماس، خىتاب قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل جۈملە شەكلى، يېزىق تىلىدا بۇيرۇق جۈملىنىڭ ئاخىرىغا چېكىت ياكى ئۈندەش بەلگىسى قويۇلىدۇ.

بۇيرۇق قىلماق ۋەزىپە تاپشۇرماق ياكى بىرەر ئىشنى قىلىشقا بۇيرۇماق: — ھازىر ئېلى نۇرىدىننىڭ ئۆيىگە بېرىڭلار! — دەپتۇ سۇلتان ئۇلارغا بۇيرۇق قىلىپ. * شېرىپ: — باغلاڭلار، بۇ خوتۇن تالاقىنى! — دەپ بۇيرۇق قىلدى ھەمراھلىرىغا.

بۇيرۇقنى تۇتماق بۇيرۇقنى ئېسىدە، قۇلىقىدا چىڭ تۇتۇپ ئەمەل قىلماق، ئىجرا قىلماق: ئۇ باشلىقىنىڭ بۇيرۇقىنى چىڭ تۇتۇپ، ئۇنىڭغا بولغان ئىتائەتمەنلىكىنى ئېنىق بىلدۈردى.

بۇيرۇقچى ئى ← **بۇيرۇقۋاز.**

بۇيرۇقچىلىق ئى ← **بۇيرۇقۋازلىق**: دېھقانلارنىڭ تەلىپى ئاشلىقنى مول ئېلىش، ئەگەر ئاشلىقتىن مول ھوسۇل ئېلىش توغرىسىدىكى تەشەببۇس بولسا، بۇنى دېھقانلار خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن مەجبۇرىي بۇيرۇقچىلىق قىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق.

بۇيرۇقۋاز ئى. بولار-بولماس بۇيرۇق چۈشۈرۈشنى ياخشى كۆرىدىغان ئادەم.

بۇيرۇقۋازلىق ئى. بولار-بولماس بۇيرۇق بېرىش، ھەممىلا ئىشنى پەقەت بۇيرۇق بېرىش يولى بىلەن ئېلىپ بېرىش ئادىتى: لېنىن ئويدۇرمىچىلىقنى ۋە بۇيرۇقۋازلىقنى خۇراپىيلارچە ئىشىنىدىغان بۇنداق كېسەلنى «كوممۇنىستلارنىڭ تەكەببۇرلۇقى» دەپ كەمسىتكەنىدى.

بۇيرۇقۋازلىق قىلماق بۇيرۇقۋازلىق بىلەن ئىش ئېلىپ بارماق.

بۇيرۇماق پ ① بىرەر ئىشنى قىلىشقا، بېجىرىشكە بۇيرۇق بەرمەك؛ تاپشۇرماق؛ تاپىلىماق: ئىت مۈشۈكنى بۇيرۇسا، مۈشۈك قۇيرۇقىنى بۇيرۇپتۇ (ماقال). * شاھزادە ئاخىرى ئۇستا بىر ياغاچچىنى قىچقارتىپ، چىنارنى كېسىپ، بۆشۈك ياساپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. ② ھۆكۈم قىلماق، ھۆكۈم چىقارماق: خەلىپە ھارۇن رەشىد ئۇنى شۇ يەردە ئۆلۈمگە بۇيرۇپتۇ. ③ بىرەر ئىشنى ئالدىن ھاۋالە قىلماق، زاكاز قىلماق، بۇيرۇتماق: قاسىمجان كەلگۈسىدىكى ئۆيىگە يوغان تام ئەينەكلىك كىيىم ئىشكاپى ياستىش ئۈچۈن بىر مۇناسىۋەتلىك كىشىگە ياغاچ ياغىچى بۇيرۇپ قويۇپتۇ. * گۈل خېنىم شەھىرىخانىغا بىر دوپپا بۇيرۇغانىدى. ④ قانۇنىي يول بىلەن ئىگىلىكىدە، تەۋەلىكىدە

قىلىپ بەرمەك: شۇنداق قىلىپ ئىگچە - سىڭىل ئىككىسى تالىشا - تالىشا ئۆزئارا كېلىشەلمىگەنىدىن كېيىن: — بولمىسا، قازىغا بارىمىز، قازى قايسىمىزگە بۇيرۇپ بەرسە يىگىت شۇنىڭ بولىدۇ، — دەپ دىۋىلەرنىڭ قازىسىغا بېرىپتۇ. ⑤ مەلۇم ئىشنى قىلىش ياكى مەلۇم بىرىنى قىلماسلىقنى ۋەسىيەت قىلماق، يېزىپ بەرمەك (دوختۇر، تېۋىپلارنىڭ كۆرسەتمىلىرى ھەققىدە): دورا بۇيرۇماق. * ئۇ دوختۇر بۇيرۇغان ھەممە ئامال - چارىلارنى قىلىپ كۆرگەن بولسىمۇ، كېسىلى ھېچبىر شىپا تاپاي دېمەيتتى. ⑥ بىرەر ئىش، تاپشۇرۇق بىلەن ئەۋەتمەك: مۇزەپپەر بۇ گەپنى ئاڭلاپ، بىزنى شۇ كۈنلا تاغقا بۇيرۇدى. ⑦ نېسىپ بولماق، نېسىپ قىلماق: يۇگۇرگەن قالار، بۇيرۇغان ئالار (ماقال). * بۇيرۇسا بالا، بۇيرۇمىسا بالا (ماقال). * ئۇ: — خۇدايىمنىڭ ساڭىمۇ بۇيرۇغىنى باردۇ، — دېدى - دە، كېتىپ قالدى.

بۇيلۇق سۈپ. بۇيى، پۇرىقى، ھىدى بار، ھىدلىق: يەتكۈز سابا يارىمغا، مېنىڭ نالە - زارىمنى. ئۆلمىسەم بىر كۆرەرمەن ئەتىر بۇيلۇق يارىمنى.

بۇيۇم ئى. تىرىكچىلىك ۋە ئائىلىگە كېرەك بولىدىغان ھەربىر نەرسە: تۇرمۇش بۇيۇملىرى. ئىشلەپچىقىرىش بۇيۇملىرى.

بۇيۇملاشقان ئەمگەك <س ئىق> مەھسۇلاتقا مۇجەسسەملەنگەن ياكى ئۇنىڭدا گەۋدىلەنگەن ئەمگەك. جانلىق ئەمگەكنىڭ ئەكسى.

بۇيى ئى <ئىرى> ← **بۇيىلار**.

بۇيى تىلى <تىل> بۇيىلار ئىشلىتىدىغان تىل. ئۇ خەن - زاڭ تىللىرى سىستېمىسى جۇاڭ - دۇڭ تىللىرى تۈركۈمى، جۇاڭ - دەي تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ، مەملىكىتىمىزنىڭ گۈيجۇ ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبىي قىسمى ۋە غەربىي - جەنۇبىي قىسمىدا ئىشلىتىلىدۇ.

بۇيىچە سۈپ ① بۇيىلارغا ئوخشاش، بۇيىلارغا ئائىت: بۇيىچە كىيىنمەك. ② ئى. بۇيىلار ئىشلىتىلىدىغان تىل، بۇيى تىلى: بۇيىچە سۆزلىمەك.

بۇيىلار ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى، گۈيجۇدا ياشايدۇ.

بۇيىلىق ئى ① بۇيىسى بار، بۇيا كۆپ ئۆسكەن جاي: ئۆركۈپ كەتكەن ئات ئۇدۇل يۇقىرى مەھەللىدىكى بۇيىلىققا قاراپ چېپىپ كەتتى. ② تۇرپان ناھىيىسىدىكى ئۈزۈمچىلىكتە داڭقى بار بىر يېزىنىڭ ئىسمى.

بۆ ئى. دىئال. دۆ.

بۆجەن ئى. توشقاننىڭ بالىسى.

بۆجەنلىمەك پ. توشقان تۇغماق.

بۆجەيگەك سۈپ. ئالايغاق، ھومايغاق؛ ئالايغان، ھومايغان: ئۇ دوپپىسىنى كۆزىگىچە چۆكۈرۈپ كىيىپ، ھەرىنىڭ دەستىسىنى تۇتۇپ خۇدۈكچان، بۆجەيگەك كۆزلىرى بىلەن يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ، دۈمچىيىپ ئورنىدا تۇراتتى.

بۆجەيمەك پ. كۆزنى ئالايتىپ قارىماق، ھومىيىپ قارىماق: ئۇلارنىڭ مۇسۇلمانچىلىقى ئۆز يولىدا، ئەمما ئىلىم - پەندە يېتىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ ئالدىدا بىز ياۋا ئاسلاندەك بۆجىيىپ قالىدىكەنمىز.

بۆجىمەك پ. ھەممە يېرىگە يىڭنە بىلەن گۈلگە ئوخشاش نەرسىلەرنى تىكمەك، بېزىمەك: گۈل بۆجىدىم يۈرەككە، تىل تورغىيىم سۆزۈڭدىن. ساڭا بەرگەن كۆڭلۈمنى، كۆرگەنمىدىڭ كۆزۈمدىن.

بۆدۈنە ئى <زوئول> بىر خىل قۇش، بېشى كىچىك، قۇيرۇقى قىسقا، پەيلىرى بېغىر رەڭ كېلىدۇ. ئۇزۇنغا ئۇچالمايدۇ.

بۆدۈنىۋاز ئى. بۆدۈنە خۇمار، بۆدۈنىنى ياخشى كۆرىدىغان، سوقۇشتۇرىدىغان، بۆدۈنە باققۇچى كىشى.

بۆدۇنۋازلىق ئى. بۆدۇنە بېقىش، سوقۇش-
تۇرۇش ئىشى: بۆدۇنۋازلىق بىلەن كۈن
ئۆتكۈزمەك.

بۆرە ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان،
شەكلى ئىتقا ئوخشايدۇ، يۈزى ئۇزۇن،
قۇلىقى تىك، تۈكلىرى سېرىق ياكى سۇس
قوڭۇر رەڭدە؛ قۇيرۇقى پەسكە ساڭگىلاپ
تۇرىدۇ؛ كۆپىنچە كۈندۈزى يوشۇرۇنۇۋېلىپ،
كېچىسى ھەرىكەت قىلىدۇ؛ ئاچكۆز ھەم
ۋەھشىي كېلىدۇ؛ توشقان، بۇغا قاتارلىقلار
بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ ئادەم ۋە چارۋىلارغىمۇ
زىيان يەتكۈزىدۇ؛ تېرىسىدىن جۇۋا،
يوتقان-كۆرپە قاتارلىقلارنى تىككىلى
بولىدۇ.

بۆرە بورسۇق <زوئول> سۈت ئەمگۈچى
ھايۋان، تېنى ۋە تۆت پۇتى قىسقا توم
بولۇپ، ئېيىققا ئوخشايدۇ؛ قۇيرۇقى ئۇزۇن،
قۇيرۇقىنىڭ تۈكلىرى شالاڭ، پۈتۈن تېنى
قارا قوڭۇر كېلىدۇ؛ سوغۇق بەلباغلاردا
ياشايدۇ، دەرەخكە چىقالايدۇ، سۇدىمۇ
ئۈزەلەيدۇ؛ ۋەھشى بولۇپ، كۈچلۈك كېلىدۇ؛
توشقان، بۇغا، تىيىنلارنى يەيدۇ.

بۆرە پۇرچىقى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى
بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك
ياكى كۆپ يىللىق چاتقال، تېنىدە ئۇششاق
تۈكلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئالىقانسىمان
مۇرەككەپ يوپۇرماق، گۈللى ئومۇم گۈل
رېتىدە. ئۇ گۈلىنىڭ رەڭگىگە قاراپ «سېرىق
بۆرە پۇرچىقى»، «ئاق بۆرە پۇرچىقى» دەپ
ئايرىلىدۇ، يەم-خەشەك ۋە يېشىل ئوغۇت
تەييارلاشقا ئىشلىتىلىدۇ.

بۆرە چاقىسى <تىب> بىر خىل تېرە كېسەل-
لىكى، كېسەل قوزغاتقۇچىسى سىل تاياقچە
باكتېرىيىسىدۇر. ئۇ كۆپرەك يۈزدە پەيدا
بولىدۇ، ئالامەتلىرى: تېرىدە توق قىزىل
رەڭلىك تۈگۈنچە پەيدا بولۇپ، تەدرىجىي
چوڭىيىدۇ ۋە جاراھەتكە ئايلىنىپ، سارغۇچ
جىگەر رەڭلىك قاقاچ بولۇپ قاتىدۇ، ساقاي-
غاندا ئورنى كۆپىنچە تاتۇق بولۇپ قالىدۇ.

بۆرەك ئى <فىزئول> ئادەم ياكى ھايۋان-
لارنىڭ سۈيدۈك ئاجرىتىش ئەزاسى،
ئومۇرتقا تۈۋرۈكىنىڭ ئوڭ ۋە سول تەرىپىدە
بىردىن ئىككىسى بولىدۇ، سىرتقى گىرۋىكى
كۆپۈپ چىققان، ئىچكى گىرۋىكى ئىچىگە
كىرىپ كەتكەن ھالەتتە بولىدۇ؛ رەڭگى توق
قىزىل كېلىدۇ؛ يۈزىدە ئالالىق توقۇلمىدىن
تۈزۈلگەن بىر قەۋەت نېپىز پەردىسى بولىدۇ؛
قان تومۇرى ئىچكى گىرۋىكى ئارقىلىق
بۆرەك ئىچىگە كىرىدۇ؛ قان سۈيۈقلۇقى
ئېقىپ كىرگەندە، قان تەركىبىدىكى سۇ
ۋە سۇدا ئېرىگەن ماددىلار بۆرەك تەرىپىدىن
سۈمۈرۈۋېلىنىپ، ئاجرىتىلغاندىن كېيىن
سۈيدۈك بولۇپ شەكىللىنىدۇ ۋە سۈيدۈك
توشۇش نەيچىسى ئارقىلىق سىرتقا چىقىپ
كېتىدۇ.

بۆرەك جاھى <فىزئول> بۆرەكنىڭ بىر
قىسمى، شەكلى كونۇس شەكلىدىكى خالتىغا
ئوخشايدۇ، تۆۋەن تەرىپى سۈيدۈك توشۇش
نەيچىسىگە تۇتىشىدۇ.

بۆرەك خالتىسى <تىب> تىبابەتچىلىكتە
ئۇرۇقدان خالتىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۆرەك خۇرجۇن بۆرەك شەكلىدە تىكىلگەن
خۇرجۇن.

بۆرەك ياقا بۆرەك شەكلىدە تىكىلگەن
ئالدى ئېگىز، ئارقىسى پەسرەك تىك ياقا.

بۆرەك ياللۇغى <تىب> بۆرەك ياللۇغلى-
نىدىغان بىر خىل كېسەللىك، ئاساسلىق
قوزغاتقۇچىسى زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيە؛
ئالامەتلىرى: سۈيدۈكتىن قان شارچىلىرى ۋە
ئاقسىل چىقىش؛ قان بېسىمى ئۆرلەش،

ئىششىش، باش ئاغرىش ۋە كۆڭۈل ئېلىشىش-تىن ئىبارەت. ئېغىرراقلىرىدا، سىپازمى-لىنىپ، ئەس-ھوشنى يوقىتىدىغان ئەھۋاللار كۆرۈلىدۇ.

بۆرەك يېغى قوي قاتارلىق چارۋىلارنىڭ بۆرەك قىسمىغا جايلاشقان، بۆرەكنى قاپلاپ تۇرغان ئىچ مېيى.

بۆرتمە سۈپ. بۆرتۈپ چىققان، قاپارتما چىقىرىپ ئىشلەنگەن: بۆرتمە گۈللۈك ياغلىق. بۆرتمە نەقىش. بۆرتمە شال.

بۆرتمە شال قاپارتما گۈل چىقىرىپ توقۇلغان چۈچىلىق رومال: ئۈستىگە قارا مارى دۇخاۋى-سىدىن ئۇزۇن پەلتو كىيگەن، ھال رەڭ بۆرتمە شال بىلەن يۈزىنى ياپقان بىر ئايال كىشىلەر ئارىسىدىن ئۆتۈپ قازىخانىغا كىرىپ كەتتى.

بۆرتمە گۈل بۆرتۈپ چىقىرىلغان قاپارتما گۈل، قاپارتما شەكىللىك گۈل: بۆرتمە گۈللۈك ياغلىق.

بۆرتمە نەقىش <بىن> قاپارتما شەكىللىك نەقىش.

بۆرتمەك پ. تۇرتۇپ چىقماق، كۆتۈرۈلۈپ چىقىپ تۇرماق، بۆرتۈپ چىقماق: ئۈستىخان-لىرى بۆرتۈپ چىققان تۇرسۇن ئۆشنىسىدىكى نان خالتىسىنى يەرگە قويۇپ، تىز پۈككەن ھالدا تۇرمە باشلىقىغا يېلىنىۋاتاتتى.

بۆرتۈپ چىقماق كۆتۈرۈلۈپ، تۇرتۇپ، ئۆرلەپ چىقماق: ھاياتى قايتىدىن ئۈمىدكە ئىگە بولغان بۇ نەۋقىران يىگىتنىڭ بۆرتۈپ چىققان يۈز سۆڭەكلىرىگە چاپلىشىپ كەتكەن تەرلىرىدە بىر خىل مەمنۇنلۇق، كۈلۈمسىرەشنىڭ بەلگىلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

بۆرىسامساقى ئى [بۆرە+سامساق+ى] بىر خىل سېسىز ئەتىلىك پارازىت ئوت.

بۆرىكۆز ئى [بۆرە+كۆز] مېۋىسىنى يېگىلى بولىدىغان، تىكەنلىك بىر خىل ئۆسۈملۈك.

بۆرىيېمەس ئى [بۆرە+يېمەس] <ئانات>

ئاچچىق ئۈچەيىنىڭ ياغلىق ئۈچەي بىلەن تۇتاشقان جايىدىكى يوغان بوغماق قىسمى.

بۆز ئى [ئە] ① پاختىدىن ئېگىرىلگەن يىپ: بۆز يىپ. بۆز تاغار. ② قول دۇكىنىدا پاختا يىپىدىن توقۇلغان رەخت، ماتا: ئۆزى كەلسە كەلسۇن، بۆز خالتىسى كەلمىسۇن (ماقال). * تويغا بارساڭ تويۇپ بار، بۆز خالتاڭنى قويۇپ بار (ماقال).

بۆز تاغار پاختا يىپى بىلەن توقۇلغان تاغار؛ چوڭ تاغار.

بۆز يىپ پاختىدىن ئېگىرىلگەن يىپ.

بۆزچى ئى. بۆز توقۇش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى، بۆز توقۇغۇچى كاسىپ: بۆزچى ھالۋىچى بولسا، كۆزىنى چاپاق بېسىپتۇ (ماقال). * بۆزچى يىگىت قولىدىكى بۆز توقۇيدىغان موكىسىنى چاشقانغا بىر ئاتقانىكەن، چاشقان ئۆلۈپ قاپتۇ.

بۆزچىلىك ئى. بۆز توقۇش كەسپى: ساۋۇت ئازادلىقتىن بۇرۇن بۆزچىلىك قىلاتتى.

بۆستۈرمەك «بۆسمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ، ئاتنى چاپتۇرغىنىچە توپتىن بۆستۈرۈپ ئۆتۈپ كەتتى.

بۆسمە سۈپ. بۆسۈپ چىققان: بۆسمە گەۋدە.

بۆسمە جىنس <گېئول> يەر پوستىنىڭ چوڭقۇر قىسمىدىكى ئېرىتمە ھالىتىكى ماگمىنىڭ بەزى گېئولوگىيىلىك تۈزۈلمە-لەرنىڭ تەسىرى ئاستىدا يەر پوستىنىڭ يۇقىرى قاتلىمىغا ئۆرلەپ چىقىپ (يەر يۈزىگە تېخى چىقمىغان ھالەتتە) ئاستا-ئاستا قېتىشىدىن شەكىللىنىدىغان بىر خىل تاغ جىنس.

بۆسمە گەۋدىسى <گېئول> توپا قاتلىمىدىكى سىرتتىن كىرگەن ئارىلاشمىلار يەنى قۇلۇلە قېپى، سۆڭەك، ساپال، خىش پارچىلىرى قاتارلىقلار كۆزدە تۇتۇلىدۇ. بۆسمە گەۋدىسگە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ ئىشلەپچە-

قىردىش ئەھۋاللىرىنى ئېنىقلاشقا بولىدۇ. تۇپراق تەركىبىدە بۆسمە گەۋدىسى قانچە كۆپ بولسا، ئېرىقچىلىقتا شۇنچە پايدىسىز.

بۆسمەك پ ① قورشاۋ، توسالغۇنى يېرىپ، ئۆتمەك: باشلىدى قالغان يىگىتنى ئېتىلىپ دۈشمەنگە قىز، بۇيرۇدى قورشاۋنى بۆسمەكنى ئۇلارغا شۇنچە تېز. ② قول ياكى پىچاق قاتارلىقلار بىلەن يېرىپ پارچىلىماق: قاسساپ كانارىغا پۇتۇن پېتى ئېسقلىق تۇرغان قوينىڭ گۆشىدىن بىر ئارقا پۇتىنى شارتتىدە بۆستى ـ دە، گىرغا سالدى. ③ يارماق، سۆكمەك: تاغارنى تىكىشىدىن بۆسۈۋەت.

بۆسۈپ كىرمەك يېرىپ، ئۇسۇپ كىرمەك: لوقمانىنىڭ دوستلىرى ئارغىماقلىرىنى چاپتۇرۇپ قىلىچ ـ نەيزىلىرىنى ئوينىتىپ، قاراقچىلار سېپىگە بۆسۈپ كىرىپتۇ. * ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ئورۇنداش سەنئىتىگە يەنە بىر يېڭى شەيئى بۆسۈپ كىردى.

بۆسۈپ ئۆتمەك ئىلگىرىلەش يولىدىكى توسالغۇنى كۈچ بىلەن يېرىپ ئۆتمەك: بۈگۈنكى ئوغلاق تارتىش ئويۇنىدا قاسىم ئاكا ئېتىنى چاپتۇرغىنىچە توپنى بۆسۈپ ئۆتۈپ كەتتى. * سۇ بىزدە يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بۆسۈپ ئۆتمىسە بولمايدىغان جىددىي توسالغۇسى بولۇپ قالدى.

بۆسۈشمەك «بۆسمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بۆسۈلمەك «بۆسمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تاغار ئوتتۇرىدىن بۆسۈلۈپ كەتتى.

بۆشۈك ئى ① بوۋاق بالىنى بۆلەپ بېقىش ئۈچۈن ياسالغان كارىۋات شەكىللىك جابدۇق: قوشاق بىلەن بىلەن ئەللەي ئېيتار رائىلە، ئۇزاقلاردا كېزەر ئۇنىڭ خىيالى. ئېمىپ يېتىپ كېتەر ئاستا ئۇيقۇغا، ئۇنىڭ رەڭدار بۆشۈكتىكى ئوغلانى. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ، ۋەقە ـ ھادىسىنىڭ تۇغۇلغان يېرى، ماكانى: ئىنقىلاب بۆشۈكى ـــ يەنئەن. * بۇ يەر ئىلىم ـ پەن ئوچىقىغا، ئىلىم ئەھلى يېتىلىدىغان بۆشۈككە ئايلانماقتا.

بۆشۈك ئەگمىسى بۆشۈكنىڭ ئىككى بېشىدىكى ئەگمە ياغاچ.

بۆشۈك تويى بالىنى بۆشۈككە سېلىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇراسىم. بۇ مۇراسىم ئادەتتە بالا تۇغۇلۇپ 40 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۆتكۈزۈلىدۇ: بالىدىن تەلىيى بولمىغان ساۋۇت ئاكا كەنجى ئوغلى ياسىن تۇغۇلغاندا خۇرسەن بولۇپ، كەمبەغەللىكىگە باقماي، ئەل ـ يۇرتنى چاقىرىپ بۆشۈك تويى قىلىپ بەردى.

بۆشۈك خالۇسى بۆشۈك ئەگمىسىنىڭ چوققىسىغا قوندۇرۇلغان توغرا ئۇزۇن ياغاچ.

بۆشۈك يورغىسى بۆشۈك پۇتىنىڭ تەۋرىتىشكە باپ بولغان يايسىمان قىسمى.

بۆشۈكىدە تۇنجۇقتۇرماق ← **بۆشۈكىدە ئۇجۇقتۇرماق**: ئۇلار شۇ تۈزۈمنىمۇ بۆشۈكىدىلا تۇنجۇقتۇرغانىدى.

بۆشۈكىدە ئۇجۇقتۇرماق يېڭىدىن پەيدا بولۇشىغىلا يوق قىلىۋەتمەك: گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى پارتىيىمىزنى بۆشۈكىدىلا ئۇجۇقتۇرۇۋەتمەكچى بولغانىدى.

بۆشۈكنى تەۋرەتكەنمۇ؟ بېقىپ چوڭ قىلغانمۇ، تۇغۇلغاندا بارمىدىڭ: ئۇ: ـــ ۋاھ! خۇددى بۆشۈكۈمنى تەۋرەتكەندەك گەپ قىلىسىزا، ئۇقۇپ قويۇڭ، مەن بۇ يىل توپتوغرا 41 ياشقا كىردىم، ـــ دېدى.

بۆشۈك ياپقۇچ بۆشۈكتىكى بالىنى چىۋىن، پاشا قاتارلىقلاردىن ئاسراپ قېلىش ئۈچۈن بۆشۈك ئۈستىدىن يېپىلغان ياپقۇچ.

بۆشۈكتەۋرەتكۈ ئى [بۆشۈك+تەۋرەتكۈ] <زوئول> ← **ياچىۋەگ.**

بۆك ئى ← **دوپپا**: بېشى بارنىڭ بۆكى بار (ماقال).

بۆكى سۇغا چىلاشماق ← **دوپپىسى سۇغا چىلاشماق**: قوغۇنچىدىكى ئەھۋالدىن بۆكى سۇغا چىلىشىپ قالغان يۇنۇس پۇشايمان ۋە ئۆچمەنلىك بىلەن ئۆزىگە ئۆزى كايىماقتا ئىدى.

بۆكىگە جىگدە چۈشمەك ← **دوپپىسىغا جىگدە چۈشمەك.**

بۆكىگە جىگدە سالماق ← **دوپپىسىغا جىگدە سالماق.**

بۆكىنى ئاسمانغا ئاتماق ← **دوپپىسىنى ئاسمانغا ئاتماق**: بۇندىن ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا بىرەر پارچە ئەسىرىم مەتبۇئاتتا ئېلان قىلىنىپ قالغۇدەك بولسا، بۆكۈمنى ئاسمانغا ئاتقۇدەك خۇشال بولۇپ كېتەتتىم.

بۆكەن I ئى <زوئول> سۈت ئەمگۈچىلەرنىڭ بىر تۈرى، تەن شەكلى ئۆچكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، ئادەتتە شىنجاڭدىكى قاقشارلىق بۆكەن كۆزدە تۇتۇلىدۇ؛ ئەركەك-چىشىلىرىنىڭ ھەممىسىدە مۈڭگۈز بولىدۇ، تۈكلىرى سېرىق كۈل رەڭ، يۈزىدە قوڭۇر كۈل رەڭ ئالىسى بار؛ تۆت ئايىغى ئىنچىكە، ئۇزۇن بولۇپ، يۈگۈرەك ۋە ئۇسسۇزلۇققا چىدامىلىق؛ مۈڭگۈزلىرى ئاقۇش ياكى ساغۇچ بولۇپ، سەل يايسىمان، ئاستى تەرىپى كاۋاك كېلىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە ئىسسىقنى قايتۇرۇش، زەھەرسىزلەندۈرۈش، جىگەرنى كۈچلەندۈرۈش ۋە تۇتقاق ئاغرىقلارنى داۋالاشتا ئالاھىدە رولى بار.

بۆكەن كالا <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان، سۇ كالىسىغا ئوخشايدۇ؛ ئەركەك-چىشىسىنىڭ ھەممىسىدە قارا، قىسقا مۈڭگۈز بولىدۇ؛ تاغىقى ساغرىسىدىن ئېگىز، قۇيرۇقى قىسقا، تۈكلىرى سېرىق قوڭۇر ياكى بېغىر رەڭ كېلىدۇ؛ ئېگىز تاغلاردا يېشىل ئوت-چۆپ، دەرەخ شېخى ۋە بامبۇك نوتىلىرىنى يەپ ھايات كەچۈرىدۇ؛ «قىسقا مۈڭگۈزلۈك بۆكەن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بۆكەن II ئى. دىئال. لوككا.

بۆكتەر ئى ① تاغنىڭ ئاستى ۋە يان تەرىپى ئويۇلۇپ، خۇددى پېشايۋانغا ئوخشاپ قالغان جاي: سۇلايمان سۇخەنچى تاغ بۆكتەرلىرىدە يالغۇز مېڭىشتىن، كەچ قېلىشتىن قورقاتتى. ② ئاتلىق سەپەرگە چىققاندا ئېگەرنىڭ كەينىگە تېڭىپ قويىدىغان نەرسە.

بۆكتەرلىمەك پ. ئاتلىق سەپەرگە چىققاندا ئىگەرنىڭ كەينىگە خۇرجۇن-قاچا قاتارلىقلارنى بۆكتىرىپ تاڭماق: موللازەيدىن كالا تېرىسىنى بۆكتەرلەپ، پادىچى ۋە بوۋاي بىلەن خوشلىشىپ يۈرۈپ كەتتى.

بۆكتۈرمە ئى ← **مۆكتۈرمە**: قوشۇننىڭ ئالدى بىزنىڭ ئاخىرقى بۆكتۈرمىمىزگە كەلگەندە بۇيرۇق بېرىلدى. * شەھەردىن قوشۇمچە ياردەم كېلىپ قالسا، يولىنى توسۇپ زەربە بېرىش ئۈچۈن ئالاھىدە بۆكتۈرمە قويۇلىدۇ.

بۆكتۈرمە جەڭ ← **مۆكتۈرمە جەڭ.**

بۆكچان رەۋ. بۆك كىيگەن ھالەتتە، بۆك كىيىپ: موماي ئوغلىنىڭ قىلىقلىرىنى زوقمەنلىك ۋە پەخىرلىنىش بىلەن سۆزلەپ كېلىپ: — بىر قېتىم تېخى چىڭقى قىشتا بۆكچان قېلىۋىدى، قولاقچا ئال دەپ پۇل بەرسەم، شۇنىڭغىمۇ كىتاب ئاپتۇ! — دېدى.

بۆكسە سۈپ. دىئال. پەس، تۆۋەن.

بۆكسە بولماق دىئال. ئېگىلمەك، ئېڭىشمەك، پەسلىمەك.

بۆكمەك پ. دىئال. بوي ئەگمەك، بوي سۇنماق؛ تەسلىم بولماق، ئەل بولماق.

بۆكۈل ئى. تارس. ① توي-تۆكۈن ۋە نەزىر-چىراغلاردا تاماق تەقسىم قىلىدىغان كىشى. ② ۋاڭنىڭ ئالدىغا داستىخان سالىدىغان، تاماق تەييارلاپ ئېلىپ كېلىدىغان كىشى.

بۆگەك سۈپ. ← **بۆگەك كۆرپە.**

بۆگەك كۆرپە پەقەت مېھمانلارنىڭ ئاستىغا سېلىشقىلا ئىشلىتىلىدىغان، يېكەندازغا ئوخشايدىغان بىر خىل كۆرپە: ئۆينىڭ تۆر تەرىپىگە سېلىنغان كىگىزنىڭ ئۈستىگە ئۇزۇن يىل تۇتۇلغانلىقىدىن ئۆڭۈپ سەل ئەسكىرىگەن بىر گىلەم تاشلانغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قارائەتلەستىن تىكىلگەن بىر بۆگەك كۆرپە سېلىنغانىدى.

بۆگەن ئى. بىر ـ بىرىگە يېپىشىپ كاللەكلەشكەن، مونەكلەشكەن ماياق.

بۆگەنلىمەك پ. كاللەك ـ كاللەك مايىقلىماق: قوي سەمرىشكە باشلىغاندا بۆگەنلەيدۇ.

بۆلە ئى <دېھ> خامان تەپكەندە بۇغدىيى ئايرىلمىغان سامانىنى سورۇش ئۈچۈن دۆۋىلەنگەن دۆۋە: ئابلا قولىدىكى ئارىسىنى بۆلىگە سانجىپ قويۇپ، شاپاق دوپپىسىدا ئاپتاپتا كۆيگەن بوينىنىڭ تەرلىرىنى ئېرتىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇراتتى.

بۆلە قىلماق <دېھ> ← **بۆلە يارماق.**

بۆلە يارماق <دېھ> بۇغدايىنى سورۇش ئۈچۈن يىغىپ، دۆۋىلەپ، بۆلە ھالەتكە كەلتۈرمەك: تراكتور خامانىنىڭ سىرتىغا چىقتى، توختىكام توزدەك يۇمشىتىلغان ئۇنچە سامانلىرىنى سىقىمداپ كۆرۈپ: ــ قېنى يىگىتلەر بۆلە يېرىپ قويۇپ ئاندىن قايتايلى، تازا يۇمشاپتۇ، ئاسمادىن يامغۇر قۇيۇۋەتسە، ئەستاغپۇرۇللا دەپ قالمايلى، ــ دېدى.

بۆلەتمەك «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاغرىپ ياتقان پاتەمخان ئانا بوۋاق بالىسىنى سىڭلىسى ئايشەمگە بۆلىتىپ، بۆشۈكىنى يېنىدا قويۇپ يېتىپ ئارام ئالدى.

بۆلەك ① ئى. بۆلۈنگەن نەرسىنىڭ بىر قىسمى؛ پارچىسى: ناننىڭ بىر بۆلىكى. سوپۇننىڭ بىر بۆلىكى. * كېمە تاختايلىرى نەچچە بۆلەك بولۇپ كەتتى. ② ئى. تەشكىل قىلغان ياكى ئۆز ئىچىگە ئالغان قىسمى؛ تەركىبىي قىسمى: جۈملە بۆلەكلىرى. ماقالىنىڭ بۆلىكى. * بىز تەبىئەت دۇنياسىنى ۋە ئۇنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىنى نىسپىي ھالدىلا بىلەلەيمىز. ③ سۈپ. باشقا، ئۆزگە: ئۇنىڭ قەلبىگە ھازىر يەنىلا زۇلالدىن بۆلەك ھېچكىم سىغمايتتى. * ئۆيدە تۇرناقنىڭ دۇتار تارىسىغا تەگكەندە چىققان ئاۋازىدىن بۆلەك ھېچقانداق شەپە ئاڭلانمايتتى. ④ سۈپ. باشقىلاردىن پەرق قىلىدىغان، ئالاھىدە، باشقىچە: جايتېرەك، پەيزىڭ بۆلەك، ياشنار سېنى كۆرگەن يۈرەك. ⑤ سۈپ. ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، ئالاھىدە، ئايرىم: ئۆينى بۆلەك قىلماق. * ئۇلارنىڭ رۇزىغارى بۆلەك. ⑥ رەۋ. باشقىدىن، قايتىدىن: ــ ھەرقانداق ئىش بىر نۆۋەتتىلا ئەپلىشىپ بېرىۋەرمەيدۇ. قايتا ياساپ، بۆلەك سىناپ كۆرمەيمىزمۇ؟ ــ دېدى.

بۆلەك چىقارماق ئايرىم ئۆي تۇتۇپ بەرمەك، ئۆينى ئايرىم قىلىپ بەرمەك: زايىت ئاخۇن ئۆتكەن يىل ئىككى ئوغلىنى ئۆيلىگەنىدى، بۇ يىل چوڭ ئوغلىنى بۆلەك چىقاردى.

بۆلەك ـ بۆلەك پارچە ـ پارچە، ئايرىم ـ ئايرىم: ئېتىزدىكى دۆۋىلەنگەن ياڭيۇنى ئۈچ خىلغا ئايرىپ، خىلى بويىچە بۆلەك ـ بۆلەك قىلىپ دۆۋىلەپ قويدى.

بۆلەكتىن رەۋ. باشقىدىن، قايتىدىن، يېڭىباشتىن: ئاشۇ كۈنلەر يالقۇنلۇق ھايات، چىقماس بىزنىڭ ئوتلۇق يۈرەكتىن، ئەسلىگەندە قەھرىمانلارنى، كۆچكە تولار يىللار بۆلەكتىن.

بۆلەكچە ① سۈپ. باشقىچە؛ غەيرىي: بۆلەكچە ئادەم، بۆلەكچە مىجەز. ② رەۋ. ئادەتتىن تاشقىرى، پەۋقۇلئاددە: پېشايۋاننىڭ بارلىق ئۇسكۇنىلىرى: سۇپا، تۈۋرۈك، لەمپە، سالاسۇن ۋە دەرىزە قاپقاقلىرى پۈتۈنلەي چىنار ۋە ياڭاق ياغاچلىرىدىن ئىشلەنگەنلىكتىن بۆلەكچە كۆركەم، سىپتا ۋە ئالاھىدە بولۇپ كۆزگە چۈشەتتى.

بۆلەكلەتمەك «بۆلەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بۆلەكلەنمەك ① «بۆلەكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② «بۆلەكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بۆلەكلىك سۈپ. بۆلىكى بار، بۆلەكلەرگە بۆلۈنگەن: باش بۆلەكلىك جۈملە.

بۆلەكلىمەك پ. بۆلەكلەرگە بۆلمەك، قىسىملارغا ئاجراتماق.

بۆلەنمەك «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بالىنىڭ يىغىسى بۆشۈككە بۆلەنگەندىن كېيىن توختىدى.

بۆلجۈرگەن ئى <بوت> ئەتىر گۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقىنىڭ سىپى ئۇزۇن؛ گۈلى ئاق؛ مېۋىسى پىشقاندا گۈل تېگى قىزىرىپ گۆشلىنىدۇ؛ سۇلۇق ۋە تاتلىق، يېگىلى بولىدۇ.

بۆلجۈرگەنلىك ئى. بۆلجۈرگەن كۆپ ئۆسىدىغان يەر.

بۆلدۈرگەن توغرىسى: بۆلجۈرگەن ← **بۆلجۈرگەن.**

بۆلدۈرمەك «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەھەت: — ئۇكام، مەن ئالتۇننى بازارغا ئېلىپ بېرىپ تەڭمۇتەڭ ئىككىگە بۆلدۈرۈپ كېلەي، — دەپتۇ - دە، ئالتۇننى ئېلىپ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىپتۇ.

بۆلگۈچ سۈپ. بىر - بىرىدىن ئايرىيدىغان، بۆلىدىغان، پارچىلايدىغان: ئېنگېلس مۇنداق دېگەنىدى: «تەبىئىي پەن ساھەسىدىكى ھەربىر دەۋر بۆلگۈچ كەشپىياتقا ئەگىشىپ، ماتېرىيالىزم ئۆزىنىڭ شەكلىنى مۇقەررەر ئۆزگەرتىپ تۇرىدۇ».

بۆلگۈچى ① سۈپ. بۆلىدىغان، پارچىلايدىغان. ② ئى <مات> بۆلۈنگۈچى بۆلۈنىدىغان سان: بۆلۈنگۈچى ئون، بۆلۈنمە ئىككى بولسا، بۆلگۈچى بەش بولىدۇ.

بۆلگۈنچى ① سۈپ. بىرلىكنى پارچىلايدىغان، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالىدىغان، ئارىنى بۇزىدىغان: بۆلگۈنچى ئۇنسۇر. * ئۇيۇشتۇق چىڭ جىمى مىللەت ئەلگە بولۇپ قورغان، غەزەپلىك قەھرىمىز ۋولقان ھامان بۆلگۈنچى شەيتانغا. ② ئى. شۇ خىل قىلمىشلار بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

بۆلگۈنچىلىك ئى. بىرلىكنى پارچىلايدىغان، ئارىغا سوغۇقچىلىق سالىدىغان، ئارىنى بۇزىدىغان قىلمىش: دۆەن جاۋشۇ: — ئەمدى ئۇيغۇر تىلىدا بىر پارچە ماقالە يېزىڭ، سادىر پەلۋان توغرىسىدا يېزىڭ، سىزنىڭ پىكرىڭىز توغرا، شۇ چاغدىكى تارىخىي شارائىت بويىچە «ئىلى سۇلتانلىقى»نى تەھلىل قىلىش كېرەك، ئۇ ھەرگىزمۇ بۆلگۈنچىلىك بولمايدۇ. بۇ بىر ئىلمىي مەسىلە...، — دېدى.

بۆلگۈنچىلىك سالماق بۆلۈنۈش پەيدا قىلماق، مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرماق: «جەڭنامە» سۆزلەشنى باھانە قىلىپ، ئامېرىكىنىڭ مۇناسىۋىتىگە ۋە مىللەتلەرنىڭ مۇناسىۋىتىگە بۆلگۈنچىلىك سېلىشقا، دىندىن پايدىلىنىپ، ماركسىزم - لېنىنىزمغا قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىشقا يول قويۇلمايدۇ.

بۆلگۈنچىلىك قىلماق بىرلىكنى پارچىلاشقا، بۆلۈنۈش پەيدا قىلىپ، مۇناسىۋەتنى يامانلاشتۇرۇشقا ياكى ئارىنى بۇزۇشقا ئۇرۇنماق.

بۆلمە ئى. خانا، ئۆي: شەھەردە بىر كۆك راۋاق بار؛ بۇ راۋاقنىڭ ئاستى - ئۈستىدە چوڭ - كىچىك بىرەر يۈزچە بۆلمە بار.

بۆلمەك پ ① سۇندۇرۇپ، يېرىپ ياكى باشقا يول بىلەن پۈتۈن نەرسىنى بۆلەكلەرگە ئاجراتماق، پارچىلىماق، بۆلەك - بۆلەك قىلماق: ناننى ئىككىگە بۆلمەك. قەغەزنى بۆلمەك. ② مەلۇم بەلگىلەرگە قاراپ قىسىملارغا ئاجراتماق: ئەسەرنى بابلارغا بۆلمەك. ئوقۇغۇچىلارنى سىنىپلارغا بۆلمەك. ③ <مات> بۆلۈش ئەمىلىنى بېجىرمەك: چوڭ ساننى كىچىك سانغا

بۆلمەك. * تۆتنى ئىككىگە بۆلسەك ئىككىدىن تېگىدۇ. ④ تەقسىم قىلماق، ئۈلەشمەك: مىراسنى بۆلمەك. پايدىنى بۆلمەك. * يەرنى ھۆكۈمەت شەخسلەرگە بۆلۈپ بەردى. ⑤ داۋام قىلىۋاتقان گەپ-سۆز سۆھبەت، خىيال، ئوي-پىكىر قاتارلىقلارنى ئۈزمەك، توختىتىپ قويماق ياكى ئۇنىڭغا تەسىر يەتكۈزمەك: ئەكبەر تەرىنى تۈرۈپ، دوستىنىڭ سۆزىنى كەسكىن بولدى. * موماينىڭ سوئالى بوۋاينىڭ خىيالىنى بۆلدى.

بۆلۈش ① «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسمدىشى. ② ئى <مات> بۆلۈش ئەمىلى. ③ ئى <لوگ> تەپەككۇردە ئەينى بىر جىنس ئۇقۇمنى شۇ جىنس ئۇقۇم تەركىبىدىكى بىرقانچە تۈر ئۇقۇمغا ئايرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۆلۈش ئەمىلى <مات> ماتېماتىكىدىكى بىر خىل ھېسابلاش ئۇسۇلى. پۈتۈن بۆلۈنىدىغان مۇسبەت پۈتۈن سانلارنى بۆلۈش ئەمىلى يەنى بىر ساندىن ئوخشاش سانلارنى ئېلىشنى ئاددىي يول بىلەن ھېسابلاش ئۇسۇلى. مەسىلەن: «10»دىن «2»نى ئوخشاش يول بىلەن 5 قېتىم ئېلىشقا بولىدۇ، بۇ «10»نى «2»گە بۆلۈش دېگەنلىكتۇر.

بۆلۈش بەلگىسى <مات> A سانىنى B سانغا بۆلۈشنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (÷). بەزىدە ئۇنىڭ ئورنىغا توغرا سىزىق، يانتۇ سىزىق ياكى قوش چېكىت (:) ئىشلىتىلىدۇ. مەسىلەن: a سانىنى b سانغا بۆلۈش a ÷ b، ياكى a/b، $\frac{a}{b}$، a:b قىلىپ يېزىلىدۇ.

بۆلۈشنىڭ ئاساسى <لوگ> ئۇقۇمنى بۆلۈشتە ئاساس قىلىش ئۈچۈن، ئوبيېكتنىڭ بەلگىلىرى ئىچىدىن مەقسەتكە قاراپ تاللىۋېلىنغان مەلۇم بىر بەلگە.

بۆلۈشنىڭ تۈرى <لوگ> لوگىكىلىق بۆلۈشنىڭ ئوخشىمىغان تۈرلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بۆلۈشنىڭ تۈزۈلۈشى <لوگ> لوگىكىلىق بۆلۈش بۆلۈنگۈچى (ئۇقۇم)، بۆلۈنمە ۋە بۆلۈشنىڭ ئاساسىدىن ئىبارەت ئۈچ قىسمىدىن تۈزۈلىدۇ. بۇ بۆلۈشنىڭ تۈزۈلۈشى بولىدۇ.

بۆلۈشمەك «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاكام بىلەن ئىككىمىز مىراس بۆلۈشكەندە، ئاخۇنۇملار بۇ چاپاننى قىشتا ئاكىسى كىيسۇن، يازدا ئىنىسى كىيسۇن دەپ تەقسىم قىلدى.

بۆلۈم ئى ① قىسىم، خانا ۋە شۇ قاتارلىق ئاجرىتىلغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىر قىسمى: ئىشخانا: بىنانىڭ بۆلۈملىرى، كېمىنىڭ بۆلۈمى. * ئۇ، سۆزنى ئايلاندۇرۇپ كېلىپ تۇنۇگۈن بۆلۈمدە قىلىشقان پاراڭغا كېلىپ توختالدى. ② ئىدارە، مۇئەسسەسە، كارخانا، ماگىزىن، مۇزېي قاتارلىقلارنىڭ مەلۇم ئىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، بىر تۈردىكى نەرسىلەر توپلانغان ھەربىر قىسمى؛ شۆبە: مالىيە بۆلۈمى، كادىرلار بۆلۈمى. * تۆتىنچى كۈنى مېنى كادىرلار بۆلۈمگە چاقىرتتى. ③ ئىلمىي ياكى بەدىئىي ئەسەرلەرنىڭ مەلۇم مەسىلىگە بېغىشلانغان ھەربىر مۇستەقىل قىسمى: بۇ كىتابىچىدا «ئىجتىمائىي ئىنقىلابنىڭ شەكلى ۋە قورالى» مەسىلىسى مەخسۇس سۆزلەنگەن بىر بۆلۈم بار. ④ بۆلەك، قىسىم: ئورمىنى بۆلۈم تۈگىتەر، ئادەمنى ئۆلۈم (ماقال). * — تەرتىپ! تەرتىپ! — دەپ ۋارقىراشتى بىر بۆلۈم ئوقۇغۇچىلار ۋەكىلنىڭ سۆزىگە قوشۇلۇپ.

بۆلۈمچە ئى. بۆلۈم ياكى باشقارما تەركىبىدىكى شۆبە خىزمەت تارمىقى، كىچىك بۆلۈم: ئۇ لاۋازىمەتچىلىك ئىدارىسىدە تۆتىنچى بۆلۈمچىنىڭ باشلىقى بولۇپ ئوتتۇز يىل ئىشلىدى.

بۆلۈنگۈچى ① سۈپ. بۆلۈنىدىغان، پارچىلىنىدىغان: بۆلۈنگۈچى شەيئى. بۆلۈنگۈچى ماددا.

② ئى <مات> بۆلـمەكـچـى بولغان سان: بۆلگۈچى ئىككى، بۆلۈنمە تۆت بولسا، بۆلۈنگۈچى سەككىز بولـدۇ. ③ ئى <لوگ> بۆلۈنمەكچى بولغان جىنس ئۇقۇم.

بۆلۈنمە ① سۈپ. پارچىلانغان، ئايرىـلغان؛ پارچە، ئايرىم: بۇ ئىككى مىللەت شۇ ۋاقىتـقىچە بۆلۈنمە ھالەتتە تۇرۇش ۋە ئىچكى جاڭجالـلارنىڭ بۆلۈشى ئارقـىسىدا ئاجىـزلاپ كەتـكەن ھەم شۇ سەۋەبتىن چەت مىللەتنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاسـتىغا چۈشۈپ قالغانـدى. ② ئى <مات> بۆلۈشتىن كېلىپ چىققان نەتـىجە: سەكـكىـزنى تـۆتـكە بۆلـسـەك بۆلۈنـمە ئىككى بولىدۇ.③ ئى <لوگ> بۆلۈنـگۈچـى جىنـس ئۇقۇم بۆلـۈنگەنـدىن كېيـىن كېلـىپ چىـقـقان بىرقانـچە تـۈر ئۇقۇم.

بۆلۈنمەك ① «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلـۈك دەرىجىسى: بۆلۈنـگەنـنى بۆرە يەر (ماقال). * ئاتوم، ئاتوم يادروسى بىلەن ئېلېكترونغا بۆلۈنىدۇ. ② «بۆلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەمەتكە ئۆتكەن يىلى ئون بەش مو يەر بۆلۈنگە- نىدى. * قىزلارنى كۆرۈپ ياشـلارنىڭ سۆھبـىتى بۆلۈندى. ③ <بىئول> باكتېرىيە، يۇسۇن ۋە ئىپتىدائىي ھايۋانـلارنىڭ بىر خىل جىنسسىز كۆپىيىش ئۇسۇلـى يەنى ئورگانىزم ئىككـىگە ياكى بىرقانـچـىغا بۆلۈنـگەنـدىن كېيـىن، ھەربىر قىسمـى (بۆلـىكى) مۇكەممەل يەككە تەنگە ئايرىلىدۇ.

بۆلۈنۈپ كۆپىيىش <بىئول> بىر جانلىقنىڭ بـۆلۈنـۈپ بىر جىنسلىق يەككە تەن ۋە بىر جىنسسىز يەكـكە تەنـنى ھاسـىل قىلىشـتىن ئىبارەت كۆپىيىش شەكلى.

بۆلۈنۈپ كۆپىيىدىغان باكتېرىيە <بىئول> بۆلۈنۈش ئۇسۇلـى ئارقىلـىق كـۆپىيىدىـغان باكتېرىـيە، كـۆپ ساندىـكى باكتېرىيەلەرنىڭ ھەممـىسى بۆلۈنـۈپ كۆپىيىدىغان باكتېرىيە- لەردۇر.

بۆلىمەك پ. بوۋاق بالىنى بۆشۈككە سېلىپ تاڭماق: ئايشەم بوۋاقنى بۆشۈككە بۆلىدى.

بـۆجـۈ ئى. دىـئال. بالـىلارنى قورقۇتۇش ياكـى ئالـداش ئۈچـۈن، «جىن» دېـگەن مەنىدە قوللىنىدىغان سۆز.

بۇدرە (توغرىسى: بۇدۇر) ⟵ بۇدۇر.

بـۇدۇر سۈپ. چاچ، موي ۋە يۇڭـلارنىڭ تۈرۈلگەن، ھەر تەرەپكە ياتقان ھالدا كىرىشىپ يۆگىلىپ ئۆسـكەن ھالـىتى: بـۇدۇر چـاچ. * ئاسفالتلانغان كەڭ يولـدا ماشـىنا ئۇچقانـدەك كېتىۋاتـىدۇ. ماشىنا دېرىزىسىدىن كىرگەن شامال سەۋلەشىنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلـكىتىپ، ئەتىر- لەرنىڭ خۇش بۇي ھىدىنى دىمىقىمغا ئۇراتتى.

بۇدۇر چاچ بىر-بىرىگە كىرىشىپ يۆگىلىپ ئۆسكەن چاچ: بېلەت كەسكۈچى چـوكان بۇدۇر چاچلىرىنى سىلكىتىپ، باشقا كىشىنىڭ ھېساباتـىنى قىلىشقا كىرىشىپ كەتتى.

بۇدۇر قەغـەز <گ سەن> سۇرەت يۇيۇش ئۈچۈن مەخسۇس ئىشلەنگەن بـۇدۇر يۈزلۈك قەغەز.

بۇدۇر قىلماق بۇدۇر ھالەتكە كەلتۈرمەك: قىزچاقنىڭ يېڭىلا بۇدۇر قىلىنغان چاچلىرى ئۇنىڭ ئۇچۇق تۇرغان يەلكىلىرىگە يېيىلغان، ئۇ ئۇستىگە ئالا-بۇلـماچ نېپىز پوپايكا، ئوچـۇق ھاۋا رەڭ رەختتىن تىكىلگەن كەڭ پۇچقاق ئىشتان كىيـگەن ئىدى.

بۇدۇر-بۇدۇر ① «بـۇدۇر» سـۆزىـنىڭ تەكرارلىنىـشى: ئۇنىڭ چېـچـى تۇغۇلۇشـتىـلا بـۇدۇر-بـۇدۇر بولۇپ، ھەم چىـرايـلىق ھەم كـۆركەم ئىـدى. ② بىرەر نەرسە يـۈزىـنىڭ كۆرۈنـۈشىدىـكى تەكـشى بولمىغان ھالىتى: بۇ چىنىقا بۇدۇر-بۇدۇر قىلىپ گۈل بېسىلىپتۇ.

بۇدۇر-چوقۇر بۇدۇر ھەم چـوقۇر: ئۇنىڭ يۈزىـگە بىرنەرسە ئـۆرلەپ بۇدۇر-چوقۇر بولۇپ كېتىپـتۇ. * بۇ ياغاچ ياخـشى تىلىنمىغانـلىقـتىن، يۈزى پۈتۈنـلەي بۇدۇر-چوقۇر بولۇپ كېتىپـتۇ.

بۇدۇرلەتمەك «بۇدۇرلـىمەك» پېئىـلىـنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: دولقۇن چىچىنى بۇدۇرلەتتى.

بۇدۇرلەنمەك «بۇدۇرلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — كۆزۈڭىز ھەقىقەتەن ئۆتكۈر ئىكەن، — ئۇ سەل بۇدۇرلەنگەن ساغۇچ ئۇزۇن چېچىنى سول قولى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ، باشقىچە قىياپەتتە سۆزلىدى.

بۇدۇرلىمەك پ. بۇدۇر ھالەتكە كەلتۈرمەك، بۇدۇر قىلماق: جۇۋىچى بۇ تېرىنى ياقىلىق قىلىش ئۈچۈن ئالاھىدە بۇدۇرلەپ ياسىدى

بۇرەندە ئى. موزدۇزلارنىڭ كۆن، خۇرۇم قاتارلىقلارنى كېسىدىغان، تىغى ئاي شەكىللىك، ئەگرى ساپاقلىق ئەسۋابى: مەتنىيازنىڭ تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، موزدۇزلۇق ۋە ساتىراشلىق ھۈنەرلىرىگە قولى كېلىدۇ، ئۇ موزدۇرلۇق قىلسا، ئۆتۈكنىڭ قېلىپىنى ئۆزى چاپىدۇ. بەلچە، بۇرەندە، بىگىز، يىڭنىلەرنىمۇ ئۆزى ياسىۋالىدۇ.

بۇركۇت ئى.<زوئول> قارچىغىسىمانلار ئائىلىسىدىكى چوڭ يىرتقۇچ ئوۋ قۇشى، ئۇنىڭ تۇمشۇقى ئىلمەك، بارماق تىرناقلىرى ئۇچلۇق، قانات پەيلىرى چوڭ، كۆزى ئىنتايىن ئۆتكۈر. كىشىلەر ئۇنى قولدا بېقىپ، جەرەن، كېيىك، تۈلكە قاتارلىق ھايۋانلارنى ئوۋلايدۇ.

بۇركۇت سالماق ئوۋچى بىرەر نەرسىنى ئوۋلاش ئۈچۈن بۇركۇتنى قويۇپ بەرمەك: ئۇ يىراقتىن بىر كېيىكنى كۆرۈپ بۇركۇتنى سالدى.

بۇركۇت يۇلتۇز تۇركۇمى <ئاستر> ئېكۋاتور يۇلتۇز تۇركۇملىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 19 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 3°، يا ئوقى يۇلتۇز تۇركۇمىنىڭ جەنۇبىغا، قەۋس يۇلتۇز تۇركۇمىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدىكى كۆپچىلىك يۇلتۇزلار سامانيولى ئىچىدىكى يۇلتۇزلاردۇر.

بۇرگە ئى <زوئول> ھاشارات، قېنىق بېغىر رەڭ ياكى سېرىق قوڭۇر رەڭدە بولىدۇ؛ تېنى كىچىك، پۇتلىرى ئۇزۇن، سەكرەشكە ماھىر كېلىدۇ؛ شوراش ئەزاسى بار، ئادەم ۋە سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ تېنىدە قان شوراپ پارازىت ياشايدۇ؛ چاشقان يارىسى ۋە قارا كېزىك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى يۇقتۇرىدۇ.

بۇرگىدىن پوستۇمبا ئالماق چوڭ - كىچىك ھەرقانداق نەرسىدىن پايدا - مەنپەئەت شىلىۋالماق: مەتنىيازنى ساددە چاغلىما، بۇرگىدىن پوستۇمبا ئالىدىغان نېمە ئۇ.

بۇزرۇك سۈپ [پ] يېزت. كاتتا، چوڭ، ئۇلۇغ: ئوسمان بۇزرۇك ھەزرەتلىرى چەت ئەللەردىكى زىيارىتىنى ئاياغلاشتۇرۇپ دۆلىتىگە سالامەت قايتىپ كەلدى.

بۇزرۇكگاھ ئى [پ] <دىن> ئۇلۇغلار، ئەۋلىيالار تۇرىدىغان ياكى تۇرغان جاي؛ مۇقەددەس ئورۇن - جاي.

بۇزرۇكۋار سۈپ [پ] يېزت. ئۇلۇغ، ئۇلۇغ- ۋار؛ ھۆرمەتكە لايىق؛ مەرتىۋىلىك: — ئەي بۇزرۇكۋار ئاتا، ئەي مېھرىبان ئانا، ماڭا رۇخسەت بېرىڭلار! مۇندىن زىيادە ھايال بولۇپ قالسام، زالىم شاھ كەينىمدىن ئادەم ئەۋەتسە، ھەممىمىز ھالاك بولىمىز، — دەپ بالا ئاتا - ئانىسىغا يالۋۇرۇپتۇ.

بۇزۇرگا (توغرىسى: بۇزرۇكگاھ) ← **بۇزرۇكگاھ.**

بۇزۇرگاھ (توغرىسى: بۇزرۇكگاھ) **بۇزرۇكگاھ.**

بۇك سۈپ. قويۇق ھەم زىچ ئۆسكەن، باراقسان، باغجانلاشقان: مەن ئۆزەمنى ئۈچ دەرۋازىنىڭ بۇك تېرەكلىك كوچىسىدا كېتىپ بارغاندەك ھېس قىلماقتىمەن.

بۇك - باراقسان بۇك ۋە باراقسان؛ قويۇق ئۆسكەن ۋە باغجانلاشقان: رەپىق ئاكا

پەسىلىكتە ئالىقانىدەك كۆرۈنۈپ تۇرغان بۇك-باراقسان باغلارغا، كۆجۈم مەھەللىلەرگە، چەكسىز كەتكەن سالا ئېتىزلارغا نەزەر تاشلىدى.

بۇك-باراقسانلىق بۇك-باراقسان بولغان ھالەتتە، بۇكىلۇك ۋە باراقسانلىق: تىراكتور توختىماي ئۈچ سائەت ماڭغانىدىن كېيىن، يىراقتىنلا بۇك-باراقسانلىق ئىچىدە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قاتار-قاتار ئاپئاق ئۆيلەر خىرە-شىرە كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

بۇككىدە رەۋ. بۇك-باراقسان ھالەتكە كەلگەن ھالدا: بىردىنلا بۇككىدە ئۆسكەن دەرەخلىك ھويلىدىن ئاڭلىنىۋاتقان بالىلارنىڭ زىل، يېقىملىق ناخشا ئاۋازى ئىختىيارسىز مېنى ئۆزىگە مەپتۇن قىلىۋالدى.

بۇكلۇك ئى. زىچ ئۆسكەن دەرەخلىك جاي، قويۇق ئورمان بار جاي: ئەتىسى كەچقۇرۇن يېزىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى تۇرسۇن كېلىپ زايىت ئىككىمىزنى ئۆيىگە ئېلىپ كەتتى. بىز ئۇنىڭ ھويلىسىدىكى بۇكلۇكتە يانپاشلاپ يېتىپ تاكى يېرىم كېچىگىچە مۇڭداشتۇق.

بۇگلۇك ئى. سۇپا ئورنىدا يۆتكەپ ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ كارىۋات: ئۇ باي يازلىقى باغدا گۈللەرنىڭ ئارىسىغا قويۇلغان بۇگلۇكتە ياتىدىكەن، چاكىرى بولسا، ئۇنى قورقىمىسۇن دەپ نېرىراق بىر يەردە سۇپىدا ياتىدىكەن.

بۇگۇن [بۇ+كۈن] ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان پەيتتە ئۆتۈۋاتقان كۈن، كېچە-كۈندۈز: بۇگۈن پەيشەنبە، خۇدا بۇيرۇسا، ئۆلمىسەم بۇ ئىشنى يەكشەنبە كۈنى قوللىرىغا تاپشۇرىمەن. * مېنىڭچە دۇنيادا ئەڭ قىممەتلىك نەرسە «بۈگۈن»، ئەڭ ئاسان قولدىن كېتىدىغىنىمۇ «بۈگۈن»، شۇڭا ئۇ ئەڭ قىممەتلىك بىلىنىدۇ. ② ئى. ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان پەيت، بېجىرىۋاتقان ئىش ئۇستىدىكى ۋاقىت؛ ھازىر، ئەمدى: بۈگۈننى ئۆيلىماي، ئەتىنى ئويلا. — جۇڭگو ياشلىرىنىڭ بۈگۈنى پارلاقتۇر.

بۈگۈن-ئەتە پات-پۇرسەتتە، يېقىن-ئارىدا، يېقىندا: ئەسەتكە دادىسىدىن، بۈگۈن-ئەتە ئۈرۈمچىگە كېلىدىغانلىق توغرىسىدا خەت كەلدى. * چارەكىلىك ئىمتىھان بۈگۈن-ئەتە باشلىنىدۇ.

بۈگۈن-ئەتىلىك ئاز كۈنلۈك، ئاز ۋاقىتلىق: ئۇنىڭ كېسەلى خېلى ئېغىر، بۈگۈن-ئەتىلىك ئۆمرى قالدى. * بۇ بىنانىڭ پۈتىدىغانىغا بۈگۈن-ئەتىلىكى قالدى.

بۈگۈن-ئەتىلىكى قالماق بىرەر ۋەقە، ھادىسە يۈز بېرىشىنىڭ ۋاقىت-سائىتى يېقىنلاشماق؛ ۋاقتى توشۇپ قالماق: بوۋاي تاشۋايغا: — بايىمۇ ئېيتتىم ئۇكا، بۈگۈن-ئەتىلىكىملا قالغان ئادەممەن. مۇشۇ گۈندىخانىدا كۆزەتچىلىك قىلىۋاتقىنىمغا ئوتتۇز يىلدىن ئاشتى. بۇ گۈندىخانىغا كىرىپ-چىقىپ تۇرغانلار ئاز بولمىدى، بەزىلەرنىڭ بۇ يەردىن ئۆلۈكى چىقىپ كەتتى، — دەپ سۆزلەپ بەردى.

بۈگۈنچە رەۋ. شۇ بىر كۈنگە: بۈگۈنچە قەلبىمگىزنى خالىق ئىشلىتىپ تۇرسۇن. * سادىق ئاغرىق ئىكەن، بۈگۈنچە ئۇنىڭ ئورنىغا ھاۋاخان ئىشلىسۇن.

بۈگۈنكى سۈپ ① سۆز بولۇۋاتقان كۈنى سادىر بولغان، يۈز بەرگەن ياكى شۇ بىر كۈندىكى: بۈگۈنكى ئىشنى ئەتىگە قويما (ماقال). * بۈگۈنكى يىغىن ئۆز ۋاقتىدا باشلاندى. * بۈگۈنكى تويغا ئەكرەم قاتناشمىدى. ② كۆز ئالدىدىكى، ھازىرقى پەيتتىكى، ھازىرقى: ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ تۈرلۈك پۈتىلكاشاڭلاردىن بۆسۈپ ئۆتۈپ، سوتسىيالىزم دەۋرىدە ئۈزلۈكسىز راۋاجلىنىپ، بۈگۈنكى ھالەتكە كەلگەنلىكىنى خۇشاللىق بىلەن تەنتەنە قىلىمىز.

بۈگۈنلۈك سۈپ ① بۈگۈنگە خاس، بۈگۈن بولىدىغان، بۈگۈنگە تەئەللۇق: غالىب ئاخىرقى ئىككى سائەتلىك دەرستىن كېيىن يەنە ئىككى سائەت ئولتۇرۇپ بۈگۈنلۈك تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلىدى. ② مۇشۇ بىر كۈنگە مۆلچەرلەنگەن: بۇ، مېنىڭ بۈگۈنلۈك ئوزۇقۇم.

بۇلدۇرگە ئى. دىئال. قامچىنى قول بېغىشىغا

سېپۋېلىش ئۈچۈن ساپ ئۇچىغا بېكىتىلگەن بوغقۇچ، قامچا بېغى،

بۆۋى ئى ① <دىن> ئىشانلىق بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئايال، سوپى ئايال: پادىشاھ قىزىنىڭ قېشىغا كىرىپ-چىقىش ۋە ئۇنى كۈتۈش، ساقلاش ئۈچۈن مەخسۇس تەربىيىلەنگەن بۆۋىلەردىن بىرنەچچىنى قويۇپ قويۇپتۇ. ② ئاياللارنىڭ ئىسمىغا قوشۇلۇپ كېلىپ ھۆرمەتلەش مەنىسىنى بىلدۈرىدۇ: بۆۋى پاتىمە. بۆۋى ئايىشە. ئايىم بۆۋى.

بۈيۈك سۈپ ① ئۇلۇغ، زور، كاتتا: بۈيۈك ئىتتىپاقلىق. بۈيۈك ئادەم. * مېھمان سېنى بىللە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلسا سائادەت بىل، ئەمما مېھماندىن تۆۋەندە ئولتۇرغىن، مېھمان سەندىن بۈيۈك ئادەم بولسا ئولتۇرماق ئەدەب ئەمەس. ② يۈكسەك؛ يۇقىرى، ئېگىز: ئەقىدە بۈيۈكتۇر، رەھىمتىڭ كەڭدۇر، تەبەسسۇم ئەيلىشىڭ قۇياشقا تەڭدۇر.

بۈيۈكلەشمەك پ. بۈيۈك ھالەتكە كەلمەك، بۈيۈك بولماق، ئۇلۇغلاشماق، كاتتىلاشماق؛ يۈكسەكلەشمەك: ئۇ ئويلىغانسېرى ھېرىپ-چارچاشتىن قورقمايدىغان، خەلقنى داۋالاش ئىشىغا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى ئاتىغان مۇزەپپەر كۆز ئالدىدا تېخىمۇ بۈيۈكلىشىپ باراتتى.

بۈيۈكلۈك «بۈيۈك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىنساننىڭ بۈيۈكلۈكى ئەقىل-ئىدراكى بىلەن. * گۆدەكلەر دوستلۇقىنىڭ سىمۋولى، كۆز يەتمەس ئېگىزلىكتە يەلپۈنەتتى. جۈپ كۆكۈل شادلىقتىن تېپىپ قۇۋۋەت، تېخىمۇ بۈيۈكلۈككە تەلپۈنەتتى.

بې «ب» ھەرپىنىڭ نامى.

بېتا ئى [ر<گرېك] گرېك ئېلىپبەسىنىڭ ئىككىنچى ھەرپى «B» نىڭ نامى بولۇپ، پەن-تېخنىكىدا ئىككىنچى ئورۇن ياكى دەرىجىنى كۆرسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ.

بېتا زەررىچە <فىز> بەزى رادىئوئاكتىپ ماددىلار يىمىرىلگەن چاغدا چىقارغان تېز سۈرئەتلىك، مەنپىي زەرەتلىك ئېلېكترون ھەرىكىتىنىڭ تېزلىكى نۇرنىڭ تېزلىكىگە يېقىن كېلىدۇ.

بېتا نۇر <فىز> رادىئوئاكتىپ ماددىلار يىمىرىلگەندە قويۇپ بەرگەن بېتا زەررىچىلەر ئېقىمى. ئۇ تېشىپ ئۆتۈش ئىقتىدارىغا ئىگە يەنى نەچچە سانتىمېتىر قېلىنلىقتىكى ئاليۇمىن تاختىنى تېشىپ ئۆتەلەيدۇ، گازنى ئىئونلاشتۇرىدۇ، فوتو سۈرەت لېنتىسىغىمۇ يورۇقلۇق سەزدۈرەلەيدۇ.

بېتالدى رەۋ. دىئال. ئۆز ئالدىغا، ئۆز مەيلىچە؛ بىكارغا، بوشقا.

بېتەمرا سۈپ. دىئال. ئالدىراڭغۇ.

بېتون ئى [ر<فران <لات] <بىن> سېمونت، قۇم، سۇ ۋە شېغىل قاتارلىقلار مەلۇم نىسبەتتە ئارىلاشتۇرۇلۇپ تەييارلانغان قۇرۇلۇش ماتېرىيالى. ئۇ بېسىلىشقا، ئوتقا، سۇغا چىدامىلىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ يەنە ئەۋرىشىملىك خۇسۇسىيىتىمۇ بولىدۇ.

بېتون تاختا <بىن> قېتىغا پولات چىۋىق ئېلىنغان ۋە ھەر خىل ئۆلچەملىك تاختاي شەكلىدە ئىشلەنگەن بېتون.

بېتون تام <بىن> لايىھە ئۆلچىمى بويىچە سۇ، سېمونت، قۇم، شېغىل، پولات چىۋىق قاتارلىقلاردىن تەييارلانغان تام.

بېتون چىڭدىغۇچ <بىن> تەۋرىنىش رولىدىن پايدىلىنىپ بېتون چىڭدايدىغان ئۈسكۈنە. ئۇ ھاۋانى قىسىش ياكى ئېلېكتر ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچ ئارقىلىق ماشىنا دېتاللىرىنى مەركەزدىن قاچما ھالەتتە ئايلاندۇرۇش ياكى تەكرار ئۇرۇلدۇرۇش ئارقىلىق تەۋرىنىش ھاسىل قىلىدۇ.

بېجىرتمەك «بېجەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئۇكام قاسىم ھازىرلا شەھەرلىك ھۆكۈمەتكە بار، بىزگە تەقسىم قىلىنغان

ئۇن مىڭ يۈەن پۇلنىڭ رەسمىيىتىنى بېجىرتىپ كەل ، — دېدى شەھەرلىك قول سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ باشلىقى قاسىمغا.

بېجىرمەك پ. بىرەر ئىشنى ئىشلىمەك، ۋەزىپىسىنى بەجا كەلتۈرمەك، ئورۇندىماق: ئاسىم تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى تولۇق ھەتتا ئاشۇرۇپ بېجىردى.

بېجىرىشمەك «بېجىرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېجىرىلمەك «بېجىرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېجىرىم ① سۈپ. بۇزۇلمىغان، تازا، ساق: بېجىرىم قوغۇن. بېجىرىم چىنە. بېجىرىم ئەينەك. ② سۈپ. باشقا نەرسە ئارىلاشمىغان؛ ئەينى، تەبىئىي، ساپ: بېجىرىم ئالتۇن. ③ سۈپ. بارلىق ئەيىب، قۇسۇر، نۇقسانلىرى بولمىغان، ساغلام، پاك: بېجىرىم ئادەم. بېجىرىم يىگىت. * باغدات قىرىق ياشلار چامىسىدىكى ئورۇقراق كەلگەن، ئۇستىخانلىرى تۇرمۇشنىڭ جاپا-مۇشەققىتى بىلەن تاراملىشتەك قاتتىقان بېجىرىم ئادەم ئىدى. ④ رەۋ. راۋرۇس، مەزمۇت: بوۋاي، ھاكىمنىڭ گېپىنىمۇ كۈتمەستىن، ياش يىگىتلەردەك يەرنى بېجىرىم دەسسەپ ئاشخانىدىن چىقىپ كەتتى.

بېخى ئى [پ] ئاياغ كىيىملەردىكى چاكىنىڭ ئىككى تەرىپىگە تىكىلگەن ئىنچىكە تىكىش.

بېخى سالماق بېخى تىكمەك.

بېخىچىلىق ئى. بېخى سېلىش ئىشى، بېخى سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىش.

بېخىل سۈپ [ئە] باشقىلارغا بىرەر نەرسە بېرىشنى خالىمايدىغان؛ پىخسىق: بېخىل ئادەم. بېخىل كاسىپ. * بېخىل بايدىن سېخى گاداي ياخشى (ماقال). * بېخىلنىڭ بېغى كۆكەرمەس (ماقال).

بېخىللاشتۇرماق «بېخىللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېخىللاشماق پ. بېخىللىق، پىخسىقلىق ھالەتكە كەلمەك؛ پىخسىقلاشماق: بەزى ئادەملەر بېيىغانسېرى بېخىللىشىپ كېتىدىكەن.

بېخىللىق «بېخىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بېخىللىق قىلماق. * دادىسى ئۇنىڭغا: — كىشى بىلەن بولغان مۇئامىلىدە ساپ دىل، توغرا، ئىنساپلىق بول، ھەرگىز يالغان سۆزلىمە، بېخىللىق، تەكەببۇرلۇق قىلما، — دەپ نەسىھەت قىلاتتى.

بېخىللىق قىلماق كىشىلەرگە بېخىل، پىخسىق ھالەتتە مۇئامىلە قىلماق.

بېدە ئى <بوت> پۇرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، مۇرەككەپ يوپۇرمىقى ئۈچ تال كىچىك يوپۇرماقتىن تۈزۈلىدۇ، كىچىك يوپۇرماقلىرى دۈگىلەك كېلىدۇ؛ گۈلى كېپىنەك شەكلىدە ئېچىلىدۇ، رەڭگى سۆسۈن كېلىدۇ؛ چوكا شەكلىدە مېۋە تۇتىدۇ. بۇ ئاساسەن چارۋاماللار ئۈچۈن ئوت-چۆپ قىلىنىدۇ، ئۇنىدىن باشقا دېھقانچىلىقتا يېشىل ئوغۇت ئۆسۈملۈكى ئورنىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

بېدە پۆرىسى قىيمىسى بېدە كۆكىدىن تەييارلىنىدىغان پۆرە.

بېدە چۆچۈرىسى قىيمىسى بېدە كۆكىدىن تەييارلىنىدىغان چۆچۈرە.

بېدە كۆكى بېدىنىڭ باش ئەتىيازدا كۆكلەپ چىققان يۇمران مايسىسى. بۇنى باش ئەتىيازدا كىشىلەر سەي ئورنىدا ئىستېمال قىلىدۇ.

بېدىچىلىك ئى. يېزا ئىگىلىكىدە بېدە تېرىش ۋە ئۇنى يېتىشتۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كەسىپ ۋە ئۇنىڭ نامى.

بېدىش ئى. ① تەك شۇڭلىرىنى ئارتىش ئۈچۈن ياغاچتىن تەييارلانغان جاھاز، چەللە: ھويلا ئىچى ئازادە بولۇپ، بېدىشلەرگە ئېلىنغان قويۇق ئۈزۈم تاللىرى قارىيىپ كۆزگە

چۈشەتتى. ② مۇشۇنداق تەييارلانغان ئـۈزۈم بارىكى: تۈلكە ئۆزىنىڭ دۈشمىنى بولغان بۆرىنىڭ ئۆلۈمىنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۈزۈملۈك باغـدا بېدىـش ئاستىـدا تىـنچ ۋە خاتىـرجەم ياشاشـقا باشلاپتۇ.

بېدىشلىك ئى. بېدىش ئورنىتىلغان، بېدىش بار يەر: تەرەپ ـ تەرەپتىن سوئاللار، تەنىلەر، خۇددى ئاقۋالداقتەك ئېتىلىشقا باشلىـدى. زۇلـلا بېدىشلىكنىڭ يېنىدىكى سېمونت سۇپىغا سەكـرەپ چىقىپ ۋارقىرىدى.

بېدىك ئـى ① چارۋا مالـلارنى ئېلـىپ ـ ساتقۇچى ياكـى ۋەكالـتەن سېتـىپ بېرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: ئەپەنـدىـمىنىڭ خۇيـى يامان بىر ئېشـەكى بار ئىـكەن. ئۇنى بازارغا ئاچىقىپ بىر بېدىككە سېتىپ بېرىش ئۈچۈن بېرىپتۇ. ② چارۋا مال سودىـسـىنى كېلىـشتـۈرۈپ قويغۇچى.

بېدىكلىك ئى. چارۋا مالـلارنى ئېلـىپ سېتىش ياكى ئۇنىڭ سودىسىنى كېلىشتۈرۈپ قويۇش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى ۋە كەسپى: كىشـلەر ئۇنى ئىـمـىن بېدىـك دەپ ئاتايتتى. * يىـگىتـلەر ئۇنى ئىـزدەپ سوراش جەريانىـدا، ئۇنىڭ بېدىكـلىك ھۈنىرى ھەققىدىكى قىزىقارلىق ھېكايىلارنىمۇ ئاڭلاشقا ئۈلگۈردى.

بېدىلىك ① سۈپ. بىدە بار، بىدە تېرىلغان: بېدىلىك ئېتىز. ② ئى. بىدە تېرىلىدىـغان يەر: زۇمرەت، سۇلايماننى ئىزدەپ ئۆيىگە كەلـسە، ئۇ ئاللىقاچان بېدىلىككە كەتكەنىدى.

بېرەرمەن ئى. بېرىدىغان كىشى: بېرەرمەنـنىڭ ئەتىسى تۈگىمەس (ماقال). * بېرەرمەنـنىڭ بېشىنى ئالارمەن ئوڭلاپتۇ (ماقال).

بېركېلىي ئى [رىلات] <خىم>رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت. بەلگىسى Bk (Berkelium)، a زەررىسى بىلەن سامارىيـنى بومباردىـمان قىلىش ئارقىلىق ئېلىنىدۇ. ماسسا سانى 249، ئىزاتوپىنىڭ يېرىم يىمىرىلـىش دەۋرى 314 كـۈن بولىدۇ.

بېرى ① رەۋ. سۆزلەۋاتقان كـىشى، سـۆز بولۇۋاتـقان ۋاقـىت ياكـى ئورۇنغا يېقىـن: بېرى كەلـگىن! بېرى ئولـتۇرۇڭ! * سەلىمخـان ئابدۇلنى: ـــ بېرى كەل بالام. مەن سېنى ئوبدان ـ راق كۆرۈۋالاي، ـــ دەپ ئالدىغا تارتىپ، ئاجايىپ بىر ھېرىسمەنلىك بىلەن قاراشقا باشلىدى. ② تىر (چىـقىـش كېلـىش قوشۇمـچىـسى «دىـن، تىـن» بىلەن كەلگەندە) بەلگىلـىك پەيت، «...دىـن باشـلاپ، داۋامـىدا، مابەينىـدە، بۇيان، تارتىپ، ئېتىبارەن» دېگەن مەنىـنى بىلدۈرىدۇ: ئۈزۈنىـدىن بېـرى. * ناسىـر بەش يىلدىن بېرى سۇ ئىشلار ئىدارىسىدە ئىشلەۋاتىدۇ.

بېرىپ ① «بارماق» پېئىلىنىڭ رەۋىشدىشى: ئايىمـخان ئۆتـكەن ئايـدا ئۇرۇمچىـگە بېرىـپ، ئوغلىنى كۆرۈپ كەلدى. ② «شۇنداق قىلىـپ، نەتىجىـدە» دېـگەن مەنـىنى بىـلدۈرىـدۇ: بۇ ئىش ئاخىرى بېرىپ سۇغا چىلاشتى.

بېرىپ ـ بېرىپ ① «بېـرىـپ» سـۆزىـنىڭ تەكـرارلىـنىشى. ② بارا ـ بارا؛ ئاخىـرقـى ھېسابتا؛ كېيىنچە: ـــ بۇ گېپىـڭ ئېيتىلـىشقا ياخـشى، لېكىن بەزىـلەرنىڭ دېگىنىدەك ئاشۇرۇ ـ ۋەتسەڭ، نان بەرمەيـدۇ. بېرىـپ ـ بېرىـپ ئۇلار قولۇڭدىكى بىر پارچە ناندىنمۇ قۇرۇق قويىدۇ! ـــ دېدى مەنسۇر ئەكبەرگە كەسكىن قىلىپ.

بېرىچە (توغرىسى: بارىچە) ⟵ **بارىچە**.

بېرىش «بارماق I» پېئىـلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: بۈگۈن ئۆيدە ئۇنچە ئالدىراش ئىشىممۇ يوق، بېرىپ باقمايمەنمۇ، مەن شۇ خىيال بىلەن ئەيسانىڭ ئۆيىگە بېرىش قارارىغا كەلدىم.

بېرىش كـېلىش <تىل> ⟵ **يۆنىلىش كېلىش**.

بېرىش ـ كېلىش بىر ـ بىرىنىڭكىگە بېرىپ ـ كېلىـپ تۇرۇش، ئـۆزئارا باردى ـ كەلـدى مۇناسـۋەت، ئالاقە: يۇرۇڭـقاش دەرياسىـدا كەلكۈن تازا ئەۋجىگە چىققان مەزگىل ئىكەن. ئۇ كەمـلەردە دەريادا كـۆۋرۈك بولـمىغاچـقا، ياز كۈنلىرى شەرقىتىكى تۆت ناھىيە بىلەن خـوتەن

شەھىرىنىڭ بېرىش ـ كېلىشى ئۈزۈلۈپ قالدى.

بېردش ـ كېلىش قىلماق ئۆزئارا باردى ـ كەلدى قىلماق، يېقىن مۇناسىۋەت، ئالاقە قىلىشىپ ئۆتمەك: يەڭگەم: ـــ سىزگە دەيدىغان بىر گەپ بار، ـــ دېدى ۋە بىلىكمىدىن تۇتۇپ ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن، ـــ ھازىرمۇ ھەنىپەم بىلەن بېرىش ـ كېلىش قىلىۋاتامسىز؟ ـــ دەپ سوراپ قالدى.

بېرىشماق «بارماق» پېئىلى «①②③④⑤» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بېشىغا ئاق سەللە ئورىۋالغان قېرى ـ ياش ئادەملەر بىرلەپ ـ ئىككىلەپ مەسچىت تەرەپكە كېتىپ بېرىشاتتى.

بېرىشمەك «بەرمەك» پېئىلى «①②③④⑤⑥» نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چېدىرنى چۆرىدەپ ئولتۇرغان، ئۆرە تۇرغان ياشلار قىقاس ـ چۇقان بىلەن ئاللا ـ باركاللا ئېيتىپ چاۋاك چېلىپ، ئۇسسۇل ئوينىغۇچىلارغا قىزغىن مەدەت بېرىشەتتى.

بېرىقى سۆپ. سۆزلىگۈچىگە ياكى سۆز بولۇۋاتقان يەرگە يېقىنراق بولغان؛ بۇ ياقتىكى، بۇ تەرەپتىكى: بېرىقى ئىشىك. بېرىقى بىنا. * ئۇ ئالمان ـ تالمان ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇردى ـ دە، يەنە شۇ ئەگمە كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ، بېرىقى قىرغاققا قايتىپ كەلدى.

بېرىلگەن «بېرىلمەك» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

بېرىلگەن سان <مات> ئالگېبرالىق ئىپادە ياكى تەڭلىمىلەردىكى سانلىق قىممىتى ئېنىق بولغان سان. مەسىلەن: «5 = Y = + X» تەڭلىمىسىدىكى «5» سانى بېرىلگەن سان بولىدۇ.

بېرىللىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Be (Beryllium)، رەڭگى سۇس كۈل رەڭ كېلىدۇ، ئەڭ يېنىك مېتاللارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ X نۇرنى ئۆتكۈزۈش قابىلىيىتى ئەڭ كۈچلۈك بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن X نۇر تۇرۇپكىسى ياساشقا بولىدۇ. بېرىللىي بىلەن ئاليۇمىنىنىڭ قېتىشمىسى ئىنتايىن قاتتىق ھەم يېنىك بولغاچقا، ئايروپىلان، راكېتا ياساشتا كەڭ قوللىنىلىدۇ. بېرىللىي بىلەن مىس قېتىشمىسىنىڭ ئېلاستىكلىقى بەك يۇقىرى، شۇڭا ئۇ پۇرژىنا ياساشتىمۇ ئىشلىتىلىدۇ. بېرىللىي ئاتوم ئېنېرگىيىسى سانائىتىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

بېرىلمەسلىك ① «بېرىلمەك» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز شەكلى. ② بوش كەلمەسلىك. بويۇن ئەگمەسلىك: كىچىك جەڭچى دۈشمەننىڭ تەھدىت سېلىپ ئۇرۇپ، تىللاپ ئازابلىشىغا پەرۋا قىلمىدى، شۇنىڭدەك دولىسىنى قېقىپ، چاي تۇتۇپ قىلغان چىرايلىق سۆزلىرىگىمۇ بېرىلمىدى.

بېرىلمەك ① «بەرمەك» پېئىلى ① ② ④ ⑥ نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ ئامانەت ئىگىسىنىڭ ئۆز قولىغا بېرىلىدۇ. * ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلارنىڭ قۇرۇلۇشىغا ھەر تەرەپلىمە ياردەم بېرىلىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، نەرسە ياكى كەسپكە قىزىقىپ قالماق، ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا كىرىشمەك: ئىلىمگە بېرىلمەك. تەتقىقاتقا بېرىلمەك. * مەن لېنىن توغرىسىدىكى ھېكايىلارنى بىرنەچچە كۈن بېرىلىپ ئوقۇدۇم. * ئىپارگۈل مانا ھازىر پۈتۈن زېھنى بىلەن كىتاب ئوقۇشقا بېرىلىپ كەتتى. ئىشىك قاتتىق چېكىلگەندىن كېيىنلا بېشىنى كۆتۈردى. * ماشىنىدىكىلەرنىڭ بەزىلىرى مەنسۇرنىڭ گەپلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى، بەزىلەر بولسا شېرىن خىياللىرىغا دەخلى يەتكۈزۈۋاتقان بۇ 20 ياشلار چامىسىدىكى يىگىتكە نارازى بولۇپ غودۇڭشىيتتى.

بېزەپ سۆپ [پ+ئە] ① ئىسراپ، زايە: ـــ قوناقنى توخۇلار بېزەپ قىلىۋېتەر، كەچقۇرۇن ئاپارسامىكىن دەيمەن، ـــ دېدى بوۋاي جامالنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ. ② پاسكىنا، كىر: بۇ قورۇنىڭ ئىچى بەك بېزەپ ئىكەن.

بېزەپ بولماق ① چېچىلىپ، بۇزۇلۇپ ئىسراپ بولماق، زايە بولماق: ئۇ خاماندىكى بۇغداينى ئاغارغا قاچىلاپ قويمىغانلىقتىن چېچىلىپ، دەسسىلىپ تولىمۇ بېزەپ بولغانىكەن. ② پاسكىنا، كىر بولماق: كىيىمىڭ بەك بېزەپ بولۇپ كېتىپتۇ.

بېزەپ قىلماق ① چىپچىپ، بۇزۇپ ئىسراپ قىلماق. زايە قىلماق، ② پاسكىنا، كىر قىلماق.

بېزەپچىلىك ئى ① بېزەپ بولۇپ كەتكەن ھالەت، ئىسراپچىلىق: بۈگۈنكى زىياپەت پىلانلىق ئورۇنلاشتۇرۇلمىغانلىقتىن يېمەك - ئىچمەكتە تولىمۇ بېزەپچىلىك بولدى. ② پاسكىنىچىلىق: ئەتىيازدا قار ئېرىگەندە بولىدىغان ئارقا كوچىلاردىكى بېزەپچىلىك ھازىر تۈگىدى.

بېزەتكۈزمەك «بېزدىمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايىمخان ئەتىكى توي تەييارلىقى ئۈچۈن بىرنەچچە قوشنىسىنى چاقىرىپ ئۆيىنى چىرايلىق بېزەتكۈزۈۋالدى.

بېزەتمەك «بېزدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېزەرتمەك «بېزەرمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېزەرمەك پ. يۈزىنى قىلىن قىلىۋالماق، گەپ تەسىر قىلمايدىغان بولۇۋالماق، گۆشەيمەك، بېزەڭلەشمەك: — يوقال! ھۇ، ئىززىتىنى بىلمەيدىغان! قۇشقاچتەك جېنىڭنى ئوڭلاپ باقالمايسەنۇ، گەپنى چوڭ قىلىسەن، كۆزۈمدىن ھازىر يوقال! ئۆيۈمگە ئىككىنچى ئاياغ باسقۇچى بولما! ھە، نېمىگە بېزىرىپ تۇرىسەن؟ — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ، ئارا بىلەن ھەيۋە قىلىپ قىزىل بۇرۇنغا. * — داداڭ ئىشقا بۇيرۇغاندىن كېيىن ماڭمامسەن بېزىرىپ تۇرماي، — دېدى نىيازنى سەل ئىتتىرىپ ھېلىقى چار ساقال كىشى.

بېزەشتۈرمەك پ. بېزەلگەن، زېنەتلەنگەن، رەتلەنگەن ھالەتكە كەلتۈرمەك: ھويلىنى بېزەشتۈرمەك.

بېزەشتۈرۈلمەك «بېزەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېزەشمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كەچكى كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن بىر قىسىم ئوقۇتقۇچىلار مەكتەپ كۇلۇبىنى قولمۇقول بېزەشتى.

بېزەك ئى ① مارجان، بىلەزۈك قاتارلىق زىننەت بۇيۇملىرى، زىبۇزىننەت: باللار شادلىقىدىن چاپانلىرىغا تىللا تۈگمىلەر قادىشىپتۇ، قىزجۇۋانلار قۇلاق، بويۇنلىرىغا بارماق ۋە بىلەكلىرىگە ئالتۇن بېزەكلەر تاقاپتۇ. ② بىرەر نەرسىگە ئىشلەنگەن نەقىش گۈل: تامغا قاپارتما شەكلىدە ئىشلەنگەن بېزەكلەر نەملىشىپ بۇزۇلۇشقا باشلىغانىدى.

بېزەكلىك ① سۈپ. ئۈستىگە نەقىش ئىشلەنگەن، بېزىكى بار، بېزەلگەن؛ زىننەتلىك: بېزەكلىك تام. ② سۈپ. بېزەك قىلىشقا بولىدىغان، بېزەك بۇيۇمى قىلىشقا لايىق: ئامنە، قارا، قولۇڭغا سالىدىغان بېزەكلىك ئۈچۈن ساپسېرىق ئالتۇن ئالىمەن، ئۇ چاغدا نېمە دەيسەن. ③ ئى. تۇرپان ۋىلايىتىدىكى قەدىمىي يادىكارلىقلار ساقلانغان بىر جاي.

بېزەلمەك «بېزدىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلا رەڭمۇرەڭ گۈللەر بىلەن شۇنچىلىك بېزەلگەن ئىدىكى، خۇددى يېزىنىڭ خۇش ھاۋالىق باغلىرىنى ئەسلىتەتتى. * سۇلتان ھاجىنىڭ تۇرار جايى رەڭمۇرەڭ گىلەملەر بىلەن بېزەلگەنىدى.

بېزەنمەك «بېزىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دەيدىكى، نە ھاجەت بېزەنمەك، ئۆگەنگىن، سۆزلىرىڭ گۈل ئاچسۇن. دەيدىكى، نە نامۇس ئۆگەنمەك، نامۇسكى، نادانلىق، يەر يۇتسۇن!

بېزىتىلمەك «بېزەتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھويلىدا چىرايلىق بېزىتىلگەن ئىككى چاقلىق پەيتۇنغا قېتىلغان، جابدۇقلىرى رەتلىك ئات چاپچىپ تۇراتتى.

بېزىمەك پ. ھەر خىل چىرايلىق، زىننەتلىك نەرسىلەر بىلەن زىننەتلىمەك؛ ھۆسن كىرگۈزمەك: ئۆيىنى بېزىمەك. زالنى بېزىمەك. * ئاق يىپەكتە تىكتىم كەشتە، نازۇك، چېۋەر قول بىلەن. يىللىق سەھەر، ئايدىڭ كەچتە، بېزەپ ئۇنى گۈل بىلەن. * كەل دىلبىرىم، گۈللەر ئۈزەيلى،

ئانا يۇرتنىڭ گۈلى دە بىزەيلى. سەن بول زۆھرە، مەن بولاي تاھىر، گۈل ھاياتنىڭ پەيزىن سۈرەيلى.

بىزىندە ئى .دىئال. ـــ> **قولتارتقۇ.**

بىسبول ئى [ر] <تەن> ـــ> **كالتەك توپ.**

بىسىش «باسماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: بىسىش ماشىنىسى.

بىسىش ماشىنىسى <مەت> ـــ> **مەتبەئە ماشىنىسى.**

بىسىشماق «باسماق III» پېئىلى «①②③④⑤⑥⑦»نىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: لىتىپ ئۆي كۆچ-كەندە ئىدارىدىكى ياشلار ئۇنىڭغا ياردەملىشىپ، ئۆي جاھازلىرىنى ماشىنىغا بىسىشىپ بەردى. * پەقەتلا شۇ يۈرەك ئىسسىق ـ سوغۇق كۆرگەن، بولدۇ مۇڭ تولا كۆكۈلگە سىرداش. بىسىشىپ ئۆمۈرنىڭ دەشت ـ چۆللىرىنى، ئاي ئەمەس، يىل ئەمەس، ئەسىرلەپ ئۇزاق.

بىسىق سۈپ. ① بىكار ئەمەس، ئالدىراش، باس ـ باس: دۈيجاڭ: ـــ مىنىڭ دىمەكچى بولغىنىم يارامىلىقلىرىنىڭ قولى بىسىق، قولى بوشلىرىغا بۇ ۋەزىپىنى تاپشۇرغىلى بولمايدۇ، ـــ دەپ ئىزاھات بەردى. * ـــ مۇشۇنداق ئىشنىڭ بىسىق ۋاقتىدا نۇرۇم نەدە يۈرىدىغاندۇ، خېلى كۈن بولدىغۇ شۇ بالا ئۆيگە كەلمىگىلى، ـــ دىدى زورىخان. * تۆگمەندە ئۇگۇت بەك بىسىق ئىكەن، شۇڭا بىزنىڭ بۇغدايىنى بەش كۈندىن كىيىن تارتىپ بەرمەكچى بولدى. **ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، سالماق، تەمكىن:** مىجەزى بىسىق. ئۇلار ئالمىجانغا قاراشتى، ئالمىجان ھىچ نەرسە بولمىغاندەك خاتىرجەم ۋە بىسىق ئىدى.

بىسقتۇرماق ① «بىسقىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: 5 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى ئەڭ ئالدى بىلەن بىيجىڭ ئوقۇغۇچىلىرى يىغىن ئۆتكۈزۈپ ۋە نامايىش قىلىپ بۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شىمالىي مىلىتارىست ھۆكۈمىتى بىسقتۇرۇشقا كىرىشىپ 30 ئوقۇغۇچىنى قولغا ئالدى. * ئىھتىمال، ئۇ، كۆپچىلىككە بىر ـ ئىككى ئېغىز سۆز قىلىپ بۇ ئىشنى چىرايلىقچە بىسقتۇرار. ② **جاي ـ جايىغا ئورۇنلاشتۇرماق، جايلاشتۇرماق، تۈزەشتۈرمەك:** شۇ ئەسنادا ئىچكىرى ئۆيدىن تۇراپ شۇجىمۇ ھويلىغا چىقتى. زورىخان بولسا ئۆي ئىچىنى بىسقتۇرۇش بىلەن ئاۋارە ئىدى. * ئۇستامنىڭ قالايمىقان جابدۇقلىرى ياغاچ ساندۇقلارغا قاچىلىنىپ دالاندا ئۆزىگە تېگىشلىك ئورۇن ئېلىپتۇ. ئويۇقتىكى كوزىلار، قوزۇقتىكى چۆمۈچلەر ۋە ئۆينىڭ باشقا كۆزگە كۆرۈنەرلىك جاھازلىرىنىڭ پاكىز، چىرايلىق تەرتىپتە بولۇپ تۇرۇشى بۇ ئۆينى باشقۇرۇپ، بىسقتۇرۇپ تۇرغۇچى ئايالنىڭ ئىشچان ۋە سەرەمجانلىقىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. ③ كۆچمە. **ئۆلتۈرمەك:** يەر ئىسلاھاتىدىن كىيىن يىڭى ھۆكۈمەت ھەددىدىن ئاشقان قىساسى بار بەش زومىگەرنى بىسقتۇردى.

بىسقتۇرۇشماق «بىستۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: دىھقانلار جىددىي سەپەرۋەرلىك بىلەن كەلكۈنگە قارشى كۈرەش قىلىپ، زور ئەنسىزچىلىكنى بىسقتۇرۇشتى.

بىسقتۇرۇلماق «بىسقتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇلارنىڭ كوپىراتىپ توغرىسىدا تارقىتىپ يۈرگەن پىتنە ـ ئىغۋالىرى، قىلغان بۇزغۇنچىلىقلىرى پۈتۈن جامائەت ئالدىدا پاش قىلىنىپ، شەرمەندە بولۇپ بىسقتۇرۇلدى.

بىسقىلىق سۈپ ① ئۈستى ـ ئۈستىگە ئېلىپ قويۇلغان، بىسىلغان، قاچىلانغان: بىردەم ماڭغاندىن كىيىن قۇربان قىلىچنىڭ ھارۋىسى ئۇدۇل تەرەپتىن كېلىپ پاتقاقتا پېتىپ قالغان، ئۈستىدە لەك بىسقىلىق ھارۋىنىڭ ئالدىغا بىرىپ توختىدى. ② مەتبەئەدىن چىققان، نەشر قىلىنغان: شۇجى يۇقىرىغا چوڭ قىزىل خەت بىسقىلىق بىرنەچچە بەت ماتېرىيالنى يانچۇقىدىن چىقىرىپ: ـــ ئەزالار، خۇش خەۋەر، مەركىزىي كومىتېت ھۆججەت چۈشۈرۈپتۇ، ـــ دەپ ئالدىراپ ئوقۇشقا باشلىدى.

بىسقىماق پ ① بىسىلماق، پەسلىمەك، جىمىماق، تىنجىماق، توختىماق: ئەمەت ئۇستا ئۆيىگە كىرە ـ كىرمەي ئىشىكىنى جالاق ـ جۇلۇق ئېچىپ ـ يىپىپ، ئايالىغا ئورۇنسىز بىرمۇنچە قوپال گەپلەرنى قىلىۋەتتى ـ دە، ئۆزىچە تىرىكىپ-

چىچىلىپ يەنە بىسقىپ قالدى. * سەھەردىن بېرى قار ئارىلاش چىققان ئاچچىق شامال كەچكە يېقىن ئاستا ـ ئاستا بىسقىشقا باشلىدى. * گۈدۈك ئاۋازى ۋە پىلىموت ئاۋازى بىسقىتى. ② ئازلىماق، شالاڭلاشماق، پەسەيمەك: * كۆز كېلىپ ئېتىز ـ ئېرىقلاردىكى ئالدىراشلىقلارمۇ بىسقىتى.

بىسلغاق ئى <بوت> كرىست گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، غولىدىن ئۆسكىنى سايىسىز كېلىدۇ، يوپۇرماق شەكلى سوقىچاق ياكى تۆمۈنسىمان؛ گۈلى كىچىك ۋە ئاق بولۇپ ئومۇم گۈل رېتىنى ھاسىل قىلىدۇ؛ مېۋىسى مۈڭگۈزلۈك ۋە ياپلاق كېلىدۇ، چەكلىرىدە قانىتى بولىدۇ؛ ئۇرۇقى توخۇمسىمان، تىبابەتچىلىكتە يەر ئۈستىدىكى قىسمى ۋە ئۇرۇقى دورا قىلىنىدۇ. ئۇ جىگەرنى ياخشىلاپ كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، تال ۋە ئاشقازاننى تولۇقلاش، قۇۋۋەتنى ئاشۇرۇش رولىغا ئىگە.

بىسلماق ① «باسماقIII» پېئىلى «①،②،⑤، ⑥،⑧،⑩،⑪»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۈگۈنكى «كەچلىك گېزىت»كە دۇنيادىكى ھازىرقى زامان پەن ـ تېخنىكا ئىجادىيىتى ھەققىدە بىر ماقالە بىسىلدى. * ماشىنىغا قاچىلانغان يۈك نورمىسىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن ئۇنىڭ سورى بىلەن چاقى خېلىلا بىسىلىپ كەتتى. *— ئاش دەم يېگىلى نەۋاق!... تېۋى كەتكىلى تۇردى ئاشنىڭ، — دېدى بۈۋىنىيازخان ئاچا كۈلۈپ ۋە ئاشقا بىسىلغان گۆشنى توغراش ئۈچۈن ئۈستىگە پىچاق قويۇلغان ئاق ناننى جامال ئاكىنىڭ ئالدىغا سۈرۈپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. ② «باسماق III» پېئىلى «③،④،⑨»نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئەمدى بىر ئاز ئولتۇرۇۋېلىش كېرەك، شۇنداق قىلسا، ئاغرىقى بىسىلىدۇ، ئاندىن ئىشقا چۈشىدۇ. بىر ـ ئىككى مىنۇتتىن كېيىن ھەممە ئاغرىق تۈگەيدۇ. * قىزلارنىڭ ئاغزى بىسىلماي بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى گەپ قىلىپ ئۈچەيلىرى ئۈزۈلگۈدەك قاقاقلاپ كۈلۈشتى. * ئالمىخان دەپ قىچقارسام، ئۇنى باغلاردىن چىقۇر. كۆيۈكى ئەمدى بىسىلدى، دەردى ئۆلگەندە چىقۇر. ③ جىددىيلىك پەسەيمەك، تەرتىپكە چۈشمەك؛ توختىماق: ئۇ دەپ، بۇ دەپ ئۇيىلاشقاندىن كېيىن، ئانا چارە تاپتى. ھېيتەم بىلەن گۈزەلنى پاختەكلىدىكى هاما ئاچىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئەھۋال بىسلغۇچە چەتتىرەك تۇرۇشنى ئېيتتى.

بىسىلىپ قالماق ① جىمىپ، تىنجىپ قالماق، توختاپ قالماق: ئايىم ئاغچا خېنىم ئەسلى بىسىلىپ قالغانىدى. لېكىن ئوغلىنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ يەنە كۆڭلى بۇزۇلۇپ كەتتى. ② ئىجرا قىلىنماي، ئەمەلىيلەشتۈرۈلمەي، ئۆز پېتىچە قويۇپ قويماق: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىنى دېھقانلارغا ھۆددىگە بېرىش توغرىسىدىكى ھۆججىتى ناھىيە ۋە يېزىلارغا چۈشۈرۈلگەندە بەزى ئورۇنلاردا بىر مەزگىل بىسىلىپ قېلىپ ئاندىن ئىجرا قىلىندى. * ياقۇپنىڭ خىزمەت ئالماشتۇرۇش ئىشى ھەل بولماي بىسىلىپ قالدى. ② <سودا>سېتىلماي، خېرىدار چىقماي دۆۋىلىنىپ قالماق، كاساتلاشماق: بۇ كىتابخانا بىرقانچە يىلدىن بۇيانقى كىتاب بىسىلىپ قېلىپ زىيان بولۇشتەك ئەھۋالنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى ئورنىتىپ، ھەربىر خادىمنىڭ ۋەزىپىسىنى بەلگىلىدى. * ئۆتكەن يىل بۇ زاۋۇت مەھسۇلات ئىشلەشتە بازار ئېھتىياجىنى تولۇق نەزەردە تۇتمىغانلىقتىن، بىر قىسىم مەھسۇلاتلار خېرىدار چىقماي بىسىلىپ قالغان، ئاز ئىشلەنگەن بىر قىسىم مەھسۇلات بولسا بازار ئېھتىياجىنى قاندۇرالماي قالغانىدى.

بىسىم ئى ① <فىز> مەلۇم نەرسىنىڭ بىرلىك يۈزىگە چۈشكەن ئېغىرلىق كۈچى: قان بېسىمى. ئاتموسفېرا بېسىمى. * قاشقا ئۇرۇلۇپ يانغان دولقۇن غازنىڭ بېشىدىن ھالقىپ دامبىغا يامرىدى. غازنىڭ گەۋدىسى كۆرۈنمەي قالدى، ئۇنى سۇنىڭ بېسىمى تۆۋەنلىكتىن ئاجرىتىۋەتكەنىدى. كۆپچىلىك «ئاپلا» دېيىشىپ كۆزلىرىنى يۇمۇۋېلىشتى. ② قىسىش، ئېزىش، زۇلۇم سېلىش: ئۇ تېخى توختى

شۇجىنى بۇ ئىشتىن ۋاقىپلاندۇرۇش ئارقىلىق قاتتىق بىر روھىي بېسىم پەيدا قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككە-نىدى. لېكىن ئىش ئۇنىڭ كۈتكىنىدەك بولمىدى. * زۇنۇن قادىر بۇ ھېكايىسىدا فېئودالىق ئېكسپلا-تاتسىيە بېسىمى ئاستىدا، روھىي ۋە جىسمانىي تەرەپتىن مىجىلىپ ھالىدىن كەتكەن دېھقان ئائى-لىسىنىڭ ئېچىنىشلىق سەرگۈزەشتىلىرىنى جانلىق ۋە كونكرېت تەسۋىرلەپ بەردى. ③ ئېغىر ۋەزىپە، مەسئۇلىيەت: ئۇنىڭ يۈرىكى ھازىر ئىككى خىل بېسىم ئاستىدا قىينىلاتتى: بىرى، ھازىرقى بۇ مەجبۇرىيەتنى قانداق قىلىش، يەنە بىرى، كېيىن خەلققە نېمە دەپ جاۋاب بېرىش. «ئادەم بالىسى» بولغىنى ئۈچۈن ھەر ھالدا ئۇ كېيىنكى ئاقىۋەت-نىمۇ ئاز-پاز ئويلىماي قالمايتتى.

بېسىم ئاستىغا ئالماق بىرەر ئىشنى زورلۇق بىلەن قىلىشقا مەجبۇرلىماق: ئۇ، قىزنى شەخسىي دۈشمىنىگە ئوخشاش ناھايىتى قاتتىق بېسىم ئاستىغا ئالدى.

بېسىمغا چىداش كۈچى <فىز> ماتېرىيالنىڭ بېسىمغا بولغان قارشىلىق ئىقتىدارىنى كۆرسى-تىدۇ. ئۇ ماتېرىيال بېسىلغان چاغدىكى بىرلىك توغرا كەسمە يۈز ئۈچرىغان بېسىم كۈچ ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

بېسىم كۈچى <فىز> جىسىم ئۈچرىغان ۋە جىسىمنىڭ يۈزىگە تىك بولغان تەسىر كۈچ.

بېسىم ئۆزگەرتىش پونكىتى <ئېل> توك بېسىمىنى ئۆزگەرتىدىغان ئورۇن. ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىشلەپچىقارغان ئېلېكتر قۇۋۋى-تىنى يىراق جايلارغا ئەۋەتىش ئۈچۈن، توك بېسىمىنى كۈچەيتىپ يۇقىرى بېسىملىق توكقا ئۆزگەرتىپ، توك ئىشلىتىدىغان ئورۇنغا يېقىنلاشقاندا، ئاندىن ئېھتىياجغا قاراپ بېسىمنى تۆۋەنلىتىش كېرەك بولىدۇ. بۇنداق توك بېسىمىنى يۇقىرىلىتىش ۋە تۆۋەنلىتىش خىزمىتى بېسىم ئۆزگەرتكۈچى پونكىتقا تايى-نىپ ئورۇندىلىدۇ. بېسىم ئۆزگەرتكۈچى پونكىتنىڭ ئاساسلىق سايمانلىرى ئۆلچىگۈچ بىلەن ترانسفورماتوردىن ئىبارەت بولىدۇ.

بېسىم ئىشلەتمەك ھەر خىل ۋاستىلەر بىلەن قىستىماق، مەجبۇرلىماق، زورلىماق، بويسۇندۇرۇشقا ھەرىكەت قىلماق: ئۇ نامەرد بۇ قىزغا ھەرقانچە بېسىم ئىشلەتسىمۇ، لېكىن جەسۇر قىز قىلچە بويسۇنماستىن ئۆز نومۇسىنى ساقلاپ قالدى.

بېسىمدار ئى. تاۋار، ئاشلىق ۋە ئېھتىياجلىق ماللارنى ئەرزان، ۋاقتىدا ئېلىپ قويۇپ بازار جىددىيلەشكەندە، قىممەتلىگەندە، قەھەتچىلىك ۋاقتىدا يۇقىرى باھادا ساتقۇچى ھايانكەش: شۇڭا ئارتۇق گۈرۈچتىن، 600 جىڭ ساتىمەن. رەۋەندى بېسىمدارنىڭ سىرلىرىنى ئاچىمەن.

بېسىمدارلىق «بېسىمدار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — ئېيتقىنا، ئۇلار نېمە ئۈچۈن قىزىلكۆزلۈك قىلىدۇ؟ نېمە ئۈچۈن گېلى-مىزنى بوغۇشقا جۈرئەت قىلالايدۇ؟ نېمە ئۈچۈن بېسىمدارلىق بىلەن كۆز-كۆز قىلىدۇ؟ — دېدى غۇپۇر تېيىپ مۇئەللىمگە.

بېسىملىق سۈپ. بېسىمى بار، بېسىمغا ئىگە، بېسىمى بولغان: بېسىملىق سۇ. بېسىملىق گاز.

بېسىملىق سۇ يۇقىرىقى ۋە تۆۋەنكى سۇ توسۇش قاتلىمى ئارىسىدىكى بېسىمغا ئىگە يەر ئاستى سۈيى. ئۇ يەر ئاستى سۈيىنىڭ بىر خىل ئاساسىي تىپى بولۇپ، بۇ خىل سۇنىڭ سۈپىتى ياخشى، مىقدارى تۇراقلىق بولىدۇ. ئۇنى ئۈنۈملۈك سۇ مەنبەسى قىلىشقا بولىدۇ.

بېشارەت ئى [ئە] يېزت. ① ئالدىن بېرىلگەن خەۋەر، خۇش خەۋەر: توي كىشى-نىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ خۇشاللىق ئىش. ئۇ، قىز-يىگىتلەرنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشقا مۇستەقىل قەدەم تاشلىغانلىقىنىڭ بېشارىتى. * — قارنىڭ مۇنداق كۆپ ياغقىنى مول ھوسۇلنىڭ بېشارىتى، — دېدى ئۇ بۇرۇن-قۇلاقلىرىنىڭ ئېچىشىپ ئاغرىشىنى ئۇنتۇشقا تىرىشىپ. ② ئىپادە، ئىنكاس، ئىشارەت: قاسىمنىڭ ئاغزى ئېچىلىپ، كۆزلىرى يۇمۇلۇپ كەتتى. باشلىقنىڭ سۆزىدىن ئۇ ئاللىقا-

داق بىر ھېكمەتنىڭ بېشارىتىنى سەزگەندى. * رۇستەم قولىدىكى يايراقنى قەبرىستانلىقنىڭ بىر چېتىگە قاداپ قويدى. بۇ «ئىشنى باشلايلى» دېگەندىن بېشارەت ئىدى. * قەھرىمانلار تۇرقىدىن يېغىپ تۇرار جاسارەت، كۆكسىدىكى مېداللار مەرتىلىكىدىن بېشارەت.

بېشارەت بەرمەك خەۋەرلەندۇرمەك، كۆرسىتىپ قويماق، ئايان قىلماق: ئۇنىڭ سالماق سۆز ـ ھەرىكىتى ئۇنىڭ بېشىنى قاتۇرغان بىر ئىش توغرىسىدا ئاخىرقى قارارغا كېلىپ بولغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتى. ② ئىپادە بىلدۇرمەك، ئىشارەت قىلماق، ئىنكاس قايتۇرماق: ساھىبخانا يەنە ساقىيغا كۆز قىسىپ، لۇتپۇللا مۇتەللىپكە قوي، دەپ بېشارەت بەردى. * بىز تاغدىن ـ باغدىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتۇق. ئۇلار كۆڭلىدىكىنى دېيەلمەي خېلى ئۇزاققىچە قىسىلىپ ئولتۇرۇشتى. مەن ئۇيقۇم كېلىۋاتقانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كېرىلدىم.

بېشارەتلىك سۈپ. ئالدىن كۆرسىدىغان، كەلگۈسىدىكى ۋەقە ھادىسىلەر ھەققىدە ئالدىن خەۋەر بېرىدىغان: شېئىردىي تىل ئىدىيە ۋە ھېسسىياتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇش كېرەك؛ تىلدىمۇ بېشارەتلىك ۋە ئىلھام بېرەرلىك ئامىللار مول بولۇش كېرەك.

بېشچە رەۋ. بېشى بىلەن، بېشى تەرەپ بىلەن: ھارۋىدىن ئۇچۇپ چۈشكەن بالا سۇغا بېشچە كىرىپ كەتتى. ئادەملەردىن بېرى يۈگۈرۈپ كېلىپ بالىنى سۇدىن چىقىرىۋالدى. * تاھىر شۇ چاغدا باقىنىڭ «ھەرە چاقىقان يەرگە لاي سۈۋىسا ساقىيار ئىمىش» دېگەن سۆزلىرى ئېسىگە كېلىپ، پاتقاقلىققا ئۆزىنى بېشچىلا تاشلاپتۇ.

بېشچە كىرىپ كەتمەك ← **بېشى بىلەن كىرىپ كەتمەك.**

بېغىر (باغىر) ئى <ئانات> جىگەر.

بېغىر باسمىسلىق ئۆي بولماسلىق، بىرگە ئۆتمەسلىك: ـ قىزلار، ـ دەيتتى ئۇ، ـ ئۇ مەندىن كىچىك، ياش بىر يەرگە بېرىپ، ئەمەن يۇراپ قالغاندا ساڭا بېغىر باسمايدۇ.

بېغىر رەڭ ← **جىگەر رەڭ.**

بېغىر قۇرتى <زوئول> قوي ۋە ئۆچكىلەرنىڭ بېغىرغا چۈشىدىغان بىر خىل زىيانداش قۇرت.

بېغىرتاق ئى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ كۆرۈنۈشى، چوڭ ـ كىچىكلىكى كەپتەرگە ئوخشايدۇ، ئاغزى كىچىك، پۇتى قىسقا، بارمىقى ئۈچ بولىدۇ؛ دۈمبىسى جىگەر رەڭ، قارا يوللۇق، باش تەرىپى سارغۇچ كۈل رەڭ، كۆكرىكى قارامتۇل كۈل رەڭ كېلىدۇ؛ ئوتلاقلاردا ياشايدۇ؛ گۆشىنى يېيىشكە بولىدۇ.

بېغىش I ئى ① بىلەكنىڭ ئالىقان بىلەن تۇتىشىدىغان ئۈگىسى: ئۇ بۇرۇۋاي دەستىسىدەك قۇۋۋەتلىك قوللىرى بىلەن ھاياجان تەسىرىدە يېنىك تىترەۋاتقان چىمەننىڭ بېغىشلىرىنى تۇتتى. ② ئۇستىخان ۋە غولنىڭ تۇتىشىپ تۇرىدىغان ھەربىر ئۈگىسى: ئۇلار ئۇخلىغان چاغدا تېنىنى بېغىش ـ بېغىشلىرىدىن چېپىپ پارچىلىۋەتسىمۇ ھەرگىز ئويغانمايدۇ. ③ زىرائەتنىڭ ھەربىر بوغۇملىرىنىڭ تۇتىشىپ تۇرغان، مېۋىلەرنىڭ غولىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان جايى: ھەر تاۋۇز، ھەر تاۋۇز؛ ھەر بېغىشتا بىر تاۋۇز.

بېغىش II ئى. تۆگمەننىڭ نۆۋىتىنى كۈتۈپ ئاپىرىپ قويىدىغان ئازراق ئاشلىق، ئۆگۈت: تۆگمەننىڭ تېگەر بولسا، بېغىشىڭنى قويدۇرما. ئاشىقىڭدىن سۆز ئالساڭ، دۈشمىنىڭگە تۇيدۇرما.

بېغىشلاشماق «بېغىشلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېغىشلانماق «بېغىشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېڭى يىلغا بېغىشلانغان شېئىر. * يىگىتلەرنىڭ بەزىلىرى ھاراق، بەزىلىرى زاكۇسكا كۆتۈرۈپ كىرىشتى. تۇنجى قەدەھ مۇھەممەتنىڭ مۇشۇ كوللېكتىپقا قوشۇلغانلىقىغا بېغىشلاندى.

بېغىشلىما ئى. بىرەر پائالىيەت، ۋەقە، چوڭ

قۇرۇلۇش، گېزىت-ژۇرناللارنىڭ مۇۋەپپەقىيىتىگە ئاتاپ ياكى تەبرىكلەپ يېزىلغان چاقىرىق، ئۈمىد ئىپادىلەنگەن كىرىش سۆز ياكى ھەر خىل قول يازما: يېڭى يىلغا بېغىشلىما. * رەئىس «شىنجاڭ ئۆسمۈرلىرى گېزىتى»نىڭ 30 يىللىقىغا بېغىشلىما يېزىپ بەردى. * ھاشىر شىپال تاشلارغا، ھەيۋەتلىك دۈگىلەك تۈۋرۈكلەرگە، قەھرىمانلار مۇنارىسىدىكى نەقىش سۈرەتلەرگە زور قىزىقىش بىلەن قارايتتى، سىلاپ باقاتتى. ماڭا يازما بېغىشلىمىلارنى ئوقۇتاتتى، ھېلىدىن-ھېلىغا ئۇنى-بۇنى سورايتتى.

بېغىشلىماق پ ① سەرپ قىلماق، تىكلىمەك، تەقدىم قىلماق، ئاتىماق: تۇردى ئاخۇن ئاكا پۈتۈن ئۆمرىنى ئەلنەغمە، مۇزىكىچىلىق ۋە مۇقامچىلىق ئىشلىرى ئۈچۈن بېغىشلىغانىدى. ② بەخش ئەتمەك؛ بەرمەك؛ ئېلىپ كەلمەك: ھايات بېغىشلىماق. — دېڭىزدىن كىرگەن سالقىن شامال ھەممىگە راھەت بېغىشلىدى. * رادىئو كانىيىدىن شادىيانىغا ئۇرۇلۇۋاتقان قەشقەر راۋابىنىڭ يېقىملىق ساداسى كۆڭۈللەرگە ھۇزۇر بېغىشلايتتى. ③ ئاتاپ يازماق: — مەن كلاسسىك شائىرلاردىن بىرنەچچىسىنىڭ گۈزەللەرگە بېغىشلىغان شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بېرەي، — دەپ سەككاكىنىڭ بىر غەزىلىنى ئوقۇپ بەردى ئىسھاق.

بېقىش «باقماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمداش شەكلى.

بېقىش تاپماق ياخشى بېقىلماق، ياخشى كۈتۈلمەك؛ ئوبدان پەرۋىش قىلىنماق: — بۇ تېگىدە ساق مال ئىكەن، ئەگەر ياخشى بېقىش تاپسا تېز ئارىدا سەمرىپ، راۋۇرۇس ئات بولىدۇ، — دېيىشتى ئەتراپتا تۇرغانلار.

بېقىشتۇرماق «بېقىشماق» پېئىلى①نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ساۋۇتكام، ئوغلى ئادىلنى، ئاياغ مەھەللىدىكى ھاشىمكامنىڭ توي ئىشىغا بېقىشتۇردى.

بېقىشماق ① «باقماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قاسىم دوختۇر، سارىخان ۋە ماشىنا ئەترىتىنىڭ بىر قىسىم كوماندىر-جەڭچىلىرى قاۋۇلىنىڭ ئىككىنچى قېتىم ھوشىغا كەلگىنىنى كۆرۈپ، خۇشاللانغان ھالدا بىر-بىرىگە بېقىشتى. * مېھمانلار ئۆزئارا پاراڭلاشقاچ بىر-بىرىگە تەكەللۇپ بىلەن داستىخاندىكى مەزەلەرگە قىزغىن بېقىشتى. ② ياردەملەشمەك، ھەمكارلاشماق، قاراشماق: پەخىردىن بىرقانچە ساۋاقداشلىرىنى باشلاپ كېلىپ، ياسىنكامىنىڭ كېۋەز چاغلىمىغا بېقىشتى.

بېقىشىپ ئوينىماق كۆز تاشلىشىپ، قاش ئېتىشىپ، بىر-بىرىگە قارىشىپ ئوينىماق: مۇساجان بىلەن ئەلانۇر ئىككىسى بۈگۈنكى باراۋەتتە بىر-بىرىگە بېقىشىپ ئوينىدى.

بېقىلماق «باقماق» پېئىلى «④⑤⑥⑦»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۈلسۈمخان ئانا دوختۇرخانىدا ياتقان مەزگىلدە ياخشى داۋالاندى ۋە ئوبدان بېقىلدى. * قۇمۇل تەۋەسىدە ۋاڭغا قاراشلىق 18 تۆگمەن بار بولۇپ، ھەربىر تۆگمەندە 160 تىن توخۇ، ئۆردەك بېقىلاتتى. * ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يايلاقلىرىدا چارۋا ماللار ھازىر ئاساسەن يەنىلا تەبىئەتكە تايىنىپ بېقىلىۋاتىدۇ.

بېقىم ئى. بېقىلىش، پەرۋىش قىلىنىش: بۇ بالىنىڭ بېقىمى ياخشى بولۇپتۇ.

بېقىمتۇل ئى. دىئال. يېشىل بىلەن سېرىق ئارىلىقىدىكى رەڭ.

بېقىمسىز سۈپ. ياخشى بېقىلمىغان، ياخشى پەرۋىش قىلىنمىغان، قاراقسىز: بوۋاي: — ئۆتمۈشتە بالىلىرىم ئاچ-يالىڭاچلىقتا بېقىمسىز قېلىپ، ئۆمۈر سۈرەلمەپتىكەن، — دېدى، ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرغان قىزچاق: — ۋاي قويايلىچۇ، بۇرۇنقى ئەھۋالنى ئەسلىسە ئادەمنىڭ يۈرەكلىرى ئېقىپ كېتىدۇ، — دېگىنىچە بوۋاينىڭ سۆزىنى بۆلدى.

بېقىندۇرغۇچى «بېقىندۇرماق» پېئىلىنىڭ سۈپەتدىشى.

بېقىندۇرغۇچى ئۇقۇم <لوگ> بېقىندىلىق مۇناسىۋەتتىكى ئىككى ئۇقۇمدىن ھەجىم جەھەتتىن كەڭ ئۇقۇم.

بېقىندۇرماق «بېقىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئارپىلىق جىلغىسىغا بېقىنلاشقاندا، بۇ كېچىنى بۇ يەردە ئۆتكۈزۈشنى كۆڭلىگە پۈككەن فۇگۇەن قىزنىڭ قەلبىنى ئۆزىگە بېقىندۇرۇش نىيىتىدە ئەسكەرلەرگە توختاشقا شەرەت قىلدى.

بېقىندۇرۇشماق «بېقىندۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېقىندۇرۇلماق «بېقىندۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېقىندى سۈپ. مۇستەقىل ۋە ئىختىيارىي ئەمەس؛ ئەركىن ۋە ئۆز ئالدىغا خوجىلىقى بولمىغان: بېقىندى دۆلەت. بېقىندى ئەل. * //بۇ خىل باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىدە، كارخانىلار پەقەت مەمۇرىي ئورگانلارنىڭ بېقىندىسىغا ئايلىنىپ قالىدۇ. كارخانىلارنىڭ نىسپىي مۇستەقىل تاۋار ئىشلەپچىقارغۇچىلىق ئورنى ئىنكار قىلىنىدۇ.

بېقىندى ئەل كۆرۈنۈشتە ئىگىلىك ھوقۇقى، ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقى بولغاندەك قىلىسمۇ، لېكىن سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي جەھەتلەردە يەنىلا جاھانگىر دۆلەتنىڭ ئىلكىدە ياشايدىغان دۆلەت.

بېقىندىلىق ① ئى. ھەرقانداق ئىشتا، ھەرقايسى جەھەتتە مۇستەقىل ئىختىيارلىقى، ئەركىنلىكى ۋە ئۆز خوجىلىقى بولمىغان ھالەت: ھەرقانداق بىر يېڭى كەشپىيات بىلىمىمىزنىڭ يېتەرلىك ئەمەسلىكىنى نامايەندە قىلىپ كەلدى، بېقىندىلىقىنىڭ بۈگۈنگە قەدەر تېخى بايقالمىغان قالدۇقىنى كۆرسىتىپ كەلدى. ② سۈپ. بېقىندى ئورۇندا تۇرىدىغان، بېقىندى ھالەتتىكى: بېقىندىلىق مۇناسىۋەت. بېقىندىلىق ھالەت.

بېقىندىلىق مۇناسىۋەت <لوگ> ئۇقۇملار ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل مۇناسىۋەت بولۇپ، بىر ئۇقۇم يەنە بىر ئۇقۇمنىڭ پۈتۈن ھەجمىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىككى ئۇقۇم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە قارىتىلىدۇ.

بېقىنماق پ. ھەرقانداق ئىشتا، ھەرقايسى جەھەتتە باشقىلارنىڭ ئىختىيارىدا بولماق؛ بويسۇنماق: پۈچۈنىاي، ئەختەمگە ئاۋۋال بىر سوئالىم بار، چوقۇم جاۋاب بېرىسەن. مۇھەببەت كىشىنىڭ ئىرادىسىگە بېقىنمايدۇ، دېگەن توغرىمۇ؟ بېقىنىدۇ، دېگەن توغرىمۇ؟ — دېدى.

بېقىنىش «بېقىنماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمداش شەكلى.

بېقىنىشلىق سۈپ. بېقىنغان: فىزىكا، خىمىيە ماددىلارنىڭ فىزىكىلىق خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن ئۇلارنى تۈزگەن مولېكۇلىلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى قايسى تەرىقىدە بېقىنىشلىق ئىكەنلىكىنى ئىزدەيدۇ.

بېكەت ئى <قاتن> پويىز، ئاپتوبۇس قاتارلىق قاتناش ۋاسىتىلىرىنىڭ يول ئۈستىدە توختاش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن جايى، ئورنى: شوپۇر بېشىنى بىلىنمەس لىڭشىتىپ قويۇپ، خوت يۆتكىدى - دە، توختىماي ئۇدۇل يۈرۈپ كەتتى. ئاپتوبۇس ھەربىر بېكەتتىن ئۆتكەندە، يولۇچىلار چۇقان سېلىپ قېلىشتى. * ئاپتوبۇستا ئادەم كۆپ ئىدى. ئانا ئىشىكنىڭ بىقىنىدا سىقىلىپ تۇرۇۋالدى. ئاپتوبۇس ھەربىر بېكەتتە توختىغاندا چۈشۈپ - چىققۇچىلار ئۇنى قىستاپ پۇتلىرىنى دەسسىۋېتەتتى.

بېكىتكۈزمەك «بېكىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بېكىتمەك پ ① قاپقاق ياكى ئىشىكنى، ئېچىلىپ - يېپىلىپ تۇرىدىغان ئوچۇق جاينى ۋە نەرسىلەرنىڭ ئېغىزىنى مەھكەملىمەك، ئېچىلمايدىغان قىلماق: ئىسلاھاتتىن كېيىن، جۇڭگو قۇدرەت تاپتى، شۇنىڭ بىلەن ئۆگەنگەن بېگىلىقلىرىمىز چەتتىن كىرگەن يېگىلىقلارنى دۇمبالاپ چىقىرىۋېتىپ، دەرۋازىمىزنى بېكىتىپ، يەنە كونىلىقىنى ساقلاپ ياتتۇق. ② ئورناتماق: دېرىزە بېكىتمەك. ئىشككە تۇتقۇچ بېكىتمەك. ئۆيگە چىراغ بېكىتمەك. ③ پىلان، قارار، لايىھە، ئىش تۈرلىرىنى مۇزاكىرە

قىلىپ مۇقىمدىماق، توختاتماق: كوپېراتىپ رەھبەرلىكى يىلىنىڭ بېشىدىلا ۋەزىپە-سىنى ھەربىر پۇل مۇئامىلە خادىملىرىغىچە ئەمە-لىيلەشتۇرۇپ، مۇكاپاتلاش- جازالاش تۈزۈمىنى ئېنىق بېكىتىپ، سوتسىيالىستىك مۇسابىقىنى قانات يايدۇردى. ④ بەلگىلىمەك، قارارلاشتۇرماق: ناھىيىلىك پارتكوم ئۇنى يەنە بىرمەزگىل خىزمەت جەريانىدا ياخشى ئۆيلىنىشقا قالدۇردى. گۇڭشې پارتكومى ناھىيىلىك پارتكومنىڭ پىكرى بويىچە ئۇنى ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا مەسئۇل قىلىپ بېكىتتى.

بېكىتىشمەك «بېكىتمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئابدۇكېرىم باشلىق بىرقانچە يەككە تىجارەتچىلەر شەھەرلىك يېزىك سانائەت ئىدارىسى بىلەن خېرىدارلارنى ھەر خىل يېڭى پاسوندىكى ئاياغ كىيىم بىلەن تەمىنلەش ھەققىدە ئۆزئارا توختام بېكىتىشتى.

بېكىتىكلىك سۈپ. بېكىتىلگەن، بېكىتىپ قويۇلغان؛ تاقالغان؛ يېپىلغان: سۇ ۋە ئوزۇق-لۇققا موھتاج بەزى نامراتلارنىڭ ئىشىك ئېچىپ چىققىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۆپىنچە ئۆيلەرنىڭ ئىشىكى تېخى ئېچىدىن مەھكەم بېكىتىكلىك ئىدى. * ئاۋاز چىقىۋاتقان جاينىڭ ئىشىكى بېكىتىكلىك ئىدى.

بېكىتىلمەك «بېكىتمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بوۋاق تۇغۇلۇپ ئۈچ كۈن بولغاندا، ئۇنىڭغا قويۇلىدىغان ئىسىم بېكىتىلدى. * ئاپتونوم رايونلۇق 5- نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 4- يىغىنى غەلىبىلىك يېپىلدى. يېڭى يىل باشلاندى، چوڭ ئىشلار بېكىتىلدى.

بېكىشمەك پ. دىئال. پۈتۈشمەك.

بېكىمەك پ. چىڭىماق؛ مۇستەھكەملەنمەك.

بېكىندۇرمەك «بېكىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇ-ريي دەرىجىسى.

بېكىنمە سۈپ. تاقالغان، مۇناسىۋەت ئۈزۈل-گەن: ئۇزاق ۋاقىتتىن بۇيان بېكىنمە ھالەتتە تۇرۇپ كەلگەن شىنجاڭنىڭ ئىشىكىنى سىرتقا يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئېچىۋېتىش، رايونىمىز ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بىردىنبىر يولى.

بېكىنمەك ① «بېكىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى. ② يوشۇرۇنماق، سۇقۇنماق: پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن ئەزىمەتلەر ئاشۇلار-نىڭ چاك- تۆزانلىرىغا ئارىلىشىپ يوگۇرۇپ، قارا دۆڭ بىلەن شەھەر ئارىلىقىدىكى «شىخو كۆۋرۈكى»گە يېتىۋالدى ۋە ئۇنىڭ ئاستىغا بېكىنىۋالدى.

بېكىنمىچىلىك ئى. بىرەر دۆلەتنىڭ تاشقى سىياسىتىدىكى چەتنىڭ ھەرقايسى جەھەتلەر-دىكى يېڭىلىقلىرىنى قوبۇل قىلمايدىغان، ئۆزىنىڭكىنىمۇ سىرتقا چىقارمايدىغان بىر خىل بىر ئىزدا تۇرۇۋېلىش نۇقتىئىنەزىرى، ئىدىيىسى: جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى 3- ئومۇمىي يىغىندا «بېكىنمىچىلىك قىلماسلىق كېرەك، بېكىنمىچىلىك قىلغاندا، دۆلەتنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمايدۇ،» دەپ ئېنىق بېكىتىلگەنىدى.

بېڭلۇڭ ئى <ئىرق> ——> **بېڭلۇڭلار.**

بېڭلۇڭ تىلى <تىل> بېڭلۇڭلار قوللىنىدىغان تىل.

بېڭلۇڭچە ① سۈپ. بېڭلۇڭ تىلى ۋە يېزى-قىغا مۇناسىۋەتلىك، ئائىت: بېڭلۇڭچە كىيىم. ② ئى. بېڭلۇڭ تىلى: سەن بېڭلۇڭچىنى بىلەمسەن؟

بېڭلۇڭلار ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى، يۈننەنگە جايلاشقان.

بېگەن ئى. تىغى دەستىسىگە نىسبەتەن كۆندىلەڭ ئورنىتىلغان، ياغاچچىلىقتا يوغان ياغاچلارنى قىر چىقىرىپ سىلىقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان تىغلىق سايمان، يوغان چاپما چوت.

بېگەندە بۇرۇت ئالدىغان ——> يېكەندە بۇرۇت ئالدىغان.

بېگېموت ئى [ر] <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋان. ئۇنىڭ تېنى چوڭ، بېشى يوغان

ۋە تىك تۆت بۇلۇڭ شەكىلدە كېلىدۇ؛ ئېغىزى كەڭ ھەم چوڭ، قۇيرۇقى قىسقا، تېرىسى قېلىن بولىدۇ؛ تۈكلىرى بولمايدۇ، تېرە رەڭگى قارا قوڭۇر كېلىدۇ؛ كۆپ ۋاقىتلاردا سۇدا ياشايدۇ، ئادەتتە بېشىنى سۇ يۈزىگە چىقىرىپ تۇرىدۇ؛ ئافرىقىدىن چىقىدۇ.

بېل ئى [ر] <ئېل> ئېلېكتر ئىلمى ۋە ئاۋاز ئىلمى (ئاكۇستىكا)دە قۇۋۋەتنى ياكى قۇۋۋەت زىچلىقىنىڭ نىسبەت قىممىتىنى ئۆلچەيدىغان بىر خىل بىرلىك. بۇ نام تېلېفوننى ئىختىرا قىلغۇچى بېل (A·G·BELL)نى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېرىلگەن.

بېلەت ئى [ر] بىرەر نەرسىدىن قانۇنىي پايدىلىنىش هوقۇقىغا ئىگە، مەتبەئەدە بېسىلغان ياكى يېزىلغان قەغەز: ئاشلىق بېلىتى. رەخت بېلىتى. كىنو بېلىتى. گۆش بېلىتى. ماشىنا بېلىتى.

بېلەتچى ئى. كۆڭۈل ئېچىش سورۇنلىرىدا تاماشىبىنلارغا؛ ئايروپىلان، پويىز، ماشىنا قاتارلىقلاردا سەپەر قىلىدىغان يولۇچىلارغا بېلەت ساتىدىغان ۋە بېلەتنى تەكشۈرىدىغان خادىم: كوچا ئاپتوبۇسى ئاخىرقى بېكەتكە يېتىپ كېلىشكە ئاز قالدى. بېلەتچى يىگىت قائىدە بويىچە ھەربىر ئادەمنىڭ بېلىتىنى تەكشۈرۈشكە باشلىدى. نۆۋەت مەن بىلەن قاتارلىشىپ ئولتۇرغان بىر قىزغا كەلدى.

بېلەتسىز سۈپ. بېلەتتىن پايدىلانماي ئېلىشقا بولىدىغان، بېلەت كېرەك قىلىنمايدىغان: بېلەتسىز گۆش. بېلەتسىز ئۇن. * ئۇرۇمچى شەھەرلىك يېمەكلىكلەر شىركىتى بۇ يىل پېچىنىنىڭ تۈرىنى كۆپەيتىپ، سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، بېلەتسىز پېچىنلەرنى ئىشلەپچىقىرىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنى نۇقتىلىق ھالدا تەمىنلىدى.

بېلىجان ئى. كىچىك بېلىق، بېلىق بالىسى: ئەخمەتجان قۇرۇق قاپاقنى كۆل بويىغا تاشلاپ قويۇپ، ئۆزى تاشلاپ بەرگەن ئۇششاق نان پارچىلىرىنى بېلىجانلارنىڭ قانداق ئېلىپ قاچقانلىرىغا زوق بىلەن قاراپ ئولتۇراتتى.

بېلىق ئى <زوئول> ① سۇدا ياشايدىغان ئومۇرتقىلىق ھايۋان. ئۇنىڭ بەدەن تېمپېراتۇرىسى سىرتقى مۇھىت تېمپېراتۇرىسىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ؛ تېنى ئادەتتە ياپىلاق كېلىدۇ، سىرتىدا قاسىرىقى ۋە ئۆزگۈچى چۇچۇسى بولىدۇ؛ ساقاق ئارقىلىق نەپەسلىنىدۇ؛ تۈرلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، كۆپلىرىنى ئىستېمال قىلىشقا ياكى بېلىق يېغى ئىشلەشتە ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ② شۇ ھايۋاننىڭ گۆشى: قورۇلغان بېلىق. بىز بۈگۈن بېلىق بىلەن گاڭپەن يېدۇق.

بېلىق سىرتى ① بېلىقنىڭ دۈمبە قىسمى. ② كۆچمە. بېلىقنىڭ دۈمبىسىگە ئوخشاش تەدرىجى پەسەيگەن، بېلىقنىڭ دۈمبىسىگە ئوخشايدىغان شەكىل: تامنىڭ ئۈستىنى بېلىق سىرتى قىلىپ قويسا يامغۇر توختاپ قالمايدۇ.

بېلىق قاسىرىقى <زوئول> بېلىق تېنىنىڭ سىرتقى يۈزىدىكى تەڭگىچە ماددا. ئۇ ئارقىلىق بېلىق يېلىمى ئىشلەشكە بولىدۇ.

بېلىق كاۋىپى بېلىق گۆشىدىن ئېتىلگەن كاۋاپ. بۇ خىل كاۋاپ پاكىز ئادالانغان بېلىقنى جاڭيۇ، ئاچچىقسۇ، تۇز، كاۋاۋىچىن، چانالغان سۇڭپىياز ۋە سامساقلار بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ بىر سائەت قويغاندىن كېيىن، پۇرچاق ئۇنىغا مىلەپ دۇخوپكىغا سېلىپ پىشۇرۇلىدۇ.

بېلىق كۆزى ① بېلىقنىڭ كۆزى. ② كۆچمە. لىق، لىقمۇلىق، قاچىنىڭ گىرۋىكى بىلەن تەڭ (بولۇپمۇ ھاراق ھەققىدە): بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيماق. دىلمۇرات، ئەسقەرگە: — قۇرۇق گېپىڭنى قوي؛ ماۋۇنى گۈپپىدە كۆتۈرۈۋەتكىنە، بېلىق كۆزى قۇيدۇم، بېلىق كۆزى! تارىخ-پارىخ، جۇغراپىيە-پۇغراپىيە دەمسىنا؟ ئۇنى سويىمىز دېگىنە؛ ياش چېغىدا ئوينىماي، قاچان ئوينايدۇ كىشى، قانداق دېدىم، — دېدى ئۆزىچە مەمنۇن

بولغان هالدا.

بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيماق لىق تولدۇرۇپ،
لىپمۇلىپ قۇيماق: ئابدۇرىشىت، ئۆزىنىڭ تاسا-
دىپىي توي مەرىكىسىدە بىللە ئولتۇرۇپ قالغان
قوشنىسىغا: ــ هە، قېنى، كۆڭلىمىزدىكى چىگىشلەر-
نىڭ يۇيۇلۇپ كېتىشى ئۈچۈن بىر رومكا كۆتۈ-
رەيلى، ــ دېگىنىچە بېلىق كۆزى قىلىپ قۇيۇلغان
چوڭ رومكىدىكى هاراقنى سۇندى.

بېلىق پىلىمى <خىم> بېلىق سۆڭىكى، بېلىق
پۇۋىكى ياكى بېلىق قاسىرىقى سۇدا قاينىتى-
لىپ تەييارلىنىدىغان يېرىم سۈزۈك هالەتتىكى
قاتتىق جىسىم. ئېرىتىلسە يېپىشقاقلىقى ناها-
يىتى كۈچىيىدۇ، ئادەتتە يېپىشتۇرغۇچى ماددا
ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ، يەنە فوتو سۈرەت
قەغىزىنى ئىشلەشتىمۇ پايدىلىنىلىدۇ.

بېلىق يىلى <ئاستر> 12 مۆچەلنىڭ بىرى
يەنى مۆچەل يىل هېسابىدىكى 5-يىلنىڭ
نامى.

بېلىقئالغۇچ ئى [بېلىق+ئالغۇچ] <زوئول> ←
قارنا.

بېلىقچى I ئى <زوئول> چايكا.

بېلىقچى ئۆردەك <زوئول> ئۆردەكنىڭ بىر
خىلى. قانىتىنىڭ ئۈستى كۆك، كۆكسى ئاق،
بوينى قارا بولىدۇ، سۇدىن بېلىق تۇتۇپ
ئوزۇقلىنىدۇ.

بېلىقچى II ئى. بېلىق بېقىش، بېلىق
تۇتۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم:
بېلىقچىنىڭ كۆڭلى سۇدا (ماقال). ــ مەلۇم بىر
ئەزىم دەريا بويىدا بىر بېلىقچى ياشايدىكەن.
بېلىقچى هەر كۈنى دەرياغا ئىككى قېتىم تور
سالىدىكەن.

بېلىقچىلىق ئى. بېلىق بېقىش، بېلىق
تۇتۇش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى؛ ئىشى:
ــ بۇ گېپىڭ جايىدا مەنسۇر، بۇ يەرلەردە دېهقان-
چىلىق قىلىشنىڭ هاجىتىمۇ يوق. ماڭا قويۇپ
بەرسە، بېلىقچىلىق، توخۇ-ئۆردەك، قوي-كالا
فېرمىسى قاتارلىق نەرسىلەرگە ئاجرىتىمەن، ــ

دېدى ئاسىم روهلىنىپ. * بۇرۇن-بۇرۇندا بىر
شەهەردە بىر بېلىقچى ياشىغانىكەن. ئۇنىڭ بالى-
لىرى كۆپ، هال-ئوقىتى ناچار ئىكەن. يىغلاپ-
قاقشاپ بېلىقچىلىق قىلىپ يۈرگەن كۈنلىرىنىڭ
بىرىدە، تورغا ناهايىتى يوغان، تېرىسى بەكمۇ
چىرايلىق بىر بېلىق چۈشۈپتۇ.

بېلىقدان ئى. ئىچىدە بېلىق بېقىلىدىغان
ئەينەك قاچا: چاۋار، جوزىنىڭ قېشىغا كېلىپ
بىر تال تاماكا تۇتاشتۇرۇپ قاتتىق-قاتتىق
شوردى ۋە كېرىمدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ دېرىزە
ئالدىغا كېلىپ، تەكچىگە قويۇلغان بېلىقداندىكى
رەڭمۇرەڭ بېلىقلارغا بىرپەس قاراپ تۇردى.

بېلىقسىمان سۈپ. بېلىققا ئوخشايدىغان،
بېلىق شەكىللىك: بېلىقسىمان قۇش.

بېلىقگۈل ئى [بېلىق+گۈل] <بوت> چوقا
ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق
ئۆسۈملۈك، يوپۇرماقلىرى تۆمۈنە شەكىل-
لىك بولۇپ تارىلىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى ئومۇم
گۈل رېتىگە كىرىدۇ، رەڭگى سېرىق؛ غوزىسى
تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ؛ تېنىنىڭ يەر
ئۈستى قىسمى دورا قىلىنىدۇ. ئۇ ئىسسىقنى
قايتۇرۇپ ياللۇغنى يوقىتىش، ئىچ سۈرۈشنى
توختىتىش رولىغا ئىگە.

بېلىقلېشى ئى [بېلىق+لەش+ى] <بوت> يار-
لىقئوت ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان
غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى ئىنچىكە هەم
ئۇزۇن بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى تۆمۈنسىمان
بولۇپ، ئايلانما هالەتتە ئۆسىدۇ؛ گىرۋەك-
لىرىدە هەرە چىشىغا ئوخشاش ئىنچىكە
چىشلىرى بولىدۇ؛ گۈلى كىچىك بولۇپ،
سۇس سۆسۈن رەڭدە ئېچىلىدۇ؛ بىر جىنىس-
لىق تۈپكە كىرىدۇ.

بېلىقئوتى ئى [بېلىق+ئوت+ى] <بوت>
بېلىق ئوتى ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان
غوللۇق ئۆسۈملۈك، تاتلىق سۇدا ئۆسىدۇ؛
يوپۇرمىقى لېنتا شەكلىدە بولۇپ، سېپى

بولمايدۇ؛ غولى ئىنچىكە ئۇزۇن كېلىدۇ؛ كۆپىنچە بېلىق باقىدىغان قاچىلاردا زىننەت بۇيۇمى سۈپىتىدە ئۆستۈرۈلىدۇ.

بېمول ئى [ر] <مۇز> ← **چۈشۈرۈش بەلگىسى.**

بېنەپىتە ئى [ئە+پ] جان ت ← **بېنەپىتە كۈنى.**

بېنەپىتە كۈنى نۆۋەت بىلەن بازار بولىدىغان قوشنا يېزا بازارلىرىدا ھەپتىنىڭ بازار بولمايدىغان كۈنلىرىگە نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ.

بېنزىل ئى[ر] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىلىرىنىڭ بىر خىلى، ئورگانىك خىمىيىدە بىرىكىش بىرلىكى دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا ئۇ «بېنزىل» دەپ ئاتىلىدۇ.

بېنزىن ئى [ر] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىلىرىنىڭ ئارىلاشما سۇيۇقلۇقى، نېفىت دىستىللىگەندە، تەخمىنەن 40°C — 200°C بولغان قايناش نۇقتىسى دائىرىسى ئىچىدە ئايرىۋېلىنىدۇ، ئاسان پارغا ئايلىنىدۇ. يېنىش نۇقتىسى بەك تۆۋەن بولغاچقا، ئىچىدىن يانىدىغان دۋىگاتېللارنىڭ يېقىلغۇسى ۋە ئېرىتكۈچى سۈپىتىدە ئىشلىتىلىدۇ.

بېنزىن ماتور <ماشن> بېنزىننى يېقىلغۇ قىلىدىغان ئىچىدىن يانىدىغان دۋىگاتېل.

بېنزول ئى [ر<لات] <خىم> ھىدروكاربون بىرىكمىسى، مولېكۇلا فورمولىسى C_6H_6، رەڭسىز خۇش پۇراقلىق سۇيۇقلۇق؛ يېنىش نۇقتىسى تۆۋەن بولۇپ ئاسان پارلىنىدۇ؛ تاشكۆمۈر مېيى ھەم نېفىتتىن ئاجرىتىۋېلىنىدۇ؛ سانائەتتە يېقىلغۇ، ئېرىتكۈچى ۋە پۇراقلىق ماتېرىيال قىلىنىدۇ، ئورگانىك سىنتېزنىڭمۇ مۇھىم خام ماتېريالى ھېسابلىنىدۇ.

بېنزوي ئى [ر<لات] <خىم> ← **بېنزوي كىسلاتا.**

بېنزوي كىسلاتا <خىم>ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_7H_6O_2$، ئاق رەڭلىك كرىستال. ماسسىسى يېنىك، دېزىنفېكسىيىلەش، چىرىتىش ۋە مۇداپىئە كۆرۈش رولىغا ئىگە، مېدىتسىنىدا تەمرەتكە، يۇتقۇنچاق يالللۇغى ۋە بۇرۇن ياللۇغى قاتارلىقلارنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

بېھى ئى [پ] <بوت> ① ئازغان ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە يومىلاق، ئارقا تەرىپىدە زىچ ئۆسكەن تۈكى بولىدۇ؛ گۈلى سۇس قىزىل ياكى ئاق رەڭدە؛ مېۋىسى خۇش پۇراقلىق، تەمى چۈچۈمەل بولۇپ، مۇراببا قاينىتىشقا ياكى دورا ياساشقا بولىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

بېھى دۈملىمىسى پاكىز سۈرتۈپ، قاسقان ياكى جىمبىلدە دۈملەپ، هورداپ پىشۇرۇلغان بېھى.

بېھى مۇراببىاسى بېھى مېۋىسىدىن ياسىلىدىغان مۇراببا.

بېھىش ئى [پ] <دىن> ← **جەننەت.**

بېھىلىك ① سۈپ. بېھى ئۆسكەن، بېھىسى بار، بېھى سالغان: بېھىلىك پولۇ. بېھىلىك باغ. بېھىلىك مەھەللە. ② ئى. بېھى دەرىخى كۆپ ئۆسكەن جاي.

بېيجىڭ ئى [خەن] دۆلىتىمىزنىڭ پايتەختى.

بېيجىڭ شەرتنامىسى <تارىخ> 1860 ـ يىلى ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيە ئىككىنچى قېتىملىق ئەپيۇن ئۇرۇشىنى ئاياغلاشتۇرۇش يۈزىسىدىن چىڭ ھۆكۈمىتىنى مەجبۇرلاپ بېيجىڭدا ئىمزالىغان تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامە. چارروسىيە ھۆكۈمىتى ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيىنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلغان بىرلەشمە ئارمىيىسىنىڭ بېيجىڭنى ئىشغال

قىلىشتىكى ھەربىي بېسىمىدىن پايدىلىنىپ، جىڭ ھۆكۈمىتىنى مەجبۇرلاپ شۇ يىلى 11 ـ ئاينىڭ 14 ـ كۈنى ئىمزالىغان تەڭ ھوقۇقسىز شەرتنامىمۇ بۇ نام بىلەن ئاتىلىدۇ.

بېيجىڭ ۋاقتى <ئاستر> دۆلىتىمىزنىڭ ئۆلچەملىك ۋاقتى. ئۇ شەرقىي ئۇزۇنلۇق «°120»لۇق مېرىدىئاننى ئۆلچەم قىلغان خەلقئارا 8 ـ ۋاقىت رايونى ھېسابلىنىدۇ.

بېيىت ئى [ئە] <ئەد> ① ئارۇز ۋەزنىدە يېزىلغان ياكى ئېيتىلغان ئىككى مىسرالىق نەزمە. ② شۇ ژانىردا يېزىلغان شېئىرىي پارچە.

بېيىتماق «بېيىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كوپېراتىپلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يەرلەرنى ھۆددە بېرىش سىياسىتى دېھقانلارنى بېيىتتى. * ھەجەر ئاچا بۇ سۆھبەتنىڭ مەزمۇنىنى ئۆزىنىڭ ئانىلارچە كۆڭلى ۋە ئارزۇلىرى بىلەن تېخىمۇ بېيىتىپ، گۈلباھارغا يەتكۈزگەنىدى.

بېيىتىلماق «بېيىتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بېيىشماق «بېيىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بېيىماق پ ① بايلىقى، دۇنياغا، دۆلەتكە ئىگە بولماق: 3 ـ ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن تارباغاتاي ۋىلايىتىدە ئىشلەپچىقىرىش تەرەققىياتى ئىنتايىن تېز بولدى؛ دېھقان ـ چارۋىچىلار بارغانسېرى بېيىدى. ②مۇكەممەللەشمەك، يېتىلمەك، تەرەققىي قىلماق: بىزنىڭ خەلقىمىز ئەزەلدىن سەنئەت بىلەن بىللە ياشاپ كەلگەن، سەنئەتنى ئۆزىگە ئاش ـ ناندەك مەنىۋى ئوزۇق قىلىپ كەلگەن خەلق، بىزنىڭ سەنئىتىمىز ئۆسىدۇ، بېيىيدۇ. ③ كۆپلەپ يىغىلماق، توپلانماق: ئىشلىگەنسېرى تەجرىبىمىز بېيىدى.

بىئارام رەۋ [پ] ئارامى، خاتىرجەملىكى يوق، ئەنسىز؛ تىنىچ، خاتىرجەم ئەمەس: قۇددۇس كېتەر ۋاقتىدا قەلبىنۇرنى قايتا ئويغىتىپ، بىئارام قىلىپ يۈرمەسلىك ئۈچۈن، دەرۋازىغا قۇلۇپ سېلىپ كەتكەنىدى. * ھەسەن ئولتۇرۇش يېرىدىلاشماستىن غېپىدە قايتىپ چىقىپ، ئۇدۇل بۇ تەرەپكە چاپتى. يېرىم يولغا كەلگەندە، قىزنى بىئارام قىلغۇسى كەلمەي كەينىگە ياندى. * كەلتۈر ئەي ساقى دەرھال مامۇتقا جام، بولدى ياۋ قەستى بىرلە دىل بىئارام.

بىئارام بولماق تىنچلىقى، خاتىرجەملىكى بۇزۇلماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك: ياسىن خوجا بىئارام بولغان ھالدا گىلەم ئۈستىدە توختىماي ماڭاتتى، قوللىرىنى ئۇۋۇلايتتى ۋە ئىنىسىنىڭ جاھىلانە ئەخمەقلىقىدىن رەنجىيتتى.

بىئارام قىلماق ئارامىنى، تىنچلىقىنى، خاتىرجەملىكىنى بۇزماق؛ خاتىرجەمسىزلەندۈرمەك: — بىمەنە بىرۋاقىتتا كېلىپ، سىلىنى بىئارام قىلىپ قويدۇممۇ نېمە شاڭيۇ ئاكا، — دېدى باست. * مەتنىيازنىڭ يۇمشاق تېنىگە چاۋار ـ چاتقاللار پېتىپ، بىزەڭ چىۋىنلەر بولسا، ئۇ يېنىدىن قوغلىسا، بۇ يېرىگە قونۇپ بىئارام قىلىۋەتتى؛

بىئارامچىلىق ئى. بىئارام قىلىدىغان كەيپىيات ۋە ئەھۋال: ئۇ بىردەم يېتىپلا يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ، ئۇ ياق، بۇ ياققا ماڭاتتى. ئەنە شۇنداق بىئارامچىلىقتا كېچە سائەت ئىككىدىن ئېشىپ كەتتى. دەل شۇ چاغدا بىر كىشى ئىشىكنى چەكتى.

بىئاراملانماق پ. تىنچلىقى، خاتىرجەملىكى بۇزۇلماق؛ خاتىرجەمسىزلەنمەك؛ بىئارام بولماق: ئۇ لېتىپنى ھەقىقەتەنمۇ ياخشى كۆرەتتى، شۇڭا ئاجرىشىپ كېتىشكە كۆڭلى زادى ئۇنىمايتتى. ئۇ بىئاراملىنىپ ئۇخلىيالمىدى.

بىئاراملىق ئى. ئەنسىزلىك، ئارامسىزلىق، خاتىرجەمسىزلىك: ئىشخانا ئىچىنى جىمجىتلىق قاپلىدى. نېمەت بىئاراملىق ئىچىدە قالدى. * لەيلىگۈلگە «سوراققا ئېلىپ كېتىلگەن مەھبۇس قايتمايدۇ، ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ» دېگەن دەھشەتلىك سۆز قاتتىق بىئاراملىق ئېلىپ كەلگەنىدى.

بىئارمان سۈپ [پ] ← **ئارمانسىز**: گۈل ـ چېچەكلىك يېپيېڭى دۇنيا، بەخش ئەتكەن

ئىلىمگە باھار. ئېچىلغان گۈل باغدا بىئارمان، تاغ ـ داللار تۇس ئالغان رەڭدار.

بىئەپ سۈپ. ← **ئەپسىز:** رابىخاننىڭ يەنە خۇيى تۇتتى، گەپ قىلاي دېۋىدىيۇ، سورۇننى بىئەپ ھېس قىلدى.

بىئەجەل سۈپ [پ+ئە] ئەجەل يەتمەستىن، ۋاقتى توشماي، ۋاقىتسىز: — ئاپا، ئويلىغىنا، قانخورلاردىن قىساس ئالماي قانداقمۇ تۇرالايمىز؟ ئۇلار ماڭا نېمە كۈنلەرنى سالمىدى، قېرىنداشلىرىمىزنىڭ تۈرمىلەردىكى ئازاپلىرىنى، بىئەجەل ئۆلۈملىرىنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ — دېدى قىز ئانىسىغا يېلىنىپ.

بىئەدەب سۈپ [پ+ئە] ← **ئەدەبسىز:** نېمە ھەققىڭ بار، مەندىن سوراشقا؟ مەندەك كىشىنىڭ يولىنى توراشقا؟ مەندۇرمەن سېنىڭ چوڭ پادىشاھىڭ، سەن بىئەدەبنىڭ كۆپتۇر گۇناھىڭ.

بىئەدەبلىك ئى ← **ئەدەبسىزلىك:** ھاشىم يېڭى تونۇشىنىڭ بىئەدەبلىكىنى كەچۈردى، ئىككىسى دوست بولدى. شۇنداق قىلىپ ھاشىم ئۇنىڭ مېھمىنى بولۇپ بىللە ئۆيىگە كەتتى. * — ئۇلار بىزنى شۇنچىۋالا ئىززەت ـ ئىكرام بىلەن كۈتۈۋاتقان يەردە، بىز بىئەدەبلىك قىلساق بولماس، — دېدى ئاكىسى.

بىئەقىل سۈپ [پ+ئە] ← **ئەقىلسىز:** — ئەي بىئەقىل! خەير. ئۆزەڭگىمۇ قىلدىڭ، ماڭىمۇ قىلدىڭ. ئەمدى مەڭگۈلۈك ئايرىلدۇق، — دەپتۇ يىگىت ۋە دەرھال بىر ئاق كەپتەرگە ئايلىنىپ غايىب بوپتۇ.

بىئەيىب سۈپ [پ+ئە] يېزت ← **ئەيىبسىز:** مەن بۇ ئىشتا بىئەيىبمەن، بىخەۋەر. ئەپۇ قىلغىن ئادىل قىلساڭ سەن ئەگەر. مەن زەئىپ بىچارىدە يوقتۇر گۇناھ، سۆزلىرىمنىڭ راستلىقىن بىلگەي خۇدا.

بىباش سۈپ. يېزت ① بېشى، كاللىسى يوق؛ باشسىز. ② كۆچمە. باش بەرمەيدىغان، گەپكە كىرمەيدىغان، بويسۇنمايدىغان، ئۆز بېشىمچە: جىن ـ شەيتان پۈتىدا مەڭگۈلۈك كىشەن، ئەتىكى دۇنيادا كۆرۈنمەس ئىزى. ھەر تامان ئۆزىمەن بىباش قېيىقتەك، بوراندا دولقۇنلار ھايات دېڭىزى.

بىباھا سۈپ[پ] ① باھاسىغا يەتكىلى بولمايدىغان، ئىنتايىن يۇقىرى باھالىق، بەك قىممەتلىك: دۇتار چېلىپ ئولتۇرسام، ياردىن خۇش خەۋەر كەلدى. ئالتۇن قەلەم ئىزىدىن بىباھا گۆھەر كەلدى. * ئاھا، مۇقام، كۈيلەرنىڭ شاھىسەن، خەلقنىڭ بىباھا تاجىسەن، قان ـ تەرسەن، ئارزۇسەن، تىلەكسەن! گۈپۈلدەپ توختىماس يۈرەكسەن!

بىبەھرە سۈپ [پ] يېزت ← **بەھرىسىز:** قۇتقۇزۇش بۇرچۇم مېنىڭ بىبەھرە زىنداندىن ئۇنى، بۇ تىلەككە يەتمىگۈنچە ئۇخلىمايمەن بىر تۈنى.

بىپايان سۈپ [پ] ① پايانى، ئاخىرى، چېگراسى، چېكى يوق؛ چەكسىز، پايانسىز: يۇلتۇزلار ھېسابسىز، ئالەم بىپايان، ۋەلېكىن يۇلتۇزدىن كۆپ شېئىر ـ قوشاق. شائىرلار بارمىدۇ قوشاق قاتمىغان، ۋەتەنگە قەلبىدىن باغلاپ ئىشتىياق. * كۆرۈنەر گوياكى شېشىدەك سۈزۈك، كەڭ ئالەم بوشلۇقى بىپايان ئاسمان. كۆرۈنەر ھەيۋەتلىك ئىلى دەرياسى، تىنىمسىز شاۋقۇنلاپ ئاققان.

بىپەرداز سۈپ [پ] ← **پەردازسىز:** ئاناڭنى داداڭغا بىپەرداز كۆرسەتمە (ماقال).

بىپەرۋا سۈپ [پ] ① **ھېچ نەرسىگە دىققەت قىلمايدىغان، پەرۋاسىز، بىغەم:** ئەلا شۇنچە سوغۇق ۋە بىپەرۋا كۆرۈنۈشكە تىرىشىمۇ گۈزەللىي ئەلانىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىغا ئىشەنگەنىدى. ② **نەرسىگە، ئىشقا ئېتىبارسىزلىق، سوغۇققانلىق بىلەن قارايدىغان؛ قايغۇرۇشنى ۋە جان كۆيدۈرۈشنى بىلمەيدىغان:** پارتىيە ئەزالىرى بىرەر مەسىلىگە يولۇققاندا بىپەرۋا بولماسلىقى، سەگەك تۇرۇشى لازىم.

بىپەرۋالىق «بىپەرۋا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: يىگىت ھامان قىزنىڭ نازۇك سىرلىرىغا بىپەرۋالىق بىلەن جاۋاب بېرەتتى. * ئۇرۇش ۋاقتىدا ھەرقانداق بىپەرۋالىق دۈشمەنگە پايدىلىق.

بىپەرۋالىق قىلماق بىرەر ئىش ياكى نەرسىگە ئېتىبار بەرمەي، ئېھتىياتسىزلىق قىلماق، سەل قارىماق: يېزا ئىگىلىكىدە مەيلى تېرىم، مەيلى يىغىم، مەيلى پەرۋىش ئىشلىرى بولسۇن، ھېچقايسىسىدا بىپەرۋالىق قىلىشقا بولمايدۇ. * تۈپتۈز چوڭ يولدىمۇ ئۇرا بولامدىكەن، دەپ بىپەرۋالىق قىلمىغان بولسا، ھەرگىز ناكار بولمىغان بولاتتى!

بىپەم سۈپ [پ+ئە] ← پەمسىز: ناسىر بۇغداينى سۇغاردىم دەپ ئىككى مو يەرنىڭ بۇغدىيىغا لاي ياتقۇزۇۋاتقانىدى، ئۇنىڭ بۇنداق بىپەم گۇدەكلەرچە قىلىقىغا ھەممە ئادەم غەزەپلەندى.

بىپەملىك «بىپەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىپەيىز سۈپ [پ+ئە] پەيىزى، كۆركى يوق، روھ ۋە دىلنى سۆيۈندۈرمەيدىغان؛ پەيىزسىز: ئۇ يەر جىمجىت، بىپەيىزى بولۇپ، ھاۋامۇ ياخشى ئەمەس، يامغۇر ياغىدىغاندەك تۇراتتى.

بىتاب [پ] سۈپ. بىرەر كېسەللىك بىلەن ئاغرىغان؛ ئاغرىق، كېسەل: ئۇ بىرنەچچە كۈنگىچە ئۆيدىن تالاغا چىقمىدى، سۈرۈشتۈرگۈچىلەر ئۇنىڭ تۇيۇقسىز بىتاب بولۇپ، يېتىپ قالغانلىقىدىن خەۋەر تاپتى. * خاسىيەتنىڭ بىتاب ياتقان ئاپىسى ئىشىك ئالدىغا كېلىپ توختىغان ھارۋىدىن قىزىنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىنى بىلدى.

بىتاب بولماق بىرەر كېسەللىك بىلەن ئاغرىماق؛ كېسەل بولماق: مەسۇدىخان بىتاب بولۇپ قالغاچقا، ئورۇن تۇتۇپ يېتىپ قالغانىكەن.

بىتابلىق «بىتاب» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بېشىڭ ياستۇققا يەتكەندە ئەگەر دوست قىلسا چىن ياردەم، جاسارەت-كۈچكە تولغاي تەن، بىتابلىق سەزمىگەي ئادەم.

بىتاقەت سۈپ [پ+ئە] تاقىتى يوق، سەۋر-تاقەت قىلالمايدىغان، تاقەتسىز، چىدامسىز: بىتاقەت ئادەم. * باسىت قولنى ئارقىغا تۇتقىنىچە يىغىن مۇنبىرىگە چىقتى، تۆۋەندىكى بىتاقەت كۆزلەر ئۇنىڭغا تىكىلگەنىدى.

بىتاقەت بولماق ① تاقىتىنى يوقاتماق، تاقەتسىزلەنمەك: قاچقۇن شۇنىڭدىن كېيىن بىرئاز بىتاقەت بولۇپ بوۋاينىڭ ئورۇق قوللىرىنى ئالىقىنىغا ئالدى. ② تاقىتى تاق بولماق، ئىنتىزار بولماق: روزىخان كۈندە يولغا قاراپ بەكمۇ بىتاقەت بولۇپ كەتكەنىدى.

بىتاقەتلەنمەك بىتاقەت بولماق، تاقەت قىلالماي قالماق، تاقەتسىزلەنمەك: — ھوي، سىڭلىم، كىچىككىنە توختاپ تۇرۇڭ، — دېدى ساقچى بىتاقەتلىنىپ، چۈنكى ئۇ كېتىپ قالسا، «سىر»نىڭ يىپى ئۈزۈلۈپ قالاتتى - دە، بىرنەچچە ۋاقىتلىق رازۋېتكا بىكار بولاتتى.

بىتاقەتلىك «بىتاقەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەركىن قاپقىنى سېلىپ، بىتاقەتلىك بىلەن ھە دەپ قىمىرلايتتى.

بىتەخىر سۈپ [پ+ئە] يېزىت. كېچىكتۈرمەي، تەخىرسىز: مانا شۇ قەشقەرلىقلار يەڭدى ئاخىر، ئېچىلدى دەرۋازىلار بىتەخىر. بوشاندى نەچچە ئون مەھبۇس ھامانە، كېرىمدىن يوق ئىدى لېكىن نىشانە.

بىتەرەپ سۈپ [پ+ئە] ھېچقايسى تەرەپكە يان باسمايدىغان، ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلمايدىغان؛ ئىككى ئوتتۇرىدا: بىتەرەپ پوزىتسىيە. بىتەرەپ دۆلەت.

بىتەرەپ بولماق ھېچقايسى تەرەپكە يان باسماي، ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلماي، ئىككى ئوتتۇرىدا تۇرماق.

بىتەرەپ تۇرماق ھېچقايسى تەرەپكە يان باسماي، ھېچقايسى تەرەپكە قوشۇلماي تۇرماق: غوجا مانا مۇشۇ ئەھۋالنى كۆرۈپ، ئۆزىنىڭ كىرىشتۈرۈپ تېرىش مەسىلىسىدىكى مۇنازىرىدە بىتەرەپ تۇرغانلىقىدىن ئىچىدە خۇشال بولدى.

بىتەرەپ دۆلەت ① خەلقئارا ئۇرۇشلاردا بىتەرەپ سىياسەت يۈرگۈزىدىغان ۋە قوللانغان، ئۇرۇشقۇچى دۆلەتلەرنىڭ ھېچقايسىسى بىلەن دۈشمەنلەشمەيدىغان، ھېچقايسىغا ياردەم بەرمەيدىغان دۆلەت. ② خەلقئارا

شەرتنامىلارنىڭ كاپالىتى تۈپەيلىدىن مەڭگۈ باشقا دۆلەتلەر بىلەن ئۇرۇش قىلمايدىغان، ۋاستىلىك هالدا ئۇنى ئۇرۇش قىلىشقا چاقىرىدىغان ۋە ئۈندەيدىغان هەرقانداق خەلقئارا مەجبۇرىيەتنى ئۈستىگە ئالمايدىغان، هەرقانداق خەلقئارالىق تەشكىلاتلارغا قاتناشمايدىغان دۆلەت.

بىتەرەپچىلىك ئى. بەزى دۆلەتلەرنىڭ خەلقئارا مۇناسىۋەتلەر جەهەتتە قوللانغان پرىنسىپى ۋە سىياسىتى بولۇپ، ئۇلار ئۆز دۆلىتىنىڭ سىياسىي مۇستەقىللىكى ۋە ئىگىلىك هوقۇقىنىڭ پۈتۈنلۈكىنى ساقلاشنى هەرقانداق هەربىي گۇرۇهقا قاتناشماسلىق، ئۆز زېمىنىنى باشقا دۆلەتلەرنىڭ هەربىي بازىسىغا ئايلاندۇرماسلىق، هەرقانداق دۆلەت بىلەن دۈشمەنلەشمەسلىكنى كۆزدە تۇتىدىغان ۋە شۇنى تەشەببۇس قىلىدىغان بىر خىل دىپلوماتىك بەلگىلىمە؛ قارارنامە.

بىتەرەپلەشتۈرمەك «بىتەرەپلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىتەرەپلەشمەك پ. بىتەرەپ هالەتكە كەلمەك، بىتەرەپ بولماق.

بىتەرەپلىك «بىتەرەپ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: جاهانگىرلار باشقا دۆلەتكە ئەسكەر كىرگۈزۈشنى، ئۇنىڭ «بىتەرەپلىكى»نى «قوغداش» ئۈچۈن دەيدۇ.

بىتەرەت سۈپ [پ+ئە] ①تەرەتى يوق، تەرەتى سۇنغان: قىيۇمىنىڭ دادىسى بىتەرەت يەرگە دەسسىمەيدىغان ئادەم ئىدى. ② بويى پاكلانمىغان، پاسكىنا.

بىتەكشى سۈپ [پ] يېزت ——> **تەكشىسىز:** نېچۈن بىرىنىڭ كۆنى هامان ئىشرەتتە؟ نېچۈن مىڭنىڭ كۆنى دەردۇهەسرەتتە؟ نېچۈن مۇنچە بىتەكشى ئىنسان تەقدىرى؟ نېچۈن مۇنچە بىرەهىم زۇلمەت زەنجىرى؟

بىتەلەي سۈپ [پ+ئە] ——> **تەلەيسىز:** بىتەلەي ئادەم. بىتەلەيگە سۇ كەلسە، ئالا كۆلدىن يار كېتىپتۇ (ماقال). * بىچارە ئايالنىڭ ئېتى تەلەيخان بولغان بىلەن ئۆزى بىتەلەي ئىدى.

بىتەلەي بولماق تەلەيسىز بولماق؛ تەلىيى، بەختى قاچماق: هەرقانداق ئاتا - ئانا ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ بىتەلەي بولۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ.

بىتەلەي قىلماق تەلەيسىز قىلىپ قويماق، تەلىيىنى، بەختىنى قاچۇرماق: تەلەيخان ئاچا قىزىنى زورلاپ بىر تۇغقىنىنىڭ ئوغلىغا بېرىپ، ئاخىرى قىزىنى بىتەلەي قىلدى.

بىتەلەيلىك «بىتەلەي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىتچىت رەۋ. تارمار، گۇمران؛ ۋەيران.

بىتچىت بولماق ① تارمار بولماق، گۇمران بولماق، يىمىرىلمەك؛ يوق بولماق: دۈشمەننىڭ هەربىي كۈچى بىتچىت بولدى. * دۈشمەننىڭ سۇيىقەستى بىتچىت بولدى. ② پارچىلانماق، چەيلەنمەك، ۋەيران بولماق: — ئىست، ئىككى مويەردىكى قوغۇنۇمنى ئۇششاق باللار دەسسەپ بىتچىت قىلىۋېتىپتۇ، — دېدى توختى ئاخۇن يىغلامسىراپ.

بىتچىت قىلماق ① گۇمران قىلماق، تارمار قىلماق، يوق قىلماق: جەڭ قىلمەن غەيرىتىمدىن هوسۇل ئېلىشقا، دۈشمەنلەرنىڭ قەستلىرىنى بىتچىت قىلىشقا. ② پارچىلىماق، چەيلىمەك، ۋەيران قىلىۋەتمەك: قوتاندىن چىقىپ كەتكەن بىر توپ كالا ئىككى مو يەرنىڭ پۇرچىقىنى بىتچىت قىلىۋەتتى.

بىتۈيۈق رەۋ. تۈيۈقسىز، تۇساتتىن: بىلمىدىم، دوستۇم، بۈگۈن نەئىشنى نىشان قىلدىلا؟ بىتۈيۈق نامە ئەۋەتىپ مېنى هەيران قىلدىلا.

بىتۈيۈقلۇق «بىتۈيۈق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: كىرىشتە بىتۈيۈقلۇق بولسا قانداق، چىقىشتا هەم تاسادىپ بولدى شۇنداق.

بىتىم ئى <تارخ> كېلىشىم، توختام، قارار، پۈتۈم: ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي هۆكۈمىتى بىر

تەرەپ، گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتى يەنە بىر تەرەپ بولغان ھالدا، 1945 ـ يىل 17 ـ ئۆكتەبىر كۈنى ئۈرۈمچىدە تىنچلىق سۆھبىتى باشلاندى. سۆھبەتنىڭ نەتىجىسىدە 1946 ـ يىل 6 ـ ئىيۇل كۈنى 11 ماددىلىق تىنچلىق بىتىم ئىمزالاندى.

بىجاق ئى ← **بىجاق نان.**

بىجاق نان بازار نېنىدىن سەل نېپىز ۋە سەل چوڭراق، يۈزىگە چەككۈچ چېكىپ، تونۇرغا ئۇدۇللۇق يېقىپ، ئۇدۇللۇق قومۇرۇۋالىدىغان بىر خىل نان. بۇ خىل نان كۇچا ناھىيىسىنىڭ بىجاق دېگەن يېرىدىن تارالغانلىقى ئۈچۈن شۇ يەرنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان: قايماق بازىرىدىكى ئەتىگەنلىك سۈت ـ قايماق سودىسى، بىجاق نان سودىسى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئۆرۈك ـ شاپتۇل سودىسى كەچكىچە بولاتتى.

بىجاقىي سۈپ ← **بىجاقىي ئۈزۈم.**

بىجاقىي سايىۋا سايىۋا ئۈزۈمنىڭ بىر تۈرى، دېنىنىڭ بېشى توم، ئوتتۇرىسى ئىنچىكە، مېۋىسى غۇژمەك بولىدۇ.

بىجاقىي ئۈزۈم ئۈزۈمنىڭ بىر تۈرى، ئادەتتىكى ئۈزۈملەردىن كېيىنرەك پىشىدۇ، چۈرۈكرەك كېلىدۇ، تەمىمۇ ئادەتتىكى ئۈزۈملەرگە قارىغاندا سەل قىرتاق بولىدۇ.

بىجە سۈپ. دىئال. بۈدۈر.

بىجى ئى ← **بېجى كىرمەك.**

بېجى كىرمەك بوۋاق بالىلارنىڭ بېشىنىڭ ئايپاڭ شەكلىدە چېچى چۈشۈپ كەتمەك.

بىجىق ئى. دىئال. ئەمچەك (ئاياللارنىڭ).

بىجىقىم سۈپ. ھۇرۇن، ئىنجىق، يالقاۋ؛ گىجىك: بىجىقىم خوتۇن چاي قايناتقۇچە، چاققان خوتۇن ئاش پىشۇرار (ماقال).

بىجىك ، ئى <بوت> ① قىياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئادەتتە سۇلۇق ئېتىزلاردا ئۆستۈرۈلىدۇ، يەر ئاستى غولى ياپىلاق ۋە دۈگىلەك؛ پوستى قىزغۇچ قوڭۇر ياكى قارا قوڭۇر رەڭلىك؛ ئېتى ئاق بولۇپ يېپىشقاق بولىدۇ، كراخمال ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ② مۇشۇ ئۆسۈملۈكنىڭ يەر ئاستى غولى.

بىجىگەن (توغرىسى: مىجىگەن) ← **مىجىگەن.**

بىجىنار ئى. دىئال. ئۆرۈكنىڭ بىر تۈرى؛ ياغلىق ئۆرۈك، ئاق ئۆرۈك.

بىجىنبوش سۈپ. ئەقلىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن ئىقتىدارسىز، بىر ئىشقا قۇربى يەتمەيدىغان، قولىدىن بىر ئىش كەلمەيدىغان، ئۆزىنى تاشلىۋەتكەن؛ بوشاڭ، غەيرەتسىز: گۈلەمخان ئۈچىسىغا مازلىرى بۆلۈنگەن شىرما چاپان كىيىپ، بېلىنى كەندىر تانا بىلەن باغلىۋالغانىدى. چېكە چاچلىرى ئاقارغان بېشىمۇ پاخماق ئىدى، شۇڭا ئۇنى كۆرگەنلەر تازا بىر بىجىنبوش خوتۇن ئوخشايدۇ، دەپ ھېس قىلىشاتتى.

بىچارە سۈپ [پ] ① چارە، ئامالى يوق؛ چارىسىز، ئامالسىز، ئىلاجىسىز: ئىشىك ئېچىلىشى بىلەنلا ئۆيگە ئوقتەك ئېتىلىپ كىرگەن بۆرە قوزىنى كۆرمەي قېلىپتۇ، بىراق كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ تۇرغان ئاچ بۆرىنى كۆرگەن بىچارە قوزا قورققىنىدىن ۋارقىرىۋېتىپتۇ. * دادىسىنىڭ مۇبارەك يۈزىنى كۆرۈشكە نېسىپ بولمىغان بىچارە ئوغۇل راست غېرىب بولۇپ قالدى. ② ماددىي ئەھۋالى ئېغىر، موھتاجلىقتا، قىيىنچىلىقتا كۈن كەچۈرىدىغان كەمبەغەل: بۇرۇنقى زاماندا بىر بوۋاي بار ئىكەن، بىراق، ئۇ ناھايىتى كەمبەغەل ئىكەن، كەمبەغەل بولغاندىمۇ ھېچ نەرسىسى يوق بىچارە ئىكەن. ③ «بەختسىز»، «بىتەلەي» دېگەن مەنىدە، ئايانچ ۋە ئېچىنىشنى بىلدۈرىدۇ: ۋاي بىچارە. * يامان بوپتۇغۇ، بۇ بىچارە ئايالنىڭ پۈتۈن بەدىنى قانغا بويىلىپتۇ. * بىچارە كالام ئاغرىپ قېلىپتۇ.

بىچارىلەشمەك پ. بىچارە ئەھۋالغا چۈشۈپ قالماق، بىچارە بولۇپ كەتمەك: تۆمۈر ئەسلىدە خېلى قول ئىلكىدە بار كىشى ئىدى، نېمە

ئۈچۈندۈ كېيىن بىردىنلا بىچارىلىشىپ، ئاران-ئاران كۈن كەچۈرىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى.

بىچارىلىك «بىچارە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىچاغ سۈپ. دىئال. ۋاقىتسىز، خالىغان چاغدا.

بىچەل سۈپ. ئۇكۇشسىز، قولايسىز: بۇمۇ ئۈيقۇسىزلىقتىن گاڭگىراپ بولۇۋاتقان ئالامەت ئەمەستۇ، قايسى كۈنكى ئىشمۇ مۇشۇنداق بىچەل ۋاقىتدا كۆزۈمگە كۆرۈنگەن.

بىچىقىم سۈپ. چىقىم، خىراجەت تەلەپ قىلمايدىغان؛ چىقىمسىز.

بىچىم ئى. دىئال. ئادەم يۈزىدىكى ياكى ئالىقىنىدىكى سىزىقچىلار.

بىخ [پ] ئى ① ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىز، غول ۋە شاخلىرىدىن يېڭى ئۆسۈپ چىققان قىسمى، .تېرىلغان ئۇرۇقلاردىن چىققان ئۈندۈرمە: بىخ سۈرمەك. بىخ چىقارماق. *ـــ ھېلىغۇ بىرلا مىس باش پادىشاھ ئىكەن. پۈتۈن يەر يۈزىنى ئەنە شۇنداق مىس باشلار قاپلاپ كەتكەن بولسىمۇ ئۇلارنى بىخىدىن يوقىتىش مېنىڭ قولۇمدىن كېلىدۇ، ـــ دەپ ئۇ مەككار پو ئېتىپ شاھنى ئىشەندۈرۈپتۇ. ② سۈپ <بىئول> بىخ ھالەتتىكى، يېڭى: بىخ سپورا. ③ كۆچمە. ئى. مەيدانغا كەلگەن يېڭى يۈزلىنىش، خاھىش: يېڭى ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىغا كاپىتالىستىك خاراكتېر ئالدۇرغان بۇ زىددىيەت ھازىرقى زاماندىكى بارلىق توقۇنۇشلارنىڭ بىخلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

بىخ تەڭگىچىسى <بوت> بىخنىڭ سىرتىنى ئوراپ، ئۇنى قوغداش رولىنى ئوينايدىغان، شەكلى تەڭگىگە ئوخشايدىغان، شەكلى ئۆزگەرگەن يوپۇرماق.

بىخ چىقارماق <بىئول> بەزى تۆۋەن دەرىجىلىك ھايۋان ياكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىخلىغان تەنچىسى ئۆسمەك.

بىخ چىقىرىپ كۆپىيىش <بىئول> بەزى تۆۋەن دەرىجىلىك ئۆسۈملۈك ياكى ھايۋانلارنىڭ بىر خىل جىنسسىز كۆپىيىش شەكلى. مۇنداق كۆپىيىشتە ئانىلىق تەندىن ئۆسۈپ چىققان يەككە تەن شەكىل جەھەتتىن ئانىلىق تەن بىلەن ئوخشاش، ئەمما چوڭ-كىچىكلىكى ئوخشاشمايدۇ. ئۇ ئاجراپ چۈشكەندىن كېيىن مۇستەقىل يەككە تەنلەرگە ئايلىنىدۇ.

بىخ سپورا <بىئول> بەزى تاياقسىمان باكتېرىيىلەر ھۈجەيرىسىنىڭ ئىچىدە شەكىللىنىدىغان توخۇمسىمان ياكى دۈگىلەك سپورا. بۇ خىل سپورا تەبىئىي شارائىتتا ئۇزۇن ۋاقىت ساقلىنىدۇ، مۇۋاپىق شارائىتتا بىخ سپورا يېرىلىپ يېڭى باكتېرىيە ئۆسۈپ چىقىدۇ.

بىخ سۈرمەك ← **بىخ يېرىپ چىقماق**: بۇغداي ئۇرۇقلىرى بىخ سۈرۈپ ئاي ئۆتۈپ يېشىل مايسا ئېتىزغا پاتماي قالدى. * كېيىن ئۇ قەبرىمۇ قاتۇرۇلمىغان، ئارقار ياكى قوچقار مۈڭگۈزىگە ئوخشاش نەرسىلەرمۇ قويۇلمىغان، پەقەت بىرقانچە تال ياش يۇلغۇن نوتىسى بىخ سۈرۈپ چىققان ئاددىي تۇپراق بېشىغا كېلىپ توختىدى.

بىخ ئۇرماق ← **بىخ يېرىپ چىقماق**: دەل-دەرەخلەر بىخ ئۇردى. * 1902-يىلى روسىيە ئىنقىلابى ئەمدىلا بىخ ئۇرۇۋاتقان چاغ ئىدى. * قىزنىڭ قەلبىدە ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بارا-بارا ھاياتىي كۈچكە ئىگە بىر تۇيغۇ بىخ ئۇرۇشقا باشلىدى.

بىخ ئۇلاق <بوت> ئۇلاش ئۇسۇللىرىنىڭ بىرى. بۇنىڭدا، ئۆسۈملۈكنىڭ ياش بىخى ئۇلاق تۈپىگە سانجىپ قويۇلىدۇ.

بىخ يېرىپ چىقماق ① بىخ ئۇرۇقنى ياكى نوتا كۆزلىرىنى يېرىپ چىقماق: توختاخۇننىڭ ئون مو يەرگە قەلەمچە قىلىپ قويغان كۆچىتىنىڭ ئالدى 4-ئايدىلا بىخ يېرىپ چىقىپتۇ. ② كۆچمە. پەيدا بولماق، يۈز بەرمەك: بۇ كىچىككىنە ئىشتىن بوۋاي كىچىك ئوغلى قادىرنىڭ ئىدىيەسىدە بەزىبىر بولمىغۇر خاھىشلارنىڭ بىخ يېرىپ

چىقىۋاتقانلىقىنى سىزىپ قالغانىدى.

بىخانىمان سۈپ [پ] يېرىت. ئۆي-ماكانىدىن، ئائىلىسىدىن ئايرىلغان؛ ئۆي-ماكانسىز: ھالقا-ھالقا زۇلپىنى بوينۇمغا ئەيلەپ كەمەن، ئاقىۋەت بىخانىمان ئەيلەپ گادا ئۆلتۈرگۈدەك.

بىخەتەر سۈپ [پ+ئە] خەۋپ-خەتەردىن خالىي، زىيان-زەخمەت يەتكۈزمەيدىغان، قورقۇنچىسىز، خەتەرسىز: بىخەتەر ساندۇق. * شوپۇرلار بىر ئېغىزدىن قوشۇلۇپ: — روزى 20 مىڭ كىلومېتىر بىخەتەر يول يۈرگەن شوپۇر، ئۇنىڭغا يېڭى ماشىنا بېرىش كېرەك، — دېيىشتى. * ماشىنا بىخەتەر يول يۈرۈۋاتىدۇ.

بىخەتەر ساندۇق مالىيە، بانكا قاتارلىق تارماقلار نەق پۇل ساقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان بىر خىل پولات ساندۇق.

بىخەتەر ئېلېكتر بېسىمى <ئېل> ئادەمنى سوقۇپ ۋەقە سادىر قىلالمايدىغان دەرىجىدىكى توك بېسىمى. بۇ ئادەتتە 36 ۋولتتىن تۆۋەن بولىدۇ.

بىخەتەرلەشتۈرمەك «بىخەتەرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىخ رەھبەرلىكى ئىشچىلارنىڭ تېخنىك يېڭىلاش روھىنى ئۇرغۇتۇپ يېقىندا بازغان باشقۇرۇشنى بىخەتەرلەشتۈردى.

بىخەتەرلەشمەك پ. خەتىرى يوقالماق، خەتەرسىز ھالەتكە كەلمەك: ئائىلىلەردە ئىشلىتىدىغان گاز ئوچاق ھازىر تېخىمۇ بىخەتەرلەشتى.

بىخەتەرلىك «بىخەتەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىخەتەرلىك تورى. بىخەرلىك قالپىقى. * بۇ قېتىمقى ئۆتكۈزۈلگەن خەلقئارالىق ئېگىزگە سەكرەش تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدا دوستلۇق ۋە بىخەتەرلىك بىرىنچى، مۇسابىقە ئىككىنچى دېگەن ئىدىيە ئاساسلىق گەۋدىلەندۈرۈلدى.

بىخەتەرلىك ئەينىكى <سانا><بىن> قاتناش ئۈسكۈنىلىرى ۋە ئىمارەتلەردە ئىشلىتىش ئۈچۈن ئالاھىدە ئىشلەنگەن، ئاسان سۇنمايدىغان، سۇنغان تەقدىردىمۇ، ئوگاي ئۇۋۇلۇپ چۈشۈپ كەتمەيدىغان چىدامىلىق ئەينەك.

بىخەتەرلىك تورى <بىن> ئېگىز قۇرۇلۇشلارنى سالغاندا ۋە ئېگىزلىكتە ماھارەت كۆرسەتكەن ۋاقىتتا، خىيىم-خەتەر چىقىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، بىنانىڭ يان تەرىپىگە ياكى تۆۋەنرەك قىسمىغا تارتىلىدىغان چىدامىلىق يىپ تور.

بىخەتەرلىك سىمى <ئېل> ئېلېكتر يولىدىكى ئېھتىيات قۇرۇلمىسىدا ئىشلىتىلىدىغان ئۆتكۈزگۈچ سىم. ئادەتتە قوغۇشۇن، قەلەي قاتارلىق ئېرىش نۇقتىسى تۆۋەن بولغان قېتىشمىلار ياكى ئىنچىكە مىس سىم، مىس-كۈمۈش قېتىشما سىملاردىن ياسىلىدۇ. ئېلېكتر يولىدىكى توك چەكلىمىدىن ئېشىپ كەتكەندە، سىم كۆيۈپ ئۈزۈلىدۇ. نەتىجىدە ئېلېكتر يولىمۇ ئۈزۈلۈپ، ئوت ئاپىتىدىن ياكى ئېلېكتر ئەسۋابلىرىنىڭ كۆيۈپ بۇزۇلۇشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

بىخەتەرلىك قالپىقى <بىن> كان ياكى قۇرۇلۇش ئىشچىلىرىنىڭ بېشىنى خەتەردىن ساقلاش ئۈچۈن ئىش ۋاقتىلىرىدا كىيىۋالىدىغان پولات قالپاق.

بىخەتەرلىك كىيىمى مەشغۇلات جەريانىدا كىيىش ئۈچۈن ئالاھىدە ئىشلەنگەن، خەتەردىن ساقلىنىش، قوغدىنىش كىيىمى.

بىخەتەر ئىشىك <بىن> جىددىي ئەھۋاللار يۈز بەرگەندە، ئىمارەت ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ تېزدىن سىرتقا چىقىپ كېتىشى ئۈچۈن قويۇلغان ئىشىك.

بىخەستە سۈپ [پ] دىققەتسىز، بىخۇد، بىپەرۋا، پەرۋاسىز: ئۇ، ئېرىنىڭ بىخەستە تۇرغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، تۇيدۇرماي ئۆيدىكى نەرسىلەرنى ئۆز ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە توشۇپ كېتىپتۇ. * تۇرغۇن بىرىنچى بولۇپ بىخەستە تۇرغان رەجەپنىڭ سول چېكىسىنىڭ سەل تۆۋەن تەرىپىگە

بىر مۇشت ئۇردى.

بىخەستەلىك «بىخەستە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: رەيھانگۇل بىخەستەلىك قىلىپ مۇھىم خەتنى ئەخلەت بىلەن بىرگە قوشۇپ سۈپۈرۈۋەندى ئارىسغا تاشلىۋېتىپتۇ.

بىخەستەلىك قىلماق دىققەتسىزلىك، بىخۇدلۇق، بىپەرۋالىق قىلماق: ھىمىتنىڭ دادىسى پات ـ پاتلا: — بالام، ئاۋۇ يېڭى ئۇلاقنى ئاۋايلىغىن، سەللا بىخەستەلىك قىلساڭ، يېرىلىپ كەتسە، ئەجرىمىز بىكار كېتىدۇ، — دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ قوياتتى.

بىخەۋەر سۈپ [پ+ئە] ① خەۋاردار بولمىغان، خەۋىرى يوق، خەۋەرسىز: ئۇ زىۋىرشانىڭ ھازىرقى ھالىدىن بىخەۋەر ئىدى. ② مەلۇماتى يوق، بىلىمى ياكى چۈشەنچىسى بولمىغان، بىلىمسىز: يېڭى ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئىشلەپچىقارغۇچىلاردىن دۇنيادىن بىخەۋەر، نادان يانچىلارغا قارىغاندا، مەدەنىيەتلىكرەك، پەملىكرەك بولۇشنى، ماشىنىلارنى بىلىدىغان ۋە ئۇلارنى توغرا ئىشلىتەلەيدىغان بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

بىخەۋەرلىك «بىخەۋەر» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — كەچۈرۈڭ، — دېدى ئامىنە مۇئەللىم، يېنىدا ئۆكسۈپ يىغلاپتۇرغان ئايالغا، — سىزنىڭ بۇ ۋەقەدىن بىخەۋەرلىكىڭىزنى بىلمەي دەپ ساپتىمىز.

بىخسىمان سۈپ. شەكلى بىخقا ئوخشايدىغان: بىخسىمان تەنە.

بىخسىمان تەنە <بىئول> تۆۋەن دەرىجىلىك جانلىقلاردىكى كۆپىيىشى بىخقا ئوخشايدىغان تەنە يەنى بىخ شەكىللىك تەنە.

بىخلاندۇرماق «بىخلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىخلانماق «بىخلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ياڭيو ئەتىيازدا ئىسسىق ئۆيدە تۇرۇپ قالسا، ئاسان بىخلىنىپ قالىدۇ.

بىخلىماق پ <دېھ> ئۇرۇق تۆرەلمىلىرى يېتىلىپ ئۇرۇق پوستىنى يېرىپ چىقماق؛ دەرەخلەرنىڭ يىلتىز ۋە غول شاخلىرى بىخ چىقارماق، بىخ ئۇرماق، بىخ سۈرمەك: — كىشىلەر ھەقىقىي مۇھەببەت بىر ئۆمۈر يېتىدۇ، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسە تەڭ كېلەلمەيدۇ، دەيدىكەن، بىزنىڭچۇ يېرىم يىل بولمايلا گۈلىمىزنىڭ يوپۇرماقلىرى سولىشىپ، قورۇلۇشقا باشلىدى. قەلبىم بېغىدا باشقا بىر غۇنچە بىخلىدى، — دەپ داۋاملاشتۇردى خېتىنى مەھەممەت.

بىخلىنىپ ئۆسكەن ئورمان كېسىلگەن دەرەخ كۆتىكىدىن بىخلىنىپ ھاسىل بولغان ئورمان.

بىخلىنىش «بىخلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

بىخلىنىش پوتېنسىئالى <بوت> ئۇرۇقنىڭ دەسلەپكى بىرنەچچە كۈن ئىچىدىكى ئۈنۈش نىسبىتى. مەسىلەن: ئۈچ كۈن ئىچىدە 100 ئۇرۇقنىڭ 80 نى بىخلانسا، بۇ خىل ئۇرۇقنىڭ ئۈچ كۈن ئىچىدىكى بىخلىنىش پوتېنسىئالى 80 پىرسەنت بولىدۇ.

بىخۇد سۈپ [پ] ① خۇدى يوق، ھوشيار ئەمەس، بىپەرۋا، بىخەستە: بىخۇد يۈرمەك. * بىز ھەر دائىم دۈشمەننى بىخۇد دەپ ھېسابلىماسلىقىمىز لازىم. * كۆپ يىغايلى ئوغۇتنى، ئويغىتايلى بىخۇدنى، يارىتايلى رېكورتىنى، تۇرمۇش بولسۇن پاراۋان.

بىخۇدلاشتۇرماق «بىخۇدلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خەلقنى زەھەرلەيدىغان، بىخۇدلاشتۇرىدىغان ئەپيۇن، نەشە قاتارلىق زەھەرلىك چېكىملىكلەرگە قارشى كۈرەشنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇش لازىم.

بىخۇدلاشتۇرۇلماق «بىخۇدلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ ئۆزىنىڭ شىرە ئۈستىدىكى بىر بوتۇلكا ھاراق بىلەن بىخۇدلاشتۇرۇلغانلىقىنى بىلەلمەي قالدى.

بىخۇدلاشماق پ. بىخۇد ئەھۋالغا كەلمەك: ئادەم ئۆزىنىڭ بىخۇدلىشىپ قالغانلىقىنى سەزمەي قالىدىغان ئىشلارمۇ بولىدۇ.

بىخۇدلۇق «بىخۇد» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ: — ئاتا-بوۋامنىڭ بۇ ھېكمەتلىك گېپىنى قۇلاققا ئالماي، بىخۇدلۇق قىلىپ، مەككار چاشقان بىلەن ئاپاق-چاپاق دوست بولغاننىڭ جازاسىنى تارتتىم، — دەپ نالە-پەرياد قىلىپ ۋارقىراپتۇ.

بىخۇدلۇق قىلماق ① بىپەرۋالىق، دىققەتسىزلىك، بىخەستەلىك قىلماق: ئۇ ئاتا-ئانىسىنىڭ گېپىنى قۇلاققا ئالماي، بۇ ئىشتا بىخۇدلۇق قىلدى.

بىخۇدۇك رەۋ [پ] خۇدۇكسىرىماي، خۇدۇكسىز: بۈگۈن كەچتە قويۇلىدىغان «تاھىر-زۆھرە» ئوپېراسىنىڭ سەھنە تەييارلىقىغا ۋە باشقا خىزمەتلەرگە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىدىن يېتەرلىك ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇق. مېھمانلىرىمىزنىڭ بىخۇدۇك ئولتۇرۇپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلىمىز، — دېدى سەھنە باشقۇرغۇچى تاماشىبىنلارغا.

بىخۇدۇكلۇك «بىخۇدۇك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىداد رەۋ [پ] يېزىت —> **بىداد بولماق**.

بىداد بولماق ھېچبىر كىشىگە داد، ئەرز، شىكايەت قىلالماي نائىلاج قالماق: دادام كونا جەمئىيەتتە تولىمۇ بىداد بولۇپ ھەممە دەرد-ئەلەملىرىنى ئىچىگە يۇتۇپ ئۆلگەنىكەن. بىز ئەقلىمىزگە كېلىپ ئاندىن بۇنى بىلدۇق.

بىدادلىق «بىداد» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىراۋلار داد دېدى زالاپ زاماندىن، بۇ بىدادلىق بىلەن زۇلمى ياماندىن. * ئايا چەرخ، قىل بۇ نۆۋەت بىر مۇرۇۋۋەت، زۇلۇم، بىدادلىقىڭنى قوي بۇ نۆۋەت. يېتەر شۇنچە ئۇنى كۆيدۈرگىنىڭمۇ، پىراق بىلەن تىرىك ئۆلتۈرگىنىڭمۇ؟

بىدار سۈپ [پ] يېزىت ① ئۇيقۇغا كەتمىگەن، ئۇيقۇسىز، ئويغاق: تۈنلەر بىدار، تىقىپ قويىنىغا، ئۇزاق-ئۇزاق پۇراپ چىقاتتى. نەۋرىسىنىڭ يېتىم ھالىتى، يۈرىكىگە نەشتەر تىقاتتى. ② كۆچمە. ھوشيار، سەگەك، زېرەك: مەرىپەتنىڭ نۇرىمۇ ھۇقۇش ئۈچۈن جان قايغۇسى، مەرىپەتسىز دىلدا غەپلەت ھۇقۇشى بىداردۇر. * ئابدۇخالىق، كۈن ۋە تۈنلەر ئۇيقۇدىن بىدارسەن، خۇددى بىر پەرۋانە بول، كەتمە لېكىن نۇرىدىن يىراق. * بۇلبۇلى بىچارەسەن گۈل ئىشقىدا پەريادى قىل، ئاشىقى سەرگەشتە بولساڭ ئۇيقۇنى بىدارى قىل.

بىدار بولماق ئۇيقۇسىز تۇرماق، ئۇخلىماي سەگەك تۇرماق: كېچىلەردە بىدار بولغان، ئاق سۈتىنى دائىم بەرگەن، كامالىغا يېتىشتۈرگەن، مېھرىبانىم قايداسەن.

بىدارلىق "بىدار" سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: نەچچە كۈن بولدى جاراھەتتە روھى-جىسمىم زەئىپ، ئەيلىبان يار كويىدا سۈبھى-شام بىدارلىق.

بىدانە ئى [پ] ئۇرۇقسىز قارا كىشمىش ئۈزۈم: باغدا مەن، مىڭ چۆرۈلۈپ چۈشتى شېخى بىدانە دەپ، سىز مېنى يار ئەتمىدىڭىز ئەقلى كىچىك نادانى دەپ.

بىداۋا سۈپ [پ+ئە] .داۋاسى يوق، داۋاسىز، ساقايمايدىغان: بىداۋا ئاغرىق. بىداۋا كىشى. * چۈنكى ئۇ زۇلمەت-جاھالەتنىڭ تەلەپكار جارچىسى، ئايرىلىپ قالسا ئۇنىڭدىن، بىداۋا بىماردۇر. * بەردى خەتەرگە تۇمانلىق ھاۋا، دىللارغا دەردىنى قويدى بىداۋا.

بىداياق ئى <بوت>باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يىلتىزسىمان غولى ئۇزۇن، يوپۇرمىقى قېلىن، قاتتىق ۋە ياپىلاق كېلىدۇ، قۇرۇغاندا يۆگىشىپ قالىدۇ؛ گۈلى باشاقسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ. ئۇ چارۋىچىلىقتا ئالىي سورتلۇق ئوت-چۆپ؛ يېزا ئىگىلىكىدە بولسا قۇمنى تۇراقلاشتۇرغۇچى ئاكتىپ ئۆسۈملۈك ھېسابلىنىدۇ.

بىدئەت ئى [ئە] <دىن> دىنىغا خىلاپ يېڭىلىق، دىندا كېيىن پەيدا بولغان نەرسە: موللامنىڭ غەزىپى قىرىق گەز ئۆرلىدى، شۇڭا مۇنداق بىدئەت سوئاللارنى سورىغۇچىلارغا ئىبرەت قىلىش غەرىزىدە غەزەپلىك ئاۋاز بىلەن ۋارقىرىدى.

بىدئەتچى ئى <دىن> **دىنغا خىلاپ يېڭىلىق-**

لارنى كىرگۈزۈش تەرەپدارى ۋە ئۇنىڭغا بېرىلگەن كىشى.

بىدئەتچىلىك ئى <دىن> بىدئەتچىلەر ۋە بىدئەتكە بېرىلگەنلەرگە خاس ھەرىكەت ۋە خاراكتېر: بەزىلەر ئازادلىقتىن بۇرۇن شائخەيدە ئوقۇغانلارنى: — شائخەيدىكى مەكتەبلەردە بىدئەتچىلىك تېخىمۇ ئېغىر، ئۇ يەردە ئوقۇغانلار بىر بولسا ئۆكتەم بايۋەچچە بولۇپ چىقىدۇ، بىر بولسا ئۇچىغا چىققان تاياقچى بولۇپ چىقىدۇ، — دېيىشەتتى.

بىدەرمان سۈپ [پ] يېزت. دەرمانى، كۈچى، ماغدۇرى يوق؛ قۇۋۇەتسىز، ھالسىز، زەئىپ، دەرمانسىز: مىڭبىر تەسلىكتە، مىڭبىر جاپادا «يولچى»نى ئېلىپ چىقتى قىرغاققا ئامان، بىراق قاتتىق ئۇرۇلغان دولقۇن شۇ چاغدا، ئېلىپ كەتتى يىگىتنى بۇندىن بىدەرمان.

بىدېرەك سۈپ [پ+ئە] يېزت. ھېچقانداق خەت-خەۋەرسىز، ئىز-دېرىكى يوق، دېرەكسىز: بىدېرەك كەتتىم.

بىر ① سان <مات> ئەڭ كىچىك ساناق سان ۋە بۇ ساننى ئىپادىلىگەن «1» رەقىمى: گەپ بىر، قۇلاق ئىككى (ماقال). * بىرنى بىرگە قوشسا ئىككى بولىدۇ. ② ئى. ئۈچىنچى شەخس قوشۇمچىسى «ى، سى» بىلەن كېلىپ مەلۇم بىر «كىشى، ئادەم» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بىرىدىن قۇتۇلۇپ ئۇنىڭغا تۇتۇلدۇم (ماقال). * — ئىشىك ئالدىدا بىرسى سىلە بىلەن كۆرۈشەتتىم دەپ تۇرىدۇ، كىرسۇنمۇ؟ — دەپ سورىدى خىزمەتچى ئايال باشلىقتىن. ③ ئال. ئىسىملارنىڭ ئالدىدا كېلىپ «شۇ»، «مۇشۇ»، «ئوخشاش بىر» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: ھېيتەم ئەر-خوتۇن بىر مەكتەپتە ئىشلەيدۇ. * ھەمدۇلنىڭ ئىككى بالىسى بىر سىنىپتا ئوقۇيدۇ. * مېھراي نازاكەت بىلەن قەشقەردىن بىر ئايروپىلاندا كەلدى. ④ ئال. ئېنىقسىز قوشۇمچە ۋەزىپىسىدە كېلىپ «قانداقتۇر، ئاللىقانداق، قايسىدۇر، قاچاندۇر»غا ئوخشاش مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىركۈنى. بىرئاخشىمى سىزنى بىر ئادەم ئىزدەپ كەلگەنىدى، سىز يوق، ئۇ كېتىپ قالدى. * — سەن بىر ئامال قىلىپ، ئەمەتنىڭ كېسىلىنىڭ ئەھۋالىنى ئانىسىغا ئۇقتۇرۇپ قويغىن، — دېدى زايىت ئوغلىغا. * بىرچاغلاردا ئۇلار قاپىداقىراق ئادەم بولۇشنى ئۆزلىرىچە تاللايتتى، يە ئانداق، يە مۇنداق ئادەم بولسامكەن دەپ ئارزۇ قىلاتتى. ⑤ پېئىللارنىڭ ئالدىدا ھالەت بولۇپ كېلىپ، ئىش-ھەرىكەتنىڭ مەنىسىنى كۈچەيتىش رولىنى ئوينايدۇ: بۇ خەۋەر مەھەللىگە بىر كەلدى. * چېرىك مەسخىرە قىلغاندا غەلىتە بىر كۈلدى. * — قاراڭلار، ئاۋۇ غازلارنىڭ ئەقىللىقلىقىنى! پاقىنى بىرئوبدانلا ئېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى! — دېيىشىپتۇ قاراپ تۇرغان كىشىلەر. ⑥ «كىم»، «نېمە» سوئال ئالماشلىرى بىلەن قوشۇلۇپ ئېنىقسىز ئالماش رولىدا كېلىدۇ: ئايگۈل يولدا تونۇش بىركىم ئۇچراپ قالسا بولاتتى، دەپ پات-پاتلا ئەتراپىغا قاراپ قوياتتى. * — بىرنېمە دېگەندەك قىلىۋىدى، ئىسمىدىن چىقىپتۇ، — دەپ جاۋاب بەردى زەينەپ ئاچىسىنىڭ: — ئاكاڭ نېمە دېدى، — دېگەن سوئالىغا. ⑦ ئېنىقلىغۇچى بولۇپ كېلىپ ئېنىقلانغۇچىنى گەۋدىلەندۈرۈش، بەلگە ۋە خۇسۇسىيەتنى كۈچەيتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: بۇ ناھايىتى مۇرەككەپ بىر مەسىلە. * ئۇ ناھايىتى ئاق كۆڭۈل بىر ئادەم ئىكەن. * بۇ ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر كۈن. * ئۇ، بىرئوبدان بالا. * بۇ بىرچىرايلىق رەسىم. ⑧ «يالغۇز»، «پەقەت» دېگەن مەنىدە تەكىتلەپ كۆرسىتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ: ئوقۇتقۇچى: — ھەممە ئوقۇغۇچىلار دەرسنى چۈشەندى، بىر سەنغىنا چۈشەنمىدىڭمۇ؟ — دېدى. * بۇ ئىشنى بىر تۇرسۇنلا بىلىدۇ، باشقىلار بىلمەيدۇ. ⑨ ئىسىملىق جۈملىنىڭ خەۋىرى بولۇپ «ئورتاق»، «ئوخشاش» دېگەن مەنىلەردە كېلىدۇ: ئەرەبلەر 23 دۆلەت ۋە رايونغا بۆلۈنگەن بولسىمۇ ئۇلارنىڭ تىلى بىر، يېزىقى بىر، ئېتىقادى بىر. ⑩ باشقا سۆزلەر بىلەن بىرىكىپ سۆز ياساش رولىنى ئوينايدۇ: بىرۋاقىت. بىرمەھەل. بىر تەرەپ. بىر قاتار.

بىرئاز. بىرقۇر. ⑪ «بىردە»، «بەزىدە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرۈپ، «ئايرىغۇچى»، «باغلىغۇچى» ۋەزىپىسىدە كېلىدۇ: — بىر ئۇنداق دەپ، بىر بۇنداق دەپ دىققىتىمنى چېچىۋەتتىڭىز ئەپەندىم، گېپىڭىز بولسا بىر قىلىڭ، ئىشىڭىز بولسا دەپلا قويۇڭ، كاسىپ ئادەمنىڭ كۆزىگە كىرىۋالماڭ، — دەپتۇ ھەسەن زەگەر.

بىر ئات، بىر قامچا ئات، قامچا بىلەنلا سەپەرگە چىققان، ئارتۇق يۈك-تاق ئالمىغان.

بىر ئاسماندىن، بىر يەردىن ⟵ **بىر تاغدىن، بىر باغدىن.**

بىر ئاش پىشىم بىر قېتىم ئاش پىشقۇچىلىك ۋاقىت، پۇرسەت: بىز كىنو كۆرگىلى كىنوخانىغا بېرىپ، بىر ئاش پىشىم ئولتۇرغاندىن كېيىن، كىنو باشلاندى. * لەيلىگۈل: — نېمىشقا ئىشىم بولمىسۇن، مەن سىزنى ئىزدەپ يۈرگەنگە بىر ئاش پىشىم بولدى، — دېدى.

بىر ئالماق بىرەر ئورۇننىڭ ھەممە يېرىنى پۈتۈنلەي قاپلىماق؛ ئىگىلىمەك، ھەممە يېرىگە تارالماق، بىركەلمەك: چۆچەكلەردىكى يەتتە باشلىق ئەجدىھانىڭ ئاغزىدىن پۈركىلىپ چىقىۋاتقان ئوتقا ئوخشاش تۈن قوينىنى يېرىپ ئاسمانغا يامراپ كېتىۋاتقان يالقۇننى كۆرگەن كىشىلەرنىڭ قىيا-چىيا ئاۋازلىرى ئەتراپنى بىر ئالدى. * كوچىنىڭ ئىككى قاسنىقىدا سېتىۋاتقان سامسا، كاۋاپ، پەرمۇدىلەرنىڭ مەززىلىك پۇرىقى كوچىنى بىر ئالغاندى.

بىر ئامال قىلماق قوللىنىشقا تېگىشلىك چارە-تەدبىرنىڭ ھەممىسىنى قوللىنىپ باقماق، بىر ئىلاج قىلماق، ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە بىرەر چارە-تەدبىر ئىزدەپ تاپماق: ئەركىن ئاخىرى بىر ئامال قىلىپ تۈرمىدىن قېچىپ كەتتى.

بىر ئاۋازدىن ھەممەيلەننىڭ بىردەك ئاۋاز بېرىشى بىلەن، قارشىلىقسىز، بىر ئېغىزدىن: بۇ قېتىمقى قارار، بىر ئاۋازدىن ماقۇللاندى.

بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق تۈزۈم <تار> بىر ئەر بىر ئايال بىلەن ئەر-خوتۇن بولۇپ ئۆتىدىغان نىكاھ ۋە ئائىلە شەكلى.

بىر ئەر كۆپ خوتۇنلۇق تۈزۈم <مات> فېئودالىزم جەمئىيىتىدىكى بىر ئەرنىڭ بىر ۋاقىتنىڭ ئىچىدە بىرنەچچە ئايال بىلەن ئەر-خوتۇن بولۇپ ئۆتىدىغان نىكاھ ۋە ئائىلە شەكلى.

بىر ئەزالىق <مات> قوشۇش ۋە ئېلىش ئەمەلىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان پۈتۈن ئىپادە. مەسىلەن: 2_x، $\frac{2}{3}a^2$ قاتارلىقلار.

بىر ئەزالىق ئىپادە <مات> ⟵ **بىر ئەزالىق.**

بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن ئۇيغۇرلارنىڭ چۆچەك ئېيتىش ئادىتىدە چۆچەكنى باشلايدىغان ئىبارە: بىر بار ئىكەن، بىر يوق ئىكەن، بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن.

بىر باشتىن ① باشلىنىدىغان جايىدىن: تەھرىر ئالدىغا تىزىلغان ماقالىلارنى بىر باشتىن كۆرۈپ تۈزىتىشكە كىرىشتى. * دولقۇن ھېكايىسىنى بىر باشتىن سۆزلىگىلى تۇرۇۋىدى، ھېكايىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغانلار يېرىم كېچە بولۇپ قالغانلىقىنىمۇ تۇيماي قېلىشتى. ② بىر تەرەپتىن، بىر ياقتىن، تەرتىپى بىلەن: ئاپتوبۇس ئالدىغا توپلانغانلار بىر باشتىن كىرىشكە باشلىدى.

بىر باشقا ئېلىپ چىقماق بىر ئىشنى تۈگىتىچە، ئاخىرىغىچە داۋاملاشتۇرماق؛ ۋۇجۇدقا چىقارماق؛ ئىشقا ئاشۇرماق: — سادىر، مەن سىز بىلەن مەڭگۈ ئۆي بولىمەن. بىراق بۇ يەردىكى ئىشنى بىر باشقا ئېلىپ چىقماي، ھېچ يەرگە بارمايمەن، — دېدى گۈلخان تىترەك ئاۋازدا.

بىر باغدىن، بىر تاغدىن قولاشمىغان، باغلاشمىغان، رەتسىز، چۇۋالچاق (گەپ-سۆز ھەققىدە): ئۇ ئوتتۇز سەككىزگە كىرگىنىگە قارىماي بىر باغدىن-بىر تاغدىن سۆزلەۋاتقان يىگىتنىڭ

باش ـ ئاخىرى يوق گېپىنى بۆلدى.

بىر بايىراق ئاستىدا بىر مەقسەت، بىر نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا: ئۇلار بىر مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن يەنى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ 1866 ـ يىلدىكى جەنۋە قۇرۇلتىيى ئېلان قىلغان ۋە كېيىن يەنى 1889 ـ يىلدىكى پارىژ ئىشچىلار قۇرۇلتىيى قايتا ئېلان قىلغان سەككىز سائەتلىك نورمال ئىش كۈنىنى قانۇندا بېكىتىش ئۈچۈن، بىر بايىراق ئاستىدا سەپەرۋەرلىككە كېلىپ بىر قوشۇن بولدى.

بىر بوغۇملۇق سۆز <تىل> «مەن، سەن، بار...»غا ئوخشاش پەقەت بىرلا بوغۇمدىن ئىبارەت بولغان سۆز.

بىر بولماق ① بىرلەشمەك، بىر جان-بىر تەن بولماق: بەزىدە خامباس ئويۇنلىرىنى ئويناپ، ھەممىسى بىر بولۇپمۇ سادىرنى باسالمايتتى. ② كۆچمە. بىر خىل، ماس، مۇۋاپىق بولماق: ئۇنىڭ دېگىنى بىلەن قىلىقى ئەمەلىيەتتە بىر بولمىغاچقا كۆپچىلىك ئۇنى ياقتۇرمىغانىدى.

بىر بۇردا كىچىككىنە بىر پارچە، بىر چىشلەم: بىر بۇردا نان. * بىر بۇردا نانىنى ئالدى ھۇسەن شۇندا، بىر ئوتلام ئوتلىۋالدى قېنىق چاينى. ۋاراقلاپ كىتابنى بىر قولدا، قېرىنداش بىلەن سىزدى مۇھىم جاينى.

بىر بۇرۇندىن نەپەس ئالماق سۆز-ھەرىكەت ۋە يۈرۈش-تۇرۇشتا تولۇق ماسلىشىۋالماق، بىر ئادەمدەك بولۇپ كەتمەك: ئۇلار بىر بۇرۇندىن نەپەس ئالىدىغان ئادەملەر.

بىر بۆلەك بىر قىسىم، بىر تۈركۈم: خەلقنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى ئورگىنىنى قۇرۇش ئۈچۈن ئارمىيىدىن، پارتىزان يىگىتلەردىن بىر بۆلەك ئادەم ئېلىندى. * مەن ئۇنىڭ چوقۇم ئاغىنىدارچىلىق قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنگەچكە، پىلاندىن سىرت بىر بۆلەك ئوغۇت قوشۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلدىم.

بىر بۆلۈم ① بىر بۆلەك، بىر قىسىم: ئۇ بىر بۆلۈم ئوقۇغۇچىلارغا رەھبەرلىك قىلىپ، ناھىيە بويىچە زاۋۇتتا ئېچىلغان تېخنىكا كۇرسىدا لايىھەلەش كەسپىدىن دەرس ئۆتۈۋاتاتتى. ② ئوخشاش بۆلۈم، شۇ بۆلۈم: شاھزادەم بىر بۆلۈمدە ئىشلەيدىغان دوستى ئامىننىڭ توي ئىشلىرىغا ياردەملىشىش ئۈچۈن ئىككى كۈنلۈك رۇخسەت سورىدى.

بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ ئاستا ـ ئاستا، ئالدىرىماي، سالماق قەدەم بىلەن: 105 ـ نومۇرلۇق تۈۋرۈك بار كوچا شەھەر سىرتىغىراق توغرا كېلەتتى. ماھىنۇر بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ، ئاشۇ ھەم تار، ھەم چوڭقۇر كوچا دوقمۇشىغا يېتىپ كەلدى.

بىر بېشىمغا بىر يالغۇز ئۆزەم ئۈچۈن: بەزى چاغلاردا كىچىك ئاخۇننىڭ ئۆزى گۆش، كۆكتات ۋە ئۇن كۆتۈرۈپ كېلىپ: — گۈلنارخان تاماق قىلىسىز بولارنى قوشۇۋەتسىڭىز، مەن بىر بېشىمغا قازان قاينىتىمەن دەپ نەلەردە يۈرەي، — دەيتتى.

بىر پاتمان ناھايىتى كۆپ، ناھايىتى جىق، نۇرغۇن: بىر پاتمان ئىش. بىر پاتمان گەپ. * ئۇ پۇتلىرىنى بىر پاتمان يۈكنى كۆتۈرگەندەك ئاران يۆتكەيتتى. ئۇنىڭ ئارام ئالغۇسى، پۇت ـ قوللىرىنى ئۇزۇن سۇنۇپ ياتقۇسى كېلەتتى.

بىر پار كىيىم ⟵ **بىر قۇر كىيىم.**

بىر پالاقلىق قولۋاق <تەن> شەكلى تولۇم قېيىققا ئوخشايدىغان، سېپى قىسقا بىر باشلىق پالاق بىلەن ھەيدەيدىغان قولۋاق. تەنتەربىيىدە بۇ خىل قولۋاقنى ھەيدەش مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلىدۇ.

بىر پەردىلىك سەھنە ئەسىرى <تىيا> پەردە يۆتكەلمەيدىغان كىچىك تىپتىكى سەھنە ئەسىرى. كۆرۈنۈشى نىسبەتەن ئاددىي ۋە ئىخچام بولىدۇ.

بىر پەللە ① بىر دەرىجە، بىر بالداق: بىر پەللە كۆتۈرۈلمەك. * بۇ تولىمۇ كۈلكىلىك بىر ئىش بولسىمۇ، لېكىن بۇرۇندىن ئايرىلىپ

قالغان تۇرۇقلۇق، ئۇنى يەنە ئاتا-بوۋىمىزدىن نەۋەررۇك بولۇپ قالغان كىسەل دەپ، شۇنىڭ بىلەن خالايىق ئالدىدا ماختىنىدىغان ئادەملەرگە قارىغاندا ھەر ھالدا بىر پەللە ئۈستۈن تۇرىدۇ. ② مەلۇم بىرۋاقىت، بىرمەھەل، بىرمەزگىل: ئۇ بىر پەللە شۇنداق ئويىنىغاندىن كېيىن ئاقپاشا ئات مىنىشتىمۇ زېرىكىپ، ئاتتىن چۈشتى-دە، ۋاگىنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى.

بىر پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەر <بوت> ئۇرۇقىنىڭ تۆرەلمىسىدە بىرتال پەللە يوپۇرمىقى بولىدىغان ئۆسۈملۈكلەر. مۇنداق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىز ۋە غوللىرىدا ھاسىل قىلغۇچى قەۋەت بولمايدۇ؛ يوپۇرمىقىدا پاراللېل تومۇرلىرى بولىدۇ؛ پەللە يوپۇرمىقى ناھايىتى كىچىك بولىدۇ. مەسىلەن: شال، بۇغداي، كۆممىقوناق قاتارلىقلار.

بىر پوغا يارىمايدىغان تاقابىل تۇرۇش ئىقتىدارى يوق، ھېچ ئىشقا كېرەككە كەلمەيدىغان، ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدىغان: ئۇنىڭ شۇنچە ۋاقىتتىن بېرى تەييارلىغان ماتېرىياللىرى بىر پوغا يارىمىدى.

بىر پۈتى گۆرگە ساڭگىلىماق ئۆلۈمى يېقىنلىشىپ قالماق، ئۆمرى ئاز قالماق، قېرىماق: تاشۋاي رەھىم ئاخۇن ناۋاينىڭ مۇنۇ سۆزىنى ئەسكە ئالدى: مەن بۇ ئالەمدىن ئۆتكەندە بولسا، روھىمغا ئاتاپ بىر ئىككى كەلىمە قۇرئان ئوقۇتۇپ تۇرساڭ، بىر چاغلاردا ناۋاي ئاتام بار ئىدى، دەپ يادىڭغا ئالساڭ، ئەمدى بىر پۇتۇم گۆرگە ساڭگىلىغاندا، ماڭا يەنە ئۇنىڭدىن باشقا نېمە لازىم ئىدى؟!

بىر پۈتى يەردە، بىر پۈتى گۆردە ئۆلۈمى يېقىن، ئۆمرى ئاز قالغان: ئەخمەت قازى بىر پۈتى يەردە بىر پۈتى گۆردە تۇرۇقلۇق ئەتراپىدا رازىلىق بېرىپ دۇئا-تەكبىر قىلىۋاتقان جامائەتكە يەنە ئۆيىنىڭ ئالدىدىكى بىر پارچە يەرنى ئۆيگە قوشۇپ بېرىش ۋە باشقا مال-دۇنيا قاتارلىق ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەۋاتاتتى.

بىر پۈك ← بىر تىيىن: سەن ئەگەر ئەجدادىڭ ئىزدىسەڭ دوستۇم، ئەڭ ئاۋۋال ھاياتلىق ئەجرىگە قارا. قەبرىسى ھەيۋەتلىك، تۆھپىسى بىر پۈك بولسىزە دىللارغا چۈشىدۇ يارا.

بىر پۈك بولماق ← بىر تىيىن بولماق.

بىر پۈكىنىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق ← بىر تىيىننىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق.

بىر پۈك قىلماق ← بىر تىيىن قىلماق.

بىر پۇل ← بىر تىيىن.

بىر پۇل بولماق ← بىر تىيىن بولماق.

بىر پۇل قىلماق ← بىر تىيىن قىلماق.

بىر پۈتۈن ئايرىم قىسىملارغا بۆلۈنمەيدىغان، ئومۇملاشتۇرۇلغان: شەيئىلەرنىڭ ھادىسىلىرى بىلەن ماھىيىتى ۋە بىلىش جەريانىدىكى ھېسسىي بىلىش بىلەن ئەقلىي بىلىش بىر پۈتۈن نەرسە، ھېسسىي بىلىش بولمىسا، ئەقلىي بىلىش ماتېرىيالسىز قالىدۇ.

بىر تاپان يەر ① بىر تاپان پاتقۇچىلىك يەر. ② كۆچمە. كىچىككىنە يەر: بۇ ئادەم ياۋاش، خۇدانىڭ مۆمىنى ھەم ياشانغان، بىر تاپان يېرى يوق كۆك نامرات. بۇ ئادەمنى نەگىلا ھەيدەپ بارغىنىڭ بىلەن خۇدانىڭ زارىدىن باشقا ھېچنېمە چىقمايدۇ.

بىر تاتلىق ① تاتلىقلا: — بۇ بىر تاتلىق قوغۇن ئىكەن، مۇشۇنداق قوغۇننى يېمەي نېمە يەيدىغاندۇ بۇ خەق، — دېدى موماي قوغۇننى يوق چىشلىرى بىلەن غاجاپ تۇرۇپ. ② كۆچمە. كۆڭۈلگە ياقىدىغان: بۇ ئۇكام بىر تاتلىق گەپ قىلدى. شۇنىڭ دېگىنىچە ئەتە بارايلى.

بىر تاغار ① ھەجمى بىر تاغار كېلىدىغان. ② كۆچمە. ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن: بىر تاغار گەپ. * ئاچام ماڭا تۇرمۇشۇم توغرۇلۇق نەسىھەت بېرىمەن دەپ بىر تاغارلا گەپ قىلىۋەتتى.

بىر تاغدىن، بىر باغدىن ← بىر باغدىن، بىر تاغدىن.

بىر تالاي ناھايىتى كۆپ، نۇرغۇن، نۇرغۇنلىغان: ئادىل مۇئەللىم يەنە بىر تالاي تەسىرلىك سۆزلىرى بىلەن بەختىخانىغا تەسەللى

بېرىپ قايىل قىلدى.

بىر تال موينى تەۋرىتەلمەسلىك ھېچقانداق تەسىر كۆرسىتەلمەسلىك، قىلچە زىيانغا ئۇچرىتالماسلىق: — سىز ئاغزىڭىزدا ئۇنىڭ ئەدىبىنى بېرىمەن، ئۇنداق قىلىمەن، مۇنداق قىلىمەن دېگىنىڭىز بىلەن، ئەمەلىيەتتە، ئۇنىڭ بىر تال موينىمۇ تەۋرىتەلمەيسىز، — دەيتتى خوتۇنى ئېرىنى دەي-دەيگە سېلىپ.

بىر تامچە ① بىر تېمىم: ئۇ كۆزىدىن بىر تامچە ياش چىقارماي ۋارقىراپ يىغلىغىلى تۇرسا، مەھەللىنىڭ ئىتلىرىمۇ قاۋاپ كېتەتتى. ② كۆچمە. ئازغىنا، ئاز بىر قىسىم: ئۇنىڭ بىلگەنلىرى دېڭىزنىڭ پەقەت بىر تامچىسى.

بىر تامچە قان قالغۇچە ئاخىرقى نەپەسكىچە، جېنىنى ئايىماي؛ ئۆزىنى ۋە جېنىنى پىدا قىلىپ.

بىر تاياقتا ھەيدىمەك ھەممىنى قارىقويۇق تەڭ-باراۋەر ئورۇنغا قويماق، پەرقلىق مۇئامىلە قىلماي ھەممىسىنى ئوخشاش دەپ قارىماق: تېخى ئاغزىدىن ئانا سۈتى تېمىپ تۇرغان بالىنى چوڭلار بىلەن بىر تاياقتا ھەيدەشكە بولمايتتى. * ئەكبەر شۇجى ماڭا: — داداڭغا ئېيت، ئەندىشىدىن نېرى بولۇپ، پارتىيە ھۆكۈمەتكە ئىشەنسۇن، بىز ھەيدەركامنى يامان ئادەملەر بىلەن بىر تاياقتا ھەيدىمەيمىز، — دېگەنىدى.

بىر تەرەپ بىر يۆنىلىش، بىر يان، بىر ياق: بىر تەرەپتە ماڭماق. بىر تەرەپتىن كەلمەك. * ئەمەلىيەتتە، ئۇلار بىر تەرەپ، بىز بىر تەرەپ بولۇپ قالدۇق.

بىر تەرەپ بولماق ① بىرەر ئىش ياكى مەسىلىنىڭ توغرا ياكى خاتا ئىكەنلىكى، بولىدىغان ياكى بولمايدىغانلىقى ئايرىلماق، قانداق بېجىرىلىدىغانلىقى بەلگىلەنمەك: * دادامنىڭ مەسىلىسى بىر تەرەپ بولدى، ئەمما ئاپامنىڭ مەسىلىسى تېخى بىر تەرەپ بولمىدى. ② بىرەر ئىش ياكى مەسىلە ھەل بولماق: مۇختار: — ھەببەللى بىزگە ئاشۇنداق تومپاي لازىم. ئەگەر بۇ قېتىمقى مال مەسىلىسى بىر تەرەپ بولۇپ كەتسە بۇنىڭدىن كېلىدىغان پايدا ئاز بولمايدۇ، — دېدى.

بىر تەرەپ قىلماق ① بىر ئىش ياكى مەسىلىنىڭ توغرا ياكى خاتا ئىكەنلىكىنى، بولىدىغان ياكى بولمايدىغانلىقىنى ئايرىماق؛ قانداق بېجىرىلىدىغانلىقىنى بەلگىلىمەك: خەلق سوت مەھكىمىلىرى ئەنزىنى سوت قىلىش جەريانىدا سوت قىلىش تۈزۈمىگە رىئايە قىلىش ئاساسىدا تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك. * ئومۇمىي ۋەزىيەت نۇقتىئىنەزىرىنى تىكلەپ دۆلەت، كوللېكتىپ، شەخستىن ئىبارەت ئۈچ تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش لازىم. * كارخانا ئورۇنلىرىدا يۈز بەرگەن باج ئوغرىلاش، باج تاپشۇرماسلىق ھەرىكەتلىرىنى باج قانۇنىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. ② ئورۇندىماق، ھەل قىلماق — دوختۇرلار داۋالاپ بىر تەرەپ قىلالمىدى دېدىڭىزمۇ؟... ئۇ شۇنداق ئېغىر كېسەلمىكەن؟ — دەپ ئەنسىزلىك ئىچىدە سوراشقا باشلىدى توختى مەمەت. * پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن بازار ئارقىلىق تەڭشەشنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا تونۇش ۋە توغرا بىر تەرەپ قىلىش — ئىسلاھ قىلىشتىكى ئاچقۇچلۇق مەسىلە.

بىر تەرەپلىمە ① بىرلا جەھەتتىن، قىسمەن، ئايرىم جەھەتتىن: بۇ پولاتنى تۇتقا قىلىپ، ئېغىر سانائەتنى بىر تەرەپلىمە راۋاجلاندۇرۇشتىن نۇقتىلىق ھالدا ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش يولىغا بۇرۇلۇش دېگەن سۆز ② يۈزەكى، ئاددىي: — ھاشىر بېپەرۋا ئەمەس! — دېدىم مەن قىزغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، — ئۇ تولىمۇ تەلەپچان يىگىت، ئالدى بىلەن ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە ئۇلۇغ مەقسەتنى كۆزلىگەن ئادەم ئۈچۈن ھېسسىياتقا، شەخسىي ھەۋەسكە بېرىلىش ئىرادىسىزلىك سانىلىدىكەن، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ قارىشى بىر تەرەپلىمە بولۇشى مۇمكىن. * — بۇ پىكرىڭىز بىر تەرەپلىمە، ھازىرقى ۋاقىتتا كادىرنىڭ يۇقىرى، ئىشچىنىڭ

تۆۋەن دەپ كەتكىلى بولمايدۇ، — جىڭلى ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشخانىدا ئۇ ياق، بۇ ياققا مېڭىشقا باشلىدى.

بىر تەرەپلىمىلىك <پەلس> مېتافىزىكىلىق ئىدىيىۋى ئۇسۇلنىڭ بىر خىل ئىپادىسى. ئۇ مەسىلىلەرنى كۆزەتكەندە ۋە بىر تەرەپ قىلغاندا، زىددىيەتنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى شەيئىنىڭ ئومۇمىيىتىدىن ئىگىلىمەي، كۆپىنچە ئىشنىڭ بىرلا تەرىپىگە قاراپ، يەنە بىر تەرىپىگە قارىمايدۇ، دەرەخنىلا كۆرۈپ، ئورمانىنى كۆرمەيدۇ. بۇنداق ئۇسۇل ماركسىزمنىڭ مەسىلىگە ئەتراپلىق قاراشنى تەلەپ قىلىدىغان ئىلمىي پوزىتسىيىسى بىلەن قارىمۇقارشىدۇر.

بىر تەكشى پۈتۈنلەي تەكشى، باشتىن-ئاخىر تەكشى: پەنجىرىنىڭ ئىنچىكە ياغاچلىق سايىۋەنلىرى كۆتۈرۈلگەندە، ئېگىز-پەس بولۇپ، بىر تەكشى كۆرۈنمەيتتى. * چەكسىز كەتكەن ساي تۈزلەڭلىكى بىر تەكشى كۆرۈندۇ.

بىر تەكىيىگە باش قويماق ← **بىر ياستۇققا باش قويماق:** ئۇلار يېڭى توي قىلىپ بىر تەكىيىگە باش قويغان ئۇزۇن تۈنلەردە سابىرنىڭ ئۇنىڭ قۇلىقىغا شىۋىرلاپ: — جېنىم، مەن سەندىن ئۆمۈر بويى ئايرىلمايمەن، — دېگەن سۆزلىرىنى نۇرغۇن قېتىم تەكرارلىغان، بۇ سۆز نۇرنىساغا خۇشاللىق، ئىشەنچ ۋە ئۈمىد بېغىشلىغانىدى.

بىر تەن-بىر جان بولۇپ ← **بىر جان-بىر تەن بولۇپ:** مەش بىلەن بىر تەن-بىر جان بولۇپ كەتكەن سۇنماس ئىرادىلىك ماھىر ئۇستىنىڭ قەيسەر روھىدىن ئىلھاملانغان سېخ ئىشچىلىرى دەم ئېلىشتىن ۋازكېچىپ دەرھال يېغىلدى-دە، مەشكە ئوتۇن قاچىلاشقا تۇتۇش قىلدى.

بىر تۇتاش ① بىرلىككە كەلتۈرۈلۈپ، ھەممىگە ئورتاق ھالدا: يەر ئىسلاھاتىدىن كېيىن كوپېراتسىيىلىشىشنىڭ تەرەققىي قىلىش ۋە دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش سېتىۋېلىش، بىر تۇتاش سېتىپ بېرىش سىياسىتىنى قوللىنىش ئارقىسىدا

باي دېھقانلار ئىگىلىكى زور دەرىجىدە چەكلىمىگە ئۇچرىدى. * بۇ يىل ئالىي مەكتەپلەرگە بىر تۇتاش ئىمتىھان ئېلىندى. ② **ئۆز ئارا تۇتاشقان، ئۆز ئارا باغلانغان:** جانىجان ماۋجۇشى باشلىغاچ بىزنى، يۈز ئاچتۇق تاڭدىكى گۈللەرگە ئوخشاش. ئۈزۈلمەس بىر رىشتە باغلىغان بىزنى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبى بىر تۇتاش.

بىر تۇتاش پىلانلىماق <س ئىق> بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن ۋە ھەممىگە بىردەك ئېتىبار بېرىلگەن ھالدا پىلان تۈزمەك.

بىر تۇتاش تەمىنلىمەك <س ئىق> خەلقنىڭ تۇرمۇشىدا مۇھىم دەپ قارالغان بەزى ماددىي ئەشيالارنى دۆلەت بەلگىلىگەن پىلان بويىچە ھەممىگە تەڭ ئېتىبار بېرىلگەن ھالدا بىرلىككە كەلتۈرۈپ تەقسىم قىلماق.

بىر تۇتاش ساتماق <س ئىق> بەزى ماددىي ئەشيالارنى دۆلەت بەلگىلىگەن پىلان بويىچە ھەممىگە تەڭ ئېتىبار بەرگەن ھالدا بىرلىككە كەلتۈرۈپ سېتىپ بەرمەك.

بىر تۇتاش سېتىۋالماق <س ئىق> بەزى مۇھىم ماددىي ئەشيالارنى دۆلەت تەرىپىدىن بىر تۇتاش پىلانلىق سېتىۋالماق.

بىر تۇتاش كونترول قىلماق <س ئىق> ئىقتىساد، ھەربىي، ماددىي ئەشيا ۋە باشقا بارلىق ئەسلىھەلەرنى دۆلەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن پىلان بويىچە باشقۇرماق.

بىر تۇتام ① تۇتامغا بىر كېلىدىغان. ② كۆچمە. بىر باغلام، بىر دەستە: تاڭ سەھەر ۋاقتى ئىدى، ئۇچتى شامال يولى بىلەن، مەن يارىمغا گۈل ئەۋەتتىم بىر تۇتام غۇنچە بىلەن. ③ بىرنەچچە تال، ئازراق: يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام (ماقال). * ئابدۇرەقىب بېشى بىلەن مېنى ئورۇندۇققا شەرەت قىلدى. ئۇ، مەن ئولتۇرغاندىن كېيىن، قولىدىكى بىر تۇتام قەغەزنى پۇلاڭلىتىپ سۆزلەشكە باشلىدى. ④ كۆچمە.

قىسقا، كالتە: «قىشنىڭ كۈنى بىر تۇتام»
دېگەندەك ھەش-پەش دېگۈچە قاراڭغۇ چۈشۈپ
كېتىدۇ.

بىر تۇغقان بىر ئاتا ياكى ئانىدىن تۇغۇل-
غانلار: ئۇ مېنىڭ بىر تۇغقان سىڭلىم بولىدۇ.
* قەيسەر ئۆزىنىڭ تۇغۇلغان يۇرتى، ئانىسى، بىر
تۇغقان قېرىنداشلىرى بىلەن خوشلىشىپ بېيجىڭغا
ئوقۇشقا ماڭدى.

بىر تۆشۈككە سىيمەك ھەممە ئىش-
ھەرىكەتتە بىر بولماق: ئۇلارنىڭ قىلمىشى بىر-
بىرىدىن ئانچە پەرق قىلمايدۇ. ئۆزلىرىمۇ بىر
تۆشۈككە سىيىدىغانلار.

بىر تۈركۈم مەلۇم ساندا، خېلى كۆپ:
بېقىندا ۋىلايەت بىر تۈركۈم كادىر ئاجرىتىپ،
يېزىلاردا مەسئۇلىيەت تۈزۈمىنى سىناق قىلىشقا
ئەۋەتىدىكەن. * ئېكسكۇرسىيە، نەق مەيدان
يىغىنىغا كەلگەنلەر ئىچىدە بىر تۈركۈم دۆي-
گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئالدىن بېيىشىنى قوللىغان
ۋە ئۇنىڭغا مەدەت بەرگەن كادىرلار بار ئىدى.

بىر تۈگمىلىك كاستۇم قايرىما ياقىلىق،
كۆكرەك ئالدى ئوچۇق، بىرلا تۈگمە بىلەن
ئېلىنىدىغان، كاسىنى بېسىپ تۇرىدىغان،
سىرتقا كىيىلىدىغان چاپان.

بىر تېرە سۆڭەك بولۇپ قالماق ← **بىر
تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق:** يىگىت
ئۆپكە كېسىلى بىلەن ئاغرىغىنىغا خېلى ئۇزۇن بولغان
بولۇپ، كېسەل ئازابىدىن بىر تېرە، بىر سۆڭەك
بولۇپ قالغانىدى.

بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق
بەك ئورۇقلاپ كەتمەك: يىگىت بالىنىڭ بىر
تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغان قوۋۇرغا، پاچاق
ۋە چوقچىيىپ چىققان مۈرە سۆڭەكلىرىگە، پىلىكتەك
تولغىنىپ تۇرغان بويۇن ھەم تۇغۇلغىنىدىن بۇيان
سۇ كۆرمىگەن قاسماق بېسىپ كەتكەن بەدىنىگە
ئىچى سىيرىلىپ قارىدى.

بىر تىزىق بىر يىپقا ياكى بىر سىزىققا
تىزىلغان: بىر تىزىق بارماق. بىر تىزىق داچەن.
بىر تىزىق تەڭگە.

بىر تىللىق ① بىر تىل بىلىدىغان، بىرلا تىل
بىلەن ئالاقىلىشالايدىغان: مەن بىر تىللىق
بولغانلىقىم ئۈچۈن، باشقا تىللاردا چىقىدىغان
گېزىت-ژۇرناللاردىن پايدىلىنالمايمەن. ② كۆچمە.
ئۆزئارا تىل بىرىكتۈرۈۋالغان؛ مەقسىتى،
ئىش-ھەرىكىتى بىر: ئۇنىڭ بۇ شەرمەندە
قارا نىيەتلەرنىڭ بىر تىللىق بولۇپ قىلغان زىيان-
كەشلىكىگە ئۇچراپ، ئۆلۈم زىندانىغا تاشلانغان-
لىقىنى تۇغقانلىرى خىيالىغىمۇ كەلتۈرمىگەنىدى.

بىر تىيىن ① بىر مونىڭ ئوندىن بىرى:
مۈشۈكنىڭ بىر تىيىنى يوق، گۆشكە ئامراق
(ماقال). ② كۆچمە. قىممىتى يوق، ھېچ نەر-
سىگە ئەرزىمەيدىغان، ئەرزىمەس: يېزىدىكى
ئادەملەرنىڭ ھەممىسى رەھىمخان بىلەن گەپلەش-
مەيدىغان بولۇپ قالدى، ئەمما رەھىمخانغا بۇ بىر
تىيىن ئىدى. * چىرايلىق گەپ قىلىش ئاسان، ئۇنى
ئىشلەش قىيىن يولداش، ئەمەلدە يوق مىڭ تاغار
گەپنىڭ باھاسى بىر تىيىن يولداش.

بىر تىيىن بولماق قىممىتىنى پۈتۈنلەي
يوقاتماق؛ ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەس، يارىماس
بولۇپ كەتمەك: — بىر ھەپتە كېچىسى
ئۇخلىماي كۆچۈرگەن 100 بەت ئورىگىنال سۇغا
نەمدىلىپ ھەپتىلىك ئەمگىكىم بىر تىيىن بولدى،
ھەرقايسىڭنىڭ ماڭا كەلتۈرگەن پايداڭ مۇشۇمۇ؟ —
دەپ ۋارقىراشقا باشلىدى ھېلىقى كۆچۈرمە كاتىپ.

بىر تىيىنغا يارىماسلىق ھېچقانداق قىممىتى
قالماسلىق، ھېچنېمىگە ئەرزىمەسلىك:
سېنىڭ سۆزۈڭ ئۇنىڭ ئالدىدا بىر تىيىنغا يارىمايدۇ.
* ئادەم قانچە يوغان بولۇپ كەتكەن بىلەن ئەل-
جامائەتكە ئېھتىياجلىق، دۇنيادا ھەممىدىن خەلق
بۈيۈك، شەخس ئاسمانغا چىقىپ كەتكەن بىلەن
خەلقنىڭ ھىمايىسىدىن ئايرىلسا بىر تىيىنگە
يارىمايدۇ.

بىر تىيىن قىلماق قىممىتىنى پۈتۈنلەي
يوقاتماق؛ ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەس، يارىماس
ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويماق: بۈگۈن ئەمدى
شۇم نىيەتلىك ئاي سىلىگ، ئامۇتۇمنى قىلماق-
چىمىش بىر تىيىن. ھاسىل بولسا ئەگەر ئۇنىڭ

مەقستى، كۆن ئالماقمۇ بولار ماڭا كۆپ قيىن.
بىر تىيىننىڭ تۆشۈكىدىن ملىڭ ئۆتىدىغان ← بىر داچەننىڭ تۆشۈكىدىن ملىڭ قېتىم ئۆتىدىغان: — گېپىڭىزغۇ جايىدا، — دېدى زىۋىرشا كېۋىرنىڭ گېپىنى بۆلۈپ، — گۇڭشېدىن بەرگەن ئادەم — يىلتىزى يوق قامقاق، بىزدەكلەر دۇنياغا پۇل دەپ تۇغۇلغان ئىكەنمىز، پۇل دەپ جان ئۈزىدىغان ئوخشايمىز، بىر تىيىننىڭ تۆشۈكىدىن ملىڭ ئۆتىدىغان ھەيدەر ئاكاملارمۇ بار تېخى، مانا مۇشۇلارمۇ گۇگىشى ئەزاسىغۇ!

بىر تىيىننىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق ئازراق بولسىمۇ پۇل تېپىش ۋە ئۇنى قولدىن چىقار-ماسلىق يولىدا پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشماق. ئۇنى مەن بۇگۈن بۇنچىلىك پۇل خەجلەپ بىزنى مېھمان قىلىدۇ، دەپ زادى ئويلىمىغانىدىم، چۈنكى ئۇ بىر تىيىننىڭ ئۈستىدە تىك تۇراتتى.

بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى يامان، بۇزۇق ئىشلارنى قىلىشتا، نىيىتى، مەقسىتى، ھەرىكىتى بىر؛ ھەمشىرىلىك: بۇ خۇنپەر بىلەن مەخسۇت بەگ بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى. * ئۇلار كۆرۈنۈشتە باشقا-باشقىدەك كۆرۈنسىمۇ، تېگىنى سۈرۈشتۈرۈپ كەلسە، يەنىلا بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى.

بىر جان بىر، تەن بولۇپ ھەممە جەھەتتىن چىڭ بىرلىشىپ، بىر ياقىدىن باش چىقىرىپ: شۇنداق، بۇ ئەر-خوتۇن ئىككىسى بىر جان، بىر تەن بولۇپ كەتكەن، ئۇلار تۇرمۇشتا، تەقدىردە بىر، ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىمۇ بىر، قېنىمۇ بىر، ئۇلارنى بىر-بىرىدىن ئايرىۋېتىش مۇمكىن ئەمەس.

بىر جىنىمغا بىرلا ئۆزەم ئۈچۈن، يالغۇز: — مەن بىر جىنىمغا بۇنچىۋالا جىق ئۆينى نېمە قىلاتتىم، ماڭا ئىككى ئېغىز ئۆي بولسا بولدى، قالغىنىنى ساتىمەن، — دېدى قاسىم ئاخۇن باجخانا كادىرىغا قاراپ.

بىر جىنسلىق <بوت> پەقەت ئاتىلىقى ياكى ئانىلىقىلا بولغان: بىر جىنسلىق گۈللەر. بىر جىنسلىق كۆپىيىش. بىر جىنسلىق مېۋىلەش.

بىر جىنسلىق كۆپىيىش <بىئول> جىنسلىق كۆپىيىدىغان ئۆسۈملۈك ۋە ھايۋاناتلارنىڭ تۇخۇملىرى ئۇرۇقلانمايلا ئۆز ئالدىغا ئەۋلاد يېتىلدۈرىدىغان بىر خىل كۆپىيىش شەكلى. مەسىلەن: ئاتا ھەرە، يازلىق كۆك پىت، سۇ بۈرگىسى قاتارلىق ھاشاراتلار ۋە مامكاپ قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەردە مۇشۇ خىل كۆپىيىش مەۋجۇت. ھازىر پىلە قۇرتى، بېلىق، پاقا، توشقاق قاتارلىق ھايۋانلار ۋە پەمىدۇر قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرگە سۈنئىي يول بىلەن بىر جىنسلىق كۆپىيىش ئۇسۇلى قوللىنىلماقتا.

بىر جىنسلىق گۈللەر <بوت> بىر تال گۈلدە پەقەت ئاتىلىق ياكى ئانىلىقلا بولىدىغان گۈل. بىر جىنسلىق گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بەزىلىرىنىڭ ئاتىلىق ھەم ئانىلىقى بىر تۈپتە؛ (مەسىلەن: كۆممىقوناق)؛ بەزىلىرىنىڭ ئاتىلىق ھەم ئانىلىقى ئايرىم-ئايرىم تۈپلەردە (مەسىلەن: كەندىر) بولىدۇ.

بىر جىنسلىق مېۋىلەش <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۇرۇقدانى چاڭلىشىشتىن ئۆتمەيلا يېتىلىپ، مېۋە ھاسىل قىلىشى. بۇنداق يېتىلگەن مېۋىلەر «ئۇرۇقسىز مېۋە» دېيىلىدۇ.

بىر چاپىنى ئىككى بولماسلىق دائىم غۇربەتچىلىكتە، نامراتچىلىقتا تۇرمۇش كەچۈرمەك: ئون يىل بايغا ئىشلىدىم، بىر چاپىنىم ئىككى بولمىدى.

بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوقماق بىر ئىشنى قىلىش ئارقىلىق ئىككى خىل نەتىجىگە ئېرىشمەك، يەنى بىرلا ۋاقىتتا ئىككى خىل پايدا ئالماق: سۇلتان بۇ ئىشتا كاۋاپمۇ كۆيمەيدىغان، زىخمۇ كۆيمەيدىغان ئۇسۇل بويىچە بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى سوقىدۇ. * لۇتپۇللا چاقچاقتا بىر چالمىدا ئىككى پاختەكنى ئۇرۇش ماھارىتىنى كۆرسەتتى-دە، مۇزىكانت كۈلكىگە زورلاپ ئۆتكۈزۈۋېتىشتىن باشقا ئىلاج قىلالمىدى. مېھمانلار ئۆزئاقىچە كۈلۈشتىن توختىمىدى.

بىر چاي قاينىمى بىر قېتىم چاي قاينىغۇ-

چىلىك ۋاقىت، بىرئاز ۋاقىت: ماھىنۇر ياستۇقتا يۆلەنگىنىچە بېشىنى سىلىپ ئاخىرقى قارار ئۈستىدە ئويلىنىشقا باشلىدى. ئالاھازەل، بىر چاي قاينىمى ئۆتكەندىن كېيىن، بېشىنى كۆتۈردى.

بىر چەتتىن بىر ياقتىن، بىر تەرەپتىن، رەت بويىچە: مەن قەدىمكى چاغىتاي يېزىقى بىلەن يېزىلغان قول يازمىنى بىر چەتتىن كۆچۈرۈۋالدىم.

بىر چوقۇپ ئالماق بىر گەپ بىلەن ياكى بىرلا ھەرىكەت بىلەن يەڭمەك، ئۇتماق: داۋۇت ئاكا، ئاغزىغا خۇدا بەرىكەت بېرىۋەتكەن ئادەم جۇمۇ، ئۇ ئولتۇرۇش ياكى ھەرقانداق سورۇنلاردا ھېچكىمگە گەپ بەرمەيدۇ ھەم باشقىلارنىمۇ گەپتە بىر چوقۇپلا ئالىدۇ.

بىر چىشلەم ① بىر قېتىم چىشلىگۈچىلىك، بىر چىشلەم كېلىدىغان: ئۇنىڭ ئاغزىدىن بىر چىشلەم گۆش يەرگە چۈشتى. ② كۆچمە. ئاز، ئازراق، بىزە، كىچىك، كىچىككىنە: بىر چىشلەم نەرسە. بىر چىشلەم نان. * تەكشۈرۈپ كۆرسەك ئۇلارنىڭ بىر چىشلەممۇ ئۇزۇقى قالماپتۇ.

بىر چىمدىم ① بىر قېتىم چىمدىپ ئالغۇچىلىك، بىر چىمدىم كېلىدىغان: بىر چىمدىم تۇز. بىر چىمدىم زىرە. * ئاشپەز ئۇستام ئاشقا بىر چىمدىم تۇز سالدى. ② كۆچمە. بىرئاز، كىچىككىنە: ئابلىز: — ئۆيدە چۈشلۈك تاماققا بىر چىمدىممۇ ئۇن قالماپتۇ ئۇن ئەكىلىۋالسام، — دەپ سوراپ چىقىپ كەتتى.

بىر خانىلىق سان <مات> بىر رەقەمدىن تۈزۈلگەن پۈتۈن سان.

بىر خوتۇن كۆپ ئەرلىك تۈزۈمى <تارىخ> بىر ئايال بىرنەچچە ئەرگە ئوخشاش ياتلىق بولۇش نىكاھ شەكلى.

بىر خىل ① بىر تۈرلۈك، بىردەك، ھەر جەھەتتىن تەڭ، باراۋەر، ئوخشاش: ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ سىلەرنىڭ ئادەملىرىڭلارنىڭ ھەممىسىنىڭ كىيىمى ئوخشاش، ئاتلىرىڭلارنىڭ ئېگەر-جابدۇق-لىرىمۇ بىر خىل. يەنە دەپ بېرەيمۇ؟ ئاتلىرىڭ-لارنىڭ يۈرۈشى بىر خىل ئەمەس. ② كۆچمە. ئىزچىل، تەكشى، نورمال، باشتىن-ئاخىر ئوخشاش: ئۇ گۈرۈپپىغا كىرگەندىن كېيىن بۇرۇن ئازراق ھۇرۇنلۇق قىلىشنى ئويلىغان بولسىمۇ، ئەمما كېلەچەكنى ئويلىغىنىدا ئۆزىنىڭ يامان مىجەزىنى بېسىۋېلىپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ بىر خىلدا ئىشلەۋەردى. * بۇرۇن بەزىدە بىزگە يۈز كېلەلمەيدىغان چاغلىرىمۇ بولدى، مەن باشتىن-ئاخىر بىر خىل بولىمىدىم. ئەزىزىم، مېنى كەچۈرۈڭ. * بىرئازدىن كېيىن يۈرىكى ئاستا-ئاستا ۋە بىر خىلدا ئۇرۇشقا باشلىدى. ③ كۆچمە. باشقىچە، ئۆزگىچە، غەلىتە، ئاجايىپ: ئۇنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل خۇشاللىق ۋە ھاياجان بار ئىدى. مەن بەختتىن كۈلۈمسىرىدىم. * شەپىرەڭ ئاغزىدىن بىر خىل ئاۋاز چىقىرىدۇ، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى مۇشۇك ياپىلاق. * ئۇ بالىنىڭ مېڭىش-تۇرۇشى، گەپ-سۆزى بىر خىل بولغاچقا كوچىدا ماڭسا، كىشىلەر ئۇنىڭغا ھاڭۋېقىپ قاراپلا قالاتتى.

بىر داچەنىنىڭ تۆشۈكىدىن ملىڭ قېتىم ئۆتىدىغان بېخىل، پىخسىق: سەن ئۇنى بىلمەمسەن، بىر داچەنىنىڭ تۆشۈكىدىن ملىڭ قېتىم ئۆتىدىغان ئادەم ئۇ.

بىر داچەنىنىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق ← **بىر تىيىننىڭ ئۈستىدە تىك تۇرماق.**

بىر دوملاپلا ① بىر قېتىم دوملاپلا. ② كۆچمە. مەيدانى، مەۋقەسىنى تېزلا ئۆز-گەرتىپ: موللاق دۈيجاڭ يوق يەردە ھەرنېمە دېگەن بىلەن، بۈگۈن ئۇنىڭ ئالدىدا بىر دوملاپلا ماختىاشقا باشلىدى.

بىر دۇنيا غەلىتە، باشقىچە بىر ئادەم: ئۇنىڭ خۇي-پەيلى، مىجەزى، سۆز-ھەرىكىتى ھېچكىمنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ، باشقىلارنىڭ قىلغان نەسىھىتىنى ئاڭلىماي، ئۆزى بىلگەنىنى قىلىدۇ. قىسقىسى، ئۇ بىر دۇنيا.

بىر دۆۋە دۆۋىلەنگەن: خېلى كۆپ، نۇرغۇن: ئۇ خەلقتىن كەلگەن خەت-چەك، ئەرزلەرنى كۆرۈشكە ئەھمىيەت بېرەتتى. ھازىرمۇ ئۇنىڭ ئالدىدا بىر دۆۋە خەت-چەكلەر تۇراتتى.

بىر دېمەتلىك ياش-قۇرامى تەڭ؛ تەڭتۇش، قۇرداش: بۇ، پاتىمە بىلەن بىر دېمەتلىك، ھېپىزەم ئىسىملىك قىز بولۇپ، باشقىلار ئۇنى ھاكاۋۇر دەيتتى.

بىر دېمەك بىر ئېغىز گەپ بىلەن تۈگەتكىلى بولمايدۇ: — دەرۋازىنىڭ يوچۇقىدىن ماراپ قارىساق، شۇنداق چىرايلىق بىر چوكان ھويلىنى سۈپۈرۈپ يۈرۈپتۇ، ئېھتىمال، شۇ يىگىتنىڭ خوتۇنى بولسا كېرەك، ئۇ چوكاننىڭ چىرايلىقلىقىنى بىر دېمەك، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، — دەپتۇ شاھزادە.

بىر سويام ① ئارىلىقى بىر چارەك كېلىدىغان، بىر سويام ئۇزۇنلۇقتىكى: بىر سويام ياغاچ. بىر سويام تۆمۈر. ② كۆچمە. قىسقا، كالتە: ياغاچچى ئۇستام: — ئۆي جاھازىسى ياساپ بېرىڭ دەپ كەينىمگە كىرىۋالدى، ماقۇل دەپ كەلسەم، ياغاچلىرى ساپ بىر سويام ياغاچلار، بۇ ياغاچلاردىن قانداق ئىشكاپ ياسىغىلى بولسۇن، — دەپ چالۋاقاپ كېتىۋاتاتتى.

بىر سۆزلۈك گەپنى بىرلا قىلىدىغان، ئېيتقىنىدا تۇرىدىغان، لەۋزىدىن يانمايدىغان: بىر سۆزلۈك ئادەم. بىر سۆزلۈك كىشى.

بىر سۆڭەك، بىر تېرە بولۇپ قالماق ——> **بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق**: ئۇ كۈنلىرىنى ئەندىشە ۋە قايغۇ ئىچىدە ئۆتكۈزگەچكە يېرىم ئايدىلا ئورۇقلاپ بىر سۆڭەك، بىر تېرە بولۇپ قالدى.

بىر سېرى بىر خىل، بىر تەرىقىدە، بىر ياڭزا: ئۇنىڭ مېڭىشى بىر سېرى، ئەمما يۈگۈرۈشى يەنە بىر سېرى.

بىر شاھمات بولماق ھەرقايسى ئورۇنلار، شاھمات ئۇرۇقلىرىغا ئوخشاش بىر-بىرىگە مۇناسىۋەتلىك ۋە بىر تۇتاش قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلماق: دۆلەت قۇرۇلۇشىدا پۈتۈن مەملىكەت بىر شاھمات بولۇشى كېرەك.

بىر غېرىچ ① ئۇزۇنلۇقى بىر غېرىچ كېلىدىغان، بىر غېرىچ ئۇزۇنلۇقتىكى: بىر غېرىچ ياغاچ. بىر غېرىچ تۆمۈر. ② كۆچمە. قىسقا، قىسقىغىنا، كالتە، ئاز، كىچىككىنە: ئۇلار پارتىيىنىڭ «بىر غېرىچ يەرنىمۇ ئاق قالدۇرماسلىق» دېگەن چاقىرىقىغا قىزغىن ئاۋاز قوشۇپ، ئۆتكەن يىلى خېلى كۆپ بوز يەرلەرنى ئاچقان بولسا، بۇ يىل شۇ يەرگە ئۇلاشتۇرۇپلا بىرقانچە يۈز مو يەر ئاچتى.

بىر قاتار ① بىر يۈرۈش، ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك بولغان بىرقانچە: بىر قاتار مەسىلىلەر. بىر قاتار يوليورۇقلار. * لەيلىگۈل ناھىيىدىن چىقىپلا ئۆز ئىشىغا ئۆزىنى ئۇرۇپ كىرىشىپ كەتتى. ئۇ ياشلار، ئاياللار ئىچىدە بىر قاتار تەشكىللىي قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى قانات يايدۇرۇۋەتتى. ② تەڭ، باراۋەر: بەخت تېڭى ئاتتى ئاخىرى، سەنىمۇ بىرگە بولدۇڭ بەختىيار. مىليونلىغان مەزلۇم خەلقتەك، بەخت بىلەن تۇردۇڭ بىر قاتار. * شۇنى كۆردۇقكى، «كوممۇنىستىك پارتىيە خىتابنامىسى»، «پرولېتارىياتنى ھۆكۈمران سىنىپقا ئايلاندۇرۇش» بىلەن «دېموكراتىيىنى قولغا كەلتۈرۈش» دېگەن بۇ ئىككى ئۇقۇمنى كەسكىن تۈردە بىر قاتاردا قويىدۇ. ③ «بىلەن» باغلىغۇچىسى بىلەن بىللە كېلىپ، «بىلەن، بىللە» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: شىنجاڭدا باشقا ئىلگىرىلەشلەر بىلەن بىر قاتاردا مەدەنىيەت-مائارىپ ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ۋاستىسى بولغان تىل-يېزىقتىمۇ بىرمۇنچە ئىلگىرىلەشلەر بولدى ۋە بولماقتا.

بىر قارارغا كەلمەك ئوخشاش پىكىرگە، خۇلاسىغا، توختامغا كەلمەك: سادىق ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، خېلىغىچە بىر قارارغا كېلەلمىدى. ئۇ ئۈمىدۋار ئىدى. مۇشۇ ئۈمىد ئۇنى ئىشەنچىگە ئىگە قىلغانىدى.

بىر قاراشتا ① شۇنداق بىر قارىغاندا، يۈزەكى قارىغاندا، بىر قارىماققا: بۇ كىشى بىر قاراشتا قازاققا، يەنە بىر قاراشتا قىرغىزغا ئوخشايدىكەن. ② بىر قاراپلا، بىر قېتىم قاراپلا: بۇ ئادەمنىڭ يېزىدىن كەلگەنلىكىنى بىر قاراشتا بىلىۋالغىلى بولاتتى.

بىر قاراماققا يۈزەكى قارىغاندا، بىر قاراشتا: ئۇ بىر قاراماققا ياش كۆرۈنىدۇ.

بىر قامچىلىقى بار چىرايلىق، كىشىنىڭ زوقىنى، مەسلىكىنى كەلتۈرەلەيدىغان؛ ئۆز (ئاياللار ھەققىدە): گۈزەلئاي بىر قامچىلىقى بار ئايال.

بىر قەدەم كېيىن بىر ئىشنى قىلىشتا بىر باسقۇچ ئارقىدا؛ سەل كەينىدە: ھازىر بىزنىڭ تەتقىقات ئىشلىرىمىز، زۆرۈرىيەتتىن بىر قەدەم كېيىن كېتىپ بارىدۇ.

بىر قەدەم ئىلگىرى بىر ئىشنى قىلىشتا بىر باسقۇچ ئالدىدا؛ سەل بۇرۇن.

بىر قوشۇق سۇ بىلەن يۇتۇۋەتكۈدەك كىشىنىڭ مەسلىكىنى، زوقىنى، ھەۋىسىنى كەلتۈرىدىغان؛ گۈزەل، چىرايلىق؛ ساھىبجامال: ئۇ مەلىكىنىڭ گۈزەللىكىنى شۇنداق تەسۋىرلىسىمۇ مۇبالىغە بولمايدىكى، ئۇ بىر قوشۇق سۇ بىلەن يۇتۇۋەتكۈدەك قىز ئىدى.

بىر قوشۇق قېنىدىن كەچمەك تىرىك قالدۇرماق، ئۆلتۈرۈۋېتىش نىيىتىدىن يانماق: — قانداق خەۋەر، سۆزلە تېز، — دەپتۇ پادىشاھ. — ئەگەر بىر قوشۇق قېنىمدىن كەچسى-ڭىز ئېيتاي، پادىشاھى ئالەم، — دەپتۇ خىزمەتكار.

بىر قوشۇق قېنىنى تىلىمەك ئۆلتۈرمەي تىرىك قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلماق: — بىر قوشۇق قېنىمنى تىلەي، مەن خام سۈت ئىچكەن بەندە، — دەيتتى ئۇ لاغىلداپ تىترەپ، — ئۆلتۈر-مەڭلەر، بولاكچىنىڭ كەينىگە كىرىپ ئېزىپتىمەن، بەش بالام، چۆچۈردەك بەش بالام بار، ئۆلتۈرمەڭلار.

بىر قول ① بىر قېتىم، بىر مەيدان: بىر قول قارتا ئوينىماق. ② بىر يۈرۈش، بىر قاپ: بىر قول قارتا سېتىۋالدىم.

بىر قوللۇق ① بىرلا ئادەم ئىشلىتىدىغان (نەرسىلەرگە قارىتا): — ئاغىنىلەر، يېڭى ۋېلسىپىت ئالدىم، بىر قوللۇق مىنمەكچىمەن، يۈزتۇرا ئېيتىپ قوياي، سوراپ خىجىل قىلماڭلار! — دېدى بۆلۈمگە كىرىپ كەلگەن ھامۇت. ② بىر يۈرۈش: مەن بازاردىن بىر قوللۇق رېمونت سايمانلىرىنى سېتىۋالدىم.

بىر قولنى ئىككى قىلالماسلىق چولىسى تەگمەسلىك، يېتىشەلمەسلىك: — ئوغۇل بالىدەك كادىر ئىكەن! — دېدى ئابدۇۋېلى ئاكىمۇ چىن كۆڭلىدىن قايىل بولۇپ، — ئەجەب بەلەن ئىش قىلىپتۇ. دېھقان خەق بىر قولىنى ئىككى قىلالماي-ۋاتقان چاغدا، بۇ ئىككى ھارامزادىنىڭ قىلىقىنى قاراڭلار، ھۇ ئالدامچى دۆيۈزلەر.

بىر قولنى ئۇن قىلالماسلىق ⟵ **بىر قولنى ئىككى قىلالماسلىق.**

بىر قوۋۇز سۆز بىر ئېغىز سۆز، بىر ئېغىز گەپ.

بىر قېتىم بۆلۈش <لوگ> بۆلۈنگۈچى بىلەن بۆلۈنمىدىن ئىبارەت ئىككىلا قەۋەتتىن تەركىب تاپقان بۆلۈش ئۇسۇلى.

بىر قېرىندىن چۈشكەن بىر ئانىدىن تۇغۇلغان: — ھوي، ئىككىڭ بىر قېرىندىن چۈشكەن تۇرۇقلۇق مۇشۇنداق ياتلاردەك تونۇشماي يۈرۈشسەڭ بولامدۇ؟ — دېدى قادىر ئاخۇن ئوسمانغا نەسىھەت قىلىپ.

بىر قېلىپتا بىر ئىسكەتتە، بىر خىل، بىر خىلدا: ئۇ بىر قېلىپتا تىناتتى، كۆكرىكى كۆتۈرۈلۈپ - كۆتۈرۈلۈپ چۈشەتتى. * ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مايلانمىغان چىشلىق چاقلارنىڭ بىر - بىرىنى چۆگىلەتكىنىدەك بىر قېلىپ-تىكى تۇرمۇش ئىدى.

بىر قىسىم بىر بۆلەك، قىسمەن: ئۇنىڭ ئۆيىدە ئالاھىدە يوشۇرۇن تۇتىدىغان بىر قىسىم كىتابى بار. * ئىدارىمىزدە بىر قىسىم كادىرلار قانۇن ئۆگىنىۋاتىدۇ.

بىر قىلماق ① ئىككى ياكى ئىككىدىن ئارتۇق، ئىككى بۆلەك نەرسىنى قوشۇپ بىرلەشتۈرمەك: قوناق ئۇنى بىلەن بۇغداي ئۇنىنى بىر قىلماق. * ئۇ ئۇن بىلەن كېپەكنى بىر قىلىۋەتتى. ② كۆچمە. يايماق، يېيىۋەتمەك،

ئاشكارا قىلىۋەتمەك: ئۇ بۇ ئىشنى جاھانغا بىر قىلدى. ③ كۆچمە. بۇزماق، پاسكىنا قىلماق: — ۋاي بالام، — دېدى پاتەمخان قىزىنى كۆرۈپ، — قېتىقنى ئاغزىڭغا ئىچمەي نەگە ئىچتىڭ، ئالدىڭغا تۆكۈپ كىيىمىڭنى بىر قىلىۋېتىپسەن.

بىر كاپام ① بىر قېتىم كاپ ئەتكۈچىلىك، ئېغىزغا پاتقۇدەك: ئەجىپنىڭ قورسىقى بەكمۇ تويغان ئىكەن، شۇنداق بولسىمۇ، مومىسىنىڭ يۈزىنى قىلىپ بىر كاپام ئېلىپ: — بۇ ناھايىتى تەملىك ئىكەن، — دەپتۇ. * — ئۇكام نېمە قىلغىنىڭىز بۇ!...داستىخان ئۈستىگە كىرىپ بىر كاپامۇ ئالمايسىزا؟ — دەپ ئەخمەتكام يېڭى كەلگەن خىزمەت گۇرۇپپىسى كادىرىغا تۇزۇت قىلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. كىچىككىنە، ئازغىنا؛ تاۋاقنى تولدۇرۇپ ئۇسساڭچۇ، بىر كاپام ئېشىڭغا كىم تويىدۇ.

بىر كالتەك بىلەن يوقاتماق بىر قېتىملىق زەربە بىلەن يوقاتماق: جەمئىيەتتە بەزىبىر يامان كىشىلەر باركى، ئۇلار ھامىنى تۇرلۇك ئاماللاردىن پايدىلىنىپ پارتىيىنىڭ ئالىي ھوقۇقىنى قولىغا كىرگۈزۈۋېلىپ، رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىدىكى بەزىبىر شەخسىي دىتىغا ياقمايدىغان ياخشى كىشىلەرنى بىر كالتەك بىلەن يوقىتىدۇ ۋە ئۇلارنىڭ ئورنىغا ئۆز يېقىنلىرىنى دەسسىتىدۇ.

بىر كەلمەك توشماق: تولماق، قاپلىماق؛ تارالماق: كاۋا پىلىكى يېيىلىپ چوڭ ئېتىزغا بىر كېلىپتۇ. * ئۇنىڭ ۋاپات بولغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەر پۈتۈن يۇرتقا بىر كەلدى.

بىر كەلىمە سۆز ← بىر ئېغىز سۆز.

بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش ئىچى دەرد-ئەلەمگە توشۇپ كەتكەن، ئىنتايىن ئېغىر ئازاپلانغان: ئانىسى: — بېرىڭلار! سىلەرنى مەن ئوغۇل دەپ تۇغقان، بوش كەلمەڭلار! مۇشۇ كۈنلەردە يوقسۇللارنىڭ بىر كۆزى قان، بىر كۆزى ياش ئىكەنلىكىنى ھەرگىزمۇ ئېسىڭلاردىن چىقارماڭلار؛ مەن سىلەردىن ئۇ دۇنيا، بۇ دۇنيا رازى، — دەپ سۆزلەپتۇ.

بىر كۆزى كۆلمەك ھەم يىغلىماق، ھەم كۆلمەك.

بىر كۈندەك ئۆتكۈزمەك زېرىكمەي، ئۇزۇنلۇق ھېس قىلماي ئۆتكۈزمەك: ئۇ دېھقانلار ئارىسىدا يىگىرمە نەچچە يىللىق ھاياتىنى بىر كۈندەك ئۆتكۈزدى، دېھقانلارنىڭ جاپالىق ئىشلىرىنى ئۆز ئىشىم دەپ بىلدى.

بىرگە بىر بىرگە قارشى بىر، تەڭ، باراۋەر: — ھەي!...، — دېدى نىياز ئۇلارغا ۋارقىراپ، — بىر ئادەمگە چۈمۈلدەك سەككىزىڭ يېپىشۋالماي، نوچى بولساڭ چىقە، بىرگە بىر.

بىرگەپ ① مەلۇم بىر مەقسەت، مۇددىئا، ئىش، مەسىلە: ئېغىلدىن چىقىپ ئىككى قېتىم قېچىشىدا زادى بىرگەپ بار. * ئۇنىڭ بىر كۈنىمۇ ئىشلىمەي تۇرۇپ، پۇلنى ئاشۇنداق بۇزۇپ-چېچىپ خەجلىشىگە قارىغاندا چوقۇم بىرگەپ بار. ② كۆچمە. قېيىن، تەس: بۇنچىۋالا ئېغىر ۋەزىپىنى تۈگەتمەك بىرگەپ.

بىرگەپ بولار بىرەر چارە-تەدبىرى تېپىلار، ئىلاجىسى بولار: ئەگەر، ھازىرلا بوشىشىپ كەتسەك، ھەتتا قانائەتلىنىپ قالساق ياكى كېلەر يىلى 3-ئايدا بىرگەپ بولار دەيدىغان بولساق، بۇ ئىنتايىن يۈزەكى چۈشەنچە بولۇپ قالىدۇ. * سىز پۇلۇم تۈگەپ قالدى دەپ غەم قىلماڭ، تۈگەپ قالغاندىمۇ بىرگەپ بولار. * جېنىمىز ئامان بولسا، باشقا كەلگەندە توي ئىشلىرىمۇ بىرگەپ بولار دەپ خاتىرجەم ئىشلەپ يۈرۈپتىمەن.

بىرلا دومىلاپ ← بىرلا ئېغىناپ.

بىرلا ئېغىناپ ① بىرلا ئېغىناش بىلەن: ھېلىقى ئات بىرلا ئېغىناپ مايمۇنغا ئايلىنىپتۇ. ② كۆچمە. بىرلا ھەرىكەت بىلەن، ناھايىتى تېز: «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» ئاغدۇرۇلۇۋىدى، قىلمىغان ئەسكىلىكى قالمىغان بەزى ئادەملەر بىرلا ئېغىناپ دەرد تارتقان كىشىلەر قاتارىغا ئۆتىۋالماقچى بولۇشۇۋاتىدۇ.

بىر مەنبەچىلىك <پەلس> دۇنيانىڭ مەنبەسى پەقەت بىر، دەپ قارايدىغان پەلسەپىۋى تەلىمات. ماددىي دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ

قاراش — ماتېرىيالىستىك بىرمەنبەچىلىك؛ روھنى دۇنيانىڭ مەنبەسى دەپ قاراش — ئىدېئالىستىك بىر مەنبەچىلىك بولىدۇ.

بىر مەنىلىك سۆز <تىل> مەنىسى بىر، بىرلا مەنىدە قوللىنىدىغان سۆز.

بىر نامەلۇملۇق تەڭلىمە <مات> بىر نامەلۇمنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەڭلىمە ياكى تەركىبىدە بىرلا نامەلۇمى بولغان تەڭلىمە. مەسىلەن: $8=+4\times2$.

بىر نان تاپسا تەڭ يەيدىغان سېنىڭ-مېنىڭ دېيىشمەيدىغان؛ بارنى، تاپقاننى تەڭ كۆرىدىغان؛ ناھايىتى ئىناق، يېقىن: ئۇلار خەلچەم بىلەن بىر مەھەللىدە بىر نان تاپسا تەڭ يەيدىغان دوست بولۇپ چوڭ بولغانىدى.

بىر نەۋرە بىر تۇغقان ئاكا-ئۇكا ياكى ئاچا-سىڭىللارنىڭ پەرزەنتلىرى، ئىككى تۇغقان: — دېھقان بالىسى ئوقۇپ نېمە بولماقچى، ھازىر يېزا نوپۇسى دەپ دېھقان بالىلىرىنى ئالمايدۇ، — دېدى ئاياللار تەرەپتە ئولتۇرغان ئايشەمخاننىڭ بىر نەۋرە ئاچىسى ھۆسنىخان.

بىر نۇقتىچىلىق <پەلس> ماۋزېدۇڭنىڭ، مېتافىزىكىلىك بىر تەرەپلىمە قاراشنى چۈشىنىشلىك، جانلىق، ئاممىباب قىلىپ ئاتىشى.

بىر نېگىزلىك كىسلاتا <خىم> ھەربىر مولېكۇلىسى سۇدا بىر ھىدروگېن ئىئونى ھاسىل قىلىدىغان كىسلاتا. مەسىلەن: نىيترات كىسلاتاسى، تۇز كىسلاتاسى قاتارلىقلار.

بىر نېنى ئىككى بولماسلىق تۇرمۇشى ئىلگىرى باسماسلىق، تاپقىنى ئۆزىدىن ئاشماسلىق: ھېلىقى سودىگەرنىڭ «ئۆمۈر بويى بىر نېنىڭ ئىككى بولماي ئۆتتى» دېگەن گېپى بوۋاينىڭ قەلبىگە تۇز سەپكەندەك غەزىپىنى قوزغىۋەتتى.

بىرنى قويماي ھەممىسىنى، پۈتۈنلەي، تەلتۆكۈس: سادىر قورمال ياخشى ئەر، ھەممە ئىشنى ئويلىغان. ھۇجۇم قىلغان چېرىكنىڭ بىرنى قويماي قوغلىغان.

بىرنى ئىككى قىلالماسلىق ئىشنى ئالماسلىق، ئىقتىساد قىلالماسلىق: بىر ئاتا-ئانىدىن ئالتە بالا ئىدۇق، بۇ ئالتە بالىنى بېقىش ئۈچۈن ئاتا-ئانام كېچە-كۈندۈزلەپ سىرتتا ئىشلىسىمۇ، تاپقىنى ئۇدۇللۇق، بىرنى ئىككى قىلالماي كۈن كەچۈرەتتۇق.

بىرنى ئىككى قىلماق پايدا تاپماق، كىرىمنى ئاشۇرماق: سودىگەرلەر مالنى بازار باھاسىدىن ئەرزان ئېلىپ، يەنە باھا قوشۇپ قىممەتكە ساتىدۇ. يەنى بىرنى ئىككى قىلىدۇ-دە، نەتىجىدە تېز بېيىپ كېتىدۇ.

بىر ھۇجەيرىلىك جانلىقلار <بىئول> بىرلا ھۇجەيرىدىن قۇرۇلغان جانلىقلار. مەسىلەن: ئىپتىدائىي ھايۋانلار، باكتېرىيىلەر ۋە بەزى يۇسۇنلەر.

بىر ھېسابتا بىر جەھەتتىن قارىغاندا، مەسىلىنىڭ باشقا تەرىپىنى ھېسابقا ئالغاندا: — ئاكاڭغا نېمانچە قاراۋېرىسەن؟ — دېدى قۇدرەت ئاكا كايىغاندەك تەلەپپۇزدا، — بايىقى گەپلىرىڭنى ئاڭلىدىم. مەتنىيازنى شۇ ئىش ئۈچۈن چاقىرىپتىكەنسەن-دە، بۇمۇ بىر ھېسابتا ياخشى بولدى. قېنى، مەتنىياز كىم تەرەپتە بولاركىن؟

بىر ئۇتلام ① بىر يۇتۇم، بىر يۇتقىچىلىك: بىر بۇردا ناننى ئالدى ھۇسەن شۇندا، بىر ئۇتلام ئوتلىۋالدى قېنىق چاينى. ۋاراقلاپ كىتابنى بىر قولىدا، قېرىنداش بىلەن سىزدى مۇھىم جاينى. ② ئىچىدىغان ئازغىنا نەرسە: ئۆيدە بىر ئۇتلام چايمۇ قالماپتۇ.

بىر ئوقلۇق كرىستال <گېئول> پەقەت بىرلا ئوپتىكىلىق ئوقىغا ئىگە بولغان كرىستال. ئوتتۇرا دەرىجىلىك كرىستال گۇرۇپپىسىدىكى كرىستاللارنىڭ ھەممىسى بىر ئوقلۇق بولىدۇ. مەسىلەن: كۋارتس، كالتسىت قاتارلىقلار.

بىر ئۇچۇم ① ئۇچۇمغا كېلىدىغان، ئۇچۇم توشىدىغان: بىر ئۇچۇم مېغىز. بىر ئۇچۇم بۇغداي. ② كۆچمە. بىر قىسىم، بەزى، قىس-

مەن، ئاز ساندىكى: مەدەنىيەت ئىنقىلابىدا بىر ئوچۇم سۈيىقەستچىلەر ئالتوپىلاڭ كۆتۈرۈپ، ھەق - ناھاقنى ئاستىن - ئۈستۈن قىلىۋېتىشكە ئۇرۇنغانىدى.

بىر ئۇچقاش بىر يولى، بىر تۇتاش، ئۇزۇلدۇرمەي: ئۇلار بۇ ئىشنى بىر ئۇچقاشلا قىلىۋېتىپ، ئاندىن دەم ئالماقچى بولۇشتى.

بىر ئۇستىخان، بىر تېرە بولۇپ قالماق ← **بىر تېرە، بىر ئۇستىخان بولۇپ قالماق:** ئۇ ئۇزاق ۋاقىت كېسەل تارتتى، ئۇنىڭ ئۇستىگە تۈزۈك غىزامۇ يېمەيدۇ، ئوبدان ئۇخلىيالمايدۇ. ھازىر ئۇ ئورۇقلاپ بىر ئۇستىخان، بىر تېرىلا بولۇپ قالدى.

بىر ئۇۋۇنىڭ كۈچۈكلىرى ← **بىر جاڭگالنىڭ بۆرىلىرى.**

بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى ئىچكەن بىر يەردە چوڭ بولغان، بىر يەرلىك: بىز بىر ئۆستەڭنىڭ سۈيىنى ئىچىپ چوڭ بولغان، بىر - بىرىمىزنى ئىنتايىن ياخشى بىلىشىمىز.

بىر ئۆمۈر ئۆمۈرۋايەت، ئۆمۈر بويى، پۈتۈن ئۆمۈر: ھۈنەر دېگەن ئادەمگە بىر ئۆمۈر ئەسقاتىدۇ. مەن سىزگە بىر ئۆمۈر ياخشىلىق قىلساممۇ، سىزنىڭ ماڭا قىلغان ياخشىلىقىڭىزنى ياندۇرۇپ بولالمايمەن.

بىر ئۆينى پىرقىراتماق بىر ئائىلىنىڭ ھۆددىسىدىن تولۇق چىقماق، بىر ئائىلىنى ياخشى باشقۇرماق: سەن گۈزەلئاينى «بۇرژۇي» دەۋەرمىگىن. ئۇ ھازىر بىر ئۆينى پىرقىرىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ. دېمەك ئەمگەكچى.

بىر ئۆلۈش بىر پۈتۈن نەرسىنىڭ بىرقانچىگە بۆلۈنگەندىكى بىر بۆلۈكى ياكى بىر قىسمى: مەن ئۆزەمگە تەگكەن بىر ئۆلۈشنى ئالسام بولىدۇ، باشقىلار بىلەن چاتىقىم يوق.

بىر ئېغىزدىن بىر ئېغىزدىن چىققاندەك، قارشىلىقسىز، بىردەك: بۇ مەسىلىگە كۆپچىلىك بىر ئېغىزدىن قوشۇلدى. * مەجلىستە دېھقانچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان ئۇلاغ ۋە سايمانلارنىڭ باھاسىنى كېمەيتىشكە ھەممەيلەن بىر ئېغىزدىن رازى بولۇشتى.

بىر ئېغىز سۆز ← **بىر ئېغىز گەپ.**

بىر ئېغىز گەپ بىر جۈملە گەپ؛ ئاز، قىسقا گەپ: مېنىڭ سىزگە دەيدىغان بىر ئېغىز گېپىم بار ئىدى.

بىر ئېلىك بىر بارماق قېلىنلىقتا، خېلى قېلىن: قوي دېگەننى ئوبدانلا بىر ئاي باقسا بىر ئېلىك ئەت قونىدۇ.

بىر ئىزدا بىر خىل ھالەت، بىر خىل سەۋىيىدە، ئىلگىرىلىمەي: ئۆتتى كۈن بىر ئىزدا «چوڭ سەكرەش» بىلەن، يوقلا بىر يەردىن پۇتاق ئىزدەش بىلەن.

بىر ئىزغا چۈشمەك بەلگىلىك تەرتىپكە، رەتكە چۈشمەك؛ نورماللاشماق؛ ئوڭشالماق: ئىدارىنىڭ خىزمەتلىرى ئەمدى بىر ئىزغا چۈشتى.

بىر ئىشتاننى ئارتۇق يىرتقان سېلىشتۇرۇلغان كىشىگە نىسبەتەن ياشتا چوڭ، كۆپنى كۆرگەن: — ئۇكام مەن ساڭا قارىغاندا بىر ئىشتاننى ئارتۇق يىرتقان، شۇڭا بۇنى مەن سەندىن ياخشىراق بىلىمەن، — دېدى سايىت قاسساپ ئەمەتكە نەسىھەت قىلىپ.

بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق بىرەر ئىشقا كىرىشمەك، بىرەر ئىش بىلەن شۇغۇللانماق: ئاتىدىن ئايرىلغان ئۈچ بالا ئاتىسىنىڭ ۋەسىيىتى بويىچە بىر - بىرى بىلەن ئىناق، ئۆم ياشاپتۇ، بىراق بۇلار بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتقان باللار ئەمەس ئىكەن.

بىر ئىلاھلىق دىن <دىن> ئىسلام دىنى ياكى خرىستىئان دىنىغا ئوخشاش پەقەت بىرلا ئىلاھقا ياكى خۇداغا ئېتىقاد قىلىدىغان ۋە چوقۇنىدىغان دىن.

بىر يادرولۇق ھۈجەيرە <بىئول> ئاق قان ھۈجەيرىلىرىنىڭ چوڭراق بىر خىلى، دىئامېترى 12 — 15 مىكرومېتىر كېلىدۇ، ئادەم تېنىدە، ئاق قان ھۈجەيرىلىرىنىڭ ئۈچ پىرسەنتتىن سەككىز پىرسەنتكىچىسىنى ئىگىلەيدۇ. ھۈجەيرە يادروسى تۇخۇم،

بۆرەك ياكى تاقا شەكلىدە كېلىدۇ. ئۇ تىنىچ تۇرغاندا يۇملاق كۆرۈنىدۇ؛ ھەرىكەت قىلـغاندا بولسا، يالغان پۇت پەيدا قىلىدۇ؛ يالـلۇغلىنىش يۈز بەرگەنـدە، توقۇلمىلار ئىچىگە كىرىپ، يۇتۇش رولىنى ئوينايدۇ.

بىر ياستۇققا باش قويماق ئەر-خوتۇن بولماق: ئۇ خوتۇنىغا قاراپ: — مەن ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات، دەيمەن-دە، سىز بىلەن بىللە ئاۋۋالـقىدەكلا بىر ياستۇققا باش قويۇپ يېتىۋېرىمەن، بىزنىڭ باللىرىمىز بار، — دېدى.

بىر ياق ① مەلۇم بىر تەرەپ: بىر ياققا ئۆتمەك. بىر ياققا تۇرماق. ② مەلۇم بىر جاي، مەلۇم بىر يەر: بىر ياققا بارماق. بىر ياققا چىقماق. — سەن بۈگۈن چۈشتە بىر ياققا بارامسەن؟

بىر ياقتا تۇرسۇن بۇ ياقتا تۇرسۇن، تۆگۈل: روشەن مېنىڭ تويۇمدا ياردەم قىلىش بىر ياقتا تۇرسۇن، ھەتتا كېلىپمۇ قويمىدى.

بىر ياقتىن ← بىر باشتىن.

بىر ياقلىمىلىق ← بىر تەرەپلىمىلىك.

بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق قەتئىي بىرلەشمەك، مۇستەھكەم ئۇيۇشماق، چىڭ ئىتتىپاقلاشماق: كۆپچىلىك بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ، بەلنى باغلايدىغانلا بولساق، چىققىلى بولمايدىغان تاغ، ئۆتكىلى بولمايدىغان دەريا يوق. * كۆپچىلىك قەتئىي نىيەتكە كەلسە، بىر ياقىدىن باش چىقارساق، بۇ ئىش جەزمەن ۋۇجۇدقا چىقىدۇ.

بىر ياقىدىن باش چىقارماق ← بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارماق.

بىر ياقلىق بولماق ← بىر تەرەپ بولماق.

بىر ياقلىق قىلماق ← بىر تەرەپ قىلماق.

بىر يەر مەلۇم جاي، مەلۇم يەر: بۇ قىزنى قەيەردىدۇ، بىر يەردە كۆرگەنـدەكلا قىلاتتى. * بۈگۈن بىر يەرگە بارماي ئۆيدە ئولتۇردۇق.

بىر يەردىن چىقماق ① ئۆزئارا ئوخشاش چىقماق: بىردەك بولماق (پىكىر، مەقسەت، نىيەت، ئارزۇ-ئۈمىد ھەققىدە): ئىككىمىزنىڭ پىكرى زادىلا بىر يەردىن چىقمايدۇ، شۇنداقتىمۇ، مەن ئۇنىڭغا باشلىق دەپ تولۇق ھۆرمەت قىلىمەن. * ئەزىز ئاكا بىلەن مېنىڭ پىكرىم ھەمىشە بىر يەردىن چىقىدۇ. ② نەتىجىسى ياكى ئاقىۋىتى يا ئۇنداق ياكى مۇنداق بولۇپ ئايرىلماق: — دادا، سىز ياشىقا چوڭ بولۇپ قالدىڭىز، بۇ ئىش توغرۇلۇق كۆپ باش قاتۇرۇپ كەتمەڭ، ۋاقتى كەلگەندە بىر يەردىن چىقىدۇ، — دەپ دادىسىنىڭ كۆڭلىنى ياساشقا كىرىشتى ئەكبەر.

بىر يەرگە بارماق ئاخىرلىشىپ، تۈگەي دەپ قالماق: ئىشمۇ بىر يەرگە بارغان ئىدى، ئۇ ئاستا ئورنىدىن تۇرۇپ بىر كېرىلدى-دە، كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلىدى. * سەمەت ۋېلىسىپىتنى قۇراشتۇرۇپ بولغۇچە كۈنىمۇ خېلى بىر يەرگە بېرىپ قالغان ئىدى.

بىر يەرگە كەلمەك بىر نۇقتىغا مەركەزلەشمەك، بىر قارارغا كەلمەك: بۇ ئىشتا رەھبىرىي كادىرلار بىلەن ئامىمىنىڭ پىكرى ئاللىقاچان بىر يەرگە كېلىپ بولدى.

بىر يۇرۇش ① ئۆزئارا مۇناسىۋەتلىك ھەممە قىسىم، تۈرلىرى تولۇق بولغان (سايمان، قورال، ئەسۋاب، كىيىم قاتارلىقلار ھەققىدە): بىر يۈرۈش كىيىم. بىر يۈرۈش سايمان. ② بىر قاتار: ئۇ ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ ئومۇمىي ئىلمىي نەزەرىيىسى ۋە سەھنە سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس بىر يۈرۈش قانۇنىيىتىنى ئىگىلەپ، سەھنە ئەمەلىيىتى بىلەن جاپالىق شۇغۇللانغانـدا، ئاندىن ئارتىست بولالايدۇ.

بىر يىللىق ئۆسۈملۈك <بوت> بىر يىل ئىچىدە ئۇرۇقىنىڭ ئۈنۈشى، غول تارتىش، يوپۇرماق چىقىرىش، چېچەكلەپ مېۋە بېرىش، ئاخىرى ئۆلۈش قاتارلىق پۈتۈن ھايات مۇددىتىنى تاماملايدىغان ئۆسۈملۈكلەر. مەسىلەن: دادۇر، خاسىڭ، شال.

بىرئاخشىمى ئى [بىر+ئاخشام+ى] مەلۇم بىرئاخشىمى، بەلگىلىك بىرئاخشىمى:

بىرئاخشىمى بىز ئۆيدە بىخارامان تېلېۋىزىيە كۆرۈپ ئولتۇراتتۇق، ئۇشتۇمتۇت يەر تەۋرەپ بىزنى بەك قورقۇتۇۋاتقانىدى.

بىرئاز سۆپ [بىر+ئاز] كۆپ ئەمەس، ئازراق: بىرئاز سەۋرى قىلىڭ.

بىرئەتىگەنلىكى: ئى [بىر+ئەتىگەن+لىكى] مەلۇم بىرئەتىگەنلىكى، بەلگىلىك بىرئەتىگەنلىكى: بىرئەتىگەنلىكى بىز تېخى ئورنىمىزدىن تۇرماستا ئۇ بىزنىڭكىگە كەلگەنىدى.

بىراق باغل. تەگداش جۈملىلەرنى قارىمۇ قارشى مۇناسىۋەتتە باغلاپ، ئالدىنقى جۈملىدىكى ئوقۇمغا نىسبەتەن كېيىنكى جۈملىدىكى ئوقۇمدا بولىدىغان بۇرۇلۇشنى بىلدۈرىدۇ: بومبىلار پوتەينىڭ ئەتراپىدا پارتلاپ، قار ئارىلاش تۇتەكلەر كۆتۈرۈلدى. شۇ پەيتتە ئىسھاق پىلموتىنى كۆتۈرۈپ ئۇچقاندەك يۈگۈردى، بىراق تۇتەكلەر ئارىسىدىن ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار ئۇنى بىردىنلا توختىتىپ قويدى.

بىراقلا رەۋ ① بىرلا ۋاقىتتا، بىردىنلا، بىريولى: دىلبەرنىڭ بۇ سوئالىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، شائىر ئەمدى يۈرىكىنى باسالماي قالدى ـ دە، ئىككى كۆزىدىن بىراقلا ياش تۆكۈلۈپ كەتتى. * ئەزىزنىڭ ئامىتى كەلدى. ئۇ ئاددىي كادىرلىقتىن بىراقلا نازىرلىققا كۆتۈرۈلدى. ② بىريولى، پۈتۈنلەي، ھەممىسى: تۇڭدىكى ماي بىراقلا تۆكۈلۈپ كەتتى.

بىراۋ ئال. كىمدۇ بىر كىشى، مەلۇم بىر ئادەم، ئاللىكىم، ئۆزگە: شۇنچە كۆپ خەلقنىڭ كۆزىچە بىراۋنىڭ بوينىغا سىرتماق سېلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن ئۆزەڭلارنىڭ بوينىغا سالىدىغان سىرتماقنى تەييارلاپ قويۇشۇڭلار كېرەك. * بىراۋغا قىلغان ياخشىلىقمۇ، يامانلىقمۇ ئوڭاي ئۇنتۇلمايدۇ.

بىرە-بىرە ئاندا-ساندا، ناگان-ناگاندا، ئارىلاپ-ئارىلاپ، گايىدا: 12-ئاينىڭ 29-كۈنى كەچ، كوچىدا ئادەملەر شالاڭلاپ كەتكەن، بىلەت سېتىش ئورنىمۇ بۇرۇنقىدەك ئاۋات ئەمەس ئىدى. بەزىدە يولۇچىلار بىرە-بىرە كېلىپ، قاراپ قويۇپلا كېتىپ قالاتتى.

بىرەر ئال. قانداقتۇر بىر، ھەر ھالدا بىر: بۇ قاراش شۇنچىلىك قەتئىي ۋە نەپرەتلىك ئىدىكى، قاسىم ئۇنىڭدىن بىرەر ياخشىلىقنىڭ ئالامىتىنى كۆرەلمىدى. * مەن بىرەر نۆۋەت ئېتىبار بېرىلەرمىكىن دېگەن ئۈمىد بىلەن ئىككى پېشقەدەمگە ھېچ نەرسىنى قالدۇرماي ئېيتتىم.

بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق ← **بىر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتماق.**

بىرەرى ئال ① قانداقتۇر بىركىم، بىرەر كىشى، بىركىم، بىرى: ئىشخانىدا بىرەرى بارمۇ؟ * ئۆيىڭىزدە بىرەرى ئاغرىپ قالدىمۇ؟ ② قانداقتۇر بىرنەرسە، قانداقتۇر بىرەر ئىش، بىرەر ھەرىكەت: بۇ دۇكاندىن مەن ئالىدىغان نەرسىلەرنىڭ بىرەرىمۇ تېپىلمىدى.

بىرەر-يېرىم بىر ۋە بىر ئەتراپىدا، بىردىن ئاشمىغان: ئۇكام، بازارغا بارساڭ بىرەر-يېرىم قوغۇن ئالغاچ كەلسەڭ.

بىرە-سىرە ← **بىرە-بىرە:** ئۇ بىرە-سىرە كېلىپ تۇرىدۇ.

بىرەن-سىرەن ← **بىرە-بىرە.**

بىرەھىم سۆپ [پ+ئە] رەھىمى يوق، رەھىمسىز: ھوي بىرەھىم، قىلغۇلۇقنى قىلىپ يەنە كۈلسەنغۇ؟ * ھەددىڭدىن ئاشار بولدۇڭ شۇنچە بىرەھىم، بارمۇ سەنلەردە قىلچە ئىنسانىي شەرىم.

بىرەھىملىك ← **رەھىمسىزلىك.**

بىرەيلەن «بىر ئادەم، بىر كىشى» ئىكەنلىكنى بىلدۈرىدىغان كىشىلىك سان: رەيھان مۇئەللىم ئاشۇ مەسىلىلەر ھەققىدە ئويلاۋاتقان چېغىدا، بىرەيلەن ئۇنى مۇئاۋىن مۇدىر مەخمۇتنىڭ چاقىرىۋاتقانلىقىنى خەۋەر قىلدى. * بىزنىڭ ئۆيگە بىرەيلەن كەلدى. * ئىشىك تۇيۇقسىز ئېچىلىپ بىرەيلەن چىقىپ كەتتى.

بىربولسا باغل [بىر+بولسا] ① «ئېھتىمال، بەلكى» دېگەن مەنىدە قىستۇرما سۆز رولىدا كېلىدۇ: بىربولسا، ھازىر بىيجىڭنىڭ پويىزى كېتىپ بولدى. ② تەكرارلىنىپ كېلىپ «يا، ياكى» دېگەن مەنىدە تاللاش باغلىغۇچىسى رولىدا كېلىدۇ: — شۇجى ھازىر ئۆيدە يوق. قانداق قىلىمىز، — دېدى ھاشىم ئاكامغا. دۈينىڭ ئامانلىق ھەيئىتى ھاشىم ئاكام: — ھازىر دەل چۈش ۋاقتى، شۇجى يىراققا بارمايدۇ، ئۇ بىربولسا ئامباردا بار، بىربولسا خامانغا كەتكەندۇ، يەنە بىر ئىزدەپ باققىن ئۇكا، — دېدى.

بىر-بىر ئۆز تەرتىپى بىلەن، بىرمۇبىر، بىر-بىرلەپ: قېنى مېنىڭ ئېيتقانلىرىمنى بىر-بىر تەكرارلاپ كۆرۈڭ؟ * ئۆتتۇق بىز ئارقاڭغا ئېسىلىپ بىر-بىر، قىرغاققا يەتكەندە سۆيۈندۇق خۇشال. ۋەلېكىن، ماشىنا تېخىچە لايدا، تاپقىلى بولارمۇ بۇنىڭغا ئامال.

بىر-بىردىن بىردىن-بىردىن، بىر-بىرلەپ.

بىر-بىرلەپ ① بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى، ئارقا-ئارقىدىن: مەن دوستلىرىم بىلەن بىر-بىرلەپ قۇچاقلاشتىم. * رەيھان سومكىسىدىكى ئالمىلارنى بىر-بىرلەپ ساناپ چىقتى. * يولى بارلارنىڭ بالىلىرى بىر-بىرلەپ ئىشقا ئورۇنلىشىپ كەتتى. ② كۆچمە. تەپسىلىي، ئىنچىكە: مەختۇمسۇلا ھەممىنى بىر-بىرلەپ ئېيتىپ بېرىدۇ. * پاتىمە مۇئەللىم ئۆزىگە ياردەمچى ئىزدىگەندەك، يېنىدىكىلەرگە بىر-بىرلەپ قاراپ چىقتى.

بىر-بىردىن بىرى يەنە بىرىدىن، بىرى ئىككىنچىسىدىن: ئۇلار ئاشۇنداق ئادەتتىكى گەپلەر بىلەن بىر-بىرىدىن ھال سوراشتى. * گەرچە بۇرژۇئازىيىنىڭ قانۇنلىرى بىلەن باشقا ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ قانۇنلىرى بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدىغان خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ سىنىپىي ماھىيىتى ئوخشاش.

بىر-بىرىگە بىرى يەنە بىرىگە، بىرى ئىككىنچىسىگە: ئۆزئارا: سابىر بىلەن زەيتۇنەم بىر-بىرىگە بېقىپ ياشلارنىڭ ئالقىش سادالىرى ئىچىدە «قوغلاپ-قېچىپ» ياياراپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقاندا، ئىشىك تۈۋىدە تۇيۇقسىز قاسىم پەيدا بولدى.

بىر-بىرىنى بىرى يەنە بىرىنى، بىرى ئىككىنچىسىنى: بالىلار بىر-بىرىنى قوغلىشىپ ئۇزاق ئوينىغاندىن كېيىن ئۆيلىرىگە تارقاشتى.

بىرپەس رەۋ [بىر+پەس] بىردەم، بىرئاز (پەقەت ۋاقىت ھەققىدىلا قوللىنىلىدۇ): ئۇلار بىرپەس خىزمەت ئۈستىدە نېرى-بېرى پاراڭلاشتى. * ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ پېلەكلەرنىڭ ئارىسىدا سايىنىڭ تېشىدەك پارقىراپ كۆرۈنگەن تاۋۇزلارغا بىرپەس قاراپ تۇردى.

بىرتوقاي سۈپ [بىر+توقاي] بىر تالاي، بىرمۇنچە، نۇرغۇن، تولا: بۇ تازا يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. ساۋۇتجان يالغۇز ئۆزى قولىدا ئەسكى داس بىلەن چولاق سۈپۈرگىسىنى تۇتقان ئابلىز شۇجىنى كوچىدا ھەيدەپ ماڭدى، ئۇلارنىڭ ئەتراپىغا بىرتوقاي بالىلار ئەگەشكەن بولۇپ، ئۇلار خۇددى ئىت تالىشىشىنى كۆرۈشكە قىزىققان تاماشىچىلاردەك گۇرۇلدەپ كېلىشىۋاتاتتى.

بىرتۇرۇپ باغل [بىر+تۇرۇپ] «بىردەم»، «ھېلىقى» دېگەن مەنىدە ئايرىغۇچى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: بىر تۇرۇپ بارىمەن دەيسەن، بىر تۇرۇپ بارمايمەن دەيسەن، زادى قانداق قىلىسەن؟ بارىمەن دېسەڭ ماشىنىغا چىق، بولمىسا خۇداغا ئامانەت. * شۇ كۈنى ھاۋا بىر تۇرۇپ ئېچىلسا، بىر تۇرۇپ تۇتۇلاتتى.

بىرتۇرلۇك رەۋ [بىر+تۇرلۇك] باشقىچە غەلىتە، ئاجايىپ: — نېمە قىلىمەن دەيسەن؟ ئۇمۇ ئادەم! — دېدى كېيۇر ئاخۇن ئۆزىگە خاس بولمىغان بىرتۇرلۇك ئاچچىق بىلەن. * بۈگۈن مىجەزىم بىرتۇرلۇك بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ، بېرىپ بىردەم دەم ئالاي.

بىرچاغ رەۋ [بىر+چاغ] مەلۇم بىرۋاقىت، مەلۇم بىرمەزگىل: ئۇ نەققاش ئىشلىگەنىبرى خۇشاللىنىپ بىرچاغ ئۆتكەندە قولىدىكى گۈزەل-

نەپىس ئويمىنى تۇتقىنىچە ھوشىدىن كېتىپتۇ. * بىرچاغدا ماشىنا توختىدى، قارىسام ئىش ئورنىغا يېتىپ كەپتىمىز، ھەممىمىز ماشىنىدىن چۈشۈپ جۈۋىلىرىمىزغا ئورالغىنىمىزچە كۆچىمە قازان ئورنىتۇلغان ئۆيگە كىردۇق.

بىردە باغل. بىردەم، بىر تۇرۇپ، بەزىدە: مەن ئىشكنى مەھكەم ئېتىپ قويغانىدىم. زادىلا ئۇيقۇم كەلمىدى. سىرتتا ھۇۋۇلىغان بوران بىردە تۆپە پەنجىرىنى تاراقلىتىدۇ، بەزىدە نېمىلەرنىدۇ تاملارغا ئۇرىدۇ. * ئۇ غەزىپىنى بېسىش ئۈچۈن بىردە شاگيۇنى، بىردە چېرىكلەرنى تىللىدى.

بىردە ئەمەس بىردە بىر قېتىمدا بولمىسا يەنە بىر قېتىمدا، قانداقلا بولمىسۇن بىر نۆۋەتتە؛ چوقۇم: — ماۋۇ سىرپايىچى ئوغرى سوغۇقتا بىر كېچە ياتقۇزغانغا خۇش بولۇش يوق، ئىككى پاي پىيمىنى كىيىپ قېچىپتۇ تېخى! بىردە ئەمەس بىردە ھامان قولۇمغا چۈشۈرسەن مۇناپىق، — دەپ مەزىننىڭ تۈۋلاۋاتقانلىقى سىرتقا ئاڭلىنىپ قالدى.

بىردە ئاندىاق، بىردە مۇندىاق بەزىدە ئۇنداق، بەزىدە مۇنداق؛ بىردەم ئۇنداق، بىردەم مۇنداق.

بىردەك سۈپ ① بىر خىلدا، ئوخشاش، تەكشى، باراۋەر: مەيلى ياشانغانلار ۋە ياكى كىچىكلەرگە بولسۇن بىردەك مۇئامىلە قىلىش لازىم. * ئالدىدا ۋە كەينىدە بىردەك بولمىز. * جەڭچىلەر ھۆررا ئاۋازلىرى بىلەن بىردەك ھۇجۇمغا ئاتلاندى. * بۇ يىل سالغان ئورمانلار بىردەك ئۆستى. ② بىر نەرسىدەك، مەھكەم: ھەر مىللەت خەلقى بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك.

بىردەكلىك «بىردەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھەرقايسى مۇقاملاردىكى چوڭ نەغمە ۋە ئۇنىڭ تەركىبىدىكى مۇزىكىلىق بۆلەكلەر باشقا مۇقاملارغا ئالماشتۇرۇلسا، ئاھاڭ شەكلىدىكى بىردەكلىك ۋە مۇزىكا راۋاجىدىكى راۋانلىق بۇزۇلىدۇ.

بىردەم رەۋ [بىر+دەم] ① بىرپەس، بىرئاز: دادام ماڭا قاراپ بىردەم ئۈنسىز تۇردى. مەن ئۇنىڭ خىيالچان كۆزلىرىنىڭ بىردىن چوغدەك يالقۇنلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم. * بىز ئىشەكلىرىمىزنى دېۋىتتۇق ۋە بىردەمدىن كېيىن بۇلاق بېشىدا ئولتۇرۇپ، سۈزۈك سۇدىن ئوچۇملاپ ئىچىپ چىمەنلىكتە يېتىشتۇق. ② تەكرارلىنىپ كېلىپ «بەزىدە، گاھىدا» دېگەن مەنىدە ئايرىغۇچى باغلىغۇچى رولىدا كېلىدۇ: دۈشمەنلەر بالىنى بىردەم ئۇرۇپ، بىردەم قورقۇتۇپ ئېلىپ كەلدى.

بىردەملىك «بىردەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تۇغۇتتىن كېيىن بىردەملىك ئۇيقۇغا كەتكەن ھەببە ئويغىنىپ كۆزىنى ئاچقاندا، نۇسرەت ئىشىك ئالدىدا كىرسىن ئوچاقتا ھەببىگە شۇۋىگۈرۈچ قاينىتىۋاتاتتى.

بىردەم-يېرىمدەم بىردەملىككە، قىسقا بىرۋاقىت، بىرپەس: ئۇ ئىشتىن بۇرۇنراق قايتقان كۈنلىرى بالىلىرى بىلەن بىردەم-يېرىمدەم بىللە بولالايتتى.

بىردىن رەۋ. تاساددىپىي، ئۇشتۇمتۇت، توساتتىن، تۇيۇقسىز، كۈتۈلمىگەندە: جامائەت بىردىن كەينىگە بۇرۇلۇپ ئاسمىنى كۆردى. * دادام ماڭا قاراپ بىردەم ئۈنسىز تۇردى. مەن ئۇنىڭ خىيالچان كۆزلىرىنىڭ بىردىن چوغدەك يالقۇنلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردۈم.

بىردىنبىر سۈپ [بىر+دىن+بىر] بىرگىنە، يالغۇز، مۇھىم، پەقەت بىرلا: بىردىنبىر چارە. * بوۋاق بىلەن ئانىنى ئوخشاشلا قۇتقۇزۇش بىزنىڭ ھازىرقى مىنۇتتىكى بىردىنبىر بۇرچىمىز. * مەھسۇلات ئېشىشىنىڭ بىردىنبىر سەۋەبى ئىلمىي تېرىقچىلىقنى يولغا قويغانلىق. * دىلدار، گۈلنارنىڭ بىردىنبىر ئارزۇلۇق قىزىدۇر. ئۇنىڭ باشقا تۇغقىنى يوق، بىردىنبىر تۇغقىنى مۇشۇ بالا.

بىردىنلا رەۋ. توساتتىن، ئۇشتۇمتۇت، تۇيۇقسىز، تاساددىپىي: ھاۋا بىردىنلا ئۆزگىرىپ كەتتى. * تۇتەكلەر ئارىسىدىن ئۇچۇپ كەلگەن ئوقلار ئۇنى بىردىنلا توختىتىپ قويدى. * ئۇنىڭ قاپىقى بىردىنلا تۈرۈلدى-دە، كۆڭلىگە ئەندىشە

چۈشتى.

بىرزامان رەۋ [بىر+زامان] مەلۇم بىرچاغ، مەلۇم بىرمەزگىل، مەلۇم بىرۋاقىت.

بىرزامانلاردا رەۋ [بىر+زامان+لار+دا] مەلۇم بىرچاغلاردا، مەلۇم بىرمەزگىلدە، مەلۇم بىرۋاقىتتا: بىرزامانلاردا دۇنيانى تىترەتكەن، كېيىنچە ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان ئالتۇن ئوردىدا، ئىلىكخان ھاكىمىيىتىدىكى موڭغۇللارمۇ ئەرەبچە ئىسىم-فامىلە قوللىنىشقا باشلىدى.

بىرر ئى. ئېفىئوپىيە پۇل بىرلىكى.

بىرقانچە سۈپ [بىر+قانچە] بىردىن ئارتۇق، بەلگىلىك مىقداردا: ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بىرقانچە قۇللار ئۇنى مۇھاپىزەت قىلىپ مېڭىپتۇ. ئۇ ئايال ئۆتۈشى بىلەن، ھەممە تەرەپنى ئىپار، ئەتىرنىڭ خۇش بۇيى بېسىپتۇ. * بىز بىرقانچە ئادەم بىرگە بازارغا باردۇق.

بىرقانداق رەۋ [بىر+قانداق] قانداقتۇر بىر يوسۇندا، قانداقتۇر بىر خىلدا، قانداقتۇر بىر ھالەتتە: سەن ئاپتوبۇسقا چىققاندا بىرقانداق بولمىغانسەن؟ * ئانام بىرقانداق بولۇپ قالسا، دەرھال ماڭا خەۋەر قىلىڭلار!... — دەپ تېلېفوننى ئاستا قويدى سىدىق قاسىم.

بىرقايسى ئال [بىر+قايسى] كىملىكى نامەلۇم، قانداقتۇر بىر، قايسىبىر: مامۇت ئاخۇن قىزىغا: — بىرقايسىسى مېنى ئىزدەپ كېلىپ قالسا «ھازىر كېلىدۇ» دەڭ، ئۆيدە ئولتۇرۇپ تۇرسۇن، — دەپ تاپىلاپ قويۇپ، تېز ئۆيدىن چىقىپ كەتتى.

بىرقەپەس رەۋ [بىر+قەپەس] بىر نۆۋەت، بىر مەيدان: مەخسۇت بەگ چېرىكلەر بىلەن بىر قەپەس تۇتۇشۇپ باققان بولسىمۇ، لېكىن مەخسۇت بەگنى بۇلاپ، ئۇنىڭ ھەمميانىنى تارتىۋالدى. * ئۇلارنىڭ ئەلپازىدىن دۈشمەنلىك نىيەتتە ئۆزلىرى بىلەن بىرقەپەس ئېلىشىشقا كېلىۋاتقانلىقى ئېنىق چىقىپ تۇراتتى.

بىرقەپەس ئېلىشماق بىر مەيدان جەڭ قىلماق، بىر قېتىم سىناشماق، بىر قېتىم تۇتۇشماق: جەڭچىلەر دۈشمەن ئەسكىرى بىلەن بىرقەپەس ئېلىشتى. * ئەگەر جەڭچىلەرنىڭ مەشىقىنى كۆرۈپ قايتىۋاتقان پەيجاڭ بىنا ئىچىدىن چىقىپ ئۇلارغا يەتكۈدەك تەنقىد بەرمىگەن بولسا ئىدى، ئۇلار يەنە بىرقەپەس ئېلىشقان بولاتتى.

بىرقەدەر رەۋ [بىر+قەدەر] مەلۇم دەرىجىدە، خېلى: يېقىندىن بۇيان چالغۇچىلىرىمىز بىزنىڭ سەھنىلىرىمىزدە ۋە بەزى كىنو مۇزىكىلىرىنى ئورۇنلاشتا ئېلېكترونلۇق چالغۇلارنى قوللىنىپ كىشىلەرنىڭ بىرقەدەر ياخشى باھاسىغا ئېرىشمەكتە.

بىرقۇر [بىر+قۇر] رەۋ ① بىر قېتىم، بىر باشتىن: يىگىت ئۇلارغا بىرقۇر قاراپ چىقتى، تۇن قاراڭغۇسىدا ئۇلارنىڭ كىملىكىنى پەرق ئەتكىلى بولمىسىمۇ، ئاق كۆڭۈل ئادەملەر ئىكەنلىكىنى مۆلچەرلەش قىيىن ئەمەس ئىدى. * موللام قولىدىكى كىتابىنى بىرقۇر ۋاراقلاپ چىقتى. * خېلىدىن كېيىن ئۇ خۇددى ئۇيقۇدىن چۆچۈپ ئويغانغاندەك، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ، ئەتراپقا بىرقۇر قاراپ چىقتى-دە ئالدىراپ تۆۋەنگە قاراپ ماڭدى. ② سۈپ بىر يۈرۈش، بىر پار (كىيىم-كېچەك ھەققىدە): مەن ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى بىرقۇر كىيىم تىككۈزدۈم. * ئۇ ھېيت باھانىسى بىلەن بالىسىغا بىرقۇر كىيىم ئېلىپ بەردى.

بىرقىسما سۈپ [بىر+قىسما] بىرتۈرلۈك، باشقىچە، نورمالسىز، غەيرىي: ھويلا ئىچىدىن ئايال كىشىنىڭ غۇدۇراپ چالۋاقىغان بىرقىسما ئاۋازى ئاڭلاندى. * ئۇنىڭ سېمىزلىكىدىن پۈشۈلداپ، قوللىرىنى كەينىگە تۇتۇپ مېڭىشلىرى بىرقىسىملا ئىدى. * جىددىي خىزمەت ھەم تىنىم تاپماي كېسەل بېقىش، ھارغىنلىق، ئۇيقۇسىزلىق نەتىجىسىدە مەرھابانىڭ قوللىرى تاشلانمىغان تېرىدەك يىرىكلىشىپ، رەڭگى-رۇخسارىمۇ بىرقىسما ئۆزگىرىپ كەتتى.

بىرقىسما بولماق بىر تۈرلۈك، باشقىچە، بۆلەكچە، غەلىتە بولماق؛ نورمالسىزلاشماق:

ئۇ يىغلىغانسېرى بالىلىق چاغلىرىمىدىكى ئوت كەتكەن كېچىدە كۆيۈپ كەتـكەن ئاتا ـ ئانام، يېتىمـلىكـتە ئۆتكەن كۈنلىرىم يادىمغا يېتىپ، كۆڭلۈم بىرقىسـما بولاتتى، بىچارە بالىغا بەكمۇ ئىچىم ئاغرىيتتى.

بىركەم ئى (بىر+كەم) بىرۋاقىت، بىرچاغ، بىرمەزگىـىل: لۇتـپۇلـلا يەنە خاتـىرە يېزىشـقا كىرىشىپ، خېلى بىركەم بولغاندا ئاندىن ئۇخلىدى. * تاڭ سۈزۈلمەكتە، چوڭ ـ كىچىك مەسچىتلەردىـن ئاڭـلانـغان ئەرزان ئاۋازى خېـلى بىركەمگىـچە شەھەرنى قاپلىدى.

بىركۈنى ئى (بىر+كـۈنى) مەلۇم بىركۈنى، بەلـگىلـىك بىركۈنى، كۈنـلەرنىڭ بىرى: بىركۈنى غۇلام چاھار باغـدا سەيلە قىلىپ، رەڭگا ـ رەڭ گۈللەر، ھەر تۈرلۈك جانىۋارلارنى كۆردى. * مەن ئۆتتۈرمەن بىركۈنى، يارىم يىراقتا بولسىلا. ئېچىلۇرمەن غۇنچىدەك بىرلا قاراپ قويسىلا. * ئانداق ئەتمەڭلار مېنى، مۇنداق ئەتمەڭلار مېنى؛ بىركۈنى لازىم بولارمەن، تاشلىۋەتمەڭلار مېنى.

بىركىم ئال (بىر+كىم) نامەلۇم بىر كىشى، كىمـدۇ بىـرى: بىرىنى بىركىم بېرەر، كۆپنى ئەمـگەك بېـرەر (ماقال). * پىخسىق باي ئەزەلـدىن ھېچـنېمىنى بىركىمـگە ئارـيەت بەرمەيتتى. * ئەكبەر بىرىكىملەر ئۇستىدىكى خىمىيىۋى تەكشۈـرۈشـنى باشـلاش ئۈچۈن پروبىركـىنى ئەمـدىلا قولىغا ئېلىۋىدى، ئىشىكـنى بىركىمـنىڭ رىتىملىق، يېنىككىنە چەككەن ئاۋازى ئاڭلاندى.

بىرگە رەۋ ① بىر بولۇپ، بىرلىشىپ، قوشۇـلۇپ، بىللە، بىرلىكتە: بىز بىرگە ئوقۇدۇق، بىرگە خىـزمەت قىلـدۇق، بۇ جەريانـدا تېخـىچە مېنى چۈشىنىپ بولمىغانمىدىڭ؟ * كېتەرىڭنى بىلەر بولسام، يولدا تۇراتتىم. يىغـلاپ ـ يىغـلاپ قالغىنـىمدىن بىرگە باراتـتىم. ② «بىلەن» سۆزى بىلەن كېلىپ «بىر قاتاردا» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: بەدەننى كۈچلەندۈرۈش ئۈچۈن مۇۋاپىق ئوزۇقـلىنىش بىلەن بىرگە تەنھەرىكەت بىلەنمۇ داۋاملىق شۇغۇللىنىش كېرەك.

بىرلە باغل. يېـزت. بىلەن، ئارقىلـىق: ئوخشىمىغەر سىياقـىغا دەرەخـنىڭ پارچىـسى، ئۇل ئېسىل خىسلەتلىرى بىرلە دەرەخنىڭ تاجىسى.

بىرلەر ئى <مات> سانلارنىڭ ئونلۇق سىستېما بويىچە يېزىلىـشىدىـكى بىرىنـچى خانىدىـكى رەقەم.

بىرلەر خانىسى <مات> سانلارنى ئونلۇق سىستېما بويىچە يېزىشتىكى بىرىنچى خانە.

بىرلەشتۈرگۈزمەك «بىرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجـبـۇرىـي دەرىـجـە شەكـلى: ئازادلىقتىن ئىلگىرى سازەندىلەر نوتا بىلمىگەچكە، ئۆز شاگىرتىنى تەربىيىلەشتە داپ بىلەن، شۇنىڭدەك ساتار بىلەن يۈزلـىگەن قوشاق ۋە غەزەلـىنى يادا ئالدۇراتتى. شېئىرىـي ۋەزنـلەرنى ساز رىتىـمىگە بىرلەشتۈرگۈزەتتى.

بىرلەشتۈرمەك «بىرلەشـمەك» پېـئىلـىنىڭ مەجبۇرىـي دەرىجىسى: ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەخسۇس ھۆججەت چۈشۈرۈپ، رايوندىـمىزدىـكى خىزمىـتى، ۋەزىـپىـسى ۋە خاراكـتېرى ئوخـشاش ياكى ئوخـشاپ كېـتىدىـغان بەزىبىـر ئىدارىلەرنى دەسلەپكى قەدەمدە بىرلەشتۈردى.

بىرلەشتۈرۈلمەك «بىرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىـجىـسى: بۇ ناھىـيىـدە كۆچەت تىكىش بىلەن پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇش ئىشلىرى ئۆزئارا بىرلەشـتـۈرۈلـدى. * شىنـجاڭ داشـۆدە مەخسۇس تېمىدا لېكسىيە سۆزلەش بىلەن سىستېمىـلىق ئوقۇتۇش ئىشلىرى بىرلەشتۈرۈلدى.

بىرلەشكەن ① «بىرلەشـمەك» پېـئىلـىنىڭ سۈپەتدىشى: ئايرىلغانـنى بۆرە يەيدۇ، بىرلەشـكەنلەر كۆپ ياشايدۇ (ماقال). ② بىر تۈردىـكى ياكى ئورتاق مەقسەتتىكى كىشـلەر ۋە تەشـكىلاتـلاردىـن تەركـىب تاپـقان: بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى.

بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، 1945 ـ يىلى قۇرۇلغان خەلقئارا تەشكىلات، قىسقارتىلىپ «ب د ت» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ باش ئورگىنى ئامېرىـكىـنىڭ نيۇ ـ يورك شەھىـرىـدە. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئاپپاراتلىرى بىرلەشكەن دۆلەتـلەر

تەشكىلاتىنىڭ يىغىنى، خەۋپسىزلىك كېڭىشى، ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي كېڭەش، كاتىبات باشقارمىسى قاتارلىقلاردۇر. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى ئاساسىي نىزامنامىسىدا بەلگىلىنىشىچە، ئۇنىڭ مەقسىتى خەلقئارا تىنچلىق ۋە خەۋپسىزلىكنى قوغداپ، خەلقئارا دوستانە مۇناسىۋەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇش؛ ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى خەلقئارا ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت.

بىرلەشمە ① سۈپ. بىرقانچە تەرەپ ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلگەن، بىرلىكتە ماسلىشىپ ئىلىپ بارغان: بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش. * باقى بىرلەشمە جەڭگە قاتناشقاندىن كېيىن، ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئايالى كېسەل بولۇپ قالدى. * چەت ئەلگە چىقىپ ئوقۇيدىغانلاردىن بىرلەشمە ئىمتىھان ئېلىنىشىنىغا بىر ئايدەك بولۇپ قالدى. ② ئى. مەلۇم بىر ئىجتىمائىي ئاساستا ياكى مەلۇم مەقسەتلەرنى كۆزدە تۇتۇپ بىرلىشىش ئاساسىدا ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىجتىمائىي تەشكىلات ياكى ئۇيۇشما: چۆشتىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق ياشلار بىرلەشمىسى، كوئىنلۇن مېھمانخانىسىدا باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى.

بىرلەشمە ئاخبارات ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق دۆلەت، ھۆكۈمەت، پارتىيە-گۇرۇھلارنىڭ بىرلىشىپ ئېلان قىلغان ئاخباراتى.

بىرلەشمە ئارمىيە <ھەرب> ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق قوراللىق تەشكىلاتلار بىرلىشىپ تەشكىل قىلغان ئارمىيە.

بىرلەشمە كارخانا <س ئىق> ئۆزئارا باغلىنىشلىق بولغان ھەم ئۆزئارا پەرقلىنىدىغان ئىشلەپچىقىرىش جەريانى ياكى ئىشلەپچىقىرىش تارماقلىرى بىرلەشكەن كارخانا: غۇلجا ناھىيىسىدە يېڭى قۇرۇلغان تەمىنلەش بىلەن رېمونت قىلىش بىللە ئېلىپ بېرىلىدىغان، سودا-سانائەت بىرلەشتۈرۈلگەن يېزا ئىگىلىك بىرلەشمە كارخانىسى 1-ئاينىڭ باشلىرى رەسمىي تىجارەت باشلىدى.

بىرلەشمە مۇسابىقە <تەن> ۋالىبول، ۋاسكىتبول، پۇتبول قاتارلىق مۇسابىقىلاردىكى ئۇچتىن ئارتۇق تەڭ دەرىجىلىك توپ كوماندىلىرى ئارىسىدا ئۆتكۈزۈلىدىغان مۇسابىقە.

بىرلەشمە ھۆكۈمەت ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق پارتىيە-گۇرۇھ بىرلىشىپ تەشكىل قىلغان ھۆكۈمەت.

بىرلەشمەك پ ① ئۆزئارا تۇتاشماق، ئۇلانماق، بىر-بىرىگە تېگىشمەك: ئاستا-ئاستا ئىككى گەۋدە بىرلەشتى، بۇ كۆرۈنۈشتە ئۇلار گويا مەڭگۈ مۇشۇنداق قوچاقلىشىپ تۇرىدىغاندەك، بىر مىنۇتمۇ ئاجرىشالمايدىغاندەك ئىدى. ② مەلۇم مەقسەت ياكى مەلۇم ئاساستا بىر-بىرىگە قوشۇلماق، ئۇيۇشماق: بىر ئېيىق بىلەن بىر دېھقان ئاغىنە ئىكەن. ئۇلار بىر يىلى بىرلىشىپ ياڭيۇ تېرىپتۇ. * سوتسىيالىستىك پىلانلىق ئىگىلىكنىڭ كەلگۈسىدىكى كوممۇنىزملىق پىلانلىق ئىگىلىك بىلەن ئوخشىمايدىغان يېرى، ئۇنىڭ تاۋار ئىگىلىكى بىلەن بىرلىشىپ كېتىدىغانلىقىدا.

بىرلەمچى سۈپ <پەلس> بىرەر جەريان ياكى ھادىسىدە بىرىنچى ئورۇننى تۇتقان، ئاساسىي ئورۇندا تۇرغان: ماددا بىرلەمچى، چۈنكى ئۇ تۇيغۇ، تەسەۋۋۇر ۋە ئاڭنىڭ مەنبەسى؛ ئاڭ ئىككىلەمچى، ھاسىلىي نەرسە، چۈنكى ئۇ ماددىنىڭ ئىنكاسى، مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىنكاسى. * ئوبيېكتىپ رېئاللىق بىلەن پسىخىكىنىڭ مۇناسىۋىتى مەسىلىسىگە كەلگەندە ماددا بىرلەمچى، پسىخىكا ئىككىلەمچى دېگەن نۇقتىئىنەزەردە چىڭ تۇرۇشىمىز لازىم.

بىرلەمچى سۇ <سۇ> ماگما مۇزلاش جەريانىدا پەيدا بولغان يەر ئاستى سۈيى، ماگمىنىڭ مۇزلىشى بىلەن گاز ھالەتتىكى ماددىلار بۆلۈنۈشكە باشلايدۇ، تەركىبىدىكى ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېن يۇقىرى تېمپېراتۇرا ۋە يۇقىرى بېسىمدا بىرىكىپ سۇنى پەيدا قىلىدۇ.

بىرلەمچى كاتۇشكا ئىندۇكسىيىلىك كاتۇشكا ۋە ترانسفورماتورنىڭ توك مەنبەسىگە

ئىچىدىن ئۆلىنىدىغان كاتۇشكا.

بىرلەمچى مىنېرال <گېئول> كان ياتقىسى تەركىبىدىكى، شەكىللەنگەن ۋاقتىدىكى ھالىتى ۋە تەركىبىنى ساقلاپ قالغان مىنېراللار.

بىرلەن باغل. يېزىت. بىلەن، ئارقىلىق.

بىرلىك ① ئى. ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق: ئارمىيىمىزنىڭ ۋە خەلقىمىزنىڭ رايى مۇقەررەر ھالدا دۆلەتنى سوتسىيالىزم ئاساسىدا باي ۋە قۇدرەتلىك قىلىش، ۋەتىنىنىڭ تەيۋەنىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت ئاساسىي تەلەپ ئۈستىگە مەركەزلەشتۈرۈلۈشى كېرەك. ② سۈپ. كۆپچىلىككە تەئەللۇق بولغان، ئومۇمىيلىققا ئىگە: چەت ئەللەردىكى مۇھاجىر قېرىنداشلاردىن تەركىب تاپقان ئەڭ كەڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك بىرلىك سېپىنى يەنىمۇ مۇستەھكەملەش ۋە كۈچەيتىش يولىدا كۈچىنىڭ بېرىچە تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەك. ③ ئى <مات> شەيئىلەرنى ئۆلچەشتە ئۆلچەم قىلىۋېلىنغان مىقدارنىڭ نامى. مەسىلەن: سانتىمېتر ــ ئۇزۇنلۇقنى ھېسابلاش بىرلىكى: گىرام ــ ماسسىنى ھېسابلاش بىرلىكى؛ سېكۇنت ــ ۋاقىتنى ھېسابلاش بىرلىكى ۋە باشقىلار: بۇغدايىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتىنى 500 جىڭدىن ئاشۇرۇپ، ئىلى ۋادىسىنى بۇغداي ئامبىرىغا ئايلاندۇرايلى. ④ ئى <تىل>ئىسىم ۋە ئىسىم خاراكتېرلىك سۆزلەرنىڭ سان كاتېگورىيىسىنىڭ بىر تۈرى بولۇپ، كۆپلۈك سانغا نىسبەتەن ئېيتىلىدۇ؛ بىرلىك سان ئىكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ⑤ ئى <پەلس> دىئالېكتىكىدا زىددىيەتنىڭ ئوخشاشلىقى، بىرلىكى ۋە بىردەكلىكىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ بارلىق شەيئىلەردىكى زىددىيەت تەرەپلىرىنىڭ بىر ـ بىرىگە سىڭىشىشى، بىر ـ بىرىگە ئۆتۈشى، بىر ـ بىرىگە بېقىنىشى، بىر ـ بىرىگە باغلىنىشى ۋە بىر ـ بىرىگە ئايلىنىشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان پەلسەپىۋى كاتېگورىيە.

بىرلىك چەمبەر <مات> بىر بىرلىك ئۇزۇنلۇقتىكى كېسىكىنى رادىئۇس قىلغان چەمبەر.

بىرلىك سەپ بىرقانچە سىنىپ ياكى بىرقانچە پارتىيىنىڭ مەلۇم سىياسىي مەقسەت ئۈچۈن تۈزگەن ئىتتىپاقى: ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى مىللىي بىرلىك سەپ. خەلق دېموكراتىيىسى بىرلىك سېپى. * يىغىنغا يەنە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمى، مىللىي ئىشلار كومىتېتى قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ بىر قىسىم مەسئۇللىرى قاتناشتى.

بىرلىككە كەلمەك ① بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە بولماق، بىر پۈتۈن بولماق: تەيۋەن، شاڭگاڭ، ئاۋمېنلارنىڭ تىنچ يول بىلەن ۋەتەن قوينىغا قايتىش مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ، ۋەتىنىمىزنى زامانىۋىلاشقان، بىرلىككە كەلگەن قۇدرەتلىك دۆلەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش كېرەك. ② بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت ياكى بىرەر پىكىردە بىرلىك ھاسىل بولماق؛ ئورتاقلاشماق، بىرلەشمەك: بۇ يىغىندا ئىككى ئىش توغرىسىدا بىرلىككە كەلدۇق.

بىرلىك مەھسۇلات <دېھ> بىر يىل ياكى بىر پەسىلدە بىرمو بىرلىك قىلىنغان يەر كۆلىمىدىن ئېلىنغان ھوسۇل، مەھسۇلات: ناھىيە بويىچە بۇغدايىنىڭ بىرلىك مەھسۇلاتى 400 جىڭغا، كۆممىقوناقنىڭ 700 جىڭغا يەتتى.

بىرلىك ۋېكتور <مات> ئۇزۇنلۇقى بىر بىرلىك ئۇزۇنلۇققا تەڭ بولغان ۋېكتور.

بىرلىكتە رەۋ ① بىللە، بىر بولۇپ، قوشۇلۇپ: غۇلام ئۆي ئىگىسى بىلەن بىرلىكتە قوي سويۇۋاتاتتى. ② بىرلىشىپ، قوشۇلۇپ: بۇ قېتىمقى يىغىننى ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئىتتىپاق كومىتېتى، شەھەرلىك ياشلار بىرلەشمىسى ۋە ئۈرۈمچى رادىئو ئىستانسىسى بىرلىكتە ئۆتكۈزدى.

بىرمەزگىل رەۋ (بىر+مەزگىل) بەلگىلىك بىر جەريان، مەلۇم بىرۋاقىت: دەسلەپكى چاغلاردا قەدىمكى ئۇيغۇر يېزىقى ئەرەب يېزىقى بىلەن

بىرمەزگىل تەڭ ئىشلىتىلگەن. * باسىت ئۇنى خۇددى باھاردىكى گۈلگە ئوخشاش بىرمەزگىل پۇراپ تاشلىۋەتتى.

بىرمەھەل رەۋ (بىر+مەھەل) مەلۇم بىر چەكلىك پەيت، ۋاقىت، چاغ؛ مەزگىل: ئىنسان ئۈچۈن بىرمەھەل زېرىكىشلىك ياكى يىرگىنچلىك كۆرۈنگەن شارائىت ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سېنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ۋە گۈزەل بولۇپ قالىدىكەن. * مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە چوڭ بولغان، بىرمەھەل ئۇنى ناھايىتى ھۆرمەت قىلغانىدىم.

بىرمۇبىر ① ئىز رەت-تەرتىپى بىلەن؛ بىردىن كېيىن يەنە بىرى: مەن ئۇنىڭغا بولغان ئەھۋالنى بىرمۇبىر سۆزلەپ بەردىم. * ئۇنىڭ خىيالىدىن رەھبەرلىك ئىستىلىدىكى توغرا بولمىغان خاھىشلارنى تەنقىد قىلىپ ئېيتقان سۆزلىرى بىرمۇبىر ئۆتۈشكە باشلىدى. ② ھەربىرىنى، ئالاھىدە، ئايرىم، بىر-بىرلەپ: رەقىب بىزنى ئۇنىڭغا بىرمۇبىر تونۇشتۇردى. * مەن بۈگۈن سىلەرنىڭ ئۆيگە يېتىپ كەلگۈچە بىرنەچچە يەردە سوراققا تارتىلدىم. ئۇچرىغانلا ئادەم خەت-ئالاقىلىرىمنى بىرمۇبىر تەكشۈردى.

بىرمۇنچە ئال [بىر+مۇنچە] ① بىرنەچچە، بىرقانچە: بىرمۇنچە ۋاقىت. * 1981-يىلى ناھايىتى زور نەتىجىلەرگە ئېرىشكەن بولساقمۇ، لېكىن ئىلگىرىلەش داۋامىدا يەنە بىرمۇنچە مەسىلىلەر ساقلانماقتا. ② مەلۇم مىقداردا، بەلگىلىك ساندا، مەلۇم دەرىجىدە، خېلى، جىق: ئۇ يېنىغا قارىۋىدى، بىرمۇنچە دۈشمەنىنىڭ قېچىپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆردى. * ئازگال ئەتراپىدا بىردەمدىلا بىرمۇنچە كىشى پەيدا بولۇپ، ئۇلاردىن بىرنەچچىسى ئالىمنىڭ يېنىغا چۈشتى.

بىرنەچچە ئال [بىر+نەچچە] قانچە ئىكەنلىكى نامەلۇم، بىردىن كۆپ، ئاز بولمىغان: ئالماسنىڭ قۇلىقىنىڭ تۈۋىدىن يەنە بىرنەچچە پاي ئوق ئۇچۇپ ئۆتۈپ كەتتى. * ئەزىمەتنىڭ قوغۇنلارنىڭ تۈر، خىللىرى توغرىسىدىكى ھېكايىسى چىنارخان بىرنەچچە خىل قوغۇنلارنى كۆتۈرۈپ ئېلىپ كەلگۈچە داۋام قىلدى.

بىرنەرسە ئال [بىر+نەرسە] ① مۇئەييەن شەيئى، ياكى قانداقتۇر سادىر بولغان مەلۇم بىر ھادىسە، ۋەقە، ئىش: كۆزۈمگە بىرنەرسە كۆرۈندى. * بىرنەرسە سېتىۋېلىشقا بازارغا بارىمەن. * بىرنەرسە يېدىڭمۇ؟ ② مۇئەييەن بىر پىكىر، قاراش، گەپ سۆز: — ئوغلۇم داداڭ ساڭا بىرنەرسە دېدىمۇ؟ — دېدى ئانا جوزىنىڭ يېنىغا كېلىپ ۋە كارىۋاتقا ئولتۇرۇپ. ③ كىشىلەرگە قارىتىپ ئېيتىلغاندا كەمسىتىشنى بىلدۈرىدۇ: — قانداق بىرنەرسە بۇ، خەقنىڭ ئۆيىگە ئىشىكنى چەكمەي كالىدەك كىرىپ كەلگىنىنى؟ — خاپا بولدى نىساخان ئاچا ئۆيگە كىرگەن كىشىگە چىرايىمۇ ئاچماي غۇدۇراپ.

بىرنۆرى باغل [بىر+نۆرى] مەيلى، تۇرۇپ تۇرسۇن: ئېيتىڭا، ماڭا ئوخشاش ئولتۇرسا-قوپسا دۇنيانىڭ پايدىسىنى كۆزلەيدىغان ئادەمنى يولىدىن ئازدىڭ دېسە قاملىشامدۇ، باشقىسىمۇ بىرنۆرى، مېنىڭ ھار ئالغىنىم ئەبلەغازنىڭ مۇشۇ سۆزى، ئېيتىڭا ئۇكام، مېنىڭ يۇقىرىقى سۆزلىرىم ئورۇنسىزمۇ؟

بىرنېمە ئال [بىر+نېمە] ⟵ **بىرنەرسە**: — ئاپا-ئاپا، — دەپ يۈگۈرۈپ كىردى غەيرەت، — كۆزۈمگە بىرنېمە كىرىپ كەتتى. * ئانا نېمە بولدى؟ دادام بىلەن بىرنېمە دېيىشىپ قالدىڭلارمۇ؟ * مۇنۇ بۈگۈنكى ئىش توغرىسىدا شۇ ئادەم بىرنېمە دېيەلەيدۇ، مانا شۇنىڭ مەسلىھەتى ھازىر كېرەك. * بۈگۈن يەكشەنبە، كوچىغا چىققاندەك خەجلىگۈدەك بىرنېمەڭ بارمۇ؟ بولمىسا مەن بېرەي. * ئۇ قانداق بىرنېمە؟ * ھاشىمكامنىڭ ئەخمەت دېگەن بىرنېمىسى شۇنداق ئەسكى شۇمتەك بولۇپتۇ.

بىرنېمە بولار يا ئۇنداق، يا مۇنداق نەتىجىسى چىقار؛ خۇلاسىلىنار: ئانچە ئەنسىرەپ كەتمە، ئاخىرى بىرنېمە بولار.

بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ مۆلچەرلىگىلى، ھۆكۈم قىلغىلى بولمايدۇ: پاكىتلار كۆپەيمىگۈچە

بۇ ئىشقا بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ.

بىرنېمە دېمەك مۇئەييەن بىر پىكىر، قاراش، تەدبىرنى ئوتتۇرىغا قويماق؛ بىرەر خۇلاسىغا كەلمەك: ـــ سىز بېرىپ يۇقىرىدىنى بىرنېمە دەپ ئۆتتىڭ، ئۇلار بىرنېمە دېسە، مېنىڭ بېجىرمىكىم تەس ئەمەس ـ تە، ـــ دېدى دادىۋاي شۇجىسى. * شۇنى دېمەمسەن، لېكىن بۇ قىز مەن ئويلىغان قىزلاردىن ئەمەس، سەن ئۆزەڭ بىرنېمە دېيەلمىگەن يەردە، مەن قانداق بىرنېمە دېيەلەيمەن.

بىرنېمە قىلماق بىرەر چارە ۋە ئىلاجىسىنى تېپىپ ئىشلەپ باقماق: ـــ بۈگۈن كەچ كىرىپ خۇپتەن بولدى، بۇ چاغدا ئۇ يەرگە بېرىپ سىز دېگەن ئادەملەرنى تاپقىلى بولمايدۇ. ئىنشائاللا ئەتە بېرىپ بىرنېمە قىلارمىز ئۇكام، ـــ دەپ يولغا سالدى مەھەممەت خەلپەت.

بىرھازا رەۋ [بىر+ھازا] خېلى بىرۋاقىت، خېلى ئۇزاق ۋاقىت: بىز تونۇشۇپ بىرھازا پاراڭ قىلىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن، راشىدىن ئاكام ئەسلى گېپىگە چۈشتى. * توختى پۇلنى قولىغا ئېلىپ ئۇنىڭغا بىرھازا قاراپ تۇرغاندىن كېيىن سانىمايلا يېنىغا سېلىپ قويدى.

بىرھازالىق «بىرھازا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىرھازالىق نەغمە ـ ناۋادىن كېيىن يىگىتبېشى ناسىرغا ھەر خىل تەلەپلەر كېلىشكە باشلىدى.

بىرھالدا رەۋ [بىر+ھال+دا] بىر خىل رەۋىشتە، ئوخشاش ھالەتتە.

بىرۋاراقىي رەۋ [بىر+ۋاراق+ى] قەدەممۇ-قەدەم، بىر ـ بىرلەپ، پەيدىنپەي، بارا ـ بارا، تەدرىجىي: بىرۋاراقىي ئىشلەپ تۈگىتىمەن.

بىرۋاقىت رەۋ [بىر+ۋاقىت] بىرمەزگىل، بىرچاغ: بىرۋاقىتتىن كېيىن ئوقۇتقۇچى كىرىپ ھە دەپ ئابلىكىمنى تەنقىدلەشكە كىرىشىپ كەتتى.

بىرۋاقىتتا رەۋ [بىر+ۋاقىت+تا] ئوخشاش بىر چاغدا، شۇ بىر ۋاقىتنىڭ ئىچىدە: بۇرژۇئازىيە دېھقانلارنى ۋە بازلىق ئۇششاق بۇرژۇئازىيە قاتلىمىنى پارچىلاش ۋە تارقىتىۋېتىش بىلەن بىرۋاقىتتا، پرولېتارىياتنى ئىتتىپاقلاشتۇرىدۇ، بىرلەشتۈرىدۇ ۋە تەشكىللەيدۇ.

بىرۋاقىتلاردا رەۋ [بىر+ۋاقىت+لار+دا] ئۆتكەن بىرچاغلاردا، بىرزامانلاردا: بىرۋاقىتلاردا ھەتتا، مېنىڭ كېلەچەكتىكى جۈپتۈم جەزمەن شۇ بولىدۇ، دەپمۇ ئويلىغان ھەم جەزمەن شۇ بولۇشىنى تىلىگەنىدىم. * بىرۋاقىتلاردا باشلىقلار بۇرژۇئازىيە تۆمەنلىگەن ئىشچىلارنىڭ قېنىنى شوراپ كۈن كەچۈرىدىغان پارازىتلار، دەۋاتاتتى.

بىرىتىۋا ئى [ر] ساقال ئالغۇچقا بېكىتىدىغان يۇپقا مېتال پىچاق، تىغ.

بىرىكتۈرگۈچى «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

بىرىكتۈرگۈچى توقۇلما <بىئول> ئادەم ياكى ھايۋان تېنىدىكى سۆڭەك، كۆمۈرچەك، سىڭىر قاتارلىق بەرداشلىق بېرىش، ئوزۇقلاندۇرۇش، ئاسراش ۋە بىرىكتۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە توقۇلما.

بىرىكتۈرگۈزمەك «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجە شەكلى.

بىرىكتۈرمەك «بىرىكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەگەر ئوكسىگېنىنى ئازوت ياكى گۈڭگۈرت بىلەن ئوخشاش بولمىغان نىسبەت بويىچە بىرىكتۈرسەك، بۇنىڭدىكى ھەربىر بىرىكمىدىن سۈپەت جەھەتتە باشقا ھەرقانداق جىسىمغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل جىسىم ھاسىل بولىدۇ.

بىرىكتۈرۈش «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

بىرىكتۈرۈش مېتابولىزمى <بىئول> جانلىقلارنىڭ ئوزۇقلۇق ماتېرىياللاردىن ھەر خىل مۇرەككەپ ئورگانىك ماددىلارنى بىرىكتۈرۈۋېلىش جەريانى. مەسىلەن: ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كاربون (IV) ئوكسىدى ۋە سۇدىن

فوتوسىنتېز رولى ئارقىلىق قەنتلەرنى بىرىكتۈرۈۋېلىشى؛ بەزى جانلىقلارنىڭ ئاددىي ئازوتلۇق ماددىلاردىن ئاقسىللارنى بىرىكتۈرۈۋېلىشىگە ئوخشاش.

بىرىكتۈرۈشمەك «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىرىكتۈرۈلمەك «بىرىكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىرىككەن سۈپ ① ئۆزئارا قوشۇلغان، بىرلىشىپ كەتكەن: بىرىككەن خۇلاسە. بىرىككەن سۆز. ② <خىم> خىمىيىلىك قانۇنىيەتلەر بويىچە ئۆزئارا رېئاكسىيىلەشكەن: بىرىككەن ماددا.

بىرىككەن خۇلاسە <لوگ> ئىككى كەسمە ئۈچ ھۆكۈملۈكتىن ھاسىل بولغان، ئالدىنقى ئۈچ ھۆكۈملۈكنىڭ يەكۈنى كېيىنكى ئۈچ ھۆكۈملۈكنىڭ ئاساسى قىلىنىدىغان بىر خىل مۇرەككەپ خۇلاسە.

بىرىككەن سۆز <تىل> «بويتاق، ئەتىياز، بۆگۈن...»گە ئوخشاش ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق سۆزدىن بىرىكىپ بىرلا ئۇقۇمنى ئىپادىلەيدىغان ياسالما سۆز.

بىرىكمە ① ئى. بەلگىلىك نىسبەتتە ئۆزئارا قوشۇلۇش ۋە ئارىلىشىش بىلەن ھاسىل قىلىنغان ئارىلاشما: ئەگەر بۇ ئىككى بىرىكمە قوشۇلۇپ ماشىنا زاپچاسلىرىنى مايلاپ بېرىشتىن باشقا ئەكس تەسىر كۆرسەتمىسە، ھازىرقى ئەھۋال بىلەنمۇ ماشىنىنى قوزغاپ بەلگىلەنگەن جايغا يېتىپ بېرىشقا بولاتتى. ② ئى <خىم> بىرىكىش رېئاكسىيىسى نەتىجىسىدە ئىككى ياكى بىرنەچچە خىل ماددىنىڭ بىرلىشىشىدىن ھاسىل بولغان يېڭى ماددا. مەسىلەن: سۇ ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېننىڭ بىرىكمىسى. ③ سۈپ. بىرىكىشكە ئىگە، بىرىكىش رولى بولغان، بىرىككەن: فوسفورلۇق ئوغۇت 20 تونىنىغا، سۇيىدۇك ۋە بىرىكمە ئوغۇت 15 تونىنىغا يەتتى.

بىرىكمە ئاھاڭ <مۇز> بىرقانچە مۇزىكىنىڭ ئاھاڭىدىن تەركىب تاپقان بىر يۈرۈش ئاھاڭ.

بىرىكمە سۇ <گېئول> مىنېرال ياكى باشقا خىمىيىۋى بىرىكمە تەركىبىدە (OH)، H^+، H_3O شەكىللىرىدە ساقلىنىدىغان سۇ. كرىستال كاتەكچىسىدە ئۇنىڭ مەلۇم ئورنى بولىدۇ، ئۇنى خالىغانچە ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ، پەقەت يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا قىزدۇرۇپ، كرىستال كاتەكچىسىنى ئۆزگەرتكەندە ياكى بۇزغاندىلا ئۇنى مىنېراللار تەركىبىدىن ئاجرىتىۋالغىلى بولىدۇ.

بىرىكمە كۆمۈر قازغۇچ كۆمۈر قېزىش، پارچىلاش ۋە قاچىلاش ئىش تۈرلىرى مۇجەسسەملەنگەن ئۇنىۋېرسال ماشىنا.

بىرىكمە ئوغۇت <دېھ> تەركىبىدە ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئوشۇق ئاساسلىق ئوزۇقلۇق ئېلېمېنتلىرى بولغان ئوغۇتلار.

بىرىكىش ① «بىرىكمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىرخىل ئىسمدىشى. ② ئى <خىم> ئىككى ياكى كۆپ خىل ماددىلارنىڭ خىمىيىۋى رېئاكسىيە ئارقىلىق يېڭى ماددا ھاسىل قىلىشى. مەسىلەن: ھىدروگېن بىلەن ئوكسىگېن بىرىكىپ سۇ ھاسىل بولغانغا ئوخشاش.

بىرىكىشمەك «بىرىكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىرىنچى ① سان. تەرتىپ «1» رەقىمى بىلەن بەلگىلەنگەن، 1 ـ نومۇرلۇق: بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە سوتسىيال ئىنقىلابچىلار سوتسىيال شوۋىنىزملىق مەۋقە تۇتتى. ② سۈپ. مەلۇم ۋەقە ـ ھادىسىلەردە ۋە شۇ قاتارلىق ئىشلاردا تەرتىپى جەھەتتىن ئەڭ ئالدىنقى ئورۇندا تۇرغان، باشقىلارغا نىسبەتەن ئەڭ ئالدىنقى: ئۆزىنى ماختىغان بىرىنچى

ئەخمەق، خوتۇنىنى ماختىغان ئىككىنچى ئەخمەق (ماقال). * مېنى بىرىنچى بولۇپ يوقلاپ كەلگەن ئادەم مۇشۇ قىز بولغىنى ئۈچۈن ناھايىتى خۇشال ئىدىم. ③ رەۋ. باشتىن كەچۈرۈلمىگەن، كۆرۈلمىگەن؛ ھاياتىدا ئەمدى بىرلا قېتىم يۈز بەرگەن، سادىر بولغان: ئۇلار شۇنداق مېڭىپ چۈشكە يېقىن شەھەرگە كىرىپ كەلدى، بۈگۈن جۈمە ئىدى، نالەم غۇلجا شەھىرىنى بىرىنچى قېتىم كۆردى. * بۇ مېنىڭ ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا بىرىنچى قېتىم دەرس ئۆتۈپ بېقىشىم ئىدى. ④ سۈپ. ھەممىدىن ئالدىنقى قاتاردا تۇرغان، ئەڭ ماھىر، ئىلغار، ئەلا، پېشقەدەم: بۇ يىلقى مۇسابىقىمىزدە كوماندىرىمىز ساۋۇت بىرىنچى. ⑤ سۈپ. ھەممىدىن زۆرۈر، ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان، ئەڭ مۇھىم، ئاساسىي؛ باش: ۋاقىتنى كۈندۈزى ئالتە سائەت، ئاخشىمى ئىككى سائەت قىلىپ ئورۇنلاشتۇرساق بولار. ئون ئىككى سائەتلىك پىلانىڭىز بېيجىڭغا بارغاندا ئىشلەيدۇ. بۇ يەردىكى بىرىنچى ۋەزىپە دەم ئېلىش، ئاندىن قالسا ئۆگىنىش. * ساۋاقداش باتۇرجان بەرگەن ئىمتىھان ئۆز كەسپى بويىچە ئەلا — بىرىنچى. * بۇ كىشى ئۆز كەسپىدە شەھىرىمىزدە بىرىنچى ئۇستا.

بىرىنچى ئاۋغۇست نەنچاڭ قوزغىلىڭى <تارىخ> 1927 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇ ئېنلەي، جۇ دې، خې لۇڭ، يې تىڭ، ليۇ بوچېڭ قاتارلىقلار جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىگە ئەگەشكەنلەردىن 30 مىڭ كىشىلىك شىمالغا يۈرۈش قىلغان قوشۇنغا رەھبەرلىك قىلىپ، نەنچاڭدا قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈردۇ، قوزغىلاڭ غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، ئىنقىلابىي كومىتېتلار قۇرۇلدۇ. نەنچاڭ قوزغىلىڭى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قارشى بىرىنچى توپنى ئاتقان، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى مۇستەقىل رەھبەرلىك قىلغان ئىنقىلابىي ئۇرۇشنىڭ باشلىنىشى ھېسابلىنىدۇ.

بىرىنچى ئاي ← يانۋار.

بىرىنچى ئەۋلاد <بىئول> جانلىقلارنىڭ جىنسىلىق كۆپىيىش جەريانىدا ھاسىل قىلىدىغان بىرىنچى ئەۋلادى.

بىرىنچى باسقۇچلۇق ئەمەل <مات> ئەمەللەر ئارىلاش كەلگەن ۋاقىتتا ئالدىن بېجىرىلىدىغان ئەمەل.

بىرىنچى بولۇپ ئەڭ بالدۇر، ھەممىدىن ئىلگىرى: ياسىن ئۆتكەن يىلى يېزىمىزدىن بىرىنچى بولۇپ داشۆگە كىردى.

بىرىنچى دەرىجىلىك تەڭلىمە <مات> دەرىجىسى بىر بولغان ئالگېبرالىق تەڭلىمە.

بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى <تارىخ> جاھانگىر دۆلەتلەرنىڭ 1914 ـ يىلدىن 1918 ـ يىلغىچە مۇستەملىكىلەرنى قايتىدىن بۆلۈۋېلىش ۋە دۇنيا زومىگەرلىكىنى تالىشىش ئۈچۈن بىرىنچى قېتىم ئېلىپ بارغان دۇنياۋى ئۇرۇشى. ئۇرۇشقا قاتناشقان بىر تەرەپ گېرمانىيە، ئاۋستىرىيە، ۋېنگرىيە ئىمپېرىيىسى بولۇپ، «ئىتتىپاقداش دۆلەتلەر» دەپ ئاتالغان؛ يەنە بىر تەرەپ ئەنگلىيە، فرانسىيە، روسىيە، ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەر بولۇپ، «ئانتانتا دۆلەتلىرى» دەپ ئاتالغان، جۇڭگومۇ كېيىنرەك ئانتانتا دۆلەتلىرى قاتارىغا كىرگەن. ئۇرۇش ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ مەغلۇبىيىتى بىلەن ئاياغلاشقان.

بىرىنچى سىگنال سىستېمىسى <فىزىئول> شەيئى ۋە ھادىسە سەزگۈ ئەزاسىغا بىۋاستە تەسىر قىلىش ئارقىسىدا چوڭ مېڭە پوستىنىڭ مۇناسىپ دائىرىسىدە شەرتلىك باغلىنىش ھاسىل قىلىدۇ، چوڭ مېڭە پوستىنىڭ مۇشۇنداق ئىقتىدار سىستېمىسى بىرىنچى سىگنال سىستېمىسى دەپ ئاتىلىدۇ. بىرىنچى سىگنال سىستېمىسى ئىنسانلار ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك ھايۋانلاردا بولىدۇ.

بىرىنچى قول ① رەھبەرلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتەۋاتقانلار ئىچىدىكى ئاساسىي مەسئۇللۇق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان كىشى، بىرىنچى باشلىق: ئۇلارنىڭ مۇنداق قاراشتا بولۇشىنىڭ ئاساسى بار ئىدى. چۈنكى مېھرىگۈلنىڭ تاغىسى ۋىلايەتلىك كادىرلار باشقارمىسىنىڭ بىرىنچى قول باشلىقى ئىدى. ② دەسلەپ قولغا كەلتۈرگەن، دەسلەپ ئىگە بولغان: يېزا ئىقتىسادىي سىياسەتلىرىنىڭ ئەمەلىيلىشىش ئەھۋالىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تەكشۈرۈشى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى رەھبىرىي كادىرلارنىڭ 1982 ـ يىللىق ئىشلەپچىقىرىشنى توغرا ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بىرىنچى قول ماتېرىيال تولپلاپ بەردى. * دۆڭ تېخەن بۇ بىر ئىككى ئايدىن بۇيان ھەرقايسى يېزا ـ كەنتلەرنى ئارىلاپ، پېشقەدەم دېھقانلار بىلەن سىردىشىپ، ناھايىتى كۆپ بىرىنچى قول تىپىك ماتېرىيالغا ئىگە بولدى.

بىرىنچى قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئۇرۇش <تارىخ> 1924 ـ يىلدىن 1927 ـ يىلغىچە، جۇڭگو خەلقى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ھەمكارلىقىدىكى بىرلىك سەپنى ئاساس قىلغان، جاھانگىرلىككە، فېئودال مىلىتارىستلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى ئېلىپ بېرىلغان ئىنقىلابىي ئۇرۇش. بۇ قېتىمقى ئۇرۇشتا (1926 ـ، 1927 ـ يىللىرى) قوشۇن گۇاڭدۇڭدىن چىقىپ، شىمالغا يۈرۈش قىلغاچقا، «شىمالغا يۈرۈش قىلىش ئۇرۇشى» دەپمۇ ئاتالغان.

بىرىنچى ماي ① 5 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى. ② <تارىخ> 1 ـ ماي خەلقئارا ئەمگەكچىلەر بايرىمىنىڭ قىسقارتىلغان نامى.

بىرىنچى ماي ئەمگەكچىلەر بايرىمى <تارىخ> 1889 ـ يىلى ئېنگېلس تەشكىلاتچىلىقىدا چاقىرىلغان، ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونالنى قۇرۇش قۇرۇلتىيىدا تەسىس قىلىنغان، پۈتۈن دۇنيا ئەمگەكچى خەلقلىرىنىڭ ئىتتىپاقلىق بايرام كۈنى، قىسقارتىلىپ «1 ـ ماي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بىرىنچى نەشرى <مەت> ← **تۇنجى نەشرى.**

بىرىنچى ئوتاق زىرائەتلەر ئۈنۈپ تەكشىلەنگەندىن كېيىن بىرىنچى سۇيەدىن ئىلگىرىكى ئوتاق.

بىرىنچى ئورۇنغا قويماق ئەڭ مۇھىم دەپ ھېسابلىماق، ھەممىدىن بۇرۇن قىلىشقا تېگىشلىك دەپ قارىماق؛ ئەڭ ئالدىنقى قاتارغا تۇرغۇزماق: ئېنگېلس «دۆلەت ئۆز ـ ئۆزىدىن ھالاك بولۇپ بارىدۇ» دېگەن پرىنسىپنى چىقارغان ئاغمىچىلارغا قارشى يەكۈننى بىرىنچى ئورۇنغا قويغان.

بىرىنچى ئۆكتەبىر ① 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى. ② <تارىخ> 1949 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان كۈنى. بولۇپ، بۇ كۈن جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت بايرىمى كۈنى قىلىپ بەلگىلەنگەن.

بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال <تارىخ> 1864 ـ يىلى 28 ـ سېنتەبىردە لوندۇندا ئەنگلىيە، فرانسىيە، گېرمانىيە، ئىتالىيە، فىنلاندىيە قاتارلىق دۆلەت ئىشچىلىرىنىڭ قاتنىشىشى بىلەن ئېچىلغان خەلقئارا ئىشچىلار يىغىنىدا قۇرۇلغان خەلقئارا پرولېتارىياتنىڭ تۇنجى ئىنقىلابىي تەشكىلاتى. ماركس بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونالنىڭ قۇرغۇچىسى ۋە داھىسى.

بىرىنچى ئىيۇل ① 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى. ② جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى دۇنياغا كەلگەن خاتىرە كۈن. 1921 ـ يىلى 1 ـ ئىيۇل كۈنى شاڭخەيدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ مەملىكەتلىك 1 ـ قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە-

سىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى ئېلان قىلىنغان.

بىرىنچىدىن سان. گەپ-سۆزدە ساناپ ئۆتۈلىدىغان شەيئى، ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇ قاتارلىقلارنىڭ ئەڭ ئالدىنقىسىنى كۆرسىتىشتە قوللىنىلىدۇ: دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىنىڭ توغرا تەتبىق قىلىنىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، سىياسىي-قانۇن ئورگانلىرى ئۆزلىرىنىڭ ۋەزىپىسىنى ياخشى ئورۇنلايدىغان قىلىش ئۈچۈن بىرىنچىدىن، پارتىيىنىڭ سىياسىي قانۇن خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكىنى كۈچەيتىش لازىم.

بىرىنچىلىك ئى. سۈپەت، خۇسۇسىيەت، ماھارەت قاتارلىق جەھەتلەردىن ئەڭ ئۈستۈنلۈك، يۇقىرىلىق: ئۇ ئادەتتىمۇ دەرس ۋە باشقا پائالىيەتلەردە سىنىپتا ھەمىشە بىرىنچىلىكنى ئالىشاتتى. * ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپتە ئەلاچى بولۇپ ئوقۇدى، ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندە، مەكتەپ پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدا بىرىنچىلىكنى ئالدى.

بىرىيولى رەۋ [بىر+يول+ى] بىراقلا، بىر قېتىمدىلا: مۇھەممەت يىغىن زالىدىن ئەڭ ئاخىرىدا چىقتى، ئۇ بىرىيولىلا قېرىپ كەتكەندەك تۇراتتى.

بىرىيىلى ئى [بىر+يىل+ى] ئۆتكەن، بەلگىلىك، مەلۇم بىر يىل: بۇ كىشى بىرىيىلى بىزنىڭ ئۆيگە كەلگەن ساۋۇتوۋ دېگەن كىشى شۇ.

بىز ئال ① سۆزلىگۈچى ۋە ئۇ كۆزدە تۇتقان، بىرگە بولغان بىرقانچە كىشى: بىز بۈگۈن بازارغا باردۇق. * بىز — شىنجاڭ داشۆنى تۈنجى قېتىم پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار. ② بىرىنچى شەخس «مەن» ئورنىدا ئىشلىتىلىپ كەمتەرلىك ياكى ماختىنىش مەنىلىرىنى ئىپادىلەيدۇ: بىزنى كۆزگە ئىلمايۋاتامسىز؟ بىزچۇ!؟ — ئۇرۇمچىدە باش كۆتۈرگەن يىگىتلەرنىڭ بىرسى. * سىز بىلەن بىز ياخشىدۇققۇ ھاشىم ئاكا.

بىزار سۈپ [پ] بەزگەن، تويغان، زېرىككەن: بىكاردىن خۇدا بىزار (ماقال). * بۇ يەردىكى تاغلىقلارنىڭ ھەممىسى دوغىدىن بىزار. // ئاكا-ئۇكىنىڭ ئازارى بولسىمۇ، بىزارى يوق (ماقال).

بىزار بولماق تويۇپ كەتمەك، زېرىكمەك، يامان كۆرمەك: ئۆي ئىگىسى ئاستا-ئاستا بۇ مېھماندىن بىزار بولۇپتۇ. * ئازغان ياش-ئۆسمۈرلەر يامان ئىشلارنى قىلغان، يامان ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋالغان، شۇڭا كىشىلەر ئۇلاردىن بىزار بولۇپ، ئۇلارغا يېقىنلىشىشنى خالىمايدۇ.

بىزار قىلماق تويدۇرماق، بەزدۈرمەك، زېرىكتۈرمەك: ۋاي ئوغلۇم، سىزنى خۇدا يەتكۈزدىمۇ نېمە، ئېشەك دېگەننىڭ نامىمۇ ئۆزى بىلەن بىللە، قېرىغاندا كىشىنى ئېشەكمۇ بوزەك قىلىدىكەن، ئەتىگەن يولغا چىققانىدىم، ئەسكى قوتۇر بىزار قىلىۋەتتى.

بىزە سۈپ. جانت. بىرئاز، ئازراق: يارىم ئاڭلا بۇ سۆزنى، ساڭا بىزە گېپىم بار، خويمۇ كۆيدۈم مەن ساڭا، يۈرىكىمدە ئوتۇڭ بار.

بىزەرەر سۈپ [پ+ئە] زەرەرسىز، زەرەر قىلمايدىغان: تۇرسۇنكا، سىز ئەنسىدىلا سەپەردىن كەلدىڭىز، ئېلىڭ، بۇ سۇيۇقسەلەڭ ئاش بولۇپتۇ. بۇ — سىزنىڭ ھاردۇقىڭىزغا بىزەرەر.

بىزەرى رەۋ. جانت. بىرئاز، كىچىككىنە، بىزە: قەغەزدىن بىزەرى بەرگىنە.

بىزەڭ سۈپ. يۈزى قېلىن، ئىزا تارتمايدىغان، ئۇياتمايدىغان: نېمە رودۇپاي نېمىسىز؟! ئادەممۇ شۇنداق بىزەڭ بولامدۇ؟ * ئۇ بىزەڭنى كۆرىدىغان كۆزۈم يوق.

بىزەڭلەشمەك پ. يۈزى قېلىنلىق قىلماق؛ ئۇياتمايدىغان، ئىزا تارتمايدىغان بولۇپ كەتمەك: ئاچچىقىڭ كېلىپ قالغاندا خۇددى شۇ قاملاشمىغان ئىشلىرى ئۈچۈن يامان سۆزلەر بىلەن ئۇنى تىللايسەن، ئۇرىسەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ بىزەڭلىشىپ، سۆزۈڭنى ئاڭلىمايدۇ.

بىزەڭلىك «بىزەڭ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تولا بىزەڭلىك قىلىپ گۆشىيىپ تۇرما! * بىزەڭلىك قىلىۋاتسەنغۇ ھارامزادە، كۆتەر قاسقىنىڭنى!

بىزەڭلىك قىلماق يۈزى قىلىنلىق قىلماق، بىزەڭلەشمەك.

بىزەۋتە سۈپ. بىئارام، تەشۋىشلىك، بىسەرەمجان: بىزەۋتە بولماق. بىزەۋتە قىلماق.

بىزەۋتە بولماق بىئارام، بىسەرەمجان بولماق، تەشۋىشلەنمەك: بىزەۋتە بولماڭ، مەن هازىر قايتىمەن.

بىزەۋتە قىلماق ئاۋارە قىلماق، بىئارام، بىسەرەمجان قىلماق؛ تەشۋىشلەندۈرمەك: — ئاغىچا خېنىم، — دېدى ئۇ تىترىگەن ئاۋازدا، — مۇھىم ئىشىم بولمىسا سىزنىمۇ بىزەۋتە قىلمايتتىم، ئەپۇ قىلغايسىز، كېيىنرەك كېلەرمەن.

بىزچە رەۋ ← **بىزنىڭچە**: — بۇ قانداق سالام، — دېدى زىۋىرشا كۈلۈپ، — يېرىمى بىزچە، يېرىمى رۇسچە.

بىزنىڭچە رەۋ. بىزنىڭ ئويلىشىمىزچە، بىزنىڭ چۈشىنىشىمىزچە، بىز قىلغانغا ئوخشاش، بىز قىلغاندەك: بىزنىڭچە بۇ پىكىر توغرا.

بىزنىڭكى ① ئال. بىزگە قاراشلىق، بىزگە تەئەللۇق، بىزگە تېگىشلىك: بالا بىزنىڭكى، ئەقىل ئۆزىنىڭكى (ماقال). * بۇ ئۆي-ئىمارەت، باغ-ۋارانلار بىزنىڭكى. ② ئى. بىزنىڭ ئۆي، بىزنىڭ ئىمارەت: بۇ مېھمانلارنى بىزنىڭكىگە ئېلىپ بېرىڭ. * دوستۇم سەن بۈگۈن بىزنىڭكىدە قونۇپ قال.

بىزمان رەۋ [بىر+ئاز+زامان] جان ت. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن سەل كېيىن، بىرئازدىن كېيىن، كېيىنرەك: بىز بىزمان بارىمىز. * بىزمان ئۇلار كېلىدۇ.

بىزمانلىقتا رەۋ. جان ت. سۆزلەۋاتقان ۋاقىتتىن كېيىنكى بىرۋاقىت ئىچىدە: بىزمانلىقتا ئۆيگە مېھمان كېلىدۇ. * سىز بىزمانلىقتا ئۆيگە بىر كېلىپ كېتىڭ.

بىزۇرولبەنجى ئى <بوت> ← **مىڭدىۋانە.**

بىزۇۋان سۈپ [پ] يېزىت ← **زۇۋانسىز.**

بىزىندە ئى. دىئال. باللارنى بۆشۈككە بۆلىگەندە تېگىپ قويىدىغان قولتارتقۇ، باغ.

بىس ئى. پىچاق، ئۇستىرا، ئورغاق، قىلىچ قاتارلىق تىغلىق ئەسۋابلارنىڭ ئۆتكۈر قىرى: ئاتلىق ئەسكەر ئېتى ئالدىنقى ئاياغلىرىنى يەرگە قويغاندا، دۈشمەننى قىلىچ بىلەن شۇنداق چاپتىكى، قىلىچنىڭ بىسى سۇنۇپ كەتتى.

بىسات ئى [ئە] ① ئۆي سەرەمجانلىرى: ئۇلار قاتتىق قىشتا ئۆي بىساتى بېسىلغان ئۇستى ئوچۇق ماشىنىغا ئولتۇرۇپ كەلگەنىدى. * ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا پەقەت ئىككى سىرلانمىغانساندۇق تۇراتتى، بۇنىڭدىن باشقا بىسات كۆرۈنمىدى. *شەرىپە تەخسىلەرگە يېمىش تىزىۋاتقان ئابدۇشۈكۈردىن سورىدى: — ئابدۇشۈكۈر ئاكا، يالغۇز جېنىڭىزغا نېمانچە كوپ بىسات يىغىۋالدىڭىز؟ — قىزىقكەنسىز سىڭلىم، ئەتە-ئۆگۈن توي قىلىمەن-دە، بۇ زامانىنىڭ قىزلىرى ئادەمگە ئەمەس، بىساتقا ئامراق، — دېدى ئابدۇشۈكۈر. ② كىشىدە بولغان هەممە نەرسە، بايلىق: مېنىڭ بارلىق بىساتىم مانا مۇشۇ بىر ساندۇق كىتاب. مەن بۇ كىتابلارنى جېنىمدەك ئاسراپ، شۇنداق ئېغىر كۈنلەردىمۇ يوقاتماي ساقلاپ كەلگەنىدىم. * بىساتىمنى ئاختۇرسام چىققىنى مانا مۇشۇ بىر تال ئۈزۈك. بۇ ئۈزۈك مېھرىبان ئانامدىن قالغان تەۋەررۇك ئىدى.

بىساتسىز سۈپ. بىسات سېلىنمىغان، بىساتى يوق.

بىساتلانماق پ. ئۆي ئۆي سەرەمجانلىرى بىلەن بېزەلمەك، جابدۇلماق: مۆمىن ئاخۇننىڭ ئىككى دېرىزىلىك پاكىز، ئاددىي بىساتلانغان ئۆيى. دېرىزىدىن سىرتتىكى دەرەخلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بىر چەتكە ئۇستەل ۋە ئورۇندۇقلار قويۇلغان.

بىساتلىق سۈپ. بىساتى بار، بىسات سېلىنغان.

بىساتلىقتا رەۋ. دىئال. ئازغىنا ۋاقىتتىن كېيىن، بىردەمدىن كېيىن.

بىسات-مىسات ئائىلىگە قاراشلىق هەر خىل سەرەمجانلار، مال-دۇنيالار: بۇلارنىڭ

كالچىراشلىرىنى كۆرسەم، پۈتۈن بەدىنىمدىن زەرداپ تامچىلايدۇ، ئامال بولسا مۇشۇ زېمىنى تېخىمۇ كۆپەيتىدىغان! ئامال بولسا بۇلارنىڭ بىسات-مىساتىنى يەتتە قات يەرنىڭ تېگىگە تىقىۋېتىدىغان! ھەي....

بىسەرەمجان رەۋ [پ] ① سەرەمجانلاشتۇرۇلمىغان؛ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى تەرتىپسىز، رەتسىز: ھاشىم ئاكام يۇسۇپ مەھلىكىنى قۇدىسىنىڭكىگە باشلاپ كەلگەندە، ئۆي ئىچى تولىمۇ بىسەرەمجانىدى. ② بىئارام، تەشۋىشلىك، خاتىرجەم ئەمەس: مەن سىلىنىڭ تۇز-تائاملىرىنى كۆپ يېدىم، مېنى تۇتۇپ كەتكەندىن كېيىن كۆپ ئىزدەپ، شۇنچە ئاۋارە بولۇپلا. ئاخشامدىنمۇ ئۆيلىرىدە قونۇپ، بىسەرەمجان قىلدۇق. * تۈن قوينىدىن ئوتلۇق ئىزلار قالدۇرۇپ ۋىڭىلداپ ئۇچۇپ ئۆتىدىغان ئوقلارغا قارىغاندا ئۇلارنىڭ سۈرى يامانىراق ئىدى، مۇشۇنداق تىنچسىز، بىسەرەمجان كۈنلەردە ئانا يالغۇز ئوغلى، كۆزىنىڭ نۇرى تىلىۋالدىدىن نېمىشقا ئەنسىرىمىسۇن.

بىسەرەمجان بولماق ① سەرەمجانلىرى تەرتىپسىز، رەتسىز ھالەتكە كېلىپ قالماق: ئۆي ئىچى تولىمۇ بىسەرەمجان بولۇپ كەتتى. ② بىئارام بولماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك، تەشۋىشلەنمەك، ئەنسىرىمەك: غۇنچەم ئەنسىرەپ بۆلەكچىلا بىسەرەمجان بولۇۋاتىدۇ. * سىز مۇنداق يىغلىسىڭىز، ئۇنىڭ كۆڭلى بىسەرەمجان بولۇپ كېتىدۇ. * ئايشەم نېمە قىلىشىنى بىلمەي بىسەرەمجان بولۇپ تۇرغاندا، گۈلسۈمخانىنىڭ بالىسىنىڭ يىغلىغان ئاۋازى ئۇنىڭ قۇلاق تۈۋىدە جاراڭلىدى.

بىسەرەمجان قىلماق ① بىسەرەمجان، تەرتىپسىز ھالەتكە كەلتۈرمەك: ئۇ ھويلا-ئاراملارنى بىسەرەمجان قىلىۋەتتى. ② بىئارام قىلماق، تەشۋىشلەندۈرمەك، ئەنسىرەتمەك: جېنىم قىزىم، بىزنى تازىمۇ بىسەرەمجان قىلىۋەتتىڭ. ئاپاڭ بىلەن رازىلاشقىلى تاس قالدۇق.

بىسەرەمجانلىق «بىسەرەمجان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئائىلىمىزدە بىرەر توخۇ كاتىكى سالساقمۇ ئاز-تولا بىسەرەمجانلىق بولىدۇ، لېكىن بىز تۇخۇم بىلەن توخۇ گۆشى يېيىش ئۈچۈن بۇنداق بىسەرەمجانلىقتىن قورقمايمىز. * ئۇ يارىلىرى باغلانغان ئوڭ قولىنى بېشىغا ياستۇق قىلىپ، پاخال تۆشەكتە بىسەرەمجانلىق بىلەن ئۇ ياق، بۇ ياققا ئۆرۈلەتتى.

بىسەۋەب سۈپ [پ+ئە]يېزت ← **سەۋەبسىز**: ئۆلۈم ھەربىر كىشىگە مۇقەررەر، لېكىن مەرھۇمنىڭ بىسەۋەب ئۆلۈمى ھەممىمىزنى دەردتە قالدۇردى.

بىستەر ئى [ئە] ← **سىزغۇچ**

بىسلىق سۈپ. بىسى بار، بىس چىقىرىلغان: يىگىت ئىككى بىسلىق قىلىچىنى ئېلىپ ئەجدىھا كەلگەن تەرەپكە قاراپ تۇرۇپتۇ. * بۇ چاغدا سۇلايمان ئىشتىنىنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ ئېسىۋالغان ئىككى بىسلىق خەنجەرنى قولىغا ئالدى.

بىسمىللا ئى [ئە] ① <دىن> قۇرئان سۈرىلىرىنىڭ ۋە ئومۇمەن كونا كىتاب، كونا خەت-چەك قاتارلىقلارنىڭ باشلىنىش فورمۇسى، سۆزى: «بىسمىللا»نى دەپ بولۇپ، «ئاللاھۇئەكبەر»نى ئېيتقۇچە، «ئازادلىق» دەپ قوزغالغان، چوڭ دولقۇننى ئۇنتۇما! ② بىرەر ئىشقا كىرىشكە، خۇسۇسەن تاماق يېيىشتىن ئىلگىرى ئىشلىتىلىدىغان باشلىنىش سۆزى: بوۋاي «بىسمىللا» دەپ يولغا چۈشتى. * دادام بىر پارچە ناننى «بىسمىللا» دەپ ئەمدى ئاغزىغا سېلىپ تۇراتتى، كوچىدىن «قادىرىكا» دەپ قىچقارغان ئاۋاز ئاڭلاندى. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ باشلىنىشى، مۇقەددىمىسى: مەن دەرھال كېلىشىمنىڭ سەۋەبىنى ئېيتىشقا باشلىدىم، ئەپسۇسكى، تېخى سۆزۈمنىڭ بىسمىللاسىنى ئېيتماي تۇرۇپ، تېلېفون يەنە جىرىڭلاپ كەتتى.

بىسوراق رەۋ. يېزت ① رۇخسەت ئالماي؛ سورىماي، رۇخسەتسىز: بىسوراق ئىش قىلماق. * مەن سىزنىڭ يەنە نېمىلەرنى دېمەكچى بولغىنىڭىزنىمۇ، ھەتتا مۇخبىرلىق قىلىمەن دەپ بىسوراق ماڭغانلىرىڭىزنىمۇ بىلىمەن. * ھاياجان

ئۇچقۇنلىرىدىن بىرى بىسوراق سەكرەپ، ئەلانىڭ قۇلىقىغا تېگىپ كەتتى. ② سوراق قىلىنماي، سورالماي؛ سوراقسىز: بىسوراق قاماقتا ياتماق.

بىسيار رەۋ [پ] يېزت. كۆپ، زور، تولا: ئاتام ئىدى بىزگە غەمخار، ئانام يىغلاپ دائىم بىسيار، ئاغام ئىدى ماھى رۇخسار، تەقدىردىن كەلسە نەيلەردۇق.

بىشەكچى ئى ← **بىشەكشىرىن:** قوغۇن يۇرتى دەپ ئاتالغان ھوگدا بىشەكچى، ئاق ناۋات قاتارلىق قوغۇنلار ئاجايىپ ئوخشايدۇ.

بىشەكشىرىن ئى [پ+ئە+پ] قوغۇننىڭ بىر تۈرى. بۇ خىل قوغۇننىڭ پوستى تالالىق، ئېتى قېلىن، سۇلۇق ھەم ناھايىتى تاتلىق بولىدۇ: تام تۆپىسىدە تۆت قوغۇن، ئىككىسى بىشەكشىرىن. ياندىشىپ تۇرغان يىگىتنىڭ، لەۋلىرى ئەجەب شېرىن.

بىشەم سۈپ [پ] ئىزا تارتمايدىغان، بەتخۇي؛ قىلىقسىز: يۇنۇس ئەسلىدىمۇ كالتە پەم، بىشەمرەك ئادەم ئىدى. ھازىرمۇ بىردىنلا ئىشنى يوغىناتقىلى تۇردى.

بىشەملىك «بىشەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سارىخان ئىشنىڭ ئالدى-كەينىنى پۇختا ئويلايدىغان تەدبىرلىك ئايال بولسىمۇ، ئۆي ئىشلىرىدىن باشقا چوڭراق ئىشلاردا موللاخۇننىڭ بىشەملىكىدىن ئامالسىز ھالدا ئۇنىڭغا بويسۇنۇپ يۈرەتتى.

بىشەملىك قىلماق بەتخۇيلۇق، قىلىقسىزلىق قىلماق: مەخسۇت بەگ ھېلىقى چېرىكلەر بىلەن كېچىچە مەھەللە ئىچىدە قانداق بىشەملىك قىلغانلىقىنى ئاڭلىدىڭلارغۇ، چىداش يوق، بولدى، بىزنىڭ نەرىمىز ئەر؟

بىشۇ ئى. قوي، ئۆچكە تېرىسىدىن كۆن، خۇرۇملارنى ئىشلەش ئۇسۇلى بىلەن ئىشلەنگەن ئۆتۈك، مەسە قاتارلىق ئاياغ كىيىملىرىگە ئەستەر قىلىنىدىغان يۇپقا تېرە.

بىغەرەز سۈپ [پ+ئە] غەرەز ئۇقمايدىغان، غەرەز بىلمەيدىغان، ئۇششۇق: بىغەرەزدىن دوزاخ قېچىپتۇ (ماقال). * ئۇنىڭ زەينەپكە سايى قىلغىنى 50 ياشتىن ئاشقان گاچا ئوغلى بولۇپ، بۇ بىغەرەزگە شۇ يۇرتتا ھېچ خوتۇن تەگمىگەنىكەن.

بىغەرەزلىك «بىغەرەز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئوغلۇم مۇشۇنداق بىغەرەزلىك قىلىۋەرسەڭ، بىر چىرايلىق تۇتقان ئۆيۈڭنىمۇ ۋەيران قىلىپ قويىسەن.

بىغەم سۈپ [پ+ئە] ① غەم ۋە تەشۋىشنى بىلمەيدىغان، پەرۋايى پەلەك، پەرۋاسىز: ئۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆلۈپ قالسا ئۇنىڭ دۇنيادىن كەتكەنلىكىگە ھېچكىم ئىچ ئاغرىتمايدۇ. ئاجايىپ كىشىلەر ــ بىغەم، باغرى تاش كىشىلەر. * ئەي سۆيگۈ كۈنسېرى كۈچەيتتىڭ غەمنى، بۇ دۇنيا كۆرگەنمۇ، زادى بىغەمنى!؟... ② غەم ۋە تەشۋىشتىن خالىي، غەمسىز، خاتىرجەم: ئۇ، بىغەم ئولتۇرۇپ تۆمۈر سىملارنى كېسىۋاتاتتى. * بىز كۆرەشچان ئەۋلاد، شۇنىڭ ئۈچۈن ھەتتا بىر مىنۇت كۆرەشنى تەرك ئەتمىدۇق، بىغەم ياتمىدۇق.

بىغەملىك «بىغەم» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈش ئىشەنچلىك بولىدۇ، ھەممە ئاكتىپ ئامىللارنى سەپەرۋەر قىلىشقا تۈرتكە بولىدۇ، ھۇرۇنلۇقتىن، بىغەملىكتىن، باشقىلارغا تايىنىۋېلىشتىن ساقلايدۇ.

بىغۇبار سۈپ [پ+ئە] يېزت ← **غۇبارسىز:** بىلدىم ئەمدى، قەلبىڭلار ئىكەن سۈتتەك بىغۇبار. ۋەتەن ئىشقى، ئەل مېھرى، ئىكەن ئاڭا ھەمراھ ــ يار.

بىقارار [پ+ئە] ① سۈپ. بىر خىل تۇرمايدىغان، تۇراقسىز، ئۆزگىرىشچان: ئۇ خۇددى ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ، زور ئىرادىگە كەلگەندەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە پۈتۈنلەي بىقارار بىر ھالەتتە ئىدى. ② رەۋ. بىر قارار، بىر پىكىرگە كېلەلمىگەن؛ قارارسىز، ئىككىلەنگەن: نامان ئېغىزى تەگمەي جاۋىلداۋەردى. ئاخىر قاسىم سەل بىقارار بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ

گىپىنى بۆلدى. ③ رەۋ. كۆتۈپ تۇرالماي- دىغان، ئىنتىزار، بىتاقەت: بۇ يىگىت ئەسلدە باشقا بىر شەھەر پادىشاھىنىڭ ئوغلى بولۇپ، مەلىكىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ئۇنىڭ دىدارىنى كۆرمەستىن ئاشىق بىقارار بولغانىكەن. * مەن كۆرۈپ سېنى جانان، غەمگە مۇپتىلا بولدۇم. ئوتنى ياقتىڭ يۈرەككە، ئاشىق بىقارار بولدۇم.

بقارارلىق «بىقارار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: غوپۇر ئاخۇنىڭ بۇ سۆزلىرى قادىر دۇيجاڭنىڭ بىقارارلىق بىلەن داۋالغۇپ تۇرغان كۆڭلىگە ناھايىتى چوڭ ۋەھىمە ئوتىنى يېقىۋەتتى.

بقىستىماق «بىقىسماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بقىسىق سۈپ. پۈرىغان، بىقىسىغان، سىيىسغان: ئۆيىنىڭ ھاۋاسى نېمىدېگەن بىقىسىق، دېرىزىنى ئېچىۋېتەيلى. * كوچا - كويىدا قىلدى سازايى، قەغەز قالپاق كىيگۈزۈپ ئاندىن. سولاپ قويىدى بىقىسىق قوتانغا، كەتكەن چاغدا تامامەن ھالدىن.

بقىسىماق پ. سىيىسىپ، ئېچىشقا باشلىماق، بەتبۇي پۇراق چىقارماق: بازاردىكى ئادەملەر- نىڭ كۆپلۈكىدىن بەزى كۈنلىرى ئات - ھارۋىلار بۇ يەردىن ئۆتەلمەي قالىدۇ، ھاۋاغا چاڭ - توزان، بىقىسىغان بۇس ئۈزلۈكسىز كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. * قارىنغا يۇتتى مېنى قان بىقىسىغان زىندان — قەپەس، ۋەھشىلىك ئىچرە بوغۇلدى سۆز بىلەن ئەركىن نەپەس.

بقۇۋۇەت سۈپ [پ+ئە] يېزىت. قۇۋۋەتسىز، كۈچسىز، ماغدۇرسىز: شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنى ئاجىز، بىقۇۋۋەت ھېس قىلدى ۋە ئورنىدىن تۇرۇپ، دەلدەڭشىگەن ھالدا ▒مانىنىڭ قولىنى تۇتتى.

بقىن ئى ① <ئانات> گەۋدىنىڭ قولتۇقتىن يانپاش سۆڭىكىگىچە بولغان ئوڭ ۋە سول يان تەرىپى: ئوڭ بىقىن. سول بىقىن. * مىركېرەم تۇگۇلۇنۇپ بىرلا سەكرەپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، لېكىن شۇ ئەسنادا نىزام قىلىچىنى ئۇنىڭ بىقىنىغا تىقىۋېتىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر نەرسىنىڭ يان قىسمى، يان تەرىپى: ئاپتوبۇستا ئادەم كۆپ

ئىدى. ئانا ئاپتوبۇس ئىشىكىنىڭ بىقىنىدا سىقىلىپ تۇرۇۋالدى، ئاپتوبۇس ھەربىر بېكەتتە توختىغاندا، چۈشۈپ چىققۇچىلار ئۇنى قىستاپ پۈتلىرىنى دەسسىۋېتەتتى.

بقىنىدىن تۆشۈك ئاچماق ← بقىنىدىن تۆگۈلۈك ئاچماق.

بقىنىدىن تۆگۈلۈك ئاچماق بىقىنىغا قاتتىق ئۇرۇپ زەخىملەندۈرمەك، خۇددى بىقىنى تېشىلىپ كەتكەندەك ئەھۋالدا قالدۇرماق: — قادىر، سەن نوچىلىقىنى ئازراق قىل!. ھېلى بىكار بىقىنىڭدىن تۆگۈلۈك ئاچىمەن، — دېدى ئوسمان چىرايىنى جىددىيلەشتۈرۈپ.

بقىنىدىن ئىشىك ئاچماق ← بقىنىدىن تۆگۈلۈك ئاچماق.

بقىنى قىچىشماق ← دۈمبىسى قىچىشماق: بۇ تازا بىقىنى قىچىشىپ قالغان نېمە ئوخشايدۇ.

بقىنداشماق «بىقىندىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىر - بىرى بىلەن تۇتۇ- شۇپ، بىقىندىشىپ ئويناۋاتقان باللار بىزنى كۆرۈپ نېمە ئۈچۈندۇ جىم بولۇپ قالدى.

بقىندىماق پ. بىقىنىغا ئۇرماق، نوقۇماق؛ دېۋىتمەك: يولۇچىلار بىر - بىرىنى بىقىنداپ، ئارىسىدا كېتىۋاتقان ھېلىقى ئادەمنى كۆرسىتىشەت- تى. * موللازەيدىن ئاتنى بىقىنداپ، دۆڭلۈكلەر ئارىسىدىن تېزرەك ئۆتۈپ كەتمەكچى بولدى، لېكىن بىر دۆڭنىڭ ئارقىسىدىن تۇيۇقسىز ئىككى ئادەم چىقىپ، بىرى موللازەيدىنگە ئېسىلدى.

بقىنلاشماق «بىقىنلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بقىنلىماق پ ← **بقىندىماق:** ھاياجاندا پاتتىم خىيالغا، قالغانسېرى مەنزىل يېقىنلاپ. — كەلدۇق، — دېدى ھېلىقى جەڭچى، بىرچاغ مېنى ئاستا بىقىنلاپ.

بىكار [پ] ① سۈپ. ئىشىدىن خالىي، بوش، ئىشى يوق، ئىشسىز: بىر بىكار ئۇنىنى بىكار قىلىپتۇ (ماقال). * مۇساتاغا ئابدۇرەھىمنىڭ سوئالىنى ئاڭلىمىغاندەك: — بالام، بىكارمۇسەن،

ــ دەپ سوردى. * سايىمنىڭ دەرۋازا ساقلاپ كېلىۋاتقىنىغا 20 يىلدىن ئاشتى. ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى سۈرۈشتۈرگەندە ئۇنىڭ ۋەزىپىسى بىكار ئىشىككە توقۇم توقۇپ قويغاندەك قۇرۇق نامدىنلا ئىبارەت بولۇپ، كۆپ ۋاقتى باشلىقىنىڭ ئۆيىدە ئۆتتى. ② سۈپ. ئەھمىيەتسىز، پايدىسىز، كېرەكسىز: سونۇر غولچىنى كەڭ كېرىپ قاۋانلىقىنى كۆرسەتتى: مۇنۇ يەرلەرنى ئاغدۇرۇشقا تراكتور دېگەن جانىۋاردىن باشقىسى بىكار ـ دە ! * مەن گەپ ـ سۆز قىلمىدىم، ئەلۋەتتە. شۇ تاپتا جەننەتخانىغا مىڭ ئېغىز دېگەن بىلەنمۇ بىكار ئىدى. * بولغان بىلەن سۈرىتى ئادەم، ھەقىقەتنى سۆيمىسە بىكار. ئوت بولسىمۇ يۈرەك قېتىدا، ۋەتەن ئۈچۈن كۆيمىسە بىكار. ③ رەۋ. ئورۇنسىز، سەۋەبسىز: گومىنداڭچىلار ئاشۇنداق ھەيۋىلىرىگە قارىماي بۇ يەردىمۇ خۇددى ئۇۋىسى چۇۋۇلغان چۈمۈلىدەك پىتىراپ قېچىشقا باشلىدى. «گومىنداڭچىلار قېچىشقا ئۇستا، بىزنىڭ جەڭچىلەر ئېتىشقا ئۇستا» دېگەن سۆزنى خەلق بىكار ئېيتمىغان ـ دە. * مەن يىگىتلەرنىڭ قىزلار ئۈچۈن ئۆلگەنلىكى، ساراڭ بولغانلىقى ۋە سەۋدايى مەجەز بولۇپ قەھرىتان، تومۇزلاردا نەچچە كۈنلۈك يوللارنى باسقانلىرىنى ئاڭلىغان، بىراق، ئۇلارنى ئىرادىسىز ۋە ھاماقەت يىگىتلەر ھېسابلىغانىدىم. مانا ئەمدى ئۆز بېشىمغا كەلگەندىلا ئۇلارنى بىكار ئەيىبلىگەنلىكىمنى بىلدىم. ④ سۈپ. ئىگىلەنمىگەن، بوش، قۇرۇق: شۇنچە چوڭ، ئازادە زالدا بىكار ئورۇندۇق كۆرۈنمەيتتى. ⑤ رەۋ. ھەقسىز، پۇلسىز؛ ئەجىرسىز («غا، قا، گە، كە: دىن، تىن» قوشۇمچىلىرى ئۇلىنىپ كېلىپ): جىمىلخان ئاچا بالىسىغا دائىم: ــ بالام، كىيىم بىكارغا كەلمەيدۇ، ئۇنى ئاسراپ، ئاياپ كىيىش كېرەك، ــ دەپ نەسىھەت قىلاتتى، * ئاكا، ئۇكامنى بىكاردىن رەنجىتتىڭ، ئۇ بۈگۈن مەكتەپتىن كېلىپ ھېچقەيەرگە چىقماي دەرس تەييارلىغاندى، ــ دېدى گۈلئايىم ئاكىسىغا.

بىكار بولماق ① ئىشسىز تۇرغەتمەك، ئىشتىن چۈشمەك: مەن نەچچە كۈندىن بېرى دەم ئالماي ئىشلەپ، بۈگۈن بىكار بولۇپ قالدىم. ② بوشانماق، قويۇۋېتىلمەك: ياسىن توشقان ئەتىيازدا تۈرمىدىن بىكار بولۇپ چىقتى. * بۇ مۇزاي خامان قوشۇقىدىن بىكار بولۇپ كېتىپتۇ. ③ يوققا چىقماق، كېرەكسىز بولۇپ چىقماق: قىلىنغان ئەمگەكنىڭ ھەممىسى بىكار بولۇپ كەتتى. ④ بوشىماق، قۇرۇقدالماق: قاسىم ئاخۇننىڭ بىر ئېغىز ئۆيى بىكار بوپتىكەن، ھازىرچە شۇ ئۆيگە كۆچۈپ كەلدىم. * ــ قىزىم، ــ دېدى ئايشەمخان ئىچكىرىكى ئۆيگە قاراپ، ــ چامادان بىكار بولدى، ــ دېدى، نەرسە ـ كېرەكلىرىڭنى ئاچىق.

بىكارغا كەتمەك يوققا چىقماق، ئەھمىيىتى بولماسلىق: ئوغلىغا قىلغان بىرمۇنچە نەسىھەتلىرىنىڭ بىكارغا كەتكەنلىكىگە چىداپ تۇرالماي، دەرھال ئۇنى كۆپچىلىك ئالدىدا تەنقىد قىلىشقا مەجبۇر بولدى.

بىكار قىلماق ① بوشاتماق، قۇرۇقداتماق: سېۋەتنى بىكار قىلماق. * ئاداش، تولا خىرقىراۋەرمەي، ئۆيۈڭنى بىكار قىل، بولمىسا، لاقالۇقاڭ توپا ئاستىدا قالىدۇ. ② ئەمەلدىن قالدۇرماق، كۈچىدىن قالدۇرماق، ئىناۋەتسىز قىلماق: ئازادلىقتىن كېيىن بۇ تۈزۈم بىكار قىلىنىپ، ئوغۇللار 20، قىزلار 18 ياشتا توي قىلىدىغان ئىش ئادەتكە ئايلاندى. ③ بىكار ـ دىن ـ بىكار ئىشلىمەك، پايدىسى بولمىسىمۇ بېجىرمەك: سەن ئۇ ئىشنى بىكار قىلدىڭ، ئۇنداق قىلىشنىڭ بىزگە ھېچقانداق پايدىسى يوق ئىدى.

بىكار كەتمەك زايا كەتمەك، پايدىسىز بولماق: كونا جەمئىيەتتە ئانام مېنىڭ بەختلىك بولۇشۇمنى ئارزۇ قىلىپ ئېتىمنى بەختىخان قويغان بولسىمۇ، كونا جەمئىيەتتە ئۇنىڭ ئارزۇسى بىكار كەتكەنىدى.

بىكار گەپ ئەمەلگە ئاشمايدىغان، قۇرۇق ئەرزىمەس، ئورۇنسىز گەپ، يوق گەپ: بىكار گەپ قىلىش ئەخمەقنىڭ ئىشى (ماقال). * يۇرت ئېتىكى كەڭ دېگەن بىكار گەپ ئەمەس.

بىكار تەلەپ سۈپ [بىكار+تەلەپ] ئەمگەك

قلمايدىغان، ئىش خۇش ياقمايدىغان، هۇرۇن: بۇرۇن بىر يۇرتتا ئۈچ كشى بار ئىكەن، ئۈچىلىسى يىگىتكەن، يىگىت بولغاندىمۇ قۇرۇق سۆلەت، بكار تەلەپلەردىن ئىكەن.

بكار تەلەپلك ئى. ئەمگەك قىلماسلىق، ئىش خۇش ياقماسلىق، هۇرۇنلۇق: ... جەمئىيەتتە بەزى كىشىلەر باركى ئۇلار ئىش قىلىشنى خالىمايدۇ، بكار تەلەپلك، هۇرۇنلۇق ئۇلارنىڭ ئادىتىگە ئايلىنىپ كەتكەن.

بكار تەلەت [بكار+تەلەت] ـــ> **بكار تەلەپ:** گۆزەرنىڭ دوقمۇشىدا ئۈچ ـ تۆت بكار تەلەت بىر يەرگە كېلىپ قالسا بىردىنلا گەپ ئۇلغىيىپ كېتەتتى.

بكارچى ئى. بكار يۈرگۈچى؛ ئىشى يوق، بوش ئادەم: بىركۈنى ئەپەندىم بازاردىكى بكارچىلارنىڭ سۆهبىتىگە قېتىلىپ قېلىپتۇ. ئولتۇرغانلارنىڭ هەممىسى ئۆزلىرى كۆرگەن ياكى ئاڭلىغان ئاجايىپ ـ غارايىپلاردىن پۇ ئېتىشقا باشلاپتۇ.

بكارچلىق ئى. ئىشتىن خالىيلىق، ئىشسىزلىق، ئىشى يوقلۇق، ئىشتىن قولى بوشلۇق: يولۋاس ئىشخانىغا كەلگەندە، جاپپار بىر كىشى بىلەن سۆزلىشىپ ئولتۇراتتى. سەلەي بولسا بكارچلىقتىن زېرىككەندەك بىر رەسىملىك ژۇرنالنى ۋاراقلاش بىلەن مەشغۇل ئىدى.

بكاردىن ـ بكار هېچبىر ئاساسسىز، سەۋەبسىز، ئورۇنسىز: سىز نېمىشقا مېنى بكاردىن ـ بكار ئازابلايسىز؟ * دادام توكچىلارغا تولا دەپ جىلە بولۇپ كېتىدىغان بولدى. قارىسام، توك بكاردىن ـ بكار ئىسراپ بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. سىزگە دەپ قويايي دېدىم.

بكارلاتقۇزماق «بكارلاتماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇريي دەرىجە شەكلى.

بكارلاتقۇزۇلماق «بكارلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

بكارلاتماق «بكارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇريي دەرىجىسى.

بكارلاشماق «بكارلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بكارلانماق «بكارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

بكارلىق «بكار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۆزىڭىزنى دەۋرى بالىسى، بەختلىك بىلىڭ، بۇ ۋاقىتتا بكارلىقنى هارام قىلىڭ!

بكارلىماق پ. مەلۇم ئورۇن ياكى جاينى بوشاتماق، نەرسە ـ كېرەكتىن خالىي قىلماق، قۇرۇقدىماق: ئەجدىها سۇرەتلىك پىيالەڭنى نېمىگە بكارلاپ قويدۇڭ. * قاڭرۇق ئوغۇل ئۆيدىن قاچا بكارلاپ تالاغا چىقىپ، تالادىن كوچا بكارلاپ ئۆيگە كىرىپ يۈرىدىكەن.

بكۆيۈم سۇپ. ـــ> **كۆيۈمسىز:** جامى لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ كۆزىگە ياش ئېلىپ: ـــ مېنىڭ بالا ـ ۋاقام بكۆيۈم، ئۇلار مېنى پاتراق ئۆلسىكەن، دەيدۇ، ئۆرە بولۇپ ئالساملا هەممىنى قوغلاپ چىقىرىمەن! ـــ دەيتتى.

بكېرەك سۇپ. ـــ> **كېرەكسىز:** شۇنچە نەرسىنى بكېرەك قىلىۋەتكەن چوڭ دادىسىغا ئەركىنىڭ ئۆچلۈكى كەلدى.

بگانه سۇپ [پ] يېزىت. ① قېرىنداشلىقى، يېقىنلىقى بولمىغان؛ يات، ناتونۇش: ئەقىللىق ۋە جەسۇر ئايخان دەرهال ياساۋۇللارنى قىچقىرىپ: ـــ نېمە ئۈچۈن بۇنداق بگانه كىشىنى ئۆيۈمگە يېقىن كەلتۈرۈسلەر؟! ـــ دەپ توۋلاپتۇ. * قولۇم تىترەپ، قەلەم ماڭماس راۋانە، گويا جىسمىم ئىرادەمگە بگانه. ② مۇساپىر؛ غېرىب: مەندەك بگانه ئادەمنىڭ ئۆز گۇمانلىرى بىلەن ئانىلارنىڭ مېهرىبان قەلبىگە غۇلغۇلا سېلىشقا نېمە هەددىم بار؟ * يارنىڭ كويىدا مەن دىۋانە بولدۇم ئاقىۋەت، خەلق ئارىسىدىن چىقىپ بگانه بولدۇم ئاقىۋەت. * يارنىڭ ۋەسلى جامالىنى تىلەيدۇر نۆۋبەتى، دوستقا سادىق ئىرۇر مەنكىم ئەمەس بگانه. ④ ئايرىلغان، جۇدا بولغان: ئانار يۈزۈڭگە، مەستانە بولدۇم، ئەقلى هوشۇمدىن بگانه بولدۇم، ئايدەك جامالىڭ، سەۋرى نەهالىڭ، كۆيدۈردى مېنى، سەرسانە بولدۇم.

بىگانىلىك «بىگانە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىگۇمان سۈپ [پ] يېزت. گۇمانى يوق، گۇمانسىز؛ ئىشەنچلىك: بىگۇمان ئالغاندىم تاتلىق مېغىز، ئاردىن قالدى چىقىپ ئاچچىق مېغىز. * سۇندۇرالماس ھەق-ئادالەتنى جاھالەتنىڭ سۆرى، ئىلمۇئىرپان مەشئىلى پارلار جاھاندا بىگۇمان.

بىگۇناھ سۈپ [پ] گۇناھى، جىنايىتى يوق؛ گۇناھسىز: بىگۇناھ ئادەم. * سودىگەرنىڭ ئالتۇننى ياغاچچى بالا ئېلىپ كەتسە، سودىگەر ئاچچىقىدا بىگۇناھ بوۋاينى ئۆلتۈرۈۋەتتى. * پادىشاھنىڭ بىگۇناھ ئادەمنى ئۆلۈمگە بۇيرۇغىنىغا غەزەپلەنگەن تۇرسۇن ياماقچى قىلىچنى يالىڭاچلاپ: ــ نېمە بولسام شۇ بولاي، بۇ قانخورنىڭ بىر ئەدىبىنى بېرەي، ــ دەپتۇ-دە، تەختتە ئولتۇرغان پادىشاھنىڭ كاللىسىنى ئېلىپتۇ.

بىگىز ئى. موزدۇزچىلىقتا ئىشلىتىلىدىغان، مېتالدىن يىڭنىگە ئوخشاش ئۇچلۇق قىلىپ ياسالغان ياغاچساپلىق ئەسۋاب: بىگىز سانجىماق. مەن موزدۇزغا يېڭى شاگىرت بولۇپ كىرگىنىمدە ھە دېسىلا بىگىزنى قولۇمغا سانجىۋالاتتىم.

بىگىز تۇمشۇق [بىگىز+تۇمشۇق] <زوئول> ← چىغچىغىر.

بىگىز بارماق [بىگىز+بارماق] <ئانات> ← بىگىزقول.

بىگىزقول ئى [بىگىز+قول] <ئانات> باش بارماقنىڭ يېنىغا جايلاشقان ئىككىنچى بارماق.

بىگىتۋەن ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيە ئىچىدىكى بىر دەرىجىلىك تەشكىل. ئۇ بىرقانچە كورپۇس ياكى دىۋىزىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىڭسى ئى [خەن] كۈچ-قۇۋۋەت، ئىقتىدار، قابىلىيەت، كارامەت، ماھارەت، گۇمپا: بىڭسىسى بار كىشى. * ئادەمنىڭ بىڭسىسى قورساقتا، ھايۋاننىڭ بىڭسىسى تۇياقتا (ماقال). * قېچىرنىڭ بىڭسىسى سايدا كۆر، تاماشىسىنى لايدا كۆر (ماقال). * ــ قارىغاندا سېنىڭ بىڭسىڭ بار ئىكەن جۇمۇ. قېنى، خەتنى ئوقۇپ باقايلىلا، ــ دېدى ئەلى سوغۇق كۈلۈپ تۇرۇپ.

بىڭگۇر ئى [خەن] بىر خىل سوغۇق يېمەكلىك. ئۇ سۇ، ئالما شەربىتى ۋە شېكەر قاتارلىقلارنى ئارىلاشتۇرۇپ مۇزلىتىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ، ھەربىرىگە بىر تالدىن چوكچە ياغاچ ئىشلىتىلىدۇ.

بىڭگۇرچى ئى. بىڭگۇر سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم.

بىڭگۇرچىلىق «بىڭگۇرچى» سۆزىنىڭ كەسىپ نامى: ئايىمخان ئۆيىدە بىكار ئولتۇرغۇچە بىڭگۇرچىلىق قىلدى، چۈنكى ياز كۈنلىرى بىڭگۇرنىڭ بازىرى ئىتتىك ئىدى.

بىلەتمەك «بىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: غالىب قويىنى بوغۇزلاشتىن بۇرۇن نىجاتقا پىچاقنى بىلەتتى.

بىلەر-بىلمەس ئېنىق بىلمىگەن ھالدا، ئېنىق بىلمەستىن تۇرۇپ، نائېنىق: بىلەر-بىلمەس گەپ قىلماق.

بىلەرمەن سۈپ ① ھەممە ئىشتىن خەۋەردار؛ كۆپنى بىلىدىغان؛ بىلىملىك؛ ئۇستا: بىلەرمەن كىشى. * بىز بۇ ئىشنى ئاللىقاچان كۆڭلىمىزگە پۈككەن، بىراق داداڭدەك بىر بىلەرمەننىڭ جىم بولۇۋېلىشى بىزنىڭ يولىمىزنى توسۇپ تۇرىدۇ ئەمەسمۇ، ئەگەر ئۇ «مۇشۇ يەردە ئالتۇن بار» دەپ بىرەر يەرگە قولىنى سوزسىلا شۇ يەردىن ئاز-تولا نەرسە چىقماي قالمايدۇ. ھازىر بىز شۇنىڭغىلا قاراپ قالدۇق. ② ئۆزىنى بىلىملىك دەپ ھېسابلايدىغان؛ ھەممىنى بىلىدىغان قىلىپ كۆرسىتىدىغان: بۇرۇنقى زاماندا بىرىدىن «بىلەرمەن» ئەر-خوتۇن بولغانىكەن. خوتۇنى ئېرىگە بىر مەسلىھەت سالسا، ئېرى گەپنىڭ تېگى-تەكتىگە يەتمەيلا «بىلىمەن» دەيدىكەن. خوتۇنىمۇ ئېرىنىڭ گېپى تۈگە-تۈگمەيلا «بىلىمەن» دەپ تۇرىدىكەن.

بىلەرمەنلىك «بىلەرمەن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىركۈنى چۈشتىن كېيىن ئۇلار قۇلۇپ سېلىنغان ئىشكىنىڭ يوچۇقىدىن، ئۆي ئىچىدە ئۇرغۇن كىتابلارنىڭ تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ ئىشكنى چېقىپ، كىتابلارنى ئوغرىلاپ چىقتى. نەچچىسى بۇ كىتابلارنى ۋاراقلاپ باققان بولسىمۇ، ھېچقايسىسى بۇ كىتابتا نېمىلەرنىڭ يېزىلغانلىقىنى بىلەلمىدى. بىر ساۋاقداش بىلەرمەنلىك قىلىپ: ـــ بۇ كىتابلار جەزمەن ئەكسىيەتچى كىتابلار بولۇشى مۇمكىن، بۇنى سېتىۋېتەيلى، ـــ دېدى.

بىلەرمەنلىك قىلماق ئۆزىنى باشقىلاردىن بىلەرمەن، بىلىملىك دەپ ھېسابلىماق؛ ئۆزىنى باشقىلارنىڭ ئالدىدا ھەممىنى بىلىدىغان قىلىپ كۆرسەتمەك: ـــ ھازىر ئىلى باتۇرلىرىنىڭ باشلىقى بىلەن چۈشكۈچىدىن كەلگەن ئەمەلدار دوتەي يامۇلدا بەھىس قىلىشىۋاتقۇدەك، ـــ دەيتتى بەزى ھارۋىكەشلەر بىلەرمەنلىك قىلىپ.

بىلەزۈك ئى [بىلەك+ئۈزۈك] ئادەتتە ئالتۇن، كۈمۈش، تۇچ ياكى قاشتېشى قاتارلىقلاردىن ياسىلىدىغان، بىلەككە سالىدىغان ھالقا شەكلىدىكى زىننەت بۇيۇمى: بىلەزۈك سالماق. ئالتۇن بىلەزۈك. * قۇربان قىزىنىڭ قولىدىكى بىلەزۈككە، قۇلىقىدىكى زىرىگە قاراپ، بېشىنى چايقىدى.

بىلەشمەك «بىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: باللار ئورمىچىلارنىڭ دەم ئېلىۋات-قان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ئورغاقلىرىنى بىلىشىپ بەردى.

بىلەك ئى ① قولنىڭ بېغىشىدىن جەينەك-كىچە بولغان قىسمى: بىلىكىدە كۈچى بار ئادەم. بىلەك سۆڭىكى. * ئالتۇن بولسا كۈمۈش بولسا، سالسام بىلەككە، يىراقتىكى يارنىڭ ئۇتى تەگدى يۈرەككە. ② قول: بىلىكى يوغان بىرنى يېگەر، بىلىمى يوغان مىڭنى (ماقال). * ئۇكا، غەم قىلما، بۇنچىلىك زىيان نېمىدى. ئەگەر بىلىكىڭنىڭ كۈچى بولسا، تېخى مۇنداق پۇلدىن نەچچىنى تاپىسەن.

بىلەك ئارتېرىيىسى <ئانات> بىلەكنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى بىر تال قىزىل قان تومۇرى، ئۇ بىلەكتىن بېغىشقىچە بولغان ئارىلىقتا بولىدۇ.

بىلەك بېغىش سۆڭەكلىرى <ئانات> ئالىقاننى تەشكىل قىلغۇچى سۆڭەكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇلار سەككىز تال بولىدۇ.

بىلەك سۆڭىكى <ئانات> ئۈستۈنكى ئۇچى پىرىزما شەكلىدە بولىدىغان ئۇزۇن سۆڭەك، ئورنى يان بىلەك سۆڭىكىنىڭ ئىچىدە بولىدۇ، ئۈستۈنكى ئۇچى توم ۋە چوڭ بولۇپ، يۇقىرىقى بىلەك سۆڭىكى بىلەن تۇتىشىدۇ، تۆۋەنكى ئۇچى بىلەك بېغىش سۆڭەكلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ.

بىلەك قىزىل تومۇرى <ئانات>——> بىلەك ئارتېرىيىسى.

بىلىكىدە كۈچى بار كۈچ-قۇۋۋىتى بار، ئەمگەككە ياراملىق، قۇدرەتلىك: بىلىكىدە كۈچى بار ئادەم. * بىلىكىڭدە كۈچۈڭ بولمىسا ھېچنېمە قىلالمايسەن، ئوغۇل بالا دېگەن بىلەك كۈچىنى ئىشقا سېلىشى كېرەك.

بىلەكلىك I سۈپ. بىلىكى بار؛ قوللۇق: ئۇزۇن پاچاق، يوغان بىلەكلىك بىر ئادەم قېشىمغا كېلىپ، گەپ قىلماستىن قولۇمنى تۇتۇۋىدى، قورققىنىمدىن تىترەپ كەتتىم.

بىلەكلىك II سۈپ. بىلەپ قويۇلغان، بىلەنگەن: بىلەكلىك پىچاق، بىلەكلىك ئورغاق. * ساتىراشلار بىلەكلىك ئۇستىرىلار بىلەن خېرىدار-لارنىڭ چاچ-ساقاللىرىنى ئېلىۋاتىدۇ.

بىلەن باغل ① ئىككى جۈملە ياكى جۈملە بۆلەكلىرىنى تەڭداش مۇناسىۋەتتە باغلاپ كېلىدۇ: ئاقسۇ سەنئەت ئۆمىكى ئويناپ چىققان درامىنىڭ مەزمۇنى بىلەن خوتەن سەنئەت ئۆمىكى ئويناپ چىققان درامىنىڭ مەزمۇنى ئاساسەن ئوخشاش. * مەن ئادىل بىلەن مۇختەرنى بازاردا ئۇچراتتىم. * «ئىتتىپاق». تىياتىرى بىلەن «ئۇزۇن سەپەر» كىنوخانىسىدا يېڭى كىنولار قويۇلۇۋاتىدۇ.

② «غان، قان، گەن، كەن» بىلەن
ئاخىرلاشقان سۈپەتداشتىن كېيىن كېلىپ،
مەنە جەھەتتىن قارشى بولغان ئەگەشمە
جۈملە بىلەن باش جۈملىنى باغلاش ئۈچۈن
خىزمەت قىلىدۇ: مەن بۇ شەھەرگە كەلمىگەن
بىلەن، باشقا جايلارغا بارغانمەن. * بەزى جايلاردا
ۋەكىللەر كېڭىشى بولغان بىلەنمۇ پەقەت ئىجرائىي
كومىتېتىنى سايلىغۇچى ۋاقىتلىق ئورگان دەپ
قارالماقتا. ③. ئىش-ھەرىكەتنىڭ ۋاستىد-
سىنى بىلدۈرىدۇ: قولى بىلەن ئېلىپ، پۇتى
بىلەن بېرىپتۇ (ماقال). * مەن بېلىمىنى باغلىۋال-
دىم، قىل بىلەن ھەم سىم بىلەن. مەن كېتەرمەن،
سەن قالۇرسەن، ئۆيدە يالغۇز كىم بىلەن.
④ ئابستراكت مەنىدىكى ئىسىملار بىلەن
بىرىكىپ، ئىش-ھەرىكەتنىڭ قانداق
روھىي ھالەتتە ئورۇنلىنىشىنى بىلدۈرىدۇ:
ئۇلار بىزنى خۇشاللىق بىلەن قارشى ئالدى. * ئۇ
غەزەپ بىلەن كىرىپ كەلدى. — كىچىك ئەزىمەت-
لەر ئۆز ۋەزىپىلىرىنى ساداقەتلىك بىلەن ئورۇن-
لىدى. ⑤ ۋاقىت، مەنىسىدىكى سۆزلەر بىلەن
كېلىپ، ئىش-ھەرىكەتنىڭ قاچان سادىر
بولغانلىقىنى، قانچە ۋاقىت داۋاملاشقانلىقىنى
بىلدۈرىدۇ: خۇپتەن بىلەن كېۋىر ئاكىنىڭ قىزى
خەلچەم دوختۇرخانىغا تاماق ئېلىپ كەلدى.
* ئۇلار قەشقەرگە تاڭ سەھەر بىلەن يېتىپ
كەلگەنىدى. * شۇ كۈنى چۈشلەر بىلەن پادىشاھ
ئادەت بويىچە قىزى مەلىكىنى يوقلاپ چۈشكىلى
ئاسمانغا چىقىپتۇ. ⑥ ئورۇن، جاينى بىلدۈرى-
دىغان ئىسىملاردىن كېيىن كېلىپ، ئىش-
ھەرىكەتنىڭ شۇ جاينى بويلاپ يۆنەلگەنلى-
كىنى بىلدۈرىدۇ: مەن بازار بىلەن كەلدىم.
* شانىياز قوناقلىقنىڭ ئىچى بىلەن يۈگۈرۈپ
كەتتى. ⑦ «بىللە» ، «بىرلىكتە» رەۋىشلىرى
بىلەن كېلىپ، بىللىلىك ئۇقۇمىنى بىلدۈرىدۇ:
ئاسىم ئۆزىنىڭ پارتىزان يىگىتلىرى بىلەن بىللە
يېتىپ كەلدى. * مەكتەپ رەھبەرلىرى ئوقۇغۇچى-
لار بىلەن بىرلىكتە ئەمگەككە قاتناشتى. ⑧ ئىككى
تەرەپ قاتنىشىش بىلەن بولىدىغان ئىش-
ھەرىكەتنىڭ قارشى تەرىپىنى بىلدۈرىدۇ:
مەن تۇرسۇن بىلەن ئىككى سائەت پاراڭلاشتىم.
* ئانا ئىشىك ئالدىدىكى ناتونۇش يىگىت بىلەن
سالاملاشتى. ⑨ ئىش-ھەرىكەت ياكى ھالەت-
نىڭ، ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىگە ئۆزىدىن
ئالدىنقى سۆز ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن
نەرسە سەۋەب، ئاساس بولغانلىقىنى بىلدۈ-
رىدۇ: ئۆز ئەجلى بىلەن ئۆلمەك. * قان بىلەن
كىرگەن خۇي جان بىلەن چىقار (ماقال). * ئون
يىللىق قالايمىقانچىلىقنىڭ تەسىرى بىلەن مۇنداق
ساغلام بولمىغان ئىدىيىلەر پارتىيە ئىچىدە يامراپ
كەتتى. * ئۇ كوماندىرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن
كەلدى. ⑩ رەۋىشداشلار بىلەن بىللە كېلىپ،
مەلۇم بىر ئىش، ئوي-پىكىرگە بېرىلىپ
كەتكەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ: مەن پاراڭ بىلەن
بولۇپ، ماتۇتكامنىڭ كۆكۈل غەشلىكىنى ئۇنتۇپلا
كېتىپتىمەن. * ئۇ خىيال بىلەن ئولتۇرۇپ، مېنىڭ
كىرگىنىمنى سەزمەي قالدى. ⑪ ۋاقىت، پەيت
مەنىسىنى بىلدۈرىدىغان ئەگەشمە جۈملىلەردە
ئىسىمداشتىن كېيىن كېلىپ، ئىش-ھەرىكەت-
نىڭ باش جۈملىدە ئىپادىلەنگەن ئىشتىن
بۇرۇن بېجىرىلگەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ:
باش ئەتىياز كېلىشى بىلەن مەن سەرسان بولۇپ
كېتىپ قالدىم. * ماشىنىنىڭ كۈۋرۈكتىن ئۆتكۈچە
يېنىك سىلكىنىشى بىلەن مەھمۇتجاننىڭ خىيالى
بۆلۈنۈپ كەتتى.

بىلەنمەك «بىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل
دەرىجىسى: پىچاق بىلەندى. * ئەزىز بەگ
بېشىدا ئەگىدى ماتەم، يىرتقۇچ يۈرىكىنى باستى
ئېغىر غەم. جاھالەت سۇلتانىدىن ياردەم تىلەندى،
قايرىلغان تىغى ئۇنىڭ قايتا بىلەندى.

بىلەي ئى. تىغلىق سايمانلارنى بىلەپ
ئىتتىكلىتىش، پارقىرىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلى-
دىغان بىر خىل قۇم تاش. بۇنىڭ بىر
خىلى تەبىئىي تاشتىن، يەنە بىر خىللىرى
سۈنئىي ئۇسۇلدا قاتۇرۇلۇپ ياسالغان سۈنئىي

تاشتىن بولدۇ: ئۇ ئەمدىلا بىلەيىنى ئىككىنچى قېتىم ھۆللىگەنىدى، ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. ماموت ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىكنى ئاچقۇچە ئىككى چېرىك ھويلا تېمىدىن سەكرەپ چۈشۈپ ئىشىكنى ئېچىۋەتتى.

بىلەيزۈك (توغرىسى: بىلەزۈك) ⟵ **بىلەزۈك.**

بىلجىرلاتماق «بىلجىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىلجىرلاشماق «بىلجىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: جۈمە مۇشتۇملىرىنى چىڭ تۈگۈپ، بايىز خالۋاپىنىڭ يېنىدا — ئامبارنىڭ سۇپىسىدا پەيدا بولدى: — ھوي خەق، ھەرقايسىڭغا نېمە بولۇشتى، نېمە دەپ بىلجىرلاشقىنىڭنى ئۇنتۇما، ھەممىسى تەتۈر گەپ، پىتنە، تېخى بېشىڭ بىلەن جاۋاب بېرىشىسەن! — دېدى ئۇ غەزەپتىن بوغۇلۇپ.

بىلجىرلىماق پ. ئاساسسىز، بولمىغۇر گەپ قىلماق؛ ئاغزىغا كەلگەننى سۆزلىمەك؛ ئالجىماق؛ جۆيلۈمەك: دانىشمەن دەپ بىلۈر كىمدۇر ئۆزىنى، ماركستىن باشلايدۇ ھەربىر سۆزىنى، بىراق، كېتەر بىلمەي ئىشنىڭ سىرىنى، كۆپ بىلجىرلاپ ئاخىر يۇمۇپ كۆزىنى.

بىلجىرىماق (توغرىسى: بىلجىرلىماق) ⟵ **بىلجىرلىماق.**

بىلدۈرمەك ① «بىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ، توپ-زەمبىرەكلەرنى قانداق ئىشلىتىشنى خەلق ئەسكەرلىرىگە بىلدۈردى. * مۇئەللىملەر ئوقۇتتى، بىلمىگەننى بىلدۈرۈپ. ياخشى يولغا باشلىدى، كۆڭلىمىزنى كۈلدۈرۈپ. ② ئىپادىلىمەك: مەستۇرە كۈلۈپ قويدى ۋە «ياق» دېگەننى بىلدۈرۈپ بېشىنى چايقىدى. * مەسچىت دېگەن سۆز ئەرەبچە «سەجدە قىلىدىغان جاي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ③ ئىزھار قىلماق، ئېيتماق: تەشەككۈر بىلدۈرمەك. ئىپادە بىلدۈرمەك. * ئۇ ئىنقىلابنىڭ يېقىن ئارىدا تولۇق غەلىبە قىلىدىغانلىقىنى ۋە پۈتۈن دۆلەتنىڭ ئىناق ئاكا-ئۇكىدەك بىرلىشىپ كېتىشىگە ئىشىنىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ④ كۆرسەتمەك: قارشىلىق بىلدۈرمەك.

بىلدۈرۈشمەك «بىلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەزالار ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق بىردەك رەئىسنىڭ دوكلاتىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئىگىلىك ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات پىلانىنىڭ كونكرېت تەدبىرلىرى ئىشەنچلىك ۋە ئەمەلىيەتكە مۇۋاپىق دەپ ھېسابلىدى ھەم ئۇنى قەتئىي ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى.

بىلدۈرۈلمەك «بىلدۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

بىلگەن «بىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆتكەن زامان سۈپەتدىشى: بىلگىنىنى قىلماق. * بىلگەن بىلگىنىنى قىلار، بىلمىگەن نېمىنى قىلار (ماقال).

بىلگەن پوقۇڭنى يە سەلب. نېمىنى خالىساڭ شۇنى قىل، قانداق قىلغۇڭ كەلسە شۇنداق قىل.

بىلگىنىنى قىلماق ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئىش قىلماق، ئۆز مەيلىچە ئىش قىلماق: سەنمۇ شۇ چاغدا ئۆز بىلگىنىڭنى قىل!

بىللاھ ئىم [ئە] خۇدا ھەققى، ئاللانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى: بىللاھى ئەزىم.

بىللاھى ئەزىم ئۇلۇغ خۇدا ھەققى، ئۇلۇغ ئاللانىڭ نامى بىلەن قەسەم قىلىمەنكى: — بىللاھى ئەزىم، ھازىر نەق پۇلۇم يوق، — دېدى تۇرسۇن.

بىللە رەۋ «بىرگە، بىرلىكتە» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ: بىللە بارماق. بىللە ماڭماق. * ۋىلايەتلىك پارتكوم ۋە مەمۇرىي مەھكىمىدىن بىر قىسىم رەھبىرىي كادىرلار يەكەن، مارالبېشى ناھىيىلىرىگە بېرىپ ئامما بىلەن بىللە كۆچەت، جىرىم تىكتى. * كەتمەكچى بولۇپ قالدۇق، يار كېتەمدىكىن بىللە. يار كەتسە بىللە كەتسەك، ئويۇن-كۈلكىمىز بىرگە.

بىللە ماكانلىشىش <زوئول> بەزى بىر-بىرىگە ئوخشىمىغان ئىككى خىل جانلىق،

بىر ـ بىرىگە تايانماي بىللە ياشىسا بىرسىگە پايدىلىق بولۇپ، يەنە بىرسىگە پايدىسىمۇ، زىيىنىمۇ بولمايدۇ. بۇ خىل ياشاش ئۇسۇلى «بىللە ماكانلىشىش» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: لۇنخور قۇشى مەخسۇس سېرىق ھەرە ئۇۋىسىنىڭ يېنىغا چاڭگا سالىدۇ. سېرىق ھەرە زەھەرلىك بولغاچقا، نۇرغۇن ھايۋانلار يېقىنلىشالمايدۇ. نەتىجىدە لۇنخور قۇشى قوغدىلىپ قالىدۇ.

بىللە ياشاش <زوئول> بەزى بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىغان ئىككى خىل جانلىق بىر ـ بىرىگە تايىنىپ بىللە ياشىسا، ھەر ئىككىسىگە پايدىلىق بولىدۇ. بۇ خىل ياشاش ئۇسۇلى «بىللە ياشاش» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: ئاق چۈمۈلە ئۈچىيىدە ياشىغۇچى قىل ئاياغ ئاق چۈمۈلىنىڭ ياغاچ تالالىرىنى ھەزىم قىلىشىغا ياردەم بېرىدۇ؛ ئاق چۈمۈلىمۇ قىل ئاياغنى ئوزۇقلۇق بىلەن تەمىنلەيدۇ؛ بۇلار بىر ـ بىرىدىن ئايرىلسا، مۇستەقىل ھايات كەچۈرەلمەيدۇ.

بىللۇر ئى. [ئە] رەڭسىز ھەم سۈزۈك ھالەتتىكى كۋارتس. ئۇ قىممەت باھالىق بىر خىل رودا بولۇپ، مەھسۇلات مىقدارى ئاز. ئۇنىڭدىن ئوپتىكا ئەسۋابلىرى، سىمسىز رادىئو سايمانلىرى ۋە زىننەت بۇيۇمى قاتارلىقلارنى ئىشلەشكە بولىدۇ.

بىللىلەشمەك پ. بىرگە بولماق، بىرلەشمەك، ئۇيۇشماق، ئۈملەشمەك: ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە كىشىلەر ئورمان ئىچىدە مېۋە يىغىش، سۇدا بېلىق تۇتۇش ۋە تۇرار جايلارنى بىنا قىلىش ئۈچۈن، بىللىلىشىپ ئىشلەشكە مەجبۇر ئىدى. ئۇنداق قىلمىسا، ئاچلىقتىن ئۆلەتتى، ياۋايى ھايۋانلار ياكى قوشنا قەبىلىلەرنىڭ قۇربانىغا ئايلىناتتى.

بىلمەس سۈپەتد. بىلمەيدىغان، ئۇقمايدىغان: بىلمەسكە سالماق. * يامانىنىڭ يامانلىقى بار، كىشى بىلمەس ھېيلىسى بار (ماقال).

بىلمەسكە سالماق بىلسىمۇ بىلمىگەن قىياپەتكە كىرىۋالماق، بىلمەس بولۇۋالماق: ھاكىم بالىسىنىڭ ئەدەبسىزلىك قىلغانلىقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، باشقىلاردىن نومۇس قىلىپ لېۋىنى قاتتىق چىشلەپ بىلمەسكە سالدى.

بىلمەك پ ① بىرەر ساھەدە مەلۇماتقا، بىلىمگە ئىگە بولماق: خەت بىلمەك. * كۆپ ئوقۇغان كۆپ بىلەر (ماقال). * بىلگەنگە ئون ئىككى، بىلمىگەنگە ئوتتۇز ئىككى (ماقال). * شىنـجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتىنىڭ مۇئەللىمى غوپۇر فىزىكىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ. * سىز ئەرەبـچىنى پىششىق بىلەمسىز؟ ② خەۋەردار بولماق، ۋاقىپ بولماق، خەۋەر تاپماق: پارتىيە مەركـزىي كومىتېتى ھەممىنى بىلىدى. * سېيىت ئاكا ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئادىل ئىكەنلىكىنى، كۆمۈر يەتكۈزۈپ بېرىش ماشىنا بۆلۈمىدە ئىشلەيدىغانـلىقىنى، بۇ يەرگە ئالىبۇرۇن كەلگەنلىكىنى بىلدى. ③ ئەسلى ماھىيىتىنى چۈشەنمەك، ئۇقماق، پەرق قىلماق، ئاجراتماق: گەپنىڭ تېگىنى بىلمەك. ئىشنىڭ تېگىنى بىلمەك. قازان ئالساڭ چېكىپ ئال، خوتۇن ئالساڭ بىلىپ ئال (ماقال). * ھەممە ئىشنى موللا بىلەر، موللا قوپۇپ كۆلگە سىيەر (ماقال). * مەن بىلمەن، سىزگە بەزىلەرنىڭ چوڭ گۇمانى بار. سىز ئۇنچىلىك يامان ئادەم ئەمەس. * مەن ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ئەمدى بىلدىم. ④ تونۇماق، تونۇش بولماق: بىلگەن يولۇڭنى ئاتاڭغا بەرمە (ماقال). * بۇ يەردە مېنى ھېچكىم بىلمەيدۇ. * زەيتۇنەم، سەن گۈلسۈمخان ئاچامنى بىلەمسەن؟ ⑤ ھېس قىلماق، سەزمەك: قولۇمنىڭ ئاغرىـۋاتقانلىقىنى ئەمدى بىلدىم. * گۈلسۈمخان ئانا كەچتە سابىرنىڭ خېلى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە كىتاب ئوقۇيدىغانلىقىنى بىلسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ قانداق ۋاقىتتا ئۇخلاپ قالىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ⑥ قابىل بولماق، يەتمەك، قەدىرلىمەك: ئىززىتىنى بىلمەك. * ئۆزىنى بىلمىگەن خەقنى بىلمەس (ماقال). * ياخشىنىڭ قەدرىنى بىلمەي بىر يامانغا دوست بولۇپ، دۈشمىنى تۇتسا

قەدەھنى سىر بېرىپ ئىچكەن نومۇس. ⑦ ھېسابلىماق، سانىماق، چاغلىماق...دەپ ھېسابلىماق، ...دەپ تونۇماق: غەنىيمەت بىلمەك. * ئۆزەڭنى ئەر بىلسەڭ، ئۆزگىنى شىر بىل (ماقال). * سابىرنىڭ ئەل ـ جامائەت ئالدىدا يۈز ـ ئابرويى چوڭ، شۇڭا كىشىلەر ئۇنى خۇدادەك بىلىدۇ. * ياۋروپا بۇرژۇئازىيىسى روسىيىنىڭ ئارىلىشىشىنى ئۆزلىرىنىڭ ئەمدىلا ئويغىنىپ كېلىۋاتقان پرولېتارىياتقا تاقابىل تۇرۇشىغا ياردەم بېرىدىغان بىردىنبىر نىجات يولتۇز دەپ بىلەتتى.

بىلىپ ـ بىلمەي گاھىدا بىلىپ، گاھىدا بىلمەي؛ ئەھۋال ئېنىق بولماي تۇرۇپ: ' ئۇ چاغدا بىز قايمۇقتۇرۇلغان. ھازىر ھەممىمىز ئىشنىڭ تېگىنى چۈشەندۇق، بىلىپ ـ بىلمەي قىلغان يامان ئىشلىرىمىزغا تۆۋا قىلدۇق.

بىلىرۇبىن ئى [ر<لات] <بىئول> ئۆت شىرنىسى ئىچىدىكى بىر خىل پىگمېنت. ئۇنىڭ نورمال ئادەملەرنىڭ قان سۇيۇقلىقىدىكى مىقدارى ئىنتايىن ئاز بولىدۇ، مىقدارى ئېشىپ كەتكەندە سېرىق كېسەلنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

بىلىش ① «بىلمەك» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ئاكىسى بىرقانچە ئاي جاپالىق يوللارنى بېسىپ، بىر شەھەرگە كېلىپ قېلىپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، شەھەردە ئادەم دىدارى يوق، ھەممىلا ئادەم دېگۈدەك شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ كەتكەن. بۇنىڭ سەۋەبىنى بىلىش ئۈچۈن بالىمۇ شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپتۇ. * ئائىلىلەرنى زىيارەت قىلىشتىكى مەقسەت، ئالدى بىلەن ئوقۇغۇچىلار ئائىلىسىنىڭ ئەھۋالىنى، ئوقۇغۇچىنىڭ ئائىلىسىدىكى ئىپادىسىنى بىلىشتىن ئىبارەت. ② ئى <پەلس> ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيا توغرىسىدىكى ئىنكاسى. ئۇ ھېسسىي بىلىش ۋە ئەقلىي بىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت — بىلىشنىڭ مەنبەسى ھەم ئۇنىڭ تەرەققىي قىلىشىنىڭ ئاساسى، بىلىشنىڭ توغرا ياكى خاتالىقىنى تەكشۈرىدىغان بىردىنبىر ئۆلچەم.

بىلىش جەريانى <لوگ> ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئەكس ئەتتۈرۈش جەريانى.

بىلىش نەزەرىيىسى <لوگ> ئىنسانلارنىڭ بىلىش مەنبەسى، بىلىش جەريانى، بىلىشنىڭ ئەمەلىيەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ھەمدە تەرەققىياتى توغرىسىدىكى تەلىمات. بىلىش نەزەرىيىسى تەپەككۇر بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ قايسىسى بىرلەمچى ئىكەنلىكى توغرىسىدىكى جاۋابىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقى ۋەجىدىن «ئىدېئالىستىك بىلىش نەزەرىيىسى» ۋە «ماتېرىيالىستىك بىلىش نەزەرىيىسى» دەپ ئىككى چوڭ تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

بىلىش ھەرىكىتى <لوگ> ئادەم مېڭىسىنىڭ ئوبيېكتىپ دۇنيانى ئەكس ئەتتۈرۈش ھەرىكىتى.

بىلىشمەك ① «بىلمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: زۇھرىشا بىلەن سۇلايمان ئىككىسى ئەكبەر بىلەن گەپ تالىشىپ نېپ ئالالمايدىغانلىقىنى بىلىشەتتى، ئۇلار ئەمدى ئۆكتەملىك قىلىشقا ئۆتتى. ② تونۇشماق، تونۇش ـ بىلىش بولماق. * بىز بىر ـ بىرىمىز بىلەن ياخشى بىلىشىمىز.

بىلىم ئى ① كىشىلەرنىڭ تەبىئەت دۇنياسىنى ئۆزگەرتىش، بويسۇندۇرۇش يولىدىكى ئەمەلىيەت جەريانىدا ئېرىشكەن بىلىشى ۋە تەجرىبىسىنىڭ مەھسۇلى ياكى مۇئەييەن ساھەگە ئائىت بولغان مەلۇماتلار يىغىندىسى: بىلىم ئالماق. بىلىم ئاشۇرماق. بىلىم يۇرتى. بىلىم — ئەقىلنىڭ چىرىغى. ② مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ دەرىجىسى، مەلۇمات: ئۇنىڭ بىلىمى كۆپ. * كۆرەش قىلىش ئۈچۈن بىلىم

كېرەك. ئەگەر سىز خالىسىڭىز مەن سىزگە ياردەم قىلاي. مەندە نۇرغۇن كىتاب بار، تاللاپ ئوقۇڭ.

بىلىم ئاشۇرماق بىرەر مەخسۇس كۇرستا ئوقۇش ياكى ئۆزلۈكىدىن ئۆگىنىش ئارقىلىق ئەسلىدىكى بىلىم سەۋىيىسىنى ئۆستۈرمەك؛ بىلىمىنى تولۇقلىماق: غوپۇر پارتىيىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن بېيجىڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىدا ئىككى يىل ئوقۇپ بىلىم ئاشۇردى.

بىلىم ئوچىقى <مائار> بىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ چىقىدىغان تەربىيىلەش ئورنى، مەكتەپ.

بىلىم يۇرتى <مائار> ① ئومۇمەن، مەكتەپ قاتارلىق بىلىم ئېلىش ئورۇنلىرىنىڭ نامى، بىلىم ئالىدىغان جاي: كارخانا ئىچىدە ئىشچىلار باھالار مەھسۇلاتىنىڭ يېڭى سورتىنى، قەيەرگە قۇرۇشنى قىلىدۇ مۆلچەر، ئاممىۋى كۇلۇبنى، بىلىم يۇرتىنى. ② ئۈچ ۋىلايەت دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ ئىلى رايونىدا ئېچىلغان ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە پېداگوگىك ئىنستىتۇت دەرىجىلىك ئوقۇش يۇرتىنىڭ نامى: ئۇ غۇلجىنىڭ سۈيدۇڭ ناھىيىسىدىن بولۇپ، ئىلىدا ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتىدا ئوقۇغانىكەن.

بىلىمەك پ. تىغلىق سايمانلارنىڭ تىغىنى بىلەي تاش ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يۈزىگە سۈركىمەك، ئىتتىكلەتمەك: پىچاق بىلىمەك. ئۇستىرا بىلىمەك. * ئالتۇن پىچاق، كۈمۈش پىچاق، بىلىسە ئۆتمەس. يىراقتىكى يارنىڭ ئوتى، سۇ قۇيسام ئۆچمەس.

بىلىمچان سۈپ. بىلىمى بار، بىلىملىك: بىلىمچان ئادەم. * تۇردى: — مانا بۇ ياخشى گەپ بولدى ـ دە، رەھمەت ھاشىم ئاكا. سېنىڭ ئۈچۈن مەن رەھمەت دەپ قويدۇم، گەپ قىلمايسەنغۇ؟ ھاشىم: — ھەممىسى بىلىمچان بولۇپ كەتتى.

بىلىمچانلىق «بىلىمچان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: — ۋاي ـ ۋۇي بىلىمچانلىقىڭنى سېنىڭ! زاۋۇت قۇرۇلغىلى يىگىرمە ئىككى يىل بولۇپ قالدى. سەن كەلمەستە بۇ زاۋۇتتا بىزمۇ رېمونتچى بولۇپ ئىشلىگەن، بىر چاقنى كەپشەرلىيەلمەيمەن دېيىشكە قانداق تىلىڭ باردى؟ — دېدى ھېلىقى ئادەم مازاق ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ.

بىلىمدار ئى. بىلىملىك، بىلىمى بار كىشى: شۇ چاغدا ئورنىدا تۇرالماي قالغان قاراۋۇل ئۇنى يەنە بىر سىناش ئۈچۈن: — چىرەنشە، سەن بىلىمدار ئىكەنسەن. ئېيتىپ باققىنا، يېتىم نەچچە، غېرىب نەچچە؟ — دەپ سوراپتۇ.

بىلىمدان ئى. مول بىلىمگە، يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە بولغان؛ ئوقۇمۇشلۇق، بىلىملىك؛ مەلۇماتلىق ئادەم: شەھەرنىڭ داڭلىق بىر بېيى ئەپەندىمنى ئۆيىگە چاقىرتىپ، ئۇنىڭدىن: — ئەپەندىم، سىزنى ناھايىتى موللا، بىلىمدان دەپ ئاڭلىدىم. ئېيتىپ بېقىڭا، قاچان قىيامەت بولىدۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

بىلىمدانلىق «بىلىمدان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ساختا بىلىمدانلىق بىلىمسىزلىكتىنمۇ يامان، بىلىمسىزلىك ھەيدىگىلى ۋە تېرىغىلى بولىدىغان ئاق يەرگە ئوخشايدۇ. ساختا بىلىمدانلىق بولسا، تۈگەتكۈسىز ئوت ـ چۆپ بېسىپ كەتكەن بىنەمگە ئوخشايدۇ.

بىلىمسىز سۈپ. بىلىمى، مەلۇماتى يوق؛ بىلىم سەۋىيىگە ئىگە ئەمەس؛ نادان: بىلىملىك ئاسمانغا چىقىپتۇ، بىلىمسىز سامانىدا يېتىپتۇ (ماقال). * پادىشاھ: — ماڭا ئوخشاش بىلىمسىز ئادەملەر پادىشاھ بولغۇچە، مۇشۇنىڭدەك بىلىملىك ئادەم پادىشاھ بولسۇن، — دەپ پادىشاھلىقنى كۆيئوغلىغا بېرىپتۇ.

بىلىمسىزلىك «بىلىمسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىلىمسىزلىك ئەقىل ـ پاراسەتنى ئۇرۇقسىز قالدۇرۇپ جۇدىتىۋېتىدۇ. — بىلىمسىزلىكنى پەقەت ئوقۇش، ئىزدىنىپ ئۆگىنىش ئارقىلىقلا يەڭگىلى بولىدۇ.

بىلىملىك سۈپ. بىلىمى بار، بىلىمگە ئىگە، بىلىمى مول: بىلىملىك زىيالىي. * بىلىملىكنىڭ كۆزىدە ئالەم بار، بىلىمسىزنىڭ كۆزىدە ماللەم بار

(ماقال). * يەر تەۋرەشتە ئاتا-ئانىسىز قالغان باللار پارتىيىنىڭ سەمىمىي غەمخورلۇقىدا تەربىيىلىنىپ بىلىملىك كىشىلەردىن بولۇپ قالدى.

بىلىملىك بولماق بىلىمگە ئىگە بولماق، بىلىم ئەھلىگە ئايلانماق: مەن گىمنازىيىگە كىشىلەر بىلىملىك بولسىلا، باشقىلارغا بوزەك بولمايدۇ دېگەن قاراش بىلەن ئوقۇشقا كىرگەن، لېكىن ئىككى يىللىق ھايات مېنى ئۆزگەرتىۋەتتى.

بىلىملىك قىلماق بىلىمگە ئىگە قىلماق، بىلىم ئەھلىگە ئايلاندۇرماق: ئاتا-ئانىلار بىزنى كىچىككىمىزدىن بېقىپ چوڭ قىلىپ، ئوقۇتۇپ بىلىملىك قىلىپ قويىدى.

بىلىنەر-بىلىنمەس سەل-پەل ياكى ئانچىكى بىلىنىدىغان، دېيەرلىك سېزىلمەيدىغان، ئانچە بىلىنمەيدىغان: بايىقى كىشى قولىدىكى ئۆچۈپ قالغان تاماكىسىنى تۇتاشتۇردى. ئۇنىڭ سەرەڭگە تۇتقان قولى بىلىنەر-بىلىنمەس تىترەيتتى. * ھەجەر ئاچا بىرھازادىن كېيىن كۆزىنى كېسەلدىن يۆتكەپ، بېشىنى بىلىنەر-بىلىنمەس لىڭشىتىپ گۈلباھارغا قاراپ قويدى.

بىلىنەرلىك سۈپ. بىلىنىدىغان، سېزىلىدىغان؛ پەرق ئەتكىلى بولىدىغان، پەرقلىق: ئارىدىن ئۈچ كۈن ئۆتتى. تەبىئەت ئۆز بەگباشلىقىنى ئاخىر قىلدى. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن ھاۋا بىلىنەرلىك سوۋۇدى. * ئۇنىڭ نېمىدۇ بىرنەرسىنى ئېلىش ئۈچۈن قويىنىغا ئۇزاتقان قولى بىلىنەرلىك تىترەيتتى.

بىلىندۈرمەك «بىلىنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئۆيگە كىرگىنىمنى ئۇنىڭغا بىلىندۈرۈش ئۈچۈن يۆتەلدىم. ئۇ شۇ زامانلا بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئورنىدىن تۇردى.

بىلىندۈرۈشمەك «بىلىندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

بىلىنمەك ① «بىلمەك» پېئىلى ③ ④ ⑤ ⑥ نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۇنىڭ كىم ئىكەنلىكى ئەمدى بىلىندى. * مەن مۇشۇنداق ئون نەچچە سائەتلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتى بىلەن ئۆتكەن ۋاقىتنى زايا كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن، ئويلىسامىلا ئالغا باسمايۋاتقاندەك، بىلىملىرىم زادىلا كۆپەيمەيۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. ② «بىلمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىشىنىڭ زېھنى-قۇۋۋىتى بىلىپ بولۇنغان ھەقىقەت ئۈستىدە توختاپ قالمايدۇ، ئۇ ئۈزلۈكسىز تۈردە تېخى بىلىنمىگەن ھەقىقەت تەرەپكە قاراپ ئىلگىرىلەيدۇ. * بوۋايغا سابىرنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن يېنىۋاتقاندەك، قاپاقلىرى لىپ-لىپ قىلىپ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقاندەك بىلىندى. ③ سېزىلمەك، ھېس قىلىنماق: تالىپقا ئەتراپىدىكى ھاۋا بىردىنلا ئىسسىپ كېتىپ تامىقى قۇرۇپ كېتىۋاتقاندەك بىلىندى. * غۇلامجاننىڭ مۇنداق قوپال پوزىتسىيىسى ئارسلانوۋغا ئىنتايىن ھاقارەت بىلىندى. ④ نامايان بولماق، ئاشكارا بولماق، سېزىلمەك؛ ئەكس ئەتمەك: ئالتۇن ئوتتا، ئادەم مېھنەتتە بىلىنەر (ماقال). * مامۇتكام خۇشال ئىدى. ئۇنىڭ خۇشاللىقى گەپ-سۆزىدىنلا ئەمەس، چىرايىدىن ھەتتا گەپ قىلغان چاغدىكى ھەرىكەتلىرىدىنمۇ بىلىنىپ تۇراتتى.

بىلىۋېردىن ئى [ر<لات] <بىئول> ئۆت سۇيۇقلۇقى تەركىبىدىكى بىر خىل پىگمېنت يەنى بىلىرۇبىننىڭ ئوكسىدلىنىشىدىن كېيىنكى ھاسىلات. قۇشلارنىڭ ئۆت پىگمېنتى بىلىۋېردىننى ئاساس قىلىدۇ، ئادەمنىڭ ئۆت سۇيۇقلۇقى تەركىبىدە ئۇ ناھايىتى ئاز مىقداردا بولىدۇ.

بىليارت ئى [ر<فران] <تەن> ① مەخسۇس ياسالغان ئۈستەلدە شارلارنى مەخسۇس تاياق بىلەن ئۇرۇپ ئۈستەلنىڭ يېنى ۋە بۇرجەكلىرىدىكى تۆشۈكچىگە چۈشۈرۈش ئويۇنى: بىليارت ئوينىماق. * — بۈگۈن زېرىكىپ يە بىليارت، يە شاھمات ئويناش خىيالىدا بولۇپ تۇراتتىم. * كېلىڭ، ئىككىمىز بۈگۈن بىليارت ئوينايمىز، — دېدى لۇتپۇللا ئۇ يىگىتكە تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ. ② شۇ ئويۇننىڭ ئۈستەل ۋە تاياق-شارچىلىرى.

بىمار سۈپ [پ] بىرەر كېسەللىك بىلەن

ئاغرىغان، كېسەل، ئاغرىق: بىمار ئادەم. بىمار كىشى. * بۇ يىل ئايالـلار كېسەللىكلىرى بۆلۈمى ئەسلىدىكى يەتمىش ئالتە كېسەل كارىۋىتىنى يۈزگە يەتكۈزۈپ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن داۋالىنىشقا كەلگەن بىمارلارنىڭ داۋالىنىشى ئۈچۈن ياخشى شارائىت يارىتىپ بەرمەكچى.

بىمارلىق «بىمار» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىمارلىقنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇڭ نەۋباھار بىرلە، ئېچىلدى ساڭا ھۆرلۈكنىڭ بۈگۈن دەرۋازىسى قەشقەر.

بىماس سۈپ [پ+ئە] يېزىت. ماس ئەمەس، ماس بولمىغان.

بىماكان سۈپ [پ+ئە] يېزىت. ماكانى يوق، ماكانسىز: ئەسىرلەردىن بېرى ئەجدادلار جەبىر ـ زۇلۇمدىن قاڭغىر قاقشىدى. ئۇلارنى ئەزدى مۇدھىش شۇم زامان، قامغاقتەك قىلىپ بىماكان، ئىرغىتىپ چۆللەرگە تاشلىدى.

بىمالال رەۋ [پ+ئە] ① ئوڭايسىزلىق ھېس قىلماي، تارتىنماي، ئەركىن، بەھۇزۇر: بىمالال سۆزلەشمەك. * ئۇ كىشى سارايغا خالىغان چاغدا بىمالال كىرىپ ـ چىقىپ يۈرەلەيتتى. * شاھزادىغا: ـــ يىگىت، ئوقىڭىز ئۆي ئىچىدە، ئەگەر ئۇنى ئالماقچى بولسىڭىز، ئۆيىقۇدا ياتقان دادىڭىزنىڭ يانچۇقىدىن ئاچقۇچىنى ئېلىڭ، قاراۋۇلمۇ ئۆيىقۇدا، بىمالال ئىشىكنى ئېچىپ كىرسىڭىز بولىۋېرىدۇ، ـــ دېگەن بىر كىشىنىڭ يىقىملىق گېپى ئاڭلىنىپتۇ. ② خاتىرجەم: زۆھرەخان ئاچا: ـــ ئوغلىمىز مۇھەممەت دوختۇر بولسا نېمىدېگەن ياخشى ـ ھە؟ بىمالال كېسەل كۆرسىتىپ داۋالىنىدىغان بولدۇق، ـــ دەپ كۈلۈپ قويدى. ③ توسقۇنسىز، قارشىلىقسىز؛ قىينالماي، ئاسان: پاتەمخان خەنزۇچە مەكتەپتە ئوقۇغانلىقى ئۈچۈن سۆزدە چانمايتتى. خەنزۇچە ماتېرىياللاردىن بىمالال پايدىلىنالايتتى. ④ كاملىق قىلماي، تولۇق: بۇ بىر باك ماي ماشىنىمىز خوتەنگە بارغۇچە بىمالال يېتىدۇ.

بىمەززە سۈپ [پ+ئە] ① ئېغىزغا تېتىمايدىغان، تەمسىز، لەززەتسىز: بىمەززە قوغۇن. ② يارىماس، يامان، بولمىغۇر: بىمەززە گەپ. * ئۇنىڭ قىلىقلىرى زەيتۇنەمگە بىمەنە ۋە بىمەززە تۇيۇلاتتى. ③ قامالاشمىغان، مەنىسىز: شۇنداق بولسىمۇ، سىزگە ئېيتىپ قوياي، بۇ كېچە بىمەززە، كۆڭۈلسىز ئۆتىدۇ. چۈنكى قىزىق دوستلارنىڭ يېرىمى بارمايدۇ.

بىمەززىلىك «بىمەززە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىمەزگىل رەۋ. مەزگىلى، ۋاقتى كەلمەستىن، ئۆز مەزگىلىدىن بۇرۇن؛ ۋاقىتسىز: تازا بىمەزگىل ۋاقىتتا كېلىپ قېلىپتۇق، سەل كېچىكىپ كېلىدىغان ئىش ئىكەن. * كېچە قوڭغۇزى غوڭۇلداپ ئۆتەتتى، نەدىندۇر «بوك، بوك، بوك» قىلىپ سايرىغان كۆل بۇقىسىنىڭ دەھشەتلىك ئاۋازى، يېقىنلا بىر يەردىن بىمەزگىل ھاڭرىغان ئېشەك بىلەن قاۋىغان ئىتلارنىڭ ئاۋازلىرى كېلەتتى.

بىمەسەل سۈپ [پ+ئە] ھېكمەتلىك يوق سۆز؛ مەنىسىز، تېتىقسىز: ئېزى ھەسەل، تولىسى بىمەسەل (ماقال).

بىمەنە سۈپ [پ+ئە] ① مەنىسى، مەزمۇنى يوق؛ مەنىسىز: بىمەنە سۆز. بىمەنە ئىبارە. ② كۆچمە. قۇرۇق سەپسەتىدىن ئىبارەت بولغان، تېتىقسىز، بولمىغۇر، ئورۇنسىز: بىمەنە گەپ. * ـــ تولا بىمەنە گەپ قىلماڭ. كىم بىلىدۇ ئۇمۇ بىر مۇساپىر بەندىدۇر، ـــ دېدىم مەن ئۇنىڭ گېپىنى بۆلۈپ. * جاھىللارمۇ دەل ئۆزىنىڭ بىر پارتىيە مەسلىكىنى يۈرگۈزمەكچى بولغانلىقى ۋە بىرلىك سەپنى ئىنكار قىلماقچى بولغانلىقى ئۈچۈنلا كوممۇنىزمنى ئىنكار قىلىدىغان ئەنە شۇ بىمەنە سۆزلەرنى چىقاردى. ③ ئەقلىغە سىغمايدىغان، ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن ئەمەس؛ ئاساسسىز: ئادەملەر ھەر خىل شۇم خەۋەرلەرنى تېپىپ يۈرەتتى، ئۇ يەر، بۇ يەردىن ئاڭلىغان گەپلەرنى، بىمەنە خەۋەرلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرەتتى. گېزىتنىڭ بىرەر قۇرلۇق خەۋىرىدىن جانلىنىپ كېتىشەتتى. * ئۇنىڭ بۇ سۆزى پۈتۈنلەي توغرا،

لېكىن ئۇنىڭ يەكۈنى پۈتۈنلەي بىمەنە يەكۈن. ④ ئىنسانغا مۇناسىپ بولمىغان، ئەخلاقسىز، ئەرزىمەس، بولمىغۇر، يارىماس: بىمەنە قىلىق. بىمەنە ئىش. * سىيت: — قانداق بىمەنە ئىشلارنى قىلمايدۇ، دەيسەن؟ خوجىمىز بولسا ئۇقمايدۇ، — دېدى. * بەزى كىشىلەر ۋاقتىنى بولۇشىچە، كەلسە-كەلمەس ئىشلىتىپ، خىلمۇخىل بىمەنە ئىشلارغا سەرپ قىلىدۇ. ⑤ لەززىتى يوق، لەززەتسىز: گېنېرال ھەربىي خىزمەتتىن بوشىنىپ 1812-يىلىدىكى ئۇرۇشتىن كېيىن قايتىدىن قۇرۇلغان موسكۋاغا كۆچۈپ كەلگەندە، ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا كېچە-كۈندۈز بىر خىل تۇرىدىغان، زېرىكەرلىك، بىمەنە تۇرمۇش مەنزىرىسى ئېچىلدى.

بىمەنىلەشتۈرمەك «بىمەنىلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

بىمەنىلەشمەك پ. بولمىغۇر، بەتقىلىق ئىشلارنى قىلىشتىن يانمايدىغان بولۇپ قالماق، لاۋزىلاشماق: ئۇلار بۇ ئىشتا تولىمۇ بىمەنىلەشتى.

بىمەنىلىك «بىمەنە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: سوتسىيالىستىك مەنىۋى مەدەنىيەت يارىتىش يولىدا غايەت زور تۆھپە قوشۇۋاتقان ھازىرقى زامان ئارتىسلىرىغا نىسبەتەن باشقىچە كۆز قاراشتا بولۇش ھەقىقەتەنمۇ بىمەنىلىك. * ئۇلار بەزىدە بەزى شەيئىلەرگە تەنقىدىي مۇئامىلە قىلىش تۈپەيلىدىن بىمەنىلىك بىلەن ھەممىدىن گۇمانلىنىدۇ.

بىمەھەل رەۋ [پ+ئە] ① ۋاقتى كەلمەستىن، ۋاقىتسىز؛ بالدۇر: ئىشىكنىڭ بىمەھەل چېكىلىشى شەمەرنىڭ چۈشلۈك ئۇيقۇسىنى بۇزۇۋەتتى. ②تاسادىپىي، ئويلىمىغان يەردىن: قەمەر يېقىندىن بۇيان، بىرنەچچە كىشىنى بىمەھەل ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ، ئۇلارنىڭ رەھمىتىنى ئالدى. * ئۇ ئۆز سىرىنى بىمەھەل ئېيتىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئۆزىنى ئۆزى ئەيىبلىمەكتە.

بىمىننەت سۈپ [پ+ئە] مىننەت قىلماي، مىننەتسىز؛ مىننەتدارلىق تەلەپ قىلماي: بۇنىڭغا مەن بىمىننەت رازى، لېكىن ھالا بۇگۈنگىچە سەن مېنىڭ ئاندىلىق نەسىھەتلىرىمنى بىر پۇلغا ئالمىدىڭ.

بىنا (بىناسى) [ئە] ① ئى. بىرقانچە بۆلمە ياكى كۆپ قەۋەتلەردىن تەركىب تاپقان چوڭ ئۆي؛ ئىمارەت: بىنانىڭ ئالدىدا چوڭ يول، يولدىن ھەر خىل چىرايلىق كىچىك ماشىنىلار، كوچا ئاپتوبۇسلىرى ئۈزۈلمەي ئۆتۈپ تۇراتتى. * بۇلتۇر ياز ئايلىرى باشلانغان ئۈچ قەۋەتلىك ئائىلىلىكلەر بىناسىدىن بىرى ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرلىرى پۈتۈپ، ئىشچىلارنىڭ بىر قىسمى شۇ بىناغا كۆچۈپ چىقتى. ② كۆچمە. سۈپ. بەرپا، پەيدا، مەۋجۇت: بىنا بولماق. بىنا قىلماق. * دۇنيا بىنا بولغاندىن بۇيان جاھان شاھلىرىدىن: سۇلايمان، ئىسكەندەر، نەمرۇت ۋە شەددات قاتارلىقلار ئۆتتى.

بىنا بولماق ۋۇجۇدقا كەلمەك، بارلىققا كەلمەك، بەرپا بولماق، قۇرۇلماق: يېقىنقى يىللاردىن بېرى ئۈرۈمچىدە ئون نەچچە قەۋەتلىك مېھمانخانىلار بىنا بولۇشقا باشلىدى. * ئۆمرۈم بىنا بولۇپ مۇنداق ئاجايىپ ئويۇننى كۆرگەن ئەمەسمەن. * ئالەم بىنا بولغاندا پۈتۈن زېمىن دەشت-باياۋانغا ئوخشاش يارىتىلغان بولۇپ، ئىنسانلار كېيىنچە قوللىرىنى مىتىن ۋە باشقا قوراللارنى ئېلىپ ئېرىق-ئۆستەڭ، قاناللارنى ئېچىپ، قاغجىراپ ياتقان چۆللەرگە سۇ كەلتۈردى.

بىنا قىلماق يوقلۇقتىن بارلىققا كەلتۈرمەك، بەرپا قىلماق؛ ياراتماق؛ قۇرماق: سۇ بولمىسا، جېرىم تىكىپ ئورمان بىنا قىلغىلى بولمايدۇ، بىنا قىلغاندىمۇ قۇرۇپ كېتىدۇ. * يۈسۈپ بەگ، ئەھمەد بەگلەر كۆچۈپ كېلىپ بىر چىمەنزارلىققا چۈشتى. ئۇ يەر ئاجايىپ خۇش ھاۋا جاي ئىدى. بۇلار ھەر تەرەپكە ئۆستەڭ قېزىپ دېھقانچىلىق قىلىپ، بىر گۈزەل شەھەر بىنا قىلدى.

بىنائەن رەۋ [ئە] يۆنىلىش كېلىش بىلەن تۇرلەنگەن ئىسىملارنىڭ كەينىگە يانداشىپ كېلىپ، «بويىچە»، «ئاساسەن» دېگەن

مەندە كېلىدۇ: ئەپەندىم توپتوغرا پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئېشىكىدىن چۈشۈپتۇ-دە: — خوش پادىشاھى ئالەم، بۇيرۇقلىرىڭىزغا بىنائەن كەلدىم، — دەپتۇ. * بۇۋاينىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن، ياشانغان ئانا ۋە كېلىن ئۇنىڭ ئالدىغا داستىخان سېلىپ، نان-چاي تەييارلىدى.

بىناكار ئى [ئە] بىنا، ئۆي-ئىمارەتلەرنى سېلىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى، مەخسۇس قۇرۇلۇش ئۇستىسى: كۆكسۈڭدە ھەر بىنا كۆتۈرگەندە قەد، بىناكار ئوغلۇڭنىڭ قەلبى شادلىنار. چۈنكى شۇ بىنانىڭ كۆركەم ھۆسنىدە ئۇنىڭ ساپ مېھنىتى، ئەجرى-تەرى بار.

بىناكارلىق ① «بىناكار» سۆزىنىڭ كەسپ نامى: بىناكارلىق مېنىڭ ئاتا كەسپىم بولىدۇ. ② قۇرۇلۇش ئىشى، قۇرۇلۇش: بىناكارلىق فوتوگرافىيىسى. * شىنجاڭ 1-بىناكارلىق-قۇرۇلۇش شىركىتى 1-پەسىلدە 144 مىڭ 858 كۋادرات مېتىر قۇرۇلۇش سېلىپ، ئەسلىي پىلانىنى 11.74 پىرسەنت ئاشۇرۇپ ئورۇنلىدى.

بىناكارلىق ئاۋاز ئىلمى <بىن> زال ۋە كۇلۇبلاردىكى ئاۋازنىڭ ئاڭلىنىش سۈپىتى، ئۆي-ئىمارەتلەردىكى شاۋقۇننى پەسەيتىش ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنىڭ ئاۋاز قايتۇرۇش خۇسۇسىيىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بىناكارلىق سانائىتى <بىن> بىناكارلىق قۇرۇلۇش كارخانىلىرىنىڭ ئومۇمىي گەۋدىسى، يەنى بىناكارلىقنىڭ ئاساسىي تەشكىلىي قىسمى.

بىناكارلىق سەنئىتى <بىن> قۇرۇلۇش توپلىرىنىڭ تەشكىللىنىشى، بىنالارنىڭ سىرتقى شەكلى، گەۋدە قۇرۇلمىسى، ئىچكى-تاشقى بوشلۇقلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، بېزىلىشى، رەڭگى قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمىلىك ئورۇنلاشتۇرۇشلار ئارقىلىق شەكىللىنىدىغان ئۇنىۋېرسال سەنئەت. ئۇ ئىجتىمائىي تۇرمۇش، روھىي كەيپىيات ۋە ئىقتىسادىي بازىسنى گەۋدىلىك ھالدا ئوبرازلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

بىناكارلىق قۇرۇلۇشى <بىن> ئۆي-ئىمارەت ۋە ھەر خىل ئەسلىھەلەرنىڭ ياسىلىشى، ئۆزگەرتىلىشى ۋە رېمونت قىلىنىشى؛ پار تازىلىق، ھاۋا ئالماشتۇرۇش، يورۇتۇش، پار ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى؛ ماشىنا ئۈسكۈنىلىرىنىڭ دەسلەپكى قۇراشتۇرۇلۇشى ۋە تۇرۇبا يوللىرىنىڭ ھەل قىلىنىشى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قۇرۇلۇش مەشغۇلاتى.

بىناكارلىق ئىلمى <بىن> بىناكارلىق سەنئىتىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم. ئۇ قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، بىنالارنىڭ قۇراشتۇرۇلۇشى، قۇرۇلۇش قىلىش ۋە لايىھەلەش قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمە خىزمەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىناكارلىق فوتوگرافىيىسى <كىنو> فوتوگرافىيە سەنئەت تۈرلىرىنىڭ بىرى. فوتوگرافىيىچى مەلۇم دەرىجىدە فوتو سۈرەتچىلىك تېخنىكا ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ، رەڭلەرنى ھەر خىل تەڭشەش يولى بىلەن بىنالارنىڭ ماتېرىيالى، شەكلى، ھالىتى ۋە ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكلىرىنى فوتو سۈرەت ئارقىلىق ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ.

بىناماز سۈپ [پ] ناماز ئۆتىمەيدىغان، ناماز ئوقۇشقا ئادەتلەنمىگەن: بىركۈنى ئىمام كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىپ بارغان ئەپەندىمگە كايىپ: — ھەي، بىناماز! بۇنىدىن كېيىن نامازغا كەلمىسەڭ، يېزىدىن كۆچۈپ كەت! — دەپتۇ.

بىنامازلىق «بىناماز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئەپەندىم بىنامازلىق بىلەن ئەيىبلىنىپ، سوراققا تارتىلىپتۇ.

بىناھايەت [پ+ئە] يېزت. ① سۈپ. ئاخىرى،

چېكى يوق؛ پۈتمەس ـ تۈگىمەس؛ چەكسىز: سەن ئەگەر لۈتپى ئىنايەت ئەيلىسەڭ، بىناھايەتدۇر ساۋابى بىر قەدەھ. ② رەۋ. غايەت زور دەرىجىدە، ناھايىتى، ئىنتايىن، تولىمۇ، بەكمۇ: ئۇ: ـــ قەدىرلىك ئاچا، غايەت شاد ۋە بىناھايەت مىننەتدارمەن، ـــ دېدى ۋە يېنىمغا كېلىپ ئولتۇردى. * سېغىندۇق بىناھايەت ئۆزلىرىنى، تولا شېرىن مۇبارەك سۆزلىرىنى. نى سائەتتە كۆرەرمىز قىزىلگۈلدەك يۈزلىرىنى.

بىناۋا [پ] سۈپ. يېزت. ھاياتنىڭ لەززىتىنى، ھۇزۇر ـ ھالاۋىتىنى، راھەت ـ پاراغىتىنى كۆرمىگەن، ئاجىز، بىچارە: نېچۈك قىسمەتكى بۇ دوستلار، ئەجەب بەختى قارا بولدۇم، تۇغۇلغان ئۆز دىيارىمدا مۇساپىر، بىناۋا بولدۇم. * دەۋر ئىلكىدە بۇ جانىم، بۇلبۇل بىناۋا بولدى. سەيرى ئەتمەككە جانىم، شەيدائى ھاۋا بولدى.

بىناۋالىق «بىناۋا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

بىنەپ سۈپ [پ+ئە] ئىجابىي نەتىجە، پايدا، مەنپەئەت يەتكۈزمەيدىغان، پايدىسىز: بىنەپ ۋە پاسىق ئىشاندىن سەمەمىي بىر دېھقان ياخشى. بۇزۇلغان، سېسىغان مايدىن سىگەرلىك زاغرا نان ياخشى. * كىلتىسىز قۇلۇپ ئەمەس شېئىر ئاچقىلى بولمايدىغان، ھەم ئەمەس سىرلىق تېپىشماق تاپقىلى بولمايدىغان. گەر ئاشۇنداق بولسا ئۇ تەڭ ئىچى بوش لاي توپ بىلەن، نېمە ھەددىڭ ئۇ بىنەپنى ئەلگە سوۋغام دەيدىغان.

بىنەپشە [پ] ① ئى <بوت> بىنەپشە ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى بۆرەك شەكلىدە بولۇپ، گىرۋەكلىرىدە ھەرە چىشىغا ئوخشاش چىشلىرى بولىدۇ؛ گۈل تاجى ياپراقچىسى ئاق كېلىدۇ، ئۈستىدە بېغىر رەڭلىك يوللىرى بولىدۇ. ② سۈپ. رەڭگى بىنەپشىگە ئوخشايدىغان، بىنەپشە رەڭگىدىكى، سۇس سۆسۈن: بىنەپشە بىللۇر. بىنەپشە پىروكسېن.

بىنەپشە ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇنىڭغا كۆپىرەك كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك ياكى چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈكلەر كىرىدۇ. سامان غوللۇقلىرىنىڭ يىلتىزسىمان غولى بولىدۇ، يوپۇرمىقى تاق ۋە ئۇزۇن ساپاقلىق كېلىدۇ. گۈلى قوش جىنسلىق بولۇپ، يالغۇز ئۆسىدۇ ۋە كونۇسسىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ مېۋىسى يېرىلىدىغان غوزىلىق مېۋە بولۇپ، شىرنىلىك كېلىدۇ، ئۇرۇقىنىڭ سىرتى گۆشلۈك بولىدۇ.

بىنەپشە بىللۇر <گېئول> بىنەپشە رەڭلىك كۋارتس.

بىنەپشە پىروكسېن <گېئول> پىروكسېن تىپىدىكى مىنېراللارنىڭ بىر خىلى، خىمىيىۋى تەركىبى ($(Mg, Fe)_2 (Si_2 O_6)$).

بىنەپشەرەڭ بىنەپشە گۈلى رەڭگىدىكى، سۇس سۆسۈن رەڭ.

بىنەپشىلىك سۈپ. بىنەپشە گۈلى تېرىلغان، بىنەپشە گۈلى ئۆستۈرۈلگەن: قابا پەلەكنىڭ دەردىدە يۈرىكىمدە داغلار قالدى، بۇلبۇلنى ئايرىدى گۈلدىن بىنەپشىلىك باغلار قالدى.

بىنەزەر [پ+ئە] ① سۈپ. نەزەر كۆزىنى سالغۇچىلىكى يوق، نەزەرگە ئالغۇسىز، نەزەر سالغۇسىز، ئەرزىمەس، يارىماس، كېرەكسىز: ئادەم مەيلى ئالىيجاناپ، ئۇلۇغ بولسۇن، ياكى يارىماس بىنەزەر بولسۇن، ھامان بىر كۈنى قارا توپىغا كۆمۈلۈپ كېتىدىكەن. ئەمما، ئادەمنىڭ ھايات چېغىدا قالدۇرغان تەسىرى خېلى زامانلارغىچە ئەل ـ جامائەت ئارىسىدا ياشايدىكەن. ② رەۋ. نەزەر سالماستىن، پەرۋاسىز: ئۇچىسىغا كەمزۇل كىيگەن، پۇتىغا ئۇچى ئاسمانغا قاراپ تۇرىدىغان قېلىن چەملىك لاتا ئاياغ كىيگەن، قولىدا گۈللۈك يامبۇك يەلپۈگۈچ تۇتقان ھېلىقى كىشى گېدىيىپ بىنەزەر تۇرۇپتۇ.

بىنەم [پ] ① سۈپ. پەقەت يامغۇرنىڭ ياردىمىگە يۆلىنىپ تېرىلىدىغان: بىنەم

يەر. ② ئى. پەقەت يامغۇرنىڭ ياردىمىگە يۆلىنىپ تېرىلىدىغان يەر: بولسا — سۇلۇق، بولمىسا — بىنەم (ماقال). * باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى 3 ـ ئاي كىرىش بىلەنلا دەرسكە تەسىر يەتكۈزمىگەن ئاساستا ئالتە پۇڭ بىنەم ئېچىپ، ئون مىڭ تۇپ تېرەك، سۆگەت قەلەمچىسى تىكتى.

بىنەمچى ئى. بىنەم تېرىيدىغان كىشى؛ دېھقان: ئۇ يىللى بۇلاق ئەتراپىدىكى مانتىخانىلاردا مانتىچىلار بىر ـ بىرلىرى بىلەن بەسلىشىپ ۋارقىرىشاتتى. يېتىمچىلار ۋە ئاشلىقىدىن ئۈمىد ئۈزگەن دېھقانلار ئۇ يەردىكى سەينادا توپ ـ توپ بولۇپ يۈرۈشەتتى. ئۇلارنى بىنەمچىلەر ئېلىپ كېتەتتى.

بىنەملىك ئى. بىنەم قىلىپ تېرىلغان يەر، بىنەم يەر: بۇ يېزا باشقا يېزىلارغا قارىغاندا، دەل ـ دەرەخلەرنىڭ كۆپلۈكى بىلەن مەشھۇر بولۇپ، ياز كۈنلىرى سىرتتىن قارىغاندا، قويۇق جاڭگاللىقتەك كۆرۈنىدۇ. يېزىنىڭ ئۈچ تەرىپى بىنەملىكلەر بىلەن ئورالغان.

بىنۇقسان سۈپ [پ+ئە] يېزت. نۇقسانسىز: بىنۇقسان كىشى. * خاتالىق ھەم ئۇتۇق بولغاي جېنى جىسمىدا مەۋجۇتتا، خاتا قىلساڭ تۈزەت، ھېچكىمنى بىنۇقسان قىياس قىلما.

بىنومۇس سۈپ [پ] ئار ـ نومۇسنى، ئۇيۇلشنى بىلمەيدىغان؛ نومۇس قىلمايدىغان؛ نومۇسسىز: بىنومۇس ئادەم. * ياشلىقنىڭ زىننىتى — ھۆسندۇر ئەخلاق، ياشلىقنى خار ئېتەر بىنومۇس ھەر ئان. ھاڭغا دۇم يىقىلار «مەن» دېگەن ئەخمەق، بولمىسا جىسمىدا گەر ھايا، ۋىجدان.

بىنومۇسلۇق «بىنومۇس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: زۇلال چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ: — قېلىن! ئەگەر سىزنىڭ بۇنچە قېلىن، بۇنچە بىنومۇسلۇقىڭىزنى بۇرۇنراق بىلگەن بولسام... خەير...بولدى، بۈگۈندىن باشلاپ ئارىمىز ئوچۇق! — دېدى قىزغا، — بىچارە قىز ئورۇندۇقتا چاپلاپ قويۇلغان ھەيكەلدەك قېتىپ قالغانىدى.

بىنىپسىپ سۈپ [پ+ئە] يېزت. تېگىشلىك نېسىۋىسىدىن، ھەققىدىن مەھرۇم قالغان؛ بەھرىمەن بولالمىغان: بولغان ئىدۇق ئەسىرلەر ئەركى جاھاندىن بىنىپسىپ، دۇنياغا ياقتۇرمىغان نائەھلى گەردەندىن بېسىپ، باش كۆتۈرسە يوق قىلاردى باش كېسىپ، دارغا ئېسىپ، شۇڭلاشقا زىندانلىرىغا مۇردىلار تولغان سېسىپ، قان يۇتارمەن ئويلىسام، بۇ چەرخى زەڭگار ئالدىدا.

بىنت ئى[ر] ئۈستىگە چاپلىشىدىغان كاۋچۇك سۇرۇلگەن، جاراھەت تاڭىدىغان رەخت: جانىبېكنىڭ پەقەت ئىككى كۆزىلا ئوچۇق، قالغان جايلىرى بىنت بىلەن تېڭىۋېتىلگەن ئىدى.

بىنتلىماق پ. بىنت بىلەن ئوراپ تاڭماق، باغلىماق: چاچنى بىنتلىماق.

بىننى ئى. [ئە] <تارىخ> → **ئىبن:** خوتەنلىك شائىر ۋە سازەندە ئىسمىتۇللا بىننى نېمىتۇللا 1854 ـ يىللى خوتەن ھۆكۈمرانى ئېلىشىر ھېكىمبەگنىڭ تاپشۇرۇشى بىلەن يازغان «تارىخى مۇسىقىيۇن (مۇزىكانتلار تارىخى)» ناملىق كىتابىدا بۇ ھەقتە خېلى توختالغان.

بىھاجەت سۈپ [پ+ئە] يېزت. ئېھتىياجى، ھاجىتى يوق، ئېھتىياجسىز، ھاجەتسىز: مېنى ئەمدى يولدىن توسماق بىھاجەت، رۇخسەت ئەيلەڭ قىلىپ بىزگە شاپائەت. مەنىكى ياردىن ئايرىلىشقا بىتاقەت، ھەققىڭىزدە ھەققە قىلغۇم ئىبادەت.

بىھايا سۈپ [پ+ئە] شەرم ـ ھايانى، ئار ـ نومۇسنى، ئۇيۇلشنى بىلمەيدىغان؛ ئۇيالمايدىغان؛ ھايا قىلمايدىغان؛ ھاياسىز؛ ئۇياتسىز: بىھايا ئادەم. * بۇنى ئاڭلىغان پادىشاھ غەزەپلىنىپ ھەرەمگە كىرىپتۇ ۋە پەررۇخ زادىگە: — ھەي بىھايا قۇل! مېنىڭ ھەرىمىمگە خىيانەت قىلىپسەنغۇ، — دەپ ۋارقىراپتۇ. * ئەخلاقسىز كىشىدە يوقتۇر پەزىلەت، ئۇنداقلار بەئەينى يەردىكى ئەخلەت، سەنمۇ شو ئەخلەتكە قالسەن ئوخشاپ، بىھايا ئادەمدىن ئالمىساڭ ئىبرەت.

بىھايالىق ئى. بىھايا كىشىلەرگە خاس

ئىش-ھەرىكەت، قىلىق: بىھايالىق قىلماق.

بىھوش سۈپ [پ] ①ھوشىدىن كەتكەن، ھوشىنى يوقاتقان، ھوشسىز: بىھوش بولماق. * بىھوش ھالەتتە ياتقان بالا كىشىنىڭ يۈرەك باغرىنى ئېچىشتۇرۇپ «ئىھ-ئىھ» دەپ ئىنجىقـ لايتتى. * مەسۇمخان بىلەن سۇدۇرخان يېتىپ كېلىپ قارىغۇدەك بولسا خان غوجام قان دەرياسى ئىچىدە بىھوش يېتىپتۇ، ئۇلار ئۇكىسىنىڭ ئۈستىگە ئۆزىنى ئېتىپ زار-زار بوزلىنىپ خان غوجامنىڭ بېشىنى يۆلەپتۇ. ② ئەقلى، دىققىتى جايىدا ئەمەس؛ پەرىشان: مەن دۇنىياغا، تۇرمۇشقا مەستىنىڭ كۆزى بىلەن، مەستىنىڭ بىھوش ئەقلى بىلەن قارىغان ئىكەنمەن.

بىھوش بولماق ھوشىنى يوقاتماق، ھوشىدىن كەتمەك، ھوشسىزلانماق، بىھوشلانماق: بۇ لەخمىنىڭ چىقىش ئېغىزى دەل قىز ئولتۇرۇپ تاماق يەيدىغان ئورۇنىدۇقنىڭ تېگىدە بولۇپ، شۇ تاپتا قىز يالغۇز ئولتۇرۇپ غىزالىنىۋاتقان ئىكەن. ئوغۇل بۇ خۇمار كۆزلۈك پەرىنى كۆرۈپ، ئۆزىنى تۇتالماي بىھوش بولۇپ يىقىلىپتۇ.

بىھوش قىلماق ھوشىدىن كەتكۈزمەك، بېشىنى ئايلاندۇرۇپ ئۇخلىتىپ قويماق: دىۋە چېچىنى بىر ئىسلىكىپ، بىر دەريا پەيدا قىلىپ، ئالقىنى بىلەن شەرەت قىلسا، دەريا ئۈستىدە مەرۋايىت تاختىپۇش پەيدا بولىدىكەن. ئاندىن خالبانۇمنى بىھوش قىلىپ، ئۆزى ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىكەن.

بىھوشلانماق پ. بىھوش ھالەتكە كېلىپ قالماق؛ ھوشىنى، سېزىمىنى يوقىتىپ قويماق: مېھمانخانا يەنىلا پاراكەندە ئىدى، يېرىم بىھوشـ لانغان كېسەل يىگىت بىئارام بولاتتى. ئانىنىڭ كۆز يېشى قۇرۇمايتتى.

بىھوشلۇق «بىھوش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئالماس ئاكا يېرىم بىھوشلۇق ھالىتىدە ياتاتتى. * سىز بۇنداق ھالەتنى بېشىڭىزدىن كەچۈرمىگەندىن كېيىن، بىھوشلۇقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيسىز.

بىھۇدە سۈپ [پ] ① پايدىسىز، مەنپەئەتسىز، بىكار: مەن پەقەت بىھۇدە زايا بولغان ئون يىلغا ئېچىنىمەن، قانداق كۆپ ئىشلارنى قىلىۋەتكىلى بولاتتى بۇ ئون يىلدا. * ھەرنەچچە مۇشكۇل سوئالىڭ بولسا دانادىن سورا، بىھۇدە نادان بىلەن بەھس قىلىشىپ ئەقلىڭنى بىھۇدە زايە قىلما. ② ئورۇنسىز، ناھەق: ئۇ ئۆزىنىڭ يۇرت ئەھلىگە قىلغان ۋەدىسىنى ئادا قىلالماي بىھۇدە ئۆلۈپ كېتىشىدىن قاتتىق ئەنسىرەپتۇ. ③ مەززىسىز، كېلىشمىگەن، ئاساسسىز، بولمىغۇر: پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ، ئەپەندىمنى چاقىرتىپ كەپتۇ-دە: — ئەپەندىم، بىھۇدە گەپلەرنى قىلىپ، مېنىڭ ۋەزىرىمنىڭ شەنىگە داغ كەلتۈرۈپسىز، ئېشىكىڭىزنىڭ ۋەزىرىمدىن ئەقىللىق ئىكەنلىكىگە ئىسپات كۆرسىتىڭ، بولمىسا سىزنى زىندانغا تاشلايمەن، — دەپتۇ.

بىھۇدىلىك «بىھۇدە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ۋەيرانە ئۆيلەر ۋە پاسكىنا ھويلىلار ئارىلىقىدا ناگان-ناگاندا كۆرۈنۈپ قالىدىغان قارامتۇل-خۇنۈك كونا قەسىر، ھەيۋىتىدىن قارىغاندا، تىرىشىپ-تىرمىشىشىنىڭ بىھۇدىلىكىگە قارىماستىن، گويا ئۆزىنىڭ قەدىمىي سەلتەنىتى ۋە غۇرۇرىنى ساقلاپ قېلىشقا جېنىنىڭ بېرىچە تىرىشىۋاتقاندەك قىلاتتى.

بىھۆرمەت سۈپ [پ+ئە] ھۆرمىتى يوق، كىشىنى ھۆرمەتلىمەيدىغان، ھۆرمەتلەشنى بىلمەيدىغان؛ ھۆرمەتسىز: ئەپەندىمنىڭ بىھۆرـ مەتلىكىدىن ئاچچىقى كەلگەن شەھەر ھاكىمى: — ھەي، بىھۆرمەت، ئەدەبسىز، سېنىڭ ئېشەكتىن پەرقىڭ قانچىلىك زادى؟ — دەپتىكەن، ئەپەندىم دەررۇ ھاكىم بىلەن ئېشەك ئوتتۇرىسىدىكى ئارىلىقنى غېرىچلاپ كۆرۈپ: — پەرق كۆپ ئەمەس ئىكەن، ئارانلا ئىككى غېرىچ! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

بىھۆرمەتلىك «بىھۆرمەت» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىھۆرمەتلىك قىلماق. * باست نۇرغا: — ھاي، نائىنساپ تارت تىلىڭنى، بىھۆرمەتلىك قىلما، — دېدى.

بەھۇرمەتلىك قىلماق ئەدەبسىزلىك قىلماق، ھۇرمەتسىزلىك قىلماق: ئۇ، بالىسىنىڭ كېيىگە كىرمىگەنلىكىگە، شۇنداق مېھرىبان ئانىغا بەھۇرمەتلىك قىلىپ يانغانلىقىغا زەردىسى قاينىدى.

بەھېساب [پ+ئە] ⟵ **ھېسابسىز:** ئاسماندىكى بەھېساب يۇلتۇزلار 14 كۈنلۈك تولۇن ئاي ۋە يوللارغا ئورنىتىلغان ئېلېكتر لامپىلىرى يېزا كېچىسىنى ئالتۇن نۇرغا پۈركىگەنىدى. * تاغۇ دەريا چۆمدى نۇرغا، بولدى چۆللەر باغ-چىمەن، قەلبى چوغ، مەردلىكىگە تولغان بەھېساب پالۋان بىلەن.

بەھىمايە سۈپ [پ+ئە] يېزت. ھىمايىچىسى يوق، ھىمايىسىز: ھىمايە قىل ئەي يار مېنىڭدەك زارى بەھىمايەڭنى، كۈتتۈرمەن ئىنتىزارلىقتا ئىنسابۇ رىئايەڭنى.

بىئوگرافىيە ئى [ر<گرېك] بىرەر كىشىنىڭ ھايات يولى ۋە ئۇنىڭ كەچۈرمىشلىرى؛ تەرجىمىھال.

بىئوگرافىيىلىك سۈپ. بىئوگرافىيىگە ئائىت، تارىخىي: بىئوگرافىيىلىك رومان.

بىئوئاسترونومىيە ئى [ر] <بىئول> ئالەم قاتنىشىدىكى بىئولوگىيىلىك، مېدىتسىنالىق مەسىلىلەر ۋە ھەرىكەت مەسىلىلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان تارماق پەن.

بىئوپىگمېنت ئى [ر] <بىئول> تەبىئەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان ئۆسۈملۈك ياكى ھايۋانلارنىڭ ھەرقانداق بىر پىگمېنتى.

بىئوتىن ئى [ر] <بىئول> ۋىتامىن «Б» گۇرۇپپىسىغا تەۋە بىرىكمە ئىچىدە بولىدىغان رەڭسىز ۋە كرىستال ھالەتتىكى بىر خىل ۋىتامىن. ئۇ تەبىئەتكە كەڭ تارقالغان بولۇپ، ئاساسەن بىرىكمە ھالەتتە ئۇچرايدۇ.

بىئوخىمىيە ئى [ر<گرېك] جانلىقلارنى خىمىيىنىڭ نەزەرىيە ۋە ئۇسۇللىرى ئارقىلىق تەتقىق قىلىدىغان ئارىلىق پەن. ۋەزىپىسى: جانلىقلارنىڭ خىمىيۋى تۈزۈلۈشى ۋە ھەر-كىتىنى ئېنىقلاپ چىقىشتىن ئىبارەت.

بىئوستاتىستىكا ئى [ر] <بىئول> ماتېماتىكىلىك ۋە فىزىكىلىك ستاتىستىكا قائىدىلىرى ئارقىلىق بىئولوگىيە ئىلمىدىكى سان ئۆزگە-رىشلىرىنى ئانالىز قىلىدىغان ۋە يېشىپ، شەرھلەپ بېرىدىغان بىر خىل تارماق پەن. ئۇنىڭ تەجرىبە قىلىشتا، تەجرىبە نەتىجىسىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش ئىشلىرىدا ۋە ئۇلاردىن بىرقەدەر ئەمەلىي بولغان يەكۈنلەرنى چىقىرىشتا ياردىمى بار. ئۇ بىئولوگىيە، ئاگرونومىيە ۋە مېدىتسىنا تەجرىبە تەتقىقاتلىرىدا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

بىئوسفېرا ئى [ر] <گېئول> يەر شارىنىڭ جانلىقلار تارقالغان بەلبېغى. ئۇ ئاتموسفېرا قەۋىتىنىڭ تۆۋەن قىسمى، گىدروسفېرا، تۇپراق ۋە چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن ئىككى كىلومېتر كېلىدىغان لىتوسفېرا قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىئوفىزىكا ئى [ر<گرېك] <بىئول> فىزىكى-لىق پرىنسىپ ۋە ئۇسۇللار ئارقىلىق جانلىق ئورگانىزملارنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ئۇلارنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتى جەريانىدىكى مېخانىكى-سىنى تەتقىق قىلىدىغان ئارىلىق پەن.

بىئولوگ ئى [ر] بىئولوگىيە ئالىمى، بىئولو-گىيە مۇتەخەسسىسى.

بىئولوگىيە ئى [ر] جانلىقلارنىڭ تۈزۈ-لۈشى، خىزمىتى، پەيدا بولۇشى ۋە تەرەق-قىيات قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. ئۇ زوئولوگىيە، بوتانىكا، مىكروبىئو-لوگىيە، پالېئونتولوگىيە قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

بىئولوگىيىلىك سۈپ. بىئولوگىيىگە تەئەل-لۇق، مەنسۇپ بولغان.

بىئولوگىيىلىك ئالاھىدە خاسلىق ماددا ئالماشتۇرۇش ۋە يېتىلىشنىڭ قانۇنىيەتلىك

ئۇسۇللىرى ئارقىلىق يەككە تەن ۋە تۇرلەر-
نىڭ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيىتىنى بەلگىلەش
پرىنسىپى.

بىئولوگىيىلىك ئالدىنى ئېلىش بەزى
جانلىقلاردىن پايدىلىنىپ، ئىنسانلار ئۈچۈن
زىيانلىق بولغان جانلىقلاردىن مۇداپىئەلىنىش
ئۇسۇلى. مەسىلەن: ئۆردەكلەردىن پايدى-
لىنىپ چېكەتكە لىچىنكىسىنى ۋە شال ئېتىز-
لىرىدىكى زىيانداش قۇرتلارنى يوقىتىش؛
پارازىت ھەرىدىن پايدىلىنىپ يىپشىل قۇرتىنى
يوقىتىش؛ باكتېرىيىلەردىن پايدىلىنىپ دالا
چاشقىنىنى يوقىتىش قاتارلىقلار.

بىئولوگىيىلىك بىرىكتۈرۈش جانلىق ئورگا-
نىزملارنىڭ بىرىكتۈرۈش ياكى سۇسلاش-
تۇرۇش رولى ئارقىلىق يېڭى بىر خىل
خىمىيىۋى ماددا ھاسىل قىلىش جەريانى.

بىئولوگىيىلىك پارچىلىنىش ① ئۆلگەن ۋە
قايتىدىن پەيدا بولغان توقۇلمىلارنىڭ
بۇزۇلۇشى. ② ئورگانىك ماتېرىياللارنىڭ
جانلىقلار تەرىپىدىن پارچىلىنىشى.

بىئولوگىيىلىك جۇغراپىيە ھايۋانات ۋە
ئۆسۈملۈكلەرنىڭ جۇغراپىيىلىك تارقىلىشىنى
تەتقىق قىلىدىغان تارماق پەن.

بىئولوگىيىلىك قوراللار <ھەرب> ←——
باكتېرىيە قوراللىرى.

بىئولوگىيىلىك مىقدار بىر بىرلىك ھەجىم
ياكى كۆلەمدە بولىدىغان بىر ياكى بىردىن
ئارتۇق جانلىقلار تىپى ياكى جانلىقلار توپى
ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر خىل جانلىقنىڭ،
مۇئەييەن ۋاقىت ئىچىدىكى ئومۇمىي
مىقدارى. مەسىلەن: دالىيەندىكى كۆللۈك
قولۇلىسىنىڭ ھەربىر كىۋادرات مېتىر كۆلەم
ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ بىئولوگىيىلىك مىقدارى
72 ۋە 122.4 گرام؛ چىڭداۋنىڭ ئالاچىپار
قۇلۇلىسىنىڭ ھەر كىۋادرات مېتىر كۆلەم
ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ بىئولوگىيىلىك مىقدارى
110 ۋە 315 گرام بولىدۇ.

بىئولوگىيىلىك نۇر چىقىرىش جانلىق
ئورگانىزملار كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدىغان
دەرىجىدە نۇر چىقىرىدىغان بىر خىل بىئولو-
گىيىلىك ھادىسە.

بىئولوگىيىلىك ئوكسىدلاش ھۈجەيرە
ئىچىدىكى ئوكسىدلىغۇچى-ئوكسىدسىزلىغۇچى
بىر قاتار ئېنزىملارنىڭ كاتالىزاتور بولۇپ
ئوكسىدلاش خىزمىتىنى بېجىرىدىغان رول-
لىرىنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ جانلىقلار تېنى-
دىن ئېنېرگىيە ئېلىشتىكى ئاساسلىق ئۇسۇل.

بىئولوگىيىلىك ئېلېكتر ئېقىمى جانلىقلار
تېنىدىكى نېرۋا پائالىيىتى ۋە مۇسكۇل ھەرى-
كىتى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ناھايىتى
ئاجىز بولغان ئېلېكتر ئېقىمى ۋە ئېلېكتر
پوتېنسىئالىنىڭ ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىدۇ. بۇ
خىل ئېلېكتر ئېقىمى بىئولوگىيىلىك ئېلېكتر
ئېقىمى دەپ ئاتىلىدۇ.

بىئولوگىيىلىك ئېنىقلاش بەزى جانلىقلارنىڭ
مەلۇم ماددىلارغا قارىتا پەۋقۇلئاددە ئېھ-
تىياجى ياكى ئىنكاسىدىن پايدىلىنىپ، شۇ
خىل ماددىلارنىڭ سۈپىتى، مىقدارى قاتار-
لىقلارنى ئېنىقلاپ چىقىش ئۇسۇلى.
مەسىلەن: ئاق چاشقاننىڭ تارتىشىپ قېلىش
ئىنكاسىدىن پايدىلىنىپ ئىنسۇلىننى ئېنىقلاش؛
مىكرو ئورگانىزملاردىن پايدىلىنىپ، ۋىتامىن
B_{12}نى ئېنىقلاش قاتارلىقلار.

بىئولوگىيىلىك ياسالمىلار مىكرو ئورگا-
نىزملاردىن ياسالغان كېسەللەردىن مۇداپى-
ئەلىنىش، دىئاگنوز قويۇش ۋە داۋالاش
ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان دورىلار. مەسىلەن:
ۋاكسىنا زەھەرگە قارشى قان زەردابى، ئانا-
توكسىن، باكتېرىيىگە قارشى دورا قاتارلىقلار.

بىئولوگىيىلىك يېمىرىلىش يېمىرىلىش

تەسىرىنىڭ بىر خىلى، يەنى تاغ جىنسلىرى ۋە مىنېراللارنىڭ، ئۈستىدە ئۆسۈۋاتقان ئۆسۈملۈك ۋە هايۋانات تەسىرىدە بۇزۇلۇپ ۋەيران بولۇش هادىسىسى.

بىئومېتېئورولوگىيە [ر<گرېك] <بىئول> جانلىقلار بىلەن هاۋا كىلىماتى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بىئوكىلىماتولوگىيە ئى [ر] <بىئول> تەبىئىي مۇهىتتىكى هاۋا كىلىماتىنىڭ ئورگانىزملارغا بولغان رولىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

بىئومېتىر ئى [ر] <بىئول> نەپەسلىنىش رولى جەھەتتىكى مۆلچەر ئارقىلىق ئۆمۈر چېكىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب.

بىۋاپا سۈپ [پ+ئە] ① ئەهدىسىنى بۇزىدىغان؛ ساداقەتسىز، ۋاپاسىز: بىۋاپا يار. * چىرمىشىپ سۆيۈشكەندە، مەڭگۈلۈك يار دەپتىمەن، بىۋاپا بولارىڭنى زەپ شۇ چاغ بىلمەپتىمەن. ② هېچكىمگە ۋاپا قىلمايدىغان، ئەسقاتمايدىغان، مەڭگۈلۈك تۇرمايدىغان: بىۋاپا دۇنيا.

بىۋاپالىق «بىۋاپا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بىۋاپالىق قىلماق. * بىۋاپالىقنى سەن قىلىپسەن، مېنى قىلمايدۇ دېمە. هەممە كويدا سەن يۈرسەن، مېنى تۇيمايدۇ دېمە.

بىۋاپالىق قىلماق ئەهدىسىدىن يانماق، ۋاپاسىزلىق قىلماق: سەن ئۈچۈن دۈشمەنلىشىپ ئۇردۇم قىلىچ دوستلارغا مەن، بىۋاپالىق قىلما ئاققان بۇنچىلا قان ئالدىدا.

بىۋاقىت رەۋ [پ+ئە] بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىن ئىلگىرى، ياكى كېيىن، ۋاقتى-سائىتى كەلمەستىن، ۋاقىتسىز: هەر ئۆمۈر بىر بىلەن باشلىنىپ ئاخىر، هالىقىغان كۆپ بولسا بىرەر يۈزلەردىن. ۋە لېكىن قىرىلىق ئۇنى بىۋاقىت، ئوغرىلاپ قېچىشقان ئوغۇل-قىزلاردىن.

بىۋاستە رەۋ [پ+ئە] ① توغرىدىن-توغرا؛ ۋاستىسىز: مەن بۇ ئىشتا ماڭا نە سىز، نە ئاپام — هېچقانداق كىشى ياردەم بېرەلمەيدۇ، دەپ هېساپلايتتىم، ماڭا بىۋاستە خۇدادىن جاۋاب ئېلىش زۆرۈر ئىدى. * لېنىن: — كىشىلەر بىلىشىنىڭ جەريانى «جانلىق بىۋاستە كۆزىتىشتىن، ئابستراكت تەپەككۇرگە ئۆتۈش» جەريانىدىن ئىبارەت بولىدۇ، — دەپ كۆرسەتكەنىدى. ② توپتوغرا، ئۇتتۇر، ئۇدۇل: سابىر ئەت رەڭ لېنتىدەك، تۈپتۈز كەتكەن كاداك كونا هارۋا يولىغا چۈشتى، بۇ يول بىۋاستە يېڭىيەر يېزىسىغا ئېلىپ باراتتى. * ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆگىنىش مۇددىتىسى كۆپىنچە ئۆگىنىش پائالىيىتى بىلەن بىۋاستە باغلىنىشلىق بولىدۇ. * ئۇ ماڭا: — ماقالە يېزىڭ، لېكىن ئۇيغۇرچە يېزىۋېلىپ تەرجىمە قىلىسىڭىز هېساب ئەمەس، بىۋاستە خەنزۇ تىلىدا يېزىڭ. لېنىنمۇ تىل ئۆگىنىشتە دائىم باشقا مىللەت تىلى بىلەن ماقالە يېزىشنى ئەڭ ياخشى مەشىق دەپ قارىغانىدى، — دېدى.

بىۋاستە تەجرىبە <پەلس> «ۋاستىلىك تەجرىبە»نىڭ ئەكسى بولۇپ، رېئاللىقنى ئۆزگەرتىش يولىدىكى ئەمەلىيەتكە شەخسەن ئۆزى قاتنىشىشتىن هاسىل قىلىنغان بىلىم. بىر ئادەمنىڭ بىلىمى بىۋاستە تەجرىبە ۋە ۋاستىلىك تەجرىبىدىن ئىبارەت ئىككى قىسمىدىن تەشكىل تاپىدۇ.

بىۋاستە سايلام <قا> ۋاستىلىك سايلامنىڭ ئەكسى، يەنى دۆلەتنىڭ ۋەكىللىك ئورگانلىرىدىكى ۋەكىللەر ياكى دۆلەت ئورگانلىرىدىكى رەهبەرلەرنى خەلق بىۋاستە ئاۋاز بېرىپ سايلاپ چىقىدىغان سايلام شەكلى.

بىۋاستە قاراشلىق شەھەر مەركىزىي خەلق هۆكۈمىتى بىۋاستە باشقۇرىدىغان چوڭ شەھەرلەر.

بىۋاستە قانداش تۇغقان بىۋاستە قانداشلىق مۇناسىۋىتىدىكى تۇغقانلار ياكى ئۆزىنى تۇغقان ئاتا-ئانا ۋە ئۆزى تۇغقان پەرزەنتلەر.

بىۋاش (توغرىسى: بىباش) ← بىباش.

بۋاك سۈپ [پ] گەپكە كىرمەيدىغان، ھېيىقـ-
مايدىغان، كەپسىز: ئۇ ئۇقۇتقان بالا ئىككى-
ئۈچ ئايدىلا ساۋاتلىق بولدۇ. ئاتا-ئانىسىنى
جېنىدىن جاق تويغۇزغان بۋاك، كەپسىز بالىمۇ
ئۇنىڭ قولىدا يىكتەك تۈزىلىپ، ئەقىللىق، ئەدەپ-
لىك بولۇپ ئۆزگىرىدۇ.

بۋاكلاشماق پ. گەپكە كىرمەيدىغان،
ھېيىقمايدىغان بولۇپ كەتمەك، كەپسىز-
لەشمەك: بالىنىڭ دادىسى مۇئەللىمگە:
— ئەپەندىم، ئۆيلاپ باقسىلا، ئوبدانلا بىر بالا
ئىككى-ئۈچ يىل ئىچىدىلا بۇنچىۋالا ئايىنىپ،
بۋاكلىشىپ كەتكەن بارمۇ؟ — دەپلا سۆزلەپ
كەتتى.

بۋەتەن سۈپ [پ+ئە] يېزت ① ۋەتىنى،
يۇرتى يوق؛ ئۆز جايىدىن ئايرىلغان؛ ۋەتەن-
سىز: زېمىن-زېمىن زېمىن ئەمەس گوياكى،
شېرىن ھەسەل ھەم قەنت تاپتۇق بۇ يەردە.
ياشار ئىدۇق چەت ئەللەردە بۋەتەن، يېڭى،
گۈزەل ۋەتەن تاپتۇق بۇ يەردە. ② ئۆي-جاي-
سىز، باشپاناھسىز: ئورۇنسىز بوھتان قىلىشلار
بىلەن سەمەت ئۈچ يىل قېچىپ يۈرۈپ بالىلىرىنى
بۋەتەن قىلدى.

بئىختىيار سۈپ [پ+ئە] ئىختىيارىغا باغلىق
بولمىغان، ئىختىيارسىز: ئايرىلىپ ئون يىل
بۇرۇن يۇرت-ماكانىدىن، ھەمدە قوۋم-قېرىنـ-
داش، بىر تۇغقانىدىن؛ كېلىپ بۇ تامانغا بئىختىيار.
تۆكۈپ تەر ماڭلىيىدىن دانە-دانە.

بئېتىبار سۈپ [پ+ئە] يېزت. ئېتىبارى يوق،
ئېتىبارسىز.

بىيە ئى. بالىسى بار بايتال: ئات ياخشى
تۆگىدىن، تۆگە ياخشى بىيىدىن، بىيە ياخشى
پىيادىدىن (ماقال).

بىيە باغلىماق سېغىن بىيىلەرنى سېغىش
ئۈچۈن بىر يەرگە توپلىماق، يىغماق.

بيۇرو ئى [ر<فران] سىياسىي پارتىيىلەر ۋە
تەشكىلاتلاردىكى ئىجرائىي رەھبەرلىك
ئورگىنى: مەركىزىي كومىتېت سىياسىي بيۇروسى.
بيۇرو ئەزالىرى.

بيۇروكرات سۈپ [ر<فران+گرېك] ئۆز
ۋەزىپىسىگە رەسمىيەتچىلىك بىلەن قاراي-
دىغان، رەسمىيەتنى دەستەك قىلغان ھالدا
ئىش بېجىرىدىغان: بيۇروكرات كاپىتالىزم.
بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە.

بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە <س ئىق> ئادەتتە
مۇستەملىكە ۋە يېرىم مۇستەملىكە ئەللەردىكى
دۆلەت ھاكىمىيىتى بىلەن بىرلىشىپ كەتكەن
دەللال، فېئودال، بيۇروكرات بۇرژۇئازىيە
كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بيۇروكرات كاپىتال <س ئىق> يېرىم مۇس-
تەملىكە ۋە يېرىم فېئوداللىق دۆلەتلەردە،
دۆلەت ھاكىمىيىتىنى كونترول قىلىدىغان چوڭ
پومېشچىك، چوڭ بانكىر ۋە چوڭ دەللال-
لارنىڭ كاپىتالى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

بيۇروكرات كاپىتالىزم <س ئىق> يېرىم
مۇستەملىكە ۋە يېرىم فېئوداللىق دۆلەتلەر-
دىكى دەللال ۋە فېئودال خاراكتېرىدىكى
دۆلەت مونوپول كاپىتالىزمى، ئالاھىدىلىكى:
چەت ئەل جاھانگىرلىرى، ئۆز دۆلىتىدىكى
فېئودال پومېشچىكلار سىنىپى ۋە كونا باي
دېھقانلار بىلەن زىچ بىرلەشكەن بولىدۇ. ئۇ
كارخانا ئىشچىلىرىنى ئېكسپلاتاتسىيە
قىلىپلا قالماستىن، سىياسىي ئىمتىيازلىرىدىن
پايدىلىنىپ، قالايمىقان پۇل تارقىتىش،
دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى قەرزنى تۆلەش
باھانىسى بىلەن ئىئانە توپلاش، ھايانكەشلىك
قىلىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق، كەڭ
ئەمگەكچى خەلقنى دەھشەتلىك تۈردە
تالان-تاراج قىلىدۇ.

بيۇروكراتلاشماق پ. بيۇروكراتقا ئايلانماق:
ئەگەر ھازىرقى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتتە
ئىدىيىۋى تەربىيە خىزمىتى ياخشى ئىشلەنمىسە
پرولېتارىياتنىڭ ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭمۇ مەلۇم
دەرىجىدە «بيۇروكراتلىشىپ» كېتىشى تۇرغان

گەپ.

بيۇروكراتلىق ① «بيۇروكرات» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بيۇروكراتلىق رەھبەر بولغۇچى ئۇچۇن پايدىسىز. ② ئى. بيۇروكراتلارغا خاس ئىش-ھەرىكەت: بيۇروكراتلىق قىلماق. ئىشقا بيۇروكراتلىق بىلەن قارىماق.

بيۇروكراتىزم ئى [ر] <پەلس> ① كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ مەنپەئىتىنى كۆزلەيدىغان، ئاممىدىن ئايرىلغان ئىمتىيازلىق شەخسلەر، تۆرىلەر ئارقىلىق ئىدارە قىلىش ئۇسۇلى: بيۇروكراتىزمغا قارشى كۈرەش قىلماق. ② ئىشقا، ئۆز ۋەزىپىسىگە رەسمىيەتچىلىك بىلەن قاراش؛ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىن، رېئال جەمئىيەتتىن ۋە جەمئىيەت مەنپەئەتلىرىدىن ئايرىلغان ھالدا قۇرۇق رەسمىيەتچىلىك بىلەن ئىش تۇتۇش: بيۇروكراتىزم خەلقچىللىق بىلەن زادى چىقىشالمايدۇ.

پ

پ ① ئۇيغۇر ئېلىپبەسىنىڭ تۆتىنچى ھەرپى. ② رەت تەرتىپى جەھەتتە تۆتىنچىنى كۆرسىتىدۇ.

پا ئىم. ئوت ۋە باشقا قىزىق نەرسىدە قاتتىق كۆيگەنلىك ئىماسىنى ئىپادىلەيدۇ: پاتىگۇل مەشنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ دىققەتسىزلىكتىن قولىنى قىزىق مەشكە يېقىۋالدى ۋە كۆيۈككە چىدىيالماي «پا!» دەپ ۋارقىرىۋەتتى.

پائال رەۋ [ئە] بىرەر ئىشقا غەيرەت بىلەن كىرىشكەن ھالدا، ئەستايىدىل، ئىزچىل، ئاكتىپ: پائال قاتناشماق. پائال ئىشلىمەك.
* باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئۆز ئۆگىنىشى پائال ئېلىپ بېرىلىدىغان مۇرەككەپ جەريان بولۇپ، چوڭلار ياكى ئوقۇتقۇچىلار تەييار ئۇقۇمنى ئۇلارغا ئاددىي ھالدا، ئەينەن «تاپشۇرۇپ» بەرمەيدۇ، بەلكى ئۆزلىرىنىڭ بىلىم تەجرىبىلىرى ئارقىلىق پائال سۈرەتتە ئىگىلەپ ئالىدۇ.

پائال تۇردە ئاكتىپ رەۋىشتە، ئەستايىدىللىق، تىرىشچانلىق بىلەن: ئوقۇتقۇچى پائال تۇردە «مەسىلە» پەيدا قىلىش ئارقىلىق ئوقۇغۇچىلارنى دىققەتنى ئوبدان مەركەزلەشتۈرۈپ، ئاكتىپ پىكىر قىلىپ ئۆگىنىدىغان قىلىشى كېرەك.

پائالىيەت ئى [ئە] ① بىرەر ساھەدە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىش، مەشغۇلات، ھەرىكەت: بۈگۈن كەچتە پارتىيە ياچېيكىسى پائالىيىتى بار.
* ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى ھەرقايسى ناھىيە بازارلىرىدا 80 مىڭدىن ئارتۇق ياش-ئۆسمۈر، تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ھەرقايسى ناھىيە بازارلىرى، يېزا-كەنتلىرىدە 33 مىڭدىن كۆپرەك ياش-ئۆسمۈر شۇ كۈندىكى تازىلىق پائالىيىتىگە قاتناشتى.
② ئىش ۋە ھەرىكەتنىڭ جەريانى: ئومۇمىي قابىلىيەت تەرەققىي قىلغانسېرى ئالاھىدە قابىلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا پايدىلىق شارائىت ھازىرلىنىدۇ، ئەكسىچە ھەر خىل پائالىيەت داۋامىدا ئالاھىدە قابىلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن بىرۋاقتتا ئومۇمىي قابىلىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشمۇ ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

پائالىيەتچان سۈپ. پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا بېرىلىدىغان، پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا ماھىر؛ ئىشچان؛ ئاكتىپ: لۇتپۇللا ئۇزاق ئۆتمەيلا سىنىپتا ئەڭ پائالىيەتچان ۋە ئىقتىدارلىق ئوقۇغۇچى بولۇپ، ئوقۇتقۇچى ۋە ساۋاقداشلىرىنىڭ دىققىتىنى

ۋە ھۆرمىتىنى قوزغىدى.

پائالىيەتچان بىخ <بوت> ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈش مەزگىلىدە بىخلىنىپ گۈل ياكى شاخ ھاسىل قىلىدىغان بىخى.

پائالىيەتچانلىق «پائالىيەتچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ماركسىزمچە پەلسەپىنىڭ قارىشىچە، ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە ئوبيېكتىپ دۇنيانىڭ قانۇنىيەتلىرىنى بىلىۋېلىپ، شۇنىڭ بىلەن دۇنيانى چۈشەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان بولۇشتا ئەمەس، بەلكى ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلەر توغرىسىدىكى بۇ بىلىش ئارقىلىق دۇنيانى پائالىيەتچانلىق بىلەن ئۆزگەرتىشتە.

پائالىيەتچى ئى. پائالىيەت قىلغۇچى، پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى، شەخس: ئىرلاندىيىلىكلەر، پولەكلەر، پىنلار ۋە ياۋروپادىكى باشقا بەزى مىللەتلەر — ئىككىنچى ئىنتېرناتسىئونال پائالىيەتچىلىرى — تولۇق ھوقۇقى بولمىغان مۇشۇ مىللەتلەرنىڭلا تەقدىرىگە كۆڭۈل بۆلەتتى.

پائالىيەتسىز سۈپ. پائالىيىتى يوق، بىرەر پائالىيەتكە ئاكتىپ كىرىشمەيدىغان، پاسسىپ: پائالىيەتسىز ئادەم.

پائالىيەتسىزلىك «پائالىيەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پائالىيەتسىزلىك ھۇرۇنلۇقنىڭ ئالامىتى.

پائالىيەتشۇناس ئى [ئە+پ] پائالىيەت قىلىشقا، پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا ماھىر شەخس؛ پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەم؛ پائالىيەتچى: سايىمىنىڭ پائالىيەتشۇناسلىقى ئۇنىڭ ئورنىنىڭ ئۆسۈشىدە چوڭ رول ئوينىدى.

پائالىيەتلىك سۈپ ① ئەستايىدىل ئىشلەيدىغان، پائالىيەتچان، ئاكتىپ: پائالىيەتلىك ئادەم. ② پائالىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان: بۈگۈن ئۆسمۈرلەر تەنتەربىيە مۇسابىقىسىدا مەزمۇنلۇق، تەسىرلىك، ھەر خىل پائالىيەتلىك ھەرىكەتلەر كۆرسىتىلدى.

پائانگا ئى. تونگا پادىشاھلىقىنىڭ پۇل بىرلىكى.

پاپا (پاپاسى) ئى [ر<گرېك] <دىن> كاتولىك دىنىي جەمئىيىتىنىڭ ئەڭ ئالىي ھۆكۈمرانى. تارىختا، ئۇلار كاردىناللار ئىچىدىن سايلىنىپ، ئۆمۈر بويى ۋەزىپە ئۆتىگەن، ۋاتىكان سارىيىدا تۇرغان.

پا-پا «پا» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قۇلۇم كۆيىدى پا-پا، پۇتۇم كۆيىدى پا-پا. توپۇم قاچتى نەلەرگە، قانداق قىلاي جان ئانا.

پاپاخ ئى. موينى، تۈكى سىرتىغا تىكىلگەن ئۇزۇنچاق تەلپەك: بېشىغا پاپاخ كىيگەن بىر تۈرك پالۋانى جەڭ مەيدانىدا تولۇپ تاشقان جاسارەت بىلەن سۆزلەۋاتاتتى. * ئۇ پاكارغىنا، بۇرنى يوغان، پاپاخ كىيگەن بىر كىشى ئىدى.

پاپاق (توغرىسى: پاپاخ) ⟵ **پاپاخ.**

پاپالىق سۈپ. «پاپا» مەرتىۋىسىگە تەئەللۇق ۋە ئۇنىڭغا لايىق: پاپا سايلاش رىم خرىستىئانلىرىنىڭ بىر چوڭ ئىشى ئىدى. ئىلگىرى ۋەزىپە ئۆتىگەن پاپا ئۆلگەندىن كېيىن، پوپلارنىڭ ھەممىسى بېشىنى ئۇششىلىشىپ، پاپالىق تەختىگە ئولتۇرۇش كويىغا چۈشكەنلىكتىن، ئىككى يىلغا سوزۇلغان ۋاقىت ئىچىدە يېڭى پاپا سايلاپ چىقىلمىدى.

پاپوروتنىكلار ئى [ر] <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ چوڭ بىر تىپى. بۇ تىپقا تەۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سامان غوللۇق، ناھايىتى ئاز قىسمى ياغاچ غوللۇق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ھەقىقىي يىلتىزى، غولى ۋە يوپۇرمىقى بولىدۇ، غولىدا كاناللار باغلىمى بولىدۇ، يوپۇرمىقى كىچىك كېلىدۇ، سپورا ئارقىلىق كۆپىيىدۇ؛ ئورمانلىق ۋە تاغلىق رايونلاردىكى نەم ۋە سالقىن جايلاردا ئۆسىدۇ. مەسىلەن: سارچە، پلائون قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

پاپىروس ئى[ر<نېم] چېكىش ئۈچۈن ئىچىگە تاماكا قاچىلانغان قەغەز نەيچە؛

زامانىۋى ئۇسۇلدا يۆگەلگەن تاماكا: پاپىروس چەكمەك. ئۇ، ئۈستەل ئۈستىگە يان قورالىنى يالىڭاچلاپ ئاغزىغا پاپىروسنى چىشلىگەن هالدا هەيۋەت بىلەن گىدىيىپ ئولتۇراتتى.

پاپىلماق پ.دىئال. ئۆمىلىمەك.

پات I ① ئى. يىپ ۋە رەختلەرنى قاتۇرۇپ چىداشلىقىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان سۇيۇق ئۇماچ، شىلىمشىمان ياكى كراخمال سۇيۇقلۇق: پات بەرمەك. ② ئى. كۆچمە. پات بېرىلگەن هالەت، تۇرق؛ ئەسلى، ئەينى: پېتىدىن چۈشمەك. ئۆز پېتى. شۇ پېتى. * ئۇ، كىتابىتا نېمە بولسا، شۇ پېتى كۆچۈرۈپ قويىدى. ③ باغل. بەزى سۈپەتداشلاردىن كېيىن ئۈچىنچى شەخس فورمىسىدا كېلىپ ئىش-هەرىكەتنىڭ مەلۇم بىر هالىتىدە يەنە بىر هەرىكەت ئورۇنلانغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ: ياسىن كەتمەننى كۆتۈرگەن پېتى ئۇ تەرەپكە قاراپ ماڭدى. * ساۋاقداشلار كۆرەشنىڭ دېرىزە ئالدىدا، يىراق تاغ ئارقىسىغا ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان قۇياشقا تىكىلگەن پېتى ئۆرە تۇرغانلىقىنى كۆردى.

پات بەرمەك ← **پاتلىماق**: رەختكە پات بەرمەك.

پېتى چۈشمەك ئەسلىدىكى تۇرقىنى، قىياپىتىنى، هالىتىنى ئۆزگەرتمەك، يوقاتماق؛ كونىرىماق: پېتى چۈشكەن رەخت. * ئۇ رەختلەر قارىغاندا پېتى چۈشۈپ كونىرىغاندەك كۆرۈنىدۇ.

پېتىدىن چۈشمەك ئىززەت-ئابرويىنى، ئىناۋىتىنى يوقاتماق: ئاغىنە، پېتىمدىن چۈشمەي دېسەڭ، بۇ ئىشنى قىلما!

پات II رەۋ. ئاردىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي، تېز، چاپسان: پات كەلمەك. پات كەتمەك. * قۇمساڭغۇ يەرلەردىكى زىرائەتلەر پات ئۇسساپ كېتىدۇ. * «ئۆتمىسۇن پۇرسەت» دېدىم، چىقتىم سەپەرگە — يولغا پات، يانىدا مۇخبىرلىق قەلەم، سومكامدا دەپتەر، ئاپپارات.

پات ئاردا ئاردىن كۆپ كۆپ ۋاقىت ئۆتمىگەن مەزگىل ئىچىدە؛ يېقىندا: ئۇ پات ئاردا يېتىپ كېلىدۇ. * پات ئاردا ئەتىيازلىق تېرىلغۇ باشلىنىدۇ. * ئۇ ئۇزاق ئۆتمەي بۇ يەردىن كېتىدۇ. سەن چاڭجاڭ بولسەن، مەن بولسام شۇجى. بۇنى پات ئاردا كۆرسەن.

پات پۇرسەتتە يېقىندا يېتىپ كېلىدىغان ئوڭۇشلۇق بىر پەيت ياكى ۋاقىتتا، كۆپ ۋاقىت ئۆتمەي: بىز بۇ ۋەزىپىنى پات پۇرسەتتە ئورۇنداپ بولىمىز.

پات يېقىندا ئاردىن كۆپ ۋاقىت ئۆتمەستىن، يېقىن كەلگۈسىدە: دادام قەشقەرگە كەتكىلى خېلى ۋاقىت بولدى، پات يېقىندا قايتىپ كېلىدۇ. * مەن پات يېقىندا بۇ يەردىن كۆچۈپ كېتىمەن. ماڭا كۆڭۈل تىنچلىقىدىن باشقا گەپ خۇش ياقمايدۇ.

پات III ئى [ر<لات] (شاهماتتا) قارىمۇ قارشى ئىككى تەرەپنىڭ كۈچى ئاساسەن ئوخشاش كېلىپ قېلىپ، شۇ قېتىمقى ئويۇننىڭ غەلىبىسىز تاماملانغانلىقىنى هېسابلاشنىڭ بىر تۈرى: ئويۇن پات بولدى.

پات بولماق شاهماتتا قارىمۇ قارشى تەرەپنىڭ ئويۇنى پات هالەتتە يەنى ئۇتتۇق هېچقايسىغا هېساب بولماي ئاخىرلاشماق: ئۇلارنىڭ ئويۇنى پات بولدى.

پات IV تەق. ئاپتوموبىلنىڭ سىگنال كانايلىرى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز: يىراقتىن بولكىۋاينىڭ «پات» قىلغان ئاۋازى ئاڭلاندى.

پاتاسا ئى. شېكەر قىيامىنىڭ سىرىق ناۋات ئايرىۋېلىنغاندىن كېيىنكى قالدۇق قىسمىدىن ياسالغان قەغەزسىز كەمپۈت: ئۇ كىچىكىدىنلا بوينىغا تەنزە ئېسىپ، كوچىمۇكوچا ئايلىنىپ يۈرۈپ قەنت، ناۋات، پاتاسا، پەشمەت سېتىش بىلەن شۇغۇللىناتتى.

پاتاق ئى. ئاق قوناقنىڭ يانچىغاندىن كېيىن قالغان دان شاكىلى.

پاتاكا ئى. ئاۋمېن رايونىنىڭ پۇل بىرلىكى. 1976-يىلىنىڭ ئاخىرى 13 پاتاكا بىر ئامېرىكا دوللىرىغا تەڭ بولغان. 1979-يىلى

1 ـ ئايدا 4.943 پاتاكا بىر ئامېرىكا دوللىرىغا تەڭ بولغان.

پاتاڭ ئى ① ئادەم ۋە ھايۋانلارنىڭ ئومۇرتقا سۆڭەكلىرىنى بويلاپ ئورۇنلاشقان چوڭ پەي: كالا پاتىڭى. تۆگە پاتىڭى. پاتاڭ سالماق. ② بويۇننىڭ ئارقا تەرىپى، گەدەن: پاتاڭ گۆش. پاتىڭى يوغان. ③ كۆچمە. زىمە، گەدەن، ئۆز ئۈستى: پاتىڭىدىكى قەرزلەر كۆنسېرى كۆپىيىۋەرگەن ئەزالارنىڭ بەزىسى ياقا يۇرتلارغا قېچىپ كېتىشتى.

پاتاڭ سالماق ئارىنىڭ ئىلىكلىرىنى ئارىنىڭ سېپىغا پاتاڭ بىلەن تاڭماق؛ چەگمەك: مەتتوختى ئاكا 6 ـ ئاينى كۆرۈپلا قىشتىن بېرى يونۇپ، ئېگىپ تەييارلىغان يۇلغۇن بىلەن يۈز ئارىغا پاتاڭ سېلىپ تەخ قىلىپ قويدى.

پاتاڭ گۆش بويۇن گۆش، ماي ئالمىغان قاتتىق گۆش: پاتاڭ گۆش قاتتىق بولىدۇ.

پاتاڭ يېغىر بولماق ئىشنىڭ ئېغىرلىقىدىن چارچىماق، ھالىدىن كەتمەك: ئۇنىڭ ئېتىزدا پاتاڭ يېغىر بولغۇچە ئىشلەپمۇ ئۇنىڭ توخۇ ـ تۇخۇم چاغلىق بىرنەرسە ئېشىنالمايدىغانلىقىنى ئەتراپتىكىلەر ئەلۋەتتە بىلەتتى.

پاتاڭگۇش ئى. دىئال ← **پاتاڭگۇشلىماق**

پاتاڭگۇشلىماق پ. دىئال ① پاتاڭغا ئۇرماق، پاتاڭغا سالماق، گەجگىگە ئۇرماق. ② پۇلاڭلاتماق.

پات ـ پات I ۋاقتى ـ ۋاقتىدا، تېز ـ تېز: ئۇ پات ـ پات كېلىپ تۇرىدۇ. * گۇڭشېنىڭ تۇپتۈز تېرەكلىك يولىدا ئېتىنى پات ـ پات بىقىنداپ قوغۇنلۇققا كېتىۋاتقان كامىل بوغالتىر تۈزدىنىڭ سۆزلىرىنى ئويلىغانسېرى ئۇنىڭ ئىمىن ئاكا توغرىسىدىكى خاتىرىلىرى كۆڭۈل ئەينىكىدە ئۆز ئەكسىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى. * ئارىدا تام بولمىسا، يارىمنى كۆرسەم پات ـ پات، يارىمنىڭ باسقان ئىزىدا ئېچىلدى گۈللەر قات ـ قات.

پات ـ پات II «پات IV» سۆزىنىڭ تەكرار ـ لىنىشى: تراكتورنىڭ ماتورىدىن پات ـ پات قىلىپ چىققان ئاۋازنىڭ قاتتىقلىقىدىن بىر ـ بىرىـ مىزنىڭ گېپىنى ئاڭلىيالماي قالدۇق.

پاتپاراق (توغرىسى: پاتىپاراق) ← **پاتىپاراق.**

پاتتۇرماق (توغرىسى: پاتۇرماق) ← **پاتۇرماق.**

پاترۇل ئى [ر<فران] ئامانلىق ساقلاش ساقچىلىرى: ئۇرۇش ئاللىقاچان ئاياغلاشقان بولسىمۇ، جەنۇبىي سېپىلنىڭ ئۈستى ۋە شەھەرنىڭ رەستە كوچىلىرىغا قوراللىق پاترۇللار قويۇلغانىدى.

پاترۇللۇق پاترۇللار بېجىرىدىغان ھەرىـ كەت ۋە ئىش: ئۇلارنىڭ بىر قىسمى ھويلىغا كىردى، ئىككىنچى قىسمى كوچىدا پاترۇللۇقتا قالغانىدى.

پاترون ئى [ر<فران] ① <ماشن> ئۆشكە، ستانوك قاتارلىقلارنىڭ تىغ ياكى دېتاللارنى قىسىپ، مۇقىم تۇتۇپ تۇرىدىغان قىسمى، قىسقۇچى. ② <ئېل> ئېلېكتىر سىملىرىنىڭ ئاخىرقى ئۇچىغا ئورنىتىلىدىغان ۋە لامپۇچـ كىنى تۇتۇپ تۇرۇش رولىنى ئوينايدىغان قۇرۇلما.

پاترىئارخ ئى [ر<گرېك] <تارىخ> ئۇرۇقـ داشلىق جەمئىيىتىدىكى ئۇرۇق باشلىقى.

پاترىئارخال سۈپ [ر] <تارىخ> ئەرلەر ھۆكۈمرانلىق قىلغان دەۋردىكى ئاتىلىق ئۇرۇقداشلىقىغا ئائىت بولغان.

پاترىئارخاللىق «پاترىئارخال» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پاتقاق ئى. دەسسىسە پۇت كىرىپ كېتىدىـ غان، بوش لاي: ئادەمگە ئەقىل كېرەك، پاتقاققا شېغىل كېرەك (ماقال). مەردان ئۇ يەردە بىر ئادەمنىڭ پاتقاقتا دومىلاپ ياتقىنىچە ئىڭراۋاتـ قانلىقىنى كۆردى ـ دە، قولىدىكى چېلەكنى تاشلاپ ئازگالغا سەكرەپ چۈشتى.

پاتقاققا پاتماق ① لايغا كىرىپ قېلىپ، چىقالماي قالماق؛ چۆكمەك: يولدا ھارۋىمىز

پاتقاقتا پېتىپ قېلىپ، دېگەن مەزگىلدىن كېچىكىپ قالدۇق. * نېمىسىنى ئېيتسەن، «مەن ئالدىرايمەن ماڭغىلى، ئېشىكىم ئالدىرايدۇ ياتقىلى» دېگەندەك، ماشىنا يول ئۈستىدە نەچچە يەردە زەي ـ پاتقاقتا پاتتى. ② كۆچمە. بىرەر سەلبىي مۇھىت ۋە ئوڭۇشسىز شارائىتتا دۇچ كەلمەك، مۇپتىلا بولماق: سىلىم تەنە قىلىپ: ـــ يەنە سۆزلىسەڭ يەنە شۇ ئۆزەڭ پاتقاقتا پېتىۋېرىسەن، ۋەسسالام ـــ دېدى.

پاتقاقتا تىقىلماق ـــ> **پاتقاقتا پاتماق.**

پاتقاقچىلىق ئى. پاتقاق بىلەن تولغان، پاتقاق بولۇپ كەتكەن ھالەت: نازىم غەزەپ بىلەن چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ: ـــ ئۇ موتىسىكلىت بىلەن قاچقان بولسا بۇ پاتقاقچىلىقتا ئۇزاپ كېتەلمەيدۇ، ـــ دېدى.

پاتقاقگازى ئى [پاتقاق+گازى] <خىم> يۇندا ۋە سېسىق سۇ كۆلچەكلىرىگە كۆمۈلگەن ئۆسۈملۈك تەنلىرىنىڭ چىرىپ، سېسىپ ئېچىتىلىشىدىن ھاسىل بولغان گاز. بۇ خىل گازنى يەنە گەندە ـ سۈيدۈك ھەم ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غول، يوپۇرماقلىرىنى قوشۇپ، ئارىلاشتۇرۇپ ۋە سېسىتىپ، ئۇنىڭغا مېتان باكتېرىيىسىنى قېتىپ ئېچىتىش ئارقىلىقمۇ ئىشلىگىلى بولىدۇ. بۇنىڭ ئاساسلىق تەركىبى مېتان، كاربون (IV) ئوكسىدى (CO_2)، ئازوت (N) قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇنى يېقىلغۇ ياكى خىمىيە سانائەت خام ئەشياسى قىلىپ ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

پاتقاقلاشماق پ. پاتقاق ھالەتكە كەلمەك، پاتقاق بولۇپ كەتمەك: شىغىل تۆكۈش ئۈچۈن يېغىندىن كۆتۈرۈلگەن يول پاتقاقلىشىپ كەتكەچكە، ...ىتىنى ئىشتەرسەممۇ ماڭغىلى بولمىدى.

...پ بىر يەرگە بارغاندىن

...ىدىن كەتتى، ئۇنىڭ

...راپ يامغۇر قۇيۇلۇپ،

...پ كەتتى.

پا...

ئۇتمە... ...» سۆزنىڭ ئابستراكت

ئىسىم شەكلى: ئەتىياز پەسىلدىكى پاتقاقلىق جەنۇبىي شىنجاڭ قاتنىشىدا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە. ② ئى. پاتقاق بولۇپ كەتكەن يەر: ئەتىگەنلىكى قاتتىق سوغۇق بولدى، سازلىق ۋە پاتقاقلىقلار مۇزلاپ قالدى. ③ سۈپ. پاتقىقى بار، پاتقاق بىلەن قاپلانغان: باللار گۇرجەك سۇپۇرگىلەرنى كۆتۈرۈشۈپ، ئۇدۇل تەرەپتىكى پاتقاقلىق يولغا يۈرۈپ كەتتى.

پاتقۇزماق «پاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سىز، بۇ ئۆيگە يەنە بىر كارىۋات پاتقۇزۇڭ. * قىز ئەمدى غەزىپىنى باسالماي: ـــ ئىنساپ قىلايلى دادىكا! بىر ئاق كۆڭۈل ساددا ئادەمنى يامان دېمەيلى، بىزنى بۇ يۇرتقا پاتقۇزغان، قولغا قول، پۇتقا پۇت بولغان، ئاش ـ تاماق بەرگىنى يەنىلا شۇ يىگىت ئەمەسمۇ؟ ـــ دېدى.

پاتقۇزۇشماق «پاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەسقەر بۇ نەرسىلىرىمنى تاغارغا پاتقۇزۇشۇپ بەردى

پاتقۇزۇلماق «پاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قاتتىق يامغۇردا باللار تەرىپىدىن لايغا پاتقۇزۇلغان ھارۋىنىڭ ئارانلا چاقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پاتلاتماق «پاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەتتوختى ئاكام سەرگەز بېسىشقا 50 خامنى پاتلىتىپ قويدى.

پاتلاشماق «پاتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇستىلار ئەتلەسنىڭ ئۆرۈش يىپلىرىنى پاتلاشقاندىن كېيىن ئۇنى چىڭ تارتىپ قۇرۇتۇشقا كىرىشتى.

پاتلانماق «پاتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ رەخت ياخشى پاتلاندى. * ناخشىنىڭ بۇ دىۋانى خوتەننىڭ پاتلانغان قەغىزىگە يېزىلغان.

پاتلىماق پ. رەخت، يىپ، قەغەز قاتارلىقلارنى پاتقا چىلاپ قاتۇرۇپ، سىلىقلاپ پەردازلىماق؛ پات بەرمەك: رەختنى پاتلىماق. * زور ۋە كەڭ ـ كۇشادە سېلىنغان ھەيۋەتلىك سېختا

رەت-رېتى بىلەن جايلاشتۇرۇلغان توقۇش ستانوكلىرى بىر خىل شاۋقۇن بىلەن تاراقلاپ ئىشلىمەكتە. قىلدىن ئىنچىكە تارتىلغان يىپەك يىپلار ئۇرچۇقلارغا ئوراﻟماقتا، شۇ يىپلاردىن توقۇلۇپ چىققان توپ-توپ رەختلەر ئۆز نۆۋىتى بويىچە پاتلاش، بوياش ۋە رەتلەپ قاتلاش سېخلىرىغا توشۇلماقتا ئىدى. * ئامىنەمنىڭ چېچىنى، ئاق ناۋاتتا پاتلىغان. ئامىنەمنى ئەسلىدە، ئەمەت ئىمىنگە ساقلىغان.

پاتماق پ ① **سۇيۇق، يۇمشاق نەرسىنىڭ ئىچىگە، پاتقاقلىققا كىرمەك، چۆكمەك:** تۇرسۇننىڭ ماشىنىسى دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا سۇغا چىلىشىپ، بارغانسېرى لايغا پاتتى. * ئۇلار يولغا چىققاندا گۈلئايشەم ئوشۇقىغىچە توپىغا پاتتى. ② **سىلەنمەك، كۆمۈلمەك:** ئەرك ئۈچۈن سۆيگۈ ئۈچۈن قەلبىم خارلاندى، ئەزىز سۆيگۈم يەرگە پاتتى، يۈرەك زارلاندى. * دۈشمەنلەر چىقىپ كەلدى، قايتا ئۈستىدىن ئۆتۈپ، شېھىت بولغان يىگىتلەر، قالدى قانلارغا پېتىپ. ③ كۆچمە. **غەرق بولماق، چۆكمەك:** كۆڭۈللىرى تېخىمۇ پاراكەندە بولۇپ كەتكەن تەيجى بىلەن ياسىن قازى ئۇنىڭ سۆزلىرىگە گاھ ئىشىنىپ، گاھ ئىشەنمەي بىرپەس چوڭقۇر ئويغا پاتتى* بىرقانچە مىنۇتتىن كېيىن، قۇددۇس ھوشىغا كېلىپ تام تەرەپكە ئالدىنى قىلدى-دە، كۆزىنى يۇمۇپ، خىيالغا پاتتى. * كېچە ئۈن-تىنسىز ئىدى. ھەيۋەتلىك سۇۋادان تېرەكلەر كۈن بويى چاۋاك چېلىپ ئەمدى ئۇيقۇغا كەتكەندەك، پۈتۈن شەھەر سۈكۈتكە پېتىپ، بۇ ئايالنىڭ قايغۇسىغا تەڭكەش بولۇۋاتقاندەك ئىدى. ④ **قاتتىق بېسىمدىن ئىچىگە پۈكۈپ، يېرىپ ياكى سانجىلىپ كىرمەك:** يەنە بىر قولىدا بېلىكىدىن ئۇشلاپ نازارەت قىلماقتا، بويىنىغا ئېسىلغان يوغان ۋە ئېغىر تاختايلار باسقانسېرى، تاختاينى تۇتۇپ تۇرغان سىملار بۇ بىچارىنىڭ گەدەنلىرىگە پېتىپ قىينىماقتا، ھەتتا بەزىلىرىنىڭ بوينىدىن قان ئېقىۋاتاتتى. * شىڭشىڭشاغا ماڭغاندا، يولدا ئۆلدى ئاتلىرىم. ئايىغىمغا تاش پاتتى، كۆككە يەتتى ئاھلىرىم. ⑤ كۆچمە. **قاتتىق تەگمەك، ئېغىر تۇيۇلماق:** قىش كۈنلىرى قوي، كالىلارنىڭ ئارىسىدا زەي-نەم بولۇپ، سالجا، كانىغا يەم بولۇپ، ئېغىلدا يېتىپتۇ، جەبىر-زۇلۇم كۆپىيىپ جېنىغا پېتىپتۇ. * ئاي ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ، رەقىب باينىڭ بېشى قېتىپتۇ. قوشنىسىنىڭ مۈلكى، بايلىقى، يۈرىكىگە زىخىتەك پېتىپتۇ. * گۇڭتۇلارغا بوغۇلۇپ، خاڭلاردا يېتىپ قالدۇق. خاڭجاسى يامان زالىم، زۇلۇمغا پېتىپ قالدۇق. ⑥ **بىرەر ئىجابىي ھېس-تۇيغۇ ياكى سەلبىي روھىي ھالەتتە بولماق:** كەنجى ئوغلىنىڭ دەردىدە ئاتا-ئانا كۆپ قايغۇ-ھەسرەت چېكىپتۇ، بۇلبۇلگويامۇ ھېچ سايرىماستىن مۇڭغا پېتىپتۇ. * بېيجىڭغا كېلىپ شادلىققا پاتتىم، ئالتۇندىن قىممەت گۆھەرنى تاپتىم. ⑦ **ئۇپۇققا يوشۇرۇنۇپ كۆزدىن غايىب بولماق:** يىگىت بىلەن قىز چۈشتىن تارتىپ كۈن پاتقۇچە، ئاخشامدىن تاڭ ئاتقۇچە زىياپەتتە ئولتۇرۇپ، نەغمە-ناۋا ئاڭلاپ، شېرىن سۆھبەتلەر قىلىشىپتۇ. * گۈلئايىم ھوشىدىن كەتتى شۇ دەمدە، نە تۇيغۇ، نە سېزىم قالدى بەدەندە. خېنىملار ئالدىرار سەمەن تەرەپكە، قۇياشمۇ پاتتى ئاستا، چۈشتى پەسكە. ⑧ **سىغماق؛ ماس، لايىق كەلمەك:** تاغقا پاتمىغان ئۆچكە قازانغا پاتار (ماقال). * داپچى ئۆزىنىڭ دېيىشىغا، دۇتارچى بولسا دۇتارنىڭ يۈزىنى ئېلىۋېتىپلا قورسىقىغا ئالتۇن قاچىلاپتۇ، سۇنايچى بالا قانچە ھەپىلەشسىمۇ سۇنىيىنىڭ ئىچىگە ئاران 40 تىللا پېتىپتۇ. * ماڭا 42-نومۇرلۇق بەتىنكە پاتىدۇ. * يېڭى تىكتۈرگەن كىيىم ئاران پاتتى.

پاتمان ① [پ] مىق <تارىخ> **شىنجاڭدا قوللىنىلغان يېقىنقى زامان ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى، 1 پاتمان 180 كىلوگرامدىن 300 كىلوگرامغىچە بولىدۇ ياكى بىر پۈتتىن 11 پۈتقىچە بولىدۇ:** خانلىق پەرماندا مۇنداق دېيىلىدۇ: بىرىنچى، پۇقرالاردىن ئېلىنىدىغان باج-پاراقلارنىڭ 25 پائىزى يەنى 400 پاتمان ئاشلىق، 100 چارەك پاختا، 400 چارەك زاراڭزا، 47 مىڭ سەر پۇل قىسقارتىلسۇن. ② سۈپ. **بىر تالاي، ھېسابسىز، نۇرغۇن،**

تولا، كۆپ، جىق: بىر پاتمان ئىش. بىر پاتمان گەپ. * تويچى قىز - يىگىتلەرنىڭ بەزمە ساداسى ئەۋجىگە چىققانسېرى كاللىسى بىر پاتمان ھەرە قاچىلانغان قاپاقتەك غوڭۇلداشقا باشلىغان قۇربان ئاخۇن شۇنچە ئەسەبىيلىشىپ كەتتى.

پاتمان - پاتمان ناھايىتى كۆپ؛ ناھايىتى ئېغىر؛ ناھايىتى كاتتا: كۆن نۇرىدا يالقۇنجاپ تۇرغان كوئىنلۇننىڭ ئېگىز چوققىسى گويا پۈتۈن ئالەمگە نەزەر سېلىۋاتقان، ئاق رەختتىن تون كىيگەن ئاپئاق ساقاللىق مويسىپىت بوۋايدەك ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ قولتۇق، مۈرىلىرىدە بولسا، پاتمان - پاتمان بۇلۇت پادىلىرى لەيلىشىپ يۈرەتتى.

پاتمان - پاتمانلاپ ھەددى - ھېسابسىز كۆپ، ئىنتايىن كۆپ، ھەددىدىن ئارتۇق، ھەددىدىن زىيادە: بىزنىڭ گۆش ئىسكىلاتىمىزغا پاتمان - پاتمانلاپ گۆش بېسىلغان.

پاتمانلاپ رەۋ. پاتمان - پاتمان مىقداردا: كېسەل پاتمانلاپ كىرەر، مىسقاللاپ چىقار (ماقال). * تراكتور پاتمانلاپ توپىلارنى تۆت مېتر ئېگىزلىككە كۆتۈرۈلگەن دامبىنىڭ ئۈستىگە تۆرتۈپ، ئىتتىرىپ چىقارماقتا.

پاتمىچۇق ئى <زوئول> سۆرەلگۈچىلەر سىنىپىغا ۋە ئۈچقۇر كەسلەنچۈك ئائىلىسىگە كىرىدىغان ھايۋان، تېنى 12 سانتىمېتىر كېلىدۇ؛ بۇرۇن ئۈستى قاسىرىقى دانىچە شەكلىدە بولۇپ، باش، دۈمبە قاسىرىقىدىن كىچىك بولىدۇ؛ بېشى، تۆت ئايىغى، ئومۇرتقىسى ۋە قورساق تەرەپلىرى تۇتۇق قوڭۇر ياكى قارامتۇل رەڭدە بولىدۇ؛ دۆلىتىمىزنىڭ غەربىي شىمالىغا تارقالغان.

پاتمىخوتۇن ئى [پاتمە+خوتۇن] ئاياللارغا مۇناسىپ بولغان ئىشلارنىمۇ قىلالمايدىغان، ھەتتا چاقمۇ ئېگىرەلمەيدىغان ئايال: پاتمىخوتۇننىڭ چاقىدەك. * بۇنچىلىك ئىشلارنى پاتمىخوتۇنمۇ قىلالايدۇ. * ئۇغۇ بىر پاتمىخوتۇن، قورسىقىغا يېسە، بويىغا كىيسىلا بولىدۇ، بۇنىڭدىن باشقىسىنى بىلمەيدۇ.

پاتولوگ ئى [ر] پاتولوگىيە ۋراچى، پاتولوگىيە ئىلمىنى تەتقىق قىلىدىغان كىشى، پاتولوگىيە مۇتەخەسسىسى، ئالىم.

پاتولوگىيە ئى [ر<گرېك] ئورگانىزمدىكى كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش جەريانى ۋە قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

پاتۇرماق «پاتماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قول پاتۇرماق. * ئاتا - ئانا دۈئاسى ئوتقا، سۇغا پاتۇرماس (ماقال). * ئۇ ماشىنىنى لايغا پاتۇرۇپ قويدى. * ئۇ قولىنى لايغا پاتۇردى - دە، بىرئاز ئۇ يان، بۇ يان مالىتىلاپ بىرنەرسىنى سىقىملاپ «مانا تاپتىم» دەپ ۋارقىرىدى.

پاتۇرۇشماق «پاتۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: سۇغا چۆمۈلۈشكە بارغان باللار دەريا بويىدىكى لۆم - لۆم پاتقاققا پۇتلىرىنى پاتۇرۇشۇپ ئوينىدى.

پاتۇرۇلماق «پاتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سۇغا پاتۇرۇلغان قاپاق كەينى - كەينىدىن «بۇلدۇق - بۇلدۇق» قىلىپ ئاۋاز چىقىراتتى.

پاتېفون ئى [ر<فران] پلاستىنكىغا ئېلىنغان ھەر خىل مۇزىكا، نۇتۇق ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلارنى ئاڭلىتىپ بېرىدىغان ئۈسكۈنە. ئادەتتە ئۇ قول ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان پاتېفون ۋە توك كۈچى ئارقىلىق ھەرىكەتلەندۈرۈلىدىغان پاتېفون دەپ ئىككى خىل بولىدۇ.

پاتېفون بېشى پاتېفوننىڭ پاتېفون تەخسىگە تېگىپ تۇرىدىغان ۋە ئېلىنغان ئاۋازلارنى چىقىرىپ بېرىدىغان زاپچىسى: پاتېفون بېشى ئىشتىن چىقتى.

پاتېفون تەخسىسى شېللاك، يالتىراق قاتارلىقلاردىن ئىشلەنگەن يۇملاق تەخسە،

يۈزىدە ئاۋاز ئۆزگىرىشلىرى خاتىرىلەنگەن ئايلانما سىزىقچىلار بولىدۇ. ئۇنىڭغا ئېلىنغان ئاۋازلارنى پاتېفون ئارقىلىق قويۇپ قايتا ئاڭلىغىلى ۋە ئۇزاققىچە ساقلىغىلى بولىدۇ.

پاتېفون يىڭنىسى پاتېفون بېشىغا ئورنىتىلغان قىسقا يىڭنىسىمان زاپچاس، ئادەتتە پولات ياكى سۈنئىي ئالماستىن ياسىلىدۇ.

پاتىپاراق رەۋ. تۇيۇقسىز يۈز بەرگەن بىرەر ئەھۋال تۈپەيلىدىن پەيدا بولغان جىددىي ھەرىكەت ۋە تاۋۇش ھەققىدە: «پاك! پاك! پاك!» تاپانچا ئېتىلماقتا، دەل شۇ چاغدا كارىدوردا پاتىپاراق، جىددىي ئاياغ تىۋىشى ئاڭلاندى. * كارىدور تەرەپتىن ئاڭلانغان پاتىپاراق، ئۇپۇر-تۇپۇر پۈتۈن بىنانىڭ جىملىقىنى بۇزۇۋەتتى.

پاتىپاراق بولماق پاتىپاراق ھالەتكە كېلىپ قالماق، قالايمىقان ۋە پاراكەندىلەشمەك: دۈشمەن قوشۇنى پاتىپاراق بولۇپ كەتتى. * كوچىلاردا كىشىلەر ئۇ ياقتىن بۇ ياققا قېچىشىپ، كىچىك باللار قىيا-چىيا قىلىپ، قالايمىقان ۋارقىراشلار، تىللاش-كايىش، نالە-زار بىلەن شەھەر ئىچى پاتىپاراق بولۇپ كەتتى.

پاتىپاراق قىلماق پاتىپاراق ھالەتكە كەلتۈرمەك، قالايمىقان ۋە پاراكەندە قىلىۋەتمەك: بىزنەچچە كۈندىن بۇيان سىلەرنى پاتىپاراق قىلىۋەتتۇق، كەچۈرسىلە. * قىزىل ئارمىيە دۈشمەننىڭ بىر بۆلەك ئەسكىرىنى پاتىپاراق قىلىۋەتتى.

پاتىپاراقچىلىق ئى. پاتىپاراق بولغان ھالەت: شەھەر ئىچىدىكى دۈشمەنلەر مىنادىن ئوت كەتكەن ئىسكىلاتلارنى ئۆچۈرۈش بىلەن ئاۋارە بولۇشۇپ كەتتى، شەھەر پاتىپاراقچىلىق ئىچىدە قالدى. * بىر مىنۇتنىڭ ئىچىدە شۇنداق پاتىپاراقچىلىق يۈز بەردىكى ئادەم-ئادەمگە قارىماي ئىتتىرىپ، توغرا كەلگەننى دەسسەپ-چەيلەپ، قېچىشقا باشلىدى.

پاتىپاراقلاشتۇرماق «پاتىپاراقلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاتىپاراقلاشتۇرۇلماق «پاتىپاراقلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاتىپاراقلاشماق پ. پاتىپاراق ھالەتكە كەلمەك، قالايمىقان بولماق ۋە پاراكەندىلەشمەك، پاتىپاراق بولماق: ئارقا تەرەپتىن ئوق ئاۋازى بىلەن دۈشمەنلەر پاتىپاراقلىشىپ سەپلىرى قالايمىقانلاشتى، ئەنجانباي قورشاۋ ئىچىدىن بۆسۈپ چىقتى، بىراق نەسىردىن يەنىلا ئەنجانباي بىلەن قوشۇلالمىدى.

پاتىھە (پاتىھەسى) ئى [ئە] ① <دىن> قۇرئاننىڭ بىرىنچى سۈرىسى، باشلىنىشى. ② بىرىنى يوقلاپ ياكى زىيارەت قىلىپ ھۇزۇرىغا ۋە ئۆيىگە بارغاندا ئەھۋاللىشىشتىن ئىلگىرى ياخشىلىق تىلەپ ئېيتىلىدىغان دۇئا: ناۋادا يىگىتنىڭ كېسىلى ئۇنچە ئېغىر بولمىسا ئوغلىنى قايتۇرۇپ ئېلىپ كەلمەكچى بولۇپ، مېھمانخانىنىڭ تۆرىگە چىقىپ، يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ پاتىھە قىلغاندىن كېيىن، زۇۋان سۈرمەي ئولتۇردى. *—كەم دىدار بولۇپ كەتتىڭ دۈيجاڭ، — سەيدىن قارى ئىككى تاقلاپ ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالاملاشتى، — تېرىمدىن كەلگىنىڭنى ئاڭلاپ پاتىھە ئوقۇپ كېلەي دەپ كېلىۋىدىم. ③ بىرەر ئىشنى باشلىغان كىشىگە ياخشىلىقنى تىلەپ ھالدا بېرىلگەن رۇخسەت، ئىجازەت: سودىگەرلەر باشلىقى شەمسىدىن ھەر كۈنى ئەتىگەندە كېلىپ دۇكىنىغا ئولتۇرغان چېغىدا، بازار ئاقساقىلى سودىگەرلەر بىلەن شەمسىدىننىڭ ئالدىغا كېلىپ: — خۇش كېلىپلا! — دەپ سالام بېرىپ ئۇنىڭدىن پاتىھە ئالغاندىن كېيىن، ھەركىم ئۆز تىجارەت ئورنىغا بېرىپ دۇكىنىنى ئاچىدىكەن. ④ ئۆلۈم ئۈزىتىلغان ئۆيدە ئۆلۈمدىن كېيىن بىرقانچە كۈن ئىچىدە ياكى ھېيت كۈنلىرى مەرھۇمنىڭ روھىغا ئاتاپ قىلىنغان دۇئا ۋە تەزىيىلەر: شەھەرنىڭ بىر چوڭ ئەمەلدارى ئۆلۈپتۇ. ئەپەندىم پاتىھەگە بېرىپ: — مەرھۇمنىڭ گۆرى چوڭقۇر بولسۇن، — دەپ دۇئا قىلىپتۇ. ⑤ قىز بىلەن

يىگىت تۇرمۇش قۇرۇشنى ماقۇل كۆرگەندىن
كېيىن ئوغۇل تەرەپنىڭ قىز تەرەپ ئائىلە-
سىگە بارىكاللا ئېيتىپ بەرگەن تەشەككۈر
دۇئاسى: — قېنى قىلايلى، پاتىھە مۇھرى
خۇدادۇر، — دېدى ۋە دۇئاغا قول كۆتۈردى،
قالغانلار ئەگەشتى. * پاتىھەدىن كېيىن ئابدۇۋارىس
مۇپتى، مۇتىلا بەگدىن سورىدى: — بىگىم ئۇنداقتا
داموللامنىڭ چېيىنى ۋە توي ۋاقتىنى قاچانغا
توختاشساق بولار؟ ⑥ نىكاھ مۇراسىمىدا ئوقۇل-
غان خۇتبە دۇئاسى: ھاجى ئىشان ئالدىراپ-
تېنەپ نىكاھ پاتىھەسىنى ئوقۇدى ۋە قائىدە بويىچە
ئۇلارنىڭ بىر-بىرىگە بولغان رازىلىق سۆزىنىمۇ
ئالماستىن: — تىزلىنىڭلار. باشپاناھغا رەھمەت
ئېيتىڭلار، — دېدى.

پاتىھە ئالماق بىرەر ئىشنى بېجىرىشكە كىرى-
شىشتىن ئىلگىرى ئۆزىدىن ياشقا چوڭراق
مۆتىۋەر كىشىلەردىن ئىشنىڭ ئوڭۇشلۇق
بولۇشىغا دۇئا ۋە رۇخسەت تەلەپ قىلماق:
— بىر ئەھۋالنى مەن سىزگە ئېيتىپ قوياي! مىسىر
سودىگەرلىرى سىزنى باشلىقتىن ئېلىپ تاشلاپ،
بۇگۈندىن باشلاپ، سىزدىن پاتىھە ئالماسلىقنى
مەسلىھەت قىلىشىۋاتىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار بۇ
يەرگە سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كېلىشمىدى! — دەپ
جاۋاب بەردى بازار ئاقساقىلى.

پاتىھە بەرمەك قىز-يىگىت تۇرمۇش
قۇرۇشنى ماقۇل كۆرگەندىن كېيىن ئوغۇل
تەرەپ قىز تەرەپ ئائىلىسىگە بېرىپ تەشەك-
كۇر دۇئاسى قىلماق: داستىخان سېلىنىپ
مېھمانلار چاي ئىچىۋاتقاندا ئۆيگە ياش ۋە ئۇزغە-
ننا بىر چوكان كىرىپ كەلدى. كېيىن ئۇقسام،
ھېلىقى شۇجى خېنىم ئىكەن، داستىخان يىغىلىپ
پاتىھە بېرىلگەندىن كېيىن باشقىلار نەگىدۇ
يوقىلىشتى. مەن ئۆيدە يالغۇز قالدىم.

پاتىھە قىلماق ← **پاتىھە ئوقۇماق:** بەھدى
رەئىس پاتىھە قىلغاندىن كېيىن ئامانلىق سوراشتى:
— قارىم ھۈنەر قىلىۋېتىپتىلا، — بوۋاي پاتىھە
قىلغاندىن كېيىن كۆپ ئەھۋاللاشماستىنلا بېشىنى
تۆۋەن سېلىپ جىمجىت ئولتۇردى.

پاتىھە ئوقۇماق ① قۇرئاننىڭ قىسقا سۈرە-
لىرىدىن بىرنى ئوقۇپ مەرھۇمنىڭ روھىغا ۋە
باشقىلارغا ياخشىلىق تىلىمەك: — خالىسىلا
پاتىھە ئوقۇغاچ بېرىپ كۆرۈپ كەتسەكمۇ بولىدۇ، —
دېدى مەزىن. ② بىراۋنىڭ ئۆيىگە ياكى
تۇرغان يېرىگە بېرىپ ھال سورىماق:
سۇلايمان رەھمەت ئېيتىپ كېتىپ قالدى. ئەتىسى
ئابدۇللا «قورسىقىم ئاغرىپ قالدى» دەپ يېتىۋې-
لىپ، زۇنۇننى ئۆز نامىدىن بوۋاينىڭ قېشىغا
پاتىھە ئوقۇپ كېلىشكە ئەۋەتمەكچى بولدى.

پاجاق ئى. دىئال. گىلەم توقۇش چەللىسى-
نىڭ تۆۋرۈكى.

پاجىئە (پاجىئەسى) ئى [ئە] ئېچىنىشلىق،
قايغۇلۇق، مۇڭلۇق ۋەقە؛ ھالاكەت؛ مۇسىبەت؛
بەختسىزلىك: دۇرنەم بالىنىستا ئانىسىغا دادى-
سىنىڭ پاجىئەسىنى سۆزلەپ بەردى. بۇ قانلىق
پاجىئە مېنىڭ بالىلىق يۈرىكىمنى تىترىتىپ
كۆزلىرىمنى پارقىرىتىپ دەھشەتلىك قورقۇنچ ئىچىگە
ئاتقانىدى. * دادامنىڭ پاجىئەسى ئۇنىڭ قەلبىنى
ئېيتقۇسىز ھەسرەتكە تولدۇرغان بولسىمۇ، ئۇ
يەنىلا ئوقۇش ئىشتىياقىدا ياناتتى. ئۇ، تۈن
يېرىمىغىچە كىتاب كۆرۈپ، ئاللىقانداق بىرنېمە-
لەرنى ياسايتتى، سىزاتتى.

پاجىئەلىك سۈپ. ئېچىنىشلىق، مۇسىبەتلىك،
قايغۇلۇق: جېلىل بىگۇناھ ئۆلگەن ئانارخاننى،
ئۇنىڭ پاجىئەلىك ئۆلۈمىنى ئويلىغاندا چىداپ
تۇرالمايتتى. * ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدىن قانلىق،
پاجىئەلىك تۇرمۇش تىزىلىپ ئۆتۈشكە باشلىدى.
باتۇرنىڭ سۆزلىرى ئاسماننى يېرىپ، ھەيۋەتلىك
جاراڭلايتتى.

پاچاق (پا : چاق) ئى. [پ] ① ئادەم ۋە
ھايۋانلار پۇتىنىڭ تىزدىن تۆۋەنكى قىسمى؛
شىراق: ئۇزۇن پاچاق ئايال. پاچىقىنى چاقماق.
پاچاققا ئېسىلماق. * كان بايلىقلىرىنى تەكشۈرۈش
ئەترىتى كان بايلىقلىرىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن يولغا
چىققاندا ماشىنا ئېگىز-پەس تاغ يوللىرىدا
ئۆرۈلۈپ كېتىپ شوپۇرنىڭ پاچىقى قاتتىق
يارىلاندى. ② شىمنىڭ (ئىشتاننىڭ) تىزدىن

پەستىكى قىسمى: ئىشتاننىڭ پاچىقى. پاچىقى تار ئىشتان. ③ ئورۇنىدۇق، شىرە، كارىۋات قاتارلىق بۇيۇملارنىڭ يەرگە تايىنىپ تۇرىدىغان قىسمى: كارىۋاتنىڭ پاچىقى. شوتىنىڭ پاچىقى.

پاچاقتا پىت چۈشمەك خىيالى ئۆزگەرمەك، باشقا بىر خىيالغا كەلمەك، يېڭى بىر ئويغا كەلمەك: ھېلىقى ئوق ئاۋازىدىن بىزنى ئېلىپ كېتىۋاتقان ئېپلاسلارنىڭ پاچىقىغا پىت چۈشتى. ئۇلارنىڭ گەپلىرىدىن «ئىلى ئوغرىلىرى كېلىپ قېلىپتۇ!» دېگەنلىرىنى ئاڭلاپ قالدىم، قارىغاندا، ھېلىقى بىز ئاڭلىغان ئىلى ئەسكەرلىرى راستىنلا كەلگەن ئوخشايدۇ. * ھۆدەيچى كەتكەندىن كېيىن، قورغان بېگىنىڭ پاچىقىغا پىت چۈشۈپ قالدى.

پاچاقتا ئېسىلماق بىركىمنىڭ بىرەر كەمچىلىك، سەۋەنلىكىنى مەھكەم تۇتۇۋالماق: توختى ئاكا ناھايىتى پاچاقچى ئادەم، ئەگەر بىركىم بىلمەي، دىققەتسىزلىكتىن ئۇنىڭ شەخسىي مەنپەئىتىگە تېگىدىغان ئىش قىلىپ قويسىلا، ئۇ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر پاچاقتا ئېسىلىدۇ، جۇمۇ؟

پاچاق رەۋ. ئېزىلىپ، پۇكۇلۇپ سىنىغان، پارچىلانغان، ئەبجەق: بىر ئورۇپ پەرھات سۇپەت چاققۇم كېلۇر، ئەھرىمەننىڭ تەختىنى ئەيلەپ پاچاق. جان تىكىپ دەۋرگە مەن ياققۇم كېلۇر، ئىلىم-پەندىن مەڭگۈگە ئۆچمەس چىراغ. * ئېيتتى بەگ: يۇرەيلى تېز تاشلاپ ئۇنى، قىيادىن دومىلاپ ئۆلسۇن بولۇپ پاچاق.

پاچاق-پاچاق ھەممە يېرى يانچىلىپ، پارچە-پارچە بولۇپ ئەبجەقى چىققان، پاچاقلانغان؛ ئەبجەق: مەن تۇل خوتۇن، يېتىم ئوغۇللارنىڭ ھالال ھەققىنى نەپسى بالا، نائەھلى ئادەملەرگە قۇربانلىق قىلىپ بەرمەسلىككە قەسەم قىلدىم. قاسساپلىق پىچىقىمنى تۆمۈرچىنىڭ سەندىلىگە قويۇپ بولقىسىدا پاچاق-پاچاق قىلىۋەتتىم.

پاچاقچى سۈپ ① پاچاقتىن چىشلەيدىغان، پاچاقتىن ئالىدىغان (ئىت ھەققىدە): پاچاقچى ئىت. ② كۆچمە. باشقىلارنىڭ كىچىككىنە بولسىمۇ كەمچىلىك، نۇقسانلىرىنى كۆرگەن ياكى سەزگەن ھامان ئېسىلىۋالىدىغان؛ باشقىلاردىن نۇقسان ئىزدەشنىڭلا كويىدا يۈرىدىغان: پاچاقچى ئادەم.

پاچاقچىلىق ئى. قۇسۇرىنى ئىزدەشنىڭلا كويىدا يۈرۈش ۋە ئۇنى شۇ ئان ئاشكارىلاش ھەرىكىتى، ئىشى: پاچاقچىلىق قىلماق. پاچاقچىلىق قىلغاننىڭ ئۆزىگىمۇ، باشقىلارغىمۇ پايدىسى يوق.

پاچاقچىلىق قىلماق ھەر دائىم بىركىمنىڭ كىچىككىنە نۇقسانلىرىنى ئىزدەش ۋە ئۇنىڭغا ئېسىلىۋېلىش كويىدا يۈرمەك ۋە شۇنىڭ بىلەن شۇغۇللانماق: ھاشىم دائىم پاچاقچىلىق قىلىپ باشقىلارنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتىگە يامان تەسىر كۆرسىتىدۇ.

پاچاقلاتماق «پاچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنىڭ قوماندانلىق شتابى ئاقسۇغا بىر بۆلەك مۇنتىزىملاشقان ھەربىي قوشۇن ئەۋەتىپ، ئۇ يەردىكى دۈشمەننىڭ ئىستىھكاملىرىنى پاچاقلىتىۋەتتى.

پاچاقلاشماق «پاچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىزنىڭ ھەربىي قوشۇنلىرىمىز ماناس دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا ۋە ئۇنىڭدىن باشقا يەرلەرگە سېلىنغان دۈشمەن پوتەيلىرىنى تەرەپ-تەرەپتىن كېلىپ پاچاقلاشتى.

پاچاقلانماق «پاچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جەڭ نەتىجىسىدە نېمىسلارنىڭ بەش تانكىسى پاچاقلاندى ۋە كۆيدۈرۈلدى. * قىساس بىزگە قارار بولسۇن! غەزەپلەر زۇلپىقار بولسۇن! پاچاقلانسۇن زۇلۇم تەختى، ئادالەت ئەلگە يار بولسۇن!

پاچاقلىماق پ ① ئېزىپ، پۇكۇپ، سۇندۇرۇپ مىجىقىنى چىقارماق، پارچە-پارچە قىلىۋەتمەك: لى كۈي تامدىكى سۈرەتلەرنى سويۇۋېلىپ، شامغا تۇتۇپ كۆيدۈرۈپ ئۇ ياق، بۇ ياققا ئوت تۇتاشتۇردى، ئۇ بىر ياقتىن ئوت قويۇپ، يەنە بىر ياقتىن شام-كۈجە، شىرە-

ئورۇندۇقلارنى پاچاقلىۋەتتى. * ئۇلار ئەكبەرنى هارغۇچە ئۇرۇپ، ئورنىدىن مىدىرلىيالماس قىلىۋەتكەندىن كېيىن، بېشىغا خالتا، قولىغا پەلەي كىيدى ۋە كالتەك ئېلىپ ھەسەل ھەرىسى ساندۇقلىرى قويۇلغان تۆپىلىككە بېرىپ ساندۇقلارنى ئۇرۇپ پاچاقلىدى. ② كۆچمە. تارمار قىلماق، ئەبجىقىنى چىقارماق؛ گۇمران قىلماق، يوقاتماق: بىزنىڭ ئىنقىلابىي قوشۇنلىرىمىز دۈشمەن ئارمىيىسىنى پاچاقلىدى. * ماركسنىڭ پرۇدونغا ئوخشايدىغان يېرى شۇكى، ئۇلارنىڭ ئىككىلىسى ھازىرقى زامان دۆلەت ماشىنىسىنى «پاچاقلاپ تاشلاش»نى تەشەببۇس قىلىدۇ.

پاچكا ئى [ر] كېسىپ مەلۇم شەكىلگە كەلتۈرۈپ قەغەزگە ئورالغان، قاپقا ياكى قۇتىغا قاچىلانغان بىر تۈردىكى نەرسە، قاپ، بولاق: بىر پاچكا تاماكا. بۈگۈن مەن بىر پاچكا تاماكا سېتىۋالدىم.

پاخال ئى ① بۇغداي، شال، ئارپا، تېرىق قاتارلىق باشاقلىق زىرائەتلەرنىڭ دېنىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن قالغان قۇرۇق غول قىسمى: مۇھەممەت قولىدىكى بىر باغ پاخال بىلەن كونىراپ كەتكەن چوڭ بىر پالاسنى يەرگە قويۇپ، ئۈستىباشلىرىنى قېقىشقا باشلىدى. ئوسمان ئۆزىنى سۇپىدىكى پاخال ئۈستىگە تاشلىدى. ② سۈپ. كۆچمە. قىممىتىنى يوقاتقان، قىممىتى چۈشكەن، ئەرزىمەس؛ يارامسىز، كېرەكسىز: پاخال پۇل. * بىز كۆردۇق خاگچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى، ھاياتى سېتىلغاندۇر پاخال پۇلغا. ئېغىر ئىش، ئاچ-زارلىق قىلىپ ۋەيران، ئۇلارنى ئايلاندۇرغان بۇندا قۇلغا.

پاخال بولماق ① بۇغداي، شال ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەر دېنىدىن ئايرىلىپ، پاخال ھالەتكە كەلمەك. ② كۆچمە. پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە نەرسىلەر ئۆز قىممىتىنى يوقاتماق، قىممىتى چۈشمەك، ئەرزىمەس بولۇپ قالماق؛ پاخاللاشماق: كاپىتالىستىك ئەللەردە مال باھاسى تۇراقسىز بولغاچقا، پۇل پاخال بولماقتا.

پاخاللاشتۇرماق «پاخاللاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئامېرىكا ھۆكۈمىتى مال باھاسىنى ھەددىدىن تاشقىرى ئۆرلىتىۋېتىپ پۇلنى پاخاللاشتۇرۇۋەتتى.

پاخاللاشتۇرۇلماق «پاخاللاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — ھە، بۇ ئىشلارغا ئانچە قىزىقىپ كەتكىلى بولمايدۇ، — دېدى باشلىرى پارقىراپ تۇرغان سودىگەر بىر تال سۆگەكنى غاجاۋېتىپ، — ھازىر پۇل پاخاللاشتۇرۇلغان چاغ.

پاخاللاشماق پ ① دانلىق زىرائەت ئۆسۈملۈكلىرى كۆكىگە زورلاپ دان ئالماي ياكى دېنى تولماي، پاخىلى كۆپىيىپ كەتمەك، پاخالغا ئايلىنىپ قالماق: بۇ يىل شەخسىي يەرگە تېرىغان بۇغداي كۆكىگە زورلاپ دان ئالالماي پاخاللىشىپ كەتكەنلىكتىن مەھسۇلاتى ئازايدى. ② كۆچمە. پۇل ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە نەرسىلەر ئۆز قىممىتىنى يوقاتماق؛ قىممىتى چۈشمەك؛ ئەرزىمەس بولۇپ قالماق؛ پاخال بولماق: گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەختتىكە چىقىپ بەش يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە بىرنەچچە قېتىم پۇل پاخاللاشتى.

پاخاللىق ئى ① پاخال كۆپ دۆۋىلەنگەن جاي، پاخال كۆپ يەر: كىچىك بالىلار پاخاللىقتا بىر-بىرىنى بېسىشىپ ئوينايدۇ. ② كۆچمە. ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتە قىممىتى چۈشكەن ھالەت: مال باھاسى ئومۇمييۈزلۈك ئۆستۈرۈلگەچكە پۇل پاخاللىقى كېلىپ چىقتى. * پۇل توپلاش ۋە مەبلەغ يىغىشتىمۇ تىزگىنلىيەلمەي قېلىشنىڭ ۋە ئىناۋەتلىك قەرز پاخاللىقىنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم.

پاخپاق سۈپ ① تەرتىپسىز ئۆسۈپ كەتكەن، چۇۋۇق (چاچ، ساقال، يۇڭ ھەققىدە): پاخپاق چاچ. * ئۆگزە ئۈستىدە ئايەت ئوقۇۋاتسام يېقىنلا يەردە پاخپاق

چاچلىق، ھەڭگاك چىشلىق، خادا بويلۇق ئاجايىپ سەت بىر موماي پەيدا بولدى. ② شاخ-يوپۇرماقلىرى تەرتىپسىز، كىردىشىپ بۆككىدە يانغا ئۆسكەن: يۇقىرىقى چاقانىڭ پەللىمۇپەللە ئېگىز قىرلىق ئېتىزلىرى قويۇق، پاخپاق جىگدىلىككە تۇتىشىدۇ. ③ جىڭغا ئولتۇرمايدىغان، جىلىك باسمايدىغان؛ ئىچى بوش؛ يەڭگىل؛ پۇچەك: پاخپاق دان. * بۇغداي دان سۈيىگە قانمىغانلىقتىن پاخپاق بولۇپ قالدى. ④ نېپىز، يېلىك: پاخپاق كەمزۇل؛ پاخپاق چاپان. ⑤ كۆچمە. ۋەزنى يوق، قۇرۇق، پو (گەپ-سۆزلەر ھەققىدە): پاخپاق گەپ. * ئۇ كىشىنىڭ پاخپاق گېپىگە ئىشەنگىلى بولمايدۇ.

پاخپاق گەپ قۇرۇق، يوغان گەپ؛ پو گەپ: ھەر قېتىم ئۇنىڭ پاخپاق گەپلىرىنى ئاڭلىغىنىمدا، بىر تەرەپتىن ئۇنىڭغا بولغان نەپرىتىم ئاشسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىيتتى.

پاخپايتقۇزماق «پاخپايماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىچارە «ئاغىنەم» ھەپتىدە ئىككى قېتىم چېچىنى ساتىراشخانىدا پاخپايتقۇزۇپ...كوچىدە بىر ياڭزا ئالچىپار كىيىملەرنى كىيىپ، كوچىلاردا لاغايلاپ يۈرۈشنى «بەخت» دەپ ھېسابلايتتى.

پاخپايتماق ① «پاخپايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۆرە يۈگىنى پاخپايتىپ، ئورۇقلۇقىنى بىلدۈرمەس (ماقال). ② بۈدۈر قىلىپ ياساتماق (چاچ ھەققىدە): شەرىخاننىڭ يەنە بىردىنلا سەپراسى ئۆرلەپ: — تېخى ئۆزەڭچە چاچلىرىڭنى پاخپايتىپ، بىر سومكىنى مۈرەڭگە ئېسىپ قالتىس بولۇپ كەتتىم دەمسىنا؟ — دەپ ئاچچىقلاندى.

پاخپايتىشماق «پاخپايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ ئاچا-سىڭىل ئىككىيلەن ئۆيىدە سەككىزىنچى مارت كۈنىدىكى ئاياللار بايرىمىغا تەييارلىق كۆرۈش ئۈچۈن چاچلىرىنى پاخپايتىشتى. * ئۇلار چاچلىرىنى پاخپايتىشىپ ھارغىن قىياپەتتە ئولتۇراتتى.

پاخپايتىلماق «پاخپايتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئايجامال پاخپايتىلغان چاچلىرىنى ئەينەكتە كۆردى.

پاخپايماق پ ① تەرتىپسىز ئۆسۈپ كەتمەك، چۇۋۇلۇپ رەتسىز ھالغا كەلمەك (چاچ، ساقال، يۇڭ ھەققىدە): ئۇ بادام دوپپىسىنى پاخپىيىپ تۇرغان چاچلىرىنى باسۇرۇپ كىيىۋالدى. * ئۇنىڭ چاچلىرى چوغۇندەكنىڭ چاڭگىسىدەك پاخپىيىپ، يۈز-كۆزلىرىنىمۇ توسۇۋاپتۇ. ② كۆچمە. كۆزلىرىنى ئالايتىپ، گۆلىيىپ قارشىلىق بىلدۈرمەك، نارازى بولماق: تۇرسۇن بىر پاخپىيىۋىدى شۇجىنىڭ يىلى چىقتى.

پاختا ئى ① پاختا مەھسۇلاتى چىقىدىغان ئۆسۈملۈك؛ كېۋەز: يولداش ئارسلان قوناق، قوغۇن-تاۋۇز، پاختا زىرائەتلىرىنى كۆپلەپ تېرىشنى تەشەببۇس قىلدى. * قوناقنىڭ پىلانىدىكى ساندىن ئاز تېرىلىپ، پاختا بىلەن قوغۇن-تاۋۇزنىڭ كۆپ تېرىلىشىنى يولداش مىجىت ھاشىم نېمىدەپ چۈشەندۈرىدۇ؟ ② كېۋەزنىڭ غوزىسىدىن چىقىدىغان ۋە ئىنچىكە تالالاردىن تەشكىل تاپقان ئاپئاق، يۇمشاق مەھسۇلات. ئۇ ئادەتتە چىگىتلىك ياكى چىگىتسىز بولىدۇ: پاختا تالاسى. ساپ پاختا. چىگىتلىك پاختا. * چەكسىز كەتكەن پاختىزارلىقتا ئاياللار بەس-بەس بىلەن پاختا تەرمەكتە.

پاختا ئاتماق ① چىگىتىدىن ئايرىلغان پاختىنى ئاتقۇچىلىق دۇكىنىدا زەينى مۇش (توقماق) بىلەن ئۇرۇش ئارقىلىق تىتىپ چىقارماق، يۇمشاتماق: قاسىم ئاكام كۈنىگە بىر تاغار پاختا ئاتىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، ھادىسىنى كۆپتۈرۈپ مۇبالىغە قىلماق؛ چوڭ سۆزلىمەك، لاپ ئۇرماق، پو ئاتماق: ئۇ ئاغزىدا پاختا ئاتقان بىلەن قولىدىن كەلمەيدۇ. * ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى قايتۇرما ھۇجۇمغا ئاتلانمايدۇ، چۈنكى سايە ئاستىدا كۆزلىرىنى ئالايتىپ، تىللىرىنى تولغاپ ئولتۇرىدىغان ئادەملەر سايىنىڭ تېشىدەك كۆپ، شۇڭا ئۇلار ھىيلە ئىشلىتىپ،

بىردەم پاختا ئاتىسلا غەلىبە قىلىۋېرىدۇ.

پاختا تەرمەك ئېچىلغان پاختىنى غوزىسىدىن ئايرىپ ئالماق: — ئاكا، ئۆيدە ئادەم يوق، ئاپام ـ ئاچاملار پاختا تەرگىلى چىقىپ كەتتى، ئۆيگە كىرسەڭ ئاچقۇچ مەندە، — دېدى ئىنىم.

پاختا توقۇلما پاختا يىپىدىن توقۇلغان بۇيۇم، رەخت.

پاختا توقۇمىچىلىق پاختا يىپىدىن ھەر خىل رەختلەرنى توقۇش كەسپى، ھۈنىرى: «1 ـ ئىيۇل» پاختا توقۇمىچىلىق باش زاۋۇتىدا پايدىنى ھۆددىگە بېرىش ۋە كىچىك كوللېكتىپ بويىچە ئاشۇرۇپ ئىشلىگەن ئىشىغا قاراپ ئىش ھەققى بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلغان.

پاختا چىقارماق چىگىتلىك پاختىنى چىغرىق ياكى پاختا چىقىرىش ماشىنىسىدا چىگىتىدىن ئايرىماق.

پاختا دۆكىنى ① پاختا ئاتىدىغان، پاختىنى يۇمشىتىدىغان سايمان، جابدۇق. ② پاختا سېتىلىدىغان ماگىزىن: ئايشەم پاختا دۆكىنىدىن تور پاختا سېتىۋالدى.

پاختا نىسبىتى <دېھ> ساپ پاختا ئېغىرلىقى بىلەن چىگىتلىك پاختا ئېغىرلىقىنىڭ سېلىشتۇرما نىسبىتى، ئادەتتە پىرسەنت بىلەن ئىپادىلىنىدۇ. ئۇ پاختا سورتىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكىنى باھالاپ بېكىتىشنىڭ مۇھىم ئۆلچەملىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

پاختا يۇلغۇن قوۋزىقى، ئۇرۇقى ۋە چېچىكى بوز رەڭدە، تۆۋىدىنلا شاخلايدىغان يۇلغۇن. بۇ ئادەتتە «بوز يۇلغۇن» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك ئەڭ قولايسىز، ئەڭ خەتەرلىك شارائىتتىمۇ، ساقلاش مۇمكىن بولمايدىغان ۋەزىيەت ئاستىدىمۇ، بارلىق ئاماللارنى قىلىپ، ئۆز پېتى ساقلىغاندەك: ئانىسى: — ھېلىماخۇن، بارغىن بالام، بارغىن! سوقۇشقا ئوغۇل بالىنىڭمۇ ئوغۇل بالىسى يارايدۇ. تەڭلىك ئۈچۈن بېرىڭلار باللىرىم، داداڭلارنىڭ روھى خۇش بولسۇن! خۇدايىم سىلەرنى پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك ساقلار! كېلىنلىرىمىزنىڭ ئۈمىدى، چاقاللىقلارنىڭ كۆتكىنى شۇنداق ئىكەن، — دەپ سۆزلىدى. * بويىغا يەتكەن قىزنى ساقلىماق — پاختىنىڭ ئىچىدە ئوت ساقلىغاندەك بىر ئىش.

پاختا يىپ پاختا تالالىرىدىن ئىشلەنگەن يىپ.

پاختەك ئى <زوئول> قۇشلارنىڭ بىر خىلى، تېنى كۆل رەڭ ياكى قوڭۇر، بويىنىنىڭ ئارقىسىدا ئاق ياكى سۇس قوڭۇر رەڭلىك دېغى بولىدۇ؛ تۇمشۇقى قىسقا، پۇتى سۇس قىزىل كېلىدۇ. پاختەك ھەمىشە توپلىشىپ ئېتىز ـ ئېرىق ياكى داللاردا زىرائەت دانلىرىنى تېرىپ يەيدۇ.

پاختەك تۈكى ① پاختەكنىڭ تۈكى. ② شۇنىڭغا ئوخشايدىغان سۇس كۆل رەڭ: پاختەك تۈكى رەخت. * تۈنۈگۈن كەچتە، كوچىدا سىزگە سالام قىلىپ ئۆتكەن پاختەك تۈكى شلەپە كىيگەن كىشى كىم بولىدۇ؟

پاختىكى ئوڭدا ئۈچىماق بەختى، تەلىيى ئوڭدىن كەلمەك: كۈنلەردىن كۈنلەر كېلىپ، بۇ سىرلار ئاشكارا بولۇپ قالسا بالام، ئۇلارنىڭ پاختىكى ئوڭدا ئۈچىدۇ. ئۇرۇس يېرىدە مۇنداق ئىشلار كۆپ بولغان، بىز خاراب بولىمىز، بۇ گۈللەنگەن ئائىلىمىز ۋەيران بولىدۇ.

پاختىچى ئى ① پاختا تازىلاش، پىششىقلاش ۋە پاختا سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: ئۇنىڭ كەسپى پاختىچى. ② پاختا تېرىش، پاختا يېتىشتۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان دېھقان؛ پاختىكار.

پاختىچىلىق ئى. پاختا تېرىش، ئۆستۈرۈش، پەرۋىش قىلىش، سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتى: بىز تەدرىجىي ھالدا ئاپتونوم رايونىمىزنى پاختىچىلىق رايونى، قەنت ـ شېكەر ماتېرىياللىرى بازىسى، يەل ـ يېمىش، مېۋە ـ چېۋە

بازىسى ۋە مەملىكەت بويىچە ئەڭ ياخشى چارۋىچىلىق بازىلىرىدىن بىرى قىلىپ قۇرۇپ چىقىشىمىز لازىم.

پاختىزار ئى. كېۋەز تېرىلغان، كېۋەز مايسىلىرى بىلەن قاپلانغان يەر: پاختىزاردا خۇش خۇي ئەرەب دېھقىنى، يۇرەر ئىدى توپا يۆلەپ، سۇ قويۇپ. كۆكتاتلىقتا قارا كۆز ئەرەب باللىرى، قىزىلچىلار كولىشاتتى بىر بولۇپ.

پاختىزارلىق «پاختىزار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: غۇچچىدە ئېچىلغان پاختىزارلىق ۋە غايەت زور كەڭلىكتىكى يېشىل مەخمەلنى ئەسلەتتىدىغان كۈزگى بۇغداي مايسىزارلىقى كىشىنىڭ كۆزىگە تاشلىنىپ تۇراتتى. * پاختىزارلىقتىن ئۆچۈپ كەلگەن قاناتلىرى رەڭمۇرەڭ كېپىنەكنىڭ مېھرى ئۇنىڭ دىققىتىنى دەرھال ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

پاختىسمان سۈپ. پاختىغا ئوخشاش يۇمشاق، يەڭگىل، ئاق ھالەتتىكى: پاختىسمان بۇلۇت، پاختىسمان نەرسە.

پاختىكار ئى. پاختا تېرىش، ئۆستۈرۈش، پەرۋىش قىلىش، سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى دېھقان؛ پاختىچى: كىرىيە ناھىيىلىك پاختا - كەندىر شىركىتى بۇ يىلقى پاختا سېتىۋېلىشتا تىجارەت ۋاقتىنى ئۇزارتىپ پاختىكارلار ئۈچۈن قولايلىق يارىتىپ بەردى. * ئارزۇيۇم بىر بېرىپ كۆرسەم ئىكەن ئەي پاختىكار، ئۆستۈرۈپسەن بىر كېۋەزنى ئۈچ يۈز ئوتتۇز غوزا بار.

پاختىكارلىق «پاختىكار» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: تۇرپان ئويمانلىقى ئۈزۈمچىلىك ۋە پاختىكارلىقى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر.

پاختىلاشتۇرماق «پاختىلاشماق» پېئلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ دىققەتسىزلىكتىن، يېڭى ياققان نانىنى شامال ئۆتۈپ تۇرىدىغان يەردە قويۇپ قويىماي پاختىلاشتۇرۇۋەتتى.

پاختىلاشتۇرۇلماق «پاختىلاشتۇرماق» پېئلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاختىلاشماق پ <بىئول> ئورگانىك ماددىلار

كۆكىرىك زەمبۇرۇغىنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن بۇزۇلۇپ، سۇپىتىنى ئۆزگەرتمەك.

پاختىلىق سۈپ ① پاختىسى بار، پاختا سېلىنغان، پاختا سېلىپ تىكىلگەن: پاختىلىق چاپان. پاختىلىق ئىشتان. * ئابدۇللا پاختىلىق چاپىنىنىڭ ئىچىگە كىيىۋالغان سۇر خادانى چاپىنىنىڭ تۆش يانچۇقىغا قولىنى ئاپاردىيۇ، دەرھال تارتىۋالدى. * ئاپئاق يورۇتۇلغان يېزا يولىدىن قاتارلىشىپ قېلىن جۇۋا، پاختىلىق چاپانلارنى كىيىپ، بەللىرىنى چىڭ باغلىشىپ ئادەملەر كېلىشمەكتە ئىدى. بۇلار يىغىنغا كېلىشىۋاتقان پارتىيە ئەزالىرى ئىدى. ② ئى. پاختىزارلىق: مەن ئەتىگەن پاختىلىققا بېرىپ ئىشلىدىم

پاختىلىق كىيىم تاش بىلەن ئەستەر ئارىلىقىغا پاختا سېلىپ تىكىلىدىغان ھەر خىل كىيىم - كېچەك ۋە شۇ خىل كىيىم - كېچەكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى: پاختىلىق كىيىم تىكتۈرمەك. *پاختىلىق كىيىم ئۈچۈن تەييارلانغان رەخت.

پاختىۋەن سۈپ. پاختىدىن ئوق ياساپ سېلىنغان: ئوق سالماي، دورا سېلىپلا ئاتىدىغان: پاختىۋەن مىلتىق. پاختىۋەن پو.

پاختىۋەن قىلماق مىلتىقنى ئوق ئورنىغا پاختا سېلىپ ئېتىشقا تەييارلىماق.

پاخشە سۈپ [پ] ① كاردىن چىققان، چېقىلغان، بۇزۇلغان، سۇنۇق: پاخشە توخۇم. پاخشە كېسەك. ② كۆچمە. ئەرگە تەگكەن، ئەر يۈزىنى كۆرگەن؛ پېچەتتى بۇزۇلغان: بىرگە تەگكەن ياخشى، ئىككىگە تەگكەن پاخشە، ئۈچكە تەگكەن باخشى (ماقال). ئۇ، ئەردىن ئەرگە چىقىپ «پاخشە» دېگەن نامنى ئېلىشنى خالىمايتتى. ③ كۆچمە. مەغلۇپ بولغان، ۋەتۋەرىكى چىققان، يېڭىلگەن: كىشىلەر بېسىپ كىرگەندە نېمەتنىڭ يۈزى قانغا بويالغان بولۇپ، خۇددى سوقۇشۇپ پاخشە بولغان خورازلارغا ئوخشاپ قالغانىدى. كىشىلەر ئۇنى يۆلىدى.

پاخشە بولماق ① كاردىن چىقماق، بۇزۇلۇپ كەتمەك؛ چېقىلماق، سۇنماق، بۇزۇلماق:

تۇخۇم پاخشه بولدى. * يېڭى قوپۇرۇلغان تام ئۆرۈلۈپ كېتىپ كېسەكلىرى پاخشه بولدى. ② كۆچمە. مەغلۇپ بولماق، ۋەتۋەردىكى چىقماق؛ يېڭىلمەك: هابىل چېلىشتا ئىككىنى يېڭىپ بىردەم ئارام ئالغاندىن كېيىن يەنە ئوتتۇرىغا چىقتى. قارشى تەرەپتىكىلەر ئۇنىڭغا نېمە ئۈچۈندۇ بىرىنچى قېتىم هابىلدىن يېڭىلىپ قالغان يىگىتنى ئەكەلدى. هابىل ئۇنى كۆرۈپ: — ياق، ئۇ پاخشه بولدى. ماڭا ئۇچنى ئەكىلىڭلار، — دېدى چاقچاق ئارىلاش راست گېپىنى ئېيتىپ.

پاخشه قىلماق ① كاردىن چىقارماق، كارغا كەلمەيدىغان قىلىپ قويماق؛ بۇزماق، سۇندۇرماق: ئۇ ئارقا ـ ئارقىدىن بەش تۇخۇمنى پاخشه قىلىۋەتتى. ② كۆچمە. مەغلۇپ قىلماق؛ يىقىتماق؛ ۋەتۋەرىكىنى چىقارماق: سادىق ئارقىسىغا يۆلەكلىك قوش تاۋار كۆرپىنى تېگىگە باستۇرۇپ هەمراهلىرىغا قاراپ: — بۇدا هەممىڭنى پاخشه قىلىسام، سادىق ئېتىمنى يۆتكۈۋېتىمەن، — دەپ توۋلىدى.

پاخشەك سۆپ. بېشىنى تاز يارىسى قاپلاپ كەتكەن، تاز: تازنى غوجام دەپتۇ، پاخشەكنى خېنىم دەپتۇ (ماقال). * ئۇ: — بۇ پاخشەكنىڭ كاللىسىغا تاش بىلەن سالايچۇ، — دېدى.

پاخشەك باش تىلها. بېشىدا يارىسى بار كىشىلەرنى ياكى كىچىكلەرنى كەمسىتىپ هاقارەتلەشتە قوللىنىدىغان هاقارەت سۆزى: پاخشەك باش تاز.

پاخشەك تاز ⟵ **پاخشەك باش**: بۇنى كۆرگەن باينىڭ ناهايىتىمۇ ئاچچىقى كېلىپ: — هەي، پاخشەك تاز، ئەتىگەندىن بېرى نېمە قىلدىڭ؟ قېنى كولىغان گۆرۈڭ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ.

پاخلان (توغرىسى: پاقلان) ⟵ **پاقلان.**

پاخما سۆپ. تەرتىپسىز ئۆسكەن، پاخپىيىپ كەتكەن؛ پاخپايغان (چاچ، ساقال، تۈك، يۇڭ هەققىدە): رەقىب بۈگۈن ئالاهىدە ئىززەن، خۇش چاقچاق بولۇپ كەتكەن، ھەتتا ئۇ بۈگۈن ئالاهىدە ياسىنىۋالغانىدى: قوڭۇر كاستۇم، قارا بۇرۇلكا كىيگەن، پاخما چاچلىرىنى مايلاپ، سىلىق تارىغان.

پاخما باش بېشىدىكى چېچى چۇۋۇلغان، پاخپايغان: هەي پاخما باش، ماڭ نېرى كەت، ئەسكى تامىلىقتا بار، كونا سامانلىقتا بار، بۇ يەردە ساڭا ئارام يوق، يېڭى مەهەللىمىزنى كۆرۈپ تېرىكىپ تېلىقىپ قالىسەن بىكار!

پاخما چىگە دىئال. ئىلغانمىغان، بېسىلغان چىگە.

پاخماق (توغرىسى: پاخما) ⟵ **پاخما.**

پاخمىل سۆپ [ر] ئېچىۋېلىشنى، ئىستېمال قىلىشنى بىلدۈرىدىغان سۆز (هاراق هەققىدە): بۇ بىر ئەتىگەنلىك پاخمىل بولىدۇ.

پاخمىل قىلماق ناشتىلىق ئورنىدا يۇتۇۋەتمەك، ئىستېمال قىلماق، ئىچىۋالماق، ئىچمەك: ئاخشام شۇنداق پەيزى ئولتۇرۇش بولدىكى، ئۆلگۈدەك ئىچىۋېتىپتىمەن. بېشىمنىڭ ئاغرىپ تۇرغىنىنى قارىماسەن، شۇڭا، سەهەردە بىر رومكا پاخمىل قىلىۋالاي دەۋاتىمەن.

پادا ئى [پ] چارۋا ماللارنىڭ بىرگە هەيدەپ بېقىلىدىغان ياكى بىرگە ئوتلاپ يۈرىدىغان توپى: پادا باققاندا دوست ئىدۇق، ياڭاق چاققاندا ئايرىلدۇق (ماقال). ئۆتمۈشتە پادا بېقىپ، يالڭاياغ ئۆسكەن ئوغلىنىڭ كۈنلەر ئۆتۈپ هاكىم بولۇپ قېلىشى مومايىنىڭ خىيالىغا كەلگەنمۇ؟! ئۇ بۇ ئىشلارنى ئويلىغانچە خۇشاللىقى دولقۇنلاپ، توپتوغرا ئىككى كېچە ئۇخلىيالمىدى.

پادا باقماق بىر توپ چارۋىنى هەيدەپ باقماق، ئوتلاتماق: مىرزا ئالتە تارلىق راۋابنى چېلىش بىلەن داڭ چىقارغانىدى، ئۇ ئېگىز تاغلاردا پادا باققاچ «قىزىل گۈل» دېگەن ناخشىنى ئىجاد قىلىپ، توي ـ مەرىكىلەردە راۋاب چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ، خېلىلا ئىناۋەتكە ئېرىشتى.

پادا ـ پادا پادىلارغا بۆلۈنگەن، توپ ـ توپ: ئۇ يەردە پادا ـ پادا قويلار، قوتان ـ قوتان ئۆيلار، ئىشقىلىپ هەممە نېمە بار ئىكەن، مەن ئۆزەمگە تۇشلۇق هەيدەپ كەلدىم. قالغانلىرى «بىزنىمۇ يورۇق ئالەمگە هەيدىگەچ كەت» دەپ مەرىشىپ،

ھۆركىرىشىپ قالدى...

پادرۇچكا ئى [ر] قولتۇقلاش.

پادرۇچكىلاشماق «پادرۇچكىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پادرۇچكىلىماق پ. قولتۇقلىماق، قولتۇقلاشـ ماق: ئۇلار پادرۇچكىلاپ ماڭغىنىچە ئۇدۇلـدىكى زالغا كىرىپ كەتتى. * ئەكبەر رۇقىيىنى ئۆيگە ئۈزىتىپ قويماقچى بولۇپ، ئۇنىڭ قولتۇقىدىن پادرۇچكىلاپ ئېلىپ كەتتى.

پادىچى ئى. پادا باققۇچى: بۈگۈن بۇ يەرگە يېقىن ئارىدىكى بىر پادىچى كېلىپ بوۋاي بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانىنىڭ ئۈستىگە مولـلازەيدىن كىرىپ كەلدى.

پادىچى يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، مەركىـ زىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 14 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى °33؛ غەربىي قىسمى تايغان يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە ۋېرونىكا چاچلىرى يۇلتۇز تۈركۈمى بىلەن تۇتىشىدۇ؛ جەنۇبىي قىسمى سۇنبۇلە يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە يىلان يۇلتۇز تۈركۈمىگە يېتىپ بارىدۇ؛ شەرقىي قىسمى شىمالىي تاج يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە گېركۇلېس يۇلتۇز تۈركۈمىگە قەدەر سوزۇلغان بولىدۇ.

پادىچىلىق «پادىچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇ پۈتۈن ئۆمرىنى تاغدا پادىچىلىق بىلەن ئۆتكۈزدى.

پادىشاھ (پادىشاھى) ئى [ب] قەدىمكى بەزى دۆلەتلەردىكى ئەڭ ئالىي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگۈچى شەخس، شاھ؛ ھازىرقى بەزى دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ ئەمەل نامى: بىغەرەز پادىشاھتىن چوڭ (ماقال). * تىلىدىن كەلگەن قولىدىن كەلسە، ھەركىم پادىشاھ بولار (ماقال). * ئەنگلىيە پادىشاھى ئېلىزاۋېت خانىم ئامېرىكىنى زىيارەت قىلدى.

پادىشاھى ئالەم «ئالەمنىڭ پادىشاھى» دېگەن مەنىدىكى ھۆرمەت ۋە تەكەللۇپ سۆزى: ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ: ـــ خوش پادىشاھى ئالەم، سىلىنىڭ بۇ خىزمەتلىرىگە بىز بېشىمىز بىلەن تەييارمىز، ـــ دەپتۇ.

پادىشاھلىق ① «پادىشاھ» سۆزىنىڭ ئابسـ تراكت ئىسىم شەكلى: بۇ قەلەندەر ئون تۆت يىل پادىشاھلىق قىلدى. شەھەرنىڭ سېپىللىرى يىقىلدى، پۇقرالىرى ھەر تەرەپكە قېچىپ كەتتى. ② سۈپ. پادىشاھلارغا خاس: پادىشاھلىق ئۇنۋان. پادىشاھلىق تۈزۈم . * پادىشاھ: ـــ قۇش كىمنىڭ بېشىغا قونسا شۇ ئادەم پادىشاھلىق تەختىگە ئولتۇرسۇن. بۇ قىزىمنى شۇ ئادەمگە بېرىڭلار، ـــ دېگەنىكەن. * ھاي خالايىق! ئاڭلىمىدىم دېمەڭلار، شەھرىمىزنىڭ پادىشاھى ھۆرۈنلار سارىيىنى سالدۇر- دى. شەھەر خەلقى ئىچىدىكى ھەممە ھۆرۈنلار شۇ سارايدىكى پادىشاھلىق تاماق بىلەن بېقىلىدۇ. كىمدە كىم ئىش قىلماي، پادىشاھلىق تاماق بىلەن جان بېقىشنى خالىسا، ھەپتە ئىچىدە شۇ سارايدا ياتسۇن! ③ ئى. <تارىخ> پادىشاھ قول ئاستىدىكى دۆلەت: سەئۇدى ئەرەبىستانى پادىشاھلىقى ھاكىمىيەت بىلەن دىن بىرلەشتۈـ رۈلگەن فېئوداللىق پادىشاھلىق. ④ ئى. پادىشاھلاردەك باياشاتلىق؛ ھۇزۇر ـ ھالاۋەت: تەنىنىڭ ساقلىقى ـــ پادىشاھلىق (ماقال). * ياشلىقنىڭ پادىشاھلىقىنىڭ، ھەر تەرەپتىن گۈل كېلۇر. تاڭلا بەش كۈندىن كېيىن، سېنىڭ قېشىڭغا كىم كېلۇر.

پادىشاھلىق تۈزۈم <تارىخ> پادىشاھ دۆلەتكە باشچىلىق قىلىدىغان بىر خىل ھاكىمىيەت شەكلى. مەسىلەن: قەدىمكى مىسىر، بابىل، پارس ۋە رىم ئىمپېرىيىسى (كېيىنكى مەزگىللىرى) قاتارلىق قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دۆلەتلەرنىڭ ھەممىسى پادىشاھلىق ياكى مۇستەبىت پادىـ شاھلىق تۈزۈمىنى قوللانغان. فېئودالىلىق تۈزۈم ئاستىدىكى ياۋروپادىمۇ ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ دەسلەپكى فېئودال پادىشاھلىق تۈزۈم شەكىللىنىپ، ئوخشاش بولمىغان

دەرىجىدە پادىشاھلىق ۋە مۇستەبىت پادىشاھ-
لىق تۈزۈمگە ۋەكىللىك قىلغان. كاپىتالىزم
دەۋرىدىكى پادىشاھلىق تۈزۈم ئادەتتە
پادىشاھلىق ئاساسىي قانۇنلۇق تۈزۈمدە
ئىپادىلىنىدۇ.

پار I سۈپ [ر] ① بىر يۈرۈش، بىرقۇر (كىيىم-كېچەك ھەققىدە): بىر پار كىيىم. بۇ ھويلىدىكى قىزلارنىڭ ھەممىسى بىر پاردىن كىيىم كىيىپتۇ. * دىلدار بۈگۈن بىر پار ھېيتلىق كىيىم سېتىۋالدى. ② جۈپ: بىر پار پايپاق. بىر پار ئاياغ. بىر پار ياغلىق. * پار ئات قوشۇلغان خادىك تەييار بولغانىدى، ئۇ دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىنى ئاچتى. ③ بىر-بىرىگە ماس، تەڭ: — قانداق خانىملار، بىزنىڭ سەنۇبەر ھەر بىرلىرىگە پار كېلەمدۇكەن؟ — پار كەلمەمدىغان، رۇستەم! خۇددى گۈل ئىكەن، ھەقىقەتەن كۆزىڭىز بار جۇمۇ سىزنىڭ!

پار بولماق بىر-بىرىگە ماس، جۈپ ھالەتتە بولماق: بۇ چىنىلەر بىر-بىرىگە پار بولدى. * قىز-يىگىتلەر پار بولۇشۇپ كىنو كۆرگىلى كېتىشتى.

پار كەلمەك بىر-بىرىگە ماس، تەڭ، جۈپ كەلمەك؛ ماسلاشماق، لايىقلاشماق: بۇ كۆڭلەكلەر بىر-بىرىگە پار كەلدى. * بۇ ئىككى ئات بىر-بىرىگە پار كېلىپتۇ.

پار II ئى [ر] ① سۇنىڭ گاز ھالىتى؛ ھور: پار قازىنى. پار تۇرۇبىسى. پارغا ئايلانماق. ② <بىن> پار قازىنىدا قىزدۇرۇپ ئۆي-ئىمارەتلەرنى ئىسسىتىش ئۈچۈن تۇرۇبا ئارقىلىق كەلتۈرۈلگەن ھور ياكى ئىسسىق سۇ. ③ <بىن> ئۆي ئىچىگە ئورنىتىلغان رادىئاتور ۋە پار تۇرۇبىلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى: ئۆيگە پار ئورناتماق.

پار بازغىنى <سانا> سۇ پارىنىڭ كۈچى بىلەن ھەرىكەتلىنىدىغان بىر خىل چوڭ تېپتىكى بازغان. بازغان بېشى بىلەن سىلىندىرنىڭ پورشېن دەستىسى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان بولىدۇ. ئۇ پار كۈچى ئارقىلىق يۇقىرى-تۆۋەن ھەرىكەتلىنىپ، قىزىتىلغان پولات ياكى ھەر خىل پولات ماتېرىياللىرىنى بېسىقلايدۇ.

پارغا ئايلىنىش <خىم> سۇيۇقلۇق يۈزىنىڭ ئاستا-ئاستا گازغا ئايلىنىشى.

پار قازىنى <سانا> سۇنى قايناتىپ پار چىقىرىدىغان ئۈسكۈنە. ئۇ ئادەتتە ئوتخانا، سۇخانا قاتارلىق قۇرۇلمىلاردىن تەركىب تاپىدۇ؛ پولاتتىن ياسىلىدۇ. پار قازىنىدا ھاسىل بولغان سۇ پارىدىن پايدىلىنىپ ئۆيلەرنى ئىسسىتىشقا ياكى ماشىنىلارنى ھەرىكەتلەندۈرۈشكە بولىدۇ. بەزى پار قازانلىرى خام سۇنى قايناتىش ئۈچۈنلا ئىشلىتىلىدۇ.

پار ئۆلچىگۈچ <مېتېئور> سۇنىڭ پارغا ئايلىنىش مىقدارىنى ئۆلچەيدىغان ئەسۋاب. ئۇ مېتالدىن مەلۇم دىئامېتىر ۋە چوڭقۇرلۇق بويىچە ئىشلەنگەن چېلەك بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەر كۈنى مەلۇم مىقداردا سۈزۈك سۇ قۇيۇلۇپ 24 سائەت ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن پارغا ئايلىنىش تۈپەيلىدىن كېمەيگەن سۇ مىقدارى ئۆلچەپ تېپىلىدۇ.

پار III تەق. قۇياش، چىراغ قاتارلىقلارنىڭ نۇر چېچىش ھالىتى؛ ۋال: رازىيەنىڭ ھاشىرنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشى بىر چاكىنا ئىش. سەۋەبى، رازىيە ئۇنىڭ چىرايىغا كۆيگەن، قەلبىنى تېخى بىلمەيدۇ. بۇ خىل مۇھەببەت يوپۇرماق ئۈستىدىكى بىر تامچە شەبنەم، كۈن پارلا قىلسا يوق.

پارا ئى [پ] مەلۇم بىر مۇددىئا ياكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن شۇ ئىش بىلەن ئالاقىدار ئورۇن ياكى شەخسكە قانۇندىن تاشقىرى بېرىلگەن پۇل ياكى ماددىي نەرسە؛ ئارىلىق: پارا بەرمەك. پارا ئالماق. پارا يېمەك. * قازى دەۋادا ھە دەپ پالتىۋايغا يان بېسىپتۇ. سورۇندا ناسۋاي قازىنىڭ بۇ ھەرىكىتىدىن پالتىۋاينىڭ ئۇنىڭغا بىرەر پارا

بەرگەنلىكنى بايقاپتۇ ـ دە، ئاخشىمى ئۇمۇ قازىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ، ئۇنىڭغا بىر موزاي پارا بېرىپتۇ.

پارا ئالماق —> **پارا يېمەك.**

پارا بەرمەك بىراۋنىڭ مەلۇم مۇددىئاسىنى ياكى مەسىلىلىرىنى ھەل قىلىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، شۇنىڭغا ئالاقىدار بولغان ئورۇن ياكى شەخسكە قانۇنىدىن تاشقىرى ياكى ماددىي نەرسە ــ ئارتۇق بەرمەك: ... يېزا بايلىرى، بەگ، ئۆلىمالار تەلەمەتنىڭ ھاشىرىغا ئادەم تۇتۇش ۋاقتى يېقىنلاشقانسېرى، خەلق بىلمەيدىغان يوللار بىلەن ئۇلۇغلارغا پارا بېرىپ، بۇ يېزىغا كەلگەن تۆرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ، ئۆز باللىرىنى ئايرىپ قېلىشقا جىددىي كىرىشتى.

پارا يېمەك بىراۋنىڭ مەلۇم بىر مۇددىئاسىنى ھەل قىلىپ قويغانلىقى ئۈچۈن قانۇنىدىن سىرت پۇل ياكى ماددىي نەرسىلەرنى ئالماق، ئارتۇق ئالماق: ئۆمۈر بويى پارا يەپ، پارىغا ئادەتلىنىپ كەتكەن بۇ گۇندىپايلار باشلىقى پۇلنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن تاشۋايىنى يالغۇز ئۆيدىن كوللېكتىپ ياتىدىغان كامېرغا يۆتكىدى. * خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ پارا يېيىش، خەلقنىڭ دەردى بىلەن كارى بولماسلىق كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ كادىرى ئۈچۈن ئېيتقاندا، كەچۈرگۈسىز جىنايەت! نومۇس! خەلق ئۇلارنى كەچۈرمەيدۇ! پارتىيە ئۇلارنى كەچۈرمەيدۇ!

پارابولا ئى [ر<گرېك] <مات> تەكشىلىكتىكى بىر ھەرىكەتچان P نۇقتىنىڭ قوزغالماس نۇقتا O بىلەن قوزغالماس تۈز سىزىق AB غىچە بولغان تەڭ ئارىلىقلىرى (PQ=PO) نى ئۆزگەرتمەي سىلجىشىدىن ھاسىل بولغان ترايېكتورىيە. بۇنىڭدىكى قوزغالماس نۇقتا O پارابولانىڭ فوكۇسى دېيىلىدۇ. بىر جىسىمنىڭ يۇقىرىغا يانتۇ ئېتىلغاندا بېسىپ ئۆتكەن يولى پارابولادىن ئىبارەت بولىدۇ.

پارات (پاراتى) ئى [ر<فران] ① قوشۇنلار ۋە پائالىيەت دۆلىرىنىڭ ھەرىكەت تەييارلىقىنى كۆزدىن كەچۈرۈش مەقسىتىدە ئۆتكۈزۈلگەن تەنتەنىلىك كۆرەك: 1957 ـ يىلى 1 ـ ئاۋغۇست ئارمىيە بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلگەن ھەربىي پاراتتا قىسىمىمىز ئاتلىق لىيەنىنىڭ ھەربىي تەلىم ـ تەربىيىسى بويىچە ماھارەت كۆرسەتتى. ② بايرام مۇناسىۋىتى بىلەن تەنھەرىكەتچىلەر ۋە تاللانغان ھەر ساھە كىشىلىرىنىڭ بەلگىلىك ھەرىكەت ۋە كىيىنىش بىلەن مەيداندىن تەنتەنە قىلىپ ئۆتۈش ھەرىكىتى: 1985 ـ يىلى 10 ـ ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن، ئۈرۈمچىدە مىڭلىغان ئوقۇغۇچى ۋە تەنھەرىكەتچىلەر پاراتتىن ئۆتتى.

پارات قوبۇل قىلماق سەھنىدە تۇرۇپ ياكى مەخسۇس ئۈستى ئوچۇق ماشىنا بىلەن پاراتنى كۆزدىن كەچۈرمەك: شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى خەلق مەيدانىنىڭ مۇنبىرىدە تۇرۇپ پارات قوبۇل قىلدى.

پاراتىف ئى [ر <گرېك] <تىب> ئۈچەي يولىدىكى تېز خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل، پاراتىف تاياقچە باكتېرىيىسى تەرىپىدىن قوزغىلىدۇ، تولاراق باللاردا بولىدۇ؛ كېسەللىك دەرىجىسى ئۈچەي كېزىكىگە قارىغاندا يېنىكرەك؛ كېسەل جەريانى قىسقىراق بولىدۇ.

پاراچ ئى. ئالتۇن كېنىدىكى شېغىلىنى بوشىتىدىغان ياغاچ ساپلىق، ئېگىلگەن بارماققا ئوخشاش تۆمۈر چىشى بار قول سايمىنى.

پاراخوت ئى [ر] پار دۋىگاتېلى ئورنىتىلغان، سۇدا يۈرىدىغان قاتناش قورالى؛ كېمە: ــ بىز پاراخوت بىلەن تىنچ ئوكيانىنى كېسىپ ئۆتىمىز، بۇنىڭغا ئون نەچچە كۈن كېتىدۇ، ــ دېدى قەيسەر ئويلانغان ھالدا.

پاراخوتچى ئى. پاراخوت ھەيدەيدىغان، پاراخوت باشقۇرىدىغان ئادەم ۋە پاراخوت

بىلەن يۈك توشۇغۇچى كىشى: دادام ئون يىل پاراخوتچى بولغانىكەن. * مەن بۇ قېتىم پاراخوت بىلەن يول يۈرگىنىمدە، پاراخوت ئىچى تىنچىق بولغاچ، ھاۋالىنىش ئۈچۈن، پاراخوتنىڭ تۆمۈر رېشاتكىسىغا يۆلىنىپ، يىراقتا نەزەر تاشلاۋاتاتتىم، ئۇزاق ئۆتمەي، بىر پاراخوتچى ئايالنىڭ «تاماق ۋاقتى بولدى، تاماق يەڭ» دەپ چاقىرغىنى ئاڭلاندى.

پاراخوتچىلىق ئى. پاراخوت قاتنىشى ۋە ئۇنىڭدا يۈك توشۇش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: دۆلىتىمىزنىڭ ئوكيان پاراخوتچىلىقىدا تېز ئىلگىرىلەشلەر بولدى.

پارازىت [ر <گرېك] ① <بىئول> باشقا بىر خىل جانلىق تېنىنىڭ ئىچى ياكى سىرتىدا ياشاپ، شۇ خىلدىكى جانلىق تېنىدىن ئوزۇقلۇققا ئېرىشىش ئارقىلىق ئۆز ھاياتىنى كاپالەتلەندۈرگۈچى قۇرت ياكى ئۆسۈملۈك. ② سۈپ. كۆچمە. باشقىلارنىڭ مېھنىتى ھېسابىغا ياشىغۇچى، تەييارتاپ: مەن بۇ كىتابنى ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن پارازىت بايلارنىڭ كەمبەغەللەرنىڭ قېنىنى شوراپ باي بولغانلىقىنى چۈشەندىم. * بىر چاغلاردا باشلىقلار بۇرژۇئازىيە تۈمەنلىگەن ئىشچىلارنىڭ قېنىنى شوراپ كۈن كەچۈرىدىغان پارازىتلار، ــ دەۋاتاتتى.

پارازىت قۇرتلار <بىئول> ھايۋانات ياكى ئۆسۈملۈك تېنىنىڭ ئىچى ياكى سىرتىدا پارازىت بولۇپ ياشايدىغان قۇرتلار. مەسىلەن: بۈرگە، پىت، مەددە قۇرت، فاسسىئولا ۋە بۇغداي قىل قۇرتى قاتارلىقلار. پارازىت قۇرتلار ئىگىسىنىڭ تېنىدىن ئوزۇق ئالىدۇ. بەزىلىرى ئىگىسىگە كېسەل يۇقتۇرىدۇ.

پارازىت قىسقۇچ پاقا <زوئول> بوغۇم پۇتلۇق ھايۋان، باش، كۆكرەك قىسمى قاتتىق بولۇپ، يىرىك تۈكلىرى بولىدۇ؛ قورسىقى يۇمشاق كېلىدۇ؛ ئۇزۇنراق كەلگەن سەككىز مۈڭگۈزچىسى بولىدۇ؛ قىسقۇچ پۇتى ئامبۇرغا ئوخشايدۇ، ئوڭ ـ سول تەرىپىدىكى قىسقۇچ پۇتىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكىمۇ ئوخشىمايدۇ. ئۇ بۇرمىسىمان قۇلۇلە قېپىغا ئورۇنلاشقان ھالدا ياشايدۇ، قاپنىڭ سىرتىدا ئاكتىنىيارىيە بولۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئورتاق ھالدا ھايات كەچۈرىدۇ.

پارازىت كېسەللىكلىرى <تىب> پارازىت قۇرتلار پەيدا قىلغان كېسەللىكلەر.

پارازىت ھەرە <بىئول> ھاشارات، تېنى سەل كىچىك، خىللىرى ئىنتايىن كۆپ، تۇخۇم سېلىش كانىلى ئۇزۇن بولىدۇ. ئۇ كۆپىنچە كاپوستا كېپىنىكى، يىپەكشاق قۇرت، يېشىل قۇرت، كېۋەز پىتى قاتارلىق زىيانلىق قۇرتلارنىڭ لېچىنكىسىغا ياكى قۇچقى ئىچىگە تۇخۇم سالىدۇ. پارازىت ھەرىنىڭ لېچىنكىسى يېزا ئىگىلىكىگە زىيانداش ھاشاراتلارنى يوقىتالايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە، ئىنسانلار ئۈچۈن پايدىلىق.

پارازىت ئىگىسى <بىئول> پارازىت جانلىقلار ھايات كەچۈرۈشتە تايىنىدىغان جانلىقلار. مەسىلەن: ئادەم ــ مەددىنىڭ پارازىت ئىگىسى. بۇ يەنە «پارازىت خوجايىنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پارازىت يىلتىز <بوت> بىر قىسىم پارازىت ياشىغۇچى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يىلتىزى. ئۇ تۇپراقتىن ئوزۇقلۇق سۈمۈرمەستىن تۈزۈلۈشنى ئالاھىدىلەشتۈرۈپ، پارازىت ئىگىسىگە بۆسۈپ كىرىپ، پارازىت ئىگىسىدىن ئوزۇقلۇق ۋە سۇ سۈمۈرىدۇ. بۇ خىل يىلتىز «پارازىت يىلتىز» دەپ ئاتىلىدۇ. مەسىلەن: شۇمبۇينىڭ يىلتىزى.

پارازىتلىق «پارازىت» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەزىلەر ھازىرمۇ ئىنسانىيەتكە ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش ئۇ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى دېھقانلار جاپا تارتىپ ئاران تېرىغان زىرائەتلەرنى، باغلاردىكى مېۋە ـ چېۋىلەرنى يەپ، پارازىتلىق بىلەن جان باقماقتا.

پاراس تەق. پوجاڭزا ئاتقاندا، قۇرۇغان چىۋىقلارنى سۇندۇرغاندا، ئوچاقتا سېلىنغان ئوتنۇن تۇتىشىپ كۆيگەندە ۋە شۇ خىل ھاللاردا چىققان ئاۋاز: يىراقتىن «پاراس» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

پاراسەت ئى [ئە] ئادەملەردە بولىدىغان تېز ۋە توغرا چۈشىنىش، توغرا پەرق ئېتىش قابىلىيىتى؛ ئىدراك، ئەقىل، دىت: پاراسەت ئىگىسى. * ئەسەرلىرىمنى پۈتۈنلەي پاراستىمگە مەنسۇپ دەپ قارىمايمەن، ئەسەرلىرىم ئۆزەمدىن تاشقىرى ماڭا خام ماتېرىيال يەتكۈزۈپ بەرگەن تۇمەنمىڭلىغان ۋەقەلىكلەر ۋە كىشىلەرگىمۇ مەنسۇپ... مېنىڭ قىلغىنىم پەقەت باشقىلار ماڭا تېرىپ بەرگەن زىرائەتنى يىغىۋېلىشلا، خالاس. * ئاسىم دوستلارچە يېقىنلىق ۋە سالماقلىق بىلەن: — شۇنداق، لېكىن، باشقا كەلگەننى كۆرىمىز ئەمەس، بەلكى پاراسەت بىلەن كۆرەش قىلىپ، ئازادلىق كۈنلىرىنى كۈتۈۋالىمىز، — دېدى.

پاراسەتسىز سۈپ. پاراستى بولمىغان، پاراستى يوق: پاراسەتسىز ئادەم. * پادىشاھنىڭ ئاچچىقى كېلىپ: - قانداق، پاراسەتسىز ئادەمسىز؟ — دەپتۇ غەزەپ بىلەن، — بىلمىدىكى ئالتۇن كەمەرنىڭ ئۆزىلا ئەللىك تىللاغا توختايدۇ. * غۇپۇراخۇن دۈيجاڭنىڭ كەيپىياتىدىكى روھسىزلىقنىڭ سەۋەبىنى ئەمدىلا ئېنىق چۈشەندى، دېمەك، ئەتىدىن كەچكىچە تەرلەپ - پىشىپ ئىشلەش بىلەن كۈنى ئۆتىدىغان بۇ پاراسەتسىز دۈيجاڭ ئۆز قولىدا شۇنچىلىك چوڭ ھوقۇقنىڭ بارلىقىغا قارىماستىن ئوسمانىنى يەنىلا بۇ ئىشتىن توختىتالماپتۇ - دە...

پاراتسىزلىك «پاراسەتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كىشى پەم - پاراسەت بىلەنلا ئىش قىلسا ھالاك بولمايدۇ. پاراسەتسىزلىك تولا چاغلاردا كىشىلەرنى ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ.

پاراسەتلىك سۈپ. پەم - پاراستى بار، پەم - پاراسەتكە ئىگە، دىتلىق، ئەقىللىق: پاراسەتلىك كىشى. * شاھنىڭ ئادالەت ئىسمىلىك 20 ياشلارغا كىرگەن بىر قىزى بولۇپ، ئۇ ناھايىتى پاراسەتلىك، ئىسمى جىسمىغا لايىق ئادالەتپەرۋەر بىر قىز ئىدى. ئۇ مەنتىقە، پەلسەپە ۋە قانۇنشۇناسلىق بىلىملەرنى پۇختا ئۆگىنىپ چىققانىكەن.

پاراس - پاراس «پاراس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئوچاقتا تاشلانغان قارىغاي ئوتۇنى پاراس - پاراس قىلىپ كۆيۈۋاتاتتى...

پاراس - پۇرۇس ⟵ «پاراس - پاراس»: تۇيۇقسىزلا پاراس - پۇرۇس ئۈچ قېتىم پوجاڭزا ئېتىلدى؛ تەختىراۋان يەرگە قويۇلدى.

پاراسسىدە رەۋ «پاراس» قىلغان ھالدا، «پاراس» قىلىپ: دەرەخ بىردىنلا يوغىناپ يىلاننى قەستەن ئۈزۈپ تاشلىدىمۇ، ئىش قىلىپ، يىلان خۇددى سىپسىپ قالغان ئارغامچىدەكلا پاراسسىدە ئۈزۈلۈپ، پارچە - پارچە بولۇپ يەرگە چۈشۈپتۇ.

پاراسلىماق پ «پاراس» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: پاراسلاپ لاۋۇلداپ ھەممە يەرگە يامراۋاتقان ئوت ۋە ۋەھىمىلىك گۈرۈلدەپ ئەتراپنى سۈتنەك يورۇتۇۋەتتى. * ئوت پاراسلاپ كۆيۈپ، قازان پۇرۇقلاپ قايناۋاقتا ئىدى، موماينىڭ ئويىچە ھەممىدىن يامىنى ئەتە توختى ئاكامنىڭ چاي قىلىپ نىيازنى مۇبارەكلىمەكچى بولغانلىقى ئىدى. * پارتكومنىڭ بىناسى ئالدىدا دۇمباقلار ياڭراپ، پوجاڭزىلا پاراسلاپ خۇددى بايرامدەك قايناپ كەتتى.

پاراسىمپاتىك سۈپ [ر<گرېك]—> **پاراسىمپاتىك نېرۋا.**

پاراسىمپاتىك نېرۋا <تب> نېرۋا سىستېمىسىنىڭ بىر قىسمى. يۇقىرى قىسمى ئوتتۇرا مېڭە بىلەن ئۇزۇنچاق مېڭىدىن، تۆۋەنكى قىسمى يۇلۇننىڭ ئەڭ تۆۋەنكى قىسمىدىن باشلىنىپ، بەدەندىكى ھەرقايسى ئورگانلارغا تارقىلىدۇ. ئۇنىڭ رولى سىمپاتىك نېرۋىنىڭ ئەكسىچە بولۇپ، يۈرەك قىسقىرىشىنى تورمۇزلايدۇ، ياكى ئاستىلىتىدۇ، كۆز قارىچۇقىنى تارايتىدۇ، ئۈچەي ھەرىكىتىنى كۈچەيتىدۇ.

پاراشوك ئى [ر] ① تالقان ھالىتىدىكى قاتتىق ماددا: چىش پاراشوكى. سوپۇن پاراشوكى. ② تالقان قىلىنغان دورا: دوختۇر ماڭا زۇكامنىڭ تابلېت، پاراشوكلىرىنى يېزىپ بەردى.

پاراشوك دورا سوقۇلۇپ پاراشوك ھالىتىگە كەلتۈرۈلگەن دورا.

پاراشوكسىمان سۈپ. پاراشوكقا ئوخشايدىغان، پاراشوك ھالىتىدىكى: پاراشوكسىمان دورا.

پاراشۇت ئى [ر<فىران] <ھەرب> ھاۋانىڭ قارشىلىق كۈچىدىن پايدىلىنىپ، ئادەم ياكى نەرسىلەرنى ھاۋا بوشلۇقىدىن يەرگە ئاستا قوندۇرۇش ياكى سەكرەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان كۈنلۈكسىمان ئەسۋاب.

پاراشۇت بىلەن سەكرىمەك <ھەرب> پاراشۇتنىڭ ياردىمىدىن پايدىلىنىپ، ھاۋا بوشلۇقىدىكى ئايروپىلان ياكى پاراشۇت مۇنارىدىن سەكرىمەك، يەرگە قونماق: ئۇچقۇچىلار دۇيى ئۆز ماھارەتلىرىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن، ئايروپىلاندىن پاراشۇت بىلەن سەكرەشنى مەشىق قىلىۋاتىدۇ.

پاراشۇت مۇنارى <تەن> پاراشۇت بىلەن سەكرەش مەشىقى ئۈچۈن سېلىنغان مۇنارسىمان قۇرۇلۇش. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى ئادەتتە 50 مېتر كېلىدۇ.

پاراشۇتچى ئى. پاراشۇت بىلەن ئايروپىلان قاتارلىقلاردىن يەرگە سەكرىگۈچى، يەرگە چۈشكۈچى كىشى: ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ پاراشۇتچىلىرى قىزىللارنى شىمالدىن، دېڭىز فلوتى بولسا بالتىق دېڭىزىدىن سىقىشقا باشلايدۇ.

پاراشۇتچى قىسىم <ھەرب> پاراشۇت ئارقىلىق ھاۋادىن يەرگە چۈشىدىغان ھەربىي قىسىم.

پاراشۇتلۇق ① رەۋ پاراشۇتنى ۋاسىتە قىلىپ، پاراشۇت بىلەن: پاراشۇتلۇق سەكرەش تەنھەرىكىتى. ② سۈپ. پاراشۇت كىيگەن: ئۇلار كېتىۋاتقان تاغ جىلغىسىدا پاراشۇتلۇق ئىككى ئەسكەر ھوشسىز ياتاتتى.

پاراشۇتلۇق سەكرەش تەنھەرىكىتى <تەن> دۆلەت مۇداپىئە تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى. بۇ پاراشۇت بىلەن مۇناردىن سەكرەش، ھىدروگېن شارىدىن سەكرەش، ئايروپىلاندىن پاراشۇت بىلەن سەكرەش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پاراشۇتلۇق سەكرەش مۇسابىقىسى ئادەتتە كۈندۈز ۋە كېچىدە، شەخس ۋە كوللېكتىپ بويىچە بوشلۇقتىن سەكرەش، ئالاھىدە ماھارەت كۆرسىتىپ سەكرەش، بەلگىلەنگەن نۇقتىغا سەكرەش، ئۇنىۋېرسال ھەرىكەتلىك سەكرەش، فىگۇرا چىقىرىپ سەكرەش، ئويۇن كۆرسىتىپ سەكرەش، ئورمانلىققا سەكرەش ۋە سۇغا سەكرەش قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

پاراغەت ئى [ئە] ① كىشى ئارام ئالىدىغان ئەھۋال، شارائىت، تىنچلىق؛ راھەت: پاراغەتكە بېرىلمەك. پاراغەتتە ياشىماق. پەمسىزنىڭ پاراستى يوق، غەمسىزنىڭ پاراغىتى يوق (ماقال). * مەندە ھېچبىر پاراغەت يوق، ئۆتكەن كۈندە ھالاۋەت يوق. مۇندىن ئارتۇق پالاكەت يوق، ئۆلەر بولدۇم يار دەردىدىن. ② ئاياللارنىڭ ئىسمى.

پاراغەتسىز سۈپ. راھەت-پاراغىتى يوق: پاراغەتسىز كۈنلەر. پاراغەتسىز تۇرمۇش. پاراغەتسىز ھايات.

پاراغەتلىك سۈپ. راھەت-پاراغەتكە ئىگە، راھەت-پاراغىتى بار: پاراغەتلىك تۇرمۇش. * بىز كۆتكەن پاراغەتلىك كۈنلەر چوقۇم يېتىپ كېلىدۇ. * ئۇ ئىلگىرىكى ئىززەت-ھۆرمەتلىك، بەخت-سائادەتلىك چاغلىرىنى، پاراغەتلىك كۈنلىرىنى ئەسلەپ قاتتىق «ئاھ» ئۇرۇپ يىغلاپ تاشلاپتۇ.

پارافىن ئى [ر <لات] <خىم> نېفىتتىن

چەككىلەش ئارقىلىق ئايرىۋېلىنىدىغان ئاق ياكى سارغۇچ رەڭلىك موم سىمان ماددا، ياغ كىسلاتاسى، ئالىي سورتلۇق ئىسپىرت، شام، ئىزولياتور ۋە دورا قاتارلىقلارنى ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پاراق I ئى. تېرىلغان يەرگە قاراپ، ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇلىدىغان دېھقانچىلىق بېجى ياكى شۇ باج ھەققى ئورنىدا بېرىلىدىغان سېلىق ئاشلىق: غەللە - پاراق. پاراق تاپشۇرماق. * دېھقانلار بۇ يىل پاراقنى مۇددەتتىن بۇرۇن تاپشۇرۇپ بولدى. * گوڭشې، دۆلەتنىڭ يېڭىدىن ئاچقان تېرىلغۇ يەردىن ھوسۇل ئالغان يىلدىن باشلاپ بەش يىلغىچە پاراق ئېلىنمايدۇ. * ئۆتمۈشتىكى پاراقنى، كەمبەغەللەر بېرەتتى. كەمبەغەلنى بوزەكلەپ، دورغا، يايى ئۇراتتى.

پاراق II تەق. كىشىلەرنىڭ قاتتىق كۈلۈشى ۋە سۇنىڭ قاينىشىدىن چىققان ئاۋاز: ئىشكىنىڭ يېنىغا كېلىشىم بىلەن ئۆينىڭ ئىچىدىن پاراق قىلىپ كۈلگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. * توكنىڭ توختىشى بىلەن پاراقلاپ قايناۋاتقان قازانمۇ توختاپ قالدى.

پاراق - پاراق «پاراق II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: تۆمۈر ئاتىنىڭ سۆزى داستىخان ئەتراپىدىكىلەرنى پاراق - پاراق كۈلدۈرۈۋەتتى، ھەممەيلەن باش لىڭشىتىپ ماقۇل تېپىشتى.

پاراق - پۇرۇق ← پاراق - پاراق: قازاندىكى سۇ پاراق - پۇرۇق قىلىپ قايناۋاتىدۇ. * ئۇنىڭ كېيىنگە كۆپچىلىك پاراق - پۇرۇق كۈلۈشۈپ كەتتى.

پاراقچى ئى. پاراق ئاشلىقنى تاپشۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن كىشى، پاراق ئاشلىقنى تاپشۇرۇۋالغۇچى: ئۇنىڭ دادىسى بۇرۇن ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسىدە پاراقچى بولۇپ ئىشلىگەنىدى.

پاراققىدە رەۋ. «پاراق» قىلغان ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «پاراق» قىلىپ: باللار قوشاقنى ئاڭلاپ پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى. * لۇتپۇللانىڭ سۆزىنى ئاڭلىغانلارنىڭ ھەممىسى پاراققىدە كۈلۈشۈپ كەتتى، لېكىن تەكتىدىن نېمە ئويۇن چىقىدىغانلىقىنى ئۇلار تېخىچىلا چۈشەنمەيتتى.

پاراقلاتماق «پارقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاراقلاشماق «پاراقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پاراقلىشىپ، كۈلۈشۈپ يىغىن ئەھلى جانلاندى. «جىم!» دەپ ئۇنلۇك ۋارقىراپ، باسماق بولدى چۇقاننى.

پاراقلىماق پ «پاراق» قىلغان تاۋۇش چىقارماق: قازاندىكى سۇ پاراقلاپ قاينىدى. * ئۆپكىسىنى باسالمىغان زاكىر پاڭلا قىلىپ بىر پاي ئېتىپ تاشلىدى، شۇنىڭ بىلەن تەرەپ - تەرەپتىن پاراقلاپ ئوق ئېتىلدى. كىشىلەر قورساقلىرىنى تۇتۇپ بىرھازا پاراقلاپ كۈلۈشتى.

پاراكەندە [پ] ① رەۋ. تەرەپ - تەرەپكە تارالغان، چۇۋۇلغان، تىرىپىرەن، پاتىپاراق: كېچىلىرى ئاي چىقىپ مۇز ئۈستىگە ئۆز نۇرىنى چاچقاندا، پارتىزانلارنىڭ زەربىدار ئەترەتلىرى نۆۋەت بىلەن ھەرىكەتكە چىقىپ، يېزىلارغا بېرىپ دۈشمەنلەرنى پاراكەندە قىلاتتى. * ھاتەمنى يىراقتىن كۆرگەن دېۋىلەر قورققىنىدىن ئارقىسىغا قارىماي قاچاتتى. باشقا گېزەندە قۇشلارمۇ پاراكەندە بولۇپ جېنىنى يىراققا ئېلىشقا تىرىشاتتى. ② سۈپ. پەرىشان، دېلىغۇل، دەككە - دۈككە خاتىرجەمسىز: نورۇز نۇردۇنىنىڭ ئۆيىدىن تېخىمۇ مىسكىن قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۆيىگە كىرىپ كەلگەندىمۇ پاراكەندە كۆڭلى تېخى بېسىلمىغانىدى.

پاراكەندە بولماق ① تەرەپ - تەرەپكە تارالماق، تىرىپىرەن بولماق، پاتىپاراقلاشماق: پارتىزانلارنىڭ ھەيۋىسى بىلەن دۈشمەنلەر پاراكەندە بولۇشتى. ② پەرىشان بولماق، دەككە - دۈككىدە قالماق، خاتىرجەمسىزلەنمەك: بۈگۈن ئۇنىڭ كۆڭلى تولىمۇ پاراكەندە بولۇۋاتىدۇ. * — بۇ يولدا يىكاپ قانداقمۇ ماڭالىسۇن! يىكاپ جالاقلاپ، سىلكىنىپ كەتسە ئۇنىڭ ئىچىدە ئولتۇرغان باشلىقنىڭ سالامەتلىكىگە تەسىر يەتمەمدۇ؟ كۆڭلى پاراكەندە بولمامدۇ! ھەرقايسى دادۈي، شياۋدۈيلەر ئەمگەك كۈچى

ئاجرىتىپ بۇ يولنى دەرھال تۈزەڭلار، — دەپ سۆزلەشكە باشلىدى ھېلىقى شوجى.

پاراكەندە قىلماق ① تەرەپ-تەرەپكە تارقىتىۋەتمەك، توزۇتۇۋەتمەك، تىرىپىرەن قىلىۋەتمەك، پاتىپاراقلاشتۇرۇۋەتمەك: ۋاڭنىڭ چېرىكلىرى نەگە ئورۇنلاشقان بولسا، دەرھال شۇ يەرگە ھۇجۇم قىلىش كېرەك. بۇنىڭ بىلەن دۈشمەننى پاراكەندە قىلىپ كۈچىنى چېچىۋەتكىلى بولىدۇ. ② دەككە-دۈككىگە سالماق، پەرىشانلاشتۇرماق، خاتىرجەمسىزلەندۈرمەك: ئۇلارنىڭ زەھەرلىك تىل-ھاقارەتلىرى كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى پاراكەندە قىلماقتا ئىدى.

پاراكەندىچىلىك ئى ① قالايمىقان ھالەت؛ پاتىپاراقچىلىق، قالايمىقانچىلىق: ياپون قاراقچىلىرى قورچاق ئەسكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ پوتەيگە جايلاشتى، پات-پات ئەتراپقا چىقىپ پاراكەندىچىلىك سېلىپ تۇردى. ② خاتىرجەمسىزلىك، پەرىشانلىق، دەككە-دۈككىلىك: ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا سۈپسۈزۈك يېيىلىپ ياتقان كۆل سۈيى نامايان بولدى ۋە خۇددى ئۇلارنىڭ كۆڭلىدىكى پاراكەندىچىلىكلەرنى بىراقلا ئۇچۇرۇپ كەتمەكچى بولغاندەك، سالقىن شامال ئۇچۇپ كىردى.

پاراكەندىچىلىك سالماق ① قالايمىقان، پاتىپاراق ھالەتنى كەلتۈرۈپ چىقارماق: بۇ خەۋەر توي بولۇۋاتقان ئۆي ئىچىنى پاراكەندىچىلىككە سالدى. ② ئەندىشىگە سالماق، پەرىشان قىلماق: مېنىڭ كۆڭلۈمگە تولا پاراكەندىچىلىك سالما.

پاراكەندىلىك ئى → **پاراكەندىچىلىك.**

پاراگراف ئى [ر<گرېك] كىتاب، ماقالە ۋە شۇ قاتارلىق تېكىستنىڭ مەنە جەھەتتىن مۇستەقىللىككە ئىگە بولغان، ئادەتتە «§» ئارقىلىق ياكى تەرتىپ سان بىلەن كۆرسىتىلىدىغان قىسمى ھەم «§» بەلگىسىنىڭ ئۆزى: ئوقۇتقۇچى دەرسلىكنىڭ بارلىق مەزمۇنىنى پىششىق ئىگىلىشى، پۇختا بىلىۋېلىش دەرىجىسىگە يېتىشى، شۇنىڭدەك ھەرقايسى باب، پاراگرافلارنى، تېكىستلارنىڭ مۇھىم، قىيىن نۇقتىلىرىنى ۋە ھالقىلىق جايلىرىنى چىڭ تۇتۇۋېلىشى لازىم.

پاراڭ ئى ① ئىككى كىشى ئوتتۇرىسىدا بولغان گەپ-سۆز؛ نۇتۇق: پاراڭ سالماق. پاراڭغا چۈشمەك. پاراڭ قىلماق. * پاراڭ بىر مەھەل داۋاملاشقاندىن كېيىن، سۇلايمان ئۆز گۇمانىنى ئېيتتى. * ھازىر مېنىڭ مۇنداق پاراڭلارنى ئاڭلاشقا ۋاقتىم يوق، مەن ئۈچۈن ھازىر دادامنىڭ كېسىلىگە قاراش مۇھىم. ② كۆچمە. مىش-مىش، ئېنىق بولمىغان گەپ، سۆز، خەۋەر: ئۇنىڭ قولغا ئېلىنىشى توغرىسىدىكى پاراڭ ھەر خىل ئىدى. كېلىن ھۇرلىقا توغرىسىدا نېمە پاراڭلار بولغانلىقىنى ئاڭلىمىدىم. ③ سۆھبەت، مۇلاھىزە: ئۇلار دەسلەپ ئۆزلىرىنىڭ ساۋاقداش ئىكەنلىكىدىن خۇشال بولۇشتى، كېيىن ياخشى دوستلاردىن بولۇپ قېلىشتى. ئۇلارنىڭ پاراڭ تېمىسى ناھايىتى كەڭ ئىدى.

پاراڭ سالماق گەپ قىلماق، سۆزلىمەك: ئايۋاندا ئىككى ئىنگلىز رەسسامىمۇ ئولتۇراتتى، ئۇلارنىڭ بىرى تاغ مەنزىرىسىگە قاراپ رەسىم سىزاتتى، يەنە بىرى ياندا تۇرۇپ پاراڭ سالاتتى. * ئۇ كىشى بىزنى كۆرۈپلا ئوغلىنىڭ تۇرمۇش ئىشى ھەققىدە بىر تالاي پاراڭ سېلىپ كەتتى.

پاراڭ سوقماق → پاراڭ سالماق: بەكرى ئاكامنىڭ ساراي ئۆيىگە مەھەللىدىكى ياشانغانلار ۋە ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر توپلانغانىدى. بۇ سارايدىكىلەر قېنىق دەملەنگەن چايلىرىنى ئالدىرىماي سۈمۈرۈشۈپ، تولاراق ھەر خىل تېمىلاردا پاراڭ سوقۇشاتتى.

پاراڭغا چۈشمەك ئۆزئارا پاراڭ باشلىماق، پاراڭ قىلىشماق: سادىق تەكلىپ قىلىپ قويغان مېھمانلارنىڭ ئالدى كېلىشكە باشلىدى. ئۇلار ئورمان بوۋاي بىلەن ئادىل توغرىسىدا سادىقتىن بۇرۇنلا ئاڭلىغانلىقى ئۈچۈن، ئىشىكتىن كىرىپ تونۇشۇش بىلەنلا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. * بىز ئۇنىڭ مۇندىن بەش-ئالتە يىل بۇرۇنقى شوخلۇقلىرىنى ئەسلەپ پاراڭغا چۈشتۇق.

پاراڭ قىلماق → پاراڭ سالماق: ھېلىقى

ئەسكەر غىزا يەۋېتىپ، ياپون قاراقچىلىرى بىلەن ئېتىشىپ ئۆلارنى چېكىندۈرگەنلىكى توغرىسىدا خۇشال پاراڭ قىلىپ بەردى.

پاراڭنى دۆڭ سالماق ① ئەركىن ھالەتتە، قورۇنماي پاراڭ قىلماق، تارتىنماي، بىمالال سۆزلىمەك: ئۇ يېنىدىكىلەرنىڭ كىم ـ كىم ئەمەسلىكىگە تازا پەرۋا قىلىپ كەتمەيلا پاراڭنى دۆڭ سالغىلى تۇردى. ② يوغان سۆزلىمەك، يوغان گەپ قىلماق، بىر خىلدا پاراڭ سوقماق، غېمىدا يوق سۆزلەۋەرمەك: مەن باشقىلار پاراڭنى دۆڭ سېلىۋاتقان پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئاستا ياتاقتىن چىقىپ ھېچكىم يوق، تىپتىنچ سىنىپقا كىردىم ـ دە، ئۆزەمنىڭ پارتىسىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ، قەغەز ـ قەلەملەرنى تەييارلاپ، ئانامغا خەت يېزىشقا تەمشەلدىم.

پاراڭچى سۈپ. پاراڭ سېلىشقا ئۇستا؛ پاراڭ قىلىشقا ئامراق، قىزىق پاراڭ سالىدىغان، سۆزمەن؛ قىزىقچى: بۇ پاراڭچى ئادەم ئىكەن، كۆڭلۈمگە ئوبدانلا يېقىپ قالدى. چاي ئىچكەچ ئۇنىڭغا ۋەزىپىمىز توغرىسىدا سۆزلەپ بەردىم. * لەيلىگۈل، ئۇنىڭ قېشىدىكىلەر بىلەن قىلىۋاتقان سۆھبىتىنى كۆزىتىپ ئۇنىڭ خۇش چاقچاق، پاراڭچى كىشى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى.

پاراڭخۇمار سۈپ. پاراڭلىشىشنى ياقتۇرىدىغان، پاراڭغا ئامراق: ئۇ تولىمۇ پاراڭخۇمار ۋە ھەممە نېمىگە قىزىقىدىغان بولغاچقا چوڭلاردىن پات ـ پاتلا «نېمە ئۈچۈن» دېگەن سوئالنى سوراپ تۇراتتى. * بۈگۈنكى بۇ توي شۇنىڭدىن باشلاپ پاراڭخۇمار چايخانا ئەھلىنىڭ تۈگىمەس سۆھبەتلىرىنىڭ باش تېمىسىغا ئايلىنىپ قالدى.

پاراڭلاشتۇرماق «پاراڭلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاراڭلاشماق پ. ئۆزئارا گەپلەشمەك، سۆزلەشمەك: تاشۋاي بىلەن لەيلىگۈل بىر ـ بىرىنىڭ قوللىرىنى مەھكەم تۇتقان ھالدا قىزغىن پاراڭلاشماقتا. * ئايۇپ ئاكا بىلەن ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزدىن ئايرىلىشقاندىن كېيىنكى سەرگۈزەشتىلىرىمىز ھەققىدە يەنە بىر قېتىم تەپسىلىي ھالدا قىزغىن پاراڭلاشتۇق.

پاراللېل [ر] ① سۈپ <مات> بىر تەكشىلىكتە ياتقان ۋە ئۆزئارا كېسىشمەيدىغان؛ يانداش: پاراللېل تۈز سىزىق. پاراللېل تۆت تەرەپلىك. ② سۈپ. ئەينى ۋاقىتتا تەڭ بىللە تۇرغان؛ تەڭ دەرىجىدىكى: پاراللېل سىنىپ. ③ ئى. <جۇغ> دۇنيا خەرىتىسىدىكى ئېكۋاتور سىزىقىغا يانداش قىلىپ سىزىلغان سىزىقلار.

پاراللېل ئالتە ياقلىق <مات> ئىككى ئاساسى پاراللېل تۆت تەرەپلىك بولغان پرىزما.

پاراللېل تۆت تەرەپلىك <مات> قارىمۇ قارشى تەرەپلىرى پاراللېل بولغان تۆت تەرەپلىك. ئۇنىڭ يۈزى ئاساسنى ئېگىزلىككە كۆپەيتكەنگە تەڭ، تىك تۆت بۇلۇڭ، رومبا، كۋادراتلار پاراللېل تۆت تەرەپلىكنىڭ خۇسۇسىي ھاللىرىدۇر.

پاراللېل سىزىقلار <مات> بىر تەكشىلىكتە خالىغانچە داۋاملاشتۇرۇلسىمۇ ئەمما ئۆزئارا كېسىشمەيدىغان تۈز سىزىقلار.

پاراللېل سىنىپ <مائار> ئوقۇش يىللى ئوخشاش بولغان سىنىپ.

پاراللېل يۆتكىلىش <فىز> مېخانىك ھەرىكەتنىڭ بىر خىل ئالاھىدە شەكلى. پاراللېل يۆتكىلىش جەريانىدا جىسىمدىكى خالىغان ئىككى نۇقتا تۇتاشتۇرۇلۇپ ھاسىل قىلىنغان تۈز سىزىق باشتىن ئاخىر دەسلەپكى ئورنى بىلەن پاراللېل بولىدۇ، نەتىجىدە جىسىمدىكى ھەربىر نۇقتا ئوخشاش ھەرىكەت ھالىتىگە ئىگە بولىدۇ.

پاراللېل يۆنىلىشلىك ئايلانما ئېقىم <مېتېئور> ئاتموسفېراغا كەڭ تارقالغان ۋە جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سۈرۈلۈپ، دولقۇن كۈچى ئاجىزراق بولغان قۇتۇپنى بويلاپ ئايلىنىدىغان ھاۋا ئېقىمى. تارقالغان ۋاقىتتا، ھاۋا

شەرقتىن غەربكە قاراپ سۈرۈلىدۇ، قىسمەن ۋاقىتلاردا جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سۈرۈلىدۇ.

پاراللېلوگرام ئى [ر<گرېك] <مات> ← **پاراللېل تۆت تەرەپلىك.**

پارالىچ سۈپ [ر <گرېك] <تىب> ئادەم بەدىنىنىڭ مەلۇم ئەزاسى ھەرىكەتتىن قالغان، ھەرىكەتتىن توختىغان؛ تۈتماس، باسماس، پالەچ: ئۇ ئەمدى بەلنىڭ تۆۋىنى پارالىچ ئادەم بولۇپ، مەھبۇبەگە ئېغىر يۈك بولۇپ، ئۇزۇن يىل ئۆلمەي ياشايدۇ. * ئىشلەنسىمۇ دوختۇرنىڭ ھەممە تەدبىر ـ چارىسى؛ لېكىن شىپا بولمىدى، ئاغا دورا، ئوكۇل ھېچ. بولۇپ قالدى مەردانجان شۇندىن بېرى پارالىچ.

پارامان ئى [پ] <بىن> ئۆي قۇرۇلۇشىدا جەگىلەرنىڭ تامغا چىشلەپ تۇرغان ئىككى بېشىغا (ئىككى جەگىنىڭ ئارىلىقىغا) قويۇلىدىغان ياغاچ تاختا.

پاراموش رەۋ [پ] ① ئۇنتۇغان، ئېسىدىن چىقارغان ھالدا: پاراموش بولۇپ قالماق. ② سەزگۈر بولمىغان، دىلغۇل ھالەتتە: قارا كىيىم كىيگەن ساقچىلارمۇ يېتىپ كەلدى، كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە تولۇق قوراللانغان بىرمۇنچە ئەسكەر ۋە ساقچى يېغىپ كەتتى. سۇ گۈەنلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ھېچقانداق بولمىغاندەك، چىلان دەرىخىگە يۆلىنىپ، ئۇلارغا پاراموش قاراپ تۇردى.

پاراموش بولماق ① ئۇنتۇلماق، ئەستىن چىقماق. ② سەزگۈرلۈكنى، ھوشيارلىقنى يوقاتماق.

پارامېتىر ئى [ر<گرېك] <مات> تەڭلىمىدىكى مەلۇم بىر دائىرە ئىچىدە ئۆزگىرىدىغان تۇراقلىق سان. بۇ تۇراقلىق سان بەلگىلىك قىممەتنى ئالغاندا، شۇ تەڭلىمە ۋەكىللىك قىلىدىغان شەكىلگە ئىگە بولغىلى بولىدۇ. مەسىلەن: تەڭلىمە $X^2+Y^2=R^2$ تىكى R بەلگىلىك قىممەتنى ئالغاندا، تەڭلىمە ۋەكىللىك قىلىدىغان چەمبەرنى سىزغىلى بولىدۇ، R بولسا چەمبەرنىڭ پارامېتىرى بولىدۇ.

پاراۋان سۈپ [پ] ھەممە جەھەتتىن تولۇق؛ يېتەرلىك؛ كۆپ؛ مول؛ باياشات: پاراۋان تۇرمۇش. پاراۋان ئائىلە. * ئۇ ھەر قېتىم «بوستان»دىكى كادىرلار بىلەن يىغىن ئاچقاندا: «بىز يېزىلاردا سوتسىيالىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، دېھقانلارنى پاراۋان تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرىمىز دەيدىكەنمىز، ئۇلار ئۈچۈن بىر ماھىر تەشكىلاتچى بولۇپلا قالماي، ئەڭ مۇھىمى، ئۇلارنىڭ چىن دوستى، چاكىرى بولۇشىمىز كېرەك،» دېگەن سۆزنى ئېيتىشنى زادى ئۇنتۇمايتتى.

پاراۋان بولماق ھەر جەھەتتىن تولۇق، يېتەرلىك مول، باياشات بولماق: بىزدە «ئالىم بولساڭ ئالەم سېنىڭكى» دېگەن بىر تەمسىل بار، مېنىڭ ئېرىم گەرچە ئالىملىق دەرىجىسىگە يەتمىگەن بولسىمۇ، ئىلىم ـ بىلىمدىن ئاز ـ تولا خەۋىرى بار ئادەم. پادىشاھلىق تەختىگە ئېرىم ئولتۇرسا، ئەل ـ يۇرت تېخىمۇ ئاۋات، پۇقرالىرى كۈندىن ـ كۈنگە پاراۋان بولارمىكىن دەيمەن.

پاراۋان قىلماق ھەر جەھەتتىن تولۇق، يېتەرلىك، مول باياشات قىلماق: ئۇلار پۈتۈن زېھنىي كۈچىنى دۆلەتنى قۇدرەت تاپتۇرۇش، ئارمىيىنى مۇنتىزىملاشتۇرۇش، خەلقنى پاراۋان قىلىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغ ئىشقا سەرپ قىلىۋاتىدۇ.

پاراۋانلاشتۇرماق «پاراۋانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پارتىيىنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى سىياسىتى دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشىنى پاراۋانلاشتۇردى.

پاراۋانلاشتۇرۇلماق «پاراۋانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزا خەلقىنىڭ تۇرمۇشى پاراۋانلاشتۇرۇلدى.

پاراۋانلاشماق پ. ھەممە جەھەتتىن مول، يېتەرلىك، كۆپ، باياشات ھالەتكە كەلمەك؛ باياشاتلاشماق: پارتىيىنىڭ كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇ-

رۇش توغرىسىدىكى سىياسىتى يولغا قويۇلغانىدىن
كېيىن دېھقانلارنىڭ تۇرمۇشى خېلى دەرىجىدە
پاراۋانلاشتى.

پاراۋانلىق ① «پاراۋان» سۆزىنىڭ ئىسىم
شەكلى: سوتسىيالىزم يولى ــ ئورتاق پاراۋانلىققا
قاراپ مېڭىش يولى. ② سۈپ. تۇرمۇشىنى پارا-
ۋان قىلىشقا ئىشلىتىلىدىغان ۋە ئۇنىڭغا خاس
بولغان: پاراۋانلىق پۇلى. پاراۋانلىق فوندى.
* بۇ بوۋايغا بېرىلگەن ئەسلىدىكى ئۆي ئورنى
دەرھال قايتۇرۇلۇپ پاراۋانلىق خىراجىتىدىن
چىقىم قىلىپ، ئىككى ئېغىز ئۆي سالدۇرۇپ
بېرىڭلار!

پاراۋانلىق پۇلى <س ئق> پاراۋانلىق
ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پۇل.

پاراۋانلىق فوندى <س ئق> كوللېكتىپ
ئىگىلىك ئېھتىياج ۋە ئېھتىماللىققا قاراپ،
ھەر يىلى تەقسىم قىلىشقا بولىدىغان ئومۇمىي
كىرىمدىن مەلۇم نىسبەتتە تۇتۇۋېلىنىدىغان ۋە
ئىجتىمائىي كاپالەت، مەدەنىيەت-مائارىپ،
سەھىيە قاتارلىق كوللېكتىپ پاراۋانلىق ئىش-
لىرى ئۈچۈن خىراجەت قىلىنىدىغان پۇل.
پاراۋانلىق فوندى ئاساسەن تۇرمۇشتا ئىگە-
چاقىسىز، قېرى-ئاجىز، يېتىم-يېسىر،
ئاجىز-مېيىپ كىشىلەر ۋە تۇرمۇشتا قىيىنچى-
لىقى بار ھەربىي تاۋابىئاتلىرى، قۇربان
بولغانلارنىڭ ئائىلىلىرى، شۇنىڭدەك كوللېك-
تىپ پاراۋانلىق ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

پاراۋوز ئى [ر] <قاتن> پويىزنىڭ ۋاگون-
لارنى سۆرەپ ماڭىدىغان قىسمى، بۇقىسى.
ئۇنىڭ پار، ئېلېكتر كۈچى، ئىچىدىن
يانىدىغان دۋىگاتېل قاتارلىقلار ئارقىلىق
ماڭىدىغان بىرنەچچە خىللىرى بولىدۇ:
ۋوگزالدا پاراۋوز بىر سوزۇپ ۋارقىرىغانىدىن
كېيىن ئازراقلا توختاپ قالدى. * ھاڭ ئۈستىگە
كەلگەن دەمدە پاراۋوز، بېتون كۆۋرۈك كەتتى
شۇ ئان پارتلاپ. ئىز قوغلىشىپ پاراۋوز ۋە
ۋاگونلار، چوڭقۇر ھاڭغا چۈشۈپ كەتتى ئاغدىراپ.

پاراۋوزچى ئى. پاراۋوز باشقۇرغۇچى،
پويىز ھەيدىگۈچى خادىم.

پارە ئى [پ] ① پارچىلانغان نەرسىنىڭ بىر
قىسمى؛ بۆلەك، پارچە: پارە بولماق. پارە
قىلماق. * ئىشىك ئالدى تاختا كۆۋرۈك سۇدا پارە
بولمىسا، ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا كۆڭلى قارا
بولمىسا. * يار دەردىدە ئاۋارە، بولدى يۈرىكىم
پارە. ئۆزەڭ بىلىسەن يارىم، بۇ دەردكە نېمە
چارە. ② قۇرئاننىڭ 30 بۆلىكىنىڭ ھەربىر
بۆلۈمى: 30 پارە قۇرئاننى يادا ئالماق.

پارە بولماق بىر پۈتۈن نەرسە سۇنۇپ
پارچىلانغان ھالەتكە كەلمەك، پارچىلانماق:
ــ بېشىم قاتتى بۇ ئىشقا تاپالمىدىم ھېچ چارە. بۇ
ئەلەمنىڭ دەستىدىن بولدى يۈرەك مىڭ پارە.

پارە قىلماق بىر پۈتۈن نەرسىنى پارچە
ھالەتكە كەلتۈرمەك، پارچىلىماق: سىزنىڭ
ئوتتىڭىز ئەجەب مېنى بىچارە قىلدى. يۈرىكىمنى
زەخمە ئەيلەپ مىڭ پارە قىلدى.

پارە-پارە پارچە-پارچە، بۆلەك-بۆلەك:
پادىشاھ بۇ ئىشنى كۆرگەندىن كېيىن ياقىسىنى
يىرتىپ پارە-پارە قىلىپتۇ، قۇشىنىڭ ئۆلگىنىگە
كۆپ پۇشايمان قىلىپتۇ. * ھاكىم قاتتىق يۆتىلىپ
كېتىپ، بېشىنى يەرگە ساڭگىلاتقانىدا، كۆزەينىكى
يەرگە چۈشۈپ پارە-پارە بولۇپ كەتتى.

پارەش ئى. دىئال. ۋاڭنىڭ ئوردىسىدا ئاش-
پەزلىك قىلىدىغان كىشى؛ ئوردا ئاشپىزى.

پارپا I ئى <بوت> زەنجىۋىل ئائىلىسىدىكى
كۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك،
يىلتىزسىمان غولى ئۇرچۇق شەكلىدە بولۇپ
ئىككى ئۇچى ئۇچلۇق، خورما رەڭ، قاتتىق
ۋە پارقىراق كېلىدۇ، كەسمە يۈزى توق
كۈل رەڭ ياكى يېشىل سېرىق بولىدۇ؛
تىبابەتچىلىكتە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلى-
نىدۇ، ئۇيۇغان قاننى تارقىتىش، يەل
ماڭدۇرۇش، مەيدىدىكى چىگىلىقنى يوقىتىش
خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

پارپا II سۈپ. پاكار، پاكنەك، پەتەك: پارپا ئادەم. پارپا بوي. پارپا توخۇ. * موللازەيدىن قوناق نانىنى ھەممىسىنىڭ ئاستىغا چۈشۈرۈپ، ئاندىن ئارپا نانغا قاراپ سۆزىنى داۋام قىلدى: ھە... ئارپا، سەنمۇ خېلى يامان پارپا.

پارپا توخۇ <زوئول> تېنى سەل كىچىك، تۇخۇممۇ كىچىكرەك ۋە پۇتىنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدا تۈكلىرى بولمىغان توخۇ كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

پار-پار ① «پارIII» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇنىڭ تېنىشى پار-پار بولغىنى بىلەن، ئىچى كار-كاردۇر. * ئايدىڭ دالا، ئاپئاق قار، يۇلتۇزلار چاقنار پار-پار. مەن مۇز تاغدا كۆزەتتە، سەن نە ھالدا گۈزەل يار. ② پارقىرايدىغان، پارقىراق: پار-پار رەخت.

پار-پۇر نۇر ۋە پارقىراق نەرسىلەرنىڭ ھەر خىل پارقىراش ھالىتى: پار-پۇر قىلماق. * پاراتتىن ئۆتكەن ئارتىسلارنىڭ كىيىۋالغان پار-پۇر كىيىملىرى كىشىلەرنىڭ كۆزلىرىنى چاقنىتاتتى.

پارت تەق. بىرەر نەرسىنىڭ ئىتتىك ھەرىكەت قىلىشى ياكى يىرتىلىشى، ئۈزۈلۈشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: سىلىدىن ئايرىلىپ ئىككى پوتەي ماشا-ماشىسىتىن ھېلىقى شۈجىدىن غەنىيمەت ئالغان قويلىرى «پارت» قىلىپ قاچتى. * مىلىك تەستە تۇتۇپ كەلگەن جەرەن بالىسى «پارت» قىلىپ قېچىپ ھاي-ھۇي دېگۈچە كۆزدىن يوقالدى.

پارتا ئى [ر] مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلاش ۋە خەت يېزىشى ئۈچۈن مەخسۇس ياسىتىلغان ئۈستەل: رۇستەم ئالدىنقى پارتىدا ئولتۇرغان قىز-ئوغۇللارغا قاراپ خىيالغا چۆكتى. بىرچاغلاردا ئۇمۇ مۇشۇ مەكتەپتە ئايخان بىلەن بىلل پارتىدا ئولتۇرۇپ دەرس ئاڭلىغان، ئىمتىمان چاغلىرىدا مەكتەپنىڭ ئارقىسىدىكى باغدا بىرلىكتە دەرس تەكرارلىغان.

پارتاڭچى سۈپ. دىئال. بەتخەج؛ ئىسراپخور: پارتاڭچى كىشى.

پارت-پۇرت ئادەم ياكى ھايۋانلارنىڭ ئىتتىك، جىددىي ھەرىكىتىدىن چىققان ئاۋاز: پارت-پۇرت قاچماق. * تۇتۇپ ئېلىپ كېلىنگەن بىر توپ بالىلار شەھەرنىڭ تۆت كوچىسىغا كەلگەندە ئەپلىك پەيتنى بايقاپ تۇرۇپ «پارت-پۇرت» قىلىپ قېچىپ كەتتى.

پارتكوم ئى [ر] ① پارتىيە كومىتېتى: ئابدۇۋېلىنىڭ تەكلىپى بويىچە ئۇنىڭغا ناھىيىلىك پارتكوم ئۈچ دەرىجىلىك كادىرلار سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، ئۇلاردىن پىكىر ئالدى. ② پارتىيە كومىتېتى ئورۇنلاشقان جاي؛ بىنا.

پارتگۇرۇپپا ئى [ر] ⟵ **پارتىيە گۇرۇپپىسى**: پارتگۇرۇپپىدا پارتىيە ئىستىلىغا مۇناسىۋەتلىك بىر قاتار مەسىلىلەر مۇزاكىرە قىلىندى.

پارتلاتقۇچ سۈپ. پارتلىتىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، پارتلىتىدىغان: پارتلاتقۇچ تۇرۇبا. پارتلاتقۇچ ماددا. پارتلاتقۇچ دورا. * ئۇ دۈمبىسىگە پارتلاتقۇچ دورىلارنى، بەش ئاپتوماتنى ئارتىپ، سول پۇتىنى سۆرىگەن پېتى تەسلىكتە ئۆمىلەيتتى. // ئۇ ئاخىرى دۈشمەن پوتەيىگە يېقىن باردى-دە، پارتلاتقۇچنى كۈچ بىلەن ئاراڭلا تاشلىدى.

پارتلاتقۇچ تۇرۇبا <ھەرب> پولات تۇرۇبىنىڭ ئىچىگە پارتلاتقۇچ دورا ۋە كاپسۇل قاچىلانغان، دۈشمەننىڭ ئىستىھكاملىرىنى ياكى سىم توساقلىرىنى ۋەيران قىلىشتا ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل پارتلىتىش قورالى.

پارتلاتقۇچى ئى. پارتلىتىش ۋەزىپىسىنى ئۆز ئۈستىگە ئالغان ئادەم: سابىر شۇ خىيال بىلەن كېتىۋاتقاندا، كەينى تەرەپتىن پارتلاتقۇچىلاردىن توختى بىلەن يەنە بىر خەلق ئەسكىرى يېتىپ كەلدى.

پارتلاتقۇزماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارتلاتقۇزۇلماق «پارتلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارتلاتماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوسمان دۈشمەنىنىڭ ئوق ـ دورا ساقلىنىدىغان چوڭ ئامبىرىنى پارتلاتتى. * ئۆتكۈزدۈم شىخودىكى جەڭنى باشتىن، يامغۇردەك يېغىۋاتقان ئوق ئاستىدا، شاللىقتىن يەر بېغىرلاپ پوتەيگىچە، پارتلاتتىم ئوت ئاغزىنى دەل ۋاقتىدا.

پارتلاش ① «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى. <خىم> جىسىمنىڭ ھەجمى ناھايىتى تېز كېڭىيىپ، ئەتراپتىكى ھاۋا بېسىمىنىڭ ئۆزگىرىشىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىش نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىدىغان بىر خىل ھادىسە، يادروپ ئاكسىدە يېسى، تېز ئوكسىدلىنىش ۋە ئاغزى ئېتىك قاچا ئىچىدىكى گاز بېسىمىنىڭ ئۇشتۇمتۇت ئارتىشى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى پارتلاشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

پارتلاش كۈچى <تەن> تەنتەربىيە ھەرىكەتلىرىدە بىردىنلا كۈچىگەندە بارلىققا كەلگەن كۈچ. مەسلەن: يۈگۈرۈشتە پەللىدىن چىققاندا، سەكرىگەندە، گىرانات ياكى چويۈن توپ ئاتقاندا ۋە توپىكا ئۇرغاندىكى كۈچەشلەر. بۇ «كۈچىنىش كۈچىمۇ» دېيىلىدۇ.

پارتلاشماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: پارتىزانلارنىڭ دۈشمەن يولىنى قامال قىلىش ئۈچۈن تاشلىغان قول بومبىلىرى ئارقا ـ ئارقىدىن پارتلاشتى.

پارتلانماق «پارتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئارغىماقلار ئاتلاندى، چېرىك بېلى قاتلاندى. دەسلەپكى ئېلىشىشتا سەكسەن چېرىك پارتلاندى.

پارتلىتىش «پارتلاتماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: پارتلىتىش تۆشۈكى.

پارتلىتىش تۆشۈكى ① <ھەرب> يوشۇرۇنۇش ئاكوپىدىكى زەمبىرەك ئاتىدىغان ئېغىز. ② <سانا> بۇرغا ئارقىلىق تاغ جىنسلىرىنىڭ سىرتقى تەرىپىدىن پارتلىتىش ئۈچۈن ئاچقان تۆشۈك.

پارتلىتىلماق «پارتلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يەر بەش قېتىم پارتلىتىلىپ ئاران مۇشۇنچىلىك بولدى.

پارتلىغۇچ سۈپ ① پارتلاش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە بولغان، پارتلايدىغان: پارتلىغۇچ دورا. پارتلىغۇچ ماددا. * كىچىك ئاكوپ ئاغزىدىن، كۆرۈپ تۇردۇم ھەممىنى. غەزەپ بىلەن ياندۇردۇم، شۇ پارتلىغۇچ بومبىنى. ② <تىل> تەلەپپۇز قىلىغاندا نۇتۇق ئورگانلىرىدىن ھاۋانىڭ سىقىلىپ پارتلاپ چىقىشى بىلەن ھاسىل بولغان، ئېغىزدا توسقۇنلۇقنى يېمىرىپ پارتلاپ چىقىدىغان: پارتلىغۇچ تاۋۇش. * ئۇ، ئىنگلىزچە خەلقئارالىق تاۋۇش بەلگىسىنى ئۆگەنگەندە ئەڭ ئاسان دەپ ھېس قىلىدىغىنى ئۈچ جۈپ پارتلىغۇچ تاۋۇش ئىدى.

پارتلىغۇچ بوغۇز تاۋۇشى <تىل> ئۆپكىدىن چىققان ھاۋا ئېقىمىنىڭ بوغۇزدا تاۋۇش پەردىلىرىنىڭ ھەم يېپىلىش توسقۇنلۇقىغا ئۇچراپ ئاندىن بىردىنلا ئېچىلىشىدىن پارتلاپ چىقىدىغان ئۈزۈك تاۋۇش. مەسلەن: ئەرەب تىلىدىكى ھەمزە، ئەين.

پارتلىغۇچ تاۋۇش <تىل> ئۆپكىدىن چىققان ھاۋا ئېقىمى ئېغىز بوشلۇقىنىڭ مەلۇم بىر ئورنىدىكى توسقۇنلۇقنى يېرىپ، پارتلاپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئۈزۈك تاۋۇش. مەسلەن: ب، پ، د، ت، گ، ك تاۋۇشلىرى.

پارتلىغۇچ دورا <خىم> مىلتىق دورىسىنىڭ بىر خىلى. ئۇنىڭ بەزىلىرى پارتلىغاندا ئىس پەيدا قىلىدۇ. مەسلەن: قارا پۇرۇخ؛ بەزىلىرى ئىس پەيدا قىلمايدۇ. مەسلەن: نىتروسېللىلوزا.

پارتلىغۇچ سىيرىلاڭغۇ تاۋۇش <تىل> ئۆپكىدىن چىققان ھاۋا ئېقىمى مەلۇم بىر ئورۇندا توسۇلۇپ قېلىپ كېيىن تەدرىجىي

ئېچىلىش بىلەن سىيرىلىپ چىقىدىغان ئۈزۈك تاۋۇش. مەسىلەن: ج، چ تاۋۇشلىرى.

پارتلىماق پ ① جىسىملارنىڭ ھەجىمى تېز كېڭىيىپ، ئەتراپتىكى ھاۋا بېسىمىنىڭ ئۆزگىرىشىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىپ، تەرەپ-تەرەپكە يېيىلىپ پارچە-پارچە بولماق، بۆلەك-بۆلەككە ئاجراپ ئەتراپقا چېچىلماق. پىدائىيلار كېلىپ ياتقان جاي پىلىموت ئوقلىرى ئاستىدا قالغانىدى. بىردىن ئۇلارنىڭ ئۈستىدىن ئالتە زەمبىرەك ئوقى ۋىژىلداپ كەينى-كەينىدىن ئۆتتى-دە، نېرىغا بېرىپ گۈمبۈرلەپ پارتلىدى. * دۈشمەن ئىستىھكامىغا تاشلانغان قول بومبىلىرى ئارقا-ئارقىدىن پارتلىدى. ② كۆچمە. جەمئىيەتتە بەزى ۋەقەھادىسىلەر تۇيۇقسىز شىددەتلىك يۈز بەرمەك، پەيدا بولماق، كۆتۈرۈلمەك: قوزغىلاڭ پارتلىدى. * ئىلىخان دۆلىتى ۋە باتۇرخان ھۆكۈمرانلىقىدىكى قىپچاق دۆلىتى ئوتتۇرىسىدا بىر پارچە زېمىن بولۇپ، ئىككى تەرەپ ئۆزئارا تالاشقانلىقتىن ئۇرۇش پارتلىغانىدى.

پارتىستۇرا ئى [ر <ئىتال] <مۇز> ← **جەملەشكەن نوتا.**

پارتىداش [ر+پ] ئى بىر پارتىدا بىللە ئولتۇرىدىغان ساۋاقداش: مەن مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىمدا قاھار بىلەن پارتىداش ئىدىم.

پارتىزان ئى [ر<فران] دۈشمەن بېسىۋالغان جايلاردا دۈشمەنگە قارشى ياكى بىرەر دۆلەتتە ھاكىمىيەتكە قارشى ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوراللىق كۈرەش ئېلىپ بارغۇچىلار ئەترىتىنىڭ ئەزاسى: دادام مەن ئىككى ياشقا توشقاندا، پارتىزانلار سېپىدە ياپون قاراقچىلىرى بىلەن سوقۇشۇپ قۇربان بولغانىكەن.

پارتىزانچە سۈپ ① پارتىزان ھالىتىدە، پارتىزان قىياپىتىدە، پارتىزانغا ئوخشاش، پارتىزاندەك: ئاچتى خۇرۇم سومكىسىنى يېتەكچى، پەلەستىننىڭ بايرىقىنى ئالدى ئۇ. دېدى قەتئىي: قەسەم بېرىڭ قېرىنداش، بىزدە ھازىر پارتىزانچە يوسۇن شۇ. ② كۆچمە. مۇنتىزىم بولمىغان، چېچىلاڭغۇ (ئۇرۇش ھەققىدە): سىراجىدىن ئوقۇش پۈتكۈزۈپ خىزمەتكە بۆلۈنگەندىن بېرى بوپتاقچىلىقتا زېرىكىپ، كۆڭلى نەدە خۇش بولسا، شۇ يەردە يۈردى، پارتىزانچە ئۇرۇش كەچۈردى.

پارتىزانلارچە رەۋ. پارتىزانلار ھالىتىدە، پارتىزانلارغا ئوخشاش، پارتىزانلاردەك: پارتىزانلارچە ئۇرۇش قىلماق. پارتىزانلارچە جەڭ قىلماق. * ئافغانىستان غازاتچىلار پارتىيىسى ئۇدا بىرنەچچە يىل پارتىزانلارچە ئۇرۇش قىلىپ ئۆز زېمىن تەۋەلىكىدىكى رايونلارنىڭ بىر قىسمىنى ئازاد قىلدى.

پارتىزانلىق ① «پارتىزان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇ ئۆز يۇرتىدا پارتىزانلىق قىلدى. ئۇلار شۇ ئايرىلغىنىچە مانا بۈگۈن كۆرۈشتى. ② سۈپ. پارتىزانلارچە خاراكتېر ئالغان، پارتىزانلار قاتناشقان: بىزنىڭ رايونىمىزدا نۆۋەتتىكى پارتىزانلىق ئۇرۇش تەلىم-تەربىيىسىنى ئېلىپ بېرىۋاتقىنىمىزغا بىرنەچچە كۈنلەر بولۇپ قالدى.

پارتىزانلىق ئۇرۇش <ھەرب> جانلىق، ھەرىكەتچان كىچىك قىسملارنىڭ دۈشمەننىڭ ئارقا سېپىدە تۇيۇقسىز ۋە يوشۇرۇن زەربە بېرىش، بۇزغۇنچىلىق سېلىش، پاراكەندىچىلىك سېلىش قاتارلىق ۋاسىتىلەرنى قوللىنىپ ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۇرۇش.

پارتىيە ئى [ر <نېم] <پەلس> مەلۇم سىنىپ، تەبىقە ياكى مەلۇم گۇرۇھقا ۋەكىللىك قىلىدىغان ۋە مەلۇم مەقسەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىغان سىياسىي تەشكىلات: كوممۇنىستىك پارتىيە. جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى.

پارتىيە بايرىقى <پەلس> بىر پارتىيىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان بايراق: جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ پارتىيە بايرىقى سول بۇرجىكىنىڭ يۇقىرىسىغا سېرىق رەڭلىك ئورغاق-بولقىنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن بايراقتۇر.

پارتىيە پروگراممىسى <پەلس> پارتىيە

نىزامنامىسىدىكى ئومۇمىي پروگراممىسى. ئۇ بىر پارتىيىنىڭ ئەڭ ئاساسىي سىياسىي پروگراممىسى ۋە تەشكىلىي پروگراممىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

پارتىيە كومىتېتى بەزى سىياسىي پارتىيەلەرنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ نامى، دۆلىتىمىزدە خۇسۇسەن جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ھەر دەرىجىلىك كومىتېتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

پارتىيە گۇرۇپپىسى پارتىيىنىڭ بىرەر تەشكىلات، ئىدارە ئورۇنلىرىدا سىياسىي-ئىدىيىۋى خىزمەتنى تۇتىدىغان ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىدىغان، ئۈچتىن ئارتۇق ئادەمدىن تەركىب تاپقان تەشكىلىي قۇرۇلمىسى.

پارتىيە گېزىتى پارتىيىنىڭ ئورگان گېزىتى. ئۇ پارتىيىنىڭ پروگراممىسى، لۇشيەن ۋە سىياسەتلىرىنى تەشۋىق قىلىدىغان قورال. ئېلىمىزدە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلىرىنىڭ ئورگان گېزىتلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

پارتىيە مەكتىپى كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ پارتىيە كادىرلىرىنى يېتىشتۈرىدىغان ۋە ئۇلارنى تەربىيىلەيدىغان مەكتىپى.

پارتىيە نىزامنامىسى بىر پارتىيىنىڭ تۈزگەن نىزامنامىسى. ئادەتتە ئۇنىڭدا پارتىيىنىڭ ئومۇمىي پروگراممىسى، تەشكىلىي ئاپپاراتى، تەشكىلىي تۈزۈمى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ شەرتلىرى، ھوقۇقلىرى، مەجبۇرىيەتلىرى ۋە ئىنتىزامى قاتارلىقلار بەلگىلىنىدۇ. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ نىزامنامىسى پارتىيە تەشكىلاتلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ھەرىكەت نىزامىدۇر. ئۇ پارتىيە قۇرۇلتىيىدا ماقۇللىنىدۇ.

پارتىيە ياچېيكىسى پارتىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى.

پارتىيە-گۇرۇھ ھەرخىل سىياسىي پارتىيەلەر ياكى سىياسىي پارتىيە تەركىبىدىكى گۇرۇھلار: دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلار. يىغىن ھەرقايسى دېموكراتىك پارتىيە-گۇرۇھلار، ھەر مىللەتتىن قاتناشقان ئەزالار، ھەر ساھەدىكى ئەربابلارنى بىردەك ئىنتىپاقلىشىپ ئاپتونوم رايوننىڭ 1982-يىللىق پىلانىدا بەلگىلەنگەن تۈرلۈك ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش ئۈچۈن يېڭى تۆھپىلەر قوشۇشقا چاقىرىدۇ.

پارتىيىسىز سۈپ. پارتىيىگە ئەزا ئەمەس، پارتىيىگە كىرمىگەن: ئەگەر پارتىيە تۈزىنى كىچىك دائىرە ئىچىگە بەنت قىلىپ قويۇپ، پارتىيىسىز ئاممىدىن ئايرىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ ھالدا، پارتىيە پارتىيە بولالماي قالىدۇ.

پارتىيىسىزلىك «پارتىيىسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ پارتىيىسىزلىكى بىرقانچە يىلدىن بېرى ئۇنىڭ ئورنىنىڭ ئۆسۈشىگە توسقۇنلۇق قىلىپ كېلىۋاتاتتى.

پارتىيىلىك سۈپ. پارتىيىگە كىرگەن، پارتىيىگە قوبۇل قىلىنغان: پارتىيىلىك كادىر. جىنايىتى ئېغىر، قانۇن بويىچە جازا ھۆكۈم قىلىشقا تېگىشلىك پارتىيىلىك كادىرلارنىڭ پارتىيىلىك ستاژىنىڭ ئۇزۇن-قىسقا بولۇشى، ئورنىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەن بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنى ۋەزىپىسىدىن قەتئىي ئېلىپ تاشلاش، پارتىيىدىن چىقىرىۋېتىش لازىم.

پارتىيىۋى سۈپ. پارتىيە پرىنسىپلىرى ۋە پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئىدېئولوگىيىسىگە تەئەللۇق: پارتىيىۋى تۇرمۇش. پارتىيىۋى مەيداندا تۇرماق.

پارتىيىۋىلىك ① «پارتىيىۋى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مىجەت ئاكا ئۆزىنىڭ پارتىيىۋىلىكى ئۇنداق ئىشلارغا يول قويمايدىغانلىقىنى ئۆزىمۇ بىلەتتى. ② ئى. بىرەر پارتىيىگە مەنسۇپلۇق، ئەزالىق: ھەر مىللەت رەھبىرىي كادىرلىرى پارتىيىۋىلىك ۋە پارتىيە سىياستى

مەيدانىدا چىڭ تۇرۇشى كېرەك.

پارچە [پ] ① ئى. بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە نەرسىلەرنىڭ بىر بۆلىكى؛ پۈتۈن نەرسىدىن كېسىپ، سۇندۇرۇلۇپ ئېلىنغان ياكى ئۆزى ئاجراپ چىققان قىسمى؛ بۆلەك: قەغەز پارچىسى. باهار ئاسمىنىدا ئاپتاپ نۇرلىرىدىن ئېرىپ كېتىۋاتقان بۇلۇت پارچىلىرى ئۈزۈپ يۈرەتتى. * روزى مەكتەپكە كەلمىگەن بىرىنچى كۈنى ئەتىگەندە قوي بېقىپ ئىككى سائەتتىن كېيىن ئۆيگە كەپتۇ ـ دە، ناننىڭ پارچىلىرىنى يانچۇقىغا تىقىپلا مەكتەپكە يۈگۈرۈپتۇ. ② سۈپ. ئۆلچەم قىلىنغان مەلۇم بىرلىككە توشماي قالغان؛ پۈتۈن ساننىڭ ئەكسى (پارچىسى): پارچە پۇل. پارچە سان. ئۇ پۈتۈن پۇلنى پارچە پۇلغا ئالماشتۇرغىلى بانكىغا كەتتى. ③ مىق. نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدىغان سۆز: بىر پارچە خەت. بىر پارچە گىلەم. بىر پارچە ماقالە. * لوقمان كېلىشتۈرۈپ بىر پارچە گىلەم توقۇپتۇ. * مەن ياخشى يازسامدۇ، يامان يازسامدۇ، ئىشقىلىپ، ھەر كېزىتنىڭ بىر سانىغا بىر پارچىدىن ئەۋەتىمەن. ④ ئى <ئەد> رومان، پوۋېست قاتارلىق ئەسەرلەرنىڭ مەلۇم بىر قىسمى، ئۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان باب، بۆلەكلەر: ئۇ ئۆمۈر بويى پولشىلىق بارىنىگە ئاشىق بولغان ئىدىغۇ، مانا ئالدىمدا بەختسىز يازغۇچىنىڭ ھاياتىدىن ئېلىنغان پارچىلار تۇرۇپتۇ. ⑤ ئى. <ئەد> ئاياغلاشقان، يەكۈنلەنگەن ئوي ـ پىكىرنى بىلدۈرگەن ماۋزۇسىز بىر كۇپلېت شېئىر.

پارچە بولماق ⟵ **پارچىلانماق.**

پارچە پۇل <سودا> پۇل بىرلىكىدىكى ئۇشششاق بىرلىكلەر، ئۇششاق پۇل: مەنسۇر كۆپچىلىككە بىرنەچچە ئېغىز كۆڭۈل كۆتۈرىدىغان گەپلەرنى قىلغاندىن كېيىن، يانچۇقىدىكى پارچە پۇل بىلەن ھەممەيلەننى رازى قىلىپ يولغا سالدى.

پارچە خىراجەت <سودا> ئۇششاق ـ چۈششەك چىقىم ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدىغان پۇل، مەبلەغ: پارچە خىراجەت قىلماق. بۆلۈممىزگە بۇ يىللىق پارچە خىراجەت ئۈچۈن 10 مىڭ يۈەن تەستىقلاپ بېرىلدى.

پارچە سان <مات> **ئونلۇق كەسىر چېكىتىدىن كېيىنكى سان.**

پارچە سېتىش <سودا> **تاۋارلارنى توپ بويىچە ساتماي بۆلۈپ ـ بۆلۈپ خېرىدارغا قانچىلىك لازىم بولسا شۇنچىلىك سېتىش:** پارچە سېتىش باھاسى.

پارچە سېتىش باھاسى <س ئىق> **تاۋارلارنى ئىستېمالچىلارغا بىۋاستە ساتقان ۋاقىتتا قوللىنىلىدىغان باھا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. پارچە سېتىش باھاسى دۆلىتىمىزدە پىلانلىق پارچە سېتىش باھاسى ۋە پىلانسىز پارچە سېتىش باھاسىدىن ئىبارەت ئىككى خىل بولىدۇ.**

پارچە قىلماق ⟵ **پارچىلىماق:** ئۇ خالتىسىدا قالغان ئاخىرقى بىر ناننى ئىتتىك پىچاق بىلەن تەڭ ئالتە پارچە قىلدى ۋە ئۆزى بىلەن بىللە ياتقان بەش مەھبۇسقا بېرىدىن بېرىپ، بىرىنى ئۆزى يېدى.

پارچە گەپ ⟵ **ئۇششاق گەپ.**

پارچە گەپ قىلماق ⟵ **ئۇششاق گەپ قىلماق:** — بۇنى دېگۈچى پارچە گەپ قىلىدىغان كىشى ئەمەس. مېنىڭچە، كېيىن سىزنى پۇشايمان يەپ قالمىسۇن دېگەندۇ.

پارچە ـ پارچە **بىرقانچە پارچىغا بۆلۈنگەن، پارچىلىنىپ كەتكەن؛ بۆلەك ـ بۆلەك:** پارچە ـ پارچە يەر. پارچە ـ پارچە بولۇتلار. * ئاخشامقى بوراندا دېرىزە قاتتىق ئۇرۇلۇپ، ئەينەكلىرى چېقىلىپ پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتتى. * ئۇنىڭ يېڭىلا كىيگەن قىزىل ماتا كۆڭلىكى پارچە ـ پارچە بولۇپ كەتكەنىدى. يوتىسىنىڭ ئىت چىشلىگەن يەرلىرى تۇز سەپكەندەك ئېچىشىپ ئاغرىيتتى.

پارچە ـ پۇرات ① **چوڭ ـ كىچىك پارچىلاردىن ئىبارەت، ھەر خىل چوڭلۇقتىكى پارچىلارغا بۆلۈنگەن، پارچە ـ پارچە:** پارچە ـ پۇرات رەخت. پارچە ـ پۇرات نەرسىلەر. پارچە ـ

پۇرات يەر. * ئۇنىڭ ئۇكىسى ئالىم پارچە - پۇرات قەغەزلەرگە رەسىملەرنى سىزىپ ئوينىدى. * مەن ئادەتتىكى پارچە - پۇرات تەجرىبىنىڭ ھەقىقىي ئىلىم - پەننىڭ ئورنىنى ھېچقاچان باسالمايدىغانلىقىنى بارغانچە چوڭقۇر ھېس قىلىۋاتىمەن. ② مۇھىم بولمىغان، ئاساسلىق ئەمەس؛ ئۇشاق - چۈشەك: پارچە - پۇرات ئىش. پارچە - پۇرات گەپ.

پارچىلاتقۇزماق «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: لېگەنلەرگە بېسىلىدىغان گۆشلەرنى پولۇنى ئۇسۇشتىن بۇرۇن ئوخشاش قىلىپ پارچىلاتقۇزۇپ قويۇش كېرەك.

پارچىلاتقۇزۇلماق «پارچىلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: گۆش دۇكىنىدىكى بۈگۈن سېتىشقا پارچىلاتقۇزۇلغان گۆش ئىككى سائەتكە قالماي سېتىلىپ تۈگىدى.

پارچىلاتماق «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — يىگىرمە كوي پۇلنى پارچىلىتىپ تەييار قىلىپ قويدۇم، يانچۇقلىرىغا سېلىۋالسىلا، نامازدىن چىققاندىن كېيىن ئاجىز - ئورۇقلارغا تەقسىمەپ بېرەرلا، — دېدى ئايىمخان ئاچام ھېيت نامىزىنى ئوقۇش ئۈچۈن تەرەت ئېلىۋاتقان ئېرى قاسىم ئاخۇنغا.

پارچىلاشماق «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يالغۇز جەمئىيەتتىكى بەزى بۇزۇق ئەبلەخلەر بىلەن ئېغىز - بۇرۇن يالىشىپ، تىل بىرىكتۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى بىزنىڭ ئىنقىلابىي قوشۇنىمىزنى پارچىلاشتى.

پارچىلانماق ① «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئاتوم يادروسىنىڭ پارچىلىنىشى. * بۇ يالغۇز لۈكچەكلەر گۇرۇپپىسىنىڭ ئىشى ئەمەس، ئۇنىڭ كەينىدە خوجايىنى بار! ئۇ ئۆز ئىچىمىزدە! ھازىر لۈكچەكلەر گۇرۇپپىسمۇ پارچىلاندى. ② «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۇ بىر پومزەك قارنى ماھىرەگە ئاتتى. قار ماھىرەنىڭ قىزىل يۈڭ شارپىسىغا تېگىپ پارچىلىنىپ كەتتى. * چوڭ دادام ھويلىدا ئوتۇن ياردى، ئۇكام بىلەن ئىككىمىز پارچىلانغان ئوتۇنلارنى بۇلۇڭغا يىغدۇق.

پارچىلىتىلماق «پارچىلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارچىلىماق پ ① كېسىپ، چېپىپ، يىرتىپ، سۇندۇرۇپ، قىرقىپ بۆلەكلەرگە بۆلمەك، ئاجراتماق؛ پارچە قىلماق، پارچە ھالەتكە كەلتۈرمەك: مۇزنى پارچىلىماق. * ساۋۇت ئاشقا بېسىلىدىغان گۆشلەرنى پارچىلاۋاتاتتى. ھويلىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى لاپاس تېگىدە قاسىم بوغاز بىلەن ئادىل يېڭى سويۇلغان قوينىڭ گۆشىنى پارچىلىماقتا، ئاشخانا ئۆيىدە بولسا، خېنىمخان بىلەن ئايشەمخان ئاچا تاماقىقا تۇتۇش قىلىشىۋاتاتتى. ② بۆلۈۋەتمەك، ئاجىزلاشتۇرماق: يۇرتنى پارچىلىماق. ئامىنى پارچىلىماق. * يۇرتنى ۋە ئەلنى پارچىلاشتىن ئارتۇق ئېغىر گۇناھ بولمايدۇ. * دۈشمەن ھىيلىگەر. ئۇ بىزنىڭ كۈچىمىزنى پارچىلىماقچى، بىزنىڭ دىققىتىمىزنى كەڭساي تاغ ئاغزىغا بۇراپ قويۇپ، پەيتنى تېپىپ بىزگە ھۇجۇم قىلماقچى. ③ <خىم> تەركىبىي قىسىملارغا ئاجراتماق، بىرىكمىدىن ئاجرىتىپ ئالماق: ئاتومنى پارچىلىماق. ماددىنى پارچىلىماق.

پارچىلىنىش ① «پارچىلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر ئىسمىدىشى. ② ئى <فىز> ئاتوم يادروسىنىڭ باشقا بىرنەچچە ئاتوم يادروسىغا پارچىلىنىش ھەمدە نېيترون قويۇپ بېرىش جەريانى. پارچىلىنىش ئادەتتە نېيترونىنىڭ زەربىسىدىن بولىدۇ. بەزى ئېلېمېنتلار ئۆز-لۈكىدىنمۇ پارچىلىنىدۇ. ③ ئى <خىم> بىر خىل بىرىكمىنىڭ خىمىيىۋى رېئاكسىيە تۈپەيلىدىن ئىككى خىل ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئاددىيراق بىرىكمە ياكى ئاددىي ماددىغا ئاجرىلىش جەريانى. مەسىلەن: كالىي خلورات پارچىلىنىپ كالىي خلور بىلەن ئوكسىگېن ھاسىل قىلىدۇ.

پارردە رەۋ. «پار» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان

ياكى نۇر چاچقان ھالدا، «پار» قىلىپ: يامغۇردىن كېيىن، كۆن پاررىدە ئېچىلىپ كەتتى. بۇلۇت تارقاپ كۈن ئېچىلدى پاررىدە، بەس-بەس بىلەن كاككۇك، تورغاي سايرايتتى. يىگىت ۋە قىز يىغار ئىدى جىنەستە، ئاشۇ يەردە خۇشال ناخشا ياڭرايتتى.

پارس I تەق. قاتتىق قىزىپ كۆيۈش، پارچىلىنىش، يېرىلىش، ئېتىلىش، چىلىك تارتقاندىن كېيىن ئۈزۈلۈش ۋە قاتتىق سىلكىنىپ قېقىلىشتىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئارغامچا، ھارۋىغا بېسىلغان ئوتۇننى تازا كۆچەپ تارتىپ تېڭىۋاتقاندا «پارس» قىلىپ ئۈزۈلۈپ كەتتى.

پارس قىلماق «پارس» قىلغان ئاۋاز چىقار-ماق: «پارس» قىلىپ ئۈزۈلگەن تانىنىڭ بىر ئۇچى قولۇمدا قالدى.

پارس II ئى <ئىرق> ← **پارسلار**: پارس تىلى. پارس ئايال. * ئۇ ئەرەب، پارس تىللىرىنى پىششىق بىلىدۇ.

پارس تىلى <تىل> ھىندى-ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسى، ھىندى-ئىران تىللىرى تۈركۈ-مىنىڭ ئىران تىللىرى تارمىقىغا كىرىدۇ. بۇ تىل ئىراننىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنىڭ ئانا تىلى شۇنداقلا ئىراننىڭ دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. بۇ تىل ئىراندىن باشقا ئافغانىستاننىڭ مەلۇم جايلىرىدىمۇ ئىشلىتىلىدۇ، ئەرەب يېزىقى بىلەن خاتىرىلىنىدۇ. بۇ تىلدا سۆزلىشىدىغان ئاھالىلارنىڭ ئومۇمىي سانى تەخمىنەن 30 مىليوندىن ئاشىدۇ.

پارس ئىمپېرىيىسى <تارىخ> ← **پېرسىيە ئىمپېرىيىسى.**

پارس-پارس «پارس I» سۆزىنىڭ تەكرار-لىنىشى: پوجاڭزا پارس-پارس قىلىپ ئېتىلدى. * ئۇ ئوچاقتا تاشلانغان ئوتۇننىڭ پارس-پارس قىلىپ كۆيۈۋاتقىنىغا قارىغىنىچە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى.

پارس-پۇرس قاتتىق قىزىپ كۆيۈش، پارچىلىنىشى، يېرىلىش، ئېتىلىش، چىلىك تارتقاندىن كېيىنكى ئۈزۈلۈش ۋە قاتتىق قېقىلىشى قاتارلىقلاردىن چىققان ئاۋاز: ئەنۋەر، تۈرغۇننى نېمە ئۈچۈندۇ پارس-پۇرس بىرنەچچە شاپىلاق ئۇرۇپ سالدى، ئەتراپتىكى كىشىلەر ئەجەبلەنگەنلىكىدىن داڭ قېتىپلا قالدى. * ئاخشامقى پارس-پۇرس ئېتىلىپ تۇرغان پوجاڭزا ئاۋازى كىشىنى زادى ئۇخلاتمىدى.

پارسچە سۈپ. پارس تىلىدا ئېيتىلغان ياكى يېزىلغان؛ پارس تىلىدىكى، پارس يېزىقىدىكى، پارسىي: پارسچە-ئۇيغۇرچە لۇغەت. پارسچە يېزىق. پارسچە دەرسلىك. ② ئى. پارس تىلى ياكى پارس يېزىقى: پارسچە ئوقۇماق. پارسچە ئۆگەنمەك. ئۇ پارسچىنى ياخشى بىلىدۇ. ③ سۈپ. پارس خەلقىنىڭ مىللىي ئۆرپ-ئادىتىگە خاس، پارس خەلقىنىڭ مىللىي ئەنئەنىسىگە ماس كېلىدىغان، پارس پاسونىدىكى: پارسچە كىيىم-كېچەك. پارسچە ياسانماق. تاجىكلارمۇ پارسچە كىيىنىدۇ.

پارسلار ئى <ئىرق> ئىراننىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغۇچى خەلق يەنى پارس مىللىتىدىن بولغان خەلق. ئىراندىكى پارسلارنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى يىگىرمە نەچچە مىليوندىن ئاشىدۇ. ئۇلار دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە بۇنىڭدىن باشقا نېفىت سانائىتى، پاختا توقۇمىچىلىق سانائىتى قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ؛ بىناكارلىق، ئويمىچىلىق، نەققاشلىق، قۇيمىچىلىق، گىلەم توقۇش قاتارلىق ساھەلەردە ھۈنەر-سەنئەتكە ماھىر؛ تارىخى ئۇزۇن؛ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئېتىقادچىلارنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىدىكىلىرى ئىسلام دىنىنىڭ شىئە مەزھىپىگە مەنسۇپ. ئىراندىكى پارس-لاردىن باشقا تەخمىنەن 5 مىليوندىن ئارتۇق ئاھالە ئافغانىستاندا ياشايدۇ. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىراق ۋە شۇنىڭدەك ئەرەب

دۆلەتلىرىگە كەڭ تارقالغان.

پارسلداتقۇزماق «پارسلدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارسلداتقۇزۇلماق «پارسلداتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارسلداتماق «پارسلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارسلداشماق «پارسلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پارسلدىماق پ «پارس-پارس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «پارس-پۇرس» قىلماق: تونۇرغا سېلىنغان ھۆل ئوتۇن پارسلداپ كۆيۈۋاتىدۇ. * ئۇ ھارۋا ئۈستىدىكى تۇتۇرۇقلار بىلەن قومۇش ئوتۇنلارغا ئوت تۇتاشتۇردى، ئۇنىڭدىكى گۈڭگۈرت پارتلىغۇچلار پارسلداپ كۆيۈپ، كۆكنى ئىس-تۈتەك قاپلاپ كەتتى.

پارسىي سۈپ [پ] پارس تىلىدا ئېيتىلغان ياكى يېزىلغان؛ پارسچە: ئابلىز مەخسۇم ئەرەبىي ۋە پارسىي كىتابلارغا مۇكەممەل تەبىر بېرەتتى. * «بوستان — گۈلىستان» دېگەن كىتاب ئەسلىدە پارسىي تىلىدا يېزىلغانىتى.

پارقىراتقۇزماق «پارقىرىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارقىراتقۇزۇلماق «پارقىراتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارقىراتماق «پارقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز ئۆتكەن ھەپتىنىڭ ئالتىسى ئىشخانىنىڭ دېرىزە-ئەينەكلىرىنى پاك-پاكىز سۈرتۈپ پارقىرىتىۋەتتۇق. * موماي ياقۇت كۆزلۈك ھالقا، ئۈزۈكلىرىنى ھەر كۈنى بىر قېتىم ئېرىتىپ پارقىرىتىپ قويىدۇ.

پارقىراشماق «پارقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پارقىراق سۈپ. پارقىراپ تۇرىدىغان، پارقىراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە، پارقىرايدىغان: ئۇنىڭ سىلىق تاملىرى كۆك ئاسمان رەڭگىدە سىرلانغان بولۇپ، جانان چىنىدەك پاكىز ۋە پارقىراق ئىدى. * كىشىلەرنىڭ ماڭا قانداق قارايدىغانلىقىنى بىلمەيمەن، لېكىن مەن ئۆزەمنى دېڭىز ياقىسىدا ئويناپ يۈرگەن كىچىك بالا دەپ ھېس قىلىمەن. ئۇ يەردىن گاھىدا سىلىق ھەم پارقىراق تاشلارنى تېرىۋالىمەن، گاھىدا گۈزەل قۇلۇلە-مارجانلارنى ئۇچرىتىپ خۇشال بولىمەن.

پارقىراق تۆمۈر تاش <گېئول> كىرىستاللىق كېماتىت. پارقىراقلىقى ئەينەككە ئوخشايدۇ؛ ئاساسىي تەركىبى تۆمۈر(III) ئوكسىدىدىن ئىبارەت. بەزى ۋاقىتلاردا يەنە ئاز مىقداردا تىتان ۋە ماگنىيمۇ بولىدۇ، تارقىلىشى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ماگما جىنسلاردىن ئېلىنىدۇ.

پارقىراق قوڭغۇز <زوئول> بىر خىل ھاشارات، تېنى سارغۇچ سۆسۈن، سەزگۈچ مۈڭگۈزى يېپىسمان بولىدۇ. قورسىقىنىڭ ئاخىر تەرىپىدە نۇر چىقىرىش ئەزاسى بولۇپ، يېشىل نۇر چىقىرىدۇ، كۈندۈزى ئوت-چۆپ ئىچىگە يوشۇرۇنۇۋېلىپ، كېچىسى ئۇچۇپ چىقىدۇ.

پارقىراق ئۈشۈگىلىنا <زوئول> ئاددىي ھايۋان، تېنى كىچىك، قىزىل رەڭلىك، سۈزۈك ۋە شارسىمان كېلىدۇ؛ يىرىك تۈكى بار، دېڭىز-ئوكيانلاردا لەيلەپ يۈرىدۇ، نۇر تارقىتالايدۇ؛ كۆپەيگەن چاغدا سۇنىڭ رەڭگى قىزىلغا ئۆزگىرىدۇ. ئۇ پارچىلىنىش، بىخ چىقىرىش يوللىرى ئارقىلىق كۆپىيىدۇ.

پارقىراقلىق ① «پارقىراق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى. ② ئى <گېئول> مىنېرال يۈزىنىڭ نۇر قايتۇرۇشىدىن پەيدا بولىدىغان چاقناش ھادىسىسى.

پارقىرىتىلماق «پارقىراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارقىرىماق پ ① پارىرىدە قىلىپ يانماق، نۇر چاچماق، پارقىراپ تۇرماق، يورۇماق: چولپان يۇلتۇزى يول كۆرسەتكۈچى چىراغدەك

ئاسماندا پارقىراپ تۇراتتى. ② يالتىرىماق، جۇلالىماق: ئالتۇننىڭ پوقمۇ پارقىرايدۇ (ماقال). * ئۇ گەپ قىلغاندا ئاستىنقى بىر تال ئالتۇن چىشى پارقىراپ كۆرۈنەتتى. * يامغۇر بىلەن يۇيۇلۇپ پاك-پاكىز بولۇپ كەتكەن ئېگىز بىنالار، ئاسفالت يوللار سان-ساناقسىز ئېلېكتر چىراغلىرىدا ئەينەكتەك پارقىرىماقتا ئىدى.

پارك ئى [ر<ئىنگ] گۈل ۋە يېشىللىق بىلەن قاپلانغان، سەيلە قىلىش، دەم ئېلىش، كۆڭۈل ئېچىش ئۈسكۈنىلىرى بار چوڭ باغ: بىز ئەتە دېڭىز بويلىرىغا بارىمىز، پاركلاردا ساياھەت قىلىمىز، ئېسىل كىيىملەرنى كىيىپ، سۈت، ماي، گۆشلەرگە تويۇپ ئۆتىمىز...

پارلاتقۇزماق «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بۇ يىل 4-ئايدىكى كېۋەز تېرىش مەزگىلىدە چىگىت پارلاشقا ئۈزىمىزنىڭ ئادەم كۈچى يېتىشمەي، سىرتتىن ئادەم چاقىرىپ چىگىت پارلاتقۇزدۇق.

پارلاتماق «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۈلشەن چىنە-قاچا ماگىزىنىدىكى دوستىغا گۈللىرى ئوپمۇئوخشاش بولغان چىنە، تەخسىلەرنى پارلىتىپ بەش جۈپ سېتىۋالدى.

پارلاشماق «پارلىماق II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: زۆھرەخان بىلەن مەريەم ئاپىسىغا ياردەملىشىپ ئۆگۈت پارلىشىپ بەردى. * ئۇلار ھاردۇق-تالدۇق دېمەي ئەتىدىن كەچكىچە ئۈزۈم پارلاشتى.

پارلاق سۈپ ① پارلاپ، نۇر چېچىپ تۇرىدىغان، روشەن؛ نۇرلۇق: پارلاق قۇياش. پارلاق نۇر. * چىمەن دوپپا كىيگەن ئۇ قىزنىڭ يۈزىدە نۇرلۇق كۆزنىڭ پارلاق شولىسى جىلۋە قىلماقتا. * مەن ئىشىنىمەنكى، ھامان بىركۈنى سىزنىڭ تالانتىڭىز ۋە شۆھرىتىڭىز، ئىلىم-پەن ئىشلىرىغا قوشقان يۈكسەك تۆھپىڭىز كەم ئۇچرايدىغان مۇشۇ ئالماستەك پارلاق نۇر چاچىدۇ. ② كۆچمە. روناق تاپقان، باياشات، شانلىق: ئۇنىڭ كەلگۈسى زور ھەم پارلاق. * پەندە تۆپتۈز يول يوق، جاپادىن قورقماي ئەگرى-توقاي يوللارنى بېسىپ يۇقىرى ئۆرلىيەلىگەن كىشىلا پەننىڭ پارلاق چوققىسىغا چىقالايدۇ.

پارلامېنت ئى [ر<فران] كاپىتالىستىك دۆلەتلەردە قانۇن تۈزىدىغان ئەڭ يۇقىرى ئورگان. پارلامېنت ئادەتتە يۇقىرى-تۆۋەن ئىككى پالاتادىن تۈزۈلىدۇ؛ بەزى دۆلەتلەردە بىرلا پالاتا بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەزالىرى ئادەتتە سايلام ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ؛ قانۇن چىقىرىش ھوقۇقى، مەمۇرىي ھوقۇق، ئەدلىيە ھوقۇقىدىن ئىبارەت بۇ ئۈچ ھوقۇقنى ئايرىم-ايرىم ھالدا پارلامېنت، ھۆكۈمەت ۋە سوت مەھكىمىسى يۈرگۈزىدۇ.

پارلامېنت ئەزاسى پارلامېنتتا رەسمىي ۋەكىللىك سالاھىيىتىگە ۋە ئاۋاز بېرىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان كىشى، شەخس.

پارلامېنتلىق سۈپ. پارلامېنت تۈزۈمى يولغا قويۇلغان: بۇرژۇئازىيىنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا بەلگىلەنگەن پارلامېنتلىق تۈزۈم بۇرژۇئازىيىنىڭ ھەرقايسى گۇرۇھلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنى پارلامېنتقا قاتنىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ.

پارلاندۇرماق I «پارلانماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارلاندۇرماق II «پارلانماق III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دەل-دەرەخلەر كۆچلۈك يىلتىز سىستېمىسى ئارقىلىق سۇنى غولى ۋە شاخ-يوپۇرماقلىرى بىلەن پارلاندۇرۇپ، ھاۋانىڭ نىسبىي نەملىكىنى ئورمان يوق يەرگە قارىغاندا بەش-ئون پىرسەنتكىچە ئاشۇرىدۇ. نەتىجىدە ھۆل-يېغىن يىگىرمە پىرسەنت ئەتراپىدا كۆپىيىدۇ.

پارلاندۇرۇلماق «پارلانماق I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارلانماق I «پارلىماق I» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: قىزلار چۇرۇقلىشىپ: — پاكىتلار ئاسماندىكى يۇلتۇزدىنمۇ كۆپ، قۇياشتەك پارلىنىپ تۇرىدۇغۇ، — دېيىشتى.

پارلانماق II «پارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھېيتلىق ئۈن تارتىلىدىغان ئۆگۈت پارلىنىپ بولۇپلا تاغارغا قاچىلاندى. * بۇگۈن جەمئىي بىر تاغار ئۈزۈم پارلاندى.

پارلانماق III پ. پارغا ئايلانماق، پار ھالىتىگە كەلمەك: پارلانغان سۇ. * دەل-دەرەخلەر كۆچلۈك يىلتىز سىستېمىسى ئارقىلىق سۈمۈرۈلگەن سۇلار دەرەخنىڭ غولى ۋە شاخ-يوپۇرماقلىرى بىلەن پارلىنىدۇ. * ھاراق ھاراق ئېچىتقۇسىنى قاسقانغا سېلىپ دۈملەپ، پارلانغان سۈيىنى سوۋۇتۇش نەيچىسىدىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق راسلىنىدۇ.

پارلىق سۈپ ① پار بىلەن تولغان، پار ھاسىل بولغان، پارى بار: توك بولمىسا كېچىسى قاراڭغۇ بولۇپ كەتمەمدۇ، پارلىق قازان ئىشچىلىرى قاراڭغۇدا قانداق ئىشلىيەلەيدۇ، شۇڭا دادامغا گەپ قىلمايلا سىزگە ئېيتىپ قوياي دېگەنىدىم. ② پار بىلەن يۈرۈلىدىغان، پار ئىشلىتىلىدىغان: پارلىق مۇنچا.

پارلىماق I پ. يارقىن نۇر چېچىپ تۇرماق، يورۇق يانماق؛ چاقنىماق: بۇلۇتسىز ئاسماندا قۇياش پارلىدى. * قۇياش يېقىملىق پارلاپ تۇرغان بىر يەكشەنبە ئەتىگەنلىكى گۈلشاد ئارسلاننىڭ ئۆيىگە قاراپ ماڭدى. * كۆرۈپ ھۆسنىڭنى، قەلبىم يايرىدى. ئىلھام جۇش ئۇرۇپ، بەختىم پارلىدى.

پارلىماق II پ ① مەلۇم ئۆلچەم ۋە نۇسخا بويىچە تۇرگە ئايرىماق؛ سورتىقا ئايرىماق، خىللىماق، تاللىماق، ئىلغىماق: ئۈزۈم پارلىماق. ئۇرۇق پارلىماق. چىگىت پارلىماق. ئۆگۈت پارلىماق. * تال چوكان ئاراسىدىن تاللىۋالدىم مەن سېنى، شۇنچە خەلق ئاراسىدىن پارلىۋالدىم مەن سېنى. ② جۈپلىمەك، جۈپ-جۈپ ھالەتتە كەلتۈرمەك: پارلاپ تىزىلغان ئۆتۈكلەر مال تەكچىسىگە رەتلىك تىزىلغانىدى.

پارنىك ئى [ر] ھەر خىل گۈل-گىياھ، كۆكتات، مايسا قاتارلىقلارنى تېز ئۆستۈرۈش، يېتىلدۈرۈش ئۈچۈن قۇرۇلغان ئۈستى يېپىق ئەينەكلىك جاھازا؛ خانا: بۇ يەردە كۈن نۇرىنىڭ چۈشۈشى ۋە سۈنئىي ئۇسۇلدا ئىسسىقلىق بېرىش ئارقىلىق ئۆسۈملۈكنىڭ ئۆسۈشىدىكى مۇۋاپىق تېمپېراتۇرا ساقلاپ قېلىنىدۇ. * قوناقلىقنىڭ پاسىلىغا تېرىلغان قوغۇنلار بالدۇرلا چېچەكلەپ، پىلەك تارتتى، پارنىكتا ئۆستۈرۈپ، قوغۇنلۇققا يانداپ كۆچۈرۈلگەن شوخلا، لازىلارمۇ تېزلا ئايىنىپ، غۇچچىدە چېچەكلەپ كەتكەنىدى.

پارول ئى [ر<فران] <ھەرب> ھەربىي خىزمەتتە ياكى يوشۇرۇن تەشكىلاتلاردا ئۆز كىشىلىرىنى تونۇش ئۈچۈن، ئۇچراشقاندا ئېيتىلىدىغان ۋە ئالدىن بەلگىلەپ قويۇلىدىغان شەرتلىك مەخپىي سۆز: — قالغان ئىشلارنى شۇ يەردىكى مەسئۇل كىشى ئورۇنلاشتۇرىدۇ، — ئېلىيوۋ ماڭا پارولنى ئېيتىپ بەردى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ سۆزىنى داۋام قىلدى.

پارومومىتسىن ئى [ئىنگ] <تىب> ئانتىبىئو-تىكلارنىڭ بىر خىلى؛ ئادەتتە ئىشلىتىلىدىغىنى پارومومىتسىننىڭ سۇلفاتلىق تۇزى بولۇپ، ئاق رەڭلىك پاراشوك ھالەتتە كېلىدۇ، ئامىبا ۋە باكتېرىيىلەردىن بولىدىغان تولغاقنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پارۋاي ئى [ر] ئۆي-ئىمارەتلەرنى پار ئارقىلىق ئىسسىتىش ئۈچۈن ئورنىتىلىدىغان، تۇرۇبا ۋە پولات نەيچىلەردىن تۈزۈلگەن ئەسلىھە: ئەسقەر بالىنى پارۋاينىڭ قېشىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ قوللىرىنى سىلاپ ئىسسىتتى.

پارۋايلىق سۈپ. پارۋاي ئورنىتىلغان، پارۋىيى بار: پارۋايلىق ئۆي. پارۋايلىق زال. * ئىدارىمىزنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلىرى ئاللىقاچان پارۋايلىق ئۆيلەرگە كۆچۈپ بولغان.

پارىخور سۈپ [پ] پارا ئالىدىغان، پارا يەيدىغان، پارا يېيىشكە ئادەتلەنگەن: پارىخور ئادەم. * ئۆمەر: — مېنىڭ قولۇمدا پاكىت بار، سىز پارىخور ئادەمسىز ماشىنا زاپچاسلىرىنى

يېزىلارغا ۋاقىتىدا يەتكۈزۈپ بەرمەي، ئامباردا ساقلاۋېرىپ ئۇلارنى كېرەكسىز نەرسىلەرگە ئايلاندۇردىڭىز، ئالدىڭىزغا كەلگەنلەردىن پارا ئېلىپ، ئاندىن ساتتىڭىز. بىلەمسىز، بۇ دۆلەتنىڭ مۈلكى. خەلقىنىڭ قان-تەرىگە پۈتكەن نەرسىلەر، — دېدى. * ئۇ مېنىمۇ ئىككى قېتىم «يانچۇقچى» دەپ قامىتىپ قويدى، لېكىن ئۇ مېنىڭ نۇرغۇن پۇلۇمنى پارا ئېلىپ كەتكەنىدى. ئۇ ھەم پارىخور ھەم چوڭ ئىشپىيون.

پارىخورلۇق «پارىخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پارىخورلۇق قىلماق. * ئۇ، پارىخورلۇق، ئارقا ئىشىكتىن مېڭىشتەك يامان ئىللەتلەر ئۈستىدە سۆز بولۇۋاتقاندا، گەرچە ئۆز ئىسمى ئاشكارا ئوتتۇرىغا قويۇلمىغان بولسىمۇ، ئولتۇرالماي قالدى.

پارىژ ئى [فران] فرانسىيىنىڭ پايتەختى، سىر دەرياسى بويىغا جايلاشقان.

پارىژ كوممۇنىسى <تارىخ> فرانسىيە ئىشچىلار سىنىپى پارىژدا قۇرغان دۇنيا بويىچە تۇنجى قېتىملىق پرولېتارىيات ھاكىمىيىتى. 1871-يىلى 18-مارت كۇنى پارىژ ئىشچىلىرى قوراللىق قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، بۇرژۇئازىيە ھاكىمىيىتىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، 28-مارت كۈنى پارىژ كوممۇنىسىنى قۇرغان. ئۇ چاغدا ماركسىزملىق پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى بولمىغانلىقى، دېھقانلار بىلەن زىچ ئالاقە ئورنىتالمىغانلىقى، ئەكسىلئىنقىلابچىلار قەتئىي تۈردە باستۇرۇلمىغانلىقى ئۈچۈن ئاخىر ئىچكى-تاشقى ئەكسىيەتچىلەر تەرىپىدىن ئۇجۇقتۇرۇۋېتىلگەن.

پارىغ سۆپ [ئە] يېزت ← **پارىغ بولماق.**

پارىغ بولماق بىرەر ئىش-ھەرىكەتتىن خالىي بولماق، بىكار بولماق، قۇتۇلماق: ئەبۇ سابىر خوتۇنى ۋە پەرزەنتلىرىنىڭ ئالدىغا كىرىپتۇ، ئەر-خوتۇن ۋە ئوغۇللىرى بىر-بىرى بىلەن كۆرۈشۈپ غەمدىن پارىغ بولۇپ، راھەت-پاراغەت بىلەن دۇنيادىن ئۆتۈپتۇ. * ئۇ كەچ كىرگەندىلا نامازدىن پارىغ بولۇپتۇ.

پارىلداتقۇزماق «پارىلدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارىلداتقۇزۇلماق «پارىلداتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارىلداتماق «پارىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پارىلداشماق «پارىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پارىلدىتىلماق «پارىلداتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پارىلدىماق «پار-پار» قىلىپ يېنىپ تۇرماق، يورۇق نۇر تارقاتماق، نۇر چېچىپ تۇرماق، پاللىدىماق: قاراڭغۇ كېچىدىكى كۆك ئاسماندا پەقەت سان-ساناقسىزلىغان يۇلتۇزلار پارىلداپ كۆرۈنەتتى. * يول ئۈستىگە ئېقىپ چىقىپ كەتكەن سۇ ئاي يورۇقىدا ئەينەكتەك پارىلداپ كۆرۈنەتتى. * مېھنەت بىلىم، ئۇنىڭ نۇرىدا، قەلبىم بېغى بېزىلىپ بارار. شېئىرىمدا مېھنەت سۆيگەنىنىڭ ئىش ئىزلىرى پارىلداپ يانار.

پازىل [ئە] ① سۆپ. يېزت. پەزىلەتلىك، ياخشى خۇلق ۋە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە: مەن ھاكىم جانابلىرىنى رەھمدىل، پازىل كىشى دەپ ئاڭلىغان بولساممۇ، تازا ئىشىنىپ كەتمىگەنىدىم، شۇڭلاشقا بۇ سۆز بىلەن سىناپ باقتىم. * ئۇ بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ، نازۇنېمەتلىرى مول، ھاۋاسى يېقىملىق، پادىشاھى ئادىل ۋە خەلقى پازىل بىر شەھەر ئىكەن. ② ئەرلەر ئىسمى.

پازىللىق «پازىل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ ھەقىقەتەن رەھمدىل ۋە پازىللىقتا باشقىلاردىن ئېشىپ چۈشىدۇ.

پاژ تەق. سۇ ياكى تەركىبىدە سۇيۇقلۇق بولغان نەرسىلەر ئوتتا قىزىتىلغان ياكى قىزىق ياغقا سېلىنغاندىن كېيىن چىقىدىغان ئاۋاز: قىزىپ كەتكەن مەش ئۈستىگە قويۇلغان چەينەكتىكى سۇ قايناپ تېشىپ مەش ئۈستىگە

«پاژ» قىلىپ تۆكۈلگەندە چىققان ئاۋاز ئىچكىرىكى ئۆيگە ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاژ-پاژ «پاژ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئوت كۆيۈۋاتقاندا مەشنىڭ ئۈستىگە قويۇلغان سۇلۇق چۆگۈننىڭ تېگىدىكى يىگىنىنىڭ كۆزىدەك ئۇششاق تۆشۈكچىلەردىن سىرغىپ چىققان سۇ تامچىلىرى مەشتىكى كۆيۈۋاتقان ئوتقا ئېقىپ چۈشۈپ پاژ-پاژ قىلىپ تۇراتتى.

پاژ-پۇژ سۇ ياكى تەركىبىدە سۇيۇقلۇق بار نەرسىلەر ئوتتا قىزىتىلغان ياكى قىزىق ياققا سېلىنغاندىن كېيىن چىققان ئاۋاز: ئاشخانىدىكى پاژ-پۇژ قىلىپ قورۇلۇۋاتقان سەينىڭ ئاۋازى مېھمانخانىغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاژژىدە رەۋ «پاژ» قىلغان ھالدا، «پاژ» قىلىپ: سەرەڭگە قېپىدا ئاران بىر تال سەرەڭگە قاپتىكەن، شۇنچە ئاۋايلاپ چاقساممۇ «پاژژىدە» قىلدى-دە، ئوت ئالماي ئۆچتى. شۇنداق قىلىپ بىر كېچە قاراڭغۇدا قالدۇق.

پاژىلداتماق «پاژىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەلىمخان بىز ئۆيگە قايتىپ كەلگەندە ناھايىتى ئالدىراشلىق بىلەن مېھمانلار ئۈچۈن پاژىلدىتىپ سەي قورۇۋاتقانىكەن.

پاژىلدىماق پ «پاژ-پاژ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «پاژ-پاژ» قىلماق: چۆگۈننىڭ پورۇقلاپ قايناپ، سۈنىڭ مەش ئۈستىگە پاژىلداپ تۆكۈلۈشى سادىق روزىنىڭ خىيالىنى بۆلۈۋەتتى.

پاس I تەق. بىر نەرسىنىڭ ئىككىنچى نەرسىگە ئۇرۇلۇشىدىن، قاتتىق سىلكىنىش ھەم ئۈزۈلۈشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز: ئۇ قولىدىكى چىۋىن پالىقى بىلەن شىرە ئۈستىگە قونۇۋالغان چىۋىنلەرنى «پاس» قىلىپ ئۇرۇپ ئۆلتۈردى. * ئاپىسى ئۇنىڭ پېشانىسىنى ئاستا سىلىدى، لېكىن ئەزىمەت قولىنى قاتتىق بىر شىلتىۋىدى ئاپىسىنىڭ يۈزىگە «پاس» قىلىپ تەگدى.

پاس II ئى [ئىنگ] <تەن>→ **پاس بەرمەك**.

پاس بەرمەك <تەن> توپ ئويۇنلىرىدا توپنى ئۆز كاماندىسىنىڭ بىرەر ئەزاسىغا قارىتىپ تاشلىماق، ئاتماق، تەپمەك، يەتكۈزۈپ بەرمەك: خەمىت چاققانلىق بىلەن توپنى پەرھاتقا پاس بەردى. * تەنتەربىيە ئوقۇتقۇچىسى سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇپ: — توپ قارشى تەرەپنىڭ ۋارتاسىغا يېقىنلاشقانسېرى، كۆپ پاس بېرىش كېرەك، — دېدى.

پاس III ئى [ر] <مۇز> ئەرلەرنىڭ ئەڭ پەس، يوغان ئاۋازى ۋە شۇنداق ئاۋازلىق ناخشىلارنىڭ رىتىمى، ئۇدار: روياللىنى پاس بېرىپ چالماق. * مۇزىكىنىڭ پاسى بولمىسا يېقىمسىز ئاڭلىنىدۇ.

پاسات ئى [ئە] قەستەن، مەقسەتلىك ھالدا قىلىنغان پىتنە-ئىغۋا، ئويدۇرما: بۇ ئىشلار كىشىنى تولىمۇ بىئارام قىلىدۇ ۋە تۈرلۈك پاسات خىياللار كوچىسىغا باشلايدۇ.

پاساتچىلىق ئى. ئورۇنسىز گەپ-سۆز، ئويدۇرمىلار، پىتنە-ئىغۋا ۋە شۇ ھەقتىكى سۆز-ھەرىكەت.

پاسار ئى. قوناق شېخىنىڭ پوست ۋە يوپۇرماقلىرى: مەن شاپاق دوپپام بىلەن باسۇرۇپ، ئۈچ پاقىنى تەستە تۇتۇپ قاپاققا سولاپ ئېلىپ كەلگىنىمدە ئاغىنەم پاسارغا ئوت قويۇپ كەتمەننى قىزدۇرۇۋاتاتتى. * ھارۋىدىن پاسار چۈشتى، قولۇمدىن ھاسا چۈشتى، سىلىدەك چاققان خېنىمغا مېنىڭ كۆڭلۈم راسا چۈشتى.

پاسار-پۇسقات پاسار ۋە پاسارغا ئوخشاش نەرسىلەر: ئۇ ئۆزىنىڭ ئالدىدا سوغۇقتا تىترەۋاتقان ھاپىزنى كۆرۈپ، ئۆچەي دەپ قالغان قوقاسنى كولۇڭغا تارتتى-دە، پاسار-پۇسقاتلارنى مورا ئوچاققا سېلىپ ئوتنى ئۇلغايتتى.

پاساك I ئى. باش قوناق، قوغۇن-تاۋۇز قاتارلىق ئۈزۈپ ئېلىنىدىغان زىرائەتلەرنىڭ چالا قالغان قىسمى: پاساك بولماق. پاساك قىلماق. * بۇگۈن پۈتۈن مەھەللىلەردىكى ئۇششاق باللار قوغۇن پاساك قىلدى.

پاساك بولماق باش قوناق، قوغۇن-تاۋۇز قاتارلىق ئۈزۈپ ئېلىنىدىغان زىرائەتلەرنىڭ

چالا قالغان قىسمى يىغىۋىلىنماق؛ پاساڭدالماق: لۆكچۆندە قوغۇن - تاۋۇز ئاللىقاچان پاساڭ بولۇپ كەتتى.

پاساڭ قىلماق ــــ> **پاساڭدىماق:** ئۇلار بىر قېتىم ئۈزۈۋېلىنغان باش قوناقنى بىر باشتىن پاساڭ قىلىپ چىقتى.

پاساڭ II ئى. دىئال. ھارۋا شوتىسىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ئىككى شوتىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان چېتىق ياغاچ؛ تەكىيە ياغاچ: ھارۋا پاسكى.

پاساڭداتماق «پاساڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قوناقنى پاساڭداتماق. قوغۇننى پاساڭداتماق.

پاساڭداشماق «پاساڭدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پاساڭدالماق «پاساڭدىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: قوغۇن - تاۋۇز، باش قوناقلارنىڭ ئاخىرى پاساڭدىلىپ تۈگەپ، ئېتىزلارغا قوي - كالىلار قويۇپ بېرىلگەنىدى.

پاساڭدىماق پ. باش قوناق، قوغۇن - تاۋۇز قاتارلىق ئۈزۈۋېلىنىدىغان زىرائەتلەرنىڭ چالا قالغان قىسمىنى يىغىۋالماق؛ پاساڭ قىلماق: بالىلار بۈگۈن قوغۇن پاساڭدىدى. * بىز بۈگۈن قوناق پاساڭدىدۇق.

پاساھەت ئى [ئە] يېزىت. چىرايلىق ۋە يېقىملىق سۆزلەش قابىلىيىتى؛ نۇتۇقنىڭ ئېنىق، چۈشىنىشلىك ھەم گۈزەللىكى: خىزمەتكار بىرنەچچە كۈن پادىشاھنىڭ قېشىدا تۇرۇپتۇ. بىركۈنى پۇرسەت تاپقاندا قۇل ... ئىلىم - ئەدەبتە كامىل، ... ئىكەنسەن، — ... ادلىق بىلەن ... ەت، پاراغەت ... باھەت...گويىاكى ... يۇرىدۇ. ... ق، يېقىملىق، ... ھەت بىلەن ئېيـ

ئەنئ... كرىپتو ... بىلەن كۆ... پاراغەت بى...

تىلغان: پاك ۋۇجۇدلىرى بىلەن ئۇ مەزلۇمەنىڭ خانىسىغا بۇ ساۋابلىق ئىش يۈزىسىدىن بىرقانچە رەت قەدەم تەشرىپ قىلسىلا، پاساھەتلىك نۇتۇقلىرى، خالىس تاشلىغان قەدەملىرى بىرەر خەيرلىك ھاسىلاتنى ۋۇجۇدقا چىقىرار دەپ ئويلايمەن. * بوۋاي ئوغلىغا: ــ ھەي، ئوغلۇم، ئەگەر ۋەز سۆزلىگۈچى بولساڭ، سۆز مۇنبىرىگە چىقساڭ، ئۆزەڭنى مۇستەھكەم تۇت، خاتا سۆزلىمە، سۆزۈڭنى پاساھەتلىك سۆزلەر بىلەن باشلا، ئالدىراپ سۆزلىمە، مەجلىستە ئالدىڭدا تۇرغانلارنى ئۆزەڭدىن ئىلمدە، سۆزدە تۆۋەن تەسەۋۋۇر قىل. قورقماي، ئويالماي سۆزلە، ــ دەپ نەسىھەت قىلدى.

پاسپاس ئى .دىئال. كېيىم - كېچەكلەرگە تۈگمە ئورنىدا ئورنىتىلىدىغان پىستان، پىسلداق.

پاس - پاس «پاس » سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پاس - پاس ئاۋاز.

پاسپورت ئى [ر<فران] چەت ئەلگە چىقىدىغان پۇقرالارنىڭ سالاھىيىتىنى ئىسپاتلايدىغان دۆلەت تەۋەلىك گۇۋاھنامىسى؛ ھۆججەت؛ ئۇ ئۆز دۆلىتىنىڭ ئاساسلىق دىپلوماتىيە ئورگىنى تەرىپىدىن بېرىلىدۇ: گۈلنىسا چەت ئەلگە تۇغقان يوقلىغىلى چىقىش ئۈچۈن پاسپورت ئالدى.

پاس - پۇس بىرنەرسىنىڭ ئىككىنچى نەرسىگە ئۇرۇلۇشىدىن، قاتتىق سىلكىنىش ھەم ئۈزۈلۈشىدىن چىققان ئاۋاز: قاسىم شۇنداق دەپ تۇرۇپلا چاپىنىنىڭ تۈگمىلىرىنىمۇ يەشمەي پاس - پۇس ئۈزۈپ، چاپىنىنى سېلىۋەتتى. * نىجات بۇ ئىشتا كەتكۈزۈپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئابدۇللا ئاچچىقىغا پايلىماي، ئۇنى پاس - پۇسلا ئۇرۇپ سالدى.

پاستا ئى [ر<ئىتال] مىدىتىسىنا، گىرىمچىلىك، رەسساملىق ۋە شۇ قاتارلىقلاردا ئىشلىتىلىدىغان خېمىرسىمان ماددا: چىش پاستىسى. سوپۇن پاستىسى.

پاستېر ئى [ر<فران] <بىئول> ←—— **پاستېر دېزىنفېكسىيىسى.**

پاستېر دېزىنفېكسىيىسى <بىئول> تۆۋەن ئىسسىقلىق (62°C) تا 30 مىنۇت قىزىتىپ، سپورىلىقلاردىن باشقا باكتېرىيىلەرنى ئۆلتۈرۈش ئۇسۇلى. بۇنىڭدا دېزىنفېكسىيە قىلىنغۇچى ماددىنىڭ ئىچكى تەركىبلىرى بۇزۇلمايدۇ. ئادەتتە سۈت ئىسپىرتلىق بىرىكمىلەرگە قوللىنىلىدۇ.

پاسخا ئى [ر] <دىن> ←—— **پاسخا بايرىمى.**

پاسخا بايرىمى ① خرىستىئانلارنىڭ، ئەيسانىڭ قايتا تىرىلىشىگە ئاتاپ ئۆتكۈزىدىغان دىنىي بايرىمى. بۇ بايرام ئەتىيازدا كۈن-تۈن تەڭلىشىپ، بىرىنچى قېتىم ئاي تولغاندىن كېيىن كېلىدىغان دەسلەپكى يەكشەنبە كۈنى ئۆتكۈزۈلىدۇ. ② يەھۇدىيلارنىڭ باھار پەسلى ئۆتكۈزۈلىدىغان دىنىي بايرىمى.

پاسسات ئى [ر<نېم] <مېتېئور>←—— **پاسسات شاملى.**

پاسسات شاملى <مېتېئور> ئېكۋاتورنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى تۆۋەن ئاتموسفېرا قەۋىتىدە، شىمالىي يېرىم شاردىن چىقىدىغان شەرقىي شىمال شاملى ۋە جەنۇبىي يېرىم شاردىن چىقىدىغان شەرقىي جەنۇب شاملى. بۇ خىل شامالنىڭ يۆنىلىشى ناھايىتى ئاز بىر قىسىم ۋاقىتلاردا ئۆزگىرىدۇ.

پاسساژىر ئى [ر <نېم] ئايروپىلان، پويىز، پاراخوت، ماشىنا قاتارلىق قاتناش-ترانسپورت ۋاسىتىلىرى بىلەن قاتنايدىغان كىشى؛ يولۇچى: پاسساژىرلارغا خىزمەت قىلماق. پاسساژىر ئايروپىلانى. * چەكسىز كەتكەن تاقىر سايىنىڭ قاق ئوتتۇرىسىدىكى ئۇزاققا سوزۇلغان تاشيول بويىدا چاڭ-توزان باسقان بىر ئۇزۇن يوللۇق پاسساژىر ئاپتوبۇسى تۇراتتى.

پاسسىپ سۈپ [ر<لات] ① بىرەر ئىش-ھەرىكەتكە ئېتىبارسىز قارايدىغان، قىزىقمايدىغان، سۇس، «ئاكتىپ»نىڭ ئەكسى: پاسسىپ ئادەم. پاسسىپ ئوقۇغۇچى. * ئۇ: — يولداش ئاباسىنىڭ ئېيتقانلىرى دۇرۇس. يۇقىرىغا پاسسىپ قاراش توغرا ئەمەس، — دېدى. * بۇ ھەرىكەتكە ئاكتىپ پوزىتسىيە تۇتقانلارمۇ، پاسسىپ پوزىتسىيە تۇتقانلارمۇ بار. لېكىن پارتىيە ئەزالىرىنىڭ پاسسىپ مۇئامىلىدە بولۇشقا ھەققى يوق. ② توغرا بولمىغان، ناتوغرا؛ ناچار، سەلبىي: پاسسىپ ئامىل. پاسسىپ ئىدىيە. * ئوقۇغۇچىلارنى تەرەققىيات يۆنىلىشى بويىچە ئالغا يېتەكلەپ، پاسسىپ ئامىلنى ئاكتىپ ئامىلغا ئايلاندۇرۇش لازىم. * ئاپەتتىن مۇداپىئە كۆرۈپ، چارۋا ماللارنى ئاسراش ئوبوروت پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلسە، زاپاس ئوت-چۆپ، يەم-خەشەكلەرنى ئاپەتتىن بۇرۇن توپلىۋېلىپ، ئاپەتكە قارشى تۇرۇپ، چارۋا ماللارنى ئاسراشتىكى پاسسىپ ھالەتنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ.

پاسسىپ ئىممۇنىتېت <تىب> ئىممۇنىتېتلىق خۇسۇسىيەتكە ئىگە قان زەردابىنى ئىممۇنىتېتلانمىغان ئورگانىزمغا ئوكۇل قىلغاندىن كېيىن ھاسىل بولىدىغان قىسقا مۇددەتلىك ئىممۇنىتېت. ئۇ ئورگانىزمدىكى ئانتىتېلا ئۆزىدە ھاسىل بولماي، سىرتتىن قوبۇل قىلىنىدۇ.

پاسسىپلاشتۇرماق «پاسسىپلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلارغا بېرىلىدىغان تاپشۇرۇقنىڭ قېتىم سانى كۆپ بولغاندا ئوقۇغۇچىلارنىڭ يۈكى ئېغىرلىشىپ، جىسمانىي كۈچى ۋە بەرداشلىق بېرىش كۈچىدىن ئېشىپ كەتسە ئوقۇغۇچىلارنى پاسسىپلاشتۇرۇپ، ئەكس تەسىر پەيدا قىلىدۇ.

پاسسىپلاشتۇرۇلماق «پاسسىپلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاسسىپلاشماق پ. پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، ئۆز پائالىيىتىنى بوشاش-

تۇرۇپ قويماق: ئوقۇغۇچىلارنىڭ يېشى پسخكىلىق ئالاھىدىلىكلىرى ۋە ئايرىم ئالاھىدىلىكلىرىنى نەزەردە تۇتماي، ئوقۇغۇچىلارغا زورمۇزور ھەممە نەرسىنى بىلدۈرمەن دېيىشمۇ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئۆگىنىشتە پاسسپلىشىپ، زېرىكىش كەيپىياتىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

پاسسپلىق «پاسسىپ» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇتۇش خىزمىتىدە ھاردىم - تالدىم دېمەي زور تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكى بولسا، تەربىيلەنگۈچىلەرنى پەيدىن - پەي پاسسپلىقتىن ئاكتىپلىققا ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ. * گەرچە ئۇنىڭ نەق مەيداندىكى ئىشتىن قىلچە خەۋىرى بولمىسىمۇ، ئوت ئاپىتىنىڭ زىيىنى، خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە بېرىلىدىغان ئىنئام، پاسسپلىق قىلغانلارغا كۆرۈلىدىغان چارە ھەققىدە ئەزمىلىك بىلەن سۆزلەۋاتاتتى.

پاسكىنا سۈپ. بۇلغانغان، كىرلەشكەن، پاكىز بولمىغان، مەينەت، كىر: پاسكىنا نەرسە. پاسكىنا كىيىم. * قورۇ ئىچى قالايمىقان ۋە پاسكىنا ئىدى. ئۇ يەر، بۇ يەردە پارچە - پۇرات خىشلار چېچىلىپ ياتاتتى. * ئۇ ئەمگەك تەرى ئارقىلىق بەدىنىدىكى پاسكىنا نەرسىلەرنى يۇيۇپ تازىلاشقا بەل باغلاپ، ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن يېڭى تۇرمۇش قوينىغا ئۆزىنى ئاتتى.

پاسكىنا بولماق پاسكىنا، مەينەت ھالەتكە كەلمەك؛ پاسكىنىلاشماق: سادىق روزىنىڭ ياتىقىغا كىرگەندە: — بەللى ئاداش، سەن مەندىنمۇ ۋەيران ئىكەنسەن. ئوقۇتقۇچىنىڭ تۇتقان ئۆيى شۇنداق پاسكىنا بولامدۇ؟ — دېدى.

پاسكىنا قىلماق پاسكىنا، مەينەت ھالەتكە كەلتۈرمەك، پاسكىنىلاشتۇرماق: قوي ئۆز ئايىغىنى پاسكىنا قىلار (ماقال). * ئابدۇبەسىر كىيىمنى كىيگىلى ئۈچ كۈن بولا - بولمايلا پاسكىنا قىلىۋەتتى. * ئۇ بالا كەلسە - كەلمەس نەرسىلەرنى تۇتۇپ، قولىنى پاسكىنا قىلىۋالدى.

پاسكىنىچىلىق ئى. پاسكىنا نەرسىلەر بىلەن قاپلىنىپ كەتكەن ھالەت، مەينەتچىلىك: دىلشات تولا چاغلاردا كوچىدىكى پىر - ئۇستاز شېرىكلىرى بىلەن ئىچىشىپ پاسكىنىچىلىق ئىچىدە يېتىپ قالىدىغان بولدى. * تالىپ ياش بولسىمۇ، ئۇنىڭدا تۆجۈپىلەپ ئىشلەش، قېتىرقىنىپ ئۆگىنىش، جاپادىن، پاسكىنىچىلىقتىن قاچمايدىغان ئىشچىغا خاس خۇسۇسىيەتلەر كۆپ.

پاسكىنىلاشتۇرماق «پاسكىنىلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆمۈرلۈكتىن يېڭىلا ئېلىپ كېلىپ ماشىنىدىن چۈشۈرۈلگەن كۆمۈرنىڭ توپىسى توزۇپ ھويلا - ئارام ۋە ئۆينىڭ دېرىزە، ئەينەكلىرىنى پاسكىنىلاشتۇرۇۋەتتى. * ئۇ: — قارىڭا ئەلى، شۇنداق چىرايلىق جاينى شۇنچىۋالا پاسكىنىلاشتۇرغىنىمىز قاملاشماپتۇ. دەرھال يىغىپ، ھەممىسىنى ئەخلەت ساندۇقىغا تاشلايلى، — دېدى.

پاسكىنىلاشتۇرۇلماق «پاسكىنىلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: زۆھرەم پاسكىنىلاشتۇرۇلغان مېھمانخانىغا قاراپ، ئوغلىنىڭ بەش - ئالتە بەتمۇقام بالىلارنى يىغىپ ھاراق ئىچىپ، ئۆزىنىڭ يوقلۇقىدىن پايدىلانغانلىقىنى بىلدى.

پاسكىنىلاشماق پ. پاسكىنا ھالەتكە كەلمەك، پاسكىنا بولۇپ كەتمەك: رابىيە قولىدىكى سومكىنى شىرە ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇپ، يولدىشىغا: — قارىڭا، بىر كۈن بولمىسام ئۆينىڭ ئىچىمۇ پاسكىنىلىشىپ كېتىپتۇ، — دېدى.

پاسكىنىلىق «پاسكىنا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ پۈتۈن باش - كۆزىنى پاسكىنىلىق بېسىپ كەتكەن بالىنى يۇيۇپ - تاراپ، پاكىز كىيىملەرنى كىيدۈرۈپ قويغانىدى، ئۇنىڭغا باشقىچىلا ھۆسن كىرىپ قالدى. * شەھەر رەزىل پادىشاھنىڭ قولىغا چۈشۈش بىلەن ھەممە ئەتراپنى جازانخورلۇق، قىمارۋازلىق، ئىپلاسلىق، پاسكىنىلىق بېسىپ كەتتى.

پاسلاشماق پ <تەن> ئۆزئارا بىر - بىرىگە پاس بېرىشمەك: توپ مۇسابىقىسى يېڭىباشتىن باشلاندى. قارشى تەرەپ روھسىزلاندىمكىن، ھە دېگەندىلا توپنى تارتتۇرۇپ قويدى. 6 - ئوتتۇرا مەكتەپ كاماندىسىدىكىلەر توپنى ۋارقىرىشىپ

پاسلىشىپ، ئېلىپ ماڭدى. * پۈتىنغا توپ ئىلىنىشـ
قان دىلشات ئاخىرقى سۆزىنى ۋارقىراپ ئېيتتىـ
دە، توپنى خەمتىكە قارىتىپ تەپتى. ئۇلار
تەبىئىي ھالدا شۇنداق ياخشى پاسلىشىپ ماڭدى.

پاسون [ر<فران] ① ئى. ھەر خىل كىيىمـ
كېچەكلەرنىڭ پىچىمى، تىكىلىشى ۋە شۇ
خىلدىكى نەرسىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى،
شەكلى، مودېلى: ئۇلاردىن يىگىرمە قەدەمچە
نېرىدا ھەر خىل پاسوندا كىيىنگەن ئون نەچچە
كىشى ئالدىرىماي قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتاتتى. * بۇ
دۇكاننىڭ لايىھەلىنىشى يېڭى پاسوندا بولۇپ،
كۆرۈنۈشى چىرايلىق، قۇرۇلۇش كۆلىمى 1500
كۋادرات مېتىردىن ئاشىدۇ. * پەكاپ ئالاھازەل
يەتتە ـ سەككىز مىنۇتچە يۈرگەندىن كېيىن،
قەدىمكى پاسوندا ياسالغان، قىزىل سىرلىنىپ
ئالتۇن رەڭ ھەل بېرىلگەن چوڭ بىر دەرۋازىدىن
كىرىپ كەلدى. ② سۈپ. يېڭى مودا بىلەن
ياسىنىپ يۈرىدىغان؛ چىرايلىق: پاسون قىز.
پاسون بولۇپ كەتمەك.

پاسونلۇق سۈپ. پاسونى بار، يېڭى پاسوندا
تىكىلگەن: ۋارىسجان گىمنازىيىگە كەلگەندىن
باشلاپلا بېشىغا شەپكە كىيدى، ئۇچىسىغا قايرىما
ياقىلىق ئاق كۆڭلەك، ئىسكەتلىك تىكىلگەن
كاستۇم چاپان، كەم ئۇچرايدىغان سارجىدىن
شىم، پۇتىغا چىرايلىق پاسونلۇق كارىشىنىۋاي
شىبلىت كىيىپ، ئۆزىنى ياساپ، تۈزەپ يۈرىدىغان
بولۇپ قالغانىدى.

پاسىبان ئى [پ] يېزت ① بىرەر كىشى
ياكى نەرسىنىڭ خەۋپسىزلىكىنى، ئامانلىقىنى،
دەخلىسىزلىكىنى قوغداش ئۈچۈن كۆزەتكە،
پوستقا قويۇلغان كىشى؛ قاراۋۇل، ساقچى:
ئۆگزىنىڭ قاتتىق غاراسلاپ كەتكىنىدىن پادىشاھ
چۆچۈپ ئويغىنىپ، دەررۇ پاسىبانلىرىغا نېمە
ۋەقە بولغانلىقىنى بىلىپ كېرىشكە بۇيرۇپتۇ.
* گۈل باغ ئارا گۈل تېرۇر تەر ئاققۇزۇپ باغۋەن،
پوستتا سەگەك ساقلايدۇ بۇ ۋەتەننى پاسىبان.
② كۆچمە. ھىمايە قىلغۇچى، مۇھاپىزەت
قىلغۇچى، ساقلىغۇچى؛ غەمخور؛ باشپاناھ:
مانا بۇ شانلىق نامايەندە، ئۇلۇغ تارىخىي بۇرۇلۇش.
سەپ بېشىدا پاسىبانىمىز، چېۋەر رولچىمىز
بولغاچقا بۇ ئۇلۇغۋار غايە چوقۇم ئەمەلگە
ئاشىدۇ. * سەن بولمساڭ بىزگە پاسىبان، دىللارغا
نۇر چېچىلارمىدى؟ نەۋباھارنى كەلمىسەڭ ئېلىپ،
باغدا لالە ئېچىلارمىدى!؟

پاسىبانلىق «پاسىبان» سۆزىنىڭ ئابستراكت
ئىسىم شەكلى: كېچىلىرى بىرىم كېچىگىچە مەلىكە
ئۇخلاپ، ئىنىكئانا پاسىبانلىق قىلسا، بىرىم كېچىدىن
كېيىن ئىنىكئانا ئۇخلاپ، مەلىكە پاسىبانلىق
قىلدى. * ئۇنىڭ قەلبىدە، ئۆزىگە پاسىبانلىق
قىلغان، بېشىنى سىلىغان پارتىيىگە، يېڭى دەۋرگە
نىسبەتەن بىر خىل چوڭقۇر مۇھەببەت ئۇرغۇدى.

پاسىق سۈپ [ئە] ① بۇزۇلغان، چىرىگەن،
سېسىغان: مانا ئەمدى، ھەممە ياقنى چاڭـ
توزان قاپلاپ، تۇتەك بېسىپ كەتتى؛ پاسىق
سۆڭەكلەر ئاستىدىن جىنلار سەكرەپ چىقتى.
شۇم قاغىلار قاناتلىرىنى كېرىپ قاقىلدىغىلى
تۇردى. ② كۆچمە. يامان، ئەخلاقسىز: مەن
كەچۈرگۈسىز گۇناھقا گىرىپتار بولغان پاسىق
ئادەم. * بىنەپ ۋە پاسىق ئىشاندىن سەمىمىي بىر
دېھقان ياخشى. بۇزۇلغان، سېسىغان مايدىن سىڭەرلىك
زاغرا نان ياخشى. ③ پاسكىنا، ئىپلاس:
شاھزادە زار ئورنىدىن تۇرۇپ، بۇ پاسىق
جادۇگەردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇدۇللا بوۋاينىڭ
قېشىغا كېلىپ، ئۆتكەن ۋەقەلەرنى سۆزلەپ بېرىپتۇ.

پاسىقلىق «پاسىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى:
— سېنىڭ پاسىقلىقىڭدىن ئۆيدە بەرىكەت قاچتى،
بەندە دېگەنگە تەرەت بىلەن يۈرۈپ ئىبادەت
ئۆتكۈزگەن ۋاقت نېمىدېگەن ياخشى! — دەپ ۋەزـ
نەسىھەت قىلدى مەزىن.

پاسىل ئى [ئە] ئىككى دۆلەت، ئىككى
تەرەپ ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا، چەك،
ئايرىما: پاسىل قوزۇقى. دېڭىز پاسىلى. پاسىل
تام. * قوناقلىقنىڭ پاسىلىغا تېرىلغان قوغۇنلار
بالدۇرلا چېچەكلەپ پېلەك تارتتى. * ئىلى
ۋادىسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى قورغاس ناھىيـ
سىنىڭ چوڭ سېيى ۋە بۇ سايدا ئاقىدىغان قورغاس

دەرياسى مەملىكىتىمىز بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرىسىدىكى يەنە بىر پاسىل ھېسابلىنىدۇ.

پاسىلداق ئى. دىئال. بۇغداي، قوناق، پۇرچاق قاتارلىقلاردىن قورۇپ پىشۇرۇلغان يېمەكلىكلەر؛ قوماچ.

پاش سۈپ [پ<ئە] ھەممىگە مەلۇم، ئاشكارا، ئايان: پاش بولماق. پاش قىلماق. * قاشقبايىنىڭ يەتتە ئاي بۇرۇنقى باسقۇنچىلىق ئەنزىسى ئاسلىبېك ئاكا تەرىپىدىن پاش قىلىنغانىدى. * چىقسا كۆلۈپ كۆككە قۇياش، كېتەر قىزىپ يەر كۆك تۇتاش. زارلاپ تومۇزغا چىرقىراپ، ئۆز دەردىنى ئەيلەيدۇ پاش.

پاش بولماق خەلقى ئالەم ئالدىدا ھەممە كىشىگە مەلۇم، ئايان بولماق؛ ئاشكارىلانماق: ئۇ ئەبلەخنىڭ شەھەردىمۇ بىرمۇنچە جىنايەتلىرى پاش بولۇپتۇ. * ئەگەر ئايىسخان قىلمىشلىرى پاش بولۇپ قالسا زەھەر يەپ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالماقچى ئىدى.

پاش قىلماق ھەممىگە ئايان قىلماق، ئاشكارىلىماق، ئېچىپ تاشلىماق: بىز ئۇلار ئۈستىدە ئاڭلىغان-بىلگەنلىرىمىزنى تولۇق پاش قىلدۇق. * ئۇزاق ئۆتمەي باشلاندى، يەر ئىسلاھات كۈرىشى. پومېشچىك غوجاملارنىڭ، پاش قىلىندى قىلمىشى.

پاشا I ئى [پ] <زوئول> ھاشارات، يېتىلگىنىنىڭ تېنى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن گەۋدىسىدە بىر جۈپ قانات ۋە ئۈچ جۈپ ئۇزۇن، ئىنچىكە پۇتلىرى بولىدۇ؛ لېچىنكا ۋە قورچاقلىرى سۇدا يېتىلىدۇ؛ ئەركىكى ئۆسۈملۈك شىرىنسى بىلەن، چىشىسى ئادەم ۋە ھايۋان قېنىنى شوراش بىلەن ھايات كەچۈرىدۇ؛ بەزگەك، يۇقۇملۇق مېڭە ياللۇغى قاتارلىق كېسەللەرنى تارقىتىدۇ.

پاشا قونمىغان ← ئەركەك چىۋىن قونمىغان: سەن، ھەنىپخاننى نېمە كۆرۈۋاتىسەن، گەرچە ئۇنىڭ يېشى يىگىرمىدىن ئاشقان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا تېخى پاشىمۇ قونمىغان.

پاشا كۆجىسى <خىم> بىر خىل كۆجە، تەركىبىدە دورا بولىدۇ، كۆيگەندىن كېيىنكى چىقىدىغان پۇرىقى پاشىنى ئۆلتۈرۈش ۋە قوغلاش رولىنى ئوينايدۇ؛ شەكلى يېپىسمان ياكى تەخسىسمان كېلىدۇ.

پاشا لېچىنكىسى <زوئول> سۇدا پاشا تۇخۇمىدىن چىقىدىغان لېچىنكا، تېنى ئۇزۇن ۋە ئىنچىكە، سۇ ئۈزگەن ۋاقتىدا بىر قىسقىراپ، بىر ئۇزىرايدۇ.

پاشىنى پىل قىلماق كىچىككىنە، ئەرزىمەس نەرسە، ئىشلارنى يوغان، مۇرەككەپ، سىرلىق قىلىپ كۆرسەتمەك، ناھايىتى بەك كۆپتۈرۈپ مۇبالىغە قىلماق: ئەخمەت تازا ھولۇقۇپ بىر بالا بولۇپتۇ، ھە دېسىلا سېكرېتارنىڭ يېنىغا بېرىپ پاشىنى پىل قىلىپ كۆرسىتىپ، يامان دېمىگەن ئادىمىمۇ قالمىدى.

پاشا II (پا:شا) ئى ① بۇرۇنقى چاغلاردا تۈركىيە، مىسىر قاتارلىق مەملىكەتلەرنىڭ ئەڭ ئالىي ھەربىي ۋە مەمۇرىي ئەمەلدارلىرىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئۇنۋان نامى. ② خوتۇن-قىزلارنى چاقىرىشتا ھۆرمەتلەش ياكى ئەركىلىتىش مەنىسىنى ئىپادىلەيدۇ: پاشا قىز. گۈلمىرە پاشا. * گۈلنار، سەمىنە ئىسىملىك ئوماققىنا قىزىنى «پاشايىم، پاشايىم» دەپ ئەركىلىتىدۇ. ③ خوتۇن-قىزلارنىڭ ئىسمى.

پاششاپ (پاششاپى) ئى [پ] تارس ① ۋاڭ ئوردىسىنىڭ كېچىلىرى كۆزەت قىلىدىغان جىڭ قاقىدىغان ساقچى ئەمەلدارى. ② ئۆتمۈشتە مەھەللە ياكى كوچىلارنىڭ ئامانلىقىغا مەسئۇل يەرلىك ئەمەلدار: قاسىم توختى ئاي ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۆيدىن ئاستا چىقتى-دە، ئوغرىدەك ماراپ كېلىپ، ھەسەن پاششاپنىڭ ئىشىكىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئەتراپقا بىر قارىۋېلىپ دەرۋازىدىن غىپپىدە كىرىپ كەتتى.

پاششاپ بېگى تارس. ۋاڭ ئوردىسىدىكى

پاشىشاپلارنى باشقۇرغۇچى بەگ: ئۇ چاغلاردا مەشرەپنىڭ رەسىم-قائىدىسى بويىچە يىگىتبېشى ئەڭ تۆردە، قازى كۆپچىلىكنىڭ ئوتتۇرىسىدىراق، پاشىشاپ بېگى ۋە كۆل بەگلىرى تۆۋەنرەك جايلاردا ئولتۇرۇشاتتى. پاشىشاپ بېگى ئولتۇرۇشنىڭ تەرتىپىنى، كۆل بېگى بولسا يېمەك-ئىچمەك ئىشلىرىنى باشقۇراتتى.

پاشىشاپلىق ① ئى «پاشىشاپ» سۆزىنىڭ ۋەزىپە نامى: پاشىشاپلىق قىلماق. پاشىشاپلىق ئەمىلى. ② سۈپ. پاشىشاپلار ئىگىدارچىلىقىدىكى، پاشىشاپلارغا قاراشلىق، پاشىشاپلارغا خاس: موللانىياز يەنە مۇنۇلارنىمۇ ئويلىدى: تۆردى بوۋايغا تەس بولدى. ۋاڭلىق، تەيجىلىك، قورماللىق، پاشىشاپلىق يەرلەرنى ھەيدىگەندە، سۆرەم سالغاندا، خامان تەپكەندە، چىققان ھوسۇلنى ئۇلارنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ بېرىدىغان چاغلاردا بۇ دېھقانىنىڭ يۈكىنى يەڭگىللىتىدىغان ئەنە شۇ بىر كالا ئەمەسمىدى.

پاشنا ئى [پ] ئاياغ كىيىمنىڭ تاپىنىغا قويۇلىدىغان، چەم ياكى باشقا نەرسىلەردىن ياسالغان قاتۇرما؛ ئۆكچە: ئۆتۈكنىڭ پاشنىسى. بەتىنكىنىڭ پاشنىسى. * دىلبەر بۆگۈن رەڭدار شىپىڭ دۇخاۋا كۆڭلەك كىيگەن بولۇپ، پۇتىدىكى ئېگىز پاشنا توپلەي بىلەن تېخىمۇ گۈزەل تۈسكە كىرگەنىدى. * دىلنۇر دادىسىغا: — ئۈرۈمچىدە چىرايلىق مارجان، ھالقا، ئېگىز پاشنا ئاياغ بولسا ئەۋەتىپ بېرىڭ! — دېدى.

پاشنىلىق سۈپ ① پاشنا قويۇلغان، پاشنىسى بار: پاشنىلىق ئاياغ. پاشنىلىق بەتىنكە. * مەخسۇت بەگ ئېگىز پاشنىلىق، تۇمشۇقى ۋە پاشنىسىغا ناھال قېقىلغان ئۆتۈكنى «گۈرس-گۈرس» دەسسەپ، يەر ئاستى تۈرمىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدى. ② پاشنا بولىدىغان، پاشنا قىلىنىدىغان، پاشنا ئۈچۈن تەييارلانغان: پاشنىلىق چەم. * سۇلايمان ئۇستام تېرە-خۇرۇم زاۋۇتىدىن پاشنىلىق ئۈچۈن پارچە-پۇرات چەم سېتىۋالدى

پاشىلىق ئى ① پاشا كۆپ يەر: ئابدۇللا ھەر كۈنى ئون نەچچە كىلومېتىر يولنى پىيادە بېسىپ، بۇ پاشىلىققا كېلەتتى. ② پاشا چېقىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن داكا، ماتا قاتارلىق رەختلەردىن تىكىلگەن چىمىلدىق: پاشىلىق تارتماق. پاشىلىق تىكمەك. * قاغىتۇۋ دېگەن يەرنىڭ پاشىسى يامان بولغاچ ئۇ يەرنىڭ خەلقلىرى ئۇخلىغاندا ئۆينىڭ ئىچى ياكى ياتىدىغان كارىۋىتىغا دائىم پاشىلىق تارتىۋالىدىكەن.

پاشئوت ئى [پاشا+ئوت] <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىگە كىرىدىغان كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى بىرەر مېتىر ئېگىزلىكتە بولۇپ تىك، يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، يوپۇرمىقى تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، يوپۇرمىقىنىڭ كەينى تەرىپى ئاقۇش، ئۈستى يۈزى يېشىل كېلىدۇ؛ گۈلى چەكلىك كۈنلۈكسىمان گۈل رېتىدە، رەڭگى ئاق كېلىدۇ؛ مېۋىسى ئورۇق مېۋە بولۇپ ئۈچتىن بەش تالغىچە توپلىشىپ ئۆسىدۇ؛ يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ، ئالتاي تاغلىرىدىن تېپىلىدۇ.

پاق تەق. نەرسىلەرنىڭ بىر-بىرىگە ئۇرۇلۇشى، ئېتىلىشى ۋە قاتتىق چۈشۈشىدىن چىققان ئاۋاز: سادىق يەرگە ئېڭىشكەن بولۇپ، ئوڭ پۇتى بىلەن جۈمەنىڭ تاپانچا تۇتقان قولىغا شۇنداق بىر تەپتىكى، تاپانچا ئۇنىڭ قولىدىن ئۈچۈپ چىقىپ تورۇسقا تەگدى ۋە قاڭقىپ سىم كارىۋات ئۈستىگە «پاق» قىلىپ چۈشتى.

پاقا I ئى <زوئول> قوش ماكانلىق ھايۋان، بېشى ياپىلاق ھەم كەڭ؛ ئاغزى، كۆزى چوڭ؛ تېرىسى سىلىق، رەڭگى مۇھىتنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ئوخشاش بولمايدۇ. ئۇنىڭ ئادەتتە يېشىل، كۈل رەڭ سەپكۈنلىرى بولىدۇ؛ بارماق ئارىلىقىدا نېپىز پەنجىسى بار؛ سۇدا ياكى سۇغا يېقىن جايلاردا ياشايدۇ، كۆپىنچە قاراڭغۇدا ھەرىكەت قىلىدۇ؛ ئەركەكلىرىدە كۈركىراش ئورگىنى

بولىدۇ، ئۇنىڭلۇك كۆركىرايدۇ؛ ئاساسەن ئېتىزلاردىكى زىياندىش ھاشاراتلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ يېزا ئىگىلىكىگە پايدىلىق، بالىسى «قۇمچاق» دېيىلىدۇ. يېشىل پاقا ئادەتتە «ئېتىز توخۇسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پاقا ئالالمايدىغان سار قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئىقتىدارسىز؛ پالاكەت: ئۇمۇ تازا پاقا ئالالمايدىغان سارمۇ نېمە؟ نەچچە كۈن بولدى كىچىككىنە بىر ئىشنىمۇ قىلىپ بولالمايۋاتىدۇ.

پاقا باش ئامبۇر مەخسۇس موزدۇزلۇقتا ئىشلىتىلىدىغان، بېشى پاقىنىڭ بېشىغا ئوخشايدىغان چوڭ ئامبۇر.

پاقا باش بېلىق ئاغزى كىرتمەك ۋە تۆرۈك شەكىللىك، باش قىسمى پاقىنىڭ بېشىغا ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر خىل بېلىق.

پاقا پۇت بارماقلىرى دىقماق، قىسقا ۋە پەنجىلىك يېپىسماق، كەڭ ھەم يوغان كېلىدىغان پۇت: پاقا پۇت ئادەم.

پاقىسى قانماق تىلىكى ئىجاۋەت بولماق، ئويلىغىنىدەك بولۇپ چىقماق، كۆڭلىدىكىدەك بولماق، ئارزۇسىغا يەتمەك: — ئەمدى پاقاڭ قانغاندۇ؟ 5000 يۈەنگە موتو ئېلىپ، ئۇنى مىنگەنگە ئاسمانغا چىقىپ كەتمەسسەن؟ — دېدى ئاۋۇتكام ئوغلىنىڭ موتوسىغا قاراپ قويۇپ. * ئىلياس باشقىلارغا شۇنداق دەيتتى: ئالماس ئاكىنىڭ جىددىي قىلىپ، — زاۋۇتنىڭ تەقسىم قىلغان كەسپىنى ياخشى ئۆگەن! — دېگەن بىر جۈملە سۆزى بىلەنلا ئۇنىڭ شوپۇر بولۇش ئارزۇسىنىڭ قانىتى سۇنغانىدى. شۇنداقتىمۇ بۇنىڭلىق بىلەن ئىلياسنىڭ پاقىسى قانمىدى. شوپۇر دوستلىرى بار ئىدى، ئەپ تاپسا رول تالىشىپ يۈرۈپ ماشىنا ھەيدەشنى ئۆگىنىۋالدى.

پاقا II ئى. تۆگمەننىڭ تېشىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈش ئۈچۈن، شۇمەكنىڭ ئۇچىغا ئورنىتىلغان، تۆپە تاشنىڭ تۆشۈكى ئىچىدە تۇرىدىغان تۆت بۇرجەك ياپىلاق تۆمۈر: تۆگمەننىڭ پاقىسى.

پاقالچاق ئى. پۇتنىڭ تىزدىن تارتىپ ئوشۇققىچە بولغان قىسمى: كاللا دېسە پاقالچاق دېمەك. * بېشى باش بولسۇن، پاقالچىقى تاش بولسۇن (ماقال). * چىن تۆمۈر باتۇرنىڭ كاپ - كاپ كۆچۈكى يېتىپ كېلىپ يالماۋۇزنىڭ پاقالچىقىدىن چىشلەپ تارتىپتۇ.

پاقالچاق سۆڭىكى <ئانات> پاقالچاقنىڭ ئىچىدىكى ئۇزۇن سۆڭەك، ئۈستۈنكى ۋە ئاستىنقى ئۇچلىرى توم، توغرا كەسمە يۈزى ئۈچ بۇلۇڭ شەكلىدە كېلىدۇ.

پاقالچاق مۇسكۇللىرى <ئانات> پاقالچاقنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى مۇسكۇل. ئۇ پاقالچاقنىڭ تومپىيىپ چىققان كەينى قىسمىدا بولىدۇ.

پاقام ئى ← **پاقام ئەتمەك.**

پاقام ئەتمەك باغىرىنى باغرىغا ياقماق، قۇچاقلىماق: بۇرنۇمغا ئۇرۇلۇۋاتقان مەززىلىك پۇراقلار ئىلى ۋادىسىدىكى يۇرتۇمنى — مەن ناخشا ئېيتىپ، شوخ سۇلىرىغا پاقام ئېتىپ، شاخلىق دەرەخلىرىگە يامىشىپ چوڭ بولغان يېزامنى ئەسلىتىدۇ.

پاق-پاق «پاق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پاق - پاق ئاۋاز. * خاماندا بۇغداي تەپكەن تراكتورنىڭ «پاق - پاق» قىلىپ چىققان ئاۋازى يىراقتا ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاق-پۇق نەرسىلەرنىڭ بىر - بىرىگە ئۇرۇلۇشى، ئېتىلىشى ۋە قاتتىق چۇشۇشىدىن چىققان ئاۋاز: غالىب، نىيازنىڭ تۇيۇقسىز تۇرغانلىقىدىن پايدىلىنىپ پاق - پۇق بىرنەچچىنى ئۇرۇۋەتتى. * گومىنداڭنىڭ سوراق ئۆيىدە پاق - پۇق، تاراق - تۇرۇق قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاقشىماق پ «پاق-پاق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، پاقىلداپ تۇرماق، پاقىلدىماق.

پاقىلدە رەۋ «پاق» قىلغان ھالدا، «پاق» قىلىپ: ئابدۇراخمان بەئەينى «ئىقتىدار» دېگەن ئاتالغۇنى تۇتۇپ مىجۇەتكۇسى كەلگەندەك

ئەلپازى بىلەن قولىنى ئۈستەل ئۈستىگە پاقىدە بىرنى ئۇرۇپ مۇشتلىرىنى چىڭ تۈگدى. * غۇلام پەرشان قىياپەتتە ئەتراپقا بىرقۇر كۆز يۈگۈرتۈۋېلىپ، قولىدىكى ئۈزۈمنى داستىخانغا پاقىدە تاشلىدى ــ دە، ئورنىدىن دەس تۇردى.

پاقلان ① ئى. ياشقا توشمىغان قوزا: پاقلان گۆشى. * ئابدۇراخمان قويچىنىڭ ئۆيىدە بىرنەچچە كۈن تۇرۇش قارارىغا كەلدى. مېھماندوست مالچى كەچتە قازاق ئادىتى بويىچە ئەل ئايىغى بېسىلغاندىن كېيىن ئابدۇراخماننى سېمىز پاقلان گۆشى بىلەن مېھمان قىلدى. ② سۈپ. ئەت ئالغان، سەمرىگەن (بوۋاق ھەققىدە): بۇ بالا پاقلان بولۇپتۇ. * ھېچقانداق سۈتسىز، چايناپ يېگۈزگەن نانىنىڭ كۈچى بىلەن بالىنىڭ پاقلان، بۇدرۇق ئەي بولۇۋاتقىنىغا كىشىلەر ھەيران قالاتتى...

پاقۇل ئى. دىئال. قوماچ، پاسلداق.

پاقىچار ئى [پاقا+چار] <زوئول> لوخۇ بېلىقنىڭ بىلەكتەك بولغان ۋاقتى؛ كۆزەل.

پاقىچاناق ئى [پاقا+چاناق] تاشپاقا قېپى، جۇڭگو تىبابەتچىلىكىدە دورا ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پاقىچىغىرتمىقى ئى [پاقا+چىغىرتماق+ى] <بوت> چىغىرتماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى خەنجەرسىمان بولۇپ، نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى سارغۇچ قوڭۇر رەڭدە بولۇپ، يۈزىدە قىزىل دېغى بولىدۇ؛ مېۋىسى غوزىلىق مېۋە، ئۇرۇقى قارا كېلىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە يىلتىزسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ قىزىتمىنى ياندۇرۇش، زەھەرنى كېسىش رولى بار.

پاقىچىلاپ رەۋ. سۇ ئۈزگەندە پۇت قولنىڭ ھەرىكىتىنى پاقا سۇ ئۈزگەندىكىگە ئوخشاش قىلىپ: پاقىچىلاپ ئۈزمەك.

پاقىچىلاپ ئۈزۈش <تەن> سۇ ئۈزۈش تەنھەرىكەت تۈرلىرىنىڭ بىرى، تەنھەرىـ

كەتچى سۇدا دۈم بولۇپ، ئىككى بىلىكى بىلەن سۇنى سىيرىيدۇ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ئىككى پۇتى بىلەن سۇنى تېپىپ ئالدىن قىسىدۇ. بۇ پاقىنىڭ سۇ ئۈزۈشىگە ئوخشاپ كېتىدۇ.

پاقىلەش ئى [پاقا+لەش] <بوت> ⟵ ھىندى نىلۇپىرى.

پاقىلداتماق «پاقىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يولداش داۋۇت مەغرۇرلانغان ھالدا، يانچۇقىدىن بىر كورۇپكا نېمىس ئوقىنى ئېلىپ تۇرۇپ: ــ بۇ بەش تال، قوشنىمىزنىڭ بالىسىدىن سورىۋالدىم، بەش كىشىگە بۆلۈپ بېرىمىز، بىر تالدىن پاقىلداتىدۇ، ــ دېدى.

پاقىلداق سۈپ. پاقىلداپ ئاۋاز چىقىرىدىغان، پاقىلدايدىغان، پاقىلدىغاق: پاقىلداق گاز. پاقىلداق ئاۋاز.

پاقىلداق گاز <خىم> ئىككى ھەجىم ھىدروگېن بىلەن بىر ھەجىم ئوكسىگېنىنىڭ ئارىلاشمىسى بولۇپ، يانغاندا پارتلاش پەيدا قىلىپ، يۇقىرى تېمپېراتۇرىدىكى ئىسسىقلىق ھاسىل قىلىدۇ.

پاقىلدىماق پ «پاق-پاق» قىلىپ ئاۋاز چىقارقاق، «پاق-پاق» قىلماق: روزىمەت: ــ ئەمدى دېھقانچىلىقتىن بەرىكەت كەتتى، ــ دېدى ــ دە، كېيىنچە چويلا توقۇپ ساتىدىغان بولۇپ قالدى، ئۇ چويلىلارنى بىر ــ بىرىگە چېتىپ ئۆشنىسىگە ئارتىپ، يېزىنىڭ توپىلاڭ يوللىرىدا يالڭاياغ پاقىلداپ شەھەرگە ماڭاتتى.

پاقىلىق I ① سۈپ. پاقا قاپلىغان، پاقا كۆپ، پاقا بار: پاقىلىق يەر. پاقىلىق كۆل. ② ئى. پاقا ماكانلاشقان، پاقا بىلەن تولۇپ تۇرغان يەر، جاي: يالقۇن بىلەن قاھار ئىككىسى پاقىلىققا ئويۇنغىلى كەتتى.

پاقىلىق II ئى ① تۈگمەنىنىڭ پاقىسى ئايلىنىپ تۇرىدىغان، پاقا ئورنىتىلىدىغان ئورۇن، جاي. ② سۈپ. پاقا قىلىش ئۈچۈن

تەييارلانغان: پاقىلىق تۈمۈر.

پاقئوت ئى [پاقا+ئوت] <بوت> → **جامگا.**

پاقىيوپۇرماق ئى [پاقا+يوپۇرماق] <بوت> پاقىيوپۇرماق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن ۋە تۇخۇمسىمان؛ گۈلى باشاقسىمان گۈل رېتىدە؛ مېۋىسى غوزىلىق مېۋە؛ ئۇرۇق ۋە يوپۇرمىقى دورا قىلىنىدۇ؛ ئۇرۇقىنىڭ ئىچ سۈرۈشنى توختىتىش ۋە سۈيدۈكنى راۋان قىلىش؛ يوپۇرمىقىنىڭ ئىسسىقنى قايتۇرۇش رولى بار.

پاك سۈپ [پ] ① چاڭ-توزان كىر قاتارلىقلاردىن خالىي، پاسكىنا بولمىغان، پاكىز: قولى پاك. كىيىم-كېچەكلىرى پاك. * ئاق بولسۇن، پاك بولسۇن (ماقال). ② تەركىبى ساپ، بۇلغانمىغان، تازا: پاك سۇ. * باتۇر دەيدۇ خەلقىمىز، ئەل ئىشقىدا كۆيگەننى؛ ئادالەت ھەم ھۆرلۈك دەپ، پاك قېنىنى تۆككەننى... ③ باشقا بىرسىنىڭ ئەجرى ئارىلاشمىغان، ئۆزىگە خاس بولغان؛ ھالال: تاپقىنىم پاك، قولۇم ساق (ماقال). * قاينىمىلاردىن قورقمىغانلار سۆزەر گۆھەر، باغ ئېتىدۇ چۆلنى باغۋەن تۆككەچ پاك تەر. پەرھات كەبى ئىشقى بولسا كىمنىڭ ئەگەر، مۇرادىغا يەتكۈزىدۇ ئۇنى دىلبەر. ④ كۆچمە. نامىغا داغ تەگمىگەن، يامان ئىللەت، يامان ئىشلاردىن خالىي، ساپ ۋىجدانلىق، ساپ: پاك دىل. پاك قىز. تارىخى پاك. پاك ئادەم. * ئۇ ھېلىقى پاك قىزنىڭ مۇھەببىتىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتتى. * مەن زاھىدىگە بولغان مۇھەببىتىمنى مەڭگۈ پاك ساقلاش قارارىغا كەلدىم. * خالىدىن چوڭلۇقى بادامدەك، توق ھال رەڭدە جۇلالىنىپ تۇرىدىغان قاشتېشى تېپىۋالدى. گۈلنۇر تاشنى قولىغا ئېلىپ خۇشاللىقىدا كىچىك لەۋلىرىگە باستى، ئۇ يەنە: — نېمىدېگەن چىرايلىق تاش، قېنى ئىككىمىز بۇ تاشقا قارايلى. بىزنىڭ ۋاپادارلىقىمىز بۇ خىسلەتلىك تاش ئىچىدە پاك ساقلانسۇن! — دېدى.

پاكار سۈپ. ئېگىز ئەمەس، پەس: قادىرنىڭ بوۋىسى ھاسىنى تۇتۇپ پاكار سۇپىدا ئولتۇرىدۇ. * مەن جاسۇسقا قارىتىپ ئارقا-ئارقىدىن ئىككى پاي ئوق ئاتتىم-دە، بىر پاكار تامدىن ئارتىلىپ قاچتىم. * مەھەللىنىڭ كۈنچىقىشىغا جايلاشقان ئەڭ چەتتىكى پاكار، كونا ئۆيلەر باقى ئاكامنىڭ بۇرۇنقى جايى ئىدى.

پاكار پىچانگۈل <بوت> پىچانگۈلنىڭ بىر تۈرى، يەنى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك؛ يوپۇرماقلىرى توپلىشىپ ئۆسىدۇ، تار، ئۇزۇن ۋە ئۇچى ئۇچلۇق كېلىدۇ؛ يازدا چېچەكلەيدۇ، گۈلى سېرىق، خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

پاكار-پاكار «پاكار» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: شاكىر مېھمانلارنى باشلاپ كىچىك ئېرىقنى بويلاپ ماڭدى. ئېرىق بويلاپ قاتارىغا پاكار-پاكار ئۆيلەر سېلىنغان بولۇپ، ئايرىم ئۆيلەرنىڭ قورۇسىدا تال باراڭلىرىغا ئىشلەۋاتقان ئادەملەر پاكار تاملاردىن ئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پاكارلاتماق «پاكارلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: خېلى يىللاردىن بۇيان، يامغۇر تولا يالاپ پاكارلىتىۋەتكەن مەكتەپ قورۇسىنىڭ تاملىرى ھازىرلا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك قىڭغىيىپ تۇراتتى.

پاكارلاشماق پ. پاكار، پەس ھالەتكە كېلىپ قالماق، پاكارلىماق: بۈگۈن ئۇ ئاخشامقى زىياپەتنىڭ كارامىتىدىن قوش ئېڭەكلىرى تېخىمۇ پۈتۈپ، پاكارلىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

پاكارلىتىلماق «پاكارلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: لېتىپنىڭ بويى ئېگىز بولغانلىقى ئۈچۈن، ماشىنىنىڭ شوپۇر ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇقى پاكارلىتىلدى. * بۇ ماشىنىغا خېلى ئىلغار ئۈسكۈنىلەر ئورنىتىلغان بولۇپ، ھەتتا ئورۇندۇقلىرىمۇ ھەرىكەتچان ئاپتوماتىك ھالدا ئېگىز ياكى پاكارلىتىلىدۇ.

پاكارلىماق پ. پاكار ھالەتكە كەلمەك، پاكارلاشماق، پەسلىمەك: بۇ ئادەم قېرىغاندا

پاكارلاپ كەتتى.

پاك ـ پاكىز ① تاپتازا، ساپمۇساق، ناھايىتى پاكىز: سالقىن تاغ شامىلى ئىشىك ئالدىدىكى ئاكاتسىيە يوپۇرماقلىرىنى لەرزان تىترىتىپ ئۆتەتتى. يامغۇر بىلەن يۇيۇلۇپ پاك ـ پاكىز بولۇپ كەتكەن ئېگىز بىنالار، ئاسفالت يوللار سان ـ ساناقسىز ئېلېكتر چىراغلىرىدا ئەينەكتەك پارقىرىماقتا. ② كۆچمە. بىرنەمۇ قويماي، پۈتۈنلەي: مېھمان، بىر تەخسە مانتىنى پاك ـ پاكىز يەپ تۈگەتكەندىن كېيىن، ئالدىدىكى تاۋلىنىپ قالغان چاينى راھەتلىنىپ ئىچىشكە باشلىدى.

پاكلاشتۇرماق «پاكلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاكلاشتۇرۇلماق «پاكلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پاكلاشماق پ. پاك ھالەتكە كەلمەك، پاكلانماق: دوختۇرخانىلار پاكلاشتى. * مىللەتنىڭ تارىخى پاكلاشتى.

پاكلانماق ① «پاكلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: ئۆي ـ ئۆيلەردىن تەرەت ئېلىپ پاكلانغان جامائەت بىر ـ بىرلەپ مەسچىتكە كېلىشكە باشلىدى. ② «پاكلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاشۇ تويدا سېنىڭ روھىڭ شادلاندى، گۈل بېغىمىز شۇمبۇيىدىن پاكلاندى.

پاكلىق «پاك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: دىلدار يولدىشى نىيازغا كايىپ تۇرۇپ: — سەن ئۆزەڭنى پاك دەپ چاغلايسەن، پاكلىقتا سەندىن كەم ئەمەس كىشىلەرمۇ جەمئىيەتتە كۆپچىقۇ، — دېدى. * مۇھەببەت سۆيگۈسى ۋىجدانىغا باغلىق، مۇھەببەت قولدىشى سەممىي — پاكلىق.

پاكلىماق پ. پاك ھالەتكە كەلتۈرمەك، پاك قىلماق، پاكىزلىماق: سەھەر سالقىن ھاۋاسىدا، يۇرەكلەرنى يۇيۇپ پاكلاپ، ھامان غەيرەت بىلەن سەكرەپ، كۈندىن ـ كۈنگە ئۆرلەيمىز.

پاكىت ئى [ر<لات] ① ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغان، رېئال، بار نەرسە؛ ھەقىقىي ۋەقە، ھادىسە ۋە شۇلار ھەققىدىكى مەلۇمات: پاكىت ئالدىدا پىل ئوسۇرۇپتۇ(ماقال). * رەھمەتۇللا پالۋاننىڭ سۆزىگە سابىر بىلەن ئېرىپنىڭ قايىل بولماسلىق پوزىتسىيىسىدە بولغانلىقىنى رەھمەتۇللا سېزىپ قالدى ـ دە: مانا قاراڭلا، قولىمىزدا پاكىت بار، ناشتۇڭ ھازىر قەشقەر تەرەپتىن نۇرغۇن لەشكەر تارتىپ كېلىۋاتىدۇ، — دېدى. ② بىرەر ئىش، نەرسە ھەققىدە خۇلاسە چىقىرىش، قەتئىي بىر پىكىرگە كېلىش ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان، ئاساس، دەلىل، ھۆججەت: تارىخىي پاكىت. * پاكىت مۇنازىرىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. * ئادەم پىسخىكىسىنى ئادەم مېڭىسى بەلگىلمەيدۇ. يالغۇز ئادەم مېڭىسىنىڭ ئۆزىلا ئادەم پىسخىكىسىنى ھاسىل قىلالمايدۇ. بۇنى «بۆرە بالا» ھەققىدىكى پاكىت ئىسپاتلايدۇ.

پاكىتسىز سۈپ. پاكىتى بولمىغان، پاكىتى يوق: پاكىتسىز گەپ. پاكىتسىز ئىش.

پاكىتسىزلىق «پاكىتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پاكىتلىق سۈپ. پاكىتى بولغان، پاكىتقا ئىگە، پاكىتى بار: پاكىتلىق ماتېرىيال. * بىز بۇ ئەھۋاللارنى ئازادلىقتىن كېيىن ھەرقايسى جايلاردىكى پېشقەدەم مۇقامچىلارنىڭ ئۇنئالغۇ لېنتىسىغا ئېلىنغان قولىمىزدىكى نەق پاكىتلىق ماتېرىياللاردىن ئېنىقلاپ چىقتۇق. * بىزنىڭ سۆزىمىز قۇرۇق بولماي، پاكىتلىق بولۇشى كېرەك.

پاكىز [پ] ① سۈپ. تازا، پاك، ئېرىغ، مەينەت ئەمەس: پاكىز سۇ. پاكىز چىنە. پاكىز كىيىم. * لۇتپۇللانىڭ سۆزى تۈگىشىگە ئۈلگۈرۈپ، تۇردى، ئوسمان ۋە دىلبەر پاكىز يۇيۇلغان بىر سېۋەت ئۆرۈكنى كۆتۈرۈپ كىرىپ قېلىشتى. * جەگچىلەر ئاخشام پاكىز سۈرتۈپ، تازىلاپ قويغان ماشىنا ئەتىگەنلىك قۇياشتا قىپقىزىل چوغدەك يالتىراپ تۇراتتى. ② سۈپ. تازىلىققا رىئايە قىلىدىغان، ئۆزىنى پاكىز تۇتىدىغان:

پاكىز بالا. پاكىز ئايال. * توپ ئارىسىدىكى چاچ - ساقاللىرى پاكىز ياسالغان كىشى ئالدىراشلىق بىلەن توپ ئىچىدىن قىسىلىپ چىقىپ كىشىلەر ئارىسىدا راۋاب چېلىۋاتقان روزىنىڭ يېنىغا كەلدى. * باينىڭ دۇنيالىقتا پاكىز ھەم زېرەك چوڭ بولغان بىرلا قىزى بولۇپ، ئۆز قىزىنى ياخشىراق لايىق تېپىپ ياتلىق قىلىشنى كېچە - كۈندۈز ئويلىنىدىكەن. ③ سۆپ. كۆچمە. ۋىجدانلىق؛ پاك؛ توغرا؛ ئادىل: قىز دېمەك بولۇر پاكىز، پاكىزلىك دېمەككىم قىز. ھەرقاچان مۇھەببەتتە پاكىز قىزنى تۇتقان بىز. ④ رەۋ. قالدۇرماي، پۈتۈنلەي، تامامەن، تولۇق، تەلتۆكۈس: يولدىكى قارلار پاكىز سۈپۈرۈۋېتىلدى. * بىز ھوسۇلنى پاكىز، ۋاقتىدا يىغىۋېلىشنىڭ ئەھمىيىتى ئۈستىدە يەنە بىرئاز گەپ ئېچىپ، ئاندىن ئارام ئېلىش ئۈچۈن كەينىگە قايتىپ كەلدۇق. * ئۇلارنىڭ بىرى قىزىل ساقاللىق بوۋاي، ئىككىسى ساقال - بۇرۇتلىرىنى پاكىز قىردۇرغان ئوتتۇرا ياشلىق كىشىلەر ئىدى.

پاكىزلەتمەك «پاكىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پاكىزلەشمەك پ. پاكىز ھالەتكە كەلمەك، پاكىز بولماق، پاكىزلەنمەك: سۇ پاكىزلەشتى. * كىيىم - كېچەكلەر پاكىزلەشتى.

پاكىزلەنمەك ① «پاكىزلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: شەمەر بۈگۈن ئەتىگەن مۇنچىغا بېرىپ «سەھرا توپىسى»دىن پاكىزلىنىپ كەلگەندىن كېيىن، مېھمانخانىغا كىردى. ② «پاكىزلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئۆگۈت پاكىزلەندى. كۆكتات پاكىزلەندى. * مەن ئەتىگەن قوپۇپ قارىسام ھويلا ۋە يوللار پاكىزلىنىپ قاپتۇ. ③ كۆچمە، پۈتۈنلەي، تامامەن تۈگىمەك؛ تۈگەشمەك: ئۇنىڭ قىماردىن بوغۇلغان قەرزىنى ئۆي مۈلكىدىن تۆلىدىم. قارشىلىشقا كۈچۈم يوق ئىدى. ئاخىرى ئاتا - ئانامدىن قالغان ئوقەت پاكىزلىنىپ، تەمەچ قالاش ھالىتىگە كەلدۇق.

پاكىزلىق «پاكىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پاكىزلىقنى ساقلىماق. كىيىمنىڭ پاكىزلىقى. * گۈزەللىكنىڭ مۇھىم مەزمۇنىدىن بىرى پاكىزلىقتۇر. * پاكىزلىق كىشىنىڭ روھىي كەيپىياتىنى يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.

پاكىزلىمەك پ. پاكىز ھالەتكە كەلتۈرمەك، پاكىز قىلماق، تازىلىماق: يوتقاننى پاكىزلىمەك. چىنىنى پاكىزلىمەك. * ھەيدەر كۆز ياشلىرىنى سۈرتمىدى. گويا ئېقىۋاتقان بۇ ياش ئۇنىڭ قەلبىنىڭ چوڭقۇر جايلىرىدىكى يارىسىنى، ئار - نومۇس داغلىرىنى يۇيۇپ پاكىزلەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى.

پاكىنەك سۆپ. بويى پاكار، پاكارغىنا، پەس (كەمسىتىش ھەم ئەركىلىتىش مەنىسىدە قوللىنىلىدۇ): پاكىنەك ئادەم. پاكىنەك بوۋاي. * ھېلىقى ئىمامنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان كەكە ساقال، پاكىنەك كىشى ئاغزىدىكى لوقمىنى چايناپ ئولتۇرۇپ سۆزگە كىرىشتى.

پاگون ئى [ر] <ھەرب> ئوفىتسېر ۋە پارا - خوت كاپىتانلىرىنىڭ مۈرىسىگە تاقىلىدىغان ھەم ئۇلارنىڭ دەرىجىسىنى بىلدۈرىدىغان بەلگە: پاگون تاقىماق. * ئۇنىڭ ئىككى مۈرىسىگە پاگون قادالغان، ئۇ خۇددى كېچىلىرى خانتەڭرى ئۈستىدە چاقناپ تۇرىدىغان يۇلتۇزلارغا ئوخشايدىغان بەش بۇرجەكلىك سېرىق يۇلتۇزلاردەك نۇر چېچىپ تۇراتتى.

پاگونسىز سۆپ. پاگونى يوق؛ پاگون تاقىمىغان: پاگونسىز ھەربىي كىيىم.

پاگونلۇق سۆپ. پاگونى بار، پاگون تاقىغان: پاگونلۇق كىيىم كىيگەن ئەسكەر. * شۇ كۈنى كەچقۇرۇن تۆت مەسچىتنىڭ ئىماملىرى، ئابرويلۇق بايلىرى، ھېيتگاھتىكى قازىنىڭكىگە مېھمانغا ئېيتىلىپ، ئاشسۇ تارتىلدى. ئۆز گېزىكى بىلەن مەجلىس ئېچىلدى. روزاخۇن بولۇس يىغىلغانلارغا پاگونلۇق كىشىنى تونۇشتۇردى.

پاگى ئى ← **خېمىرتۇرۇچ.**

پاگى تۇتماق ← **خېمىرتۇرۇچ تۇتماق.**

پاگسىز سۆپ. پاگى سالمىغان، پاگىسى يوق؛ پېتىر: پاگسىز خېمىر.

پاگىلىق ① سۈپ. پاگى سالغان، پاگىسى بار: پاگىلىق خېمىر. ② ئى. پاگى قىلىندىغان، پاگى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان نەرسە، ماتېرىيال.

پاك I سۈپ. قۇلىقى ئاڭلىماس، گاس، ساغرۇ: پاك قۇلاق. پاك بولماق. پاك قىلماق. * پاك بىلەن ئورتاق بولدۇم، گەپ ئاڭلىتالماي پۇرداق بولدۇم (ماقال). * ئۇ ئادەمنىڭ قۇلىقىنى ئاغزىمغا تىقىۋېلىپ تۇرۇپ قاتتىق ۋارقىرىشىدىن ئالدىمدا تۇرغان بۇ كىشىنىڭ پاك ئىكەنلىكىنى بىلدىم.

پاك بولماق قۇلىقى ئاڭلىماس، گاس، ساغرۇ بولۇپ قالماق: ئىشىك ئالدىدا «پاك-پۇك» قىلىپ ئېتىلغان پوجاڭزا ئاۋازىدىن خەيرۇللانىڭ قۇلاقلىرى پاك بولۇپ قالاي دېدى.

پاك قىلماق قۇلىقىنى ئاڭلىماس، گاس ساغرۇ قىلىپ قويماق: ساي تەرەپكە قاراپ چۈشۈپ كېتىۋاتقان سۇنىڭ شارقىرىغان ئاۋازى قۇلاقنى پاك قىلىۋەتكۈدەك سادا بىلەن كۆچەيدى.

پاك II ئى [خەن] قاتار ئويۇنلىرىنىڭ بىر خىلى. پاك ئادەتتە تاختاي ۋە شۇنىڭدەك نەرسىلەرنىڭ يۈزىگە چاقماق شەكلىدە سىزىلىدۇ. ئۇنىڭ سىزىلغان يوللىرىدا پاك ئۇرۇقلىرىنى يۈرگۈزۈش ئارقىلىق ئوينىلىدۇ: پاك ئوينىماق. پاك سىزماق.

پاك III سۈپ. غول-شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرى ھەددىدىن زىيادە ئۆسۈپ، بۈكلىشىپ، ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي يېتىشىپ كەتكەن؛ ھوسۇل بېرىشى كەم بولغان (بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق دانلىق زىرائەتلەر ھەققىدە): بۇغداي پاك بولۇپ كېتىپتۇ. * رازاقنىڭ بۇغدىيى پاك بولۇپ يېتىۋېلىپ، دان ئالالمىدى.

پاك بولماق غول-شاخلىرى ۋە يوپۇرماقلىرى ھەددىدىن زىيادە ئۆسۈپ، بۈكلىشىپ، ئۆزىنى كۆتۈرەلمەي يېتىشىپ كەتمەك: بۇ يىل بۇغدايغا ئوغۇت كۆپ بېرىلىپ كەتكەچكە بۇغداي پاك بولۇپ كېتىپ ھوسۇل كېمىيىپ كەتتى.

پاك IV تەق. بىردىنلا ئېتىلىش، يېرىلىش، پارچىلىنىشتىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: مىلتىق «پاك» قىلىپ ئېتىلدى. * «پاك» قىلغان تاپانچا ئاۋازى بىلەن تەڭ تۆت نەپەر ئوقۇغۇچى باراۋەر ئالغا يۈگۈرۈپ كەتتى. ئۇلار مىڭ مېتىرغا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا تېز سۈرئەت تالىشىۋاتقان كىچىك ئەزىمەتلەر ئىدى.

پاڭپارىماق پ. دىئال. تولا سەمرىپ كېلەڭسىزلىشىپ كەتمەك.

پاك-پۇك بىردىنلا ئېتىلىش، يېرىلىش، پارچىلىنىشتىن چىققان ئاۋاز: شۇ چاغدا ئارال تەرەپتىن «پاك-پۇك» قىلغان مىلتىق ئاۋازلىرى ئاڭلىنىشقا باشلىدى. * پۈتكۈل شەھەر ئۇيقۇغا چۆمگەن بولۇپ، پەقەت ھەرەمباغ بىلەن دەريا بويى تەرەپتىنلا ئارىلاپ-ئارىلاپ «پاك-پۇك» قىلغان مىلتىق ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پاڭچۇ ئى [خەن] <كي> ئارىلاشما يېپەك يىپتىن توقۇلىدىغان تۈز يوللۇق رەخت. ئۇ نېپىز ۋە يۇمشاق بولۇپ، يازلىق كىيىم تىكىشكە باب كېلىدۇ: بوۋاي ئاق پاڭچۇ كۆڭلەك-تامبىلىنى كىيىپ، بىر سافادا ئولتۇراتتى.

پاڭشىڭ رەۋ [خەن] جانت. خاتىرجەم، بەخىرامان، بەخۇدۇك: ئېشەكچىلەر ئېشەكلىرىنى سايغا قوزۇق قېقىپ باغلاپ، چاپانلىرىنى يېشىپ تاشلاپ، پاڭشىڭ ئولتۇرۇشۇپتۇ. * شاھزادە يەنە ئۈچ-ئۈچ چىقىپ، مەلىكە بىلەن بەخىرامان بىر كېچە قونۇپ، ھاللىشىپ-مۇڭدىشىپ، ئەتىسى تاڭ ئاتقاندا يەرگە پاڭشىڭ قايتىپ چۈشۈپتۇ.

پاڭقاي I سۈپ. قۇلىقى ئاڭلىمايدىغان، قۇلىقى ئېغىر، ئاڭلىماس، ساغرۇ: بوۋاي ھەر كۈنى ئۆزىنىڭ بوتكىسىنىڭ ئالدىنى تازىلاش بىلەنلا قالماي، بىزنىڭ دۇكاننىڭ ئالدىنىمۇ پاك-پاكىز تازىلاپ، ئەخلەتلەرنىمۇ توشۇۋېتىدىغان بولۇۋالدى. بۇ ئادەم كور ياكى پاڭقايمىكىن!

پاگقاي II ئى. ئات، كالا، قوي قاتارلىق سۆگەكلىك هايۋانلارنىڭ كەينى پۇتىنىڭ تىزىدىن ئۇشۇقىغىچە بولغان ئىلىك ئۇستىخىنى؛ سۆگىكى: قوي پاگقىيى. ئات پاگقىيى.

پاگقۇش سۈپ [پاك+قۇش] كاللىسى ئىشلىمەيدىغان، ساراڭ قىيتىش؛ دۆت، كالۋا، هاگۋاقتى: پاگقۇش ئادەم. * مەن بۇ يەردە ئەتىدىن كەچكىچە قېرى پاگقۇش دادامنىڭ ئىشلىرىنى قىلىپ هالىم قالماي، پۇت ـ قوللىرىم ياغاچتەك قېتىپلا قالدى. * ئادەم قېرىغاندا تازىمۇ پاگقۇش بولۇپ قالىدىكەن.

پاگگىدە رەۋ ① «پاك» قىلغان هالدا، «پاك» قىلىپ: مىلتىقتىن «پاگگىدە» ئوق چىقىپ كەتتى. ② كۆچمە. بىردىنلا ئۈن سېلىپ، تۇساتتىن قاتتىق ئاۋاز بىلەن: هېلىقى بالا جىملە بولغىنىدىن «پاگگىدە» يىغلىۋەتتى. * دادىسى: ـ بالام، ئەزىمەتجان، سەن بۇ قىلىقىڭنى تۇگەت، ـ دېيىشى بىلەن تەڭ ئەزىمەتجان «پاگگىدە» يىغلاپ كەتتى.

پاگىلداتماق «پاگىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەنمۇ باشقىلاردەك بىر دۆڭنىڭ كەينىدە دۈم ياتتىم ـ دە، بەتلەكلىك مىلتىقمنى پاگىلدىتىپ ئېتىۋەردىم.

پاگىلدىماق پ «پاك ـ پاك» قىلغان ئاۋاز چىقارماق، «پاك ـ پاك» قىلماق: دەريانىڭ گاه ئۇ يېرىدە، گاه بۇ يېرىدە مىلتىق ئوقى پاگىلداپ تۇراتتى. يېرىم كېچىدە هەممە ياقنى جىمجىتلىق باسقاندا، تۇساتتىن دەريانىڭ ئۈچ جايىدىن قوشۇنلار نېرىقى تەرەپكە ئۆتۈشكە باشلىدى.

پال I (پالى) ئى [ئە] ① كىشىنىڭ ئالقىنىغا قاراش، كىتاب ۋاراقلاش، قارتا ئېچىش تاش ۋە ماياقلارنى يۆتكەش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن كىشىلەرنىڭ كەلگۈسىنى، شۇنىڭدەك كىشىلەر بىلىشكە قىزىققان نەرسە ياكى هادىسىلەرنى ئالدىن ئېيتىپ بېرىدىغان ساختا بېشارەت: پال باقماق. پال سالماق. * پالچى موماي هېلىقى تىزىلغان تاشلارنى يەنە چۇۋۇپ تاشلاپ، ئىككى كۆزىنى يۇمۇۋالغان پېتى ئىككى قولىنىڭ هەممە بارماقلىرىنى هەرىكەتكە كەلتۈرۈپ تاشلارنى يەنە تىزىپ چىقتى. ئاندىن كۆزىنى ئېچىپ، تاشلارغا بىرمەهەل قاراپ تۇرۇپ، پالنىڭ تەبىرىنى يەشتى. ② كۆچمە. بىرەر نەرسە هەققىدىكى تەخمىن، مۆلچەر، پەرەز: ـ هوي، بۇلار راستتىنلا مۇشۇ يەردە كەنغۇ، باقنىڭ پالى توغرا چىقىپ قالدى، ـ دېدى ئىدرىس ئىشكتىن كىرىپ كېلىۋېتىپ.

پال ئاچماق ← **پال سالماق:** بىر كۈنى مەهەللىمىزگە بىر پالچى پەيدا بولۇپ مېنىڭ ئۆيۈمگە يېقىن جايدا: ـ پال ئاچىمەن، پالغا ئىشەنمە، پالسىز قالما...، ـ دەپ ئۆز تەقدىرىنى بىلگۈسى كەلگەنلەرنى چاقىرىشقا باشلىدى.

پال باقماق ← **پال سالماق:** بۇ قانداق كارامەتتۇ؟ دەپ پالچىنى راستتىن ئەۋلىيا ئىكەن، دۇئاسىنى ئالاي دەپ شۇنچە ئىزدىسەم تاپالمىدىم. سۈرۈشتە قىلسام، شۇ كۈنى مەندىن كېيىن يەنە بىر ئادەم پال باقتۇرۇپ، پالچى بوۋاي بىلەن سوقۇشۇپ قاپتۇ ـ دە، ئۇنىڭ ساقلىدىن تۇتۇپ سۆرەپتۇ.

پال سالماق كىشىنىڭ ئالقىنىغا قاراش، كىتاب ۋاراقلاش، قارتا ئېچىش، تاش ۋە ماياقلارنى يۆتكەش قاتارلىق ئۇسۇللار بىلەن كىشىلەرنىڭ كەلگۈسىنى، شۇنىڭدەك كىشىلەر بىلىشكە قىزىققان نەرسە ياكى هادىسىلەرنى ئۆزىچە گويا ئالدىن ئېيتىپ بەرمەك؛ قىياس قىلماق: پالچى، ئەكرەمنىڭ يۈتۈپ كەتكەن كالىسىنىڭ نەدە يۈرۈۋاتقانلىقىغا پال سالدى. * نەزىرە ياغلىقىنى يېشىپ، مومايغا يۈز ـ كۆزىنى كۆرسەتكەندە، موماي: ـ هېچقىسى يوق قىزىم، مەن پال سېلىپ كۆرۈپ، دورىسىنى سىزگە هازىرلا ئېيتىپ بېرىمەن، ـ دېدى ـ دە، ئاندىن ئويۇق بېشىغا ئېلىپ قويغان خالتىدىكى پال تاشلىرىنى كاڭ ئۈستىگە تۆكتى.

پال II تەق. قۇياش، يۇلتۇز، چىراغ،

ئوت قاتارلىقلارنىڭ يورۇقلۇق چىقىرىپ يېنىش ھالىتى: ئۆي ئىچىدە بىردىنلا «پال» قىلىپ چىراغ ياندى - دە، يەنە ئۆزىماي «لاپ» قىلىپ ئۆچتى.

پالاتا I ئى [ر<لات] بەزى كاپىتالىستىك مەملىكەتلەردىكى پارلامېنت.

پالاتا II ئى [ر<لات] داۋالاش ۋە دەم ئېلىش مۇئەسسەسىلىرىدە بىمارلار ياكى دەم ئالغۇچىلار ياتىدىغان ئالاھىدە بۆلمە؛ خانا، ئۆي، ياتاق: زالدا ئۇ يان، بۇ يان يۈرگەن ئاغرىقلار ئارىلاپ - ئارىلاپ تۇرسۇنىڭىز ياتقان پالاتىغا بېشىنى تىقىپ، سۈرلۈك قارىشىپ قوياتتى.

پالاتماق (پا: لاتماق) «پالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پادىشاھ ۋەزىرلىرىگە بۇيرۇق بېرىپ رۇستەمنىڭ سادىر قىلغان گۇناھى ئۈچۈن، ئۇنى ئۈچ يىللىق پالاتتى.

پالاس I ئى [پ] ئومۇمەن يەرگە، كارىۋاتقا سېلىنىدىغان، يۇڭ ياكى پاختا يىپلىرىدىن توقۇلغان، گىلەم ئورنىدا ئىشلىتىلىدىغان بۇيۇم: پالاس سالماق. * داۋۇت ئاكىنىڭ كاڭ سۇپىسىغا بىر چوڭ كونا پالاس ۋە پالاس ئۈستىگە كونىراپ كەتكەن بىر پارچە قارا كىگىز سېلىپ قويۇلغانىدى.

پالاس II تەق. ئادەملەرنىڭ مېڭىش ھەرىكىتىنىڭ كېلەڭسىز ھالىتى: ئەختەم پالاسلاپ ئېتىزغا ماڭدى.

پالاس - پالاس «پالاس II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قويچى ئالتىنچى ئاي كۈنلىرىدىمۇ يوغان پور جۇۋىسىنى كىيىۋېلىپ، قوي پادىسى ئارقىسىدىن پالاس - پالاس قىلىپ، تىنىماي يۈرەتتى.

پالاسلاتماق «پالاسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پالاسلاشماق «پالاسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەنۋەر بىلەن ئەركىن، پويىز مېڭىشقا ئون بەش مىنۇت قالغاندا پويىزغا ئۈلگۈرەلمەي قالامىلى دەپ پويىز ئىستانسىسىغا پالاسلىشىپ پىيادە يۈرۈپ كەتتى.

پالاسلىماق پ «پالاس - پالاس» قىلغان ھالەتتە ماڭماق: مەنسۇر تاغا قېرىغىنىدا ئەتىدىن كەچكىچە ئۆي ئىشلىرى بىلەن پالاسلاپ يۈرەتتى.

پالاشماق پ. گۆش قاتارلىق نەرسىلەر ئىسسىقتىن بۇزۇلۇپ ئۈستىگە تور باغلاپ كەتمەك.

پالاق I ئى [ئە] ① دىنىي مەكتەپلەردە ئوقۇغۇچىلارنى ئۇرىدىغان ياكى سوراقخانىلاردا گۇناھكارنى ئۇرىدىغان جازا قورالى؛ يېسسى تاياق: پالاق بىلەن ئۇرماق. * يېڭى مەكتەپ ئوقۇغۇچىلارنى پالاققا بېسىپ جازالايدىغان كونا مەكتەپكە ئوخشىمايدۇ. ② كېمە، قېيىق، قولۋاقلارنى سۇدا ھەيدەش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، سۇغا كىرىپ تۇرىدىغان، ئۇچى يېسسى قىلىپ ياسالغان ياغاچ: قېيىق پالىقى. * كەچ كىرىپ، ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان كۈننىڭ قىزىل شولىسى كۆلگە چۈشۈپ كۆزنى قاماشتۇرۇشقا باشلىغاندا، ئۇلار ئورۇغان قومۇشلىرىنى قېيىققا باستى، يۈك بېسىلغان ئېغىر قېيىق بەك ئاستا مىدىرلايتتى. ئاكا - ئۇكا ئىككىيلەن پۈتۈن كۈچى بىلەن پالاق ئۇرۇپ قېيىقنى قىرغاققا ئېلىپ كەلدى. ③ چىۋىن ئۆلتۈرۈش ئۈچۈن سىم ياكى يالتىراق توردىن ياسالغان ساپلىق ئەسۋاب: چىۋىن پالىقى. ④ <تەن> تىكتاك توپ قاتارلىقلارنى ئۇرۇش ئۈچۈن ياغاچ ياكى باشقا نەرسىلەردىن مەخسۇس ياسالغان تەنتەربىيە سايمىنى: تىكتاك توپ پالىقى. * پالاق بىلەن تىكتاك توپ ئوينىماق.

پالاق II سۈپ. بىخسىغان، بۇزۇلغان، سېسىپ قالغان، كۆكىرىپ قالغان (تۇخۇم ھەققىدە): پالاق تۇخۇم. * ئابدۇۋېلىكامنىڭ «ئۇنداق قازانغا مۇنداق چۆمۈچ» دېگەن سۆزىگە دىققەت قىلدىڭلارمۇ؟ ئۇ مۇسا دۇكانچى بىلەن پۈتۈشۈپ ئۆيىگە بارغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ ھەم قوشنىلىرىنىڭ چۈجە چىقارماي سېسىتىپ قويغان

پالاق تۇخۇملىرىنى يىغىپتۇ-دە، مۇساغا ئاپىرىپ ۋەدىسىنى ئورۇنلاپتۇ...

پالاق III تەق. يىقىلىش، ئۆرۈلۈش ۋە تېز هەم تاسادىپىي هەرىكەتتىن چىقىدىغان ئاۋاز: سۇلايمان ئاتتىن «پالاق» قىلىپ يىقىلىش بىلەنلا داد-پەريات كۆتۈردى.

پالاق - پالاق «پالاق III» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پالاق-پالاق قىلىپ» چىققان ئاۋاز يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پالاق - پۇلۇق يىقىلىش، ئۆرۈلۈش ۋە تېز هەم تاسادىپىي هەرىكەتتىن چىققان ئاۋاز: پالاق-پۇلۇق سۇغا چۈشۈپ كەتمەك. پالاق-پۇلۇق يىقىلىپ چۈشمەك. * بالا چىنار ئۈستىدە قورقۇپ كېتىپ، «پالاق-پۇلۇق» قىلىپ، چىناردىن يىقىلىپ چۈشۈپتۇ.

پالاقچە ئى ① <زوئول> بېلىقلارنىڭ هەرىكەت ئورگىنى. ئۇ تىكەنسىمان سۆڭەك ۋە پەردە شەكلىدىكى تىرەپ تۇرغۇچى كۆمۈرچەكلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇنى ئورۇنلاشقان ئورنىغا قاراپ كۆكرەك پالاقچىسى، قورساق پالاقچىسى، دۈمبە پالاقچىسى، ساغرا پالاقچىسى ۋە قۇيرۇق پالاقچىسى دەپ بىرقانچە تۈرگە بۆلۈشكە بولىدۇ. ② <بوت> باشاقلىقلار ئائىلىسىدىكى ئۆسۈملۈك گۈللىرىنىڭ ئورۇقدانى تۈۋىدە بولىدىغان سۇلۇق ۋە تەڭگىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل قۇرۇلما. سانى ئىككى تال بولۇپ، كىچىك ۋە رەڭسىز كېلىدۇ. ئۇ سۇ سۈمۈرگەندىن كېيىن كۆپۈپ، گۈلنىڭ ئېچىلىشىنى تېزلىتىدۇ.

پالاقچە پۇتلۇقلار <زوئول> سۈت ئەمگۈچى هايۋانلارنىڭ بىر تۈركۈمى، تېنى ئۇزۇن ئۇرچۇق شەكىلدە، تېنىنىڭ هەممىسىدە قىسقا تۈكچىلىرى بار؛ تۆت ئايىغى قىسقا هەم كەڭ، شەكلى پالاقىغا ئوخشايدۇ؛ توپلىشىپ ياشاشقا ئادەتلەنگەن، دېڭىز-ئوكيانلاردا ياشايدۇ؛ بېلىق ۋە قاسىراقلىق هايۋانلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ دېڭىز پىشى، دېڭىز يىلپىزى قاتارلىقلار مۇشۇ تۈركۈمگە كىرىدۇ.

پالاقشىتماق «پالاقشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: روزى باللارنى ئارىلاپ ئۆتۈپ سەپتىكى مەشىق ۋاقتىدا تۇرغان ئورنىغا كەلدى-دە، ئۇزۇن يەڭلىرىنى پالاقشىتىپ تەنهەرىكەت ئويناشقا باشلىدى. * مۇشۇكياپىلاق ئىختىيارسىز قاناتلىرىنى پالاقشىتىپ ئۇچتى.

پالاقشىماق پ ① پالاقلىغان ئاۋاز چىقارماق، پالاقلىماق: هەر كۈنى دەرس باشلانغاندا ئىشىك ئالدىدا پالاقشىغان ئاۋاز ئاڭلىناتتى-دە، ئارقىدىنلا روزى هاسىراپ-هۆمۈدەپ كىرىپ كېلەتتى، شۇنىڭ بىلەن بۇلۇڭ-بۇلۇڭدا پىچىرلىدىغان كۈلكە پەيدا بولاتتى. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ كويىدا يۈرمەك، ئۇنىڭ يولىدا هەرىكەت قىلماق: ئۇزۇن تۆمۈر خادىغا كەپشەرلەتكەن ئاي يۇلتۇزنى ئەتراپىدىكى كورپۇسلاردىن ئېگىز قىلىپ ئورنىتىش ئۈچۈن غەيرەت بىر ياز پالاقشىدى. * داۋۇت بىلەن سادىق كونا ساۋاقداشلار ئىدى. ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگەتكەندىن كېيىن سادىق ئالىي مەكتەپكە كەتتى. ئىمتىهاندىن ئۆتەلمىگەن داۋۇت بىرەر يىل پالاقشىپ يۈرۈپ قىسقا مۇددەتلىك كۇرستا ئوقۇش پۇرسىتىگە ئېرىشتى.

پالاقىدە رەۋ «پالاق» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان هالدا، «پالاق» قىلىپ: كىتاب پالاقىدە يەرگە چۈشۈپ كەتتى. * مەهەللىگە ئاز قالغاندا، ئالدىدا كېتىۋاتقان هىمىت توساتتىن «پالاقىدە» يىقىلىپ چۈشتى، چېلەكىدىكى سۇ پۈتۈنلەي تۆكۈلدى.

پالاقلاتقۇزماق «پالاقلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بىز شەهەرگە كېلىۋاتقىنىمىزدا يول بويىدىكى ئۈزۈملۈك هويلىدا بىر توپ ئۇششاق باللار قانىتى بوغۇچلانغان كەپتەرلەرنى پالاقلاتقۇزۇپ ئويناتاۋاتتى.

پالاقلاتقۇزۇلماق «پالاقلاتقۇزماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

پالاقلاتماق «پالاقلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: خوراز قانىتىنى پالاقلاتتى. * دىلنۇر ھېيت تەييارلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن كىگىز - گىلەملىرىنى پالاقلىتىپ قېقىۋاتاتتى.

پالاقلاشماق «پالاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قىز چاڭىلداپ كۈلۈپ كەتتى، ئۇنىڭ بوم لېكىن جاراڭلىق كۈلكىسىدىن پېشايۋانلىمدا تۇمشۇقىنى قانىتىغا تىقىپ ئۈيقۇدا ياتقان كەپتەرلەر ئۈركۈشۈپ پالاقلاشتى.

پالاقلىماق پ ① «پالاق - پالاق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈۋىدى، كاتەك تەرەپتىن توخۇلارنىڭ پالاقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. * قۇرغۇيۇم پالاقلايدۇ، كىمنىڭ بېغىدا پاختەك. يار ئۆزىنى ماختايدۇ، ئالەمدە كىشى يوقتەك. ② كۆچمە. بىرەر ئىشنىڭ كويىدا يۈرمەك، ھەرىكەت قىلماق، غېمىنى يېمەك، ئىزدەنمەك: نىزامىدىن كولىلېكتىپ ئىشلىرى ئۈچۈن ئۇدا بىر يىل پالاقلاپ يۈردى. * مېھرىبانەم مىڭ پالاقلىغان بىلەن قوچاقتا بالىسى تۇرسا، قانچىلىك ئىش قىلالايدۇ.

پالاقمان ئى. دىال. كامالەك، ياي.

پالاكەت [ئە] ① ئى. كىشىلەرنىڭ ئىختىيارىدىن، ئىرادىسىدىن تاشقىرى؛ ئۇشتۇمتۇت، كۈتۈلمىگەندە يۈز بېرىدىغان كۆڭۈلسىز ھادىسە؛ بەختسىزلىك؛ بالا - قازا؛ ئاپەت: پالاكەت باسماق. * خۇشال بولغاندا كۆزگە پالاكەت كۆرۈنمەس (ماقال). * ئېلىغا كەلگەن پالاكەت ئېلىنىڭ بەدىنىنى نابۇت قىلىش بىلەنلا توختىمىدى، ئۇ يەنە ئۇلارنىڭ گۈزەل تۇرمۇشىنى، غايىسىنى، غايە ئۈچۈن تۈزگەن پىلانلىرىنى كاردىن چىقاردى. ② سۈپ. كۆچمە. چاققان ئەمەس، لەقۋا، لايغەزەل، ئېپى يوق؛ كېلەڭسىز: ئايۇپ ئاكىنىڭ ئوغۇللىرى پۈتۈن - تىرىك كۆرۈنگىنى بىلەن ئەمما پالاكەترەك يىگىتلەردىن ئىدى. * — ئاچچىقىڭ كەلمىسۇن بۇرادەر، — دېدى نەسىردىن زىياغا، — راستىنلا پالاكەت نېمە ئىكەنسەن. بولمىسا، ئۈچ كۈندىن بېرى مۇشۇنچىلىك ئىشنى قىلالمىدىم دەپ كەلگىنىڭ نېمىسى؟

پالاكەت باسماق ئىختىيارسىز ھالدا خېيىم - خەتەرگە، ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچرىماق؛ نەس باسماق: پالاكەت باسسا ئەسكى تامدا ئۆلۈك ئۇچرىشىدۇ (ماقال). * ئاتام ماڭا: — بالام، ئېسىڭدە بولسۇن، بۇ دۇنيا ھەركىمگە باقمەندە ئەمەس، ئادەم بالىسىغا ئۈچ قېتىم ئامەت كېلىپ، ئۈچ قېتىم پالاكەت باسىدۇ، — دېگەنىدى.

پالاكەتچىلىك ئى. پالاكەت باسقان، پالاكەتكە يولۇققان ھالەت؛ پېشكەللىك، نەسلىك، بەختسىزلىك: ئۇنىڭ ئالدىدا خالىق تۇراتتى، ئۇ قايسىبىر باشلىقنىڭ قېشىدىن قايتىۋېتىپ بۇ پالاكەتچىلىك ئۈستىگە كېلىپ قالغانىدى.

پالاكەتلەشتۈرمەك «پالاكەتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇنىڭ پۇتىغا كىيگەن پىيمىسى ھۆلچىلىكتە نەملىشىپ ئېغىرلاشقانسېرى ئۇنى پالاكەتلەشتۈرۈپ، مېڭىش - تۇرۇشى قىيىنلاشتى.

پالاكەتلەشتۈرۈلمەك «پالاكەتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پالاكەتلەشمەك پ. لەقۋا، لايغەزەل، كېلەڭسىز ھالەتكە كېلىپ قالماق: پاتقاق يولدا ماڭغانسېرى پالاكەتلىشىپ، پۇتۇمنى تەستە سۆرەپ كېلىۋاتاتتىم.

پالاكەتلىك سۈپ. پالاكەتى بار، پالاكەت باسقان، پالاكەتكە يولۇققان: قاسىم خۇدا ئۇرغانلىقىنى چۈشەندى - دە، يۈرىكى «ۋاژژىدە» كۆيدى. ئۇ بۇ پالاكەتلىك دەۋانى قەيەرگە بېرىپ ئېيتالىسۇن؟ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ كېچىلەپ مەھەللىسىگە قايتىپ كەلدى.

پالاكەتلىك قىلماق كېلەڭسىزلىك قىلماق، قولاشمىغان ھالدا ھەرىكەت قىلماق: كەپتەر باچكىسى سۇپىنىڭ گىرۋىكىگە كېلىپ قالدى - دە، ئۆزىنى باشقۇرالماي پالاكەتلىك قىلىپ پەگاھقا يىقىلىپ چۈشتى.

پالاك ئى. بۇغداي، ئارپا، شال قاتارلىق سامان غوللۇق زىرائەتلەرنىڭ يانچىلغان، لېكىن سامانغا ئايلانمىغان غولى؛ پاخال:

شال پالىڭى. * تاشماق پەگاھىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى تۆنىكە مەشكە بىر ئىتەك پالاك بىلەن مەدەكىنى تىقتى - دە، گۈركىرىتىپ ياندۇرۇۋەتتى.

پالان [ئە] سۆزلىگۈچىگە نامەلۇم بولغان ئادەم، نەرسىلەرنىڭ كىملىكى، نېمىلىكى، قانچىلىكى، قانداقلىقىنى بىلدۈرىدىغان ئېنىقسىزلىق ئالمىشى رولىدا كېلىدۇ: پالان ئادەم. پالان كۈن. پالان ۋاقىتتا. پالان نەرسە. پالان جاي. * بىر ئۆتكۈنچى سودىگەر: — ھاي - ھاي بۇرادەر، سەن ھېلىقى پالان شەھەرنىڭ ھاكىمى ئەمەسمۇ؟ ئەجەبا ئەمدى كالليەزنىڭ ئوچىقىغا ئوت قالايدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قاپسەنغۇ، — دەپ سوراپتۇ.

پالان - پۇستان ئۇ - بۇ، ئۇنداق - مۇنداق: زۇنۇن: — ئاغىنە «پالان - پۇستان»نى قوي ئەمدى. ئوشۇق گەپنىڭ پايدىسى يوق. مۇشۇنىڭ بىلەن ياخشىلىشىپ قېلىڭلار، — دەپ نەسىردىنگە نەسىھەت قىلدى.

پالان - پوكۇن ← **پالان - پۇستان:** ھازىر بەزىلەر پالان - پوكۇننى يوقىتىمىز دەۋاتىدۇ، بۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەك، بۇ، نۆۋەتتىكى كۈرەشتە ئەھۋالنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ، بىزنىڭ ھوشيارلىقىمىزنى ئۆستۈرىدۇ.

پالان - پۇستان دېيىشمەك بىر - بىرى بىلەن ئېيتىشىپ، ياخشى - يامان، سەن - پەن دېيىشىپ قالماق: بىز ئاغا - ئىنى ئىككىمىز ھېچقاچان پالان - پۇستان دېيىشىپ باقمىدۇق.

پالانچى ئال. بىراۋنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئاتىمىغان شارائىتتا شۇ ئىسمىنىڭ ئورنىدا كېلىدۇ: مەن تالىپتىن: — سىز بۇ ئىشنى كىمنىڭ مەسلىھەتى بىلەن قىلدىڭىز، — دەپ سورىسام، ئۇ ھەرگىز «پالانچىنىڭ» دېمىدى.

پالانچى - پەمدىمانچى ← **پالانچى - پۇستانچى.**

پالانچى - پوكۇنچى ← **پالانچى - پۇستانچى.**

پالانچى - پۇستانچى ① سۆزلىگۈچى ئېيتىماقچى بولغان كىشىلەرنىڭ ئىسمىنى ئاتاشنى خالىمىغان ياكى ئۇلارنىڭ ئىسمىنى بىلمىگەن شارائىتتا شۇ كىشىلەرنىڭ ئىسمى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: سەن، پالانچى - پۇستانچىلار كېلىدۇ، دېۋىدىڭ، كەلمىدىغۇ؟ ② سۆزلىگۈچى ئېيتىشنى ئەپ كۆرمىگەن ھاقارەت سۆزلىرى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: ئۇ گەرچە سېنى ھۇ «پالانچى - پۇستانچى» دەپ تىللاپ كەتسىمۇ قۇلىقىڭنى يوپۇرۇپ كېتىۋەرسەڭ، جېدەل چىقمايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن تەڭ بولما، چۈنكى، پوققا چالما ئاتسا، يۈزىگە چاچرايدۇ.

پالاندى سۈپ ① چەت، ياقا يۇرتلارغا مەجبۇردى ئەۋەتىلگەن، پالانغان، سۈرگۈن قىلىنغان؛ سۈرگۈن: خەلچىخان ئايلا لوكچۈن ۋاڭىنىڭ چىشىغا تېگىپ قويغانلىقى ئۈچۈن، ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇ لوكچۈن ۋاڭلىقى تەرىپىدىن نەگىدۇ بىر يەرگە پالاندى قىلىندى. * كۆرەلمىدىم سېنى تالاي يىل، دىلنى ئۆرتىدى سېغىنىش، قاقشاش. پالاندى بولۇپ يۇردۇم چۆلدىمۇ، لاچىن سوققان توشقانغا ئوخشاش. ② تىل ھا. باشقا يۇرتتىن كەلگەن كىشىلەرنى كەمسىتىش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ: ماۋۇ ماموت پالاندى بەش كۈن بولماستىن ھومىيىدىغان بولۇۋالدىغۇ؟

پالانماق «پالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىر پالۋان خەلق ئارزۇسىنى يۇرەككە تېگىپ، مانجۇ زالىملىرىنى ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ئىسيان كۆتۈرگەندىن كېيىن ئۈچ قېتىم زىندانغا تاشلاندى، قۇمۇلغا پالاندى. * سادىر دەپ ئېتىم يامان، ئون بەش ياشتا ئاتالغان. دەسلەپتە تۇتۇلغاندا قۇمۇل خانىغا پالانغان.

پالانى ئال. ئادەم نەرسىنىڭ ئۆزىنى ئاتىمىغان شارائىتتا ئۇنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ: پالانى ئادەم. پالانى جاي. پالانى نەرسە. * تۇغقانلار بىز پالانى كەلمىدى، ئۇ پالانى كۈنى پالانى نەرسىنى ئۆيىگە ئېلىپ كىرىپ كەتتى، دېگەن گەپلەرنى قويۇپ، مۇشۇ مەسىلە

ھەققىدە ئۆزىمىزگە مۇناسىۋەتلىك ئىشلار بولسا، ئېيتساق، ئۇنىڭدىن كېيىن پالانى - پۇستانىلار ھەققىدىكى گەپمۇ قىچىپ كەتمەيدۇ.

پالانى - پەمدىمانى ← **پالانى - پۇستانى**: ئۇكام، سەن - مەن، پالانى - پەمدىمانى دېيىشىپ ئولتۇرمايلا، سودا دېگەننى كېسىپ بىر تەرەپ قىلىۋېتەيلى، قانداق، مېنى توققۇز كويدىن يۇز مېترنى يىرتامسەن؟

پالانى - پوكۇنى ← **پالانى - پۇستانى**.

پالانى - پۇستانى سۆزلىگۈچى ئېيتماقچى بولغان ئادەم ياكى نەرسىنىڭ ئىسمىنى ئېيتمىغان شارائىتتا شۇنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ:

پالە ئى [خەن] ← **جەرىمانە**.

پالە قويماق ← **جەرىمانە قويماق**.

پالەچ ئى [ئە] ① <تب> بىر خىل كېسەللىك. بۇنىڭدا، نېرۋا خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، بەدەننىڭ بىر قىسمى ھەرىكەت ئىقتىداردىن پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن ھالدا مەھرۇم بولىدۇ. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، خىزمەت يۈرۈشمىگەن، توختاپ قالغان؛ پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالغان، ئاقساپ قالغان ھالەت: خىزمەت پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالماق. * ھازىر بەزى جايلاردا رەھبەرلىك بوشىشىپ قالغانلىقتىن، ئىشلەپچىقىرىش دۈيى ئاپپاراتى ۋە رەھبەرلىك بەنزىسى پالەچ ۋە يېرىم پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قېلىپ، نۇرغۇن خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولىدىغان كىشى بولماي قالدى.

پالەچ بولماق ① <تب> نېرۋا خىزمىتى توسقۇنلۇققا ئۇچراپ، بەدەننىڭ بىر قىسمى ھەرىكەت ئىقتىداردىن قىسمەن ياكى پۈتۈنلەي قالماق: خەلچىخانىنىڭ ئىككىلا پۇتى پالەچ بولغانلىقتىن تۆت يىلدىن بېرى يېرىم جان ھالەتتە ئوچاقنىڭ ئالدىدا يېتىپ، بايرام كۈنلىرى رومان ئوقۇپ، باشقا كۈنلىرى پايپاق توقۇيتتى. ② كۆچمە. بىرەر ئىش، خىزمەت يۈرۈشمەي پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالماق، توختاپ قالماق: رەھبەرلىك ئىدارە خىزمەتلىرىگە بولغان رەھبەرلىكنى بوشاشتۇرۇپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئىدارە خىزمەتلىرى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى.

پالەچ قىلماق ① نېرۋا خىزمىتىنى توسقۇنلۇققا ئۇچرىتىپ، بەدەننىڭ بىر قىسمىنى ياكى پۈتۈنلەي كاردىن چىقارماق، ئىشلىمەس قىلىپ قويماق: جادۇگەر سېھىر بىلەن يىگىتنىڭ ئەزالىرىنى تامامەن پالەچ قىلىپ قويۇپتۇ، پۇتى باسمايدىكەن، قولى تۇتمايدىكەن، كۆزى كۆرمەيدىكەن، تېنى سەزمەيدىكەن. ② كۆچمە. بىرەر ئىش ۋە خىزمەتلەرنى پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويماق، ئاقسىتىپ قويماق، توختىتىپ قويماق: ئۇ چاغلاردا كولىلېكتىپ ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ كەلگەن نۇرغۇن پېشقەدەم دۈي كادىرلىرى پالەچ قىلىپ قويۇلغان چاغلار ئىدى. * مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ قالايمىقانچىلىقى مائارىپنى پالەچ قىلىپ قويدى.

پالەچلەنمەك پ. پالەچ ھالەتكە كېلىپ قالماق؛ ھەرىكەت ئىقتىداردىن قالماق: يولدىشى مەمەت ئېلىنىڭ بوش ئىڭرىغان ئاۋازىنى ئاڭلىغان مەرھابا ئورنىدىن دەس تۇردى - دە، بىلىنىڭ تۆۋىنى پالەچلەنگەن مەمەت ئېلىنى پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ، ئاۋايلاپ بىر تەرەپكە ئۆرۈپ قويدى. بۇ چەكسىز مېھرىبانلىقتىن يۈرىكى سۆيۈنگەن مەمەت ئېلى كۆزىگە غىلدىدە ياش ئالدى.

پالەچلىك «پالەچ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: كېسەلنى پالەچلىكتىن قۇتقۇزۇشنىڭ ئۈنۈملۈك چارىسى ئۇنى كۆڭۈل قويۇپ، قېتىرقىنىپ داۋالاشتىن ئىبارەت. * ئىدارىمىز خىزمەتلىرىنىڭ چۇۋالچاقلىق، پالەچلىك ھالىتىنى چوقۇم ئۆزگەرتەيلى.

پالەك ئى <بوت> لويلا ئائىلىسىدىكى بىر ياكى ئىككى يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى سەل - پەل ئۇچ بۇرجەك؛ يىلتىزى سەل قىزىل كېلىدۇ؛ ئوتياش ئورنىدا ئومۇميۈزلۈك ئىشلىتىلىدۇ.

پالەكلىك ئى. پالەك ئۆستۈرۈلىدىغان جاي.

پال-پال «پال I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مۇشۇك چاشقان ئۇۋىسىنىڭ تۆشۈكىگە كۆزىنى «پال - پال» قىلىپ قاراپ تۇراتتى.

پالپال سۈپ. پارقىراق، يالتىراق: تېشى پالپال، ئىچى غالغال (ماقال). * ئۆزەڭگە باقماي تېخى مېنى زاڭلىق قىلىۋاتامسەن، پالپال كۆز! — دېدى تېيىنمۇ بوش كەلمەي، — ئاۋۇ دىڭگىيىپ تۇرغان سەت بۇرۇتۇڭغا قاراپ باقمىنا نېمىدېگەن كۈلكىلىك!

پال-پۇل يالتىراپ، يورۇق چىقىرىپ تۇرغان ھالەت: ئۇنىڭ كۆزىگە ئۇ يەر، بۇ يەر «پال - پۇل» قىلىپ تۇرغان يېشىل چىراغدەك بىرنېمىلەر كۆرۈندى. بۇ ئۇنىڭ ئېسىگە كىچىك ۋاقتىنى كەلتۈردى. * ساۋۇتجان سادەتنىڭ كارىۋىتىغا كېلىپ ئولتۇردى ۋە يانچۇقىدىن «پال - پۇل» قەغەزلىك پاپىروستىن بىرنى ئېلىپ تۇتاشتۇردى. * ئەلۋەك سوپىنىڭ گۆشلۈك بۇرۇن ۋە سالپىيىپ چۈشكەن ئېڭەكلىرى تارتىشىپ كەتتى. چەكچەيگەن كۆزلىرى «پال - پۇل» قىلاتتى.

پالتا ئى. ياغاچ ماتېرىياللىرىنى كېسىش، ئوتۇن يېرىش قاتارلىقلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچ ياكى تۆمۈر ساپلىق چۈلدىسى بار، تىغلىق سايمان: ئاي پالتا. * ئۆز پۇتىغا ئۆزى پالتا چاپماق (ماقال). * پالتا چۈشكۈچە كۆتەك دەم ئاپتۇ (ماقال).

پالتا سېپى تەگمەك ← **سامانلىقنىڭ ئاچقۇچى تەگمەك.**

پالتا - كەكىسىنى قاقتۇرماق قىلمەن دېگەن ئىشنى ئەپلەشتۈرەلمىگەندىن كېيىن شۇ ئىشنى قىلىشتىن توختاپ قالماق، قىلغان ئىشلىرى بىكار كەتمەك: ئويلاپ ئىش قىل دېسەم ئۇنىماي كەينىدىن پالاقىلىدىڭ، قانداق؟ ئەمدىغۇ پالتا، كەكەڭنى قاقتۇرۇپ تۇرغانسەن؟

پالتۇس ئى [لات] <زوئول> بېلىق، تېنى ياپىلاق، شەكلى يوپۇرماققا ئوخشايدۇ، ئۇزۇن ئېللىپس شەكلىدە بولۇپ، ئۇششاق تەڭگىچىلىرى بار؛ سول يان تەرىپىدە بېغىر رەڭ قارا سەپكۈنلىرى بولىدۇ، ئوڭ تەرىپى ئاق رەڭلىك؛ ئىككى كۆزى سول تەرەپتە بولىدۇ؛ ئېغىزى چوڭ، چىشى ئۇچلۇق ۋە ئۆتكۈر كېلىدۇ؛ دېڭىزنىڭ تېيىز يېرىدە ياشايدۇ؛ دېڭىز ئاستىدا ئوڭ تەرەپنى تۆۋەن قىلىپ ياتىدۇ؛ كىچىك ھايۋانلارنى تۇتۇپ ئوزۇقلىنىدۇ.

پالتۇك ئى. دىئال ①. پەگاھنىڭ بىر چېتى. ② ئۆي ئىشىكىدىن سۇپىغىچە بولغان پەس جاي.

پالچى ئى <دىن> پال ئېچىش، پال سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان شەخس؛ پال باقىدىغان ئادەم: بىركۈنى مەھەللىمىزگە بىر پالچى پەيدا بولۇپ مېنىڭ ئۆيۈمىگە يېقىن جايدا «پال ئاچىمەن، پالغا ئىشەنمە، پالسىز قالما...» دەپ ئۆز تەقدىرىنى بىلگۈسى كەلگەنلەرنى چاقىرىشقا باشلىدى.

پالچىق ئى ① سۇ يىغىلىپ قالغان جايلاردىكى پاتقاق، سۇيۇق لاي. ② ئات - ئۇلاغ ياكى پىيادىلەر كېچىپ ئۆتىدىغان سۇ بار كېچىك؛ ئېرىق، ئۆستەڭ.

پالچىلىق ئى. پال ئېچىش، پال سېلىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى، پال ئېچىش ئىشى: پالچىلىق قىلماق.

پالچىلىق قىلماق پال ئېچىش، پال سېلىش بىلەن شۇغۇللانماق؛ پال ئېچىشنى كەسىپ قىلماق: موللازەيدىن ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلىپ ياقا يۇرتلارغا بارغاندىن كېيىن جان بېقىش يۈزىسىدىن، دىندار قېرى ئادەم قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، ئاخىرى پالچىلىق قىلدى.

پالسىز سۈپ. پال سالدۇرماي، پالغا ئىشەنمەي، پالنى كېرەك قىلماي: پالسىز يۈرمە، پالغا ئىشەنمە (ماقال).

پالشوپكا ئى [ر] قايىرىما ياقىلىق، ئۇزۇن-لۇقى كاسىنى بېسىپ تۇرىدىغان تاشقى كىيىم؛ قىسقا پەلتو.

پالقان ئى. دىئال. ئاياغىنىڭ سوڭىغا ئورنى-تىلغان قەلەي.

پالكۆز سۈپ [پال+كۆز] چانىقى كەڭ، پولتىيىپ چىقىپ تۇرىدىغان كۆز: سادىقنىڭ پالكۆزلىرى ھەمىشەم بىرلا نۇقتىغا قاراپ تۇراتتى. * ھاشىم سىپايىلىك بىلەن بىر پالكۆز يىگىتكە قاراپ تۇرۇپ: ـــ سەن ھېلىقى مىخ قېقىلغان چومىقىڭنى ئېلىپ كەل، چوڭلار تام ياقىلىرىغا مۆكۈنۈپ تۇرۇڭلار، ماۋۇ ئۇششاق باللار ئاۋۋال بېرىپ تاش ئاتسۇن، ـــ دېدى.

پالكۆز بېلىق <زوئول> ئالتۇن بېلىقنىڭ بىر سورتى. ئۇنىڭ كۆز قارىچۇقى ناھايىتى چوڭ، كۆزى سىرتىغا پولتىيىپ چىققان بولۇپ، قورساق قىسمى چوڭ، قۇيرۇق پالاقچىسى ئالاھىدە چوڭ كېلىدۇ.

پاللادىي ئى [ر<گرېك] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pd (Palladium)؛ كۈمۈشتەك ئاق، گازلارنى سۈمۈرۈش ئالا-ھىدىلىكىگە ئىگە، بولۇپمۇ ھىدروگېننى سۈمۈ-رىدۇ، ساپ ھىدروگېن ئېلىشتا سۈمۈرگۈچى قىلىنىدۇ؛ يەنە «كاتالىزاتور»مۇ قىلىنىدۇ. پاللادىي قېتىشمىسى چىشنى داۋالاش ماتېرى-يالى ۋە زىننەت بۇيۇملىرى قىلىنىدۇ.

پاللاس ئى [ر] ← **پاللاس بېلىق**.

پاللاس بېلىق <زوئول> بېلىق، تېنى ياپىلاق ھەم ئۇزۇن، دۈمبە تەرىپى قارامتۇل، ئىككى يان تەرىپى ئاقۇچ مايىل يېشىل رەڭلىك، يان سىزىقلىرى يوق، دېڭىزدا ياشايدۇ، مۇھىم ئىقتىسادىي بېلىقلار ھېسابلىنىدۇ.

پاللىدە رەۋ «پال» قىلغان ھالدا، «پال» قىلىپ: ھاشىمجان بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ تەمشىلىشىگە زەينەپخان چوڭ ئانىسىنىڭ ئۆيىدە «پاللىدە» قىلىپ چىراغ ياندى. * موماي بىر-بىرىگە جۈپلەنگەن كىرپىكلىرىنى ئېچىۋىدى، گويا قاراڭغۇ ئۆيدە بىردىنلا ئېلېكتىر چىرىغى يېقىلغاندەك، ئىككى كۆزى «پاللىدە» يورۇپ كەتتى.

پالما ئى [ر<ئىنگ] ← **پالما دەرىخى**.

پالما ئائىلىسى <بوت> تاق يوپۇرماقلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى. بۇنىڭغا دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ ياكى چاتقال ۋە ئاز بىرقىسىم پېلەك غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر كىرىدۇ. بۇ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى تۈز ۋە بەزىدە ناھايىتى قىسقا ئۆسىدۇ: يوپۇرمىقى چوڭ ۋە نۆۋەتلىشىپ ئۆسۈپ، پەيسىمان ياكى بارماقسىمان يېرىلغان بولىدۇ؛ گۈلى كىچىك ھەم ئاچ يېشىل رەڭدە كېلىدۇ ۋە كونۇسسىمان ياكى باشاقسىمان گۈل رېتىدە تىزىلغان بولىدۇ؛ مېۋىسى شىرىنلىك ياكى ئۇچكىلىك كېلىدۇ. مەسىلەن: پالما دەرىخى، پالما بامبۇكى، ماي پالمىسى، كوكۇس پالمىسى، ھاراق پالمىسى، يەلپۈ-گۈچ پالمىسى، سېپارى، ئالتىنيارىيە قاتارلىقلار. بۇ ئۆسۈملۈكلەر ئىسسىق ۋە مۆتىدىل ئىسسىق بەلباغقا كەڭ تارقالغان، دۆلىتىمىزنىڭ جەنۇبىي ۋە تەيۋەن ئۆلكى-سىدىمۇ تېرىپ ئۆستۈرۈلىدۇ.

پالما بامبۇكى <بوت> پالما ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان چاتقال، غولىنىڭ سىرتىدا تورسىمان تالا غىلىپى بولىدۇ؛ يوپۇر-مىقى ئالقانسىمان چوڭقۇر يېرىلغان؛ گۈلى سۇس سېرىق، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ؛ غولى ئىنچىكە ھەم قاتتىق بولۇپ ھاسا، كۈنلۈك سېپى قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

پالما تالاسى <بوت> پالما دەرىخى يوپۇر-ماق غىلىپىنىڭ تالاسى. ئۇ دەرەخ غولىنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرىدۇ، رەڭگى قىزغۇچ

قۇڭۇر؛ يامغۇرلۇق، ئارغامچا، چوتكا قاتار-لىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

پالما دەرىخى <بوت> پالما ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ، غولى سىلىندىر شەكىلدە بولۇپ شاخلىمايدۇ؛ يوپۇرمىقى چوڭ، ئۇزۇن ساپاقلىق، ئالقانسىمان چوڭقۇر يېرىلغان، ياپراقلىرى تۈمۈنە شەكىلدە كېلىدۇ؛ گۈلى سېرىق، ئاتلىق، ئانىلىقلىرى ئايرىم تۈپتە بولىدۇ؛ ئۈچكىلىك مېۋىسى ئۇزۇن ۋە يۇمىلاق كېلىدۇ؛ ياغىچىدىن سايمان ياساشقا بولىدۇ.

پالما مەرىزى <بوت> زەمبۇرۇغلارنىڭ بىر تۈرى، قارىغاي يىلتىزىدا پارازىت ياشايدۇ، شەكلى تاتلىق ياڭيوغا ئوخشايدۇ، سىرتقى پوستى قارا قوڭۇر رەڭلىك، ئىچى ئاق ياكى هال رەڭ بولىدۇ؛ تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ، سۈيدۈك هەيدەش، تىنچلاندۇرۇش رولىغا ئىگە.

پالمىتىن ئى [لات] ← **پالمىتىن كىسلاتا.**

پالمىتىن كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_{15}H_{31}COOH$، رەڭسىز كرىستال جىسىم؛ هايۋانات ۋە ئۆسۈملۈك مايلىرى تەركىبىدە ئۇچرايدۇ؛ شام، سوپۇن، سىلىقلاش مېيى قاتارلىقلارنى ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

پالمىزارلىق ئى ← **پالمىلىق.**

پالمىلىق ئى. پالما دەرىخى كۆپ ئۆسكەن جاي، پالما دەرىخى بىلەن قاپلانغان يەر.

پالنامە ئى [ئە+پ] <دىن> پال سېلىش، پال ئېچىش قائىدىلىرى يېزىلغان مەخسۇس قوللانما، كىتاب: نەزىرە بۇنىڭدىن سەل بۇرۇن بۇ ئۆيگە بىر قېتىم كەلگىنى ئۈچۈن، بۇ نۆۋەت هېچكىمنى باشلاتقۇزماي، ئۆزى يالغۇز كېلىۋەردى. بېشىغا ئاق لېچەك ئارتىۋالغان رەمچى موماي ئۆيدە يالغۇز «پالنامە» ئوقۇپ ئولتۇرغانىدى.

پالوپا سۆپ. دىئال. ئاقساپ ماڭىدىغان، تولا پۇتلىشىدىغان؛ پۇتلاشقاق.

پالۋان [پ] ① ئى. جىسمانىي جەهەتتىن كۈچلۈك، بەقۇۋۋەت، جەسۇر؛ باتۇر كىشى: يۈگەنسىز ئاتنى پالۋان مىنسۇن (ماقال). *مۇختار: ـــ مەن بىر جەڭچى، پالۋانمەن، مەن هازىر بوز دۆڭگە قاراپ ئاتلىنىمەن. هېلى سىلەر ئوقۇغان خەت شائىرنىڭ جەڭ پەرمانى، مۇشۇ پەرمان بويىچە تاغدا جەڭ باشلايمەن، ـــ دېدى. ② سۆپ. جەڭدە، چېلىشتا زور كۈچ كۆرسىتىپ باتۇر دەپ ئاتالغان: پالۋان يىگىت. ③ سۆپ. قارىغا ئېتىشقا، چەنلەشكە ماهىر؛ مەرگەن: خوجىنىياز پالۋان ياقۇپ ياساۋۇلنى قوغلىدى. ئۇ قېچىپ كېتىۋېتىپ، هە دەپ ئوق چىقىراتتى.

پالۋانلارچە رەۋ پالۋانلارغا خاس، پالۋانلارغا ئوخشاش، پالۋانلاردەك: پالۋانلارچە جەڭ قىلماق.

پالۋانلىق «پالۋان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بەستىدىن پالۋانلىق چىقىپ تۇرىدىغان گەۋدىلىك بىر ئوتتۇرا ئەترەت كوماندىرى: ـــ بىزنىڭ بىرنەچچە قېتىملىق ئۇرۇشلاردىن كېيىن كەلگەن خۇلاسىمىز مۇنداق: هەربىر دۈشمەننىڭ رازۋېتكا ئىشى ئۆز ئالدىغا بولمىسا قاملاشمايدىكەن، ـــ دېدى.

پالېئونتولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بىئول> گېئولوگىيىلىك تارىخىي دەۋرلەردىكى جانلىقلارنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش، تۈرلەرگە بۆلۈنۈش، ئۆزگىرىش ۋە تارقىلىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم. ئۇنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى جانلىقلارنىڭ يەر قاتلاملىرىدا، ساقلىنىپ قالغان ئىز، جەسەتلىرى ۋە تاشقا ئايلانغان قالدۇقلىرىدىن ئىبارەت.

پالىلداتقۇزماق «پالىلدىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پالىلداتقۇزۇلماق «پالىلداتقۇزماق» پېئى-

l نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پالىلداتماق «پالىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: چاشقان تۆشۈككە كۆزىنى پالىلدىتىپ قاراپ تۇرغان مۈشۈك ئىچكىرىدىكى ئۆيدىن ئاڭلانغان قاتتىق جاراڭ-جۇرۇڭ ئاۋازدىن چۆچۈپ كەينىگە قارىدى.

پالىلداشماق «پالىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئايدىڭ كېچە، ئاسمان چېھرىسىدىكى تۇركۇم-تۇركۇم يۇلتۇزلار پالىلداشاتتى. بۇك ئاكاتسىيىلەردىن چۈشكەن ئالا-بۇلا كۆلەڭگىلەر يەردە تىترىشەتتى.

پالىلدىماق پ «پال-پال» قىلىپ يانماق، «پال-پال» قىلماق، يالتىرىماق: شىمالىي مېھمانخانا يېنىدا تۇرغان ئاتلىق ساقچىلار بىردىنلا ئات يۈگۈرۈتۈپ كېلىشتى ھەم ئۇلارنىڭ بېسى كەڭ قىلىچلىرى پالىلدىدى. * ئەخمەتجان قاسىمى بولسا خەلقىمىز ئىچىدىن خۇددى قاراڭغۇدا پالىلداپ كۆرۈنگەن چاقماقتەك نۇرلىنىپ چىققان خەلقنىڭ قىممەتلىك دوستى ۋە ھەقىقىي رەھبىرى ئىدى. ئۇنىڭ تېخى خەلق ئۈچۈن قىلىدىغان خىزمىتى، سۆزلەيدىغان سۆزلىرى ناھايىتى جىق ئىدى.

پالىماق پ ← **سۇرگۈن قىلماق**: خان لەشكەرلىرى خەلق قوزغىلىڭىنى باستۇرغاندىن كېيىن، قوزغىلاڭغا قاتناشقان دېھقانلاردىن ساق قالغان ئون مىڭدىن ئارتۇق كىشىنى زىمىستان قىشتا ئىلىغا پالىدى. * كەلدى يېتىپ تۆت مانجۇ، قىلىچىنى ئوينىتاتتى. ھېكىم بەگ سوراپ قويسا، ئۆلتۈرمەيتتى پالايتتى!

پالىنولوگىيە ئى [ر<گرېك] <بوت> بوتانىكىنىڭ بىر تارمىقى، قەدىمكى ۋە ھازىرقى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ سپورىسى ۋە گۈل چېڭىنىڭ ھالىتى، يېيىلىشى، تۈرگە بۆلۈنۈشى، ئۆزگىرىشى، گېئولوگىيىلىك ۋە جۇغراپىيىلىك تارقىلىشى جەھەتلەردىكى قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدۇ.

پامپا ئى. دىئال. ئاختارمىلىقتىكى يوغان چالما؛ داڭگال.

پامىدۇر (توغرىسى: پەمىدۇر) ← **پەمىدۇر**.

پانا ئى. ياغاچتىن ياسالغان نەرسىلەرنىڭ ئاراچىلىرىغا قېقىلىپ، چىڭىتىش رولىنى ئوينايدىغان ياكى بىرەر نەرسىنى يېرىش ۋە ئاجرىتىشتا ئارىلىقىغا قىستۇرۇلىدىغان، ياغاچ ياكى تۆمۈردىن ئىشلىنىدىغان ياپىلاق سايمان؛ چوڭ شىنا: پانا قاقماق.

پانار ئى [ر] يورۇتۇش نۇقتىسى يەنى ئوتى، شېشە بىلەن ئورالغان چىراغ: ھۆسەن ئاكا سۆز-ھەرىكەتلىرىدە قوپال بولغىنى بىلەن قولى ئەپلىك ئىدى. «شتاب»قا قاراۋۇللۇق قىلغاندىن بېرى نەدىندۇر بىر پانار تاپتى. * ئوقۇغۇچىلارنى ئۈزىتىپ قويۇپ، لۇتپۇللا يەنە پانار يورۇقىدا يېزىشنى داۋاملاشتۇردى.

پانار يېغى دىئال. كىرسىن.

پاناق سۈپ. بۇرۇن كۆمۈرچىكى تەرەققىي قىلمىغان، بۇرنى پەس، قاڭشارسىز: ئۇنىڭ قىسقا ۋە پاناق بۇرنىمۇ، چوڭقۇرراق قورۇققا ئوخشاپ قالغان قىيغاچ كۆزلىرىمۇ كۈلۈمسىرەش بىلەن تەڭ يوقىلىپ، ئۇنىڭ يۈزى كۈندە قورۇلۇپ قالغان خام قاپاققا ئوخشاپ قالدى.

پاناھ (پاناھى) [پ] ① ئى. ئۆز ھىمايىسىدە ساقلىغۇچى، قوغدىغۇچى، ھىمايە قىلغۇچى: روزى ئاخۇن بوۋاي: — دۇرۇس، دۇرۇس، ئەزالارنىڭ قۇلىقى بىزدە، كۆزى بىزدە، كىچىك بالا ئانىسىدىن پاناھ تىلىگەندەك ئەزالار بىزنى ئۆزلىرىگە پاناھ بولىدۇ دەپ ئۈمىد كۈتمەكتە، — دېدى. * ئۇ ئۇ يان ئويلاپ، بۇ يان ئويلاپ، يەنىلا چىڭ تۇرۇش، يولداشلارنى تېپىش، تەشكىلنى تېپىش قارارىغا كەلدى... دۇرۇس، پارتىيىنى تاپقاندىلا پاناھ تېپىلىدۇ، ئىشەنچ تۇغۇلىدۇ... ② ئى. كۆچمە. ھىمايە، ھامىيلىق: ئانا قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ: — ئى ئاللا، ئوغلۇمنى ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن! — دەپ ياش تۆكۈپ دۇئا قىلدى. ③ سۈپ. ساقلىنىشقا بولىدىغان، خالىي: پاناھ جاي. * بىرەر پاناھ جاي تېپىپ بىر ئاخشام ئۇخلىۋالسام، يەنە بىرمەزگىللىك

مادار تاپالىتتىم. ④ ئى. ھىمايە، پاناھ تېپىش مۇمكىن بولغان جاي: پاناھ تاپماق.

پاناھ بولماق ① ئۆز ھىمايىسىدا ساقلىماق، قوغدىماق؛ ھىمايە قىلماق: ئۇ ئويلىنىپ ـ ئويلىنىپ ئاخىرى شاھقا شاھزادە تۇغلۇقنىڭ كەچۈرمىشلىرىنى ئۆز كەچۈرمىشى قىلىپ سۆزلەپ بېرىپتۇ ۋە: — سىلە ماڭا ئاخىرغىچە پاناھ بولۇپ قالسىلا، مەن سىلىنىڭ ئوغۇللىرى بولاي، — دەپتۇ. ② ھىمايىچى، يار ـ يۆلەك، ھامى بولماق: سېيىت ئاخۇن دېگەن گاڭگۇك جېنىدىن جۇدا بولدى. جاللاتلارغا خەن دارىن، يار ـ يۆلەك پاناھ بولدى.

پاناھ تاپماق ئۆز ھىمايىسىدا ساقلىغۇچى ھىمايىچىگە ياكى پاناھلىنىدىغان جايغا ئېرىشمەك: ئۇلار دۈشمەن قوشۇنلىرى قىلىچلىرىنى يالىڭاچلاپ تۇرغان شارائىتتا يوگۇرگىنىچە بىر خانىقاغا كىرىۋېلىپ پاناھ تاپتى. * — مېنى ھەدە، بۇلاڭچى ئەسكەرلەر راستىنلا كىرىپ قالسا قانداق قىلىمىز؟ — دېدى چىن مېيىغا قاراپ. بۇ چاغدا ھەممەيلەن جۇشىنىڭ ئۆيىگە توپلىنىۋېلىپ، پاناھ تېپىشنىڭ چارىسىنى مۇھاكىمە قىلماقتا ئىدى.

پاناھ تارتماق ھىمايىسىغا ئېرىشىشنى ئۈمىد قىلماق، ياردەم كۈتمەك، شەپقەت تىلىمەك: قەشقەر گەرچە ئىسلام دانالىرى جۇغلاشقان ئەزىزانە جاي بولسىمۇ، لېكىن ماڭا مەشە باب، مەشەنى پىنھان بىلىپ، ئۆزلىرىنى پاناھ تارتىپ كەلدىم. * ھېكمەت نېمە ئۈچۈن بۇ مەھەللىگە چىقتى؟ زادى ئۇ كىمنى پاناھ تارتىپ چىقتى؟ ئاسىم ئۆزىنىڭ ھېكمەت ھەققىدىكى گۇمانلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

پاناھ تىلىمەك ئۆز ھىمايىسىدا ساقلاشنى، غەمخورلۇق قىلىشنى ئۈمىد قىلماق؛ شەپقەت ۋە ياردەم كۈتمەك: مىرزا ئەھمەت ئېيتتىكى: — مىسىر شەھىرىدىن كېلۇرمەن، گۈزەل شاھنىڭ خەزىنىچىسى ئىدىم، بىر كېچە گۈزەل شاھ بىر يامان چۈش كۆرگەنىكەن، ھېچكىم تەبىر بېرەلمىدى، پادىشاھ قېشىدا تۇرغان كىشىلەرگە غەزەپلىنىپ، بەزىلىرىنى ئۆلتۈردى، بەزىلىرىنى قوغلاپ چىقاردى. مەن ھەرقايسىلىرىنىڭ تەرىپىنى ئاڭلاپ كەلدىم. * ھېكىم نۇر بىزدىن پاناھ تىلىدى. بىزگە ئاسىيلىق قىلغان بولسىمۇ، يەنىلا ئامانلىق بەردۇق.

پاناھ جاي پاناھ تېپىش مۇمكىن بولغان خالىي جاي: ئېلى نۇرىدىن جېنىنى قويىدىغان جاي تاپالماي پايلاقچى قىزلارغا بىر ۋارقىرىغانىكەن، ئۇلار قورقۇپ قېچىپ كېتىپتۇ ۋە پاناھ جاي تېپىپ يوشۇرۇنۇپتۇ.

پاناھ قىلماق پاناھلىنىدىغان جاي، ماكان قىلماق: بىز بۇ يەرگە ناھايىتى تەسلىكتە يېتىپ كەلدۇق، بۇ يەرنى پاناھ قىلىپ ياتتۇق. چۈنكى بۇ شەھەردە ھېچقانداق تونۇشىمىز يوق! — دېيىشىپتۇ. * يالاڭتۆشلەر يەنە بىر ـ بىرىنى تالىشىدۇ، بىز بولساق، خۇدا مەدەت ئىلتىپات قىلسا، دەرھال مەغرىب تەرەپنى پاناھ قىلايلى...

پاناھ ئىزدىمەك ① پاناھ بولىدىغان جاي، ھىمايىسىغا ئالىدىغان ئادەم ئاختۇرماق: ئۇ: — مەن نەگە بېرىشىمنى ۋە نەدە تۇرۇشۇمنى بىلمەي، تەمتىرەپ يۈرگىنىمدە بۇ مەسچىتكە كۆزۈم چۈشتى، پاناھ ئىزدەپ بۇ يەرگە كىردىم! — دەپتۇ. * ئەمدى ئۇلاردىن پاناھ ئىزدىسەك، ھەتتا ھاياتىڭ خەۋپ ئىچىدە قېلىشى مۇمكىن! قانداق، شۇنداق ئاقىۋەتكە قېلىشنى خالامسەن؟

پاناھدار ئى [پ] يېزىت. ئۆز پاناھىدا ساقلىغۇچى، ئۆز پاناھىغا ئالغۇچى؛ ھىمايىچى: مەنمەنلىكتىن كۆردۈم بالا، بولمىدى بىزگە باغرىڭ پاناھ، تىلىمىدىدۇر ھەمدۇسانا، قايدا پاناھدارىڭ سېنىڭ.

پاناھدىماق [پ] ① خاتىرجەم، خالىي جاينى ماكان قىلماق؛ ئۆزىنى دالدىغا ئالماق: لۇ جۇنيى سۆز ئاچتى: — مەن كېچە پال ئاچتۇردۇم، پالدا ماڭا مۇشۇ يۈز كۈن ئىچىدە بىر قانلىق بالا ـ قازا دۇچ كېلىدىغانلىقى ئايان بولدى، بۇنىڭغا كۈنچىقىش تۆۋىنىدىكى يۈز چاقىرىمدىن يىراق كېلىدىغان بىر جايغا بېرىپ پاناھدىماقتىن باشقا چارە يوق ئىكەن. ② پاناھ ئىزدىمەك، پاناھ تارتماق: ۋېي يەن ئېتىنى چاپتۇرغان پېتى شەھەر سىرتىغا قېچىپ چىقتى، قاردىسا

لىۋ بېي كۆرۈنمەيتتى، شۇنىڭ بىلەن ئۇ چاگشا ھاكىمى خەن شۇەنىنى پاناھداپ شۇ ياققا يول تارتتى.

پاناھسىز سۈپ. پاناھلىنىدىغان ئورنى، ھىمايىچىسى، ئىگە ـ چاقىسى يوق: كونا جەمئىيەتتە پاناھسىز قالغان قىزچاق ئەلنىڭ ھىمايىسى ۋە پارتىيىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن ئون ئۈچ يېشىدا بىرىنچى سىنىپقا ئوقۇشقا كىردى. * ئاي كۆردى: زېمىندا سانسىز تۇل ـ غېرىپ، ماكانسىز تەمتىرەپ كېزەر سەرگەردان. تاپىنى تېشىلگەن پاناھسىز يېتىم. ئاشپۇزۇل ئالدىدا ياتىدۇ نىمجان.

پاناھسىزلىق «پاناھسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئېلىپ كەتتى شۇ مېھرىبان ئۆز ئاناڭنى ۋاقىتسىز ئۆلۈم. ئاتاڭ كۆڭلى بۆلۈنگەن بۇرۇن... پاناھسىزلىق سەن ئۈچۈن زۇلۇم.

پاناھگاھ ئى [پ] يېزت. پاناھ بولىدىغان جاي: بىر قىسىم زىيالىيلار موڭغۇل قوشۇنلىرى ۋە ھاكىمىيەتلىرى بىلەن بىللە چېچىلىپ كەتكەن بولسا، بىر قىسمى چىڭگىزخانغا قارشى ھالدا دېھلى سۇلتانلىقىنى پاناھگاھ قىلغانىدى.

پاناھلانماق [پ] پاناھ تېپىش مۇمكىن بولغان خاتىرجەم، خالىي جايغا يوشۇرۇنماق: ئاخىرى تاشۋاينىڭ بىرمەزگىل ئەنجان تەرەپكە بېرىپ پاناھلىنىش پىكرىگە قوشۇلۇشتى ۋە سەپەر ۋاقتىنى ئەتە سەھەر — بامدات ۋاقتى قىلىپ بېكىتىشتى. * مەن خەۋپتىن پاناھلىنىش ئۈچۈن قاچتىم. مەقسىتىم: جانىجان پارتىيىمىزگە مۇنۇ ئادالەتسىزلىك ئۈستىدىن شىكايەت قىلىش، پارتىيىدىن مەدەت ۋە ياردەم تىلەش.

پاناھلىق «پاناھ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بېيجىڭ ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ گۈزەل قوينىدىكى مەركىزى كوچىلارنىڭ بىرىدە پاناھلىق ئۈچۈن ئازادە تۇرار جاي ئاتا قىلدى.

پاناھلىق بەرمەك ساقلىنىدىغان، قوغدىنىدىغان ئورۇن، جاي، ماكان بەرمەك: كۆپ ئۆتمەي ئاتىسى يول تاپتى ئاگا ـ ئەمەلىنىڭ سايىسى بەردى پاناھلىق. كەسپىمۇ يارىشىپ قالدى ئۇنىڭغا، بىر ئۇستەل، ئورۇندۇق قېپقالدى تارلىق. * ئالىمخان ئېرىدىن ئىۆزمەي كۆزىنى، تۇرغانچە تاقىتى بولدى بۇ دەم تاق. دەر ئىدى: سىلىگە بەرگەن پاناھلىق، كىم ئىدى؟ ھە قېنى ئېيتسىلا پاتراق!

پاناھلىق تىلىمەك قوغدىنىدىغان ئورۇن، جاي ۋە مېھىر ـ شەپقەت، ياردەم تەلەپ قىلماق: ئايىم بۇۋى قار شىۋىرغان ئىچىدە قىزىنى يېتىلەپ چىقىپ، رەھىمنىڭ ئۆيىگە پاناھلىق تىلەپ كەلدى. * ھاتەم يەنە سەجدىگە باش قويۇپ، ئاللاتالاغا ئىلتىجالار قىلىپ ياش تۆكۈپ پاناھلىق تىلىدى.

پاناھلىماق پ → **پاناھدىماق**: مەيپۇرۇش: — كەيپ بولۇپ قالدىلىمۇ، مېھمان؟ تۆۋەندە ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشلىرى بولۇۋاتىدۇ، مەينىڭ پۇلىنى چاققانراق تۆلەپ، باشقا يەرگە بېرىپ ئۆزلىرىنى پاناھلىسىلا! — دېدى. * توختى بەگ قولىدىكى ئۇزۇن يىلان قامچا بىلەن سادىرغا تاياق سالدى. سادىر ئۆزىنى پاناھلاپ، توپاقنىڭ كەينىگە يوشۇرۇناتتى.

پانئامېرىكانىزم ئى [ر<گرېك + ئىنگ] ئامېرىكا قىتئەسىدىكى دۆلەتلەرنىڭ بىرلىشىشىنى تەرغىپ قىلىدىغان سىياسىي تەشەببۇس. بۇنى ئەسلى XIX ئەسىردە لاتىن ئامېرىكىسى مىللىي ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرى ئىسپانىيە، پورتۇگالىيىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىغا بىرلىكتە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا قويغان.

پانتوتېن ئى [گرېك] → **پانتوتېن كىسلاتا**.

پانتوتېن كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلاسى $C_9H_{17}O_5N$، ۋىتامىن B نىڭ بىر خىلى يەنى رەڭسىز يېپىشقاق سۇيۇقلۇق؛ جىگەر، فېرمېنت ۋە تۇخۇم سېرىقىدا بولىدۇ؛ ئادەم تېنىدە پانتوتېن كىسلاتاسى كەم بولسا تېرە كېسەللىكى، بۆرەك ئۈستى بېزىدىن قان چىقىش قاتارلىق كېسەللەر كېلىپ چىقىدۇ.

پانتوگراف ئى[ر<گرېك]<مات> ھەرقانداق

بىر شەكىلگە ئوخشاش شەكىلنى بەلگىلەك چوڭايتىش ياكى كىچىكلىتىش نىسبىتى بويىچە سىزىشتا قوللىنىلىدىغان بىر خىل ئەسۋاب.

پانتۈركىزم ئى [ر] تۈرك بۇرژۇئازلىرى ۋە پومېشچىكلىرى ئارىسىدا XX ئەسىرنىڭ باشلىرىدا پەيدا بولغان ۋە تۈركىي تىلىدا سۆزلىشىدىغان بارلىق خەلقلەرنى تۈركىيە ھۆكۈمرانلىقىغا بويسۇندۇرۇش، تۈرك دۆلىتىگە بىرلەشتۈرۈش ئىدىيىسىنى تەرغىپ قىلىدىغان بىر خىل كونا شوۋىنىزىملىق نەزەرىيە.

پانتۈركىست ئى [ر] پانتۈركىزمنى ھىمايە قىلغۇچى، پانتۈركىزم تەرەپدارى.

پانتېئىزم ئى [ر<گرېك] <پەلس> خۇدانى تەبىئەت بىلەن بىر دەپ ھېسابلايدىغان ۋە تەبىئەت ــ خۇدانىڭ مۇجەسسەملەنگەن ھالىتى، دەپ قارايدىغان دىنىي پەلسەپىۋى تەلىمات.

پانروھچىلىق ئى< پەلس> پەن بىلەن زىتلىشىدىغان ئىدېئالىستىك نۇقتىئىنەزەر. ئۇ بارلىق تەبىئەت ھادىسىلىرىدە جان بار دەپ قارايدۇ.

پانساد ئى[پ] تارس. خانلىق دەۋرلىرىدە ئەسكەر باشلىقلىرىغا بېرىلگەن ئۇنۋانلاردىن بىرى؛ شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس: پانسادبېشى.

پانۇس ئى [ئە<گرېك] ئادەتتە قولدا كۆتۈرىدىغان ياكى بىرەر جايغا ئېسىپ قويۇلىدىغان، شامال ۋە ھۆل-يېغىندىن ساقلىنىش ئۈچۈن سىرتى قەغەز ياكى ئەينەك بىلەن قاپلانغان، ئىچىگە شام ياكى كېرسىن يېقىلىدىغان بىر خىل چىراغ: باغچىغا ئوڭ تەرەپتىن كىرگەندە سەيلە ئايۋىنىدىكى ئېلېكتىر چىراغلىرىنىڭ ھەممىسى ياندۇرۇلغانىدى.

بامبۇكزار ۋە قارىغايزارغا ئوخشاش ئېلېكتر چىرىغى يوق جايلارغا دەرەخلەر ئارىسىغا قىزىل، يېشىل، سېرىق دېگەندەك خىلمۇخىل رەڭلىك پانۇسلار ئېسىلغانىدى. * ئۇنىڭ ئاياغ تەرىپىگە پانۇس، باش تەرىپىگە يوغان قەندەلدە شام يېقىلغانىكەن. شۇ ياتقىنىچە تۈنىنىڭ ئۈچتىن بىرى ئۆتكۈچە ئۇخلاپتۇ.

پانۇس دەرەخ <بوت> ساپىندۇس دەرەخلىرى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى تۇخۇم شەكلىدە؛ گۈلى سۇس سېرىق بولۇپ، كونۇسسىمان گۈل رېتىدە تىزىلغان؛ غوزا مېۋىسى ئۇزۇن ئېللىپس شەكىللىك، ئۇرۇقى يۇمىلاق قارا رەڭلىك؛ يوپۇرمىقىدا ئىچىتقۇ ماددىسى بولۇپ، تېرە ئەيلەش ماتېرىيالى ياساشقا، گۈلىنى سېرىق بوياق ماتېرىيالى قىلىشقا بولىدۇ.

پانۇسچى ئى ① پانۇس ياساش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ پانۇس ياسايدىغان ئۇستا: ئانچە ئۇزاق ئۆتمەي ئۇلارنى ساراي ئالدىغا ئېلىپ كېلىشتى، بۇلارنىڭ ئىككىسى يايى، سەككىز-توققۇزى پانۇسچى ئۇستا ئىدى. ② پانۇس كۆتۈرىدىغان ئادەم.

پانۇسگۈل ئى [پانۇس+گۈل] <بوت> چىنىگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى تۇخۇم ياكى تۆمۈنە شەكىللىك؛ گۈلى ئاق ياكى قىزىل؛ دولىتىمىزنىڭ شىمالىدىن چىقىدۇ، مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ، دورا ئۈچۈنمۇ ئىشلىتىلىدۇ، قىزىتمىنى قايتۇرۇش، ئاغرىق پەسەيتىش رولىغا ئىگە.

پانئىدراكچىلىق ئى <پەلس> مەۋجۇدىيەت بىلەن تەپەككۇرنىڭ بىرلىكى توغرىسىدىكى ئىدېئالىستىك نەزەرىيە. پانئىدراكچىلىق تەبىئەت دۇنياسى بىلەن جەمئىيەتنىڭ

پۈتكۈل تەرەققىياتى «ئالەم روھى»نىڭ ئەقلى، لوگىكىلىق پائالىيىتىنىڭ ئىشقا ئاشۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت دەپ قارايدۇ. ماركسىزملىق ماتېرىيالىستىك پەلسەپە تۇپتىن ئۇنىڭ ئەكسىچە بولغان مەيدانىنى چىقىش قىلىپ، دۇنيا ماددا ھەرىكىتىنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتى بويىچە راۋاجلىنىدۇ، ئۇ ھېچ-قانداق «ئالەم روھى»غا موھتاج ئەمەس، دەپ ھۆكۈم قىلىدۇ.

پانئىسلامىزم ئى [ر <گرېك+ئە] XIX ئەسىر-نىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يېقىن شەرقتە پەيدا بولغان ۋە مۇسۇلمان ئەمگەكچىلىرىنىڭ سىنىپىي كۆرىشىنى باستۇرۇش مەقسىتىدە ئىسلام دىنىدىكى بارلىق خەلقلەرنى بىر دۆلەت قىلىپ بىرلەشتۈرۈشنى تەرغىپ قىلىپ كەلگەن ئەكسىيەتچىل دىنىي سىياسەت، ئېقىم.

پانئىسلامىست ئى [ر <گرېك+ئە] پانئىسلا-مىزمنى تەرغىپ قىلىدىغان شەخس، پانئىسلامىزم تەرەپدارى.

پانئىلاھچىلىق ئى <پەلس> بىر خىل پەلسەپىۋى تەلىمات. بۇ خىل تەلىمات بويىچە بولغاندا، ئىلاھ ئىنسانىي بولمىغان مەنبە، بۇ مەنبە تەبىئەت دۇنياسىنىڭ سىرتىدا بولماس-تىن، بەلكى تەبىئەت دۇنياسى بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرىدۇ. دېمەك، پانئىلاھچىلىق روھنى تەبىئەت دۇنياسىغا سىڭدۈرۈپ، تەبىئەتتىن تاشقىرى مەنبەنى ئىنكار قىلىدۇ. ئىلگىرى ماھىيەت جەھەتتە ماتېرىيالىستىك تەبىئەت قارىشى ھەمىشە پانئىلاھچىلىق شەكلىدە مەيدانغا كەلگەنىدى، ھازىر پانئىلاھ-چىلىق دۇنيانىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ئىلاھقا باغلىق دەيدىغان ئىدېئالىستىك نەزەرىيىگە ئايلىنىپ، بۇرژۇئا پەلسەپىسىنىڭ پەن بىلەن دىننى ياراشتۇرۇش يولىدىكى ئەكسىيەتچىل ئۇرۇنۇشى بولۇپ قالدى.

پانلاتماق «پانىلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پانلانماق «پانىلماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پانلىق سۈپ ① پانىسى بار. ② پانا ئۈچۈن تەييارلانغان، پانا قىلىشقا بولىدىغان: پانلىق ياغاچ.

پانىلماق پ. بىرەر نەرسىگە پانىنى كىرگۈزمەك، پانا قاقماق.

پانىي سۈپ [ئە] تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان؛ ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى، ئامانەت: پانىي ئالەم؛ پانىي دۇنيا. * ئەرۋاھ دېگەن پانىي ئالەمدىكى-لەرگە بەخت قۇشى قونسىمۇ خۇشال بولۇپ ئۇسسۇل ئوينىشار ئىمىش، ئىست، ئارماندا كەتكەن قېرىندىشىم!...

پانىي ئالەم ⟵ **پانىي دۇنيا**: ئۇزاق ئۆتمەي خوجا بەرزەخ پانىي ئالەم بىلەن ۋىدالىشىپ، باقىي ئالەمنىڭ يولىنى تۇتتى.

پانىي جاھان ⟵ **پانىي ئالەم**: بۇ ھاياتتا ھەر كىشىنىڭ نامۇرىزقى باشقىدۇر، سەن بىلەن مەندىن ئېشىپ قالغاي يەنە پانىي جاھان.

پانىي دۇنيا ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى دۇنيا، بۇدۇنيا، بۇ ئالەم: بوۋاي ۋەسىيىتىنى باشلاپ: — باللىرىم، ئۆمرۈممۇ بىر يەرگە باردى. ناۋادا ياخشى كۈنىنىڭ يامىنى بولۇپ، قازا يېتىپ قالغۇ-دەك بولسا، بۇ پانىي دۇنيا بىلەن خوشلىشى-مەن، — دېدى. * ئۇ يەنە ئۆزى بىلەن ئۆزەڭگە سوقۇشتۇرىدىغان بايلارنىڭ كەينى-كەينىدىن پانىي دۇنيادىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلىقى، ئۆزىنىڭمۇ نۆۋەت كېلىپ قالغانلىقى، ئەتە ياكى ئۆگۈن سالام بېرىپ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېتىدىغانلىقىدىن ئەنسىرەيدىكەن.

پاھ ئىم ① بىرەر ئىش ياكى سۆز-ھەرىكەتكە ھەيران قېلىش، ئەجەبلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: پاھ، قوللىرىڭىز نېمانچە قاتمال! * پاتىمە ئۇ يان ئۆيلاپ، بۇ يان ئۆيلاپ، بىر قارارغا كېلەلمىدى. سابىرنى تېپىپ

ئۇنىڭغا مەسلىھەت سالىغانىدى. سابىر تىت-تىت بولۇپ: — پاھ!، تازىمۇ ئەقىلسىز ئىكەنسىز! بۇ بىر مەخپىي ئىش تۇرسا، نېمىشقا ماڭا دەپ يۈرۈيسىز؟ — دېدى. ② مەمنۇنلۇق، خۇشاللىق ۋە ھاياجاننى بىلدۈرىدۇ: پاھ، تازا ۋاقتىدا مېھمان بولۇپ كەپتىمەن-دە! * ئىمىن تۆلكە شەرىخاننىڭ ئاغزىدىن چىققىنىنىڭ ھەممىسىگە رازىمەنلىك بىلەن ماقۇل بولىدى. «پاھ! مۇنداقمۇ ئوكۇشلۇق ئىش بولامدىغان» دەۋەتتى شەرىخان ئىمىن تۆلكە كەتكەندىن كېيىن. * پاھ! بۇ يەر نېمانچە گۈزەللىشىپ كەتكەن-ھە! بۇرۇن مەن كۆرگەن تارىم يېزىسى مۇشۇنداقمىدى؟... كۆز ئالدىمدا بىردىنلا يىگىرمە سەككىز يىل ئىلگىرىكى يېزىنىڭ قىياپىتى پەيدا بولدى...

پاھ-پاھ «پاھ» سۆزىنىڭ تەكرار ئېيتىلىشى: — پاھ-پاھ، تازىمۇ ياخشى گەپ ئىكە، — دەپتۇ ئەپەندىم ۋە بىرئاز ماڭغاندىن كېيىن، — قېنى ئەمدى ئىككىنچىسىنى ئاڭلايلى، — دەپتۇ. * ۋەزىر ساھىبجامالنى كۆرۈپ، ساقىلىنى تۇتۇپ "پاھ-پاھ" دەپتۇ.

پاھىشە [ئە] ① ئى. نىكاھلانمىسىغان ئەر-ئاياللار ئوتتۇرىسىدىكى بۇزۇقچىلىق، زىناھ: پاھىشە قىلماق. پاھىشە ئۆتكۈزمەك. * جاڭ جىنلۇڭغا گەپ ئۆتمەيدىغانلىقىنى كۆرگەن شىياۋمېي ئۇنىڭدىن زېرىكتى، غەزەب بىلەن ياتقان يېرىدىن تۇرۇپ ئورنىدا ئولتۇردى ۋە: — بوپتۇ، غودۇڭشىما! خائىن بولساڭ بولىۋەر. ھاراق ئىچىپ، پاھىشە ئويناپ، قىمارۋازلىق قىلىپ يۈرىۋەر. سەن ۋىجدانىڭنى يوقىتىپ ئادەمگەرچىلىكتىن چىقماقچىسەن! — دېدى. ② سۆپ (ئاياللار ھەققىدە) پاھىشە، زىنا ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان؛ ئەخلاقى بۇزۇق: پاھىشە خوتۇنلار كوپ ۋاقىتتا سىزلام كېسىلىنىڭ ئاساسىي مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

پاھىشە قىلماق ناتوغرا جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولماق، زىنا قىلماق: پادىشاھ ئوغلىنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپتۇ. ئەمما شاھزادە شاھ كابول كېچە-كۈندۈز ھاراق-شاراب ئىچىدىكەن، پاھىشە قىلىدىكەن.

پاھىشىخانا ئى [ئە+پ] كونا جەمئىيەتتىكى ۋە كاپىتالىستىك جەمئىيەتلەردىكى پاھىشىلەر تۇرىدىغان، پاھىشىۋازلارنى قوبۇل قىلىدىغان جاي: «دىيانەت» تۇۋلانغان مەھكىمىلەردە پارىخورلۇق ئەۋج ئېلىۋاتىدۇ؛ «نومۇس» پەردىسى ئارتىلغان ماكانلاردا پاھىشىخانىلار قۇرۇلۇۋاتىدۇ؛ مانا بۇ بۇزۇلۇش يىللىرى...

پاھىشىۋاز ئى [ئە+پ] پاھىشىلەر بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت قىلىشقا بېرىلگەن، ئەخلاقسىي بۇزۇق ئەر؛ زىناخور: — بۇ پاھىشىۋازلار ئەيمەنمەي يەنە بىللە ئىشلەپ يۈرۈشىدۇ، — سەلەي غەزەپلەنگەن بىر ئىپادىنى كۆرسەتتى، ئاندىن چىرايلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ كۈلدى.

پاھىشىۋازلىق ئى. پاھىشىلەر بىلەن بۇزۇقچىلىق قىلىشقا بېرىلىش ئادىتى؛ زىناخورلۇق: جاڭ ۋېيفىڭ ئوغرىلىق-يانچۇقچىلىق، پاھىشىۋازلىق، ئۇرۇشۇش قاتارلىق يامان ئىشلارنى قىلغانلىقى ئۈچۈن ئاخىرى ئىككى يىللىق ئەمگەك بىلەن مەجبۇرىي ئۆزگەرتىلىشكە ھۆكۈم قىلىندى.

پائۇزا ئى [ر<لات] <مۇز>① كۈي، شېئىر-قوشاقلاردىكى ئۈزۈلۈش، توختاش ۋە ئۇنىڭ بەلگىسى. ② ئوپېرا، بالېتلاردا پەردە ئارىلىقىدا چېلىنىدىغان ۋە ناخشا باشلىنىش ئالدىدا چېلىنىدىغان ئۇششاق مۇزىكا؛ مەرغۇل: باسىت قوشۇپ قويدى: — «تاھىر-زۆھرە»دىن باشلاپ «غېرىب-سەنەم» گىچە ئۇرىۋەر! دۇتار سايرىدى، مۇڭلۇق پائۇزىدىن كېيىن غۇلامنىڭ سۆزلۈك، جاراڭلىق ئاۋازى مۇشاۋرەك مۇقامىنىڭ داستانىغا ياڭرىدى.

پاۋان ئى. ئوۋچى؛ مەرگەن: پاۋان دەرد يەيدۇ، باللىرى گۆش يەيدۇ (ماقال). بەيگىدە ماھىر چەۋەنداز، ھەم چېۋەر پاۋان ئىدى. تەپسە تاغ ئۆرۈلگۈدەك قۇدرەتكە يار پالۋان ئىدى. * تاغقا چىققىنىم كېيىك ئاتتىم، تاغچى پاۋانلار بىلەن، ئۆمرۈم شۇنداق ئۆتتۇرمۇ قەدىر بىلمەس

يارلار بىلەن.

پاۋلونىيە ئى [لات] ←— **پاۋلونىيە دەرىخى.**

پاۋلونىيە دەرىخى <بوت> چوقا ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى چوڭ، تۇخۇم شەكلىدە ياكى يۈرەك شەكلىدە بولىدۇ، سىرتقى يۈزى سىلىق، ئارقا تەرىپىدە يۇمشاق تۈكلىرى بولىدۇ؛ گۈلى كونۇسسىمان گۈل رېتىدە تىزىلغان بولۇپ، گۈل تاجى سۆسۈن رەڭدە كېلىدۇ؛ غوزا مېۋىسى ئۇزۇن ۋە يۇمىلاق؛ ياغىچى يۇمشاق بولۇپ مۇزىكا ئەسۋابلىرى، مودېل قاتارلىقلارنى ياساشقا بولىدۇ.

پاۋىئان ئى [ر<نېم] تۇمشۇقى ئۇزۇن، بىر خىل چوڭ مايمۇن. ئۇ ئافرىقا ۋە ئەرەبىستاندا ياشايدۇ.

پائىز ئى [ئە] يېزا. پىرسەنت: مەملىكىتىمىزنىڭ 80 پائىزىدىن ئوشۇقراق ئاھالىسى ساۋاتسىزدۇر.

پائىلاتۇن ئى [ئە] <ئەد> ئەرەب تىلى مورفولوگىيىسىدىكى ئىككىنچى بوغۇمى قىسقا سوزۇق تاۋۇش، قالغانلىرى ئۇزۇن سوزۇق تاۋۇش بولغان تۆت بوغۇملۇق سۆز فورمۇلىسى بولۇپ، ئۇيغۇر شېئىرىيىتىنىڭ ئارۇز ۋەزنىدىكى بەھرى تەۋىل تۈركۈمىنىڭ ھەجەز بەھرى (— V — —) فورمۇلىسىنى كۆرسىتىدۇ: يازغىنىم يېڭى ئۇتۇقلارنىڭ پەقەت ئوندىن بىرى، پائىلاتۇن، پائىلاتۇن، پائىلاتۇن، پائىلۇن.

پاي I ئى [پ] بىرەر تىجارەت ياكى كەسىپنى يولغا قويۇش ئۈچۈن شېرىكچىلىك ئاساسىدا قوشۇلغان ھەسسە؛ ئۈلۈش، دەسمايە: پاي پۇلى. پاي قوشماق. * ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلار... ئىشلەپچىقىرىش دۆيلىرى ۋە دېھقانلارنى پاي قوشۇشقا جەلپ قىلىپ، تىجارەت پايدىسىنى پاي فوندى ۋە سېتىپ بەرگەن يېزا ئىگىلىك قوشۇمچە مەھسۇلاتلىرىنىڭ سانى بويىچە تەقسىم قىلىپ، تەمىنات ـ سودا كوپېراتىپلىرىنىڭ تىجارەت پائالىيەتلىرىنى دېھقانلار ئىقتىسادىي مەنپەئەتى بىلەن بىرلەشتۈردى.

پاي توپلىماق بىرەر تىجارەت، بىرەر كەسىپنى يولغا قويۇش ئۈچۈن قەرەللىك قايتۇرۇلىدىغان ياكى پايدىنى قايتۇرىدىغان سەرمايە توپلىماق؛ دەسمايە يىغماق: ناھىيىمىزدە تەشكىل قىلىنغان تەشۋىق ئۆمىكى خوتۇن ـ قىزلار سانائەت كارخانىسىغا پاي توپلاش توغرۇلۇق بىرىنچى ئاۋغۇستتىن ئون بەشىنچى ئاۋغۇستقا قەدەر شەھەر ئىچىدە تەشۋىق ئېلىپ بارغانىدى.

پاي چېكى <س ئىق> ھەسسىدارلىق شىركىتى پايچىكلارغا تارقىتىپ بېرىدىغان بىر خىل دوكۇمېنت. ئۇ پايچىكلارنىڭ قانچىلىك پاي قوشقانلىقىغا ئىسپات بولىدۇ.

پاي ئۆسۈمى <س ئىق> ھەسسىدارلىق شىركىتى پاي چېكىنىڭ سانلىق مىقدارىغا ئاساسەن ھەرقايسى پايچىكلارغا بۆلۈپ بەرگەن پايدا.

پاي II [پ] ① ئى. پۇت، ئاياغ؛ تاپان: كۆرسەتكىن نىزارىنىڭ خانىسىنى، مەن ئۇنىڭ ئىز ـ پايىنى قىلاي تاۋاپ، تاپشۇراي مەھزۇنىنىڭ مەكتۇبىنى، نۆبىتى سالام ئېيتقان ئاڭا ئاتاپ. ② ئى. بىر جۈپ ئىشلىتىلىدىغان نەرسىلەرنىڭ ھەربىرى: سىڭار پاي ئاياغ. مەن موماي بىلەن بىر پاي چورۇقنى ئىزدەپ يېنىۋەردىم، كېتىۋەردىم، ھېچ يەرنى تاپالمىدىم؛ ئېگىز تاغلارنىڭ ئۈستىگە چىقىپ، پۈتۈن ئالەمگە قارىدىم، كۆرۈنمىدى. ③ مىق. نەرسىلەرنىڭ مىقدارىنى بىلدۈرىدۇ؛ دانە، تال: جەڭچىلەر باتالىيون كوماندىرى ئەنۋەرنىڭ بۇيرۇقى بىلەن قورال لىرىدىن ئون ئىككى پاي ئوق ئۈزدى. — مۇشۇ ھۇجۇمىمىزنى، — دېدى ئەنۋەر تاپانچىسىنى قولىغا ئېلىپ، — يولداش كېۋىرنىڭ نامى بىلەن باشلايلى! * خام كېسەكتىن قوپۇرۇلۇپ، سىلىق سۇۋالغان ئاشپەزلىك ئوچىقىدىكى قازانغا تۆت پاي قاسقان قوندۇرۇلغان. ④ ئى. ئاياغ ئىزى كوپ تەگكەن؛ كۆپ دەسسەلگەن يەر ياكى

نەرسە: جۇۋازنىڭ پىيى.

پاي III ئى. بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ ئورۇلۇپ، باغلانغان ھالىتى: پاي تىكمەك.

پاي تىكمەك بۇغداي، شال، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ باغلىرىنى ئۆرە تىكلەپ تىزماق: خامانغا توشۇلۇپ بولمىغان بۇغداي باغلىرى ئېتىزدا پاي تىكىپ قويغان پېتى تۇرۇۋاتىدۇ.

پاي IV ئى. غەيرەت؛ چىدام، بەرداش: پاي بەرمەك.

پاي بەرمەك ← **پايلىماق.**

پايات ئى [ر] تۆمۈرچىلىك، قەلەيچىلىك، قۇيمىچىلىق، مىسكەرچىلىك، زەرگەرلىككە ئوخشاش ھۈنەر-كەسىپ ساھەسىدە ئۈزۈلگەن، ئاجرالغان، سۇنغان مېتاللارنى بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرىدىغان كەپشەر: گاز پايات. ئېلېكتر پايات. * مانا بۇگۈن ئاخىرقى پايات قىلىش تاماملىنىپ، جاپالىق مېھنەت ھوسۇل بەردى، ھەممە ساۋاقداشلار زور قىزىقىش بىلەن رادىئو ئەتراپىدا «بىلىقچى بىلەن ئالتۇن بېلىق» ھەققىدىكى چۆچەكنىڭ قىزىق باياننى ئاڭلىماقتا ئىدى. ئاڭلىتىش تۈگىدى.

پايات قىلماق ← **پاياتلىماق.**

پاياتچى ئى. پايات قىلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، كەپشەرلىگۈچى كىشى: ئۇ كۆپچىلىككە تەكشى نەزەر سېلىپ كۈلۈمسىرىگەن ھالدا كۆپچىلىكتىن: — سىزلەرنىڭ سېختىا مانتيورلار، پاياتچىلار ۋە تۆمۈرچىلەر تولۇقمۇ؟ ئۇلارنىڭ ئىش ئۈنۈمى قانداق؟ — دەپ سورىدى.

پاياتچىلىق ئى. پاياتلاش ئىشى؛ پاياتلاش كەسپى: پەرىزاتنىڭ ئۆزىمۇ ئۇنى نەدە كۆرسە شۇ يەردە بەزى يىغلاپ، بەزى غىلجىڭلاپ خىزمىتىنى ئالماشتۇرۇپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدى: — قانداق قىلىمىز؟ ھەممە يەر ئوخشاش ماي، پاسىكىنا، ھەممە سېختىا ئوخشاش جاپالىق ئىش، — دېدى ئۇ ھىمىتكىمۇ، پەرىزاتنىڭ ئۆزىگىمۇ، — زاۋۇتتا پاكىزەك، يەڭگىلرەك، ئاياللارغا باپ كېلىدىغانراق ئىش شۇ پاياتچىلىق.

پاياتلىماق پ. ئۈزۈلگەن، ئاجرالغان، سۇنغان مېتاللارنى ئوت، گاز ياكى ئېلېكتر كۈچى بىلەن مېتاللارنى قىزدۇرۇپ بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ ئۇلىماق؛ كەپشەرلىمەك: مەن ھازىر تەكشۈرۈپ كەلدىم. پار قازاننى پاياتلىساق، يەنە ئالتە-يەتتە يىل ئىشلەتكىلى بولىدۇ.

پايان (پايانى) ئى [پ] ① جاي، مۇساپە، يول قاتارلىقلارنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى؛ چېگرىسى: زەپ ئوخشىغان بۇغداينىڭ پايانى ھېچ كۆرۈنمەس؛ كېچە-كۈندۈز قۇندۇزنىڭ ھارغىنلىقى بىلىنمەس. ② ئىش-ھەرىكەت، گەپ-سۆز، ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ ئاخىرى؛ داۋامى: بىلمىدىم كۆلپەتنىڭ بارمۇ پايانى، ئالەمگە ھەمراھكەن ئادەم پىغانى. ③ كۆچمە. ھېس-تۇيغۇ، كەچۈرمىش قاتارلىقلارنىڭ چېكى؛ ئاخىرى: تارقىلىپتۇ ئاخشامقى تۈن تۇمانى، ئېقىن بىلەن بىللە ئۈزدۈم باھاردا، بۇ ئېقىنغا ئىشقىمنىڭ يوق پايانى، ئۇ ئاققان جاي بولغاچ قەلبىم ماكانى.

پايانى يوق ← **پايانسىز**: ئېگىز تاغنىڭ يان باغرى پايانى يوق جىلغا — ساي، قوي، يىلقىلار بولۇتتەك، يايلاقلىرى گۈزەل، باي.

پاياندااز ئى [پ] ئىنتايىن ھۆرمەتلىك بولغان مېھمانلارنىڭ يولىغا سېلىنىدىغان گىلەم؛ پالاس: ھوي، نېمىسىنى ئېيتىسىز، شۇ كۈنلەردە خوتەن يېزىلىرىنىڭ قەيېرىگە بارماڭ، كۆزىڭىزگە مەخمەل پاياندااز ۋە رەڭدار كەشتە كۆرۈنىدۇ، ئاڭلايدىغىنىڭىز بولسا باھار ناخشىسى. * توي ئىگىلىرى، ساھىبخانىلار: — ۋاي ئېسىل مېھمان كەلدى، تويىمىزنىڭ ھۆرمىتى! — دەپ، قىزنى پايانداازلارغا دەسسىتىپ، خوتۇن خەقلەر قايىنىغان كەڭ سورۇنلۇق ياسىداق سارايغا باشلاپتۇ.

پاياندااز سالماق ئىنتايىن ھۆرمەتلىك بولغان مېھمانلارنىڭ يولىغا زىلچا-گىلەم سالماق: چوڭ خېنىم مۇندىن ئۈچ كۈن بۇرۇن كېنىزەكلەرگە: — پادىشاھنىڭ كېلەر ۋاقتى بولدى،

ئوردىنى ياساپ ـ جابدۇپ، يولغا پاياندازسېلىپ قويۇڭلار، — دېدى.

پایاندازلىق سۈپ. پاياندىزى بار، پاياندازسېلىنغان: قىزىل پاياندازلىق زال بىلەن مېڭىپ 218 ـ نومۇرلۇق ياتاققا ئورۇنلاشتۇق.

پایانسىز سۈپ. چېكى، چېگرىسى يوق؛ ناھايىتى كەڭ؛ كۆز يەتكۈسىز؛ بىپايان: ھاتەم ماڭا ـ ماڭا ئاخىرى بىر قومۇشلۇق باياۋانغا چۈشتى. ئۇنىڭ نە بېشىنى، نە ئايىغىنى بىلىپ بولمايتتى. ئۇ يەر پايانسىز جاڭگاللىق بولۇپ، سۇدىن ئەسەرمۇ يوق ئىدى. * ئۇرۇمچى قىسىملىرى پارتكومىنىڭ چېگرا مۇداپىئە لىنىيىلىرىدىكى ئىلغار ئىپلارنى تەقدىرلىگەنلىكىدىن ئىبارەت خۇش خەۋەر پايانسىز چېگرا مۇداپىئە لىنىيىلىرىگە يېتىپ كەلگەندە، تەقدىرلەنگەن ئورۇنلار، شەخسلەر ۋە چېگرا مۇداپىئە پونكىتلىرىدىكى كوماندىر ـ جەڭچىلەر ئۇنىڭدىن ئىلھام ئالدى.

پایه ئى [پ] بېزەت ① ئېگىزلىككە چىقىپ چۈشۈشتە ئىشلىتىلىدىغان شوتا، پەلەمپەي؛ باسقۇچ: ھاتەم ئورنىدىن تۇرۇپ، تەختنىڭ بىرىنچى پايىسىگە قەدەم قويۇشى بىلەن بىر بەتھەيۋەت ئاۋاز كۆتۈرۈلدىكى، گويا قەسىر ئۆرۈلگەندەك بولۇپ كەتتى. ② پۇت، ئاياغ: ئەتىرگۈلدەك چىرايىڭغا بېقىپ، رەڭگىم چىلان بولدى، تىكەن پايەڭ تۆپەيلىدىن مېنىڭ كۆكسۈممۇ قان بولدى. ③ ياغاچ ياكى ساپالدىن ياسالغان چىراغ قويىدىغان جاھاز: ئالدىڭ ئۈچ ئامىلدىن «چىراغ» دېگەن نام، بىرى ياغ، پىلىكۇ، بىرىدۇر پايە. مەگەر بۇ ئۈچ ئامىل بولالمىسا جەم، قالىدۇ قۇرۇق نام، خىيالىي سايە. ④ ئۆسۈملۈكلەرنىڭ شېخى، يوپۇرمىقى، گۈلى ۋە مېۋىلىرىنى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان يەر ئۈستى قىسمى؛ غولى، تۆپى: بەرپا قىلدۇق چۆللەردە گۈلشەن، شۇنچە كۆركەم گۈللەر پايىسى. شۇڭا دەيمىز: ماڭلاي ئۈنچىسى، گۈزەللىكنىڭ گۈلى — تاجىسى. * تەنزىلەر چەيلەنگەن، ئۆي ـ گەمىلەر ۋەيران، ئاشپۇزۇل ـ دۇكانلار تامام تاقالغان. ئەتراپتا كۆرۈنمەيدۇ ئىنسان سايىسى، باغلاردا زەپىران گۈللەر پايىسى.

پایپاس تەق [پ] تەمتىرەپ ھولۇقۇپ، بىر پۇتىنى ئېگىز، بىر پۇتىنى پەس كۆتۈرگەن ھالدا مېڭىش ھالىتى.

پایپاس ـ پایپاس «پايپاس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پايپاس ـ پايپاس» مېڭىپلا يۈرەمسەن؟

پایپاسلاتقۇزماق «پايپاسلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئاپتوبۇستا تۇتۇلغان يانچۇقچىنى ئىككى ساقچى ئالدىغا سېلىپ پايپاسلاتقۇزۇپ ئېلىپ ماڭدى.

پایپاسلاتماق «پايپاسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پایپاسلاشماق «پايپاسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يول كەڭرىتىپ پوش ـ پوشلاپ، پايپاسلىشىپ يۈرۈپتۇ. شاھقا «شاھى ـ نىجات» دەپ، نامۇنشان بېرىپتۇ.

پایپاسلىنىلماق «پايپاسلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پایپاسلىماق پ. بىر خىل ئاۋاز چىقارغان ھالدا ھولۇقۇپ، تەمتىرەپ، ئالدىراپ ئېگىز ـ پەس دەسسەپ ماڭماق: بىركۈنى خاڭدا بىراۋنىڭ نوچى خورىزى بار ئىكەن، دەپ ئاڭلاپ، چار خورازنى چاپاننىڭ پېشىگە ئوراپ، شۇ يەرگە پايپاسلاپ چىقتىم. * سامساق جىسانىڭ خوتۇنى پايپاسلاپ چوڭ قىزىنى ئەگەشتۈرگەن پېتى يىغلاپ ساي بويىغا قاراپ ماڭدى.

پایپاق ئى ① پۇتنىڭ پەنجىسىدىن تارتىپ تىزىغىچە بولغان قىسمىنى ئوراپ، بېسىپ تۇرىدىغان، ھەر خىل يىپتىن توقۇلغان ئاياغ (پۇت) كىيىمى: يىپ پايپاق. يىپەك پايپاق. نىلون پايپاق. ② پۇتنى ئىسسىق ساقلاش ئۈچۈن رەخت، ئەيلىگەن قوي تېرىسى، قوي يۇڭىدىن تەييارلىنىدىغان ئاياغ كىيىمى: پاختىلىق پايپاق. تېرە پايپاق. كىگىز پايپاق. مەسىنىڭ پايپىقى. ③ ئۇچار قۇشلارنىڭ

پەنجىسى ئۈستىدىن ئۆسۈپ چىققان يۇمران پەيلەر.

پايپاقا دەسسمەك ئوڭۇشسىزلىقتا ئۇچرىماق، پىشكەللىككە يولۇقماق.

پايپاقا نال قاققاندەك پەقەت جايىغا چۈشمىگەن، لايىقىدا بولمىغان؛ داڭقان پۈتى: خۇ ئەپەندى ئۆز مەيلىچە ئۆزگەرتىشكە باشى، شۇڭا پىقىرنىڭ سۆزىنى پايپاقا نال قاققاندەك سۆز دېمەس.

پايپاقلىق سۈپ ① پايپىقى بار، پايپاق كىيگەن: ھەممىنىڭ ئالدىدا كاستۇم-بۇرۇلكا كىيگەن بىر ئەر بىلەن پەلتو كىيگەن كارىشىنۋاي پايپاقلىق بىر ئايال كېلىۋاتاتتى. ② پەنجىسىنىڭ ئۈستىنى يۇمشاق پەي قاپلىغان، تۈكلۈك، يۇڭلۇق (قۇشلار ھەققىدە): پايپاقلىق خوراز. پايپاقلىق كەپتەر. ③ پايپاق تىكىش، توقۇش ئۈچۈن لايىق، باپ: پايپاقلىق يۇڭ. پايپاقلىق يىپ. پايپاقلىق رەخت. * زەينەپ ئۇكىسى رىشاتقا پايپاق توقۇپ بېرىش ئۈچۈن بىر پايپاقلىق يۇڭ يىپ سېتىۋالدى.

پايپاقلىق موگۇ <بوت> موگۇنىڭ بىر خىلى، رەڭگى كۈل رەڭ بولۇپ قارا قوڭۇر رەڭلىك يولچىلىرى بولىدۇ، كۆپىنچە ئوت-چۆپ دۆۋىلىرىدە ئۆسىدۇ، يېگىلى بولىدۇ.

پايپېتەك رەۋ [پاي+پېتەك] ئالدىراش-تېنەش، ئاۋارە، پاتىپاراق: ساھىبخانا قاسىم ئاخۇن ئاكا چاي قويۇش، نان ئۇشتۇش، مېھمانلارنى مەزەگە ئېغىز تېگىشكە زورلاش بىلەن پايپېتەك ئىدى.

پايپېتەك بولماق ئالدىراپ-تېنەپ، ئاۋارە بولماق، پاتىپاراق بولماق: سۆرۈك ئۆتتى ۋاقتىدىن ئېشىپ، پايپېتەك بولدى، تېنىدى باشلىق. — ھەي كاتىپ! — دەپ يەنە ئالدى تېلېفون، — چاقىرىڭ! — دەپ ۋارقىرىدى قاتتىق.

پايپېتەك قىلماق ئالدىراش-تېنەش ھالەتتە قالدۇرماق، ھولۇقتۇرماق، پاتىپاراق قىلماق؛ تىرىپىرەن قىلماق: يېنىمدىكى جەڭچىمۇ گرانات تاشلىدى. ئىككى دانە گرانات دۈشمەن ماشىنىسى ئۈستىگە چۈشۈپ پارتلىدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا، ماشىنىدىكى ئوق-دورا پارتلاپ دۈشمەننى پايپېتەك قىلىۋەتتى.

پايپېتەكچىلىك ئى «پايپېتەك» بولغان ھالەت: تاغام پايپاسلاپ كېلىپ ئايالىغا ماشىنىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىپ بەردى. شۇنداق قىلىپ ئۇن مىنۇتقا قالماي، ئۆيگە يېتىپ كەلدۇق. مانا شۇ كۈندىن باشلاپ پايپېتەكچىلىك باشلاندى.

پايپىلىقۇش سۈپ. قولى قىسقا، ھال-ئەھۋالى ناچار، نامرات، ئۇتتۇرلۇق.

پايىتەخت ئى [پ] بىرەر دۆلەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئورۇنلاشقان شەھەر ۋە شۇ دۆلەتنىڭ سىياسىي مەركىزى: ۋەتىنىمىزنىڭ پايىتەختى بېيجىڭ. * شۇنداق قىلىپ، پايىتەخت ئالىي مەكتىپىدە ئوقۇشتىن ئىبارەت كىشىلەرگە ئاسانلىقچە نېسىپ بولمايدىغان بەخت-سائادەتنىڭ مېھرىدىن كېچىشىمگە توغرا كەلدى.

پايتىما ئى [پ] قونچلۇق ئاياغ كىيگەندە پۇتقا ئورىلىدىغان رەخت؛ ماتا، كىگىز پارچىسى: ئۇ ئەمدىلا ئۆتۈكىنىڭ ئىچىگە سۇ توشۇۋالغانلىقىنى سەزدى-دە، دەرھال ئۆتۈكنى سېلىپ، ئىچىدىكى سۇنى تۆكۈپ تاشلاپ، پايتىمىسىنى سىقىۋېتىپ قايتىدىن ئوراپ كىيدى.

پايتىمىسى چۇۋۇلماق ئەپتى-بەشىرىسى ئېچىلماق، ئەيىبى ئاشكارىلانماق.

پايتىمىسىنى تەتۈر ئورىماق پالاكەت باسماق، نەس باسماق، پېشكەللىككە يولۇقماق، تەلىيى قاچماق: — ھە، ئەمدى خېلى چۆچۈپ قاپسەن، ئالدىمغا چۈشۈپ ماڭ، — دېدى-دە، ماڭا ئوخشاش پايتىمىسىنى تەتۈر ئورىغان سەيسكەش بىر ئادەم بىلەن ئىككىمىزنى چۈشكىچە بىدە توغراتتى. ئۇنىدىن كېيىن نامازدىگەرگىچە قىغ توشۇتۇپ قويۇپ بەردى.

پايتىمىسىنى سۆرەپ يۆرمەك ئىشىنى

ئەپلەشتۈرەلمەي سىۆرىلىپ يۈرمەك: ئۇنىڭ قىلغان ئىشىنىڭ تايىنى يوق، پايتىمىسىنى سۆرەپ يۈرۈپ كۈننى ئۆتكۈزىدۇ.

پايچىك ئى [پ+ر] ھەسسىدارلىق شىركىتىدىكى پاي چېكىنى باشقۇرىدىغان ۋە پاي قوشقان كىشى، ھەسسىدار.

پايچىكلىك «پايچىك» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھەسسىدارلىق شىركىتى ھەربىر پايچىكىنىڭ پايچىكلىك ھوقۇقىنى ئەلۋەتتە ئېتىراپ قىلىدۇ.

پايخان ئى ① بىرىنچى قېتىم سورۇلغان خامانىدىن چىققان، قايتا يەنچىشكە تەييارلانغان يىرىك سامان ۋە باشاقلار: تەخەيلىك ئېشەك پايخانغا يارىماس (ماقال). * ئۇلار زوڭزىيىۋېلىپ يېرىم كېچىگىچە ئارپا يۇلدى. سىيرىلىما يەر بىلەن تۇۋەنگە قاراپ يۇلغاچقا تۇرسۇننىڭ گەجگىسى، تېقىمى قاتتىق ئاغرىدى. ئۇلار پايخاندىن چىققان كاللاردەك چاڭقاپ كەپىگە ماڭدى. نە سۇ، نە تاماق يوق ئىدى. ② پاچاق سۆڭىكى: بەلكى، چىن ئىنسانغا ياتتۇر ئۆچ ـ ئاداۋەت ساقلىماق، ئىتقلا خاس بىر ھۈنەردۇر ئەسلىي پايخان چاينىماق.

پايخان بولماق دەسسەلمەك، يانجىلماق، چەيلەنمەك: قارىغىنا ئەتراپىڭدا قالماپتۇ چۆپ، بۇ ئوتلاقمۇ تۈگىشىپتۇ پايخان بولۇپ.

پايخان قىلماق ــــ> **پايخانلىماق:** چاڭ توزۇتۇپ بېغىمغا بىرچاغ، بىر توپ مەلئۇن كەلدى ئولىشىپ. قىلدى رەڭدار گۈللەرنى پايخان، گۈل بەرگىمۇ كەتتى سولىشىپ.

پايخاندىماق پ ــــ> **پايخانلىماق.**

پايخانلىماق پ دەسسىمەك، يانجىماق، چەيلىمەك.

پايدا ئى [پ] ①بىرەر كىشى ياكى نەرسىگە يېتىدىغان مەنپەئەت، نەپ: خەققە ئىشلىشىپ بەرگىلى بىكاردا قالغان كىشى بارمىكىن، قىلىدىغان ئىش بولمىسا، ئۆيگە بېرىپ ئۆز ئىشىمىزنى قىلساق شۇ پايدا ئەمەسمۇ؟ ② <س ئق> ئىشلەپچىقىرىش، سودا ـ سېتىق ۋە تۈرلۈك تىجارەت يوللىرى ئارقىلىق كىرگۈزگەن كىرىمدىن، تەننەرقى ياكى دەسمايىسىنى ۋە باجنى چىقىرىۋەتكەندىن كېيىنكى ئاشقان سومما، ھايان: ئۇزۇن يىل سودىگەرچىلىكتە يۈرگەن تۆرىخاننىڭ پايدىغا ئۆگەنگەن كۆڭلى، پايدا دېسە ئۇيقۇسى كەلمەيدىغان كۆزلىرى، بۇلتۇرقى گۈرۈچتىن كىرگەن بىرمۇنچە ھايان بۇ يىلمۇ يەرنى كوپىراتسىيىگە بەرمەستىن، تېرىشقا مەجبۇر قىلدى.

پايدا ئالماق بىرەر ئىش ياكى بىرەر نەرسىدىن نەپكە ئىگە بولماق، مەنپەئەتكە ئېرىشمەك: ساڭا ئەللىك سوم دەسمايە بېرەي. سەن دەڭلەرگە بېرىپ، يېزا ۋە قىرلاردىن كەلگۈچىلەردىن سورۇشتۇرۇپ، تېرە ـ تەسەك سېتىپ ئال، ئۇنى جاللاپ (مويچى سودىگەر)لارغا ساتساڭ پايدا ئالىسەن.

پايدا بەرمەك بىرەر ئىش ياكى نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت يەتكۈزمەك، ھايانغا ئېرىشتۈرمەك.

پايدا بولماق بىرەر ئىش ۋە نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان كۆرۈلمەك: سۇلايماننىڭ تۇنۇگۇن ساتقان ئالتە سوكەن شاپتۇلىدىن ئوتتۇز يۈەن پايدا بولدى.

پايدا تاپماق بىرەر ئىش ۋە نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايانغا ئېرىشمەك: بەزىلەرنىڭ دېيىشىچە ئۇلار باغ ھېسابىدا سېتىۋېلىپ ماشىنىلىرى بىلەن قەغەز زاۋۇتىغا ئاپىرىپ كىلولاپ ساتىدىكەن. شۇ چاغدا بىر باغ قومۇش ئەللىك يەتتە يۇڭگىغا يارايدىكەن. شۇنداق قىلىپ پايدا تېپىۋاتقان ھايانكەشلەر ئوخشايدۇ، ئاكا.

پايدا تەگمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن مەنپەئەت، نەپ يەتمەك؛ ھايانغا ئېرىشمەك: بەزىدە كېچىكىپ قايتسا ئۆيىگە، زورىخان توختىماي سۆزلەپ كېتەتتى: «ئەزالار قايتقىلى نەۋاق ئېتىزدىن، بىھۇدە ئىشتىن نە پايدا تېگەتتى.»

پايدا چىقماق نەپ، مەنپەئەت، ھايان

كۆرۈلمەك: بۇ يەردە تۇرۇۋېرىشتىن ھېچ پايدا چىقمايدۇ. قايتىپ بېرىپ مەسلىھەت بىلەن بىرەر چارىسىنى قىلايلى...

پايدا قونماق بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان قوشۇلماق: بۇ سودىدا بىر تەڭگىگە بەش تەڭگە پايدا قوندى.

پايدا قىلماق ① بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن ئىقتىسادىي نەپ، مەنپەئەت يەتمەك: تۈنۈگۈن مەن بىر ھارۋا قوغۇن ئېلىپ سېتىۋىدىم، ئىز پۇلىدىن بىر ھەسسە ئوشۇق پايدا قىلدى. ② ئىجابىي نەتىجە بەرمەك، ياخشى تەسىر كۆرسەتمەك: پەقەت قىزغا دورىلارنى ئوراپ بېرىپ بولغاندىن كېيىن بىرئاز مەنىلىك قىلىپ: — پايدا قىلىپ قالسا يەنە كېلەرسىز، — دېگەن سۆزنى ئارانلا دېيەلىدىم.

پايدا كۆرمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ كۆرمەك؛ مەنپەئەت، ھايان تاپماق: كىچىككىنە قىزنى يىغلىتىپ، قانچىلىك لەززەت ئالدىم؟ ئوقۇتقۇچىغا يالغان ئېيتىپ نېمە پايدا كۆردۈم؟...

پايدا كۆزلىمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان ئېلىشنى ئويلىماق: بۇنىڭ ھەممىسى پايدىسىنى كۆزلەپ قىلغان ئىش، چىن دوست ساڭا پايدا كۆزلەيدۇ، ئۆزىنى ئۇنتۇپ سېنى سۆزلەيدۇ.

پايدا نىسبىتى <س ئىق> قوشۇمچە قىممەت نىسبىتىنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى، پايدا نىسبىتىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەن بولۇشى تۆۋەندىكى ئۈچ ئامىلغا باغلىق. بىرىنچى، قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى قانچىكى يۇقىرى بولسا، پايدا نىسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئىككىنچى، كاپىتالنىڭ ئورگانىك تۈزۈلۈشى قوشۇمچە قىممەت نىسبىتى ئۆزگەرمىگەن شارائىتتا قانچىكى تۆۋەن بولسا، پايدا نىسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ. ئۈچىنچى، كاپىتالنىڭ ئوبوروت سۈرئىتى قانچىكى تېز بولسا، يىللىق پايدا نىسبىتى شۇنچە يۇقىرى بولىدۇ.

پايدا ئۈندۈرمەك بىرەر ئىش بىلەن شۇغۇللىنىش جەريانىدا ئۈنىگەندىن نەپ، مەنپەئەت، ھايان قىسمىنى چىقىرىۋالماق: ئۇلار خەلىپە ھارۇن رەشىتنىڭ سېلىق-دارامەتلىرىنى ھۆددىگە ئېلىپ خەلقتىن پايدا ئۈندۈرۈپ ئالغۇچى ئىككى جازانىخور يەھۇدىينى كۆرۈپ قاپتۇ.

پايدا يەتكۈزمەك بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىدىن نەپ بەرمەك؛ مەنپەئەتكە، ھايانغا ئىگە قىلماق: مەيدان يېڭى قۇرۇلغان 1959-يىلدىن بۇيان دۆلەتكە جەمئىي 99 مىڭ كۇب مېتىردىن ئارتۇق ياغاچ ماتېرىيالى يەتكۈزۈپ بەردى ۋە ھەر يىلى دۆلەتكە نەچچە ئون مىڭ يۈەن ئەتراپىدا پايدا يەتكۈزدى.

پايدا يېمەك ئەرزان ئېلىپ، قىممەت سېتىش، قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈش، سودىنى كېلىشتۈرۈپ قويۇش قاتارلىق يوللار بىلەن نەپ ئالماق: — ئىنساپ قىلسىلا. شۇنىڭ ئۆزىدىمۇ بىر-ئىككى مىڭ كوي پايدا يەيلا ئەمەسمۇ؟ ئىش ئوڭۇشلۇق بولىۋەرمەيدۇ قارىم.

پايدا-زىيان پايدا ۋە زىيان: ئەسلىنى ئېيتقاندا، پايدىسى يوق ئىشنى قىلىشقا ئۇرۇنۇشنىڭ ھاجىتى يوق. لېكىن بىر ياشنىڭ قەلبىنى پايدا-زىيان ھېساباتى بىلەن مەڭگۈ چىرماپ قويغىلى بولامدۇ؟ * ئەكبەر ئىشىكنىڭ تۇتقۇچىنى تۇتۇپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا: — مەن بۇ يەردە پايدا-زىيان قوغلىشىۋاتمايمەن، خاتىرجەم بولۇڭ! — دەپ جاۋاب بەردى.

پايدىسىز سۈپ ① پايدىسى، مەنپەئىتى يوق، پايدا چىقمايدىغان: — قارىسىلا سىلىنىڭ ئەخمەقلىقلىرىنى، مۇشۇنداق بىر پايدىسىز ئىشقا شۇنچە كۆپ ئاۋارە بولىدىلا. بولدى قىلسىلا ئەمدى، — دېدى ئايالى قاسىم قارىيغا نارازىلىق بىلەن. ② ئەھمىيەتسىز، زىيانلىق: پايدىسىز گەپ. * ئۇرۇشنىڭ ئۆزى ئۇچۇن پايدىسىز بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرگەن مىگرۇي دەرھال دۈمباقلىرىنى چالدۇرۇپ چېرىكلىرىنى چېكىنىشكە بۇيرۇق قىلدى.

پايدىسىزلىق «پايدىسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەسكەرلەردىن گايىلىرى سوستاۋغا يېتۆېلىشقا ئۇرۇنۇپ كۆرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ پايدىسىزلىقىنى بىلىپ، توختاپ قالدى.

پايدىكەش سۈپ [ئە+پ] دائىم پايدا ئېلىش كويىدا بولىدىغان، ھايانكەش: ئاھ، ئەجەب كۈنلەر ئىدى، ھەر ياندا ھىجران قايغۇسى، پايدىكەش قاسساپقا ياغ، قوي، ئۆچكىگە جان قايغۇسى، ئۆچتى، ئەي ئۇستاز، سېنىڭ ئۆمرۈڭ ــ ھاياتىڭ پانۇسى، «ئىنتىقام!...» ئۆچمەس يۈرەكتىن بۇ قىساسنىڭ تامغىسى.

پايدىلاندۇرماق «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پايدىلانماق پ. بىرەر ئادەم، نەرسە ياكى ئىمكانىيەتتىن بەھرىمەن بولماق؛ ئۇنى ئۆز ئىشى، ئېھتىياجى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرماق؛ ئىشلەتمەك: ۋاقىتتىن پايدىلانماق، كۈچىدىن پايدىلانماق. * ئۇ نىجاتقا كىتاب، يېمەك-ئىچمەك ياكى باشقا لازىمەتلىكلەرنى ئەكىرىپ بەرمەكچى بولسا، كۆپىنچە ھاللاردا ئەخمەتنىڭ كىچىك ئىنىلىرىنى ئىشقا سالاتتى. ئارىلاپ-ئارىلاپ ئۆزىگە يېقىن بولغان بەزى قىز ئوقۇغۇچىلاردىنمۇ پايدىلاندى.

پايدىلىق سۈپ. پايدىسى بار؛ پايدا، مەنپەئەت كەلتۈرىدىغان: پايدىلىق ئىش. پايدىلىق ئادەم. * قاسىمنىڭ كاللىسىنىمۇ نۇرغۇن چىگىش خىياللار چىرمىۋالدى، ئۇمۇ ئۆزىگە پايدىلىق گەپ-سۆزلەرنىڭ چىقىشىنى ئارزۇ قىلاتتى. * مېۋىسىز باغ-بوستاندىن چۆل-باياۋان پايدىلىق، مەنپەئەتسىز ئادەمدىن تىلسىز ھايۋان پايدىلىق.

پايدىلىق قۇشلار <زوئول> زىيانداش ھاشارات ۋە زىيانداش ھايۋانلارنى تۇتۇپ يەپ، بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك ھالدا ئىنسانلارغا پايدا يەتكۈزىدىغان قۇشلار. مەسىلەن: قارلىغاچ، كاككۇك، مۈشۈكياپىلاق قاتارلىقلار.

پايدىلىق ھاشاراتلار <زوئول> ئىنسانلارغا بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك ھالدا پايدا يەتكۈزىدىغان ھاشاراتلار. مەسىلەن: مەشۇت چىقىرىدىغان پىلە قۇرتى، ھەسەل ئىشلەيدىغان ۋە ئۆسۈملۈكلەرنى چاڭلاشتۇرىدىغان ھەسەل ھەرىسى، دېھقانچىلىقتا زىيانلىق ھاشاراتلارنى يوقىتىدىغان ياچۇەك، خانىقىز، يېڭناغۇچ قاتارلىقلار.

پايدىلىق ئېگىزلىك <ھەرب> تۆۋەننى كۆرگىلى، ئەتراپتىكى يەرنىڭ ئېگىز-پەسلىكىنى ۋە بىناكارلىق قۇرۇلۇشلىرىنى كونترول قىلغىلى بولىدىغان ئېگىزلىك.

پايدىلىنىش «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: ئورمانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ۋە ئۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىش ھەمدە ئىشلەپچىقىرىش، خەلق تۇرمۇشىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىپ ھەل قىلىش لازىم.

پايدىلىنىش نىسبىتى <س ئىق> مەلۇم بىر نەرسىنىڭ پايدىلىنىلغان قىسمىنىڭ ئومۇمىي ساندا ئىگىلىگەن نىسبىتى.

پايدىلىنىشماق «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئابدۇۋېلى دادۇي ئىشخانىسىدا دادۇي كادىرلىرىغا شۇنداق دەپ ۋارقىراۋاتاتتى: ــ ھەرقايسىڭ شۇنچە يىللاردىن بېرى كوللېكتىپنىڭ مال-مۈلكىدىن خالىغانچە پايدىلىنىشتىڭ، بولار ئەمدى، ئىنساپ قىلىش...

پايدىلىنىلماق «پايدىلانماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ خەتتىكى بەزى مىسرالاردا ئەكس ئەتكەن پىكىرلەر شېرىنىنىڭ پەرھاتقا يازغان خېتىدىن پايدىلىنىلدى.

پايسۇق رەۋ. دىئال. پوسۇققىدە، تۇيۇقسىز، تاسادىپىي.

پايسىندۇرماق «پايسىنماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن ئاڭلىسام سەن ھېساب دەرسىدە ھەممىدىن بۇرۇن قول كۆتۈرىدىكەنسەن، بىلەمسەن، رەقىب مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ. سەن كەلمەستە ئۇ تۆتىنچى سىنىپتا ھەممىنىڭ ئالدى ئىدى. سەن كېلىپ ھە دېسىلا ئۇنىڭدىن

بۇرۇن قول كۆتۈرۈۋېرىپ ئۇنى پايسىندۇرۇۋەتتىڭ.

پايسىماق پ ① بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى گەپ-سۆز قىلىشتىن رايى قايتماق: مەن بۇ ئىشنى قىلىشتىن سەل پايسىنىپ قالدىم. ماڭا بۇ ئىشنىڭ ئارقىسىدا قانداقتۇر بىر خەۋپ-خەتەر يوشۇرۇنۇپ تۇرغاندەكلا تۇيۇلدى. ② بەرداشلىق بېرەلمەسلىك، بوشاشماق.

پايسىنىشماق «پايسىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پايقەدەم ئى [پ+ئە] تاشلانغان قەدەم، ئېلىنغان قەدەم: ئۇزۇندىن بېرى ئۆزلىرىنىڭ پايقەدەملىرى بۇ تەرەپكە يەتمىدى، نېمە بولغاندۇ؟

پايكا ئى. دىئال. مەخسۇس چىلىمدا تاماكا سانتقۇچى.

پايلاتماق «پايلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پايلاشماق I پ. چىدىماق، پايلىماق: — ھېلىمۇ مۇشۇ تاغلار پايلاشتى-دە، — بوۋاي ئېغىر خورسىنىپ قويۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش دەمدۇ، بىر ھەرىكەت كەلدى. بەش ئادەم بار يەرگە بىردىن ئوچاق سېلىۋېلىپ، تۆمۈر تاۋلايمىز دەپ، ساي-سايلاردىكى دەل-دەرەخلەرنى كېسىپ كۆيدۈرۈشتى. بىزمۇ توسۇپ قالالمىدۇق.

پايلاشماق II «پايلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئەسكەر سۆزىنى داۋام قىلىپ، — مەرھۇم سىزدىن بۆلەك ھېچكىمگە بەرمىگىن دەپ تاپشۇرۇۋىدى. بالدۇرراق كېلەي دېسەم، ئىلاج قىلالمىدىم؛ ئارقامدىن پايلاشتى. ماۋۇ كىيىملەرنى تېپىپ، ئاندىن كەلدىم.

پايلاق ئى. پايلاقچى تۇرىدىغان جاي؛ تۇتۇپ تۇرۇش ئورنى؛ قاماقخانا، تۈرمە: ھويلىلار ئەجەب ياخشى، كىرىپ كۆرگىلى بولماس، سەن قەپەستە پايلاقتا، بىرگەپ قىلغىلى بولماس.

پايلاقچى ئى ① بىرەر ئادەم ۋە نەرسىنىڭ ئامانلىقىنى، بىخەتەرلىكىنى ساقلاشقا، كۆزىتىپ تۇرۇشقا قويۇلغان كىشى؛ كۆزەتچى، ساقچى: ۋەزىرنىڭ خوتۇنى قىز تۇغقان ئۆينىڭ ئىشىكىگە ئىككى ياش قىزنى پايلاقچى قىلىپ قويۇپ ئۇلارغا ھېچكىمنى بۇ ئۆيگە كىرگۈزمەسلىكنى بۇيرۇدى. ② بىرەر كىشىنىڭ ھەرىكىتىنى يوشۇرۇن كۆزىتىپ مەلۇم قىلىپ تۇرۇشقا قويۇلغان كىشى؛ خائىن، جاسۇس: راخمان ئەسىرنى ۋاقتىنچە پادىچى ساتمىسىدا نازارەت قىلىشنى بۇيرۇپ، كۆز ئالدىدىكى ئۇرۇش پىلانىنى ئويلاشقا باشلىدى. ئۇ پايلاقچىدىن مۇھىم ئاخباراتنى قولغا چۈشۈرۈۋالغانلىقىغا تولىمۇ خۇشال ئىدى.

پايلاقچىلىق «پايلاقچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: مەن ئەقلىمگە كەلگەندىن بۇيان ناسىر بەگنىڭ بوسۇغىسىدا پايلاقچىلىق قىلدىم، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن قېرىپ، ماغدۇرۇمدىن كەتتىم. * گومىنداڭچىلار پارتىزانلارنىڭ ئارقا سېپىنى پاراكەندە قىلىش ئۈچۈن، ئەڭ تەجرىبىلىك جاسۇسلارنى تاللاپ يولغا سالدى. بۇ جاسۇسلار كىچىك تىجارەتچى، قەلەندەر نىقابى بىلەن ئاقسۇ، باي ناھىيىلىرىدە پايلاقچىلىق قىلاتتى.

پايلاقلىق سۈپ. ئارقىسىغا پايلاقچى قويۇلغان، نەزەربەند قىلىنغان: مەن نەگە بارالايمەن، بويىنۇم قىلدا باغلاقلىق. ھەربىر باسقان قەدىمىم، مىڭ كۆز بىلەن پايلاقلىق.

پايلىماق I پ. بىرەر ئىش ياكى سۆز-ھەرىكەتتە بەرداشلىق بەرمەك، سەۋر قىلماق، تاقەت قىلماق: بۇ بالىغا بىر ئاياغ جىق بولسا بىر ئاي پايلايدۇ. * جۇپ ئۆزۈك قولۇمدا تۇرسا، دۇنيانى ئويلاپتىمەن. بىردەم ئايرىلماس يارىمنىڭ ئوتىغا پايلاپتىمەن.

پايلىماق II پ. يوشۇرۇن كۆزەتمەك، كۆز-قۇلاق بولماق، مارىماق؛ پېيىغا چۈشمەك: دۈشمەننى كۈندۈزى ئويلا، كېچىسى پايلا (ماقال). * قۇتلۇق دەل زەيتۇنەم ئۆيدىن چىقىدىغان پەيتنى پايلاپ، ئالدىنقى كۈنى ئىككىيلەن خوشلاشقان ھېلىقى چىغىر يول ئاغزىدىكى ئېگىزلىكقا ماللىرىنى قويۇۋېتىپ، سۇۋادانىدەك ئېگىز ئۆسكەن بىر تۇپ نان جىگدىسىنىڭ ئۇچىغا

چىقىپ ئولتۇرۇپ، زەيتۇنەمنىڭ ئۆيدىن چىقىشىنى كۈتتى. * لۇتپۇللانىمۇ بىر يامان قىسمەت قوغلاشماقتا ئىدى. ئۇنىڭ كەينىدە بىر مۇدھىش دىۋىنىڭ سايىسى ئەگىشىپ پايلاپ يۈرەتتى.

پايمال ئى]پ] ← **پايمال بولماق.**

پايمال بولماق ① ئاياغ ئاستىدا دەسسەلمەك، بېسىلماق، چەيلەنمەك، يانجىلماق. ② كۆچمە. ئاياغ ئاستى بولماق، دەپسەندە بولماق، خورلانماق: نەچچە ئون يىل مۇستەبىتلەرگە بولۇپ بىز پايمال، بىرلىشىپ قىلدۇق كۈرەش، ھۆرلۈك ئۈچۈن تاپتۇق ئامال.

پايمال قىلماق ① ئاياغ ئاستىدا دەسسىمەك، باسماق، يانجىماق، چەيلىمەك: ساۋۇت ئاكا بامداتتىن يېنىپ ئېتىزلىقىغا كەلسە ياۋا توڭگۇزلار زىرائەتلىرىنى ئاللىقاچان پايمال قىلىۋەتكەنىكەن. ② كۆچمە. ئاياغ ئاستى قىلماق، دەپسەندە قىلماق، خورلىماق: قىلدى ئەل بەختىنى پايمال جۇت ـ شىۋىرغان بىرزامان، كۆلمىگەي ئەردى كۆڭۈل داۋايى گۈلاپ بولمىسا.

پايمۇپاي ① بىر پاي، بىر پايدىن: پايمۇپاي ئاياغ. ② باشمۇباش: ئىسكەندەر ھارۋىسىنى ياسىنىڭ ھارۋىسىغا پايمۇپاي تېگىشتى.

پايقىماق (توغرىسى: بايقىماق) ← **بايقىماق.**

پايناپ ئى ① يۇقىرى ئېقىن، سۇنىڭ بېشى: ـــ سۇلايمان قېچىپتۇ، بۇ نېجىس تاشلىق پايناپ ئايىغىدىكى ئازغان يولىدىن ئۆتۈپ، ساي ئىچى بىلەن تاغ تەرەپكە قېچىپتۇ، ـــ دەپ خەۋەر يەتكۈزدى. ② سۈپ. سۇ تەستە چىقىدىغان، سۇغا قېرىنىق: ـــ بۇ پايناپراق يەر، مېنىڭ ئەمگەك كۈچۈم ئاز، شۇڭا مۇمكىن بولسا ماڭا سۇ ئىنتىكرەك چىقىدىغان يەردىن بەرسەڭلار، ـــ دەپ ئىلتىماس قىلدى رەقىب ئاخۇن.

پاينەك ئى [پ] ① تۇخۇمنىڭ توم، يوغان تەرىپى (ئۇچىغا قارىمۇقارشى تەرىپى): سىيىت، مەشرەپكە كۆرەڭلەپ: ـــ مۇشۇنداق تۇخۇمدىن ئىككى يۈزنىڭ ئۈچ ـ پاينىكىنى ئۇرۇۋالىمەن، دېسىمۇ قورقماي چېكىشىۋېرىمەن، ـــ دېدى. ② كۆچمە. مىلتىق، ئاپتومات، قىلىچ قاتارلىق قوراللارنىڭ تۇتىدىغان يېرى، دەستىسى: جانىبەك، كەلگەن پېتى قوش ئېغىزلىق مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ھېلىقى كىشىگە يامىشىۋاتقان بۆرىنىڭ بېشىغا پۈتۈن كۈچى بىلەن بىرنى سالدى. ③ باشنىڭ چاچ ئۈنمىگەن ۋە چاچ چۈشۈپ كەتكەن غىلتاڭ قىسمى، پارقىراق چوققىسى: قىلغان خىيالىنىڭ تولىلىقىدىن باشلىرىمنىڭ تۈكى چۈشۈپ، ساتىراشنىڭ ئۇۋىقىدەك غىلتاڭ بولۇپ كەتتى دېسىلە...يىگىت بېشىدىن دوپپىسىنى يۇلۇۋېلىپ، قىپقىزىل پاينەك چوققىسىغا شاپىلاقلىدى.

پاينەكباش ئى [پاينەك + باش] بېشىغا چاچ ئۈنمىگەن، بېشىنىڭ چېچى چۈشۈپ كەتكەن، چېچى يوق، ئايپاڭباش، تاقىرباش: پاينەكباش بۇ ئادەمنىڭ ئىنتايىن ئاچچىقى يامان ئىدى. شۇڭا كىشىلەر بۇ ئادەمگە كۆپ ھاللاردا چاقچاق قىلىشقىمۇ پېتىنالمايتتى.

پەپىلەتمەك «پەپىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پەپىلەشمەك «پەپىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پەپىلەنمەك «پەپىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەپىلىمەك پ. كۆيۈنۈپ ئاسرىماق، تەربىيەلىمەك، قەدىرلىمەك: سىز مېنى ئۆلۈمدىن قۇتۇلدۇرۇپ، ئاتا ـ ئانا تېپىپ بەردىڭىز، شۇ ئاتا ـ ئانام مېنى پەپىلەپ ئۆستۈرۈپ، ئوقۇتۇپ ئادەم قىلدى.

پەپىلقۇش ئى. دىئال. قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، ئىقتىدارسىز ئادەم.

پەتە ئى [ئە] ① ئۆلۈم ئۈزىتىلغان ئۆيدىكى ھازىدارلارنى يوقلاپ قايغۇ بىلدۈرۈش؛ تەسەللى: ـــ ئايال كىشىنىڭ بوسۇغا داۋسىنى ئاتلاپ چىقمىقى ئاسانمۇ، ـــ دېدى ئۇ كۆز ياشلىرىنى

سۇرتۇپ تۇرۇپ، — ئەيىندىنىڭ تۇغقانلىرىنى يوقلىيالماي يۈرەتتىم، ئۆلۈم پەتىلىرىنى بىرىيولىلا تۈگىتىپ چىقاي دەپ ماڭدىم. ② ئۇرۇق-تۇغقان، ئەل-ئاغىنىلەرنى يوقلاپ قىلىنىغان زىيارەت: پەتە قىلماق. * ئۇنىڭ نەزىرىدە، شەھەر چىققان كۈنى كېلەلمىسمۇ، ئەتىسى ئەتىگەندە چوقۇم بۇ ئۆيگە پەتىگە كېلىشى كېرەك ئىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئۈمىدى يوققا چىقتى.

پەتە قىلماق ① ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدىكى هازىدارنى يوقلاپ، قايغۇ بىلدۈرمەك؛ تەسەللى بەرمەك: مانا شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، كۆتۈلمىگەندە ئابدۇللا داموللا مەتقۇر-بانىنىڭ ئۆيىگە پەتە قىلىپ كىرىپ كەلدى. بۇ ئادەتتىكى پەتە ئىدى ② ئۇرۇق-تۇغقان، ئەل-ئاغىنىلەرنى يوقلاپ، زىيارەت قىلماق: مەسۇمكام ماڭا قاراپ: — بىزنىڭ ئۆيلەرگىمۇ پەتە قىلىپ بېرىڭ، ئۇكام. يەڭگىڭىزنىڭ قولى گۈل، قايماقلىق ئەتكەن چاي، تۇخۇم پوشكىلى بىلەن مېھمان قىلىدۇ، — دېدى.

پەتەك سۇپ. بويى ئۆسمىگەن؛ پاكار: ئوسمان بەگنىڭ ئۆيىگە ھەر-ھەر كاتتا مېھمانلار توشۇپ كېتىپتۇ، ئوسمان بەگە سەلەي موللامنىڭ كەلگەنلىكىنى ئاڭلاپ، ئالدىراپ-تېنەپ ئالدىغا چىقىپتۇ. مېھمانلار: — ئوسمان بېگىم بۇ پەتەككە نېمانچە قىلىپ كېتىدىغاندۇ؟ — دەپ ھەيران قاپتۇ.

پەتەكبۇرۇن ئى [پەتەك+بۇرۇن] <بىن> نەقىش گۈللىرىنىڭ ئارىلىقلىرىغا گەج، لاي بېرىپ سىلىقلايدىغان ئەسۋاب.

پەتتە ئى ① قۇرۇلتاي، يىغىن قاتناشچىلىرىنىڭ مەيدىسىگە تاقايدىغان ۋەكىللىك بەلگىسى؛ لېنتا: سالى ئەپەندى كۆرۈنۈشىدىن كەسپىنى پەملىگىلى بولمايدىغان بۇ ھەمراھىغا كۆزىنىڭ قىرىدا ئاستا قارىدى. مەيدىسىدىكى قىزىل پەتتە ئۇنىڭ تۇرقى ھالىتىگە قىلچە ماسلاشمىغانىدى. ② ئەر-ئاياللارنىڭ تۇرمۇش قۇرغانلىقىنى، تويلىشىشنى ئىسپاتلايدىغان گۇۋاھنامە؛ نىكاھ خېتى: پەتتە ئالماق. پەتتە يازماق. * نىياز، قاسىمغا: — ھازىرقى كۈندە قىزنىڭ كۆڭلى بولمىسا پەتتە بەرمەيدىكەن، مانا شۇنىڭ ئۈچۈن قىزنى قولغا كەلتۈرۈش تەس بولۇۋاتىدۇ، — دېدى. ③ سەللىنىڭ مۇرىگە تاشلىنىپ تۇرىدىغان قىسمى؛ ئۇچى: ھاجى ئىشاننىڭ سۆزىنىڭ ئېغىر تەسىرى ئاستىدا، بېشىدىكى چوڭ سەللىسىنىڭ پەتتىسىنى مۈرىسىدىن ئارتىلدۇرۇپ مەيدىسىگە چۈشۈرگەن، ئىككى بىلىكىگە بىر جۈپ كەھرىۋا تاشلىق تەسۋى ئاسقان، چوڭ «قۇرئان»نى ئىككى قوللاپ ئېچىپ تۇتقان ھالدا ھېسامىدىن داموللا ئۆيىدىن چىقىپ كەلدى.

پەتلە ئى. كىيىم-كېچەكنىڭ تۈگمىلەيدىغان تۆشۈكى: پەتلە ئاچماق. پەتلە تورلىماق.

پەتنۇس ئى [ر] ئۈستىگە چىنە-قاچا، قەنت-گېزەك قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى سېلىپ توشۇشقا ياكى داستىخانغا قويۇشقا ئىشلىتىلىدىغان تەخسە شەكىللىك مېتال بۇيۇم: ئىشىك ئېچىلىپ نان، چەينەك ۋە چىنە قويۇلغان پەتنۇسنى كۆتۈرگەن گۈلچېھرە مېھمانخانىغا كىرىپ كەلدى.

پەتىچى ئى ① ئۆلۈم ئۇزىتىلغان ئۆيدىكى هازىدارلارغا تەسەللى بېرىپ، يوقلاپ كەلگەن كىشى: ئانا قىزى ئانار يادىغا چۈشسىلا ئۆزىنى تۇختىتالماي ئىختىيارسىز يىغلايتتى. يىراق-يېقىندىن پەتىچىلەر كەلسە، ئىختىيارسىز ئىككى قولىنى بېلىگە تىرەپ، يىغان بىلەن قوشاق قېتىپ هازا ئاچاتتى. ② ئادەتتە ھېيت-ئايەم، توي-مەرىكە مۇناسىۋىتى بىلەن ئەل-ئاغىنە ۋە تونۇش-بىلىشلەرنى يوقلاپ كەلگەن كىشى: مەن بېيجىڭدىن قايتىپ كەلگىنىمدىن باشلاپ مېنى تەبرىكلەپ كەلگەن پەتىچىلەر ئۈزۈلمىدى. ھەممىلا كىشى مېنى خۇددى يېڭى تويۇم بولغاندەكلا مۇبارەكلەيتتى.

پەتىلەتمەك «پەتىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئايىمخان ئاچا بۈگۈن ئەتىگەندە ئۇرۇمچىدە ئوقۇپ كەلگەن قىزىنى

ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ ئۆيىگە پەتلەتكىلى ئېلىپ ماڭدى.

پەتلەشمەك «پەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ھېيت نامىزىدىن يانغان جامائەت ياقۇپ بوۋاينىڭ ئۆيىنى پەتلەشتى.

پەتلىمەك پ ① ئۆلۈم ئۈزىتىلغان ئۆيدىكى ھازىدارلارنى يوقلاپ، مەرھۇمغا قايغۇ بىلدۈرمەك؛ تەسەللى بەرمەك: جامائەت مەرھۇم ھاشىم ئاكىنى ياد ئېتىپ ئۇنىڭ ئائىلىسىگە بىرىپ ئارقىمۇئارقا پەتلىدى. ② ئادەتتە ھېيت ـ ئايەم، توي ـ مەرىكە مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇرۇق ـ تۇغقان، ئەل ـ ئاغىنە، قولۇم ـ قوشنىلارنى يوقلىماق، زىيارەت قىلماق: كېلەر ئازنا كۈنى ئۆيدىكى ھەممەيلەن قىزنىڭ ھامىسىنىڭ ئۆيىگە پەتلەپ بارىدىغان بولدى. * ئۇلار بىر ـ بىرىگە ئېگىلىپ سالام بېرىشەتتى. سىيىتمۇ ھەممە ئۆيىنى دېگۇدەك پەتلەپ چىقاتتى. دىتىغا ياقمىغان ئىشلارنى كۆرگەن ھامان: ــ ھوي، ئۇلۇغ ئاي، ئۇلۇغ كۈنلەردە يامان بولىدۇ، ــ دەپ نەسىھەت قىلاتتى.

پەتىنگان ئى [پ] <بوت> ــــ← **چەيزە:** توختاخۇن، بايىز خالۋاپلارنىڭ مەسلىھىتى بويىچە تېرىلغان قوغۇن ـ تاۋۇز ھەم مەيدانىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى ئوتياشلىقتا تەرخەمەك، شوخلا، پەتىنگان، قىزىل مۇچ، جاڭدۇ، بەسەي، سەۋزە، پىيازلار ئاللىقاچاندىن بېرى يېيىتىلىپ توشۇلماقتا ئىدى...

پەتىۋا ئى [ئە] <دىن> بىرەر چىگىش، مۇشكۈل مەسىلىلەرگە قارىتا شەرىئەت ۋە قانۇنغا ئاساسەن دىنىي ئۆلىمالار تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان خۇلاسە؛ قارار، ھۆكۈم: پەتىۋا چىقارماق. * ھېسامىدىن داموللا مۇنداق چاغلاردا شەرىئەتنىڭ ئۆزى تەرىپىدىن جارى قىلىنىدىغان پەتىۋالىرىنى ھە دېگەندىلا ئويدۇرۇپ چىقىرىۋېرىشكە ماھىر ئىدى.

پەتىۋاچى ئى. پەتىۋا چىقارغۇچى كىشى، مۇپتى: ــ ئۆزلىرىنىڭ ئورنىدا پېقىر بېرىپ كېلەي، ــ دېدى مەنسۇر بېگىم ۋە شۇ ئان ئادىل پەتىۋاچى يۇنۇس بەگ بىلەن بىللە سەككىز لەشكەرنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ كەتتى.

پەتىۋاچىلىق ئى. پەتىۋا چىقىرىش، پەتىۋا يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىشى: پەتىۋاچىلىق قىلماق. * مەن ئۇنىڭغا: ــ پەتىۋاچىلىقتا، كىتاب كۆچۈرۈشكە، چىرايلىق ھۆسنخەتكە، ھېساب ۋە ماتېماتىكىغا ماھىرمەن، ــ دېدىم.

پەجمۇردە سۈپ [پ] ① غەمكىن، سولغۇن: پەجمۇردە بولغان بالا. * سۆھبەتچىلەر تۇيۇقسىز پەيدا بولۇپ، قىزىق سۆھبىتىنى بۆلۈۋەتكەن بۇ پەجمۇردە يىگىتكە بىرئاز نارازى بولغان ھالدا قاراشتى. ② تىتىلغان، زەخىملەنگەن، بۇزۇلغان: ــ بۇنىڭغىمۇ شۈكۈر، تېرەڭدە كېلىشتۈرۈپ بىر جۇۋا كىيەي، پەجمۇردە قىلماي سويۇڭلار، ــ دەپتۇ پادىشاھ.

پەجمۇردە بولماق ① غەمكىنلەشمەك، سولاشماق، سولماق. ② بۇزۇلماق، تىتىلماق، زەخىملەنمەك: گۈللىرىم پەجمۇردە بولدى، شاخمۇ شاخ قوندۇڭ كېلىپ، بەرگلىرى يەرگە چېچىلدى شاخلىرى كەتتى سۇنۇپ.

پەجمۇردە قىلماق ① غەمكىنلەشتۈرمەك، سولاشتۇرماق، سولدۇرماق. ② بۇزماق، زەخىملەندۈرمەك، تىتماق: ئىت چىشلەپ پەجمۇردە قىلىۋەتكەن جۇۋامنى كۆتۈرۈپ، ھويلىدىن ئاران قېچىپ چىقتىم.

پەجمىدە (توغرىسى: پەجمۇردە) ــــ← **پەجمۇردە.**

پەچەك ئى. <دىئال> پۇتنىڭ تىزىدىن تۆۋەنكى قىسمىنى ئىككى يان تەرەپكە كېرىپ ماڭىدىغان كىشى.

پەچىم [پ] ① سۈپ. يېرىق، چاك قاتارلىقلارنى قادايدىغان، ھىملاشتۇرىدىغان؛ چىڭىتىدىغان: پەچىم مىخ. پەچىم ياغاچ. ② ئى. چىڭىغان، ھىملاشتۇرۇلغان ھالەت: ئاغزىنىڭ پەچىمى يوق.

پەچىم قاقماق ھىملاشتۇرۇپ چىگىتىدىغان نەرسىلەرگە پەچىم مىخ ياكى پەچىم ياغاچ قاقماق.

پەچىم مىخ بىر تەرىپى قالپاقلىق يەنە بىر تەرىپى بىر ياكى ئىككى تىللىق، قېقىلىپ بولغاندىن كېيىن تىللىق ئۇچى يان تەرەپكە ياتقۇزۇۋېتىلىدىغان بىر خىل مىخ.

پەچىم ياغاچ بىر-بىرىگە ھەم قىلىپ قۇراشتۇرۇلغان تاختايلارنى چىڭ تۇتۇپ تۇرۇش ئۇچۇن تاختاينىڭ ئارقىسىدىكى ئويۇقچىغا كىرگۈزۈپ چىگىتىدىغان، بىر ئۇچى ئىنچىكە بىر تەرىپى تومقىرلىق ياغاچ.

پەچىم ياندۇرماق پەچىم مىخنىڭ تىللىق ئۇچىنى قايرىپ ياندۇرۇپ، مىخلانغان جاينى بوشىمايدىغان قىلىپ چىگىتماق: نۇراخۇن ئۇستام دەرۋازىنى مىخلاپ پەچىم ياندۇرۇپ تۇرۇشىغىلا يەنە ئەخمەت دۈيجاڭ ئالدىرىتىپ كىردى.

پەچىملەتمەك «پەچىملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پەچىملەشمەك «پەچىملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: رىشىت ھاجىم ۋە خوتۇنىنىڭ كۆزلىرى بولسىمۇ بولىدىغان، بولمىسىمۇ بولىدىغان ئۆي سەرەمجانلىرىغا تىكىلدى ۋە ئۇلارنى ئېلىشقا سېتىپ، قورساقنى پەچىملەشتى.

پەچىملەنمەك «پەچىملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەچىملىمەك پ ① بىرەر نەرسىنىڭ چاك، يېرىقىنى ئەتمەك، ھىملەشتۈرمەك، چىگىتماق: ئاغزىنى پەچىملىمەك. * ئۇكام، بۇ گەردۇن چىنىنى كىم قادىدى؟ سالغان قاداق مىخلىرى خېلى كۆپكەن، ياخشى پەچىملەپتۇ جۇمۇ؟ ئاتا-ئانىدىن قالغان تەۋەررۇكنى تاشلىۋەتمەي، سۇنسىمۇ قاداپ ئىشلەتكىنىڭىز ياخشى بولۇپتۇ. ② بوش ئورۇن

قويماي رەتلىك تىزماق: ئۇلار شۇنداق يامغۇرغا قارىمايماللارنى ماشىنىغا پەچىملەپ باستى ۋە ئۈستىنى ياپتى.

پەخەس رەۋ [پ] ھوشيار، دىققەت، ئاگاھ: پەخەس بولماق، پەخەس تۇرماق. * ئىشىكتىن چىقتى ئۇ سالدى قۇلۇپنى، تېز قايتتى ئاردىن ئۆتمەي ئۇزاق. دېدى ۋە «پويىزغا قالدى ئون مىنۇت، مەڭ بېلەت، پەخەستە قوزغىلىڭ تېزرەك».

پەخەس بولماق دىققەت قىلماق؛ ئاگاھ بولماق، ئېھتىيات قىلماق، ھوشيار بولماق: مەخمۇت پەيزۇللاغا: — مەن ساڭا باشتىلا ئېيتقان ئىدىمغۇ، سەن ئەمدى پەخەس بول، بولمىسا ئۇنىڭ قانداق ئۆچ ئالغانلىقىنى تۇيمايلا قالىسەن، — دېدى.

پەخەسلىك «پەخەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ چىشىنى چىشلەپ، غەيرەتكە كەلدى، پەخەسلىك بىلەن قول بومبىسىنى قولىغا ئالدى.

پەخىر (پەخرى) ئى [ئە] ① مەمنۇنىيەتلىك ھېس-تۇيغۇ، مەمنۇنىيەت؛ غۇرۇر: ئېھ! شۇ كۈن جانلاندى چەكسىز دىيارىم، كېچىلەپ كەلمىدى ئەلنىڭ ئۇيقۇسى. ئېھ! سېنى ئۆستۈرگەن ئۇلۇغ ۋەتەننىڭ، ئۇرغىدى قەلبىدىن پەخىر تۇيغۇسى. ② ماختىنىشقا، غۇرۇرلىنىشقا ئەرزىيدىغان ئادەم ۋە نەرسە، ئەڭ ياخشى نەمۇنە، ناما-يەندە؛ ئىپتىخار: ئېلىپ پارتىيىدىن قۇۋۋەت، ۋەتەندە تاپتى تەربىيەت، جاھاندا تاپتى شان-شۆھرەت، ۋەتەننىڭ پەخرى ئارمىيە.

پەخىرلەنمەك پ. بىرەر ئادەم، نەرسە ياكى ئېرىشىلگەن مۇۋەپپەقىيەت تۈپەيلىدىن مەم-نۇن بولماق، غۇرۇرلانماق، ماختانماق: شاھ پەرى ھاتەمنىڭ بۇ يەرگە ئۆزلۈكىدىن كېلىشىدىن چوڭقۇر پەخىرلەندى. ھەددىدىن ئارتۇق ھۆرمەت-ئېھتىراملار بىلدۈردى. نەچچە كۈنلەرگىچە قانماي سۆھبەتلەشتى.

پەخىرلىك سۈپ. ھۆرمەت، شان-شەرەپ بېغىشلانغان، بەخش ئېتىلگەن، پەخىر-لىنىشكە ئەرزىيدىغان؛ شەرەپلىك: خەلقىمىزنىڭ غۇرۇرى، مۇقام پىرى تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ پەخىرلىك نامى گويا بىر ئۆچمەس يۇلتۇزدەك،

ئەۋلادلار قەلبىدە مەڭگۈ ياشايدۇ!

پەخرىي سۈپ [ئە] كۆرسەتكەن خىزمەتلىرى ئۈچۈن ھۆرمەت يۈزىسىدىن سايلانغان ياكى مەرتىۋىسى ساقلاپ قېلىنغان: پەخرىي رەئىس. پەخرىي ئەزا. پەخرىي ئۇنۋان. * ئۇ ئەسلىدە بۇ كۆرگەزمىنىڭ ئېچىلىش مۇراسىمىغا رىياسەتچىلىك قىلغۇچى باش ساھىبخانا ۋە لېنتا كەسكۈچى پەخرىي ئادەم ئىدى.

پەخرىي قاراۋۇل ① بىرەر دۆلەت ئەربابى ياكى ئالاھىدە كىشىلەر ھۆرمىتى ئۈچۈن قويۇلىدىغان ھەربىي ئەترەت: قۇرۇقلۇق ئار-مىيە مەلۇم دىۋىزىيە شتابى پەخرىي قاراۋۇللۇققا بىر باتالىئوننى تەيىنلىدى. ② مەرھۇم ھۆرمىتى ئۈچۈن تاۋۇت قېشىدا تۇرىدىغان مەخسۇس كىشىلەر.

پەخرىي يارلىق كۆرسەتكەن ئالاھىدە خىزمەتلىرى ئۈچۈن بېرىلگەن بىرەر ئەمەل-ئۇنۋان ھەققىدىكى رەسمىي ھۆججەت، ئۇقتۇرۇش، پەرمان.

پەخرىي ئۇنۋان ياراتقان ئالاھىدە تۆھپە، كۆرسەتكەن پەۋقۇلئاددە خىزمەت ئۈچۈن بېرىلىدىغان ئالىي ھۆرمەت نامى؛ دەرىجە.

پەدە ئى [پ] ① تۇرلۇك چالغۇ ئەسۋاب-لارنىڭ دەستىسىدىكى تاۋۇش نوتىلىرىنى بەلگىلەيدىغان بوغۇملار: پەدە باسماق. پەدە باغلىماق. * ئۇ مېنىڭ دۇتارغا يېڭىدىن ئىشتىياق باغلاپ پەدە بېسىشنى ئەمدى ئۆگىنىۋاتقان چاغ-لىرىم ئىدى. ② ئاھاڭ: ھەش-پەش دېگۈچە ئىككى ئۇستەل سىرتقا چىقىرىۋېتىلدى، تالىپ دۇتارنى باشقىدىن ساز قىلىپ شوخ پەدىلەرگە باشلىۋەتتى.

پەدە باسماق چالغۇ ئەسۋابلارنىڭ دەستى-سىدىكى تاۋۇش نوتىلىرىنى بەلگىلەيدىغان بوغۇملىرىنى ئاھاڭغا كەلتۈرۈپ قول بارماق-لىرى بىلەن باسماق: پەدە بېسىشتا پەدە باسقان بارماقتىن باشقىلىرى يۇمۇلۇپ قالماي تۆۋەنكى پەدىلەرنى بېسىش ئۈچۈن تەييار تۇرۇشى لازىم.

پەدە باغلىماق دۇتار، تەمبۇر، راۋابقا ئوخشاش چالغۇ ئەسۋابلىرىنىڭ دەستىسىگە تار ياكى سىم بىلەن تاۋۇش نوتىلىرىنى بەلگىلەيدىغان بوغۇمچىلارنى بېكىتمەك: باغلىماق: ئۆز زامانىسىدا راۋابىمۇ ئىككى تارلىق، پەدىسىز بولىدىغان، سىنىڭ قولۇڭدا ئۇنىڭغا يەنە بىر تار قوشۇلدى، پەدىمۇ باغلاندى. ئاھ ئوغلۇم، سېنىڭدىن ئۈمىدىم چوڭ!

پەدە بېسىش ئۇسۇلى <مۇز> چالغۇ ئەس-ۋابلارنى ئىشلىتىشتىكى بارماق قوللارنىڭ تەقسىم قىلىنىشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. نوتىدا ئاۋاز بەلگىسىنىڭ ئۈستى ياكى ئاستى تەرىپىگە قايسى بارماق بىلەن چېلىنىدىغان-لىقى ئەرەب رەقىمى بىلەن كۆرسىتىپ بېرىلىدۇ.

پەدە چاقماق چالغۇ ئەسۋابلىرىدىكى پەدىلەر ئىنچىكە-توم ئورنىتىلىپ قالغانلىقتىن بېسىل-غان تار باشقا پەدىگە تېگىپ قالماق: راۋابىنىڭ پەدىلىرى ئۇپراش سەۋەبىدىن پەدە چاقىدىغان بولۇپ قالدى.

پەدە يۆتكىمەك ① چالغۇ ئەسۋابلارنى بىرەر ناخشىغا چېلىۋېتىپ تۇرۇپ باشقا بىرەر ناخشىغا ئۆزگەرتمەك؛ ناخشىنى يېڭىلىماق: ئېلشا تەدرىجى پەدە يۆتكەپ، ئۆز قىسمەتلىرىنى بايان قىلىشقا باشلىدى. * كېنىزەك ئۇنىڭدىن كېيىن دىلىنى ئۆزگە تارتىدىغان «ياقام پارە» دېگەن پەدىگە يۆتكەپ چاپتۇ. ② كۆچمە. پىلانىنى، ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتمەك، باشقىچە يول تۇتماق: شۇ بولدى بىر قارار، يۆتكەلدى پەدە، ئورۇنلاشقا تەلەپنى بەردى ۋەدە.

پەدەر ئى [پ] يېزت① ئاتا، دادا: پەدەرنىڭ ۋاقتىدا جانابىي ئۆمەر سازەندىنىڭ ئوردىدىن كېتىپ قېلىشى توغرا ئىش بولمىغان ھەزرىتىم. بۇ ئىشتا پەدەرنىڭ ئەيىبى يوق، — دېدى ئابدۇرىشتخان. ② مۆتىۋەر، ئۇلۇغ، يېتەكچى كىشىلەرنى ھۆرمەتلەش يۈزىسىدىن قوللىنىلىدىغان

هۆرمەت سۆزى: بۇ يۇرتتا كۆپ ئەسىرلەر ئىلگىرى بولغان ھۇنەر پەيدا، فارابى ھەم يۇسۇپ ئوخشاش ئۇلۇغ ئۇستاز پەدەر پەيدا. بولۇپ لۇتپى، ناۋايى ھەم قىدىرخانىدەك گۆھەر پەيدا، مۇقام ـ كۈي ئىقلىمى قىلدى بۈيۈك كەشپىتىن خەۋەر پەيدا.

پەدەڭ ئى. دىئال. تاماق يەيدىغان سىرلىق قاچا.

پەدىلىك سۈپ. پەدە باغلانغان، پەدىسى بار: پەدىلىك چالغۇ ئەسۋاب. * بۇ خىل سازلارنىڭ پەدىلىكى ئۈچۈن ئۈچەي تىركىشى، قوي تېرىسى تىركىشى، بوم تار، نىلۇن تار قاتارلىقلار ئىشلىتىـ لىپ كەلمەكتە.

پەر ئى [پ] (توغرىسى: پەي)←— **پەي.**

پەرەز ئى [ئە] ① بىرەر نەرسە ھەققىدە ئالدىنئالا قىلىنغان تەخمىنىي مۇلاھىزە؛ قىياس: ھازىر مۇشۇلارنىڭ ھۆكۈمرانلىق قىلىدىـ غان ۋاقتى. مېنىڭ پەرىزىمچە، سىلە تونۇشتۇرغۇچى بولۇشنى رەت قىلغانلىرى بىلەن ئۇنى تونۇشتۇرغۇـ چىلار يەنە چىقىدۇ. ② <پەلس> تېخى بىلىنـ مىگەن شەيئى ياكى قانۇنىيەت توغرىسىدا بار دەلىل ـ ماتېرىياللارغا ھەم ئىلىم ـ پەن قائىدىلىرىگە ئاساسلىنىپ قىياسەن قىلىنغان چۈشەندۈرۈش، تەسەۋۋۇر.

پەرەز قىلماق بىرەر نەرسە ھەققىدە گۇمان، قىياس، مۆلچەر، تەخمىن قىلماق: سادىق ئۇلارنى «ھۆكۈمەت ئادىمى (سوراقچىلار)مىكىن» دەپ پەرەز قىلدى، سەل ـ پەل ئۈمىدلەنگەندەك بولدى. * مەن ئايالنىڭ ئۆزگىچە تەقى ـ تۇرقىدىنلا چوقۇم ۋاھىت ھاكىمنىڭ بايا بىز گېپىنى قىلغان جۇرىن ئايالى شۇ دەپ پەرەز قىلدىم. ئۇ شۇنچىـ لىك كېلەڭسىز سەمرىگەن ئىدىكى، چوڭ ـ چوڭ كۆزلىرىنىڭ ئاستىدىكى گۆشلىرى ئىششىغاندەك پەسكە ساڭگىلاپ قوش ئېڭەكلىكى قاتلىشىپ تۇراتتى.

پەرەزىي سۈپ [ئە] پەرەزگە ئاساسلانغان؛ تەخمىنىي، خىيالىي.

پەرەڭ ئى. بۇرۇن تۆشۈكنىڭ ئارىسىدىكى كۆمۈرچەك سۆڭەك: نەجمىدىننىڭ گۆشلۈك، پارقىراق يۈزى ئېسىلىپ، كۆزلىرى پۇلتىيىپ چىقتى. بۇرۇن پەرەكلىرى كېرىلىپ، ئىنچىكە قارا بۇرۇتى قىمىرلاپ كەتتى.

پەرەڭ [پ+ئە] ① ئى. فرانسىيىلىك؛ فرانسۇز؛ غەربلىك: بوۋاي: ـــ بۇ مېھمانلار ئامېرىكىدىن كېلەمدۇ، پەرەڭدىن كېلەمدۇ بىزنىڭ كارىمىز يوق، لېكىن ئۇلار ئۇيغۇرنىڭ ناخشىسىنى قانداق پەيزى ئېيتىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ قالسۇن! ـــ دېدى دىلبەرگە بېشىنى ئىرغىتىپ. ② سۈپ. فرانسىـ يىدە، ياۋروپادا، غەربتە تەييارلانغان ياكى كەلتۈرۈلگەن: پەرەڭ مىلتىق. ③ كۆچمە. سۈپ. ھەرقانداق ئىش قولىدىن كېلىدىغان؛ چېۋەر، ماھىر، ئۇستا: ئۇ قولى گۈل، پەرەڭ ئادەم. * مەھەممەت شەمشەر دولان بويىچە داڭلىق ھۈنەرۋەن ئىدى. ئۇنىڭ قولىدىن ئايروپىلان ياساشتىن باشقىسى كېلەتتى. ئۇنى شۇڭا كىشىلەر «مەھەممەت پەرەڭ» دەپمۇ ئاتىشاتتى. ④ كۆچمە. سۈپ. قىپقىزىل، قېنىق قىزىل: پەرەڭ ياغلىق. * رەيھان گويا سادىق بۇ سۆزنى باشقا بىرسىگە ئېيتىۋاتقاندەك، دەسلەپ ئۇنىڭغا تىكىلگىنىچە تېڭىرقاپ تۇرۇپلا قالدى ۋە كېيىن سادىقنىڭ ھاياجانغا تولغان ئوتلۇق كۆزلىـ رىگە قاراپ، بىردىنلا ئاق سۈزۈك مەڭىزلىرى، قۇلاق، بويۇنلىرى پەرەڭدەك قىزىرىپ كەتتى.

پەرەڭ ياغلىق قىپقىزىل ياغلىق: يار بېشىدا پەرەڭ ياغلىق، قاش ـ كۆزى كۆرۈنمەيدۇ، يار يېنىمدا ئولتۇرسا، تاڭ ئاتقان بىلىنمەيدۇ.

پەرەڭگۈل ئى [پەرەڭ + گۈل] <بوت> ① تۈگمە گۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايـ دىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇـ رمىقى كەڭ، تۇخۇم شەكىللىك؛ گۈلى ئاق، ھال قىزىل ياكى قىزىل بولىدۇ، گۈل تاجىسى بىر قەۋەت ياكى قاتمۇ قات؛ مېۋىسى غوزىلىق مېۋە بولۇپ، ياپىلاق تۈكلۈك كېلىدۇ. ② مۇشۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ گۈلى.

پەرەنجە ئى [پ] ئازادلىقتىن ئىلگىرى

ئايالـلار باشـقا ئەر كىشـلەرگە يۈزىـنى كۆرسەتمەسلىك ئۈچۈن بېشـنى پۈركۈۋال-ـدىـغان، تونـسـمان ئۇزۇن يـېـپـىنـچـا: مەن ئايالىمغا ئۆزبېك ئايىملىرىنىڭ پەرەنجىسىدىن كىيـدۈرسەم قىلـچە چانمايدۇ، ـــ دېدى زاھىرجان.

پەرەنجىلىك سۈپ. پەرەنجىسى بار، پەرەنجە يېپىنغان: پەرەنجىلىك ئايال.

پەربۇن ئى <بوت> كۈنلۈكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كـۆپ يىللىق، سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمـىقى لېنـتا شەكىلـلىك، گۈللىرى كىچىك، رەڭگى سېرىـق، مېۋىـسى سوقىچاق؛ يىلتىزى دورا قىلىنىدۇ؛ ئىسسىقنى تارقىتىش، توسالـغۇلارنى ئېچىـپ ھەيزنى تەڭشەش، ئاشقازان، تاللارنىڭ پائالىيىتىـنى كۈچەيتىش رولى بار.

پەرت I [ئە] ① سۈپ. يەككە، يالغۇز؛ تەنھا: شەرتى كېتىپ، پەرتى قالدى (ماقال). ② سۈپ. <ئەد> كلاسسـىك لىرىكىـدا بىر بېيىتـتىن ئىبارەت كىچىك مۇستەقىل شېئىر.

پەرت II تەق. قورقۇپ قېچىش ياكى بەزى رەختلـەرنى يىـرتىـشـتىن چىقـقان ئاۋاز: «پەرت» قىلىپ قاچماق. «پەرت» قىلىپ يىرتماق.

پەرت قىلماق ① «پـەرت» قىلىپ ئۆتۈپ كەتـمەك، «پەرت» قىلغان ئاۋاز چىـقارماق: پىرىكازچىك بەش مېتر سىيامبۇنى مېترلاپ بولۇپ، «پەرت» قىلىپ يىرتىندە، قاتـلىمايلا خېرىدارنىڭ ئالدىغا تاشلىدى.

پەرتۇق ئى [ر<نېم] ـــ> **پەشتاما:** پەرتۇق تارتماق. * ئوچاق ئالدىدا تۇرغان سەلىمە ئالدىغا تارتـقان پەرتۇقنى يېشـىپ قوزۇققا ئىلـدى ـ دە، ئىشىكنى ئېچـىپ يۈگۈرگەن پېتى تاشقى كېسەللەر 2 ـ بۆلۈمى تەرەپكە قاراپ كەتتى.

پەرتۇقلۇق ① سۈپ. پەرتۇقى بار، پەرتۇق تارتقان: پەرتۇقلۇق دوختۇر. پەرتۇقلۇق چوكان. * كەڭ دالـىدا ياڭزا ـ ياڭزا گۈلـلەر ئېچىلـدى. پاخـتىزارغا ئاق پەرتۇقـلۇق قىزلار يېـيىلـدى. ② ئى. پەرتۇق ئۈچۈن تەييارلانـغان، پەر-تۇق ئۈچـۈن ئېلىنـغان رەخـت: پەرتۇقلۇق ئالماق.

پەرتىندە رەۋ. «پەرت» قىلىپ ئاۋاز چىقار-غان ھالدا، «پەرت» قىلىپ: پەرتىندە يىرت-ماق. * ئايالى ئۇنىڭ ياقىسىغا ئېسىلـدى ـ دە، كۆڭلىكىنى پەرتىندە يىرتىپ ئىككى قىلىۋەتتى.

پەرداز ئى [پ] ①نەرسـىلەرنىڭ سىرتىنىڭ بوياش، سىلىقلاش يوللىـرى بىلەن چىراي-لىق، كۆركەم قىلىنـىشى: پـەرداز قىلـماق. پەرداز بەرمەك؛ پەردىزى ياخشى بويۇم. * سەلەي ئاخۇن ئۇسـتام ئەتە بازارغا ئېلىـپ چىقىـدىـغان چوڭ ئۆتۈكلەرنىڭ پەردىزىگە جىددىي ئىشلىمەكتە. ئېلىجانمۇ ئىككى دانە بالا ئۆتۈكـنى پەردازدىـن چىقىرىشى كېرەك. ② ھۆسـن تـۈزەش ياكـى سۈنئىي گۈزەللىك ھاسىل قىلـىش ئۈچـۈن ئوسما، خېنە، ئۇپا ـ ئەڭلىك سۈرتۈش ئىشى: ئۇ ئۆزى كىچىك بولسىمۇ داۋاملىق پەرداز قىلىپ يۈرىـدىغان بالا بولۇپتۇ. ③ گىرىم ۋە شۇنداق زىبۇ ـ زىننەتنىڭ ئۆزى: شەرىپە بۈگۈن ئۇنىڭ-دىن ھاراقتىن باشقا ئايالLارنىڭ پەرداز مېيىـنىڭ پۇرىقىمۇ كېلىۋاتقىنىنى سېزىپ گۇمانلانـدى. ئۇ، ئابدۇشۈكۈرنى بۇ دەرىجـىگە يەتكەن ئادەم دەپ ئويلىمايتتى.

پەرداز قىلماق ① بىرەر نەرسىنىڭ سىرتىنى بويـىماق، پارقىراتـماق، سىرلـىماق، گۈل-لىمەك: مەتنىـياز قـىچا ئورۇشـنى توختىتـىپ ئىززەتخانىنىڭ توپلىينى پەرداز قىلىپ چىقاردى. ② سۈنئىي گۈزەللىك ھاسىل قىلماق، ئۇپا-ئەڭـلىك سـۈرمەك؛ گىرىم قىلماق، ھۆسـن تۈزىمەك: مەلـىكە ئۆزىـنى ياساپ ـ جابـدۇپ، پەرداز قىلىپ ئالدىدىكى خىزمەتكارلىرىنى «سىلەر چىقىپ تۇرۇڭـلار» دەپ چىقىـرىۋېتىپـتۇ، ئەمـما مېھرىنى تەختىنىڭ ئاستىغا يوشۇرۇپ ئالدىدا ئېلىپ قاپتۇ.

پەرداز كالتىكى موزدۇزچـىلىـقتا ئاياغ كىيىمنى پەردازلاشقا ئىشلىتىدىغان بىر خىل

سىلىق قىسقا كالتەك، «بالا بوشتەك»مۇ دەيدۇ.

پەردازچى سۈپ. پەردازغا بېرىلگەن، پەرداز قىلىپ يۈرۈشنى ياخشى كۆرىدىغان؛ پەردازخور، ياسانچۇق: پەردازچى خوتۇن.

پەردازخور سۈپ [پ] داۋاملىق پەرداز قىلىپ يۈرۈشكە ئادەتلەنگەن: پەردازخور ئايال. * نىساخان، ئاق پىشماق، قېشى قارا، بويى پاكارراق، سېمىز كەلگەن، پەردازخور چوڭ ئايال كىشى بولۇپ، ئۇزۇن يىللىق ئائىلە تۇرمۇشىدا ئېرىنىڭ مىجەز - خۇلقىنى ناھايىتى تولۇق بىلەتتى.

پەردازخورلۇق «پەردازخور» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: لۇتپۇللا ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىدىلا شەكىلۋازلىق، پەردازخورلۇقتىن خالىي ئىدى، يەنە كېلىپ، ئۇ بۇنداق ئىللەتلەرنى كىمدە كۆرسە، قەيەردە كۆرسە يۈزتۇرانە تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئۆز پىكرىنى ئېيتاتتى.

پەردازسىز سۈپ. پەرداز قىلىنمىغان، پەردىزى يوق، پەرداز بېرىلمىگەن: ئاناڭنى داداڭغا پەردازسىز كۆرسەتمە (ماقال). * ئىدارە باشلىقى مۇسانىڭ خوتۇنى رەيھان قىرىق بەش ياشلارغا كىرىپ قالغان بولسىمۇ تۇرقىدىن پەردازسىز يۈرمەيدىغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پەردازلاتماق «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ تويدا كىيىدىغان ئاياغ كىيىمنى پەردازلىتىپ تەييارلىدى.

پەردازلاشماق «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پەردازلانماق ① «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: شۇڭا جاپا تارتىپ ئەينەك ئالدىدا، پەردازلىنىپ، تارانماقتا بۇ خانىم. ئۆچەي دېگەن ئۆمىدلىرى تۇتىشىپ، كۆڭۈل قويۇپ ياسانماقتا بۇ خانىم. ② «پەردازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تۇماق پەردازلاندى.

پەردازلىماق پ ① پەرداز بەرمەك، گىرىم قىلماق، چىرايلىق قىلماق: مەلىكە بۇ قېتىمقى زىياپەت ئۈچۈن ئەتەي يەتتە خىل غىمزا تەييارلاپ، ھەربىر خىل تائامنى بىر ئىشكتىن ئېلىپ كىرىپتۇ. ھەر قېتىم كىرگەندە كىيىم يەڭگۈشلەپ ئۆزىنى باشقا بىر خىل پەردازلاپتۇ. ② كۆچمە. ناچار تەرىپىنىمۇ ياخشى دېمەك: مەن تۇرلۇك ئۇسۇلدا ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن ياخشى چىقىشىۋالدىم. ئىمكانىلا تېپىلسا ئۇلارنى يوق ئۇتۇقلار بىلەن پەردازلاپ بولۇشچە ماختىدىم.

پەردە ئى [پ] ① دېرىزە، ئىشىك، سەھنە قاتارلىقلارغا زىننەت بېرىش ياكى توسۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان رەخت: دۇخاۋا پەردە. چىت پەردە. پەردە ئاچماق. * خىزمەتچى مەلىكە بۇدۇرنىڭ تۇرغان قەسرىگە قەمەرۇززامانىنى باشلاپ كىرىپ، پەردە تۇتۇلغان ئىشىكنىڭ ئارقىسىدا توختىتىپتۇ. ② <ئانات> ئورگانىزمدا ئايرىم ئورگانلارنى قاپلاپ، ئوراپ ياكى بىر - بىرىدىن ئاجرىتىپ تۇرىدىغان نېپىز شىللىق نەرسە؛ يۇپقا توقۇلما: قىزلىق پەردىسى. قۇلاق پەردىسى. * ھەمدۇلنىڭ قۇلىقى يۇقۇملىنىپ يېرىڭلاپ، ئاخىرى قۇلاق ئىچكى پەردىسى تېشىلىپ، ئوڭ قۇلىقى ئاڭلىماس بولۇپ قالدى. ③ <تىيا> سەھنە ئەسىرىنىڭ، فىلىمنىڭ مۇستەقىل ۋەقەلىكتىن ئىبارەت بولغان تولۇق بىر قىسمى: — بۇ دراما قانچە پەردە ئىكەن؟ * كومېدىيە دېگەن بىر كۆتۈرۈلۈپ، بىر پەسىيدۇ، شۇنداق بولغاندىلا ئاندىن تەمى بولىدۇ. بىرىنچى پەردىسنى ئوينىغان بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ئىككىنچى پەردىسنى ئۇلاپلا سەھنىگە ئېلىپ چىقايلى، — دېدى رېژىسسور. ④ كۆچمە. ئاتا - بالا ۋە چوڭ - كىچىكلەر ئارا قىلىنىدىغان ھايا: پەردە ساقلىماق.

پەردە ساقلىماق ئاتا - ئانا، ئۇرۇق - تۇغقانلار ئوتتۇرىسىدىكى ھايا ۋە ھۆرمەتنى بۇزماي داۋاملاشتۇرماق.

پەردە قاناتلىقلار ئەترىتى <زوئول> ھاشاراتلارنىڭ بىر ئەترىتى، بۇ ئەترەتكە كىردىغان ھاشاراتلارنىڭ تۆت قانىتى سۈزۈك

ۋە نېپىز؛ قانات تومۇرى ئاز، ئېغىز ئورگە- نىنىڭ تۈزۈلۈشى ئالاھىدە بولۇپ، چېقىش، چايناش، يالاش، شوراش رولىنى ئۆتەيدۇ؛ چىشىسىنىڭ قۇيرۇق ئۇچىدا تۇخۇم سېلىش ئورگىنى ياكى چېقىش تىكەنچىسى بولىدۇ؛ شەكىل ئۆزگەرتىشى تولۇق ئۆزگىرىشكە كىرىدۇ؛ ھەسەل ھەرىسى مۇشۇ ئەترەتكە كىرىدۇ.

پەردە قوللۇق ئەجدىھا <زوئول> قەدىمكى سۆرەلگۈچى ھايۋان، ئالدىنقى ئايىغى بىلەن تېنىنىڭ ئىككى يان ئارىلىقىدا نېپىز پەردىسى بار؛ ئۇچالايدۇ، بېشى ئۇزۇن، تۇمشۇقى ئۇچلۇق، قۇيرۇقى قىسقا بولىدۇ. سىلور ۋە بور دەۋرلىرىدە ياشىغان.

پەردە قوللۇقلار ئەترىتى <زوئول> ئۇچىدى- غان سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر ئەترىتى، ئالدىنقى ئايىغى ياغاق پەردىگە ئۆزگەرگەن، ئالدى ئايىغى بىلەن ئارقا ئايىغى ئارىلىقىدا ۋە ئارقا ئايىغى ئارىسىدا قانات پەردىسى بولىدۇ؛ كېچىدە ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇنىڭغا ھەر خىل شەپەرەڭلەر كىرىدۇ.

پەردە ياللۇغى <تىب> ئادەتتە كىشىلەردىكى تېز خاراكتېرلىك كۆز قىزىرىش كېسەللىكى.

پەردىسىمان سۈپ. پەردىگە ئوخشايدىغان، پەردە شەكىللىك.

پەردىشەپ ئى [پ] ① تۈن قاراڭغۇسى. ② تۇرمۇشتا بىر-بىرىدىن ھايا قىلىدىغان، ئۆزئارا شەخسىيىتىگە تەئەللۇق ئىش ۋە قىلىقلار: قاسىمجان بىلەن ئۇزۇندىن بېرى بىر يەردە ئىشلەپ كېلىۋاتىمىز، ئارىمىزدا ئاز-تولا پەردى- شەپمۇ بار ئىدى، مانا ئەمدى تۇغقان بولغاندىن كېيىن بۇنداق پەردىشەپ تېخىمۇ قويۇقلاشتى.

پەردىلەشمەك ① «پەردىلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② تۇسۇۋالىدىغان پەردە ھاسىل بولماق، شەكىللەنمەك: ھېلىقى كىشىنىڭ كۆزى پەردىلىشىپ، كەچتە كۆرەلمەس بولۇپ قالغانىكەن.

پەردىلەنمەك «پەردىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەردىلىك سۈپ ① پەردىسى بار، پەردە تۇتۇلغان: پەردىلىك ئۆي. ② ئورگانىك پەردىگە ئىگە بولغان، پەردە بىلەن قاپلانغان: ئۆردەك ۋە غاز قاتارلىق قۇشلار سۇ ئۈزگەندە پەردىلىك پەنجىلىرىنى ئۇزلۇكسىز ھەرىكەتلەندۈ- رۈپ تۇرىدۇ. ③ <تىيا> قىسىمغا ئاجرىتىلغان، بۆلەكلەرگە ئايرىلغان، پەردىلەرگە بۆلۈنگەن: يالقۇنلۇق يۈرەكتىن ئۇرغۇپ چىققان سۆزلەر بىلەن بەش پەردىلىك «قانلىق ياشلار» دۇنياغا كەلدى! ④ پەردە ئۈچۈن مەخسۇس تەييار- لانغان: پەردىلىك رەخت. پەردىلىك دۇخاۋا.

پەردىلىمەك پ ① پەردە بىلەن توسماق، پەردە تارتماق، پەردە تۇتماق: دېرىزىنى پەردىلىمەك. ② كۆچمە. ئوچۇق-ئاشكارا ئىپادىلىمەي، يوشۇرۇن خۇپپىيانىلىك بىلەن بىلدۈرمەك؛ نىقابلىماق: ئۇلارنىڭ بۇنداق قىلىشتىكى مەقسىتى ئىرادىسىنىڭ سىنىپىي ماھىيە- تىنى پەردىلەشتىن ئىبارەت.

پەرز ئى [ئە] ①<دىن> ئاللانىڭ بەندى- لەرنىڭ ئادا قىلىشىغا ۋە ساقلىنىشىغا بۇيرۇغان ۋەزىپىلىرى: پەرزنى ئادا قىلماق. * تەجەل- لى: ــ ئۆز يېرىمىزدىكى ھەجەرى ئەسۋەدتىنمۇ ئەلا بولغان بۇ جايغا بېرىپ دۇئا-تەكبىر قىلىش تېخىمۇ پەرز بولسا كېرەك، ھاجىم! ــ دېدى. ② چوقۇم ئورۇنداش زۆرۈر بولغان ۋەزىپە؛ مەجبۇرىيەت: بۇ خەتنى ئوقۇپ، پادىشاھ خوجىبايغا ئانچە ئويلانمايلا: ــ ئەلنى باشقۇرۇپ پۇقراغا ئاتىدارچىلىق قىلىۋاتقان بىزلەر ئۈچۈن بۇ پەرز ھەم قەرز، ــ دەپتۇ.

پەرزنى ئادا قىلماق ① پەرز قىلىنغان مەجبۇرىيەتلەرنى بەجا كەلتۈرمەك: ھاجىخان تەقۋادار ئايال، ئۇ ياشانغىنىغا قارىماي روزىسىنى تۇتۇپ، نامىزىنى ئوقۇپ پەرزىنى ئادا قىلىۋاتىدۇ. ② ئاتا-ئانىلار ئوغۇل-

قىزلىرىنىڭ توي-تۆكۈن ئىشلىرىنى بەجا كەلتۈرمەك: رۇسۇل ئاكىنىڭ «كۆزۈمنىڭ ئوچۇقچۇلۇقىدا پەرزنى ئادا قىلسام بولاتتى...» دېگەندەك ئاتىلىق قەرزىنىڭ ئالدىرىتىشى رەھمىنى توي قىلىشقا مەجبۇر قىلماي تۇرالمىدى.

پەرزەنت ئى [پ] ① ئاتا-ئانىغا نىسبەتەن ئوغۇل ياكى قىز بالا؛ ئەۋلاد: پەرزەنت كۆرمەك. پەرزەنتلىك بولماق. * ئەكرەم بىلەن زۇمرەت چوڭقۇر ھاياجان بىلەن پەرزەنتلىرىنىڭ پېشانىسىغا سۆيۈپ قويىدى. بۇ چاغدا ئۇلارنىڭ خۇشاللىق ۋە خىجىللىق ئارىلاش ئىسسىق كۆز ياشلىرى بوۋاقلارنىڭ يۇمران چاچلىرىغا تامماقتا ئىدى. ② كۆچمە. ئۆز ۋەتىنى ياكى خەلقىغە مەنپەئەت كەلتۈرىدىغان، ۋەتەن، خەلق ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن خىزمەت قىلىدىغان كىشى: پەرزەنت قوشۇن. خەلق پەرەزەنتى. * ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ مىللىي ئازادلىقى ۋە بەخت-سائادىتى ئۈچۈن كۈرەشكەن، ئۆز مەنپەئىتىنى خەلق مەنپەئىتى ئۈچۈن قۇربان قىلغان قەھرىمان پەرزەنتلىرىنى، ئۇلارنىڭ شانلىق نامىنى قەلبىدە ئەبەدىي ساقلايدۇ.

پەرزەنت كۆرمەك ← بالا كۆرمەك: ھەۋزىخان ئوسمان بىلەن تۇرمۇش قۇرغاندىن كېيىن، بىر پەرزەنت كۆرگەنىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ بۇ پەرزەنتى ئۇزاق ئۆتمەي ۋاپات بولدى.

پەرزەنتسىز سۈپ. پەرزەنتى يوق؛ بالىسىز: پەرزەنتسىز ئائىلە. پەرزەنتسىز ئەر-خوتۇن. * پادىشاھنىڭ دوستلىرىدىن بىرى: — پادىشاھى ئالەم، پەرزەنت دېگەن ئاتا-ئانىنىڭ تۈگىمەس-پۈتمەس بەخت-دۆلىتى. پەرزەنتسىز ھاياتنىڭ لەززىتىمۇ، ھۇزۇرىمۇ يوق. سىلىدەك بىر پادىشاھنىڭ پەرزەنت كۆرۈشى شەرت، — دەپتۇ.

پەرزەنتسىزلىك ر «پەرزەنتسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: شەھرىمان شاھ ساقلى ئاقىرىپ، چىشلىرى سارغىيىپ، قەددى پۈكۈلگەنگە قەدەر بىرەر بالا يۈزىنى كۆرمەپتۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ پەرزەنتسىزلىكىنى ئويلاپ ئىچى پۇشۇپ خاپا بولۇپتۇ.

پەرزەنتلىك سۈپ ① پەرزەنتى بار، پەرزەنت كۆرگەن: پەرزەنتلىك ئايال. پەرزەنتلىك ئائىلە. *خالبۇۋى ئەنسىرىتىپ قويماسلىق ئۈچۈن بۇ گەپنى خەتتە يوشۇرغانىدى. يالغۇز پەرزەنتلىك بولۇپ ئۆتۈش تەقدىرى ئەر-خوتۇننىڭ تۇنجى ئوغۇل ئېلىشادقا بولغان مېھىر-مۇھەببىتىنى چېكىدىن ئاشۇردى. ② پەرەزەنتتە بولىدىغان، پەرزەنتتە بولۇشقا تېگىشلىك: پەرزەنتلىك بۇرچ. پەرزەنتلىك مەجبۇرىيەت. * قايناق جەڭدە غەيرىتىگە غەيرەت قوشار، ئەسلىسەم شۇ ئىلھام بەخش سۆزىڭىزنى: «گاڭ قورالنى مەھكەم تۇتۇڭ، تۇرۇپ ھوشيار، ئادا قىلىڭ چىن پەرزەنتلىك بۇرچىڭىزنى!»

پەرزىن ئى [پ] شاھمات ئويۇنىدا ئەڭ كۈچلۈك ئۇرۇق يەنى ۋەزىرنى كۆرسىتىدىغان ئۇرۇق.

پەرسەڭ ئى [پ<ئە] ييزت. تەخمىنەن 6.24 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى مۇساپە.

پەرق ئى [ئە] ئىش-ھەرىكەت، نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئوخشاشماسلىق ئۆزگىچىلىكنى ئايرىپ تۇرىدىغان بەلگە، ئايرىما: پەرق پەقەت بىلىنىدىغان نەرسىلەر بىلەن بىلىنمىگەن نەرسە ئوتتۇرىسىدىلا مەۋجۇت.

پەرق ئەتمەك ئىش-ھەرىكەت ياكى نەرسىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزگىچىلىك، ئوخشىماسلىقنى سېلىشتۇرۇپ كۆرمەك؛ بىلمەك؛ ئايرىماق: — ئەلنى زۇلۇمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، ھەممە ئادەم ئوقۇپ، ئاق-قارىنى پەرق ئېتىش، دوست-دۈشمەننى ئايرىش كېرەككەن، دادا، — دېدى ئوغلى ياسىن. * ھايات دېگەن شۇنداق ئۆتۈۋەردى. كىچىك ئاخۇننىڭ بولسا ئۆتۈۋاتقان كۈنلەرنى، ئايلارنى ۋە يىللارنى پەرق ئېتىش ئىقتىدارىمۇ يوقتەك كۆرۈنەتتى.

پەرق قىلماق ← پەرق ئەتمەك: بىرچاغدا، قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن سول تەرەپتە قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان بىرنەچچە تۈپ قارىغايىنى ئارانلا پەرق قىلالىدىم ۋە خۇشاللىقتىن ۋارقىرىۋېتىشكە تاسلا

قالدىم. * قاراڭغۇدا ئۇلارنى كۆرگىلى بولمايتتى. لېكىن، ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن بىرى قىز، بىرى ئوغۇل ئىكەنلىكىنى پەرق قىلغىلى بولاتتى.

پەرق - تاپاۋەت پايدا - زىيان: بۇ ئىشتا بىز ئۈچۈن پەرق - تاپاۋەت ئانچە كۆپ ئەمەس، شۇنداق بولسىمۇ «قىلىپ كۆرەيلى» دەپ قالدۇق - دە.

پەرقسىز سۈپ. پەرقى يوق، پەرقلەنمەيدىغان: دەھشەت باسقان تۇرمىدە مەن بىگۇناھ ئەركسىز، دېسەم شۇ ئان راستىنى: «ئىككى دۇنيا پەرقسىز».

پەرقسىز تەكشۈكلۈق <فىز> ھەرىكەتسىز جىسىمنى يۆتكىگەندە، ئۇنىڭ ئېغىرلىق مەركىزىنىڭ ئېگىزلىكى ئۆزگەرمىسە، بۇ خىل جىسىم ھەرقانداق ئورۇننىڭ ھەممىسىدە تەكشۈك تۇرالايدۇ، بۇ خىل تەكشۈكلۈق پەرقسىز تەكشۈكلۈق دېيىلىدۇ. يۇملاق شار بىلەن تۈز قويۇلغان سىلىندىرلار مۇشۇ خىلدىكى تەكشۈكلۈققا كىرىدۇ.

پەرقلەندۈرمەك «پەرقلەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەختىيار بارغانسېرى چىراي تۈزەپ ئىككى مەڭزى قىپقىزىل، بۇدۇرۇققىنا بىر ئوغۇل بولدى. لېكىن ئۇنىڭ چىرايىدىكى بىر خىل ئۆزگىچە ئايرىمچىلىق ئۇنى ئۆيدىكىلەردىن پەرقلەندۈرۈپ تۇراتتى. * قانۇننى بۇ ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلىيالايدىغان قىلىش ئۈچۈن دۈشمەن بىلەن ئۆز ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەت بىلەن خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتنى توغرا پەرقلەندۈرۈش كېرەك.

پەرقلەندۈرۈشمەك «پەرقلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پەرقلەندۈرۈلمەك «پەرقلەندۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىش ئۈنۈمىنىڭ بىرقەدەر ياخشى بولۇشى ئۈچۈن خىزمەت بىلەن دەم ئېلىش ۋاقتى ئەھۋالغا قاراپ پەرقلەندۈرۈلسە بولىدۇ.

پەرقلەنمەك پ. بىرەر نەرسە ئىككىنچى بىر نەرسىدىن ئۆزىنىڭ ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيىتى ۋە ئوخشىماسلىقى بىلەن ئايرىلىپ تۇرماق: ھېكايىدا مەتنىيازدىن باشقا يەنە ھەمرا، سىيىت، ساۋۇتجان، ئىززەتخان قاتارلىق بىرنەچچە پېرسوناژ بار بولۇپ، ئۇلارمۇ ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن بىر - بىرىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ. * شەھەردىن يىراق بولغان بۇ يېزا ئۆزىنىڭ گۈزەللىكى بىلەن ئەتراپتىكى باشقا يېزىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ.

پەرقلىق سۈپ. پەرقى بار، پەرقلىنىپ تۇرىدىغان: پەرقلىق مۇئامىلە قىلماق. پەرقلىق داۋالىماق. * ئايال ئۈيلىپ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرۇپ: — خۇدا ئادەملەرنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن پەرقلىق ياراتتى. شۇ سەۋەبتىن ئەرلەر خوتۇنلاردىن ئۈستۈندۇر، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پەرقلىق گامېتلىق كۆپىيىش <بىئول> چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل شەكىلدىكى كۆپىيىش ھۈجەيرىلىرى ئۆزئارا بېرىكىدىغان بىر خىل جىنسلىق كۆپىيىش شەكلى، بۇ كۆپ ھۈجەيرىلىك جانلىقلارنىڭ كۆپىيىش ئۇسۇلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، تاق جىنسلىق ھۈجەيرىلىك جانلىقلاردا بولسا نىسبەتەن ئاز كۆرۈلىدۇ.

پەركا I ئى [پ] <سانا> **سىركول.**

پەركا II ئى. بۆز توقۇش دۇكىنىدىكى ئىككى بېشى ئىككى تىك ئاچا ياغاچقا مىندۈرۈلگەن ئىككى جەينەك ئارقىلىق دەپتىنگە چېتىلغان، پۇت ئۈستىدىكى تاشنىڭ بېسىمىدىن جەينەك دەپتىننى كەينىگە ئىتتىرىپ تۇرىدىغان ھەرىكەتلىك چاتما ياغاچ.

پەركا قوزۇق پەركانى ئىككى تەرەپتىن كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان ئىككى تال ئاچا ياغاچ.

پەركا III ئى.دىئال. **ۋارۇنكا.**

پەرلەتمەك «پەرلىمەك» پېئىلى «①، ③»نىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: پەرىدەم چاپىنىنىڭ پەۋىزىنى ئاپىسىغا قايتىدىن پەرلەتتى.

پەرلەشمەك «پەرلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مىللىي كىيىم-كېچەك كارخانىسىدىكى ئۇستىلار ھېيتلىق تەييارلىغان كىيىم-كېچەكلەرنى قولمۇقول پەرلەشمەكتە ئىدى.

پەرلىگۈچ ئى. قارا چىراغنىڭ پىلىكىنى چىقىرىش ئۈچۈن ياسالغان نەرسە؛ بۇ كۆپىنچە سۆڭەكتىن ياسىلىدۇ.

پەرلەنمەك «پەرلىمەك» پېئىلى «①، ③»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەرلىمەك پ ① چىراغنىڭ پىلىكىنى چىقارماق؛ پىلىكىنىڭ كۆيگەن قالدۇقىنى چۈشۈرۈپ ئۈچلىماق: چىراغلار ئۆچەي دەپتۇ، پەرلەپ قويسا كۆيەرمۇ، بىزنىڭ يارلار كەلمەپتۇ، چىللاپ قويسا كېلەرمۇ. ② قۇشلار تۇمشۇقى بىلەن قانات ۋە باشقا ئەزالىرىنى تارىماق: يوپۇرماقلار سارغايسا، سوغۇق يامغۇر تامچىلاپ، قانىتىڭنى پەرلىدىڭ، قارلىغىچىم ئالدىراپ. ③ كىيىم-كېچەك، داستىخان، ياغلىققا ئوخشاش نەرسىلەرنىڭ چۆرىسىنى پۆكمەك؛ تىكمەك، تورلىماق: كۆڭلىكىڭ ياقىسىنى، سىم يىپ بىلەن پەرلىگەن. تاڭ ئاتقۇچە ئىشلىپ، چاق ئىگىرىپ يەملىگەن.

پەرمان ئى [پ] ① ھاكىمىيەت ئورگانلىرى ئېلان قىلغان بۇيرۇق، يولىيورۇق، قارار قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھۆججەت: مەرگەنلىكتە داڭ چىقارغان مىرزا جاپپار دېگەن بىر ئادەم بار ئىدى، بۇ پەرماننى ئاڭلاپ، ئىشنى ھۆددىگە ئېلىپ شەھەر سىرتىغا چىقىپ بىر چوڭ تاغنىڭ ئۈستىدە ماراپ تۇردى. ② بىرەر ئىشنى ئورۇنلاش ھەققىدىكى بۇيرۇق، ئۇقتۇرۇش: — ئاتىسىنىڭ پەرمانىغا قۇلاق سالمىغان بالىنى بالا دېگىلى بولامدۇ؟ ھەي خوتۇن ئۇنى دەرھال ئۆيدىن ھەيدە! — دېدى سالى قاسساپ.

پەرمان بەرمەك بىرەر ئېغىزچە ياكى يازما ھالدىكى پەرماننى بىجىرگۈچىگە ئۇقتۇرماق: غەيۇرشاھ قىزى مەلىكە بۇدۇرنى بۇ ئەھۋالدا كۆرۈپ، خىزمەتچى، چۆرە، كېنىزەكلىرىگە: — بۇنى دەرھال تۇتۇڭلار! — دەپ پەرمان بېرىپتۇ. ئۇلار شاھنىڭ ئەمرىگە مۇۋاپىق مەلىكىنى تۇتۇپ باغلاپتۇ.

پەرمان چۈشۈرمەك پەرماننى تۆۋەنىنىڭ ئىجرا قىلىشى ئۈچۈن ئېغىزچە جاكارلىماق ياكى يازما تارقاتماق: پادىشاھ ئۆز-ئۆزىگە: — مەن «ئەلنى ئادىللىق بىلەن سورايمەن» دەپ زالىملىق قىپتىمەن-دە! — دەپتۇ. شۇ كۈنىلا ئايالىنى ئوردىدىكى ئۆز ئۆيىگە كۆچۈرۈپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەندە چىقىپ، جاللاتلارغا ئوڭ قول ۋەزىرنى تۇتۇپ كېلىش پەرمانى چۈشۈرۈپتۇ.

پەرمان قىلماق بىرەر ئىش ياكى مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنى بۇيرۇماق: شەھرىسمان شاھ خىزمەتكار ساۋابىتىن بۇ سۆزنى ئاڭلاپ، بۇ ئىشقا سەۋەبچى بولغان ۋەزىرگە نەپرەت بىلەن قاراپ ئۇنىڭغا: — ماڭ، ھازىرلا بېرىپ ئوغلۇم قەمەرۇززاماننىڭ نېمە بولغانلىقىنى دەرھال ئېنىق بىلىپ كەل! — دەپ پەرمان قىپتۇ.

پەرمانبەردار ئى [پ] يېزت. پەرمانغا، بۇيرۇققا ھەمىشە تەييار تۇرىدىغان؛ ئىتائەتمەن: پەرمانبەردار بولماق. * ھەممىمىز ئاتلىق ئىدۇق. ئۇ خۇددى خان-پادىشاھ، بىز گويا قول-چاكار ئىدۇق. ھە دېسىلا بىزنى پەرمانبەردار بولۇشقا چاقىراتتى.

پەرمانبەردارلىق «پەرمانبەردار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئىغىرشخان ۋەز-نەسىھەت قىلىپ: — ئەي بەگلەر! ئەي باتۇر چەۋەندازلار! گۆر ئوغلى سىلەرگە ھەرقانداق پەرمان. قىلسا، بەجانىدىل پەرمانبەردارلىق قىلىڭلار! — دېدى.

پەرمانچى ئى. پەرماننى باشقىلارغا يەتكۈزگۈچى؛ جاكارلىغۇچى.

پەرمانسىز سۈپ. پەرمان قىلىنمىغان، پەرمان بېرىلمىگەن: پەرمانسىز قالماق.

پەرمايىش ئى [پ] يېزت. پەرمان، بۇيرۇق، تاپشۇرۇق، كۆرسەتمە: ساۋ ساۋ جاڭنەننى تىنجىتىش توغرىسىدا سا ۋېن بىلەن سا خۇڭغا بەش تۈمەن لەشكەر بىلەن يۈرۈش قىلىشنى پەرمايىش قىلدى.

پەرمۇدە ئى [پ] خېمىرى تۇخۇم بىلەن
يۇغۇرۇلۇپ بولىدۇرۇلىدىغان، قىيمىسىغا
دورا ـ دەرمەكلەر ئارىلاشتۇرۇلىدىغان بىر خىل
سامسا، جۇۋاۋىغا ئوخشاش تۈگۈلىدۇ:
شىرە ئۈستى ھول ـ قۇرۇق مېۋە ـ چېۋە، خىلمۇ
خىل سەي، چىلاندەك قىزىرىپ پىشقان پەرمۇدە،
ھاراق ـ شاراب ۋە تاتلىق ـ تۈرۈملار بىلەن
تولغانىدى.

پەرمۇدىچى ئى. پەرمۇدە پىشۇرۇش ۋە
سېتىش بىلەن شۇغۇللانغۇچى: تاش ئاخۇن
پەرمۇدىچىنىڭ دۇكىنىدىن يېڭى ياقتۇرۇپ كەلگەن
پەرمۇدە مېھمانلارنىڭ ئىشتىيىنى ئېچىۋەتكەنىدى.

پەرمۇدىچىلىك «پەرمۇدىچى» سۆزىنىڭ
كەسپىي نامى: دادام ئون بەش يىلدىن بېرى
پەرمۇدىچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ.

پەرمۇق ئى [پ] چىنىگۈل ئائىلىسىدىكى
كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك،
10 ــ 35 سانتىمېتر ئېگىز ئۆسىدۇ؛ شەكلى
تۆمۈرسىمان، گۈلى ئاق بولۇپ، چەكلىك
كۆنلۈكسىمان گۈل رېتىگە كىرىدۇ؛ غوزىلىق
مېۋە تۇتىدۇ؛ تاغلىق جايلاردا كۆپ
ئۇچرايدۇ.

پەرھىز ئى [پ] سالامەتلىككە تەسىر
كۆرسىتىدىغان، زىيان قىلىدىغان يېمەك ـ
ئىچمەكلەرنى يېيىش ـ ئىچىشتىن ساقلىنىش
ۋە ۋاقتىنچە ئۆزىنى تارتىش: پەرھىز
تۇتماق. پەرھىز قىلماق. * بۇرۇن پەرھىز
قائىدىلىرىگە قاتتىق ئەمەل قىلىدىغان بىر ئادەم
ئۆتكەنىكەن.

پەرھىز تۇتماق ① سالامەتلىككە زىيانلىق
بولغان يېمەك ـ ئىچمەكلەرنى يېيىش ـ
ئىچىشتىن ئۆزىنى چەكلىمەك،
ساقلانماق، توسماق: ــ زاپاس ئېلىۋالغان
دورا ئاياغلاشقان ھامان خەت يېزىڭ، بولۇپمۇ
زىيان قىلىدىغان نەرسىلەردىن بىرمەزگىل پەرھىز
تۇتۇشنى ئۇنتۇماڭ، ــ دېدى مەسۇمخان مېھرىبان-
لىق بىلەن ياسىنغا قاراپ. ② غەيرىي ھەرىكەت-
لەردىن خالىي تۇرماق، ئۆزىنى تارتماق:
لىۋ بېي شىنىيىگە قايتىپ كەلدى. بىركۈنى پالچىغا
پال سالدۇرۇپ، ياخشى كۈندىن بىرىنى تاللاپ،
ئۈچ كۈن پەرھىز تۇتتى.

پەرھىز قىلماق ① سالامەتلىككە زىيانلىق
بولغان نەرسىلەردىن ئۆزىنى خالىي تۇتماق،
ئۆزىنى چەكلىمەك، ئۆزىنى تارتماق:
تاماقتىن پەرھىز قىلماق. * قۇبىلەي ۋە ۋەزىر ـ
سەركەردىلەر، ئەسكىرىي ئەمەلدار ۋە ئەسكەر ـ
لەر، پۇقرالارنىڭ ھەممىسى ئاق كىيىم كىيىشتى.
بۇ خەنزۇلارنىڭ ئادىتى بىلەن ئوخشىمايتتى.
خەنزۇلار ئاق كىيىمنى ماتەم كىيىمى دەپ
ھېسابلاپ، بايرام كۈنلىرى ئاق كىيىم كىيىشتىن
بەكمۇ پەرھىز قىلاتتى. ② ساقلانماق، ھەزەر
قىلماق.

پەرھىزدار ئى [پ] پەرھىز تۇتقۇچى
شەخس: ئاغىنەم: ــ قېنى مېھمانلار، داستىخان
ئاددىي بولسىمۇ ئېلتىپات قىلىشسىلا، ــ دېدى.
مەن پەرھىزدار بولغانلىقىمدىن گۆش يېمەستىن
بىر پارچە كاكچا ناننى چاينىغاچ ئولتۇرۇپ ئۆي
ئىچىگە سەپسالدىم.

پەرھىزكار سۈپ [پ] نەپسىنى يىغقۇچى،
تەقۋادار: دادام پەرھىزكار، پاك كىشىلەردىن
ئىدى. ئۇ ساددا، گول بولغىنى بىلەن قەلبى پاك
بولغانلىقتىن، ھەممە ئادەم ھۆرمەت قىلاتتى.

پەرھىزكارلىق «پەرھىزكار» سۆزىنىڭ ئابس-
تراكت ئىسىم شەكلى: ئەي ئوغۇل، يىگىت ئىكەن-
سەن، يىگىت بول، قېرىغاندا قېرىلارچە ھەرىكەت
قىل. قېرىلىقتا يىگىتلىك زوق، ئەيش ـ ئىشرەت-
لىرىگە ھەۋەس قىلما. قېرىغاندا پەرھىزكارلىقنى
ئاشۇرغىن، ئەي ئوغۇل، قېرىلىقتىن، يىگىتلىكتىن
شىكايەت قىلدىم، بۇ سۆزلەرنى قوبۇل قىلغايسەن.

پەرۋا (پەرۋايى) ئى [پ] ئادەم ۋە نەرسى-
لەرگە بولغان دىققەت ـ ئېتىبار؛ قىزىقىش،
كۆز سېلىش: پەرۋا قىلماسلىق.

پەرۋا قىلماسلىق دىققەت ئېتىبارىنى
قاراتماسلىق، نەزەر سالماسلىق؛ پىسەنت

قىلماسلىق: دىلبەر بەزى كۈنلىرى ئاشخانىدا تاماق يېۋاتقان چەت ئەللىكلەرگە قاراپ، ئىختىيارسىز ئۆزىنىڭ يىراق يېزىسىدىكى قولۇم-قوشنىلىرىنى، دوست-يارەنلىرىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى. «ئۇلار ئېتىزلىقتا تونۇردەك يېلىنجاپ تۇرغان قىزىق ئاپتاپتىن دۈمبىسى كاۋاپ بولۇپ كۆيسىمۇ پەرۋا قىلمايدۇ» دەپ ئويلاپ ئۇلارغا بولغان ھۆرمىتى يەنىمۇ ئاشاتتى.

پەرۋايى پەلەك بولۇۋاتقان ئىش، ۋەقە، ھادىسىلەر بىلەن قىلچە چاتىقى يوق، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلمەيدىغان: — مەن ئۇنى مېنىڭ خاتىرجەملىكىمنى بۇزغان دۈشمەن ئورنىدا كۆرىمەن، ئۇ ئۆلەمدۇ، تىرىلەمدۇ مېنىڭ پەرۋايىم پەلەك، ئۇنىڭغا بولغان مېھرىم شۇنچىلىك، — دېدى. * مېھرىبانىنىڭ يۈرىكى «جىغ» قىلىپ كەتتى. چۈنكى رۇقىيە سۆيۈملۈكىنى تېززەك ماڭدۇرۇش ئۈچۈن شىپىرىسقا چوڭ يىڭنە بېكىتكەنىدى، سۆيۈملۈكىنىڭ ئۇنىدىن بىرى ماڭا-ماڭمايلا دۈم ياتقان بالا يىغىدىن بوغۇلۇپ كەتتى. رۇقىيە بولسا پەرۋايى پەلەك ھالدا ئىتتەرگۈچىنى كۈچ بىلەن بېسىپ تۇراتتى.

پەرۋايىغا كەلمەسلىك → **پەرۋايى پەلەك.**

پەرۋاز ئى [پ] قانات كېرىپ ھەرىكەت قىلىش، ئاسمانغا كۆتۈرۈلۈش؛ **ئۇچۇش:** پەرۋاز قىلماق. * بۈركۈتنىڭ پەرۋازى ھەممىگە ئايان، ئۇچىدۇ ئاسماندا بولغاچ قوش قانات. يادىكار قىلغاچ سىز ئۆلمەس «دىۋان»نى، بىر يېڭى مەنىگە تولدى بۇ ھايات. * ئاڭلىنىدۇ ئاشۇ خاڭدىن ناخشا ئاۋازى، ناخشىكى ئىشچىلارنىڭ ھايات پەرۋازى.

پەرۋاز ئەيلىمەك → **پەرۋاز قىلماق:** كۆكتە پەرۋاز ئەيلىدى جۈپ قارلىغاچ، ئەلنى مەپتۇن ئەيلىدى زەپ سايرىغاچ.

پەرۋاز قىلماق ئاسمانغا كۆتۈرۈلمەك، **ئېگىز ئۇچماق:** پەرمانقۇل ئايالى بىلەن نەزمىنى ئوقۇپ بولۇپ، ئەڭگۈشتەرنى باغرىغا باسقىنىچە، دۈلدۈلغا مىنىپ ئۆز يۇرتىنى بالايىئاپەتتىن تېزرەك قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كۆككە پەرۋاز قىپتۇ. * ئىلىم-پەندىن كۈچ-قۇۋۋەت تېپىپ، گۈزەل ئارزۇ چىققىتى تەختىگە. پەرۋاز قىلدى سۈنئىي ھەمراھمۇ، چولپان قىزنىڭ تەلەي-بەختىگە.

پەرۋاسىز سۈپ. پەرۋا قىلمايدىغان، ئېتىبار بەرمەيدىغان: قىزىل بىنا ئالدىدىكى كىچىك باغچىنىڭ سوغۇق بەندىڭىدە تەنھا ئولتۇرغان نىجات پەرىشانلىق، ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە ھاڭغىرقاي ئۇچۇق تۇرغان دەرۋازا ئارقىلىق چوڭ ئاسفالت كوچىدىن ياقىلىرىنى كۆتۈرۈشۈۋېلىپ دۈگدەرەپ ئۆتۈشۈپ كېتىۋاتقان كىشىلەرگە پەرۋاسىز نەزەر تاشلايتتى.

پەرۋاسىزلىق «پەرۋاسىز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: زەينۇرە رىقابەت نەزىرى بىلەن جەمەلەمگە كۆز يۈگۈرۈتۈپ، ئاندىن پەرۋاسىزلىق بىلەن قۇرۇققىنا تازىم قىلدى.

پەرۋانە ئى [پ] ① <زوئول> بىر خىل ھاشارات، قورساقى قىسقا ۋە توم كېلىدۇ؛ تەڭگىچىسى بولغان تۆت دانە قانىتى بولىدۇ؛ كېچىدە ھەرىكەت قىلىدۇ؛ يورۇقلۇققا قاراپ ئۇچىدۇ، بۇنىڭ كۆپ تۈردىكىلىرى دېھقانچىلىققا زىيان سالىدۇ: قاش قارايغان ۋاقىت ئىدى، كاۋا بارىڭى ئاستىدا چاقناپ تۇرغان لامپۇچكىنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىلار، پاشا-كۇمۇتىلار ئۇچۇشۇپ يۈرەتتى. ② كۆچمە. مەھلىيا، ئاشىق؛ **مەپتۇن:** قەمەر مومايىنى ئوچۇق چىراي بىلەن كۈتۈۋاپتۇ. موماي ھۆسەننىڭ تەلىپىنى بايان قىلىپ: — قىزىم، سېنىڭ ئىشقىڭدا كۆيگەن يەنە بىر پەرۋانە سېنى ئىزدەپ كەپتۇ، — دەپتۇ.

پەرۋانە بولماق ① مېھرىبانلىق ياكى خۇشامەتگۈيلۇق بىلەن ئەتراپىدا ئايلىنىپ **يۈرمەك:** ئەگەر تەمنى بالىڭىنىڭ تېتىپ قالغان كىشى خۇددى، بولۇپ پەرۋانە قېشىڭدىن كېتەلمەي ئايلىنار نىلقا. * كېمىدۇ ئۇ، بۇ يەرگە تۇيۇقسىز كېلىپ، ئەۋلادلار غېمىدە ئاۋارە بولغان؟! ئۆسمۈرلەر كۆڭلىنى تاغدەك شاد قىلىپ، ئاندەك كۆيۈنۈپ پەرۋانە بولغان. ② مەھلىيا بولماق، مەپتۇن بولماق، **ئاشىق بولماق:** مانا بۇگۈن

ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا، ئۇنىڭ «جانانىسى» ئۆزىگە كۆيۈپ پەرۋانە بولغان «يىگىتنىڭ» ئۆز ئىشقىنى ئىزھار قىلىشىنى كۈتۈپ جىلۋە قىلىپ تۇرۇپتۇ...

پەرۋەردىگار ئى [پ] <دىن> **بارلىقنى ياراتقۇچى؛ خۇدا:** قازى بىرپەس ئۈن-تىنسىز ئولتۇرۇپ كەتكەندىن كېيىن: — كايىمىسىلا خوجام، ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم ئەزىز بەندىلىرىنى ھېچقاچان خار قىلغان ئەمەس، — دەپ قويدى.

پەرۋىش ئى [پ] **ئاسراش، ئۆستۈرۈش، ۋايىغا يەتكۈزۈش مەقسىتىدە قىلىنىدىغان ھەرىكەت؛ قاراش، بېقىش، تەربىيە:** پەرۋىش قىلماق. * بىچارە ئانا پۈتۈن دەرد-ئەلەمنى ئىچىگە يۇتۇپ، باللارنى پەرۋىش قىلدى، ئوقۇتتى. ۋەتەن ئاسمىنىدىكى قارا تۇمانلار سۈپۈرۈلۈپ تاشلانغاندىن كېيىن تۇرسۇننىڭ ئائىلىسى يېڭى ھاياتلىققا ئېرىشتى.

پەرۋىش قىلماق ئاسرىماق، ئۆستۈرمەك، تەربىيىلىمەك، ۋايىغا يەتكۈزمەك: بوۋاي: — پادىشاھى ئالەم، ھېلىقى مېۋىنى مەن ئۈچ يىلدىن بېرى ياخشى پەرۋىش قىلىپ، مانا بۇ يىل بىردانە مېۋە ئالدىم، ئۇنى سىلىنى يەپ كۆرسۇن دەپ ئەكىردىم، — دەپتۇ. * بىر گىياھكى تېپىلماس تېنى تۆمۈر، پەرۋىش قىلسا كۆرىدۇ يۈز يىل ئۆمۈر.

پەرۋىشچى ئى. **پەرۋىش قىلغۇچى، ئۆستۈرگۈچى، تەربىيىلىگۈچى كىشى:** ھەر جاي-ماكاندا قىلسا باغ، پەرۋىشچىدە بولمايدۇ داغ، كۆرگەن كىشىنىڭ ۋاقتى چاغ، شاخ مانتا دەيمىز ئەنجۈرۈم.

پەرۋىشسىز سۈپ. **پەرۋىش قىلىنمىغان، تەربىيىسىز؛ بېقىش تاپمىغان، ئاسرالمىغان:** قورۇدىكى پېشايۋانغا تولۇپ تۇرغان تال باراڭلار پەرۋىشسىز تاشلىنىپ قالغان. ھويلا-ئارام پاسكىنا، قورۇنىڭ بۇلۇڭىغا ھاراق بوتۇلكىلىرى قالايمىقان تاشلانغان. بۇ قورۇ تاشلاندۇق، ۋەيرانە جايغا ئوخشاپ قالغانىدى.

پەرۋىشكار سۈپ [پ] **پەرۋىش قىلىدىغان، تەربىيىلەيدىغان، ئاسرايدىغان:** ئاپتورلار ئۇلارنى «دورىسى شىپالىق دوختۇر، قولىدا قايچىسى بولسىمۇ قەلبىدە گۈل ئىشقى يانىدىغان پەرۋىشكار باغۋەن» دەپ ئاتاپ، ئۇلارنىڭ ماقالە-نۇتۇقلىرىدىن ئۆزلىرى ھېچقاچان سېزەلمىگەن نۇقسانلىرىنى كۆرۈۋېلىپ، ئىختىيارسىز قايىللىق ھېس قىلاتتى.

پەرۋىشلىمەك پ. **پەرۋىش قىلماق:** بۇ تولىمۇ قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان قىممەتلىك روھ، شۇڭا تەھرىرلەر ئاپتورلارنى باغۋەن خۇددى كۆچەتلەرنى ئاسرىغاندەك ئاسرىشى، پەرۋىشلەپ، قىزغىن ياردەم قىلىپ، ئۇنى شېرىن مېۋە بېرەلەيدىغان دەرىجىگە يەتكۈزۈشكە يۆلەك بولۇشى كېرەك.

پەرى ئى [پ] ① **ئەپسانىلاردىكى ئىنتايىن گۈزەل قىز قىياپەتلىك، پەرىشتىلەرگە ئوخشىتىلغان ئايال:** بوۋاي، ئۆزلىرىدىنمۇ ماھىر باغۋەنلەرنىڭ بارلىقىغا ھەيران بولۇپ، بىر-بىرىگە قاراشقىنىچە تۇرۇشۇپ قاپتۇ. شۇ ئەسنادا يىللىق شامال كۆتۈرۈلۈپ، دەل-دەرەخ، گۈل-چېچەكلەر گويا تەزىم قىلغاندەك يېقىملىق تەۋرىنىپتۇ-دە، ھاۋادىن بىرقانچە پەرى پەرۋاز قىلىشقانچە باغنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەرمەر قىرغاقلىق كۆل يېنىغا كېلىپ قونۇشۇپتۇ. ② كۆچمە. **ئىنتايىن گۈزەل، ساھىبجامال قىز؛ نازىنىن:** قەمەر بىلەن ئانىسى ئۇنى يېيىش-ئىچىشكە زورلايتتى. خەيرۇللا چاي سۇمۇرۇۋېتىپ پىيالىنىڭ قىرى بىلەن قەمەرگە كۆز تاشلىدى. قىز ھېيتلىق كىيىملەر بىلەن تېخىمۇ ئېچىلىپ پەرىلەردەك بولۇپ كەتكەنىدى، قەمەرمۇ ئۇنىڭغا قارايتتى.

پەرىجە ئى. **ياقىسى ئويۇپ چىقىرىلغان، تۆگمە بېكىتمەيدىغان، ئىچ يانچۇقلۇق ئۇزۇن چاپان؛ تون:** ئەپەندىم ئىشەك مىنىپ كېتىپ بېرىپ، بىر ئۆستەڭگە دۈچ كېلىپتۇ. تەرەت ئالماق بولۇپ، سەللە ۋە پەرىجىسىنى ئېشەككە ئارتىپ قويۇپ، ئۆزى سۇ بويىدا تەرەت ئېلىشقا ئولتۇرغىنىدا، ئوغرىلار ئۇنىڭ سەللىسى بىلەن پەرىجىسىنى ئوغرىلاپ كېتىپتۇ.

پەرىجىلىك سۈپ ① **پەرىجە كىيگەن، پەرىجىسى بار؛ تونلۇق:** «مۆھتەرەم قارىي»

قۇربان ئاقساقالنىڭ ئۆيىگە ئەتىۋارلىق «زىيارەت-كار مۇخلىس» بولۇپ ئورۇنلاشقاندىن كېيىن، خېلى بىرۋاقىتلارغىچە شىرمەممەت سەللە-پەرىجىلىك بۇ ئەرباپقا ھېچبىر قىزىقمىدى. ② پەرىجە ئىكتۇرۇش ئۈچۈن سېتىۋېلىنغان؛ پەرىجىگە ئاتاپ تەييارلانغان: پەرىجىلىك رەخت سېتىۋالماق.

پەرىزات ئى [پ] ① پەرى نەسلىدىن تۆرەلگەن ئايال؛ پەرىلەر ئەۋلادى: — خۇداۋەندە كېرىم ئۆز كارامەتلىرى بىلەن ئاسماندىن پەرىزات ئەۋەتكەن بولسا، ئەگەر بۇ پەرىزات ماڭا نېسىپ بولسا، بۇنى قوبۇل قىلماسلىق چوڭ گۇناھ دېسىلە تەقسىر!... * — پادىشاھ ھەزرەتلىرى، — دەپتۇ ئايالى، — ئوغلىڭىزنىڭ ئېلىپ كەلگىنى مايمۇن سۈرىتىدىكى پەرىزات ئىكەن. ماڭا كۆرۈنۈش قىلدى. ② كۆچمە. خوتۇن-قىزلار ئىچىدىكى ئەڭ چىرايلىق، گۈزەل قىز: ئۆتكەن زاماندا بىر كەمبەغەل دېھقاننىڭ يالغۇز قىزى بولغانىكەن. قىز ئىنتايىن چىرايلىق بولۇپ، ئاي دېسە ئاي ئەمەس، كۈن دېسە كۈن ئەمەس، خۇددى بىر پەرىزات ئىكەن. * ئەتىسى تاڭ سەھەردە شاھزادە يەنە شىكارغا ماڭماقچى بولۇپ، كېنىزەكلەرنى كۆزدىن كەچۈرگەنىكەن، زۆھرە پەرىزاتتەك كۆزگە تاشلىنىپتۇ.

پەرىشان [پ] ① سۈپ. ھەر تەرەپكە چېچىلغان، بىسەرەمجان، تەرتىپسىز: لەيلىگۈل دۈشمەنلەرنىڭ ياردەمسىز، پەرىشان ۋەزىيىتىدىن پايدىلانماقچى بولدى-دە، مۆكۈنۈپ تۇرغان ئورنىدىن ئۆرلەپ رازىقنىڭ قېشىغا كەلدى. ② رەۋ. پىكىر-خىيالى، دىققەت-ئېتىبارى (زېھنى) بىر نۇقتىغا مەركەزلەشمىگەن، ھەر تەرەپكە بۆلۈنگەن، چېچىلغان، يىغىنچاق ئەمەس، تارقاق: ئەتە تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتۇم بىلەن خوشلىشىدىغانلىقىم ئۈچۈنمىكىن ياكى مۇشۇ كوچىلار بالىلىق چاغلىرىمنى ئېسىمگە سالغانلىقىتىنمىكىن، نېمىشقىدۇر كۆڭلۈم پەرىشان ئىدى.

پەرىشان بولماق كۆڭۈل غەش بولماق، كەيپى ئۇچماق، بىسەرەمجان بولماق، پاراكەندە بولماق، چېچىلماق: — سىزنىڭ يېنىڭىزغا ھېچكىم كىرمىدى ۋە ھېچكىم ياتمىدى. ئەي شاھزادەم، ئارتۇقچە پەرىشان بولۇپ چېچىلماڭ! ئەقلىڭىزنى يىغىۋېلىڭ! — دەپتۇ ۋەزىر شاھزادە قەمەرۇززامانغا.

پەرىشان قىلماق كۆڭۈلنى غەش قىلماق، كەيپىنى ئۇچۇرماق، بىسەرەمجان قىلماق، پاراكەندە قىلماق، چېچىلدۇرماق: نەئىمە: — ئەي ھۆرمەتلىك مەلىكەم، مېنىڭ يۈرىكىمنى جاراھەت قىلىپ، خىيالىمنى پەرىشان قىلغانمۇ شۇ يىگىتنىڭ ئىشتىياقى ۋە ئىشقى! — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

پەرىشانلىق «پەرىشان» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تىنجىق ياز كېچىسىدە چىرىلدىغان چېكەتكىلەرنىڭ ئاۋازى، ۋىژىلدىغان تومۇزغىنىڭ ۋە كۇركىرىغان پاقىلارنىڭ ئاۋازىغا قوشۇلۇپ داۋۇتنىڭ پەرىشانلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىۋەتتى.

پەرىشتە ئى [پ] <دىن> ① دىنىي چۈشەنچە بويىچە ئاللانىڭ تاپشۇرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىدىغان، جەننەت ۋە دوزاخنى باشقۇرىدىغان، قاناتلىق، غەيرىي تەبىئىي مەخلۇق؛ مالائىكە: ئۇلۇغ تەڭرى بۇ چۇپاننىڭ دىنغا قانچىلىك ئىخلاس بىلەن بېرىلگەنلىكىنى، چىداملىقلىقىنى ئەمەلىيەتتە سىناپ كۆرمەكچى بولۇپتۇ. پەرىشتىلىرىدىن بىرىنى ئۇنىڭ قېشىغا ئەۋەتىپتۇ. پەرىشتە دەرھال چىرايلىق بىر خوتۇن كىشىنىڭ سۈرىتىگە كىرىپ، ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇپتۇ. ② كۆچمە. ياخشى خۇلق-مىجەز، ئەقىل-پاراسەتكە ئىگە بولغان ۋە گۈزەللىكتە كامالەتكە يەتكەن كىشى: ئەكبەر سونۇرنىڭ مۈرىسىگە تايىنىپ تۇرۇپ، — ئەمما ئۇنداقلارنىڭ بەزىسى تېخى بارىكەن، ۋىجدانىنى سېتىپ بىردەمدە پەرىشتە، بىردەمدە ئالۋاستى بولۇۋالىدىغانلارمۇ بەزىدە ئەتىۋارلىق بولۇپ قالىدىكەن! — دېدى. * ئەي يىگىت سەن ھۆرمۇسەن، ياكى پەرىشتە، يا پەرى، يوق ئېرۇر يەنە جاھاندا سەندەك چىرايلىق دىلبەرى.

مۇلايىملىقىنى ئويغاتتى. پەسىھ لەۋزىڭ ۋۇجۇدۇمغا بەئەينى بالىنى يامراتتى، يېقىملىق ھالىتىڭ ئىلھام بەخش بىر قىسسە ئاڭلاتتى. ② ئوچۇق، روشەن، راۋان، يېقىملىق: پەسىھ لەۋز. پەسىھ تىل. * ئۇ شۇ زاماندىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ لېكسىكا ۋە گراماتىكا جەھەتتىن باي ھەم پەسىھ تىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

پەش I ئىم. مۇشۇكنى قوغلاش-ھەيدەشتە ئىشلىتىلىدىغان سۆز: مېھمان بار چاغدا مۇشۇكنى پەش دېمە (ماقال). * — بالام ئاۋۇ مۇشۇكنى «پەش!» دەپ قوغلىۋەتكىنە، خېمىر-تۇرۇچنى يەپ كەتمىسۇن، — دېدى رەۋشەن ئاچا قىزىغا. * ئاغزى بۇيرۇقتا ئۆگەنگەن ئادەم، ئۇنىڭسىز تىلنى ئالدۇ چىشلەپ، كۆڭلىنى خۇش قىلار بولمىغاندا ئۇ، توخۇنى «تاخ»، مۇشۇكنى «پەش» دەپ.

پەش II ئى [پ] <تىل> جۈملىدىكى تەڭداش تەركىبلەر ۋە قوشما جۈملىدىكى تارماق جۈملىلەرنى ئايرىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان تىنىش بەلگىسى (،).

پەش III رەۋ. ← **پەش قىلماق.**

پەش قىلماق ① بىرەر ئىشنى ياكى بىرەر ئالاھىدىلىكنى بىلەن كۆرەڭلىمەك، ماختانماق، ئۇنى دەسمايە ۋە مىننەت قىلماق: قاسىم يۆتكىلىپ كەلگىنىگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بولسىمۇ خېلى تېز نام چىقاردى، ئۇ بىرمەزگىل ئەھۋال كۆزەتتى. قەيەرگە بارسا ئۆزىنىڭ «بىلىمى» توغرۇلۇق ماختىنىپ، بۇرۇنقى ئورنىدا جۇيجاڭ بولغانلىقىنى پەش قىلدى. ② بىرەر نەرسە بىلەن باشقىلارغا دوق قىلماق، پوپوزا قىلماق: بۇ قېرىلار يەر ئىسلاھاتىدىن تارتىپ، كوپېراتسىيىلىشىش، گۇڭشېلىشىش ۋاقىتلىرىدىكى تۆككەن تەرلىرىنى ئەسلىتىپ، ساقاللىرىنى پەش قىلىپ، كىچىك ئاخۇن تەرەپ بولدى. * تۇردى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەگەر كىمكى يىغىن تەرتىپىگە رىئايە قىلمىسا ئىنقىلابىي تەدبىر قوللىنىدىغانلىقىنى پەش قىلدى. ③ بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىگە مەيلى يوقلۇقىنى بىلدۈرمەك؛ تۈزۈت قىلماق، ناز قىلماق: ھېزىم لام-جىم دېيەلمەي، تۇرغان جايىدا تۇرۇپ قالدى، ئۇ بەختىگۈلنىڭ نازلىنىپ پەش قىلىۋاتقانلىقىنى ئەدىنمۇ بىلسۇن. * پەش قىلىپ: «مەنسەپتىن تەمەيىم يوق» دەيسەن، «چاپالىق ئىشلىدىم، ئارامىم يوق» دەيسەن. ۋەلېكىن، ھەسەتتىن ئاردايدۇ قورسىقىڭ، «گەر مەنسەپ بەرمىسە سالامىم يوق» دەيسەن.

پەش IV ئى [پ] ① چاپان، كۆڭلەك قاتارلىق كىيىملەرنىڭ ئالدى تەرىپى؛ ئېتەك قىسمى: بۈگۈن بۇ يەردە ئىلىنىڭ كەڭ، مۇنبەت يەر-سۈيىنى بۆلۈشۈۋالغان زېمىندارلار، ئۇزۇن چاچلىق تۆرىلەر، باشلىرىغا ئېگىز موزا كىيىپ، قوللىرىغا يەلپۈگۈچ تۇتۇپ، ئۇزۇن تاۋار چاپانلىرىنىڭ پەشلىرىنى كۆتۈرۈشۈۋالغان ئەمەلدارلار ئىرغاڭلىشىپ يۈرەتتى. ② دۈمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش جاي: پەش گۆش.

پەش تارتماق ئىختىيار قىلماق، كۆڭلى تارتماق؛ ياقتۇرۇپ قالماق: ئۇ شان-شەرەپكە پەش تارتىش تۇراخۇن ئاكامنىڭ خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقمايدۇ-دە، دەپ ئويلىدى. * — ئاڭلىسام ئۇ بالا بىر قىزغا پەش تارتىپ يۈرىدىغان ئوخشايدۇ، بۇنىڭغا بىزنىڭ باشقا پىكرىمىز يوق، لېكىن ئەتراپلىق ئويلاپ ئىش قىلسۇن، بۇ ئۆمۈر سودىسى، — دېدى سايىت ئاخۇن ئاكام ماڭا ئوغلى توغرۇلۇق.

پەش سۆرىمەك ← **پەش تارتماق:** رىسالەت كىتىپ ھەپتە ئۆتمەي غالىب تاجىنىسا ئىسىملىك بىر قىزغا پەش سۆرەپ ھە دېگەندە ئارقا-ئارقىدىن ئىككى پارچە «سۆيگۈ» خېتى يازدى.

پەش گۆش دۈمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش گۆش.

پېشكە ئېسىلماق بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى ۋە مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بىرەرسىنىڭ داۋاملىق ياردىمىگە، غەمخورلۇقىغا ئېرىشىشنى قولغا كەلتۈرمەك، ئۇنى چىڭ تۇتماق: بۇندىن كېيىن ۋاقىتتىن ئىبارەت خالىس، سېخىي، شۇنداقلا رەھىمسىز بوۋاينىڭ پېشكە مەھكەم

پاكىنەك، پاكار (ئادەملەرگە نىسبەتەن): ئېگىلدىڭ تولىمۇ بۇرادەر - دوستۇم، ئېخىمۇ پەسلىدى سېنىڭ پەس بويۇڭ. ئېگىلىش ئارقىلىق بىرەر مەنسەپكە ئېرىشىش ئىكەنىغۇ نىيىتىڭ، ئويۇڭ. ③ كۈچسىز، بوش، تۆۋەن (ئاۋۇش، ئاۋاز ھەققىدە): — بۇ مۇھەببەتمىكىن؟ — دەپ پەس ئاۋازدا ئۆز - ئۆزىگە سوئال قويدى تەلئەت ۋە بىردىنلا پۈتۈن ۋۇجۇدىنى تەسۋىرلىگىلى بولمايدىغان بىر خىل ئىسسىق ھارارەتنىڭ ئوراپ ئالغانلىقىنى ھېس قىلدى. ④ كۆچمە. ئادەمگەر - چىلىكنى يوقاتقان، ھەرقانداق ئەسكىلىكتىن يانمايدىغان؛ يۈزسىز، رەسۋا: پەس ئادەم. پەس قىلىق. * مەستۈرە ئەنۋەرگە: — ماڭا قارا، مەن ئۆزەمنى پۇلغا ساتىدىغان قىزمۇ؟ سەن مېنى مۇنچىلىك پەس چاغلىما، — دېدى. * پاتەمخان مەۋلۇدەنىڭ قۇلىقىنى سوزۇپ: — بۇ ئاياغىنى كىمنىڭ ئېلىپ بەرگەنلىكىنى بىلەمسەن؟ ھەي پەس، يوقال كۆزۈمدىن! — دېدى - دە، ئۇنى بىر كاچات سالدى. ⑤ كۆچمە. قەدىرسىز، خار: قەست قىلغانىنى پەس قىل (ماقال). * — ئاغرىدىقىمنى سوراپ قالدىلا جېنىم ئاچا، بۇ ئاغرىقنىڭ سەۋەبى بولمامدىغان. بىز ئەزەلدىن تارتىپ باي غوجاملارنىڭ ئالدىدا ئادەم ئەمەس، ئىتتىنمۇ پەس سانىلىپ كېلىۋاتىمىز، — دېدى تۇخان ھەسرەت بىلەن. ⑥ كۆچمە. سىنىپىي جەمئىيەتتە، يۇقىرى تەبىقىنىڭ چۈشەنچىسى بويىچە ئەسلى زاتى يۇقىرى بولمىغان (كەمسىتىش مەنىسىدە): تېگى پەس. نەسلى پەس.

پەس بارىير <تەن> ئاتلاپ يۈگۈرۈشنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭدا ئەرلەر پەس بارىيېرىنىڭ بەلگىلەنگەن يۈگۈرۈش مۇساپىسى 200 مېتىر، ئاياللارنىڭ پەس بارىيېرىنىڭ بەلگىلەنگەن يۈگۈرۈش مۇساپىسى 80 مېتىر بولىدۇ.

پەس كۆرمەك باشقىلارنى ئۆزىدىن تۆۋەن دەپ ھېسابلىماق، تۆۋەن سانىماق، خارلىماق: زۇلىيار تىترەپ كەتتى: — ھۆرمەتلىك بىر ئادەمنى كىمدىن پەس كۆرۈۋاتىسەن؟ ئۇ قانداق ئادەم بىلەمسەن؟

پەسەندە سۈپ [پ] پەس، ئىپلاس، رەزىل مەنىسىدىكى تىل - ھاقارەت سۆزى: — چىق، چىقە ھويلىنى مەينەت قىلماي، — دېدى ھېلىقى خوتۇن چالۋاقاپ، — ئەر كىشىنىڭ ئىچىدىنمۇ سەندەك پەسەندە ئادەم چىقىدىكەن. * گېزەندىلەر قۇرتلاپ، چېكەتكىلەر كۆپەيدى، ھارام تاماق تىرىك تاپ پەسەندىلەر كۆپەيدى.

پەسەندىلىك «پەسەندە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇنىڭ بۇ قىلمىشلىرى پەسەندىلىكتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

پەسەيتكۈزمەك «پەسەيمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاۋۇل ئۆيگە كىرىپ سۈپىنىڭ ئېگىز بولۇپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، بىرئاز پەسەيتكۈزمەكچى بولدى.

پەسەيتمەك «پەسەيمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پىسەنت قىلمىدىم، ئۇ چاغلاردا ئارمىزدا ئۇنىڭەن ھەرقانداق تىكەنمۇ ساڭا بولغان قىزغىن مۇھەببىتىمنى پەسەيتىش قۇدرىتىگە ئىگە ئەمەس ئىدى. * ساۋۇر بىردەم زوقلىنىپ ئاڭلىدى، كېيىن ئاۋازىنى بىرئاز پەسەيتىپ قويدى - دە، قولىنى ئېڭىكىگە تىرەپ خىيال سۈرۈشكە باشلىدى.

پەسەيمەك پ ① بىرەر تەكشىلىك ياكى تۆپىلىككە نىسبەتەن تۆۋەنلىمەك: بۈگۈن يەر بىرئاز ئۆسۈپ قالغانمۇ ياكى تورۇس سەل پەسەيگەنمۇ نېمە؟ — دەپ سوراپتۇ ئېبنىسىنا ساۋاقداشىدىن، ② بىرەر ۋەقە، ھادىسە ياكى ئادەم روھىي ھالىتىنىڭ دەرىجىسى تۆۋەنلىمەك، كۈچسىزلەنمەك، كېمەيمەك، سۇسلىماق: بوران توختاپ، دولقۇن پەسەيگەندە چوڭ ئارال دېڭىز ئۈستىگە پۇختا ئورۇنلىشىپ، تەۋرىمەيدىغان ھەم مىدىرلىمايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئارالدىكى خەلق خۇشال تەنتەنە قىلىشىپتۇ. * بۇ گەپنى ئاڭلىغان ھاۋاز «پوم»نىڭ چىرايى غەلىتە بىر ئۆزگىرىپ، دەرھال ئەسلىگە كەلدى.

لېكىن باياتىنقى خۇشاللىقى خېلىلا پەسەيگەنىدى. * ئاتا-ئانا ۋە بالىلار ئارىسىدىكى ئۇرۇش-تالاشلارنىڭ پەسىيىپ، ئائىلىدە خاتىرجەملىك بولۇشى بۇ ئەلۋەتتە ياخشى ۋە كۆڭۈللۈك ئەھۋال. ③ <مۇز> تاۋۇش، نوتىنىڭ رىتىم قائىدىسى بويىچە يۇقىرىدىن تۆۋەنگە ئاستىلاپ بارماق؛ تۆۋەنلىمەك (ئاۋاز، ئاھاڭ ھەققىدە): بىرپەس جىم ئولتۇرغاندىن كېيىن كۆكۈيۈن يەنە گەپ باشلىدى ۋە سۆزلىگەنسېرى ئاۋازى پەسىيىپ باردى.

پەستەۋەت سۈپ. دىئال. نومۇسسىزلىقتا ئۇچىغا چىققان؛ پەسكەش، ئىپلاس.

پەسكار [پ] (توغرىسى: پەسكوي) ← **پەسكوي.**

پەسكارغا چۈشمەك (توغرىسى: پەسكويغا چۈشمەك) ← **پەسكويغا چۈشمەك.**

پەسكەش سۈپ [پ] ئىززەت-ھۆرمىتىنى، نومۇسىنى تۆكىدىغان، نەزىرى پەس، رەزىل، ئىپلاس: ئادەملەرنىڭ تىل قورالى ھەر خىل ئادەملەردە ھەر خىل ۋەزىپە ئۆتەيدۇ: ئۇ بەزى پەسكەش ئادەملەر ئۈچۈن ئىغۋا تارقاتقۇچى بولۇپ، بەزى ئادەملەر ئۈچۈن خۇشامەت قىلغۇچى بولۇپ، بەزى ئادەملەر ئۈچۈن قان يۇتقۇچى بولۇپ خىزمەت قىلىدۇ.

پەسكەشلەشمەك پ. نومۇسسىز، پەسكەش قىلىقلار بىلەن شۇغۇللانماق؛ رەزىللەشمەك: جەمئىيىتىمىزدە بەزى كىشىلەر شەخسىي مەنپەئەت يولىدا تولىمۇ پەسكەشلىشىپ كەتتى.

پەسكەشلىك «پەسكەش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: تۇرسۇن ئاتا ئۇنىڭ سۆزىنى تەستىقلاپ: — كامال راست ئېيتىدۇ، بۇ ھەممە پەسكەشلىك، ھەممە جىنايەت بىلەن تولغان ئوردا ۋە سارايلار خەلقنى ئالەم ئالدىدا شەرمەندىدۇر. بۇنى ۋەيران قىلىش، زۇلۇم قىلغۇچىلارنى يەر بىلەن يەكسان قىلىش بىزنىڭ ئۈمىدىمىز، — دېدى. * مەن ھەممىنى چۈشەندىم، لېكىن جەننەتخاننى بۇنداق پەسكەشلىك قىلار دەپ ئويلىمىغانىدىم.

پەسكوي سۈپ. ← **پەسكويغا چۈشمەك.**

پەسكويغا چۈشمەك بىرەر ۋەقە، ھادىسە، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئادەم روھىي ھالىتىدىكى جىددىيلىك نورماللاشماق، ئەسلىگە كەلمەك: ئەتىگەندىن بۇيان ئاتا-ئانىلار بىلەن ئۇششاق بالىلار قايناپ كەتكەن ئازادە كوچا ئاھالە كومىتېت قورۇسى ئەمدىلىكتە سەل-پەل پەسكويغا چۈشتى. * بىر مەيدان قىستىلا ئېلىشىشتىن كېيىن، يىغىن تەرتىپى ئەسلىگە كەلدى، ھېلىقى «باشلىق» مۇ پەسكويغا چۈشتى.

پەسلەتكۈزمەك «پەسلىمەك» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئادالەت ۋېلىسىپىتىنىڭ ئېگىرىنى پەسلەتكۈزۈپ كېلىش ئۈچۈن رېمونتخانىغا ئەكەتتى.

پەسلەتمەك «پەسلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: شامال ھۇجۇمىغا ئۆتكەن قىسىملارغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئاسمانغا كۆتۈرۈلگەن ئونلاپ ئايروپىلاننى يەرگە پەسلەتتى. * مەريەمخان ئانا قازاننىڭ ئوتىنى سەل پەسلىتىپ قويۇپ، ئەمدىلا كاڭغا چىقىپ يېنىنى يەرگە قويۇۋىدى، ھويلىدا ئاياغ تىۋىشى ئاڭلىنىپ ئامىنەم كىرىپ كەلدى.

پەسلەشتۈرمەك «پەسلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەزى ھاللاردا چېكىدىن ئېشىپ كەتكەن چاقچاقمۇ كىشىنىڭ ئۆز قىممىتىنى پەسلەشتۈرىدۇ، خالاس.

پەسلەشتۈرۈلمەك «پەسلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پەسلەشمەك ① «پەسلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چارلىغۇچى ئايروپىلانلىرىمىز دۈشمەن ئىستېھكاملىرىنى بومباردىمان قىلىشقا تېز سۈرئەت بىلەن پەسلەشتى. ② كۆچمە. رەزىللەشمەك، رەسۋالاشماق: — ۋاي بالام! — دېدى ئانىسى ھەيران بولغان ھالدا، — ھەرقانچە پەسلىشىپ كەتسەڭمۇ، ئاشۇ ئاتا-ئانىسىنىڭ كۆزىدىلا بىزگە، ساڭا ۋاپاسىزلىق قىلىپ قېچىپ كەتكەن بۇۋى ھەجەرنى ئالامسىنا؟ بولدى قوي، ساڭمۇ ئوبدان لايىق تېپىلىپ قالار! بولمىغاندا يالغۇز ئۆتۈپ كەتكىنە!

پەسلىك «پەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇ يېزىدا ئەپچىلەم دېگەن بىر يىگىت بولۇپ، بۇ يىگىت باينىڭ ئاشۇنداق پەسلىك — پىخسىقلىقىغا غەزەپلىنىپتۇ.

پەسلىمەك پ ① يۇقىرىدىن پەسكە قاراپ تۆۋەنلىمەك، ئېگىزدىن پەسكە چۈشمەك؛ پەسەيمەك: ئۈچ ئايروپىلان ئايلىنىپ كېلىپ، بازار ئۈستىدە پەسلىدى - دە، خەلق ئۈستىگە مۆلدۈردەك ئوق ياغدۇرۇشقا باشلىدى. * قارىغاندا بۇ قەبرىنىڭ ئالدىغا كېلىدىغان كىشىلەر ناھايىتى كۆپ بولسا كېرەك، ئەتراپتىكى بوش ئورۇن خېلىلا پەسلەپ كېتىپتۇ. ② ئىش ھەرىكەت ۋە ئادەم روھىي ھالىتىدىكى جىددىيلىك سۇسلاشماق، پەسكويغا چۈشمەك: ئاسماندا كۆكۈش قارامتۇل ئىس بۇلۇتلىرى لەيلەيتتى. ئېتىشىشلار بىردەمدىلا پەسلەپ، بىردەمدىلا ئەۋج ئېلىپ كېتەتتى ۋە ئاجايىپ توقۇنۇشلار باشلىنىپ كېتەتتى. ③ كۆچمە. ئاجىزلاشماق، بوشىماق، تىنچلانماق (ئاۋاز، ناۋۇش ھەققىدە): ئۈچىنىڭ بېشى جەم بولۇپ، شاكىرنىڭ ئاۋازى پەسلەيدۇ، چىراغ ئۆچىدۇ. * نۇراخۇننىڭ ئاۋازى پەسلىشى بىلەن ئايالنىڭمۇ يىغلىغان ئاۋازى پەسلەپ كەتتى.

پەسىل ئى [ئە] <ئاستر> بىر يىلنى تەشكىل قىلىدىغان تۆت مەۋسۇمنىڭ ھەربىرى (ئەتىياز، ياز، كۈز، قىش)؛ مەزگىل: ئەتىسى كۈن قىزىلىدا ئۇلارنىڭ بوسۇغىسىدا دوختۇر ماشىنىسى پەيدا بولدى. مۇدىر بوۋاينى يۆدۈپ ماشىنىغا ئاچىقتى. بۇ 1979 - يىلى قىش پەسلى ئىدى. * بىر يىل دېگەن تۆت پەسىل، ھەر بىر پەسىل ئۈچ ئايدىن، ئۆتەر ئۆمرۈم يىل بىلەن، تۇتالماسمەن ھېچ قايدىن.

پەسىل خاراكتېرلىك تاۋار <سودا> سېتىش ۋە سېتىۋېلىش ۋاقىت خاراكتېرىنى ئالغان، پەسىل خاراكتېرلىكى كۈچلۈك، پەسىل ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغان تاۋار.

پەسىللىك سۈپ. پەسىل، ۋاقىت خاراكتېرىنى ئالغان، شۇ پەسىل ئۈچۈن مۇۋاپىقلاشقان: پەسىللىك تاۋار. پەسىللىك سودا. پەسىللىك ۋەزىپە. * — ئۇ پەسىللىك قۇشلار، بىزگە مېھمان بولۇپ كېلىپتۇ، — دېدى قاسىم ئاكا.

پەسىللىك باھا <سودا> سېتىۋېلىش ۋە سېتىش كەسپىدە تاۋارلارنىڭ پەسىلگە قاراپ بەلگىلىنىدىغان ۋە ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان باھاسى.

پەسىللىك شامال <مېتېرو> پەسىلگە قاراپ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىدىغان شامال. بۇنى ئاساسەن دېڭىز - ئوكيانلار بىلەن قۇرۇقلۇق ئوتتۇرىسىدىكى تېمپېراتۇرا پەرقى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئۇنىڭ يۆنىلىشى قىشتا قۇرۇق - لۇقتىن ئوكيانغا، يازدا ئوكياندىن قۇرۇقلۇققا يۆنەلگەن بولىدۇ.

پەسىللىك كۆچۈش <زوئول> دېڭىز - ئوكيانلاردىكى بەزى بېلىقلار ھەر يىلى ياز، ئەتىياز پەسىللىرىدە ئىسسىق ئېقىمغا ئەگىشىپ شىمالغا ئۈزىدۇ. كۈز، قىش پەسىللىرىدە سوغۇق ئېقىم تەسىرى بىلەن جەنۇبقا ئۈزۈپ كېلىدۇ. بۇ خىل ھادىسە پەسىللىك كۆچۈش دېيىلىدۇ.

پەسىلچان سۈپ. پەسىل خاراكتېرىنى ئالغان، پەسىلگە باپ، پەسىلگە لايىق.

پەسىلچانلىق پەسىلگە لايىقلىق، پەسىلگە باپلىق: ھەر خىل كىچىك تىپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنىڭ پەسىلچانلىقى، يەرلىكلىكى كۈچلۈك بولىدۇ. تۈرى ۋە ئۆلچىمىمۇ كۆپ بولىدۇ.

پەسىلداش ئى. بىر پەسىلدە تۇغۇلغان، تەڭ دېمەتلىك؛ زامانداش: ئايلىناي، پەخرىم مېنىڭ ساڭا پەسىلداش بولغىنىم، بولسىدى بۇ پەسىلمىزمۇ مەڭگۈ پارلاق، بۇلبۇلۇم.

پەسىھ سۈپ [ئە] يېزت ① سۆزلەش سەنئىتى يۇقىرى، سۆزگە ئۇستا، سۆزمەن، ناتىق: ئوچۇق، گۈلگۈن يۈزۈڭ خۇددى باھار نۇرىنى پارلاتتى، ئېگىلگەن ئەۋرىشىم قەددىڭ

مۇلايىملىقنى ئويغاتتى. پەسىھ لەۋزىڭ ۋۇجۇدۇمغا بەئەينى بالىنى يامراتتى، يېقىملىق ھالىتىڭ ئىلھام بەخش بىر قىسسە ئاڭلاتتى. ② ئوچۇق، روشەن، راۋان، يېقىملىق: پەسىھ لەۋز. پەسىھ تىل. * ئۇ شۇ زاماندىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ لېكسىكا ۋە گراماتىكا جەھەتتىن باي ھەم پەسىھ تىل ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

پەش I ئىم. مۈشۈكنى قوغلاش-ھەيدەشتە ئىشلىتىلىدىغان سۆز: مېھمان بار چاغدا مۈشۈكنى پەش دېمە (ماقال). * — بالام ئاۋۇ مۈشۈكنى «پەش!» دەپ قوغلىۋەتكىنە، خېمىر-تۇرۇچنى يەپ كەتمىسۇن، — دېدى رەۋىخان ئاچا قىزىغا. * ئاغزى بۇيرۇققا ئۆگەنگەن ئادەم، ئۇنىڭسىز تىلنى ئالدۇ چىشلەپ، كۆڭلىنى خۇش قىلار بولمىغاندا ئۇ، توخۇنى «تاخ»، مۈشۈكنى «پەش» دەپ.

پەش II ئى [پ] <تىل> جۈملىدىكى تەڭداش تەركىبلەر ۋە قوشما جۈملىدىكى تارماق جۈملىلەرنى ئايرىش ئۈچۈن قوللىنىدىغان تىنىش بەلگىسى (،).

پەش III رەۋ. ⟵ **پەش قىلماق.**

پەش قىلماق ① بىرەر ئىشنى ياكى بىرەر ئالاھىدىلىكنى بىلەن كۆرەڭلىمەك، ماختانماق، ئۇنى دەسمايە ۋە مىننەت قىلماق: قاسىم يۆتكىلىپ كەلگىنىگە ئانچە ئۇزۇن بولمىغان بولسىمۇ خېلى تېز نام چىقاردى، ئۇ بىرمەزگىل ئەھۋال كۆزەتتى. قەيەرگە بارسا ئۆزىنىڭ «بىلىمى» توغرۇلۇق ماختىنىپ، بۇرۇنقى ئورنىدا جۈيجاڭ بولغانلىقىنى پەش قىلدى. ② بىرەر نەرسە بىلەن باشقىلارغا دوق قىلماق، پوپوزا قىلماق: بۇ قېرىلار يەر ئىسلاھاتىدىن تارتىپ، كوپېراتىسىيىلىشىش، گوڭشېلىشىش ۋاقىتلىرىدىكى تۆككەن تەرلىرىنى ئەسلىتىپ، ساقاللىرىنى پەش قىلىپ، كىچىك ئاخۇن تەرەپ بولدى. * تۇردى ئورنىدىن تۇرۇپ ئەگەر كىمكى يىغىن تەرتىپىگە رىئايە قىلمىسا ئىنقىلابىي تەدبىر قوللىنىدىغانلىقىنى پەش قىلدى. ③ بىرەر ئىش، بىرەر نەرسىگە مەيلى يوقلۇقنى بىلدۈرمەك؛ تۈزۈت قىلماق، ناز قىلماق: ھېزىم لام-جىم دېيەلمەي، تۇرغان جايىدا تۇرۇپ قالدى، ئۇ بەختىگۈلنىڭ نازلىنىپ پەش قىلىۋاتقانلىقىنى نەدىنمۇ بىلسۇن. * پەش قىلىپ: «مەنسەپتىن تەمەيىم يوق» دەيسەن، «چاپالىق ئىشلىدىم، ئارامىم يوق» دەيسەن. ۋەلېكىن، ھەسەتتىن ئاردايدۇ قورسىقىڭ، «گەر مەنسەپ بەرمىسە سالامىم يوق» دەيسەن.

پەش IV ئى [پ] ① چاپان، كۆڭلەك قاتارلىق كىيىملەرنىڭ ئالدى تەرىپى؛ ئېتەك قىسمى: بۈگۈن بۇ يەردە ئىلىنىڭ كەڭ، مۇنبەت يەر-سۈيىنى بۆلۈشۈۋالغان زېمىندارلار، ئۇزۇن چاچلىق تۆرىلەر، باشلىرىغا ئېگىز موزا كىيىپ، قوللىرىغا يەلپۈگۈچ تۇتۇپ، ئۇزۇن تاۋار چاپانلىرىنىڭ پەشلىرىنى كۆتۈرۈشۈۋالغان ئەمەلدارلار ئىرغاڭلىشىپ يۈرەتتى. ② دۇمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش جاي: پەش گۆش.

پەش تارتماق ئىختىيار قىلماق، كۆڭلى تارتماق؛ ياقتۇرۇپ قالماق: ئۇ شان-شەرەپكە پەش تارتىش تۇراخۇن ئاكامنىڭ خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقمايدۇ-دە، دەپ ئويلىدى. * — ئاڭلىسام ئۇ بالا بىر قىزغا پەش تارتىپ يۈرىدىغان ئوخشايدۇ، بۇنىڭغا بىزنىڭ باشقا پىكرىمىز يوق، لېكىن ئەتراپلىق ئويلاپ ئىش قىلسۇن، بۇ ئۆمۈر سودىسى، — دېدى سايىت ئاخۇن ئاكام ماڭا ئوغلى توغرۇلۇق.

پەش سۆرىمەك ⟵ **پەش تارتماق:** رىسالەت كېتىپ ھەپتە ئۆتمەي غالىب تاجىنىسا ئىسىملىك بىر قىزغا پەش سۆرەپ ھە دېگەندە ئارقا-ئارقىدىن ئىككى پارچە «سۆيگۈ» خېتى يازدى.

پەش گۆش دۇمبە ئەتراپىدىكى ماي ئارىلاش گۆش.

پىشگە ئىسلماق بىرەر ئىش-ھەرىكەتنى ۋە مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بىرەرسىنىڭ داۋاملىق ياردىمىگە، غەمخورلۇقىغا ئېرىشىشنى قولغا كەلتۈرمەك، ئۇنى چىڭ تۇتماق: بۇندىن كېيىن ۋاقىتتىن ئىبارەت خالىس، سېخىي، شۇنداقلا رەھىمسىز بوۋاينىڭ پىشگە مەھكەم

ئېسلىپ، داۋاملىق يۇقىرى ئۆرلەيمەن... * ئادىل ئاكا، ئەمدى مەن سىزنىڭ پېشىگىزگە چىڭ ئېسىلدىم، سىز مېنىڭ ھەقىقىي ئۇستازىم، ماڭا كۆپ ئۆگىتىڭ، كۆپ ياردەم قىلىڭ.

پېشنى تۇتماق ① بىرەر ئىش-ھەرىكەت ۋە مەقسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا بىركىمنىڭ ياردىمىگە تايانماق، يۆلەنمەك، ئەگەشمەك، ئىزىدىن ماڭماق: مەن شۇ كادىرلارنىڭ پېشنى تۇتقىنىمچە قويۇپ بەرمىدىم. ئۇلار ماڭا تۇغۇلۇپ مېھرىگە قانمىغان ئانام ۋە مېنىڭدىن ئۈمىدلىرىنىڭ شولىسىنىمۇ كۆرەلمىگەن دادامنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۇرمىدى. مەن ھۆكۈمەت تەمىناتى بىلەن 1950-يىلى غۇلجا شەھرىدە بەشىنچى سىنىپقا ئوقۇشقا كىردىم. * تۇتۇپ سېنىڭ پېشىڭنى مەھكەم، كۆرەشلەردە ئۆستۈم يېتىلدىم، سەن باشلىغان جەڭگىۋار سەپكە، مەنمۇ جەڭچى بولۇپ قېتىلدىم. ② ئۆگەنمەك، يولىغا كىرمەك، بېرىلمەك: بۇ دۇنيادا ئادەم ئۈچۈن ئەڭ مۇھىم نەرسە بىرەر ھۈنەرنىڭ پېشىنى تۇتۇش. دېمەك، كىشىگە ئەسقاتىدىغىنى ھۈنەردۇر. ③ ئىگە بولماق، ئېرىشمەك: ــ ئەسسالام جاللادىنجان، ھېلىتىن ئالدىڭىزغا باش ئۇرۇپ چىقسام ئەتە-ئۆگۈن بىرەر ئەمەلنىڭ پېشىنى تۇتسىڭىز قىيا كۆزىڭىز بىلەن باقمايدىكەنسىز-دە!؟ ــ مېھمان كۈلگىنىچە سايىم كۆرسەتكەن كرېسلوغا ئەمدىلا سەمرىشكە باشلىغان ئوتتۇرا ئەت تېنىنى تاشلىدى.

پېشنى قاقماق قېيىدىماق، رەت قىلماق، قول ئۈزمەك، باش تارتماق: داۋۇت موللامنىڭ توختىغۇدەك سەۋر-تاقىتى قالمىغانىدى، ئۇ پېشنى قېقىپ، كۆرسەڭ ئۈزەڭ كۆر دېگەندەك قىلىپ، ھەممىنى قارىغۇيۇق قارغاپ ئۆز يېزىسىغا كەتتى. * سابىر ئىختىيارسىز ھالدا: ــ نىياز ئاكا، سېنىڭ ھېچنېمىدىن ھېچنېمە يوقلا پېشىڭنى قېقىپ يىغىندىن چىقىپ كەتكىنىڭ ساڭا يارىشىدىغان ئىشمۇ؟ ــ دېدى بېشىنى لىڭشىتىپ.

پەشتاق ئى [پ] ① بىنالارنىڭ ئالدى تەرىپىگە، ئالدى كۆرۈنۈشىگە چىقىرىلغان ھەشەمەتلىك قۇرۇلما: شاھزادە سىنچىلاپ قارىسا پەشتاق ۋە راۋاقلىرى پۈتۈنلەي ئالتۇن-كۈمۈشتىن ياسالغان ئىمارەتلەر تۇرغۇدەك. ② خانىقا ۋە مەسچىتلەردىكى مەزىن ئەزان ئېيتىدىغان، ھېيت-ئايەم، مۇراسىم كۈنلىرى ناغرا-سۇناي چالىدىغان جاي: مەزىن بامداتقا ئەزان ئېيتىپ بولۇپ پەشتاقتىن چۈشۈپ كېتىۋاتقاندا باش-كۆزىنى چۈمكەپ، كوچىنىڭ چېتى بىلەن خۇپىيانە كېتىۋاتقان ئايالنى كۆرۈپ قالدى. ③ ئېگىز كۆتۈرۈلگەن پەلەمپەيلىك سۇپا؛ پەلەمپەينىڭ ئۈستۈنكى قەۋىتى: پەشتاق ياسىماق. پەشتاق سالماق. * ــ سىلىگە بىر خۇش خەۋەر ئېلىپ كەلدىم، ــ دېدى ھۆرنىسا شارقىراتما بېشىدىكى سېمونت پەشتاققا كېلىپ ئولتۇرۇپ. ④ ئايرودرومدىكى ئايروپىلان بىلەن ئالاقىلىشىدىغان خەۋەرلىشىش ئورنى. شەكلى مۇنارغا ئوخشايدۇ. ئۇنىڭغا رادىئو خەۋەرلىشىش ئاپپاراتلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولىدۇ.

پەشتاقلىق سۈپ. پەشتاق چىقىرىلغان، پەشتىقى بار: پەشتاقلىق سېپىل. پەشتاقلىق ئىمارەت. * ئالماس شىرمەممەتتىن قانائەت ھاسىل قىلىپ ئۆيدىن چىققاندا، ئەل-جاھان جىمىقىقان بولۇپ «خۇدالىق مەدرىس» يېنىدىكى پەشتاقلىق مەسچىتتىن بەزى مويسىپىتلار خۇپتەن نامىزىنى ئوقۇپ قايتىپ چىقىۋاتقانىكەن.

پەشتاما ئى [پ+ئە] ⟵ **پەشمال:** ھەلىمىخان پەشتاما تارتقان ھالدا داستىخان كۆتۈرۈپ چىقتى ۋە جۇمەشكە سەللا ئېگىلىپ تازىم قىلىپ داستىخانىنى سېلىپ كىرىپ كەتتى.

پەشخۇن ئى [پ] خېمىرنى چەيلەپ يۇغۇرۇش، زۇۋۇلا قىلىپ نان راسلاش ۋە سېتىلىدىغان نانلارنى تىزىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، ياغاچتىن ياسالغان تاختا: شەھەر دەرۋازىسىنىڭ قېشىدا بىر ناۋايخانا بولۇپ، ئېلىم-سېتىمنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەيدىكەن. ئابدۇل كىشىلەر قاتارىغا ئۆتۈپ قارىغانىكەن كۆزى

پەشخۇندىكى گىردە ـ شىرمەننانلارغا چۈشۈپتۇ. * مەتنىمن مەخسۇم سۆزىنى مۇشۇ يەردە توختاتتى، گىردىلەر راسلىنىپ پەشخۇنغا تىزىلىپ بولغانىدى. بىز تونۇرغا ئوت سېلىپ ئاقارتتۇق ـ دە، بىرپەستىلا نانلارنى تونۇرغا يېقىپ تۈگەتتۇق.

پەششاپ (توغرىسى: پاششاپ)——> **پاششاپ.**

پەششەپ (توغرىسى: پاششاپ)——> **پاششاپ.**

پەشقۇن (توغرىسى: پەشخۇن)——> **پەشخۇن.**

پەشلەتمەك «پەشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: توختى باياتىن قاساپقا پەشلەتكەن گۆشنى توگلاتقۇغا سېلىشقا باشلىدى.

پەشلەنمەك «پەشلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: داۋۇت ئۇستام پەشلەنگەن گۆشنى توغراشقا باشلىدى.

پەشلىك سۈپ. تىكىلىدىغان كىيىمنىڭ پېشى ئۈچۈن تەييارلانغان رەخت، پەشكە ئاتاپ كېسىلگەن رەخت.

پەشلىمەك پ. ئۆلتۈرۈلگەن قوينىڭ پەش گۆشى بىلەن پېشىگە تۇتاش يەرلىرىدىكى مايىنى شىلىپ ئالماق: سۇلايمان گۆشنى پەشلىدى.

پەشمال ئى [پەش + مال] تاماق ئەتكەندە ئالدىغا تارتىۋالىدىغان بوغقۇچلۇق لاتا. پەرتۇق، پەشتاما: پەشمال تارتماق. * — چاتاق يوق، — دېدى بوينىغا لۆڭگە ئېسىپ ئالدىغا پەشمال تارتىۋالغان شاپ بۇرۇت تاڭجاڭ، ئۇ قازان بېشىغا قاراپ، ئاش بۇيرۇتۇپ بولغۇچە مېنى باشلاپ كىرگەن كىشىگە ئوپمۇئوخشاش ياسانغان ئىككى ياش بالا كىرىپ كەلدى.

پەشمەت I ئى [پ] توغرا ياقىلىق، تىزنى بېسىپ تۇرىدىغان ئىچ پەتىلىك چاپان: بېشىغا شاپاق دوپپا، ئۈچىسىغا ئۇزۇن پەشمەت كىيگەن، پەرىشتىلەردەك ئاپئاق ساقاللىق، ئۇزۇن يىللىق مېھنەتتە بەللىرى مۈكچەيگەن، قولىغا ھاسا تايانغان بىر بوۋاي ماڭا قاراپ تۇرىدۇ.

پەشمەت II ئى [پ] ياغدا قورۇلغان ئۇن ۋە قىيامدىن تەييارلانغان، تالا ـ تالا يېپىسمان يەرلىك تاتلىق يېمەكلىك: ھالۋايى پەشمەت. * ئۇ كىچىكىدىنلا بويىنىغا تەنزە ئېسىپ كوچىمۇ كوچا ئايلىنىپ يۈرۈپ قەنت ـ ناۋات، پاتاسا، پەشمەت سېتىش بىلەن شۇغۇللىناتتى.

پەشۋا ئى [پ] ① پۇت پەنجىسىنىڭ دۈمبىسى، ئالدى تەرىپى: پەشۋا ئاتماق. پەشۋا ئۇرماق. * ياشلار ئۇرۇشقاندا مۇشت، باش ۋە پەشۋالار بىلەن زەربە بېرىشتىن تاشقىرى كالتەك، چوماق، تۆمۈر مۇشت... پىچاق قاتارلىق ۋاستىلەرنى ئىشقا سالاتتى. ② تېپىك: ئۇ بىر پەشۋاغا يارىماي موللاق ئېتىپ چۈشكەنچە، بىر سائەت قوپالماي ياتتى. ③ كۆچمە. زەربە، دەشنەم؛ دەككە: پەشۋا بەرمەك. پەشۋا يېمەك. * بۇ نۇقتىئىنەزەر مۇقەررەر ھالدا ماتېرىيالىزمغا ئېلىپ بارىدۇ، پروفېسسورلۇق مەدرىس پەلسەپىسىنىڭ سان ـ ساناقسىز ئويدۇرمىلىرىنى بولسا بىر پەشۋا بىلەن ئۆرۈۋېتىدۇ.

پەشۋا ئاتماق پۇت پەنجىسى بىلەن ئۇرماق؛ تەپمەك: شەمشىدىن بىر پەشۋا ئېتىپ بىر دورغىنى يەر چىشلىتىۋەتتى، بىر مۇشت ئۇرۇپ يەنە بىر دورغىنى ئېرىققا پۈكلىۋەتتى.

پەشۋا بەرمەك دەككە بەرمەك، زەربە بەرمەك، دەشنەم بەرمەك: ئاش بەرگەنگە مۇشت بېرىپتۇ، نان بەرگەنگە پەشۋا بېرىپتۇ (ماقال). * — ئۇ چاغدا سىز مېنىڭ ئۆيۈمگە ياخشى نىيەت بىلەن كەلگەن بولسىڭىزمۇ، ئەمما مەن پەشۋا بەردىم، قاتتىق تىللىدىم، — دېدى گۈلچەمەن ئۈزۈلۈپ قالغان سۆزىنى داۋام قىلىپ.

پەشۋا ئۇرماق ——> **پەشۋا ئاتماق:** توزدۇردى گۈلۈمنى باھار شامىلى، بىر يۇتۇم سوغ سۇغا قىلدى ياز تەشنا. زەپىران ئەيلىدى كۆز چىرايىمنى، كۆكسۈمگە رەھىمسىز قىش ئۇردى پەشۋا.

پەشۋا يېمەك ① تېپىك يېمەك: بىر دەمدىن كېيىن، دوك قىزىقچىلارنىڭ بىرىدىن پەشۋا يەپ، موللاق ئېتىپ، سەت قىياپەتتە پومزەكتەك يۇمىلاپ سەھنىدىن چىقىپ كەتتى. ② دەككە، زەربە، دەشنەم يېمەك: ئۆمۈرۋايەت ئۆيلەنمەيمەن،

دېگەنىدىم، كۆكۈل دېگەن بۇ شەيتان مېنى يەنە ئازدۇردى. بىرقانچىسىگە گەپ قىلدىم، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسىدىن كېلىشتۈرۈپ پەشۋا يېدىم.

پەشۋاچى ئى. پەشۋا ئېتىشقا ئۇستا ئادەم: ئابلىكىم كىچىكىدىنلا پەشۋاچى ئىدى، مانا ئەمدى ئۇنىڭ بۇ ھۈنىرى ئۆز كارامىتىنى كۆرسىتىشكە باشلىدى.

پەشۋالاتماق «پەشۋالىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەنسۇر ئۆز غالچىلىرى ئارقىلىق ئابدۇقادىرنى پەشۋالاتتى.

پەشۋالاشماق «پەشۋالىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ۋەھشىلەشكەن چوماقچىلار سۇلتاننى ئارىغا ئېلىۋېلىپ پەشۋالاشتى.

پەشۋالانماق «پەشۋالىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھاشىم ئۇلارنىڭ يالاقچىلىرى ئارقىلىق پەشۋالاندى.

پەشۋالىماق پ ① پەشۋا بىلەن ئۇرماق، پەشۋا بەرمەك: ئۇ بىردەم ئاكىسىنى پەشۋالىسا، بىردەم ئىنىسىنى چوقۇلايتتى، سىڭىللىرىنى بوزەك ئېتىپ ئارام بەرمەيتتى. ② كۆچمە. توساتتىن دەككىسىنى بەرمەك: ئوغرىنىڭ شەپىسىنى ئاڭلىغان ئەر-خوتۇن ئىككىسى يوشۇرۇنۇۋېلىپ ئەپچىللىك بىلەن پەشۋالاپ دەككىسىنى بەردى.

پەغەز ئى. ئۇچۇپ كەلگەن كەپتەرلەر قونىدىغان قونداق: ئۇ ئۆيگە كەلگەندە، پەغەزگە ئاران قوندۇرۇلغان كەپتەر يەنە پاراسلاپ ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك بىر ئىش بولدى.

پەقەت يۈك [ئە] ① «يالغۇز» دېگەن مەنىدە چەكلىنىشنى بىلدۈرىدۇ: مەن پەقەت مۇشۇ ئىش ئۈچۈن كەلدىم. * سائادەت ماشىنا بىلەن بىر كۈن يول يۈرۈپ، كەچ نامازدىگەر بىلەن ئۆزى ئىشلەۋاتقان گۇڭشې دوختۇرخانىسىغا يېتىپ كەلگەندە، تىببىي خادىملار ئىشتىن چۈشۈپ بولۇپ، پەقەت دىجورنى دوختۇر گۈزەلنۇرلا قالغانىدى. * يەنە قايتا دەيدىغىنىم شۇكى، ۋاقتىڭنى ئويۇنغا بەرمەي ئوبدان ئۆگەن، سەن: — چوڭ بولسام ئىنژېنېر بولىمەن، — دەيتتىڭ، بۇ مەقسەتكە پەقەت ئوقۇش بىلەنلا يەتكىلى بولىدۇ. ② بولۇشسىز جۈملىدە «ھەرگىز» دېگەن مەنىدە كېلىدۇ: مەن بۇ يەرگە پەقەت كەلمىگەن. * ئۇ بالا يىغلاپ پەقەت ئۇنىمايۋاتىدۇ.

پەقەش ئى. دىئال. يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقنىڭ پوقى.

پەقىر سۈپ [ئە] (توغرىسى: پېقىر) ← **پېقىر.**

پەكەش ئى. تېرىنى ئەيلەشتىن بۇرۇن نەملەپ كېرىگەن ھالەت.

پەكەشلىمەك پ. تېرىنى ئەيلەشتىن بۇرۇن نەملەپ كەرمەك.

پەگاھ ئى [پ] ئۆينىڭ ئىشىككە يېقىن يېرى، تۆرنىڭ قارىمۇقارشىسى: پەگاھتا ئولتۇرماق. پەگاھتا قالماق. * بۇ ئۆيدە يەنە ئون يەتتە-ئون سەككىز ياشلاردىكى بىر يىگىت پەگاھتا ھەرىكەتسىز ھالدا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ چىرايى سولغۇن، بېشى ساڭگىلىغان بولۇپ، خۇددى گۇناھكار كىشىگە ئوخشايتتى.

پەگاھ چىراغ <تىيا> سەھنە ئالدىنىڭ، تۆۋەن تەرىپىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان بىر قاتار يورۇتۇش چىرىغى.

پەلەز (توغرىسى: پېلەك) ← **پېلەك.**

پەلەك ئى [ئە] ① يەردىن گۈمبەز، قازان شەكلىدە بولۇپ كۆرۈنىدىغان ھاۋا بوشلۇقى؛ ئاسمان، كۆك: پەلەككە تۇتاشماق. پەلەككە يەتمەك. * خىيالىم قۇشلىرى ئۇچتى پەلەككە، ئالدىمدا تۇرىدۇ پايانسىز ئوكيان. مەن ئۇنىڭ قوينىدىن ئۈزۈپ ئۆتۈشكە، تاپماقچى بولىمەن ئەپلىك بىر ئىمكان. ② ئالەم، كائىنات، دۇنيا، جاھان، زامان: تىيەنئەنمېن ئۇستىگە چىقتى قىزىل تۇغ، باھارنىڭ پەيزىگە چۆمدى يۇرتىمىز، سۆيۈملۈك ئارمىنىيە بىزگە سۇ بەردى، پەلەكنى قاپلىدى شۇ چاغ كۈلكىمىز. ③ كۆچمە. تەقدىر، قىسمەت: شۇم پەلەك. * ھەي ۋاپاسىز پەلەك! — دەپ خىتاب قىلغانىدى مەھمۇت

كۆڭلىدە ئۆز ـ ئۆزىگە پىغان بىلەن پىچىرلاپ، ـــ جاھاننىڭ ئىشى ئەمدى مۇشۇلا بولسا، ھايات كەچۈرۈش بىرگەپ بولۇپ قالىدىغان ئوخشايدۇ.

پەلەك تەتۈر كەلمەك بەخت ـ تەلىيى قاچماق، تەقدىرى يامان بولماق: ـــ يا رەببىم، سىدىق، بۇگۈن ساڭا پەلەك تەتۈر كەلدى، ـــ دېدى غۇلام. سىدىقنىڭ رەڭگى ئۆلۈكنىڭ رەڭگىگە كىرىپ، ئاللانىڭ بۇ رەھىمسىزلىكىگە غەزەپلىنىپ، كۆزلىرى چانىقىدىن چىققاي دېگەندى.

پەلەك چاقى تەتۈر چۆرۈلمەك ئازاب ـ ئوقۇبەتلىك، دەرد ـ ئەلەملىك دەۋر ھۆكۈم سۈرمەك: ئۇزاق يىللار تەتۈر چۆرۈلگەن پەلەكنىڭ چاقى ئاخىر ئۆز ئىزىغا چۈشتى، سان ـ ساناقسىز ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىسسىق قېنى بەدىلىگە، ۋەتىنىمىزدە ئازادلىق تېڭى ئاتتى. * ئەسىرلەر چۆرۈلۈپ تەتۈر پەلەكنىڭ چاقى بۇ يۇرتتا، جاھالەت دوزىخى ئىچرە كۆيەتتى كەمبەغەل ئوتتا.

پەلەك چاقى ئوڭ چۆرۈلمەك خۇشال ـ خۇرام، بەخت ـ سائادەتلىك زامان كەلمەك: قىسقىسى، كۈچى ھالال، گۆشى ھارام ھايۋانغا ئوخشاش، مېڭىسى مۇشەققەتتە تىرىكچىلىك قىلىمىز ئۆتەتتى. سەۋر قاچىمىز يېرىلىشقا ئاز قالغاندا، پەلەكنىڭ چاقى (گەردىشى) ئوڭ چۆرۈلدى، كۈنىمۇ بەختىمىزگە كۈلۈپ قارايدىغان بولدى.

پەلەك چۆگىلىمەك ئالەم ئۆزگەرمەك، جاھان ئۆزگەرمەك، زامان ئۆزگەرمەك: ئايان بولدى پەلەك كۆپ چۆگىلەپتۇ، گۇناھ قانۇنىمۇ كۆپ ئۆزگىرىپتۇ، كىتاب ـ ژۇرنال ئوقۇشمۇ بىر گۇناھ ئىكەن، قوشاق ـ ناخشا توقۇشمۇ بىر گۇناھ ئىكەن.

پەلەككە كۆتۈرمەك بىرەر ئىش ـ ھەرىكەت، ئادەم ۋە نەرسىنى ھەددىدىن زىيادە ماختىماق؛ ئاسمانغا ئۇچۇرماق، كۆككە كۆتۈرمەك: ئابدۇرىشىتخان: ـــ بارىكاللا، باللار، بىزنىڭ روھىمىزنى پەلەككە كۆتۈردۈڭلار، ئەجەب ياخشى، ـــ دېدى.

پەلەككە يەتمەك ئەڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلمەك، ئەۋجىگە چىقماق: بىر ھەپتىدىن كېيىن گۈلسۈمنىڭ تويى بولدى، تويدا ساز چېلىپ، ناخشا ئېيتقان خۇشاللىق تەنتەنىسى پەلەككە يەتتى. * ھەر مىللەت ئىشچى ـ خىزمەتچىلىرى ئايلىق ئىشلەپچىقىرىشتا روھلۇق بولۇپ، پەلەككە يەتكۈدەك غەيرەت بىلەن ئىشلىدى.

پەلەك گەردىشى تەتۈر چۆگىلىمەك ←—— **پەلەك چاقى تەتۈر چۆگىلىمەك.**

پەلەك گەردىشى ئوڭ چۆگىلىمەك ←—— **پەلەك چاقى ئوڭ چۆگىلىمەك:** جاھان ئەمدى بىزنىڭ، پەلەك گەردىشى ئەمدى ئوڭ ئايلىنىدىغانلىقىغا كۆزۈم يەتتى. مەن قىسمەت چورۇق نەدە يېتىپ قوپىمەن، يا ئۆلگۈچە ماكانسىز تەمتىرەپ يۈرۈۋېرىمەن دەمسىلەر؟

پەلەكنى قاپلىماق جاھاننى، ئالەمنى بىر ئالماق، ئالەمگە بىركەلمەك: بىر مەيدان دەھشەتلىك ئۇز ـ يىغىت باشلىنىپ كەتتى. ئاتلارنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدا گۈلخانلا چېچىلىپ، قىپقىزىل ئۇچقۇن كۆتۈرۈلەتتى، تۇياقلارنىڭ دۈپۈر ـ دۈپۈرلىرى، ئاتلارنىڭ كىشنەشلىرى، قىلىچلارنىڭ بىر ـ بىرىگە سوقۇشۇپ «جاڭ ـ جۇڭ» قىلغان سادالىرى ۋە ياردارلارنىڭ «داد ـ پەرياد» لىرى پەلەكنى قاپلاپ كەتتى.

پەلەكنىڭ گەردىشى تەقدىر، كۆرگۈلۈك، پېشانە، قىسمەت: «مەن ئوغرى ئەمەس، بەلكى يەمەن دىيارىنىڭ پادىشاھىمەن، پەلەكنىڭ گەردىشىدىن بۇ زىندانغا چۈشۈپتىمەن» دەپتۇ يەمەن پادىشاھى. * تۆمۈر ئاتا: «گەپ زاماندا، پەلەكنىڭ گەردىشىنىڭ قايسى تەرەپكە قاراپ ئايلىنىشىدا، ساقاللار ئاقىرىپ كەتكىنى بىلەن كۆڭۈل ياشىرىپ كەتتى. ئۆزەمنى ئوتتۇز ـ قىرىق ياشلىق بەردەم كىشىلەردەك سېزىمەن»، دېدى.

پەلەك ئوڭغا تارتماق قىلغان ئىشى ئىلگىرى باسماق، ئىش ـ ئوقىتى راۋاج تاپماق؛ بەخت ـ تەلىيى كەلمەك: ـــ ئالسام ئالاي، پېشانەمدىن كۆردۈم، ـــ دېدى جامالدىن بايغا قاراپ، ـــ ئۇنداق بولسا، گەپىنى چىڭ ـ پىششىق قىلايلى. ناۋادا پەلەك ئوڭغا تارتىپ بۇ جىنازىغا

جان كىرىپ قالسا، كۆز قىزىرىدىغان ئىش بولماس.

پەلەمپەي ئى <بىن> ياغاچ ـ تاش، خىش ياكى بېتونلاردىن ياسالغان، يۇقىرى بىلەن تۆۋەننى تۇتاشتۇرىدىغان بەلدەملىك يول؛ باسقۇچ، پەللە: قادىر پەلەمپەيدىن ئاستا تۇرۇپ، دەسلىپىدە شۇنچە ئىسسىق، ئەمدىلىكتە بولسا شۇنچە سوغۇق كۆرۈنگەن يەرلەر بىلەن خوشلاشتى.

پەلەمپەي ئېتىز <دېھ> ئېگىز تۆپىلىكلەر ياكى تاغ باغرىدا تېرىقچىلىق قىلىش ئۈچۈن باسقۇچ يەنى پەلەمپەي شەكلىدە مەخسۇس ياسالغان ئېتىز: توختىكام كۆپچىلىككە : — بىزنىڭ يەرلىرىمىز تاغلىق ياكى قىيپاش يانتۇ يەرلەر ئەمەس، ئاساسەن تۈز يەرلەر، شۇڭا پەلەمپەي ئېتىز ياساپ كۈچنى ئىسراپ قىلىشقا بولمايدۇ، — دېدى.

پەلەمپەيلىك سۈپ. ① پەلەمپەي قۇرۇلغان، پەلەمپەي ئورنىتىلغان، پەلەمپىيى بار: پەلەمپەيلىك ئىمارەت. پەلەمپەيلىك شارقىراتما. * ئاسىم يەر ئاستى ئۆيىنىڭ پەلەمپەيلىك ئىككىنچى تۆشۈكىدىن يەتتە نەپەر ئەسىرنى ھەيدەپ يۇقىرىغا چىقتى. ② پەلەمپەي قۇرۇش ئۈچۈن تەييارلانغان، پەلەمپەي ياساشقا بولىدىغان: بەش پەلەمپەيلىك ماتېرىيال تەييارلاندى.

پەلەي ئى. قولنى سوغۇقتىن، زەخىملىنىشتىن، زەھەرلىنىشتىن ساقلاش ئۈچۈن قولغا كىيىلىدىغان بۇيۇم؛ قولقاپ: يۇڭ پەلەي. تېرە پەلەي. * ئۆزى زىلۋا، كېلىشكەن، قولىغا يۇپىقا ئاق پەلەي كىيگەن بىر ئايال بېشىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، مەغرۇر دەسسەپ مەجلىسخانىغا كىرىپ كەلدى.

پەلەيلىك سۈپ. ① پەلەي كىيگەن، پەلىيى بار: پەلەيلىك قىز. ② پەلەي تىكىش ئۈچۈن تەييارلانغان، پەلەي تىكىشكە ئاتالغان: بىر پەلەيلىك يىپ. بىر پەلەيلىك تېرە.

پەلتەك ئى. دىئال. تۈت پۇتلۇق ئۇزۇن ئورۇندۇق؛ بەندىڭ.

پەلتو ئى [ر<فران] بىر خىل سىرتقى كىيىم، ئادەتتە قايرىما ياقىلىق بولۇپ تىزدىن ئېشىپ تۇرىدۇ، يۇڭ رەخت ۋە ھەر خىل ئالىي سورتلۇق رەختلەردىن تىكىلىدۇ: سارجا پەلتو. * گۈلشەن سائەت ماگىزىنىغا كىرمەي كىيىم ـ كېچەك ماگىزىنلىرىنى ئايلىنىپ، قارا سوكنا پەلتودىن بىرنى ئالدى.

پەلتولۇق سۈپ ① پەلتو كىيگەن، پەلتوسى بار: پەلتولۇق ئايال. * بۇ ئايال بىزگە روبىرو كەلگەندە ئاغزىنى قوشۇپ ئورىۋالغان تىۋىت شالنى سەل تۆۋەن سىرىپ، باش ئىشارىسى بىلەن سالام بېرىپ كۈلۈمسىرىۋىدى، پەلتولۇق ئايالنىڭ چىرايىنى تېخمۇ ئېنىقراق كۆرۈۋېلىشقا مۇۋەپپەق بولدۇم. ② پەلتو تىكتۈرۈش ئۈچۈن تەييارلانغان، پەلتو تىكتۈرۈشكە مۇۋاپىق: پەلتولۇق ئالماق. بىر پەلتولۇق رەخت.

پەلسەپە ئى ① [ئە<گرېك] دۇنيا قاراش ھەققىدىكى تەلىمات، كىشىلەرنىڭ پۈتكۈل دۇنيا (تەبىئەت دۇنياسى، جەمئىيەت ۋە تەپەككۇر) توغرىسىدىكى تۈپ كۆز قاراشلىرىنىڭ سىستېمىسى، تەبىئەت بىلىملىرى بىلەن جەمئىيەت توغرىسىدىكى بىلىملەرنىڭ ئومۇملاشتۇرۇلۇشى ۋە يەكۈنى: ئابدۇغېنى شىنجاڭ داشۆنىڭ پەلسەپە كافېدراسىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ، ئۇ ئون بەش يىلدىن بېرى پەلسەپىدىن دەرس ئۆتۈپ كەلمەكتە. ② كۆچمە. ئاڭلىغاندىن كېيىن مۇلاھىزە قىلىشقا ئەرزىمەيدىغان، پاكىتسىز، ئاساسسىز پىكىر، سەپسەتە، قۇرۇق گەپ: روزى سادىقنىڭ گېپىنى كېسىپ: — پەلسەپە ساتمىساڭچۇ، ھويلىغا نەدىن كىردىڭ؟ — دېدى.

پەلسەپە ساتماق ئورۇنسىز، پايدىسىز، ئەرزىمەيدىغان، ئۇزۇن مۇلاھىزىلەرنى يۈرگۈزمەك؛ ئەمەلىيەتسىز، قۇرۇق گەپنى تولا قىلماق: — روزى، كەچكىچە بىكار

ۋالاقلاپ، پەلسەپە سېتىپ ۋاقتىنى ئىسراپ قىلغاندىن كۆرە، كىچىككىنە بولسىمۇ ئەمەلىي ئىش قىلغان ياخشى ئەمەسمۇ؟ — دېدى سۇلايمان،

پەلسەپەچى ئى. پەلسەپە ئىلمى بىلەن شۇغۇللانغۇچى؛ پەلسەپە ئەھلى: ئۇ ئاتاقلىق پەلسەپەچى.

پەلسەپىۋاز سۈپ [ئە+پ] پەلسەپىگە بېرىلگەن، پەلسەپىگە ئىشتىياق باغلىغان؛ ھە دېسە پەلسەپە سۆزلەيدىغان.

پەلسەپىۋازلىق «پەلسەپىۋاز» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پەلسەپىۋازلىق قىلماق.

پەلسەپىۋى سۈپ [ئە] پەلسەپە ئاساسىدىكى، پەلسەپىگە دائىر، پەلسەپىگە ئالاقىدار بولغان: پەلسەپىۋى ئەسەر. پەلسەپىۋى مەسىلە.

پەلكەت سۈپ. دىئال. يامان، ئەسكى، ناچار: پەلكەت بالا. پەلكەن رەخت.

پەلكۈچ ئى ① بىرەر نەرسىنى پەردازلاش، ياغلاش. سۈرتۈپ تازىلاش ئۈچۈن چوكا ياغاچ ياكى تۆمۈرنىڭ ئۇچ قىسمىغا پاختا ياكى يۇمشاق نەرسە ئوراپ ياسالغان سايمان؛ سۈرتكۈچ: ھېلىقى ئاغرىققا ئالتە جىڭ ئاق ئۇن تېپىلمايدىغان، قازاننى پەلكۈچ بىلەن ياغلايدىغان كۈنلەرمۇ كەلمەسكە كەتتى، دۆلەردە خەلق ئەسكەرلىرى ئۆيمۇئۆي يۈرۈپ ئەزالارنى ئىشقا ھەيدەيدىغان، چىقالماي قالسا نومۇر بىلەن جازالايدىغان ئىشلارمۇ يوق. ② قارا چىراغنىڭ پىلىكىنى پەرلەيدىغان ياغاچ؛ پەرلىگۈچ: پەلكۈچ ياسىماق.

پەلكۈچلىمەك پ ① چوكىسىمان ياغاچ ياكى شۇ خىلدىكى نەرسىنىڭ ئۇچىغا پاختا، يۇڭ قاتارلىق يۇمشاق نەرسىنى ئوراپ پەلكۈچ ياسىماق: ئۇ ئەتىسى ئەتىگەندە مەرھۇمنىڭ ئۈستىبېشىنى يەڭگۈشلەپ ئازراق پاختىنى ياغاچقا پەلكۈچلەپ، پەلكۈچنى ئوسمىغا مىلەپ، ئانىسىغا كېلىشتۈرۈپ پەرداز قىلىپتۇ. ② چىراغ پىلىكىنى چىقارماق، پەرلىمەك: چىراغنى پەلكۈچلىمەك. ③ پەلكۈچ بىلەن ماي، بوياق قاتارلىقلارنى سۈرمەك: ئۇكام مۇنۇ ماينى پۇتۇڭغا پەلكۈچلەپ قوياي، شىپاتاپسىمۇ ئەجەب ئەمەس.

پەللە ئى [پ] ① پەلەمپەي، شوتا قاتارلىقلارنىڭ ھەربىر باسقۇچى، بالدىقى: ئۇ شوتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىققاندا زادىلا بولالماي قالدى، ② بىرەر ئىش، ھەرىكەت، ۋەقە، ھادىسە قاتارلىقلارنىڭ راۋاجلىنىش جەريانىدىكى ئايرىم پەيتى، دەۋرى؛ باسقۇچى، دەرىجىسى: پەن مەلۇم پەللىگە يەتكەندە، ئۇنىڭ ئالدىدىكى يېڭى پەللىگە قاراپ ئىلگىرىلەيدىغان يېڭى يول نامايان بولىدۇ. ③ <تەن> يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا، تەييارلىق ھالىتىدە تۇرىدىغان ياكى يېتىپ بارىدىغان ئورۇن؛ سىزىق، چەك: پەللىدىن چىقماق. پەللىگە يېتىپ بارماق. * ئۇ ئاخىرى ئۇغلاقنى تارتىۋالماي پەللىگە كېلىپ توختىدى. ④ بەلگىلەنگەن نۇقتا، نىشان، مەنزىل: موللا زەيدىن تەمتىرىمەستىن دېمىنى رۇسلاپ، زەڭگىنى گويا كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەك ئەڭ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈپ چىقتى. ⑤ <تىب> ئادەم بەدىنىڭنىڭ يەڭنە سانجىشقا بولىدىغان يېرى، بەدەندىكى نېرۋىلارنىڭ ئاخىرقى ئۇچلىرى زىچ توپلاشقان جايلىرى ياكى تومۇراق نېرۋا تالالىرى ئۆتىدىغان جايلار پەللە بولىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تېرە كېسەللىرىدىكى داۋالىنىدىغان جايمۇ پەللە ھېسابلىنىدۇ. ⑥ تارازىنىڭ نەرسە قويۇلىدىغان تەخسىسى. ⑦ <بوت> ئۇرۇقنىڭ مۇستەقىل ئاجرالغان ھەربىر بۆلىكى.

پەللە بىزىنىڭكى ئامەت، غەلىبە، نۆۋەت، دەۋر، زامان بىزنىڭكى.

پەللە يوپۇرماق <بوت> ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەر تۆرەلمىسىنىڭ تەركىبىي قىسىملىرىنىڭ بىرى يەنى ئۇرۇقنىڭ ئۈنۈش ۋاقتىدىكى ۋېگېتاتىۋ ئەزاسى. تاق پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۆرەلمىسىدە بىرلا پەللە

يوپۇرماق بولىدۇ؛ قوش پەلىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۆرەلمىسىدە بىر جۈپ پەللە يوپۇرماق بولىدۇ؛ يالىڭاچ ئۇرۇقلۇق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۆرەلمىسىدە ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئارتۇق پەللە يوپۇرماق بولىدۇ.

پەللىدىن چىقماق <تەن> يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا مۇسابىقە قائىدىسى بويىچە پەللىدە تەييارلىق قىياپىتىدە تۇرۇپ بولغاندىن كېيىن يۈگۈرۈشنى باشلىماق.

پەللەك دىئال. ساغرا، كاسا.

پەللىمە سۈپ <مۇز> تۆۋەندىن يۇقىرىغا تەدرىجىي ئۆرلەيدىغان ياكى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە تەدرىجىي چۈشىدىغان؛ باسقۇچمۇ باسقۇچ: پەللىمە ئاۋاز.

پەللىمە ئاۋاز <مۇز> نوتىدىكى تۆۋەندىن يۇقىرىغا باسقۇچلۇق ۋە رىتىملىق ھالدا ئۆرلەپ ماڭىدىغان ياكى يۇقىرىدىن تۆۋەنگە باسقۇچلۇق ۋە رىتىملىق ھالدا پەسىيىدىغان ئاۋاز سىستېمىسى.

پەللىمەك پ. گوللىماق، ئالدىماق، خەيلى قىلماق: — ئۇنداق ئادەم پەلىلىمىسىلە بوغالتىر، — دېدى روزىمەت ئىشتىنىنىڭ لىپىزىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ قويۇپ، — ئەمىسە ماۋۇ تام قوشنىلارغا بەش يىللىق ھۆددە بېرىپتۇغۇ، يا ئۇلار ھۆكۈمەتنى ئۆزلىرى ياسىۋاپتۇمۇ؟

پەللىمۇپەللە باسقۇچمۇ باسقۇچ، بالداقمۇ بالداق، دەرىجىمۇ دەرىجە: پەللىمۇپەللە ئۆرلىگەن ئېتىز قىرلىرى نۆۋەتتىكى چاقانىڭ ئايىغىدىكى تۆمۈرچى مەھەللىسىدىن قارىغاندا خۇددى چوڭ يولدىن تاغقا سېلىنغان پەلەمپەيلەردەك كۆرۈنىدۇ.

پەلۋان (توغرىسى: پالۋان) ⟵ **پالۋان.**

پەلىپەتىش سۈپ. قالايمىقان، تەرتىپسىز، چۇۋالچاق، مالىماتاڭ: پەلىپەتىش ئىش. پەلىپەتىش ھەرىكەت. پەلىپەتىش ئادەم. * ھەر خىل پەلىپەتىش خىياللار بىلەن ئەركىنىنىڭ يۈرىكى سېلىپ، پۈتلىرى ئىختىيارسىز ئالمىشىپ ماڭالمايلا قالدى. * گومىنداڭچىلار نەيزىلىك مىلتىقلار ئارىسىدا خۇددى سۇغا چۈشكەن ئىتتەك دۈگدەرەپ، پادىدىن يانغان مالدەك پەلىپەتىش توپۇرلىشىپ كەلمەكتە.

پەلىپەتىشلىك «پەلىپەتىش» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قېرى پەيجاڭ ناھايىتى غەزەپلىنىپ، شۇاڭ شىغا قاراپ: — مەن ئىشلىمەيمەن! بۇ ئۇرۇشمۇ ياكى تاماشامۇ؟ ئۆتۈپ كەتكەن پەلىپەتىشلىك بولدى، — دېدى.

پەلىگۈچ (توغرىسى: پەرلىگۈچ) ⟵ **پەرلىگۈچ.**

پەلىمەك (توغرىسى: پەرلىمەك) ⟵ **پەرلىمەك.**

پەم (پەمى) ئى [ئە] ① ئەقىل، ئىدراك، پاراسەت: پەم بىلەن ئىش قىلماق. * ھەر ئىشقا پەم كېرەك، ئۆتۈككە چەم كېرەك (ماقال). * ناۋادا مەنمۇ يۇنۇسقا ئەگىشىپ «راست بۇ سۇ ئىكەن» دېيىشىپ بەرسەم، ئەمەت جۇيجاڭنىڭ يۈزىگە سەت ئەمەسمۇ؟ ھەرقانداق ئىشتا بىر پەم كېرەك. ② كىشىلەر بىرەر ئىشنى بېجىرىشتە قوللىنىلغان ئەپ؛ چارە، ئامال، تەدبىر: پەم ئىشلەتمەك. * ياسىننىڭ پەمى بار ئىكەن، تىجارەت قىلىشقا باشلىغانغا ئانچە ئۇزاق بولمىدى، ئوبدانلا پىتىلىنىپ قالدى. ھازىر ناھىيىدە سەن ئەمەس مەن دەپ يۈرىدۇ. ③ كىشىلەرنىڭ بىرەر ئىشقا نىسبەتەن قىلغان ئوي، قىياسى، مۆلچەرى: — ئاكا، سېنىڭ پەمىڭچە، مۇشۇ كارخانىنى كۆتۈرە ئالساق، كېيىن «ئىست» دەپ قالماسمىزمۇ؟ — دېدى ئابدۇغېنى ئاكىسى ئازادنىڭ چىن كۆڭلىدىكىنى بىلمەكچى بولۇپ. ④ دىققەت، ئېھتىيات: ئالماس مەشرەپنىڭ قولىدىن تۇتۇپ پەم بىلەن ھويلىغا كىردى ۋە باراقسان ياڭاق دەرىخىنىڭ يېنىغا يوشۇرۇندى. * غەيرەت قومۇشلۇق ئارىسىدىكى ئەگرى-بۈگرى چىغىر يولدا ناھايىتى يېنىك دەسسەپ، پەم بىلەن كېتىپ باراتتى.

پەم ئەتمەك پەرق ئەتمەك، ئاڭقارماق، چۈشەنمەك، پەم قىلماق: غالىبقا تونۇش-

بىلىشلەر ئۇچرىمىدىمۇ ياكى ئۇچرىسىمۇ «ھاراق ئىچكەنگە تويسۇن» دېدىمۇ، ئىشقىلىپ ئۇ ئۈچ سائەتكە يېقىن ئىگە ـ چاقىسىز يېتىپ قالدى. بىركەمدە بېشىنى كۆتۈرۈپ يېتىپ قالغان يېرىنى ئاران پەم ئەتتى.

پەم قىلماق قىياس قىلماق، مۆلچەرلىمەك، پەم ئەتمەك: پەرەڭ ھەييار بىرنەچچە قېتىم ئۇ ياق، بۇ ياققا ئۆتۈپ سەپسالغان بولسىمۇ يىگىتنى بەھرامغا ئوخشىتالمىدى، ئاخىر يېقىن كېلىپ قارىۋىدى، سەل ـ پەل ئوخشاشلىق بارلىقىنى پەم قىلدى.

پەم ـ پاراسەت پەم ۋە پاراسەت: ئۇزاق ئۆتمەي، ئايرودرومنى ئازاد قىلدۇق. يولداشلار چاقلىرى مۇز تېگىدە قالغان ئايروپىلانلارنى كۆرگەندە، نادىرنىڭ باتۇر، قەيسەرلىكى ۋە پەم ـ پاراستىگە ئاپىرىن ئوقۇشتى.

پەم ـ پاراسەتسىز پەم ـ پاراستى بولمىغان، پەم ـ پاراستى يوق: باست: ـــ ھەسەن، خەلق سېنى «دەردى بارنىڭ ئۇستىدىن كۈلسۇن،» دەپ دائىمىي كومىتېتنىڭ مۇدىرلىقىغا سايلىغان ئىكەن ـ دە؟! مەن يىغلايمەنۇ، سەن كۈلىسەن، ئېيتقىنا، يەل تاپان، مېنى پەم ـ پاراسەتسىز قىلىپ كۆرستىش ئۈچۈن، سەككىز ئاياغلىق بولۇپ چېپىپ يۈرىسەن، ـــ دېدى.

پەم ـ پاراسەتلىك پەم ـ پاراسەتكە ئىگە، پەم ـ پاراستى بار: ھارۋىكەش ئېگىز بوي، قاتاڭغۇر، قارىغا مايىل، ئەمگەكتە پىشقان ئادەم ئىدى. ئۇ ياغاچچىنىڭ بالىسى بولۇپ، كىچىكىدىلا ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ، ئاتىسىغا ئەگىشىپ ئۇ يەر، بۇ يەرلەردە ئىش قىلىپ ئۆتكىنى ئۈچۈن قولى ئەپلىك، پەم ـ پاراسەتلىك ئادەم بولۇپ ئۆستى.

پەمسىز سۈپ. بىرەر ئىشقا پەم ئىشلىتەلمەيدىغان، پەمى يوق: پەمسىز ئايال. * پەمسىز پەلەمپەيدىن يىقىلار (ماقال). * تاماق ئېتىپ تۇز قۇيمىسا بولۇر تەمسىز، تۇز قۇيدۇم دەپ تۇزلۇق قىلۇر ئاشنى پەمسىز.

پەمسىزلىك «پەمسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ھاڭ بېقىپ شەپەرەڭ ھەيرانلىق ئىچرە، بۇ سىرنى بىلەلمەي مىيىقىدا كۈلدى. ۋە دېدى: پەرۋانە پەمسىزلىكىدىن، خەتەردىن قاچالماي بىكارغا ئۆلدى.

پەملەشمەك «پەملىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بۇ خىلدىكى ئىشلارنىڭ يېقىن ئارىدا ھەل بولمايدىغانلىقىنى پەملەشتى.

پەملەنمەك «پەملىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياسىن دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈشكە باشلىدى، چۈنكى رەنانىڭ كېلەلمەيدىغانلىقى پەملەنگەندى.

پەملىك سۈپ. بىرەر ئىشتا پەم ئىشلىتەلەيدىغان، پەم ـ پاراسەتلىك؛ پەمى بار: ئەي ئوغۇل، ئەگەر ھاكىم، سوراقچى (ئەمەلدار) بولساڭ ياۋاش، پەملىك، ھەق ـ ناھەقنى ئايرىغۇچى بولغايسەن. ھەر ئىشنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويدان ئويلاپ، خەلقنىڭ خاراكتېرىنى تونۇغايسەن.

پەملىمەك پ ① گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەت، ۋەقە ـ ھادىسىلەرنىڭ تېگى ـ تەكتىگە يەتمەك: قۇربان ھاشىم ئىشنىڭ ئەپلەشمىگەنلىكىنى پەملەپ، ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ھەممىنى ساۋۇتجانغا دۆڭگىدى، ساۋۇتجان بولسا، غوۋغىنىڭ بۇنداق چوڭىيىپ، بۇنچە كۆپ سۆز بولۇپ كېتىشىنى پەقەتلا ئويلىمىغانىدى. ② ئويلىماق، مەقسەت قىلماق: ـــ سەن بىرنەرسىنى پەملەۋاتىسەنغۇ دەيمەن، ـــ دېدى ئەختەم دوستى مۇسانىڭ جىددىي خىيال قىلىپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرۈپ. ③ ئەپلىمەك، باپلىماق، جايلىماق: كامال، ئالماسنىڭ قېشىغا يېقىن كېلىپ قۇلىقىغا: ـــ ئاۋۇ ماش رەڭ چاپانلىقنى كۆردۈڭمۇ؟ بارە، پۇل كاسا يانچۇقىدا جۇمۇ، قورقما، مەن ئاۋۇ كەپىكە شەپكىلىكنى پەملەي، ـــ دېدى.

پەمدۇر ئى [ر<ئىتال] <بوت> ——> **شوخلا.**

پەمدۇر قىسىامى <يېم> يېگى، **ھۆل پەمدۇردىن ياسىلىدىغان مۇراببا.**

پەمدۇرلۇق سۈپ. پەمدۇر تېرىلغان، پەمدۇر ئۆسكەن: پەمدۇرلۇق يەر. پەمدۇرلۇق ئېتىز.

پەمله (توغرىسى: فامله) ——> **فامله.**

پەملچاي ئى ← **قىزىل پەملچاي.**

پەن I ئى [ئە] <پەلس> تەبىئەت ۋە جەمىيەتنىڭ تەرەققىيات قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان ھەمدە ئەتراپتىكى مۇھىتقا تەسىر كۆرسىتىدىغان بىلىملەر سىستېمىسى: پەن تەتقىقاتى. * بۇرۇن مېنىڭ ئۆگىنىشىم ئانچە ياخشى ئەمەس ئىدى، ھەرقايسى پەنلەردىن ئاران يەتمىش-سەكسەن نومۇر ئالاتتىم، ھازىر بولسا توقسانىدىن يۇقىرى نومۇر ئالىدىغان بولدۇم.

پەن تەتقىقات پەن ھەققىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان ئىلمىي تەكشۈرۈش، ئىلمىي مۇلاھىزە، ئىلمىي تەھلىل: ئاشۇ سەپتىن ئورۇن ئالدى ياش تېخنىك، گۈگشىمىزنىڭ پەن تەتقىقات ئورنىدا، ئەقىدىسى مېۋىلىدى چېچەكلەپ، بەھرە-قۇۋۋەت ئالغاچ بىلىم يۇرتىدا.

پەن II ئى [خەن] ← **تاختاي:** ھازىر بىر مېتىر پەن ئىككى سوم دېگىنە، پەن تىلىغان ئادەمنىڭ ھەققىنى بېرىۋەتسەممۇ ماڭا 500 سوم پۇل قالىدۇ. يەنە ئۇنىڭ شاخ-شۇمبا، يان تاختايلىرىچۇ تېخى.

پەنەر (توغرىسى: پانار) ← **پانار.**

پەنەرگە ئى [ر<نېم] <بىن> ياغاچ قىرىندىلىرىنى تېخنىكىلىق يول بىلەن ماشىنىنىڭ بېسىم كۈچىدە يۇغۇرۇپ، ئۇزۇن، ئەنلىك، سىلىق ھەم پارقىراق قىلىپ ئىشلەنگەن كۆپ قەۋەت ياكى يالاڭ قەۋەتلىك بىر خىل نېپىز تاختاي، بۇنداق ماتېرىيال چىڭ، پۇختا بولىدۇ. ئادەتتە بىناكارلىق قۇرۇلۇشىغا، ئۆي جاھازلىرى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ: ياغاچ ماتېرىيالدىن ئومۇملاشتۇرۇپ پايدىلىنىشنى كەڭ يولغا قويۇش، پەنەركە زاۋۇتى، قىرىندى تاختا زاۋۇتى ۋە ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەيدىغان زاۋۇتلارنى كۆپلەپ قۇرۇش كېرەك.

پەنت ئى [پ] ئادەم ۋە نەرسە ئۈستىدىن غالىب كېلىش ئۈچۈن قوللىنىلىغان تەدبىر؛ ھىيلە، ئالدام: پەنت قىلماق. پەنت ئۇرماق. * بىر پەنتىم باركى، ئۇ قوللىنىلسا قوي-پوي سويدۇرۇپ شاراب ئاپىرىشىنىڭ، زېمىن ۋە تامغىنى تەقدىم قىلىشنىڭ، شۇنىڭدەك شەخسەن دەريادىن كېچىپ يۈرۈشنىڭ ھاجىتى قالمايدۇ.

پەنت قىلماق تەدبىر كۆرسەتمەك، ھىيلە ئىشلەتمەك؛ ئالدىماق: شۇ جەرياندا نىياز پالۋان ئوڭغا تولغاپ پەنت قىلدى.

پەنت ئۇرماق پەم، ھىيلە ئىشلەتمەك، ئالدامغا چۈشۈرمەك، تۇزاققا دەسسەتمەك: مەن بىر ئانىي ئادەم، پەنت ئۇرساڭ خۇدايىم بار. سەن ساقلىمىساڭ مېنى، ساقلىغۇچى ئىگەم بار.

پەنتىگە چۈشمەك ئالدىنىپ كەتمەك، دامغا چۈشمەك؛ تۇزاققا دەسسىمەك.

پەن-تېخنىكا پەن ۋە تېخنىكا؛ ئىلىم، ھۈنەر: ئۇلارنىڭ بىخەتەر، كۆمۈرنى جىق قېزىشى ئۈچۈن، زامانىۋى پەن-تېخنىكا لازىم ئىكەنلىكىنى چۈشەندىم. لېكىن زامانىۋى پەن-تېخنىكىنى ياخشى ئوقۇش ئارقىلىقلا قولغا كەلتۈرگىلى بولىدىكەن.

پەنجە I ئى [پ] ① قولنىڭ بارماقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان قىسمى، بارماق: پەرھات بۇ بىرنەچچە كۈندىن بېرى بولۇپ ئۆتكەن ئىشلاردىن كۆڭلىدە تۇغۇلغان سوئاللارغا جاۋاب ئىزدىگەندەك بېشىنى ئىككى قولىنىڭ پەنجىسىگە ئېلىپ خىرە يورۇپ تۇرغان تورۇسقا قاراپ خىيال سۈرۈپ ياتتى. * بولدى، ساتمايمەن، مېنىڭمۇ قولۇمنىڭ پەنجىسى بەش، ئۆزەم تېرىيمەن، — دېدى سېتنىياز ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ. ② بەزى ھايۋان ۋە قۇشلار ئايىغىنىڭ ئۇچ قىسمى؛ چاڭگال، تىرناق: پەنجىلىك ھايۋان. پەنجىلىك قۇشلار. * گويا بۆركۈت ئالدى قاچقان تۈلكىنى، تۆمۈر پەنجە بىلەن تۇتۇپ ۋە قارماپ، مىنىپ ئالدى باتۇر باققال ئۈستىگە، ئايان بولدى خەنجەر سوغۇق يالتىراپ. ③ دەستە: بىرپەنجە يانتاق، بىرپەنجە ئۇنچە. * ھېسامىدىن ھەركۈنى باش توخۇدا ئورنىدىن تۇرۇپ، ئېشىكىنى توقۇپ سايغا چىقىپ كېتەتتى-دە، باشقىلار ئورنىدىن تۇرۇپ بولغۇچە

ئىشىكىگە ئون بەش ـ ئون ئالتە پەنجە يانتاقنى ئارتىپ كېلىپ بولاتتى. ④ گىلەم توقۇشتا ئارقاقنا ئۆتكۈزۈلگەن يۇڭ يىپنى چىڭدايدىغان تۈتقۇچلۇق، تارغاقسىمان تۆمۈر ئەسۋاب: دەستىگاھ: تېپىلدى نىيىدىن تارىخ گۇۋاھى، قەدىمىي پەنجە، زىلچە، دەستىگاھى.

پەنجە سالماق ← **پەنجە ئۇرماق.**

پەنجە ئۇرماق ئارقاقنا ئۆتكۈزۈلگەن يىپنى چىڭدىماق؛ پەنجە سالماق، پەنجىلىمەك: ئەتىدىن كەچكىچە پەنجە ئۇرۇپ، مۈكچىيىپ ئولتۇرۇشتىن زېرىكتىم ئادىل، ھازىر ئىلكىمىزدىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئېشىنچىمىز بار بولدى. تەۋەككۈل دەپ ئىمتىھان بېرىپ پېشانەمگە پۈتۈلگىنىنى سىناپ كۆرەيمىكىن.

پەنجە II ئى [پ] <بوت> تۇگمە گۈل ئائىلىسىگە مەنسۇپ يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئالقانسىمان، نوۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ گۈلى قوڭغۇراق شەكىللىك، ئادەتتە ئاق، قىزىل سۆسۈن رەڭلەردە بولىدۇ؛ غولىنىڭ ئەۋرىشىم قىسمىدىن تالا چىقىرىشقا بولىدۇ. ئۇ قەغەز ئىشلەشكە خام ئەشيا ۋە تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىشقا ئىشلىتىلىدۇ: تەرجىمان ماركوغا ئۇنىڭ ياغاچ پاختا دەرىخى ئىكەنلىكىنى، جۇڭگونىڭ جەنۇبىدىمۇ بۇنداق دەرەخ بار بولۇپ، بەزىلەر ئۇنى «پەنجە دەرىخى» دەپ ئاتايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ چوڭ گۈلى قەھرىمانلار تاقايدىغان چوڭ قىزىل گۈلگە ئوخشىغانلىقى ئۈچۈن يەنە بەزى كىشىلەر ئۇنى «قەھرىمان دەرىخى» دەپ ئاتايدىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

پەنجىرە ئى [پ] <بىن>① ئۆي ـ ئىمارەتلەرنىڭ يورۇق بولۇشى ۋە ھاۋا ئۆتۈشۈپ تۇرۇشى ئۈچۈن ياغاچ ياكى تۆمۈردىن تارغاقسىمان ياكى ئۇششاق كاتەكچە چىقىرىپ ياسالغان جاھاز؛ روجەك، دېرىزە: بۆرە، موماي تاغقا كەلگەن ۋاقتىدا كېلىپ، يەنە ماراپ يېتىپتۇ، لېكىن بىرھازا كۈتۈپ يېتىپ، قوزا چىقمىغاندىن كېيىن ئاچچىقىدا ئۆينىڭ پەنجىرىسىگە كەپتۇ ـ دە، ئالداپ كۆرۈپتۇ...② ياغاچ ۋە تۆمۈردىن يانمۇيان قىلىپ تارغاقتا ئوخشاش ياسالغان توسۇق؛ شادا: مايسىلىقىنىڭ ئاچىرىدا، قورغان ئەتراپىنى ئورنىتىلغان ۋە ۋاقتىنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئالتۇندەك سىرلىرىنى دات بېسىپ كەتكەن تۆمۈر پەنجىرە كۆرۈنەتتى.

پەنجىرىلىك سۈپ ① پەنجىرە ئورنىتىلغان، پەنجىرىسى بار: پەنجىرىلىك ئۆي. پەنجىرىلىك ساراي. * كەڭ كامىر يېرىم قاراڭغۇ ئىدى. ئۇششاق پەنجىرىلىك ئىككى كىچىككىنە دېرىزە يورۇقمۇ ئۆتكۈزمەيتتى. ئادەمنىڭ نۇرغۇنلۇقىدىن قىمىرلاشقىمۇ بولماي قالدى، ئون بەش كىشى ئورنىغا ئوتتۇز بىر كىشى تىقىلىپ ياتاتتى. ② پەنجىرە ياساش ئۈچۈن تەييارلانغان: پەنجىرىلىك ياغاچ. پەنجىرىلىك ماتېرىيال.

پەنجىگاھ ئى [پ] <مۇز>ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»نىڭ 5 ـ سى. ئۇ 25 نەغمە، 240 مىسرا بولۇپ، چوڭ نەغمە 174 مىسرادىن؛ 3 داستان 6 نەغمە 24 مىسرادىن؛ 5 مەشرەپ 5 نەغمە 42 مىسرادىن تەركىب تاپقان: پەنجىگاھ مۇقامى. پەنجىگاھ داستانى. * بۈگۈن مۇقام توغرىسىدا قىلىنغان ئىشىمىزنىڭ نەتىجىسىنى سۇلتان ئالىيلىرىغا بايان قىلىش ئۈچۈن «پەنجىگاھ» مۇقامىنىڭ بىر قىسمى جانابىي ئۆمەر سازەندە باشچىلىقىدا ئورۇندىلىدۇ.

پەنجىلىك سۈپ. پەنجىسى بولغان، پەنجىسى بار: كەڭ پەنجىلىك قول. * ئۇنىڭ كۆزلىرى قان توشقۇزۇلغان پىيالىدەك يوغىناپ، كەڭ پەنجىلىك قوللىرى بازغاندەك تۈگۈلگەنىدى.

پەنجىلىمەك ① ئارقاق يىپىنى چىڭىتماق، قۇرنى زىچلىماق؛ چىڭدىماق: گۈلنار توقۇۋاتقان گىلەمنى سۆپەتلىك چىقىرىش ئۈچۈن قۇرمۇ قۇر پەنجىلەيتتى. ② سەيلىمەك، دەستىلىمەك، يىغىنچاقلىماق، تايلىماق: زەيتۇنەم ئالدىراپ قالدى. ئۇ يەر، بۇ يەردە چېچىلىپ ياتقان يانتاقلارنى بىر ـ بىرلەپ يىغىپ، كەتمەن بىلەن ئۇرۇپ،

دەسسەپ، چىڭداپ پەنجىلەشكە؛ ئىشى ئاۋۇمىغاند سېرى، كەتمەنگە قوشۇپ ئاردىنمۇ ئېلىۋالمىغىنىغا پۇشايماق قىلىشقا باشلىدى.

پەند ئى [پ] يېزت. ئۆگۈت، نەسىھەت: سەن كىرگەن كوچىنىڭ كىرىش ئاغزىدا، بار ئىدى ئاقىللار سۆزلىرى، پەند: — ئازمىغىن! بىزمۇغۇ ئېيتقاندۇق ئۇنى، كۆنمىدىڭ نېمىشقا يىغلايسەن ئەمدى؟

پەندنامە ئى [پ] كىشىلەرنى يامان يولدىن قايتىشقا، ياخشىلىقنى ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىدىغان، ئەدەب-ئەخلاقنى تەشەببۇس قىلىدىغان نەسىھەت خېتى: پەندنامە يازماق. * بەش بالامنىڭ ئىچىدە، چوڭى «پەندنامە» ئوقۇيدۇ، مېنى مويتۇكزىدا چاپسا، تېنىمنى قاغا چوقۇيدۇ.

پەند-نەسىھەت پەند ھەم نەسىھەت: ئۇلار يەنە ئالىملارنىڭ ئىلىم-پەن ئۆگىنىش توغرىسىدا قىلغان پەند-نەسىھەتلىرىنى ئۆگىنىپ ۋە تەسىرات سۆزلەش يىغىنلىرىنى ئېچىپ، سىنىپتا بەسلىشىپ ئۆگىنىشتەك ياخشى كەيپىياتنى ياراتتى.

پەندىيات ئى [پ] قاتتىق بىزار بولغان، تويغانلىقنى بىلدۈرىدىغان، «ئەستە ساقلاشقا تېگىشلىك نەسىھەت، ساۋاق» دېگەن مەنىدىكى پۇشايمان، ئەپسۇس سۆزى: يېڭىدىن خىزمەتكە چىقىپ مۇنداق ھاقارەتنى كۆتۈرەلمىگەن ئانا «پەندىيات!» دېگىنىچە مەكتەپكە كەلدى-دە، بولغان ۋەقەنى مۇدىرغا ئېيتىپ، سۈرۈشتە قىلىشنىمۇ خالىمىدى ۋە ھەپتە يول مېڭىپ باشقا كەسىپكە ئالمىشىپ كەتتى. *— بولدى، پەندىيات! ئەگەر خوتۇن مۇشۇنداق بولسا، ئىككىنچى ئۆيلەنمەيتىمەن، — دېدى ئۇ نىكاھتىن ئاجرىشىش خېتىنى قاتلاپ يانچۇقىغا سېلىۋېتىپ.

پەندىيات دېمەك قاتتىق بىزار بولغانلىقنى، توۋا قىلغانلىقنى بىلدۈرىدۇ: ھەبەش پادىشاھى ئوغرىغا: — يالغان ئېيتسەن ئوغرى، بۈگۈن ساڭا شۇنداق سىياسەت قىلايكى، پۈتۈن ئالەم ئالدىدا پەندىيات دېگىن، — دەپتۇ.

پەندىيات قىلماق ← **پەندىيات دېمەك**: — ئۇنى نەچچە ئايغىچە باللىرى بىلەن قوشۇپ باقتۇق، ئاخىردا نېمە قىلدى دېسىلە؟ يېنىپ ئۈستى، شۇكىمۇ زادى قوشنا ئولتۇرغۇزۇشقا پەندىيات قىلغانتۇق، — دېدى جەننەتخان.

پەنساد ئى [پ] <تارىخ> خانلىق دەۋرلىرىدە ئەسكەر باشلىقلىرىغا بېرىلىدىغان ئۇنۋانلارنىڭ بىر تۈرى ۋە شۇ ئۇنۋانغا ئىگە بولغان شەخس.

پەنشۇناس ئى [ئە+پ] بىر پۈتۈن تەبىئەت پەنلىرىنىڭ ماھىيىتى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتى توغرىسىدىكى پەن تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئالىم، مۇتەخەسسىس.

پەنشۇناسلىق ئى. بىر پۈتۈن تەبىئەت پەنلىرىنىڭ ماھىيىتى ۋە تەرەققىيات قانۇنىيىتى توغرىسىدىكى پەن. ئۇ بارلىق تەبىئەت پەنلىرىنى بىر پۈتۈن گەۋدە سۈپىتىدە ئۆزىنىڭ تەتقىقات ئوبيېكتى قىلىپ، ئۇنىڭ تۈپ خاراكتېرىنى تەتقىق قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئومۇمىي تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى يەكۈنلەيدۇ ھەمدە مۇشۇ ئومۇمىي قانۇنىيەتكە ئاساسلىنىپ، ئىلمىي تەتقىقاتنى تەشكىللىي باشقۇرۇشنىڭ ئاساسىي قائىدە-پرىنسىپ ۋە ئومۇمىي ئۇسۇلى ھەققىدە ئىزدىنىدۇ. پەنشۇناسلىق تەتقىقاتىنىڭ ۋەزىپىسى ۋە مەقسىتى تەبىئەت پەنلىرىنىڭ ئەڭ ئەۋزەل بولغان تەرەققىيات يولىنى تېپىشتىن ئىبارەت.

پەنلەر ئاكادېمىيىسى چوڭ كۆلەملىك ئىلمىي تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئورگان، ئۇ ئۇنىۋېرسال ۋە كەسپىي خاراكتېرلىك ئىككى خىل بولىدۇ: چولپان بۇلاقتەك كۆزلىرىنى ئوينىتىپ: — دىڭ هاما ئاچا، بىزگە سىز بولمىسىڭىز بولمايدۇ، پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىكى يولداشلار سىزنىڭ قايتىپ كەلگەنلىكىڭىزنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئىنتايىن خۇشال بولدى، — دېدى.

پەنلىمەك پ. بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى

گەپ-سۆزدە باشقىلارنى ئالدىماق، بۇردا قىلماق، ساختا قىلماق: بەزىلەر ئۆزىدە بىر كۆز بولسا، خېرىدارلاردا مىڭ كۆز بارلىقىنى بىلمەي «قولىدىن ئۆتتى، ئىش پۈتتى» دەپ ھۈنەر قىلىدۇ. خېرىدارنى پەنلەيمەن دەپ، ئۆزىنى پەنلەيدۇ. خېرىدار دېگەن خىزىر-دە، خىزىر!...

پەن-مەرىپەت پەن ۋە مەرىپەت: بىز شۇ كۆۋرۈك ئارقىلىق ئىنسانىيەتنىڭ دۇردانىلىرىدىن (بۇ كەڭ دۇنيانىڭ مۆجىزە، ھېكمەتلىرىدىن)، پەن-مەرىپەتتىن خەۋەردار بولدۇق، ساڭا ئاپىرىن!

پەننىي سۈپ [ئە] پەنگە، ئىلىمگە ئاساسلانغان؛ ئىلمىي: پەننىي بىلىم. پەننىي مەكتەپ، پەننىي ساۋات. * بىزگە مەلۇم، تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكلىرىنىڭ مەزمۇنى باشلانغۇچ مەكتەپنىڭكىگە قارىغاندا پەن سىستېمىسىغا يېقىنلاشقان بولۇپ، نۇرغۇن ئابستراكت ئۇقۇملار سىستېمىسى ۋە پەننىي قانۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ.

پەننىي ساۋات ئىلىم ساھەسىدە ئېرىشىلگەن ئاساسىي بىلىم؛ ئۇقۇم، چۈشەنچە.

پەننىي مەكتەپ ياش ئەۋلادلارنى ھازىرقى زامان پەننىي بىلىملەر بىلەن تەربىيىلەيدىغان ئوقۇتۇش ئورنى: پەننىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى. پەننىي مەكتەپتە ئوقۇماق.

پەننىيلەشتۈرمەك «پەننىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جۇڭگونى زامانىۋىلاشقان بىر دۆلەت قىلىش ئۈچۈن، پەننىيلەشتۈرۈشنى بىرىنچى نىشان قىلىپ بەلگىلەپ، قەتئىي نىيەت بىلەن ئۆزگەرمەيدىغان قىلىشىمىز لازىم.

پەننىيلەشتۈرۈلمەك «پەننىيلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: جۇڭگونى زامانىۋىلاشقان دۆلەت قىلىمىز دېسەك، ئەلۋەتتە پۈتۈن مەملىكەتتىكى تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىش پەننىيلەشتۈرۈلۈشى كېرەك.

پەننىيلەشمەك پ. پەنگە، ئىلىمگە ئىگە بولماق، ئىلمىي ئاساسقا ئىگە بولماق؛ ئىلمىيلەشمەك.

پەننىيلىك «پەننىي» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پەننىيلىككە ئەھمىيەت بېرىش دېگىنىمىز ئوقۇتۇشنىڭ مەزمۇنى، ئوقۇتۇشنىڭ ئۇسۇلى، ئوقۇتۇشنىڭ تەشكىلىي شەكلىدە قاتتىق ئىلمىيلىك بولۇش دېگەننى كۆرسىتىدۇ.

پەھلىۋان (توغرىسى: پالۋان) ⟵ **پالۋان.**

پەۋاز ئى [پ] ① چاپان، كۆڭلەك قاتارلىق كىيىم-كېچەكلەرنىڭ پەش، ئېتەك قىسمىدىكى پۈكۈلگەن جايى؛ قىرغاق: پەۋىزىنى تىكمەك. پەۋازلىماق. * ئەستىرىدىن پەۋىزى چوڭ (ماقال). ② جۇۋا پەۋىزىنىڭ ئۈستىگە قوندۇرۇلغان تۈكسى پەس، ياغاق تېرە؛ جىيەك: پەۋاز تۇتماق. پەۋاز چاتماق. پەۋاز قوندۇرماق.

پەۋاز قاپاق قاپىقى ساڭگىلىغان، ياپما قاپاق: قۇددۇسمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئالدىدا ئولتۇرغان ئەزىزنىڭ تەقى-تۇرقىغا بىرقۇر سەپسېلىپ چىقتى: شالاڭ ساقاللىرى تىكەندەك ئۆسۈپ كەتكەنلىكتىن، ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ قارا، پەۋاز قاپاقلىرى تېخىمۇ ئىششىپ كەتكەندەك كۆرۈنەتتى.

پەۋازلاتماق «پەۋازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ماشىنىچى ئۇستام تىككەن كىيىملەرنىڭ پەۋىزىنى شاگىرتىغا پەۋازلاتتى.

پەۋازلاشماق «پەۋازلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پەۋازلانماق «پەۋازلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كىيىم پەۋازلاندى.

پەۋازلىماق پ. ھەر خىل كىيىم-كېچەكلەرنىڭ چۆرىسىنى پۈكۈپ جىيەك تۇتماق، قىرغاق چىقارماق، پەۋىزىنى ئەتمەك: نائىمە سەيپۇڭ ئۇستامنىڭ ئاسقۇسىدىكى پاختىلىق چاپىنىنى كۆرۈپ پەشلىرىنى بىرئاز كەڭرەك پەۋازلاپ قويغىنىنى ياراتمىدى.

پەۋان (توغرىسى: پالۋان) ⟵ **پالۋان.**

پەۋەس سۈپ. توشۇپ كەتكەن، لىق: پەۋەس ئادەم. پەۋەس ئاشلىق. * قارىغىنا، بۇ يەرنىڭ ئۈستى ئالتۇنتاغ، ئاستى كۈمۈش

باغ، يۇرتداش دېسەڭ ئەتراپىڭدا پەۋەس، ئەل- ئاغىنە دېسەڭمۇ دوۋنىسى بىلەن تېپىلىدۇ. * سۇپىدا يەنە ئۈچ-تۆت تاغارغا پەۋەس قاچىلان- غان يىرىك ئاشلىقمۇ ئالاھىدە كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. * ھايات قاينىمى شاۋقۇنلۇق، كېزەر مەمۇرچىلىق يۇرتنى، كاۋاپ، گۆشگىردە، ئاشمانتۇ پەۋەس بازارنى كۆردۈم.

پەۋقۇلئاددە [ئە] ① سۈپ. باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان، ئادەتتە ئۇچرىمايدىغان؛ كۈتۈلمىگەن، تاسادىپىي: پەۋقۇلئاددە ئەھۋال. پەۋقۇلئاددە ھادىسە. * ئانىسىدىن تۇغۇلغاندا ئوغۇزخان بولغانىكەن پەۋقۇلئاددە خىسلەتلىك. يىگىت بوپتۇ قىرىق كۈندە چوڭىيىپ، ۋە قەھرىمان بوپتۇ ئەلدە ئىززەتلىك. ② رەۋ. ئادەتتىن تاشقىرى، ھەددىدىن زىيادە، غايەت، ئىنتايىن: پاتەمخان مۇئەللىم ئۆز سىنىپىغا خۇشاللىق بىلەن دەرسكە كىردى. بىراق بۇ سىنىپنىڭ بىر مەۋسۇم ئىچىدە پەۋقۇلئاددە ئۆزگىرىپ كەتكەنلىكىگە ھەيران بولدى. ③ سۈپ. ئالاھىدە ۋەقەلەر، ھادىسىلەر ياكى مەخسۇس شارائىت تەلىپى بىلەن بەلگىلەن- دىغان، سادىر بولىدىغان؛ نۆۋەتتىن تاشقىرى: پەۋقۇلئاددە ۋەزىپە. پەۋقۇلئاددە ئەلچى. * ئۇلارنىڭ بىرى قانىنىڭ بېسىمى مەلۇم بىر ئەزاسىغا ئالاھىدە كۈچلۈك تەسىر قىلسا، پەۋقۇلئاددە ھادىسە يۈز بېرىشى مۇمكىن دەپ ئېيتتى. شۇڭا بوۋاي گەپ قىلسا، گېپىگە دىققەت بىلەن قۇلاق سال. * ھازىر ئۇ، ساقچى ئەمەلدارى بىلەن يېپەك سەللىلىك ئاخۇننىڭ سۆزىدىن پەۋقۇلئاددە بىر يېڭىلىقنى سەزدى، كۈتۈلگەن ئازادلىقنىڭ ئالدىنى ئەمدى ھېچكىمنىڭ توسالمايدىغانلىقىنى بىلدى، قەلبى دولقۇنلىنىپ كەتتى.

پەۋقۇلئاددە ئەلچى <ت ئىش> دۆلەت ۋاكالىتەنلىك ئەۋەتكەن، پەۋقۇلئاددە ۋەزىپىنى ئۈستىگە ئالغان دىپلوماتىك ۋەكىل.

پەۋقۇلئاددىلىق «پەۋقۇلئاددە» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ھاشىم بۇنداق ئەھۋالنىڭ يۈز بېرىشىنى زادىلا تەسەۋۋۇر قىلغان ئەمەس، بۇ بىر پەۋقۇلئاددىلىق.

پەي I ئى [پ] قۇش تېنىنى قاپلاپ تۇرىدىغان مۇڭگۈزسىمان نەيچىلەر ۋە شۇ نەيچىلەرنىڭ ئىككى يېنىدىن ئۆسۈپ چىقىدىغان يۇمشاق تۈك؛ موي: پەي ياستۇق. پەي يوتقان. پەي كۆرپە. * سۇلايمان پادىشاھ قۇشلارنىڭ گەپ-سۆزلىرىنى ئاڭلاش ئۈچۈن، باغقا كىرسە، قۇشلار ناھايىتى روھسىز، پەيلىرى تۇزۇغان ھالەتتە، باشلىرىنى ساڭگىلىتىپ يۈرگۈدەك، پادىشاھ بۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ ھەيران بولۇپ تۇرغىنىدا، ھۆپۈپ پادىشاھنىڭ ئالدىغا كېلىپ: — ھۆرمەتلىك پادىشاھى ئالەم، مەن يۇرتۇمنى بەكمۇ سېغىنىپ كەتتىم، بىر كۈنلۈك رۇخسەت بەرسىلە، يۇرتۇمنى كۆرۈپ كەلسەم، — دەپتۇ.

پەي توپ <تەن> ① توپ ئويۇنلىرىنىڭ بىر تۈرى، ئۇنىڭ قائىدىسى ۋە ئىشلىتىدىغان سايمانلىرى ئاساسىي جەھەتتىن چويلا توپقا ئوخشايدۇ. ② شۇ خىل توپ مۇسابىقىسىدا ئىشلىتىلىدىغان توپ، ئۇ ئۈچكە تېرىسى ئورالغان پۇرۇپكىغا پەي ئورنىتىلىپ ياسىلىدۇ.

پەي قەلەم قۇش قانىتىدىن ياسالغان، سىياھقا چىلاپ يازىدىغان قەلەم: پەي قەلەم بىلەن خەت يازماق.

پەي ياستۇق قۇشلارنىڭ پەيلىرىدىن تەييارلانغان ياستۇق: تۇلكە قۇيرۇقىنى شىپاڭلىتىپ: — ئېيىقباي، مەن سىزنىڭ بېقىنىڭىزغا تاش پاتمىسۇن دەپ، پەي ياستۇق تەييارلاشنىڭ غېمىدە بولدۇم، — دەپ قولتۇقىدىكى بىر ياستۇقنى ئېيىققا ئۇزىتىپتۇ.

پەي II [پ] ① ئى. بەدەندىكى مۇسكۇللارنى سۆڭەككە بىرلەشتۈرۈپ تۇرىدىغان ئاق رەڭلىك مۇستەھكەم، ئەرۋىشىم توقۇلما؛ سىڭىر: پەي تار. پەي تارتىشماق. * قورساقلار تارتىشىپ پەي بولغاندا، سۆڭەكلەردە يىلىك تۈگەپ نەي بولغاندا ئەتىياز كېلىپتۇ. ② سۈپ. كۆچمە. چىڭ، مەزمۇت، پۇختا: پەي ئادەم.

پەي تار <مۇز> قوي، ئۆچكە ئۈچەيىدىن ئىشلەنگەن تار: دۇتارىممۇ دۇتارىم، دۇتارىمدا پەي تارىم. تۇمۇچۇقتا ئوخشايدۇ، لەۋلىرى ناۋات يارىم، ئاھ گۈللەللە...

پەي تارتىشىش <تىب> بەدەن مۇسكۇللىرى تۇساتتىن يىغىلىۋالىدىغان بىر خىل كېسەللىك ئالامىتى، كۆپىنچە پۇت-قول، يۈزدە كۆرۈلىدۇ.

پېيىدە بولماق بىرەر ئىش ۋە مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شۇ ئىشنىڭ كويىغا كىرمەك: ئۆردەك گۆشى يېسەڭ، غازنىڭ پېيىدە بول (ماقال). * ۋېي رېن بىر تەرەپتىن ئاق تۇرنا بىلەن پاراڭلاشسا، بىر تەرەپتىن ئاق تۇرنىنى تۇتۇۋېلىشنىڭ پېيىدە بولۇپتۇ.

پېيىدە يۈرمەك ← **پېيىدە بولماق**: مەريەمخان ئىلگىرى ئېرىدىن خېلى كۆپ پۇل-مال بىلەن تۇل قالغانىدى، مەن ئۇنىڭ چىرايلىق ھۆسنى-جامالىدىن كۆرە ئەنە شۇ پۇلىغا كۆزۈم چۈشكەنلىكتىن ئۇنىڭ پېيىدە يۈردۈم.

پېيىگە چۈشمەك بىرەر ئىش ۋە مەقسەتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن شۇ ئىشنىڭ غېمىدە بولۇپ ئۇنىڭ كەينىگە كىرمەك، شۇ يولدا ھەرىكەت قىلماق: نۇردۇن ئۆزىنىڭ توختى شۇجىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ئويلىغىنىدا، ۋۇجۇدىدا گويا ئاسماندىكى ئاينىمۇ يۇلۇپ ئالالايدىغاندەك كۈچ-قۇۋۋەتنى ھېس قىلاتتى، شۇڭا ئۇ زور ئىشەنچ بىلەن كەپتەرنى مارىغان مۈشۈكتەك قۇندۇزنىڭ پېيىگە چۈشتى.

پېيىگە كىرمەك ← **پېيىگە چۈشمەك**.

پېيىنى قىرقىماق باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلماق، قەست قىلماق: — ئۇنىڭ بۇ سىرلىق ھەرىكەتلىرىگە قارىغاندا، ئۇ جەزمەن بىراۋنىڭ پېيىنى قىرقىماقچى، — دېدى ئاكام ئىشەنچ بىلەن.

پەي III ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيە قۇرۇلمىسىنىڭ شتات بىرلىكى، ئۇ ليەندىن تۆۋەن، بەندىن يۇقىرى بولىدۇ.

پەيت ئى ① مۇئەييەن ۋاقىت؛ پۇرسەت: تېخى كۈن چىقمىغان تاڭ سەھەر پەيتى، كۆڭلۈم شاد چىقتىم مەن گۈللۈككە — باغقا، ياپيېشىل ياپراقلار ئالتۇن چىنىسى تولۇپتۇ كۈمۈش رەڭ شەبنەم — سىمابقا. ② دەۋر، زامان، مەزگىل، مەۋسۇم: جىددىي پەيت. ھالقىلىق پەيت. * باتۇر بىرقانچىلىغان ئاتلىق كىشىلەرنى باشلاپ كەلگەنلىكىنى تەپسىلىي چۈشەندۈرگەندىن كېيىن گالى پالۋان شۇنچىلىك خۇشال بولۇپ كەتتىكى، — مەرھۇم دادامنىڭ ئىنتىقامىنى ئالىدىغان پەيت كەپتۇ! — دېگىنىچە ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى ۋە ئالدىراپ باتۇر تەرەپكە ماڭدى. * ھازىر تازا گۈل تېرىدىغان پەيت، ئەتىدىن باشلاپ ئىشىك-دېرىزىلەر ئالدىدىكى مايماق تام-توساقلارنى چېقىپ تاشلاپ، پۈتۈن قورۇيىمىزنى تۈتاش گۈلزارلىققا ئايلاندۇرۇشنى قارار قىلدۇق. ③ بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن قولايلىق پۇرسەت، ئىمكانىيەت: پەيت تاپماق. پەيتنى قولغا كەلتۈرمەك.

پەيت كەلمەك ۋاقىت، شارائىت پىشىپ يېتىلمەك؛ ئىمكانىيەت تۇغۇلماق، پۇرسەت كەلمەك، مۆرىتى كەلمەك: — دوختۇر قاتتىق زۇكامداپ كەتتىم، بىر داۋالاپ قويسىلا، — دەپ يالۋۇردى. — مانا پەيتى كەلدى، — دېدىم-دە، دەرھال ئوكۇل ئۇرمىسا بولمايدىغانلىقنى ئېيتىپ كاسسىدىن پالەچ قىلىش ئوكۇلى سېلىۋەتتىم-دە، تۆت-بەش تال دورا بەردىم.

پەيتۇن ئى [ر] كۆتۈرمە سايىۋەنلىك قىلىپ ياسالغان تۆت چاقلىق ھارۋا؛ ئىزۋوش: ئايشەمخان يولدىشى سابىر بىلەن مەسۇم باينىڭ مالايلىرى قاتارىدا ئىشلەيتتى. ئۇنىڭ يولدىشى باينىڭ پەيتۇنىغا قاتىدىغان ئاتلىرىنى بېقىپ، ھارۋىسىنى ھەيدەيتتى.

پەيتىدە رەۋ. مۇئەييەن ۋاقىت، مەزگىل، شارائىت، پۇرسەتتە: مانا شۇنداق جىددىي ئىش پەيتىدە ئىشچىلارنىڭ بۇ يەرگە يىغىلىپ ئۇلارنى ئەيىبلىشى ھۆرلۈككە يېڭىدىن كۈچ-قۇۋۋەت بېغىشلىغاندەك بولدى.

پەيجاڭ ئى [خەن] <ھەرب> ئارمىيىنىڭ ئاساسىي قاتلىمىدا بىر ئەترەت جەڭچىگە رەھبەرلىك قىلغۇچى شەخس ۋە شۇ شەخسكە بېرىلگەن ھەربىي ئەمەل نامى: قىزغا ئوق تېگىپ ئاتتىن يىقىلدى. دەل شۇ چاغدا، پەيجاڭ ئەسكەرلەرنى باشلاپ كېلىپ قىزنىڭ ئەتراپىغا ئولاشتى.

پەيجەمبى ئى. دىئال. تامبال.

پەيجۇ ئى [خەن] <سودا> ① ماشىنا (ئاپتوموبىل)، هارۋىلارنىڭ قاتنىشى ئۈچۈن هۆكۈمەتتىن تارقىتىپ بېرىلگەن هۆججەت؛ نومۇرلۇق تاختا، قاتناش گۇۋاھنامىسى. ② كونا جەمئىيەتتە تىجارەتچى سودىگەرلەر ئۈچۈن هۆكۈمەت تەرەپتىن تارقىتىپ بېرىلىدىغان رۇخسەت خېتى؛ تىجارەت كىنىشكىسى: پەيجۇ ئالماق.

پەيچۇسو ئى [خەن] <ھەرب> ئېلىمىز جامائەت خەۋپسىزلىك ئورۇنلىرىنىڭ ئاساسىي قاتلام ئورگىنى. ئۇ ئاھالىلارنىڭ نوپۇس ئىشلىرىنى بېجىرىش ھەم ئاساسىي قاتلامنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش قاتارلىق خىزمەتلىرىنى ئۆتەيدۇ.

پەيدا رەۋ [پ] ھاسىل، مەۋجۇت: پەيدا بولماق، پەيدا قىلماق. * چىن دوستلۇق ئىناقلىقتا، يۈرىكىم ھامان شەيدا، بىرلىك ئىتتىپاقلىقتىن، چۆللەردە چىمەن پەيدا.

پەيدا بولماق ① بارلىققا كەلمەك، يارىتىلماق: خىزىر يەنە بىرقانچە زامانلاردىن كېيىن بۇ جايدىن ئۆتۈپتۇ، قارىسا سازلىقنىڭ ئورنىدا كاتتا بىر شەھەر پەيدا بولۇپ قاپتۇ. * شۇنىڭدىن ئون نەچچە يىل ئۆتكەندىن كېيىن دار ئويۇنى يەنە پەيدا بولۇپ قالدى. بۇ دارنى باغلىغان ئادەم جۇۋازچى بولۇپ، ياش ۋاقىتلىرىدا دارۋاز بولغانىكەن. ② كېلىپ قالماق، ھازىر بولماق يادىكار كوچىغا چىقىپ ئازراق ماڭغاندىن كېيىن، نەدىندۇر يەنە قادىر پەيدا بولۇپ قالدى. ③ ھاسىل بولماق، سادىر بولماق: ھەربىرىمىز بىرەر قەدەم يەرنى بولسىمۇ كۆپرەك ئىگىلىۋېلىشقا تىرىشىدىغان بولدۇق. نەتىجىدە ئۆزئارا غەيۋەت ـ شىكايەت، جېدەل ـ ماجىرا پەيدا بولدى. ④ كۆرۈنمەك، نامايان بولماق، ئەكس ئەتمەك: بۈگۈن تۇرسۇن مۇئەللىم سۆزلەۋاتقاندا، سەلەي ئاخۇن ئۇستامنىڭ چىرايىدا ئۆتكەن كۈندىكىدەك گەپ قۇلاققا ياقمايۋاتقانلىقنىڭ ئالامىتى ئەمەس، دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئاڭلىغانسېرى ئاڭلىغۇسى كېلىۋاتقانلىقىنىڭ بېشارەتلىرى پەيدا بولدى.

پەيدا قىلماق ۋۇجۇتقا كەلتۈرمەك، بارلىققا كەلتۈرمەك، كەلتۈرۈپ چىقارماق، سادىر قىلماق: مۇزەپپەر بىر پارچە ماتېرىيالنى قولىغا ئېلىپ: — بۇ زاكىر باسقۇنچىلىق قىلغان قىزنىڭ ئەرزى. بۇنى يەنە بىر نۇسخا كۆچۈرۈپ يۇقىرىغا يوللايمىز. مەن سىزگە ئۆتكەندە ئېيتقاندەك، زاكىر يېقىندا مانا مۇشۇ باسقۇنچىلىق ئەنزىسىنى پەيدا قىلدى، — دېدى.

پەيدىن ـ پەي (توغرىسى: پەيدىنپەي) ⟵ **پەيدىنپەي**.

پەيدىنپەي رەۋ. كەينى ـ كەينىدىن، ئارقا ـ ئارقىدىن؛ بىر ـ بىرلەپ، ئۈزلۈكسىز: چەت ئەل كاپىتالىزمى جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە جۇڭگو جەمئىيىتىدە كاپىتالىستىك ئامىللار پەيدىنپەي ئۆسۈشكە باشلىغاندىن تارتىپ، جۇڭگو جەمئىيىتى پەيدىنپەي مۇستەملىكە، يېرىم مۇستەملىكە ۋە يېرىم فېئوداللىق جەمئىيەتكە ئايلاندى. * ياخشى ئادەم. ياخشى ئىشلارنى زور كۈچ بىلەن تەقدىرلەپ، ياخشى ئىجتىمائىي كەيپىياتنى پەيدىنپەي تىكلىۋېلىشىمىز لازىم.

پەيز [ئە] ① ئى. باشقىلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، زوق ـ شوق بېغىشلايدىغان، كىشىنى مەپتۇن قىلىدىغان خۇسۇسىيەت، ئالاھىدىلىك: قۇياش يىلىلىق نۇر سېپەتتى ۋە ھەممە يەر باھار پەيزى بىلەن جانلىنىشقا باشلىدى. * — پەيزىڭ بار يىگىت، — دېدى توختىكام نىجات دۇتارنى توختاتقاندىن كېيىن، — قولۇڭ دەرد كۆرمىسۇن، خۇدا ئۆمرۈڭنى ئۇزۇن قىلسۇن! ② سۈپ. گۈزەل، چىرايلىق، ياخشى:

مۇراد گۇللۈكنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كىرىپ: — چاپسانراق بولساڭچۇ، ئاداش، بۇ قالتىس پەيز يەر ئىكەن، بىنا بىلەن قوشۇپ بىرنى تارتقىنا، — دەپ يەھيانى ئالدىراتتى. ③ ئى. هۇزۇر، راهەت: پاقىۋاي خوراز بەگنىڭ يىقىن كىلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ، ناخشىنىڭ ئاخىرىدىكى «ئامان بول، مىڭ ـ مىڭ ياشا» دىگەن جۈملىنى شۇنداق ساز ئاۋاز بىلەن كىلىشتۈرۈپ ئىيتتىكى، ئۇنىڭ پەيزىدىن ئۆزىمۇ هەيران قالدى.

پەيزى بار كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، كىشىگە هۇزۇر بىغىشلايدىغان، ئۆزگىچە گۈزەللىكى بولغان؛ ئالاهىدە خۇسۇسىيەتلىك: مەن دۇكاننى مۇشۇ يەرگە ئاچىمەن، قارا بۇ، هەقىقەتەن پەيزى بار جاي. * گۈزەل قىش پەسلىنىڭ ئەجەب پەيزى بار، ئۆرۈك چىچەكىدەك تۆكۈلسە ئاق قار، هەم يېنىڭدا بولسا ئۆزەڭ سۆيگەن يار، دالا سەيلىلىرى بەكمۇ يارىشار.

پەيزى سۇرمەك هۇزۇر ـ هالاۋەت كۆرمەك، لەززەتلەنمەك: غېرىب بىلەن سەنەم گۈلدەك ئېچىلىپ كۆرۈشتى، قول تۇتۇشۇپ چار باغقا يۈرۈشتى. شۇ يۇرگىنىچە قىرىق كۈنگىچە مۇهەببەت پەيزىنى سۇرۇشتى.

پەيزى قاچماق كەيپى بۇزۇلماق، هۇزۇر ـ هالاۋىتى يوقالماق، مەززىسى كەتمەك: — بىر ئوبدان پەيزى قىلىۋاتاتتۇق، نەدىن كەلدى، بۇ مەست، ئادەمنىڭ پەيزىنى قاچۇرۇپ، — دىدى نازاكەت يېنىدىكى دوستىغا ئاستا پىچىرلاپ.

پەيزى قىلماق مەززە قىلماق، كەيپ سۇرمەك، هۇزۇر قىلماق، راهەتلەنمەك: هېكىم نۇر: — ئۆزئارا ئۇلتۇرۇش نۆۋىتى ماڭا كىلىپ قاپتىكەن، قاتنىشىپ بەرسىڭىز، دوستلىرىمىز بەك خۇش بولاتتى. خوجىكامۇ تەمبۇر بىلەن راسا پەيزى قىلىپ بەرسە، تۇردىكامۇ بارسا، — دەپ كۆپچىلىككە مۇراجىئەت قىلدى. * — بۈگۈن راسا پەيزى قىلدۇق، ئەمدى يەنە بىر هەپتە باش چۆكۈرۈپ ئىشلەيمىز. كېلەر يەكشەنبە خەير، ئەمىسە، — دىدى زىياۋىدىن ئاغىنىلىرىگە قول بېرىپ.

پەيزى ئۇچماق ⟵ **پەيزى قاچماق.**

پەيزى يوق كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمايدىغان، كىشىگە هۇزۇر بىغىشلىيالمايدىغان، ئالاهىدە خۇسۇسىيىتى يوق، خۇنۈك، بىپەيز: پەيزى يوق ئويۇن.

پەيزىسىز سۈپ. كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلالمايدىغان، هۇزۇرى، پەيزى يوق: ئاخشامقى ئولتۇرۇش تازا بىر پەيزىسىز ئولتۇرۇش بولدى ـ دە.

پەيزىلىك سۈپ. كىشىنى جەلپ قىلالايدىغان خۇسۇسىيەتكە ئىگە، پەيزى بار: يازنىڭ گۈزەل بىر ئاخشىمى پەيزىلىك ئەجەب، چاقنىماقتا كۆكتە يۇلتۇز، سوقىدۇ شامال. ئاي ئۈزىدۇ كۆك ئاسماندا ئالتۇن لېگەندەك، ئوماق قىزنىڭ يۈزلىرىدەك كۆرسىتىپ جامال.

پەيسىز سۈپ. پىيى يوق.

پەيسىمان سۈپ. پەيگە ئوخشايدىغان، پەي شەكىللىك: پەيسىمان يوپۇرماق. * ماركو بىللە كەلگەن خادىمىدىن: — بۇ چوڭ دەرەخلەر چىنارغا بىرئاز ئوخشاپ كېتىدىكەن، بىراق يوپۇرماقلىرى پەيسىمان بولۇپ، شاخ ۋە دەرەخ غوللىرىدا كونۇسسىمان تىكەنلەر ئۆسىدىكەن، بۇ قانداق دەرەخ، — دەپ سورىدى.

پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق <بوت> يوپۇرماق سىپىدا خۇددى قۇشنىڭ پىيىدەك رەتلىك تىزىلغان يوپۇرماقلىرى بولىدۇ. كىچىك يوپۇرماقلارنىڭ سانى تاق بولسا، تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا، جۈپ سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق دېيىلىدۇ، مەسىلەن: چۈچۈكبۇيا، بۇيا، ئەرمىدۇن، كۆك پۇرچاق قاتارلىقلارنىڭ يوپۇرمىقىغا ئوخشاش.

پەيشەنبە ئى [پ] هەپتىنىڭ چارشەنبىدىن كېيىنكى جۈمەدىن بۇرۇنقى تۆتىنچى كۈنى: بۇ گۇلاخىقا يىقىن بىر يەردە بىر ئاياغ كىيىم بازىرى بار ئىدى. بۇ بازار هەر پەيشەنبە كۈنى

شۇنچىلىك قايناپ كېتەتتىكى، مال ساتقۇچىلارنىڭ خېرىدار چاقىرىپ ۋارقىراشلىرى، بازارغا كەلگەنلەرنىڭ ھەر خىل پاراڭ، كۈلكە - چاقچاقلىرىدىن كىشى چىداپ بولمايدىغان دەرىجىدە سۈرەن - شاۋقۇن كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى.

پەيشەنبە بازار ① ھەر ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنى ئاھالىلارنىڭ توپلىشىپ سودا - سېتىق قىلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن كۈن. ② پەيشەنبە كۈنى بازار بولىدىغان شۇ جاينىڭ نامى: بىز پەيشەنبە بازاردىن ئۆتكەن چاغدا كۈن ئولتۇردى.

پەيشەنبىلىك ئى. تارىس. دىنىي مەكتەپلەردە پەيشەنبە كۈنى بالىلار موللامغا ئاتاپ ئېلىپ بارىدىغان پۇل ۋە ماددىي نەرسىلەر؛ ئوقۇش پۇلى، ئوقۇتۇش ھەققى: بالا دادىسىغا يالۋۇرۇپ: — موللام بالىلار پەيشەنبىلىككە ئېلىپ بارغان پوشكال، قاتلىما نانلارنى بورداۋاتقان تۆت قويغا بېرىدۇ. بىزگە بەرسە ساۋاب بولماسمىدى! — دېدى.

پەيغەمبەر ئى [پ] <دىن> دىنىي ئېتىقاد بويىچە ئاللانىڭ ئىرادىسى ۋە ئەمر - پەرمانلىرىنى بەندىلەرگە يەتكۈزگۈچى ئىلاھى ۋەكىل؛ نەبى: روسۇلىللا خورمىچىلارغا: — مەن دۇنيانىڭ پەيغەمبىرى ئەمەس، دىنىنىڭ پەيغەمبىرى، دۇنيانىڭ ئىشىنى ئۆزەڭلار ئوبدان بىلىسىلەر، — دېگەن.

پەيغەمبەرلىك «پەيغەمبەر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پەيقۇ ئى. دىئال. ياستۇق.

پەيكان ئى [پ] يېزىت ① ئوقيا ئوقى ئۇچىدىكى مېتال، ئوق: يا قىلىپ كۆزۈڭ قېشىڭنى ئاتتى بىر پەيكان ماڭا، سانجىلىپ قالدى يۈرەككە دەل تېگىپ شۇ ئان ماڭا. ② كۆچمە. كىرپىك: ئۇرۇنسا گەر ھەسەتخورلار گۈلۈڭنى خەستە ئەيلەشكە، ئۇلارغا ئوق بولۇپ تەگسۇن كۆزۈڭ پەيكانىسى دىلبەر.

پەيكەر ئى [پ] يېزىت. بەدەن، گەۋدە؛ چىراي: جاھانغا كەلمىگەي ئۈنىڭدەك پەيكەر، كېچە - كۈندۈز پىراقىدا كۆزۈمنى غەرق ياش ئەتتى. * پەرى پەيكەر ئۆزىڭىز، راستىمۇ مۇشۇ سۆزىڭىز؟ دەپ دەرەخنىڭ كەينىدىن، سادا چىققان غايىبتىن...

پەيل (پەيلى) ئى [ئە] ① كىشى خاراكتېرىنى، خۇلقىنى ئىپادىلەيدىغان روھى خۇسۇسىيەتلەر، ئەلپاز، تۇرق: «تەلەپىمۇ قىل، سەۋەبمۇ قىل» دەپتىكەن، ھاكىمنىڭ پەيلىدىن ئەزرائىلمۇ قورقىدۇ، بەلكىم ئۇنىڭ ئىسمىنى ئاڭلىسا ئەزرائىلمۇ قورقۇپ، ئۆيگە كىرمەي كېتىپ قالار، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم. * لېكىن ئۇ پېشايۋاننىڭ سۇپىسىغا چىقىش بىلەنلا يۈزلەنگەن غەزەپلىك كۆز، تۈگۈلگەن مۇشت، كىرىشكەن چىشلارنى كۆرۈپ، بىردىن چىرايىدىن قان قاچتى، پۇتى سىرقىراپ قالدى. خەلقنىڭ پەيلىنى كۆرۈپ قورقتى. ② كىشىنىڭ مەلۇم پەيتتىكى روھىي ھالىتى، كەيپىياتى، مىجەز، خۇلق، قىلىق، خۇي: گۇمان قىلغىنىمدەك، توي بولۇپ ھەپتىدىن كېيىن ئۇنىڭ سەللىسى يوقالدى. ساراڭ كالىدىن بەتتەر يامان پەيلى ئاستا - ئاستا نامايان بولۇشقا باشلىدى. ③ مۇراد، مەقسەت، نىيەت: پەيلى ياماننىڭ خۇيى يامان (ماقال). * رەھىم ناۋاي ئۆمەر بايغا: — غوجام، پەيلىڭىزدىن يانسىلا، نېمە قىلسىلىمۇ قىلسىلا، راۋىقا چېقىلمىسىلا! تاشۋاي ئۈچۈن مەن ناماقۇل، — دەپ يالۋۇردى.

پەيلى بۇزۇق ① نىيىتى بۇزۇلغان، يامان نىيەت: سادىر بىر تۇغقانلىرىنى ئاستا ئويغىتىپ: — مومايىنىڭ پەيلى بۇزۇق، سەگەك ياتايلى! — دەپ شىۋىرلاپتۇ. ② ئەلپازى، تۇرقى يامان: ھاۋا تۇتۇق، ئاسماننىڭ پەيلى بۇزۇق ئىدى.

پەيلى يامان ① نىيىتى بۇزۇلغان، يامان غەرەزلىك؛ بەتنىيەت: ئۇ ھازىر نۇرغۇن ئادەملەرنىڭ نىلقىغا قېچىپ بېرىپ قوزغىلاڭچىلارغا قوشۇلۇپ، ھۆكۈمەتكە قارشى ھەرىكەت قىلىۋاتقانلىقىنى، شۇڭا كېچىلىرى توپلىشىپ پاراڭ قىلى-

شىدىغان پەيلى يامان ئادەملەرگە دىققەت قىلىش-
نىڭ لازىملىقىنى، ئەنۋەرلەرنىڭ يوقاپ كېتىشى-
نىلقىغا كەتكەنلىكىنىڭ بەلگىسى ئىكەنلىكى ھەققىدە
سۆزلىدى. ② خۇيى ئەسكى، خۇيى يامان؛
بەتخۇي: ياسىن كۆكىېشى بالىنىڭ يېنىغا كېلىپ،
بالىنى قانداق قىلىشنى ئويلىدى، ئۆيگە ئەكىتەي
دېسە، ئاتىنىڭ پەيلى يامان، ئالغۇزمايدۇ، ھەم
بالا ئويغىنىپ كېتىپ، ئۆزىنى تونۇمايدىغانلا
بىر ئادەمنىڭ كۆتۈرۈپ ئەكەتمەكچى بولۇۋاتقان-
لىقىنى كۆرۈپ، كېچىدە قورقۇپ كېتىشى مۇمكىن.

پەيلىدىن يانماق يامان غەرەز، يامان
نىيەتتىن قايتماق: قارىسام ئۈستىخىنى قاتمىغان
كىچىك بالا ئىكەن، مۇشت كۆتۈرەلمىگۈدەك.
شۇنىڭ بىلەن پەيلىمدىن ياندىم. * قادىر ئاستا-
ئاستا بوشىشىپ پەيلىدىن يېنىشقا مەجبۇر بولدى ۋە
«بۇ يەردە تۇرۇۋېرىشىنىڭ ھاجىتى يوق، ئۇلار
چىقىپمۇ قېلىشى مۇمكىن»، دەپ ئويلاپ كەينىگە
بۇرۇلدى.

پەيلاسوپ ئى [ئە<گرېك] ① پەلسەپە
ئالىمى، مۇتەخەسسىسى؛ پەلسەپە بىلەن
شۇغۇللانغۇچى كىشى: ئەبۇ ناسىر فارابى
يالغۇز ئۇلۇغ شائىر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى
ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر، ئالىم ۋە پەيلاسوپ ئىدى.
② كۆچمە. دانالارچە مۇھاكىمە يۈرگۈزىدىغان
كىشى: ئۇ بۇگۈن كىشىنى ھاڭتاڭ قالدۇرغۇدەك
دەرىجىدە پەيلاسوپ بولۇپ كەتكەنىدى.

پەيلاسوپلۇق ئى «پەيلاسوپ» سۆزىنىڭ
كەسپىي نامى.

پەيلىك سۈپ. پەيلىرى كۆپ، پېيى بار:
سايراپ ھارماس كۆكتالغا، كۆكۈش پەيلىك
مۇلايىم. ماموق پەيدىن ئازغانغا، ئۇۋا سالار ھەر
دائىم.

پەيمان (پەيمانى) ئى [پ] يېزت ① بىرەر
مەقسەت، نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن
قىلىنغان سۆز؛ قەسەم، ئەھدە، ۋەدە: پەيمان
ئەيلىمەك. پەيمان قىلماق. * ئاجرىماي كەلدۇق
ئىككىيلەن نەچچە ئون يىلدىن بۇيان، دوست
بولۇپ پەيمانغا سادىق، چىن ۋاپادار ئى قەلەم!

پەيمانە ئى [پ] قەدەھ، شاراب قاچىسى،
پىيالە: چېچەكلەر بەرگىدە شەبنەم قۇياشتا
يالتىرار ھەر دەم، ئېچىلغان گۈل، قىزىل مەيگە
تولۇر پەيمانە-پەيمانە.

پەيمانىسى توشماق —> پەيمانىسى تولماق:
سوپى دېھقانغا قاراپ: — خەتتىمۇ ئەھۋال ناھايە-
تى ئېنىق يېزىلىپتۇ، سىز ھازىر ئۆيىڭىزگە قايتىپ
تۇرۇڭ، بۇ ئوغرىنىڭ پەيمانىسى توشتى، ئەمدى
ئۇ جەزمەن ئۆز جازاسىنى تارتىدۇ، — دېدى.

**پەيمانىسى تولماق زاۋالغا يۈز تۇتماق،
ئەجىلى توشماق، كۈنى ئاخىرلاشماق:**
قازى سېنى بۈگۈن خۇدا ئۇرغاندۇر، شۇم پەي-
لىڭنى ھەممە كۆرۈپ تۇرغاندۇر. پەيمانەڭمۇ
ئەمدى تولۇق تولغاندۇر، راست جاۋاب بەر
قازى ئەمدى ئۆلەرسەن.

پەينەك (توغرىسى: پاينەك) —> **پاينەك.**

پەينەۋرە ئى. ئوغلى ياكى قىزىنىڭ بالىسى-
نىڭ بالىسى؛ تۆتىنچى ئەۋلاد، ئەۋرە:
پەينەۋرە كۆرمەك. پەينەۋرىلىك بولماق. * پەي-
نەۋرە كۆرمىز، چوڭ بولغىنىمىزنىڭ بېرى شۇ،
ئويلاپراق گەپ قىلىڭلار، مېنىڭچە، سېكرېتارنىڭ
دېگەنلىرى توغرا...

پەينەۋرىلىك سۈپ. پەينەۋرىسى بار،
پەينەۋرە كۆرگەن: ئۆزلىرى ئۇزۇن ئۆمۈر
كۆرگەن، پەينەۋرىلىك ئادەم، ياش بالىلارنىڭ
ۋاراڭ-چۇرۇڭىدا بىئارام بولۇپ قالارلىمىكىن؟!

پەيۋەست سۈپ [پ] يېزت. ئۇلىنىپ كەت-
كەن، بىرىككەن، تۇتاش: قەلەم ئېيتار:
ۋۇجۇدۇمدا خۇنۇك، نۇر ئىككىسى پەيۋەست،
مەگەر يۈكسەك دېسەڭ يۈكسەك، ئەگەر پەسكەش
دېسەڭ پەسكەش. مېنىڭ دەۋرانى لەۋزىمگە
تەپەككۇر رەھناما، ھاكىم... مەگەر قاتىل دېسەڭ
قاتىل، ئەگەر دىلكەش دېسەڭ دىلكەش.

پەيۋەستە رەۋ [پ] يېزت. ئۆزئارا باغلان-
غان، تۇتاش: شەھەرگە قايتىدىن قۇردۇق
بىنالار كۆككە پەيۋەستە، ياسالدى ئاسفالت
يوللار، دېگەيسەن كۆز سېلىپ كەشتە.

پەيۋەند سۈپ [پ] يېزت. ئۆزئارا باغلان-

غان، تۇتاش، پەيـۋەست: قۇچاقـلار لەيـلىنى ساقـلاي دېگەنـدەك، ئۇنى باغرى بىلەن ئاسراي دېگەنـدەك. لېكىن لەيىلى بۆلەك ئويـلار بىلەن بەند، ئۇنىڭ بۇ ئويلىرى ئىقبالىغا پەيۋەند.

پەيۋەندە رەۋ. يېزت. پەيۋەسـتە قىلىنـغان، ئۇلانغان.

پېترو كاريىيە ئـى [لات] <بوت> ——> **پېترو كاريىيە دەرىخى.**

پېتروكاريىيە دەرىخى <بوت> ياڭاق ئائىلىسـىدىكى يوپۇرماق تاشـلايـدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى پەيـسـمان مۇرەكـكەپ يوپۇرماق بولۇپ نۆۋەتـلـشـىپ ئـۆسـىدۇ، كىچـىك يوپۇرمىـقـى ئۇزۇن ئىللىپـس شەكـىللىـك كېلىـدۇ، ئۇششاق ھەرە چىشـلىرى بولىدۇ؛ پوتلىـسـمان گۈل رېـتى پەسكە ساڭگىلىغان بولىدۇ، گۈل يېپىنچـسى بولمايـدۇ؛ مېۋىسى قاتتىق ۋە قاناتـلىق؛ ياغىـچىـدىن سەرەڭگە تېلى ۋە ئۆي جاھازلىرىنى ياساشقا، قوۋزاق تالاسـىدىن ئارغامـچا ئېشىشـكە، ئۇرۇقىدىن ياغ چىقىرىشـقا، يوپۇرمىقـىدىن دېھقانچىلىق دورىـسى ئېلىشـقا، كۆچـىتـىنى ياڭاقـنىڭ ئۇلاق تۈپى قىلىشقا بولىدۇ.

پرازېئودىمىي ئى [ر< گرېكر] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pr (Praseodymium)، سېرىق رەڭلىك كرىستال، ئالاھـىدە قېتىشـما ۋە ئالاھـىدە ئەيـنـەك ياساشتا ئىشلىتىلـىدۇ.

پراكتىكا ئى [ر<گرېك] خىزمەت ئىقتىدارىنى يېـتىـلدۈرۈش ئـۈچـۈن، ئـۆگـەنـگەن نەزەرىـيىۋى بىـلـىمنى ئەمەلـىي خىزمەتـتە ئىشـلـتـىـش ۋە سـىـناش جەريانى: كۇرستا زىرائەت ئۆستۈرۈش، ئىرسىيەت ۋە ئۇرۇقچىلىق، ئۆسۈملۈك ئاسراش، ئۆسۈملـۈك فىزىئولوگىيىسى، تۇپراقچـىلىق، ئوغۇتچـىلىق، مېۋىـچىلـىك ئىلمى قاتارلىقلار دەرسلەر ئۆتۈلـدى، بەزى دەرسلەرگە بىرلەشتۈرۈپ پراكتىكا ئېلىپ بېرىلدى.

پراكتىكا قىلماق ئۆگەنـگەن نەزەرىـيىۋى بىلىمـنى ئەمەلىيەتـكە تەتبىقلىماق، تەجرىبە قىلماق، سىناقـتىن ئۆتـكۈزمەك: تاشمەت بىر سىنىپ ئوقۇغۇچـىنى باشـلاپ كېلىـپ مۇشۇ دوختۇرخانـىدا ئۈچ ئاي پراكـتىكـا قىلـغان، شۇنىڭ بىلەن دەسلەپكى تونۇشلۇقىمىز كېيىنكى ئاغىنىدارچىلىققا ئايلىنىپ كەتكەنىدى.

پراكتىكانت سۈپ [ر] پراكتىكا قىلىۋاتقان: پراكـتىكانـت ئوقۇغۇچـى. پراكتىكـانت دوختۇر. سۆ گۈەنلەن: — ياردەمچى دېگـىنى قۇرۇق گەپ، ئەمەلـىيەتـتە خـىـمـىيە ئاسـپـرانـتى ياكـى پراكتىكانتمەن، — دېدى.

پراكتىكانتلىق «پراكـتـىكانت» سۆزـىنىڭ كەسپـىي نامى.

پراگماتىزم ئى [ر <گرېك] ھازىرقى زامان بۇرژۇئا پەـلسـەپـىسـىدىكى سۇبـيېـكـتىـپ ئىدېئالىزمـلىق ئىدىـيىۋى ئېقـىم، ئامېرىكىدا مەيدانغا كەلگەن. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى: دۇنيانىڭ ماددىـيـلىقـىنى، ھەقـىقـەتـنىڭ ئوبيېكتىپلىقىنى ئىنكـار قىلـىش؛ ئوبيېكتىپ مەۋجۇدـىيەت بىلەن سۇبيېكتـىپ تەجرىبـىنى بىرلەشـتـۈرۈۋېـتـىـش؛ تەپـەكـكـۇر بولـسا مۇھـتـىـمكى مۇشكـۈلاتـلارنى ھەل قىلىشنىڭ ۋاسىتىسى دەپ قاراشتىن ئىبارەت («سۈيىئىسـتېمالچىلىق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ).

پروبىركا ئـى [ر] <خـىـم> لابوراتورىـيە ئىشـلىرىـدا قولـلىنـىـدىغان بىر تەرىـپـى پۈتـۈك نەيچىسىمان شېشە.

پروپورتسىيە ئى [ر<لات>] ① <مات> ئىككى نىسبەتـنىڭ تەڭلىـكى؛ تاناسـپ: تەتۈر پروپـورتـسـيە. ئوڭ پـروپـورتـسـيە. ② قىسـىـملارنىڭ، ئۆلـچـەمـلەرنىڭ ئۆز ئارا نىسبىـتى، ئومۇمەن نەرسـلەر ئوتتۇردىسىدىكى مىقدارىي مۇناسىۋەت.

پروپورتسىيىلىك سۈپ. تەڭ نىسبەتلىـك، نىسبەتلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە، نىـسـبەتلەشكەن؛ تاناسىپلىق: پروپـورتسـيلىك تەڭلىمە.

پروپورتسىيىلىك فورمۇلا.

پروتاكتىنىي ئى [لات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pa (Protactinium)، ئاق كۆل رەڭ بولۇپ پارقىرايدۇ. ئۇ ئەڭ تۇراقلىق ئىزاتوپ ھېسابلىنىدۇ؛ يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن ئوتتۇز ئىككى مىڭ يىل.

پروتوپلازما ئى [ر <گرېك] <بىئول> ھۆجەيرىنىڭ ھاياتىي كۆچكە ئىگە تەركىبىي قىسمى. ئۇ ھاياتنىڭ ماددىي ئاساسى بولۇپ ئاقسىل، يادرو كىسلاتاسى، ماي، كاربون سۇ بىرىكمىلىرى، ئانئورگانىك تۇز، سۇ قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

پروتوتىپ [ر<گرېك] كونا ← **خام ماتېرىيال.**

پروتوزوئا ئى [لات+گرېك] <زوئول> ئەڭ ئىپتىدائىي، ئەڭ ئاددىي ھايۋانلار، سۇدا ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ تېنى ئىچىدە ياشايدۇ، ھەممىسى دېگۈدەك بىر ھۆجەيرىلىك ھايۋانلاردۇر، بەزىلىرى كۆپ ساندىكى يەككە تەنلەرنىڭ بىرلىشىشى ئارقىلىق توپلىشىپ ياشايدۇ.

پروتون ئى [ر<گرېك] <فىز> ئاتوم يادروسىنى تەشكىل قىلغۇچى ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ بىرى، مۇسبەت زەرەتلىك، ئۇنىڭ زەرەت مىقدارى ئېلېكتروننىڭ 1836.5 ھەسسىسىگە باراۋەر كېلىدۇ. ھەر خىل ئاتوملارنىڭ تەركىبىدىكى پروتونلار سانى ئوخشاش بولمايدۇ.

پروتېئازا ئى [ر<گرېك] <بىئول> ئورگانىك بىرىكمە، ئاساسەن ھايۋانلار تېنىدە بولىدۇ. تۈرى كۆپ بولۇپ، ئاشقازان، ئۈچەي، ئاشقازان ئاستى بېزى قاتارلىق ھەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ ھەممىسىدە بار. ئۇنىڭ رولى: مۇرەككەپ ئاقسىلنى پارچىلاپ، ئاددىي، ئاسان قوبۇل قىلغىلى بولىدىغان ئامىنو كىسلاتاسىغا ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت.

پروتېستانت ئى [نېم] <دىن> خرىستىئان دىنىدىكى ئۈچ چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى. ئۇ ئاساسەن ئەنگلىيە، ئامېرىكا، گېرمانىيە، شۋېيتسارىيە، شىمالىي ياۋروپادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر ۋە ئاۋستىرالىيە، يېڭى زېلاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە كەڭ تارقالغان. ئەپيۇن ئۇرۇشىدىن بۇرۇن جۇڭگوغا كىرگەن.

پروتىي ئى [گرېك] <خىم> ھىدروگېن ئىزاتوپلىرىنىڭ بىرى، بەلگىسى ^{1}H (Protium)، ماسسا سانى1. ئۇنىڭ ئاتومى بىر دانە پروتون بىلەن بىردانە ئېلېكتروندىن تەركىب تاپقان. ئۇ ھىدروگېننىڭ مۇھىم تەركىبى بولۇپ، ئادەتتىكى ھىدروگېندا 99.98 پىرسەنت پروتىي بولىدۇ.

پروزا ئى[ر <لات] <ئەد> نەسىر بىلەن يېزىلغان بەدىئىي ئەسەر (ھېكايە، ئوچېرك، پوۋېست، رومان قاتارلىقلار): بەدىئىي پروزا بىلەن يېزىلغان ئەسەر. * زۇنۇن قادىر بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ھەممە تۈرىدە دېگۈدەك ئىشلىدى، لېكىن ئۇنىڭ ئىجادىيىتىدە سالماق ئورۇننى تۇتىدىغىنى پروزا بولۇپ، ھېكايە ئۇنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

پروزىچىلىق ئى. پروزا يېزىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى: ئاپتور «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا پروزىنىڭ تەرەققىياتى» دېگەن ماقالىسىدا ھازىرقى زامان ئۇيغۇر پروزىچىلىقىنىڭ ئازادلىقتىن بۇيان بېسىپ ئۆتكەن ئەگرى-توقاي مۇساپىسىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئېسىمىزگە سېلىپ، ئىجادىيىتىمىزدە قولغا كەلگەن مۇۋەپپەقىيەتلەرنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن.

پروژېكتور ئى [ر <ئىنگ] ← **قول چىراغ:** ئەكبەر بۇلارنىڭ قەغەزلىرىگە پروژېكتور يورۇقىدا سىنچىلاپ قارىدى. قەغەز، تامغىلار ئۇنىڭ خاتىرىسىدىن مەھكەم ئورۇن ئالدى.

پروفېسسور ئى [ر <لات] <مائار> ئالىي مەكتەپلەردىكى ئالىي دەرىجىلىك ئىلمىي ئۇنۋان ئالغان ئوقۇتقۇچى: ئۇنىۋېرسىتېت پروفېسسورى. * خۇرشىدە جامالدىنغا پېچىرلاپ: — ئوقۇتقۇچى بولدۇم، ئويلاپ بېقىڭا، ئوقۇتقۇچى بولۇش نېمىدېگەن شەرەپلىك — ھە، قايسى ئالىم، قايسى پروفېسسور ئوقۇتقۇچىنىڭ دەرسىنى ئاڭلىمىغان، — دېدى.

پروفېسسورلۇق ئى. «پروفېسسور» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: پروفېسسورلۇق قىلماق. پروفېسسورلۇققا تەيىنلەنمەك.

پروكات ئى [ر] ئىككى ئايلانما غالتەك ئارىسىدىن سىقىپ ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ھەر خىل شەكىللەرگە كەلتۈرۈلگەن دېتال، مەھسۇلات.

پروكاتلىماق پ. مېخانىكا ئۇسۇل بىلەن پروكات ھالەتكە كەلتۈرمەك: پروكاتلاپ چىقماق.

پروكائىن ئى [ر] <تىب> دورا ئىسمى، ئورگانىك خىمىيىۋى بىرىكمە، خىمىيىلىك فورمۇلىسى $C_{13}H_{20}O_{2}H_{2}$. ، ئاق رەڭلىك يىڭنىسىمان كرىستال ياكى كرىستاللىق پاراشوك؛ تەمى قىرتاق، زەھەرلىك خۇسۇسىيىتى ئاجىزراق؛ بەزىدە ھوشسىزلاندۇرۇش دورىسى ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ.

پروكسىلىن ئى [لات] <خىم> ئادەتتىكى پاختا تالاسى بىلەن نىترات كىسلاتاسىنىڭ ئارىلاشمىسى، پارتلاش ۋە يۇقىرى دەرىجىدىكى يېنىش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە.

پروكۇراتۇرا ئى [لات] <قا> ← **تەپتىش مەھكىمىسى.**

پروكۇرور ئى [ر] <قا> ← **باش تەپتىش:** بەش يۈز كىشىلىك يىغىن زالى ئادەم بىلەن تولغانىدى. مىڭلىغان كۆزلەر سەھنىگە تىكىلەتتى. سودىيە خالىق ئۈستىدىكى ئوچۇق سوتنىڭ باشلانغانلىقىنى جاكارلىۋىدى، باش پروكۇرور ئەيىبلەش قەغىزىنى قولىغا ئالدى.

پروكۇرورلۇق ئى. ← **باش تەپتىشلىك.**

پروگرامما ئى [ر <گرېك] ① قىلىنىدىغان ئىش - ھەرىكەتنىڭ پىلانى. ② سىياسىي پارتىيە، ھۆكۈمەت، جامائەت تەشكىلاتى ياكى ئايرىم دۆلەت، جامائەت ئەربابلىرىنىڭ دۇنيا قاراشلىرى، ۋەزىپە ۋە مەقسەتلىرى بايان قىلىنغان ھۆججەت: پروگرامما تۈزمەك. * ھازىرقى ئاساسىي قانۇننىڭ ئومۇمىي پروگراممىسىدا: «جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى — پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ رەھبەرلىك يادروسى»، دەپ ئېنىق بەلگىلەنگەن. ③ رادىئو، تېلېۋىزىيە، كونسېرت، تىياتىر، سېرىك قاتارلىقلارنىڭ مەزمۇنى، ئۇنى ئورۇندىغۇچىلارنىڭ ئىسىملىكىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئېلان، چۈشەندۈرمە: ئاڭلىتىش پروگراممىسى. ④ مەكتەپ ۋە بىلىم يۇرتلىرىدىكى ئۆتۈلىدىغان دەرس ياكى ئوقۇتۇشنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى: ئوقۇتۇش پروگراممىسى. تىل دەرسلىكى پروگراممىسى.

پروگراممىلىق سۈپ. پروگراممىغا ئىگە، پروگراممىسى بار: پروگراممىلىق ھەرىكەت. * مېنى يالغۇز «پارتىيىگە قارشى بلوكنىڭ ئەزاسى» دەپلا ئەمەس، بەلكى «پارتىيىگە قارشى قۇرۇلغان پروگراممىلىق تەشكىلاتنىڭ غوللۇق ئەزاسى» دەپ قاتتىق تۇتۇپ كەتتى.

پروگرېسسىيە ئى [ر <لات] <مات> ھەربىرى ئالدىنقى سانغا بەلگىلىك سانىنى قوشۇش ياكى كۆپەيتىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان سانلار تەرتىپى: گېئومېترىيىلىك پروگرېسسىيە. ئالگېبرالىق پروگرېسسىيە.

پرولوگ ئى [ر <گرېك] <ئەد> ← **مۇقەددىمە.**

پرولېتار ئى [ر] <س ئىق> كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىدىن مەھرۇم بولغان يالانما ئىشچى، يوقسۇل:

پۈتۈن دۇنيا پرولېتارلىرى، بىرلىشىڭلار.

پرولېتارىيات ئى [ر <نېم] <پەلس> كاپىتالىستىك جەمئىيەتتە، بۇرژۇئازىيە تەرىپىدىن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىدىغان، ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىدىن مەھرۇم بولغان يالانما ئىشچىلار سىنىپى؛ پرولېتارلار سىنىپى: پرولېتارىيات ئىنقىلابى. * بىز ئىزباسار تەربىيىلىگۈچىلەرمىز. پرولېتارىيات ئىنقىلابى ئىشلىرى ئۈچۈن ئەڭ يارامىلىق كىشىلەرنى تەربىيىلەپ چىقىشىمىز كېرەك.

پرولېتارىيات دېموكراتىزمى <پەلس> ← سوتسىيالىستىك دېموكراتىيە.

پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى <پەلس> پرولېتارىيات قوراللىق ئىنقىلاب ئارقىلىق بۇرژۇئازىيىنىڭ دۆلەت ماشىنىسىنى بۇزۇپ تاشلىغاندىن كېيىن تىكلىگەن يېڭى تىپتىكى دۆلەت ھاكىمىيىتى. ئۇنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى: مەملىكەت سىرتىدا، تاشقى دۈشمەننىڭ تاجاۋۇزى ۋە ئاغدۇرمىچىلىقىدىن مۇداپىئە كۆرۈش، مەملىكەت ئىچىدە، ئەكسىيەتچىلەر، ئەكسىيەتچى سىنىپ ۋە سوتسىيالىزمغا قارشى ئۇنسۇرلارنىڭ قارشىلىقىنى باستۇرۇپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشنىڭ ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىشىغا ۋە ئاخىرى كوممۇنىزمنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت.

پرولېتارىيات ئىنتېرناتسىئونالىزمى <پەلس> ← ئىنتېرناتسىئونالىزم.

پرولېتارىيات ئىنقىلابى <پەلس> ← سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب.

پرولېتارىيارىياتلاشتۇرماق «پرولېتارىياتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كاپىتالىستىك ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىنىڭ تار دائىرىسى تەرىپىدىن بوغۇلغان يېرىك سانائەت، بىر تەرەپتىن، بارلىق كەڭ خەلق ئاممىسىنى بارغانسېرى پرولېتارىياتلاشتۇردى، يەنە بىر تەرەپتىن بازىرى كاسات مەھسۇلاتلارنى بارغانسېرى كۆپ ئىشلەپ چىقاردى.

پرولېتارىياتلاشتۇرۇلماق «پرولېتارىياتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پرولېتارىياتلاشماق پ. پرولېتارغا ئايلانماق. كەمبەغەللەشمەك.

پرولېتارىياتلىق سۈپ. پرولېتارىياتقا خاس، پرولېتارىياتقا مەنسۇپ، پرولېتارىياتقا تەئەللۇق: لېنىن ئەخلاقنىڭ سىنىپىيلىكىنى يوققا چىقىرىدىغان خىلمۇخىل كۆز قاراشلارنى پاش قىلغان ۋە تەنقىد قىلغاندا، پرولېتارىياتلىق ئەخلاقتا بولۇشقا تېگىشلىك سىنىپىيلىكنىڭ ماھىيىتىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بەرگەنىدى.

پرومېتىي ئى [گرېك] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pm (Promethium)، ئۇراننىڭ يېمىرىلىشىدىن ھاسىل بولىدۇ، يېرىم يېمىرىلىش دەۋرى 2.64 يىل، پرومېتىينىڭ نۇرى فوسفورنى نۇرلاندۇرىدۇ. ئۇ يالتىراق پاراشوك ۋە پاراخوت ماياكى ياساشتا قوللىنىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كىچىك ۋە يەڭگىل ئاتوم باتارېيىسى ياساشتىمۇ قوللىنىلىدۇ.

پروېكتور ئى [ر <لات] يورۇقلۇقتىن پايدىلىنىپ دېتاللارنىڭ پروېكسىيىسىنى ئېكرانغا چوڭايتىپ چۈشۈرۈش ئارقىلىق، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى، بۇلۇڭ گرادۇسى ۋە شەكلى قاتارلىقلارنىڭ توغرىلىق دەرىجىسى ئۈستىدە تەھلىل يۈرگۈزۈشتە ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل ئۆلچەش ئەسۋابى.

پروېكسىيە ئى [ر <لات] ① <فىز> يورۇقلۇق تەسىرىدە بىر جىسىمنىڭ باشقا بىر جىسىم يۈزىگە چۈشۈرۈلگەن كۆلەڭگىسى؛ ئەكسى. ② <مات> بىر نۇقتىدىن بىر تۈز سىزىققا ياكى بىر تەكشىلىككە تىك ئۆتكۈزۈلگەندە ئىگە بولغان تىك ئاساسىي نۇقتىنىڭ ئاشۇ تۈز سىزىق ياكى تەكشىلىكتىكى پروېكسىيىسى

دېيىلىدۇ؛ بىر كىيىنىڭ ئۇستىدىكى ھەرقايسى نۇقتىلارنىڭ بىر تۈز سىزىق ياكى بىر تەكشىلىكتىكى پرويېكسىيىلىرىنى تۇتاشتۇرغۇچى سىزىق، بۇ كىيىنىڭ ئاشۇ تۈز سىزىق ياكى تەكشىلىكتىكى پرويېكسىيىسى بولىدۇ.

پرويېكسىيه ئاپپاراتى <فىز> نەرسىنىڭ پرويېكسىيىسىنى كۆرسىتىدىغان قۇرۇلما. ئۇ ئاساسەن يورۇقلۇق مەنبەسى، لىنزا ۋە ئاپپارات ساندۇقىدىن قۇرۇلىدۇ.

پرونۇس ئى [لات] <بوت> ← **پرونۇس گۈل**.

پرونۇس گۈل <بوت> ئەتىرگۈل ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى ئىللىپىس ياكى تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ، قارىياغاچ يوپۇرماقلىرىغا ئوخشاپ قالىدۇ؛ گۈل چېچىكى قىزىل بولىدۇ؛ ئۇچكىلىك مېۋىسى شار شەكلىدە بولۇپ، قىزىل كېلىدۇ؛ ئادەتتە مەنزىرە ئۆسۈملۈكى قىلىنىدۇ.

پرېزىدېنت ئى [ر <لات] رېسپۇبلىكا تۈزۈمىدە ئىدارە قىلىنىدىغان بەزى مەملىكەتلەرنىڭ دۆلەت باشلىقى؛ رەئىسى: ئالىي سوۋېت پرېزىدېنتى. ئا ق ش پرېزىدېنتى.

پرېس ئى [ر <لات] ماتېرىياللارنى ماشىنا ياكى باشقا بەلگىلىك ئېغىرلىقتىكى نەرسىلەر بىلەن بېسىش، قىسىش.

پرېس ماشىنىسى <ماشن> **پرېسلاش ستانوكى**.

پرېستان ئى [ر] <قاتن> كېمە، پاراخوت توختايدىغان جاي؛ پورت: گوگۇم مەزگىلىدىكى يول چىراغلىرىنىڭ يورۇقىدا جاڭ ۋېنفىڭ ۋېلسىپىتكە مىندى. ئىككى كۈن ئۆتمەستىنلا، ئۇ ۋېلسىپىت مىنىپ پرېستان ياقىسىدا چاپالايدىغان بولدى.

پرېسلاتماق «پرېسلىماق» پېئىلىنىڭ ئورنى دەرىجىسى.

پرېسلاش «پرېسلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى.

پرېسلاش ستانوكى <ماشن> پرېسلاش ئۇسۇلى ئارقىلىق پولات تاختىلارنى شەكىلگە كەلتۈرىدىغان ياكى پولات تاختا ئۈستىگە تۆشۈك ئاچىدىغان بىر خىل ماشىنا. ئاپتوموبىللارنىڭ سىرتقى قاپقىلىرى ۋە هاراق بوتۇلكىلىرىنىڭ ئېغىزى قاتارلىقلار بۇ خىل ماشىنىدا ئىشلىنىدۇ.

پرېسلاش قېلىپى <ماشن> پرېسلاش ستانوكىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە پىششىقلاپ ئىشلىنىدىغان ماتېرىيالنى شەكىلگە كەلتۈرۈشتە ئىشلىتىلىدىغان قېلىپ. ئۇ ئادەتتە ئەركەك-چىشى دەپ ئىككى قىسمىغا ئايرىلىدۇ.

پرېسلاشماق «پرېسلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پرېسلانماق «پرېسلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: هاشىم بەگكە ئەتىدىن كەچكىچە پرېسلانغان پاختا قاپلىرىنى كۆتۈرۈش بىلەن كۈن ئۆتكۈزۈش ھەقسەتەن هاقارەتلىك ئىش بولۇپ تۇيۇلىدۇ. لېكىن تەقدىرنىڭ ھەرقانداق خورلۇقلىرىغا چىداپ بولىسمۇ كېيىنكى ئامەتلىك كۈنلەرگىچە ياشاپ قېلىش ئىستىكى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چۇلغىۋالغان هاشىم بەگ ئاخىرى بۇ ئىشقىمۇ كۆندى.

پرېسلىتىلماق «پرېسلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پرېسلىتىلغان پاختا.

پرېسلىماق پ. پرېس بىلەن باسماق، پرېس بىلەن بېسىپ، سىغداپ تەخلىمەك: يۈزلىگەن ئىشچى پرېسلانغان پاختىلارنى تايلاپ ياسىماقتا ئىدى.

پرىنسىپ ئى [ر] پاراۋۇز ياكى ئاپتوموبىلغا چېتىلىدىغان، ئۆزىدە ھەرىكەتلەندۈرۈش قۇرۇلمىلىرى بولمايدىغان قاتناش قوراللىرى؛ كوزۇپ، ۋاگون: تەييارلىغان يۈكلەرنى

پرىنتسىپكە قاچىلىماق.

پرىنتسىپل ئى [ر] <هەرب> مىلتىق، زەمبىرەك-لەرنىڭ قارىغا ئېلىش قىسمى. نىشانىنىڭ ئارىلىقىغا قاراپ پرىنتسىپلنى تەڭشىگەندە دەل تەگكۈزۈش ئۈنۈمىنى ئۆستۈرگىلى بولىدۇ.

پرىدىن ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_5H_5И$، رەڭسىز، سېسىق پۇراقلىق سۇيۇقلۇق، ئېرىتكۈچى ۋە خىمىيىلىك تەجرىبە دورىسى قىلىنىدۇ.

پرىزما ئى [ر <گرېك] ① <مات> كۆپ تەرەپلىكلەرنىڭ بىر خىلى. ئىككى ئاساسىي پاراللېل بولغان تەڭ كۆپ تەرەپلىكتىن، يان ياقلىرى پاراللېل تۆت تەرەپلىكتىن ئىبارەت بولىدۇ؛ ھەجمى ئاساسىنىڭ يۈزىنى ئېگىزلىكىگە كۆپەيتكەنگە تەڭ. ② <فىز> خۇددى شۇنداق شەكىلگە ئىگە بولغان ۋە سۈزۈك جىسىمدىن ياسالغان ئوپتىك ئەسۋاب. ئۇ نۇرنىڭ يۆنىلىشىنى ئۆزگەرتىش، مۇرەككەپ نۇرنى سپېكترغا ئاجرىتىشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پرىكازچىك ئى [ر] <سودا> سودا ئورۇن-لىرىدا تاۋارلارنى سېتىش ۋە سېتىۋېلىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى خادىم؛ دۇكان خىزمەتچىسى: خېرىدار مەيدىسىنى پوكەيگە تىرەپ، بېشىنى ئالدىغا ئېگىشتۈردى، پرىكازچىك بولسا سول تەرەپتىكى شېرىكىنىڭ خېرىدارلار بىلەن سودا قىلىۋاتقان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، سېرىق قەغەزگە ئورالغان يوغان بىر بوپىنى بايىقى كىشىگە ئۇزاتتى.

پرىكازچىكلىق ئى «پرىكازچىك» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: ئۇلار ھەقىقەتەنمۇ بەختلىك تۇرمۇشقا قاراپ يۈزلەنگەنىدى. مۇندىن بىر يىل ئىلگىرى ئەر-ئايال ئىككىلىسى بىر يېزا ماگىزىنىدا پرىكازچىكلىق قىلاتتى.

پرىمات ئى [لات] <زوئول> ← **پرىماتلار** ئەترىتى.

پرىماتلار ← پرىماتلار ئەترىتى.

پرىماتلار ئەترىتى <زوئول> سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلارنىڭ بىر ئەترىتى. مايمۇن، ئادەمسىمان مايمۇن قاتارلىقلار مۇشۇ ئەترەتكە كىرىدۇ. بۇ ئەترەتكە كىرىدىغان ھايۋانلار يۇقىرى دەرىجىدىكى سۈت ئەمگۈچى ھايۋانلار بولۇپ، چوڭ مېڭىسى سەل تەرەققىي قىلغان بولىدۇ؛ يۈز قىسمى قىسقا كېلىدۇ؛ ئوقۇرەك سۆڭىكى ياخشى يېتىلگەن بولىدۇ؛ تۆت پۇتىنىڭ ھەممىسىدە بەشتىن بارماق بولۇپ، نەرسە-كېرەكلەرنى تۇتالايدۇ.

پرىمۇس ئى [ر <لات] ئائىلىلەردە تاماق پىشۇرۇش، سۇ ئىسسىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان مەخسۇس ياسالغان تۇرمۇش ئەسۋابى؛ كىرسىن ئوچاق: پرىمۇسقا ئوت ياقماق.

پرىمىدىن ئى [لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_4H_4И_2$، رەڭسىز كرىستال، غىدىقلىغۇچى پۇراققا ئىگە، خىمىيىۋى دورا ياساشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پلاتفورما ئى [ر <فران] ① <گىئول> ئاساسلىق گېئوتېكتونىك بۆلەكلەرنىڭ بىرى، ئۇ گېئوسىنكلىنال بىلەن قارىمۇقارشى ھالەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان يەر پوستىدىكى تۇراقلىقراق رايون ھېسابلىنىدۇ. ② <بىن> ۋوگزالدىكى، **يولۇچىلارنىڭ** پويىزغا چىقىپ-چۈشۈشى ياكى مال قاچىلاش مەقسەتلىرى ئۈچۈن يەر يۈزىدىن ئېگىز قىلىپ ياسالغان سۇپا.

پرىنسىپ ئى [ر <لات] سۆز ۋە ھەرىكەتتە ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان قانۇن، نىزام: پرىنسىپتا چىڭ تۇرماق. پرىنسىپ بويىچە ئىش قىلماق. * سېتىۋالدى: ـ ھېلىغۇ شەھەر باشلىقىنىڭ تەستىقىنى ئەكەپسىز، ۋالىينىڭ تەستى-

قىنى ئەكەلسەڭلەرمۇ ئىككى پۇل! بىلىپ قويۇڭ، ھەممە ئىش پرىنسىپ بويىچە بولىدۇ. پرىنسىپتىن چىقمايمەن، ئەۋلىيادىن قورقمايمەن! گەپ شۇ، بېرىپ ئەرز قىلىڭ! — دېدى.

پرىنسىپال سۈپ [ر] ① پرىنسىپتىن كېلىپ چىقىدىغان، پرىنسىپقا ياتىدىغان، ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان؛ مۇھىم، جىددىي: پرىنسىپال مەسىلە. پرىنسىپال كۈرەش. * بەزىدە شەخسىي مەنپەئەتكە ئالاقىدار مۇددىئا بىلەن ئىجتىمائىي ئېھتىياجقا ئالاقىدار مۇددىئا ئارىسىدا زىددىيەت كۆرىشى بولىدۇ. مانا بۇ پرىنسىپال كۈرەش. ② پرىنسىپقا قاتتىق رىئايە قىلىدىغان، پرىنسىپتا چىڭ تۇرىدىغان: پرىنسىپال ئادەم. پرىنسىپال بولماق. * بۇ تازا جايىدا ئىش بولدى، ئۇ ھاكىمغۇ بىزگە تاغنى ئۆرۈپ بەرگىنى يوق، ئۆزى بەك پرىنسىپال ئادەم.

پرىنسىپاللىق «پرىنسىپال» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇتقۇچىغا بەرگەن باھاسىدا ناھايىتى چوڭ كونكرېتلىق ۋە بىر تەرەپلىمىلىك بولىدۇ، پرىنسىپاللىق ۋە ئومۇملۇق جەھەتتىن ئالغاندا يېتەرسىز بولىدۇ، ئوقۇتقۇچى بۇنىڭغا دىققەت قىلىشى لازىم.

پرىنسىپسىز سۈپ. بىر پىكىردە چىڭ تۇرالمايدىغان؛ پرىنسىپنى كېرەك قىلمايدىغان، مەيدانسىز: پرىنسىپسىز ئادەم. * بۇ گۇرۇھ ئىنقىلابىي تاكتىكىدا چىڭ تۇرۇپ، كائۇتسكىنىڭ «ئوتتۇرا گۇرۇھ» مەيدانىغا ئۆتۈپ كېتىپ، ماركسىزم بىلەن ئاغمىچىلىق ئوتتۇرىسىدا پرىنسىپسىز تەۋرىنىپ يۈرگەنلىكىگە بىردەك ھەقىقىي ئىشەنگەندى.

پرىنسىپسىزلىق «پرىنسىپسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پرىنسىپسىزلىق قىلماق. * سىز دېگەندەك بىر قىسىم كادىرلىرىمىزدا پرىنسىپسىزلىق، سوۋغات ئېلىش، ئارقا ئىشىك قىلىشلار مەۋجۇت، ئۇلار قائىدە-تۈزۈم ئورنىغا مۇناسىۋەتنى، پرىنسىپ ئورنىغا يېقىنچىلىقنى قويۇپ، بىر قىسىم ئىشلارنى ناھەق قىلىۋاتقان بولسىمۇ، ئاخىرى بۇنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدۇ.

پرىنسىپلىق سۈپ. پرىنسىپى بولغان، پرىنسىپقا ياتىدىغان: پرىنسىپلىق مەسىلە. پرىنسىپلىق پەرق. * بەزى ئۇششاق-چۈششەك ئىشلاردا ئۆزئارا يول قويۇشۇپ، مۇرەسسە-مادارا بىلەن ئۆتۈشكە بولسىمۇ، لېكىن پرىنسىپلىق مەسىلىلەردە مۇرەسسە قىلىشقا بولمايدۇ.

پرىيوم ئى [ر] ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ ئۆزىگە ئېھتىياج بولغان بوشلۇقنى تولۇقلاش يۈزىسىدىن كۆزدىن كەچۈرۈپ، قولىدىن ئۆتكۈزۈۋېلىنغان، قوبۇل قىلىنغان ماددىي بۇيۇم: پرىيوم قىلماق. پرىيوم پىلانى. * ئۇرۇقلۇق سۈپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن بۇ شىركەت ئۇرۇقلۇق پرىيوم قىلىش بويىچە بىر يۈرۈش قاتتىق تۈزۈم ئورناتتى.

پرىيوم قىلماق مەلۇم بىر ساھەگە ئېھتىياجلىق نەرسىلەرنى تەكشۈرۈپ بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە تاللىماق.

پرىيومچىك ئى [ر] مەلۇم بىر ساھەدىكى ماددىي نەرسىلەرنى تەكشۈرۈپ، بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە سېتىۋالغۇچى؛ قوبۇل قىلغۇچى، مال ئالغۇچى.

پسىخولوگ ئى [ر] <پسىخول> ① پسىخولوگىيە ئالىمى، پسىخولوگىيە مۇتەخەسسىسى. ② كۆچمە. كىشىنىڭ پسىخولوگىيىسى، مىجەز-خۇلقى، روھىي ھالىتىنى ياخشى بىلىدىغان، شۇنىڭغا قاراپ مۇئامىلە قىلىدىغان سەزگۈر ئادەم.

پسىخولوگىيە ئى [ر <گرېك] ① پسىخىكىلىق ھادىسىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن. پسىخىكىلىق ھادىسە دېگىنىمىز — بىلىش، ھېسسىيات، ئىرادە قاتارلىق پسىخىكىلىق جەريانىنى ۋە قابىلىيەت، خۇسۇسىيەت قاتارلىق پسىخىكىلىق ئالاھىدىلىكنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ تەتقىقات دائىرىسى ۋە تەتقىقاتقا ۋەزىپىسىنىڭ ئوخشاشماسلىقىغا قاراپ ئومۇمىي پسىخولوگىيە، بالىلار پسىخولوگىيىسى، مائارىپ پسىخولوگىيىسى

قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. ② كىشىنىڭ ئىچكى دۇنياسى، روھىي ھالىتى.

پسىخولوگىيىلىك سۈپ. پسىخولوگىيىگە ئائىت، پسىخولوگىيىگە دائىر: پسىخولوگىيىلىك ھادىسە. پسىخولوگىيىلىك خۇسۇسىيەت. * ئۆزلەشتۈرۈش دېگەن، ئالدىنقىلارنىڭ تەجرىبىسىنى تىل ئارقىلىق ئىگىلىگەندە پەيدا بولغان بىر خىل پسىخولوگىيىلىك ھادىسە بولۇپ، ئالدىنقىلارنىڭ تەجرىبىسىنى ئىگىلەش جەريانىدىكى بىلىش باسقۇچى.

پسىخىكا ئى [ر <گرېك] <پەلس> ئوبيېكتىپ ۋەقەلىكنىڭ ئاڭغا تەسىر قىلىشىدىن ھاسىل بولغان روھىي ھالەت.

پسىخىكا تەسۋىرى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ روھىي ھالىتى، ھەرىكىتى بىۋاسىتە يېزىلىپ، ئۇلارنىڭ ئىچكى دۇنياسى ئېچىپ بېرىلىدىغان تەسۋىر.

پسىخىكىلىق سۈپ. پسىخىكىغا دائىر، پسىخىكىغا ئائىت: پسىخىكىلىق تەجرىبە. پسىخىكىلىق ھادىسە. * پسىخولوگىيە پسىخىكىلىق ھادىسىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان، ئادەمنىڭ پسىخىكىلىق پائالىيەتلىرىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىدىغان پەن.

پسىخىكىلىق تەجرىبە <پسىخول> مەلۇم پسىخىكىلىق ھادىسىنىڭ شارائىتىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق ئۇنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبىنى ياكى ئۆزگىرىش قانۇنىيىتىنى ئېچىپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان بىر خىل پسىخولوگىيىلىك تەتقىقات ئۇسۇلى. ئۇ لابوراتورىيە تەجرىبىسى ۋە تەبىئىي تەجرىبە دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ.

پسىخىكىلىق جەريان <پسىخول> بىلىش، ھېسسىيات ۋە ئىرادىنىڭ تەرەققىي قىلىش ھەم مۇكەممەللىشىش جەريانى.

پسىخىكىلىق سىناش <پسىخول> ئادەمنىڭ ئەقلىي سەۋىيىسى، پسىخىك ئالاھىدىلىكى جەھەتلەردىكى ئايرىم پەرقلىرىنى ئۆلچەشتە قوللىنىلىدىغان ئۇسۇل. پسىخىكىلىق سىناشنىڭ تۈرى ناھايىتى كۆپ، ئاساسلىقلىرىدىن ئەقلىي سىناش، ئەخلاقىي سىناش، قابىلىيەت سىنىقى، نەتىجە سىنىقى قاتارلىقلار بار.

پلاتىنا ئى [ر <ئىسپان] <خىم> مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Pt (Platinum). كۈمۈشتەك ئاق، پارقىرايدۇ، سوزۇلىدۇ؛ توك ۋە ئىسسىقلىق ئۆتكۈزۈش خۇسۇسىيىتى ياخشى، خىمىيىۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق كېلىدۇ. ئۇنىڭدىن تېگىل ۋە ئېلېكتر قۇتۇپى ياساشقا بولىدۇ؛ ئۇنى يەنە كاتالىزاتور قىلىشقا بولىدۇ؛ پلاتىنا بىلەن ئىرىدىيىنىڭ بىرىكمىسى سىياھ قەلەمنىڭ ئۇچىنى ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

پلازما ئى [ر <گرېك] ① <بىئول> ئورگانىزم ئىچىدىكى شىلىلىق پەردە تەرىپىدىن ئاجرىلىپ چىققان بىر خىل سۇيۇقلۇق. ئۇ رەڭسىز ۋە سۈزۈك بولۇپ، سىلىقلاشتۇرۇش رولىنى ئوينايدۇ. ② <فىز> مۇسبەت ئىئون ۋە ئىئونلاشقان ئېلېكترونلاردىن تەركىب تاپقان جىسىم، شۇنىڭدەك ماددىنىڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىدا ئىئونلاشقان ھالىتى. ئۇ زەرەتسىز بولۇپ، توك ئۆتكۈزۈشچانلىقى ناھايىتى كۈچلۈك؛ كۈچلۈك توك ئۆتكەندە، ئېلېكترو ماگنىت تەسىرىدە زور دەرىجىدە قىسقىراپ، نەچچە مىليون گرادۇستىن يۇقىرى بولغان ئىسسىقلىقنى پەيدا قىلىدۇ. قۇياش قاتارلىق كۆپلىگەن پلانېتلاردا پلازما بولىدۇ.

پلازما ئانا ھۆجەيرە <بىئول> تېخى يېتىلمىگەن پلازما ھۆجەيرىسىنىڭ دەسلەپكى ھالىتى.

پلازما ھالەت <بىئول> ماددىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى بىر خىل ھالىتى. يۇقىرى تېمپېراتۇرا، كۈچلۈك ئۇلترا بىنەپشە نۇر، X نۇرى ۋە گامما نۇرى قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى گاز ھالىتىدىكى ماددىلارنى پلازما ھالەتكە ئۆزگەرتىۋېتەلەيدۇ.

پلازمېت ئى [ر<گرېك] <بىئول> ستوپلازما ئىچىدىكى ئۆزلۈكىدىن كۆپىيەلەيدىغان بىر خىل تۈزۈلۈش. مەسىلەن: خوندرىئوسوم.

پلاستىر ئى [ر] <تىب> مەخسۇس يارا ۋە جاراھەتكە چاپلىنىدىغان، يېپىشقاقلىق مەلھەمى سۇرتۇلگەن لېنتا.

پلاستىنكا ئى [ر] ← **پاتېفون تەخسىسى.**

پلاش ئى [ر] سۇ ئۆتكۈزمەيدىغان ماتېرىيالدىن تىكىلگەن، يامغۇردا كىيىلىدىغان ئۈستى كىيىم؛ يامغۇرلۇق، يامغۇر چاپىنى: جۇش ئۇرۇپ يېرىكىم شۇ مەھەل، تىكىلدىم پلاشقا يېپىنىشلاپ، يايىرىتار ئىدى بۇ تېنىمنى، ئاجايىپ يېلىلىقلىق بېغىشلاپ.

پلاكات ئى [ر<نېم] تەشۋىقات، ئاخبارات ئىشلىرىنى كەڭ ئاممىغا بىلدۈرۈش يۈزىسىدىن قىسقا تېكىستلىك قىلىپ يېزىپ چاپلانغان، ئېسىلغان چاقىرىق، شوئار ياكى شوئارلار يېزىلغان رەخت، تاختا: پلاكات ئاسماق. پلاكات چاپلىماق. پلاكات كۆتۈرمەك. * سەھنە تېمىدىكى قىزىل پلاكاتقا يېزىلغان «ھوشيارلىقىمىزنى ئاشۇرۇپ، چېگرا ئامانلىقىنى قوغدايلى!» دېگەن شوئار ھەيۋەتلىك چاقناپ تۇراتتى.

پلاكاتچى ئى. پلاكات كۆتۈرۈپ ماڭىدىغان كىشى.

پلاكىئوكلاز ئى [ر<گرېك] <گېئول> دالا شپاتلىرىنىڭ بىر تۈرى، تەركىبى ناترىي بىلەن كالتسىينىڭ سىلىكاتلىرىدىن ئىبارەت، سەل چوزۇق بولىدۇ؛ سۇزۇك كېلىدۇ؛ ئاق، يېشىل، قىزىل قاتارلىق رەڭلەردە بولىدۇ. ئۇ كۆپلىگەن تاغ جىنسلىرى تەركىبىدە ئۇچرايدۇ.

پلانېتا [ئى ر<گرېك] <ئاستر> قۇياش ئەتراپىدا ئايلىنىپ تۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭدىن چۈشكەن يورۇقلۇقنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئاسمان جىسىملىرى؛ سەييارە.

پلانېتارىي ئى [ر] <فىز> ئالاھىدە ئىشلەنگەن ئوپتىكىلىق پروېكسىيە ئاپپاراتى. يۇلتۇزلۇق ئاسمان پروېكسىيىسى بۇ خىل ئاپپارات ئارقىلىق يېرىم شار شەكلىدىكى ئېكرانغا چۈشۈرۈلۈپ، قۇياش، ئاي ۋە يۇلتۇزلارنىڭ ھەرىكىتى؛ كۈن ۋە ئاينىڭ تۇتۇلۇشى؛ ئاقار يۇلتۇز يامغۇرى قاتارلىق ئاسترونومىيىلىك ھادىسىلەر كۆرسىتىلىدۇ.

پلانتاتسىيە ئى [ر <لات] <دېھ> ① ئومۇمەن مەخسۇس پەرۋىشكە ئېھتىياجلىق بولغان زىرائەت ئېتىزلىرى؛ زىرائەت مەيدانى: بۇغداي پلانتاتسىيىلىرى. پاختا پلانتاتسىيىلىرى. ② شېكەر قومۇشى، كېۋەز، چاي، كوفې قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى يېتىشتۈرىدىغان يىرىك كاپىتالىستىك دېھقانچىلىق ئىگىلىكى.

پلانېر ئى [ر <فران] <تەن> ھەرىكەتلەندۈرگۈچى قۇرۇلمىلىرى يوق، تۈزۈلۈشى ئاددىي ۋە يېنىك بولغان بىر خىل ئۇچۇش ئەسۋابى. ئۇنىڭ قانىتى بولىدۇ، ئۇچۇش مەشقى ۋە ئاۋىئاتسىيە تەنھەرىكەتلىرىدە ئىشلىتىلىدۇ؛ ئادەتتە ئايروپىلان، ئاپتوموبىل ياكى ئېلاستىك ئارقانلار ئارقىلىق يەردىن كۆتۈرۈلىدۇ ۋە يۇقىرى ئۆرلىگەن ھاۋا ئېقىمىدىن پايدىلىنىپ بوشلۇقتا لەيلەپ ئۇچىدۇ.

پلانېر تەنھەرىكىتى <تەن> دۆلەت مۇداپىئە تەنھەرىكەت تۈرى. تەنھەرىكەتچىلەر پلانېر ئارقىلىق بوشلۇقتا ئۇچۇپ ئاۋىئاتسىيە بىلىملىرى ھەققىدە تەربىيە ۋە ئاساسلىق ھەيدەش ماھارىتى توغرىسىدا مەشىق ئېلىپ

بىرىشقا بولىدۇ. مۇسابىقە ئەرلەر، ئاياللار، يالغۇز كىشىلىك ۋە ئىككى كىشىلىك، ئوچۇق دەرىجە، ئۆلچەملىك دەرىجە ۋە ئون بەش مېترلىق دەرىجە قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلىدۇ.

پلانىرچى ئى. پلانىر ئۇچۇرىدىغان، پلانىر ھەيدەيدىغان كىشى.

پلانىمېترىيە ئى [ر <لات + گرېك] <مات> ماتېماتىكىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ تەكشىلىكتىكى گېئومېترىك شەكىللەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى (كۆرۈنۈشى، چوڭ-كىچىكلىكى، ئورنى قاتارلىقلار)نى تەتقىق قىلىدۇ.

پلائۇن ئى [ر] <بوت> پلائۇن ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ياتىما غولى ئىنچىكە ۋە ئۇزۇن بولۇپ، كۆپ يېرىدىن شاخلايدۇ؛ يوپۇرماق شەكلى تەڭگىچىگە ئوخشايدۇ؛ تاغلىق رايونلاردا ئۆسىدۇ.

پلۇتون ئى [گرېك] <ئاستر> قۇياش سىستېمىسىدىكى توققۇز چوڭ پلانېتنىڭ بىرى. ئۇ توققۇز پلانېتنىڭ قۇياشقا بولغان يىراق-يېقىنلىق رەت تەرتىپىدىن سانىغاندا توققۇزىنچىسى، شۇڭلاشقا قۇياشقا ئەڭ يىراق ۋە ئەڭ كىچىك پلانېتا ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ قۇياشنى ئايلىنىش ئومۇمىي دەۋرى 248 يىل؛ سىرتقى يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 220°C؛ بىر دانە سەييارە يەنە ئۇنى ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدۇ.

پلۇتونىي ئى [ر <لات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق ئېلېمېنت، بەلگىسى Pu (Pluto nium)، سۇس كۆك رەڭدە پارقىرايدۇ، ھاۋادا ئوڭاي ئوكسىدلىنىدۇ. ھازىرغىچە ئۇنىڭ 12 خىل ئىزاتوپى بايقالدى، يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى ئەڭ ئۇزۇن بولغانلىرىنىڭ 500 مىڭ يىل، خىمىيۋى خۇسۇسىيىتى ئۇران بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. ئۇ ئاتوم بومبىسى ياساشنىڭ مۇھىم ماتېرىياللىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

پلېونكا ئى [ر] <گ سەن> يورۇقلۇق سەزگۈچى دورا سۈرتۈلگەن يالتىراق لېنتا. ئادەتتە فوتو سۈرەت ئىشلىرىدا ئىشلىتىلىدۇ.

پو I ئى [خەن] ① ئۇرۇشتا ئىشلىتىدىغان بىر خىل قورال: ئۇلار ئۈچ تاغ ئوتتۇرىسىدىكى كەڭ سايغا ئىچكىرىلەپ كىردى. چېرىكلەر بىرنەچچە بۆلەككە بۆلۈنۈپ، ئاۋۋال پو ئاتقۇچى چېرىكلەرگە يول بەردى. ② كۆچمە. سۈپ. ئارتۇقچە مۇبالىغە قىلىدىغان؛ ئاشۇرۇلغان؛ قۇرۇق، يالغان (گەپ-سۆز ھەققىدە): سەممىي سۆزنى، راست سۆزنى ئۆزەڭگە بىر نىزام ئەيلە، قۇرۇق، پو سۆزنى، جا سۆزنى نومۇس دەپ بىل، ھارام ئەيلە. جېنىڭ راست سۆز بىلەن چىقسا، سېنى ئارسلان خىلى دەرلەر، كى مەككار تۈلكە بولدۇڭمۇ، بۇ دۇنيانى تامام ئەيلە.

پو ئاتماق چوڭ گەپ قىلماق، يوغان سۆزلىمەك، پاختا ئاتماق، مۇبالىغە قىلماق: — سىز، ئاغزىڭىزدا قورقمايمەن دەپ ھەرقانچە پو ئاتقىنىڭىز بىلەن، ئەمەلىيەتتە، ئالدىڭىزغا قاراپ يولۋاستىن، كەينىڭىزگە قاراپ بۆرىدىن قورقسىز-دە، ئۇكام! — دېدى كاتىپ. * باياتىندىن بېرى ئاتقان پولىرى بەكرى تەرەپتىن بىر تىيىن بولغانلىقىنى بىلگەن ئابدۇكېرىم ئەمدى گېپىنى نېمىدىن باشلاشنى بىلمەي قالدى.

پو سۆزلىمەك ← **پو ئاتماق**: — ئاغىنە ئالدىرىما، پو سۆزلىگەنلەرنىڭ كارامىتىنى كۆرىدىغان پەيتلەرمۇ كېلىۋاتىدۇ، شۇ چاغدا ئاندىن كۆرۈشۈپ قالارمىز، — دېدى ئابلەت دوستىغا.

پو II ئى. دىئال. ھور، پار، بۇس.

پوپ ئى [ر <گرېك] <دىن> كاتولىك دىنى ۋە پراۋۇسلاۋىيە دىنىنىڭ روھانىسى، ئادەتتە بىرەر چېركاۋغا باشچىلىق قىلىدۇ: كەچ سائەت توققۇزدا جەسەت بوش ئۆيدىكى كارىۋاتقا ياتقۇزۇلدى، ئۇنىڭ ئىككى يېقىدا ئىككى تال

شام يېنىپ تۇراتتى، قېشىدا يالغۇز بىرلا پوپ ئولتۇراتتى.

پوپاك سۈپ (توغرىسى: پورپاك) ⟵ **پورپاك.**

پوپاي سۈپ. دىئال. سىمىز، پاكار.

پوپايكا ئى [ر] <كي> ھەر خىل يۇڭ يىپ ۋە سۈنئىي تالالىق يىپلاردىن توقۇلىدىغان ئۈست كىيىم: ئۇ بىزنى ھەر خىل پوپايكىلار سېتىلىدىغان يەرگە باشلاپ باردى - دە، ئايالىمغا: — قىزىم خۇش بولغۇدەك پوپايكا ئالايلى، — دېدى.

پوپكا ئى. دەرسلىك ماتېرىيال ۋە شۇ خىلدىكى نەرسىلەرنى سالىدىغان سومكا: خالمۇرات شۇنچە ئالدىراش تۇرسا، ئۇ ئۇكىسىنىڭ سۆزى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرەمتى؟ خالىدەم بىر قولىدا سامان بار سېۋەتنى، بىر قولىدا پوپكىنى ساڭگىلىتىپ ھويلىغا كىردى.

پوپوزا ئى. تەھدىت، ھەيۋە: باياتىن باشقا كىمچىلەر گەپ قىلسا بۇتتەك تۇرغان ماشىنىلار مانا ئەمدى ھەسەن ئاكامنىڭ بىر پوپوزىسى بىلەن قوڭغۇزدەك ئۇ ياق، بۇ ياققا قىمىرلىشىپ يولنى بىكارلىغىلى تۇردى.

پوپوزا قىلماق: تەھدىت سالماق، ھەيۋە قىلماق: بۇنى كۆرگەن ھېلىقى ئەبلەخ كۆرەڭلەپ: — يېقىن كەلسەڭ جېنىڭنى ئالىمەن! — دېگىنىچە ئۇنىڭغا پوپوزا قىلدى. يىگىت ئىككى قەدەم داجىۋىدى، ئۇ پوپوزا قىلىپ قىستاپ كېلىشكە باشلىدى.

پوپوزىچى ئى. تەھدىت سالغۇچى، ھەيۋە قىلغۇچى: ئۇ پوپوزچىلارنىڭ تاناۋىنى تارتىپ قويغاچقا، ھەممە ئۇنىڭدىن تەپ تارتىشاتتى.

پوپۇچ ئى. بىر ياشتىن ئىككى ياشقىچە بولغان بالىلارنىڭ ئاياغ كىيىمى: بۇ خالىسا قىلىپ، خالىمىسا تاشلاپ قويىدىغان سىلىنىڭ پوپۇچ تىكىشلىرىگە ئوخشىمايدۇ.

پوپىلىماق پ. دىئال. دەسسەپ چەكدىماق، باسماقدىماق، نىختىماق.

پوتا ئى [پ] بەلگە باغلىنىدىغان رەخت بەلباغ: يېتىمنىڭ ئاتىسى يوق، بېلىدە پوتىسى يوق (ماقال). موللا نىياز ئۆزىگە مۇلايىم تىكىلىپ ئولتۇرغان باتۇرغا قاراپ كۈلۈمسىرەپ، بېلىگە باغلىغان سېرىق شايى پوتىسىنى يەشتى - دە، قايتىدىن چىڭراق باغلىدى.

پوتا سالماق مەشرەپ ئويۇنلىرىدا بىر - بىرىگە پوتا سونۇپ ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىلماق: سارىخان ئانارخاننى ئاتايىن سۇلتان ماموتقا كۆرسەتمەكچى بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي، پوتا سېلىپ، ئوتتۇرىغا ئاچىقتى.

پوتا ئويۇنى ① مەشرەپلەردە ئەر - ئاياللار بىر - بىرىنى ئۇسسۇلغا تارتىشتا پوتا تاشلاش ئارقىلىق ئوينىلىدىغان بىر خىل ئويۇن: مەن ئۇنىڭ ئوينىغان ئۇسسۇلى بىلەن پوتا ئويۇنىدا ئېيتقان بېيتلىرىگە قاراپ كۆيۈپتىمەن، ئەمدى قارىسام بىر يۇك بولدى. ② بالىلارنىڭ چەمبەر شەكلىدە چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ بىرسىنىڭ ئارقىسىغا سەزدۈرمەي پوتا تاشلاپ قويۇش ئۇسۇلى بىلەن ئوينىلىدىغان بىر خىل ئويۇنى.

پوتال ئى. ھەر خىل ئەسۋابلارنى زىننەتلەش، پەردازلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان زىننەت بۇيۇمى؛ ھەل.

پوتاللىق سۈپ. پوتال بىلەن زىننەتلەنگەن، پوتال بېرىلگەن، پوتىلى بار.

پوتەي ئى ① ئۇرۇشتا قارشى تەرەپنىڭ ھۇجۇمىدىن مۇداپىئەلىنىش ۋە قارشى تەرەپكە ئوق چىقىرىش مەقسىتىدە ياسالغان مۇنار شەكلىدىكى قۇرۇلۇش: ھېلىقى پارتلىتىۋېتىلگەن پوتەينى چۆرىدەپ پارلاق سېلىنىشۋاتقانلارنىڭ سۆزى بىردىنلا مېنىڭ دىققىتىمنى قوزغىدى ② مق س. ئۇزۇنلۇق ئۆلچەم بىرلىكى؛ بىر پوتەي ئون چاقىرىمغا تەڭ، يەنى بەش كىلومېترغا تەڭ كېلىدۇ: نىزامىدىن ھارۋىنى سۆرەپ تۆزلەڭگە چىقىرىشىپ بەرگەن چاغدا، كۈن خېلىلا قېيىلغان بولۇپ، كەنتكە تېخى ئون پوتەي بار ئىدى.

پوتلا ئى ① بۇرۇندىن ئاققان شىلىمسىمان سۇيۇقلۇق؛ ماڭقا: زېرىكمەيتتى دوختۇر ھېچ ئۇنى تولا داۋالاپ. تېرىكمەيتتى دادىسى پوتلىسىنى ئادالاپ. ② تېرەك، سۆگەت قاتارلىق دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماق چىقىرىشتىن بۇرۇن چىقىدىغان چېچىكى: دەرەخلەر پوتلا چىقىرىشقا باشلىغان ئەتىياز پەسلى ئىدى. ھاۋا بەزىدە ئېچىلىپ، بەزىدە تۇتۇلۇپ تۇراتتى. ③ قارا چىراغ، شام پىلىكلىرىنىڭ كۆيۈپ ياكى چالا كۆيۈپ، پولتىيىپ ساڭگىلىغان قىسمى: چامغۇرغا ئورنىتىپ قويۇلغان شامنىڭ پوتلىسى ئۆسۈپ، ئىسلاشقان بۇ زەي ئۆينىڭ ئىچى بارغانسېرى قاراڭغۇلاشماقتا.

پوتلىلىق سۈپ. پوتلىسى بار، پوتلا چىقارغان.

پوتلىسىمان سۈپ. پوتلىغا ئوخشايدىغان، پوتلا شەكىللىك.

پوتلىسىمان گۈل رېتى <بوت> چەكسىز گۈل رېتىنىڭ بىر خىلى، گۈللىرى يۇمران، گۈل ئوقىنىڭ يېنىدىن ئۆسىدۇ، تاق جىنسلىق بولىدۇ، گۈل ساپىقى بولمايدۇ؛ گۈللىرى ئېچىلغاندىن كېيىن ياكى مېۋىسى پىشقاندىن كېيىن پۈتۈن گۈل رېتى تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. مەسىلەن: تېرەك، سۆگەت، لاپىن دەرىخى قاتارلىقلارنىڭ گۈل رېتى ۋە ياڭاق، ئورمان ياڭىقى قاتارلىقلارنىڭ ئاتلىق گۈل رېتى.

پوتېنسىئال ئى [ر< لات] <فىز> ئېلېكتر ياكى ماگنىت مەيدانىنىڭ مەلۇم نۇقتىدىكى ھالىتىنى خاراكتېرلەيدىغان مىقدار: تارتىش كۈچى پوتېنسىئالى.

پوتېنسىئال ئېنېرگىيە <فىز> جىسىمنىڭ تۇرغان ئورنى ياكى ئېلاستىك دېفورماتسىيىسىدىن ئېرىشكەن ئېنېرگىيە. سۇنىڭ چۈشۈش پەرقى ۋە پۇرژىنىنىڭ ئىش قىلىش ئېنېرگىيىسى پوتېنسىئال ئېنېرگىيە بولىدۇ.

پوتېنسىئومېتر ئى [لات+گرېك] <فىز> ئۆزلۈكىدىن تەڭشىگىلى بولىدىغان بېسىم بۆلگۈچتە ئىشلىتىدىغان ئۆزگەرىشچان قارشىلىق. تەركىب تاپقان ماتېرىياللىرى بويىچە ئورامىلىق ۋە ئورامىسىز دەپ ئىككى خىلغا بۆلۈنىدۇ.

پوتىلىق سۈپ ① پوتا باغلىغان، پوتىسى بار. ② پوتا ئۈچۈن تەييارلانغان، پوتىغا لايىق: پوتىلىق رەخت.

پوجاڭزا ئى [خەن] پارتلىغۇچ دورىنى قەغەزگە ئوراپ، ئۇچىغا ئوت تۇتاشتۇرىدىغان پىلىك بېكىتىپ ياسالغان پارتلاتقۇچ: ئىدارە دەرۋازىلىرىغا قادالغان «مەرھابا باھار بايرىمى» دېگەن چوڭ خەتلەر، پاراسلاپ ئېتىلىۋاتقان پوجاڭزىلار قوشۇلۇپ ئومۇمىي خۇشاللىقنى پەيدا قىلغانىدى.

پوچتا I ئى. يۆلىنىپ ئولتۇرىدىغان تۆت چاقلىق ھارۋا. بۇنداق ھارۋىنىڭ يۆلىنىدىغان يېرىنىڭ ئۈستىدە كۆنلۈكى بولۇپ، ئۇنى لازىم بولغاندا ئېچىپ، لازىم بولمىغاندا يىغىپ قويۇشقا بولىدۇ: ئانچە ھايال ئۆتمەي قاتىرىسىغا ئۈچ كىشى ئولتۇرغان، ئالدىدا بىر ياش يىگىت ھەيدىگەن ئۈچ ئات قوشۇلغان پوچتا مەھەللىگە كىرىپ كەلدى.

پوچتا II ئى [ر<پولەك] ① پوسۇلكا، ھۆججەت، پۇل ۋە شۇ قاتارلىق نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىپ، كۆرسىتىلگەن كىشى ياكى جايغا يەتكۈزۈپ بېرىدىغان ئالاقە ئورنى ۋە شۇ ئورۇن جايلاشقان بىنا: شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسى. ② پوچتىخانىلار تەرىپىدىن تېگىشلىك ئورۇن ياكى شەخسلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىلىدىغان خەت، پۇل، پوسۇلكا قاتارلىق نەرسىلەر: بۈگۈن پوچتا كەلدى؟ ③ پوچتىخانا: مەن بۈگۈن پوچتىغا باردىم.

پوچتا - تېلېگراف پوچتا ۋە تېلېگراف.

پوچتاليون ئى [ر] ← **پوچتىكەش**: ئانام

خېتىمنى پوچتاليوننىڭ قولىدىن تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن چوقۇم يۈزلىرىگە ياقىدۇ، لەۋلىرىگە يېقىپ سۆيىدۇ.

پوچتاليونلۇق «پوچتاليون» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پوچتاليونلۇق قىلماق.

پوچتىچى ئى ← **پوچتىكەش.**

پوچتىكەش I ئى «پوچتا I»نى ھەيدىگۈچى كىشى: تەختىراۋان يەنە بىر ئىشىكتىن ئۆتۈپ، سالاسۇنلىرى چىرايلىق سىرلانغان سەينادا توختىدى. شۇ چاغدا پوچتىكەش ئويناقلاپ تۇرغان ئاتلارنى كەينىگە شوخشىتىپ، پوچتىنىڭ ئىشىكىنى ئاچتى، خىزمەتچى ۋە مۇھاپىزەتچىلەر ۋاگىنى يۆلەپ پوچتىغا چىقاردى.

پوچتىكەش II ئى [ر+پ] پوچتىخانىنىڭ خەت - ئالاقە، گېزىت - ژۇرنال قاتارلىق نەرسىلەرنى توشۇغۇچى خادىمى؛ پوچتاليون: دەرۋازا غىچىلداپ ئېچىلىپ، پوچتىكەش كىرىپ كەلدى، ئۇنىڭ قولىدا بىر پارچە خەت تۇراتتى. رۇسۇل ئاكا ئورنىدىن چاچراپ تۇردى - دە، خەتنى ئالدى.

پوچتىخانا ئى [ر+پ] پوچتا ۋە تېلېگراف ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئىدارە: مەن بىرھازا ئويلىنىپ، ئاخىرىدا ئوتتۇز يۈەن پۇل ئەۋەتىپ بېرىشىنى ئۆتۈنۈپ، مىلىك تەسلىكتە خېتىمنى يېزىپ تۈگەتتىم - دە، ئىتتىك سىنىپتىن چىقىپ پوچتىخانىغا بېرىپ خەتنى سېلىۋەتتىم.

پوچى I سۈپ. پو ئاتىدىغان، يوغان گەپ قىلىدىغان، چوڭ سۆزلەيدىغان: ئادىلە خۇشال بولۇپ: — بىزنى باشقىلار «غۇلجىلىق پوچىلار» دېيىشىدىكەن. بىزدە پوچىلارمۇ بار، لېكىن مۇنۇ ئەلانۇردەك، سىزدەك، گۈزەلئايدەك نوچىلارمۇ بار، — دېدى.

پوچى II ئى. كان كولاشتا ئىشلىتىدىغان ئۇچى ئۇچلۇق تىغ بېكىتىلگەن، بازغان شەكىللىك ئەسۋاب.

پوچېركا ئى [ر] بىر كىشىنىڭ ئۆزىگە خاس خەت يېزىش ئۇسلۇبى، خەت شەكلى: مەن ھېلىقى كونۋېرتنى ئېچىپ، ئىچىدىكى خەتكە قاراپلا ئۇنىڭ دوستۇم ئەيسانىڭ پوچېركىسى ئىكەنلىكىنى تونۇۋالدىم.

پوچىلىق ئى. چوڭ سۆزلەيدىغان، پو ئاتىدىغان سۆز - ھەرىكەت: يولۋاس پوچىلىق بىلەن ماختىنىپ: — ئانا خاتىرجەم بول، ئوغلۇڭ بالانىڭ ئاغزىدىن ساق كىرىپ، كەينىدىن كۆلۈپ چىقىدۇ، — دېدى.

پوخور سۈپ. ئاياللارغا يامان نىيەتتە، ناتوغرا مۇناسىۋەتتە بولىدىغان؛ زىناخور: بۇ يىل كىرگەندىن باشلاپ، جامائەت ئارىسىدا شەيخىم توغرۇلۇق كۇس - كۇس گەپلەر پەيدا بولۇشقا باشلىغانىدى. يەنى «شەيخ قېرىغىنىغا قارىماي پوخور ئىكەن»، «شەيخ نەپسانىيەتچى ئالا كۆڭۈلكەن»، — دېيىشەتتى.

پوخورلۇق ئى. ئاياللارغا يامان نىيەتتە، ناتوغرا مۇناسىۋەتتە بولىدىغان ھەرىكەت، قىلىق: ئۇ گالستۇكىنى تۈزەشتۈرۈپ، كومېدىيەلىك ئوپېرا زالىدا ئولتۇرغان نەدىكى بىر ئايالغا پوخورلۇق قىلىپ قوياتتى.

پودپولكوۋنىك ئى [ر] كونا ← **جۇڭشياۋ.**

پودوكارپۇس ئى [لات] ← **پودوكار پۇس قارىغىيى.**

پودوكارپۇس قارىغىيى <بوت> پودوكارپۇس قارىغىيى ئائىلىسىدىكى دائىم يېشىل تۇرىدىغان دەرەخ، ئۇنىڭ يوپۇرمىقى يېپىسمان تۈمۈنە شەكىللىك بولۇپ، ئارقا تەرىپىدە ئاق پاراشوكى بولىدۇ. ئاتلىق ۋە ئانىلىقى ئايرىم تۈپلەردە بولىدۇ؛ مېۋىسى يۇمىلاق تۇخۇم شەكلىدە. ياغىچى قۇرۇلۇشقا ۋە ئۆي جاھازلىرىنى ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ.

پودۋال ئى ① ئۆي تاملىرىنىڭ پەستىكى تەرىپىگە قىلىنغان نەقش بېرىلگەن سىر: پودۋال چىقارماق. ② گېزىت سەھىپىسىنىڭ ئالاھىدە ماقالە بېسىلغان تۆۋەنكى قىسمى ۋە شۇ سەھىپىنى ئىككىگە بۆلۈپ تۇرىدىغان تۈز سىزىق: بۈگۈنكى شىنجاڭ گېزىتىنىڭ ئۈچىنچى بەت پودۋال ئاستىغا بېسىلغان ماقالە

كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

پور ① ئى. دەرەخ غولىنىڭ چىرىپ چىدامىلىقىنى يوقاتقان قىسمى: سۆگەت پورى. * تۇزلەڭلىكتە ئۇجمە ئۆستۇرۇپ، پىلە باققان يوپۇرمىقىدا. تارتقان يىپەك-مەشۇتىغا ئەل، بوياق بەرگەن ئۇنىڭ پورىدا. ② سۈپ. **پورلاشقان، پورى بار**: پور تېرەك. پور سۆگەت. ③ سۈپ. سۆگەتنىڭ پورىغا ئوخشايدىغان، **قوڭۇر**: پور رەڭ. * پور رەڭ كاستۇم كىيگەن بىر يىگىت ئالدىراش ئىشخانىغا كىرىپ كەلدى-دە، بۆلۈمدە ئولتۇرغانلارغا سالامۇ بەرمەستىن سۆزلەپ كەتتى. ④ سۈپ. ئىچى **كاۋاك، تېشىغا بۆرتۈپ چىققان، قاپارتىلغان، قالپاقلىق**: پور مىخ. پور سومبە.

پور سومبە ئۇچى كاۋاك سومبە.

پور سېمىز نورمالسىز ھالدا سەمرىگەن، **خام سېمىز**: ئاشۇ پور سېمىز ئۆزىنىڭ ئۇسسۇلچى ئاشىنىسىنىڭكىدە تاماق يەيدىكەن. ھەي، ھەي مېنىڭ ۋەكالەتچىم ئۇنىڭغا پاكىتنى كۆرسىتىپ ئۆتكەندە ئۇ غىڭ قىلالماي قالدى.

پور قاقماق مىسكەرچىلىكتە چۆگۈن، ئاپتۇۋا، چىلاپچا قاتارلىق نەرسىلەرگە قالپاق گۈل چىقارماق.

پور مىخ قالپاقلىق مىخ، قالپىقى بار مىخ.

پوراچ ئى. ياغاچ پومزەك.

پورەك I ئى ① تېخى ئېچىلمىغان گۈل، **غۇنچە**: سالام ساڭا مۇئەللىم ساڭا چوڭقۇر يۇرەكتىن، تەربىيەڭدە ئېچىلغان مىڭلاپ غۇنچە-پورەكتىن. ② كۆپمە ھالەتتىكى، كۆپۈشكەن، **كۆبجۈگەن**: پورەك چاچ.

پورەك چاچ كۆبجۈپ، پورەكلەپ ئۆسكەن **چاچ**: پورەك چاچ بالا. * ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى مەندىن خېلىلا چوڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كاستۇم-بۇرۇلكا كىيىپ قېتىۋالغان يىگىتلەر، شەپكىسىنىڭ ئالدىدىن پورەك چاچلىرىنى چىقىرىۋالغان مەن دېمەتلىك باللار، چاچلىرىنى بۇدۇر قىلغان، يۈزلىرىگە گىرىم قىلغان چوڭ-چوڭ قىزلارمۇ ئولتۇرۇشاتتى.

پورەك II ئى. دىئال. زاغرا.

پورەكلىمەك پ. غۇنچىلىماق، غۇنچىلاپ **ئېچىلماق**: بىنانىڭ ئەڭ چېتىدىكى 5-قەۋەتنىڭ لەمپىسى باشقا لەمپىلەردىن ئالاھىدە بولۇپ، ھەشقىپىچەكلەر پىلەك تارتىپ، تەشتەكلەردىكى گۈللەر پورەكلەپ ئېچىلىپ كەتكەنىدى.

پورپاڭ ① سۈپ. توزۇپ تۇرىدىغان، **توزۇيدىغان؛ بوش، يۇمشاق**: ئاسفالت يولدا سىلىق كېلىۋاتقان ماشىنا بۇرۇلۇپ قارا يولغا چۈشكەندە جالاقلاپ سىلكىنىشكە باشلىدى-دە، پورپاڭ توپا ئاسمانغا تاغدەك كۆتۈرۈلۈپ، ھەممىنى چاڭ-توزانغا كۆمۈۋەتتى. ② كۆچمە. ئى. **غوۋغا، ئالتوپىلاڭ**: پورپاڭ كۆتۈرمەك. پورپاڭ چىقارماق * —مەن قۇمۇلدا پورپاڭ كۆتۈرۈپ تۇرپانغا بېرىپ، تۆمۈر خەلپە بىلەن ئالەمنى بىرئالغان تۇرسام مېنىڭدىن قورقمايدىغان كىم بار ئىكەن، —دېدى ھېلىقى كىشى غەزەپ بىلەن ۋارقىراپ.

پورپاڭ چىقارماق غوۋغا چىقارماق، ئالتوپىلاڭ قىلماق، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق: ئۇلار ھەر يەردە ئېقىپ يۈرگەن ماكانسىز سەرگەردانلارنى ئارقىغا سېلىۋېلىپ، شەھەرمۇشەھەر پورپاڭ چىقىرىپ يۈرگەنىكەن.

پورپاڭ سالماق ← پورپاڭ چىقارماق: ئۇ «نىجات ۋە نۇر ئەلچىلىرىنىڭ ھەرقانداق ئىشلەپچىقىرىش تېمىلىرىدا مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىشى خاتا، ئەمەلىي قارار چىقىرىشى تېخىمۇ قاراملىق، نىشاندىن چەتنىگەنلىك» دېگەن سۆزلەر بىلەن پورپاڭ سالدى.

پورپاڭ قىلماق غوۋغا قىلماق، ئالتوپىلاڭ قىلماق، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق.

پورپاڭ كۆتۈرمەك غوۋغا كۆتۈرمەك، قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرماق، ئالتوپىلاڭ **قىلماق**: ئەگەر ئۇ ئىجتىمائىي ئەھمىيەتكە ئىگە ياكى ئىبرەت ئېلىشقا تېگىشلىك تېپ بولىدىكەن، بۇ ھەقتە گۇمانخورلارنىڭ پورپاڭ كۆتۈرۈشىنىڭ كارايىتى چاغلىق. بۇ خىل تېپىك ئىللەت كىمدە

بولىدىكەن، ئىللەتنى ئەيىبلەش نەشتىرى ئۇنىڭغا سانجىلىپ كەتسە، بۇنىڭ نېمە زىيىنى؟

پورپاڭلىق سۈپ. توپىسى پورپاڭلاشقان، پورپاق توپىسى بار: پورپاڭلىق يەر. پورپاڭلىق ئېتىز.

پورت I ئى [ر <فىران] <قاتن> سۇ يوللىرىدا كېمە، پاراخوتلار توختايدىغان؛ يۈك بېسىش، يۈك چۈشۈرۈش ئۈچۈن مەخسۇس جاھازىلانغان جاي: ئۇ 1978-يىلى شەھەرلىك سۇ ترانسپورت شىركىتى بويىچە ئىلغار ئىشلەپچىقارغۇچى باھالىنىپ، بىرىنچى دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى، يەنە B شەھەرلىك پورتنىڭ سۇ ئۈستى بىخەتەرلىك ئاكتىپلىرى يىغىنىغا قاتناشتى.

پورت ھەققى <تئىش> پورتقا كىرىپ-چىقىپ تۇرىدىغان پاراخوت-كېمىلەر ۋە تۈرلۈك ماللار ئۈچۈن ئېلىنىدىغان قائىدە-يوسۇن خىراجىتى ۋە مۇلازىمەت خىراجىتى قاتارلىقلارنىڭ ئۇمۇمىي نامى.

پورت II تەق. يۇمشاق نەرسىلەرنىڭ ئىچىدىكى گاز ياكى سۇيۇقلۇقنىڭ قاتتىق بېسىم تەسىرى بىلەن ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز.

پورت-پورت «پورت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پورتتىدە رەۋ. «پورت» قىلغان ھالدا، «پورت» قىلىپ: پورتتىدە ئېتىلىپ كەتمەك.

پورتمان ئى [ر] خۇرۇم، ياللىراق قاتارلىقلاردىن تىكىلىدىغان، يانچۇققا ياكى سومكىغا ـلىشقا قولاي؛ پۇل، بىلەت، فاكتور قاتارلىق ـسېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك بىر
...: زەيتۇنەم ئېرىنىڭ
ئاختۇرسا تېپىلىپ
رۇپ چىقتى.
...
ـلىق ھاۋاسىنى
ـلغان دېرىزىنىڭ

ئۈستۈنكى كۆزنىكى: ئۇ تېرمومېتىرنى يىگىتنىڭ قولتۇقىغا تىقتى ۋە دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ پورتۇچكىنى ئېچىۋەتتى.

پورترېت ئى [ر] <گسەن> كونكرېت ئادەملەرنىڭ ئوبرازى تەسۋىرلەنگەن رەسىم: ئۇ پورترېت تەسۋىرىدە پېرسوناژ قىياپىتىنىڭ خاراكتېر ئالاھىدىلىكىنى ئىپادىلەپ بېرىشكە بولىدىغان ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى تاللاپ تەسۋىرلىسە، تەبىئەت تەسۋىرىدە پېرسوناژنىڭ ئىچكى كەچۈرمىشىنى يورۇتۇپ بېرىشكە مۇناسىۋەتلىك بولغان مەنزىرە كۆرۈنۈشلىرىنى سىزىدۇ.

پورترېت فوتوگرافىيىسى <گسەن> فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ بىر تۈرى. ئۇ باش سۈرەت، يېرىم بەدەن سۈرىتى، پۈتۈن بەدەن سۈرىتى ۋە كۆپ كىشىلىك سۈرەت قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ ئوبرازىنى تەسۋىرلەيدىغان فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. نادىر فوتو سۈرەت پورترېت ئەسەرلىرى پېرسوناژلارنىڭ تاشقى قىياپىتىنى تەسۋىرلەپلا قالماستىن، بەلكى پېرسوناژلارنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ۋە روھىي ھالىتىنىمۇ تەسۋىرلەپ بېرەلەيدۇ.

پورتۇگال ئى<ئىرق> پورتۇگالىيىدە ئولتۇرۇشلۇق ئاساسلىق مىللەت ۋە خەلقلەر.

پورداق ① ئى. ئەركەك جىنسلىقلارنىڭ جىنسىي ئەزا قىسمىدىكى ئۇرۇقدانىنى ئوراپ تۇرىدىغان خالتىسىمان ماددا. ② پورداق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان ئادەم. ③ كۆچمە. سۈپ. جىنسىي مۇئامىلىدە كېرەككە كەلمەيدىغان، پالاكەت (ئەرلەرگە نىسبەتەن).

پورداق كېسىلى <تىب> ئادەتتە يىرىق ساھەسىگە چۈشكەن گىرىژا كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ تولاراق قورساق پەردىسىنىڭ ئاجىز نۇقتىسىدىن ئىنچىكە ئۈچەي ئۇرۇقدان خالتىسىغا چىقىپ قېلىشتىن بولىدۇ. يىرىق ساھەسى پولتىيىپ چىقىپ ياكى ئۇرۇقدان خالتىسى

يوغىناپ، پات ـ پات قاتتىق ئاغرىيدۇ. بۇ هال شوك ياكى ئۇچەي چىرىپ كېتىدىغان هادىسىلەرگە سەۋەبچى بولۇشمۇ مۇمكىن.

پورداق يۈز نومۇس قىلمايدىغان، ئىزا تارتمايدىغان؛ يۈزى قېلىن، يۈزسىز.

پورداقچى ئى. خۇشامەتنى، يالاقچىلىقنى ئادەت قىلغان كىشى؛ خۇشامەتچى، يالاقچى.

پورداقچىلىق «پورداقچى» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پورداقچىلىق قىلماق.

پورفىر ئى [ر <گرېك] <گېئول> بىر خىل ئۇرتا كىسلاتالىق ئېتىلما جىنس ياكى كىسلا ـ تالىق داغلىق تېيىز جىنس. ئۇنىڭ ئالا ـ هىدىلىكى: داغلىق قۇرۇلمىغا ئىگە؛ فىنوكىرىسلىرى ئاساسەن ئىشقارلىق دالاشپاتىدىن تەشكىللەنگەن.

پورفىرىت ئى [ر] <گېئول> بىر خىل ئۇرتا نېگىزلىك ئېتىلما جىنس. تەركىبىدە رەڭگى قارامتۇل بولغان مىنېرال مىقدارى بىرقەدەر كۆپ بولىدۇ. لېكىن رەڭگى ئاچراق بولغان مىنېراللاردىن پلاگىئوكلاز، داغلىق قۇرۇلمىغا ئىگە تاغ جىنسلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ.

پورفىنلار ئى [ر <گرېك] <خىم> بىر خىل ئورگانىك ماددا بولۇپ، خلوروفىل، قانغا قىزىللىق بەرگۈچى ئاقسىل قاتارلىقلارنىڭ مۇهىم تەركىبىي قىسمى هېسابلىنىدۇ. بۇلار ئوكسىگېن مولېكۇلىسىغا ئوخشاش كىچىك مولېكۇللارنى ئۆزلىرىگە بىرىكتۈرۈۋالىدۇ ۋە هۈجەيرىلەرنىڭ ئەڭ ئاساسىي خىمىيىۋى جەريانلىرىنى — فوتوسىنتېز، نەپەس ئېلىش جەريانلىرىنى ئىدارە قىلىدۇ.

پوركاپ ① ئى. ئۆتۈكنىڭ قونچىغا سېلىپ، پاشنىسىنى مىخلايدىغان دۈگىلەك ياغاچ كالتەك: پوركاپ كالتىكى. پوركاپ ياسىماق. ②سۈپ. ئۇۋۇلغان، يۇمشاق، ئۇۋاق: تۆمۈر ئاتا چىرىك بوزلۇقنى كېسىپ ئۆتكەن پوركاپ توپىلىق هارۋا يولىدا جېدەللەپ كېتىۋېتىپ، ناهىيىلىك پارتكوم شۇجىسىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈردى...

پورشېن ئى [ر] <ماشىن> سىلىندىر ياكى ناسوس ئىچىدە تەكرار هەرىكەتلىنىدىغان بىر خىل دېتال. يۇملاق كېلىدۇ. ئۇ ماتور سىلىندىرى ئىچىدە پار ياكى يېقىلغۇنىڭ پارتلىشى نەتىجىسىدە هاسىل بولغان بېسىمنى مېخانىك ئېنېرگىيىگە ئايلاندۇرۇپ بېرىدۇ.

پورلاشتۇرماق «پورلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پورلاشماق پور هالەتكە كەلمەك، پور بولماق: دەرەخنىڭ غول شاخلىرىنى تولا كەسسە دەرەخ ئاسان پورلىشىپ قالىدۇ.

پورلۇق سۈپ. پور قويغان، پورى بار: پورلۇق جۆجەي.

پورلۇق جۆجەي هالقىلىرىغا پور قويۇلغان، پور قويۇپ ئىشلەنگەن جۆجەي.

پورلۇق يۆگەن پور قويۇپ زىننەتلەنگەن، پور قويۇلغان يۆگەن.

پورما ئى. سوغا ئىچىگە ئورنىتىلغان ماروژنى چىقىرىدىغان قاچا، كىچىك تۇڭ.

پوروخ ئى [ر] ← **ملتىق دورىسى:** جۇڭگودا تاڭ سۇلالىسىدىن بۇرۇنلا پوروخ كەشپ قىلىنغانىدى. * يىگىرمە سەككىز يىل بۇرۇن بۇ سايدا، جەڭ بولدى باسمىچى مەلئۇنلار بىلەن. پوروخنىڭ ئىسىغا تولدى يەر ـ ئاسمان، قاپلاندى ئەتراپىم يالقۇنلار بىلەن.

پورۇق تەق. قازاندىكى سۇ قاينىغاندا چىققان ئاۋاز.

پورۇق-پورۇق «پورۇق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پورۇق - پورۇق قايناماق.

پورۇقشىماق پ ← **پورۇقلىماق:** ئوت پاراسلاپ كۆيۈپ، قازان پورۇقشىپ قايناشقا باشلىدى.

پورۇقلاتماق «پورۇقلىماق» پېئىلىنىڭ

مەجبۇرىي دەرىجىسى: پورۇقلىتىپ قايناتىماق. بالام قازاننى پورۇقلىتىپ قاينىتىۋەرمە، ئاستىراق قاينىسىمۇ بولىدۇ.

پورۇقلاشماق «پورۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بۇ چوڭ ئاشخانىدىكى بەس - بەس بىلەن پورۇقلىشىپ قايناۋاتقان داشقازانلار توك توختاش بىلەنلا لاسسىدە توختىدى.

پورۇقلىماق پ. پورۇق قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: ئوچاقتا لاۋۇلداپ ئوت كۆيۈۋاتاتتى، قايناق سۇ پورۇقلاپ قايناۋاتاتتى. ئۇ تېخىمۇ ھەيران بولۇپ تالاغا چىقتى.

پوزا ئى ① قىمارنىڭ بىر خىلى بولغان ئوشۇق ئويۇنىدا ئوتقانلىقنى، يەڭگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ كېلىدىغان بىر خىل شەكىل: پوزا چۈشمەك. پوككا پوزا. ② قاتتىق مەستلىك ھالىتى.

پوزا بولماق ھاراق ئىچىپ ھوشنى بىلەلمىگۈدەك مەست بولماق.

پوزا چۈشمەك ئوشۇق ئوتقانلىقنى بىلدۈرىدىغان شەكىلدە چۈشمەك.

پوزا قىلماق ھاراق ئىچۈرۈپ ھوشىنى بىلەلمىگۈدەك مەست قىلماق.

پوزىترون ئى [ر<لات] <فىز> ئاساسىي زەررىچىلەرنىڭ بىر خىلى، مۇسبەت زەرەتلىك، ماسسىسى ئېلېكترونىنىڭ ماسسىسى بىلەن تەڭ. ئۇ ئېلېكتروننىڭ ئانتى زەررىچىسى.

پوزىتسىيە ئى [ر<لات] ① ئادەم ۋە نەرسىلەرنىڭ تۇتقان ئورنى، ئىشغال قىلىپ تۇرغان جايى، مەۋقەسى، ۋەزىيىتى: 1945 - يىل 13 - يانۋار، تاڭ بىلەن بىزنىڭ قىسىملىرىمىز دۈشمەن پوزىتسىيىلىرىگە ھۇجۇم باشلىدى. ② كۆچمە. بىرەر مەسىلىگە قارىتا تۇتۇلغان يول، نۇقتىئىنەزەر: ئۆگىنىشتىكى ئاكتىپلىق ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆگىنىشنىڭ ئەھمىيىتىگە بولغان مەلۇم تونۇشى ۋە ئۇنىڭدىن ھاسىل بولغان ئۆگىنىشتىكى ئاكتىپ پوزىتسىيىسى بىلەن ھەرىكىتىنى كۆرسىتىدۇ.

پوزنەك ئى. دىئال دۆۋە.

پوزىتىۋىزم ئى [ر<لات] <پەلس> يېقىنقى زامان بۇرژۇئا ئىدېئالىستىك پەلسەپىسىدىكى بىر مەزھەپ. ئۇنى فرانسىيىلىك ئىدېئالىست پەيلاسوپ كونت ياراتقان. ئۇ بىلىش ئوبيېكتى ھەقىقىي پاكىتلاردۇر، پەن پەقەت سۇبيېكتىپ تەجرىبىنىڭ تەسۋىرىدۇر دەپ قاراپ، ماددىي دۇنيانىڭ ئوبيېكتىپلىقى ۋە ئۇنى بىلگىلى بولىدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ.

پوس تەق. ئىچىگە گاز ياكى سۇيۇقلۇق قاچىلانغان يۇمشاق نەرسىلەرگە يىڭنە قاتارلىقلارنى سانجىشتىن چىققان ئاۋاز.

پوس - پوس «پوس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پوست I ئى [پ] ① دەرەخ، مېۋە، كۆكتات، دان قاتارلىقلارنىڭ سىرتىنى ئوراپ تۇرغان قەۋىتى: ئەخمەقنىڭ دوستى تولا، پىيازنىڭ پوستى تولا (ماقال). * بۇ باغدىكى شاپتۇل، چىلان كۆچەتلىرى يېڭىدىن مېۋىگە كىرگەنىدى. بۇ شاپتۇل تازا پىشقان چاغ بولۇپ، پوستىنى سويغان ھامان سۈيى تېمىپ تۇراتتى. ② ئادەم ۋە جانىۋارلارنىڭ بەدىنىنى ئوراپ تۇرغان نېپىز توقۇلما، تېرە ئۈستىدىكى يۇپقا پەردە: ئىشەنمىگىن دوستۇڭغا، سامان تىقار پوستۇڭغا (ماقال). * بىركۈنى يىلان پوستىنى سېلىپ يوشۇرۇپ قويغان جايىنى ئۇنىڭ خوتۇنى كۆرۈپ قاپتۇ. * شۇندا قەست ئەيلەپ چايان ئۆز «دوستى»غا، نەيزىسىنى ئۇردى قايرىپ پوستىغا. ③ يەرنىڭ ئۈستكى قەۋىتى: يەر پوستى.

پوستىغا كىرمەك بىركىم بىلەن غەرەزلىك ھالدا ئاپاق - چاپاق بولۇۋالماق، ئىشەنچىسىگە ئېرىشمەك، شۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ سىرىنى بىلىۋالماق: شاھزادىنىڭ دىلى يۇمشاپتۇ. مەلىكىنى باغرىغا ئاپتۇ، تەسەللى بېرىپ كۆڭلىنى ياساپتۇ. پاتمە بولسا، قولىنى چىشلەپ، يېڭى تاپان - تۇزاققا ئىشلەپ يۈرۈپتۇ. شاھزادە بىلەن

سىڭلىسىنىڭ پوستىغا كىرىپ ئامراق بىر تۇغقان قېرىنداشلاردىن بولۇپتۇ.

پوست تاشلىماق <زوئول> نۇرغۇنلىغان بوغۇم ئاياغلىق ۋە ئۆمىلىگۈچى ھايۋانلار يېتىلىش جەريانىدا، ئۇلارنىڭ كونا پوستى چۈشۈپ كېتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا يېڭىدىن پوست ئۆسۈپ چىقىدۇ. ئادەتتە ھەر قېتىم پوست تاشلىغاندا ئازراق چوڭلايدۇ.

پوستىغا سامان تىقماق ئېغىر زىيانكەشلىك قىلماق: ئىشەنمىگىن دوستۇڭغا، سامان تىقار پوستۇڭغا (ماقال).

پوست II ئى[ر<فران] <ھەرب> ھەربىي قىسىم ئورۇنلاشقان جاي، ئىدارە-جەمئىيەت ۋە باشقا مۇھىم جايلارنى مۇھاپىزەت قىلىدىغان ئەسكەر، قاراۋۇل: پوستتا تۇرماق. * ئۆي ئىگىسىنى گۆش سېلىشقا بۇيرۇدى، نۇر پالۋاننى قوتان تۈۋىدىكى قارىغايغا باغلاپ، يېنىغا پوست قويدى. قىزنى باشقا يەرگە جايلاشتۇردى.

پوستەك ئى [پ] تۈگمەن خامپىسىدىكى ئۇننى سۈپۈرۈشكە ئىشلىتىلىدىغان يۇڭلۇق تېرە پارچىسى؛ تېرە سۈپۈرگە: كۆپ تېرىشتى، قېرىلىقنىڭ ئىزلىرى، بوياق بىلەن رەڭ ئاستىدا يوقالدى. ئاپئاق بولۇپ ئۇپا-ئەڭلىك ئىچىدە، پوستەك تۇتقان تۈگمەنچىدەك تۇس ئالدى.

پوستەكچى ئى ① تۈگمەندە ئىشلەيدىغان كىشى، تۈگمەنچى: ھاشىم ئاكا، باينىڭ تۈگمىنىدە پوستەكچى بولۇپ ئىشلىگەن. ② كۆچمە. باشقىلارغا خۇشامەت قىلىپ ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلىدىغان كىشى، يالاقچى: توپ-توپ بەگ بالىلىرى، توپ-توپ باي بالىلىرى، توپ-توپ مەخسۇملار، ھۈنەرۋەن كاسىپلار، ھەتتا پوستەكچىلەرمۇ توپ-توپ بولۇپ يۈرەتتى.

پوستەكچىلىك ئى ① تۈگمەندە ئۇن تارتىش بىلەن مەشغۇل بولۇش ئىشى: ئۇ، قىران ۋاقتىدا باينىڭ تۈگمىنىدە پوستەكچىلىك قىلغان چاغدىكى ھۈنىرىنى ئۇنتۇپ قالمىغانىدى. ② كۆچمە. خۇشامەتچىلىك، يالاقچىلىق: ئۇ پوستەكچىلىك قىلىپ باشلىققا ياخشى كۆرۈنمەكچى.

پوستەكچىلىك قىلماق ① ئۇن تارتىش، تۈگمەنگە قاراش بىلەن شۇغۇللانماق. ② كۆچمە. خۇشامەتچىلىك، يالاقچىلىق قىلماق.

پوستىپىياز ئى [پوستى+پىياز] پوستى پىيازنىڭ رەڭگىگە ئوخشايدىغان، شاپىقى نېپىز، بالدۇر پىشىدىغان يازلىق قوغۇننىڭ بىر خىلى.

پوستلاق ئى <بىئول> ئىچكى ئەزالارنىڭ سىرتقى توقۇلمىسى.

پوستۇمبا ئى [پوست+دۈمبە] قوي قۇيرۇقىنىڭ ئاستىنقى قىسمىدىكى نېپىز تېرە ياكى يېغى بىلەن قوشۇپ ئېلىنغان قۇيرۇق تېرىسى.

پوستۇمبا كاۋاپ پوستۇمبىدىن قىلىنغان كاۋاپ.

پوسكاللا ئى [پوس+كاللا] دېمەكچى بولغان گەپ ياكى مەقسەتنىڭ ئاساسىي نېگىزى، تۈگىنى، نەق جايى: ئۇلار تاغدىن-باغدىن بىردەم ھال-مۇڭ بولۇشقاندىن كېيىن گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئاچتى. * گەپنىڭ پوسكاللىسى شۇكى، كۆزلىگەن نەرسەڭگە ئېرىشەي دېسەڭ، ئاخىرغىچە بوشاشما. ئۇنداق بولمىسا، ماۋۇ ئەخمەتاخۇنىدەك بۇغداي ئورنىغا سامان ئېلىپ قالىدىغان ئىش.

پوسكاللىسىنى دېمەك دېمەكچى بولغان گەپ ياكى مەقسەتنىڭ ئاساسىي نېگىزى، تۈگىنىنى ئېيتماق، جايىنى دېمەك: گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېسەم،... ئىسمائىلدەك قان قەرزى بار باندىتنىڭ سۇقۇنۇپ كىرىۋېلىشىغا زادى يول قويغىلى بولمايدۇ.

پوسما ئى ① يېشىغا تولمىغان بوۋاق باللارنىڭ ئەستەرلىك ياكى نېپىز پاختا سېلىنغان باش كىيىمى: مومايىنىڭ كۆزى ئوسمىدا، گادايىنىڭ كۆزى پوسمىدا (ماقال). * ئۇ قىزىنىڭ كىيىملىرىنى قېقىشتۇرۇپ، قوچىقىغا ئالدى، بېشىدىكى پوسمىسىنى تۈزەپ، مەڭزىگە

سۆيۈپ قويدى. ② دوختۇر، سېستىرا قاتارلىقلارنىڭ ئىش ئۈستىدە كىيىدىغان يالاڭ باش كىيىمى: ئۇ ئۆز بۆلۈمىگە چىقىپ، ئاسقۇچتىكى قاردەك يۇيۇلغان پوسما بىلەن خالاتقا قاراپ پەسەڭگىدە بىرنى كۆلدى ـ دە، ئاۋايلاپ كىيدى، ئىش ئۈستىلىگە كېلىپ ئېلېكتىر لامپىسى يورۇقىدا «كۆپ ئۇچرايدىغان كېسەللىكلەر ۋە ئۇنى داۋالاش ئۇسۇللىرى» تېمىسىدىكى ئىلمىي ماقالىسىنى يېزىشقا كىرىشتى.

پوسۇر تەق. ئادەم ماڭغاندا چىققان ئاۋاز.

پوسۇرلىماق پ. «پوسۇر» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ ماڭماق؛ پايپاسلىماق.

پوسۇق بۇ بىرەر ئىشنىڭ تۇيۇقسىز يۈز بېرىش ھالىتىگە تەقلىد قىلىنغان سۆز.

پوسۇققىدە رەۋ. تۇيۇقسىز، ئۇشتۇمتۇت، تۇساتتىن، بىردىنلا، كۇتۇلمىگەندە: توغرا، مەتىمىن بوغالتىرنىڭ گۇناھى نېمە؟ ئەسلىدىمغۇ شۇ چاغدا بوغالتىر مۇدىر ئىشخانىسىغا كىرمىسە بوپتىكەن، قايسى شەيتان ئازدۇردى، ئۇ ئىشخانىغا پوسۇققىدە كىرىپ قالدى.

پوسۇلكا ئى [ر] ساندۇق، تاغار، خالتىغا ئوخشاش نەرسىگە ئوراپ بىر جايدىن ئىككىنچى بىر جايغا پوچتا ئارقىلىق ئەۋەتىلگەن نەرسە: ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتى ياخشىلانغاندىن بېرى بىز بىر ـ بىرىمىزگە داۋاملىق خەت ۋە پوسۇلكىلار ئەۋەتىشىپ تۇرۇۋاتىمىز.

پوش ئىم. يول بېرىشنى تەلەپ قىلىش ياكى بۇيرۇق ئىماسىنى بىلدۈرىدۇ: —پوش! — دەپ ۋارقىرىدى ساتتار ئاتنىڭ بېشىنى تارتىپ، — يول بېرىڭلار، پوش، ھارۋىدا ئېغىر كېسەل بار، دوختۇرغا يەتكۈزۈۋالايلى.

پوش دېمەسلىك تەپ تارتماسلىق، كۆزگە ئىلماسلىق، نەزىرىگە ئىلماسلىق: مۇختەر راستىنىلا ئويۇنقېپى ئىدى. ئۇ مەندىن تەپ تارتىسمۇ، ئانىسىنى «پوش» دېمەيتتى. جىلتىسىغا كۆپ ھاللاردا ۋاراقلىرى يىرتىلىپ، ئىچى بىلەن تېشىنىڭ تايىنى يوق كىتاب ـ دەپتەرلىرىدىن كۆپرەك باشقا نەرسىلەرنى سالاتتى.

پوش-پوش «پوش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: — پوش ـ پوش! — جۇمەش تېپىرلاپ تۇرغان ئېتىغا قامچا ئۇرىدۇ، ئات يۇلقۇنۇپ، قولى ئارغامچا بىلەن باغلانغان دېھقاننى يىقىتىپ سۆرەپ ئېلىپ ماڭىدۇ، كىشىلەر ئارىسىدا ساراسىمە كۆتۈرۈلىدۇ، مۆمىن ئاكا يۈگۈرۈپ چىقىپ ئاتنىڭ تىزگىنىگە ئېسىلىدۇ، ئات تېپىرلاپ توختايدۇ.

پوشتا (توغرىسى: پوچتا) ← **پوچتا.**

پوشكا ئى. دىئال. كۆنچىلەر تېرىنى ئەيلىگەندە تېرىنى ئارتىدىغان ياغاچ جازا.

پوشكال ئى. خېمىرنى نېپىز يېيىپ قىزىتىلغان ياغقا سېلىپ پىشۇرىدىغان بىر خىل يېمەكلىك: داستىخانغا نان، چاي، جىنەستە، ئۆرۈك، ئۈجمە، قېتىق، پىشۇرۇلغان تۇخۇم ۋە پوشكال كەلتۈرۈلدى.

پوشكالچى ① ئى. پوشكال سېلىش ۋە ئۇنى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى. ② كۆچمە. سۈپ. داۋاملىق نەزىر ـ چىراغ قوغلاپ يۈرىدىغان، نەزىر ـ چىراغنىڭ تائاملىرىنى يېيىشكە ئادەتلەنگەن؛ بىكار تاماقنى يېيىشكە ئامراق: پوشكالچى موللام.

پوشكالچىلىق ئى. داۋاملىق نەزىر ـ چىراغ، توي ـ تۆكۈن تاماقلىرى بىلەن قورساق تويغۇزۇشنى ياخشى كۆرىدىغان قىلىق، ئادەت: تۆت ئۈستىخىنى ساق ئادەم ئۈچۈن پوشكالچىلىق بىلەن قورساق تويغۇزۇش ئەلۋەتتە نومۇس.

پوق ئى ①ئادەم، ھايۋان قاتارلىق جانلىقلارنىڭ چوڭ تەرىتى، گەندە: ئادەم پوقى. مۈشۈك پوقى. * ئورۇق كالىنىڭ پوقى يوغان (ماقال). ② مېتالنى تاۋلىغاندا قالغان قالدۇق: كۈمۈش پوقى. ③ كۆچمە. ئىقتىدارسىز، كېرەكسىز، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم: — ۋاي پوق، — دېدى دادىسى ئۇنىڭغا قاتتىق خاپا بولۇپ، — شۇنچىلىك ئىشنى قاملاشتۇرالماي دومسىيىپ تۇرغىنىنى.

پوق بولماق خەلقى ئالەم ئالدىدا رەسۋا

بولماق، ئەپتى-بەشىرى ئېچىلماق، چاۋىسى چىققا يېيىلماق.

پوق پاچاق دىئال. لەقۋا، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان، بوشاڭ ئادەم.

پوقتىن قۇتۇلماق يالغاندىن ئويدۇرۇلغان تۆھمەت-بەتناملاردىن قۇتۇلماق، پالاكەت-چىلىكتىن خالاس بولماق.

پوق چايناپ ← پوق يېمە: تولا پوق چاي-نىما! 8-ئارمىيە ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش يولىدا كۆرەشتى، پۇقرانىڭ ھەممىسى ئۇنى ھىمايە قىلىۋاتسا، نېمىشقا كۆنى ئۇزاققا بارمايدۇ.

پوق دەسسەپ يۈرمەك ھېچبىر ئىش-ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللانماي، تەييارغا ھەييار بولۇپ يۈرمەك.

پوق قىلىۋەتمەك ① بىرەر ئىشنى بۇزۇپ بىكار قىلماق، ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان قىلىۋەتمەك. ② بىركىمنى ئەل جامائەت ئالدىدا رەسۋا قىلىپ، باش كۆتۈرگۈسىز قىلىۋەتمەك، ئىززەت-ئابرويىنى چۈشۈرمەك.

پوق كۆتەم دىئال. ھۇرۇن، لەقۋا، قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەم.

پوقنىڭ پۆپۈكىنى بۇزماق بىر ئوبدان ئىشنى قالايمىقانلاشتۇرماق، ياخشى كېتىۋاتقان ئىشنى بۇزماق.

پوقنى ئىككىگە بۆلەلمەسلىك قولىدىن ھېچ ئىش كەلمەسلىك، بىرەرمۇ ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالماسلىق.

پوقى بار مەسىلىسى، گۇناھى بار؛ ساپ ئەمەس: ئۇنىڭ شۇنچىۋالا پوقى بار تۇرۇقلۇق نېمىگە يوغانچىلىق قىلىدۇ؟

پوقى چوڭ بۇ سۆز قىلالمايدىغان، كۆچى يەتمەيدىغان، ھۆددىسىدىن چىقالمايدىغان ئىشلارنى قىلىشقا ئۇرۇنىدىغان ئادەملەرنى، ئاساسەن بالىلارنى سۆپەتلەش ئۈچۈن قوللىنىلىدۇ.

پوقى چىقماق ① مەسىلىسى چىقماق، چاتىقى چىقماق. ② ھېرىپ، چارچاپ، ماغدۇرىدىن كەتمەك، ھالسىزلىنىپ ئۆلەر ھالەتكە كەلمەك: بىر دېمە، ئۆي كۆچۈپ بولغۇچە پوقۇم چىقاي دېدى

پوقىدا شام قادايدىغان ئىنتايىن پېخسىق، خەسىس، كىشىگە نەپ بەرمەيدىغان.

پوقىدىن ئۈركۈمەك قىلمىشىنىڭ ياكى مەسىلىسىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، دەككە-دۈككىدە تۇرماق: پوقىدىن ئۈركۈپ يۈرمەك.

پوقىغا كەتمەك باشقا بىرىنىڭ خاتاسى تۈپەيلىدىن جاۋابكارلىققا تارتىلماق، باشقا بىرىنىڭ سورى بىلەن زىيان تارتماق: توختى سەمەتنىڭ پوقىغا كەتتى.

پوقى قاتماق جاھىللىقى تۇتماق، رازىلىقىدىن يېنىۋالماق، ئۇنىماي تۇرۇۋالماق.

پوقى قىڭغىر دىئال. ئىچى يامان، نىيىتى بۇزۇق.

پوقىنى بوغۇزلىماق ئۆز ئۆزىگە قاتتىق خاپا بولماق، ئۆز-ئۆزىگە رەنجىمەك.

پوقىنى چېلىپ ئىچىدىغان ئەقىل ئىشلەتمەي، قارىسىغا ئىشلەپ، تەۋەككۈل قىلىپ ئىش بۇزىدىغان؛ كالۋا، دۆت.

پوقىنى ئېرىغدىماق چىققان مەسىلىنى، چاتاقنى تۈگەتمەك.

پوقىنى ئىلەشتۈرمەك ئۆزى قىلغان ئىشنى قالايمىقانلاشتۇرماق، ئارىلاشتۇرۇۋەتمەك، قىلغان ئىشنىڭ ئاخىرىنى ئۈزەلمەي بۇزۇپ قويماق.

پوقى يۇقماق ← پوقىغا كەتمەك.

پوق يەۋالغاندەك بولۇپ قالماق كۆڭۈلگە شەك-گۇمان چۈشۈپ، ئەنسىزلىنىپ بىئارام بولماق؛ ئەندىشىدە قالماق: مەن ئۇنىڭ بۇ كۆڭۈلسىز گېپىنى ئاڭلاپ، پوق يەۋالغاندەك

بولۇپ قالدىم.

پوق يېگەن خورازدەك مەڭزى قىزىل.

پوق يېمە قىلىشقا تېگىشلىك بولمىغان گەپنى، پوق گەپنى قىلما، يالغان سۆزلىمە.

پوق يېمەك بىلىپ-بىلمەي كەمچىلىك، خاتالىق ئۆتكۈزۈپ قويماق، توغرا يولدىن ئاداشماق.

پوقاق ① ئى. قالىقان بەز ئىششىقى، يەنى بويۇندا بولىدىغان بىر خىل كېسەللىك: موللام ئۆچكە ساقال، گېلىدە مۇشتتەك پوقىقى بار، يوغان بۇرۇن، ئەللىك ياشتىن ئاشقان، ئېگىز بوي سېرىقراق ئادەم ئىكەن. ② سۈپ. كۆپۈشۈپ چىققان، كۆپۈشكەن، كۆپكەن: پوقاق بولغان باشاقلار.

پوقاق بولماق <دېھ> شال، بۇغداي، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى ئىچىدە ھاسىل بولغان باشاق يوپۇرماقنى يېرىپ چىقماق: بۇغدايلار پوقاق بوپتۇ.

پوقچى ئى ① مەخسۇس ھاجەتخانا تازىلاش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، پوق توشۇغۇچى. ② كىچىك بالىلارنى ئەركىلىتىش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان ئەركىلەتمە سۆز.

پوققورساق سۈپ [پوق+قورساق] ① قورسىقى يوغان، يوغان قورساق؛ پور سېمىز. ② قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان؛ دۆت، كالۋا.

پوقلاق ئى. دىئال. ھاجەتخانا.

پوقلىماق پ. پوق قىلماق.

پوقلانماق «پوقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پوقلاشماق ① «پوقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② بىر-بىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ، يامان گەپلەر بىلەن تىللاشماق، شۇ سەۋەبتىن مۇناسىۋەتتە قاتتىق يىرىكلەشمەك.

پوك تەق. بىرەر نەرسە ئېگىزدىن پەسكە چۈشكەندە چىققان ئاۋاز: شۇ چاغدا دەرەختىن سىلكىنگەن بىر توپ قار «پوك» قىلىپ قىزنىڭ بېشىغا چۈشۈپ ئۇنى چىرايلىق ئېچىلغان ئاپئاق كېۋەز غوزىسىغا ئايلاندۇرۇپ قويدى.

پوكان I ئى. ئادەم ۋە ئۇچار قۇشلارنىڭ تۆش قىسمى، كۆكرەك: ھەيدەر پوكىنىنى ئۈستەلگە قويغىنىچە كۆزى ئۇيقۇغا كەتتى.

پوكىنىغا باسماق دۆلەت ھەم شەخسلەرنىڭ نەرسىلىرىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىپ مەھكەم بېسىۋالماق: ئۇلار كوللېكتىپنىڭ مال-مۈلكىنى ھەر خىل باھانىلەر بىلەن بۇزۇپ چاچتى ۋە پوكىنىغا باستى.

پوكان II سۈپ. چالا پىشقان (مېۋە-چېۋە ھەققىدە)، تولۇق قاتمىغان، (زىرائەت دانلىرى ھەققىدە)، نەملىكىنى يوقاتمىغان، قۇرۇمىغان (كىيىم-كېچەك قاتارلىقلار ھەققىدە).

پوكانچى ئى. مەخسۇس مال سويۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئادەم؛ قاسساپ: قوچقارنى چۈلۈۋۈردىن تۇتۇپ تۇرغان گەۋدىسى يوغان، ئېگىز پوكانچى قوچقارنى پۇتلىرىدىن تۇتۇپ كۆتۈرۈپ باستى، پۇتلىرىنى ئالماشتۇرۇپ بېلىدىكى چىگە بىلەن باغلىدى. ئاندىن ئۇ بېلىدىكى غىلاپتىن سېپىغا گۈل ئويۇلغان چوڭ پىچاقنى سۇتۇق بۇغراخانغا سۇندى.

پوكانچىلىق ئى. قاسساپلىق: پوكانچىلىق قىلماق، پوكانچىلىق قىلىدىغان ئادەم.

پوكەي ئى [خەن] سودا دۇكانلىرىدا ھەر خىل گەزماللارنى تىزىپ سېتىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ، كېسەك ياكى سېمونتتىن ياسالغان ئۈستەل شەكلىدىكى جاھازا؛ توسما: قولاقچىسىنى تەتۈر كىيگەن، كىچىك كۆزلىرى قىزىرىپ، لەۋلىرى تەتۈر ئۆرۈلۈپ تۇرىدىغان، ئورۇق ئېگىز ئادەم ئاغزىنى بۇزۇپ، قىسىلىپ ئۆتۈپ، پوكەيگە پوكىنىنى قويۇپ مۈكچەيدى ۋە تۆش يانچۇقىدىن بىر سىقىم پۇل چىقىرىپ سانىمايلا ماگىزىنچىغا تەڭلىدى.

پوك-پوك «پوك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك-پوك (ماقال). * يىغىندىن يۈرىكى پوك-پوك قايتقان ئابدۇقېيۇم دەرۋازىسى ئالدىغا كەلگەندە، ئۆيىدىن قولتۇقىغا قاتلانغان گىلەمنى قىستۇرۇپ كۆتۈرۈپ چىقىۋاتقان قاسىم قارىي بىلەن دوقۇرۇشتى.

پوكەيدى ئى. سودا تىجارىتىدە ساتىدىغان نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ سودا قىلىدىغان ئۇششاق تىجارەتچى؛ كۆتۈرمىچى.

پوككا ئى. ئوشۇقنىڭ كىندىك تەرىپىگە قارشى تەرىپى، دۈمبىسى. پوككا پوزا. پوككا چۇ. * قىمارۋازمۇ تۆت ئوشۇقنى دەتتىكام، دەپ ئاتىدۇ، يا چىككە ياكى پوككا چۈشىدۇ، بىزنىڭ بۇ تاۋكا-يىمىز ئوشۇقنى ئېتىش بىلەنلا يىغىشتۇرۇلۇپ كەتتى.

پوككا پوزا تۆت ئوشۇقنىڭ ئوخشاش كىن-دىك تەرىپىنى يەرگە، دۈمبىسىنى ئاسمانغا قارىتىپ يېتىشى، قىمار ئويۇنىدا ئوشۇق ئاتقان ئادەمدە مۇشۇنداق چۈشسە ئۇ ئۇتقان بولىدۇ.

پوككا چۇ تۆت ئوشۇقنىڭ بىرى ئۆرە تۇرۇپ قالغان ئۈچىنىڭ كىندىك تەرىپىنى يەرگە، دۈمبىسىنى ئاسمانغا قارىتىپ يېتىشى، قىمار ئويۇنىدا ئوشۇق ئاتقان ئادەمدە مۇشۇنداق چۈشسە ئۇ ئۇتتۇرغان بولىدۇ.

پوككىدە رەۋ ① «پوك» قىلغان ھالدا: مەن ھارۋىغا لىق يۈك بېسىپ كېلىۋاتقىنىمدا، ھارۋا چاقى ئۇ ئويۇپ قويغان يوشۇرۇن ئورەككە پوك-كىدە چۈشۈپ، ئىچ كامېرى ئېتىلىپ كەتتى. ② كۈتۈلمىگەندە، ئۇشتۇمتۇت: ئۇ ئىشىكنى كېلىپ ئەمدىلا بوسۇغىدىن ئاتلىشىغا، پوككىدە ئىككى ئادەم ئۆيگە كىرىپ كەلدى: ئالدىدا كىرگىنى سىپاھ بەگلەرچە، كېيىن كىرگىنى مۇلازىملارچە ياسىنىۋالغانىدى.

پوكۇلداتماق «پوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ھەي ئاقساقال، تايىنى يوق گەپنى قىلىپ ئۇنىڭ يۈرىكىنى پوكۇلداتمىغىنا؟

پوكۇلداشماق «پوكۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار كۈگۈمنىڭ يېنىدىكى بىر كوچىدىن ئۆتۈپ، يىراقتا كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر توپ ئادەمنى كۆرگىنىدە يۈرەكلىرىنىڭ پوكۇل-دىشىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىشقا باشلىدى.

پوكۇلدىماق پ «پوك» قىلغان ئاۋاز چىقى-ماق: ئابدۇللا ئىختىيارسىز دۈرنەمنى قويۇۋېتىپ كەينىگە داجىدى. باشقىلارنىڭ يىغىنى ئاڭلاپ قېلىشىدىن قورقۇپ يۈرىكى پوكۇلدىدى.

پوكۇنى ئال. مەلۇم بىر كىشى ياكى نەرسە: ئۇلارنىڭ ئەتىدىن كەچكىچە قورسىقى توق، قىلىدىغان ئىشى يوق، ئاشۇنداق «ۋاي پالانى ئانداق، پوكۇنى مۇنداق»، دەپ غەيۋەت قىلماي نېمە قىلسۇن!

پوكۇنچى ئال. مەلۇم بىر كىشى: پوكۇنچى كەلدى. پوكۇكچى كەلمىدى.

پوكۇۋاي ئى <كىي> ئاياللار ئارتىدىغان قىشلىق يۇڭ ياغلىق: ــ ئۇكام ئەكبەر، ماگىزىنغا پوكۇۋاي ياغلىق، دۇخاۋا كەلدى، ھەدەمگە ئېيتىپ قويارسىز، ــ دېدى ھېكمەت خوشلىشىۋېتىپ.

پوك تەق. بىرنەرسە ئېتىلغان، يېرىلغان ياكى بىر يەرگە تەگكەندە چىققان ئاۋاز: لامپۇچكا «پوك» قىلىپ ئېتىلىپ كەتتى * قاياقتىندۇر پوك قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى.

پوك-پوك «پوك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پوك-پوك» قىلىپ ئېتىلغان پوجاڭزا ئاۋازى قورۇنىڭ ئىچىنى بىر ئالدى.

پوك-پوك سۆزلىمەك گەپ-سۆزدە تۈزۈت قىلماي ئۇدۇلىغا سۆزلىمەك، خىيالىغا نېمە كەلسە، شۇنى دېمەك: توختىماي ئىچىلىپ-يېيىلىپ تۇرغان ئىشىكتىن ئۇرۇلغان سوغۇق شامال ئۇنىڭ ئوشۇقىغا كېلىپ تېگەتتى، دالاندا توپلىنىپ تۇرغان ئېگىز بويلۇق، كۆك چاپانلىرى ھۆل بولۇپ كەتكەن ھارۋىكەشلەر زالدىن چىققانلارنى خۇشال كەيپىياتتا پوك-پوك سۆزلەپ ھارۋىسىغا تەكلىپ قىلىشاتتى.

پوگزەك (توغرىسى: پومزەك) ——> **پومزەك.**

پوكّكىدە رەۋ ① «پـوكّ» قىلـغان ھالـدا:
جوزا ئۈستىدە تۇرغان چايدان پوكّكىـدە يېرىلىپ
ئىشخانىدا ئولتۇرغان ھەممەيلەننى چۆچۈتتۈۋەتتى.
② ئۇشتۇمتۇت، بىردىنلا: پوكّكىـدە يىغلىۋەتـ
مەك. پوكّكىدە سۆزلەپ تاشلىماق.

پوكّۇلداتماق «پوكّۇلدىـماق» پېـئىلىـنىڭ
مەجبۇرىـي دەرىـجىـسى: ئاتـقان ئوقۇمـنىڭ
تەگكەن ـ تەگمىگەنلىـكى بىلەنـمۇ ھېـسابلاشـماي
پوكّۇلدىتىپ ئېتىۋەردىم. بىر ۋاقىتتا ئىزۋوت كوماندـ
دىرىنىڭ: ـــ ھەي، ناسىر، بىكارغا ئېتىۋېرەمسەن،
بولـدى، بۇ ياقـقا كەل، ـــ دېـگەن سۆزى بىلەن
ئېتىشنى توختىتىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم.

پوكّۇلدىماق پ. «پوكّ» قىلغان ئاۋاز چىقىـ
ماق: پوكّۇلداپ ئېتىلىۋاتـقان پوجاڭـزا ئاۋازى
يىراقتىن ئاڭلىنىپ تۇراتتى.

پول ئى [ر] كارىدور ۋە ئۆيـىنىڭ تاختـاي
ئورنىتىلغان ئاسـتى يۈزى: مۇختـەر ئىچـكى
كىيىـلـەر بۆلۈمىـدە پول سۈرتەتـتى، تۆكۈرۈك
قاچىلىرىنى تازىلايتـتى، كىيىـلەرنىڭ تەرىتىـنى
تۆكەتتى، دوختۇرلارنىڭ قارا خىزمىتىنى قىلاتتى.

پولا سۈپ. پىشىپ ۋاقتى ئۆتـۈپ يۇمـشاپ
كەتـكەن: لـۆم ـ لـۆم، مـوس ـ مـوس:
پولا قوغۇن. پولا بولماق. پولا بولۇپ كەتمەك.

پولا بولماق پىشىپ، ۋايىـدىن ئېـشىپ،
يۇمشاپ، لۆمـشـىپ كەتـمەك: پـولا بولۇپ
كەتكەن قوغۇن.

پولات ئى [ئە] ① تۆمۈر بىلەن كۆمۈرنىڭ
قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بىر خىل قېتىشما
مېتال. ئۇنىڭ تەركـىبىدە 1.7 پىرسەنتـتىن
تۆۋەن كۆمۈردىن باشـقا، يەنە ئاز مىقداردا
مانگان، كرېمنىي، گۈڭگۈرت، فوسفور قاتارلىق
ئېلېمېنتلار بار. پولات ئادەتتە چويۈن بىلەن
كېرەكـسىز تۆمـۈر ـ تەرسەكـلەرنى تاۋلاش
ئارقىلـىق ئېـلىـنىدۇ. ئۇ تۆمۈرگە نىسبەتەن
يۇقىرى بولغان فىزىكـىلىق ۋە مېخانىكىلىق
خۇسۇسىيەتكە ئىگە. ئۇنى سوزۇـشقا، يېـ
سىلاشـقا ۋە تەركىبىـنى تەڭـشەش ئارقىلـىق
خۇسۇسىيىتىنى ئۆزگەرتىشكە، چىـنىقتۇرۇشـقا، سۇركىـ
لىشكە چىدامىلىق قىلىپ ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ.
سانائەتـتە ئۇ ناھايىـتى زۆرۈر ماتـېرىـيال
ھېسابلىنىدۇ. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

پولات ئارغامچا <بن> ئىنچىـكە پولات
سىملاردىن ئېشىلگەن ئارغامـچا. ئېـغىرلـىق
كۆتۈرۈشتە ئىشلىتىلىدۇ.

پولات ئەينەك <خىم> ناھايىـتى يۇقـىرى
مېخانىكىلىق كۈچىنىشچانلىقا ئىگە ئەيـنەك.
ئادەتتىكى ئەينەكنى ئىسسىقلىقـتا بىر تەرەپ
قىلىش ئارقىلىق ياسىلىدۇ؛ زەربىگە چىدامىلىق
ۋە ئېلاستىكىلىق كېلىدۇ؛ ئىسسىقـلىق تۇراقـ
لىقى ئادەتتـىكى ئەيـنەكـكە قارىـغانـدا بىر
ھەسسە يۇقىرى بولىدۇ.

پولات تاختا <سانا> سوغۇق ياكى ئىسسىق
پـروكاتـلاش ئاساسـدا پولاتـتىن ياسالـغان
تاختايلار. ئادەتتە تۆت مىللىمېتىردىـن يۇقىـ
رىلارغا قارىتىلىدۇ. تۆت مىللىمېتىردىن تۆۋەنـ
لىرى «تۇنىكە» ياكى «قاڭالتىر» دېيىلىدۇ.

پولات تامغا ئىدارە، تەشكىلات، مەكتەپ،
كارخـانا قاتارلـىق ھۆكۈمەت ئورگـانلـىرى
ئىشلىتىدىـغان ۋە پولاتـتىن ياسالغان تامغا.
ئۇ، كىنىشـكا، ھۆجـجەتـلەرگە بېـسىلـىدۇ،
بېسىلغانـدا قەغەز ئۈستـىگە چوڭـقۇر ئىـزى
قالىدۇ.

پولات تاۋلاش <سانا> چويۈن ۋە كېرەكسىز
پولاتلارنى پولات ئېرىتىش ئوچىقىغا قاچىلاپ،
يۇقىرى تېمـپېراتۇرىدا ئېرىتىش ئارقىلـىق،
تەركىبىدىكى كاربوننىڭ ۋە ئارىلاشما ماددىـ
لارنىڭ مىقـدارىـنى بەلـگىلەنـگەن تەلەپـكە
يەتكۈزۈش ياكى تۈرلۈك كېرەكلىك ئېلېمېنتـ
لارنى قوشۇش ئارقىلىق ھەر خىل پولاتلارنى
ياساپ چىقىش.

پولات تۆۋرۈك <بن> ھەر خىل شەكىللىك
پولاتلاردىن قۇراشتۇرۇپ ياسالغان تۆۋرۈك.

پولات چىۋىق <بىن> پولاتتىن ياسالغان، بېتون ئارىسىغا ئېلىنىدىغان چىۋىق. توغرا كەسمە يۈزى ۋە سىرتقى شەكلىگە قاراپ بىرقانچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ.

پولات رۇلېتكا <بىن> پولاتتىن ياسالغان ۋە ياندا ئېلىپ يۈرۈشكە ئەپلىك قىلىپ تۆمۈر قاپچۇق ئىچىگە ئوراپ قويۇلغان مېتر. ئىشلىتىش ۋاقتىدا چىقىپ تۇرغان ئۇچىدىن تارتىپ چىقىرىپ ئىشلىتىلىدۇ، قويۇۋەتسە ئۆزلۈكىدىن كىرىپ كېتىدۇ.

پولات سىم <سانا> ئىنچىكە يۇملاق پولاتلارنى سوزۇش ئارقىلىق ياسالغان يىپ شەكلىدىكى مەھسۇلات. توم ئىنچىكىلىكى ئوخشىمايدۇ. پۇرژىنا، پولات ئارغامچا، پولات تور قاتارلىقلارنى ياساشنىڭ ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پولات قالپاق <ھەرب> ئەسكەرلەر ۋە ئوت ئۆچۈرگۈچى خادىملار كىيىدىغان قالپاق. پولاتتىن ياسىلىدۇ، باشنى ئاسراش رولىنى ئوينايدۇ.

پولات لىم <بىن> پولاتتىن قۇراشتۇرۇل-غان ياكى پولات تاختىلاردىن كەپشەرلەپ ياسالغان لىم.

پولات-تۆمۈر پولات ۋە تۆمۈر. پولات-تۆمۈر ئىشلەپ چىقارماق.

پولەك ئى ← **پولەكلەر.**

پولەكلەر ئى. <ئىرىق> پولشىنىڭ ئاساسىي ئاھالىسىنى تەشكىل قىلغان، غەربىي سلاۋيانلارغا مەنسۇپ خەلق.

پولەكچە ① سۈپ. پولەكلەر فورمىسىدا، پولەكلەر ئۇسۇلى بويىچە، پولەكلەرگە خاس: بۇ پولەكچە كىيىم. ② ئى. پولەك تىلى: «خىتابنامە»نىڭ 1892-يىلدىكى پولەكچە نەشرىنى پولشا سوتسىيالىزمنىڭ «تاڭ نۇرى» ژۇرنىلى نەشرىياتى لوندوندا نەشر قىلدى.

پولتۇق تەق. مەلۇم ئېغىرلىقتىكى نەرسىنىڭ سۇغا چۈشۈشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز.

پولتۇق-پولتۇق «پولتۇق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كۆلدە بېلىق ئوينىسا «پولتۇق-پولتۇق» قىلىشىپ. خۇشال بولار بالىلار ئۇڭا قاراپ كۈلۈشۈپ.

پولتۇققىدە رەۋ. «پولتۇق» قىلغان ھالدا، «پولتۇق» قىلىپ: ئەركىن كېيىملىرىنى سېلىپ پولتۇققىدە سۇغا سەكرىدى.

پولتۇقلاتماق «پولتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پولتۇقلاشماق «پولتۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پولتۇقلىماق پ «پولتۇق» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: يوغان داش قازاندا پولتۇقلاپ ئۇماچ قاينىماقتا ئىدى.

پولتۇڭ تەق. مەلۇم ئېغىرلىقتىكى نەرسىنىڭ سۇغا چۈشۈشىدىن ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز: — تېز بولۇڭلار، ئىسسىق شامال كەلدى، چاپسان سۇغا سەكرەڭلار! — دەپ ۋارقىرىدى ھېلىقى مويسىپىت. ئارقىدىنلا ئۆزىمۇ «پولتۇڭ» قىلىپ كۆلچەككە سەكرەپ، يۈزىنى جەنۇب تەرەپكە قىلىۋالدى.

پولتۇڭ-پولتۇڭ «پولتۇڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پولتۇڭشماق ← **پولتۇڭلىماق:** — بۇ مېنىڭ دادام بولىدۇ. سىز كۆلدە پولتۇڭشىۋاتقاندا، دادامۇ شۇ يەردە بار ئىدى، — دېدى ئەكبەر رۇقىيىگە.

پولتۇڭڭىدە رەۋ. «پولتۇڭ» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا، «پولتۇڭ» قىلىپ: ئابىت پوچى پور تېرەكتەك پولتۇڭڭىدە ئۆستەڭگە موللاق ئېتىپ چۈشۈپ كەتتى.

پولتۇڭلاتماق «پولتۇڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: باغچىدىكى سۇ ئېقىۋاتقان ئېرىقنى بويلاپ ئولتۇرغان بالىلار بەس-بەستە پۈتلىرى بىلەن سۇنى پولتۇڭلىتىپ ئوينىدى.

پولتۇڭلاشماق «پولتۇڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پولتۇڭلىماق ① «پولتۇڭ» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق، «پولتۇڭ» قىلماق؛ پولتۇڭلاپ كەتمەك، پولتۇڭلاپ تۇرماق. ② كۆچمە. ئىككى تەرەپكە ئېغىناپ ماڭماق: كونا كەشنى پۇتىغا سىپىپ ئىچ كۆڭلەك بىلەن پولتۇڭلاپ چىققان تەلەيخان بوغچىغا سىنچىلاپ سەپسالدى.

پولداڭ-سولداڭ دىئال. ساڭگىل-سۇڭگۇل.

پولدۇرۇڭ تەق. ئېسىقلىق تۇرغان نەرسىنىڭ تەۋرىنىش ھالىتى.

پولدۇرۇڭ-پولدۇرۇڭ ① «پولدۇرۇڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى. ② كۆچمە. بۇزۇپ چىچىپ، ئايىماي: باردا پولدۇرۇڭ-پولدۇرۇڭ، يوقتا قاراپ ئولتۇرۇڭ (ماقال).

پولكا ئى [ر<چېخ] <ئۇس> بىر خىل ئۇسسۇل، ئەسلىدە چېخلاردىن تارقالغان. ئۇنى ئىككى سەپكە تىزىلىپ، جۈپ-جۈپ بولۇپ ئوينايدۇ: ناخشا ئورنىنى شوخ، جۇشقۇن پولكا ئالدى، ئاندىرى ھەممە نەرسىنى ئۇنتۇدى. ئۇ شۇنچىلىك ئىخلاس بىلەن چالدىكى، ئويۇن ستىفانىيىگىمۇ تەسىر قىلدى.

پولكوۋنىك ئى [ر] كونا <ھەرب> ← شاڭشياۋ.

پولك ئى [ر] كونا <ھەرب> ← تۇەن.

پوللۇق سۈپ. ئاستىغا تاختاي ئورنىتىلغان: ئۇلار بۇرۇن ئېگىز كۆتۈرۈپ سېلىنغان ئاستى پوللۇق ئۆيلەردە ئولتۇراتتى.

پولونىي ئى [لات] <خىم> رادىئوئاكتىپلىق مېتال ئېلېمېنت، بەلگىسى Po (Polonium)، يېرىم يىمىرىلىش دەۋرى تەخمىنەن 138 كۈن.

پولۇ ئى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بىر خىل ئەنئەنىۋى تامىقى، ئاساسىي ماتېرىيالى گۈرۈچ، ماي، گۆش، سەۋزە، پىياز قاتارلىقلار بولۇپ، قورۇپ، دەملەپ پىشۇرىدۇ: خۇدا دېگەن يەردە بالا يوق، شال تېرىغان يەردە پولۇ يوق (ماقال). * ئەقلىسىز بىلەن پولۇ يېگۈچە، ئەقلىلىق بىلەن تاش توشۇ (قامال). * بوۋاي ئۆيگە كېلىپ خوتۇنىغا، بولسا سەۋزىدە، بولمىسا چامغۇر توغراپ پولۇ تەييارلاشنى بۇيرۇۇپتۇ. تۇزىنى كەم قىلىشنى جېكىلەپتۇ.

پولىئىسترىن ئى [گرېك] <خىم> فېنىل ئېتىلېنىنىڭ پولىمېرلىنىشىدىن ھاسىل بولغان يالتىراق، ئىزولىياتورلۇقى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، ئېلېكتىر سانائىتىدە كەڭ قوللىنىلىدۇ، ئۇلترا قىسقا دولقۇن، رادار ۋە تېلېۋىزور قاتارلىقلار ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ئىزولىياتور ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پولىباش [پولا+باش] سۈپ. ئەر-خوتۇن-چىلىقتا خوتۇنىنىڭ ئەخلاقسىزلىقىغا يول قويىدىغان، كۆرمەسكە، بىلمەسكە سېلىپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ يۈرىدىغان؛ يۇمشاقباش: پولىباش ئادەم.

پولىتېخنىكا سۈپ [ر] تېخنىكا تارماقلىرى، بۆلەكلىرى؛ تېخنىكا ساھەسى.

پولىمېرلار ئى [ر <گرېك] <خىم> خىمىيىۋى تەركىبى بىر خىل، ئەمما مولېكۇلىلىرىدىكى ئاتوملار مىقدارى بىلەن بىر-بىرىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ماددىلار.

پولىمېرلىنىش <خىم> ماددىنىڭ بىرقانچە مولېكۇلىلىرى ئۆزئارا بىرىكىپ، بىر چوڭ مولېكۇلا ھاسىل قىلىش جەريانى. بۇنىڭدا ماددا تەركىبى ئۆزگەرمەيدۇ، لېكىن فىزىكىلىق ۋە خىمىيىلىك خۇسۇسىيىتى ئۆزگىرىدۇ، مەسىلەن: ئېتىلېن پولىمېرلىنىپ پولىئېتىلېننى ھاسىل قىلىدۇ.

پولىيارىسكوپ ئى [ر] <فىز> پولىيارىزاتسىيىلەنگەن ۋە يورۇقلۇق ھاسىل قىلالايدىغان لىنزا (ئەينەك). سۈزۈك كالتىست قاتارلىقلاردىن ياسىلىدۇ.

پولىمورفىزم ئى [گرېك] <گېئول>

تەركىبى ئوخشاش بولغان بەزى ماددىلارنىڭ ئوخشاشمىغان تېرمودىنامىك شارائىتلاردا، قۇرۇلمىسى ئوخشىمىغان كرىستاللارنى پەيدا قىلىش ھادىسىسى. تەركىبى ئوخشاش لېكىن قۇرۇلمىسى ئوخشىمىغان كرىستاللار پولىمورفىزم ئۆزگەرمىلىرى دېيىلىدۇ. مەسىلەن: ئالماس بىلەن تاشسىياھ كۆمۈرنىڭ پولىمورفىزم ئۆزگەرمىسىدۇر.

پوم I ئى ① قوناق ئۇنىدىن خېمىر يۇغۇرۇپ تۆگىگە بېرىش ئۈچۈن راسلانغان كۈمىلاچ: ئۇ زالىمنىڭ ئۆيىدە يەيدىغىنىم كېپەكتە ياققان پوم، كىيىدىغىنىم جۇلدۇر كېپەن، ئىش ھەققىمگە ئالىدىغىنىم تاياق، ئىزا ـ ئاھانەت بولۇپ، پۈتۈن ئەۋلادىم خار ـ زارلىقتا ئۆتكەندى. * كەلكۈندەك يامرايتتى قايىناپ غەم ـ غۇسسە، ئاھ، قانىداق ئۆتتۈر كۈن، كەلمىسە كۆرۈپ. ئىككى پوم، جىرىسىنى چىگىپ ياغلىقىا، ماڭدى ئۇ، تالاغا ئورنىدىن تۇرۇپ. ② مەلۇم دائىرە، چېگرا، پاسىلنى بەلگىلەپ تۇرۇش ئۈچۈن توپىدىن سېلىنغان كىچىك دۆۋە: پاسىلغا پوم سالماق.

پوم قىلماق كۈمىلاچلىماق، پوملىماق.

پوم نان يۈزىنى بەك ئاچماي قېلىن قىلىپ ياققان نان: بۈگۈن بىر تونۇر چوڭ نان، بىر تونۇر پوم نان ياقتۇق.

پوم II ئى. جانت. پومپىچەك (پومپىچەك سۆزىنىڭ قىسقارتىلمىسى): خەلچە پوم. داۋۇت پوم.

پومبۇلاق دىئال. يۇپيۇملاق، دوملاق.

پومپا ئى [ر <فران] <سانا> سۇيۇقلۇقنى سۈمۈرۈپ، تارتىپ چىقىرىدىغان بىر خىل ئۈسكۈنە. ئۇ ئارقىلىق سۇيۇقلۇقنى بىر ئورۇندىن يەنە بىر ئورۇنغا ياكى تۆۋەندىن يۇقىرى ئورۇنغا تارتىپ چىقارغىلى بولىدۇ. ئىشلىتىلىشىگە قاراپ، سۇ پومپىسى، گاز پومپىسى ۋە ماي پومپىسى قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ.

پومپاق سۇپ. پومپىيىپ چىققان، پومپىيىپ كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدىغان؛ قېلىن: گەپنىڭ ئايغى چۈشمەستىنلا، تەسىرلەنگەن يىگىت مەستۈرىنىڭ پومپاق لەۋلىرىگە ئىشتىياق بىلەن لېۋىنى باستى.

پومپايتماق «پومپايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يولدا گومىنداڭ ئەسكەرلىرىنىڭ ئۆلۈكلىرى ئۇچراپ تۇراتتى. ئۆلۈك يەپ قورساقلىرىنى پومپايتىپ، كۆزلىرى قىزىرىپ ـ يېنىپ كەتكەن بۆرىلەر شىددەت بىلەن كېلىۋاتقان قىسىمنى كۆرۈشى بىلەنلا قاچاتتى.

پومپايتىشماق «پومپايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا، يانلىرىدا ئورۇق، ئاچ، ئىككى مۈرىسى كۆتۈرۈلۈپ چىققان، بويىنى ئىنچىكە، غەلىتە كۆرۈنىدىغان ئۇششاق بالىلار قورساقلىرىنى پومپايتىشىپ تۇپىغا مىلىنىپ ياتاتتى.

پومپايماق پ. كۆپمەك، دومبايماق: چولپان سۈتكە تويۇپ، قورسىقى پومپىيىپ كەتكەن پاقلاننى تۇتۇپ تۇرۇپ دادىسىدىن سورىدى. * مەخسۇت بەگ پۈتىغا تۇمشۇقى سەل ئىلمەك، ئېگىز پاشنىلىق، ئۇزۇن قونچلۇق زەڭگەر ئۆتۈك كىيگەن، ئالدىغا پومپىيىپ چىققان قورسىقىنىڭ ئۈستىدىن ئاچ يېشىل شايى پوتا باغلىغان بولۇپ، ئۇنىڭغا مىسۋاك ۋە ساقال تارغىقى ئاسقان.

پومداق سۇپ. تۇرۇلۇپ يىغىلغان، كاللەك: ئۇ پومداق قەغەزنى يەردىن ئالدى، يورۇققا ئەكىلىپ، ئالدىرىماي ئېچىپ يايدى.

پومداقلاشماق «پومداقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: چۈجە ـ خورازلار پومداقلىششقا ئاز قالغاندا، ئابابەكرى ۋە ئۇنىڭ ھەمراھلىرى يېزا باشلىقى مۇرتىزا، كەنت باشلىقى زەپەرنىڭ ھەمراھلىقىدا يەردىن ئۈنۈپ چىققاندەكلا پەيدا بولۇپ قالدى.

پومداقلىماق پ. تۈرۈپ يىغماق، كاللەك قىلماق: ئۇ يىرتىلغان كىرلىكنى پومداقلاپ سېيرتىمغا سالدى ـ دە، ھاپىلا ـ شاپىلا كارىۋىتىنى

تۈزەتتى. * تەرتىپ مۇدىرى بىردىنلا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئېتىلىپ كەلدى ـ دە، ئاۋۋال ئالماسنى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئېلىقۇل ۋە يەنە ئىككى ئوقۇغۇچىنى توخۇنى قاماللىغاندەك قاماللاپ، تۇيۇقسىز سۆرىگەن پېتى ئېلىپ بېرىپ، مەش مەيدانىنىڭ يېنىدىكى ھەمەك قېلىنلىقىدا مۇز تۇتقان مەكتەپ كۆلىگە پومداقلاپ تاشلىۋەتتى.

پومزەك ئى. توپ، كىچىك توپ: پومزەك ئوينىماق. * مەن سىلەرنى پۇتبول ئويناشقا تەكلىپ قىلىمەن. بۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئىككى تەرەپكە بۆلۈنىمىز، كىمكى پومزەكنى قارشى تەرەپنىڭ دەرۋازىسىغا تېپىپ كىرگۈزۈۋېتەلىسە، مانا شۇ «گاڭگۇڭ»، قايسى تەرەپ كۆپ كىرگۈزسە، شۇ تەرەپ ئۇتقان بولىدۇ.

پومساق سۈپ. دىئال. پومغا ئوخشايدىغان، دوملاق، يۇملاق.

پومسايتماق «پومسايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قورسىقىنى پومسايتماق.

پومسايماق پ. كۆپمەك، كۆپۈپ، ئۆرلەپ چىقماق، تۇرۇلمەك: قىزنىڭ ئالۇچىدەك چىرايلىق لەۋلىرى كۈلۈش ئۈچۈن پومسايدى، كۆندە قىزارغان كىرسىز، پاكىز يۈزلىرى ئانارد ەك قىزاردى.

پوملاپ ـ سوملاپ بىرەر ئىشنى قولىنىڭ ئۇچىدىلا، ئەپلەپ ـ سەپلەپ، بىر ئامال قىلىپ: پوملاپ ـ سوملاپلا ئۆتكۈزۈۋەتمەك.

پوملاتماق «پوملىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پوملاشماق «پوملىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تونۇر بېشىدىكى ئاياللار قوناق خېمىرىنى پوملاشقاچ ئۆزئارا قىزىق پاراڭلىشىۋاتاتتى.

پوملاق سۈپ. يۇملاق، دۈگىلەك: پوملاق لاي. پوملاق كۆمۈر.

پوملاقلاشماق «پوملاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇ مىلتىقلارنى بۆسۈپ ئۆتۈپ ئانىنىڭ يەرگە تېگەي ـ تېگەيلا دەپ قالغان ئاياغلىرىغا چىرمىشىپ يىغلاۋاتقان يالىڭاچ بالىنى يەردىن يۇلۇۋالدى. بۇ چاغدا خەلق چېرىكلەر بىلەن پوملاقلاشماقتا ئىدى.

پوملاقلانماق «پوملاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى.

پوملاقلىق سۈپ. پوملاقلانغان: ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا پوملاقلىق، قىپقىزىل بىر نېمە تۇراتتى، ئانا سىنچىلاپ قاردى ۋە ئۇنىڭغا قولىنى سوزدى.

پوملاقلىماق پ. تۈرمىلەكلەپ يىغماق، كاللەك قىلماق: جىلتىلىرىنى ئېسىپ مەكتەپكە كېتىپ بارغان بەزى بەگباش بالىلارغا ئۇچراپ قالسام، ئۇلار ماڭا قارنى پوملاقلاپ ئېتىشاتتى.

پوملىماق پ ①پوم قىلماق، پومزەكلىمەك: خېمىرنى پوملىماق. لاينى پوملىماق. * مەن ئۈچ ـ تۆت ئاغىنەم بىلەن يازنىڭ ئىسسىق كۈنلىرىنىڭ بىرىدە مەسچىتنىڭ ئالدىدىكى مەيداندا توپىدىن قىر سېلىپ چۆنەك ئېتىپ، توپا پوملاپ، قوغۇنلۇق ياساپ ئويناۋاتاتتۇق. ② كۆچمە. كۆز بويىماق، ئالدىماق، ئەپلىمەك: پوملاپ ئۆتكۈزمەك.

پومېشچىك ئى [ر] كۆپ يەر ئىگىلىگەن، ئۆزى ئەمگەك قىلمايدىغان، يەرنى دېھقانلارغا ئىجارىگە بېرىپ، ئۇلارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش بەدىلىگە تۇرمۇش كەچۈردىغان شەخس: ئوگۇشلۇقلۇق بولمىسا، قىينىچىلىق بولمايدۇ؛ قىينىچىلىق بولمىسا، ئوگۇشلۇقلۇقمۇ بولمايدۇ. پومېشچىك بولمىسا، ئىجارىگە ئالغۇچى دېھقان بولمايدۇ؛ ئىجارىگە ئالغۇچى دېھقان بولمىسا، پومېشچىكمۇ بولمايدۇ.

پومېشچىكلار سىنىپى <پەلس> كۆپ يەر ئىگىلىگەن، ئۆزى ئەمگەك قىلماي دېھقانلارنى ئېكسپلاتاتسىيە قىلىش بىلەن ياشايدىغان سىنىپ. پومېشچىكلار سىنىپى دېھقانلارنى ئاساسەن يەر ئىجارە شەكلى ئارقىلىق ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدۇ.

پونكىت ئى [ر<لات] ① يەر يۈزى ياكى بوشلۇقتىكى ئالاھىدە بەلگە ۋە خۇسۇسىيىتى

بىلەن ئايرىلىپ تۇرىدىغان نۇقتا، مەلۇم بىر جاي: ئاھالە ياشايدىغان پونكىت. * پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن ئەۋەتكەن يۈننەننىڭ بىر ئېگىز تاغدىكى ئالەم نۇرلىرىنى كۆزىتىش پونكىتى توغرىسىدىكى ماتېرىيالنى كۆردى، زامانىۋى يۇقىرى ئېنېرگىيە فىزىكىسىنىڭ تەرەققىياتىغا زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان بۇ ماتېرىيال خېلى بۇرۇنلا ئايال ئالىمنى قاتتىق جەلپ قىلغانىدى. ② بىرەر ئىش، پائالىيەت، تەدبىر ئۈچۈن بېرىلگەن، مەخسۇس ئۇسكۇنىلەنگەن بىنا ياكى جاي: تېلېفون ئىستانسىسىنىڭ سۆزلىشىش پونكىتى. * ئۇ بۈگۈن چۈشتىن كېيىن ئات هارۋىسىنى قوشۇپ ئارىلىقى يەتتە كىلومېتىر كېلىدىغان بازار ئاشلىق پونكىتىدىن لېيەنگە ئۈن، ياغ ئېلىپ چىقتى - دە، ئۇنى ئاشپەزلەر بىلەن ھەمۇدەپ ئىسكىلاتقا ئەكىرىۋەتكەندىن كېيىن، يۈز - كۆزلىرىدىكى تەرلىرىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتكىنىچە ئىشخانىسىغا كىردى.

پوئېما ئى [ر<گرېك] <ئەد> ← **داستان.**

پوۋېست ئى [ر] <ئەد> رومانغا نىسبەتەن كىچىكرەك، سۇژېتى ئاددىيراق بەدىئىي نەسرىي ئەسەر، قىسسە: كېيىنكى كۈنلەردە مەن ئۇنىڭغا ئاتاپ «ئارام باغ» ناملىق بىر پوۋېستمۇ يازغان.

پوۋۇسكا ئى [ر] <قاتن> بىر ياكى ئىككى ئات قوشۇلىدىغان، چاقى ئېگىزرەك مەپە شەكىللىك هارۋا: ئۇزۇن ئۈتمەي كېلىشتى مېھمان جانابلار، يېغىپ كەتتى پوۋۇسكا ھەم پەكاپلار.

پوئېتىك سۈپ [ر] <ئەد> پوئېزىيىگە، شېئىرىيەتكە ئائىت، شېئىرىي: پوئېتىك ئەسەر.

پوئېتىكا ئى [ر<گرېك]<ئەد> ئەدەبىيات ھەققىدىكى پەننىڭ شېئىرىيەتكە دائىر قىسمى.

پوئېزىيە ئى [ر<گرېك] <ئەد> ① بەدىئىي ئىجادىيەتنىڭ شېئىرىي فورمىسى؛ شېئىرىيەت، نەزمە: پوئېزىيە نەزەرىيىسى. ② بىرەر شائىرنىڭ، خەلقنىڭ ياكى دەۋرنىڭ شېئىرىي ئەسەرلىرى يىغىندىسى؛ شېئىرلار: ئۇيغۇر پوئېزىيىسى.

پويىرارىيە ئى [لات] <بوت> ← **پويىرارىيە چاتقىلى.**

پويىرارىيە چاتقىلى <بوت> پۈرچاق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يىلەك تارتىپ ئۆسىدۇ. غولىنىڭ ئۈستىدە سېرىق تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ يوپۇرمىقى چوڭ بولۇپ، ئۈچكە يېرىلغان بولىدۇ؛ يىلتىزى توم كېلىدۇ. ئۇ تەرلىتىش، قىزىتمىنى قايتۇرۇش رولىغا ئىگە. ئۇنى كىراخمال ۋە دورا ياساشتا ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

پويىزا ئى ← **كەمەر.**

پويىز ئى [ر] <قاتن> بىر خىل قاتناش قورالى، ۋاگونلىرى بىر-بىرىگە ئارقىمۇ ئارقا چېتىلغان بولۇپ، تۆمۈريول ئۈستىدە ئوت كۈچى ياكى توك كۈچى ئارقىلىق ھەرىكەتلىنىدۇ: يولداش ئىسمائىل پويىز قوزغىلىشقا سىگنال بەردى.

پويىز خىرمەتچىسى <قاتن> پويىز ئۈستىدە خىزمەت قىلىدىغان خادىم.

پويىزكەش ئى [ر+پ] پويىز ھەيدىگۈچى، پويىز باشقۇرغۇچى.

پويىز يولى ← **تۆمۈريول.**

پۇبلىستىكا ئى [ر<لات] <ئەد> ئىجتىمائىي، سىياسىي مەسىلىلەرگە بېغىشلانغان ۋاقىت خاراكتېرلىك سىياسىي ماقالە، ئوبزور قاتارلىق ئەسەرلەر.

پۇت I ئى [پ] ① ئادەم، ھايۋان ياكى باشقا جانلىقلارنىڭ گەۋدىسىنىڭ يەرنى تايىنىپ تۇرۇشى، يۈرۈشى ياكى ئۆمىلىشى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان قىسمى؛ ئاياغ: ئوڭ پۇت. پۇتىنىڭ ئۇچى. پۇتىنى ئالماپ ئولتۇرماق. ② كارىۋات، ئۈستەل، ئورۇندۇق قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ يەرگە تېگىپ تۇرىدىغان

قىسمى؛ ئايىغى: ئورۇنىدۇق پۇتى. سافانىڭ پۇتى. ئۈستەلنىڭ پۇتى.

پۇت ئاتماق ① پۇتىنى سوزۇپ تەپمەك: ئالىم يول ئۈستىدىكى قاراقچىلارنىڭ ھەيۋىسىدىن قورقۇپ قالمىدى، بىر پۇت ئېتىپلا بىرىنى يىقىتتى. ② **ئۆزىدىن چوڭلارغا گەپ ياندۇرماق، ياندۇرماق:** بىزنىڭ زەرەپشانىدا بەگلەرگە، بايلارغا، بولۇپمۇ يەر ئىگىلىرىگە پۇت ئېتىپ، قول ياندۇرىدىغان ئىش ئەلۋەتتە ئەزەلدىن بولمىغان. * بىزنىڭ بۇ يەردىكىلەردە ئاش بەرگەندە پۇت ئاتىدىغان ئادەت بار، سىلەر بولساڭلار ئۇلارغا ئوخشىمايسىلەر.

پۇت بارماق سۆڭىكى <ئانات> پۇت بارمىقىنى تەشكىل قىلىدىغان كالتە نەيسىمان سۆڭەك. بۇنداق سۆڭەكتىن چوڭ بارماقتا ئىككى تال، قالغان ھەربىرىدە ئۈچ تالدىن بولۇپ، بىر پۇتتا جەمئىي ئون تۆت تال بولىدۇ.

پۇت تەمرەتكىسى <تىب> تېرە كېسەللىكى. بۇ كېسەللىكنى بىر خىل كۆكىرىك زەمبۇرۇغى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، كۆپىنچە پۇت بارماقلىرى ئارىسىدا پەيدا بولىدۇ. ئالامەتلىرى: سۇلۇق قاپارتما پەيدا بولۇپ، دائىم قىچىشىدۇ، ئۇچى بۇزۇلغاندا سېرىق سۇ چىقىدۇ، ئېغىرراقلىرى جاراھەتكە ئايلىنىدۇ.

پۇت تېپىشمەك بىرەر ئىشتا قارشى تەرەپ بىلەن ئېلىشماق، زىتلاشماق، تالاشماق، رىقابەتلەشمەك: تۇرسۇن يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ پارتكوم شۇجىسى بولۇپ كۆتۈرۈلگەندىن كېيىن يوشۇرۇن ھالدا مەنسۇر بىلەن پۇت تېپىشمەكتە، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىش يەنىلا كەسكىن داۋاملاشماقتا ئىدى. * ئۇ دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانا بىلەن پۇت تېپىشىپ قالسا، ئۆزىنىڭ تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان ئاشۇ يېرىدىن ئايرىلىپ قېلىشىدىن قورقۇپ تۇرۇۋاتامدىكىن.

پۇت تىرەپ تۇرماق ① ئۆزى قاتناشقان بىرەر ئىش-ھەرىكەت ياكى مەسىلىدە ئاخىرغىچە چىڭ تۇرماق: مەن پەقەتلا ئابدۇراخماننىڭ پۇت تىرەپ تۇرۇشى بىلەن ئوقۇشنى پۈتتۈرۈۋالدىم. ② **مەۋجۇت بولۇپ تۇرماق، ئۆزىنى ساقلىماق:** —پىتنە-ئىغۋا ھېچقاچان ھەقىقەت ئالدىدا پۇت تىرەپ تۇرالىغان ئەمەس!—دېدى مۇنەۋۋەر غەزەپ بىلەن. * سودا ئىدارىسىنىڭ مەسئۇللىرى، توپ مال تارقىتىش ئورۇنلىرىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىزگە يار-يۆلەكتە بولىدۇ، ئۇلارسىز بىزنىڭ پىلانىنى ئاشۇرۇپ ئورۇنلىشىمىزمۇ، شىركەتنىڭ پۇت تىرەپ تۇرۇشىمۇ قىيىن.

پۇت تىقماق مەلۇم دائىرە ۋە چېگرىدىن ھالقىپ، ئاتلاپ كىرمەك، دەسسىمەك: —ئۇ بالا بالىلىق قىپتۇ. مەن ئۇنىڭغا ئېيتاي، باغقا كىرىپ بېھى ئۈزمىسۇن، —دېدى بوۋاي بالىغا ئىچى ئاغرىغان ھالدا، لېكىن بوۋاي گېپىنى تۈگىتىشىگىلا باغ ئىگىسى: —ئۇ يەنە باغقا پۇت تىقىدىغان بولسا، مەن ئۇنىڭ بوينىنى ئۈزۈۋېتىمەن! —دەپ جار سالدى.

پۇت دەسسەپ تۇرماق ← **پۇت تىرەپ تۇرماق.**

پۇت دەسسىگۈدەك يەر يوق كىچىككىنىمۇ بوش ئورۇن يوق.

پۇتقاپۇت، قولغا قول بولماق ← **قولغا قول، پۇتقا پۇت بولماق:** مۇشۇ ئىككى يىلدىن بېرى مەھەممەت روزى نىيازنىڭ خىزمىتىنى يەنە بۇرۇنقىدەكلا قوللىغان ھەمدە ئۇنىڭ پۇتىغا پۇت، قولىغا قول بولۇپ ھەمكارلىشىپ بىللە ئىشلىگەن.

پۇتقا ھۆل خىش قويماق بىراۋنى ئورۇنسىز ماختاپ ئۇچۇرماق، كۆككە كۆتۈرمەك: قويۇپ «دوست»لار پۇتۇمغا خىش، دېسە «سەن ھەممىدىن قالتىس». كۆرەڭلەپ مەنمۇ كۆڭلۈمدە دېدىم «مەن ھەممىدىن قالتىس».

پۇت گۆش ← **سان گۆش.**

پۇتى پۇتىغا تەگمەي بەك ئالدىراشلىق بىلەن، ناھايىتى جىددىي: 11-ئاي كىرىشى بىلەنلا سىدىق ئاكا كارخانىنىڭ خوجىلىق خىزمەت-

لىرىنى پۇتى پۇتىغا تەگمەي ئىشلەشكە باشلىدى.

پۇتىغا چىتىق بولماق بىراۋنىڭ ئىشىغا پۇتلىكاشاڭ، توسالغۇ بولماق.

پۇتىغا چىتىۋالماق بىرەر ئىش ياكى ئەيىب-لىنىشكە باشقىلارنى شېرىك قىلىۋالماق: — ھەي، سادىغاڭ كېتەي، پوقۇڭ ئۆزەڭ بىلەنلا كەتسە بولماسمىدى، ئۇنى نېمىشقا پۇتۇڭغا چىتىۋالدىڭ؟

پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردە بىردەم جىم تۇرالماي، ھەر تەرەپكە چاپقان ھالدا، ناھايىتى ئالدىراش: پادىشاھ بۇ ئەھۋالنى ئاڭلاپ تېخىمۇ غەمگە چۈشۈپتۇ، پۇتى كۆيگەن توخۇدەك بىر يەردە تۇرالماي قاپتۇ.

پۇتىنى تارتىۋالماق ئۆپچە ئىشلىگەن ئىش ياكى توختام، كېلىشىمدىن ئايرىلىپ چىقىۋالماق، ئۆز ئالدىغا بولىۋالماق.

پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئىختىيارىغا قويماي، زورلۇق بىلەن، مەجبۇرىي؛ دەرھال، تېز: ئامانلىق ساقلاش ئىدارىسى مەھمۇتنىڭ قاتىللىقىنى بىلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي تۇتۇپ ئەكەتتى. * پادىشاھ ئۇنى پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئەكىلىشكە تۆت نەپەر نەۋكەر ئەۋەتىپتۇ.

پۇت II مىق [ر] ئېغىرلىق ئۆلچەم بىرلىكى، بىر پۇت 16.38 كىلوگرامغا تەڭ بولىدۇ: مەنسۇر ئالدىنقى يىلى يازلىق يىغىم مەزگىلىدە مەكتەپتىن تەتىل قىلغان باللىرىنى بىنەمگە باش تېرىشكە قوغلاپ، تۆت-بەش پۇت بۇغداي قىلىۋالغانىدى.

پۇتاتماق «پۇتىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تۆنۆگۈن باللارغا تالنىڭ شاخلىرىنى پۇتاتتىم.

پۇتاشماق «پۇتىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىپارگۈل چوڭ ئاپىلىرىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۈزۈم يوپۇرماقلىرىنى پۇتىشىپ بەردى.

پۇتاق ئى ① دەل-دەرەخلەرنىڭ غولى ياكى چوڭ شاخلىرىدىن ئۆسۈپ چىققان تارمىقى، يان شېخى: خېمىر باتۇر چىنار دەرىخىنىڭ تۈۋىگە كېلىپ، دېمىنى ئالغاندىن كېيىن، پۇتاقلارغا ئېسىلىپ چىنارغا چىقىپتۇ. قاق يېرىمىغا چىقىپلا دەريانى يېرىپ كېلىۋاتقان ئەجدىھانى كۆرۈپتۇ. ② كېسىلگەن شاخنىڭ غولدىكى قالدۇقى: قاسىم چاپان ۋە پوتىسىنى دەرەخنىڭ بىر پۇتىقىغا ئىلىپ قويۇپ كەتمەننى قولىغا ئالدى. ③ كۆچمە. بىر پۈتۈن ياكى بىر يۈرۈش ئەقىدىلەرنىڭ مەلۇم تارمىقى، بۆلىكى: شەرىئەتنىڭ پۇتىقى تولا. ④ كۆچمە. يېتەرسىزلىك، نۇقسان، كەمچىلىك؛ قۇسۇر: پۇتاق چىقارماق. * دادام ياغاچچىلىقنى ئۆگىنەي دېسە، ئۇ: — كۈنۈم قىرىندىلار ئارىسىدا ئۆتەمدۇ، مەن ياغاچنىڭ پۇتىقىنى ئالغۇچە ئۆزەمنىڭ مىڭبىر پۇتاقلىرىمنى تۈزىتەي، — دەپ زادىلا گەپكە كىرمىدى. * — سىزغۇ مېنىڭ گېپىمدىنمۇ، ئىشلىرىمدىنمۇ پۇتاق چىقىرىپلا تۇرىسىز، — دېدى ئايالى ئېرىدىن نارازى بولۇپ.

پۇتاق چىقارماق ① شاخلىماق. ② نۇقسان، چاتاق، قۇسۇر تاپماق: يوق يەردىن پۇتاق چىقارماق. *— بۇ ئىشتىن يەنە بىر پۇتاق چىقارمۇ مەنسۇر؟ — دەپ سورىدى ئاسىم مەنسۇرنىڭ جەينىكىدىن ئاستا تۇرتۇپ.

پۇتاقسىز سۈپ. پۇتاق چىقارمىغان، پۇتىقى يوق، پۈتۈۋېتىلگەن.

پۇتاقلىق سۈپ ① پۇتىقى بار: ئاقمولا پۇتاقلىق كونا ئەگرى ھاسىغا تايانغىنىچە نازىمنىڭ ھېكايىلىرىنى كۆزلىرىنى يۇمۇپ، بېرىلىپ تىڭشىدى. ② پۇتىقى كۆپ؛ پۇتىقى، شېخى تولا: قېرى ئۈجمە دەرىخى كېچىدىكى سىرلىق پىچىرلاشلارنى ئۆزىنىڭ پۇتاقلىق، كەڭ، قوپال غولىغا سىڭدۈرۈپ ھېچ نەرسە كۆرمىگەندەك سايە تاشلاپ تۇراتتى.

پۇتالماق «پۇتىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ يول بويىدىكى دەرەخلەر ئاساسەن پۇتىلىپ بولدى.

پۇتبول ئى [ر<ئىنگ] <تەن> ئىككى كاماند-

دىنىڭ ئۆزئارا قارىمۇقارشى تەرەپلىرىدىكى ۋاراتاغا ئاياغ بىلەن تېپىش ياكى باش بىلەن ئۇسۇش ئارقىلىق كۆپرەك توپ كىرگۈزۈش مەقسىتىدە ئۆتكۈزۈلىدىغان ئىسپورت ئويۇنى ۋە شۇ ئويۇندا ئوينىلىدىغان توپ: ئۆتكەن كۈن ئۇ ئىشتىن سىرتقى پۇتبول ئۆگىنىش مەيدانىغا مەشىق قىلغىلى بېرىپ بىر پۇتىنى قايرىۋالدى. ئۇ ماڭالمايتتى. ساۋاقداشلىرى قول هارۋىسىغا ئولتۇغۇزۇپ ئۆيىگە ئەكىلىپ قويدى.

پۇت - قول پۇت ۋە قول: پۇت - قولدا جان قالماسلىق. پۇت - قولى باغلىنىپ قالماق. پۇت - قولنى چۈشمەك. * ئۆز ئۆيۈمنىڭ خۇشلۇقى — پۇت - قولۇمنىڭ بوشلۇقى (ماقال).

پۇت - قولى بوشاشماق پۈتۈن بەدىنى كۈچسىزلەنمەك، ماغدۇرسىزلانماق: بىردىنلا پۇت - قوللىرىم بوشىشىپ ئولتۇرۇپ قالدىم.

پۇت - قولى بوشىماق ئىشنىڭ جىددىي ئالدىراش ۋاقتى تۈگەپ بىكار بولۇپ قالماق: روزاخۇن ئۇنىڭ سوئالىغا بىنائەن: — ھە، ئىش - پىش دەمسىنا، پۇت - قولىمىز بوشاپ، زېرىكىپ تۇرۇۋاتقاندا ساڭا ئىش نەدە تۇرۇپتۇ، — دەپ جاۋاب قايتۇرۇپتۇ.

پۇت - قولدا جان قالماسلىق ① پۇت ۋە قولدا، پۈتۈن بەدىنىدە كۈچ ۋە مادار قالماسلىق، بوشىشىپ كەتمەك: بۈگۈن ناشتىسىز يۈرۈپ، پۇت-قولۇمدا جان قالماپتۇ. ② بىرەر قورقۇنچتىن ۋەھىمىگە چۈشمەك، قورقماق: نۇرمەت شاھىدەنىڭ بىر ياقتىن كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قېلىپ، ئىچىدە «خۇدايىم بار، ئۇنى كۆرۈپ پۇت - قولۇمدا جان قالمىدى، يەنە مېنى كۆرۈپ قالمىسۇن» دەپ ئۆز - ئۆزىگە ئاستا پىچىرلىدى.

پۇت - قولىنى تۈزىمەك پۇت - قولىنىڭ تېلىشىنى، بەدەنىنىڭ هاردۇقىنى چىقارماق؛ دەم ئالماق: — كوممۇنا، كوممۇنا بولۇپ بىر كۈنمۇ ئىشتىن ئايرىلىپ قالغىنىمنى ئۇقمايمەن. بۈگۈن بەك هېرىپ كېتىپتىكەنمەن، بىر ئاخشام پۇت - قولۇمنى تۈزىۋالاي دەپ ئولتۇرۇپ قاپتىكەنمەن، ئاغزىنى بۇزۇپ تىللاۋاتقىنىنى كۆرمەمسەن، — دېدى روزىخان، قوشنىسى ھەلىمخانغا شىۋۇدۇيجاڭ سىيتىنىڭ ئۈستىدىن دەرد تۆكۈپ.

پۇت - قولنى چۈشمەك بىرەرسىنىڭ ھەرىكىتىنى، پائالىيىتىنى چەكلەپ قويماق، قامال قىلماق، قىمىرلىيالمايدىغان قىلىپ قويماق: گومىنداڭ ھۆكۈمىتى خەلقنى ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلىپ، خەلقنىڭ پۇت - قولنى چۈشەپ، ئۇلارنى ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى تۇرالمايدىغان قىلىپ قويدى. * — ئامىمنىڭ پۇت-قولنى چۈشەيدىغان بۇنداق ئەمىر-مەرۇپنى بەلگىلەپ بېرىش ئىنتايىن خاتا، — دەپ رەھبەرنىڭ سۆزىنى بۆلۈۋەتتى ھىمىت ئورنىدىن تۇرۇپ ۋارقىراپ.

پۇت - قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي ←— پۇتىنى يەرگە تەگكۈزمەي.

پۇت - قولى يەرگە تەگمەي ←— ئايىغى - ئايىغىغا تەگمەي: بۇ گەپنى خوتۇنىدىن ئاڭلىغان ئىمىللا ئاكا پۇت - قولى يەرگە تەگمەي، ئۇدۇل بۇغدايلىققا يۈگۈردى.

پۇتلاتماق «پۇتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇتلاش ① «پۇتلىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى. ② ئى. توسالغۇ، پۇتلىكاشاڭ: ئەسكى تامدا قۇشقاچ تولا، نامراتقا پۇتلاش تولا (ماقال). * تۇراخۇن ئاكا روزى شۈجىدىن: — سالا ئېتىزلارنى بەرپا قىلىش چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە، تراكتور، كومبايىنلارنى ئىشلىتىشكە قولايلىق دەپ ئېيتتىڭىز، ئۇنداقتا ئاۋۇ دەرەخلەر تراكتورغا پۇتلاش بولمامدۇ؟ — دەپ سورىدى ئېڭىكى بىلەن ياڭاق دەرىخىنى ئىشارە قىلىپ.

پۇتلاشتۇرماق «پۇتلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئەمما شۇنىسى ئېنىق: ھەممىنىڭ كۆزى ئاۋۋال ساڭا چۈشىدۇ، قىڭغىر دەسسەڭلا پۇتلاشتۇرىدۇ، — دېدى زىۋىرشا، ئۇنىڭغا. * رەقىبنىڭ كۆزەلئاي ئۈچۈن ھەرنېمە قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىمەن. ئۇ باھانە

تېپىپ مېنى پۇتلاشتۇرۇشى، تۈز يولدا تېپىل- دۇرۇشمۇ مۇمكىن.

پۇتلاشتۇرۇلماق «پۇتلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇتلاشماق پ ① يول يۈرگەندە، ماڭغاندا پۇت بىرەر نەرسىگە ئۇرۇلۇپ ياكى تاقىشىپ مۇدۇرۇلمەك: ئەپەندىم بازارغا كېتىپ بېرىپ، بىر تاشقا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ ۋە تاشنى «مىڭ لەنەت، ساڭا!» دەپ تىللاپتۇ. * پەرھات بىر قېتىم دالان ئۆيدىن چاي ئېلىپ كىرگۈچە پۇتلىشىپ كېتىپ قولىدىكى چايمۇ تۆكۈلۈپ كەتتى. ② كۆچمە. بىرەر پېشكەللىك، ئوڭۇشسىزلىق، كېلىشمەسلىكلەرگە دۈچ كەلمەك، يولۇقماق: ئۇ ئادىلنىڭ بىرەر ئىشتا پۇتلىشىپ كېتىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتۈپ يۈردى، بەزىدە: «بىرەر ئاۋارىگەرچىلىككە يولۇقۇپ، مەڭگۈلۈك مېيىپ بولۇپ قالسا، ئەڭ ياخشىسى ئۆلۈپ كەتسە» دېگەنلەرنىمۇ ئارزۇ قىلدى. ③ پۇتلىكا- شاڭ، توسقۇن بولماق، تاقاشماق: سەن، مېنىڭ ئىشىمغا تولا پۇتلاشما.

پۇتلانماق «پۇتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يەرگە چاپلىشىپ ياتقان بۇغداي- لاردىن بىرەر كىشىنىڭ مېڭىشىدىن پۇتلانغانلىقىنى بىلگىلى بولاتتى.

پۇتلۇق I سۈپ. پۇتى بار، پۇت بېكىتىل- گەن: تۆت پۇتلۇق شىرە. * 25-فېۋرال كۈنى ئەتىگەنلىكى شىمالىي مېھمانخانا ئالدىدا ئىنچىكە پۇتلۇق، ئويناقلىغان سېرىق ئاتلارغا مىنگەن ساقچىلار تۇراتتى. * پەگاھنىڭ جەنۇب تېمىغا يۆلەپ تۆت پۇتلۇق ئاددىي ئۈستەل قويۇلغان، ئۈستەلنىڭ ئۈستىنى ئوتتۇرىدىن ئىككىگە بۆلۈپ، بىر تەرىپكە تاۋاق-قاچا، چوكا سالغۇچ، لازىجاڭ قاچىسى، چىنە-چەينەك قاتارلىق نەرسىلەر تىزىلغان، يەنە بىر تەرىپىگە ئىسرىقدان، شامدان قويۇلغانىدى.

پۇتلۇق II سۈپ. مىقدارى مەلۇم پۇت ئېغىرلىقىدا بولغان: بىر پۇتلۇق گىر تېشى. * كېۋىر بېدە باغلىسا مىڭ باغنى يېرىم كۈندە باغلاپ بولىدۇ. تاغار كۆتۈرسىچۇ، ئون پۇتلۇق تاغارنى دەم ئالماستىن ھۆكۈمەت سېڭىنىڭ يۇقىرىسىغا كۆتۈرۈپ ئاچىقىدۇ.

پۇتلىكاشاڭ ئى [پۇتلا + كاشىلا] توسالغۇ، كاشىلا بولىدىغان نەرسە ۋە ھادىسە: ئاز ساندىكى كادىرلار ئۆز ئالدىغا يەرلىك سىياسەت چىقىرىپ، پارتىيىنىڭ نۆۋەتتىكى يېزا ئىگىلىك سىياستىگە پۇتلىكاشاڭ بولۇۋاتىدۇ.

پۇتلىكاشاڭ بولماق توسالغۇ بولماق، دەخلى-تەرۇز كەلتۈرمەك: بۇ خەلق ئىگىلى- كىنى تەڭشەشكە ئېغىر تەسىر يەتكۈزۈپ، ئىشلەپ- چىقىرىشنىڭ راۋاجلىنىشىغا پۇتلىكاشاڭ بولماقتا.

پۇتلىكاشاڭلىق «پۇتلىكاشاڭ» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: — پۇتلىكاشاڭلىق قىلماي، بىر چەتتىرەك تۇرساڭچۇ ئۇكام، — دېدى ئالدىراپ كېلىۋاتقان قاۋۇل ئاخۇن بوسۇغىدا تۇرۇۋالغان بالىنى بىر تەرەپكە ئىتتىرىپ.

پۇتلىماق پ ① پۇت بىلەن باشقا بىرسىنىڭ پۇتىنى ئىلىپ، يىقىتىشقا ئۇرۇنماق: تۇرسۇن يولدا جىم كېتىۋاتقان ئەخمەتنى قەستەن پۇتلىۋەتتى. ② كۆچمە. باشقىلارغا زىيان يەتكۈزمەك، مەلۇم ئورۇن ۋە ۋەزىپىدىن ئېلىۋېتىشقا ئۇرۇنماق: ئادىل ئىنىسىغا: — سادىقنىڭ نىيىتى يامان ئادەم، ئۇنىڭ بىلەن باردى-كەلدى قىلساڭ، ئاخىرى بىر كۈن سېنى بىر ئىشتا پۇتلايدۇ، — دەپ قاتتىق جېكىلىدى. * ئۇنىڭ چاقچاقتا پۇتلاپ قىلغان ھەربىر جۈملە سۆزى يۈرىكىمگە نەشتەردەك سانجىلماقتا ئىدى. ئەگەر باشقا چاغ بولىدىغان بولسا، ئۇنى ئاغزى- بۇرنىغىچە تويغۇزۇپ قويغان بولاتتىم.

پۇتىماق پ. دەل-دەرەخلەر ۋە بەزى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ كېرەكسىز شاخ-شۇمبىلىرىنى كېسىۋەتمەك: ئۇ ئەتىگەنلىك چايغا كەلگۈچە ھاسا بىلەن پوسۇرلاپ يۈرۈپ سالىنىڭ قارىياغاچ ۋە سۆگەتلىرىدىن ئىككى-ئۈچ سېۋەتلىك شۇڭ پۇتىۋالدى.

پۇجۇڭ ئى [خەن] تارىس. ۋاڭنىڭ ئاياللىرىنىڭ پەخرىي نامى؛ ۋاڭنىڭ خوتۇنى: پۇجۇڭ

خېنىم. چوڭ پۇجۇڭ ئاغىچا. كىچىك پۇجۇڭ ئاغىچا. * شامەخسۇت كېسەل بولۇپ يېتىپ قالغاندىن بۇيان، پۇجۇڭ ئاغىچا ھەر كۈنى بىر — ئىككى قېتىم يوقلاپ كىرەتتى. ئۇ كىرگەن چاغلاردا بۇ ھۇجرىدا ئەركەك جىنسى قالماي، ھەتتا تۇرشا تۇغېيگى بىلەن ئوردا تېۋىپلىرىمۇ كۆزدىن غايىب بولۇشى كېرەك ئىدى.

پۇچ سۈپ. ئىچى بوش، مېغىزى يوق، پۇچەك: پۇچ ياڭاق. * قاسىم ئاكام: — شاڭجاڭ، قورساقنى ئېسىپ قويغىلى بولمايدۇ، بالىلارنىڭ يىلىكى پۇچ بولۇپ قالمىسۇن دەيمەن، — دېدى.

پۇچ بولماق پۇچەك بولۇپ قالماق، پۇچەكلەشمەك: بۇ يىلقى ياڭاقلارنىڭ تولىسى پۇچ بولۇپ كېتىپتۇ. * بالىلار كىچىكىدە ئوبدان ئوزۇقلانمىسا، يىلىكى پۇچ بولۇپ قالىدۇ.

پۇچەك سۈپ ① ئىچى بوش، مېغىز ئالالمىغان، مېغىزى يىگىلەپ كەتكەن؛ مېغىزى تولمىغان: پۇچەك دان. پۇچەك بۇغداي. پۇچەك ئۇرۇق. * ئۇ بەلبېغىغا ئورىۋالغان قوناقتىن ئىككى باشنى ئېلىپ ماڭا كۆرسەتتى، بۇ قوناقلارنىڭ ئىككىلىسى ئاق مەدەك يۇرۇقىدىن بولسىمۇ، لېكىن بىرى ناھايىتى دانلىق ھەم يوغان ئىدى، يەنە بىرى بولسا پۇچەك ئىدى. ② كۆچمە. ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيدىغان، تايىنى يوق، قۇرۇق: سادىقجان جوزىغا موشتلاپ ۋارقىراپ بىر سائەتچە سۆزلىدى، ئاندىن كېيىن تېخىمۇ بىمەنىلىشىپ يەنە دېگىنىنى يەنە دەپ توختۇرۇقسىز پۇچەك گەپلەرنى قىلىشقا باشلىدى.

پۇچەكلەشتۈرمەك «پۇچەكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» سوتسىيالىزمنى پۇچەكلەشتۈرۈۋەتتى.

پۇچەكلەشتۈرۈلمەك «پۇچەكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇچەكلەشمەك پ ① مېغىز ئالالماسلىق، پۇچەك ھالەتكە كەلمەك، پۇچەك بولۇپ قالماق: تۇرسۇنخان كۆڭلى يېرىم بولغان ھالدا: — بۇ يىل شالىغا ئۇششۇك تېگىپ، پۇچەكلىشىپ كەتكەنلىكتىن جىڭ باسالمىدى، — دېدى. ② كۆچمە. مەنىسىز، قۇرۇق، چاكىنا بولۇپ قالماق: ئوقۇتقۇچى تۇرسۇننىڭ ماقالىسىنى كۆرۈپ مۇنداق دېدى: — ماقالىڭىزنىڭ ئاخىرى بىرئاز پۇچەكلىشىپ كېتىپتۇ. پاكىتلىرى دەل، مەزمۇنى ئېنىق بولسۇن، سۆزنى تەكرارلاۋەرمەڭ...

پۇچەكلىك «پۇچەك» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ياڭاق پۇچەكلىكتىن جىڭ باسمىدى. * مەن ئۇلاردىن باشقىلارنىڭ ئەسەرلىرىدە پۇچەكلىك، پەسلىك، بىمەنىلىكلەرنىڭ بار - يوقلۇقىغا ھۆكۈم قىلىشنى ئۈمىد قىلالمايمەن.

پۇچقاق I ئى ① ئىشتاننىڭ تىزدىن تۆۋەن تۇرىدىغان قىسمى: ئىشتاننىڭ پۇچقىقى. * ۋالىي پۇچقاقلىرى تۇرۇلگەن كىشىلەرنىڭ يامغۇرنىڭ يېغىشىغا قارىماي بىر خىلدا ئېتىزدا ئىشلەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ھاياجانغا چۆمدى. ② ھايۋانلارنىڭ تىزدىن تۆۋەن قىسمى ۋە ئۇنىڭ تېرىسى: تۈلكە پۇچقىقىدىن تىكىلگەن جۇۋا. ③ چەت، ياقا: بۇلۇڭ - پۇچقاق. ياقا - پۇچقاق.

پۇچقاقتىن پۈۋلىمەك بىراۋنى ماختاپ ئۇچۇرماق، يەل بەرمەك: پۇچقىقىدىن پۈۋلىسە ماختاپ بىراۋ، تانىسىز لەگلەك كەبى كەتسە ئۇچۇپ. يۈرگىنىڭدە تور تۇتۇپ سەن يۇرت ئارا، قانچىلىك كۆپ ماختىسا مەدھىيە ئوقۇپ.

پۇچقاقتا پىت چۇشمەك ⟵ **پاچاقتا پىت چۇشمەك**.

پۇچقاقنى تۈرمەك بىرەر ئىش - ھەرىكەتكە كىرىشىش ئۈچۈن تەييار تۇرماق، ھازىر بولماق، ھازىرلانماق.

پۇچقاق II ① ئى. ھەر خىل پارچە - پۇرات تېرە پۇرۇچلىرى: پۇچقاق جۇۋا. ② سۈپ. مەللە رەڭ، ئالىتاغىل: پۇچقاق مۈشۈك.

پۇچقاق جۇۋا ھەر خىل پارچە - پۇرات تېرە پۇرۇچلىرىدىن قۇراشتۇرۇلۇپ تىكىلگەن جۇۋا.

پۇچقاق مۈشۈك مەللە رەڭ، ئالىتاغىل

مۈشۈك: يۇمشاق بىرنەرسە يۈزۈمنى سىيپىغاندەك مەلۇم بولدى. چۆچۈپ كۆزۈمنى ئاچسام، بىزنىڭ پۇچقاق مۈشۈك! بىر ئۇ ياققا، بىر بۇ ياققا ئۆتۈپ قۇيرۇقى بىلەن يۈزۈمنى يۇمشاققىنا سىياپ مېنى ئويغاتقانىكەن.

پۇچقاقلىق سۈپ. پۇچقىقى بار: ئۇنىڭ كاۋا چېچەكى رەڭگە مايىل رەختتىن تىكىلگەن كەڭ پۇچقاقلىق ئىشتىنى، قىزىل خۇرۇمدىن تىكىلگەن ئېگىز پاشنىلىق بەتىنكىسى، يېشىغا نامۇناسىپ ھالدا قويۇۋالغان بۇرۇتى بولمىسا بەئەينى ئايال كىشىنىڭ ئۆزى ئىدى.

پۇچقاقلىق ئىشتان پايپىقى بولمىغان، ئىشتان-چاپىنى بىرگە تىكىلگەن قىشلىق بالىلار كىيىمى؛ ئىشتان.

پۇچماق (توغرىسى: پۇچقاق) ← **پۇچقاق**.

پۇچۇق ① سۈپ. پارچىلانغان، ئۇچۇپ كەتكەن؛ سۇنغان: پۇچۇق چىنە. * ئۇ، ئاتىسىدىن قالغان ھېلىقى بىر دانە پۇچۇق قازاننىڭ تارىخى توغرىسىدا خېلى تەپسىلىي توختالدى. ② پۈتۈن ئەمەس، يېرىم: پۇچۇق نان. * ئەخمەت ۋە نۇردۇن ئەنە شۇ بىر زاغرىنى پۇچۇقتىن يېدى. ③ پاناق، ماكچايغان، كەمتۈك: بۇرنى پۇچۇق. * دورامچۇقنىڭ ئاغزى پۇچۇق (ماقال).

پۇچۇقلاشماق «پۇچۇقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بىز ئىككىمىز بىر نان تاپساق پۇچۇقلىشىپ يەپ چوڭ بولغان ئوغۇللاردىن ئىدۇق.

پۇچۇقلانماق «پۇچۇقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: تەخسە پۇچۇقلىنىپ كەتتى.

پۇچۇقلىماق پ. پۈتۈن نەرسىنىڭ بىرەر يېرىنى سۇندۇرماق، پۇچۇق ھالەتكە كەلتۈرمەك، ئۇشتۇماق: ئۆي ئىگىسى مېھمانلارغا: — قېنى، مېھمانلار، چايغا باقايلى، — دېگەچ، لېگەندىكى ناننى پۇچۇقلىدى.

پۇچۇلدۇرماق «پۇچۇلماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇچۇلدۇرۇلماق «پۇچۇلدۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇچۇلماق پ ① بىر پۈتۈن ساق نەرسىنىڭ مەلۇم بىر يېرى سۇنۇپ كەتمەك، پۇچۇقلانماق، پۇچۇق بولماق: چەينەكنىڭ جوغىسى پۇچۇلۇپ كەتتى. * چىنە يۇيۇلغۇچە دىققەتسىزلىكتىن تاشقا تېگىپ پۇچۇلدى. ② قاتلىنىپ پۈرلىشىپ، ئەسلىي قىياپىتىدىن ئۆزگىرىپ كەتمەك: قول يازمىنىڭ چۆرىلىرى پۇچۇلۇپ بەزى يەرلىرىنىڭ خەتلىرى ئۆچۈپ كەتكەنىدى. ③ كۆچمە. دەرد-ئەلەم، ئازاب دەستىدىن ئەسلى كۆرۈنۈشىنى يوقاتماق، قورۇق چۈشۈپ، سەتلەشمەك (يۈز، چىراي ھەققىدە): ئۇنىڭ كۆزلىرى بەقەمدەك قىزىرىپ كەتكەن، چىرايىدىن توپا ئۆرلەپ، گۈزەل ھۆسنى پۇچۇلغانىدى. * مۇشكۈل ئەمگەكتىن پۇچۇلغان ھەر چىراي، نۇر چېچىپتۇ شۇ كۈنى بوپ مىسلى ئاي.

پۇچىلاتماق «پۇچىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇچىلاشماق «پۇچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى:

پۇچىلانماق «پۇچىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: — ئادەمنىڭ نومۇسىنى كەلتۈرۈپ، بۇ جىن ئۇرغۇر مەستلەر «سىزگە ئۇنداق كۆيدۈم، بۇنداق پۇچىلاندىمەي، سىز ئۇنداق چىرايلىقەي» دەپ مېنى جىلە قىلدى، — دېدى ئايشەمخان خىجىل بولۇپ تۇرۇپ. * نومۇستىن يۈرىكى پۇچىلانغان قىز يۇرتىغا — ئانىسىنىڭ قېشىغا كەتتى.

پۇچىلىماق پ ① چوغ ياكى قوقاسقا تاشلاپ ئۇنىڭ ئۈستىدە ئۇ يان-بۇ يان ئۆرۈپ، سۈركەپ، ياكى كۆمۈپ پىشۇرماق: بالىلار كۆكباش پۇچىلاپ يېدى. * بېشىر، يەردىن ئاقلانمىغان ئىرغاي دەستىدىن ئىككىسىنى ئېلىپ چىقتى. ھويلىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا گۈلخان يېقىپ دەستىلەرنى پۇچىلاپ ماتىغۇچ بىلەن ماتىدى. ② كۆچمە.

ئازابلىماق، قىينىماق: رەشك ۋە كۇندەشلىك ئوتلىرى مەنسۇر بەگنىڭ ۋۇجۇدىنى پۇچىلىدى.

پۇخا (توغرىسى: پىغان) ← **پىغان.**

پۇخادىن چىقماق (توغرىسى: پىغاندىن چىقماق) ← **پىغاندىن چىقماق.**

پۇخان (توغرىسى: پىغان) ← **پىغان.**

پۇختا سۈپ [پ] ① چىدامىلىق، چىڭ، مۇستەھكەم، پىششىق: پۇختا رەخت. پۇختا توقۇلغان پايپاق. پۇختا قەغەز. * ۋېلىسىپىتلەرنىڭ ئىچىدە «كەپتەر» ماركىلىق ۋېلىسىپىت ئەڭ پۇختا بولۇپ، ئۇنىڭغا 150 كىلوگرام يۈكنى ئارتىپ ماڭسىمۇ ھېچبىر چاتىقى چىقمايدۇ. * ئاساسىي قاتلاملارنىڭ قۇرۇلۇشىنى زور كۈچ بىلەن كۈچەيتىپ، ئاساسىي قاتلامنىڭ سىياسىي خىزمىتىگە پۇختا ئاساس سېلىش لازىم. * ئۆتكەن يىلى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى ئىگىلىكىنى تەڭشەش قائىدىسىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش داۋامىدا پۇختا قەدەم بىلەن ئىلگىرىلىدى. ② بىرەر ئىش كەسىپ ۋە ئىلىمدا ياخشى، پىششىق، مۇكەممەل: رەئۇپ ئىسىملىك بۇ خۇش چاقچاق تاتار يىگىتى قازاق خەلقىنىڭ ئۆرپ-ئادەت ۋە تىلىنى پۇختا بىلىدىكەن، گارمون چېلىشقىمۇ ماھىر ئىكەن. * تاھىر رۇس تىلىغا پۇختا ئاساس سالدى. * بۇرۇنقى زاماندا بىر بوۋاي بىلەن موماي ئۆتكەن بولۇپ، بىرلا ئوغۇل پەرزەنتى بار ئىكەن. ئۇلار ئوغلىنىڭ بەختىيار ئۆتۈشىنى ئارزۇ قىلىپ، ئۇ بالىغا «بەختىيار» دەپ ئات قويغانىكەن. بەختىيارمۇ تىرىشچان، ئۆي ئىشلىرىغا پۇختا بالا بولۇپ چوڭ بولۇپتۇ.

پۇختىلاتماق «پۇختىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇختىلاشماق «پۇختىلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇختىلانماق «پۇختىلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: پارتىزانلار تۈزۈشتى پىلانىنىمۇ باشقىچە. پۇختىلاندى بۇ جەڭنىڭ تەييارلىقى تاڭغىچە.

پۇختىلىق «پۇختا» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئىشنى پۇختىلىق بىلەن قىلماق. * يىگىت ئەسكەرلىرىنى پۇختىلىق بىلەن جەڭگە تەييارلاپتۇ. تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن يىگىت ئەسكەرلىرى بىلەن دۈشمەن ئۈستىگە ئاتلىنىپتۇ.

پۇختىلىماق پ. پۇختا، چىڭ، مۇكەممەل قىلماق؛ مۇستەھكەملىمەك؛ پىششىقلىماق: قاشنى پۇختىلىماق * بوۋاي، بۇ كۈنلەردە ئوبدانراق پۇل يىغىپ تاشۋاينىڭ توي تەييارلىقىنىمۇ پۇختىلىۋالسام دەپ ئويلايتتى. * ئاندىن كىچىك كۆچەتنى تىكتى ئاستا ئاۋايلاپ. توپا تاشلاپ تۈۋىگە چىڭىتتى ھەم پۇختىلاپ.

پۇخۇن ئى. دىئال. قۇرغۇن.

پۇدەستە سۈپ. دىئال ① كۆڭلى قارا. ② تۇم قارا.

پۇر I تەق. **قۇشلار ئۇچقان چاغدا قانىتىنىڭ ھاۋادا ھەرىكەتلىنىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز:** ئۈزۈمگە قونغان بىر توپ قۇشقاچلار مىلتىقنىڭ «پاڭ» قىلىپ ئېتىلىشى بىلەنلا «پۇر» قىلىپ ئۇچۇپ كەتتى.

پۇر II رەۋ [پ] **تولغان، تارقالغان، يېيىلغان، بىركەلگەن ھالەت:** ئالەمگە پۇر كەتمەك. ھۇشۇر ئەلەس دۈيگە كېلىشتىن ئىلگىرى ھۆكۈمەتتىن ئورۇنلىشىش سوممىسى ئالغانلىقى بۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ ئاغزىدا پۇر ئىدى.

پۇر بولماق ← **پۇر كەتمەك:** بۇ ماجىرا ئەل ئاغزىدا پۇر بولۇپ، گۇڭشې باشلىقلىرىنىڭ قۇلاقلىرىغىچە يەتتى، ئاخىرى ھادى باشقا تراكتورغا يۆتكىلىپ، پولات بۇ تراكتورنىڭ مۇستەقىل خوجايىنى بولدى.

پۇر قىلماق ئەتراپقا تارقاتماق، يايماق: ئىش ھەمىشە ئوڭۇشلۇق بولۋەرمىدى، مەكتەپتە يۈز بەرگەن بىر ئىش ساۋۇتجاننىڭ نامىنى مەكتەپكە پۇر قىلدى.

پۇر كەتمەك ئەتراپقا تارقالماق، بىر ئالماق، يېيىلماق، قاپلىماق: بۇ ۋەقە شۇ كۈنىلا پۈتۈن شەھەرگە پۇر كەتتى. * «گۈزەلنى كىنو ئىستودىيەسىگە ئېلىپ كېتىدىكەن» دېگەن خەۋەر پۈتۈن مەكتەپكە پۇر كەتتى.

پۈراتماق ① «پۈرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گۆشنى پۈرىتىپ قويىماق. * گۈلسۈمخان ئانا ئۆتكەن پەيشەنبە كۈنى ئۆلۈكلەرنىڭ روھىغا ئاتاپ ياغ پۈراتتى. ② كۆچمە. ئۆزىنىڭ قارشى تەرەپكە دىمەكچى بولغىنىنى ئەسكەرتمەك، شەپە بەرمەك، دارىتماق: ئەخەت بۇ ھەقتە يېقىن قولۇم — قوشنىلارغا، ئۇرۇق - تۇغقانلارغا گاھ پۈرۈتۈپ، گاھ ئوچۇق - ئاشكارىلا ھال ئېيتاتتى. * ئۇ ئاخىردا بۇ ئىشلارغا توسالغۇلۇق قىلغۇچى كۈچلەرنىڭ يېمىرىپ تاشلىنىدىغانلىقىنى كەسكىن ئەسكەرتتى، بولۇپمۇ ئىقتىسادىي ئىشلارنى ئالاھىدە پۈراتتى.

پۈرىتىشماق «پۈراتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئابىدەمنىڭ ئۆلگەنلىك خەۋىرى قاراقۇمغا يېتىپ كەلگەندە، ئايۇپ شۇجى قاتارلىقلار قاتتىق ئېچىندى. رەناخان قاتارلىق ئاق كۆڭۈل ئاياللار بولۇك - پۇچقاقلاردا كۆز يېشى قىلدى. ئۇنىڭ روھىغا ئاتاپ خالىس ياغ پۈرىتىشتى، دۇئا - تىلاۋەت قىلىشتى.

پۈراش «پۈرىماق» پېئىلىنىڭ يەنە بىر خىل ئىسىمدىشى: پۈراش سەزگۈسى. پۈراش نېرۋىسى.

پۈراش سەزگۈسى <پسخول> پۈرايدىغان ماددىلارنىڭ گاز ھالىتىدىكى مولېكۇلىلىرى بۇرۇن پەردىسىگە تەسىر قىلغاندا ھاسىل بولغان سېزىم.

پۈراش سېزىمى <فىزىئول> بۇرۇن بوشلۇقى شىللىق پەردىسى سىرتقى ماددىلارنىڭ گاز مولېكۇللىرى بىلەن ئۇچراشقاندا پەيدا بولىدىغان سېزىم.

پۈراشتۇرماق «پۈراشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۈچ ئىت ئېرىق، چىغلارنى پۈراشتۇرۇپ، تىللىرىنى چىقىرىشىپ ئاتنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ ماڭماقتا ئىدى.

پۈراشماق «پۈرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ماشىنا ئەتراپىدا تۇرغانلارنىڭ ھەممىسى ماشىنا ئوت ئالغاندا بېنزىننىڭ كۆيگەن چاغدىكى سېسىق ھىدىنى پۈراشتى، چوڭ چاتاق چىققانلىقىغا ھېچكىمنىڭ گۇمانى قالمىدى. مۇناسىۋىتى بار ياكى يوق بولۇشىغا قارىماي بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ چىرايى تاتىرىپ كەتتى.

پۈراق ئى ① پۈراش سېزىمى ئارقىلىق سېزىلگەن ھەر خىل ھىد: مەززىلىك پۈراق. سېسىق پۈراق. * قازاندا پورۇقلاپ قايناۋاتقان گۆشنىڭ مەززىلىك پۈرىقى ئىشتىھانى غىدىقلاپ دىماغقا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى. ② كۆچمە. خىسلەت؛ ئالامەت، بەلگە، شەپە، قىياپەت: ئۇ كىشىنىڭ سۆز - ھەرىكىتىدىن ئەمەلدارلىق پۈراق چىقىپ تۇراتتى. * جامالىدىننىڭ يۈرىكى دۈكۈلدەپ كەتتى. ئۇ مانا بۇ سۆزلەردىن ھەقىقەتنىڭ پۈرىقىنى سېزىۋالغانىدى. ③ كۆچمە. سۆزدە، ناخشا، مۇزىكا قاتارلىقلاردا ئۆزگىچە بىلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدىلىك، خۇسۇسىيەت؛ ئۇسلۇب: مەتتۇرسۇنىنىڭ تەلەپپۇزىدىن خوتەن تىلى دىئالېكتىنىڭ پۈرىقى چىقىپلا تۇرىدۇ.

پۈراقسىز سۈپ. پۈرىقى بولمىغان، پۈرىقى يوق: چۆللەردە ياشىغان يانتاقنىڭ ئەمما، شېكىرى كېسەلگە بولىدۇ داۋا، پۈراقسىز گۈل بولۇپ باغدا ئۆسكەندىن، چۆلدىكى يانتاقتەك ياشىغان ئەلا.

پۈراقلىق سۈپ. پۈراپ تۇرىدىغان، پۈرىقى بار: خۇش پۈراقلىق گۈل. * — ھەئە، ۋاقىت زىچ، شەھەر ئەتراپىدىكى يېزىلاردا ئورما ئالىدىغان باشلىنىپ كەتتى، — دېدى ۋالىي پۈراقلىق چايدىن بىر يۇتۇم ئىچىپ تۇرۇپ.

پۈراقلىق ئاپپىلسىن <بوت> ① سۇزاپ ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن تۇخۇمسىمان، گۈلى ئاق كېلىدۇ؛ مېۋىسىنىڭ شۆپىكى قېلىن بولۇپ خۇش بۇي پۈرايدۇ، ئېتى چۈچۈمەل كېلىدۇ، ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

پۈراقلىق موم ← **ئوزوكېرىت.**

پۈر - پۈر «پۈر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى:

بىركۈنى، ئىگەم ھويلىدا ئۆرە تۇرۇپ تاماكىسنى پۇر-پۇر ئىس چىقىرىپ چېكىۋاتقانىكەن. مەن تېخى بۇ ئادەمزاتنىڭ ئىستېمال قىلىدىغان ئەڭ ئېسىل بىر خىل نېمىسى ئوخشايدۇ دەپ دىققەت-ئېتىبارىم بىلەن قاراپ تۇرۇپتىمەن.

پۇرجا ئى. دىئال. پۇرسەت، ۋاقىت.

پۇرچاق <ئى بوت> ① پۇرچاق ئائىلىسىگە كىرىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك، دېنى ماشتىن يوغان، سېرىق پۇرچاقتىن سەل كىچىكرەك، رەڭگى ئاق، سېرىق ۋە قارا بولىدۇ. دېنى قوشۇمچە يېمەكلىكلەر ئورنىدا ئىشلىتىلىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ دېنى: دادامغا يوق پۇرچاق ئاتامغا نەدە (ماقال).

پۇرچاق ئائىلىسى <بوت> قوش پەللىلىك ئۆسۈملۈكلەرنىڭ بىر ئائىلىسى؛ سامان غوللۇق، ياغاچ غوللۇق بولۇپ، تەخمىنەن مىڭ خىلدىن ئارتۇق ئۆسۈملۈكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ مېۋىسى چوكا مېۋە؛ دادۇر، خاسىڭ، تۇخۇمەك قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر بۇ ئائىلىگە كىرىدۇ.

پۇرچاق چېرىپپاشكىسى <زوئول> بىر خىل ھاشارات. بەدىنى كەڭ ھەم ياپىلاق بولۇپ، تۇخۇمغا ئوخشايدۇ؛ يېتىلگەنلىرىنىڭ رەڭگى قارا، تۇۋتى قويۇق ئۆسىدۇ؛ قانىتى قاتتىق، ئۈستىدە ئىللىپىس شەكىلدىكى داغلاردىن ھاسىل بولغان تاغىل يوللىرى بولىدۇ؛ پۇتى قىزىلغا مايىل سېرىق كېلىدۇ. ئۇ پۇرچاقنىڭ زىيانداشى ھېسابلىنىدۇ.

پۇرچىقى پىششىماسلىق ←— **پېيىزى پىشىشماسلىق**: — مەنسۇر بىلەن نېمشقا پۇرچىقى پىششىمايدىكەن، تاڭ؟ — دەپ سورىدى زۇلال. — نېمشقا بولاتتى، مەنسۇر پۇلنى جىقراق تاپايلى دەيدىكەن، ئەكبەر بولسا ئادەملەرنىڭ ئەگرى يەرلىرىنى تۈزەيلى دەيدىكەن، ئېيتماققا ئاسان بولغان بىلەن بۇ ئىككى ئىش تۇزغۇن ئىشلاردا دوقۇرۇشۇپ قالىدىكەن.

پۇرچاقلىق ئى. پۇرچاق تېرىلغان، پۇرچاق ئۆسكەن يەر: بىز يەكشەنبە كۈنى پۈتۈن بىر كۈن پۇرچاقلىقتا بېرىپ ئوت ئوتىدۇق.

پۇرچاقلار <بوت>پۇرچاق تىپىدىكى ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئومۇمىي نامى. مەسىلەن: جاڭدۇ، كۆك پۇرچاق، نوقۇت، ماقىلە، دادۇر، سېرىق پۇرچاق، سەي پۇرچىقى قاتارلىقلار.

پۇررىدە رەۋ ①«پۇر» قىلغان ئاۋاز چىقىرىپ، «پۇر» قىلغان ھالدا: ھويلا تېمىدىن شۇڭغۇپ كىرگەن بىر قارلىغاچ بېشىمىز ئۈستىدىن پۇررىدە ئۇچۇپ بېرىپ، پېشايۋاندىكى ئۇۋىغا قوندى ۋە بىز تەرەپكە قاراپ قۇيرۇقىنى لىڭشىلداتقىنىچە ۋىچىرلاشقا باشلىدى. ② كۆچمە. ھەش-پەش دېگۈچە، تېزلا: قوناققا بىرلا سۇ كىرىش بىلەن پۇررىدە كۆتۈرۈلۈپ، غوللىرى جانلىنىپ كەتتى.

پۇرژىنا ئى [ر] ھەر خىل ماشىنا ۋە مېخانىزملارغا ئورنىتىلغان، سىرتقى كۈچنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىشى بىلەن يېغىلىپ قىسقىرايدىغان ياكى ئۇزىرايدىغان ھەمدە ئۇزىرىغاندىن كېيىنمۇ ئەسلىي ھالىتىگە قايتالايدىغان بۇرىما شەكىللىك قاتتىق جىسىم. ئۇ ئادەتتە قېتىشما پولاتتىن ياسىلىدۇ: سائەتنىڭ پۇرژىنىسى ئۈزۈلۈپ كەتتى.

پۇرژىنا پولات <سانا> پۇرژىنا ياساش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان پولاتلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئادەتتە، تەركىبىدىكى كاربوننىڭ مىقدارى 0.50 پىرسەنتتىن 0.85 پىرسەنتكىچە بولىدۇ. ئۇ يۇقىرى ئېلاستىكلىق چەك، چارچاش چېكى ۋە يېتەرلىك ئېلاستىكلىققا ئىگە بولىدۇ. دائىم ئىشلىتىدىغان قېتىشما پۇرژىنىلىق پولات تەركىبىدە سىلىتسىي، مانگان، خروم، ۋانادىي، مولىبدېن قاتارلىق ئېلېمېنتلار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىكى خروم، سىلىتسىي، ۋانادىيلارنىڭ ئېلاستىكلىقى ئەڭ يۇقىرى بولىدۇ.

پۇرژىنلىق سۈپ. پۇرژىنىسى بار، پۇرژىنا بېكىتىلگەن: پۇرژىنلىق ئورۇندۇق. * ئىچكىرىكى ئۆيدىكى ئىككى كىشىلىك قوش پۇرژىنلىق سىم كارىۋاتنىڭ بېشىدىن ئاشۇرۇپ يىغىلغان ئورۇن-كۆرپىگە بىر يۇڭ ئەدىيال يېپىلغان بولۇپ، ئۈستىدىكى ئىككى جۈپ پەي ياستۇق پۇۋلەپ قويغاندەك تىك تۇراتتى.

پۇرژىنلىق ئىشىك <بن> كېشىكى بىلەن قانىتى ئارىسىغا پۇرژىنا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە ئۆزلۈكىدىن يېپىلىپ قالىدىغان ئىشىك.

پۇرسەت ئى [ئە] بىرەر ئىشنى بېجىرىش ئۈچۈن ئەڭ قولاي بولغان ۋاقىت، پەيت: پۇرسەت كەلمەك، پۇرسەت كۈتمەك. پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويماق * هازىر ئۇلار دۈشمەننىڭ دىققىتىنى ئۆزىگە تارتىپ، ساي تەرەپتىن هۇجۇم قىلىدىغان ئاساسىي قىسىم ئۈچۈن پۇرسەت ياراتماقتا ئىدى.

پۇرسەت تاپماق ← **پۇرسەت چىقماق:** ئەركىن پۇرسەت تاپسىلا كىتاب ئوقۇيتتى. * ئاشىقلار شۇ يوسۇندا دىدار تېپىشتى، نە دىدار-كى، دىدار ئاتلىق گۈلزار تېپىشتى. شۇندىن بۇيان تاپسا پۇرسەت گاهى-گاهى، ئەيلەر بولدى يار بويىنى قارارگاهى.

پۇرسەت چىقارماق ئەپلىك پەيت، ۋاقىتنى قولغا كەلتۈرمەك، ياراتماق: مەن پۇرسەت چىقىرىپ ئۇنىڭ يېنىغا بىر بېرىپ كېلەي دەۋاتىمەن.

پۇرسەت كەلمەك مۇۋاپىق پەيت، شەرت-شارائىت يېتىپ كەلمەك: ئازادلىقتىن كېيىن ئۆتمۈشتە ساۋاتسىز قالغان نۇرغۇن دېھقانلار ئۈچۈن بىلىم ئېلىش پۇرسىتى كەلدى.

پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلمەك ئەپلىك پۇرسەت ياكى ۋاقىتتىن مۇۋاپىق پايدىلانماق: پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلگەن شەيخ جامائەتكە يېتەكچىلىك قىلىپ مازارنىڭ بۇزۇلغان، ئۆرۈلگەن يەرلىرىنى رېمونت قىلدى. مەسچىت، چۈشكۈنخانىلارنى يېڭى هالەتكە كەلتۈردى. شۇ قاتاردا ئۆزىنىمۇ ئۇنتۇپ قالمىدى.

پۇرسەتنى قولدىن بەرمەك قولاي، ئەپلىك پۇرسەت ياكى ۋاقىتتىن پايدىلانماي، ئۇنى بىكار كەتكۈزۈۋەتمەك: شۇنداق ئەپلىك پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويۇپ ئەتىلىككە «ۋاي ئىست» دېگەن بىلەن ئورنىغا كەلمەيدۇ.

پۇرسەتپەرەس سۈپ [ئە+پ] بىرەر مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدا هەرقانداق پۇرسەتنى قولدىن بەرمەيدىغان، پۇرسەت كۈتۈپ يۈرىدىغان، پۇرسەتنىڭ كويىغا چۈشكەن: پۇرسەتپەرەس ئادەم. پۇرسەتپەرەس كىشى. * هۇشۇر گەپدان، ئىنتايىن پۇرسەتپەرەس بىرنېمە ئىدى. هىيلە-مىكىردە يەتمىش ئىككى خىل هۈنەر چىقىرالايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئىشلەپچىقىرىش دۇيىمدە ئۇنىڭ جەمەتى مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەيتتى.

پۇرسەتپەرەسلىك «پۇرسەتپەرەس» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: بۇنداق خىزمەت ئىستىلى جاللىغا ئوخشاشلارنىڭ پۇرسەتپەرەسلىك قىلىپ ئۆز مەقسىتىنى هىيلىگەرلىك بىلەن ئىشقا ئاشۇرۇشىدا يېتەرلىك زېمىننى هازىرلاپ بېرەتتى. * بەزى گۇمانلىق كىشىلەر ئاپتوبۇستىكى ئادەملەرنى قەستەن قىستاپ پۇرسەتپەرەسلىك قىلىدۇ.

پۇرقەت ئى (ئە) ① يېرىت. ئۆزىگە ئەزىز ۋە سۆيۈملۈك دەپ هېسابلانغان كىشى ياكى نەرسىدىن ئايرىلىش؛ جۇدالىق، هىجران: نىگارىم خاكپايى دەپ كۆزۈمگە تۇتىيا قىلدىم، بويۇم يادەك ئېگىلدى پۇرقىتىڭدىن جان بولۇپ بىمار. * ئاڭلىسام ئايالىم كۈتمەپتۇ مېنى، ئۇستازىم ئابدۇللا كېتىپتۇ دەرتتە. سىلەرنى ئىزدىدىم، ئالالماي ئۈچۈر، قېيقالدىم ئالەمچە غەمدە، پۇرقەتتە. ② ئەرلەرنىڭ ئىسمى.

پۇرقەتلىك سۈپ. ئايرىلغان، جۇدا بولغان: ئەي ۋەتەن غېمىڭدا پۇرقەتلىك بېشىم، گەر ئۆلسەم زاتىمغا ئېتىم ئېلىشماس. سەن ئۈچۈن كۆزۈمدىن تۆكۈلگەن يېشىم، دۈشمەنگە قارشى گاڭ ئوقتىن قېلىشماس.

پۇرقۇتماق «پۇرقۇماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: بالا دادىسىنىڭ كۆرسەت-

مىسى بويىچە بىر پادا كالىنى ھەيدەپ مېڭىپتۇ، دەرۋەقە كالىلار بىر يەرگە بارغاندا قاتتىق ھۆركىرىشىپ ئالدى ئىككى پۇتىدا يەرنى تىلغاپ، توپىنى ئاسمانغا پۇرقۇتۇپتۇ. * بۈگۈن شاد تەنتەنە ئىچىدە گۈزەل غۇلجا ناۋا قىلدى. چېچەكلەر پۇرقۇتۇپ ئىپار، چىمەنلەر شوخ جۇلا قىلدى.

پۇرقۇشماق «پۇرقۇماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بەس-بەستە گۈللەرگە سۇ پۇرقۇشۇۋاتاتتى.

پۇرقۇماق پ ① سۇ ياكى باشقا نەرسىلەرنى ناسوس قاتارلىق نەرسىلەر بىلەن چاچماق: ئۇ بىكار بولسىلا گۈللەرگە سۇ پۇرقۇيتتى. ② ئات، ئېشەكلەر بوغۇز يېگەندە گېلىدا تۇرۇپ قالغان داننى ياندۇرۇش ئۈچۈن بۇرنىدىن ئاۋاز چىقىرىشقا ئىپتىلىدۇ: چىلان تورۇق ئات بوغۇز يەۋېتىپ، پات-پاتلا پۇرقۇپ قوياتتى.

پۇرقىراتماق «پۇرقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆركەم سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك بىنا ئالدىدا ھەم يوغان ھەم ئېگىز بىر كىشى رېشاتكىدىن ئاتلارغا قارىغان ھالدا پۇرقىرىتىپ تاماكا چەكمەكتە ئىدى.

پۇرقىراشماق «پۇرقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇرقىرىماق پ. ئىس-تۈتەك، پار ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش گاز ھالىتىدىكى ماددىلار «پۇر-پۇر» قىلىپ كۆتۈرۈلمەك، ئۆرلىمەك: يېڭى سېلىنغان ئۆينىڭ تۈرخۇنىدىن پۇرقىراپ ئىس چىقىشقا باشلىدى. * ئادىل كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ ئۇ نەرسىنىڭ دەستىسىدىن ئىس پۇرقىراپ تۇرغان بىر تال گىرانات ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ، بېشىدا چاقماق چېقىلغاندەك بولۇپ كەتتى.

پۇرلاش (توغرىسى: پۈرلەش) ← **پۈرلەش.**

پۇرلاشماق (توغرىسى: پۈرلەشمەك) ← **پۈرلەشمەك.**

پۇرلىماق (توغرىسى: پۈرلىمەك) ← **پۈرلىمەك**

پۇرۇپكا ئى [ر] ① <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ غولى ۋە يىلتىزى چوڭايغاندىن كېيىن تېنىنىڭ سىرتىدا ھاسىل بولىدىغان قوغدىغۇچى توقۇلما. يېتىلگەن پۇرۇپكا ھۈجەيرىلىرىنىڭ ھۈجەيرە پوستىدا كۆپ مىقداردا پۇرۇپكا ماددىسى بولىدۇ، ھۈجەيرە بوشلۇقىدا دەرەخ يېلىمى، تانىنلىق بىرىكمىلەر بولىدۇ، ياكى ھاۋا تولۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ پارقىراق ۋە يېنىك بولىدۇ، سۇ ئۆتكۈزمەيدۇ، ئېلاستىكلىقى يۇقىرى بولىدۇ؛ توك، ئىسسىقلىق ۋە ئاۋاز قاتارلىقلارنى ياخشى ئۆتكۈزمەيدۇ. سانائەتتە ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشى ناھايىتى كەڭ. ② بوتۇلكا، شىشە ۋە ئىدىش قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئاغزىنى ئېتىش ئۈچۈن پۇرۇپكا دەرىخىدىن ياسالغان قاپقاق، ياپقۇچ.

پۇرۇپكا دەرىخى <بوت> بۈك دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى ئۇزۇن بولۇپ، يۇمىلاق ياكى تۇخۇمسىمان شەكىللىك، يوپۇرمىقىنىڭ دۈمبىسىدە كۈلرەڭ ئاق تۈكى بار؛ ئۇرۇقى يۇمىلاق كېلىدۇ؛ دەرەخ قوۋزىقىنىڭ پۇرۇپكا قەۋىتى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان بولىدۇ. پۇرۇپكىنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى كەڭ بولۇپ ئۇنىڭدىن چايدان، بوتۇلكا ئاغزى قاتارلىقلار ياسىلىدۇ.

پۇرۇپكا قەۋىتى <بوت> ئۆسۈملۈك قوۋزىقىنىڭ بىر قىسمى، زىچ بىرىككەن ۋە بوشلۇقىغا ھاۋا تولغان ئۆلۈك ھۈجەيرىلەردىن تۈزۈلىدۇ. ئۇ ئۆسۈملۈك تېنىنى قوغداش، سۇنىڭ پارلىنىشىنى كونترول قىلىش ۋە سوغۇقتىن ساقلاش قاتارلىق روللارنى ئوينايدۇ، كۆپىنچە دەرەخلەرنىڭ غولىدا بولىدۇ.

پۇرۇپكىلىق ماددا <بوت> ئۆسۈملۈكلەرنىڭ پۇرۇپكا قەۋىتىنى تۈزگۈچى ھۈجەيرىلەرنىڭ تەركىبىدە بولىدىغان بىر خىل ئورگانىك ماددا.

پۇرۇپكىسىمان سۈپ. شەكلى پۇرۇپكىغا ئوخشايدىغان، پۇرۇپكىدەك: ماشىنىغا ھەر خىل، لېكىن، ئۆلچەملىك بولتىلار بىلەن ئۈستى، يان ۋە ماي تەڭنىسى قاپقاقلىرى بېكىتىلىدۇ. قاپقاقلار بىلەن ماتور گەۋدىسى ئارىسىغا ماي ئوتكۈزمەيدىغان مەخسۇس پۇرۇپكىسىمان قەغەزلەر قويۇلىدۇ.

پۇرۇچ ئى. تېرە، رەخت قاتارلىقلاردىن كىيىم-كېچەك پىچقاندا قالغان ئۇشىشاق پارچىسى: تېرە پۇرۇچى. لاتا پۇرۇچى. * پۇرۇچ يىغساڭ تون بولۇر (ماقال). * كاسىپ، ئابدۇخالىق ئۇيغۇرغا: — ئاتىڭىز ئابدۇراخمان مەخسۇم بىلەنمۇ ئۇزۇندىن تونۇشىمىز. ئۆزەم پۇرۇچ چېچىپ ئولتۇرىدىغان كاسىپ بولساممۇ، كىشىلەرنىڭ ھاجىتىدىن چىقىدىغان بىر خىسلىتىم ئارتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن، كۆپ كىشىلەر بىلەن تونۇشىمەن، — دېدى.

پۇرۇلداتماق «پۇرۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇري دەرىجىسى.

پۇرۇلداشماق «پۇرۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇرۇلدىماق پ «پۇر-پۇر» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: خاماندىكى چەشنىڭ ئۈستىگە قونغان بىر توپ قۇشقاچ مۇشۇكنىڭ يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ پۇرۇلداپ ئۇچۇپ كەتتى.

پۇرىتىلماق «پۇراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ياغ پۇرىتىلماق.

پۇرىماق پ ① پۇراش سېزىمى ئارقىلىق بىرەر پۇراقلىق نەرسىنىڭ پۇرىقىنى سەزمەك: گۈل پۇرىماق. پۇراپ باقماق. * ئات خۇددى ئۆزىگە تاپشۇرۇلغان ۋەزىپىنى بىلىدىغاندەك، قوي پادىسىنى ئايلىنىپ ئۆتتى-دە، يولنى نەچچە پۇراپ قويغاندىن كېيىن، پۇشقۇرغىنىچە يول بويلاپ ئالغا مېڭىپ كەتتى. * گۈللىرىڭنى پۇرىسام ئۇندىن مېھرىڭ بىلىندى. ئۇلۇغ غايەڭ، ئىرادەڭ كۆز ئالدىمدا كۆرۈندى، ② بىرەر نەرسىنىڭ پۇرىقى ھاۋا بىلەن قوشۇلۇپ ئۆز ئەتراپىغا تارىماق؛ دىماغقا ئۇرۇلماق؛ سېزىلمەك: دوختۇردىن دورا پۇرايدۇ. * ئۇ گەپ قىلغاندا ئاغزىدىن تاماكا پۇرايتتى. * قوشنىسى ئۇنىڭدىن: — پاتىگۈل، ئۆيىڭىزدە نېمە پۇرايدۇ-ھە؟ كاردىۋاتنىڭ تېگىدە ماڭا قوغۇننى ساقلاۋېرىپ سېسىتىۋەتكەن ئوخشىمامسىز نېمە؟ — دەپ سورىدى. ③ ئەسلىدىكى تەمى ۋە پۇرىقىدىن ئۆزگىرىپ باشقىچە پۇراق چىقىدىغان بولۇپ قالماق؛ ئىقسىماق: قازاندىكى ئاش پۇراپ قاپتۇ. * يازنىڭ كۈنى گۆش ناھايىتى ئاسان پۇرايدۇ.

پۇرىن ئى [لات] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_5H_4N_4$، رەڭسىز كرىستال، ئادەم بەدىنىدە ئوكسىدلىنىپ سۈيدۈك كىسلاتاسىغا ئايلىنىدۇ.

پۇزا ئى. ياغاچتىن ئىككى تەرىپى ئىنچىكە (تۇتقۇچلۇق) ئوتتۇرىسى توم قىلىپ ياسالغان، مانتا، سامسىلارنىڭ جىلتىسىنى ئېچىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان بىر خىل سايمان.

پۇزا كالتەك خۇرۇم، كۆن قاتارلىق رەختلەرنى پارقىرىتىش ئۈچۈن، رەختنىڭ يۈزىگە سۈركىلىدىغان پۇزا شەكىللىك كالتەك.

پۇزەك ئى. دىئال. ياغاچنى رەندىلىگەندە چىقىدىغان نېپىز قاسراق، قىرىندى.

پۇزۇر سۈپ. چىرايلىق، سۆلەتلىك، مەدەنىي: پاھ، بۈگۈن ئەلى نېمىدېگەن پۇزۇر ياسىنىۋالغان-ھە، خۇددى شاھزادىلەردەك كىشىنىڭ كۆزىنى قاماشتۇرىدۇ. * ئۇنىڭ ئىككى خوتۇنى قوللىرىغا ئالتۇن ئۈزۈك، قۇلاقلىرىغا ئالتۇن ھالقىلارنى سېلىپ پۇزۇر يۈرۈشەتتى.

پۇزلىماق پ ① زوۋۇلا قىلىنغان خېمىرنى پۇزا بىلەن ئاچماق: خېمىرنى پۇزلىماق. ② پۇزىنى ئاياغ كىيىمىگە سۈرتۈپ سىلىقلات-

ماق، پارقىراتماق: تۇرسۇن مۇئەللىم ئۆتۈكنى پەرتۇق ئۇستىدىن ئىككى يوتىسىنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ پاشنىسى تەرەپنى قورسىقىغا تاقاپ تۇرۇپ، پۇزىنى ئىككى قوللاپ ئۆتۈكنىڭ باشلىقىغا كۆچەپ سۈرۈشكە باشلىدى. باشلىقنى ئىچىپ، ئاپقۇتقا ئۆتتى. پۇزىلاپ بولغاندىن كېيىن چوغ ئۇستىدىكى پومۇلنى ئېلىپ، هارارىتىنى تەكشەپ پەرتۇقتا بىرنەچچىنى سۈرتۈۋەتتى، ئاندىن كېيىن، پاشنا، چەم چۆرىسىگە، باشلىق ۋە ئاپقۇتلارغا پومۇل سۈردى.

پۇس تەق. يەل ۋە گاز هالىتىدىكى جىسىملارنىڭ قاچىلانغان نەرسىنىڭ تۆشۈكىدىن مەلۇم بېسىم بىلەن سىرتقا ئېتىلىپ چىققاندا هاسىل بولغان ئاۋاز: هارۋا كامېرىنىڭ يېلى پۇس قىلىپ چىقىپ كەتتى.

پۇس-پۇس «پۇس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: گەپنىڭ يامىنى كۇس-كۇس، ئوسۇرۇقنىڭ يامىنى پۇس-پۇس (ماقال). * ئوچاقتا تىقىپ قويغان سۆكسۆك ئوتۇن ئاچچىق ئىس چىقىرىپ پۇس-پۇس قىلىپ كۆيسە، جىنچىراغ پىلدىرلاپ يېنىپ تۇراتتى.

پۇستانى نامەلۇم ئادەم ياكى نەرسىلەرنى كۆرسىتىدىغان ئېنىقسىز ئالماش: پۇستانى ئادەم. پۇستانى كىشى. پۇستانى نەرسە.

پۇستانچى نامەلۇم كىشىنى كۆرسىتىدىغان ئېنىقسىز ئالماش: ئۇ بېسىپ ئولتۇرۇپ بىر سائەت ئىشلىمەيتتى، پالاقلاپ يۈرۈپ كۆرگەنلا ئادەمگە «پالانچى ئانداق، پۇستانچى مۇنداق» دەپ غەيۋەت قىلىپ بېرەتتى.

پۇسسىدە رەۋ. «پۇس» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان هالدا، «پۇس» قىلىپ: يولدا كېتىۋاتقان هارۋىسىنىڭ كامېرىغا نېمىدۇر بىرنەرسە كىرىپ پۇسسىدە يېلى چىقىپ كەتتى. * يېلى چىقىپ كەتكەن توپتەك پۇسسىدە بولۇپ قالغان غۇلام باشقىدىن جانلىنىپ چاچراپ ئورنىدىن تۇردىدە، تاۋىكا تەرەپكە قاراپ ماڭدى.

پۇسكايتماق «پۇسكايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — ئەيىب سىلىدە ئەمەس ئۇستام! ئەيىب ماۋۇ جۇۋىدا، جۇۋا سىلىنى قوي سۈرىتىدە قىلىپ پۇسكايتىپ كۆرسىتىپ قويمىغان بولسا، بىز هەرگىز تاپالمايتتۇق، — دېدى هېلىقى كەكە ساقال تۆمۈر مەتىنسيازغا كايىغان تەلەپپۇزدا.

پۇسكايتىشماق «پۇسكايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇسكايتىلماق «پۇسكايتماق» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

پۇسكايماق پ. دوڭغايماق، دومبىيىپ كۆرۈنمەك: قارنىڭ ئاستىدا قىشچە كۆمۈلۈپ ياتقان جەسەت ئەتىيازدا مانا مەن دەپ پۇسكىيىپ چىقىنىدەك، ئۇنىڭ روهىنىڭ چوڭقۇر يېرىدىكى نەرسىلەرمۇ بىرنەچچە ئايلىق جىددىي كۈرەشلەردە ئاشكارىلاندى.

پۇسكىيىشماق «پۇسكايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇسمىلاق سۇپ. ئاق پىشماق (چىراي، تەن قۇرۇلۇشى هەققىدە): ئۇنىڭ ئاق پۇسمىلاق كەلگەن بىرلا قىزى بار. * مەن ئۇلارنىڭ پۇسمىلاق، ئوماق چىرايلىرىغا، چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىگە زوق بىلەن تىكىلدىم.

پۇسۇر تەق. بەزى كىشىلەر يول يۈرگەندە ئايىغىدىن چىققان ئاۋاز: پۇسۇر قىلىپ ماڭماق.

پۇسۇر-پۇسۇر «پۇسۇر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: — پۇسۇر-پۇسۇر مېڭىپلا يۈرمەي، ئولتۇرۇپ دەرسىڭنى تەييارلىساڭچۇ، — دېدى ئانىسى ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ.

پۇسۇرلىماق پ «پۇسۇر» قىلىپ ماڭماق: هەيدەر جامائەتتىن ئايرىلىپ زىۋىرشانىڭكىگە ماڭدى. زىۋىرشا ئادەتتىكىچە ئورنىدىن سەهەر تۇرۇپ قاراڭغۇ هويلىسىدا پۇسۇرلاپ يۈرگەنىكەن. * ئۇ هازىرمۇ هە دېسىلا قومۇش سېتىپ پۇل تاپىمەن، قاۋانلىقنى ئېچىپ ئاشلىق تېرىيمەن دەپ پۇسۇرلاپ يۈرۈۋاتىدۇ.

پۇسۇلدىماق پ «پۇس-پۇس» قىلغان ئاۋاز چىقارماق.

پۇش تەق ① ئادەم ۋە بەزى هايۋانلارنىڭ هاسىراپ تىنىشىدىن هاسىل بولغان ئاۋاز: پۇش قىلىپ هاسىرىماق. ② پار ياكى قايناق سۇنىڭ مەلۇم تۆشۈكتىن بېسىم بىلەن ئېتىلىپ چىقىشىدىن هاسىل بولغان ئاۋاز: پويىز بېكەتكە يېتىپ كېلىپ توختىشى بىلەن تەڭ، «پۇش» قىلىپ پار قويۇپ بەردى.

پۇشايمان ئى [پ] ئۆز قىلمىشى ئۈچۈن روهىي جەهەتتىن ئازابلىنىش، ئەپسۇسلىنىش، ئۆكۈنۈچ؛ هەسرەت، نادامەت: كېيىنكى پۇشايمان ئۆزىگە دۈشمەن (قامال). * باي تۈلۈمدىن چىقىپ، ئەتراپتىكى پاتقان ئادەم سۆكۈكلىرىنى كۆرۈپ، قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىپتۇ.

پۇشايمان قىلماق ئەپسۇسلانماق، ئۆكۈنمەك، پۇشايمان يېمەك: پادىشاه ئەبۇئامىنى ئۆلتۈرگىنىگە كۆپ پۇشايمان قىلغان بولسىمۇ، پۇشايمان هېچ پايدا بەرمەپتۇ. * بۆرە تۈلكىنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىلىپ بارمىقىنى چىشلەپتۇ.

پۇشايماننى ئالدىغان قاچا تاپالماسلىق ئۆز قىلمىشلىرى ئۈچۈن قاتتىق ئۆكۈنمەك، هەسرەت چەكمەك: تولا گەدەنكەشلىك قىلما، كېيىن پۇشايماننى ئالدىغان قاچا تاپالماي قالىسەن!

پۇشايمان يېمەك ⟵ پۇشايمان قىلماق: پاتىگۈل ئۆز سوئالىنىڭ نىجاتىنى راستتىنلا خىجىل قىلىپ قويغانلىقىنى كۆرۈپ شۇ هامان پۇشايمان يېدى. تاجىگۈل ئۆمرىنى ئەلگە خۇش پۇراق چېچىش ئۈچۈن ئەمەس، تاجىسىنى ئېچىلدۇرۇش ئۈچۈن سەرپ قىلغانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان يەپتۇ.

پۇشايمانسىز سۈپ. پۇشايمان قىلماي، پۇشايمان يېمەي: ئۆمۈرنى پۇشايمانسىز ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، ۋىجدانىڭ بولسۇنكى جېنىڭدىن ئەلا. هەر سۆزۈڭ قىلىچ بولۇپ قىرسۇن دۈشمەننى، ئىرادەڭ ئالدىدا خەس بولسۇن بالا.

پۇشايمانلىق سۈپ. پۇشايمان يېگەن، پۇشايمىنى بار: ئۇنىڭ پۇشايمانلىق ياشلىرى كۆزىدىن خۇددى يىپى ئۈزۈلگەن مارجاندەك تۆكۈلۈشكە باشلىدى. * ئابدۇرەهىم ئۆزىنى هەرقانچە خاتىرجەم تۇتاي دېسىمۇ، لېكىن پۇشايمانلىق ئىشىنى هامان ئېسىدىن چىقىرالمايتتى.

پۇش-پۇش «پۇش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: يېڭىلا ئوپېراتسىيىدىن چىققان كېسەل «پۇش - پۇش» تىنىپ ئۇخلاۋېتىپتۇ. * ئىشخانىدا يەل قاچىقان ناسۇستەك «پۇش - پۇش» قىلغان ئاۋازدىن ئۆزگە تىۋىش ئاڭلانمايتتى.

پۇشت ئى[پ] ① ئادەم ياكى نەرسىلەرنىڭ ئۇرۇقى ياكى تۇخۇمىدا بولىدىغان، مەلۇم شارائىتتا راۋاجلىنىپ تۆرەلمىگە ئايلىنىدىغان، ئۆز راۋاجلىنىشىنىڭ باشلانغۇچ باسقۇچىدىكى هۈجەيرىسى: مەن ئۆز پۇشتۇمدىن تاپقان بالىنىڭ خۇي - پەيلىنى بۇگۈن بىلىۋالدىم. ② هەرقانداق بىر ئائىلىنىڭ ئۆزىدىن ئاۋۋالقى ئەجدادى ۋە كېيىنكى ئەۋلادى، نەسلى: — خەپ توختاپتۇر! يەتمىش ئىككى پۇشتۇڭنى كۆزۈڭگە كۆرسەتمىسەم! — دېدى ئۇ يىغلامسىرىغانىدەك مىشىلداپ. * هاكىم هەرقانچە ئەرشىئەلاغا چىقىپ كەتسىمۇ يەنە شۇ بوۋاينىڭ پۇشتىغۇ؟

پۇشتىدىن بولماق ئۆز نەسل-ئۇرۇقىدىن تۆرەلمەك، تۇغۇلماق: مەن ئۆز پۇشتىمىدىن بولغان بالىنىڭ خۇي - پەيلىنى بۇگۈن بىلىۋالدىم. يۈزسىز!... دادىسىنىڭ ساقىلىنى ئانىسىنىڭ ئەمچىكىنى كېسىدىغان يۈزسىز!...

پۇشتىدىن تاماق ⟵ پۇشتىدىن بولماق: ئۆز پۇشتىڭدىن تامغان جان - جىگەر ئوغلۇڭ شۇ دەرىجىگە يەتكەن يەردە باشقىلار قانداق بولۇشى مۇمكىن؟!

پۇشتاڭ ئى. دىئال. ئات توقۇغاندا كۆرپىنىڭ ئۈستىدىن تارتىدىغان تۆشلۈك.

پۇشتەك I ئى. مېتال، يالتىراق قاتارلىقلاردىن ياسالغان، پۇۋلەپ چالىدىغان كىچىك سايمان. بۇ كۆپىنچە كىشىلەرنى بىر يەرگە يىغىش؛ گىمناستىكا، تەنتەربىيە مۇسابىقىلىرى قاتارلىق پائالىيەتلەردە ئىشلىتىلىدۇ: پۇشتەك

چالماق. * ساقچىلار ئەترىتى بۇ يەرگە كېلىپ بىر پۇشتەك بىلەن ھەممە ياقتىن ئادەم يىغىشقا باشلىدى.

پۇشتەك II رەۋ. ئالدىراش، تىنىمسىز.

پۇشتەك موللاق ئاتماق تىنىمسىز ھەرىكەت قىلماق: نېمىشقىمۇ بۇ ئادەمگە رىزقىم قوشۇلۇپ قالغان بولغىيتتى. مەن خوتۇن كىشى جېنىمدا ئەتىدىن كەچكىچە مۇشۇ ئۆينىڭ غېمى بىلەن پۇشتەك موللاق ئېتىپ يۈرىمەن، ئۇنىڭ ئەھۋالى شۇ موللام ئېيتقان بايىقى.

پۇشتەگەردان ئى [پ] نەققاشلارنىڭ نەقىش ئويۇشتا ئىشلىتىدىغان ئەگرى پىچىقى.

پۇشتىپاناھ ئى [پۇشت+ى+پاناھ] ئىشەنچ-لىك، ھىمايىچى، ھامىي: رەھىم ئەيلىدى ئول خۇدايىم، پىرلار بولدى پۇشتىپاناھىم، ھەققە يەتتى چەككەن ئاھىم، يۇسۇپ ئەھمەد شاھنى كۆردۈم.

پۇشقاق (توغرىسى: پۇچقاق) ← **پۇچقاق.**

پۇشقۇرتماق «پۇشقۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ ئېشىكنىڭ بۇرنىنى تاياق بىلەن غىدىقلاپ پۇشقۇرتاتتى.

پۇشقۇرماق پ. بۇرنىنى قاقماق، چۇشكۈر-مەك (ئات، ئېشەك، قېچىر قاتارلىق ھايۋان-لارغا قارىتا): قارا تەرگە چۆمگەن ئات ئۆزىگە قاراپ كېلىۋاتقان ئالماس، ئېلىقۇللارنى تونۇپ، قۇلاقلىرىنى دىڭگايتىپ پۇشقۇرۇپ كىشنىدى. * ئۆرۈككە باغلانغان بوغاز ئېشەك ئۇزۇن-ئۇزۇن تاۋۇش بىلەن پۇشقۇرۇپ تۇراتتى.

پۇشقۇرۇشماق «پۇشقۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاتلارمۇ ئىگىسىنىڭ كۆڭ-لىدىكىنى چۈشەنگەندەك پۇشقۇرۇشۇپ، قۇلاقلىرىنى دىك تۇتۇپ، يورغىلاپ ماڭماقتا ئىدى.

پۇشماق پ ← **ئىچى پۇشماق.**

پۇشمان (توغرىسى: پۇشايمان) ← **پۇشايمان.**

پۇشۇرماق «پۇشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: —بولدى، بولدى دۇيجاڭ، ئىچى-مىزنى تولا پۇشۇرماڭ، —دېدى مەتكېرىم خۇشامەت بىلەن ھجىيىپ تۇرۇپ توختىنىيازغا.

پۇشۇرۇشماق «پۇشۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بولدى شۇنچىلىك ئىشقا بۇنچىۋالا ئىچىمىزنى پۇشۇرۇشۇپ ئولتۇرغىچە ناخشا-ساز بىلەن كۆڭلىمىزنى ئاچمايمىزمۇ، — دېدى ئارسلان.

پۇشۇق ئى. مەلۇم سەۋەب بىلەن كىشىنىڭ روھىي كەيپىياتىدا ھاسىل بولىدىغان بىر خىل زېرىكىش، تىت-تىتلىق ھالەت: مەندە ئوقۇسا ئىچ پۇشۇقى چىقىرىدىغان كىتاب يوق. * قوشنىمىز ھەلىمىخان ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى «ئازراق ئىچ پۇشۇقۇمنى چىقىراي دەپ كىردىم» دەپ بىزنىڭ ئۆيگە كىرىپتۇ.

پۇشۇقماق پ. ئىچى تىتىلدىماق، جىلە بولماق: ھاشىم ئاكام شېرىن ئۇيقۇسىنىڭ بۆلۈنۈپ كەتكىنىگە پۇشۇقۇپ تۇرغاندا، تۇن يېرىمىدا ئىشىك قاققۇچىنىڭ يۇسۇپ مەڭلىك چىقىپ قېلىشى ئۇنىڭ قۇيقا چاچلىرىنى تىك تۇرغۇزۇۋەتتى.

پۇشۇلداتماق «پۇشۇلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — بارە، نېرى! بۇرنۇڭنى پۇشۇلداتماي، غەزىپىم ئۆرلەپ تۇرغاندا، بىكار كېيىن پۇشايمان قىلىپ قالىسەن، — دېدى خالىق ئاچچىقى بىلەن.

پۇشۇلداشماق «پۇشۇلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يۇك-تاقلار ئۇ يەر، بۇ يەرلەرگە قالايمىقان چۈشۈرۈلگەن، يۈك يۈكلەنگەن قوتازلار بولسا ئېغىر پۇشۇلدىشىپ سۇرمانىڭ قېشىدا تىزلىپ ياتتى.

پۇشۇلدىماق پ. بۇرۇن بىلەن «پۇش-پۇش» ئاۋاز چىقىرىپ تىنماق، ھاسىرىماق: كىچىك ئاخۇن بۇ ئىشنىڭ ئۆزىگە ھېچبىر مۇناس-ۋىتى يوقتەك، يەردىن بېشىنى كۆتۈرمىدى. ئۇ گويا ئۇخلاۋاتقاندەك پۇشۇلدايتتى. * ئۇ خۇددى يىراق يەردىن كەلگەندەك پۇشۇلداپ كەتتى.

پۇغان (توغرىسى: پىغان) ← **پىغان.**

پۇقرا ئى [ئە] ① بىرەر دۆلەتنىڭ تەۋەل-كىدىكى ۋە شۇ دۆلەتنىڭ قانۇنىدا بەلگىلەنگەن

ھوقۇق ۋە مەجبۇرىيەتتىن بەھرىمەن بولىدىغان كىشى: دۆلىتىمىزنىڭ ھەربىر پۇقراسى، دۆلەت قانۇنىنىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى ئاڭلىق قوغدىشى، قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەمنىڭ باراۋەر بولۇشىدا چىڭ تۇرۇشى كېرەك. * بىركۈنى پادىشاھ ئەپەندىمنى چاقىرتىپ: — ئەپەندىم، سىز مەملىكىتىمىزنىڭ كۆپ جايلىرىنى ئايلىنىپ، پۇقرالار ئارىسىدا بولغانسىز، پۇقرالىرىمىزنىڭ ئەڭ خۇشاللىق كۈنى قايسىكەن؟ — دەپ سوراپتۇ. ② ئاددىي ئاۋام خەلق: ئوت قويسا ئامبال يوق سوراق، پۇقرا ياقالمايدۇ چىراغ (ماقال). * گالى پالۋاننى كىشىلەر ياخشى كۆرەتتى. پۇقرالارغا ياخشىلىق قىلاتتى. ناھەق ئىشلارنى كۆرسە چىداپ تۇرالمايتتى.

پۇقرالارنىڭ ئاساسىي ھوقۇقى <قا>ئاساسىي قانۇندا بەلگىلەنگەن، پۇقرالار بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇق.

پۇقراپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] پۇقرالارنىڭ تەلەپ-ئېھتىياجىنى، ئارزۇ-ھەۋەسلىرىنى ھىمايە قىلىدىغان ۋە ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىدىغان ھەمدە ھەر تەرەپلىمە ياردەم بېرىدىغان؛ پۇقرالارنى ياقلايدىغان، پۇقرا تەرەپدار: ئۇنىڭ شاھ بولغىنىنى ئاڭلاپ، ئۇنى تەبرىكلىگۈچىلەر ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ئۇزۇن بولۇشىنى، بەخت-سائادىتىنى تىلەپ، ئۇنىڭ ئادالەتلىك، پۇقراپەرۋەر شاھ بولۇشى ئۈچۈن دۇئا قىلىشىپتۇ. * ئەنە شۇ يۇرتتا غەيۇر ئىسىملىك بىر دانىشمەن بار ئىكەن، ئۇ ھەركۈنى پادىشاھنىڭ ئالدىغا كىرگەندە تۇپتۇزلا: — ئەي شاھىم، بىرئاز پۇقراپەرۋەر بولساق، — دەپلا كەينىگە يانىدىكەن.

پۇقراچە رەۋ. پۇقرالار پاسونىدا، پۇقرالارغا ئوخشاش، ئاددىي ئاۋام خەلقتەك: كۈنلەرنىڭ بىرىدە پادىشاھ ئۆز ئادىتى بويىچە پۇقراچە كىيىنىپ شەھەر ئەتراپىدىكى بىر مەھەللىگە بېرىپتۇ.

پۇقراچىلىق ئى. پۇقرالارغا خاس تۇرمۇش؛ پۇقرالارغا خاس ھال-ئەھۋال؛ پۇقرالار ئىگە بولالىغۇدەك ھوقۇق، ئىمكانىيەت: چۈنكى دەردىنىڭ كۆپلۈكىدىن توشتى كارىز لىقمۇلىق، قانچە چاپسان كەلگىنىڭ بىزلەر ئۈچۈن چوڭ پايدىلىق، بىزدە يوق زەررە گۇناھ، قانداق قىلاي پۇقراچىلىق، سېنى بىز سايلاپ ۋەكىل، تەكلىپ ئەۋەتتۇق، كەلسۇنا...

پۇقرادارچىلىق ئى. پۇقرالارچە تۇرمۇش كەچۈرۈش، پۇقراچە ياشاش: بۇ خورلۇق بىز پۇقرالارنىڭ جېنىمىزغا پاتتى، سەۋر-تاقىتىمىز تۈگىدى. ئەمدى بىزنىڭ سەۋر قاچىمىز تولدى. ئۇلار ناۋادا بىزنى تىنچ پۇقرادارچىلىق قىلسۇن دەيدىغان بولسا، دەردى-ئەھۋالىمىزغا يېتەر.

پۇقرالىق سۈپ. پۇقرالارغا خاس، پۇقرالارغا تېگىشلىك: پۇقرالىق ھوقۇق. پۇقرالىق گۇۋاھنامە. * 1975-يىلى 3-ئايدا، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى يەنە قاماقتىكى ھەممە ئۇرۇش جىنايەتچىلىرىنى پەۋقۇلئاددە كەچۈرۈم قىلىپ قويۇپ بېرىشنى ھەمدە ئۇلارغا پۇقرالىق ھوقۇقى بېرىشنى قارار قىلدى.

پۇقرالىق ھوقۇقى <قان> پۇقرالارنىڭ ئاساسىي قانۇندىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ھوقۇقى.

پۇڭ I مىق [خەن] يەر يۈزى ئۆلچەم بىرلىكى، كۆلىمى تەخمىنەن 66 كۋادرات مېترغا تەڭ بولىدۇ: يېزىلىق ھۆكۈمەت بۇ يىلدىن باشلاپ ھەربىر يېزا ئائىلىسىگە سەككىز پۇڭدىن شەخسىي يەم-خەشەك يېرى قالدۇرۇشنى قارار قىلىپ بېكىتتى.

پۇڭ II مىق [خەن] ئەڭ كىچىك پارچە پۇل بىرلىكى، بىر پۇڭ ئون لىغا تەڭ بولىدۇ: ئۇ: — بۇ قارىماققا بىرنەچچە پۇڭ ئۇستىدىكى تالاش-تارتىشتەك كۆرۈنىسمۇ، لېكىن ماھىيەتتە ئىككى خىل ئىدىيىنىڭ ئىنكاسى، — دېدى.

پۇڭلۇق I سۈپ. كۆلىمى پۇڭغا باراۋەر كېلىدىغان، پۇڭ چوڭلۇقىدا: ئۇنىڭ ئوي-خىيالى ئەنە شۇ ئۆزىگە بېرىلگەن ئىككى مو ئىككى پۇڭلۇق بوغداي يېرىنى ياخشى سۇغىرىۋېلىش بولۇپ،

چوپچوك قارا كۆزلىرى ئاينىڭ شولىسى چۈشكەن بۇلاق سۈيىدەك يالتىراپ تۇراتتى.

پۈكلۈق II سۈپ. پۈك قىممىتىدىكى، پۈكگە تەڭ: ئىككى پۈكلۈق پۇل. * ئۇ يانچۇقىدىن بىر دانە بەش پۈكلۈق مېتال پۇلنى ئالدى. * ئۇنىڭ بىر پۈكلۈق نەرسىسى باشقىلارغا ئۆتۈپ قالسا، بىرنەچچە كۈن ئۇخلىيالماي قالاتتى.

پۇل ئى [پ<گرېك] ① سودا مۇئامىلىلىرىدە ئىقتىساد ئالماشتۇرۇشتا ۋاسىتىلىك رول ئوينايدىغان، دۆلەت مالىيىسىگە ئاساسەن دۆلەت تەرىپىدىن مەلۇم دەرىجىدە مۇقىم ۋە بەلگىلىك ئىقتىسادىي قىممەتكە ئىگە قىلىپ تۇراقلاشتۇرۇلغان، مېتال ياكى قەغەزدىن ياسالغان بەلگە؛ ئاقچا: قەغەز پۇل. * پۇل دېگەن قولنىڭ كىرى (ماقال). * پۇلۇڭغا ئىشەنگۈچە، ئەقلىڭگە ئىشەن (ماقال). * پۇل دۈشمەننى دوست قىلار، دوستنى دۈشمەن قىلار (ماقال). * مەن ئۇلارنىڭ ئات هارۋىسىنى قەرز ئالمايمەن، پۇل قەرز ئالىمەن، پۇل. ② كاپىتال، مەبلەغ: قۇرۇلۇشقا پۇل ئاجراتماق.

پۇل بولماق پۇلغا ئالماشتۇرۇلماق، سېتىلماق: بۇ يىلقى مېۋە-چېۋىلەر ئۆتكەن يىلدىكىگە قارىغاندا خېلى پۇل بولدى.

پۇل پاخاللىقى <س ئىق> بازار مۇئامىلىسىدىكى قەغەز پۇللارنىڭ تارقىتىلىش مىقدارى مۇئامىلىدە ئەمەلىي كېرەكلىك ئالتۇن پۇل مىقدارىدىن ئېشىپ كېتىپ، قەغەز پۇلنىڭ كۇرسى چۈشۈش، مال باهاسى ئۆرلەشتەك بىر خىل هادىسىنىڭ پەيدا بولۇشى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

پۇل تىقماق مەسىلىنى هەل قىلىش ئۈچۈن پۇل پارا بەرمەك: هاشىم ئاكا، قەستەن ئادەم ئۇرغان دېگەن باهانە بىلەن ساقچىغا تۇتۇپ كېتىلگەن بىر تۇغقان ئىنىسى ئەركىنىنى قۇتۇلدۇرۇۋېلىش ئۈچۈن ساقچى ئەمەلدارلىرىغىچە پۇل تىقىپ باقتى.

پۇل چىقارماق پۇل قوشماق، پۇل بەرمەك: بۇ قېتىمقى ئولتۇرۇشقا هەربىرىمىز بەش كويدىن پۇل چىقاردۇق. * ئىدارە ئىشچى-خىزمەتچىلىرىنىڭ داۋالىنىشىغا هۆكۈمەت پۇل چىقىرىدۇ.

پۇلغا چاقماق ← پۇلغا سۇندۇرماق: ئۆمەر شاكيو، زورىخانىغا: — ئەگەر كالىنى سېغىپ ئىچىشتىن قورقسىڭىز، نۇرنىڭ ئىشلىگەن پۇلىغا چېقىپ كۆزدە بىرەر كالا بېرىۋەتەرمىز، — دېدى.

پۇلغا سۇندۇرماق قىممىتىنى پۇل بىلەن هېسابلىماق، پۇلغا ئايلاندۇرماق: ئېمىن ئاكا ئوغلىنىڭ تويىدا، قوشنىسى خالىقتىن ئالغان قەرز پۇلنىڭ بەدىلىگە مەلۇم مىقداردا پۇلغا سۇندۇرۇپ ياغاچ ماتېرىيالى بەردى.

پۇل قىلماق ① بىرەر نەرسىنى پۇلغا ساتماق: — ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ساقى! نەگە كېتىپ بارىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ باقى. — سىلەرنىڭ شەهەرگە كېتىپ بارىمەن، ئۇ ياقتا ياڭاق قىممەت دەپ ئاڭلىدىم، مۇنۇ يوغان ياڭاقلارنى پۇل قىلىپ كېلەي، — دەپتۇ ساقى. ② پۇل تاپماق، پۇل توپلىماق: هەسەنجان توي قىلىش ئۈچۈن، هەر ئايلىق مائاشىدىن ئاز-ئازدىن بانكىغا قويۇپ، خېلى پۇل قىلىۋالدى.

پۇل مۇئامىلە <س ئىق> ئالتۇن، كۈمۈش، هەرقايسى دۆلەت پۇللىرى، بانكا بېلىتى، چەك، قەرەللىك چەك، پاي چېكى، زايوم قاتارلىق پۇل ۋە قىممەتكە ئىگە بېلەتلەرنى تارقىتىشقا؛ ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىشقا؛ پېرېۋوت قىلىشقا، ئامانەت قويۇشقا، ئالماشتۇرۇشقا، سېتىۋېلىش-سېتىشقا، شۇنىڭدەك قەرز كاپىتالنى ئامانەت قويۇشقا، سىرتقا چىقىرىشقا، سىرتتىن كىرگۈزۈشكە ۋە باشقىلارغا مۇناسىۋەتلىك ئىقتىسادىي پائالىيەتلەر.

پۇل ئوبوروتى <س ئىق> تاۋار مۇئامىلىسىدە پۇل ئۈزلۈكسىز تۈردە سېتىۋالغۇچىدىن ساتقۇچىنىڭ قولىغا سېتىۋېلىش ۋاسىتىسى سۈپىتىدە ئۆتۈپ تۇرىدىغان هەرىكەت. پۇل ئوبوروتى تاۋار مۇئامىلىسىدىن پەيدا بولىدۇ. تاۋار مۇئامىلىسى پۇل ئوبوروتىنىڭ

ئاساسى بولىدۇ. پۇل ئوبوروتى — تاۋار مۇئامىلىسىنىڭ ئىپادىسى.

پۇل ئۆرۈمەك توي-تۆكۈن، بەزمە-مەشرەپلەردە توي ئىگىسى ۋە تاماشىبىنلار سورۇندا ئۇسسۇل ئويناۋاتقان ئۇسسۇلچىلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ پۇل تەقدىم قىلماق: ھەسەن بەدىرىدىن ئۆيگە كىرگەن سازچىلار، ئۇسسۇلچىلارغا پۇلنى ئايىماي چېچىپتۇ، ھېچكىم ھەسەن بەدىرىدىنچىلىك پۇل ئۆرۈمەپتۇ. * دىلبەرنىڭ ئۇسسۇلى كۆپچىلىككە ياراپ كەتكەنلىكتىن، توي ئىگىسى ئۇنىڭ بېشىدىن ياغلىق ئۆرۈسە ۋە يەنە بەزىلەر پۇل ئۆرۈپ سورۇننىڭ تېخىمۇ كۆڭۈللۈك بولۇشى ئۈچۈن يول ئاچتى.

پۇل ئېتىقادچىلىقى <س ئق> پۇلنى سىرلىقلاشتۇرىدىغان بىر خىل نۇقتىئىنەزەر. ئۇ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىگە بولغان خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى ئاساس قىلغان تاۋار ئىگىلىكىنىڭ مەھسۇلى ۋە تاۋار ئېتىقادچىلىقىنىڭ تېخىمۇ تەرەققىي قىلىشىدۇر. پۇل ئومۇمىي تەڭ قىممەتلىك بولۇپ، ھەرقانداق تاۋارلارنى سېتىۋېلىشقا بولىدۇ. شۇڭلاشقا، كىشىلەردە گويا پۇلنىڭ ئۆزى كىشىلەرنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان بىر خىل سىرلىق كۈچكە ئىگىدەك خاتا چۈشەنچىنى پەيدا قىلىدۇ.

پۇلا ئى. بوتسۋانا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پۇل بىرلىكى، 1977-يىلى 4-ئايدىكى سانلىق مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، بىر پۇلا 1.2075 ئامېرىكا دوللىرىغا تەڭ بولغان.

پۇلاڭ تەق. بىرنەرسىنىڭ مەلۇم بىر تەرەپكە سىلكىنىپ يانتۇلىشىش ھالىتى: پۇلاڭ-پۇلاڭ. پۇلاڭ قىلماق.

پۇلاڭ-پۇلاڭ «پۇلاڭ» قىلىپ تەكرارلانغان ھالەت: ئاچال باشقۇرغۇچى ئۈچ بۇرجەكلىك بايراقچىسىنى ھاۋادا پۇلاڭ-پۇلاڭ قىلىپ، پويىزنىڭ مېڭىشىغا بەلگە بەردى.

پۇلاڭ-سالاڭ قوللىرىنى پۇلاڭلاتقان، پۇتلىرىنى قالايمىقان دەسسىگەن ھالەت: ئەسمۇتۇللا زىياپەت زالىدا ھاراقنى كۆپ ئىچىپ ئېغىر مەست بولغاچ، پۇلاڭ-سالاڭ قىلىپ ئاران ئۆيىگە يېتىپ كەلدى.

پۇلاڭشىتماق «پۇلاڭشىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — قارىماققا، تراكتور ئېلىشقا بولىدىغان ئوخشايدۇ، ئادىلجان شۇجى قاۋانلىقنى ئېچىشقا قالتىس قىزىقىدىكەن-دە! — دەپ سونۇر قوللىرىنى پۇلاڭشىتىپ سۆزلەپ كەتتى.

پۇلاڭششماق «پۇلاڭشىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى:

پۇلاڭشىماق پ ← **پۇلاڭلىماق**: ئېغىز يۇگۇرۇپ كېتىۋاتقان ئادالەتنىڭ قاپقارا توم، ئۇزۇن ئىككى چېچى توختىماستىن پۇلاڭشىيتتى.

پۇلاڭگىدە رەۋ «پۇلاڭ» قىلىغان ھالدا: پۇلاڭگىدە چۈشمەك. پۇلاڭگىدە يىقىلماق. * مەن دادام بىلەن بىر قېتىم ئاقتاشقا ئوتۇنغا چىققانىدىم، ئېسىمدە قېلىشىچە ئۇ چاغدا ھارۋىغا بېسىلغان ئوتۇن بەك ئېگىز بولۇپ كەتكەچكە، ھارۋا ئاقتاش يولىدا كېتىۋېتىپ پۇلاڭگىدە ئۆرۈلۈپ چۈشكەنىدى.

پۇلاڭلاتقۇزماق «پۇلاڭلىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۇلاڭلاتماق «پۇلاڭلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سونۇر غۇلىچىنى كەڭ كېرىپ يوغان مۇشتۇمىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى-دە، كۈچ بىلەن ئۈستەلگە ئۇردى. * ئاپتوبۇس ئاستا قوزغىلىش بىلەن تەڭ، ئۇلار دېرىزىدىن قوللىرىنى چىقىرىپ پاتەمخان بىلەن بەختىيارغا پۇلاڭلاتتى.

پۇلاڭلاشماق «پۇلاڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇلاڭلىتىشماق «پۇلاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار يىراقتىن گەپنى ئاڭلىغانلىقنى بىلدۈرۈپ، قوللىرىنى شوخ پۇلاڭلىتىشتى. ئابلەت بىلەن ئەزىز بولسا، بارلىق

كۆچ ـ غەيرىتىنى ئىشقا سېلىپ كېمىسىنى شىددەت بىلەن ئالغا ئېلىپ كەتتى.

پۇلاڭلىتىلماق «پۇلاڭلاتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۇلاڭلىماق پ. ئىككى تەرەپكە سىلكىنمەك، چايقالماق: باراڭدىكى قاپاقلار شامالدا پۇلاڭلاپ تۇراتتى. * مەن گەپ قىلماقچى بولدۇم، لېكىن ئۇنىڭ ئارقا ـ ئارقىدىن ئۈلىشىپ كېلىۋاتقان زەنجىرسىمان جۈملىلىرىنى ئۈزۈۋېتىشكە كۆڭلۈم قىيمىدى، ئۇ، ھە دەپ سۆزلەيتتى، سۆزلىگەندە بىلىكىدىكى سېۋىتمۇ ھە دەپ پۇلاڭلايتتى.

پۇل ـ بىسات پۇل ۋە پۇلغا يارايدىغان نەرسە ـ كېرەكلەر: ئادەملەردە مال ـ مۈلۈك ۋە پۇل ـ بىسات، ھېسابلىنار ئىدى كۈچ ۋە ئىناۋەت. ھە دېگەندە باشقىلارغا قول سوزماق قىلغان بولار ئىدى ئۇنى خىجالەت.

پۇلپەرەس سۈپ [پ] پۇلغا ئامراق، دائىم پۇلنىڭ غېمىدە بولىدىغان: ئۇ دۇنياغا تويمايدىغان پۇلپەرەس ئادەملەرنىڭ بىرى. * پۇلپەرەس ئادەمدە بولمايدۇ ۋىجدان، ئۇنىڭغا بارچىدىن پۇلدۇر بەك ئوبدان، پۇلپەرەس نامەرد بىلەن پولۇ يېگەندىن، ياخشىدۇر مەرد بىلەن ئىچسە گەر يوبدان.

پۇلپەرەسلىك «پۇلپەرەس» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئادەتتە، پۇلپەرەسلىك كىشىلەرگە ياخشى ئاقىۋەت كەلتۈرگەن ئەمەس.

پۇل ـ پۇچەك پۇل ۋە پۇلنىڭ رولىنى ئوينايدىغان نەرسىلەر: ياغاچچى بىركۈنى بالىسىنى ئالدىغا چاقىرىپ: ـــ ئوغلۇم، ھۈنەرنى قاچانلا بولمىسۇن ئۆگىنىۋالالايسەن، بىرنەچچە كۈن ئارام ئالغىن، شەھىرىمىزنى سەيلە قىل. پۇل ـ پۇچەك لازىم بولسا، تارتىنماي سورىغىن، ـــ دەپتۇ. * ـــ ياخشى كۈنلەر كېلىۋاتىدۇ. قورساق قايغۇسىدىن قۇتۇلۇپلا قالماي، پۇل ـ پۇچەككىمۇ، رۇزىغارغىمۇ ئېرىشتۇق، ـــ دېدى مەسۇم ئاكام بىر يۆتىلىپ قويۇپ.

پۇلتايتماق «پۇلتايماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئۇ، ئىككى گەپنىڭ بىرى بولسىلا، قاپاقلىرىنى تۈرۈپ، كۆزلىرىنى پۇلتايتىپ، خۇددى ئادەمنى يەۋېتىدىغاندەك قىلىقلارنى قىلاتتى.

پۇلتايتىشماق «پۇلتايتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇلتايماق پ. ئىچكى قىسمىدىن تومپىيىپ سىرتقا چىقىپ تۇرماق: ئۇنىڭ يۈزىگە بىرنەرسە پۇلتىيىپ چىقىپ قاپتۇ. * ئوسمان ئىشىكتىن كىرگەن پېتى سالام ـ سائەتسىزلا، ئۇستەلگە ئېڭىشىپ دىققەت بىلەن ماتېرىيال كۆرۈۋاتقان قىزىل دوخاۋا بۆكلۈك، چار بۇرۇت ئادەمگە گۆشلۈك قاپاقلىرى ئاستىدىكى توشقاننىڭكىدەك پۇلتىيىپ تۇرىدىغان سۇرلۈك كۆزلىرى بىلەن چەكچىيىپ قاراپ قويدى.

پۇلتىكۆز ئى. دىئال. پۇلتىيىپ چىقىپ تۇرغان كۆز، بادراڭ كۆز.

پۇلتىيىشچان سۈپ. ئاسانلا پۇلتىيىپ چىقىدىغان، پۇلتىيىپ چىقىش بىلەن پەرقلىنىدىغان: پۇلتىيىشچان قالقان بەز ئىششىقى.

پۇلتىيىشماق «پۇلتايماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۇلدار سۈپ [پ] كۆپ پۇلغا ئىگە بولغان، پۇلى كۆپ: پۇلدار ئادەم. پۇلدار ئائىلە. * ئۇ ، ملك قىلغان بىلەن، پۇلدار كىشىلەردىن زادى نەپ تەگمەيدىغانلىقىنى بىلەتتى.

پۇلدان ئى [پ] مەخسۇس پۇل سېلىپ يۈرۈش ئۈچۈن ئىشلەنگەن قاپچۇق، پورتمان: كېنىزەك قىز زەرگەرنىڭ ئۆيىگە كېلىپ ئۇنىڭغا : ـــ بېگىمىز سىزنىڭ ئېيتقان پىكرىڭىزگە قوشۇلدى ۋە رازىلىق بەردى، ـــ دەپتۇ. ئاندىن يانچۇقىدىن تىللا سېلىنغان پۇلداننى چىقىرىپ: ـــ بېگىمىز سىزگە ئالاھىدە سالام ئېيتقاندىن كېيىن، ماۋۇ پۇلداندىكى تىللانى سىزگە ئەۋەتتى. «ئۇنى بىزگە ئاتاپ ئېلىنغان نەرسىلەرگە سەرپ قىلسۇن!» دېدى، ـــ دەپتۇ.

پۇلدۇك تەق. بىرەر نەرسە سۇغا چۆشكەندە

ئۈنىڭدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئۇ، ئىبرىقىقا قاراپ: — توختا، كۆچەپ تۇرۇپ بىرلا سەكرىسەم، بەلكى ئۆتۈپ كېتەرمەن، — دەپ ئويلاپتۇ ۋە خۇرجۇنىنى ئۇ قىرغاققا چۆرۈۋېتىپ، بارلىق كۈچىنى يىغىپ بىر سەكرىگەنىكەن «پۇلدۇك» قىلىپ سۇنىڭ ئوتتۇرىسىغىلا چۈشۈپتۇ.

پۇلسىرات ئى [پ+ئە] ① <دىن> دىنىي ئەقىدىلەرگە كۆرە، دوزاخ ئۈستىدىكى ساۋابلىق ئىش قىلغان كىشىلەرلا ئۆتەلەيدىغان كۆۋرۈك: قارىم، ئۆي ئىگىسىگە: — خەير - ساخاۋەت، ئۆشرە - زاكات بەرگەن كىشىگە ئۇ دۇنيادا شاپائەت كۆپ بولىدۇ، قىيامەت كۈنى پۇلسىراتتىن ئۆتىدىغان چاغدا ئۆشرە - زاكات ئۇنى يۆلەيدۇ، — دەپ ئېغىزىكى ئېغىزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتتى.

پۇلسىراتتىن ئۆتمەك جان كېتىدىغان، قىيىن، مۈشكۈل، خەتەرلىك ئىشلارنى پۈتتۈرمەك: بوۋاي: — مەن سېنىڭ كۆڭلۈڭدىكىنى بىلىپ تۇرىمەن، بۇ، پۇلسىراتتىن ئۆتمەكتىنمۇ تەس بولغان بىر ئىش ئوغلۇم، — دېدى.

پۇلسىز سۈپ ① پۇلى بولمىغان، پۇلى يوق: پۇلسىز ئادەم. * مەن، بۇ يەردىن قايتقاندا پۇلسىز قالماي دەپ، پۇلۇمنىڭ يېرىمىنى بىر يەرگە يوشۇردۇم. ② پۇل تۆلەنمەيدىغان، ھەقسىز، بىكارغا: پۇلسىز داۋالىماق. پۇلسىز كىنو قويماق. * ھۆكۈمەت بالىلارنى پۇلسىز ئوقۇتتى.

پۇلسىزلىق «پۇلسىز» سۆزى «①»نىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى.

پۇللۇق سۈپ ① پۇلى بار، پۇلى كۆپ: پۇللۇق ئادەملەردە بەختكە قارىغاندا غەم كۆپ بولىدۇ. * رەقىب غۇلجا شەھىرىدىكى دادىسىدىن مىراس قالغان جايىنى سېتىپ پۇللۇق بولۇۋاپتۇ. ② كۆچمە. باھاسى يۇقىرى، قىممەت باھادىكى، قىممەتلىك: پۇللۇق نەرسە. * ئۆي ئىگىسى گۈلچېھرىنى تاملىرىغا پۇللۇق گىلەملەر ئېسىلغان، سىم كارىۋات ۋە لۆم - لۆم ئورۇندۇقلار

قويۇلغان بىر كاتتا ئۆيگە باشلاپ كىردى.

پۇل - مال پۇل ۋە مال، مال - دۇنيا: بۇ ئادەم ئاز ۋاقىت ئىچىدە بۇ يەردىن بىرمۇنچە پۇل - مال تېپىپ يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنىكەن.

پۇل - مۇل پۇل ۋە پۇل تېپىشكە كىرىدىغان نەرسىلەر: مەريەمخان ئاچا زورىخاننىڭ ئورۇمچىگە دوختۇرغا كۆرۈنگىلى چىقىمەن دېگىنىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا: — دوختۇرغا كۆرۈنگىلى يېتەرلىك پۇل - مۇلۇڭ بارمۇ، بولمىسا، مەن بېرىپ تۇراي، — دەپ ئۆزرىخاھلىق ئېيتتى.

پۇلۇق ئى. دىئال كىچىك سېۋەت، قوشۇقلۇق.

پۇمىي ئى ← **پۇمىلار**.

پۇمىي تىلى <تىل> خەنزۇ - تىبەت تىللىرى سىستېمىسىنىڭ تىبەت - بىرما تىللىرى تۈركۈمىگە كىرىدىغان، مەملىكىتىمىزنىڭ يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ لەنپىڭ، نىڭلاڭ، ۋېيشى قاتارلىق ناھىيىلىرىدىكى پۇمىلار ئارىسىدا قوللىنىدىغان تىل.

پۇمىيچە ① سۈپ. پۇمىي خەلقى، تىلى ۋە مەدەنىيىتىگە ئائىت؛ پۇمىي خەلقىغە خاس بولغان: پۇمىيچە كىيىم. پۇمىيچە ئۇسسۇل. پۇمىيچە ياسانماق. ② ئى. پۇمىي تىلى: لىخۇڭ كىچىكىدىن پۇمىلار ئارىسىدا چوڭ بولغاچقا، پۇمىيچىنى ناھايىتى ياخشى بىلىدۇ.

پۇمىلار ئى <ئىرق> ئېلىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئاساسەن يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ لەنپىڭ، نىڭلاڭ، ۋېيشى قاتارلىق ناھىيىلىرىگە جايلاشقان.

پۇنۇس ئى <بوت> پورچاق ئائىلىسىدىكى بىر يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى جۈپ سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق؛ گۈلى سېرىق چوكا مېۋىسى ئۇزۇن بولۇپ مۈڭگۈزگە ئوخشايدۇ، تۆت قىرلىق كېلىدۇ؛ يۇمران مايسىسى ۋە يۇمران مېۋىسىنى ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ؛

ئۇرۇقنى چاي ئورنىدا ئىشلىتىشكە بولىدۇ؛ پىشقان ئورۇقى دورا قىلىنىدۇ؛ ئۆتنى تازىلاش، ئىسسىق يەلنى ھەيدەش، كۆزنى روشەنلەشتۈرۈش، ئۈچەينى سىلىقلاش رولىغا ئىگە.

پۆپپۇلىماق پ. دىئال ① ئاياغ ئاستى قىلىماق، دەسسىمەك، بوزەك قىلماق، ② باھانە قىلماق، ئاغى قىلماق.

پۆپەك (توغرىسى: پۆپۈك) ⟵ **پۆپۈك**.

پۆپۈچەك ئى. نەرسىلەرنىڭ پۆپۈككە ئوخشايدىغان قىسمى، پۆپۈكى: قوناقنىڭ پۆپۈچىكى. * رازىيە ھەر كۈنى تاڭ سەھەر تۇرۇپ ئاتلىرىغا يەم بېرىدۇ، ئۇلارنى سىلاپ-سىپاپ خۇددى كىچىك بالىنى ئەركىلەتكەندەك «ئىبىسىل جانىۋارلىرىم» دەپ پۆپۈچەكلىرىنى تاراپ كەتسە ئادەم ئىختىيارسىز كۈلۈۋېتىدۇ.

پۆپۈچەك تورغاي <زوئول> تورغاينىڭ بىر خىلى، چوققىسىدا كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان پۆپۈچىكى بار، ھاۋاغا كۆتۈرۈلگەندە تېز-تېز قانات قېقىپ، بىر جايدا مەلۇم ۋاقىت تۇرالايدۇ. بەزى جايلاردا «سوپى تورغاي»مۇ دېيىلىدۇ.

پۆپۈچەكلىك سۈپ. پۆپۈچىكى بار: ئىككى كەپتەر يورغىلاپ كېلىپ بوسۇغىدا خۇددى ئانىسىغا سالام بەرگەندەك پۆپۈچەكلىك قىسقا تۇمشۇقلىرىنى كۆپۈپ تۇرغان پوكانلىرىغا سۈركەشىپ، قاناتلىرىنى يېنىككىدە سىلكىشتى.

پۆپۈك ئى ① نەرسىلەرنى بېزەش ئۈچۈن قادىلىدىغان بىر باغلام يىپ ياكى تالا-تالا قىلىپ كېسىلگەن قەغەز ۋە رەخت ياكى رەڭدار قۇش پېيى: دوپپىنىڭ پۆپۈكى. * زەيتۇن تاۋار دوپپاڭنىڭ پۆپۈكلىرى گۈل ئىكەن، ساڭا كۆيگەن يىگىتلەر ئىندىگەن قۇرغۇي ئىكەن. ② بىرەر نەرسىنىڭ بىر ئۇچىغا ياكى چۆرىسىگە تۇتۇلغان ياكى ئۆزىدىن ئىشلەنگەن تالالار: قامچىنىڭ پۆپۈكى. نەيزىنىڭ پۆپۈكى. لەۋھەنىڭ پۆپۈكى. ③ قۇشلارنىڭ بېشىدىكى پۆپۈك شەكلىدە بىرئاز ئېگىز ئۆسكەن تۈكلىرى: دەمدەرنىڭ پۆپۈكى. توخۇنىڭ پۆپۈكى. ④ بەزى زىرائەتلەر ۋە ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يوپۇرماق چىقىرىش توختىغاندىن كېيىن ئۆسۈپ چىقىدىغان پۆپۈككە ئوخشاش قىسمى: قوناقلار تەكشى پۆپۈك چىقارغان بولۇپ، يازنىڭ كەچكى سالقىن شامىلىدا يېنىك تەۋرىنىپ تۇراتتى.

پۆپۈكى سۇغا چىلاشماق ⟵ تەلپەكى سۇغا چىلاشماق.

پۆپۈكلىمەك پ. قوناق، قومۇش قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەر پۆپۈك چىقارماق

پۆپۈكلۈك سۈپ. پۆپۈكى بار، پۆپۈك ئورنىتىلغان: پۆپۈكلۈك مېكىيان. پۆپۈكلۈك قامچا. * يول ئەتراپىدىكى چوڭ-كىچىك قۇم دۆڭلىرى ئۈستىدە كۆكلىگەن پۆپۈكلۈك قومۇشلار ۋە يانتاقلار ھەر خىل رەڭدە كىشىگە سۈرلۈك كۆرۈنەتتى. * تۇراخۇن پۆپۈكلۈك قامچىسىنى ئوينىتىپ، قامچىنىڭ دەستىسى بىلەن كالىنى نوقۇدى. * موللام مەھەللىدىن چىقىپ شەھەرگە ئاپىرىدىغان چوڭ يولغا بۇرۇلۇشى بىلەنلا يول چېتىدىكى قېرى قارىياغاچ كەينىدىن پۆپۈكلۈك نەيزە تۇتقان ئىككى كىشى چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىنى توستى.

پۆرە ئى. خېمىرنىڭ ئىچىگە كۆكتات، گۆش، تۇخۇم قاتارلىقلاردىن قىلىنغان قىيمىنى سېلىپ، قازان ياكى تاۋىدا پىشۇرۇلىدىغان سامسا تۈرىدىكى بىر خىل تاماق: جۇسەي پۆرىسى.

پۆشۈلۈ سۈپ. دىئال. گاچا، دۆت ھاڭۋاقتى، پاڭقۇش.

پۈ (توغرىسى: پۈۋ) ⟵ **پۈۋ**.

پۈتەي سۈپ. تېشىلمىگەن ياكى تولۇق تېشىلمىگەن: پۈتەي تۈمۈر. پۈتەي نوكەش.

پۈتەيلىك «پۈتەي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى.

پۈتكۈزمەك I «پۈتمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قاتار ئولتۇرۇشقان ئوقۇغۇچىلارنىڭ تۇرقىدىن بارلىق تەييارلىقىنى پۈتكۈزۈپ، جەڭگە ئاتلىنىش بۇيرۇقىنى كۈتۈپ تۇرغان كوماندىر ـ جەڭچىلەرنىڭ قىياپىتى چىقىپ تۇراتتى. * بۇ سۆھبەت بولۇپ ئۈچ كۈن ئۆتمەيلا، سۇلايمان ئۆزىنىڭ ماقالىسىنى يېزىپ پۈتكۈزدى.

پۈتكۈزمەك II «پۈتمەك II» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ناھايىتى خۇشال بولغان پادىشاھ لەشكىرى مىرزىنى ئالدىغا چاقىرتىپ تىلخەت پۈتكۈزۈپتۇ. * تولۇن ئايغا تىل تەگمىسۇن پۈتكۈزدۈم تۇمار. سۇدىن قالغان لەھەڭ تاشتەك كۆزلىرى خۇمار.

پۈتكۈزمەك III «پۈتمەك III» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: دوختۇر گۈلمىرىنىڭ كېسىلىگە ئەھمىيەت بېرىپ، بارلىق ئۇسۇللار بىلەن يارىسىنىڭ ئاغزىنى ناھايىتى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە پۈتكۈزۈۋەتتى. * ئۇنىڭ بەرگەن دورىسى بۇرنۇمنى پۈتكۈزۈپ قويدى.

پۈتكۈزۈشمەك I «پۈتكۈزمەك I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: * قەدىرلەشتى مىنۇت ـ سېكۇنتنى، ئازايتىشچۇن ئۇلار زىياننى. غەلىبە قىلىپ بۇ نازۇك ئىشتا، پۈتكۈزۈشتى يېڭى داستاننى.

پۈتكۈزۈشمەك II «پۈتكۈزمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۈتكۈزۈشمەك III «پۈتكۈزمەك III» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۈتكۈزۈلمەك I «پۈتكۈزمەك I» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: بۇ بىنا ناھايىتى تەستە پۈتكۈزۈلدى.

پۈتكۈزۈلمەك II «پۈتكۈزمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۈتكۈزۈلمەك III «پۈتكۈزمەك III» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۈتكۈل سۈپ. بارلىق، پۈتۈن: ئەكبەر تۇپراقشۇناسلىق ۋە ئۆسۈملۈك تەتقىقاتى ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ گۈزەل ياشلىقى ۋە پۈتكۈل ئۆمرىنى ئاتاپ قويدى. * ئۇنىڭ خېتى: — قەدىردان دوستۇم ئابدۇرشىتقا ۋە سەن ئارقىلىق پۈتكۈل ئۇرۇق ـ تۇغقان، يار ـ بۇرادەر، ۋەتەنداشلىرىمغا! — دەپ باشلانغانىدى.

پۈتمەس سۈپ ① «پۈتمەك» پېئىلىنىڭ بولۇشسىز سۈپەتدىشى. ② تۈگىمەيدىغان، چېكى يوق، چەكسىز: ھارۋىنىڭ جابدۇقى پۈتمەس، خوتۇن كىشىنىڭ كىيىمى پۈتمەس (ماقال). * ۋەتەن ـ ئانا، شانىمسەن، پۈتمەس بەخت كانىمسەن. ئادا بولماس تەرىپىڭ، ناخشامدا بايان ئەتسەم.

پۈتمەس ـ تۈگىمەس پۈتمەيدىغان ھەم تۈگىمەيدىغان، چەكسىز، ھېسابسىز: لۇتپۇللا پۈشكىن، لېرمونتوۋ ۋە باشقا شائىر ـ يازغۇچىلارنىڭ ئەسەرلىرىدىن پۈتمەس ـ تۈگىمەس مەنىۋى ئوزۇق ئالدى. * مەن پۈتمەس ـ تۈگىمەس خۇشاللىق ئىچىدە مۇئەللىمنىڭ كۆزلىرىگە باقتىم. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئىشەنچ ۋە چوڭقۇر مۇھەببەت چاقنايتتى.

پۈتمەك I پ ① ئاخىرىغا يەتمەك، تاماملانماق، تۈگىمەك، ئاياغلاشماق: تەييارلىق پۈتمەك. * پۈلۈگنىڭ كەتكىنىگە، ئىشىگنىڭ پۈتكىنىگە قارا (ماقال). * تارىم سۈيى پۈتمەيدۇ كېچە ـ كۈندۈز ئاققانىغا، تۈگىمەيدۇ شەنگىز قوشاقلارغا قاتقانىغا. ② تەييار بولماق: كىيىم پۈتمەك. قۇرۇلۇش پۈتمەك. * ئۇستام كىيىمىم قاچان پۈتىدۇ؟ ئىلاجى بار ھېيتقىچە تىكىپ بەرسىلە. * كۆپچىلىكنىڭ جان پىدالىق بىلەن ئىشلىشى ئارقىلىق قۇرۇلۇش مۆلچەرلىگەن ۋاقىت ئىچىدە پۈتتى.

پۈتمەك II يازماق: ئامان شاھ ئۆز شەھىرىگە قايتقاندىن كېيىن، دەرھال بىر پۈتۈك پۈتۈپ ئەلچىلەرگە تۇتقۇزۇپ يولغا سېلىپتۇ. پۈتۈكتە: — ياخشىلىقچە، قىزىنى ماڭا بەرسۇن، بولمىسا لەشكەر تارتىپ بېرىپ شەھىرىنى تۈزلەپ، ئۆزلىرىنى باغلاپ كېلىمەن، — دېيىلگەنىكەن.

پۈتمەك III پ ① ئىچىدىكى بوشلۇق تىنىپ كەتمەك، تۆشۈكى ئېتىلىپ قالماق؛

پۆتەي ھالەتكە كەلمەك: يىگىنىنىڭ تۆشۆكى پۆتۆپ قاپتۇ. ② بوغۇلماق، گاراڭ بولۇپ قالماق: ئۇنىڭ قۇلىقى پۆتۆپ قاپتۇ. * ناخشىچى قىزنىڭ ئاۋازى بىرئاز پۆتۆپ قالدى. * توي كۆنى ئانارخان تولا يىغلاپ، كۆزلىرى ئىششىپ، ئاۋازلىرى پۆتۆپ كەتتى.

پۆتمەك IV پ. ئىشەنمەك: باشقىلارنىڭ سۆزىگە پۆتمەك. * دۆشمەندۇر ھىيلىگەر، كۆلگەنىگە پۆتمە، ھەسەل دەپ زەھەرنى، گۆل دەپ تىكەننى، دۆمبە دەپ ئۆپكىنى بەرگەنىگە پۆتمە.

پۆتمىش ئى. پېشانىگە پۆتۆلگەن كۆرگۆلۆك، تەقدىر: قارىغىنا گۆل، مېنىڭمۇ بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىدىغان ۋاقتىم ئاز قالدى. مۇشۇ گۆزەل زېمىندىن، قۇشلارنىڭ شوخ سايراشلىرىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيدۇ كىشىنىڭ، لېكىن نېمە چارە بار، پۆتمىشكە تەن بېرىش كېرەك-تە!

پۆتۆشتۆرمەك «پۆتۆشمەك I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۆتۆشمەك I كېلىشمەك، توختاملاشماق، قارارلاشماق: ئۇلارنىڭ بىرى ئەمگەك كۆچى، دېھقانچىلىق سايمانلىرى چىقىرىپ، يەنە بىرى يەر ۋە ئۇرۇق چىقىرىپ شېرىك دېھقانچىلىق قىلىشقا پۆتۆشتى. * ئەزىز ئاق كۆڭۆل، ئەخلاقلىق قىز رەھىمە بىلەن دېكابىر ئايلىرىدا توي قىلىشقا پۆتۆشكەنىدى.

پۆتۆشمەك II «پۆتمەك II» پېئىلىنىڭ ئۆملۆك دەرىجىسى: گۆلسۆمخان ساناق مەيدانىغا يېتىپ كېلىپ، گىدىيىپ تۇرغان تەيجىنى كۆردى-دە، ئۇدۇل ئۇنىڭ ئالدىغا بېرىپ غەزەپلەنگەن ھالدا: — تەيجىبەگ خوجام مېنىڭ ئوغلۇمنى ئۆمۆر بويى قۇل قىلىشقا خەت پۆتۆشۆپلا، بۇ نېمە ۋەجىدىن؟ — دەپ سورىدى. * ئولتۇراتتى بالىلار، بۇندا كىتاب ئوقۇشۇپ، تەسىراتنى بەس-بەستە، دەپتىرىگە پۆتۆشۆپ.

پۆتۆشمەك III «پۆتمەك III» پېئىلى «②» نىڭ ئۆملۆك دەرىجىسى: مەرھۇمنىڭ بالىلىرى تولا يىغلىشىپ، ئاۋازلىرى پۆتۆشۆپ كەتتى.

پۆتۆشمەك IV «پۆتمەك IV» پېئىلىنىڭ ئۆملۆك دەرىجىسى: ھەرقايسىلىرى مېنىڭ گېپىمگە پۆتۆشمەيۋاتاملا نېمە؟

پۆتۆك I ئى. يېزىلغان، ئويۇلغان ياكى بېسىلغان يېزىق؛ خەت، مەكتۇپ، كىتاب: مەن كۆرگەن تىبابەت پۆتۆكلىرىدە «ماش تالقىنى يۆرەكنى ئاسرايدۇ، ئاغرىقنىڭ زەھىرىنى يۆرەككە ئۆتكۆزمەيدۇ» دېيىلگەن. * ھىيلىگەر موماي ئۆيىگە بېرىپ، ئوقۇغىلى بولمايدىغان بىر پارچە پۆتۆكنى كۆتۆرۆپ پادىشاھغا كەلتۆرۆپتۇ: — مانا بالام، بۇ دۇئاغا تەزىم قىلغىن. بۇ سۇلايمان ئەلەيسالامنىڭ يادىكارلىرى، — دەپتۇ.

پۆتۆك II سۈپ ① بوشلۇق تىنىپ قالغان؛ تۆشۆكى ئېتىلىپ قالغان، پۆتەي: بۇ يىگىنىنىڭ كۆزى پۆتۆك ئىكەن. * زەيتۇنەمنىڭ بۇرنى پۆتۆكمۇ ياكى ئۆز خىياللىرى بىلەن بەند بولۇپ كېتىپ، بۇ سېسىقچىلىقنى سەزمىدىمۇ، سۇدىكى قۇياشنىڭ ئەكسىگە تىكىلگىنىچە، تاتلىق كۆلۆمسىرىدى. ② بوغۇلغان، ياڭراق چىقمايدىغان بولۇپ قالغان: ئۇنى پۆتۆك.

پۆتۆكچى ئى. يېزىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، كاتىپ: پۆتۆكچى بولسا مەكتۇپ يېزىۋاتىدۇ؛ بەھرام بىلەن مەردان شاھنىڭ ئۇدۇلىدا قول قوشتۇرۇپ ئولتۇرىدۇ. پۆتۆكچى مەكتۇپنى پۆتۆپ بولۇپ مۆھۆر بېسىپ شاھقا سۇنىدۇ. * ماركوپولو: — جۇڭگونىڭ قەدىمكى تارىخ پۆتۆكچىلىرى تارىخنى بامبۇك تۇرۇبىسى ئۇستىگە خاتىرىلەيتتى دەپ ئاڭلىۋىدىم، — دېدى.

پۆتۆكچىلىك ئى «پۆتۆكچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى.

پۆتۆكلۆك سۈپ. پۆتۆلگەن، پۆتۆلگەن پېتى: خانىش كۆلۆپ كېتىپ، ئېرىنىڭ ئەمرى پۆتۆلگەن قەغەزنى قولىغا ئاپتۇ: — مانا بۇنىڭغا پۆتۆكلۆك تۇرۇپتۇ، — دەپتۇ خانىش، — شاھزادەم بىرىنچىدىن، يىغلاشتىن بۇرۇن سىلىدىن ئىجازەت ئالمىدى، ئىككىنچىدىن يىغلاۋېرىپ ئەمرلىرىنى كۆزگە ئىلمىدى.

پۆتۆلمەك «پۆتمەك II» پېئىلىنىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى: باقى قويچى كەم چىققان قويىلارنى تۆلەشكە ھېچ ئامالى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، بۇنىڭ ھېسابىغا باتۇر قازىغا ئۆمۈر بويى ئىشلەپ تۆلەيدۇ، دەپ خەت پۈتۈلدى. خەت پۈتۈلۈپ بولغاندىن كېيىن تۆمۈر ساناق ئېلىۋاتقان تەيجى كۈمۈش تامغىسىنى باستى.

پۈتۈم ئى. توختام، كېلىشىم، قارار: ۋەزىر پادىشاھنىڭ ئەمرىگە ئەمەل قىلىپ، پۈتۈم يېزىپ، پادىشاھنىڭ مۆھۈرىنى بېسىپتۇ.

پۈتۈم تۈزمەك كېلىشىم ئىمزالىماق، توختام قىلماق.

پۈتۈن سۈپ ① سۇنمىغان، كەم يېرى يوق، پارچە ياكى يېرىم ئەمەس: پۈتۈن نان. * بوغۇزنى پۈتۈن يېسە، ئايىغىدىن تۈتۈن چىقار (ماقال). * تۈگمەننىڭ نورىدىن پۈتۈن چىقىپتۇ (ماقال). * مەخسۇت يېڭى چېقىۋېتىلگەن ئەسكى تاملىق ئىچىدىن بەش يۈزدەك پۈتۈن كېسەك تاللاپ چىقتى. ② بارلىق، بارچە، ھەممە: پۈتۈن دۇنيا. پۈتۈن كادىرلار. * بۇ ئىشتىن دەرغەزەپكە كەلگەن ئەسكەر باشلىقى پۈتۈن ئەسكەرلىرىنى سەپكە تارتتى. * ئۇلار پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قارتىغا بېرىلىپ كەتكەنلىكتىن، ئابلىزغا قاراپمۇ قويۇشمىدى. * ئۇ، ئۆزىنىڭ بىر ناخشىسى ئارقىلىق قەلب سىرىنى پۈتۈن يۇرتقا جاكارلىدى. ③ تولۇق، مۇكەممەل: ئۇلار يىل بويى ئىشلىسىمۇ قورسىقى تويمايتتى، كىيىمى پۈتۈن بولمايتتى. * دادام زۇمرەتخان ئاچىغا: — بالىنىڭ ئوقۇشى ئوبدان بولسا، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇغىنى ياخشى، پۈتۈن ئادەم بولىدۇ، — دېدى سۆز قىستۇرۇپ. ④ كۆچمە. خاتىرجەم؛ توق (كۆڭۈل ھەققىدە): مانا ھەببۇل ئەل غېمىدە ئەسكەر بولدى، يۇرت كۆردى، كۆزى ئېچىلدى، چېنىقتى، ئەمدى ئۇنى ھەرقانداق ئىشقا قويمايلى كۆڭلىمىز پۈتۈن تۇرىدۇ. ⑤ <مات> كەسىر سانى بولمىغان، كەسىرگە ئايلانمىغان: پۈتۈن سان. ⑥ چوڭ، پارچە ئەمەس (پۇل ھەققىدە): بانكىدىن مىڭ يۈەن پۇل ئالسام ساپ يۈز يۈەنلىك، ئون يۈەنلىك پۈتۈن پۇل بەردى.

پۈتۈن ئەمگەك كۈچى <س ئىق> يېزا ئىگىلىكىدە بىر ئەمگەك كۈنىدە ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ئەمگەكنى ئۆز ئۈستىگە ئالالايدىغان، جىسمانىي جەھەتتىن ياراملىق ئەمگەك كۈچى: ئۈچىنچى شياۋدۈيدىكى ئەمگەكچى 99 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە پۈتۈن ئەمگەك كۈچى 64 نەپەر، يېرىم ئەمگەك كۈچى 28 نەپەر، قالغىنى قوشۇمچە ئەمگەك كۈچى ئىدى.

پۈتۈن بۆلۈنۈش <مات> A سانى B سانىغا بۆلۈنگەندە كېلىپ چىققان نەتىجە پۈتۈن سان بولغان بۆلۈنۈش.

پۈتۈن سان <مات> ① ئاددىي كەسىر ياكى ئونلۇق كەسىرنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان سانلار يەنى نۆل، پىلوس ياكى مىنۇس بەلگىلىرى بىلەن كەلگەن تەبىئىي سانلار. ② پارچە قىسمى بولمىغان سانلار، مەسىلەن: 10، 200، 3000، 40 مىڭ قاتارلىقلارغا ئوخشاش.

پۈتۈن سان قانۇنى <گېئول> كرىستاللاردىكى، كرىستال قىرلىرىغا پاراللېل بولغان ئۈچ تۈز سىزىقنى كوردىنات ئوقلىرى قىلىپ بەلگىلىسەك، ئۇ چاغدا كرىستالنىڭ خالىغان ئىككى يۈزىنىڭ شۇ ئۈچ كوردىنات ئوقىدىن كېسىلگەن ئارىلىقلىرى (يەنى $\overline{OA_1}$، $\overline{OB_1}$، $\overline{OC_1}$ ۋە $\overline{OA_2}$، $\overline{OB_2}$، $\overline{CO_2}$) نىڭ نىسبىي قىممەتلىرىنىڭ نىسبىتى چوقۇم بىر ئاددىي پۈتۈن سانلار نىسبىتى بولىدۇ. يەنى

$$\frac{\overline{OA_1}}{\overline{OA_2}}:\frac{\overline{OB_1}}{\overline{OB_2}}:\frac{\overline{OC_1}}{\overline{OC_2}}=q:q:r$$

. بۇ قانۇن پۈتۈن سان قانۇنى دېيىلىدۇ.

پۈتۈن كۈنلۈك تۈزۈم <مائار> بىر خىل مائارىپ تۈزۈمى. بۇنىڭدا ئوقۇغۇچىلار يېرىم كۈن ئوقۇپ، يېرىم كۈن ئىشلىمەي، پۈتۈن كۈنىنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ئاساسەن دەرس ئوقۇش بىلەن مەشغۇل بولىدۇ.

پۈتۈن ـ سۆرۈك پۈتۈن، راۋۇرۇس: پۈتۈن ـ سۆرۈك بىر قويىنىڭ گۆشى. پۈتۈن ـ سۆرۈك بىر ئات. * ئەلى شاھزادە ئۆركۆتۈۋەتكەن ئاتلارنى تاپمەن دەپ، يىرتقۇچلارغا يەم بولدى. پۈتۈن ـ سۆرۈك بىر ئادەم ئات ئۈچۈن ھالاك بولدى.

پۈتۈنلەتمەك «پۈتۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەن پۈتۈن تىجارەتتە چۈشكەن بارلىق پارچە پۇللارنى بانكىدا پۈتۈنلەتتۈۋالدىم.

پۈتۈنلەشمەك پ. پۈتۈن ھالەتكە كەلمەك، پۈتۈن بولماق: بىزنىڭ تۇرمۇشىمىز كۈندىن ـ كۈنگە ياخشىلىنىپ، رىزقىمىز پۈتۈنلەشتى. * پۇقرالارنىڭ نىيىتى پۈتۈنلەشتى.

پۈتۈنلەش ① «پۈتۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ ئىسىمدىشى. ② <مات> ھېسابلاش ۋاقتىدىكى تەخمىنىي قىممەتنى ئېلىشنىڭ بىر خىل ئۇسۇلى. بۇنىڭدا سانىنىڭ تاشلىۋېتىلىدىغان قىسمىنىڭ ئالدىنقى بىر خانىسىدىكى رەقەم بەشكە توشسا، ئېلىنىدىغان سانىنىڭ ئاخىرقى خانىسىغا بىر قوشۇلىدۇ؛ بەشكە توشمىسا تاشلىۋېتىلىدۇ. مەسىلەن: 3.3785نى ئىككى خانىلىق ئونلۇق كەسىرگىچە ئالساق 1.38 بولىدۇ؛ 1.2434 نى ئىككى خانىلىق ئونلۇق؛ كەسىرگىچە ئالساق 1.24 بولىدۇ.

پۈتۈنلەنمەك «پۈتۈنلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پۈتۈنلەي رەۋ ① تامامەن، تولۇق: چىمەن ئۆزىدىن سەل نېرىدىلا پۈتۈنلەي قىرىپ ئۆزگىرىپ كەتكەن، چىرايلىرى سېرىق، ئۆڭۈپ كەتكەن دىكا شىمىنى تىزىغىچە تۇرۇۋالغان ناھايىتى تونۇش بىر چىرايىنىڭ ئۆزىگە قاراپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. * ئايشەم ھەدە ئۇنىڭ مەقسىتىنى پۈتۈنلەي چۈشەندى. ② ئۆزۈل ـ كېسىل؛ قەتئىي، تولۇق: مەن، دېھقانلىرىمىزنىڭ ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكتىن تېخى پۈتۈنلەي قۇتۇلۇپ كەتمىگەنلىكىنى ئۆز كۆزۈم بىلەن كۆردۈم. ③ ھېچ؛ ئەسلا؛ زادى: تاشۋاي ئۈچۈن گۇندىپاينىڭ بۇ مەسلىھەتلىرى پۈتۈنلەي ئويلىمىغان يەردىن چىقىۋاتاتتى. * يېقىندا يۇقىرى خەلق سوتىنىڭ ھۆكۈم قەغىزىنى تاپشۇرۇۋالدىم. ئۇنىڭدا مېنىڭ پۈتۈنلەي گۇناھسىز ئىكەنلىكىم، خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغانلىقىم ئېيتىلغانىكەن.

پۈتۈنلۈك ئى ① «پۈتۈن» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پۈتۈنلۈك نەزەرىيىسى. * بىزنىڭ مەملىكىتىمىز يېرى كەڭ، ئەھۋالى تولىمۇ مۇرەككەپ مەملىكەت. بۇ ھال بىزدىن پۈتۈنلۈكنى تەتقىق قىلىش ۋە پۈتۈنلۈكنى چۈشىنىش بىلەن قىسمەنلىكنى تەتقىق قىلىش ۋە قىسمەنلىكنى چۈشىنىشنى زىچ بىرلەشتۈرۈشنى تەلەپ قىلىدۇ. ② <پەلس> زىددىيەتلىك ئىككى تەرەپنىڭ مۇئەييەن شەرت بىلەن بىر پۈتۈن نەرسىنىڭ بىللە تۇرۇشى، يەنى نىسبىي جىملىق ھالەتتە تۇرۇۋاتقان شەيئى ياكى جەريان. بۇ ۋاقىتتا شەيئىنىڭ پەقەت سان ئۆزگىرىشىلا بولۇپ خاراكتېر جەھەتتە ئۆزگىرىش بولمايدۇ. شۇڭا بىرلىك، بىرلىشىش، تەڭپۇڭلۇق، جىملىق قاتارلىق ھالەتلەر زاھىر بولىدۇ. ھەرقانداق بىر پۈتۈنلۈك زىددىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قارىمۇ قارشىلىقنىڭ بىرلىكىدىن ئىبارەت بولىدۇ. قارىمۇقارشى تەرەپلەرنىڭ بىر ـ بىرىگە ئايلىنىشىغا ئېلىپ بارىدۇ. بىر پۈتۈنلۈكنىڭ پارچىلىنىشى، بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدۇ، بۇ چاغدا شەيئىنىڭ خاراكتېرى جەھەتتە ئۆزگىرىش بولىدۇ.ـ دە، كونا بىر پۈتۈنلۈكنىڭ ئورنىنى يېڭى بىر پۈتۈنلۈك ئالىدۇ. ھەرقانداق بىر پۈتۈنلۈك شەرتلىك، ۋاقىتلىق، ئۆتكۈنچى بولىدۇ. شۇڭا ئۇ نىسپىيدۇر.

پۈتۈنلىمەك پ ① پۈتۈن ھالەتكە كەلتۈرمەك، پۈتۈن قىلماق: يېرىم كۈندىن بېرى ئاچ يۈرگەن بالا ئۆيگە كىرىپلا تەخسىدىكى ناننى ئالدى ـ دە سۇندۇردى. لېكىن بىرسىنىڭ سىرتتىن كىرگەن ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلاپ ئاستا پۈتۈنلەپ قويدى. ② كېمىنى تولدۇرماق، تولۇقلىماق:

ساۋۇركام تاغارنى ئاچتى-دە، يەنە ئۈچ چارەك بۇغداينى ھارۋا ئۈستىدىكى تاغارغا قۇيۇپ ئۇنى پۈتۈنلەپ ئون چارەك قىلىپ بازارغا سېتىشقا ماڭدى. ③ ئۇششاق، پارچە پۇلنى چوڭ پۇلغا ئالماشتۇرماق: بۈگۈنكى سودىدا چۈشكەن پارچە پۇللارنى بانكىغا ئېلىپ بېرىپ پۈتۈنلەپ كەلدىم. ④ سانىنىڭ تاشلىۋېتىدىغان قىسمىنىڭ ئالدىنقى بىر خانىسىدىكى رەقەمگە قاراپ ئېلىنىدىغان سانىنىڭ تەخمىنىي پۈتۈن سان قىممىتىنى بەلگىلىمەك.

پۈچەك (توغرىسى: پۇچەك) ——> **پۇچەك.**

پۈدىمەك (توغرىسى: پۈۋۈلىمەك) ——> **پۈۋۈلىمەك.**

پۈركەندۈرمەك «پۈركەنمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۈركەلمەك «پۈركىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: خىيالىمدا ماتەم ماشىنىسى ئورنىدا «لاپ» قىلىپلا قىزىل رەختلەر ۋە قىزىل گۈللەرگە پۈركەلگەن كىچىك ماشىنا كۆرۈنگەندەك بولدى. * ئاپئاق قار بىلەن پۈركەلگەن ھەيۋەتلىك تاغ شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان بولۇپ، خۇددى تىلسىماتتىكى سېپىللاردەك ئالدىمىزنى توسۇپ تۇراتتى.

پۈركەنمەك ① «پۈركىمەك» پېئىلى «①»نىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: دۇختۇرنىڭ ئاپئاق يوتقىنىغا پۈركىنىپ ياتقان ساۋۇت تەسلىكتە كۆزىنى ئېچىپ ئۆزىگە قاراپ تۇرغان ئايىمخاننى كۆردى. ② «پۈركىمەك» پېئىلى «②»نىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: يېزىمىز گۈل-چېچەكلەرگە پۈركەندى. * پۈتۈن شەھەر ئاپئاق قارغا پۈركەنگەن قىش كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. قار بولسا توختىماي لەپىلدەپ يېغىۋاتاتتى. نىجات پەرىدە بىلەن پاراڭلاشقاچ كىنوخانا ئالدىغا كەلدى.

پۈركەنجە ئى. ئاياللار باش ۋە گەۋدىسىنى پۈركىۋالىدىغان چوڭ ياغلىق، رومال ياكى يەكتەسىز كىيىم: مەن كوچىلاردا پۈركەنجە ئارتىپ كېتىۋاتقان ئاياللارنى كۆرۈپ قالسام ماڭا گويا قۇلقىمنىڭ تۈۋىدە بىرسى: «ئەخمەق، سەن ئالدىغان ئەنە شۇ، بېرىپ كۆرۈۋال» دېگەندەك تۇيۇلاتتى. * ئىشرەت ئوغرى قىزنى كۈيىدۈزدىلا سۇغا چىققان يېرىدىن، بېشىنى پۈركەنجە بىلەن يېپىپ، ئاتىنىڭ ئالدىغا ئېلىپ قېچىپتۇ.

پۈركۈتمەك «پۈركۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇ پۈركۈتمەك. دورا پۈركۈتمەك. * ئۇستام شاگىرتىغا دەپ يېڭىلا پۈتكەن ئايالچە كاستۇمغا سۇ پۈركۈتۈپ دەزمال سالدۇردى.

پۈركۈگۈچ ئى. <ماشىن> شۇمۇرۇش رولىدىن پايدىلىنىپ سۇيۇقلاندۇرۇلغان دورا ياكى باشقا سۇيۇقلۇقلارنى تۇمان ھالىتىدىكى ئۇششاق سۇ دانىچىلىرىغا ئايلاندۇرۇپ، نەرسىلەرنىڭ ئۈستىگە تەكشى پۈركۈپ چاچىدىغان ئۈسكۈنە.

پۈركۈشمەك «پۈركۈمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يىگىرمىدەك ياش يىگىت ئېتىز ئارىلاپ شال مايسىلىرىغا پۈركۈگۈچ بىلەن دورا پۈركۈشمەكتە ئىدى.

پۈركۈلمەك «پۈركۈمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: — خاپا بولماڭ. دەزمال سالىدىغان كۆڭلەككە پۈركۈمەكچى ئىدىم، دىققەتسىزلىكتىن چاپىنىڭىزغا پۈركۈلۈپ كەتتى، دەپ ئۆزرىخاھلىق ئېيتتى ئايىم دوستىغا.

پۈركۈمەك پ. سۇ ياكى باشقا سۇيۇقلۇقلارنى باشقا نەرسىنىڭ ئۈستىگە سەپمەك، چاچماق: سۇ پۈركۈمەك. دورا پۈركۈمەك. * توخۇۋاز توخۇ سوقۇشتۇرۇۋاتقان مەيدانغا يۈگۈرۈپ چۈشۈپ، ئۆزىنىڭ خورىزىنى ئاجرىتىۋېلىپ قاراڭغۇ ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ، باش كۆزىگە سۇ پۈركۈپ، تاجىسىنى مايلاپ چىقتى.

پۈركۈپ سۇغىرىش بىر خىل سۇغىرىش ئۇسۇلى، سۇ ماشىنا ۋە ھەرىكەتلەندۈرگۈچى ئۈسكۈنىلەر ئارقىلىق پۈركۈش ئېغىزىدىن ھاۋاغا كۆتۈرۈلۈپ، ئېتىزلارغا پۈركۈلىدۇ.

پۈركۈلگەن سۇ ئېتىزغا خۇددى تەكشى ياغقان يامغۇرغا ئوخشاش چۈشىدۇ.

پۈركىمەك پ ① بىرەر نەرسە بىلەن باش-تىن ئاياغ بېكىتىپ ئورىماق، ئوراپ قويماق: ئەسقەر ئېرىنچەكلىك بىلەن ياستۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ سائەتكە خۇش ياقمىغاندەك قارىدى-دە، دادىسىنىڭ يېرىم سائەت بالدۇر ئويغىتىۋەت-كەنلىكىگە نارازى بولۇپ، ئۆزىنى ئورىنغا تاشلاپ، بېشىنى يوتقانغا چىڭ پۈركىدى. ② كۆچمە. قاپلىماق، چۈمكىمەك؛ تولدۇرماق: يىراق ئۇپۇقتىن قۇياش نۇر چاچاتتى، ئۇ، خۇددى قىزىل ياقۇتتەك جۇلالىنىپ، كەڭ دالىنى قىزىللىققا پۈركىگەنىدى. * ياسايمىز قىزىل گۈلباغ، يۇرۇش قىلىپ قاقاس چۆلگە. پۈركەيمىز دالا-تۈزنى، رەڭمۇرەڭ چېچەك-گۈلگە.

پۈرلەش سۈپ. پۈرلىشىپ قالغان، پۈرلەش-كەن: ئۇ مېهمانخانا هۇجرىلىرىنىڭ كۆرۈنۈشى ناهايىتى سۆرۈندى: گاه تۈتۈق، گاه پارقىراپ كۆرۈنىدىغان، يول-يول پۈرلەش قىل رەخت بىلەن قاپلانغان بىرنەچچە دىۋان ۋە ئورۇندۇقلار قويۇلغان.

پۈرلەشتۈرمەك «پۈرلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: تەرىنى تۈرۈپ، كەينىگە يۆلىنىپ ئولتۇرغان سوراقچى سەهنە كىتابىنىڭ قول يازمىسىنى پۈرلەشتۈرۈپ تۇتقىنىچە پۇلاڭلىتىپ تۇرۇپ: — خوش يازغۇچى ئەپەندى، بۇ ئىغۋانى توقۇپ چىقىشقا سىزنى نېمە مەجبۇر قىلدى؟ — دېدى نادىرغا كۆزىنى قاتتىق تىكىپ تۇرۇپ.

پۈرلەشتۈرۈلمەك «پۈرلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

پۈرلەشمەك پ. قاتلاشقان، پۈرلەشكەن هالەتكە كەلمەك، پۈرۈلۈپ قالماق، پۈرۈلمەك: سابىر يۈزىنى سۈرتۈۋېتىپ، پۈرلىشىپ كەتكەن ياقىلىرىنى تۈزەشتۈرۈپ، زۆهرەخان ئاچىنىڭ ئالدىدا بىچارە قىياپەتتە سۆزلەشكە باشلىدى. * ئۇ يوشۇرۇپ ساقلاپ كەلگەن كىچىك بىر قۇتىنى ئېلىپ، ئۇنىڭدىن پۈرلەشكەن، رەڭگى ئۆچكەن بىر پارچە قەغەزنى چىقاردى.

پۈرلىمەك پ. قەغەز، رەخت قاتارلىق نەرسىلەرنى قول بىلەن ياكى باشقا نەرسىلەر بىلەن سىقىپ، يىغىپ، بېسىپ، تەكشى يۈزىنى بۇزۇپ پۈرلەشكەن هالەتكە كەلتۈرمەك: قەغەزنى پۈرلىمەك. * ئىت مۈشۈكنى پۈرلەپ باستى. * رىشىت ئاتا-ئانىسىدىن كەلگەن بىر پارچە خەتنىڭ ئاغزىنى يىرتىتىيۇ، لېكىن ئۇنى ئوقۇغۇسى كەلمەي پۈرلەپلا يانچۇقىغا تىقتى.

پۈرمە ① سۈپ. پۈرۈپ قويۇلغان، پۈرۈل-گەن، پۈرۈم: پۈرمە يوپكا. * سۇرەتتە ئۇ خۇددى سەهنىگە چىقىپ ناخشا ئېيتىشقا تەمشىل-ۋاتقان ئارتىسلاردەك تەبەسسۇم قىلىپ تۇراتتى. بەللىك ئاددىي پۈرمە كۆڭلەك بولسا ئۇنىڭ كېلىشكەن قامىتىگە قۇيۇپ قويغاندەك ياراشقانىدى. ② ئى <گېئول> تاغ جىنس قاتلىمىنىڭ هەرىكىتى نەتىجىسىدە بېسىمغا ئۇچراش بىلەن قىسىلىپ شەكىللەنگەن ئۆلانما ۋە ئەگرى هالەتتىكى تۈزۈلمە شەكىل.

پۈرمە قاپاق پۈرۈلگەن، پۈرۈلۈپ تۇرىدى-غان قاپاق: سەلىمە قاچا بىلەن قوشۇقنى يۇيۇشقا ماڭغاندا خۇرشىدىخان كىرىپ كەلدى. ئۇ پۈرمە قاپاق، دوغىلاق كەلگەن، كۆك كۆز، ئەللىك ياشلاردىكى ئايال ئىدى.

پۈرمە مۇسكۇل <ئانات> مەقئەت، دوۋساق ئېغىزى ۋە ئاشقازان چىقىش ئېغىزى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى هالقىسىمان مۇسكۇل. ئۇ يىغىلىش ۋە بوشاش ئىقتىدارىغا ئىگە، يىغىلغاندا مەقئەت، دوۋساق ئېغىزى ۋە ئاشقازان چىقىش ئېغىزى ئېتىلىپ قالىدۇ، بوشىغاندا ئېچىلىدۇ.

پۈرمەك I پ. پۈرمە-پۈرمە هالەتكە كەلتۈرمەك، قاتلىماق: ئايشەمخان سىڭلىسى ئىپارگۈلنىڭ كۆڭلىكىنى كۆكرىكىدىن پۈرۈپ تىكىپ بەردى. * ئۇ چىرايىنى پۈرۈپ خېلىغىچە گەپ قىلماي ئولتۇردى.

پۈرمەك II ئى. پۈرۈلگەن جاي، پۈرۈك: يىمەي تويدۇم بۇ شالنىڭ كۆرمىكىدىن، پۈتۈن

چىقتى قوڭۇمنىڭ پۆرمىكىدىن (ماقال).

پۆرمىلەنمەك «پۆرمىلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: ئادەم چوڭ مېڭە پوستىلىقىنىڭ يۈزى تەخمىنەن 2200 كۋادرات سانتىمېترغا بارىدۇ. ئۇ قاتلىنىپ پۆرمىلەنگەن شار شەكلىدە باش سۆڭىكى ئىچىگە جايلاشقان بولىدۇ.

پۆرمىلىك سۈپ. پۆرمىسى بار، پۆرمىلەنگەن: پۆرمىلىك بەلباغ. * گۈلمېرە ماگىزىنىدىن بەل پۆرمىلىك كۆڭلەكتىن بىرنى سېتىۋالدى.

پۆرمىلىك بەلباغ <گېئول> گېئوسىنكلىنالىدىكى چۆكمە جىنس قاتلاملىرىنىڭ شىددەتلىك يەر پوستى ھەرىكىتى نەتىجىسىدە پۆرۈلۈپ ۋە كۆتۈرۈلۈپ چىقىشى تۈپەيلىدىن شەكىللەنگەن تاغ سىستېمىسىنى ھاسىل قىلغۇچى بەلباغ.

پۆرمىلىمەك پ. پۆرمە ھالەتكە كەلتۈرمەك، پۆرمە قىلىپ تىكمەك: كۆڭلەكنىڭ ياقىسىنى پۆرمىلىمەك.

پۆرۈشتۈرمەك «پۆرۈشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: قادىر سۆزلەۋېتىپ ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن گۈپۈلدەپ ئۇرۇپ تۇرغان ھاراقنىڭ پۇرىقىدىن سەسكەنگەن بولسا كېرەك، بىردىنلا ئۇلاردىن ئۆزىنى تارتىپ، چىرايىنى پۆرۈشتۈرۈپ يەرگە تۈكۈردى.

پۆرۈشتۈرۈلمەك «پۆرۈشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

پۆرۈشمەك «پۆرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئىشىك ئارقىسىدىكى ئەمەلدار سىياقىدىكى بىرنەچچە كىشى «گۈڭ ـ گۈڭ» بىرنەرسىلەرنى دېيىشىپ، مەسخىرە قىلغاندەك چىرايلىرىنى پۆرۈشتۈرۈپ تۇراتتى.

پۆرۈك I ① سۈپ. پۆرۈلۈپ كەتكەن، پۆرۈلگەن: شۇ تاپتا ئۇنىڭ گۆشلۈك قاپاقلىرى ئاستىدىكى پۆرۈك كۆزلىرى يۇمۇلۇپلا قالغانىدى. ② ئى <زوئول> بەزى بېلىقلار، قوش ماكانلىقلار، سۆرەلگۈچىلەر ۋە قۇشلارنىڭ ئۈچىيى، سۈيدۈك نەيچىسى ۋە كۆپىيىش بېزىنىڭ ئېغىزلىرى بىر بوشلۇقتا بولىدۇ. بۇ بوشلۇق پۆرۈك دېيىلىدۇ. ③ ئى. قوڭ: توخۇنىڭ پۆرۈكى.

پۆرۈلمەك «پۆرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: تۇرسۇن ئەپەندىنىڭ كۆزلىرى غەزەپتىن چاقناپ، يۈزلىرى ئەلەمدىن پۆرۈلدى. * مەن ئايخانىنىڭ بۇ جەھەتتىكى نەتىجىلىرىنى ناھىيە بويىچە تونۇشتۇرۇشنى ئويلاپ قويدۇم. لېكىن باستىنىڭ چىرايى بىردىن تەۋرىلەرچە پۆرۈلدى.

پۆرۈم ئى. دىئال. ياغاچتىن ياسالغان ياغ قۇتىسى.

پۆكتۈرمەك «پۆكمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: مەرد، قەھرىمان بوۋىلار روھى، نۇرلاندۇردى خەلق قەلبىنى. ئاپراسىياپ بولۇپ پۆكتۈردى، ئىسكەندەرنىڭ مەغرۇر قەددىنى.

پۆكتۈرۈشمەك «پۆكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۆكتۈرۈلمەك «پۆكتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

پۆكلەشتۈرمەك «پۆكلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: — كىتابىنى پۆكلەشتۈرمەيلى، بولمىسا سۈپىتىگە تەسىر يېتىدۇ، — دېدى مۇئەللىم ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ.

پۆكلەشتۈرۈلمەك «پۆكلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى.

پۆكلەشمەك ① «پۆكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇششاق بالىلار قەغەزنى ئايروپىلان ياسايمىز دەپ پۆكلىشىپ ئوينىدى. ② پۆكلەنگەن ھالەتكە كېلىپ قالماق، پۆكلەنمەك، پۆكۈلمەك: رەيھان تۆنۈگۈنلا دەزمال سالغان كۆينەكلىرىنىڭ پۆكلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ ئىشىك تۈۋىدىن كەينىگە ياندى.

پۆكلەكلىك سۈپ. پۆكلىنىپ قالغان، پۆكلەنگەن: بوۋاي، ئەزىزنىڭ قولىدا تېخىچىلا پۆكلەكلىك خەت تۇرغانلىقىنى كۆرۈپ: — سەن تېخى خەتنى ئوقۇپ بولماپسەنغۇ! ... دەپ

سوردى.

پۈكلەنمەك ① «پۈكلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئەختەرنىڭ يانچۇقىدا پات-پاتلا چىرايلىق قىلىپ تۇمارچە پۈكلەنگەن خەتلەر پەيدا بولۇپ قالاتتى. ② «پۈكلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: داۋۇت ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككى پۈكلىنىپ تەزىم قىلىپ، ناسىر شۇجى بىلەن تىنچلىق سوراشتى.

پۈكلىمە سۈپ. پۈكلىنىدىغان، پۈكۈلىدىغان: پۈكلىمە ئورۇندۇق. پۈكلىمە سىزغۇچ. پۈكلىمە يەلپۈگۈچ.

پۈكلىمەك پ. قاتلىماق، قايرىماق، پۈكمەك: شاھزادە ئەسەد تۈگۈنچەكنى قولىغا ئېلىپ خەتنى ئېچىپ ئوقۇپتۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنىدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن خەتنى پۈكلەپ شۇ پېتىچە يانچۇقىغا ساپتۇ.

پۈكمە سۈپ ← **پۈكلىمە** لۇتۇن بېشىدىكى سادىر پالۋان نۇسخىسىدا چۆرىسىگە پۈكمە تىكىلگەن ئاپئاق تارانچى قالپىقىنى قولىغا ئالدى-دە، مەغرۇرلانغان ۋە ھاياجانلانغان ھالدا سۆزلەشكە باشلىدى.

پۈكمەك پ ① ئېگىپ قاتلىماق، قايرىماق، پۈكلىمەك: سىمنى پۈكمەك. قەغەزنى پۈكمەك. * بوۋاي تىلىنىڭ ئاستىغا كاپ قىلىپ ناسۋال ئېتىۋېلىپ، بارماقلىرىنى پۈكۈپ ھېسابلاشقا كىرىشتى. ② كۆچمە. نىيەت قىلماق. قارار قىلماق. ئويلىماق: كۆڭلىگە پۈكمەك. * ئەزالار بوغالتىردىن ھېساب ئېلىشنى خېلىدىن بېرى كۆڭلىگە پۈكۈپ يۈرەتتى.

پۈكۈك سۈپ. پۈكۈلگەن، پۈكلەنگەن: پۈكۈك قەغەز. * ئۈزۈلدى بىر غۇنچە ھايات باغىدىن، ۋۇجۇدۇم پۈكۈكتۇر بۇ دەرد تاغىدىن.

پۈكۈلمەك ① «پۈكمەك» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تۇردى ئاخۇن ئاكىنىڭ قەددى بارغانسېرى پۈكۈلۈپ، ھازىرلا ئېشەكتىن يىقىلىپ چۈشىدىغاندەك قىلاتتى. * ئاڭلا خالىدەم، قەدرىڭ ئۆتتۈلدى. دەردىڭدە مېنىڭ قەددىم پۈكۈلدى. ② «پۈكمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ھېلىقى ئادەم قولىدىكى ئاشقان پۇللارنى دىققەت بىلەن رەتلەپ، بىر-بىرلەپ سەيلەپ، پۇللارنىڭ پۈكۈلگەن بۇرجەكلىرىنى تۈزەپ چىقتى.

پۈگە ئى. دىئال. مەلۇم بىر يەرگە ياكى يەر پاسىلىغا ئورنىتىلغان بەلگە ياكى دۆڭ.

پۈگەت ئى ① بوتۇلكىنىڭ پۈرۈپكىسى. ② ئوقنىڭ مىشكى.

پۈلەتمەك (توغرىسى: پۈۋلەتمەك) ← **پۈۋلەتمەك**.

پۈلەشمەك (توغرىسى: پۈۋلەشمەك) ← **پۈۋلەشمەك**.

پۈلىمەك (توغرىسى: پۈۋلىمەك) ← **پۈۋلىمەك**.

پۈھ ئىم. كىشى سېسىق پۇراقلاردىن بىزار بولغانلىقنى بىلدۈرىدۇ.

پۈۋ تەق. ئاستى-ئۈستى كالپۇكنى بىر-بىرىگە جۈپلەپ تۇرۇپ، ھاۋانى قاتتىق چىقارغاندا ھاسىل بولغان ئاۋاز: ئېلىپيۇ كېچىدە بىرنەچچە كىشىنىڭ ۋاراڭ-چۇرۇڭ قىلىپ، ھەيۋە بىلەن ئۆيىگە كىرىپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ چۆچۈپ كەتتى. يۈرىكى سالغاندەك بولدى-دە، «پۈۋ» قىلىپ چىراغنى ئۆچۈرۈپ بېشىنى چىڭ پۈركەپ يېتىۋالدى.

پۈۋەك ئى <زوئول> بەزى بېلىقلارنىڭ تىنىدىكى كۆپۈپ ۋە بوشىشىپ تۇرىدىغان خالتىسىمان ماددا، ئىچىگە ئازوت، ئوكسىگېن، كاربون (IV) ئوكسىدى قاتارلىق ئارىلاش گازلار تولۇپ تۇرغان بولىدۇ؛ بوشاشقان ۋاقتىدا بېلىق چۆكىدۇ، كۆپكەن ۋاقتىدا لەيلەيدۇ؛ بەزى بېلىقلارنىڭ پۈۋىكى ئاڭلاش ۋە نەپەسلىنىش رولىنىمۇ ئوينايدۇ.

پۈۋلەتمەك «پۈۋلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پۈۋلەشمەك «پۈۋلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پۈۋلەنمەك «پۈۋلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل

دەرىجىسى.

پۈۋلىمەك پ. ئىككى لەۋ ئارىسىدىن «پۈۋ» قىلىپ يەل چىقارماق: سۈت ئىچىپ ئاغزى كۆيگەن قېتىقنىمۇ پۈۋلەپ ئىچەر (ماقال). * ئاسىم بۈگۈن باللارنىڭ سامان قەغەزگە يېزىلغان تاپشۇرۇق دەپتەرلىرىنى ئادەتتىكىدىن تېزرەك كۆرۈپ تۈگەتتى ـ دە، چىراغنى پۈۋلەپ ئۆچۈردى.

پۈۋلىمەي سالماق باشقىلارنىڭ نەرسىسىنى تەپ تارتمايلا ئۆزىنىڭ قىلىۋالماق، هالال ـ هارامنى ئىلغىماي يېمەك: توختىنىيازنىڭ شۈجى بولۇشى بۆرىنىڭ قويچى بولغىنىغا ئوخشاش بىر ئىش. ئۇ هەرقانداق چاغدا پۈۋلىمەي سالىدۇ، — دېدى سەمەت، توختىنيازنىڭ شۈجى بولغىنىغا نارازى بولۇپ.

پېپەك (توغرىسى: پۆپەك) ——> **پۆپەك.**

پېپسىن ئى [ر<گرېك] <بىئول> ئاقسىللارنى كىسلاتا، ئىشقار ياكى ئاقسىل ئېنزىمى ئارقىلىق پارچىلىغاندىن كېيىن كېلىپ چىققان نىسبەتەن ئاددىي بولغان ئورگا ـ نىك ماددا، مېدىتسىنادا باكتېرىيىلەرنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە هەزىم قىلىش يوللىرى ـ نىڭ كېسەللىكلىرىنى داۋالاشقىمۇ ئىشلىتىلىدۇ.

پېپتىد ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، ئامىنو كىسلاتاسى سۇسىزلانغاندىن كېيىن هاسىل بولىدۇ، تەركىبىدە گىدروكسىل بىلەن ئامىنو رادىكالى بولىدۇ، ئۇ بىر خىل ئىككى ياقلىملىق بىرىكمە هېسابلىنىدۇ.

پېپسىن ئى [ر<گرېك] <خىم> ئاشقازان سۇيۇقلۇقىنىڭ تەركىبىي قىسمىلىرىنىڭ بىرى، ئاشقازان كىسلاتاسىنىڭ ياردىمىدە ئاقسىلنى هەزىم قىلىدۇ.

پېتەك ئى. ئاياغ كىيىمنىڭ ئىچىگە سېلىش ئۈچۈن ماتا، كىگىز قاتارلىق نەرسىلەردىن تەييارلانغان بۇيۇم: ئۆتۈككە پېتەك سالماق. * كۆڭلىكىنىڭ ئېتىكى، ئېتىكىدە چېچىكى، بىزنى تاشلاپ سۆيگۈنۈڭ ئايىغىمنىڭ پېتىكى.

پېتەكگۈل [پېتەك + گۈل] ئى <بوت> ——> **سەبرە.**

پېتىر سۈپ [ئە] ① بولدۇرۇلمىغان، ئۆرلە ـ مىگەن (خېمىر هەققىدە): پېتىر نان. پېتىر مانتا. * موللا خەقتىن پۇل ئالماق، پېتىر ناندىن قىل ئالماق (ماقال). * بۇ قېتىم يېقىلغان ناننىڭ خېمىرى پېتىر بولۇپ قاپتۇ. ② كۆچمە. ياخشى ئەمەس، چاتاق: هالى پېتىر. * كىچىك ئاخۇننىڭ ئىشى پېتىر ئوخشايدۇ. ئاڭلىشىمچە نۆۋەتتىكى يىغىنغا ئۇنى مەجبۇرلاپ ئەكىلىپ قاتناشتۇرۇپتۇدەك.

پېتىر قۇلاق ——> **بەز قۇلاق**: — سەن ئۇماچ تۇماقنىڭ ماۋۇ پېتىر قۇلىقى، ئىشچىلار سىنىپى هەممىگە رەهبەرلىك قىلىشى كېرەك، — دېگەن گەپنى ئاڭلىمىغانمىدى؟

پېتىر مانتا پېتىر خېمىردىن تۈگۈلگەن مانتا: شاراپەت كەچتە مەشۇرنىڭ بازاردىن چىقىشىغا ئۇلگۇرتۇپ سېمىز قوي گۆشىدە پېتىر مانتا ئەتتى.

پېتىر نان پېتىر خېمىردىن قىلىنغان نان ياكى خېمىرى بولدۇرۇلمىغان نان.

پېتىر ناندىن قىل سۇغۇرغاندەك ناهايىتى ئەس. ئىنتايىن مۇشكۈل: بۇنى ئاسان هەل بولىدى دەمسىلە، خۇددىي پېتىر ناندىن قىل سۇغۇرغاندەك بىر ئىش بولدى.

پېتىرىغا يانماق هەل بولمايدىغان تەرىپىگە قاراپ يۈزلەنمەك، خېمىغا يانماق، قىيىنـ ـلاشماق: ئەبەيدۇللانىڭ ئايالىنىڭ خىزمىتىنى ئورۇمچىگە يۆتكەپ كېلىش ئىشى ئاخىرى بېرىپ يەنە پېتىرىغا ياندى.

پېتروخىمىيە ئى [گرېك+لات] <كېئول> پېترولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى، تەتقىقات مەزمۇنى: ئۇ ئايرىم تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيۋى تەركىبى، ئۇنىڭ هاسىل بولۇشىغا

مۇناسىۋەتلىك بولغان تۇرلۇك تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىۋى تەركىب جەھەتتىكى ئۆزئارا مۇناسىۋىتى، تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىۋى تەركىبىنى ھېسابلاش ئۇسۇلى ۋە مىنېراللارنىڭ تەركىبلىرى ئارىسىدىكى قانۇنىيەت قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

پېتروگرافىيە ئى [ر + گرېك] <گېئول> پېترولوگىيىنىڭ بىر تارمىقى. ئۇ ئەمەلىي ماتېرىياللارغا ئاساسەن تاغ جىنسلىرىنىڭ مىنېرال تەركىبى، خىمىيىۋى تەركىبى، قۇرۇلمىسى ۋە تۈرلەرگە ئايرىپ نام بېرىش قاتارلىق بىر قاتار مەسىلەرنى تەتقىق قىلىپ، تاغ جىنسلىرىنىڭ ھاسىل بولۇش سەۋەبلىرى، ھەر خىل تاغ جىنسلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ۋە ئۇلارنىڭ ئۆزگىرىش ھادىسىلىرىنى يېشىپ بېرىدۇ. شۇڭا ئۇ پېترولوگىيىنى تەتقىق قىلىشنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ.

پېترولوگىيە ئى [ر<گرېك] <گېئول> تاغ جىنسلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم، ئۇ تاغ جىنسلىرىنىڭ خىمىيىلىك تەركىبى، مىنېرال تەركىبى، تۈزۈلۈشى، تۈرى، پەيدا بولۇش ھالىتى ۋە سەۋەبلىرى توغرىسىدىكى قانۇنىيەتلەرنى، ھەمدە تاغ جىنسلىرىنىڭ مىنېراللىنىشى، خۇسۇسىيىتى ۋە پەيدا بولۇش ۋاقتىدىكى گېئولوگىيىلىك شارائىتنىڭ ئۆزگىرىشى ۋە تەرەققىياتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىدۇ.

پېتىشالماسلىق ئى. چىقىشالماسلىق، كېلىشەلمەسلىك: ھىسامىدىن قارىينىڭ ئىككى كېلىنى دەسلەپ بىر ـ بىرى بىلەن ئانچە پېتىشالماي يۈردى، لېكىن قېيىن ئانىسى لەۋەن، شېرىن سۆز ئايال بولغاچقا ياخشى گەپ قىلىپ يۈرۈپ ئاخىرى ئاچا ـ سىڭىلدەك قىلىۋەتتى.

پېتىشماق «پاتماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوقۇتقۇچى ياتاقتا كىرىپ ئىككى قەۋەتلىك ئون كارىۋات قويۇلغان بىر كىچىك ياتاقتىكى يېڭى ئوقۇغۇچىلارغا قاراپ «قانداق پېتىشتىڭلارمۇ؟» دەپ سورىدى.

پېتىق ئى ـــ> **پاتقاق**: زاغرا نان قېتىقتا ياخشى، قېرى كالا پېتىقتا ياخشى (ماقال). * ئوت بار يەدە تۈتۈن بار، سۇ بار يەدە پېتىق بار (ماقال). * نەچچە سائەتلىك سانائەت ئىمتىھانى ئارقىلىق بۇ خىل ماشىنىنىڭ قاچىلاش كۈچى كۈچلۈك، ئۈنۈمى يۇقىرى ئىكەنلىكى، لۆم ـ لۆم پېتىق يوللاردىمۇ ماڭالايدىغانلىقى ئىسپاتلاندى.

پېتىقچىلىق ئى، ھەممە يەر لاي، پاتقاق بولۇپ كەتكەن ھالەت، پاتقاقچىلىق: كېچە ياققان يامغۇردىن كېيىن، توپا يوللارنى پېتىقچىلىق قاپلىغان بولۇپ، يول مېڭىش تېخىمۇ قىيىنلاشتى.

پېتىقدىماق پ ـــ> **پېتىقلىماق**: ئېلى نۇرىدىن ۋەزىرنى ئات ئۈستىدىن كاپلا قىلىپ يۇلۇۋاپتۇ ۋە شۇ ھامان يەرگە ئۇرۇپتۇ. ۋەزىر ئوكدىسىچە لايغا يىقىلىپ چۈشۈپتۇ، ئېلى نۇرىدىن ئۇنى راسا پېتىقداپتۇ. چۇماقتەك يوغان مۇشتى بىلەن ئۇدۇل كەلگەن يېرىگە ئۇرىۋېرىپتۇ.

پېتىقلاتماق «پېتىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يۇسۇپ بوۋاي، ئۆزى ئۆينىڭ ئىشكى ئالدىدا ھاسىغا تايىنىپ تۇردى ۋە كىچىك نەۋرىلىرىگە كۆمۈر كىسكىنىڭ لېيىنى پېتىقلاتتى.

پېتىقلاشماق «پېتىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئارىدىن ھېچقانچە ۋاقىت ئۆتمەي، ئىككى توپاق يەنە قوتاندىن پاتراقلاپ يۈگۈرۈشۈپ چىقتى ـ دە، بوغدايلىقنى قالايمىقان دەسسەپ، چەيلەپ، پېتىقلىشىپ بىرقىلىۋەتتى.

پېتىقلانماق «پېتىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پېتىقلىماق پ. ئۈستى ـ ئۈستىگە كەينى ـ كەينىدىن دەسسىمەك: لايىنى پېتىقلىماق. * ئادىل شۇجى سۆزۈمنى ئاڭلاپ بولۇپ، خۇددى ئۇنىڭ نەزىرىدە مەن يوقتەك، قايتا كەتمىنىنى قولىغا ئالدى ۋە ئاستىدىكى لايلارنى پېتىقلىدى.

* ۋەزىر ئوگدىسىچە لايغا يىقىلىپ چۈشۈپتۇ. ئىلى نۇرىدىن ئۇنى راسا پىتىقلاپتۇ.

پىتىلە سۆپ. دىئال. غۇژمەك؛ توپ، دۆۋە.

پىتىنىشماق «پىتىنماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: تىنماي يەر تاتىلاپ ئوزۇق ئىزدىشىۋاتقان توخۇلار مەسۇم ئاكىنىڭ قولىدىكى قاپاقنى كۆرگەن هامان ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈشتى، هەتتا بەزى ئەركىرەكلىرى نانىنىڭ چىچىلىشىغا تاقەت قىلالماي، مەسۇم ئاكىنىڭ قوللىرىغا قونۇشقىمۇ پىتىنىشتى.

پىتىنقى سۆپ. ئىچىگە پاتقان، ئويمان: پىتىنقى لىنزا. پىتىنقى ئەينەك.

پىتىنقى ئەينەك <فىز> سفېرىلىق ئەينەكنىڭ بىر خىلى، قايتۇرۇش يۈزى ئويمان بولۇپ پاراللېل نۇرنى قايتۇرۇپ، ئەينەك ئالدىدىكى بىر نۇقتىغا يىغالايدۇ. بۇ نۇقتا «فوكۇس» دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر نۇر مەنبەسى فوكۇستا بولسا، چىققان نۇر قايتۇرۇلغاندىن كېيىن. پاراللېل يورۇقلۇق دەستىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ.

پىتىنقى لىنزا <فىز> لىنزىنىڭ بىر خىلى، مەركىزى قىرلىرىدىن نېپىز بولىدۇ. پاراللېل نۇر پىتىنقى لىنزىدىن ئۆتكەندىن كېيىن تۆت ئەتراپقا تارىلىپ كېتىدۇ. يىراقنى كۆرەلمەيدىغان كۆزگە تاقىلىدىغان كۆزەينەكنىڭ ئەينىكى مۇشۇ تىپقا كىرىدۇ.

پىتىنماق پ. جۈرئەتكە كەلمەك، جۈرئەت قىلماق: گەپ قىلىشقا پىتىنماق. * پادىشاھ: ـــ ئەپەندىم، تەختىمدىن يۇقىرى يەردە ئولتۇرۇشقا قانداق پىتىندىڭىز؟ ـــ دەپتۇ ئاچچىقى بىلەن. * ـــ خۇدا بەندىسىگە شۇنداق ئوتنى سېلىپ قويىدىكەن هاشىم ئاكا، خەيرىنىساغا كۆڭلۈم چۈشۈپ قالدى. ئۆزىگە بىرگەپ قىلىپ باقاي دىسەم هېچ پىتىنالمىدىم، ـــ دېدى نىياز هاشىم ئاكامغا كۈلۈپ تۇرۇپ.

پىچەت ئى [ر] پايدىلىنىشنى توسۇش ياكى باشقىلارنىڭ ئاچماسلىقى ئۈچۈن قويۇلغان بەلگە ياكى ئۇرۇلغان تامغا: پىچەت سالماق. پىچەت چاپلىماق. * ئۆمەرلەرنىڭ توخۇ كاتىكىدەك كىچىككىنە ئۆيىنىڭ قوپال ئىشىكى تاختاي بىلەن مىخلانغان بولۇپ، ئۈستىگە يوغان بىر پارچە ساقچى پىچىتى چاپلانغانىدى.

پىچەت ئامبۇرى <سانا> ساندۇق، تاغار، ۋاگون قاتارلىقلارغا قاچىلانغان ياكى رەختلەرگە ئورالغان يۈكلەرنىڭ ئاغزىنى پىچەتلىگەندە، يىپ ياكى سىم ئۆتكۈزۈلگەن قوغۇشۇن تۈگمىنى قىسىپ پىچەتلەپ، بەلگىلىك ئىز قالدۇرىدىغان ئامبۇر.

پىچىتى بۇزۇلمىغان ① پىچەت هالىتىدىكى، پىچىتىدىن چىقىرىپ ئىشلىتىلمىگەن، پىچەت پىتى، يېپيېڭى: پىچىتى بۇزۇلمىغان پۇل. پىچىتى بۇزۇلمىغان سەرەڭگە. * مۇدىرنىڭ ئۆيىدىكى زىياپەتلەردە پىچىتى بۇزۇلمىغان ئالىي سورتلۇق هاراقلار سۇدەك ئىچىلەتتى، نازۇ نېمەتلەرنى ئىشتەي بىلەن يېيىشكەن مېهمانلار ئۆي ئىگىسىنىڭ سېخىيلىقى، ئادەمگەرچىلىكى هەققىدە بەس ـ بەس بىلەن ماختىشاتتى. ② كۆچمە. ئەر كىشى بىلەن تېخى بىرگە بولمىغان، جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزمىگەن، قىز پېتى: پىچىتى بۇزۇلمىغان قىز. ③ كۆچمە. تېخى ئوتتۇرىغا چىقمىغان، ئاشكارا بولمىغان، يوشۇرۇن هالەتتىكى؛ يوشۇرۇن: ـــ مەسىلە ئېغىر، تېخى پاش بولمىغان مەسىلىلەر، پىچىتى بۇزۇلمىغان ئىشلار بار. بۇ راستتىنلا قاراڭغۇ جاڭگال، ـــ دېدى تۇرسۇن هاكىم بېشىنى ئىرغىتىپ ۋىلايەتتىن كەلگەن ۋالىيغا.

پىچەتلەتمەك «پىچەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: گومىنداڭچىلار غۇلامنى ئۆيىدىن تۇتۇپ ئاچىقىشى بىلەن تەڭ، گومىنداڭچىلارنىڭ باشلىقى يېنىدىكى بىر قولچۇمىقىغا بۇيرۇق بېرىپ ئۇنىڭ ئۆيىنى پىچەتلىتىۋەتتى.

پىچەتلەشمەك «پىچەتلىمەك» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىچەتلەنمەك «پىچەتلىمەك» پېئىلىنىڭ مەجهۇل دەرىجىسى: ئوقۇغۇچىلار ئىمتىهان

مەيدانىغا كىرىپ ھەممىسى ئۆز ئورۇنلىرىدا ئولتۇردى. مەيدان نازارەتچىلىرى پېچەتلەنگەن ئىمتىھان سوئاللىرىنىڭ پېچىتىنى يېشىپ ئوقۇغۇچىلارغا تارقىتىشقا باشلىدى. * ھۇشۇرمۇ ئۇنىڭغا سېنىڭ بۇ ئۆيدە ئولتۇرۇۋېرىشكە ئەمدى ھەققىڭ يوق! ئۆيدىكى مال - مۈلۈكلەر خەلقنىڭ، ھازىردىن باشلاپ پېچەتلىنىدۇ، — دەپ بىرھازا كايىدى.

پېچەتلىك سۈپ. پېچىتى بار، پېچەت چاپلانغان: پېچەتلىك ھاراق. * نىساخان باياتىنقى گەپلەرگە تېڭىرقاپ تۇرغان بولسىمۇ ئەمدى ئۇنىڭ كۆزى خۇرجۇندىن چىققان خالتىلاردىن پېچەتلىك پۇلغا تىكىلدى.

پېچەتلىمەك پ. باشقىلارنىڭ پايدىلىنىپ كېتىشىنى توسۇش ياكى ئاچماسلىق ئۈچۈن پېچەت چاپلىماق، ئاچماسقا تاقىماق: گېزىتنى پېچەتلىمەك. مال - مۈلۈكنى پېچەتلىمەك. * قاتناش نازارىتىنىڭ باشلىقى بۇ قېتىمقى يىغىندا قاتناش - ترانسپورتنى ئوبدان تۇتۇپ، تاشيول ترانسپورتنى باشقۇرۇشتىكى قالايمىقان ھالەتنى ئۆزگەرتىپ، بەزىبىر ئاپتوموبىللارنى پېچەتلەپ ماي تېجەش خىزمىتىنى داۋاملىق ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا دوكلات بەردى. * گۈزەلئاي ئۆي ياسىغان كۆنىلا كىتابلىرىمنى بىر ياغاچ ساندۇققا قالايمىقان تاشلاپ ئۈستىنى پاكىز قەغەزلەر بىلەن پېچەتلەپ زالغا ئاچىقىپ قويۇپتۇ.

پېچەك I ئى. ① يىپ ئورۇلىدىغان ئوقسىمان غالتەك: پېچەككە يىپ ئورىماق. ② مىق س. ئورالغان يىپنىڭ مىقدار سانىنى بىلدۈرىدۇ: بىر پېچەك يىپ سېتىۋالماق. بىر پېچەك يىپ ئورىماق.

پېچەك II ئى. مەنپەسىنىڭ شېكەر قىيامىدىن ياسىلىدىغان ئىككىنچى بىر خىلى.

پېچەكلىك سۈپ. پېچىكى بار. پېچەككە ئورالغان: پېچەكلىك يىپ سېتىۋالماق.

پېچىنە ئى [ر] قەنت، توخۇم، ياغ ۋە سۈت قاتارلىقلار بىلەن يۇغۇرۇلغان خېمىردىن دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان تاتلىق يېمەكلىك: پېچىنە بىلەن چاي ئىچمەك. * ئۆي ئىگىسى ئۆيدە بار گۆش، ساڭزا ۋە پېچىنىلەر بىلەن سەپەردىن ھېرىپ كەلگەن جەڭچىلەرنى مېھمان قىلدى.

پېداگوك ئى [ر <گرېك] <مائار> ئوقۇتقۇچىلىق، مائارىپ، تەلىم - تەربىيە ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى؛ مائارىپچى، مۇئەللىم: رۇس پېداگوكى ئۇشىنسكى ئېيتقاندەك: «پېداگوك كىشىنى ھەممە تەرەپتىن تەربىيلەشنى ئارزۇ قىلىدىكەن، ئۇ چاغدا ئالدى بىلەن ئادەمنى ھەممە تەرەپتىن چۈشىنىشى كېرەك».

پېداگوگىكا ئى [ر <گرېك] <مائار> مائارىپنى تەتقىق قىلىش، مائارىپنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى ئېچىپ بېرىشنى مەقسەت قىلىدىغان پەن.

پېداگوگىكىلىق سۈپ. پېداگوگىكىغا مۇناسىۋەتلىك، پېداگوگىكىغا ئائىت: پېداگوگىكىلىق بالىلار ئەدەبىياتى. پېداگوگىكىلىق مائارىپ. * بىز «ئائىلە باشلىقلىرى مەكتىپى»دە ئۇلارغا بەزى پېداگوگىكىلىق بىلىملەرنى سۆزلەپ تۇرىمىز.

پېداگوگىكىلىق مائارىپ ئوقۇتقۇچى تەربىيلەشنى ئاساس قىلغان تەلىم - تەربىيە خىزمىتى.

پېدال ئى [ر <فران] <ماشىن> ئاپتوموبىل، ۋېلىسىپىت ۋە كىيىم تىكىش ماشىنىسى قاتارلىقلارنىڭ پۇت بىلەن بېسىپ ھەرىكەتلەندۈرۈپ بېرىدىغان قىسمى، تەپكە: ئۇ ئەپچىللىك بىلەن ۋېلىسىپىتكە مىنىپ، پېدالنى بار كۈچى بىلەن تەپكىنىچە ئۆز ئۆيى تەرەپكە قاراپ چاپتى.

پېرە ئى [پ] <دىن> تۇغ باغلاپ، داپ چېلىپ ئايەتلەرنى ئوقۇش ئارقىلىق كېسەل كىشىنى داۋالايدىغان بىر خىل دىنىي پائالىيەت: پېرە ئوينىماق. * كىملەرنىڭدۇ مەسلىھەتى بىلەن سىڭلىنى پەرەڭنىڭ دوختۇرخانىسىغا ئاپاردۇق. كېيىن، قوشنىلارنىڭ: «ئۆزد-

مىزنىڭ ئىرىمىنى قىلىپ باقايلى» دېگەن گېپى بىلەن باخشىغا پېرە ئويناتتۇق. پېرە بولغان كۈنى ئۆيىمىز قىزىپ كەتتى.

پېرە ئۇينىماق <دىن> پېرە پائالىيىتىنى ئېلىپ بارماق.

پېرسوناژ ئى [ر<فران] <ئەد> بەدىئىي ئەسەرلەردە (يەنى هېكايە، پوۋېست، رومان، كىنو سېنارىيىسى، دراما ۋە قىسسە قاتارلىقلاردا) يارىتىلغان شەخس: پېرسوناژ تىلى. * ئاپتور قانداق قىلىپ ئۆز هېكايىسىنى بۇنداق مۇۋەپپەقىيەتلىك يازالىدى؟ بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى شۇكى، ئاپتور هېكايىسىدا ئەڭ ئاۋۋال باقىدىن ئىبارەت تىپىك پېرسوناژ ئوبرازىنى يارىتىپ، ئۆز ئەسىرىنى يېتەرلىك جانلىقلىق ۋە كونكرېتلىققا ئىگە قىلدى.

پېرسوناژ تەسۋىرى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەردىكى مەلۇم شەخسنىڭ سۆز-هەرىكىتى، قىياپىتى، روهىي هالىتى ۋە ئىچكى هېسسىياتىنى سۈرەتلەش ئارقىلىق ئۇنىڭ خاراكتېر ئالاهىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىشنى مەقسەت قىلغان تەسۋىر. پېرسوناژلار تەسۋىرىنى بىۋاسىتە ئۇدۇل ئېلىپ بارغىلى ياكى ۋاستىلىك هالدا، يان تەرەپتىن ئېلىپ بارغىلىمۇ بولىدۇ.

پېرسوناژ تىلى <ئەد> ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى پېرسوناژلارنىڭ دىئالوگ ۋە مونولوگلىرىدا ئىشلىتىلىدىغان تىل. پېرسوناژ تىلى پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى ئېچىپ بېرىشتە ئىنتايىن مۇهىم رول ئوينايدۇ.

پېرلىت ئى [ر] <گېئول> ← **ئۇنچە جىنس.**

پېرىخۇن ئى [پ] <دىن> ← **باخشى:** ئۇ بالىسىنى داۋالىتىش ئۈچۈن پېرىخۇن چاقىرىپ كېلىپ، جىن-ئەرۋاهلاردىن مەدەت-ئامانلىق تىلەپتۇ.

پېرىخۇنلۇق ئى ← **باخشىلىق:** پېرىخۇنلۇق قىلماق. * هېلىقى ئالدامچى پېرىخۇنلۇق قىلىپ كۆپ كىشىلەرنى ئالداپ كەتتى.

پېرىخۇنلۇق قىلماق ← **باخشىلىق قىلماق.**

پېرىسكوپ ئى [ر<گرېك] <فىز> سۇ ئاستى كېمىسى ياكى يەر ئاستىدىكى يوشۇرۇن ئاكوپ ئىچىدىن سۇ ئۈستى ياكى يەر ئۈستىدىكى دۈشمەن ئەهۋالىنى كۆزىتىشتە ئىشلىتىلىدىغان ئوپتىك ئەسۋاب. ئۇ يورۇقلۇقنى سۇندۇرغۇچى بىرقانچە لىنزىلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

پېرسىيە ئى ← **پېرسىيە ئىمپېرىيىسى.**

پېرسىيە ئىمپېرىيىسى <تارىخ> مىلادىدىن بۇرۇنقى 550-يىلى ئىران ئېگىزلىكىنىڭ غەربىدە ۋۇجۇدقا كەلگەن، قۇللۇق تۈزۈمىدىكى بىر دۆلەت، پايتەختى سوزا. بۇ ئىمپېرىيە داۋاملىق تۈردە سىرتقا كېڭىيىپ، كىچىك ئاسىيا، سۇرىيە ۋە پەلەستىن قاتارلىق رايونلارنى بېسىۋالغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى IV ئەسىرگە كەلگەندە، ئاجىزلىششقا قاراپ يۈزلىنىپ، مىلادىدىن بۇرۇنقى 330-يىلى ماكىدون ئالېكساندىر تەرىپىدىن يوقىتىلغان. مەزكۇر ئىمپېرىيە قەدىمكى شەرقتىكى ئەڭ تىپىك مۇستەبىت هاكىمىيەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ هېسابلىنىدۇ. بۇ «پارس ئىمپېرىيىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پېرسېي ئى [ر<گرېك] <ئاستر> ← **پېرسېي يۇلتۇز تۈركۈمى.**

پېرسېي يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى، مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 3 سائەت 30 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى 45° بولۇپ، ئاندرومېدا يۇلتۇز تۈركۈمى، كاسسىئوپىيە يۇلتۇز تۈركۈمى، هارۋىكەش يۇلتۇز تۈركۈمى ۋە سەۋر يۇلتۇز تۈركۈمى قاتارلىقلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلىدۇ.

پېرېۋوت ئى[ر]<سودا> بانكا ياكى پوچتا-تېلېگراف ئىدارىلىرى ئارقىلىق پۇل ئەۋەتىش

ھەمدە شۇ يول بىلەن ئەۋەتىلگەن ياكى تاپشۇرۇۋېلىنغان پۇل: تاشقى پېرېۋوت. پېرېۋوت چېكى. پېرېۋوت قىلماق.

پېرېۋوت چېكى<سودا> بانكا ياكى پوچتا- تېلېگراف ئىدارىلىرى ئارقىلىق ئەۋەتىلىدىغان ياكى تاپشۇرۇۋېلىنىدىغان پۇلنى ئېلىش ئۈچۈن بەلگىلەنگەن ھۆججەت.

پېرېۋوت قىلماق بانكا ياكى پوچتا- تېلېگراف ئىدارىلىرى ئارقىلىق پۇل ئەۋەتىش رەسمىيەتلىرىنى بېجىرمەك.

پېرىشتە (توغرىسى: پەرىشتە) ← **پەرىشتە.**

پېرىمېتىر ئى [ر<گرېك] <مات> گېئومېت- رىيىلىك شەكىلنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقىنى قوشقاندىكى يىغىندى.

پېسە ئى [پ] <تىب> ← **ئاق كېسەل.**

پېسەندە سۈپ [پ] پەسكەش، ئېپلاس: تۆھمەت بىلەن جان باققۇچى ئۇ پەسەندە، قاراپ تۇرۇپ مېنى دېدى: «سەن گېزىندە.»

پېسو ئى <سودا> ئارگېنتىنا، كۇبا، مېكسىكا، ئۇرۇگۋاي قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ پۇل بىرلىكى.

پېسېتا ئى <سودا> ئىسپانىيە پۇل بىرلىكى، 1 پېسېتا 100 سېنتىمۇغا تەڭ بولىدۇ.

پېسسىمىزم ئى [ر] <پەلس> روھىي چۈش- كۈنلۈك؛ ھاياتقا، كېلەچەككە ئۈمىدسىزلىك بىلەن قاراش، چۈشكۈنلىشىش: پېسسىمىزم — زاۋاللىققا يۈز تۇتقان ئەكسىيەتچى سىنىپلار دۇنيا قارىشىنىڭ خاراكتېرلىك خۇسۇسىيىتى.

پېسسىمىزملىق سۈپ. پېسسىمىزم تەسىرىگە ئۇچرىغان، پېسسىمىزم تەسىرىدىكى، پېسسىمىزم خاراكتېرىنى ئالغان: بىز كونا شەرىئەت ۋە مۇقامنىڭ كونا تېكستلىرىدە بىرقاتار ئىدېئالىستىك تارىخىي كۆز قاراشلار ۋە پېسسىمىزملىق ئىدېيە- لەرنىڭ ساقلانغانلىقىنى ئۇچرىتىمىز. * ئۇلار گەرچە جاھىل كۈچلەرگە قارشى كۈچلۈك ئىسيان كۆتۈرۈش روھىغا ئىگە بولغان بولسىمۇ، بىراق ئۇلار تۈرلۈك سەلبىي ئامىللاردىن، جۈملىدىن پېسسىمىزملىق ئالامەتلەردىن خالىي بولالمىغان.

پېشاب (پېشابى) ئى [پ] چوڭ-كىچىك تەرەت: ئالدى پېشاب. ئارقا پېشاب. * تېۋىپ، كامالىنىڭ ئاغزىنى ئاچقۇزۇپ تىلىنى كۆردى ۋە ئۇنىڭ ئالدى پېشابىنىڭ رەڭگىنىڭ قانداقلىقىنى سورىدى.

پېشانە ئى [پ] ① يۈزنىڭ قاشتىن چاچقىچە بولغان قىسمى؛ ماڭلاي: كەڭ پېشانە. پېشانىسى كەڭ. پېشانىسى تار. * ئەخمەق ناماز ئوقۇ دېسە، پېشانىسىنى يېرىۋالار (ماقال). * ماھيارشاھ ھاتەمنىڭ قىسسىسىنى ئوقۇپ بولۇپ ئورنىدىن تۇرۇپ ھاتەمنىڭ پېشانىسىغا سۆيۈپتۇ. ② كۆچمە (خۇراپاتلىقتا) تەقدىر، قىسمەت: پېشانىسى ئوڭ. پېشانىسى تەتۈر. شور پېشانە. ئۆز پېشانىسىدىن كۆرمەك. * ئۇ ئۆزىنىڭ ھۆررۇن- لۇقىنى ئانچە ئېتىراپ قىلغۇسى كەلمەيتتى. شۇڭا ئۆزىنىڭ نامراتلىقىنى پېشانىسىدىن كۆرۈشكە ئادەتلەنگەنىدى.

پېشانە تېرى مېھنەت، ئەجىر، ئەمگەك: — دادام ئۆزى يانتاق سېتىپ قىينىلىپ، مېنى ئوقۇتقان، دادامنىڭ پېشانە تېرى بىكار كەتمىسۇن دەپ ياخشى ئوقۇدۇم، ئاخىر مۇشۇنداق ئادەم بولدۇم، — دەپتۇ سەمەت.

پېشانە تېرىنى ئاققۇزماق مېھنەت سىڭدۈر- مەك، ئەجىر قىلماق؛ ئەمگەك قىلماق: — مەن بۇ يەرگە ئون يىل پېشانە تېرىمنى ئاققۇزۇپ، ئۈنۈملۈك يەرگە ئايلاندۇردۇم. ئەمدىلىكتە مەندىن بۇ يەرنى تارتىۋالىدىغان قانداق ئەۋلىيا ئىكەن ئۇ؟ — دېدى زۇنۇن ئاخۇن غەزەپ بىلەن.

پېشانە تېرىنى تۆكمەك ← **پېشانە تېرىنى ئاققۇزماق.**

پېشانىدىن كەتمەسلىك مەڭگۈ تاپا-تەنىگە قېلىش، باشقىلارنىڭ مىننىتىدىن قۇتۇلالماسلىق: ئەگەر بىز شۇنداق قىلىپ قويساق، بۇ داغ ئۆلگۈچە پېشانىمىزدىن كەتمەيدۇ، — دېدى ئاۋۇتنىڭ ئانىسى سۆز قىستۇرۇپ.

پېشانىدىن كۆرمەك تەقدىردە يېزىلغاننى كۆرمەك، بېشىغا كەلگەننى كۆرمەك: مەختۇمسۇلا «ئەمدى قانداق قىلارمەن؟» دەپ يىغلاپ ئولتۇرسا، ئوڭ تەرىپىدە ئىتنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. سول تەرىپىدە تۇتۇن كۆرۈنۈپتۇ. مەختۇمسۇلاغا ئوت تېپىش قايغۇسى چۈشۈپتۇ. «نېمە بولسا بولسۇن، پېشانەمدىن كۆرەي» دەپ ئىس چىققان تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ.

پېشانىسىنى سىلاپ باقماق ئۆزىنىڭ قىلمىش-ئەتمىشىنى ئويلاپ كۆرمەك، ئۆزىنىڭ كەچۈرمىشىنى ئېسىگە ئالماق: زەيتۇنەمنىڭ: — بۇ جەھەتتە مېنى ئەيىبلاشتىن بۇرۇن، ئۆز پېشانىڭىزنى سىلاپ بېقىڭ، — دېگەن گېپىنى ئاڭلىغان سېتىنىسا خۇددى ئۈستىگە سوغۇق سۇ قۇيۇلغان قازاندەك گېپىدىن شاپپىدە توختاپ قالدى.

پېشانىسى ئوچۇق ئامەتى بار، ئامەتلىك، تەلەيلىك: — رەھمەتلىك ئاتاڭ مۇشۇ كۈنلەردە بولغان بولسا نېمىدېگەن ياخشى بولاتتى، خۇشاللىقتىن يۈرىكى ئىچىگە پاتماي كېتەتتى، ئۇ سەن پاقلان ۋاقتىڭدا قولىغا ئېلىپ ئەركىلىتىپ «بۇ بالىنىڭ پېشانىسى ئوچۇق، خۇدا ئۆمرىنى بەرسە ساڭا قول قانات بولۇپ قالىدۇ، — دېگەنىدى. خۇدا ئۇنىڭ ياتقان يېرىنى جەننەتتىن قىلسۇن، — دېدى موماي.

پېشانىسى ئوڭ ——> **پېشانىسى ئوچۇق**: — قارىسام پېشانەڭ ئوڭ، باشلىرىڭ مىس قازاندەك پارقىراپ تۇرۇپتۇ، دۆلەتمەن بولۇپ قېلىشىڭ مۇمكىن، ئۇ چاغدا يەنە مېنى ئۇنتۇپ قالمىساڭ بولىدۇ! — دېدى موللازەيدىن ۋېلىخان بەگكە.

پېشانىغا پۈتۈلگەن ——> **پېشانىغا يېزىلغان**: قىز، بۆشۈكتىكى چېغىدا بىراۋنىڭ پىچاق سېلىپ قاچقانلىقىنى، كېيىن داۋالاپ ساقايغانلىقىنى سۆزلەپ بېرىپتۇ، بۇنى ئاڭلاپ سوپى ئىشان يىگىرمە يىل بۇرۇن ئۆزىگە ئۇچرىغان «تەقدىر كەسكۈچى بوۋاي»نىڭ خىزىر ئىكەنلىكىنى، پېشانىغا پۈتۈلگەن تەقدىردىن ھېچكىمنىڭ قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى بىلىپتۇ.

پېشانىغا تەگمەك باشقىلارنىڭ تاپا-تەنە، دوق ۋە مىننەت قىلىشىغا ئۇچرىماق.

پېشانىغا قويماق مىننەت قىلماق، تاپا-تەنە قىلماق.

پېشانىغا ئۇرماق ——> **پېشانىغا قويماق**.

پېشانىغا يېزىلغان <دىن> تۇغۇلغاندىلا تەڭرى تەرىپىدىن بەلگىلەپ قويۇلغان (دىنىي چۈشەنچىدە): ھاكى، ماڭا: — بولدى، باشقا گېپىم يوق... ھازىر قانچە دېسەممۇ ئىشەنمەيسەن، ئاڭلاشنىمۇ خالىمايسەن، مەيلى، بوپتۇ! بەلكىم كېيىن بىر كۈنلىرى چۈشىنىپ قالارسەن، مەنمۇ پېشانەمغا يېزىلغاننى كۆرەرمەن، — دېدى كايىپ.

پېشايۋان ئى. [پ] ئۆينىڭ ئالدى تەرىپىگە چىقىرىلغان ئايۋان: پېشايۋان چىقارماق. پېشايۋان ياسىماق. * ئۆمەر باي لامپا كۆتۈرگەن، زۇمۇرەخان ئۇنىڭ كەينىدىن ئەگەشكەن ھالدا پېشايۋاندىن ئالدىراپ ئۆتۈپ لەيلىگۈلنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئىشىكىنى ئاچىدۇ. * ئۇنىڭ خىزمىتىگە ياردەمگە كىرگەن قولۇم-قوشنىلىرى قازان بېشىدا، پېشايۋاندا، باراڭ ئاستىدا خۇش چاقچاقلىق بىلەن ئالدىراشماقتا.

پېشايۋانلىق سۈپ. پېشايۋىنى بار، پېشايۋان قىلىنغان: قازى تار يول ئارقىلىق كىچىك ئەگمە ئىشىكتىن ئۆتتى-دە، كەڭ پېشايۋانلىق ھويلىغا كىرىپ كەلدى. پېشايۋانلىق سۇپىنىڭ ئۈستىگە قىپقىزىل گىلەم سېلىنغان، گىلەم ئۈستىدىكى نەچچە قەۋەت كۆرپىنىڭ ئۈستىدە ئىلنىياز خوجا كەپتەر تۇخۇمى چوڭلۇقتىكى تۆت تال كۈمۈش شارچىنى ئويناپ ئولتۇراتتى.

پېشقەدەم سۈپ [پ+ئە] مەلۇم بىر ئىش ياكى ساھە، كەسىپ بويىچە باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۇرىدىغان، ئالدىدا يول ئېچىپ ماڭغۇچى، ئۈرنەك كۆرسەتكۈچى، پېشۋا: پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى. پېشقەدەم كادىر. * ئىككى تال ياش تامچىسى مەڭزىگە كېلىپ توختاپ قالغان پېشقەدەم مۇزىكانت سەھنىگە زوق بىلەن تىكىلگىنىچە ھاياجىنىنى باسالماي پىچىرلاپتۇ. * ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكوم پېشقەدەملەرنىڭ

سالامەتلىك ئەھۋالىغا ئاساسەن ھەرقايسىنى مەسلىھەتچى، ئۆگەتكۈچى، يېتەكلىگۈچى قاتارلىق ۋەزىپىلەرگە ئورۇنلاشتۇردى.

پىشكا ئى [ر] شاھماتنىڭ ئەڭ كىچىك ئورۇقنىڭ نامى: پىشكا يۈرمەك.

پىشكەل سۈپ [پ] پالاكەت باسقان، نەس باسقان، نەس؛ بىتەلەي: پىشكەل خوتۇن. * گۈلسۈمخاننىڭ قۇلىقىغا بىردىنلا بىر تونۇش ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى. قۇلاق سېلىۋىدى، «پىشكەل ئايال... بەش كوي پۇل...» دېگەندەك گەپلەر ئاڭلاندى، ئىشىكتىن بېشىنى چىقىرىپ قاراپ باقتى.

پىشكەلچىلىك ئى ← **پىشكەللىك:** ئۇ بۇ پىشكەلچىلىكتىن تېخىمۇ جىلە بولۇپ، ناسۋىلىنى دەرھال تۈكۈردى-دە، پاتىگۈل ھەدىگە كۆز-لىرىنىڭ پاختىسىنى چىقىرىپ بىر ئالايغاندىن كېيىن بايتال تەرەپكە ئالدىراپ ماڭدى. * بۇ پىشكەلچىلىكنى قارىمامدىغان، ماشىنىنىڭ ئارقا ئوقىنىڭ ئىچكى تەرىپىدىكى چاق خۇددى شاپتۇلدەك ئېزىلىپ كېتىپتۇ.

پىشكەللىك «پىشكەل» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: ئۇ پىشكەللىكلەرگە باللىق چاغلىرىدىن باشلاپلا ئۇچرىغان، ھازىرغا قەدەر قانچە قېتىم پىشكەللىككە ئۇچرىغانلىقىنى ئۇنىڭ ئۆزىمۇ تولۇق ئېيتىپ بېرەلمەيدۇ. * مەن شۇ كۈنى ئوپېراتسىيە تاماملانغۇچە ئىشخانىدا كۈتۈپ ئولتۇردۇم. مۇيەسسەر ئۈچ سائەتتىن كېيىن ناھايىتى ھارغىن ھالەتتە ئوپېراتسىيە ئۆيىدىن چىقتى. سېسترا-لارنىڭ ئېيتىشىچە، ئوپېراتسىيە يېرىملاشقاندا كېسەلنىڭ قان بېسىمى تۇيۇقسىز تۆۋەنلەپ، خېلى پىشكەللىك يۈز بېرىپتۇ.

پىشىن ئى [پ] <دىن> ① كۈن چۈشتىن سەل قايرىلغان ۋاقىت: ئۇلار يېتىپ كەلگەندە، كۈن ئاللىقاچان پىشىندىن قايرىلغان بولۇپ، ئاتلار قارا تەرگە چۆمۈپ، دەسسەپ تۇرغۇدەك ھالى قالمىغانىدى. ② پىشىن ۋاقتىدا ئوقۇلىدىغان ناماز: — ئەمدى بالىلىغىڭنى قوي، مەن پىشىننى ئوقۇۋالاي، ئاندىن مەن بىلەن كەت، مەن سېنى مەنسۇرنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىپ قوياي، — دېدى موللام.

پىشۋا (پىشۋاسى) ئى [پ] مەلۇم بىر ساھە ياكى ئىشتا يولباشچى، يېتەكچى شەخس: مەھمۇت قەشقەرى ئۇيغۇر لۇغەتچىلىكىنىڭ پىشۋاسى. * يۇنۇس ئۆمرىنىڭ نۇرغۇن شېئىرلىرى خەلق ئىچىگە خۇددى خەلق قوشاقلىرىدەك كەڭ تارقالغان. تۈركلەر ئۇنى ئوسمانلى دەۋرىدىكى تۈرك شېئىرىيىتىنىڭ پىشۋاسى، دەپ ئىززەتلەيدۇ.

پىشۋالىق سۈپ. پىشۋالار ئۈستىگە ئالا-لايدىغان، پىشۋالارغا خاس، پىشۋالارغا مۇناسىپ: بىز چوقۇم ئاۋانگارت، جەڭچىلىك رولىمىزنى جارى قىلدۇرۇشىمىز، باشقىچە ئېيتقاندا پىشۋالىق رول ئوينىشىمىز لازىم.

پىقىر [ئە] ① سۈپ. كەمبەغەل، نامرات، يوقسۇل: پىقىر ئادەم. پىقىر كىشى. * بۇلۇتنىڭ قەدرى يوق ئاي يېنىدا. پىقىرنىڭ قەدرى يوق باي يېنىدا (ماقال). ② ئال. «كەمىنە، مەن» مەنىسىدىكى ئۆزىنى كىچىك پېئىل ۋە كەمتەر تۇتۇشنى بىلدۈرىدىغان سۆز: ئەمەت ئۇستا بىلەن مۇتەللىپ قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ، بىر-بىرىنى تەبرىكلەشتى. ئاندىن ئەمەت ئۇستا بايىقى خۇشاللىق ھېسسىياتى بىلەن: — ئەپەندىم، بايا قوشنىلارغىمۇ خەۋەر قىلىپ قويدۇم. بۈگۈن پىقىرنىڭ خانىسىغا مېھمان كەلمەكچى، چەت ئەللىك دوستلار، — دېدى. * — پىقىر تىجارەت بىلەن يىراق سەپەردىن يېقىندىلا كېلىشىم، كەلسەم قەدىناس خوتۇنۇم قازا قىلىپ ئۇ دۇنياغا كېتىپتۇ...، — دېدى نەسرىدىن سۆز باشلاپ.

پىقىرانە رەۋ [ئە+پ] پىقىرلەرگە خاس، پىقىرلەرچە: ئەمەت پىقىرانە تۇرمۇش كەچۈرمەكتە ئىدى.

پىقىرپەرۋەر سۈپ [ئە+پ] پىقىرلەرنى ياخشى كۆرىدىغان، پىقىرلەرنى ياقلايدىغان، پىقىر تەرەپدار: سەندە سەككىز ئەزگۈ، ئۇلۇغ خىسلەت بار، زامان ئەھلى دائىم ئەمرىڭگە تەييار. ئىززەت-ئىكرام، ئېھسان، تەقۋا، زور

ئىشەنچ، پىقىرپەرۋەر دانا سۆزلۈك مەندار.

پىقىرلىق «پىقىر» سۆزى «①»نىڭ ئىسىم شەكلى: پىقىرلىقتا تۇرمۇش كەچۈرمەك. * بايلىق بىلەن پىقىرلىق ئىككىسى ئىككى ئات (ماقال). * ئاتام ماڭا: — پىقىرلىقتا قىلىشتىن ئەنسىرىمە، ئوغلۇم، پۇل ـ مال سەندىن ئايلانسۇن، ھېچ نەرسىدىن غەم يېمە! ئاتاڭ ۋە ئائىلىمىزنىڭ ھەممە ئەزاسى سېنىڭ سالامەتلىكىڭدىن خۇشال، — دەيتتى.

پىقىرىما سۆپ. دىئال. پېژغىرىم.

پىقىش سۆپ. دىئال. پارچە، يانجىلغان، پاخشە.

پىكتىن ئى [گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، شەكلى تۇراقسىز يىلىمسىمان ماددا بولۇپ، ئۆسۈملۈك مېۋىلىرىنىڭ ھۈجەيرە پەردىسىدە ساقلىنىدۇ، سۇدا ئېرىيدۇ. ئۇنىڭدىن مېۋە مۇراببىاسى ۋە قەنت ـ گېزەكلەرنى ئىشلىگىلى بولىدۇ.

پىگاس ئى [گرېك] <ئاستر> ⟵ **پىگاس يۇلتۇز تۈركۈمى.**

پىگاس يۇلتۇز تۈركۈمى <ئاستر> شىمالىي ئاسمان يۇلتۇز تۈركۈملىرىنىڭ بىرى. مەركىزىي ئورنى: ئېكۋاتور ئۇزۇنلۇقى 22 سائەت 40 مىنۇت، ئېكۋاتور كەڭلىكى °21، ئاندرومېدا يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، دەلۋە يۇلتۇز تۈركۈمىنىڭ شىمالىغا توغرا كېلىدۇ.

پىگماتىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> دانىچە ھالەتتىكى ماگما جىنس، كۆپرەك ئۇچرايدىغانلىرى دالاشپاتى، كۋارتس ۋە چىرىمتال قاتارلىق مىنېراللارنىڭ چوڭ كرىستاللىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. ئۇنىڭ ئارىسىدا ھەمىشە گۆھەر ۋە ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللار بولىدۇ.

پىلەك ئى [پ] <بوت> قوغۇن، تاۋۇز قاتارلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭ يەر بېغىرلاپ ئۆسىدىغان غول، شاخ ۋە بەرگلىرى: بۇ يىل قاتتىق مۆلدۈر چۈشۈپ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ بەزى رايونلىرىدا قوغۇن ـ تاۋۇزلارنىڭ پىلىكىنى قۇرۇتۇۋەتتى.

پىلەك قارتماق پىلەك چىقىرىپ ئۆسمەك، ئۇزۇن پىلەك چىقارماق: ھېلىقى قارلىغاچ ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ ئالدىغا بىر تال قاپاق ئۇرۇقىنى تاشلاپ قويۇپ ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بۇنى كۆرگەن باي موماي ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشاللىنىپ مەدىكارلارغا بۇ قاپاق ئۇرۇقىنى ئاپىرىپ تېرىشقا بۇيرۇق بېرىپتۇ. ئۇ، بارغانسېرى پىلەك تارتىپ يوغان بىر قاپاق چۈشۈپتۇ.

پىلەك غوللۇق ئۆسۈملۈكلەر <بوت> يۆگىمەچ غولى ياكى ياماشقۇچى غولى بار ئۆسۈملۈكلەر. ئادەتتە ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈكلەرنى كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن: ئۈزۈم.

پىلەكسىز سۆپ. پىلىكى يوق، پىلەك تارتمايدىغان: پىلەكسىز ئۆسۈملۈكلەر.

پىلەكلىك سۆپ. پىلىكى بار، پىلەك تارتىپ ئۆسىدىغان: پىلەكلىك ئۆسۈملۈكلەر.

پىلەكلىمەك پ. پىلەك چىقارماق، پىلەك تارتماق.

پىلۋېتسىيە ئى [ر] <بوت> ⟵ **پىلۋېتسىيە ئوتى.**

پىلۋېتسىيە ئوتى <بوت> پىلۋېتسىيە ئوتى ئائىلىسىدىكى دېڭىز يۇسۇنلىرىنىڭ بىر تۈرى، رەڭگى قوڭۇر، سۆسۈن ياكى يېشىل بولىدۇ، ياپىلاق ۋە كەڭ كېلىدۇ؛ پۇتاقلىرى ئارا شەكىلدە بولۇپ، خۇددى بۇغىنىڭ مۈڭگۈزىگە ئوخشايدۇ؛ دېڭىز ساھىلىدىكى قورام تاشلار ئارىسىدا ئۈنىدۇ، ئۇنى ئىستېمال قىلىشقا ياكى يېپىشقاق ماتېرىياللارنى ئىشلەشتە خام ئەشيا قىلىشقا بولىدۇ.

پىلىشماق پ. دىئال. سۇغا چىلاشماق، يوققا چىقماق، مۇۋەپپەقىيەتلىك بولماي قالماق.

پېنتادا ئى [گرېك] <ئاستر> ← بەش كۈن.

پېنتادىلىق تېمپېراتورا ھەر بەش كۈننىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتورىسى.

پېنىتسىللىن ئى [ر<لات] <تىب> ئانتىبىئو-تىكلارنىڭ بىر خىلى، يەنى پېنىتسىللىن زەمبۇرۇغىنى ئۆستۈرگۈچى سۇيۇقلۇق ئىچىدىن ئاجرىتىۋېلىنىدىغان بىر خىل دورا، كۆپ ئىشلىتىلىدىغانلىرى پېنىتسىللىننىڭ كالىيلىق، كالتسىيلىق ياكى ناترىيلىق تۇزلىرى بولۇپ، ئاق ۋە پاراشوك ھالىتىدە كېلىدۇ؛ شەكلى تۇراقسىز بولۇپ، سۇدا ئاسان ئېرىيدۇ؛ ئۈزۈمسىمان شارچە باكتېر-رىيە، زەنجىرسىمان شارچە باكتېرىيە، لەمپا شارچە باكتېرىيىسى ۋە ئۆپكە ياللۇغىنىڭ قوش شارچە باكتېرىيىسى قاتارلىقلارنى چەكلەش رولىنى ئوينايدۇ.

پېنسىيە ئى [ر<لات] گراژدانلارنىڭ دۆلەتكە خىزمەت قىلىش ۋاقتى توشقانلىقى، قېرىپ ئىشقا يارىماس بولۇپ قالغانلىقى ۋە شۇ قاتارلىقلار تۈپەيلىدىن خىزمەتتىن ئايرىلىپ دەم ئېلىشى: پېنسىيە پۇلى. پېنسىيە پۇلى ئالماق. پېنسىيىگە چىقماق.

پېنسىيىگە چىقماق خىزمەت ئورنىدىن بوشىنىپ، دەم ئېلىشقا چىقىپ كەتمەك: قادىر قاسىم ئۆتكەن يىلى پېنسىيىگە چىقىرىلغا-نىدى. ئۇ پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىنمۇ جەمئىيەتكە پايدىلىق ئىش قىلىشنى توختاتمىدى.

پېئىل I ئى [ئە] <تىل> شەيئىلەرنىڭ ئىش-ھەرىكىتى، ھالىتى، ئۆزگىرىشى، ئىپادىسى ۋە سېزىمى قاتارلىقلارنى بىلدۈر-دىغان سۆز تۈركۈمى: ئۆتۈملۈك پېئىل. ئۆتۈم-سىز پېئىل. ياردەمچى پېئىل. پېئىل زامانلىرى.

پېئىلنىڭ دەرىجە كاتېگورىيىسى <تىل> جۈملىدە پېئىل ئىپادىلىگەن ھەرىكەتنىڭ گراماتىك ئىگە بىلەن بولغان ھەر خىل مۇناسىۋەتلىرىنى بىلدۈرىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇ باش دەرىجە، مەجھۇل دەرىجە، ئۆزلۈك دەرىجە، ئۆملۈك دەرىجە، مەجبۇرىي دەرىجە قاتارلىق بەش خىل دەرىجە شەكلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

پېئىلنىڭ زامان كاتېگورىيىسى <تىل> پېئىللاردا ئىپادىلەنگەن ئىش-ھەرىكەتنىڭ سۆز قىلىنغان ۋاقىت بىلەن بولغان مۇنا-سىۋىتىنى كۆرسىتىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇ ھازىرقى زامان، ئۆتكەن زامان ۋە كېلەر زاماندىن ئىبارەت ئۈچكە بۆلۈنىدۇ.

پېئىلنىڭ شەخس كاتېگورىيىسى <تىل> ئىش-ھەرىكەتنىڭ قايسى شەخس تەرىپىدىن قىلىنغانلىقىنى ئىپادىلەيدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە. ئۇ سۆزلىگۈچى، تىڭشىغۇچى، ئۆزگىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل شەخستە ئىپادىلىنىدۇ.

پېئىلنىڭ مەيل كاتېگورىيىسى <تىل> پېئىلنىڭ خەۋەر شەكىللىرىدە كۆرۈلۈپ، جۈملىدە سۆزلىگۈچىنىڭ ئىش-ھەرىكەتنىڭ ئېلىپ بېرىلىشىنى قانداق تەرزدە ئېيتقانلىقىنى بىلدۈرىدىغان گراماتىكىلىق كاتېگورىيە.

پېئىل II [ئە] كىشى خاراكتېرىنى تەشكىل قىلغۇچى روھىي خۇسۇسىيەتلەر يىغىندىسى، روھىي ھالەت، كەيپىيات؛ خاراكتېر، خۇلق: كىچىك پېئىل. * شۇ ۋاقىتلاردا ئاتام قىرىق ئىككى ياشلارغا كىرگەن، بۇغداي ئۆڭلۈك ئېگىز بوي، كىشىلەر بىلەن ئاسان چىقىشىپ كېتە-لەيدىغان خۇش پېئىل، ئەمگەكچان ئادەم ئىدى.

پېئىللىق I سۈپ <تىل> سالمىقىنى پېئىل ئىگىلىگەن، پېئىل مەنىسى ئاساس قىلىنغان، پېئىل بىلەن ئاياغلاشقان: پېئىللىق بىرىكمە. پېئىللىق جۈملە.

پېئىللىق II سۈپ. بىرەر ئېنىقلىغۇچى بىلەن

بىللە كېلىپ بەلگىلىك خۇلق-مىجەز، خاراكتېرگە ئىگە دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ: كىچىك پېئىللىق، غەيرىي پېئىللىق: قەمەر ئۇنىڭغا: سىز شۇنى بىلىڭكى، ئەخلاقسىزلىق قىلىدىغان، غەيرىي پېئىللىق ئايال ئېرى يوق ۋاقىتلاردىلا ئەمەس، ھەتتا ئېرى يېنىدا بولغان ھالەتتىمۇ ئۆزىنى يامان ئىشلاردىن تارتىپ قالالمايدۇ.

پى تەق. پىپى قاتارلىق ئېغىز بىلەن پۈۋلەپ چالىدىغان نەرسىلەرنى چالغاندا ھاسىل بولىدىغان ئاۋاز.

پىئانىنو ئى [ر<ئىتال] <مۇز> كۇنۇپكىلىق بىر خىل مۇزىكا ئەسۋابى. ئىچكى قىسمىغا نۇرغۇنلىغان مېتال تارلار ۋە تىۋىتلىق رەخت ئورالغان بولقىسمان كىچىك تاياقچىلار ئورنىتىلغان بولۇپ، تىلى بارماق بىلەن بېسىلغان ھامان تاياقچىلار تارغا ئۇرۇلۇپ، ئاۋاز چىقىرىدۇ.

پىئانىنوچى ئى. پىئانىنو چالغۇچى كىشى: ئارتىسلار رېپېتىتسىيىدىن چۈشكەندىن كېيىن ئۇلار بىلەن پىئانىنوچى ئوتتۇرىسىدا چاتاق چىقىپ قالدى. ئەپەندىم بۇنىڭ سەۋەبىنى سۈرۈشتۈرۈپ ئېنىقلىدى.

پىپا ئى [خەن] <مۇز> → **باربىت**.

پىپەن ئى [خەن] تارس. خاتا ئىدىيە، خاتا كۆز قاراش ۋە خاتا سۆز-ھەرىكەتلەرگە ياكى شۇلارنى سادىر قىلغان كىشىگە قارىتا ئېلىپ بېرىلىدىغان بىر خىل تەنقىد ئۇسۇلى؛ بۇ ئادەتتە ئاغزاكى ياكى ماتېرىيال يۈزىدە بولىدۇ: پىپەننى قانات يايدۇرماق. * سوۋېت ئىتتىپاقى پەيلاسوپلىرى يېقىنقى يىللاردا دېبورىن ئېقىمىنىڭ ئىدېئالىزمىنى پىپەن قىلدى. * بىز بۇرژۇئا ئىدىيىسىنى ۋە باشقا ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ ئىدىيىلىرىنى قاتتىق پىپەن قىلىشىمىز لازىم.

پىپەن قىلماق تەنقىد ۋە تەھلىل ئارقىلىق خاتالىقىنى، خاتا ئىدىيە ۋە قاراشنى رەت قىلماق: ئۇ مەكتەپتىلا ئەمەس، بەلكى دۆيدىمۇ «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ»نى پىپەن قىلىش يىغىنلىرىغا دادىسى بىلەن بىللە ئاكتىپ قاتنىشىپ تۇرىدۇ، ئەزالارغا گېزىت ئوقۇپ بېرىدۇ.

پى-پى تەق «پى» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پى-پى» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق.

پىپى ئى ①<مۇز> سۇناي قاتارلىق پۈۋلەپ چېلىنىدىغان سازلارنىڭ ئېغىزىدا پۈۋلىنىدىغان كىچىك نەيچىسى. ② پۈۋلەپ چېلىش ئۈچۈن سۆگەت چىۋىقىنىڭ قوۋزىقىدىن ياسالغان نەيچە: يېشىل يۇمران تال سۆگەتتىن پىپى ياسىدىم، ھەر يېقىغا نەقىش ئويۇپ، تازا بېزىدىم.

پىپى ئۇلاق <دېھ> نوتىنىڭ قوۋزىقىنى بىخ بىلەن قوشۇپ پىپى چىقىرىپ، ئۇلاق تۈۋىنىڭ ياغىچىغا كىيدۈرۈپ ئۇلىنىدىغان ئۇلاق.

پىت ئى <زوئول> بىر خىل ھاشارات، ئېقىش كۆل رەڭ، ئاچ سېرىق ياكى قارا كۆل رەڭ كېلىدۇ؛ تېنىدە قىسقا تۈكچىلىرى بولىدۇ؛ بېشى كىچىك، قانىتى بولمايدۇ؛ قۇيرۇقى چوڭ، تۇخۇمى ئاق بولۇپ ئېللىپىس شەكلىدە؛ دائىم ئادەم، چوشقا ۋە كالا تېنىدە قان شوراپ پارازىت ياشايدۇ؛ قارا كېزىك، قايتۇرما كېزىك قاتارلىق كېسەللىكلەرنى تارقىتىدۇ.

پىت باقماق كىيىم ۋە بەدەندىن پىتنى تېپىپ ئۆلتۈرمەك، يوقاتماق: «AQ»مۇ كەمزۇلنى يېشىپ، پىت باققىلى باشلىدى.

پىتتىن پوستۇمبا ئالماق → **بۈرگىدىن پوستۇمبا ئالماق**.

پىتنىڭ ئاچچىقىدا چاپاننى ئوتقا سالماق ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن چوڭراق بىر نەرسىنى زىيانغا ئۇچراتماق: — پىتنىڭ ئاچچىقىدا چاپاننى ئوتقا سالغىلى بولمايدۇ، بالام، — دېدى ساۋۇتكام ئوغلى ناسىرغا تەسەللى بېرىپ، — بوپتۇ، بۇمۇ

سەن ئۈچۈن ساۋاق بولدى. بۇندىن كېيىن دىققەت قىلارسەن.

پىتىنىڭ ئاچچىقىدا كۆڭلەكنى ئوتقا سالماق ← پىتىنىڭ ئاچچىقىدا چاپاننى ئوتقا سالماق.

پىت ئۆچەي ئىنچىكە تار، قورسىقى كىچىك: — مەن ئۆيدە تاغىسىنىڭ بىرنەچچە كۈن تۇرۇشىنى خالىمايدىغان ئىنچىكە تار، پىت ئۆچەي ئادەممۇ ئەمەس، ئەلۋەتتە. لېكىن مۇنداق ئىككى تۇرلۇك ئەھۋال مېنى ئەندىشىگە سېلىپ قويغانىدى، — دېدى ئۇ ئۆزىنىڭ ھال-ئەھۋالىنى ئېيتىپ.

پىت ئۆچەيلىك قىلماق ئىنچىكە تارلىق، كۆزى كىچىكلىك قىلماق: شۇنداق قىلىپ مەسۇمخاننىڭ ئۆزى تۇغقان باللىرىغىمۇ پىت ئۆچەيلىك قىلىپ يېغىپ تۆشىگەن سەكسەن كوي پۇلى ۋە بىر چارەك ئاق ئۇننى ھېلىقى ئوغرى قۇرۇتۇپ قويىدى.

پىتىنىڭ ئۆچىيىگە ھېسىپ قويىدىغان كىچىككىنە مەنپەئەتنىمۇ ئۆتكۈزۈۋەتمايدىغان، ئۆتۈپ كەتكەن پىخسىق: ئۇ پىتىنىڭ ئۆچىيىگە ھېسىپ قويىدىغاندىن بىرنەرسە ئالماق تەس، يۇر توختىكامدىن سوراپ باقايلى.

پىت يېگەن ئىنتايىن پاسكىنا؛ دۆت، كالۋا.

پىتپاگزا سۈپ. [پىت+پاگزا] ھەددىدىن زىيادە پىخسىق، بېخىل.

پىتكۆز سۈپ [پىت+كۆز] ① كۆزى كىچىك: — ئاۋۇ، ئاۋۇ، ئەنە ئاۋۇ شۇ! — دەپ چاشقانغا ئوخشاش چىرقىرىدى ئاغزى مايماق، پىتكۆز بىر ئەبلەخ قاسماق بېسىپ كەتكەن دوپپىسىنى تاقىر بېشىنىڭ كەينىگە ئىتتىرىپ قويۇپ. ② پىخسىق، بېخىل، ئاچكۆز، قىزغانچۇق: پىتكۆز ئادەم. * ئۇكام بۇ سودىنىڭ ئىشىنى ئاكاڭ قاسىم تەخەيگە ئېيتمىغىن، ئۇ تازا بىر پىتكۆز بىرنېمە، ئىشىمىزغا كۆرۈكلۈك تۇتۇپ قېلىپ ھېلىقى ئېگىز دەرۋازىغا يۈگۈرمىسۇن يەنە.

پىتكۆزلۈك «پىتكۆز سۆزى» «②» نىڭ ئىسىم شەكلى: پىتكۆزلۈك قىلماق.

پىتلاشماق ① «پىتلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى. ② پىت بېسىپ كەتمەك، پىتلىماق: ئۇزۇن ۋاقىت كىيىم-كېچەكلىرىمىنى سالماي دۈم يېتىپ، دۈم قوپۇپ يۈرگەنلىكىمىزدىن كىيىملىرىمىز پىتلىشىپ كەتكەنىدى.

پىتلانماق ① «پىتلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى. ② كۆچمە. ئاز-تولا پۇل تاپماق، بېيىماق، ھال-ئوقىتى ياخشىلانماق: — مەخپىركا، سېنىڭدىن رەنجىشىم يوق، — دېدى ئۇ پەس ئاۋازدا، — يولۇمغا پۇتلاشمىساڭ، بازاردا پۇلنى ئاسان دوملاتقىلى بولىدىكەن، كىچىككىنە پىتلىنىۋالاي.

پىتلىق سۈپ. پىتى بار، پىت بېسىپ كەتكەن، پىتى تولا: پىتلىق ئادەم. * ئۇ قەلەندەر: — بايلار مېنى «پىتلىق گاداي» دەپ يولاتمىسا، ئۆزەمگە ئوخشاش گادايغۇ دەپ سىزگە كەلسەم، سىزمۇ قوغلىسىڭىز، قانداق قىلارمەن ئەمدى، بۇ پادىشاھنىڭ شەھرىدە كۈن ئالماق تەس بولدى، — دەپ يالغاندىن يىغلاپتۇ.

پىتلىماق پ. پىت بېسىپ كەتمەك، پىت كۆپەيمەك، پىتلاشماق: ھەممىمىز يۇيۇنۇپ پىتلاپ كەتكەن ئىچ كىيىملىرىمىزنى سېلىپ تاشلاپ پاكىز كۆڭلەكلەرنى كىيگەندىن كېيىن ئادەم سىنىغا كىرىپ قالدۇق.

پىتنە ئى [ئە] غەرەزلىك ھالدا بىراۋنى قارىلاش ئۈچۈن ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان يالغان سۆز، تۆھمەت: ئابلا خۇددى بىراۋ بوغۇزلاۋاتقاندەك چىرقىرىدى، شۇنىڭدىن كېيىن، زاۋۇتتا «ئادەم ئۆلتۈرۈلدى» دېگەن پىتنە تارقالدى.

پىتنە قىلماق يالغان سۆز-چۆچەك، ئىغۋا تارقاتماق: — ئاۋۇت بۇ ئىشنى قىلىشتا باشقىلارنىڭ پىتنە قىلىشىدىن قورقۇۋاتىدۇ، — دېدى داۋۇت.

پىتنە-پاسات يالغان ياۋىداق سۆز: جاڭگالدىكى باشقا كۆپلىگەن ھايۋانلارمۇ تۈلكە كەلگەندىن

باشلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئىناقلىقى يوقالغانلىقى، پىتنە-پاسات كۆپىيىپ، جېدەل-ماجىرانىڭ ئاۋۇغانلىقىنى سېزىشكە باشلاپتۇ. * ئۇ، باتۇرلۇق بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ باندىتلارنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەتكە قارشى پىتنە-پاساتلىرىنى پاش قىلغان، خەلقنى باندىتلارغا ئەگەشمەسلىككە سەپەرۋەر قىلغان، باندىتلارنىڭ بۇلاڭچىلىقىنى توسقانىكەن.

پىتنە-پاساتچى پىتنە-پاسات تېرىپ يۈرۈيدىغان كىشى، ئىغۋاگەر.

پىتنە-ئىغۋا پىتنە ۋە ئىغۋا: ئاۋۋال قازى موللانىياز دادامنى «دىنىمىزغا شەك كەلتۈرۈۋاتىدۇ، ناھايىتى يامان ئادەم» دېدى. ئاندىن بوۋا سېنى «موللانىياز بىلەن تىل بىر، يېقىندا ئۇستۇمدىن پىتنە-ئىغۋا تارقىتىپتۇ» دېدى.

پىتنىخور سۈپ. پىتنە قىلىشقا ئادەتلەنگەن، پىتنە پەيدا قىلغۇچى؛ پىتنە تارقاتقۇچى: پىتنىخورنىڭ سۆزى يامان، سۆزىدىنمۇ ئۆزى يامان (ماقال). * ھېلىقى مەككار، پىتنىخور ۋەزىرلەر بىر-بىرىدىن كېلىپ تەخت تۈۋىدە پادىشاھ قېشىدا تۇرۇشۇپتۇ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرسى باشقىلاردىن چوڭراق ئىكەن.

پىتنىخورلۇق «پىتنىخور» سۆزىنىڭ ئابستىرات ئىسىم شەكلى: پىتنىخورلۇق قىلماق. * پىتنىخورلۇق قىلغان ئادەم ئاخىرى ياخشىلىق كۆرمەيدۇ.

پىتىر I ئى[ئە] <دىن> ئىسلام دىنى قائىدىلىرى بويىچە روزا ئېيى ئاخىرلاشقاندا كەمبەغەللەرگە بېرىدىغان سەدىقە، زاكات: پىتىر بەرمەك.

پىتىر II تەق. ئۆز ئورنىدا جىم تۇرماي ئۇ ياقتىن بۇ ياققا تېز ھەرىكەت قىلىش ھالىتى: پىتىر قىلىپ قالماق. پىتىر قىلىپ ھەرىكەت قىلماق.

پىترا ئى. ئوۋ مىلتىقىنىڭ ئوقى، چاچما ئوق.

پىتراتماق «پىتىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىتراشماق «پىتىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بايىز ئاق سانجىلغان ساقال-بۇرۇتلىرىنى تىترەتكەن ھالدا: — بەگ ئۈستىڭگە سۇ چىقمىسا بىز ئاچ-ئورۇق خەقلەرگە نېمە زىيان، ئەمما، بەگ چىدىمايدۇ، بايلار پىتىرىشىدۇ، ئۆز يېغىمىزدا ئۆز گۆشىمىزنى قورۇشىدۇ، — دەپ زەردە بىلەن قايىندى.

پىتراڭغۇ سۈپ. پىتىراپ كېتىدىغان، چېچىلاڭغۇ.

پىتىر-پىتىر «پىتىر II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى.

پىتىرلاشماق «پىتىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: يېتىپ كەلدى بىرپەستە شۇئېرلىشىپ، بېسىپ كىردى ھەم ئۆيگە پىتىرلىشىپ. ھەممىسىلا ئېتىلدى قاسىم جانغا، يار ئىشقىدا پەرھاتتەك باغرى قانغا.

پىتىرلىماق پ. ئۆزىنى ھەر يانغا ئۇرۇپ، پۇت-قولىنى سىلكىپ ھەرىكەت قىلماق؛ تېپىرلىماق: چوققىلار ئۈستىدە گۈرۈلدەر بوران. كەڭ يېيىپ قانىتىنى ئۇچىدۇ بۈركۈت، گويا ئۇ، قوغلايدۇ ئالدىغا سېلىپ، قاچماقتا پىتىرلاپ قارامتۇل بۇلۇت.

پىتىرىماق پ. قالايمىقان چېچىلىپ، ھەر تەرەپكە تارىلىپ كەتمەك: ئانارگۈل باشلىق يەتتە قىز بۇرۇلۇپ خاندى تەرەپكە بېرىپ، ئاتلىق قىلىچلىرىنى ئوينىتىپ جەڭگە كىرگەندە، خان لەشكەرلىرىنىڭ سېپى بۇزۇلۇپ، ھەر تەرەپكە پىتىراپ كېتىشتى. * كىشىلەر مەھبۇسلارنى يالاپ كېلىۋاتقان چېرىكلەرنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۈركىگەن قۇشلاردەك پىتىراپ كېتىشتى.

پىتىق تەق، ئۇماچ ۋە بوتقا ھالىتىدىكى سۇيۇق جىسىملار قاينىغاندا چىقىدىغان ئاۋاز: پىتىق قىلىپ قايناماق. پىتىق قىلغان ئاۋاز ئاڭلانماق.

پىتىق-پىتىق «پىتىق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قازان پىتىق-پىتىق قايناپ كەتتى.

پىتىقلاشماق «پىتىقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك

دەرىجىسى.

پىتىقلىماق پ «پىتىق-پىتىق» قىلىپ قايناماق، «پىتىق-پىتىق» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: قازان پىتىقلاپ قايناپ كەتتى.

پىتىگە ئى. دىئال. كىچىك بالىلارنىڭ قورسىقى يوغىناپ بويىغا ئۆسمەي قېلىش ھالىتى: پىتىگە بولۇپ قالغان بالا.

پىچاق ئى ① پولاتتىن ياسالغان بىر ياكى ئىككى بىسلىق، سېپى بار كېسىش ئەسۋابى: يىتكەن پىچاقنىڭ سېپى ئالتۇن (ماقال). * پىچاقنى ئالدى بىلەن ئۆزەڭگە سال، ئاغرىمسا ئۆزگىگە سال (ماقال). * شاھزادە زار ئۆستۈنكى ئۆيگە چىقىپ، پىچاقنى ئېلىپ شوتىدىن چۈشۈۋاتقاندا تېيىلىپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ قولىدىكى پىچاق قولىدىن ئاجراپ چۈشۈپ بالىنىڭ كۆكرىكىگە سانجىلىپ قاپتۇ. ② <سانا> تۇرلۇك ستانوكلارنىڭ كەسكۈچى قىسمى.

پىچاق بىسى قالماق ناھايىتى ئاز قالماق، كىچىككىنە قالماق.

پىچاق تارتماق دىئال. چاقچاقتا تېرىكىپ ئۆچ ئېلىشقا ئۆتمەك.

پىچاق سۆڭەككە قادالماق ← **پىچاق سۆڭەككە يەتمەك.**

پىچاق سۆڭەككە يەتمەك ئەھۋال چىداپ بولمايدىغان دەرىجىگە كەلمەك، دەرد-ئەلەم ئەڭ ئاخىرقى چېكىگە يەتمەك: — سەۋر-تاقەتنىڭمۇ چېكى بولىدۇ، — دېدى ئەنۋەر ئەپەندى، — ئاخىرى پىچاق سۆڭەككە يەتتى-دە، ئەمدى ھۆكۈمەتنىڭ چىرىكلىرىمۇ خەلقنىڭ غەزىپىنى باسالمايدۇ.... * چىداپ بولماس كالتەككە، پىچاق يەتتى سۆڭەككە. يەتمىگۈچە تۇرمايمىز، ئاخىر ئەركىن تىلەككە!

پىچاق سۇرمەك بوغۇزلىماق، ئۆلتۈرمەك (قوي، كالا... قاتارلىق چارۋىلارغا نىسبەتەن): — قوي! دادا، قويىغىمۇ پىچاق سۇرسە تېپىرلايدىغۇ؟ بىز نېمە ئۈچۈن ئۆزەڭ ئېيتىپ بەرگەن چىن تۆمۈر باتۇرلاردەك بولالمايمىز؟! —

دېدى ئادىل.

پىچاققا يارىغۇدەك ئانچە ئورۇق ئەمەس، سويسا يامان ئەمەس گۆش چىقىدىغان (قوي-كالا قاتارلىق ماللار ھەققىدە).

پىچاق قوندىقى <ماشىن> ستانوكلاردىكى پىچاق ئورنىتىلىدىغان قونداق. پىچاقلار بۇ قونداققا بولتىلار ئارقىلىق ئورنىتىلىدۇ.

پىچىقى كەسمەك ھوقۇقىنى ئىشلەتمەك، گېپى ئۆتمەك: ئەسقەر بىر ئامال قىلىپ يېڭى رەھبەرلىك بەنزىدىكىلەر بىلەن بولۇپمۇ، ھازىرنىڭ ئۆزىدە خىزمەتتىكى دىيدىلىكى، ئادىللىقى ۋە ماھىرلىقى بىلەن پىچىقى كېسىپ، جامائەنىڭ ئارىسىدا نوپۇزى ئېشىپ كېتىپ بارغان سادىر چاڭجاڭ بىلەن يېقىنلىشىش پۇرسىتىنى ئىزدەيدىغان بولدى.

پىچاقچى ئى ① مەخسۇس پىچاق سوقۇش، ۋە سېتىش كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشى: بالا، بوۋايغا بۇ قەلەمتىراشنى بۇلتۇر يازدا پىچاقچى قوشنىسى ئىسمەت ئاكىنىڭ سوقۇپ بەرگەنلىكىنى ئېيتتى. بوۋاي قەلەمتىراشنى كۆزىگە يېقىن ئەكىلىپ، سىنچىلاپ قارىغاندى، ئۇنىڭ تىغىغا ئويۇلغان بىر قاتار رەقەملەر ئوچۇق كۆرۈندى، پىچاقچى ئۇستا ئۆز قولىدىن چىققان بۇ ئەسۋابقا سوقۇلغان ۋاقىتنى ئويۇپ يېزىشنى ئۇنتۇمىغانىكەن. ② كۆچمە. ھە دېگەندە باشقىلارغا پىچاق كۆتۈرىدىغان، ئۇرۇش-تالاش بولغاندا پىچاقنى قورال قىلىدىغان كىشى.

پىچاقچىلىق ① «پىچاقچى» سۆزى «①»نىڭ كەسپىي نامى: ئەنۋەرلەرنىڭ ئائىلىسى ئەزەلدىن پىچاقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ② ھە دېگەندە باشقىلارغا پىچاق كۆتۈرۈش، ئۇرۇش-تالاش بولغاندا پىچاقنى قورال قىلىش ئادىتى، قىلىقى.

پىچاقلاشماق «پىچاقلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: روزىخان ھەققەتەن يامان ئايال بولۇپ، ئۇ ۋاقىتتا كەلسە ئەرلەر بىلەن

تەڭ مۇشتلىشىپ، تەڭ چېلىشىپ، پىچاقلىشىپ ھۆددىسىدىن چىقاتتى.

پىچاقلانماق «پىچاقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئىشىكتە ئۆزى يالغۇز پوستتا تۇرغان قاراۋۇل قاراقچىلار تەرىپىدىن پىچاقلاندى.

پىچاقلىماق پ. پىچاق سالماق، پىچاق تىقماق، پىچاق بىلەن جاراھەتلەندۈرمەك ياكى ئۆلتۈرمەك: مەن، دۇنيادا ئەڭ ئاچچىق نەرسە دۈشمەن ئىكەنلىكىنى شۇنىڭدىن بىلدىمكى، يېقىندا مۇشۇ مەھەللىدە ئىككى كىشى بىر-بىرىنى پىچاقلاپ ئۆلتۈرۈشتى، سەۋەبىنى سورىسام، ئۇلار كۆپتىن بېرى بىر-بىرىگە دۈشمەنلىشىپ يۈرگەنىكەن.

پىچاقۋاز ئى. ھە دېگەندە كىشىلەرگە پىچاق كۆتۈرىدىغان، ئۇرۇش-تالاشتا پىچاقنى قورال قىلىدىغان، پىچاق ئىشلىتىدىغان كىشى: پىچاقۋازلار تەشكىلاتى.

پىچاقۋازلىق «پىچاقۋاز» سۆزىنىڭ ئابىستراكت ئىسىم شەكلى.

پىچان ئى. سازلىق ۋە شورتاڭ يەردە ئۆسىدىغان بىر خىل ئۆسۈملۈك: پىچان ئورماق.

پىچانگۈل [پىچان+گۈل] ئى <بوت> ⟵ **پاقاچېغىرتمىقى.**

پىچانلىق ئى. پىچان بار يەر، پىچان كۆپ ئۆسكەن جاي: مەردان قېلىن ئۆسكەن پىچانلىق ئىچىدىن ئاق بوز ئاتنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ، چىنارنىڭ يېنىغا كەلدى ۋە ئىككى دوستى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى.

پىچەك (توغرىسى: پۇچەك) ⟵ **پۇچەك**

پىچەكگۈل ئى <بوت> پىچەكگۈل ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، غولى يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ كۆپىنچە سۆسۈن رەڭدە بولىدۇ؛ تۇگۈنەك يىلتىزى يۇملاق تۇۋرۇك شەكلىدە كېلىدۇ؛ يوپۇرماقلىرى ئۇدۇل ئۆسىدۇ، شەكلى تۇخۇمغا ياكى ئەللىپسقا ئوخشايدۇ؛ گۈلى ئاق كېلىدۇ، ئاتىلىق-ئانىلىقلىرى ئايرىم تۈپتە بولىدۇ؛ تۈگۈنەك يىلتىزىدا كراخمال ۋە ئاقسىل بولىدۇ؛ ئىستېمال قىلىشقا بولىدۇ، دورا ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ، ئۆپكىنى قۇۋۋەتلەپ، يۈرەككە مەنپەئەت قىلىش، خىلىت ھاسىل قىلىپ ئۇسسۇزلۇقنى بېسىش، ئېھتىلامنى تىزگىنلەش رولىغا ئىگە.

پىچماق پ ① كېسىم-كېچەك تىكىش ئۈچۈن رەختنى مەلۇم ئەندىزە ۋە ئۆلچەملەردە كەسمەك: تون پىچماق. * خۇماخان ئاكىسىنىڭ سۆزىنى، يەڭگىسىنىڭ قارشىنى تولۇق چۈشەندى. ئۇ بۇ كېچە خېلى بىركەمگىچە خىيال سۈردى. تالاي كىيىملەرنى پىچىپ، ئۆيلەرنى بېزەپ بولدى. ② كەسمەك، تىلماق، توغرىماق: تاۋۇز پىچماق. قوغۇن پىچماق. * بوۋاي بالىنىڭ ئالدىدىكى كاسىدىن بىر تىلىم پىچىپ ئۇنىمۇ يەۋەتتى. — ھەي بوۋا، ئەمدى بۇنى كىچىك قىلىپ قويىدىڭىز! — دېدى بالا خېلى جىلە بولۇپ. ③ <زوئول> ئەركەك مالنىڭ جىنسىي بېزىنى ئېلىۋەتمەك. ④ كۆچمە. بەلگىلىمەك، بىر ھۆكۈمگە كەلمەك، كەسمەك (باھا، نەرخ، ئىش ھەققى ۋە شۇ قاتارلىقلار ھەققىدە): باھاسىنى پىچماق. * ئادىل ئورنىدىن تۇرۇپ، شەمسىدىننىڭ قورۇ-جايىنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە ئارقىدىن باھا پىچىپ: — مىنىڭچە، قورۇ-جايلار ئون بەش سەر ئالتۇنغا يارايدۇ. مۇشۇنداق بولغاندا زىخمۇ كۆيمەيدۇ، كاۋاپمۇ...، — دېدى. * يەنە ئۆتتۇر بەلكى تالاي يىل، ئۆتتۈشۈرمىز يەنە شۇ ھالدا. ئىككىمىزنىڭ نەرخ-ناۋاسىن، خەلق ئۆزى پىچار شۇ چاغدا...

پىچۇرماق «پىچماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىچۇرۇشماق «پىچۇرماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىچۇرۇلماق «پىچۇرماق» پېئىلىنىڭ

مەجھۇل دەرىجىسى.

پىچىر ① تەق. سۆزلىگۈچى بىلەن ئاڭلىغۇچىنىڭ ئۆزلىرىلا ئاڭلاپ باشقىلار ئاڭلىيالمايدىغان پەس ئاۋاز: قاراڭغۇدا بولۇڭدا «پىچىر» قىلغان ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى. ② ئى. شۇنداق ئېيتىلغان گەپ: گەپنىڭ يامىنى پىچىر، ئاتنىڭ يامىنى قىچىر (ماقال).

پىچىر-پىچىر ① «پىچىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پىچىر ـ پىچىر» قىلىپ سۆزلىمەك. * ئۇ كېتىۋېتىپ پات ـ پات ئارقىسىغا، ئانىسىنىڭ قەبرىسىگە قاراپ قوياتتى. ئاغزى بولسا «پىچىر ـ پىچىر» قىلىپ مۇنۇ سۆزدىن خەۋەر بېرەتتى: ـــ خىزمىتىڭنى ياخشى قىلالمىدىم ئانا، مەندىن رازى بولغىن ئانا... ② ئۆزئارا قىلىشقان خۇپىيانە گەپ ـ سۆز، سۆز ـ چۆچەك: تۇرغۇن، پەردىزاتنىڭ ئەتىلا بۇ «ئىنكاس»نى راستىنلا ئىشچىلار ئارىسىدىن ئاڭلىغاندەك بولۇۋالىدىغانلىقىنى ۋە بۇنىڭ بىلەن زاۋۇت ئىچىدىكى باشلىنىدىغان «پىچىر ـ پىچىر»لارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرەتتى.

پىچىرلاتماق «پىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۆزلە ئەي، ئىشقىم تاڭلىرىغا ئۆرلىگەن چولپان، پىچىرلىتىپ جىنەستىدەك لەۋلىرىڭنى سىر نېمىدە؟...

پىچىرلاشماق «پىچىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئوردا قوۋۇق ئالدىغا نۇرغۇن ئادەملەر يىغىلغانىدى. كىشىلەر ئېگىزگە قانداقتۇر بىرنەرسىگە قارىغان پېتى نە تۇرۇشنى، نە كېتىشنى بىلمەي، ھودۇقۇش ئىچىدە ئۆزئارا پىچىرلىشاتتى. * ئوقۇغۇچىلار ئىختىيارسىز بىر ـ بىرىگە مەنىلىك قارىشىپ، «ئاسىم ئەپەندىم، ئاسىم ئەپەندىم...» دەپ بىلىنەرلىك ئاۋاز چىقىرىپ پىچىرلاشتى.

پىچىرلىماق پ. باشقىلار ئاڭلىيالمايدىغان دەرىجىدە پەس ئاۋاز بىلەن گەپ قىلماق: ئىككى ـ ئۈچ قىز ئىشخانا تەرەپكە ئالدىراپ يۈگۈردى، يەنە بىرقانچىسى ئۇلارنىڭ كەينىدىن قارىغىنىچە كۆزلىرىنى چىمچىقلىتىپ قاراپ قالدى. ئۇلارنىڭ پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ تۇرغان نىجات ئۆز ـ ئۆزىگە پىچىرلايتتى.

پىچىڭگار ئى. تارس. ئوپېراتسىيە: قەدىمكى زاماندىمۇ بىزدە ئوپېراتسىيە قىلىش بولغان، ئوپېراتسىيىنى «پىچىڭگار»، ئوپېراتسىيە دوختۇرلىرىنى «جەرراھ» دەپ ئاتىغانىدى، ـــ دېدى مەنىنانى.

پىچىلماق «پىچىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: كېڭەش بىلەن پىچىلغان تون قىسقا كەلمەس (ماقال). بۇ كۈنلەردە نازىرىنىڭ كۆڭلى زادىلا خاتىرجەم ئەمەس ئىدى: ئۆزىگە «باي» دېگەن تون پىچىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، كېچىسى كۆزىگە ئۇيقۇ كىرمەيتتى، كۈندۈزى قولى ئىشقا بارمايتتى. * بىزنىڭ ئۇ سابىق شۇجىمىز ئەلەم كۈرەشلىرى كۆپىيىپ كەتكەن قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە كىملەر تەرىپىدىندۇ قاتتىق ئۇرۇلۇپ سوغۇقتا توڭلاپ ئۆلگەنىدى. ئۆلگەندىن كېيىن «خائىن»، «گومىنداڭ ئىشپىيونى» دېگەن قالپاق پىچىلىپ، ئائىلىسىدىكىلەر يىراق بىر يېزىغا ئەۋەتىلگەنىدى.

پىچىم ئى ① رەختنىڭ كىيىمگە ئۆلچەپ كېسىلىشى؛ پاسون: بۇ بۇرۇلكىنىڭ پىچىمى ياخشى بوپتۇ. جىسمىغا قاراپ ئىسمى بولىدۇ، بەستىگە قاراپ پىچىم بولىدۇ. ② كۆچمە. تاشقى كۆرۈنۈش، قەددى ـ قامەت: پىچىمى كېلىشكەن يىگىت، * مەن ئۇ قىزنىڭ خۇش پىچىم قاملاشقان قامىتى، ھۆسن ـ جامالىنى پۈتۈن گۈزەللەرگە ئەندىزە ۋە ئۇنىڭ خۇش خۇلقى، يېقىملىق مىجەزى، قول ھۈنەر، خىسلەت ـ پەزىلەتلىرىنى ھەممە چەۋەندازلارغا ئۆلگە، ئۆرنەككە لايىق قاملاشتۇرۇپ يارىتىپ قويغان تەبىئەتكە تەھسىن ئېيتىمەن. ③ كۆچمە. توختىتىلغان، بېكىتىلگەن باھا؛ نەرخ: شەمسىدىن قورۇجاينىڭ پىچىمنى ئاڭلاپ، ئۇجۇقۇپلا كەتتى.

پىچىمچى ئى. مەخسۇس كىيىم ـ كېچەك لايىھىلەپ پىچىدىغان ئادەم؛ كېسەمچى: سەيدىن قارىي باش پىچىمچى ئۇستاملارغا مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

پىچىمچىلىق ئى. كىيىم پىچىش كەسپى:

نادىر تۆت ئاي ئىچىدە يالغۇز كىيىم تىكىشنىلا ئەمەس، بەلكى پىچىمچىلىقنىمۇ ياخشىلا ئۆگىنىۋالدى.

پىخ تەق ① كۆلگەندە تاماقتىن پارتىلاپ چىققان قىسقا بوغۇق تاۋۇش: ئايشىگۈل «پىخ» قىلىپ كۈلدى. ② مۈشۈك ئۆز رەقىبىنى قورقۇتۇش ئۈچۈن ھۈرپىيىپ تامىقىنى قىرىپ چىقارغان تاۋۇش: «پىخ» قىلغان تاۋۇشنى ئاڭلاپ، چۆچۈپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. قارىسام دەرەخنىڭ تۈۋىدە يوغان بىر قارا مولۇن مۈشۈك كۆزىنى پارقىرىتىپ ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ.

پىخ قىلماق بال‌س. كەسمەك؛ سويماق؛ ئۆلتۈرمەك: قوينى پىخ قىلماق.

پىخ-پىخ «پىخ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پىخ-پىخ» قىلىپ كۈلمەك. ئۇ ئوقار، بىر كۆزى قىزلار تەرەپتە، بەزىدە قىزلارمۇ «پىخ-پىخ» كۈلەتتى. بويىندا بارماقتەك كۆپسە تومۇرلار، ئۈزۈلمەس مىسرالار داۋام ئېتەتتى.

پىخخىدە رەۋ «پىخ» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا: ئامىنە ئۇلارنىڭ ئۈستىگە بىر كۆرپىنى يېپىپ قويغاندىن كېيىن كاستۇرۇلكىنىڭ ئىچىگە قاراپ بېقىپ، پىخخىدە كۈلۈۋەتتى.

پىخسىق سۈپ. كىشىگە نەپ بەرمەيدىغان، بېخىل: پىخسىق ئادەم. * بىركۈنى بوۋاي ئوغۇللىرىنى يېنىغا چاقىرىپ، ئۇلارغا: — مەن كېسىلىمدىن ساقىيالمايدىغان بولدۇم. نەپسىمنىڭ ئاخىرىدا سىلەرگە مۇنۇ ئۈچ ئىشنى تاپىلايمەن: بىرىنچىسى، ئاكا-ئۇكا ئىناق ئۆتۈڭلار؛ ئىككىنچىسى، ياش چېغىڭلاردا كىشىلەردىن بىلىم ۋە ئەقىل-پاراسەت ئۆگىنىڭلار، قېرىغان چاغدا پايدىسىنى كۆرىسىلەر؛ ئۈچىنچىسى، ھەرقانچە كۆلپەت-ئەلەملەرنى تارتساڭلارمۇ، يېزىمىزدىكى پىخسىق بايغا يىللىقچى بولماڭلار...، — دەپتۇ-دە، جان ئۈزۈپتۇ.

پىخسىقلىق «پىخسىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: پىخسىقلىق قىلماق. * شۇ يىلى باش كۆزدە قوشكۆل تەۋەسىدىكى تېرىلغۇ يەرنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىگە ئىگىدارچىلىق قىلىدىغان، ئەمما پىخسىقلىقتا داڭقى كەتكەن مىشا ھاجى، كېزىك بىلەن ئاغرىپ ياتقان پادىچىسى مىرزىمەتنى ئۆيدىن قوغلاپ چىقاردى.

پىخىلداتماق «پىخىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئانا بالىلىرىنى پىخىلدىتىپ كۈلدۈردى.

پىخىلداشماق «پىخىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: — نېمە گەپ، — دېدى ئوقۇتقۇچى، — دىلبەرگە نېمە بولدى؟ — قىزلار ئۆز-ئارا پىچىرلاشتى، بەزىلىرى پىخىلدىشىپ كۈلۈشتى. * ئىككى بالا پىخىلدىشىپ كۈلۈشكىنىچە ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشۇپ بىر-بىرى بىلەن قىزغىن قول ئېلىشتى ۋە يۈگۈرۈپ ھويلىغا چىقىپ كېتىشتى.

پىخىلدىماق پ «پىخ-پىخ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ئامىنە بېشىنى گۈلجامالنىڭ مەيدىسىگە قويۇپ ئۇنى چىڭ قۇچاقلىۋالدى. ئۇلار ئېغىر ياتقۇ مەھەللىگىچە بىر-بىرىنى غىدىقلىشىپ پىخىلداپ كۈلۈشتى. * ئۇ سېمىزلىكىدىن پىخىلداپ يۈرەلمەي قاپتۇ.

پىدا ئى [ئە] ① بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلاش؛ قۇربان بېرىش: «ئانا يۇرتۇم بولسا ئامان، رەڭگىرويىم بولماس سامان»، قەلبىم سۆزى شۇكى مېنىڭ: ۋەتەن ئۈچۈن پىدا بۇ جان! ② ئەرلەر ئىسمى.

پىدا بولماق بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن جان بەرمەك، ئۆزىنى ئاتىماق: سەن ئەگەر پىدا بولۇپ، ئەل يولىدا بولساڭ شېھىت، ئارمىنىڭ بولماس جاھاندا، روھىڭ ئۆلمەس مەرد يىگىت.

پىدا قىلماق بىرەر شەخس، ئىش-ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىماق؛ ئۆزىنى قۇربان قىلماق، ئۆزىنى ئاتىماق: ئۇلار خەلق ئازادلىق ئىشى ئۈچۈن ئۆزىنى پىدا قىلغان جەڭچىلەر. * ۋەتەن كۈتمەكتە، ئەي ئوغلۇم، پىدا قىل جاننى، ئەسكەر بول، كۈرەش يالقۇنىدا تاۋلان، تېپىپ كۈچ، جەڭدە قەيسەر بول.

پىداكار سۈپ [ئە+پ] بىرەر شەخس، ئىش ـ ھەرىكەت ياكى ئىدىيە يولىدا جېنىنى پىدا قىلىدىغان، ئۆزىنى ئاتايدىغان؛ چەكسىز ساداقەتمەن: پىداكار جەڭچى. پىداكار كىشى. * ئاناڭنىڭ ئارزۇسى شۇكى، كۆرەشلەردە پىداكار بول، ۋەتەن چاقىرسا جەڭلەردە، ئېلىپ شەمشەرنى تەييار بول.// بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن، باتاليون كوماندىرى ئاپتوماتچىلاردىن بەشىمىزنى تاللاپ، پىداكارلار ئەترىتى قىلىپ تەشكىللىدى ھەمدە قېرىنداش قىسىمدىن ئايرودرومنىڭ يەر شارائىتىنى ئوبدان بىلىدىغان بىرەيلەننى ئەترەت باشلىقلىقىغا تەكلىپ قىلدى.

پىداكارانە رەۋ. جانىنى پىدا قىلىپ، ئىنتايىن ساداقەت بىلەن، بېرىلىپ: ئۇلارنىڭ پىداكارانە ئىشلىشىدىن تەسىرلەنگەن ئەتراپتىكى كىشىلەرمۇ ئوت ئۆچۈرۈشكە قاتناشتى. ئۇلار كىيىم ـ كېچەك-لىرىنىڭ كۆيۈشىگە قارىماي، دۇكاندىكى ماللار سىرتقا توشۇلۇپ بولغۇچە ئوت بىلەن جەڭ قىلدى.

پىداكارلىق ① «پىداكار» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: ئەمما ئىبراھىم ئاكىنىڭ دىققىتى تۇرسۇندا ئىدى، ئوغلىنىڭ پىداكارلىق روھى، كىچىك بولۇشىغا قارىماي ئېتىز ئىشلىرىدىكى پائالىيەتچانلىقى، خۇددى دېھقاندەك ئورغاق بىلىشى ئۇنى خۇشال قىلاتتى. ② ئۆزىدىن كېچىپ، بېرىلىپ ئىشلەش، پىدائىيلىق: ھاياتقا مۇھەب-بەتتە شەخسنىڭ ئۆز ھاياتىدىن پىداكارلىق بىلەن كېچىشتەك يالقۇنلۇق يۈرىكى يوشۇرۇنغان؛ ھاياتقا مۇھەببەتتە شەخسنىڭ ئۆلۈمى بىلەن قولغا كېلىدىغان مەڭگۈلۈك ھاياتلىق بار.

پىدالىق «پىدا» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سەمەت ساڭا تۇيغۇزماي تۇرۇپ شۇنچىلىك جان پىدالىق قىلدىكى، مەن ئۇنى ساڭا سۆزلەپمۇ تۈگىتەلمەيمەن.

پىدائىي سۈپ [ئە] بىرەر كىشى، ئىش ـ ھەرىكەت ياكى ئىدىيىگە سادىقلىق بىلەن بېرىلگەن، ئۇنىڭ ئۈچۈن جاندىن كېچىشكە تەييار بولغان، پىداكار، سادىق: دىلبەر يەرلىك پارتىزان پىدائىي يىگىتلەر بىلەن بىللە ياتالماسقا قاراپ ماڭدى. قادىر قاتارلىق پارتىزان يىگىتلەرمۇ قوراللىرىنى مۈرىسىگە ئېسىۋالغانىدى. بۈگۈن پارتىزانلارنىڭ ھەمراھ بولغىنىدىن دىلبەر بەكمۇ خۇشال بولدى.

پىدائىي بولماق بىرەر شەخس، ئىش ـ ھەرىكەت ياكى ئىدىيە ئۈچۈن ئۆزىنى بېغىشلىماق، ئۆزىنى ئاتىماق، جان بەرمەك: پارتىزان شەكلىدىن ئاستا ـ ئاستا مۇنتىزىم قىسىملارغا ئايلىنىۋاتقان بۇ جەڭچىلەر شۇ تاپتا ھەر خىل ئىشلار بىلەن مەشغۇل ئىدى، يېڭىدىن پىدائىي بولۇپ سەپكە كىرگەنلەر قورال ئىشلىتىش، مىلتىق ـ پىلىموتلارنى چۇۋۇپ، قايتىدىن تۈزەشلەرنى مەشىق قىلىۋاتاتتى.

پىدائىي قوشۇن <ھەرب> دۈشمەن بىلەن بولغان ھەققانىي كۆرەشكە ئۆز ئىختىيارى بىلەن قوشۇلغان ۋە بۇ كۆرەش ئۈچۈن ئۆزلىرىنى بېغىشلىغانلاردىن تەشكىللەنگەن قوشۇن.

پىدائىيلارچە رەۋ. پىدائىيلارغا خاس، پىدائىيلارغا ئوخشاش، پىدائىيلاردەك: دۈشمەن بىلەن پىدائىيلارچە ئۇرۇشماق.

پىدائىيلىق «پىدائىي» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: قۇلۇقىغا قورال چىقىپ قاپتۇ، سەنمۇ پىدائىيلىقتا يېزىلدىڭمۇ نېمە — دەپ سورىدى رۇستەم قادىردىن. * — مانا مەن ئوغلۇمنى پىدائىيلىققا بەردىم، ئۇ تالاي دۈشمەننىڭ كاللىسىنى ئالدى، — دېدى خەلچىخان ئانا، شۇ ئەسنادا دەھشەتلىك گۈمبۈرلىگەن زەمبىرەك ئوقىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

پىدايى (توغرىسى: پىدائىي) ⟵ **پىدائىي.**

پىدىگەن ئى [پ] <بوت> ⟵ **چەيزە.**

پىر I ئى [پ] ① ئۇزاق ئۆمۈر كۆرگەن ئادەم، قېرى كىشى: مەن چۈشۈمدە پىردەك چاچ ساقىلى ئاقارغان بىر كىشىنى كۆرۈپتىمەن. ② <دىن> تەسەۋۋۇپچىلارنىڭ يېتەكچىسى، رەھبىرى: ئابدۇرىشتخان: — ھەزرىتى پىرىمنىڭ خەيرخاھلىقىغا تەشەككۇر — دېدى. ③ بىرەر كەسىپنىڭ ئاساسچىسى ۋە ئۇنى ۋۇجۇدقا

چىقارغۇچى دەپ قارىلىدىغان كىشى: ياغاچچىنىڭ پىرى. * ھەرقايسى دەۋرلەردە ئۆتكەن ئىستىبداتلىق مۇزىكا پىرلىرىنىڭ ئورۇنلاش سەنئىتى جەھەتتە قوشقان ئۇلۇغۋار تۆھپىلىرىنى ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ دۇنيا سەھنىسىدە نامايان بولۇشىدىكى مۇھىم سەۋەبلەرنىڭ بىرى دەپ قارىماي مۇمكىن ئەمەس. ④ كۆچمە. بىرەر ئىش، كەسىپ ياكى ساھەنى ياخشى ئىگەللىگەن كىشى، شۇ ساھەدە ئەڭ ماھىر، ئۇستا ئادەم؛ ئۇستاز: — ئوينىماي ئولتۇرسام بىلمەمدىكەن دېمەڭ، تانسا دېگەنىنىڭ پىرى بىز! — دېدى نامەت. * — مەن ئۇ ئادەمنى پىر تۇتۇپ كەينىگە كىرگەن، ئەمدى باشقا ئۇستىنىڭ كەينىگە كىرسەم نامەردلىك بولىدۇ، — دەپ ئويلىدىم.

پىر تۇتماق ئۇستاز قىلماق؛ پېشىنى تۇتماق؛ چوقۇنماق (بىرەر كەسىپ ياكى ساھەدە): نەكىم سەئىدىن نازارىنى تۇتۇپ پىر، يازاتتى گاھى - گاھىدا غەزەل - شېئىر.

پىر II تەق. پىرقىرىغۇچ قاتارلىق نەرسىلەرنىڭ ئايلىنىشىدىن ۋە قۇشقاچ قاتارلىق كىچىك قۇشلارنىڭ ئۇچۇشىدىن چىقىدىغان ئاۋاز: سۇ قوشتىن ئىتتىك ئېقىپ چۈشۈشى بىلەن تەڭ تۈگمەنىڭ چاقپىلىكى «پىر» قىلىپ ئايلاندى. * ئەنە بەخت مۇقامىغا ياڭرايدۇ دۇتار، ئۆكچىلەرنىڭ ئاستىدا پىر ئايلىنىدۇ يەر، بۇلبۇل بولۇپ پەلەكلەرگە ئۇچىدۇ ھامان، قانىتىنى يېيىپ توزدەك ئوينار پەرىلەر.

پىر III ← **ھەپىسلىسى پىر بولماق.**

پىراق ئى [ئە] يېزت. ئەڭ يېقىن، سۆيۈملۈك كىشى ۋە ئۆزى ئۇچۇن قەدىرلىك بولغان نەرسىدىن ئايرىلىش، ھىجران: مىڭ پىراقىدىن بىر ئەلىمىك يامان (ماقال). * غۇلام كۇندۇزى پادىشاھقا خىزمەت قىلىدى، كېچىسى ئاتا - ئانىسى ۋە قېرىنداشنىڭ پىراقىدا يىغلاپ بىر يىلنى ئۆتكۈزدى. * ئىشق پىراقىدا بىتاقەت بولغان شاھزادە دەرھال چىن تۆمۈر باتۇرغا كىشى ئەۋەتىپ: — سىگلىسىنى ماڭا بەرسۇن، بەرمىسە لەشكەر تارتىپ سوقۇشۇپ ئالىمەن، — دەپ پوپوزا قىلىپتۇ.

پىراقنامە ئى [ئە+پ] يېزت. ئايرىلىش ئازابى ھەققىدە يېزىلغان خەت؛ جۇدالىق خېتى: ئەلقىسسە، شاھ سەنەم بۇ پىراقنامىنى ئوقۇپ خۇن جىگىرىدىن زار - زار يىغلىدى. ئاغىچا ئانا: — ئى مەلىكە، نېمانچە يىغلايسىز، ماڭا ئەرزى ھالىڭىزنى بايان قىلىڭ، — دېدى.

پىرامىدا ئى [ر<گرېك] ① <مات> كۆپ ياقلىقنىڭ بىر خىلى. ئۇ بىر دانە كۆپ تەرەپلىك بىلەن بىر چوققىغا ئىگە بولغان بىرقانچە ئۈچبۇلۇڭلارنىڭ ئورنىشى ئارقىلىق تۈزۈلىدۇ. ھەجمى، ئاساسىنىڭ يۈزى بىلەن ئېگىزلىكى كۆپەيتمىسىنىڭ ئۈچتىن بىرىگە تەڭ كېلىدۇ. ② شۇ خىل شەكىلدىكى جىسىم. ③ قەدىمكى مىسىردا، پىرئەۋنلەرنىڭ شۇ خىل شەكىلدە ياسالغان تاش مەقبەرىسى؛ ئېھرام.

پىراۋا ئى [ر] ئاپتوموبىل، موتسىكلىت ۋە شۇ قاتارلىق ھەر خىل ماتورلۇق قاتناش قورال لىرىنى ھەيدەش ھوقۇقىنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلاش ئۈچۈن تارقىتىپ بېرىلىدىغان سالاھىيەت كىنىشكىسى، گۇۋاھنامە: ياش ساقچى: — مەسىلە ئېغىر، مەقسەتلىك ھالدا ماشىنا ئوغرىلىغان، مەست ۋە پىراۋىسىز ماشىنا ھەيدىگەن — دېدى.

پىراۋەدى سۇپ. دىئال. ھەممە ئىشنى ئالا قويمايدىغان، يامان.

پىرەندىك (توغرىسى: پىرەنىك) ← **پىرەنىك.**

پىرەنىك ئى[ر] ئاق ئۇنغا ياغ، سۈت، تۇخۇم، ھەسەل ۋە شېكەر قاتارلىقلار ئارىلاشتۇرۇلۇپ يۇغۇرۇلغان خېمىردىن ھەر خىل شەكىلدە تەييارلانغان، دۇخوپكىدا پىشۇرۇلىدىغان يېمەكلىك: تالىپ ئۈچىنچى كۈنى پىرەنىك، كەمپۈت، ئالمىلارنى ئېلىپ دوختۇرخانىغا مېنى يوقلاپ كەلدى. * ئۇستەلنىڭ ئىككى بېشىغا ئىككى چوڭ ۋازىدا ساڭزا، ئوتتۇرىغا

ئىككى پەتنۇستا نان ئەتراپىغا پىرەنىك، باقالى، كەمپۈت، يېمىشلەر تىزىلغانىدى.

پىرئەۋن ئى [ئە] تارس. قەدىمكى مىسىر پادىشاھلىرىنىڭ ئومۇمىي نامى، ئۇنۋانى.

پىر-پىر «پىرII» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بوز تورغىيىم، بوز تورغاي، ئەجەب خۇش خۇي سايرايسەن، «پىر-پىر» قىلىپ ھاۋادا، موللاق ئېتىپ ئوينايسەن.

پىرت تەق. سۇيۇقلۇق قاچىلانغان يۇمشاق قاپلىق نەرسىلەرنى ياكى سۇلۇق مېۋىلەرنى قاتتىق سىققاندا سۇيۇقلۇقنىڭ ئېتىلىپ چىقىشىدىن ھاسىل بولغان ئاۋاز: سۇ ناسوسىدىن «پىرت» قىلىپ سۇ چىقتى.

پىرت-پىرت «پىرت» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: سۇ پۈركىگۈچتىن «پىرت-پىرت» قىلىپ ئېتىلدى.

پىرتتىدە رەۋ «پىرت» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا: پىرتتىدە يەل چىقماق.

پىرروتىت ئى [گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى $Fe_{1-X}s$ ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ، x = 0.1 ــ 0.2، ئالتە يانلىق كرىستال سىستېمىسىدا بولىدۇ. ئۇ تاغ جىنسلىرى ئارىسىغا كاللەك ھالىتىدە زىچ ياكى دانىچە ھالىتىدە تەرتىپسىز تارالغان؛ رەڭگى سېرىق، يوللىرى توق كۈل رەڭ، مېتال پارقىراقلىقىدا بولىدۇ؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.5 ــ 4.6، قاتتىقلىقى 3.5 ــ 4.5 بولۇپ، چۈرۈك كېلىدۇ؛ ماگنىتلىقتا ئىگە بولۇپ، توكنى ياخشى ئۆتكۈزىدۇ. ئۇ ھەر خىل تېپتىكى ئىچكى قىسىمدا ھاسىل بولىدىغان كان ياتقۇلىرىدا كۆپ ئۇچرايدۇ؛ گۈڭگۈرت تاۋلاشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ؛ سانائەتتىكى قىممىتى ئانچە زور ئەمەس، ئەگەر نىكېل، مىس لار ئارىلاشتۇرۇلسا، ئاندىن قىممىتى يۇقىرىلايدۇ.

پىررول ئى [ر<گرېك] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى C_4H_5N، رەڭسىز سۇيۇقلۇق، دورا ئىشلەشتە قوللىنىلىدۇ.

پىرىدە رەۋ ① «پىر» قىلغان ھالدا، «پىر» قىلىپ: رەيھان قىزنى ئاۋايلاپقىنا كۆرپە ئۈستىگە ياتقۇزۇپ قويۇپلا، بېشىنى رۇسلىدى. ئەمما بېشى پىررىدە قىلىپ ئايلىنىپ، كۆزىگە قاراڭغۇلۇق تىقىلدى. * مۇدىر خۇددى بىر كىشى چۆگىلىتىۋەتكەندەك پىررىدە ئارقىسىغا ئۆرۈلدى ـ دە، يوتىسىغا پاقىدە بىرنى شاپىلاقلاپ، ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتتى.

پىرسەنت ئى [ر<لات] <مات> ① 100نى مەخرەج قىلغان كەسىر. ئادەتتە «%» بەلگىسى بىلەن ئىپادىلىنىدۇ، مەسىلەن: $\frac{11}{100}$ ئادەتتە 11% قىلىپ يېزىلىدۇ. ② قەرز-ئامانەت ئىشلىرىدىكى ئۆسۈم: بۇ يىل دېھقانلارغا تارقىتىلغان چارۋا سېتىۋېلىش قەرز پۇلىنىڭ پىرسەنتى بارمىكەن؟ ــ دەپ سورىدى رىشتكام.

پىرسەنت بەلگىسى <مات> پىرسەنتنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (%). مەسىلەن: بەش پىرسەنت ــ 5%.

پىرسەنتلەشتۈرمەك «پىرسەنتلەشمەك» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يۇقىرىدىن كەلگەنلەر كارخانىمىزنىڭ ئومۇمىي كىرىمىنى پىرسەنتلەشتۈرگەنىدى، بۇ يىلقى ئىقتىسادىي كىرىمىنىڭ ئۆتكەن يىلدىكىگە قارىغاندا 25 پىرسەنت ئاشقانلىقى مەلۇم بولدى.

پىرسەنتلەشتۈرۈلمەك «پىرسەنتلەشتۈرمەك» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: باغۋەنچىلىك مەيدانىنىڭ 1987-يىلدىكى كىرىمى بىلەن 1986-يىلدىكى كىرىمى پىرسەنتلەشتۈرۈلدى.

پىرسەنتلەشمەك پ. پىرسەنت بويىچە ھېسابلىماق، پىرسەنتكە سۇندۇرۇلماق.

پىرسەنتلىك سۈپ ① بەلگىلىك پىرسەنت قىممىتى بولغان، بەلگىلىك پىرسەنتكە ئىگە:

توقسان پىرسەنتلىك ئىسپىرتنى سۇ قوشماي ئىچىشكە بولمايدۇ. ② <مات> پىرسەنت بىلەن ئىپادىلىنىدىغان، پىرسەنتكە ئائىت: سانلارنىڭ پىرسەنتلىك نىسبىتى.

پىرغاي سۈپ. دىئال. تولغماچ؛ بۇدرە.

پىرقە ئى [ئە] تارس ① كىشىلەر توپى، گۇرۇھ، گورۇپپا: — ئالدىنقى ھەپتە ئاقسۇ بازىرىغا بېرىپ ئىلىخو تەرەپتە بىر ئاز چاتاق چىقىپتۇ. ئورۇس دېگەن بىر پىرقە بار ئوخشايدۇ، شۇ خەلق ئىلىخونى بېسىۋاپتۇ دەپ ئاڭلىدىم. شۇنىڭغا چېرىك ئۇتتۇۋاتمامدۇ، كىم بىلسۇن! — دېدى بوۋاي. ② پارتىيە: مەن بارلىق پىرقە ئەزالىرىنى يىغىپ، جاھاننىڭ دۆڭ ـ چوڭقۇرلىرىنى تىلىڭ ـ تىڭلاشتىن دوكلات ئالدىم. ئۇلار ماڭا ئاڭلىغان ـ بىلگەنلىرىنىڭ ھەممىسىنى دوكلات قىلىشتى.

پىرقەت (توغرىسى: پۇرقەت) ——> **پۇرقەت.**

پىرقىراتماق «پىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئابلەت مۇشۇكنىڭ قۇيرۇقىدىن تۇتۇۋالدى ـ دە، تاشقىرىغا ئاچىقىپ پىرقىرىتىپ چۆرۈۋەتتى. * تراكتور ئاۋازىنى ئاڭلاپ ئەكبەر قوماندانلىق شتابىتىن لايىغا مىلەنگەن كىيىملىرى بىلەنلا يۈگۈرۈپ كەلدى. ئۇ كەلگەن پېتى ئارزۇگۇلنىڭ قوللىرىنى قىستى، مۇرىسىگە ئۇردى، سۇنۇرنىڭ يوغان گەۋدىسىنى چىڭ قۇچاقلىدى ـ دە، كۆتۈرۈپ پىرقىراتتى.

پىرقىراتقۇزماق «پىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىرقىراشماق «پىرقىرىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: مەرھۇمنىڭ تۇغقانلىرى بۇ دۇنيادىن بالدۇر كۆز يۇمغان مېيىت ئەترا-پىدا زار ـ زار يىغلىشىپ پەرۋانىدەك پىرقىراش-ماقتا ئىدى. * ئىزغىرىن شامالدا قار ئۇچقۇنلىرى خۇددى تىتىپ تاشلانغان پاختىدەك ھاۋا بوشلۇقىدا پىرقىرىشىپ، كۆرۈنگەن يەرگە قونماقتا.

پىرقىراتما ——> **پىرقىرىما:** بۇلار زالنىڭ پىرقىراتما ئىشكىدىن ئۆتۈپ پەلەمپەي ئاستىدا توختىتىپ قويۇلغان، پۈتۈن گەۋدىسىدىن نۇر چېچىلىپ تۇرىدىغان نەپىس يېنىك ماشىنىغا ئولتۇرۇشتى.

پىرقىرىتىلماق «پىرقىراتماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى.

پىرقىرىغۇچ ئى ① قەغەزدىن ياسىلىدى-غان، شامالغا قارشى يۈگۈرسە پىرقىرايدىغان بالىلار ئويۇنچۇقى. ② ئايروپىلان، ماتور، ئېلېكترلىق شامالچى قاتارلىقلارنىڭ پىرقىراپ ئايلىنىدىغان قاناتلىرى. ③ مۇز ئۈستىدە كىچىك بالىلار قامچا بىلەن ئۇرۇپ پىرقىرىتىپ ئوينايدىغان ئويۇنچۇق، نۇر: پىرقىرىغۇچ ئوينىماق.

پىرقىرىما سۈپ. پىراقىراپ ھەرىكەت قىلىدىغان، پىرقىراش خۇسۇسىيىتىگە ئىگە: كۈچا قىزىل مىڭ ئۆيىنىڭ 220 ـ ئۆيىگە تاڭ دەۋرىدىكى پىرقىرىما ئۇسسۇلنىڭ رەڭلىك سۈرىتى سىزىلغان. // سەمەت سۈيى قۇرۇپ ئۆڭتۈرۈلۈپ چۈشەي دەپ قالغان پىرقىرىمىنىڭ يېنىغا كەلدى ـ دە، ئۇنىڭغا قاراپ ئۇلۇغ كىچىك بىر تىنىدى.

پىرقىرىماق پ ① جىسىم بىرەر نۇقتا ياكى ئۆز ئوقى ئەتراپىدا چەمبەر شەكلىدە چۆگىلىمەك، ئايلانماق: چاق پىرقىرىماق. چاقپەلەك پىرقىرىماق. * ئۈستەڭگە قۇرۇلغان ئېلېكتر ئىس-تانسىسىنىڭ 200 كىلوۋات سائەتلىك ئىككى گورۇپپا دىنامى قۇيۇندەك پىرقىرىدى. * پىرقىرايدۇ ئورنىدا خۇددى تۈگمەن تېشىدەك، ناخشا ئېيتار يېقىملىق، خۇددى تىرىك كىشىدەك. ② قايماق، ئايلانماق (باش ھەققىدە) — كىنوخانا ئالدىدىكى كىشىلەر سەل شالاڭلىغان بولۇپ بېشىم تېخىچە پىرقىراۋاتاتتى، دەل شۇ چاغدا غايىبتىن پەيدا بولغاندەك ئىككى ئاغىنەم يېتىپ كەلدى، — دېدى نۇرمەت.

پىركامىل ئى [پىر+كامىل] <دىن> دىنىي جەھەتتە كامالەتكە يەتكەن، يېتىشكەن، تولغان، پىر، ئۇستاز: كەمپىر نەئىمىنىڭ ئانىسىغا يېلىنىپ: — سىنىڭ بالاڭ مىنىڭمۇ بالام،

سەن بۇ بالىغا قانداق كۆيۈنسەڭ مەنمۇ شۇنداق كۆيۈنىمەن، قىزىڭغا ئۇلۇغلارنىڭ، پىركامىللارنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ بېرەي دەيمەن، — دەپ ئانىسىنى ئالداپ قىزنى ئاچقىپ كېتىپتۇ.

پىرەمە ئى <بوت> ⟵ **قارىغان.**

پىروخلور ئى [گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى $(Na,Ca\cdots)_2 (Nb,Ta\cdots)_2 Ob (F,OH)$، پەيدا بولۇش شارائىتىغا قاراپ تەركىبى ئۆزگىرىدۇ؛ تەڭ ئوقلۇق كرىستال سىستېمىسىدا، كرىستاللىرى سەككىز يۈزلۈك، رەڭگى قوڭۇر ياكى قارا بولىدۇ؛ يولىلىرى ئاچ قوڭۇر ياكى ئاچ سېرىق، يېرىم سۈزۈك ياكى سۈزۈك كېلىدۇ؛ مايلىق پارقىراقلىققا ئىگە؛ قاتتىقلىقى 5 — 5.5 بولۇپ، چۈرۈك كېلىدۇ؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 4.03 — 4.36؛ ئاجراشچانلىقى بولمايدۇ، كەسمە يۈزى سەدەپسىمان كېلىدۇ؛ كۈچلۈك رادىيوئاكتىپلىققا ئىگە؛ ئىشقارلىق جىنسلار، زور كرىستاللىق جىنسلار ۋە كاربونات جىنسلاردا ئۇچرايدۇ؛ ئاز ئۇچرايدىغان يەر ئېلېمېنتلىرى، نىئوبى، تانتال ۋە رادىيوئاكتىپلىق مېتاللارنى تاۋلاشتا خام ئەشيا قىلىنىدۇ.

پىروكسىن ئى [ر<گرېك] <گېئول> بىر خىل مىنېرال، خىمىيىۋى تەركىبى تۆمۈر، كالتسىي، ماگنىي، مانگان قاتارلىقلارنىڭ سىلىكاتلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، دانىچە ياكى تۈۋرۈك ھالىتىدە بولىدۇ؛ كۈل رەڭ، ئاق، يېشىل ياكى قارا رەڭلەردە ئۇچرايدۇ؛ ئەينەك پارقىراقلىقىدا بولۇپ چۈرۈك كېلىدۇ؛ قاتتىقلىقى 5 — 6؛ سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 3.2 — 3.6 غىچە؛ يانار تاغ جىنسلىرىنىڭ مۇھىم تەركىبلىرىنىڭ بىرى؛ تەبىئەتكە كەڭ تارقالغان.

پىروكسىنىت ئى [ر<گرېك] <گېئول> ئوشۇقچە ماگنىي - تۆمۈرلۈك جىنسلارنىڭ بىرى، تەركىبىدىكى SiO_2 نىڭ مىقدارى 50% ئەتراپىدا بولىدۇ. ئۇ پۈتۈنلەي دېگۈدەك پىروكسىندىن تەشكىللەنگەن بولۇپ، ئاز مىقداردا زەيتۇن تاش ئارىلاشقان؛ رەڭگى تۇتۇق، تەڭ دانىلىق تۈزۈلمىگە ئىگە. ئۇ پىروكسىنىتنىڭ ئارىلىشىش ئەھۋالىغا قاراپ بىنەپشە پىروكسىنىت، سۈزۈك پىروكسىنىت، برونزا پىروكسىنىت، ماگنىيلىق پىروكسىنىت، قوش پىروكسىنىت قاتارلىقلارغا بۆلۈنىدۇ. پىروكسىنىت تەركىبىدە كۆپىرەك ماگنىت تاش، تىتانلىق تۆمۈر تاش قاتارلىقلار بولىدۇ. ئۇ كۆپىرەك خروم، نىكېل، كوبالت قاتارلىق مېتال كان مەھسۇلاتلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ.

پىروفىللىت ئى [گرېك] <گېئول> بىر خىل مېنرال، خىمىيىۋى تەركىبى $AI_2 [Si_4 O_{10}] (OH)_2$. يەككە يانتۇلۇق كرىستال سىستېمىسىدا بولۇپ، كۆپىنچە زىچ كاللەكسىمان، تارشىسىمان ۋە چاچما نۇرسىمان قۇراماسىق ھالىتىدە بولىدۇ؛ رەڭگى ئاق، ئاچ سېرىق ياكى ئاچ يېشىل ئارىلاش كېلىدۇ؛ يېرىم سۈزۈك ۋە ئەينەك پارقىراقلىقىدا؛ قاتتىقلىقى 1 — 2، سېلىشتۇرما ئېغىرلىقى 266 — 290؛ ئاساسەن يانار تاغ جىنسلىرىدىكى ئورۇن ئالماشتۇرغان كان ياتقۇلىرىدا ئۇچرايدۇ؛ كاللەك ھالەتتىكىلىرى قەغەزچىلىك، فارفور بۇيۇملىرى سانائىتى، ئوتقا چىدامىلىق ماتېرىياللار سانائىتى، ئېلېكتر سانائىتى قاتارلىقلاردا كەڭ قوللىنىلىدۇ.

پىروزا [پ] ① ئى. ھاۋا رەڭلىك، قىممەت باھالىق زىننەت بۇيۇمىغا ئىشلىتىلىدىغان تاش. ② سۈپ. ھاۋا رەڭ.

پىروزا كۆز كۆك كۆز؛ قارا كۆز ئارىسىدا،

پىروزا كۆز بىرە-بىرە. پىروزا كۆز ئالدىدا، قارا كۆز تەرمەچ تىرە.

پىر-ئۇستاز پىر ۋە ئۇستاز: سەيدۇللا موللا ھېكايىچىلىكنىڭ پىر-ئۇستازى ئىدى.

پىرىق I تەق. كۆلگەندە دىماغتىن چىقىدىغان ئۇزۇلۈك-ئۇزۇلۈك ئاۋاز: زەيتۇنەم «پىرىق» قىلىپ كۈلدى..

پىرىق II سۈپ. پوستى سولىشىپ، تەركىبىدىكى شىرنىسى تەمسىز سۇغا ئايلانغان (ئۈزۈم ھەققىدە): پىرىق ئۈزۈم.

پىرىق-پىرىق «پىرىق» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پىرىق-پىرىق قىلىپ يىغلىماق. پىرىق-پىرىق قىلىپ كۈلمەك.

پىرىلداتماق «پىرىلدىماق» سۆزىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: كۆز پەسلى، كوچىدا بىرقانچە بالا پىرقىرىغۇچلىرىنى پىرىلدىتىپ ئويناپ يۈرەتتى.

پىرىلداشماق «پىرىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىرىلداق ئى. قەغەزدىن ياسالغان بالىلار ئويۇنچۇقى. ئۇ شامالغا قارشى يۈگۈرگەندە پىرقىرايدۇ.

پىرىلدىماق پ. «پىر-پىر» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: ماتور پىرىلداپ چۆگىلىدى. * رەھىم قولىنى قارلىغاچنىڭ ئۇۋىسىغا ئۇزىتىشى بىلەنلا، ئانا قارلىغاچ ئۆز نەسلىنى ھىمايە قىلىپ، شىددەت بىلەن رەھىمنىڭ بېشى ئۈستىدە پىرىلداپ ئۇچۇپ، تۇمشۇقى بىلەن ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى.

پىژ تەق. نەم نەرسىلەر ئوتتا كۆيگەندە چىقىدىغان ئاۋاز: يېڭى كېسىلگەن ئۇجمە ياغىچى تونۇردا «پىژ» قىلىپ كۆيدى. * غەم يېگەن قاقشال ۋۇجۇدۇمغا تۇتاشتى ياندى ئوت، «پىژ» ئېتىپ كۆيدى يۈرىكىم، يار دېدىم جاندىن كېچىپ.

پىژ-پىژ ① «پىژ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: پىژ-پىژ قىلىپ كۆيمەك. ② كۆيدۈرگۈدەك ئىسسىق: كارۋانلار شەھەردىن ئايرىلىپتۇ. دەشتۇ-باياۋان، قۇملۇق چۆللەرنى ئارىلاپ مېڭىپتۇ. ماڭغاندىمۇ مول مېڭىپتۇ. پىژ-پىژ ئاپتاپتا ئابدۇلنىڭ پېشانىسى كۆيۈپتۇ. كۆزلىرى تولىشىپ، لەۋلىرى قۇرۇپ، ئۇھ دېگۈچىلىك مادارى قالماپتۇ.

پىژغىرىم سۈپ. «پىژ» قىلىپ كۆيدۈرىدىغان: پىژغىرىم ئاپتاپ. تاشماق مۇشۇنداق پىژغىرىم ئىسسىقتا ۋېلىسىپىت بىلەن ئون نەچچە چاقىرىم يولنى بېسىپ، مانا شۇ «ئىشلار» توغرىسىدا باستىنى ۋاقىپلاندۇرۇش ئۈچۈن كەلگەنىدى.

پىژىدە رەۋ. «پىژ» قىلغان ھالدا: شۇ تاپتا ئەركىننىڭ قورسىقى يەنە پىژىدە ئاچقاندەك بولدى. بىراق ئاۋۇتكامىنىڭ بايىقى ئەلپازىنى ئويلىدى-دە، پۇتىغا باشقىدىن مەدەت بېرىپ، چوڭ-چوڭ دەسسەپ كېتىۋەردى.

پىژىلداتماق «پىژىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جانان قىزلار كۈيلىشەتتى بۇلبۇل كەبى، ئانار گۈلنىڭ شادلىقىنى يار-يار قىلىپ. ئەتراپىدا ئايلىنىشقان يىگىتلەرنىڭ، يۈرىكىگە پىژىلدىتىپ ئوتلار سېلىپ.

پىژىلداشماق «پىژىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى.

پىژىلدىماق پ «پىژ-پىژ» قىلغان ئاۋاز چىقارماق: بوۋاينىڭ ئۆيىدە ساماۋارلار پورۇقلاپ قايناپتتى، كۆپلەردە لېپمۇلىپ تۇرغان قىمىزلار، كاۋاپدانلاردا پىژىلداپ پىششۋاتقان كاۋاپلارنىڭ ئۆتكۈر پۇرىقى كىشىنىڭ ئىشتىھاسىنى غىدىقلايتتى.

پىس تەق. تار ھەم كىچىك تۆشۈكچىدىن ھاۋا يەل، گاز چىققاندا ياكى چوغقا سۇ سېپىلگەندە ۋە شۇنداق ھاللاردا چىققان ئاۋاز: ۋېلىسىپىتنىڭ «پىس» قىلىپ يېلى چىقىپ كەتتى.

پىسەنت ئى [پ] دىققەت، ئېتىبار، نەزەر، پەرۋا: تۈن نىسبى، تاغ تەرەپتىن نەم كۆز شامىلى ئۇرۇپ تۇراتتى. جاسارەتلىك ئەزىمەتلەر نە سوغۇق، نە ئۇيقۇسىزلىققا پىسەنت قىلمايتتى.

پىسەنت قىلماسلىق نەزەرگە ئىلماسلىق، مەنسىتمەسلىك: مامۇت چېرىكلەرنىڭ ھەيۋىسىگە پىسەنت قىلماي، چەبدەسلىك بىلەن كەينى-كەينىدىن بىرقانچە چېرىكنى تېپىۋىدى، چېرىكلەر

ئارقا ـ ئارقىدىن يەرگە دۇم چۈشتى.

پسەنتىگە ئالماسلىق ← **پسەنت قىلماسلىق.**

پسەنتىگە سىغماسلىق كۆڭلىدىكىدەك بولماسلىق، كۆڭلىگە ياقماسلىق، دىققەت ـ ئېتىبارىنى تارتماسلىق: — كەيپىياتىڭدىن قارىغاندا ئۇ قىز ئانچە پسەنتىڭگە سىغمىدىغۇ دەيمەن؟ — دېدىم مەن ئۇنى سىناش ئۈچۈن.

پسەنتىگە كەلمەسلىك ← **پسەنتىگە سىغماسلىق:** شېرىپنىڭ تويلۇق دەپ تىككۈزگەن كاستۇم ـ بۇرۇلكىسى غۇلامنىڭ پسەنتىگە كەلمىدى.

پىسپىس دىئال ① ئى. پىستان، پىسلداق. ② سۈپ. ئىشنى ناھايىتى ئاستا قىلىدىغان، ئالدىرىمايدىغان.

پىس ـ پىس «پىس» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بار ۋۇجۇدۇم ئەل ئۈچۈن تۇرسا قىزىپ يانماق بولۇپ، ئوت ئېلىپ يالقۇنلىماي، «پىس ـ پىس» قىلىپ قانداق تۇتەي.

پىستان ئى [ر<فران] ① <ھەرب> ئوق مىشىكىنىڭ كەينى قىسمىدىكى ئوت ئېلىش قۇرۇلمىسى: پىستان چاقماق. ئۇ پىستانىنىڭ كەينىدىكى SBP ھەرپلەرىنىڭ ئاستىغا 763 سىفىر يېزىلغان بولۇپ، بۇ ساقچىلار ئىشلىتىدىغان «54» ماركىلىق يان قورال ئوقىنىڭ پىستىنى ئىدى. ② بەتىنكە قاتارلىق ئاياغ كىيىمنىڭ بوغقۇچ ئۆتكۈزىدىغان تۆشۈكىگە بېكىتىلىدىغان يۇملاق تۆشۈكلۈك بۇيۇم: بەتىنكىگە پىستان بېكىتمەك. ③ كۆڭلەك، چاپان قاتارلىق كىيىملەرگە قادىلىپ تۈگمە ۋە پەتلە رولىنى ئوينايدىغان ئەركەك ـ چىشىلىق بۇيۇم.

پىستان چاققۇچ ھەربىي قورالالاردا ئوقنىڭ ئېتىلىپ چىقىشىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان پۇرژىنلىق تەپكۈ.

پىستان چاقماق ① ئوق ئېتىلماي قالماق: ئارقا ياقتىن جىنىڭ جاللات دەرھال تەپكىنى باستى. پىستان چېقىپ ملتىقى، ئۆزى يىقىلىپ ياتتى. ② كۆچمە. چاتاق چىقماق، ئەپلەشمەي

قالماق، مەسىلە كۆرۈلمەك: — ئۇنداقتا ئىمىنكامىنى نېمىشقا سايلىمايسىلەر ياكى پىستان چاقىدىغان يېرى بارمۇ؟ — سورىدى كامىل ئوسمانكامىدىن.

پىستانلىق سۈپ. پىستىنى بار، پىستان ئورنىتىلغان: زەيتۇنەم نىياز قۇربانغا قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ، پىستانلىق ئىخچام بەتىنكە كىيىۋالغان ئىككى پۇتىنى كۆرسەتتى ۋە ئۇنىڭغا: — دادۇيىم يېقىن، سىز يېڭىيەرگە بارغۇچە، مەن ئۆزەمنى ئايدىڭكۆلدە كۆرىمەن، — دېدى.

پىستە I ئى [پ] <بوت> ① سىر دەرىخى ئائىلىسىدىكى ئېگىز ئۆسىدىغان چوڭ دەرەخ، يوپۇرمىقى يۇمران نوتىلاردا توپلىشىپ ئۆسىدۇ، تاق سانلىق پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرماقلىرى توخۇمسىمان؛ گۈلى قارامتۇل يېشىل، ئۈچكىلىك مېۋىسى تۇخۇم شەكلىدە بولۇپ قىزغۇچ سېرىق رەڭلىك كېلىدۇ؛ مېغىزى دورا قىلىنىدۇ؛ بۆرەكنى ئىسسىتىپ، مۇسپىلىككە ياردەم بېرىدۇ؛ ئىشتىھانى ئېچىپ ئىچ سۈرۈشنى توختىتىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

پىستە II ئى [پ] <زوئول> ئىتنىڭ بىر سورتى، تېنى كىچىك، تۈكلىرى ئۇزۇن، پۇتى قىسقا بولىدۇ، كىشىلەر تاماشا قىلىش ئۈچۈن باقىدۇ. «خورخور» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پىستە ـ بادام پىستە ۋە بادام.

پىستىرما ئى <ھەرب> تۇساتتىن ھۇجۇم قىلىش ياكى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان يوشۇرۇن قۇرۇلما، جاي: پىستىرما قوشۇن. تاشخان ئالتە نەپەر جەڭچى بىلەن دۈشمەنگە ئۇدۇل زەربە بېرىش ئۈچۈن جىلغا ئېچكىرىسىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇلار جىلغا ئىچىدە تاشلاردىن ئىستىھكام ياسىدى. ھامۇت باشچىلىقىدا ئالتە نەپەر جەڭچىنى پىستىرمىغا ئەۋەتتى.

پىستىرما قوشۇن يوشۇرۇنۇپ تۇرۇپ،

پۇرسەت كۈتۈپ دۈشمەنگە زەربە بېرىدىغان قوشۇن.

پىسسىر I تەق. ئاستا، سۇس قىلىنغان ھەرىكەتتىن چىققان پەس ئاۋاز.

پىسسىر II سۇپ. دىئال. ئېزىلەڭگۈ، مىس-مىس.

پىسسىر-پىسسىر «پىسسىر I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: قوماندان بۇتىنىڭ ئالدىدا ئۆرە تۇرۇپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئاغزىدا «پىسسىر-پىسسىر» قىلىپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇپ، جېنىنىڭ ئامانلىقى، يۇرتىغا سالامەت قايتىشى ئۈچۈن دۇئا-تەلەپ قىلىۋاتاتتى.

پىسسىرلىماق پ. بوش ئاۋاز چىقارماق؛ پىسسىرلاپ سۆزلىمەك.

پىسسىدە رەۋ «پىس» قىلىپ ئاۋاز چىقارغان ھالدا: ــ ماشىنىڭ پىسسىدە يەل قويۇۋەتتىمۇ نېمە، ــ دېدى پېشقەدەم ئۇستام ئەمەت ئاكا، ئابلەتكە چاقچاق قىلىپ.

پىسسىق ئى [ئە] كىشىلەرنىڭ ئارقىسىدا قىلىنغان غەيۋەت.

پىسسىق-پاسات بىرەر كىشى توغرىسىدا تارقىتىلغان ئويدۇرما گەپ، بوھتان: ــ ئارقامدىن دائىم پىسسىق-پاسات تارقىتىپ يۈرگىنىڭ يەتمەي، ئەمدى ئاشكارا زىيانكەشلىككە ئۆتكەن بولساڭ، بۇنىڭغىمۇ مەيلى، قېنى، قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىلىپ باق، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭ تۈمۈردەك كۆكرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ تۇرۇپ.

پىسسىق-پاساتچى پىسسىق-پاسات تارقاتقۇچى، تۆھمەتخور.

پىسسىك تەق. يۇقىرى ئاۋاز چىقارماي، تەبەسسۇم بىلەن كۈلۈش ھالىتى: ئۇنىڭ ۋارقىراپ ھەيۋە قىلىشلىرى ھاشىر ئاكامغا قىلچە تەسىر قىلمىدى، ھاشىر ئاكام مەنسىتمىگەندەك «پىسسىك» قىلىپ كۈلۈپ سۆزىنى باشلىدى.

پىسسىك-پىسسىك «پىسسىك» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: «پىسسىك-پىسسىك» قىلىپ كۈلمەك.

پىسسىڭگىدە رەۋ. «پىسسىك» قىلغان ھالدا: مەن بەش ياشلىق ئوغلۇم شۆھرەتنى كۆتۈرۈۋېلىپ ئىككى ئايالىدۇرۇپ يەرگە قويدۇم. ئۇ قۇۋچىقىمدىن چىقىپ قولىدىكى كەمپۈتنى چېلىك سىقىمدىغان ھالدا ئىككى يانچۇقىنى تۇتۇپ كۆردى-دە، ماڭا قاراپ پىسسىڭگىدە كۈلۈپ قويدى.

پىسسىلداتماق «پىسسىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىسسىلداشماق «پىسسىلدىماق» پېئىلىنىڭ تۆملۈك دەرىجىسى: پېشايىۋان تۆرىسىدىكى ئۆۋىدا بولسا، خۇددى ئاشۇنىڭدەك ئىككى قارلىغاچ بالىسى گويا قېرىنداشى ئۈچۈن قايغۇرۇۋاتقاندەك، باشلىرىنى پەسكە ساڭگىلاتقان ھالدا پىسسىلدىشاتتى.

پىسسىلدىماق پ «پىس-پىس» قىلىپ ئاۋاز چىقارماق: ۋېلىسىپىتنىڭ سۇغا چىلانغان ئىچ كامېرىدىن پىسسىلداپ يەل چىقىۋاتاتتى.

پىسىنچا ئى. دىئال. گىرە، گىرەچە.

پىش ئىم. مۈشۈكنى چاقىرىشقا ئىشلىتىلىدۇ.

پىشا ئىم. دىئال. مۈشۈكنى ھەيدىۋېتىشتە ئىشلىتىلىدۇ.

پىشاك ئى <فىز> ① بىر خىل ئاددىي مېخانىزم يەنى قوزغالماس نۇقتىنى ئوق قىلىپ ئايلىنىدىغان خادا. خادا ئايلانغاندا ئوق قىلىنغان نۇقتا تايىنىش نۇقتىسى بولىدۇ، كۈچنى ئاشۇرىدىغان نۇقتا كۈچ نۇقتىسى بولىدۇ، كۈچ ھاسىل قىلىدىغان نۇقتا ئېغىرلىق نۇقتىسى بولىدۇ؛ ئۈچ نۇقتىنىڭ ئىككى ئارىلىقىنىڭ نىسبەتەن قىممىتىنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق كۈچنىڭ چوڭ-كىچىكلىكىنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ؛ پىشاكنىڭ بۇ خۇسۇسىيىتىدىن پايدىلىنىپ تۈرلۈك مېخانىزملارنى ياسىغىلى بولىدۇ. ② ئېغىر نەرسىنىڭ ئاستىغا تىقىپ ئۇنى قوزغاش ياكى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىتىدىغان كالتەك

ياكى لوم تۆمۈر.

پىشاك سالماق ① پىشاكنى ئاستىغا تىقماق: توختى بىرقانچە ياش يىگىتلەرگە باشلامچىلىق قىلىپ، دۈمبىلىرىدە چوڭ ـ چوڭ تاشلارنى كۆتۈرۈشۈپ، تەشمە يولىغا دۈۋىلەۋېتىپتۇ، ئابابەكرى ئۇزۇن لوم تۆمۈرلەر بىلەن سەمەت تىرەپ تۇرغان بىر قورام تاشنىڭ ئاستىغا پىشاك سېلىۋاتاتتى. ② كۆچمە. سۆزلەۋاتقان كىشىنىڭ سۆزىگە سۆز قوشۇپ ئۇنىڭ سۆزىنىڭ تېخىمۇ ئۆرلىشىگە تۈرتكە بولماق.

پىشاكلىق سۈپ ① پىشاكى بار، پىشاك ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ② پىشاك بولۇشقا يارايدىغان، پىشاك بولىدىغان؛ پىشاكقا ئوخشاش: پىشاكلىق ياغاچ. پىشاكلىق لوم تۆمۈر. پىشاكلىق رولى. * ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى باج يىغىۋېلىش خىزمىتىگە بولغان رەھبەرلىكنى ھەقىقىي كۈچەيتىشى، باجنىڭ خەلق ئىگىلىكىدىكى پىشاكلىق رولىنى كۈچەيتىپ، باج يىغىۋېلىش ئاپپاراتلىرىنى يەنىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ ۋە كۈچەيتىپ، باج تارماقلىرىنىڭ خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىشىنى قوللىشى كېرەك.

پىش ـ پىش «پىش» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: مۈشۈك «پىش ـ پىش» دېگەن ئاۋازنى ئاڭلاپلا ئىشىكنىڭ بوسۇغىسىغا تۇمشۇقىنى سۆرتكىلى تۇردى.

پىششىق ① سۈپ. پىشىپ يېتىلگەن، پىشقان (مېۋە ـ چېۋە ۋە دانلىق زىرائەتلەر ھەققىدە): پىششىق تاۋۇز. * پەتتار بوۋاي، نەۋرىسى ئەكىرىپ بەرگەن پىششىق قوغۇننى كاسا قىلىپ ئىشتىھا بىلەن يەۋاتاتتى. ② سۈپ. پىشۇرۇلغان، خام ئەمەس، پىشقان: پىششىق خىش. پىششىق گۆش. * پۈتۈنلەي پىششىق خىش بىلەن ياسالغان، ياغاچلىرىغا ھەر خىل نەقىشلەر چېكىلگەن مۇنداق ئېسىل دەرۋازىنى پەقەت شەھەرلەردىلا ئۇچرىتىش مۇمكىن ئىدى. ③ سۈپ. كۆچمە. بىرەر ئىش ياكى ھەرىكەتنى قىلىشقا ماھىر، ئۇستا: نادىر تېخى ئالدىنقى ھەپتىدىلا بۇنى بىزگە باشقىچە تونۇشتۇرۇپ: — ئۇ كەسپتە پىششىق، سەۋىيىسىمۇ يۇقىرى، ئۇ خۇددى تۇپا ئاستىدا بېسىلىپ قالغان ئالتۇن، — دېدى. ④ رەۋ. پۇختا؛ مۇكەممەل؛ تولۇق؛ راۋان؛ ياخشى: زەۋقى ئىسكرىپكا چالدى، بالىلار ئەگىشىپ ئوقۇشقا باشلىدى، يېرىم سائەتتىن كېيىن بالىلار بۇ ناخشىنى خېلى پىششىق ئۆگىنىۋالدى. * مەسۇم ئاخۇن باشقا مىللەت تىللىرىدىن بىرنەچچىنى پىششىق بىلەتتى. شۇڭا ئۇ ئۆز زامانىسىدىكى تاشكەنت، قازان شەھەرلىرىدە نەشىر قىلىنغان رۇسچە، تاتارچە، ئۆزبېكچە كىتاب ـ ژۇرناللارنى دائىم كۆرۈپ تۇراتتى. * رەۋەيدۇللا مۇئەللىم، بىزگە تۈركچە دەرسنىڭ تېكىستلىرىدىنى پىششىق ئوقۇپ كېلىش ھەققىدە تاپشۇرۇق بەردى. ⑤ سۈپ. يېپىشىپ ـ يېڭىنىسىگىچە، تەپسىلىي، تولۇق: ناھىيىلىك پارتكوم سېكرېتارى بۇ جاينىڭ ئەھۋالىنى پىششىق بىلىدىغان دېھقانلار بىلەن يەنە بىر قېتىم سۆزلىشىپ چىقتى. ⑥ سۈپ. كۆچمە. مول ـ ھوسۇللۇق، مۇنبەت: پىششىق يەر، ⑦ سۈپ. كۆچمە. باشقىلارغا بىرنەرسە بەرمەيدىغان؛ بېخىل: پىششىق ئادەم. ⑧ سۈپ. كۆچمە. پۇختا، مۇستەھكەم، چىدامىلىق؛ ئوڭاي ـ ئاسان ئۈزۈلمەيدىغان، يىرتىلمايدىغان؛ بەك: پىششىق رەخت، پىششىق ئارغامچا. * خالىق كەينىگە بۇرۇلۇپ قارىۋىدى، راست دېگەندەك بىر غېرىچ كەلگۈدەك پىششىق ئاق يىپنىڭ ساڭگىلاپ تۇرغانلىقىنى كۆردى. ⑨ سۈپ. كۆچمە. ئورۇنلۇق، مەزمۇنلۇق: سۆزنىڭ پىششىقى ياخشى، ئاشنىڭ ئىسسىقى ياخشى (ماقال). ئۇ ناھايىتى تىلى پىششىق بالىكەن.

پىششىق ئاش ① پىشۇرۇلغان، پىشۇرۇپ تەييارلانغان تاماق: خام ئاشنىڭ ئەتىۋارى بار، پىششىق ئاشنىڭ ئەتىۋارى يوق (ماقال). ② **دەرھال ئېھتىياجىنى قاندۇرالايدىغان تەييار نەرسە**: — پۇل دېگەن پىششىق ئاش، ئۇنى يانچۇقتا ساقلىغىلى بولمايدۇ. بانكىغا ئاپىرىپ قويساڭ بولامدىكىن، — دېدى شەرىخان ئانا ئوغلى ئادىلغا،

پىششىقلاتماق «پىششىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىششىقلانماق «پىششىقلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: رۇستەم ئادەت بويىچە ئىشلەپ قاتتىق تاپشۇرۇق، پىششىقلىنىپ دەرسى تاپتى كۆڭلى ئارام، زوق.

پىششىقلىق «پىششىق» سۆزىنىڭ ئىسىم شەكلى: مەن دادامنىڭ پىششىقلىق بىلەن تۆككەن تۇگۈچمنى بۇزۇپ-چاچتىم يوقاتتىم. * زەينەپقىزنىڭ چىرايلىق بەستى، ئۆي ئىشلىرىغا شۇنچە پىششىقلىقى ئايىسخاننى سۆيۈندۈرۈۋەتتى.

پىششىقلىماق پ ① تەكرارلاش ۋە تولۇقلاش ئارقىلىق بىرەر ئىشنى، نەرسىنى پىششىق، پۇختا ئۆگەنمەك: ئۇ، بىر يىلدىن بۇيان مەركىزىي دوختۇرخانىنىڭ بالىلار كېسەللىكى بۆلۈمىدە ئىشلىدى، كەسپىنى پىششىقلىدى. رەھبەرلىك ۋە ئاممىنىڭ ئىشەنچ-ھۆرمىتىگە ئېرىشتى. ② ياخشى، مۇكەممەل ھالەتكە كەلتۈرمەك: مۇھەررىر ماقالىنىڭ دەسلەپكى ئورگىنالىنى تەھرىرلەش جەريانىدا ئۇنى پىششىقلاپ ئىشلىدى. ③ چىڭىتماق، چىڭ پۇختا ھالەتكە كەلتۈرمەك: گىلەمنى پىششىقلىماق. كىگىزنى پىششىقلىماق.

پىششىقلاپ ئىشلىمەك <سانا> خام ئەشيا ماتېرىياللىرى ۋە يېرىم تەييار مەھسۇلاتلارنى قايتا ئىشلەپ، ئۇنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلاپ، بەلگىلەنگەن تەلەپكە يەتكۈزمەك.

پىششىقماق پ. بەك تورلىنىپ كەتكەنلىكتىن غۇژمەكلىشىپ تۈرۈلۈۋالماق (يىپ، ئارغامچا قاتارلىقلار ھەققىدە).

پىشقەدەم (توغرىسى: پېشقەدەم) ← پېشقەدەم.

پىشقىرتماق «پىشقىرماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىشقىرماق پ. بۇرۇندىن كۈچلۈك ھەم بوغۇق ئاۋاز چىقارماق (ئات-ئېشەك، ئۆي ھايۋانلىرى ھەققىدە): تۈن كېچىدە ئۆزەم يالغۇز ئاتلىق كېتىپ باراتتىم، ئەتراپ جىمجىت، پەقەت ئاتنىڭ تۇياق ئاۋازى ۋە ئارىلاپ-ئارىلاپ پىشقىرىغان ئاۋازىدىن باشقا بىرەر شەپە يوق ئىدى.

پىشقىن ئى. ھاك: گۈل-چېچەكلەرگە ئوراپ كۆكنى تۇتتۇم خوش ئالسىلا، دۇنيانىڭ كارى نېمە يىراقتىنا تاشلىسىلا، ئېگىز-ئېگىز ئۆيلىرىنى پىشقىن بىلەن ئاقلىسىلا، ئۇنداق قىلماي ئاشۇ ئۆيگە بىزنى پات-پات باشلىسىلا.

پىشكە سۆپ. دىئال. جان ت. ئازراق، كىچىككىنە، بىرئاز.

پىشلاق ① ئى. سۈتنى ئېچىتىپ تەييارلىنىدىغان يېمەكلىك: بۆرتالا چارۋىچىلىرى بەكمۇ تەملىك ۋە ئوزۇقلۇقى مول بولغان قېتىق ۋە پىشلاق ياساشقا ئىنتايىن ماھىر كېلىدۇ. شۇڭا ئۇ يەردىن ئۆتكەن ھەربىر يولۇچى ئۇ جاينىڭ قېتىقىنى ئىچەتتى ۋە پىشلىقىنى تېتىپ كۆرەتتى. ② سۈپ. كۆچمە. سۈيى چىقىپ تۇرىدىغان: پىشلاق كۆز.

پىشلدۇرماق «پىشلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: جىرتاق كۆز تەرتىپ مۇدىرىنى مۇزلۇق كۆلگە پىشلدۇرۇش، ئوقۇغۇچى ۋە بەزى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ مەكتەپ مۇدىرىنىڭ جازا تەدبىرىگە نارازىلىق بىلدۈرۈش ھەرىكىتى پارتلىغان كۈنى ئاسمىنىڭ بۇ مەكتەپكە كەلگىنىگە ئۈچ ئاي بولغانىدى.

پىشلىماق «پىشماق II» پېئىلىنىڭ ئۆزلۈك دەرىجىسى: تەرتىپ مۇدىرى مۇزلۇق كۆل ئىچىدە سۇغا پىشلىپ پالاقشىپ يۈرگەندە ئوقۇغۇچىلار ئۆز غەلىبىسىدىن خۇشال بولۇپ، تەنتەنە قىلىپ ئىسقىرتىپ-چاۋاك چېلىشىپ كەتتى.

پىشماق I ① ئۆسۈپ، راۋاجلىنىپ ئىستېمال قىلىشقا، ئىشلىتىلىشكە بولىدىغان، ياراملىق ھالغا كەلمەك: يېتىلمەك (مېۋە-چېۋە، دانلىق زىرائەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاشلار ھەققىدە): پىشقان قوغۇن ساپىقىدا تۇرماس

(ماقال). * ئۇجمە پىش ئاغزىمغا چۈش (تەمسىل). * ئەتىيازدا ھەممىدىن بۇرۇن ئۇجمە پىشىدۇ. ئاندىن ئۆرۈك پىشىدۇ، ئۆرۈك تۈگىگەندىن كېيىن شاپتۇل پىشىدۇ، شاپتۇل تۈگىگەندىن كېيىن، ئۈزۈم پىشىدۇ، ئاندىن ئالما پىشىدۇ، ھەر خىل مېۋىلەر كەينى-كەينىدىن پىشىپ تۇرىدۇ. ②قورۇش، قاينىتىش، دۈملەش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق ئىستېمال ئۈچۈن تەييارلانماق: تاماق پىشىماق. * بەرمەسنىڭ ئېشى پىشماس، ئوچاق بېشىدىن چۈشمەس (ماقال). * شاھزادە قورسىقى تويغاندىن كېيىن، ئۇ ئاشپەزنى چاقىرىپ: — ئۇستام، مۇشۇ مانتا ئاشۇ قاسقاندا پىشتىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ. ③ كۆچمە. بىرەر ئىشقا، ساھەگە تەجرىبىلىك بولۇپ يېتىلمەك: كەسىپكە پىشماق. ياسىن خوجا خۇددى پىشقان ئارتىستەك شۇ گەپنى قىلىپ تۇرۇپ، بىر باشتىن كىشىلەر بىلەن قول ئېلىشىپ، دولا قېقىپ كۆرۈشتى. ④ كۆچمە. چېنىقماق، تاۋلانماق: بەختىيار سۆزلەۋېتىپ، ئەمگەكتە پىشقان قاتمال قوللىرى بىلەن سائادەتنىڭ پاختىدەك ئاق، يۇمشاق قوللىرىنى ئاستا تۇتتى. ⑤ كۆچمە. قارار قىلماق، بىرلىككە كەلمەك (مەسلىھەت ھەققىدە): شۇ كېچىدە مەسلىھەت پىشتى، بۇنى چېرىكلەرگە ئۇقتۇرۇش، باش توخۇدا ناشتا قىلىش، تاڭ يورۇشتىن ئاۋۋال جابدۇنۇپ بولۇش ۋە تاڭ ئاتقاندا جەڭگە ئاتلىنىشقا پەرمان بېرىلدى. ⑥ كۆچمە. يېتىپ كەلمەك؛ ھازىرلانماق (ۋاقىت، پەيت، شەرت-شارائىت ھەققىدە): شەرت-شارائىتى پىشماق. ⑦ كۆچمە. سىڭىش بولۇپ قالماق، ئادەت بولماق (كۆزى ۋە قۇلاققا): كۆزى پىشماق. بۇ گەپلەرنى تولا ئاڭلاپ، مېنىڭ قۇلىقىم پىشىپ قالدى. ⑧ كۆچمە. چىڭدالماق، پىششىقلانماق: كىگىز پىشتى. خىش ياخشى پىشتى.

پىشماق II پ. سۇ ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش سۇيۇقلۇققا چىلاپ ھۆل قىلماق، چۆمۈلدۈرمەك: سۇغا پىشماق.

پىشۇرغۇزماق «پىشماق» پېئىلىنىڭ قوش مەجبۇرىي دەرىجىسى: بەختىيار پادىشاھ بىر لېگەن تۇخۇمنى رەڭدار قىلىپ پىشۇرغۇزۇپ، بۇ ئادەمنىڭ ئالدىغا يەنە بىر قېتىم قويۇپتۇ.

پىشۇرماق «پىشماق I» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: ئەپەندىم بىركۈنى بازاردىن گۆش ئەكەلسە، خوتۇنى ئۇنى پىشۇرۇپ يەۋې-لىپ، ئەپەندىمگە ئىت يەپ كەتتى، — دەپتۇ. * ئېتىزغا قوغۇن تېرىپ، پىشۇرۇپ ساتىمەن ئەمدى. مېھرىباندىن ئايرىلىپ، يالغۇز ياتىمەن ئەمدى.

پىشۇرۇشماق «پىشۇرماق I» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئۇلار بىر-بىرى بىلەن ئىناق ئولتۇرۇپ مەسلىھەتنى پىشۇرۇشتى، ئېلىشات كامىل بىلەن قالىدىغان بولىدى. مەريەم مەرھابانى ئېلىپ كېتىدىغان بولدى.

پىشۇرۇقلۇق سۈپ. پىشۇرۇپ قويۇلغان، پىشۇرۇلغان: ئادىل مەيدە يانچۇقىدىن بەش يۈەنلىك پۇلدىن بىرنى شىرە ئۈستىگە قويىدى، ساماۋارچى پۇلنى ئېلىۋېتىپ: — يەيدىغانىڭچۇ؟ يۇمشاق نان، پىشۇرۇقلۇق توخۇمۇ بار، ئالامسىز، — دەپ سورىدى.

پىشۇرۇلماق «پىشۇرماق» پېئىلىنىڭ مەج-ھۇل دەرىجىسى: ئەپەندىم ئۆردىدا ئولتۇرغىنىدا بىر كىشى پادىشاھقا پىشۇرۇلغان غازنى سوۋغا قىلىپتۇ، پادىشاھ غازنى ئەپەندىمگە بېرىپ: — قېنى، ئەپەندىم، غازنى ئادىللىق بىلەن بۆلۈپ بېرىڭ، — دەپ ئىلتىماس قىلىپتۇ.

پىشىم مىق. تەخمىنەن بىر قېتىم ئاش-تاماق ئېتىپ پىشۇرۇش ئۈچۈن كېتىدىغان ۋاقىتنى بىلدۈرىدۇ: دەرۋازا قېقىلىشقا باشلىدى. خاسىيەت تېز قەدەملەر بىلەن بېرىپ دەرۋازىسىنى ئاچتى. دەرۋازا ئېچىلىشى بىلەنلا بىر يىگىت: — ئاللا كارامەت، خاسىيەت، سىزمۇ بار ئىكەنسىز، ھە؟ — دېدى خۇشلۇقىنى بىلدۈرۈپ، — مەن كەلگىلى بىر ئاش پىشىم بولاي دېدى.

پىغان ئى [پ] يېزت. قاتتىق خاپا بولۇش ۋە ئىچ پۇشۇقتىن كېلىپ چىققان نالە-پەرياد، ھەسرەت-دەرد-ئەلەم، يىغا: پىغان

چەكمەك. * مۇيەسسەر ھەممىشە قاپىقىنى تۈرۈپ، جىممىدە يۈرەتتى. قارىغاندا ئۇنىڭ دائىملىق ھەمراھى ئۈنسىز پىغان ۋە چوڭقۇر قايغۇ ئىدى. * تۆكۈلۈپتۇ يامغۇردەك ئۈكسىنىڭ ياشلىرى. پىغانىدىن ئېرىپتۇ ھەتتا تاغنىڭ تاشلىرى.

پىغان چەكمەك نالە قىلماق، يىغلىماق، ھەسرەتلەنمەك: ياش ئەمەس ئاقارمىش ئىككى كۆزىدىن، يۈلغۇننىڭ رەڭگىدە تامچە-تامچە قان. سامانلار ھەيرانمىش سولغۇن يۈزىدىن، كۆيەرمىش بىر ئوتتا چېكەرمىش پىغان.

پىغانىدىن چىقماق كۆڭۈلدىكى ئىچ پۇشۇقى، غەم ئەندىشىسى، دەرد-ئەلەمى، خاپىلىقى چىقىپ كەتمەك، بېسىلماق: راخمان مۇدىر، ئۇنىڭدىن پىغانىدىن چىققۇچە ئۆچمىنى ئېلىۋالدى. * ـــ پاھ، پىغانىدىن چىققۇدەك ئوينىدۇق-دە، ـــ دېدى ئۇ ئاخىرى ئۆزىنى سافاغا تاشلاپ تۇرۇپ.

پىغانسىز سۈپ. پىغانى يوق، پىغانىدىن خالىي: سەن كۆرۈندۈڭ يانبۇلاق ئەينەك بولۇپ، كۆرسەمەن سادىرنى كۆرگەندەك بولۇپ. مەن پىغانسىز ناخشا ئېيتسام ئالدىدا، كەتتى يايراپ چېھرىسى گۈلدەك بولۇپ.

پىغانلىق سۈپ. دەرد-ئەلەم، نالە-پەريادقا تولغان، پىغان چىقىپ تۇرىدىغان: پىغانلىق كۈنلەر. * بىردىن جىلغا بويىدا تونۇش نەي ئاۋازى ياڭرىدى. گۈلمىروي ئورنىدا تۇرۇپ قالدى. نەي ساداسى شۇنچە پىغانلىق ۋە مۇڭلۇق، مۇھەببەت دەرياسىدەك دولقۇنلۇق ئىدىكى، گاھ بىچارە قىزنىڭ يۈرەك دەردىنى سۆزلىگەندەك، گاھ ماھىر نەيچىنىڭ كۆڭلىدىكى سۆيگۈ ۋە ئەقىدىسىنى بايان قىلىۋاتقاندەك ئىدى. * قەشقەر خەلقىنىڭ پىغانلىق كۆز يېشى بىلەن قوشۇلۇپ ئاققان تۈمەن دەرياسى بويىدا، كوزىچى يار بېشى قويىندا سېيىت ئىسىملىك بىر ئەزىمەت بارلىققا كەلدى. ئۇ شىرنىڭكىدەك كەڭ كۆكرىكى، يولۋاس قاپلىنىڭكىدەك ئالقىنى بىلەن ھەممىنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى.

پىكاپ ئى [ر<ئىنگ] كىچىك ماشىنىلارنىڭ ئومۇمىي نامى. ئۇ مەخسۇس ئادەم ئولتۇرۇش ئۈچۈن لايىھىلەنگەن بولۇپ، يۈرۈشكە قولايلىق، يەڭگىل ۋە ياسىلىشى سىپتا كېلىدۇ: ئۇ ئۆزىنىڭ ئوڭايسىزلانغانلىقىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن دەرھال كەينىگە بۇرۇلۇپ، ئايۋاندىن ئۆتۈپ، سىرتقا چىقىپ كەتتى، ئۇنىڭ «سانتانا» ناملىق قارا پىكاپى پەلەمپەينىڭ ئالدىدا تۇراتتى.

پىكرات ئى [ر<گرېك] <خىم> ← **پىكرات كىسلاتا.**

پىكرات كىسلاتا <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، تەركىبى ئۈچ نىتروفېنول؛ مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_6H_2(NO_2)_3OH$، سېرىق رەڭلىك كرىستال؛ زەھەرلىك؛ قورۇتۇلغاندا ئاسانلا پارتلايدۇ، پارتلىغۇچى دورا ياكى سېرىق رەڭلىك بوياق ياساشتا قوللىنىلىدۇ، كۆپىنچە سېرىق رەڭلىك پارتلىغۇچى دورا دېيىلىدۇ.

پىكۇس ئى [لات] <بوت> ئۈجمە ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان دەرەخ، يوپۇرمىقى چوڭ، ئېللىپىس شەكلىدە، قېلىن ۋە پارقىراق كېلىدۇ؛ تېنىدە سۈتى بولۇپ، كاۋچۇك ئېلىنىدۇ؛ ئەسلى ماكانى ھىندىستان؛ ئادەتتە تەشتەكتە بېقىلىدۇ.

پىكىر ئى [ئە] <لوگ> ① بىرەر نەرسە ياكى كىشى ھەققىدىكى ئوي-خىيال، مۇلاھىزە: لەيلىگۈلنىڭ مېڭىسىدە «ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ» دېگەن دەھشەتلىك پىكىر لاۋۇلداپ يېنىپ كەتتى ۋە ئۆزىنى ئېتىپ «دوختۇرخانىم»نى قۇچاقلىۋالدى. ② بىرەر ئىش ھەققىدە قىلىنىدىغان تەكلىپ؛ مەسلىھەت: رۇستەم دوستىنىڭ پىكرىگە قوشۇلدى، لېكىن شائىرنى بۇنىڭغا كۆندۈرۈش ئاسانغا چۈشمەيتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇلار ئات ھازىرلاش توغرىسىدا خېلى ئۇزۇن ئويلاشتى. ③ بىرەر نەرسىگە ئېرىشىش، بىرەر ئىشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ھەققىدىكى نىيەت، مەقسەت: ئەركىن خەلچەمنىڭ كۆزىدىن چىققان ئىككى تامچە ياشنى كۆرگەندىن كېيىن، ئۇنى

يەنە ئەيىبلەش پىكرىدىن قايتتى. ④ بىرەر نەرسە ئۈستىدە يۈرگۈزۈلگەن مۇلاھىزە نەتىجىسى؛ يەكۈن، خۇلاسە: ئۇلار ئۇزۇن مۇزاكىرىلىشىپ ئاخىرى بىر پىكىرگە كەپتۇ. ⑤ چۈشەنچە، بىلىم؛ ئاڭ، ئەقىل: پىكرى ئوچۇق. * ھەرقانداق ئادەم ئەقىل بىلەن پىكرىنى كىتابتىن شۇنداقلا ئەمەلىي تۇرمۇشتىن قوبۇل قىلىدۇ. ⑥ دۇنيا قاراش، مەسلەك: — نېمە ئۈچۈن، ئەزىزىم، ئادەملەرگە يامان پىكىردە بولىۋېرىسىز؟ — دېدى سادىر ھەيران بولۇپ.

پىكىر ئالماق بىرەر مەسىلە، ئىش ھەرىكەت ھەققىدە باشقىلاردىن مەسلىھەت، پىكىر سورىماق: بۇنىڭغا ئاساسەن مەيدان رەھبەرلىكى ئۆتكەن يىلنىڭ بېشىدا ئاممىدىن پىكىر ئالدى ۋە كۆچەت باشقۇرۇشنى شەخسلەرگە كۆتۈرە بەردى.

پىكىر بەرمەك بىرەر ئىش ياكى بىرەر مەسىلە ھەققىدە ئۆزىنىڭ پىكرىنى (ئوي، خىيال، نىيەت، مەقسەت، تەسەۋۋۇر، مۇددىئاسىنى) بايان قىلماق، ئېيتماق: ئەزالار بەس-بەس بىلەن پىكىر بېرىشكە باشلىدى، لېكىن چۈشۈۋاتقان پىكىرلەردىن يىپ ئۇچى چىقماي، كۆپچىلىك بەزىدە تېڭىرقىغاندەك شۈك بولۇپ قالاتتى. * بۆلۈم باشلىقىنىڭ بەزى ناتوغرا ئىشلىرى ئۈستىدە بىرنەچچە قېتىم پىكىر بېرىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ئابدۇللا باشلىقنىڭ كۆڭلىگە ياقماي قالدى.

پىكىر چۈشمەك بىرەر كىشى ياكى بىرەر ئورگاننىڭ خىزمەتتىكى يېتەرسىزلىكىنى پاش قىلىدىغان ۋە ئېچىپ تاشلايدىغان پىكىر-تەلەپلەر ئوتتۇرىغا قويۇلماق: تۈنۈگۈنكى يىغىندا ئابدۇللا قارىينىڭ ئىستىلى مەسىلىلىرى ھەققىدە خېلى كۆپ پىكىر چۈشۈپتۇ.

پىكىر قاتناشتۇرماق يىغىن ياكى مۇھاكىمىلەردە مۇزاكىرە قىلىنىۋاتقان مەسىلىگە نىسبەتەن ئۆزىنىڭ تونۇشىنى، كۆز قارىشىنى، چۈشەنچىسىنى بايان قىلماق، سۆزلىمەك: بۇ قېتىمقى يىغىندا نۇرغۇن يولداشلار خېلى ئەترapلىق پىكىر قاتناشتۇردى.

پىكىر قىلماق ——> پىكىر بەرمەك: زاۋۇتنىڭ بۇ يىلقى ئىشلەپچىقىرىش پىلانى توغرىسىدا كۆپچىلىك بەس-بەس بىلەن پىكىر قىلىشتى.

پىكىر ئېقىمى <پەلس> مەلۇم تارىخىي دەۋردە مۇئەييەن سىنىپ ياكى قاتلامنىڭ مەنپەئىتى ۋە تەلىپىنى ئەكس ئەتتۈرگەن بىر خىل ئىدىيىۋى خاھىش. ئۇ «ئىدىيىۋى ئېقىم» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

پىكرى چېچىلماق دىققەت-ئېتىبارى مەركەزلەشمەي قالماق، ئوي-پىكرى قالايمىقانلاشماق: ئۇنىڭ پىكرى چېچىلغان ۋە كۆڭلى غەش بولغان ھالدا ياتقىغا قاراپ ماڭدى ۋە چىمەنزارلىقتا يېتىپ بارمايلا، يۈگۈرۈپ كېلىۋاتقان ئىنىسىنى كۆردى.

پىكرى ئېچىلماق مەسىلىگە بولغان چۈشەنچىسى، تونۇشلۇقى چوڭقۇرلاشماق، زېھنىي كۈچى ۋە تەسەۋۋۇرى بېيىماق: — مەن ئۇنىڭغا-ئۇ يەردە سىز ئالىملار بىلەن سۆزلىشىسىز، مەلۇماتىڭىز ئېشىپ، پىكرىڭىز ئېچىلىدۇ، — دېدىم. * زەينۇللا چەت ئەللەرگە بېرىپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن پىكىر يۈرگۈزۈشكە تېخىمۇ ماھىر بولۇپ قالغان. ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭ پىكرى تېخىمۇ ئېچىلغاندى.

پىكىر يۈرگۈزمەك مۇئەييەن بىرەر خۇلاسىغا كېلىش ئۈچۈن نەرسە ياكى ھادىسىلەر ھەققىدە مۇلاھىزە قىلماق، تەھلىل قىلماق: سابىر گويا ئەقىل دەرياسىغا چۆمگەندەك، بۇ پارلاق، ئىلھام بەخش جۈملە ئۈستىدە قايتا-قايتا پىكىر يۈرگۈزدى.

پىكرەن رەۋ [ئە] پىكىرگىلا ئاساسلىنىپ؛ خىيالەن: سېلىشتۇرۇش ئوبيېكتلارنى پىكرەن پەرقلەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئوخشاشلىق ۋە ئوخشىماسلىقلىرىنى ئېنىقلاش ئارقىلىق ئومۇملاشتۇ-

روشنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ مۇھىم شەرتى.

پىكىر-تەلەپ پىكىر ۋە تەلەپ: بىز قىسمىغا كەلگەن ئاتا-ئانىلاردىن ھال سورىدۇق ۋە ئۇلارنىڭ قىسىم قۇرۇلۇشىغا بولغان پىكىر-تەلەپلىرىنى ئاڭلاپ، بالىلىرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش ئەھۋالىنى تونۇشتۇردۇق.

پىكىر-خىيال پىكىر ۋە خىيال: ئاچ قورساقتا ئىچىلگەن ئاچچىق ھاراق ئۇنىڭ كېكىردىكىدىن تارتىپ ئۈچەيلىرىگىچە كۆيدۈرۈپ ئۆتتى. بىراق، بالا دېھقاننىڭ پۈتۈن پىكىر-خىيالى بايىقى موتىسىكلىتتا ئىدى. * ئامىنىخاننىڭ پىكىر-خىيالى ھازىر پەرزەنت كۆرۈشتىلا قالدى.

پىكىرداش ئى [ئە+پ] بىرەر كىشى بىلەن بىر خىل پىكىردە، بىر مەسلەكتە بولغان كىشى؛ مەسلەكداش: نىزامى — XII ئەسىردە ئۆتكەن، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە پارس دۇنياسىدا داڭقى چىققان، ئۇ پەيلاسوپ ئۆمەر ھەييام بىلەن زامانداش ۋە پىكىرداش شائىر ئىدى.

پىكىرلەشمەك پ. بىرەر ئىش ياكى نەرسە، ھادىسە ھەققىدە مۇئەييەن بىر خۇلاسىغا كېلىش ئۈچۈن مۇلاھىزە قىلىشماق، پىكىر يۈرگۈزۈشمەك؛ ئويلاشماق: مەنسۇر بىلەن ئەكبەر ئۈستەلگە جەينەكلىرىنى قويۇپ ئالدىدا ئېچىقلىق تۇرغان خەت توغرىسىدا پىكىرلەشمەكتە ئىدى.

پىكىرلىك سۈپ. ئويلىيالايدىغان، ئەتراپلىق پىكىر قىلالايدىغان، چوڭقۇر مۇلاھىزىلىك: ئاسىم رەسىم ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ئەھۋالىنى ئۇزاق سۈرۈشتۈرۈپ تىڭشىدى ۋە ئۇلغار پىكىرلىك بۇ ئادەمنىڭ ئېتىلىپ كەتكەنلىكىگە ئىشىنىپ ئېچىندى....

پىگمېنت ئى [لات] <بىئول> ھەر خىل جانلىق ئورگانىزملارنى تۈرلۈك رەڭگە كىرگۈزىدىغان ماددىلار. مەسىلەن: قىزىلگۈلنىڭ قىزىل بويىقىغا ئوخشاش. بەزى پىگمېنتلار ھاياتلىق پائالىيىتىدە مۇھىم رول ئوينايدۇ. مەسىلەن: قاندىكى ھېموگلوبىن بەدەندە ئوكسىگېن توشۇش رولىنى ئوينايدۇ؛ ئۆسۈملۈكلەر تېنىدىكى خلوروفىل نۇر سىنتېزلاش رولىنى ئوينايدۇ.

پىگمېنتلىق سۈپ. تەركىبىدە پىگمېنت ماددىلىرى بولغان.

پىگمېنتلىق ھۈجەيرە <بىئول> تۆۋەن دەرىجىلىك ھايۋانلارنىڭ تېرىسى ۋە چوڭقۇرراق بولغان بەزى قەۋەتلىرىدىكى توقۇلمىلاردا بولىدىغان بىر تۈرلۈك ھۈجەيرە، تەركىبىدە تارىلىش ۋە يىغىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان رەڭلىك دانىچىلار بولىدۇ.

پىگىلو ئى [خەن] بالون چاقلىق چوڭ ھارۋا: ئۇ ئەركىن نەپەس ئېلىپ قۇيرۇقى ئۈزۈلمەي دۆڭگە يامىشىۋاتقان ھارۋىلارغا قارىدى، ئۇنىڭ ئالدىدا ئاسمان-پەلەك باغ باسقان ئۈچ ئات قوشقان بىر پىگىلو كېلىۋاتاتتى.

پىك I تەق. بىرنەرسىنىڭ تۆۋەندىن يۇقىرىغا تېز، يەڭگىل ئۆرلەپ چىقىشتىكى ھالىتى: ئەخەتنىڭ ئۇرغان توپى «پىك» قىلىپ يۇقىرى ئۆرلىدىدى-دە، سىرتقا چىقىپ كەتتى.

پىك II ئى [خەن] ياز كۈنلىرى ئاپتاپنى توسۇش ئۈچۈن ھارۋىنىڭ ئۈستىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان جاھازلىق سايىۋەن. ئۇ ئەھۋالغا قاراپ، لاتا ياكى بورىدىن ياسىلىدۇ: سىگانلار ئادەتتە پىك ئورنىتىلغان ھارۋىلارغا چۈشۈپ، قەبىلە بويىچە يۇرتمۇيۇرت كۆچۈپ جاھانگەشتىلىك قىلىدۇ.

پىك-پىك «پىك I» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئەمەت يىراقتىن دادىسىنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ «پىك-پىك» يۈگۈرگەن پېتى ئالدىغا باردى.

پىڭفاڭ مق [خەن] ← **كۋادرات**

پىڭگىدە رەۋ «پىك» قىلغان ھالدا، ناھايىتى تېز: ئۆمەر يىراقتىن قولىدا قورال كۆتۈرۈشۈۋالغان بىر توپ كىشىلەرنىڭ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ، خۇددى سادىن ئۈركۈگەن

چۈجىدەك پىڭىدە يۈگۈرۈپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى.

پىڭىلىق سۈپ. پىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلغان، پىڭى بار: سىگانلار قەدىمكى زامانلاردا قازان-قومۇچ، يۈك-تاقلىرىنى ئېلىپ، پىڭىلىق هارۋىلاردا قاتارلىشىپ سەپەر قىلىپ، يۇرتمۇيۇرت، دۆلەتمۇ دۆلەت جاھانگەشتىلىك قىلىپ تۇرمۇش كەچۈرگەنىدى.

پىڭىلداشماق «پىڭىلدىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: ئاپرېلنىڭ ئاخىرى، كۈن ئىسسىغان، يېزا باللىرى يالىڭاياغ بولۇۋېلىپ، توپىلىق يەرلەردە پىڭىلدىشىپ يۈگۈرۈشۈپ ۋەللەي ئوينىماقتا ئىدى.

پىڭىلدىماق پ «پىڭ-پىڭ» قىلغان هالدا تېز هەرىكەت قىلماق: ئادىلجان ئويناۋاتقان ئويۇننى تاشلاپ، ئاتلىق كىشىگە ئەجەبلىنىپ قارىدى، ئاتلىق كىشى بالىغا كۈلۈمسىرەپ قارىغانىدى، ئۇ بىردىنلا تونۇپ قالدى-دە، كەينىگە قاراپ پىڭىلداپ يۈگۈرگىنىچە ۋارقىرىدى.

پىل ئى [ئە<پ] <زوئول> قۇرۇقلۇقتىكى ئەڭ چوڭ سۈت ئەمگۈچى هايۋان، قۇلىقى چوڭ كېلىدۇ؛ بۇرنى ئۇزۇن بولۇپ كانايغا ئوخشايدۇ ۋە يىغىلايدۇ. بىر جۈپ ئۇزۇن چىشى ئېغىزىنىڭ سىرتىغا چىقىپ تۇرىدۇ؛ پۈتۈن تېنىدىكى تۈكلىرى ناهايىتى شالاڭ، تېرىسى قېلىن كېلىدۇ؛ ياۋا سەي ۋە يۇمران ئوت قاتارلىقلار بىلەن ئوزۇقلىنىدۇ؛ مەملىكىتىمىزنىڭ يۈننەن ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبى، هىندىستان، ئافرىقا قاتارلىق ئىسسىق بەلباغ يەرلىرىدە ياشايدۇ؛ بەزىلىرىنى بېقىپ ئۆگىتىش ئارقىلىق ترانسپورت قورالى سۈپىتىدە پايدىلىنىشقا بولىدۇ. چىشىدىن تۈرلۈك هۈنەر سەنئەت بۇيۇملىرىنى ياساشقا بولىدۇ.

پىل پۇتى كېسەللىكى <تىب> بىر خىل تېرە كېسەللىكى. بۇ كېسەل نەتىجىسىدە ئاياغ، ساغرا، ئۇرۇقدان خالتا تېرىلىرى قېلىنلىشىپ، خۇددى پىل تېرىسىگە ئوخشاپ قالىدۇ.

پىل II تەق. چىراغنىڭ كۆيۈۋاتقان چاغدىكى هالىتى: چىراغپايدىكى مېيى تۈگىگەن قارا چىراغ «پىل» قىلىپ ئۆچۈپ قالدى.

پىلات (توغرىسى: پىلاتى) ⟵ **پىلاتى.**

پىلاتا (توغرىسى: پىلاتى) ⟵ **پىلاتى.**

پىلاتى ئى [ر] بەدەننىڭ يۇقىرى قىسمىغا كىيىلىدىغان ئەستەرسىز يازلىق چاپان: ئەزىزخاننىڭ ئىشخانىسىغا بىر كاستۇم پەيدا بولۇپ قالغان، ئاياللارنىڭ ئېيتىشىچە، كاستۇمنىڭ ئىگىسى ئۇنى پىلاتى قىلىپ ئۆزگەرتمەكچىكەن.

پىلان ئى [ر<لات] خىزمەت ياكى ئىش-هەرىكەتنىڭ ئالدىن بېكىتىلگەن مەزمۇنى ۋە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ قەدەم-باسقۇچلىرى: تاغام قاۋۇز شۇجىنىڭ شېھىتقۇمنىڭ ئىستىقبالى ۋە ئۇنى ئېچىشنىڭ ئون يىللىق پىلانى هەققىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلاپ خۇشاللىق كۈلكىسىنى باسالماي قالدى-دە، بىرىنچى بولۇپ ئۆزىنى تىزىمغا ئالدۇردى.

پىلانچان سۈپ. پىلان بىلەن ئىش قىلىدىغان: يۈسۈپ ئاكام خىيالىغا كەلگەننى قىلىۋەرمەيدىغان، يەتتە ئۆلچەپ بىر كېسىدىغان، پىلانچان ئادەم.

پىلانچانلىق «پىلانچان» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بىز يېزا بىلەن شەهەرگە، ئىچكى بازاردا سېتىش بىلەن ئېكسپورت قىلىشقا، شۇنىڭدەك ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئالاهىدە ئېهتىياجىغا تەڭ ئېتىبار بېرىشىمىز؛ تەمىنلەش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېتىشنى تەڭپۇڭ قىلىپ ئويۇشتۇرۇشىمىز؛ پىلانچانلىقنى كۈچەيتىپ، بازارنى تەكشۈرۈش ۋە ئالدىن مۆلچەرلەش ئىشىنى كۈچەيتىپ، قارىسىغا ئىش قىلىشنى تۈگىتىشىمىز لازىم.

پىلانچى ئى. پىلان تۈزۈشكە ۋە كۆرسىتىشكە ئۇستا، ئېپى بار كىشى: توپنىڭ ئالدىدا تۇرغان ياقۇپ تاغا، ئۇ كىشىگە: — توغرا، قىزىمىز ئالمىخان «ئارىيار»نى بويسۇندۇرغان ئۇستا پىلانچى، — دەپ جاۋاب بەردى. * مېنىڭ ئېسىمدە قېلىشىچە كېيۇر ئاخۇن ئىمام تولىمۇ پىلانچى بولىدىغان.

پىلانچىلىق «پىلانچى» سۆزىنىڭ ئابسترا-

كت ئىسىم شەكلى: ئۆمەر ساتتارنى «ئۇنداق پىلانچى، بۇنداق پىلانچى»، ـ دەپ ئىسقاقتا ماختىغىلى تۇردى. بۇ ماختاشلارنى ئاڭلىغان ئىسهاق: ـــ ۋاي، ئۇنىڭ پىلانچىلىقىمۇ تايىنلىقكەن، بىز ئۇنى ياخشى بىلمىز، ـــ دەپ ساتتارنىڭ گېپىگە لوقما سالدى.

پىلانسىز سۈپ ① پىلانغا ئاساسلانمىغان، ئالدىن پىلان قىلىنمىغان: پىلانسىز ئىگىلىك. پىلانسىز ئىش يوق ئىش (ماقال). ② پىلان بىلەن ئىش قىلمايدىغان، پىلانى يوق: پىلانسىز ئادەم. پىلانسىز بالا.

پىلانسىزلىق «پىلانسىز» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: پىلانسىزلىقنى تۈگىتىش كېرەك.

پىلانلاتماق «پىلانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: سۇ ئامبارنىڭ قۇرۇلۇشىنى يولداش جۇمە ئۇرۇمچىدىن كەلگەن تېخنىكلەرگە پىلانلىتىپ، ئۇنىڭ ئەمەلىي ئىشلىرىنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقلىشى بىلەن بىرنەچچە يېزىلىق ھۆكۈمەتلەرگە تەقسىم قىلىپ بەرگەنىدى.

پىلانلاشتۇرماق ① «پىلانلاشماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: يېزا ئىگىلىكىنى پىلانلاشتۇرماق. ② ئىش، تەدبىر، پروگرامما قاتارلىقلارنىڭ بىر يۈرۈش پىلانىنى تۈزمەك، ئومۇمىي پىلان ئىچىگە كىرگۈزمەك، پىلانلاشقان ھالەتكە كەلتۈرمەك: فاكۇلتېتتىن ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرسىنى پىلانلاشتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

پىلانلاشتۇرۇلماق «پىلانلاشتۇرماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: سادىق شۆيۈەننى پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدا دادىللىق بىلەن «ئادەتتىكى بىر يېزا ئىگىلىك ناھىيىسى قانداق پىلانلاشتۇرۇلۇشى ھەمدە قانداق قىلىپ، تەبىئىي شەرت ـ شارائىتتىن تولۇق پايدىلىنىپ مەخسۇسلىشىشقا قاراپ يۈزلىنىشى كېرەك؟» دېگەن تېمىدا ئىلمىي تەسەۋۋۇر ماقالىسى يېزىپ، يۇقىرى باھاغا ئېرىشكەنىدى.

پىلانلاشماق «پىلانلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: كىچىك دوستلار ئەتە دەم ئېلىش كۈنىدىن پايدىلىنىپ ياخشى ئىش قىلىشنى پىلانلاشتى.

پىلانلانماق «پىلانلىماق» پېئىلىنىڭ مەجھۇل دەرىجىسى: ئاقنىياز ئۇنى ئاقنۆەت كۆندۈردى ۋە ئىشەندۇردى. قوۋۇرغا، تۈمۈر، تاش تەييارلاشتى. ھاجەتخانىنىڭ تۆشمكى بىلەن قېچىش پىلانلاندى. * بۇ يىل 350 مىڭ مو يەردە ئورمان بىنا قىلىش پىلانلاندى، بۇ ئۆتكەن يىلى بەرپا قىلىنغان 380 مىڭ مو يەردىكى ئورماندىن ئاز، شۇڭا بۇ يىلقى پىلانىنى 380 مىڭ موغا كۆپەيتىش لازىم.

پىلانلىق سۈپ. پىلانى بار، ئالدىن پىلانلاشتۇرۇلغان، مۇئەييەن تەرتىپلىك، قائىدىلىك: سوتسىيالىستىك دۆلەت ۋە قانۇنلارنىڭ ئىگىلىكىنى پىلانلىق ئۇيۇشتۇرۇشتىكى رولى ئېكسپىلاتاتسىيە قىلغۇچى سىنىپلارنىڭ دۆلىتى ۋە قانۇنلىرىنىڭ ھېچقايسىدا يوق.

پىلانلىق باشقۇرۇش <س ئىق> پىلان تۈزۈش، ئىجرا قىلىش، تەكشۈرۈش ۋە تۈزىتىش ئارقىلىق كارخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىنى تەشكىللەيدىغان باشقۇرۇش.

پىلانلىق باھا <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىكى قىممەت قانۇنىنىڭ ئوبيېكتىپ تەلىپىگە ئاساسەن، دۆلەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك سىياسەتلىرى بويىچە تۈزۈلگەن باھا.

پىلانلىق تەكشۈرۈش <س ئىق> سوتسىيالىستىك دۆلەتلەردىكى خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، بىر تۇتاش پىلان بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئالماشتۇرۇشنى تەكشۈرۈش.

پىلانلىق تۇغۇت پىلان بويىچە تۇغۇش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىدا كېچىكىپ توي قىلىش، تۇغۇتقا

چەك قويۇش ۋە ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن تۈزۈتۈشنى پىلانلىق ئورۇنلاشتۇرۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. پىلانلىق تۈزۈت سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇشقا، ئاتا-بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە، خەلقنىڭ تەن ساغلاملىقىغا پايدىلىق بولۇپ، ئۇنى يولغا قويۇش ئارقىلىق مىللەتنىڭ گۈللىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ.

پىلانلىق ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ۋاسىتىلىرىگە بولغان ئومۇمىي مۈلۈكچىلىك تۈزۈمى ئاساسىدا، سوتسىيالىزمنىڭ ئاساسلىق ئىقتىسادىي قانۇنىيىتى ۋە خەلق ئىگىلىكىنىڭ پىلانلىق، نىسبەت بويىچە تەرەققىي قىلىش قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن دۆلەت بىر تۇتاش پىلانلىق باشقۇرىدىغان خەلق ئىگىلىكى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۇ سوتسىيالىزمنىڭ ئەۋزەللىكلىرىنىڭ بىرى. ئۇنى يولغا قويغاندا ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ ۋە مالىيە كۈچىنى تېجىگىلى ۋە ئۇنىڭدىن مۇۋاپىق تۈردە پايدىلانغىلى، پەن-تېخنىكا تەرەققىياتىنى تېزلەتكىلى، سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنى يۇقىرى سۈرئەت بىلەن راۋاجلاندۇرۇپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز ئۆستۈرۈشكە كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ.

پىلانلىقلىق «پىلانلىق» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: بۇ ئىشنىڭ ئەۋزەللىكىنى جارى قىلدۇرۇش جەھەتتە، يەرلىك ئورۇنلار، تارماقلار، كارخانىلارنىڭ ئاكتىپلىقى چوقۇم سوتسىيالىستىك ئىشلەپچىقىرىشنىڭ پىلانلىقلىقى بىلەن ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلۈش لازىم.

پىلانلىماق پ. بىرەر خىزمەت ياكى ئىش-ھەرىكەتنىڭ ۋە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشنىڭ ئالدىن پىلانىنى تۈزۈپ چىقماق: ئۆستەڭ ئېلىش، توسما سېلىش، كۆۋرۈك سېلىش، شارقىراتما ياساش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىنى تېخنىكلار پىلانلاپ چىقىدۇ. راستىنى ئېيتسام، مەن بۇ تېخنىكلارنى باشقۇرغىنىم بىلەن ئۇلار قىلالىغان ئىشنى قىلالمايمەن. * چەندارىن ئۆتكەن قېتىم ئالدانغانلىقىنى ھېسابقا ئېلىپ، بۇ قېتىم باتۇرنى ئالداپ كۆرۈشنى پەلانلىدى.

پىلە ئى [پ] پىلە قۇرتى چىقارغان مەھسۇلات يەنى مەشۇت.

پىلە تۇخۇمى <زوئول> پىلە كېپىنىكى تۇغقان تۇخۇم.

پىلە غوزىكى <زوئول> پىلە قۇرتى چىقارغان مەشۇتتىن ھاسىل بولغان غوزەك، ئېللىپىس شەكلىدە بولىدۇ، پىلە ئۇنىڭ ئىچىدە قۇرۇتقا ئايلىنىدۇ. ئۇ توقۇمىچىلىق سانائىتىدە يىپەكچىلىك ماتېرىيالى قىلىنىدۇ.

پىلە قازىنى پىلىنى قاينىتىپ پىشۇرىدىغان قازان.

پىلە قۇرتى <زوئول> ھاشارات، لىچىنكىسى ئېقىش كۈل رەڭ بولىدۇ؛ ئۈجمە يوپۇرمىقىنى يەيدۇ، تۆت قېتىم تېرە تاشلايدۇ؛ مەشۇت چىقىرىپ غوزەك ھاسىل قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ ئىچىدە قۇرتقا ئايلىنىدۇ؛ قۇرتى پىلە پەرۋانىسى بولۇپ چىقىدۇ، پەرۋانىسى چېتىشىپ تۇخۇم سالغاندىن كېيىن ئۆلۈپ كېتىدۇ. لىچىنكىنىڭ چىقارغان مەشۇتى توقۇمىچىلىقنىڭ مۇھىم خام ئەشياسى ھېسابلىنىدۇ.

پىلە كېپىنىكى <زوئول> پىلە قۇرتىنىڭ يېتىلگەن ۋاقتى، رەڭگى ئاق بولىدۇ؛ سەزگۈچ مۈڭگۈزچىسى پەيگە ئوخشايدۇ؛ بىر جۈپ قانىتى بولسىمۇ، ئانچە ئۇچالمايدۇ؛ ئېغىزى رودمېنتلاشقان بولۇپ، ئوزۇقلىنالمايدۇ.

پىلە مايىقى <زوئول> پىلە قۇرتىنىڭ

مايسقى، قارا ۋە دانىچە هالەتتە بولىدۇ، تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىدۇ.

پىلە ئۈچمكى <زوئول> پىلە قۇرتىنىڭ هەر قېتىم تېرە تاشلاشتىن بۇرۇنقى ئوزۇقلانماي جىم تۇرۇۋېلىش هالىتى، پىلە يېتىلىش جەريانىدا تۆت قېتىم تېرە تاشلايدۇ.

پىلپىل ئى [پ] <بوت> قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق پېلەك غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى تۇخۇمسىمان بولۇپ، يۈرەككە ئوخشايدۇ؛ ئاتىلىق ۋە ئانىلىقى ئايرىم تۆپتە بولىدۇ؛ مېۋىسى شىرنىلىك بولۇپ، تۇخۇم شەكلىدە بولىدۇ، مېۋە باشقى تىبابەتچىلىكتە دورا قىلىنىپ، سوغۇقتىن بولغان قورساق ئاغرىش، قۇسۇش، ئىچ سۈرۈشنى داۋالاشتا ئىشلىتىلىدۇ.

پىلپىل قارىمۇچى <بوت> قارىمۇچ ئائىلىسىدىكى دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان ياغاچ غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر بېغىرلاپ ئۆسىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئىللىپىس شەكلىدە؛ گۈلى يېشىل؛ مېۋىسى ئاچچىق-چۈچۈك بولىدۇ.

پىل-پىل «پىل II» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: ئۇدۇلدىكى ئۆي ئىچىدە «پىل-پىل» قىلىپ يېنىۋاتقان قارا چىراغنىڭ شولىسى ئىشىك يوچۇقىدىن غۇۋا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئابلەي قاۋان بىرىنچى بولۇپ، ئۆينىڭ ئىشىكىنى چەكتى. * ئاسماندا شالاڭ يۇلتۇزلار ئاندا-ساندا «پىل-پىل» كۆرۈنۈپ تۇراتتى.

پىلپىلگۈل ئى [پىلپىل+گۈل] <بوت> پىياز ئائىلىسىدىكى كىچىك، كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، ئۇ باش باهاردا ئۆسۈپ چىقىدۇ؛ يەر ئاستىدىكى تەڭگىسمان غولى شار شەكلىدە بولۇپ، سىرتىنى كۆپ قەۋەت قارامتۇل خورما رەڭلىك پەردىلەشكەن تەڭگىچىلەر ئوراپ تۇرىدۇ، يەر ئۈستىدىكى غولى تىك بولۇپ، شاخلىمايدۇ؛ يوپۇرمىقى تۈۋىدىن ئۆسىدۇ، شەكلى تۆمۈرنىگە ئوخشايدۇ؛ گۈلى سېرىق بولۇپ، ئۈچىدىن ئۆسىدۇ، قوڭغۇراقسىمان كېلىدۇ؛ غوزا مېۋىسى سوقىچاق كېلىدۇ؛ تەڭگىسىمان غولى دورا قىلىنىدۇ؛ ئىسسىقنى قايتۇرۇپ، زەهەرنى تارقىتىش، ئىششىقنى ياندۇرۇپ، تۈگۈنچەكلەرنى تارقىتىش رولىغا ئىگە.

پىلتە ئى [پ] ① دوپپىنىڭ تۆپىلىكى بىلەن ئەستىرى ئارىسىغا ياكى تونلارنىڭ قىرىغا پىلىك شەكلىدە قىلىپ بېرىلىدىغان پاختا ياكى قەغەز: — خوجا قەغەز پۇلىدىن ۋازكەچتى. نېمىشقا دېسەك، قەغەز پۇل كاسات. خەق ئۇنى — هېلىقى گەنجىلىك تىزا بارغۇ، هە ئۇنى دوپپىغا پىلتە قىلىدىغان، جىڭلاپ سېتىۋالىدىغان بولدى، — دېدى شاتۇر دورغا ② پارتىلىتىش بومبىلىرىنىڭ ئوت ئېلىش نۇقتىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىنچىكە بوغقۇچ، يىپ: شۇنداق قىلىپ، ئارىدىن بىرنەچچە كۈن ئۆتۈپ، يېڭى ياسالغان پارتلىتىش دورىسى بىلەن رەسمىي سىناق ئېلىپ بېرىلىدىغان بولدى. تۇرغۇن پىلتىلارغا ئوت يېقىپ بولۇپ كېيىكتەك تاقلاپ ئۆزىنى دالىدىغا ئالدى. توپۇقسىز قۇلاقنى يارغۇدەك گۈمبۈرلەش بىلەن تاغلار سىلكىنىپ، ئىس-تۈتەكلەر چوققىلارغا كۆتۈرۈلدى. ③ سۇيۇقئاش، لەڭمەنگە ئوخشاش غىزالاردا، ئاۋۋال يوغانلىقى تەخمىنەن بارماقتەك قىلىپ، سىرتىغا سۇ مېيى سۈركەپ راسلىنىدىغان خېمىر: لەڭمەنگە پىلتە قىلماق. * پاتىمە ئۆيگە كىرىپ تۆت پىلتە ئاشنى چاچتەك سوزۇپ ئىككى نەۋرىسىگە سېلىپ بەردى. باللار ئېشىنى يەپ بولۇپلا، يەنە ئوينىغىلى تالاغا يۈگۈرۈشتى.

پىلتە بەرمەك دوپپىنىڭ تۆپىلىكى بىلەن ئەستىرىنىڭ ئارىلىقىغا پىلتىنى زىخ ئارقىلىق ئۆتكۈزمەك.

پىلتە قۇيماق مەخسۇس يۇغۇرۇلغان خېمىردىن ئىككى پىلتىنى بىرلەشتۈرۈپ

ياغدا پىشۇرۇلغان ئۇزۇنچاق قۇيماق.

پىلتىگۈچ ئى ① پاختا ياكى قەغەز پىلتىلەرنى دوپپىنىڭ ئەستىرىنىڭ ئارىسىغا تىقىپ كىرگۈزۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان، دەستىلىك ئىنچىكە تۆمۈر چوكا: تۆپە پىلتىگۈچ. كېزەك پىلتىگۈچ. * پىلتىگۈچ بىلەن دوپپىنىڭ كېزىكىگە پىلتە بەرمەك. ② قۇلاق كولاشتا ۋە بەدەنگە دورا سۈرتۈش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدىغان ئۇچىغا پاختا ئورالغان ياغاچ،

پىلتىڭ تەق. بېلىق قاتارلىقلارنىڭ يەڭگىل ھالدا سۇ يۈزىگە سىلكىنىپ چىقىش، شۇڭغۇش ھالىتى: بېلىق پىلتىڭ قىلىپ سۇ ئۈستىگە سەكرەپ چىقتى.

پىلتىڭ-پىلتىڭ «پىلتىڭ» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: بالا پىلتىڭ-پىلتىڭ قىلىپ ماڭدى.

پىلتىڭلاشماق «پىلتىڭلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: بەختىگۈل باراڭ ئاستىدىكى سۇپىدا ئولتۇرۇپ، تەلەڭگىدىكى توخۇملارنى ساناۋاتاتتى، كىچىككىنە سادىق بىلەن پاتىگۈل قوللىرىدا بىرى بىردىن تۇخۇمنى تۇتقىنىچە كاتەك تەرەپتىن پىلتىڭلىشىپ مېڭىپ كەلدى. * گايتكامنىڭ سېۋەتتىدىكى كۆلدىن تۇتۇپ كېلىنگەن يوغان كارىپ بېلىقلار پىلتىڭلىشىپ، قۇيرۇقلىرىنى تولغىشىپ تۇراتتى.

پىلتىڭلىماق پ. «پىلتىڭ-پىلتىڭ» ھەرىكەت قىلماق: سادىق ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ، ئۆز ئۆيىنىڭ ئالدىدا ئەمدىلەتتىن بىر ياشقا كىرگەن ئوغلى پەرھاتنى كۆتۈرۈۋالغان ئىككى قات ئايالى رەيھانىنى كۆردى. پەرھات ئانىسىنىڭ قۇچىقىدا پىلتىڭلاپ، ھە دەپ دادىسىغا تەلپۈنۈپ قوللىرىنى سوزۇپ: — دادا، دادا، — دېمەكتە ئىدى. * سۇپۇرگە ئاكا قىپيالىڭاچ كەنجىتايىنىڭ ئۆزىنىڭ كەينىدىن پىلتىڭلاپ ئەگىشىپ چىققىنىنى كۆرمىدى.

پىلتىڭگىدە رەۋ «پىلتىڭ» قىلغان ھالدا، «پىلتىڭ» قىلىپ: بېلىق پىلتىڭگىدە سۇ ئۈستىگە ئۆرلىدى.

پىلتىلىك سۈپ. پىلتىسى بار، پىلتە ئورنىتىلغان، پىلتە بېرىلگەن: پىلتىلىك گرانات. پىلتىلىك دورا. پىلتىلىك مىلتىق.

پىلتىلىمەك پ. پىلتە ھالىتىگە كەلتۈرمەك، پىلتە قىلماق: مەريەمخان ئانا لەڭمەنىنىڭ خېمىرىنى پىلتىلەپ قويۇپ، سەينىمۇ قورۇپ بولدى. ئىشىك ئالدىغا ئىككى قېتىم چىقىپ قاراپمۇ باقتى. يا قىزى ئامىنەم، يا كۈيئوغلى مۇھەممەدجان كۆرۈنمەيتتى.

پىلخانا ئى [ئە+پ] پىل بېقىشقا تەييارلانغان ئۆي: پىل بىلەن دوست بولساڭ، پىلخاناڭنى راسلا (ماقال).

پىلدىر تەق. يەڭگىل، تېز ھەرىكەت قىلىش، ئايلىنىش ھالىتى.

پىلدىر پەلەك ئى. دىئال. قوناق ئۇنىنى چىلان شەكلىدە يۇمىلاقلاپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل تاماق.

پىلدىراق ئى <تەن> باللار ئويۇنچۇقلىرىنىڭ بىر خىلى. ئۇ ياغاچ ياكى پىلاستماسستىن ياسىلىدۇ؛ شەكلى ياپىلاق ياكى يۇمىلاق كېلىدۇ؛ ئوتتۇرىسىدا بىر بېشى ھەم ئۇچلۇق ئوقى بولىدۇ؛ قول بىلەن ئوقنى يېپ ئەشكەندەك بۇراپ پىرقىرىتىپ ئويناشقا بولىدۇ.

پىلدىر-پىلدىر «پىلدىر» سۆزىنىڭ تەكرارلىنىشى: كېپىنەكخان، كېپىنەك، پىلدىر-پىلدىر ئۇچىسەن، پۇراپ قويۇپ بىر گۈلنى، باشقىنى قۇچىسەن.

پىلدىرلاتماق «پىلدىرلىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى: نادىرنىڭ ئىزىنى بېسىپ قالغان ئادىلجان كىچىككىنە كۆزلىرىنى پىلدىرلىتىپ ھەيرانلىق بىلەن بىر ئاكىسىغا، بىر مومىسىغا قاراپ-قاراپ قويىاتتى. *جاپپار قات-قات گۈلنىڭ ئېچىلىپ تۇرغان نازۇك بەرگلىرىدىن ئىككى تالنى ئۈزۈۋالدى. ئۇنى قولىدا پىلدىرلىتىپ ئويناشقا

باشلىدى.

پىلدىرلاشماق «پىلدىرلىماق» پېئىلىنىڭ ئۆملۈك دەرىجىسى: قانات قېقىپ شوخ تورغايلار پىلدىرلاشتى، قارلىغاچلار ئۇسسۇل ئويناپ ۋىچىرلاشتى.

پىلدىرلىغۇچ ئى. شامال كۈچى بىلەن پىلدىرلاپ ئايلىنىدىغان، قەغەزدىن تەييارلىنىدىغان بالىلار ئويۇنچۇقى.

پىلدىرلىماق پ. تېز ھەرىكەت قىلماق، ئايلانماق: گۈلزارلىقتا ئۇ ياندىن بۇ يانغا پىلدىرلاپ ئۇچۇپ يۈرۈپ ھېرىپ قالغان كېپىنەك ھۇپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن بىر تال قىزىلگۈل بەرگىگە قونۇۋالدى. * جىنازا مەھەللىدىن ئۆزىتىلدى. ناھايىتى جىنازا ئالدىدا باقىنىڭ يەتتە ياشلىق ئوغلى يىغلامسىراپ، بۇرنىنى تارتىپ، كۆز گەۋدىسىنى باشقۇرالماي، مۇدۇرۇپ - مۇدۇرۇپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئارقىسىدىن بولسا بەش ياشلىق سىڭلىسى پىلدىرلاپ ئەگىشىپ ماڭدى.

پىلسىرات (توغرىسى: پولسىرات) ← **پولسىرات**.

پىللىدە رەۋ «پىل» قىلغان ھالدا، «پىل» قىلىپ: چىراغ پىللىدە يېنىپ يەنە ئۆچتى. *«ئاھ جېنىم دادام!»، دەپ زارلاندى مەھمۇت شۇ ئان ئۇنىڭ يىغلاپ يۈرۈپ قۇرۇپ كەتكەن، كۆزلىرىدىن «پىللىدە» ياش ئۇرغۇپ چىقتى.

پىلۇس ئى [ر<لات] <مات> قوشۇش بەلگىسى (+) نىڭ نامى.

پىلۇس ئالامىتى <مات> ماتېماتىكىدىكى مۇسبەت сانىنى ئىپادىلەيدىغان بەلگە (+)، قوشۇش بەلگىسى.

پىلۇس زەرەت <فىز> ← **مۇسبەت زەرەت**.

پىلىپاختا ئى [پىلە+پاختا] پىلە غوزىسىنى سۇدا پىشۇرۇپ يىپ چىقىرىۋالغاندىن كېيىنكى قېپقالغان قالدۇق قىسمى، سەيناخ.

پىلىتا ئى [ر] كۆمۈر قالايدىغان ئوچاقلارنىڭ ئۈستى قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان، كۆپ ئېغىزلىق چويۇن قاپقاق: ئۆمەر ئاكا دەرھال ماقۇل بولدى. ئۇ پىلىتىنىڭ كىچىك كۆزىنى ئېچىپ ئوچاقتا ئىككى كۈرەك كۆمۈر سېلىۋەتتى.

پىلىچەك ئى. دىئال. ماروژنى ئۇسسىدىغان كىچىك ساپال كۇرۇشكا.

پىلىچى ئى. پىلە بېقىش ۋە يېتىشتۈرۈش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى: — خۇش خەۋەر! بىزنىڭ دادۇيىگە ئۈچ نەپەر پىلىچى قىز چىقىدىكەن. بۇلار قەشقەردىن كەپتۇ...، — دېدى ئابدۇقادىر.

پىلىچىلىك ئى «پىلىچى» سۆزىنىڭ كەسپىي نامى: كورلا ناھىيىسى ئۆتكەن يىل پاختىچىلىق، پىلىچىلىك ۋە باغۋەنچىلىكتە كەسپلەر بويىچە ھۆددىگە بېرىش، مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھەق ھېسابلاش، مەھسۇلاتنى ئائىلىلەرگە ھۆددىگە بېرىشكە ئوخشاش ھەر خىل ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيەت تۈزۈملىرىنى يولغا قويدى. * ئۇلارنىڭ بىرى ناھىيىلىك ئورمانچىلىق بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى، يەنە بىرى پىلىچىلىك مەيدانىنىڭ باشلىقى ئىدى.

پىلىخانا ئى [ئە+پ] پىلە باقىدىغان جاي، ئورۇن: قەمەرنىسا ياغاچچىلارغا ياردەملەشمەكچى بولدى، خالىدەم پىلىخانىنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. * ئۇلار دادۇي پىلىخانىسىدا تەجرىبە يارىتماقچى بولۇشقانىدى. * ئابدۇقادىر قىسقىغىنا بىر يىغىن چاقىرىپ، قەمەرنىسانىڭ كېسەلى توغرىسىدا ئاسىمگۈل ۋە باشقىلار بىلەن مەسلىھەتلەشتى. ئاخىرىدا ئاسىمگۈلگە دوستىنى گەپكە كۆندۈرۈش ھەققىدە تەكلىپ بەردى. ئارىدىن يەنە ئىككى كۈن ئۆتۈپ كەتتى. قەمەرنىسا ئاۋۋالقىدەك پىلىخانىمۇ پىلىخانا ئايلىنىپ يۈرۈۋەردى.

پىلىك ① ئى. بىر ئۇچى چىراغنىڭ يېغىغا چىلىنىپ تۇرىدىغان، يەنە بىر ئۇچىغا ئوت يېقىلىدىغان، پاختىدىن ئېشىلگەن ياكى ماتادىن تىكىلگەن بۇيۇم: چىراغ پىلىكى. شام پىلىكى. * سابىر ئورنىدىن تۇرۇپ، قىزغۇچ نور چېچىپ تۇرغان پەنەرنىڭ پىلىكىنى چوڭراق

چىقاردى، نېمىنىدۇ ئۈيىلىنىپ قالدى، ئىختىيارسىز قوشۇمىلىرى تۈرۈلدى، دېرىزە ئالدىغا كەلدى. ② سۈپ. كۆچمە. يۇمشاق، بوش، ياۋاش: ئۇنىڭدىن غەم يېمە، — دېدى زاھىر ماڭا، — ئۇ 15 كۈنلۈك تۇتۇپ تۇرۇشتىن چىققاندىن كېيىن پىلىك بولۇپ كەتتى. بۇرۇنقى «نوچى»لىقلىرى نەدە دەيسەن.

پىلىكار ئى [ئە+پ] ⟵ پىلىچى: بىركۈنى تەڭ كېچىدە كۈتۈلمىگەن ھادىسە يۈز بېرىپ، پىلىكار-لارنىڭ يۈرىكىنى سوغۇرۇۋالغىلى تاس قالدى.

پىلىكلىك سۈپ ① پىلىكى بار، پىلىك بىلەن ياندىغان، پىلىك ئورنىتىلغان: كارىدوردىكى ئون پىلىكلىك كىرسىن ئوچاقتا ئېسىلغان قازاندىن سۈيۇقئاش سۈيىنىڭ مەززىلىك پۇرىقى بىنا ئىشىكى ئالدىدىن ئۆتۈۋاتقان تامچىلار-نىڭ دىمىغىغا ئۇرۇلاتتى. ② پىلىك قىلىشقا بولىدىغان، پىلىك قىلىشقا ئىشلىتىدىغان: پىلىكلىك پاختا. پىلىكلىك لاتا.

پىلىكئوت ئى [پىلىك+ئوت] <بوت> مۇرەك-كەپ گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، پۈتۈن تېنىنى ئاق، ئۇششاق تۈكچىلەر قاپلاپ تۇرىدۇ؛ غولى شاخلىمايدۇ ياكى ئۈستۈنكى قىسمى شاخلايدۇ؛ يوپۇرمىقى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ، سېپى بولمايدۇ، شەكلى يىپسىمان بولۇپ تولۇق گىرۋەكلىك كېلىدۇ؛ گۈل رېتى باشسىمان كېلىدۇ؛ يەر ئۈستى قىسمى دورا قىلىنىدۇ؛ تەبىئىتى سوغۇق بولۇپ ئىسسىقنى قايتۇرۇش، قاننى سوۋۇتۇش رولى بار، بۆرەككە پايدا قىلىدۇ، سۈيدۈكنى ماڭغۇزىدۇ؛ شىنجاڭنىڭ تاغلىق رايونلىرىدىن تېپىلىدۇ.

پىلىلداتماق «پىلىلدىماق» پېئىلىنىڭ مەجبۇرىي دەرىجىسى.

پىلىلدىماق پ «پىل-پىل» قىلماق: ئۇ ئۇيقۇ-لۇق كۆزلىرىنى قىيا ئېچىپ، ئۈستىدە غەلۋىرچىلىك كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆكۈش ئاسمانغا قارىدى: سۈبھى كۆتۈرۈلۈپ، ئاسمان گۈمبىزىدە ئاخىرقى يۇلتۇزلا پىلىلدىماقتا ئىدى. * نىجات ئانىسىغا كۈلۈپ قارىدى. ئەمما ئۇنىڭ چىرايى تاتارغان، كۆزلىرىدە بولسا ھەسرەت ئۇچقۇنى پىلىلدايتتى.

پىلىموت ئى (ر) <ھەرب> ئاپتوماتىك ھالدا تېز ئېتىلىدىغان قوراللارنىڭ ئومۇمىي نامى: «تا-تا-تات» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ بىرقانچە پاي پىلىموت ئوقى بايا مەن تۇرغان يەرگە چۈشۈپ قارلارنى توزۇتۇۋەتتى. يېزىنىڭ شەرقىدىكى پوتەيدىكىلەر ملتىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ بۇلارغا پىلىموت ئاتتى. پىلىموتلارنىڭ ئوقلىرى بۇلارنىڭ بېشىدىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

پىلىموتچى ئى. پىلىموت ئاتىدىغان، پىلىموت بىلەن قوراللانغان ئادەم: ئەڭ ئۈستۈنكى قەۋەتتىكە بىرىنچى بولۇپ چىققان نىزامىدىن كۈچ بىلەن ئىشىكنى تېپىپ ئېچىۋەتتى-دە، گومىنداڭ پىلىموتچىسىنى غەزەپ بىلەن غولىدىن كۆتۈرۈپ ئېلىپ دېرىزىدىن يەرگە چۈشۈرۈۋەتتى.

پىلىموتلۇق سۈپ. پىلىموتى بار، پىلىموت تۇتقان، پىلىموت ئاسقان: پىلىموتلۇق ئىككى ئەسكەر يولدىن ئۇچىقاندەك ئۆتۈپ ئۆزىنى تامنىڭ دالدىسىغا ئالدى.

پىنان I ئى [ئىنگ] <خىم> ئورگانىك بىرىكمە، مولېكۇلا فورمۇلىسى $C_{10}H_{18}$، خىمىيۋى خۇسۇسىيىتى تۇراقلىق، نئورگانىك كىسلاتا ۋە ئوكسىدلىغۇچىلار تەرىپىدىن ئاسانلىقچە پارچىلانمايدۇ.

پىنان II ئى [ئىنگ] <بوت> پاپوروتنىك-لارنىڭ بىر تۈرى، تېپىز سۇدا ئۆسىدۇ؛ غولى پاتقاقتا توغرىسىغا تۇرىدۇ؛ يۇمشاق كېلىدۇ؛ شاخلىنىدۇ؛ يوپۇرمىقى ئۇزۇن ساپاقلىق بولىدۇ، تۆت تال كىچىك يوپۇرمىقى يوپۇرماق سېپى-نىڭ ئۇچىدا ئۆسىدۇ، ياز ۋە كۈز پەسىلىگە بارغاندا يوپۇرماق سېپىنىڭ تۆۋەن قىسمى-دىن كىچىك شاخلار ئۆسۈپ چىقىدۇ، بۇ شاخلارنىڭ ئۈستىدە سپورا خالتىلىرى بولۇپ، ئىچىدە سپورىلىرى بولىدۇ.

پىنە ① ئى. تېرىق دېنىنىڭ سىرتقى پوستى، قاسىرىقى، پىنىسى. ② سۈپ. دان ئالالمىغان، پۇچەك: پىنە شال.

پىنەك ئى. جان ت. نەشە: ساقى، ــ ھەي ئوغۇل باللار، پىنەك يوقمۇ، پىنەك! بولسا يۆگەشمەمسەن، تارتىشۋالايلى! ـــ دېدى.

پىنتاڭ ئى [خەن] گۆشنى سوغپىياز قاتارلىق سەيلەر بىلەن قوشۇپ، سۇ قۇيۇلغاندىن كېيىن پىنتوزا سېلىپ پىشۇرۇلىدىغان بىر خىل سۇيۇق تاماق.

پىنتوزا ئى [خەن] ماش، تاتلىقياڭيۇ قاتارلىق كراخماللاردىن سىمدەك ئىنچىكە قىلىپ تەييارلىنىدىغان، سەي قىلىپ ئىشلىتىلىدىغان خام يېمەكلىك.

پىنجەك ئى. ئارىسىغا پاختا ياكى تېرە ئېلىنىدىغان، يېڭى ۋە ياقىسى يوق، قىسقا كىيىم؛ جىلىتكە: تۇرسۇن ئاكا ئىككى قات يۇڭ پوپايكا سىرتىغا سوكنىدىن تاشلانغان، بورسۇق تېرىسىدىن تىكىلگەن پىنجەك كىيىۋالغانىدى. ئۇ ئەكبەرنى كۆرۈپ كۈلۈپ ئورنىدىن تۇردى.

پىنجەكلىك ① سۈپ. پىنجەكى بار، پىنجەك كىيگەن: يولنىڭ ئۇ چېتىدە پىنجەكلىك بىر يىگىت بۇ ئىشلارغا ھەيران بولغىنىچە قاراپ تۇرماقتا. ② پىنجەك تىكىشكە يارايدىغان، پىنجەك بولىدىغان: بىر پىنجەكلىك تېرە.

پىندەك سۈپ. پاكار، پەتەك: تەلغەت بىر تۇرۇپ: ـــ لۇتپۇللا مېنى تام گېزىتىگە چىقىرىپ رەسۋا قىلغان، ئۇ ماڭا ھەرگىز چىن كۆڭلىدىن ياردەم بەرمەيدۇ، ـــ دەپ ئويلايتتى؛ يەنە بىر تەرەپتىن، ئۆزىگە بوي تۇرقى تەڭ ياكى چوڭراق باللاردىن بىرەرسىنى بەلگىلىمەي، سىنىپ بويىچە ھەممىدىن كىچىك بىر «پىندەك»نى بەلگىلەپ قويۇشقانلىقىغا خاپا بولاتتى.

پىندىق ئى <بوت> ← **پىندىق ياڭىقى.**

پىندىق ياڭىقى <بوت> ① سوپۇن دەرىخى ئائىلىسىدىكى يوپۇرماق تاشلايدىغان چاتقال ياكى كىچىك دەرەخ، يوپۇرمىقى پەيسىمان مۇرەككەپ يوپۇرماق، كىچىك يوپۇرمىقى تار ئېللىپىس شەكلىدە؛ گۈل بەرگى ئاق رەڭدە بولۇپ، سۆسۈن سىزىقچىلىرى بولىدۇ؛ مېۋىسى يېشىل، يېپىشقاق ۋە ياغ چىقىرىشقا بولىدۇ. ② شۇ خىل ئۆسۈملۈكنىڭ مېۋىسى.

پىنگۋىن ئى [فران <لات] <زوئول> سۇ قۇشى، تېنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن بىر مېتىر كېلىدۇ؛ تۇمشۇقى ئىنتايىن مەزمۇت؛ بېشى، دومبە قىسىملىرى قارا رەڭلىك، قورساق قىسمى ئاق؛ پۇتلىرى قىسقا، قۇيرۇقىمۇ قىسقا، قانىتى كىچىك كېلىدۇ؛ ئۇچالمايدۇ؛ سۇ ئۈزۈشكە، چۆكۈشكە ماھىر كېلىدۇ؛ قۇرۇقلۇقتا تىك تۇرغاندا يىراقتا قارىغاندەك كۆرۈنىدۇ؛ ئانتاركتىكا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئاراللاردا توپلىشىپ ياشايدۇ.

پىننە ئى <بوت> كالپۇكسىمان گۈللۈكلەر ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يوپۇرمىقى ئۇزۇن بولۇپ، يۈرەك شەكىللىك كېلىدۇ؛ گۈلى كۆك سۆسۈن رەڭدە بولىدۇ؛ ئۇرۇق مېۋىسى دۈم ھالەتتىكى تۇخۇمغا ئوخشايدۇ؛ غول ۋە يوپۇرمىقى خۇش بۇي پۇرايدۇ؛ دورا قىلىنىدۇ، ئىسسىق ئۆتتۈشىنى، ھۆللۈكنى قايتۇرىدۇ، ئاشقازاننى ياخشىلاپ، قۇسۇشنى توختىتىدۇ.

پىننە چېيى پىننە ياغىچى سېلىپ دەملەنگەن چاي.

پىننىلىك ① سۈپ. پىننە سېلىنغان، پىننىسى بار. ② ئى. پىننە ئۆستۈرۈلگەن جاي، ئېتىز.

پىنھان سۈپ [پ] ① كىشىنىڭ نەزىرىدىن خالىي، كىشى نەزىرى ئاسان چۈشمەيدىغان، خىلۋەت، خالىي: پىنھان يەر. * بىز مېڭىپ بىر جىلغىغا يېتىپ كەلدۇق، بۇ يەر ئىنسان ئايىغى باسمىغان پىنھان جاي ئىدى. ئازراق يەر ئېچىپ تېرىدۇق. * مۇتەللىپ قوشناۋاتىنىڭ شىمالدىكى

چوڭ ئۈستەڭنى بويلاپ، مېڭىپ چوڭ يولدىن يېرىم كىلومېتىر يىراق جايدىكى غولى مۈكچىيىپ كەتكەن بىر چوڭ سۆگەتنىڭ ئۈستىگە چىقتى ۋە پىنھاندا ئولتۇرۇپ، سۆگەت ئۈستىدىكى ئاق قۇچقاچلارنىڭ ۋىچىرلىشىغا قۇلاق سالدى. ② يوشۇرۇن، مەخپىي: ئۇ يىگىت، قىزغا بولغان ئىشىق ـ مۇھەببىتىنى يۈرىكىدە پىنھان تۇتۇپ كۆيۈپ يۈرمەكتە ئىدى. * قىز ماڭا قاراپ: ـــ سەن بۇ يەردە كۆرگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسىنى كىشىلەرگە ئېيتىپ يۈرمە! ـــ دېدى، مەن: ـــ ئەلۋەتتە پىنھان تۇتىمەن! ـــ دېدىم ۋە بېشىمنى ئەگدىم.

پىنھانە رەۋ [پ] يېزىت. كىشىلەردىن مەخپىي ھالدا، بىركىمگە بىلدۇرمەي، يوشۇرۇنچە: ھە، مانا كەلدى ئۇ كۈتكەن پەيىتگە، ئۆزىنى بىر ئوبدان دالدىغا ئالدى. قىزىشقان بىر توپ ياش سۆھبەت ئۈستىدە، ئۇلارغا پىنھانە باقتى، كۆز سالدى.

پىئونېر ئى [ر <فران] <مائار> سوتسىيالىستىك مەملىكەتلەردە كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى ئۆسمۈرلەر تەشكىلاتىنىڭ ھەربىر ئەزاسى: كىشىلەر «چېگرا بۈركۈتى» دەپ نام قويۇۋالغان ئون تۆت ياشلىق پىئونېر غەيرەت توغرىسىدىكى ھېكايە مېنى قاتتىق ھاياجانغا سالدى.

پىئونېرلار ئەترىتى <مائار> پىئونېرلارنىڭ ئاممىۋى تەشكىلاتى: مەكتەپ نىزامنامىسىدا: ـــ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ياخشى پائالىيەتلىرىنى تەقدىرلەشنى سىنىپ مۇدىرى، ياشلار ئىتتىپاقى ۋە پىئونېرلار ئەترىتىنىڭ مەسئۇللىرى ياكى باشقا ئوقۇتقۇچىلار سىنىپ يىغىنىدا ئېلىپ بارسا بولىدۇ، ـــ دەپ بەلگىلەنگەن.

پىئونېرلارچە رەۋ. پىئونېرلارغا خاس، پىئونېرلاردا بولىدىغان، پىئونېرلاردەك: ھەجەر ئامىنە مۇئەللىمگە پىئونېرلارچە سالام بېرىپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى. ئۇ سىنىپقا كىرگەندە، ھېچكىم ئۇنىڭغا قاراپ كۈلمىدى.

پىئونېرلار لاگېرى پىئونېرلارنىڭ ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق جايدىن سىرتقا چىقىپ پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان ئورنى: بۇ يىل مەكتەپ رەھبەرلىكى ئوقۇغۇچىلارنى پىئونېرلار لاگېرىغا ئېلىپ چىقىشنى قارار قىلدى.

پىئونېرلىق «پىئونېر» سۆزىنىڭ ئابستراكت ئىسىم شەكلى: سادىق ئېخى بۇ يىل مەكتەپكە كىرگەن، يېرىم يىللىق ئوقۇشتا «ئۈچتە ياخشى» بولۇپ باھالىنىپ، پىئونېرلىققا ئۆتكەنىدى. * پىئونېرلىق بۇرچىنى ئادا قىلىپ ھەرقاچان، ۋەتەن ئۈچۈن ئۆگىنىپ، كەلتۈرىمىز شەرەپ ـ شان.

پىۋا ئى [ر] ئارپىغا ياۋا قۇلماق ياكى قۇلماق قوشۇپ، ئېچىتىپ ئىشلىنىدىغان بىر خىل ئىچىملىك. ئۇنىڭ كۆپۈكى ۋە ئۆزىگە خاس ئالاھىدە بىر خىل پۇرىقى بولىدۇ؛ تەمى سەل قىرتاق، ئىسپىرت مىقدارى نىسبەتەن ئاز بولىدۇ: پىۋا ئىچمەك. پىۋا ئېچىتماق.

پىۋا ئېچىتقۇسى <بىئول> ئېچىتىپ پىۋا ئىشلەش جەريانىدا، قوشۇمچە يېمەكلىك قاتارىدا يىغىۋېلىنىدىغان قۇرۇق ئېچىتقۇ ھۈجەيرىسى. ئۇ ۋىتامىن «B» ۋە ئاقسىللارنى تەييارلاشتىكى تەبىئىي مەنبەدۇر.

پىۋىچى ئى. پىۋا ئىشلەپچىقىرىدىغان ياكى پىۋا سېتىش ئىشى بىلەن شۇغۇللانغۇچى كىشى.

پىۋىچىلىك ئى. پىۋا ئىشلەپچىقىرىش ياكى سېتىش بىلەن شۇغۇللىنىش كەسپى.

پىۋىخانا ئى [ر+پ] مەخسۇس پىۋا ساتىدىغان ۋە كىشىلەر سېتىۋالغان پىۋىسىنى ئىچىدىغان دۇكان.

پىيادە [پ] ① رەۋ. قاتناش قورالسىز، ئۇلاغسىز، ئۆز ئايىغى بىلەن، ياياق: ئاتلىق يالغۇز ماڭغۇچە، پىيادە بىللە ماڭ (ماقال). * كونا بوز داستىخانغا ئورالغان پۈتۈن بىر پاقلاننىڭ گۆشىنى يەلكىسىگە ئارتقىنىچە پىيادە مېڭىپ كەلگەن خېۋىر كۈن پېتىپ شەپەق باغلىغان چاغدىلا يېزىغا يېتىپ كەلدى. ② كۆپلۈك قوشۇمچىسى بىللە كېلىپ قاتناش قورالسىز،

ئۇلاغسىز يول يۈرىدىغان كىشىنى بىلدۈرىدۇ: پىيادىلەر يولى. * بۇ يولدا ماشىنا-تراكتورلار، ئات-ئېشەك ھارۋىلىرى، پىيادىلار تىنماي، ئۇ ياقتىن بۇ ياققا ئۆتۈپ تۇراتتى. * بارات ئاكا كوچىنىڭ پىيادىلار يولىدا ئالدى تەرەپتىن كېلىۋاتقان ئاتىمىش ياشلاردىكى بىر كىشىنى كۆردى-دە، دەرھال ئۇنىڭ ئالدىغا باردى...

پىيادە ئەسكەر <ھەرب> پىيادە يۈرۈپ ئۇرۇش قىلىدىغان قىسىمنىڭ جەڭچىسى.

پىيادە قىسىم پىيادە ئەسكەرلەر قىسمى.

پىيادىلەر يولى <قاتن> چوڭ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى پىيادىلەر ماڭىدىغان يول.

پىياز ئى [پ] <بوت> ——> باش پىياز.

پىياز كۆكى رەڭ <گ سەن> سۇس يېشىل ۋە سەل قىزغۇچ بولىدىغان بىر خىل رەڭ.

پىيزى پىشماسلىق كېلىشەلمەسلىك، چىقىشالماسلىق، پۈتۈشەلمەسلىك: — ئۆيدە بىكار يېتىپ كەلسە-كەلمەس يۈرسەڭ ئۇنىڭ خاپىلىقىنى مەن تارتىدىكەنمەن، يەنە شۇنداقلا بولىدىغان بولساڭ، پىيزىمىز پىشماي قالىدۇ، — دېدى رابىيە يولدىشى ئۆمەرگە كايىپ.

پىيزى گىچ-گىچ ئىككى خىيالدا، تازا پىشمىغان، ئارىسالدى ھالەتتە: ھەي! بۇ ئىشنىڭ پىيزى گىچ-گىچ جۇمۇ، شۇڭا، مەن تازا ئىشەنچ قىلالمايۋاتىمەن.

پىيازگۈل ئى [پىياز+گۈل] <بوت> ——> گۈلسامساق.

پىيالە ئى [پ <گرېك] تۈۋىدىن يۇقىرىغا قاراپ كېڭەيگەن، قورسىقى كىچىك بولىدىغان كىچىك چىنە؛ چاي چىنىسى (ئاساسەن چاي ئىچىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ): روزىخان ئىككى پىيالە بىلەن بىر چەينەك چاي كۆتۈرۈپ كىرىپ ئاتىسىنىڭ يېنىغا قويغاندىن كېيىن چىقىپ كەتتى.

پىيزەك ئى <بوت> قىياق ئائىلىسىدىكى كۆپ يىللىق سامان غوللۇق ئۆسۈملۈك، يەر ئاستى غولى توغرىسىغا ئۆسىدۇ، بوغۇمى كۆپ، تۈگۈنەككە ئوخشايدۇ، غولى تىك، ئۈچ قىرلىق بولىدۇ؛ يوپۇرماقلىرى نۆۋەتلىشىپ ئۆسىدۇ؛ باشاقسىمان گۈل رېتى بىر تەرەپكە توپلىشىپ ئۆسۈپ، مۇرەككەپ باشاقسىمان گۈل رېتىنى شەكىللەندۈرىدۇ؛ تۈگۈنەك غولىدا كىراخمال بولىدۇ، ھاراق ئېچىتىشقا بولىدۇ؛ غولى قەغەز ياساشقا ئىشلىتىلىدۇ؛ تۈگۈنەك غولى دورا قىلىنىدۇ، قاننى ماڭغۇزۇپ خۇننى راۋان قىلىش، ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىش، يەلنى تارقىتىش رولىغا ئىگە.

پىيما ئى [ر] قوي يۇڭىدىن بېسىپ تەييارلىنىدىغان قونچلۇق قىشلىق ئاياغ كىيىمى: پىيما باسماق. * مەن دادۇيدىن چىقتىم. پۇتۇمدا يوغان پىيما، ئۇچامدا ئۇزۇن جۇۋا، قولۇمدا تايىنىدىغان بىر ھاسا، قۇلاقچامنى چۈكۈرۈپ كىيىپ، يوتامغىچە قار كەچكەن ھالدا ئېغىر-ئېغىر قەدەم تاشلاپ كېتىۋاتىمەن.

پىيمىچى ئى. پىيما بېسىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، پىيما بېسىشنى كەسىپ قىلغان ئادەم: — دولقۇن خېلى ئۇستا پىيمىچى، دەپ ئاڭلىدىم، بۇ يالغان ئەمەستۇ؟ — دېدى ئايشەم دولقۇنغا قاراپ كۈلۈپ. — ياق، مەن ئېخى پىيمىچى، دېگەن نامغا ئېرىشكىنىم يوق، — دېدى دولقۇن جاۋابەن.

پىيمىچىلىق «پىيمىچى» سۆزىنىڭ كەسپي نامى: — ئەمتاخۇنىنىڭ پىيمىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغىنىغا توپتوغرا يىگىرمە يىل بولۇپ قالدى، — دېدى ساۋۇت ئاكام ئالىمجانغا ئۇنى تونۇشتۇرۇپ.

پىيمىلىق سۈپ. پىيمىسى بار، پىيما كىيگەن: ئابدۇبەسەر بىلەن ئابدۇقادىر تار كوچىدا ئېگىز قار دۆۋىلىرى ئارىسىدىن كېتىپ باراتتى. قار ياغماقتا، ئاياغ ئاستى غىچىرلاپ تۇراتتى. پاكار چانىنى چاپتۇرۇپ كېتىۋاتقان پىيمىلىق كىشى قېتىپ كەتكەن ئايىغىنى ساڭگىلىتىپ ئۇلارنىڭ يېنىدىن ئۆتكەندە: — ھوي، يىگىتلەر، پوش-پوش، چانا بېسىۋالىدۇ، — دەپ ۋارقىرىدى.

ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىنىڭ ئىزاھلىق لۇغىتى

تۈزگۈچىلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى، زايىت ھېۋىل،
ئىسمائىل قادىر، ھەمدۇللا ئابدۇراخمان، ئابلىز
ئەمەت، پەرھات نۇر.
مەسئۇل مۇھەررىرلەر: ئابلىز ياقۇپ، غەنىزات غەيۇرانى.
مەسئۇل كوررېكتور: رىشىت ۋاھىدى.
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى.
خۇش خەتنى يازغۇچى: ئوبۇلقاسىم مۆمىن.
نەشر قىلغۇچى ۋە تارقاتقۇچى: مىللەتلەر نەشرىياتى
ساتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
باسقۇچى: مىللەتلەر باسما زاۋۇتى
1990-يىل 5-ئايدا 1-قېتىم نەشر قىلىندى
1990-يىل 5-ئايدا بېيجىڭدا 1-قېتىم بېسىلدى
باھاسى: 18.50 يۈەن

维吾尔语详解辞典

（维吾尔文）

阿布利孜·牙库甫，艾尼扎提·艾尤拉尼，扎依提·艾维利，司马义·卡的尔，海木都拉·阿布都热合满，阿布利孜·艾买提，帕力哈提·努尔编
责任编辑：阿布利孜·牙库甫
艾尼扎提·艾尤拉尼
责任校对：热西提·瓦依提
民族出版社出版发行　各地新华书店经销
民族印刷厂印刷
开本：787×1092毫米1/16 印张：52 1/2
1990年5月第1版
1990年5月第1次印刷
印数：0001—7,000 册
ISBN 7—105—00928—4/Z·51
民文　（维 3）　定价：18.50元